L 72-5/6

LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS VĀRDNĪCA

7₂

92-7.670

LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS VĀRDNĪCA

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJA
VALODAS UN LITERATŪRAS INSTITŪTS

LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS VĀRDNĪCA

8 SĒJUMOS

IZDEVNIECĪBA «ZINĀTNE»

L 72-5/6

4

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJA
VALODAS UN LITERATŪRAS INSTITŪTS

LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS VĀRDNĪCA

7_2 SĒJUMS

S — T

IZDEVNIECĪBA «ZINĀTNE»
RĪGĀ 1991

81. 2L-4
La 802

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA
92— 7.670
0304081714

REDAKCIJAS KOLĒĢIJA: A. BLINKENA, L. CEPLĪTIS, R. GRABIS (priekšsēdētājs), J. KALNIŅŠ, A. LAUA, A. MIĶELSONE, L. ROZE, M. STENGREVICA

SEPTĪTĀ SĒJUMA ATBILDĪGAIS REDAKTORS L. CEPLĪTIS. ATBILDĪGĀ REDAKTORA VIETNIECE A. MIĶELSONE

REDAKTORĪ: R. BĀLIŅA, Ā. OZOLA, S. RAUHVARGERE, L. ROZE, M. STENGREVICA, J. VALDMANIS

L $\frac{4602030000—076}{M\ 811(11)—91}$ 141—91

ISBN 5—7966—0659—X (7. sēj. 2. d.)
ISBN 5—7966—0280—2

© Izdevniecība «Zinātne», 1991

SĒJUMA AUTORI

R. BĀLIŅA: stars — steigtin, šāberēt — šāviņš, taupība — taustiņš, trofeja — trums.

I. ĒDELMANE: spīve — spraigums, šedevrs — šķirnība, taustīt — teitoņi.

G. EGLĪTE: stulmains — sudmalnieks, šķirot — šmaugums, tamada — tārtiņveidīgie, telpa — teoloģisks.

B. KABUCE: šmaukstēt — tagete, taisīt — taisnzobu.

S. MIEZE: treji, trešais, trīs un darinājumi ar šiem vārdiem.

A. MIĶELSONE: spare — spiešana, starp — starpžanru, šā, šad — šāds, šaipus, šaipusē, še, šeit — šejienisks, šepat, šis, šitā — šitik, šķērsām, šur, šurp(u), šurpmāk, ta, tā, taču — tāds, tagad — tagadnīgums, taipus — taipusē, tak, tālab, tālabad, tamdēļ, tāpat — tāpēc, tas, tātad, tavējais, tavs, tavuprāt, te, teitan, tejiene, tejienietis, tepat, tik, tikai, tikām, tikdaudz, tikkārt, tikko, tiklab, tiklīdz, tikmēr, tikpat, tikreiz, tiktāl, tiktāļ, tiktikko, tiku, tikvien, tomēr, tostarp.

L. OLDERE: smacēt — smīkņāt, suvenīrizdevums — svītrvilcis, taka — tāļums, tiešām — tievums.

Ā. OZOLA: stacija — stanga.

|L. PAVLOVA|: steks — sterlete, tase — taukzivs.

|S. RAUHVARGERE|: smīkšķis — sniegamāte, tēja — tēloties, trumulis — tss.

B. REIDZĀNE: spietnīca — spīts, tahikardija — taimiņš, tfu — tiesvedība.

L. ROZE: sterliņš — stimbens, tērps — tēžveidīgs.

M. STENGREVICA: ticis, tiflopedagogs — tikties[2], tramdīgs — trockists.

I. ŠMIDEBERGS: sniegaugi — solis, streptocīds — stulbums, teorēma — terpentīns.

D. ŠNĒ: stimulācija — stomatoloģisks, sultanāts — suts, tīt — traļmeistars.

J. VALDMANIS: staniols — staroties, sudrabains — sulots.

R. VALDMANE: spraislis — spriešļots.

I. ZUICENA: solists — spārdīties, sprigacis — stabveidīgs, stomīgs — streņģe, tikumība — tīšuprāt.

Sējuma manuskripta tehniskajā sagatavošanā, kā arī materiālu vākšanā ir piedalījušies A. APINE, I. DAŅUTE, A. DORTHOLCS, V. DUNDURE, |Z. JANSONE|, M. KRISBERGA, A. LIEPIŅLAUSKA, |A. MELDERIS|, S. MIEZE, A. TĪSIŅA.

Vārdnīcas 7. sējuma autorkolektīvs pateicas visiem, kas sekmējuši vārdnīcas sagatavošanu, it īpaši sējuma recenzentēm A. BLINKENAI, A. LAUAI, kā arī dažādu nozaru speciālistiem, kas snieguši konsultācijas terminoloģijas jautājumos.

Visus ierosinājumus un kritiskās piezīmes lūdzam sūtīt Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta Zinātnisko vārdnīcu daļai Rīgā, Turgeņeva ielā 19.

ZINĀTNISKIE KONSULTANTI

G. ĀBELE, biol. zin. kand. doc. — botānikā, L. AKURĀTERE, mākslas zin. kand. — teātra mākslā, V. AVOTIŅŠ, psih. zin. kand. — pedagoģijā, psiholoģijā, R. BALTAKMENS, lauks. zin. kand. — lauksaimniecībā, M. BALTVILKA, inženiere — tekstilrūpniecībā, J. BARBARS, lauks. zin. kand. doc. — hidrotehnikā, O. BUKA, arhit. zin. kand. prof. — arhitektūrā un celtniecībā, M. BUŠS, lauks. zin. kand. — mežkopībā, H. ČEBRIKOVS — fiziskajā kultūrā un sportā, I. DAUBE, fiz. un mat. zin. kand. — astronomijā, L. DUMPE, vēst. zin. doktore — etnogrāfijā, I. EGLĪTIS, med. zin. doktors prof. — medicīnā, cilvēka anatomijā un fizioloģijā, O. GRĀVĪTIS, mākslas zin. kand. prof. — mūzikā, J. GREIVULIS, tehn. zin. kand. prof. — elektrotehnikā, A. KĻAVIŅA — kulinārijā, E. KOKARE, filol. zin. doktore — folkloristikā, R. LĀCE, mākslas zin. kand. doc. — tēlotājā mākslā, S. LĪCE, mākslas zin. kand. — kinomākslā, J. LOČMELIS, tehn. zin. kand. prof. — elektrosakaru tehnikā, O. MALCENIEKS, agronoms — biškopībā, J. MEŽAPUĶE, agronoms — dārzkopībā, A. MIKSONS — grāmatrūpniecībā, A. PASTORS, ģeogr. zin. kand. — meteoroloģijā, J. POMMERS, tehn. zin. kand. doc. — lauksaimniecības tehnikā, K. RAMANS, ģeogr. zin. kand. doc. — ģeogrāfijā, L. REIZIŅŠ, fiz. un mat. zin. doktors prof. — matemātikā, B. ROLOVS, fiz. un mat. zin. doktors prof. — fizikā, J. RUBENIS, mācītājs — reliģijā, mitoloģijā, G. RUMBA, ķīm. zin. kand. doc. — ķīmijā, M. SLAVA, vēst. zin. kand. — etnogrāfijā, N. SLOKA, biol. zin. kand. doc. — zooloģijā, E. SOVERS, lauks. zin. kand. — lauksaimniecībā, V. STELLE, ģeol. un min. zin. kand. — ģeoloģijā, J. STRAUTMANIS, juridisko zin. doktors prof. — tiesību zinātnē, H. SŪNA, mākslas zin. kand. — horeogrāfijā, B. TABŪNS, filol. zin. doktors — literatūrzinātnē, B. TREIJS, ekon. zin. doktors prof. — ekonomikā, V. UPĪTIS, biol. zin. doktors — bioloģijā, J. VĒJŠ, filoz. zin. doktors — filozofijā, V. ZARS, tehn. zin. doktors prof. — tehnikā, metālapstrādē, T. ZEIDS, vēst. zin. kand. — vēstures zinātnē.

Izdevniecības «Zinātne» redaktores: M. KLĒVERE, G. PENCE, I. ROZENŠTRAUHA. Korektores: A. ĀVA, I. STAŠULĀNE, E. UŽANE. Mākslinieciskais redaktors V. KOVAĻOVS. Tehniskā redaktore G. SĻEPKOVA. Vāku un titulus zīmējis G. KĻAVA.

SAĪSINĀJUMI

adj. — adjektīvs
agr. — agrotehnika
akuz. — akuzatīvs
anat. — anatomija
antr. — antropoloģija
apst. — apstākļa vārds
apv. — apvidvārds, dialektāla nozīme, nozīmes nianse
arheol. — arheoloģija
arhit. — arhitektūra
astr. — astronomija
atgriez. — atgriezeniskais (vietniekvārds)
av. — aviācija
bakt. — bakterioloģija
bibl. — biblisms
bioķīm. — bioķīmija
biol. — bioloģija
biškop. — biškopība
bot. — botānika
būvn. — būvniecība
dat. — datīvs
Dem., dem. — deminutīvs
Divd., divd. — divdabis
divsk. — divskaitlis
dsk. — daudzskaitlis
ekon. — ekonomika
el. — elektrotehnika
ent. — entomoloģija
etn. — etnogrāfija
farm. — farmakoloģija
filoz. — filozofija
fin. — finanšu termins
fiz. — fizika
fiziol. — fizioloģija
fizk. — fiziskā kultūra un sports
folkl. — folklora
fot. — fototehnika
glezn. — gleznieciba
grāmatv. — grāmatvedība
ģen. — ģenitīvs
ģeod. — ģeodēzija
ģeogr. — ģeogrāfija
ģeol. — ģeoloģija
ģeom. — ģeometrija
hidrotehn. — hidrotehnika
hist. — historiogrāfija; attiecas uz vēstures zinātni
hum. — humoristiska ekspresīvā nokrāsa
iht. — ihtioloģija
imperf. — imperfektīva forma
instr. — instrumentālis
intrans. — intransitīvs
iron. — ironiska ekspresīvā nokrāsa
izsauk. — izsauksmes vārds
jaut. — jautājamais (vietniekvārds)
jur. — jurisprudence
jūrn. — jūrniecība
kalnr. — kalnrūpniecība
kibern. — kibernētika
kap. — attiecas uz kapitālistisko iekārtu, kapitālistisko sabiedrību
konj. — konjugācija
kopdz. — kopdzimtes (lietvārds)
kul. — kulinārija
ķīm. — ķīmija
lauks. — lauksaimniecība
lietv. — lietvārds
literat. — literatūrzinātne
loģ. — loģika
lok. — lokatīvs
mat. — matemātika
med. — medicīna
medn. — medniecība
meh. — mehānika
meteorol. — meteoroloģija
mežs. — mežsaimniecība
mil. — militārās zinātnes
min. — mineraloģija
mit. — mitoloģija
mūz. — mūzika
nāk. — nākotne
neakt. — neaktuāls
nelok. — nelokāms (vārds)
nenot. — nenoteiktā (galotne)
nevēl. — literārajā valodā nevēlams
niev. — nievīga ekspresīvā nokrāsa
Nol. — noliegums, noliegts (vārdam ar priedēkli ne-)
noliedz. — noliedzamais (vietniekvārds)
nom. — nominatīvs
norād. — norādāmais (vietniekvārds)
not. — noteiktā (galotne)
noteic. — noteicamais (vietniekvārds)
novec. — novecojis, novecojošs
ornit. — ornitoloģija
pag. — pagātne
paleont. — paleontoloģija
pārn. — pārnestā nozīmē
part. — partikula
pers. — persona
pieder. — piederības (vietniekvārds)
poēt. — poētiska stilistiskā nokrāsa
pol. — politika
poligr. — poligrāfija
pried. — priedēklis
priev. — prievārds
psih. — psiholoģija
Refl., refl. — refleksīvs (verbs)
rel. — reliģija
s. — sieviešu dzimte
sal. — salīdzinājums
sar. — sarunvalodas stilistiskā nokrāsa
Sk. — skaties
skait. — skaitļa vārds
t. poēt. — tautas poētisms, folkloras valodai raksturīga stilistiskā nokrāsa
tag. — tagadne
tehn. — tehnika
tekst. — tekstilrūpniecība
telev. — televīzija
tēln. — tēlniecība
trans. — transitīvs
u. tml. — un tamlīdzīgi
utt. — un tā tālāk
v. — vīriešu dzimte
val. — valodniecība
var. — variants
vēst. — vēsturisks, attiecas uz agrākajiem laikiem
vet. — veterinārija
vienk. — vienkāršrunas stilistiskā nokrāsa
vietn. — vietniekvārds
vispārin. — vispārināmais (vietniekvārds)
vsk. — vienskaitlis
zool. — zoloģija
zvejn. — zvejniecība

APZĪMĒJUMI

□ — ievada literāro citātu vai citātu grupu

◇ — ievada skaidrotos vārdu savienojumus (lielākoties frazeoloģismus), kuros vienam vai vairākiem vārdiem ir nozīmes pārnesums vai arī tiem nav semantiskas patstāvības

○ — šķirkļa beigās ievada skaidrotos vārdu savienojumus, kas semantiski saistīti ar vairākām nozīmēm (nozīmes niansēm) vai tieši nesaistās ne ar vienu no tām

→ — norāda uz saistījumu ar kādu citu šķirkļa vārdu (kas aiz bultiņas dots retināti)

// — ievada nozīmes niansi vai nozīmes lietojumu

.. — apzīmē izlaidumu citātā

° — apzīmē morfoloģiskās formas labojumu citātā

· — vārda uzsvars (ne'kad)

- — zilbes robeža (abituri-ents)

~ — stieptā intonācija (griẽzt)

ˋ — krītošā intonācija (àust)

ˆ — lauztā intonācija (aûst)

uo — divskanis o (juods)

ō — garais o (jōds)

AVOTU UN TO ŠIFRU SARAKSTS

Vārdnīcā aiz literārajiem citātiem pēc autora uzvārda dota šifra un lappuse, bet aiz grāmatas šifras — tikai lappuse. Vairāksējumu izdevumiem (piemēram, kopotajiem rakstiem, krājumiem, vārdnīcām) sējuma numurs šifrēts ar romiešu cipariem, aiz tā seko lappuses numurs. Aiz tautas dziesmu krājumu šifrām dots tautas dziesmas numurs. Periodiskajiem izdevumiem uzrādīts gadagājums (gada skaitļa pēdējie divi cipari), numurs un lappuse, bet izdevumiem, kas iznāk reizi gadā, — gadagājums un lappuse.

A Auziņš — ARNOLDS AUZIŅŠ
1. Ogles zīmējumi (1974)
2. Ticība (1979)
3. No tevis nešķiršos (1984)
4. Pasaule sākas ar vārdu (1984)

A Balodis — ARVĪDS BALODIS
1. Putnu un sīko zīdītāju preparēšana (1960)
2. Sēņotājiem (1963)

A Bārda — ANTONS BĀRDA
1. Puķe pagalvī (1971)
2. Mūžīgā vasara (1981)

A Deglavs — AUGUSTS DEGLAVS
1. Rīga (1951)

A Eglītis — ANŠLAVS EGLĪTIS
1. Lugas (1990)

A Grigulis — ARVĪDS GRIGULIS
I—VII. Kopoti raksti, I—VII sēj. (1963—1966)
1. Nags (1945)
2. Vētrā (1946)
3. Lugas (1947)
4. Caur uguni un ūdeni (1947)
4a. Caur uguni un ūdeni (1945)
5. Māls un porcelāns (1948)
6. Trešā brigāde (1950)
7. Robežsargi, divi puikas un suns (1952)
8. Ļeņina ielā deg spuldze (1953)
9. Dzejoļi, stāsti, lugas (1956)
10. Cilvēki dārzā (1957)
11. Ceriņzars (1959)
12. Ūdensskliņģeris (1961)
13. Kad lietus un vēji sitas logā (1965)
14. Vējš dzied ezera vītolos (1968)
15. Rudens lietus (1966)
16. Otrie gaiļi (1970)
17. Zivis dzīvo ūdenī (1976)
18. Stāsti un ugunskuri (1980)

A Gulbis — ALBERTS GULBIS
1. Meitene ar akmens cirvi (1967)
2. Noslēpumainās bultas (1972)
3. Toreiz zēna gados (1977)

A Kalniņš — ARVĪDS KALNIŅŠ
1. Medības un medību saimniecība (1958)

A Pētersons — ARVĪDS PĒTERSONS
1. Hokejs (1951)

A Plaudis — ARVĪDS PLAUDIS
1. Prieks (1967)

A Putniņš — AUSEKLIS PUTNIŅŠ
1. K. Marksa filozofisko uzskatu veidošanās (1977)

A Skalbe — ARVĪDS SKALBE
1. Atlido dzērves (1956)
2. Sūrābele (1959)
3. Atskalas (1967)
4. Tēva dubļi sudraboti (1972)
5. Kalums (1963)
6. Skandīne (1970)
7. Mūžam saule debesīs (1981)
8. Vientuļi vārdi (1983)
9. Gaismiņa (1985)

A Šmits — ALEKSANDRS ŠMITS
1. Mūsdienu progresīvā mācība par dzīvo vielu (1951)

Ādamsons — ĒRIKS ĀDAMSONS
1. Smalkās kaites (1937)
2. Izlase (1957)

Ādmīdiņš — REINIS ĀDMĪDIŅŠ
1. Dzejas darbdiena (1977)

Aiz ez — Aiz ezera balti bērzi. Literāri publicistisks krājums par Latgali. Sastādījis J. Laganovskis (1958)

Akurātere — LĪVIJA AKURĀTERE
1. Artūrs Filipsons (1970)
2. Emīlija Viesture (1976)
3. Gunārs Cilinskis (1978)

Akuraters — JĀNIS AKURATERS
1. Kalpa zēna vasara (1956)
2. Degoša sala (1971)

Alg — J. Mencis, A. Lācis, O. Lauce. Algebra VII klasei (1963)

Alksnis — ARNOLDS ALKSNIS
1. Plastmasas un to apstrāde (1962)

Anat — A. Kabanovs. Cilvēka anatomija un fizioloģija (1955)

Andersone — SKAIDRĪTE ANDERSONE
1. Smaržīgās pēdas (1974)

Andžāns — KĀRLIS ANDŽĀNS
1. Grāmatvedības pamati (1963)

Apals — JĀNIS APALS
1. Arheoloģiskie pieminekļi Gaujas nacionālajā parkā (1986)

Apsīšu J — APSĪŠU JĒKABS
1. Izlase (1952)

2. Iz tautas bilžu galerijas. Stāsti (1958)
3. Bagāti radi (1958)

Apsīts — JĀNIS APSĪTS
1. Laukkopība (1956)

Apstād — Apstādījumi (1959)

Arājs-Bērce — AUGUSTS ARĀJS-BĒRCE
1. Stāsti un dzejas (1951)

Arit 1 — K. Dukurs, J. Mencis, A. Lācis. Aritmētika V klasei (1963)

Arit 2 — K. Dukurs, J. Mencis, A. Lācis. Aritmētika VI klasei (1963)

Artmane — Vija Artmane PSRS Tautas skatuves mākslinieces laikabiedru un viņas pašas skatījumā (1979)

Aspazija — ASPAZIJA
I—VI. Mana dzīve un darbi, I—VI sēj. (1931—1940)
1. Zaudētās tiesības (1945)
2. Lirika (1956)
3. Izlase (1959)

Astr — B. Voroncovs-Veļjaminovs. Astronomija (1955)

AT Biļ — Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetens

Atm — Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās (1962)

Atomr — V. Gavars, L. Pelēķis, U. Ulmanis. Pirmais atomreaktors Latvijā (1960)

Atsl — A. Kosjačenko, I. Molčans. Atslēdznieku darbi (1959)

Augļkop — J. Sudrabs, J. Mežapuķe, E. Pētersons. Augļkopība (1955)

Austriņš — ANTONS AUSTRIŅŠ
I—VIII. Kopoti raksti, I—VIII sēj. (1927—1934)
1. Puiškans (1959)
2. Sirmā stunda (1960)

Auziņš — IMANTS AUZIŅŠ
1. Mums uzticētā planētas daļa (1966)
2. Jaunu rītu lauki (1966)
3. Nezūdošais (1972)
4. Mājas pulcējas baros (1974)
5. Nomodā (1975)
6. Duna (1977)
7. Visas pasaules tapums (1979)
8. Tālā balss (1981)
9. Alkas (1983)
10. Atskārsme (1986)

Avotiņa — DAINA AVOTIŅA
1. Akmens ziedēšana (1969)
2. Zuze (1973)
3. Nenogaliniet stirnu . . . (1970)
4. Vērmeļu vīns (1967)
5. Mazās ostas (1974)
6. Delnā kā bezdelīdzēns (1971)
7. Celmi pie upes. Pirmā grāmata (1978)
8. Caunas pēdu raksts (1979)
9. Nāk diena pēc dienas (1990)

Avotiņa, Peters — DAINA AVOTIŅA, JĀNIS PETERS
1. Baltijas toverī sālīti . . . (1973)

Avotiņa, Šlisers — DAINA AVOTIŅA, ALFRĒDS ŠLISERS
1. Saksiņu vējos. Akmens enkurs (1976)

B Briede — BRIGITA BRIEDE
1. Dažādi instrumentālie žanri (1959)

Balodis — ANDREJS BALODIS
1. Cīņu un uzvaru gaismā (1945)
2. Dzīvības sējēji (1948)
3. Lai lielgabali klus (1951)
4. Spārnotie gadi (1958)
5. No sirds (1950)
6. Laika upe (1968)
7. Okeānvējš (1971)
8. Briedums (1963)
9. Zivju debesis (1983)

Baltakmens, Stukuls — RAIMONDS BALTAKMENS, VILIS STUKULS
1. Latvijas zirgi (1978)

Bambergs — KĀRLIS BAMBERGS
1. Organiskie mēslošanas līdzekļi (1961)

Bārbale — MARTA BĀRBALE
1. Laimes pakavs (1967)
2. Manas miglas (1969)
3. Melni mani kumeliņi (1975)
4. Aiz kalna (1979)
5. Arī kadiķi zied . . . (1964)
6. Svied puķi debesīs! (1983)

Bārda — FRICIS BĀRDA
1. Dzejas (1956)
2. Dzejas (1959)

Baumane — MIRDZA BAUMANE
1. Garšaugi (1978)

Behmane — INGRĪDA BEHMANE
1. Anna Sakse (1955)

Beika — DĀVIDS BEIKA
1. Mežabrāļu gads (1956)

Bels — ALBERTS BELS
1. Spēles ar nažiem (1966)
2. Būris (1972)
3. Poligons (1977)
4. Izmeklētājs. Būris (1977)
5. Sainis (1980)
6. Saknes (1982)
7. Cilvēki laivās (1987)
8. Cilvēki pārvērtībās (1989)

Belševica — VIZMA BELŠEVICA
1. Nelaime mājās (1979)
2. Madarās (1976)
3. Kamola tinēja (1981)
4. Ievziedu aukstums (1988)

Bendrupe — MIRDZA BENDRUPE
1. Upe izkāpj no krastiem (1957)
2. Degošie raksti (1963)
3. Pilna krūze mēnesnīcas (1974)
4. Buramie vārdi (1979)
5. Lukturu aizdedzinātājs (1986)

Bērce — VIZBULIS BĒRCE
1. Pirmie vienpadsmit (1949)
2. Rītdiena sākusies šodien (1951)
3. Mēs — darba rūķi . . . (1956)
4. Stipro spēks (1948)
5. Krāsaini sapņi (1963)
6. Brīnumputnu meklējot (1969)

Berģis — SĪMANIS BERĢIS
1. Ziemeļu pionieri (1957)

Bērn — žurnāls «Bērnība» (1945—1964)

Bērziņa — VIZBULĪTE BĒRZIŅA
1. Instrumentālie kameransambļi (1959)
2. Fantāzija (1959)

Bērziņš — KĀRLIS BĒRZIŅŠ
1. Grāmatvedības pamati (1971)

Bez s — Bez saules. Sastādījusi S. Cielava (1956)

Bībers — GUNĀRS BĪBERS
1. Gunāra Priedes dramaturģija (1978)

Biol r — A. Ilziņa, A. Krūmiņa, I. Liepa, A. Mauriņš, N. Sloka, Č. Tima, Z. Vīksne, E. Vimba. Bioloģijas rokasgrāmata (1989)
Birkmane — KORNĒLIJA BIRKMANE
1. Latvijas PSR mūžzaļie augi (1972)
Birze — MIERVALDIS BIRZE
1. Pirmie ziedi (1956)
2. Nelaimīgais suns (1959)
3. Visiem rozes dārzā ziedi . . . (1963)
4. Kā radās stāsts (1961)
5. Smilšu pulkstenis (1964)
6. Sajaukta diagnoze (1963)
7. Rozā zilonis (1976)
8. Divu jūru krastos (1978)
Birziņa — LĪNA BIRZIŅA
1. Latvijas PSR vietējo padomju attīstība (1960)
Birznieks-Upītis — ERNESTS BIRZNIEKS-UPĪTIS
I—VI. Kopoti raksti, I—VI sēj. (1946—1950)
Ia—VIIa. Kopoti raksti, I—VII sēj. (1960—1963)
1. Pelēkā akmens stāsti (1955)
2. Mazmeita Dace (1949)
3. Kustīgais Jānītis (1957)
4. Kaukāza stāsti (1957)
5. Pastariņa dienasgrāmata (1952)
6. Izlase (1959)
7. Stāsti (1954)
8. Vāverīte un citi stāsti (1946)
Biškop — J. Ārgalis, K. Balode, M. Bembere, O. Eglītis, F. Galenieks, J. Kamols, T. Kriškāns, M. Skudiņa. Biškopība (1963)
Blaumanis — RŪDOLFS BLAUMANIS
I—VIII. Kopoti raksti, I—VIII sēj. (1958—1960)
Ia—IVa. Kopoti raksti, I—IV sēj. (1941)
Ib—Vb. Kopoti raksti, I—V sēj. (1946—1949)
1. Lugu izlase (1946)
2. Noveles (1950)
3. Stāsti un noveles (1955)
4. Pazudušais dēls (1945)
5. Nāves ēnā (1959)
6. Izlase (1958)
Blinkena — AINA BLINKENA
1. Latviešu interpunkcija (1969)
Bormane — OLGA BORMANE
1. Skatuves runas pamati (1961)
Bot d — Latvijas Valsts universitātes Botāniskais dārzs (1955)
Branks — VOLDEMĀRS BRANKS
1. Kara cepure (1958)
2. Mazais cilvēks uz lielā ceļa (1960)
3. Partizāna mazie draugi (1948)
4. Perekopa velns (1971)
Breicis — JĀNIS BREICIS
1. Neparastā ekskursija (1959)
Brička — TĀLIVALDIS BRIČKA
1. Plaukstošais bērzs (1956)
Brička, Saulītis — TĀLIVALDIS BRIČKA, BRUNO SAULĪTIS
1. Velna purvs (1951)
Brīdaka — LIJA BRĪDAKA
1. Man dzīve dāvina smaidu (1962)
2. Dienas prasa atbildi . . . (1964)
3. Zem pērkona debesīm (1966)
4. Domu dienas (1968)
5. Portrets profilā (1970)
6. Uzticības vārdi (1972)
7. Gulbju pavadīšana (1977)
8. Mazas ironeskas (1979)
9. Naktsvijole (1980)
10. Septembra tembrs (1982)
11. Mūžīgais vaicājums (1986)
Briede — ALEKSANDRA BRIEDE
1. Fiziskās audzināšanas stundas organizācija un metodika skolā 1.—8. klasē (1960)
Briede-Bulāvinova — VIJA BRIEDE-BULĀVINOVA
1. Latviešu opera (1975)
Briedis — ZIGURDS BRIEDIS
1. Izcilie matemātiķi (1972)
Brigadere — ANNA BRIGADERE
I—XX. Kopoti raksti, I—XX sēj. (1937—1939)
1. Pasaku lugas (1956)
2. Triloģija (1957)
3. Stāsti un noveles. Izlase (1958)
Brodele — ANNA BRODELE
1. Brīvā dzimtene (1946)
2. Stiprie cilvēki (1946)
3. Klases biedri (1947)
4. Upesciema pavasaris (1948)
5. Zelta druva (1949)
6. Skolotājs Straume (1949)
7. Dedzīgās sirdis (1951)
8. Māte (1951)
9. Dzīvības vārdā (1953)
10. Avārija (1954)
11. Maiga Rudzupuķe (1954)
12. Mantiniece (1954)
13. Marta (1950)
14. Ar sirdi un asinīm (1956)
15. Trīs viencēlieni (1945)
16. Uzticība (1962)
17. Zilais zvirbulis (1965)
18. Dzejoļi, lugas un viencēlieni, Marta [Izlase] (1960)
Brūklenājs — AUGUSTS BRŪKLENĀJS
1. Izlase (1955)
Brutāne — VALIJA BRUTĀNE
1. Dārzi plaukst (1950)
2. Šalciet, mani balti bērzi! (1956)
3. Saules zaķēns (1968)
4. Uz Līgatni man brauciet līdz! (1969)
5. Slāpes (1960)
6. Sastapšanās (1961)
7. Runā Rīga (1976)
8. Nesadomātais (1978)
9. Mainīgs mākoņu daudzums (1981)
10. Krāšņie meli (1984)
11. Plauksta uz pieres (1986)
Būcis — JĀNIS BŪCIS
1. Praktiskie darbi mājlopu audzēšanā (1956)
Bundzeniece — OLGA BUNDZENIECE
1. Zēns ar pīkstuli (1957)
2. Irēnas dienasgrāmata (1971)
Bune — JĀNIS BUNE
1. Ķirurģija (1952)
2. Ķirurģija (1956)
Caune — ALBERTS CAUNE
1. Dialogs ar dabu (1973)
2. Mazliet savdabji (1977)
3. Zemes raksti (1978)
4. Sūrums un veldze (1983)
5. Silpurene (1987)
Ceļi t — J. LŪSIS, E. SLĒDE. Ceļi un tilti (1958)

Ceplītis, Katlape — LAIMDOTS CEPLĪTIS, NORA KATLAPE
1. Izteiksmīgas runas pamati (1960)
Cilv b — Cilvēces sirdsapziņas balss. Mieram veltīts prozas krājums. Sakārtojis E. Damburs (1951)
Cimermanis — SAULVEDIS CIMERMANIS
1. Latviešu tautas dzīves piemineklī (1969)
Cīņa — laikraksts «Cīņa»
Cīņas dz — Cīņas dziesmas (1957)
Cīrulis — GUNĀRS CĪRULIS
1. Un viļņojas jūra tāltālu . . . (1958)
2. Bākas staros (1960)
3. Tādi kā tu un es (1961)
4. Un pēc tam pensijā . . . (1979)
5. Enkurs sirdī. Izlase (1973)
6. Bezalgas atvaļinājums (1981)
Cīrulis, Imermanis — GUNĀRS CĪRULIS, ANATOLS IMERMANIS
1. Parole USSR (1950)
2. Dzīvoklis bez numura (1952)
Civilk — Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Civilkodekss (1964)
Civilk 1 — Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Civilkodekss (1974)
Civilpr k — Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Civilprocesa kodekss (1964)
Civilpr k 1 — Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Civilprocesa kodekss (1982)
Cūkk — Cūkkopība (1956)
Čaklais — MĀRIS ČAKLAIS
1. Kājāmgājējs un mūžība (1967)
2. Pirmdiena (1965)
3. Lapas balss (1969)
4. Zāļu diena (1972)
5. Sastrēgumstunda (1974)
6. Saule rakstāmgaldā (1975)
7. Strautuguns (1978)
8. Uz manām trepēm. Dzejoļu izlase (1979)
9. Pulksteņu ezers (1979)
10. Nozagtā gliemežnīca (1980)
11. Cilvēksauciena attālumā (1984)
12. Labrīt, Heraklīt! (1989)
Čaks — ALEKSANDRS ČAKS
I—II. Izlase, I—II sēj. (1961)
Ia—Va. Raksti, I—V sēj. (1971—1976)
1. Patrioti (1948)
2. Zem cēlās zvaigznes (1948)
3. Cīņai un darbam (1951)
4. Mana paradīze (1932)
5. Iedomu spoguļi (1938)
6. Eņģelis aiz letes (1935)
7. Mūžības skartie (1988)
D kal — Dabas un vēstures kalendārs
Dadz — žurnāls «Dadzis»
Daiļd — Daiļdārzniecība (1961)
Darba aizs — Darba aizsardzība. Rokasgrāmata 6 daļās. III [daļa] (1979)
Darvinisma pam — M. Meļņikovs, A. Šibanovs, V. Korsunska. Darvinisma pamati (1956)
Dārzeņk — P. Dindonis, M. Baumane, J. Mežapuķe, P. Veisteris, A. Krustkalne. Dārzeņkopība (1957)
Dārzk — Dārzkopība (1952)
DD — žurnāls «Dārzs un Drava»
DDD — žurnāls «Daba, Dārzs un Drava» (1958—1959)
Delle — VILMA DELLE
1. Par zēnu, kas nenoslīka (1960)
2. Piecas atmināšanas (1979)
Derums — VILIS DERUMS
1. Tautas veselība un dziedniecība senajā Baltijā (1978)
Dindonis — PĒTERIS DINDONIS
1. Puķkopība (1955)
Dinere — CECĪLIJA DINERE
1. Seržanta Sarmas dziesma (1947)
2. Spožie spārni (1948)
3. Mums dārgs ir miers (1951)
4. Mēs būsim dzelzceļnieki (1952)
5. Kates rotaļlietas (1953)
6. Fricis Gailis (1954)
7. Degošais pīlādzis (1957)
8. Mazais rīdzinieks (1951)
9. Neredzamie tilti (1973)
10. Ugunsputna medības (1976)
11. Upe šalc un šalc (1979)
12. Gliemežnīca (1979)
13. Iedomu pilsēta (1979)
Doku A — DOKU ATIS
1. Mans dzīves rīts (1950)
1a. Mans dzīves rīts (1958)
2. Izlase (1963)
Dorbe — HERBERTS DORBE
1. Dzejoļi bērniem (1956)
2. Putni daino patiesību (1959)
3. Tikai labu (1972)
4. Pagātnes vējos (1973)
5. Ceļavīra vēlējums (1977)
6. Brāļi, piecelieties (1978)
7. Līdumnieks no Zlēkām (1979)
8. Savu bēniņu direktors (1984)
Draugs — žurnāls «Draugs»
Drēziņš — ĒRIKS DRĒZIŅŠ
1. Sirds liesmās (1955)
Dripe — ANDREJS DRIPE
1. Mežciema puikas (1956)
2. Ceļa zīmes (1966)
3. Pēdējā barjera (1971)
4. Kolonijas audzinātāja piezīmes (1975)
5. Kaķi maisā (1977)
6. Tā tas varētu būt (1973)
7. Vēstules no kolhoza (1981)
8. Stāsti (1981)
9. Līdzatvestais (1986)
10. Mazā brīvība (1989)
Druva — žurnāls «Druva» (1958—1963)
Dunkers — OĻĢERTS DUNKERS
1. Režisors domā par aktieri (1976)
DV — Darba vara lielu dara. Tautas dziesmu izlase prof. J. A. Jansona sakārtojumā (1960)
Dzene — LILIJA DZENE
1. Kārlis Sebris (1967)
2. Lidija Freimane (1971)
3. Labais mūžs (1964)
4. Elza Radziņa (1973)
5. Dialogs ar Hariju Liepiņu (1977)
6. Drāmas teātris (1979)
7. Mana versija par Alfrēdu Jaunušanu (1979)
8. Vai tavs mūžs kam lieti der (1983)
9. Aktiera Jāņa Kubiļa atbildes (1984)
Dzied — Jēk. Mediņš, I. Jākobsone. Dziedāšanas mācīšanas metodika I—IV klasei (1958)

Dziļums — ALFRĒDS DZIĻUMS
1. Saplēstā krūze (1990)
Dzīvn — I—II. Latvijas PSR dzīvnieku noteicējs, I—II sēj. (1956, 1957)
E Arājs — EDUARDS ARĀJS
1. Līdz Berlīnei (1982)
E Pētersons — EIŽENS PĒTERSONS
1. Mūsu sēnes (1956)
E Plaudis — EGILS PLAUDIS
1. Zaļā krēsla (1970)
2. Zili sili zigu zagu augs (1974)
3. Zvani (1980)
4. Sudraba māsa, melnā māsa (1981)
5. Lietuvēna spēle (1984)
Ēd gat — Ēdienu gatavošanas tehnoloģija (1969)
Eferts-Klusais — ERNESTS EFERTS-KLUSAIS
1. Izlase (1947)
Egerts — VITOLDS EGERTS
1. Elektrība kalpo ķīmijai (1961)
Eglītis — OSKARS EGLĪTIS
1. Bišu stropi (1957)
Eglons — VISVALDIS EGLONS
1. Ceļš pa dzīvi (1956)
2. Nemierā dunošā pilsēta (1957)
3. Kāpj dūmu stabi (1960)
4. Darbā kaldināta jaunība (1961)
Ekon zin — Ekonomisko zināšanu pamati strādniekiem (1973)
Eliass — KRISTAPS ELIASS
1. Holandiešu vecmeistari (1957)
Elksne — ĀRIJA ELKSNE
1. Vasaras vidū (1966)
2. Galotņu gaisma (1968)
3. Klusuma krastā (1973)
4. Trešā bezgalība (1971)
5. Uz tavu veselību, zeme! (1963)
6. Vārpu valoda (1960)
7. Vēl vienai upei pāri (1975)
8. Līdz saulei aizdomāt (1977)
9. Metamorfozes (1980)
10. Stari (1982)
Elksne, Grots — ĀRIJA ELKSNE, JĀNIS GROTS
1. Vēstules tālajai zvaigznei (1978)
EM gram — J. Endzelīns, K. Mīlenbahs. Latviešu gramatika (1934)
Endzelīns — JĀNIS ENDZELĪNS
1. Latviešu valodas gramatika (1951)
2. Latviešu valodas skaņas un formas (1938)
3. Baltu valodu skaņas un formas (1948)
Enerģ — K. Plaude, J. Mazurs, K. Putniņš. Latvijas enerģētikas attīstība PSRS energosistēmā (1961)
Engelss — FRĪDRIHS ENGELSS
1. Dabas dialektika (1952)
2. Darba loma pērtiķa tapšanā par cilvēku (1949)
3. Ģimenes, privātīpašuma un valsts izcelšanās (1946)
4. Anti-Dīrings (1952)
4a. Anti-Dīrings (1947)
Ērgle — ZENTA ĒRGLE
1. Par mūsu sētas bērniem, indiāņiem un melno kaķi (1972)
2. Ato un brīnumpērle (1975)
3. No Plutona līdz Neptūnam (1975)
4. Starp mums, meitenēm, runājot . . . (1976)
5. Gads ar diviem pavasariem (1979)
6. Noslēpumainais atradums (1980)
7. Bez piecām minūtēm pieauguši (1983)
Ezera — REGĪNA EZERA
1. Viņas bija trīs (1963)
2. Daugavas stāsti (1965)
3. Aiztek Gaujas ūdeņi, aiztek (1968)
4. Un ceļš vēl kūp (1961)
5. Grieze, trakais putns (1970)
6. Dzilnas sila balāde (1973)
7. Aka (1972)
8. Pavasara pērkons (1973)
9. Cilvēkam vajag suni (1975)
10. Nakts bez mēnesnīcas (1971)
11. Mežābele (1966)
12. Saules atspulgs (1969)
13. Zemdegas (1977)
14. Baraviku laika dullums (1978)
15. Slazds (1979)
16. Saulespuķes no pērnās vasaras (1980)
17. Pati ar savu vēju. 1. grāmata. Varmācība (1982)
18. Pati ar savu vēju. 2. grāmata. Nodevība (1984)
19. Dzīvot uz savas zemes (1984)
20. Princeses fenomens (1985)
Ezeriņš — JĀNIS EZERIŅŠ
1. Noveļu izlase (1955)
2. Stāsti un noveles. Izlase (1962)
3. Tornis (1959)
F Deglavs — FRICIS DEGLAVS
I—II. Rakstu izlase, I—II sēj. (1959, 1960)
F Kult — žurnāls «Fiziskā Kultūra» (1946—1955)
Feldš — Medicīniskā rokasgrāmata feldšeriem (1954)
Feod Rīga — Feodālā Rīga (1978)
Ferda — ĒRIKA FERDA
1. Topoša aktiera ķermeņa kultūra (1968)
Fimbers — KĀRLIS FIMBERS
1. Pelēkā zeme (1956)
2. Ar karstām sirdīm . . . (1956)
Fiz 1 — A. Pjoriškins, J. Minčenkovs, V. Krauklis, G. Karpinskis. Fizika VI klasei (1963)
Fiz 2 — A. Pjoriškins, J. Minčenkovs, V. Krauklis, G. Karpinskis. Fizika VII klasei (1963)
Fiz k — A. Pjoriškins. Fizikas kurss, I—II (1955)
Fiz r — V. Florovs, I. Kolangs, P. Puķītis, E. Šilters, E. Vainovskis. Fizikas rokasgrāmata (1985)
Flora — I—IV. Latvijas PSR flora, I—IV (1953—1959)
Fogels, Grīnbergs — AIVARS FOGELS, OTTO GRĪNBERGS
1. Starptautiskās tiesības (1981)
Freimanis — KĀRLIS FREIMANIS
1. Mūsu sadzīves skaistumam (1970)
Friz — Friziera darba meistarība (1974)
G Rudzītis — GUNĀRS RUDZĪTIS
1. Ķīmija (1968)
Gailis — DAUMANTS GAILIS
1. Kora dziedātāju rokasgrāmata (1961)
Galenieks — PAULS GALENIEKS
1. Botānika (1945)
2. Augu sistemātika (1960)
Gāliņš — HARIJS GĀLIŅŠ
1. Ar vētru krastā dzintars nāks (1959)
2. Akmens dzirkstis (1967)
3. Starpbrīdis (1974)
4. Karūsām jāķer līdakas (1972)
5. Viļņi (1981)

Gaudiņš — FRICIS GAUDIŅŠ
1. Cilvēka izcelšanās (1964)
Goba — ARTURS GOBA
1. Zemes balsis (1975)
2. Pietura (1972)
3. Pīlādžu gadskārtas. Pieskāriens. Dzejoļu divkrājums (1979)
4. Saules ritmi (1982)
5. Kā sudrabvītols mēnesnīcā (1982)
Gram — I—II. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, I—II sēj. (1959—1962)
Grāmata — Mēnešraksts «Grāmata»
Grants — JĀNIS GRANTS
1. Mazās upes sākums (1945)
2. Kalna sādžas aizstāvēšana (1947)
3. Frontes stāsti (1948)
4. Vēja pusē (1949)
5. Aiz mums Maskava (1954)
6. Ausma ceļā. Izlase (1959)
7. Šalc zilais lauks (1959)
8. Saules lēkti Vēju salā (1962)
Grāvītis — OĻĢERTS GRĀVĪTIS
1. Sonāte (1959)
2. Mūzikas publicistika. Izlase (1976)
Grīns — ALEKSANDRS GRĪNS
1. Dvēseļu putenis (1989)
2. Nameja gredzens (1989)
Grīva — ŽANIS GRĪVA
I—III. Izlase, I—III sēj. (1960)
1. Viņpus Pirenejiem (1948)
2. Stāsti par Spāniju (1950)
3. Ulitas upes ieleja (1950)
4. Dzīvības ceļš (1953)
4a. Dzīvības ceļš (1958)
5. Zem albatrosa spārniem (1956)
6. Vai tu esi cilvēks? (1958)
7. Divi cilvēki jūrā (1964)
8. Džungļu upe Mellakore (1966)
9. Antistāsti (1966)
10. Mīlestība un naids (1963)
11. Lidojums (1980)
12. Slepkavība violetā rītausmā (1982)
Grīziņš — JĀNIS GRĪZIŅŠ
1. Vārnu ielas republika (1947)
Grots — JĀNIS GROTS
1. Rīta stunda (1946)
2. Nākamība (1948)
3. Padomju saulē (1950)
4. Augšanas prieks (1951)
5. Lirika (1957)
6. Vakaru stāsti ciematā (1959)
Gudriķe — BIRUTA GUDRIĶE
1. Teodors Lācis (1977)
Gulbis — HARIJS GULBIS
1. Un visi nāks pie manis . . . (1972)
2. Sarunas ar skopām remarkām (1974)
3. Pieneņu laiks (1976)
4. Doņuleja (1983)
5. Lugas par mājām (1986)
Gūtmanis — OLAFS GŪTMANIS
1. Tur, Haijarlika ciedru silos (1982)
2. Tundras un taigas stāsti (1984)
3. Atgriešanās ceļš (1981)
Ģ — A. GRAVA, A. TĪRUMA. Ģeometrija 7. klasei (1963)
Ģeogr — Latvijas PSR ģeogrāfija (1975)
Ģeol — Latvijas PSR ģeoloģija (1961)
Ģeom — I—II. A. Kiseļevs. Ģeometrija, I—II daļa (1955)
Ia—IIa. A. Kiseļevs. Ģeometrija, I—II daļa (1962)
Hānbergs — ĒRIKS HĀNBERGS
1. Kartupeļu stāsti (1989)
Hausmanis — VIKTORS HAUSMANIS
1. Sarunas ar Felicitu Ertneri (1977)
2. Lilija Ērika (1968)
3. Dramaturgs Harijs Gulbis (1980)
4. Lilita Bērziņa (1980)
5. Alma Ābele (1983)
Heislers — HARIJS HEISLERS
1. Tālums un tuvums (1968)
2. Sīkstums (1970)
3. Otrā elpa (1973)
4. Rudens atspulgi (1982)
Hiršs — HARIJS HIRŠS
1. Autora pozīcija romānā (1980)
Hor — žurnāls «Horizonts»
I Eglītis — IMANTS EGLĪTIS
1. Psihiatrija (1974)
2. Par cilvēka psihi (1979)
Ikaunieks — JĀNIS IKAUNIEKS
1. Zvaigžņotais Visums (1958)
2. Bezgalīgā Visuma tālēs (1954)
Imermanis — ANATOLS IMERMANIS
1. Pie Daugavas (1947)
2. Lidojums (1949)
3. Pilsēta pie jūras (1951)
4. Kur visi kuģi satiekas (1953)
5. Molberts (1981)
Indāns — RŪDOLFS INDĀNS
1. Meža cirtēja darba rīki un to kopšana (1960)
Indrāne — ILZE INDRĀNE
1. Dzirkstis (1959)
2. Lazdu laipa (1963)
3. Maize (1966)
4. Kur ir tāda egle . . . (1964)
5. Cepure ar kastaņiem (1966)
6. Ūdensnesējs (1971)
7. Anemone (1974)
8. Meklēju zēnu ar zaļām acīm (1975)
9. Basām kājām (1970)
10. Zemesvēzi dzirdēt (1984)
Izglītība — laikraksts «Izglītība»
Izrakt — I. Eiduks, M. Kalniņš. Latvijas PSR derīgie izrakteņi un to izmantošana (1961)
J A Jansons — JĀNIS ALBERTS JANSONS
1. Brīvs, radošs darbs un cīņa par to — darba tautas morālās dzīves pamats (ievads tautas dziesmu izlasei «Darba vara lielu gara», 1960)
J Kalniņš — JĀNIS KALNIŅŠ
1. Pa gadu kāpnēm (1966)
2. Kad strazdi svelpj (1968)
3. Andrejs Pumpurs (1964)
4. Mūžība (1971)
5. Zelta kamolītis (1965)
6. Satīras asajā gaismā (1957)
7. Rainis (1977)
8. Savādnieki (1979)
9. Auseklis (1981)
10. Sudraba karote (1986)
J Liepiņš — JĀNIS LIEPIŅŠ
1. Pareiza krāsa (1966)

2. Zaļš mutulis (1980)
3. Vārddevības (1983)
4. Mirgojoši apļi (1985)

J Plotnieks — JĀNIS PLOTNIEKS
1. Deg ziemeļu zvaigzne (1964)
2. Nami un cilvēki (1964)
3. Rotaļa (1972)
4. Melnie un baltie (1966)
5. Siena laiks (1975)
6. Viena raiba vasara (1977)
7. Ceļi sauc tālāk (1963)
8. Divkauja ar sevi (1979)
9. Ozolu vecis (1980)
10. Zied pienenes pirms salnas (1983)
11. Tilts (1984)
12. Ar nātras mīlestību (1985)

J Rokpelnis — JĀNIS ROKPELNIS
1. Rīgas iedzimtais (1981)

Jakubāns — ANDRIS JAKUBĀNS
1. Mana baltā ģitāra (1968)
2. Burves aiziešana (1980)

Jansons — ALBERTS JANSONS
1. Ķēņu ciems (1950)
2. Ķēņu ciems mostas (1953)
3. Vientulības ilgas (1965)
4. Tumša nakte, zaļa zāle (1975)
5. Sāpe nenorimst (1977)
6. Klusa nakts (1985)

Janševskis — JĒKABS JANŠEVSKIS
1. Dzimtene, I daļa (1927)
2. Dzimtene, II daļa (1927)
3. Līgava, I daļa (1931)
4. Līgava, II daļa (1932)
5. Bandavā, I sējums (1928)
6. Bandavā, II sējums (1928)
7. Meža vidus ļaudis, I daļa (1929)
8. Meža vidus ļaudis, II daļa (1929)

Jaun Gr — biļetens «Jaunās Grāmatas»

Jauno a — Jauno autoru almanahs (1952—1954)

Jauno v — almanahs «Jauno vārds» (1955—1962)

Jaunsudrabiņš — JĀNIS JAUNSUDRABIŅŠ
I—VIII. Kopoti raksti, I—VIII sēj. (1927—1931)
Ia—XVa. Kopoti raksti, I—XV sēj. (1981—1985)
1. Baltā grāmata, 1. daļa (1931)
1a. Baltā grāmata, 1. daļa (1938)
2. Baltā grāmata, 2. daļa (1935)
3. Baltā grāmata (1957)
4. Aija. Triloģija (1957)
5. Ar makšķeri (1958)
6. Zaļā grāmata (1959)
7. Vēja ziedi (1959)
8. Tā pasaule paiet (1977)

Jēk Mediņš — JĒKABS MEDIŅŠ
1. Kora zinātņu pamati (1956)
2. Silueti (1968)

Jokums — KONRĀDS JOKUMS
1. Izlase (1959)

Jurciņš — PĒTERIS JURCIŅŠ
1. Klātbūtne (1972)
2. Gar doņiem ejot (1981)

K Grigulis — KĀRLIS GRIGULIS
1. Spārnotie meistari (1955)
2. Zīlītes pirmā dziesma (1957)
3. Čivulītes īstās mājas (1958)
4. Lielais Tlītlis un mazie šnībīši (1959)
5. Putnu grāmata (1964)

K Grigulis, Zālīte — KĀRLIS GRIGULIS, ELĪNA ZĀLĪTE
1. Vāverīte Baltastīte (1954)

K Rudzītis — KRISTAPS RUDZĪTIS
1. Iekšķīgo slimību vispārējā diagnostika (1949)
2. Iekšķīgo slimību vispārējā diagnostika (1960)

K Skalbe — KĀRLIS SKALBE
1. Pasakas (1957)
2. Dzeja (1957)

K Zariņš — KĀRLIS ZARIŅŠ
1. Kaugurieši (1975)
2. Spīganas purvā (1981)

Kačalova — TATJANA KAČALOVA
1. Vilhelms Purvītis (1971)

Kadiķis-Groznijs — ARTURS KADIĶIS-GROZNIJS
1. Rakstu izlase (1956)

Kaijaks — VLADIMIRS KAIJAKS
1. Akācija akmens pagalmā (1973)
2. Bailes (1977)
3. Stāsti par laimi (1966)
4. Soļi (1977)
5. Atgriešanās (1980)
6. Signe (1983)

Kaldupe — SKAIDRĪTE KALDUPE
1. Grieze sauc (1961)
2. Linu zieds (1968)
3. Piejūras dārzi (1968)
4. Padebešu kalns (1971)
5. Pūķagalva (1972)
6. Griezes bērns (1970)
7. Vēstules no Ošu zemes (1973)
8. Dižā kalve (1974)
9. Rudzu sējējs (1976)
10. Ziemeļzemes pasakas (1976)
11. Zīļu lietus (1971)
12. Vidzemes ceļinieks (1979)
13. Meža mozaīkas (1980)
14. Meža grāmata (1982)
15. Rīgas vējlukturi (1983)
16. Avotkrūze (1985)
17. Cīruļmaize (1989)

Kalna — NORA KALNA
1. Kliedziens (1972)
2. Slaloms (1979)

Kalnājs — TĀLIVALDIS KALNĀJS
1. Varde un ekskavators (1955)

Kalndruva — MĀRTIŅŠ KALNDRUVA
1. Nemierīgais cilvēks (1958)
2. Cilvēka sirds (1961)
3. Gravā pogoja lakstīgalas (1960)
4. Es, mans draugs un Mings (1963)
5. Tīrumā (1963)
6. Mazā birztala (1966)
7. Avots (1974)
8. Kursas stāsti (1976)
9. Vējš pakar kokli (1979)
10. Uz tās pašas zemes (1982)
11. Pasakas (1984)

Kalniņa — GINTA KALNIŅA
1. No auduma līdz tērpam (1978)

Kalve — AIVARS KALVE
1. Vēja kaņepes (1973)
2. Radu raksti (1981)
3. Akmeni veļot (1984)
4. Krītošais Ikars (1986)

Kar — žurnāls «Karogs»

Karlsons — KĀRLIS KARLSONS
1. Cements (1956)
Karpovics — ERNSTS KARPOVICS
1. Kas ir telpa un laiks? (1960)
Katlape, Ceplītis — NORA KATLAPE, LAIMDOTS CEPLĪTIS
1. Žanis Katlaps (1979)
Kaudzītes — REINIS UN MATĪSS KAUDZĪTES
1. Mērnieku laiki (1954)
1a. Mērnieku laiki (1955)
Kib — A. Ermuiža, L. Rastrigins. Kibernētika un nejaušība (1965)
Kin — almanahs «Runā kinematogrāfisti»
Kino — žurnāls «Kino»
Kirhenšteins — AUGUSTS KIRHENŠTEINS
1. Pareizs uzturs kā spēka un veselības pamats (1947)
2. Jaunas atziņas par pareizu uzturu un vitamīniem (1951)
3. Vitamīni un citas uzturvielas organisma aizsardzībā pret infekcijām (1936)
Kiršentāle — INGRĪDA KIRŠENTĀLE (INGRĪDA BEHMANE)
1. Latviešu romāns (1979)
Klints — ANTA KLINTS (K. Pamšes literārā apdare)
1. Tā nebija lietaina diena (1974)
Klīvers — VALDIS KLĪVERS
1. Traktoru stacijas mazā saimniece (1949)
2. Bīstamie sēkļi (1956)
3. Rūgtais vīns (1967)
4. Kamēr saule pie debesīm (1977)
Klotiņš — ARNOLDS KLOTIŅŠ
1. Alfrēds Kalniņš (1979)
2. Mūzika un idejas (1987)
Kļava — MIRDZA KĻAVA
1. Māra Rīgā (1979)
2. Katram sava orhideja (1983)
3. Mēs arī esam pasaulē (1984)
Kļaviņa — AINA KĻAVIŅA
1. Pusdienas katrai dienai (1974)
Kļavis — AIVARS KĻAVIS
1. Satikšanās spogulī (1984)
2. Es saucu, lai atsauktos (1988)
Koki un kr — A. Mauriņš, M. Morkons, A. Zvirgzds. Latvijas PSR koki un krūmi (1958)
Kolbergs — ANDRIS KOLBERGS
1. Atraitne janvārī (1984)
2. Ēna (1985)
3. Naktī, lietū . . . Automobilī rīta pusē (1986)
Kopš c — A. Zviedris, R. Sacenieks, J. Matuzānis. Kopšanas cirtes Latvijas PSR mežos (1961)
Krāsa — S. Timšāns, V. Šusts, V. Kalva, Z. Gaile, M. Lagzdiņš. Krāsa, telpa, ziedi (1970)
Krasinska, Utkins — LIJA KRASINSKA, VALENTĪNS UTKINS
1. Mūzikas elementārteorija (1981)
Krieviņš — MĀRTIŅŠ KRIEVIŅŠ
1. Taurupē — viss kā Latvijā (1960)
2. Septiņi pistoles šāvieni spoku stundā (1976)
3. Strēlnieki pārnāk mājās (1980)
Krim k — Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Krimināl kodekss (1962)
Krim k 1 — Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Krimināl kodekss (1976)
Krim k 2 — Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Krimināl kodekss (1984)
Krim pr — Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss (1963)
Krim pr 1 — Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss (1973)
Krim pr 2 — Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss (1985)
Kritikas g — rakstu krājums «Kritikas gadagrāmata»
Kroma — MONTA KROMA
1. Svinīgais solījums (1947)
2. Tev, gvard! (1950)
3. Pie Eiropas un Āzijas robežām (grāmatā M. Kroma, B. Burlaks «Neskarto zemju plašumos», 1956)
4. Tālo apvāršņu zemē (1959)
5. Refrēni (1979)
6. Monta (1985)
7. Citi veidi (1988)
Kronītis — JĀNIS KRONĪTIS
1. Mežkopja rokasgrāmata (1972)
2. Dabas aizsardzība (1977)
Krūklis — ALFRĒDS KRŪKLIS
1. Pavasaris dzimtenē (1953)
2. Diena aust (1955)
3. Putni, kas nepagurst (1958)
4. Zvaigžņu karavānas (1964)
5. Ugunsputna spārns (1970)
6. Sarkanie rudens zirgi (1969)
7. Teic, kur zeme tā (1973)
8. Ķiršu lietus (1977)
9. Caur zilu mūža dzeju (1981)
10. Vienas rozes dēļ (1985)
Krūmiņš — EGONS KRŪMIŅŠ
1. Arī tava daļa (1966)
Krūza — KĀRLIS KRŪZA
1. Skaidrie strauti (1924)
2. Saltā namā (1913)
3. Ar zelta irkli (1984)
Kučinska — VERONIKA KUČINSKA
1. Olita Āboliņa (1977)
Kurcijs — ANDREJS KURCIJS
1. Cūkgans (1956)
2. Atmoda (1957)
3. Dzīvības vārtos (1956)
4. Vienkāršā dzīve (1959)
5. Dzeja (1958)
Ķ — D. Kirjuškins. Ķīmija. Mācību grāmata septiņgadīgo skolu un vidusskolu septītajai klasei (1954)
Ķempe — MIRDZA ĶEMPE
1. Rīta vējš (1946)
2. Drauga vārdi (1950)
3. Mieram un dzīvībai (1951)
4. Dzejas (1955)
5. Mīlestība (1958)
6. Skaudrā liesma (1961)
7. Cilvēka ceļš (1969)
8. Gaisma akmenī (1967)
9. Dzintara spogulis (1968)
10. Mirkļu mūžība (1964)
11. Ērkšķuroze (1973)
Ķīm — J. Hodakovs, L. Cvetkovs, S. Šapovaļenko, D. Epšteins. Ķīmija vidusskolu 9.—11. klasei (1963)
Ķiršakalne — ADINA ĶIRŠKALNE
1. Rītdienas prieks (1977)
L Zin — laikraksts «Latvijas Zināt[illegible]» (1958—1961)

Lācis — VILIS LĀCIS
I—X. Raksti, I—X sēj. (1959—1962)
1. Noveles un stāsti (1946)
2. Zvejnieka dēls (1935)
3. Lugas (1948)
4. Zvejnieka dēls (1947)
5. Putni bez spārniem (1949)
6. Vētra, I daļa (1946)
7. Vētra, II daļa (1947)
8. Vētra, III daļa (1949)
9. Vanadziņš un citi stāsti (1952)
10. Pazudusī dzimtene (1953)
11. Ciems pie jūras (1954)
12. Uz jauno krastu (1953)
13. Zītaru dzimta (1955)
14. Pēc negaisa (1962)
15. Zvaigznes pār jūru (1964)

Laganovskis — JEZUPS LAGANOVSKIS
1. Kad vēji šalc (1956)
2. Labākais piemineklis (1980)
3. Vienīgā mīlestība (1978)

Lagzdiņš — VIKTORS LAGZDIŅŠ
1. Teltis pie upes (1958)
2. Pārbaude (1959)
3. Zili zaļā romantika (1966)
4. Zili zaļā (1986)

Laicens — LINARDS LAICENS
I—IX. Raksti, I—IX sēj. (1958—1960)
1. Kliedzošie korpusi (1955)
2. Akmens logā (1956)

Lāms — VISVALDIS LĀMS (VISVALDIS EGLONS)
1. Vienu avota lāsi (1971)
2. Mūža guvums. Visaugstākais amats (1974)
3. Raudze (1973)
4. Trase (1980)
5. Pavarda kungs Ašgalvis (1982)
6. Jokdaris un lelle (1972)
7. Kāvu blāzmā (1989)

Lapsa — JĀNIS LAPSA
1. Siļķu grāmata (1974)
2. Atspīdumi ūdenī un citur (1974)
3. SOS pēcpusdienā (1978)
4. Ceļaspieķis (1980)
5. Banānu grāmata (1980)
6. Rūgtums (1983)
7. Zirgs, kas naktī dzied (1985)

Lasmanis — IMANTS LASMANIS
1. Ceļi šķērso horizontu (1962)
2. Dziesmas zaļajai zālei (1965)
3. Saknes (1966)
4. Mana maize (1971)

Latv dzīvn — Latvijas dzīvnieki (1966)
Latv etn — Latviešu etnogrāfija (1969)
Latv J — laikraksts «Latvijas Jaunatne»
Latv meži — Latvijas meži (1987)

Laua — ALISE LAUA
1. Latviešu leksikoloģija (1969)
2. Latviešu literārās valodas fonētika (1969)

Lauku Avīze — laikraksts «Lauku Avīze»
Lauku Dzīve — žurnāls «Lauku Dzīve»
Laul k — Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Laulības un ģimenes kodekss (1977)
LD — Latvju dainas, I—VI sēj. Sakopojis Kr. Barons (1894—1915)

Lēmanis — INDRIĶIS LĒMANIS
1. Mā[illegible] (1940)
2. Tālais rīts (1941)
3. Kalpu taka (1945)
4. Klusie varoņi (1945)
5. Gaišais logs (1945)
6. Gunāram nav laika (1946)
7. Mazais cīnītājs (1947)
8. Kalve (1947)
9. Nomales vējos (1949)
10. Cietās rokas (1950)
11. Nākotnes vārdā (1951)
12. Pa dzīves ceļiem (1957)
13. Pa dzīves ceļiem, 1. daļa (1948)
14. Pa dzīves ceļiem, 2. daļa (1950)
15. Pa dzīves ceļiem, 3. daļa (1953)
16. Stāstu izlase (1954)
17. Dienas ausmā (1955)
18. Kaujas baterija (1960)

Lielais — ARTURS LIELAIS
1. Karību jūras smaragds (1966)
2. Inku zelts (1970)
3. Uz musonu krastiem (1972)
4. Pāri Melnajam kontinentam (1978)
5. Pie Zambezi un Njasa ezera (1979)
6. Konkistadori (1979)
7. Nīlas izteku meklējot (1981)

Liepa — MĀRIS LIEPA
1. Es gribu dejot simt gadu. Erika Tivuma literārais pieraksts (1981)

Liepiņš — PĒTERIS LIEPIŅŠ
1. Zemes garozas uzbūve Latvijā (1956)

Liesma — žurnāls «Liesma»

Lisovska — OLGA LISOVSKA
1. Priede kalnā (1959)
2. Apsolītā zeme (1966)
3. Pavedieni (1970)
4. Pie jūsu mīlestības . . . (1973)
5. Zilais skrējiens (1977)
6. Tur ilgi ejams (1985)

Lit Av — laikraksts «Literatūras Avīze» (1940—1941)
Lit M — laikraksts «Literatūra un Māksla»
Lit met — M. Gaile, H. Grase, V. Niedra. Latviešu literatūras metodika (1959)

Līvs — EGONS LĪVS
1. Selgas vīri (1962)
2. Velnakaula dvīņi (1966)
3. Kapteinis Nulle (1963)
4. Slieksnis (1974)
5. Pārnākšana (1977)

Līvzemnieks — VIKTORS LĪVZEMNIEKS
1. Cilvēks, kuru gaida (1965)
2. Aiz dangām dārzs (1982)

LLK — I—V. Latviešu literatūras kritika, I—V sēj. (1956—1964)

LLM — Latviešu lietišķā māksla. Sastādījusi B. Sturme (1989)

LLV — I—VI. Latviešu literatūras vēsture, I—VI sēj. (1959—1962)

Loja — JĀNIS LOJA
1. Valodniecības pamatjautājumi (1958)
2. Valodniecības vēsture (1961)

Losberga — MILDA LOSBERGA
1. Vējaroze (1973)
2. Jūras cerība (1978)
3. Saules izsalkusī (1983)

LATVIJAS VALSTS BIBLIOTĒKA
92— 7.670

LPT — I—XV. Latviešu pasakas un teikas, I—XV sēj. Sakopojis un rediģējis prof. P. Šmits (1925—1937)
LPTV — I—II. Latviešu padomju teātra vēsture, I—II sēj. (1973—1974)
LSP(K) — Latviešu sakāmvārdi un parunas. Izlase. Sastādījusi E. Kokare (1957)
LSP(N) — Latviešu sakāmvārdi un parunas. Sakārtojuši Jānis Niedre un Jānis Ozols (1955)
LTAn — Latviešu tautas anekdotes. Izlase. Sastādījis K. Arājs (1961)
LTD — I—X. Latvju tautas daiņas, I—X sēj. Sakārtojis R. Klaustiņš (1928—1932)
LTdz — I—III. Latviešu tautasdziesmas. Izlase, I—III sēj. (1955—1957)
LTM — Latviešu tautas mīklas. Izlase. Sastādījusi A. Ancelāne (1954)
LTP — Latviešu tautas pasakas. Izlase. A. Alksnītes, O. Ambaiņa, A. Ancelānes, K. Arāja, M. Asares sakārtojumā (1956)
LTPdz — Latviešu tautas pasakas par dzīvniekiem un putniem. Sakārtojis Jānis Niedre (1952)
LTT — Latviešu tautas teikas. Izlase. Sastādījusi A. Ancelāne (1961)
LTTP — I—VII. Latviešu tautas teikas un pasakas, I—VII sēj. Sakopojis A. Lerhis-Puškaitis (1891—1903)

Lubējs — INTS LUBĒJS
1. Satikšanās (1959)
2. Saltā rasa (1968)
3. Dvīņu zvaigznājs (1977)
4. Attālināmies un tuvodamies (1981)

Luginska — RITA LUGINSKA
1. Menuets un cūkpupas (1979)

Lukjanskis — EGILS LUKJANSKIS
1. Izvēle (1966)
2. Pieskāriens (1971)
3. Bez žēlastības (1973)
4. Neuzvarētais (1977)
5. Memento mori (1977)
6. Skrējiens bezgalībā (1981)

Lukss — VALDIS LUKSS
I—IV. Raksti, I—IV sēj. (1965—1967)
1. Dzejas (1949)
1a. Dzejas (1951)
2. Izlase (1955)
3. Pirmklasnieki (1956)
4. Slava (1958)
5. Uzbrukums N pilsētai (1949)
6. Skarbums (1941)
7. Rīta solis (1951)
8. Dzejoļi un poēmas (1955)
9. Augsim (1948)
10. Rita sāk dzīvot (1948)
11. Tā atsoļo rīts (1975)
12. Asins raudze (1970)
13. Iepēdas (1980)
14. Klātums (1978)

Ļeņins — VLADIMIRS IĻJIČS ĻEŅINS
I—XLV. Raksti, I—XLV sēj. (1948—1974)

Ļūdēns — VITAUTS ĻŪDĒNS
1. Tāšu raksti (1973)
2. Usmas un Mežotnes sonetas (1975)
3. Pulksteņi (1967)
4. Vairogi (1980)
5. Vara vārtos (1980)
6. Laiva (1984)

M Kalniņš — MĀRTIŅŠ KALNIŅŠ
1. Mazgāšana un ķīmiskā tīrīšana mājsaimniecībā (1957)

M Kalve — MILDA KALVE
1. Jaunākās latviešu padomju dzejas apcirkņos (1975)

M kult — Mājas un sadzīves kultūra. Sastādījusi B. Zunde (1958)

M Rudzītis — MEINHARDS RUDZĪTIS
1. Dzimtā zeme (1946)
2. Nāves vilciens (1947)
3. Dziesmu ceļš (1948)
4. Rīgas priekšrindā (1959)
5. Mūsu darbs un laime (1956)
6. Ausma pār Daugavu (1964)

M Zālīte — MĀRA ZĀLĪTE
1. Vakar zaļajā zālē (1977)
2. Divas dramatiskas poēmas (1987)

M Zariņš — MARĢERS ZARIŅŠ
1. Saulrietu violetās ērģeles (1970)
2. Vecrīga (1978)
3. Pārdomas. Pieraksti. Feļetoni (1980)
4. Apgaismības gadsimta ēnā (1980)
5. Dēli (1980)

Mājtur — Mājturība (1961)

Mākonis — MĀKONIS
1. Izlase (1957)

Māksla — žurnāls «Māksla»

Maldavs — ZIEDONIS MALDAVS
1. Ģeoloģijas pamati (1959)

Markss — KĀRLIS MARKSS
I—III. Kapitāls, I—III sēj. (1951—1953)

Markss, Engelss — KĀRLIS MARKSS, FRĪDRIHS ENGELSS
1. Komunistiskās partijas manifests (1951)
2. Par Angliju (1954)

Mat — H. Graudone, U. Grīnfelds, G. Malzubre, J. Mencis, K. Šteiners. Rokasgrāmata elementārajā matemātikā (1982)

Matisone — MARIJA MATISONE
1. Latvijas PSR dīķi un to ražības celšana (1959)

Mauliņš — JĀNIS MAULIŅŠ
1. Minūtēm ritot (1968)
2. Pēdas (1980)
3. Mīlestības infraskaņas (1982)
4. Kājāmgājējs. Pelēkie zīmējumi (1982)
5. Jo vakar skanēja si mažors (1986)
6. Tālie zvani (1986)

Mauriņa — ZENTA MAURIŅA
1. Uzdrīkstēšanās (1990)

Mauriņš — ARTURS MAURIŅŠ
1. Saistošā dendroloģija (1973)

ME — I—IV. K. Mīlenbahs. Latviešu valodas vārdnīca, I—IV sēj. Rediģējis, papildinājis un turpinājis J. Endzelīns (1923—1932)

ME pap — I—II. J. Endzelīns, E. Hauzenberga. Papildinājumi un labojumi Kārļa Mīlenbaha Latviešu valodas vārdnīcai, I—II sēj. (1934—1946)

Med — I—IV. Mācību grāmata medicīnisko māsu kursiem, I—IV sēj. (1956—1957)

Medenis — JĀNIS MEDENIS
1. Dienu krāšņums (1958)
2. Ugunis naktī (1961)

Medn — Mednieka rokasgrāmata (1976)
Meist 1 — Meistarības problēmas latviešu padomju literatūrā (1957)
Meist 2 — Meistarības problēmas latviešu padomju literatūrā (1958)
Meldere — IJA MELDERE
1. Stāsti (1959)
Mencis, Sika — JĀNIS MENCIS, ARTURS SIKA
1. Matemātikas rokasgrāmata skolēniem (1988)
Meteor — K. Ozola, A. Zirnītis. Meteoroloģija (1951)
Meža t — A. Zviedris, J. Matuzānis. Latvijas PSR meža tipi (1960)
Mežgailis, Zvidriņš — BRUNO MEŽGAILIS, PĒTERIS ZVIDRIŅŠ
1. Padomju Latvijas iedzīvotāji (1973)
Mihelsons — HARIJS MIHELSONS
1. Putnu ceļošana (1958)
Millers — LAIMONIS MILLERS
1. Burāšanas sports (1966)
Muižnieks — IGNATS MUIŽNIEKS
1. Dzīvais tilts (1950)
2. Fabulas, stāsti. Izlase (1959)
Mūsu g — Mūsu gaitas. Stāsti. Sastādījis V. Kaupužs (1955)
Neatk Cīņa — laikraksts «Neatkarīgā Cīņa»
Neibarts — AIVARS NEIBARTS
1. Lasāmgabali (1973)
Niedre — JĀNIS NIEDRE
1. Ķeceris Latgalē (1940)
2. Piecu korpusu kamerās (1941)
2a. Piecu korpusu kamerās (1958)
3. Divos krastos (1945)
4. Puškānu sala (1947)
5. Sirdsapziņa (1955)
6. 33 stāsti (1959)
7. Latviešu folklora (1948)
8. Latviešu literatūra, I (1952)
9. Latviešu literatūra, II (1953)
10. Rūdījuma gadi (1957)
11. Priekšvārds grāmatai «Latviešu sakāmvārdi un parunas» (1955)
12. Pamošanās (1963)
13. Kāpjoši ūdeņi (1959)
14. Es biju, esmu, būšu drīz ... (1972)
15. Un vēji triec nodegu pelnus ... (1978)
16. Vai apsteigt laiku? (1982)
Nodieva — AIJA NODIEVA
1. Latviešu keramika (1977)
2. Latviešu jaunākā glezniecība (1981)
Norād — I—XIV. Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā, I—XIV (1960—1978)
Novadniece — INĀRA NOVADNIECE
1. Metālmāksla Latvijas arhitektūrā (1975)
Osmanis — JĀZEPS OSMANIS
1. Soļi (1966)
2. Stārķēns (1962)
3. Vilkuvāle (1974)
4. Čuksti un vējš (1985)
Ošiņa — VILIJA OŠIŅA
1. Brīnumzāles (1953)
Ozols — ARTURS OZOLS
1. Raksti valodniecībā (1967)
2. Raksti folkloristikā (1968)
3. Latviešu tautasdziesmu valoda (1961)
4. Veclatviešu rakstu valoda (1965)

P Bārda — PAULĪNA BĀRDA
1. Vakarsaulē (1982)
2. Rudens putniņš (1973)
Pad J — laikraksts «Padomju Jaunatne»
Paegle — LEONS PAEGLE
I—V. Kopoti raksti, I—V sēj. (1956—1958)
1. Dzeja (1945)
2. Lugas (1947)
3. Proza. Romāni (1949)
4. Stāsti (1950)
5. Stāsti jaunatnei (1954)
6. Izlase (1959)
Pašd sk — Pašdarbības skatuve (1955)
Pavāru gr — M. Pētersone, A. Pasopa. Pavāru grāmata (1957)
Pelēkais — KĀRLIS PELĒKAIS
1. Dzejoļu izlase (1957)
Pēlmanis — LAIMONS PĒLMANIS
1. Melodijas (1974)
2. Varavīksnes lokā (1974)
3. Ziedi ugunī (1980)
4. Laika pārspriedzēs (1984)
Pērsietis — PĒRSIETIS
1. Izlase (1951)
Peters — JĀNIS PETERS
1. Mans bišu koks (1973)
2. Dzirnakmens (1968)
3. Priekšnojautas (1979)
4. Modinātāju remonts (1980)
5. Kalējs kala debesīs ... (1981)
Piena ieg — A. Kirhenšteins, S. Laganovskis. Augstvērtīga piena iegūšana (1957)
Pion — laikraksts «Pionieris»
Plaudis — JĀNIS PLAUDIS
I—IV. Raksti, I—IV sēj. (1964—1966)
1. Laika lielums (1948)
2. Ložmetēju rota. Ģimnāzisti (1972)
3. Sila runcis (1989)
PL Kom — žurnāls «Padomju Latvijas Komunists»
PL Siev — žurnāls «Padomju Latvijas Sieviete»
PL Skola — žurnāls «Padomju Latvijas Skola» (1940—1963)
Pl tub — K. Segliņš, J. Zariņa. Par plaušu un citu orgānu tuberkulozi (1957)
Plūdonis — VILIS PLŪDONIS
1. Poēmas (1954)
2. Dzeja un proza (1956)
3. Mazā Anduļa pirmās bērnības atmiņas (1957)
4. Darbu izlase (1959)
Pol ek — Politiskā ekonomija. Mācību grāmata (1963)
Poligr — V. Popovs. Vispārīgais poligrāfijas kurss (1956)
Poruks — JĀNIS PORUKS
1. Pērļu zvejnieks (1946)
2. Kauja pie Knipskas (1952)
3. Reālistiski stāsti (1953)
4. Dzejoļi (1957)
Preilis — EDGARS PREILIS
1. Divu krastu ļaudis (1962)
Priede — GUNĀRS PRIEDE
1. Jaunākā brāļa vasara (1955)
2. Pozitīvais tēls (1960)
3. Pie Daugavas (1977)
4. Sēnes un siens (1988)
Priedītis — ARTŪRS PRIEDĪTIS
1. Zivis un makšķerēšana (1955)

2. Ar makšķeri Latvijas PSR ezeros un upēs (1960)

Psihol — Psiholoģija. Mācību grāmata pedagoģiskajiem institūtiem (1958)

PSKP vēsture — Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsture (1959)

Purapuķe — JĀNIS PURAPUĶE
1. Spieķis un divi suņi (1959)

Puriņš — ANDRIS PURIŅŠ
1. Nevaicājiet man neko (1977)
2. Zelta zirneklis smejas (1981)

Purs — LAIMONIS PURS
1. Ēnas gaist (1956)
2. Gadu gaitā (1957)
3. Degošais pilskalns (1962)
4. Gaismas staru lokā (1966)
5. Rieta stundā (1961)
6. Nepareizā laika stundenis (1971)
7. Sirdsskaidrais (1964)
8. Krusts virs pilskalna (1979)
9. Tālajos pilskalnos (1981)
10. Karuselis (1984)
11. Sūrābele pilskalnā (1986)

Purvs — ZIEDONIS PURVS
1. Atsaukšanās. Dzejoļu izlase (1974)
2. Ja tu uzticētos (1972)
3. Cilvēks cilvēkam (1978)
4. Neatgriešanās atgādinājums (1983)

Putniņš — PAULS PUTNIŅŠ
1. Paši pūta, paši dega (1975)
2. Pasaulīt, tu ļaužu ēka... (1983)

R Kaudzīte — REINIS KAUDZĪTE
1. Domu izteikumi. Aforismu izlase (1973)

Rainis — JĀNIS RAINIS
I—XIV. Kopoti raksti, I—XIV sēj. (1947—1951)
Ia—IIa. Rakstu izlase, I—II sēj. (1945—1946)
Ib—XXVb. Kopoti raksti, I—XXV sēj. (1977—1986)
1. Zelta zirgs (1958)
2. Indulis un Ārija (1959)
3. Uguns un nakts (1953)
4. Izlase (1959)
5. Kalnā kāpējs. Aforismu izlase (1962)

Rasēš — G. Prokofjevs. Rasēšana. Mācību grāmata 7. un 8. klasei (1963)

Raž 1 — K. Ābele, K. Baums, G. Bērziņš, O. Gilis, J. Meļķis. Ražošanas pamati vidusskolu VIII un IX klasei. Makets (1959)

Raž 2 — K. Baums, I. Kalniņš, A. Ribovskis. Ražošanas pamati vidusskolu X klasei (1960)

Raž 3 — A. Akmentiņš, A. Aukums, O. Āboliņš, K. Baums, E. Vainovskis. Ražošanas pamati vidusskolu XI klasei (1960)

Rīga — Rīga 1860—1917 (1978)

Rīgas B — laikraksts «Rīgas Balss»

Rihters — OSKARS RIHTERS
1. Meži šalc (1959)

Rinkule — DZIDRA RINKULE-ZEMZARE
1. Vēl tālu jāiet (1955)
2. Pagrieziens (1956)
3. Iedomīgais sienāzis (1954)
4. Kāda zēna stāsts (1962)
5. Mazi portreti (1979)
6. Zvirgzdi (1980)
7. Meklētie, gaidītie, sastaptie (1981)
8. Dzīvais koks (1982)
9. Kikerigī (1981)

Rokpelnis — FRICIS ROKPELNIS
1. Aužmāsa zvaigzni karogā (1950)
2. Raiņa jaunība (1948)

Rolovs — BRUNO ROLOVS
1. Par fiziku un fiziķiem (1989)

Rozītis — PĀVILS ROZĪTIS
I—V. Raksti, I—V sēj. (1961—1962)
1. Ceplis (1949)
2. Valmieras puikas (1957)
3. Izlase (1957)

Rubene — ERNA RUBENE
1. Rokdarbi (1958)

Rubenis — JURIS RUBENIS
1. Vai migla klīdīs? (1989)

Rudzīte — MARTA RUDZĪTE
1. Latviešu dialektoloģija (1964)

Rūja — VALDIS RŪJA
1. Lāstekas krīt (1955)
2. Skaņām piebērta pasaule (1967)
3. Bērnības līčos ievas zied (1973)
4. Sudraba gredzens (1977)
5. Zilākalna ceriņi (1980)

Rumans — PAULS RUMANS
1. Kur Amudarja plūst (1958)
2. Tūrisms (1954)

Rupais — AMANDS RUPAIS
1. Kukaiņu pasaulē (1974)

Rupais, Kalniņa — AMANDS RUPAIS, VELTA KALNIŅA
1. Krāšņumaugu aizsardzības rokasgrāmata (1979)

Rušiņš — TEODORS RUŠIŅŠ
1. Forelista piezīmes (1964)

Sakse — ANNA SAKSE
I—VI. Kopoti raksti, I—VI sēj. (1962—1965)
1. Skarbais piesitiens (1946)
2. Darba cilts (1948)
3. Atgriešanās dzīvē (1945)
4. Lūzums (1949)
5. Trīs šķūnīši (1951)
6. Dzirksteles naktī (1957)
7. Pret kalnu (1948)
8. Lido, mans putns! (1957)
9. Lidojums uz Mēnesi (1958)
10. Čitas burtnīca (1958)
11. Jaunā maiņa (1947)
12. Pasakas, I (1946)
13. Tēva dāvana (1961)
14. Pasakas par ziediem (1966)
15. Vēstules jaunībai (1979)

Salenieks — EDUARDS SALENIEKS
I—II. Izlase, I—II sēj. (1960)
1. Dzegužmala (1949)
2. Viņās dienās (1949)
3. Soli pa solim (1952)
4. Roberts Zalāns (1958)
5. Atbalsis skan (1957)
6. Kā nu kurš (1970)
7. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem (1969)

Salenieks, Osīte — EDUARDS SALENIEKS, MIRDZA OSĪTE
1. Zilās podziņas. Pasakas (1954)

Salnāja — MERSEDE SALNĀJA
1. Par kādu obelisku (1973)

2. Kam atstāt mantojumu (1980)
3. Būt sievietei (1985)

Samsons — VILIS SAMSONS
1. Kurzemes partizāņi (1956)
2. Kurzemes meži šalc . . . (1974)
3. Naida un maldu slīkšņā (1983)

Sarma — ANDREJS SARMA
1. Celtniecības organizācija un ekonomika (1952)
2. Celtniecības ekonomika (1960)

Saudz dabu — Saudzējiet un mīliet dabu (1958)

Saulietis — AUGUSTS SAULIETIS
I—XIV. Raksti, I—XIV sēj. (1923—1927)
1. Aiz sniega un tumsas (1958)

Saulītis — BRUNO SAULĪTIS
1. Gaismas gadi (1949)
2. Draugu pulkā (1951)
3. Neaizmirstamie (1953)
4. Maija balsis (1955)
5. Āķis lūpā (1958)
6. Jaunības gadi (1956)
7. Miegamice (1956)
8. Cīruļu putenis (1956)
9. Profesora Vecapiņa dēli (1957)
10. Daugavas elpa (1959)
11. Seši no Valolas ielas (1962)
12. Līdz pēdējai taisnei (1963)
13. Kad zeme atveras (1966)
14. Strēlnieka dēls (1960)
15. Gadskārtu grāmata (1967)
16. Mūžīgā cerība (1971)

Selga — GUNĀRS SELGA
1. Ceļā aizsapņojos (1979)

Sēlis — ROBERTS SĒLIS
1. Silaines muiža (1948)
2. Stāsti (1949)
3. Melluzītis (1949)
4. Burši un zeļļi (1941)
4a. Burši un zeļļi (1951)
5. Gaiss viļņo (1954)
6. Kam vara un viltus (1956)
7. Tanī bargā dienā (1963)
8. Es stāstu par sevi. Leišmalē (1974)

Senakols — ROBERTS SENAKOLS
1. Vingrošanas elementu tehnika un terminoloģija (1957)

Sieviete — žurnāls «Sieviete»

Silazars — JĀNIS SILAZARS
1. Mana rūpnīca (1955)

Siliņš — ARMANDS SILIŅŠ
1. Pieprasījums, patēriņš, konjunktūra (1976)

Sils — PĒTERIS SILS
1. Dziļi ūdeņi (1948)
2. Saulainās dienas (1950)
3. Rīts (1950)
4. Nemirstība (1950)
5. Pavasaris (1951)
6. Vectētiņš un dēladēls (1952)
7. Divi draugi (1954)
8. Pavasara rītā (1955)

Sirmbārdis — JĀNIS SIRMBĀRDIS
1. Asnu zobeni (1962)
2. Dienu bites (1966)
3. Saulstaru atslēgas (1968)
4. Kaleidoskops (1972)
5. Nātru smarža (1975)
6. Kartupeļu rakšana Ērgļos (1977)
7. Dzejas mājas kapitālremonts (1984)
8. Ak, mūžs! (1986)

Sk Av — laikraksts «Skolotāju Avīze»

Sk Ģ — žurnāls «Skola un Ģimene»

Skujiņa — AUSTRA SKUJIŅA
1. Dzeja (1960)

Skujiņš — ZIGMUNDS SKUJIŅŠ
1. Ceļi un krustceļi (1954)
2. Varavīksne (1955)
3. Esmu dzimis bagāts (1956)
4. Kolumba mazdēli (1961)
5. Ciemiņš no viņpasaules (1963)
6. Fornarina (1964)
7. Balzams (1972)
8. Sudrabotie mākoņi (1967)
9. Brunču medības (1974)
10. Vīrietis labākajos gados (1975)
11. Zibens locīšana (1978)
12. Sermuliņš uz asfalta un citi stāsti (1980)
13. Jauna cilvēka memuāri (1981)
14. Gulta ar zelta kāju (1984)

Skulme — KSENIJA SKULME
1. Piens, augļi, ogas un dārzāji cilvēka uzturā (1959)
2. Par slima cilvēka uzturu (1954)
3. Uzturs veselības sardzē (1960)

Slimn kopš — V. Kristmans. Iekšķīgās slimības. Slimnieku kopšana un medicīnas tehnika (1948)

Sloka — JĀNIS SLOKA
1. Latvijas PSR abinieki un rāpuļi, to nozīme un kaitīgums (1961)

Spāre — VELTA SPĀRE
1. Pienenīte (1959)
2. Zilā roze (1960)
3. Vecās dzirnavas (1966)
4. Es cilvēkam ticu (1965)
5. Cīrulēns sniegputenī. Izlase (1972)
6. Dialogs (1979)

Sports — laikraksts «Sports»

Spuris — ZANDIS SPURIS
1. Mūsu ezeru bioloģija (1958)

Stankevičs — ANTONS STANKEVIČS
1. No Braku kalna (1973)
2. Laimes jumti (1972)
3. Dvēseles atbalss (1978)
4. Pēc pirmajiem cīruļiem (1981)

Stērste — ELZA STĒRSTE
1. Saules koks. Izlase (1972)

Stradiņš — JĀNIS STRADIŅŠ
1. Cilvēki, eksperimenti, idejas (1965)
2. Ķīmiķi, kuru vārdi jāzina (1967)
3. Lielā zinātnes pasaule un mēs (1980)

Strazdiņš — INDULIS STRAZDIŅŠ
1. Elektroniskās skaitļošanas mašīnas (1972)
2. Diskrētās matemātikas pamati (1980)

Strēle — ASJA STRĒLE
1. Grims (1963)

Strods — PĒTERIS STRODS
1. Riteņbraukšana (1952)

Stulpāns — JERONIMS STULPĀNS
1. Vējš pār ezeru (1958)
2. Cilvēks dedzina kūlu (1962)

Sudrabkalns — JĀNIS SUDRABKALNS
I—VI. Kopoti raksti, I—VI sēj. (1958—1962)
1. Brāļu saimē (1947)

1a. Brāļu saimē (1948)
2. Karogi sasaucas (1950)
3. Izlase (1954)
4. Viena bezdelīga lido (1937)
5. Bezdelīgas atgriežas (1951)
6. Ceļa maize (1944)
7. Vāci Latvijā (1942)
8. Spuldze vējā (1931)
9. Spārnotā Armada (1926)
10. Oliveretto — Trubadūrs uz ēzeļa (1921)
11. Oliveretto — Džentlmens ceriņu frakā (1924)
12. Pārvērtības (1923)
13. Dzejnieka nemirstība (krājumā «J. Raiņa daiļrade», 1954)
14. Dzejas izlase (1948)
15. Ar mūzām draugos (1974)

Sudrabs — JĀNIS SUDRABS
1. Augļkopība (1960)

Sudrabu E — SUDRABU EDŽUS
1. Kaukšķītis. Čauksts (1940)
2. Dullais Dauka (1948)
3. Izlase (1952)
4. Velnu dzinējs (1972)
5. Laimzemes skola (1985)

Sv Rīts — laikraksts «Svētdienas Rīts»

Svīre — MĀRA SVĪRE
1. Limuzīns Jāņu nakts krāsā (1979)
2. Ar vakardienu kabatā (1984)
3. No cīruļiem līdz griezei (1986)

Šalkonis — ŠALKONIS
1. Dzejas (1950)

Šķēle — VALDIS ŠĶĒLE
1. Deggāze (1958)

Šranka — RUTA ŠRANKA
1. Kibernētika (1962)

Šterns — HUGO ŠTERNS
1. Namdara darbi (1958)
2. Namdara darbi (1959)

Štrāls — KĀRLIS ŠTRĀLS
1. Saulē un ēnās (1956)
2. Karš (1957)
3. Likteņi (1970)
4. Vālodzes balss (1984)

Švinka — ĒVALDS ŠVINKA
1. Botānika. Izmēģinājuma mācību grāmata 6. klasei (1960)

Talcis — ĀDOLFS TALCIS
1. Mūsu kolhozā (1950)
2. Ikdienas kauja (1950)
3. Mani svārciņi (1954)
4. Oras stepē (1956)
5. Manas raibās dienas (1958)
6. Tālajos ciemos (1960)
7. Tikšanās ar okeānu (1964)
8. Sūrie vēji (1974)
9. Jaunības dienu pēdās (1979)

TAM — Traktori, automobiļi, motocikli. J. Blīvja redakcijā (1974)

Tauriņš — EGONS TAURIŅŠ
1. Latvijas zīdītājdzīvnieki (1982)

Tavare — RENĀTE TAVARE
1. Parunāsim par uzvedību (1973)
2. Cilvēks starp cilvēkiem (1978)

Tdz — I—IV. Tautas dziesmas. Papildinājums Kr. Barona «Latvju dainām», prof. P. Šmita redakcijā, I—IV sēj. (1936—1939)

Teātris — almanahs «Teātris un dzīve»

Tehn — I—IV. Tehniskā rokasgrāmata, I—IV sēj. (1948—1966)

Tēl M — almanahs «Latviešu tēlotāja māksla»

Tērauds — VIKTORS TĒRAUDS
1. Pļavas un ganības (1958)

Tidomane — GENOVEVA TIDOMANE
1. Pēteris Upītis (1975)

Tomariņš — KĀRLIS TOMARIŅŠ
1. Televīzija (1982)

U Plotnieks — ULDIS PLOTNIEKS
1. Viļņu šūpolēs (1982)

U Plotnieks, Rūmnieks — ULDIS PLOTNIEKS, FRICIS RŪMNIEKS
1. Pie makšķernieku ugunskura (1957)

Upīte — ASTRA UPĪTE
1. Minerālu pasaulē (1964)

Upīts — ANDREJS UPĪTS
I—XXII. Kopoti raksti, I—XXII sēj. (1946—1954)
1. Laikmetu griežos, I daļa (1940)
1a. Laikmetu griežos, II daļa (1940)
2. Kailā dzīvība (1941)
3. Sūnu ciema zēni (1956)
4. Zaļā zeme (1947)
5. Vecas ēnas (1947)
6. Jauni avoti (1948)
7. Zīda tīklā (1948)
8. Pirmā nakts (1949)
9. Plaisa mākoņos (1955)
10. Ziemeļa vējš (1955)
11. Ceļā uz sociālistisko reālismu (1951)
12. Reālisms literatūrā (1951)
13. Latviešu literatūra, 1. daļa (1951)
14. Sociālistiskā reālisma jautājumi literatūrā (1957)
15. Jaunā dzērve (1958)
16. Stāsti bērniem (1957)
17. Laimes lācis (1955)
18. Noveles (1960)

V Kalniņš — VOLDEMĀRS KALNIŅŠ
1. Latvijas PSR Valsts un tiesību vēsture, 1 [daļa] (1972)

V str — Vecie latviešu strēlnieki. Stāsti, tēlojumi, atmiņas (1957)

V Šmits — VIKTORS ŠMITS
1. Mizgrauži (1960)

Vācietis — OJĀRS VĀCIETIS
1. Tās dienas acīm (1959)
2. Krāces apiet nav laika (1960)
3. Elpa (1966)
4. Ugunīs (1958)
5. Aiz simtās slāpes (1969)
6. Dzegužlaiks (1968)
7. Melnās ogas (1971)
8. Gamma (1976)
9. Klavierkoncerts (1978)
10. Antracīts (1978)
11. Zibens pareizrakstība (1980)
12. Si minors (1982)
13. Viņu adrese — taiga (1966)
14. Visāda garuma stundas (1974)
15. Ar pūces spalvu (1983)

Vāczemnieks — LAIMONIS VĀCZEMNIEKS
1. Vasara Ziedu ciemā (1958)
2. Kad apses tvīkst (1966)
3. Siltās rokas (1961)
4. Līvsalas zēni (1966)
5. Stepiņš un viņa brigāde (1978)
6. Noslēpumu grāmata (1978)
7. Pie jautrā Vāczemnieka (1979)
8. Ceļamaize (1984)

Vaidars — TĀLIS VAIDARS
1. Ragu mūzika (1972)

Valdis — VALDIS
1. Staburaga bērni (1955)

Valeinis — VITOLDS VALEINIS
1. Poētika (1961)
2. Latviešu lirika XX gadsimta sākumā (1900—1917) (1973)
3. Latviešu lirikas vēsture (1976)

Vanags — JŪLIJS VANAGS
1. Saules vārtos (1946)
2. Satikšanās krastā (1948)
3. Stāsti par Daugavu (1948)
4. Dziļais arums (1950)
5. Sudraba sliedes (1951)
6. No Neretas līdz jūrai (1951)
7. Izlase (1953)
8. Stāsti par Daugavu un Lielupi (1954)
9. Mazā Mikiņa lielie darbi (1955)
10. Klibais vilks (1958)
11. Meža dziesma (1967)
12. Gadi (1973)
13. Pēdas liedagā (1978)
14. Vēstules no tālā ceļa (1978)

Vanags, Rokpelnis — JŪLIJS VANAGS, FRICIS ROKPELNIS
1. Ceļa cirtēji (1946)

Vēbers — JĀNIS VĒBERS
1. Padomju civiltiesības [I daļa] (1979)

Veģet — M. Galeniece, L. Tabaka, K. Birkmane. Latvijas PSR veģetācija (1958)

Veidemane — RUTA VEIDEMANE
1. Latviešu valodas leksiskā sinonīmija (1970)

Veidenbaums — EDUARDS VEIDENBAUMS
I—II. Kopoti raksti, I—II sēj. (1961)
1. Izlase (1952)
2. Dzejoļi (1958)

Veisteris — PĒTERIS VEISTERIS
1. Rokasgrāmata dārzeņu audzētājiem (1957)

Vējāns — ANDRIS VĒJĀNS
1. Jaunība (1953)
2. Saule kāpj augstāk (1957)
3. Skola pie ezera (1957)
4. Sakliedzas kaijas (1959)
5. Savas lakstīgalas meklētāji (1969)
6. Buksu vilnis (1974)
7. Balts kuģis zilos ūdeņos (1974)
8. Un sākās viss no svilpaunieka (1979)
9. Stundinieks vestes kabatā (1984)

Vendeliņš — ARNOLDS VENDELIŅŠ
1. Individuālo dzīvojamo māju celtniecība (1958)

Vēriņa — SOFIJA VĒRIŅA
1. Dažādi vokālie žanri (1959)
2. Uvertīra (1959)

Ves — žurnāls «Veselība»

Vēstis — žurnāls «Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis»

Vēsture — I—III. Latvijas PSR vēsture, I—III sēj. (1953—1959)

Vēveris — EIŽENS VĒVERIS
1. Cilvēks aiziet pēc saules (1972)
2. Iedēstiet rozes zemē nolādētā (1971)

Viese — SAULCERĪTE VIESE
1. Randenes vasara (1965)
2. Pasaules dziesma (1973)
3. Aspazija (1975)
4. Raganiezis (1976)
5. Radīšanas brīnums (1980)
6. Jaunais Rainis (1982)

Viese, Bebrišs — SAULCERĪTE VIESE, JŪLIJS BEBRIŠS
1. Zvaigzne iet un deg, un . . . (1969)

Vīksna — VITA VĪKSNA
1. Pirmā pilsēta (1975)
2. Zemes zaļā laime (1974)

Vilde — JĀNIS VILDE
1. Bērnu trieka (1950)

Vīlips — PĀVILS VĪLIPS
I—II. Izlase, I—II sēj. (1962)
1. Tuksnešu dārzos (1949)
2. Fabrika pie Gaujas (1949)
3. Lapas ugunskurā (1960)
4. Baltās ābeles dziesma (1964)
5. Avota lāses (1966)

Vilks — ĒVALDS VILKS
1. Cilvēki ar vienu patiesību (1949)
2. Rudens dienās (1955)
3. Zaļais koks (1960)
4. Piecas minūtes par vēlu (1961)
5. Lāga zēni (1966)
6. Stāsti (1963)
7. Labs paziņa. Stāstu izlase (1973)

Vimba — EDGARS VIMBA
1. Sēnes uzturā (1954)

Virza — EDVARTS VIRZA
1. Straumēni (1989)

Visp ķir — J. Volkolakovs, Ā. Leiše. Vispārīgā ķirurģija (1977)

Vit — A. Kirhenšteins, R. Kukaine. Vitamīni (1957)

Vītoliņš — JĒKABS VĪTOLIŅŠ
1. Alfrēds Kalniņš (1968)
2. Mūzikas kritika. Izlase (1973)

Vītoliņš, Krasinska — JĒKABS VĪTOLIŅŠ, LIJA KRASINSKA
1. Latviešu mūzikas vēsture, I [sēj.] (1972)

VSK — Vissavienības sporta klasifikācija (1979)

Vulfs — EDUARDS VULFS
1. Ziedi, kas ceļmalā vīst (1960)

Zālīte — ELĪNA ZĀLĪTE
1. Atgūtā dzimtene (1948)
2. Vārds sievietēm (1950)
3. Spēka avots (1951)
4. Birztaliņā sēņojot (1953)
5. Agrā rūsa (1956)
6. Virši zili . . . (1975)

Zālītis — RAIMONDS ZĀLĪTIS
1. Slēpošana (1952)

Zeiboltu J — ZEIBOLTU JĒKABS
I—V. Raksti, I—V sēj. (1956)

Zeile — PĒTERIS ZEILE
1. Personība un vērtības (1979)
Zeltiņš — INDULIS ZELTIŅŠ
1. Mūsdienu dzīvokļa iekārtošana (1977)
Zemzaris — ULDIS ZEMZARIS
1. Modeļa pieradināšana (1969)
2. Uzgleznot sevi (1978)
3. Prieks laipnībā (1983)
4. Paradīze mansardā (1988)
Zepe — MILDA ZEPE
1. Kosmiskie stari (1957)
Ziedonis — IMANTS ZIEDONIS
1. Dzejnieka dienasgrāmata (1965)
2. Motocikls (1965)
3. Sirds dinamīts (1963)
4. Es ieeju sevī (1968)
5. Perpendikulārā karote (kopā ar Vitāliju Koroticu un Gunāru Janaiti) (1972)
6. Kurzemīte, 1. grāmata (1970)
7. Kā svece deg (1971)
8. Krāsainas pasakas (1973)
9. Kurzemīte, 2. grāmata (1974)
10. Caurvējš (1975)
11. Epifānijas (1978)
12. Lāču pasaka (1976)
13. Man labvēlīgā tumsā (1979)
14. Ar tikko grieztu ķeizarkroni rokā (1979)
15. Blēņas un pasakas (1980)
16. Re, kā (1981)
17. Poēma par pienu (1977)
18. L. Damianu, I. Ziedonis. Maize (1982)
19. Zemes un sapņu smilts (1961)
20. Pa putu ceļu (1967)
21. Garainis, kas veicina vārīšanos (1976)
22. Tik un tā (1985)
Ziemeļnieks — JĀNIS ZIEMEĻNIEKS
1. Dzeja. Izlase (1960)
Zigmonte — DAGNIJA ZIGMONTE
1. Bērni un koki aug pret sauli (1959)
2. Jūras vārti (1960)
3. Ezera elpa (1965)
4. Fragments (1971)
5. Mārsils (1969)
6. Zilo rūķu gals (1973)
7. Grāfienes Izabellas ērkšķainais ceļš (1974)
8. Lidotājs (1978)
9. Strazdu vakars (1976)
10. Vanags pār Zāģeriešiem (1979)
11. Svešinieks (1981)
12. Savādi, ka snieg (1981)
13. Dižpurva dzērves (1982)
14. Laintu lāsts (1984)
15. Bites dzēliens (1985)
16. Gausīgais nazis (1988)
17. Zilais putns Idalgo (1989)
18. Reminiscences (1986)
Zin M — žurnāls «Zinātne un Mēs»
Zin T — žurnāls «Zinātne un Tehnika»
Zirnītis — ALFRĒDS ZIRNĪTIS
1. Laiks un tā paredzēšana (1957)
Zīverts — MĀRTIŅŠ ZĪVERTS
1. Lugas (1988)
2. Kamerlugas (1989)
Zool — V. Šalajevs, N. Rikovs. Zooloģija. Mācību grāmata 7. klasei (1963)
Zunde — VELTA ZUNDE
1. Pasakas par Usmu (1964)
2. Lejup pa Gauju (1967)
Zutis — JĀNIS ZUTIS
1. Vidzeme 18. gadsimtenī (1945)
Zv — žurnāls «Zvaigzne»
Zv d — gadalaiku izdevums «Zvaigžņotā debess»
1. Ziema
2. Pavasaris
3. Vasara
4. Rudens
Zvārguļu E — ZVĀRGUĻU EDVARDS
1. Dziesmnieka sirds (1959)
Zviedris — ARVĪDS ZVIEDRIS
1. Egle un egļu meža Latvijas PSR (1960)

S

smacēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Saturot ko kaitīgu, arī samazinot, pārtraucot gaisa pievadi, būt par cēloni tam, ka (elpošana, elpošanas orgānu darbība) tiek apgrūtināta; šādā veidā būt par cēloni tam, ka (kādam) rodas, parasti dzīvību apdraudoši, elpošanas traucējumi; arī slāpēt (1).* □ Katiņš bija jau uguns vietā. Dūmi smacēja elpu... Kroma 3, 48. Izniris virs ūdens, Edžiņš atguva samaņu. Ausīs tā spieda, it kā tur būtu saliets svins, bet krūtis smacēja ierītais ūdens. Grīva 4, 332. Putekļi spiedās gājējam rīklē un smacēja elpu, mute bija sausa. Sakse 2, 186. Antijs: No pilsētas aizbēgu tāpēc, ka benzīna dvinga mani smacē nost. Zīverts 2, 323. sal. ..cits [miegā] smagi šņāca, it kā viņu smacētu uz mutes uzklāta drēbe.. Virza 1, 109. // intrans. □ ..bija grūti elpot, jo trūdiem piesmirkušais gaiss spiedās un ķērās trahejā un bronhos, smacēja un slāpēja.. Ezera 15, 59. Dūmi smacēja, un Reiņa augumu, kā tinot ciešā audumā, apņēma neciešams karstums. Birze 3, 79. Saule virs galvas karsēja kā neprātīga, un eļļainais asfalts visapkārt garoja dvakodams un smacēdams. Līvs 5, 151. pārn. Tumsa, kas valdīja istabā,.. gūlās uz krūtīm, spieda, smacēja, un gulētāja to ieelpoja un rija kā slīcējs ūdeni. Kaijaks 2, 150. // pārn. *Spēcīgi ietekmēt (kādu), parasti nevēlami (par psihisku stāvokli).* □ Neizpratne un dusmas mani smacēja, šķita, ka telpā trūkst gaisa.. Kaijaks 5, 332. Kauns kļuva nepanesams, tas smacēja Ģediminu nost. Birze 1, 67. ..mūs bēdas smacē. Mēs izraudam pa garām naktīm tās.. Brīdaka 4, 12. // pārn. *Pārvarēt, nomākt (parasti psihisku stāvokli, tā izpausmi).* □ Asaras lija aumaļām pār vaigiem'.., un Pāvils iecirta zobus spilvenā, lai smacētu stiprās raudas. Zeiboltu J I, 17. Bet tumsa spiežas virsū ar saldu smagumu un smacē domas. Brigadere 2, 156.

smacīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smacīgi.** *Tāds, kurā gaisa sastāvs apgrūtina elpošanu (parasti par telpu, vidi).* S. pagrabs. S. dzīvoklis. □ Istaba bija saulē un virtuves siltumā sakarsusi un smacīga. Monikai likās, ka plaušām trūkst gaisa. Sakse 9, 84. Istaba pieelpota smacīga. Vita naktīs aizver logu, baidās, ka bērni saaukstēsies. Mauliņš 4, 6. Okeānvējš ielaužas kajītes smacīgā telpā.. Balodis 7, 18. Viņa ierausās kabīnē. Iekšā bija silti un smacīgi, asi oda pēc benzīna un smēreļļām.. Ezera 13, 158. // *Tāds, kura sastāvs apgrūtina elpošanu (parasti par gaisu).* □ Līna saģērbās.. un izgāja laukā. Istabas smacīgajā gaisā viņa nevarēja izturēt. Upīts II, 54. Vagonu sastāvs ritēja.. tālāk. Gaiss.. kļuva arvien smacīgāks un smacīgāks gan no sviedriem, gan visdažādāko smēķu dūmiem. A Grigulis 13, 31. pārn. Kādu laiku te padzīvojis, viņš no mājām aiziet, jo nespēj vairs izturēt smacīgo atmosfēru. Lit M 64, 27, 4. // *Tāds, kas apgrūtina elpošanu (par parādībām telpā, vidē); tāds, kad gaisa sastāvs, arī parādības telpā, vidē apgrūtina elpošanu (par laikposmu).* □ Puišelis nevar aizmigt nepierastajā troksnī un smacīgajā karstumā.. Avotiņa 2, 155. ..saule nespodri vīdēja cauri bula laika dūmakai, kas gūlās pāri ūdeņiem kā smacīga migla. Vāczemnieks 6, 259. ..kaut arī mēs ar Sašu laivā gulējām, uzmaukuši galvā moskītu tīklus, odu sīkšana un smacīgā nakts neļāva aizmigt. Gūtmanis 2, 64. pārn. Tumsa bija bieza un smacīga. Pēkšņi pašķīda žilbinoša gaisma, izlocīdamās debesīs kā arkāna cilpa. Skujiņš 7, 171.

smacīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s m a c ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..Šis pagrabtelpu smacīgums, Reiz reiz — tur svaigi gaisi pūtīs. Rainis IIb, 85.

smādēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Pelt, niecināt.* □ Kaut tā [zupa] jau pavisam atdzisusi un negaršīga, Soņa un Laima izbadējušās to nesmādē. Brodele 13, 170. «Ēdiens nav smādējams,» Andrieviņš saka, slaucīdams ūsas.. Vanags 3, 123. Ja pirmais lielais sarīkojums izgāžas, tad [kultūras darbiniecei].. jālaižas atpakaļ, no kurienes nākusi. Bet, ja izdodas... Lai izdodas, Aigars novēl, lai paliek te, skuķis nav smādējams.. Svīre 3, 92. // intrans. □ «Tā Karlīne kā mēms cilvēks,» meitas smādēja, «ne ar cirvi vārda neizcirtīsi.» Brigadere 3, 9.

smadzenes, -ņu, s.; tikai dsk. **1.** *Nervu sistēmas centrālā daļa.* Smadzeņu funkcijas. Smadzeņu šūnas. Smadzeņu garoza. Smadzeņu plēve. Smadzeņu apvalks. Smadzeņu stumbrs. Smadzeņu sasitums. Smadzeņu saspiedums. Galvas smadzeņu lielās puslodes (arī smadzeņu puslodes, arī lielās puslodes) anat. — *divas lielākās, vienādās galvas smadzeņu daļas, kuru garozā noris augstākā nervu darbība.* Baltā smadzeņu viela anat. — *nervu šūnu izaugumu veidojums zem smadzeņu garozas.* Pelēkā smadzeņu viela anat. — *nervu darbības centru kopums smadzenēs.* Smadzeņu šķidrums anat. — *limfai līdzīgs dzidrs šķidrums ar nelielu olbaltumvielu un limfocītu daudzumu.* Smadzeņu satricinājums med. — *galvas smadzeņu bojājums, kas rodas pēc galvas sasituma.* Smadzeņu trieka — *insults.* □ Smadzenes ir organisma augstākais vadītājs, visas nervu darbības centrs, no kura atkarīgas cilvēka vitālās funkcijas. Rīgas B 81, 205, 2. ..astoņdesmit četrus gadus vecajai Karlīnei Vējai konstatēja asins izplūdumu smadzenēs. Ezera 8, 150. Kāds: Pēc smadzeņu operācijas man allaž sāp galva. — Zīra: Jums izdarīja smadzeņu operāciju? — Kāds: Jā. Kāda šķemba bija izsitusies cauri galvaskausam. Zīverts 2, 85. ..cilvēka galvas smadzeņu lielās puslodes morfoloģiski neatšķiras viena no otras, turpretim funkcionē dažādi.. Ves 80, 4, 14. ..cilvēkam runāšanu un cita runas uztveri kontrolē galvas smadzeņu kreisā puslode. Lauku Dzīve 79, 9, 23. ..viņš atmuguriski kritis un pret motocikla

cilindru satriecis galvu. Rezultātā — smags smadzeņu satricinājums.. Lapsa 3, 144. Roku kustības var būt traucētas sakarā ar.. centrālās vai perifērās nervu sistēmas slimībām, piemēram, sakarā ar smadzeņu trieku.. K Rudzītis 2, 98. // savienojumā ar apzīmētāju. *Nervu sistēmas centrālās daļas komponents ar īpašu struktūru un īpašām funkcijām.* Galvas s. Muguras s. Iegarenās s.

2. *Šis dzīvnieka orgāns kā pārtikas produkts.* □ Uzturvērtības ziņā vērtīgākās [no subproduktiem] ir mēles, aknas, nieres, smadzenes.. Ed gat 63.

3. *Prāts, arī apziņa.* Piepūlēt smadzenes. □ ..man jau nebija laika visas atmiņas tik pamatīgi izcilāt. ..Bet smadzenes rosījās. Zigmonte 5, 8. Caur ķirurga smadzenēm izdzirksteļoja kāda doma un viņu sastindzināja. Lubējs 1, 170. ..Einim smadzenes nemierīgas, tanīs nepārtraukti uzliesmo atsevišķi punkti, un tad viņam nav miera.. Jansons 6, 30. Uzmācīgā doma, kas visu dienu bija urdījusi smadzenes, Rasam lika iesēsties mašīnā un piestartēt. Lapsa 3, 135.

○ Kaula smadzenes — *audi, kas atrodas kaulu dobumos.* □ Iegūtās kaula smadzenes, kurām ir brīnišķīga spēja.. radīt miljoniem jaunu leikocītu, profesors Dubnovs ievadīs Eglem. Birze 5, 196. Smadzeņu darbs — *garīgs darbs.* □ Iegājusi savā istabiņā, Ieva piesēžas pie rakstāmgalda. Viņai kā skolotājai.. arī mājās ar smadzeņu darbu jānoņemas.. Zigmonte 2, 26. Smadzeņu trests sar. — *augsti kvalificētu speciālistu kopums, grupa.* Smadzeņu aizplūšana (arī aizplūde, noplūde) — *kvalificētu speciālistu došanās uz citu valsti, apgabalu, uzņēmumu, iestādi u. tml.* Smadzeņu pods vienk. — *galva.* □ «Jā, laikam esmu pamatīgi dabūjis pa smadzeņu podu. Nejēdzīgi smeldz, kā ēzē nokveldēta dzelzs pielikta pie pieres.» Branks 4, 69. ◇ Līdz kaula smadzenēm — *ļoti dziļi, pamatīgi.* □ ..Smiļģis jauniešos līdz kaula smadzenēm bija ieaudzinājis domu, ka jebkura sasnieguma pamatā jāliek neatlaidīgs darbs. Zv 78, 13, 6. ◇ Iesēsties (arī iespiesties) smadzenēs (arī smadzeņu šūnās) — *tikt pilnīgi iegaumētam un spēcīgi ietekmēt.* □ «Dodiet viņai alu!» atskanēja skaļa, uzstājīga balss. «Citādi viņa sāks vēl murgot. Viņai šis notikums [cilvēka sabraukšana] pārāk iesēdies smadzenēs.» Kaijaks 4, 97. Trauksmaini viņš pūlējās atvedināt atmiņā vēl kādas detaļas no šī notikuma, kurš bija iespiedies viņa smadzeņu šūnās kā nez kas nereāls un absurds. Ezera 9, 126. ◇ (Iz)šauties caur smadzenēm (arī galvu), arī (iz)šauties cauri smadzenēm (arī galvai) — *tikt pēkšņi iedomātam.* □ «Ja es viņu būtu zaudējusi,» vēlreiz izšāvās caur Ingridas smadzenēm nežēlīga doma. Bendrupe 1, 184. «Nevar būt, ka nav citas izejas!» izšaujas Metai cauri smadzenēm. Ezera 4, 226. ◇ Izjoņot caur smadzenēm — *ļoti pēkšņi rasties un ļoti ātri nomainīt citai citu (par domām); ļoti pēkšņi, strauji uz īsu brīdi secīgi atjaunoties apziņā (par pārdzīvoto, notikušo).* □ Caur smadzenēm izjoņoja vesels pulks aprautu, neskaidru domu. A Grigulis 13, 83. ..ceturtdaļacumirklī vai pat īsākā laika sprīdī caur smadzenēm izjoņoja visas pārciestās bažas, visas iespējamās.. varbūtības.. Sakse 7, 11. Tad vienā mirklī ar visu drausmīgumu caur smadzenēm izjoņoja notikušais. Dripe 2, 143. ◇ Apgrozīt smadzenēs (arī galvā) — *domās pārlikt, apsvērt, šaubīties (par ko).* □ Nekā nevar izdomāt. Simtreiz smadzenēs apgrozīts viens un tas pats. Vajadzīga palīdzība no ārienes — no citiem cilvēkiem. Sakse 7, 186. ◇ Kustināt smadzenes sar. — *domāt.* □ Labi, es pieņemu, ka, cītīgi kustinot smadzenes, pašizmaksu izdosies samazināt uz pusi. Skujiņš 10, 62. ◇ Pakustināt smadzenes sar. — *padomāt.* ◇ Izkustināt smadzenes sar. — *daudz, intensīvi domāt.* □ Lai puiši pārdomā un izkustina smadzenes. Grants 7, 169. ◇ Izvēdināt smadzenes (arī galvu) sar. — *panākt, ka zūd psihisks sasprindzinājums (parasti, uzturoties svaigā gaisā).* □ Izjūtu nepieciešamību izvēdināt smadzenes. Laukā mani apņem vēsums un tumsa. Zv 55, 22, 10. ◇ Pavēdināt smadzenes (arī galvu) sar. — *panākt (parasti, uzturoties svaigā gaisā), ka mazliet samazinās psihisks sasprindzinājums.* ◇ Smadzenes (arī galva) izvēdinās sar. — *saka, ja tiek novērsts psihisks sasprindzinājums.*

smadzenītes, -šu, s.; tikai dsk. **1.** *Dem.* → *smadzenes.*

2. anat. *Galvas smadzeņu daļa, kas atrodas zem lielajām smadzenēm aiz iegarenajām smadzenēm.* □ ..smadzenītes piedalās kustību koordinēšanā. Anat 168.

smadzeņdaļa, -as, s. *Galvaskausa daļa, kurā atrodas galvas smadzenes.*

smadzeņot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; sar. *Domāt (parasti intensīvi).* □ Brīžiem pat uznāk tāda vēlēšanās pateikt citiem, ko tu smadzeņo. Liesma 70, 6, 24. Zinātnieks galveno paveicis — eksperiments izdevies. Nu viņš sēž pie galda un smadzeņo, kā to visu uzlikt uz papīra, lai par savu taisnību pārliecinātu arī citus. Pad J 79, 216, 4.

smadzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst smags (1) vai smagāks.* S. detaļas. S. apavu ādu.

smaganas, -u, s.; tikai dsk. *Gļotāda, kas sedz žokļu alveolāros izaugumus un zobu kakliņus.* Smaganu iekaisums. □ ..viņš [ārsts] gan bija pamanījis, ka Eglem reizēm asiņo smaganas, taču apmierinājās, kad Egle asinis izskaidroja ar cauru zobu. Birze 5, 75. Lai zobi un arī smaganas attīstītos spēcīgas, stipras, bērns jāpieradina ēst cietu barību. Ves 76, 3, 15. ..tie [pētersīļi] stiprina zobu smaganas, saglabā redzi.. Zv 65, 19, 32.

smagatlētika, -as, s.; parasti vsk.; fizk. *Grupa sporta veidu (svarcelšana, sporta cīņa), kuros nepieciešams liels fiziskais spēks.* Nodarboties ar smagatlētiku. Trenēties smagatlētikā.

smagatlētisks, -ais; s. -a, -ā; fizk. *Saistīts ar smagatlētiku, tai raksturīgs.*

smagatlēts, -a, v. *Sportists, kas specializējies smagatlētikā.* □ Kopējā uzvarā visizcilākais

ir smagatlētu ieguldījumṣ. Visu triju veidu cīkstoņi .. komandas pūrā deva 144,5 punktus .. Zv 76, 18, 25.

smagme, -es, s.; parasti vsk.; poēt. *Smagums.* □ Brūnais Zemgales māls. Ilgu mūžu tas gulējis zemē, krādams sevī lielu smagmi, sīkstumu un izturību. Cīņa 63, 11, 1. .. šobrīd negribas gari runāt. Sirdī nepārvarama smagme. Tādās reizēs labāk klusēt .. Mauliņš 4, 198. sal. Atmiņu smeldze reizēm ir indīga, to nedrīkst ielaist dvēselē, tā iesūcas kā ūdens smagme pat skanīgā, tvirtā bērza pagalē. Indrāne 2, 164.

smagnējība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s m a g n ē j s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viena no Latvijas seno cilšu metālplastikas īpatnībām ir formu smagnējības akcentējums rotās. Novadniece 1, 13. Ārēji Oskars bija smagnējs, runāja gausi. Aiz šīs smagnējības varēja jaust milzīgu garīgo spēku. Katlape, Ceplītis 1, 84.

2. *Vispārināta īpašība → s m a g n ē j s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Krāsu s. □ .. kostīmu krāsas [izrādē] sacērtas ar Venēcijas un vispār — lugas noskaņu. Pārlieku sabiezinātie toņi (zaļie, tumši violetie) rada smagnējību. Lit M 84, 4, 15. Izstādēs .. gleznas dažkārt šķiet savrupas, iekšēji saistītas savā smagnējībā un melno kontūru tīklā. Lit M 79, 40, 6.

3. *Vispārināta īpašība → s m a g n ē j s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kad viņa aizjoņoja pa [slidotavas] lielo apli, Aldis devās līdzi pilns smagnējības un skumju. Mauliņš 3, 68.

4. *Vispārināta īpašība → s m a g n ē j s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Rakstura s.

5. *Vispārināta īpašība → s m a g n ē j s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Elpas s.

6. *Vispārināta īpašība → s m a g n ē j s (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kustību s. Gaitas s.

7. *Vispārināta īpašība → s m a g n ē j s (7), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Stila s.

8. *Vispārināta īpašība → s m a g n ē j s (8), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vētras šalkoņas s.

smagnējs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smagnēji. 1.** *Tāds, kas ar savu apjomu, formu rada smaguma iespaidu (parasti par priekšmetiem); arī samērā smags (1).* S. rakstāmgalds. Smagnēja vāze. □ .. pie sienas smagnēja bufete ar riekstkoka imitācijas garnitūru .. Kļava 1, 122. Virs koku galotnēm bija saskatāms smagnējs, dakstiņiem apjumts, strups baznīcas tornis .. Gulbis 4, 53. Pretvējā īstens sējējs Smagnējus graudus met. Selga 1, 180. pārn. Vecākajam brālim sapņi bija smagnēji kā ziemeļu granīta bluķi .. Kaldupe 10, 133. // *Par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeņa daļām.* S. augums. □ Viņš izskatījās smagnējs un neveikls, vairāk atgādinādams veco laiku zemnieku nekā šoferi. Dripe 2, 34. Vīrietis bija paliela auguma, smagnējs un gauss .. Kaijaks 4, 165. Ienīdu savas smagnējās lāča ķepas, kad biju tās salīdzinājis ar Edvarda lokanajiem, veiklajiem pirkstiem .. Ezera 11, 20.

2. *Samērā smags (2).* S. gaiss. □ Tumšais kolorīts Leo Svempa gleznās kļuva vēl smagnējāks ar to, ka autors lietoja melnās krāsas kontūru. Tēl M 58, 26.

3. *Samērā smags (7).* □ .. Robertam Neļķem izklīda tīksmīgā sajūta. Parastā smagnējā neomulība apņēma kā vēss, netīrs ūdens. Upīts VII, 365.

4. *Samērā smags (9).* S. raksturs. □ Notārs: Lielas jūtas es nekad neesmu pazinis. Man ir smagnēja daba, tu zini. Zīverts 1, 207.

5. *Tāds, kas noris ar samērā lielām grūtībām, traucējumiem (par elpu, elpošanu).* Smagnēji elpot. □ Viņa dzirdēja no piepūles smagnējos, nedaudz sēcošos elpas vilcienus. Ezera 13, 311. .. tālākajam ceļam kārtojoties, spējam uzrausties savos motorizētajos zirgos tikai ar skaļu elšanu un smagnēju tusnīšanu. J Plotnieks 6, 212.

6. *Samērā smags (11).* Smagnējas kustības. Smagnēji iesēsties krēslā. □ Pļavnieks smagi piecēlās, nesteidzīgiem, smagnējiem soļiem sāka staigāt no galda līdz logam .. Grants 5, 131. Viņu gaita bija smagnēja, bet pašapzinīga. Tā soļo vīri, kuri jūt, ka viņi ir stipri .. Birze 5, 186. Viņa smagnēji piecēlās, piegāja pie spoguļa. Zigmonte 13, 113. pārn. .. ziemas saule. Smagnēji tā laidās pretim apvārsnim .. Ezera 9, 133.

7. *Samērā smags (12).* S. stils.

8. *Samērā smags (13).* Smagnējas skaņas. □ Koks mierīgi, smagnēji šalc, saudzīgi turēdams augļu nastu savos zaļajos plecos. Ezera 11, 42.

smags, -ais; s. -a, -ā; apst. **smagi. 1.** *Tāds, kam ir liela masa, liels svars, tāds, kas pēc masas, svara pārsniedz ko citu, līdzīgu; pretstats: viegls (1).* S. akmens. S. gludeklis. S. spainis. Smaga vāze. Smaga krava. S. vezums. Smaga viela. Pacelt smagu nastu. Smaga augsne — *blīva, mālaina augsne.* Smags kā akmens (arī kā svins, arī kā maiss sar.) — *ļoti smags.* □ Lielais āmurs bija tik smags, ka Juris to tikko ar vienu roku cēla. Lēmanis 2, 27. Ārija sēž smagā, mīkstā klubkrēslā. .. Ārija ir tieva un smalka, krēsls masīvs un plats. Zigmonte 1, 218. Smaga mana oša laiva, Liepu laiva viegli skrien .. Kaldupe 14, 45. Aņdžs jauns .., sieva stipri paveca, smaga kā lāva .. Austriņš 1, 161. No pārtikas veikala puses ar smagi piekrautām somām .. nāca divas sievietes. Ergle 6, 20. pārn. Nakts jau pilnīgi ietinusi cilvēkus .. savā smagajā, necaurredzamajā segā. Lukjanskis 1, 34. pārn. Es jau zināju bez sacīšanas, ka ar šo pavasari tas būšu es, kam jāstaigā pakaļ mūsu ganāmpulkam un tas jāvalda. Ka tas ir smags krusts, par to biju vairāk nekā pārliecināts .. J Kalniņš 10, 176. Blīvās un smagās .. augsnes jāuzlabo ar trūdvielām, kompostu vai satrūdējušiem kūtsmēsliem, kurus, dobes uzrokot, iejauc augsnē. Dindonis 1, 98. // *Savienojumā ar masas, svara*

mērvienības nosaukumu: tāds, kam ir noteikta masa, noteikts svars. Vienu kilogramu s. atsvars. Divas tonnas smaga krava. □ Laivas dibenā guļ prāva līdaka — deviņus kilogramus smaga .. Zv 53, 18, 6. Te uzreiz velns pakampj savu desmit birkavu smago cirvi .. LTP 234. Kārlis tūlīt dūra un izvilka mārciņas piecas smagu zivi .. Virza 1, 70. // ar not. galotni. *Tāds, kam salīdzinājumā ar ko citu, līdzīgu ir lieli izmēri, liela jauda, masa, arī liels nozīmīgums.* Smagie tanki. Smagie ieroči. Smagie ķīmiskie elementi. Smagā degviela. Smagie joni. Smagā rūpniecība — *rūpniecības nozare, kas ražo ražošanas līdzekļus.* Smagā artilērija — *artilērijas ieroči, kuru kalibrs ir lielāks par 150 milimetriem.* Smagā kavalērija neakt. — *kavalērijas paveids, kurā izmanto smagu apbruņojumu.* Smagie metāli — *metāli (piemēram, varš, dzelzs, cinks), kuru blīvums ir lielāks par 5000 kilogramiem uz kubikmetru.* Smagie minerāli — *minerāli, kuru blīvums ir lielāks par 2750 kilogramiem uz kubikmetru.* Smagais ūdens fiz. — *ūdens, kurā parastais ūdeņraža izotops ir aizstāts ar deiteriju.* Smagie vilcēji — *smago braucamo zirgu šķirnes zirgi; ardeņi.* Smagais ormanis — *ormanis, kas pārvadā kravu.* □ Viņu ielā stāv smagā mašīna .. Ilga paiet garām, pamezdama tikai vienu skatienu mašīnas kravas kastē. Mēbeles, jā, protams, kas gan cits. Zigmonte 1, 53. Smagie darbgaldi — viens no pamatu pamatiem, bez kuriem nav iespējams radīt jaunas rūpnīcas, jaunas mašīnas, jaunus ieročus. Auziņš 1, 169. Bet priekšā, Pavasara muižā, Kur kokus plosa rudens vēji, Trīs smagie vācu ložmetēji Spļauj nāvi .. Čaks 7, 64. Vairākas granātas sprāgst pavisam tuvu. Zeme salīgojas. Tā ir .. smagā artilērija ... Jansons 5, 121. Urāns ir viens no vissmagākajiem metāliem .. Zv 55, 22, 6. .. pievienojot konservējošajam šķīdumam smago ūdeni, iespējams ievērojami paildzināt no organisma atdalītu orgānu dzīves laiku. Ves 82, 8, 25. .. pieļaujam lielu kļūdu, izskaužot smagos vilcējus .. Ciņa 85, 88, 1. .. pieci smago ormaņu zirgi vilka milzīgus platformu ratus. J Plotnieks 9, 85. ◇ Smagā artilērija sar. — *svarīgi, arī neatspēkojami argumenti.* // *Tāds, kam pēc izskata ir šķietami liela masa, liels svars (parasti par mākoņiem, debesīm); arī šķietami zems.* □ Debesis sedza smagi mākoņi. Jansons 3, 15. Mākoņi ir svina smagi, tie it kā gulst uz zemi. Kačalova 1, 134. Debesis bija zemas, pelēkas un smagas kā piens ar svinu .. Sudrabkalns II, 511. Smidzina lietiņš. Debesis smagi nogulušas pār laukiem. Rihters 1, 360. ◇ Kā smags (arī melns) mākonis — *saka par ko neatvairāmu, arī nevēlamu.*

2. *Piesātināts, blīvs, koncentrēts (par gāzveidīgām vielām, miglu, dūmiem u. tml.).* Smagi tvaiki. □ .. Krists turēja gaisā vienu raķeti. Migla bija smaga un bieza un apēda daudz gaismas. A Grigulis 9, 124. Istaba pilna smagu, zilu dūmu, te pūlējies krietns desmits vīru. Zigmonte 2, 279. Līdzi tumsai arī tveice likās sabiezam [sabiezējam] smagāka. Elpot bij grūti. Upīts 18, 245. Gaiss smagi biezē, pērkons drīz izlīs saldā vaidā. Čaklais 5, 122. // *Tāds, kas apgrūtina elpošanu (par gaisu); smacīgs, arī spiedīgs.* □ «Volga» ir piekarsusi, gaiss tajā smags, kaut gan visi lodziņi atbīdīti vaļā. Zigmonte 8, 55. .. gaiss kļuva smags un spiedīgs, un drīz vien pārņēma nogurums. Purs 7, 31. Gaiss bija tik sutīgs un smags, ka pat vieglās bezdelīgas nejaudāja pacelties pāri jumtiem, bet lidinājās gar pašu zemi. Vanags 9, 12. // *Stiprs, koncentrēts, arī reibinošs (parasti par smaržu).* □ Skurbināja smagā sveķu smarža. Delle 2, 38. Svaigā siena un nupat ievestā āboliņa smarža bija tik spiedīgi smaga. Lēmanis 17, 165. .. viņš pieliek mutautiņu pie pieres: galva mazliet reibst no tā smagā smaršu maisījuma un stādu iztvaikojumiem .. Upīts 18, 141. Rezēdas smaršoja saldeni, lefkojas tumšāk un smagāk .. Upīts 4, 246. // *Tumšs, necaurredzams (parasti par tumsu, nakti).* □ Saimnieks durvīs drusku apstājās, kā izbrīnījies, kur gan te iekšā jau tik tumšs, tad pavēra [klēts] durvis līdz pat galam. Visi priekšmeti iznira atkal no smagās tumsas. Jaunsudrabiņš Va, 75. Vējš bija sacēlies, sabiezējusi smaga tumsa, un neviens nedzirdēja viņa soļus. Brodele 2, 68. // *Tumšs, koncentrēts (parasti par krāsu).* □ Violetā ir smaga, nomācoša krāsa, tā veicina nomākta, trauksmaina noskaņojuma rašanos. PL Siev 84, 7, 22. Grūti ieteikt arī citu virzienu mēbeļu segaudumu krāsas izvēlē: praktisku apsvērumu dēļ izvēlēties tumšus, smagus toņus — zilu, zaļu, violetu. Zeltiņš 1, 47.

3. *Tāds, ko ir grūti sagremot, asimilēt (par ēdienu, barību).* □ Paēdis smagas vakariņas, .. Vītols atstāja ēdienu izgarojumiem piesātinātās viesnīcas koptelpas .. Kurcijs 4, 196.

4. *Tāds, ko ir grūti paveikt, tāds, kas ir realizējams ar fizisku spēku, piepūli, lielu sasprindzinājumu; grūts (1).* S. pārgājiens. S. nobrauciens no kalna. Smagi strādāt. □ Darbi, cits par citu smagāki, mācās virsū Straumēnu ļaudīm .. Virza 1, 82. Jau visu rītu smaga uguns kauja, Un nav vairs pavēles uz priekšu doties. Čaks 7, 64. Dežūra bija pagadījusies smaga, pa visu nakti viņa netika aizvērusi ne acu. Ezera 9, 263. «Ceļš būs smags. Jātiek pāri kalnu pārejai.» A Auziņš 3, 75. pārn. .. varenie mākoņi, kas dienā izstaigājušies ar pērkoniem° pa pasauli, ir klusāki un mierīgāki. .. pēc sava smagā dienas darba tie guļ saulei pretī kā milzīgu kalnu grēda. Brigadere 2, 301.

5. *Tāds, ko ir grūti paveikt, atrisināt, izlemt, apgūt, tāds, kas prasa lielu psihisku piepūli; grūts (2).* Smaga mācību viela. Smaga izvēle. □ .. radās vēl viens, pats smagākais jautājums: «Kur Stūris dzīvojis līdz šim?» Noskaidrojās, ka pie tēva. Saulītis 12, 147. .. visi virsdiriģenti bija rūpīgi strādājuši, lai ar kopkori pieveiktu diezgan smago programmu. M Zariņš 3, 30. Māte ir atnākusi atrunāt dēlu no brīvdomības: tas patiesībā ir vissmagākais pārbaudījums .. Dzene 3, 188. // *Tāds, kas izraisa nevēlamu pārdzīvojumu, nevēlamas izjūtas (par darbību, norisi, situāciju u. tml.).* Smaga izskaidrošanās. □ Tā ir bijusi viņu

vienīgā saruna, smaga kā akmeņu grēda.. Divkārt smaga tāpēc, ka pēc tādas var nākt tikai ilga klusēšana. Zigmonte 2, 22. Bet kur mēs bijām pirms gadiem desmit, divpadsmit? Kas stāvēja toreiz blakus šai meitenei? Ķiršķalns jautā pats sev, un atbildēt ir nejēdzīgi smagi. Dripe 3, 248. Smago klusumu pirmais pārtrauca mehāniķis Glūda. ..viņš ierunājās savā vecīgi mierīgajā balsī. Līvs 3, 33. Viņš bija smagi vīlies Alvilā Dzeguzē. Tas sāpināja, un tas saniknoja. Purs 4, 360.

6. *Tāds, kas ir saistīts ar postu, grūtībām, sarežģījumiem, rūpēm (par stāvokli, apstākļiem, arī darbību, norisi); grūts (3).* Smagi dzīves apstākļi. Smaga nelaime. □ Sevišķi smags bija pilsētnieku saimnieciskais stāvoklis. ..Produktus.. nebija iespējams nopirkt.. Samsons 1, 64. Man tagad ir pieci rubļi kabatā. Ar to ir jāiztiek, kamēr atradīšu darbu. Atkal šī darba meklēšana, tik mocoši smaga un grūta. Sēlis 4a, 165. ..viņa [māte] mēdza stāstīt, cik smagi tai klājies bērnībā un jaunībā. Viņas tēvs bijis galdnieks, ciets un bargs vīrs, kas viņai licis vilkt lielo zāģi un ēveli, tā ka viducis sāpējis kā vāts. Zālīte 5, 12. ◇ Būt smagi (arī bargi) piemeklētam — *piedzīvot lielu nelaimi.* □ Viņš juta līdz.. cilvēku nelaimei, varbūt jo vairāk tāpēc, ka viņa paša dzimtā puse bija smagi piemeklēta. J Kalniņš 7, 468. // *Par laiku, laikposmu; par cilvēka mūžu, tā posmu.* Smaga jaunība. Smagas vecumdienas. □ Šajā smagajā brīdī viņam šķita, ka vienīgais dzīves atrisinājums ir pašnāvība. Mauliņš 4, 259. Vēsmas līdz šim aizvadītie gadi bija smagi, pelēki, mazieprieciņoši... Jau bērnībā vasaras apēnoja ganu gaitas, ziemu — trūkums. Eglons 2, 288. ..Paulīna pārlaidusi smagu bērnību, redzējusi nabadzības postu. Sakse 2, 178.

7. *Mokoši nepatīkams (par psihisku stāvokli); tāds, kurā izpaužas mokoši nepatīkams psihisks stāvoklis; grūts (4).* Smagas bēdas. S. noskaņojums. Smaga nopūta. Smagi pārdzīvot notikušo. □ ..cilvēki var pēkšņi nosirmot smagu pārdzīvojumu ietekmē. Ves 62, 3, 10. Sirds man pielija smagām skumjām. Lēmanis 16, 253. Viņš sabruka uz kāpnēm un raustījās neapturamās, smagās raudās, tā, kā raud vīrieši, kad vairs nespēj neraudāt. Stankevičs 2, 13. ..Līzbete atvēra durvis plaši vaļā un teica smagā čukstā: «Noliec to glāzi vienu brītiņu nost un iznāc laukā. Tēvs ir nomiris.» Upīts 4, 663. // *Tāds, ko izraisa mokoši nepatīkams psihisks stāvoklis, ciešanas; tāds, kura saturs atspoguļo mokoši nepatīkamu psihisku stāvokli, ciešanas.* Smagas atmiņas. □ Vērdiņš iet un domā smagu domu. Jau otro reizi savā mūžā viņš nes mīļu biedru, kas kritis no vācieša lodes. Lēmanis 16, 272. ..kapteinis Gaigala gribēja sekot pārējiem, bet Kalnozols aizturēja. «Paliec, Pāvil, šovakar tāds smags prāts, aiziesim, paēdīsim.. vakariņas. Vismaz kafiju padzersim.» A Grigulis 13, 435. ..dīvaini smaga, asarām piemirkusi likās būt dziesma, kas nāca no Mieriņu pajumtes.. Brigadere 3, 393. // reti. *Tāds, kam ir drūms, nospiests garastāvoklis (par cilvēku).* □ Drūms un smags tas [Andrejs] palika visu vakaru, tikai, būdiniekiem atvadoties, cieši saspieda Līzes roku. Sakse 2, 20.

8. *Tāds, kas ar savu darbību, rīcību ir sabiedrībai ļoti bīstams, kaitīgs (par cilvēku).* S. likuma pārkāpējs. □ Šinī korpusā tie, kuriem uz durvīm rakstīts ar slepenu, naidīgu domu: Noziedznieks smags! Paegle 1, 235. // *Tāds, kas ir sabiedrībai ļoti bīstams, kaitīgs (par darbību, rīcību).* □ Tīša slepkavība ir viens no smagākajiem noziegumiem.. AT Bil 60, 3, 7. ..Vadims kolonijā izcieta sodu par smagu noziegumu — viņa rīcības dēļ vairāki cilvēki guva ievainojumus, kļuva invalīdi. Dripe 4, 21. Ozols domīgi klusēja. Kļūda bija pārāk smaga, lai to uzkrautu tikai Elzai un jaunajām meitenēm. Sakse 7, 214. // *Stingrs, arī nežēlīgs (parasti par tiesas spriedumu, sodu).* S. tiesas spriedums. S. nosodījums. Smagi pārmetumi. □ Sods nebija smags, bet pietiekams, lai atskurbtu Kristaps, paša vainas apziņā noliektu lepno galvu Ansis Dziesma, mūžīgu sarūgtinājumu iemantotu māte. Zigmonte 2, 201. Par karaļa vārda nopulgošanu visus sauks pie atbildības un smagi tiesās.. Grīva 1, 13. Dusmīga uz jauno radu viņa nebija nemaz, tik smagi nosodīts viņš likās. Sakse 2, 18. // *Tāds, kurā izpaužas nosodījums, arī cietsirdība, ļaunums (par vārdiem, skatienu u. tml.).* □ Vaigos sadziņa asinis rupji, smagi vārdi. Viese 2, 152. Nelīdz ne pierādījumi, ne smagāki vārdi. Izrādās, ir raksturi, kurus nevar lauzt pat paša.. kļūdas. Zv 84, 8, 13. Tādas, it kā akmenī cirstas sejas, meklē skulptori. Sāpju sakalts vecs vīrs. Viņa smagais skatiens apsūdz un sit. Spāre 6, 216.

9. *Tāds, ar kuru ir grūti veidot kontaktu, saikni (par cilvēkiem); arī nesaticīgs, ķildīgs; tāds, kurā izpaužas šādas īpašības (parasti par raksturu).* □ Biedri to uzskatīja par smagu un nebiedrisku cilvēku, jo viņš bija skarbs un mazrunīgs. Paegle 4, 262. ..raksturs tai bija histērisks, vienkārši runājot, brīžiem pavisam neciešams. Biruta par šo smago raksturu bija piemirsusi. Bērce 3, 299. Viktorijas raksturā ir kaut kas neizprotams un smags. Centim šķiet, ka viņai nevar uzticēties. Mauliņš 4, 232.

10. *Tāds, kas ir saistīts ar lielām fiziskām ciešanām, sāpēm, arī bīstams dzīvībai; tāds, kas ir saistīts ar izteiktiem psihiskiem traucējumiem.* S. ievainojums. Smaga slimība. Smaga saindēšanās. Smaga operācija. Smaga depresija. Smagi slimot. Smagi sasisties. Smagi piekaut. Smagi piedzerties. Smags slimnieks — *ļoti slims cilvēks; cilvēks, kura slimība ir bīstama viņa dzīvībai.* □ «Pirmdienas vakarā mūsu slimnīcā smagās dzemdībās kādai jaunai sievietei piedzima bērns,» viņa pārvērstā balsī negaidot sacīja. «Nedzīvs.» Lukjanskis 5, 145. Šais desmit gados ne liktenis, ne laiks Ernestīni nebija saudzējis. ..vecums bija pienācis krietni tuvāk. Tam.. vēl pievienojās smags reimatisms, naktīs mocīja sāpes.. Gulbis 4, 236. Plaušu karsonis smagā formā pārtrauc talantīgās zinātnieces dzīvi pašā spēku plaukumā. Briedis 1, 93. Veide ir slims. ..jā, slims, smagi,

nedziedināmi. Zigmonte 1, 293. Mātei bija nakts dežūra, viņa varbūt pašlaik veic kādu neparedzētu operāciju vai sēž blakus kāda smaga slimnieka gultai .. Lukjanskis 3, 137. // *Tāds, kas noris ar grūtībām, traucējumiem (par elpu, elpošanu).* Smagi elsot. □ .. Ziemelis pēkšņi pieceļas, elpa viņam, nule pamanu, kļuvusi satraukta, smaga. Spāre 5, 400. Ja Kaspars nedzirdētu pats savu elpu, kas kļuva aizvien smagāka un nevienādāka, varētu likties, ka viņš sapņo. Līvs 2, 24. .. nometis pagales, tēvs ilgi stāvēja pie plīts, smagi elpodams .. Brīdaka 5, 53. // *Tāds, kas ir saistīts ar stipru kavēšanu, arī ar nevēlamu fizioloģisku vai psihisku stāvokli (parasti par miegu).* □ Jānis guļ kā pirmiņ saldi smagā rīta miegā. Upīts IV, 338. Kad uzlēca saule, viņš gāja uz mājām un, nokritis dažas stundas smagā, murgu pilnā miegā, devās atkal uz skolu .. Vilks 1, 18. // *Noguris, nespēcīgs (par ķermeni, tā daļām).* Smagi plakstiņi. □ .. pēkšņi noreiba galva, augums kļuva smags, un kājas sagrīļojās. Viņa tikko aizvilkās līdz gultai. Jansons 6, 461. Rokas atkal kļuva smagas, portfeļa slēdzis netaisījās vaļā. Spāre 5, 146. Ak, cik smagas, nogurušas kājas! Vai gan brīnums? Ir jau tālu iets. Sils 4, 51.

11. *Tāds, kam ir raksturīgs veiklības, viegluma, graciozitātes trūkums (par kustībām); tāds, kam ir raksturīga, parasti lēna, virzība, piemēram, lejup, arī tāds, kā rezultātā rodas cieša saskare, piemēram, ar kā virsmu (par kustību, arī darbību).* Smagi apsēsties. Smagi piecelties. Smagi noliekt galvu. Smagi iekrist gultā. Automobilis smagi brauca kalnā. □ Māte turpināja iet vienmuļā, smagā gaitā .. Brodele 14, 4. Cilvēks bija bez cepures, un smagās kustības liecināja, ka viņš tikai ar mokām turas virs ūdens. Grīva 7, 8. Gundega dzirdēja, cik žēli .. čikstēja kāpnes zem Ilmas smagajiem soļiem. Parasti Ilma skrēja lejup pa trepēm viegli un ātri. Ezera 1, 322. «Es, kamēr dzīvošu, nekur neiešu.» [Saka tēvs.] Un smagi aizver durvis, it kā uz visiem laikiem. Talcis 5, 184. Vārnu bars smagi pieceļas no iebraucamās vietas pagalma un aizlaižas .. Indrāne 3, 49. .. pīles brīžam uzskrien gaisā un tad atkal smagi nokrīt ūdenī .. Virza 1, 15. Auto smagi un lēnīgi nogriežas no asfalta, gāzelēdamies sāk laipot pa gruntsceļa grambām .. Mauliņš 4, 366.

12. *Grūti uztverams (piemēram, par tekstu, valodu).* S. stils. Smaga teikuma konstrukcija. □ .. ja saturiski [tekstu] vajadzīgs blīvēt, rinda pagarinās, top smaga .. Čaklais 6, 113. Viņa valoda ritēja smaga un gausa .. Lēmanis 2, 36. .. ir sapulce. Runā Jānis Asars. Ne smagi, zinātniski, bet vienkārši, kā sarunādamies .. Viņa doma ir skaidra un valoda nav frāžaina. Sēlis 4a, 151.

13. *Zems, dobjš (par skaņu).* S. pērkona dārdiens. Smagas egļu šalkas. □ Iedunējās baznīcas zvans. Dobjas, smagas skaņas aizplūda pāri kapu kalnam .. Jauno v 58, 75. .. dzirdēju tik smago, dobjo dunoņu no purva. Gaišā, vieglā trokšņa tur vairs nebij. Jaunsudrabiņš 7, 9. Māju koki šņāca smagi un mitri, dienvidus vakaru vēja locīti. Virza 1, 43.

14. *Tāds, kas iedarbojas ļoti nevēlami (par laikapstākļiem); tāds, kad pastāv ļoti nevēlami laikapstākļi (par laikposmu).* S. negaiss. □ Klimats [Melvilas salā] smags: musoni, vasaras lietus gāzes un karstums .. Zv 57, 9, 29. Atkal viens no mūsu [Latvijas] lietainajiem rudeņiem — smags un pelēks. Vējš dzenā tumšus mākoņus .. Zv 57, 21, 19. Rīts bija smags un tumšs. Brodele 2, 19. // *Ļoti spēcīgs, parasti ar mitra gaisa strāvām (par vēju).* □ Smags, mitrs vējš skrien pār sniega laukiem. Paegle 3, 78. Janvāra atkušņa smagais vējš iegula tuvējos kokos. Tas sēca un stenēja vecu liepu dobumos, pluinīja melnalkšņus un plliederu krūmus. Kalve 1, 6.

○ ◇ Smaga (arī grūta) sirds, arī smagi (arī grūti) ap sirdi — *saka, ja ir nomākts, bēdīgs garastāvoklis.* □ Ošu Andrejam šovakar smaga sirds, netikās pat tā glāze alus, ko viņš šad un tad atturīgi iedzēra. Upīts 9, 155. .. piepeši puisēnam kļuva dīvaini smagi un bēdīgi ap sirdi. Apsēdies grāvmalā, viņš iespieda seju rokās un sāka raudāt. Valdis 1, 297. ◇ Ar smagu (arī ar grūtu) sirdi — *nomāktā, bēdīgā garastāvoklī; arī nelabprāt, nojaušot ko ļaunu.* □ Straujupiete aizgāja mājās ar smagu sirdi. Viņa neparedzēja nekā laba. Paegle 4, 214. Ar smagu sirdi es šķīros no Mika un no vedeklas. Man likās, ka arī viņiem ir žēl šo svētku dienu. Jaunsudrabiņš 2, 267. ◇ Sirds smaga kā akmens (retāk galoda) — *saka, ja ir pārņēmusi grūtsirdība.* ◇ Sirds metas smaga (arī grūta), arī metas smagi (arī grūti, bēdīgi) ap sirdi — *saka, ja garastāvoklis kļūst nomākts, bēdīgs.* ◇ Smaga roka — *saka, ja cilvēks sāpīgi sit.* □ .. Mārčuks nebija iedomājies, ka mātei vai būt tik smaga, tik briesmīga roka. Tik smaga un ļauna, ka jāraud balsī par pārestību! Rinkule 5, 11. ◇ Smaga galva — a. *Saka, ja galvā ir jūtams smagums, sāpes.* □ Tālu pāri pusnaktij redaktors nokļuva mājās. Galva smaga, mazlietiņ žņaudza pakrūtē. Spāre 6, 89. b. *Saka, ja ir vājas spējas atcerēties vai saprast.* □ Marija stāstīja, ka mācoties skolā, un vecāmāte piebilda, ka galva šai gaužām smaga .. Lāms 6, 68. ◇ Smaga (arī stīva) mēle — *saka, ja ir grūti runāt (runas orgānu darbības traucējumu dēļ).* ◇ Smags gaiss sar. — a. *Saka, ja ir gaidāms pērkona negaiss.* b. *Saka par nepatīkamu, bīstamu stāvokli.*

smagsvara, ģen., nelok. **1.** *Tāds, kas ir paredzēts smagu kravu pārvadāšanai (parasti par vilcienu).* □ Smagsvara vilcienu, kurā bija 600 tonnas kravu virs paredzētās normas, no Daugavpils nogādāja Pitalovā .. Cīņa 79, 80, 2. Viņpus žoga, klaudzinādams sliedes un tricinādams zemi, bīdījās smagsvara vilciens. Skujiņš 10, 284. .. aiz upes ducina dīzeļi un smagsvara prečinieki .. Ezera 17, 72.

2. fizk. *Tāds, kura ķermeņa svars atbilst augstākajai svara kategorijai.* S. bokseris.

3. reti. *Tāds, kam ir liela masa, liels svars.*

□ Reiz treneris garāmejot izmeta: Jāni, tev tādi masīvi smagsvara kauli! Skujiņš 12, 123.

smagumcentrs, -a, v. *Smaguma centrs.* Priekšmeta s. □ pārn. Koncerta smagumcentrs bija Jāņa Ivanova Piektā simfonija. Vītoliņš 2, 193.

smagums, -a, v.; parasti vsk. **1.** fiz. *Gravitācijas spēka, arī inerces spēka izpausme, arī iedarbība.* Smaguma spēks — *spēks, kurš darbojas uz materiālu daļiņu Zemes (vai cita debess ķermeņa) tuvumā un kuru definē kā gravitācijas spēka un Zemes (vai cita debess ķermeņa) rotācijas izraisītā inerces centrbēdzes spēka summu.* Smaguma centrs — *ģeometrisks punkts, kurš atrodas ķermenī vai ārpus tā un caur kuru visos ķermeņa stāvokļos iet smaguma spēka darbības taisne.* □ Satverot kādu priekšmetu rokās, tā smaguma spēku novērtējam kā priekšmeta svaru. Freimanis 1, 135. Smaguma centra jēdzienu lieto tikai tad, ja var uzskatīt, ka smaguma spēks, kas pielikts dažādiem ķermeņa elementiem, ir konstants. Fiz r 76.

2. *Vispārināta īpašība → s m a g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; arī masa (1).* Liels kravas s. □ ..zem viņa smaguma nočīkst krēsls.. Lapsa 2, 32. Aiziet tas puika pār pagalmu garš kā stādaiga. Un nav un nav viņā zemnieka — ne plecos, ne solī, ne roku smagumā. Indrāne 10, 358. Viņš smagi atsēdās uz ķebļa.., nogurums gulēja kaulos svina smagumā. Ezera 2, 266. pārn. ..Un, kad saulei no rokām izkrīt vasaras atslēga, Pleciem uzgulstas rudens lietavu smagums. Kaldupe 14, 110. // arī dsk. *Priekšmets, veidojums u. tml., kam ir samērā liela masa, liels svars.* □ «Māte ar to reimatismu. Aust vai adīt, to gan, bet pa lauku daudz nevar ūn smagumus nest jau nepavisam.» Ezera 11, 57. Kad smagums satverts, tas jāceļ lēni, muguru turot taisni un kājas iztaisnojot ceļos. Ves 86, 5, 25.

3. *Vispārināta īpašība → s m a g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..tveicīgs smagums [purvā] nomāca prātu, smacēja krūtis... Eglons 2, 208. Dveš [puķes] saldo dvašu, smagi smaršodamas, Un grūti gulst uz krūtīm saldais smagums. Rainis Vb, 20.

4. *Vispārināta īpašība → s m a g s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ceļojuma s. □ ..darba smagumu viņš vēl nebija jutis.. Bet jau pirmajā dienā Jēkabs manīja, ka mazā puiša dienas nav vieglas. Lēmanis 10, 7.

5. *Vispārināta īpašība → s m a g s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..Atis profesionāļa [ārsta] savaldībā.. nospiedošo smagumu atslogoja ar mundru pļāpību. Skujiņš 14, 201. Atbildības smagums Kalnam līdzīgs sagumst pāri pleciem.. Kar 52, 3, 199.

6. *Vispārināta īpašība → s m a g s (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Agrāk Skudras [ģimene] bija nabagi un dzīves smagums pa lielākai daļai gūlās uz sievas pleciem. ..Lienei vajadzēja kopt māju, aplāpīt un aptīrīt vīru un bērnus.. Rozītis 3, 197. Lai cik skaļi tēvs rosījās, saimniecības smagums arvien vairāk un vairāk noslīga uz viņas pleciem. Vlese 2, 163. Varbūt viņam aizmigt neļāva neatmaksātā parāda smagums? Vilks 5, 27.

7. *Vispārināta īpašība → s m a g s (7), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Saules apmirdzētajā klajumā starp druvām, birzīm, mājām un ūdeņiem Tīreļu Andris pēkšņi sajuta vientulības smagumu. Lācis 15, 187. ..sirds pēc visiem notikumiem šķita smaga — kā ar svinu pielieta. No šī smaguma viņš nevarēja un nevarēja atbrīvoties.. Grīva 12, 39. Aiz valdonīgās ārienes Jāzeps slēpa mokošu dvēseles smagumu. Katlape, Ceplītis 1, 108.

8. *Vispārināta īpašība → s m a g s (8), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Izlemjot jautājumu par drošības līdzekļa pielietošanu un izraugoties vienu no tiem,.. izmeklētājs, prokurors un tiesa ņem vērā izdarītā nozieguma smagumu, apsūdzētā personību.. Krim pr 2, 44. Varbūt Andrejs kaunējās ieraudzīt visu padarītā grēka smagumu? Līvs 2, 185.

9. *Vispārināta īpašība → s m a g s (9), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Rakstura s.

10. *Vispārināta īpašība → s m a g s (10), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Dažreiz šoka smaguma pakāpi apzīmē nosacīti par kompensētu vai dekompensētu šoku.. Visp ķir 159. Neatkarīgi no slimības smaguma gripas slimnieks ir bīstams apkārtējiem. Ves 75, 2, 24. // *Fiziski slikta, smaga pašsajūta, nogurums; arī nepatīkama spiediena sajūta ķermeņa daļās.* □ Viņi abi ieēda vakariņas, un zēns tūliņ sajuta svina smagumu locekļos. Viņš aizmiga turpat pie galda.. Dinere 10, 292. ..dabūju tādu belzienu pa kaklu, ka acīs man satumsa. Atmodos viss nolīets ar ūdeni un ar briesmīgu smagumu galvā. Kurcijs 4, 311. Ziemelis jūt, ka sirds iedunas stiprāk, noguruma smagums, nakts darba stundās krājies, tagad ar divkāršu svaru uzguļas plecos. Preilis 1, 93.

11. *Vispārināta īpašība → s m a g s (11), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Gaitas s. Soļu s.

12. *Vispārināta īpašība → s m a g s (13), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Trio mūzikā vairāk smaguma, tā šķiet it kā zemes spēku piesūkusies. Lit M 76, 40, 3.

smagumspēks, -a, v.; parasti vsk. *Smaguma spēks.* □ Smagumspēka noteikšanai dažādos mūsu planētas virsmas punktos ir liela teorētiska un praktiska nozīme. Tā ļauj.. precizēt ģeodēzijas priekšstatus par Zemes.. formu. D kal 84, 162.

smaidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smaidīgi.** *Tāds, kas smaida; tāds, kas mēdz bieži smaidīt.* Smaidīga meitene. □ Kļuvis apbrīnojami smaidīgs, it kā viņā nemanot būtu atvēries kāds liels jautrības un laimes avots, viņš aplūkoja brāli neizsakāmi mīlīgām acīm. Kalndruva 5, 61. Viņa allaž bija jautra un smaidīga, katram zināja pateikt kādu labu vārdu.. Sakse 14, 31. Kad Ilmārs beidzot atbrauca, Pēteris pāris dienu staigāja smaidīgs kā saulīte un runājās ar dēlu vienā gabalā.. Gulbis 4, 400. pārn. Vilkābele.. Zied kā balta sniega gabana,.. kā līgava baltā tērpā. Gaiša un smaidīga. Vīlips 3, 205. // *Tāds, kura izteiksme ir saistīta ar smaidu (parasti par seju, acīm).*

□ ..Noras.. vārds, uz manas atmiņas ekrāna tas uzzibsnīja lieliem burtiem, un aiz tiem parādījās smaidīga, enerģiska sievietes seja.. Avotiņa, Peters 1, 59. Cirvi elkonī iemetinājis, [Osis] kūpināja pīpi un piemiegtām smaidīgām acīm ar labpatiku noskatījās abos savos ciemiņos. Upīts 4, 90. Viņa lielās, brūnās acis vērās smaidīgi un tieši. Zigmonte 12, 140.

smaidīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s m a i d ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viņa vienmēr pašpārliecinātais smaidīgums pazudis, seja liekas stūraina un asa, acis iegrimušas dziļāk. Dripe 5, 133. Pelēkzilajās acīs pilnīgi izzudis jaunības gadu bezrūpīgais smaidīgums. Kalndruva 9, 129.

smaidīt, -u, -i, -a, pag. -īju; intrans. *Radīt sejas daļās (lūpās, vaigos, acīs) raksturīgas kustības, raksturīgu izteiksmi, ko izraisa tieksme smieties, piemēram, aiz prieka, labsajūtas, laipnības.* Sirsnīgi s. Mīļi s. S. aiz laimes. S. draugam. Smaidīt caur asarām — *smaidīt raudot.* □ Bet apkārt skan tik sirsnīgi smiekli, ka pilnīgi pret paša gribu arī Andris sāk smaidīt, un tad jau viņš skaļi smejas.. Dripe 1, 62. Hertas sejā jauta vieglu smaidu. Cilvēki smaida aiz prieka, aiz lepnuma, aiz pašapziņas, par jocīgu gadījumu. Birze 5, 247. Viga: Katru dienu nevar smaidīt. — Piķurgs: Tā gan ir. Bet, kamēr cilvēks jauns, viņam vajag smaidīt — arī bēdās. Paskaties, es jau esmu vecs, bet es arī smaidu. Zīverts 1, 288. Arī es saldi smaidīju, bet tas bija cirtiens pret cirtienu. Un Laubes kungs to saprata. Skujiņš 5, 17. pārn. Saule spoguļojas strauta ūdeņos un smaida. Vanags 9, 4. ◇ Laime smaida (arī stāv klāt) — *saka, ja veicas, laimējas.* □ ..Plaudis [vīrietis] neuztraucās, jo viņam līdz šim aizvien bija laime smaidījusi. Tā tas bija arī tagad, un Pēterim.. jau augustā bija skolotāja vieta rokā. Rozītis 3, 79. ◇ Smaida kā pilns mēness sar. — *saka par tādu, kam ir plats, arī labsirdīgs smaids.* □ «Tev jau iet tīri brangi,» Ilga uzslavē. Imants smaida kā pilns mēness. Ezera 2, 198. // trans. □ Un Rūsas Lūcija smaida savu silto un mīlīgo smaidu, kas dara viņas seju neparasti skaistu. Zigmonte 10, 416. Cik maz mums vajadzīgs, cik maz: Īstā reizē pateikta vārda, Īstā vietā smaidīta smaida.. A Skalbe 6, 136. // *Būt tādam, kura izteiksme ir saistīta ar smaidu (parasti par seju, acīm).* □ Annele ieplēta acis, cik vien jaudāja, un redzēja tēva smaidošo, gaišo seju. Brigadere 2, 22. Un viņam nezin kādēļ kļūst ļoti žēl, ka rīta pusē, tajā īsajā, sirsnīgajā atklātības brīdī, kad tik jauki smaidīja Solveigas acis, viņš neatrada vārdus, ar ko tai atbildēt. Kalndruva 5, 23. Nora pagrieza galvu. Smaids viņas sejā neizzuda uzreiz. Mirkli vēl smaidīja acis un lūpas. Tad tikai lūpas. Līvs 1, 56. pārn. Lūk, uz tava galda kautri smaida zilo vizbuļu acis.. Stulpāns 2, 58.

smaids, -a, v. *Sejas daļu (lūpu, vaigu, acu) raksturīgas kustības, raksturīga izteiksme, ko izraisa tieksme smieties, piemēram, aiz prieka, labsajūtas, laipnības.* Sirsnīgs s. Labvēlīgs s. Saulains s. Šķelmīgs s. Savilkt lūpas smaidā. Dāvāt smaidu — *uzsmaidīt.* Izmocīt smaidu — *ar pūlēm pasmaidīt.* Izspiest smaidu — a. *Piespiest sevi pasmaidīt; negribīgi, liekuļoti pasmaidīt.* b. *Panākt, ka (kāds) pasmaida.* □ Puisis sveicināja. Ēbars atņēma. Šim jaunajam bija labs smaids — silts un kautrīgs. Lāms 2, 9. Pār sirmā vīra seju atkal pārlaidās.. smaids, un abas acis izstaroja laipnību. Sudrabu E 3, 148. Bumbuļu Pidriķis saņēma viņu kā parasti ar laipnu, neliekuļotu un ārkārtīgi platu smaidu. ..Tas sākās kaut kur no deguna apakšas un lēni, bet neatvairāmi slīdēja tālāk pār visu seju. K Zariņš 2, 38. Atbildi draudzīgam smaidam tā, it kā mirkli vēlāk neviens tev negribētu vairs uzsmaidīt, paglabā šo smaidu, tas nav ar zeltu atsverams... Sudrabkalns II, 368. pārn. Sniegi no ledainām galotnēm nokūst, un mūžības smaidu tur saskatīt var. Vācietis 10, 84. Ar varu, ar sāpēm Andrejs atrāva skatu no šīs sievietes, izmocīja savā sejā smaidu.. Brodele 14, 134. ..Kalējs.. pasmaidīja, bet visi redzēja, cik grūti viņam bija izspiest smaidu. Sakse 7, 39. ◇ Seja izplūst smaidā — *saka, ja cilvēks sāk smaidīt.* □ Seržants atver bloknotu, brīdi lasa klusu, tad viņa seja izplūst platā smaidā. Bels 1, 62.

smailarka, -as, s. *Smailloka arka.* □ Gotiskās.. katedrāles cēluma un varenības iespaidu radīja smailarkas — tās tiecās augšup, līdzi celdamas arī cilvēka garu. Sk Ģ 84, 6, 21.

smaildegunīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir smails deguns.* □ ..sākās Pakalna tuvība puisim Jānim Bāriņam, sīkam, smaildegunīgam jauneklim pētīgām acīm. Kurcijs 3, 45.

smaildegunis, -ņa, v.; **smaildegune,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Tas (tāds), kam ir smails deguns.* Smaildegune meitene.

smaile, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Tievs, parasti konusveida, trīsstūrveida, gals (priekšmetam, veidojumam u. tml.).* Adatas s. Īlena s. Bultas s. □ Mednis neskaitīja, kuru reizi viņa zīmuļa smaile pieskārās papīram un atrāvās nost no tā, līdz parādījās pirmais vārds.. Jansons 4, 421. Laužņa asā smaile cērtas dziļāk un dziļāk sasalušajā zemē. Jansons 5, 80. Labāk nemaz nebija iespējams nopļaut tādu veldri. Jurim tā neveicās, gan izkapts smaile ietriecās zemē, gan pēda nenogrieza visu aizņemto [vālu], un bija jānokapā palikušās vietas. Gulbis 4, 103. sal. ..Viena teika sāp man sirdī, Gads pēc gada dziļāk duras Tā kā kalnu ērkšķa smailes. Kaldupe 2, 41.

2. *Smaila (piemēram, kalna, klints) virsotne; augstākais (piemēram, kalna, klints) punkts.* □ Aizritēja vēl puse gadu simteņa, kamēr ļaudis tika augšā Anapurnā — vienā no tām četrpadsmit smailēm, kuru augstums pārsniedz astoņus kilometrus. Lagzdiņš 3, 67. Var tikai iztālēm noskatīties mežainajās cepurēs, klinšu smailēs. Spāre 5, 228. ..Lielo kāpu smailēs kāda zvaigzne mirdz. Bārbale 2, 86. pārn. Svētki ir kalna smaile, no kuras paveras tāles, šalc vējš un plivina matus.. Purs 4, 381. // *Smaila (celtnes, tās sastāvdaļas) augšējā daļa; augstākais (celtnes) punkts.* Torņa s. Obeliska s. Jumta s. □ ..lepni slējās augšup Rīgas mūri,

virs kuriem tieši vai debesīs iedūrās baznīcu smailes .. Purs 8, 181. Augstākā smaile pilsētā bija ugunsdzēsēju tornis ar sirēnu galā .. Lubējs 2, 101. // *Smaila galotne (kokam).* □ .. saule pēkšņi parādījās debess vakara malā un šūpodamās tuvojās koku smailēm pie horizonta. A Grigulis 9, 134. Egles .. ar savām smailēm uz debesu fona zīmēja tumsā iegrimušas pilsētas apveidus. Ezera 11, 18. Vēl itin skaidri bija saskatāmas egļu smailes pret debesīm. Zigmonte 9, 100. // pārn. *Augstākā (kā, piemēram, procesa, darbības) pakāpe.* □ Ar krājumu «Gals un sākums» aizsākas jauns posms Raiņa daiļradē. Tas ir arī zināms robežpunkts un augsta smaile visā latviešu lirikas attīstībā. Valeinis 2, 205. Sportiskās formas smaile peldētājiem jāsasniedz jūlija vidū. Sports 81, 100, 1.

3. *Pakāpeniski sašaurināta (kādas platības) daļa, kas ir iekļauta citā (zemes, ūdens u. tml.) platībā.* Pļavas s. mežā. □ .. vējš trieca plānos mākoņus pāri .. Aizlakstes meža zemesgabalam, kas ar aso smaili iesniedzās dīvajiešu pagastā līdz pat Mežamietāniem. Upīts 4, 129. Divu straumju satekā uz dzeltenu smilšu smailes toreiz stāvēja Līvsalas bāka. Vāczemnieks 6, 236. .. nevaram skatu atraut no pārdesmit vienkāršajām ēkām pussalas smailē. Auziņš 4, 186.

smailēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** savienojumā «smailēt ausis». *Celt uz augšu ausis, parasti, uzmanīgi klausoties (par dzīvniekiem).* □ Likās, kaut kur jūra, izlauzusies no krastiem, gāžas līdzi dīvainajai sienai. Zirgi, galvas sacēluši, smailēja ausis un reizēm satraukti iesprauslājās. Talcis 4, 97. // sar. *Uzmanīgi klausīties (par cilvēkiem).* □ «Nē, bet jauki viņi ir, šie Grīziņkalna bērni!» Anna nopriecājās. — .. «Jaukumu atradušas!» krustmāte pikti atsaucās, visu laiku turpat ap savu plauktu knibinājusies un ausis smailējusi. Upīts 9, 293.

2. reti. *Smailināt.* □ Reto uguņu gaismā .. nozibsnīja smailēti durkļi .. Jokums 1, 121.

smailgala, ģen., nelok. *Tāds, kam ir smails gals.* S. skrūve. □ .. smailgala lemesīši [sējmašīnām] ir smailāki, darbojas dziļāk un nepietiekami sagatavotā augsnē sēklu labāk iestrādā .. Apsīts 1, 378.

smailināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst smails vai smailāks.* S. zīmuli. S. stiepli. S. detaļas. □ Sākumā rakstīja ar apaļiem, nesmailinātiem [putnu] spalvu kātiņiem .. Jaun Gr 60, 4, 45. pārn. Izstāde smailina domāšanu par meliorāciju, zemes auglību .. Cīņa 85, 44, 3.

smailīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Dem.* → *smaile.*

2. *Viegla, šaura sporta vai tūrisma laiva ar daļēji segtu klāju.* Vienvietīga s. Divvietīga s. Četrvietīga s. □ Latvijas PSR rūpnieciski ražo .. sporta laivas: akadēmiskās laivas, smailītes, kanoe, motorlaivas. Ģeogr 346. Aigars mudināja arī tēvu nopirkt smailīti, bet tam kategoriski pretojās mamma, jo viņa neprata peldēt. Gulbis 3, 231. .. mums ir daudz seklu un šauru upīšu, kuras ar parasto laivu grūti vai pat neiespējami izbraukt. Šeit sava viegluma, seklās iegrimes un vieglās uzbūves dēļ izdevīgi izmantot smailīti .. PL Skola 62, 1, 83.

smailkaplis, -ļa, v. *Kaplis ar smailu galu.* □ .. [rūpnīca] ražo iedzīvotājiem nepieciešamos izstrādājumus — dārznieku šķēres, smailkapļus .. Rīgas B 82, 131, 3.

smaillapains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir smailas lapas (par augiem); smaillapu.* Smaillapaini lakstaugi.

smaillapu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir smailas lapas (par augiem).* S. kārkls.

smailloka, arī **smailloku,** ģen., nelok. *Tāds, kam ir smaila lokveida detaļa, elements, daļa u. tml.* Smailloka arka. Smailloka velve. □ Ieejas ailu greznojis akmenī kalts smailloku portāls, kura cokola akmeņi uzieti tā atlieku apakšdaļā. Pad J 81, 45, 4.

smailnagla, -as, s. *No metāla plāksnes veidota šķautņaina (parasti apavu) nagla ar smailinātu galu.*

smailpapēžu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir smaili papēži (par apaviem).* S. zābaki. □ .. angļu valodas skolotāja .. aizdipināja ar savām smailpapēžu kurpītēm. Ērgle 7, 12.

smailpurnu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir smaili purngali (par apaviem).* S. kurpes. □ Lauku meitenei, kas pa vasaru staigāja basām kājām, smailpurnu augstpapēžu modes zābaciņi šķita nepierasti un neērti. Ērgle 7, 70.

smails, -ais; s. -a, -ā; apst. **smaili.** *Tāds, kam gals ir pakāpeniski, parasti konusveidīgi, trīsstūrveidīgi, sašaurināts (par priekšmetu, celtni, veidojumu u. tml.).* S. īlens. Smaila adata. Smaila egles galotne. S. jumts. Smaili nodrāzt koka galu. Smails zīmulis — *zīmulis ar nosmailinātu grafītu.* □ Klaudzināda smailos papēžus, atgriezās Ieviņa. Saulītis 12, 285. Kad pakalnē ieraudzījām Cesvaines skolas smailo torni, apstājāmies un papūtinājām zirgu. Dzene 1, 10. Gaist miglā kalnu šķautnes smailās .. Krūza 3, 152. // *Par ķermeņa daļu.* □ Līdzās stāvēja sakritusies sieviņa .. puskažociņā. .. nespodrajā laternu gaismā pazibēja iekritušās acis un smailais deguns. Lapsa 6, 225. Jānelis saraujas un spītīgi iespiež smailo zodu krūtīs. No apvainojuma asaras sariešas acīs. Preilis 1, 11. Smailais rādītāja pirksts, šķiet, runāja: «Vai es neteicu? Brauciens, kas nekārtīgi sākas, tikai nekārtīgi var beigties.» Skujiņš 5, 83.

smailspārnains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir smaili spārni; smailspārnu.* Smailspārnaina bezdelīga. □ Pārziemo pie mums arī smailspārnainie piekūni. Pad J 85, 55, 4.

smailspārnu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir smaili spārni.* S. putns.

smailums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *smails, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Ar zaru tievumu un to galu smailumu ecēšu darba dziļums palielinās. Apsīts 1, 237. Viņu [karavīru] durkļu asais smailums Dara visu telpu aklu. Caks 7, 170. Mīlzīgi apaļā, no blondajiem matiem veidotā frizūra pasvītroja zoda smailumu sejas trijstūrī. Birze 8, 25.

smaiļošana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība → s m a i ļ o t.*

2. *Sporta veids — braukšana ar smailīti (noteiktā distancē).* □ Padomju sportisti Monreālā uzvarēja šādos sporta veidos: vingrošanā . . , klasiskajā cīņā . . , smaiļošanā un kanoe airēšanā . . Zv 76, 18, 25.

smaiļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Braukt ar smailīti (2).*

smaiļotājs, -a, v.; **smaiļotāja,** -as, s. **1.** *Cilvēks, kas smaiļo.*

2. *Sportists, kas specializējies smaiļošanā.* □ Smaiļotāji airē vieninieki, divnieki un četrinieki, kanoe airētāji — vieninieki un divnieki. Sports 68, 172, 3.

smaka, -as, s. *Vielas ķīmiskā īpašība, ko uztver ar ožas analizatoriem un kas parasti izraisa nepatīkamu kairinājumu; attiecīgā ožas sajūta.* Kodīga s. Pelējuma s. Sēra s. Sviedru s. Salda s. Skāba s. Sajust dūmu smaku. Izvēdināt piedeguma smaku. □ Pretīga gruzduma smaka tā piesātinājusi visu apkārtni, ka grūti bija elpot. Jansons 2, 22. Pamazām dūmi aizvējo, . . tikai visu apkārtni pilda gruzdošu sodrēju asā smaka. Indrāne 2, 57. Elna . . nolēmusi aiziet līdz upei, paskatīties liepziedus, Rīgā tos, protams, varot dabūt aptiekā, bet tad jau tējai arī esot tāda kā aptiekas zāļu smaka. Zigmonte 13, 82. ◇ Nepaliek ne smakas sar. — *saka par to, kas pilnīgi izzūd, aiziet bojā, tiek iznīcināts.* □ Interesanti, kā Artūram klātos, ja viņš . . pēkšņi atrastos pilsētā starp Ģirta biedriem. Laikam gan no viņa gudrības nepaliktu ne smakas. Dripe 2, 16. No cara melnajām sotņām, no vācu garkāju baroniem nepaliks pāri ne smakas! Lukss 12, 81. ◇ Nav ne smakas sar. — *saka par to, kā nav; saka par to, kas ir pilnīgi izzudis, aizgājis bojā, ticis iznīcināts.* ◇ Lai tavas smakas te nebūtu! vienk. — *saka, raidot kādu projām.*

smakoņa, -as, s.; parasti vsk.; pareti. *Smirdoņa.* □ Uzskatot viņu, šķita, ka šis cilvēks saož kaut kādu nelabu smakoņu un tāpēc viņa deguns tā savilkts, lūpu kaktiņi pašķiebti. Purs 6, 41.

smakot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Radīt nepatīkamu smaku; būt tādam, no kā izplatās nepatīkama smaka; arī smirdēt.* S. pēc sēra. S. pēc ķiplokiem. Gaļa sākusi s. □ Istabā gaiss bija rūgteni sājš, smakoja pēc ādām un gruzduma. Mauliņš 2, 21. Virtuvē . . smakoja pēc lopēdiena. Skujiņš 14, 282. . . smakoja cigarešu galiem piebārstīts pelnu trauks. PL Siev 79, 11, 12.

smakrs, -a, v.; apv. *Zods.* □ Regīna sēdēja istabas kaktā savā gultā, salikusi elkoņus uz ceļiem un smakru atbalstījusi plaukstās. Bendrupe 2, 41. Galva viņai bija noliekta, tā ka starp smakru un krūtīm kā saspiests spilvens gulēja dubultzods. Kalndruva 5, 207. Viss viņā tagad ir neveikls, vīrišķīgs. Pat uzrautais smakrs un īsi apgrieztie mati. Preilis 1, 43.

smakt, smoku, smoc, smok, pag. smaku; intrans. **1.** *Kļūt tādam, kam rodas, parasti dzīvību apdraudoši, elpošanas traucējumi (piemēram, gaisa, skābekļa nepietiekama daudzuma dēļ, gāzes iedarbībā, arī elpvada sašaurinājuma dēļ); arī slāpt (2).* S. dūmos. □ Kā slīcējs viņš rauj elpu plaušās un tomēr smok. Lubējs 3, 336. No palodzes viņa noņēma skābekļa spilvenu ar garo pievadu, ko smokot tur pie mutes, un tā vietā nolika krūzi ar pīpenēm . . Birze 5, 82. . . zivs, kas, zem ledus vāka smakusi, tiecas uz āliņģi pēc dzīvinošas gaisa strāvas. Dorbe 6, 89. pārn. Lauks augšā no miega Atmostas, Un, plaši atvēris vagu acis, Viņš brīnās, cik ilgi zem sniega smacis . . Aspazija 3, 192. // pārn. *Atrasties, uzturēties smacīgās, arī drūmās telpās.* □ Cilvēki . . smok pārpildītos elektrovilcienos, lai kaut pāris stundu ievilktu plaušās . . jūras vēju. Lapsa 1, 67. Kareivis: Bez elpas smokam šaurās, tumšās telpās . . Paegle 2, 140. // pārn. *Atrasties, dzīvot nebrīvē, arī grūtos, nomācošos apstākļos.* □ Pie cietuma vārtiem stāvēja gara rinda cilvēku. . . Tur bija sirmas mātes, kuru dēli un meitas smaka aiz šiem pelēkajiem ķieģeļu mūriem. Lācis VI, 313. «Es tur [pilsētā], draudziņ, vairs nevarētu dzīvot. Es smoku tai troksnī un mašīnu mudžeklī, un cilvēku blīvā.» Kalndruva 9, 173. Arī viņa [lugas varone] ir romantisks tēls, kas smok sava laika šaurībā un zemiskumā. Viese 3, 56.

2. parasti 3. pers. *Aizsmakuma dēļ zaudēt skanīgumu (par balsi); iekaist tā, ka zūd balss skanīgums (par kaklu, rīkli).* □ Alsteram dreb rokas un balss smok. Indrāne 2, 420.

smāķis, -ķa, v.; sar. *Ziede.* □ Viņi sakur uguni un, sasildījuši slēpju smāķi, to plaukstām izklīdina pa slēpēm un saberž. Plaudis 2, 127. . . viņš pietiekami daudz redzējis sievu arī bez visiem šiem smāķiem un smiņķiem, tā teikt, dabiskā izskatā. Ezera 13, 312.

smalce, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Samērā sīku, līdz 20 gadiem vecu kokaugu audze.* Priežu s. □ Tad mazajam alnēnam apnika ilgā klusēšana. Viņš pagrieza muguru un ierikšoja eglīšu smalcē. Viese 4, 12. Zenta izgāja mežmalā, ielīda bērzu smalcē un pakāpās uz celma. Grīva 4, 119. Sniegs gurkst zem kājām. No kārklu smalces iztraucēts uzspurdz liels dadzīšu bars. Auziņš 4, 126.

2. *Tas (parasti koksnes gabalu kopums), kas sastāv no sīkām, smalkām daļām.* Skaidu s. □ . . kad mātei bij grūti uzkurt uguni ar rupjām pagalēm, tad drīz ugunskurā radās kaudzīte sīki satēstas malkas smalces. Brigadere 2, 461. Rasa brauca. . . vēl pārsimt metru, un zem riepām nočaukstēja lapas un vēja notraukta zaru smalce. Lapsa 3, 130.

smalciena, -as, s. *Pamežs.* □ Bet mežs kā jau mežs. Kuplas egles, slaidas priedes. Pa apakšu dažādu krūmeļu smalciena. J Plotnieks 9, 301.

smalcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Dalīt sīkās daļās.* S. vilnu. S. dzīvnieku barību. S. graudus. S. koksni. S. iežus. S. maizi ar zobiem. □ Vectēvs vēl sēdēja pagalmā uz kluča un smalcināja . . kurināmo. Gulbis 4, 10. . . lielais mitruma daudzums un augu ķīmiskais sastāvs liek masu pastiprināti apstrādāt — placināt, smalcināt, ārdīt . . Pad J 76, 121, 1. Jādomā par ceļu uzlabošanu, par transportu, par

to, kur likt smalcinātos salmus, kā izmantot pelavas .. Cīņa 82, 158, 2.

smalcinātājpļaujmašīna, -as, s. *Lauksaimniecības mašīna (augu) pļaušanai, smalcināšanai un iekraušanai transportlīdzeklī.*

smalcinātājs, -a, v.; **smalcinātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → s m a l c i n ā t.*

2. v. *Ierīce, iekārta (kā) smalcināšanai.* Skābbarības s. Salmu s. Lakstu s. Sakņaugu s. □ Pēc dažām sekundēm tas [baļķis] .. vai doties tālāk uz smalcinātāju. Griezīgā skaņa ilgst tikai īsu brīdi. Tad baļķa vietā ieraugām uz sietiem veselu gubu vienādu, plānu skaidu. Zv 60, 1, 14.

smalcinātājsavācējs, -a, v. *Ierīce, mašīna (kā) smalcināšanai un savākšanai.* □ Labi koptajās pļavās ar biezu zāli pie smalcinātājsavācējiem cits pēc cita piebrauc traktori ar tukšām piekabēm, apmaina tās pret pilnām, ar zaļo masu piekrautām .. Cīņa 85, 186, 1.

smalcinātava, -as, s. *Telpa, celtne, arī vieta, kas ir paredzēta, iekārtota (kā) smalcināšanai.* □ Naži zibēt zib veiklajās rokās. Te zivju un sakņu smalcinātava. Cīņa 80, 270, 4. Tikko iesoļojam kompleksa teritorijā, no tuvīnās barības smalcinātavas ar smagu kapātu biešu piekabi atripina Imants .. Cīņa 81, 52, 2.

smalctīre, -es, dsk. ģen. -ru, s.; mežs. *Meža kopšanas cirte jaunaudžu (skujkoku līdz 20 gadiem, lapkoku līdz 10 gadiem) sastāva izveidošanai.* □ Smalctīres galvenais uzdevums ir audzes sastāva veidošanas turpināšana un galīgā sugu mistrojuma izveidošana. Kronītis 1, 205.

smalk-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam ir mazāks šķērsgriezums nekā citiem, līdzīgiem.* Smalkdzija. Smalkskrūve. Smalkvītne. // savienojumā ar lietv. ģen. *Norāda uz salikteņa otrajā daļā nosauktā samērā mazo šķērsgriezumu.* Smalkakmens. Smalkdrupu. Smalkgranulu. Smalkgraudu. Smalkpilienu. Smalkšķiedras.

2. savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosaukto veido elementi, sastāvdaļas ar samērā mazu šķērsgriezumu.* Smalkkeramika. Smalkvilna. Smalkzeme. // savienojumā ar lietv. ģen. *Norāda uz (kā) elementu, sastāvdaļu samērā mazo šķērsgriezumu.* Smalkiežu. Smalkvilnas. Smalkzīda. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajā procesā, norisē rodas kas tāds, kura sastāvdaļām, elementiem ir samērā mazs šķērsgriezums.* Smalkmalšana. // savienojumā ar lietv. ģen. *Norāda uz salikteņa otrajā daļā nosauktajā procesā, norisē radītā sastāvdaļu, elementu samērā mazo šķērsgriezumu.* Smalkmaluma.

3. savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajā procesā, norisē tiek veikta (kā) sīkāka, sarežģītāka apstrāde.* Smalkapdare. Smalkasināšana. Smalkdarbi. Smalkmontēšana. Smalkslīpēšana. Smalkvirpošana. // *Norāda, ka ar salikteņa otrajā daļā nosaukto veic (kā) sīkāku, sarežģītāku apstrādi.* Smalkvirpa. Smalkzāģis.

4. savienojumā ar adj. *Norāda uz (kā) elementu, sastāvdaļu samērā mazo šķērsgriezumu.* Smalkdrupatains. Smalkgabalains. Smalkgranulains. Smalkšķiedrains.

smalkacains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir samērā mazi, īpaši veidoti caurumi, cilpas (parasti par tīklu).* □ Varētu vēl krietni pastrādāt, bet nav smalkacaino tīklu. Talcis 7, 57. .. delfīns .. pat pilnīgā tumsā «redz» vissmalkacainākos tīklus un viegli tos appeld. Zin T 67, 11, 27.

smalkāda, -as, s. *Ar alumīnija sulfātu miecēta aitu, kazu, suņu, kumeļu āda, kam ir liels plastiskums un stiepjamība.* Ražot smalkādas. Smalkādas cimdi. Smalkādas cepure. □ Frīda no lielās, gaišbrūnās smalkādas somas izņēma māla trauku .. J Liepiņš 1, 22. .. sāk staigāt meitenes izrakstītos bruncīšos, smalkādas zābaciņiem kājās .. Spāre 5, 182.

smalkapstrādāšana, -as, s.; parasti vsk. *Smalkapstrāde.* Trauku s.

smalkapstrāde, -es, s.; parasti vsk. *Smalka, sarežģīta (kā) apstrāde.* Detaļas s.

smalkaudze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Smalce (1).* □ Vislabāk ar krūmu griezēju novākt alkšņu un apšu smalkaudzes, kur kociņu stumbra diametrs nepārsniedz 15—20 cm. Tērauds 1, 174.

smalkgaldnieks, -a, v. *Galdnieks, kas izgatavo augstvērtīgas mēbeles ar sarežģītu apdari.* □ Lai ērģelēm būtu skaista apdare, Vladimirs .. apguva arī smalkgaldnieka profesiju. Rīgas B 83, 269, 5.

smalkgraudains, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kas sastāv no samērā mazām graudveida daļām; tāds, kurā ir samērā mazas graudveida daļas.* S. marmors. Smalkgraudaina pasta. S. biezpiens. S. sāls. Smalkgraudaina augsne. Smalkgraudaina fotofilma. S. audums. Smalkgraudaina vielas struktūra. □ Bārdas naža uztrīšanai lieto arī galodas. Sastopamas rupjgraudainas, smalkgraudainas un vidēji graudainas galodas. Friz 41. Mīkstums [ābolam] viegli iezaļgans ar tikko jaušamām sarkanām svītriņām, ļoti smalkgraudains, vidēji blīvs, sulīgs .. Lauku Dzīve 80, 6, 12. Vietām upju ieteku rajonos [jūras] smilšu nosēdumi ir ļoti smalkgraudaini. Ģeogr 57.

2. *Tāds, kam ir samērā mazi graudi (par augiem).* □ No Jemenas pilsētiņas Mokas nosaukuma vēl tagad smalkgraudainu kafiju apzīmē par mokas kafiju. Galenieks 2, 365.

smalkgraudu, ģen., nelok. **1.** *Smalkgraudains (1).* S. kristāls.

2. *Smalkgraudains (2).*

smalkjūtība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s m a l k j ū t ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Drauga s. Izturēties ar smalkjūtību. □ Raiņa māsa bija smalkjūtības un takta iemiesojums .., ļoti izglītota sieviete ar plašu redzes apvārsni un interešu loku. Brutāne 8, 64. Augsta skatuves ētika, taktiskums, smalkjūtība un neizsmeļama darba mīlestība pavada Teodoru Lāci no viņa pirmajām gaitām .. līdz viņa pēdējam iestudējumam, pēdējai lomai. Gudriķe 1, 169. Mis Nemnaude: Man jāzina, ar kādiem cilvēkiem es

dažas minūtes pavadu kopā. Tā nav ziņkāre. Tā ir smalkjūtība. Lai nejauktu mājas kārtību, man jāzina, ko runāt un kā izturēties. Zīverts 2, 212.

2. *Vispārināta īpašība → s m a l k j ū t ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Lomā komisms ir sniegts ar lielu smalkjūtību un mēra sajūtu .. Dzene 3, 202. Sadzirdam tās [mūzikas] skaņu savdabības, ziemeļniecisko smeldzi, muzikālās iztēles smalkjūtību .. Cīņa 73, 274, 4.

smalkjūtīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smalkjūtīgi. 1.** *Tāds, kas ir uzmanīgs, iejūtīgs pret citiem, arī izturas tā, lai kādu neapvainotu.* S. jauneklis. Smalkjūtīga skolotāja. Smalkjūtīgi kolēģi. □ Kalniņiete .. neapgrūtināja Valeriju ar ziņkārīgiem jautājumiem, tikai brīžiem kaut ko uzbilda — pieklājības pēc, lai cieminš nejustos vientulīgi. Valerijam tas patika — redzams, ka abi Kalniņi labi un smalkjūtīgi cilvēki. Eglons 2, 106. Bet viņš izrādījās pietiekami smalkjūtīgs, lai neaicināts neiejauktos tēva jaunajā ģimenē, viņš .. ēda atsevišķi un nelika sevi daudz manīt. Saulītis 12, 126. Šekspīrs: Viņš ir kautrīgs vārdos, smalkjūtīgs darbos un atturīgs pēc dabas. Zīverts 1, 91. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* S. aizrādījums. Smalkjūtīgi jautāt. □ Ar biedrisku un smalkjūtīgu izturēšanos katrs cilvēks ik dienas var sagādāt prieku daudziem .. Tavare 1, 4. Harijs smalkjūtīgi apklust, es jau saprotu — viņš neies skaļi nozākāt manus vecākus, viņš ir pārāk labs, lai to darītu. Brodele 17, 76. Viņš nolēma Rūmniekam neko nejautāt; bāzt degunu otra darīšanās nav sevišķi smalkjūtīgi. Skujiņš 8, 27.

2. *Tāds, kas dziļi, pilnīgi ko izjūt, izprot, uztver.* □ Būdami labi tautas dzīves pazinēji un smalkjūtīgi novērotāji, lietuviešu [mākslas] meistari .. radījuši saturīgus un pārliecinošus darbus. Lit M 58, 41, 3. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Stilistiski smalkjūtīga ir [Ādolfa] Skultes mūzika — mazāk apceroša, vairāk tēlojoša. M Zariņš 3, 87. Savā otrajā patstāvīgajā izstādē Purvītis parādīja vairākus smalkjūtīgi risinātus pasteļus, ko kritika dēvēja par mazām dziesmām. Kačalova 1, 57. .. rekonstruēts Mežotnes parks, kuru speciālisti atzīst par vislabāk un smalkjūtīgāk apkopto un atjaunoto ainavu parku Latvijā .. Zv 83, 24, 15.

smalkjūtīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s m a l k j ū t ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; smalkjūtība (1).* Dēla s. pret māti.

2. *Vispārināta īpašība → s m a l k j ū t ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; smalkjūtība (2).*

smalkkeramika, -as, s.; parasti vsk. *Keramikas izstrādājumi no samērā smalkgraudaina materiāla.*

smalkmaize, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Lielāks konditorejas izstrādājums, ko gatavo no smalko kviešu miltu mīklas ar dažādām piedevām, parasti cep veidnē un pasniedzot sadala gabalos.* Rabarberu s. Biezpiena s. Pītā s.

2. *Smalkmaizīte.* □ .. uz platām galdu virsām rindojas plātes ar siltām, dzelteni brūnganām smalkmaizēm, trausliem cepumiem un skraukstošām krēmkrāsas mandeļkūkām .. Zv 74, 20, 80.

smalkmaizīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Dem. → s m a l k m a i z e (1).*

2. *Neliels, parasti salds, konditorejas izstrādājums, ko gatavo no smalko kviešu miltu mīklas ar dažādām piedevām.* S. ar rozīnēm. S. ar kanēli. S. ar magonēm. S. ar ievārījumu. Glazēta s. Ķimeņu s. Cept smalkmaizītes. □ .. viešņa .. izliek uz galda ciemakukuļus: svaigus gurķus, smalkmaizītes, kukulītes .. zemnieku maizes .. Svīre 2, 88. Ja māte atvedusi no pilsētas smalkmaizītes un iedevusi Ērikam tādu ar saldinātu biezpiena virsu, tad arī Agoram [sunim] tiek .. Rinkule 8, 63. Smalkmaizītes gatavo no rauga vai kārtainās rauga mīklas. Pamatprodukti šīm mīklām ir kviešu milti, piens vai ūdens, raugs, sāls. PL Siev 80, 2, 24.

smalkmaiznieks, -a, v., **smalkmaizniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Konditors, kas gatavo smalkmaizītes un smalkmaizes.* □ Rutai ļoti gribējās strādāt .. savā izraudzītajā specialitātē par smalkmaiznieci. Rīgas B 67, 269, 3.

smalkmalšana, -as, s.; parasti vsk. *Malšana, kurā iegūst produktu, kura sastāvdaļām ir samērā mazs šķērsgriezums.*

smalkmaluma, ģen., nelok. *Tāds, kura sastāvdaļām malšanas rezultātā ir samērā mazs šķērsgriezums (par produktu); tāds, kurā maļot iegūst produktu, kura sastāvdaļām ir samērā mazs šķērsgriezums.* S. milti. S. ogles. S. dzirnavas.

smalkmanīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smalkmanīgi;** reti. *Izsmalcināts.* □ Bet kas ir foreles? Tāds smalkmanīgs vārds, droši vien vācisks! Indrāne 7, 184.

smalkme, -es, dsk. ģen. -mju, s.; reti. *Smalkne (2).* □ .. nogāze klāta ar sīkās šķembās saberztu akmeņu smalkmi; šis klājiens irst un brūk zem kājām kā dzīvs. Liesma 76, 7, 25. .. vasarā liek silēs arī stiebrzāļu un mistra smalkmi. Cīņa 79, 250, 1.

smalkmehānika, -as, s.; parasti vsk. *Praktiskās mehānikas nozare, kas nodarbojas ar precīzo aparātu un instrumentu būvi un remontu.* □ Viņš strādā par meistaru kaut kādā īpašā smalkmehānikas cehā .. Zigmonte 17, 213.

smalkmehāniķis, -ķa, v.; **smalkmehāniķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Smalkmehānikas speciālists.* □ Lai labotu mašīnas, vajag īsta smalkmehāniķa talanta .. Cīņa 81, 132, 1.

smalkmehānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **smalkmehāniski.** *Saistīts ar smalkmehāniku, tai raksturīgs.* □ Pussprīdi garš .. kukainis tagad .. vingroja. Ja skaidri nezinātu, ka tā ir dzīva būtne, to paviršā skatā varētu sajaukt ar filigrānu japāņu suvenīru, kuru darbina neuzkrītoši iebūvēts smalkmehānisks svērtenis. Zemzaris 4, 64.

smalkmehānisms, -a, v. *Precīzs, sarežģīts, neliels mehānisms.* Smalkmehānismu rūpnīca.

smalkne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Atauga; arī jaunu kokaugu dzinumu kopums.* Egļu s. Kārklu s. □ Tajā vietā, kur reiz bija sēdējusi mazā slotu sējēja, auga melni baltu bērzu

smalkne. Kaldupe 6, 132. Brieži smalknēs un jaunaudzēs apgrauza pagājušā gada maigākos dzinumus .. Kaijaks 4, 136.

2. *Tas, kas sastāv no sīkām, smalkām daļām.* Skuju s. Kūdras s. Siena s. Skaidu s. Korķa s. □ Bet tas tomēr ir tilts, uz kuru stiepjas smilšains, ar priežu mizas smalkni nobiris ceļš. Ezera 11, 29. Vēja nestās smiltis reizēm iecērtas sejā, un apavi kļūst kā cementa smalknē pabijuši. Cīņa 76, 149, 1.

smalkporcelāns, -a, v. *Plānsienu porcelāna izstrādājums.* □ .. Jesena firmas vārds vairāk saistījies ar smalkporcelāna izstrādājumiem. Zv 81, 11, 10.

smalkrobains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir samērā mazi robi.* Smalkrobainas lapas.

smalkrūtains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir samērā mazas ornamentālas rūtis (parasti pat audumu, apģērbu).* S. audums. Smalkrūtaini svārki.

smalkrūtots, -ais; s. -a, -ā. *Smalkrūtains.* Smalkrūtota šalle.

smalks, -ais; s. -a, -ā; apst. **smalki. 1.** *Tāds, kam ir samērā mazs šķērsgriezums; tāds, ko veido elementi, sastāvdaļas ar samērā mazu šķērsgriezumu; pretstats: rupjš.* Smalka adata. Smalki oļi. Smalka smilts. Smalki putraimi. Smalkais cukurs. Smalkais sāls. Smalkie (arī baltie) milti sar. — *smalki malti kviešu milti.* □ Smalkas sniega pārslas birst no trīcošiem [ābeles] zariem ... Birznieks-Upītis 1, 46. Bija izkritusi apakšējā rūts un visa istaba piebirusi smalkiem stikla gabaliem. Viese 2, 75. Mārcis nokāpa pagrabā, uznesa zāģi un sāka to asināt. Smalki, sudrabaini tērauda puteklīši sakrājās uz drēbēm un nobira uz grīdas. Vilks 3, 70. No rīta izcēlušies, Straumēnu ļaudis redzēja, ka visi apvāršņi aizvilkušies ar bālganu miglu, ko sacēla siltais un smalkais lietus .. Virza 1, 101. .. viņa paņem smalkos miltus un pienu, ņem prāvu bļodu, kur sagatavot raušiem virsu. Delle 2, 100. // *Tāds, kam ir samērā mazi, īpaši veidoti caurumi, cilpas (piemēram, par sietu, tīklu).* S. zvejas tīkls. □ Sagatavotos gaļas produktus samaļ gaļas mašīnā ar smalko sietiņu .. Ēd gat 122. Rūpīgi nomazgātus, notīrītus burkānus sarīvē uz smalkās rīves .. Ves 76, 3, 23. Kad lielums [rudzu] izvētīts, tad noņem rupjo kretuli un uzkarina smalko. Birznieks-Upītis 5, 100. // *Tāds, kam ir samērā šauras, seklas rievas, nelieli padziļinājumi virsmā (piemēram, par vīli); tāds, kas ir samērā šaurs, sekls (piemēram, par rievu, padziļinājumu).* Smalka vīle — *smalkvīle.* □ Zēna sārtajā .. ģīmī abas smalkās grumbas, kas no deguna gar mutes kaktiem vilkās uz leju un viņam deva vecāku izskatu, kļuva ļoti dziļas. Blaumanis 5, 22. Smalkās vīles lieto [zāģa] zobu sānu asmeņu un galotnes noslīpēšanai. Indāns 1, 85. // *Tāds, ko veido samērā mazi burti (piemēram, par rokrakstu, iespiestu tekstu).* □ Viņš vēlreiz ļāva lapām steidzīgi pārškirties, taču šoreiz pamanīja, ka piezīmju kladei pēc baltajām, vēl neizlietotajām lapām atkal seko citas smalkajā rokrakstā. Purs 4, 304. Arī acis dzejniecei ir vājas, viņa daudz nevar lasīt un ar grūtībām burto smalku rakstu. Viese 3, 158.

2. *Tāds, kam ir samērā mazs šķērsgriezums (par pavedienu, dziju u. tml.).* S. dzīpars. Smalkas stīgas. Smalki vadi. Smalka šķiedra. □ .. čaklā vērpēja, kodeļu pēc kodeļas caur pirkstiem laizdama, savērpj par smalku dziju .. Austriņš 1, 30. .. veikli viņas pirksti savienoja pārtrūkušu smalku diedziņu. Stankevičs 2, 192. Sīkie zariņi, ko Aigars salauzis iekuram, ir pavisam smalki, tomēr uguns neparko tiem klāt neķeras. Gulbis 3, 252. // *Tāds, kas ir darināts no pavediena, dzijas u. tml., kurai ir samērā mazs šķērsgriezums.* S. neilons. Smalka šifona šalle. Smalka zīda kleita. S. klūdziņu pinums. □ .. Rīgas audekli tomēr smalkāki, gludāki un mīkstāki, ka bāz vai ausī. Zeiboltu J IV, 17. .. saimniece ieraudzīja puķaino drānu, viņas acis iemirdzējās. Ar sastrādāto roku viņa uzmanīgi taustīja smalko audumu. Kļava 1, 227. pārn. Un kā līgava Daugava tinas Miglas plīvurā smalkā. Avotiņa 1, 17. // *Tāds, kam ir samērā mazs šķērsgriezums (parasti par matiem, spalvām); tāds, kura sastāvdaļām ir samērā mazs šķērsgriezums (par apmatojumu, apspalvojumu).* Smalkas spalvas. S. apmatojums. Smalka vilna. S. akots. □ Sausi mati jāsukā ar cietu suku vairākas reizes dienā. Ja mati ir plāni, smalki un ātri taukojas, jāatsakās no sukas. Ves 75, 6, 11.

3. *Tāds, kurā veido (kam) elementus, sastāvdaļas ar samērā mazu šķērsgriezumu.* Smalki sagrieztas lapas. Smalki saberzts raugs. Smalka maluma milti — *smalkmaluma milti.* □ Celiņš uz klēti .. nokaisīts smalki sakapātām skujiņām. Austriņš 2, 276. Dažkārt apgaismošanai [rijā] ierīkoja īpašu kamīnu .., kurā dedzināja smalki sacirstu sveķainu malku. Cimermanis 1, 53. Maļam smalki mēs, māsiņas, Mātei kauna nedarām! Māte viesu mielotāja, Māte kauna redzētāja. DV 789.

4. *Tāds, kas ir gluds, arī maigs (par ādu); tāds, kam ir gluda, arī maiga āda (par ķermeņa daļām).* Smalka sejas āda. Smalkas rokas. □ Skaisto meitēn! Ar smalko un balto ādu! .. es ieskatos viņai acīs un tad apskauju to savām spēcīgajām rokām. Rihters 1, 245. Man labi dara rokas vēsais svaigums, Kā zīda šifons tā ir tava āda, Tik visai smalka, tomēr kaistošs spraigums. Rainis IIIb, 493. // *Tāds, kura virsma ir gluda, bez izciļņiem, bedrēm, krokām.* S. linolejs. Smalka pape. S. smilšpapīrs. □ Vispirms [mēbeļu] koksni slīpē ar rupjāku slīppapīru, nogludinot lielākos nelīdzenumus, pēc tam — ar smalkāku papīru. Zin T 64, 11, 31. Apbrīnoju to [radioaparātu] skaisto apdari .., smalko, kā spogulis vizuļojošo pulējumu. Bērn 57, 4, 26.

5. *Tāds, kas ir izgatavots no augstvērtīga materiāla, tāds, kam ir augsta kvalitāte.* Smalka kaklarota. Smalka servīze. Smalki ādas cimdi. Smalki zābaki. □ Kristīne bija apvilkusi° to pašu vienkāršo, pelēko kleitu, kura tai viņsvētdien bija bijusi° mugurā, lai gan māte bija vēlējusies, lai ņemot smalko melno. Blaumanis 6, 220. Roberts Kalns ēdienu ziņā nebija izvē-

līgs, un viņam maz rūpēja, kā tos pasniedz — smalkā porcelāna šķīvī vai ar visu pannu uz galda. Avotiņa, Šlisers 1, 113. «Un mums būs smalkas, smalkas porcelāna tasītes. Tās vislabākās.» Dripe 5, 126. // *Tāds, kas atbilst augstām prasībām, arī izsmalcināts.* Smalkas vakariņas. Smalki saposts viesību galds. Smalka lieta — *īpaši vērtīgs, neparasts priekšmets.* □ Vakariņas smalkā restorānā ar mūziku..! Tās bija lietas, par ko biju daudzreiz sapņojusi.. Zālīte 5, 110. «Pārāk smalkā vietā mēs taču neiesim? Paši redzat — mans apģērbs nav diez cik glauns.» Lācis 15, 144. Izbraukumos viņi našķoja dzīves labumus ērtās viesnīcās. Atpūtās smalkās sanatorijās. Skujiņš 12, 5. «Pirms brīža pats teicāt — tik smalkām lietām kā grāmatai neatliekot laika.» Klīvers 3, 26. // *Tāds, kas ir paredzēts precīziem darbiem (piemēram, par ierīcēm, iekārtām); tāds, kā veikšanai nepieciešama uzmanība, precizitāte; arī precīzs.* S. mērinstruments. Smalka aparatūra. □ Viņa [juveliera] veiklās rokas prata salabot arī pulksteņus un citus smalkus mehānismus. Ērgle 6, 12. Stāv astronoms pie smalkiem pulksteņiem, Un sekundei tas tūkstošdaļas skaita.. Ķempe 4, 151. pārn. Valoda — mūsu sazināšanās līdzeklis — ir smalks instruments. Zin T 71, 5, 33. // *Tāds, kura veikšanai nepieciešama izcila prasme, zināšanas, arī talants, tāds, kas ir sarežģīts, augsti kvalificēts (par darbu, darbību).* Smalka nodarbošanās. □ Redze [Mārtiņam] palikusi vāja, viņš nēsāja brilles, bet arī ar tām smalku darbu vairs nevarēja strādāt. Upīts 4, 705. ..tie nebija nekādi smalkie darbi — braucu kraut malku mašīnās. Liepa 1, 28. Sevišķi asinsvadu, nervu un smadzeņu operācijas prasa vissmalkāko juveliera darbu, precizitāti līdz milimetra daļām. Ves 63, 4, 5. // *Tāds, kurā (ko) izveido pilnīgi, detalizēti, atbilstoši noteiktām, parasti augstām, prasībām (par darbību, procesu).* Smalkais cirtums. Smalkā apvirpošana. Smalkā apdare.

6. *Tāds, kas veic sarežģītu, augsti kvalificētu darbu; tāds, kura darba veikšanā nepieciešama niansēta, psiholoģiska iedziļināšanās.* S. juvelieris. Smalka šuvēja. S. kritiķis. □ ..Miks bij smalks kurvju pinējs. Viņš pina gan apaļus, gan garenus, gan četrkantīgus kurvīšus.. Jaunsudrabiņš Ia, 201. Vai gan viņai, pilsētas smalkākajai mielastu meistarei, būtu bijis jāturas kopā ar citādiem — ar tādiem, kuriem pašiem nekā nav? Ķlotiņš 1, 14.

7. *Tāds, kas ir veidots ar dziļu izpratni, zināšanām, arī ar labu gaumi; tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* S. skaņdarba interpretējums. Smalki dzejas izteiksmes līdzekļi. □ Tā bija brīnišķi smalka izrāde, kurā režisore prata aktieriem radīt tādus apstākļus,.. kad brīvi raisās viņu fantāzija un veidojas tēlu dzīve. Hausmanis 1, 60. ..smalkais tonējums Teodora Zaļkalna vienas krāsas gammā gleznotajā portretā uzbur priekšstatu par jūtīgu, dvēselīgu augstas kultūras cilvēku.. Nodieva 2, 29. Konrāda Ubāna portreti ir smalki. Mākslinieka triepiens — atturīgs. Cīņa 80, 227, 3. // *Tāds, kurā kas tiek atveidots, izpausts pilnīgi, detalizēti.* Smalki pazīt savu novadu. Smalki izdomāt rīcības plānu. □ Tagad arī uzdots [mežsargiem] par visu iesniegt smalkas ziņas. Birznieks-Upītis 6, 162. Ludmila sīki un smalki izskaidroja, kā nokļūt līdz viņas mājai, kurā stāvā viņa dzīvo.. Skujiņš 12, 68. ..viņš zināja, ka pie pirmās izdevības Melānija izstāstīs jaunatbraucējai visu par viņu un viņa dzīvi — smalki un krustu šķērsu.. Ezera 13, 181. Mammuks [māte] rītdien sola atnest karti. Tad smalki jo smalki varēs izpētīt, kur vedīs viņu vasaras ceļš. Vējāns 6, 7.

8. *Augsti attīstīts, izkopts (piemēram, par dzirdi, ožu).* Smalka muzikālā dzirde. Smalka oža. □ Man ir smalka dzirde, es samanu mazāko vēju. Bels 4, 19. ..latviešiem piemīt smalka un diapazonā plaša krāsu izjūta — no kurzemnieku sulīgajiem spilgtkrāsainajiem toņiem līdz vidzemnieku atturīgajai, pelēcīgajai gammai. Māksla 72, 1, 7. ◇ Smalkas (arī plānas) ausis — *laba dzirde, arī uztvere.* □ «Par taisnību jau nedrīkst runāt,» vecais Rubenis piekrita. «Kungiem smalkas ausis. Bungādiņas plīst pušu, ja sadzird patiesu vārdu.» Lācis VI, 363. ◇ Smalks (arī labs) deguns sar. — a. *Saka par labu ožas spēju.* □ Kaut arī to [katlu] noslēdzis pamatīgs vāks, tomēr zemnieka smalkais deguns jūt sautēto kāpostu un žāvēta speķa aicinošo smaržu. J Plotnieks 7, 22. b. *Saka par spēju visu ātri uzzināt.*

9. *Tāds, kas ir tievāks, šaurāks, plānāks salīdzinājumā ar ko citu, līdzīgu (par cilvēku vai dzīvnieku ķermeņa daļām); tāds, kam ir samērā tievas, šauras, plānas ķermeņa daļas (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* Smalki pirksti. Smalkas lūpas. Smalkas uzacis. □ Rokas Gundegai smalkas un vāras kā ūdensziedi. Preilis 1, 10. Solveiga izcīna grūtu, īsu cīņu. Viņa redz Vībota sirmos matus, redz tā smalko inteliģenta seju, uztver dziļo nopietnību, ko tā atspoguļo. Kalndruva 5, 17. Abi [tēvs un dēls] vienā augumā, tikai jaunais smalkāks kaulos un tāpēc izskatās garāks par mazliet smagnējāko tēvu. Vilks 3, 12. Ārija sēž smagā, mīkstā klubkrēslā. ..Ārija ir tieva un smalka, krēsls masīvs un plats. Zigmonte 1, 218. Lielā cūka bij sakampusi zobos.. balto, smalko jēriņu. Brigadere 2, 297. // *Par augiem, to daļām.* Smalkas skujas. Smalkas rožu ziedlapas. □ Baltā akācija.. Tu esi vijīga, smalka, un līdz šim neviens pat zaru no tevis nav uzdrošinājies nolauzt, jo tev ir arī ērkšķi.. Rinkule 5, 156. Ja grībam laipni rādīties, Mēs puķes ņemam talkā, Jo laipnību pats puķu dievs Ir licis ziedā vārā, smalkā.. P Bārda 2, 30. // *Tāds, kas ir pareizi, arī patīkami, glīti veidots (parasti par sejas vaibstiem); tāds, kurā izpaužas inteliģence, arī izsmalcinātība.* □ Vaibsti smalki, kustīgi. Gan matos, gan bārdā jau diezgan daudz sirmu pavedienu. Edgars Auziņš atstāj inteliģenta, trausla cilvēka iespaidu. Gulbis 3, 6. Tas bija jauns puisis smalkiem sejas pantiem kā meitenei. Talcis 5, 154. Solvitas smalkais lūpu liekums bērnišķīgi sašķiebās, mutes kaktiņi sāpīgi noslīga uz leju.. Ezera 17, 115. Gundega mazliet pagrieza galvu, un

tagad Ilma ieraudzīja tās smalko profilu ar bērnišķīgi uzrauto virslūpu. Ezera 1, 58.

10. *Ļoti pieklājīgs, smalkjūtīgs, arī izsmalcināts, izvēlīgs (par cilvēku).* Smalkais (arī augstais) gals sar. — *tā vieta ap dzīru galdu, kur sēž turīgie ļaudis; turīgie ļaudis, kas sēž ap šādu dzīru galda galu.* □ Viņu [sievieti] nevarēja nepamanīt un neievērot. Tā bija smalka, vienmēr gaumīgi tērpta, pievilcīga parādība. Kalndruva 9, 63. . . Komisārei [izrādē] vajadzētu būt smalkai, ļoti trauslai un tieši ar savu garīgumu un sievišķību iedarboties uz raupjo matrožu masu. Hausmanis 4, 71. . . tas Bolderājas laivinieka dēls, tas plikadīda, kas pīpoja cigāru, dzēra konjaku un visādi pūlējās spēlēt smalku kungu. Upīts 9, 209. // *Tāds, kas atbilst augstām, parasti morāles, prasībām (piemēram, par izturēšanos, uzvedību).* Smalka uzvedība. Smalka attieksme pret slimniekiem. Smalkais tonis — *pieklājības, izsmalcinātas uzvedības normu kopums.* □ . . puisis kā bilde ar tumšiem, viegli cirtotiem matiem, slaida auguma, smalkām manierēm. Dinere 11, 65. Angļu rakstnieka smalkais humors bija tuvs Žanim Katlapam, viņa paradumam filigrāni izstrādāt tēlu. Katlape, Ceplītis 1, 170. Gundega — kā viņa runā! Tik smalki un tik gudri! Lauku Dzīve 75, 6, 25. Eidis no laika gala bija smalkā toņa priekšstāvis . . Viņš vienīgais zināja, kurā rokā ēdot jātur dakšiņa, kurā — nazis, zināja uzskaitīt zivis, kādas kungi ēdot ar dakšiņām vien . . Grīziņš 1, 170.

11. *Augsts, skanīgs, arī pakluss (par skaņu).* S. pīkstiens. Smalki cīruļa treļļi. Smalki skan vijole. Smalka balss sar. — *augsta balss.* □ «Es? Atradusi antiņu!» Indulim pasprūk tādi smalki, tādi nelāgi smiekliņi. Ezera 11, 44. Dzīvoklī bija kluss . . , tikai aiz virtuves durvīm smalki smilkstēja suns. Saulītis 12, 52. . . drīz vien [Singapūrā] sadrūzmējas cilvēku pūlis, ja kaut kur atskan smalka stabules skaņa — tur čūsku dresētājs rāda savu mākslu. Rīgas B 82, 48, 6. Skanēja arī sieviešu spiedzoši smalkās balsis. Fimbers 1, 278. . . aitu skaņajā brēkšanā iejaucās jēru smalkās balsis. Virza 1, 44.

12. *Maigs, patīkams, arī izcils (parasti par garšu, smaržu).* □ «Uzaicināšu tevi ciemos, lai tu zini, kāda forelei smalka garša,» mazais skolotājs gāja projām. J Kalniņš 2, 187. Ja balto pupiņu biezenim sīpolu vietā pierīvē muskatriekstu, iegūst īpatnēju, smalku piegaršu . . Kļaviņa 1, 83. Ziedkāpostiem ir smalka garša un maiga konsistence, tajos daudz dažādu vitamīnu . . Lauku Dzīve 84, 2, 23. Smalka smarža pildīja istabiņu, kurā Kristīne nupat ienāca . . Blaumanis 6, 192.

13. *Tāds, kas ir tikko izjūtams, uztverams; tāds, kas ir grūti atšķirams salīdzinājumā ar ko citu, līdzīgu.* Smalkas auduma nokrāsas. □ Barona bālajos vaigos sakāpa smalks sārtums. Tātad vienkārša, bezkaunīga koku zādzība! Blaumanis 6, 136. . . keramiķi . . it kā no jauna atklājuši . . arī pelēkbrūno toņu smalkās nianses, kas, pavirši aplūkojot, . . var radīt vienveidīga pelēcīguma iespaidu. Nodieva 1, 9. Saulainās dienās izdevās saskatīt dabā ne tikai pamatkrāsas, bet visu to smalko toņu bagātību, kas atklājās gleznotāja skatienam vizošajā sniega virsmā. Kačalova 1, 29.

14. *Saistīts ar slēptu viltību, slēptu aprēķinu.* S. apmelojums. Smalki izvairīties no atbildības. □ «Ai muļķi, muļķi, smalki gan tu esi piemānīts. Ne jau pie šīm durvīm tev vajadzēja stāvēt! . . .» Skujiņš 5, 24. Cik smalki, viltīgi viņa visu izkārto: ne jau bijušo sievu Linards vizina, nē, viss notiek, gādājot par meitu. Svīre 2, 87. Tenis ar viņu [sievu] dzīvoja šā tā, bet, kad gribēja raidīt to no mājas, viņa prata dārznieku tik smalki nolūgties, ka Tenis tai atkal un atkal piedeva. K Zariņš 1, 18.

smalksiens, -a, v.; parasti vsk.; lauks. *Siens, ko iegūst no apkaltētas un sasmalcinātas zāles, kaltējot to ar aktīvās ventilācijas palīdzību.*

smalksnājs, -a, v.; arī **smalksne,** -es, dsk. ģen. -šņu, s.; arī **smalksnis,** -šņa, v. **1.** *Smalce (1).* □ Arvienu spilgtāk izpeld lauka plankums, un meža ieloka tumšums lēnām nobāl. Jau var tur atšķirt virsējo, lielo koku lapotni no apakšējā smalksnāja. Upīts III, 108. Sākumā bija egļu mežs, drīz tas pārgāja lapkoku smalksnē, bet tālāk jau vietumis nāca klajš° purvājs. Vanags 14, 159. Kā zaļi melna siena stāvēja mežs. Gar apakšmalu biezo lazdu smalksnis, augstāk pelēki un brūngani koku stumbri . . Upīts II, 656.

2. *Smalce (2).* □ . . autobusam jāpagaida, kamēr ekskavators šo akmens lērumu attīrīs no ceļa un automašīnu rinda aiztransportēs uz būvvietām jau gatavu akmens smalksni. Ziedonis 1, 14.

smalkšķiedrains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas sastāv no šķiedrām, kurām ir samērā mazs šķērsgriezums.* Smalkšķiedraina koksne. Smalkšķiedraina miza. S. ģipsis. S. filtrs. □ Augstvērtīgu, sausu, smalkšķiedrainu būvkoku sanaglošanai lieto tievākas naglas, . . rupjšķiedrainu būvkoku sanaglošanai — resnākas naglas. Šterns 2, 134. Azbests ir smalkšķiedrains minerāls . . Upīte 1, 43. Jaunu dzīvnieku gaļa ir gaiša, smalkšķiedraina . . Kļaviņa 1, 19.

smalkšķiedras, arī **smalkšķiedru,** ģen., nelok. *Smalkšķiedrains.* □ Ļoti vērtīgu šķiedru dod . . smalkšķiedras kokvilna. Galenieks 2, 263.

smalkumi, -u, vsk. smalkums, -a, v. *Sīkas sadrupušas, sabirzušas (kā) daļas.* Salmu smalkumi. Tabakas smalkumi. Pakaišu smalkumi. Ogļu smalkumi. □ . . purva virskārta tiek uzirdināta . . Iegūtos kūdras smalkumus žāvē, savāc kaudzēs . . Ģeogr 322. Putekļi kož näsīs, siena smalkumi sabirst aiz kakla . . Ērgle 1, 349.

smalkums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s m a l k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Sēklu s.

2. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Dzijas s. Auduma s.

3. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Atkarībā no ķirbju sulīguma un sarīvēšanas smalkuma miltu piedeva [masai] var būt lielāka vai mazāka. Kļaviņa 1, 151. Kafijas aromāts atkarīgs

no ļoti dažādiem apstākļiem: kafijas šķirnes, uzlējuma stipruma, grauzdēšanas pakāpes, maluma smalkuma, ūdens un citiem. Ves 80, 12, 14.

4. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ādas s. Papīra s.

5. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Porcelāna trauku s. Dzintara rotu s.

6. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

7. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (7), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Skaņdarba atskaņojuma s. □ Ar apbrīnojamu psiholoģisku smalkumu iezīmējas lūzums dvēselē, ko liriskais [dzejas] varonis pats nevar ne izskaidrot, ne pamatot. Viese 3, 180.

8. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (8), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Krāsu izjūtas s.

9. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (9), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Auguma s. Pirkstu s. Uzacu s. □ Logam garām pagāja jauna sieviete tumšās drānās. Mani pārsteidza viņas profila līniju smalkums un skaidrība. Bendrupe 2, 67.

10. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (10), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Gaumes s. □ Paskatījos sievietes brūnganajā sejā, un no tās pretī staroja .. savāds aizturēts spēks un smalkums. J Liepiņš 1, 8. .. Jānim ir prasmīgas rokas, darbi šķirtin šķiras, taču viņam pietrūkst garīgā smalkuma. Teātris 75, 21. Mierlauks dziļi noliecās pār saimnieces sakarsušo, tuklo roku. Šī inteliģence un smalkums Kristīni arvien aizkustināja līdz asarām. Indrāne 1, 368. // parasti dsk. *Parādības, apstākļi, darbības u. tml., kas atbilst augstām prasībām.* □ Ģelža [trenera] grupas puiši trekā uz velosipēdiem izpilda dažādus braukšanas taktikas smalkumus. Līvs 5, 123. Valdis neuzaicina Ilgu pakārt mēteli, tie pieklājības smalkumi viņam galvā neturas .. Zigmonte 1, 64. «Tos palagus Aina tomēr atsūtījusi. Divus, kā tu liki.» — «Es — liku?» — «Nu jā, teici.» — «Tas taču nav viens un tas pats!» — «Ak, es tādus smalkumus lāgā neatšķiru.» Zigmonte 10, 257.

11. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (11), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Balss s. Svilpiena s.

12. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (12), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Smaržu s.

13. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (13), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Dzejas noskaņu s. □ .. Rūdolfa Heimrāta austajām un batikotajām tekstilijām vienmēr piemitis apbrīnojams krāsu un toņu smalkums. Nodieva 1, 93. Ar krāsu ieberzēšanu mākslinieks virtuozi panāk gaismēnu vibrācijas smalkumu. Zv 80, 16, 18.

14. *Vispārināta īpašība → s m a l k s (14), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

smalkvadmalas, ģen., nelok. *Tāds, kas ir darināts no smalkas vadmalas.* S. veste.

smalkvīle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Vīle ar šaurām, seklām rievām.* □ Atkarībā no rieviņu platuma, dziļuma un skaita uz 1 cm^2 virsmas izšķir rupjvīles un smalkvīles. Šterns 2, 48.

smalkvilna, -as, s.; parasti vsk. *Smalka vilna.* □ Liela daļa izejvielu pienāk no ārvalstīm: pirmšķirīga merīnaitu smalkvilna no Austrālijas un Argentīnas .. Zv 73, 13, 6.

smalkvilnas, ģen., nelok. *Tāds, kam ir smalka vilna (par aitām, to šķirnēm).* □ Smalkvilnas aitām ir gara, smalka, vienveidīga vilna, kas sastāv tikai no pūkām jeb pavilnas. Zool 182. // *Tāds, kas ir izgatavots no smalkas vilnas.* S. audums. S. šalle. □ Noass, kā parasti, bija tērpies zilajos smalkvilnas svārkos ar zelta pogām. Skujiņš 14, 79. .. smalkvilnas bikses par šaurām, lai varētu taisīt negaidītus pietupienus bez bailēm, ka ceļgals izdursies drēbei cauri. Indrāne 5, 111. Turīgāko [19. gadsimta] zemnieku sievas un meitas villaiņu vietā sedza pilsētā pirktus krāsainus zīda vai smalkvilnas lakatus. PL Siev 83, 5, pielikumā.

smalkvirpa, -as, s. *Virpa (kā) smalkapstrādei.*

smalkvirpošana, -as, s.; parasti vsk. *Virpošana, kurā veic (kā) smalkapstrādi; gludā virpošana.*

smalkvītne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Vītne ar samērā mazu šķērsgriezumu.*

smalkzeme, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Augsne, kas sastāv no sīkām daļiņām.*

smalkzīda, ģen., nelok. *Tāds, kas ir izgatavots no smalka zīda.* S. lakats. S. blūze. □ .. viņas slaidajās, patīkami veidotajās kājās redzēja tikai un vienīgi miesas krāsas .. smalkzīda zeķes, kas noira pie mazākā uzrāvuma .. Skujiņš 14, 140.

smalstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Vairākkārt, parasti nelielos daudzumos, smelt.* S. pienu. S. krējumu. S. putas no ievārījuma. □ Didzis cītīgi smalstīja putras paliekas. Ezera 2, 34. Bramanis .. pierāva [ēdiena] bļodu tuvāk, ar nazi smalstīja biezāko gaļas šķēli. Upīts 4, 203. // intrans; pārn. *Zvejot ar tīklu.* □ Kad stundu bijām smalstījuši, devu komandu pacelt linumu. Atkal ņerkstēja vinča, sprakstēdamas tinās troses .. Lapsa 6, 106. Vari smelt un smalstīt, Allaž jūra dos ... Gāliņš 2, 52. Noliecies pār ūdeni, viņš smalsta un smalsta, un, kad tīkla acīs kas ieķeras, velk lomu ārā .. Liesma 64, 11, 11.

smalstīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos. *Refl. → s m a l s t ī t; tikt smalstītam.* Krējums viegli smalstās. // *Smalstīt sev.* □ .. [puisis] ilgi ar karoti smalstās pa zupu, beidzot kaut ko velk pie šķīvja malas .. Dripe 3, 34.

smalta, -as, s. *Īpaši kausēta stikla nelielu, necaurspīdīgu, krāsainu gabalu kopums, ko izmanto mozaīkas veidošanā.* □ Līdz mūsu dienām saglabājušies vairāk nekā divdesmit mākslas darbu, kas gatavoti no smaltas, kuru izveidojis Lomonosovs. Cīņa 78, 12, 3.

smaragds, -a, v. *Minerāls — spilgti zāleszaļš berila paveids (dārgakmens).* Smaragda kaklarota. Smaragda gredzens. □ No visiem šiem dārgakmeņiem sevišķi iecienīti ir smaragdi to īpatnējās zaļās krāsas dēļ, ko rada hroma oksīda piemaisījumi. Upīte 1, 73. Smaragdi pazīstami jau sen. Pirms vairāk nekā divi tūkstoši gadiem ēģiptieši tos ieguva pazemes raktuvēs .. Zv 62, 7, 30. Juveliera rokās — zelta stieples spirāle. Pēc brīža tā vēr-

šas gredzenā, kurā vēl jāiestiprina kāds briljants, rubīns, smaragds .. Rīgas B 80, 86, 4.

smaragdzaļš, -ais; s. -a, -ā; apst. **smaragdzaļi.** *Tāds, kam ir smaragdam raksturīgā zaļā krāsa.* □ .. aizrāvās elpa no plašuma visapkārt. Dzelteni labības tīrumi, smaragdzaļas pļavas ar siena zārdiem .. Ērgle 7, 100. Dažviet [ziemeļos] sniegā aug zaļas aļģes, kas ar savu smaragdzaļo .. paklāju sedz sniegu un ledu. Lauku Dzīve 76, 11, 31.

smārds, -a, v.; apv. **1.** *Smarža (1).* □ Istaba sāka smaržot pēc .. saulē sasilušu sveķu tīkamā smārda. Kaldupe 12, 195. Darba tikums nāk ar siena smārdu, ar uzcītību .. Pad J 82, 29, 4.

2. *Smaka.* □ Dumpim slāpa. Pāris reižu viņš noliecās pie akacīša, bet, juzdams rāvas smārdu, piecēlās nedzēris. Kaldupe 5, 166. Taču brīdi pa brīdim vējš .. atnesa cilvēku mītņu vēsmas — ēdienu aromātus, dūmu sūrumu, kūtsmēslu smārdu .. Ezera 9, 299. Pāri žogam plūda aitu, zirgu un govju smārds. Mauliņš 2, 14.

smaršа, -as, s.; apv. *Smarža (1).* □ Pret vakaru gar visu ezera malu izplatījās patīkama vītušu zāļu smaršа. Birznieks-Upītis 6, 162. Liepai ziedot, man sevišķi patīk tanī sēdēt. Kāda saldi-medaina smaršа plūst tad mutē! Plūdonis 2, 419. Tīkama ķimeņu smaršа kutina degunā. Upīts 10, 386.

smaršains, -ais; s. -a, -ā; apst. **smaršaini;** apv. *Smaržains.* □ I mēs, i zirgi pilnām krūtīm elpojam vieglo, smaršaino meža gaisu. Birznieks-Upītis 6, 280. Istaba jau uzposta. Tēja smaršaini kūp mazā porcelāna krūzītē. Upīts 18, 133.

smaršīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smaršīgi;** apv. *Smaržīgs.* □ .. pārsteidz dziļais klusums un istabas rāmais, smaršīgais siltums. Upīts 10, 62.

smaršot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; apv. *Smaržot.* □ Klētī toreiz smaršoja pēc medus, jo pie sijām plauktā tika šūnas turētas ... Akuraters 2, 12. Andrs klētiņu skaisti izmeijojis, bērzi jau smaršoja rūgteni. Upīts 4, 222.

smaržа, -as, s. **1.** *Vielas ķīmiskā īpašība, ko uztver ar ožas analizatoriem un kas parasti izraisa patīkamu kairinājumu; attiecīgā ožas sajūta.* Rožu s. Ceriņu s. Siena s. Svaigas maizes s. Dūmu s. Sajust kafijas smaržu. Salda s. Skarba s. Rūgta s. Sīva s. Stipra s. Uzmācīga s. Smaržu vilnis. □ No pakrastes .. plūst salda, mīlīga smarža. .. tur zied liepas. Valdis 1, 75. Gaisā tikko varēja samanīt zāļu smaržu — jā, viņa taču strādāja par medicīnas māsu, un tādus cilvēkus slimnīcas elpa pavada arī mājās. Vilks 5, 15. Skābo smaržu, kas ceļas no pakrēšļos pūstošiem gružiem un nobirušām skujām, pārspēj sveķu smarža. Virza 1, 14. Kad skolotājs .. iegāja Jūrpils pagalmā, viņu apņēma maiga darvas smarža. Daži Melnkrantē teica — smaka. Bels 7, 60. pārn. Vasaras tveice jūrmalā, Pāri mākoņu smarža. E Plaudis 5, 92. pārn. .. Laukmalim šīs trīs nedēļas iespiedās ne tikai atmiņā, tās pameta pēdas arī viņa raksturā — vieglas, tik tikko apjaušamas, kas nespēj kļūt par būtību, bet piešķir nokrāsu, smaržu. Jansons 3, 114.

2. dsk. *Smaržvielu spirta vai ūdens un spirta šķīdums ar patīkamu aromātu.* Aukstās smaržas. Siltās smaržas. Fantāzijas smaržas. Šķidrās smaržas. Cietās smaržas. Sausās smaržas. Smaržu pudelīte. Lietot smaržas. Peldēt smaržās — *būt ļoti sasmaržotam.* □ .. man nebija nekādu smaržu, un es ar skaudību domāju par Zentas kristāla pulverizatoru .., ko paspiežot plūda smalka, smaržīga migliņa. Zālīte 5, 72. Melita izņēma no somiņas smaržu flakonu un saslapināto pirksta galu izklaidīgi piedūra te vienai, te otrai ausu ļipiņai. Skujiņš 12, 19. Durvis atvēra Sandra, .. sasmaržojusies dārgām franču smaržām. Kļava 2, 118. Skudra [tirgotājs] savā automobilī peldēja friziera smaržās .. Rozītis 3, 209.

smaržains, -ais; s. -a, -ā; apst. **smaržaini.** *Smaržīgs.* □ Aizviļņoja garām stepes smaržainie .. zāļu klajumi .. Birznieks-Upītis 6, 220. Egles šūpo galotnes, samtaina šalkoņa apņem galvu, un smaržainajā skuju straumē aizmigšana ir viegla un salda. Sudrabkalns II, 374. Logs bija vaļā, un spirgtais, jau smaržainais [pavasara] vējš plivināja aizkaru .. Ezera 1, 271. Viņš .. ar baudu ieelpoja silto, smaržaino vasaras nakts gaisu. .. Ceriņziedi dvesa saldi .. Eglons 1, 165. pārn. Tad viņš kūtī iet un ilgi paliek Siltā, smaržainā un biezā tumsā. Čaks 7, 60.

smaržaugi, -u, vsk. smaržaugs, -a, v.; bot. *Augi, no kuriem iegūst ēteriskās eļļas ar patīkamu aromātu.*

smaržkāpēji, -u, vsk. smaržkāpējs, -a, v.; zool. *Dzīvnieku ārējās sekrēcijas dziedzeri, kas izdala smaržīgu, arī smirdīgu sekrētu.* □ Vairumam uz augiem dzīvojošo blakšu ir īpaši smaržkāpēji, un ieēstas tās ir ļoti nepatīkamas. Rupais 1, 16.

smaržīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **smaržīgi.** *Tāds, kas rada smaržu, no kā izplatās smarža.* S. zieds. S. medus. Smaržīgi āboli. Smaržīga kafija. Smaržīga maize. Smaržīgi sveķi. □ Cik tālu vien bērnībā sniedz mana atmiņa, tik atceros galdā smaržīgu liepziedu tēju. Goba 1, 67. Mazā laukumiņa vidū jau sprakstēja ugunskurs, un debesīs kāpa smaržīgi dūmi. Lapsa 6, 35. Tēja tasē kūpēja smaržīgi un karsti, pamazām dzisdama. Ezera 13, 202. pārn. No zaļajiem zariem pil smaržīga tumsa — smaga un bieza kā balzams. Krūklis 6, 84. // ar not. galotni. *Tāds, kas rada, parasti stipru, smaržu, salīdzinot ar kādu citu tajā pašā, piemēram, dzimtā, ģintī (par augiem).* Smaržīgā malva. Smaržīgā naktsvijole. Smaržīgais sausserdis. □ Smaržīgās vijolītes .. ir 10—12 cm augstas, zied agri pavasarī. Dindonis 1, 121. Smaržīgās kumelītes ir viengadīgi, stipri zaroti, līdz 45 cm augsti lakstaugi .. Ves 80, 9, 10. // *Tāds, kur rodas, izplatās smarža (piemēram, par telpu, vietu, vidi).* S. siena šķūnis. Smaržīga klēts. S. mežs. □ Labības un zālāju lauki, kas izplešas saules pusē lielceļam, ir gaiši un smaržīgi. Kalndruva 5, 5. // *Tāds, kad rodas, izplatās smarža (par laikposmu).* □ Nakts bija silta, smaržīga .. Lubējs 2, 126. Pagāja smaržīgais siena laiks. Sakse 2, 54. Ar zibens slotu naktī zeme

un debess peras, lai pasaulei dotu baltu, smaržīgu dienu. Krūklis 6, 103.

smaržināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas), parasti kādas vielas iedarbībā, kļūst smaržīgs vai smaržīgāks.* S. tērpu. S. gaisu.

smaržināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl.; reti. *Smaržoties.* S. ar odekolonu.

smaržlapu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir smaržīgas lapas, īpatnēja rūgtena smarža un garša.* □ Klajās vietās, sevišķi gar grantētiem lielceļiem un upju ielejās, aug.. smaržlapu roze.. Galenieks 2, 232.

smaržmētra, -as, s. *Panātru (lūpziežu) dzimtas augs, kuram ir olveida vai garenas lapas, sārti vai violeti ziedi lapu žāklēs un īpatnēja rūgtena smarža un garša.* Mārsilu s. □ Tēju gatavojot, noder zemeņu, aveņu, upeņu, ugunspuķu, parastās smaržmētras, mārsilu lapas.. D kal 66, 82.

smaržot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Radīt smaržu, būt tādam, no kā izplatās smarža.* Dārzā smaržo rozes. Saldi smaržo jasmīni. Drēbes smaržo pēc siena. □ ..uz maza galdiņa kūpēja glāzēs ielieta tēja un smaržoja rauši. Sudrabu E 5, 92. Smaržoja miklās bērzu lapas, smaržoja kalmes, piparmētras un rasas pilnā zāle. Sakse 6, 315. Nu, zivju smaku vēl varēja paciest, jo zivis bija garšīgas. Bet ja paša tēvs ož kā bute? Smaržo vai smird? Kur te robeža. Kā atdalīt patīkamo no paciešamā? Bels 7, 123. pārn. ..Bet domas smaržos pēc naktsvijolēm Un vīstošiem bērzu zariem... Elksne 2, 110. // trans. □ ..priede sāka smaržot brīnišķīgu sveķu smaržu.. Virza 1, 203. // *Būt tādam, kur rodas, izplatās smarža (piemēram, par telpu, vietu, vidi).* Pirts smaržo pēc dūmiem. Gaiss smaržo pēc siena. □ ..ieraugu rozes... Burvīgā saullēkta krāsa — pumpuri jau krietni pavērušies. Visa istaba saldi smaržo. Brodele 17, 28. Viņi tūliņ iegāja istabā, kas smaržoja pēc ķimenēm un vīstošām kumelītēm, pēc saulē sasilušas sveķotas priedes, pelašķiem. Purs 6, 138. Visapkārt ziedēja koki, bulvāris smaržoja, un smaržoja visa pilsēta. Lukjanskis 1, 15. // *Būt tādam, kad rodas, izplatās smarža (par laikposmu).* □ Kā toreiz saule spīdēja! Kā smaržoja vasaras! Jaunsudrabiņš 8, 136.

smaržoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Darīt sevi smaržīgu vai smaržīgāku (parasti ar parfimērijas līdzekļiem).* S. ar dārgām smaržām. □ Es sajutu maigu smaržu. Meitenes mēdza smaržoties, un man patika, ka viņas tā dara, tad viņas mazdrusciņ līdzinājās ziediem. Zigmonte 17, 21.

smaržūdens, -ūdens, dsk. -ūdeņi, v. *Odekolons; arī tualetes ūdens.* □ Viņš paņēma pulverizatoru un iepūta sejā smaržūdens migliņu.. Lācis VI, 269. Viņš aizsedza seju ar savu mirdzoši balto kabatas lakatiņu, kas bija viegli iesvaidīts ar magnoliju smaržūdeni. Ādamsons 2, 149. Otro ziemsvētku pēcpusdienā vecais Rīders uzcirtās, salējās ar smaržūdeņiem un aizgāja. Eglons 2, 147.

smaržviela, -as, s. *Organiska viela, organisku vielu maisījums, kam piemīt raksturīga smarža un ko izmanto, piemēram, parfimērijas un kosmētikas rūpniecībā, pārtikas produktu ražošanā.* □ Pati galvenā.. bagātība ir visdažādāko smaržvielu kolekcija — vairāki simti trauciņu, kas izmantojami jaunu aromātisku kompozīciju veidošanai. Pad J 85, 49, 2. No valzivīm iegūst arī reto smaržvielu ambru, kuras katrs kilograms ir zelta vērts. Cīņa 63, 4, 2.

smaržzāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Daudzgadīgs graudzāļu dzimtas augs ar ziediem šaurā vārpveida skarā un īpatnēju smaržu.* Parastā s. Akotainā s. □ Smaržzāles.. ir mazvērtīga zāle neauglīgās pļavās. Galenieks 2, 410. Smaržzāle ir tā, kas piešķir aromātu siena kaudzei. Rīgas B 85, 52, 4.

smeceris, -ra, v. **1.** *Smecernieku galvas pagarinājums, kura galā atrodas mutes orgāni.* □ Ābeļu ziedu smecernieks atstāj ziemošanas vietas un sāk baroties, kad diennakts vidējā temperatūra sasniedz +10 °C. ..Mātīte izgrauž ar smeceri ziedpumpurā caurumu un iedēj 1 oliņu. D kal 64, 69.

2. apv. *Šņukurs.* □ ..otrpus bedres sākās kartupeļu lauks, un daglās [cūkas] smeceris tur saoda gardumu. Sakse 14, 44.

smecernieks, -a, v. **1.** dsk.; zool. *Vaboļu dzimta, kurā ietilpst sīki vai nelieli, retāk vidēji lieli augēdāji kukaiņi, kam ir raksturīgs smeceris.*

2. *Šīs dzimtas kukainis.* Āboliņa s. Graudu s. Avenāju ziedu s. Zilganais smilšu s. □ Pavasarī smecernieks dēj oliņas āboliņa pumpuros un pat uzziedējušos galviņu ziedos. Tērauds 1, 400. Nedrīkst novēlot ābeļu ziedu smecernieka apkarošanu, tā jāizdara smecernieka papildbarošanās laikā, bet ne vēlāk kā līdz ziedkopu parādīšanās sākumam. Lauku Dzīve 71, 5, 19. Kailcirtēs, palikušo celmu saknēs masveidā savairojas tāds bīstams kaitēklis kā priežu lielais smecernieks. Pad J 84, 108, 4.

smēde, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Kalēja darbnīca; kalve (1).* □ Bērzu muižas centrā.. stāvēja melna, nokvēpusi smēde. ..Tur kalējs Millers laida darbā smago āmuru pa plato tērauda laktu. ..viņš kala balti nokaitēto dzelzi. Fimbers 1, 221. Uz Skanuļiem brauca malties un kalties cauru gadu, jo Skanuļos bija dzirnavas un smēde.. Austriņš 1, 17. Viņš uz mirkli aizvēra acis un atcerējās tēva smēdi, kādreiz tā šķita plaša, visādiem smalkiem un smagiem veseriem pilna, ēzē gailēja baltsarkana liesma.. Liesma 82, 3, 5.

2. *Rūpnīcas nodaļa, mehāniskās darbnīcas nodaļa, arī mehāniskā darbnīca, kurā noris kalšanas process; kalve (2).* □ Līdzās darbnīcai atrodas smēde. Un ne jau kaut kāda. Pneimatiskais āmurs vien jau raksturo mūsdienīgo kalēju darbnīcu. Talcis 8, 146.

smegma, -as, s.; parasti vsk.; fiziol. *Dzimumorgānu tauku dziedzeru sekrēts — bālgana masa.*

smejams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *smiet ies.*

2. lietv. nozīmē: smejamais, -ā, v.; sar. *Smiekli (1).* □ Eļļainu un krāsām aptašķītu

izvilkām Miķeli laukā. Bet nepratām smejamo valdīt .. Talcis 8, 33.

smējējkauķis, -ķa, v. *Mazs zvirbuļveidīgo kārtas dziedātājputns ar mugurpusē zaļganu, brūnganu vai pelēcīgu un vēderpusē dzeltenu apspalvojumu.* Iedzeltenais s.

smējējs, -a, v.; **smējēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → s m i e t i e s.*

2. *Cilvēks, kas mēdz izsmiet, zoboties; zobgalis.* □ Meistars, pazīdams Jurīti, viņa vājības un krietnumu, izturējās cilvēciski, kā vīrs pret vīru, ne tā, kā dažs labs smējējs, kas mīlēja pataustīt Jurīša vārīgākās vietas. Dorbe 6, 63. Reiz mūsu .. sarunas ar Rozīti [lelli] nejaukā kārtā iztraucēja Fricis — pamātes brālis, .. liels smējējs. Klints 1, 15.

smējiens, -a, v. *Darbība, process → s m i e t i e s (1); arī smiekli (1).* □ Un smējieni un saucieni aiz muguras no jauna pamazām kļūst skaļāki .. Ezera 13, 28. Gatis laiž vaļā lielo smējienu. Indrāne 4, 39. Bet kalējs smej gardu smējienu. Kaldupe 5, 22.

smējīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smējīgi.** *Tāds, kas smejas; tāds, kas mēdz bieži smieties.* Smējīga meitene. □ Strādāt kopā ar Elvīru bija daudz patīkamāk. Viņa pati it kā kļuva jaunāka un lokanāka, draiskāka un smējīgāka. Skujiņš 14, 156. Kā mums zināms, Sproģis vispār bija smējīgs puisietis un visnotaļ nenopietns tips .. Ezera 14, 111. Es esmu smējīgs, man patīk smiet, Pat draugu vājības jocīgas šķiet. Lasmanis 4, 61. // *Tāds, kurā izpaužas izsmiekls, zobgalība; zobgalīgs.* □ Nanijas smējīgā izvairība Indriķi satrieca pilnīgi ļenganu. Skujiņš 14, 243.

smēķējams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → s m ē ķ ē t.*

2. parasti ar not. galotni. *Tāds, ko izmanto smēķēšanai.* Smēķējamā tabaka. Smēķējamais papīrs. □ Druviņš .. meklē rokām pa gultu smēķējamās lietas. Piebāzis pīpi, viņš aizdedzina spičku un sāk smēķēt. Birznieks-Upītis 6, 136.

3. lietv. nozīmē: smēķējamais, -ā, v.; sar. *Tas, ko smēķē (parasti papiross, cigarete, cigārs, pīpe); smēķis.* □ .. braucējs paņem no kārbiņas un iesprauž sev mutē papirosu, tad nesteigdamies izvelk no kabatas .. šķiltavas un, uguni uzšķīlis, aizdedzina .. savu smēķējamo. Niedre 14, 13. .. Saulesvīrs vēlreiz pielādēja raķešpistoli .. Nosvieda zemē smēķējamā neizdegušo galu un samina ar papēdi. A Grigulis 9, 135.

smēķēšana, -as, s.; parasti vsk. *Darbība → s m ē ķ ē t.* Aktīvā (arī īstā) smēķēšana — *smēķēšana, kurā smēķētājs tieši ieelpo tabakas dūmus, piemēram, no cigaretes, pīpes.* Pasīvā (arī piespiedu) smēķēšana — *ilgstoša uzturēšanās piesmēķētā telpā.*

smeķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; novec. **1.** parasti 3. pers.; intrans. *Garšot (1).* □ Šim cepešu vajagot! Ko domā ... Kad būtu jāiet saimnieka arklam pakaļ, tad smeķētu tā pati .. siļķe un skābā putra. Sēlis 4a, 45. «Man smeķē ikri,» viņš saka. «Kad izvāra, tad ir dikti gardi.» Kalndruva 5, 173. .. viņam [baronam] ēdiens nesmeķēja, .. viņš pavēlēja atnest pudeli Šampaņas vīna. Blaumanis 6, 202.

2. trans. *Garšot (2).* S. sieru. S. alu.

smēķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Ieelpot tabakas, arī citu narkotisku vielu dūmus, piemēram, no cigaretes, pīpes.* Daudz s. Kaislīgi s. S. aizliegts. □ Un saimnieks iebāž atkal pīpi zobos un smēķē kā smēķējis mierīgi tālāk, neteikdams vairs ne vārda. Plūdonis 2, 362. Kopš vectēvs strādāja pie laipu remonta un pelnīja naudu, viņš bija pasācis atkal smēķēt: bāla, tieva dūmu strūkliņa vērpās no brūnās, kastanim līdzīgās pīpes galviņas un koda Augustam nāsīs. Vāczemnieks 4, 235. Jorens nopietni smēķē. Dūmu mākonītis paceļas gaisā, brīdi vijas, tad kļūst caurredzams un izzūd pavisam .. Zigmonte 2, 38. // trans. S. cigāru. S. pīpi. □ Lipsts Tilcēns smēķē cigareti. Dūms tik stiprs un rūgts, ka reibst galva. Skujiņš 4, 16. Mēs sēdējām sagrautajā pagrabā, ar baudu smēķējām mahorku .. Lukjanskis 1, 35. Komandants: Es smēķēju tikai savu marku. Sveša man ... kaklā kasa. Zīverts 2, 181.

Sk. s m ē ķ ē j a m s.

smēķētājs, -a, v.; **smēķētāja,** -as, s. *Cilvēks, kas smēķē; cilvēks, kam ir izveidojies paradums smēķēt.* □ .. viņu [slimnieku] priekšā stāvēja vecākā māsa Gārša. Viņa neteica neviena vārda, tikai ar skarbajām, brūnajām acīm raudzījās smēķētājos. Birze 5, 12.

smēķētava, -as, s. *Telpa, arī vieta, kas ir paredzēta smēķēšanai.* □ .. ķīnietis zemu paklanās un pazūd aiz aizkara .. Tur .. atrodas nelegāla opija smēķētava. Ērgle 3, 38.

smeķīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smeķīgi;** novec. *Garšīgs.* □ Cik smeķīga ir rudzu maize Un lasis, sārtām šķēlēm griezts .. A Skalbe 9, 77.

smēķis, -ķa, v.; sar. *Tas, ko smēķē (parasti papiross, cigarete, cigārs, pīpe).* □ .. viņš pakabatām sameklē sērkociņus, cigarešu kārbiņu un izkrata sev vienu smēķi. Ezera 13, 23. .. vīri satin un tāpat sēdēdami aizkūpina smēķus .. J Plotnieks 7, 35. .. koridors no grīdas līdz griestiem bija jau piepildīts ar ziliem smēķa dūmiem. Kļava 2, 127.

smeldze[1], -es, dsk. ģen. -džu, s. **1.** *Dedzinošas, sūrstošas, samērā vājas sāpes.* Sajust mugurā smeldzi. □ Ar asu smeldzi sāpēja kakla dzīslas. Lācis 6, 15. Viņš piestāj un, sajuzdams kreisajā pusē pazīstamo neaso smeldzi, kas šodien no paša rīta skrubinās, atslejas pret margām. Lubējs 3, 6. .. Pazīst tulznu smeldzi cietās rokas. Vējāns 1, 68.

2. *Nomācošs, samērā vājš emocionāls stāvoklis, ko izraisa kas nevēlams (piemēram, vilšanās, aizvainojums).* Vientulības s. Atmiņu s. Pārdzīvot šķiršanās smeldzi. □ .. bija lapkritis, kas dienas gaismā pārsteidz ar krāsu prieku, bet, uznākot tumsai, apņem cilvēku ar pamestību un klusu smeldzi. Ezera 9, 6. Iva pazina daudzas meitenes, kas ātri apprecējās un pēc tam slēpa sirdī smeldzi, tvīka pēc kaut kā un ilgojās .. Purs 4, 283. Smeldze [Emīla] Dārziņa mūzikā izpaužas galvenokārt kā kvēlas izteiksmes slāpēšana ar maigiem, samierinoši glāstošiem mūzikas tēliem .. Klotiņš 2, 36.

smeldze², -es, dsk. ģen. -džu, s.; etn. *Stikla salmveida rotājums (vainagam, tautastērpam).* □ Vainags [tautastērpam] darināts uz papes pamata. Ārpusē sarkans vilnas audums, izšūts ar krāsainām stikla zīlītēm un salmiņiem — smeldzēm.. Gar augšmalu lielāku stikla zīļu rinda. PL Siev 83, 4, pielikumā.

smeldzīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smeldzīgi.** **1.** *Tāds, kurā izraisās dedzinošas, sūrstošas, samērā vājas sāpes (par ķermeņa daļu, arī par ievainojumu, augoni u. tml.); tāds, kas ir dedzinošs, sūrstošs, samērā vājš (par sāpēm); arī smeldzošs (2).* S. zobs. S. ceļgals. Smeldzīgas sāpes. □ ..mātei pat gulēšana ir grūtums, viņai atkal kaut kas sāp. Šonakt stiprāk, viņa jūt, liek roku pie smeldzīgās vietas. Zigmonte 1, 142. Kādā dienā viņš saslima un likās gultā. Iekšās kaut kas smeldzīgi kaisa un pulsēja. Kar 46, 7/8, 663.

2. *Tāds, kas ir saistīts, piemēram, ar vilšanās, aizvainojuma izjūtu un ir samērā vājš (par psihisku stāvokli); arī smeldzošs (3).* Smeldzīgas skumjas. Smeldzīgas ilgas. □ Sirdi kremta savāda smaga un smeldzīga sajūta. Pēc pusstundas apraks viņa vienīgo mīļo cilvēku.., kuram viņš bija dzīvojis un strādājis. Grīva 1, 151. Krūtīs palika tikai smeldzīgs rūgtums. Sirds bija tik pilna bēdu, ka meitenei nemanot sāka birt asaras. Kalndruva 2, 77. // *Tāds, kurā izpaužas samērā vājš, piemēram, ar vilšanās, aizvainojuma izjūtu saistīts psihisks stāvoklis.* □ «Labu nakti, tēt,» viņa saka. Savādi, cik smeldzīgi skan šis vārds, tā kā «pavasaris», kad to saka vēlā rudens drēgnumā. Zigmonte 1, 125. // *Tāds, kura saturā izpaužas šāds psihiskais stāvoklis.* Smeldzīga dziesma. Smeldzīgi vārdi. □ ..sāka skanēt vijole, asa, smeldzīga melodija, tā dūra tieši sirdī, tā aizskāra kaut ko ļoti tuvu, dārgu, svētu.. Lukjanskis 5, 57. // *Tāds, kad izraisās šāds psihiskais stāvoklis (par laiku, laikposmu); tāds, kas izraisa šādu psihisko stāvokli (piemēram, par stāvokli, norisi).* □ Vissmeldzīgākās ir stundas, kad iesākam apjaust pasaules bezgalību un mūža īsumu. Auziņš 4, 85. ..gadu mija taču ir tādi savdabīgi svētki. Kad, atmiņā pāršķirstot uz neatgriešanos aizgājušā gada dienu lappuses, Jaungada priekam līdzi mēdz atnākt arī smeldzīgāks brīdis. Sk Ģ 80, 1, 12.

smeldzīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s m e l d z ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Sāpju s.

2. *Vispārināta īpašība → s m e l d z ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Atmiņu s. □ Izjutis mīlas smeldzīgumu, lirikas varonis asāk izjūt arī pasaules un dzīves pretrunas un to bezgalīgo daudzveidību.. Ādmīdiņš 1, 48. Kļūst sirds ar smagu smeldzīgumu grūta. To nenovērst. Brutāne 10, 65.

smeldzināt¹, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kādam) izraisās smeldze¹ (2).* □ ..klusa, silta meldija Savādi smeldzina mani. Losberga 1, 85.

smeldzināt², parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; intrans.; reti. *Smidzināt (par lietu).* □ ..lietus arvien vairāk sāka smeldzināt... A Deglavs 1, 127. Zemu pār koku galiem gulst smaga migla. Smeldzina lietutiņš. Rihters 1, 45.

smeldzoņa, -as, s. **1.** *Smeldze¹ (1).* □ ..kājas tam [gājējam] aplīp mitrām, smagām zemes pikām, kas lēni cilājas kā kalnu milža akmens zābaki, līdz ikros rodas tā kā sāpes, kā tirpoņa un kaulu smeldzoņa ceļgalos. Sudrabkalns 5, 91.

2. *Smeldze¹ (2).* Ilgu s.

smeldzošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smeldzoši.** **1.** *Divd. → s m e l g t.*

2. *Tāds, kas ir dedzinošs, sūrstošs, samērā vājš (par sāpēm); arī smeldzīgs (1).* □ Sāpes norima un nebija vairs tik smeldzošas. Viņš domāja brīdi atlaisties un cerēja, ka tad kļūs pavisam labi. Rozītis III, 115.

3. *Tāds, kas ir saistīts, piemēram, ar vilšanās, aizvainojuma izjūtu un ir samērā vājš (par psihisku stāvokli); arī smeldzīgs (2).* S. pārdzīvojums. □ ..tāds smeldzošs žēlums [Ošu Andra vārdos], kāds laikam būtu mazajam Andram, ja tam ņemtu nost lielisko, paša pīto salmu cepuri. Upīts 4, 305. ..nepatika [pret bijušo vīru], kas Elzai pirms brīža bija iesēdusies nervu šūnās, kļuva smaga un smeldzoša. Sakse 7, 123. Šī apziņa [par cilvēka nāvi], tik griezīga, sāpīga un neaptverama sākumā, ar laiku notrulinās un pārvēršas smeldzošā sajūtā.. Kin 74, 28. // *Tāds, kurā izpaužas samērā vājš, piemēram, ar vilšanās, aizvainojuma izjūtu saistīts psihisks stāvoklis.* Runāt smeldzošā balsī. // *Tāds, kura saturā izpaužas šāds psihiskais stāvoklis.* Smeldzoša dziesma. □ Gunars.. klausījās smeldzošu tango melodiskā dienvidnieku valodā.. Skujiņš 3, 196. ..iespaids [par dzejoli] ir līdzīgs tam, kādu gūstam no mūzikas, no valdzinošas, bet smeldzošas melodijas. Lit M 56, 3, 3. // *Tāds, kad izraisās šāds psihiskais stāvoklis (par laiku, laikposmu); tāds, kas izraisa šādu psihisko stāvokli (piemēram, par stāvokli, norisi).* □ Tieši šādu viņš bija iztēlojies atgriešanos: pēkšņu, smeldzošu, ar norasojušiem Slokas ielas akmeņiem, bez sagaidītājiem... Līvs 5, 7.

smēlējaparāts, -a, v. *Aparāts (kā) smelšanai.*

smēlējs, -a, v.; **smēlēja**, -as, s. **1.** *Darītājs → s m e l t.*

2. v.; tehn. *Ierīce, iekārta (kā) smelšanai.* Zemes s.

smelga, -as, s.; reti. *Smeldze¹.* □ ..nieres.. tikai retumis atgādina par sevi ar tādu trulu smelgu. Cīrulis 4, 141.

smelgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smelgi;** reti. *Smeldzīgs.* □ Kā smelga sāpe, kas svešam nav jāzin, zils ceriņš vītīs — Tev vienai plūkts. Krūklis 10, 30.

smelgt, parasti 3. pers., smeldz, pag. smeldza; intrans. **1.** *Dedzinoši, sūrstoši, samērā vāji sāpēt (par ķermeņa daļu, arī par ievainojumu, augoni u. tml.).* Muskuļi smeldz. Rēta smeldza. Ievainojums sāk s. □ Vakardienas darbs caurvējā nav gājis labumā. Smeldz zobs. Mauliņš 4, 149. Plakstus spieda neatvairāms miegs, un vēja apsvilinātā seja sāpīgi smeldza. Grants 5, 14. ..kājas spieda oļi un akmens šķembas, un pēdas drīz sāka smelgt un degt..

Ezera 14, 63. pārn. Dienai smelgs putekļos sabristās kājas .. Kaldupe 14, 136.

2. *Izraisīt nomācošu, samērā vāju emocionālu stāvokli; būt nomācošam, samērā vājam (par psihisku stāvokli).* □ Didzis gāja, neko neredzēdams. Krūtīs smeldza skaudrs, nepelnīts aizvainojums. Ezera 2, 31. Es toreiz pie tevis nācu ar asarām rūgtām, Ar pārestību, kas mazajā sirdī smeldz .. Pēlmanis 3, 51. Kaut kas smeldza krūtīs, liela asara izspiedās no plakstiem un lēnām noslīdēja pār vaigu. Bērce 4, 279. Pēc nedēļas aizgājām kapu nokopt, zaudējuma sāpes jau vairs tik ļoti nesmeldza .. Lukjanskis 4, 130. ◇ Sirds smeldz — *saka, ja izjūt nomācošu emocionālu stāvokli, ko izraisa kas nevēlams.* □ Viņai [meitenei] smeldz sirds, viņai tā žēl nabadzītes Zentas. Bērce 3, 163. Atausa daždažādas skolas laiku atmiņas. Sirds drusku smeldza, ka šīs bezrūpīgās dienas nekad vairs neatgriezīsies. Cīrulis 3, 88.

3. *Skumji skanēt (parasti par mūzikas instrumentiem).* □ Dūc misiņa taures. Smeldz vijoļu stīgas. Vējāns 7, 93. Caur atvērto logu plūst dziesma, Vijole klusi smeldz. Krūklis 1, 55.

Sk. smeldzošs.

smelgums, -a, v.; refl. *Smeldze*[1]. □ Tikai atmiņas par Tevi un smelgums sīvs kā pierimis vulkāns būs mūžīgi dzīvs. Krūklis 10, 16.

smēliens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība* → *smelt (1).* Ūdens s. □ It sevišķi Peksi Andra tēvs māca ēšanā, stingrām acīm vērodams Pekša smēlienus no spainīša .. Apsīšu J 3, 11.

2. *Vienreizēja paveikta darbība* → *smelt (2).* □ Un drīz arī sākās veiksme: vienā smēlienā zvejnieki izcēla vairāk nekā 1000 tonnu zivju. Rīgas B 75, 303, 2.

smelkne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Smalkne (2).* □ Purva Kapeikam izkrīt pīpējamais uz klona. Viņš rauš kopā brūno tabakas smelkni. Indrāne 6, 88. Aukstie ziemeļa vēji sagrieza gaisā baltas vērpetes un ar šīm sniega smelknēm, kas bija cietas un asas kā saberzti stikli, graizīja ausis, seju un kaklu. Grīva 4, 422.

smelt, smeļu, smel, smeļ, pag. smēlu; trans. **1.** *Gremdējot (šķidrā, retāk beramā vielā) ko dobu, piemēram, trauku, pildīt to (ar vielu) un virzīt laukā (no tās).* S. krūzē pienu. S. ar kausu zupu. S. no laivas ūdeni ar liekšķeri. S. graudus. □ Necik tālu ārpus mājas palika skaidrais avots, no kura bij Liena smēlusi tik daudz ūdens .. Kaudzītes Ia, 309. Liljena iet pie akas un smeļ ūdeni, viņa noliek pilno spaini uz grodiem. Zigmonte 13, 263. pārn. .. skatiens sāk palēnām atkal debesis smelt .. Čaklais 7, 112. ◇ Smelt krējumu — *ņemt, gūt kā labāko daļu.* // intrans. □ Nāk meita tveicē kvēla Ar zaļu krūzi rokā, Un tur, kur viņa smēla, Viss slēdzas burvju lokā. Stērste 1, 107. // *Gremdējot šķidrā, retāk beramā vielā (ko dobu, piemēram, trauku), pildīt (to) ar vielu un virzīt laukā (no tās).* □ Daudz, daudz smagu ūdens spaiņu Kristīne no šīs akas smēlusi un nesusi kalnā. Lēmanis 8, 112. Starp kalmēm smel pilnu spaini, Zem bērziem Kalāču pirts .. Selga 1, 123, // pārn. *Gūt (piemēram, spējas, spēku), arī rast (ierosmi, idejas).* □ Šrama pilī .. bija ierīkota pamatskola, lai jaunā paaudze tur smeltu zināšanas .. Fimbers 1, 375. «.. grūti gan vienam cilvēkam būt, tikpat kā kokam! Ne kur pieķerties, ne kur jaunus spēkus smelt, savu sirdi izkratīt ..» A Deglavs 1, 930. .. no sava garā mūža raibās dzīves viņa neizsīkstoši smēla vielu saviem stāstījumiem .. Birznieks-Upītis II, 222. .. starptautiskās tiesības var smelt ierosinājumus, idejas progresīvas valsts iekšējā likumā .. Fogels, Grīnbergs 1, 32.

2. *Virzīt laukā, parasti ar īpašu rīku, ierīci, no šķidruma (ko cietu).* S. smiltis no upes dibena. S. jūrā aļģes. □ Meitene baltā ķitelī stāvēja aiz letes un smēla no kūpoša katla zirņus. Saulītis 12, 61. Par viņu raksta avīzēs, ka smeļot ar traļiem zivis kā no bļodas. Talcis 7, 188. pārn. Stūrī laimes aka Pilna zelta lapu. Smeļu, velku laukā — Kabatas par knapu. Jurciņš 1, 81. pārn. .. šoruden vien Riekšavām smelšu es dienas. Selga 1, 160.

Sk. smeļams.

smelte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Smalkne (2).* □ Mugura viņam gluži melna un kūpēja, mati siena smeltes pilni. Upīts II, 620. .. Kristīne stāv, dziļi kupenā iestigusi. Vēja traukta sniega smelte nežēlīgi mutuļo tai apkārt, kā dzelkšņi cērtas sejā. Indrāne 2, 524.

smelties, smeļos, smelies, smeļas, pag. smēlos. **1.** *Refl.* → *smelt (1); tikt smeltam.* □ Akā ūdens nokritās tā, ka visa kārts līdz vindai jāsabāž iekšā, kad gadījās veļas mazgājamā diena, vakarā jau tīri balts smēlās spainī. Upīts 4, 125. ◇ Ūdens smeļas (arī kāpj, nāk) mutē — *saka, ja ir ļoti lielas grūtības.* □ «Fričiem Kurzemē jau ūdens smeļas mutē, bet viņi vēl ķepurojas.» Kar 75, 5, 133. // *Ieplūstot (priekšmetā), pildīt (to), parasti nevēlami (par ko šķidru).* Laivā smeļas ūdens. □ .. Apenājs jau tuvojās ezeram. Pastalās smēlās melni dubļains ūdens. Birze 3, 13. Šļakst zem kājām. Kurpēs ūdens smeļas. Lisovska 6, 33. // trans.; pārn. *Gūt sev (piemēram, spējas, spēku), arī rast sev (ierosmi, idejas).* □ Ģirts vienmēr sajuta māti sev blakus, smēlās no viņas spēkus un izturību, un viņai tās pietika viņiem abiem. Dripe 2, 170.

2. parasti 3. pers. *Refl.* → *smelt (2); tikt smeltam.* □ Lomi smēlās brangāki. Avotiņa, Slisers 1, 164.

smeltne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Smalkne (2).* □ Agri uzkāpu uz kūts augšas, kur man āboliņā bija miga — deķis un zāļu smeltnē savāļāts palags. Laicens I, 384. Degunā un mutē saplūda smalki sabrauktā ceļa smeltne. Tēvocis ieklepojās .. Dripe 2, 18.

smeltuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. **1.** *Ierīce, iekārta (kā) smelšanai.* □ Naftas torņu galos nepārtraukti griezās smeltuvju ritentiņi, un no slīdošajām tērauda tauvām smidzināja naftas lietutiņš .. Birznieks-Upītis 6, 320.

2. *Vieta, kur (ko) smeļ.* Dūņu s.

smēlums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *smelt (1).* □ «Ak kungs, Albert! Nedomāju gan, ka vēl var pienākt brīdis, kad man tevi jālūdz: stāvi man blakus kā lāse

lāsei viena spaiņa smēlumā, saki kādu vārdu!» Indrāne 6, 391.

2. *Paveikta darbība, rezultāts →s m e l t (2).* Smilšu s.

smeļams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. →s m e l t.*

2. parasti ar not. galotni. *Tāds, kas ir paredzēts (kā) smelšanai.* Smeļamais trauks. Smeļamā ierīce. Putu smeļamā karote — *paliela, plakana, caurumota karote putu noņemšanai vai biezumu, gaļas izņemšanai no zupas.*

3. lietv. nozīmē: smeļamais, -ā, v.; sar. *Rīks, ko lieto smelšanai.* □ . . paķēra zivju smeļamos — garu kātu galos apaļus dzelzs riņķus, apšūtus tīkliņiem . . Birznieks-Upītis II, 142.

smerčs, -a, v. *Spēcīgs, postošs atmosfēras stabveida virpulis, kas piltuvveidīgi rodas no gubu lietusmākoņa līdz zemes vai ūdens virsai.* □ Mākoņa virzienā smerča diametrs parasti palielinās, un tas atgādina izliektu konusu, kura virsotne vērsta pret zemi. Zin T 77, 3, 26. Smerčs bieži vien kā piltuve noslīd no gubu lietusmākoņiem un pretim šai piltuvei no zemes paceļas otra piltuve, kas rauj sevī putekļus vai kādus citus vieglus priekšmetus — skaidas, sienu, salmus. Zin T 76, 7, 48. . . drūmais padebesis slīga lejā, jūra kāpa tam pretī; izveidojās . . smerčs — ūdens stabs, ko nekāds spēks nespēj satriekt. . . jūrnieki labi zināja, ka šī varenā piltuve spēj pārvietoties ar milzīgu ātrumu . . Kaijaks 1, 202.

smerdeklis, -ļa, v.; **smerdekle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Tas (tāds), kas smird; smirdeklis.* □ . . roka pacēlās aiz smerdekļa cilindra, uguns nodzisa . . J Kalniņš 3, 184.

smerdelis, -ļa, v.; **smerdele,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; vienk. **1.** *Netīrīgs, smirdīgs cilvēks vai dzīvnieks.*

2. *Cilvēks, kas ar savu rīcību, izturēšanos u. tml. izraisa dziļu nepatiku, pretīgumu.* □ «Nē!» Emma iesaucās. «Pie tā vecā smerdeļa gan ilgāk nedzīvošu. Lai tad vai kas. Ne tur man pašai miera, ne bērniem.» Sakse 7, 264. Zirnis ar skatienu rādīja uz Tobiasu. «Ņem viņu aiz apkakles un svied ārā! Dzirdi, svied to smerdeli ārā!» Līvs 5, 66.

smēre, -es, dsk. ģen. -ru, s.; sar. *Ziede.* □ «Ieziedieties ar kādu smēri,» es pamācu dakteri. «Piemēram, ar netīrītu olīveļļu vai . . kokosriekstu eļļu.» Grīva 8, 155. . . Stropiņš guļamistabā paslepus ienes nelielu skārda bundžu, kura . . ir pildīta ar melnu smēri, ko bagātākie puikas . . zieķē virsū saviem nobrāztajiem, apskrambātajiem apaviem. J Plotnieks 11, 28. Augoņus un milzumus apsmērē ar vāģu smēri. ME II, 629.

smērējums, -a, v.; sar. **1.** parasti vsk. *Paveikta darbība, rezultāts →s m ē r ē t (1).* □ Visapkārt sportisti un — meklējumi. Jāatrod labākais slēpju smērējums, jāpakonsultējas ar kolēģiem. Sports 79, 41, 1.

2. niev. *Nemākulīgi, neprofesionāli izpildīts darbs, parasti attēls, teksts.* □ Mierīgās, rāmās ainavas, kas skatītas mākslas salonos, viņai tagad likās bērnišķīgi smērējumi, kurus uztriepis uz audekla cilvēks, kam nav ko teikt, jo tas nekā nav izcietis. Dinere 10, 366. . . vecais zīmējums pāris dienās paguva apnikt līdz kaklam, kļūdams par nemākuļa smērējumu . . Ezera 9, 92.

smēreļļa, -as, s. *Zieželļa.* □ Viņa ierausās [automobiļa] kabīnē. Iekšā bija silti un smacīgi, asi oda pēc benzīna un smēreļļām . . Ezera 13, 158. Degviela un smēreļļas [automobilī] jāiepilda kārtīgi, jo notraipītās dzinēja virsmas var veicināt gāzu veidošanos zem pārsega. Ves 79, 8, 2. Ieeļļotā šujmašīnā . . pēc pāris gadiem pat vislabākā smēreļļa pamazām pārsveķojas un zaudē savas īpašības . . Lauku Dzīve 76, 1, 36.

smērēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. **1.** *Ziest.* □ . . [Tenim] kājās allaž ar atlocītiem stilbiem zābaki, kurus smērēja gandrīz ik pārdienas ar degutu . . Kaudzītes 1a, 63. . . mūsu orīte ripo viegli, ne čīkst, ne grab. Kā nu šī neripos aizvien tik brangi smērētām asīm! Salenieks 7, 73. «Vai tavs tēvs man ir medu uz maizes smērējis?» Frīdis atjautāja. J Kalniņš 2, 48. ◇ Iet kā smērēts — a. *Saka, ja (parasti mehānisms) darbojas precīzi, nevainojami.* b. *Saka, ja kas labi veicas, noris bez sarežģījumiem.* □ . . viss gāja kā smērēts. A Deglavs 1, 334. ◇ Smērēt medu uz lūpām — *glaimot.* □ «Kāds labums no tā, ka tu katram, kas te uzstājas, smērē medu uz lūpām un klanies, trijos līkumos saliecies?» Upītis XII, 398. // intrans.; pārn. *Dot dzeramnaudu, kukuli.* □ Bet meistars kaut ko gaida vēl . . . Ā! Zinu — smērēt vajagot, Bet kā un cik var viņam dot? Osmanis 3, 30.

2. *Panākt, būt par cēloni, arī pieļaut, ka (kas) kļūst netīrs; traipīt.* □ Aigars pieiet pie suņa, pagrūž to nost, jo Džeks cenšas laizīt Aigaram seju un ar priekšķepām smērē drēbes. Gulbis 3, 191. «Biedrene Larisa Putniņa, vai jūs šodien skolā smērējāt klases skapja durvis?» Maigonis oficiāli noprasīja. Ērgle 1, 80. ◇ Rokas (arī nagus vienk.) smērēt — a. *Izdarīt zādzību, piedalīties zādzībā.* b. *Piekaut (kādu), sist (kādam).* □ «Viņu no kājām derētu nolaist, bet negribu rokas smērēt.» Dinere 10, 314. «Nu — zvel man vienreiz, ha-ha-hā!» — «Par ko man nagus smērēt? Neesmu bandīts, ne slepkavnieks.» Indrāne 6, 354. ◇ Smērēt pirkstus — *nonākt negodā, darot ko neatļautu.* □ «Baumanis ar pāris pussapuvušiem dēļiem pirkstus nesmērēs.» J Kalniņš 3, 214. ◇ Smērēt papīrus niev. — *daudz rakstīt, būt saistītam ar nodarbošanos, profesiju, kurā ir daudz jāraksta (parasti lietišķie raksti).* □ «Kur es esmu bijusi, ko redzējusi? . . Un ko es daru? Smērēju sagādes kantorī papīrus.» Skujiņš 5, 96.

3. *Dot, pārdot, parasti ar viltu (ko mazvērtīgu, nederīgu).* □ «. . arī tautietis nedrīkst sliktu preci smērēt. Man vienalga, vai siļķe ir tautiska, ja tikai tā laba.» A Deglavs 1, 412.

4. sar. *Sist.*

smērēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. **1.** *Ziesties (piemēram, ar ziedi, krēmu u. tml.).* S. ar krēmu.

2. *Kļūt netīram, traipīties.* Drēbes smērējas. // *Darīt sevi netīru.* Bērns smērējas ar māliem. // pārn. *Nodarboties ar ko nepatīkamu,*

neizdevīgu, arī piedalīties nepatīkamā, neizdevīgā pasākumā. □ Brīviņš plati atmeta ar roku. «Nav vērts smērēties! Lai sūdz, ko viņš man var padarīt!» Upīts 4, 310.

3. *Būt tādam, kas pieskāriena rezultātā rada traipus.* Svaigi krāsota siena smērējas.

smērīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smērīgi;** sar. *Tāds, kam ir ziedei raksturīgās īpašības.* □ Jauno lapu pamatnēs [ciklamenām] attīstās slapjā puve.. Bumbuļi pūst — pārvēršas mīkstā, smērīgā masā. Rupais, Kalniņa 1, 100.

smērmanis, -ņa, v.; **smērmane,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar.; niev. *Cilvēks, kas nemākulīgi, neprofesionāli glezno, arī raksta.* □ «Ticiet, Uka, mākslinieks krāsas vērtību zina.» — «Ne katrs. Ir tādi smērmaņi, kas ķellējas, ka tu ne gudrs netiksi, vai tur plīvo karogs vai vecenes brunči.» J Liepiņš 1, 66.

smērs, -a, v.; sar. *Ziede.* Ratu smērs — *riteņu asu ziede.* □ ..nekur nevarēja atrast tādu smēru, kas noņem sāpes un aizdziedē čulgas. Upīts 3, 23. Te [uz tralera] ik uz soļa var noziesties ar darvu, vazelīnu un citiem grūti iztīrāmiem smēriem. Lapsa 1, 51. Tad tēvs skatījās pēc manis. «Aizskrej, Jurka, pie Mutriķa un paprasi ratu smēru.» J Kalniņš 2, 80.

smērviela, -as, s. *Ziežviela.* □ Sajaucot grafītu ar vazelīnu un eļļu, iegūst lielisku smērvielu, jo grafīta zvīņas, aizpildot materiāla virsmas nelīdzenumus, rada gludu virsmu, kas samazina berzi un atvieglo slīdēšanu. Upīte 1, 50. Smērvielas novērš plastmasas pielipšanu pie presformām.. Par smērvielām lieto, piemēram, stearīnu.. Alksnis 1, 11.

smešs, -a, v.; fizk. *Sitiens, ar ko raida pāri galvai lidojošu bumbu uz leju pretinieka laukumā.*

smīdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) smejas, arī smaida.* □ Jānis jokojas ar sieviešiem un smīdina tos.. Zetiņa smejas.. Upīts 10, 334. Regīnas nekārtība veco vīru kaitināja, bet arī smīdināja. Taču, par spīti savai nevīžībai, Regīna ienesa īsto dzīvību mājās. Bendrupe 2, 21.

smidze, -es, dsk. ģen. -džu, s.; reti. *Smidzenis.* □ Bet tagad tikai nakts ar lietus smidzi Un tālums īdzīgs. Čaks 7, 77.

smidzenis, -ņa, v. *Nokrišņi ļoti sīku pilienu veidā.*

smidzinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* →*smidzināt (2).* □ ..šķidruma sadalītājam miglotājā jāveido sīkpilienu smidzinājums. Rupais, Kalniņa 1, 67. Liela nozīme koku pasargāšanai no vēža infekcijas ir fungicīdu smidzinājumiem. Lauku Dzīve 71, 12, 31.

smidzināms, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* →*smidzināt.*

2. parasti ar not. galotni. *Tāds, ar ko smidzina (par ierīci, iekārtu).* □ ..zēns.. prata itin veikli rīkoties ar smidzināmo aparātu, sajaukt krāsas.. Ērgle 4, 55. Darbu [kokapstrādi] var paātrināt, ja koka daļas apsmidzina ar parasto krāsotāju vai augļu koku smidzināmo aparātu. Sterns 2, 82. // *Tāds, kas ir paredzēts smidzināšanai (par vielu).* □ Sevišķi svarīga nozīme ir laistāmā un smidzināmā ūdens tīrībai. Rupais, Kalniņa 1, 58.

smidzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** parasti 3. pers.; intrans. *Līt sīkām lāsēm (par lietu).* □ Visu laiku smidzināja sīks lietus. Cepure bija piesūkusies smaga un lipīga. Lācis 5, 82. Drīz vien.. sāk smidzināt sēņu lietutiņš — lejup krīt sīksīkas lāsītes, līdzīgi miglai.. Ezera 11, 104. Agrais rīts augusta beigās bija nemīlīgs, smidzināja sīks lietutiņš.. Talcis 8, 176.

2. trans. *Kliedēt (šķidrumu, pulverveida vielu) kādā vidē, uz kā ar gaisa, gāzes strūklu.* S. naftu. S. krāsu uz griestiem. // *Kliedējot šķidrumu, pulverveida vielu, panākt, ka tie noklājas (kādā vidē, uz kā).* S. augus. S. griestus ar krāsu. □ Lai.. pāragru ziedēšanu novērstu, koku vainagu smidzina ar kaļķu pienu. Lauku Dzīve 68, 3, 32.

Sk. smidzināms.

smidzinātājs, -a, v.; **smidzinātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs* →*smidzināt.*

2. v. *Ierīce, iekārta (kā) smidzināšanai.* Hidrauliskais s. Pneimatiskais s. Mehāniskais s. Krāsu s. □ Ja tie [dezinfekcijas šķidrumi] telpā vienkārši izlaistīti, to iedarbības efekts būs nesalīdzināmi mazāks nekā tad, ja tas pats šķidrums izsmidzināts ar smidzinātāja palīdzību sīkos pilienos. Ves 64, 2, 7. Vienīgais iepriecinātājs bija tuvējais ūdens smidzinātājs, kas griezās kā dzirnaviņas un svieda uz visām pusēm saulē spīguļojošas lāses. Kļava 1, 64. Mārtiņš izceļ no maisa pindzeles, pārbauda smidzinātāju. Aplūko spaini ar krīta baltumu.. Mauliņš 4, 134.

smidzis, -dža, v. *Ērce.* □ Vienā bišu saimē var savairoties.. tūkstošiem smidžu. Bez cilvēka palīdzības bišu saime, kurā iekļuvuši smidži, noteikti aiziet bojā.. Rīgas B 78, 86, 5.

smiekli, -u, vsk. smiekls, -a, v. **1.** *Refleksīvu, samērā īsu, ritmisku balss skaņu kopums, kas rodas izelpā un ko izraisa, piemēram, prieks, labsajūta, laipnība, arī nicinoša, noraidoša attieksme pret ko.* Priecīgi smiekli. Skaļi smiekli. Klusi smiekli. Ļauni smiekli. Rupji smiekli. Drūmi smiekli. Valdīt smieklus. Smieklu asaras. Locīties smieklos — *saka, ja (kāds) ļoti stipri smejas.* Izspiest smieklu — a. *Piespiest sevi iesmieties; negribīgi, liekuļoti iesmieties.* b. *Panākt, ka (kāds) iesmejas.* □ ..apkārt [Andrim] skan tik sirsnīgi smiekli, ka pilnīgi pret paša gribu arī Andris sāk smaidīt, un tad jau viņš skaļi smejas.. Dripe 1, 62. Viņas smiekli skanēja dzidri un gaiši.. Ezera 2, 24. Cehs atkal nodārdēja smieklos. Beiziķis bija lāga vīrs, bet, ja viņu tik pamatīgi izjokoja, tad kā lai nesmejas. Saulītis 12, 298. Līču Mārtiņš pagājušo svētdien baznīcā krācis atkal, — viņa pastāstīja pilnu muti un tūliņ palaida smieklu, kas pārāk skaļš, lai būtu īsts. Upīts 4, 427. pārn. Smej jūra baltiem viļņu smieklem.. Purvs 1, 183. pārn. Man pārsla zvaigžņotā un vieglā, man dejotāja jānotver, bet sniegputeņa spalgā smieklā vējš pašu pātago un per. Brutāne 11, 67. ..vēderu turēdams, Drinke sāka locīties smieklos.. Dinere 10, 113.

Ārons norija dusmas un.. lūkoja tādu kā smieklu izspiest no vēdera.. Upīts 9, 691. ◇ Izplūst smieklos — *sākt stipri smieties.* □ Cik māte klusa un drūma, tik šī [meita] izplūst vienos smieklos. Lēmanis 17, 91. ◇ Plīst no (arī aiz) smiekliem sar. — *ļoti smieties.* □ «Bebij, tu man esi vienīgā,» es centos nopietni atbildēt, lai gan abi plīsām no smiekliem. Grīva 9, 56. Tas [bērns] kādreiz varēja tik jocīgi jautāt, ka varēja plīst aiz smiekliem. Brigadere 3, 444. ◇ No (arī aiz) smiekliem (vai) (pušu) pārsprāgt sar. — *pārsmieties.* □ «Goda vārds, es no smiekliem pārsprāgtu, ja Zenta ar Pēteri tā būtu sagērbušies.» Sakse 7, 444. // dsk.; pārn. *Humors, arī satīra (parasti mākslas darbā).* □ Mākslā vajadzīgi šie kontrasti: smiekli un nopietnība, bezbēdība un traģika. J Kalniņš 5, 88. No vieglā, pikantā franču humora līdz Gogoļa asajai, iznīcinošajai satīrai — tāda ir Ernesta Feldmaņa smieklu gradācija. Teātris 75. 140.

2. vsk.; sar. *Tas, kas ir niecīgs, arī nenozīmīgs; nieks, sīkums.* □ Kā atnācu, tā arī aiziešu, nav jau nemaz tik tālu. Vasarā tīrais smiekls. Ar divriteni pusstundā. Ezera 10, 147. // ģen.: smiekla, adj. nozīmē. *Niecīgs, arī nenozīmīgs.* Smiekla (arī nieka) nauda — *niecīga naudas summa.* □ «Kad nu pēkšņi man radās izdevība gleznot Salgailes baznīcā, ar drebošu sirdi pieņēmu šo darbu par smiekla atlīdzību.» J Kalniņš 4, 132. Par smiekla naudu te varējā iebaudīt cīsiņus ar kartupeļu biezeni.. Skujiņš 6, 32.

○ Smiekla (arī nieka) lieta — a. *Tas, kas neprasa piepūli.* □ Viņai ne sapņos nerādījās, ka Gunārs pēdējā brīdī visu nojauks. It kā izkārtot tādu braucienu būtu smiekla lieta.. Skujiņš 12, 15. Līme kūst lēnām un bez mēra ķepējas [ķep] pie katla dibena. Toties veidot toņus ir smiekla lieta. Viss paša rokās. Mauliņš 4, 134. b. *Tas, kas ir mazsvarīgs.* □ Māte: ..es arī vairs lāgā neredzu. Tā gan dažam tāda smiekla lieta. ..Viss tā kā miglā vien tinas. Blaumanis 6, 378. Pa smieklam — a. *Nenopietni, pa jokam.* □ Par visu smaidi tu — tev viss pa smieklam. Ai nē, ar tevi nedalīšos es. No otra viegluma mums nekļūst vieglāk, Bet savu smagumu — vēl grūtāk nest. Purvs 3, 25. b. *Viegli, bez piepūles.* □ Laimīgais vecums, kad viss šķiet pa smieklam sasniedzams, Linards pie sevis pasmīnēja.. Svīre 2, 95. ◇ Par smieklu — *ļoti lēti (pirkt, pārdot u. tml.).* □ «Tu, Klāstiņ, māju nopirki par smieklu, tāpēc arī varēji māti apglabāt ar lielu godu.» Fimbers 1, 402.

smieklīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smieklīgi.** **1.** *Tāds, kas izraisa smieklus, jautrību; jocīgs (1); uzjautrinošs.* S. atgadījums. S. piedzīvojums. Smieklīga anekdote. □ Viņa vēders izjauca vislietišķāko brīžu nopietnību un dramatiskus notikumus darīja smieklīgus. Tas urkšķēja kontroldarbu un eksāmenu laikā.. Ezera 15, 233. ..šodien viņš [vīrs] neprasīs, lai sieva glāsta viņa matus, nerunās nevajadzīgus, smieklīgus mīlestības apliecinājumus. Spāre 1, 115. Jādomā gan, diezgan smieklīgi izskatījās, kad divi lieli vīri tā vasaras laikā dzina tukšas ragavas pa lielceļu.. Upīts 4, 273.

2. *Tāds, kas ar ko neparastu, dīvainu, nepamatotu u. tml. izraisa smieklus, arī neizpratni, izsmieklu; arī jocīgs (2).* □ Veselīgie puiši.. [kafejnīcā] dzēra vīnu. Egle, kas sēdēja pretī, viņiem šķita smieklīgs, jo, pastiepis izkaltušo kaklu, stīvi raudzījās ārā pa logu un muļķīgi grūstīja savu kafijas tasi. Birze 5, 101. Ar rotaļīgo toni viņš centās apslēpt savu saviļņojumu, baidīdamies, ka.. Anitas acīs varbūt varētu likties smieklīgs. Ezera 2, 25. Viņa [sieviete].. kniksēja neveikli un smieklīgi kā četrus gadus veca meitene.. Ādamsons 1, 227. ..[grāmatvedim] radās smieklīga vēlēšanās — sviest no piektā, ceturtā, trešā stāva lejā dažādus priekšmetus. Ar vientiesīgu prieku viņš skatījās, kā tie nokrita un sasitās. Ādamsons 1, 153. // *Dīvains, savāds (par priekšmetiem, parādībām).* □ Bijušo Mežamietānu vecais ērbēģītis lielās muižkunga mājas galā izskatījās taisni smieklīgs.. Upīts 4, 706. Tieksme pievērst sev garāmgājēju uzmanību ar piedauzīgu, ķēmīgu izturēšanos ir smieklīga, nožēlojama parādība. Tavare 1, 115. // apst. *Tā, ka jāsmejas; arī jocīgi, dīvaini.* □ Taisni smieklīgi, bet vienreiz atkal pēc daudziem gadiem viņš tiešām kaut kā pavisam negaidīti un pārsteidzoši bija viens. Skujiņš 7, 82. Vai nav smieklīgi? Ne mani kāds lūdzis, ne aicinājis, tā sakot, patvarīgi laužos tribīnē. Jansons 5, 301. Smieklīgi, kā nakts baigumā cilvēks var noticēt gandrīz spokiem. Sakse 2, 267.

3. apst. *Ļoti (parasti par ko mazu).* □ ..tas [jērs].. skrēja virsū Krančelim, grasīdamies to nobadīt ar saviem smieklīgi niecīgajiem ragēļiem.. Brigadere 2, 297. Ģirts apskatīja arī sieviešu pulkstenīšus. Tie bija smieklīgi maziņi, un negribējās ticēt, ka arī tādi varētu rādīt laiku. Dripe 2, 90. ..neviens no.. skolotājiem neievēros viņas smieklīgi plānās bizītes, nepasmīnēs par lācīgo gaitu; viņi dzirdēs tikai nomērīti precīzās atbildes.. Zigmonte 1, 259.

smieklīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → smieklīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..abi vecie strīdējušies līdz smieklīgumam. Bundzeniece 2, 25.

2. *Vispārināta īpašība → smieklīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..vecā lielmāte saprata.., kādu varoņdarbu Ilona gadiem bija darījusi, vīra dullumu, smieklīgumu gudri noslēpdama.. Zeiboltu J III, 213. Valentīna ir līdz smieklīgumam stulba. Viņas nejēdzīgās atbildes stundās izsauc klasē smieklu šaltis. Dinere 11, 156.

smiet, smeju, smej, smej, pag. smēju. **1.** intrans. *Smieties (1).* □ ..viņš [zēns] pat pacērt galvu pa auna modei, un nu smej visi — gan zēni, gan Mikus. J Kalniņš 9, 18. Brigadieris atgrūž cepuri pakausī un šoreiz smej jau pilnīgi atklāti. Krūmiņš 1, 84. Esi trakojis un esi smējis, Nemiers tevī kūpējis kā tvaiks. J Plotnieks 5, 99. pārn. Eglēm zaļie svārki plīvo, Vēji svelpj un smej, un taurē.. Stērste 1, 213. pārn. Smej jūra baltiem viļņu smiekliem.. Purvs 1, 183. // tranz. □ pārn. Viņ-

nakt aizgāju purvāju laukā — Dzērvenes pēdējo smieklu smej. Bārbale 6, 42.

2. trans. *Zobot.* □ Muižas ļaudis viņu atklāti smēja, ka kļuvis dzīvas sievas atraitnis jau otrā nedēļā pēc kāzām. Fimbers 1, 217. Antiņš: Ko jūs, zēni, mani smejat? Kails un sasalis še stāvu, Kur mans zirgs un manas drēbes? Rainis IXb, 417. // intrans. *Zoboties; smieties (2).* □ Viņi uz Janku raudzījās kā uz svešinieku, bieži pat smēja un ņirgājās, kad Janka gatavoja skolas uzdevumus. Jansons 4, 547. Vīri jau par mani smēja — man uz ēšanu esot tāds sieviešu niķis. Vīrišķa sirdij un māgai tuvāks alus. Ezera 2, 27.

3. intrans. *Smieties (3).* S. par raizēm.

Sk. s m e j a m s.

smieties, smejos, smejies, smejas, pag. smējos; refl. **1.** *Izelpā radīt refleksīvas, samērā īsas, ritmiskas balss skaņas, piemēram, aiz prieka, labsajūtas, laipnības, arī izjūtot nicinošu, noraidošu attieksmi pret ko.* Priecīgi s. Bezbēdīgi s. Zobgalīgi s. Ļauni s. S. aiz laimes. S. līdz asarām. Skaļi s. Klusu s. S. pilnā kaklā. Smejas locīdamies — *saka, ja (kāds) ļoti stipri smejas.* Smejas (vai) līks palikdams sar. — *saka, ja (kāds) ļoti smejas.* □ Sedlinieks smējās kratīdamies, līgodamies, pat asaras saskrēja acīs. Upīts 4, 170. Anneli nekur nelaida, un viņa arī nevarēja paiet. Kā soli spēra, tā sapinās lakatos un novēlās, bet citi gardi smējās. Brigadere 2, 20. ..viņa smējās aizrautīgi un jautri, tā ka beidzot viņš neizturēja un arī iesmējās .. Ezera 5, 98. ..«zelta medaļu jums man izdevās nogriezt, bet vēl jau nevar zināt, kurš smiesies pēdējais!» Zigmonte 17, 187. pārn. Zem sevis klusi Smejas strautiņi, Visi uz vienu pusi Tekoši .. Rainis Ib, 205. pārn. Es lūdzos, lai bērzi šeit baltāki aug, Lai laipnāk pienenes smejas .. Kaldupe 2, 61. Vīri smejas locīdamies, vīri rēc un sit sev pa gurniem, vīri slauka smieklu asaras .. Ziedonis 1, 17. Kungs smejas, līks palikdams. ME II, 486. ◇ Smejas, vēderu (rokām) turēdams, arī smejas kā kutināts — *saka, ja (kāds) ļoti smejas.* □ ..Bramberģis .. smējās vēderu turēdams un plātījās pa visu krogu: .. šitie stulbeņi viņa jaunceļamai mājai saveduši akmeņus par pliku sviestmaizi. J Plotnieks 11, 44. ..meklējusi pa siena pantu savas importa krelles un nav varējusi vien sadzīt rokā. Visi smējās, vēderus rokām turēdami .. Ezera 13, 189. Visi smejas kā kutināti, pat ar asarām acīs. Sēlis 1, 21. Vecis sāk bļaut mazā, sīkā balstiņā kā kaujams sivēns. Visi smejas kā kutināti .. Akuraters 1, 54. ◇ Smejies vai raudi sar. — *saka, ja ko nevēlamu nav iespējams novērst vai ko notikušu grozīt.* □ Izauguši jaunie [sportisti]. Notiek paaudžu maiņa. Tas ir likumsakarīgi. Smejies vai raudi. Liesma 75, 3, 16. ◇ Kaķim (arī sunim, zirgam) jāsmejas sar. — *saka par ko acīmredzami smieklīgu, muļķīgu, arī nepareizu, nepatiesu.* □ Baiba Burkāne: Tev muzikālā dzirde? Tur jau vai kaķim jāsmejas. A Grigulis II, 490. ◇ Smieties bārdā sar. — *smieties pie sevis (parasti neticot kam, neuztverot ko nopietni).* □ Kaimiņsteps par plostiem runā, Donats piebalso, ka nu nāk Pludinātājiem brangs lats. Drīz viņš iešot arī pats ... «Plostot,» vīri smejas bārdā .. Osmanis 2, 22. // trans. □ ..viņš smējās atkal savus gardos smiekliņus .. Kaudzītes 1a, 212. Laura smējās rupju vīrieša smieklu, virslūpa neglīti saraucās augšup .. Upīts 4, 404. // trans. *Jokojot teikt, runāt (ko).* □ Bet tēvs reiz smējās: ja mans dēls būs mācītājs, es iešu par ķesteri. Viese 2, 174. // pārn. *Būt tādam, kurā izpaužas prieks, jautrība u. tml. (parasti par acīm).* □ Bet tēvoča acis joprojām smējās, grimdamas dziļajos maisiņos, kas karājās zem tām. K Zariņš 2, 82. Man smejas acis, un tie ir vislielākie smiekli .. Vācietis 10, 89. Viņas acis smejas vēl vairāk nekā mute. Upīts 10, 47. // pārn. *Radīt īsas, aprautas, citu citai ātri sekojošas balss skaņas (par dažiem dzīvniekiem).* □ ..smejas kaivas spilgtiem kliedzieniem Un atraisītiem spārniem vētrā līgo. Rainis Ib, 183. Saule pār Dzimteni lejas, — Cīruļi, Cīruļi smejas! Lit M 56, 24, 2.

2. *Zoboties.* □ ..drīz apmierinājos, lai gan vēl ilgi man bija sāpīgi ap sirdi. Kādēļ viņi smējās par skolotāju? Visi viņi taču nesen tikai pie viņa mācījušies, visiem tiem viņš tikai labu vien gribējis un darījis. Varēja jau par mani vien smieties, viņu neaizskarot. Birznieks-Upītis 6, 117. ..asinis viņš nevarēja ciest. ..Saime slepus smējās par tādu pakulu dūšu .. Upīts 4, 113. «Varbūt tu smiesies par mani,» pēc brītiņa viņš iesāka, un Mirdza juta, cik grūti viņam runāt. «Man dažreiz liekas, ka tu par mani smejies.» Sakse 7, 133. pārn. Tev nē, tev nesacīšu vairs nekā — par mums aiz muguras jau atvasara smejas .. Lisovska 6, 20.

3. *Nebaidīties, arī neuztraukties.* □ Skābes nokodināja Ievas pirkstus melnus, bet viņa smējās par to. A Grigulis 10, 78. «Tad lielisks laiciņš! Ja tāds pastāvēs, smiedamies tiksim galā ar sienu!» Paegle 3, 233.

○ Kā smejies sar. — *norāda uz (parasti komiskas, dīvainas) domas apstiprinājumu izteikumā.* □ ..tieksme pēc paniņām un pelēkajiem zirņiem latviešos sīksta. Kā smejies — arī paniņas un pelēkie zirņi mūs saista pie savas zemītes. Birze 8, 127. Adītā jaka ir tas apģērba gabals, kas, kā smejies, nekad nav modē ienācis, tādēļ arī nekad no modes nevar iziet. Zv 82, 5, 7.

smīgala, -as, s., arī **smīgaļa,** -as, s.; reti. *Smidzenis.* □ Uzslēju apkakli .. Bet smīgala kā šķidra līme drīz vien pielipināja matus pie deniņiem un pieres. Ezera 18, 35. Jau otro nedēļu turpinājās pelēkās rudens smīgalas, pēc kurām vajadzēja nākt salam un sniegam. Smalks, apnicīgs lietus sijāja nepārtraukti. Brīdaka 2, 121. ..mums pretī no bālganā smīgaļas līkauta kā tumšs nāves eņģelis izdrāzās autobuss. Lagzdiņš 3, 128.

smīgalāt, parasti 3. pers., -ā, pag. -āja; intrans.; reti. *Smidzināt (1).* □ Ārā smīgalāja sīks lietus. Mašīnas ugunis kļuva blāvas .. Kaijaks 4, 76.

smīgaļa. Sk. s m ī g a l a.

smīkņa, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; niev. *Cilvēks, kura attieksme (pret kādu, ko) ir nicīga, ņievīga, izsmējīga.* □ ..Mārtiņonkulis drīzāk gan miesās bija pasauss un arī krietni gados, bet tomēr raksturā drīzāk smējējs, nevis smīkņa. Zv 85, 19, 10. Un, ja cilvēks nav malā stāvētājs, laiskulis un smīkņa, ja viņš pats pieliek plecu, lai smagsvara vilciens pret kalnu nesamazina gaitu, tad var droši sacīt par visu — tā ir arī mana daļa. Jaun Gr 66, 10, 22.

smīkņāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans.; niev. *Smīnēt.* □ Tad viņu [iedzērušo] pārņem vēlēšanās uzdziedāt, un viņš arī uzdzied, likdams nedrošās kājas marša taktī. Pretimnācēji smīkņā .. Lapsa 3, 97. Madara komandas biedri klausījās nenovīdīgajās runās, smīkņādami miedza acis un kasīja pazodes. «Sievu tērgas,» likās, teica viņu nicīgi savilktās lūpas. Līvs 4, 16. Toreiz viņas bērni vēl bija mazi un viens otrs skeptiķis smīkņāja, redzot, kā visa ģimene svētdienās dodas pārgājienos, uz izstādēm, teātra izrādēm .. PL Siev 76, 4, 19.

smīkšķis, -ķa, v.; reti. *Šmīksts.* □ Juris strauji nobremzēja. «Gazs» nodrebēja kā vecs zirgs, izdzirdis pātagas smīkšķi .. Ezera 2, 249.

smīlāt, parasti 3. pers., -ā, pag. -āja; intrans. *Smidzināt (1).* □ Reizēm no bezveidīgu mākoņu aizsegtajām debesīm smīlā sīks lietus, mērcēdams jau tā izmirkušo ceļu .. Kalndruva 2, 126. Slinki smīlāja lietus, kā negribēdami vijās dūmi no ugunskura .. Cīņa 75, 117, 2. Nemīlīgi smīlājošajā novembra lietutiņā .. nosvīdušu skrējēju pulciņš .. mēroja Juglas meža takas un stigas. Sports 85, 174, 2.

smildzināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; intrans. *Smidzināt (1).* □ Smildzināja sīks lietiņš. Upīts IX, 262. Nekāds lielais lietus tomēr nebija uznācis .. Šis, kas smildzināja Monikas dzimtajā ciemā, bija tikai tāds mīksts sēņu lietutiņš. Zigmonte 12, 241. Lietiņš lija, smildzināja .. LD 14812, 1.

smilga, -as, s. *Daudzgadīgs, retāk viengadīgs graudzāļu dzimtas augs ar plati lineārām lapām, dobu, posmainu stiebru un smalki zarotu, skarainu ziedkopu.* □ Parastās smilgas .. ļoti izplatīts augs liesās pļavās. Galenieks 2, 410. Baltā smilga ir barības vielām bagāta zāle un piemērotos augšanas apstākļos dod arī lielas ražas. Tērauds 1, 68. Maruta sēž grāvmalas alkšņu ēnā, košļā noplūktu smilgu .. Kaijaks 6, 164.

smilgains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kur aug daudz smilgu; tāds, kas satur daudz smilgu.* Smilgaina pļava. Smilgaina zāle. S. siens. □ ..Attek no tautas dziesmas pa smilgainu ceļu rasa. Kaldupe 14, 52.

smilgāja, -ā, v. *Smilgu audze; vieta, kur aug smilgas.* □ Viens [jaunietis] uzlocīja bikšu galus, it kā nemīņātu .. īsi apcirptu zālīti, bet bristu pa rasas pilnu smilgāju. Upīts 9, 366. ..viņš .. noguris atslīgst smilgājā. Kaldupe 6, 37. Krastā koki mieg, čaukstot lapas sniegā Salnas sirmotā smilgājā .. Vācietis 4, 15.

smilkstēt, smilkstu, smilksti, smilkst, pag. smilkstēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Radīt raksturīgas augstas, paklusas, stieptas balss skaņas (parasti par suni).* □ ..tikko Kārlis suni pasauca, tas metās viņam klāt, smilkstēja, kauca, luncinājās un gribēja nolaizīt seju. Kaijaks 2, 118. ..šunelis .., bailēs drebēdams, rej un smilkst. Mauliņš 2, 14. Mazs kucēns apmaldījies ceļa malā smilkst .. Avotiņa 1, 50. pārn. ..aiz manām durvīm Smilkst bažas .. Vēveris 1, 87. pārn. ..Krūtīs sirds, pēc mājvietas lūdzoties, smilkst .. Brīdaka 4, 35.

2. parasti 3. pers. *Radīt augstas, paklusas, stieptas skaņas (piemēram, par vēju); atskanēt šādām skaņām.* □ Ārā puteņo, smilkst asais jūras vējš .. Grīva 11, 89. Ārā netrakoja vējš, kas, smilkstot dūmvados vai šūpojot kādu vadu, dažkārt rada savādus trokšņus .. Ezera 9, 149. ..atkal putenis priecīgs kauc ap pakšiem un smilkst .. Lisovska 6, 39. // *Par priekšmetiem, ierīcēm u. tml.* □ Varēja dzirdēt, .. ka pa ielu smilkst ragavu slieces un sprauslā zirgi. Grants 5, 237. Smilkstēdami un džinkstēdami kauc asie zāģi. J Plotnieks 9, 209. Mājas ārdurvis vārstījās vējā, smilkstēdamas eņģēs. Ezera 7, 187. // *Par lodēm, šāviņiem lidojumā.* □ Skaidri dzirdēju, kā lodes šņākdamas lido gar ausīm un, skaļi smilkstēdamas, ieurbjas dēļos ... Lukjanskis 5, 213.

3. sar.; niev. *Paklusi, žēlabaini raudāt; arī gausties, žēloties, žēlabaini lūgt.* □ «Negaidi, ka es pie tava kapa smilkstēšu,» .. vīrietis .. šļupstēja. Dinere 10, 11. «..es dodu padomu — nemeklē viņu! Nelūdzies un nesmilksti, citādi drīz vien ložņāsi viņai apkārt kā nopērts suns ..» Klīvers 4, 69. Vienu pēcpusdienu māte iemetās gultā smilkstēdama un raudāja vairākas dienas un naktis. Lit M 90, 3, 10. Sētniece: Lai liktu kādam smilkstēt, ir vajadzīga vara. — Piķurgs: Bet kas ir vara? Nauda. Bet, ja nu man būs nauda, kuras man nevajag, bet viņiem tās nebūs un vajadzēs, tad viņi smilkstēs, tici man! Zīverts 1, 287.

4. parasti 3. pers.; pareti. *Smelgt (1).* □ ..zobs, drusku pieklusis, tomēr joprojām nepatīkami smilkst. J Kalniņš 8, 78. Vēl pēdējā sāpe kaulos smilkst .. Goba 3, 101.

smilkstiens, -a, v. **1.** *Smilksts (1).* □ Sētā rej Bobis, pēc tam atskan līksmi smilkstieni, kā atvainošanās. Auziņš 4, 18. ..kaut kāds troksnis, it kā smilkstiens. Pussolī sastingu. Bet smilkstētājs bija mans pavadonis [suns]. J Plotnieks 9, 260.

2. *Smilksts (2).* □ Tikai lejā, pie upes, skanēja apslāpēti zāģa smilkstieni .. Ezera 2, 89.

smilkstīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smilkstīgi.** *Tāds, kas atgādina suņa smilkstu (par skaņu).* □ ..klusumu pārtrauca kāda džinkstoņa, smalka un smilkstīga. Kurcijs 4, 29.

smilkstoņa, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → s m i l k s t ē t (1).* Kucēnu s.

2. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → s m i l k s t ē t (2).* Zāģu s. □ ..Sika nedzirdēja viņu vārdus, jo visas skaņas nomāca vēja smilkstoņa takelāžā .. Lapsa 3, 18.

smilksts, -a, v. **1.** *Raksturīga augsta, paklusa, stiepta (parasti suņa) balss skaņa.* □ Visu nakti Pelēcītis smilkstēja pagalmā pie būdas.

..Kaucieni būtu iztraucējuši cilvēkus no miega, žēlie smilksti neiztraucēja nevienu. Ezera 1, 365. Klusie smilksti kļuva arvien spēcīgāki, beidzot pārtapa garā, sāpīgā kaucienā. Kaldupe 13, 227. ..šunelis.. nācēju labi pazina, ar priecīgiem smilkstiem pirmais padeva ziņu. Kalndruva 5, 102.

2. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → s m i l k s t ē t (2).* □ Tāds klusums, ka vairs dzirdams tikai vēja smilksts. Lāms 1, 12. ..vējš ar sniega putekšņiem līdz dzirdei atnesa durvju smilkstu... Grants 4, 172.

smilkšains, -ais; s. -a, -ā; apst. **smilkšaini;** apv. *Smilšains.* □ Pa smilkšaino baznīcas ceļu zirgi vairs nemaz negribēja skriet.. Upīts 4, 261.

smilktis, smilkšu, vsk. smilkts, smilkts, s.; apv. *Smiltis.* □ Bērniem.. atlika laika pa ielu padauzīties un smilkšu bedrēs rušināties.. Upīts 9, 230. Vārtiņi sētas augstumā, verot stūris ķeras smilktī.. Upīts IV, 511.

smilšaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Smiltājs.* □ ..arī «Iecava» iekļauta auglīgo zemju saimniecību kategorijā. Taču «Iecavas» smilšaines taisnīgāk būtu pielīdzināt Rīgas vai Daugavpils rajona saimniecību zemēm. Zv 82, 23, 10.

smilšainība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s m i l š a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme; smilšainums.* Augsnes s. Štancējuma s.

smilšains, -ais; s. -a, -ā; apst. **smilšaini.** *Tāds, kas satur smiltis.* S. dolomīts. □ ..virši aug lielās audzēs izskalotās, smilšainās augsnēs.. Galenieks 2, 338. Zeme viegla, smilšaina. Austriņš 2, 180. ..gadījās vietas, kur augsnes sastāvs mainījās ik pa gabalu: te smilšains māls, te atkal tikai smilts vai tīrs māls.. Talcis 4, 161. // *Tāds, kur ir smilts pamats, augsne (par apvidu, zemes gabalu u. tml.); tāds, ko klāj smilšu slānis.* S. liedags. Smilšaina upes gultne. S. paugurs. S. klajums. S. sils. □ ..Kaspars nesteigdamies brida pa ciema smilšaino ceļu. Līvs 2, 172. Laukums ēkas priekšā atkarībā no gadalaika ir smilšains, dubļains vai sniega pieputināts. PL Siev 80, 2, 12. Tā tikai bija vieta! Kluss ezera līcis, smilšaina piekraste, ūdensrozes.. Lapsa 7, 139. // *Tāds, kas ir aplipis, klāts ar smiltīm.* □ Jāieliek krūzē nauda un jāierok slepus zemē, un kaut kur tuvumā jāpamet smilšaina lāpsta. Ziedonis 13, 9. ..viņš piecēlās, ilgi gar biksēm rīvēja smilšainos pirkstus, līdz beidzot tie bija tīri.. Līvs 2, 93. Acs redzēja tikai dzeltenīgos, smilšainos kartupeļu bumbuļus.. Birze 4, 151. // pareti. *Saistīts ar smiltīm, tām raksturīgs.* □ Mālos ar dažādu graudainību viegli saskatīt ne tikai smilšainus.., bet arī rupjākus graudus. Izrakt 135. Zirdziņš čakli tecēja pa smilšaini miklo ceļu.. Strāls 2, 287.

smilšainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s m i l š a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme; smilšainība.* Ceļa s.

smilšakmens, -akmens, dsk. -akmeņi, v. *Samērā ciets nogulumiezis, kas ir izveidojies, sacementējoties smiltīm.* □ ..zemes virskārta veidota no dažādiem irdeniem vai blīviem.. materiāliem: smiltīm, māliem, smilšakmeņiem, dolomītiem, kaļķakmeņiem, granītiem utt. Izrakt 7. ..esam pie ķieģeļsārtām smilšakmens klintīm, kas, zaļu koku apskautas, spoguļojas tumšos upes atvaros. Draugs 83, 9, 19. Tērauda darba rīku asināšanai lieto slīpējamās ierīces, kas izgatavotas no cietāka materiāla nekā tērauds, piemēram, smilšakmens, smirģeļa, korunda.. Sterns 2, 45.

smilšaudekls, -a, v. *Audums, kam vienā pusē ir asu, sīkgraudainu abrazīvu kārta un ko lieto, piemēram, slīpēšanai, pulēšanai.*

smilšbedre, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Smilšu bedre.* □ Blūze ķaupītim ap gurniem ar gumiju saraukta; un kaimiņiene grūž zem tās.. papīra žūksņus, grāmateles. ..«Nes, ķaupīt, ārā, lai viņi [gorodovoji] neredz, iekārpi smilšbedrē..» Kadiķis-Groznijs 1, 66.

smilšbeka, -as, s. *Zobiņbeku dzimtas sēne ar stobriņiem cepurītes apakšpusē.* □ ..šādas [antibiotiskas] vielas atrastas arī tuvākajās baraviku radiniecēs — raganu bekās un rudzupuķu smilšbekās. Lauku Dzīve 80, 9, 21.

smilšērkšķis, -ķa, v. *Smiltsērkšķis.* □ Auga lielā salizturība, sausumizturība.. un ļoti bagātās augļu ražas ierindo smilšērkšķi jauno, vērtīgo augļaugu vidū. Lauku Dzīve 76, 4, 16. Aklais lasa grāmatu, pieskardamies burtiem ar pirkstu galiem, — tā Jonatans lasīja Sventes kalnu, pieskaroties tikai ar kailajām kāju pēdām. Uzmanīgi, smilšērkšķis. Bels 7, 12.

smilšgliemene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Gliemene, kas dzīvo jūrās, ierakusies gruntī.*

smilškaļķi, -u, v.; tikai dsk. *Smilšu un kaļķu maisījums.* □ Autoklavētie izstrādājumi — silikātķieģeļi jeb smilškaļķu ķieģeļi un bloki — ir mākslīgi akmeņi, kas.. cietināti autoklāvā.. Izrakt 117.

smilškrāsa, -as, s. *Gaiši brūna krāsa ar dzeltenīgu niansi; smilšu krāsa.* Smilškrāsas audums. Smilškrāsas platmale. □ Vestes mugurpuses.. gludo maliņu ada ar tumši brūno dziju, bet stāvu — ar smilškrāsas dziju. PL Siev 83, 4, pielikumā. Cimdu uzsāk ar 3 labiskām kārtām smilškrāsā. PL Siev 83, 10, pielikumā. ..viņai mugurā bija smilškrāsas kostīms.. Zigmonte 17, 67.

smilškūka, -as, s. *No smilšu mīklas gatavota kūka; smilšu kūka.*

smilšlapsene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Sarkanmelns plēvspārņu kārtas kukainis, kas parasti sastopams smilšainās vietās.*

smilšmāls, -a, v.; parasti vsk. *Vāji saistīts nogulumu iezis — smilts un māla sajaukums, kurā ir 10—30% māla daļiņu; zeme, augsne, kuras galvenā sastāvdaļa ir šis iezis.* Vieglais s. Smagais s. □ Pie labākajām republikas augsnēm pieder vāji podzolētās smilšmāla un mālsmilts augsnes.. Ģeogr 95. ..te guļ smilts, grants, dziļāk — smilšmāls. Zv 80, 14, 9. Egles.. aug bagātākās, labi drenētās smilšmāla un mālsmilts augsnēs. Birkmane 1, 12.

smilšot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Klāt ar smilšu kārtu.* S. veidnes.

smilšpapīrs, -a, v. *Papīrs, kam vienā pusē ir asu, sīkgraudainu abrazīvu kārta un ko lieto,*

piemēram, slīpēšanai, pulēšanai. □ Parketa grīdas virsmu .. nogludina ar smilšpapīru. Sterns 2, 211. Ja uz sienas, kas krāsota ar emulsijas krāsu, jālīmē tapetes, tad sienu var apstrādāt ar rupjāku smilšpapīru .. Lauku Dzīve 81, 6, 25. Plīts malas noberž spodras ar smalku smilšpapīru .. Pavāru gr 39.

smilšstrūklas, ģen., nelok.; tehn. *Tāds, kas rada smilšu strūklu (par iekārtu, ierīci u. tml.); tāds, kurā izmanto smilšu strūklu (par darbību, procesu).* S. mašīna. S. aparāts. S. tīrīšana.

smilšstrūklot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; tehn. *Apstrādāt ar smilšu strūklu.* S. fasādi.

smilšvabole, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Skrejvaboļu dzimtas kukainis, kas parasti sastopams smilšainās vietās.* □ Pusdienas tveicē skraida krāšņās smilšvaboles .. D kal 71, 106.

smilšzeme, -es, s.; parasti vsk. *Smilšaina zeme, augsne.* □ Dole ir Daugavas lielākā sala. .. Salas pamatni veido dolomīta ieži, kurus sedz samērā plāna smilšzemes kārta. Zv 78, 10, 33.

smiltaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Smiltājs.* □ Kuršu kāpās .. stāda kārklus un citus augus, kas nostiprina smiltaini. Cīņa 80, 289, 3. // poēt. *Kapsēta; arī kaps.* □ Juris Blaus .. nodzīvo ilgu mūžu un mirst 1968. gadā, aiznesot smiltainē daudz vērtīgu atmiņu. J Plotnieks 11, 16. Tā savādi iekārtojies — sievas gandrīz vienmēr ir tās, kas aizvada vīrus smiltainē. Zigmonte 15, 154. .. Aiziet mūsu māmuliņa Dzimtās zemes smiltainē. Auziņš 9, 54.

smiltājs, -a, v. *Apvidus, zemes gabals u. tml., kam ir raksturīga smilšaina augsne.* Paugurains s. Smiltāju apmežošana. □ Priedes aug galvenokārt sausajos smiltājos .. Goba 5, 21. Virši spēj augt visliesākajos smiltājos, kur neaug nekas cits. PL Siev 85, 6, 17. .. daudz darīts .. smiltāju apzaļošanā, mežu stādīšanā. Ģeogr 5. // poēt. *Kapsēta; arī kaps.* □ Kapteinis Laimonis Kalniņš uzsāka savu pēdējo gaitu uz dzimtenes smiltāju .. Talcis 7, 302. Apbrīnas cienīga .. ģimenē bijusi vecmāmiņa — Arvīda māte. Nu jau smiltājā apguldīta .. Sk Ģ 84, 6, 16.

smiltene[1], -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Zaļgandzeltena ēdamā lapiņu sēne, kas aug vēlā rudenī sausos skujkoku mežos.* □ .. indīgās mušmires var ļoti viegli sajaukt ar .. smilteni .. un bērzlapēm .., kas bieži vien aug kopā ar mušmirēm. Ves 62, 8, 27.

smiltene[2], -es, dsk. ģen. -ņu, s.; reti. *Smiltājs.* □ Pār smilteni .. pāršāvās divas bezdelīgas, jautri čivinādamas .. Sudrabu E 3, 172.

smiltis, smilšu, vsk. smilts, smilts, s. *Irdens nogulumiezis, kas sastāv no atsevišķiem minerālu graudiem, daļēji no iežu, gliemežvāku atlūzām, diatomeju atliekām; augsne, kuras sastāvā pārsvarā ir šis iezis.* Rupjas smiltis. Putekļu smiltis. Smalkas smiltis. Kāpu smiltis. Jūras smiltis. Upju smiltis. Deltu smiltis. Būvniecības smiltis. Stikla smiltis. Veidņu smiltis. Plūstošās smiltis. Ceļojošās smiltis. Smilšu grauds. Smilšu sēklis. Smilšu grēda. Smilšu vētra. Smilšu strūkla. Smilšu skalotājs. Kvarca smiltis — *smiltis, kas ir sevišķi bagātas ar kvarcu.* Zelta smiltis — *zelts sīku graudiņu veidā.* Smilts (arī smilšu) augsne (arī zeme) — *smilšaina augsne.* Smilšu pulkstenis — *pulkstenis, ar kuru mērī laiku pēc izbirušo smilšu daudzuma.* Smilšu kaste — *ar sānu malām norobežots veidojums (uz zemes) smilšu ievietošanai bērnu rotaļām.* Smilšu krāsa — *gaiši brūna krāsa ar dzeltenīgu niansi; smilškrāsa.* Smilšu kopiņa (retāk kopa) — *virs apbedījuma vietas uzbērts zemes paaugstinājums.* Smilšu (biežāk kapu) kalniņš (retāk kalns) poēt. — *kapsēta; arī kaps.* (Lai viņam) vieglas smiltis! — *saka, apbedījot mirušo, arī pieminot to.* □ Lielāko Piejūras zemienes līdzeno daļu sedz bieza smilts kārta. Ģeogr 145. .. krasta smiltīs izvilktas gulēja mazas zvejnieku laiviņas. Laicens I, 271. Reti kur aug tādi kartupeļi kā Vīndedžu smiltī — lieli, miltaini un apbrīnojami tīri. Ezera 8, 192. Parastais logu stikls ir kvarca smilšu, kaļķakmens un sodas sakausējums. Zin T 77, 8, 30. Mālsmilts un smilts augšņu dabiskā auglība nav tik laba kā māla augsnēm .. Ģeogr 100. .. viņa uz palodzes nolika smilšu pulksteni, kurā smiltis pārbira piecās minūtēs. Birze 8, 69. Dārzā ir liela, balta smilšu kaste, kur dienā rotaļājas bērni. Klīvers 3, 52. .. berete tamborēta no .. tumšas smilšu un gaišas smilšu krāsas dzijas. PL Siev 78, 2, pielikumā. .. cikus viņš nebija redzējis .. aizvedam smilšu kalniņā. Birznieks-Upītis 1, 6. Tavs tēvs bija īsts godavīrs, lai viņam vieglas smiltis. Dinere 10, 77. ◇ Dibināt uz smiltīm — *iecerēt bez reāla pamata.* □ «Bet, ja tu esi atnācis izostīt manu noskaņojumu, tad tavas cerības uz smiltīm dibinātas, — otrreiz es vairs neuzkodīšos uz tava āķa.» Lācis 12, 179. ◇ Kaisīt smiltis acīs — *mānīt, maldināt.* □ Eberhardīne: Arī jums tā smiltis kaisījusi acīs, kā mums visiem. Sakiet labāk man paldies, ka jums pie laika atdaru acis, lai šī čūska .. jūs nedabū vēl vairāk pievilt. Aspazija 3, 271. ◇ (Aiz)tek kā smiltis caur pirkstiem — *saka, ja (kas, parasti nauda) viegli tiek izdots.* ◇ Smiltis birst sar. — *saka par vecu cilvēku, kam drīz jāmirst.* □ Ja sešdesmit gados neesi parūpējies par pēcnācējiem, kur tad tagad, kad smiltis birst .. Līvs 4, 66. // ģen.: smilts, arī smilšu, adj. nozīmē. *Tāds, kas parasti aug smilšainās augsnēs (par augiem, to sugām).* Smilts vīķis. Smilšu kārkls. Smilšu ērkšķis — *smiltsērkšķis.* □ Smilšainos priežu mežos sastop smilts neļķes .. ar baltiem, stipri smaržīgiem ziediem. Galenieks 2, 332. Amerikas smilšu ķirsis .. ir 1—2 m augsts krūms, izturīgs salā .. Sudrabs 1, 121. Salas smailē sakuplojuši alkšņu, krūkļu un smilšu ērkšķu puduri .. Bendrupe 2, 60. // ģen.: smilšu, adj. nozīmē. *Tāds, kas parasti ir sastopams smiltājos, smilšainās vietās (par savvaļas dzīvniekiem, to sugām).* Zilganais smilšu smecernieks. □ Jūrmalas kāpu rajonā .. pa retam var ieraudzīt smilšu krupi, kas garumā sasniedz 8 centimetrus. Kļava 3, 11. Smilšu tārtiņš ligzdu taisa upju un ezeru akmeņainos krastos un saliņās. K Grigulis 5, 83. // ģen.: smilšu, adj. nozīmē; pārn. *Irdens, trausls (par cepumiem, kūkām, tortēm).* Smilšu kūka.

Smilšu torte. Smilšu (arī sviesta) mīkla — *no kviešu miltiem, sviesta, cukura, olām gatavota mīkla īrdenu, trauslu izstrādājumu izgatavošanai.* □ Zaļos zirnīšus .. var pasniegt ieliktus groziņos, kas cepti no smilšu mīklas .. Ēd gat 200.

smiltsērkšķis, -ķa, v. *Neliels dīvmāju koks vai krūms ar ērkšķainiem zariem, lancetiskām, sudrabainām lapām un sīkiem oranži dzelteniem augļiem — kauleņiem.* Smiltsērkšķu eļļa. □ Smiltsērkšķis zied aprīlī un maijā, lapām plaukstot. Ves 78, 10, 10. Smiltsērkšķa augļus, kuri bagāti ar C vitamīnu un karotīnu, var sagatavot ziemai .. Ves 76, 4, 28.

smiltszeme, -es, s.; parasti vsk. *Smilšaina augsne.* □ Šejienes smiltszemē vislabāk padodas runkuļi. Ciņa 84, 119, 1. Vai bija viegli vai grūti augt Šajā smiltszemē liesā, Ne jau kokam par savu mūžu spriest .. Lisovska 3, 108.

smiļģis, -ģa, v. *Svilpis.* □ .. osī salaidušies tūļīgie smiļģi un mielojas ar tā sēklām. D kal 65, 58. Vēl nebija novākti linsēklu zārdi no laukmalām, kad pie tiem parādījās rudens ziņneši — sarkanie smiļģi — un žēli svilpoja. Lit M 68, 13, 16.

smīnēt, smīnu, smīni, smīn, pag. smīnēju; intrans. *Radīt sejas daļās (lūpās, vaigos) smaidam līdzīgas kustības, izteiksmi, ko izraisa nicinoša, noraidoša attieksme pret ko.* □ «Kas nu par orķestri! Kapu muzikanti!» smīnēja Viktors Klētnieks. Kaldupe 13, 228. Emīlija Rone, indīgi smīnēdama, jau vēra vaļā muti, lai pasacītu kaut ko ārkārtīgi spīvu un iznīcinošu .. Vāczemnieks 6, 19. .. Andrs, ļauni smīnēdams, skatījās, kā kājas viņam [priekšstrādniekam] reizēm saļodzījās .. Upīts 4, 103. pārn. Krekla aproce, vaļā pavērusies, nekaunīgi smīnēja. Vāczemnieks 4, 9. pārn. «Ak, tu!» sirdījās Skrabis, pamanīdams jaunu robu apmetumā, caur kuru skaliņu režģis smīnēdams rādīja savus retos zobus .. Birze 1, 73. // *Viegli smaidīt.* □ Oļiņš bez cepures, ļoti laipni smīnēdams un neveikli nolocīdamies, steidzās [mērniekiem] pretī .. Kaudzītes 1a, 147. Andrs atlaidās garšļauku, aizvēra acis, smīnēja un gulēja tā labu brīdi. Saulīte .. skūpstīja puiša ziedošos vaigus un susināja viņa valgo, balto pieri. Blaumanis 6, 256. Smīnēja anekdotes stāstītājs, un smējās klausītāji. Lāms 1, 30. // *Būt tādam, kura izteiksme ir saistīta ar smīnu (parasti par seju, lūpām, acīm).* □ Šī seja nekad nesmīnēja — ne ļauni, dzēlīgi, ne pauzdama pārākuma apziņu .. Lubējs 1, 30. Galiņam [puisim] acis smīnēja. Upīts 4, 211. // *Izturēties zobgalīgi, ironiski, nievīgi (pret ko).* □ Ja par .. kūtsmēslu transportiera pirmajiem .. izmēģinājumiem .. daži neticīgi vērotāji no malas vēl vieglītiņām smīnēja, tad tagad šīs šaubas jau izgaisušas. Lit M 58, 31, 3. Made klusībā par Līzi nedaudz smīnēja .. Mauliņš 2, 45.

smīnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smīnīgi.** *Tāds, kas smīn; tāds, kas bieži mēdz smīnēt; arī zobgalīgs, ironisks, nievīgs.* □ .. smīnīgs stūrmanis ar acīs ierakstītu nekaunību sacīja, ka kailas astes, bez šaubām, varot nepatikt, tomēr žurku klātbūtne [uz kuģa] esot laba zīme .. Skujiņš 14, 115. // *Tāds, kurā izpaužas zobgalība, ironiskums, nievīgums.* □ Meitenes smīnīgi noskatās, kā Rūdis nikni spārdās pa vagām, bet neviena pamesta kartupeļa nevar atrast. Indrāne 2, 332. .. gājēji likās smīnīgi nopētām manas drēbes, kas no ilgās glabāšanas bija saburzījušās un izskatījās kā aizlienētas. Lapsa 6, 220. «Nolūko tikai labi naudīgu vīru, tad varēsi nestrādāt,» tante smīnīgi saka .. Zigmonte 4, 39. // *Tāds, kura izteiksme ir saistīta ar smīnu (parasti par seju, lūpām, acīm).* □ Samulsis puisis skatījās tēvoča smīnīgajā sejā .. Dripe 2, 34. Piere bija augsta, domīga, bet lūpas sakniebtas kā lepnā, kā smīnīgā vaibstā. Birze 3, 8.

smīns, -a, v. *Smaidam līdzīgs sejas daļu (lūpu, vaigu) kustību kopums, raksturīga izteiksme, ko izraisa nicinoša, noraidoša attieksme pret ko.* □ «Vai tad šinī pasaulē kaut kas ir saprotams un loģisks?» viņa šaurās lūpas .. savilkās greizā smīnā. Birze 5, 97. .. man sametas kauns par Induli, par viņa nelāgo pārākuma smīnu, ar kādu viņš klausās meitenītes naivajos, nopietnajos vārdos. Ezera 11, 38. No viena nelaikā šķiebta smīna Otra acīs izdzisa smaids. A Skalbe 9, 42. // *Viegls smaids* □ Jautrs smīns krēšļojās ap Varpoga lūpām. Zeiboltu J IV, 82. Viegls sveiciens Batildei, uztraukts, bet šķelmīgs smīns .. Liepa 1, 118.

smiņķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Krāsot ar kosmētikas līdzekļiem.* □ Arturs sēdēja kopā ar .. pavisam jauniņu, uzkrītoši smiņķētu tumšmati .. Cīrulis 5, 146.

smiņķēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag -ējos; refl.; sar. *Krāsoties ar kosmētikas līdzekļiem.* □ Viesnīcas logos otrā stāvā .. stāvēja trīs miegaini korporeļi un dažas smiņķējušās «dāmas». Austriņš 2, 92. Sezona [teātrī] sākās, un jau pēc pāris dienām mani burtiski izgrūda uz skatuves .. Grimēties jeb, kā toreiz teica, smiņķēties nepratu .. Dzene 1, 17.

smiņķis, -ķa, v.; sar. *Kosmētikas līdzeklis, kas satur krāsvielas.* □ .. Sproģis .. nebija sieviešu kosmētikas ienaidnieks, ja vien aiz smiņķa un pomādes, pūdera un tušas .. vēl varēja jaust dzīvas sievietes miesu .. Ezera 14, 196. Vientuļa, pamesta viņa neglābjami noveco — ne ar kādu smiņķi vairs nepieziest dziļās grumbas .. Dzene 3, 178.

smirddziedzeri, -u, vsk. smirddziedzeris, -ra, v. *Smarždziedzeri, kas izdala smirdīgu sekrētu.* □ .. blaktis apkārtējā vidē ir labi ieraugāmas, bet to smirddziedzeri brīdina un atbaida putnus un citus ienaidniekus. Rupais 1, 45.

smirdeklis, -ļa, v.; **smirdekle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Tas (tāds), kas smird.* □ Ģipša ķīmiskās sadales rezultātā rodas smirdeklis — sēra gāze. Lit M 84, 31, 5. .. citas smakas kautrīgi atkāpās, dodamas pelnītu godu reimatisma smirdeklim [medikamentam]. Zigmonte 17, 128.

smirdēt, smirdu, smirdi, smird, pag. smirdēju (3. pers. arī smirda, 1. konj.); intrans. *Radīt smaku, būt tādam, no kā izplatās smaka.* □ Te [fabrikā] saveda smirdošus kaulus, kurus pārstrādāja par smirdošiem mēsliem. J Kalniņš 3, 189. No plīts veļas zili dūmi un smird pēc de-

guma. Gaļa uz pannas pārvērtusies oglē. Ērgle 1, 307. «Kā tu vari mani tādu... pēc kūts smirdu.» Svīre 3, 216. ◇ Nauda nesmird sar. — *saka, krājot, izmantojot negodīgi iegūtu naudu.* □ «..bagātnieki, kas kara un bēgļu laikā sarausuši savu turību, — vai kāds viņiem ir prasījis, kā tie pie mantas tikuši? Nauda nesmird, un neviens viņai nemeklē pirmsākumu.» Rozītis III, 344. // *Būt tādam, kur rodas, izplatās smaka (piemēram, par telpu, vietu, vidi).* □ ..nekā priecīga te [kaulu miltu fabrikā] nebija. Toties smirdēja visa apkārtne. Smirdēja asi, pretīgi, līdz nelabumam. J Kalniņš 3, 189. Sāji putekļi kož rīklē un acīs, gaiss pilns pernicas un terpentīna izgarojumu. Liekas, es nobeigšos vai zaudēšu prātu šai smirdošajā caurumā.. Talcis 5, 58.

smirdīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smirdīgi.** *Tāds, kas rada smaku, no kā izplatās smaka.* □ Bedre bija pieplūdusi ar dūmiem — bieziem, smacīgiem, smirdīgiem petrolejas dūmu mutuļiem.. Kaijaks 5, 42. Tundras klajā.. smirdīga ēsma un dzelzs slazdi gaidīja ciemos polārlapsas. Gūtmanis 2, 45. ..bruka viena no Vīskreļa visrūpīgāk celtajām cerību pilīm, kuras «būvdarbos» viņš bija iesaistījis pat visādi nepatīkamo, smirdīgo Sutku. Dzene 1, 29. // *Tāds, kur rodas, izplatās smaka (piemēram, par telpu, vietu, vidi).* S. gaitenis. S. pagalms. S. gaiss.

smirdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Pieļaut, arī panākt, būt par cēloni, ka (kas) smird.* S. petroleju. // intrans. □ ..nejauši uzgājusi [zēnam] taisni virsū — kā tad: sēž kaņepēs aiz kūts, smēķis rokā un smirdina! Ezera 17, 151.

smirdināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Smirdināt.* □ Ek, nevajadzēja gan laikam smirdināties ar lampu — neveselīga tā petrolejas būšana! Indrāne 6, 87.

smirdoņa, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Stipra smaka.* □ Agnese.. iekļuva tirgus burzmā. Viņu apņēma sapuvušu zivju smirdoņa. Sakse 6, 69. ..Brīviņu priekšstrādnieka tuvumā nezin no kurienes nāca deguta sīvā smirdoņa. Upīts 4, 267. Ložņāja pretīga smirdoņa, atkritumu vads šeit laikam nekad netika mazgāts. Purs 10, 9.

2. *Tas (tāds), kas stipri smird.* □ Laukums durvju priekšā bedrēm pāri ceļiem, zirgu mēsli un citāda smirdoņa veselām gubām, elpu rāva ciet. Upīts X, 724. Tu rokā paņēmi° tādu smirdoņu! ME III, 966.

smirds, -a, v.; vēst. *Zemnieks Krievzemē (no 9. līdz 14. gadsimtam).*

smirģelis, -ļa, v. **1.** *Smalkgraudains nogulumiezis, kurā korunda kristāli ir cieši saistīti ar citu minerālu (piemēram, magnetīta, vizlas) kristāliem.* □ No smirģeļa pulvera izgatavo mākslīgā smirģeļa slīpripas, kā arī smirģeļpapīru koka pulēšanai. Sterns 2, 47.

2. *Slīpēšanai, pulēšanai, asināšanai paredzēts materiāls, kas ir sacementēts, piemēram, no sasmalcināta granīta.* □ Slīpripa nepārtraukti dīca, smirģeļa asie graudi kopā ar dzirkstelēm šaltēm sitās uz augšu.. Bērce 3, 266. Dīvainā cirkstoņā ierēcās smirģeļi — tur virpotāji pieslīpēja griežņus.. Eglons 2, 220. Smirģeļi cirvju asināšanai nav lietojami, jo tie atlaidina asmeni. Indāns 1, 171.

smirģeļaudekls, -a, v. *Audums, kam vienā pusē ir asu, sīkgraudainu abrazīvu kārta un ko lieto, piemēram, slīpēšanai, pulēšanai; smilšaudekls.*

smirģeļpapīrs, -a, v. *Papīrs, kam vienā pusē ir asu, sīkgraudainu abrazīvu kārta un ko lieto, piemēram, slīpēšanai, pulēšanai; smilšpapīrs.*

smīte, -es, s.; parasti vsk.; tekst. *Līmviela šķēru diegu apstrādei, lai palielinātu to stiprību.*

smītējums, -a, v.; tekst. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s m ī t ē t.*

smītēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; tekst. *Apstrādāt ar smīti.*

smogs, -a, v. *Intensīvs lielu pilsētu un rūpniecības centru gaisa piesārņojums; dūmu, gāzu, miglas u. tml. kopums, kas veido šādu piesārņojumu.* □ Ilgstošais karstums, lielais gaisa mitrums, automašīnu izplūdes gāzes un saules gaisma, kā arī pilnīgais vēja trūkums — tas viss kopā izveidoja ļoti kaitīgu smogu.. Cīņa 70, 186, 3. Apmēram desmit reizes aizvadītajā gadā Tokijā tika izsludināta smoga trauksme. Elpošanai nederīgs gaiss bija aptvēris.. rajonus Tokijas rietumos. Ves 75, 4, 18.

smokings, -a, v. *Vīriešu svinību tērps — žakete ar dziļu izgriezumu priekšā un zīda audumu apšūtiem atlokiem.* □ Sešos Maurs sāka posties sarīkojumam. Kāds Viļņas ebrejs viņam bija uzšuvis kolosālu smokingu pēc jaunākajām Romas piegrieztnēm. Skujiņš 7, 99. Trīs melnos smokingos tērpti muzikanti nokāpa no estrādes un devās atpūsties. Birze 1, 160. Akots atvēra durvis, tērpies nevainojami šūtā smokingā. Kļava 1, 140.

smolts, -a, v. *Lašu mazuļu attīstības stadija, kad tie ir nobrieduši ceļojumam no upes uz jūru; šādu attīstības stadiju sasniedzis lašu mazulis.* □ ..zivju audzētavas sāka audzēt lašu mazuļus līdz smolta stadijai, tas ir, līdz tādam vecumam, kad lašu mazulis, ielaists upē, tūlīt dodas uz jūru.. D kal 73, 74. ..visus Tomes zivjaudzētavas Daugavā izlaistos smoltus iezīmē — nogriež tiem tauku spuru. Rīgas B 76, 223, 5.

smūdzis, -dža, v.; apv. **1.** *Mūdzis (1).* □ ..sviedros izsutušās miesas knīdīja [kņudināja] netīrumi un smūdži. Kadiķis-Groznijs 1, 77. sal. ..Trakas nāves trauksmes skauts, Vilciens — klūp un zveļas. Tā kā smūdzis, izkapts pļauts, Pušu pārcirsts, nāvei ļauts, — Kūleņodams veļas. M Rudzītis 2, 95.

2. *Mūdzis (2).* □ Tas bija piedalījies.. cīņās pret muižnieku miesassargiem, dragūniem un visādiem smūdžiem. Laicens 1, 50. «Nekur nemuksi, pilsētas smūdzi!» viņš runāja stīvu mēli. «Nu reiz tu man dabūsi.» Dripe 2, 127.

smuidrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smuidri.** *Slaids, stalts, arī lokans, vingrs (par cilvēku, tā augumu).* □ Bet Ilga dejoja, smuidrs jauneklis to vadīja cauri drūzmai.. Vilks 5, 119. Askoldam pa priekšu iet jauniešu pāris, puisis un meitene.., kuru smuidrie, tieviņie stāvi parē-

gojas te skaidrāk, te blāvāk cauri sniega smalknei .. Ezera 13, 75. Es savā astoņpadsmit gadu vecajā, smuidri lokanajā augumā .. jutu neaprakstāmu vieglumu .. Zālīte 5, 76. // *Slaids, garš, arī lokans (par augiem, parasti kokiem, to daļām); tāds, kur aug slaidi, gari, arī lokani koki (piemēram, par mežu).* □ Bērzi smuidri — vai spēka tiem trūkst! — Galotnes debesīs ieaug. Purvs 4, 26. Augsti kalni, ošu celmi, Smuidras auga atvasītes .. DV 288. Smuidra birztaliņa klusi žūžo Gaujas līča pļavā .. Pēlmanis 2, 9. // *Slaids, garš (par priekšmetiem).* □ Plašais, gaišais [pils] vestibils atbalstīts smuidriem stabiem .. Upīts 18, 125. Citas dienas rītā viņš, ar smuidru rīksti apbruņojies, dzina svešās govis svešajās ganībās viens. Mauliņš 6, 38.

smuidrums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s m u i d r s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Klusībā lādēju savu pārāk lielo, bet vēl zēniski pastūraino augumu, jo man trūka Edvarda smuidruma un veiklības. Ezera 11, 19. .. sava novada bērzu smuidrumu [dzejnieks] iedziedājis Krievijas mākslā. Viese 4, 113.

smuks, -ais; s. -a, -ā; apst. **smuki;** sar. *Glīts; skaists.* □ Nelabais, kas to tā iekārtojis, ka tiem babulniekiem, tiem ubagiem, vienmēr tās smukās meitas ... Saimnieku dēlus dulnus pataisīja .. Upīts 4, 119. «Kādu skaņdarbu jūs vēlētos?» jautā diriģents. — «Es nezinu ...» Ilga samulst. «Tādu smuku.» Svīre 3, 177. «Pie mums jau nāca daudzi kungi, tāpat kā jūs, prokurora kungs. Un nav smuki, ka jūs par viesmīlību tā atmaksājat.» Zālīte 5, 348. // *Tāds, kam ir samērā liela skaitliskā vērtība (parasti par naudas summu, algu u. tml.).* Smuka (arī glīta, laba) nauda (arī naudiņa) — *samērā liela naudas summa.* □ «.. naudas kurss kritīsies, un visi, kas no valsts aizņēmušies, smuki nopelnīs, bet mēs paliksim tukšā.» Rozītis 1, 8. Igauņu Jonis bija taupīgs puisis no mazatnes, un viņa iekrātais grasis kopā ar Līzes krājumiņu iztaisīja jau smuku naudiņu, tā tuvu pie trīs simti rubļiem. Zeiboltu J III, 74.

smukums, -a, v.; parasti vsk.; sar. *Glītums; skaistums.* □ «Es tik nekādi nevaru iedomāties, kāds viņš [znots] būs. Inese gan saka, ka esot jau dikti smuks.» — «Kāda tam smukumam šodien cena!» Jānis nicīgi saviebās. Lukjanskis 5, 150. «Vīri kā ozoli, bet galviņas, izrādās, smukumam vien!» Kaspars šķendējas. Svīre 3, 22. «Mūsu laikos kuģiem skursteņus būvē vairāk smukuma pēc,» Kubrekts smaidīdams paskaidro. Grīva 8, 146.

smulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Padarīt netīru; traipīt.* □ Smulē savas villainītes. ME III, 969.

smulēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. *Padarīt sevi netīru; traipīties.*

smulgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **smulgi;** pareti. *Melnīgsnējs.* □ .. es vēroju smulgās dienvidnieces un kavēju sevi, salīdzinādams viņas ar mūsu ziemeļu meitām. Ezeriņš 1, 154. .. mati viņam bija pavisam melni un arī seja tāda smulga, it kā caurām dienām saulē vien stāvētu. Zigmonte 12, 368.

smulis, -ļa, v.; **smule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar.; niev. *Netīrīgs cilvēks; arī nevīža.* □ «Kas par talantu vēl dīglī! Vediet šo skrandaini uz manu pili .. Šis smulis dienās kļūs mūsu tautas lepnums!» Salenieks 7, 25. Smulis paliek smulis, mazgā, cik gribi! ME III, 969.

smurgāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; sar. *Padarīt netīru; traipīt.*

smurgāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl.; sar. *Padarīt sevi netīru; traipīties.*

smurgulis, -ļa, v.; **smurgule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar.; niev. **1.** *Pusaudzis; arī ļoti jauns cilvēks.* □ .. klasē divi vai trīs zēni pastāvīgi skaitījās viņā iemīlējušies (kaut arī par tādiem smurguļiem un zīdaiņiem viņa nedeva ne pieci!). Ezera 14, 32. «Es esmu kameras vecākais,» Minglers saslējās. «Jūs, tādi smurguļi, vēl staigājat slapjiem deguniem, kad es jau sēdēju [cietumā].» Lācis 10, 117.

2. *Netīrīgs cilvēks; arī nevīža.* □ Un mašīna Robim [šoferim] iet kā puķe — ziema vai vasara. Nav vis kā dažam smurgulim, kas nezin, vai galā aizbrauks, vai kūkos grāvmalā. Dripe 2, 66.

snaicīt, snaiku, snaiki, snaika, pag. snaicīju; trans.; pareti. *Snaikstīt.* □ Kā savairojušās tādas sievietes .., kuras snaika savu roku uz glāzītes pusi! Lauku Dzīve 85, 1, 25. pārn. .. tarkšķināja patšautenes, aprautu rēcienu izgrūda ātršāvējs .. Staru pirkstus snaicīja spīdošo ložu svītras. Lāms 5, 31.

snaicīties, snaikos, snaikies, snaikās, pag. snaicījos; refl.; pareti. *Snaikstīties.* □ .. mazā bieži tipināja uz durvju pusi, nesaprašanā snaicījās pēc kliņķa, kura tur nebija .. Bīrze 3, 112. Zirgs tagad, nemākulīgi piesiets, snaicījās pēc dažiem āboliņa atāla ziediem .. Zigmonte 16, 75.

snaikstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Vairākkārt stiept (piemēram, roku, kaklu), parasti, lai ko aizsniegtu, satvertu, saskatītu.* S. roku pēc grāmatām. □ Rindā pie biļešu lodziņa Mišels .. snaiksta kaklu un skatās pāri drūzmai, kad ieradīsies Rihards vai Nelda .. Indrāne 6, 226. Vissīvākās pretinieces allaž bijušas [govis] Zemene un Piektaļa — kā tad! — arī šodien viņas kaklus vien snaikstīja un ragi raudzīja nokļūt kopā. J Kalniņš 10, 178. .. lauku ļaudis nepārsteidz šo cēlo putnu [stārķu] varžu kāre, kas liek tiem knābjus snaikstīt vai dažus metrus aiz izkapts nopļautā vāla. Cīņa 82, 161, 1. Krabji — miljons krabju, snaikstīdami spīles, Viļņos smalsta mēnesnīcu, smeļ un neizsmeļ ... Bendrupe 3, 53.

snaikstīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Vairākkārt stiepties, sniegties, parasti, lai ko aizsniegtu, satvertu, saskatītu.* □ .. vecākie mežinieki .. tā vien snaikstījās, galvas uz stacijas pusi grozīdami, vai kaut kur starp priedēm neatspīdēs Lisijas zaļi dzeltenais lakats. Kaldupe 13, 128. .. ratos iejūgts, pēc asās meža zāles snaikstījās zirgs. Spāre 5, 160. pārn. «Gar Krievzemes kņazu valdījumiem viņi [vācu bruņinieki] gan snaikstās, bet tikt tajos — tur Rīgas rīmām par īsiem pirksti.» Niedre 15, 6. pārn. Vienīgi pavirši nopļautajā grāvmalē

snaikstījās bālasinīgi facēliju stiebri .. Ezera 7, 237. pārn. Logā snaikstās vācu automāta stobrs. Jansons 5, 184. // *Vairākkārt tikt stieptam, parasti, lai ko aizsniegtu, satvertu, saskatītu (piemēram, par roku, kaklu).* □ Kamēr viena roka turas pie laivas malas, otra snaikstās ap meldriem. Delle 2, 5. Istabā bija ienākusi gadus desmit veca meitenīte .. Viņai aiz muguras no priekšnama snaikstījās vēl dažas bērnu galviņas. Kar 57, 2, 73. .. pie logiem snaikstījās ziņkārīgu sieviešu sejas. Sakse 7, 442.

snaiperis, -ra, v.; **snaipere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Īpaši apmācīts karavīrs, kas ar precīzu šāvienu iznīcina pretinieka karavīrus, kā arī, šaujot ar trasējošām lodēm, norāda mērķus artilērijai.* □ Pienāca diena, kad divīzija atkal posās uz pirmajām līnijām. Mēs ar saviem komandieriem steidzāmies organizēt snaiperu kursu pārbaudes mācības. Grīva 8, 64. .. Daina pārnāca .. uz rotu par snaiperi un pirmajā dienā nošāva divus vāciešus. Grants 3, 60. // *Sportists, kas specializējies šaušanas sportā.* □ Visagrāk ceļā pēc medaļām dosies biatlonisti. 10 km slēpojošajiem snaiperiem ir sprinta distance .. Rīgas B 84, 36, 7. .. sacensībās šaušanā pa Skrejošo mežacūku 60 šāvienos augstu meistarību rādīja Rīgas .. snaiperis .. Sports 86, 71, 3. // pārn. *Sporta spēles dalībnieks, kas precīzi raida bumbu, ripu.* □ .. viņi [basketbolisti] neļauj amerikāņiem «apšaudīt» grozu no vidējas un tālas distances, sedz viņu snaiperus ar individuālo presingu .. Pad J 63, 98, 3.

snāt, snāju, snāj, snāj, pag. snāju; intrans.; sar. *Steidzīgi iet, nākt.* □ No šīs vietas līdz mājai atlika ko snāt minūtes desmit. Skujiņš 10, 20. .. Zupuriene no paša rīta snāj pāri pagalmam uz sarkano māju pie mums. Indrāne 7, 54. «.. Sīlēns [saimnieks] arī par velti ik svētdienas šurp nesnāj — saimniecību sakās pārraugot, bet saimniecē raugās.» Blaumanis IIa, 186.

snātene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; etn. *Linu plecu lakats, arī, parasti linu, seģene.* □ Pie goda tērpiem [Zieme]vidzemē] nēsāja .. linu snātenes .. PL Siev 83, 11, pielikumā. Snāteni var segt arī gareniski pārlocītu. PL Siev 83, 7, pielikumā.

snauda, -as, s., retāk **snauds,** -a, v. *Nedziļš, parasti īslaicīgs, miegs; pārejas stāvoklis starp nomodu un miegu.* Laisties snaudā. □ Vesela cilvēka miegs .. attīstās no snaudas līdz dziļa miega stāvoklim. Zin T 79, 2, 27. Tā viņš sēdēja ilgi, brīžiem iegrimdams trauslā, satrauktā snaudā, lāgiem pamozdamies un nevarēdams apjaust, kur atrodas un kas ar viņu notiek. Lācis 8, 427. Drīz acis miegā veras, tad atkal atveras, lai slēgtos saldās snaudās. Sudrabu E 3, 49. Es katru brīdi trūkos no snauda augšā, un brauciens šķita akls un bez gala. J Kalniņš 10, 271. pārn. Lai tos tumšos tūkstošus pamodinātu no snaudas, vajadzīga literatūra, nelegāla literatūra — nevis divdesmit, bet divi tūkstoši eksemplāros. Upīts XII, 989. // pārn. *Miers, klusums (piemēram, apkārtnē, dabā).* □ Valmiera trūkās no vasarīgās snaudas, jo pa visiem lielceļiem plūda iekšā laucinieku pajūgi, kas ieveda skolēnus. Rozītis 2, 30. Liekas, nekas — ne kara vētras, ne jauncelsmes darba nemiers nav spējis iztraucēt Līvsalas svētdienīgo snaudu. Vāczemnieks 6, 9.

snaudiens, -a, v. *Nedziļš, parasti īslaicīgs, miegs; pārejas stāvoklis starp nomodu un miegu; snauda.* □ Domas kļuva saraustītas un gurdenas, uzmācās snaudiens ... Kaijaks 5, 42. «Man snaudiens uznāca,» meita taisnojās. — «Jā ... Laikam lietus, vai, būs,» māte piekrita. Zigmonte 16, 340. sal. «Ko?» Ferdinands pamodās it kā no snaudiena. Līvs 2, 42.

snauds. *Sk.* snauda.

snaudulība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → snaudulīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; arī miegainība (1).* □ Modris pavēra acis, pablisināja uz aizas pusi, un pēkšņi visa viņa snaudulība izkūpēja kā dūmi. Vāczemnieks 6, 263. .. mums visiem rīta dzestrumā bija uznācis neliels nogurums un snaudulība. E Arājs 1, 22.

2. *Vispārināta īpašība → snaudulīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Pircēji bieži vien iedomājas, ka preču fondu sadale .. rajonā ir atkarīga no šī rajona .. darbinieku aktivitātes vai snaudulības. Zv 85, 12, 6.

snaudulīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **snaudulīgi. 1.** *Tāds, kam nāk snauda; tāds, kas bieži snauž; arī miegains (1).* □ Arī snaudulīgais večuks purpināja bārdā: «Nu, nu, kas tad nu?» Vāczemnieks 6, 36. «Klausies, .. mēs taču stāvam uz vietas! Slinki tavi ratu vilcēji, un tu pati tāda snaudulīga.» Kaldupe 10, 15. // pārn. *Tāds, kur ir miers, klusums (piemēram, par apkārtni, dabu).* □ .. ieradāmies kādā Jūrmalas pilsētas pagaidām vēl klusā, pavasarīgi snaudulīgā nomalē. J Plotnieks 6, 54. Ilga pazīst šo snaudulīgo Lielupes piekrastes pilsētu .. Jelgavā [pirms kara] ir iemiesots miers un klusums .. Zigmonte 1, 283. .. [pazaudētais] sainītis dus pie kādas snaudulīgas mājas palieveņa. Brigadere 2, 517.

2. *Neizdarīgs, neaktīvs; tāds, kam trūkst iniciatīvas.* □ .. mūciet, snaudulīgie kājāmgājēji! Te drāžas jaunā moto cilts. Liesma 72, 1, 8. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ .. viņai še [laukos] daudz kas nepatiks. Primitīvās akas, .. nenokārtotie pārtikas jautājumi un snaudulīgais kluba darbs. Niedre 5, 22.

snaudulīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → snaudulīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; arī miegainums (1); snaudulība (1).* Ceļinieka s.

2. *Vispārināta īpašība → snaudulīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; snaudulība (2).*

snaudulis, -ļa, v.; **snaudule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar. **1.** *Cilvēks, kam nāk snauda; cilvēks, kas bieži snauž; miegains cilvēks.* □ Mežulis [audzēknis] piezīmi nebija pelnījis vairāk kā tie snauduļi no pēdējiem soliem. Dripe 3, 21. «Ko?» snaudulis ieņurdējās. «Kas ir?» Vāczemnieks 5, 106. Kas kait tautu snaudulei nesēdēt kamanās? ME III, 973. pārn. Pededze — īsta snaudule — gulēja zem ledus nekustēdamās. J Plotnieks 9, 69.

2. *Neizdarīgs, neaktīvs cilvēks; cilvēks, kam trūkst iniciatīvas.* □ Pavisam neapmierinoši

strādā mūsu apgādnieki. Pat jūlijā un augustā nesaņēmām svaigus dārzeņus. Snauduļi jāsauc pie kārtības. Cīņa 63, 245, 2.

snauduļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Vairākkārt iesnausties un atmosties; arī snaust.* □ Anna un Liene ar visām drēbēm atkritušas gultā un snauduļo. Indrāne 2, 275. Daudzi jaunie strādnieki .. gāja uz skolu reti un vairāk snauduļoja nekā klausījās. Lielais 4, 13. Suns šajās dzīru dienās pārpārēm pieēdies, tāpēc tagad tāds miermīlīgi miegains snauduļo pagaldē. Avotiņa 7, 89. pārn. Dusmas, .. ieperinājušās pakrūtē, snauduļoja tramīgā nomiedzī, mokot ķermeni un domas. PL Siev 79, 11, 12. pārn. Zviln vecais Celms, pa pusei iemidzis .. Tā snauduļo viņš gadu desmitiem .. Muižnieks 2, 22. pārn. .. ābeļdārza labajā stūrī, ieslēpusies aiz kupliem serinkiem, snauduļoja klēts. Purs 4, 36.

snaust, snaužu, snaud, snauž, pag. snaudu; intrans. *Atrasties nedziļā, parasti īslaicīgā, miegā; atrasties pārejas stāvoklī starp nomodu un miegu.* □ Oskars, pagājušo nakti negulējis, snauda, pusmiegā atrūkdams pa kādam vārdam. Lācis 4, 401. Varbūt esmu ilgi gulējis .., varbūt esmu snaudis īsu brīdi — es nezinu .. Kaijaks 6, 112. Mutriķiene stāv, pret durvju stenderi atspiedusies, runā nesteidzīgi, un brīžam viņai acis veras snaudā ciet. Viņa tā mēdza darīt — ar cilvēkiem sarunājoties, pa brīdim snaust. J Kalniņš 10, 321. pārn. Vēl saule snauž. Kurcijs 5, 300. // trans. □ pārn. Abi skatījās pāri zālājam uz mežu, kurš snauda dienvidu, tāpat kā visa sanatorija. Birze 5, 160. // pārn. *Būt neizdarīgam, neaktīvam; būt tādam, kam trūkst iniciatīvas.* □ Ja valdības iestādes līdz šim varbūt snaudušas, uz priekšu tās vairs nesnaudīs ... Griezīgi viņas spers soļus pret šo [jaunlatviešu] kustību un viņu iznīcinās ar visiem pamatiem. A Deglavs 1, 86. Arvīds nesnauda. Viņš ieradās te vienā, te otrā kolhozā, mudināja, pārliecināja, aģitēja. Jansons 2, 109. // pārn. *Būt klusam (bez darba trokšņa, satiksmes kustības u. tml.) — piemēram, par apdzīvotu vietu.* □ .. smilšainās ieliņas sedz asfalts, joņo mašīnas un trolejbusi, un kādreiz snaudošajā nostūrī gluži kā tanks ielauzies pilsētas troksnis un ritms. Lukjanskis 4, 16. .. uz vieniem sāniem nošķiebusies, zem nosūnojuša skaidu jumta snauda veca rija. Vilks 7, 204. // pārn. *Būt mierīgam, klusam, būt tādam, kurā nav pārmaiņu (par parādībām dabā).* □ .. rietumos snauž smagi, gandrīz melni padebeši. Ezera 11, 14. Klusa un rāma zem ledus snauda upe. Avotiņa, Slisers 1, 195. // pārn. *Būt neatklātam, neapzinātam, neizpaustam (piemēram, par spējām, īpašībām, uzskatiem).* □ .. viņa krūtīs snauda .. drosme uz lieliem darbiem .. A Deglavs 1, 309. Talanti, talanti — sākumā pat uzminēt grūti, kas tādā mazā pirmās vai otrās klases ķiparā snauž. Zv 67, 11, 13. Viņš ir dzejnieks, milzu nodomi snauž viņa smadzenēs. Upīts IV, 758. // pārn. *Atrasties (kur) un netikt (parasti ilgāku laiku) lietotam, izmantotam (par priekšmetiem).* □ Tur aizdurvē snauda krāsns slota, maizes lāpsta un skruķis [kruķis]. Maz viņiem darba .. Jaunsudrabiņš 1a, 8. Pie sienas pamesta ģitāra snauž, tās augumu sen neviens nenoglauž .. Čaklais 3, 41.

○ Snaudošais pumpurs bot. — *viens no pumpuriem, kuri paliek miera stāvoklī un izplaukst tikai tad, kad virs tiem esošie pumpuri vai galotnes pumpuri ir gājuši bojā.* □ Snaudošo pumpuru mūža ilgums ir atkarīgs no auga sugas un šķirnes. Sudrabs 1, 41.

snauža, ģen. -as, v. dat. -ām, s. dat. -ai, kopdz.; sar. **1.** *Snaudulis (1).* □ Mūsu kārtējie dežuranti ir spiesti izdomāt jaunus paņēmienus siltajos pēļos iestigušo dejotāju modināšanai. Auksts ūdens, sinepju tūbiņa, ar kuras saturu bagātīgi notriepj snaužas muti .. Pad J 70, 238, 5.

2. *Snaudulis (2).* □ «Mēs vēl arvien esam pārāk iecietīgi pret nevīžām, nemākuļiem un nolaidību. Tāds snauža, ja vien viņam būs labi papīri, desmit gadu vārīs ziepes.» Skujiņš 3, 173.

snidze, -es, s.; parasti vsk.; meteorol. *Sniega izkrišana no mākoņiem.* Noturīga s. Mainīga s. Snidzes blīvums.

sniedzamība, -as, s.; parasti vsk. *Attālums, kurā ir iespējama (kā, parasti ieroča, transportlīdzekļa) darbība.* □ Francijas kodolspēkos ietilpst .. kodolraķetes ar 3500 km sniedzamību. Rīgas B 83, 22, 6. .. Rietumeiropas valstīs .. paredzēts sākt izvietot jaunas amerikāņu vidējās sniedzamības kodolraķetes. Pad J 83, 67, 2.

sniedze, -es, dsk. ģen. -džu, s. **1.** *Zvirbuļveidīgo kārtas dziedātājputns ar vasarā brūnu, ziemā melnu mugurpuses apspalvojumu un ar baltu vēderpuses apspalvojumu.* □ Šodien es gaidu sniedzes, Sniedzes, kas lido sniegā. Kaldupe 11, 40. sal. Asaras meiča lej, Daiļa kā ziemas vidū sniedze .. A Skalbe 6, 132.

2. *Ezera salaka.* □ Mūsu republikas ezeros .. dzīvo .. repsis, ezera salaka (sniedze), līdaka .. Spuris 1, 59. Repši un sniedzes jeb ezeru salakas pārtiek galvenokārt no vēžveidīgajiem .. D kal 78, 104.

sniedziens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība* → *s n i e g t (1).* □ Uz rakstāmgalda .. rokas sniedziena attālumā spīdināja actiņu iekšējo sakaru pults. Lapsa 6, 53.

snieg-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar sniegu.* Sniegaizture. Sniegmērs. Sniegplate.

2. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība, pazīme ir saistīta ar sniegu.* Sniegcietīgs. Sniegizturīgs.

sniegaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Sniegājs (1).* □ Slēpotāji brauca no kalna lejā, pēkšņi pazuda kā putni miglā un pēkšņi parādījās atkal lejā, izniruši no sniegaines, kā baltu tuneli izbraukuši, sniega jumtu atstājuši veselu. Sudrabkalns II, 511. .. kāds atkal klaudzināja pie vecā zvejas vīra durvīm. Tāla ceļa gājējs esot. Bet šovakar ceļš sniegainēs pazudis. Kaldupe 12, 26. Vai [Zilaiskalns] aizslēpies aiz mākoņa? Vai ieputināts sniegainē? Rūja 5, 76.

sniegains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sniegaini. 1.** *Tāds, kas ir klāts ar sniegu; tāds, kur ir daudz sniega.* Sniegaini lauki. □ .. pa šauru sniegainu ietvi tipina veca tantiņa .. Ezera

19, 11. Tēvs visas mūža dienas sniegainajos meža ceļos izsalies.. Kaldupe 12, 119. ..dūmi, kas reizēm izlocījās vijīgi līdz pat zemei.., stāstīja, ka zem sniegainajiem jumtiem burbuļo uz plīšu caurumiem priecīgi ēdienu grāpīši.. Virza 1, 184. // *Tāds, kas ir aplipis, novārījies ar sniegu.* □ Jau aiz durvīm dauzīdams sniegainos velteņus, viņš sāka aizgūtnēm stāstīt.. Branks 1, 67. Tāds, nobridies un sniegains, viņš neiedrošinājās kāpt uz tīrās grīdas.. Ezera 5, 34. Krāsnī deg sniegaini zari, Liesma spēj saltumu mākt. Gāliņš 3, 73. // *Tāds, kad snieg sniegs (par laikposmu, laikapstākļiem); tāds, kad ir samērā bieza sniega sega.* □ Trešā — sniegainā, bet siltā medību diena izrādījās viena no veiksmīgākajām.. Gūtmanis 1, 77. Ziema [Karēlijā] — mēreni auksta, sniegaina.. Ves 85, 8, 30. Ļoti bieži Straumēnus apmeklēja kāds cits vīrs, kuru reiz sniegainā un klusā svētdienā ļaudis ieraudzīja pa vārtiem pagalmā ienākam. Virza 1, 193. Decembrī pārsvarā bija sniegains, un janvāris bija sniegains. Lāms 4, 228.

2. *Ļoti balts; sniegbalts.* □ Ienāca medmāsa. Tā bija jauniņa meitene.. tik baltu sejas ādu, ka tā tikko atšķīrās no viņas sniegainā tērpa.. Stankevičs 2, 102. Es izsalcis esmu — viz galdauts man sniegains, Kur laipnīga saimniece mielastu gādā. Sudrabkalns 1, 167. ..ķirši ietērpās vieglos, sniegainos plīvuros, un ābeles iegrima smagās, sārtbaltās putās.. Kalndruva 8, 266.

sniegaizture, -es, s.; parasti vsk. *Sniega uzkrāšana tīrumos (piemēram, izveidojot sniega vaļņus), lai palielinātu augsnes mitrumu (parasti stepju apgabalos).*

sniegājs, -a, v. **1.** *Ar, parasti dziļu, sniegu klāta apkārtne, teritorija; arī sniega sega, parasti bieza.* □ ..no turienes pārredzama visa apkārtne, visa Mežaine. Viena pēc otras iznirst no sniegāja mājas, kad lielā ziemas saule kāpj rāmi augšup. Kurcijs 3, 253. Sārti pūpoli, zili sniegāji, Apse ar sarkaniem pakariem zied. Vīksna 2, 10. Salts spožums klāj sniegājus tālus. ME III, 977.

2. ģeogr. *Sniega un ledus sablīvējums (kalnu un līdzenumu rajonos), kas saglabājas visu gadu vai ilgāk nekā apkārtējā sniega sega.* Kalnu sniegāji.

sniegamāte, -es, s.; parasti vsk.; mit. *Sniega māte.* □ Kad Sniegamātei piedzima meitenīte, viņa ilgi domāja, kā to nosaukt. Domāja, domāja, kamēr izdomāja un nosauca to mīlīgā vārdā — Pārsliņa. Sakse 14, 9.

sniegaugi, -u, vsk. sniegaugs, -a, v. *Augi, kas spēj attīstīties zem sniega segas (piemēram, sniegpulkstenītes).*

sniegauts, -a, v.; poēt. *Sniega sega.* □ Belovežas gārša segusies baltos sniegautos. Cīņa 70, 25, 4.

sniegavētra, -as, s. *Sniega vētra.* □ Tajā pusē ziemas nemēdz būt maigas. ..Plosās sniegavētras, kad debesis sajūk kopā ar zemi. PL Siev 85, 10, 17.

sniegavīrs, -a, v. *No savelta sniega bumbām, rituļiem izveidota cilvēka figūra (bērnu rotaļās).* □ Sētmalē stāvēja bērnu saveltais, bet daļēji jau pavasara saulē apkusušais sniegavīrs. Māra piegāja tam klāt, palaboja sašķiebušos burkāna degunu.. Kļava 1, 161. ..bērnu vidū ļoti iemīļotas ir ziemas rotaļas — sniegavīra un cietokšņu celšana, pikošanās.. Ves 83, 12, 26. sal. Jūsu [rakstnieces] varoņi ir vēsi un sastinguši kā sniegavīri. Ezera 18, 46.

sniegbalts, -ais; s. -a, -ā; apst. **sniegbalti.** *Ļoti balts, intensīvi balts.* S. galdauts. S. krekls. Sniegbalta apkaklīte. S. zieds. □ Veļa bija izmazgāta sniegbalta.. Skujiņš 14, 273. ..Monika patiesā sirsnībā viņam piedāvā segu un mīkstu spilvenu ar sniegbaltu, liekas, pat iestīvinātu pārvalku.. Ezera 11, 40. ..Salums vēroja Kārlēna.. seju — tādiem patukliem vaidziņiem, sniegbaltiem zobiem.. Purs 4, 318. // *Tāds, kam ir raksturīga intensīvi balta krāsa, arī gaiša krāsa, salīdzinot ar ko citu tajā pašā, piemēram, dzimtā, ģintī (parasti par augiem).* □ Mūsu ūdeņos sastopamas divas ūdensrožu sugas. Sniegbaltajai ūdensrozei ziedi ir pusatvērti,.. turpretī baltajai ūdensrozei ziedi ir pilnīgi atvērti.. D kal 78, 31. Pelēkās krustaines.. ir ar bālganpelēkām, robainām lapām. Sniegbaltās krustaines.. lapas ir sudrabpelēkas. Dindonis 1, 87. // *Pilnīgi sirms.* □ No rūtainā lakatiņa apakšas izlīdušas sniegbaltas matu šķipsnas.. Ezera 11, 153. ..vectēva sniegbaltā galva mazliet drebēja.. Jansons 3, 10.

sniegbaltums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → sniegbalts, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Pārsteidz operāciju zāļu krāsojums — zaļi, brūni toņi. ..Nekur acīs «nekrīt» sniegbaltums. Rīgas B 80, 120, 4. ..un ābeļu iesārtenajām kupenām pastarpām izmirdz smalko ķiršziedu pārslainie sniegbaltumi. Upīts 18, 97.

snieggāze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Spēcīga, brāzmaina snigšana; spēcīgs, brāzmains sniegs.*

sniegkrāvis, -vja, v. *Sniega krāvējs.*

sniegkupena, -as, s. *Sniega kupena.* □ Vējš, it kā krāsnī būtu sēdējis, Pret dienas vidu pamostas Un kausē sniegkupenas pēdējās.. Osmanis 1, 9. Rode no uzkalna nāk virsū kā viesulis, un Ķipariņš pēdējā brīdī triekšus ietriecas sniegkupenā. Andersone 1, 93.

snieglauza, -as, s. *Koku nolūšana, lielam sniega daudzumam uzkrājoties to vainagos.*

sniegliece, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Koku saliekšanās un izgāšanās, lielam sniega daudzumam uzkrājoties to vainagos.*

sniegmērs, -a, v. *Ierīce sniega segas blīvuma mērīšanai.* Svara s. Tilpuma s.

sniegoga, -as, s. *Dekoratīvs krūms ar baltām ogām, kas nenobirst visu ziemu.* □ Sniegoga.. piemērota zemajiem un vidēji augstajiem dzīvžogiem. Sevišķi dekoratīva rudenī ar sniegbaltām lielām ogām. Zv 57, 8, 30.

sniegots, -ais; s. -a, -ā; apst. **sniegoti.** *Tāds, kas ir klāts ar sniegu; tāds, kur ir daudz sniega; sniegains (1).* □ No sniegotajām ielejām, lēnām aizsegdama koku siluetus un krūmus, cēlās zilgani pelēka aukstuma migla. Branks 1, 66. Sniegotais purvs bija vientuļš un skumjš.. Vilks 1, 60. Nāk vilciens sniegotu

jumtu, Un aukstumā riteņi kauc.. A Skalbe 4, 62. pārn. Palicis tikai īstenības kailums, ar sajūtām tverams mirklis. Sirdī iestājies dīvains, sniegots miers. Mauliņš 4, 317. // *Tāds, kad snieg sniegs (par laikposmu, laikapstākļiem); tāds, kad ir samērā bieza sniega sega.* □ Ziemas sniegotajos mēnešos gan lauku apstādījumos, gan dārzos zaķi postoši apgrauž jauno ābeļu stumbru mizu.. Rupais, Kalniņa 1, 73. Ziema šogad bija sniegota kā reti kad. Pad J 82, 98, 3. Dienas gan jau griezās uz pavasara pusi, laiks vairs netaisījās sniegots un auksts.. Lēmanis 16, 40.

sniegpārsla, -as, s. *Krītoša sniega sīka daļa — dažādas formas ledus kristālu sakopojums; sniega pārsla.* □ Nostājusies pie loga, viņa raudzījās, kā baltajai zemei pretī caur pūkainu krēslu lido klusi sniegpārslu bari. Brīdaka 2, 54. Gar zemnīcas sienām švīkstēja puteņa grieztās sniegpārslas.. Gūtmanis 2, 115. Ir deviņas galvenās sniegpārslu formas: plāksnīte, zvaigznīte, stabiņš, adatiņa, pūciņa, ezītis, spolīte, apledojusi sniegpārsla, putraimveida sniegpārsla. D kal 81, 64.

sniegpulkstenis, -ņa, v.; reti. *Sniegpulkstenīte.* □ ..kad sniegpulksteņi caur ledu spiežas un cīruļi pārlido dziedot, pie tevis, Kurzeme, man ir mūžīgi jāatgriežas. Krūklis 8, 33.

sniegpulkstenīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Amarilļu dzimtas augs, kam ir raksturīgi balti, nokareni zvanveida ziedi un kas zied agrā pavasarī.* Baltā s. □ Sniegpulkstenītes.. zied aprīļa sākumā, tiklīdz sniegs nokusis. Lapas pelēki zaļas, 10—12 cm garas. Dīndonis 1, 124. Gundega kaut kur atradusi pirmās sniegpulkstenītes, divus baltus, vārus zvaniņus.. Ezera 1, 199. No sniegpulkstenīšu zvana sākas tā pamošanās. Purvs 4, 76.

sniegputenis, -ņa, v. *Sniega pārvietošanās tuvu zemes virsai vai sniega segas virsai vēja iedarbībā, parasti snigšanas laikā; arī putenis.* Zemais s. □ Vecgada vakars atnāk ar sniegputeni. Iesākumā vējš dzenā sīkas, sausas pārslas, tad to kļūst aizvien vairāk, vējš pieņemas spēkā, un visa pilsētiņa paslēpjas zem pienaini balta mākoņa. Preilis 1, 42. Zīra: Paklausies — ārā... — Iraids: Nedzirdu gluži nekā. — Zīra: Kā sniegputenis plosās ap mūsu baraku... Zīverts 2, 77. No rietumiem vēlās pelēki mākoņi, šķiet, taisījās atkal uz sniegputeni. Mauliņš 2, 89.

sniegs, -a, v. *Nokrišņi — balti ledus kristāli, kas aukstajā periodā izveidojas mākoņos.* Slapjš s. Sauss s. Sniega kristāli. Sniega mākoņi — *mākoņi, kas satur atmosfēras nokrišņus sniega veidā.* Sniega pārsla — *krītoša sniega sīka daļa — dažādas formas ledus kristālu sakopojums; sniegpārsla.* Sniega putraimi — *nokrišņi — balti, matēti sniegveida graudi.* Sniega vētra — *sniegputenis zemā gaisa temperatūrā un lielā vēja ātrumā.* □ Sniga sniegs. Slapjas, milzīgas, kopā salipušas pārslas kā netīri vates kunkuļi ņirba gaisā. Lācis 5, 133. Aiz loga retām pārslām krīt sniegs, bez skaņas atsitas pret rūtīm. Zigmonte 1, 219. Sniegs gāzās ar tādu aizgūtni, ka gājēju soļi to nejaudāja sabradāt. Ezera 17, 177. Virs Ārlavas siliem jau biezēja tumši sniega mākoņi. Vāczemnieks 6, 221. Rudeņos, kad gaisa temperatūra pazeminās līdz 0° un zemāk, ūdens piliens upju baseinos nenonāk vis lietus veidā, bet nokrīt kā sniega pārsla vai krusas graudiņš. D kal 66, 108. Vējš mazliet pierimis, sniega putraimi arī vairs nebira aiz apkakles. Upītis XII, 130. ◇ Kā sniegs uz galvas sar. — *saka, ja negaidīti, pēkšņi kas sākas, kāds ierodas.* □ Jaunais mācību gads nenokrita no debesīm kā sniegs uz galvas. Tas nāca pamazām: jūnijam sekoja jūlijs, jūlijam augusts; pienāca arī 1. septembris. Pad J 63, 191, 2. «..radiogrammu [no kuģa] uz mājām nesūtīju.» — «Visi taču sūtīja.» — «Gribēju vienreiz uzkrist kā sniegs uz galvas.» Lapsa 6, 9. Kā sniegs uz galvas uzvēlās mīļie kolēģi! Bijuši mūsu mežos sēņot.. Ezera 18, 108. // *Šāda nokrišņu kārta uz kādas platības, virsmas.* Irdens s. S. gurkst zem kājām. Sniegā iemīta taka. Sniega kupena. Sniega lāpsta. Sniega tīrītājs. Sniega krāvējs. Sniega sega — *sniega kārta, kas izveidojas, uzsniegot sniegam aukstajā periodā.* Sniega putra — a. *Ūdenī peldoši drupataini sniega sakopojumi.* b. *Daļēji izkusis sniegs (uz zemes, priekšmeta virsas).* Sniega aizturēšana — *sniegaizture.* Sniega līnija — *robeža uz zemes virsmas, virs kuras klimatisko apstākļu ietekmē notiek sniega un ledus uzkrāšanās (pārsniedzot tā kušanu un iztvaikošanu).* Sniega pelējums — *labību slimība, ko izraisa īpaša sēne (parasti, bojājot ziemājus zem sniega segas).* Sniega arkls — *ierīce sniega nostumšanai (no ceļa).* Sniega ūdens — *sniegūdens.* Sniega vīrs — *sniegavīrs.* Mūžīgais sniegs — *sniegs (apgabalos ar aukstu klimatu), kas nekad neizkūst.* Sniega aklums med. — *pārejošs redzes traucējums, ko radījusi sniega atstarota spilgta saules gaisma.* Balts kā sniegs, arī sniega baltumā — *ļoti balts.* Sniega pika — *kultivēta irbene ar baltiem ziediem lodveida ziedkopā.* Sniega pikas — *ēdiens — saputota olbaltuma pikas saldā mērcē.* □ Sniegs, kas bij uzkritis Mārtiņos neredzētā daudzumā, turējās visus mēnešus, un saimnieks lika to nobirdināt no ābeļu zariem, lai tie nenolūztu. Virza 1, 43. Viss klajums noklāts baltu, mīkstu sniegu, pēdas nevienas. Birznieks-Upītis 6, 115. ..kājas stiga čauganajā, ūdens pilnajā sniegā. Zigmonte 2, 20. Tas bij pēc mēneša, Dziļā, vējainā novembrī, Kad zem sniega zari maigāk brīkš. Caks 7, 51. Sniega segas biezums ziemas beigās Latvijas PSR rietumu rajonos.. sasniedz vidēji 10—15 cm, austrumu rajonos — 25—30 cm.. Ģeogr 52. Bet tādā pavasarī — negals ar apaviem. Sniega putrā tie galīgi izšķīst.. Indrāne 2, 565. ..dabā pastāv zināmas robežas, virs kurām gada vidējās temperatūras ir tik zemas, ka notiek sniega un ledus uzkrāšanās. Šo robežu sauc par sniega līniju. Maldavs 1, 137. Ziemāju graudaugu sējumiem vienmēr lielu postu nodarījis sniega pelējums. Lauku Dzīve 85, 1, 2. ..sēklu mērcēšanai un laistīšanai [sil-

tumnīcā] lietoja līdz 25° sasildītu sniega ūdeni. Lauku Dzīve 77, 1, 15. Bija tik patīkami .. uzcelt pagalmā sniega vīru ar sarkanu burkāna degunu un melnām ogļu ačtelēm baltajā, apaļajā sejā. Bundzeniece 1, 50. Mēs iegājām ziemā, kas šajā kalnu zemē nāca pretī no augstienēm, no mūžīgiem sniegiem. Gūtmanis 2, 169. .. [kalnos] spīdēja spoža saule un sniegs kusa un neciešami spulgoja, tā ka daudzi ekspedīcijas locekļi sasirga ar sniega aklumu. Lielais 2, 220. Tohtojs smejas. Zobi balti kā sniegs kalnu virsotnēs. Ziedonis 1, 28. Biksēm vīles kā naži, krekls sniega baltumā .. Puriņš 1, 4. // pārn. *Sniegam līdzīgs (kā balta, gaiša, piemēram, ziedu) kopums.* □ Tad, kad smaržo tavā dzejā Ābeļziedu sniegs, Ļaudis valgās, melnās vagās Kartupeļus liek. Ziedonis 19, 7. Arī mēs protam priecāties par pirmo zaļumu laukos, par ievziedu sniegu .. Liesma 76, 8, 25. Tu [kaija] arvienu būsi balta tā kā putu sniegs .. Lasmanis 2, 43.

sniegt, sniedzu, sniedz, sniedz, pag. sniedzu. **1.** trans. *Pastiepjot roku, tuvināt kādam (ko, parasti rokā saņemtu), lai tas (to) paņemtu, saņemtu.* S. bērnam ābolu. S. naudu pārdevējai. S. dāvanu. Sniegt (arī dot) roku — a. *Sniegt roku, piemēram, sasveicinoties, apsveicot, pateicoties, izsakot piekrišanu.* b. *Sniegt (kādam) roku atbalstam.* □ «Še ņem,» viņa runāja un sniedza paciņu Ernestam .. Blaumanis 6, 122. Mājās Lapiņš noslēpumaini atvelk rakstāmgalda atvilktni un smaidīdams sniedz man lielu saini fotogrāfiju .. Kurcijs 4, 322. .. izvelku no kabatas maizes garozu un sniedzu to zirgam. Andersone 1, 65. «Paliec sveiks, Didzi!» Anita sacīja un sniedza savu mazo, raupjo roku. Ezera 2, 71. «Tu . . .» viņš pieliecās un sniedza Marutai roku. «Tu . . . nesasities?» Saulītis 13, 161. ◇ Sniegt (palīdzīgu) roku — *palīdzēt.* □ «Es jums labprāt sniegšu roku, lai jūs varētu jaunā dzīvē iekārtoties.» J Kalniņš 3, 156. «Jums es palīdzētu, līdz pēdējai iespējai. Bet tiem svešajiem roku sniegt neredzu nekādas vajadzības.» Zigmonte 10, 357. // *Tuvināt kādam (piemēram, lūpas, vaigu), pieļaujot skārienu, sitienu u. tml.* □ Visu vasaru viņa atvadoties tam bija sniegusi savas lūpas. Ezera 2, 67. «Un nu es gribētu tevi noskūpstīt,» Egils sacīja. .. Birutą paraustīja plecus. Bet viņa tomēr sniedza lūpas Egilam pretī .. Zigmonte 4, 61. Ja tev kāds pa vaigu sit: Tu kristīts — otru vaigu sniegsi .. Rainis Ib, 289.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Izplatīties vidē, telpā, platībā (līdz kādai vietai, pāri kādai vietai u. tml.).* □ Ausa rīts. Bij rimtāks Beidzot pūtiens kļuvis, Vairs līdz kāpām bangas Nejaudāja sniegt. Vanags 12, 82. Nabags: Vēl man auksti, mīļo dēliņ — Siltumiņš līdz kājām nesniedz .. Rainis IXb, 402. ◇ Cik tālu (vien) skatiens (arī skats, acis) sniedz (arī sniedzas) — *cik tālu var saredzēt, cik tālu sniedzas redzes loks.* □ Augšā, cik vien tālu sniedza skatiens, neviena nebija, nedzirdēja ne skaņas. Ezera 11, 16. Cik tālu sniedz skats — labības un cukurbiešu lauki, ganības, dārzi. A Gulbis 3, 5. Visapkārt tikai zilais gaiss, un apakšā, cik tālu sniedza acis, zilā jūra. Birznieks-Upītis IV, 50. // trans. □ Un es veltīgi gribu, Lai no asniem izaug stīgas, Kas gar kokiem tinas Un debesis sniedz .. Dinere 9, 67. // trans.; pareti. *Nokļūt (līdz kādai vietai).* □ «Brāz bangas, tu naidīgā pretvara — Mēs tāles sniegsim, kur laimība!» Rainis Ib, 137.

3. trans. *Gādāt, piešķirt, nodrošināt (piemēram, kādus apstākļus, stāvokli); būt par pamatu, nosacījumu (piemēram, kādam stāvoklim, darbībai).* □ Kādēļ Stakļa meitai novēlēt labumu, kas viņai pašai tika sniegts? Blaumanis 6, 265. Medīs tie, kas sniegs pienācīgu ieguldījumu medību saimniecības nostiprināšanā. Bels 6, 286. Tur pavadītais laiks māksliniekam sniedzis daudz jaunu iespaidu, kas viņu vedinājuši uz dziļām pārdomām. Stankevičs 4, 61. .. fizikas attīstības vispusīga izpēte var sniegt daudz interesanta un pamācoša. Rolovs 1, 7. // *Savienojumos «sniegt palīdzību», «sniegt atbalstu» u. tml.: palīdzēt, atbalstīt.* □ .. meitēns būtu salā aizgājis bojā, ja laikā tam nebūtu sniegta palīdzība. Ādamsons 2, 98. .. iestāde rūpējas gan par bēgļu atgriešanu, bet nekādu palīdzību nesniedz. Paegle 3, 213. Ja pirmā medicīniskā palīdzība sniegta laikus un pareizi, vairumā gadījumu traumas beidzas ar pilnīgu izveseļošanos. Ves 83, 8, 19.

4. trans. *Paust mutvārdiem vai rakstveidā, arī iekļaut (parasti daiļdarba, zinātniskā darba) tekstā; būt tādam, kurā (kas) tiek pausts (par tekstu).* S. informāciju. Sniegt (arī dot) liecību — a. *Liecināt (piemēram, tiesā).* b. *Būt par pierādījumu, apliecinājumu, būt par izziņas materiālu.* □ Pirmajā sēdē ziņojumu sniedza Kalinka. Vispirms viņš pastāstīja, ka savu māju atdevis zemes fondā .. Sakse 7, 160. Atzīstama arī [rakstnieka] prasme skopām, bet trāpīgām detaļām veidot raksturu, sniegt nelielas sadzīves žanra gleznas. Kritikas g 83, 59. Prese sniedz plašus Aspazijas dzīves un daiļrades vērtējumus. Viese 3, 150. // *Savienojumos «sniegt koncertu», «sniegt priekšnesumus» u. tml.: publiski uzstāties ar koncertu, priekšnesumiem u. tml.* □ .. ik gadus te viesizrādes sniedz kultūras nama «Ziemeļblāzma» estrādes deju kolektīvs. Rīgas B 84, 125, 3. pārn. .. sienāžu koris sniedza vienu no saviem bezmaksas koncertiem. U Plotnieks, Rūmnieks 1, 3.

5. trans. *Izraisīt (psihisku vai fizisku stāvokli).* □ Didzis ar Anitu bija sastapies ļoti maz, tikai nejauši, un šie retie tikšanās brīži nesniedza prieku. Ezera 2, 62. .. jāatrod sev piemērots, iekšējam aicinājumam atbilstošs darbs, kas piepildītu dzīvi, sniegtu morālu gandarījumu. Cīrulis 1, 226. .. Gaidai vajag arī tās mazās, klusās — visintīmākās laimes, ko spēj sniegt vienīgi ļoti tuva būtne — bērns. Rinkule 7, 45. // *Izraisīt, radīt (kādu rezultātu), būt par cēloni (kam).* □ Strādājam stepē, un ēnu sniedz tikai kropls bērziņš, automašīna vai kombains. Auziņš 1, 9. Pilna dzīves tuvumā plūdīs Ahtubas upe, apūdeņodama rīsa laukus un vīnogulājus, sniegdama veldzi ābolu un

aprikozu dārziem .. Cīrulis 1, 106. Replikas atklāj personu raksturu un sniedz motivāciju darbības risinājumam. Valeinis 1, 160.

sniegties, sniedzos, sniedzies, sniedzas, pag. sniedzos; refl. **1.** *Stiept savu roku, virzīt savu ķermeni u. tml., lai ko paņemtu, saņemtu.* □ Skatieni krīt uz vienu, īpaši garu meldru. To dabūt rokā! .. Bet garais izaudzis tālāk par īsajiem. Sniedzies, cik vari, pirksti neskar to. Delle 2, 5. Kreiso roku atbalstījis uz apaļā koka vāka, ar labo sniedzos pēc šķīvja. Auziņš 4, 19. Tad viņa pastiepa roku, taču pusceļā nez kāpēc nolaida. Vai viņa sniedzās ar mani sasveicināties? Ezera 18, 64. pārn. Saule jau sniedzas pēc priežu galotnēm. Līvs 5, 131. // *Tikt stieptam, virzītam, lai ko paņemtu, saņemtu (par roku).* □ Pēc ēdiena viņam bija ieradums uztaisīt dūmu. Roka arī tagad sniedzās gultas malā pēc pīpītes .. Birznieks-Upītis 6, 93. Didzim atkal pretim sniedzās Oskara roka ar glāzi. Ezera 2, 80.

2. parasti 3. pers. *Atrasties, būt novietotam, aizņemt telpu, platību, izplatīties vidē, telpā, platībā (līdz kādai vietai, pāri kādai vietai u. tml.).* Grāmatplaukts sniedzas līdz griestiem. □ Puišiem slīdēja kājas, un laiku pa laikam kāds iegāzās upē. Aukstais purva upes ūdens sniedzās līdz kaklam. A Grigulis 9, 112. Zari [eglei] sniedzās līdz pat zemei. Branks 1, 56. Pie tīruma, kura viens gals sniedzas līdz lielceļam, stāv .. agronome. Kalndruva 5, 5. ◇ Cik tālu (vien) skatiens (arī skats, acis) sniedzas (arī sniedz) — *cik tālu var saredzēt, cik tālu sniedzas redzes loks.* □ Cik tālu skatiens sniedzās, varēja redzēt tuksnesīgu apgabalu maziem uzkalniņiem un retiem kokiem. Paegle 3, 171. .. acis sniedzās līdz Brīviņu kaņepju° dārzam .. Upīts 4, 99. // *Būt izveidotam, vērstam (piemēram, augšup, lejup).* □ Pret spilgtajām ugunīm Kilona ēna, melna un milzīga, sniedzās gar aizas krauju augšup .. Upīts 18, 267. .. lūkojos uz eglēm, kuru zari pārliekušies man pāri. Egļu galotnes no manis attālinās un sniedzas debesīs. Birze 5, 122. Tās ir garas un vijīgas dzelzs kāpnes, kas sniedzas arvien dziļāk un dziļāk pazemē .. A Grigulis 13, 311. // *Spēt atveidot apziņā (par atmiņu).* □ Cik vien atmiņa sniedzās, Andra vectēva vectēvi bija bijuši leimaņi .. Mauliņš 2, 29. Cik vien tālu sniedzas .. atmiņa — viņš vienmēr skrējis, lēcis, kustējies kā ūdenszāle. Zv 58, 6, 26. // *Vērsties (pagātnē, nākotnē) līdz kādam laikposmam (par stāvokli, norisi, darbību).* □ Rēzeknes muzeja ekspozīcija vēsta par ilgstošu vēstures laikposmu, kura pirmsākumi sniedzas līdz akmens laikmetam. D kal 79, 153. Jurjānu Andreja darbība pieder diviem laikmetiem: sākot ar pirmajiem mūsu mūzikas attīstības nedrošajiem soļiem, viņa darbs sniedzas līdz mūsu dienām .. Vītoliņš 2, 27. // *Būt tādam, kura skaitliskā vērtība atbilst (kādam lielumam), arī iekļaujas (kādā lielumu kopā).* □ .. [kalcīta] kristālu formu skaits sniedzas pat vairākos simtos. Upīte 1, 94. Inspektors: .. jūs esat teicis, ka rūdas slāņu masa jūsu atklātās atradnēs sniedzoties vairākos simt miljonos tonnu? Zīverts 1, 403. Truša mūžs sniedzas līdz 10 gadiem. Lauku Dzīve 81, 3, 15.

sniegtīris, -ra, v. *Sniega tīrītājs.* Suku s.

sniegūdens, -ūdens, dsk. -ūdeņi, v. *Ūdens, kas ir radies sniega, arī ledus kušanas rezultātā.* Sniegūdens pieplūde. Sniegūdens pali. Sniegūdeņu strauts. □ Līdz pat durvīm un droši vien arī pāri slieksnim nācēju sabristu kāju pienesta sniegūdens peļķe. Upīts 9, 215. Galdautus es izmazgāju sniegūdenī un balinu sērsnā .. Kaldupe 13, 287.

sniegums, -a, v. **1.** *Izpildījums, veikums (parasti izpildītājmākslā).* Izcils pianista s. □ .. jauno daiļlasītāju sniegumu vērtēja vispirms grupās, tad skolās un rajonos. Ergle 7, 57. Republikas basketbola draugi ir tiesīgi gaidīt no savas pirmās meistarkomandas daudz labāku sniegumu. Sports 80, 168, 1.

2. tehn. *Darbības attālums (parasti kravas celšanas mašīnām).* Celtņa s.

sniegveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir sniegam līdzīgs sastāvs, sniegam līdzīga uzbūve.* S. graudi.

sniegveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sniegveidīgi.** *Sniegveida.*

sniegvilksnis, -šņa, v. *Sniega pārvietošanās tieši pa sniega segas virsu vēja iedarbībā (laikā, kad nesnieg); vilksnis.*

sniekt, sniecu, sniec, sniec, pag. sniecu; intrans.; apv. *Sniegt.* □ .. Brīviņu priekšstrādnieks pa redeļu kāpnēm šļūca lejā no klētsaugšas. Kamēr galva vēl snieca pār slieksni, paskatījās atpakaļ. Upīts 4, 82. // trans. □ Bet jauni ērgļi galvas Pār vecām ligzdām sniec, Un viņu acis spulgo Kā jaunu zvaigžņu spiets. K Skalbe 2, 213.

sniekties, sniecos, sniecies, sniecas, pag. sniecos; refl.; apv. *Sniegties.* □ Viņa .. sniecas ar karoti pēc strebjamā. Niedre 15, 168. Izas tante sniecās man pretī no sava kakta. Lubējs 4, 133. .. ceļš spēji atliecas no tīreļa malas un sniecas bērzu rozai pāri. Upīts 10, 351.

snigt, parasti 3. pers., snieg, pag. sniga; intrans. *Virzīties, krist lejup pārslu veidā (par sniegu); būt nokrišņiem sniega veidā.* □ Sniegs vēl aizvien sniga, un zeme kļuva iepelēka un mīksta kā vadmala. Ezera 2, 113. Sāka snigt rāmi, prāvām smagām pirmās ziemas pārslām. Upīts 4, 421. Sniegs virmoja gar logu tik ātri, ka gandrīz galva reiba skatoties. Visu apkārtējo māju jumti bija balti .., bet vēl aizvien sniga un sniga. K Grigulis 3, 19. pārn. Apsājā lēni snieg lapas. Meža ceļš nokaisīts skaistiem, pavisam neskartiem lapu rakstiem .. Ziedonis 9, 153.

snigums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *snigt.* □ Sniegs ar pirmo snigumu palika. Jaunsudrabiņš 8, 89. .. tikai retais mežsargs .. pēc katra svaiga sniguma, neviena nemudināts, jau mazā gaismiņā skrēja ar slēpēm šķērsām un aplīk savai apgaitai, vilku pēdas meklēdams .. Vanags 10, 8.

snīpis, -pja, v. **1.** *Caurulveida atvere (traukam), pa kuru samērā tievā strūklā izlej (tā) saturu.* □ Vera Grigorjevna ņem .. tējas kannu un noliek tās vietā citu, kam izlejamais

snīpis kūp kā liela pīpe. Niedre 14, 102. Viņa nolika tukšo lejkannu uz celiņa; no tās vēsā snīpja vēl nopilēja daži skaidri pilieni .. Zigmonte 5, 52.

2. hum. *Deguns.* □ .. maza meitenīte divām bizītēm Piebāza ziņkāro snīpi: «Kāpēc tēvocis skatās uz jūru Un zīmē kalnus?» Vēveris 1, 104. Jānis: Leksītes snīpim liekoties, ka mājā kaut kur vajagot būt tortei. Zīverts 1, 191. Eziene izturas tā, it kā viņa ar cilvēkiem būtu sen pazīstama. Nāk klāt, pacelj gaisā ziņkārīgo snīpi, osta gaisu .. Andersone 1, 87.

snobisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **snobiski.** *Tāds, kas ir pārspīlēti pašpārliecināts, arī pārspīlēti iedomīgs; tāds, kas pretendē uz izsmalcinātu gaumi, manierēm, īpašu izpratni (kādā nozarē, parasti mākslā); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* S. cilvēks. □ Otra [kopīga] īpašība — tā ir šo mākslinieku spēja uztvert pasauli ar pirmreizīgu pārsteigumu, bez snobiskas vizinības. Dzene 4, 128. .. dzejnieks .. pirms gadiem desmit rakstīja pseidomodernus, snobiskus dzejoļus .. Kar 63, 1, 129.

snobisms, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → snobisks, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Pamazām pavīd arī smalkā vīpsna un sarkasms, kas būs [Alfrēda] Kalniņa rakstiem neatņemams 20. gados. Tas notiek, šaustot vietējās publikas snobismu, kura aiz vāciskuma dievināšanas negrib neko dzirdēt par krievu, somu, norvēģu un citu tautu mūziku .. Klotiņš 1, 116. .. cik spēdama vairos no snobisma, prakticisma .., no visa, kas mani varētu degradēt kā cilvēku. Ezera 19, 69. .. Rainis uzsvēra, ka ir vērts dzejniekam strādāt priekš tālākas nākotnes. Un šajos vārdos nav ne mazākā snobisma, vienīgi ļoti precīza situācijas novērtēšana. Čaklais 6, 180.

snobs, -a, v. *Snobisks cilvēks.* □ Liekas, snobi un estēti šoreiz bija palikuši mājās un zāli pildīja atsaucīgi, mūziku alkstoši ļaudis .. Lit M 76, 45, 6. sal. Citreiz viņš esot vitāls, .. citreiz uzvedoties kā tāds cinisks snobs .. Puriņš 2, 146.

snuķains, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kam ir snuķis (1).* □ Krāsainā bilžu grāmatā ar lielu baudu mēs skatījām snuķaino ziloni .. Bērn 46, 6, 12. // lietv. nozīmē: snuķainais, -ā, v. *Snuķainis.* □ Izrādījās, piemēram, ka mamutam ir apmēram 30 hromosomu .., bet mūslaiku snuķainajiem — 58. Zv 76, 18, 32.

2. *Tāds, kam ir snuķis (2).* □ Zaļa tumsa [garā zālē] visapkārt, un uz galvas krīt snuķainie lapgrauži. Indrāne 7, 56.

snuķainis, -u, vsk. snuķainis, -ņa, v.; zool. *Zīdītāju kārta, kurā ietilpst lieli dzīvnieki (piemēram, ziloņi, mamuti) ar garu snuķi, kas izveidojies, saaugot degunam un augšlūpai; šīs kārtas dzīvnieki.*

snuķis, -ķa, v. **1.** *Izstiepts, kustīgs deguna un augšlūpas saaugums (zīdītājiem, piemēram, ziloņiem, mamutiem), piemēram, ožai, taustei, tveršanai.* Tapira s. □ Ejam tālāk pie ziloņiem. Pašā vidū īpašā steliņģī stāv milzīgs zvērs ar .. garu degunu, kas nobeidzas ar garu, lokanu snuķi līdz pat zemei. Birznieks-Upītis 2, 23. Bez snuķa zilonis būtu nolemts bada nāvei. Snuķis bija spēcīgs, bīstams ierocis, turklāt lielisks ožas orgāns. Lielais 7, 104. sal. Tanks stāvēja, lielgabalu kā snuķi nolaidis, un kūpināja melnus dūmus. Lapsa 1, 60. pārn. Seržants: Darbs? Augu dienu rakņāties pa dzīves mēsliem. Tfu! Tā, ka neatliek laika pat snuķi pacelt uz augšu. Zīverts 2, 351.

2. *Cauruļveidīgi pagarināts mutes orgāns (dažiem posmkājiem, piemēram, ērcēm, divspārņiem), piemēram, duršanai, sūkšanai.* □ Parazīta piesūkšanos cilvēks nejūt, jo ērces siekalās ir anestezējošas vielas, kas padara nejutīgu vietu, kur tā iedur savu snuķi. Ves 79, 7, 20. .. piebiedrojas odu pūlis. .. galīgi izkāmējuši, jau duršanai izstiepuši snuķus, planē lejup kā helikopteri. Caune 1, 130. Ek, kaut varētu izaudzēt lielāku biti kā parastā un ar tik garu snuķi, kas var visus ziedu stobriņus izšņakarēt! Zv 52, 14, 9.

3. *Šņukurs.* □ Cūkas ar saviem asajiem snuķiem rok ārā no zemes pieneņu saknes .. Birznieks-Upītis 2, 6. Fermas ēkās snuķus slaista krietni daudz bekonu .. J Plotnieks 7, 79.

4. *Samērā gara izvirzīta sastāvdaļa (mašīnai, mehānismam u. tml.).* Darbmašīnas s. □ Celtņa dzelteni nokrāsotais snuķis atkal padod tukšo muldu nule atnākušajai automašīnai. Cīņa 70, 254, 1. Angļu kreiseris stāvēja noenkurots, pelēkus lielgabalu snuķus pār malu izstiepis. Upīts VIII, 665. .. lokomotīve bija sasniegusi ūdens sūkņa nokareno snuķi. PL Siev 85, 5, 16.

snuķveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir dzīvnieka snuķa forma, veids.*

snuķveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **snuķveidīgi.** *Snuķveida.* □ Āboliņa ziedu smecernieks ir 3—3,5 mm gara, melna vabole ar snuķveidīgi pagarinātu galviņu. Tērauds 1, 400.

sociācija, -as, s. *Cilvēku kopums, ko apvieno kopēja teritorija, vide.* Pasaules s. Nācijas s.

sociāldarvinisms, -a, v.; parasti vsk. *Socioloģiska teorija, kas sabiedrības dzīves attīstību skaidro ar bioloģiskiem attīstības faktoriem — dabisko izlasi un cīņu par eksistenci.*

sociāldarvinistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociāldarvinistiski.** *Saistīts ar sociāldarvinismu, tam raksturīgs.*

sociāldarvinists, -a, v.; **sociāldarviniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sociāldarvinisma piekritējs.* □ .. viņš pēc sociāldarvinistu receptes mēģina sociālos likumus pielīdzināt bioloģiskajiem dabas likumiem. Samsons 3, 41. Mūsdienu sociāldarvinisti .. savus secinājumus saskaņo ar pašreizējo situāciju pasaulē, ar jaunākajiem zinātnes atklājumiem. Cīņa 81, 75, 2.

sociāldemokrātija, -as, s.; parasti vsk. *Politisks virziens starptautiskajā strādnieku kustībā, kurš radās 19. gadsimta beigās un kura mērķis ir pakāpeniski, ar demokrātiskām metodēm (vai arī — pēc sākotnējiem uzskatiem — revolūcijas ceļā) izveidot sociālistisku sabiedrību.* □ Biedri, gadu simteņiem kalpinātie vergu bari, pulcējieties zem sociāldemokrātijas karogiem! Kadiķis-Groznijs 1, 51. Mūsdienu sociāldemokrātijai ir liels politisks

svars. Cīņa 81, 46, 3. ..sociāldemokrātija savā cīņā par strādnieku šķiras vietu sabiedrībā un par visu darba cilvēku cieņu un tiesībām ir radījusi mūsdienu pasauli, kādu to šodien redzam. Lit M 89, 50, 2.

sociāldemokrātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociāldemokrātiski.** *Saistīts ar sociāldemokrātiju, tai raksturīgs.* □ Cenšoties sasniegt savus tuvākos mērķus, Krievijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija atbalsta katru opozicionāro un revolucionāro kustību, kas vērsta pret Krievijā pastāvošo sabiedrisko un politisko kārtību.. Ļeņins XXIV, 430. Pagājušā gadsimta 90. gadu beigās Latvijā sāka veidoties pirmie sociāldemokrātiskie pulciņi. Vēstis 79, 6, 3. 1918. gadā nodibinājās Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija (LSDSP). Tās biedru vairums bija dažādu iestāžu kalpotāji, amatnieki, strādnieki, jaunsaimnieki. Partija centās ar reformu palīdzību panākt uzlabojumus darbaļaužu interesēs. Rīgas B 89, 213/214, 3.

sociāldemokrātisms, -a, v.; parasti vsk. *Sociāldemokrātijas ideoloģija un taktika sociālistiskas sabiedrības pakāpeniskai izveidošanai, izmantojot demokrātiskas metodes.*

sociāldemokrāts, -a, v.; **sociāldemokrāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Sociāldemokrātijas piekritējs; sociāldemokrātiskas partijas biedrs.* □ ..nobrieda jaunā skolotāja politiskie uzskati, viņš kļuva par pārliecinātu sociāldemokrātu. D kal 79, 217. ..[Latvijas pagastu delegātu] kongress pavēra principiāli jaunu lappusi Latvijas vēsturē. Tā darbu vadīja un ietekmēja sociāldemokrāti (J. Asars, J. Brigaders, J. Kroders). PL Kom 90, 1, 75.

sociālekonomisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociālekonomiski.** *Saistīts ar sociālajiem apstākļiem un ražošanas attiecībām, tautas saimniecību.* □ Tauta savā attīstībā veido vairākus etniskās kopības tipus, kas visumā mainās līdz ar sabiedrības sociālekonomisko attīstības pakāpju maiņu. Latv etn 14. Zemes reformas rezultātā notika radikālas pārmaiņas Latvijas lauku sociālekonomiskajā iekārtā. Birziņa 1, 128. Sociālekonomiskie un citi apstākļi vai nu tieši, vai arī netieši (caur iedzīvotāju apziņu) ietekmē laulības, dzimstību, mirstību.. Mežgailis, Zvidriņš 1, 165.

sociāletātisms, -a, v.; parasti vsk. *Uzskats, pēc kura valsts varai ir liela nozīme sociālistiskas sabiedrības attīstībā un vadīšanā.* □ Sociāletātisms tā praviešiem gluži negaidīti — jo tas balstījās uz tēzes par tautas saimniecības plānveidīgumu, proporcionalitāti, zinātniskumu — radīja «ēnu ekonomiku» un mafiju, kas barojās no šīs ekonomikas administratīvās sistēmas pavēnī. Cīņa 89, 212, 2.

sociālisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Sabiedriskā iekārta, pēc marksisma-ļeņinisma mācības — komunisma sabiedriski ekonomiskās formācijas pirmā fāze, kas nomaina kapitālismu un kam raksturīgs augsts dzīves līmenis, cilvēka tiesiskums, ražošanas līdzekļu sabiedriskošana.* Demokrātiskais s. Attīstītais s. Sociālisma celtniecība. Sociālisma ekonomiskie likumi. □ Bet svarīgi ir sev noskaidrot, cik bezgalīgi melīgs ir parastais buržuāziskais priekšstats, it kā sociālisms esot kaut kas nedzīvs, sastindzis, uz visiem laikiem dots, kamēr patiesībā vienīgi ar sociālismu sāksies strauja, īsta, tiešām masveida, piedaloties iedzīvotāju vairākumam, bet pēc tam visiem iedzīvotājiem — virzīšanās uz priekšu visās sabiedriskās un personiskās dzīves nozarēs. Ļeņins XXV, 434. Reālais sociālisms arvien vairāk ietekmē starptautiskās dzīves demokratizāciju. Hor 79, 10, 35. Par sociālismu šodien dzirdamas vispretrunīgākās domas. Vieni — visradikālāk noskaņotie — liek vienlīdzības zīmi starp sociālismu un staļinismu.. Citi spriež, ka sociālisms ir realitāte, bet līdz šim mēs esam tikuši tikai pie deformēta administratīvi komandējošā sociālisma. Cīņa 89, 212, 2.

2. *Sociālistiskās sabiedrības izveides teorija un taktika.* Utopiskais s. Tirgus s. Konstruktīvais sociālisms — *reformistisks virziens Anglijas strādnieku kustībā.* □ Sociālistiska sapņošana pārvērtās par miljonu ļaužu sociālistisko cīņu ţikai tad, kad Marksa zinātniskais sociālisms pārveidošanas centienus saistīja ar noteiktas šķiras cīņu. Ļeņins IX, 382.

sociālistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociālistiski.** **1.** *Saistīts ar sociālismu (1), tam raksturīgs.* Sociālistiska sabiedrība. Sociālistiskās valstis. Sociālistiskā republika. Sociālistiskā revolūcija. Sociālistiskā demokrātija. Sociālistiskais īpašums. Sociālistiskā sadzīve. Sociālistiskais dzīves veids. Sociālistiskā sacensība. Sociālistiskā Darba Varonis — *viens no visaugstākajiem goda nosaukumiem, ko PSRS piešķir par īpaši izcilu novatorisku darbību, izciliem nopelniem valsts labā; cilvēks, kam ir piešķirts šāds nosaukums.* □ ..visdziļākais spēka avots, lai uzvarētu buržāziju, un vienīgā ķīla, ka šīs uzvaras ir drošas un neatņemamas, var būt tikai jauns, augstāks sabiedriskās ražošanas veids, kapitālistiskās un sīkburžuāziskās ražošanas aizstāšana ar sociālistisko lielražošanu. Ļeņins XXIX, 378. ..sociālistiskajā iekārtā, kur ražošanas līdzekļi pieder sabiedrībai, tautsaimniecību iespējams vadīt pēc iepriekš nosprausta plāna. F Deglavs II, 7. ..būs likumsakarīgi, ka katra tauta, arī virzoties pa sociālistisko attīstības ceļu, atšķirīgi pieies sabiedrisko attiecību regulēšanai. PL Kom 90, 1, 47.

2. *Saistīts ar sociālismu (2), tam raksturīgs; tāds, kurā tiek paustas sociālisma idejas.* Sociālistiskā ideoloģija. Sociālistiskā ētika. Sociālistiskais humānisms. □ Meņševikiem nav buržuāzisko partiju sociālistiskās kritikas, jo nosaukt visas neproletāriskās opozīcijas partijas par buržuāziski demokrātiskām nepavisam vēl nenozīmē dot sociālistisku kritiku. Ļeņins XII, 430. Jaunu posmu krievu reālistiskā romāna attīstībā aizsāk M. Gorkijs ar romānu «Māte». Tas ir pirmais spilgtākais sociālistiskā reālisma metodē rakstītais daiļdarbs. Valeinis 1, 44.

sociālists, -a, v.; **sociāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sociālisma (2) piekritējs.* Sociālistu partijas. □ Atbruņošanās ir sociālisma ideāls. Sociālistiskajā sabiedrībā nebūs karu, tātad

realizēsies atbruņošanās. Bet tas nav sociālists, kas gaida sociālisma realizēšanos bez sociālās revolūcijas un proletariāta diktatūras. Ļeņins XXIII, 83.

socialitāte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Piederība pie kādas šķiras, sociālas grupas.* □ ..šie [folkloras] principi un ar tiem saistītie rituāli, simboli orientēti uz noteiktu sociālu lomu, normu, ideju, tradīciju izstrādi savas socialitātes stiprināšanai.. Kar 85, 10, 152.

socializācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process, arī rezultāts* → *socializēt (1), socializēties (1).* □ Daudzveidīgas socializācijas rezultātā cilvēks iemanto jaunu — personības — kvalitāti, kas parāda cilvēka pamatatšķirību no dzīvnieku pasaules, raksturo to kā sociālu būtni. Zin T 80, 5, 12. Japāņu audzināšanas principi ģimenē veido pārdomātu, gadsimtos izslīpētu audzināšanas sistēmu, kuras nolūks ir racionāls un precīzs — topošā pilsoņa socializācija. Sk Ģ 84, 3, 38. Ievērosim, Rīgā viņš [Emīls Dārziņš] nav nedz skolēnu barā, nedz arī ap viņu ir darbabiedri.. Tas ir dzīvesveids, kas, bez šaubām, kavēja viņa socializāciju, ciešāku iekļaušanos kādā pilsētas sabiedrības slānī. Klotiņš 2, 13.

2. *Darbība, process, arī rezultāts* → *socializēt (2), socializēties (2); arī nacionalizācija.* □ Vislielākais agrārais apvērsums — privātīpašuma atcelšana uz zemi, kas tika pasludināta Oktobrī, zemes socializācijas pasludināšana, — šis apvērsums neizbēgami paliktu uz papīra, ja pilsētu strādnieki nepamodinātu uz dzīvi lauku proletariātu, trūcīgos lauku ļaudis, darba zemniecību.. Ļeņins XXVIII, 307.

socializēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) socializējas (1).* □ Mākslas darbs rosina cilvēkā estētiski intelektuālu pārdzīvojumu, attīsta individualitāti, tās radošās potences,.. socializē cilvēku. Zeile 1, 111.

2. *Pārņemt (privāto īpašumu, parasti zemi) visas sabiedrības īpašumā; arī nacionalizēt.*

socializēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. **1.** *Pilnīgi iekļauties sabiedrībā, kādā tās grupā, apgūstot attiecīgo priekšstatu, normu, uzvedības stereotipu, zināšanu sistēmu.* □ ..literatūrai.. paveras nākamais, ļoti svarīgais uzdevums: palīdzēt socializēties. Lit M 82, 6, 4.

2. parasti 3. pers. *Refl.* → *socializēt (2); tikt socializētam.*

sociālkritisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociālkritiski.** *Tāds, kas satur sociālo parādību kritiku; tāds, kurā izpaužas sociālo parādību kritika.* □ ..mūsu gadsimta mitoloģiskās literatūras celmlauži (T. Manns, Dž. Džoiss un citi) nonāca pie mitoloģiskās poētikas, pārveidojot vai pat pilnīgi salaužot iepriekšējā gadsimta sociālkritisko klasisko romānu.. Klotiņš 2, 157.

sociālpolitisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociālpolitiski.** *Saistīts ar sabiedrības politisko dzīvi, tai raksturīgs.* □ ..[19. gadsimta] 90. gadu sabiedriskās domas pētniekam šis [Raiņa piezīmju] uzmetums dod būtisku vielu Raiņa sociālpolitisko uzskatu analīzei. Viese 6, 112. Ekonomisko, sociālpolitisko un audzināšanas uzdevumu risināšana prasa, lai jaunā paaudze — mūsu zemes nākotne — būtu.. izglītota.. Pad J 82, 118, 2.

sociālpsihologs, -a, v.; **sociālpsiholoģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Sociālpsiholoģijas speciālists.* □ Tas [darbaroku samazināšanās] mūs satrauca, bet vienlaikus arī mudināja vairāk pievērsties šai problēmai, meklēt dziļi argumentētu atbildi uz to, kas īsti ir vajadzīgs mūslaiku lauku darbacilvēkam, lai viņš neaizietu no laukiem. Talkā pieaicinājām sociālpsihologus. Zv 84, 18, 7. ..ar reālo, neideālo apkārtni nerēķināties nevar neviens. Kas apgalvo pretējo, sociālpsihologa Jāņa Liepiņa vārdiem runājot, ir bezgaumīgs pozētājs, nevis patiesības atklājējs. Mauliņš 4, 409.

sociālpsiholoģija, -as, s.; parasti vsk. *Psiholoģijas nozare, kas pētī sociālās vides nosacītās cilvēka darbības un uzvedības likumsakarības, sociālo grupu psiholoģiskos raksturojumus, saskarsmes procesus, psihes masveida izpausmes; sociālā psiholoģija.* □ ..pētījumi notiek sociālpsiholoģijas nozarē. Rīgas B 81, 165, 4.

sociālpsiholoģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociālpsiholoģiski. 1.** *Saistīts ar sociālpsiholoģiju, tai raksturīgs.* □ Sociālpsiholoģiskajā un tikumiskās audzināšanas aspektā sabiedrisko domu var uzlūkot kā cilvēku darbības un rīcības aktīvu stimulētāju.. Cīņa 85, 48, 2. Sociālpsiholoģiskās analīzes meistarība romānā visur balstās uz indivīda psiholoģijas labu pazīšanu. Lit M 79, 11, 7.

2. *Saistīts ar sociālās vides nosacītajām psihiskajām parādībām, tām raksturīgs.* □ ..cilvēkam un sabiedrībai nepieciešama literatūras modra klātbūtne sociālpsiholoģisko parādību un procesu uzrādīšanā. Lit M 80, 10, 7.

sociālreformisms, -a, v.; parasti vsk. *Reformisma teorija un prakse starptautiskajā sociālistiskajā kustībā.* □ Austrijā sociālistiem ir ilga sociālreformisma prakse. Pad J 85, 75, 2.

sociālreformistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociālreformistiski.** *Saistīts ar sociālreformismu, tam raksturīgs.*

sociālreformists, -a, v.; **sociālreformiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sociālreformisma piekritējs.*

sociāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociāli.** *Saistīts ar sabiedrību, cilvēku dzīvi un attiecībām sabiedrībā, tām raksturīgs; arī sabiedrisks (1).* Sociālie apstākļi. Sociālā vide. Sociālā attīstība. Sociālā politika. Sociālā revolūcija. Sociālā struktūra. Sociālais taisnīgums. Sociālā apdrošināšana. Sociālā nodrošināšana. Sociālais prestižs. Sociālā izcelšanās. Sociālā piederība. Sociālās pretrunas. Sociālā grupa — *relatīvi noturīgs cilvēku kopums, ko saista piedalīšanās noteiktā darbībā, specifiska attiecību sistēma un regulē noteikti institūti.* Sociālais slānis — *cilvēku grupa (sabiedrībā), kam daļēji piemīt šķiras pazīmes.* Sociālais statuss — *cilvēka vai cilvēku grupas stāvoklis sociālā sistēmā, kuram ir specifiskas ekonomiskas, profesionālas, etniskas u. tml. pazīmes.* Sociālā psiholoģija — *psiholoģijas nozare, kas pētī sociālās vides nosacītās cilvēka darbības un*

uzvedības likumsakarības, sociālo grupu psiholoģiskos raksturojumus, saskarsmes procesus, psihes masveida izpausmes; sociālpsiholoģija. □ Kaut gan ģimene ir cilvēka dzīves vispersoniskākā sfēra, tai piemīt arī sociāla institūta raksturs. Tavare 2, 20. Iedzīvotāju skaits un tā pārmaiņas ir jēdzieni, kas cieši saistīti ar sabiedrisko iekārtu un tās galvenajiem sociālajiem uzdevumiem. Mežgailis, Zvidriņš 1, 73. Tātad Žanis Katlaps .. izcēla [lugā] tēlu sabiedriskās attiecības. Tomēr sociālie momenti neparādījās tieši, atkailināti. Katlape, Ceplītis 1, 94. ..ir jāsaglabā maksimāla republikas sabiedrības iekšējā stabilitāte .. Šim procesam jāaptver ekonomiskie, politiskie, sociālie, tiesiskie aspekti. Lit M 90, 4, 2. ..mums jādomā ne tikai par mūsu bērnu laimi un labklājību, bet arī par vecākās paaudzes sociālo statusu un mūža novakara pilnvērtību. Sk Ģ 83, 8, 15.

sociālšovinisms, -a, v.; parasti vsk. *Virziens starptautiskajā strādnieku kustībā, kura pārstāvji aizstāv savas valsts buržuāzijas agresīvo politiku.* □ Sociālšovinisms ir galīgi izveidojies oportūnisms. Tas ir nobriedis atklātai, bieži vien vulgārai savienībai ar buržuāziju un ģenerālštābiem. Ļeņins XXII, 99. Imunitāte pret sociālšovinisma postošo kaiti noturīga izrādījās tikai patiesiem marksistiem internacionālistiem — krievu boļševikiem un atsevišķiem kreisajiem sociālistiem Rietumu valstīs. Samsons 3, 13.

sociālšovinistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociālšovinistiski.** *Saistīts ar sociālšovinismu, tam raksturīgs.*

sociālšovinists, -a, v.; **sociālšoviniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sociālšovinisma piekritējs.* □ Taču LSD [Latvijas Sociāldemokrātija] palika uzticīga ļeņiniskajai līnijai, deva pretsparu sociālšovinistiem, izskaidroja darbaļaudīm imperiālistiskā kara raksturu, būtību un nozīmi. Rīgas B 82, 143, 2.

sociālvēsturisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociālvēsturiski.** *Saistīts ar sabiedrības šķiru, sociālo grupu, to pārstāvju dzīvi, attiecībām noteiktos vēsturiskos apstākļos.* S. romāns. □ Neatzīstu mākslā neko vispār. Vispārcilvēciskais rodas tad, kad jūtami konkrētie sociālvēsturiskie apstākļi. Lit M 82, 11, 6. Cilvēks un laiks — Lāma daiļradē tā ir konkrēta formula, tā prasa indivīda psiholoģijas un sociālvēsturisko apstākļu tiešumu. Lit M 83, 28, 6.

sociolingvistika, -as, s.; parasti vsk. *Valodniecības nozare, kas pētī valodas sociālo raksturu, tās funkcijas sabiedrībā, sociālo parādību ietekmi valodā.* □ Arī sociolingvistikas jautājumi var tikt izgaismoti no dažādām lingvistiskām pozīcijām. Labi to parāda A. Šveicera pētījumi par amerikāņu sociolingvistikas virzieniem .. Vēstis 78, 8, 61.

sociolingvistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociolingvistiski.** *Saistīts ar sociolingvistiku, tai raksturīgs.* S. pētījums.

sociolingvists, -a, v.; **sociolingviste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sociolingvistikas speciālists.*

sociologs, -a, v.; **sociologe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Socioloģijas speciālists.* □ Par sociologa darbu nedrīkst spriest tikai pēc viņa izstrādātajām anketām un intervijām, jo, pirmkārt, tā nav vienīgā metode, kas ir sociologa rīcībā .. Zin T 68, 4, 3. ..ja sieviete strādā mājsaimniecībā bez vīra palīdzības, pēc Ļeņingradas sociologu pētījumu datiem, šķirto laulību ir divreiz vairāk .. PL Siev 74, 9, 17.

socioloģija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātne, kas pētī likumsakarības, saskaņā ar kurām attīstās un funkcionē sabiedrība un tās sastāvdaļas.* Jaunatnes s. Mazo grupu s. Ģimenes s. Personības s. Mākslas s. Darba (arī ražošanas) s. Izglītības s. □ Lieli uzdevumi padomju socioloģijas zinātnei ir sociālās attīstības plānošanā .. Cīņa 75, 46, 2. Lai iegūtu priekšstatu par cilvēka individualitāti, mūsdienu socioloģija izstrādājusi dažādus testus. Artmane 5.

socioloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **socioloģiski.** *Saistīts ar socioloģiju, tai raksturīgs.* □ Starptautisko kultūras sakaru rezultātu pētīšanas metodika un prakse pašreiz vēl izstrādāta maz. Te vajadzētu ņemt palīgā socioloģiskās pētīšanas metodes .. Vēstis 78, 3, 44. 1968. gadā nodibinātais PSRS Zinātņu akadēmijas socioloģisko pētījumu institūts kļuva par vadošo socioloģisko iestādi. Rīgas B 82, 200, 5.

socioloģisms, -a, v.; parasti vsk. *Sabiedrības parādību ietekmes, nozīmes vienpusīga, pārspīlēta uztvere, izpratne.* □ Kā Upīša nopelns jāatzīmē tas, ka, saistot mākslas progresu ar jaunās sociālistiskās mākslas izveidi, viņš nenonāk vulgārā sociloģismā — uz mākslas attīstību viņš automātiski nepārnes tikai sabiedriskā progresa kritērijus, bet sociālā progresa izpausmes vieno ar talantīgu personību idejiski mākslinieciskiem sasniegumiem. Lit M 83, 49, 6.

sociloģizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process, arī rezultāts* → *s o c i o l o ģ i z ē t, s o c i o l o ģ i z ē t i e s.* Teātra mākslas s.

sociloģizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Radīt (kam) sociālu raksturu; ciešāk saistīt (ko) ar sabiedrības dzīvi.* S. dzeju.

sociloģizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl.* → *s o c i o l o ģ i z ē t; tikt sociloģizētam.* □ Pašlaik Eiropā un Amerikā kino politizējas un sociloģizējas, aizvien vairāk filmās — arī masu produkcijā — tiek skarti politiski un sociāli jautājumi. Cīņa 74, 299, 4.

sociometrija, -as, s.; parasti vsk. *Sociālpsiholoģijas nozare, kas pētī attiecības starp indivīdiem sociālās grupās, kolektīvos.* □ Izveidota īpaša metode, kā «mērīt» cilvēku attiecības, — sociometrija. Ar īpašu indeksu palīdzību var raksturot šo attiecību īpatnības, piemēram, kolektīvisma, aktivitātes, līdzdalības, atkarības utt. pakāpi. Zin T 65, 8, 4.

sociometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sociometriski.** *Saistīts ar sociometriju, tai raksturīgs.* S. pētījums. □ Mazo grupu pētīšanai izmanto sociometriskās metodes, kas savā būtībā liekas ļoti vienkāršas, pat primitīvas, bet, pareizi izmantotas, ļauj dziļi ieskatīties sociālo grupu struktūrā. Liesma 72, 2, 11.

sociums, -a, v.; parasti vsk. *Indivīda sociālā vide.* □ Bet cilvēka pašīstenošanās pakāpe, tās pilnīgums nav atkarīgs tikai no indivīda personiskajiem pūliņiem vien. Vajadzīgi arī atbilstīgi sociālie apstākļi, ko lielā mērā nosaka tas konkrētais sociums, kas ir ap cilvēku, tā garīgā gaisotne, kas virmo apkārt. Lit M 79, 44, 6.

soda, -as, s.; parasti vsk. *Nātrija karbonāts — balti, pelēki, iedzelteni vai bezkrāsaini kristāli, pulveris.* Kalcinētā soda. Sodas rūpniecība. Dzeramā soda — *nātrija hidrogēnkarbonāts — balta, kristāliska, pulverveida viela.* Sodas ūdens — *mākslīgi mineralizēts ūdens ar sārmainu reakciju.* Kaustiskā soda novec. — *nātrija hidroksīds.* □ Nātrija karbonāts — Na_2CO_3 ir balts pulveris, kas labi šķīst ūdenī.. Tā tehniskais nosaukums ir soda. G Rudzītis 1, 206. ..pākšaugu vārīšanās paātrināšanai nedrīkst lietot sodu, jo soda sekmē B_1 vitamīna noārdīšanos.. Ed gat 174.

sodāmība, -as, s.; parasti vsk. **1.** jur. *Notiesāšanas juridiskās sekas, kas ir spēkā vainīgajam pēc soda izciešanas.* Dzēst sodāmību — *likumā noteiktajā kārtībā atzīt sodāmību par spēkā neesošu.* □ Ja labi mācījās, cītīgi strādāja un ievēroja disciplīnu, tad parasti atbrīvoja ātrāk un noņēma arī sodāmību. Talcis 7, 34.

2. *Stāvoklis, kad cilvēkam draud sodīšana.* □ Lai cik šāda dzīve Edmundam reizēm liekas garlaicīga un pat pretīga, viņš.. apņēmies līdz trešajai sodāmībai nepazemoties. Gulbis 3, 272.

sodāms, -ais; s. -a, -ā; apst. **sodāmi.** **1.** *Divd.* → *s o d ī t.*

2. jur. *Tāds, par ko mēdz sodīt (1) — par darbību, rīcību u. tml.* S. nodarījums.

3. *Tāds, par ko mēdz sodīt (2) — par darbību, rīcību u. tml.* Sodāma palaidnība.

sodība, -as, s. **1.** *Tas, kas izraisa ko, parasti ļoti, nevēlamu; arī nelaime.* □ Novecojis, izdilis, nomērējis — ne pazīt! Slimojis, vai? Atkal kāda nediena un sodība uzklupusi? Ezera 13, 356. Naftas produkti, bez kuriem nevaram iedomāties tehnikas progresu, ir īsta sodība ūdeņiem. Lapsa 1, 63. Mājās Ārija bija nīgra pret savu svaini un neiecietīga pret brāļa bērniem, kuri mūždien kāroja būt visu apmīļojami. Sodība, ne bērni. Zigmonte 9, 75.

2. novec. *Sods.* □ Kas ļaunu zina un dara, tam nāk sodība.. R Kaudzīte 1, 26. Ka teātra dēļ pār Piebalgu nāks Zodomas sodība, par to vairs nerunā neviens. J Kalniņš 3, 111.

○ Kā par sodību (arī sodu) — *saka, paužot negatīvu attieksmi pret ko nevēlamu.*

sodīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** jur. *Pakļaut (kādu) sodam (1).* □ Iekšā [aploksnē] bija paziņojums, ka viņš sodīts ar piecsimt latiem naudas soda par valdības galvas aizskaršanu vārdiem un necienīgu izturēšanos pret pastāvošo iekārtu. Lācis VI, 289. ..kā zibens manī pēkšņi uzliesmoja doma: mani tiesās. Es biju slepkava, un mani sagaidīja sods. Par slepkavību mani pašu sodīs ar nāvi! Zālīte 5, 339. «Tad, kad tos malumedniekus sodīs, arī tev, Lapiņ, sods nepaies garām.» J Kalniņš 10, 301. // intrans. S. pēc likuma. S. ar brīvības atņemšanu. □ Sodu piemēro, ne vien lai sodītu par izdarīto noziegumu, bet soda mērķis ir arī labot notiesātos un tos pāraudzināt.. Krim k 2, 16.

2. *Pakļaut (kādu) sodam (2).* S. skolēnu par nepaklausību. S. bērnu ar pērienu. □ Māte ne sodīja to, ne rāja. Klusu noklausījās, kad meitene atzinās savā vainā.. Brigadere 3, 445. Skolotājs sodīja abus grēkāžus: gan to, kas nekā nezināja, gan to, kas nepareizi sacīja priekšā. J Kalniņš 10, 221. «Pirmo reizi es jūs sodīšu maigi, kā māte mazuļus. Trīs reizes apkārt ierindai — skriešus — marš!» [Saka feldfēbelis.] Jansons 6, 14. pārn. Vecmāmuļa ar māti nosprieda, ka zostēviņu vajaga sodīt un iebaidīt. Un man pašam bij jāiet ar žagaru to sist. Birznieks-Upītis 6, 328. // intrans. □ Man.. nepatīk bērni, kas uzstājas par savu vecāku soģiem, lai gan, tiesa kas tiesa, spriest un sodīt ir patīkama nodarbība.. Zigmonte 17, 163.

3. pareti. *Būt ar noraidošu, nopeļošu attieksmi (pret ko); paust šādu attieksmi.* □ Kad ceturtajā stāvā Lauskis pūzdams klauvēja pie durvīm, viņš sodīja stāvās kāpnes.. Birze 1, 154. Reiz manis nebūs. Neceru uz godu, ka plāksni piemiņai pie sienas kals tai namā, kuru reizēm rūgti sodu un kur man salst. Brutāne 7, 118.

Sk. s o d ā m s.

sodīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Paust noraidošu, nopeļošu attieksmi pret ko; būt ar noraidošu, nopeļošu attieksmi pret ko.* S. par dubļaino ceļu. □ «Nolādēta zeme!» Viktors izmisis sodījās. «Ūdens ir, un tomēr nav ūdens. Pretīgs, rūgts šķidrums te glabājas, ko pat zirgs nedzer.» Talcis 9, 187. Viņš sodījās par rateļiem,.. ko tādi spēj turēt? Kartupeļu maisu un tad arī pa ceļu, nevis pa arumiem. Svīre 2, 159.

sodomija, -as, s.; parasti vsk. *Cilvēka pretdabiska kopošanās ar dzīvnieku.*

sodrains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sodraini;** pareti. *Sodrējains.* □ Viņa tumši nobrūnusī.. seja reizēm kļūst krāsā līdzīga sveķos nolāsmojušiem [nolāsojušiem] rijas durtiņu sodrainajiem galdiem.. Niedre 14, 27. ..Ilga bij dzīve zem sodrainām sijām.. Sudrabkalns 1, 72.

sodrējains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sodrējaini.** *Tāds, kas ir pārklāts ar sodrējiem; tāds, kas ir notraipīts ar sodrējiem.* S. katla dibens. □ ..krekls, mans baltais, skaistais sporta krekls, — kāds nu tas sodrējains! Auziņš 4, 97. Gadās, ka mašīnists, pārtraucis steidzamu apslaucīšanu, izgrūž pa [lokomotīves] logu sodrējainu roku ar kuplu lupatu. Īsts darba cilvēka sveiciens. Caune 2, 70. // *Tāds, kurā ir sodrēji; tāds, kas satur sodrējus.* S. dūmvads. □ Viņš ārdīja sodrējainos gruvešus, cēla laukā no tiem tumšbrūnus glazētus podiņus.. Svīre 2, 166.

sodrēji, -u, v.; tikai dsk. *Kurināmā nepilnīgas sadegšanas produkts — melnu vielas daļiņu kopums; šo daļiņu nosēdumi.* □ ..vīri izslauka

rierus un dūmvadus, jo sodrēju degšana dūmvadā ne vienu reizi vien bijusi ugunsgrēka cēlonis. Andersone 1, 108. Uz ceļiem nometusies, viņa grābj pelnus un sodrējus, berž plīts riņķus .. Indrāne 7, 47. Sētnieki ietves vēl nebija paguvuši nošķūrēt un gājēji nobradāt, un dūmeņi apbirdināt ar sodrējiem .. Ezera 9, 262. sal. ..nāca liels tvaikonis, izgrūzdams dūmus, melnus kā sodrējus. Virza 1, 171.

sods, -a, v. **1.** jur. *Valstisks piespiedu līdzeklis, ko valsts vārdā, pamatodamās uz likumu, tiesa, ievērojot procesuālo kārtību, piemēro personai, kuras vaina nozieguma izdarīšanā ir pierādīta; sabiedriska rakstura ietekmēšanas līdzeklis, ko, parasti administratīvās, varas orgāni piemēro personai, kas izdarījusi pārkāpumu.* Soda veidi. Nosacīts s. S. par zādzību. Naudas s. Soda nauda. Mīkstināt sodu. Izciest sodu. Soda mērs — *oficiāla sankcija par likuma pārkāpumu.* Cietuma sods — *cietumsods.* Nāves sods — *sods — notiesātā cilvēka nogalināšana.* Administratīvais sods — *sods, ko piemēro administratīvās varas orgāni.* Disciplinārs sods — *disciplinārsods.* Muitas sods — *sods, ko par muitas likumu pārkāpumiem uzliek muita vai tiesa.* Sodu kumulācija — *par dažādiem noziegumiem piespriesto sodu apvienošana.* Miesas sods vēst. — *sods — fiziska ietekmēšana perot, sakropļojot.* Dzēst sodu — *anulēt sodu.* □ Nosakot sodu, tiesa, vadīdamās no sociālistiskās tiesiskās apziņas, ņem vērā izdarītā nozieguma raksturu un sabiedriskās bīstamības pakāpi, vainīgā personību un atbildību mīkstinošos un pastiprinošos lietas apstākļus. Krim k 2, 37. Ne tik svarīga ir soda bardzība kā apziņa, ka sods ir neizbēgams, — šī atziņa ir viens no mūsu likumdošanas stūrakmeņiem. Dripe 4, 49. Zvejnieki daļu nozvejas slēpa murdos un devās zivis izņemt tumšās naktīs. Protams, šāda rīcība saistījās ar lielu risku. Sods par nobēdzināšanu daudzkārt pārsniedza loma vērtību. Bels 7, 50. Tiesas vairākos gadījumos pietiekami nenoskaidro izdarītā nozieguma motīvus, kuriem ir nozīme nozieguma pareizai kvalifikācijai un soda mēra noteikšanai. AT Bil 60, 3, 9. Sazvērniekus apcietināja, .. sodīja ar cietuma sodiem, spaidu darbiem, trimdu un nāvi .. Kurcijs 4, 114. Sādžinieki apgādāja partizānus ar pārtiku un ziņām par karaspēka atrašanās vietām. Par bēgļu slēpšanu draudēja nāves sods. Lācis 15, 64. Par neatļautu atrašanos un ogu vākšanu rezervāta teritorijā piemēros stingrus administratīvus sodus, ogas konfiscēs .. Cīņa 83, 206, 3. Atbilstoši tautas kontroles grupas iesniegtajiem materiāliem iecirkņa vadītājam .. uzlikts disciplinārs sods .. Rīgas B 80, 129, 4. Rīkstes kā miesas sodu Baltijas vācu muižnieki piemēroja latviešu un igauņu zemniekiem. V Kalniņš 1, 213. // ģen.: soda, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir paredzēts soda izpildei; tāds, kas ir saistīts ar soda izpildi.* Soda bataljons. Soda rota. Soda rīks. Soda ekspedīcija — *bruņotu personu (parasti karavīru, policistu) grupa, kas ir norīkota sacelšanās, nemieru u. tml. apspiešanai, to dalībnieku sodīšanai.* Soda rats vēst. — *soda ierīce, ar kuru salauzīja notiesātā locekļus vai uz kuras uzlika jau sakropļotu notiesātā ķermeni.* Soda gājiens novec. — a. *Gājiens uz sodīšanas vietu.* b. *Cilvēku grupa, kas dodas uz sodīšanas vietu.* □ ..desmitnieks ar lopu puisi sagrāba Andri un ieslodzīja soda kambarī. Nākamajā dienā viņu nopēra ar rīkstēm. Mauliņš 2, 31. Nodegu muižā bija iekārtota soda vieta, kur izģērbtus cilvēkus — noguldītus pie zemes — bendes sita ar nagaikām tik ilgi, līdz viņi zaudēja samaņu .. Zv 76, 17, 13. Tieši pret lielkunga mājas logiem rēgojās soda stabs, pie kura sēja peramos. K Zariņš 1, 43. Pēc aresta izciešanas mani tūlīt kā politiski neuzticamu aizkomandēja uz soda rotu .. Grīva 9, 127. Augstu uzšalkušais brīvības vilnis asiņaini atplaka, jo bija ieradusies Orlova soda ekspedīcija. No visām malām pienāca briesmu vēstis, jo Orlovs dedzināja mājas un slepkavoja ļaudis. Rozītis 2, 333. ..no pagastmājas virzās soda gājiens. Pa priekšu jāj dragūni, tad kustas sodāmie, kuriem seko vesels kareivju vads un virsnieki ragavās. Kurcijs 3, 213.

2. *Fiziski, morāli ietekmējoša rīcība, arī fiziski, morāli ietekmējošs līdzeklis, kas vērsts pret kāda nepaklausību, neatļautu darbību u. tml.* □ ..tūlīt seko sods: mamma uzrauj puišeli aiz rokas augšā, un pļauka nāk negaidīta kā pērkona spēriens zilās debesīs. Auziņš 4, 156. ..disciplinētība tiek ieaudzināta nevis ar stingrību, sodiem, bet ar pareizu bērna un visas ģimenes dzīves organizāciju. Ves 75, 5, 29. Mēs nespējām ilgāku laiku būt klusi un rātni, kaut arī zinājām, ka varam krist sodā. J Kalniņš 10, 215. ..viņai ceļā gadījās mežsargs, apķīlāja, un darba laikā ziņa no muižas klāt, ka jāiet par sodu strādāt. Sakse 2, 134. // ģen.: soda, adj. nozīmē; fizk. *Tāds, ko sacensībās piemēro sacensību dalībniekam, komandai par noteikumu pārkāpumu.* Soda metiens. Soda laukums — *spēles laukuma daļa, kurā jāievēro citi noteikumi nekā pārējā laukumā.* □ Vienreiz viņš notriec labo karodziņu, otrreiz izskrien taisni cauri, izlaižot vienu cilpu. Soda punkti, soda punkti! Indrāne 5, 163. ..soda minūtes par mērķim garām aizšauto lodi «nopēda» [biatlona] distancē iegūto handikapu. Sports 67, 27, 1. Pēc pārtraukuma angļi [futbolisti] ieguva tiesības izpildīt 11 metru soda sitienu. Sports 62, 64, 1. Viesu uzbrukumi gandrīz vienmēr sašķīda pret rīdzinieku aizsardzību jau pie soda laukuma robežas. Sports 66, 85, 1.

○ Kā par sodu (arī sodību) — *saka, paužot negatīvu attieksmi pret ko nevēlamu.* □ Pieklājīgs cilvēks, bet, kā par sodu, visi gandrīz, tāpat meitas un sevišķi jau mātes, klusībā nodomāja: «Kam tu, pagāns, izputēji no tādas skaistas mājas!» Austriņš 1, 195. Dieva sods — *reliģijā, mitoloģijā — dieva nolemts sods.* □ Tēvs: Tās [druvas] atzels, lai tik uznāk lietus. — Edvarts: Un ja neuznāk? — Tēvs: Tad tas būs dieva sods, kas jāpacieš. Blaumanis 6, 380.

sofa, -as, s. *Zems, plats dīvāns.* □ Edīte apsēdās viņai līdzās uz sofas .. Lācis VI, 296.

..Maiga viņu ieveda savā mājoklī,.. nosēdināja uz apdilušas, bet glītu segu apklātas sofas. Sakse 7, 269. ..Helmūts Austrums.. iegāja savā istabā. ..atslīga uz guļamā — vectēvu jaunības laika sofas.. Niedre 16, 99.

sofisms, -a, v.; loģ. *Tīša loģiska kļūda, ko izmanto aplama atzinuma pierādīšanai; pierādījums, slēdziens u. tml., kurā izmantota šāda kļūda, lai kādu maldinātu.*

sofistika, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Sofistu (1) izveidotais filozofijas virziens.*

2. loģ. *Pierādījumu, slēdzienu u. tml. veidošana, izmantojot sofismus.*

sofistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sofistiski. 1.** *Saistīts ar sofistiku (1), tai raksturīgs.*

2. loģ. *Saistīts ar sofismu, tam raksturīgs.* S. slēdziens. Sofistiski paņēmieni diskusijās.

sofists, -a, v.; **sofiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Sengrieķu filozofu, arī daiļrunas skolotāju grupas pārstāvis (no 5. līdz 4. gadsimtam pirms mūsu ēras).* □ Arī sofisti, piemēram, Protagors (ap 485.—415. gadu pirms mūsu ēras), uzskatīja, ka telpa un laiks ir nepārtraukti.. Karpovics 1, 62.

2. *Cilvēks, kas mēdz izmantot sofismus.*

sofīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Skatuves apgaismes iekārta — horizontāli izvietotu apgaismes ķermeņu kopums izkliedētas gaismas radīšanai.* Augšējās sofītes. Sānu sofītes.

2. *Skatuves augšdaļā iekārts skatuves ietērpa, dekorācijas fragments.* □ Skatuves augšējo daļu arī norobežo audekla gabali — sofītes. Liesma 70, 2, 24.

3. arhit. *Uz leju vērsta, parasti dekorēta, griestu sijas, arkas, dzegas u. tml. virsma.*

soģis, -a, v.; **soģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. **1.** v.; vēst. *Feodālismā — augstākais tiesnesis, teritorijas pārvaldnieks; arī fogts.* □ Bīskapi savās teritorijās iecēla īpašus soģus jeb fogtus.. V Kalniņš 1, 67. «Bet stāsta, ka te vajagot garām jāt zemes soģim.» J Kalniņš 8, 310.

2. *Cilvēks, kas soda, arī cilvēks, kas dod stingru vērtējumu (par ko).* □ ..sāku lūkoties uz tēvu gluži citādām acīm. Līdz šim to turēju tikai par bargu, nežēlīgu soģi, no kura man pastāvīgi jātrīc un jābaidās. Plūdonis 3, 33. Vistuvākais cilvēks! Kad Aina bija pazaudējusi viņu [dzīvesbiedru], ja tagad bijās kā svešinieka, stingra soģa? Zigmonte 2, 307. pārn. Mēdz teikt, ka laiks ir bargākais un reizē taisnīgākais mākslas soģis. Vienā svaru kausā tam aizmirstība, otrā — nemirstība. Stankevičs 3, 179.

soja, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Viengadīgs tauriņziežu dzimtas lakstaugs ar zarainiem, dažkārt vijīgiem stumbriem un augli — pāksti, kurā ir plakanas vai lodveida sēklas (pupas).* □ No visiem tauriņziežiem visvairāk (pāri par 30%) olbaltumvielu sēklās ir sojai.. Galenieks 2, 247. Tagad stepei [Ķīnā] atkaroti apmēram 20 tūkstoši hektāru, kur audzē maīsu, sorgo, kartupeļus, soju un kokvilnu. Hor 76, 1, 36.

2. *Šī auga sēkla.* Sojas eļļa. Sojas milti. Sojas šokolāde. Sojas rauši — *lopbarības rauši, ko iegūst, pārstrādājot sojas sēklas.*

sol, nelok.; mūz. *Piektās pakāpes nosaukums diatoniskajā gammā, kas sākas ar do; atbilstošā skaņa.* □ Zilbju nosaukumiem do, re, mi, fa, sol, la, si atbilst burtu nosaukumi c, d, e, f, g, a, h. Skaņas do, re, mi, fa, sol utt. skaņurindā atkārtojas vairākkārt. Krasinska, Utkins 1, 41.

solabiedre. *Sk.* solabiedrs.

solabiedrene. *Sk.* solabiedrs.

solabiedrs, -a, v.; **solabiedre,** -es, dsk. ģen. -ru, s.; arī **solabiedrene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Cilvēks, ar kuru kopā (kāds) sēž vai ir sēdējis vienā skolas solā.* □ ..solabiedram neļauj ne aci iemest tai rakstījumā, ko pats uzkrecelējis uz savas tāfelītes. J Plotnieks 11, 28. Gadījuma pēc kopā sasēdušās, meitenes raudzījās viena uz otru, sasmaidījās, apjautājās, kā sauc solabiedreni un kurā skolā mācījusies. Ērgle 7, 21.

solanīns, -a, v.; parasti vsk. *Indīga viela kartupeļu (nakteņu) dzimtas augos.* □ ..solanīnu satur.. kartupeļi un negatavi tomāti; vārītos vai ceptos kartupeļos solanīna vairs nav. Galenieks 2, 356.

solāreļļa, -as, s.; parasti vsk. *Ar sārmu attīrīta naftas pārtvaices frakcija, ko izmanto, piemēram, par dīzeļdegvielu.*

solārijs, -a, v. *Telpa, vieta u. tml., kas ir iekārtota ārstnieciskām apsauļošanās procedūrām (ar Saules stariem vai kvarca spuldzi).* □ Vēsākās dienās un gadalaikos klimatterapijas procedūras izdara īpašās kabīnēs un solārijos, kas pārklāti ar ultravioleto starojumu caurlaidošu polietilēna plēvi. Ves 84, 12, 25. Ir kāds svarīgs faktors tuberkulozes ārstēšanā — saules staru labvēlīgā iedarbība. Šai nolūkā uzcelts solārijs — puslokā izvietotas nojumes.. Sk Ģ 78, 6, 9.

solarimetrs, -a, v. *Ierīce Saules radiācijas plūsmas mērīšanai.*

solarizācija, -as, s. **1.** fot. *Process, kurā fotoattēla negatīvs saņem gaismu vairāk nekā nepieciešams minimālā nomelnējuma sasniegšanai, tomēr neveidojoties maksimālajam nomelnējumam.*

2. *Apsauļošana (parasti ārstnieciskā nolūkā).*

solārkonstante, -es, s.; parasti vsk.; astr. *Konstante, kas raksturo Saules radiācijas intensitāti uz Zemes atmosfēras augšējās robežas.*

solārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **solāri.** *Saistīts ar Sauli, tai raksturīgs.* Solārās temperatūras. Solārais klimats. Solārās plūdmaiņas. □ ..mūsu tālais sencis Sauli iedomājās kā pārdabisku būtni,.. kuras labvēlība jāiegūst ar īpašiem rituāliem.. Tā radās solārais jeb Saules kults.. D kal 84, 80. ..elektriski lādēto daļiņu detektors reģistrēs gan komētas apkaimē paātrinātos, gan solārās un galaktiskās izcelsmes jonus.. Zv d 85/86, 1, 21.

soldo, nelok., v. *Naudas vienība (Itālijā); attiecīgā naudas zīme, monēta.*

solenoidāls [soleno-idāls], -ais; s. -a, -ā; apst. **solenoidāli;** fiz. *Tāds, kam ir caurules veids (piemēram, par magnētisko lauku); saistīts ar ko cauruļveidīgu, tam raksturīgs.* S. lauks. Solenoidālais indekss.

solenoīds, -a, v.; el. *Elektrības vadītāja cilindriska spirāle, kas, plūstot pa vadītāju strāvai, rada magnētisko lauku ar vienā cilindra galā ieejošām un otrā izejošām magnētiskā lauka spēka līnijām.* S. ar feromagnētisku serdeni. □ Magnētiskā lauka indukcijas līnijas aptver vada cilpu.. Ja no vairākām šādām cilpām uztītā spolē jeb solenoīdā plūst strāva, tad cilpu magnētiskie lauki summējas.. Fiz r 198.

solfedžēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; mūz. *Dziedāt nepazīstamu nošu tekstu bez iepriekšējas sagatavošanās.* □ Ligita: Paspēlēšu tev arī diktātus, likšu solfedžēt, došu mājas darbus. Tu nāksi pie manis mūzikas skolā! Gulbis 1, 62. Ievērojama nozīme ir tam, ka daudzi kora dalībnieki prot solfedžēt. Pad J 55, 35, 3.

solfedžo [sol'fedžo], nelok., v.; parasti vsk.; mūz. **1.** *Vingrinājumu, arī apmācības paņēmienu kopums, kuru mērķis ir attīstīt muzikālo dzirdi, atmiņu, ritma izjūtu, prasmi dziedāt nepazīstamu nošu tekstu bez iepriekšējas sagatavošanās; attiecīgais mācību priekšmets.*

2. *Solmizācija.*

solidārisms, -a, v.; parasti vsk. *Ideoloģisks virziens (tiesību zinātnēs, politikā), kam pamatā ir uzskats par sabiedrības šķiru, sociālo grupu pilnīgu saskaņu.*

solidāristisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **solidāristiski.** *Saistīts ar solidārismu, tam raksturīgs.*

solidaritāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Vienprātība, interešu, tiesību un pienākumu kopība, uzskatu vienādība, kopēja atbildība.* Nācijas s. Šķiras s. Internacionāla s. Solidaritātes principi. Darbaļaužu starptautiskās solidaritātes diena — *starptautiski darbaļaužu svētki 1. maijā, kurus atzīmē kopš 1886. gada.* □ Ikdienas dzīves prakse strādniekiem uzskatāmi mācīja, ka individuālas pretestības ceļā nekas nav sasniedzams, bet vienīgais glābiņš ir biedrošanās, solidaritāte un kolektīva cīņa tiklab atsevišķā uzņēmumā, kā arī plašākā mērogā. Upīts 13, 203.

2. jur. *Stāvoklis, kad (kas) ir solidārs (2).* Saistību s. □ Ja ir prasījuma solidaritāte, katrs solidārais kreditors ir tiesīgs parādniekam celt prasījumu pilnos apmēros. Civilk 1, 93.

solidarizēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Ar darbību, rīcību apliecināt, paust savu solidaritāti (1).* □ Fabrikas strādnieki, solidarizējoties ar Pēterburgas un Rīgas darbaļaudīm, 1905. gadā organizē vairākus politiskus streikus. Zv 75, 19, 13. // pārn. *Būt vienisprātis (ar ko, kādu).* □ ..katrā [romāna] tēlā ir daļa objektīvās patiesības, ar kuru solidarizējas arī autors. Dzene 6, 182. Solidarizējoties ar vairākām atziņām, ko O. Kravalis izteicis par I. Ziedoņa darbu, īpaši gribas izcelt kādu nozīmīgu vispārinošu domu.. Kritikas g 79, 177.

solidārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **solidāri. 1.** *Saistīts ar solidaritāti (1), tai raksturīgs.* Solidāra rīcība. Solidāri uzskati. □ Streikotāji solidārā vienprātībā sekmīgi cīnījās pret kapitālistu.. vienoto bloku. Berģis 1, 80. // pārn. *Tāds, kas ir vienisprātis (ar ko, kādu); tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ Esmu pilnīgi solidārs ar Albertu Belu, ka mums tagadnes literārais mantojums faktiski nav apzināts.. Lit M 76, 39, 5. ..pret sporta pārraidēm abas māsas ir solidāri vienaldzīgas, un Egils tad var sēdēt pie ekrāna un.. pārdzīvot spēles gaitu viens pats. Zigmonte 4, 50.

2. jur. *Tāds, kurā persona ir tiesīga prasīt izpildījumu pilnā apmērā no katra parādnieka (piemēram, par prasību, pienākumu, atbildību).* Solidāra saistība — *saistība, kurā ir vairāki kreditori un vairāki parādnieki.* □ Ja viens parādnieks pilnīgi izpildījis solidāro pienākumu, tad pārējie parādnieki tiek atbrīvoti no atbildības kreditoram. Civilk 1, 92. // *Tāds, kas ir tiesīgs prasīt šādu izpildījumu (parasti par personu grupas locekli).* □ Prasības noilguma termiņa pārtraukšana attiecībā uz vienu no solidāriem parādniekiem pārtrauc prasības noilguma termiņu arī attiecībā uz pārējiem parādniekiem. Civilk 1, 43.

solidols, -a, v.; parasti vsk. *Tumšbrūna, viskoza ziede, ko izmanto berzes mazināšanai, ierīču, detaļu u. tml. konservācijai.* □ Ģirts atradās remontbedrē un ar spiedi dzina solidolu priekšējā tilta savienojumos. Dripe 2, 76.

solīds, -ais; s. -a, -ā; apst. **solīdi. 1.** *Tāds, kas ar savu ārieni, izturēšanos, sabiedrisko stāvokli u. tml. izraisa pret sevi cieņu, uzticību; arī pieklājīgs, atturīgs, savaldīgs.* □ Krājkases vadītāja kabinetā pie liela rakstāmgalda sēž solīds, drukns vīrs. Bērce 6, 33. Pamazām Emīls Dārziņš kļuva solīdāks un pašapzinīgāks. Bija slaida auguma vīrietis,.. klasisku sejas profilu. Viņš jau bija paradis izmeklēti ģērbties, nekad nekļūdams par modes ākstu. Stankevičs 3, 109. Jau toreiz privātuzņēmējs — ādminis Kapeikas kungs bija tīri solīds precinieks.. Indrāne 6, 87. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Solīda uzruna. Solīdi ģērbties. □ ..Haris solīdi atbild, gluži kā pieaudzis vīrs. Zigmonte 1, 235. ..Vineta.. pārāk cieši kļāvās klāt šim tipam. Dejot galu galā var arī solīdāk.. Kaijaks 4, 80. Grāmatu plaukti dzīvokļa lielākajā telpā, kas solīdi tiek dēvēta par kabinetu, ir stāvējuši blakus.. Spāre 6, 193. // *Tāds, kas izraisa cienīguma, nopietnības, laba mantiskā stāvokļa iespaidu (parasti par apģērbu, telpas iekārtojumu).* S. uzvalks. S. kabinets. □ ..ārsts sabikstīja uz deguna solīdās bezrāmju brilles. Skujiņš 8, 6. Plauktu priekšā zviln ar melnu ādu apvilkts dīvāns, divi ādas klubkrēsli un zems galdiņš ar radiolu. Vecmodīgi, bet solīdi un ērti. Birze 5, 23.

2. *Kvalitatīvs, izturīgs; arī liels, apjomīgs.* Solīda celtne. □ Karte ir no laba, bieza papīra,.. solīda manta. Zigmonte 1, 224. // *Tāds, kas izraisa uzticību (piemēram, par uzņēmumu, pasākumu).* □ Rūdolfs dabūja vietu ļoti solīdā firmā.. Gulbis 4, 23. Viņš savai pakavu un naglu fabrikai dabūja prāvus pasūtījumus jaunbūvējamam dzelzceļam. ..Kas tagad vairs drīkstēja neticēt tādam fabrikantam, kuram tik izdevīgi pasūtījumi un tik solīds noņēmējs? Rozītis III, 219. // *Plašs, dziļš (par zināšanām); labi pamatots, pierādīts (piemēram, par domu, ideju).* Solīda teorija. □ Sešpadsmit gadu ve-

cumā Dāvids bija ieguvis solīdas zināšanas senajās — latīņu un grieķu valodās.. Lielais 4, 13.

3. *Tāds, kam ir samērā liela skaitliskā vērtība, samērā liels apjoms.* □ Ļaudis runāja, ka mājas īpašnieks esot vai nu kāds ministrs, vai ministra vietnieks.., kam branga pensija un solīds iekrājums. Jansons 3, 251. Pašreizējā mode var apmierināt kā jauniešu, tā arī solīdāka vecuma vīriešu gaumi. Zv 75, 4, 32. Drēbnieka kabīnē liela spoguļa priekšā nejauši ievēroju, ka esmu iemantojis jau gluži solīdus apveidus.. Skujiņš 7, 8.

solīdums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s o l ī d s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Cilvēka s. Apģērba s.

2. *Vispārināta īpašība → s o l ī d s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Celtnes s.

3. *Vispārināta īpašība → s o l ī d s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Zināšanu s.

soliflukcija, -as, s.; parasti vsk.; ģeol. *Atkusušas, pārmitras grunts, augsnes lēna slīdēšana pa sasaluma virsmu lēzenās nogāzēs.* Soliflukcijas terase — *terase, kas ir izveidojusies soliflukcijas rezultātā.*

solījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → s o l ī t (1).* Turēt savu solījumu. Nepārkāpt doto solījumu. Ticēt solījumam. Lauzt solījumu. Neskopoties ar solījumiem. □ «Solīt vien ir par maz. Vajag solījumu katru reizi izpildīt.» Birznieks-Upītis 3, 13. ..solījumu paņemt līdzi uz pilsētu varēju no mātes izdabūt ar priekšzīmīgu cāļu ganīšanu un bezierunu paklausību.. Vīksna 1, 52. Būt atbildīgam par doto solījumu — tā ir katra cilvēka goda lieta. Gūtmanis 1, 6.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → s o l ī t (2).*

solipsisms, -a, v.; parasti vsk.; filoz. *Uzskats, arī filozofijas virziens, saskaņā ar kuru eksistē tikai domājošais subjekts un objektīvā pasaule pastāv vienīgi viņa apziņā.*

solipsistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **solipsistiski;** filoz. *Saistīts ar solipsismu, tam raksturīgs.*

solipsists, -a, v.; **solipsiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Solipsisma piekritējs.*

solis, -ļa, v. **1.** *Kustības cikls (ejot, skrienot u. tml.), kurā kāju pārvieto uz citu atbalsta punktu un pārnes uz to ķermeņa svaru.* Lieli soļi. Atsperīgs s. Uzmanīgs s. Iet ātriem soļiem. Paskriet dažus soļus. Pakāpties soli sāņus. Soli atkāpties. Soļu skaitītājs — *aparāts, kas paredzēts ejot veiktā attāluma mērīšanai; pedometrs.* Spert soli (arī soļus) — *pārvietojoties veidot soli (soļus).* Paspert soli (arī soļus) — *paiet soli (soļus) (kādā virzienā).* Likt soļus (arī soli) — *ejot veidot soļus; veidot soli (piemēram, slidojot).* Likt soli pie soļa — *iet lēnām, uzmanīgi.* Iet (arī staigāt) kaķa soļiem (arī kā kaķim) — *iet (arī staigāt) klusi, viegli.* Mērot (retāk mērīt) soļus — *iet, staigāt kādu gabalu.* Nomērīts (arī nomērots) solis — *noteikta garuma solis.* Pastiept soli — *paātrināt gaitu.* Nevar ne soli (arī kāju) (pa)spert, arī nav kur soli (arī kāju) (pa)spert (arī (no)likt) — *saka par ļoti pieblīvētu telpu, vietu, arī par telpu, vietu, kur stipri apgrūtināta iešana.* Izlaist (kādu) soli sar. — *pastaigāties.* □ Bieži vien kalējs iznāk no smēdes.. No smēdes ejot un šurpu nākot, nav vairs agrākie stingrie, žirgtie soļi, bet gausāki, gurdenāki. Birznieks-Upītis 1, 16. Atgrūdis jērenīcu pakausī, viņš sāka skriet lieliem, smagiem soļiem.. Kalndruva 5, 31. Soļa garums lielā mērā atkarīgs no cilvēka auguma.. Ves 80, 7, 16. pārn. Klusiem un mīkstiem kaķa soļiem Pa manu istabu staigā miegs.. Avotiņa 4, 19. pārn. ..teātra izvēlētais virziens prasa galēju precizitāti: solis sānis — un var nokļūt.. viltus patētikas gūstā. Lit M 82, 8, 7. Dāvīds spēra platu soli mums pretī, pacēla Rasmu kā salmu kūli un viegli nesa uz māju. Bendrupe 2, 65. Viņa piecēlās kājās, spēra dažus soļus, bet būtu pakritusi, ja es nesaturētu. J Kalniņš 4, 188. Saimniece pasper soli uz manu pusi. Kurcijs 2, 302. Autobuss sakustējās. Viņš vēl paspēra pāris soļu tam pakaļ, it kā gribēdams panākt. Ezera 2, 71. ..tur [ciematā] staigāja cilvēki, — viens steidzīgi lika soļus, otrs — rāmi, apdomīgi.. Jansons 2, 3. Pustumsā uzmanīgi soli pie soļa likdama, Elna ieiet savā istabā. Zigmonte 13, 127. «Neliec° nu, saimniec, piekusušam ganu puikam vēlti mērīt soļus!» Ādama tēvs runāja.. Blaumanis 6, 182. Lēniem un nomērītiem soļiem Sijāts gāja pa šoseju uz pilsētu. Birze 4, 163. ..puisis pastiepa soli, nokļuva feldšerim blakus.. Kalndruva 5, 32. Sētniece iznāk sētsvidū un sāk sodīties, kādi netīreļi gan šai mājā mīt, soli tu nevari paspert, visur piesviests un piemētāts. Zigmonte 11, 144. ◇ Soli pa solim — a. *Saka, norādot uz nepārtrauktu virzību.* □ ..viņš [kumeļš] žigli meklēja glābiņu pie mātes: pietecēja ķēvei klāt un soli pa solim turējās viņai tuvu sānos. Birznieks-Upītis IV, 136. Soli pa solim steidz rudmatis [lapkritis] tālāk, Lītavās noskalo pēdas — un viss. Heislers 2, 73. b. *Pakāpeniski.* □ Laboratorijas vadītājs uzmanīgi soli pa solim izsekoja visai eksperimenta gaitai.. Purs 4, 246. ..viņš traģiski uztvēra vientulību — vecie draugi soli pa solim no viņa atsvešinājās.. Stankevičs 4, 118. ◇ Soli solī — a. *Neatpaliekot, cieši aiz kāda (virzīties).* □ ..vīrs viņu paņēma zem elkoņa, palaida pa vārtiņiem, un viņa iekāpa autobusā; Vladislavs [vīrs] sekoja soli solī. Kaijaks 4, 74. b. *Soļiem saskanot ritmā (virzīties).* □ Ieva ar Jorenu gāja pa ostgala ielām, skaitās par auksto vēju.. un ne ar vārdu neskāra to, kāpēc viņi te iet soli solī. Zigmonte 2, 20. ◇ Uz katra soļa (arī katrā solī, arī ik uz soļa) — *saka, ja kas gadās, arī ir sastopams bieži.* □ Savās iedomās mēs [puikas].. zēģelējām pa nepārredzamu jūru, kur uz katra soļa draudēja briesmas. Grīva 5, 16. Herminghauzā Puszeķe un Bārda lūkoja, lai strādnieki to [nicināšanu] sajustu katrā solī. Upīts 9, 600. Ik uz soļa rūsas saēstas stieples, šauteņu atliekas, satrupējušas lupatas. Jokums 1, 31. ◇ Katrs solis — *katra (cilvēka) darbība, rīcība.* □ Mani interesēja katrs draugu solis, un es viņiem pakaļ vien staigāju.. Birznieks-Upītis 6, 360. Reizēm Mikum pat šķiet, ka Ulpe ir uzdevis tē-

vam vērīgi uzmanīt katru jaunā skolotāja soli. J Kalniņš 9, 64. ◇ Ne soli neatkāpties (arī neatiet u. tml. no kāda) — *būt vienmēr kopā (ar kādu).* □ ..māmiņa ucina mazo māsiņu, ne soli no tās neatkāpjas.. Indrāne 8, 27. ..Koļa viņu pār pleciem atstiepa uz slēpni un ne soli neatgāja no slimā drauga. Rūja 3, 66. ◇ Nespert (ne) soli (arī soļa) — *neiet, nenākt (kur).* □ Edgars tagad nesper ne soli ārpus mājas, viņš no zvejas pārrodas precīzi.. Zigmonte 2, 277. ..taču iziet uz ietves mazā neiedrošinājās, laikam mājnieki stingri jo stingri piekodinājuši nespert aiz vārtiņiem ne soļa.. Purs 6, 28. ◇ Iet solī (arī vienā solī, arī kopsolī) — *rīkoties saskaņā (ar ko), arī būt saskaņā (ar ko), atbilst (kam).* □ Mainās uzņēmuma dzīves ritms, jo kolektīvs grib iet solī ar mūsu laiku, ne ar ko neatpalikt no mūsdienu prasībām. Rīgas B 70, 252, 2. Dzejnieks iet vienā solī ar savu laiku, ar savu tautu. Jaun Gr 69, 5, 4. ◇ Pirmais solis — *sākums (kam), sākums kam jaunam, neierastam (kādā darbībā, pasākumā).* □ Visu viņu kopdzīvi no paša pirmā soļa noteikusi, virzījusi un vadījusi Aurora.. Ezera 13, 45. Jau kopš saviem pirmajiem soļiem latviešu literatūrā romāns kļūst par sava laika analizētāju, vērtētāju, veic nozīmīgu sabiedrisku funkciju. Kiršentāle 1, 30. ◇ Spert soli — a. *Darīt (ko), rīkoties (kā).* □ «Varbūt es redzu visu pārāk tumši, bet no pašpārliecības ir tikai viens solis līdz aklumam, un to soli es negribu spert...» Zigmonte 2, 169. b. *Izzināt ko vairāk.* □ Izzināt muskuļa noslēpumu nozīmē.. spert soli tuvāk dzīvības likumu izpratnei.. Liesma 59, 9, 24. ◇ Spert soļus sar. — *attiecīgi rīkoties, attiecīgi darīt ko, arī izmantot attiecīgus līdzekļus.* □ Darba trauma.. Kurš saukts pie atbildības? Kādi soļi sperti, lai tamlīdzīgi notikumi neatkārtotos? Cīrulis 4, 134. Vislas un Odras ūdeņos strauji ceļas sāls daudzums. Ja netiktu sperti nekādi soļi, lai šo parādību novērstu, jau 1980. gadā Odrā ūdens būtu sāļāks nekā Baltijas jūrā. Zin T 65, 11, 21. ◇ Spert pirmo soli — *sākt darīt ko jaunu.* □ ..domāt — tas jau nozīmē spert pirmo soli, nozīmē — meklēt, atrast, sākt. Un darīt! J Plotnieks 6, 193. Kaut neesmu pirmās klases skolniece, taču man skolas zvans liks spert pirmo soli jaunajā, atbildīgajā [skolotājas] darbā. Kiršakne 1, 10. ◇ Liels (arī plats, svarīgs) solis (uz priekšu), arī solis uz priekšu — *ievērojams panākums, sasniegums (kā norisē, attīstībā).* □ Idejiskā asuma ziņā salīdzinājumā ar «Vaideloti» Aspazija «Zaudētās tiesībās» spērusi lielu soli uz priekšu. Viese 3, 58. ◇ Izšķirīgs solis — *izšķiršanās (par ko).* □ Un tikai tad, kad.. mazā ar lielu sirsnību atsaucas visiem Gaidas Bernsones ierosinājumiem,.. skolotāja sper izšķirīgo soli — sāk kārtot adoptācijas dokumentus. Rinkule 7, 48. ◇ Nepareizs (arī kļūmīgs, greizs) solis — *kļūda (darbībā, rīcībā).* □ Katram var gadīties spert kļūmīgu soli, bet tad jābūt vīra dūšai pašam to atzīt. Avotiņa, Šlisers 1, 198. Un atbildība par katru savu rīcību, — vai tā neliktu atturēties no greizā soļa? Sk Av 62, 12, 4. ◇ (Ar) septiņjūdžu soļiem — *ļoti ātri.* □ ..televīzija virzās uz priekšu patiesi ar septiņjūdžu soļiem. Cīņa 73, 126, 4. // parasti dsk. *Skaņas, ko rada šādas kāju kustības.* Smagi soļi. Klusi soļi. Soļi dimd. Soļi attālinās. □ Vakara tumsā nodunēja soļi. Ugunskura gaismas lokā ienāca Juris.. J Kalniņš 3, 10. Koridorā noskan soļi, mierīgi, drusku šļūcoši.. Lapsa 3, 89. Laiku pa laikam Aigars paceļ galvu un klausās, vai netuvojas kādi soļi. Gulbis 3, 237. // parasti vsk. *Gaita (3).* Gauss s. Marša s. Parādes s. Iet raitā solī. Palēnināt soli. Pielikt soli — *paātrināt gaitu (parasti ejot).* Ieturēt (arī noturēt, izlīdzināt) soli — *ejot pielāgoties cita gaitai, ātrumam, virzienam.* □ ..tāpat teciņus, kā viņš ienāca, tā arī aizgāja — tāds bija viņa parastais solis. Kļava 1, 105. Viņš bija apņēmies iet tūlīt uz mājām, bet vakars bija tik pavasarīgi maigi glāstošs, ka straujais solis tūlīt palēninājās. Jansons 4, 272. ..Zuze lēnu, prātīgu soli dodas uz priekšu pa cieti nomīdīto ceļmalas taciņu.. Avotiņa 2, 9. Inetai paplānajā mētelī bija gana dzestri, viņa pielika soli, gāja možā gaitā. Lāms 4, 110. Kādu puskilometru, varbūt pat vairāk, viņi pēc tam noiet klusēdami. Uldis tikai visu laiku cenšas ieturēt vienu soli ar Jorenu. Zigmonte 2, 245. Ko tādam soļot rindā ciešā, Kam grūti soli noturēt. Balodis 7, 20. // *Dejai raksturīgs kāju kustību kopums.* Polonēzes s. Polkas s. Izlaist dejas soli sar. — *padejot.* □ ..mazliet klīrīgi un manierīgi, svecēm tvanīgi kūpot, es slīdu menueta solī. Luginska 1, 7. ..Kārlis.. grieza valša soli uz otru pusi, viņi abi uzskrēja citam pārim.. Zigmonte 14, 10. ..gribas taču arī padziedāt vai izlaist kādu dejas soli pa gludu dēļu grīdu. Zv 65, 14, 7. // fizk. *Pārvietošanās veids (piemēram, kāju un roku kustību kopums) slēpošanā, slidošanā u. tml.* Vienlaikus s. Pārmaiņus s. Sporta solis — *solis, ko veido, ceļa locītavā iztaisnojot kāju vertikāles momentā un nezaudējot pēdas saskari ar pamatni.* □ ..slēpotājam jāpārvalda daudzi pārvietošanās veidi: soļi, nobraucieni, pagriezieni, bremzēšana. Sports 84, 32, 2. // *Attālums, kāds, cilvēkam ejot, izveidojas starp kāju pēdām; sena garuma mērvienība — aptuveni 70—80 centimetri.* □ Mājas durvis atradās soļus trīsdesmit no manis, tieši pretī. Birze 8, 121. ..labajā krastā, netālu no ceļa, Gaujā ieplūst sekls, dažus soļus plats grāvītis. Lagzdiņš 3, 60.

2. *Rīcība (kādos apstākļos, situācijā).* Neapdomīgs s. Pārsteidzīgs s. Piesardzības soļi. □ Dzimtbūšanas atcelšana Baltijas novadā bija vietējo muižnieku aprēķināts solis, lai, ieviešot kapitālistiskās ekspluatācijas formas, gūtu lielākus ienākumus no savām muižām. V Kalniņš 1, 227. Es, kā tas droši vien vecākiem liekas vienmēr, šķitu par jaunu un zaļu tik nopietnam solim, kādas ir laulības. Ezera 9, 16. Nākamais A. Jaunušana solis ir pastiprināta žanru daudzveidības meklēšana repertuārā.. Dzene 6, 229. // vsk.; savienojumā ar apzīmētāju; sar. *Darbu kopums (kādā vietā, laikā), to veikšana.* Mājas s. Rīta s. □ Slaucējas,

kūts soli sākdamas, pagalmā noraisīja lakatus. Viese 1, 5. Pulkstenis jau nāca pāri astoņiem, vajadzēja sākt vakara soli, sakopt kūti, pārdzīt govis, izslaukt, gatavot vakariņas .. Gulbis 4, 221. ◇ Apiet (arī apmest, aptecēt, izmest, piekopt u. tml.) mājas (arī rīta, vakara) soli — *paveikt nepieciešamos mājas (arī rīta, vakara) darbus.* □ Anna: Cik tad ilgi stāvēs? Vēl jau mājas solis jāapmet ... Brodele 7, 46. Ilze līdz šim kopa vēl arvienu savu saimniecības soli pie mājas .. Kaudzītes 1a, 64.

3. tehn. *Attālums starp diviem blakus esošiem, regulāri izvietotiem elementiem (piemēram, zobrata zobiem, vītnes vijumiem).* Vītnes s. Atsperes s. Enkura tinuma s. □ Attālumu no vienas [zāģa] zoba galotnes līdz otrai sauc par zoba soli .. Indāns 1, 25. // *Attālums, par kādu ideāli būtu jāpavirzās dzenskrūvei, propellerim viena apgrieziena laikā.* □ Pēdējā laikā kuģu būvniecībā plaši lieto dzenskrūves ar regulējamu soli. Zin T 67, 4, 21. // būvn. *Attālums starp nesošajām šķērssienām, nesošiem elementiem.* □ Līdzšinējās fermas ar 4,5 m soli, kas domātas šķūņiem un kūtīm, sākam nomainīt ar tādām, kurām solis ir 6,0 metri. Lauku Dzīve 80, 9, 7. .. konstrukcija ir vienkārša: uz nesošajiem ķieģeļu stabiem, kuru solis ir 4,0 metri, uzliktas no dēļiem sanaglotas koka kopnes .. Lauku Dzīve 78, 6, 14.

Sk. soļiem, soļos.

solisis, -a, v.; **soliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Dziedātājs, instrumentālists vai dejotājs, kas izpilda solo partiju, arī sniedz solopriekšnesumu.* Operas s. □ Mocarta operu stils liek visiem izpildītājiem — solistiem, korim un orķestrim — apgūt sevišķu priekšnesuma vieglumu. Māksla 62, 1, 47. .. jaunais baleta solists .. ir mākslinieks ar plašu diapazonu — viņam vienlīdz labi padodas gan klasiskais repertuārs, gan arī komiskās un raksturdejas. Zv 63, 6, 11.

solīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Teikt, apgalvot, ka (kas, piemēram, noteikta rīcība, darbība) tiks īstenots, īstenosies.* □ Tēvam Ventā bija laiva ar motoru. Viņš solīja mūs izvizināt, bet līdz vizināšanai nekad netika. Kalndruva 10, 47. Arī kalpiem viņš solīja iedalīt zemi valsts mežos — nepalikšot neviens bez savas mājas. Fimbers 1, 378. // intrans. □ «Solījis tu esi daudz, bet maz pildījis.» Grīva 5, 178. Vīrs sola, vīrs dara. LSP(N) 191. // *Teikt, apgalvot, ka (kādam ko) iedos, nodos lietošanā, piešķirs u. tml.* □ Imants sadzird virtuvē Zelmas balsi: «Es tev atnesu to biezpienu, ko solīju.» Ezera 2, 200. Solītā vēstule atnāca pēc pailgas gaidīšanas .. Eglons 4, 61. ◇ Solīt zelta kalnus — *solīt ļoti lielas materiālas vērtības (parasti naudu).* □ Trešo vakaru viņš tiem [bezdarbniekiem] sola tos zelta kalnus. Upīts XII, 220. ◇ Solīts makā nekrīt — *saka, šauboties par solījuma īstenošanu, saka par nepildītu solījumu.* □ «Nevajadzēja solīt, tad arī tādas kāzas es nebūtu rīkojis.» — «Solīts makā nekrīt, bet kāzas katrs sev rīko pēc iespējas un patikas.» Rozītis III, 171. Kunga solīts makā nekrīt. LSP(N) 91.

2. *Teikt, apgalvot, ka ir ar mieru maksāt (noteiktu summu), arī piedāvāt (noteiktu summu).* □ «Man ir māja, par kuru man sola .. divpadsmit tūkstošus.» Blaumanis 2, 77. Sākām diņģēties. Es prasu divi rubļi, viņa sola tikai vienu. Beidzot pusotra rubļa dabūju. Sēlis 4a, 64.

3. parasti 3. pers. *Būt par priekšnoteikumu, lai (kas) rastos, norisinātos.* □ .. jaunais arkls solīja lielas pārvērtības Brīviņos. Upīts 4, 212. Jānis spēlēja vijoli, viņa iedzimtā muzikalitāte solīja it labus panākumus šajā virzienā. Dzene 9, 55. // *Būt par (kā iespējama, gaidāma) pazīmi.* □ Saule tikko nozudusi aiz egļu smailēm, debesis tajā pusē viegli oranžas, nav ne miņas no tā ugunīgā sarkanuma, kas sola vējainu dienu. Goba 1, 80. .. skaidrās debesis, jautrās putnu balsis un glāstošais dienvidu vējiņš solīja skaistu dienu. Eglons 1, 7. .. tīrumi vareni kuploja, solīdami bagātu ražu .. Fimbers 1, 383. // *Liecināt, ka (kas, piemēram, psihiska stāvokļa izpausme) izraisīsies, sekos.* □ «Mežoņi! Laidiet bērnu vaļā!» viņš izdvesa tādā balsī, kas nesolīja neko labu. Upīts 9, 613. .. viņa seja it kā aicināja tuvāk, solīdama atklātību un uzticību. Dripe 2, 6.

solitārs, -a, v. *Liels briljants, kas viens pats ir ieveidots rotas lietā.*

solīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Solīt (ko veikt, darīt).* □ «Tagad es labošos!» Zigis solās. «Tu redzēsi, Helga!» Saulītis 12, 361. «Es pie jums atnākšu. Bieži, bieži atnākšu,» solījās Maija. Rinkule 2, 147. Vurma kungs: Man vajadzēja redzēt sievu. Es biju solījies viņu apmeklēt, bet solījumu nebiju turējis. Zīverts 2, 147.

2. *Solīt, ka kļūs par sievu (kādam).* □ Maza, maza meitenīte Solījās mana būt .. LD 11296, 6. .. viņa zināja, ka bij gluži pareizi darījusi, Mālniekam solīdamās. Blaumanis 2, 83.

3. parasti 3. pers. *Savienojumā ar «būt» formām norāda uz (kā, parasti īpašības, pazīmes) rašanās, izveidošanās iespējamību.* □ Spriežot pēc izziņotās dienas kārtības, sapulce solījās būt nozīmīga un satraucoša. Vāczemnieks 5, 28. Nakts šajos platuma grādos iestājas ļoti strauji, un tā solījās būt tumša, kā jau dienvidu naktis. Grīva 7, 73. Interesanti solās būt pētījumi, kas saistīti ar jaunu medicīnas preparātu .. iegūšanu .. Zin T 76, 3, 4.

solmizācija, -as, s.; parasti vsk.; mūz. *Melodiju dziedāšana ar skaņu nosaukumiem (pēc skaņu relatīvā vai absolūtā augstuma).*

solo, nelok., v. **1.** mūz. *Viena dziedātāja vai instrumentālista veikts skaņdarba vai tā daļas izpildījums (ar pavadījumu vai bez tā); skaņdarbs, tā daļa vienai balsij vai vienam mūzikas instrumentam (ar pavadījumu vai bez tā).* Dziedāt solo. Vijoles s. Skaņdarba solo izpildījums. Solo dziesma — *solodziesma.* Solo koncerts — *solokoncerts.* Solo partija — *solopartija.* Solo priekšnesums — *solopriekšnesums.* □ Solo dziesmas žanrs, tāpat kā kora dziesma, J. Vītola daiļradē ieņem redzamu vietu. Vītoliņš, Krasinska 1, 316.

2. *Deja vai dejas daļa, ko (priekšnesumā) izpilda viens dejotājs.* □ Evelīna mācījusies baleta studijā, viņa skolas sarīkojumos dejo solo īsos, baltos svārciņos. Draugs 83, 2, 12.

solodeja, -as, s. *Deja, ko (priekšnesumā) izpilda viens dejotājs.* □ Profesionālismu jāprot apliecināt ne tikai solodejās, .. bet arī pašai kā partnerei .. Liepa 1, 75.

solodziesma, -as, s.; mūz. *Dziesma, kas rakstīta solo izpildījumam; attiecīgais vokālās mūzikas žanrs.* □ Gandrīz visām Dārziņa solodziesmām raksturīga .. smeldzoša intonācija. Vēriņa 1, 25.

soloģitāra, -as, s. *Augsta reģistra ģitāra.*

soloģitārists, -a, v.; **soloģitāriste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Mūziķis, kas spēlē augsta reģistra ģitāru.* □ Soloģitāristu .. ansamblī uzskata par visas grupas «dvēseli». Liesma 75, 6, 21.

soloinstruments, -a, v.; mūz. *Mūzikas instruments, ar ko atskaņo solo skaņdarbus, solopartijas.* □ .. klavesīns, šis tradicionālais harmonisko fonu nodrošinātājs instruments, tikai pamazām no orķestra dalībnieka izvirzījās pilntiesīga soloinstrumenta rangā. Klotiņš 2, 114.

solokoncerts, -a, v. *Koncerts, kurā uzstājas, parasti viens, solists.* □ Ar dziļu mūzikas izjūtu un komponista ieceres izpratni .. [soliste] dziedājusi mecosoprāna partijas lielos vokāli simfoniskos sacerējumos, ērģeļu koncertos, uzstājusies ar solokoncertiem .. Zv 84, 12, 25. Viņas [dziedātājas] solokoncertu programmas ir rūpīgi pārdomātas, stilistiski līdzsvarotas. PL Siev 77, 9, 7.

solončaks, -a, v. *Augsne, kas virskārtā satur daudz sāļu.* □ .. starp zilganzaļajiem vērmeļu puduriem varēja redzēt cauri brūnganu zemi, kādus iesārtus iežus vai arī baltus solončaka laukumus. Talcis 4, 12. Šajā apvidū sākās sāls dumbrāji — solončaki, ko klāja balta, spoža sāļu garoza. Lielais 4, 95.

solopartija, -as, s.; mūz. *Skaņdarba daļa, posms, fragments, ko izpilda solists.* □ Solopartijas viņa sāk dziedāt 1957. gadā. Pirmā loma — Antonijas mātes tēls Ž. Ofenbaha operā «Hofmaņa stāsti». Zv 84, 12, 25. Visi solopartiju izpildītāji .. ir brīnišķīgi mūziķi. Lit M 82, 49, 15.

solopriekšnesums, -a, v. *Solista veikts priekšnesums.* Dziesmas s.

sols[1] [suols], -a, v. *Sēdēšanai paredzēta mēbele, veidojums, kas sastāv no garenas plāksnes ar balstiem galos, arī vidusdaļā.* Koka s. Baļķu s. Saliekamais s. Vingrošanas s. Apsēsties parkā uz sola. Nolikt solu pie sienas. Moku sols — *solam līdzīgs veidojums, kas ir paredzēts spīdināšanai.* Airu sols — *airsols.* □ Gar sienām uz gariem, ēvelētiem dēļu soliem sēdēja meitenes. Bels 1, 94. Brīviņu kungs reti nāca baznīcā, bet visi zināja, ka citur viņš nesēdēs kā pirmajā solā. Upīts 4, 265. .. Alda izgāja virtuvē, kur uz sola stāvēja nolikts ceturtdaļmaiss ar rudzu miltiem .. Kaijaks 2, 140. .. laiva, draudīgi zvalstīdamās, griezās uz riņķi vien. «Trakie! ...» sievietes spiedza, krampjaini turēdamās pie sola malas. Vāczemnieks 6, 36. ◇ Apsūdzēto sols — a. *Sols, uz kura tiesā sēdina apsūdzētos.* □ Jauns cilvēks ar švītīgām, melnām ūsiņām nīgri sēdēja uz apsūdzēto sola. PL Siev 84, 2, 14. b. *Vieta, situācija, kur tiek atmaskots noziegums, pārkāpums.* ◇ Nokļūt (arī nonākt) uz apsūdzēto sola — a. *Tikt tiesātam.* □ Daudziem, kas nonākuši uz apsūdzēto sola, pagrimums sācies ar izvairīšanos no pienākumu pildīšanas skolā, darba pamešanu, žūpošanu. Sk Ģ 80, 6, 30. b. *Tikt atmaskotam (noziegumā, pārkāpumā).* ◇ Nosēdināt uz apsūdzēto sola — *saukt pie kriminālatbildības.* // *Skolas mēbele — sēdeklis kopā ar galdu (parasti diviem skolēniem).* □ Viņa pati pirmajā skolas dienā apsēdās man blakus, un tā mēs palikām sola biedrenes visus skolas gadus. Klints 1, 23. ◇ No skolas sola — a. *Tūlīt pēc skolas beigšanas, arī tūlīt pēc mācību pārtraukšanas skolā.* □ Komanda bija tikko kā sakomplektēta, jauna, vēl nesaliedēta, vairums Hariju agrāk pat nepazina, domāja, ka nācis tieši no skolas sola .. Talcis 7, 227. b. *No skolas laikiem.* □ No skolas sola atceramies: pēc milzīgu mežu masīvu iznīcināšanas smiltis apraka civilizācijas sasniegumus Ziemeļāfrikā un Āzijā. Lauku Dzīve 79, 1, 8. // *Garens (parasti atslēdznieka, galdnieka) darba galds.* □ Skolas darbnīcā uz darba sola ir nostiprinātas nekustīgas vai grozāmas paralēlskrūvspīles. Raž 1, 37. .. zāģi [asināšanai] nekustīgi var iestiprināt kādā piemērota augstuma celmā .. Mājas apstākļos šim nolūkam var lietot arī dažādas skrūvspīles vai ēvelējamo solu, tos attiecīgi pielāgojot. Indāns 1, 81.

sols[2] [sols], -a, v. *Koloidāls šķīdums.*

solstīcija, -as, s.; astr. *Saulgrieži (1), saulstāvji.* □ Vasaras vidus solstīcija (saulstāvji) ir gada kalendārisks termiņš, kuru ļaudis zināja jau tālā senatnē un atzīmēja ap 22. jūniju. D kal 72, 29.

solukss, -a, v. *Ārstniecības ierīce — elektriskā stipras gaismas spuldze ar reflektoru.* □ Labus panākumus iesnu ārstēšanā dod solukss .. Zv 62, 2, 18.

solvatācija, -as, s.; parasti vsk.; ķīm. *Šķīdinātāja molekulu piesaistīšanās cietai vielai vai izšķīdinātas vielas molekulām, joniem.*

solvolīze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; ķīm. *Izšķīdušas vielas un šķīdinātāja apmaiņas reakcija, kurā rodas jauns ķīmiskais savienojums.*

soļanka [soļanka], -as, s. *Pikanta gaļas zupa ar šķiņķi, skābētiem gurķiem, olīvām u. tml.* Cūkgaļas s. □ Soļanku īpatnība ir tā, ka tās gatavo buljonā ar sevišķi lielu ekstraktvielu saturu. Ēd gat 114. Pirms pasniegšanas soļankā liek skābu krējumu, pētersīļu zaļumus, citrona šķēlītes. Mājtur 186.

soļiem, arī **soļos,** apst. *Soļojot.* Braukt soļiem (arī soļos) — *braukt samērā lēnām, zirgam nerikšojot.* Iet soļiem (arī soļos) — *iet samērā lēnā gaitā (parasti par zirgu).* □ .. pulks sarindojas iziešanas gatavībā. Beidzot noskan pulka komandiera pavēle: «Soļos, marš!» Zv 57, 16, 9. .. meļņi pagalam nokususi, labprāt jau griezās piestāt [ratu] rindas galā, soļos mazliet atvilkt elpu. Upīts 4, 264. Andrs brauca

soļiem, laika taču diezgan, nebij nekāda iemesla saskriet bēro.. Upīts 4, 683. Tā kā pūra lāde bija smaga, pavasara ceļš.. vēl nenožuvis, lielāko tiesu nācās braukt soļos. Sakse 2, 10.

soļojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → soļot (1).* □ Viņš.. turpina savu nesteidzīgo soļojumu. Un mājās pārnāk, izmircis līdz pēdējai vīlītei.. Zigmonte 4, 41.

2. fizk. *Paveikta darbība, rezultāts → soļot (2).* □ 1926. gada 15. augustā sporta biedrība «Marss» pirmo reizi rīkoja 50 km soļojumu Jelgava—Rīga. Zv 85, 13, 15.

soļos. *Sk.* soļiem.

soļošana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība → soļot.*

2. *Sporta veids — virzīšanās sporta solī.* □ Soļošanā galvenais noteikums ir tāds, ka, sperot soļus, abas kājas reizē nedrīkst atrauties no zemes. Zv 59, 11, 28. Mūsu soļošanas sporta vēsture ir slavena un bagāta. Zv 85, 13, 14.

soļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Virzīties, liekot soļus; iet (1); arī staigāt (1).* □ Arvīdiņš naski soļo no skolas uz māju. Mugursomā taktī grab spalvaskāts, jaunie zābaki priecīgi čīkst. Skujiņš 2, 26. Kažoku plati vaļā un cepuri labi pakausī Dauka soļoja mātei līdzās liela cilvēka soļiem.. Sudrabu E 3, 144. «Vai zini, Krustiņ,» Ošs sacīja un soļoja pa klēti uz priekšu un atpakaļ, «es jau tev vienmēr kaut ko gribēju sacīt: man tava draudzība ar Paulu nemaz nepatīk.» Blaumanis 6, 171. Gar stacijas galu uzgriežos uz ceļa un lēnām soļoju projām. Ezera 10, 147. pārn. Pavasaris steidzīgi soļo uz priekšu. Birznieks-Upītis 5, 35. ◇ Soļot (arī staigāt, biežāk iet, nākt) (kāda) pēdās — *sekot (kāda) paraugam; turpināt (kāda) tradīcijas.* ◇ Soļot (arī iet, atrasties, būt) avangardā — *būt priekšgalā. // Iet ierindā noteiktā ritmā.* □ Rīgā viņa bija atgriezusies tai dienā, kad.. pilsētai cauri soļoja latviešu strēlnieki. Vilks 2, 59. Iedziedājās taure, norībēja bungas. Pionieri soļoja aiz sava karoga laukā no zāles. Vāczemnieks 4, 83.

2. fizk. *Virzīties sporta solī.*

○ Soļojošais ekskavators — *ekskavators, kura ritošā daļa sastāv no kustīgiem balstiem un kura pārvietošanās atgādina soļošanu.*

soļotājs, -a, v.; **soļotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → soļot.*

2. *Sportists, kas specializējies soļošanā (2).*

soma[1] [suoma], -as, s. **1.** *Ādas, auduma u. tml. materiāla priekšmets ar rokturiem vai siksnām (parasti kā pārnēsāšanai).* Skolas s. Saimniecības s. Sanitārā s. Medību s. Rokas soma — *rokassoma.* Ceļa soma — *ceļasoma.* Patronu soma — *patronsoma.* □ Garām steidzas ļaudis viņiem vien zināmās gaitās. Sievietes ar iepirkumu somām un tīkliņiem, vīrieši ar portfeļiem vai gluži tukšām rokām. Svīre 3, 222. Pie dzīvokļa durvīm Everīna atvēra lielu somu ar garu pleca siksnu, izcēla no tās un lika no rokas rokā spogulīšus, ķemmītes, tūbiņas.., bet nevarēja atrast atslēgu. Lapsa 7, 115. Uzvērusi uz rokas no meldriem pītu somu ar sviestmaizēm un rabarberu dzērienu, Elvīra vakarpusē devās pie Matīsa. Birze 8, 12.

2. zool. *Ādas kroka pavēderē (dažiem zīdītājdzīvniekiem), kurā uzturas un barojas jaundzimušais mazulis.* □ Mazuļa [ķengura] tālākā attīstība notiek īpašā somā — ādas krokā mātītes pavēderē. Somā tas atrodas apmēram astoņus mēnešus. Zool 141.

soma[2] [soma], -as, s.; biol. *Ķermenis (2).*

somains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir raksturīga soma*[1] *(2).* Somainais lācis — *lāčsomainis.* Somainais vilks — *vilksomainis.* Somainā žurka — *žurksomainis.* □ Ķenguri ir vislielākie un vispazīstamākie no somainajiem dzīvniekiem. Zv 64, 12, 17. Dzīvniekus, kas tāpat kā ķengurs dzemdē vāji attīstītus mazuļus un iznēsā somā, sauc par somainajiem zīdītājiem. Zool 141. // lietv. nozīmē: somainais, -ā, v. *Somainis.*

somaiņi, -u, vsk. somainis, -ņa, v.; zool. *Zīdītāju klases apakšklase, kuras pārstāvjiem ir raksturīga soma*[1] *(2); šīs apakšklases dzīvnieki.*

somālieši, -u, v.; **somāliete,** -ša, v.; **somāliete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Tauta, Somālijas pamatiedzīvotāji.* Somāliešu valoda.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais.*

somatisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **somatiski;** biol. *Saistīts ar somu*[2]*, tai raksturīgs.* S. process. Somatiskās šūnas — *cilvēka, dzīvnieka ķermeņa vai auga šūnas, izņemot dzimumšūnas.* Somatiskā nervu sistēma — *nervu sistēmas daļa, kas inervē šķērssvītru muskulatūru, ādu un maņu orgānus.* Somatiskās slimības — *slimības, kas ir saistītas ar somu*[2]. □ Ar vispārējām somatiskām īpašībām saprot īpašības, kas raksturo visu organismu.., tās ir: vecums, augums, dzimums.. K Rudzītis 2, 39. Mutācijas dzimumšūnās sauc par ģeneratīvajām, bet pārējās ķermeņa daļās — par somatiskajām. Zin T 79, 2, 6. Bez apaugļošanās, somatiskās partenoģenēzes ceļā vairojas daudzas pieneņu.. sugas. Galenieks 2, 380. Senajā Grieķijā Hipokrats.. nodarbojās ne tikai ar somatisku, bet arī ar psihisku slimību ārstēšanu. I Eglītis 1, 14.

somatogēns, -ais; s. -a, -ā; apst. **somatogēni;** biol. *Tāds, kas rodas somatisku procesu rezultātā.* Somatogēnās psihozes.

sombrero [som'brero], nelok., v. *Spāniešu cepure ar platām malām.* □ .. galvā viņam bija sombrero un kājās spožām kniedēm izrotāti augstpapēžu zābaki. Skujiņš 14, 224.

somenis, -ņa, v.; bot. *Auglis — sauss veronis, kas izveidojies no vienas augļlapas, saaugot tās malām.* Purva purenes s.

somi, -u, v.; **soms,** -a, v.; **somiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Tauta, Somijas pamatiedzīvotāji.* Somu valoda. Somu literatūra. Somu arhitektūra. Somu pirts — *pirts, kas sastāv no lāvas telpas, dušas telpas un peldbaseina (ar aukstu ūdeni) un kur ir augsta temperatūra, sauss gaiss; sauna.* Somu duncis — *duncis ar īsu un biezu asmeni.* □ Pa šoseju braucot,.. redzamas ziemeļnieciskās, pārsteidzoši daudzveidīgās un skaistās somu

zemes ainavas. Zv 75, 14, 13. Somu grafikas pirmsākumi rodami 19. gadsimta sākumā, šai laikā ar gravīru un litogrāfiju nodarbojās galvenokārt gleznotāji, veidojot .. Somijas ainavu ciklus. Latv J 90, 18, 4. Ja nebūtu Eliasa Lenrūta, somiem piederētu tautasdziesmu krājumi, bet nebūtu «Kalevalas» dzīvā organisma. Mauriņa 1, 101. .. Didžus rokā pazibēja somu duncis, un sargzaldāts saļima. Kar 59, 9, 41.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais.* □ Tieši .. [ungāru sportistam] izdevās izcīnīt zelta medaļu, ko visi speciālisti .. bija paredzējuši somam Hannu Sītonenam. Zv 76, 20, 25.

○ Baltijas somi — *somugru tautu (arī cilšu) grupa, pie kuras pieder, piemēram, somi, igauņi, lībieši.* □ Arheologi konstatējuši, ka pēdējos gadu simteņos pirms mūsu ēras Latvijas teritorijā dzīvojušas divas dažādas etniskas grupas: ziemeļu daļā Baltijas somi, bet dienvidu daļā — balti. Pad J 76, 123, 4. Somu ugri — *somugri.* □ .. «Čičorliņkist» .. atšķiras no Kurzemes dziesmām, vairāk pieslejas somu ugru un igauņu dziesmām. Lit M 81, 43, 11.

somiņa, -as, s. **1.** *Dem.* → *soma*[1].

2. anat. *Veidojums, apvalks, kas aptver atsevišķus orgānus vai to daļas.* Mata s. □ Sirdi no visām pusēm ietver sirds somiņa. Anat 52. Sāpes [locītavā] var izraisīt gan izmaiņas locītavas skrimslī, gan locītavas somiņas sabiezinājumi un pārkaļķojumi .. Ves 84, 8, 18.

somiņsēne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Parazītiska sēne, kas izraisa augu slimības.* □ Melnie graudi ir lieli, melni ragveida sklerociji, ko ierosina somiņsēne .. PL Siev 77, 1, 25.

somnambulisms, -a, v.; parasti vsk.; med. *Apziņas traucējumi, kam raksturīga sarežģīta automātiska darbība miegā.* □ Epilepsijas slimniekiem dažreiz novērojams somnambulisms jeb lunātisms (tautā to sauc arī par mēnessērdzību), kad pacients, būdams aizmidzis, pieceļas no gultas un izdara pareizas, automatizētas kustības — saģērbjas, staigā, bet reizēm pat apzināti dara darbu (raksta, tulko). I Eglītis 1, 56.

soms, -a, v.; etn. *Maisveida plēšas (parasti mūzikas instrumentam); mūzikas instruments, ko darbina ar šādām plēšām.* Somu (arī soma) dūdas mūz. — *daudzu tautu pūšamais mūzikas instruments, ko darina no jēra vai kazlēna ādas, kurā iestiprina iemutni un, parasti divas, stabules.* □ Dūdas īstenībā ir plēšu instruments, kur plēšu lomu izpilda jērādiņas soms ar iepūšamu gaisu. No turienes arī dūdu citi nosaukumi — soms, somu dūdas. Vītoliņš, Krasinska 1, 60.

somugri, -u, v.; tikai dsk. *Tautu grupa Austrumeiropā un Āzijas ziemeļrietumos (piemēram, somi, igauņi, ungāri, udmurti).* □ .. gadsimtu gaitā somugru cilts — lībieši — nemanāmi izzuduši, ieplūstot latviešu tautā. Stradiņš 3, 134. No vēstures avotiem zināms, ka pirms 13. gadsimta Latvijas teritorijā dzīvoja gan valodā radniecīgās kuršu, zemgaļu, latgaļu un sēļu tautības, gan arī pie somugru valodu saimes piederīgie lībieši un vendi. Zin T 86, 5, 22.

somugrisms, -a, v.; val. *Aizguvums no kādas somugru valodas.*

somveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir somas*[1] *(1) forma, veids.* S. priekšmets.

somveidīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **somveidīgi.** *Somveida.*

somzīlīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Neliels zvirbuļveidīgo kārtas dziedātājputns, kas veido virs ūdens iekārtu lodveida ligzdu.* □ Upmalas krūmos jau kādu nedēļu laidelējās rūsganī dzeltens putniņš zilganpelēku galviņu un baltām krūtiņām. Tā bija somzīlīte. K Grigulis 1, 10. Kaut arī somzīlītes ligzda reizēm pēc mazuļu izvešanas saglabājas vēl ilgi un bieži vien ir gluži labā stāvoklī vēl nākamajā gadā, putns tomēr katru gadu sev gatavo jaunu. Zv 82, 13, 24.

sonants, -a, v.; val. **1.** *Skaņa, kas veido zilbi; skanenis (1).*

2. *Sonors līdzskanis.*

sonāte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; mūz. *Instrumentāls skaņdarbs, kas sastāv no vairākām (parasti trim vai četrām) savstarpēji kontrastējošām daļām un ir paredzēts vienam vai diviem atskaņotājiem.* S. vijolei un klavierēm. Klavieru sonātes. Sonātes forma — *cikliska skaņdarba (parasti pirmās daļas) forma, kas balstās uz vismaz divu muzikālo tēlu pretnostatījumiem un attīstību.* Rondo sonāte — *skaņdarbs ar rondo un sonātes formu iezīmēm.*

sonatīne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; mūz. *Neliela apjoma (parasti trīsdaļīga) sonāte.* S. klavierēm. S. vijolei un klavierēm.

sonets, -a, v.; literat. *Strofa, kuru veido divas četrrindes un divas trīsrindes un kurā ievērota noteikta atskaņu kārtība.* Sonetu vainags — *piecpadsmit sonetu kopums, kurā katrs nākamais sonets sākas ar iepriekšējā soneta pēdējo rindu un piecpadsmitais sonets ir visu četrpadsmit sonetu pirmo rindu apvienojums.* Saīsinātais sonets — *deviņrindu strofa, kuru veido četrrinde, trīsrinde un divrinde un kurā ievērota noteikta atskaņu kārtība.* □ Rainis latviešu dzejā ieviesis īpašu — rainisku saīsināto sonetu. Tas ir deviņrindu dzejolis, kas sastāv no kvartas, tercas un noslēguma divrindas. Valeinis 1, 291.

songs, -a, v.; mūz. *Melodisks dziedājums estrādes žanrā; dziesma, kas ir iekļauta lugas izrādē un atklāj lugas idejisko saturu vai pauž aktiera attieksmi pret to.* □ Aktrises repertuārā ir songi vācu valodā no lugām «Kaukāziešu krīta aplis» un «Krietnais cilvēks no Sečuanas» .. Tās ir muzikālas novelītes, dramatiski piesātinātas miniatūras. Dzene 2, 114. Dziesmu un songu mūzikai teātrī Brehts piešķīra izcilu nozīmi, kaut arī muzikālās valodas ziņā tā pa lielākai daļai balstās uz lētajiem sadzīves žanriem. Klotiņš 2, 82.

sonorika, -as, s., arī **sonoristika.** -as, s.; parasti vsk.; mūz. *Kompozīcijas tehnika, kas priekšplānā izvirza tembrālus elementus, kā arī pārejas momentus no vienas skaņas vai saskaņas uz otru.* □ .. sonoristika mēģināja piešķirt patstāvīgu izteiksmību atsevišķai skaņai vai

tembram kā skaniski jutekliskas iedarbības pirmelementiem. Kļotiņš 2, 64.

sonoristisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sonoristiski;** mūz. *Saistīts ar sonoriku, sonoristiku, tai raksturīgs.* S. skaņdarbs.

sonors, -ais; s. -a, -ā; apst. **sonori.** *Skanīgs (piemēram, par balsi, tembru).* Sonors līdzskanis val. — *Līdzskanis, kurā toņa elementi ir pārsvarā pār trokšņa elementiem; skanenis (2).* □ ..Lāčplēša lomas tēlotājs.. — sirsnīgs liela auguma aktieris ar mīksti sonoru balsi. Hausmanis 5, 18. Edgara Zīles tembru, kas parasti ir sonors.., nepavisam nevarēja pazīt, kad aktieris tēloja Švehheimeru «Zaļajā zemē». Māksla 61, 2, 23.

sons, -a, v. *Skaņas skaļuma mērvienība.*

sopka, -as, s.; ģeogr. *Kalns ar ieapaļu vai konusveida virsotni (Aizbaikālā, Tālajos Austrumos).* □ Aiz pilsētas slejas zilganas sopkas. Auziņš 1, 76. Ziemas mītnei viņš [mednieks] izvēlējies vietu līdzās sopkai, kuras viens sāns balstās patvaļīgās Tajuras upes krastā.. Hor 80, 6, 10.

soprāns, -a, v.; mūz. **1.** *Augsta sieviešu vai bērnu balss.* Liriskais s. □ ..[dziedātājas] balss ir plaša apjoma dramatiskais soprāns, kas.. valdzina ar augšējā reģistra metāliskajām skaņām, to sidrabaino spožumu. Māksla 60, 1, 26. Pēc tam kopmītnes istabā sāka skanēt patīkams soprāns. Ezera 2, 56. // *Cilvēks, kam ir šāda balss.* □ Irēna Zālīte spēlē pavadījumu ļoti blondam, ļoti apaļīgam soprānam, kas dzied par cīruli, 'pavasari.. Zigmonte 1, 267. Paulis no savas baritonu rindas uz Naniju priekšā soprānos skatījās vairāk nekā uz diriģentu. Skujiņš 14, 327.

2. parasti vsk. ģen. *Dažu instrumentu nosaukumos — šī instrumenta veids ar augstu diapazonu.* Soprāna saksofons. Soprāna klarnete.

sorbāts, -a, v.; ķīm. *Viela, kas tiek saistīta sorbcijas procesā.*

sorbcija, -as, s.; parasti vsk.; ķīm. *Gāzu, tvaiku, izšķīdušu vielu saistīšanās šķidrumā vai cietā vielā.* □ Metālu ieguve no jūras ūdens ar sorbcijas metodi pagaidām ir eksperimentālā stadijā. Cīņa 80, 231, 2.

sorbents, -a, v.; ķīm. *Viela, uz kuras virsmas vai kuras tilpumā noris sorbcija.* □ ..jūras ūdeni laiž cauri graudainai nešķīstošai un stabilai vielai — sorbentam. Labs sorbents spēj atdalīt no ūdens vajadzīgos metālus. Cīņa 80, 231, 2. Izstrādāti nepieciešamie sorbenti, kas selektīvi uzsūc no asinīm dažādus ingredientus. Cīņa 80, 196, 3.

sorbi, -u, v.; **sorbs,** -a, v.; **sorbiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Slāvu tauta, kas dzīvo Vācijas dienvidaustrumu daļā.* □ Tanī [vārdnīcā] aplūkos visu sorbu valodas leksiku.. Kar 75, 5, 204.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais.*

sorbīnskābe, -es, s.; parasti vsk.; ķīm. *Nepiesātināta karbonskābe, ko satur pīlādžu augļi un ko izmanto par konservēšanas līdzekli.* □ Ogu un augļu izstrādājumus var konservēt arī ar ķīmiskiem līdzekļiem, piemēram, ar sorbīnskābi. DD 66, 10, 3.

sorbīts, -a, v.; parasti vsk. **1.** ķīm. *Daudzvērtīgs spirts — bezkrāsaini, adatveida, saldi kristāli, ko izmanto, piemēram, par cukura aizstājēju.* □ Cukurslimnieka ēdienu saldināšanai var izmantot sorbītu un saharīnu.. Sorbīts nav sevišķi salds.. Ves 67, 1, 32.

2. tehn. *Struktūrelements, kas palielina tērauda izturību, plastiskumu.* Sorbīta struktūra.

sorgo, nelok., v. *Viengadīgs graudzāļu dzimtas augs, kura graudus izmanto pārtikai, lopbarībai vai tehniskām vajadzībām.* □ Galvenās pārtikas kultūras [Tanzānijā] ir sāre, sorgo, kukurūza un manioka. Ērgle 3, 52.

sortimentāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **sortimentāli.** *Saistīts ar sortimentu, tam raksturīgs.* Meža sortimentālais sastāvs.

sortiments, -a, v.; parasti vsk. *Dažāda veida, lieluma vai dažādu šķirņu izstrādājumu noteikts kopums.* □ Preču sortiments Zvejnieku savienības veikalos bija pietiekami vispusīgs.. un aptvēra visu nepieciešamo zvejnieka ģimenes un saimniecības vajadzībām. Lācis 11, 93. Kā pilsētās, tā laukos cilvēku rīcībā nonāk arvien modernāka tehnika, kas ļauj vēl daudz vairāk nekā agrāk celt darba ražīgumu, paplašināt rūpniecības produkcijas apjomu un ražojumu sortimentu.. Mājtur 3. Plašs ir Kalnciema būvmateriālu kombināta produkcijas sortiments: ķieģeļi, dolomīta šķembas, minerālvate, plastmasu būvdetaļas, stikla plastikāti, neaustie paklāji. Cīņa 80, 215, 1.

soterioloģija, -as, s.; parasti vsk.; rel. *Mācība par cilvēka dvēseles pestīšanu no ļaunuma un nāves.*

sotņa, -as, s.; vēst. *Kazaku kavalērijas apakšvienība (pirmsrevolūcijas Krievijā); soda ekspedīcijas vienība (1905.—1907. gada revolūcijas laikā).* Melnā sotņa — a. *Soda ekspedīcija (1905.—1907. gada revolūcijas laikā).* b. *Banda, kas cīnījās pret revolucionāro kustību, nogalinot progresīvus sabiedriskos un politiskos darbiniekus, rīkojot ebreju grautiņus (1905.—1907. gada revolūcijas laikā).* □ Šad un tad aizrikšoja.. pāri laukam kazaku sotņas ar augsti uzslietiem pīķiem. Štrāls 2, 86. Nelielais Balvu proletariāts — ap piecdesmit strādnieku — tirgus laukumā pavērsa ieročus pret cara sotņu. Sakautie dragūni bija spiesti atkāpties uz muižu. Zv 68, 11, 1. Zinu, ka Andžum nav ne tēva, ne mātes. Tos piektajā gadā nošāvusi melnā sotņa. Avotiņa 2, 42.

sovārdis, -ža, v. *Vārda brālis.*

sovetologs, -a, v.; **sovetoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Sovetoloģijas speciālists.*

sovetoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes nozare, kas pētī sabiedriskas parādības sociālistiskajās zemēs.*

sovetoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sovetoloģiski.** *Saistīts ar sovetoloģiju, tai raksturīgs.*

sovhoznieks, -a, v.; **sovhozniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Padomju saimniecības darbinieks.* □ Iznāca ļoti sirsnīga un interešanta tikšanās. Tagad sovhoznieki prašņā, kad atkal tāds vakars būšot. Lauku Dzīve 78, 12, 14.

sovhozs, -a, v. *Padomju saimniecība.* □ Tepat meža aizvēja līkumā top arī «Salu» sovhoza dārzkopības sektors. Indrāne 5, 18.

sovhoztehnikums, -a, v. *Tehnikums, kur sagatavo lauksaimniecības speciālistus un kas ar padomju saimniecību veido vienotu saimniecisku kompleksu.* □ ..3 km no Kārsavas, skaistā parkā atrodas Malnavas sovhoztehnikums ar agronomijas un zootehnikas nodaļām. Ģeogr 603.

sovrins, -a, v. *Zelta monēta sterliņu mārciņas vērtībā (Anglijā).*

spageti [spa'geti], nelok., v.; parasti dsk. *Tievi, gari makaroni.* □ Noskalojam ceļa putekļus un dodamies brokastīs. Spageti, gaļas ēdiens ar citronu un .. kokakola. Ves 80, 4, 29.

spaidi, -u, vsk. spaids, -a, v. **1.** *Apstākļu, nosacījumu u. tml. kopums (sabiedrībā), kas neļauj brīvi dzīvot, rīkoties, rada apspiestību, tiesību ierobežojumus, nebrīvi.* Dzimtbūšanas spaidi. □ Brūkot patvaldībai, Krišjānis Valdemārs redzēja arī Baltijas tautas atbrīvojamies no sociāliem un nacionāliem spaidiem. Avotiņa, Peters 1, 40. Mosties, mosties reiz, svabadais gars, Celies un salauzi kalpības spaidus .. Veidenbaums 1, 27. Angļu uzkundzēšanās Indijā, spaidi un zemes izlaupīšana izraisīja grandiozu tautas sacelšanos .. Lielais 7, 7. // ģen.: spaidu, adj. nozīmē. *Tāds, kas tiek veikts, organizēts pēc pavēles, rīkojuma u. tml., pakļaujot (kādu) noteiktas darbības obligātai izpildei; arī piespiedu (1).* Spaidu darbi neakt. — *kriminālsods, ko izcieš īpaši stingrā režīmā, sevišķi smagos darbos.* □ Bet vecā Kuldīga ir. Ne pats pilsētas aizsākums — pirmā ordeņpils, kuru 1242. gadā spaidu kārtā nācās uzbūvēt pašiem kuršiem, bet vēlākā, viduslaicīgā, vairākus gadsimtus vecā Kuldīga .. Zv 72, 3, 8. Jāni Krūzi notiesāja uz desmit gadiem spaidu darbos. Lācis 15, 229.

2. ģen.: spaidu, adj. nozīmē. *Tāds, kas organismā, psihē noris neatkarīgi no gribas, arī pret gribu (parasti fizioloģisku vai psihisku traucējumu ietekmē); arī nepatvaļīgs.* □ Smagāku nervu sistēmas bojājumu gadījumos var izraisīties dažādas nepatvaļīgas, liekas, nevajadzīgas spaidu kustības .. Ves 62, 12, 5. .. tiek pētīti atmiņas un domāšanas, sajūtu, gribas un apziņas daudzveidīgie traucējumi, dažādas spaidu un murgu idejas .. Ves 64, 10, 20.

spaidīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **spaidīgi.** *Tāds, kura dēļ ir nepieciešams samazināt, ierobežot savus izdevumus (parasti par materiālajiem apstākļiem); arī trūcīgs.* □ Mierīgi strādāt traucēja spaidīgie materiālie apstākļi. Katlape, Ceplītis 1, 23. Tai [ēkai] bija uzspiedusi savu zīmogu toreizējā mājas cēlēja visai spaidīgie naudas apstākļi. Zigmonte 9, 143.

spaidīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Vairākkārt, arī vairākās vietās spiest (piemēram, mainot kā formu, stāvokli u. tml.).* □ Atkal un atkal māla pika tiek viļāta un spaidīta, plikšķināta un līdzināta. Delle 2, 23. .. durvis bijušas aizslēgtas, un Andris daudzreiz spaidījis melno podziņu, un iekšā skanējis zvans .. Svīre 2, 97. Jauniņa tehniķe .. uz brīdi pārstāja spaidīt elektroskaitļotāja taustiņus .. Zv 78, 13, 4.

2. *Neļaut (kādam), parasti ilgāku laiku, brīvi rīkoties, dzīvot.* □ Ja viņu [dzērāju] sāk spaidīt darbā, viņš vienkārši aiziet uz citu vietu. Santehniķus vajag kā ēst. Ezera 17, 117. Patiešām. Tāds kā nelga! Kāpēc lai viņu spaidītu? Papīri viņam tīri. Darba zemnieka dēls. Skujiņš 14, 335. Zemē kungus, kas lepnībā sēž, Šķērdībā putina miljonu sviedrus! Zemē kundzības draugus un biedrus, Kas savus brāļus spaida un plēš! Veidenbaums 2, 26.

spaidīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Vairākkārt spiest vienam otru, citam citu.* □ Iespraucos autobusa pakaļgalā, kur spaidījās kājāsstāvētāji, katrā piestātnē mani grūstīja un trina gar manu kāju lieliem somas un portfeļus .. Lapsa 6, 76. Ap leti drūzma trokšņaini trinās un berzējās, viļņojās un līgojās, grūstījās un spaidījās .. Ezera 14, 146.

spaile, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** apv. *Vāls (1).* □ Tēvs pļāva, kājas plati ieplētis, lai aizņemtu lielāku spaili. Kurcijs 3, 88. Vasarā Kārlēns stājās līdz ar citiem vīriem spailes galā un klāja to citiem līdzi. Birznieks-Upītis 1, 38. Māre ar Baumanieti jau ārdīja spailes un žāvēja sienu. Birznieks-Upītis II, 67. Nu iznāk arī Dzidra ar grābekli, lai apgrieztu spailes. Sk Ģ 84, 6, 20.

2. zvejn. *Noteiktam zvejas veidam nepieciešamo rīku (piemēram, tīklu) kopums.* □ Trūcīgo zvejas spaili — pusduci izbalējušu tīklu — uz tilaudām salikuši, viņi dzina laivu ūdenī. Cīņa 83, 219, 3. Un, kad no rīta izcēla spaili, uz katra tīkla varēja rēķināt pa simt, simt divdesmit kilogramu sudrabaini svītrotu, lielu, brīnišķīgu skumbriju. Talcis 7, 81. Zvejnieki izvilka no pūņiem [pūnēm] sīkās spailes: vimbu .. tīklus, bušu vadus un zušu āķus. Grants 4, 104.

3. el. *Detaļa (ierīcei, aparātam), ar kuru nodrošina elektriskās enerģijas pieplūdi.* Antenas s. Voltmetra s. □ Akumulatora spailes .. ieteicams viegli noziest ar solidolu. Lauku Dzīve 77, 10, 35.

4. *Rīks (kā) saspiešanai.* Tauvas s. □ Lai atvieglotu asinsvadu nosiešanu, franču ķirurgs Peāns izgatavoja speciālu asinsvadu satveramo spaili. Visp ķir 125.

spainis, -ņa, v. *Cilindrisks, parasti uz augšu paplatināts, paliels metāla, plastmasas vai koka trauks ar rokturi.* Koka s. Plastmasas s. Emaljēts s. Iesmelt ūdeni spainī. Nest ūdeni ar spaini. □ .. cieti apstīpots ozola spainis pie vindas šūpojās apsarmojušā važā .. Upīts 3, 133. Māsa, spaini šķindinādama, smēla no akas ūdeni .. Ezera 2, 32. .. arī tālumnieki zina, ka jāņem līdzi krūzīte, ja gribēs padzerties. Un spainis līdzi, ja gribēs zirgu dzirdināt. Bels 7, 62. // *Šāds trauks kopā ar tā saturu.* □ Francis piegāja pie plīts, kur uz sola bija nolikts ūdens spainis. Lācis 15, 77. .. trauku slaucīšana, savas istabas uzkopšana un atkritumu spaiņa iznešana kļuva par viņas ikdienas pienākumu. Rinkule 7, 49. // *Šāda trauka saturs; šādā traukā ietilpstošais (kā) daudzums.*

□ Atgriezusies mājās, viņa vispirms aizgāja pie akas un pārnesa divus spaiņus ūdens. Ezera 11, 211. Stāstīja, ka daži .. ļaudis iesālot veseliem spaiņiem sēnes ziemai .. Austriņš 1, 111.

○ ◇ Līt (arī gāzt sar.) (kā) (ar) spaiņiem (arī kā no spaiņa) — *ļoti spēcīgi līt.* □ Tai siltā vakarā kā spaiņiem lietus lija .. Dinere 6, 22. .. lietus sāka gāzt kā ar spaiņiem. Pērkons spēra un spārdījās gandrīz bez pārtraukuma. Austriņš 1, 68. Lietus gāza kā no spaiņa. .. tik stipri, ka no mājas otrā stāva loga nevarēja saredzēt baznīcas pulksteņa rādītājus. Bērn 56, 9, 22. Lietus gāza spaiņiem. Ergle 7, 82. ◇ Galva kā spainis sar. — *saka, ja galvā jūtams smagums, sāpes.* □ Citādi nebūtu tik traki sareibis. Galva kā spainis, nekādi pieceltīes. Dripe 2, 99.

spalgonis, -ņa, v.; parasti vsk.; arī **spalgoņa,** -as, s.; parasti vsk. **1.** *Spēcīgs, stiprs sals; liels aukstums.* □ Ziemas spalgonī .. priekšsēdētājam vajadzēja braukt .. piecpadsmit kilometrus līdz Lazdainei .. Indrāne 2, 196. Zābaki pār gulšņiem maigi dun, brīžiem iečirkstas grants. Vieni un tie paši zābaki — ziemas spalgoņa vai vasaras tveice. Caune 2, 60.

2. s.; reti. *Ilgstošu nepārtrauktu spalgu skaņu kopums.* □ .. aiz lielā meža sākās ellišķīgs troksnis, kas pārspēja pat šāviņu spalgoņu. Mauliņš 6, 188.

spalgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spalgi. 1.** *Ļoti skaļš, spēcīgs, arī ass, griezīgs (par skaņu); tāds, kas rada ļoti skaļas, spēcīgas, arī asas, griezīgas skaņas.* S. svilpiens. Spalga balss. Spalgi kliegt. S. tālruņa zvans. Spalga sirēna. □ .. tumšās naktīs .. gadījās dzirdēt pūces spalgos brēcienus. Goba 1, 63. Spalgi noskan dežuranta svilpe, tai atsaucas lokomotīve un šņākdama pamazām uzņem gaitu. Jansons 6, 406. Tarkšķ pļaujmašīna. No sākuma spalgi, tad arvien klusāk un klusāk, līdz beidzot skaņas izgaist pavisam. Rihters 1, 402. .. pāršķeldama klusumu, atskanēja spalga šauteņu zalve. Bērce 6, 30. // pārn. *Ļoti spilgts, spožs.* □ Viņš nebija apmierināts ar padarīto. Glezna bija pārāk spalga, krāsas pārāk asas un biezas. Kalndruva 5, 251. Atnāks rīts ar spalgu sauli .. Purvs 4, 127. // pārn. *Ļoti stiprs, ass (piemēram, par sāpēm).* □ Krūtīs kā karsta ogle iekrīt spalga sāpe. Ezera 12, 6.

2. *Ļoti spēcīgs, stiprs (par salu, vēju u. tml.); tāds, kad ir ļoti spēcīgs, stiprs sals, vējš u. tml. (par laikposmu).* S. aukstums. □ Sals jau sāka dienā cauri cimdiem durt, Un pret vakaru tas bij vēl spalgāks .. Vācietis 4, 26. Laukā ir spalgs, ass vējš .. Šis vējš ieklūp abiem gājējiem krūtīs un liek Brigitai ieraut seju mēteļa apkaklē. Zigmonte 6, 78. Un liepas atkal bija gandrīz kailas, ai, kā tām sals visu ilgo, spalgo ziemu! Zigmonte 15, 44. Atminos, bij spalgs sestdienas vakars ap Andrieviem. Austriņš 1, 188. // pārn. *Skarbs, ass (par cilvēku); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Nu teic: es esot pārāk spalgs. Un citiem — augstprātīgi lecīgs .. Ziedonis 7, 38. .. tā ir skaudru un spalgu .. politisku pamfletu virkne .. Upīts 14, 65.

spalgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s p a l g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Zvana s. Balss s. □ pārn. Plaukstošo koku krāsas bija jaunas un maigas. Tām nebija nekā no rudenīgā spalguma, no neprātīgās sadegšanas un izkvēlošanas kaisles .. Kalndruva 3, 264. pārn. .. karsta sāpe izplūda audos .., augot spalgumā, skaudrumā, asumā .. Ezera 15, 85.

2. *Vispārināta īpašība → s p a l g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. sals neatvilga, bet vēl pieņēmās spalgumā. Vanags 9, 41.

spalīši, -u, vsk. spalītis, -ša, v. *Nematožu klases nelielu tārpu dzimta, kuras pārstāvji parazitē cilvēka vai dzīvnieku zarnās; šīs dzimtas dzīvnieki.* Cilvēka spalītis. □ Spalīši ir sīki tārpiņi, kas parazitē galvenokārt cilvēka tievajā un resnajā zarnā. Med III, 351. Lai izsargātos no spalīšiem, sevišķa uzmanība jāveltī roku mazgāšanai .. Ves 85, 10, 20.

spals, -a, v. *Detaļa (piemēram, darbarīkam, instrumentam), kas ir paredzēta aptveršanai ar roku un parasti izveidota taisnā virzienā attiecībā pret darbīgās daļas asi.* Vīles s. Ēveles s. Urbja s. □ Pie slēdža, izrādās, nepienāk strāva. Kad Centis, nazi ar diviem pirkstiem aiz plastmasas spala turēdams, ielaiž asmeni starp kontaktiem, nenomirdz ne mazākā dzirkstelīte. Mauliņš 4, 228. .. Bergmane atgriezās, un uz galda parādījās puķoti šķīvji, naži un dakšiņas ar baltiem kaula spaliem .. Purs 10, 116. Kalts sastāv no tērauda stienīša, kam vienā galā ir ass zobs, bet otrā galā uzmaukts koka spals. Šterns 2, 32. // *Detaļa (pistolei), kas ir paredzēta aptveršanai ar roku.* □ Imša arī izrāva pistoli no maksts un, vicinādams to, skrēja uz priekšu. Kailā roka nejuta ieroča spala ledaino rokturi. Krieviņš 3, 71.

spalva, -as, s. **1.** *Ādas ragvielas veidojums (putniem), kas sastāv no elastīga kāta un mīkstām sānu plātnēm.* Gaiļa s. Strausa s. Pāva s. Īsa s. Gara s. Raibas spalvas. Spalvu sega. Smalks spalvu zīmējums. □ Putnu āda ir ļoti plāna. No ādas virsējā raga slāņa veidojas spalvas, kuras aizsargā putna ķermeni no aukstuma un mehāniskiem bojājumiem, kā arī palielina ķermeņa .. virsmu. Spalvas iedala pūkās un īstajās spalvās jeb kontūrspalvās, kuras savukārt iedala lidspalvās (lielajās spārnu spalvās), stūrspalvās (lielajās astes spalvās) un segspalvās. Putni periodiski maina spalvas .. Latv dzīvn 30. No staļļa puses .. parādījās muižkungs Riters zaļā mednieka tērpā, ar fazāna spalvu pie cepures .. Dorbe 6, 110. .. vai nav raksturīgi, ka mūsu meistarīgākā mīlas dziedone lakstīgala arī ir tikai tāds pelēkbrūns spalvu vīstoklītis? Zigmonte 17, 198. // parasti vsk. *Apspalvojums.* □ Putnus noplūc tad, kad tos gatavo. Tie jāplūc pret spalvu .. Medn 80. Vairums tārtiņveidīgo monogāmi. Spalvu maina divreiz gadā. Latv dzīvn 39. // *No šāda putna ādas ragvielas veidojuma izgatavots rakstāmrīks.* □ Otrā rītā uz rakstāmpults rūpīgā sieva atkal bija sakārtojusi baltu papīru kaudzīti, noasinātu zoss spalvu .. Zv 79, 24, 10.

2. *Mats (2).* □ Žaniņš nopurināja sapņainību, kā lietū ieskrējis sunēns nopurina ūdeni no spalvām. Viese 2, 87. ..spalvām apaugušās rokas ar pulksteni nodilušā ādas saitē bija gluži mitras.. Klīvers 3, 15. // parasti vsk. *Apmatojums (zīdītājdzīvniekiem).* □ Lielais suns, gludu spalvu, tumši brūns kā nogatavojies kastanis, pietrūkās kājās.. Bundzeniece 1, 34. Zem sakām un sleju vietās zirga spalva bija viegli iesvīdusi.. J Liepiņš 1, 91. Truši, tāpat kā citi zīdītāji, met spalvu, t. i., mati izkrīt un to vietā izaug jauni. Zool 133. Pavasarī, tiklīdz lopi tiek ganībās, tie dažās dienās pārmainās — spalva sāk spīdēt. Lauku Dzīve 84, 1, 11. // parasti vsk.; novec. *Apmatojuma krāsa (dzīvniekiem, parasti zirgiem).* □ ..tūkstošiem visdažādākās spalvas rezerves zirgu aiz ņemetnes ganījās savvaļas baros līdz pat zilajām augstienēm.. Skujiņš 7, 167. Rotai pa priekšu jāja jauniņš poručiks, braši sēdēdams uz nenosakāmas spalvas klepera. Dorbe 6, 49. // *Apmatojums (kažokādai, tās izstrādājumam).* □ Mākslīgās kažokādas iegūst, stipru kokvilnas audumu iegruntējot ar kādu no sintētiskajiem kaučukiem un.. pielīmējot pie tā no sintētiskās šķiedras.. izgatavotu mākslīgu spalvu. Lauku Dzīve 76, 3, 37. Sniegs krīt Rasas kažociņā, ieķeras, ielīp neilona spalvās, un viņa, klusu smiedamās, noliecas un purina to. Ezera 10, 93.

3. *Rakstīšanai vai zīmēšanai (ar tinti, tušu) paredzēts īpašs metāla priekšmets ar smailu galu un paplatinātu vidusdaļu; arī rakstāmspalva.* Rakstīt ar spalvu. Spalvas kāts — *spalvaskāts.* Rondo spalva — *spalva ar platu galu rondo rakstam.* Spalvas zīmējums — *zīmējums, kas ir veidots ar spalvu.* □ Priekšnieks nolika papīra griežamo nazi, paņēma baltu papīra loksni, ielika spalvaskātā jaunu spalvu.. Arājs-Bērce 1, 86. Klāstiņš.. sirdīgi rakstīja, spalvai skripšķot. Fimbers 1, 35. Izstādē pārstāvētas gandrīz vai visas grafiskās tehnikas — koka un linogrebumi.., litogrāfija, oforts, monotipija, spalvas zīmējumi.. Zv 59, 13, 16. // *Šāds priekšmets kopā ar kātu, kurā tas ir iestiprināts.* Ņemt rokā spalvu (arī zīmuli) — *rakstīt, sākt rakstīt.* □ Viņš nolika [ministram].. priekšā dažus parakstīšanai sagatavotus papīrus un pakalpīgi pasniedza spalvu. K Zariņš 2, 60. Sirds dziļumos skaidri nojautu, ka agri vai vēlu būs jāķeras pie spalvas, lai uzrakstītu par to, kas toreiz noticis. Bērce 6, 76. ◇ Ar vienu spalvas vilcienu — *saka, ja kas ātri tiek izlemts, arī veikts, parakstot (ko), uzrakstot (piemēram, dokumentu) u. tml.* // pārn. *Rakstnieka, žurnālista u. tml. darbība; tekstu kopums, ko ir uzrakstījis kāds rakstnieks, žurnālists u. tml.* □ «Es lieku uz jūsu dēlu lielas cerības. Vai viņam nebūtu laiks izmēģināt spalvu avīzē?» Jansons 4, 291. Viņa spalvai pieder desmitiem garāku un īsāku rakstu par literatūras, politiskiem un kultūras jautājumiem. Kar 59, 11, 136.

○ Purināt spalvu — *bieži, strauji kustināt ķermeni, lai atbrīvotu apspalvojumu, apmatojumu no kā.* □ Valts noglauž un paplikšķina suņa slapjo galvu.. [suns] nošķaudās un ņemas purināt piemirkušo spalvu. Delle 2, 4. Spalvu mākoņi — *spalvmākoņi.* □ Spalvu mākoņi parasti peld 6 līdz 12 km virs zemes. Tie visbiežāk sastāv no sīkiem ledus kristāliņiem, retāk no ūdens pilieniem. Zin T 66, 4, 45. Visaugstāk ir spalvu, spalvu-slāņu un spalvugubu mākoņi, kas ir kā baltas svītras uz zilas debess, vai arī bālgans plīvurs, vai ļoti sīki, balti mākoņu kamoliņi. Zirnītis 1, 17. ◇ Greznoties (ar) spožām spalvām — *slēpt garīgo tukšumu aiz greznas ārienes.* □ Ievada fabulā.. izsmieti cilvēki, kas mīl greznoties spožām spalvām.. Lit M 58, 16, 2. ◇ Greznoties (arī lepoties, pušķoties) ar svešām (arī cita) spalvām — *piedēvēt sev cita nopelnus.* □ Feldmaņa [aktiera] Lelio nav vienkārši blēdis, avantūrists, kas pušķojas ar svešām spalvām. Teātris 75, 141. ◇ Spalvas vien pajūk — *saka, ja (kāds) tiek pilnīgi uzveikts (piemēram, cīņā).* □ Cik to serbu bija, bet sanāca palīgi no visas Krievzemes — sakāva turkus, ka spalvas vien pajuka. Viese 2, 135. ◇ Glaudīt pa spalvai sar. — *runāt, arī darīt (kādam) pa prātam; izdabāt.* □ ..no Verēnas brīžam dieva darbus var sagaidīt. Tāds karsts un neapvaldīts raksturs. Ja tu visu laiku viņu pa spalvai glaudi, tad nekas. Bet vajag tikai vārdiņu pretīl... PL Siev 86, 1, 17. Teātrim jāmeklē savs kritiķis-līdzradītājs.., taču ne jau tāds, kurš glauda tikai pa spalvai, bet gan īsts draugs, kas pasaka visu taisnību acīs. Lit M 56, 51, 3. ◇ Glaudīt pret spalvu sar. — *nerunāt, arī nedarīt (kādam) pa prātam; neizdabāt.* □ Viņš vienmēr, jebkurā situācijā pateica visu, kas bija uz sirds. Nevienam jau nepatīk, ja glauda pret spalvu. Skujiņš 11, 11.

spalvains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spalvaini.** *Tāds, kam ķermeni klāj mati, matiņi (par dzīvniekiem).* □ ..dzeguze iznīcina lielākoties kaitīgos spalvainos kāpurus, kurus citi putni vispār neaiztiek. Lauku Dzīve 79, 9, 21. // *Tāds, kam ir atstāts apmatojums (par kažokādu, tās izstrādājumiem).* S. kažoks. Spalvaina cepure. // *Tāds, kam ir pastiprināts apmatojums (parasti uz rokām, kājām, krūtīm) — par cilvēkiem; tāds, kam ir šāds apmatojums (par cilvēka ķermeņa daļām).* □ Vecmāmuļa saka, spalvainiem cilvēkiem vajag bites turēt, jo tādiem čaklās medus nesējas labi padodoties. Lit M 72, 24, 6. ..Juhana lielās, spalvainās dūres rībināja durvis. Līvs 3, 147. ..[makšķernieks] pazuda niedrēs, ka spalvainie stilbi vien nozibēja. Birze 6, 53.

spalvaskāts, -a, v. *Rakstāmrīka kāts, kurā iestiprina spalvu.* □ Prāvai, baltai marmora tintnīcai cieši blakus nolikta blāvi zila porcelāna vāzīte, tajā trīs caurspīdīgi spalvaskāti.. Kļava 1, 125. Tikko Prikulis saņem ciešāk pirkstos spalvaskātu un uzliek roku uz galda, viņš jūt, cik nedroši tā sāk drebēt.. Jansons 6, 188. A. Upīts bieži vien strādājis pat 12 stundas dienā, rakstījis ar paša gatavotu vieglu spalvaskātu. Rīgas B 76, 29, 3.

spalvmākoņi, -u, vsk. spalvmākonis, -ņa, v. *Mākoņi, kas sastāv no atsevišķiem plāniem*

spalvveida elementiem. □ ..debesis it kā ar bālganu, pienainu plīvuru pārklāj spalvmākoņi.. D kal 81, 100.

spalvojums, -a, v. **1.** *Apspalvojums.* □ ..nepielūdzamā evolūcija vairumam putnu sugu mātīšu piešķīrusi necilu spalvojumu, toties tēviņu spalvas parasti mēdz laistīties visās varavīksnes krāsās.. Lauku Dzīve 83, 9, 22.

2. *Apmatojums.* □ Vienīgi krūtīm saule netiek īsti klāt, jo tās klāj biezs un cirtains spalvojums, gluži kā sūneklis. Lit M 72, 24, 6. ..kažokam vietām nodilis spalvojums.. Vilks 5, 127.

spalvots, -ais; s. -a, -ā; apst. **spalvoti;** reti. **1.** *Tāds, kam ir (kādas krāsas) apspalvojums.* Gaiši s. gailis.

2. *Spalvains.* □ ..no miglas iznira jātnieks spalvotā ģēģeru [mednieku] cepurē un skanošiem piešiem pie gludādas stulmzābakiem. Mauliņš 2, 26.

spalvveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir putna spalvas forma, veids.* □ Putekšņlapas.., vēja purinātas, viegli izbārsta sausos putekšņus, ko citu ziedu spalvveida drīksnas uztver. Galenieks 2, 403.

spalvveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spalvveidīgi.** *Spalvveida.*

spaļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spaļaini.** *Tāds, kas satur spaļus, tāds, kam ir spaļu piejaukums.* Spaļainas pakulas. □ ..māte pie lieveņa purināja spaļainu linu grīstes. Salenieks 6, 51. ..nekāda prātīgā saruna ar kautrīgo Kazimiru neiznāk, un, kad tā pārtrūkst kā spaļaina dzija, mēs atkal ilgi ejam, nesacīdami viens otram nekā. Ezera 11, 48. Donāts sažņaudza kabatā spaļaino auklu.. Indrāne 10, 24.

spaļi, -u, vsk. spalis, -ļa, v. *Šķiedraugu (piemēram, linu) apstrādes blakusprodukts — stublāju koksnes daļas.* □ Ienāk pie mums istabā [vecāmāte] un saka: «Bērni, tos linus jūs izsukājiet tā pamatīgi un spaļus izkratiet kārtīgi..» Andersone 1, 45. Straumēnu saimnieks, paņēmis sauju linu, aplūkoja tos lukturu gaismā, izsita ar roku spaļus.. Virza 1, 165. Vilandes linu fabrikā izgatavo ne tikai diedziņus un linu audumus, bet arī būvmateriālu — plāksnes no linu spaļiem. Tās izmanto siltumizolācijai, mēbeļu platēm, kā arī griestu segumam. Zin T 63, 7, 33. sal. Kad muižas kalpi Kurmi [rekrūti] veduši.. uz muižas akmens pagrabiem, viņš.. teicis mierīgi: «Pietiks jums, siseņi, gar mani rīvēties.» Un izsvaidījis šos uz visām pusēm kā spaļus.. J Kalniņš 9, 133. ◇ Izput kā spaļi (arī pelavas, pelni) vējā — *saka, ja ātri izsīkst materiālās vērtības, nauda.* ◇ Naudas kā spaļu sar. — *ļoti daudz naudas.* □ «Kādu pili Klāstiņš uzcēlis! Tam nu gan naudas kā spaļu!» Fimbers 1, 394. Tiem [pircējiem] naudas bija kā spaļu, viņi deva jebkuru summu pa virsu, lai tikai šīs mēbeles dabūtu. Lukjanskis 6, 25.

spaļots, -ais; s. -a, -ā; apst. **spaļoti.** *Spaļains.* □ ..plaukstas dedzina spaļotā virve. Indrāne 10, 297.

spanga, -as, s.; etn. *Apļveida metāla rotājums.* □ Metālkalēji studijas nosaukumam izvēlas savai nozarei atbilstošu senatnes vainaga rotājuma elementu spangu — apaļu misiņa ripiņu ar izcilni. Cīņa 82, 281, 3. Visbiežāk nepareizi valkā spangu (stīpiņu) vainagus, kas pēdējā laikā ļoti iecienīti. Aplam ir likt tos galvā pie Vidzemes un Zemgales [tautas] tērpiem, jo tie valkājami tikai pie Ventspils, Alsungas un Kuldīgas tērpu variantiem. PL Siev 85, 6, 12.

spaniels [spani-els], -a, v. *Medību suns ar īsām kājām un lielām, nokarenām ausīm; attiecīgā suņu šķirne.* □ Spanieliem ir laba oža, tie ir izturīgi, medījumu meklē enerģiski, skrienot zigzaga veidā. Medn 177. Spanielus ar labiem panākumiem visvairāk izmanto ūdensputnu medībās. Lauku Dzīve 80, 4, 30.

spānieši, -šu, v.; **spānietis,** -ša, v.; **spāniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Tauta, Spānijas pamatiedzīvotāji; spāņi (1).* □ Eiropieši ar papīra ražošanas māku iepazinās krusta karu laikā Arābijā. Pirmie to apguva spānieši.. Zv 58, 16, 1. Tikko tas [vilciens] apstājās, vagonus ielenca augļu pārdevēji un sprigani zēni ar spāniešu īpatnējām ūdenskrūzēm uz pleciem. Grīva 12, 24.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais.* □ Te [lugas ainā] Karloss bija īsts spānietis, kura asinis strauji uzbango kaismes brīdī un kurš var būt pavisam maigs attiecībās ar draugu. Katlape, Ceplītis 1, 64. Gluži tāpat kā vairums spāniešu, Federiko no sirds mīlēja čigānu dziesmas un dejas.. Grīva 12, 23.

spānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spāniski.** *Tāds, kas ir rakstīts, runāts spāņu valodā; raksturīgs spāņu valodai, saistīts ar to; raksturīgs spāņiem.* S. kolorīts. □ Emanuela, kā parasti, satraukumā runāja spāniski.. Skujiņš 14, 204. Šmithenes Konsuela tiešām attaisnoja savu vārda spānisko nozīmi — «mierinājums» (consuelo). Dzene 3, 88.

spāņi, -u, v.; **spānis,** -ņa, v.; **spāniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Tauta, Spānijas pamatiedzīvotāji.* Spāņu dejas. □ Aiz mums palika zili zaļi dzeltenā Karību jūra, sākās spāņu un portugāļu valodā runājošais raibais Latīņamerikas kontinents. Zv 78, 2, 24. ..Eduards paklusā rajonā.. senatnīgā spāņu stila mājā noīrēja dzīvokli, apakšējā stāvā atvērdams veikalu. Skujiņš 14, 225.

2. arī vsk. *Spānieši (2).*

○ Spāņu (arī saldais) pipars — *paprika.*

spararats, -a, v.; tehn. *Masīvs rats, kas nodrošina (ierīces, mehānisma u. tml.) vienmērīgu kustību.* Spararata rumba. □ Tvaiks no katla plūda cilindrā. Lielais spararats iekustējās un uzņēma apgriezienus — arvien ātrāk.. Šķūnī iedūcās kuļmašīna. J Plotnieks 11, 165. ..mašīna [kuļmašīna] kauca tukšgaitā, līdz kāds iedomājās nogrūst siksnu no spararata. A Gulbis 3, 44.

spārdīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Ar straujām kājas kustībām vairākkārt sist (cilvēkam vai dzīvniekam) uzbrūkot, aizsargājoties; ar straujām kājas kustībām vairākkārt sist (pa*

ko), lai (to), piemēram, pārvietotu, sabojātu. S. durvis. S. bumbu. □ Kazaki viņu .. spārdījuši ar kājām un dauzījuši ar pletnēm, kamēr zēns palicis nemaņā guļam. Ērgle 1, 392. Dzeltenos gumijas zābakos Agris skraidīja pa lāmu un spārdīja kaut kādu priekšmetu .. Ezera 17, 99. pārn. Vilnis, gaužām saērcināts, spārda [smagās mašīnas] pedāļus un aiztriecas taisni uz Spietiņiem. Indrāne 10, 273. // *Vairākkārt strauji, spēcīgi likt kāju vai kājas (pret ko), parasti kliedējot (to).* □ Leišu bēri kumeliņi Nāk, kājiņas klauvēdami, Nāk, kājiņas klauvēdami, Baltas smiltis spārdīdami .. DV 583.

2. parasti 3. pers. *Vairākkārt elektriski izlādēties (kādā vidē, priekšmetā u. tml.) — par zibeni; vairākkārt izraisīties (kādā vidē), zibenim elektriski izlādējoties (par pērkonu).* □ .. plosās negaiss, un pērkons spārda zemi .. Fimbers 1, 384. Pamali spārdīja pērkoni. Atbalsis ducinot, tie spēra tieši pa debesu malu. Draugs 83, 3, 23.

○ Lausks spārda (arī spārdās, sper, sprēgā) — *saka par troksni, kas rodas, kokam plaisājot stiprā salā.* □ Sprēgā sals! Spārda lausks. No mājām vienā svārkā, bez cimdiem — aiziet! Auziņš 9, 43.

spārdīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Vairākkārt izdarīt straujas, spēcīgas kustības ar kādām ķermeņa daļām (parasti ar kājām) vai ar visu ķermeni; vairākkārt strauji, spēcīgi kustēties (par ķermeņa daļām, parasti kājām).* □ Sakampis rokām vēderu, arī Agris novēlās zemē, sāka vāļāties un spārdīties man pie kājām .. Ezera 17, 155. Aitas bija saspiedušās barā un atgaiņāja uzbāzīgās mušas, spārdīdamās kājām. Sakse 9, 195. Kad pievilkām āmi, izrāvām to sausumā — varējām aplūkot savu necerēti dižo lomu: starp sīkām raudiņām spārdījās varens taimiņš. Gūtmanis 2, 29. Andrītim viena kāja apauta, otra plika spārdās pa gaisu. Zeķe pazudusi, tepat bija abas, tagad vienas nav. Kļava 1, 168. pārn. .. mašīna nekust no vietas. Motors spārdās un šķauda, bet nestrādā. Grīva 8, 294.

2. parasti 3. pers. *Vairākkārt spert (par zibeni, pērkonu).* □ .. lietus sāka gāzt kā ar spaiņiem. Pērkons spēra un spārdījās gandrīz bez pārtraukuma. Austriņš 1, 68.

○ Lausks spārdās (arī spārda, sper, sprēgā) — *saka par troksni, kas rodas, kokam plaisājot stiprā salā.*

spare, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Plaudim līdzīga karpu dzimtas zivs, kas uzturas jūrā, bet nārsta laikā un mazuļu stadijā — upēs un caurtekošos ezeros; spāre*[3]*; durba.* □ Par Baltijas ihtiofaunas retumu laika gaitā vēl kļuvušas plaužiem radnieciskās spares. Lauku Dzīve 76, 12, 33.

spāre[1]**,** -es, dsk. ģen. -ru, s.; būvn. *Viena no jumta seguma nesošām horizontālām vai slīpām detaļām.* Uzsliet spāres. Spāru svētki — *svētki, ko svin pēc spāru uzsliešanas.* □ Spāres pagatavo no vairākām savā starpā sastiprinātām plankām vai dēļiem atbilstoši jumta apveidam. Sterns 2, 236. .. smejamies mēs, kad namiem — citam pēc cita — montējam pēdējo spāri. J Plotnieks 2, 64. Tas bija spāru svētkos, es kā tagad atceros — ozola kronis virs jumta. Vilks 5, 134.

spāre[2]**,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Liels, slaids kukainis ar kustīgu galvu, lielām tāsetacīm un diviem caurspīdīgiem, gandrīz vienādu spārnu pāriem.* Spāru bars. Spāru pārlidojums. □ Pirmās spāres atklātas akmeņogļu laikmeta apmēram 250 miljonu gadu vecos nogulumos. Latv dzīvn 125. .. pāri ūdens līmenim rotaļājās tumši zilās spāres. Zigmonte 9, 239. sal. Lēnīgas vēsmas kā spāres metas uz rokas .. Bendrupe 3, 40.

2. dsk.; zool. *Kukaiņu kārta, kuras pārstāvjiem raksturīgi gandrīz vienādu spārnu pāri.*

spāre[3]**,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Plaudim līdzīga karpu dzimtas zivs, kas uzturas jūrā, bet nārsta laikā un mazuļu stadijā — upēs un caurtekošos ezeros; durba.* □ Pēc ārējā izskata līdzīga plaudim, bet ar zemāku ķermeni ir spāre jeb durba .. Tā līdz 45 cm gara, svars 200—600 g. Latv dzīvn 82.

spārģelis, -ļa, v. *Daudzgadīgs dārzenis, arī krāšņumaugs ar augstu virszemes daļu, sīkiem gaišzaļiem ziediem un sarkanām ogām; šī auga jaunais dzinums, ko izmanto uzturā.* Vārīti spārģeļi. □ Spārģeļi ir viens no pirmajiem pavasara dārzeņiem, kura apakšzemes skostveidīgos asnus lieto uzturā .. Mājtur 164.

spārģeļkāposti, -u, vsk. spārģeļkāposts, -a, v. *Viengadīgi kāpostu (krustziežu) dzimtas dārzeņi, kuriem ir augsta lapu rozete, plūksnoti dalītas, tumšzaļas lapas ar gariem kātiem un kuru augstais stublājs nobeidzas ar ziedu sastatu.* □ Spārģeļkāposti ir ziedkāpostiem radniecīgi augi, taču salīdzinājumā ar tiem daudz vērtīgāki. Lauku Dzīve 85, 1, 12.

sparība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s p a r ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; sparīgums (1).* □ .. zēns izpleš mazās rokas ar tādu sparību, it kā būtu apskaujama visa pasaule .. Kalndruva 10, 95. .. priekšnieks prata uzturēt mūsu sparību, vienu otru paskubinādams. Birznieks-Upītis 6, 116. Lielvārdē dzejnieks [Auseklis] no Vietalvas atgriezās jaunas sparības pilns: tā nebūs, ka Lielvārdē nekad netiks spēlēts teātris! J Kalniņš 9, 170.

2. *Vispārināta īpašība → s p a r ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; sparīgums (2).*

sparīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sparīgi. 1.** *Dedzīgs, neatlaidīgs (par cilvēku).* □ Sparīgā Maruta jau čaklī līkājās ap ūdens spaini: mērcēja, spaidīja un žņaudzīja lupatu. Vāczemnieks 6, 21. Kad Gunāram padomā kas patīkams, viņš ir sparīgs, izdarīgs un apsviedīgs. Skujiņš 12, 69. Kādā dienā sparīgs un skabargains pie viņa atnāca komponists Emilis Melngailis. J Kalniņš 7, 553. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Rūdi pārsteidza Vilmas sparīgais, gandrīz vai ierunas neatzīstošais uzstājīgums. Bērce 3, 366. «Es, piemēram, noteikti gribu būt laimīga,» Valda atsāk sparīgākā tonī, tajā ir arī diezgan daudz spītības. Zigmonte 4, 144. .. viņš sparīgi ķērās pie jaunās kūts būves. Birze 4, 89. // *Spēcīgs (par dzīvniekiem); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Gar dārza

stūri izlīgoja zāļu vezums, ko vilka sparīgs bēris. Purs 6, 82. Krietnas piecas minūtes Kalnarājs cīkstējās, kamēr krastā izvēlās sparīgs sapals. Jansons 3, 37.

2. *Intensīvs, arī straujš (par parādībām dabā).* □ Vējš norimis pavisam, toties sals kļuvis sparīgāks — knieba ausīs un ķērās pie rokām. Avotiņa, Šlisers 1, 35. Sparīga vēja dzītas, cauri kailajai lapu koku audzei krita retas sniega pārslas. Mauliņš 2, 56. // *Par norisēm, procesiem.* □ Pēkšņi kļūst dzirdama sparīga rūkoņa. Pa ceļu ātrā gaitā tuvojas motocikls. Vanags 6, 88. Dīvaja atkal šņāca sparīgi .. Upīts 4, 128. Gurķi abās dobēs sparīgi riesa lapas .. Kalndruva 8, 25.

sparīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → sparīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; sparība (1).* □ Vislabāk, protams, sacensties vienādas klases un vienāda sparīguma meistariem. Lauku Dzīve 77, 8, 3.

2. *Vispārināta īpašība → sparīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; sparība (2).* □ .. pēcpusdienas stundās mazliet atslābušais darba temps atkal ieguva sparīgumu .. Ikviens pēdējā brīdī vēl piespieda, lai paveiktu iesākto .. Skujiņš 3, 212.

sparingpartneris, -ra, v. *Sparinga dalībnieks.* □ Viņš bija populārā boksera .. sparingpartneris. Sports 82, 149, 3.

sparings, -a, v. *Boksā — treniņa cīņa.* □ Treniņi Rīgā diemžēl tika aizvadīti bez īstas uguntiņas. .. Tagad turpretī bieži notiek sparingi, uz treniņiem institūtā ierodas cīņu partneri no citām biedrībām. Sports 80, 179, 3.

sparkstēt, parasti 3. pers., sparkst, pag. sparkstēja; intrans. *Sparkšķēt.* □ Rodrigo .. skubināja savu mūli, kuram zem kājām viegli sparkstēja izkaltusī zāle. Zv 50, 2, 14.

sparkšķēt, parasti 3. pers., sparkšķ, pag. sparkšķēja, retāk **sparkšēt,** parasti 3. pers., sparkš, pag. sparkšēja; intrans. *Radīt skarbas, parasti ritmiskas, skaņas; atskanēt šādām skaņām.* Mopēda motors sparkšķ. □ Vai jums dzirdēt kādreiz nācies, Kā pār laukiem strazdi sparkšķ? Sudrabkalns 8, 55. pārn. .. Lai rūc un sparkš mans domu propellers! Sudrabkalns 11, 18.

sparkšķiens, -a, v. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → sparkšķēt.* Motora s.

sparkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **sparkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt sparkšķ.* Sparkšķināt motoru.

sparkšķis, -ķa, v. *Skarba, parasti ritmiska, skaņa.* □ Zem kājām .. ar tikko manāmu sparkšķi lūst sīks zāles stiebrs vai saulē sakaltuši ķērpji. Goba 1, 126.

spārnainis, -ņa, v.; **spārnaine,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Dzīvnieks, kam ir spārni.* □ .. vēl vieglāk putnēnus sameklēt tad, kad tie izvadāti no perēkļiem un vēl nevīžo laisties. Tādu spārnaini noķert ir viegla lieta! K Grigulis 2, 31. .. iespējams, ka baltās spārnaines nebija zosis, bet pīles — pa gabalu lāgā nevarēju saskatīt. Lagzdiņš 3, 110. «.. par bitēm un vēl par skudrām es nekā nesaku, visi citi tādi spārnaiņi manis dēļ bijuši, nebijuši pasaulē.» Blaumanis IIa, 141.

spārnains, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kam ir spārni (1).* S. kukainis. □ Pie kūtīm, vistu iežogojumā kāda jauna meita patlaban baroja spārnaino saimi .. Sakse 7, 408.

2. bot. *Tāds, kam ir spārni (2).* S. auglis. □ .. [priežu] čiekuri atveras un sēklas izsējas ar vēja palīdzību, tāpēc tās ir spārnainas .. Birkmane 1, 11. No saulē sakarsušām, sanošām egļu galotnēm nolido spārnaina sēkla. Caune 4, 51.

3. *Tāds, kam ir spārni (3).* Spārnaina detaļa.

spārnauglis, -ļa, v.; bot. *Spārnains auglis.*

spārneņi, -ņu, vsk. spārnenis, -ņa, v.; zool. *Kukaiņu klases apakšklase, kurā ietilpst dažāda lieluma kukaiņi ar, parasti diviem, spārnu pāriem (piemēram, vaboles, tauriņi); šīs apakšklases kukaiņi.* □ Visa kukaiņu klase tiek sadalīta divās apakšklasēs: zemākajos .. un augstākajos kukaiņos jeb spārneņos .. Rupais 1, 11.

spārnesis, -ša, v.; būvn. *Horizontāla sija, uz kuras balstās jumta spāres.*

spārngals, -a, v. **1.** *Spārna (1) gals.* □ Zemu pār zaļo telti, gandrīz jumtu ar spārngalu skardams, aizlido savāds putns. Indrāne 8, 55. pārn. Ne viena vien doma ar Tevi [jūrmalas saulē] tapa, Kad domu kaijas spārngalus cilā. Bārbale 3, 49. pārn. Jaunas dienas — vieglas dienas, spārngaliem aiztraucamas. Brīdaka 9, 7.

2. *Spārna (3) gals.* □ Kas lai pasaka, kas lai zina, Kādēļ tik zemu trauc lidmašīna .. Divas ugunis spārngalos spīgo — Viena sarkana, otra zaļa. Saulītis 8, 16.

spārnlapa, -as, s. *Seglapa.* □ Ziedu vālīti ietver spārnlapa, kas no iekšpuses spilgti balta. Galenieks 2, 418.

spārnojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → spārnot.* □ pārn. .. [dzejnieces] lirikas devumā sastopamies arī ar tādām rindām, kurās dzīves patiesība, materiāls — idejas un apceres palikušas bez pietiekama dzejiskās fantāzijas spārnojuma. Lit M 63, 3, 3.

2. av. *Aerodinamisko virsmu kopums, kas nodrošina lidaparāta stabilitāti un vadāmību.* Horizontāls s. Vertikāls s.

spārnot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēks) kļūst garīgi aktīvs, darbīgs, ka (tam) rodas vēlēšanās strādāt, darboties; iedvesmot; iejūsmināt.* □ Kritika var spārnot, var arī nosist katru prieku darboties. Kritikas g 76, 213. Slava ir untumaina. Dažu tā spārno uz mūžu, citu padara par nelabojamu godkāri .. Kar 80, 12, 126. pārn. Ne jau visas sievietes spēj spārnot vīriešu domas. Rozītis 2, 100.

spārnotība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → spārnots (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Var iedomāties, kā Ņina un Trepļevs [A. Čehova lugā «Kaija»] gatavoja savu izrādi. .. Abus spārno doma par veco mākslas tradīciju graušanu. Un arī mīla. Bet Akadēmiskajā drāmas teātrī tieši šīs spārnotības trūkst abiem jauniešiem. Māksla 60, 1, 29.

spārnots, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kam ir spārni (1); spārnains (1).* □ ..mušķērāji.. dienā noķerot vairāk nekā tūkstoš mušu un citu spārnotu kukaiņu. K Grigulis 2, 35. Arī vistas un pīles tagad meklēja atsevišķas ligzdas tāpat kā visa spārnotā radība. Virza 1, 57. Skan gaisā gāju putnu klaigas, skrien spārnots ceļotāju bars.. Paegle 1, 44. sal. Pa vējam glābšanas kuģis aizdrāzās kā spārnots. Cīrulis 1, 51. pārn. ..visa spārnotā pasaule [pavasarī] dzied un treļļo.. Zigmonte 8, 62. pārn. ...Sniegpārslu vērpetēs ziemas steidz straujas, Spārnotas vasaras laižas... Lisovska 1, 35. // *Tāds, kas ir līdzīgs spārnam (1), atgādina spārnu.* □ Lāpstiņas [astēniska tipa cilvēkam] bieži vien atkarājas no krūškurvja, izveidojot tā sauktās spārnotās lāpstiņas. Ves 63, 11, 30.

2. *Tāds, kam ir spārni (2); spārnains (2).* □ Spārnotās kļavas un oša sēklas vējainā laikā aizlido diezgan tālu un izsējas samērā plašā lokā. D kal 65, 42.

3. *Tāds, kam ir spārni (3); spārnains (3).* □ Nu miera nav debesīs: strauji kā darbdienu steiga spārnoti laineri augšup ceļas. Brīdaka 9, 60. Spārnotā raķete ir lidaparāts, kas bez pilota pārvar ļoti lielus attālumus. Zin T 80, 11, 28.

4. *Tāds, kas ir garīgi aktīvs, darbīgs, tāds, kam ir vēlēšanās strādāt, darboties (par cilvēku).* □ Ģirts.. jutās spārnots. Viņš labi atcerējās skaisto meiteni, nespēja to aizmirst un vēlējās redzēt katru mīļu dienu. Eglons 1, 181. Meitene gaidīja šo vakaru un ar līksmi gatavojās tam. Un nāca šurp [uz klubu] spārnota, pacilāta, it kā viņai tikai vēl viens vienīgs solis būtu jāpasper, un sāksies neredzēta laime. Bērce 3, 187. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Mūsu dzejnieks [E. Veidenbaums] vēlas būt viens no pirmajiem kareivjiem brīvas nākotnes izcīņas kaujā. Tāpēc viņa balss ir tik vīrišķīga, nepiekāpīga, spārnota.. Vējāns 5, 18. ..Laiks gaišajos matos Sirmuma pelēko sēklu sējis, Mugura līka, Soļi nav spārnoti vairs, Bet nevarīgi un sīki. Elksne, Grots 1, 48. // *Tāds, kura saturā izpaužas šādas īpašības.* S. aicinājums. □ Dzirdam gan daudz skanīgu, ārēji spārnotu vārdu, bet galu galā tā patiesība, ko viņi pauž, šķietas gaužām pelēka un nevarīga, neredzam cilvēkus. J Kalniņš 1, 25. // *Tāds, kam ir raksturīga aktivitāte, arī iedvesma, iejūsma (parasti par psihisku stāvokli).* □ Tas bija vesels atklājums — šķietamā vienkāršība un spārnotā aizrautība, ar kādu viņš [K. Paustovskis] veidoja radošo cilvēku portretus. Viese 4, 51. Gundars: Redzi, Ligita. Mums tiešām uznākusi liela, spārnota vēlēšanās šai kultūras šķūnī noorganizēt vienu minimāli jēdzīgu grupiņu. Gulbis 1, 20. // pārn. *Tāds, kad cilvēki ir garīgi aktīvi, darbīgi, kad tiem ir iedvesma, iejūsma (par laikposmu).* □ Tās bija spārnotas dienas. Tās nesa mani pāri drūmajai dzīvei, padarīdamas vieglu ikdienas smagumu. Sakse 1, 159.

○ Spārnots izteiciens (arī teiciens) — *sakāmvārdam vai parunai līdzīgs vārdu savienojums, kas radies no kāda literāra vai vēstures avota.* □ ..teātros reizēm bijusi vērojama nelaba cenšanās Raiņa lugu simboliskos tēlus vai atsevišķus simboliskā izteiksmē sniegtus skatus un spārnotus izteicienus iekļaut kaut kādā izkonstruētā sistēmā.. J Kalniņš 1, 278. ..man gluži neviļus iešaujas prātā kāds Pablo Nerudas spārnots teiciens: aktīvā slinkošana. Goba 5, 146.

spārns, -a, v. **1.** *Viens no lidošanas pāra orgāniem (putniem, kukaiņiem, sikspārņiem).* Putna s. Tauriņa s. Sienāža spārni. Izplest spārnus. Sakļaut spārnus. Sasist spārnus. Spārnu vēzieni. (Pa)celties spārnos — *(uz)sākt lidot (parasti par putniem, kukaiņiem).* Sacelties spārnos — *sākt lidot (par vairākiem, daudziem putniem).* Būt spārnos — *lidot (parasti par putniem).* Laisties spārnos — *ļoti ātri steigties.* □ Pret rudeni izaug spārni Un putnelis iemācās lidot. Čaklais 8, 17. ..lido.. pelēka vārna, slinki spārnus kustinādama. Mauliņš 4, 219. Putns izvēlējās skaistāko un augstāko koku, nometās galotnē un aizbāza knābi aiz spārna. Indrāne 8, 47. pārn. Prieks — tie ir spārni, kas līdz zvaigznēm aiznes. Pēlmanis 3, 98. pārn. Nu manai mīlai spārni apdeguši.. Sirmbārdis 2, 138. pārn. Nekad savā mūžā Māre nebija skrējusi tik ātri.. Bailes piesēja viņas kājām spārnus. Sakse 2, 53. Brīdi bite atpūšas,.. tad pacietīgi ceļas spārnos un aizlido.. uz dārzmalu, kur stāv sašķiebušās bišu mājiņas. Zigmonte 10, 314. Dzeguze apklusa, pacēlās spārnos un aizlidoja. Ezera 17, 49. ..saceļas cīruļi spārnos, iesvilpjas strazdi. Lukss 1, 230. Lai gan viņas abas skrēja, ko jaudāja, Luze vēl meiteni pastāvīgi purināja: «Velcies ātrāk, velcies ātrāk!» Tas Annelei krimta sirdī.. ..viņa nekad nevilkās, bet laidās spārnos.. Brigadere 2, 151. ◇ Celties spārnos — *sākt aktīvi darboties.* □ Mums atkal spārnos jāceļas, Kaut jūtas sāpju saēstas, Kaut dvēsles krāsas izdzēstas, Kaut nav vairs palicis nekas — Mums jāceļas! Aspazija 3, 168. ◇ Nolaist spārnus — *zaudēt garīgos spēkus, drosmi, cerības, ļauties mazdūšībai, izmisumam.* □ Garīgais možums cilvēkam ir tas pats, kas putnam spārni. Ja negribi krist un iet bojā, tad nenolaid spārnus... Grīva 7, 75. «Nez kas sapūtis, ka arī viņa ir vainīga pie sava brāļa nāves. Staigā, spārnus nolaidusi.» Jansons 3, 388. ◇ (Būt) (kā) spārnos — *būt aktīvam, darbīgam, arī garīgi možam.* □ Aktrise bija kā spārnos un, laimīgi starodama, stājās pie darba. Dzene 3, 14. Viņa mūs [bērnus] vedina uz savu birzi zemenēs. Un mēs kā spārnos — uz Helges birzi! Indrāne 7, 57. Bet sievas bij spārnos, kā vārnas sabruka meistaram apkārt.. Upīts 3, 50. ◇ Kā (ar) vēja (arī putna) spārniem — a. *ļoti ātri (virzīties).* □ ..tā ķēve, kas piesieta ratu kreisajā pusē, esot kā uguns, jūdz tik ilksīs un aizšaus Rīgā vai Jelgavā kā ar vēja spārniem. J Kalniņš 10, 248. b. *ļoti ātri (paiet) — par laikposmu.* □ Laikam nekur dienas neskrien tādiem vēja spārniem kā skolā. Brīdaka 2, 170. ◇ Zem spārniem (arī spārna) — *aizgādībā, aizbildnībā; arī pa-*

tvērumā. □ Viņa uzaugusi zem svešu spārniem kā bārenīte. Neviens viņai velti neteica mīļus vārdus, neviens viņas vaidziņus neapglaudīja. Birznieks-Upītis 6, 77. ..vai tad šie mūsu zemkopības pīlāri labprāt zem spārna ņem jaunekļus? Neņem. Zv 85, 13, 2. ◇ Atraisīt spārnus poēt. — *ļaut brīvi izpausties (spējām, talantam u. tml.).* ◇ Apcirpt spārnus sar. — *neļaut kādam ko darīt; ierobežot kāda rīcību vai darbību.*

2. bot. *Plāns, plēvjains vai ādains veidojums (piemēram, uz lapas kāta, stumbra, pie sēklām).* □ Sēklas [eglei] tumši brūnas, ar trīsreiz garāku spārnu nekā pati sēkla. Birkmane 1, 14. Lapu kātiņi [apelsīnam] ar maziem spārniem. Sudrabs 1, 136. Auglis [bērzu dzimtas augiem] ir riekstiņš, parasti ar spārnu. Galenieks 2, 313.

3. *Plākšņveida vai profilēts elements mijiedarbībai ar apkārtējo vidi (parasti gaisu, ūdeni).* Lidmašīnas s. Kuģa dzenskrūves spārni. □ ..garāmbraucēji Pudiķa dzīves vietu arī neievērotu, ja uz to nevērstu uzmanību vēja rotors, kas, pacēlies pāri koku galotnēm, saulē zibina metāla spārnus. Grīva 6, 32. Jankus.. aizbrauca uz sudmalām.. Kad viņš tur piebrauca, neviena malēja vēl nebij un spārni laiski dusēja gaisā nolaistām burām. Virza 1, 120. Kuģiem ar zemūdens spārniem piemīt vēl viena upju ceļiem — sevišķi kanāliem — ļoti vērtīga īpašība: tie braukdami gandrīz nerada viļņus, tātad neizskalo krastus. Rīgas B 73, 225, 6. // *Plākšņveida detaļa, kas ir novietota virs (transportlīdzekļa) riteņiem un aizsargā pret šļakatām, dubļiem.* □ Garāžā viņš atrada sūkli un ņēmās ar to berzt un tīrīt [automobiļa] motora pārvalku, spārnus un spožās, niķelētās daļas. Kaijaks 4, 42. ..viņš atspiedās pret mašīnas spārnu un aizsmēķēja. Dripe 2, 8. // *Plākšņveidīgi izvirzīta detaļa, elements.* Uzgriežņa s. Pāļa s. Ragavu spārni. □ Izraugoties divriteni, nepieciešams sevišķi rūpīgi pārbaudīt rāmja priekšējās dakšas spārnus, to savienojumu un stūres pagarinājumu.. PL Skola 62, 10, 78.

4. *Sānu daļa, sānu korpuss (celtnei).* □ Mīlzīgās divstāvu ēkas vienā pusē vīdēja sastatņu režģi, otrā spārnā darbi bija pabeigti, un atjaunotā fasāde spoguļojās parka kanālos. Lapsa 7, 73. No vienas ēkas spārna uz otru pāri pagalmam aizdzina pūlīti gūstekņu. Upīts VIII, 473. ..Zeltīte nolēma, ka šo elles troksni var sadzirdēt saimniece mājas otrajā spārnā.. Ezera 14, 93. // *Viena puse, daļa, arī gals (telpai, teritorijai).* □ Viņš novietojās istabiņā pažobeles kreisajā spārnā. Birze 8, 12. Starp diviem pakavveida uzkalniem ūdeņaina pļava, purva līcis, aizvēsturiska ezera spārns. Caune 1, 149. // *Stūris, malas izvirzījums (apģērbam, tā detaļai).* □ ..spožās zvaigznītes piespraudīs pie svārku atlokiem un priekšautu spārniem. Indrāne 4, 7. // ģeol. *Krokas slīpā sānu daļa.*

5. *Flangs.* □ ..pulkvedis ar savu adjutantu.. piejāja līdz pozīcijas labajam spārnam. Štrāls 2, 364. Atnācēji iekāpa ierakumā, pašā kreisajā spārnā. A Grigulis 4a, 54. Grāvī pa labi dzird steidzīgus soļus, un strēlniekiem apraujas valodas. Aiz traversa parādās tēvs un ātri aiziet uz kreisā spārna pusi. Grīns 1, 116. pārn. ..Karpovs, lai ierobežotu balto laidņu pāra darbību, virzīja savus karaļa spārna bandiniekus. Sports 85, 150, 2.

6. *Galējais grupējums (politiķu, zinātnieku u. tml. kopumā).* Filozofijas skolas radikālais s. □ 1920. gada rudenī sašķēlās Vācijas neatkarīgā sociāldemokrātu partija. Kreisais spārns, kuram sekoja plašas strādnieku masas, pārgāja pie Komunistiskās partijas.. Rīgas B 70, 50, 6.

spārnskrūve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Skrūve ar spārniem.*

spārnulis, -ļa, v.; bot. *Viens no diviem spārnainiem augļiem, kas izveidojušies pēc kopējā augļa nogatavošanās.* □ Kļavas auglis sastāv no divām daļām, katrai no tām ir spārns. Nogatavojies auglis sadalās divos spārnuļos. ..Spārnulī ir viena sēkla. Švinka 1, 192. Pavasarī zied arī oši. Ošu ziedus apputeksnē vējš. Vējš izplata arī ošu augļus — spārnuļus. Švinka 1, 193.

spārnuzgrieznis, -žņa, v. *Uzgrieznis ar spārniem.*

spārnveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir spārna (1) forma, veids.* S. plāksne. □ Korķa vīkšņai.. uz zariem izveidojas spārnveida korķa izaugumi, kurus var lietot kā korķa materiālu. Galenieks 2, 323.

spārnveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spārnveidīgi.** *Spārnveida.* □ Atsitis mēteļa spārnveidīgo apmetni,.. viņš ar paceltu galvu nokāpa no lieveņa un kareivīgā gaitā aizsoļoja.. K Zariņš 1, 107.

sparoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Dedzīgi, neatlaidīgi darīt, rīkoties; dedzīgi, neatlaidīgi gatavoties ko darīt, rīkoties.* □ Pa vējam līdz pirmajam pagriezienam mūsējie [riteņbraucēji] sparojās krietni, no līderiem atpalikdami tikai par dažām sekundēm. Pad J 82, 140, 2. «To lietu tā neatstāšu..» Dzelme sparojās, pierakstīja Kalniņa vārdu un adresi.. Eglons 2, 360. «Kategradietis neklausījās saprāta balsīs, sparojās pretim pils valdītājam.» Niedre 15, 64. «Lai nu viņi divi izrunājas ap tām grāmatām,» viņa čukst. «Iziesim mēs.» — «Tad ta joki!» vecais, tāpat pusbalsī, sparojas pretī. «Ar sava paša miesīgo dēlu nu vairs nemācēšu runāt.» Upīts II, 499. pārn. Gundega [skolotāja] prātoja par atteikšanos no darba, bet, jaunajā ceturksnī ieejot savā patukšajā klasē, tā juta, ka it viss viņā sparojas cīņai. Jauno v 59, 109.

spars, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Dedzība, neatlaidība (darbībā, rīcībā).* Jaunības s. Zaudēt sparu. Atgūt sparu. □ ..Koklem iepatikās puiša spars, drosme, pašpaļāvība. Bērce 3, 356. Tāds kā sabozies, kā sadrūmis. Nav [puisim] vairs tā spara, kas skanēja balsī pirms mēneša. Dripe 4, 162. ..dārznieces mēle varēja viegli aizrunāt divus trīs spara vīrus. Austriņš 1, 276.

2. *Spēks, arī ātrums (darbībai, norisei); aug-*

sta (darbības, norises) izpausmes pakāpe. Darba s. Cīņas s. Dīgšanas spars (arī ātrums, enerģija) lauks. — *lielums, ko raksturo izdīgušo sēklu skaits dīgtspējas noteikšanas laika pirmajā pusē.* Spara rats — *spararats.* □ Valda virtuvē mazgā tasītes ar tādu sparu, ka tikai sevišķs laimes gadījums vai arī liela izturība paglābj tās no saplīšanas. Zigmonte 4, 153. Saimnieces valodai bija cits spars, cits tecējums. Kalndruva 5, 52. Ārā pa tam vējš .. gaudoja ar tādu pašu sparu kā sācis .. Blaumanis 6, 52. Rupjākām sēklām ir labāka dīgtspēja un dīgšanas spars .. Baumane 1, 76. Plastmasas [pulksteņos] aizstāj arī visas dārgakmeņu asis, izņemot tikai spara rata asi, ko izgatavo no rubīna. Zin T 77, 6, 27. ◇ Pilnā sparā (arī gaitā, spēkā), retāk ar pilnu sparu (arī gaitu, spēku) — *ar iespējami lielāko ātrumu, jaudu.* □ Kad atmostos, kombains iet pilnā sparā .. Auziņš 1, 50. Viņi .. ieradās nometnē, kad balle jau ritēja pilnā sparā. A Grigulis 13, 331. // *Spēja darboties (ķermenim, tā daļām).* □ Kamēr rokām pietiek spara, kamēr solis plats, Priecājies par pavasari .. Sirmbārdis 5, 40.

spartakiāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Tradicionālas kompleksās masu sporta sacensības vairākos sporta veidos.* Ziemas s. Vasaras s. □ .. šogad pirmo reizi spartakiādē tika iekļauta šaušana ar loku. Zv 82, 20, 11. .. stadionā .. notiek ģimeņu spartakiāde. Programmā — 20 m un 60 m skrējieni, tāllēkšana no vietas, tūrisma šķēršļu josla .. Sports 81, 80, 4. // *Tradicionālas masu sacensības (piemēram, kādā ražošanas nozarē, mācību priekšmetā).* Mehanizatoru tehniskā s. □ Regulāri notiek tehnisko veidu spartakiādes, kur [tehnikumu] audzēkņi rāda savu māku aršanā, govju mehanizētajā slaukšanā, sacensībās attiecīgajās specialitātēs utt. Zv 76, 20, 16.

spartāniski, -ais; s. -a, -ā; apst. **spartāniski.** *Spartisks.* □ Veidojas no vēstures dokumentiem un atmiņām izzinātas ainas, kurās skatītāji arvien pārliecinošāk jūt atstarojam Fabriciusa cilvēcisko individualitāti — spartāniski askētisku, ārkārtīgi koncentrētu, pilnu saviļņojošas pašatteikšanās. Akurātere 3, 110. pārn. Istabā spartāniska vienkāršība un tomēr viss nepieciešamais vasaras mītnei. Zv 68, 15, 2.

spartieši, -u, v.; **spartietis,** -ša, v.; **spartiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. *Pilntiesīgie Spartas pilsoņi, arī Spartas iedzīvotāji senajā Grieķijā.* □ Hofmaņa «Kreislera stūra logā» man bija jātēlo kādas astoņas lomas, es biju puķu pārdevēja, spartiete, kavalieris. Hausmanis 4, 22. sal. Šis gads ir Ivara [tūrista] garo ceļu gads. .. Ivars ir pamatīgi norūdījies, muskuļots un sīksts kā tāds spartietis. Ziedonis 20, 15.

spartisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spartiski.** *Saistīts ar spartiešiem, tiem raksturīgs.* Spartiskās tradīcijas. // pārn. *Stingrs, noteikts; arī vienkāršs, pieticīgs.* □ Bet, kur viņi [Gēte un Šillers] strādāja, viss ir vienlīdz spartiski tīrs un piemērots darbam. Viese 4, 139.

○ Spartiskā audzināšana — a. vēst. *Audzināšanas sistēma senajā Grieķijā, Spartā (no 8. līdz 4. gadsimtam pirms mūsu ēras) ar mērķi sagatavot fiziski attīstītus, valsts interesēm pilnīgi pakļautus karavīrus.* b. *Stingra audzināšana, kas veido izturību, spēju pārciest grūtības.*

spārturis, -ra, v.; būvn. *Līmeniska koka konstrukcija, kas balstās uz jumta krēsla stabiem vai zelmiņa sienām un noder par atbalstu spārēm.*

spārveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir saslietu jumta spāru forma, veids.* S. konstrukcija.

spārveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spārveidīgi.** *Spārveida.* □ Pamatā spārveidīgi dīvas pagales, vidū mizas šķīvīti, lai liesmas tauriņš neiekrīt pelnos. Aizdedzinu vieglu priedes skalu .. Caune 1, 104.

spastisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spastiski;** fiziol. *Saistīts ar pastiprinātiem refleksiem, ar atsevišķu muskuļu vai muskuļu grupu ritmiskām, ātrām kontrakcijām.* □ Iekaisumu un bronhu spastisko procesu ārstēšanas paņēmieni var lielā mērā uzlabot slimnieka stāvokli. Lauku Dzīve 80, 8, 19.

spazma, -as, s.; fiziol. *Toniska muskuļu saraušanās, ko izraisa traucējumi nervu impulsu pārvadē un daži vielmaiņas traucējumi.* □ Sāpes sirdī rodas spazmas dēļ — tiek traucēta sirds muskuļa apgāde ar asinīm. Ves 83, 8, 5. Nikotīns (arī alkohols) ir nervu sistēmas inde, kas rada asinsvadu spazmas. Skulme 3, 78. .. rīkli aizžņaudza ar prātu grūti izskaidrojamu, mēmu izbaiļu spazma. Ezera 9, 117.

spazmatisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spazmatiski;** fiziol. *Saistīts ar spazmu, tai raksturīgs.* □ Ja organismu ilgstoši saindē ar nikotīnu, asinsvados rodas nepārejošs spazmatisks stāvoklis. Ves 79, 9, 8.

spazmofīlija, -as, s.; parasti vsk.; fiziol. *Pastiprināta nervu sistēmas ierosināmība ar noslieci uz krampjiem.*

spazmolītisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spazmolītiski;** fiziol. *Tāds, kas mazina gludās muskulatūras spazmas.* □ .. kuņģa tabletes ir spazmolītisks un antiseptisks līdzeklis pret kuņģa un zarnu trakta darbības traucējumiem .. Rīgas B 82, 42, 5.

spazmveida, ģen., nelok.; fiziol. *Tāds, kas ir līdzīgs spazmām.*

spazmveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spazmveidīgi;** fiziol. *Spazmveida.* □ Ja slaucējas neievēro .. norādījumus, var rasties .. roku pirkstu spazmveidīgi krampji. Ves 62, 2, 27.

specapģērbs, -a, v.; sar. *Speciāls apģērbs.* □ Mežrūpniecības saimniecībās nodarbinātajiem strādniekiem izsniedz bezmaksas specapģērbu .. Ves 77, 6, 8.

speciāl-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir speciāls (1).* Speciālapģērbs. Speciālapstrāde. Speciālmodelis. Speciālnovērošana. Speciālpasūtījums. Speciālpielikums. Speciālprasība. Speciālraksts. Speciāltehnoloģija. Speciāltelegramma. Speciāluzdevums. Speciālvagons. Speciālvienība.

speciālapģērbs, -a, v. *Speciāls apģērbs.* □ .. vairākās darbnīcās jāiekārto ventilā-

cija,.. jāapgādā ar speciālapģērbiem.. Cīņa 63, 176, 2.

speciālbalva, -as, s. *Speciāla balva.* □ Attēls ar domīgi smaidīgu meiteni.. 1975. gada pavasarī ieguva.. mūsu republikas jaunatnes laikraksta speciālbalvu. Liesma 76, 12, 8.

speciālists, -a, v.; **speciāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kam ir labas, dziļas zināšanas, iemaņas, prasme (kādā zinātnes vai tehnikas nozarē); cilvēks, kam ir liela pieredze (piemēram, kādā darbā).* Lauksaimniecības s. Mākslas vēstures s. S. audumu apdarē. □ Par lektoriem uzaicinām viskompetentākos dārzkopības un biškopības speciālistus, zinātniekus un praktiķus. Zv 81, 13, 12. Pieredze rāda, ka visai svētīga.. ir.. problēmu izvēršana radošā diskusijā, ticot speciālistu kolektīva zinātniskās domas potenciālam. Vēstis 79, 6, 37. Mehāniķiem jābūt labiem sava darba speciālistiem, jo mašīnas ir kuģa sirds.. Talcis 7, 275.

specialitāte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Darba, darbības nozare, kurā ir nepieciešamas īpašas zināšanas, iemaņas, īpaša prasme; arī profesija; noteikta darbības sfēra.* □ Reizēm izraudzītā mērķa labad cilvēki pat brieduma gados maina specialitāti, pat beidz otru augstskolu, kamēr atrod savu īsto vietu dzīvē. I Eglītis 2, 6. ..aiz muguras [komponistei] bija studijas mūsu konservatorijas klavieru un kompozīcijas specialitātēs.. Grāvītis 2, 91. ..arī šodien brigādes puiši visi kā viens apguvuši trīs četras celtnieku specialitātes. J Plotnieks 2, 38. Te viņam īsteni nekas nav darāms. Viņa specialitāte ir rozes sāņu alejās un siltumnīcā un puķu dekorācija istabās. Upīts 18, 123. pārn. Palikt nemanāmai bija Ievas specialitāte. Viņa nekad neuzmācās un sevi neatgādināja. Skujiņš 7, 104.

specializācija, -as, s. **1.** *Darbības organizēšana noteiktā veidā (kādā nozarē, specialitātē).* Ražošanas s. □ Rīgas rūpnieciskajai ražošanai sociālisma apstākļos raksturīga uzņēmumu koncentrācija un specializācija. Ģeogr 484. Saimniecības specializācija paredz liellopu gaļas ražošanas virzienu. Zv 79, 23, 2.

2. *Speciālu zināšanu, iemaņu, prasmju ieguve (kādā darbības nozarē).* □ ..[Bioloģijas] fakultātē nosprieda, ka studentu specializācijai jāsākas daudz agrāk, jau pirmajā kursā. Liesma 71, 2, 2. Specializācija mūsdienās cilvēka līdzsvarotai attīstībai manāmi kaitē. Bieži vien pašas dzīves prasītās ierobežotās intereses rada lielu vienpusību. Kritikas g 75, 197.

specializdevums, -a, v. *Izdevums (parasti periodiska izdevuma iespiedvienība), kas veltīts kādam īpašam gadījumam, notikumam, tematam.* Žurnāla s. □ ..šo vienreizējo numuru nolēmām izdot kā «Cīņas» speciālizdevumu un nosaukt ««Cīņa» Ventspilī». Grīva 8, 106.

specializēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Panākt, ka (kāds) iegūst speciālas zināšanas, iemaņas, prasmes (kādā darbības nozarē).* □ Tehniķi izmēģinājumu darbos specializējami, uzdodot katram veikt vienmēr zināmus šaurākus pienākumus. Apsīts 1, 399. Ievērojot augļkopības specifiku, atsevišķā brigādē (posmā) strādājošie specializējami noteiktu darbu veikšanai, piemēram, augļu koku vainagu apgriešanai, miglošanas darba.. veikšanai un tā tālāk. DD 66, 12, 6.

2. *Noteiktā veidā organizēt darbību (kādā nozarē, specialitātē); organizēt (ko) noteikta mērķa sasniegšanai (kādā darbības nozarē).* □ Lielā kolhozā arī ražošanas ietvaros visas lauksaimniecības mašīnas ļoti veiksmīgi var gan specializēt, gan koncentrēt. Zv 83, 3, 3. ..sēklas kartupeļu audzēšana būs specializēta 3 rajona saimniecībās.. Zv 74, 23, 2.

Sk. specializēts.

specializēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. **1.** *Iegūt speciālas zināšanas, iemaņas, prasmes kādā darbības nozarē, kļūt par speciālistu; sākt darboties kādā darbības nozarē.* □ Slimnīca.. plaši pazīstama kā internatūras bāze, kur pēc institūta beigšanas specializējas jaunie ārsti. Zv 76, 23, 19. Latvijas astronomi specializējušies zinātniskās novērojumu aparatūras konstruēšanā. Zv 78, 7, 28.

2. *Refl.* → *specializēt (2); tikt specializētam.* □ Staiceles papīrfabrika.. specializējusies dažādu tehnisko papīru izgatavošanā. Zin T 67, 6, 22.

specializēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **specializēti.** **1.** *Divd.* → *specializēt.*

2. *Tāds, kas ir izveidots, organizēts kādas noteiktas darbības, noteikta uzdevuma veikšanai.* S. veikals. Specializētā ātrās medicīniskās palīdzības mašīna. □ Latvijas PSR rūpniecības specializētās nozares strādā galvenokārt ar ievestām izejvielām.. Ģeogr 302. Skaitļošanas mašīnu sauc par specializētu, ja tā paredzēta tikai zināmas vienveidīgas uzdevumu klases risināšanai. Strazdiņš 1, 13.

speciālizlaidums, -a, v. *Publicējums, arī periodiska izdevuma iespiedvienība, regulāra radioraidījuma vai televīzijas raidījumu cikla daļa, kas ir veltīta kādam īpašam gadījumam, notikumam, tematam.* □ Sacensību organizētāji bija parūpējušies ne vien par glītu afišu, bet arī izdevuši īpašu speciālizlaidumu. Sports 70, 102, 3.

speciālkorespondents, -a, v.; **speciālkorespondente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Korespondents, kas sniedz speciālu informāciju par ko.* □ Šajā spēlē pirmo reizi «Sporta» speciālkorespondents būs kādreiz populārais «Dinamo» hokejists.. Sports 83, 179, 4.

speciālnumurs, -a, v. *Periodiska izdevuma iespiedvienība, kas veltīta kādam īpašam gadījumam, notikumam, tematam.* □ «Mēs, «17. jūnija» strādnieki un kalpotāji,.. apsolāmies visi kā viens piedalīties Tēvijas aizsardzības karā..» lasām «Cīņas» 1941. gada 22. jūnija speciālnumurā. Cīņa 80, 108, 2.

speciāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **speciāli.** **1.** *Tāds, kas ir īpaši paredzēts kādai noteiktai darbībai, kādam noteiktam nolūkam; saistīts ar kādu noteiktu darbību, parādību, priekšmetu.* S. uzdevums. S. darba rīks. S. kuģis. S. vilciens. S. apģērbs. Speciāli iekārtota telpa. Speciālā konfiskācija — *atsevišķu priekšmetu (piemēram, noziedzīgam darbam izlietoto rīku vai*

noziedzīgā darba rezultātu) atsavināšana. Speciālā relativitātes teorija fiz. — *teorija, kam pamatā ir princips, saskaņā ar kuru fizikālās parādības visās inerciālās atskaites sistēmās norit vienādi, un gaismas ātruma nemainības princips — gaismas ātrums vakuumā ir konstants un nav atkarīgs no gaismas avota kustības.* □ Saknes, galvenokārt kartupeļi, glabāsies speciālā šim nolūkam uzbūvēta pagrabā. Lauku Dzīve 74, 3, 7. Ārējās tirdzniecības attiecības noteic PSR Savienības speciāla likumdošana, kas regulē ārējo tirdzniecību .. Civilk 1, 9. Gaismas informāciju uztver speciālas nervu šūnas .. Ves 76, 2, 12. Toreiz mūs neviens speciāli nemācīja ne grimēties, ne veidot mazās lomas. Liepa 1, 13.

2. *Saistīts ar kādu noteiktu darbības nozari, šādai nozarei raksturīgs.* Speciālā izglītība. Speciālā literatūra. Speciālā mācību iestāde. S. traktāts. □ Par ekspertu var būt persona, kam ir speciālās zināšanas zinātnē, tehnikā, mākslā vai kādā amatniecības nozarē. Krim pr 2, 38. .. aktierim jāpiesavinās speciālas skatuves kustības, dažādu žestu un pozu izpratne. Hausmanis 1, 33. [Emīlam] Dārziņam bija laime mācīties speciālo harmoniju pie N. Rimska-Korsakova .. Klotiņš 2, 18.

speciāltērps, -a, v. *Speciāls tērps.* □ Uzvilkuši speciāltērpus, kas paredzēti lidojumiem ļoti lielos augstumos, sagatavojuši pa rokai aizsargķiveres, vīri tērzē. Ciņa 67, 159, 1.

speciālvilciens, -a, v. *Speciāls vilciens.* □ Pirmos slēpotāju speciālvilcienus Rīgas dzelzceļš organizējis trīsdesmitajos gados. Ves 80, 12, 26.

specificēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Noteikt, reģistrēt un (parasti) klasificēt (ko) pēc specifiskajām īpašībām.* S. metāllējumus.

specifika, -as, s. *Būtiska, neatņemama (kā) īpašība, pazīme, šādu īpašību, pazīmju kopums.* Lauksaimniecības s. Ražošanas s. Daiļliteratūras valodas s. Mūzikas s. □ Jauniešus .. nepieciešams informēt par rūpnīcas specifiku .., lai viņiem rastos tiešs priekšstats par savu darba vietu. Tavare 2, 67.

specifikācija, -as, s. *Darbība, process → specificēt; dokuments, kurā atspoguļots (kā) specifisko īpašību reģistrējums un (parasti) klasifikācija.* Iekārtas detaļu s. Karšu s. Grāmatu s.

specifisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **specifiski.** *Tāds, kas piemīt (kam) kā būtiska, neatņemama īpašība, pazīme; arī raksturīgs.* S. aromāts. □ .. literātam atšķirībā no valodnieka literārā darba analizē jāveic savi specifiski uzdevumi, kas saistās ar prasību .. izdarīt secinājumus par valodas elementu grupu mākslinieciskā izlietojuma īpatnībām emocionālās tēlu sistēmas veidojumā. Valeinis 1, 162. .. matemātikas valoda, tāpat kā jebkuras citas zinātnes valoda, ir formāla un mākslīgi radīta specifiskiem pētnieciskiem mērķiem. Strazdiņš 2, 11. Viņš [Martinaitis] ir specifiski lietuvisks dzejnieks .. Čaklais 6, 119.

specifiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → specifisks, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Raksturīga fermentu īpašība ir to darbības specifiskums, tas ir, tie iedarbojas tikai uz noteiktām vielām. Med I, 252.

specifisms, -a, v.; parasti vsk. *Specifiskums.* □ Runa ir par aizraušanos ar profesionālo specifismu un tehnicismiem. Rakstot par rūpnīcu dzīvi, .. daži rakstnieki grēko ar pārāk sīkiem mašīnu, aparātu un visādu tehnisko ierīču aprakstiem un darba procesu notēlojumiem. Kar 58, 10, 121.

spēcīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spēcīgi. 1.** *Tāds, kam ir daudz spēka (2), tāds, kas ir fiziski labi attīstījies (par cilvēkiem).* S. puisis. Spēcīga meitene. Izaugt par spēcīgu cilvēku. Spēcīgs kā lācis — *saka par spēcīgu, liela auguma cilvēku, parasti vīrieti.* □ Spēcīgs, veikls un enerģisks cilvēks vieglāk gūst panākumus ražošanā, norūdījies cilvēks retāk slimo. Sports 82, 53, 1. Mirdza Žubīte bija palielu augumu, veselīga, spēcīga. Redzot .. šo vareno stāvu, negribējās ticēt, ka tāda varētu nogurt. Bērce 3, 346. // *Par dzīvniekiem.* S. zirgs. □ Vērsis bija ļoti spēcīgs. Ratus, kuros sēdēja saimnieks un Miķelis un kuros vēl bija pāris jēru, lops svaidīja no vienas puses uz otru, kamēr tikām no sētsvidus laukā. Jaunsudrabiņš 4, 108. Līnis ir ļoti spēcīga zivs un bieži vien norauj āķi vai pārrauj makšķeres auklu. Priedītis 1, 114. // *Tāds, kas ir labi attīstījies (par cilvēka vai dzīvnieka ķermeni, tā daļām, arī apmatojumu, apspalvojumu).* S. augums. Spēcīgas rokas. □ Krūtis, platas un spēcīgas, cilājās vienmērīgā elpā. Fimbers 1, 373. Platos, spēcīgos plecus uz priekšu saliecis, dēls nostājās .. durvīs .. Spare 1, 167. .. viņu pēkšņi satvēra Straumes Vilis, sestās klases puisis, augumā garāks par dažu pieaugušu cilvēku un arī miesās spēcīgs. J Kalniņš 10, 183. Meža cūkas āda pārklāta retiem, cietiem tumši brūniem vai melni pelēkiem sariem. Sevišķi spēcīgi sari ir uz kakla, skausta un muguras. A Kalniņš 1, 82. // *Tāds, kas ir nobriedis, labi izveidojies, nav vārgs, trausls (par augiem, to daļām, arī par augu kopumu).* Spēcīgi stādi. S. stumbrs. Spēcīgas saknes. Spēcīga druva. □ .. aizcietušies graudi ar skubu izlaiduši spēcīgus asnus .. Upīts 4, 128. Lai izaugtu spēcīgs, veselīgs mežs, par to jārūpējas .. Zv 51, 10, 25.

2. *Tāds, ko dara, kas noris ar lielu spēku, enerģiju (par darbību, norisi).* S. sitiens. S. rokas spiediens. □ .. autors paredzējis, ka Irina Kirjanova, ko tēloja Vija Artmane, manis tēlotajam varonim sit spēcīgu pļauku. Artmane 62. .. [izlūks] iet savu parasto, vingro, spēcīgo gājienu. Rihters 1, 427. Alnis sevi aizsargā ne tik daudz ar ragiem kā ar zibenīgiem, ļoti spēcīgiem priekšķāju spērieniem. Medn 17. ◇ Spēcīgi (arī stipri) rūkts (lauva) — *saka, ja kāda izteikumā ir pārspīlējums.* // *Tāds, kas izpausmes intensitātes ziņā pārsniedz ko citu līdzīgu (par parādībām dabā).* S. vējš. □ Dūmakainās dienas bija pagājušas. Reizēm lija spēcīgs lietus. J Kalniņš 2, 63. .. viņa pleci bija spēcīgās krusas krietni sasisti. Fimbers 1, 384. Spēcīgā straume, rīta vējš un līganie viļņi visus priekšmetus no kuģa nogrimšanas vietas bija izklīdinājuši uz visām pusēm. Grīva 7, 12.

// *Par fizioloģiskiem procesiem, norisēm organismā.* □ ..daļa kaitēkļu tomēr saglabājas un tiem ir iespēja sevišķi spēcīgi vairoties.. Kronītis 2, 10. Ejas abās pusēs [siltumnīcā] spēcīgi zaļo gurķu stādi. Pion 55, 19, 3. // *Par skaņu, balsi.* S. troksnis. S. sauciens. □ Lielgabalu dunoņa.. kļuva arvien spēcīgāka. ..pēc katra šāviena [logu] stikli ieskanējās.. Grants 6, 274. Viņa smiekli ir atbilstoši atlētiskajam augumam — spēcīgi, suloti, jautri. Kalndruva 5, 19. Ar savu spēcīgo balsi viņš viens pats piepildīja visu kupeju. Lubējs 1, 83.

3. *Tāds, kuram ir liela jauda, kura darbības īpašības ir spilgti izteiktas, salīdzinot ar ko citu līdzīgu (piemēram, par mašīnām, ierīcēm, to daļām).* S. motors. S. tālskatis. □ Spēcīgas spoguļkameras uz sienas spēja projicēt rasējumus, attēlus vai diagrammas. Skujiņš 10, 60. pārn. Šmithene no pirmās dienas izjuta, ka vārds ir viņas spēcīgākais ierocis uz skatuves. Dzene 3, 46. // *Tāds, kas ir ļoti labi attīstīts, organizēts (piemēram, par darbības nozari).* Spēcīga lauksaimniecība. Spēcīga zivkopība. Spēcīga saimniecība. □ Kolhozā ir spēcīga sēklkopība. ..Labības sēkla pērn bija tikai I klases. Zālāju — tāpat. Zv 84, 14, 2.

4. *Tāds, kas ļoti kairina (parasti ožu); tāds, kas ievērojami ietekmē organismu (parasti par vielu); stiprs (5).* Spēcīga sveķu smarža. Spēcīga inde. □ Nāsīs iesitās tikko ceptas rudzu maizes smarža, tik dzīvinoša un spēcīga, ka komisārs.. tīri vai apreiba. Grants 6, 61. Nē, tā nav viena zieda smarža, bet tūkstošiem visdažādāko smaržu brīnišķīgs maisījums. Kas to varētu iedomāties, ka dzungļu elpa ir tik spēcīga. Grīva 8, 273. Raudeņu ēteriskajā eļļā ir aromātiskais spirts timols, diezgan spēcīga antiseptiska viela, ko lieto medicīnas praksē mutes dobuma un aizdegunes dezinfekcijai, tāpat to izmanto cērmju izdzīšanai. Lauku Dzīve 75, 2, 34. // apst. *Tā, ka (kas, parasti smarža) izplatās ļoti koncentrēti.* □ Nesen pāri aizšalkušās lietus gāzes samērcētās rudens puķes un zeme spēcīgi smaržoja. Bendrupe 2, 7. ..Vitauts iznāca pa durvīm, nosvieda spieķi uz sēdekļa, saraustīja uzvalku, kas spēcīgi oda pēc zālēm.. Skujiņš 12, 24. // *Tāds, kas rada spēku, enerģiju, arī mundrumu, spirgtumu (piemēram, par barību, gaisu).* Spēcīgas pusdienas. S. pavasara gaiss. □ ..Jānim vajagot.., galvenais, lietot spēcīgu, taukvielām bagātu uzturu. Lācis 15, 111.

5. *Tāds, kas izpaužas intensīvi (par psihisku, parasti emocionālu, stāvokli).* Spēcīgas jūtas. Spēcīga griba. Spēcīgi pārdzīvot. □ Kas viņa balsī vibrē kā izjūtama apakšstraume, tā ir spēcīga, nenoslēpjama ziņkāre. Upīts 10, 17. ..domu uzburtās ainas ir tik spēcīgas, ka es pat jūtu plaukstošo ābeļziedu smaržu mūsu vecajā dārzā... Kar 58, 3, 65. ..viņš izjuta ļoti spēcīgi, ka ir labi dzīvot un ir labi tā iet, un labi sevī just visu un sevi. Lukjanskis 1, 57.

6. *Tāds, kas spēj ievērojami ietekmēt (ko), iedarboties (uz ko), pārliecināt (par ko), radīt (ko) — par cilvēkiem, to grupām.* S. mākslinieks. S. kora kolektīvs. □ ..ikviena jauna paaudze kaut kādā ziņā ir spēcīgāka par iepriekšējo, zina vairāk un redz tālāk. Cīņa 83, 186, 1. // *Ļoti ietekmīgs (piemēram, par mākslas darbu, tekstu).* S. dzejolis. S. lugas uzvedums. Spēcīgs (arī stiprs) vārds (arī izteiciens) — *lamu vārds, lamas; nopēlums.* □ ..mūzika filmās ir ārkārtīgi spēcīgs emocionāls komponents. Liesma 75, 9, 23. Spēcīgu traģismu H. Liepiņš sasniedz pēdējā cēlienā, Totam atdodot savas asinis par Leldi. J Kalniņš 1, 281. Tiesa, dažkārt gadās [uz kuģa] vēl dzirdēt kādu spēcīgāku, maigākai ausij nepatīkamu izteicienu.. Talcis 7, 62. // *Tāds, kas spilgti izpaužas, rada iespaidu, ietekmē (par parādībām sabiedrībā).* □ Latviešu literatūras vēsturē ir vairāki periodi, kad uz zināmu laiku viens vai otrs literatūras žanrs attīstās spēcīgāk un vērienīgāk atspoguļo sabiedrības dzīvi nekā citi. Admīdiņš 1, 5.

spēcīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → spēcīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Roku s.

2. *Vispārināta īpašība → spēcīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Sitiena s.

3. *Vispārināta īpašība → spēcīgs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Motora s.

4. *Vispārināta īpašība → spēcīgs (4), šīs īpašības konkrēta izpausme; stiprums (5).* Smaržas s.

5. *Vispārināta īpašība → spēcīgs (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..te [izrādē] Ievai noticam nešaubīgāk, noticam gan viņas mīlestības jūtu spēcīgumam, gan tam, ka viņai nav iespējams sākt kopīgu ceļu ar Jorenu. J Kalniņš 1, 392.

6. *Vispārināta īpašība → spēcīgs (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Personības s.

spēcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēks vai dzīvnieks) kļūst fiziski spēcīgs vai spēcīgāks.* □ Kumeliņa «ēdienu kartē» tagad ietilpa arī auzas, kas viņam ļoti garšoja. Tās viņu spēcināja vēl vairāk nekā piens.. Rinkule 8, 79. ..jāēdot spēcinoša barība — olas, gaļa, svaigs piens.. Birznieks-Upītis I, 124. // *Panākt, būt par cēloni, ka (organisms, ķermenis, to daļas) kļūst spēcīgs vai spēcīgāks.* Zāles spēcina sirdi. // *Būt par cēloni tam, ka (piemēram, augi, to kopums) kļūst spēcīgi vai spēcīgāki (par parādībām dabā).* □ Dienā bija lijis, visapkārt spēcīgi smaržoja zeme. Varbūt tā priecājās par pirmo spēcinošo veldzi,.. kas dos dzīvību tik daudziem tīrumiem un dārziem, tik daudziem mežiem un ziediem. Lukjanskis 1, 106. Uznestās smiltis drīz zudīs, Drīz asni tām lauzīsies cauri: Spēcināts taču viss lauks, Atjaunots simtkārt viss plauks. Rainis Ib, 390.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēkam) palielinās garīgie spēki.* □ ..te [izrādē] bija mērķis — cildenākais, kāds vien mākslā var būt: palīdzēt cilvēkam rast līdzsvaru grūtā brīdī, spēcināt viņu pagurumā. Dzene 2, 54. Ak, veselais saprāts! Kur tu pazūdi satraukuma brīžos, kādēļ neatvēsini aizkaitināto, nespēcini samulsušo! Cīņa 81, 14, 3. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, psihisks stāvoklis,*

psihes, rakstura, personības īpašības) kļūst intensīvs vai intensīvāks, noturīgs vai noturīgāks. S. gribu. □ O. Vācietis spēcina cilvēkā iekšējā patiesīguma izjūtu.. Rīgas B 83, 258, 4.

spēcināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** *Spēcināt (1) sevi.* S. ar labu ēdienu.

2. *Spēcināt (2) sevi.*

spēcinieks, -a, v.; **spēciniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. *Fiziski spēcīgs cilvēks.* □ ..vīri, atspērušies kā vērši degošu durvju priekšā, turējās, lai viņus ar virvi pāri baltajai strīpai nepārvelk tās otrajā galā pieķērušies spēcinieki no Mērsraga, Ventspils vai Lapmežciema. Cīņa 79, 177, 3. pārn. ..brauca tālos reisos un ostās minimālu uzmanību veltīja ūdenim pieplakušajiem spēciniekiem velkoņiem, kas tos ņēma tauvā un virzīja uz piestātni.. Cīņa 80, 88, 2.

speckurss, -a, v. *Kurss, kuru iekļauj mācību plānos uz vienu gadu vai dažiem gadiem un kurā aplūko kādu samērā šauru zinātnes nozares problēmu.*

specpiens, -a, v.; sar. *Piens, ko bez maksas saņem kaitīgos darba apstākļos strādājošais.* □ Strādniekiem un kalpotājiem, kuri sakarā ar kaitīgiem darba apstākļiem saņem bezmaksas specpienu, pēc pārejas uz piecu dienu darba nedēļu ar divām atpūtas dienām saglabājas sešām darba dienām aprēķinātās specpiena normas. Cīņa 70, 123, 2.

specs, -a, v.; sar. *Speciālists.* □ Par komisijas priekšsēdētāju nozīmēja pašu Miķeli Bangu, neviens cits šajā jautājumā nav tāds specs kā viņš. Jansons 4, 651.

specseminārs, -a, v. *Seminārs, kuru iekļauj mācību plānos uz vienu gadu vai dažiem gadiem un kurā aplūko kādu samērā šauru zinātnes nozares problēmu.*

spectērps, -a, v.; sar. *Speciāls tērps.* □ Šolaiku zvejas vīri iet uz darbu pieklājīgi ģērbušies un spectērpu apvelk tikai uz kuģa. Avotiņa, Šlisers 1, 328.

spēja, -ās, s. **1.** *Psihiska vai fiziska īpašība, šādu īpašību kopums (cilvēkam), kas (tam) rada iespēju ko sekmīgi darīt, veikt, arī uztvert ko, reaģēt uz ko.* Domāšanas s. Iztēles s. Jaunrades spējas. Redzes s. Dzirdes s. Runas s. S. aktīvi darboties. S. strādāt. Spējas mācīties. Spējas matemātikā. S. uzupurēties. S. valdīt pār sevi. Attīstīt spējas. Izkopt spējas. Darba spējas — *darbaspējas.* Atgūt runas spējas (arī valodu) — *spēt atkal parunāt.* Rīcības spēja jur. — *rīcībspēja.* □ ..viņam piemita kāda mūsu laikos reta, toties ārkārtīgi vērtīga spēja — līdz galam savaldīties. Lubējs 2, 93. ..še [pasakās] redzam spēju iedziļināties bērnu pasaulē, prasmi saistošā stāstā risināt audzināšanas problēmas. Behmane 1, 27. Laimīgā kārtā, domājot par nākotni, neviens nekad precīzi nezina savu spēju robežu. I Eglītis 2, 5. ..labs garastāvoklis vairo darba spējas, aizdzen nogurumu. A Auziņš 1, 64. Par slimnieka pieskaitāmību (krimināl atbildību) un rīcības spējām (aizbildniecības nepieciešamību) lemj ārstu komisija, kurā piedalās speciāli sagatavoti tiesu psihiatrijas eksperti. I Eglītis 1, 292. *// Sabiedrības nodrošināts stāvoklis (cilvēkam), kas (tam) rada iespēju ko darīt, veikt.* □ Personas spēja sastādīt un atcelt testamentu, kā arī testamenta un tā atcelšanas akta forma nosakāma pēc tās pašas likumdošanas, pēc kuras nosakāmas arī attiecības pie mantošanas. AT Bil 60, 3, 53. Spēja realizēt savas tiesības tiesā un uzdot lietas vešanu pārstāvim (civilprocesuālā rīcībspēja) ir pilsoņiem, kuri sasnieguši pilngadību, un juridiskajām personām. Civilpr k 1, 22. *// Īpašība, īpašību kopums (dzīvniekiem, augiem), kas (tiem) nodrošina iespēju eksistēt, darboties, reaģēt uz ko (kādā situācijā, apstākļos u. tml.).* □ ..jāatzīmē koku vardes spēja kāpelēt pa koku un krūmu stumbriem, zariem un pat lapām, jo pirkstu galos šai sugai ir īpaši piesūcekņi.. Sloka 1, 12. Priedes plašo izplatību veicina arī tās spēja veidot dažādu sakņu sistēmu atkarībā no vides apstākļiem.. Birkmane 1, 11. *// Īpašība, īpašību kopums (organismam, tā daļām, procesiem tajā), kas nodrošina (organisma, tā daļu) bioloģiskās norises.* Organisma pretestības s. Acs lēcas s. mainīt izliekumu. Dzīvības spēja bot. — *sēklu spēja miera periodā saglabāt dzīvu dīgli; dīgšanas potence.* □ C vitamīns palīdz acu muskuļiem saglabāt kustību spēju. PL Siev 86, 1, 23. Lai uzlabotu svaigi ievākto zāļu sēklu dīgšanas spēju, tās pirms izsēšanas vairākas dienas jāapsauļo vai arī jāžāvē kaltē. Tērauds 1, 376.

2. *Īpašība, īpašību kopums (priekšmetam, vielai, parādībai u. tml.), kas nodrošina kādas norises, procesa, funkcijas īstenošanu.* Teleskopa izšķiršanas s. Caurlaides s. Skrošu caursišanas s. Degšanas s. Gāzes izplešanās s. Gaismas spēja — *gaismasspēja.* □ Krāsojošais šampūns «Aroma kolors» ir jauns kombinēts preparāts ar mazgāšanas un krāsošanas spējām. Friz 147. Baltijas jūra pārsvarā ir tikai dažus desmitus metrus dziļa.. Tāpēc Baltijas jūras ūdenim ir ļoti maza pašattīrīšanās spēja. Zin T 78, 8, 8.

spējīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spējīgi.** **1.** *Tāds, kam ir psihiska vai fiziska īpašība, šādu īpašību kopums, kurš rada iespēju ko sekmīgi darīt, veikt, arī uztvert ko, reaģēt uz ko.* S. students. S. skolnieks. S. dziedāt. S. strādāt. Darba spējīgs — *darbaspējīgs.* Rīcības spējīgs jur. — *tāds, kam ir tiesības veikt juridiskas darbības un kas ir atbildīgs par savu rīcību.* □ «Viņš līdz šim strādāja manā laboratorijā. Ļoti spējīgs. Arī kā cilvēks lielisks.» Purs 4, 222. Skolotājs.. noorganizē spējīgāko audzēkņu grupu, kura mācās zīmēt sarežģītākas figūras, ģipša modeļus. Nodieva 1, 100. Viņa nezināja, kā ir, kad vecāki vedeklu nevēlas.. Jaunie šajā ziņā nav spējīgi iedomāties citu situāciju kā vien to, ko piedzīvo. Mauliņš 4, 293. Reiz Hohdrāts iegāja Tadaiķa pagalmā ar darba spējīgo cilvēku listi rokā, pieprasīdams, lai uz klaušām.. sūta divus pieaugušus vīriešus. Bels 7, 52. Ja par rīcības nespējīgu atzītā persona izveseļojusies vai tās veselības stāvoklis ievērojami uzlabojies, tiesa atzīst viņu par rīcības spējīgu, un sakarā ar to viņai tiek

atcelta aizbildnība. Civilk 1, 15. // *Tāds, kam ir sabiedrības nodrošināts stāvoklis, kurš rada iespēju ko darīt, veikt.* // *Tāds, kam ir īpašība, īpašību kopums, kurš nodrošina iespēju darboties, reaģēt uz ko (kādā situācijā, apstākļos u. tml.)* — *par dzīvniekiem, augiem.* □ Lielos putnus pārvietoja no lielajiem būriem mazajos un iekrāva automašīnā. Visus lidot spējīgos aizveda uz Mežaparku.. K Grigulis 2, 20. // *Tāds, kam ir īpašība, īpašību kopums, kurš nodrošina bioloģiskās norises (par organismu, tā daļām, procesiem tajā).* □ ..fiziskie treniņi palielina organisma iespējas, padara organisma iekšējo funkciju noriti spējīgu ātrāk izmainīt savu ierasto kārtību.. Ves 82, 4, 3.

2. reti. *Tāds, kam ir īpašība, īpašību kopums, kurš nodrošina kādas norises, procesa, funkcijas īstenošanu (par priekšmetiem, vielām, parādībām u. tml.).* □ ..visu, uz ko spējīgs skaitļotājs, nosaka programma, kas glabājas tā atmiņā. Zin T 83, 1, 7.

○ ◇ Spējīgs uz visu — *saka par cilvēku, kas ir spējīgs izdarīt ko ļoti kaitīgu, nevēlamu.* □ Pats [direktors] skrējis un šāvis, bet citiem grib stāstīt un lielīties, ka laupītāji uzbrukuši un vajadzējis cīnīties. Nē, tas nebija uz labu, uz tādu cilvēku nemaz vairs nedrīkst paļauties. Viņš uz visu ir spējīgs! Rozītis III, 110.

spējš, -ais; s. -a, -ā; apst. **spēji.** *Tāds, kas rodas, noris pēkšņi, arī spēcīgi, strauji.* S. pārsteigums. Spējas dusmas. S. tvēriens. Spēji uznāk lietus. □ Kad nu Austriņam nebija nekur jāsteidzas, Blaumanis atplauka spējā priekā. J Kalniņš 8, 169. ..ar spēju atspērienu viņa [varde] pasviedās uz augšu, pārlidoja pāri delnas malai.. un ar mīkstu šļakstienu ienira tumšajos ūdeņos. Ezera 17, 107. Automašīna, bremzēm nejauki čīkstot, spēji apstājās. Skujiņš 5, 74. // *Ass, straujš, krass (par virziena maiņu).* □ Tad saspringa un atkal atslāba viņa ķermenis. Spēji apsviedies, viņš aizsteidzās. Eglons 1, 101. Automašīna spēji nogriezās ceļā pa labi. Talcis 9, 157. ..ceļš spēji pagriezās pa labi.. Lagzdiņš 3, 134. // *Spēcīgs un straujš (par darbību, procesu).* □ ..Un tikai reizām [reizēm], spējāk kustoties, Kā sīki zvārgulīši dzelži stinkšēs.. Rainis Ib, 68. Likumsakarīgi spējš Dailes teātra mākslas uzplaukums iezīmējās tūlīt pēc Lielā Tēvijas kara.. Teātris 80, 6. Svilpjot šo tango, vīrs uznāca uz šosejas un pēkšņi sāka svilpot vēl spējāk.. Jakubāns 2, 163.

spējums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s p ē j š, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Dusmu s. Vētras s.

spēkainis, -ņa, v.; **spēkaine,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar. *Fiziski spēcīgs cilvēks; spēcinieks.* □ Pārāk sīka tu [Sabīne] esi... Četri vīri [vētras laikā] jau guļ kajītēs zaļi kā mūmijas... bet tie ir vīri, spēkaiņi. Līvs 3, 122. ..treneris tikko spēj izšķirt iekarsušos spēkaiņus. Sports 73, 19, 2.

spēkavīrs, -a, v. *Fiziski spēcīgs vīrietis.* □ Atcerēšos viņa palīgu,.. nenogurdināmo spēkavīru, kam neviens darbs nebija par grūtu.. Talcis 7, 153. «Pie kuļmašīnas divi tādi spēkavīri mums sadakšotu visu vasarāju,» nodomāja Lauskis. Birze 1, 157. Raksturīgākie latviešu pasaku pozitīvie varoņi ir spēkavīrs, sērdienīte (pameita), trešais tēva dēls.. Valeinis 1, 51. pārn. Šur tur manīts pat spēkavīrs lācis. Cīņa 82, 86, 1. // *Cilvēks, kas nodarbojas ar cīņas sportu, smagatlētiku.* □ Sanpaulo ar pārliecinošu bulgāru spēkavīru uzvaru beidzies pasaules junioru čempionāts svarcelšanā. Sports 82, 131, 1. Neviens neticēja, ka pēkšņi izaudzis jauns spēkavīrs. It sevišķi otrajā smagajā svarā. Zv 78, 1, 12.

spēkbarība, -as, s. *Lauksaimniecības dzīvnieku barība, kam ir augsta enerģētiska vērtība un laba sagremojamība.* □ Ziemā paredzēts siens, skābsiens, saknes un spēkbarība, vasarā — zaļbarība un spēkbarība. Cīņa 76, 238, 2.

spēkiekārta, -as, s. *Iekārta fizikāla spēka, enerģijas radīšanai.* □ Kosmisko transportlīdzekļu arsenāla izveide ir ļoti svarīgs uzdevums. Tā atrisināšana saistīta ar spēkiekārtu pilnīgošanu, jaunu degvielu un konstruktīvo materiālu iegūšanu.. Zin T 80, 6, 13.

spēkmašīna, -as, s. *Mašīna fizikāla spēka radīšanai.* Vilces s. □ Tomēr pēc 1830. gada Baltijas novadā sākās straujš pagrieziens kapitālistiskās rūpniecības attīstībā, galvenokārt sakarā ar spēkmašīnu ieviešanu — radās īstas mehanizētas fabrikas. V Kalniņš 1, 228.

spēkonis, -ņa, v.; **spēkone,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.: sar. *Fiziski spēcīgs cilvēks; spēcinieks.* □ ..novēlojušies asfaltētāji, gleznaini un stipri kā seno epu spēkoņi, ar lāpstām un kruķiem kliedē un līdzina kūpošās bitumena kaudzes. Kalndruva 5, 89.

spēkoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Censties vienam otru fiziski pārspēt (piemēram, ar cīņas sporta paņēmieniem).* □ Man, tāpat kā visiem zēniem, bērnībā patika spēkoties. Tā kā dzīvojām kaimiņos ar Arturu Čiksti.., tad abi bieži vien mērojāmies spēkiem laužoties. Pad J 80, 82, 7. Puikas spēkojas, tūlīt būs kautiņš... Vācietis 12, 8. ..cīņas sporta meistarību, paņēmienus nevar apgūt un noslīpēt bez treniņa partneriem, spēkojoties tikai ar lelli. Lauku Dzīve 78, 1, 13. pārn. ..Mīcei [kaķenei] bija trīs mazi kaķēni. Tie ripināja bumbiņu, tvarstīja dzijas kamoliņus, cits ar citu spēkojās un meta kūleņus. Rinkule 8, 139. pārn. Jaunekļiem acis vien spīd, kad vētra uzpūš lielāku pūtienu, kad niknāk sitas sejā lietus, sniegs vai krusa. Tā vien šķiet, ka viņiem tas patīk, izaicinoši griež pretī krūti, sak, panāc, panāc ar mums spēkoties! Talcis 7, 85. pārn. Ar sevi spēkojos Kā nokusušu zvēru.. A Skalbe 4, 170. // pārn. *Censties pārspēt kādu (piemēram, atjautībā, zināšanās).* □ Tur [augstskolās] skan asprātīgas runas, krustojas gara šķēpi, šķiļas domu zibeņi, gars ar garu tur spēkojas.. Upīts 9, 245.

spēkpāris, -ra, v.; fiz. *Divi skaitliski vienādi, bet pretēji vērsti paralēli spēki, kas pielikti vienam un tam pašam ķermenim.*

spēkpilns, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Spēka pilns;*

spēcīgs (1). □ ..Visas pasaules spēkpilnie vīri, Pārkalsim zobenus lemešos! A Skalbe 3, 102. Tagad, raugi, šie spēkpilnie zirgi reklāmafišā aicina uz izstādi. Pad J 80, 236, 4. ..Ne tādēļ es dzimusi esmu, lai apraktu pelni palsi Manas straujās un spēkpilnās rokas, manu jauno un skanīgo balsi. Elksne 6, 89. Milzis izstiepa rokas kā divus spēkpilnus jūrmalas priedes zarus. Kaldupe 12, 49.

2. *Spēcīgs (2).* □ Pamatīgi noskatījis sanākušos Zemgales pārstāvjus, prāvests pastiepa roku pret zelta krustu un bībeli zem tās un iesāka runāt — lēni un svinīgi, un balss viņam.. bija skanīga un spēkpilna. Purs 8, 205. Orķestrim agrākos gados piemītošā tieksme forsēt šoreiz, klausoties koncertu, likās ieguvusi zināmu nosvērtību, spēkpilnie pasvītrojumi loģiski iekļāvās skaņdarba domas atklāsmē.. Ciņa 66, 156, 4.

3. *Spēcīgs (6).* S. dziesminieks. □ Tās ir optimistiskas, spēkpilnas grāmatas, kurās variējas tālāk.. dabas, mīlas, personības attīstības motīvi. Viese 3, 253. Spēkpilnā briedumā jau ir nākošā aktieru paaudze.. Akurātere 1, 5. Ar dedzīgu, spēkpilnu, kaut arī sarežģītu augsmi, maiņu Ojārs Vācietis stipri atšķiras no tiem dzejniekiem, kam gadu gaitā tik maz jauna sakāms. Lit M 64, 27, 3.

spēkrati, -u, v.; tikai dsk. *Sauszemes bezsliežu rati ar spēkiekārtu vilces spēka radīšanai (piemēram, automobilis, traktors, motocikls).* Divasu s. Pasažieru s. Viengrambas (arī divgrambu, trīsgrambu) spēkrati — *spēkrati, kas pārvietojoties atstāj vienu grambu (divas grambas, trīs grambas).* □ Spēkrati ir mobila mašīna, kuru virza motors. Tos izmanto transportam un darba mašīnu piedziņai. TAM 9. Vēlā vakara stundā mehāniskajās darbnīcās traktoristus sagaida dežurējošais mehāniķis, kas pārskata spēkratus un, ja vajag, steigšus salabo. Pad J 81, 83, 1. Spēkrati.. drāzās taisni pāri ceļmalas grambām. ..Borti dārdēja. Mauliņš 6, 202.

spēkrats, -a, v. *Spararats.* □ Caur mašīnmājas lielo logu zibsnī milzīgais spēkrats. Sēlis 4a, 62. sal. Nošmīkst pātaga, iešalcas ķēveles aste, riteņi griežas kā spēkrati. Caune 2, 64.

spēks, -a, v. **1.** fiz. *Fizikāls lielums, kas raksturo ķermeņu mijiedarbību, kurā tie iegūst paātrinājumu vai deformējas.* Zemes pievilkšanas s. Gravitācijas s. Inerces s. Centrbēdzes s. Centrtieces s. Berzes s. Spiedes s. Spēka pielikšanas punkts. Smaguma spēks — *spēks, kurš darbojas uz materiālu daļiņu Zemes (vai cita debess ķermeņa) tuvumā un kuru definē kā gravitācijas spēka un Zemes (vai cita debess ķermeņa) rotācijas izraisītā inerces centrbēdzes spēka summu.* Spēka impulss — *spēka vidējās vērtības reizinājums ar spēka darbības laiku.* Spēka moments — *fizikāls lielums, kas raksturo spēka spēju izraisīt ķermeņa rotācijas kustību.* Spēka lauks — *lauks, kur katrā punktā uz tur novietotu daļiņu darbojas noteikta lieluma un virziena spēks.* Spēka līnijas — *līnijas spēka laukā, kuru pieskare ikvienā punktā norāda virzienu spēkam, kas darbojas uz šajā punktā novietotu daļiņu.* Spēku paralelograms — *ģeometriska konstrukcija, kurā rezultējošo spēku attēlo ar diagonāli paralelogramā, kam divas malas veido šo spēku vektori.* Spēka plecs — *īsākais attālums no kā centra līdz spēka darbības taisnei.* Inerces spēks — *spēks, ar kuru ķermenis darbojas uz citiem ķermeņiem, kas cenšas doto ķermeni paātrināt.* Spēku pāris — *spēkpāris.* Pielikt spēku — *sākt iedarboties ar spēku (uz ko).* □ Koksnes deformācija ir atkarīga arī no ārējo spēku iedarbības veida. Sterns 2, 59. Jau ilgu laiku zinātnieka domas saista jautājums par spēku, kas planētām liek riņķot ap Sauli. Briedis 1, 33. Divus vienādus, paralēlus un pretēji vērstus spēkus sauc par spēku pāri. Fiz k II, 26. Ķermeņa vienam punktam var būt pielikti vairāki spēki. Tad to kopējā darbība ir rezultējošais spēks.. Fiz r 27.

2. *Spēja (cilvēkam vai dzīvniekam) veikt fiziskas darbības, kustības; fiziska spēja (cilvēkam) veikt kādu darbību, uzdevumu.* Fiziskais s. Taupīt spēku. Nav spēka piecelties. Uzkrāt spēku. Mēroties spēkiem. Pēdējiem spēkiem sasniegt krastu. Spēka barība — *spēkbarība.* Spēka vingrojumi (arī vingrinājumi) fizk. — *vingrojumi, kas attīsta ķermeni fiziski.* Spēka paņēmiens fizk. — *sporta spēlēs — noteikta veida darbība, darbību kopums, ko veic ar spēku, lai kavētu pretinieku komandas spēlētāja darbību.* Spēka gadi — *vecums, kad ir maksimālās darbaspējas.* Izsmelt (visus) spēkus — *(pilnīgi) izlietot spēkus.* Spēka vīrs — *spēkavīrs.* Spēka mitriķis sar. — *spēcīgs vīrietis.* □ Spēka patēriņš zāģa pārnešanai ir jo lielāks, jo zāģis smagāks. Indāns 1, 221. Reižu reizēm Juris un Vilis rīkoja savstarpēju izkaušanos. Viņi bija spēkos vienādi, tāpēc šos kautiņus laiku pa laikam vajadzēja atkārtot, lai reizi būtu skaidrība, ka viens no viņiem tomēr ir stiprāks. J Kalniņš 10, 266. Manus matus saule skalos. Spēki manī celsies lieli.. Čaks 7, 71. Zirgs ir atpūties. Spēks atgriezies kaulos. J Plotnieks 7, 19. pārn. Dūša sakāpa vēl augstāk, Kārkla groka glāze tikai tagad sāka rādīt savu īsto spēku. Upīts 4, 432. Pavasarī [auzas] aizkaltušas, un būtu pavisam slikti, ja zirgiem ziemā nebūtu spēka barības. J Kalniņš 8, 53. Spēka vingrojumi sekmē vielmaiņu muskuļos, palielina muskuļu masu. Ves 80, 10, 18. Kur ir tā robeža, kad beidzas spēka gadi un sākas vecums.. Rinkule 5, 88. Maksiļo spēki bija izsmelti. Viņš sabruka.. Grīva 1, 48. Kādreiz viņš bijis liels, plecos plats spēka vīrs, bet tagad sarucis un salicis, tik vien vēl kā tie garie kauli. Vilks 3, 40. «Agrāk tēraudkausētājam bija jābūt īstam spēka mitriķim, jo maiņā līdz trīsdesmit tonnām dažādu piedevu ar rokām bija jāpārstaipa..» Zv 77, 2, 14. // *Spēja (ķermeņa daļai) veikt noteiktu funkciju, darbību.* □ ..šo roku, no kuras strāvoja spēks un drošinājums, viņš labprāt būtu nobučojis. Sakse 2, 138. Savos stiprajos locekļos viņš sajuta spēku, kas vienmēr dzina uz priek-

šu .. Kurcijs 3, 31. Kur ir tavs dzērvju kāsis — vējam spītējošo spārnu spēks? Krūklis 10, 35. ◇ Spēks kaulos — *saka, ja cilvēks ir fiziski stiprs.* □ Tam [Jānim] ir spēks kaulos — var paņemt vezumu un apgāzt. Bērce 1, 266. Viņam bijis tāds spēks kaulos, ka spējis pat deviņus vīrus pieveikt .. J Kalniņš 9, 133. // *Fiziska iedarbība, ietekmēšana; arī vardarbība.* □ Viņa ar spēku izrāva Mārim no rokām meitas fotogrāfiju. Niedre 12, 117. «Tātad arī jūs uzvaru redzat tikai spēkā. Bet saprāta uzvara, kur tad paliek tā?» Skujiņš 5, 60. // pārn. *Tas (parasti parādība dabā), kas izraisa, veicina (kā) veidošanos, norisi.* □ Pirmo reizi viņa te ieradās vasaras beigās. Viss vēl bija zaļš, pilns dzīvības un spēka, un tomēr jautās aizejošās vasaras briedums .. Purs 4, 286. .. Ja koki sāk kustināt zarus, Pasaulē rodoties spēki, Ko dažkārt dēvē par vēju. A Grigulis 16, 13.

3. *Īpašību kopums, kas nodrošina garīgo darbību, psihiskās norises, to izpausmi.* Garīgais s. Morālais s. Gribas spēks — *gribas spēks.* □ Viņš vēlējās Anitu satikt, bet kāds neizprotams iekšējs spēks viņu atturēja. Dīzis baidījās no patiesības. Ezera 2, 30. Līdz ar pašapziņas zušanu zuda dvēseles spēks. Viņš kļuva kūtrs, bikls un kaunīgs. Mauliņš 4, 240. Savu spēku viņš apzinājās sparīgos krāsu triepienos, negaidītos, suģestējošos otas vilcienos. .. šoreiz pusstundu gleznotājs bija nopūlējies iestāstīt, pierādīt, uztiept, pat pavēlēt. Saulītis 12, 296. Viņš bija kaprīzs. Viņa gribas spēks niecīgs, un visnotaļ viņš likās nenoteikts cilvēks. Bels 2, 30. // *Spēja, iespēja darīt, izturēt ko tādu, kas prasa iekšēju sasprindzinājumu.* □ Kad vajadzēja aizstāvēt kaut ko tuvu un dārgu, pēkšņi, negaidīti aktrise atrada sevī lielu spēku, tuvojoties varonības robežai. Dzene 3, 50.

4. *Juridisks (kā) iedarbīgums; tas, kas ir saistīts ar likuma (1) ievērošanu un obligātu izpildi.* Likuma s. Būt spēkā — *būt ar juridisku spēku.* Spēkā esošs jur. — *tāds, kam vēl ir juridisks spēks (piemēram, par darījumu, līgumu, likumu).* Spēkā neesošs jur. — *tāds, kam vairs nav juridiska spēka (piemēram, par darījumu, līgumu, likumu).* Spēkā neesamība jur. — *stāvoklis, kad vairs nav juridiska spēka (piemēram, darījumam, līgumam, likumam).* Palikt spēkā — *nemainīties; netikt mainītam, grozītam.* Stāties (likumīgā) spēkā — *iegūt juridisku spēku (piemēram, par darījumu, līgumu, likumu).* Uzturēt spēkā — *nemainīt, negrozīt (piemēram, darījumu, līgumu, likumu).* □ Līguma spēka izbeigšanās juridiskās sekas ir tādas, ka tā dalībnieki tiek atbrīvoti no saistību pildīšanas nākotnē, taču spēka izbeigšanās neietekmē dalībnieku tiesības, saistības, juridisko stāvokli, kas radies līguma izpildes rezultātā pirms tā spēka izbeigšanās. Fogels, Grīnbergs 1, 92. Nekādiem pierādījumiem nav iepriekš noteikta spēka, kas saistītu tiesu, prokuroru, izmeklētāju un izziņas izdarītāju. Krim pr 2, 33. Pilnvaras termiņš nevar pārsniegt trīs gadus. Ja termiņš pilnvarā nav noteikts, tā ir spēkā vienu gadu, skaitot no izdošanas dienas. Civilk 1, 35. Pilnvara savu tiesisko spēku zaudē ar tās atsaukšanu vai izsludināšanu par spēkā neesošu, derīguma termiņa izbeigšanos vai ar pilnvardevēja vai pilnvarnieka nāves iestāšanos. Rīgas B 80, 253, 4. Sakarā ar darījuma spēkā neesamību katrai no pusēm jāatdod otrai pusei viss pēc šī darījuma iegūtais .. AT Bil 61, 4, 6. Ja īpašuma tiesība uz izīrēto mantu no izīrētāja pāriet uz citu personu, īres līgums paliek spēkā. AT Bil 60, 3, 47. .. līgums stājas spēkā tādā kārtībā un tādā datumā, kas noteikts pašā līgumā vai saskaņots starp valstīm, kas ir sarunu dalībnieces. Fogels, Grīnbergs 1, 89. Skolā bija uzglabājušies daži veclaicīgi paradumi, kurus īpaši skolotāja māte uzturēja spēkā .. Austriņš 1, 323.

5. *Iespēja, vara (piemēram, ko noteikt, rīkot); spēja ietekmēt (ko), iedarboties (uz ko), pārliecināt (par ko).* Personības s. Ieraduma s. □ Uz režisoru nevar ilgi turēt ļaunu prātu arī tādēļ, ka viņš iemieso sevī maģisko teātra burvības spēku. Zv 79, 6, 7. // *Tas, kas spēj radīt iespaidu (parasti paužot kādu saturu), ietekmēt (parasti par runu, mākslas darbu).* Vārda s. Mākslas s. □ Literatūrā dzejniece redz lielu sociālu spēku, kam jāstimulē dzīves attīstība, jāveido augstas ētiskas īpašības katrā cilvēkā. Viese 3, 276.

6. *Izpausmes, arī iedarbības pakāpe (darbībai, norisei u. tml.).* □ .. pagājušās vasaras mērīšanas darbi atjaunojās šai vasarā Čangalienā tādā pašā spēkā, bet pastāvīgāk un ilgāk. Kaudzītes 1a, 227. Dažādu ar valdībām nesaistīto organizāciju pretkara kustība ieguvusi milzīgu spēku. Tas kļūst jo lielāks, jo vairāk šīs organizācijas iemācās strādāt kopā. Zv 83, 4, 7. Bens Džonsons: .. es apbrīnoju Šekspīra talanta spēku un varenību. Zīverts 1, 124. Bet katra īsti liela mākslinieka spēks slēpjas viņa daudzveidībā. Dzene 3, 66.

7. *Tas, kas ir par cēloni, pamatu (darbībai, norisei u. tml.); tas, kas veicina (darbību, norisi u. tml.).* □ .. diskrētā matemātika izveidojusies par patstāvīgu nozari tikai pēdējos gadu desmitos. Tās dažādajām disciplīnām vēstures gaitā bijusi sava neatkarīga attīstība, savi izveidotāji un virzošie spēki. Strazdiņš 2, 293. Varbūt .. šai gaišajā mēnesnaktī .. laukā sāk darboties neredzami un nezināmi spēki? Brigadere 2, 306.

8. parasti dsk. *Sabiedrības daļa, kas atšķiras ar kādu raksturīgu īpašību, pazīmi, savas darbības, centienu virzienu.* Revolucionārie spēki. □ Sabiedrība nevar ilgi uzticēties klaji reakcionāriem vai superradikāliem spēkiem. Latv J 90, 15, 2. // *Cilvēki, kas veido kādu grupu (parasti ar līdzīgu profesiju, nodarbošanos).* Teātra jaunie spēki. Mākslinieciskie spēki. □ Reinis: Nāciet gan pie mums! Gundars pats spēlēs ģitāru un dziedās, ceļu daļas šoferis .. pūtīs saksofonu, kolhoza zootehniķis, akadēmijā spēlējis, tas raustīs kontrabasu, un ja jūs vēl dabūtu .. . Spēki sanāk tiešām labi. Gulbis 1, 20. Jaunus profesionāli skolotus spēkus teāt-

ris sāka saņemt vienīgi ar piecdesmitajiem gadiem. LPTV I, 239. Lai nostiprinātu topošo zinātnes centru [Pēterburgas Zinātņu akadēmiju], tur aicina talantīgus spēkus arī no ārzemēm. Briedis 1, 43. // *Karavīru kopums, kas ir izveidots noteiktai darbībai, veic noteiktas darbības.* Bruņotie spēki — *valsts orgāns aizsardzībai un kara darbībai.* Bruņoto spēku veids — *bruņoto spēku sastāvdaļa, kas specializēta kara darbībai noteiktā ģeogrāfiskā vidē.* □ ..kurši, redzēdami pienākam Rīgai jaunus spēkus, atkāpās pāri Daugavai Kurzemes krastā. J Kalniņš 4, 81. Krietni lieli bija Liepājas bruņotā aktīva spēki. Rūpnīcas «Tosmare» strādnieki organizēja bataljonu 300 cilvēku sastāvā. Samsons 1, 17. Bija paredzēts dot spēcīgu un negaidītu triecienu Mēmeles virzienā, lai galīgi atgrieztu armiju grupu «Nord» no pārējiem pretinieka spēkiem. Hor 79, 16, 17. Karā nevar uzvarēt, nesagraujot pretinieka bruņotos spēkus. Hor 77, 8, 14.

○ Mācību (retāk mācības) spēks — *pedagogs (parasti augstākajā mācību iestādē).* □ Sākumā jaunais filozofijas zinātņu doktors vēl loloja cerības kļūt par mācību spēku Bonnas universitātē. Zv 83, 5, 2. Atgriezies dzimtenē, Mendeļejevs turpināja strādāt par mācības spēku Pēterburgas universitātē.. Stradiņš 2, 43. Dzīvais spēks — a. *Cilvēku kopums, kas ir izveidots kādu uzdevumu veikšanai.* b. *Darba dzīvnieku kopums, kas ir izveidots kādu uzdevumu veikšanai.* Darba spēks — a. *Darbaspēks (1).* b. *Darbaspēks (2).* Ražošanas spēki — *ražotājspēki.* □ Ražošanas spēku strauju attīstību veicināja transporta maģistrāļu.. izbūvēšana. Mežgailis, Zvidriņš 1, 15. Pārdabiski spēki — *mītiskas, reliģiskas būtnes, to iedarbība.* □ Cik daudz gan [teikās] var vēl tagad uzzināt par pārdabiskiem spēkiem — par vadātājiem,.. lietuvēniem,.. par spokiem Zelles kalnā. Sk Ģ 90, 1, 17. Lugā bagātīgi izmantota Rainim tik raksturīgā simbolika. Ar domām, kā iznīcināt gala ļaunumu, dzīvo viss — cilvēki virs zemes un teiksmu pārdabiskie spēki. J Kalniņš 1, 288. Zirga spēks — *zirgspēja.* □ Tehnikā mašīnu jaudu dažreiz mērī «zirga spēkos» (zirgspējās).. Fiz k I, 80. Saviem (arī pašu) spēkiem — *bez citu palīdzības.* □ Kravu automobilī iekrauj nosūtītājs ar saviem spēkiem un līdzekļiem, bet to izkrauj saņēmējs ar saviem spēkiem un līdzekļiem, ja, autotransporta organizācijai vienojoties ar nosūtītāju vai attiecīgi ar saņēmēju, nav noteikts citādi. Civilk 1, 184. Ar saviem spēkiem vien viņa ceļabiedrs netiks pat Spānijas krastu tuvumā, nerunājot jau nemaz par kaut ko citu. Grīva 7, 22. Tagad par [malkas] sazāģēšanu pašu spēkiem nav ko domāt. Būs jāparunā, lai atbrauc traktors ar rīņķa zāģi. Kalndruva 8, 33. Būt (kāda) spēkos (retāk spēkā) — *būt iespējai, līdzekļiem (ko darīt, veikt).* □ Cilvēks ir jāglābj vienmēr — no nāves, no bada, ja vien tas ir tavos spēkos. Dzene 4, 91. ..mīļu prātu viņš darīšot visu, cik viņa spēkos, lai Ulpes kungam nebūtu rūpe jātur par dārzu un aizgaldu un reizē arī par skolas bērniem. J Kalniņš 9, 62. «Maize ir laba lieta, paldies par to, bet aizstāvēt savas dzīvības nav mūsu spēkos.» Līvs 2, 119. Un ja nu viņa kaut ko bij uzzinājusi°, tad tas nebija viņas spēkā to pie sevis paturēt, bet vajadzēja to atkal kaut kam stāstīt. Saulietis IV, 50. Stāvēt (kāda) spēkā novec. — *būt (kāda) spēkos.* □ «Lienīt, darīšu visu, kas manā spēkā stāv. Bet, taisnību sakot, man gan daudz svara nav pie tēva.» Blaumanis 6, 88. ..viņš mēģināja mūs mierināt, ka viss tikšot darīts, kas vien cilvēka spēkā stāvot. Birznieks-Upītis 6, 298. No visa spēka, arī visiem spēkiem — *cik vien spēka (ko darīt, veikt).* □ Viņš izrauj no kabatas uzsaukumus un no visa spēka met tos gaisā. Jansons 4, 461. Un, pavadot ar dažu stipru vārdu, Tie domino no visa spēka sit. Ziedonis 2, 92. Pag', puis! Nu jāaizstāvas visiem spēkiem. Sudrabkalns 1, 94. ..Annele turējās visiem spēkiem pretī tumšām, aklām bailēm. Brigadere 2, 19. Visā spēkā — a. *Cik vien spēka (ko darīt, veikt).* □ «Viņš nav vis beigts!» kliedz Juris visā spēkā.. Krūmiņš 1, 13. Vakar kā šķītas [lapas], piesaulē jau apsīkstējušas, un grūstuvis arī vairs nebij ass, jācērt visā spēkā, lai lien cauri līdz dibenam. Upīts 4, 141. b. *Tā, ka ir sasniegta (kā, piemēram, darbības, norises) augstākā pakāpe.* Pašā (arī pilnā) spēkā — *tā, ka ir sasniegta (kā, piemēram, darbības, norises) augstākā pakāpe.* □ «Baļķu mežs ir pašā spēkā, kad viņam septiņdesmit līdz astoņdesmit gadi.» Upīts 4, 159. Kad pavasaris jau bija pilnā spēkā, mēs dzīvojām ar klusām bažām — kurš no mums tiks pārcelts no trešās klases uz ceturto.. J Kalniņš 10, 227. Pa spēkam — *tā, ka (kas) atbilst, ir piemērots (kāda) fiziskām, garīgām spējām; tā, ka (kāds) spēj, iespēj, var (ko darīt, veikt).* □ Iesviest ogles kuģa krāsnīs tu vairs nevari, izdedžus uzlauzt tev nav pa spēkam — ņem savu jūras maisu un staigā... Lācis 15, 141. «Bērnu audzināšana ir sarežģīta lieta,» sacīja svešais. «Tas tik maigai un trauslai būtnei nav pa spēkam. Bez vīrieša rokas un prāta puiku nav iespējams uzaudzināt.» Dinere 10, 81. ..viņi bija vieni no pirmajiem, kuriem izrādījās pa spēkam noorganizēt labdarības koncertus. Sk Ģ 90, 1, 16. Pielikt visus spēkus — *intensīvi izmantot (parasti fizisko) spēku (kādas darbības veikšanai).* □ ..viņš [izglābies kurinātājs] pielika visus spēkus un enerģiju, lai drīzāk nokļūtu pie cilvēka, kurš tikai ar pēdējiem spēkiem turējās virs ūdens. Grīva 7, 10. Auseklis solās pielikt visus spēkus un izbrīvēt laiku, lai tādas [interesantas] grāmatas skolas bērniem uzrakstītu. J Kalniņš 9, 178. Mēroties (retāk pamēroties) spēkiem, retāk mēroties spēkos — a. *Sacensties fiziskajā spēkā.* □ ..vairākkārt uz dzīvību un nāvi spēkiem mērojušies poļu un zviedru zaldāti. Lagzdiņš 3, 58. Uz sauszemes neviens plēsonis nevarēja mēroties spēkiem ar nīlzirgu, un pat lauvas nelabprāt uzsāka ar to cīniņu, kaut arī reizēm saplosīja kādu mazuli. Lielais 5, 30. b. *Sacensties prasmē, arī atjautībā.* □ Sacensības turpinājās divas die-

nas. Pirmajā dienā kolektīvi mērojās spēkos oriģinālā mūzikā, otrajā — tautas mūzikā. Zv 77, 23, 13. Aizvadītajā svētdienā .. sāka pulcēties jaunie slidošanas draugi, lai pamērotos spēkiem ledus celiņā ar saviem vienaudžiem. Sports 81, 7, 1. Pieņemties (retāk ņemties, pieaugt) spēkā — a. *Pastiprināties; kļūt spēcīgākam.* □ Naktī vējš pieņemas spēkā un no rīta jau ir deviņas balles stiprs. Cīrulis 1, 232. ..augiem vajag nostiprināties un pieņemties spēkā, lai varētu pārziemot. Lauku Dzīve 76, 3, 18. ..gājām apskatīt laukus, kā viss audzis un kā dīgst un zied, un ņemas spēkā... Ziedonis 9, 223. Lai gan diena tuvojās vakaram, saules svelme likās pieaugusi spēkā. Bels 1, 93. b. *Kļūt spēcīgākam, nozīmīgākam (par parādībām sabiedrībā).* □ ..redzēt nebeidzamu dialektisku cīņu, kas, pierimdama un no jauna pieņemdamās spēkā, turpinās cauri laikmetiem, nozīmē redzēt arī indivīda dzīves jēgu un mērķi. Viese 3, 258. Pamēģināt (arī izmēģināt) spēkus — *pārbaudīt spēkus.* □ ..Andrs ar čigānu puiku izmēģināja spēkus, pār ugunskuru lēkdami, pirkstiem vilkdamies un beidzot lauzdamies. Upīts 3, 140. Deviņvīru spēks — *deviņvīruspēks.* □ Jāgaida, kamēr dzimtās puses pļavās uzziedēs deviņvīru spēks — smuidrs, gaiši dzeltens kā oškoka spriguļa kāts.. Kaldupe 8, 178. ◇ Ielikt (visus) spēkus (arī visu sirdi), arī ielikt (visu) sevi — *darīt ko dedzīgi, aizrautīgi.* □ «Zēni darbā ieliek visus savus spēkus.» Kroma 3, 33. ◇ Saņemt pēdējos (arī visus) spēkus — *ar lielu piepūli saņemties (kā) veikšanai.* □ Madaļa iekunkstējās, saņēma savus pēdējos spēkus un izrāva vīram malkas pagali no rokas... Blaumanis I, 21. Martins saņēma pēdējos spēkus. Bet viņš vairs nespēja ne skriet, ne iet. Grīva I, 326. Saņēmis visus spēkus, viņš piecēlās, bet nevarēja atliekties taisns. A Grigulis 9, 123. ◇ Pilnā spēkā (arī gaitā, sparā), retāk ar pilnu spēku (arī gaitu, sparu) — *ar iespējami lielāko ātrumu, jaudu.* □ Artilērija [frontē] no abām pusēm jau kopš agra rīta strādāja pilnā spēkā. Strāls 2, 253. Negaiss plosās ar pilnu spēku. Piekrastes ozoli un liepas krāc vētrā, palejā Daugava šķiet satrakota līdz pašai dziļākajai dzelmei. J Kalniņš 9, 116. ◇ Spēka zars sar. — *spēcīgs cilvēks (parasti vīrietis).* □ Vectēvs bija īsts spēka zars, viņam bija pāri sešdesmitiem, bet tik vecs viņš nemaz neizskatījās. Zigmonte 17, 34.

spēkstacija, -as, s. *Elektrostacija, kurā mehānisko enerģiju (parasti ūdens enerģiju turbīnās) vai siltuma enerģiju pārvērš elektroenerģijā.* Elektriskā s. Siltuma s.

spektrālanalīze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; fiz. *Metode, ar kuru pētī vielas sastāvu, izmantojot dažādus (piemēram, emisijas, absorbcijas, luminiscences, rentgenstarojuma) spektrus.* □ Bunzena mūžu vainagoja spektrālanalīzes atklāšana. ..Bunzens un Kirhhofs noskaidroja, ka jebkura ķīmiskā elementa emisijas spektrā (neatkarīgi no savienojuma, kura sastāvā ietilpst šis elements) parādās attiecīgā elementa raksturīgās līnijas, kas neatkārtojas citu elementu spektros. Spektrālanalīze kļuva par jutīgāko kvalitatīvās analīzes metodi. Stradiņš 2, 41. Neorganiskajā ķīmijā daudzu pētījumu galaslēdzienam ir nepieciešama vielas spektra analīze. Tādējādi ir iespējams precīzi noteikt vielas sastāvu. Spektrālanalīzē izmanto dažādus spektrus. Pad J 82, 25, 2.

spektrālaparāts, -a, v. *Aparāts (kā) spektra iegūšanai.* □ Starojuma sadalīšanai spektrā lieto spektrālaparātus. Izšķir dispersijas spektrālaparātus, kuru darbības pamatā ir gaismas (vispār starojuma) dispersija, un spektrālaparātus, kuros izmanto viļņu interferenci un difrakciju. Fiz r 360.

spektrāllīnija, -as, s.; fiz. *Līnija spektrā, kas atbilst atsevišķai svārstībai ar noteiktu frekvenci (viļņa garumu).* □ Viens no galvenajiem uzdevumiem spektroskopijā ir vielu raksturojošo spektrāllīniju platuma mērīšana; šis platums ļauj daudz ko uzzināt par vielas uzbūvi. Zv d 86, 2, 10.

spektrāls, -āls; s. -a, -ā; apst. **spektrāli;** fiz. *Saistīts ar spektru, tam raksturīgs.* Spektrālie novērojumi. Mēness virsmas spektrālās īpašības. Spektrālā analīze — *spektrālanalīze.* Spektrālā līnija — *spektrāllīnija.* □ Krāsu uztveri nosaka arī acs spektrālā jutība.. Fiz r 359. Pilotējamo kosmisko kuģu lidojumos izdarīti pirmie mēģinājumi noteikt augu segas sastāvu un tās zaļās masas daudzumu, reģistrējot Zemes virsas iecirkņu spektrālo spilgtumu. Cīņa 80, 130, 2. ..laboratorijā ar spektrālās analīzes.. palīdzību analizē lietus ūdens sastāvu.. PL Siev 59, 9, 24.

spektrofotometrija, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Metode, ar kuru mērī dažādu spektra iecirkņu gaismas intensitāti.*

spektrofotometrs, -a, v. *Ierīce, ar kuru pētī gaismas spektra pārmaiņas, kas rodas, absorbējoties gaismas kūlim, kurš iet caur caurredzamām vai puscaurredzamām vielām.*

spektrogrāfija, -as, s.; fiz. *Spektru reģistrēšana ar fotogrāfiskām vai elektroniskām metodēm.* □ ..spektrogrāfijā sāk lietot arī mākslīgā litija fluorīda.., kālija bromīda un nātrija hlorīda lēcas. Upīte 1, 141.

spektrogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spektrogrāfiski;** fiz. *Saistīts ar spektrogrāfiju, tai raksturīgs.*

spektrogrāfs, -a, v. *Spektrālaparāts (kā) spektra reģistrēšanai ar fotogrāfiskām vai elektroniskām metodēm.* □ Ja spektru novēro vizuāli, tad spektrālaparātu sauc par spektroskopu, ja ar fotogrāfiskām vai elektroniskām metodēm, tad parasti runā par spektrogrāfu vai spektrometru. Fiz r 360. Ar spektrogrāfu palīdzību ir vieglāk noteikt diagnozi, piemēram, cukura diabēta, miokarda infarkta, nieru slimību gadījumos. Ves 86, 6, 26.

spektrogramma, -as, s. *Grafisks (kā) spektra attēls.*

spektroheliogrāfs, -a, v. *Spektrālaparāts Saules attēla iegūšanai monohromatiskā gaismā.*

spektroheliogramma, -as, s. *Ar spektroheliogrāfu iegūts Saules attēls monohromatiskā gaismā.*

spektrohelioskops, -a, v. *Ierīce Saules virsmas vizuālai novērošanai monohromatiskā gaismā.*

spektrometrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; fiz. *Mērīt (ko) ar spektrometru.*

spektrometrija, -as, s.; fiz. **1.** parasti vsk. *Fizikas un tehnikas nozare, kas izstrādā metodes spektru parametru noteikšanai.*

2. *Spektru parametru noteikšana.*

spektrometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spektrometriski;** fiz. **1.** *Saistīts ar spektrometriju (1), tai raksturīgs.*

2. *Saistīts ar spektrometriju (2), tai raksturīgs.*

spektrometrs, -a, v. *Iekārta (kā) spektra mērīšanai.*

spektroskopija, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Optikas nozare, kas pētī vielas struktūru, izmantojot atomu un molekulu spektrus.* □ Viens no galvenajiem uzdevumiem spektroskopijā ir vielu raksturojošo spektrāllīniju platuma mērīšana; šis platums ļauj daudz ko uzzināt par vielas uzbūvi. Zv d 86, 2, 10.

spektroskopisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spektroskopiski;** fiz. *Saistīts ar spektroskopiju, tai raksturīgs.* Spektroskopiskās metodes.

spektroskops, -a, v. *Spektrālaparāts (kā) spektra vizuālai novērošanai.*

spekīrs, -a, v.; fiz. *Iespējamo (fizikāla lieluma, fizikālas parādības, to sastāvdaļu) skaitlisko vērtību kopa; sadalījums (fizikālai parādībai) pēc kādām pazīmēm.* Nepārtraukts s. Diskrēts s. Starojuma s. Saules s. Gaismas s. Frekvenču s. Līniju spektrs — *spektrs, kas sastāv no atsevišķām līnijām; līnijspektrs.* Prizmatiskais spektrs — *spektrs, kas iegūts, prizmai sadalot saliktu gaismu tās komponentos.* Spektra krāsa — *sarkana, oranža, dzeltena, zaļa, zila (gaišzila, tumšzila) vai violeta krāsa.* □ Tembru nosaka skaņas spektrs. Muzikālas skaņas spektrā vienmēr var izšķirt atsevišķus tīrus toņus .. Fiz r 293. pārn. Nitrofurānu preparāti ir ļoti perspektīvi ārstniecības līdzekļi ar .. plašu lietojuma spektru. Ģeogr 381. pārn. Republikā ir izveidojies plašs politisko kustību spektrs. Tradicionāli ir gan labējie, gan kreisie spēki, un ir spēki, kas sliecas uz centra pusi. Latv J 90, 48, 2.

spekulācija, -as, s. **1.** *Preču, vērtspapīru u. tml. uzpirkšana un to tālākpārdošana iedzīvošanās nolūkā.* □ Pērn ierosinātas vairāk nekā 70 kriminālllietas .. par degvīna spekulāciju. Latv J 90, 10, 2. Uzņēmīgākie nodarbojās ar spekulāciju .. Citi brauca .., sapirka drēbes un plānos audumus veseliem baķiem un pārdeva Omskā par trīsreiz augstāku cenu. Lācis 1, 6. «Protams, valsts nevar katru noslēpumainu spekulāciju atbalstīt. Valsts darbā jābūt skaidrībai un atklātībai,» Ceplis runāja. Rozītis III, 11.

2. filoz. *Zināšanu ieguve ar dedukciju, nebalstoties uz pieredzi; šādā veidā iegūtās zināšanas.* □ Uz visai dominējošas abstraktas filozofiskas spekulācijas fona Jakaitis vispirms ir interesants ar savu konkrēto, detalisko pasaules skatījumu. Čaklais 10, 45.

3. *Plāns, nodoms, parasti savtīgs; šāda plāna, nodoma īstenošana.* Politiska s.

spekulants, -a, v.; **spekulante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas spekulē (1).* □ .. spekulanti pieder pie .. kaitniekiem. Viņi ar visādām mahinācijām traucē kārtīgu tirdzniecību. Ērgle 1, 93. Spekulanti [kara laikā] tirgojās ar paštecinātu kandžu. Skujiņš 8, 69. .. Austra .. ieraudzīja Sauso [virsnieku] iznākam no tās kafejnīcas, kuŗ priekšpusdienās pulcējas tikai veikalnieki un melnās biržas mākleri. .. Sauso panākusi, viņa jautri iesaucās: «Ko tad tu meklē spekulantu midzenī?» Rozītis III, 263.

spekulatīvisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → spekulatīvs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

2. filoz. *Vispārināta īpašība → spekulatīvs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Teorijas s.

3. *Vispārināta īpašība → spekulatīvs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. pašreizējā skatuves mākslas pielūgsmes uzplūdā ļoti viegli ir nolaisties līdz dažāda veida izpausmju spekulatīvismam, jo prakse rāda, ka eksperimentālie aizsākumi mūsu teātros ne vienmēr ir nopietni un mērķtiecīgi. Lit M 83, 5, 2.

spekulatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spekulatīvi.** **1.** *Saistīts ar spekulāciju (1), tai raksturīgs.* □ Vienas [darbnīcas] nobankrotēja dažās dienās, citas izturēja mēnesi, un ļoti reti kāda pastāvēja gadu un ilgāk. Tie bija vienas dienas spekulatīvi uzņēmumi. A Grigulis 13, 19.

2. filoz. *Saistīts ar spekulāciju (2), tai raksturīgs.* Spekulatīvā filozofija. □ Arī Kanta un Laplasa hipotēze par Saules sistēmas izcelšanos vai Oparina un Holdena hipotēze par dzīvības rašanos uz Zemes ir tikai spekulatīvas atziņas. Zin T 66, 12, 23.

3. *Saistīts ar spekulāciju (3), tai raksturīgs.*

spekulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. **1.** *Nodarboties ar spekulāciju (1).* □ «Jūs gribat vienīgi dabūt naudu no valsts kases, lai tad spekulētu kaut ar reņģu uzpirkšanu Daugavmalā. .. Jūs gribat būt sīks uzpircējs, starpnieks, kas izdevīgā brīdī var it labi nopelnīt.» Rozītis III, 14. «Lai es brauktu uz laukiem [kara laikā] spekulēt? Lai kļūtu par spekulanti?» Māra uztraucās. — «Tā tak nav nekāda spekulēšana, tā ir godīga maiņa. Tev ir manta, man ir manta. Apmaināmies.» Kļava 1, 224. Visvairāk spekulē ar pirmās nepieciešamības precēm. Ar cukuru, alkoholu, kafiju, cigaretēm ... Latv J 90, 10, 2.

2. filoz. *Nodarboties ar spekulāciju (2).*

3. *Veidot, parasti savtīgus, plānus, nodomus; īstenot šādus plānus, nodomus.* □ .. vecāku rūpes, lutināšanu un žēlošanu Agris pamazām sāka izmantot savtīgos nolūkos. Jau atveseļojies, viņš joprojām spekulēja ar savu fizisko vājumu. Sk Ģ 78, 11, 45.

speķains, -ais; s. -a, -ā; apst. **speķaini.** *Tāds, kas satur speķi.* Speķaina gaļa.

speķarausis. *Sk.* **speķrausis.**

spēķes, -u, s.; tikai dsk.; apv. *Iztīrīti dzīvnieku (parasti aitu, cūku, liellopu) iekšējie or-*

gāni; ēdiens no šādiem sasmalcinātiem orgāniem (ar dažādām piedevām). □ Arī pati Ruskene strādāja pie zarnu tīrīšanas, par ko dabūja kā atlīdzību spēķes .. Austriņš 1, 105.

speķis, -ķa, v. *Zemādas tauku slānis (cūkai); šāda tauku slāņa šķēle, gabals; šāda tauku slāņa šķēle, gabals, kas ir sagatavots ēšanai.* Muguras s. Sānu s. Vēdera s. Sālīts s. Žāvēts s. Sacepts s. Speķa šķēle. Speķa pīrāgs — *pīrāgs ar speķa pildījumu.* Speķa rausis — *rausis ar speķa pildījumu; speķrausis.* Speķa cūka — *cūka, kuras dzīvmasa ir no 160 līdz 250 kilogramiem un kuras speķa kārta pret spraugu starp 6. un 7. ribu nav plānāka par 7 centimetriem.* Speķa zīlīte — *lielā zīlīte, tauku zīlīte.* □ Nobaroju ar graudiem septiņpadsmit pudu smagu cūku, gandrīz pilnīga zirga lielumā; kaulu jau nevarēja atrast — tīrais speķis! Austriņš 2, 405. .. viņam garšo vēršacs ar speķi, speķis var būt ar liesumu vai viens vienīgs treknums, vienalga .. Ezera 13, 26. Tur varēja redzēt pīrāgus .., kam no pušu pārplīsušiem sāniem līda ārā vēl čurkstoši speķa gabaliņi .. Virza 1, 59. Cūkgaļu valsts pieņem divās kategorijās — bekonā un speķī. Par pirmo maksā vairāk, tāpēc ir saprotama saimniecību cenšanās rukšus nesabarot smagākus par 100 kilogramiem. Pad J 83, 93, 2.

speķot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Likt, spiest speķa, arī sīpola, ķiploka, burkāna gabaliņus īpaši iegrieztās vietās (cepamā, sautējamā gaļas gabalā).* □ Liesu gaļu, piemēram, liellopu, teļa un medījumus, speķo ar svaiga vai žāvēta speķa gabaliņiem, ievelkot tos gaļā līdztekus muskuļa šķiedrām. Mājtur 207. .. liesa gaļa bieži tiek piesūcināta ar taukiem, to speķojot vai cepšanas laikā aplaistot ar taukiem. Pavāru gr 44.

speķots, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → speķot.* **2.** *Tāds, kura piedevā ir speķis.* □ Mēs palēnītēm ejam gar daudzajiem paviljoniem, kur var sasildīt māgu ar karstiem, speķotiem zirņiem, kāpostiem un desiņām. Avotiņa, Peters 1, 155.

speķrausis, -ša, v.; retāk **speķarausis,** -ša, v. *Rausis ar speķa pildījumu; speķa rausis.* □ Mēs sēžam zem ceriņu krūma, un mūsu priekšā ir šķīvis ar brūniem speķraušiem. Liesma 70, 6, 30. .. vāķētāji sagāja .. pie galdiem, kas nebija visai pārkrauti ar ēsmu. Redzēju tikai vārītu gaļu, zirņus, speķraušus un plātsmaizi. Kalndruva 9, 151. Man no mazām dienām garšojuši speķraušī, tādēļ kādu pārīti nolocīju. Lit M 82, 14, 13.

speķzīlīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Speķa zīlīte.* □ .. dzeltena speķzīlīte uzlaidās uz trauslā un brīnum žuburainā zara, tā ka tas noliecās līdz pienenēm un nātrēm .. Ādamsons 2, 108.

speldzīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **speldzīgi;** reti. *Spelgs.* □ Decembris nebija īsti speldzīgs, un tāpēc tā vien gribējās ārā, sniegā. Pad J 82, 98, 3.

spēle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Noteiktu darbību kopums, kam ir sacensības pazīmes un ar ko cenšas sasniegt vēlamo (ar sabiedriskiem vai ekonomiskiem mērķiem nesaistītu vai netieši saistītu) rezultātu, izmantojot prasmes, iemaņas, arī apstākļu nejaušu sakritību.* Volejbola s. Hokeja s. Šaha s. Dambretes s. Komandu s. Spēļu kauliņš. Spēles dalībnieki. Piedalīties spēlē. Spēles norise. Sporta spēle — *sacensības veids, kuras pamatā ir tehniski un taktiski paņēmieni un līdzekļi noteikta mērķa sasniegšanai (gūt vairāk vārtu, grozu vai punktu ar attiecīgu spēles elementu izpildi).* Olimpiskās spēles — *visplašākās kompleksās starptautiskās sporta sacensības, kas kopš 1896. gada tiek rīkotas ik pēc 4 gadiem.* (Antīkās) olimpiskās spēles vēst. — *sacensības skriešanā, lēkšanā, diska un šķēpa mešanā, kuras notika olimpiādes laikā.* Galda spēle — *spēle, kurā, piemēram, figūras, kauliņus, virza pa attiecīgi izveidotu, parasti uz galda novietojamu, plāksni vai kuras norisē izmantojamos priekšmetus (piemēram, kārtis) izvieto uz kā (parasti galda) virsmas.* Azarta spēle — *azartspēle.* Beigu spēle fizk. — *nobeiguma posms šaha, dambretes partijā.* Izlīdzināt spēli fizk. — *panākt, ka spēles pretinieks zaudē pārsvaru.* Spēle izlīdzinās fizk. — *spēles pretinieka pārsvars izzūd.* Spēļu kārts — *spēlēm izmantojama komplekta sastāvdaļa — neliela cieta taisnstūrveida (papīra) lapa, uz kuras ir sugas un vērtības zīmējums (attēls, īpašas zīmes noteiktā krāsā).* Spēļu nams — *azarta spēļu uzņēmums.* Spēļu elle sar. — *spēļu nams, spēļu namu kopums.* □ Futbols ir spēle, kas audzina kolektīvisma garu. Sports 81, 181, 3. Šahs kā tautas kultūras sastāvdaļa ir ļoti efektīvs līdzeklis. Skolās, kur apmācība šīs spēles pamatos ir obligāta, pedagogi atzīst, ka tā bērnos attīsta loģisko domāšanu .. Lauku Dzīve 84, 3, 19. Jukums: Jūs taču zināt veco patiesību — kam nav laimes kāršu spēlē, tam ir laime mīlestībā. Zīverts 1, 267. Sporta spēlēs, kurās piedalās veseli kolektīvi, liela nozīme ir gribasspēkam, biedriskuma jūtām, disciplinētībai un citām rakstura īpašībām. Hor 81, 1, 24. Olimpiskās spēles ir ne tikai vislielākās starptautiskās sacensības, bet arī forums, kur reizi četros gados sapulcējas visu valstu pārstāvji. Ves 80, 1, 17. Katra [šaha] atklātnē izdarīta kļūda atsaucās vidusspēlē un pat beigu spēlē, bet katrai vidusspēlē izdarītai kļūdai var būt izšķirīga nozīme beigu spēlē. Zv 50, 5, 31. Vienīgi 2. puslaikā .. mūsu spēlētāji ieguva lielāku rīcības brīvību un kaut cik izlīdzināja spēli. Rīgas B 74, 115, 5. Četri sēž un spēļu kārtis cilā .. A Grigulis 14, 53. Sevišķi lielus ienākumus tai [noziedznieku bandai] deva nelegālie spēļu nami un citi zaņķi. Cīņa 63, 11, 3. Romāns parāda vienu no Eiropas spēļu ellēm — Montekarlo, kur salasījusies visraibākā sabiedrība no Eiropas un Amerikas. Vēstis 79, 6, 50. ◇ Zaudēt spēli — *neiegūt, nepanākt.* □ Vācu virsnieks .. izmeta kaut ko par zaudētu spēli un ādas glābšanu. Spāre 5, 437. ◇ Likt uz spēles sar. — *padarīt atkarīgu no nejaušības, apstākļiem, pakļaut riskam.* □ Es sapratu, ka šai brīdī uz spēles nav likta viena vai divas izrādes, viens vai divi, vai

trīs koncerti. Liepa 1, 27. Abas [karotāju] puses cīnījās ar izmisuma pilnu drosmi, jo uz spēles bija likts visas [inku] valsts liktenis. Lielais 2, 112. «Es jau nu darīju visu, ko tikai varēju, lai jums [partizāniem] būtu labāk. Dzīvību liku uz spēles, riskēju ar visu, kas man pieder.» Lācis VII, 560. ◇ Likt (visu) uz spēļu kārts, biežāk (uz)likt (visu) uz vienas kārts sar. — *pakļaut (ko) lielam riskam cerībā iegūt kādu labumu.* □ Cilvēka cieņa un godīgums, spēks un vājums, it viss tiek likts uz spēļu kārts te, neapdzīvotajā kalna galā. Kar 74, 8, 129. ◇ Būt uz spēles sar. — *atrasties stāvoklī, situācijā, kad kas ir atkarīgs no nejaušības, pakļauts riskam.* □ Vairāk nekā jebkad uz spēles ir mūsu arhitektu, būvmateriālu ražotāju un mūsu celtnieku prestižs. Zv 79, 9, 5. Viņš saprata, ka viss viņa dresētāja gods pašreiz bija uz spēles .. A Grigulis 7, 63. // pārn. *Darbība, darbību kopums, ko veic, parasti ar iepriekšēju nodomu, lai sasniegtu kādu mērķi.* □ Bijušais atstājis neizdzēšamas sekas, padarījis cilvēkus un apstākļus citādus. Viktorijai kļuvis skaidrs, ka dzīves spēlē jāspēlē ļoti smalki, precīzi, apdomīgi .. Mauliņš 4, 274. Nariškins: Bet jūs, Jakobīn, vēl nepazīstat galma spēli! Tur bieži vien vajag atkāpties, lai uzvarētu. Zīverts 1, 256. Tā būs smalka prāta spēle, kurā kā trumpja dūzi viņš [izmeklētājs] uzsviedīs galdā Žaņa Klūgas rakstisko liecību. Lapsa 3, 149.

2. *Darbība, darbību kopums, ko veic, lai sagādātu prieku, izklaidēšanos, un kam parasti raksturīga iztēlē radīta situācija un darbības objekti, kādu norišu, cilvēku, dzīvnieku u. tml. atdarināšana; rotaļa (1).* □ Skolā Viktorijas skabargainības dēļ no viņas izvairījās draudzenes, nepieņēma rotaļās. Viktorija uzmeta lūpu, traucēja spēli .. Mauliņš 4, 401. Par spīti liegumam, indiāņu spēles nenorima līdz vēlam lapkritim. Viese 2, 86. Ir kāda vienkārša spēle, kas vienkārši jāspēlē: Lai jautā, ko jautādams, tev jāatbild «jā» vai «nē». Saulītis 16, 16. Visai mākslai ir spēles raksturs. Acīmredzot šī vajadzība pēc spēles, rotaļas ir cilvēka gēnos ieprogrammēta. Lit M 86, 13, 9. sal. Gan jaunībā es cerēju, ka pāries šis spriegums — pārāk nospriegotais loks, es pati vēl ar sevi saderēju, ka tas kā spēle kļūs un viegls joks .. Brīdaka 6, 12. ◇ Bērnu spēle — *saka par ko ļoti vienkāršu, viegli veicamu.* □ Ilga činkstēdama ieiet istabā. Viņa sapīs [matus], tā jau tīrā bērnu spēle .. Zigmonte 1, 263. // dsk. ģen.: spēļu, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir paredzēts šādai darbībai, darbību kopumam, tāds, kas ir saistīts ar šādu darbību, darbību kopumu.* □ Viens rublis var būt arī rotaļlieta — lēkājošs plastmasas pīlēniņš, mazs spēļu lācītis .. Rinkule 5, 105. Kad tevi uzskatu, Sirds priekā sagriežas Kā spēļu vilciņš bērna rokās .. P Bārda 1, 99. Veiksmīgs ir spēļu mopēds «Straume», kas darbināms ar pedāļu palīdzību un paredzēts jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem. Zv 79, 10, 4. // pārn. *Kopums, ko veido kas ātri mainīgs (piemēram, gaisma, krāsas, skaņas); norise, kurā kas (piemēram, gaisma, krāsas, skaņas) veido ātri mainīgu kopumu.* □ Pa dienu viņš jau bija šurpu turpu izstaigājis šo meža gabalu .., taču nakts ēnu spēle visu pārvērta līdz nepazīšanai. Ezera 17, 220. Viņa [V. Tones] tēlotās sejas .. iemirdzas bez asām kontūrām ēnu un gaismas spēlē. Kar 58, 12, 142. Cilvēks, kas nemīl mākslu un nesaprot krāsu spēli, nekad pilnībā neizpratīs tos, kuri ir atbildīgi par visa skaistā radīšanu. Ves 76, 1, 5. // pārn. *Pārmaiņa (sejas izteiksmē).* □ Induļa vaibstu spēli es tumsā nevaru saskatīt, redzu tikai, kā dēls ar brīvo roku žestikulē, un dzirdu viņa mundro, priecīgo balsi. Ezera 11, 107. .. viņa nojauš par Centa bažām. Vīrieša kustības, vaibstu spēle, vārdu skaņa, poza, acu zīlītes dod pietiekami daudz signālu, lai to saprastu. Mauliņš 4, 280.

3. *Skaņdarba, tā sastāvdaļu atskaņošana (ar mūzikas instrumentu vai instrumentiem).* Klavieru s. Ērģeļu s. Vijolnieka spēles paņēmieni. □ «Ak, neesmu mācījusies augstās skolās,» atbildēja vijolniece. «Priecājos, ka mana spēle kādam patīk.» Sakse 14, 88. Gan Zigmars, gan Kārlis Ērģeles spēlē profesionāli. Taču viņu spēle atšķiras. Dažādi ir viņu spēles stili. Liesma 78, 12, 15. Ir etīdes pirkstu veiklībai, akordu spēlei, oktāvu spēlei u. c. tehnikas veidiem. B Briede 1, 11.

4. *Darbību kopums, ko veic tēlotāji izrādē, uzvedumā atbilstoši situācijai, kura ir ietverta lugā, scenārijā u. tml.* Aktiera s. □ Jaunatnes teātra izrādēs bieži vien var vērot labus kolektīvās spēles, ansambļa principus, tajās strāvo mūsdienu elpa. Teātris 75, 16. Iespēju atdoties spēlei vai spēles priekam visbiežāk piešķir klasiskā komēdija. Dzene 4, 36. // *Izrāde, uzvedums.* □ Mērija: Man karaliene pavēl ziņot jums, lai masku spēlei galma viesībās, kas notiks drīz, jūs pūļu netaupāt. Zīverts 1, 90. Senajā Romā cirka spēlēs programmas naglu veidoja braukšanas sacīkstes .. Bels 5, 7. // *Luga, parasti ar vienkāršu saturu.* Dziesmu spēle — *dziesmuspēle.* □ «Latviešu biedrība Rīgā izrādījusi dažādas skatu spēles.» J Kalniņš 3, 54. .. [Elvīra] Bramberga suverēni valdīja Dailes teātra pirmskara dziesmu spēļu repertuārā, priecēdama skatītājus ar savu jauko balsi un dzirkstošo rotaļību. LPTV I, 217.

5. tehn. *Sprauga starp salāgojamām detaļām (piemēram, starp urbumu un vārpstu).*

6. mūz. *Sens mūzikas, parasti stīgu, instruments ar samērā vienkāršu uzbūvi.* □ Spēle jeb spēles .. pieder vispār pie pašiem pirmatnējākiem stīgu instrumentiem, muzikālajā etnogrāfijā pazīstama ar «muzikālā loka» nosaukumu. Tā ir koka loks, kā parastais šaujamais loks, kura galus savelk ar stingri uzvilktu vienu stīgu. Vītoliņš, Krasinska 1, 63. // novec. *Mūzikas instruments.* □ Šur tur kaimiņos atskanēja vijoļu un citu spēļu skaņas un uztrauca Jāni no laimīgām domām. Zeiboltu J I, 153. No spēlēm visdrošāk ņemt stabules līdz Vai taures, kas kalnus reiz saukušas kopā .. Kaldupe 16, 7.

7. sar. *Rotaļlieta.* □ pārn. Lejā kā niecīga spēļu pasaule gulēja pilsēta. Starp kokiem

drūzmējās mājas, starp mājām — mašīnas, starp mašīnām — ļaudis. Liesma 70, 2, 28.

○ Kara spēle — a. mil. *Metode kara problēmu pētīšanai un augstākā komandējošā sastāva sagatavošanai — stratēģisku operāciju divpusēja risināšana, izmantojot kartes; karaspēle (1).* b. *Sporta spēle, arī rotaļa, kas atdarina karadarbību; karaspēle (2).* □ Ai nevaldāmā cīņas kvēle! Vai tā no dzīves prieka dzimst? Mums, puikām, patīk kara spēle. Tā caurām dienām nenorimst. Zib zobeni un šautenes, Viens šauj, cits munīciju nes .. Osmanis 2, 55. Spēles laukums — a. fizk. *Sporta spēlēm iekārtots laukums.* b. *Skatuves daļa, kas ir redzama skatītājiem.* Vārdu spēle (arī rotaļa) — *nenopietna, divdomīga runāšana; asprātīga runāšana.* □ Vārdu spēlē var balstīties uz antonīmiem. Tā Raiņa satīrā par netaisno tiesu: «Spriedumu neies aptumšot ar lietas noskaidrošanu.» Valeinis 1, 207. Ir tagad tāda tendence izmantot vārdu spēles, vārdu rotaļu .. Čaklais 6, 133. Laimes spēle — a. *Spēle, kuras rezultāts atkarīgs galvenokārt no nejaušības; laimesspēle (1); azartspēle.* □ Mazās ēkas [priekšpilsētā] atgādināja laimes spēļu bodītes, kur var zelta gabalu izmainīt sīkā naudā un nopirkt visu jaukāko un patīkamāko .. Ādamsons 1, 88. b. *Pasākums, notikums, kurā veiksme atkarīga tikai vai galvenokārt no nejaušības; laimesspēle (2).* □ Direktors: Bet šī taustīšanās var vilkties mēnešiem ilgi. ..Mūsu sabiedrība nevar šo laimes spēli vairs ilgāk finansēt. Zīverts 1, 43. Un reizēm tikai laimes spēle paver to plašumu, kur izteikties vēlas aktiera sirds .. Dzene 3, 40. Spēļu teorija — *matemātikas nozare, kas pētī optimālās lēmumu pieņemšanas metodes konfliktu situācijās.* ◇ Spēlēt augstu spēli sar. — *izlikties veicam ko svarīgu, esam ievērojamā stāvoklī, situācijā.* □ Bet Vilnim šoreiz puiku domas šķita pilnīgi vienaldzīgas, viņš spēlēja augstu spēli. Saulītis 12, 64.

spēlējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → s p ē l ē t (3).* Vijolnieka s.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → s p ē l ē t (4).* Aktiera s.

speleologs, -a, v.; **speleoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Speleoloģijas speciālists.*

speleoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes nozare, kas pētī alas.*

speleoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **speleoloģiski.** *Saistīts ar speleoloģiju, tai raksturīgs.*

speleoterapija, -as, s.; parasti vsk. *Ārstēšana karsta alu un sāls raktuvju mikroklimata apstākļos.*

speleotūrisms, -a, v.; parasti vsk. *Tūrisma veids, kas ietver ceļojumus, pārgājienus pa alām.* □ Līdztekus speleoloģijai sāk attīstīties speleotūrisms. Latvijā ceļojumiem pa alām nopietni pievērsušies ap sešdesmit pazemes taku un alu cienītāju. Draugs 88, 1, 4.

speleotūrists, -a, v.; **speleotūriste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar speleotūrismu.*

spēlesprieks, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Spēles (1) prieks.* Šahistu s.

2. *Spēles (2) prieks.* □ Drastisku akcentu ekspozīcijai piešķir V. Kucina ilustrācijas I. Ziedoņa «Blēņām un pasakām». Te atsedzas azartisks spēlesprieks, mūsdienu ikdienas norises un objektus saistot neparastās kopsakarībās. Lit M 82, 3, 8.

3. *Spēles (3) prieks.* Mūziķa s.

4. *Spēles (4) prieks.* □ «Džona Neilanda» iestudējums balstās uz improvizāciju un spēlesprieku, bet, tikko aktieriem tā sāk aptrūkt, izrāde noplok. Cīņa 82, 91, 3.

spēlēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Piedalīties (kā) spēlē (1); nodarboties ar (kā) spēli (1).* S. volejbolu. S. šahu. S. dambreti. S. novusu. S. kārtis. □ Alberts bija spēcīgs, labi attīstīts puisis, vidusskolā daudz spēlējis basketbolu un vingrojis rīkos. Saulītis 12, 212. ..bufetē reibinošu dzērienu nebija, — drīkstēja dzert tikai tēju un spēlēt biljardu .. Laicens I, 272. Maijā apritēs trīs gadi, kopš sportloto spēlē arī Latvijā. Liesma 75, 3, 26. // intrans. □ Atstāt hokeju Valerijs vēl negribēja. Pietika gan spēka, gan vēlmes spēlēt. Sports 81, 145, 3. «Pirms kara spēlēju studentu [basketbola] komandā.» Vāczemnieks 4, 31. Uz naudu spēlēt noliegts, tādēļ man kā zaudētājam vajadzēja uzkāpt pie jūsu durvīm un gaudot. Bet kāršu parāds, pats saprotat ... Līvs 3, 133.

2. *Piedalīties (kā) spēlē (2); nodarboties ar (kā) spēli (2).* □ ..mēs .. spēlēsim vistiņas starp malkas grēdām. Indrāne 7, 71. Bērnībā mēs visi Esam spēlējuši ģenerāļus. Mūsu armijās Karavīru ir bijis tik, Cik tuvējā grantsbedrē oļu. Sirmbārdis 4, 66. «Izprasījos uz pāris stundām. Nu, ko darīsim?» — «Spēlēsim indiāņus!» — «Nē, skolu!» — «Es gribu lidotājus!» saucieni bira cits pār citu. Bels 1, 21. pārn. Laukā mēness spēlēja paslēpes. Pa brīdim tas patvērās aiz mākoņiem, tad zagšus palūkojās lejup, .. un visbeidzot parādījās smaidīgs, visā savā mazliet nekautrīgajā spožumā. Ezera 1, 183. pārn. Roplains: Pauls man pakavēs laiku ar tādu mazu spēlīti, ko dakteri pilsētā katru dienu ar mani spēlēja: viņi jautāja, un man bij jāatbild. Blaumanis 6, 302. ◇ Spēlēt (aklās) vistiņas — *izlikties.* □ Visi mēs vairāk vai mazāk esam godkārīgi. Protams, izņemot liekuļus. Nav ko spēlēt vistiņas. Godkārība ir viens no cilvēces virzošajiem spēkiem. Skujiņš 8, 80. Lulu: Nespēlēsim vistiņas, kungi! Kāpēc jūs te esat ieradušies, es zinu tikpat labi, kā jūs zināt, kāpēc es esmu nākusi. Zīverts 1, 135.

3. *Atskaņot ar mūzikas instrumentu vai instrumentiem (skaņdarbu, tā sastāvdaļu).* S. serenādi. S. etīdes. □ Zini, kaimiņos šodien svin kāzas. Spēlē priecīgus valšus un maršus. Avotiņa 1, 17. Skolēnu orķestris spēlēja «Skolas valsi» .. Brīdaka 2, 221. pārn. Pat circenis aizkrāsnē nespēlēja savu dziesmu. Fimbers 1, 168. pārn. ..Vējš Ineša ezera meldros Mocarta Nakts mūziku spēlēs. Kaldupe 2, 11. pārn. Artūrs dzirdēja, kā lietus lēni, ritmiski uz telts jumta spēlē sen pazīstamu un tuvu dziesmu .. Lukjanskis 1, 74. // intrans. □ Līdz rudenim spēlmanis izstaigāja tālus ceļus. Gan talkās

spēlēja, gan kāzās, gan noskumušās, saltās mājās. Kaldupe 12, 45. ..vecajam Knābēnam uz vijoles spēlējot, iesākās traka deja.. Virza 1, 127. Rīgas stacijā spēlēja ragu orķestris. Grīva 9, 95. pārn. Un sveķainajās liedaga priedēs spēlē vējš. Rīgas B 83, 189, 2. pārn. Ja tu fleiti neatdosi, spēlēšu uz rudzu stiebra, Dziedāšu kā grieze rudzu laukā.. Vācietis 7, 31. // *Atskaņot (ar mūzikas instrumentu) skaņdarbu, tā sastāvdaļu; būt tādam, kas prot spēlēt (mūzikas instrumentu).* S. vijoli. □ Tad viņš pievērsās man: «Ja nemaldos, jūs spēlējāt mežragu?» Saulītis 13, 42. «..mani pēc kāda laika uzaicināja strādāt Radio simfoniskajā orķestrī — spēlēt sīkos sitamos instrumentus un lielās bungas.» Liesma 75, 8, 13. ..viņa spēlēja klavieres ar sparu.. Zigmonte 17, 64. ◇ Spēlēt pirmo vijoli sar. — *būt galvenajam, vadošajam, arī noteicējam (kur, kādos apstākļos).* □ ..pirmajiem [latviešu] vadoņiem piemita labi daudz godkārības, ka ikviens gribēja spēlēt to pirmo vijoli. A Deglavs 1, 280. // intrans. *Tiekot darbinātam, radīt skaņas (par mūzikas instrumentu).* □ ..Un spēlēs elektriskās ērģeles Par to, ka vāveres reiz nāca ļaudīm klāt Un it nemaz no viņiem nebijās.. Vācietis 5, 86. Divas vijoles naktī spēlēja — Vīrs un sieva — abi vijolnieki — Varbūt vingrinājās sev par prieku. Ķempe 7, 81. // *Būt tādam, kas atskaņo (mūziku) — parasti par radiouztvērēju, skaņu ierakstu atskaņotāju.* □ Radio spēlēja melodiju no operetes «Grāfs Luksemburgs».. Zālīte 5, 143. Patafons bija sācis spēlēt valsi. Daži [dejotāju] pāri jau griezās. Zālīte 5, 39. // intrans. □ Gaiša, silta istaba, spēlē radio, skan klusināts tango.. Klīvers 1, 83. Viesistabā ieslēgta stāvlampa, klusu spēlē radiola. Liesma 83, 3, 14. ..sāka spēlēt magnetofons.. Liesma 75, 9, 11. // intrans. *Tikt atskaņotam (par mūziku).* □ Mūzika spēlēja skaļi, un viņam vajadzēja gandrīz vai kliegt, lai otrs varētu saprast, ko saka. Vilks 5, 88.

4. *Atveidot, tēlot (drāmas daiļdarbu, tā daļu); īstenot skatītāju priekšā (iestudētu izrādi).* Spēlēt teātri — *piedalīties teātra izrādēs, tēlojot lomas.* Spēlēt kumēdiņus novec. — *tēlot teātra izrādē.* □ Priedes lugas ir grūti spēlēt, autors prasa no aktieriem cita tipa domāšanu un spēles veidu nekā tradicionālāki dramaturgi. Teātris 79, 50. Neraugoties uz to, ka katrs aktieris te spēlē tikai niecīgu epizodi, tieši šai izrādē es varēju saskatīt daudzu aktieru būtību. Artmane 53. Guntis spēlē teātri lielajā dramatiskā kolektīva grupā. Liesma 74, 11, 15. ◇ Spēlēt teātri (arī komēdiju) — *izlikties.* □ Pēc tam runāja Buka. «Mēs esam savi cilvēki, tādēļ nav ko teātri spēlēt,» viņš teica. «Grūti mums iet, un nav ko šausmināties, ja parunājam par saviem grūtumiem atklātu valodu.» Dripe 8, 95. Pašam kļuva neērti, jo apzinājās, ka nav īsts, spēlē Vitolda priekšā teātri, rupji sakot, luncinās, lai pielabinātos. Mauliņš 3, 51. Klebergs: Bet vai tikai jūs neizliekaties? Vai jūs manā priekšā nespēlējat komēdiju? Upīts XIII, 269. // *Atveidot izrādē, iestudējumā (lomu, tēlu, tā īpašības, emocionālo stāvokli u. tml.).* S. Hamletu. S. Kristīnes lomu. □ Viņš [izrādē] spēlēja Tomu — zagļu mītnes saimnieku.. Katlape, Ceplītis 1, 13. Hermanis Vazdiks kādreiz ļoti daudz spēlēja mīlētājus. Sk Ģ 80, 11, 28. ..aktrise spēlē tēla virskārtu, viegli pamanāmu plāpīgumu.. Hausmanis 4, 176. ◇ Spēlēt lomu — a. *Izlikties veicam (kādu) uzdevumu, esam (kādā) situācijā.* □ Ja mierā gribēja dzīvot un kunga maizi ēst, tad barona Bundula priekšā stārastiņam bija jāspēlē lišķa un acu kalpa loma, kāds viņš nedz no dabas bija, nedz arī lielmātes priekšā izlikās. Zeiboltu J III, 31. b. sar. *Veikt (kādu) uzdevumu, būt ar (kādu) funkciju.* □ ..talantīgi radīts literārs tēls sabiedrībā spēlē ne mazāku lomu kā dažs labs dzīvs cilvēks. Skujiņš 11, 140. ..ne jau viss dzīvē notiek likumsakarīgi, bet zināmu lomu spēlē arī nejaušība. Grīva 9, 119. // intrans. □ Jums bija 20 gadu, un jūs jau spēlējāt masu skatos vairākās izrādēs. Artmane 19. Viņai [M. Šmithenei] gribējās spēlēt, runāt un kustēties lomā. Dzene 3, 14. // pārn. *Izlikties (par ko); izturēties tā, ka izpaužas (kāda, parasti neesoša, īpašība).* □ ..daudziem [jauniešiem] interese par mašīnu aprobežojās ar iespēju ātri braukt un spēlēt lielu vīru meiteņu acīs.. Dripe 4, 14. «Domā, ka Vīga Mēmelē muļķi spēlēja? Naudu krogā aiz stulbuma aizlaida? Nē, uznāca drūmums, gribējās redzēt, cik liela ir alkatība..» Bels 7, 78. Viņai gandrīz vai prieks, ka Egila pēdējie vārdi tagad ļāvuši viņai spēlēt aizvainoto. Zigmonte 4, 154. «Tad tiešām viņi par jums ņirgāsies — aha, toreiz puisis spēlēja varonību, bet, redz, kā tomēr nobijās!» Sakse 7, 318.

○ Spēlēt bumbu — *ar roku vai kāju skarot (bumbu), virzīt (to kur); virzot bumbu šādā veidā, spēlēt (sporta spēli).* □ ..pagalmā bērni spēlēja bumbu. Bumba lidoja augšup, krita zemē.. Rīgas B 58, 179, 6. Vera ar vairākiem jauniešiem spēlēja bumbu.. A Grigulis 8, 218. ◇ Spēlēt augstu spēli sar. — *izlikties veicam ko svarīgu, esam ievērojamā stāvoklī, situācijā.* □ Bet Vilnim šoreiz puiku domas šķita pilnīgi vienaldzīgas, viņš spēlēja augstu spēli. Saulītis 12, 64. ◇ Spēlēt uz jūtām sar. — *emocionāli iedarboties uz kādu, parasti savtīgā nolūkā.* □ Rīcība bija šādā veidā aprēķināta. Spēlēt uz otra labākajām jūtām, uzspiest, draudēt. No tādām domām vien cilvēks var kļūt ļauns.. Mauliņš 4, 306.

spēlētgriba, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Griba spēlēt (1).* □ «Auroras» [volejbola komandas] spēlētgriba un cīnītājas rakstura iezīmes parādījās jau pirmajā setā.. Pad J 80, 214, 3.

2. *Griba spēlēt (2).* Bērnu s.

3. *Griba spēlēt (3).* Mūziķa s.

4. *Griba spēlēt (4).* Aktiera s.

spēlēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. **1.** *Veikt kādas spēlei (2) raksturīgas darbības (parasti par bērniem); rotaļāties (1).* S. ar bumbu. Kā spēlēdamies (arī spēlējoties, rotaļādamies, rotaļājoties) — *viegli, bez piepūles.* □ Uz sola istabas galā spēlējās abas meitenes, kaut ko cilāja, tīstīja, tina atkal vaļā un

pārtina. Zigmonte 13, 108. Par māmiņas vājumiem mazā neuztraucās, uzņēma tos kā normālu dzīves sastāvdaļu.. Kamēr Viktorija gultā atpūtās, Valda kaktā rātni spēlējās ar lellēm. Mauliņš 4, 318. Nēģeru bērniem pitons bija iepaticies, un viņi bija sākuši ar to spēlēties, nemaz nenojauzdami briesmas, ko tas var izdarīt. Grīva 8, 216. sal. Dažu reizi līdaka it kā spēlējas. Viņa laižas velcei pakaļ un vairāk reižu aizķer, aizķer līdz pat šim krastam, un, kad velce tiek izcelta no ūdens, viņa iešaujas dibenā.. Jaunsudrabiņš 5, 21. Viņa gāja, grābekli uz pleca uzlikusi, un viegli tā kātu, kā spēlēdamās, ritināja savos stingrajos pirkstos. J Liepiņš 1, 85. ◇ Spēlēties ar uguni — *rīkoties nepiesardzīgi, neapdomīgi.* □ «Es neesmu varonis, drīzāk vieglprātis. Ne velti pasaulē jau sen ir teikas par gariem, kuri jātur ieslodzīti. Es kā puika spēlējos ar uguni, sak, vai tik traki būs. Un tagad ir par vēlu...» Birze 5, 70. «..jums visiem [skolēniem] galvas ir par karstām. Tā varam ieskriet lielā postā. Uz priekšu būsim uzmanīgi.. Ar uguni nevar spēlēties, ja grib dzīvē savu mērķi sasniegt.» Rozītis 2, 196. ◇ Spēlēties (arī rotaļāties) ar dzīvību — *vieglprātīgi pakļaut sevi situācijai, kas apdraud dzīvību.* □ Ziemeliene: Paldies dievam — nu tas ir cauri!... [Dambis nosargāts.] Tomēr tā nevar spēlēties ar dzīvību... Brodele 6, 47. // *Rīkoties (ar ko) viegli, bez piepūles (parasti kavējot laiku); rīkoties (ar kādu priekšmetu) neatbilstoši (tā) funkcijām (parasti aiz izklaidības, kavējot laiku).* □ «Es nolēmu negaidīt tavu zvanu,» viņš runā, pieliecis galvu un spēlēdamies ar mazu zariņu. Brodele 17, 165. Harijs sameklē manu roku uz soliņa atzveltnes un maigi saspiež to. Ar maniem pirkstiem spēlēdamies, viņš runā: «Gan jau viss nokārtosies, mazais.» Brodele 17, 166. // pārn. *Izturēties pret kādu nenopietni, vieglprātīgi, nevērīgi.* □ Madara: Cik ilgi ar mums tā spēlēsies? Te vēlē, te liedz. Bet mēs mierīgi ļaujamies. Skujiņš 9, 49. Līzes domas sāka noskaidroties. Bagātais Andrejs Cīrulis bija ar viņu spēlējies.. Sakse 2, 8. // pārn. *Izstarot, arī atstarot mainīgu gaismu.* □ Un viss viens, vai saule matos spēlējas Vai uz vaiga lietus lāses asaro.. Elksne 2, 126. ..durvju spoguļstiklā spēlējas ielu uguņu atblāzma. Liesma 59, 1, 10.

2. parasti 3. pers. *Rotaļāties (2).* □ ..bariņā kaķēni jaukāk spēlējas.. Avotiņa, Šlisers 1, 282. Vai kaķēns drīkst to vēlēties — Ar lauvas asti spēlēties?! Rinkule 6, 34.

spēlētprasme, -es, dsk. ģen. -mju, s. **1.** *Prasme spēlēt (1).* □ ..trīs jaunie hokejisti savu spēlētprasmes ābeci mācījušies nevis pie mums, bet citur. Pad J 83, 67, 3.

2. *Prasme spēlēt (3).* Pianista s.

3. *Prasme spēlēt (4).* Aktiera s.

spēlētprieks, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Prieks spēlēt (1).* □ ..pašiem futbolistiem acīmredzot bija apnikusi šī pelēcība un pavīdēja tas, ko sauc par spēlētprieku. Sports 82, 151, 2.

2. *Prieks spēlēt (2).*

3. *Prieks spēlēt (3).* □ ..labāko velti sev diriģents radījis pats — šo orķestri un tā spēlētprieku. Pad J 83, 66, 4.

4. *Prieks spēlēt (4).* Aktiera s.

spelga, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Spelgonis.* □ Bija tāda spelga.., ka elpu rāva cieti. ME III, 988.

spelgonīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spelgonīgi;** reti. *Spelgs.* □ Tajā spelgonīgajā ziemas naktī es ilgi sēdēju pie Jūlija viņa jaunajā mājā.. J Plotnieks 9, 274.

spelgonis, -ņa, v.; parasti vsk.; arī **spelgoņa,** -as, s.; parasti vsk. *Spēcīgs, stiprs sals; liels aukstums; spalgonis (1).* □ Sniegs pārstāja snigt, vējš norima, un iestājās spelgonis. Sals tomēr ilgi nepieturējās. Kaijaks 4, 142. Skarbs spelgonis toziem Volgas klānos Un puteņi pār Simbirsku bij. Saulītis 16, 36. Laukā valda tāda spelgoņa, ka virtuve jau sāk atvēst un rūtis pārklājas ar caurspīdīgiem fantastiskiem sarmas rakstiem.. Ezera 13, 54. Jonatans bija izturīgs. ..Reiz izpeldējās āliņģī ziemas spelgoņā. Bels 7, 11.

spelgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spelgi;** reti. *Spalgs (2).* □ Tu — zaļā zeme, akli patīgā, bet mūsu pastāvēšanai tu pamats. Ar spelgām ziemām, bula vasarām, ar darbu vienmuļīgu, sviedrainu un smagu.. Brutāne 11, 22.

spēlmanis, -ņa, v.; **spēlmane,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** sar. *Cilvēks, kas nodarbojas ar, parasti azarta, spēli.* □ ..katru sestdienas vakaru pie apaļā galda salasījās vieni un tie paši kāršu spēlmaņi. Kļava 1, 21. ..uz apgāztas mucas dibena.. vīri cirta pokeru.. Tikai brīdi Bobs apstājās pie spēlmaņiem.. Berģis 1, 10. Stāsta, «vecais» jaunībā esot bijis liels biljarda spēlmanis. Kā paņēmis kiju, tā dažkārt arī pabeidzis partiju. Talcis 8, 154.

2. novec. *Tautas muzikants.* □ ..laukos tautas spēlmaņi pavadīja darba darītājus no šūpuļa līdz kapam. Māksla 70, 4, 29. ..Esmeralda.. viena pati.. virpuļo dārzā uz dejas grīdas,.. un vecie pagasta spēlmaņi no visas sirds viņai spēlē «Šalc zaļais mežs». Avotiņa 7, 78. Tā paša gada rudenī Nidas spēlmaņa līgava aizgāja pavardu kurt kāda pārnovada kalēja būdā. Kaldupe 10, 38. pārn. Jau debesīs uzlidojis krauklis. Tik skaisti koklē. Smalks spēlmanis, lielisks izpildījums. Zv 75, 11, 20.

spēlmanis, -ņa, v.; **spēlmane,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** sar. *Cilvēks, kas nodarbojas ar, parasti azarta, spēli.* □ ..katru sestdienas vakaru pie apaļā galda salasījās vieni un tie paši kāršu spēlmaņi. Kļava 1, 21. ..uz apgāztas mucas dibena.. vīri cirta pokeru.. Tikai brīdi Bobs apstājās pie spēlmaņiem.. Berģis 1, 10. Stāsta, «vecais» jaunībā esot bijis liels biljarda spēlmanis. Kā paņēmis kiju, tā dažkārt arī pabeidzis partiju. Talcis 8, 154.

2. novec. *Tautas muzikants.* □ ..laukos tautas spēlmaņi pavadīja darba darītājus no šūpuļa līdz kapam. Māksla 70, 4, 29. ..Esmeralda.. viena pati.. virpuļo dārzā uz dejas grīdas,.. un vecie pagasta spēlmaņi no visas sirds viņai spēlē «Šalc zaļais mežs». Avotiņa 7, 78. Tā paša gada rudenī Nidas spēlmaņa līgava aizgāja pavardu kurt kāda pārnovada kalēja būdā. Kaldupe 10, 38. pārn. Jau debesīs uzlidojis krauklis. Tik skaisti koklē. Smalks spēlmanis, lielisks izpildījums. Zv 75, 11, 20.

spēltains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spēltaini;** reti. *Stipri karsts, tveicīgs.*

spelte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; retāk **spelts,** spelts, dsk. ģen. spelšu, s. **1.** *Kurtuve (krāsnij, darvas ceplim u. tml.); kurtuves atvere, pa ko izplūst dūmi; liesmu, dzirksteļu uztvērējs (krāsnij).* □ Paņēmu līdz kartupeļus un tos izcepu rijas krāsns speltē ar visu «mundieri». Garšoja brīnišķīgi.. Zv 77, 3, 17. Bet Rīga brūna.. Kā māla svečturis no cepļa spelts. Ļūdēns 2, 28. Rietu pamale it kā sašaurinājās un pārklājās ar zemiem, rūsganiem griestiem. Nu tā atgādināja lielu krāsns spelti, kas pilna zvērojošu ogļu. Kalnruva 6, 66. ..mūrējot krāsnis, ap kurtuvi izveidoja spelti — liesmu un dzirksteļu tvērēju, kura galos bija kulda ogļu ieraušanai. Cimermanis 1, 30. sal. Droši vien tur [kalna galā].. pūš

lieli vēji un saule nesvilina tik nežēlīgi, bet te, pakājē, jau no paša rīta kā speltē. Indrāne 1, 129. pārn. Līst vārdi no glaimu pudelēm, Vārdi karsējas īgnuma speltē.. Ļūdēns 3, 119.

2. *Stiprs karstums, tveice.* □ «..mēs visi trīs bijām jau rūdīti pirts puikas, zinājām, kas šādā elles speltē jādara, tādēļ vispirms iebāzām galvas līdz pleciem aukstā ūdens toverī, noskurinājāmies, nosprauslojāmies un.. līdām uz apakšējās vai vidējās lāvas. J Plotnieks 9, 60. Kurš mūsu piejūru dzestro pēc savas gribas saules karstajā speltē grūdīs? Brīdaka 11, 8. // *Uguns, liesma.* □ ..rokas ceļ pirmo telti, pirmo gunskuru sakur — spožu, sprēgainu spelti. Sirmbārdis 2, 9. Mēs slāpējām [trikotāžas cehā] liesmas.. Nedrīkstējām taču atdot speltij to, ko mūsu sievietes savām rokām darinājušas, — džemperus un jakas.. Rūja 3, 82.

speltēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans.; reti. *Stipri karsēt.* □ Spoža saule speltē cauri stiklam. Liesma 85, 9, 1.

spelts. *Sk.* spelte.

spēļlieta, -as, s.; arī **spēļulieta,** -as, s.; sar. *Rotaļlieta.* □ Pirmsskolas vecumā dodamas spēļlietas, kas veicina izdomu, kombinēšanas spējas, piemēram, klucīši, veiklības attīstībai — trīsritenis. Ves 63, 6, 5. Bieži vien spēļulietas ir tik neizturīgas, ka jāsāk šaubīties, vai tās bērns vispār drīkst ņemt rokās. Pad J 79, 103, 4.

spengole, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; apv. **1.** parasti dsk. *Dzērvene (1).*

2. *Dzērvene (2).* □ Ogas cietas kā dzelzs piesātinātas. To būtību vislabāk izsaka apvidus vārds — spengoles, sasaukdamies ar krizdolēm — ērkšķogām. Kar 75, 2, 89.

spēriens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība* → *spert (1).* Zirga s. □ Strausi bija bīstams pretinieks daudziem zvēriem, tik spēcīgs bija to kājas spēriens. Lielais 5, 121. Ar kājas spērienu atgrūdu durvis. Mani apņēma galda lampas zaļā gaisma. Kalve 1, 10. sal. Latviešu biedrība sakustējās it kā negaidītu ēzeļa spērienu pa gurnu saņēmusi. J Kalniņš 3, 315. // sar. *Sitiens; trieciens.* □ Gramzda stāstījis, ka šim pretī [kautiņā] stājies īsts milzis un ar sētas mietu devis tādu spērienu, ka viņš gar zemi. Fimbers 1, 64. Pasaku grāmata ietriecas Kārlēna atņirgtajos zobos. Tādu spērienu negaidījis, šis saķer seju un iebrēcas.. Salenieks 5, 312.

2. *Vienreizēja paveikta darbība* → *spert (2).* Zibens s. □ Vasara sākās ar pērkona spērienu. Vanags 9, 12. pārn. Pirmais pērkona spēriens viņu ķēra pie sētas: uz brūnajiem dēļiem cita aiz citas spīdēja trīs proklamācijas. Viņš metās tām virsū ar nagiem, taču nespēja noplēst. J Plotnieks 4, 126. ◇ Kā pērkona (arī zibens) spēriens, arī (kā) pērkona (arī zibens) spēriens (arī pērkons, zibens) no skaidrām debesīm — *saka par ko negaidītu.* □ «Vai tikai nav aizturēts milicijā!» Šī varbūtība iedarbojās uz Bibija draugiem kā pērkona spēriens. Viņi saskatījās, piecēlās un neuzkrītoši manījās projām. Dinere 10, 384. Šī ziņa Tenim nāca kā zibens spēriens. A Grigulis 4a, 138. «Mākslinieks atbraucis. Gleznotājs. Bērniem būtu jāredz,» ātri izskaidroju Oliņmammai.. Šodien tas viņiem būs kā pērkona spēriens no skaidrām debesīm. Zemzaris 4, 17. Tas bija zibens spēriens no skaidrām debesīm. Noliku avīzi un labu brīdi sēdēju, kā sitienu dabūjis. Saulītis 13, 57.

sperma, -as, s.; biol. *Spermatozoīdu un dažu vīrišķo dzimumdziedzeru sekrētu maisījums.*

spermaceteļļa, -as, s.; parasti vsk. *Eļļa, ko iegūst no spermaceta.*

spermacets, -a, v.; parasti vsk. *Vaskveidīga viela, kas atrodas īpašos dobumos kašalota galvā un ko izmanto parfimērijā, kosmētikā.* Spermaceta ziepes.

spermatofors, -a, v.; biol. *Specializēta kapsula (dažiem dzīvniekiem), kurā atrodas spermatozoīdi.* □ ..pavasarī tritonu tēviņi sēklas šūnas nelielās piciņās (spermatoforos) izlaiž izklaidus ūdenī dažādās vietās, bet mātītes tās vēlāk uzmeklē un uzņem kloākā. Sloka 1, 24.

spermatoģenēze, -es, s.; parasti vsk.; biol. *Spermatozoīdu veidošanās process, kas noris sēklinieku kanālos.* □ Sēklinieka audi sastāv no ļoti daudziem sīkiem izlocītiem un taisniem kanāliņiem, kuros notiek spermatoģenēzes (spermatozoīdu attīstības) galvenās stadijas. Med I, 150.

spermatozoīds, -a, v.; biol. *Vīrišķā dzimumšūna (cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Sēklinieks.. Tas ir pāra dzimumdziedzeris, kas producē vīrieša dzimumšūnas — spermatozoīdus un dzimuma hormonus. Med I, 149. ..jaunā dzīvība rodas, saplūstot divām dzimumšūnām: vīrieša spermatozoīdam un sievietes olšūnai. Ves 81, 7, 10. Lizīns paaugstina piena produktivitāti, piedalās skeleta un spermatozoīdu veidošanā. Zin T 80, 3, 10. // *Vīrišķā dzimumšūna (sūnaugiem, paparžaugiem, dažiem kailsēkļiem).*

spermatozojs, -a, v.; biol. *Spermatozoīds.*

spermijs, -a, v.; biol. *Spermatozoīds.*

spert, speru, sper, sper, pag. spēru. **1.** intrans. *Ar strauju kājas kustību sist (cilvēkam vai dzīvniekam) uzbrūkot, aizsargājoties; ar strauju kājas kustību sist (pa ko), piemēram, lai (to) pārvietotu, sabojātu.* □ ..kad jākaro, jākaro, bet zirgā man nepatiktos. Šie radījumi koda, spēra, kārpījās.. Lāms 1, 67. Kad es viņa dūres stingri satvēru, viņš nevarīgās dusmās spēra man ar kājām. Ādamsons 2, 232. ..govs.. sper pa slauceni, kad slauc to sveša slaucēja.. Ziedonis 5, 8. // trans. *Sitot ar strauju kājas kustību, virzīt (ko).* □ ..puikas jau klāt, sper bumbu pa dubļiem, ka melnas šļakatas vien lec. Zigmonte 1, 135. Kājām spēru kalpa puisi Nost no tēva namdurvīm.. DV 772. // pārn. *Sist (par kāju).* □ Tad kāja, kuru Klaass nupat bij aizskāris, saliecās asā leņķī un spēra. Upīts 18, 247. // *Strauji, spēcīgi likt kāju (pret zemi, grīdu u. tml.).* □ Pa vaļējām durvīm bij ienācis arī Duksis. Aitas to ņēma ļaunā un gandrīz visas spēra ar priekškājām pret zemi.. Birznieks-Upītis IV, 213. // trans. S. kāju pret grīdu.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Elektriski izlādēties kādā vidē, priekšmetā u. tml. (par zibeni); izraisīties, zibenim elektriski izlādējoties (par pērkonu).* □ ..pienāca vēl aizelsies Oļiņa otrs puisis,.. kurš siena pļavā, zibenim sperot, meta krustu. Kaudzītes 1a, 33. ..Un zibeņi jumtos sper.. Caklais 1, 39. ..lietus sāka gāzt kā ar spaiņiem. Pērkons spēra.. gandrīz bez pārtraukuma. Austriņš 1, 68.

3. trans.; sar. *Strauji virzīt (piemēram, mest, celt).* □ Pacēlām kristāla kausus ar šampanieti par otro lidojumu un izdzēruši spērām tos pret zemi. Liepa 1, 173. Kādreiz kalējs pielika i pie plēšu pūšanas, turēdams ēzē dzelzi lūškās, lai tad spertu to uz laktas un ar lielo āmuru gāztu virsū.. Austriņš 1, 273. «Es vairāk nekā,» turpināja stāstu jaunā sieva, «ķēru spaini ar ūdeni un speru pāri sētai.» — «Nolēja mani ar ūdeni un ar kaunu,» atzinās Fricis.. Birze 1, 131. pārn. Cilvēki to [satīru un grotesku] gaidīt gaida, bet mēs aiz muļķīgas patmīlības.. un pašiemīlēšanās ārkārtīgi saudzējam pašmāju neliešus un nebūšanas. Uzreiz tiek sperts darbā «īstenības nomelnošanas» trafarets, amatu autoritātes aizsarglīdzekļi. Kritikas g 79, 210.

4. trans. *Savienojumā «spert soli», «spert soļus»: pārvietojoties veidot soli, soļus.* Nespert (ne) soli (arī soļa) — *neiet, nenākt (kur).* □ Dāvīds spēra platu soli mums pretī, pacēla Rasmu kā salmu kūli un viegli nesa uz māju. Bendrupe 2, 65. Viņa piecēlās kājās, spēra dažus soļus, bet būtu pakritusi, ja es nesaturētu. J Kalniņš 4, 188. Melnis šaubījās.. Beidzot lēni pacēla priekšāju, izstiepa kaklu, tad pacēla pakaļējo un spēra pirmo soli. Purs 2, 14. pārn. Kājas atkal spēja spert soli un nest spēcīgo, smagnējo, neizsmeļamas labsirdības pilno vīru. Avotiņa, Slisers 1, 305. pārn. Tagadnē — pagātni just, Soli uz nākotni spert. Purvs 1, 110. pārn. Lielais solis no Jurģiem uz Jurģiem bij sperts, un varēja sākties sīkās gaitas. Brigadere 2, 22. Bēgt projām, lūgt mātes piedošanu un šurp nekad vairs nespert ne soli! Dinere 10, 161. ◇ Spert soli — a. *Darīt (ko), rīkoties (kā).* □ «Varbūt es redzu visu pārāk tumši, bet no pašpārliecības ir tikai viens solis līdz aklumam, un to soli es negribu spert..» Zigmonte 2, 169. «..tas [precēties] ir ļoti atbildīgs solis, un, pirms es to speru, izšķīros parunāt ar jums.» Vilks 5, 92. b. *Izzināt ko vairāk.* □ Izzināt muskuļa noslēpumu nozīmē ne tikai spert soli tuvāk dzīvības likumu izpratnei, bet tas dod cerību arī pagatavot jaunu, spēcīgu, kompaktu, ērtu un ļoti ekonomisku dzinēju. Liesma 59, 9, 24. ◇ Spert soļus sar. — *attiecīgi rīkoties, attiecīgi darīt (ko), arī izmantot attiecīgus līdzekļus.* □ «Darba trauma.. Kurš saukts pie atbildības? Kādi soļi sperti, lai tamlīdzīgi notikumi neatkārtotos?» Cīrulis 4, 134. Vislas un Odras ūdeņos strauji ceļas sāls daudzums. Ja netiktu sperti nekādi soļi, lai šo parādību novērstu, jau 1980. gadā Odrā ūdens būtu sāļāks nekā Baltijas jūrā. Zin T 65, 11, 21. ◇ Spert pirmo soli — *sākt darīt ko jaunu.* □ ..domāt — tas jau nozīmē spert pirmo soli, nozīmē — meklēt, atrast, sākt. Un darīt! J Plotnieks 6, 193. // *Savienojumā «spert kāju»: pārvietojoties veidot soli (parasti kādā virzienā).* Kur (vien) kāju sper — *visur.* □ Pagāju divus soļus, bet, tiklīdz spēru kāju, — liekas, ka grīda ļodzītos. Valdis 1, 64. ..viņš sper kāju uz verandas pakāpiena.. J Kalniņš 10, 318. Atkusnis. Ūdens pavīd netīrām acīm, kur kāju sper. Kurcijs 4, 261. ◇ Spert (arī celt sar.) (savu) kāju (arī kājas) — *iet, nākt, arī ierasties (kur).* □ ..ja Taņa te kaut reizi speršot kāju vai es sēdīšoties direktora «Pobedai» pie stūres, Anija [sieva] no manis aiziešot. Preilis 1, 37. Gleznotājs.. pie sevis nozvērējās: «Es tur savu kāju vairs nesperšu, un viņa te iekšā netiks!» Saulītis 12, 296. Iza: Kopš tā vakara, kad tu man atnesi pirmo vēstuli, es vairs neesmu spērusi kāju viņa istabā. Zīverts 2, 185.

5. intrans.; sar. *Ātri iet, arī skriet; sperties (3).* □ Viņi [zēni] tikai drāza. «Jurka,» elsdams izgrūda Gusts, «spersim pāri rudens arumiem un tad tieši uz lielceļa..» A Grigulis 6, 5.

6. trans.; sar. *Teikt, parasti pēkšņi (dusmās, īgnumā u. tml.).* □ Vecais Ķimelis neprasīja vārdu un turpat no vietas spēra vaļā: «Nebaidies par cilvēkiem, mums ir kur ielīst. Bet lopi — tā pavisam cita darīšana.» Jansons 2, 14. ..viņa pacēla skatienu no kartupeļa un spēra vaļā to, kas sakrājies uz sirds. Ezera 9, 305. ..māte sper pretī savai oponentei: «Ņem viņus šovakar pat! Visus manus puikas! Ej pa gaisu ar viņiem.» Grīziņš 1, 208. // intrans. □ «Protams, tam pašlaik nav nekādas nozīmes, bet..» — «Sper tik vaļā!» — «Redzi, es gluži nejauši no skolotājas Podnieces uzzināju, kā sauc to... to nodevēju..» Ezera 11, 230.

7. trans.; sar. *Zagt.* □ «Viens fermā sper pienu,» viņa atkal ierunājās. «Tu neesi neko manījusi?» Svīre 3, 101. // intrans. □ «Gribas kaut ko smalkāku [dārgāku automobili]. Ja jau spert, tad spert, vai ne? Ja jau tupinās, lai vismaz zinu, par ko!» Ezera 14, 95.

○ Lausks sper (arī spārda, spārdās, sprēgā) — *saka par troksni, kas rodas, kokam plaisājot stiprā salā.* □ Lausks ir stipra sala personificējums. Ziemas naktīs, skaidrā bezvēja laikā, kad sals manāmi pieņemas, reizēm var dzirdēt it kā spalgu sprādzienu.. Saklausot šo īso spalgo troksni, tautā saka, ka «lausks sper». D kal 66, 53. Lausks spēra visos māju pakšos.. Ķinkule 8, 117. Nav kur kāju (arī soli) spert (arī likt) — *saka par ļoti pieblīvētu telpu, vietu, arī par telpu, vietu, kur stipri apgrūtināta iešana.* □ Pievakarēs Amūras šaurā pludmales strēmele ļaužu tik pilna, ka gandrīz nav, kur soli spert, neaizķerot kāda drēbes, kājas vai brūnu muguru. Zv 59, 9, 7. ◇ Spert zemes gaisā sar. — *būt ļoti saniknotam; bārties.* □ «Kad Ingam [vakariņas] nav uz galda laikā, viņš sper zemes gaisā.» Brigadere 2, 63. ◇ Spert (arī laist) gaisā sar. — a. *Spridzināt.* □ ..Tur ilgas spiežas kā katlā tvaiks, Kas kalnus gaisā spertu.. Rainis Ib, 118.

b. *Bojāt (piemēram, ieceri, pasākumu).* ◇ Spert (arī sist) gaisā vienk. — *pārdot.*

sperties, speros, speries, speras, pag. spēros; refl. **1.** *Vairākkārt spert vienam otru, citam citu.* □ «Saimniek, kumeļus! Kumeļus sargājiet! Vaļā pasprukuši, velni, speras, ka blīkšķ vien!» Indrāne 6, 63. Ak, kas te bija zirgu! .. viegli aizkaitināmie kaukāziešu bēri zviedza, kodās un spērās .. Skujiņš 7, 169. // *Vairākkārt spert kādam, kam.* □ Maksiļo .. ar abām rokām saķēra suni aiz rīkles. Suns atkrita atmuguriski atpakaļ un, sperdamies ar pakaļējām kājām, centās atsvabināties. Grīva 1, 42. «Tu labāk turi muti,» Vīranauda draudīgi ierūcās. «Vispirms kliedz kā puika par kādiem tur — tfi tu! — dārgumiem, tad speras kā kumeļš ... Papriekš tev pa galvu vajag sadot, un tad padomāsim, ko tālāk ...» Zigmonte 2, 292. // *Spārdīties (parasti par dzīvniekiem).* □ Izsmeltās zivis, tik lielās, kā mazās, spērās un lēkāja pa ledu. Birznieks-Upītis II, 142. Velti viss! Kā ķer, tā krīti, un zem segas esi pats ... Peries, speries labu brīdi — gandrīz brēciens pasprūk plats. Lukss 11, 42. // pārn.; sar. *Parasti savienojumā «sperties pretī», «sperties pretim»: pretoties, nepiekrist kādam.* □ «Jūs jau gribat, lai es aizveru acis un neredzu nejēdzības,» es speros pretī. «Pirmīt pat negribējāt runāt ...» Brodele 17, 72. Viņš [mirējs] gan smīn, kā visi ļaunie un neticīgie, spītēdamies un [nāvei] pretim sperdamies .. Upīts 4, 217.

2. parasti 3. pers.; reti. *Tikt veidotam (par soļiem).* □ Liena līdz istabai pagalam nolaistīja kājas, soļi spērās mežģīdamies, nēšas [nēši] šļuka no pleca. Upīts 4, 622.

3. sar. *Ātri iet, arī skriet; spert (5).* □ Ko darīt? Pagrabā ilgi palikt nevar. Speršos ārā, kas būs — būs. Dripe 4, 9. Es pielēcu kājās un spēros uz durvīm. Edgars joprojām sēdēja un kaut ko domāja. Puriņš 1, 19. Nu tik sākās braukšana! Zirgs saprata, ka uz ceļa klajā laukā viņš var atvilkt elpu, bet gar mājām jāsperas, ko kājas nes ... Salenieks 3, 229.

spērums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *spert (1).* □ Retumis [lopkopībā] sastopamas tādas traumas kā dzīvnieku kodumi, spērumi, sabadījumi. Ves 79, 5, 18.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *spert (2).* Zibens s.

spēt, spēju, spēj, spēj, pag. spēju; trans. **1.** *Būt tādam, kuram ir psihiska vai fiziska īpašība, šādu īpašību kopums, kas rada iespēju ko darīt, veikt, arī uztvert ko, reaģēt uz ko (par cilvēkiem); arī varēt (1).* S. iet. S. runāt. S. domāt. S. atcerēties. (Tikko) spēt (arī varēt) pavilkt elpu — *ar grūtībām paelpot.* Katrs muļķis spēj (arī prot u. tml.) sar. — *kurš katrs, ikviens spēj (prot u. tml.).* □ Mēdis nolemj Viktoriju rūpīgāk pavērot. Vai pēc tikšanās ar Mirandu viņa būtu spējusi klusēt? Viktorija vienmēr bijusi atklāta. Mauliņš 4, 364. Tad, kad bija skaidrs, ka medaļu Tālim neredzēt, viņš, kā par brīnumu, atkal kļuva jautrs un runīgs, cik nu Tālis vispār spēja tāds būt. Zigmonte 17, 171. Gribu aizturēt raudas, bet tās laužas ārā no sirds dziļumiem, un es nespēju tās valdīt. Dinere 11, 58. .. laimīga ir tauta, kas spēj savu pagātni saglabāt vai svešu pagātni padarīt par savējo. Stradiņš 3, 18. pārn. Nespēj nāves miegu dusēt Karā kautie tēli .. Rainis IXb, 167. pārn. Brīnumaina un pasakaina — varbūt vienīgi šie divi vārdi spēj aptuveni izsacīt zvaigžņu pasaules ainu. Avotiņa, Peters 1, 5. Man aizspriedās kakls. Es tikko spēju pavilkt elpu. Lubējs 4, 22. ◇ (Tikko) spēt (arī varēt) pavilkt kājas — *ar grūtībām paiet.* ◇ Nespēt (arī nevarēt) pār lūpu pārspļaut sar. — *būt ļoti nogurušam, pārgurušam.* // intrans. □ Šad tad ieskanējās pavisam nogurušas balsis: «Skolotāj, mēs vairs nespējam!» Ķirškalne 1, 90. // *Būt tādam, kuram ir īpašība, īpašību kopums, kas nodrošina iespēju darboties, reaģēt uz ko (kādā situācijā, apstākļos u. tml.)* — *par dzīvniekiem, augiem.* □ Bebrs spēj uzturēties zem ūdens 15 minūtes, nonirt bez gaisa atjaunošanas līdz 250 m. Zv 53, 18, 26. Vai viņš pats tos Brīviņu zirgus nebaroja un nevarēja kādreiz parādīt, ko tie spēj? Upīts 4, 238. pārn. .. un gribu atrast laimes sakni, kas spētu augt zem smaga akmens ... Avotiņa 1, 16. // *Būt tādam, kuram ir īpašība, īpašību kopums, kas nodrošina bioloģiskās norises (par organismu, tā daļām, procesiem tajā).* □ Viss dzīvais eksistē tikmēr, kamēr tas spēj pielāgoties vides maiņām. Ves 76, 3, 6. // *Būt tādam, kuram ir īpašība, īpašību kopums, kas nodrošina tā darbību, funkcijas (par psihiskiem procesiem, idejām u. tml.).* □ Tomēr pat Vedinga konsekventais pesimisms šodien nespēja sabojāt Bērsona omu. Birze 5, 136. Un, ja mans gars arvienu liesmas sēs, Viņš visas dzīvās sirdis aizdegt spēs, Un tā būs jaunās dzīves droša ķīla. A Bārda 1, 175.

2. parasti 3. pers. *Būt tādam, kuram ir īpašība, īpašību kopums, kas nodrošina kādas norises, procesa, funkcijas īstenošanu (par priekšmetiem, vielām, parādībām u. tml.); arī varēt (2).* □ Maksimālais ātrums, ko spēj attīstīt automobilis, pirmkārt atkarīgs no motora jaudas. Zv 81, 11, 25. Tievais diegs nespēj svinu aizraut ūdenim līdz, un makšķere stāv, kur iekārta. Jaunsudrabiņš 5, 32. Vīriem jāpadara vienīgi tas, ko celtnis nespēj. Kalndruva 5, 79. «Derēt jau tas lietus gan derēs, bet visu atlabot tas vairs nespēs, baronlielskungs.» Blaumanis 6, 132.

spice, -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. *Smaile.* □ Jānolīdzina tikai asā spice, jāiecērt pakāpieni .. Pad J 85, 202, 4. Alliks apjautājās: «Vai jūsu sūknis pieslēgts akai vai iedzīta spice?» Lāms 2, 279. // pārn. *Vadība; vadītājs.* □ Gājiens uz ielas krājās un bija jau pilnskaitīgs. Trūka vēl tikai pašas spices, jo tās patlaban veda sarunas ar gubernatoru .. A Deglavs 1, 842.

spicēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; savienojumā «spicēt ausis»; sar. *Celt uz augšu ausis, parasti, uzmanīgi klausoties (par dzīvniekiem); smailēt (1).* □ Bet jau mostas Un spicē ausis savās migās suņi. Čaklais 1, 127. // *Uzmanīgi klausīties (par cilvēkiem).* □ Inženieris Jānis sarunā nepiedalās, tāpēc viņš redz, ko strīdnieki nepamana: ļaudis pie blakusgaldiņiem

spicē ausis .., skatās, kā priekšsēdētāja ar galveno agronomu ecējas. Svīre 3, 136. Tagad laiki tik nedroši, ka jāpiesargās pat sava paša mājā: neesi skaļāk iepīkstējies, kad muiža jau spicē ausis. J Kalniņš 8, 273.

spicglāze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; novec. *Spicglāzīte.* □ «Vai arī tā būtu tradīcija — jums dzert no prāvākas spicglāzes nekā pārējiem?» Purs 6, 41.

spicglāzīte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; novec. *Tieva glāzīte (2).* □ Un konjaks tika dzerts it smalki — kristāla spicglāzītēs. Lauku Dzīve 85, 1, 25.

spics, -ais; s. -a, -ā; apst. **spici;** sar. *Smails.* □ .. bezdelīgas šaudās viņiem [odiem] pakaļ līdz pat zemei, ar slaidajiem spārnu galiem un spicajām astes spalvām aizķerdamas pat zāli .. Birznieks-Upītis 6, 380. Spicām zirga ausīm viņš [velnēns] klausās, kur palikušas meitu balsis. J Kalniņš 3, 32. Nu taču man beidzot uzdāvinātas kurpes ar tievo papēdi. Nav augsts, bet tik spics, ka pie katra soļa paliek parketā robs. Sk Ģ 66, 7, 29.

spička, -as, s.; novec. *Sērkociņš.* □ .. viņš nospļāvās, izvilka pīpi, uzpīpēja un nodzēsa spiču rūpīgi ar pirkstiem. Blaumanis 6, 145. «Parunājam, parunājam, bet viņš nepērk pat spičkas, ar ko pīpi aizdegt. Viss jādod man!» J Kalniņš 2, 104. «Ek, pielaist tik spiču, un uzreiz viss būtu liesmās!» Fimbers 1, 139. // pārn. *Tas, kas ir viegli veicams, izdarāms.* □ «Man tādas runas rakstīt ir tīrā spička.» J Kalniņš 3, 148. // pārn. *Tas, kas ir mazs, arī nenozīmīgs.* □ Bet augumā [meitene] salīdzinājumā ar mums, puikām, tīrā spička. Un tomēr ņipra, kustīga. Īsta ūdenszālīte. J Plotnieks 10, 6.

spīde, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** parasti vsk. *Darbība, process* → *spīdēt (1); arī spīdums (1).* □ Bet pāri ceļam, slēpjot durkļu spīdi, Tup rīdzinieki [Rīgas pulka karavīri] visi savās vietās. Čaks 7, 78.

2. savienojumā ar apzīmētāju. *Rūda, minerāls, kas sastāv no metāla savienojuma ar, piemēram, sēru.* Svina s. Kobalta s.

spīdējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *spīdēt (1).* □ Planktona spīdējuma krāsa nav spilgta. Tā ir dzeltenzaļa vai zilganzaļa. Zin T 75, 6, 28.

spīdeklis, -ļa, v. **1.** astr. *Debess ķermenis, kas izstaro vai atstaro gaismu.* Spīdekļa kustība. □ .. pār nakts caurspīdīgajā krēslā un zilganajās dūmakās iegrimušo Rīgu pacēlās mēness. Ar ko gan šis nakts spīdeklis nav kādreiz salīdzināts .. ! Grīva 5, 36. Mēness, burvīgais spīdeklis, Uznāk pār pilsētas drūzmām. K Skalbe 2, 460. .. Akute .. vēroja to debesmalas pusi, kur .. tagad rotājās rietošais spīdeklis .. Purs 11, 6.

2. *Tas (parasti priekšmets), kas izstaro vai atstaro gaismu; arī gaismeklis.* □ Pie griestiem [vagonā], ik mirkli gatavodamies apdzist, stikla sprostā lēkāja un mirkšķināja blāvs spīdeklis. Bērce 6, 206. Lampā arī vēl šļanciņa [lāse] skalojas, iedegs vēderaino spīdekli .. Indrāne 6, 87. «Kas tad tas jums par klaušu laiku spīdekli? Vai Virbēna motocikla spuldze nerāda ceļu labāk?» J Liepiņš 1, 31.

3. *Cilvēks, kas (citu vidū) izceļas, pārsteidz ar ko.* □ Māris Mežagailis ir jauns skatuves spīdeklis, par kuru daudzas meitenes ir trakā sajūsmā. Brodele 17, 49. Viņš iepazinās ar veco profesoru, pasaules klases medicīnas spīdekli .. Bels 6, 210. Blaumanis rakstīja maz, Rainis aizceļoja, un latviešu dramaturģijā uzpeldēja lēti spīdekļi. Dzene 3, 12.

spīdēt, spīdu, spīdi, spīd, pag. spīdēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Būt tādam, kurā rodas un no kura izplatās, parasti labi, redzama gaisma; būt tādam, kurā darbojas gaismas avots vai avoti (piemēram, par iekārtu, celtni).* Saule spīd. Spuldze spīd. Prauli spīd. Jāņtārpiņi spīd. □ Zemās temperatūrās ķermeņi galvenokārt izstaro infrasarkanos jeb siltuma starus. Temperatūrai pakāpeniski paaugstinoties, ķermeņi sāk spīdēt — sākumā tumši sarkani, tad arvien gaišāk. Fiz r 355. Kāds gājis garām, ieraudzījis: lukturis spīd .. Svīre 3, 176. «Bāka spīd pār visu ostgalu, tās gaismu redzēs jūsu kuģis, redzēšu es.» Zigmonte 2, 235. Ligita raugās uz māju logiem un mirdzošajām debesīm. «Kā svētkos,» viņa priecājas, «spīd visi logi.» Mauliņš 4, 152. // *Izplatīties, būt, parasti labi, redzamam (par gaismu).* Istabā spīd uguns. □ .. šaurajā logā pēcpusdienās piecas minūtes spīd saules stars .. Lēmanis 9, 72. Cilvēkiem sejās spīd silta namu gaisma. Silti un gaiši mirdz logu ugunis arī triju māju ielā. J Plotnieks 2, 28. // *Atstarot, parasti labi, redzamu gaismu.* Spoži spīd mēness. Sniegs saulē spīd. Sudrabs spīd. □ Daugava spīdēja rīta svīdumā .. Kaldupe 12, 187. .. viņa gludi skūtais vaigs viegli spīdēja — aiz piepūles tas likās sviedru klāts. J Kalniņš 7, 100. Ne viss ir zelts, kas spīd. LSP(N) 233. // *Būt spožam, atstarojot gaismu (par acīm, asarām tajās); būt labi redzamam (par acu atstaroto gaismu).* Asaru lāses spīd acīs. Acīs spīd uguntiņas. □ .. acis drudžaini spīd. Indrāne 6, 326. Vecais piecēlās. Viņa acis ļauni spīdēja. J Kalniņš 3, 136. Pagalma vārtos tupēja melns sabozies kaķis. Acis tam spīdēja zaļas kā kuģu signālugunis. Vāczemnieks 4, 141. // *Atšķirties apkārtnē, vidē ar savu spožo, arī gaišo krāsu; būt redzamam, saskatāmam (kur).* □ Pļavā sen spīdēja dzeltenās purenes un gundegas. Vanags 9, 11. Pīlādzīt, tavas ogas pa gabalu spīd. Lisovska 6, 61. Herta sēdēja uz melna ādas dīvāna un skatījās ārā pa logu, uz zaļajām mežvīna lapām, kurām cauri spīdēja sarkanas dzīsliņas. Birze 5, 148. pārn. Visai šai mājas zādzībai cauri spīdēja tāda nekaunība un nelietība, kas Silkalnu vienkārši apvainoja. Skujiņš 3, 163. // *Būt ļoti tīram (piemēram, par priekšmetiem); būt ļoti tīram, arī labi koptam (par dzīvniekiem, to ķermeņa daļām).* □ Viņa bija laiska un netīra sieva — .. nekad viņas istabā grīda nav spīdējusi, bet aizvien dubļu pievazāta. Brodele 14, 64. Viņi turpina ēst, Haris izskribina šķīvi tā, ka tas spīd vien. «Gandrīz var atlikt mazgāšanu,» māte grūtsirdīgi domā. Zigmonte 1, 235. Zirgi spīdēja vien un mīņājās,

kad tos izveda no staļļa. Austriņš 2, 266. Pavasarī, tiklīdz lopi tiek ganībās, tie dažās dienās pārmainās — spalva sāk spīdēt. Tas nozīmē, ka dzīvniekiem uzlabojusies veselība, tie labi jūtas. Lauku Dzīve 84, 1, 11. // *Būt tādam, kura virsma ir gluda, arī piesūcināta ar kādu vielu tā, ka atstaro gaismu (parasti par audumu, apģērba gabalu).* Zīda audums spīd. □ Viņa melnais svārks no liela vecuma spīdēja. Kurcijs 4, 130. Namatēvs .. ievēroja, ka tā [cieminā] apģērbs saburzīts un ne pārāk tīrs: svārku stūri, piedurknes, apkaklīte taukaini spīdēja. Lubējs 1, 191. Viņa dzeltenais haki katla uzvalks spīdēja visādiem krāsu, tauku un eļļas traipekļiem. Lācis 15, 29. // pārn. *Spilgti izpaustīties (acīs, skatienā, sejā) — par jūtām; būt tādam, kurā spilgti izpaužas jūtas (par seju, tās daļām).* □ Mārtiņam no paša rīta apslēpts smiekls spīdēja acīs, nepārprotami redzams, ka gribējās pastāstīt, tikai ar varu noturējās. Upīts 4, 258. Marijas un Pētera vaigi spīdēja cerības pilnā spožumā. Blaumanis Ib, 26.

2. *Izcelties (citu vidū), pārsteigt ar ko.* S. ar savām zināšanām. □ Spēju uzstāties un spīdēt jebkurā sabiedrībā Leons izkopa līdz pilnībai. Kur vien viņš grozījās, visi apbrīnoja viņa staltumu, eleganto iznesību un pārliecinošo valodu. Eglons 2, 140. .. fiziski spēcīgiem tēviem nereti ir dēli, kas var spīdēt vienīgi garīgās dzīves disciplīnās. Saulītis 13, 21.

○ (Viss) spīd (arī mirdz) un laistās — *saka par ko tīru, kārtīgu, arī nospodrinātu.* □ Mums patīk sētniece, kuras uzraudzītais pagalms un ielas daļa, kā saka, spīd un laistās. Liesma 74, 8, 7. .. gadījies ieiet mājās, kur viss spīd un laistās no pārticības un pedantiskas kārtības .. PL Siev 85, 11, 10.

Sk. spīdošs.

spīdība, -as, s.; parasti vsk. *Īpašība, īpašību kopums, kas nodrošina (vielai, priekšmetam u. tml.) spēju izstarot vai atstarot gaismu.* Metālu s.

spīdīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spīdīgi.** *Tāds, kas spīd (1).* Spīdīgas dzirksteles. Spīdīgas pogas. Spīdīgais zīds. □ .. šķita — manīju pazibam pat spīdīgus auskarus un pārāk melni notrieptas uzacis. Kaldupe 4, 11. Centis novelk vateni. Tas ir efektīgs apģērba gabals — ar spīdīgu neilona virsdrēbi .. Mauliņš 4, 277. Viņš ir spēcīgs, bārdains večuks, ar .. tumšām, spīdīgām acīm, kas mazliet apsarkušas no raudāšanas. Kalndruva 2, 128. Divēji grozi pasita līkumu augšup un plakšēdami pielipa gludajām, spīdīgi melnajām [zirgu] mugurām. Upīts 4, 261. pārn. «Mani arī vedināja līdzi, bet man tādu pašapzinīgu un spīdīgu kungu vidū nekad nav paticis nogrozīties.» J Kalniņš 8, 136.

spīdīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → spīdīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Sausi mati zaudē savu spīdīgumu, kļūst trausli, skaldās brīvajos galos. Zv 58, 2, 30.

spidiļķis, -ķa, v. *Neliela karpu dzimtas zivs ar plakanu ķermeni, lielām zvīņām, sudrabotiem sāniem un zaļganzilu svītru astes daļā.* □ Spidiļķis jeb pempiņš .. ir neliels, 4—6 cm garš. .. Krāsa pelēcīgi sudrabaina. Tēviņiem nārsta laikā mugura zaļgana, sāni mirdz visās varavīksnes krāsās. Mātītes nārsta laikā dzeltenīgas .. Latv dzīvn 82. Mūsu saldūdens zivtele spidiļķis ienērš ikrus upju pērleņu, ezeru gliemeņu vākos žaunu dobumā. Lauku Dzīve 83, 10, 15. «Kas tas par pempiņu un spidiļķi?» — «Tas ir viens un tas pats,» viņš vienaldzīgi atbildēja. «Cits sauc par pempiņu, cits par spidiļķi.» Grīva 8, 57.

spīdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, ka (kas) izplata, parasti mainīga virziena, stipruma, gaismu; būt tādam, kam (no kā) izplatās, parasti mainīga virziena, stipruma, gaisma (par priekšmetu ar gaismas avotu).* □ Vilcienam piejūgtā lokomotīve .. spīdināja trīs milzīgas ugunis, bet klukstēja omulīgi, nemaz vēl netaisīdamās braukt. Upīts 9, 20. pārn. Ziemāji sala stundā zaļas guntiņas spīdina .. Ļūdēns 4, 174. pārn. Cilvēks uz vietas minas, ja ik solī to māca, brīdina. Padomi apžilbina, ja acīs tos spīdina. Purvs 3, 27. // intrans. □ Gundega piecēlās un aizsteidzās pēc iekura uz šķūni .. Spīdināda ar lukturi, viņa lasīja priekšautā sausas skaidiņas .. Ezera 1, 222. .. jau pagājis krietns laika sprīdis, kopš sargzaldāts pēdējoreiz spīdinājis uz viņiem. Stankevičs 2, 6. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) atstaro, parasti mainīga virziena, stipruma, gaismu.* □ Viens no pēdējiem, zeltīto rāmju brilles spīdinādams, aizgāja Paulo .. Lapsa 2, 87. .. jaunās misiņa taures spīdinādams, iznāk orķestris. Dripe 3, 262. Upīte mirdzēdama graužas gar akmeņiem, citur veido slaidas viļņu pīnes, spīdina atvarus, gludus kā logus. Caune 3, 24. // intrans. *Atstarot, arī izplatīt, parasti mainīga virziena, stipruma, gaismu; būt ar mainīgu virzienu, stiprumu (par gaismu).* □ .. Tas jau mēness. .. Cik liels un apaļš, apaļš kā šķīvis. Redz, ko sadomājis — mirdz un spīdina, kad visi guļ un nevienam nemaz nevajag viņa gaismas. Ezera 2, 155. Petrolejas lampa uzlikta uz māla poda, sarkanīga gaisma spīdina pretī garkaklainām alus pudelēm, degvīna pusstopam .. Lāms 1, 11. // *Būt tādam, kam (kāda daļa) atšķiras apkārtnē, vidē ar savu spožo, arī gaišo krāsu.* □ Uz palodām tomāti spīdina sarkanus sānus .. Auziņš 4, 169. Spalgi kliegdamas, baltos spārnus spīdinādamas, pār ūdeņiem lido kaijas. Viese 1, 11. .. visi katliņi spīdināja nevainojami tīrus sānus .. Zigmonte 13, 15. // *Būt par cēloni tam, ka (kas) atstaro, parasti mainīga virziena, stipruma, gaismu (par gaismas avotu).* □ Arī uz mana galda .. krīt saule, balto virsmu zeltaini spīdinādama. Zv 76, 12, 15. Tur viņš [zaķis] sēdēja uz pakalniņa, kā pats meža ķēniņš. Saule spīdināja balto krūti .. Brigadere 2, 316.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kā) virsma labi atstaro gaismu.* S. detaļas.

spīdināties, parasti 3. pers., -inās, pag. -inājās; refl. *Ilgstoši, intensīvi spīdināt (1).* □ Staba galā grozījās un spīdinājās vecs, bet vēl varenspožs skursteņslaucītāja cilindrs. Kaldupe 8, 114. // *Ievērojami atšķirties apkārtnē, vidē ar savu spožo, arī gaišo krāsu.* □ .. no mitrajām pļa-

vām tai [saulei] pretī dzeltenīgi spīdinājās purenes. Lāms 3, 17.

spīdkrāsa, -as, s. *Spīdīga krāsa.*

spidogrāfs, -a, v. *Aparāts (kā, parasti spēkratu) ātruma mērīšanai un fiksēšanai.*

spidometrs, -a, v. *Aparāts (kā, parasti spēkratu) ātruma, arī veiktā attāluma mērīšanai.* Spidometra skala. □ Pašizkrāvējs, šķeldams lietus plīvuru, turpināja drāzties uz priekšu. Spidometrs rādīja astoņdesmit kilometrus stundā. Vilks 5, 30. Spidometra šautra apstājusies pie skaitļa 40, un mašīna ripoja viegli, nesteidzīgi. Purs 2, 97.

spīdošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spīdoši.** **1.** *Divd. → s p ī d ē t.*

2. *Lielisks, izcils.* □ Kad Emīlija Bērziņa beidza Feldmaņa kursus, viņai paredzēja spīdošu nākotni. Hausmanis 1, 97. Visi [zēni] klusēja, jo garastāvoklis nevienam nebija spīdošs — zivis kodās maz. Lagzdiņš 2, 134.

spīdspuldze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Spuldze, kurā gaismu rada tajā iepildītās gāzes vai metālu tvaiki elektriskā laukā.* □ Mūsdienās mākslīgam apgaismojumam lieto kvēlspuldzes un spīdspuldzes, sauktas arī par dienasgaismas spuldzēm. Zeltiņš 1, 28.

spīdulis, -ļa, v. **1.** *Neliela, 2—3 milimetrus gara, parasti spīdīga, vabole.* Krustziežu s. Zaļganais s.

2. *Spīdīgs priekšmets, veidojums.* Ledus spīduļi.

spīdums, -a, v. **1.** *Rezultāts → s p ī d ē t (1).* Spuldzes s. Uguns s. Gaismas s. Dimanta s. Sarkans s. Metālisks s. Stiklains s. Taukains s. □ Stikla priekšmeti atgūst spīdumu un vāzes atbrīvojas no blāviem nosēdumiem, ja traukā ielej un patur ūdeni, kam pieliets mazliet etiķa vai ožamā spirta un potaša. Kļaviņa 1, 413. . . viņš bija redzējis spožo zelta spīdumu . . Zigmonte 16, 18. Deniņos un pierē sirmums kāpis. Abās acīs savāds, drudžains spīdums, Kur kā spoguļos nāk, zib un aiziet Ainas, tēli viens pēc otra steigā. Čaks 7, 58. pārn. . . Pie bērza tāss palaikam salīdzinām Mēs savas sirdsapziņas spīdumu. A Skalbe 4, 49. pārn. «. . dzejolis dzejnieka lasījumā iegūst jaunas nianses, jaunu spīdumu, atklājas vēl neatklātās vērtības, kurām tu viena pati simtreiz esi pagājusi garām . . .» J Plotnieks 6, 198.

2. *Rezultāts → s p ī d ē t (2).* □ . . spīdums, kas rada cieņu, iespējams tikai tad, ja cilvēkam ir nauda. J Kalniņš 7, 51. Viņš bija kluss un kautrīgs sava darba darītājs, bez tendencēm uz ārēju spīdumu . . Zigmonte 7, 149.

3. reti. *Spīdīgs priekšmets, veidojums; spīdulis (2).* □ «Vārnu dzimtas putni ir kāri uz dažādiem spīdumiem, parasti tos zog un noslēpj kur varēdami,» atbildēja ekskursijas vadītājs. K Grigulis 2, 20.

○ Svina spīdums — *sulfīdu grupas pelēks minerāls ar metālisku spīdumu; galenīts, svina rūda.*

spīdvejists, -a, v. *Sportists, kas specializējies spīdvejā.* □ Polijas un PSRS spīdvejisti ieguva tiesības piedalīties pasaules komandu čempionāta finālā . . Pad J 66, 159, 3. Pamats domāt, ka aug ne vien sportists, bet arī nākamais speciālists — spīdvejistu treneris. Zv 81, 15, 13.

spīdvejs, -a, v.; parasti vsk. *Motosporta veids — braukšana ar motociklu pa stadiona ledus celiņu vai pa izdedžu vai zemes un zāles treku.* □ Kas tad ir šis spīdvejs? «Speedway» — tulkojumā ātrais, straujais ceļš. Motobraukšana pa stadiona skrejceļu. Cīņa 82, 106, 3. Tālajā Sibīrijas pilsētā ir lielā godā ledus spīdvejs, kurā tjumeņieši sasnieguši atzīstamus panākumus. Sports 80, 77, 2.

spīdzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Izraisīt (kādam) fiziskas sāpes, psihiskas ciešanas vai draudēt ar tām, lai panāktu, ka (tas), piemēram, atzīstas, piekrīt veikt kādu uzdevumu, darbību.* □ Viņu ilgi spīdzināja, atlauza rokas uz muguras un uzvilka gaisā, ar gumijas steku sita pa kāju apakšām. Lēja ūdeni mutē. Dūra adatas zem nagiem. Lācis 7, 206. Viņu spīdzināja līdz nesamaņai un beidzot Kuncu mežā nošāva. Samsons 1, 45. Gūstekni [karagūstekni] nedrīkst ne fiziski, ne morāli spīdzināt, lai tādā veidā iegūtu kādas ziņas. Fogels, Grīnbergs 1, 198. // *Ļoti mocīt (dzīvnieku).* □ No kādas sēklas uzdīgst tas, kas spēj spīdzināt dzīvnieku un sakropļot cilvēku? Ezera 17, 103. «Tu bērnībā . . spīdzināji dzīvniekus, es atceros, brāl, tu mūsu runcim asti nocirti.» Bels 7, 93. // pārn. *Būt par cēloni tam, ka kāds, parasti ilgstoši, izjūt fiziskas sāpes, ciešanas (piemēram, par vides iedarbību).* □ Jau pusstundu stāvam klajā laukumā, kur mūs krietni spīdzina ledains vējš. Pad J 68, 59, 2.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kādam) izraisās psihiskas ciešanas, arī ļoti nepatīkams pārdzīvojums; panākt, būt par cēloni, ka (kāds) nokļūst grūtā, arī ļoti nevēlamā situācijā; mocīt (2).* □ «Ko jūs spīdzināt to bērnu?» vecāmāte sarosās par jaunu. «Vai neredzat, ka viņš samiegojies? Es ar viņu mierīgi tikšu galā.» Rinkule 5, 45. . . esmu jautājis skolotājām, kādēļ viņas tā spīdzina skolēnus, kāpēc šāda nevajadzīga svešu domu atkārtošana . . Dripe 4, 228. Ak, manas domas! Spīdziniet un mokiet, Bet tikai nāciet, tad kad vakars nāk. Sirmbārdis 3, 59.

spīdzinātava, -as, s. *Telpa, vieta, kur (kādu) spīdzina (1).* □ «Cietumi, spīdzinātavas, karatiesas, katorga un karātavas — visa tā milzu mašīna griežas bez apstājas, maļ mūs ar visiem kauliem un smadzenēm . .» Upīts 10, 368.

spied-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam (tā darbībā, funkcionēšanā) ir raksturīga spiediena (1) izmantošana, iedarbība, arī radīšana; spiedien-.* Spiedapdare. Spiedcaurule. Spiedfiltrs. Spiedforma. Spiedsēža. Spiedtvertne. Spiedventilators.

spiedapstrāde, -es, s.; parasti vsk.; tehn. *Apstrāde, izmantojot spiedienu; spiedienapstrāde.* □ Mehānikas un mašīnbūvniecības fakultātes materiālu spiedapstrādes automatizācijas un tehnoloģijas katedra jau turpat divdesmit gadus apmāca nākamos inženierus spiedapstrā-

des teorijas, tehnoloģijas un mašīnu jautājumos. Pad J 83, 138, 3.

spieddēlis, -ļa, v. *Plāksne, uz kuras izveidoto rakstu, attēlu iespiež kādā virsmā.* □ Blakus šiem eksponātiem, kas laika gaitā kļuvuši cieti kā akmens, bet joprojām ir tikpat skaisti, glabājās arī daudzi spieddēļi, ar kuriem iespieda zīmējumus piparkūkās. Cīņa 81, 73, 3. Rževas maiznieki iepazinās ar vecajiem spieddēļiem, sameklēja seno pilsētas ģerboni, kas arī greznoja pirmo piparkūku partiju. Rīgas B 80, 298, 7.

spiede, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** parasti vsk.; fiz. *Ķermeņa deformācija, ko rada spiediens uz šī ķermeņa virsmas.* Spiedes slodze. Spiedes spēks. Spiedes pretestība. Spiedes izturība. □ Izšķir četrus deformāciju pamatveidus: stiepi (vai spiedi), bīdi, vērpi un lieci. Fiz k II, 152. Koksne ir pakļauta spiedes spriegumiem noslogotās kolonnās, stabos, pāļos, sastatnēs utt. Šterns 2, 59.

2. *Spiedne.* □ Vadošo vietu ķieģeļrūpniecības izstrādājumu iegūšanā arī pašreiz ieņem plastiskais veidošanas paņēmiens, lietojot vakuuma spiedes. Izrakt 235. Saspiežot izžāvēto frēzkūdru nepārtrauktas darbības virzuļveida spiedēs, iegūst kūdras briketes. Ģeogr 322. . . sīkos metāla atgriezumus no spiedes virsas . . nopūta saspiestā gaisa strūkla. Zv 52, 8, 15.

3. *Rakstāmgalda piederums — lokveida priekšmets ar cieši piestiprinātām dzēšpapīra lapām; prese*[1] *(2).* □ . . priekšsēdētājs, kas visu laiku bija grozījis pirkstos galda spiedi, pēkšņi nolika sānis. Lubējs 1, 43. Pēc kādām pāris nedēļām viņš man atnesa papīrā ievīstītu sūcekļa spiedi rakstāmgaldam. Birznieks-Upītis 6, 271.

4. *Ierīce (teksta, attēla u. tml.) spieduma veidošanai.* □ Mēs izlietojām parastās kantora spiedes un ar to palīdzību no divkrāsainām linoleja klišejām iespiedām visu tirāžu. Māksla 61, 1, 9. Noknaukšķinājusi rokas spiedi, paveca sieva ienes korektūrā novilkumus. Dzimst rītdienas avīzes numurs. Salenieks 7, 423. Pie B. Danenhirša atradās oforta spiede . . , uz kuras mēs abi drukājām plakātus plaukstas lielumā. Māksla 61, 1, 9.

spiedējsūknis, -ņa, v.; tehn. *Sūknis, kas ar spiedienu (ko) pārvieto, koncentrē.* □ Šā gadsimta sākumā . . izgudroja ērtu paņēmienu asinsspiediena noteikšanai. Ap rokas augšdelmu aplikto gumijas aproci savieno ar gaisa spiedējsūkni un ar dzīvsudraba stabiņu. Ves 58, 1, 19.

spiedforma, -as, s.; tehn. *Forma (kā) izgatavošanai, izmantojot spiedienu.* □ Dauzi un dauzi to tērauda gabalu, lai no tā veidotos kaut kas līdzīgs somas spiedformai. Liesma 76, 4, 3. Šoreiz viņš tikko pabeidzis skaļruņu membrānu spiedformas izgatavošanu. Rīgas B 71, 15, 2.

spiedien-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam (tā darbībā, funkcionēšanā) ir raksturīga spiediena (1) izmantošana, iedarbība, arī radīšana.* Spiedienbaseins. Spiedienbremze. Spiediencaurule. Spiedieneļļošana. Spiedienkamera. Spiedienkolektors. Spiedienkustība. Spiedienliešana. Spiedienpadeve. Spiedienpārtvaice. Spiedientunelis.

spiedienapstrāde, -es, s.; parasti vsk.; tehn. *Apstrāde, izmantojot spiedienu; spiedapstrāde.* □ Metālu spiedienapstrādes speciālisti reiz saņēma uzdevumu izgatavot stieples un caurules no supertīra alumīnija un niķeļa. Zin T 78, 6, 29. Konkursa nolikums šoreiz paredzēja atsevišķu vērtējumu speciālistiem, kas nodarbojas ar metāla spiedienapstrādi . . Pad J 80, 137, 1.

spiedienaugstums, -a, v. *Hidraulikā — lielums, ar ko raksturo šķidruma plūsmas īpatnējo (pret masas vienību attiecināto) enerģiju kādā punktā.*

spiedienmetināšana, -as, s.; tehn. *Metināšana (bez karsēšanas), izmantojot spiedienu.* □ Autors aplūkojamos metināšanas veidus iedala divās grupās — spiedienmetināšanā un kausēšanas metināšanā. Pie spiedienmetināšanas pieder aukstā metināšana, berzes metināšana, ultraskaņas metināšana, difūzijas metināšana vakuumā un metināšana ar sprādzienu. Jaun Gr 66, 9, 38.

spiediens, -a, v. **1.** parasti vsk.; fiz. *Spēks, kas perpendikulāri iedarbojas uz (kā) virsmas laukuma vienību.* Gaisa s. Atmosfēras s. Vēja s. Gāzes s. Šķidruma s. Grunts s. Skaņas s. Gaismas s. Hidrauliskais s. Statiskais s. Manometriskais s. Augsts s. Zems s. Spiediena kritums. Spiediena pakāpe. Spiediena regulators. Spiediena mērvienības. Paaugstināt spiedienu. Pazemināt spiedienu. Osmotiskais spiediens — *šķīduma kinētiski aktīvo daļiņu spiediens sistēmās, ko veido dažādas koncentrācijas šķīdumi, kurus atdala puscaurlaidīga membrāna.* □ Tas, ka šķidrumā vai gāzē spiediens vienmēr darbojas perpendikulāri jebkuram iedomātam laukuma elementam un nav tangenciālo spriegumu, ir izteikts Paskāla likumā. Fiz r 52. . . Madis . . lietišķi sarauc pieri un pieliecas, lai palūkotos eļļas spiediena rādītājā. Mauliņš 4, 362. Augstas temperatūras un spiediena ietekmē [Kubā] izveidojušies plaši izplatītie metamorfie ieži . . Lielais 1, 14. pārn. Viņa . . nojauš, ar sievietes maņu jūt, ka ģimenes atmosfēras spiediens ir nokrities nomācoši zemu, kaut tikai nerastos . . . kaut nerastos dzirkstele, kas savanda padebesi. Svīre 3, 27. Noteikts sāls daudzums asinīs regulē osmotisko spiedienu, kas nodrošina visu šūnu un audu normālu darbību. Lauku Dzīve 77, 1, 37. // ģen.: spiediena; adj. nozīmē. *Tāds, kura darbībā, funkcionēšanā ir raksturīga šāda spēka izmantošana, iedarbība, arī radīšana.* Spiediena bremze.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → spiest (1).* □ Atdzīvinātājs (palīdzības sniedzējs) novietojas sānis no cietušā (slimā) un, sakrustojot plaukstas vienu virs otras, ar delnām spiež uz atdzīvināmā cilvēka krūšu kaula ar tādu spēku, lai krūšu kurvis ieliektos par 4—5 cm. Spiedienu biežums: 50—70 reizes minūtē. Ves 79, 4, 13.

3. *Vienreizēja paveikta darbība → spiest (4).* Pedāļa s. Kājas s. uz paminas.

4. *Vienreizēja paveikta darbība → spiest (5).* Pārsēja s. Apavu s. Rokas spiediens — *cieša (kāda) rokas satvēriens, parasti sveicinot.* □ Briesmu tuvums rada dīvainu spiedienu pakrūtē un kaklā. Gulbis 3, 236. Nesaprotu, kas ar mani notiek: brīžiem galvā nejauks spiediens, it kā tur vārītos un draudētu pacelt vāku. Laikam tomēr mācas virsū jūras slimība.. Talcis 7, 38. Katrā ziņā jāpadomā par to, kāds ir mūsu rokas spiediens. Tas nedrīkst būt glēvs, ne arī pārspīlēti stiprs. Tavare 1, 23.

5. *Vienreizēja paveikta darbība → spiest (6).* □ Vilnis sāka strādāt. Smagais spiediens pamazām atlaidās. Radās jauna atziņa: bēdas jāpārvar. Pakļaušanās tām nes tikai veltīgas mokas. Mauliņš 6, 141. Sajutu smagā klusuma spiedienu. Ezera 17, 157.

6. *Vienreizēja paveikta darbība → spiest (7).* Tveices s.

7. *Vienreizēja paveikta darbība → spiest (8).* □ Ar administrēšanu un spiedienu nevar paātrināt problēmu risināšanu. Cīņa 89, 21, 1.

8. *Bruņotā cīņā — neatlaidīga virzīšanās uz priekšu, lai piespiestu pretinieku atkāpties, padoties.* □ Ievainoto nebija gandrīz nemaz, un ikviens cīnītājs jau kaujas sākumā juta, ka pretinieka spiedienu tie izturēs. Grīva 4, 203. Sarkanās Armijas daļām nepārtraukti uzbrūkot, vācu fašistiskais karaspēks neizturēja spiedienu un panikā atkāpās.. Grants 6, 106.

spiedienveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir raksturīga spiedienam līdzīga iedarbība.*

spiedienveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spiedienveidīgi.** *Spiedienveida.* □ Ko stāsta šāds [neirastēnijas] slimnieks? Ārsts uzzina par trulām, spiedienveidīgām galvassāpēm, sirdsklauvēm un citām nepatīkamām sajūtām.. PL Siev 55, 2, 23.

spiedīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spiedīgi. 1.** *Tāds, kas ir ļoti karsts, ar paaugstinātu mitruma pakāpi (parasti pirms negaisa) un izraisa nepatīkamas sajūtas (par gaisu, tā plūsmu); tāds, kad gaiss ir ļoti karsts, ar paaugstinātu mitruma pakāpi, kad atmosfēras spiediens krīt (parasti pirms negaisa) un izraisās nepatīkamas sajūtas (par laikposmu, laikapstākļiem).* S. laiks. S. vakars. Spiedīgs gaiss sar. — *saka, ja ir gaidāms pērkona negaiss.* □ Pat brīze, kas ārā sacēlusies, ir spiedīga un neatvēsina. Grīva 8, 215. Laukā jau atkal bija spiedīgs, nebūtu nekāds brīnums, ja uznāktu pērkons. Zigmonte 17, 165. pārn. Ir briedums jau. Tu dzīvi palaid auļos. Nav laika raudzīties. Ir spiedīgs buls. Goba 3, 149. // *Tāds, kas ir ļoti intensīvs, ar ievērojami augstu temperatūru un izraisa nepatīkamas sajūtas (piemēram, par karstumu); tāds, kas ļoti karsē un izraisa nepatīkamas sajūtas (parasti par sauli).* Spiedīga tveice. Saule spiedīgi karsē. Spiedīga saule. □ Pusdienas saule lēja pār zemi savu karsto un spiedīgo svelmi. Grīva 1, 79. Laiks pieturējās spiedīgi karsts.. Lapsa 3, 125. // *Tāds, kas ļoti kairina (parasti par smaržu).* □ Svaigā siena un nupat ievestā āboliņa smarža bija tik spiedīgi smaga. Lēmanis 17, 165.

2. *Ļoti nepieciešams, arī neatliekams, ļoti steidzams.* □ ..es savas dzīves rītausmā, cik varu atminēties, jutu spiedīgu nepieciešamību uzkāpt vismaz uz krēsla. Lagzdiņš 3, 65. ..šeit ievietoja tikai tādus firmas strādniekus, kas bija ieradušies peļņā.., lai sakrātu dažus rubļus spiedīgākajiem nodokļiem.. Birznieks-Upītis 6, 259. Aiz letes [uzpirkšanas punktā] darbojās pajauns cilvēks.., kaut kā pasvītroti vienaldzīgi un augstmanīgi aplūkodams ļaužu spiedīgi atnestās mantas. Stankevičs 2, 85.

3. *Tāds, kas ļoti nelabvēlīgi ietekmē (cilvēku, tā psihi) — par stāvokli, apstākļiem u. tml.* □ Darbu meklēt viņš [sievai] neļāva, kaut gan ar naudu dažreiz bija tik spiedīgi, ka vairākas dienas no vietas grauza tikai barankas un sausiņus.. Brīdaka 5, 127. Kaija nokļūst pavisam spiedīgos apstākļos. Algas un citu ienākumu ne tuvu nepietiek četru cilvēku iztikai un dzīvoklim. Upīts VIII, 273. Drīz vien Oskars sāka izjust šo spiedīgo [otra cilvēka] trūkumu un nevarēja vairs mierīgi nosēdēt. Kalndruva 5, 62. // *Tāds, kas spēcīgi ietekmē (kādu) — par psihisku vai fizioloģisku stāvokli.* □ Liekas, bēru dienas smagums arvien spiedīgāk uzgultos atraitņa pleciem. Kalndruva 2, 147. Šoreiz nervi dīdīja tādā mērā, ka iedomas pārvērtās reālās sirdsklauvēs un krūtīs satecēja spiedīgs smagums. Skujiņš 12, 189. ..Ojārs domāja, izaugs [Vivita] un kļūs prātīgāka. Un paliks šeit. Bet viņam bija tā spiedīgi grūti ap sirdi. Zigmonte 11, 99.

spiedīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → spiedīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Tveices s. Saules s.

2. *Vispārināta īpašība → spiedīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Parāda s.

3. *Vispārināta īpašība → spiedīgs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Apstākļu s. □ Mēs bijām jauni vēl vai sapnī. Un, kad no abiem sapņiem pamodāmies, ne atslēgas, ne mājas, pat ne krūzes. Vien tikai spiedīgums tāds aizkavējies. Čaklais 7, 24. ..[Alfrēds] Kalniņš nonāk saskarsmē ar dzeju, kurā revolūcijas priekšvakara tveicējošā sastinguma noskaņa pausta kā visaptveroša atmosfēra, kā visu sabiedrību pārņēmis spiedīgums un ne tikai kā vientuļa cilvēka grūtsirdība. Klotiņš 1, 93.

spiedkatls, -a, v. **1.** tehn. *Noslēgts katls šķidruma uzkrāšanai, izmantojot paaugstinātu spiedienu.* □ Darbojoties elektromotoram un sūknim, ūdens sāk piepildīt spiedkatlu, saspiežot gaisu, bet gaisa spiediens savukārt dzen ūdeni pa vadiem. Lauku Dzīve 80, 2, 27.

2. *Noslēgts katls, kurā spiediens paaugstina vārīšanās temperatūru.*

spiedne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Mašīna, mehānisms, iekārta (kā) apstrādei ar statisku spiedienu (bez triecieniem); prese*[1] *(1).* Hidrauliskā s. Pneimatiskā s. Skrūves s. □ Spiednes, kuras uzreiz veic divas operācijas, rūpnīcā izvietotas trijās līnijās. Zin T 76, 8, 17. Divi vīri snaikstās ap brikešu spiednes rulli.. Cīņa 83, 142, 2.

spiednis, -ņa, v.; tehn. *Stances kustīgā pamatdaļa; arī puansons (1).* □ Monētu kalšanas process [mūsdienās] ir pilnīgi mehanizēts.

..monēta nokļūst zem spiedņa, kas abās monētas pusēs uzspiež zīmējumu.. Zin T 66, 8, 26. Štancē ielej ugunīgā šķidrā metāla porciju, strādnieks piespiež pogu, un spiednis lēni slīd uz leju, tieši uz karstumu izdvesošo šķidrumu. Tad tas nosedz to un sāk spiest ar pieaugošu spēku. Pēc dažām sekundēm spiednis paceļas, bet speciāls mehānisms izspiež no štances gatavo detaļu. Zin T 63, 8, 22.

spiedogs, -a, v. **1.** *Speciāls priekšmets, kam ir reljefs attēls, teksts un kas ir paredzēts šī attēla, teksta uzspiešanai uz kādas virsmas vai iespiešanai tajā; zīmogs (1).* Gumijas s. Fabrikas s. Zeltījuma s. Iededzināšanas s. □ Patlaban rūpnīcā ar personiskajiem kvalitātes zīmogiem ir ieguvis tiesības strādāt 71 strādnieks. Šo individuālo kontroles spiedogu vienmēr pasniedz svinīgos apstākļos.. Cīņa 75, 44, 2.

2. *Ar šādu priekšmetu uzspiestais vai iespiestais attēls, teksts; zīmogs (2).* □ Pēc kāda laika ražosim tikai tādus izstrādājumus, uz kuriem būs augstākā vērtējuma spiedogs. Cīņa 75, 116, 1. Vēstules bija ar Saldus, Gaiķu, Vārmes, Kabiles, Zutēnu, Rīgas un pat tālās Alūksnes spiedogiem. J Liepiņš 1, 112. pārn. Kad Rīgā nozied liepas un pārkarsušajā asfaltā paliek visdažādākā izmēra papēžu spiedogi, Gruzdupes lauku slimnīcā sarodas ārsta Briģa draugi un paziņas — atpūsties un ārstēties. J Liepiņš 1, 39. pārn. Reti sastopams cilvēks Vidējos gados — Bez pagātnes apogļotā spiedoga sejā.. Goba 3, 12. pārn. Viņam laikam jau šūpulī, tāpat kā daudziem citiem, bija uzspiests trūkuma un neveiksmes spiedogs. Avotiņa 7, 7.

spiedošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spiedoši.** **1.** *Divd.* → *s p i e s t.*

2. *Spiedīgs (1).* □ Saule ir uzkāpusi augstu kā kalnā un lej no turienes savu reibinošo karstumu straumēm vien.. .Un no zemes mitruma gaiss paliek spiedošs. Akuraters 1, 23. Tad viņas iekšienē kļuva tik mierīgi un klusu, kā pēc spiedošas dienas, kad daba, elpu aizturējusi, klausās, kā augoši dun no horizonta dziļuma kāpjošais pērkona negaiss. Upīts II, 150. ..debess ir zili melna un spiedoša. ..Savelkas lietus, dzirdams pērkons. Atm 81. Gaiss pilns tvaiku un spiedošas kvēles. Pa malām guļ pērkona° debeši, un visa zeme dimd no spērieniem.. Akuraters 1, 72.

3. *Spiedīgs (2).* □ Izolde.. paskaidroja, ka šais vakaros nebūs paredzēta vienīgi dieva lūgšana, bet jo vairāk reliģiski un arī pasaulīgi priekšlasījumi par spiedošiem dienas jautājumiem un arī deklamācijas un priekšnesumi. A Deglavs 1, 1074.

4. *Spiedīgs (3).* Spiedoši apstākļi. □ Kaut kas kā tvans lien uz smadzenēm smagi un spiedoši. Talcis 5, 29.

spiedpaliekas, -u, vsk. spiedpalieka, -as, s. *Paliekas pēc (kā) izspiešanas.* □ Notīrītas zemenes saspaida, izspiež sulu. Spiedpaliekām pārlej ūdeni, uzvāra, izkāš. Mājtur 349.

spiedpoga, -as, s. **1.** *Priekšmets, kas ir paredzēts (kā, piemēram, apģērba gabala, apavu, maka) daļu sastiprināšanai un kas sastāv no divām apaļām daļām, no kurām vienu iespiež otrā.* □ ..biksēm, tāpat kā kleitām un svārkiem, izmanto ieloces, kas var atrasties priekšpusē un aizmugurē vai sānu vīlēs, vietvietām aizpogātas ar spiedpogām vai savienotas ar cilpiņām. PL Siev 83, 9, 24. Mētelim.. apmetnis noņemams, piestiprināts ar dekoratīvajām spiedpogām. Zv 82, 20, 32.

2. tehn. *Piespiežamā poga (2).* Automāta s. □ Šajā sarežģītajā iekārtā vienīgie elektriskie kontakti ir vadības pults spiedpogas. Sports 70, 52, 1. Stūre apgādāta ar gaismas pārslēdzēju un skaņu signālu spiedpogām. Cīņa 73, 274, 1. ..katrā dzīvoklī, kas pieslēgts sistēmai, ir vadības pults ar piecām spiedpogām. Rīgas B 80, 28, 5.

spiedsavienojums, -a, v.; tehn. *Ar spiedienu izveidots (kā) savienojums; pressavienojums.*

spiedskrūve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Skrūve, ko izmanto (kā) piespiešanai, saspiešanai.*

spiedums, -a, v. **1.** poligr. *Iespieddarba izgatavošanas tehnika, veids; arī iespiedums*[2] *(1).* Bezkrāsas s. □ Pēc iespiedformas trim tipiem arī izšķir trīs iespiešanas pamatveidus: augstspiedumu (jeb tā saukto tipogrāfisko spiedumu), dobspiedumu un gludspiedumu. Poligr 7.

2. reti. *Tas, kas ir radies, kam spiežot uz kā virsmas.* □ pārn. Dienu no dien [dienas], Kur pieskaras saules pirkstiņi, Paliek zelta pirkstu spiedumi Kā dzeltenu puķīšu galvas. Aspazija 3, 123.

spiedvads, -a, v. *Vads, pa ko (kas) tiek virzīts, izmantojot spiedienu.* Kanalizācijas s. Eļļas s. □ 1906. gadā Baltezera ūdeni sāka saņemt arī Pārdaugavas iedzīvotāji, jo pāri dzelzceļa tiltam tika ierīkots spiedvads. Rīgas B 85, 209, 3. Melioratori.. ganībās iebūvējuši spiedvadus, lai sūkņu stacija varētu padot ūdeni visā laukā izvietotajiem hidrantiem. Lauku Dzīve 82, 8, 14.

spiedveidne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; tehn. *Ietaise, ierīce izstrādājumu izgatavošanai, presējot mazas cietības materiālus; presforma.* □ Spiedveidnes kvalitāte ir detaļu kvalitātes māte. Cīņa 75, 56, 2. Institūta zinātnieki izstrādājuši oriģinālas spiedveidnes koksnes sablīvēšanai.. Cīņa 85, 166, 2.

spiedze, -es, dsk. ģen. -džu, s.; mūz. *Detaļa (piemēram, flautai, stabulei) gaisa strāvas virzīšanai uz (tās) iekšējo virsmu.* □ Stabules taisīja no dažāda koka — priedes, apses, alkšņa, vītola u. c., izgriežot serdi, kā radās tukšs stobrs jeb stabules rumpis, kurā iegrieza 4—6 caurumiņus un tievajā galā ietaisīja spiedzi, atgriežot mēlīti, vai arī ieliekot no niedras darinātu spiedzi. Vītoliņš, Krasinska 1, 57.

spiedziens, -a, v. **1.** *Īslaicīga vienreizēja skaņa* → *s p i e g t (1).* □ Bērni jau bija uzskrējuši kalnā. Skanēja smiekli, klaigas, spiedzieni.. Ezera 7, 14. Klasē atnācējus sagaida jautri kliedzieni, saucieni, spiedzieni. Auziņš 4, 68. ..Mirdzas Šmithenes Bebene pat instinktīvi nogrābstās apkārt, it kā tiešām meklētu kādu koku, ar ko apklusināt Pindacīšas spiedzienus. Dzene 3, 184.

2. *Īslaicīga vienreizēja skaņa →spiegt (2).* □ Tirgus dienā! .. Nemitīgai ratu rīboņai cauri skanēja zirgu zviedzieni, govju māvieni, cūku un sivēnu spiedzieni. Kar 59, 4, 93. Pērtiķis nepacietīgi pieskrien pie suņa, sveicot to ar priecīgu spiedzienu. Hor 76, 2, 31.

3. *Īslaicīga vienreizēja skaņa →spiegt (3).* Signāliekārtas spiedzieni.

spiedzīgs, -aīs; s. -ā, -ā; apst. **spiedzīgi. 1.** *Augsts, spalgs, samērā griezīgs (par skaņām).* □ «Vai jūs patiesi bez prāta?» tālu un neskaidru viņš dzirdēja Vasaras spiedzīgo balsi. Līvs 2, 91. Jurītis sāka smiet sīku, spiedzīgu smiekliņu. Upīts XII, 123. Arvīdu pamodina skaļa, spiedzīga dziedāšana. Niedre 12, 101. Atstāju mašīnu garāžā un ienācu pagalmā. Vārti spiedzīgi nočīkstēja. Skujiņš 10, 296.

2. *Tāds, kas spiedz (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* Spiedzīgas meitenes.

spiedzīgums, -ā, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība →spiedzīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Balss s.

2. *Vispārināta īpašība →spiedzīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Putnu s.

spiegošana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība →spiegot.*

2. *Valsts vai militāru noslēpumu saturošu ziņu vākšana, zagšana ar nolūku tās nodot citai valstij, citas valsts izlūkošanas organizācijai.* Sods par spiegošanu. // *Slepena informācijas vākšana, piemēram, par cilvēka, organizācijas darbību, parasti politiskiem, valsts drošības vai ekonomiskiem mērķiem.* S. rūpniecībā.

spiegot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Vākt, zagt valsts vai militāru noslēpumu saturošas ziņas ar nolūku tās nodot citai valstij, citas valsts izlūkošanas organizācijai.* □ Pirmajam pasaules karam sākoties, Mata Hari tiek iesaistīta izlūkdienestā un spiego par labu vāciešiem. Krieviņš 2, 9. // *Slepeni vākt informāciju, piemēram, par cilvēka, organizācijas darbību, parasti politiskiem, valsts drošības vai ekonomiskiem mērķiem.*

2. sar. *Ar slepeniem līdzekļiem, paņēmieniem censties dabūt zināt ko (parasti sadzīvē).* S. pa kaimiņu mājām.

spiegs, -a, v.; **spiedze,** -es, dsk. ģen. -džu, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar spiegošanu (2); izlūkdienesta (parasti pretinieka) līdzstrādnieks.* □ .. tirgošanās .. šodien nevedās .. Tērgāt arī daudz netērgāja, it kā baidīdamies, vai nenoklausās kāds spiegs vai rātskungs. K Zariņš 1, 136. Robežsargiem nebija miera. Pirmskara gados tie padarīja nekaitīgus vairāk nekā 4000 ienaidnieka spiegu. Rīgas B 83, 120, 2. Kas notiks ar Ilgu? Vai varētu būt, ka Ilga ir fašistu spiedze? Spāre 5, 245.

spiegt, spiedzu, spiedz, spiedz, pag. spiedzu; intrans. **1.** *Radīt augstas, spalgas, samērā griezīgas balss skaņas (parasti par bērniem, sievietēm).* □ Bet Kārlis tik brauc un brauc, bērni aiz sajūsmas spiedz. Nellijai šāds ātrs brauciens nekādu prieku nesagādā .. Kaijaks 2, 196. Priekšā klaigā un spiedz skolnieku bars .. Dripe 5, 121. Meitas smejas un spiedz kā kutinātas — kāds pārgalvis jau atkal tās apķēris ap vidu un iesviedis salmu kaudzē! Indrāne 6, 44. pārn. Sala neganti, sērsna zem kājām spiegtin spiedza. Zigmonte 8, 119. pārn. Žagari bij aplipuši ar sniegu un apledojuši, — tie pīkstēja un spiedza; bet, kad sakarsa, tad kurējās gaiši un karsti. Jaunsudrabiņš 1a, 37. // trans. *Augstā, spalgā, samērā griezīgā balsī runāt.* □ «Cūkausis! Cūkausis! Re, kur Cūkausis!» bērni spiedza, uz augšu lēkādami. Sakse 14, 46. «Mums bail ...» spiedz meitenes, kas visu laiku turējās priekšgalā. «Varbūt tur lodā dzīvas čūskas?» Vējāns 6, 67. «Nešķiedies tik baismi!» spiedza Vija, sargādamās no šļakatām. Ezera 7, 203. // *Dziedāt augstā, spalgā, samērā griezīgā balsī.* □ Dziedāšana nepavisam nevedas. Jau no pirmajiem toņiem manāms, ka sākums paņemts par daudz augstu, un tā nav mazā nelaime. Sievas gan spiedz atņemdamās, bet līdz pašām augstākajām vietām tomēr netiek .. Kalndruva 2, 143. // *Būt augstam, spalgam, samērā griezīgam (par balsi).* □ Aiz dārza stūra spiedza sīka balstiņa. Un te jau viņš pats bija klāt, tas spiedzējs. Brigadere 3, 439. .. tai [balsu dūkoņai] cauri kā svilpe spiedza rotas sakarnieka .. augstais alts .. Grants 6, 46.

2. parasti 3. pers. *Radīt raksturīgas augstas, spalgas, samērā griezīgas balss skaņas (par dzīvniekiem).* □ Un tā viņi tagad brauca, .. sivēnam spiedzot .. Purs 8, 66. // *Spindzēt, sisināt (par kukaiņiem).* □ Es māti lūdzu logu turēt vaļā arī vakarā, un viņa mani paklausīja. Salaidās odi un spiedza cauru nakti .. Jaunsudrabiņš 7, 63.

3. parasti 3. pers. *Radīt augstas, spalgas, samērā griezīgas skaņas (par ierīcēm, mehānismiem u. tml.).* □ Aparāts, izjaukdams mūsu sarunu, tarkšķēja un spiedza. Mājastēvs klusi vēroja sekretāru. «Vai nu tiešām viņš grib palepoties ar «Spīdolu»?» es nodomāju. Lit M 76, 45, 2. // trans. □ Radiola spiedza tik griezīgu un ekstravagantu melodiju, ka nebija ko domāt sarunu turpināt. Jansons 3, 254. // *Radīt augstas, spalgas, samērā griezīgas skaņas (par mūzikas instrumentiem).* □ .. leijerkaste spiedz tik saldi un sērīgi, ka tev gribas raudāt un mīlēt. Rozītis 2, 142. .. Nikolajs iemiedz veco instrumentu padusē un rauj vaļā. Stīgas paklausa viņa pirkstiem, vaid un spiedz, un tas laikam ir maršs. Saulītis 13, 107.

4. parasti 3. pers.; parasti divd. formā: spiedzošs. *Būt augstam, spalgam, samērā griezīgam (par skaņām).* Spiedzoša runa. Spiedzoši dziedāt. □ Caur spiedzošajām harmonikas skaņām padzirduši kliedzienus, dejotāji no istabas gala skrēja lūkot, ko te plēš. Fimbers 1, 367. Mātes balss skan sīki, gandrīz spiedzoši .. Dripe 6, 33. Istabā spiedzoši smējās vairākas sievietes. Kaldupe 4, 11. pārn. Trokšņoja bungas, spiedzoši žēlojās saksofons, histēriskos smieklos raustījās akordeons. Kar 55, 6, 81.

spiegelēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; novec. *Spoguļoties.* □ Te viņam piesējās

sveši, palieli puikas. ..«Ko tu spieģelējies kā skuķis,» viens ieņirdzās. Saulītis 12, 25.

spieģelis, -ļa, v.; novec. *Spogulis.* □ Pa labai rokai kumode ar spieģeli un diviem metāla rokturiem .. Blaumanis 6, 326. Jā, vecotēv, tā ir viskailākā patiesība. Eidis nāk lielāks, tagad viņam pie loga stenderes būs piekārts spieģelis ... Salenieks 7, 329.

spieķakauls, -a, v.; arī **spieķkauls,** -a, v. *Spieķa kauls.* □ Sākot ar divu gadu vecumu, locītavas somiņa sāk augt pārmērīgi. Gredzenveida saite, kas satur pareizā stāvoklī spieķakaula galviņas kakliņu, ir pārāk vaļīga. Ves 77, 3, 19. Vienīgi spieķkaula galviņas apvidū redzams neliels kaulaudu pārtraukums — fistulas atveres sekas. Derums 1, 137.

spieķis, -ķa, v. **1.** *Taisns, samērā tievs (piemēram, koka, metāla) stienis, kam parasti ir rokturis un ko ejot lieto atbalstam vai dekoratīviem nolūkiem.* Lazdas s. Paegļa s. S. ar ziloņkaula rokturi. Pastaigas s. Atspiesties uz spieķa. Staigāt ar spieķi. □ Stūris iekabināja spieķi elkonī un pagriezās. Saulītis 12, 311. Amerikānis: Vēl jūs varat pats izlemt — palikt par līdzsaimnieku savās mājās vai arī no šejienes aiziet ar ubaga spieķi. Zīverts 1, 65. Jonatans ir kuģu būvētājs. Ne kunga drēbēs ar cilindru un spieķi, bet pelēkā darba virsvalkā .. Bels 7, 26. pārn. «Moskvičs» aizlīgo, uzmanīgi taustīdams ceļu ar baltiem starmetēju gaismas spieķiem .. Krūmiņš 1, 119. ◇ Likt spieķi riteņos, arī bāzt spieķi (arī nūju) riteņos — *jaukt, traucēt, kavēt.* // *Šāds stienis ar atvāžamu sēdekli.* □ Ļoti bieži gados vecākiem medniekiem vieglāk ir iziet līdzi kolektīvās medībās, ja mastā var apsēsties uz medību spieķa — īpašas konstrukcijas sēdekļa. Medn 76. // *Nūja (2).* □ Pēteris Dzenis apstājās izcirtuma malā, atspiedās ar krūtīm pret slēpju spieķiem un vēroja iztraucētos putnus. Lācis 15, 325.

2. *Viens no stieņiem, kuri savieno rata (parasti riteņa) loku ar rumbu.* Taisns s. Dobs s. Tītavu s. □ Klēts dibenā stāv .. ragavu sliece, riteņu rumbas, ratu asis un spieķi. Sēlis 4a, 141. Lielu [siena] vezumu nevar kraut, bail, ka riteņu spieķi neizjūk. Sk Ģ 84, 6, 22. ..rāmis [velosipēdam] izskatījās pagalam sašķobījies, daudzi spieķi pušu, un viens pedālis karājās kā izmežģīts. Ezera 1, 344. Ērti un skaisti izveidota [automobiļa] stūre. Tās aploce un divi spieķi netraucē sekot aparātu dēļa rādītājiem. Zin T 65, 4, 48. ◇ Ķerties riteņa spieķos, arī ķerties riteņos — *traucēt, kavēt.*

○ Spieķa kauls — *apakšdelma kauls, kas atrodas īkšķa pusē.* □ Spieķa kaula lejasdaļa ir paplašināta, te ir tikai plāna blīvā kaula garoziņa .. Ves 82, 8, 4. Spieķa artērija — *artērija, kas atrodas gar apakšdelma ārējo malu tuvu ādai.*

spieķkauls. *Sk.* spieķakauls.

spieķveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir spieķa (1) forma, veids.* S. statīvs.

spieķveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spieķveidīgi.** *Spieķveida.*

spiest, spiežu, spied, spiež, pag. spiedu. **1.** intrans. *Būt tādam, kas rada spēku, kurš perpendikulāri iedarbojas uz (kā) virsmas laukuma vienību.* Šķidrums spiež uz trauka sienām. Konstrukcija spiež uz pamatni. □ Ja uz šķidrumu vai gāzi, kas atrodas līdzsvarā cilindriskā traukā, spiež virzulis, tad šķidrums darbojas uz virzuli ar tādu pašu pēc moduļa, bet pretēji vērstu spēku. Fiz r 52.

2. trans. *Iedarbojoties (parasti ilgstoši) ar spēku (virzienā uz ko), panākt, būt par cēloni, ka (tam) palielinās spriegums, arī mainās forma, struktūra, mazinās tilpums.* S. māla piku. □ ..viņa .. nodzēsa papirosu, drudžaini spiezdama to pelnutraukā. K Zariņš 2, 149. «Ņinu Sagaidaku» [kuģi] ielenca trīsmetrīgs vecais ledus un sāka spiest. Zv 84, 2, 14. ..un lokanie kadiķīši, sniega spiesti, gulēja kupenās. Sēlis 7, 114. // intrans. □ Vietām koki sakrituši cits pār citu, jāsastrādā vairāki reizē. Viens spiež — jāņem palīgā ķīlis vai svira .. Caune 1, 17. pārn. ..Te domas spiež kā klinšu krava .. Rainis XII, 125. // *Šādā veidā iedarbojoties ar spēku, darināt, gatavot (ko), arī veidot (kā) virsmā, uz (kā) virsmas (zīmi, attēlu u. tml.).* S. kārniņus. Spiestais plīšs. S. vākos ornamentu. S. burtus. S. zīmogu. □ Tālāk, pāri durvīm, .. pelēks kartona gabaliņš ar .. sudrabā spiestu uzrakstu .. Upīts IV, 743. // *Ar tipogrāfiskiem paņēmieniem veidot (tekstu, grāmatu, žurnālu u. tml.).* □ Kara laikā grāmatas pat spiedis, Šodien Ješka nebūs kompānijā .. A Grigulis 16, 44.

3. trans. *Iedarbojoties (parasti pakāpeniski, ilgstoši) ar spēku, panākt, ka no kā izdalās (šķidrums).* □ ..ar lielu ābolu maļamo mašīnu tos [ābolus] sasmalcināja un tad ar presi spieda sulu. Hor 90, 2, 22. No riekstiem spiež eļļu, kas sastāva un tauku procenta ziņā augstvērtīgāka par to, ko iegūst no olīvām. Gūtmanis 1, 53. pārn. Treneris spieda no mums laukā pēdējo mitrumu. Treniņi notika divreiz dienā. Skujiņš 12, 129. pārn. «Garas runāšanas [bērēs] .. nevajag. Un, no dieva puses, neko žēlīgu! Tu redzēji, ka asaras jau tāpat nav saturamas. Kādēļ tās vēl ar spiešanu spiest ..» Kalndruva 9, 139. // *Iedarbojoties (parasti pakāpeniski, ilgstoši) ar spēku (uz ko), panākt, ka (no tā) izdalās šķidrums.* □ No sasmalcinātiem āboliem sulu iegūst, spiežot tos sulu spiedē. Mājtur 375. ..puika izvilka no savas gana kulītes gabalu siera un spieda to tā, ka viņam sula tecēja caur pirkstiem. K Skalbe 1, 109. pārn. Tagad viņu spiedīs kā citronu un baros ar solījumiem, ka pavasarī nāks cerētais laimes brīdis, kas izraus no briesmām. A Grigulis 13, 582.

4. trans. *Iedarbojoties (parasti pakāpeniski) ar spēku (uz ko), panākt, būt par cēloni, ka (tas) kustas, virzās, arī darbojas, iedarbina ko; šādā veidā iedarbojoties uz (iekārtas, ierīces u. tml.) elementu, panākt, būt par cēloni, ka (tā) darbojas vai pārtrauc darboties.* S. pedāli. S. zvana pogu. S. sviru uz leju. S. bremzi. □ Šā mirkļa pietiek, lai pistole jau būtu Jurim rokā. Viņš izlec krastā, spiež gaili un

griež stobru pēc kārtas pret visiem apkārtstāvētājiem. Krūmiņš 1, 21. Pieliecies pavisam tuvu, svešais ar plecu spieda durvis vaļā. Skujiņš 14, 161. Spēcīgi spiests, durvīs nosprauktēja zvans. Upīts VII, 608. pārn. Tuvojās trešās dienas rīts. Miegs spieda acis ciet. A Grigulis 13, 48. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) skar ko un iedarbojas uz to (parasti pakāpeniski) ar spēku.* S. kāju uz lāpstas. S. pirkstu uz zvana pogas. // *Iedarbojoties (parasti pakāpeniski) ar spēku (uz ko), panākt, būt par cēloni, ka (tas) virzās kur iekšā.* □ ..brauktājā smagais rullis un spieda akmeņu šķembas cietā masā. Fimbers 1, 363. pārn. ..masīvi kārniņu jumti spieda zemē nosūbējušas koka mājiņas. Lapsa 7, 49. // *Stingri, cieši likt (rokā); dodot panākt, ka ņem (rokā).* □ ..viņš Jani aizvilka nost no citiem un spieda tam rokā pusriecienu rupjas maizes. Bet Janis to neņēma. Blaumanis 6, 31. // *Cieši kļaut (ko kam klāt, pie kā).* S. kucēnu sev klāt. S. pieri pie rūts. □ Tēvs noliecās, piecēla izsamišanai [izmisumam] tuvo meiteni un spieda to pie savām krūtīm. «Lienīt, manu mīļo, nelaimīgo Lienīt!».. Blaumanis 6, 97. Ar kreiso roku spiezdams klausuli pie auss, viņš ar labo reižu reizēm veido jocīgus apļus.. Kalndruva 5, 152. Spiežu lūpas pie Daugavas ledus, Lūpas nesalst, bet ledus kūst. Bārbale 6, 22. // intrans. *Iedarboties (parasti pakāpeniski, ilgstoši) ar, piemēram, ķermeņa daļas, spēku tā, ka kādam tiek pilnīgi vai daļēji ierobežotas kustības iespējas, arī izraisās sāpes.* □ Kad Jānis Bruzils atjēdzās, kārtībnieks ar celi spieda tam uz krūtīm un sēja rokas. Kurcijs 4, 263. pārn. ..miegs mīkstām kaķa ķepiņām spiež uz plakstiem. Zigmonte 2, 50.

5. trans. *Cieši, stingri apņemot, satverot (parasti ķermeņa daļu), iedarboties (parasti pakāpeniski) ar spēku (uz to).* Spiest roku — *cieši tvert (kāda roku), parasti sveicinot.* □ Mierīgs siltums pulsē ap maniem pirkstiem. Viņš spiež tos cieši, bet saudzīgi, lai nedarītu man sāpes. Brodele 17, 93. «Nespied rīkli ciet, vienu roku ņem zem krūtīm, saproti!» Ģirts skarbi teica. Dripe 2, 105. Asiņošanu no virspusējām vēnām, kā arī no maza un vidēja kalibra artērijām visbiežāk var apturēt ar spiedošu pārsēju. Visp ķir 126. «Paldies, es jūs vairs neaizkavēšu. Uz redzēšanos!» Mēs cieši spiežam viens otram roku un atsveicināmies. Grīva 8, 314. Ilze: Daudz laimes, jubilār! Spiežu roku. Zīverts 2, 215. // *Cieši aptverot (ķermeņa daļu), arī atrodoties (tai) virsū, radīt tirpumu, stīvumu, nejutīgumu, arī sāpes (tajā).* Cepure spiež deniņus. □ Mērija: Man kurpe kāju spiež: palaidiet sprādzi vaļīgāk! Zīverts 1, 89. Neievalkātā siksniņa nepierasti spieda rokas dilbu. Dripe 2, 91. Mārtiņš nesa pavisam sāniski sašķiebies, ar abām rokām bomi augšup svērdams, lai tik traki nespiež plecu. Upīts 4, 103. pārn. Kaut gan smagāk un smagāk aizvien Zemes plecus spiež cilvēces kļūdas, Tomēr dzīvosim, dzīvosim tā, It kā priekšā mums mūžība būtu. Elksne 10, 12. pārn. Kad rudens naktī tumsa guļ zem mākoņvāliem un klusums manu galvu spiež, pa lapām piebirušo, miklo zāli nāk Poruks. Losberga 1, 17. // intrans. Apavi spiež. □ Viņam roka tagad piebriestot un gredzens spiežot. Klints 1, 57. Pēc modes šūtais, neienēsātais uzvalks padusēs spiež.. Upīts IV, 506. ◇ Kurpe spiež sar. — *saka, ja kādam ir materiālas grūtības.* □ ..nevienam nevarēja ienākt prātā, cik smagi viņam kurpe spieda. Visa viņa eksistence atradās uz spēles, ja viņš nedabūja kredītu.. A Deglavs 1, 769. ..Paši tak redzam — uz labo viss mainās, Kurpe tā nespiež, un lielāka rocība... Stulpāns 1, 117. // *Būt tādam, kas, tiekot satverts, arī skarts, rada (ķermeņa daļā) tirpumu, stīvumu, nejutīgumu, arī sāpes.* □ Rokturis [zāģim] nedrīkst spiest, berzt un nogurdināt strādniekam rokas vai citādi traucēt normālu zāģa darbināšanu. Indāns 1, 47. ..kājas spieda oļi un akmens šķembas, un pēdas drīz sāka smelgt un degt.. Ezera 14, 63. Augstais, neērtais beņķis [sols] spieda man muguru, bet es vienkārši nespēju piecelties un doties mājup. Skujiņš 5, 61. // *Izraisīt palielināta sasprindzinājuma, smaguma sajūtu (organisma daļā) — parasti par fizioloģisku stāvokli.* □ Osiene.. sagrīļojās, galva reiba, nelabumi spieda pakrūti. Upīts 4, 213. Uzspiests kumoss spiež kuņģi.. R Kaudzīte 1, 51. // intrans. □ «Maksi!» sauc vecais Kaltiņš. «Vai tikai tu nebūsi pārstaipījies?... Pakrūtē nespiež?» Līvs 4, 47. Pakausī kaut kas spieda, mute šķita izkaltusi. Grīva 12, 86. Bet man šodien sāp galva, tā spiež deniņos.. Indrāne 3, 31. ..Aina uzgāja kino biļetes, ilgi skatījās saburzītajos papīrīšos. Kaut kas kāpa kaklā, spieda, sūrstēja. Zigmonte 2, 307.

6. parasti 3. pers.; trans. *Ilgāku laiku pastāvot, ļoti nelabvēlīgi ietekmēt (kādu) — par nevēlamu psihisku stāvokli; arī mākt (1).* □ Ievu spieda bezgala nemiers. Viņa izmēģinājās lasīt, lāpīt zeķi, pat atgulties. Veltīgi. Zigmonte 2, 106. ..tā apziņa, ka viņu tagad tur par zagli, grūti spieda. Sudrabu E 3, 214. // intrans. □ Kā parasti, kad nebija ko darīt, spieda smaga vientulība. Grants 1, 41. // *Ilgāku laiku pastāvot, ļoti nelabvēlīgi ietekmēt (cilvēku, tā psihi) — par stāvokli, apstākļiem; arī mākt (2).* □ «..taisnību sakot, parāds mani smagāk spiež, nekā to līdz šim esmu rādījis.» Blaumanis 6, 51. Spiež mani smagi liktens [likteņa] vara.. Aspazija 3, 28. // intrans. □ Viss krīt, kas šķir, kas spiež un draud.. Rainis Ib, 143.

7. parasti 3. pers.; trans. *Ļoti karsēt tā, ka (kādam) izraisās nepatīkamas sajūtas (parasti par sauli); būt ļoti intensīvam tā, ka (kādam) izraisās nepatīkamas sajūtas (par siltumu).* □ Galvu spiež saule. Pār Ernas vaigu, atstādamas gaišas vadziņas putekļiem klātajā sejā, rit sviedru lāses. Spāre 5, 162. // intrans. □ Esmu gājis dienā, kad saule spiež un mute izkalst tā, ka jāsāk gaisu rīt. Jaunsudrabiņš 4, 7. Saule spieda neciešami karsti, un Edme domāja, cik labi gan būs vēsajā aptiekāra dzīvoklī.. Zigmonte 12, 298. Jūlija sākumā spieda ārkārtīgs karstums. ..Sarāvušās un saklupušas izskatī-

jās rudzu gubiņas .. Upīts II, 80. // intrans. *Izstarot ļoti stipru gaismu un nevēlami iedarbo-ties (uz kādu) — par gaismas avotu; būt ļoti stipram un nevēlami iedarboties (uz kādu) — par gaismu.* □ Kalsnais tumšmatis, kam saule spieda brūni iedegušajā vaigā, acis piemiedzis, spītīgi raudzījās laukā .. Saulītis 12, 7. Eju lejup pa nogāzi. Saule spiež tieši acīs .. Kaijaks 6, 124. Rītausma sauli atģērbj, gaisma acīs spiež. Čaklais 7, 35.

8. trans. *Izmantojot, piemēram, savu spēku, varu, panākt, ka (kāds), parasti pret (tā) gribu, veic ko; panākt, ka (kāds) ko dara saskaņā ar rīkotāja gribu.* S. dēlu mācīties. S. talciniekus pie darba. Spiest sevi — *ar pūlēm ietekmēt sevi (piemēram, kādai darbībai, rīcībai).* □ Iedzīvotājus [okupētajā teritorijā] nedrīkst spiest dienēt okupantu bruņotajos spēkos vai izpildīt darbus, kas iesaistītu tos ienaidnieka militārajās operācijās. Fogels, Grīnbergs 1, 199. Policisti tramdīja sētniekus un spieda tos trīs reizes dienā laistīt ielas. Jansons 4, 339. Varēju jau tonakt nebraukt darbā, neviens mani nespieda, gluži otrādi — brigadieris un Nadja centās atrunāt. Talcis 4, 171. Viņš nespēja koncentrēties, kaut arī stūrgalvīgi spieda sevi lasīt un iegaumēt izlasīto, pusbalsī purpinot līdzi .. Ezera 9, 226. // intrans. □ Gundars: Dzer! — Reinis: Nevajag spiest. Dod man to pudeli! Gulbis 1, 53. // *Būt par cēloni tam, ka (kāds) ko dara pret savu gribu, atšķirīgi no saviem nodomiem, arī pakļaujoties apstākļiem.* □ Sadevām diezgan vēsi rokas. Prāts spieda, lai priecājos, bet dvēsele virzījās nost un tiecās projām vien. Jaunsudrabiņš 8, 105. Lai nekristu acīs, zēni ir spiesti nolīst mežā dziļāk. Gulbis 3, 165. ..kad cilvēka līdzsinējās dzīves pamati tiek satricināti vai pat sagrauti, viņš ir spiests meklēt jaunas, stabilas, nepārejošas vērtības. Rubenis 1, 90. pārn. Īsts dabas brīnums ir arī dejojošā birzs. Vējš, sals un sniegs spiedis baltos bērzus liekties un locīties un tomēr izturēt ... Liesma 77, 7, 30. // *Panākt, ka kāds (ko) ņem, lieto, parasti pret tā gribu.* □ Jānis dzer kafiju, bet Zetiņa sēd turpat. ..Vēl trešo tasi spiež viņam, viņš tikai ar pūlēm atraisās. Upīts IV, 732.

9. trans.; sar. *Ar pūlēm, grūtībām virzīt (ko).* □ «Šie paši ogļu dzinēji par savu katorgas darbu saņem tikai 70 kapeikas. Jāizbrauc piecas reizes dienā. Pat muguras kļūst jēlas, spiežot pa smilšaino ceļu 150 kilogramu smago ogļu vezumu ..» Sēlis 5, 300. // intrans. *Ļoti ātri braukt.* □ Lūk [taksometra] šoferis. Arī viņš izrāda ja ne padevību, tad vismaz cienību un tikai spiež, un tikai spiež, lai tu nenokavētu. K. Zariņš 2, 55. // intrans. *Ar pūlēm, grūtībām darīt, veikt.* □ Ilze: Tu saņemies, Lilit! Tikt vaļā no nieka divnieka, tas ir viens. Tev tikai vajag uz to neatlaidīgi spiest. Brodele 3, 13. // *Ar pūlēm, grūtībām teikt, runāt (ko).* □ «Vēl būsi nevainīgs!» Vizbulis spieda caur zobiem, iegāzdams zēnam mugurā dūri, ka nodunēja. Sudrabu E 3, 184.

○ ◇ Spiest pie zemes — *ietekmēt (kādu) tā, ka tas, parasti pakāpeniski, nonāk nevēlamā psihiskā vai fiziskā stāvoklī.* □ Kaut tikai Inga izveseļotos, kaut māte neraudātu. Un tomēr milzīgs smagums spieda Ģirtu pie zemes. Dripe 2, 175. Un vai zini — tie parādi mani tomēr nespiež pie zemes. Zigmonte 13, 69. ..saule sildīja tik patīkami, ka negribējās pat domāt. Smags, gurdens slinkums spieda zēnus pie zemes kā ūdenī izmirkušus baļķēnus. Vāczemnieks 6, 247. ◇ Spiež sirdi (arī prātu, retāk apziņu) — *saka, ja kas ļoti nomāc, padara grūtsirdīgu, drūmu.* □ ..šis Rīgas ceļš, tas viņam spieda sirdi kā slogs .. Apsīšu J 1, 71. ..kaut kas ir tagad viņa sirdi spieda, kaut kas tam radīja dažu rūgtu acumirkli. Šo bēdu un raižu cēlonis bija viņa Krustiņš, viņa vienīgais dēls. Blaumanis 6, 162. ◇ (Kā) nasta spiež plecus — *saka par ilgstošām, nepārvaramām grūtībām.* □ No izdegu aukstajām oglēm, No granātu izplestām vagām Ir krājusies atmiņu nasta, Spiež plecus atmiņu nasta .. Kaldupe 2, 21. Sāpes kā smaga nasta spieda plecus, bet sirdī bija nedzīvs tukšums. Rozītis 2, 111. ◇ Nav spiesta lieta — *tas, ko veikt, darīt nav nepieciešams.* □ Savējo [glāzīti] iztukšo arī rīdzinieks, bet rajona vīrs tikai nervozi paburza glāzītes kājiņu. Var arī tā — nav spiesta lieta. Lapsa 2, 35. «Un pēc divām stundām satikšanās restorānā. Ar sievām un savām dāmām ... Kam tādas ir ... Spiesta lieta nav, kas vēlas kopīgi paēst pusdienas, tas ierodas. Norunāts?» Talcis 7, 291. ◇ Spiest nost sar. — a. *Nogalināt.* □ «Es domāju, tas viens sivēns būs jāspiež nost tāds pats nebarots. Nebūs līdz pavasarim ar ko divus izvilkt.» Jaunsudrabiņš 4, 372. b. *Ļoti mocīt fiziski vai psihiski.* □ ..viņš sāka just, ka šis resnums sāk viņu žņaugt, gulstas uz viņu kā kalns un spiež nost. Elpa kaklā sažņaudzas .. Paegle 4, 147. ..noslēpums, ko neizpaust viņa bija apņēmusies, spieda solījuma devēju nost .. Kaijaks 2, 64.

Sk. spiedošs.

spiesties, spiežos, spiedies, spiežas, pag. spiedos; refl. **1.** *Virzīties, novietoties cieši blakus, ļoti tuvu (pie kāda, pie kā).* Bērns spiežas pie mātes. S. vienam pie otra. S. pie koka. □ «Nespiedies man tā klāt!» Edīte viņam uzmeta īgnas acis. «Atradies lipeklis.» Kalndruva 9, 172. Uzvilcis čības, viņš iešļūc virtuvē, apskauj sievu, nobučo uz vaiga. Uģis spiežas abiem klāt, kad tēvs mājās, no tā neatkāpjas ne soli. Svīre 3, 244. Esmu raudājis un ticējis, ka man te ko nopirks, un spiedies mātei pie svārkiem. Zemzaris 4, 51. pārn. Laivu pametusi, Helēna izbrida malā, tur brīdi uzkavējās, tad izspraucās cauri miklajam krūmājam, kur rasainie zari nemīlīgi spiedās pie pleciem .. Birze 3, 10. pārn. Oktobra rīta vēsais gaiss nepatīkami spiedās pie mēteļa apsegtā, kailā pleca .. Strāls 2, 282. // *Virzīties, pārvietoties, cieši skarot (kādu, ko).* □ Viņai bija jāspiežas garām Erikam, kas paskatījās, bet viņa seja palika vienaldzīga. Sakse 7, 455. Priekšējie [demonstranti] saminstinājās, aizmugurējie, kas karavīrus neredzēja, spiedās virsū. Skujiņš 14, 52. // *Virzīties tā, ka veidojas ciešs kopums (par*

cilvēkiem); būt, atrasties ciešā kopumā. □ Atgriezušies ļaužu istabā, mājinieki spiedās pulciņā. Kurcijs 4, 58. Puikas spiedās apkārt Austrim, taustīja un spaidīja noslēpumainos sainīšus .. Vāczemnieks 4, 181. Garderobē, kur vēl pirms pusstundas ļaudis spiedās kā līņi murdā, tagad kvernēja tikai divas meitenes. Saulītis 12, 169.

2. *Virzīties, pārvietoties pa ko šauru, neērtu (parasti, pārvarot grūtības, arī cieši skarot kādu, ko) — par cilvēkiem vai dzīvniekiem.* □ Kāds aicina dejot, un visi spiežas ārā no būdas. Dripe 8, 64. Pavadītāju bars aug aizvien lielāks. Pamazām tas spiežas iekšā strēlnieku rindās. Jansons 6, 348. Pašpaļāvīga es spiedos cauri cilvēku pūlim .. Klints 1, 48. pārn. Viņš nespiedīsies cita noslēpumos ... Upīts 10, 61. pārn. No trim pusēm māju ielenca mežs, tas spiedās iekšā arī istabā, atnesot līdzi .. savas smaržas un noslēpumus .. Lapsa 6, 88. // *Dīgstot, augot virzīties cauri, piemēram, augsnei (par augiem, to daļām).* □ Dīgstam, spiežoties no sēklas cauri augsnei uz augšu, jāpārvar tās augsnes kārtas pretestība, kas sedz sēklu. Sudrabs 1, 206. Un tāpēc, kad sniegpulksteņi caur ledu spiežas un cīruļi pārlido dziedot, pie tevis, Kurzeme, man ir mūžīgi jāatgriežas. Krūklis 8, 33. // *Izdalīties no organisma (parasti par sviedriem, asarām).* □ Saule dedzināja. Sviedri spiedās ārā pa visām porām .. Jansons 3, 183. .. lielas, skaidras asaras sāk spiesties viņai no acīm. Upīts 6, 122. // *Būt izvirzītam, izveidotam (uz āru, uz priekšu) — par ķermeņa daļu.* □ Viņas [Saulgriezītes] skats tapa stīvāks un plašāks, acu āboli tai spiedās no pieres, kamēr pelēks bālums pārklāja viņas seju. Aspaziļa II, 416. Viņš bija tā izdilis, ka kauli spiedās caur ādu un, likās, locītavās to pārplēsīs. Laicens 1, 70. // *Virzīties, tikt virzītam pa ko šauru (piemēram, par priekšmetiem).* □ No cepures apakšas spiedās ārā pagari, iesarkani mati. Lēmanis 17, 137. Ja ievainota vēdera dobuma siena, caur ievainojumu var spiesties ārā iekšējie orgāni. Medn 188.

3. parasti 3. pers. *Virzīties (piemēram, mutē, degunā, aiz apģērba), izraisot nepatīkamas sajūtas (piemēram, par putekļiem); nepatīkami kairināt (degunu, acis) — piemēram, par smaržu, gaismu.* □ Putekļi spiedās rīklē un smacēja elpu, mute bija sausa. Sakse 2, 186. Salda medus dvaša spiedās viņam mutē un nāsīs. K Skalbe 1, 111. Pelējuma, sakurinātas krāsns māla un siltuma smaka spiežas nāsīs. Upīts 6, 121. // *Pakāpeniski kļūt sajūtamam (parasti cauri apģērbam, apaviem) — piemēram, par aukstumu, siltumu, mitrumu.* □ .. aukstums sāk spiesties apģērbam cauri. Upīts 10, 140. .. Juta manīja, ka caur plāno kurpju ādu spiežas aukstums. Jauno v 58, 185. .. cauri drēbēm spiedās ne vien miklums, bet arī saltums. Vāczemnieks 5, 25. Agrs siltums lēnām spiedās cauri ādai un dziļākām šūnām, kā vilktin vilkdams ārā domas un prieku. Viese 2, 165.

4. *Spēka iedarbībā virzīties (kur iekšā) — piemēram, par priekšmetiem, ķermeņa daļām.* □ Strēlnieki viens otram cieši blakus, Saujās šautenes līdz kaulam spiežas .. Čaks 7, 194. Rokas sažņaudzās dūrēs tik cieši, ka nagi spiedās plaukstā. A Grīgulis 13, 43. Gurkstēdamas sniegā spiedās šķelto nagu šķautnes. Mauliņš 2, 18, pārn. Guna: Katris [katrs] cilvēcisks gars, Kas spiežas pagātnē un nākotnē, Ir it kā teiku dievs ar daudzām acīm. Aspazija 3, 298. // pārn. *Spēcīgi ietekmēt (psihi, jūtas u. tml.).* □ .. ikvienam spiežas sirdī tie trīs satricinošie vārdi: Krišjānis Kalniņš miris! ... A Deglavs 1, 637. Storhbein (pie sevis): Cik dziļi man viņa skati spiežas sirdī. Aspazija 3, 266.

5. parasti 3. pers. *Plūst, tecēt pa ko šauru (par šķidrumu).* □ Visas malas smaržoja pēc kokiem un sveķiem. Lielām lāsēm karstajā saulē tie spiedās no baļķu pierēm un laiski ritēja lejā. Viese 1, 60. Bet gadījās [taigā] arī, ka ūdens spiedās augšā no zemes dzīlēm pat piecdesmit grādu salā. Talcis 9, 228. Vate bija pielipusi pie brūces, asinis spiedās tai cauri, un sarkanais plankums plētās platumā. Bērce 3, 268. // *Virzīties pa ko šauru (piemēram, par dūmiem, gaisa strāvām).* □ .. zilgani, smirdoši dūmi spiežas ārā pa izdauzīto saslapušiem papīriem aizlipināto lodziņu. Upīts 18, 29. .. aizvien piesmakušais gaiss — tas spiedās istabā no virtuves, kur vārīja ēdienu cūkai. Brodele 14, 93. Svelme, gluži kā no krāsns, spiedās kamerās .. Zv 85, 5, 23. Dzīvošanu te netīkamu darīja lielceļa putekļi, kas biezi, ķepīgi gūlās ne vien uz koku un krūmu lapām, bet spiedās un līda iekšā pa katru durvju un logu spraudziņu. Avotiņa 7, 8. // *Izplatīties, parasti pa ko šauru (par gaismu).* □ Kūtspriekšā spuldze nedeg, tik pa durvju šķirbu spiežas dzeltens gaismas kūlis. J Liepiņš 2, 48. Caur aizķepušo loģeli spiedās rīta blāzma. Berģis 1, 47. Vakarā krēsla spiedās vagonā. Kar 51, 8, 694. Zilgana gaisma spiedās logā. Klīvers 4, 80. // *Izplatīties, parasti citā telpā, vidē (par skaņu).* □ Agnese īgni iegāja istabiņā, bet arī tur no virtuves spiedās iekšā divu iemīlējušos sieviešu jūsmošana par saviem varoņiem .. Sakse 6, 122. Troksnis spiedās cauri logiem, durvīm, sienām, grīdām un griestiem. Jaunsudrabiņš 8, 234. Raudas spiedās Oļģerta virtuvē pa koksnes un apmetuma porām. Ezera 9, 120.

6. parasti 3. pers. *Spriesties (2).* Spiežas kaklā (arī rīklē) — *saka, ja ir spiediena sajūta (kaklā, rīklē), parasti aiz pārdzīvojuma.* □ .. tāpat pusguļus grieza ēdamo ar kabatas nazi sīkos gabalos un gremoja. Visu dienu likās, ka gribas ēst, bet tagad maize spiedās rīklē. A Grīgulis 13, 41. pārn. Kā sīvs, nenorijams mežābola kumoss [Ņinai] kaklā spiedās nelāga atmiņas .. Upīts 9, 527. Man liekas, viņš klusām, slēpdams no mums, raud. Arī man kaut kas spiežas kaklā. Birznieks-Upītis 6, 300.

spiestuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. **1.** *Poligrāfijas uzņēmums, kas izgatavo iespieddarbus augstspieduma, ofseta, dobspieduma tehnikā; arī tipogrāfija.*

2. *Uzņēmums, arī tā daļa, celtne, telpa, kurā (ko) iegūst spiežot, presējot.* Papes s. Linešļas s.

spiešana, -as, s. **1.** *Darbība, process* → *spiest.*

2. fizk. *Svarcelšanā — stieņa pacelšana uz krūtīm un pēc tam virzīšana uz augšu.* □ Viņš uzstādīja jaunu pasaules rekordu spiešanā pussmagā svara atlētiem .. Sports 62, 62, 1. .. 1972. gadā pēc daudzajiem strīdiem par spiešanas vingrinājuma izpildi spiešanu izslēdza no sacensību programmas. Zv 78, 1, 12.

spiežnīca, -as, s. *Spietuve.* □ .. alksnī tagad uzvilkta spietnīca — mājoklis bitēm, ko pārņem ceļa jūtis. Cīņa 75, 132, 2.

spiežot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Vairošanās gaitā saimei daloties, grupēties ap māti un pārcelties uz citu mitekli (parasti par mājas bitēm).* □ Ja auli izliek laikus — tad, kad saimes gatavojas spietot, — tad bites vietraudzes to ātri atrod, un drīz vien tajā iemājo spiets. Lauku Dzīve 85, 6, 11. Vecais Sīlis atnācis, apskatījis, bet arī nebijis dumjš. «Es, Lapiņ, bites no koka izņemšu, bet par to tev, kolīdz nākamgad tās spietos, pirmais spiets būs jāatdod man.» J Kalniņš 10, 235. // pārn. *Būt, atrasties samērā lielā, parasti kustīgā, kopumā (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Kad pa sava dzīvokļa logu redzu to melno muskuli, kas līdz vēlai pievakarei spieto ap alus kiosku viņpus ielas, man vienmēr jādomā par šo vīriešu sievām. PL Siev 80, 4, 21. Baložkalnā spieto riteņbraucēji. Pad J 80, 97, 2. // pārn. *Pārvietoties (parasti lidot) ciešā kopumā (piemēram, par vielu daļiņām).* □ Kā baltas bites sniegs aiz loga spieto. Lisovska 6, 35. Uz galvenās ielas sniegputenis spietoja te tieši pretī, te apsviedās pilnīgi no citas puses .. Kar 83, 9, 112. .. ap lokomotīves dūmeņiem spietoja sarkanas un dzeltenas dzirksteles. Cīrulis, Imermanis 2, 16. // pārn. *Būt strauji mainīgam (par domu, jūtu u. tml. kopumu).* □ «Mazā Astra, pavājināta redze, nelaime, noziegums, sods, varbūt pat aklums ...» spietoja melnas domas. Birze 1, 27.

spiets, -a, v. *Saimes vairošanās gaitā ap māti izveidojies (parasti mājas bišu) kopums, kas meklē citu mitekli.* □ Grupai, kurā ir māte, dažu minūšu laikā pievienojas gandrīz visas pārējās bites, un nu veidojas smags dzīvas masas ķekars — spiets. Lauku Dzīve 85, 5, 15. Tikko spiets iznācis un novietojies vienkopus, to nedaudz apslaka ar ūdeni, lai bites neceļas spārnos. Lauku Dzīve 85, 6, 11. Sākumā rādās sijājamies tā kā neganta odu gūzma. Mirkli vēlāk tā jau pārvēršas milzīgā bišu spietā. Sudrabkalns II, 498. sal. Ielas apgaismošanas stabiem kā bišu spieti pielipuši strāvas transformatori. Māksla 72, 1, 24. sal. Klūga bija izpalīdzīgs. Avīzes darbu pazina, viņam galvā gluži kā bišu spiets rosījās idejas. Spāre 6, 50. pārn. Skola bija mazs, rosīgo bišu spiets, raibs un dzīvesprieclgs. Viese 2, 89. ◇ Dūc (arī rūc) kā (bišu) spietā (arī spiets), biežāk dūc (arī rūc) kā (bišu) stropā (arī strops, pa stropu) — *saka, ja (kur) ir troksnis, ko rada daudzi cilvēki.* □ Patiesi — tipogrāfija tanī naktī rūca un dūca kā milzīgs bišu spiets. Grīva 9, 65. Māja dūc kā bišu spiets. A Grigulis 14, 97. // pārn. *Samērā liels, parasti kustīgs (cilvēku vai dzīvnieku) kopums.* □ Sīku, ļoti kustīgu mušiņu spiets pastāvīgi sijājas ap galvu .. Caune 1, 129. Melnu vārnu puteņi, melnu vārnu spiets. Auziņš 3, 49. // pārn. *Ciešs (piemēram, vielu daļiņu) kopums, kas pārvietojas (parasti lido).* □ Sākās ziema — gar logu lidinājās sniegpārslu spiets .. Bērce 6, 177. Dzirksteļu spieti ceļas gaisā. Viese 4, 106. Kaļķojot kaktu, Gundegai nelaimējās. Sari aizķērās aiz kāda izciļņa, vesels baltu lāsīšu spiets ietriecās sejā .. Ezera 1, 251. // pārn. *Strauji mainīgs (domu, jūtu u. tml.) kopums.* □ Domu spieti, kas .. bija norimuši, uzmācās no jauna ar divkāršu sparu. Fimbers 1, 291. Dūcot tev ap galvu vijas Nemierīgu ilgu spiets. Vāczemnieks 8, 17. Drūzmains spiets tēlu, ainu, asociāciju raisās ikvienam, pieminot Emīla Dārziņa vārdu. Klotiņš 2, 5. Vārdu bij vai spiets! .. Kā uz galda baltu lapu liec, Tā no spieta tikai druskas liesas ... Sirmbārdis 2, 103.

spietuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Kāda materiāla (piemēram, koka, kriju) tvertne, kam apakšā vai sānos ir rets, izturīgs audums vai metāla siets un kas ir paredzēta spieta ievietošanai.* □ .. rokas knapi notur spietuvi — viņa gan viegla, no liepu krijas, līdzīga sētuvei, kurai apakša pārvilkta ar rupju linu drēbi ... Salenieks 1, 26.

spīgainis, -ņa, v. **1.** mit. *Mitoloģiska būtne maldugunij, arī jāņtārpiņam līdzīgā veidolā.* □ sal. Viņa [zēna] gaišais krekls meža tumšajā zaļumā šaudījās kā spīgainis, te apdzisdams, te uzplaiksnīdamies. Ezera 17, 156.

2. dsk. *Ķekatas.* □ Liene savukārt pa senam paradumam pošas ar veco saimnieci iet vakarā spīgaiņos, šim nolūkam izraudzīdamās palagus, kamīs [kamī] tīties. K Zariņš 1, 41.

spīgains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spīgaini.** *Spīgans.* □ pārn. .. purvam pāri spīgaina, Kā fosforblāzma bālgana Dreb ilgošanās degoša .. Aspazija III, 371.

spīgana, -as, s. **1.** mit. *Mitoloģiska būtne jaunas sievietes veidolā, kura spīd un maldina, vilina cilvēkus; arī ragana.* □ Asinīs tumši un slepeni dzīvo Senmātes — raganas, spīganas. Lit M 80, 50, 5. Arī tā [neprecētā meita] bieži pazūdot no mājas un pārnākot tikai pēc laba laika. Ja nu viņa vēl spētu lidot, tad būtu īsta spīgana. Rozītis 2, 256. .. neviena spīgana kokā nesēdēja, bet citādi nepratu noteikt, kurš ir tas maģiskais bērzs .. Lagzdiņš 3, 83. sal. .. ja nu tomēr mēs debesīs viesoties gribam — mēs tur kā spīganas raķetēs zibam. Lukss 12, 189. pārn. Melnacainās spīganas vara pār Dioskūru bija tik stipra, ka vienlaicīgi viņš jutās gan laimīgs, gan dziļi nelaimīgs .. Skujiņš 7, 156.

2. *Jāņtārpiņš.* □ sal. Un vai visi viņi nebija kā spīganas purvā: pa gabalu mirgo līdzīgi dimantam, bet tuvumā pārvēršas sīkos, niecīgos tārpiņos. K Zariņš 2, 151.

spīganīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spīganīgi;** reti. **1.** *Tāds, kas spīgo; spīgans.* □ Blāzma atmirdza sniegā, .. vērta piekalnes kupenas spīganīgi zilgas .. Mauliņš 2, 17.

2. *Tāds, kas ir raksturīgs spīganai (1).* □ Bet tam teiktajam pāri un virsū klājas spīganīgs smaids, sak, nedomājiet, ka esmu no glaudāmām, no kniksētājām! Zv 85, 3, 1.

spīganis, -ņa, v.; mit. *Spīgainis (1).* □ «. . spīgaņi tomēr vilina popa dēlu uz Kategradi?» Niedre 15, 48.

spīgans, -ais; s. -a, -ā; apst. **spīgani;** reti. *Tāds, kas spīgo; spīganīgs (1).* □ Spīganais vainags, ko vijam Dienās, kad dzīvojam mēs, Plīvos pie gadsimtu sijām Tāltālās paaudzēs. Ķempe 7, 8.

spīgaņot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; reti. *Spīguļot.* □ Meža pļava spīgaņoja netālu no bērzu birzītes. Kaldupe 10, 70.

spīgojums, -a, v. *Rezultāts → spīgot.* □ sal. . . druvā zied rudzupuķes — zilas kā debesis vai Dubnas ūdeņu spīgojums rītausmā. Vējāns 5, 140.

spīgot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Atstarojot gaismu, mirgot; spīguļot.* □ Nu laistās zāle, Nu mirgo un spīgo . . . Vāczemnieks 8, 12. Pirkstos viņam spīgoja dārgi zelta gredzeni. Stankevičs 2, 58. Pār mežu medains mēness spīgo . . E Plaudis 1, 69. // *Būt ar samērā ritmiski un ātri mainīgu stiprumu (par gaismu).* □ Vitrāžas karājās starp kolonādes akmens lokiem. No saulainā pagalma cauri krāsainajiem stikliem spīgodama krita gaisma. Skujiņš 10, 306. Pieci zelta saules stari . . Pretī spīgo nikniem nažiem, Debess augstē [augstumā] uzšaudamies. Rainis Vb, 490. // *Būt, parasti nevienmērīgi, spilgtam, atstarojot gaismu (par krāsu), izcelties apkaimē ar savu krāsu.* Lapu zaļums spīgo saulē. // *Izplatīt, parasti nevienmērīgu, gaismu (par gaismas avotu).* □ Jūrmalas ciemi jau laidās snaudā, tikai šur tur māju logos vēl spīgoja pa retai ugunij. Kaijaks 4, 8. . . visās krūmu pacerēs jāņtārpiņi spīgo. Vanags 3, 87. // *Spīdēt, mirdzēt (par acīm, asarām tajās); būt redzamam (par acu spīdumu).* □ . . Pablo pamodies . . , Melnās acis atkal spīgo saulē . . E Plaudis 3, 13. Gan pa labi, gan pa kreisi . . saredz spīgojam zaļganās vilku acis. Ērgle 1, 399. . . Vectēvu rijā dejo velni, Svelmainām acīm spīgojot. E Plaudis 4, 94. // pārn. *Izpausties (parasti acīs, skatienā) — parasti par jūtām.* Acīs spīgo naids.

spīgulis, -ļa, v. *Tas (piemēram, priekšmets, veidojums), kas spīguļo.* □ Kleitas augšdaļa bagātīgi apdarināta ar violetiem spīguļiem. Zv 84, 14, 25. Egļu zari līka zem smagā [sniega] baltuma, kailie koki greznojās sala spīguļos . . Lāms 4, 123. sal. Un tūkstošiem balsu kā rasas spīguļi krīt: «Labrīt! Labrīt!» Lukss 11, 10. // pārn. *Tas, kas ir spilgts, pievērš sev uzmanību, bet nav nozīmīgs, vērtīgs.* □ Vienpadsmit gadus puisis strādāja «Aurorā», bet ieķērās lauku meičā un pameta Rīgu ar visiem tās spīguļiem un zvīguļiem. Lauku Dzīve 78, 1, 11. Es domāju, ka problēma neslēpjas laika trūkumā. Drīzāk tā meklējama attieksmē . . Un vēl — nespējā atšķirt īstu lietu no spīguļa. Pad J 79, 190, 4.

spīguļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spīguļaini.** *Tāds, kas spīguļo.* □ . . Izjūk un pagaist [ķēniņi], kā spīguļains spiets . . Sudrabkalns 10, 84. Teļi bija . . vienmēr kā izbrīnījušies par visu, ko ieraudzīja ar savām lielajām, spīguļainajām acīm. Kalndruva 8, 359.

spīguļot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Atstarojot gaismu, mirgot.* Spogulis spīguļo. Ezers spīguļo. Asfalts spīguļo. Spīguļo rīta rasa. Saulē spīguļo stikli. □ Govis . . sasitās ragiem, spīguļodamas savām gludajām mugurām. Virza 1, 93. Pretī spīguļoja un laistījās sudrabbalts piekrastes mežs, smalku sarmas kristālu apbārstīts. Mauliņš 2, 18. // *Būt ar samērā ritmiski un ātri mainīgu stiprumu (par gaismu).* □ Bij strēlnieks sardzē naktī vējainā — Par dzimto zemi nomodā viņš stāja No Gaujas tālu, tumsā ledainā, Kur spīguļoja zvaigžņu gaisma vāja. Sudrabkalns 1, 79. . . viņš iet pa taciņu taisni pāri laukam. . . Skopi spīguļo kabatas lukturīša stars. Mauliņš 4, 261. // *Būt, parasti nevienmērīgi, spilgtam, atstarojot gaismu (par krāsu), izcelties apkaimē ar savu krāsu.* □ Baltas buras spīguļoja pār melnām laivām. Kurcijs 3, 83. . . raugās laivinieks ik pa brīdim dziļumu acīs, beidzot pamana kaut ko balti spīguļojam. Kaldupe 12, 80. // *Izplatīt, parasti nevienmērīgu, gaismu (par gaismas avotu).* Spuldze spīguļo. □ Reizēm aizdrāzās garām spožas ekipāžas, gumijas pārvilktiem riteņiem zibot un laternām spīguļojot . . Laicens I, 60. . . kalpu istabā kā vilka acs spīguļo maza lampiņa. Sēlis 4a, 123. . . naktīs, zvaigznēm auksti spīguļojot, ūdeņus un atlikušo sniegu sastindzināja sals. Mauliņš 2, 62. // *Spīdēt, mirdzēt (par acīm, asarām tajās); būt redzamam (par acu spīdumu).* □ Viņa šaurās acis tagad spīguļo vien, uzskatot uz galda sakrautās pudeļu rindas. Sēlis 1, 195. Šķiet, desmitiem vilku acu tur spīguļo pretī. Talcis 4, 84. pārn. . . drebēdamas spīguļo traktoru vai kombainu spožās acis. Talcis 4, 79. pārn. Starp augstiem meldrājiem un garu, asu zāli ļauni spīguļo muklāju zaļās acis. Liesma 64, 12, 7. // pārn. *Izpausties (parasti acīs, skatienā) — parasti par jūtām.* □ Viņa acīs spīguļoja tik nāvīgs naids, ka Kārlim tīri vai sastinga sirds . . A Deglavs 1, 572. Viņas acīs spīguļoja lūgums un izmisums. Lapsa 6, 26.

spīkers, -a, v.; retāk **spīkeris,** -ra, v.; **spīkere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** novec. *Diktors (radiofonā).* □ Par pirmo spīkeri (tā toreiz sauca diktoru) radiofonā strādāja pats radiofona orķestra diriģents Arvīds Pārups. Pad J 85, 219, 4.

2. *Parlamenta apakšnama priekšsēdētājs (Anglijā); kongresa pārstāvju palātas priekšsēdētājs (Amerikas Savienotajās Valstīs); parlamenta, tā palātas priekšsēdētājs (dažās valstīs).*

spīķeris, -ra, v.; novec. *Preču noliktava (parasti īpašā celtnē).* □ Kopš pašas nodibināšanas Rīga bijusi tirdzniecības pilsēta. Sākumā tirgotāji preces turēja savās mājās, bet vēlāk, tirdzniecībai paplašinoties, cēla īpašus mūra spīķerus. Zv 56, 13, 17. Spīķeru iela kādreiz bija pilna ar spīķeriem — lieli un sarkani, no ķieģeļiem, noliktava pie noliktavas. Vaidars 1, 28. Tagad Straumēnu kvieši šķīrās galīgi no

savas klēts un sakņu laukiem, lai izbērtos pa nezināmiem spīķeriem .. Virza 1, 152.

spīlējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → spīlēt (1).* Apstrādājamās plāksnes s. **2.** *Paveikta darbība, rezultāts → spīlēt (2).* □ Āda virs uztūkuma bāla, mazliet spīdīga. Slimniekam ir nepatīkama spīlējuma izjūta .. Ves 59, 2, 5.

spīles, -ļu, vsk. spīle, -es, s. **1.** *Ierīce, rīks, kurā, parasti divi, elementi spiež uz priekšmetu, noturot to apstrādes laikā vajadzīgajā stāvoklī; rīks (kā) saspiešanai un saturēšanai.* Darbmašīnas spīles. Skārdnieka spīles. Filmas spīle. Veļas spīle. Vītņu spīles. Spīļu skrūve. □ Pareizai zāģa asināšanai ir konstruēts sols kopā ar spīlēm. Spīles grozāmas ap vertikālu asi un nekustīgi nostiprināmas ar koka ķīli sola apakšpusē .. Indāns 1, 81. Millers .., ķīlēdams spīlēs salīmētos dēļus, ātri un skaudri dauza ar veseri, nolīdzinot dēļa virsu. Sēlis 4a, 25. pārn. Vezumam krītot, braucējam nelaimīgā kārtā abas kājas bija palikušas zem tā. Uz kājām .. gulēja .. malkas kluči, un Svilis saviem spēkiem no šīm spīlēm netika ārā. Kalndruva 2, 101. pārn. Divi partizāņu vadi ietvēra ceļu spīlēs no abām pusēm .. Samsons 2, 331. pārn. .. Starkovs [uzbrucējs futbolā] sistemātiski tika sakļauts sedzēju spīlēs .. Pad J 85, 69, 2. pārn. Gandrīz vienmēr viņš atradās spīlēs: gudrais Leksis viņu vilka, muļķa Vilis dzina. Lēmanis 10, 49. // *Rīks, kas sastāv no vienā galā savienotiem, parasti diviem, zariem un ko izmanto (kā) satveršanai, noturēšanai.* □ Jancis sadabū paša izgatavoto spīli — iešķeltu bērza zaru, ar kuru, pie galvas saspiežot, pilnīgi droši var saķert jebkuru indīgo rāpuli. Mūsu g 47. **2.** zool. *Galvkrūšu ekstremitāšu pārveidojušies gala posmi (dažiem posmkājiem, piemēram, vēžiem, zirnekļiem, skorpioniem), ar ko satver un saplosa medījumu.* □ Nākošo vēzi saķeru aiz ļipas, bet tas saliecas un — knakts! — ar spīlēm man pirkstā. Ērgle 1, 326. Desmitkāju kārtas .. vēžus raksturo stipri pārkaļķotas krūšbruņas .. Dažām sugām kājas ar lielām spīlēm. Latv dzīvn 112.

○ Spīļu arkls — *spīļarkls.* □ .. spīļu arkli un koka ecēšas ar tapām ir visizplatītākais sīko un mazo saimniecību darba rīks. F Deglavs I, 30. ◇ Dzelzs spīles (arī loks) — *saka par bezizejas stāvokli, ko parasti radījuši kādi ārēji apstākļi.* ◇ Kā (vēža) spīlēs — a. *Ļoti cieši, spēcīgi (tvert, spiest u. tml.).* □ .. viņš satvēra Sīļa elkoni un turēja to kā spīlēs. Līvs 2, 166. Vilnim neizturami sāpēja labās kājas locītava, viņš manīja, ka pēda uztūkusi un zābaks žņaudz kā spīlēs. Upīts VIII, 586. b. *Ļoti neērti, mokoši (piemēram, justies).* □ .. Inita klasē jūtas kā spīlēs, baidās kļūt smieklīga .. Brīdaka 2, 32. ◇ Iedzīt (kā) spīlēs sar. — *panākt, būt par cēloni, ka (kāds) nonāk ļoti spiedīgos apstākļos, arī bezizejas stāvoklī.* □ .. vairs nezinādams ko teikt, zēns jutās kā spīlēs iedzīts. Bērce 6, 221. ◇ Ielikt asti spīlēs sar. — *piespiest (kādu) pakļauties.* □ Lai jums [lībiešiem] ieliktu asti spīlēs, turpmāk lai būtu tā: lai ikviens no jums, kas šeit esat, dod vienu savu zēnu mums .. J Kalniņš 4, 45.

spīlēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Ievietot (ko) spīlēs (1), lai (to), piemēram, saspiestu, noturētu kādā stāvoklī.* S detaļu. **2.** *Cieši spiest (ķermeni, tā daļu), arī atrasties (ap ķermeni, tā daļu), izraisot spiedienu, sprieguma (par apģērbu, apaviem).* □ Stīvi sastērķelētā apkakle spīlē viņa vaigus. Kar 54, 10, 27. // *Ģērbt (pārāk šauru apģērbu); vilkt kājās (pārāk šaurus apavus, šauras zeķes).* S. kleitu mugurā. S. zābakus kājās. // *Izraisīt (ķermeņa daļā) spiediena, sprieguma sajūtu (par fizioloģisku stāvokli).* □ «Man mazliet spīlē kājas. Eju gultā avīzes lasīt.» Birze 8, 157. Miežgrauds sākas ar spīlējošām sāpēm, plakstiņu apsārtumu un tūsku. Ves 62, 12, 19.

spīlēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos. **1.** *Refl. → spīlēt (1); tikt spīlētam.* **2.** sar. *Refl. → spīlēt (2); tikt spīlētam.* □ Tagad vajadzētu pamazītēm sākt mazbērnus auklēt, nevis spīlēties korsetē, lai vēl kādu nomedītu priekš vecumdienām. Ezera 10, 137.

spilgot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; reti. *Spilgti spīdēt; spilgt.* □ No stariem debess tumšais kristāls spilgo, Sārts, dzeltens, rožains, zaļgans spožums gaismo .. Rainis IIIb, 265.

spilgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spilgi;** reti. *Spilgts.* □ Vai nopūtās tur žēli meža kaķis, Kam dienas gaišums šķitis pārāk spilgs? Kar 56, 10, 87.

spilgt, parasti 3. pers., spilgst, pag. spilga; intrans.; reti. *Spilgti spīdēt; spilgot.* □ Pilns melnu ogu pavasaragrumā Stāv apvijs vientuļš: visi ar ziediem spilgst. Smej bites: kur tev zieds? kur medus? «Ziemu es ziedu, tad nākat ciemā.» Rainis IIIb, 34.

spilgtinājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → spilgtināt (1).* Krāsu s. **2.** *Paveikta darbība, rezultāts → spilgtināt (2).* □ Ja prasa tēla raksturs, māksliniece sniedz drošas, trāpīgas hiperbolas, taču tās nav patvaļīgas, bet gan dabā redzētā spilgtinājums. Zv 64, 12, 16.

spilgtināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst spilgts (1) vai spilgtāks.* S. krāsu. S. gaismu. **2.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst spilgts (2) vai spilgtāks.* S. lugas tēlu.

spilgtkrāsains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spilgtkrāsaini.** *Tāds, kam ir spilgta krāsa.* □ Kokos skaļi čivināja nelieli spilgtkrāsaini papagaiļi. Ērgle 5, 37. Spilgtkrāsaini kalniešu apģērbi mudžēja kā persiešu audums .. Rozītis 3, 3.

spilgtkrāsu, ģen., nelok. *Spilgtkrāsains.* □ No rudens pelēkās svārkkabatas izsprukusi diena kā spilgtkrāsu čakstīte. Pad J 84, 182, 1.

spilgts, -ais; s. -a, -ā; apst. **spilgti. 1.** *Tāds, kas izraisa redzes analizatorā samērā stipru kairinājumu (par gaismu, gaismas avotu); arī spožs (1).* Spilgta gaisma. Spilgta uguns. Spilgta liesma. S. zibens. □ Lielās dzīvsudraba spuldzes ir tik spilgtas, ka kož acīs. Grīva 8, 277. .. zaigoja zvaigznes. Tās bija lielas, spilgtas un, kā ziedi milzīgā laukā, mirdzēja

zaļā un sarkanā krāsā. Zv 51, 17, 18. // *Par krāsu.* S. krāsas tonis. Spilgti sarkans. □ Pie kluba durvīm parādījās spilgtas krāsas zīmuļiem darināta afiša. A Grīgulis 17, 5. Pilsētas nami izstaroja siltumu, kanāla krasti bija kļuvuši spilgti zaļi.. Triumfēja pavasaris.. Lapsa 7, 36. // *Tāds, no kura virsmas atstarotā gaisma izraisa redzes analizatorā samērā stipru kairinājumu.* S. audums. Spilgta lakāda. □ Puisis apstājas pie apaļās cīniju dobes un vēro spilgtos ziedus. J Liepiņš 2, 87. ..lezgīnēns virzījās tuvāk, nenolaizdams mirdzošās, melnās ačeles no spilgtās olas. Birznieks-Upītis 6, 265. Viņa [varde] tupēja man uz plaukstas — mikla, vēsa un tik neparasti spilgta, it kā glumo ādu būtu apgleznojusi ekspresionista ota.. Ezera 17, 107.

2. *Psihiski (parasti emocionāli) ļoti ietekmīgs, iedarbīgs (piemēram, pēc satura, kādām īpašībām).* S. romāna tēls. S. piemērs. Spilgta izrādes epizode. Spilgti pretstati. Ierakstīt spilgtu (arī jaunu, slavenu u. tml.) lappusi (kā) vēsturē — *veikt ko ļoti nozīmīgu, arī jaunu.* □ Sapnis ir tik spilgts un uzbāzīgs, ka viņa pamostas. Mauliņš 4, 397. «Cilvēku parasti pazudina viņa visspilgtākā rakstura īpašība, kas ar laiku kļūst par vājību.» Brīdaka 2, 78. Tā laika skatītāju atmiņā spilgti iespiedusies melnmate Glafīra G. Fjodorova lugā «Ceļi un gaitas». Dzene 4, 31. Spilgtu lappusi Lielā Tēvijas kara vēsturē ierakstījuši drosmīgie latviešu strēlnieki.. D kal 66, 125. // *Tāds, kas atšķiras (starp līdzīgiem) ar ko neparastu, vienreizēju (par cilvēku, tā personību); arī izcils.* □ Alfrēds Kalniņš — viena no visspilgtākajām, savdabīgākajām personībām latviešu mūzikas vēsturē. Vītoliņš 1, 7. Kārlis Miesnieks ir spilgta individualitāte, kuru neviens nekad nevar samainīt ar kādu citu. Tēl M 57, 18.

3. novec. *Spalgs (1).* □ Bet vējš tik skaļiem smiekliem pasmejas,.. Līdz smejas kaivas spilgtiem kliedzieniem.. Rainis Ib, 182.

spilgtsarkans, -ais; s. -a, -ā; apst. **spilgtsarkani.** *Spilgti sarkans.* S. audums.

spilgttoņu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir spilgti, arī tīri krāsu toņi.* □ Ar ko gan nesalīdzina cilvēka raksturu! Arī ar dažādām gleznie cības tehnikām, keramikas veidojumiem — no māla poda sākot un ar smalku porcelāna tasīti beidzot, ar pasteļtoņu vai spilgttoņu akvareļiem... Liesma 76, 10, 1.

spilgtummērs, -a, v. *Ierīce spilgtuma (1) mērīšanai.*

spilgtums, -a, v.; parasti vsk. **1.** fiz. *Fizikāls lielums, ar ko subjektīvi raksturo gaismas stiprumu attiecībā pret laukuma vienību.* Gaismas s. Spuldzes s. □ Fizikālais lielums spilgtums.. subjektīvi izpaužas kā gaišums.. Tomariņš 1, 25. Pilotējamo kosmisko kuģu lidojumos izdarīti pirmie mēģinājumi noteikt augu segas sastāvu un tās zaļās masas daudzumu, reģistrējot Zemes virsas iecirkņu spektrālo spilgtumu. Cīņa 80, 130, 2. Spilgtuma kanāls [krāsu televizoram] sastāv no trim lampu kaskādēm.. Zin T 68, 1, 12.

2. *Vispārināta īpašība → spilgts (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; arī spožums (2).* Krāsas s. □ Vecākiem jāiemāca bērniem nekad neēst nepazīstamus augļus, lai arī tie ar savu spilgtumu un sulīgumu ir ļoti kārdinoši. PL Siev 83, 6, 22. Viņš iznāk ap stūri saulē. Uz acumirkli viņam jāpiemiedz acis no tā spilgtuma, kas te līst pār baltajiem celiņiem un rasotiem krūmājiem. Upīts 18, 123.

3. *Vispārināta īpašība → spilgts (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Jau pusgadsimts mani šķir no tā laika, taču acu priekšā ar vienreizīgu spilgtumu es redzu visus toreizējos notikumus. Grīva 8, 85. Tomēr gribētos sagaidīt arī svētku izjūtas, teatrāla spilgtuma atgriešanos mūsu teātrī. Kar 85, 2, 148. Konservatorijas.. koncertos pedagogi sākumā [Leonardas] Daines diedājumu vērtējuši pavēsi. Balsij neesot spilgtuma. Māksla 84, 1, 25. Personības spilgtuma ziņā Roze krietni pārsniedz tos cilvēkus, ko viņa sastop.. J Kalniņš 1, 405.

spilkums, -a, v.; apv. *Neliela bļoda.* □ Helēna ielika spilkumā biezpienu, notīrīja no maizes klaipa apakšas kļavas lapas un atgrieza biezu šķēli.. Birze 3, 29.

spille, -es, dsk. ģen. -ļļu, s.; arī **spilla,** -as, s. *Spilve (3).* □ Matroži ar rokas spilli lēnām izcēla dubļaino enkuru. Lācis 13, 37.

spilna, -as, s. *Spalvas aizmetnis (putniem).* □ Kautķermeņiem [putnu kautķermeņiem] jābūt tīriem, bez spalvām un spilnām. Ēd gat 72.

spilva, -as, s. **1.** *Spilve (1).* □ Purvos aug virši, kroplas priedes, bērzi, grīšļi, spilvas, dzērvenes, lācenes, zilenes, rasenes. Svinka 1, 138. Nu tā ir noticis, ka nav neviena Pie manis vairs, un kailā spilvu laukā Es viena klīstu. Losberga 1, 76.

2. *Matiņš (augiem); spilve (2).* □ pārn. Nevienam šo sniegu nevajadzēja.. Vēja švīgās bariem un pūļiem skrēja milzīgas, baltas spilvas.. Ezera 18, 40.

3. *Spilve (3).*

spilvains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spilvaini.** *Matains (par augiem, to daļām).* Spilvainas lapas. S. auglis.

spilvauglis, -ļa, v. *Spilvains auglis.* □ ..pēc nograušanas ātri atjaunojas, piemēram, spilvaugļu apse, pelēkais kārkls.. Zin T 71, 7, 35.

spilve, -es, dsk. ģen. -vju, s. **1.** *Grīšļu dzimtas purvu augs ar stāvu, gludu stublāju, šaurām lapām, ziediem vārpiņā vai vārpiņās stublāja galotnē, augli — riekstiņu.* Slaidā s. Šaurlapu s. Platlapu s. □ Aprīlī, kad nozudusi sniega sega, purva dzīves cikls pamazām atjaunojas: uzzied makstainās spilves un kasandras. Lauku Dzīve 84, 11, 16.

2. *Matiņš (augiem).* □ ..paķēru no plaukta savu tumši sarkano samta spilventiņu.. un uz tā gaisā notvēru peldošu spilvi. Zemzaris 2, 45. sal. Zilganas pārsliņas — vieglas kā spilves — nepieklauvējot rūtī krīt. Lisovska 6, 38.

3. jūrn. *Vinča enkura celšanai.*

spilvenapakša, -as, s. *Vieta (piemēram, gultā, uz dīvāna), ko sedz spilvens.* □ Dažkārt viņam likās, tūlīt viņa izvilks no spilvenapakšas nazi un viņu nogalinās.. Skujiņš 14, 129.

spilvenaugi, -u, vsk. spilvenaugs, -a, v. *Nelieli augi, kam ir īsi, ļoti sazaroti dzinumi un kas, parasti piekļāvušies pie substrāta, veido blīvas kopas.* □ Dažas neļķu sugas ir spilvenaugi augstu kalnos un tālu ziemeļos. Galenieks 2, 332.

spilvendrāna, -as, s. *Atbilstoši spilvena formai pašūts (parasti kokvilnas, lina) pārvalks; spilvena pārvalks.* □ No kokvilnas materiāla šuj virspalagus, palagus, spilvendrānas, dvieļus .. Ves 75, 5, 15. ..pakausis bija dziļi iegrimis spilvenā, un bālā seja krasi atšķīrās no bieži mazgātās pelēcīgās spilvendrānas. Lapsa 7, 13.

spilvenmaiss, -a, v.; reti. *Spilvena (1) sastāvdaļa, kurā iepilda, piemēram, spalvas.* □ Dūnas put kā sniegs pa gaisu. Kur tu liki spilvenmaisu? Zv 56, 14, 29.

spilvenpārvalks, -a, v. *Spilvena pārvalks.* □ Kas vien vēlas,.. var nodot vilnu un pretim saņemt dziju, kādu jaku, džemperi, dekoratīvu spilvenpārvalku vai sienas segu. Lauku Dzīve 84, 1, 7.

spilvens, -a, v. **1.** *Guļasvietas piederums (galvas novietošanai), arī dekoratīvs priekšmets — ar mīkstu materiālu pildīts, samērā neliels maiss; šāds maiss kopā ar pārvalku.* Spalvu s. Dūnu s. Vates s. Spilvena pārvalks. Nolikt galvu uz spilvena. □ Daudziem jādod naktsmājas. Vajag daudz segu, palagu, spilvenu. Avotiņa 2, 157. Mamma atlaižas gultā. Zem galvas nočaukst spilvens, vēlīgi sniegdams mīkstu pagalvi. Zigmonte 1, 190. ..nelielais dīvāns piekrauts raibi izšūtiem spilveniem .. Lukjanskis 6, 131. Ilze: Tā. Spilvenu aiz muguras. Labi? — Bicēns: Pateicos. Zīverts 2, 245. sal. Lapas saulē sačervelējušās un sagriezušās, bet nakts valgumā atkal kļuvušas mīkstas un piekļāvīgas kā spilvens. Vilks 5, 63. sal. Galva viņai bija noliekta, tā ka starp smakru un krūtīm kā saspiests spilvens gulēja dubultzods. Kalndruva 5, 207. // pārn. *Tas, ko gulētājs izmanto par pagalvi.* □ Es esmu .. Aizmidzis saldi Pļavas sūnu mīkstajā spilvenā. Sirmbārdis 2, 18. ..galva lēni noslīga uz smilšu spilvena, pāri pierei nokritušie mati apsedza rokas .. Vilks 5, 72.

2. *Šādam guļasvietas piederumam līdzīgs veidojums, ko izmanto berzes, trieciena u. tml. iedarbības samazināšanai.* Saku s. Smilšu s. □ ..puišiem izdodas uzlikt uz lielās sūces koka spilvenu. Grīva 8, 117. // *Šādam guļasvietas piederumam līdzīgs veidojums, ko izmanto par sēdekļa sastāvdaļu.* Sēdekļa s. □ ..vienkārši dzelzsu rati taču nebij pretinieki tamborniekiem ar spilvenu un ādas atsējām. Upīts 4, 255. // *Josla (starp divām virsmām), ko izmanto berzes, trieciena u. tml. iedarbības samazināšanai.* □ Rīgas vagonu būvētāji jaunajā vilcienā pirmo reizi metāla atsperes aizstājuši ar gaisa spilveniem, padarot vagonus krietni vieglākus. Rīgas B 66, 254, 4. ..maģistrāles, kam segumu veido supravadošu polimēru slānis, rada magnētisko «spilvenu», pa kuru bez berzes slīd mašīnas, kam riteņu vietā plastmasas sliedes. Zin T 72, 3, 35.

3. *Samērā biezs, parasti četrstūrveidīgs, veidojums (organismā).* □ ..skaņas [delfīna galvā] atstarojas no galvaskausa silesveidīgajiem kauliem un aiziet uz īpašu tauku spilvenu, kas atrodas uz delfīna pieres .. Zin T 67, 11, 27. ..[akāciju] lapu spilvenu dobumos patveras skudras. Galenieks 2, 239. // *Blīva kopa, ko veido nelieli, pie viena substrāta piekļāvušies augi.* □ Dažas [akmeņlauzīšu] sugas veido ciešus, augsnei pieplakušus spilvenus pie pašas sniega robežas. Galenieks 2, 225.

○ Skābekļa spilvens med. — *speciāla gumijota auduma maiss (skābekļa iepildīšanai) ar gumijas cauruli, kas noslēdzama ar krānu.* □ No palodzes viņa noņēma skābekļa spilvenu ar garo pievadu .. Birze 5, 82.

spilventiņš, -a, v. **1.** *Dem.* → *spilvens.*

2. *Neliels, mīksts spilvenveida priekšmets, ko parasti izmanto (kā) novietošanai, iespraušanai.* Adatu s. □ Procesijas priekšgalā — daudz vainagu. Uz sarkaniem atlasa spilventiņiem nes apbalvojumus .. Cīņa 83, 125, 1.

3. anat. *Pirksta pēdējās falangas virsma plaukstas daļā.* □ ..pēc peldes vannā pirkstu spilventiņi izskatās izmirkuši .. Ves 81, 3, 18. // *Spilvenveida izaugums (uz dzīvnieka pēdas), kam nav apmatojuma.* □ Pakaļkāju pēdas [pundurpelei] slaidas, ar šauriem, garenvirzienā izstieptiem pēdu spilventiņiem. Tauriņš 1, 98. «Vilka pēdas daudz lielākas [par lapsas pēdām], ķepu spilventiņi tālāk atvirzīti no pirkstiem.» Bundzeniece 1, 52.

4. bot. *Skuju koka mizas izcilnis, pie kura ir skuja.* □ Skujas [eglei] pieaugušas pie maziem spilventiņiem, kas atrodas uz zariņiem .. Birkmane 1, 12.

spilvenveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir spilvena (1) forma, veids.* S. detaļa. S. balsts.

spilvenveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spilvenveidīgi.** *Spilvenveida.* □ Dažiem augiem jādod iespēja brīvi veidoties savrup spilvenveidīgos puduros. Lauku Dzīve 78, 1, 16.

spilvnieks, -a, v. *Pūkpīle.* □ Paceļas spārnos pār mums arī lielie, melnie kraukļi, jūras žagatas,.. spilvnieki .. Birznieks-Upītis III, 129. Dabas aizsardzības likumi un noteikumi aizliedz šaut pūkpīles jeb spilvniekus, ko sauc arī par «gāgām» .. A Kalniņš 1, 183.

spilvojums, -a, v. *Matiņu kopums (augam, tā daļai).* □ ..sudraba koks .. Šis koks ar savu zaru un lapu sudrabpelēko, spīdīgo spilvojumu ir viens no Dienvidāfrikas iecienītākajiem krāšņuma augiem. Galenieks 2, 323.

spilvots, -ais; s. -a, -ā; apst. **spilvoti.** *Spilvains.* □ Loki sīki, 25—55 cm gari, stobrveida, ar tukšu vidu, gludi vai viegli spilvoti .. Baumane 1, 27.

spīļapskava, -as, s.; tehn. *Apskava, kam ir spīļsavienojums (ar ko).*

spīļarkls, -a, v. *Arkls ar diviem spīļveida lemešiem.* □ Nav nemaz tik sen, kad Rucavā ikvienā sētā bija spīļarkls. Cīņa 67, 161, 2. ..saimnieks ielika Blesi [zirgu] starp spīļarkla ragiem, es vadīju zirgu pa vagu .. Lāms 6, 84.

spīļaste, -es, dsk. ģen. -stu, s. *Vidēji liels kukainis ar diviem spārnu pāriem un ar ķer-*

meņa spīļveida piedevām vēdera galā. □ Samērā bieža ir parastā spīļaste .., kas ir 10—14 mm gara, brūngana. Pieder pie polifāgiem, tomēr ne sevišķi nozīmīgiem augu kaitēkļiem. Reta ir mazā spīļaste .. Latv dzīvn 127.

spīļsavienojums, -a, v.; tehn. *Nekustīgs, izjaucams savienojums, kuru nodrošina berzes spēki vai saskarvirsmu formu mijiedarbība un kurā aptverošā šķeltā detaļa tiek savilkta.*

spīļveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir, parasti dzīvnieka, spīļu forma, veids.* S. rīks.

spīļveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spīļveidīgi.** *Spīļveida.*

spīļžoklis, -ļa, v.; tehn. *Spīļu (1) žoklis.*

spinakerbomis, -mja, v.; jūrn. *Jahtas masta elements, pie kura piestiprina spinakeru.* □ Plīsa buras, lūza spinakerbomji un katamarānu stūres. Sports 80, 142, 3.

spinakerbura, -as, s. *Spinakers.*

spinakers, -a, v.; jūrn. *Jahtas papildbura.* □ Lielākajām jahtām distance līkumaināka, mazajām — taisnāka. Simts daudzkrāsainu spinakeru tauriņu pilna jūra. Zv 86, 16, 13.

spināls, -ais; s. -a, -ā; apst. **spināli;** anat. *Saistīts ar mugurkaulu, tā smadzenēm, mugurkaulam, tā smadzenēm raksturīgs.* Spinālie nervi. Spinālais ganglijs. Spinālais šoks. □ Spinālā anestēzija .. ir piemērota operācijām apakšējās ekstremitātēs, kā arī vidukļa lejasdaļā. Visp ķir 110. Spinālajiem slimniekiem jāārstējas ilgu laiku, tāda ir slimības specifika .. Ves 82, 3, 13.

spināts, -a, v. **1.** *Balandu dzimtas augs (dārzenis) ar sulīgām, iegareni lancetiskām vai olveida lapām.* □ Mūsu republikā spināti ir mazāk pazīstams dārzenis. Taču to uzturīpašības ir respektējamas. Cīņa 84, 99, 3.

2. dsk. *Šī auga lapas.* □ Racionālā uzturā spinātus var gatavot kopā ar citiem dārzeņiem salātos vai kā piedevu zupām, mērcēm, vai biezenī. Ves 79, 5, 15.

spindele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Vidēji liels vai liels divspārņu kārtas kukainis, kura kāpuri ir zīdītāju parazīti.* Parastā govju s. □ Spindeles asinis nesūc, bet kaitīgas tāpēc, ka to kāpuri parazitē mājlopos, proti, govīm zem ādas un zirgiem gremošanas orgānos. Ves 58, 2, 28. .. Alise ar lapotu zaru visu laiku stāvēja [govīm] klāt un gainīja dundurus un spindeles .. Gulbis 4, 11.

spindzele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** apv. *Kukainis, kas dzej (parasti neliels dundurs, muša, lapsene).* □ .. rudens — trakākais mušu laiks. Tikai augustā šķiļas niknākās spindzeles, kas kož tikpat sīvi kā aklais dundurs. Indrāne 10, 31.

2. sar. *Aušīga, vieglprātīga, parasti jauna, sieviete, arī meitene.* □ Gundega iesmējās. No sākuma Mētra pārprata šos smieklus un piebalsoja. Bet beidzot arī līdz viņa apreibušajām smadzenēm nonāca apziņa, ka šī ... šī spindzele par viņu zobojās .. Ezera 1, 265. Tāpat vēlāk gadījās viena otra «spindzele», kas manu vīru bija uzkārojusi, un neteiksim, ka viņam tas būtu pavisam vienaldzīgi. Pad J 82, 196, 4. .. Ilga slaistās apkārt kā piektais ritenis, vēl vienmēr nesukātiem matiem. .. Vecmāmiņa paskatās. «Spindzele! Vēl nav mati sapīti!» Zigmonte 1, 263.

spindzēt, spindzu, spindzi, spindz, pag. spindzēju, arī **spingt,** spindzu, spindz, spindz, pag. spindzu; intrans. **1.** *Radīt smalkas, augstas, vienmērīgas skaņas (parasti par kukaiņiem); atskanēt šādām skaņām.* □ Valdīja tik dziļš klusums visapkārt, ka dzirdēja spindzam zemes biti, pārlaižoties no vienas puķītes uz otru. Birznieks-Upītis III, 241. .. es ieraugu savu tēvu dīvainajā biškopja amata tērpā. .. bites, sašutumā un samulsumā spindzēdamas, vijas un sijājas dravniekam ap galvu. Sudrabkalns II, 508. Spingdams notumsā gar galvu laidelējās ods. Ezera 12, 22. pārn. Bet naktīs zvaigznes spindz un kož bez prāta .. Vācietis 5, 131.

2. parasti 3. pers. *Radīt smalkas, augstas, vienmērīgas skaņas (parasti par izšautām lodēm); atskanēt šādām skaņām.* □ .. visus vina prātus saistījusi vācu ložu spindzēšana. Tās svelpj mums pāri viena pēc otras, sākdamas spindzēt arvien zemāk .. Grīns 1, 103. Pāri mītiņa dalībnieku galvām spindz lodes .. J Kalniņš 7, 563. .. karakalpi atgāja pilī, no turienes sāka atkal spingt bultas .. Purs 11, 182.

3. parasti 3. pers. *Darbojoties, arī tiekot pakļautam spiediena, trieciena u. tml. iedarbībai, radīt smalkas, augstas, vienmērīgas skaņas (piemēram, par iekārtām, ierīcēm, priekšmetiem).* □ Dzija tinās uz spoles te rupja, te pārlieku tieva, un drīz pavediens pārtrūka un spole spindzēdama griezās tukšgaitā. J Kalniņš 10, 237. Prīmuss spindz un dūc. Tā ir savāda dziesma par ģimenes laimi, kas man ir sveša. Kurcijs 4, 259.

4. parasti 3. pers. *Būt tādam, kurā skan smalkas, augstas, vienmērīgas skaņas (par vietu, telpu, vidi).* Stacija dun un spindz. □ Gaiss šņāca, svilpa, spindza kā viesulī. Grants 5, 167.

5. parasti 3. pers.; parasti divd. formā: spindzošs. *Būt smalkam, augstam, vienmērīgam (par skaņu).* Spindzošas zvana skaņas. □ Ar visu piepūli .. [runātāja] balss spiedzīgi spindzēja .. Upīts 9, 246.

spindziens, -a, v. **1.** *Īslaicīga vienreizēja skaņa → spindzēt (1).* Mušu spindzieni.

2. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → spindzēt (2).* □ .. viņus vairs nepārsteidza pēkšņie ložu spindzieni. Liesma 75, 4, 11.

3. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → spindzēt (3).* Elektromotora s.

4. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → spindzēt (4).*

spindzīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spindzīgi.** **1.** *Tāds, kas spindz (1).* S. ods.

2. *Tāds, kas spindz (2).* □ .. spindzīgas bultas Pēc naida cēlāja taujā .. Goba 3, 94.

3. *Tāds, kas spindz (3).* Spindzīgi telefona vadi.

4. *Tāds, kas spindz (4).* S. gaiss.

5. *Tāds, kas spindz (5).* Spindzīga balss. □ «Jēci, neej! Vai dzirdi!» spindzīgi iekliedzās jaunā meita. Saulietis III, 180. pārn. Ko tu neteiksi — nav uz mutes kritusi! Ar tik veiklu un spindzīgu mēlīti pēc vārda viņai kabatā nebūs jālien. J Plotnieks 6, 26.

spindzoņa, -as, s.: parasti vsk. **1.** *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → spindzēt (1).* Bišu s.
2. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → spindzēt (2).* Ložu s.
3. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → spindzēt (3).* Motora s.
4. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → spindzēt (4).*

spinets, -a, v. *Neliels četrstūrveida vai trīsstūrveida formas klavesīns, kam klaviatūra ir novietota stīgu garenvirzienā.*

spingt. *Sk.* spindzēt.

spiningot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Makšķerēt ar spiningu.* Doties s. // trans. S. līdakas.

spinings, -a, v. *Makšķere ar spoli, uz kuras tin makšķerauklu ar vizuli.* □ ..Ancis aug bāra bērns — viens un viens kā sudraba vizulis pie spininga auklas. Indrāne 10, 152.

spins, -a, v.; fiz. *Elementārdaļiņu kustības daudzuma moments, kas tām piemīt neatkarīgi no to kustības.* Protona s. Neitrona s. Spinu korelācija. Izotopiskais spins — *jēdziens, ar kuru raksturo noteikta veida elementārdaļiņas dažādo stāvokļu kopu.* □ Jēdzienu elektrona spins nolūkā izskaidrot atomu emisijas spektru īpatnības 1925. gadā ieteica amerikāņu fiziķi Džordžs Ūlenbeks un Semjuels Gaudsmits. Vēlāk izrādījās, ka spinam ir noteicošā loma arī daudzelektronu atomu uzbūvē. Fiz r 410.

spintariskops, -a, v. *Ierīce, ar ko vizuāli novēro un reģistrē radioaktīvo elementu izsviestās alfa daļiņas, izmantojot to radīto luminiscenci.*

spira, -as, s. *Ekskrementu lodveida gabals (dažiem dzīvniekiem).* Aitu s. Stirnas s. □ Kūdrainā zeme nomīņāta, visāda lieluma spiras siekiem. Caune 3, 49.

spirāl-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir spirālveidīgs; norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam ir spirālveidīga sastāvdaļa.* Spirālantena. Spirālapvalks. Spirālatspere. Spirālpatrona. Spirālrieva. Spirālstiegrojums. Spirāltransportieris. Spirālveltnis. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais noris spirālveidīgi.* Spirālizvērse. Spirālkustība.

spirālatspere, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Spirālveida atspere.* Pulksteņa s. □ Strādnieks ņēma noteikta resnuma tērauda stieples spirālatsperi.., nostiprināja to skrūvspīlēs.. Zin T 63, 1, 30.

spirāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** mat. *Plaknes līkne, kas apriņķo vienu punktu vai vairākus punktus, tiem tuvodamās vai no tiem attālinādamās.*
2. *Priekšmets, veidojums, kam ir šādas līknes forma vai kas atgādina šādu līkni.* Stieples s. Braukt kalnā pa spirāli. □ Atsēdusies uz ķeblīša, Elma tīra kartupeļus. Mizas, glītās spirālēs griezdamās, krīt grozā. Svīre 3, 37. pārn. Cilvēks, tāpat kā sabiedrība, attīstās pa spirāli. Bels 4, 157. pārn. Madis sadrūmst. Melnas domas virpuļo. Viktorijas tēlu atmiņa vēl neapgaismo, vēl nenoliek acu priekšā, bet jau pa spirāli tam tuvojas. Mauliņš 4, 249. // ģen.: spirāles, adj. nozīmē. *Tāds, kuram ir šādas līknes forma vai kurš atgādina šādu līkni; tāds, kurā kādai sastāvdaļai ir šādas līknes forma vai kurā kāda sastāvdaļa atgādina šādu līkni.* □ Cūku fermās sausās spēkbarības izdalīšanai ērti izmantojamas stacionārās ierīces — disku, skrāpju, spirāles un citu tipu transportieri. Zin T 82, 2, 5.

spirālgredzens, -a, v. *Spirālveidīgi darināts gredzens; gredzens ar spirālveida reljefu.* □ Šai laikā lībieši nēsā.. vairoggredzenus, kas ļoti līdzīgi kuršu šā tipa gredzeniem. Zemgaļiem iecienītākie ir bronzas spirālgredzeni. Ciņa 80, 223, 3.

spirālisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spirāliski.** **1.** mat. *Saistīts ar spirāli (1), tai raksturīgs.* S. pārvietojums.
2. *Tāds, kam ir spirāles (1) forma vai kas atgādina spirāli (1).* Griezt auklu spirāliski. Spirāliska (arī spirālveida) galaktika astr. □ ..lapas sakārtotas visapkārt stumbram pa vienai dažādos augstumos. Ja savienotu šo augu lapu piestiprinājuma vietas, sākot no apakšas vai augšas, tad dabūtu spirāli. Tādu lapu sakārtojumu sauc par pamīšu jeb spirālisku. Svinka 1, 76. Pa spirāliskām kāpnītēm var uzkāpt līdz vairāk nekā 300 m augstā torņa pašai virsotnei.. Zv 57, 17, 15.

spiralitāte, -es, s.; parasti vsk.; mat. *Vispārināta īpašība → spirālisks (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Līknes s.

spiralizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl.; reti. *Kļūt spirālveidīgam.* □ ..vielu maiņas procesi varēja sākties tikai tad, kad.. lielās organisko vielu molekulas spiralizējās un ieguva.. lodveida formu. Zv 65, 19, 14.

spirālkāpnes, -ņu, s.; tikai dsk. *Spirālveida kāpnes.* □ Aizdedzinājis vienu sērkociņu pēc otra, es pa spirālkāpnēm klusi devos augšā. Grīva 9, 180.

spirālurbis, -bja, v. *Urbis ar spirālveida griezējdaļu un vadošo daļu.* □ Spirālurbim ir spirālveida centra smaile ar vienu vai diviem griezējiem un tikpat daudz nažiem. Sterns 2, 34.

spirālveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir spirāles (1) forma, veids, vai tāds, kas atgādina spirāli (1).* S. ceļš kalnos. S. siltummainis. Spirālveida (arī spirāliska) galaktika astr. □ Pieaugušiem abiniekiem, kas barojas ar dažādiem dzīvnieciņiem, tievā zarna ir samērā īsa. Turpretī kāpuriem, kuri barojas ar augiem (aļģēm), tā ir spirālveida un samērā gara. Sloka 1, 16. Vairumam galaktiku ir spirālveida uzbūve, tāpēc tās arī sauc par spirālveida miglājiem. Astr 154. Visgrūtākais uzdevums jaunajām vāverēm bija spirālveida skriešana augšā kokā un slēpšanās zaros. Birznieks-Upītis IV, 43.

spirālveidā, lok., nelok. *Tā, ka veido spirāli; tā, ka veidojas spirāle.* Dūmi kūp s. □ Nepieciešams kaklu ik dienas pārklāt ar krēmu un masēt spirālveidā virzienā uz ausīm. PL Siev 77, 10, 29. Saite no vēdera nenoslīd tik viegli

kā no krūšu kurvja, tāpēc var saitēt spirālveidā. Ves 80, 6, 5.

spirālveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spirālveidīgi.** *Spirālveida.* Pārvietoties spirālveidīgi. □ ..atdalījās spirālveidīga skaida, un urbis izgāja metālam cauri.. Kļava 1, 178.

spirālvolūta, -as, s. *Volūta ar spirālveida reljefu.* □ Baroka stila veidojumiem piemīt izstiepts ovāla siluets ar atsevišķiem raksturīgiem ornamenta elementiem — lapu vijumiem spirālvolūtas veidā.. Novadniece 1, 36.

spirāni, -u, vsk. spirāns, -a, v.; kīm. *Organiski savienojumi, kuros katram no diviem cikliem ir viens kopējs atoms.*

spirants, -a, v.; val. *Berzenis.*

spirdze, -es, dsk. ģen. -džu, s.; reti. *Spirdzinājums.* □ Steidzas liepas, steidzas kastaņas kopā rīta spirdzi krāt.. Lukss 13, 80.

spirdzēt, spirdzu, spirdzi, spirdz, pag. spirdzēju; trans.; reti. *Spirdzināt.* □ Bērnus silta saule spirdz — Logs uz rītu pusi. Bērn 50, 7, 29.

spirdzība, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Vispārināta īpašība → spirdzīgs, šis īpašības konkrēta izpausme.* □ Šis skalo ārā no kauliem visu spirdzību, vēlību, mieru. ME III, 999.

spirdzīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spirdzīgi;** reti. *Tāds, kas spirdzina.* □ ..pa atvērtajām durvīm istabā ieskrējis svaigs, spirdzīgs vējš.. Skujiņš 10, 59.

spirdzinājums, -a, v. *Rezultāts → spirdzināt, spirdzināties; tas, kas spirdzina.* □ ..miegs bija smags un bez spirdzinājuma. Zigmonte 13, 16. ..rudens svētī Ar tādu lielu bagātību [āboliem] mūs, Kur visai ziemai spirdzinājums būs. A Bārda 1, 244.

spirdzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēks) kļūst spirgts vai spirgtāks; panākt, būt par cēloni, ka (ķermeņa daļas) sāk labāk funkcionēt.* Dzēriens spirdzina ceļinieku. Vēsma spirdzina gājēju. □ Klusa nakts ar saldu dusu; No it visiem gaidīta,.. Vājus atkal spirdzina. Aspazija II, 143. Lielās lietus lāses mazgā seju un tek uz krūtīm kā no remdenas dušas, patīkami spirdzinot pārkarsušo ādu. Grīva 8, 253. Jaunieši cēlās no nogurdinoši ilgās maltītes un, locekļus spirdzinot, sapārojās dejā.. Rozītis III, 130. // intrans. □ Karstā tēja patīkami spirdzināja, aizdzīdama locekļos ievilkušos vēsumu. Sakse 6, 43. Iedomājoties vien tādu vēsu tēju ar skābenu, spirdzinošu ievārījumu, zēnam jāaplaiza lūpas. Ezera 2, 153. Pēc āra svelmes muzeja telpas pavēsas un spirdzinošas. Avotiņa 3, 48. pārn. ..pati filozofija no saviem augstumiem pareti nolaižas līdz mums, mirstīgajiem, kuriem taču viņas spirdzinošie augļi sākotnēji šķita domāti... Auziņš 7, 59. pārn. «Kurš mirstīgam gan var izstāstīt tādas dzejas vārdus, kurā mirdz patiesība kā spirdzinoša rīta rasa?» J Kalniņš 8, 11. // *Panākt, būt par cēloni (parasti piegādājot ūdeni, mainoties laikapstākļiem), ka (piemēram, augiem, dzīvniekiem) uzlabojas eksistences apstākļi.* □ Jā, lietus spirdzināta un siltā laika samīļota, zālīte aug griezdamās.. Pad J 84, 109, 1. // intrans. □ ..nolija spirdzinošs lietus.. Iztvīkusī zeme dvašoja dziļi un pacilāti. Dorbe 4, 27. // pārn. *Izraisīt (kādam) labpatiku, prieku u. tml.* Mūzika spirdzina klausītājus. // intrans. □ Valdis ar pateicību klausījās Glūdas rāmajā valodā. Tā skanēja cauri tālai motoru dunoņai, klusa, skaidra, spirdzinādama. Līvs 3, 55. ..vārdi pēc aizgrābjoša klusuma ir tikpat spirdzinoši kā klusums pēc sirdi sāpinošiem vārdiem. Jaunsudrabiņš 8, 134. ..spirdzinošs un veldzējošs miers pēc pabeigta darba, jaunu ieceru sākums. Viese 3, 257.

spirdzināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos. *Refl. → spirdzināt.* □ ..balkons, Kur vakarvēsumā tu izej spirdzināties Un rāmi veries tālos plašumos. Sudrabkalns 8, 74. Burkāni nobrāzumā dzirkstī — Saknītem pašam gribas spirdzināties. Caune 2, 90.

spireja, -as, s. *Līdz 2 metriem augsts vasarzaļš rožu dzimtas krūms ar vienkāršām, pamīšām lapām, baltiem, sārtiem vai sarkaniem ziediem vairogveida, čemurveida vai skarveida ziedkopās.* Baltā s. Vidējā s. Vītollapu s. Mārsila s. □ Nokarenos pušķus veido no.. puķuziņiem, ziedošiem spireju zariņiem. PL Siev 83, 8, 15. Spireju krustojumi bieži vien krāšņumā pārsniedz vecāku augus.. Galenieks 2, 229.

spirgt, spirgstu, spirgsti, spirgst, pag. spirgu; intrans. **1.** *Kļūt spirgtam (1) vai spirgtākam.* S. rīta vēsumā. Zāle spirgst lietū. □ ..ir taču liela bauda vienlaikus spirgt no kafijas un reibt no Vecrīgas skaistuma. Klints 1, 250. pārn. Man gars no aizkusuma ceļas Un elpa spirgst, un vaigi kaist.. Aspazija 3, 28. pārn. Bet, maija lietū atmodies un spirdzis, Es jauniem graudiem Esmu Zieds. J Plotnieks 8, 78.

2. parasti 3. pers. *Kļūt spirgtam (2) vai spirgtākam.* □ Virtuvē tīkams svaigums. Vecāmamma tikko aizvērusi logu. Gaisā spirgst kumelīšu smarža. Pēc pirts Svārupi vienmēr dzer kumelīšu tēju. Mauliņš 4, 168.

spirgts, -ais; s. -a, -ā; apst. **spirgti.** **1.** *Tāds, kam ir aktīvs, pozitīvs psihiskais un fiziskais stāvoklis, tāds, kam šāds stāvoklis nodrošina aktīvu darbību; arī možs.* □ ..man bija ierādīta vieta blakus šoferim, spirgtam, spēcīgam vīram. Kalndruva 9, 21. ..Nestors paprieks nomazgāja rokas, seju un galvu un jutās uzreiz daudz spirgtāks. Birznieks-Upītis 6, 206. Rītā Ilze bij jautrāka un spirgtāka nekā citām dienām savas vājības laikā. Kaudzītes 1a, 82. // *Aktīvs, arī veselīgs (par dzīvniekiem).* □ Tā agrīno sējēju dziesma, Tai atsaucas cīrulis spirgts. Ķempe 2, 33. Sivēnu kopējas ir čaklas.. Viņu koptie lopi ir veselīgi, spirgti un labi barojas. Cīņa 60, 4, 1. // *Tāds, kas ir spēcīgs, labi aug, attīstās (par augiem, to daļām).* □ Ziedi saplakuši kā lupatiņas. Tikai viens vienīgais stādiņš vēl spirgts. Bundzeniece 1, 9. ..varētu domāt, ka pumpuri piebrieduši pēdējo dienu saulē. Patiesībā tie aizmetušies jau rudenī. Tikai jābrīnās, kā pa ziemu saglabājušies veseli un spirgti. Mauliņš 4, 178. // *Tāds, kurā izpaužas aktīvs, pozitīvs psihiskais un fiziskais stāvoklis, gatavība aktīvai darbībai, arī aktivitāte, darbīgums.* S. cilvēku izskats. S. garastā-

voklis. □ ..viņš redzēja Līzes spirgto, sārto seju.. Sakse 2, 20. ..Manas rokas, mani kauli Spirgta spēka salejas. A Skalbe 4, 40. Ārkārtīga interese par dzeju, mākslu, spirgta, dabiska nenotrulināta uztvere. Auziņš 1, 88. // *Tāds, kam ir raksturīga aktivitāte, rosīgums (par darbību, norisi).* □ Vecais Gatviņš vairs nestaigā tik jautriem, spirgtiem soļiem arklam pakaļ kā citreiz. Birznieks-Upītis 6, 87. Maška spirgtā riksī devās taisnā virzienā uz rietumu pusi. Talcis 9, 188. ..rudenī raisās spirgtā skolas dzīve.. Sēlis 4a, 50. // *Tāds, kam ir spilgti, tīri toņi (par krāsu).* □ Redzamas dažas mežu saliņas, bet visapkārt milzīgā lokā — zilas tālo mežu svītras. Slaidi pakalni. Bērzu zaļums vēl spirgts un spilgts. Auziņš 1, 101. ..kur tad vēl Katlakalna priediens — slaidu priežu mežs, vienmēr spirgti zaļš.. Cīņa 75, 231, 4. // pārn. *Tāds, kas ir kustīgs, kam mainās intensitāte (par parādībām dabā).* □ ..gandrīz aiz loga viļņo Māras dīķis — neliels, bet spirgts un draiskulīgs. J Plotnieks 2, 124. Salstošais ziedonis Sev spirgtu guntiņu iekūris. Aspazija V, 289.

2. *Tāds, kas, būdams elpošanai derīgs, patīkami vēss, spēj izraisīt, nodrošināt aktīvu, pozitīvu psihisko un fizisko stāvokli (parasti par gaisu, vēju, lietu).* □ Viņš dziļi ieelpo spirgto pavasara nakts gaisu.. Lukjanskis 1, 77. ..kad cēlās spirgts rīta vējš,.. tad Līzīte kā atdzīvojās. Jaunsudrabiņš 8, 102. Pār cirtumiem atkal pārklājies mežs, Uz lauku spirgtu dvašu dveš. Rainis Ib, 239. Cik labprāt es nomestu apģērbu un izietu tāds, kā māte radījusi, zem šīm baltajām un spirgtajām [lietus] strūklām.. Grīva 8, 253. // *Tāds, kad laikapstākļi spēj izraisīt, nodrošināt šādu stāvokli (par laikposmu).* □ Ir spirgta rīta stunda, kad jūlija saule vēl nav paspējusi piekarsēt akmenī iekalto Rīgu un zem zaļajām liepām dvesmo patīkams vēsums. Saulītis 13, 133.

spirgtums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → spirgts (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..lauku mājās viņi bija cerējuši atgūt veselību. Bet vasara aizgāja — pelēka, lietaina, — veselību un spirgtumu neatnesusi. J Kalniņš 7, 63. Debess valgme atdzīvina visu ap mums. Spirgtumu atgūst katra lapiņa, katrs ziediņš un zāles stiebriņš. Cīņa 84, 195, 3. Cīrihē.. patvērumu bija atraduši daudzi politiskie emigranti.., un turienes sabiedriskajā dzīvē bija daudz spirgtuma. Brutāne 8, 65.

2. *Vispārināta īpašība → spirgts (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Atveru logu. Spirgtums ieplūst ar šalti. Avotiņa 7, 97. Saule cepina kā somu pirts. Ir zilas debesis un paglābj vien sāļš spirgtums, kas ceļas no jūras. Pad J 82, 193, 4. Zālē pamazām sāk čirkstēt siseņi. Pamostas pievakares spirgtums un dzīvība. Birznieks-Upītis 6, 280.

spiričuels, -a, v.; mūz. *Garīga dziesma Amerikas nēģeru folklorā.*

spirillas, -u, vsk. spirilla, -as, s. *Spirālveida baktērijas ar vienu vītni vai vairākām vītnēm.*

spirināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Vairākkārt strauji, spēcīgi kustināt (ķermeņa daļas, parasti kājas).* Aita spirina kājas. □ pārn. «Ko tanī skuķī saskatījuši... te viens, te otrs, te trešais kā gaiļi, spārnus atstiepuši, kāju spirinādami, labinās klāt.» Jansons 6, 40.

spirinātīes, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Vairākkārt strauji, spēcīgi kustināt savas ķermeņa daļas (parasti, lai atbrīvotos, arī vairītos no kāda, kā) — par cilvēkiem.* □ Gan kārpījos, gan spirinājos, bet ko nu bez kājas šiem atturēsies pretī. Bija jāpadodas. Apsīšu J 2, 24. ..man šo īskājaino meiteni gribas noskūpstīt. Diez ko viņa darītu, ja es pamēģinātu. Droši vien spiegtu un spirinātos. Kaijaks 6, 63. Guna paķer dēlēnu klēpī, bet tas spirinās, lai tiktu zemē.. Svīre 3, 25. // *Vairākkārt strauji, spēcīgi kustināt savu ķermeni, tā daļas (parasti, lai atbrīvotos, arī vairītos no kā) — par dzīvniekiem.* □ ..makšķeres galā spirinājās maza, spoža zivtele. Tas bija jugliņš. Zv 60, 2, 30. Viņa ir veca un gudra aita: nespirinās un nebrēc.. Andersone 1, 81. // pārn.; sar. *Enerģiski pretoties kādam, nepakļauties kāda ietekmei, gribai.* □ ..viņa, kā kura katra māte, neļaus puisim aiziet tieši dibenā. Neļaus, un lai viņš spirinās, cik grib. Zigmonte 2, 80. Gan tagad birs rājieni vai pat kas sliktāks. Likumi paliek likumi, un tiem neklājas spirināties pretī. Svīre 2, 43. Klāvs: Es tavā vietā gan tā nepalaistos, es jau nu spirinātos pretī... es vēl viņiem parādītu, kas es esmu! Brodele 7, 58.

spiritisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spiritiski.** *Saistīts ar spiritismu, tam raksturīgs.* □ Iesaistot [Aleksandru] Butļerovu spiritiskās nodarbībās, viņa lielo ķīmiķi maķenīt sakompromitēja.. Zv 82, 5, 7.

spiritisms, -a, v.; parasti vsk. *Misticisma paveids, kam ir raksturīga ticība dvēseļu pēcnāves eksistencei un mediju spējai kontaktēties ar tām.* □ ..Nikolajs Ļeskovs savos stāstos.. pasmīn par tā laika augstākās sabiedrības un inteliģences aizraušanos ar spiritismu, naivo ticību apkārtstaigājošiem brīnumdariem un pārdabiskām parādībām. Jaun Gr 68, 8, 5.

spiritists, -a, v.; **spiritiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Spiritisma piekritējs; cilvēks, kas tic iespējai kontaktēties ar mirušo dvēselēm.* □ Kāda miruša politiska darbinieka sieva piedalās spiritistu seansā. Beigu beigās medijam izdodas izsaukt darboņa garu. Zv 76, 23, 31.

spirituālisms, -a, v.; parasti vsk.; filoz. *Koncepcija, pēc kuras gars tiek uzskatīts par esamības pirmpamatu, par īpašu bezķermenisku substanci, kas eksistē neatkarīgi no matērijas.*

spirituālistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spirituālistiski;** filoz. *Saistīts ar spirituālismu, tam raksturīgs.*

spirituālists, -a, v.; **spirituāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Spirituālisma piekritējs.*

spirituāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **spirituāli.** *Saistīts ar cilvēka psihisko, garīgo darbību, tai raksturīgs.* □ Daži no šiem [mākslas] virzieniem.. mudināja piegriezties cilvēkam tikai

kā objektam pašam par sevi vai arī viņa spirituālajai konstrukcijai .. Māksla 59, 2, 8.

spirkstis, spirkstu, s.; tikai dsk. *Kvēlojošas ogļu daļiņas pelnos, arī karsti pelni; pirkstis.* □ Vai pēkšņi dzirkst kas trūdos? Nau [nav] jau spirkstis. Vai slepus kust kas? Vai kas galvu ceļ? Ā! Čūskas acis žib [zib] kā divas dzirkstis! Rainis IIIb, 104.

spirogīras, -u, vsk. spirogīra, -as, s. *Zaļaļģes ar pavedienveida nezarotu lapotni.*

spirogrāfs, -a, v. *Aparāts elpojamā gaisa tilpuma mērīšanai un reģistrēšanai.*

spirohetas, -u, vsk. spiroheta, -as, s. *Lokanas spirālveida vienšūnas baktērijas.*

spirolits, -a, v. *Aparāts gaisa sastāva analīzei.*

spirometrija, -as, s.; parasti vsk. *Elpojamā gaisa tilpuma noteikšana.*

spirometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **spirometriski.** *Saistīts ar spirometriju, tai raksturīgs.*

spirometrs, -a, v. *Aparāts elpojamā gaisa tilpuma mērīšanai.* □ Pētījumi, kas izdarīti ar spirometra palīdzību, pierādījuši, ka plaušu dzīvības tilpums visiem cilvēkiem nav vienāds. Anat 93.

spirtains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spirtaini.** *Spirtots (2).* □ Tas bija pieklājīgs rums, ja vispār šo spirtaino vircu var uzskatīt par pieklājīgu dzērienu. Lapsa 3, 18.

spirtīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spirtīgi.** *Spirtots (2).* S. vīns. // lietv. nozīmē: spirtīgais, -ā, v.; sar. *Stiprs alkoholisks dzēriens.* □ «Dzērājiem es [velns] rādos pudeles izskatā un smaržoju pēc spirtīgajiem . .» Sakse IV, 422.

spirtmērs, -a, v. *Spirtometrs.*

spirtometrs, -a, v. *Ierīce etilspirta koncentrācijas noteikšanai šķīdumā.*

spirtot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Pievienot (kam) spirtu.* S. šķīdumu. S. vīnu.

2. *Dezinficēt (ko) ar spirtu.*

spirtots, -ais; s. -a, -ā; apst. **spirtoti.** **1.** *Divd.* → *spirtot.*

2. *Tāds, kam ir pievienots etilspirts (par alkoholiskiem dzērieniem).* □ Spirtotais portvīns bija stiprs, bet negaršīgs .. Ezera 9, 135. // lietv. nozīmē: spirtotais, -ā, v.; sar. *Stiprs alkoholisks dzēriens.* □ «Atturēties no spirtotā ir liela māksla. Es, piemēram, — ne mutē.» Lapsa 7, 60. Bez tam veikalā normāli piegādā vairāk konservus, smēķējamos un spirtotos. Niedre 16, 12.

spirtrūpniecība, -as, s.; parasti vsk. *Spirta rūpniecība.* □ . . kartupeļi ir izejprodukts spirtrūpniecībai . . Galenieks 2, 356.

spirts, -a, v. **1.** ķīm. *Organisks savienojums, kurā viena vai vairākas hidroksilgrupas ir saistītas pie viena piesātināta oglekļa atoma.* Bezūdens s. Divvērtīgs s. Spirta šķīdums. Spirta oksidēšana. Spirta rūpniecība. Koka spirts novec. — *metilspirts.*

2. parasti vsk. *Etilspirts.* Denaturēts s. Spirta dzēriens — *alkoholisks dzēriens, kas satur samērā daudz etilspirta.* Spirta laka — *dabisku vai sintētisku sveķu šķīdums etilspirtā.* Skudru spirts — *skudrskābes šķīdums etilspirtā.* Vīna spirts novec. — *etilspirts.* □ . . agrāk spirtu ražoja no pārtikas produktiem: kartupeļiem un graudaugiem. Pad J 59, 60, 3. Stenlijs deva viņiem [afrikāņiem] nogaršot pa karotei spirta, pamācīdams, ka šis ugunsdzēriens, lietots nelielā daudzumā, dodot spēku un mundrumu . . Lielais 7, 201. . . sistemātiskus [temperatūras] novērojumus varēja sākt tikai tad, kad bija izgudroti dzīvsudraba un spirta termometri. D kal 79, 243. Tolaik vijoļmeistari strādāja ar spirta lakām. Zemītis nolēma izmēģināt eļļas lakas. Hor 79, 14, 28.

○ Ožamais spirts med. — *desmitprocentīgs amonjaka šķīdums ūdenī ar raksturīgu asu smaku.* □ Tai pudelītē nav smaržas, bet ožamais spirts. Indrāne 5, 7. Spirta lampiņa — *neliela sildāmā vai apgaismošanas ierīce, kurā par degvielu izmanto spirtu.* □ . . verandā laboratorija jau darbojas pilnā sparā! Miks, iededzis spirta lampiņu, cilā savus noslēpumainos cukuriņus un ķīselīšus. Ezera 2, 167.

spitālība, -as, s.; parasti vsk. *Lepra.* □ No citām lipīgajām slimībām, kas parādījušās Livonijā, pirmām kārtām jāmin spitālība, ko, liekas, ievazājuši bruņinieki 13. gadsimtā. Derums 1, 187. Āzijā un Āfrikā ir simtiem tūkstošiem lepras (spitālības) slimnieku, kuri nolemti nāvei. Cīņa 73, 251, 3. . . sprieţ par spitālību, ar kuru jau senos laikos pats dievs mēdzis sodīt nežēlastībā kritušos . . Salenieks 7, 114. sal. Uksens: . . melis jums piezogas klāt kā ēna un viņa vārdi pielīp kā spitālība. Zīverts 1, 229.

spitālīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas slimo ar spitālību.* □ sal. Kā spitālīgu vai mēra apsēstu viņa to aizveda prom, lielceļa grāvi un egli mežā viņa tai bij novēlējusi. Upīts 4, 421. // lietv. nozīmē: spitālīgais, -ā, v.; spitālīgā, -ās, s. *Cilvēks, kas slimo ar spitālību.* □ Spitālīgo jautājums bija cieši saistīts ar baznīcu un tās iestādījumiem. Ap šo slimību tinās noslēpumainības plīvurs. Derums 1, 189. sal. «Te jau no mums vairās kā no spitālīgajiem tā paša mātesbrāļa dēļ . .» Ezera 11, 147.

spītavnieks, -a, v.; **spītavniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; reti. *Spītnieks.* □ Briežumāte veda Mazuli . . Dažreiz viņš mātei paklausīja, bet citreiz spītavnieks izlikās izsalcis un gausi plūca jaunos paegļu dzinumus . . Kaijaks 5, 281.

spīte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; pareti. *Spīts.* □ Kā nu Annelei nav kauna? Kauns ir, ka nevar acu pacelt. Bet ko darīsi, kad nevar pakustināt to sāpju un spītes smagumu kaulos? Brigadere 2, 24. Vai aiz maldiem maldies, vai aiz spītes spīvas? Sudrabkalns 12, 127. Sabozies, dusmu spītēs sakniebtām lūpām, lāgiem drūmi smīnēdams, . . viņš sēdēja savā krēslā . . Lācis VI, 437.

spītēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. **1.** *Apzināti, nepiekāpīgi izturēties, rīkoties krasi atšķirīgi no (kāda) vēlēšanās, norādījumiem, uzskatiem, parasti, lai (tam) kaitētu, nodarītu ko nevēlamu.* □ Mindaugs: . . ja man spītēsi, tad zini, ka man ir diezgan cieta roka, lai tevi saliektu, bet, ja nelieksies, tad salauzīšu tevi.

Zīverts 1, 343. ..gribējās spītēt tiem zobgaļiem, kuri smējās par Strautiņu purvu.. Fimbers 1, 97. Targals: Bet tagad redzu, Tu esi stūrgalve un spītēt gribi. Aspazija 3, 332. sal. ..Berta kā spītēdama un ķircinādamās vēl uzsauca: «Adelīna Putniņa, lido, un tu būsi pāri!» Rozītis 2, 39. pārn. Traktora ķetnās ņurcīta arī retā zalktene. Sīkais krūms mirdams spītē — dveš savu indīgo smaku. Caune 1, 55. pārn. Jāsajūt, kā jūras lielums visu mazo nīdē, atdod dzelmei dzīves mieles, pašai nāvei spītē. Avotiņa 5, 120.

2. *Nepakļauties (kam nevēlamam), censties pārvarēt (to).* Ekspedīcija spītē vējam un salam. S. grūtībām. □ Spītējot bargajiem noteikumiem, topošie skolotāji interesējās par notikumiem ārpus semināra, lasīja nelegālo literatūru.. D kal 74, 172. Tēvs stāsta, ka ciemata sētām Baļķus gādā; spītējot kara rētām, Mežā strādā. Vējāns 3, 15. // pārn. *Nepakļauties (kā, piemēram, vides) nevēlamai ietekmei.* □ ..ozoli spītēja ne vien salnām un vējiem, bet arī vieglākam salam.. J Plotnieks 9, 91. Āda [rokām] nežēlīgi niezēja, un uz miesas radās izsitumi, jo sīkstā krāsas kārta spītēja pat kodīgajai petrolejai. Imermanis 2, 9. sal. Pakalna vidū nelielā ieplakā deg ugunskurs. Deg gaiši, līksmi, priecīgi, kā spītējot tumsai. Ezera 4, 107.

spītēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Kļūt, arī būt spītīgam (parasti attiecībās ar kādu).* □ Kad Viesturu pie mums atveda, viņš bija kā zvērēns, pavisam grūti novaldāms. Spītējās, meloja un visus pārējos audzēkņus.. centās iekaustīt. Klīvers 4, 73. Šeples kundze: Vurma kungs, jums nevajadzētu spītēties, ja Ruta jūs tik laipni uzrunā! Zīverts 2, 138. pārn. «Kad zobi ir ciet, tad viņš [mirējs] spītējas, lai dvēsele netiek laukā.» Upīts 4, 218. pārn. Amata spītējas, airētāji spītē pretī. Lietus un puteņa pārplūdinātajā Amatā netrūka nekā no sezonas pirmā slaloma spraiguma. Sports 83, 65, 2. // *Nepakļauties cilvēka gribai, rīkojumiem (par dzīvniekiem).* □ Tais brīžos, kad Brūnaļa spītēdamās apstājās, apstājās arī Ferdinands. Ilgi viņš cīnījās ar niķīgo lopu.. Līvs 2, 65.

spītība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Psihes, rakstura, personības īpašība, kas izpaužas apzinātā, nepiekāpīgā izturēšanās, rīcības veidā, kurš krasi atšķiras no (kāda) vēlēšanās, norādījumiem, uzskatiem un kura mērķis parasti ir (tam) kaitēt, nodarīt ko nevēlamu.* □ Viņam piemita ne vien fiziskais [spēks], bet arī gribasspēks, ko varēja saukt arī par spītību un stūrgalvību, ja viņš ko bija ieņēmis galvā. Gūtmanis 2, 90. Viktorija aiz spītības vairākas reizes aizbēga no mājām, dienām īga un spurojās, nereti prasīdama no citiem kaut ko gluži neiespējamu. Mauliņš 4, 401. ..dziļas grumbas ap lūpu kaktiņiem uz leju, bet visasākā — šķērsu pāri pierei spītības grumba, kas sašķeļ seju it kā divās daļās. Svīre 3, 168.

2. *Vispārināta īpašība* → *spītīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Reizēm meitenei uzplūdo neapmierinājuma un spītības vilnis: tīšu prātu gribas darīt kaut ko tādu, lai citi sāktu kliegt, rāties. Indrāne 2, 134. Ar sīkstu spītību vīriem strādājot, Iecavas smilšainie pauguri un purvainās ielejas pārvērstas auglīgos tīrumos.. Zv 75, 8, 17. Par padevību kunga gribai cūkas ne domāt nedomāja.. Tādu stūrgalvību un spītību no nejēgas lopiem viņš [barons] vēl nebija piedzīvojis.. Zeiboltu J III, 48. pārn. Parastā pļavmalē Parasta vīgrieze Paceļ pret vareno rudeni spēkā un spītībā saspringtas Sēklu dūrītes. Vīksna 2, 125.

spītīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spītīgi.** *Tāds, kas apzināti, nepiekāpīgi izturas, rīkojas krasi atšķirīgi no (kāda) vēlēšanās, norādījumiem, uzskatiem, parasti, lai (tam) kaitētu, nodarītu ko nevēlamu.* S. bērns. □ Tāds vecs ķēms ir ciešāk kopjams par mazu bērnu, tikai spītīgāks un neiecietīgāks tāds vecis ir. J Kalniņš 3, 135. ◇ Spītīgs kā ēzelis sar. — *saka par spītīgu cilvēku.* // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* S. raksturs. Spītīga seja. Spītīgas acis. □ Otrā rītā Edgars un Kristīne satikās pie brokasta galda. Viņš izskatījās bāls un spītīgs un sveicināja viņu īsi.. Blaumanis 6, 218. Kad Viktorija pēc operācijas kustējās vārgi un arī garā vairs nebija tik spītīga un asa, māte vairākkārt runāja ar vedeklu par Mirandu.. Mauliņš 4, 370. ..nobijies laikam viņš tomēr nav, jo spītīgā tiešumā raugās uz mācītāju Kēlbrantu. J Kalniņš 9, 78. Grūti ir iemācīties lūgt piedot, labāk jau spītīgi klusēt un neatzīt sevi par vainīgu. PL Siev 86, 2, 19. Uzraugs: ..ja jūs arī turpmāk spītīgi liegsities, tad ir droši, ka cietumā nāksies pavadīt vairākus gadus. Zīverts 1, 304. pārn. Ai, Alūksne,.. bieži esi ļāvusi man jaust to spēku spītīgo, kas malēniešos dzīvo.. Brīdaka 9, 40. // *Tāds, kas nepakļaujas cilvēka gribai, rīkojumiem (par dzīvniekiem); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* S. ēzelis. Spītīgi riet. □ Zirgi ir dažādi.. Daži ir tramīgi, spītīgi, neuzticami. Gulbis 4, 6. Un kad man pietiks spītīgā brieža gribas, Ar drosmes ragiem caur visiem biezokņiem skriešu. Bārbale 2, 107. // pārn. *Tāds, uz ko cilvēkam ir grūti, arī neiespējami iedarboties (parasti par priekšmetiem); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Lakstīgala pamīņājās, apjucis noglauda ķiteļa spītīgās krokas.. Līvs 3, 33. ..Zigis skaidri saskatīja drauga spītīgo, melno matu cekulu, kas tikai rītos, krietni samērcēts aukstā ūdenī, kādu laiku paklausīgi piegūla platajai pierei. Mūsu g 71. Bet pēc pāris mirkļiem viņi atkal no jauna ķeras pie spītīgajiem skaitļiem un sarežģītajiem rēķiniem, raujas tā, ka pakauši kūp. J Plotnieks 7, 48. // pārn. *Tāds, ko neietekmē vai vāji ietekmē nevēlami (piemēram, vides) apstākļi; tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ ..pieticīgā, spītīgā zāle izbāzusi savu zaļo stiebru adatas cauri pelēkajai grants kārtiņai. Ezera 11, 130. Mans ir Latvijas rudens, kad vesela krāsu orģija trako pa lapotnēm.., manas ir tās spīdīgās, spītīgās lapas, kas nenotriecamas turas pie plikajiem zariem.. Caklais 10, 226. ..Aizlaidās putni, un ledus paslēpa zivis... Spītīga, cieta un skopa bij daba.. Brīdaka 4, 36.

spītīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → spītīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; arī spītība.* □ Madis ir Centim stāstījis un sūdzējies par Viktorijas raksturu, spītīgumu, asumu, naidīgumu un slinkumu, bet Centis nespēj tam īsti ticēt. Mauliņš 4, 220.

spītnība, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Spītība.* □ Puika izskatījās diezgan mierīgs, tikai vaigu bija savilcis par daudz spītnīgā smaidā, kā kad ar spītnību slēptu savu kaunu. K Zariņš 1, 45.

spītnieks, -a, v.; **spītniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Spītīgs cilvēks.* □ ..iznesīgs puisis, kaut arī jau toreiz liels spītnieks un stūrgalvis. Talcis 5, 184. Mirdza apstājās. Iet vai neiet līdzi spītniecei? Ja tur, telpās, ir vesels bars tādu tiepšu, tad var ieskriet kā skudru pūznī. Sakse 7, 410. Jā, te nu viņš bij, tas lielais spītnieks, kas tik ilgi turējās nāvei pretī un negribēja mirt. Upīts 4, 235. pārn. Pasaules nebēdne, Stūrgalve, spītniece, Vētra! Uz paša jumta tā uzsēžas, Rauj logu vaļā un iegulstas .. Aspazija 3, 196. // *Spītīgs dzīvnieks.*

spītnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spītnīgi;** reti. *Spītīgs.* □ Puika izskatījās diezgan mierīgs, tikai vaigu bija savilcis par daudz spītnīgā smaidā, kā kad ar spītnību slēptu savu kaunu. K Zariņš 1, 45.

spīts, -a, v., arī **spīts,** spīts, dsk. ģen. spīšu, s. **1.** *Psihes, rakstura, personības īpašība, kas izpaužas apzinātā, nepiekāpīgā izturēšanās, rīcības veidā, kurš krasi atšķiras no (kāda) vēlēšanās, norādījumiem, uzskatiem un kura mērķis parasti ir (tam) kaitēt, nodarīt ko nevēlamu; spītība (1).* □ Spīts, jā, spītīgs viņš ir, bet — spīts jau ir tikai sekas. Kur cēlonis? Purs 10, 14. Kā mēs varam palikt un izdzīvot pasaulē, kur meli ģērbjas taisnības drēbēs, kur palīgs ir tikai paša spīts! Bels 7, 144. pārn. ..Sapņi nespēj man laisties, Toties tiem akmens spīts. Gāliņš 2, 6.

2. *Izturēšanās, rīcība, kura krasi atšķiras no (kāda) vēlēšanās, norādījumiem, uzskatiem un kuras mērķis parasti ir (tam) kaitēt, nodarīt ko nevēlamu; psihisks stāvoklis, kas izpaužas šādā izturēšanās, rīcības veidā.* □ Māte saslējusies spītā. Madis labi zina šo viņas sasliešanos. Tādos brīžos viņa izskatās reizē pēc raganas, karalienes un taisnības pravietes. Mauliņš 4, 250. Meitenes sejā kvēlo tāds izaicinājums un spīts, ar kādu tikai sieviete aicināta aizstāvēt un attaisnot savu sūtību zemes virsū. Svīre 3, 44. Ainis izberzēja acis, bet spīta asaras krājās plakstos un tecēja pār vaigiem .. Līvs 3, 120. ..manī bija pamodusies tāda kā spīts .. Vilks 5, 24. // *Dzīvnieka nepakļāvība cilvēka gribai, rīkojumiem.* □ ..zirgs, stallī nostāvējies ābolainis [ābolains zirgs], satrūkās, sacirtās spītā un aizlēkšoja no kalna, kamanas mētādams .. Indrāne 2, 157. // pārn. *Spēja pretoties nevēlamu (piemēram, vides) apstākļu ietekmei.* □ Kam, irbeņoga apledotā, tev šāda lepna, barga spīts? Krūklis 10, 66. Vai no viņējā kalna Nāca nesauktā salna Spītu liesmainu pazarēs liet? Brīdaka 1, 35.

○ Par spīti — a. *Pretēji kāda gribai, norādījumiem, uzskatiem.* □ ..Vai, karaļnamam par spīti, Gribi precēt to Pelnrušķīti? Purvs 1, 274. Bērzs, pie kura Salums nošauts, nocirsts, jo ticis arvien appušķots ar sarkanām puķēm, bet i uz celma tās tāpat atradušās par spīti visiem stingriem aizliegumiem. Austriņš IV, 551. b. *Neraugoties uz (ko).* □ Par spīti sīki rasinošajam lietum, Klaucāns kailu galvu stāv pagalmā .. Zigmonte 10, 109. Skola eksistēja pat spīti tam, ka gandrīz katru gadu draudēja to pārvietot no Rēzeknes uz Dagdu, Kārsavu vai Kaunatu .. Lit M 90, 4, 1. Kā par spīti — *saka, ja notiek kas nevēlams (pretēji vajadzīgajam, gribētajam u. tml.).* □ Kā par spīti jauns padebess uzvilkās augšā un tik pēkšņi sagāza ūdeni .. Sakse 7, 394. Šajā vakarā meža cūkas, kā par spīti, uz to vietu, kur abi malu mednieki .., tā arī nenāca. Lauku Dzīve 77, 7, 34.

spīve, -es, s.; parasti vsk.; poēt. **1.** *Spīvums (1).* □ ..tauta — norūguša naida spīvē Sev ņēma to, kas pašu rokām kalts .. Purvs 2, 18. Lai cik daudz ir kuram spīves, Lai cik cieta griba, — Acu priekšā sagrūst dzīves, Pagaist nebūtībā. Auziņš 8, 37. Prieks, bēdas un sāpe, un spīve Kā ziepju burbuļi plīst. A Skalbe 6, 120.

2. *Spīvums (2).* Sala s.

spīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spīvi.** **1.** *Skarbs, spītīgs, iecirtīgs (par cilvēku).* □ ..viņa bija spīva, paģēroša, izsmejoša, augstprātīga, cieta un pārlieku nopietna. Šādā veidā šo jauno sievu varētu raksturot stundām ilgi .. Mauliņš 4, 237. Dora varēja kļūt spīva un ļauna pret katru, kurš bija izteicies par Pēteri necienīgi. Niedre 14, 144. Kad Fricis Roziņš vairākas reizes dzirdējis Eduardu Veidenbaumu, spīvu un stipru, ar citiem studentiem Pīpkolonijas vakaros disputējam, viņš ir sajūsmā .. J Kalniņš 8, 75. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* S. skatiens. Spīvi vārdi. Spīvi smieties. □ Renātei ir Zentas spīvais, stūrgalvīgais raksturs, viņas kaislā daba. Ezera 6, 112. Domāju par savu tālāk ejamo dzīves ceļu: tas nebūs tuvs, tas nebūs viegls; bet es raudzīšos uz savu kalnu un spīvā lepnumā nežēlošos, ja darbdienā sūrkstēs rokas un sirds. Kaldupe 4, 19. «Vai tad Līvsalā pionieru nemaz nav?» — «Ir un nav ...» Humors negaidīti spīvi atcirta un aizskrēja pat neatvadījies. Vāczemnieks 6, 14. // pārn. *Spēcīgs, izturīgs.* □ Vispirms mēs ar Līzu, pēc tam arī visi ciema ļaudis sāka viņu dēvēt par jauko, kaut arī spīvo pavasara puķi — Pienenīti. J Plotnieks 10, 66. Kūp zemes versme medaina un sūra Ar dzīvību, ko mūžiem neizsmelt. Tā rožu ugunīs un spīvo stiebru smailēs No zemes iežiem augšup lauzties grib. Ķempe 2, 43. Aizrautīgi deg un plīvo svecē liesma spīva .. Brīdaka 8, 12.

2. *Ļoti spēcīgs, arī postošs (par parādībām dabā).* S. sals. □ Spīvais vējš mazliet rimies, lai gan lietus vēl gāž un šļakst peļķēs. Saleniek 5, 339. ..pat visspīvākajā ziemas sprēgoņā Rudmei jāskrien uz skolu plānā mētelītī .. Vāczemnieks 5, 53. ..šalko sniegputeņi spīvi .. Sirm-

bārdis 1, 45. // *Ļoti spēcīgs (par sāpēm).* □ Droši vien agrāk tur viņu vienmēr sagaidīja māte. Un, ja piepeši mīļa sagaidītāja vairs nav, var rasties tāds tukšums, tāda spīva sāpe ... tad jau labāk, ja kāds cilvēks līdzās — kaut pasvešs. Kaldupe 4, 59. // *Asi kairinošs (par smaržu, smaku).* □ .. Andrejs jūt .. piemirkušo drēbju spīvo dvaku. Līvs 2, 190. Es šodien biju pašās madarās .. Nekur tik spīvi zeme nesmaržo .. Belševica 2, 29. Tad pie mana degungala piegrūda svaigu laikraksta numuru, kas spīvi oda pēc tipogrāfijas krāsas: «Lasi!» Ezera 11, 72. // *Ļoti grūts, smags (par darbību, norisi, parasti par cīņu).* □ Kauja iedegās arvien spīvāk, pelnu mutuļi šāvās gaisā. Branks 1, 41. Ļoti spīva cīņa notika otrajā setā. Sports 75, 9, 1.

spīvums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s p ī v s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ «.. visu nevajag vērtēt tikai rubļos.» Viņš pats nesaprata, kur rodas šis spīvums, šī žults, kas tagad lauzās uz āru, bet citādi nebija iespējams .. Saulītis 12, 139. Riharda acīs uzplaiksnī dzēlīgs spīvums .. Indrāne 6, 370. Ja sacītu, ka no šī brīža es domāju tikai par mātes vārdiem, ka tie man nedeva miera, iededza krūtīs naida spīvumu un tā joprojām, tad tie būtu meli. Skujiņš 3, 10. pārn. Ar neizprotamu spīvumu vēl turējās Piektais latviešu strēlnieku varoņpulks, kurš savu rūdījumu bija guvis nesenajās kaujās pie Mazās Juglas. Branks 4, 5.

2. *Vispārināta īpašība → s p ī v s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Rudens vēju spīvumā lepni putodama, viņam pretī šalca jūra. Kaldupe 12, 20. Vēl dažus mirkļus atpakaļ Valdis gaidīja šīs asaras, cerēja, ka vētras spīvums salieks meitenes šauros plecus, tagad viņš kaunējās pats savu domu. Līvs 3, 124.

spleise, -es, dsk. ģen. -šu, s.; jūrn. *Īpaši izturīgs savienojums, ko veido, sapinot virvju vai trošu galus.*

splīnēšies, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Kļūt, arī būt iedomīgam, untumainam, ārišķīgam; kļūt, arī būt īgnam, sapīkušam.* □ Viktorija brēkāja, splīnējās. Nedrīkstēja klusēt, nedrīkstēja saņemt to [sievu] kā derīgu mantu. Lai kāda mīla, acīm vajadzēja būt vaļā .. Mauliņš 4, 301.

splīnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **splīnīgi.** *Iedomīgs, untumains, ārišķīgs (par cilvēku); arī īgns, sapīcis.* □ Stūrmani viņš uzskatīja par gudru cilvēku, tiesa, mazliet gan tā kā splīnīgu, sevī noslēgtu, bet, acīm redzot, daudz piedzīvojušu .. Talcis 7, 266. Meitene, kaut nedaudz splīnīga, bija tīkama, un Krišs negribēja viņai radīt nepatikšanas. Avotiņa, Šlisers 1, 148. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Tā nebija pārvaldnieka lācīgā gaita, oficiera asais, splīnīgais solis. Tomanis nāca viegli un nemanāmi kā pati mūzika. Viese 2, 112. Sava splīnīgā rakstura dēļ Viktorija gan piedzīvoja nepatikšanas, bet savā veidā arī labāk iepazina dzīves grūtības. Mauliņš 4, 402. «Man vēl jāmācās. Un vispār ... es šovakar braukšu uz kino.» Tas iznāca auksti un pat splīnīgi. Ezera 8, 206.

splīnīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s p l ī n ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Aldis atņēma [meitenes] sveicienu, bet nespēja atbrīvoties no smaguma, ko bija radījuši kādreiz dzirdētie vārdi, baumas un viņas pašas splīnīgums iepriekšējās tikšanās reizēs. Mauliņš 3, 75.

splīns, -a, v. *Iedomīgums, untumaināba, ārišķīgums; arī īgnums, sapīkums.* □ Es negribu ieslēgties sevī aiz splīna ledainās sienas .. Elksne 1, 137. Miers ir spirdzinošs kā glāze vīna, Miers kā maize atkal spēkus dod, — Prāts tad atkratās no vecā splīna, Mute jaunus, gaišus vārdus rod. A Bārda 2, 46. Mani pārņēma sašutums. Viņas balsī tak skanēja ne tikai izbrīns. Tajā jautās nevēlēšanās ar mani sarunāties, .. splīns par iedrošināšanos viņai kaut ko aizrādīt. Mauliņš 4, 294.

spļaudekļi, -u, v.; tikai dsk. *Siekalu, krēpu kopums, ko izspļauj.* Raganu spļaudekļi (arī siekalas, vēmekļi) — a. *Putu cikādes izdalījumi ap tās olām un kāpuriem uz augu lapām un zariem.* b. sar. *Mīksta, gļotaina masa.* □ Pa kulu līdz pusistabai spļaudekļi, pīpju pelni, papirosu gali .. Upīts 18, 30. .. alkohola piesātināti spļaudekļi iesprāga Leona sejā .. Millers cirtās Leonam krūtīs .. Eglons 2, 175.

spļaudīt, -u, -i, -a, pag. -īju; intrans. *Vairākkārt spļaut; spļaudīties.* □ .. drīz manīju, ka arī citi .. sāka biežāk spļaudīt. Birznieks-Upītis 6, 302. Viņa .. sāk klepot savu sauso klepu locīdamās un spļaudīdama. Dinere 11, 104. pārn. Atkal sprāga granātas. Spļaudīja automāti. Bērce 4, 87. // trans. □ Ķienis .. izdzer glāzi. .. neņirgājas vairs. Īgns strebj zupu un spļauda asakas. Avotiņa, Slisers 1, 223. Dūmus un smiltis spļaudīdams, gaidīju palīdzību. Lapsa 1, 61. // pārn.; sar. *Paust neapmierinātību.* □ .. tas [«Mājas Viesis»] radīja latviešu gara dzīvē zināmu saviļņojumu. Aizskartie līdzšinējie tautas vadoņi, filistri un krāsneši, skaitās un spļaudīja .. A Deglavs 1, 1000.

spļaudīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Vairākkārt spļaut; spļaudīt.* □ Pagalam mierīgs bij palicis [slimnieks], ne vairs klepoja, ne spļaudījās .. Upīts 4, 216. Mute vienmēr pietecēja siekalām, viņam vajadzēja bieži spļaudīties. Jūras slimība mācās virsū. Lācis 4, 308. No cepļa nokāpis, deģis ilgi slaucīja sviedrus, spļaudījās un smagi pūta. Delle 2, 52. // pārn.; sar. *Paust neapmierinātību.* □ Tas [patricieša dēls] .. dzelzceļa vilciena otrās klases vagonā zobojies par mūsu dziedāšanas svētkiem, spļaudījies par jauno latviešu inteliģenci un labākām famīlijām .. A Deglavs 1, 574. «Es pats pie Ješkas [kapteiņa] neesmu braucis, zinu tikai, ka vīri viņam mainās un aiziedami nikni spļaudās.» Avotiņa, Šlisers 1, 141.

spļaujamtrauks, -a, v. *Trauks (kā) iespļaušanai vai krēpu savākšanai.* □ Viņš saņurcīja un saplēsa savas runas tēzes un ietrieca tās spļaujamtraukā. Jansons 4, 379. Gribējās nopūsties, tomēr viņš savaldījās un nospļāvās

porcelāna spļaujamtraukā. Arī tāds trauks piederēja pie garnitūras. A Grigulis 13, 385. Slimnieka krēpas jāsakrāj speciālā spļaujamtraukā ar noslēdzamu vāciņu. Ves 59, 3, 15.

spļaut, spļauju, spļauj, spļauj, pag. spļāvu; intrans. *Strauji virzīt ārā no mutes, parasti siekalas, krēpas.* □ Pavasarī viņš reižu reizēm iznāca ārā no smēdes, pieķērās pie žoga un dažreiz it ilgi klepoja un spļāva. Birznieks-Upītis 1, 16. Maigonis [zēns] pakasīja pakausi un nospļāvās. Tik tālu un tik precīzi spļaut prata tikai viņš vienīgais. Ērgle 1, 43. Pirms pāris mēnešiem, kad kāds vīrietis mēģināja meiteni ķircināt, Alīna spļāva viņam un nosauca par muļķi. Nelīdzēja sukas. Mazā palika pie sava.. Mauliņš 4, 153. ◇ Spļaut acīs (arī sejā) sar. — *atklāti teikt ko nievājošu, nicinošu.* ◇ Spļaut virsū (arī uz ko) sar. — *nelevērot ko, arī izturēties nicinoši, aizvainojoši pret ko.* □ «Spļauj viņam virsū!» sacīju es. — «Man viņš patīk,» Gunta atzinās. Lukjanskis 4, 47. Kur tagad lai rādās — katram, visupēdējam pagastā bij tiesības acīs ņirgāties un virsū spļaut. Upīts 4, 414. // trans. *Strauji virzīt ārā no mutes (piemēram, siekalas, krēpas, nevēlamus priekšmetus, vielas).* □ Puika, atzvēlies uz tahtas, ar pilnu bļodu sulīgu, sārtu plūmju, laiski katru izgaršodams, spļāva kauliņus pāri istabai.. Salnāja 3, 63. ..drīz pēc dēla nāves Ūdru Jānis sāka spļaut asinis un neglābjami izdila.. Lācis 15, 111. ..No ārdiem [linus] gāza viens, cits ārā nesa Un melnus putekļus vien spļāva.. A Bārda 1, 251. Ej nost zirgam no galvas, kad tas putas no mutes spļauj un pakaviem zemi kārpal Indrāne 10, 353. pārn. Mindaugs: Nupat Vaišvils, kas reiz bija mans dēls, aizgāja kā naidnieks, lamas un lāstus spļaudams. Zīverts 1, 358. pārn. Pametis skatienu uz bisi tēva plecā, Uldis saprata, ka arī šis ierocis spļāvis uguni uz nīstajiem naidniekiem. Branks 1, 76. pārn. Bet priekšā, Pavasara muižā, Kur kokus plosa rudens vēji, Trīs smagie vācu ložmetēji spļauj nāvi.. Čaks 7, 64. ◇ Spļaut baltu (arī zili) melnu, arī zilu (un melnu), arī (zilu) uguni) sar. — *būt ļoti dusmīgam.* □ Niknumā tīri baltu spļaudams, viņš piecēlās kājās.. Zeiboltu J IV, 263. «Laikam direktors melnu vien spļāva?» Sēlis 5, 316. ..[sakaru] līnija tiek pārrauta. Laukmalis atmet ar roku. Viņš var iedomāties, ka štāba priekšnieks aiz niknuma spļauj zili melnu.. Jansons 3, 103. «Tu spļauj zilu, jo esi aizkaitināts.» Svīre 3, 111. Bimlejs.. spļāva zilu un melnu, jo nebij gaidījis tādu iznākumu. Berģis 1, 214. Māte.. spļāva vai uguni un, Gustam klāt neesot, izgrūda par viņu vēl niknākus vārdus nekā toreiz, kad Gusts bija nācis preciniekos. Apsīšu J 2, 112. ◇ Spļaut piķi un zēveli, retāk spļaut zēveli sar. — *būt neapmierinātam, sašutušam.* □ Domāju, ka pilsētā saņemšu pateicību par oriģinālu rīcību. Taču priekšniecība spļāva piķi un zēveli. Mana vēstule nebija nonākusi pie adresāta. Liesma 77, 6, 15. Beta, saprotams, spļaus baltu zēveli acīs: kam tu pa lielajām meža peļņām klenderēji.. Indrāne 10, 175.

spļāviens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → spļaut; tas (parasti siekalas, krēpas), ko izspļauj vienā reizē.* □ Vecs, drukns jūrnieks, uz sava nameļa lievenēm iznācis, stampāja pilnu pīpi un slaidi nospļāvās uz ielas bruģa. Adrianam likās, ka spļāviens domāts viņam.. Upīts 18, 163. «Ka nav, lai nav!» iesaucas Miķelsons, laizdams caur zobiem garu spļāvienu, kas ķer lāvas stabu.. Grīns 1, 84. Tēvs iet kāsēdams, reižu° reizēm kraukādams. Viņš spļauj ceļa smiltīs sarkanus spļāvienus. Rihters 1, 34. ◇ Spļāviens sejā — *rupjš aizvainojums.* □ Brigita: Pati dzirdēju, kā eksāmenā viena slavenība čukstēja otrai: «Purniņš un augumiņš nekas, balstiņa galīgi nekas.» Tas bija spļāviens sejā. Gulbis 5, 92.

spocīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spocīgi. 1.** *Tāds, ko izraisa negatīvi sagrozīta īstenības uztvere un kas iedveš bailes; dīvains, savāds; rēgains; spokains.* Spocīga mēness gaisma. □ Uzreiz [putenī] viss kļuva pelēks un plakans, spocīgs un rēgains kā dziļas jūras dzīlē nogrimušā un jau veļiem pilnā zemūdenē.. Ezera 13, 174. Bāli zilgana gaisma spiedās cauri aizkariem, zīmēdama uz sienas noslēpumaini spocīgus rakstus. Kļavis 1, 107. Spocīgi kluss kļuvis cīņas lauks, kurā kūp miglas dūmakas.. Grīns 1, 130.

2. niev. *Tāds, kas ar ko dīvainu, neparastu izraisa, parasti negatīvu, attieksmi, arī nesapratni.* □ ..ģērbušās [meitenes ballē] kā nu kura, dažas izskatījās gaužām spocīgas, tās, kuras sevišķi gribējušas izcelties, laikam jau centušās līdzināties lepnām dāmām un jaunkundzēm. Jansons 6, 218. ..šī grāmata pārāk smaga manai uztverei, spocīga.. Lāms 1, 48. Katrs pats sevi neredzēja, bet, citos raugoties, bija jāsmejas, tik spocīgi melnajā sejā izskatījās baltie zobi un acu āboli. Sakse 9, 20.

spocīgums, -a, v. **1.** *Vispārināta īpašība → spocīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; rēgainība; spokainums.* Gaismas s.

2. niev. *Vispārināta īpašība → spocīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Apģērba s.

spodrdūriens, -a, v. *Izšūšanas tehnikas paņēmiens, kurā rakstu veido blīvi blakus cits citam sekojoši pavediena posmi; ar šādu paņēmienu veidots dūriens.* □ Kabatlakatiņa stūrī ziedu un lapu motīvs.. šūts spodrdūrienā. PL Siev 80, 3, pielikumā.

spodrība, -as, s.; parasti vsk. *Pilnīga tīrība, sakoptība.* □ Šie pagājušu laiku liecinieki [mēbeles] piešķīra istabiņai savādu, godīgu izskatu, kuru vēl pavairoja visur redzamā spodrība. Blaumanis 6, 193. Stikls un vāpētās keramikas plāksnītes izceļ spodrību un kārtību, tāpēc šos materiālus izmanto telpās, kur ir augstas higiēniskās prasības. Zeltiņš 1, 39. Jābrīnās, cik daudz pa rudeni un ziemu dārzā sakrājies visādas lūžņas. Jātīra, steigšus jāķeras pie darba. Spodrības nedēļa arī jau pie durvīm. Birznieks-Upītis 6, 396.

spodrināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Beržot, tīrot, klājot ar attiecīgu vielu u. tml., panākt, ka (kas) kļūst spodrs (1) vai spodrāks.* S. kurpes. S. logus. S. nažus. S. ādu. S. pa-

pīru. □ Zēni spodrināja pogas un zābakus, tīrīja bikses un frenčus .. Jansons 6, 218. Māte, pie plīts stāvēdama, spodrina alumīnija kastroli. Brodele 17, 14. .. sardzes vīri cītīgi spodrina un krāso bocmaņa klāju. Grīva 8, 122. pārn. .. rīta saule sāk piekrastes klintis spodrināt .. Kaldupe 5, 68.

spodrinātājs, -a, v.; **spodrinātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → s p o d r i n ā t.*

2. v. *Ierīce, iekārta (kā) spodrināšanai.* □ Grīdas vaskojuma spodrinātājs ir elektriska mašīna ar divām vai trim rotējošām sukām. Zeltiņš 1, 91.

spodrināties, parasti 3. pers., -inās, pag. -inājās. *Refl. → s p o d r i n ā t; tikt spodrinātam.* Grīda labi spodrinās.

spodrpapīrs, -a, v. *Papīrs ar spodru virsmu; spodrs papīrs.* □ Jaungads, piemēram, ir priecīgi svētki, tādēļ arī [dāvanas] iesaiņojums var būt spilgts, košs. Šim nolūkam noder visdažādākie materiāli: kreppapīrs, zīdpapīrs, celofāns, krāsainie spodrpapīri .. PL Siev 80, 12, 22. Jāpiebilst, ka tajos pirmskara gados dabūt burtnīcas bija tikpat grūti kā dabūt audumus un dažus produktus. Bet tās bija vislabākās spodrpapīra burtnīcas ar sarkanām, skaidri novilktām malām .. Lit M 67, 39, 10.

spodrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spodri. 1.** *Tāds, kura virsma (piemēram, gluduma, tīrības pakāpes, krāsojuma īpatnību dēļ) labi atstaro gaismu.* Spodras logu rūtis. Spodras palodzes. S. papīrs. Spodras tapetes. □ Uz plauktiem bija trauki, spodrās kārbas ar miltiem un putraimiem .. Zigmonte 13, 15. Ar eļļas krāsu krāsotas grīdas pēc nomazgāšanas un nožūšanas var pārklāt .. ar caurspīdīgu laku. Tāda grīda ir ļoti spodra. Mājtur 479. Un, kad jūs kritīsit, dzīvie, Un jūsu durkļi spodrie Nezibēs asiņu rietā, Mēs, mirušie, celsimies otrreiz Un stāsimies jūsu vietā. Čaks 7, 43.

2. *Tāds, kas ir pilnīgi tīrs, sakopts (piemēram, par priekšmetu, telpu).* Spodra veļa. Spodra virtuve. □ Uz vadža karājas spodrs dvielis, bļodā ieliets ūdens. Ezera 12, 43. Viņus ieveda nelielā, veclaicīgi iekārtotā, bet apbrīnojami spodrā istabā, un abi večuki uz brīdi izgāja. Lapsa 2, 97. Uz grīdas rakstains celiņš, pie sienas sārtā un gaiši zaļā krāsā izausta vilnas sega, uz galda spodri balts linu galdauts. Kaldupe 13, 78. // *Tāds, kas ir tīri, kārtīgi ģērbies, arī uzposies.* □ .. aiz Lapmuižas robežām pavisam cita ainava. .. Lauki manāmi kuplāki — pat reti pamanāmie ļaudis likās lielāki un spodrāki. Upīts 8, 127. Pēc skata [vīrs] rādījās aprūpēts un apkopts, spodrs un kārtīgs, bet arī agrāk nebija staigājis nodriskāts un netīrs. Ezera 15, 214. pārn. Tik spodrus kadiķus nekad vairs negadījās sastapt Kā toreiz Sāremā, tur, jūras un milžu zemē. Kaldupe 14, 28. // pārn. *Tāds, kas atbilst ļoti augstām prasībām (parasti par parādībām sabiedrībā).* □ Bet vai spodru tautas tikumu, Veidojies kas ilgi cilšu ciltīs, Tikpat viegli pārkāpt, atmest var? Nē — tas tautas likteni jau skar! A Bārda 2, 42. Slava tam, kas sarindot spējīgs Spodru un apaļu vārdu pie vārda .. Bendrupe 3, 134.

3. *Samērā spožs (1) — par gaismu, gaismas avotu.* □ Saulainā rudens svētdienas pēcpusdienā .. spodrā gaisma līksmi rotājās dzeltenajās bērzu lapās .. Fimbers 1, 237. Auksta un nežēlīgi spodra ir mēnesnīca. Viss apklusis un aizsnidzis. Kurcijs 4, 68. .. raudzījās [tēvs] klusi tai pašā vientuļajā zvaigznītē, kas ar katru acumirkli kļuva spodrāka un spožāka. Valdis 1, 119. // *Par acīm.* □ Viņa pasmaidīja, tīrām, spodrām acīm skatīdamās. Upīts VIII, 654. Valda .. uzlūko māmiņu spodrām, satrauktām acīm. Mauliņš 4, 379. // *Tāds, kur izplatās samērā stipra gaisma (par vietu, telpu, vidi).* □ Saule patlaban norietēja, un pie spodrajām vakara debesīm iedegās pirmās zvaigznes. A Gulbis 3, 38. // pārn. *Skanīgs, dzidrs (par skaņu).* □ Kora skanīgums gan dažkārt ir dzirdēts spodrāks un skaidrāks izstrādājumā. Vītoliņš 2, 210. .. Vilde-Mežniece spodri un skanīgi smējās. Skujiņš 10, 172.

○ Spodrais dūriens — *spodrdūriens.* □ Sedziņas vidus daļā skujiņu raksts šūts spodrajā dūrienā .. ar tumši zaļiem diegiem. Rubene 1, 5. Figūru uzzīmē uz ielāpa auduma .., tad uzdiedz uz cauruma un pa kontūru apšuj ar ciešiem cilpu vai spodrajiem dūrieniem. PL Siev 83, 7, pielikumā.

spodršuvums, -a, v. *Spodrdūriens.* □ Sienas dekors .. izšūts uz oranža džutas auduma spodršuvumā .. PL Siev 84, 10, pielikumā.

spodrums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s p o d r s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Grīdas līdzenums un spodrums rada priekšstatu par telpā valdošo kārtību .. Zeltiņš 1, 10. Istabā bija liela tīrība: logu rūtis laistījās aiz spodruma .. Sudrabu E 3, 220.

2. *Vispārināta īpašība → s p o d r s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; arī spodrība.* □ Mūsu dārzos, mūsu sētās Tīrība un spodrums balts. Balodis 5, 84.

3. *Vispārināta īpašība → s p o d r s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Gaismas s.

spodrveļa, -as, s. *Veļa (parasti balta) ar spodru virsmu.* □ Jaunais smokings un cietā spodrveļa Kaivieša izplūdušo stāvu žņaudza kā spailēs. Rozītis 3, 160.

spogāt, parasti 3. pers., -ā, pag. -āja, arī **spogot,** parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; reti. **1.** *Mirdzēt, laistīties.* □ Varbūt, ka pārnāks šī drosmīgo cilts, Valmieras ielās kad liepziedi spogos? Saulītis 3, 13.

2. *Lēnām pilēt, tecēt.* □ No saulē degošās pieres spogāja sviedru rasa ... Rozītis III, 103.

spogulis, -ļa, v. **1.** *Priekšmets (parasti īpaši veidots), kura virsma labi atstaro gaismu un kuru izmanto attēlu ieguvei.* Stikla s. Metāla s. Sienas s. Kabatas s. Trīsvērtņu s. Apskatīt sevi spogulī. Spoguļu zāle — *zāle, kurā par dekoratīviem elementiem ir izmantoti vairāki, daudzi spoguļi; spoguļzāle.* Parādīt spoguli — *parādīt citam spoguli tā, lai tas varētu tajā redzēt savu attēlu.* Skatuves spogulis — *skatuves atvērums skatītāju virzienā.* □ Vikto-

rija ķemmē matus un skatās spogulī. Mauliņš 4, 276. Skatos spogulī. Zem acīm grumbiņas kā mežģīnes. Avotiņa 2, 159. . . rietošas saules stari spēlējas apputējušā spogulī. Elma pieiet pie tā. Kādreiz viņa ik rītus tā stāvēja, matus sukādama, pati sev acīs skatīdamās. Svīre 3, 109. sal. . . lejā ledus bija kļuvis spožs kā spogulis. Jaunsudrabiņš 3, 389. sal. Abās acīs savāds, drudžains spīdums, Kur kā spoguļos nāk, zib un aiziet Ainas, tēli viens pēc otra steigā. Čaks 7, 58. pārn. «Vai tu zini, kāds viņiem tur Krievijā ir ledus?» šis saņem mani pie pogas. «Spogulis, bet mums — vieni putraimi!» Saulītis 12, 44. Mazās ģildes spoguļu zāle un kāpņu telpas ļaužu pilnas. M Zariņš 2, 150. ◇ Greizais spogulis — a. *Spogulis, kas rāda izkropļotu attēlu.* □ Reiz man gadījās iemaldīties tā dēvētajā smieklu istabā. Ļaudis raudzījās greizajos spoguļos. . Viņiem bija jautri, jo ikviens varēja ieraudzīt gan sevi, gan savu tuvāko te resnu, te tievu, te īsu, te garu. . . Pad J 71, 21, 3. b. parasti lok.: greizā spogulī. *Sagrozītā, izkropļotā veidā.* // fiz. *Optiska sistēma — gluda virsma, kas labi atstaro gaismu un ko izmanto attēlu ieguvei.* Spoguļa lineārais palielinājums. Spoguļa formula. Spoguļa fokuss. Spoguļu reflektors. □ Spogulis ir gluda virsma, kas labi atstaro gaismu. Virsma var būt plakne — plakans spogulis. . , kā arī noteiktas ģeometriskas formas liekta virsma — sfērisks spogulis, paraboliskis spogulis. Spoguļus parasti izveido, pārklājot plakanparalēla stikla vienu virsmu ar gaismu atstarojošu vielu, piemēram, sudrabu vai alumīniju. Fiz r 312. // *Gluda (parasti ūdenstilpes) ūdens virsa.* □ Ezeriņa spogulis aiz mājām. . atvizēja kā dzirkstošs kristāla trauks. Brigadere 2, 304. Un kuģis iet, un upe saputo, un spogulis uz brīdi top tāds līgans. Čaklais 3, 67. sal. Vien sirdī — gluži kā Daugavas spogulī — vēl staro tavs siluets mīļš. . Krūklis 5, 67. // pārn. *Tas, kura īpašības, pazīmes, norises u. tml. padara iespējamu (kā) uztveri, izpratni, atveidi.* □ Turaidas pils ir spilgts viduslaiku vēstures spogulis. PL Siev 77, 12, 25. «Prese ir sabiedriskās domas spogulis.» Bels 4, 35. Mūsu bērni ir mūsu stipro un vājo brīžu spogulis, un viņu likteņos bieži esam atainoti mēs paši. Zigmonte 2, 240. . . mēdz teikt, ka seja esot cilvēka dvēseles spogulis. Sk Ģ 84, 5, 30.

2. *Raksturīgs, no apkaimes atšķirīgs laukums (dzīvnieka) ķermeņa virsmā.* □ Mugurpusē ap asti stirnai ir spilgti balts laukums, tā sauktais «spogulis». Medn 30. Purna gals [meža cūkai] muskuļains un kustīgs ar diskveidīgu «spoguli». Tauriņš 1, 218. Tā [pelēkā pīle] ir meža pīlei līdzīgs putns ar baltu spārna spoguli. . Latv dzīvn 43.

spoguļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spoguļaini;** reti. *Tāds, kura virsma labi atstaro gaismu.* □ . . sastopamas arī vietas, kur Gauja izvēršas plata un rāma, atgādinot spoguļainu ezeru. Lagzdiņš 3, 32.

spoguļatstarošana, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Gaismas atstarošana no virsmas, kuras nelīdzenumu izmēri ir mazi; spoguļrefleksija.*

spoguļatstarotājs, -a, v.; tehn. *Gaismas reflektors, kurā gaismu atstaro spoguļveida elements; spoguļreflektors.*

spoguļattēls, -a, v. *Spoguļa radītais attēls.* □ «Kāds sasalis smaids, kāda neglīta seja,» viņš domā pats par sevi un ieskatās spoguļattēlā vēl uzmanīgāk. . Bendrupe 1, 232.

spoguļdurvis, -vju, s.; tikai dsk. *Durvis (piemēram, skapim), kurās ir iestiprināts spogulis.* □ No skapja spoguļdurvīm viņam pretim raudzījās gludi skūta, bālta seja. Lācis VI, 268. . . Pauļa mātei nav ne klavieru, ne spoguļdurvju skapja, bet veca kumode ar notrusušām kājām. Indrāne 2, 247.

spoguļgluds, -ais; s. -a, -ā; apst. **spoguļgludi.** *Tāds, kas ir ļoti gluds un labi atstaro gaismu.* S. ledus. S. parkets. □ . . klavierēm ir virsma spoguļgluda. . Sirmbārdis 2, 63. . . pa lagūnas spoguļgludo virsmu slīdēja greznas jahtas. Zv 77, 14, 25. . . mākslinieces necenšas to [gleznas faktūru] gleznot ne spoguļgludi nostrādātu, ne arī īpaši raupju. . Nodieva 2, 126.

spoguļkamera, -as, s. *Fotoaparāts, kinokamera, projekcijas aparāts, kurā ir iebūvēts spoguļvizieris (1).* □ «Bet vai jūs esat karojis?» Valdis pavaicāja un atvēra sava fotoaparāta spoguļkameru. Lukjanskis 4, 160. Daudziem vienkāršiem fotoaparātiem objektīvs nav maināms. . Taču modernākiem tālmēra aparātiem un spoguļkamerām ir iespējams mainīt objektīvus. Zin T 81, 12, 30.

spoguļkarpa, -as, s. *Karpa, kurai ir raksturīgas lielas, retas, spīdīgas zvīņas.* □ Gatavojot vārītas vai sautētas spoguļkarpas un foreles, tās nenozvīņo, bet pārlaista ar etiķi vai citronu sulu. Kļaviņa 1, 407.

spoguļot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. *Būt tādam, kura virsma labi atstaro gaismu un rada (kā) spoguļattēlu.* □ . . slapjais asfalts spoguļoja gaišus logus un krāsainus neona stobrus. Skujiņš 10, 11. . . Un tevi spoguļoja dīķa ūdens. E Plaudis 5, 97. // *Būt tādam, kuram (kā) virsma labi atstaro gaismu.* □ Spoguļodams savus stikla sānus, acīs tūdaļ duras kultūras nams. Lepnākā un staltākā celtne šaipusē. Cīņa 79, 296, 1. . . sasniedzām nelielu ezeriņu, kas rāmi spoguļoja savu līmenī. Birze 1, 90.

spoguļoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. **1.** *Skatīties uz savu attēlu, ko rada spogulis, arī kāda virsma.* □ Nē, spogulī raudzīties nebija vērts, un viņa spoguļojās pēc iespējas retāk. Bels 6, 323. Zāles spoguļa vidū izveidojās žilbinošs staru kūlis. Edītei vajadzēja nostāties saulei priekšā, tikai tad varēja spoguļoties. Lācis VI, 425. Peļķē spoguļodamās, viņa atraisīja tumšās matu pīnes, lai sasukātu un sapītu no jauna. Sakse 9, 41.

2. *Būt tādam, kura spoguļattēlu rada kāda virsma; tikt atstarotam (par gaismu).* □ Salapojošie koki, liekdamies pāri krastam, spoguļojās pilsētas kanālā, un ūdens izskatījās pavisam zaļš no atspoguļotiem priekšmetiem. Lācis VI, 443. Smaržoja zeme, smaržoja ezers, kura ūdens līmenī spoguļojās debess ar lēni

peldošām baltām mākoņu pūkām. Jansons 1, 197. Lielā pils ar stūru tornīšiem raugās ezera līmenī, logos spoguļojas karstā saules liesma. Sēlis 1, 147. // pārn. *Izpausties (parasti acīs, sejā) — par psihisku stāvokli.* □ ..acis spridzīgi centušās notvert meitenes skatienu, tajās sprēgājušas neatkarības dzirkstis un spoguļojušās nāves šausmas. Jansons 6, 5. ..Nanijas vaigi tik jauki deg, viņas sejā spoguļojas tik patiesa interese. Skujiņš 14, 256.

spoguļparkets, -a, v. *Gluds, spīdīgs parkets.* □ Tur jau nāca aktrises un dejotājas. Baltā triko tērpušās, gracioziem solīšiem pārslīdēja spoguļparketam.. M Zariņš 4, 16.

spoguļraksts, -a, v. *Raksts, kurā burtu novietojums, secība ir pretēja, salīdzinot ar parasto novietojumu, secību.* □ «Ak es muļķis,» Māris beidzot iesaucās un iesita sev ar dūri pa pieri. «Tas taču spoguļraksts, kā es to tūlīt neiedomājos.» Ošiņa 1, 73.

spoguļrefleksija, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Gaismas atstarošana no virsmas, kuras nelīdzenumu izmēri ir mazi; spoguļatstarošana.*

spoguļreflektors, -a, v.; tehn. *Gaismas reflektors, kurā gaismu atstaro spoguļveida elements; spoguļatstarotājs.*

spoguļsiena, -as, s. *Siena, kas ir klāta ar spoguļiem vai spoguli.* □ Koriģējošās vingrošanas klasē ir spoguļsiena, kurā katrs audzēknis var saskatīt savas stājas un kustības defektus. Zv 78, 10, 5. Izveidotā spoguļsiena padara telpu dziļāku, ar savu aktivitāti nedaudz mazina ornamenta dominējošo lomu telpā. Lit M 85, 10, 9. Balerīnām, kordiriģentiem un citu profesiju pārstāvjiem, kuriem mājās sevi jāredz visā augumā, ieteicams pie visām skapja durvīm piestiprināt spoguļus, tā iegūstot veselu spoguļsienu.. Sk Ģ 86, 9, 37.

spoguļskapis, -pja, v. *Skapis, kura durvju ārpusē ir iestiprināts spogulis.*

spoguļspožs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spoguļspoži.** *Ļoti gluds un spožs.* □ Kodinātu [koka] virsmu var.. spoguļspoži pulēt. Mājtur 415.

spoguļspuldze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Kvēlspuldze, kuras kolba no iekšpuses daļēji ir klāta ar gaismu atstarojošu slāni.*

spoguļstikls, -a, v. *Biezs, abās pusēs pulēts stikls; stikla plāksne, ko izmanto spoguļa darināšanai vai kas veido spoguļa elementu.* □ ..izņēma no melnkoka bufetes ar aizsegtām spoguļstikla durvīm tasītes.. Niedre 6, 196, .. Ēnas atspīd spoguļstiklā zilā. A Grigulis 14, 53. Spoguļiem jābūt teicamas kvalitātes, spoguļstikla biezumam 5—9 mm.. Friz 34.

spoguļteleskops, -a, v. *Teleskops ar spoguļveida objektīvu, kurā attēls rodas, gaismai atstarojoties; reflektors*[1].

spoguļveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir spoguļa virsmai, tās atstarotajai gaismai raksturīgas īpašības.* S. objektīvs. S. attēls. □ pārn. Liekas, režisors, veidojot uzvedumus, vienmēr domā par tādu skatītāju, kurš uz skatuves vēlas dzīves parādību identisku, pat spoguļveida attēlu. Lit M 72, 8, 12.

spoguļveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spoguļveidīgi.** *Spoguļveida.*

spoguļvirsma, -as, s. **1.** *Spoguļa virsma.* □ ..spoguļvirsma apgaismojuma objekta virzienā atstaro tieši to enerģijas daļu, kas parastajos apstākļos izkliedējas. Lauku Dzīve 68, 1, 7.

2. *Ļoti gluda (kā) virsma, kas labi atstaro gaismu.* □ Vai, klausīdamies klavieru dzidrajās skaņās un noglāstīdami to mirdzošo spoguļvirsmu, esat iedomājušies, ka daudzas no tām ražotas Rīgas mūzikas instrumentu fabrikā? Cīņa 71, 244, 2. Bet kuģītis pa spoguļvirsmu slīd tālāk. Pad J 73, 229, 2.

spoguļvizieris, -ra, v. **1.** *Vizieris (piemēram, fotoaparātam, kinokamerai), kurā izmanto ar spoguli iegūtus attēlus.*

2. *Instruments taisnu leņķu un savstarpēji perpendikulāru līniju nospraušanai dabā.*

spoguļzāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Zāle, kurā par dekoratīviem elementiem ir izmantoti vairāki, daudzi spoguļi; spoguļu zāle.* □ Starpbrīžos orķestrantiem jāuzturas balkonā muzikantu solos. Viņi nedrīkst rādīties ne spoguļzālē, ne kuluāros. M Zariņš 2, 54. Šogad lustrotajās un vaskotajās spoguļzālēs K. Barona ielas 12. nama trešajā stāvā mēs atzīmēsim Komponistu savienības četrdesmito dzimšanas dienu. Cīņa 85, 11, 3.

spokains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spokaini.** *Tāds, ko izraisa negatīvi sagrozīta īstenības uztvere un kas iedveš bailes; dīvains, savāds; spocīgs (1); rēgains.* Mēness spokainā gaisma. Spokainas sajūtas. □ ..trīsuļojošā svece karaļa rokā rakstīja spokainas zīmes uz zeltītajām sienām. Dzene 1, 96. ..saimnieks sajuta visu gaisu esam pilnu spokainiem ķēmiem, kas skrēja bez apstājas ap viņu un pāri viņam.. Virza 1, 188. Tagad vecajā pirtī mitinās sikspārņi, naktīs spokaini šaudīdamies pa dārzu, ēsmu meklējot. Avotiņa 7, 120.

spokainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s p o k a i n s, šis īpašības konkrēta izpausme; spocīgums (1); rēgainība.* Ēnu s.

spokoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Rādīties, būt uztveramam (kādam) spoka veidolā.* □ ..stingri runāja, ka Blūmentāls, raugi, dažunakt spokojoties, jo.. neesot apglabāts tā, kā tas pieklājas. Ezera 15, 180. «Purviņas bijušajā istabā spokojas tāpat kā vecās angļu pilīs».. Ērgle 6, 43. Ciemā stāstīja, ka uz Sventes kalna spokojoties mazu meiteņu dvēselītes. Bels 7, 15. Nokautos jērus.. noskaloja baļļā, ietina palagā un aiznesa uz pagrabu, kur, pie griestiem pakārti, tie palika spokojamies. Virza 1, 122. pārn. Tikai pelēkzili baloži spokojās uz klēts jumta, diezin no kurienes izlīduši.. Kaldupe 13, 135. // pārn. *Šķist, likties (par ko nevēlamu).* □ Inženieris tehniķis bija iedzimts pesimists, nepārtraukti pūta un vaidēja. Viņam nemitīgi spokojās bankrota drauds un pilnīga izputēšana.. A Grigulis 13, 302. Uz vecā kuģa es laikam nevienam neteiktu ne pušplēsta vārda. Tur pirmajam palīgam visur spokojās provokācijas. Cīrulis 4, 175. // pārn. *Dīvaini, neparasti izturēties.* □ ..sunešs [šune-

lis] sāka klusi, bijīgi vankšķēt. . . Nekad agrāk Ķūcis tā nespokojās. Ja rēja, tad rēja un negrieza nevienam ceļu . . Mauliņš 2, 68.

spoks, -a, v. *Ar mirušu cilvēku, retāk dzīvnieku saistīts redzes priekšstats, redzes iztēles tēls, ko parasti izraisa negatīvi sagrozīta īstenības uztvere un kas iedveš bailes; arī rēgs.* Redzēt spokus. Baidīties no spokiem. Spoku stunda — *pusnakts, arī dienas vidus.* Spoku stāsts — *šausmu nostāsts par spokiem; nostāsts, kurā ir šausmas izraisoši pārspīlējumi.* □ Lazda: Man vēl prātā, kā tu baidījies no kapsētas. Garām ejot, tu skatījies uz otru pusi, lai neieraudzītu spokus . . Brodele 4, 17. Jurēnam bija veļi, miroņi, raganas un spoki vecu vecie pazīstamie [no pasakām]. Brigadere 3, 6. Aiz katra koka, aiz katra pudura, man likās, glūn kādi spoki, briesmoņi . . Dinere 11, 90. sal. Es sēdu uz kapiem kā spoks, kurš nevar nozust, iekams gailis vēl nav dziedājis. Es sēdu un gaidu Spodri. Jaunsudrabiņš 7, 155. pārn. Rēgaini iezīmējās sadragātās kara tehnikas kontūras. . . tumsā šie tērauda spoki šķita draudīgi, spējīgi spļaut uguni, samalt. Lāms 5, 31. Tuvojās spoku stunda. Pāri debesīm traucās melnas mākoņu strēles, brīžiem aizsegdamas mēnesi. Ērgle 6, 16. Šodien Ilgas priekšstatos sabrūk vēl viena celtne. Tā ir mistika; viss pārdabiskais, spoku stāsti. Mirušie, kas atprasa . . mantu. Zigmonte 1, 223. ◇ Pēc spoka sar. — *saka par ko dīvainu, neparastu, arī neglītu, atbaidošu.* □ «Pavisam esi panīcis, teltī tā nevarēja manīt, bet dienas gaismā — nu, gluži pēc spoka!» Spāre 5, 378. «. . sacīt šie man [skroderim] neko nesaka, baidās, ka uzšūšu tādas bikses, ka šie pēc spoka izskatīsies.» J Kalniņš 9, 161. // *Tas (parasti cilvēks vai dzīvnieks), kas izskatās, izturas dīvaini, neparasti; tas, kas ir ļoti neglīts, arī atbaidošs.* □ . . viņas nu pazudušas visas trīs, un Donāts Dravnieks, vecais sakārnis un spoks, nevienam nav vajadzīgs. Indrāne 10, 140. Egons ar kādu rudbārdi . . strīdējās par tāda suņa . . kā Dželis lietderību vāveru medībās. «Viņš tev ne soli taigā nespers. Tāds spoks mūsu pusē nekad nav redzēts.» Gūtmanis 1, 25.

spole, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Cilindrveida vai konusveida priekšmets, arī rotējoša detaļa, elements (ar paplatinājumu galos vai bez tā), uz kura ko uztin vai no kura ko notin; šāds priekšmets, arī detaļa, elements kopā ar tam uztīto materiālu.* Koka s. Kartona s. Diega s. Troses s. Vērpšanas ierīces s. Spininga s. Vinčas s. Spoļu rāmis. (Uz)tīt spoli — *(uz)tīt uz spoles kādu materiālu.* □ Ratiņu spoles griezās ātri un pildīja lielo saimes istabu ar vienmuļīgo, jauko troksni . . Blaumanis Ia, 59. Spoli, kura sver divus kilogramus, stelles izauž 12 minūtēs. Rīgas B 84, 180, 2. Puikas sēž caurām dienām pie ūdens. Katram pa makšķerkātam ar spoli — kā lieliem vīriem! Rinkule 8, 133. pārn. . . ap mūžības° spoli tinās Dūcot gadu simteņi. Aspazija II, 143. . . jāiziet cauri steļļu klaboņai un garām metāla kastēm, kas līdz malām sakrautas pilnas ar resni jo resni tītām spolēm. Pad J 81, 189, 2. ◇ Acis kā spoles (arī pogas) sar. — *lielas acis.*

2. el. *Serdenis ar uztītu vadu.* Spoles tinumi. Spoles pretestība. Indukcijas spole — *ierīce motora aizdedzes sistēmā elektriskā sprieguma paaugstināšanai, augstsprieguma iegūšanai.* Induktivitātes spole — *spirālē satīts vads, kas veido spoli ar lielu induktivitāti.* □ Fabrikā, tinot vadiņus uz spoles, Mārai bieži vien likās, ka viņa tā satin savas dienas. Kļava 1, 244. Spējīgākie audzēkņi iemācījušies uztīt motoru spoles, remontēt elektromotoru vijumus. Sk Ģ 86, 8, 11.

spolēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Tīt (ko) uz spoles.* □ . . man nāca klāt jauni pienākumi, bija jāspolē dzija . . A Gulbis 3, 22. . . meitenes plānās kleitiņās ar lakatiņiem galvā spolē diegus. Sk Ģ 86, 8, 11. Sāka ņerkstēt vinča, spolējot ritulī no dzelmes slīdošās tērauda troses. Lapsa 3, 55. // *Pildīt (spoli) ar ko.* □ . . Ingus, par mani dažus gadus vecāks, spolēja spolītes, pārmīdamies ar māsu Mariju . . Austriņš 1, 58. Audējai spoles spolēt. ME III, 1035.

2. sar. *Iet, arī braukt, parasti ātri.* □ Lielu ceļa gabalu viņš bija nostaigājis; gaiļos bija cēlies un labības vedējiem no Bērzmuižas ļaudīm atbraucis līdz uz Jelgavu, un no turienes šo gabalu spolējis tālāk kājām. A Deglavs 1, 6. // intrans. □ Piebrauca [ar automobili] Dainis, un viņi spolēja uz nometni. Dripe 10, 212.

spolētājs, -a, v.; **spolētāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → s p o l ē t.*

2. *Cilvēks, kas spolē tekstilmateriālus.*

spolētava, -as, s. *Telpa, celtne, arī cehs, kur spolē tekstilmateriālus.*

spolīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Dem. → s p o l e.*

2. dsk.; zool. *Gliemežu dzimta, kuras pārstāvjiem čaulas ir savītas vienā plaknē; šīs dzimtas dzīvnieki.* □ Spolīšu dzimtas gliemeži pārtiek no augu trūdošajām daļām un dūņām, taču novērots, ka lielās spolītes . . ēd arī dzīvniekus. Latv dzīvn 100.

spoļveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir spoles (1) forma, veids.* S. tinums.

spoļveidīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **spoļveidīgi.** *Spoļveida.*

spondejs, -a, v.; literat. *Pantmērs, kam ir divzilbīga pēda, kura sastāv no vienādi uzsvērtām zilbēm (sillabotoniskajā vārsmošanas sistēmā) vai no divām garām zilbēm (antīkajā vārsmošanas sistēmā).*

spondilīts, -a, v.; med. *Mugurkaula iekaisums.* □ Citi autori . . sniedz . . Ēģiptes mūmijas uzņēmumu, kurā redzams tuberkulozais spondilīts . . Derums 1, 31.

spondiloze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; med. *Mugurkaula deģeneratīva slimība, kam ir raksturīga skriemeļu deformācija.* □ Deformējošā spondiloze uzskatāma par organisma atbildes reakciju uz dažādām patoloģiskām pārmaiņām mugurkaulāja skriemeļos. Derums 1, 26.

sponsorēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Materiāli veicināt (kādu pasākumu) — par orga-*

nizāciju, uzņēmumu, personu. S. vokālistu konkursu.

sponsors, -a, v.; **sponsore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Organizācija, uzņēmums, persona, kas materiāli veicina (kādu pasākumu).* □ Neparasti īsā laikā tika panākta vienošanās ar konstruktoriem, braucējiem un sponsoriem par motora darba tilpuma samazināšanu līdz 1200 cm^3. Pad J 85, 53, 4. Par to [grāmatas otro izdevumu] jau tūdaļ būtu jāpadomā.. arī izdevuma sponsoram — ražošanas apvienībai «Latvenergo». Latv J 90, 53, 2.

spontanitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s p o n t ā n s, šīs īpašības konkrēta izpausme; spontānums.* □ ..mākslinieka idejas var rasties arī tieši tajā brīdī, kad viņš saskaras ar materiālu.. Bet ieceru spontanitāte savukārt draud ar paviršību, vieglāka ceļa izvēli. Nodieva 1, 76. Liriskajam stilam raksturīga zināma spontanitāte; skumjās, jautrās, sērīgās, traģiskās, gaviļainās un citas toņkārtas it kā izlīst no dvēseles dziļumiem. M Kalve 1, 89.

spontāns, -ais; s. -a, -ā; apst. **spontāni.** *Tāds, ko pēkšņi izraisa (kā) iekšēji cēloņi, iekšējas likumsakarības, iekšēja nepieciešamība bez tiešas ārējas iedarbības; arī tāds, kas tieši neizriet no cilvēka gribas vai darbības; arī patvaļīgs (5).* Spontānas pārvērtības. Spontānas mutācijas. □ Alkoholiķu ģimenēs sevišķi bieži gadās spontāni aborti.. PL Siev 80, 2, 17. Bāziskā vidē askorbīnskābe oksidējas spontāni. Ed gat 97. Pati Aspazija savas Jaunās strāvas laika sadzīves lugas arī vērtē tikai kā spontānu atbildi laikmeta izvirzītajām prasībām. Viese 3, 69. Vairākums cilvēku konflikta gadījumā, it īpaši tad, ja šis konflikts ir negaidīts, reaģē spontāni, emocionāli.. Ves 85, 5, 22.

spontānums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s p o n t ā n s, šīs īpašības konkrēta izpausme; spontanitāte.* □ Emocionalitāte, spontānums, jūtu piesātinājums sarit kopīgā plūsmā, veidojot, manuprāt, pašu galveno specifisko liriskā stila pazīmi — īpašu lirisku intonāciju. M Kalve 1, 89. Cenšamies novaldīt negatīvās emocijas, izskausts arī spontānums. Lit M 84, 42, 7.

spora, -as, s. **1.** bot. *Dažu augstāko augu (sūnaugu, paparžaugu) un zemāko augu (aļģu, sēņu, ķērpju) vienšūnas veidojums, ar ko tie vairojas.* Sūnu sporas. Sēņu sporas. Kosu sporas. □ Svarīgākā augļkermeņa daļa [sēnēm] ir cepurīte, jo tajā atrodas sporu veidotājs slānis.. Vimba 1, 6. Staipekņiem attīstās ļoti daudz dzeltenzaļu sporu. Tās izlieto medicīnā un tehnikā. Svinka 1, 143.

2. biol. *Mikroorganismu forma, kuru tie veido nelabvēlīgos apstākļos un kura nodrošina iespēju ilgstoši saglabāties.* □ Arī pēc ilgstošas siltumapstrādes produktā var palikt mikroorganismu sporas, kas, ēdienu uzglabājot, var sākt attīstīties. Ed gat 76.

sporādisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sporādiski.** *Tāds, kam ir gadījuma raksturs, tāds, kas parādās, pastāv, noris tikai reizumis.* Sporādiska slimība. □ Nelielā skaita un sporādiskās izplatības dēļ tumšā strupaste ir praktiski nenozīmīga. Ziemā lokāli var būt kaitīga meža kultūrās.. Tauriņš 1, 128. Sporādiskas bruņotas sadursmes, kas ir raksturīgas partizānu karam [Angolā], aizgājušas pagātnē, dodot vietu pozīciju karam ar skaidri izteiktu frontes līniju. Hor 76, 7, 35. Latviešu pirmspadomju tēlotājā mākslā groteska vai tās elementi ir visai sporādiska parādība. Tēl M 88, 43.

sporaiņi, -u, vsk. sporainis, -ņa, v.; biol. *Vienšūnas organismi, kas ir cilvēku un dzīvnieku parazīti.*

sporangijs, -a, v.; bot. *Sporauga orgāns, kurā attīstās sporas.* Paparžu sporangiji. □ Sporangiji [ziemzaļai kosai] atrodas zem vairogveida seglapām. Birkmane 1, 22.

sporaugi, -u, vsk. sporaugs, -a, v.; bot. *Augi, kas vairojas un izplatās galvenokārt ar sporām.* □ Pie sporaugiem pieder sūnas, ķērpji, kosas, papardes un sēnes. Tērauds 1, 13. Akmeņogļu laikmetā, kad bija ļoti silts un mitrs klimats, izveidojās plaši purvaini apvidi, kur auga augstākie sporaugi — kokveida papardes. Sloka 1, 44.

sporofils, -a, v.; bot. *Lapa, uz kuras ir sporangiji ar sporām.*

sporofīts, -a, v.; bot. *Augu paaudze, kas producē sporas.*

sportisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sportiski.** *Saistīts ar sportu vai sportistu, tiem raksturīgs.* S. augums. Sportiska gaita. Sportiska sagatavotība. Būt sportiskā formā. S. tērps. □ ..augu es pats, pārvērtos no vardulēna par sportisku jaunekli. Liepa 1, 10. Edmunds Luters vēl nebija zaudējis studiju gadu treniņos iegūto sportisko stāju. Kļava 2, 3. ..es cerēju, ka agrāk vai vēlāk sacīkstes un sportiskā veiksme mani kādreiz savedīs vienā ringā kopā ar Uldi Vecozolu. Lukjanskis 4, 117.

sportiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s p o r t i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..cīņa par augstiem rezultātiem, balvām nedrīkst apdraudēt sportistu veselību. ..Spriegums, sportiskums ir nepieciešams, taču ne kā pašmērķis. Sports 83, 142, 2.

sportists, -a, v.; **sportiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kas sistemātiski nodarbojas ar sportu.* □ Ir liela atšķirība starp muskuļu piepūli sportā un pat vissmagākā fiziskā darbā. Sportista piepūle ir lielākoties īslaicīga, bet ļoti intensīva.. Skulme 3, 127. Ikviens sportists pirms cīņas saņem konkrētu uzdevumu. To dod treneris, to apzinās un pārdomā katrs pats. Saulītis 12, 242. Palīdzējis.. novietot nesamos, ādas jakā tērptais vīrs ar sportista veiklību ielēca pie stūres blakus ķirurgam. Lubējs 1, 163. sal. «Tu jau laidies [ar slēpēm] kā īsts sportists,» paslavē tēvocis. «Varēsi piedalīties sporta sacīkstēs.» Birznieks-Upītis 3, 11.

sportloto, nelok., v. *Laimes spēle, kuras mērķis ir pirms izlozes uzminēt noteiktu skaitu sporta veidu nosaukumu (ciparu) un kurā izmanto īpaša veida formulārus.* Sportloto biļete. Sportloto tirāža. □ Sportloto. Mūsu zemē jauna, bet jau ļoti populāra spēle. Liesma 75, 3, 26. Diez vai atradīsies cilvēks, kurš kaut

reizi nebūtu izmēģinājis roku sportloto spēlē. Tā ir aktīva — Jūs pats izvēlaties savus laimīgos skaitļus. Zv 80, 7, 29.

sportot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Nodarboties ar sportu.* □ Arī tad, kad sāpes norima un citi viņa viengadnieki gāja ar meitenēm uz ballēm, sportoja,.. Leo zīmēja. A Auziņš 1, 33. ..pašlaik galvenais uzdevums ir pieradināt cilvēkus pie stadiona. Lai nāk skatīties treniņus, sacensības, sporta būves — gan ar laiku pašiem radīsies vēlēšanās sportot. Sports 85, 104, 2. Es taču biju arī sportojis un skrējis uz treniņiem, bet tad man apnika — varbūt tāpēc, ka neradās acumirklīgi panākumi.. Zigmonte 17, 165.

sportotgribošs, -ais; s. -a, **-ā.** *Tāds, kam ir vēlēšanās sportot.* □ Sabuntoja sportotgribošus puišus un meitenes, samācīja orientēšanās gudrībās.. Pad J 81, 152, 2.

sports, -a, v.; parasti vsk. *Mācību, treniņu, sacensību un pašdarbības organizēšanas sistēma, kuras mērķis ir veselības nostiprināšana, vispusīga cilvēku līziskā attīstība, augstu rezultātu sasniegšana sacensībās; attiecīgo darbību, tehnisko līdzekļu specifisks kopums šādā sistēmā.* Nodarboties ar sportu. Sporta veidi. Airēšanas s. Orientēšanās s. Lietišķie sporta veidi. Sporta tērps. Sporta ierocis. Sporta būves. Sporta bāze. Sporta laukums. Sporta skola. Sporta medicīna. Sporta meistars. Iegūt sporta klasi. Sporta spēle — *sacensības veids, kuras pamatā ir tehniski un taktiski paņēmieni un līdzekļi noteikta mērķa sasniegšanai (gūt vairāk vārtu, grozu vai punktu ar attiecīgu spēles elementu izpildi).* Kamaniņu sports — *sporta veids — braukšana ar kamaniņām.* Cīņas sports — *sporta veids, kur divcīņā ar noteikumos paredzētiem paņēmieniem cenšas uzvarēt pretinieku.* Sporta solis — *solis, ko veido, ceļa locītavā iztaisnojot kāju vertikāles momentā un nezaudējot pēdas saskari ar pamatni.* Sporta ratiņi — *bērnu ratiņi ar sēdekli.* □ «Sports arī nepieciešams, palīdz spirgtumu un veselību uzturēt, bet mācīšanās tomēr pirmajā vietā..» Muižnieks 1, 174. «Tas ir suns,» Zigurds sacīja ar lepnumu, jo Jancim piederēja gan kinokamera, gan sporta divritenis, taču suņa viņam nebija, bet suns ir pārāks par visu. Ezera 9, 280. ..Alberts mīlēja zirgus. Jāšanas sportā viņš jau bija guvis teicamus panākumus. Rinkule 8, 77. pārn. Dzintara meklētāju nodarbošanās pie mums nav profesija, drīzāk sports, aizraušanās, kaislība.. Tēl M 60, 180. Cīņas sports.. vienmēr ir bijis kaujiniecisks — gribas, vīrišķības un drošsirdības sports.. Sports 62, 53, 2. ..dviņu sporta ratiņus rūpnīca izgatavo pēc plāna — 4000 gadā.. Zv 68, 5, 13. ◇ Iziet sporta (arī mākslas, literatūras u. tml.) arēnā — *piedalīties, iesaistīties sporta (mākslas, literatūras u. tml.) pasākumā, parasti pirmo reizi; uzsākt nopietni, sistemātiski darboties sportā (mākslā, literatūrā u. tml.).* □ ..viņu iedalīja Latvijas izlasē, un saltā februāra dienā kopā ar pārējiem puisis kāpa vilcienā, lai.. pirmo reizi izietu lielajā sporta arēnā. Saulītis 12, 213.

spozme, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Spožums (2).* □ Bija viena no tām mānīgajām aprīļa dienām, kad gaisa dzidrumu, saules spozmi un cīruļu treļļus ātri nomaina melni negaisa padebeši un cīruļsniegputenis. Eglons 7, 170. Dārzs bija pieliets ar neredzamā lēkta starojumu, ko migla darīja matētu, apduļķojot saulainā rīta spozmi. Ezera 20, 23. Senie dubļi kāpjas nost no kājām, Drēbes kļūst kā jaunas, pilnas spozmes.. Čaks 7, 59.

2. *Spožums (3).* Slavas s.

3. *Spožums (4).* □ Tāda šī dzīve, moku pilna, bez gaidītās svētku spozmes.. paies uz neatgriešanos... Mauliņš 4, 377.

spožlapsene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Spožlapsenīte.*

spožlapsenīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Sīks plēvspārņu kārtas kukainis, kura kāpuri parazitē citu kukaiņu (tauriņu, divspārņu) olās.* □ Spožlapsenītes Padomju Savienībā plaši izmanto kā bioloģisko cīņas līdzekli, apkarojot augļu koku, dārzeņu un graudaugu kaitēkļus. Ģeogr 124.

spožlapu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir raksturīgas spožas lapas (par augiem).*

spožs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spoži. 1.** *Tāds, kas izraisa redzes analizatorā stipru kairinājumu (par gaismu, gaismas avotu); arī spilgts (1).* S. zibens uzliesmojums. □ Spožajā gaismas strēlē sāka virmot zeltaini putekļi.. Gulbis 3, 187. Zentu ieveda Brennera kabinetā. Telpu apgaismoja spoža lustra. Birze 3, 94. Saule šinī pievakarē rādījās lielāka un spožāka nekā parasti.. Jansons 2, 3. Antijs: Jā, nakts liekas vēsa. To var spriest pēc zvaigznēm. Tās reti kad redz tik spožas kā patlaban. Zīverts 2, 349. // *Par krāsu.* Spožas krāsas. Spoži sarkans tonis. □ ..viņai vienmēr ir patikuši pelēcinātie pasteļtoņi. ..Šoreiz viņa izvēlēsies kaut ko spožu: spilgti zaļu vai dzeltenu.. Svīre 2, 204. // *Tāds, kur izplatās stipra gaisma (par vietu, telpu, vidi); tāds, kad izplatās šāda gaisma (par laikposmu).* □ Zvaigžņotā debess gailē mūžīga, tāla un spoža. Brīdaka 8, 32. Aiz jājēja spožajā laukā palika sulīgi zaļa josta. Viese 2, 179. Bij rīts kā māla krūze silti zaļgans, spožs.. Kaldupe 14, 35. Tā diena, pretī tev kas mani ved, Ir spoža, gaiša, ziediem apsnigusi.. A Bārda 1, 69. // *Tāds, no kura virsmas atstarotā gaisma izraisa redzes analizatorā stipru kairinājumu.* S. cirvja asmens. S. sudraba gredzens. S. audums. S. pulējums. Spoži vaskota grīda. □ ..pašā [galda] vidū zaļa krūze ar lauku puķēm, bet līdzās tai lampa ar baltu kupolu un spožiem misiņa kalumiem.. Upīts 4, 692. Negluda virsma gaismu visos virzienos atstaro gandrīz vienmērīgi. Tāpēc neatkarīgi no tā, kādā leņķī virsmu aplūko, tā ir vienādi spoža. Fiz r 311. Brūnas, spožas bizes. Viņa ir vēl skaistāka nekā toreiz. Indrāne 6, 312. // *Mirdzošs (par acīm, skatienu).* □ Aiva bija smuidrāka par māti, arī acis spožākas un zilākas.. Kaldupe 3, 6. Bet māte klusēja, un viņas acis kļuva lielas un spožas no asarām.. Dripe 2, 70. Un, joprojām lūkodamās manī ar savu spožo skatienu, kurā

nekas nesaduļķojās, viņa ļoti nopietni atbildēja, ka nākamreiz rīkošoties tieši tāpat. Ezera 18, 99. // parasti ar not. galotni. *Tāds, kas samērā stipri atstaro gaismu, salīdzinot ar ko citu tajā pašā, piemēram, dzimtā, šķirnē, noteiktā priekšmetu grupā.* Spožā balodene. Spožā labības skrejvabole. Spožā laka. □ Visvairāk daiļdārzniecībā audzē spožo klinteni.. Tās dzimtene ir Austrumsibīrija.. Lauku Dzīve 75, 5, 18. // *Tāds, kas ir ļoti tīrs un labi atstaro gaismu.* □ ..viss, sākot ar uzgaidāmās telpas grīdu un beidzot ar kalpotāju baltajām apkaklītēm, izskatījās svaigs un spožs. Skujiņš 8, 12. Ants no klētsaugšas lādes atnes pakulu klēpi un grīstīti tīru, spožu linu. Indrāne 10, 359.

2. *Ļoti izcils, ievērojams (kādā darbības nozarē) — par cilvēku, tā personību, psihes, rakstura, personības īpašībām.* S. mākslinieks. S. talants. □ Viņš [Rainis] ir un paliek pati dziļākā, spožākā, daudzkrāsainākā personība mūsu tautā. Auziņš 7, 5. Sieviete grib redzēt vīru stipru, spožu, pašapzinīgu. Mauliņš 4, 244. // *Tāds, kam ir sevišķi augsta kvalitāte, arī ietekmīgums (piemēram, par cilvēka darbību, tās rezultātiem).* Spožas zināšanas. Gūt spožus panākumus sacensībās. □ ..noturēju spožu runu Tāļa aizstāvībai, es domāju, ka pārliecināju viņus visus.. Zigmonte 17, 98. Tallinas mūzikas skolā Mariņš izturēja pārbaudījumu teicami. Vasaras darbs bija vainagojies spožām sekmēm! Rinkule 5, 134. Ceļotāja slavu vēl spožāku darīja viņa neatlaidīgā cīņa pret verdzību un vergu tirdzniecību.. Lielais 7, 272. // *Ļoti nozīmīgs, ietekmīgs (par parādībām sabiedrībā).* □ ..Pēterburga bija viens no spožākajiem sava laika pasaules mākslas centriem. Klotiņš 2, 17.

3. *Saistīts ar ļoti labiem apstākļiem, arī ar bagātību, greznību.* S. dzīvesveids. Spoža balle. □ ..viņas neremdināmās alkatīgās ilgas pēc spožas un vieglas dzīves visu mūžu bijušas un palikušas viņas un viņas tuvinieku mocītājas.. Mauliņš 4, 376. «Es ļoti agri sāku rūpēties par savu karjeru, man acu priekšā aizvien stāvēja spoža nākotne.» Jansons 4, 356.

○◇ Greznoties (ar) spožām spalvām — *slēpt garīgo tukšumu aiz greznas ārienes.*

spožums, -a, v.; parasti vsk. **1.** fiz. *Fizikāls lielums, ar ko subjektīvi raksturo izstarotās gaismas stiprumu attiecībā pret gaismas avota virsmas laukuma vienību.* Spuldzes s. Saules s. □ Lai salīdzinātu ķermeņu apgaismojumus, kā arī dažādus gaismas avotus pēc to gaismas stipruma un spožuma, jāveic.. fotometriskie mērījumi. Fiz r 328. ..baznīcas torņa zaļais skārds sacentās spožumā ar debesu zilumu.. Vilks 5, 143. ..pareizi asināta [zāģa] zoba mala ir visgarām vienāda spožuma. Indāns 1, 102.

2. *Vispārināta īpašība → s p o ž s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; arī spilgtums (2).* □ Saule nogāja, bet norieta spožums taisījās turēties ilgi. Upīts 4, 689. ..raķetei nodziestot, vēl melnāks kļūst nakts melnums, un uz mirkli nekā nevar redzēt, jo izgaisušais spožums apstulbinājis mums acis. Grīns 1, 166. Jānim bija jābrīnās par meitenes acu spožumu. Piemīlīgāku un dzidrāku gaismu viņš nekad nebija redzējis. Bendrupe 1, 239. // arī dsk. *Tas (piemēram, priekšmets), kas ir spožs.* □ Mazajai Dzidrai ļoti interesēja mātesbrāļa mundiera spožumi — pogas, uzpleči, zīmotnes ar zvaigznītēm. Lācis VII, 611.

3. *Vispārināta īpašība → s p o ž s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Slavas s. □ Mākslinieciei raksturīgs liels spožums dziedājumos.. Vītoliņš 2, 299. Operas teātris operetes žanru pacēla Rīgā vēl neredzētā muzikālā spožumā, liekot lietā gan labākos solistu spēkus, lielo simfonisko orķestri, kori un baletu, gan arī dekorāciju un kostīmu krāšņumu. Briede-Bulāvinova 1, 47.

4. *Vispārināta īpašība → s p o ž s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kāzu svinību spožuma nebija. J Kalniņš 7, 21.

sprādze, -es, dsk. ģen. -džu, s. **1.** *Priekšmets, kurā ko (piemēram, jostas, siksnas galu) ievirza, lai to noturētu nekustīgā stāvoklī, saspriegtu.* Kurpes ar platu sprādzi. Matu sprādze — *priekšmets matu sastiprināšanai, arī greznošanai.* □ Pirksti ātri pārskrēja pogas un atdūrās pret jostas auksto sprādzi. Skujiņš 5, 121. Pievakarē visiem jaunajiem izsniedza karavīru mantas — apģērbu, gultasdrānas, siksnas, somas, autus un visādas sprādzes. Lēmanis 18, 43. Mērija: Man kurpe kāju spiež: palaidiet sprādzi vaļīgāk! Zīverts 1, 89.

2. *Rotas lieta, ko apliek ap ķermeņa daļu un parasti nostiprina ar īpašu detaļu.* Rokas sprādze — *rokassprādze.* □ ..valdnieks [senajā Indijā].. valkājot dārgu kaklarotu — zīda auklā savērtas simt astoņas lielas, skaistas pērles un rubīnus, ap rokām trīs zelta sprādzes ar dārgiem akmeņiem un pērlēm, tāpat ap kājām trīs zelta kāju sprādzes. Lielais 3, 32. pārn. Ziedonis pošas: Purpurmākoņa vaiņagu liek sev galvā, Sīrija dimantus kar, Apliek Oriona sprādzes.. Aspazija 3, 182.

spradzene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Zemenei tuvu radniecīgs rožu dzimtas augs.* □ Pa kreisi zilgoja sīkiem ziediņiem zemteku paklājs, kur pa starpām ziņkārīgi izspraudās spradzeņu baltās actiņas.. Sudrabu E 3, 190. Spradzene.. no meža zemenes atšķiras ar abpusēji matainām lapām un auglim piekļautām kauslapām. Sudrabs 1, 125. Spradzenes aug sausos upju krastos, nogāzēs, kā arī mežmalās, krūmājos. Švinka 1, 157.

2. *Šī auga oga.* □ Tagad bij melmenes [mellenes], aiviekstenes [avenes] un spradzenes gatavas un viņa bērni viņa [tēva] vietā apmeklēja silu. Blaumanis 6, 144. ..saule kāpa arvien augstāk un laistīja savus starus jo siltāk pāri zemenēm, spradzenēm, mellenēm, glāzenēm. Birznieks-Upītis IV, 40.

sprādzēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Izmantojot sprādzi (1), savienot vai atvienot (ko), arī palielināt vai mazināt (kā) spriegumu.* S. siksnu ciet. S. jostu vaļā. S. kurpes. S. somu.

sprādzēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Sprādzēt sev, piemēram, jostu.* □ Ostnieks pacēla no zemes plecu siksnu un sāka sprādzēties. A Grigulis 13, 479.

sprādzienbīstamība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → sprādzienbīstams, šīs īpašības konkrēta izpausme.*

sprādzienbīstams, -ais; s. -a, -ā; apst. **sprādzienbīstami.** *Tāds, kas spēj sprāgt (piemēram, karsēšanas, trieciena, sprādziena, berzes iedarbībā).* Sprādzienbīstama degviela.

sprādziendrošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sprādziendroši.** *Tāds, kas aizsargā no sprādziena; tāds, kas nav sprādzienbīstams.* S. gāzes vads.

sprādziennedrošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sprādziennedroši.** *Tāds, kas viegli sprāgst.* S. šķidrums.

sprādziens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → sprāgt (1); īslaicīgs vienreizējs troksnis, kas rodas, kam sprāgstot.* Gāzes s. Kodoltermisks s. Sprādziena vilnis. □ Gaisā gaudo granātas, kuru sprādzieni ārda zemi.. Grīns 1, 98. ..dzeltenīgās putas kuldams un šalkdams, kanālā parādījās ūdens vilnis, kas strauji brāzās uz priekšu, raudams sev līdzi sprādzienā izmesto zemi. Grīva 8, 38. ..laboratorijas logos atmirdzēja spožs uzliesmojums, kam sekoja sprādziens. Rolovs 1, 58. Tālākais norisinājās ātri un diezgan pārsteidzoši: atskanēja sprādziens, brikšķēšana un knakšķēšana, turpat pie mūsu apavu purniem ledū pavērās plaisa un ātri pletās platumā. Bendrupe 2, 62. // pārn. *Spēja, būtiska pārmaiņa, pārvērtība.* □ «Ūtrupes» [kinofilmas] panākumi radīja īstu sensāciju. Tā nebija veiksme, bet sprādziens, kas vienā mirklī uzsvieda viņu [aktieri] tik augstu, ka ļoti daudzi — un sākumā arī viņš pats — nemaz neatskārta, kas noticis. Skujiņš 7, 96.

sprādzienveida, ģen., nelok. *Tāds, kas ir līdzīgs sprādzienam.* □ Mutnovska vulkānam nav raksturīga konusa, senos laikos sprādzienveida izvirdumi to noārdījuši.. Zv 78, 10, 13. pārn. ..siltuma un mitruma pārpilnībā zāle parasti īsā laikā (pērn vienā nedēļā) pāraug. ..Zemkopis ar savu rīcību šo zaļās masas sprādzienveida pieaugumu var tikai nedaudz ietekmēt, nevis novērst. Cīņa 84, 114, 1.

sprādzienveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sprādzienveidīgi.** *Sprādzienveida.* □ Plankumu skaitam palielinoties, Saules vainags kļūst karstāks, straujāk sāk pūst Saules vējš, no plankumu apgabaliem sprādzienveidīgi tiek izsviesta plazma.. Zin T 81, 6, 11.

spradzis, -dža, v. *Neliela, parasti melna, zili vai zaļi mirdzoša lapgraužu apakšdzimtas vabole, kas spēj tālu lēkt.* Labības s. Briežu s. □ ..aiz liela sausuma dārzā spradži ēda kāpostus nost. Upīts 4, 269. Mazdārziņos spradžus uz dēstiem var ierobežot, aputinot tos ar krītu vai pelniem. Rupais, Kalniņa 1, 40.

sprāgonis, -ņa, v.; **sprāgone,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; arī **sprāgoņa,** ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; sar. *Nobeidzies dzīvnieks.* □ Skudras iz sava pūļa iznes sprāgoņus. ME III, 1015. Tos nelaikā dzimušos jērus un sprāgoņa teļus jau gan arvien apraka Jagna vai kāds no puišiem. Indrāne 6, 66. Pavadoņi [meža] cirtējus lamāja par sprāgoņiem, kas ne savas kājas nevīžojot pavilkt. Berģis 1, 8. sal. Ja saslima Artūrs, tēvam bija jārūpējas par zirgu, vajadzēja braukt uz mežu pēc malkas.. Tādās reizēs tēvs no rīta cēlās dusmu pilns. «Guļ kā sprāgoņas!» J Kalniņš 10, 348.

sprāgstamība, -as, s.; parasti vsk. *Spēja sprāgt (parasti vielai).* Ogļu putekļu s.

sprāgstgāze, -es, s.; parasti vsk. *Ūdeņraža un skābekļa maisījums, kas aizdedzināts reaģē un sprāgst.*

sprāgstošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sprāgstoši.** **1.** *Divd. → sprāgt.*

2. *Tāds, kas rada sprādzienu, eksploziju.* Sprāgstoša gāze. S. maisījums. □ Tagad vācu lodes jau spindz pavisam zemu un vienā otrā vietā starp guļošiem strēlniekiem sāk zibsnīt ar vieglu, klukstošu skaņu zilganas uguntiņas. «Sātani!» lādas Pētersons. «Viņi jau šauj ar sprāgstošām lodēm.» Grīns 1, 104.

sprāgstviela, -as, s. *Ķīmisks savienojums, ķīmisku savienojumu maisījums, kas ārēju faktoru (piemēram, karsēšanas, trieciena, sprādziena, berzes) iedarbībā, ļoti ātri izreaģē, izdalot lielu daudzumu gāzu un siltuma.* Sprāgstvielu lādiņš. □ Pulveris ir sprāgstviela, kas, sadegot ļoti īsā laika sprīdī, rada lielu daudzumu gāzu, kuras ar lielu ātrumu izsviež no stobra skrošu vai lodes šāviņu. A Kalniņš 1, 354. Pēc piecus gadus ilga, ļoti spraiga un smaga darba A. Nobels beidzot ieguva patentu par jaunas sprāgstvielas — dinamīta — izgudrošanu. Rolovs 1, 59. Spridzinātāji zem aizsprosta jau bija palikuši vajadzīgo daudzumu sprāgstvielu. Grīva 8, 36.

sprāgt, sprāgstu, sprāgsti, sprāgst, pag. sprāgu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Kļūt tādam, kurā noris strauja enerģijas maiņa, kas saistīta ar tilpuma maiņu un var izraisīt plīšanu, šķelšanos gabalos, radīt uzliesmojumu, troksni, triecienvilni u. tml.* □ Laiva jau iebrauca jūrā, kad pēkšņi visapkārt sāka sprāgt artilērijas šāviņi. A Grigulis 13, 389. ..virsleitnants skrējienā sviež rokas granātu, kas sprāgst uz ierakuma malas, uzsviezdama gaisā uguns un dubļu šalti. Grīns 1, 109. Uz reizi dzirdēju dobju sprādzienu — nodrebēja visa zeme. Domāju, ka kaut kur sprādzis degošs [naftas] rezervuārs. Birznieks-Upītis 6, 314. Uguns uzplandīja, kad sprāga tvaika katls, jo drošības vārstulis bija... aizsists ar tapu. Cīņa 85, 158, 2. // *Šaut šāviņu, lodi (par šaujamieroci).* □ Vai tā bija mana pistole, kas sprāga? Atbalsu atbalsis sizdams, šāviena troksnis nošalc meža kokos. Sēlis 4a, 156. «Katru gadu medībās notiek nelaimes gadījumi. Un kam ir pa spēkam.. izdibināt un izsecināt, kura bise sprāgusi nejauši un kura tīši?...» Ezera 15, 56.

2. parasti 3. pers. *Strauji, spēji, parasti ar troksni, vērties vaļā (piemēram, par durvīm, vāku); kļūt tādam, kam šādā veidā veras vaļā, parasti vāks.* □ Sprāgst vaļā durvis ledus pagrabiem. J Rokpelnis 1, 55. Zārks sprāgst vaļā. ME III, 1015. pārn. Tā nu bija. Dzīvs būdams, Oskara tēvs, Jukums Līdumnieks,.. tūliņ ļāva sprāgt vaļā atmiņu lādei. Kalndruva 5, 56. // *Strauji plaisāt, parasti palielinoties spiedienam, spriegumam.* □ Viņš [vēzis] bija atkal drusku pieņēmies miesās, un tās vairs neie-

tilpa pērnajā čaulā, tādēļ vajadzēja drīz pienākt laikam, kad vecajai čaulai bija jāsprāgst kaut kur pušu.. Birznieks-Upītis IV, 119. Kāpostu galviņas bija sagriezušās tik lielas un cietas, ka sprāga pušu.. Virza 1, 151. // *Briestot strauji vērties vaļā (par augu daļām); strauji dīgt (par asniem).* □ ..aploka bērziem sprāgst pumpuri; viņu zaros vietām jau pavīdējis pirmo lapu vārais zaļums.. Grīns 1, 43. Nāk Latvijā rudens, un zirņiem sprāgst pākstis.. Ziedonis 17, 149. Iepirkām sīpolus.. Tiem noliktavās sprāgst ārā asni. Cīņa 70, 15, 2.

3. sar. *Pēkšņi, strauji sākt virzīties (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Pie durvīm kārtējo reizi zvanīja, un Ludmila kārtējo reizi sprāga augšā no krēsla, steigdamās ielaist. Skujiņš 12, 93. // *Par priekšmetiem, vielām.* Korķis sprāgst no pudeles.

4. sar. *Nobeigties (par dzīvniekiem).* □ Lietus ne pilītes visu vasaru. Ganības izdegušas, lopi sprāguši aiz pārliecīgā karstuma. Austriņš 1, 50. Kalps: Kungs, zirgi... — Viņa saimnieks: Lai tie sprāgst!.. Te maizes diezgan. Zirgu nevajag! M Zālīte 2, 37. No plika paldies kaķis sprāgst. LSP(N) 263. // vienk. *Mirt (par cilvēkiem).* □ No senajiem mēra laikiem, kad ļaudis sprāga kā mušas rudenī, pie mums Kurzemē bija saglabājusies laba tradīcija — šķirties no aizgājēja ar mīlestību un prieku. Grīva 9, 31.

○ Riepa sprāgst (arī plīst) — *saka, ja plīst ar gaisu piepildīta riepas kamera.* □ ..nelaime nenāk brēkdama. Apmēram pusceļā no Rīgas uz Zaubi mežā pēkšņi sprāga riepa un kaut kas salūza arī autobusa motorā. Cīņa 77, 119, 2. Asaras sprāgst acīs (arī no acīm) — *saka, ja pēkšņi acīs rodas asaras.* □ ..gandrīz pat asaras sprāga acīs.. Vilks 2, 21. ..Andreja Marijai niknas asaras sprāga no acīm.. Upītis 9, 639. ◇ Acis sprāgst no pieres ārā (arī laukā) — a. *Saka, ja stipri salst.* □ Mežcirtējam tāds zvērā darbs, piedevām vēl spelgoņā, kad acis no pieres sprāgst laukā.. J Plotnieks 9, 206. b. *Saka, ja skatās sasprindzināti vai ar lielu ziņkāri.* □ Armīns: ..nupat uz ielas vienam puikam acis no pieres sprāga laukā — tā viņš manī blenza! Priede 4, 19. Lēni un saudzīgi [Uģis] raisīja vaļā brezenta apvalku, kurā atradās noslēpumainā mašīna. Pičam aiz ziņkāres vai acis sprāga laukā. Vāczemnieks 1, 30. ◇ Acis sprāgst (arī kāpj, lec) laukā (arī ārā) no dobuļiem (arī no pieres) — *saka, ja skatās sasprindzināti vai ar lielu ziņkāri.* ◇ Sprāgt (arī lēkt) no ādas ārā (arī laukā) sar. — a. *Būt nesavaldīgam (dusmās vai satraukumā).* □ ..tēs stulbenis [znots] te nerimās omulīgi čamstināt! Taisni no ādas jāsprāgst laukā! Upītis 9, 621. b. *Visiem spēkiem pūlēties, censties (ko realizēt, paveikt).* ◇ No (arī aiz) dusmām (vai) sprāgt (arī plīst), arī sprāgt (arī plīst) (vai) pušu no (arī aiz) dusmām sar. — *būt ļoti sadusmotam, bieži nespējot valdīt pār sevi.* □ ..dzejnieks sprāga no dusmām vai pušu. Tādā stāvoklī radās arī viņa latviešu emigrantu raksturošanai veltītais dzejolis.. A Grigulis 13, 328. ◇ Sprāgt (arī lidot, iet) gaisā sar. — *tikt spridzinātam.*

Sk. sprāgstošs.

spraigs, -aiš; s. -a, -ā; apst. **spraigi. 1.** *Tāds, kas noris aktīvi, koncentrēti, arī strauji (par darbību, procesu u. tml.).* Spraiga sacensība. Spraigi strādāt. Spraigi sarunāties. Spraiga dzīve. □ Pēc piecus gadus ilga, ļoti spraiga un smaga darba A. Nobels beidzot ieguva patentu par jaunas sprāgstvielas — dinamīta — izgudrošanu. Rolovs 1, 59. Vecmāmuļa atcerējās spraigus notikumus no piektā gada.. Sakse 6, 75. Viktorija rīkojās tik veikli un mērķtiecīgi, tik spraigi un piesātināti.. Mauliņš 4, 215. // *Aktīvs, koncentrēts (par psihisku stāvokli).* Spraiga uzmanība. // *Tāds, kas ir saistīts ar aktīvu, koncentrētu, arī strauju darbību, procesu u. tml., tāds, kurā izpaužas šāda darbība, process u. tml.* S. skatiens. □ Viņas gaita bija pilna spraiga dzīvīguma. Kalnaruva 5, 218. Pēdējās trīs dienās viņas seja bija kļuvusi spraiga, spožās acis drošas, vismaz uz citiem skatoties. Sakse 2, 16. // *Tāds, kura saturs izraisa neatslābstošu interesi.* □ Valdis Lūriņš izveidojis spraigu, notikumiem bagātu, krāsainu, bērnišķīgu un apburoši naivu izrādi.. Teātris 80, 61. Šī grāmata ar spraigo, atjautīgo stāstījumu, bagāto dzīves materiālu var nostāties blakus visinteresantākajiem romāniem. Kar 63, 2, 141.

2. *Stingrs, elastīgs (par organisma daļām, piemēram, par muskuļiem, ādu).* □ Masāžas rezultātā āda kļūst spraigāka.. Ves 79, 5, 30. // *Stingrs, elastīgs (parasti par kā virsmu).* Šķīduma spraigā virsma.

spraigums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → spraigs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Sacensību s. □ ..spāniešu dejas saista ar lielu staltumu un spraigumu kustībās.. Ferda 1, 87. ..Lilija Ērika tēlo ar lielu iekšēju spraigumu. Hausmanis 2, 38. Protams, gadu gaitā izrāde «padila», zaudēja spraigumu. Dzene 3, 47.

2. *Vispārināta īpašība → spraigs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ādas s. □ Jauneklis bija stiprs. Trīs Rīgā pavadītajās ziemās vēl nebija zudis muskuļu spraigums. Akurātere 1, 26. Satricinājuma radītā skaņa ir dažāda atkarībā no tā, cik perkutējamais [slimnieka] orgāns satur gaisa un kāds ir orgāna lielums un spraigums.. K Rudzītis 2, 129. Spraudeņi jāgriež lapu, galotņu un vadaudu vislielākā spraiguma stāvoklī.. Sudrabs 1, 160. Cukurs, etiķskābe un sāls gandrīz neietekmē eļļas virsmas spraigumu.. Ēd gat 146.

spraislis, -šļa, v. **1.** *Garena detaļa, elements, ko novieto (starp ko), lai neļautu (tam) sakļauties, saplakt.* Loga spraišļi. Metāla s. Horizontāls s. □ Balkons, īpaši ar zemām margām un retiem spraišļiem, ir bīstama vieta bērnu rotaļām. PL Siev 84, 12, 22. Garu un plānu [ēkas] siju izturību var palielināt, liekot starp sijām krustotas spraišļu latas. Sterns 2, 199. ..tās nemaz nebija durvis, bet liels papīrs — divas vai vairākas avīzes uzklīsterētas dažādiem skalu spraišļiem.. Valdis 1, 149. // *Šķērsis.*

□ Pagāja divas stundas, kamēr sagādāja materiālus un izgatavoja jumta kāpnes — parastam garam dēlim uzsita spraišļus. Lāms 2, 276.

2. *Lokveida pārsegums (celtnē), kas savieno balstus, sienas; arī velve.* □ Atskatījos — zem viadukta betona spraišļiem pašreiz pazuda Nāta mugura. Bendrupe 2, 232. pārn. Viņas [dziedātājas] balss skanēja plaši un dzidri. Alas augstajos spraišļos kā sudraba zvārguļi trīcēja atbalss. Grīva 6, 95. pārn. Pāri satumsušajai zemei debess lieca zvaigžņotu spraisli, kas balstījās uz egļu smailēm. Ezera 17, 234.

spraišļains, -āis; s. -a, -ā; apst. **spraišļaini.** **1.** *Spraišļots (1).* S. logs.

2. *Spraišļots (2).*

spraišļots, -āis; s. -a, -ā; apst. **spraišļoti.** **1.** *Tāds, kam ir spraišļi (1).* Spraišļoti griesti.

2. *Tāds, kam ir spraišļi (2).* □ pārn. Smaržoja priežu un egļu koka skaidas. Pāri man slīga cirka kupols kā spraišļots debesjums. Bels 1, 108.

sprakstēt, parasti 3. pers., sprakst, pag. sprakstēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, asu, paklusu troksni (piemēram, par ko degošu, sprāgstošu, lūstošu); atskanēt šādam troksnim; sprakšķēt.* □ Mazā laukumiņa vidū jau sprakstēja ugunskurs, un debesīs kāpa smaržīgi dūmi. Lapsa 6, 35. ..sprakšķēdami lidoja degošie vīšķi,.. trāpīdami krustnešiem, atsizdamies, noveļoties pie kājām un sprakstoši turpinot liesmot. Purs 11, 216. Šāvieni sprakstēja visās malās. Upīts VIII, 669. Sniegs zem filčiem īgni sprakstēja. Skujiņš 14, 277. pārn. ..klausulē sprakstēja skarba sievietes balss, kas, dzirdams, bija radusi izrīkot. Lubējs 1, 162. pārn. Atverot durvis, es nokļuvu vestibilā. Te dūca, sanēja, sprakstēja un dzirksteļoja skolēnu pūlis. Skraidīja, grūda ar pieciem.. Bels 4, 14.

sprakstiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → s p r a k s t ē t; sprakšķiens.* □ Ragainās galvas sadūrās briesmīgā triecienā — un viņa [aļņa] dzirdi skāra sauss, spalgs sprakstiens. Ezera 15, 60. Radiotelefonā skanēja sprakstieni, brīžiem cauri šņākoņai varēja sadzirdēt tālu kuģu sarunas.. Lapsa 3, 44.

sprakstoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → s p r a k s t ē t; sprakšķoņa.* □ ..pēc mirkļa skaļa sprakstoņa liecina, ka uguns iekurta.. Līvs 2, 124. ..mana ložmetēju balsis, šauteņu nervozo sprakstoņu.. Grīns 1, 142. Meita ieslēgusi radio. Skaļa sprakstoņa nomāc mūziku. Klīvers 3, 8.

spraksts, -a, v. *Īslaicīgs, ass, pakluss troksnis, kas rodas, piemēram, kam degot, sprāgstot, lūstot; sprakšķis*[1]. Uguns s. Liesmu spraksti. Lūstošu zaru spraksti. □ Mājā valdīja klusums, un visas skaņas — circeņa dziesma, malkas spraksti, ūdens sīkšana — nomierināja, drošināja.. Ezera 11, 54. Anna zināja, ka tālie spraksti — tie nav lauska cirtieni sausā kokā, bet šāvieni purvā. Indrāne 5, 40. pārn. Tu esi dzimis pasaulē ar kadiķogu sprakstiem, ar ošu vārdiem mūžīgiem, ar sīkiem skuju rakstiem. Peters 4, 86.

sprakšķēt, parasti 3. pers., **sprakšķ,** pag. sprakšķēja, retāk **sprakšēt,** parasti 3. pers., sprakš, pag. sprakšēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, asu, paklusu troksni (piemēram, par ko degošu, sprāgstošu, lūstošu); atskanēt šādam troksnim; sprakstēt.* □ Pavardā sprakšķēja sausa bērza šķilas, un istabā vilnīja tīkams siltums.. Purs 11, 11. ..jau otro dienu salst, ka sprakšķ vien. Indrāne 2, 227. Ķemme sprakšķēja, kad otrs frizieris to vilka cauri kastaņbrūnajiem, biezajiem Margas matiem. Ērgle 4, 16. ..krāsni sprakšēja.. zaļi egļu zari. Upīts 3, 144.

sprakšķiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → s p r a k š ķ ē t; sprakstiens.* □ Ints bija bēgļu bērns — negantā drūzmā un šauteņu un ložberu sprakšķienos pazaudējis savus vecākus. Lēmanis 10, 115.

sprakšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **sprakšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt sprakšķ.* Sprakšķināt žagarus.

2. intrans. *Ilgstoši, intensīvi sprakšķēt.* □ Sārts sprakšķina jo moži. ME III, 1009.

sprakšķināties, -inos, -inies, -inās, pag. -ināj os, retāk **sprakšināties,** -inos, -inies, -inās, pag. -ināj os; refl. *Ilgstoši, intensīvi sprakšķināt (1).* □ Puikas pa kaktu sprakšķinās. ME III, 1009.

sprakšķis[1], -ķa, v. *Īslaicīgs, ass, pakluss troksnis, kas rodas, piemēram, kam degot, sprāgstot, lūstot; spraksts.* □ Piemetu ugunskurā vēl dažus skujotus zarus, un klusumu pārtrauc sausi sprakšķi. Ezera 11, 12. Izžuvušais koks lūza tajā vietā, kur nagla to turēja pie plankas, — lūza ar sausu, skaļu sprakšķi. Kalnīruva 8, 238. Zaros un stumbros kaut kas knikšķ un sprakst, bet tie nav sala sprakšķi, tur sāk lodāt pavasara jausmas. Dripe 5, 153.

sprakšķis[2], -ķa, v. **1.** *Sprakšķu dzimtas vabole, kuras kāpuram ir iedzeltens, posmots, cietš ķermenis.* Tumšais s. Svītrainais s. Spīdīgais s. □ Vecāki sprakšķu kāpuri apgrauž augu saknes, iegraužas sīpolos, bumbuļsīpolos vai pat stublājā. Rupais, Kalniņa 1, 87. Sprakšķu kāpuri jeb drātstārpi.. dzīvo zemē un apgrauž augu jaunās saknes. Dindonis 1, 59.

2. dsk.; zool. *Vaboļu kārtas dzimta, kurā ietilpst kukaiņi, kam ir šaurs, garš ķermenis un kas no guļus stāvokļa apveļas uz kājām, radot sprakšķošu troksni.* □ Sprakšķu dzimtā.. ir nelielas līdz vidēji lielas vaboles.. Kāpuri ir gari, tievi, iedzelteni, ar 3 pāriem kāju, ļoti cieti, tāpēc tos sauc par drātstārpiem. Latv dzīvn 181.

sprakšķoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → s p r a k š ķ ē t; sprakstoņa.* Degošu skuju s.

sprands, -a, v. *Skausta daļa mugurpuses augšdaļā pirmo divu skriemeļu apvidū.* □ ..vietām aug tādas mastu priedes, ka sprandā sāpe iemetas, uz galotnēm skatoties.. Svīre 2, 148. Klusi kunkstu kā kucēns, aiz spranda pacelts. Bet mani nežēlo. Avotiņa 2, 19. ◇ (No)lauzt sprandu vienk. (arī (no)lauzt kaklu sar.) — a. *Nosisties.* b. *Piedzīvot pilnīgu neveiksmi.* □ «Nudien, nolauzīsi sprandu! Zagta manta labumu nenesīs,» bažījās Minna, cilādama dārgās drēbes.. Muižnieks 1, 131. ◇ Dot

(arī sadot, gāzt) pa sprandu vienk. — *fiziski pārmācīt; sist, piekaut.* □ ..Repsis saprata, ka visus.. cietumā neiebāzīs, saprata arī to, ka pārējie, kas būs palikuši «uz brīvām kājām», kādā izdevīgā brīdī, acis nepamirkšķinot, sados pa sprandu, sados tā, ka gailis pakaļ nedziedās... J Plotnieks 4, 89. Steps pieceļas. Sākumā liekas, ka viņš gāzīs Albīnam pa sprandu, bet tad savaldās.. Līvs 4, 189. ◇ Dabūt pa sprandu vienk. — a. *Dabūt sitienu vai sitienus; tikt piekautam.* b. *Dabūt stingru rājienu, bargu kritiku.* ◇ Apgriezt sprandu vienk. — *nogalināt.* □ «Kur ir vainīgais? Dodiet man šurp to.., es viņam sprandu apgriezīšu!» brēca nelaimīgais tēvs. M Zariņš 5, 92. ◇ Ķerties (arī ķert) aiz (arī pie) spranda vienk. — *uzbrukt, lai piekautu, arī nonāvētu.* □ «Ar mietiem, ar mietiem jārīkojas!» atbild Bušs. «Tagad pienācis īstais brīdis ķerties kungiem aiz spranda!» K Zariņš 1, 74. ◇ Sprandu lauzējs vienk. — *kauslis; arī cīkstonis.* □ «..grāmatās un kinofilmās attēlotais klāja saimnieks [bocmanis] gandrīz vienmēr ir plecīgs, ar ūsām, rupju balsi, pat līdzīgs sprandu lauzējam.» Lapsa 5, 115.

spraude, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Piesprausanai, saspraušanai paredzēta rotas lieta.* □ Melnsirmie mati [sievietei] apvīti ap galvu kā meitenei un sasprausti ar lielu sudraba spraudi. Avotiņa 7, 79.

2. *Priekšmets (piemēram, kārts), kuru iesprauž kur, lai ko apzīmētu.* Ģeodēzisko darbu s.

spraudenis, -ņa, v.; lauks. *Apsakņošanai atdalīta un sagatavota auga daļa (zara vai saknes daļa, atvase, pumpurs), ko lieto veģetatīvai pavairošanai.* Koksnains s. Zaru s. Sakņu s. Lapainie spraudeņi. Zālainie spraudeņi. □ ..dažādu augu spraudeņi, kamēr tiem vēl nav attīstījušās jaunas saknes, saulainās dienās jānoēno un viegli jāaprasina.. Dindonis 1, 11. Piparmētru var pavairot arī ar galotnes spraudeņiem. Baumane 1, 105.

spraudeņstāds, -a, v.; lauks. *No spraudeņa izaudzēts stāds.*

spraudiņš, -a, v. *Dažāda materiāla (metāla, koka, plastmasas, stikla) irbulis, kuru iesprauž mazās uzkodās (piemēram, sierā, sviestmaizītēs) vai ar kuru sasprauž, piemēram, tīteņus, pildītus putnus.*

spraudīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Spraust (kur vairākus, daudzus priekšmetus), piemēram, lai ko greznotu, iezīmētu.* □ Meitenes spraudīja kartupeļos zeltainus salmus, iznāca mazas saulītes [telpu dekorēšanai].. Brīdaka 2, 151. // *Spraust vairākus, daudzus priekšmetus, lai (ko) nostiprinātu, sastiprinātu.* □ ..viešņa.. spoguļa priekšā spraudīja Zentas bizes gan augstāk, gan zemāk.. Sakse 7, 136. // *Bāzt (ko) vairākās vietās, lai (to) nostiprinātu.* S. segu sev visapkārt.

spraudīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Dem.* → *spraude.*

2. *Neliels priekšmets, kas sastāv no īsa, smaila elementa un platas plāksnītes un ir paredzēts kā plāna piestiprināšanai pie cieta pamata.* Rasēšanas s. Piestiprināt paziņojumu pie ziņojumu dēļa ar spraudīti. □ ..sameklēja spraudītes un laikraksta lapas un ar tām rūpīgi aizklāja logu. Ādamsons 2, 117. Šai ziņā mēs [skolēni] pieredzi pārņēmām no iepriekšējām paaudzēm: likām spraudītes uz skolotāju krēsla.., attīstījām špikošanas tehniku.. Indrāne 3, 10.

3. *Kniepadata (1).* □ Nost velkot [kleitu pielaikošanā], kāda spraudīte allaž uz mirkli ieķeras ādā.. Zigmonte 1, 18.

spraudnis, -ņa, v.; el. *Kontaktdakša.*

spraudzenis, -ņa, v.; val. *Līdzskanis, kura artikulācijai ir raksturīga šaura sprauga starp runas orgāniem.*

sprauga, -as, s. *Šaura, garena tukša josla, telpa (piemēram, priekšmetā, veidojumā, materiālā u. tml. vai starp tiem).* Vēstuļu kastes s. Krājkasītes s. Kontakta s. Aizsprosta s. Spraugas baļķī. Durvju sprauga (arī šķirba) — *mazliet vaļā pavērtu durvju sprauga.* Balss sprauga anat. — *atstarpe starp balss saitēm.* □ Pēc vakariņām vēl ilgi staigājām gar mīli. Dūmi, kas spraudās ārā caur velēnu spraugām, nebija vairs melni.. Birznieks-Upītis 5, 39. Slieteņa vienos sānos ierīkotas durvis vai vienkārši sprauga ieejai. Cimermanis 1, 71. Spraugā starp vāgūža stūri un klēts galu parādās salīkuši stāvi.. Grīns 1, 123. Viena diena sevišķi palikusi atmiņā. Tā bija vējaina, un saules stari tikai lāgiem krita cauri mākoņu spraugām. Sudrabkalns II, 377. ..verandas durvis ir pusvirus. Sprauga brīžam kļūst šaurāka, brīžam platāka, it kā pa to bezrūpīgi ārā un iekšā staigātu caurvējš. Ezera 2, 236.

spraugains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spraugaini.** *Tāds, kam ir spraugas.* Spraugaina grīda.

spraugmērs, -a, v.; tehn. *Kalibrēta plāksne atstarpes (spraugas, spēles) noteikšanai starp iekārtu, ierīču u. tml. detaļām.* □ ..motorā atstarpei starp vārsta kātu un divplecu sviriņas galu jābūt 0,25 mm. To var noteikt ar attiecīgo spraugmēru. Lauku Dzīve 79, 9, 7.

spraugot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kam) rodas sprauga vai spraugas.* S. augsni.

spraugveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir spraugas forma, veids.* S. drenāža. S. dobums.

spraugveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spraugveidīgi.** *Spraugveida.*

spraukstēt, parasti 3. pers., spraukst, pag. spraukstēja; intrans. *Spraukšķēt.* □ ..no preču stacijas puses sāka spraukstēt apdullinoši sprādzieni. Upīts VIII, 304. Vienlaikus ar dūmiem uzplaiksnīja arī uguns. Kaut kas tur spraukstēja un krakšķēja. Vāczemnieks 5, 160.

spraukšķēt, parasti 3. pers., spraukšķ, pag. spraukšķēja, retāk **spraukšēt,** parasti 3. pers., spraukš, pag. spraukšēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, samērā asu troksni (piemēram, par ko lūstošu, sprāgstošu); atskanēt šādam troksnim; arī sprakšķēt.* Zem kājām spraukšķ ledus. □ Spraukšēdama vecajam Robežniekam pārlūst grābekļa sieksta... Upīts IV, 320. pārn. Zem manām krēslainām skumjām Nu spraukšķ

tava valodiņa Kā žagaru uguntiņa Zem sirmām priežu skujām. K Skalbe 2, 104.

spraukšķiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → s p r a u k š ķ ē t; arī sprakšķiens.*

spraukšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **spraukšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt spraukšķ; arī sprakšķināt.* Spraukšķināt žagarus.

spraukšķis, -ķa, v. *Īslaicīgs, samērā ass troksnis, kas rodas, piemēram, kam lūstot, sprāgstot; arī sprakšķis*[1]. Šāviena s.

spraukšķoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → s p r a u k š ķ ē t; arī sprakšķoņa.* Degošu pagaļu s.

spraukt, spraucu, sprauc, sprauc, pag. spraucu; trans.; reti. **1.** *Ar grūtībām virzīt (šaurā vietā, spraugā u. tml.); ar grūtībām virzīt kam virsū, vilkt (parasti ko šauru).* □ pārn. Saule zelta pīķus caur zaru zariem sprauc. ME III, 1011.

2. *Skarot ar ko nelīdzenu, cietu, asu, ievainot (parasti ādu, mizu).* S. kokam mizu. // *Rupji malt; arī skrotēt (1).* S. graudus.

sprauktīties, spraucos, spraucies, spraucas, pag. spraucos; refl. *Virzīties (pa ko šauru, starp ko), parasti ar pūlēm, grūtībām (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* S. cauri ļaužu drūzmai. S. garām citiem. S. cauri krūmiem. □ Vēl visa ļaužu drūzma nebija izkļuvusi cauri šaurajam baznīcas priekšnamam, kad .. pērminderis Vilciņš sasarcis steidzīgi spraucās atpakaļ iekšā baznīcā. Birznieks-Upītis 6, 149. Jācenšas jau iepriekš novērtēt, no kuras puses [skatītāju zālē] būs ērtāk atrast savu vietu, lai nebūtu jāspraucas cauri visai rindai. Tavare 1, 59. Zaķis .. pa spraugu izlien cauri. Vilku māte kā spraucas, tā vairs netiek ne uz priekšu, ne atpakaļ. LTP 79. pārn. Un starp visu — debesīm un zemi, Purva lāstu, tuvo kaujas troksni — Suņu rejas spraucas reizēm cauri. Čaks 7, 145. // *Virzīties, tikt virzītam (pa ko šauru) — parasti par transportlīdzekļiem.* □ Mūsu kuģis spraucās starp ledus gabaliem uz priekšu, iegāja kādā šaurā līcī un apstājās. Grīva 11, 63. // pārn. *Būt izvirzītam (no kurienes), kļūt redzamam (parasti par priekšmetiem).* □ Pa logiem laukā spraucas gaisa kondicionētāju perforētās metāla kastes. Māksla 72, 1, 24. Viņa apsēja lakatiņu, bet kuplie mati spraucās no tā laukā. Saulītis 12, 187. Krišs ievēroja viņas .. gaišos, kuplos matus, kurus nevarēja savaldīt spilgti rūtainais lakatiņš, tie spraucās uz pieres .. Kļava 2, 62. // pārn. *Augot kļūt garākam, apjomīgākam (kādā vidē) — par augiem, to daļām.* □ No zemes spraucās ārā gaiši dzelteni flokšu gali .. J Kalniņš 10, 187. .. no pelēcīgās pērnējo lapu segas kā zaļas sveces spraucas ārā maijpuķīšu lapas. Birze 8, 129. Kad no bērza rudajiem pumpuriem sāka zaļganas lapiņas laukā spraukties, tad sulas kļuva neskaidras. Jaunsudrabiņš 3, 113. // pārn. *Virzīties, izplatīties (pa ko šauru) — par vēju, dūmiem u. tml.* □ Pa durvju apakšu vējš spraucās .. istabā un reizēm čaukstoši nogrābstīja atlupušo dzeltenbrūno tapešu skrandas ... Upīts VII, 18. .. no negantās smakas glābiņa vairs nebija nekur. Tā plūda pa gaiteņiem, kāpa augšup pa kāpnēm uz zāli, spraucās cauri durvju spraugām skolotāju istabā .. Vāczemnieks 4, 183. // pārn. *Izplatīties (pa ko šauru) — par gaismu.* □ Pa dēļu spraugām šķūnī spraucās iekšā rīta saule. J Kalniņš 3, 19. Cauri mākoņiem lūkoja spraukties saule, kad Irisa uz smilšainas ielas stūra atvadījās no saviem draugiem. Zigmonte 12, 172.

spraukumi, -u, v.; tikai dsk.; lauks. *Eļļas augu sēklu atliekas, kas rodas eļļas ekstrakcijā un ko izmanto par olbaltuma piedevu kombinētajai dzīvnieku barībai.* □ .. pēc olbaltumu saturošas lopbarības [Francijā] ir liels pieprasījums, bet sojas graudu un spraukumu cena ir augsta .. Lauku Dzīve 79, 8, 28.

sprauns, -ais; s. -a, -ā; apst. **sprauni.** *Možs, veselīgs, izveicīgs (par cilvēkiem); arī augstprātīgs.* □ .. gadu apdeldētais, taču fiziski vēl itin spraunais vīrs dzīvē visu uztvēra no jocīgās puses un sirds dziļumos bija radinieks Kolā Brinjonam. Skujiņš 13, 304. .. Laucis no daudziem dzirdējis, ka Ieva esot pagasta spraunākā meita. Jaunsudrabiņš 8, 49. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Garajā naktskreklā viņa izskatās vēl slaida un sprauna, tikai nedaudz uzkumpušie kamieši liecina par gadu un darba nastu .. Kaijaks 2, 11. .. mūža astotajā desmitā vēl rosījās tik mundri un sprauni, ka vecā vīra nopūtas par drīzo nāvi neviens neņēma nopietni. Skujiņš 14, 300. «Padod tos svarus!» Lapiņš, rādīdams uz skapjaugšu, visai sprauni pieprasa mājastēvam. Caune 2, 31. Marta .. sprauni iesprauda vienu roku kuplajos sānos, otras tuklo pirkstu vicināja vīram gar degunu .. : «Parādi tikai viņiem to, ka viņi gudrāki par tevi .» Avotiņa, Šlisers 1, 169. // *Labi attīstījies, spēcīgs (par dzīvniekiem, retāk augiem); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Sprauna govs. S. bērzs. □ .. Jūcis [zirgs] rāvās vēl spraunāk. «Stāvi, sātans!» Toms dusmīgi šņāca, abām rokām žņaugdams pavadu. Mauliņš 2, 57.

spraunums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s p r a u n s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vīru s. □ .. es atradu vēl dažas alksnenes, lietus gan tās bija izmērcējis, un cepurītēm nebija vairs nekā no īsta sēņu spraunuma .. Zigmonte 17, 28.

sprausla, -as, s. **1.** tehn. *Slēgts, profilēts (iekārtas, ierīces u. tml.) kanāls lielāka ātruma un noteikta virziena piešķiršanai vielas plūsmai, arī strūklas iegūšanai.* Smidzinātāja s. Gaisa vada s. Lietēšanas s. Smilšstrūklas s. Sprauslas diametrs. □ .. speciālisti konstruējuši mājlopu sanitārās apstrādes ierīci — ērtu būvi, kuras sienās un griestos ir sprauslas, grīda slīpa, mazliet atsperīga. Kad lopi uz tās uzkāpj, pa sprauslām sāk šļākties mazgāšanas šķīdinājuma strūklas, kas dzīvniekus nomazgā. Lauku Dzīve 82, 2, 11.

2. parasti dsk. *Purna priekšējā daļa, arī nāss, mute (dzīvniekiem).* Zirga s. □ Vilcene .. apostīja Pelēci un iesmilkstējās. Tēviņš par atbildi nožāvājās, atvērdams lielās, sarkanās sprauslas .. Mauliņš 2, 17.

3. parasti dsk. *No mutes dobuma plūstošas (dzīvnieku) siekalas.* □ Meļņi paslējās un tad izstiepās .., braucējs nepaguva neko saskatīt, viņš pats bij tajās zirgu kājās un zibošajos, šķeļošajos pakavos, tajā niknajā šņākoņā un putu sprauslās, kas pašķīda no pieputējušām näsīm. Upīts 4, 264.

sprauslāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju, arī **sprauslot,** -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Ar troksni, drebinot lūpas ar gaisa plūsmu, laist gaisu caur muti, näsīm; šādā veidā virzīt ko, parasti šķidrumu, no mutes, näsīm.* □ Kā mākonis näk kāzinieki. Zirgi sprauslā. Dubļi šķīst. Brigadere 2, 450. ..siena putekļus saelpojies, zirgs sprausloja atņemdamies. Upīts 9, 20. Lapsa ir dusmīgs zvērs, kas rej, skrāpē, sprauslo. Lauku Dzīve 81, 9, 20. «Pag, lai acis izmazgāju.» Un Medinieks atkal sāka rēkt un sprauslāt. Jaunsudrabiņš 8, 38. Kad Žanis uznira, Dagmāra sprauslodama ķepurojās pāris vēzienu attālumā. ..Žanis acumirklī aptvēra: viņa slikti peld un sarijusies ūdeni. Lapsa 7, 64. No turienes [terases margām] kā no tramplīna viņi [puiši] lec ūdenī, tad iznirst virspusē un sprauslā kā nīlzirgi. Grīva 8, 239. pārn. Dzelzs rumaks [vilciens] sprauslā, zviedz; dzelzs rati klaudzot klandās.. Plūdonis 1, 30. // trans. *Straujā izelpā virzīt (ko, parasti šķidrumu) no mutes, näsīm.* Mazgājoties sprauslāt ūdeni. □ ..sasprindzinājums man izvērsās histērisku smieklu lēkmē. Aizelsdamies es rēcu, sprauslādams.. siekalas. Lāms 6, 43. // sar. *Aizturēti smieties.* □ Aiz durvīm klusi mīņājas, čukst un apspiesti smejas. Piepeši viens iekāsējas skaņi un nekaunīgi, citi sprauslo, smieklus turēdami. Upīts IV, 458. Zanīte (pārsteigta): Tu mani vedīsi? Ar savu šito? (Rāda uz mopēdu un sprauslo.) Pārsmieties var! Putniņš 2, 217.

2. parasti 3. pers. *Darbojoties radīt citu citam ātri sekojošus trokšņus (parasti vibrācijas, gāzes izplūdes dēļ) — par iekārtām, ierīcēm u. tml.* □ Motors sprauslāja, gaita arvien vairāk palēninājās, un beidzot mašīna apstājās pavisām. Saulītis 12, 346. ..nikni sprauslādams, traktors sāka rāpties uz priekšu. Dziļums 1, 197. Autobuss sprauslodams ripo Uz pilsētas nomali.. Osmanis 4, 7. Rītos skujamā mašīna ņiķojās, sprauslāja, sprakšķēja.. Krieviņš 2, 156. // *Radīt šādus trokšņus (piemēram, strauji sakarstot, pārvietojoties) — par vielām, uguni.* □ ..liesmas rūc, sveķi līst sprauslādami kā putas pār katlu, migla spiež atpakaļ dūmus.. Brigadere 2, 333. Ūdens uz akmeņiem čūkst un sprauslo. Jansons 6, 267. Šalkdama un sprauslodama uguns skrien pār salmu jumtu. Upīts 10, 129.

spraust, spraužu, spraud, sprauž, pag. spraudu; trans. **1.** *Ar spiedienu virzīt (ko tievu, smailu) priekšmetā, materiālā, veidojumā u. tml., arī spraugā, šaurā vietā, tā, lai (tas) atrastos noteiktā stāvoklī.* S. mietu zemē. S. ziedus vainagā. □ Spožās klintenes ļoti labi var pavairot arī ar zālainiem spraudeņiem, kurus griež parasti jūnija sākumā un sprauž lecektīs. Lauku Dzīve 75, 5, 18. Zēns sprauda gar akmens malām ziedus, līdz tie apvija plāksni kā vaiņags. Viese 2, 104. ..ir jāvij ozollapu vaiņags, ir jāsprauž dzeltenā pīpene pogu caurumā un jāiet [Jāņu vakarā]. Laicens I, 390. Plēšam skalu un spraužam tureklī. Avotiņa 2, 130. // *Likt (mutē, zobos).* S. pīpi zobos. □ Pārcenšanās drīzāk līdzināties pieaugušiem vīriem veicināja spraust mutē sīvos degļus [cigaretes], kas sākumā radīja tikai riebumu.. Caune 4, 5. // *Spiest (piemēram, rokas sānos).* □ «Un jūs vēl priecājaties par to!» Saimniece sprauda rokas sānos un kā fūrija atmeta galvu. Upīts 18, 281.

2. *Stiprināt (ko) kopā, kam klāt, parasti ar ko tievu, smailu.* S. papīru pie ziņojumu dēļa. □ Lielās saktas parasti sprauda pie villaines.. PL Siev 83, 1, pielikumā. // *Stiprināt (kādu veidojumu), virzot (tajā) ko tievu, smailu.* S. matus. // *Virzīt (ko) virsū (kam tievam, smailam).* □ Māra, kas sākumā neparko negribēja mocīt nabaga tārpiņus, pamazām pierada un drīz vien sprauda slieku uz āķa bez sevišķiem sirdēstiem. J Plotnieks 10, 92.

○ Spraust (par) mērķi (arī uzdevumu) — *izvirzīt mērķi, uzdevumu, apņemties.* □ Celies, ko gaud? Sev mērķi spraud, Tad sekmes gaidīt vari, Bet darbu dari. Rainis Ib, 394. ..Aldis kārotās glezniecības vietā tika ieskaitīts Pedagoģijas nodaļā. Tiecība uz sprausto mērķi bija tik varena, ka, centīgi strādājot, Aldis.. tika ieskaitīts gleznotājos. Liesma 77, 4, 19.

spraustava, -as, s.; arī **spraustuve,** -es, dsk. ģen. -vju, s.; etn. *Lākturis (1).* □ Spraustavā deg priežu skals. ME III, 1013. Es biju galvenais valdnieks par tumsu un gaismu, jo man bija jārūpējas par skala ogles nolaušanu un jauna skala aizdedzināšanu un ielikšanu spraustuvē. Zv 77, 3, 17.

sprausties, spraužos, spraudies, spraužas, pag. spraudos; intrans. *Spraukties.* □ ..ļaudis sāka no pagalma sprausties lūgšanas namā. Poruks 3, 253. pārn. Pēc vakariņām vēl ilgi staigājām gar mīli. Dūmi, kas spraudās ārā caur velēnu spraugām, nebija vairs melni.. Birznieks-Upītis 5, 39.

spraušļāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju, arī **spraušļot,** -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; reti. *Sprauslāt.* □ Pirmais ar lielu troksni skrej un metas ūdenī Ādams. Viņš kraukā, spraušļo un pūš ārā no mutes iekampto ūdeni. Birznieks-Upītis IIa, 72.

spraužamadata, -as, s. *Ovāli izliekta adata ar sastiprināmiem galiem (kā piestiprināšanai, saspraušanai).*

sprediķis, -ķa, v. **1.** rel. *Dievkalpojuma sastāvdaļa — garīdznieka runa (parasti no kanceles), kas veltīta kāda Bībeles fragmenta plašam iztirzājumam; šādas runas rakstveida teksts.* Svētdienas s. Svētku s. Teikt (arī sacīt) sprediķi. Turēt sprediķi novec. — *teikt sprediķi.* □ Laburs taisījās pa lauku paradumam aiziet uz baznīcu, noklausīties .. mācītāja sprediķi un Ziemas svētku dziesmas. Austriņš 2, 225. Rindniekiem šis mācītājs bija padevies, viņš bija staltu augumu un kupliem, melniem matiem, un, kad viņš sāka sprediķi, viņa balss

dārdēja pāri noliektajām baznīcēnu galvām .. Zigmonte 16, 211. .. daža puiša acis pa spredi̦ka laiku kavējās ilgāk pie Kristīnes auguma, nekā tas ar kristīga klausītāja uzmanību sagājās. Blaumanis 6, 220. Virs gultas uz plaukta .. — ar ādu apvilktos dē̦la vākos, — spožiem misiņa klamburiem — stāvēja dziesmu un spredi̦ku grāmata un Bībele. Virza 1, 30.

2. sar. *Pamācība, parasti klaja, uzmācīga, apnicīga.* □ Ar piespiešanu un morāles spredi̦kiem skolēnu vidū tik populāro slinkošanu nepieveiksim, to spēs pieveikt vienīgi skolotājs — personība .. Dripe 4, 246. Mazā ģimenes apspriedē sievasmāte abiem jaunajiem norunāja kārtīgu spredi̦ki par to, ka pirms katra pasākuma, iekams to vest galā, viss pamatīgi jāapsver. Dorbe 8, 83. Antijs: Baiga sieviete, es nodomāju. .. Noskaitījāt arī man spredi̦ki, kā cilvēkam būs dzīvot. Zīverts 2, 319.

○ ◇ Lasīt spredi̦ki (arī morāli, lekciju, notācijas) — *stingri mutvārdos pamācīt (kādu), moralizēt, arī nosodīt, rāt.*

spredi̦kot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** intrans.; rel. *Teikt spredi̦ki (1).* □ Kultūrvēsturniekam Lestenes vārds vispirms saistās ar .. vietējo baznīcu, kur spredi̦koja nākamā zinātnieka tēvs. D kal 79, 233.

2. trans.; sar. *Pamācīt, parasti klaji, uzmācīgi, apnicīgi.* □ «Nav labi, ka cilvēks ir viens,» spredi̦koja Lisija, atnākšanas dienā nostādamās uz Meldriņu stacijas sliekšņa. Kaldupe 13, 120.

○ ◇ Spredi̦kot morāli — *stingri mutvārdos pamācīt (kādu), moralizēt, arī nosodīt, rāt.* □ «Mī̦o tētiņ, tie ir tavi dzīves uzskati, manējie ir savādāki. Kāpēc tu domā, ka tieši tev ir tiesības spredi̦kot morāli ...» Skujiņš 14, 337.

spredi̦kotājs, -a, v.; **spredi̦kotāja,** -as, s. **1.** *Garīdznieks, kas saka spredi̦ki (1).* □ Arī pirmos svētkos lielie vēl maz par ciemošanos domā: jābrauc uz baznīcu dievvārdu klausīties, īsti kur mācītājs labs spredi̦kotājs. Austriņš 2, 156.

2. sar. *Cilvēks, kas mēdz pamācīt, parasti klaji, uzmācīgi, apnicīgi.* □ «Celies, māsiņ! ... Kļūsti citāda ... novērsies no tās nejaukās dzīves, kādu esi dzīvojusi! ..» — «Apklusti, spredi̦kotāja!» Ārija .. iesita māsai pa seju. Kalndruva 2, 58.

sprēgains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sprēgaini;** reti. **1.** *Tāds, kam ir sīkas plaisas.* □ Sprēgainā zeme kaisli izdzēra lietu .. Čaklais 7, 104.

2. *Tāds, kas sprēgā (2).* □ .. rokas ce̦l pirmo telti, pirmo gunskuru sakur — spožu sprēgainu spelti. Sirmbārdis 2, 9.

sprēgājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → sprēgāt (1); sīku plaisu kopums.* □ Gluds, resns purva bērzs. Tāss līdz zemei līdzena, bez āra bērza sprēgājumiem. Caune 1, 10. .. ja galvas āda un mati vispār maz vai nemaz netaukojas, var rasties bojājumi — sprēgājumi ādā .. Ves 62, 1, 31.

sprēgas, -u, s.; tikai dsk. *Dzīvnieku (parasti zirgu, retāk govju) ādas slimība, kam raksturīga ādas plaisāšana.* Slapjās s. Sausās s.

sprēgāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Kļūt tādam, kurā rodas, parasti sīkas, plaisas (par priekšmetiem, materiāliem u. tml.).* □ .. no šāda māla pagatavoti ķieģe̦ļi nekur nederot, jo viņi no mitruma sprēgāšot un sadrupšot .. Rozītis III, 223. Koku celmi [izcirtumā], saulē sprēgādami, spēcīgi dvakoja .. Kaijaks 5, 265. // *Kļūt tādam, kurā rodas garenas, sīkas brūces, piemēram, ārēja kairinājuma, slimības iedarbībā (par ādu); kļūt tādam, kura ādā rodas šādas brūces (par ķermeņa daļām).* Rokas sprēgā mitrumā. Drudzī sprēgā lūpas. □ Rokām āda vairāk sprēgā, un viņa to smērē ar siltām piena putām. Indrāne 10, 248. Pavasara sausajā rītenī sāpīgi sprēgā lūpas. Caune 4, 81.

2. parasti 3. pers. *Kļūt tādam, kurā temperatūras maiņu iedarbībā plīst nelieli šķidruma, gāzes veidojumi, izdalās mazas vielas daļiņas un rodas īslaicīgs, ass troksnis (par priekšmetiem, vielām u. tml.); strauji izdalīties (no kā, parasti degoša).* Ugunskurā sprēgā skujas. Dzirksteles sāk s. □ Ķēķī, kurā ieeja no āra, sprēgāja žagari pavardā. Austriņš 2, 160. Kroga istabas lielajā krāsnī sprēgādami dega veseli eg̦u malkas kluči .. Virza 1, 219. Pannā sprēgādams smaržo sviests, un pankūkas tādas dzeltenas kā vasks. Salenieks 5, 296. Pāri visai Jaunbielavai dzirdams, kā upē sprēgā ledus. Ezera 2, 194. pārn. .. neba nu Fīrhufs [mācītājs] nebija dzirdējis ļaužu valodas par daudz sīvākiem vārdiem, kas sprēgāt sprēgājuši no šī nebēdnīgā praporščika [Andreja Pumpura] lūpām. Klotiņš 1, 18. // *Degt, radot īslaicīgus, asus trokšņus (par uguni).* □ Tad [Viktorija] piebāž malku krāsnī. Uguns līksmi saķer guvumu, sprēgā. Mauliņš 4, 278. pārn. .. Jurkam acīs sprēgāja velnišķīgi jautra uguntiņa. J Plotnieks 6, 72. // *Sprāgt, radot īslaicīgu, asu troksni (par, parasti nelieliem, šāviņiem, lādiņiem).* □ Viņš bija nolīdis tikai pusceļu līdz mīnas sprādziena vietai, kad tam visapkārt sāka sprēgāt snaiperu sprāgstošās lodes. A Grigulis 18, 29. // *Krītot, lidojot strauji, ar troksni atsisties (pret ko), skart (ko) — par sīkām vielas daļiņām, sīkiem priekšmetiem u. tml.* □ Lietus sprēgā. ME III, 1017. .. linsēklu galviņas paukšķēdamas sprēgāja pret slapjo, stīvi sabriedušo [kulstītāja] priekšautu .. Upīts 4, 257. // *Būt tādam, kad zemā temperatūrā (kas) plaisā, radot īslaicīgus, asus trokšņus (par laikapstākļiem, laikposmu).* □ .. naktī .. sprēgāja sals un sniegs čirkstēja zem soļiem kā saberzts stikls. Jokums 1, 155. Ārā sprēgāja sausa, rāma ziemas nakts. Upīts II, 129.

3. *Dedzīgi, klaji paust savas jūtas.* □ Tādam jaunam meitēnam vajadzētu sprēgāt kā dzirkstelei .. Aspazija VI, 67. «Nu gan tu mazliet pārspīlē,» Mintauts lēnīgi saka, un Brigita, nule karsti sprēgājusi, negaidot tikai gurdeni atmet ar roku. Zigmonte 6, 152. // *Risināties viegli, raiti, spilgti (par runu); izpausties runā viegli, raiti, spilgti (parasti par jokiem); arī dzirkstēt, dzirkstīt.* □ .. valoda sprēgādama lēkāja no viena gadījuma uz otru .. Zeiboltu J IV, 160. Atsprāgst durvis, un istabā iedrāžas Signe. Viņa ir uzposusies, vaigi kvēlo, valoda sprēgāt sprēgā. Kaijaks 6, 38. Sarunas neapsīka,

sprēgāja joki, savstarpēja labsirdīga kaitēšanās. Purs 4, 378. Viņa ir dzīvs cilvēks ar sprēgājošu asprātību, jauku, atklātu smaidu. Māksla 84, 1, 24.

○ Lausks sprēgā (arī spārda, spārdās, sper) — *saka par troksni, kas rodas, kokam plaisājot stiprā salā.*

sprēgata, -as, s.; poēt. *Dzirkstele.* □ Vienlaikus ar dūmiem uzplaiksnīja arī uguns. . . Pašķīda sprēgatas. Vāczemnieks 5, 160. sal. Ieva atkal aizsvilās. «Laid vaļā roku . . ,» viņa meta vārdus kā sprēgatas. Kalndruva 10, 12.

sprēgonis, -ņa, v. *Stiprs sals; sprēgoņa (2).* □ Ziemas vidū, pašā sprēgonī, krāsni vajadzēja kurināt ik dienas. Jaunsudrabiņš IIIa, 32.

sprēgoņa, -as, s. **1.** parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu īslaicīgu, asu trokšņu kopums, kurš parasti rodas, kam degot, salā plaisājot.* □ «Vai jūs visu ceļu nācāt kājām?» viņa beigu beigās neizturēja ieilgušo nerunību, kuru aizpildīja vienīgi pagaļu sprēgoņa un pulksteņa tikšķēšana. Ezera 5, 40. Mežs liesmo ar savādu baigu sprēgoņu un rūkoņu. Sēlis 5, 380. Pavasara agrumā mūs modināja ledus sprēgoņa upē, vasarā — krāču murdoņa. Viese 4, 17.

2. *Stiprs sals; sprēgonis.* □ Māte: Ieva priekš manis tik salta kā ledus gabals sprēgoņā. Blaumanis 6, 384. Viņš uzmet milzīgu kūkumu kā runcis, kas janvāra sprēgoņā ārpusē uz sliekšņa pamests . . Indrāne 10, 157.

spreijas, -u, s.; tikai dsk. *Sprēgas.*

sprēslenīca, -as, s. *Sprēslīca.* □ Sievas tagad atraisīja vaļā linu grīstes . . un sprēslenīcu galos izauga baltas kodeļas . . Virza 1, 198. . . mūsu dzīvoklis strauji sāka pildīties ar senatnīgiem retumiem: uzgriežamām mūzikas kastēm, bumbu pulksteņiem, . . sprēslenīcām un visādām citādām mantām. Skujiņš 7, 17.

sprēslīca, -as, s. *Rīks vērpjamās kodaļas piestiprināšanai.* Lāpstiņveida s. Četršķautņaina irbuļveida s. Sprēslīcas kājiņa. Sprēslīcas kāts. □ Apburts viņš stāvēja un raudzījās, kā kodaļa no sprēslīcas pamazām pārtinās spolē. Liesma 70, 4, 21.

sprēst, sprēžu, sprēd, sprēž, pag. sprēdu; trans.; novec. *Vērpt.* □ . . Vakarā vilnu sprēda, Rītā sagša mugurā. LD 6889, 2.

sprīdis, -ža, v. **1.** *Parasti savienojumā «laika sprīdis»: posms starp diviem laika momentiem.* Īss laika s. □ Labs laika sprīdis atkal patecējis — būs jau apaļi divdesmit gadi aiz muguras. Birznieks-Upītis VI, 451. . . mēs šodien redzam šos tālos objektus [zvaigznes] tādus, kādi tie bija pirms 7 miljardiem gadu. Kādi neaptverami lieli attālumi un kādi neaptverami ilgi laika sprīži! Ikaunieks 1, 51. Izrādījās, ka ir vienpadsmit. Īstas tumsas laukā vēl nebija, jo vasaras vidū starp vakara un rīta blāzmām ir viens pagarāks nakts sprīdis. Saulītis 13, 155. . . Jaņuks skrien, tā kā nekad vēl savā sprīdi garajā mūžā nav skrējis. Dripe 1, 12.

2. *Sena garuma mērvienība — aptuveni 18 centimetri (attālums starp izstieptu īkšķi un rādītāja pirkstu); arī samērā neliels attālums.* Lielais sprīdis — *sena garuma mērvienība — aptuveni 23 centimetri (attālums starp izstieptu īkšķi un vidējo pirkstu).* □ Sniegs bija pusotra sprīža dziļš, nedaudz apsalis un klusi gurkstēja . . Mauliņš 2, 84. Saule, pacēlusies sprīža tiesu virs horizonta, pamazām kliedēja rīta vēsumu. Liesma 72, 2, ielikumā 4. pārn. No spītības līdz nožēlai nereti ir tikai viens sprīdis. Vāczemnieks 6, 264.

○◇ Sprīdi pa sprīdim, arī pa sprīdim — a. *Pakāpeniski, maz pamazām; lēnām.* □ . . saules ripa lēni, kavēdamās, pa sprīdim vien iegrimst jūrā. Zigmonte 13, 138. b. *No vienas vietas.* □ . . [zēni] iztaustīja šķūni sprīdi pa sprīdim. Griestos atrada lūku, taču pacelt to nejaudāja. Vāczemnieks 5, 165.

sprīdmetis, -ša, v. *Sprīžotājs (3).* □ Zaļie, tievie sprīdmeši žigli kāpj nenokusuši gar smilgas vienu malu uz augšu . . Birznieks-Upītis I, 331.

spridzeklis, -ļa, v. *Noteikts sprāgstvielas daudzums, kas ir sagatavots sprādziena radīšanai; ierīce sprādziena radīšanai.* □ Pie degauklas pielaistā uguns šņākdama devās uz priekšu, tuvodamās spridzeklim. Visi gaidās aizturēja elpu un sastinga. Grīva 8, 37. . . turpat visu acu priekšā Daugavmalā sāka rakt bedres, kur novietot spridzekļus. Skujiņš 8, 96.

spridzēt, spridzu, spridzi, spridz, pag. spridzēju; intrans. *Būt dzīvīgam, možam, aktīvam; mirdzēt, dzirkstēt.* Acis spridz priekā.

spridzība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → spridzīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; spridzīgums; arī spriganība.* Bērnu s.

spridzīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spridzīgi.** *Možs, kustīgs (par cilvēkiem vai dzīvniekiem); arī sprigans.* □ . . Signe nāk tuvāk. Viņa apsēstas uz gultas malas. Viņa ir brūna iedegusi un tik spridzīga . . Kaijaks 6, 114. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ «Iesim nu, Aldīt, mājās!» Viņš pēkšņi dzird pienākušās vecāsmātes balsi un pielec kājās tik spridzīgi kā iztraucēts zaķis. Purs 5, 77. // *Mirdzošs (par acīm), kustīgs, možs (par skatienu).* □ Puišeļi bija pieci, visi kā viens baltām galvām, spridzīgām, zilām acīm un skaļi kā cīruļi. Bels 1, 19. Viņa spridzīgais skatiens nepārtraukti klīst apkārt pa zāli. Pad J 84, 217, 4.

spridzīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → spridzīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; spridzība; arī spriganums.* Acu s.

spridzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Ar sprādzienu graut, dalīt, pārvietot, arī iznīcināt.* S. akmeņus. S. grunti. S. ledus sastrēgumus. S. tiltu. □ Upē sākās pali. Spridzināja ledu. J Plotnieks 2, 12. Rīga jau bija atbrīvota. Vācieši kļuva arvien nervozāki, spridzināja saceltos bunkurus, kur domājām slēpties, ja vācieši liks izvākties un nodedzinās ēkas. Birznieks-Upītis 6, 31.

spridzinātājs, -a, v.; **spridzinātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → spridzināt.*

2. parasti v. *Cilvēks, kura nodarbošanās ir spridzināšana.* □ Raujos kopā ar spridzinātājiem. . . iet, burtiski, klinšu blāķi pa gaisu . . Ezera 13, 366. Cik reižu mežniecība tika rakstījusi papīru, aicinot atstāt vienu vai otru diž-

koku grupu ainavas veidošanai. Dažkārt spridzinātāji paklausīja .. Bels 6, 242.

spriedējs, -a, v.; **spriedēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → s p r i e s t.*

2. *Cilvēks, kas izsaka savu viedokli, vērtējumu (par ko).* □ .. esi prātīgs un nedusmojies nekad par to, ja spriedums [par tavu darbu] nepatīkams, jo tu nezini, vai tavs darbs spriedēja acīs nebija vēl nepatīkamāks nekā tev viņa spriedums. R Kaudzīte 1, 42. Akadēmiskie spriedēji neaptvēra tās tendences, tos impulsus un ierautās jaunās gultnes latviešu dzejā, kas saistījās kaut vai ar I. Ziedoņa vai M. Čaklā ienākšanu literatūrā. Kar 75, 4, 143.

spriedelējums, -a, v. *Vispārīga, nenoteikta, parasti vāji pamatota, doma, izteikums (par ko), to kopums; liekvārdīga, bezsaturīga runa, saruna (par ko).* Sekls s. Tukšs s. □ Dusmas aktrisē izraisa spriedelējumi par prāta laikmetu un pat itin kā teātra nepieciešamību tam piemēroties .. Dzene 2, 111. Baumas un muļķīgi spriedelējumi šaudās no nodaļas uz nodaļu .. Dripe 3, 278. Ja divdesmitgadīga strādniece pirmā pasveicina savu piecdesmitgadīgo meistaru vai ceha priekšnieku, nav nekāda pamata spriedelējumiem par to, ka priekšnieki nesveicina savas padotās. Tavare 1, 21.

spriedelēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Izteikt vispārīgas, nenoteiktas, parasti vāji pamatotas, domas (par ko); liekvārdīgi, bezsaturīgi runāt, sarunāties (par ko).* □ .. citi sāka vilkt nost drēbes, vēl nebeigdami spriedelēt, vai derētu likties ūdenī vai ne .. Sudrabu E 5, 70. Viņa mīlēja spriedelēt un visus noniecināt, bet darīt pati nedarīja nekā. Rozītis III, 178. Redakcijā jau spriedelēja par Ārmanes nodomu aiziet. Spāre 6, 145.

spriedums, -a, v. **1.** *Izteikums, doma, kurā ir ietverta, parasti pārdomāta, pamatota, atziņa, vērtējums, viedoklis, secinājums.* Pamatots s. Vienpusīgs s. Pārsteidzīgs s. Pāragrs s. Pretrunīgi spriedumi. Izteikt savu spriedumu. Nodot skaņdarbu sabiedrības spriedumam. Mūzikas kritiķa s. Būt apdomīgam savos spriedumos. □ Dari pats, spried pats, un lai tevi nebiedē nekad cita spriedums! R Kaudzīte 1, 7. «Skaidra lieta: tas ir Anitas Kļavas pirksts!» Mīcei uz vietas bija gatavs spriedums. Lācis 11, 124. Mana māte lepojas, ka man jau kopš vidusskolas laikiem esot savi patstāvīgi spriedumi .. Kaldupe 13, 277.

2. jur. *Svarīgākais procesuālais akts, ko tiesa taisa civillietas vai krimināllietas izskatīšanas rezultātā, izlemjot lietu pēc būtības; tiesas gribas izteikums, ar ko izšķir lietu.* Attaisnojošs s. Notiesājošs s. Spēkā stājies s. Lēmums par sprieduma apturēšanu. Taisīt spriedumu. Sastādīt spriedumu. Pārsūdzēt spriedumu. Izpildīt spriedumu. Atcelt spriedumu. Parakstīt nāves spriedumu — *notiesāt uz nāvi.* □ Brīdiņu muižkungs gaida atbildi, bet, nekā nesagaidījis, .. diktā balsī saka: «Pagasta vecāko, nāciet nolasiet° vēl reizi Druviņam augstās tiesas spriedumu un jums laisto valdīšanas pavēli.» Birznieks-Upītis 6, 136. Kad tiesnesis pasludināja spriedumu, gaidītu un bargu, publika aplaudēja .. Bels 6, 8. Tiesas spriedumu visas sēžu zālē klātesošās personas, arī tiesneši, noklausās stāvot. Civilpr k 1, 91. Galda virsma zem stikla Zentai šķita ļoti sarkana, galds kā asinīm notraipīts. Zenta iedomājās, ka taisni šī ir tā vieta, kur parakstīts simtiem nāves spriedumu. Birze 3, 97.

3. loģ. *Domāšanas forma, kurā apgalvojuma vai nolieguma veidā atspoguļo priekšmetu un to pazīmju sakarības vai arī attiecības starp priekšmetiem.* Patiess s. Aplams s. Sprieduma priekšmets. Sprieduma subjekts. Sprieduma predikāts. Atsevišķs s. Daļējs s. Vispārējs s. Apgalvojuma spriedums — *spriedums ar apgalvojošo kopulu «ir».* Nolieguma spriedums — *spriedums ar noliedzošo kopulu «nav».* Hipotētisks spriedums — *spriedums, kurā apgalvojums ir atkarīgs no hipotēzes.* Kontradiktoriski spriedumi — *spriedumi, no kuriem tikai viens var būt patiess, bet otrs ir aplams.* □ Matemātiķu uzmanība jau sen ir bijusi pievērsta jautājumam par loģisko spriedumu, loģiskās secināšanas paņēmienu formalizāciju, tas ir, par tradicionālās Aristoteļa .. loģikas izteikšanu simboliskā formā. Mat 44. Domāšanā, līdz nonākam pie secinājumiem, ir vairāki etapi. Vispirms rodas jēdzieni priekšmetu un parādību apzīmēšanai, ar kuriem tālāk operējot, veidojas spriedumi un slēdzieni. I Eglītis 1, 89. Paradokss ir pārsteidzošs divu spriedumu savienojums, kurā no formāli loģiskā viedokļa viens spriedums otru izslēdz, taču reāli abi ir vienlīdz iespējami. Lit M 84, 27, 7.

spriedze, -es, dsk. ģen. -džu, s. **1.** fiziol. *Cilvēka vai dzīvnieka organisma un psihes kompleksveida reakcija uz emocionāli ļoti spēcīgu kairinājumu, signālu, problēmsituāciju; stress.* □ 1936. gadā Kanādas fiziologs Hanss Selje ieviesa zinātnes leksikā jaunu terminu — stress jeb spriedze. Ves 85, 1, 12. Ir noskaidrots, ka, pieaugot emocionālajai spriedzei, cilvēks spēj strādāt labāk nekā parasti, viņa reakcija kļūst ātrāka, pieaug darba ražīgums. Pad J 82, 33, 4.

2. *Sasprindzinājums (3).* □ .. sarunas ritēja raiti, bet ar lielu spriedzi. Sports 83, 172, 2.

spriegojums, -a, v.; tehn. *Paveikta darbība, rezultāts → s p r i e g o t.* Uzgriežņu s. Tauvas s. □ .. sējmašīnām dziļumu regulē ar speciālu skrūvi, kā arī izmainot lemesīšu slogošanas atsperu spriegojumu .. Lauku Dzīve 77, 7, 15.

spriegot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; tehn. *Panākt, būt par cēloni, ka (kam) rodas, arī palielinās mehāniskais spriegums.* S. atsperi. S. detaļu. S. betonu.

spriegotājierīce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Ierīce (kā) spriegošanai.*

spriegotājs, -a, v.; **spriegotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → s p r i e g o t.*

2. v. *Ierīce, iekārta (kā) spriegošanai.*

spriegs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spriegi. 1.** tehn. *Tāds, kurā ir samērā liels mehāniskais spriegums.* S. betons. Spriega atspere. □ pārn. Sāks Lielupe skanēt smalki un tīri — Spriega stīga uz vijoles zaļas. Kalna 2, 5. pārn. Bet tad viņš atmostas. Dīvainais nekustīgums un spriegais,

it kā ar elektrību pielādētais klusums, kas iestājies visapkārt, liek viņam pacelt galvu. Kalndruva 5, 83. // *Tāds, kurā kam rodas samērā liels mehāniskais spriegums (par procesu, darbību).* Spriegi savilkta stieple. Spriegi stiegrots dzelzsbetons. □ pārn. ..izrādes otrā daļa pēc pirmajā pusē spriegi savērptās darbības, žanriskās vienotības un izturētības vērpjas gausāk.. Māksla 73, 4, 35.

2. *Spēcīgs, arī enerģisks (parasti par kustību).* S. rokas tvēriens. □ Nekur viņai nav jāsteidzas, neviens viņu šovakar negaida, bet solis ir spriegs, kustības vingras un straujas. Saulītis 6, 85.

3. *Tāds, kas noris aktīvi, koncentrēti, arī strauji (par darbību, procesu u. tml.); arī spraigs (1).* □ Viņš meklēja aizmiršanos.. spriegā, nerimstošā darbā. J Kalniņš 7, 434. Ārēji izrāde ritēja lēnā tempā, toties spriega bija tēlu iekšējā dzīve, viņu pārdzīvojumu intensitāte. Katlape, Ceplītis 1, 148. // *Aktīvs, koncentrēts (par psihisku stāvokli).* □ Zēna seja bija spriegas vērības pilna.. Bendrupe 2, 22. Pilnās skatītāju zāles un spriegā uzmanība, ar kādu ļaudis seko četras stundas garajai izrādei, ir labākā liecība tam, cik gaidīta bijusi jaunā tikšanās ar Raiņa dramaturģiju. J Kalniņš 1, 273.

spriegums, -a, v. **1.** fiz. *Iekšējo spēku kopums, kuri rodas, ja ķermenis deformējas ārējo spēku iedarbībā.* Mehāniskais s. Spriegumu koncentrācija. □ Sprieguma vektors var būt vērsts jebkurā leņķī pret šķērsgriezuma plakni.., un to var sadalīt perpendikulārajā jeb normālajā spriegumā un tangenciālajā spriegumā. Fiz r 47. ..ieži nereti tiek saspiesti, saspriegti, un, kad spriegums pārsniedz to izturības robežu, slāņi momentāni salūst, pārvietojas. Zin T 65, 2, 31. Sakarā ar nevienmērīgu atdzišanu dažādās zemeslodes daļās radīsies nekompensēti spriegumi.. Zv d 68, 3, 3.

2. fiz. *Elektrisko potenciālu starpība starp diviem lauka, elektriskās ķēdes punktiem.* Elektriskais s. Sprieguma stabilizators. □ Strāvas stiprums ķēdes posmā ir proporcionāls spriegumam.. Fiz r 182. Neons patērē ļoti maz strāvas, bet gaismas efektam nepieciešams 10 kilovoltu spriegums. Liesma 82, 1, 6.

3. parasti vsk. *Vispārināta īpašība → spriegs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kustību s.

4. parasti vsk. *Vispārināta īpašība → spriegs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Darbības s. □ Iekšējs spriegums ilgi saglabā cilvēkā jauneklību, un gerontologi vienmēr uzsver, ka ilgu mūžu dzīvo tikai čakli cilvēki. Ves 76, 9, 2. Kāpj saule, mežs un pat gaiss trīs un mirdz, viss pārpilns atmodas sprieguma. Caune 4, 105. Baiļu spriegums turpināja augt, bet ar dīvainu gaišredzību viņš nojauta, ka cilvēku tuvumā nav. Skujiņš 12, 288.

sprieslis, -šļa, v. **1.** *Spraislis (1).* □ ..logu spriešļu melnās ēnas krīt uz sienas.. Birznieks-Upītis V, 11.

2. *Lokveida pārsegums (celtnē), kas savieno balstus, sienas; arī velve; spraislis (2).* □ Pēc spriešļu skaita mūra tiltus var iedalīt viena vai vairāklaidumu spriešļu tiltos. Lit M 83, 48, 16.

spriest, spriežu, spried, sprież, pag. spriedu; intrans. **1.** *Veidot spriedumu (1).* S. patstāvīgi. S. pēc nostāstiem. S. pēc ārienes. S. par nākotni. □ Ja par otra cilvēka ļaunumiem dzirdi runājam un spriežam, bet lieta tomēr nav skaidri noteicama jeb noliekama nedz vienā, nedz otrā pusē, tad tobrīd paliec labo domu pusē.. R Kaudzīte 1, 11. Kopš tās reizes Noriešu saimnieks dzīvoja atkal mājās. Viņš atkal brauca mežā, cirta malku un sprieda saimei līdzi par pavasara darbiem. Dziļums 1, 425. Jau senie mediķi pēc plaukstas rievām un līnijām prata spriest par pacienta veselības stāvokli. Ves 75, 4, 18. // trans. □ Antijs: Jā, nakts liekas vēsa. To var spriest pēc zvaigznēm. Tās reti kad redz tik spožas kā patlaban. Zīverts 2, 349. Viņa valoda iznāca tik savāda, ka jo drīz ļaudis, Ansī klausīdamies, sprieda: šis jaunais puisis tiešām ir vai nu paviegls, vai arī viszinīgs pārdrošnieks. J Kalniņš 8, 267. Vajadzēja aicināt, uzsaukt: «Juta, kāp lejā! Braucam!» Droši vien viņa nāktu, Aigars sprież. Svīre 3, 133.

2. jur. *Lemt lietu tiesā, taisīt tiesas spriedumu, pieņemt lēmumu.* □ Edvarts: Es jau Kaukēnam saku: ko nu vairs pa kaktiem ložņāsi lūgdamies, kad tā lieta izlaista pasaulē. Kā nu tiesa spriedīs, tā būs. Blaumanis 6, 410. // trans. S. sodu. Spriest tiesu — *ievērojot procesuālos noteikumus, izskatīt lietu tiesā un taisīt spriedumu, pieņemt lēmumu.* □ ..jādomā, ka lielskungs pirti spriedīs man, jo lielā puse — trīs pakši un lāviņa, ir manā daļā.. Apsīšu J 2, 64. Jāzeps: Kad es tev nemīļš Un brāļu mīlu mūžam neiegūstu, Tad spried man nāvi, tēv, es miršu labprāt. Rainis XIb, 45. pārn. Tauta — mūsu augstā tiesa — Vienīgā drīkst spriest un lemt, Kādu daļu no mums katra Savai nemirstībai ņemt. Elksne 4, 16. Krimināllietās tiesu sprież, pamatojoties uz pilsoņu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā.. Krim pr 2, 14.

spriesties, spriežos, spriedies, spriežas, pag. spriedos; refl. **1.** *Virzīties cieši kopā (pie kā, ap ko u. tml.).* □ Ap Ķeižu sāka sprieties tie, kas bija apgādājušies ar izkaptīm un bisēm, un to nebija mazums. K Zariņš 1, 108.

2. parasti 3. pers. *Tikt traucētam kustībā, stāties (parasti iekļūstot šaurā vietā).* Asaru kamols spriežas kaklā. Kumoss (arī ēdiens) spriežas (arī sprūst) kaklā (arī rīklē) — *saka, ja pēkšņi nevar vairs ieēst, norīt (aiz pārdzīvojuma).* □ Brīviņu kungam acis bij pievērtas, viņš noklepojās tā, it kā visu nedēļu bijis aizsmacis un rīklē kaut kas spriestos. Upīts 4, 319. ..bija grūti elpot, jo trūdiem piesmirkušais gaiss spriedās un ķērās trahejā un bronhos.. Ezera 15, 59. Piejaukti sēklinieku kātu gabaliņi un visādi gruži. Tie spriežas sējaparātā. Zv 85, 13, 11. Man negribas ēst, nolaužu tikai mazu garoziņu un to pašu noriju ar pūlēm. Kumosi spriežas kaklā. Brodele 13, 89.

spriešļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spriešļaini.** **1.** *Spriešļots (1).*

2. *Spriešļots (2).* Spriešļaini griesti.

spriešļots, -ais; s. -a, -ā; apst. **spriešļoti.** **1.** *Tāds, kam ir spriešļi (1).* S. logs.

2. *Tāds, kam ir spriešļi (2); arī velvēts.* Spriešļoti griesti.

sprigacis, -ča, v.; **sprigace,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kam ir spriganas acis, sprigans skatiens.* □ Grietele bija .. gluži mātes dabā, sprigace, dūšīga uz valodām, kā skaldīt skaldīja. A Deglavs 1, 201. .. meitene smej, bet Raitis muļķīgi smaida un sarkst, kā ikreiz, kad blakus ir sprigace. Liesma 83, 2, 15.

sprigane, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Lakstaugs ar sulīgu, caurspīdīgu stublāju.* Meža s. Sīkā s.

spriganība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s p r i g a n s, šīs īpašības konkrēta izpausme; spriganums.* □ .. viņš labprāt iejuka bērnu pulkā — pikojās ar šiem draiskuļiem, kas, kaut cik veselāki juzdamies, nezaudēja mundrumu un spriganību arī slimnīcas sienās. J Kalniņš 7, 561. Pats brīnos par savu domu rosību un valodas spriganību. Birznieks-Upītis I, 351.

sprigans, -ais; s. -a, -ā; apst. **sprigani.** *Možs, kustīgs, arī enerģisks (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Meitene bija daiļa un sprigana, tāds nemierīgs un dziesmots radījums — gandrīz vairāk līdzīga priecīgam ķivulim nekā cilvēka bērnam .. Bendrupe 1, 302. .. bars spriganu bērnu lēkā ap audzinātāju kā nebēdīgu sienāzīšu pulks pļavā. Talcis 5, 81. «.. labai meičai jābūt spriganai kā vālei, kas tūļīgiem puišiem sit pa pieri.» Rozītis 2, 281. .. lietum tuvojoties, asari nāca cits pēc cita — sprigani, ar karmīnsarkanām, asi izplestām spurām .. Ezera 7, 56. pārn. Uzpūš sprigans vējš, un traleri sāk šūpot. Lapsa 1, 12. pārn. Kurināms krāsni, lai atsiltu pirksti, Šķilas met reizēm spriganu dzirksti. Vējāns 2, 148. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Spriganas balsis. S. solis. □ .. citu pulkā viņš kļūst neveikls un pieklust, ne viņam joku, ne spriganas valodas. Sakse 7, 406. Rosījās viņa apbrīnojami žirgti, un viņas gars bija taisni apskaužami sprigans. Skujiņš 10, 26. Smēja [Velta] jautri, sprigani. Jansons 2, 87. // *Mirdzošs (par acīm), kustīgs, možs (par skatienu).* □ Matu sprogas viņai nemaz nevēlas turēties mierā, zilās acis — spriganas, jautras. Bērce 3, 153. // reti. *Tāds, kas dzirkst (par dažiem dzērieniem).* □ Tādas limonādes nebija nekur citur: auksta un sprigana tā saldēja zobus un dūra mēlē ar sīkām, asām adatiņām. Saulītis 12, 24.

spriganums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s p r i g a n s, šīs īpašības konkrēta izpausme; spriganība.* □ Viņam patika .. Mērijas smuidrais augums un spriganums. Austriņš 2, 187. Aizsila priekšā nostājās Andis. Slaids, elegantā neilona puskažociņā .., garie, gaišie mati risa uz sasārtušā vaiga, acīs spriganums. Lāms 4, 248.

sprigulis, -ļa, v. *Darbarīks labības kulšanai, kurš sastāv no kāta un pie tā piesietas vāles.* □ No [egles] resgaļa viņš uztaisījis spriguļa vāli, no tievgaļa — kātu. Mātei glabājusies govs āda, no tās viņš iztaisījis sprigulim siksnu. Otru rītu bezzemnieces dēls ar savu spriguli gājis pie kūlējiem. LTP 257. Viņš atminējās, kā nakti, pirmajos gaiļos celdamies, vīri, it kā uz karu iedami, spriguļiem pār pleciem, pa visiem ceļiem steidzās uz muižas riju .. Virza 1, 164. Vienās [mājās] spīdēja ugunis, vaļējā gaišā četrstūrī redzēja spriguļus cilājamies, būkšēja skaistā rakstā, tur bira arāja audzēti graudi .. Upīts X, 949.

sprikstēt, sprikstu, spriksti, sprikst, pag. sprikstēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Kļūt tādam, kurā temperatūras maiņu iedarbībā plīst nelieli šķidruma, gāzes veidojumi, izdalās mazas vielas daļiņas un rodas īslaicīgs, ass, pakluss troksnis (par priekšmetiem, vielām u. tml.); arī sprēgāt (2).* □ Priedes pagalītes degot jautri sprikstēja .. Purs 11, 28. Nebūtu slikti, ja māsiņa laiku pa laikam aizšvirkstinātu pa kādai sprikstošai brīnumsvecei arī. Lubējs 3, 139. // *Strauji atdaloties (no kā), kliedēties (par sīkām vielas daļiņām, sīkiem priekšmetiem u. tml.).* □ Tur [pirtī] stāvēja slaids, muskuļots jauneklis, .. tas .. plaukšķināja pa krūtīm tā, ka sīki ūdens pilieni sprikstēja uz visām pusēm. Kaijaks 1, 62. // *Kļūt tādam, no kura izdalās ogļskābes gāze (par dzērienu); dzirkstēt (2).* □ Šampanietis tomēr labi sprikstēja un garajās cilindrveida glāzēs cēlās uz augšu .. Zemzaris 3, 155.

2. parasti 3. pers. *Radīt īslaicīgu, asu, paklusu troksni (par ko sīku, kas tiek spiests, lauzts, arī atsitas pret ko); atskanēt šādam troksnim.* □ Sniegam trausli zem soļiem sprikstot, steidzās dāmas un kungi .. Jaunsudrabiņš 8, 197. Dejojošo pārslu vietā tagad sprikstēdami bira sīki krusas graudi .. Jaunsudrabiņš 4, 397.

3. *Dedzīgi paust savas jūtas; arī sprēgāt (3).* □ Spīdola: Kāda [Laimdota] auksta un garlaicīga, un stīva — Ne sprikst, ne kvēl, ne glaima, ne spīva! Rainis IX b, 207. // *Risināties viegli, raiti (piemēram, par runu); spilgti izpausties (par psihisku stāvokli).* □ Impulsīvs, sprikstošs dialogs ir .. Upīša komēdijās pilnā mērā. J Kalniņš 6, 283. Kādas savādas domas sprikst smadzenēs. Jansons 5, 136. .. dzīves prieks .. šajā cilvēkā šķita sprikstam līdz pat matu galiem un laužamies ārā no ikviena viņa vārda .. Bendrupe 1, 271. // *Būt kustīgam, arī mirdzošam (par acīm, skatienu).* □ Sarmītes vaigi bija piesarkuši. Acis tā vien sprikstēja uz visām pusēm. Ezera 2, 69. Karsts vilnis iesitas Jaņukam pakrūtē. Acis sprikst vien. Dripe 1, 34.

sprikstis, sprikšu, vsk. spriksts, spriksts, s. *Nelielas, atsevišķas (parasti kā kvēlojoša, degoša) daļiņas pelnos; karsti pelni; arī dzirksteles.* □ .. putenis pieauga spēkā, vējš palaikam iebrāzās skārda skurstenī un putināja pelnus, uzpūta sprikstis oglēs. Gūtmanis 2, 108. .. noras malā sīkās meža neļķu dzirkstelītes atgādina no karstiem pelniem izlēkušas uguns sprikstis. Kaldupe 13, 98. Dzirkstis ielec jumta korē, Sprikstis sprakst un sprēgā .. Vāczemnieks 8, 76.

sprindzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; reti. *Sasprindzināt.* S. muskuļus. □ Neviļus no pakrastes dziļuma izlīdis .. troksnis Kārļa uzmanību sprindzina. Kar 75, 6, 98.

springt[1], springstu, springsti, springst, pag. springu; intrans.; reti. *Kļūt cietam, stingram.* □ .. Springst miesā muskuļi un mostas lepna spīts. Sirmbārdis 1, 27.

springt[2], sprindzu, sprindz, sprindz, pag. sprindzu; trans.; reti. *Sprindzināt.* □ Tā [sirds] jau allaž jūt, kad barga gaita katru muskuli kā dūri sprindz .. Lukss 12, 115.

springums, -a, v.; reti. *Sasprindzinājums.* □ Pašķidri bārdas rugāji, nenosakāma acu krāsa, kas vienmēr pauda rūpes, raizīgu springumu. Lit M 81, 45, 12.

sprinteris, -ra, v.; **sprintere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Sportists, kas specializējies sprintā.* □ Stūris ir tipisks sprinteris. Viņš skrien viegli un ir ļoti straujš .. Saulītis 12, 108.

sprinteriskš, -ais; s. -a, -ā; apst. **sprinteriski.** *Saistīts ar sprinteri, tam raksturīgs.* □ Pirmajos divos apļos ar īsti sprinteriskiem spurtiem .. finišēja Polijas jaunatnes izlases komandas dalībnieks .. Sports 66, 91, 1.

sprints, -a, v.; fizk. *Skrējiens, slidojums, slēpojums u. tml. īsā distancē.* Sprinta distance. Sprinta skrējiens. □ Piecsimt metru ir tā distance, kur nekas nav jādomā, bet tikai jāskrien. Nevajag taktikas, nevajag spēku sadales, tas ir sprints. Saulītis 12, 244. .. bez elektronikas nevar precīzi fiksēt rezultātus sprintā, tāpat bez fotofiniša. Zv 80, 4, 10. sal. Ceļš urbjas apvārsnī Ciets kā klints. Izrādās — tomēr Tas ir maratona skrējiens, Kas sākumā likās Īss kā sprints. Auziņš 6, 116.

spriņģot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Lēkāt, arī skraidīt (parasti par dzīvniekiem).* □ .. paveras laidara durvis, govis, pavasara gaisa apreibušas, sāk spriņģot. Māksla 70, 3, 40. .. spriņģo teļi dzeltenzaļā pļavā .. Čaklais 8, 102. .. Gusts ir pavisam vesels un spriņģo kā kumeļš .. Zigmonte 14, 120.

sprīžmetis, -ša, v. *Sprīžotājs (3).* □ Glaciāls relikts ir .. agrais bērzu sprīžmetis .. Latv dzīvn 146. Mazā sprīžmeša masveida savairošanās gados no koku lapām paliek pāri tikai rupjākās dzīslas. Rupais 1, 71. sal. .. tā ir viduvējība, sīks ierēdnītis, kurš kā sprīžmetis, kūkumu metot, .. lūko uzrāpties pa amatu hierarhijas kāpnēm .. Ezera 19, 181.

sprīžot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Pārvietoties, savirzot ķermeņa galus kopā un pēc tam attālinot tos vienu no otra (parasti par kāpuriem).*

sprīžotājs, -a, v.; **sprīžotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → s p r ī ž o t.*

2. dsk.; zool. *Tauriņu kārtas dzimta, kur ietilpst vidēji lieli tauriņi, kuru kāpuri pārvietojas sprīžojot un pārtiek no augiem.*

3. *Šīs dzimtas tauriņš.* □ Agrā pavasarī bieži vien gadās redzēt .. bērzu sprīžotāju .. un citus tauriņus. Šo tauriņu kāpuri, ja tie sastopami lielā skaitā, spēj nodarīt zaudējumus mežsaimniecībai. D kal 66, 73.

sproga, -as, s. *Matu šķipsna (vijīga, viļņota); cirta.* Matu s. Zeltainas sprogas. □ Laines baltie mati, kas parasti bija gludi, tagad bija sacirtoti skaistās sprogās. Zālīte 5, 38. Melnās sprogas, kas .. krita pār meičas pieri, .. izskatījās neparasti pievilcīgi. Lubējs 1, 76. pārn. .. agrīnie lini jau sāka griezt galus sprogās. Upīts 4, 88. pārn. Ezers gandrīz gluži rāms .. gulēja pie manām kājām, atspoguļodams sevī vieglās, baltās mākoņu sprogas .. Austriņš 1, 143.

sprogainis, -ņa, v.; **sprogaine,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Dzīvnieks ar sprogainu apmatojumu.* □ Anastasija Larionova kopj kolhoza aitas un rūpējas, lai tās būtu ne vien brangas svarā, bet lai no katras sprogaines iegūtu tīru, mīkstu vilnu. Zv 60, 1, 12.

2. *Cilvēks ar sprogainiem matiem.* □ «Mēs rasēsim nelielas stacijas projektu,» skolotāja paziņoja nemierīgajai klasei. Īsam klusuma mirklim sekoja bravūrīga sprogaiņa izsauciens: «Koā?» Jauno v 59, 100.

sprogains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sprogaini.** **1.** *Tāds, kas vijas sprogās, sprogojas (par matiem).* □ Starp citām diezgan ikdienišķām sejām .. vēl spilgti izcēlās Marta Skrinda ar biezām, nēģeriskām lūpām un pilnīgi melniem, sīki sprogainiem matiem .. Zālīte 5, 29. Viņš staigā, svīzdams biezos adītos kamzoļos, sarkano bārdu pacēlis un šad tad kuplos, sprogainos matus ecēdams. Brigadere 2, 111. Izšķir četrus galvenos matu tipus: taisnos, cirtainos, sprogainos un viļņainos. Strēle 1, 57. // *Tāds, kam ir sprogas (piemēram, par cilvēku, galvu).* □ Pa priekšējām durvīm no mašīnas izlocījās slaiks, sprogains gaišmatis, kas atgādināja kaut kur redzētu filmaktieri. Saulītis 13, 147. Apmīļodams suni, Ēriks pieglauž sprogaino galviņu pie suņa galvas. Rinkule 8, 63.

2. *Tāds, kas vijas sprogās, sprogojas (par dzīvnieka apmatojumu).* □ «Tur viņām [aitām] neaug gara, bet toties sprogaina un mīksta vilniņa, laikam ganības tādas.» Upīts 4, 141. Uzpircējs paņēma rokās kažoku, .. ar delnu nobrauca pa sprogaino, zīžaino vilnu .. Stankevičs 2, 86. // *Tāds, kam ir sprogas (piemēram, par dzīvnieku, tā ķermeņa daļu).* □ Aitas tik sprogainas un kuplas, ka atgādina melnas, baltas un pelēkas krizantēmas. Ādamsons 1, 213. Lielā cūka bij sakampusi zobos .. balto, smalko jēriņu. Asie ilkņi .. bij iecirtušies dziļi sprogainajā muguriņā. Brigadere 2, 297.

3. *Tāds, kas pēc formas atgādina sprogas; tāds, kam ir sprogām līdzīgi veidojumi.* □ Debesis ir pilnas sprogainu mākoņu, it kā tikko mazgāta vilna tur būtu izklāta žāvēties. Svīre 2, 30. Viņa apstājas, atgāž galvu, mēģinādama ieraudzīt raibo kalēju. Bet augšā ir tikai zilas debesis .. un priežu sprogainās, tumšās galotnes, kas tuvinās — attālinās, tuvinās — attālinās ... Ezera 5, 15. Ko tur .. varēja redzēt? .. saules applūdināto, spilgti zaļo auzu plankumiņu, bet aiz tā tumšo, sprogaino egļu sienu. Upīts IX, 101.

sprogainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s p r o g a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Pārmantots var būt matu

kuplums, sprogainums, agrīna sirmošana.. Ves 83, 6, 22.

2. *Vispārināta īpašība → sprogains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Aitu s.

sproggaivis, -vja, v.; **sproggalve,** -es, dsk. ģen. -vju, s. *Cilvēks ar sprogainiem matiem; sprogainis (2).* □ Varbūt viņš atcerējās pats savu meiteni, piecgadīgu sproggalvi, kas kādreiz, pirms daudziem gadiem, ārā skraidīdama, bija sasitusies un pieglaudusies pie viņa ceļiem, lai to pažēlo? Lit M 67, 11, 7.

sprogojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → sprogot, sprogoties.* □ Gandrīz melnie mati, kuru sīkais sprogojums nebija friziera darbs, apņēma brūni iedegušo seju. Birze 3, 86.

sprogot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (matos, apmatojumā) veidojas sprogas.* □ Matus sprogoja ne tikai grieķu sievietes, bet arī vīrieši. Senie grieķi nēsāja īsus, stingrās sprogās sacirtotus matus. Friz 7.

sprogoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Kļūt tādam, kurā veidojas sprogas (par matiem, apmatojumu).* □ Krišs ievēroja viņas.. gaišos, kuplos matus, kurus nevarēja savaldīt spilgti rūtainais lakatiņš, tie spraucās uz pieres un sprogojās pāri pleciem. Kļava 2, 62.

sprosī-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā minētais novērš (kā) iespējamo kustību, pārvietošanos, arī izplatīšanos.* Sprostfiltrs. Sprostgredzens. Sprostpaplāksne. Sprostpretestība. Sprostsija. Sprostskrūve. Sprostslānis. Sprostspriegums. Sprostsvira. Sprostuzgrieznis. Sprostvārsts.

sprostezers, -a, v. *Ezers, kas ir izveidojies aizgruvuma, aizsprostojuma rezultātā.* Dabisks s. Mākslīgs s. □ Latgalē ir visvairāk sprostezeru, kuru izcelšanās saistīta ar morēnu sablīvējumiem. Ģeogr 84. ..nepieciešams ātri radīt vērtīgo zivju barības bāzi gan sakarā ar hidroelektrostaciju celtniecību jaunierīkojamos sprostezeros, gan dabiskajos ezeros.. Latv dzīvn 12.

sprostierīce, -es, dsk. ģen. -ču, s.; tehn. *Ierīce (kā) iespējamās kustības, pārvietošanās novēršanai.*

sprostot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) nokļūst vietā, veidojumā (piemēram, sprostā, iežogojumā), kas ievērojami ierobežo pārvietošanās iespējas.* S. putnus. □ Sēž [cietumā] kamerās aiz dzelzu treliņiem Kā zvēri būrī ļaudis sprostoti. Arājs-Bērce 1, 232.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka tiek novērsta (kā) iespējamā kustība, pārvietošanās, arī izplatīšanās.* S. detaļu. // *Radot šķērsli, panākt, būt par cēloni, ka kustība, pārvietošanās (pa ko) kļūst neiespējama.* S. upi. □ Ceļš nu sprostots. ME III, 1027.

sprosts, -a, v. **1.** *Miteklis (dzīvniekiem), kas veidots no metāla vai koka režģiem; būris; krātiņš.* □ Tur lācis, iespiests šaurā krātiņā, griežas apkārt, kā gribēdams tikt laukā no sprosta. Austriņš 2, 443. ..stundu pirms izrādes.. dresētājs gāja pie sprostiem mazliet parunāties ar tīģeriem.. Bels 5, 9. ..režģotā sprostā rukšķ pāris melnraibu sivēnu. Ērgle 5, 32. pārn. Pavasaris atvēra vārtus pēc vārtiem, izlaizdams Žaniņu no istabu un pagalma sprosta. Viese 1, 17. // *Miteklis (sagūstītiem putniem), kas parasti veidots no metāla pinuma.* □ Drīz vien Krišiņam [vārnulēnam] tika pagatavots ērts sprosts ar laktiņu, uz kuras sēdēt.. K Grigulis 3, 46. Putns, kas pieradis brīvībā, nekad pats nelīdīs tērauda sprostā... Grīva 8, 303. // *Veidojums, iekārta (parasti savvaļas dzīvnieku) ķeršanai, gūstīšanai; arī slazds, lamatas.* □ ..jo tuvāk nāca tīkla aste, jo vairāk parādījās zivis. Tās visas bija iekļuvušas tīkla sprostā un, cerēdamas tikt no sprosta ārā, spraucās iekšā tīkla šaurajās actiņās. Birznieks-Upītis 2, 9. «Nu, ja šādiem valgiem kāda zivs var izsisties cauri, tad būtu brīnums!» Fredis sprieda. «Ak, kā mūsu lasīši spārdīsies, iekļuvuši šādā sprostā!» Lācis 4, 149. // pārn. *Cietuma kamera; cietums.* □ Bet vakara stundā Nesīmī klauvēja pie sava sprosta durvīm no jauna.. J Kalniņš 8, 21. Dēls cietumnieks, dēls nepakļāvīgs pārāk, Kas savas zvaigznes dēļ ir spējīgs mirt. Vai tāds no sprosta kādreiz iznāks ārā, Vai tādam mūžā vieglu ceļu šķirt? Balodis 7, 79. // pārn. *Apstākļu, arī domu, pārdzīvojumu kopums, kas kavē vai padara neiespējamu darbību, rīcību.* □ ..tik ļoti viņai vajadzīgs cilvēks, tuvs draugs, lai palīdzētu salauzt vientulības sprostu.. Sakse 7, 133. Nojūk aizspriedumu sprosti, kas vēl ļaudis šķir.. Lasmanis 1, 15. ..Cērt ceļu Piektais gads, jūk veco domu sprosts; Pār pilīm liesma skrej.. Medenis 2, 5.

2. *Ierīce, detaļa, veidojums u. tml. (kā) iespējamās kustības, pārvietošanās, arī izplatīšanās novēršanai.* Pārnesumu pārslēga s. Atbalss s. □ Ja vadības mehānisms satur vairākus slīdņus.., tad jānovērš vienlaicīga divu slīdņu ieslēgšana. Tas ir sprosta uzdevums. ..attēlā redzamais sprosts izveidots kā plāksne ar izgriezumiem pret slīdņiem. TAM 184. ..kur sniegs sacietējis, to lauž gabalos un gabalus novieto uz šķautnes, lai veidotu sprostus vēja pārvietota sniega aizturēšanai.. Apsīts 1, 390. // *Veidojums, kas padara neiespējamu kustību, pārvietošanos (pa ko).* Upes s.

○ Kā sprostā — *apstākļos, kas neļauj brīvi darboties, rīkoties.* □ Andrejs grib sacīt, ka viņš nepavisam nedomā mūžu pavadīt kā sprostā.. J Kalniņš 3, 21.

sprostskrūve, -es, dsk. ģen. -vju, s.; tehn. *Skrūve (kā) iespējamās kustības, pārvietošanās novēršanai.*

sprostuguns, -uguns, dsk. ģen. -uguņu, s.; mil. *Intensīva apšaude (noteiktā joslā), kas kavē pretinieka pārvietošanos.* Artilērijas s. Atklāt sprostuguni. □ Slēpdamies aiz platajiem metāla spraišļiem, viņi nepārtraukti līda uz priekšu, cenzdamies sasniegt krastu. Bet ložmetēju sprostuguns kā ar asu nazi nogrieza ceļu. Grīva 4, 96. Ekipāžas cita pēc citas ar savām vieglajām lidmašīnām.. lauzās cauri ienaidnieka sprostugunij.. Liesma 75, 4, 16.

sprostuzgrieznis, -žņa, v.; tehn. *Uzgrieznis (kā) iespējamās kustības, pārvietošanās novēršanai.*

sprūd-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā minētā priekšmeta, ierīces u. tml. uzbūvē, darbībā ir izmantots sprūds (1) vai sprūdi.* Sprūdautomāts. Sprūdierīce. Sprūdmehānisms. Sprūdrats. Sprūdsajūgs. Sprūdtapa.

sprūdenis, -ņa, v.; reti. *Aizbāznis; arī tapa.* Mucas s.

sprūdīt, -u, -i, -a, arī -īju, -ī, -ī, pag. -īju; trans.; parasti savienojumā ar «vaļā»; reti. **1.** *Vērt, arī laist vaļā (ko).* □ Sprūdi tikai kūts durvis vaļā, lai (govis) iet iekšā! ME III, 1025.

2. *Sākt darīt (ko); ļaut (kam) norisēt.* □ Tad skolotājs gāja pie harmonija, paziņodams, ka sākšot dziedāšanas stundu. Viņš sprūdīja vaļā korāli. Bels 7, 89.

sprūdmehānisms, -a, v.; tehn. **1.** *Zobmehānisms turpatpakaļkustības pārvēršanai vienvirziena rotācijas vai virzes kustībā.*

2. *Mehānisms ar sprūdiem (kā) bloķēšanai, sprostošanai.*

sprūdrats, -a, v.; tehn. *Zobots rats, kura kustību vienā no virzieniem attur sprūds.* Bremzes s. Sprūdrata svira.

sprūds, -a, v. **1.** *Ierīce, detaļa (kā) noslēgšanai, aizķeršanai, saslēgšanai.* Slēdža s. Berzes s. Dzenošais s. Fiksējošais s. Atvāžamais s. Pārbīdāmais s. Diskveida s. Sprūda tapa. □ ..padusēs turētās šautenes ņemam abās rokās, liekot pirkstu pie sprūda, jo nevar zināt, kas staigā — draugs vai ienaidnieks. Grīns 1, 100. ..viņš atkal kliedz «urā!» un skrien uz priekšu. Pirksts pats pieskaras automāta sprūdam un nospiež to. Jansons 5, 244. Pirms [motocikla] riteņa montāžas jāpārbauda bremžu sprūdu un kluču darbība. Zin T 78, 12, 28.

2. *Pāris stieņveida priekšmets, detaļa, piemēram, (kā) aizbāšanai, sastiprināšanai.* □ Sprūds (mēlīte) vajadzīgs auklas sagriešanai, lai savilktu zāģa plātni. Tam jābūt izturīgam, tāpēc tas taisāms no sīksta bērza vai kļavas koksnes. Indāns 1, 58. «Vai die', vai die!» Kaminskene iekliedzās un izspruka no klēts. Un, it kā durvīm būtu izlēcis sprūds, tūlīt aiz viņas izlaidās Graudene un pazuda aiz ēkām kā zibens. Brigadere 2, 126.

sprūdzenis, -ņa, v. **1.** *Sprungulis.* □ ..malkas laukumus un šķūņus uzmanīja bruņoti tēvaiņi, kam saimnieki uzdevuši gāzt no kātiem katru, kurš uzdrošinās pagrābt novēlušos sprūdzeni vai skaidu. Kar 84, 8, 14. ..Valdis izraugās vistievāko sprūdzeni. Kur tas tāds [malkā] gadījies, pat pazīt nevar. Melnpelēks,.. tievgalī pat dzeloņi. Caune 4, 34. sal. Pagājušā rudenī [Augusts] tēvu pie Raudas sakratījis aiz krūtīm, kā sprūdzeni izrāvis laukā un iesviedis ratos. Upīts 4, 150.

2. *Sprūds (2).* □ Toms sakārtoja kažoka sprūdzeņus.. Mauliņš 2, 43.

sprukas, -u, s.; tikai dsk.; sar. *Sarežģīta, nevēlama, parasti pēkšņi radusies, situācija, no kuras ir ļoti grūti izkļūt.* Būt sprukās. □ «Ko, vai [kasē] iztrūkums?» Tā jautāja Otonkulis,.. dzīdams Gundegu strupceļā un sprukās, jo viņa nevarēja nedz melot,.. nedz (vēl jo mazāk!) stāstīt patiesību.. Ezera 14, 161. ..aiz muguras ieraudzīju abus bandītus, kas tobrīd samirkšķināja, un atjēdzos, kādās sprukās esmu iekļuvis. Dinere 12, 57. ..Elza pielika sarunai punktu, pati pabrīnīdamās, cik viegli risinājies melu kamols un cik viegli viņai izdevies izkulties no sprukām. Kalndruva 7, 78.

sprukstiņš, -a, v.; sar. *Ārišķīgs, pašpārliecināts jauns vīrietis.* □ Pēc sprukstiņa šis zēns neizskatās, kaut pārvarēm cenšas izteikties asprātīgi un vieglprātīgi. Lāms 6, 12. Mārtiņš slepus paglūnēja uz Andri. Īsts sprukstiņš! Mati kā nolaizīti. Vāczemnieks 6, 14. Novērsos, uzgriezu tam lecīgajam sprukstiņam, karstas putras strēbējam muguru. J Plotnieks 6, 32.

spruksts, -a, v.; sar. *Sprukstiņš.* □ Zelma apskaitās: «Liela muiža — viens spruksts pavadījis mani uz tautas namu! Dejot viņš nemaz neprot.» J Kalniņš 10, 305.

sprukšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **sprukšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; reti. *Spurkšķināt.* S. motoru. // intrans. □ ..[kolhoza brigadieris] sēdās motocikletā un sprukšķinādams kratījās pa ceļa grambām.. Niedre 6, 266.

sprukt, sprūku, sprūc, sprūk, pag. spruku; intrans. **1.** *Pēkšņi, ar rāvienu atbrīvoties (no kā, piemēram, no saites), pārvarēt (kādu šķēršli) un strauji virzīties prom (parasti par dzīvniekiem).* □ Tajā brīdī maurodams no kūts sprūk laukā bullis. Skujiņš 14, 7. Citu glābiņu neredzēdams, vepris spruka pāri aizgaldas zemajai malai.. Upīts 3, 95. Minkam gulta patika, bet zem segas gulēt viņš negribēja.. Viņš cietās, cietās zem Martas rokas, kas viņu turēja, līdz kādā brīdī ar strauju lēcienu spruka svabadībā. J Kalniņš 10, 202. // *Pēkšņi sākt strauji virzīties (no kurienes) — piemēram, par vielu.* □ Tad man atkal metas slikti, krampjaini savelkas pakrūts [pakrūtes] muskuļi — un sprūk atpakaļ tikko dzertais ūdens.. Grīns 1, 182. // *Strauji laisties vaļā (parasti par rokām).* □ Nagi spruks vaļā. ME III, 1071. // *Ātri, pēkšņi raisīties (par ko sasietu, sastiprinātu).* Maiss sprucis vaļā. // *Savienojumā ar «vaļā»: pēkšņi, negaidīti norisēt (par šāvienu).* □ ..šāviens, protams, sprucis un gājis vaļā, un zaķis novēlies uz vietas beigts.. Ezera 13, 93. Skrienam palīgā, otram fricim sprūk vaļā šāviens, students nokrīt zemē.. Grīns 1, 103.

2. sar. *Ātri, bēgšus virzīties.* □ Mēs ar Prīdi paķērām savus darba rīkus un sprukām laukā pa durvīm. Lāms 6, 43. Kā apmāts es pieceļos kājās un nostājos Maksim pretim. Pavisam tuvu, tā, lai viņam vairs nebūtu kur sprukt. Līvs 4, 40. Venteris: Rokas augšā! Velti, puis'! Nekur vairs nespruksi! Vanags, Rokpelnis 1, 74. // *Rast izeju (no nevēlama stāvokļa).* □ Gados jaunais [atraitnis] atkal.. apprecēsies. Ko tad viņš citu darīs? Viņam tak nav kur sprukt. Dzīvoklis, mazi bērni, auksta gulta. Kalndruva 9, 40. Imants dzer ilgi. Kad izdzers, būs jārunā. Nekur vairs ne-

spruksi. Ezera 2, 212. Nezūdieties, biedri! Nespruks tie no soda! Lukss 1, 326.

3. parasti 3. pers.; sar. *Zūdot balstam, saistījumam u. tml., pēkšņi slīdēt, krist (parasti par priekšmetiem).* □ Dzintra bija iepļāvusi sev kājā. ..«Cinis trāpījās, diez kā izkapts spruka,» Dzintra atteica un saviebās. Zigmonte 13, 106. Sasalušus mezglus atraisot, Bieži tauvas gals no rokām spruka. Ziedonis 19, 31.

4. parasti 3. pers.; parasti savienojumā ar «vaļā»; sar. *Neviļus, negribēti tikt sacītam (par vārdu, izteikumu u. tml.).* □ Bet Ezerietis nevarēja vairs mierīgi nosēdēt. «Tā ir gan gulēšana!» viņam spruka vaļā tas, kas visas šīs dienas pamazām krājies uz sirds. Upīts II, 62. // *Pēkšņi rasties, sākties, parasti neviļus, negribēti (piemēram, par smiekliem, raudām, runu).* □ ..spruka vaļā tādi smiekli, ka vai ausis jābāž ciet. Vāczemnieks 6, 217. Te nu man spruka raudas vaļā, un māte izstāsta tēvam, ko es izdarījis galdam. Austriņš 1, 40. ..viņi visi bija līksmi un visi bija padzēruši, un valodas spruka vaļā arvien brīvākas un skaļākas. Zigmonte 16, 277. Augšā brīdi iestājas klusums, tad sprūk aplausi vaļā.. Zīverts 2, 299.

sprungulis, -ļa, v. *Paīss, neliels koka zars vai tā daļa; paīss, neliels, iegarens koka gabals.* □ Paulis paņem sprunguli un met ābeles zaros: tur karājas vēl trīs četri niecīgi sārtvaidži. Indrāne 2, 81. Aprasotie sprunguļi sākumā negribēja lāgā degt.. Upīts 4, 104. Pēteris paņēma cirvi un sāka lasīt šādus tādus sprunguļus un kapāt žagarus mājas galā, kur acīmredzot bijis kaut kas līdzīgs malkas laukumam.. Gulbis 4, 165. ◇ Sviest (bieżāk mest, grūst) sprunguļus riteņos (arī ceļā, starp kājām, kājās) — *jaukt, traucēt, kavēt.* □ «Mēs esam no vienas ģimenes, mums visiem jāturas kopā... Kas tad iznāks, ja mēs cits citu sāksim aprunāt, apsūdzēt, mest sprunguļus ceļā!» Jansons 3, 294.

sprunguļceļš, -a, v.; reti. *Ar nelieliem, samērā tieviem koka gabaliem klāts ceļš.* □ Uz galda izkaisījušās fotogrāfijas.., kas tik līdzīgas oficiālajiem kara korespondentu uzņēmumiem: blindāžas, sprunguļceļi, daži karavīri.. Zigmonte 1, 195.

sprūst, sprūstu, sprūsti, sprūst, pag. sprūdu; intrans. **1.** *Virzoties, tiekot virzītam pa ko šauru, stāties, nespēt pārvietoties tālāk.* Kumoss (arī ēdiens) sprūst (arī spriežas) kaklā (arī rīklē) — *saka, ja pēkšņi nevar vairs ieēst, norīt (aiz pārdzīvojuma).* □ Ja zāģis sprūst, tad [zāģa] ceļš ir pārāk šaurs.. Indāns 1, 110. Graudi vēl pamīksti, tie sprūst un blīvējas [kombaina] bunkura apakšā. Cīņa 84, 177, 1. Viņi ēda klusēdami. Armands nezināja, kā iesākt. Kumoss sprūda kaklā. Saruna solījās būt nepatīkama. Kalve 3, 52.

2. parasti 3. pers. *Spēji tikt pārtrauktam (piemēram, par elpu); kļūt grūti izrunājamam (par vārdiem).* □ ..jauneklim aiz saviļņojuma un lepnuma elpa sprūst kaklā. J Plotnieks 11, 65. Alda nebija pieradusi melot un izlikties, tāpēc arī šoreiz vārdi viņai sprūda mutē un vaigi dega kā ugunīs.. Kaijaks 2, 65.

spruts, -a, v. *Liels, masīvs galvkāju klases jūras dzīvnieks, kam ir raksturīgs maisveida ķermenis un ap muti 8 taustekļi, kuriem ir piesūcekņi.* □ Ako [peldot] neraizējās, ka viņu varētu pārsteigt haizivs vai spruts, — lai tie panāk šurp, tad redzēs, ka Ako nav aizmirsis cīnīties ar nezvēriem. Lācis 10, 208. sal. Rokovieši pārliecināti, ka.. viņš gribēs rīt kā jūras nezvērs spruts. Salenieks 7, 36.

spudūc [spu'dūc], arī **spudūkš** [spu'dūkš], izsauk. *Lieto, raksturojot strauju, īslaicīgu kustību vai tās radīto troksni.* □ Bet ko pele? Hop, ar spriganu lēcienu izmetās no stropa un diedza prom, ko kājas nes. Ceļā gadījās kurmja ala. Spudūc, un drošībā bija! Sk Ģ 73, 10, pielikumā 4. Zvirbuļi čiepst, čiepst, lēkā, lēkā, tad, spudūc, metas ar knābjiem cits cita pelēkajā pakrūtē. Zunde 2, 20. ..Magone spiedza un spārdījās, līdz aptvēra, kā izsprukt. Viņa izmaucās no brunčiem un — spudūkš! — krūmos iekšā. Sakse 14, 98.

spuldze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Mākslīgs gaismas avots, kurā starojumu iegūst, karsējot kvēldiegu vai gāzi, tvaikus; šāds gaismas avots kopā ar ierīci tā iestiprināšanai un savienošanai ar enerģijas avotu.* Sešdesmit vatu s. Neona s. S. deg spoži. Spuldzes kolba. Spuldzes apvalks. Spuldzes spilgtums. Dienasgaismas (retāk dienas gaismas) spuldze — *luminiscentā spuldze, kura izstaro zilganbaltu gaismu.* Kvarca spuldze — *spuldze, kuras apvalks ir izgatavots no kvarca stikla un neabsorbē ultravioletos starus.* Dzīvsudraba spuldze — *kvarca spuldze.* Loka spuldze — *gaismas avots, kurā izmanto elektrisko loku.* □ Helga apsēdās un iededza galda lampu. Spuldze bija vāja, abažūrs slāpēja gaismu.. Lāms 4, 168. Elektriskās spuldzes matētos kupolos izstaroja maigu, mājīgu gaismu. Ezera 1, 178. Vējš, platajās ielās ieskrējies, gāza no kājām. Apgaismes spuldzes šūpojās un grabēja. Kalve 3, 142. Meitene pastiepa roku un iededza spuldzi. Vilks 5, 161. Mūsdienās mākslīgam apgaismojumam lieto kvēlspuldzes un spīdspuldzes, sauktas arī par dienasgaismas spuldzēm. Zeltiņš 1, 28.

spulga, -as, s. *Spulgojums.* Zvaigžņu s. □ Cilvēki iet — saulrieta spulga tos apņem.. Krūklis 5, 137. ..Un debess dzīlēs, zilgas spulgas pilni, Līkst kalnāji.. Sudrabkalns 9, 85.

spulgacis, -ča, v.; **spulgace,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kam ir možs, priecīgs skatiens.* □ pārn. Tur [no jūras] izkāpj no sārtām dzirkstīm Smaidoša spulgace — Saule. Pēlmanis 2, 10.

spulgnaglene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Daudzgadīgs neļķu dzimtas lakstaugs ar sārtiem ziediem.* Pļavas s. □ Pļavās ar gaiši sarkaniem ziediem zied spulgnaglenes.. Galenieks 2, 332. ..rožaini spulgot kāpj spulgnaglenes. Caune 4, 133.

spulgojums, -a, v. *Rezultāts → spulgot.* □ Sudraba palāšu spulgojumu no savas skolas pagalma aiznesuši līdzi daudzi skolēni. Ķirškalne 1, 68.

spuļgot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Izplatīt skaidru, dzidru gaismu (par gaismas avotu); būt skaidram, dzidram (par gaismu).* Māju logos spulgo ugunis. □ Izdziesti ātrāk, spuldze! Kaut arī spulgot vēl ļauts. Brutāne II, 133. Lai tavu laivu dzelmes aiznes, Kur tālē spulgo modrās zvaigznes. K Skalbe 2, 555. Greizie rati spulgoja neparasti koši, kā nospodrināti nebeidzami tālam debesu braucienam. Zigmonte 2, 304. pārn. Nakts spulgoja gaiša, zvaigznēm piebārstīta. Skujiņš 5, 76. // *Spīdēt, atstarojot skaidru, dzidru gaismu.* □ **Te tumšāks,** te gaišāks, te noslēpumaini spulgodams, te kūpēdams miglā, ceļa malā dus ezers. Kalndruva 2, 150. Spulgo dzintars, kā būtu daļa no saules un jūras. Kaldupe 17, 52. Apkārt viensētas. Lielā daļa vēl nesen cirstas, gaiši spulgo saulē kā medainas šūnas zaļās zemes galdā. Vanags 3, 39. // *Mirdzēt, parasti paužot pozitīvu emocionālu stāvokli (par acīm).* □ Roplaiņa sirds metās dien' no dienas vieglāka, viņa acis spulgoja priekā, uzskatot veselībā ziedošo dēla augumu.. Blaumanis 6, 168. Ina izskatījās jauka. Sasārtusi gājienā pa priežu mežu, bridienā pa jūras liedaga kupenām. Acis viņai spulgoja, mute smēja. Lāms 4, 232. Dziļi sēdošās, viegli šķielējošās acis spulgoja un dega ugunīs, kādas varētu kvēlot mocekļu acīs. Bels 7, 119. // pārn. *Izpausties (parasti acīs, skatienā) — parasti par pozitīvām jūtām.* □ Viņa acīs spulgoja prieks, ka tam palaimējies otram darīt kaut ko labu.. Pērsietis 1, 319.

spulgoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Atspoguļoties (par ko tādu, kam ir skaidra, dzidra krāsa).* □ Tālumā logu rinda Kā vienās ugunīs kvēl, Tur sarkana vakara saule Aizejot spulgojas vēl. Rainis IIb, 87. ..Rasā spulgojas debesis dzidras. Jaun Gr 68, 12, 12. ..Zāles seģenē tinušās kraujas Klusi Daugavā spulgojās. Elksne 5, 13.

spulgotne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Daudzgadīgs neļķu dzimtas lakstaugs ar baltiem vai sarkaniem ziedīem.* □ Naktī zied visas četras mūsu savvaļas spulgotņu sugas: baltā, sarkanā, nakts un lipīgā spulgotne. D kal 81, 86. ..ēnainos lapu koku mežos un krūmājos sastop sarkanās spulgotnes.. Galenieks 2, 334. Un attālāk pavisam svaigs sārtu ziedu pušķis vienā krāsā: reti sastopamā sarkanā spulgotne pratusi te paslēpties.. Caune 5, 171.

spulgs[1], -ais; s. -a, -ā; apst. **spulgi.** *Tāds, kas izplata skaidru, dzidru gaismu (par gaismas avotu); skaidrs, dzidrs (par gaismu).* Spulgas zvaigznes. Spulga uguns. □ Spulga un kvēla saule kaist debesīs. Zv 58, 9, 18. ..atausa spulgā rīta gaisma un daba modās dzīvei.. Fimbers 1, 198. // *Tāds, kas atstaro skaidru, dzidru gaismu.* S. ezers. S. dimants. // *Tāds, kas spulgo (par acīm).* □ ..[kūtī] stāvēja brūns teliņš un spulgām acīm skatījās no telpas pustumsas. J Kalniņš 3, 307. Kad to [tumsu] aizdzīs tavas spulgās acis, Zilas rīta zvaigznītes pie debess? Rainis VIb, 31. ..pagriezusi galvu uz durvju pusi, viņa paskatījās manī spulgu, priecīgu skatienu. Līvs 4, 25. // *Skaidrs, dzidrs (par mirdzumu, spožumu).* □ Iestājās klusums, kurā Ausmas plaksti bija nolaisti, un tādēļ Kārlis neredzēja spulgo mirdzumu viņas acīs.. Kroma 3, 70. Kam klusējot veries man vaigā, kam acīs vēl mirdzums tev spulgs? Krūklis 6, 133. // *Tāds, kura gaitā izplatās skaidra, dzidra gaisma (par norisi, procesu).* □ Cik spulgi mirdzēja zvaigznes tumšajās debesīs! Zilgana gaisma lija šurp no tās vistālākās un spožākās. Talcis 5, 143. Es laidīšos jūras dziļumos Un meklēšu, pētīšu, vandīšu tos, Līdz pērli būšu tur atradis, Par visām skaistāk kas margo un viz. Es tīrīšu viņu un spodrināšu, Līdz staros tā spulgāk par dimantu.. Plūdonis 1, 29. ..bija saskatāma reta zvaigzne, kas brīžiem iemirgojās spulgāk, tad atkal staru rotaļā it kā apdzisa. Fimbers 1, 53. // *Tāds, kad vidē izplatās skaidra, dzidra gaisma (par laikposmu).* S. rīts. □ Tad apkārt čaloja tai [akai] priecīgs bērnu pulks Arvienu vasarā, kad dienvidus bij spulgs.. A Bārda 2, 54.

spulgs[2], -a, v. *Spulga.* □ Kā kaparnaudas ripiņām gaišbrūnām, Spulgs ņemts tev acīm no bruģa sūnām. Kar 75, 8, 75.

spulgt, parasti 3. pers., spuldz, arī spulgst, pag. spuldza, arī spulga; pareti. *Spulgot.* □ Austrumos jau spulga retas zvaigznes, un no upes cēlās palsa, dūmaina migla. Ezeriņš 1, 224. Vēl tumši logi, kas reiz spulgs.. Sudrabkalns 9, 99. ..acis drudžaini spulga, un vaigos kvēlains sārtums... Upīts VII, 139. pārn. Riebums un ziņkāre spuldza viņu acīs. Upīts III, 525.

spulgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → spulgs*[1], *šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viņam reibst galva no.. gaišā saules spulguma uz loga baltās krāsas. Čaks IVa, 335. ..Savāds spulgums ir ūdeņu vizai. Heislers 3, 82. Viņa ir bālāka un vājāka, acīs tā kā izdzisis agrākais spulgums.. Brigadere 3, 297.

spuļģītis, -ša, v. *Neļķu dzimtas augs ar pacilu, augšdaļā zarainu stumbru, šauri lancetiskām lapām; cietā virza.*

spunde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Aizbāznis (parasti mucai); tapa.* Spundes caurums — *caurums (parasti mucai) spundes ievietošanai.* □ ..Mellups un Plīte ienesa alus muciņu, Zvans pieteicās atraut spundi. Saulītis 13, 150. Tenis: Atkal vienai alus mucai izsita spundi. Skujiņš 9, 34. Kad sāka plaukt lapas [bērziem], teknīti izrāva un urbumu aizsita ar sausu, cietu spundi.. J Plotnieks 9, 97. // *Caurums (parasti mucā), kur ievieto šādu aizbāzni; spundes caurums.* □ «Visa pasaule smejas, ka mani par mūku gribot pārvērst, ka mani mucā turot un pa spundi barojot!» Blaumanis 6, 175.

spundēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Veidot (parasti dēļiem) vienā malā izcilni, otrā — rievu.* □ Nonākam mašīntelpā, kur sagarumotie koki iegūst vajadzīgo formu — tos tur ēvelē, frēzē, iešķeļ, spundē un urbj. Cīņa 83, 115, 4. «Saulieši» bija neliela, bet tīra un glīta mājele, baltām aplodzēm [aplodām], apšūta ar spundētiem dēļiem. Birze 4, 157. ..durvis bija biezas, no dubultiem spundētajiem dēļiem. Kolbergs 1, 59.

2. sar. *Likt (cietumā).* □ Manī tik spēji uzverd dusmas, ka jūtu — tūlīt atcirtīšu ko tādu, par ko spundē uz diennaktīm. Ezera 11, 103.

spundēvele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Ēvele (kā) spundēšanai.*

spura, -as, s. **1.** *Ūdensdzīvnieku (piemēram, zivju, abinieku, galvkāju) pārvietošanās orgāns.* Vēdera s. Krūšu s. Pāra spuras. Nepāra spuras. Spuras skelets. □ Ūdens šņākdams šāvās ārā no līkiem krāniem platos baseinos, kuros peldēja, spuras kustinādamas, līdakas, raudas un karūsas. Virza 1, 170. . . taukzivij pie muguras spuras pamatnes ir 9—13 tumši plankumi. Latv dzīvn 88. Grāvjos un dīķos gandrīz visur mīt mazie tritoni, ļoti skaisti, slaidi dzīvnieki ar mazām kājām un greznām, plakanām astes spurām visa ķermeņa garumā. D kal 78, 87.

2. *Atsevišķs, nepiekļāvīgs (apmatojuma, apspalvojuma) veidojums.* □ Nelielās spuras, kas ataugušas nogriezto matu vietā, . . dara kapteiņa izskatu zēnīgu . . Talcis 7, 95. Grāpītis sirdīgi cilāja bārdas spuras un klusībā lamāja to zaļo zeņķi . . Vanags 10, 18.

3. *Atsevišķa, nepiekļāvīga, parasti sīka (kāda šķiedraina materiāla, piemēram, auduma) daļiņa, veidojums.* Piedurknes spuras. Auklas spuras. Papīra s.

4. *Sīks izaugums (augiem, to daļām).* □ . . priežu čiekuri, kas sakrituši uz taciņas, izpletuši sausās spuras, it kā elso aiz karstuma. Bundzeniece 2, 95.

○ ◇ Spuras gaisā sar. — *saka par cilvēku, kas pēkšņi ir sadusmojies, apvainojies.* □ Iespējams, ka viņš izteicās parupji. Iespējams, arī par daudz skaļi. . . Bet Agatei uzreiz spuras gaisā. «Baznīckungs, es neesmu kurla,» viņa cirta pretī. «Tādiem vārdiem ar mani nerunājiet!» Niedre 6, 262. Pusaudzim . . pēc ikviena aizrādījuma, pēc ikviena padoma . . spuras gaisā. Sk Ģ 86, 9, 38. ◇ Sacelt spuras (arī seksti) sar. — *apvainoties; arī saskaisties.* □ Smieklīgi ir par katru muļķīgu izlēcienu vai pārpratumu sacelt spuras. Cilvēkam jāvalda pār sevi un apstākļiem. Jansons 6, 489. «Ar puišiem jāprot apieties,» Vizma čukstēja. «. . Lai jau padzen jokus . . Bet tu uzreiz sacel spuras kā nez kāda princese.» Bērce 3, 86.

spurainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → spurains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; spurainums (1).* Ūdensdzīvnieku s.

2. *Vispārināta īpašība → spurains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; spurainums (2).* Apmatojuma s.

3. *Vispārināta īpašība → spurains (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; spurainums (3).* Papīra s.

4. *Vispārināta īpašība → spurains (4), šīs īpašības konkrēta izpausme; spurainums (4).* Augu s.

5. sar. *Vispārināta īpašība → spurains (5), šīs īpašības konkrēta izpausme; spurainums (5).* □ . . šad un tad sajūk Elzas vienmērīgais solis un izlaužas uz ārieni nevienam nevajadzīga spurainība. Kalndruva 7, 163.

spurainis, -ņa, v.; **spuraine,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Dzīvnieks, kam ir (parasti lielas, asas) spuras.* □ Uz āķa parādījās brūngani pelēka zivs, krietna siļķēna garumā. Satvēris to saujā, Dižais Daunis pirmajā satraukumā savādo spuraini nepazina. Vanags 3, 15. . . ziemā asariem gauži tīk nelīdzens gultnes reljefs, bedres, sēkļu malas, akmens grīdu nogāzes. Tur svītrainie spuraiņi paši jūtas drošībā un no aizsega ērti var uzklupt tuvu piepeldējušajām mazajām zivtelēm. Zv 82, 2, 24.

2. *Augs, kam ir (parasti lieli, asi) izaugumi.* □ Tagad mana sieva gan mēģina iekārtot kaktusu kolekciju, . . bet man tie spuraiņi ir vienaldzīgi . . Zigmonte 17, 197.

3. sar. *Nelaipns, skarbs, arī nepakļāvīgs, nepieejams cilvēks.* □ . . viņa zina vispiemērotākos vārdus, ko attiecīgā brīdī cilvēkam pateikt. Pēc tam . . atmaigst, kļūst pieejamāki pat vislielākie spuraiņi un raksturā nocietinātie. PL Siev 77, 4, 14.

spurains, -ais; s. -a, -ā; apst. **spuraini. 1.** *Tāds, kam ir (parasti lielas, asas) spuras (1).* □ . . ūdenī plivinājās, mutes plātot, spurainas zivis. Virza 1, 72. . . viņš atkal izvelk uz klāja spurainu asari. Grīva 8, 274.

2. *Tāds, kam ir spuras (2) — par matiem, bārdu u. tml.* Spurainas ūsas. □ Viņa mati bija īsi, sirmi un spuraini . . Birze 8, 58. . . viņa vaigi un zods bija apaudzis sirmiem un spurainiem bārdas rugājiem. Grīva 8, 27. Prāvs deguns, asi vaigu kauli, smails zods un mežonīgi biezas, spurainas un kustīgas uzacis. Indrāne 2, 117. // *Tāds, ko klāj apmatojums, kurā ir atsevišķi, nepiekļāvīgi veidojumi (par ķermeņa daļām).* S. zods. □ Viņš paskatījās skapja durvju spogulī un pārvilka plaukstu sejai. Tīri būtu jāpārbrauc ar žileti, vaigu gali metās tā kā spuraini. Upīts 18, 288. Arī mati [puisim] tumša kapara krāsā, tikko no ādas izlīduši, padara galvu atbaidoši lielu un spurainu. Indrāne 5, 17. // *Tāds, kam apmatojumā, apspalvojumā ir atsevišķi nepiekļāvīgi veidojumi (par dzīvniekiem, to ķermeņa daļām).* S. zvirbulis. Spuraina aste. □ . . pusstundā gailis bijis uzzīmēts — dzīvespriecīgs un možs, kaklu izstiepis, spurains un negants . . Bērce 6, 12.

3. *Tāds, kam ir spuras (3).* S. audums. S. papīrs. □ Dūrieni padevās dažāda lieluma, ielāpi piešuvās spuraini — mezglojās diegs. Lēmanis 10, 24. Viņš bija aplam nevīžīgi ģērbies, apskrandušās bikses un krekls ar spurainu virves galu apjozts . . Purs 8, 13. // *Tāds, no kā ir izvirzījušās, daļēji atdalījušās kādas daļas (piemēram, par priekšmetiem, veidojumiem).* □ Dēļi [fabrikā] tad ir spuraini, bet mūsējais ir gluds, to vēl apstrādājis kāds galdnieks ar ēveli. Birznieks-Upītis 3, 18. Cauru dienu spuraini siena vezumi kāpj un kāpj kalnā un gulstas stingros blāķos. Indrāne 2, 310. . . skaidu jumts pagalam spurains, droši vien laiž jau lietu cauri. Svīre 3, 32.

4. *Tāds, kam ir spuras (4).* S. krūms. Spurainas eglītes. Spurainas smilgas. Spuraina sakne. Spurainas sēklas. □ Vēja atlauztos priežu zarus, līkus un spurainus, bija grūti sa-

kraut glītā grēdā .. Gulbis 4, 6. .. rudenī .. pakšķēdami krita kastaņi un, šķildamies ārā no savām spurainajām čaulām, jautri raudzījās pretī ar valgani brūnām acīm. Skujiņš 7, 45. Sausākos pauguros mellenes nomaina brūklenāji un spuraini, sirmi ķērpji. Avotiņa 7, 103.

5. sar. *Nelaipns, skarbs; arī nepakļāvīgs, nepieejams.* □ .. Žeņa dažkārt ir ass un spurains sarunās ar priekšniecību .. Gūtmanis 1, 58. Sarunā ar Viktorijas māti uzzināju, ka meitai spurains raksturs bijis jau kopš dzimšanas. Mauliņš 4, 305.

spurainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → spurains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; spurainība (1).* Zivju s.

2. *Vispārināta īpašība → spurains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; spurainība (2).* Matu s.

3. *Vispārināta īpašība → spurains (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; spurainība (3).* Auduma s. Papīra s.

4. *Vispārināta īpašība → spurains (4), šīs īpašības konkrēta izpausme; spurainība (4).* Sakņu s.

5. sar. *Vispārināta īpašība → spurains (5), šīs īpašības konkrēta izpausme; spurainība (5).* □ Nereti šis lielais bērns [pusaudzis] gluži vienkārši pats nezina un nesaprot, ko iesākt ar savu spurainumu. Sk Ģ 86, 9, 39. .. meitenīgais spurainums padarīja večiņu sevišķi pievilcīgu. PL Siev 79, 11, 18.

spurāties. Sk. spuroties.

spurciens, -a, v. **1.** *Spurdziens (1).* Putna s.

2. *Spurdziens (2).* Smieklu s.

3. *Spurdziens (3).*

spurdze, -es, dsk. ģen. -džu, s.; bot. **1.** *Ziedkopa, kurā ziedi ir sēdoši uz, parasti nokarenas, galvenās ass.* Bērza s. Alkšņu spurdzes. Stāva s. □ .. baltalkšņi izkāruši pelēkas spurdzes, pēc pāris dienām tās kūpēs jau pie mazākās vēsmiņas. Goba 1, 79. Tur .. stāvēja māla vāze ar lazdu spurdzēm, kas bija galdautu piekaisījušas ar saviem dzeltenajiem putekšņiem. Ezera 1, 237.

2. *Apiņu sievišķā ziedkopa.* □ Upmalā meitenes plūc Dzeltenas apiņu spurdzes. Krūklis 1, 50.

spurdziens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → spurgt (1).* □ Taure, pacelta debesīs, vizmoja virs pūļa galvām kā zelta putns, gatavs spurdzienam kokos un saulē .. Čaks II, 11. Ēgons ar savu vērīgo mednieka aci ir pamanījis pārlidojam mežirbi, saklausījis tās spurdzienu no koka kokā. Gūtmanis 1, 51.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → spurgt (2).* □ sal. Kad grāvja malā pasprūk pirmā māllēpene, kā smiekla spurdziens aizturēts .. . Tā piemiedz aci: «Sveiki, tā es esmu ..» Vācietis 10, 144.

3. *Vienreizēja paveikta darbība → spurgt (3).*

spureklis, -ļa, v.; zool. *Viena no četrām atgremotāju kuņģa daļām.* □ Tas [govs kuņģis] sastāv no četriem nodalījumiem: spurekļa, acekņa, grāmatnieka un glumenieka. Norītā barība vispirms nokļūst lielajā spureklī. Lielais spureklis (tilpums apmēram 180 l ..) ļauj govij uzreiz apēst daudz zāles. Zool 168.

spurgala, -as, s. **1.** *Spurdze (1).* □ .. straume nepārtraukti cenšas ar savu spēcīgo muguru [ledus] stingumu uzlauzt, lai tad kā saulē mirdzoši palu viļņi sveiktu baltos pūpolus un dzeltenām spurgalām ziedošās lazdas un alkšņus. Birze 3, 9. // *Sīks veidojums, izaugums (augiem, to daļām).* □ Zied liepas, un spurgalas birst uz asfalta. Skujiņš 10, 113.

2. *Atirušu, atrisušu (piemēram, auduma, apģērba) diegu, šķiedru kopums.* □ Jāuzmanās, lai iešūtu vīlē ar pirmo šuvi izveidotās vīles malas un labajā pusē nespiestos cauri auduma spurgalas. Kalniņa 1, 271. .. Natas stāstījums uzreiz pārtrūkst kā pakulains pavediens, spurgalas vien pajūk. Indrāne 5, 36.

spurgaliņa, -as, s. **1.** *Dem. → spurgala.*

2. bot. *Sīks šūnu izaugums saknes galā.* □ Nelielā attālumā no galotnes sakne apklāta matveidīgiem šūnu izaugumiem — sakņu matiņiem jeb spurgaliņām .. Galenieks 1, 16. Sakņu spurgaliņas ir galvenās ūdens un tajā izšķīdušo augu barības vielu uzsūcējas. Aug|kop 26. .. simtgadīgam ozolam iet dziļumā .. un pazūd augsnē sānsaknes, no sānsaknēm savukārt atdalās aizvien mazākas saknītes, .. spurgaliņas. Bels 6, 289.

spurgt, spurdzu, spurdz, spurdz, pag. spurdzu, retāk spurgstu, spurgsti, spurgst, pag. spurgu; intrans. **1.** *Strauji, ātri, bieži vēcinot spārnus, lidot (parasti par putniem).* □ Notālēm redzama jūra un Daniela nama tornis, ap kuru spurdz bezdelīgas. Kaijaks 5, 137. Strazdi jau dzied un spurdz visās malās .. J Kalniņš 10, 309. Čirkstināja, čiepstēja putniņi un jautri spurdza no zara uz zaru. Jansons 3, 343. pārn. .. Un dziesmas kā putni pār dzimteni spurgs .. Sudrabkalns 1, 118. // pārn. *Strauji, pēkšņi (parasti vieglā gaitā) virzīties (par cilvēkiem).* □ No visām teltīm kā strazdi spurdz laukā zēni un meitenes. Liesma 64, 8, 2. .. Pa priekšu mums spurdz abas draudzenes Kā putnēni, kas lidojumam pošas. Saulītis 8, 14.

2. *Aizturēti smieties.* □ Olga kaitējās ar puisi .. Pārējās Vērdiņu meitas tikai spurdza un badījās elkoņiem, apbrīnojot vecākās māsas attapību un veiklo mēli. Gulbis 4, 72. Sākumā bērni nevarēja nobrīnīties vien par viņa kuplajiem, sprogainajiem matiem, viņi paklusām spurdza par tādu ērmību. J Kalniņš 9, 62. .. [bērni] šķindina karotes pret burkas malu, ķiķina un spurdz, izsprauslojot lāceņu sēkliņas .. Ezera 9, 54. // *Draiski, nebēdnīgi skanēt (par smiekliem).* □ Tie ir smiekli bez sevišķa iemesla, jautras dabas raisīti, spurdzoši un neapspiežami. Dzene 4, 37.

3. *Sprauslāt (1).* □ Matīsiņš peldas. Viņš jautri plunčājas ūdenī, nirst, šļakstinās un spurdz ... Kar 54, 10, 52. // trans. □ Didzis nemākulīgi, apliedams bārdu, spurdza ūdeni uz pāržuvušajām drēbēm. Pad J 82, 198, 4.

spurīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spurīgi. 1.** *Spurains (1).* □ .. tāpat kā visās lauku mājās, arī Varslavānos ir viens, kas nebrāķē nekādu lo-

mu, pat nieka spurīgu ķīsēnu vai raibmuguri grunduli. Ezera 11, 83.

2. *Spurains (2).* □ Arī Elga iet uz savu arodskolu. No formas cepures izspraukušās tievas, spurīgas bizītes.. Kar 56, 9, 41.

3. *Spurains (3).* S. audums.

4. *Spurains (4).* □ ..spurīgie paegļi laipni piedāvāja sūrās, spēka pilnās ogas.. Avotiņa, Slisers 1, 255.

5. sar. *Spurains (5).* □ «Ar tevi pēdējā laikā grūti sarunāties. Tu esi kļuvis tik spurīgs kā no ūdens izvilkts ķīsis, nenāc nemaz tuvumā.» Grants 4, 99. Tīri spurīgs Sīlis iegāja arī kūtī. J Kalniņš 2, 15. Anna Ozola kā apvainota spurīgi saraustīja mēteli.. Kalndruva 10, 28.

spurināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; refl. *Vairākkārt strauji kustināt (parasti savu ķermeņa daļu).* □ Viņš pacēla no laivas un parādīja Līnai pāri prāvu zivju. Tās bij vēl dzīvas un spurināja astes.. Upīts II, 56.

spurinātiės, -os, -ies, -ās, pag. -ājos; refl. *Refl.→spurināt.* □ Vīri steidzīgi raisīja vaļā ievilkto tīklu, kur spurinājās tikai kāds pussimts siļķu. Talcis 7, 106.

spurītis, -ša, v.; refl. *Sīks, spurains (auga) veidojums.* □ Labi ieskatījies, redzēju, ka tas ir.. īsts dzimtenes kadiķītis ar saviem asi mīkstajiem spurīšiem. Birznieks-Upītis 6, 249.

spurkš, izsauk. *Lielo, lai raksturotu strauju (parasti putna lidojuma) kustību, tās radīto troksni.* □ ..Cīrulis — spurkš! — uzspurdza gaisā un iedziedājās.. Sakse 14, 37. Ja gadījās mums [meitenēm] kāds nepatīkams darbs, tad — spurkš! — mēs krūmā iekšā.. Austriņš 2, 434.

spurkšķēt, spurkšķu, spurkšķi, spurkšķ, pag. spurkšķēju, retāk **spurkšēt,** spurkšu, spurkši, spurkš, pag. spurkšēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Radīt īslaicīgus, paasus, citu citam sekojošus neskaidrus trokšņus (parasti par motoriem, ierīcēm); atskanēt šādiem trokšņiem.* □ ..automobilis, ap stūri griezdamies, sāka spurkšēt. Upīts VII, 350. ..viņu no stacijas, mums pilnīgi negaidot, ar skaļi spurkšķošu trofeju motociklu atveda Vilis Pērkonītis. J Plotnieks 10, 154. ..vērpjamās un šķeterējamās mašīnas te [cehā] gluži tādas pašas kā lielajās fabrikās. Visapkārt viss griežas, dārd, džinkst un spurkšķ. Lauku Dzīve 78, 8, 25. // *Radīt raksturīgus spārnu vēzienu trokšņus (parasti par putniem, kukaiņiem); atskanēt šādiem trokšņiem.* □ ..nezin no kurienes iemaldījies nokvēpis zvirbulis spurkšēja pret sīkajām loga rūtīm.. Upīts XI, 251. Tauriņa spārns, maigi spurkšķēdams, kūlās pret gultas galvgali. ME III, 1032. Dzirdu, ka iet un spurkšķ vien gar logu, — paskatos: strazdiņi. ME pap II, 565.

2. sar. *Sprauslāt (1).* □ Spurkšķēdams šņāca cietā miegā. ME pap II, 565.

3. sar. *Paklusu, neskaidri runāt, parasti aizturot smieklus.* □ Taču... ja gadās citas vidusskolas draudzenes blakām un spurkšķ plaukstā: «Hī, kāds tev jocīgs kavalieris, laikam no melnajiem?» tad Neldai arī nav ko teikt. Indrāne 6, 228.

spurkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **spurkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans. **1.** *Ilgstoši, intensīvi spurkšķēt (1).* □ Brigadieres motocikls.. ražas novākšanas laikā spurkšķina pa ceļiem un celiņiem gan rītā agri, gan vakarā vēlu. Lauku Dzīve 75, 8, 9. // trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt spurkšķ (1).* □ Pudiķa pirmais darbs bija pārliecināties, vai mazputniņam būrītī netrūkst barības un svaiga ūdens°. Mazputniņš, it kā sajuzdams lielo interesi par viņu, spārniņus vien spurkšķināja. A Deglavs 1, 821.

2. sar. *Vairākkārt sprauslāt (1).* □ Tur Mārcis spurkšķinādams mazgājas vai desmitos ūdeņos.. Eferts-Klusais 1, 27.

3. sar. *Vairākkārt spurgt (2).* □ Vēlākajās klasēs viņa [skolotāja] mācīja mums baušļus un ticības locekļus un pikti bārās, kad mēs nebēdnīgos smieklos spurkšķinājām. Zemzaris 2, 131. // trans. □ Knauķi spurkšķināja smieklus, kad Kulšam kājas sametās sutānā. Niedre 1, 14.

spurkšķis, -ķa, v. **1.** *Īslaicīgs, paass troksnis, ko parasti rada motori, ierīces.* Motora spurkšķi. // *Raksturīgs (parasti putnu, kukaiņu) spārnu vēzienu troksnis.* □ ..Un tik retos platumgrādos Atskan līksmī° spārnu spurkšķi. Sudrabkalns 10, 96.

2. *Troksnis, kas rodas, kādam spurcot (2).* □ Vitas domām pa vidu iesprūk Gitas smieklu spurkšķis. Sk Ģ 86, 8, 22.

spurkt, spurcu, spurc, spurc, pag. spurcu; intrans. **1.** *Spurgt (1).* Zvirbuļi spurc. □ pārn. Klaudz durvis piecstāvu namu visos stāvos, spurc sievas pa trepēm augšā — lejā, uz veikaliem un pagrabiem skraidot.. Grīziņš 1, 10.

2. *Spurgt (2).*

3. *Spurgt (3).* □ Ziemelis ar patiku uzrotī piedurknes, spurkdams sāk plīkšķināties pa ūdeni ar plaukstām, mazgājas ilgi. Spāre 5, 399.

spuroties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos, retāk **spurāties,** -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Kļūt, arī būt spurainam (2) — par matiem, bārdu u. tml.* □ Jaņukam.. mati aug un aug, cikreiz jau māte nav apgriezusi, bet pēc mēneša atkal ap ausīm sāk spuroties. Dripe 1, 36. Mati nemierīgi spurojas laukā no bizēm, griežas līkumos uz pieres un deniņiem. Indrāne 2, 31. Tumšie rugāji uz zoda un vaigiem dīga sasodīti steidzīgi, tie spurojās cieti un asi kā sari. Skujiņš 3, 107. // *Par ķermeņa daļām.* □ Pazodes spurojas arī vairākiem citiem komandas locekļiem, kas svēti apņēmušies ātrāk neķerties pie bārdas naža, kamēr nokāps krastā. Lapsa 1, 16.

2. parasti 3. pers. *Kļūt, arī būt spurainam (3).* □ Šuves gan viņai bija stiprākas un [kleitas] kreisajā pusē labāk apmetinātas nekā Gailīša jaunkundzei, kam tās spurojās.. Zālīte 5, 15. ..Oļģerts noraisīja auklu, kas nenācās viegli, jo tā galos spurojās un bija samudžinājusies ap sarūsējušajām naglām. Ezera 9, 139.

3. parasti 3. pers. *Kļūt, arī būt spurainam (4).* □ Lūk, arī septembris! Kaimiņu mājās bērni sāk posties uz skolu, un asteres ruderīgās dobēs spurojas. PL Siev 84, 10, 18. Ilga.. veras

pa logu, kur pretim spurojas kails, ērkšķains krūms ar piebriedušiem pumpuriem. Ezera 2, 240.

4. sar. *Kļūt, arī būt spītīgam, arī nepiekāpīgam; nepakļauties (piemēram, kāda gribai), iebilst (pret ko).* □ Viktorija aiz spītības vairākas reizes aizbēga no mājām, dienām īga un spurojās, nereti prasīdama no citiem kaut ko gluži neiespējamu. Mauliņš 4, 401. Viņš pieķērās saimniecei pie elkoņa un ar vārdiem: «Ko nu, Grietiņ, spurojies? Kad lūdz, tad jāiet,» sāka to virzīt uz pļavas pusi. Kalndruva 5, 69. «Pie velna, es protestēju!» Indriķis, aiz uztraukuma krekšķinādams, mēģināja spuroties pretī. Skujiņš 14, 189. «..es tik tāpat vien pa jokam uz zoba pavelku, gribas redzēt, kā vecais spurāsies pretī.» Jansons 1, 110.

spurots, -ais; s. -a, -ā; apst. **spuroti;** reti. **1.** *Spurains (1).* S. asaris.

2. *Spurains (2).* □ ..viņa spurotās ūsas tam nikni sakustas. Grīns 1, 219. Asi izslējās smailais, rudiem bārdas rugājiem spurotais zods.. Indrāne 1, 226.

3. *Spurains (3).* S. cimds.

4. *Spurains (4).* S. zieds.

spurt, spurstu, spursti, spurst, pag. spuru, arī spūru; intrans.; reti. *Kļūt izspurušam, arī spurainam.* Mati sāk s. □ Svārkiem jau spura mala. ME III, 1033.

spurtot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; fizk. *Strauji palielināt ātrumu (skrienot, braucot ar velosipēdu u. tml.).* □ Tūlīt pēc starta grupa.. spurtoja ļoti strauji: pirmajā pusstundā 30 km! Sports 72, 78, 4.

spurts, -a, v.; fizk. *Straujš ātruma palielinājums (skrienot, braucot ar velosipēdu u. tml.).* □ Tribīnes iešalcās. Te notika cīņa, īsta saraušanās, kāda sen nebija redzēta. Mellacis sāka spurtu, atkal izrāvās uz priekšu.. Saulītis 12, 247. Kādu mirkli, kādu pavisam netveramu mirkli ātrāk par saviem sāncenšiem nobeiguma spurtu sāk Reinis ar Persiju. Līvs 5, 90. pārn. Cik brīnumskaists šķiet jauno dzietu spurts pēc silta lietus. Goba 4, 116.

spurveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir zivs spuras forma, veids.* □ Spurveida ādas kroka uz muguras ir tikai tritoniem un bezastes abinieku kāpuriem. Sloka 1, 12.

spurveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **spurveidīgi.** *Spurveida.*

stabilitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t a b i l s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vielas s. Ātruma s. □ Pilsētās, ceļot 8 un vairāk stāvu namus, paneļus lietderīgi saistīt ar karkasu, lai panāktu lielāku ēkas stabilitāti. Izrakt 90. Lai nodrošinātu piekabes stabilitāti, novietojot to stāvvietā, jāpierīko atbalsts.. Lauku Dzīve 82, 12, 25. ..trolejbuss sāka kustēties un viņu plaukstas beidzot bija aizstiepušās līdz stienim, kas deva zināmu stabilitāti ļaužu piedrūzmētajā ejā. Spāre 6, 198.

2. *Vispārināta īpašība → s t a b i l s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Valsts s. Politikas s. Cenu s. □ Tautas varonības, vitalitātes, izturības apzināšana, folkloras estētiskās un ētiskās vērtības ar savu nezūdamību pieder pie tādiem faktoriem, kas.. palīdz radīt cilvēkam iekšējo stabilitāti, vairo cieņu pret savu un citām nācijām.. M Kalve 1, 155. Personības morālā stabilitāte — tas ir būtisks literatūras jautājums, jo cilvēks ne tikai dzīvo sabiedrībā, bet to arī veido. Kritikas g 82, X, 81. Īpaši jau sievietēm nepieciešama stabilitāte. Pamats zem kājām. Miera dzīve — tā mums ir un paliek pati lielākā vērtība. Salnāja 3, 149.

stabilizācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process → s t a b i l i z ē t (1), s t a b i l i z ē t i e s (1).* Transportlīdzekļa stabilizācijas sistēma. Sprieguma s. Emulsijas s. □ Radioviļņu frekvences stabilizācija ir pati galvenā, bet ne vienīgā kristālu pjezoelektrisko īpašību izmantošanas iespēja. Upīte 1, 134.

2. *Darbība, process → s t a b i l i z ē t (2), s t a b i l i z ē t i e s (2).* □ Septiņdesmito gadu beigu latviešu padomju mākslā ir vērojams izteikts stabilizācijas process. Lit M 80, 35, 8. Vai jūs uzskatāt, ka tam, kā noris cilvēka bērnības pirmie desmit gadi, ir būtiski izšķiroša nozīme cilvēka rakstura izveidē un pasaules uzskata stabilizācijā? Artmane 147.

stabilizators, -a, v. **1.** tehn. *Ierīce, iekārta u. tml. (kā, parasti transportlīdzekļa) stabilizācijai.* □ Lecot no viena koka uz otru vai no koka uz zemi.., lidvāvere.. asti.. izmanto par stabilizatoru un virziena stūri. Tauriņš 1, 91.

2. el. *Ierīce nemainīga sprieguma (vai strāvas) nodrošināšanai atkarībā no slodzes.* □ Sieviete iesprauda kontaktdakšiņu, uz grīdas iedūcās stabilizators, čūkstēdams sāka iesilt televizijas aparāts. Kolbergs 1, 191.

3. ķīm. *Viela, kas aizkavē kādas reakcijas norisi.* □ Zinātnieki izstrādājuši speciālas vielas — stabilizatorus. Ja šīs vielas nelielās devās pievieno polimēram, tā mūžs pagarinās vairākas reizes. Zv 64, 15, 19.

stabilizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst stabils (1) vai stabilāks.* S. spriegumu. □ ..automātisko staciju «Vega» optiskie instrumenti — telekameras un spektrometri — ..izvietoti uz autonomi notēmējamas un stabilizējamas platformas. Zv d 85/86, 1, 20.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst stabils (2) vai stabilāks.* □ Kultūras dzīve.. nav šķirama no saules un darba tecējuma. Pareizi organizēta, tā stabilizē un saliedē kolektīvu.. Lauku Dzīve 83, 9, 17.

stabilizēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos. **1.** parasti 3. pers. *Refl. → s t a b i l i z ē t (1); tikt stabilizētam.* Ātrums stabilizējas. Viela stabilizējas.

2. *Refl. → s t a b i l i z ē t (2); tikt stabilizētam.* □ Fronte ziemeļos stabilizējusies, bet dienvidos vācieši atkal kļuvuši ļoti aktīvi, laužas uz Rostovu, uz Kaukāzu. Krieviņš 3, 146.

stabils, -ais; s. -a, -ā; apst. **stabili. 1.** *Tāds, kura īpašības, arī stāvoklis attiecīgajos apstākļos nemainās (piemēram, par priekšmetiem, veidojumiem); pretstats: labils.* Stabila celtne. S. galds. Stabilas kāpnes. □ ..mums.. piederēja smaga, neveikla un jau drusku pa-

caura, taču visumā stabila enkurnieku laiva. Ezera 18, 178. // *Tāds, kura īpašības, skaitliskie raksturojumi attiecīgajos apstākļos nemainās (par, parasti fizikālām, norisēm, procesiem, arī stāvokļiem).* S. ātrums. S. vēja virziens. □ Ja, ķermenim nedaudz izvirzoties no līdzsvara stāvokļa, rodas spēki, kas to atvirza atpakaļ līdzsvarā, tad saka, ka ir stabils līdzsvars. Fiz r 73. Par ziemu uzskata gadalaiku, kad diennakts vidējā temperatūra stabili turas zem 0°. D kal 81, 61. Spidometrs stabili rāda 70 kilometru stundā. Mauliņš 4, 259. // *Par parādībām dabā.* S. siltums. Stabili laikapstākļi. □ Ćukču jūrā stabils ziemeļu vējš .. Zv 84, 2, 14. // *Tāds, kura sastāvs, struktūra attiecīgajos apstākļos nemainās, nepārveidojas (par vielām, to daļiņām).* S. ķīmiskais savienojums. S. izotops. S. atoma kodols. □ ..B grupas vitamīni .. ir stabili un saglabā savu aktivitāti .. Ēd gat 96.

2. *Tāds, kas ilgstoši nevājinās, nemainās (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli).* Stabilas jūtas. Stabila veselība. Stabili refleksi. □ Satraukums norimis, viņa stabili jutās ierastajā ģimenes galvas vietā. Spāre 6, 156. // *Noturīgs, nemainīgs (par cilvēku, tā psihes, rakstura, personības īpašībām).* Stabila personība. □ Pats palikdams garīgi stabils, viņš varēja sniegt atbalstu citiem, kurus kāda nelaime bija tuvinājusi sabrukumam. Ceplītis, Katlape 1, 174. Dronis bija kļuvis par stabilu lauksaimnieku un par atgriešanos tirdzniecībā vairs nedomāja. Gulbis 4, 404. // *Tāds, kas ir labi iegaumēts, apgūts (par zināšanām, iemaņām, prasmi).* Stabilas zināšanas matemātikā. // *Tāds, kas ir iedibināts, iesakņojies (piemēram, par tradīcijām, uzskatiem).* Stabilas paražas. Stabila pārliecība. □ ..kad cilvēka līdzšinējās dzīves pamati tiek satricināti vai pat sagrauti, viņš ir spiests meklēt jaunas, stabilas, nepārejošas vērtības. Rubenis 1, 90. // *Pastāvīgs, nemainīgs (par cilvēku attiecībām, arī parādībām sabiedrībā).* Stabila valsts. S. miers. Stabila ekonomika. Stabila valūta. □ Kas gan to varēja paredzēt, ka tikšanās izvērtīsies ilggadējā, stabilā draudzībā! Liepa 1, 129. Viņā ir iesēdusies doma sākt pašam savu. Tik tad būs dzīve īsti nodrošināta un stabila. Brigadere XX, 147. Mēs pamatoti varam lepoties ar to, ka mūsu ciemā ir stabilas ģimenes, tāpēc ik rudeni varam sveikt zelta vai sudraba pārus. PL Siev 86, 4, 6.

stabilums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t a b i l s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; stabilitāte (1).* Lidmašīnas s.

2. *Vispārināta īpašība → s t a b i l s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; stabilitāte (2).* Cenu s.

stabiņš, -a, v. **1.** *Dem. → s t a b s.*

2. *Termometra, barometra elements — caurulē iepildīta viela; stabs (3).* Spirta s. Dzīvsudraba (arī ūdens) stabiņa (arī staba) milimetrs — *spiediena mērvienība.* □ Dzīvsudraba stabiņš termometrā bija uzkāpis pāri četrdesmit grādiem. Grīva 1, 59. ..termometra stabiņš noslīdēja līdz divdesmit diviem grādiem zem nulles. Lukjanskis 5, 108.

3. *Vārdu, ciparu u. tml. kopums, kurā tie uzrakstīti viens zem otra.* Burtu s. □ ..viņa ķeras klāt rēķināšanas grāmatai un tad pa uzdevumam — tekstеņus un stabiņus. Indrāne 7, 108. Vairākas stundas aparāts zīmēja tikai jūras dibena ainavu vai .. arī nelielus punktu stabiņus .. Talcis 7, 282.

4. *Neliels veidojums, priekšmets, kam ir staba (1) forma, veids.* □ Sniegs var izkrist .. stabiņu, adatu un dažreiz arī apaļu graudu vai graudiņu veidā. D kal 64, 54. ..kungs iesvieda cigāru bronzas laiviņā, pelnu stabiņam nolūstot, puse nobira uz galdauta. Upīts 9, 621.

5. *Tamborēšanā — veidojums, kurā pavediens ir izvilkts cauri divām vai vairākām cilpām.* □ ..džempera apakšmala aptamborēta ar vienkāršiem stabiņiem .. PL Siev 84, 12, pielikumā.

stabots, -ais; s. -a, -ā; apst. **staboti.** *Tāds, kam ir vairāki, daudzi stabi (1) — par celtni, tās daļu.* □ Daļa saimniecības ēku .. bija celtas kā stabotas nojumes .. Apals 1, 65.

stabs, -a, v. **1.** *Vertikāli kādā pamatnē iestiprināts balķis vai tam pēc formas līdzīga konstrukcija.* Sētas s. Vārtu stabi. Telefona s. Betona s. Laternas stabs — *stabs, pie kura piestiprināta laterna (piemēram, ielu apgaismošanai).* Reklāmas (arī reklāmu) stabs — *reklāmstabs.* Kauna stabs vēst. — *soda vieta baznīcas priekšā — stabs, pie kura uz zināmu laiku piesēja sodīto.* □ Pie malkas šķūņa bija ierakts stabs. Pie tā piestiprinātais dēlis ar melno taisnstūri un dzelzs riņķis ar ieplīsušu tīkliņu norādīja, ka te Pauls trenējas. Kalndruva 5, 264. ..elektrolīnijas stabā uzkāpis puisis iestiprināja izolatorus ... Talcis 4, 14. Pēteris Uzkliņģis sēdēja pie stūres, motors vienmērīgi dūca, garām aizslīdēja baltie kilometru stabi .. Kaijaks 1, 64. «Lai tu uz citu pusi neaizietu, Ir vajadzīgs labs, derīgs ceļa stabs!» Saulītis 15, 88. ◇ (Pie)naglot pie kauna staba — *atklāt (kā, kāda) amorālumu.* □ ..pasaulē ir tādas zemes .., kas jau sen citu tautu paverdzināšanu pienaglojušas pie mūsu gadsimta kauna staba un cīnās par apspiesto tautu atbrīvošanu un patstāvību. Grīva 8, 299. ◇ Stāv kā stabs (arī miets) sar. — *saka par nekustīgi stāvošu cilvēku.* □ Saīdzis par neizdevušos bēgšanu, Mārtiņš stāvēja nekustīgs kā stabs. Vāczemnieks 6, 21. «Un Tu?» viņa uzkliedz vīram. «Ko stāvi kā stabs? Tev nekas nav sakāms? Nekas nav darāms?» Rinkule 5, 46. // *Vertikāla, pēc formas balķim līdzīga atbalsta konstrukcija.* □ Olava zāle [Tallinā] ir viens no skaistākajiem viduslaiku gotiskās arhitektūras pieminekļiem. Sešas velves, ko balsta divi stabi, griestos veido zvaigžņveidīgu ornamentu. Cīņa 73, 98, 4. Latvijas zemnieku ēkās siluetgriezumiem rotātie lieveņu, griestu siju u. c. konstruktīvo detaļu atbalsta stabi .. datējami ar 1760. gadiem. Cimermanis 1, 78.

2. *Vertikāla (kā, piemēram, dūmu, ūdens) plūsma.* Smilšu s. Gaismas s. □ Virs apsnigušajiem jumtiem no dūmeņiem stāvus gaisā

kāpa balti dūmu stabi. Branks 1, 56. . . sāk darboties kāds geizers. Karstā ūdens stabs, ko apņem tvaiku mākonis, šņākdams ceļas aizvien augstāk un augstāk, tad pēkšņi saplok un itin kā ielien atpakaļ pazemē. Ergle 5, 76. Aiz Pavasariem dzird tālu rēcienu, tad . . iegaudojas gaiss — un tranšejas priekšā ar pērkonīgu grāvienu . . izšaujas uguns un dubļu stabs . . Grīns 1, 160. Ar brākšķi iegāzās [degošās mājas] griesti, un dzirksteļu stabs izšāvās debesīs. Salenieks 5, 271.

3. *Termometra, barometra elements — caurulē iepildīta viela; stabiņš (2).* Dzīvsudraba (arī ūdens) staba (arī stabiņa) milimetrs — *spiediena mērvienība.* □ Dzīvsudraba stabu [barometra] caurulē līdzsvaro atmosfēras spiediens, kas spiež uz dzīvsudrabu vaļējā traukā. Fiz r 56.

stabule, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Vienkāršs (parasti no kārkla mizas darināts) pūšamais mūzikas instruments, kurā skaņu rada, tieši ievadot gaisa strāvu; šāda veida metāla pūšamais mūzikas instruments.* Pūst stabuli. □ . . Dzintim aizvien vairāk iepatikās stabules. Katru brīvu brīdi viņš ņēmās, tās gatavodams, . . un ar katru jaunu stabuli skaņa kļuva . . dzidrāka . . Purs 8, 117. Nu tikai vēl vajadzēja atgriezt priekšējam kauliņam tādu sloksnīti, lai dvaša var tikt līdz mizā iegrieztajam robam, aizbāzt tievgalim koku priekšā un — stabule gatava. Jaunsudrabiņš 3, 132. Zem elkšņa, gar kuru tek rāvains strauts, Gans noliecies cītīgi stabuli mauc . . Plūdonis 2, 25. ◇ Pūst (kā) stabulē — *aizstāvēt (kā) intereses, pievienoties (kā) rīcībai, uzskatiem.* □ Draudze jauno [mācītāja] kandidātu sevišķi necienīja. Runāja, ka viņš pārāk pūšot kungu stabulē. Sakse 4, 5. ◇ Pūst citā stabulē — *mainīt savu nostāju, savus uzskatus, runāt, rīkoties, izturēties citādi nekā iepriekš.* □ «. . tu sāc pūst citā stabulē. Kādēļ tu uzreiz savas domas mainīji?» Rozītis III, 34. «Par katru vārdu, ar ko tu apvaino vācu [fašistisko] armiju, tev nodīrās sloksni ādas, tad tu pūtīsi citā stabulē.» Muižnieks 1, 127. ◇ Pūst vienā stabulē — *rīkoties kopīgi, vienoti, būt kopīgai nostājai.* □ Vienā stabulē pūš. LSP(N) 161. ◇ Pūst vienā un tajā pašā stabulē — *runāt, atkārtot vienu un to pašu.* ◇ Dancot pēc kāda stabules sar. — *bez ierunām paklausīt, pakļauties kādam.* □ . . vai tad Magone varēja nociesties nepalielījusies citām sievām, ka nu reiz vīriņš dancošot pēc viņas stabules. Sakse 14, 97.

2. *Ērģeļu (arī dažu citu pneimatisku mūzikas instrumentu) cilindriska metāla vai četrstūraina koka sastāvdaļa.* □ Tagad ērģelēm, kas sniedzas piecstāvu nama augstumā, tāpat kā senāk, ir pāri par sešarpus tūkstošiem stabuļu, sākot ar pavisam mazām, tikai dažus milimetrus garām un beidzot ar īstām milzenēm. Rīgas B 84, 82, 3. «Baznīcā Maiga klausījās tikai ērģeles. . . tas instruments aizgrābj. Tajā ir kas varens. Tās stabuļu skaņas cilvēks nevar vienaldzīgi klausīties . . .» Kalndruva 9, 142. Uzstādījis uz steķiem leijerkasti, Davids iesāk griezt . . Vecās stabules vaid, rēc un smej . . Sēlis 4a, 35.

stabulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. **1.** *Spēlēt stabuli (1).* □ . . Dzintim aizvien vairāk iepatikās stabules. Katru brīvu brīdi viņš . . stabulēja, un ar katru jaunu stabuli skaņa kļuva . . dzidrāka . . Purs 8, 117. Zēns lika pie mutes stabuli Un stabulēja Pa vējam. Un stabulēja Pret vēju. Vējāns 9, 12. . . Pie mana loga stabulē gani. Bārbale 2, 83. pārn. Man tavi [dzimtā zeme] putni ausīs stabulēja . . Sirmbārdis 7, 15. pārn. Meža valka kārkli stabulēja, pats strauts — ērģelēja. Kaldupe 17, 177. // trans. □ Viņš taču vienmēr ir stabulējis savu . . stabulīti . . Teātris 83, 81. // trans. *Atskaņot ar stabuli (1).* S. dziesmu. □ pārn. . . putni pa vienam un veselos baros dzied un stabulē brīnišķas melodijas, līdz dzelmei dvēseli skarot. Avotiņa 5, 28. // pārn. *Radīt skaņas, virzoties, parasti pa ko šauru (parasti par vēju).* □ Vējš pakšķos gaudo un smilkst, bet pussagruvušās baznīcas noteku caurulēs stabulē kā uz ērģelēm. Grīva 6, 8. . . Vecrīgas vējš stabulē jumta apsūbējušajos kārniņos. Kaldupe 15, 148. // trans. □ . . vējš stabulē griezīgas melodijas. Salenieks 5, 333.

2. sar. *Raudāt, gari stiepjot skaņas.* □ . . kučiera Andris . . taustīja sānus un stabulēja tik bēdīgi, it kā dievs viņu vienu pašu būtu pametis grēku plūdu briesmās. Valdis 1, 157. . . pametis ar galvu uz aizmuguri (kur mazais stabulēja un taurēja jo uzstājīgi!) un nozibinājis baltos zobus, tas [šoferis] jautri apvaicājās: «Nu, kas tad jums tur ir par desām?» Ezera 14, 111. // trans.; pārn. *Runāt, parasti stiepti artikulējot skaņas.* □ . . tūlīt arī vērās logs, un tante saldi stabulēja tumsā: «Vai, kādi labi bērni! Un visi atnākuši, nē, tavu prieku . . .» Zigmonte 4, 8.

stabulnieks, -a, v.; **stabulniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Stabules spēlētājs.* □ Un Rūdis, atspiedies pie kārtīm, stabulē. . . Pēc neilga laika jau es stāvēju stabulnieka priekšā un mirdzošām acīm raudzījos, kā cilājās viņa garie pirksti . . Jaunsudrabiņš 3, 180. Tikko Barba vēra durvis, no priekšiņas spēlēdami iesoļoja istabā trīs muzikanti — koklētājs, dūdinieks un stabulnieks. Dorbe 6, 10.

stabveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir staba (1) forma, veids.* S. konstrukcija. S. balsts. S. virpulis. □ Pēc projekta katrai kotedžai bija jāielej . . stabveida pamati. J Plotnieks 6, 85. Ezeres parks ar 4 m augstu stabveida laukakmeni ir dabas aizsardzības objekts. Ģeogr 624.

stabveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stabveidīgi.** *Stabveida.* □ Izvēloties kaktusus, jāzina, ka stabveidīgie, ežveidīgie un opuncijas ir saulmīļi . . Zin T 65, 3, 17.

stacija, -as, s. **1.** *Dzelzceļa iestāde, celtņu komplekss pasažieru un kravas pārvadāšanas organizēšanai; vilcienu pieturvieta šādā celtņu kompleksā.* Pasažieru s. Preču s. Piepilsētas s. Stacijas ēka. Stacijas uzgaidāmās telpas. Stacijas perons. Izkāpt gala stacijā. □ Viņš piecēlās un gāja uz staciju, jo vilcienam vaja-

dzēja drīz pienākt. Birznieks-Upītis 6, 179. Vilciens iedrāžas stacijā un šņākdams apstājas mums blakus. Brodele 17, 142. «Vai jūs arī uz Rīgu?» meitene jautāja. — «Uz Rīgu? Nē. Man jābrauc tikai divas stacijas.» Skujiņš 5, 93. // *Iestāde, celtņu komplekss pasažieru un kravas pārvadāšanas organizēšanai ar automobiļiem, kuģiem vai lidaparātiem.* □ Logā neskaidru, pastāvīgu blāzmu meta autobusu stacija, kas atradās laukuma otrā pusē. Vilks 5, 26. Svētdienās no plašās upju stacijas attauvojas daudzi kuteri un kuģīši, aizvedot desmitus un simtus atpūtas braucienos. Zv 59, 9, 7.

2. *Iestāde, uzņēmums, kura rīcībā ir speciālu iekārtu komplekss noteiktu darbību veikšanai kādā teritorijā; celtne, telpa, kurā atrodas šāda iestāde, uzņēmums.* Automobiļu tehniskās apkopes s. Sūkņu s. Inkubācijas s. Translācijas s. Zinātniski pētnieciska s. Pasta s. vēst. Meteoroloģiskā stacija — *iestāde, kas regulāri novēro atmosfēras stāvokli; meteostacija.* Seismiskā stacija — *iestāde, kas reģistrē Zemes garozas svārstības un veic zemestrīču seismisko pierakstu primāro apstrādi.* Kosmiskā stacija — *mākslīgi radīts Zemes, arī citu planētu vai Saules pavadonis, kas paredzēts zinātniskiem pētījumiem un var noderēt pat bāzi starpplanētu lidojumiem.* Polārā stacija — *polārstacija.* Mašīnu un traktoru stacija vēst. — *liels valsts sociālistiskās lauksaimniecības uzņēmums, kas bija apgādāts ar lauksaimniecības mašīnām un uz līguma pamata veica kolhozu ražošanas tehnisko apkalpošanu.* Meliorācijas mašīnu stacija vēst. — *valsts uzņēmums, kas pēc nolīguma ar kolhoziem vai citām organizācijām veica meliorācijas darbus.* □ Benzīna uzpildes stacijas ir mērķtiecīgi izvietot ik pēc 30—50 km. Zin T 81, 9, 11. Tika nodibinātas motorizētas zvejas stacijas, kuras deva laivas un stāvvadus, ņemot par tiem 25% no nozvejas. Avotiņa, Peters 1, 107. Katrā republikā ir asins pārliešanas stacijas un kabineti.. Visp ķir 136. Gariks: Vai policijas stacijā patlaban jūs esat viena? — Abigaila: Tā gadījies. Bija trauksme, visi aizskrēja uz to dumpi. Zīverts 2, 311. Atmosfēra jeb tā sauktais pasaules sestais okeāns tiek nemitīgi uzraudzīts — zemeslodes visās meteoroloģiskajās stacijās vienlaikus ik pa trim stundām pēc Griničas laika veic novērojumus. Pad J 85, 225, 4. Rēzeknes meliorācijas mašīnu stacijas ļaudis.. rajonu kolhozos ierīkojuši segto drenāžu 1000 hektāru platībā. Cīņa 57, 210, 3.

3. *Iekārtu komplekss (kā) uztveršanai un pārraidei, izmantojot radioviļņus; raidstacija, arī radiostacija.* Uzgriezt staciju sar. — *noregulēt radiouztvērēju noteiktas raidstacijas programmas uztveršanai.* □ ..mums ir divas pārvietojamās videoierakstu stacijas, kas strādā kopā ar pārvietojamām televīzijas stacijām.. Zv 80, 4, 11. Kaktā pilnā balsī bļāva radio, uzgriezts uz kādas ārzemju stacijas. A Grigulis 13, 592.

4. biol. *Populācijas dzīvesvieta, kurā ir tādu vides faktoru komplekss, kas nodrošina populācijas īpatņu eksistenci un attīstību; vieta, ko populācijas īpatņi izmanto noteiktu laikposmu.* Sezonas s. Dienas s. Nakts s. Barošanās s. Ziemošanas s. □ Kurmis ir specializēts augsnes bezmugurkaulnieku ēdājs. Visos biotopos, stacijās un gada sezonās tā pamatbarība ir sliekas. Tauriņš 1, 32.

5. rel. *Viena no 14 vietām (katoļu baznīcā), kas paredzēta noteikta Jēzus Kristus ciešanu notikuma apcerei (parasti krustaceļa norisē) un kur ir novietots attiecīgs attēls.*

staciņš, -a, v.; vēst. *Nodoklis, ko Zviedrijas valdība 17. gadsimtā un Krievijas valdība 18. gadsimtā ievāca no Vidzemes zemniekiem.* □ Līdz tam [galvasnaudas ieviešanai] zemnieki savu zemes, tas ir, nodokļu tiesu bija kārtojuši staciņa.. veidā, piegādājot karaspēka vajadzībām pārtiku un furāžu.. D kal 84, 143. «Domāju, ka vajadzētu izdot jaunu — ar piemēriem paskaidrotu rīkojumu,» ieminējās grāfs, «ka staciņu nodevas nebūt nav paaugstinātas, bet tikai padarītas ērtākas.» K Zariņš 1, 36.

stacionārs[1], -a, v. **1.** *Ārstniecības iestāde, kur slimnieki ārstēšanās laikā uzturas pastāvīgi vai ar pārtraukumiem.* Dienas s. Nakts s. □ Latvijā pirmais psihiatriskais stacionārs.. dibināts 1824. gadā. I Eglītis 1, 18. Institūtam ir arī stacionārs ar bērnu un pieaugušo nodaļām, ar operāciju zāli un procedūru kabinetiem. Ves 79, 4, 18. ..man atgādināja, ka slimnieci jau sen vajadzējis ievietot stacionārā.. Preilis 1, 37.

2. *Iestāde, uzņēmums u. tml., kas pastāvīgi atrodas kādā celtnē, telpās.* □ Uzstāšanās kara hospitāļos izveidojās par plašu patriotisku pasākumu. Kad teātri jau bija sakomplektējušies un uzsākuši darbu stacionāros, joprojām tika organizētas koncertbrigādes, kas sniedza koncertus hospitāļos. Lit M 84, 50, 2. Šis [aktieru un skatītāju] kontakts pilnām īstenojās, un, šķiet, tieši tāpēc «Mīļais melis» piedzīvoja tik daudz izrāžu stacionārā un izbraukumos. Katlape, Ceplītis 1, 158.

stacionārs[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **stacionāri. 1.** *Tāds, kas nav pārvietojams izmantošanai dažādās vietās (par ierīcēm, mašīnām u. tml.).* Stacionāra laistīšanas iekārta. Stacionāra apgaismošanas ierīce. S. kinoaparāts. Stacionāra graudu kalte. Stacionāra vinča. □ Namdaru darbos lieto dažāda veida pārvietojamus un stacionārus elektriskos zāģus. Sterns 2, 38. Cūku fermās sausās spēkbarības izdalīšanai ērti izmantojamas stacionārās ierīces — disku, skrāpju, spirāles un citu tipu transportieri. Zin T 82, 2, 5. Projektētāji atraduši asprātīgu risinājumu — tribīnes ir divstāvīgas: otrajā stāvā — stacionāras, pirmajā izbīdāmas, atkarībā no tā, cik liels laukums kurām sacensībām vajadzīgs. Zv 77, 9, 17.

2. *Tāds, kas pastāvīgi atrodas kādā celtnē, telpās (par iestādi, uzņēmumu u. tml.).* □ Tagad.. rajonā, piemēram, ir pieci kinoteātri, deviņpadsmit lauku stacionārie kinodemonstrēšanas punkti.. Lauku Dzīve 76, 1, 26. ..viņš [O. H. Fītinghofs] nežēlo naudu izpriecām un mākslām — dibina stacionāru Rīgas vācu te-

ātri (1772) un 1782. gadā uzceļ tam jaunu ēku.. Klotiņš 2, 109.

3. *Tāds, kur slimnieki ārstēšanās laikā uzturas pastāvīgi vai ar pārtraukumiem (par ārstniecības iestādi).* □ Ja cilvēks atrodas slimnīcā, citā stacionārā ārstniecības iestādē vai ja citādu apstākļu dēļ viņam nav iespējams pašam savā vēlēšanu iecirknī saņemt biļetenu, viņš var izdot citai personai pilnvaru likumā noteiktajā kārtībā. Cīņa 90, 46, 1. // *Tāds, kas ir saistīts ar stacionāru*[1] *(1), tāds, ko veic stacionārā*[1] *(1); pretstats: ambulatorisks.* □ Hipertonijas slimības slimnieku stacionāra izmeklēšana un ārstēšana notiek slimnīcas terapijas nodaļās vai specializētās kardioloģijas nodaļās.. Ves 81, 5, 6. Terapeitiskā profila slimnīcu vietu skaits republikā pēdējos piecos gados pieaudzis gandrīz par 1000 vietām, kas ļauj ievērojami paplašināt stacionāro terapeitisko palīdzību. Ves 82, 5, 2. Jaunajā stepes ciematā atsevišķā mājā nesen bija iekārtojies medicīnas punkts. ..divas istabiņas bija ierādītas stacionārai ārstēšanai. Talcis 9, 205.

4. *Tāds, kura, parasti fizikālie, raksturojumi nemainās laikā.* S. stāvoklis. Stacionāra plūsma. Stacionāra straume. Stacionāras svārstības. □ Stacionārs ir process, kura norise laikā ir nemainīga, piemēram, vienmērīga taisnvirziena kustība, periodiskas nerimstošas svārstības. Zv d 86, 2, 9. // *Pastāvīgs, arī nemainīgs.* S. režīms. Stacionāra vērtība. □ ..stacionāri [meža strupaste] dzīvo tikai vairošanās periodā, pārējā laikā pārvietojas samērā plašā teritorijā. Tauriņš 1, 119.

stacionēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. **1.** *Izvietot, novietot (piemēram, karaspēka daļas, ieročus).* □ ..[lielvalstīm] jāvienojas, ka turpmāk Eiropā netiks stacionēts neviens kodolierocis. Cīņa 82, 91, 4.

2. *Ievietot (kādu) stacionārā*[1] *(1).* □ Divas reizes darbā ir bijušas tik stipras sāpes, ka izsaukta ātrā palīdzība, un slimnieks abas reizes stacionēts terapeitiskā nodaļā. I Eglītis 1, 123.

stādaigs, -a, v.; apv. *Zedenis.* □ Cirvi paņēmis, [Upīšu Mārtiņš] pie egļu zaru blāķa darināja stādaigus, sēta pret Lauras puķu dārzu izšķobījusies robiem un steidzīgi aizlāpāma. Upīts 4, 136. ..Anna, lielākā, pienāca sētai gluži klāt un sacīja, stādaigus.. pašķirdama un.. dārzā lūkodamās: «Janci! Dod mums ar ābolus!» Valdis 1, 156. // pārn. *Garš, tievs cilvēks.* □ Augumā [vectēvs] neliels.. Par savu augumu viņš priecājās: «Kas no tiem garajiem stādaigiem; ne viņus apģērbt, ne paēdināt.» Salenieks 3, 103. Ceļvedis [zēns] klusēja. Ko gan viņš zināja runāt ar šo izstīdzējušo stādaigu.. Vāczemnieks 6, 234.

stadala, -as, s.; apv. *Stadula.* □ Ķēve.. nostāvējusies, apnikusi, nosalusi un saniknota apgrieza stadalā tik strauju līkumu, ka braucēji tikko paguva saklupt ragavās. Upīts 3, 95.

stādāmbedre, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Bedre, kas ir izveidota (kā) stādīšanai.* □ Tiem mežvīteņu cienītājiem, kuri domā iztikt ar pāris spaiņu tilpuma stādāmbedri, nav vērts stādu pirkt.. Lauku Dzīve 80, 8, 17.

stādāmlaiks, -a, v. *Stādīšanai izdevīgs laiks; stādāmais laiks.* □ Mūžzaļo un skuju koku labākais stādāmlaiks ir vēlu maijā, kad sākas jaunu dzinumu augšana. Lauku Dzīve 77, 4, 18.

stādāms, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *stādīt.*

2. *Tāds, kas ir izmantojams stādīšanai (par augiem, to daļām).* Stādāmais materiāls — *dēsti, stādi, augu daļas (bumbuļi, sīpoli, spraudeņi, sakņu un stublāju daļas), ko izmanto stādīšanai.* □ Augļu koku audzētavu uzdevums — nodrošināt valstī jaunierīkojamos augļu dārzus ar stādāmo materiālu. Sudrabs 1, 141.

3. *Tāds, kas ir paredzēts (kā) stādīšanai (par rīkiem, ierīcēm u. tml.).* Dēstu stādāmais kociņš. Stādāmā lāpstiņa — *lāpstiņa bedrītes izrakšanai, stādot augus.* □ Lecektīs izaudzētus augus uz lauka pārstāda ar mašīnām vai ar rokām. Stādāmās mašīnas samazina darba spēka patēriņu.. Apsīts 1, 385.

4. *Tāds, kur ir paredzēts (ko) stādīt (par vietu, augsni u. tml.).* Meža stādāmā vieta. □ Sieviete uz ceļiem zemē nometusies — mīkstā, melnā stādāmajā zemē. Losberga 1, 67.

5. *Tāds, kas ir izdevīgs (kā) stādīšanai (par laikposmu, laikapstākļiem).* □ «Tās mazākās ābeles būs jālūko pārstādīt,» māte prāto. — «Jā, mamm, jā,» Guna piekrīt, labi zinādama, ka līdz rudenim, stādāmajam laikam, melioratori sen tās būs kaudzē sastūmuši.. Svīre 3, 146. «Tagad ir īstais kartupeļu stādāmais laiks. Iesim tik abi uz vagas!» Vectēvs meklē grozus, Karīna ņem zilo spainīti.. Indrāne 8, 19.

stādaudzētava, -as, s. *Kokaudzētava.* □ Ar priedes sēklām apsēti 9,3 hektāri, vairāk nekā 22 hektāri atvēlēti stādaudzētavā izaudzētajām eglītēm. Cīņa 81, 229, 2. Saimniecībā izveidota stādaudzētava, kur jau 4,5 hektāru platībā ņipri aug vairāk nekā četri miljoni cidoniju stādu. Cīņa 85, 239, 1.

stādenis, -ņa, v.; mežs. *Kokauga stāds.* □ Kokaudzētavas teritoriju šķērsoja grantēti celiņi. Acis priecēja derīgā zaļotne — priežu un egļu stādeņu rindas. Bels 6, 251. Tas ir Karēlijas bērzs. Kāds dabas zinātājs to atradis mežā, skolas bērni to saudzīgi pārnesuši izmēģinājumu lauciņā, lai aprūpētu, ievāktu sēklas, izaudzētu stādeņus un pavairotu šos retos, vērtīgos kokus. Kar 81, 5, 124.

stadialitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *stadiāls, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Attīstības s.

stadiāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **stadiāli.** *Tāds, kura norisē, veidošanā ir stadijas.* Stadiāla attīstība. // *Saistīts ar stadijām, tām raksturīgs.* □ Tā kā potzars ir stadiāli vecs, bet potcelms jauns, no potzara izaugušais koks saglabā sava māteskoka iedzimtību. Zin T 62, 1, 15.

stadija, -as, s. *Viena no (kā) attīstības, arī veidošanas, parasti krasi atšķirīgām, pakāpēm, posmiem u. tml.* Slimības stadijas. Skulptūra tapšanas stadijā. □ ..vaboles un blaktis ūdenī dzīvo gan kāpura, gan pieaugušā (spārnotā)

stadijā. Spuris 1, 48. . . sākot ar zināmu attīstības stadiju, parādās atšķirības starp zivju, abinieku un pārējo mugurkaulnieku dīgļiem; vēlākās stadijās atšķirības saskatāmas arī starp rāpuļu, putnu un zivju dīgļiem. Biol r 332. Nesen lasīju rakstu par skudrām. Izrādās, ka arī šiem kukaiņiešiem ir ļoti atšķirīgi raksturi, ko nosaka ij iedzimtība, ij barošana kūniņas stadijā . . Mauliņš 4, 353. Šobrīd [rakstniecei] šķiet, ka viss jau gatavs, — un lai! Pašlaik ir tā stadija, kad uzrakstītais liekas pati pilnība, — un lai! Ezera 18, 7.

stadijs, -a, v. *Garuma mērvienība — aptuveni 180 vai 190 metru (sengrieķu mērvienību sistēmā), 1000 metru (mūsdienu grieķu mērvienību sistēmā).* □ Antīkajās olimpiskajās spēlēs skrējēji veica vienu stadiju (192,27 m). Sports 83, 166, 3. Stadija skrējiens bija pati agrīnākā sacensību disciplīna grieķu sporta spēlēs. Sports 84, 59, 3.

stādījums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t ā d ī t (1); tas, kas ir iestādīts.* Kāpostu stādījumi. Aveņu stādījumu kopšana. Biezs s. □ Zemeņu stādījumi jāmaina ik pēc četriem gadiem, jo novecojušie stādi vairs nav ražīgi. PL Siev 86, 7, 23. Pirmajos gados dzīvžogu stādījumi jāravē, reizē viegli uzirdinot arī augsnes virskārtu. Kronītis 1, 335. Kartupeļu pirmais vākums gan neiepriecina. Pārmērīgās lietusgāzes pavasarī stādījumus pavārdzināja. Cīņa 83, 213, 2.

stādināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) apstājas.* □ «Biedri, atpakaļ!» kāds iesaucās, izplestām rokām mēģinādams gājienu stādināt. Skujiņš 14, 52. Palīdzējis . . Annai stādināt govis. ME III, 1050.

2. *Novietot (šķidrumu) miera stāvoklī tā, ka (tajā) veidojas vielu daļiņu slānis; novietojot miera stāvoklī, ļaut, lai šķidrumā veidojas (vielu daļiņu slānis).* S. sulu. S. nogulsnes.

stadions, -a, v.; fizk. *Sporta laukumu, vieglatlētikas sektoru, skatītāju tribīņu un palīgceltņu komplekss.* Pilsētas centrālais s. Stadiona laukums. Ledus stadions — a. *Ledus halle.* b. *Sporta sacensībām paredzēts ledus ceļš vai ledus laukums kopā ar skatītāju tribīnēm un palīgtelpām.* □ Rudenī afišas vēstīja, ka «Dinamo» stadionā notiks vieglatlētikas sacensības . . Saulītis 12, 216.

stādīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Ar īpašu paņēmienu ievietot augsnē, tās aizstājējā (augu vai tā bumbuli, sīpolu, spraudeni, saknes vai stublāja daļu) augšanai pastāvīgā vietā.* S. kāpostus. S. pupas. S. sīpolus. S. ābeli. S. siltumnīcā tomātus. S. istabas puķes dekoratīvos podos. □ Vislabāk ziemcietes stādīt pavasarī . . Dindonis 1, 99. Koki jāstāda tikpat dziļi, kā tie auguši mežā vai kokaudzētavā. Pārāk dziļi iestādītie koki nīkuļo un aiziet bojā. Kronītis 1, 334. Ceļā sastopam sievietes, kas pašlaik stāda kartupeļus. Auziņš 1, 157. // *Šādā veidā ievietojot augsnē augus, to daļas, veidot (piemēram, dārzu, mežu).* S. mežu. S. dzīvžogu. □ «Sameklējiet, bērni, kannas!» kādā rītā pēc brokastīm māte sacīja man un Martai. «Šodien mēs stādīsim dārzu.» J Kaļniņš 2, 25.

2. *Likt stāties, panākt, ka stājas (kur, kādā veidā).* Stādīt (arī likt) kaktā — *sodīt (bērnu) ar stāvēšanu kaktā.* □ Viņā pusē pie mūra stādīja sešus vai septiņus notiesātos. Upītis 18, 225. Visi metāmies no siltās istabas ārā, kur . . Kononovs mūs stādīja rindā. Birznieks-Upītis 6, 234. Mūsu tētis bērnus nekad kaktā nestāda . . Indrāne 4, 50. ◇ Stādīt priekšā (kādu) — *iepazīstināt (kādu ar kādu).* □ «. . meita tūlīt mums stādīs priekšā savu izredzēto . .» Lukjanskis 5, 150. Nariškins: Augstība, atļaujiet jums stādīt priekšā baronesi Jakobīni, kas ir šīs mājas māte! Zīverts 1, 235. ◇ Uz pjedestāla stādīt (arī celt u. tml.) — *pārmērīgi slavināt (kādu, ko), pārspīlēt (tā) nozīmīgumu, pozitīvās īpašības.*

3. *Vērtējot izvirzīt (kādu, ko) kāda grupējuma, kopuma u. tml. noteiktā vietā, līmenī.* Stādīt blakus (arī līdzās) — a. *Salīdzināt, lai novērtētu.* b. *Atzīt par līdzīgu, līdzvērtīgu.* Stādīt pretī (arī pretim) — *pretstatīt.* Stādīt (arī likt) par priekšzīmi (arī paraugu) — *norādīt uz kādu, ko kā uz atdarināmu paraugu.* □ Savā lugā tad nu Merķelis gribēja visai pasaulei pierādīt, ka Imanta un Acons, nevis bīskaps Alberts ar savu vasali Kaupo ir morāliski un ētiski augstāk stādāmi. M Zariņš 4, 8. . . dzīvi stādu pirmajā vietā, mīlu to ļoti, kaut gan tā pret mani bijusi arī barga. Tēl M 84, 95. Viņš saprata, ka dažreiz varbūt ir par daudz sievu ierobežojis, savas intereses gluži egoistiski stādīdams augstāk par viņējām . . Kaijaks 4, 36. Es savās domās stādu viņus [audzinātājus] visus blakus . . Liesma 66, 2, 17. Tikai viens fakts runāja Milleram par labu, un Roberts to tūlīt steidzās stādīt pretim Ezeriņa aizdomām. Grīva 4, 27. Viņš mīlēja Pavlovu un savā ziņā stādīja to sev par mūža paraugu. Straduiņš 3, 185. // nevēl. *Izvirzīt (piemēram, uzdevumu, prasību, problēmu).* Stādīt jautājumu — *jautāt, izvirzīt jautājumu.* □ «Lūdzu, nesāc uztraukties [par precēšanos], mammu,» saka Harijs, «mēs jau nemaz tik kategoriski to nestādām . . . mēs tikai aprunājamies . . .» Brodele 17, 139. Izraisījās dedzīga radoša diskusija, kas, ja arī ne atrisināja, tad vismaz asi stādīja daudzas aktuālas problēmas . . Kar 54, 12, 120. «. . kā tad jūs man stādāt tādu jautājumu: kas dzina?» Brodele 13, 220.

4. novec. *Potēt (pret kādu slimību).* □ Stādīja bakas . . . iedzīvotājiem, kam pēdējo sešu gadu laikā nebija bakas stādītas. ME III, 1050.

Sk. s t ā d ā m s.

stādīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl.; savienojumā ar «priekšā». **1.** *Iepazīstināt (kādu) ar sevi.* □ «Nils Jensens,» stādīdamies priekšā, locis nosauca savu vārdu. Grīva 12, 90. «Atļaujiet stādīties priekšā,» jauneklis mēģināja runāt ar pašcieņu, «Rujs Molberdjē.» Skujiņš 14, 42. Riters: Man tas gods jums priekšā stādīties, cienījamā jaunkundze. Mans vārds Riters . . Aspazija VI, 74.

2. trans.; sar. *Iedomāties, iztēloties (ko).* □ Bez improvizējoša rotaļelementa, rotaļ-

prieka, spēles grūti stādīties priekšā šodienas latviešu dzeju.. Caklais 10, 58. Kā mēs stādāmies priekšā savas dzīves pēdējos brīžus? Cik domājam par tiem? Rubenis 1, 60. Katru dienu vairākas operācijas. Galvenokārt satiksmes traumas. Tu pat nevari stādīties priekšā, cik cilvēki ir neuzmanīgi! Lukjanskis 4, 238. // intrans. *Atainoties atmiņā.* □ Visu ziemu man Seskiņš un ceļa racēji neizgāja no prāta. Bieži man tas viss stādījās acu priekšā un katru reizi tad piesarku. Birznieks-Upītis 6, 120.

stādmateriāls, -a, v. *Stādāmais materiāls.* □ ..izcirsto mežu atjaunošanai nepieciešams no augstvērtīgām sēklām izaudzēt stādmateriālu. Zin T 78, 4, 22. ..kvalitatīva stādmateriāla izaudzēšanai izšķiroša nozīme ir labu sēklu ievākšanas iespējām. Cīņa 84, 259, 3.

stāds, -a, v. *Jauns, parasti neliels, augs, kas ir izaudzēts vai izaudzis no sēklas, spraudeņa, noliektņa u. tml. un ko pārstāda vai paredz pārstādīt pastāvīgā vietā.* Tomātu stādi. Kāpostu stādi. Atnest no meža egļu stādu. □ Kokaudzētava «Kreiči» apgādā administratīvā rajona saimniecības ar augļu koku stādiem. Ģeogr 602. Puķu stādus pa lielākai daļai izaudzē lecektīs agrā pavasarī un pēc tam izstāda puķu dobēs. Dindonis 1, 12. Zemeņu jau te nav nevienam. Es pati atvedu stādus. Kad gadījās laba raža, pa druskai pārdevām citiem. Ezera 5, 83. // reti. *Augs (parasti lakstaugs).* □ Kaites, kas lopiem radās, izārstēja to lauku stādi, kuros viņi ganījās. Virza 1, 44.

○ ◇ Siltumnīcas stāds (arī augs) — *pārāk trausls, izlutināts, praktiskā darbībā nevarīgs cilvēks.*

stadula, -as, s.; vēst. *Zirgu un pajūgu novietne (pie kroga).* □ Ceļinieku atpūtai tika ierīkoti krogi ar iebraucamām stadulām. V Kalniņš 1, 163. Pirms piecdesmit gadiem, kad mans tēvatēvs no Trikātes uz Rīgu trīs dienas kūlās ar zirgu, nakšņodams krogu stadulās uz salmu klājiena, tad stāsts par autokatastrofu liktos tīšām sadomāts notikums. Birze 5, 9. «Jāapskatās, vai vēl kāds pēc stundas nebrauks tālāk uz Rīgu,» Vilma sacīja, stadulas patumsā skatīdamās. J Kalniņš 10, 271.

stādvieta, -as, s. *Stādāmā vieta.* □ ..jāsagatavo stādvieta katram kokam atsevišķi.. Zin T 62, 9, 37.

stafāža, -as, s. *Sekundārs gleznas kompozīcijas elements (piemēram, cilvēku, dzīvnieku figūras ainavā, ainava portretā).* □ Vai gleznotājs būtu varējis iztikt bez figūrām? Pamazām tās ienāk viņa audeklos. Sākumā kā.. stafāža dabasskatos.. Zemzaris 2, 204.

stafete, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** fizk. *Posmos sadalīta komandu sacensība (piemēram, skriešanā, slēpošanā, peldēšanā) dažādās distancēs, kurās komandas dalībnieki mainās cits ar citu.* Stafetes dalībnieki. Uzstādīt rekordu peldēšanas stafetē. □ Tiesības piedalīties olimpiskās uguns stafetē ieguva īpašu, rajonos un pilsētās notikušu konkursu uzvarētāji. Zv 80, 14, 12, ..katras mācību iestādes godalieta bija piedalīties svētkiem veltītajā stafetes skrējienā pa Rīgas ielām. Zv 84, 18, 10. pārn. Lāpa no rokas uz roku Skaidro uguni slies, Vienmēr pa mūžības loku Dvēseļu stafete skries. Ķempe 7, 8. // *Priekšmets, parasti koka nūja, ko šādas sacensības komandas dalībnieki nodod cits citam.* □ ..gadās, ka stafetes nesējs, distanci beidzis, vēl ilgi tur nūjiņu krampjaini trīcošajā rokā.. Bels 3, 81. pārn. Neizsmeļamā pieredze, ko uzkrājušas zemnieku paaudzes, nedrīkst pazust. Tai jākļūst par stafeti, par karogu, ko tēvs ieliek dēla, māte — meitas rokās. PL Siev 64, 11, 3. ◇ Pārņemt stafeti — *turpināt kāda iesākto darbu, darbību.* □ Lielie [skatuves mākslas] meistari it kā saka: ir pienācis laiks, lai skatuves mākslas stafeti pārņem jaunā maiņa. Māksla 60, 3, 21. Pēdējā desmitgadē svarīgā atdzejošanas darba stafeti pārņēmusi vidējā paaudze.. Auziņš 7, 192. ◇ Nodot stafeti — *uzticēt citam turpināt iesākto darbu, darbību.* □ R. Blaumaņa «Skroderdienas Silmačos» Akadēmiskajam drāmas teātrim ir simboliska izrāde: tajā ietverti teātra labākie principi, ar to teātris nodod tālāk nākamajai paaudzei tradīciju stafeti. Zv 79, 4, 8.

2. vēst. *Steidzams ziņojums, ko veda speciāli kurjeri, parasti jātnieki, kuri ceļā nomainīja cits citu.* □ Jau otrā dienā Vidzemes civilgubernators Rihters saņēma no Valmieras stafeti par negaidīto pārpratumu.. K Zariņš 1, 86.

stafilokoki, -u, vsk. stafilokoks, -a, v.; biol. *Koki (baktērijas), kuru šūnas ir sakopotas ķekarveida kaudzītēs.* Stafilokoku sepse. □ Stafilokoki.. ir visbiežākie strutainās infekcijas izraisītāji. Tie ļoti plaši izplatīti ārējā vidē, arī uz mūsu ķermeņa virsmas. Visp ķir 231.

stagars, -a, v. **1.** *Neliela, plēsīga stagarveidīgo zivju kārtas zivs ar savrupiem dzeloņiem muguras spuras priekšā.* □ ..Jūras stagars.. 15 līdz 18 centimetri garš, ar garu purnu un asti. Latv dzīvn 86. Starp augiem nārsto arī deviņadatu stagari.. Spuris 1, 61. Lieguma laikā ir izdotas arī atļaujas stagaru (kazragu) zvejai Daugavā. Stagari ir vienas no visnevēlamākajām zivīm ezeros un upēs. Rīgas B 78, 125, 6.

2. dsk.; zool. *Stagarveidīgo zivju kārtas dzimta, kuras pārstāvjiem ir raksturīgi dzeloņi muguras spuras priekšā.*

stagarveidīgs, -ais; s. -a, -ā; zool. *Savienojumā «stagarveidīgās zivis»: kaulzivju kārta, kurā ietilpst, piemēram, stagari.*

stagflācija, -as, s.; parasti vsk.; ekon. *Valsts ekonomiskais stāvoklis, kam raksturīga cenu paaugstināšanās, inflācija ražošanas, tirdzniecības saimniecisko procesu depresijas apstākļos.* □ Pēdējā laikā parādījies jauns termins — «stagflācija». Agrāk bija vērojama vai nu stagnācija.., vai inflācija.. Pašreizējā laika posmā abas šīs parādības pirmo reizi vērojamas vienlaicīgi. Hor 76, 5, 16.

stagnācija, -as, s. **1.** ekon. *Sastingums ražošanā, tirdzniecībā u. tml.* □ Kapitālisma attīstībai ir raksturīgi ne tikai augšupejas posmi ar ražošanas pieaugumu, bet arī krīžu un stagnācijas periodi. Mežgailis, Zvidriņš 1, 16.

2. *Sastingums, apsīkums kādā sabiedriskās dzīves, garīgās kultūras nozarē, cilvēka garīgā*

izaugsmē u. tml. Kultūras dzīves s. Dramaturģijas stagnācijas cēloņi. □ ..kad pamatšķira izcīna savu pirmo lielo 1905.—1907. gada kauju un kad pēc tam, tautai asiņojot, ieplešas garīgās dzīves pliekanība un stagnācija, — šajā.. brīdī [Alfrēds] Kalniņš dzīvo ārpus savas dzimtenes.. Klotiņš 1, 108. Poruka varoņi kategoriski noraida intelektuālo, ētisko un emocionālo standartizāciju un stagnāciju, morālo sairumu un garīgo seklumu. Lit M 81, 42, 7. ..tajos vistrakākajos stagnācijas laikos es strādāju Zviedrijā. Sk Ģ 90, 1, 5.

stagnants[1], -ais; s. -a, -ā; apst. **stagnanti. 1.** ekon. *Tāds, kas atrodas stagnācijas (1) stāvoklī.* Stagnanta ražošana. □ ..valdīja totalitārs dogmatisms un kā leduskalns no stagnantās pagātnes dzīlēm arvien augstāk cēlās ekonomiskās krīzes draudi. Cīņa 89, 121, 1.

2. *Tāds, kas atrodas stagnācijas (2) stāvoklī.* Stagnanta parādība politikā.

stagnants[2], -a, v.; **stagnante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas atrodas stagnācijas (2) stāvoklī; stagnāts.*

stagnatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stagnatīvi. 1.** ekon. *Saistīts ar stagnāciju (1), tai raksturīgs.* Stagnatīva ražošana.

2. *Saistīts ar stagnāciju (2), tai raksturīgs.* □ Mūsdienu padomju sabiedriskā doma, pacēlusies jaunā zinātniskā pakāpē, lauž stagnatīvus aizspriedumus pret kultūras vērtībām, ko radījusi buržuāziskā inteliģence. Kar 88, 8, 64. Rakstā un plēnumā daudz kritikas: trūkst neiecietības pret trūkumiem un stagnatīvām parādībām.. Cīņa 89, 261, 3.

stagnāts, -a, v.; **stagnāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas atrodas stagnācijas (2) stāvoklī; stagnants*[2].

staģe, -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Daudzgadīgs asteru (kurvjziežu) dzimtas augs ar stāvu stumbru, pamīšām, daļēji skaujošām lapām un dzelteniem ziediem kurvīšos.* Šaurlapu s. □ Staģes.. ir izturīgas un ziediem bagātas ziemcietes ar lielām lapām.. Dindonis 1, 111. Pulciņā jo cieši sastājušās staģes. Tā apēnojušas savu aizņemto tiesu, ka tajā nekas cits vairs nevar iesakņoties. Caune 1, 37.

stahanovietis [sta'hanovietis], -ša, v.; **stahanoviete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. *Ražošanas pirmrindnieks un novators, kas cīnījās par visaugstāko darba ražīguma sasniegšanu (Padomju Savienībā).* Stahanoviešu kustība. □ Viņa — ceturtajā — brigādē ir vairāki trieciennieki, stahanovieši, viņu vārdi parādās ostas goda plāksnē, avīzēs.. Klīvers 1, 109. Uz pelēkā papīra ar violetu tinti uzrakstīts: «Stahanoviete Liepiņa izpildījusi dienas normu par 295 procentiem.» Bērce 3, 20.

stahanovisks [sta'hanovisks], -ais; s. -a, -ā; apst. **stahanoviski;** vēst. *Saistīts ar stahanoviešu kustību, tai raksturīgs.* □ Sacensības stahanoviskais gars fabrikai raksturīgs jau sen.. Pad J 85, 105, 1.

staieris [stai-eris], -ra, v.; **staiere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Sportists, kas specializējies garajās distancēs (piemēram, skriešanā, ātrslidošanā).* □ ..olimpiskajā trasē sacentās maratona skrējēji. ..staieriem klājās grūti un augsti nav pat uzvarētāju rezultāti. Sports 83, 75, 1.

staigājums, -a, v. *Vairākkārtējs vai ilgstošs gājiens (1) (parasti dažādos virzienos).* □ Garš un briesmīgs ir šī kristīgo dievu bruņinieka staigājums pa mūsu zemi. Purs 9, 145.

staigalēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; niev. *Staigāt (1), parasti bez nopietna iemesla; staigulot.* S. pa mežu. □ Publika kustējās, advokāti staigalēja, konvoji izteica Atālam savas domas par gaidāmo spriedumu. Laicens 1, 93.

staigaļāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans.; niev. *Staigulot.*

staigāšana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība* → *staigāt.*

2. *Daudzu cilvēku pārvietošanās, pārcelšanās uz citu darba vai dzīves vietu.* □ Pēc Romas impērijas sabrukuma, lielās tautu staigāšanas laikā, pussalā ielauzās mežonīgas ciltis.. Lielais 3, 45. Bija jau pāri Jurģiem un pagastā beigusies lielā gājēju staigāšana. Kalpi katrs bija sev atraduši jaunu kaktu.. Zigmonte 16, 129.

staigāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. **1.** *Vairākkārt vai ilgstoši ejot, pārvietoties (parasti dažādos virzienos) — par cilvēku.* S. lēniem soļiem pa istabu. Staigāt uz rokām — *novietojoties vertikāli balstā uz rokām, virzīties, tās pārmaiņus pārvietojot.* □ Un cik neparasti viņi staigāja! Tēvs lēni gāja pa pļavas celiņu, māsa grozījās kā bez īstas jēgas ganību vidū, bet māte, apkārt skatīdamās, staigāja gar upītes malu. J Kalniņš 2, 129. ..satraukums auga augumā. Alise nevarēja ne brīdi vairs mierīgi nosēdēt, staigāja šurpu turpu pa istabu, pa virtuvi.. Gulbis 4, 307. Ceļi un krustceļi.. Pa šiem ceļiem staigā daudzi, daudzi šajos krustceļos arī sastopas. Vīlips 3, 187. pārn. Pasaule šodien bij laba, Ielās staigāja prieks.. Kaldupe 11, 64. Viņš labāk atkārtoja savu iemīļoto vingrošanas paņēmienu — staigāja uz rokām pa istabu.. Ādamsons 2, 159. // *Par dzīvniekiem.* □ Garām jaunaudzei tikko sūnās saskatāma iet vāji iemīta taka. Pa to staigā stirnas. Gulbis 3, 141. Stārķis staigāja, garos stilbus augsti cilādams un galvu grozīdams.. Upīts 4, 129. Bet ar lopiem ir tā — paļauj tik viņiem sākt staigāt un viņi neapstāsies, lai sāktu ēst, pat labā ganību vietā.. J Kalniņš 10, 243. // *Būt tādam, kam ir spēja pārvietoties, ejot ar kājām.* □ Gada vecumā bērns sāk staigāt.. Ves 83, 12, 14. Vienīgā priekšrocība ir tā, ka viņš nav ievainots, spēj staigāt, kustēties.. Kaijaks 2, 130. ..Bet aizmirst es nespēju meiteni, Kas mācījās staigāt Ar protezēm... Osmanis 1, 13. // *Pastaigāties.* □ «Mēs arī varētu braukt staigāt uz Dzintariem,» viņa iesmējās. Zigmonte 4, 96. Tēvamāsai patika staigāt pa vasaras ceļiem un tekām, un laikam tāpēc viņa ik rītus devās uz krietni patālajām Mutriķa pļavām.. J Kalniņš 10, 275. // pārn. *Virzīties (par parādībām dabā, parasti vēju, mākoņiem).* □ Ap māju staigā vējš, brāzmainais Kurzemes vējš, nedod mieru svētku karogiem.. Zigmonte 2, 100. Negaiss staigāja apkārt un tuvāk nenāca. Ezera 17, 113. ..pavasarī

pāri nolejai staigā miglas un sabiezē zaļgana krēsla. J Kalniņš 9, 26. // *Ejot doties, parasti vairākkārt (noteiktā nolūkā).* □ Viena mana draudzene staigā vakaros uz mednieku klubu dresēt suņukus. Spāre 6, 206. Drīzi Trīne staigāja viena pati ganos un pie darba. Birznieks-Upītis 6, 63. Biju jau daudzkārt pie direktores staigājis .. J Liepiņš 1, 106. // *Uzturēties, būt, parasti bieži, sastopamam (kur).* □ Pirmajā padomju gadā viņa gatavojās iestāties komjaunatnē, — rudenī .. Rudens atnāca, bet Ventspils ielās jau staigāja vācieši. Zigmonte 2, 44. Piecdesmit sešus gadus Emīlija ir staigājusi zem šīs saules. Akurātere 2, 107. Iza: Es gribēju lidot — skaistai nākotnei pretī ... bet smagi kritu atpakaļ. Tagad redzu, ka neesmu radīta lidošanai, un tāpēc turpmāk es staigāšu pa zemi .. Zīverts 2, 198. // trans. *Savienojumā ar «ceļu, taku» u. tml.: ejot vairākkārt vai ilgstoši, veikt (ceļa gabalu).* □ .. pēc īsa brīža braucējs jau atradās uz žoga. Uzmanīgi pārkāpa pār dzeloņstieplēm. Likās, ka kāpējs šo ceļu nestaigā pirmo reizi. A Grigulis 10, 8. Man uzkrita miegs, šodien tāli ceļi staigāti, piedevām strādāts. Lāms 6, 72. Māris: Daudz staigāts ceļš kļūst viegli minams, Grūt' darāms darbs kļūst mīļš un zināms. Brigadere 1, 252. ◇ Staigāt (arī iet) nelabus ceļus — *morāli pagrimt.* □ «Tu jau laikam esi sācis nelabus ceļus staigāt!» Poruks 3, 75. // trans.; pārn. *Savienojumā ar «ceļu»: darboties, parasti ilgstoši (kādā jomā, nozarē u. tml.).* □ .. cilvēki domā, meklē, atrod un sāk staigāt jaunus ceļus .. J Plotnieks 7, 131. «Ne ikkatram cilvēkbērnam dievs licis augstākās kārtas ceļus staigāt.» J Kalniņš 3, 133. // divd. formā: staigājams. *Būt tādam, pa kuru ir iespējams pārvietoties ejot (piemēram, par purvu).* □ Mežs, atskaitot lielos puteņus un šķīdoņus, ir staigājams vienmēr. Ezera 17, 30. // sar. *Ilgāku laiku regulāri uzturēties kopā, intīmi draudzējoties.* □ «Un jums [līgavainim] bail, ka viņa pēc kāzām nesāk staigāt ar citiem?» Vilks 5, 93.

2. *Būt tādam, kam dodoties, uzturoties (kur), ir kas, parasti pastāvīgi, raksturīgs tā ārienē (piemēram, apģērbā, matu sasukājumā).* S. formas tērpā. S. bikšu kostīmā. S. bez cepures. S. ar kailu galvu. □ Parasti viņš staigā eļļainā virsvalkā un apaudzis ar bārdu. Ērgle 1, 407. Siltā gadalaikā ieteicams staigāt bez zeķēm .. Ves 83, 8, 30. .. ikdienā staigādama visai nevīžīgi, viņa kādu vakaru sagaidīja Māri milzīgi uzposusies .. Zigmonte 13, 120. // *Būt tādam, kam dodoties, uzturoties (kur), ir, parasti ilgstoši, noteikts psihiskais stāvoklis, noteikta attieksme (pret ko).* □ Kad silamalas tīrumā bez lietus izdeg rudzi, saimnieks staigā bēdīgs un noraizējies, tomēr nav saīdzis. Avotiņa 2, 38. Es pazinu to meitiņu, Ko vedīs šoruden: Ne tā dzied, ne runā, Bēdiņās vien staigā. DV 1101.

3. parasti 3. pers. *Kustēties, virzīties (parasti turpatpakaļkustībā) — par piekšmetiem, veidojumiem u. tml.* □ Zem zolēm iečīkstas dēlis. Tu saki: «Koks atkal staigā.» Lisovska 6, 17. Pāri upei .. stiepās melna dzelzs virve, pie kuras ar garu saiti piekarinātā laiva, straumes dzīta, staigāja no viena krasta uz otru. Strāls 3, 23. Tēvs mazgājas pagalmā pie akas, un tumšām spalvām noaugušo roku muskuļi staigā zem ādas .. Bels 6, 267. // *Tikt dotam tālāk citam.* □ Katra grāmata staigāja no ciema uz ciemu, arī tad, kad tai jau sen vairs nebij ne tikai vāku, bet arī sākuma un beigu lapu. Upīts 9, 258. «Vai tu domā, ka tad tai Rīgā tā ietu, ja tie kungi gulētu savai naudai virsū? ... Bet viņi liek tai staigāt ...» A Deglavs 1, 16. ◇ Staigāt (arī iet) no rokas rokā — *pabūt (pēc kārtas) daudzu rokās, īpašumā.* □ .. No rokas rokā staigā kanna balta, Līdz saprast grūti, kurš pār kuru valda, Vai mēs pār kannu šo, vai tā pār mums. Ziedonis 2, 41. .. sāks tās mājas staigāt no rokas rokā .. Upīts 4, 525. // *Izplatīties, kļūt zināmam (par ziņām, vēstīm u. tml.).* □ Valodas staigāja no mutes mutē, aizklīda līdz pagastam. Lācis 1, 308. Leontīne: Iedomājies, kādas tagad atkal staigās valodas. Radinieci izdzinuši no mājas ... māsīcu ... Skujiņš 14, 197.

○ Staigā laimīgs (arī vesels)! — *saka atvadoties.* □ Māte: Ardievu, Noliņ! Dari citiem vairāk prieka nekā mums! Staigā laimīgs! Blaumanis 6, 414. «Ar dievu, dēls, ar dievu! nezin vai šai pasaulē vairs redzamies?! ... staigā vesels! ...» abi man nosauca pakaļ. Apsīšu J 3, 49. Staigāt (arī iet) kaķa soļiem (arī kā kaķim) — *staigāt (arī iet) klusi, viegli.* □ «Ko tu, Viktor, staigā tādiem kaķa soļiem, cilvēkus baidīdams?» Kalndruva 5, 186. Staigāt aiz arkla (arī pakaļ arklam) — *art (ar zirgu).* ◇ Staigāt (arī soļot, biežāk iet, nākt) (kāda) pēdās — *sekot (kāda) paraugam; turpināt (kāda) tradīcijas.* □ Ļaudis domāja, ka dēliem jāstaigā tēvu pēdās un tādēļ .. dēlam jāmācās par ārstu. Rozītis 2, 33. Varu tikai apgalvot, ka mans tēvs bij godīgs cilvēks, kurš savu īpašumu ne ar kapeiku no svešas mantas nav pavairojis. Un es esmu apņēmies staigāt viņa pēdās. Blaumanis 6, 141. ◇ Staigāt ar ubaga tarbu (retāk kuli) — *nonākot nabadzībā, ubagot.* ◇ Staigāt maskā — *slēpt savu īsto būtību.* □ Tas nu tā ir jau no laika gala, ka cilvēki staigā maskās — allažiņ! .. Ikvienam ir maska, un nevar nemaz zināt, kas aiz viņas slēpjas .. Saulietis VIII, 151. ◇ Staigāt (arī justies, retāk būt) kā (septītajās) debesīs — *justies ļoti labi, laimīgi.* □ Laukmaļi abi bijuši skolotāji. .. Dzīvojuši labi. Martai gājis pāri četrdesmitajam, pēkšņi bijusi ilgi gaidītajās cerībās. Viņa staigāja kā septītajās debesīs. Kļava 1, 40. ◇ Saulīte (arī saule) staigā (biežāk ripo) pa zemi (arī zemes virsu) — *saka, ja ir ļoti skaists, saulains laiks.* □ .. tovasar un toruden saulīte pa zemes virsu staigājusi. Sausums tāds, ka viss līcis izsusējis, pat niedrāji apkaltuši. J Plotnieks 11, 122. «Augšā! Augšā! Saulīte pa zemes virsu basām kājām staigā!» Indrāne 8, 56. ◇ Staigāt (kā) pa diegu (arī diedziņu), arī staigāt (kāda priekšā) uz pakaļkājām sar. — *darīt visu, ko kāds vēlas, pakļauties pilnīgi tā varai, gribai.* □ «Kamēr jūs te esat, viņš staigās pa diegu. Jums tikai vajadzētu teikt vienu vārdu, tad

redzētu, kā locītos.» Fimbers 1, 392. «Ģimenē galvenais ir stingrība. . . Nu gan mani resgaļi dabūs, uz pakaļkājām viņi manā priekšā staigās!» PL Siev 84, 6, 19. ◇ Staigāt (kādam) pakaļ sar. — *saka, ja (kāda) pavirši darītais jāpaveic, arī jālabo citam.* □ «Ko mans dēls dara, tas ir darīts, bet, ko tu [vedekla] dari, tur vēl piektajam pakaļ jāstaigā.» Brigadere 2, 311. ◇ Staigājoša (arī dzīva) enciklopēdija sar. — *saka par cilvēku, kam ir ļoti plašas, vispusīgas zināšanas.*

staigātājs, -a, v.; **staigātāja,** -as, s. *Darītājs → staigāt.*

○ ◇ Pasaules staigātājs (arī gājējs, klaiņotājs) niev. — *cilvēks, kas bieži maina darba, dzīves vietu.* □ . . viņa tomēr sašuta, iedomādamās, ka Elna ir kopā ar Māri, ar to pasaules staigātāju, ar to, kuram dzīve greiza un neizdevusies. Zigmonte 13, 127.

staignājs, -a, v. *Staigna vieta, teritorija.* □ Sniedze piestādināja laivas ezera rietumu krastā, kur bija staignājs, auga nepārtraukti krūmi un mežs. Viņš zināja, ka slīkšņaino krūmu vidū bija neliels paugurs, kuru sedza lazdas. Birze 3, 156. Tagad skriet bija vieglāk, jo kājas vairs negrima purva staignājā, bet soļus varēja spert uz cietas, mīkstu sūnu apaugušas zemes. Vilks 1, 23. . . gar visu Gaujas senlejas kraujas malu izplūst neskaitāmi pazemes avoti, kas pakrasti arī sausā laikā pārvērš staignājā. Zv 58, 17, 20. // pārn. *Negatīvu apstākļu kopums (sabiedrības dzīvē).* □ . . šī leģenda mudinājusi mani, stiprinājusi, dzīšus dzinusi, vilkšus vilkusi pāri dzīves staignājiem. Salenieks 7, 63. Gars gan spēji spārnus cilā Doties turp, kur dievība, Miesas nevaldāmās kaisles Velk to lejup, staignājā. Aspazija II, 130.

staigne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Staignājs.* □ Izlēcu no staignes. ME III, 1038.

staigns, -ais; s. -a, -ā; apst. **staigni.** *Tāds, kur ir mīksta, neizturīga grunts, augu sega un kur (kas) samērā viegli grimst, arī tiek pārtraukta (kā) kustība (par vietu, teritoriju).* Staigna pļava. S. krasts. □ . . pavasaros un rudeņos ceļi šeit kļūst tik staigni, ka izbraukt var tikai traktori. Kroma 3, 23. Ārija: Pār staigniem purviem, mežiem, upēm, klintīm Spīd viena saule, visu zeltījot . . Rainis Xb, 92. // *Tāds, kas ir mīksts, neizturīgs un kur (kas) samērā viegli grimst, arī tiek pārtraukta (kā) kustība (piemēram, par augsni, augu kopumu).* □ Zēni . . uzņēma riksi un paskrēja garām zirgiem, kas gausi mina staignos mālus . . Branks 1, 4. . . staignās smiltis ņirb zem kājām, kad kareivji aiziet caur priežu mežu. Kadiķis-Groznijs 1, 323. . . lietavām ieilgstot, [ceļš] pārvērtās staignā masā, kura kā brūna dēle piezīdās visam. Purs 4, 34. Ak, cik jau reizes laivu es [laivinieks] vilcis Ārā no staignām dūņām un smiltīm. K Skalbe 2, 300.

staignums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → staigns, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Purva s. // arī dsk. *Staignājs.* Iestigt staignumā.

staigņa, -as, s. *Staignājs.* □ Kozuļu vectēvs taisni pāri upītes staigņai vilka sausos zarus . . Indrāne 1, 47. . . Liepūksnis ir avoksnēja staigņa, kur pa sīkām zemtecēm un strautiem saplūst visu apkārtējo pauguru ūdeņi. Indrāne 10, 208. Vecais ceļš pagalam izdangāts un lietavās pārvērties grūti izbrienamā dubļu staigņā. Cīņa 81, 242, 2.

staigs, -ais; s. -a, -ā; apst. **staigi.** *Staigns.* □ Ezerpurvs bija . . izrūdzis tik staigs un dūksnējs [dūksnains], ka dažuviet pat cilvēkam grūti nācās pāri tikt. Austriņš 1, 218. Staigās smiltis izdzēš pēdas, Baigi vēji kāpās kauc . . Stērste 1, 123.

staigulis, -ļa, v.; **staigule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar.; niev. **1.** *Cilvēks, kas bieži maina dzīves, darba vietu; arī klaidonis.* □ . . mans tēvs arī šogad palika uzticīgs savai staiguļa dzīvei un pārgāja atkal uz jaunu vietu. Paegle 4, 331. Taču te nu Jankam pēkšņi šīs šaubas. Ko gan viņš ved sev līdzi? Vai šis staigulis, mīkstpēdiņš, kas četros gados izbraucis cauri gandrīz visiem Ventspils uzņēmumiem, ostā noturēsies? Kalndruva 5, 77. «Naktsmājas gan jums nevarēšu dot. Vai nav dzirdēts, ka tādi ceļa staiguļi, gulēdami siena šķūnī, smēķē un to nosvilina.» Grīva 9, 21. Runātājs bija kāds klaidonīgs prūsis noplukušā svārkā, . . no tiem vieglajiem pasaules staiguļiem, kas naktsmājas nemeklēja muižās, bet krogos. Mauliņš 2, 30.

2. s. *Prostitūta.* □ Steigā [iestudējot lugas] gadījās pa anekdotiskam notikumam. Kāda aktrise pēc lugas izraksta vienas lappuses apjomā bija iecerējusi veidot jautru pārgalvīgu staiguli, bet mēģinājumā izrādījās, ka viņai jātēlo notiesātā, ko ved uz ešafotu. Katlape, Ceplītis 1, 18. sal. Nakts virsū kā staigule plijas . . Gāliņš 5, 86.

○ Nakts staigulis — *cilvēks, kas vēlu vakaros, naktīs paliek ārpus mājas, parasti nododoties izpriecām.* □ Tie arī patiesībā nebija domāti klubi, bet aizmaskotas žūpnīcas, kur apdzirdītiem nakts staiguļiem izpumpēt pēdējo naudu . . Rozītis III, 143.

staiguļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; niev. *Staigāt (1), parasti bez nopietna iemesla.* □ «Vai tad tu nemaz vairs negribi iet dienvidū! Cik dienu jau nu nebūs, kamēr tu šitā staiguļo apkārt?» Blaumanis Ia, 125. Viņš ir nolicis skulptūru atpakaļ galdā un sīkiem, nevarīgiem solīšiem staiguļo gar sienām. Upīts 18, 113. // *Klaiņot.* □ «Vai tad, pa pasauli staiguļodams, tu domā atrast laimi?» Grīva 11, 5.

staipeknis, -ņa, v. **1.** *Neliels, mūžzaļš vienādsporu paparžaugs ar ložņājošu stumbru, stāviem zariem, sīkām adatveida vai zvīņveida lapām.* □ Mūsu mežos biežāk ir sastopams vālīšu staipeknis, kura sporas vāc drogām. Staipekņu sporas spoguļgludu lējumu iegūšanai lieto arī metalurģijā. Biol r 120. Kādas mājas ceļa galā Austra ievēroja staipekņu vītnēm pušķotus vārtus. Birze 4, 182. Turpat aiz žoga zēla pīlādži un lazdas, miltenes, staipekņi . . Bels 6, 249.

2. dsk.; bot. *Staipekņveidīgo klases dzimta, kurā ietilpst vienādsporu augi ar ložņājošu stumbru.*

3. *Vītne (lapas pārveidne), arī vijīgs, kāpelējošs stumbrs.* □ Mārtiņš pašķīra vanagziņu staipekņus .. Upīts 4, 82.

staipeknītis, -ša, v. **1.** *Dem.* → *staipeknis.*

2. *Savienojumā «palu staipeknītis»: staipekņu dzimtas augs ar nelieliem ložņājošiem dzinumiem, adatveida lapām.*

staipekņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; bot. *Savienojumā «staipekņveidīgo klase»: paparžaugu nodalījuma klase, kurā ietilpst daudzgadīgi vienādsporu un dažādsporu augi ar ložņājošu vai pacilu stumbru.* □ Pie staipekņveidīgo klases pieder mūsu mežos augošie staipekņi. Biol r 119.

staipīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **staipīgi. 1.** *Tāds, kam ir raksturīga samērā blīva, nepārtraukta lentveida, diegveida u. tml. plūsma (par ko šķidru, tā konsistenci).* Staipīga masa. Staipīgi sveķi. Staipīga biezputra. □ Ilgi maisīt un vārīt nedrīkst, jo tad ķīselis kļūst šķidrāks un staipīgs. Mājtur 302. Jo dabiskais vazelīns ir caurspīdīgāks, bezkrāsaināks un staipīgāks, jo vazelīns ir labāks. Friz 57. ..ilgāk uz vietas nostāvēt viņš varēja tikai tad, kad no pelēcīgajiem, staipīgajiem tēlnieku māliem kaut ko lipināja. Birze 5, 105. Putraimu novārījuma konsistencei jābūt staipīgai, gļotainai. Mājtur 22.

2. *Tāds, kas samērā viegli stiepjas (1).* Staipīga dzija. S. audums. □ Pārāk strauji kodināt matus nav ieteicams, jo tie var kļūt trausli un staipīgi .. Friz 145.

staipīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *staipīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Medus s.

2. *Vispārināta īpašība* → *staipīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Gumijas s.

staipīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Vairākkārt stiept (1).* S. gumijas lenti. S. audumu. □ Jēkabs noraisīja siksnu no vēdera un staipīja to no visa spēka. Siksna netrūka. Jaunsudrabiņš 8, 16. Viņa staipīja zīda zeķi un centās uzņemt norisušu valdziņu. Jansons 6, 189. Nepacietīgi viņš ar pirkstiem staipīja pluskaino° bārdeli, kura, vaļā palaista, sarāvās .. Saulietis II, 146. pārn. Trīcošās gaismas spožums staipīja strādājošo vīru ēnas dīvainos veidos uz nokvēpušām sienām. Klīvers 1. 148. ◇ Staipīt (biežāk stiept) gumiju vienk. — *slinkot; ļoti lēni, negribīgi ko darīt.* □ Toreiz brangi ķērās [zivis], visi rāvās kā apsēsti. ..Bet bāzes kuģu veči staipīja gumiju, nespēja pieņemt ne pusi pievedumu. Skujiņš 12, 303. // *Vairākkārt velkot, ritinot u. tml. (ko), panākt, ka (tas) sniedzas no vienas vietas līdz otrai, arī klāj ko.* S. lentes no vienas sienas uz otru. S. brezentu pāri kravai.

2. *Vairākkārt kustināt, iztaisnot (ķermeņa daļas), piemēram, lai vingrinātu (tās).* □ Virsnieki nesteigdamies kāpj no vagoniem, staipīdami divu dienu brauciena laikā satirpušos locekļus. Štrāls 2, 75. ..kad Pēteris Lagzda brīnīdamies staipīja savus neveiklos, sastrādātos pirkstus, dzīslas džerkstēja ar nepatīkamu skaņu .. Kurcijs 4, 276. ◇ Staipīt kaulus — *staipīt locekļus.* □ ..staipot uz dīvāna savus astoņpadsmitgadīgos kaulus, Raimonds bija atcerējies, ka sarunājis ar meiteni iet uz kino .. Liesma 59, 5, 29. ◇ Staipīt (arī snaikstīt) kaklu — *vairākkārt pastiepjot kaklu, pūlēties labāk saredzēt, sadzirdēt.* □ Plašā zāle pienāca stāvgrūdām pilna. Sēdvietu nepietika: pieaugušie saspiedās gar sienām un ziņkārīgi staipīja kaklus. Vāczemnieks 6, 214. ..puisis staipa kaklu un mēģina izprast, par ko tie divi tur runājas, jo nav taču pieklājīgi līst vidū, ja neesi saukts .. Zigmonte 4, 188. Zvirbuļi salaidās uz kāpnēm, lēkāja, staipīja kaklus, uzmanīgi skatījās pēc drupatām .. Birznieks-Upītis V, 85.

3. sar. *Ar pūlēm, grūtībām nēsāt (ko).* □ Spēka saimniecei patiesi netrūka. Nav brīnums, ka jaunības gados staipījusi divpūru maisus pa dzirnavu kāpnēm. Ezera 2, 280. Alminai Gaujaskalnā bija piederējis sakņu dārzs, un Bērtulis vakaros tur staipīja piecdesmit spaiņus ūdens. Birze 7, 54. Lielākie [bērni] staipīja un vāca mazākos .. Skujiņš 14, 325.

staipīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Refl.* → *staipīt (1); tikt staipītam.* Adījums staipās. // *Būt staipīgam (1).* Medus staipās ap karoti.

2. parasti 3. pers. *Būt tādam, kas, atrodoties kur, ir vērsts dažādos virzienos (par vairākiem, daudziem, parasti gariem, samērā tieviem priekšmetiem, veidojumiem).* □ ..aizkrāsnē lielā, dziļā gultā, pār kuras malām staipījās zirnāji, gulēja vecais saimnieka tēvs .. K Skalbe 1, 181. ..ne katram arī gribējās .. mīcīties pāri vecajām tranšejām, kurās staipījās dzeloņstieples .. Ezera 17, 155. Kas par to, ka staigāja vienos ielāpos un vīzēm sloksnes vien staipījās? Upīts 4, 370. // *Augt, būt izaugušam dažādos virzienos (par vairākiem, daudziem augiem, to daļām).* □ Kārklu saknes, tās staipījās visgarām un griežot izplosīja un izbojāja norakto [grāvja] malu. Upīts II, 659. // pārn. *Izplatīties (kur), veidojot samērā garu, šauru kopumu (par dūmiem, miglu u. tml.).* □ ..piepeši ieraudzījām .. baltas teltis, un zili dūmi ap tām staipījās. Jaunsudrabiņš 1a, 43. Bija pavasara vakars, tāds pavisam skaidrs un mierīgs, bez vēsmiņas, bez miglas lēvera, kurš tik bieži staipījās pāri jūras pilsētai. Zigmonte 15, 50. ..redzami balti mūri, pār kuriem staipās sarkanas uguns mēles. Upīts 10, 34.

3. *Vairākkārt kustināt, iztaisnot savu ķermeni, piemēram, lai vingrinātu to.* □ Otrā rītā viņš ilgi palika gultā. ..Tīksmīgi viņš staipījās pa gultu .. Berģis 1, 85. Nadīna prata labi peldēt. Izkāpusi no upes, purina garos matus, staipās un lokās .. Avotiņa 2, 11. Suns nerēja, staipīdamies izlīda no būdas un paluncināja asti kā jau paziņam. Ezera 2, 26. // *Tikt vairākkārt iztaisnotam (par ķermeņa daļu).* □ Vimba sparīgi grūda vārtiņus ciet, bet nevarēja aizslēgt: bars tur no ārpuses sagulis spraugā, kārstījās galvas un staipījās rokas .. Upīts 9, 144. // *Locīties, lokoties virzīties (parasti par tārpiem, kāpuriem).* □ Starp akmeni un ūdenī iegrimušu koku staipījās paprāvs iezilgans tārps. Tas kārdinoši izlocījās,

apstājās un atkal pastiepās garumā. U Plotnieks 1, 124.

4. sar. *Vairākkārt nesot, ceļot u. tml., ļoti pūlēties.* □ Malku nest viņš vairs negāja, un, kad Grosts apjautājās, kāpēc nav bijis darbā, Janka atbildēja, ka viņš saraustījies, sāpot vēders un nekad vairs tur staipīties neiešot. Jansons 4, 505. Tāds jau drēģiešiem no seniem laikiem paradums: braukt uz dzirnavām vismaz diviem trim kaimiņiem kopā. Ērtāk staipīties ar maisiem, vieglāk pieskatīt zirgus.. Salenieks 6, 89.

stāja, -as, s. **1.** *Dabiskais, parasti vertikālais, ķermeņa stāvoklis balstā uz kājām; noteikts ķermeņa stāvoklis, kas ir saistīts ar kādas darbības veikšanu.* Normāla s. Nepareiza s. Miera s. □ Pēdas velve balstās pret zemi, nepieskaroties tai ar pēdas iekšējo malu. Tāda pēdas uzbūve izveidojusies sakarā ar cilvēka vertikālo stāju. Biol r 247. ..skolotāja Martinsone, slaida sieviete sirmiem matiem, staltu, neatkarīgu stāju. Gulbis 3, 13. Mednieka stājai ir ļoti svarīga nozīme precīzā šaušanā ar medību bisi.. Visizdevīgāk ir stāvēt puspagriezienā ar kreiso plecu šaušanas virzienā, kreiso kāju stingri balstot uz zemes.. A Kalniņš 1, 362. «Ir maza runāšana!» Ilmārs nostājās priekšā. «Liec mierā to meiteni!» Viņš ieņēma stāju, gaidīja sitienu.. Spāre 6, 281.

2. *Noteikts izturēšanās veids (attieksmē pret ko); arī nostāja.* Nevainojama sabiedriskā s. Politiskā s. □ Meta apskauda Ludmilas Ārmanes stāju. Vienmēr savaldīga, vēsa un noteikta. Spāre 6, 80. Domādams par audzēkņu fizisko gatavību, [treneris] Ventnieks bija aizmirsis, ka jāveido arī viņu morālā stāja — vīrišķība, pienākuma apziņa, neatlaidība ikdienas uzdevumu veikšanā. Kalndruva 5, 259.

3. parasti vsk. *Pārtraukums (kādā darbībā, procesā u. tml.); apstāja.* Lietus līst bez stājas. □ ..nav stājas gadu steigai un laika ritēšanai. Grīns 1, 62. ..Linde aizsteidzās uz maltuvi. Tur bez stājas griezās smagie akmeņi.. Jokums 1, 263. Te cilvēks — tur bite un tārpiņš, tur vējamāte, pērkons un saule — visi tek, visi rosās bez stājas. J A Jansons 1, 20.

stājdarbs, -a, v. *Tēlotājas mākslas darbs, kam ir patstāvīgas funkcijas un kas nav saistīts ar arhitektūras veidojumiem, tekstu ilustrēšanu u. tml.* □ K. Fridrihsons daudz strādājis, ilustrēdams sev garīgi tuvu autoru grāmatas. Tas viņu pamudinājis arī stājdarbos dažkārt pievērsties literārām tēmām. Lit M 67, 6, 9. ..paplātes klāj daudzveidīgs apgleznojums, kas dažbrīd asociējas ar abstraktā impresionisma stājdarbiem. LLM 25.

stājglezna, -as, s. *Glezna, kam ir patstāvīgas funkcijas un kas nav saistīta ar arhitektūras veidojumiem, tekstu ilustrēšanu u. tml.* □ Vēsturisko mākslas stilu attīstības un nomaiņas tālākajā gaitā stājglezna pārdzīvo dažāda rakstura pārvērtības. Nodieva 2, 25.

stājgleznie̦cība, -as, s.; parasti vsk. *Gleznie̦cības paveids, kurš ietver darbus, kam ir patstāvīgas funkcijas un kas nav saistīti ar arhitektūras veidojumiem, tekstu ilustrēšanu u. tml.* □ Līdzās monumentāla rakstura gleznām Purvītis savas dzīves pēdējos gados rada tipiskus stājglezniecības darbus. Kačalova 1, 174. Viens no objektīviem attīstības procesiem jaunākajā latviešu stājglezniecībā — žanru robežu mobilitāte. Nodieva 2, 202.

stājgleznotājs, -a, v.; **stājgleznotāja,** -as, s. *Mākslinieks, kas strādā stājglezniecībā.*

stājgrafika, -as, s. **1.** parasti vsk. *Grafikas paveids, kurš ietver darbus, kam ir patstāvīgas funkcijas un kas nav saistīti, piemēram, ar tekstu ilustrēšanu.*

2. *Šī grafikas paveida darbs.* □ Reproducētā stājgrafika tēlo jūras ainavu mākoņainā dienā. Māksla 59, 2, 42.

stājgrafiķis, -ķa, v.; **stājgrafiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Mākslinieks, kas strādā stājgrafikā (1).* □ Es negribu teikt, ka mums vispār nebūtu plakātistu vai ka citu žanru vecie un jaunie meistari nevarētu sekmīgi strādāt šajā novadā. Taču stājgrafiķim un gleznotājam ir citas pamatintereses.. Māksla 61, 1, 8.

stājmāksla, -as, s.; parasti vsk. *Tēlotājas mākslas paveids, kurš ietver darbus, kam ir patstāvīgas funkcijas un kas nav saistīti ar arhitektūras veidojumiem, tekstu ilustrēšanu u. tml.* □ Izstādēs gūto panākumu iekustināts, viņš tagad vairāk ticēja stājmākslai.. Zemzaris 4, 179.

stājmākslinieks, -a, v.; **stājmākslinie̦ce,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Mākslinieks, kas strādā stājmākslā.*

stājskulptors, -a, v.; **stājskulptore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Mākslinieks, kas strādā stājskulptūrā (1); stājtēlnieks.*

stājskulptūra, -as, s. **1.** parasti vsk. *Tēlniecības paveids, kurš ietver darbus, kam ir patstāvīgas funkcijas un kas nav saistīti, piemēram, ar arhitektūras veidojumiem; stājtēlniecība.*

2. *Šī tēlniecības paveida darbs.* Stājskulptūru izstāde. □ Vispirms jaunās tendences iezīmējās viņa stājskulptūrās.. Māksla 62, 1, 37.

stājtēlniecība, -as, s.; parasti vsk. *Tēlniecības paveids, kurš ietver darbus, kam ir patstāvīgas funkcijas un kas nav saistīti, piemēram, ar arhitektūras veidojumiem; stājskulptūra (1).* □ Brīnišķīga noskaņa atklājas meistara stājtēlniecības darbos. Tā «Peldētāja» slīpētā granītā līdzi rit viļņu dejām, kas līgani ceļas un saplok. Zv 64, 10, 16.

stājtēlnieks, -a, v.; **stājtēlnie̦ce,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Mākslinieks, kas strādā stājtēlniecībā; stājskulptors.*

stājums, -a, v.; parasti vsk.; poēt. *Stāja (3).* □ Mēs bijām kā divas kaijas Virs jūras klājuma. Kad sākām lidot, mēs jutām, Ka nebūs mums stājuma. Bārbale 6, 51. ..Daļa lielākā Dzīves gājumā, Kur nav atelpas, Kur nav stājuma.. Auziņš 9, 16.

stakato [sta'kato], apst.; mūz. *Īsi, aprauti, ar pārtraukumu (starp skaņām).* // lietv. nozīmē. *Īss, aprauts skaņu saistījums ar pārtraukumiem starp tiem.*

stakle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Sazarojuma vietas starpa (parasti kokaugiem, to zariem); divžuburains zars, stumbrs.* □ «Vālodze,» saka

Andrieviņš. «Tā jau allaž savu pērkli iekarina ozola vai bērza zaru staklē.» Vanags 3, 74. Bērza staklē ietupusies. ME III, 1040. // *Priekšmets, kas izveidots (parasti no koka) ar šāda veida starpu, žuburu; divžuburains mieti.* □ Agrāki [agrāk] visi aruši ar paegļu stakli. ME III, 1040. ..stakles lika par stutēm zem ābelēm.. Indrāne 10, 130. ..Krišiņš.. izgriež kārklu cerā stipras stakles un šķērskoku katlu uzkāršanai virs ugunskura.. Vanags 6, 38.

2. novec. *Mietveida, stabveida balsts.* □ Gultu [vedot] nolika pār ratiem, tēvs iesēdās tajā — lai dēlīši nekrīt laukā un stāv stingri, ka stakles nemetas pie riteņiem. Upīts 4, 380.

3. novec. *Kājstarpa; bikšu staru savienojuma vieta.* □ Oļeņka pieglaužas mātes augšstilbam, apķeras tā, ka Ilgas kleita piekļaujas gurnam cieši, cieši un ievelkas staklē. Svīre 3, 178. Biksītēm [zīdainim] staklē nav šuves, tāpēc tās ir ērtas, neplīst un neierobežo kāju kustības. Mājtur 9.

4. novec. *Ceļa sazarojums vai krustojums.* □ Ceļa staklē bijusi° viena liepa. ME III, 1041.

staks, -a, v.; apv. *Grauzdētu, sagrūstu kaņepju sēklu eļļaina masa; kaņepju sviests.* □ Trīs balti noberztas atvāztas cibiņas stāvēja rindā — virsū sauss biezpiens, apakšā melna kārtiņa staka. Upīts 8, 85. ..gans žēlojās, ka cibā nav ielikta staka pika.. Viese 2, 115. Kur būs ņemt staka piestu. ME III, 1041.

stalagmīti, -u, vsk. stalagmīts, -a, v. *Minerālu, parasti kalcija karbonāta, veidojumi (konusu, stabu formā) uz alas grīdas, kuri rodas, iztvaikojot pilošam mineralizētam ūdenim.* □ Pa šauru tuneli ejam lejup. ..Kā garas lāstekas no [alas] griestiem nokarājas dažādu krāsu stalaktīti, tiem pretim uz augšu sniedzas sārti, dzelteni un balti kā sniegs stalagmīti. Ērgle 5, 74.

stalagnāti, -u, vsk. stalagnāts, -a, v. *Minerālu, parasti kalcija karbonāta, veidojumi, kas karsta alās rodas, saplūstot stalaktītiem ar stalagmītiem.*

stalaktīti, -u, vsk. stalaktīts, -a, v. **1.** *Minerālu, parasti kalcija karbonāta, veidojumi (lāsteku, bārkšu u. tml. formā), kuri pie karsta alas griestiem, tās dobumos rodas, iztvaikojot pilošam mineralizētam ūdenim.* □ Pie alu griestiem kā lāstekas auga nelieli, skaisti stalaktīti.. Lagzdiņš 2, 124.

2. arhit. *Prizmatiski konstruktīvi dekoratīvi elementi, kas ir novietoti cits virs cita pārkaru rindās.*

stalaktori, -u, vsk. stalaktors, -a, v. *Stalagnāti.*

stalažas, -u, s.; tikai dsk.; sar. *Sastatnes.* □ Jaunajai mājai stalažas gan vēl nebij noņemtas, bet pa vārtiem zirgu iebraukt varēja.. Upīts 4, 328. Man un Garajam jākrāso fasāde.. Taupības dēļ Kīlens necej stalažas, mums jāiztiek tāpat ar kāpnēm. Talcis 9, 44.

stallis, -ļļa, v. *Saimniecības ēka zirgu mitināšanai.* □ Zirgi spīdēja vien un mīņājās, kad tos izveda no staļļa. Austriņš 2, 266. Arī Straumēnu mājās visi gulēja. Zirgi stallī bij izstiepušies garšļauku, galvas noguldīdami uz zemes.. Virza 1, 110. Darbu [zirgaudzētavā] stipri traucē lielu, labi iekārtotu staļļu.. trūkums. Baltakmens, Stukuls 1, 44.

staltaudzis, -dža, v.; **staltaudze,** -es, dsk. ģen. -džu, s.; poēt. **1.** *Tas (tāds), kam ir stalts augums.* □ Cepuroti staltaudži atzinīgi noslavē senča celto pili.. Spāre 5, 343.

2. *Tas (tāds), kas ir stalti izaudzis (par augiem, parasti kokiem).* □ Sākās gadsimtiem vecu ozolu mežs. ..Virs galvas staltaudži sazarojās ķeburainos zaros.. Purs 9, 234. // *Tas (tāds), kur aug stalti koki (parasti par mežu).* □ Staltaudzes priežu koris Rāmās debesīs iešūpo melodiju.. Pēlmanis 4, 10.

staltbriedis, -ža, v. *Liels briežu dzimtas dzīvnieks ar slaidu ķermeni, garām kājām, lieliem, zarotiem, šķērsgriezumā ieapaļiem ragiem.* □ Staltbriežu īpatnība ir tā, ka tie ļoti konsekventi uzturas savā dzimšanas rajonā, tādēļ dabiskie šo dzīvnieku uzturēšanās areāli paplašinās ļoti lēni. Zin T 81, 12, 14. Sevišķi krāšņa ir staltbrieža galvas rota — lielie, žuburainie ragi. Latv dzīvn 28. Dažās Rietumeiropas valstīs staltbriedis ir kļuvis par parku dzīvnieku. Tauriņš 1, 244.

staltkājis, -ja, v.; **staltkāje,** -es, dsk. ģen. -ju, s.; reti. *Tas (tāds), kam ir taisnas, parasti garas, kājas.* □ Pauls un Līzbete, ko esat Tādi lepni staltkāji? Galvas pacilus vien nesat, Un tik augsti deguni! Rainis IVb, 224.

staltot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; reti. *Staltoties.*

staltoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl.; pareti. *Būt staltam, arī krāšņam.* □ Tad, palūk, kur viņa — tā lielā smaržotāja — lielā ieva klēts galā! Tu brīnums, brīnums, kas vienā naktī noticis! Ieva staltojas kupla un balta. Delle 2, 14. ..kroga ārpuse tik jauka un pievilcīga.. ar savām divām.. durvīm, kur uz vienām staltojas ar sarkano krītu uzzīmēts liels zirgs, garu, kuplu asti.. Doku A 2, 242.

staltradzis, -dža, v.; **staltradze,** -es, dsk. ģen. -džu, s. **1.** *Tas (tāds), kam ir izcili skaisti ragi.* □ Staltradži brieži te iegriezās un atrada krūmu un koku jaunos dzietus visos gadalaikos. Plaudis 3, 20. Manas dzimtenes staltradzi alni, Vai tu sadzirdi sveicienus manus? Lasmanis 2, 6.

2. v. *Staltbriedis.* □ Briežu dzimtas pārstāvji ir lieli (alnis un staltradzis) un vidēji (stirna) dzīvnieki.. A Kalniņš 1, 87.

staltragains, -ais; s. -a, -ā; apst. **staltragaini.** *Tāds, kam ir izcili skaisti ragi.* □ ..viņš [zirgs] skumjos nomoda sapņos redzēja sevi kopā ar staltragainiem briežiem brīvi auļojam pa zaļajām mongoļu stepēm.. Skujiņš 7, 168.

stalts, -ais; s. -a, -ā; apst. **stalti. 1.** *Taisns, samērīgs, parasti garš, arī vingrs (par cilvēkiem); taisns, samērīgs, parasti garš (par cilvēka augumu).* Stalts kā briedis — *ļoti stalts.* □ Vectēvs bija gara auguma,.. stalts kā mastu priede, kurai tāpat sveša vecuma nevarība un vārgs salīkums. Zigmonte 2, 43. Viņš bija.. trīsdesmit divus gadus vecs, padrukns, bet diezgan stalts cilvēks.. Kaijaks 5, 419. Iznāk kapteinis. Viņš brīdi vēro Garo rindu:

stalti kaujas vīri. Čaks 7, 91. Jūs varat izmērdēt šīs kuslās miesas, Šo stalto stāvu liekt, šos kaulus lauzt.. Rainis Ib, 139. // *Samērīgs, arī spēcīgs, vingrs (par dzīvniekiem, to ķermeni, tā daļām).* S. briedis. Stalti ragi. □ Viņa kumeliņš izaudzis par lielu, staltu zirgu: visā stallī viņam nav neviena pretinieka ne izskatā, ne skriešanā. LTP 185. ..pļavā stāvēja stalts maralbriedis, kronēts ar dižu ragu vainagu.. Gūtmanis 2, 78. // *Tāds, kurā ķermenis tiek iztaisnots, tā daļām ir samērīgas attiecības (par kustību, stāvokli).* Stalta gaita. Stalta stāja. □ Karoga nesēji gāja, stalti izslējušies, kā jau daždien varoņi. Paegle 4, 48. Orsīno, piemēram, nekad nesēdēja stalti, viņa muskuļi bija visai atbrīvoti un ķermenis tādēļ allaž bija nosvēries uz sāniem vai mazliet atslīcis atpakaļ. Katlape, Ceplītis 1, 99. ..stārks turpat lepni pastaigājas, cilādams jo augstu sarkanos zābakus. Balto kaklu stalti izslej vai spēji noliec — kā nu kuro reizi vajag. Delle 2, 82. // *Samērīgs, liels (par augiem, parasti kokiem, to daļām); tāds, kurā augi, parasti koki, veidojas samērīgi, lieli (par norisi).* □ Ozoli, ozoli! Ai, cik stalti, cik kupli! Annele vēl tādus kokus nebij redzējusi. Brigadere 2, 60. ..Tā [vīra] zāģis staltu stumbru neaizskar, Bet meklē to, kas reda zirga lokam. Ļūdēns 2, 107. Pa labi un pa kreisi [šosejai] biezie Dundagas egļu sili. Līdzās lieliem, stalti noaugušiem kokiem eglīšu jaunaudzes. Rinkule 7, 80. // *Liels, augsts, samērīgs (piemēram, par celtni, kuģi).* Stalta pils. □ ..ēka bija stalta, celta pēc jaunlaiku prasībām un tikko pērnvasar nobeigta.. Brigadere 3, 419. Rītausmā, kur stalts pret debesīm slējies lielkunga šķūnis, atkal tikai pelni un ogles. Salenieks 7, 45. Mūsu staltā kuģa ierašanās Konakrī ostā sapulcējusi piestātnē lielu baru ziņkārīgo. Grīva 8, 212.

2. novec. *Lepns, bagātīgs.* □ ..Rīkojat nu dzīres° staltas Kā uz kāzu svinībām.. Rainis IVb, 44.

staltums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t a l t s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ «Vai zini, Klinta, tev ir bajārietes staltums un gaita. Vēl matus uzspraud augstāk.» Indrāne 6, 34. Pie aizbērtā kapa vēlais bērinieks piegāja ar noliektu galvu, tad izslējās, sastinga kareivīgā staltumā, kamēr orķestris spēlēja pēdējo dziesmu. Kaldupe 13, 232. Bezsugas kveksītis, atradenis, bet Imants nemainītu ne pret vienu citu, ne pret vilka staltumu, ne buldoga dižciltīgumu. Ezera 2, 222. ..plānojam celt tādu.. klubu, kas varēs staltumā sacensties ar jauno teātra ēku.. Zv 75, 14, 7.

staļinietis, -ša, v.; **staļiniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Staļinisma piekritējs; staļinists.*

staļinisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **staļiniski.** *Saistīts ar staļinismu, tam raksturīgs.* □ Tautai ir sava izpratne par labo un ļauno. Tautā neviens nekad nav uzskatījis drausmīgās staļiniskās akcijas par šķiru cīņas izpausmēm. Kar 88, 10, 135. Manuprāt, cilvēki ir pieraduši pie staļiniskās domāšanas stereotipiem un viņiem šķiet, ka sarežģītas problēmas var risināt tikai ar vardarbīgām metodēm. Latv J 90, 48, 2.

staļinisms, -a, v.; parasti vsk. *J. Staļina ieviestais politiskais režīms, tā atsevišķa izpausme; ar šo režīmu saistītā ideoloģija.* □ Staļinisms un sociālisms ir nesavienojami jēdzieni, nesavienojamas kategorijas. Lit M 88, 21, 12.

staļinists, -a, v.; **staļiniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Staļinisma piekritējs; staļinietis.* □ Domāju, ka galvenais, kas līdzēja staļinistiem sagrābt varu partijā un vēlāk valstī, izveidojot monopolu ideoloģijas jomā, bija partijas centralizētā struktūra, demokrātisma trūkums gan partijā, gan valstī. Rīgas B 90, 10/11, 3.

staļļaugša, -as, s. *Telpa starp staļļa griestiem un jumta segumu.* □ Šnuffe sāka saukt Pīteru. Pēc laba laiciņa tas nolīda no staļļaugšas samiegojies, aiztūkušām acīm.. Sakse 9, 94. «Saimniek, saimniek, staļļaugšā kāds ir! Vai nu zaglis, vai sesks.» Lācis 13, 64.

staļļmeistars, -a, v.; vēst. *Amatpersona (galmā, muižā, pilsētā), kuras pārziņā bija stallis ar zirgiem un zirgu puiši.* □ ..Bīrons nav bijis aristokrātiska dzimuma, jaunībā — hercogienes staļļmeistars.. Stradiņš 3, 104. Mans vectēvs Lauris bija Grenču mazās muižas staļļmeistars. Viņa uzraudzībā un kopšanā bija nodoti visi mazās muižas zirgi. A Gulbis 3, 17. Staļļmeistara lone gadā: 8 pūri rudzu, 4 pūri miežu, ceturtdaļa pūra zirņu, 20 pūri kartupeļu, 40 rubļi naudas. Lauku Dzīve 90, 2, 7.

stampa, -as, s. *Darbarīks — samērā smags kāda materiāla veidojums ar paresninātu apaļu galu (kā) smalcināšanai, arī blīvēšanai ar sitieniem, spiedieniem; arī piestala, bliete.* □ Ēdienu gatavojot, nepieciešama stampa (ogu, vārītu kartupeļu saspiešanai).. PL Siev 86, 4, 23. Iziet Jāzepiņš pagalmā, kur silē kūp vārīti kartupeļi, paņem stampu un sāk šķaidīt. Sudrabu E 4, 60. sal. Kājas sapampušas kā stampas.. Dinere 11, 42.

stampāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju. **1.** trans. *Sitot, spiežot (parasti ar stampu), smalcināt, arī blīvēt.* □ ..māte nelikās mierā, ņēmās piestā stampāt šīgada prāvos kviešu graudus. Birznieks-Upītis 6, 216. Lai skābētos kāpostos būtu mazāks C vitamīna zudums, tad skābējot tie cieši jāsablīvē stampājot, tādējādi izspiežot gaisu.. Mājtur 165. Strādāja viņi augu dienu, mīcot un stampājot mālus, veidojot no tiem lielākus un mazākus podus un krūkas.. Purs 9, 148.

2. trans.; sar. *Spiest, stumt (kur iekšā).* □ ..tad, kad man bija tikai gadu trīspadsmit, es jau pelnīju latus. Jau stampāju leļļu vēderos zāģu skaidas. Salnāja 1, 26. ..Abuls pēc tam ilgi slaucīja sviedrus, lakatiņu.. dziļi aiz uzkrekla apkaklītes stampādams. Upīts 9, 195. ..Ilze pārsteigta ieprasījās: «Kas tā tev par gaļu? Kur rāvi?» — «Znots pagādāja,» Kristīne žirgti atsaucās, stampādama plītī žagarus. Brodele 14, 91.

3. intrans.; sar. *Smagnējā gaitā, arī ar grūtībām virzīties (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Man liekas, ap māju kāds staigā. Soļi ir viegli, tikko jaušami. Orups tas nevar būt. Viņš stampā smagi, gorīdamies. Kaijaks 6, 131.

Aizelsusies sanitāre Mildiņa ar vecišķo, apaļo augumu teciņus stampā aiz viņa, vicinādama īsās, resnās rokas kā airus. Spāre 6, 171. No kopus akas smagi stampāja sieva ar nēšiem. Salenieks 3, 130. Mārtiņš gāja un pukojās par to, ka tik .. sasodīti līst .. Tad viņš sen jau būtu sausumā un nevajadzētu vairs pa dubļiem stampāt. Vāczemnieks 6, 28. // trans. *Šādā veidā virzoties, skart ar kājām (ko), mīt (ceļu, dubļus u. tml.); šādā veidā virzoties, spert (soļus), likt (kājas).* □ Vīri dubļainiem zābakiem stampā ēdnīcas priekštelpas debeszilos linolejus, atstādami māla pikas .. Auziņš 4, 205. Ar kājām stampājot ceļu, zirgs starp pakavu radzēm sakrāja sniega pikas. Bels 6, 169. Anis iet pieci soļi pa priekšu, ar gumijas zābakiem dubļus stampādams .. Indrāne 5, 247. Garajos plostnieku zābakos autās kājas smagi piekrastes zilajā glīzdā stampādams, Jurģis darās bez steigas .. Indrāne 5, 17.

stampāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl.; sar. *Stampāt (3); arī mīņāties.* □ Ja nebūtu mēteļa ... Ja varētu peldēt ... Ja kājas negrimtu dūņās, tad būtu daudz vieglāk. Bet tagad — stampājies soli pa solim uz priekšu. Indrāne 4, 32. Antra Gundega turpina sadejoties ar Kvēpu Rūdi. Kaut gan milzis stampājas uz vietas, taču šī kustība jau tiek izdarīta pareizā ritmā .. J Plotnieks 3, 189. Ruksītis kārpījās pa klēpi, stampādamies ar īsām, apbrīnojami tīrām, pavisam necūcīgām kājelēm .. Ezera 1, 90.

stampīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stampīgi;** sar. *Smagnējs, arī neveikls.* □ Uz šo stampīgo radību [kucēnu] neviens šai brīdī nedusmojās .. J Kalniņš 10, 204. Dūšīgi vīri patrulām sejām, platiem pleciem un stampīgiem soļiem. Bels 7, 129.

stampot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; tehn. *Štancēt.*

stance, -es, dsk. ģen. -ču, s.; literat. *Neliels lirisks dzejolis ar prātniecisku saturu.* □ .. literatūrzinātne lirikas dalījumam par pamatu ņem lirikas tradicionālās formas — odu, elēģiju, idilli, veltījumu, stanci, lirisku dzejoli, dziesmu .. M Kalve 1, 90. Stancēm tuvi Raiņa «Divieši» .., kas pēc metriskās shēmas ir četrās rindās izkārtoti elēģiskie distihi. Valeinis 1, 296.

standart-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais atbilst standartam[1] (1); norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais atbilst standarta[1] (2) nosacījumiem.* Standartaugstums. Standartceltne. Standartelektrods. Standartgarums. Standartizmērs. Standartķieģelis. Standartlielums. Standartpapīrs. Standartprojekts. Standartraksts. Standarttemperatūra. Standartvītne. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir izveidots, izveidojies, vienādots, vienādojies pēc kāda pieņemta parauga un tam nav būtisku individuālu atšķirību.* Standartfrāze. Standartgaume.

standartformāts, -a, v. *Formāts, kas atbilst standartam[1] (1); formāts, kas atbilst standarta[1] (2) nosacījumiem.* Rakstāmpapīra s.

standartīpašība, -as, s. *Īpašība, kas atbilst standartam[1] (1); īpašība, kas atbilst standarta[1] (2) nosacījumiem.* Šķirnes s.

standartizācija, -as, s.; parasti vsk. *Standartu[1] (2) izstrāde un lietošana darbības reglamentēšanai noteiktā sfērā.* Produkcijas s. Izejvielu s. □ Standartizācijas ideja ir tikpat sena cik cilvēces vēsture. Senajā Ēģiptē pilis cēla tikai no noteikta, kā mēs tagad teiktu, standartizmēra ķieģeļiem. Zin T 76, 9, 5. Viena no galvenajām ražotās produkcijas reglamentēšanas formām PSRS ir standartizācija. Lauku Dzīve 80, 8, 18. Ar unifikāciju cieši saistīta dokumentu standartizācija — vienādu izmēru noteikšana vienāda tipa dokumentiem. Bērziņš 1, 245. // *Veidošana, vienādošana pēc kāda pieņemta parauga, bez būtiskām individuālām atšķirībām.* □ Bet neparko, līdz pēdējai nervu šūniņai neparko unifikācija un standartizācija nedrīkst nesodīti attīstīties mūsu domās un jūtās. Vācietis 15, 179.

standartizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veikt (kā) standartizāciju.* □ Komitejas mērķis ir unificēt un standartizēt esošās un jaunās metodes efektīvai korozijas apkarošanai. Cīņa 76, 81, 1. Pieradis dzert pilsētas standartizēto sterilo pienu, Arvīds Salums uz laukiem vairs lāgā necienīja trekno slaukumu, kas tomēr mazliet īpatnēji smaržoja pēc govs. Purs 4, 41. Te [darbistabā] stāvēja vienkāršs, standartizēts rakstāmgalds, daži krēsli .. Meldere 1, 13. // *Veidot, vienādot pēc kāda pieņemta parauga, bez būtiskām individuālām atšķirībām.* □ Ar sienas segu vai keramikas trauku mēs šodien cenšamies atdzīvināt standartizēto vidi, izteikt savu individualitāti. Nodieva 1, 15. No tā, ka sameklētajam konfliktam piedomā klāt personāžus un nevis, tēliem darbojoties, ļauj izraisīties konfliktam, arī izauguši tie standartizētie, shematiskie tēli, kas ar dažādiem vārdiem klīst no lugas lugā. J Kalniņš 1, 62.

standartizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl. → standartizēt; tikt standartizētam.* Mēbeļu izmēri standartizējušies. □ Par laimi, domāšana tik ātri standartizēties nespēja, un iekšēji jaunie ļaudis vēl atšķīrās. Bet vai pamazām nesākās arī smadzenēs notiekošo procesu unifikācija? Dripe 10, 62.

standartizmērs, -a, v. *Izmērs, kas atbilst standartam[1] (1); izmērs, kas atbilst standarta[1] (2) nosacījumiem.* □ .. es mūsu kombinātā aužu sienas segas. Tām ir standartizmērs, apstiprināti raksti, noteikts svars. Cīņa 81, 268, 1. Ja skolai būtu savs sporta laukums un standartizmēra sporta zāle — darbs vismaz uz pusi kļūtu vieglāks. Sports 84, 81, 2.

standartlielums, -a, v. *Lielums, kas atbilst standartam[1] (1); lielums, kas atbilst standarta[1] (2) nosacījumiem.* Standartlieluma riepas. □ .. plātnes izgatavo standartlielumā 1,20×2,90 m. Sterns 2, 190.

standartmāja, -as, s. *Māja, kas atbilst standartam[1] (1); māja, kas atbilst standarta[1] (2) nosacījumiem.* □ Liekas gluži parasta Līvānu eksperimentālajā mājbūves kombinātā ražota

standartmāja, kādu mūsu laikos jau var redzēt vai katrā ciematā. Zv 83, 4, 25. ..viņam bija žēl veco māju un vītolu, kuru vietā sacels standartmājas. Puriņš 2, 28.

standartmēbele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Mēbele, kas atbilst standartam*[1] *(1); mēbele, kas atbilst standarta*[1] *(2) nosacījumiem.* □ Tas [dzīvoklis] bija iekārtots ar parastajām veikalā dabūjamām standartmēbelēm.. Lapsa 2, 147.

standartprogramma, -as, s. *Elektroniskās skaitļošanas mašīnas programma bieži sastopamas funkcijas veikšanai.* □ Standartprogrammas dotajai mašīnai tiek sastādītas atsevišķi un ietilpst tās matemātiskās apgādes sistēmā.. Strazdiņš 1, 192.

standarts[1], -a, v. **1.** *Tipveida paraugs, kam pielīdzina citus objektus, kuriem jāatbilst tam pēc īpašībām, izmēriem un formas; šādam tipveida paraugam atbilstošs objekts.* □ Standartam atbilstošs siens var būt presēts vai ļējs. Tērauds 1, 303. // ģen.: standarta, adj. nozīmē. *Tāds, kas atbilst šādam paraugam.* □ Galvenā uzmanība pievērsta monolīta betona izmantošanai, atkārtoti lietojot standarta veidņus. Zv 83, 22, 10. Tā, acīm redzot, bija ģimenes viesu telpa — neliela, pilna standarta mēbelēm: gaišu bufeti, dīvānu, galdu.. Lācis 15, 161. // *Tas, kas ir izveidots, izveidojies, vienādots, vienādojies pēc kāda pieņemta parauga un kam nav būtisku individuālu atšķirību.* Dzīves standarts — *patēriņa apjoms un dzīves veids, kas sabiedrībā, sociālā grupā ir izveidojies tradicionāli un tiek pieņemts par nepieciešamu.* □ ..daudz ļaunāk ir tad, ja rakstnieki sāk veidot savus darbus nevis pēc paša pagatavotas liestes, bet pēc kāda kopīga standarta darinājuma. J Kalniņš 1, 122. ..kāda skolniece viņai uzdeva trafareto jautājumu: «Kā kļūt par aktrisi?» Un tavu brīnumu! Viju [aktrisi] neatbaidīja šī standartā iekļautā domāšana. Artmane 169. ..Ilonā cauri jaunības gaišajam plīvurītim jau viesams cilvēks, kam turība, zināms dzīves stils un standarts, deficītas mantas var pamazām un gluži nemanāmi izvērsties par galveno mērķi.. Ezera 19, 173.

2. *Kompetenta valsts orgāna apstiprināts normatīvi tehnisks dokuments, kas nosaka kāda objekta (izstrādājuma, produkcijas) obligātās tehniskās īpašības raksturojums.* Valsts s. Rūpnieciskais s. Sēklu standarti. □ Standarti nosaka visus galvenos rādītājus, kas izstrādājumu raksturo gan no tehniskā, gan no ekspluatācijas un estētiskā viedokļa. Zin T 66, 1, 18. Republikāniskos standartus izstrādā patēriņa precēm, kuras ražo tikai vienas republikas uzņēmumi, piemēram, ķimeņu sieram Latvijas PSR. Lauku Dzīve 80, 8, 18. // ģen.: standarta, adj. nozīmē. *Tāds, kas atbilst šāda dokumenta nosacījumiem.* Standarta ierīce. Standarta sviests.

standarts[2], -a, v. *Valsts galvas, karaspēka pavēlnieka, karaspēka vienības u. tml. četrstūrveida, parasti neliels, karogs.* □ Kur visaugstāk līķu valnis, Palss kā blāvo taigu alnis Sudrabainais standarts plīvo, Trencot nāvē visus dzīvos. Čaks 7, 169.

standarts[3], -ais; s. -a, -ā; apst. **standarti;** pareti. *Tāds, kas ir izveidots, izveidojies, vienādots, vienādojies pēc kāda pieņemta parauga un kam nav būtisku individuālu atšķirību.* □ «Cerams, viņš [jubilārs] pasacīs ko jēdzīgu. Daudzmaz oriģinālu. Citādi šis būs kārtējais standarti izniekotais vakars. Standartais aukstais galds, standarti spirtotie un augļi.» Niedre 16, 9. Izrāde raisīja labsirdīgus smieklus par visu standarto, ar ko var aplipt cilvēks, arī viņa uztvere un jūtas. LPTV II, 48.

standartšķirne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; lauks. *Par piemērotāko atzītā šķirne kādā apvidū noteiktā laika periodā.* □ Padomju Savienības standartšķirņu sarakstā ir ap 400 ābeļu šķirņu. Sudrabs 1, 112. Mūsu ēršķogu standartšķirņu izaudzēšanā aktīvi strādājuši Latvijas, kā arī citi Eiropas valstu selekcionāri. Lauku Dzīve 81, 3, 13.

standartums, -a, v.; parasti vsk. *Atbilsme standartam*[1] *(1); atbilsme standarta*[1] *(2) nosacījumiem.* Mēbeļu s. Siksnas s.

standartveida, ģen., nelok. *Tāds, kas atbilst standartam*[1] *(1); tāds, kas atbilst standarta*[1] *(2) nosacījumiem.* □ Istabas.. piepilda standartveida sekcijas, skapji, dīvāni. Viss ir ērts, moderns un nebeidzami vienāds. Nodieva 1, 15. ..dzīves statistus pēc numuriem šūtos standartveida uzvalkos viņi katru dienu pārpārēm atskatījās uz ielas, tramvajos un trolejbusos.. Skujiņš 7, 99. Dažs labs referents ar ierastiem standartveida vārdiem un izteicieniem izvairās no aktuālām problēmām, no pašas jautājuma būtības. Pad J 79, 3, 1.

standartveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **standartveidīgi.** *Standartveida.* □ Šis diezgan standartveidīgais vērtējums iegūst dziļāku nozīmi tad, ja iedomājam ikvienu Aleksandras Briedes darbu konkrētā izstādē, noteiktā laika posmā, kad tas ticis radīts. Ciņa 71, 172, 4.

standziņa, -as, s. **1.** *Dem.* → *stanga.*

2. *Neliela, šaura stienīša formas kulinārijas izstrādājums.* □ Ar rokām samīca mīklu vienveidīgā masā.. Izveltnē 1 cm biezu plāksni, sagriež 12 cm garās standziņās, pārziež ar sakultu olas baltumu.., cep gaiši brūnas. PL Siev 80, 10, 23. Jura māte paņēma siera standziņu, bet, ne kumosu nenokodusi, nolika uz šķīvīša. Kļava 2, 81. ..strādnieces noskaita noteiktu skaitu vaniļas standziņu un rūpīgi iesaiņo tās celofānā. Ērgle 3, 25.

stanga, -as, s. **1.** tikai dsk. *Knaibles.* □ Dezinficētos traukus no verdošā ūdens izņem ar tīrām stangām.. Zin T 82, 5, 17. sal. ..bija brīži, kad viņš tikai ar pūlēm novaldījās, lai nesagrābtu Ženiju kā stangās. Gulbis 4, 258. sal. Katrs vārds no viņa jāvelk kā ar stangām, tik skops uz runāšanu. It īpaši par sevi. Avotiņa, Peters 1, 104.

2. *Stieņveida priekšmets.* □ Priekškaru un aizkaru piestiprināšanai lieto speciālu stangu. Zeltiņš 1, 33. ..pagriezienā uz Raiņa bulvāri virs trolejbusa jumta nošķīda dzirksteles, un kabīnē atskanēja brīdinoša zvanīšana, jo bija nokritusi stanga. Ezera 9, 265. Bija jau dažas minūtes pāri pusseptiņiem, kad piesarcis un

nosvīdis garais Ansis uz sava grabošā velosipēda stangas atvizināja pēdējo «sportistu» .. Jansons 3, 169.

3. *Lauznis.* □ Gan ar laužamām stangām, kaltiem, gan āmuriem vīri kapāja biezos akmeņu slāņus .. Fimbers 1, 243.

staniols, -a, v.; parasti vsk. *Alvas folija.* Iesaiņot dārzeņus staniolā. Šokolādes tāfeles s. □ .. ansamblim .. akcentu piedeva kāda tumša, korpulenta pudele, kuru rotāja dzirkstoši sudrabots staniols. J Plotnieks 6, 95. Viņas rīcībā bija egļu un priežu zari, sūnas, vate, kreppapīrs un staniols .. Lāms 1, 45.

stannāti, -u, vsk. stannāts, -a, v.; ķīm. *Sāļi, kuru anjonus veido alvas (IV) savienojumi.* □ .. tika lietoti sērskābie un stannāta elektrolīti. Zin T 72, 5, 16.

stannīti, -u, vsk. stannīts, -a, v.; ķīm. *Sāļi, kuru anjonus veido alvas (II) savienojumi.*

staņica, -as, s. *Kazaku ciemats.* □ .. atspīd Kijevas ugunis, un no staņicām atlido sievu un meiteņu dziesmas .. Vējāns 5, 27.

staņģis, -ģa, v.; apv. *Kubls.* □ Ratos salika izkaptis, dakšas, grābekļus, maizes kules, putras staņģus. Birznieks-Upītis V, 278.

stāpelis, -ļa, v. *Laukums vai platforma ar slīpumu uz ūdenstilpes pusi kuģu būvei, remontam, nolaišanai ūdenī.* □ .. bojā gājušie dzīvnieki atstāj uz kuģa korpusa savas «mājiņas», no kurām var atbrīvoties, tikai paceļot kuģi dokā vai uz stāpeļa. Zin T 67, 9, 48. Pēc desmit gadiem no Zuntes stāpeļiem ik pa trim dienām nolaidīs jūrā kuģi. Skujiņš 14, 12.

stara, -as, s. *Bikšu daļa, kas aptver kāju.* □ Biksēm viena stara pārlaista pār zābaku, otra zābakā. Apsīšu J 1, 160. Viņš tikmēr ir dīdījies, kamēr Lācis [suns] satvēris nemierīgo sēdētāju aiz bikšu staras. Saulītis 13, 85. pārn. Mēģinu sakārni aiz vienas sakņu staras celt — pat nesakustinu. Caune 1, 152.

starains, -ais; s. -a, -ā; apst. **staraini. 1.** *Tāds, kam ir stari (1).* □ Liela un sarkani staraina saule tikko līda laukā no Aizlakstes meža .. Upīts 4, 82. .. saule bija pakāpusies pašā augstumā un lēja uz zemi zilbaltu, starainu uguni. Kalndruva 10, 110.

2. *Tāds, kura malām, galiem u. tml. ir samērā šauri, tievi, no kāda centra virzīti veidojumi.* Staraina lapa bot. — *lapa, kam plātnes šķēlumi savirzās vienā punktā pie plātnes pamatnes (piemēram, kļavas lapa).* □ Vienā malā [segai] melnoja starains sarkana vīna plankums. PL Siev 77, 12, 11. Dižmeldri .. ir dekoratīvs augs ar tieviem, gariem stublājiem, kuru galos attīstās staraini sakārtotas lapas. Dindonis 1, 187.

stārastija, -as, s.; vēst. *Administratīvi teritoriāla vienība (piemēram, Polijā, Pārdaugavas hercogistē); arī stārasta (1) muiža.* □ .. Latgales teritorijā vēl saglabājās četras stārastijas .. (Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Viļakas). V Kalniņš 1, 119. Ludzas stārastijas zemnieki .. jau kopš 18. gadsimta beigām iesniedza sūdzības par nelikumīgām nodevām un klaušu pārmērīgu palielināšanu. D kal 66, 156.

stārasts, -a, v.; vēst. **1.** *Stārastijas pārvaldnieks; monarha pārstāvis vojevodistē, stārastijā, pagastā.* □ Pārvaldes funkcijas te [stārastijās] pildīja līdzīga nosaukuma amatpersonas — stārasti .., kuru rezidence atradās pilsētās vai nocietinātās pilīs. V Kalniņš 1, 110. 1760. gadā te Viļakas stārasta sieva uzcēla pusmuižu, baznīcu un krogu. PL Siev 76, 12, 22.

2. *Vagars.* □ Dievs dod mūsu stārastam Aklam mūžu nostaigāt, Lai tas labi neredzēja, Ko darīja darbinieki. DV 272. «Rāmāk, rāmāk,» pamācīgi smaidīja .. bijušais Kokmuižas vagars° Vīteļu Pēteris, kuru pēc seno poļu laika paražas godināja arī par stārastu .. K Zariņš 1, 14.

3. *Pagasta vecākais (Vidzemē, Latgalē no 16. līdz 20. gadsimtam).*

stārene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Acs asinsvadu apvalka daļa, kuras sastāvam ir raksturīgas dažāda virziena muskuļu šūnas.*

stārks, -a, v., arī **starks,** -a, v.; apv. *Stārķis.* □ Uz rijas čukura uzmetās mājas stārks, atstiepa slaido kaklu un sāka klabināt savu garo kaula knābi .. Birznieks-Upītis IV, 141. .. rāpos pa .. liepas stāvu uz augšu, kamēr nonācu līdz starka lizdai. Ak tu dievs, kas tas bija par žagaru strēķi! Plūdonis 3, 51.

stārķēns, -a, v. *Stārķu mazulis.* □ Kad mazajiem stārķēniem neizdodas pietiekoši veikli ligzdā čūsku satvert un apēst, tai var palaimēties nokrist zemē. Kļava 3, 22. Jaunie stārķēni šovakar laidīsies no ligzdas laukā. Kalve 3, 64.

stārķiene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Stārķu mātīte.* □ Stārķiene pakāpa dažus soļus druscin veiklāk un saķēra glodenes galvu. Pelēki spīdīgais glodenes stāvs tinās .. gar stārķienes sarkano knābi .. Birznieks-Upītis IV, 442.

stārķis, -ķa, v. *Stārķveidīgo kārtas putns ar garām kājām un kaklu, taisnu un garu knābi.* Baltais s. Melnais s. Stārķu pāris. □ .. uz šķūņa jumta klabināja stārķis. Jaunsudrabiņš 8, 102. Stārķi, kad tie staigāja pa pļavu, bija cienīgi, viņi paši zināja, ka ir stalti un cienīgi .. J Kalniņš 10, 344. .. stārķi .. ir plēsīgie [putni] un pārtiek no dažādiem ūdens un sauszemes mugurkaulniekiem. Latv dzīvn 45.

stārķveidīgie, -o, vsk. stārķveidīgais, -ā, v.; zool. *Putnu kārta, pie kuras pieder plēsīgie putni, kam ir raksturīgas garas kājas, slaids kakls un knābis, īsa aste, noapaļoti spārni (piemēram, stārķis, gārnis, dumpis); šīs kārtas putni.* □ No stārķveidīgajiem putniem pie ezeriem biežāk sastop lielo un mazo dumpi un zivju gārni. Spuris 1, 74. Stārķveidīgie pārtiek no visdažādākajiem sīkiem dzīvniekiem, kurus atrod uz zemes vai seklā ūdenī. Latv dzīvn 44.

starlauzība, -as, s.; parasti vsk. *Spēja (priekšmetam, vielai) lauzt gaismas starus.* Briljanta s.

starmetējs, -a, v. *Starmetis.* □ .. tajā pašā brīdī beidza liesmot tālās bākas starmetēji. Grīva 12, 101.

starmetis, -ša, v. *Apgaismošanas ierīce, kas raida gaismas kūli noteiktā virzienā (parasti samērā tāla objekta apgaismošanai); prožek-*

tors. □ Starmešu gaismā koki iznira, aizslīdēja un nozuda. Ezera 7, 66. Tālumā, viņpus vairākiem pakalniem, noplaiksnīja automašīnas starmešu ugunis. Lapsa 3, 140. Par apgaismojumu gādā 550 starmešu, kuri apvienoti četrās grupās un nodrošina dienas gaismu bez ēnas. Zv 72, 2, 17.

starojums, -a, v. **1.** fiz. *Elektromagnētisko viļņu, elementārdaļiņu, arī enerģijas izplatīšanās telpā.* Elektromagnētiskais s. Atmosfēras s. Siltuma s. Infrasarkanais s. Starojuma enerģija. Starojuma temperatūra. Starojuma lauks. Starojuma spektrs. Jonizējošais starojums — *starojums, kas tieši vai netieši izraisa vides jonizāciju (piemēram, elektromagnētiskais starojums, korpuskulārais starojums).* Kodola starojums — *atoma kodola procesu izraisīts starojums; kodolstarojums.* Radioaktīvais starojums — *starojums, ko izraisa atomu kodolu sabrukšana (piemēram, alfa daļiņu plūsma, beta daļiņu plūsma, gamma kvantu plūsma).* □ Atmosfēras ozons veidojas no atomārā skābekļa, kas savukārt rodas, Saules cietajam ultravioletajam starojumam noārdot molekulāro skābekli. Zin T 78, 12, 14. . . karsēšana nav vienīgais paņēmiens, kā ierosināt vielu starojumu. Daudzām vielām var novērot spīdēšanu pēc tam, kad tās ir bijušas apgaismotas vai apstarotas ar rentgenstariem . . Šo starojumu sauc par luminiscenci . . Fiz r 356.

2. *Rezultāts* → *s t a r o t (2).* □ Vēlāk [logā redzama] sveces šaudīgā liesma, bet pēc daudziem, daudziem gadiem — zaļās petrolejas lampas rāmais, gaišais starojums. Viese 4, 81. Toreiz Imants daudz runāja par mūziku. Sajūsmināj̄ās par atsevišķiem darbiem. Vienu viņš salīdzināja ar ziemeļblāzmas starojumu, ar tās trīsošajām šūpām, otru nosauca par ikdienas zīmējumu . . Mauliņš 5, 60. Cik tas [ezers] mierīgi atspoguļo norieta debesis pār purva bērziem! Ūdensrozes iebridušas sārtajā starojumā . . Indrāne 2, 486. Tumšais fons [gleznā] savukārt koncentrē uzmanību, norobežo no visa liekā, nebūtiskā, kāpina krāsu starojumu. PL Siev 77, 12, 8.

3. *Rezultāts* → *s t a r o t (3).* □ Viņi abi bija teātra vadošie mākslinieki, uz kuriem balstījās repertuārs un kuru personības starojums lielā mērā noteica teātra īpatno pievilcību. Teātris 83, 169.

starot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** trans.; fiz. *Radīt un izplatīt telpā (elektromagnētiskos viļņus, elementārdaļiņas, arī enerģiju).* S. gamma starus. S. siltumu. // intrans. *Rasties un izplatīties telpā (par elektromagnētiskajiem viļņiem, elementārdaļiņām, arī enerģiju).* Gaisma staro no loga puses. Siltums staro istabā.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Izplatīt gaismu (par gaismas avotu); būt gaišam, labi saredzamam (par gaismu).* □ Uz galda bāli sveces staro. K Skalbe 2, 267. Svaigais, smaržīgais vējš . . šūpoja vēl pakailo ābeļu zarus, saule staroja kā nomazgāta . . Ezera 8, 194. Krēsla jau bija klāt . . Ielās un namu logos staroja neskaitāmu spuldžu ugunis. Saulītis 12, 15. // *Spīdēt, atstarojot gaismu.* □ Dilstošs mēness kvēlkvēli staro . . Čaklais 5, 126. Augu dienu mājai vajadzēja starot saulē, bet norieta stundu zilās sāpīgās ēnas viņš negribēja redzēt. Kaldupe 6, 12. // *Būt spilgtam (par krāsu); izcelties apkaimē ar krāsas spilgtumu; būt tīram.* □ . . pienenes staroja ceļmalās kā saulītes . . K Skalbe 1, 85. // *Spilgti spīdēt, atstarojot gaismu (par acīm).* □ . . jau pa vagona logu pamanīju Zanes mežonīgo galvu priekā starojošām acīm un smejošām vaigu bedrītēm. Austriņš 2, 429. Visi zināja, ka Vida mīl savus dēlus; kad viņa runāja par tiem, viņa nemaz vairs nebija stingra, bet tikai smaidoša, un viņas acis staroja. Zigmonte 9, 303. Jaņuka acis staro, un viņš aiz sajūsmas sāk lēkāt. Dripe 1, 61.

3. intrans. *Dziļi pārdzīvot un spilgti paust (parasti) pozitīvas jūtas.* □ Pliekšāns staroja, Inniņā noskatīdamies. Kas tā par brīnišķīgu sievieti! Upīts XII, 724. . . iznākot atkal uz ielas, Žaks aiz sajūsmas staroja. Skujiņš 1, 52. Tamāra: Es esmu laimīga, laimīga, laimīga! Un tēvs — tas jau taisni staro . . . Priede 4, 73. // *Būt dziļam un spilgti izpausties (piemēram, acīs, sejā, valodā, žestos) — parasti par pozitīvām jūtām.* □ . . Vaids, izmisums, šausmas iz sirdīm gaist, Prieks acīs atkal staro. Rainis I, 420. Ščukins bija neliels augumā, ar apaļu, iesārtu seju. Tajā allaž staroja labsirdība . . Lapsa 7, 8. No katra viņa vārda un žesta staroja milzīgas iekšējas pārliecības spēks . . Vilks 1, 99. . . kvēlas, dziļas staros mūsu jūtas . . Sudrabkalns 1, 46. // *Būt tādam, kurā spilgti izpaužas (parasti) pozitīvas jūtas (piemēram, par acīm, seju).* □ Inas seja staroja priekā, viņas rokas maigi noglaudīja spožā atlasa krokas. Rinkule 2, 141. // trans. *Spilgti paust (parasti pozitīvas jūtas) — piemēram, par acīm, seju.* Seja staro prieku. □ Viņa skatiens staroja savādu, nekustīgu saltumu — kā odzes acīs. Ezera 17, 100.

staroties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Būt starveidīgam, izplatīties starveidīgi.* □ . . viņš raudzījās zēnā, un piemīlīgas smaida krunciņas starojās gar samiegtajiem plakstiem. Indrāne 1, 288. pārn. . . te [sarunājoties ar aktrisi] ir kādas labdabīgas dvēseles norises, kas nepārtraukti starojas pār citiem cilvēkiem. Liesma 76, 8, 1.

starp, priev. ar akuz. **1.** *Norāda uz vietu, kuru ierobežo divas dzīvas būtnes, divi priekšmeti un kurā (kāds, kas) atrodas, novietojas, tiek novietots.* Sēdēt starp tēvu un māti. Apstāties starp māsu un brāli. Galds atrodas starp skapi un logu. □ Arnis pārvilka ar piedurkni pāri zodam un, Ernestā skatīdamies, piecēlās. Starp viņiem atradās tikai Nora. Līvs 1, 58. Melnie mati . . nokarājās pār acīm un vaigiem. Acis, lielas un spožas, mirdzēja starp tiem kā divas uguntiņas. Viese 2, 85. . . nams garāmgājējiem izskatās tāds pašaurs un it kā iespraucies starp abām blakus ēkām. Cīņa 54. 40, 4. // *Norāda uz (telpas, teritorijas) vietu, objektu, kuru ierobežo divas citas (telpas, teritorijas) vietas, divi citi objekti un kurā (kas) atrodas, novietojas, tiek novietots, notiek kāda*

darbība, norisinās kāds process. Ieplaka starp divām augstienēm. Mežs starp upi un pilsētu. Skraidīt starp kūti un klēti. □ Liepājas pilsēta atrodas starp jūru un gari izstieptu un niedrēm pieaugušu ezeru. Birze 8, 5. Šosvētdien gājiens gar upīti, kas zemā, neapdzīvotā apvidū tek starp Latviju un Lietuvu. Caune 4, 38. Milzis skatījās uz puiku kā suns uz skudru, kura rāpo viņam starp izstieptām ķepām. K Skalbe 1, 109.

2. *Norāda uz (cilvēku) kopumu, kurā (kāds) atrodas, notiek kāda darbība, eksistē kāds stāvoklis.* Sēdēt starp draugiem. Atrasties starp cilvēkiem. Starp mums, arī pašu starpā — *tā, ka netiek izpausts ārpus noteikta cilvēku kopuma.* □ Sēdēju starp lielajiem vai tupēju pie plīts.. Kalndruva 10, 160. ..Janko pamāj Segalam, kas ieradies ar dzīves biedreni un jūtas jauniešu vidū kā līdzīgs starp līdzīgiem. Saulītis 12, 237. Viens vārds no vienas puses, divi no otras, un jau starp cilvēkiem švirkst naids kā aizsvilies kadiķa zars. Zigmonte 2, 178. «Starp mums runājot, arī tava ceļazīme bija tikai formalitāte. Tikai...» Preilis 1, 89. // *Norāda uz diviem cilvēkiem, divām cilvēku grupām, kuras saista savstarpēja darbība, savstarpējas attieksmes.* □ Kādu dienu bij ievilkusies atkal asa sarunāšanās starp Prātnieku un Šrekhuberu par tiem robežu pārlūkošanas komisijas locekļiem, kuri braukuši līdz no valsts puses. Kaudzītes Ia, 252. ..nopietna sadursme notikusi netālu no Zlēkām starp vāciešiem un.. sarkanarmiešu nodaļu. Samsons 1, 49. Ar piestātnes pārzini pašam [brigadierim] vienmēr bijušas tādas attiecības, kādas mēdz būt starp nelaipnu pārdevēju un nervozu pircēju. Krūmiņš 1, 29.

3. *Norāda uz (kā, parasti viendabīga) kopumu, kurā (kāds, kas) atrodas, novietojas, tiek novietots, ir uztverams.* Sēdēt automobilī starp kastēm. Starp kokiem redzams šķūnis. □ «.. es taču te [akmeni spridzinot] esmu starp vienām ugunīm!» Brigadere 2, 334. Starp kokiem parādījās meitene sanitāres apģērbā.. A Grigulis 9, 129. ..Gočis dziļāk ierakās savās grāmatās, starp kurām bija arī Rīgā pirmo reizi izdotā Kanta «Tīrā prāta kritika». Kurcijs 2, 76. // *Norāda uz (parasti viendabīgiem) objektiem, kuru kopumā, arī vidē (kāds, kas) virzās, virza, dara, (kas) notiek, norisinās.* Staigāt starp kokiem. Putns nozūd starp ēkām. □ ..Peld starp meldru pīķiem Zelta zivtiņa dīķī.. Bendrupe 3, 121. Bibliotekāre rosās starp grāmatu plauktiem, saudzīgi sniedz mums retus izdevumus apskatei.. Auziņš 1, 82. Manā pusē ir tāds paradums — sēt starp kartupeļiem magones. Vācietis 7, 5. // *Norāda uz (telpas, teritorijas) vietu, ko ierobežo vairākas citas vietas, vairāki citi objekti.* □ Sīkie ezeriņi, kas atrodas jūrmalas kāpu joslā, veidojušies, piepildoties ar ūdeni iedobumiem un ieplakām starp kāpām. Spuris 1, 6. // *Norāda uz objektiem, kurus skar, saista kāda kopēja darbība.* □ Putnus no izmēģinājuma lauciņiem atbaida dažādi: pārstiepj starp mietiņiem auklas un piestiprina tām papīrus, noklāj lauciņus ar žagariem.. Apsīts 1, 418. Starp diviem punktiem Var novilkt tikai vienu taisni. Dinere 9, 5. Dinamiskais stereotips ir savstarpējie sakari starp ierosas un aiztures centriem galvas smadzeņu lielo pusložu garozā. Sk Ģ 80, 11, 13.

4. *Norāda uz, parasti diviem, objektiem, kuri ir saistīti telpā.* □ Atcerēsimies, ka attālumi starp zvaigznēm ir miljoniem reižu lielāki par pašām zvaigznēm. Ikaunieks 1, 43. Sējot slejās,.. starp slejām atstāj apmēram 25 cm platu slejstarpu augsnes rušināšanai. Apsīts 1, 376. Uzaudzis esmu Dzirciema Bisniekos, gandrīz pusceļā starp Tukumu un Talsiem. Birznieks-Upītis 6, 13.

5. *Norāda uz (parasti aptuvenu) laikposmu, ko ierobežo divi citi laikposmi, divi laika momenti.* Starp pirmo un septīto oktobri. Starp rītu un vakaru. □ Pa starpbrīžiem starp kuļamām dienām raujas ar vētīšanu. Birznieks-Upītis 5, 99. // *Norāda uz divām darbībām, norisēm, stāvokļiem, parādībām, kuru starplaikā kas notiek, noris, eksistē kāds stāvoklis, parādība.* Atpūta starp siena pļauju un labības pļauju. □ Ir krēslas brīdis: un gaisma zūd. Cik viegli starp tumsu un gaismu būt! Ziedonis 13, 72. Starp bezmiegu un bezmiegu ir diena, Starp bezmiegu un bezmiegu — neviena. Vācietis 5, 79. «Tu paņēmi manu biezo kreklu?» Haris prasa [mātei] starp diviem kumosiem. Zigmonte 1, 235. // *Norāda uz darbībām, norisēm, ar kurām vienlaikus notiek cita darbība, cits process.* □ Starp puišu klaigāšanu un meitu smiekliem vēl bija dzirdami Sapas izmisušie saucieni.. Birznieks-Upītis 1, 20.

6. *Norāda uz, parasti divām, dzīvām būtnēm, priekšmetiem, parādībām, kuras tiek savstarpēji salīdzinātas, vērtētas.* □ ..starpība starp Brīviņu gruntnieci un pāliešu mazmājnieci tik liela, ka nekāda radniecība tur nesniedzas pāri. Upīts 4, 227. ..sāk izzust atšķirība starp laukiem un pilsētu. PL Siev 68, 2, 22. Paugura malā purva īpašnieka mājas, kaut kas vidējs starp savrupmāju un vasarnīcu. A Grigulis 13, 71. // *Norāda uz (kā) iespējamo, arī mainīgo skaitlisko vērtību robežām.* Temperatūra starp desmit un divpadsmit grādiem. Kravas masa ir starp 100 un 120 kilogramiem.

7. *Norāda uz to, kam (cilvēks) secīgi pievēršas kāda laikposma daļās.* □ Sākumā viņš savu brīvo laiku dalīja starp šo grāmatu un veco harmoniju kaktā. Kurcijs 2, 76.

8. *Norāda uz (dzīvu būtņu, priekšmetu) grupu, kurā (kāds, kas) izceļas, ir pārāks ar kādu pazīmi, īpašību.* □ Starp citām diezgan ikdienišķām sejām.. spilgti izcēlās Marta Skrinda ar biezām, nēģeriskām lūpām.. Zālīte 5, 29. Alumīnijs izplatības ziņā zemes garozā ir pirmajā vietā starp metāliem. Zin T 82, 1, 13. Starp spēcīgākajām Veidenbauma satīrām atzīmējamas tādas kā «Ej un dzenies tik pēc naudas», «Ja gribi tikt pie labas vietas», «Daudz godīgu cilvēku pasaulē dzīvo», «Ikkatrs tev godu dod» u. c. Valeinis 1, 58.

9. *Norāda uz parādībām, priekšmetiem u. tml., attiecībā pret kuriem eksistē kāds*

stāvoklis, norisinās kāda darbība, process. □ Zēns stāvēja uz robežas starp pasaku un īstenību, un atpakaļ pagriezties vairs nevarēja. Viese 2, 121. Tava dzīve — izvilkta stīga starp darbu un mīlestību. Purvs 3, 8. . . tas bija brauciens starp dzīvību un nāvi. A Grigulis 7, 97. Izrādes veiksme vai neveiksme veidojas starp zāli un skatuvi. Zv 83, 24, 8.

○ Starp citu — *lieto, lai norādītu uz to, kas nav galvenais.* □ Ceļotājs: Man te daudz kas liekas dīvains un nesaprotams. Starp citu, es izrādē ievēroju vairākas dāmas, kas sejas bija aizsegušas ar maskām. Kāpēc tā? Zīverts 1, 84. Bet to atcerējos tikai starp citu. Ja jau stāstīt viena teikuma rašanās vēsturi, jāpiemin viss, kas ar to saistīts. Bērce 5, 16.

starp-, salikteņu pirmā daļa, **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais atrodas starp ko (piemēram, starp, parasti diviem, priekšmetiem, veidojumiem) un (parasti) veic palīgfunkcijas kādā darbībā, norisē u. tml.* Starpapvalks. Starpcaurule. Starpdurvis. Starpelementi. Starpgriesti. Starpkamera. Starpklājs. Starplata. Starppastiprinātājs. Starprats. Starpritenis. Starpsiena. Starpslānis. Starpstāvs. Starptelpa. Starptransformators. Starpzobrats. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais atrodas starp kā (piemēram, ceļa, maršruta) sākuma un beigu punktu un (parasti) veic palīgfunkcijas kādā darbībā, norisē u. tml.* Starpbāze. Starpnometne. Starposta. Starppietura. Starpstacija. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais notiek kādas darbības, norises laikā, parasti pārtraucot šo darbību, norisi.* Starpbrīdis. Starpjautājums. Starpsauciens.

2. savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir posms kādā darbībā, norisē, stāvoklī u. tml. starp šīs darbības, norises, stāvokļa u. tml. sākumu un beigām.* Starpbrauciens. Starpcirte. Starpfinišs. Starpmaksājums. Starppakāpe. Starpprocess. Starpspēle. Starpstāvoklis. Starpvēlēšanas. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir iegūts, radies kādas darbības, norises, stāvokļa u. tml. starpposmā.* Starpprodukts. Starprezultāts. Starpsumma.

3. savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ar kādām pazīmēm ir saistīts ar divām vai vairākām (līdzīgām) parādībām.* Starpaudze. Starpnozare. Starpsuga. Starpšķira. Starpžanrs.

4. savienojumā ar lietv. dsk. ģen. *Norāda, ka starp salikteņa otrajā daļā nosaukto kas atrodas, pastāv, noris telpā vai laikā.* Starpatomu. Starpbrigāžu. Starpcenu. Starpepidēmiju. Starpgalaktiku. Starpkalnu. Starpkongresu. Starplēkmju. Starpmolekulu. Starpnāciju. Starpnozaru. Starppersonu. Starppilsētu. Starpplanētu. Starprajonu. Starpreisu. Starpremontu. Starpsacensību. Starpsistēmu. Starpskolu. Starpsugu. Starpšūnu. Starpvalstu. Starpzvaigžņu.

5. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība, pazīme attiecas uz (kā) pastāvēšanu, atrašanos, norisi starp ko telpā vai laikā.* Starpetnisks. Starpkonfesionāls. Starpmolekulārs. Starpnacionāls. Starprepublikānisks. Starptautisks. Starpzonāls.

starpa, -as, s. **1.** *Samērā šaura vieta, josla, arī samērā neliels attālums (starp diviem objektiem); arī sprauga.* Akmeņu starpās aug zāle. Zāģa zobu s. Burtu s. □ . . kaķis . . turpināja ceļu, atkal ielīda pa žoga latiņu starpu un nozuda. Ezera 8, 148. Priekšnama durvis bija taisītas no trim dēļiem. Dēļu starpas vilkās kā divas melnas auklas no palodas līdz augstajam slieksnim. Jaunsudrabiņš 3, 15. Trijatā laivu izvilkt nav grūti, kad tā smiltīs guļ uz mutes, atklājas, ka dēļu starpām spīd cauri gaisma. Saulītis 13, 91. // *Vidējā josla (starp kādiem, parasti diviem, priekšmetiem, veidojumiem u. tml.).* □ . . ugunsdrošā stikla veidnē vai katlā ieliek taukumus, pakausē tos, virsū kārtām liek gaļu, kartupeļus, kāpostus, pa starpām iekaisa sāli, ķimenes, sagrieztus sīpolus . . Kļaviņa 1, 314. . . kartupeļus kad vagoja, skuķim sakārojās iebērt pa starpām magones . . Lisovska 6, 60. // *Vieta, atstarpe (starp divām ķermeņa daļām).* Zobu s. □ . . uzacu starpā bij ieradušās divas dziļas grumbas. Blaumanis 6, 138. Ko īsti šis domā, vērodams divstāvu vasarnīcas, kas visas piederēja privātīpašniekiem? Par kutināšanu ar nazi ribu starpā? Lāms 2, 25. Rasma . . smēla ar abām saujām ūdeni un ļāva tam tecēt caur pirkstu starpām. Bendrupe 2, 146.

2. lok.: starpā, apst. nozīmē; savienojumā ar apzīmētāju. *Kopumā, vidē, grupā (ko veido dzīvas būtnes).* Saskaņa ģimenes locekļu starpā. Savā starpā — *savstarpēji.* □ Birkenbaums zvejnieku starpā bij pazīstams kā liels stiprinieks un mūžīgs kauslis. Blaumanis 5, 16. Rūgst pamazām braucēju starpā kāds pamatīgs tuvības raugs . . Peters 4, 71. Gailis . . uzturēja kārtību vistu starpā, lasīja kukaiņus, knābāja sēklas, kašņāja zemi . . Birznieks-Upītis IV, 163. Cērpa kundze: Vai tu zini vēl kādu ģimeni, kuras locekļi dzīvotu savā starpā tikpat saticīgi kā mēs? Zīverts 1, 188. // *Līdzīgu priekšmetu, parādību kopumā.* □ Pāris reižu Ieva redzējusi Grauduma grāmatu starpā arī tādas ar diferenciāļu un integrāļu rēķiniem . . Zigmonte 2, 147. . . Kāda gudrībai vērtība citu dzīves vērtību starpā? J A Jansons 1, 52.

3. novec. *Laikposms (parasti kādā darbībā, norisē, stāvoklī); arī brīdis.* □ «Nu tad ar dievu!» viņš teica un trausās ratos. — «Brauc, brauc vesels!» vecmāte atteica. Nuja, te taču nemaz nebij tādas starpas, kur man savu balsi iebāzt. Jaunsudrabiņš 3, 124. Tikai pēc ilgākas laika starpas kāds cits vilnis mūs atkal saveda kopā, bet šoreiz pavisam citādos dzīves apstākļos . . . Apsīšu J 3, 35. // *Laikposms (starp divām darbībām, norisēm, diviem stāvokļiem).* □ Miera laika vairāk gan viņš [kara invalīds] nebija baudījis kā to starpu no mājā pārnākuma līdz kāzām. Apsīšu J 2, 14.

4. novec. *Starpība.* □ «Ūdeni streb vai tādu alu, starpa nekāda.» Upīts 4, 70.

○ Pa starpām, retāk pa starpu — *darbības, norises, stāvokļa pārtraukumā, arī gaitā.*

□ ..Eduards [Veidenbaums] mācās gala eksāmeniem. Pa starpām, it kā galvu atpūtinādams, viņš strādā pie apcerējuma par mehāniku. J Kalniņš 8, 72. Uz sola blakus mājai divi vīrieši.. ar lielu aizrautību spēlēja dambreti un pa starpām pārsprieda futbola spēles rezultātus. Ērgle 6, 53. ..vīriem programma skaidra: vakarā raus, cik ilgi varēs,.. no rīta būs uz lauka pusastoņos. Pa starpu, ja vajadzēs, pielabos traktorus un kombainus. Zv 78, 22, 1. Pa to starpu, arī pa tam novec. — *pa to laiku, tikmēr.* □ ..suns lieliem, nikniem lēcieniem aizjoņoja viņam pāri.. Pa to starpu kaķītis bēga. K Skalbe 1, 86. Pa to starpu biežāk sāka rādīties Vīteļos Paistalu Jānis,.. domādams pie Mares. K Zariņš 1, 133. To starpā — *kopuma, grupas sastāvā.* □ Florencē saņēmām no Rīgas pārsūtīto pastu. Ķikuļa kungam bija vairākas darīšanu vēstules, avīzes un to starpā ilustrētais nedēļas žurnāls. Zālīte 5, 216. Dažreiz eifēmismu funkcijas veic internacionāli vārdi, to starpā termini, visbiežāk medicīnas un anatomijas termini. Laua 1, 108. Cita starpā — *starp citu.* □ Dramaturgs cita starpā runāja par to, ka, viņaprāt, jaunība nav iedomājama bez jaunu ceļu meklēšanas, bez uzdrošināšanās stāties pretī dogmām, bez vēlmes sevi apliecināt. Teātris 82, 28. Pa starpām — *dažās vietās.* □ Nekā te neglābj atsevišķās jaukās dzejiskās rindas, kas pa starpām — lielāko tiesu dabas tēlojumos — šai poēmā pagadās. J Kalniņš 1, 124. Mūsu starpā — *starp mums.* □ Bens Džonsons: Mūsu starpā runājot, viņš [galma āksts] ir gudrākais cilvēks visā Anglijā. Tādam mūsu zemē ir tikai divas vietas: vai nu Tauerā, vai klauna amatā. Zīverts 1, 84. Pašu starpā, arī starp mums — *tā, ka netiek izpausts ārpus noteikta cilvēku kopuma.* □ Edvarts: Tādām lietām jāpaliek pašu starpā. Blaumanis 6, 393.

starpā, apst. **1.** *Tā, ka ko šķir, norobežo (atrasties, novietoties, norisināties).* □ «Uz redzēšanos!» aizbraucēji atmāja pretim. Bet starpā bija apputējis, norasojis logs, un viņi nesadzirdējās. J Kalniņš 7, 23. Jūra no ezera būtu saskatāma, ja starpā nepaceltos pilsēta. Birze 8, 5. Šķiet — kāds milzis ar šķērēm pārgriezis 1700 kilometru garo zemes strēmeli uz pusēm, starpā izveidodams 25 kilometrus plato Kuka šaurumu. Ērgle 5, 55.

2. *Tā, ka traucē, pārtrauc (darbību, norisi u. tml.).* □ «Tā?» Ciemīte iemeta starpā, un jūrniekam, likās, nojuka domu pavediens, jo viņš apklusa. Vilks 5, 88. «Viens mani saķer aiz rīkles un sāk žņaugt.» — «Nu gan tu melo! Pirmīt tu teici, ka aiz rokas,» nenocietās Ilze. — «Tu nejaucies starpā,» pārējie viņu apsauca. Ērgle 1, 91. «Lai nu, lai nu, Birkenbaum,» Grīntāls mierināja un stājās starpā. «Gan visu izdalīsim ar labu.» Blaumanis 6, 25. Šoreiz nekāds ķīviņš neizņāca, Kārkliene metās starpā. Upīts 4, 432.

○ ◇ Krist starpā (arī vidū) sar. — *sākt runāt, pārtraucot citu runātāju.* □ «Bet vai tad radi jums abiem?...» — «Ko nu radi!» Andra māte krita man starpā.. Apsīšu J 3, 40. Kad viņš runā, citi vīri vērīgi klausās un pat Rudmetu Vilis nekrīt starpā. Brigadere 2, 111. ◇ Sisties (arī lēkt) starpā (arī vidū) sar. — *censties ko pārtraukt (ar savu runu, darbību u. tml.).* □ «Stella maris,» viņa noskaitīja.. — «Zvaigžņu jūra,» Klāvs pārtulkoja. ..Skaidrs, ka stella maris bija jūras zvaigzne, bet kāda velna pēc viņam vajadzēja lēkt starpā ar savu zvaigžņu jūru? Saulītis 6, 79. ◇ Iesisties starpā (arī vidū) sar. — *negaidīti, pēkšņi ko pārtraukt (ar savu runu, darbību u. tml.).*

starpapgabalu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp apgabaliem.* □ Savienotajās republikās organizēs īslaicīgus apgabalu un starpapgabalu kursus fizkultūras kadru kvalifikācijas celšanai. Sports 66, 134, 1.

starpatomu, ģen., nelok.; fiz., ķīm. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp atomiem.* S. attālums. □ Katra molekula ir vairāk vai mazāk sarežģīts veidojums, kurā atomi ir sakārtoti noteiktā kārtībā. Šo sakārtojumu, kā arī spēkus, kas atomus molekulā satur kopā, nosaka starpatomu, tā saucamo ķīmisko, saišu daba un lielums. Zin T 75, 7, 23.

starpaudi, -u, v.; tikai dsk.; biol. *Saistaudi.* □ Infekcijas radītais iekaisums bronhu sienās un plaušu starpaudos saglabājas vēl 1—4 mēnešus pēc šķietamas izveseļošanās. Ves 80, 12, 4.

starpaudu, ģen., nelok.; biol. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp organisma audiem.* □ Mikrobi viegli iekļūst organismā pat caur niecīgām mikrotraumām, nonāk starpaudu telpā, tālāk limfātiskajos audos.. Visp ķir 232.

starpaugs, -a, v.; lauks. *Augs, ko audzē starp pamatkultūras augiem; augs, ko audzē pirms vai pēc pamatkultūras augiem.* □ Audzējot dilles kā starpaugu, to audzēšanas režīms jāpielāgo pamataugam.. Baumane 1, 71.

starpaugstskolu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp augstskolām.* □ Latviešu mūzikas klasiķa E. Melngaiļa 110. jubilejai tiek veltīta starpaugstskolu zinātniski teorētiskā konference.. Rīgas B 84, 243, 3.

starpbalsts, -a, v. **1.** tehn. *Balsts, kas kādā posmā atrodas starp citiem (galvenajiem) balstiem.* Tilta s. Pāļu s. □ Siguldas pasažieru troses ceļam nav starpbalstu, un tas ir viens no garākajiem tāda tipa ceļiem mūsu valstī. Zin T 70, 7, 38.

2. poligr. *Poligrāfisks materiāls, ko novieto starp lappuses salikuma daļām.*

starpbāze, -es, dsk. ģen. -zu, s. *Bāze (iestāde, noliktava, darbnīca u. tml.), kam ir palīgfunkcijas kādā darbībā, norisē.* □ Metālu tagad piegādā tieši uzņēmumiem, izslēdzot starpbāzes. Rīgas B 70, 98, 3. Alpīnisti, iekarojot virsotnes, izveido starpbāzes ar nepieciešamo pārtiku un inventāru. Zin T 62, 9, 31.

starpbibliotēku, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp bibliotēkām.* S. abonements.

starpbrauciens, -a, v.; fizk. *Brauciens, ko veic, lai noskaidrotu, piemēram, sacensību dalībnieku kvalifikāciju, starta kārtību.* □ Pirmajā dienā savā priekšbraucienā uzvarējām viegli. Starpbraucienā otrajā dienā arī bijām spēcīgākie. Taču taktikas pieredzes trūkuma dēļ palaidām

garām Ļeņingradas «Trud» laivu.. Sports 69, 90, 3.

starpbrīdis, -ža, v. *Samērā neilgs laikposms starp divām mācību nodarbībām vai diviem nodarbības atsevišķiem posmiem.* □ Starpbrīdī pie Mārtiņa pieskrēja klases biedrs Bumbieru Austris.. Vāczemnieks 4, 13. Mulsināja klusums stundās un ellišķā kņada starpbrīžos, rakstītie un nerakstītie skolas likumi. Viese 2, 88. Garajā pusdienu starpbrīdī, nākot no ēdamistabas, mani aiz rokas saķēra Mārīte. J Plotnieks 10, 19. // *Samērā neilgs laikposms starp izrādes, koncerta u. tml. daļām.* □ Jaunums «Vaidelotes» izrādē ir tas, ka pieccēlienu lugu teātris rāda ar vienu starpbrīdi. Līdz ar to skatuve vēl vairāk paņem skatītājus savā varā, viņiem nav iespējas aizklīst prom citās domās, kā tas palaikam notiek starpbrīžos. J Kalniņš 1, 356. // *Samērā neilgs pārtraukums (darbībā, norisē u. tml.); arī starplaiks.* □ Arī deju starpbrīžos viņi nešķīrās. A Grigulis 13, 332. Viņš.. pat kauju starpbrīžos atrod izdevību, kaut vai garām skrejot, palaist savu spoli [spiningu] kādā upē vai ezerā. Vanags 14, 193. Augusts, īpaši laikā starp Jurģiem un Miķeļiem, pūliņu cēlieniem mijoties bez kādiem starpbrīžiem, nedēļām un mēnešiem stingrā solī gāja uz priekšu, darbos iegrimis līdz ausīm.. Skujiņš 14, 79. // novec. *Atstarpe (2).* □ Norunājām aiziet no šejienes uzmanīgi, viens pēc otra pa labiem starpbrīžiem. Birznieks-Upītis 6, 305. Šur tur.. reizēm aizlaidās, zemu zemu lidodama, kāda vārna, šad tad tikai pēc gariem starpbrīžiem ausis sasniedza viņas vienmuļīgā, sērā ķērkšana. Sudrabu E 3, 144.

starpcehu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp cehiem.* S. transports. □ Krāvējus, elektrokāru vadītājus, automobiļu šoferus, traktoru vadītājus, kas bija nodarbināti starpcehu pārvadājumos, no laika darba samaksas pārcēla uz gabaldarba samaksu. Hor 80, 10, 3.

starpceļojums, -a, v.; zool. *Gājputnu ceļojuma posms, kurā tie uz laiku apmetas kādā vietā, lai atpūstos, barotos.* □ Dažām gājputnu sugām rudeņos raksturīgi starpceļojumi, kas atgādina klejošanu īstā ceļojuma virzienā, pie tam ilgstoši tie uzkavējas labvēlīgās vietās. Latv dzīvn 30.

starpcentru, ģen., nelok.; tehn. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp (piemēram, detaļu, elementu) centriem.* S. mērs. S. attālums.

starpcilindrs, -a, v.; tehn. *Cilindrs, kas atrodas, darbojas starp (kā) detaļām, elementiem.* □ Gludspieduma iespiedmašīna jeb ofsetmašīna būtiski atšķiras no citām iespiedmašīnām ar to, ka novilkumu uz papīra iegūst nevis tieši no iespiedformas, bet gan no starpcilindra, kas apvilkts ar gumijas audumu un atrodas kontaktā ar iespiedformu. Zin T 63, 4, 6.

starpcirte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; mežs. *Cirte, kurā daļu koku izcērt pirms galvenās (beigu) cirtes.* □ Starpciršu izstrādē šo [elektrisko] zāģu izmantošana vēl grūtāka. Indāns 1, 226.

starpdisciplīna, -as, s. *Zinātnes nozare, kas risina jautājumus, kuri attiecas uz divām vai vairākām citām zinātnes nozarēm; arī starpzinātne.* □ «..ir svarīgi noskaidrot, kā atsevišķas dzīvās šūnas, orgānu sistēmas un viss organisms kopumā reaģē uz magnētiskā lauka pārmaiņām. Šo reakciju pētī magnetobioloģija — samērā jauna medicīnas un fizikas starpdisciplīna,» stāsta profesors. Zv 82, 5, 10.

starpdrēbe, -es, dsk. ģen. -bju, s. *Audums, ko novieto, iestrādā starp divām (kā) kārtām.* Ielikt apkaklē starpdrēbi.

starpēdiens, -a, v. *Ēdiens, ko ēdienreizē ēd starp galvenajiem ēdieniem.* □ Ja viesību pusdienās pasniedz piecus ēdienus, tad starp zivju un gaļas ēdienu pasniedz tā saukto starpēdienu: pildītus dārzeņus vai dārzeņu sacepumu.. Mājtur 356.

starpeja, -as, s. *Eja, kas savieno, parasti divus, objektus.* □ Vagoni un priekšiņas pieblīvētas pilnas, tikai uz starpejas tiltiņa virs buferiem viņi patvērās. Upīts VIII, 659. Pa šauro starpeju nervozi soļo poručiks Sirko. Kadiķis-Groznijs 1, 48.

starpene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; anat. *Mīksto audu kopums, kas klāj mazā iegurņa apakšējo daļu.*

starpenis, -ņa, v.; poligr. *Metāla vai plastmasas sloksne, ar ko salikumā veido atstarpes (piemēram, lai atdalītu virsrakstus un ilustrācijas no teksta, sleju no slejas); reglete.* Sleju s. Virsraksta s.

starpepidēmiju, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris laikposmā starp epidēmijām.* □ Starpepidēmiju posmā saslimstības ar gripu praktiski nav. Rīgas B 85, 23, 3.

starpepizode, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Epizode, kam ir palīgfunkcijas (piemēram, daiļdarbā, izrādē).* □ Taču jāpiezīmē, ka līdzās intermedijām, kur viss ansamblis darbojas apskaužami viegli un atraisīti.., vairākās starpepizodēs jauno aktrišu vokālais sniegums neapmierina. Lit M 85, 44, 12.

starpetnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **starpetniski.** *Tāds, kas pastāv, noris starp etniskām grupām, tautām u. tml.* □ Vienlaikus daudzās brīvību ieguvušajās valstīs rit starpetniskās integrācijas procesi.. Pad J 83, 215, 4.

starpfāžu, ģen., nelok.; fiz. *Tāds, kas pastāv, noris starp fāzēm.* S. savienošanās. S. spriegums.

starpfinišs, -a, v.; fizk. *Sporta sacensības starpposma finišs.* □ 46 sportisti izgāja uz starta 100 apļu grupas braucienā ar 25 starpfinišiem. 30 no viņiem iekļuva finālā, kur bija jāveic 150 apļi ar 30 starpfinišiem. Sports 80, 133, 4.

starpforma, -as, s. *Forma, veids, kam ir divu vai vairāku citu formu, veidu pazīmes, īpašības.* □ Te atrasta starpforma starp muzikālā teātra žanru un daudzām runātām epizodēm.. Rīgas B 84, 50, 5. ..atrastā galvaskausa daļa.. piederējusi būtnei, kura bijusi starpforma starp pērtiķi un cilvēku. Tāpēc šo būtni nosauca par pērtiķcilvēku jeb pitekantropu.. Gaudiņš 1, 43. Evolūcijas gaitā vairums starpformu izmirušas, tāpēc starp lielām taksonomiskām grupām radušies dziļi pārrāvumi. Taču retumis starpformas izdodas konstatēt. Biol r 332,

starpfrekvence, -es, dsk. ģen. -ču, s.; tehn. *Fiksēta elektrisko svārstību frekvence superheterodīna uztvērējos.* □ Attēla starpfrekvences pastiprinātāja uzdevums [televīzijā] ir ne vien pastiprināt starpfrekvences signālu, bet arī koriģēt dažus tā parametrus.. Tomariņš 1, 117.

starpgadījums, -a, v. *Neparedzēts, parasti nevēlams, gadījums, notikums kādā darbībā, norisē.* □ Mūsu mucas bez starpgadījumiem pārceļo uz murmanskiešu klāju. Lapsa 1, 48. ..mēs braucām tālāk. Mums palaimējās. Neviens laupītājs vai slepkavnieks mums pakaļ nedzinās, neviens neizlēca mums priekšā no krūmiem. Rusavu mēs sasniedzām bez starpgadījumiem. J Kalniņš 10, 272. Apbedīšana notika parastā kārtībā. ..Jāatzīmē tikai sekošs [sekojošs] starpgadījums. Kaps vēl nebija labi aizbērts, kad mācītājam blakus nostājās kāds bārdains un tumšbriļļains cilvēks.. un turēja runu.. Kurcijs 4, 60.

starpgalaktiku, ģen., nelok.; astr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp galaktikām.* S. vide.

starpgriesti, -u, v.; tikai dsk. *Griesti, kas sadala, parasti celtni, atsevišķos stāvos, atsevišķās telpās.* □ 4. un 5. šķiras dēļus un nomaļus lieto starpgriestu klājam un starpsienu pildījumam, tarai un skaliņiem. Sterns 2, 75. Gadījums ir sīks un parasts, ikdienišķs — siltā ūdensvada bojājums starpgriestos. Rīgas B 68, 234, 3.

starpgultnis, -ņa, v.; tehn. *Gultnis, kas atrodas, darbojas starp (kā) detaļām, elementiem.*

starpģinšu, ģen., nelok.; biol. *Tāds, kas pastāv, noris starp organismu ģintīm.* □ Augļkopībā sekmīgi padodas starpģinšu potējumi rožu dzimtā: bumbieres uz cidonijām, aprikozes uz plūmēm, persiki uz plūmēm utt. Sudrabs 1, 181. Kolekcijā ir tādi retumi kā starpģinšu hibrīdi. Piemēram, rubeņa un medņa hibrīdi, rubeņa un baltirbes hibrīds. Cīņa 82, 116, 3.

starpība, -as, s. **1.** *Īpašība, pazīme, to kopums, kas padara ko atšķirīgu (no citiem); arī atšķirība.* Sabiedrības kārtu s. Principiāla s. Domu starpības (arī starpība) novec. — *domstarpības.* □ ..tagad starpība starp Brīviņu gruntnieci un pāliešu mazmājnieci tik liela, ka nekāda radniecība tur nesniedza pāri. Upīts 4, 227. Ir liela starpība starp sievietes un govs pienu. Vispirms jau mātes piens ir sterils, bet govs piens satur arvien daudz dažādu baktēriju. Skulme 3, 62. Ieejot cehā no āra, starpību gaismas ziņā nemaz nejūt. Krūmiņš 1, 65. ..ko kāzās lūgt, tas bija ļoti sarežģīts jautājums, par ko vēl izcēlās domu starpības. A Deglavs 1, 266. Vienmēr viņiem ko pārrunāt, vienmēr viņiem domu starpība drīzāk vai vēlāk izlīdzinās, viņi saprotas un vienojas. Upīts IV, 757.

2. mat. *Atņemšanas rezultāts, arī izteiksme, kuras saturs ir atņemšana.* □ Reālu skaitļu kopā atņemšana ir vienmēr iespējama, pie tam tās rezultāts (starpība) ir viennozīmīgs. Mat 87. Saskaņā ar atņemšanas definīciju, pie starpības pieskaitot mazinātāju, iegūst mazināmo. Mencis, Sika 1, 22. // *Skaitlisks (kā) raksturojums, kurā izmantots atņemšanas rezultāts.* Temperatūru s. Potenciālu s. □ Skrotis apzīmē ar numuriem pēc caurmēra. Pie mums ir pieņemta numerācija no 1 līdz 12. Skrošu diametra starpība starp katru numuru ir 0,25 mm. A Kalniņš 1, 356. ..kļuva skaidrs, ka nākamajās sacensībās Ukrainas un KPFSR motobolisti centīsies palielināt iesisto un zaudēto vārtu starpību. Sports 83, 132, 2.

starpinājums, -a, v.; poligr. *Paveikta darbība, rezultāts→starpināt.* Rindu s.

starpināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; poligr. *Veidot noteiktus (rindu, vārdu u. tml.) attālumus ar starpeņiem, plēksnēm.* S. rindas. S. salikumu. Starpināmais materiāls — *papīra vai cita materiāla sloksnes, ko izmanto šādu attālumu veidošanai.* □ Iespiedforma var būt dēlis, plāksne, cilindrs u. tml., uz kuru virsmas atrodas iespiežamie (iespiedelementi) un neiespiežamie (starpināmie) elementi. ..otrie nedrīkst pārmainīt papīra virsmas faktūru. Poligr 7.

starpintegrālis, -ļa, v.; mat. *Integrālis, kam ir palīgfunkcija integrēšanas gaitā.*

starpizdevniecību, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp izdevniecībām.* □ Starpizdevniecību grāmatsērijā «Literatūras pieminekļi» vasarā iznāca pirmā grāmata — Andreja Pumpura «Lāčplēsis» izdevniecībā «Zinātne». ..Nākamā grāmata sērijā būs senkrievu «Teika par Igora karagaitu», ko gatavo izdevniecība «Liesma». Jaun Gr 89, 1, 13.

starpizmantošana, -as, s.; mežs. *Koku izciršana izlases veidā meža augšanas laikā (meža kopšanas, arī sanitārajās cirtēs).* □ Meža starpizmantošanā svarīgāko vietu ieņem kopšanas cirtes. Kronītis 1, 200. Esam uzsākuši kokmateriālu pievedēja ražošanu starpizmantošanas cirtēm.. Cīņa 80, 218, 1.

starpjosla, -as, s. *Josla, kas atrodas starp, parasti divām, citām joslām.* Drenu s. Augu s.

starpkalnu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp kalniem.* S. līdzenums. □ No vienas starpkalnu ieplakas uz otru vietām var iziet pa upju izskalotiem apakšzemes labirintiem. Lielais 1, 17.

starpkambaru, ģen., nelok.; anat. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp sirds kambariem.*

starpkārta, -as, s. **1.** *Kāda materiāla, priekšmetu u. tml. kārta, kas atrodas, ko novieto starp, parasti divām, citām (kā) kārtām,* □ Starpkārta — starp diviem audumiem iestrādāta trešā kārta, parasti no stingrāka auduma, kas saglabā tērpa detaļas formu. Kalniņa 1, 12. Vidēja lieluma baklažānus nomazgā, cieši saliek burkā vai toverī, starpkārtās liek zaļumus.. un katru kārtu pārkaisa ar sāli. PL Siev 78, 8, pielikumā.

2. ģeol. *Iežu kārta, kas atrodas starp, parasti divām, citu iežu kārtām.* □ Šeit [Ķemeru apkārtnē] nogulās mālaini merģeļaini ieži ar smilšakmens starpkārtām, kas uzurbti Ķemeru dziļurbumā. Saudz dabu 13.

starpkartīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Kartīte, ko novieto (parasti kartotēkā) starp citām kartītēm to atdalīšanai, atšķiršanai.*

starpklājs, -a, v.; jūrn. *Telpa starp klājiem uz vairākklāju kuģa.* □ Sīlis atgrūda mazās starpklāja durtiņas un klupšus ieklupa ogļu telpā. Lācis 15, 389. .. viņi [matrožī] pavadīja uz kuģa veseliem mēnešiem, gulēja, kur pagadījās, — uz mucām, kastēm, dēļiem tilpnēs vai starpklājā, pasedzot apakšā savas paša drānas .. Lielais 3, 141.

starpklašu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp mācību iestādes klasēm.* □ Pie mums skolās notiek starpklašu [futbola] turnīri, kas piesaista ievērojamu skolēnu daļu .. Sports 84, 72, 2.

starpkoks, -a, v. *Koks, kas krāvumā ir novietots šķērsām citiem kokiem starpu veidošanai starp tiem.* □ Starp materiāliem jāievieto starpkoki — latas tieši cita virs citas. Šterns 2, 68.

starpkolhozu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp kolhoziem.* S. elektrostacija. □ .. celtniecības darbus veic starpkolhozu organizācijas .. Ģeogr 388.

starpkontinentāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **starpkontinentāli.** *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp kontinentiem; starpkontinentu.* S. lidojums. // *Tāds, kas var sasniegt jebkuru zemeslodes virsmas punktu (par lidaparātiem, parasti raķetēm).* □ Mūslaiku karavīriem jāprot ātri orientēties, vadīt starpkontinentālās raķetes, virsskaņas lidmašīnas, atomzemūdenes un citu tehniku. Cīņa 80, 271, 2.

starpkontinentu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp kontinentiem.* S. jūra. S. zemes šaurums.

starpkrautuve, -es, dsk. ģen. -vju, s.; mežs. *Krautuve, kam ir palīgfunkcijas kokmateriālu transportēšanā.* □ Mūsu galvenais uzdevums patlaban ir strādāt tā, lai vasaras sezonā grūti pieejamās cirsmās nepaliktu neviens kubikmetrs kokmateriālu. Šajā nolūkā mēs ierīkojām starpkrautuvi Dobeles mežniecībā. Pad J 82, 27, 1.

starpkristālu, ģen., nelok.; fiz. *Tāds, kas pastāv, noris starp vielas kristāliem.* S. korozija.

starpkultūra, -as, s. *Starpaugi.* □ Jauno augļu dārzu rindstarpās .. parasti audzē dažādus kultūraugus. Starpkultūrām jāizvēlas augi, kas dod lielas ražas, bet tajā pašā reizē ceļ arī augļu dārza augsnes auglību. Šādi parasti ir rušināmie augi. Sudrabs 1, 312.

starplaiks, -a, v. *Laikposms, laika sprīdis starp diviem laikposmiem, laika sprīžiem; laikposms, laika sprīdis no vienas darbības, norises, stāvokļa līdz otrai darbībai, norisei, stāvoklim; laikposms, kad kāda darbība, norise, stāvoklis ir pārtraukts; arī pārtraukums.* □ Dziesmu svētku starplaikos notiek virkne pasākumu, kas saglabā aktīvā stāvoklī kora dziedāšanas rosmi. Māksla 73, 2, 7. Režisors laikam nervozēja — pēc vairāku gadu starplaika jāatsāk iestudējuma vadīšana. Katlape, Ceplītis 1, 172. Ja sēklas izsēj ar 15—20 dienu starplaiku, var izaudzēt sparģeļkāpostus, kuri nepārtraukti dod ražu līdz vēlam rudenim. Lauku Dzīve 85, 1, 12. // *Starpbrīdis.* □ Tai dienā pikošanās [skolā] ar pilnu sparu atsākās garajā starplaikā. J Plotnieks 10, 31. Grāmata bija līdzi teātrī, un starplaikā .. viņa lasīja priekšā «vismīļāko vietu». Dzene 2, 81.

starplapa, -as, s.; poligr. *Balta lapa (ierakstiem), kas iestiprināta starp citām iespiedarba lapām.*

starpledus, ģen., nelok. *Savienojumā «starpledus laikmets»: starpleduslaikmets.* □ Ir noskaidrots, ka ledus laikmetā nebija tikai viens nepārtraukts apledojums, bet gan bija vairāki apledojumi. Tie mijās ar starpledus laikmetiem .. Izrakt 40.

starpleduslaikmets, -a, v.; parasti vsk.; ģeol. *Laikposms starp diviem kontinentāliem apledojumiem, kura klimatiskā optimuma laikā temperatūra nav bijusi zemāka par klimatiskā optimuma temperatūru attiecīgā rajonā pēcleduslaikmetā.* Starpleduslaikmeta nogulumi.

starplika, -as, s.; tehn. *Priekšmets, veidojums, viela, ko novieto starp ko (piemēram, lai ko atdalītu, izolētu, arī blīvētu).* Gumijas s. Kartona s. Regulējošā s. Siltumizturīga s. Starpliku gumija. □ Institūtā izstrādāts speciāls pulveris, ar kuru pārklājama protēzes virsma. Preparāts uzbriest un pārvēršas par starpliku, kas piepilda brīvo telpu. Rīgas B 82, 9, 3.

starplocekļis, -ļa, v. *Savienojoša detaļa, elements, kas atrodas starp citām detaļām, elementiem.* □ Stīdziņas [segas izšuvumā] šūtas ar dzeltenu diegu svītru dūrienā .. un starplocekļa krustiņi — sarkaniem diegiem krusta dūrienā. Rubene 1, 5.

starpmaksājums, -a, v. *Maksājuma daļa, ko maksā pirms maksājuma galīgās kārtošanas.* □ .. pasūtītāji norēķināsies ar celtniekiem par pilnīgi pabeigtajiem objektiem vai darbu posmiem (nulles cikls, ēkas virszemes daļa utt.), bez starpmaksājumiem. Pad J 70, 5, 1.

starpmakulatūra, -as, s.; parasti vsk.; poligr. *Ciets, izturīgs, negluds bezsmilšu un bezputekļu papīrs, ko mēdz novietot starp iespiežamajām loksnēm, lai novērstu svaigās iespiedumkrāsas nosēšanos uz loksnes otrās puses.*

starpmateriāls, -a, v. **1.** *Materiāls, ko novieto starp ko (piemēram, lai ko atdalītu, izolētu, arī blīvētu).* □ Kokus ievietojot sainī, starp saknēm arvien jāiepurina mitras sūnas, un starp zariem jāieliek pa mazai šķipsniņai garkūļu salmu, kas, labi iespiezdamies visās zaru starpiņās, izpilda starpmateriāla uzdevumu. Sudrabs 1, 231.

2. poligr. *Tipogrāfisks materiāls, ar ko salikumā aizpilda atstarpes starp burtiem, vārdiem, rindām, salikuma grupām.*

starpmērķis, -ķa, v. *Darbības, norises starposma mērķis.* □ Mērķi var būt tāli, tuvi, tieši, vispārīgi un atsevišķi, starpmērķi un galamērķi. Tavare 2, 10.

starpmolekulārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **starpmolekulāri;** fiz., ķīm. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp molekulām.* Starpmolekulārā saite. Starpmolekulārā saistība. Starpmolekulārā iedarbība. Starpmolekulāri spēki.

starpmolekulu, ģen., nelok.; fiz., ķīm. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp molekulām; starpmolekulārs.* □ Starpmolekulu iedarbībām

šķidrumos šodien ir milzu nozīme organiskās ķīmijas teorijās .. Stradiņš 1, 242.

starpmorēnu, ģen., nelok.; ģeol. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp morēnām.* □ Kvartāra nogulumu galveno daļu veido pēdējā apledojuma morēnas smilšmāls, zem kura .. saglabājušies senāko apledojumu morēnu nogulumi, starp kuriem atrodami starpmorēnu .. nogulumi. Ģeogr 205.

starpnāciju, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp nācijām, tautām; starpnacionāls.* □ .. starpnāciju sazināšanās valodas funkciju nākas uzņemties kādai no nacionālajām valodām. Cīņa 85, 151, 2.

starpnacionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **starpnacionāli.** *Tāds, kas pastāv, noris starp nācijām, tautām.* Starpnacionālā saskarsme. Starpnacionālās attiecības. Starpnacionālās saziņas valoda — *valoda, ko lieto saziņai starp dažādām nācijām, tautībām, etniskām grupām daudznacionālā valstī.* □ Šīs nacionālās nozīmības dēļ viņa [Krišjāņa Barona] dzīves un radošās darbības fakti iziet ārpus nacionālās dzīves ietvariem, kļūst par starpnacionālu faktoru, visu padomju tautu īpašumu. Lit M 83, 20, 2.

starpneirons, -a, v.; anat. *Neirons, kas saista jušanas un kustību neironus.* □ Parasti refleksa loka saslēgšanā iesaistās vairāki starpneironi .. Biol r 298.

starpnervs, -a, v.; anat. *Sejas nerva mazākā daļa, ko veido jušanas un veģetatīvās šķiedras, kuru zari inervē garšas kārpiņas, zemmēles un zemžokļa siekalu, kā arī asaru dziedzeri.*

starpniecība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, darbību kopums, ko veic persona, personu grupa, lai radītu, nodrošinātu saskarsmi (piemēram, starp cilvēkiem, cilvēku grupām, valstīm).* □ .. būdama Somijā vai uzņemdama viesus Rīgā, cenšos stāstīt pēc iespējas vairāk par Latviju. .. Man, runājot somiski, to izdarīt ir vieglāk nekā ar tulka starpniecību. Zv 82, 5, 3. «Man tavas starpniecības nevajag. Kas Visvaldim man sakāms, to viņš tūliņ pateiks man pašai.» Kalndruva 2, 55. Mācītāja rīkojumi draudzei tika nodoti vai nu tieši no kanceles, vai ar Lameiķa Pērmindera starpniecību. Bels 7, 106.

2. *Darbība, ietekme, arī (kā) īpašību kopums u. tml., kas rada, nodrošina saskarsmi, saikni (starp kādām sistēmām).* □ Šai mašīnai ir divas vārpstas, kas novietotas korpusa abos galos. .. Lēngaitas vārpstu griež rotora vārpsta ar reduktora starpniecību. Sterns 2, 45. Pirms braucu uz Vitebsku, es ar enciklopēdiju un Baltkrievijas laikrakstu starpniecību centos gūt kaut nelielu priekšstatu par šīs pilsētas šodienu. Zv 82, 14, 4. Ar valodas starpniecību mēs saņemam ļoti daudz informācijas, un katram cilvēkam ir iespējas izmantot visas cilvēces uzkrāto pieredzi, kas iegūta daudzu paaudžu laikā. Biol r 300. Noteicošais ir saturs, taču to iedot bez formas starpniecības (līdzīgi kā ūdeni bez krūzes) ir tikpat kā neiespējami. Rubenis 1, 78.

3. jur. *Kriminālliesībās — darbība, kas sekmē nelikumīgu vienošanos, darījumu starp kontrahentiem un kas likumā paredzētos gadījumos ir krimināli sodāma. // Starptautiskajās tiesībās — viens no starptautisko strīdu mierīgas izšķiršanas līdzekļiem, ko realizē trešā, strīdā neiejauktā, valsts, balstoties uz tai izvirzītajiem noteikumiem.*

starpnieks, -a, v.; **starpniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Tas, kas veic starpniecību (1).* Finansiālu darījumu s. Precību s. □ .. vācu tirgotāji pamazām, bet neatlaidīgi koncentrēja savās rokās starpnieka funkcijas preču apmaiņā starp Rietumeiropu un Austrumeiropu .. D kal 82, 191. Pamazām Liena kļuvusi arī biedrībā par nepieciešamu starpnieci, ja negadījās vajadzīgā amata persona, palūdza viņu nokārtot neatliekamo lietu. Upīts XII, 828. Arī par mātes nāvi viņam bija atrakstīts ar starpnieku palīdzību, šo vēsti viņš saņēma, būdams jau Amerikā. Skujiņš 14, 212.

2. *Tas, kas veic starpniecību (2).* □ Kontakta vietā jeb sinapsē uzbudinājuma pārraide starp neironiem notiek ar ķīmiskas vielas jeb mediatora (starpnieka) līdzdalību. Ves 76, 3, 7. Starp cilvēku un dabu nostājas starpnieks — televīzija: cilvēks pērk īstenību no atkalpārdevēja rokām. Lit M 81, 47, 6.

3. jur. *Tas, kas veic starpniecību (3).* S. starptautiska strīda izšķiršanā.

starpniekvaloda, -as, s.; val. **1.** *Valoda, no kuras tiek pārņemti kādas trešās valodas teksti tulkošanai savā valodā vai kuru izmanto, lai veidotu aizguvumus no kādas trešās valodas.* □ Ļoti ceru, ka nepaies pārāk ilgs laiks, kad mēs varēsim sākt publicēt senindiešu literatūras tulkojumus nevis no starpniekvalodām (krievu un angļu) kā pašlaik, bet gan no oriģināla. Cīņa 85, 208, 3. Bet arābu īpašvārdi pa lielākai daļai ienāk latviešu valodā caur starpniekvalodām, un to arābiskā forma var arī nebūt zināma. Cīņa 83, 142, 2. Runājot par internacionālismu avotiem, jāšķir oriģinālvaloda, tas ir, valoda, kurā vārds radies, un starpniekvaloda, tas ir, valoda, no kuras vārds aizgūts. Laua 1, 126.

2. *Valoda, kas veic sazināšanās funkciju starp tautām ar atšķirīgām valodām.* □ Esperanto ir uz jau eksistējošu valodu vārdu krājuma pamata izveidota starptautiska starpniekvaloda. Pad J 79, 53, 2.

starpnis, -ņa, v.; tehn. *Detaļa, elements, ko novieto starp ko (piemēram, lai ko atdalītu, izolētu, arī blīvētu).*

starpnometne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Nometne, ko ierīko tūrisma, ekspedīcijas maršrutā starp tā galapunktiem.* □ PSRS alpīnistu pirmās ekspedīcijas uz Everestu dalībnieki tuvojas 8000 metru atzīmei. Pagājušās nedēļas nogalē tika iekārtota trešā starpnometne 7850 m augstumā .. Sports 82, 60, 3.

starpnozare, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Zinātnes, tehnikas, tautas saimniecības, mākslas u. tml. nozare, kas risina jautājumus, kuri attiecas uz divām vai vairākām citām nozarēm.* □ .. līdzīgi tam, kā dzimst robeždisciplīnas, starpnozares

zinātnē, gribētos, lai veidojas arī zinātniskā daiļliteratūra .. Cīņa 83, 120, 3.

starpnozaru, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp zinātnes, tehnikas, tautas saimniecības, mākslas u. tml. nozarēm.* S. uzņēmums. S. bilance. □ Starpnozaru sakari agrorūpnieciskajā kompleksā vēl ir tāli no pilnības. Rīgas B 85, 86, 3. Prieku izraisa tas, ka jau divus gadus mūsu republikā darbojas starpnozaru padome cīņai pret smēķēšanu .. Pad J 83, 67, 2.

starpodere, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Odere, ko iestrādā, novieto starp divām (kā) kārtām.* Mēteļa s. Zābaka stulma s.

starpokeānu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp okeāniem.* □ ..kopš 1914. gada Panamas starpokeānu ceļš Savienotajām Valstīm ļāva ietaupīt vairāk nekā 15 miljardus dolāru .. Hor 81, 2, 32.

starpolimpiāžu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris laikposmā starp olimpiādēm.* □ Starpolimpiāžu cikls ir garš, un katra sportista biogrāfijā tas ir sūru, grūtu treniņu laiks. Sports 83, 73, 1.

starpoperācija, -as, s. *Darbība, darbību kopums, kas veido starpposmu kādā darbībā, darbību kopumā.* □ Likvidētas vairākas starpoperācijas, uz šī pamata izbrīvētas 12 spolētājas un spoļu licējas, iecirknī strādājošo darba ražīgums pieaudzis pusotras reizes. Cīņa 84, 134, 2.

starpoperāciju, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp darbībām, darbību kopumiem.* S. transports. □ Jāprot noteikt shēmu kvalitāti starpoperāciju laikā, ja vajadzīgs, jāretušē tās, jāprot rīkoties ar urbjmašīnu un kopēšanas iekārtu. Cīņa 80, 81, 1.

starporbīta, -as, s. *Orbīta, no kuras kosmiskais lidaparāts pāriet uz stacionāro orbītu.* □ Raķetes pēdējā pakāpe vispirms tika pacelta mākslīgā Zemes pavadoņa starporbītā un pēc tam startēja un iegāja paredzētajā kustības trajektorijā. Pad J 63, 66, 1. Par parastu lietu kļuvis tas, ka no starporbītas startē pilotējamie kuģi, kas vēlāk saslēdzas ar orbitālajām stacijām, kā arī sakaru pavadoņi, ko ievada augstās stacionārās orbītās. Pad J 81, 29, 2.

starposta, -as, s.; jūrn. *Osta, kurā kuģis iebrauc ceļā uz reisa gala ostu.*

starppakāpe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Viens no vairākiem līmeņiem, kas raksturo (kā, piemēram, darbības, procesa, parādības) attīstības, kvalitātes, kvantitātes pārmaiņu starpposmu.* □ Enerģijas pārveidošana no viena veida otrā vienmēr saistīta ar zudumiem. Jo vairāk starppakāpju, jo lielāki zudumi. Zin T 64, 7, 22. Kritikā, manuprāt, ir tāpat kā dzīvē, cilvēku savstarpējās attieksmēs — ir pilnīga saprašanās vai absolūta garāmrunāšana, un ir daudzas starppakāpes starp šiem punktiem. Lit M 81, 9, 7.

starppaneļu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp paneļiem.* □ ..lielpaneļu namiem starppaneļu metinājumu dēļ ir ierobežots mūžs. Zv 83, 22, 10.

starppasātu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris laikposmā starp pasātiem.* S. straumes.

starppauguru, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp pauguriem.* S. ieplaka.

starppersonu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp personām.* S. attiecības. S. saskarsme.

starppilsētu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp pilsētām.* S. sakari. S. autobusu satiksme. S. telefonija. □ Septiņdesmito gadu sākumā Rīgā lietošanā nodeva starppilsētu automātisko telefona centrāli. Tagad no Rīgas varam «uzgriezt» abonenta numuru pat Taškentā. Zv 82, 10, 1.

starpplanētu, ģen., nelok.; astr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp planētām.* S. telpa. S. gāze. S. lidojumi. S. kosmiskie kuģi. S. stacija.

starpposms, -a, v. *Posms, daļa starp citiem (galvenajiem) posmiem, arī starp (darbības, norises) sākumu un beigām.* □ Jā, viņš mēģinās realizēt pārdrošo sintēzi! Lēks pāri vairākiem starpposmiem, lai saīsinātu ceļu no izejas produkta līdz gala produktam. Purs 4, 240. Šķiet, ka aktierim teātrī nevar būt tā saucamā «tukšā» laika. Starpposmu no lomas līdz lomai var aizpildīt, pilnveidojot savu personību, iedziļinoties literatūrā, bagātinot ar to savu repertuāru. Rīgas B 83, 202, 3. «Dvēseles krēsla» ir starpposms [Aspazijas daiļradē] starp «Zaudētām tiesībām» un «Sidraba šķidrautu», starp «Sarkanajām puķēm» un lirisko biogrāfiju. Viese 3, 112. ..E. Dārziņš kā domātājs visā visumā palika starpposmā starp demokrātiskajiem apgaismotājiem .. un revolucionārajiem demokrātiem. Klotiņš 2, 15.

starppotē, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Potzars, potpumpurs, ko ievieto potcelma un pumpura vairodziņa starpā.* □ Starppotēšanu izdara acošanas procesā. Zem acojamās šķirnes pumpura vairodziņa ieliek šim nolūkam atbilstošas starppotes meristēmo audu plāksnīti (bez mizas). Starpā ieliktā plāksnīte no vienas puses saaug ar potcelmu, no otras puses — ar pumpura vairodziņu .. Sudrabs 1, 193.

starppotējums, -a, v. *Potējums ar starppoti.* □ Starppotēšanu pielieto, pirmkārt, ja potcelmam ar kultūršķirni nav vajadzīgās fizioloģiskās saskaņas .. ; otrkārt, ja kultūršķirnei grib izaudzēt izturīgu stumbru un pat vainaga pamatzarus. Tiklab vienā, kā otrā gadījumā .. nāk starppotējums .. Sudrabs 1, 192.

starppotēšana, -as, s. *Potēšana ar starppoti.*

starppriekšķars, -a, v. *Īpaši veidots, parasti viegls, priekškars, ko izmanto starplaikā starp skatiem, ainām, retāk cēlieniem.* □ Režisora piedāvāto komēdijas satura uztveri .. veiksmīgi atbalsta Andra Freiberga scenogrāfija. It īpaši starppriekškars — panno, kas aizsedz skatuvi cēlienu starplaikos. Kar 82, 7, 135. Izteiksmīgi skaista un asprātīga ir J. Dimitera dekorācija ar gleznoto starppriekškaru. Cīņa 82, 91, 3.

starppriekšmetu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp mācību priekšmetiem.* □ ..mēģināts ievērot starppriekšmetu saikni, konkrēti —

lai literatūras vēstures kurss būtu saskaņots ar vēstures mācīšanu, vismaz lai neapsteigtu to. Pad J 80, 24, 4.

starpprocess, -a, v. *Process, kas veido kādas darbības, norises starpposmu.*

starpprodukts, -a, v. *Produkts, kas rodas kādas norises starpposmā un tiek tālāk pārveidots, apstrādāts.* □ Jebkurā kooperētā ražošanā, kur viena saimniecība ražo starpproduktu (sivēni, teļi, cāļi, sēkla), bet citas ražo galīgo produktu, viena no savstarpējo ekonomisko attiecību pamatformām ir starpsaimniecību norēķinu cena .. Lauku Dzīve 81, 3, 18. Sevišķi toksisks ir metilspirts. Iekļuvis organismā, tas pilnībā neoksidējas, un tāpēc asinīs veidojas starpprodukts — skudrskābe. Rīgas B 81, 133, 5.

starppunkts, -a, v. *Vieta (ar noteiktu funkciju) starp (kā) galapunktiem.* □ Trases starppunktos uzceltas viesnīcas un ēdnīcas šoferiem. Cīņa 81, 272, 2. Mašīnu pienākšanas un atiešanas laiks mainās tikai starppunktos, jo ir taču palielināts satiksmes ātrums. Rīgas B 68, 114, 1.

starprajonu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp rajoniem.* S. ekonomiskie sakari. □ .. republikā sarīkojām jauno oficiantu, pavāru un konditoru rajonu skates. Nākamajā gadā uzvarētāji piedalījās starprajonu sacensībās. Zv 83, 5, 14.

starprasu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp rasēm.* □ .. veidojas starpetniskas, starprasu laulības. Rīgas B 80, 102, 4.

starpreakcija, -as, s. *Reakcija, kas veido kādas norises starpposmu.*

starpreisu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris laikposmā starp reisiem.* S. remonts. □ Nakti, viesmīlīgo saimnieku aprūpēts, pārlaidu kolhoza starpreisu atpūtas namā. Zv 79, 24, 8.

starpreļejs, -a, v.; el. *Relejs, kam ir palīgfunkcijas parametru saskaņošanā elektriskajās ķēdēs.*

starpremontu, arī **starpremonta,** ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris laikposmā starp remontiem.* Automobiļa starpremontu nobraukums.

starprepublikānisks, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas pastāv, noris starp republikām; starprepubliku.* Starprepublikāniskie sakari. Starprepublikāniskas sacensības. S. konkurss. □ Ar Kokinskas lauksaimniecības tehnikuma pārstāvjiem, ar pedagogiem un skolēniem malnavieši iepazinās Rīgā, kopā būdami kādā no starprepublikāniskajām sanāksmēm. Vējāns 5, 139.

starprepubliku, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp republikām; starprepublikānisks.* □ Jādod jaunajiem sportistiem iespēja piedalīties dažādās sacensībās ārpus mūsu republikas jau vidējā jaunatnes vecumā, lai, nonākot līdz republikas izlasei, bokseriem būtu ievērojama starprepubliku sacensību pieredze. Sports 84, 177, 2.

starpresoru, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp resoriem.* S. sarakste. S. apvienība. □ Izveidota arī Baltijas jūras vides aizsardzības starpresoru komiteja. Cīņa 80, 236, 3. Ir domāts radīt sabiedriska rakstura starpresoru padomes, kas koordinētu visus jautājumus, kuri saistīti ar vairāku zinātniski tehnisko mērķprogrammu izpildi. Zv 81, 15, 4.

starprevolūciju, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris laikposmā starp revolūcijām.* □ Starprevolūciju un reakcijas laikā no 1907. līdz 1914. gadam Latvijas Sociāldemokrātija bija spiesta izraudzīties kongresu vietas gan Londonā, gan Helsinkos, gan Briselē .. Cīņa 84, 139, 2.

starprezultāts, -a, v. *Rezultāts, ko iegūst kādas darbības, norises starpposmā.* □ Atmiņas iekārta [elektronu skaitļojamās mašīnās] pieraksta, glabā un izsniedz uzdevuma izejas datus, skaitļošanas starprezultātus un gala rezultātus. Zin T 65, 2, 9.

starpribu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp ribām; ribstarpu.* S. nervs.

starprinda, -as, s.; lauks. *Josla, kas atrodas starp augu rindām.* □ Pēc augu [cukurbiešu] sadīgšanas starprindas rušināja ar astoņrindu agregātu (t. i., lai apstrādātu pilnas astoņas rindas, jārušina deviņas rindstarpas). Zin T 64, 3, 16.

starprindu, ģen., nelok.; lauks. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp augu rindām.* □ Zinta nometas vagā rāpus kailiem ceļiem. Starprindu parušinātā zeme vairāk glauž nekā spiež. Caune 2, 49. Lielu interesi ārzemju mežkopju vidū ir radījis plecā pakarināmais motorizētais universālagregāts .. Tas dod iespēju mehanizēt augsnes sagatavošanu, starprindu irdināšanu .. un daudzus citus darbus. Indāns 1, 228.

starpsacensību, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris laikposmā starp sacensībām.* S. periods.

starpsacīkšu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris laikposmā starp sacīkstēm.* □ Starpsacīkšu laikā braucēji maina, pērk, «izrauj» nepieciešamās rezerves daļas! Pad J 84, 183, 4.

starpsaimniecību, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp saimniecībām.* S. organizācija. S. īpašums. S. kompleksi. S. kooperēšanās. S. sēklas apmaiņa. S. mehanizētās vienības. S. sakari. □ .. jāvāc arī zāle, ko melioratori izplauj starpsaimniecību novadgrāvjos. Cīņa 82, 156, 1. Rajonā radušies un vēl nāks klāt jauni starpsaimniecību uzņēmumi. Cīņa 80, 99, 2.

starpsaimnieks, -a, v.; biol. *Organisms, kurā noris parazīta attīstības cikla starpstadiju attīstība.* □ Gliemji nodara arī daudz ļaunuma, jo ir mājdzīvnieku, kā arī savvaļas dzīvnieku .. un pat cilvēka daudzu parazitāro tārpu starpsaimnieki. Latv dzīvn 105. Parastā bārbele ir labības svītru rūsas starpsaimnieks. Galenieks 2, 217.

starpsalu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp salām.* S. jūra.

starpsasaluma, ģen., nelok.; ģeol. *Savienojumā «starpsasaluma ūdeņi»: pazemes ūdeņi starp sasalušajiem iežiem mūžīgā sasaluma zonā.*

starpsauciens, -a, v. *Izteikums (parasti skaļš, īss), kurā pausta reakcija uz kāda runu, darbību, izturēšanos; arī replika (1).* □ Sāka birt dažādi starpsaucieni no vairākām pusēm, kuru nolūks noklusināt, apmulsināt runātāju. Laicens 2, 433. Te vīram kļūdījās gan gadu skaitļi, gan paši fakti, notikumi sajuka vienā vienīgā jūklī,

un Ozolam bija stipri jāsavaldās, lai neraidītu vienu starpsaucienu pēc otra. Sakse 7, 438. Noteikti palīdz [hokeja spēles līdzjutēji], ļoti palīdz, tikai pārāk bieži atskan nevajadzīgas replikas un starpsaucieni. Liesma 76, 12, 1. sal. . . Mirjamas jautājums šobrīd izskan tik negaidīts un traucējošs kā starpsauciens no zāles izrādes laikā . . Kaijaks 5, 152.

starpsavienojums, -a, v.; ķīm. *Ķīmisks savienojums, kas rodas kādā norises starpposmā.*

starpsējumu, ģen., nelok.; lauks. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp sējumiem.*

starpsesija, -as, s. *Sesija, kas notiek laikposmā starp kārtējām sesijām.* Kārtot eksāmenu starpsesijā.

starpsesiju, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris laikposmā starp kārtējām sesijām.* □ Grupas aktuālo jautājumu apspriešanai pulcējas ne tikai pirms padomes sesiju atklāšanas, bet galvenokārt darbojas starpsesiju laikā. Cīņa 80, 217, 2.

starpsezona, -as, s. *Laikposms starp divām sezonām.* □ Norvēģu pārākums visvairāk izpaudās olimpiskajā starpsezonā — 1966. gada pasaules meistarsacīkstēs Oslo. Sports 68, 11, 1.

starpsezonu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris laikposmā starp divām sezonām.* □ Starpsezonu laikā lauksaimniecības mašīnas parasti stāv atklātos laukumos, kur tās stipri rūsē. Zv 85, 13, 9. // *Tāds, kas ir piemērots valkāšanai pavasarī un rudenī (parasti par mēteli); demisezonas.* □ . . kostīmkleitai un starpsezonu mētelim izvēlieties stingru, korektu formu, noteiktas līnijas un izceliet garenvirzienu. PL Siev 85, 7, 24.

starpsiena, -as, s. **1.** *Siena, kas sadala celtni, transportlīdzekli u. tml. atsevišķās telpās, daļās.* Pārvietojama s. Sabīdāma s. □ . . interjera izveides iespējas būtiski var uzlabot, veidojot dažādus dzīvokļu plānojumus ar variablām mēbeļu starpsienām. Māksla 71, 3, 22. Saulvedis: Kad pilī būs muzejs . . , starpsienu varēs aizvākt . . Priede 4, 166. Kad priekšgalā izspieda starpsienu, norāva dīzeļģeneratorus un ūdens sāka ieplūst mašīntelpā, kļuva skaidrs, ka kuģis vairs nav glābjams. Zv 84, 2, 14.

2. anat. *Audu veidojums starp organisma daļām.* Deguna s. □ Starp labo un kreiso pusi sirdī ir nepārtraukta starpsiena. Biol r 257. Pērtiķus iedala divās lielās grupās: šaurdeguna un platdeguna pērtiķos. Šaurdeguna pērtiķiem starpsiena starp nāsīm ir plāna, tāpēc to nāsis ir tuvinātas un vērstas uz priekšu. Gaudiņš 1, 21. Krūšu dobuma . . apakšdaļu no vēdera dobuma . . atdala īpaša kupolveidīga muskuļu starpsiena — diafragma. Gailis 1, 32.

starpsiju, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp sijām.* □ Uguns, nokļuvusi starpsiju tukšumos, guva iespēju virzīties pa visu pārseguma platību ar ātrumu 2,5 metri minūtē . . Cīņa 83, 3, 3.

starpsimpozijs, -a, v. *Simpozijs, kas notiek laikposmā starp diviem kārtējiem simpozijiem.* □ Pagājušajā gadā bija starpsimpozijs Mehiko, aizpagājušajā gadā — kārtējais simpozijs Londonā . . Cīņa 70, 117, 1.

starpsistēmu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp sistēmām.* □ Aizvien pieaugošās elektroenerģijas plūsmas pārvadīšanai, starpsistēmu sakaru pastiprināšanai paredzēts uzcelt 40 000 kilometru elektropārvades līniju . . Zv 76, 17, 2.

starpskaņa, -as, s.; mūz. *Skaņa (piemēram, skaņurindā), kas atrodas starp veselajiem toņiem un kam ir raksturīga nenoturība.* Hromatiskās gammas s.

starpskolu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp skolām.* □ «Esmu strādājis vasarā sakaru mezglā, starpskolu mācību un ražošanas kombinātā ieguvu sakaru montiera un regulētāja trešo kategoriju.» Draugs 83, 9, 27.

starpskriemeļu, ģen., nelok.; anat. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp skriemeļiem.* S. skrimšļi. S. mezgls. S. locītava. □ Osteohondrozes veidošanos veicina pārmērīga slodze uz starpskriemeļu diskiem. Ves 84, 6, 15. Skriemeļus savieno starpskriemeļu saites. Rīgas B 84, 122, 5.

starpslānis, -ņa, v. **1.** *Materiāla, vielas u. tml. slānis, kas atrodas starp, parasti diviem, citiem (kā) slāņiem.* □ . . izbūvēts jumts, kam ir divi slāņi. Gaisa starpslānis starp ārējo un iekšējo virsmu novērš sniega kušanu uz jumta. Rīgas B 84, 77, 1. Šai tortei nav krēma, bet dzērveņu starpslānis tai piešķir savdabīgu garšu un smaržu. Rīgas B 85, 241, 2.

2. ģeol. *Iežu slānis, kas atrodas starp diviem citu iežu slāņiem.* Grants s. Smilšakmens s.

3. *Sabiedrības daļa, kas nepārstāv noteiktu šķiru, arī šķiras daļa, sabiedrības grupa, kas atšķiras ar kādu īpatnību, darbību.* □ Lai potēšana dotu iespējami lielāku efektu, nepieciešams tai pakļaut ne mazāk kā 70 procentu iedzīvotāju. Līdz ar to veidojas tā sauktais imūnais starpslānis. Rīgas B 84, 256, 4. Ļeņins uzskatīja, ka inteliģence nav patstāvīga šķira, bet gan šķiru starpslānis. Cīņa 70, 242, 4.

starpslāņu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp slāņiem.* □ Augšējie ūdens horizonti ar brīvu virsu tiek saukti par gruntsūdeņiem, dziļāko horizontu ūdeņi — par starpslāņu ūdeņiem. Ģeogr 90.

starpsmadzenes, -ņu, s.; tikai dsk.; anat. *Galvas smadzeņu daļa, kura atrodas vidussmadzeņu priekšā un kurā ir redzes pauguri, iekšējās sekrēcijas dziedzeris, vielmaiņas, termoregulācijas un citi centri.* □ Starpsmadzeņu galveno masu veido divi redzes uzkalni jeb talāmi, kurus gan precīzāk būtu saukt par sajūtu uzkalniem, jo talāma kodolos pārslēdzas augšupvadītāji ceļi, kas nāk no visiem receptoriem un maņu orgāniem, izņemot ožas orgānu. Biol r 308. Starpsmadzeņu augšējā sieniņā ķirzakām attīstīts parietālais orgāns (paura acs), par kuru domā, ka tas spēj uztvert gaismas kairinājumu. Sloka 1, 39.

starpspāre, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Jumta spāre, ko novieto starp citām (galvenajām) spārēm.* □ Vispirms uzstāda un nostiprina jumta krēslu . . , tad ceļ galvenās spāres un pēc tam — starpspāres. Sterns 2, 216.

starpspēle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** mūz. *Neliels instrumentāls brīvas formas skaņdarbs; starpposms starp skaņdarbu daļām; arī īss, parasti nenozīmīgs, iestarpinājums; intermeco (1).* □ ..Čaikovska solodziesmās ir ierādīta liela loma priekšspēlēm, starpspēlēm un pēcspēlēm. Vēriņa 1, 20. Romanču starpspēlēs un pēcspēlēs dziedoņa stājā, žestos, mīmikā it kā nemanāmi, bet skaidri un nepārprotami izpaudās zemtekstu jēga.. Rīgas B 80, 39, 5.

2. *Īss (parasti humoristisks) skats, aina starp uzveduma daļām, cēlieniem; intermēdija (1).* □ Intermēdija (lat. «intermedia» — starpspēle) ir īsa joku aina, ko 17. un 18. gadsimta teātrī iestarpināja nopietnās lugās starp cēlieniem izklaidēšanai un atpūtai. Valeinis 1, 75. ..viņa [aktrise] starpspēļu uzrunās un dziesmās cildināja aktiera darbu.. Dzene 2, 107.

starpstacija, -as, s. *Dzelzceļa stacija, kam ir palīgfunkcijas satiksmē.* □ Starpstacija «4. kilometrs» atrodas dzīvā krustojumā. Vilcieni iet uz Bolderāju, Iļģuciemu un Zasulauku. Rīgas B 80, 209, 4. pārn. Pēc gada viņu [bandītu] aizsūtīs pie pieaugušajiem, nepilngadīgo kolonija ir tikai tāda starpstacija. Dripe 3, 51.

starpstadija, -as, s. *Stadija starp kādas darbības, norises sākumu un beigām.* Celtniecības darbu s. □ Reakcija norisinājās ļoti strauji, izdalot siltumu, un to nebija iespējams apturēt kādā noteiktā starpstadijā.. Alksnis 1, 24.

starpstādījums, -a, v. *Stādījums, kas ir izveidots starp citiem (parasti galvenajiem) stādījumiem.* □ Ja dārzā ir vairākas puķu dobes, tās jāapvieno. Tā ziemciešu dobe var pāriet rozārijā, tas savukārt viengadīgo puķu dobē. Sīpolpuķes var izmantot starpstādījumiem. PL Siev 82, 4, 22.

starpstāvoklis, -ļa, v. *Stāvoklis, kas pastāv starp citiem (galvenajiem) stāvokļiem.* □ Vielām, kas atrodas šķidri kristāliskajā stāvoklī, tātad starpstāvoklī starp cieto un šķidro, iespējams trejāds molekulu sakārtojums. Zin T 72, 5, 22. Beidzies komandas pirmais gatavošanās posms valsts čempionātam. Apstāsimies uz mirkli un novērtēsim: kādā sagatavotības starpstāvoklī atrodamies, kas padarīts no ieplānotā, ko darīt tālāk? Sports 85, 131, 3.

starpstāvs, -a, v. *Vieta, telpa starp celtnes stāviem.* □ Siju bojājumu pakāpes noteikšanai starpstāvā, kur sijas apskate bez grīdas vai griestu dēļu klāja izjaukšanas nav iespējama, jāizdara urbumi caur griestu klāju sijā. Šterns 2, 327. // *Kāpņu telpas posms starp stāviem.* □ Sasmakušajā kāpņu telpā oda pēc ceptiem sīpoliem. Starpstāvā dega vāja spuldzīte. Ērgle 6, 39.

starpstāvu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp celtnes stāviem.* □ 1. un 2. šķiras dēļus lieto logu, durvju, kāpņu izgatavošanai, starpstāvu pārseguma sijām, grīdām, fasādes apšuvumam u. tml. Šterns 2, 75.

starpstrofisks, -āis; s. -a, -ā; apst. **starpstrofiski;** literat. *Tāds, kas pastāv, noris starp strofām.* □ ..ķēde ir starpstrofisks atkārtojums.. Valeinis 1, 223.

starpstunda, -as, s.; novec. *Starpbrīdis (skolā).* □ ..mācības rit savu parasto gaitu, stundām mijoties ar jautras čalošanas pilnām starpstundām. Grīns 1, 48. No 1978./79. mācību gada republikas skolās ir atjaunotas skolēnu komitejas. To pienākumos ietilpst arī disciplīnas uzturēšana starpstundās.. Ves 79, 10, 4.

starpsuga, -as, s.; biol. *Suga, kuras īpatņus apvieno pazīmes, kas raksturīgas divām vai vairākām citām sugām, no kurām tie cēlušies.* □ Latvijā aug aptuveni 30 kārklu sugas, pīšanai no tām der tikai četras. Šīm 30 sugām augot smilšainā un mālainā augsnē, veidojas vēl daudzas starpsugas. Pad J 82, 201, 4.

starpsugu, ģen., nelok.; biol. *Tāds, kas pastāv, noris starp sugām.* □ Radniecīgu sugu areālu pārsegšanās vietās nereti veidojas tā saucamās hibrīdjoslas. Šajās joslās izplatīti starpsugu hibrīdi.. Biol r 328. Starpsugu mijiedarbes un sugu bilances traucējumus radījusi cilvēka rupja iejaukšanās ekosistēmas [ekoloģiskās sistēmas] dzīvē. Lit M 86, 5, 15. Redzam, ka auga īpašībās atspoguļojas klimatisko apstākļu un augsnes ietekme, tāpat arī starpsugu cīņas. Sudrabs 1, 68.

starpsumma, -as, s. *Starprezultāts summēšanā.* □ Ja melnās vienkrāsainās rakstāmlentas vietā [skaitļošanas mašīnām] lieto divkrāsu rakstāmlentu, tad negatīvās summas un starpsummas var pierakstīt citā krāsā.. Zin T 63, 11, 22.

starpšķiedru, ģen., nelok.; biol. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp organisma šķiedrām.* S. viela.

starpšķirne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; biol. *Šķirne, kuras īpatņus apvieno pazīmes, kas raksturīgas divām vai vairākām citām šķirnēm, no kurām tie cēlušies.*

starpšķirņu, ģen., nelok.; biol. *Tāds, kas pastāv, noris starp šķirnēm.* S. krustošana.

starpšūnu, ģen., nelok.; biol. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp organisma šūnām.* S. telpa. □ Audos starp šūnām var būt starpšūnu viela, kam nav šūnu struktūras. Biol r 235.

starptautisks, -āis; s. -a, -ā; apst. **starptautiski.** *Tāds, kas attiecas uz vairākām vai visām tautām, valstīm, tāds, kas nosaka to attiecības, ir tām kopīgs, raksturīgs; arī internacionāls (1).* Starptautiska asociācija. Starptautiska komiteja. Starptautiska savienība. Starptautiskās valstiskās organizācijas. Starptautiska sadarbība. S. kongress. Starptautiska izstāde. Starptautiska strādnieku kustība. Starptautiskais tūrisms. S. līgums. Starptautiskās attiecības. Starptautiskais stāvoklis. Starptautiska valoda. S. signālu kods. Starptautiskie ūdeņi. Starptautiska upe. S. kanāls. Starptautiska lidosta. Darbaļaužu starptautiskās solidaritātes diena — *starptautiski darbaļaužu svētki 1. maijā, kurus atzīmē kopš 1886. gada.* Starptautiskās tiesības jur. — *juridisko principu un normu kopums, kas regulē attiecības starp valstīm un citiem starptautisko attiecību subjektiem.* Starptautisks delikts jur. — *starptautisko tiesību normu pārkāpums, kas rodas valsts prettiesiskas rīcības vai prettiesiskas bezdarbības rezultātā.* Starptautiskā pieklājība — *izturēšanās noteikumu kopums valstu starptautiskajās attiecī-*

bās. Darba starptautiskā dalīšana ekon. — *atsevišķu zemju specializācija pasaules mērogā.* Starptautiskā mērvienību sistēma — *mērvienību sistēma, kuras pamatvienības ir metrs, kilograms, sekunde, ampērs, kelvins, kandela un mols.* Starptautiskā kalorija — *siltuma daudzuma mērvienība — 4,1868 džouli.* Starptautiskā sieviešu diena — *starptautiskā sieviešu solidaritātes diena (8. marts).* □ Vispasaules miera padome ir starptautiska, ar valdību nesaistīta organizācija. Zv 83, 4, 7. Kosmosā pacēlās pirmā starptautiskā kosmonautu komanda. Mauliņš 4, 323. ..Nobela prēmija ir augstākais starptautiskais apbalvojums un atzinība, kuru zinātnieks vai rakstnieks var saņemt. Rolovs 1, 65. Starptautiskajās tiesībās izšķir, pirmkārt, starptautiskās publiskās tiesības..; otrkārt, starptautiskās privāttiesības, kas no starptautiskajām publiskajām tiesībām atšķiras kā pēc subjekta, tā arī pēc objekta, jo regulē civiltiesiska rakstura attiecības, kas rodas starptautiskā dzīvē (piemēram, ārvalstnieku un ārvalsts juridisko personu civilo tiesībspēju, ārējās tirdzniecības darījumus..). Fogels, Grīnbergs 1, 5. Nepieciešamība pēc Starptautiskās mērvienību sistēmas bija tik liela un tās priekšrocības tik pārliecinošas, ka šī sistēma īsā laikā izplatījās visā pasaulē un guva starptautisku atzinību. Rolovs 1, 471.

starptautiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → starptautisks, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Attiecību s. □ Visa seno grieķu dzīve bija saistīta ar «starptautiskumu», jo Grieķija sastāvēja no ļoti daudzām valstiskām vienībām — pilsētvalstīm.. Fogels, Grīnbergs 1, 8.

starptautnieks, -a, v.; **starptautniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. *Cilvēks, kas lasa lekcijas, vada pārrunas par starptautiskā stāvokļa jautājumiem, komentē starptautiskos notikumus.*

starptece, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Vieta, kas atrodas starp divām tecēm.* □ 1943. gada nogalē savu neveiksmju saniknotie hitlerieši nolēma revanšēties Dņepras un Pripetes starptecē. Rīgas B 80, 84, 4.

starpteka, -as, s. *Ūdenstilpes atzars, kurš atrodas aiz salas un kurā parasti ir mazāks ūdenīgums nekā galvenajā gultnē; neliels divu ezeru savienojums; atzars no upes uz ezeru.*

starptelpa, -as, s. *Telpa, kas atrodas starp citām (galvenajām) telpām.* □ Starp riju un dzīvokli izbūvēja starptelpu (virtuvi, ugunsdrošu rovi vai, retāk, apvalkdūmeni), kurā parasti palika durvis uz riju. Cimermanis 1, 56. // *Telpa, vieta starp priekšmetiem, veidojumiem u. tml.* □ ..trauku piepilda blīvi ar speķi, starptelpas aizpildot ar sāli. Kļaviņa 1, 27.

starptermiņu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris laikposmā starp termiņiem.* S. maksājums.

starptonis, -ņa, v. *Krāsas tonis, kas krāsu spektrā atrodas starp diviem citiem toņiem.* □ ..gribēju izmantot to glezniecības principu, ka gaismā pat melns ir gaišāks un tikai starptonī atklājas materiāla īstais tonis. Pad J 79, 53, 4.

starpupe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Vieta, kas atrodas starp divām upēm.* □ Šis dzelzceļš, ko būvē Volgas un Urālas starpupē, tieši savienos Saratovas un Orenburgas apgabalus. Rīgas B 81, 146, 5.

starpuzņēmumu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp uzņēmumiem.* S. ekonomiskie sakari. S. organizācija.

starpvaldību, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp valdībām.* S. komiteja. □ ..valstu izveidoto starptautisko organizāciju, kuras tiek dēvētas arī par starpvaldību.. organizācijām,.. ir vairāk nekā 200. Fogels, Grīnbergs 1, 59. UNESCO ir ANO specializēta iestāde, starpvaldību organizācija. Pad J 84, 78, 4.

starpvaloda, -as, s. *Starpniekvaloda.* □ Bez starpvalodām tulkojam tieši no ķīniešu, japāņu, tjurku un citām eksotiskām valodām, tāpat mums ir tulkotāji no visām Eiropas tautu valodām. Zv 72, 5, 2. Ja pieņemam, ka, tulkojot no vienas valodas otrā, daiļdarbs zaudē apmēram 30 procentus no savas māksliniecīskās vērtības, tad, izmantojot starpvalodu, šo zaudējumu var rēķināt apmēram uz pusi.. Pad J 73, 232, 4.

starpvalstu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp valstīm.* S. attiecības. S. sakari.

starpvārpsta, -as, s.; tehn. *Vārpsta, kas atrodas starp citām vārpstām un kam parasti ir palīgfunkcijas kādā norisē.*

starpveids, -a, v. *Veids, kas ir saistīts ar diviem vai vairākiem citiem (kā) veidiem.* □ Liroepika ir tāds daiļliteratūras veids (starpveids), kurā organiski apvienojas gan epika, gan lirika. Valeinis 1, 40.

starpvēlēšanas, -u, s.; tikai dsk. *Starpposms vēlēšanu kampaņā.* □ Uzskata, ka miera un kara jautājumi būs uzmanības centrā starpvēlēšanās, kas notiks Amerikas Savienotajās Valstīs šāgada novembrī. Cīņa 82, 156, 3. Starpvēlēšanās kļūs redzams, kā kurai partijai, kā kuram pretendentam izdevies iekarot atbalsta punktus cīņā par prezidenta krēslu.. Cīņa 70, 255, 3.

starpvērtība, -as, s.; mat. *Vērtība, ko iegūst kādā skaitļošanas starpposmā.* Starpvērtības atrašana.

starpviļņi, -ņu, vsk. starpvilnis, -ļņa, v.; fiz. *Vilnis, kas rodas starp diviem periodiskiem viļņiem.*

starpzinātne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Zinātnes nozare, kas risina jautājumus, kuri attiecas uz divām vai vairākām citām zinātnes nozarēm.* □ Zinātnieki vēl nav gluži skaidrībā, kas īsti ir ekoloģija — zinātne, starpzinātne, sintētiska nozare, ideoloģija, estētisko jautājumu komplekss, visu sabiedrības dzīves sfēru un dabas vides integrācija vai vēl kaut kas cits. Lit M 82, 48, 12.

starpzobs, -a, v.; zool. *Augšžokļa malējais priekšzobs, ilknis vai mazais priekšdzeroklis (ciršļiem).*

starpzobu, ģen., nelok.; anat. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp zobiem.* □ Reizēm uz zobiem izveidojas tumšas svītras un plankumi, galvenokārt pie smaganu malas un pie starp-

zobu spraugām. Tie ir aplikumi, kurus veido īpašas sēnītes. Ves 77, 1, 21. Ja kariess sācies starpzobu virsmās, tad bieži, lai ieliktu kvalitatīvu plombu, ir nepieciešams ar urbi noņemt samērā daudz veselo audu. Ves 76, 1, 12.

starpzole, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Zole, ko novieto, iestrādā starp apavu detaļām vai zem kājas pēdas.* □ Nelieliem pārgājieniem vasarā ieteicamas audekla čībiņas ar gumijas zoli. Bieži lieto arī kedas — tās aizsargā potītes pret traumām. Vēlams tajās papildus ievietot filca starpzoli. Cīņa 83, 82, 3.

starpzona, -as, s. *Zona, kas atrodas starp citām (galvenajām) zonām.*

starpzonāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **starpzonāli.** *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp zonām; starpzonu.* □ Starpzonālajā turnīrā piedalīsies 24 šahisti .. Cīņa 70, 260, 3.

starpzonu, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp zonām; starpzonāls.* S. turnīrs.

starpzvaigžņu, ģen., nelok.; astr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp zvaigznēm.* S. telpa. S. lidojums. □ Pēc pašreizējiem zinātnieku priekšstatiem, zvaigznes rodas no starpzvaigžņu vielas, tas ir, no gāzes un putekļu mākoņiem .. Zv 80, 4, 20. Molekulārais radiostarojums un infrasarkanais starojums var dot svarīgu informāciju par starpzvaigžņu vides izotopisko sastāvu. Zin T 82, 4, 7. .. sensenos laikos .. Zeme sadūrusies ar starpzvaigžņu gāzes mākoni vai pat milzīgu meteorītu. Pad J 83, 212, 4.

starpžanrs, -a, v. *Žanrs, kas ir saistīts ar diviem vai vairākiem citiem žanriem.*

starpžanru, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris starp žanriem.* □ .. literatūrā arī aizvien vairāk talantīgu darbu rodas tad, kad rakstnieks nojauc žanra robežas un metas droši iekšā neizmantotajos starpžanru ūdeņos. Lit M 81, 24, 6.

stars, -a, v. **1.** *Šaura redzama gaismas izplatīšanās josla.* Zvaigžņu stari. Staru vainags poēt. — *gaišs, mirdzošs aplis, gaiša, mirdzoša josla ap gaismas avotu.* □ Saule sāka jau tecēt uz leju, bet tās stari dedzināja vēl arvien tikpat karsti. Blaumanis IIa, 45. Kaut gan sviesta kūlēja sēž ēnā, bet kāds tievs stars, izlauzies cauri lapu biezoknim, krīt viņai uz galvas un padara to līdzīgu svētām sievietēm, kas skatāmas gleznās. Virza 1, 16. Mēness starus stīgo Dzelmē dzidrajā .. Aspazija II, 28. Debesīs iešāvās automašīnas prožektoru staru kūlis un tūliņ, it kā ar spēku šķeltu krēslu, nokrita starp kokiem, kas atspīdēja balti kā ziemā. Vilks 5, 52. sal. .. Prieks spīd uz visiem vaigiem Kā gaišais saules stars. Veidenbaums 1, 44. sal. Starp dzimšanu un nāvi Novelc savu vienīgo taisni Kā zibošu staru. Dinere 9, 6. pārn. Jūs varat izmērdēt šīs kuslās miesas .. Un acu starus dzēst .. Rainis Ib, 139. // pārn. *Spilgta (piemēram, psihiska stāvokļa) iezīme, izpaudums.* □ .. kad Akmentiņš staļļam [stallim] aizbrauca garām, tad pēdējais jautrības stars Kristīnes dvēselē bija nodzisis. Blaumanis 6, 223. Arī Andra tēva un Andra mātes ģīmjiem nozuda pirmējie prieka stari .. Apsīšu J 3, 39. Leinasars smagi apsēdās uz sola. Cerības stari, kas bija radušies pie seržanta, drūmajā cietuma istabā izgaisa. A Grigulis 13, 461.

2. fiz. *Šaura, noteiktā virzienā orientēta (elektromagnētisko viļņu, elementārdaļiņu, arī enerģijas) izplatīšanās josla; pa šādu joslu virzītais (elektromagnētisko viļņu, elementārdaļiņu, arī enerģijas) kopums.* Rotējošs s. Paralēli stari. Stara novirze. Stara ātrums. Staru (arī ģeometriskā) optika — *optikas nozare, kas pētī optiskās parādības, kurās var neievērot gaismas viļņējādo dabu un var operēt ar gaismas staru jēdzienu un gaismas laušanas un atstarošanas likumu.* Gaismas stars — *ģeometriskajā optikā — šaurā joslā virzīta gaisma.* Lauzt gaismas staru (arī gaismu) — *būt par cēloni tam, ka mainās gaismas izplatīšanās virziens, tai pārejot no kādas vides citā.* Ultravioletie stari — *elektromagnētisks starojums, kam viļņa garums ir aptuveni no 400 līdz 180 nanometriem.* Infrasarkanie stari — *elektromagnētisks starojums, kam viļņa garums ir aptuveni no 800 nanometriem līdz 5 centimetriem.* Rentgena stari — *rentgenstari.* Iks stari novec. — *rentgenstari.* Kosmiskie stari — *daļiņu plūsma, kas nāk no kosmosa.* Staru slimība — *komplicēta, jonizējošā starojuma iedarbības izraisīta visa organisma slimība.* Staru terapija — *terapija, kurā izmanto jonizējošo starojumu.* □ Stūrēt elektronus nozīmē mērķtiecīgi izmainīt to trajektorijas. Rezultātā izmainās elektronu stara virziens .. Tomariņš 1, 42. Gaismas stars katrā punktā ir perpendikulārs gaismas viļņa frontei. Ja gaisma izplatās vidē, kura gaismu izkliedē, tad staru var ieraudzīt. Fiz r 308. Siltuma starojuma pilnās enerģijas lielākā daļa atbilst infrasarkano staru viļņa garumu diapazonam. Tāpēc infrasarkanos starus sauc arī par siltuma stariem. Fiz r 359. Piemineklis [Hamburgā] celts 360 ārstu piemiņai, kuri savā laikā gājuši bojā no rentgena staru iedarbības, citus ārstējot. Birze 5, 256.

3. mat. *Taisnes nogrieznis, kura sākums ir fiksēts noteiktā punktā.* Leņķa s. Stara pagrieziens. □ Jebkurš punkts, kas atrodas uz taisnes, sadala šo taisni divos staros, kuriem minētais punkts ir sākumpunkts. Stars ir noteikts, ja norādīts tā sākumpunkts un jebkurš šī stara punkts, kas nesakrīt ar sākumpunktu. Mat 352.

4. *Samērā šaurs, tievs veidojums, elements u. tml., kas ir vērsts prom no kāda centra.* Čemura stari bot. — *atsevišķie ziedu kāti vienkāršā čemurā.* Čemuriņa stari bot. — *čemuriņa kāti, kuru galos ir ziedi.* Spuru stari zool. — *zivju spuru skelets, kas sastāv galvenokārt no kauliem, skrimšļiem.* □ Ir gan brīnumainas zvaigznes [nozīmītes]. Visas sarkanas. Visām pieci stari. Bet citas mirdz un citas ne. Indrāne 4, 6. Sievietes seja bija jauna, bet apvītusi. Ap acīm izveidojušies krunciņu stari .. Jansons 4, 546. Ziemas sākumā visātrāk salā bojājas koksnes aplieva un serdes stari. Cīņa 85, 88, 1. Spuras veido kauliņi, ko sauc par spuru stariem. Starp stariem izstiepta plāna ādas kroka. Zool 67.

staršina, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai; kopdz. *Dienesta pakāpe Padomju Armijā (starp vecākā seržanta un praporščika pakāpēm); karavīrs, kam ir šāda dienesta pakāpe.* □ Diviziona vadības izlūknodaļas komandieris staršina Mihailovs bija neliela auguma.. Bels 3, 18. // parasti savienojumā ar apzīmētāju. *Dienesta pakāpe PSRS Jūras kara flotē (starp vecākā matroža un mičmaņa pakāpēm); karavīrs, kam ir šāda dienesta pakāpe.* 2. pakāpes s. 1. pakāpes s. Galvenais kuģa s. □ ..stūresvīrs, otrās pakāpes staršina.., atkal ir noregulējis zemūdeni horizontālā stāvoklī.. Zv 83, 4, 5. // tikai dsk. *Karavīru kategorija (PSRS Bruņotajos Spēkos) starp seržantu un praporščiku kategorijām.*

starterautomobilis, -ļa, v.; tehn. *Speciāli iekārtots automobilis lidaparāta motora iedarbināšanai; starteris.*

starterbarība, -as, s.; lauks. *Speciāls spēkbarības maisījums, ko izmanto jauno dzīvnieku audzēšanas un nobarošanas sākumperiodā; starteris (2).*

starteris, -ra, v.; **startere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** v.; tehn. *Iekārta (kā, parasti iekšdedzes motora) iedarbināšanai.* □ ..ja nav kārtībā starteris vai akumulatoru baterija, kloķvārpstu iegriež arī ar iedarbināšanas kloķi. TAM 135. Šoferis ieslēdza aizdedzi un nospieda starteri. Motors nosprauslojās.. un uzņēma līdzenu, vienmuļu dziesmu. Vanags 6, 7. ..Dima, startera auklu no visa spēka raustīdams, iedarbināja piekabes motoru, un laiva aiztraucās pa upi uz leju.. Gūtmanis 2, 67. // *Speciāli iekārtots automobilis lidaparātu motora iedarbināšanai; starterautomobilis.* // *Ierīce luminiscences spuldžu iededzināšanai.*

2. v.; parasti dsk.; lauks. *Speciāls spēkbarības maisījums, ko izmanto jauno dzīvnieku audzēšanas un nobarošanas sākumperiodā; starterbarība.*

3. *Sportā — tiesnesis, kas dod starta signālu sacensībās.* □ Divi sportisti viegli ielieca ceļus un pietupās. Tribīnes.. apklusa, lēnām augšup cēlās startera roka ar pistoli. Saulītis 12, 355. Uz starta pirmie nostājas braucēji ar 350 kubikcentimetru motocikliem. Starteris pamāj ar karogu — ceļš brīvs! Sports 70, 149, 3.

startēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; intrans. **1.** *Sākt virzīties (skriet, braukt, peldēt u. tml.) no sacensību distances noteiktas vietas.* □ ..[treneris] devās uz sacensību vietu. Demjanovs startēja pirmais, derēja pavērot, kas notiks ledus celiņā. Saulītis 12, 351. Vienlaicīgi startē 15—25 laivas. ..vēss prāts un meistarība vajadzīga, lai šajā burzmā prastu izrauties. Liesma 75, 8, 20. pārn. Ina tikai nepacietīgi gaidīja, kad parādīsies Elīza un viņa varēs no manis aizsmaukt. Elīza parādījās, un Ina uzreiz startēja.. Ezera 17, 185. // *Piedalīties, parasti sporta, sacensībās.* □ Treneris pats kādreiz bija startējis valsts meistarsacīkstēs un pirms kara ieguvis pat trešo vietu daudzcīņā. Saulītis 12, 50. Visas pasaules labākie sportisti četrus gadus diendienā saspringti trenējās, lai ar saviem sportiskajiem rezultātiem iegūtu tiesības startēt olimpiādē. Zv 80, 14, 21. Pavisam Zandartam bija pie divdesmit zirgu. Puse no tiem piedalījās sacīkstēs. Savos labākajos gados [ērzelis] Reģents bija startējis Amerikā un lielajos Vakareiropas hipodromos. Lācis VI, 319. Andris elektronikā startē pirmoreiz. Kad notiek salidojuma dalībnieku apbalvošana, viņam pasniedz otrās pakāpes diplomu. Draugs 83, 9, 27. // pārn.; sar. *Iesniegt dokumentus, piedalīties eksāmenos, lai iestātos (parasti mācību iestādē).* □ Gundars: Es arī kādreiz gribēju studēt. ..Vispirms liku uz filologiem. Neveiksmīgi. Paņēma armijā. Pēc tam iedrošinājos startēt uz filozofiem — atkal veltīgi. Gulbis 1, 24. Pagājušajā pavasarī Edmunds Freibergs pabeidza vidusskolu un startēja uz Teātra fakultāti. Veiksmīgi, uzņēma! Zv 67, 11, 13. Draugi bikstīja man sānos un jautāja, vai tiešām es startēšot ķīmiķos.. Zigmonte 17, 198.

2. *Sākt kustību (par transportlīdzekļiem, parasti lidaparātiem, to apkalpi, pasažieriem).* □ No tuvākā aerodroma izlūklidojumam startēja lidmašīna. Skujiņš 3, 115. 1959. gada 2. janvāra vakarā sekmīgi startēja pirmā padomju kosmiskā raķete.. Zv d 59, 2, 25. «Un lidtērpus [lidotāju tērpus] ņemiet tūlīt līdzi, jo būs jāstartē no cita aerodroma. Mans šoferis jūs aizvedīs.» Imermanis 2, 62. Mašīna startēja. Lēnā gaitā pārbrauca ielu krustojumu, slīdēja garām aizslēgto veikalu apgaismotiem logiem. Lācis VI, 383.

starts, -a, v. **1.** *Virzīšanās (skrējiena, brauciena, peldējuma u. tml.) sākums no sacensību distances noteiktas vietas; sacensību distances vieta, no kurienes sāk virzīšanos.* Starta signāls. Starta šāviens. Gatavoties startam. Starta līnija. Iet uz startu. Iziet uz starta. □ «Otrajā [ātrslidotāju] pārī sacenšas Brotiņš no Apgabala sporta kluba un Mellacis — «Daugava». Uzmanību startam!» Saulītis 12, 244. Lāčupītes trasē notika Rīgas meistarsacīkšu pirmā posma sacensības motokrosā. «Vilnis nokavēja startu!» Ligita skaļi ievaidējās.. Lukjanskis 2, 102. Skan šāvieni, no starta vietas aiztrauc distanču skrējēji. Rīgas B 85, 157, 4. pārn. Ir ļoti svarīgi kopš pirmajām jaunā gada dienām uzņemt labu startu un noskaņoties uz tālāku sprieguma paaugstināšanos darbā.. Rīgas B 83, 296, 1. // *Piedalīšanās, parasti sporta, sacensībās.* □ Mēs ļoti rūpīgi un vispusīgi analizējām republikas izlases komandu startu tautu spartakiādē — ikvienā sporta veidā. Zv 83, 24, 13. ..gads sākās nelāgi. Traumas dēļ bija jāatsakās no starta valsts čempionātā. Liesma 77, 7, 16. // pārn. *Sākums (parasti darbībai, norisei).* □ Kā jau simbolu lugā, autore necenšas soli pa solim izsekot savu varoņu gaitām. Viņai svarīgs starta posms un finišs. Kritikas g 83, 71. ..dots signāls ilgi gaidītam startam — sarunai par satīras problēmām. Lit M 72, 1, 4. Nāca prātā atgadījumi, kad daži manu aprakstu varoņi pēc daudzsološa starta it drīz bija ieskrējuši nelāga šaurumos.. Kalnaruva 5, 244.

2. *Kustības sākums (transportlīdzekļiem, parasti lidaparātiem); arī vieta, no kurienes sāk*

kustību. Raķetes s. □ Patiešām mulsinoša ir šī lidmašīnas drebēšana un raustīšanās startā. Zemzaris 4, 77.

starveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir gaismas stara forma, veids; tāds, kam ir, parasti vairāki, samērā šauri, tievi veidojumi, elementi u. tml., kas vērsti prom no kāda centra.* S. plaisa. S. zieds. S. lapa. □ Ja tomēr negribas atteikties no piegulošā piegriezuma, ieteicams izvēlēties krūšu daļā starveida krokojumu.. Kalniņa 1, 6.

starveidā, lok., nelok. *Tā, ka (kam) rodas starveida veidojumi, elementi u. tml.* □ Uz lapām vasaras otrā pusē un rudenī.. [parādās] plankumi ar starveidā izplūdušām malām. Rupais, Kalniņa 1, 246.

starveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **starveidīgi.** *Starveida.* □ ..šalkdama skrien starveidīga strūkla. Caune 2, 79. Var būt vienkāršas un starveidīgas [koka] serdes plaisas. Šterns 2, 63. Beidzot parādījās Graķu muiža ar liepu un kļavu alejām, kas starveidīgi izpletās uz vairākām pusēm. Gulbis 4, 53. Ļoti raksturīgas ir āboliņu lapas, kas starveidīgi saliktas no 3 lapiņām. Švinka 1, 24.

stāstījums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → s t ā s t ī t; teksts, ko kāds veido, ir izveidojis stāstot.* Raits s. Interesants s. Pārtraukt skolēna stāstījumu. Pierakstīt strēlnieka atmiņu stāstījumus. Stāstījuma teikums val. — *īpašas formas teikums, kurā izsaka vispārīgas atziņas, faktu konstatējumus, situācijas tēlojumus.* □ ..pats pēdējais laiks iet projām, ja negribam satikties ar meiteņu tēvu, kas, spriežot pēc Oļas stāstījuma, ir dusmās ātrs vīrs. Grīns 1, 152. Viņš runāja interesanti, atdzīvinādams stāstījumu gan ar anekdotiskiem atgādinājumiem no pagātnes, gan ar neparastu domu gājieniem par zinātnes iespējām šodien. Purs 4, 269. Klasē skolotāji jau pieraduši, ka Valdis.. galīgi palaidies slinkumā. Cik viņam aizķeras galvā no iepriekšējās stundas stāstījuma, tik ir, — mājā viņš nemācās. Zigmonte 1, 241. // *Attēlojums, atveidojums (mākslā), kuram ir vēstījuma raksturs.* □ Izrāde ir aizraujošs, saturīgs stāstījums par cilvēku dzīvēm un likteņiem. J Kalniņš 1, 355. A. Kalniņa [komponista] poēmas ir lielāki vai mazāki liriskas dabas stāstījumi, kas pauž dažādas noskaņas.. Vītoliņš 1, 94.

stāstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Darīt zināmu (ko) mutvārdiem.* S. pasaku. S. anekdotes. S. patiesību. S. savus piedzīvojumus. Stāstīt ceļu — *stāstīt, kā nokļūt līdz kādai vietai.* Stāstīt darbu novec. — *stāstīt, kas jāstrādā, arī kā jāstrādā.* □ Tēvs dzēra un stāstīja: «Agrāk foreles upītē bija, ka ne noķert. ..tepat pie avotiņa zivju bija tik daudz, ka ar vienu roku velc kaut divas reizes no paceres.» J Kalniņš 2, 182. Tālāk viņš saraustītos vārdos stāstīja, ka gribot iet draudzes skolā, bet tur vajagot naudas. Sakse 2, 140. «Ko nu tu, Silva, te stāsti!» Dzērvīte norāj. «Vienos mēs nekad mājās neesam gājušas.» Kalndruva 5, 190. pārn. ..vējš, gaudodams dūmvadā, stāstīja, kā ļaudīm radušās pasakas par spokiem.. Birze 1, 30. pārn. Bet pie viņu kājām, klusi kaut ko stāstīdams, ezers vēla vilni pēc viļņa. Rinkule 2, 79. // intrans. S. par savu bērnību. S. gari un plaši. □ ..Prātnieks stāstīja labi gari par mērnieku atnākšanu, vēl ar šādiem tādiem paša pielikumiem savu stāstu kuplinādams.. Kaudzītes 1a, 51. Didzis atcerējās, cik dzīvi viņa toreiz mežniecības kantorī stāstīja par savām mājām, par Menteņiem. Ezera 2, 69. «Tu parunā ar Valdi Upmali,» teica Ozols. «Viņš prot aizrautīgi stāstīt.» Sakse 7, 276. pārn. Bet priede jau zināja arī par lielām vētrām stāstīt, tā bija gudra priede. Kaldupe 12, 6. pārn. Un tāpēc var bojā viss sējums aiziet — viens grauds joprojām mums stāstīs par maizi. Krūklis 6, 151. ◇ Pa kaktiem stāstīt (arī runāt, čukstēties) sar. — *tenkot.* // *Mutvārdiem, parasti plaši, izplatīt (kādu informāciju) — par vairākiem, daudziem cilvēkiem.* □ Stāsta, ka brāļi Kaudzītes reiz veselu dienu esot sēdējuši Bregža kalnā pie Raganu bērza, jūsmodami par skaistajām ainavām. Lagzdiņš 3, 83. Tagadējais Lejas Spijēnu īpašnieks iesākumā bij bijis pliks puika. Stāstīja, ka viņa vecāki to gribējuši likt izmācīt par skroderi. Blaumanis 6, 61. Un zivju bagātība te, kā stāsta, liela, jo jūra ir tīra.. Zv 78, 1, 10. // *Darīt zināmu (ko) rakstveidā; attēlot, parasti episkā, daiļdarbā.* □ ..jauniete vēstulē redakcijai stāsta, ka agrāk viņa rakstījusi dienasgrāmatu. Hor 78, 6, 26. // intrans. □ Pēc šās grāmatas fragmentu publicēšanas man dažkārt jautāts, vai viss, par ko tanī stāstīts, ir izdomāts vai arī tikai kāda daļa. Lagzdiņš 3, 7. ..raksts, kurā tik daudz stāstīts par viņa dzīvi, jaunieti mulsināja. Kroma 3, 41. // *Būt par (kāda satura, informācijas) avotu (piemēram, par tekstu, attēlu).* □ Teika stāsta, ka Prometejs bijis piekalts pie nepieejamas klints Kaukāza kalna galotnē. Zv 76, 15, 2. ..sāga stāsta, ka vikingi no guļamtelpas kāpuši lejā uz mantu glabātavu un pa to pašu ceļu ar smagām nastām gājuši augšup. Cimermanis 1, 74. // intrans. □ ..laikraksts stāsta arī par citu mūsu zemes kuģniecības kolektīvu panākumiem. Rīgas B 79, 80, 2. Ap simts eļļas gleznu un ogles zīmējumu stāstīja par Tones kluso, sirsnīgo un ļoti emocionālo mākslu. Bērn 59, 10, 13. // pārn. *Būt par (kā) zīmi, pazīmi, pierādījumu; liecināt.* □ ..dūmi.. stāstīja, ka zem sniegainajiem jumtiem burbuļo uz plīšu caurumiem priecīgi ēdienu grāpīši.. Virza 1, 184. // intrans. □ Lībietis ilgi stāv pie viņas ravējuma. Ar drošu, veiklu roku noravētais laukumiņš stāsta par aizkustinošu gādību. Kalndruva 5, 22. ..pat šī necilā ēka [šķūnis] stāsta par saimnieces turību: vienā galā smaržīga siena pants, otrā — augsta malkas grēda. Ezera 1, 27. Auto riepu pēdas lielceļa vidū stāstīja par šīsdienas notikumiem. Birze 3, 24. // divd. formā: stāstošs. *Tāds, kam ir vēstījuma raksturs; arī sižetisks.* □ Aktuālas tēmas tēlotājā mākslā šajā periodā tika risinātas žanriskā un detalizēti stāstošā skatījumā. Novadniece 1, 78. Balāde ir episki stāstoša kompozīcija solobalsij ar pavadījumu. Vēriņa 1, 36.

stāstniecība, -as, s.; parasti vsk.; literat. *Stāstu kopums (kāda autora daiļradē, tautas, laikmeta daiļliteratūrā).* □ Tieši šis sociālpsiholoģiskās, uz mūsdienām pavērstās īsprozas strāvojums ir galvenais «velkošais» spēks, kas jau krietni ilgus gadus nodrošina mūsu stāstniecības un novelistikas attīstību un panākumus. Kritikas g 75, 111. Tie [80. gadu stāsti] turpina iepriekšējo gadu stāstniecības ievirzi — caur varoņa psiholoģiju vai arī savstarpējo attiecību konfliktos risināt.. ētiska rakstura problēmas. Kritikas g 82, X, 90.

stāstnieks, -a, v.; **stāstniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Stāstu rakstnieks.* □ Vēl šodien skolu programmās pirmā latviešu stāstnieka gods ierādīts Apsīšu Jēkabam.. Hor 90, 1, 9. No stāstniekiem, kas izauguši pēckara gados, Ē. Vilks ir pats redzamākais, pats talantīgākais. Krietnas autora spējas apliecināja viņa pirmais stāstu krājums «Cilvēki ar vienu patiesību».. J Kalniņš 1, 70.

2. *Stāstītājs.* □ ..viņš [mežkopis] runāja sausi un neveikli, tikai speciālistiem saprotami. Viņš vēl nebija atklājis un izkopis savu stāstnieka talantu. Bels 6, 68. ..stāstniece viņa [vecmāmiņa] bija varena, patiešām spoža. Luginska 1, 14.

stāsts, -a, v. **1.** literat. *Episkās literatūras paveids, kam raksturīgs (parasti) vienkāršs sižets, maz darbības personu, notikumu ikdienišķums; šī episkās literatūras paveida daiļdarbs.* Sadzīves s. Sociālais s. Psiholoģiskais s. Piedzīvojumu s. Humoristisks s. Satīrisks s. Anekdotisks s. Reālistisks s. Dokumentāls s. Fantastisks s. Stāstu autors. Stāstu krājums. Īsais stāsts — *neliels stāsts, kas parasti veltīts kādam atsevišķam notikumam.* Garais stāsts — *stāsts, kurā atšķirībā no īsā stāsta attēlots nevis viens, bet vairāki notikumi galvenās darbojošās personas dzīvē.* □ Informācija tikai ziņoja par faktu. Stāsts šo pašu faktu parādīja mākslas tēlos, rādīja mums cilvēkus, iepazīstināja ar viņu domām, jūtām un tieksmēm, parādīja, kā tas viss notika. J Kalniņš 1, 34. Īsajā stāstā.. visa uzmanība pievērsta viena vai dažu cilvēku rīcībai vienā notikumā. Raksturs vai tikai viena tā īpašība atklājas īsā epizodē. Valeinis 1, 46.

2. *Tas, ko stāsta; arī stāstījums.* Vecu ļaužu stāsti. Briesmu s. Spoku stāsts — *šausmu nostāsts par spokiem; nostāsts, kurā ir šausmas izraisoši pārspīlējumi.* Mednieku stāsts hum. — *nostāsts, kurā ir ļoti daudz pārspīlējumu.* Burlaku stāsts vienk. — *nostāsts, stāstījums par laupītājiem, slepkavām.* □ Puika būdams, Toms mīlēja klausīties vectēva stāstus par viņa mācekļa gaitām. Ērgle 7, 79. Antra.. sāka stāstīt jau sen zināmus notikumus. Viņa stāstīja klusi, katrs vārds bija labs un patiess; viņš pievēra acis un klausījās, it kā šo stāstu dzirdētu pirmo reizi. Lukjanskis 1, 70. Kundze.. sāka stāstīt visu, ko zināja. Stāstā nekas neatšķīrās no tā, ko tepat jau bija pavēstījis Brauska. Birze 3, 92. pārn. ..vēji ir jauki biedri. Daudz un dažādi viņi ir, daudz un dažādus stāstus tie var stāstīt. Brigadere 2, 300. pārn. ..Un, kad pāri oglēm zilas liesmas mirdz, — Krūtīs klauvē zaļie mežu stāsti.. Vācietis 4, 140. Trokšņainā barā [bērni] lasīja Kuperu, bet vakaros klausījās spoku stāstus un pasakas. Viese 2, 86. Kad es to krastā atstāstīju savam kaimiņam, viņš neticīgi pakratīja galvu un piezīmēja: «Mednieku stāsti... Es nezināju, ka tu tik traki proti liet [melot].» Grīva 5, 51. «Balti meli! Mana māte nu gan nevar tādus burlaku stāstus izdomāt. Tie būs tepat miestā sacerēti,» dusmojās Mirdza. Sakse 7, 203.

○ Bībeles stāsts — *bībelstāsts.* □ Uztaisīja mums jaunu skolas namu, atnāca jauns skolotājs — seminārists, un es aizgāju no ķestera mājas. Bet arī te pirmā vietā bij katķisms un bībeles stāsti.. Birznieks-Upītis 6, 16. Burlaku stāsts (arī romāns) vienk. — *vulgārs stāsts (romāns) par laupītājiem, slepkavām.*

stāt, stāju, stāj, stāj, pag. stāju; intrans. **1.** *Stāties (1).* □ Bet komandieris domīgs stāj uz takas: «Būs šonakt nikna kauja,» klusi saka. Avotiņa 5, 106. Un vakaros pasakas izkāpj no migas, Un zaķi pie ziedošām ābelēm stāj... Vējāns 8, 134. Lai top slavēti tie gudrie, kuri stāj mums līdzās, klusi, klusi klusēdami, kad nekas nav līdzams. Avotiņa 8, 39. pārn. Mūsu egles — gariem, lepniem kakliem — Pakalnā kā zaļi putni stās.. A Skalbe 9, 27. pārn. Jūsu ideāli, jūsu maldi, taisni vedīs jūs? Vai šķērsu stās? Lisovska 6, 71. ◇ Stāt (biežāk stāties, stāvēt) ceļā — a. *Aizšķērsot ceļu.* □ Lāčplēsis: Es gribu sevim [sev] un citiem vaļu — Tu brīvībai ceļā man nestāsi, Nozūdi, izgaisti! Rainis IXb, 217. b. *Kavēt, traucēt.* □ Gaisma sijā zeltu, lai viņš iet kur iedams, Nedienas un mošķi baidās ceļā stāt. Bendrupe 3, 55. ◇ Stāt (biežāk stāties) pretī (arī pretim, pret) — a. *Sākt cīņu (ar uzbrucēju).* □ Vilma un Aina mani sagaidīja ar ūdens šaltīm. Es tiku rumulēts. Es raudzīju apliet slapjas arī savas pretinieces, bet kur man pretī stāt diviem sieviešiem! J Kalniņš 10, 180. b. *Pretoties, nepakļauties (kāda varai).* □ Pret redzamu nāvi Tīšu prātu stāt, — Labāk tu jau stāvi, Kur netiek klāt. Rainis Ib, 354. ◇ Stāt (arī stāties) virsū novec. — *neatlaidīgi vērsties (pie kāda).* □ Tad māte sāka stāt virsū, lai mācot Doriti. Birznieks-Upītis 6, 350.

2. *Stāties (4).* □ Un vaicā ceļinieks, pie tevis [avota] stājis, Ar ko tu esi sirdi dzirdinājis. Vāczemnieks 8, 9. Vien tikai tālāk bez mitas gāju, Līdz augstā krastā es beidzot stāju.. Čaks 7, 45. Pie akas bēris domīgs stāj.. Auziņš 9, 115. // infinitīva formā: stāt. *Lieto, lai izteiktu komandu, pavēli pārtraukt kustību, pārvietošanos.* □ Viņam pretī no desmit soļu attāluma izslējās šautenes stobrs. Atskanēja sauciens: «Stāt! Padodies!» Zv 80, 16, 6.

3. *Stāties (5).* Sirds stāj (arī beidz, rimst u. tml.) pukstēt poēt. — *saka, ja cilvēks mirst.* □ Nāc, acis izslauki ar valgu vēju, Ar savu sāpi tīksmināties stāj! Elksne 9, 65. Pamazām stāj runāt mēles, apklust valodas. Grīns 1, 158.

Un balti kauli Vēl laukus klās, Daudz asins plūdīs, Pirms vaidi stās.. Rainis Ib, 150. 1966. gada 6. februārī Viļa Lāča sirds stāj pukstēt. Hor 79, 9, 14.

stateniski, -ais; s. -a, -ā; apst. **stateniski.** *Perpendikulārs Zemes virsmai; vertikāls.* S. stumbrs. □ Parasti [eikaliptu] lapas karājas stateniski uz leju, tāpēc Austrālijas mežos ir maz ēnas. Galenieks 2, 283. // *Tāds, kas veido taisnu leņķi ar doto plakni vai taisni; perpendikulārs.* □ Slīpie [zāģa] zoba gala asmeņi daudz sliktāk noskalda nogriezto skaidu no griezuma nekā pret zāģēšanas virzienu stateniskie gala asmeņi. Indāns 1, 19. ..uzacis nedaudz savilkās, veidojot pierē stateniskas krunciņas. Dripe 2, 35. Sagatavojot apaļkokus, zari jānocērt līdz stumbra virsmai. Galotne jānozāģē stateniski stumbra asij. Šterns 2, 69.

stateniskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t a t e n i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Lodmērs ir visvienkāršākais instruments būvelementu un konstrukciju stateniskuma pārbaudei. Šterns 2, 22.

stāties, stājos, stājies, stājas, pag. stājos; refl. **1.** *Novietoties stāvus (kur, kādā veidā).* S. kolonnas priekšā. S. uz paaugstinājuma. S. rindā. S. lokā. S. ierindā. S. pa divi. Stāties publikas (arī auditorijas, klases u. tml.) priekšā — *publiski uzstāties.* Stāties (arī nākt) tiesas priekšā novec. — *ierasties tiesā, lai liecinātu, tiktu tiesāts.* □ Ap viņu sāka stāties arvien vairāk sievišķu, tā ka drīz bij sastājies jau vesels apdārzs. Kaudzītes Ia, 362. Lūču saimnieks bij kājās un paspēra tuvāk draudošu soli. ..Saimniece stājās blakus. Upīts 18, 281. ..visi dziedātāji un svētku viesi stājas gājienam uz Ķeizara dārzu.. J Kalniņš 9, 156. pārn. Tev [skolai] nevaru mierīgi aiziet es garām, Kaut stājušies gadi starp mani un tevi.. Kaldupe 1, 72. pārn. Tēvs: ..paņemt tādu [sievu], kas nestājas starp mums un tevi.. Blaumanis 6, 394. ..teroristi stājās tiesas priekšā. Zv 80, 16, 3. ◇ Stāties (arī stāvēt, retāk stāt) ceļā — a. *Aizšķērsot ceļu.* □ Pa tiltu ejot, Rita ieraudzīja, ka policists stājās ceļā un nelaida pāri kādu ļoti smalki ģērbušos kungu. Rozītis 2, 28. It kā ar varena kritiena spēku tā [ļaužu drūzma] tagad traucās uz priekšu, lai satriektu ikvienu šķērsli, kas stātos ceļā. Sēlis 7, 125. b. *Kavēt, traucēt.* □ Par vecākiem nu jau vairs nebija ko bēdāt: pārliecinājušies, ka īstiem makšķerniekiem nekas nelabs nevar notikt, viņi mums ceļā nestājās. Saulītis 5, 76. Gan it kā gribējās būt komjauniešu vidū, gan atkal savāda stūrgalvība stājās ceļā un neļāva to darīt. Brīdaka 2, 113. ◇ Stāties (retāk stāt) pretī (arī pretim, pret) — a. *Sākt cīņu (ar uzbrucēju).* □ Kad pāri jūrai atbraukuši krustneši,.. viņš [Lāčausis] arī tiem bez baiļu pretī stājies, un šie neko nevarējuši pret Lāčausi iesākt. J Kalniņš 9, 133. b. *Pretoties, nepakļauties (kāda varai).* □ ..viņš [saimnieks] baronu bij sakaitinājis, bij viņam ar lepnumu stājies pretim.. Blaumanis II, 318. ◇ Stāties uz (kāda) ceļa — *izraudzīties, uzsākt kādu darbu, darbību, dzīves veidu.* □ Sodītie, kuri brīvības atņemšanas vietās stājušies uz labošanās ceļa, var tikt pirms termiņa nosacīti atbrīvoti no soda. Hor 78, 6, 34. ◇ Stāties (arī stāvēt) blakus (arī līdzās) — *būt līdzvērtīgam.* □ Jēkabs.. strādā, grāvju racējs tāds, ka Bramanim var blakus stāties. Upīts 4, 154. Ieva domā par Lidu. ..«Ai, Lida! Jorena cīņas biedre, Jorena dzīves gaitu biedre, Jorena bērna māte! Ne man stāties tev līdzās, man ar visu savu jaunību, ar mīlestību..» Zigmonte 2, 217. ◇ Stāties priekšgalā — *uzņemties vadību.* ◇ Stāties uz (savām) kājām — a. *Kļūt patstāvīgam.* □ «Par to tev, Jūli, kad stāsies uz savām kājām, es apsolu no savas puses zirgu un dzelzsasu ratus,» tēvs izsaucās sajūsmā. Austriņš 1, 250. b. *Kļūt stabilam, stipram.* ◇ Stāties (darba) ierindā — a. *Uzsākt patstāvīgu darbu; arī atsākt darbu (pēc ilgāka pārtraukuma).* □ Rācijas priekšnieks skaļā balsī lasa: «Ar veselību ir labāk. Pamazām stājos ierindā.» Grīva 8, 316. b. *Tikt nodotam ekspluatācijā (par uzņēmumiem, ražošanas iekārtām u. tml.).* □ Nesen stājies ierindā arī jaunais maģistrālais gāzes vads — Valdaja—Pleskava—Rīga, kas turpmāk atļaus daudz labāk apmierināt tautas saimniecības vajadzības pēc gāzes. Zv 72, 24, 4. ..stikla rūpnīcā stājies darba ierindā krāsaino stikla trauku cehs. Liesma 75, 9, 5. ◇ Stāties (arī stāt) virsū novec. — *neatlaidīgi vērsties (pie kāda).* □ ..mēs Jēkabu vairs nelaidām vaļā, bet katru mīļu vakaru stājāmies tam virsū ar lūgumiem un skubinājumiem. Kalndruva 10, 158. ◇ Stāties dieva priekšā novec. — *nomirt.*

2. *Sākt darīt, veikt ko, novietojoties (darba, darbības vietā).* Stāties (kam) klāt — *sākt darboties (ap ko), sākt apstrādāt (ko).* □ ..viņš vairs arklu nejaudājot novadīt, lai nu Žanis stājoties vagā un parādot, ka to darbiņu vēl nav aizmirsis. Zigmonte 12, 368. Vasarā Kārlēns stājās līdz ar citiem vīriem spailes galā.. Tikai kamzoļus gan viņš pirmajā laikā svieda ātrāk nost nekā citi pļāvēji. Birznieks-Upītis 1, 38. Līdz šim viņš uz pļavu gāja kopā ar Malvu un māti sienu ārdīt un grābt, bet nu stāsies uz vāla tēvam aiz muguras. Avotiņa, Slisers 1, 72. Pie lielās mājas stūra.. atveda un izbēra divas autokravas melnzemes. Viens no maniem kaimiņiem.. pavakarē stājās kaudzēm klāt ar lāpstu un sāka līdzināt. Kalnruva 8, 271. // parasti savienojumā ar «pie». *Sākt darboties, rīkoties, strādāt (ar kādu darbarīku, ierīci u. tml.).* □ Tikko ratiņš sāka urkšķēt, cēlās arī Klāvs un stājās iepretim plītei [plītij] pie saviem pinekļiem. Birznieks-Upītis 6, 101. Vīri stājās pie mīstiklām, sievas pie kulstāmiem dēļiem, un darbs varēja sākties. Jansons 1, 137. Pēc mātes nāves Roberts stājās viņas vietā pie virpas. Dinere 10, 256. // parasti savienojumā ar «pie». *Sākt (ko darīt, veikt); ķerties (2).* S. pie mājas uzkopšanas. S. pie balsu skaitīšanas. □ Atbraucis vecāku mājās, Andrejs stājās pie lauku darbiem. Plaudis 2, 265. ..viņa vēlēja vīriem nonest no istabaugšas stelles un kopā ar Mārtiņieti stājās pie velku vilkšanas. Viese 1, 87. Tiesa stājas pie lietas izskatīšanas pēc ieinteresētās personas pieteikuma, pēc

prokurora pieteikuma .. AT Bij 60, 3, 54. // parasti savienojumā ar «pie». *Sākt ēst, dzert (ko); ķerties (2).* □ Runčelis vienmēr papriekš izlaka šķidrumu un tad tikai stājās pie biezumiem .. Birznieks-Upītis IV, 497.

3. *Kārtot formalitātes, lai kļūtu par (kādas organizācijas, kolektīva u. tml.) biedru, dalībnieku, darbinieku, (mācību iestādes) audzēkni.* S. biedrībā. S. partijā. □ Septembrī viņš bija atbraucis, lai .. stātos mūsu bataljonā. Grīns 1, 153. Atcerējos tās tālās dienas, kad Gunārs stājās toreizējā Teātra institūtā .. Zv 80, 6, 19. // *Sākt strādāt (iestādē, uzņēmumā u. tml.); sākt pildīt (kādus pienākumus).* S. direktora amatā. Stāties (kāda, kā) vietā — *uzņemties, sākt pildīt cita pienākumus; aizstāt (ko).* □ Stādamies darbā, viņš prata klusēt par savu pagātni un nākotnes nodomiem. Lācis 10, 201. .. saimnieks stājas dzelzceļa dienestā, kur par stacijas priekšnieku viņa radinieks. Jokums 1, 13. Baumanis mani uzliela, ka es pilnīgi varot stāties vasaras puiša vietā, un liek man priekšā braukt vienam pašam [mēslus vest]. Birznieks-Upītis 6, 342. ◇ Stāties darbā (arī ekspluatācijā) — *tikt nodotam ekspluatācijā (par uzņēmumiem, ražošanas iekārtām u. tml.).* □ Kad darbā būs stājies Salaspils reaktors, Baltijas republiku un citu tuvāko apgabalu apgāde ar īsi dzīvojošiem izotopiem būs atrisināta. Atomr 40. .. ekspluatācijā stājušies lieli enerģētikas un rūpniecības kompleksi .. Zv 76, 8, 5. // savienojumā ar «laukā», «ārā». *Kārtot formalitātes, lai pēc paša vēlēšanās pārtrauktu būt par (kādas organizācijas, kolektīva u. tml.) biedru, dalībnieku, darbinieku, (mācību iestādes) audzēkni.* S. ārā no tehnikuma. □ «Un, ja tādu [zagli] uzņem komjaunatnē, tad es stājos laukā,» viņš piebilda. Sakse 7, 260. Jāsaka, lai viņš stājas no kara dienesta laukā un uzsāk kaut ko uz savu roku. Rozītis 1, 207. // *Saistīties (noteiktās attiecībās).* Stāties uzskaitē — *reģistrēties kādā uzskaites sistēmā.* □ Laulību reģistrē noteiktajā dienā to personu klātbūtnē, kuras stājas laulībā. Laul k 74. Tepfers stājās sakaros ar meņševiku līderiem .. A Grigulis 13, 80. .. realizējot savas subjektīvās tiesības, valstis stājas visdažādākajās starptautiskajās attiecībās. Fogels, Grīnbergs 1, 46. // *Reaģēt (ar vielu) — par vielām.* □ .. jods nesajaucas un nestājas reakcijā ar mikroelementiem, vitamīniem, antibiotiskajām un citām bioloģiski aktīvām vielām. Lauku Dzīve 74, 3, 16.

4. *Apstāties (ejot, braucot u. tml.) — par cilvēkiem vai dzīvniekiem.* □ .. tēvs iet un stājas, iet un stājas. Indrāne 5, 247. .. kājas atkal vienaldzīgi mīca dziļos ceļa dubļus .. Tad priekšējās [strēlnieku] rindas sāk stāties — un apstājamies arī mēs. Grīns 1, 95. Melnis negrib stāties, pat jaunā saimnieka dzelžaino roku turēts — — — — Indrāne 6, 356. // *Pārtraukt, parasti pakāpeniski, kustību, apstāties (piemēram, par transportlīdzekļiem, ierīcēm).* □ Autobuss bremzē un stājas. Tā ir mūsu pietura. Brodele 17, 199. Stājas tvaika katla lielais dzenrats .. Sēlis 5, 181. Stājieties, grūtas dzirnas, Gan bijāt tecējušas .. LD 8921.

5. *Pārtraukt, beigt (darbību, rīcību) — par cilvēkiem.* □ «Neraudi,» Mičis pačukst Knauķītim, «viņam [mirušajam] tagad labāk.» Knauķītis stājas raudāt. Sudrabu E 3, 247. Bet beidzot tomēr vajadzēja vien stāties. Grābekļa kāts izšļuka no rokām, un viņa pati gurdeni atkrita uz .. gubā saraustām lapām. Saulietis III, 184. Sak' saulīte noiedama: Stājieties, darba ļaudis! Vai rociņas nepiekusa, Visu dienu vergojot? DV 348. // *Pārstāt darboties, parasti pakāpeniski (par ierīcēm, iekārtām u. tml.).* □ .. arī pulksteni viņiem vajadzēja jaunu, uzticamāku, tādu, kas tik bieži nestātos. Skujiņš 5, 36. sal. Rudens diena dzisa tik nemanāmi, kā stājas pulkstenis: tas iet aizvien lēnāk un lēnāk, līdz neparasts klusums cilvēkam liek apjaust, ka nav kas kārtībā, — viņš domā un domā, kamēr saprot — pulkstenis stāv. Vilks 2, 15. // *Pārstāt darboties, arī sākt darboties ar traucējumiem (par organisma daļām); kļūt vājākam, beigties, parasti pakāpeniski (par fizioloģisku vai psihisku stāvokli).* □ .. Un katra Baltijas un Melnās jūras lāse Caur sirdi aizskanēs, līdz sirds man stāsies .. Kaldupe 2, 10. Sāpes .. pamazām stājās. ME III, 1052. ◇ Sirds (vai) stājas (arī pamirst) — *saka, ja kas izraisa pēkšņu, spēcīgu pārdzīvojumu.* □ Zvanīšu un sadzirdēšu atkal padobjo balsi: «Sveiks, mazais!» No šīs balss man stājas sirds. Brodele 17, 81. // *Beigties, pārstāt, parasti pakāpeniski (par vēju, lietu u. tml.).* □ .. tad viņi sajuta, ka vējš vairs tā nepūš mugurā. Vai tas patiešām atkal stātos? Upīts XV, 196. «Skat, lietus arī sāk stāties. Būs jāiet mājās.» Lietus patiešām bija krietni vien pierimis .. Saulītis 5, 73. Putenis stājās. Tikai retas, vieglas sniega pārslas lidinājās lejup. Sēlis 7, 128. // *Beigties, parasti pakāpeniski (par darbību, procesu).* □ Dabas un cilvēku gaitas nestājas nekad .. Bērn 50, 7, 2. Troksnis stājās. ME III, 1052.

○ Stāties (likumīgā) spēkā — *iegūt juridisku spēku (piemēram, par darījumu, līgumu, likumu).* □ PSRS Augstākās Tiesas un savienoto republiku Augstāko tiesu spriedumi stājas likumīgā spēkā nekavējoties pēc to pasludināšanas. AT Bij 61, 4, 43. .. 3. jūnijā pulksten 00 pēc Maskavas laika stājās spēkā jaunais [vilcienu kustības] grafiks. Rīgas B 84, 126, 4. Kumoss stājas kaklā — *saka, ja var ieēst, norīt ar lielām grūtībām (parasti aiz pārdzīvojuma).* □ Man negribas ēst, nolauzu tikai mazu garoziņu un to pašu noriju ar pūlēm. Kumosi stājas kaklā. Kar 49, 10, 903.

statika, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Mehānikas nozare, kurā aplūko spēku iedarbībai pakļautu ķermeņu līdzsvara nosacījumus.* □ Cietķermeņu statikā risina šādus divus pamatuzdevumus. 1. Noskaidro nosacījumus, ar kuriem ķermenis, ja tam pielikti vairāki spēki, dotajā atskaites sistēmā atrodas miera stāvoklī. Statikas daļu, kas pēta šos līdzsvara nosacījumus, sauc par ģeometrisko statiku. 2. Cits statikas pamatuzdevums ir aprēķināt, kā jāmaina ķermenim pieliktie spēki, lai to noteiktā virzienā izvirzītu no līdzsvara stāvokļa. Šāda tipa uzdevumus risina analītiskajā statikā .. Fiz r 73.

2. *Miera stāvoklis, arī līdzsvara stāvoklis.* □ ..[gleznotājs] meklē miera un kustības saskaņu. ..Arī [gleznas] kompozīcijā mijas statika ar dinamiku: figūras vertikāle harmoniski līdzsvarojas ar kalnu viļņainās līnijas horizontāli. Māksla 62, 2, 4. Darbā «Neskaties atpakaļ!» risināju kustības pāreju statikā, šo divu kontrastu vienību. [Stāsta keramiķe.] Nodieva 1, 77. // *Stāvoklis (parādībai) ierobežotā laikposmā.* □ ..viņa [valodnieka] disertācijas temats — «Izloksnes statika un dinamika (uz Aknīstes izloksnes materiālu pamata)». Lit M 62, 28, 2.

statiņš, -a, v. **1.** *Dem.* → *s t a t s.*

2. *Saslietu (labības, linu) kūļu kopa; stats.* Sliet statiņus (arī status) — *veidot statiņus, novietojot vairākus kūļus slīpi citu pret citu.* □ Aiz birzs sākās labības lauks. Daļa kviešu bija sasieta kūlīšos un saslieta statiņos.. Kaijaks 3, 93. Veselu nedēļu palīdzam novākt rudzus. Mūsu brigādei jānes kūlīši un jāsakrauj glītos statiņos, katrā pa desmit kūlīšiem. Ērgle 1, 405. Kūlīšus rūpīgi saliek statiņā, sasaista pret vēju un pārklāj ar «cepuri». Apsīts 1, 421.

statisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **statiski. 1.** *Saistīts ar miera vai līdzsvara stāvokli, tam raksturīgs; tāds, kas atrodas miera vai līdzsvara stāvoklī.* Muskulatūras statiskais sasprindzinājums. Statiska slodze. S. spiediens. □ Statiskā līdzsvara piemērs ir mehāniskais līdzsvars, kur ķermenis ir miera stāvoklī attiecībā pret citiem apkārtējās vides ķermeņiem. Rolovs 1, 301. Izšķir dinamisku — kustīgu — un statisku darbu, kuru cilvēks veic stāvus ar nelielām kustībām. Skulme 3, 53. Ārējie spēki uz koksni var iedarboties statiski un dinamiski. Šterns 2, 59. Panno «Zvejnieki». Stāv zvejnieki un zvejnieksievas. Statiski, stingri stāvi. Nodieva 1, 112.

2. *Tāds, kurā neizpaužas kustība, darbība, spraigums.* □ Sezānam ir raksturīgas statiskas kompozīcijas. Tēlojot cilvēku, mākslinieks liek tam pozēt neskaitāmas reizes.. pilnīgi nekustīgā pozā. Sk Ģ 81, 5, 19. Tā [izstāde] ir ikdienišķa, valda statiski vērojoša attieksme pret īstenību, trūkst pārveidottieksmes un sprieguma.. Lit M 86, 3, 3. // *Tāds, kurā nav attīstības; nemainīgs.* □ ..raksturs bieži vien ir statisks, piedzīvojumu literatūras galvenais varonis jau grāmatas sākumā ir pilnīgi nobriedis cilvēks ar noteiktiem dzīves uzskatiem.. Lit M 58, 30, 2.

○ Statiskā valodniecība — *sinhroniskā valodniecība.*

statiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *s t a t i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Spiediena s.

2. *Vispārināta īpašība* → *s t a t i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..skulptūrā «Meitene ar flautu» tēla akcentētais statiskums patiesībā ir pacilāts klusums, kad sieviete ieklausās apkārtējā dabā.. Māksla 63, 4, 39. Režisors tieši šajā skatā drakoniski prasīja ārēju statiskumu un panāca to, sākumā piesaistot aktiera skatienu kaut kādam vienam telpā brīvi izvēlētam punktam.. Dzene 1, 121.

statistika, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Praktiskās vai teorētiskās darbības nozare, kuras mērķis ir vākt, apkopot, analizēt datus par masveida parādībām (parasti sabiedrībā); šādu, parasti apkopotu, analizētu, datu kopums.* Tirdzniecības s. Rūpniecības s. Lauksaimniecības s. Demogrāfiskā s. Sociālā s. □ Starptautiskās statistikas dati liecina, ka transporta nelaimes gadījumos biežāk iet bojā šķīrušies, tad seko atraitņi un vieninieki un visbeidzot laulībā sastāvošie iedzīvotāji. Ves 76, 1, 3. PSRS Centrālajā statistikas pārvaldē sakopotas interesantas ziņas par zemeslodes iedzīvotāju skaita izmaiņu gandrīz tūkstoš gadu laikā (no 1000. gada līdz 1963. gadam). Zv 64, 12, 31. Mums nav drošas statistikas vai socioloģisku pētījumu par atsevišķu [daiļliteratūras] žanru dzīvi lasītājos.. Kar 80, 10, 131.

2. *Parasti savienojumā «matemātiskā statistika»: lietišķās matemātikas nozare, kas pētī datu ieguvi, apstrādi, izstrādā matemātiskus modeļus, kuru pamatā ir varbūtību teorijas jēdzieni un postulāti.*

statistiķis, -ķa, v.; **statistiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. **1.** *Statistikas (1) speciālists.* □ Statistiķi ir aprēķinājuši, ka minimālajai algai Igaunijā šodien vajadzētu būt 125 rubļiem mēnesī. Tas tad arī būtu iztikas minimums. Cīņa 90, 46, 4. Vēl nevienā olimpiādē nav bijis tāda rekordu biruma kā tagad. Statistiķiem ir ko skaitīt ikvienā sporta veidā un disciplīnā. Sports 80, 117, 1.

2. *Statistikas (2) speciālists.*

statistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **statistiski. 1.** *Saistīts ar statistiku (1), tai raksturīgs; tāds, ko izstrādā, veic ar statistikas (1) palīdzību.* Statistiskā novērošana. Statistiskā kontrole. Statistiskā informācija. Statistiski pārskati. □ Lielākajā daļā pasaules valstu statistiskie dati apstiprina faktu par sieviešu vidējā mūža ilguma pārsvaru.. Ves 75, 1, 11.

2. *Saistīts ar statistiku (2), tai raksturīgs; tāds, ko izstrādā, veic ar statistikas (2) palīdzību.* Statistiskā analīze. S. eksperiments. Statistiska hipotēze. □ Pētot vārdu šķiru kategoriju «vietniekvārds», svarīgi ir abi aspekti — kā kvalitatīvais.., tā kvantitatīvais — vietniekvārdu lietojuma statistiskie parametri dažādos tekstos. Vēstis 78, 1, 96.

statists, -a, v.; **statiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Aktieris, kas tēlo lomas bez teksta; masu skatu dalībnieks izrādē, kinofilmā.* □ Es savā laikā kājām nācu no Jelgavas uz Rīgu.., lai tikai nenokavētu izrādi, kurā man pat lomas nebija, es biju tikai statists masu skatos. Teātris 83, 17. Līdztekus darbam korī Elzu Barūni iesaistīja arī statistu pulkā, pēc tam viņai uzticēja nelielas lomas.. Lauku Dzīve 68, 4, 22. «Pirms gada šeit parkā uzņēma kādu filmu, vajadzēja statistus, vairāki no uzņemšanas grupas bija atnākuši arī uz skolu, ieraudzīja mani, uzaicināja, bet mamma neļāva.» Lukjanskis 4, 164. // pārn. *Pasīvs, arī maznozīmīgs cilvēks.* □ ..pārējo [audzēkņu] sejās var lasīt tikai ziņkāri — redzēs, ar ko sāktais strīds beigsies. Tie ir statisti, turklāt ne viens vien simpatizē Zumentam. Dripe 3, 266.

statīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Likt, novietot vertikālā stāvoklī.* □ Jau pļāvām rudzus.. .Es sēju kūlīšus un statīju. Jaunsudrabiņš 7, 116. Garais Čikste.. mehāniskām kustībām statīja presē naglas. Kar 56, 2, 45. pārn. ..viņš runāja sausi, lietišķi, vārdus vecmodīgā pusvāciskā teikumā kā alvas zaldātiņus taisnās rindās statīdams.. Upīts 9, 688.

statīvs, -a, v. *Vertikāla ierīce (kā, parasti aparāta, ierīces) balstīšanai, nostiprināšanai darba stāvoklī.* Fotoaparāta s. Kinoaparāta s. Teodolīta s. Mikrofona s. Lupas s. Kolbas s. □ Šīrantam rokā iedurta adata,.. statīvā iekārtas lielas ampulas. Spāre 6, 173. Sākās sēde. Egle pie statīva piesprauda projektu ruļļus. Birze 5, 55. // *Paliktnis (ar balstu), kas ir paredzēts (kā) novietošanai.* □ Darbnīcā [tēlnieka darbnīcā] sēdēja jauna sieviete.. Uz grozāmā statīva stāvēja zilganpelēku mālu pika, kurā varēja sajaust sievietes vaibstus. Birze 5, 221. // *Statnis (2).* □ Persijs izbrauc zaļā laukuma vidū, nokāpj no tandēma un pakarina to statīvā. Līvs 5, 123. Gatim starts otrajā pārī. Viņš lēnām nocelj motociklu no statīva, izstumj uz asfaltētā laukumiņa. Liesma 83, 2, 16.

statne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; tehn. *Mašīnas kārbveida sastāvdaļa, kam piestiprina agregātus, ierīces, ietaises, mehānismus u. tml.* Virpas s. Spiednes s. □ Starp statnēm uzstādīja īpašas konstrukcijas jaudīgu portālceltni.. Cīņa 84, 261, 1. Lai agregātu sastādītu, uz rāmja uzmontē unificētas statnes.. Lauku Dzīve 82, 6, 6.

statnis, -ņa, v. **1.** tehn. *Vertikāls balķis, dēlis, stienis, kam ir balsta funkcijas (celtnē, ierīcē u. tml.).* Kāpņu margu s. Stūres s. Metāla s. Dzelzsbetona s. Svārstīgs s. Statņu režģis. □ Bedres malās ierok.. apaļkoku statņus. ..Virs statņu galiem, kas novietoti gar bedres ārsienām, arī liek 20 cm resnu apaļkoku vainagu. Šterns 2, 301. «Mājas stadiona» karkasu veido četri statņi. Pie diviem no tiem piestiprināts vingrošanas stienis. Zv 85, 2, 25.

2. *Ietaise, veidojums u. tml. (priekšmetu) noturēšanai, arī glabāšanai noteiktā, parasti vertikālā, stāvoklī.* □ Statnī sporta skolas skapī glabājās mazkalibra šautene.. Dripe 6, 18. ..cilvēkus gan neredz pie statņiem, kur ciešās rindās sakarināta visa šī šūtā produkcija. Lauku Dzīve 83, 11, 14. Direktora kabinetā īpašā statnī — karogs pie karoga. Liesma 76, 5, 2.

stators, -a, v.; tehn. *Elektriskās mašīnas nekustīgā daļa.* □ Bezkontaktu elektriskajai mašīnai nav elektriskas saites starp nekustīgo daļu — statoru.. un kustīgo daļu — rotoru. Zin T 81, 12, 25.

stats, -a, v. *Saslietu (labības, linu) kūļu kopa; statiņš (2).* Kviešu stati. Sliet status (arī statiņus) — *veidot status, novietojot vairākus kūļus slīpi citu pret citu.* □ Kur bija rudzu lauki, tur tarkšķēja pļaujmašīnas vai šķindēja vienkoces. Ļaudis locījās, celdami kūļus un sliedami status. Viese 4, 117. Jau lauki nopļauti un slejas rudzu stati.. Stērste 1, 126. ..dienā būs linu lauks plūcams un saliekams statos. Brīdaka 9, 80.

statuete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Neliela statuja.* Bronzas s. □ Mazās formas skulptūrai toreiz bija atvēlētas daudzas vitrīnas, kur redzējām galvenokārt porcelāna, fajansa, terakotas un majolikas statuetes, miniatūras kompozīcijas no kaula un dzintara.. Rīgas B 79, 52, 5. ..Rīgas.. basketbolistes pārveda mājās valsts meistarsacīkšu galveno balvu — bronzas statueti.. Zv 79, 13, 11.

statuja, -as, s. *Cilvēka vai dzīvnieka apaļskulptūra (dabiskā lielumā vai lielāka).* Marmora s. Bronzas s. Ģipša s. Dārza statujas. □ Kardināla° pils frontons parādījās, koķeti izslējies ar savām pagānisko dievu un dieviešu statujām. Upīts 18, 173. Gājēju priekšā [parkā] parādījās plašs baseins, kura vidū pacēlās sievietes statuja un strūkloja fontāns. Lubējs 1, 100. sal. Visi [puiši] iedeguši, spēcīgi, muskuļaini, kā dzīvas bronzas statujas. Talcis 4, 78. sal. «..es redzēju kalnā pie jūsu mājas sievieti. Tā stāvēja kā statuja pret bālo rīta debesi.» Jaunsudrabiņš 7, 20.

statuss, -a, v. **1.** jur. *Ar tiesību normām noteikts juridisko īpašību kopums, kas raksturo kādas juridiskas vai fiziskas personas, kā arī valsts, teritorijas vai cita objekta tiesisko stāvokli.* Parlamenta deputāta s. Diplomāta s. Republikas s. Brīvpilsētas s. Aizsargājamo dzīvnieku un augu s. □ Ar 1922. gadu Valka no jauna ieguva pilsētas statusu un kļuva par apriņķa centru. Zv 73, 9, 19. Rīgā darbojas deviņas autonomas laboratorijas, biroji un pētniecības nodaļas, kurām piešķirts zinātnisko iestāžu statuss. Vēstis 73, 8, 25. Ieguvis olimpiskā sporta veida statusu, galda teniss pēc pārtraukuma iekļauts arī mūsu republikas spartakiādes programmā. Sports 85, 66, 1.

2. *Noteikts stāvoklis, kāds piemīt (piemēram, indivīdam, parādībai), kādā (tie) atrodas.* Sociālais statuss — *cilvēka vai cilvēku grupas stāvoklis sociālā sistēmā, kuram ir specifiskas ekonomiskas, profesionālas, etniskas u. tml. pazīmes.* □ Mākslinieciskās personības, liela mākslinieka statusu [Maija] Pļisecka ir padarījusi nesasniedzami spožu.. Liepa 1, 73. Pēc anamnēzes savākšanas un slimnieka psihiskā statusa noteikšanas obligāti jāizdara pilnīga somatiskā un neiroloģiskā izmeklēšana. I Eglītis 1, 100. Tagad pāri Ziemeļpolam iet daudzas starptautiskas pasažieru satiksmes līnijas. Tas ir kļuvis par parastu ģeogrāfisku punktu, zaudējis nepieejamības statusu. Cīņa 79, 273, 3. ..mums jādomā ne tikai par mūsu bērnu laimi un labklājību, bet arī par vecākās paaudzes sociālo statusu un mūža novakara pilnvērtību. Sk Ģ 83, 8, 15.

statūtkapitāls, -a, v.; ekon. *Uzņēmuma, organizācijas u. tml. statūtos noteikto pamatlīdzekļu kopums.* □ Pēc dalībnieču vēlēšanās statūtkapitāla iemaksas var izdarīt arī brīvi konvertējamā valūtā vai zeltā. Cīņa 63, 276, 3.

statūts, -a, v. **1.** dsk. *Normatīvs akts, kas nosaka (valsts, kooperatīva vai sabiedriska uzņēmuma, iestādes, organizācijas, arī starptautiskas organizācijas) tiesisko stāvokli.* Bankas

statūti. Kooperatīva statūti. Uzņēmuma statūti. Biedrības statūti. Partijas statūti. Pieņemt statūtus. Reģistrēt statūtus. Apstiprināt statūtus. Grozīt statūtus. Papildināt statūtus. Statūtu pārkāpums. □ Starptautisko organizāciju tiesisko statusu veido valstu noslēgtie juridiskie akti, ko parasti sauc par statūtiem. Fogels, Grīnbergs 1, 60. ..stājās spēkā statūti (1945. gada 24. oktobrī) jaunizveidotajai mieru mīlošo valstu savienībai, kuru radīja valstis — uzvarētājas, Apvienoto Nāciju organizācijai. Zv 85, 2, 4. Jau 1899. gada 25. janvārī Nobela fonda statūtu projekts bija sagatavots, un to iesniedza Zviedrijas valdībai. Rolovs 1, 61.

2. *Īpaši svarīgs likums (dažās valstīs, piemēram, Lielbritānijā, Amerikas Savienotajās Valstīs).*

3. *Normatīvs akts, kas satur apbalvojuma (parasti ordeņa) aprakstu, piešķiršanas kārtību.* Pieņemt ordeņa statūtu.

stāvapkakle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Stāva, taisna apkakle.* Svītera s. □ Modernas ir mīksta auduma kleitas ar drapējumiem plecos vai vidusdaļā.. un augstas stāvapkakles. PL Siev 85, 12, 24.

stāvbāzām, apst.; pareti. *Stāvgrūdām.* □ Autobuss bija pieslānīts stāvbāzām (kā jau piektdienā!).. Ezera 14, 209. ..nogranda: «Esi sveicināta, krietnā latviešu tauta! Sveiki, teātra draugi!» — un stāvbāzām pilnais laukums atsaucas ar tādu.. kopības izjūtu, ka viss debesu vāks notrīc. Dzene 8, 5. Piedzīt istabas stāvbāzām ar... istablietām. ME III, 1052.

stāvbluķis, -ķa, v. *Vertikāls bluķis.* □ ..attēlā parādīta bišu mājokļa iekārta stāvbluķī. Augšējā daļā redzams medus, zem tā medus un ziedputekšņi, bet apakšējā peri un tukšas šūnas. Eglītis 1, 7.

stāvbremze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Bremze (kā, parasti transportlīdzekļa) noturēšanai nekustīgā stāvoklī.*

stāvbūve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Būve ar vertikālām nesošām konstrukcijām, elementiem.* □ Koka ārsienas ceļ.. no [koka] statņiem un vainagkokiem ar koka planku pildījumu — statņu būves (stāvbūves).. Sterns 2, 181. Ēkas bija krietni būvētas — koku stāvbūve.., cementa kārniņu jumts. Purs 10, 114.

stāvcaurule, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Vertikāli iebūvēta, iemontēta caurule.* □ Caurtekas un stāvcaurules sen sapuvušas, dambji sagruvuši.. Cīņa 85, 144, 2.

stāvceplis, -ļa, v. *Šahtas krāsns (kādu materiālu, parasti čuguna) kausēšanai.*

stāvcers, -a, v. *Stāvs cers.*

stāvcīņa, -as, s.; fizk. *Stāvoklis sporta cīņā, kad cīkstoņi atrodas stāvus.* □ ..meistarības ziņā jauniešiem būtu vēlama labāka tehnikas un taktikas izpratne gan stāvcīņā, gan arī partercīņā. Sports 69, 182, 4.

stāvdrena, -as, s. *Vertikāla drena ūdens ievadīšanai dziļākos augsnes slāņos.* □ Tā kā no dziļiem iedobumiem ūdeni ar grāvjiem un parastajām drenām nevar aizvadīt, tad tos nosusina ar stāvdrenām vai holandiešu drenām.. Apsīts 1, 45.

stāveniski, apst.; reti. *Vertikāli; arī stāvus.* □ ..stārķa ritenis [ligzda] vēl turējās sausajā stumbrā stāveniski sasvēries. Upīts 4, 708. Gar plītspriekšu izsvaidītas mētājās pagales, olu čaumalas, pannas un kastroļi. No sliekšņa raugoties, kapteinim mati slējās stāveniski. Vāczemnieks 5, 100.

stāvēt, stāvu, stāvi, stāv, pag. stāvēju; intrans. **1.** *Atrasties vertikālā stāvoklī uz vietas, balstoties uz kājām (par cilvēku).* S. nekustīgi. S. mierīgi. S. stalti. S. uz pirkstgaliem. S. ar muguru pret durvīm. Stāv, visā augumā izslējies. Stāv, atspiedies pret krāsni. S. uz vienas kājas. Stāvēt uz ceļiem — *atrasties vertikālā stāvoklī uz vietas, balstoties uz ceļiem.* Stāvēt uz rokām — *atrasties vertikālā stāvoklī uz vietas, balstoties uz rokām.* Stāvēt uz galvas — *atrasties vertikālā stāvoklī uz vietas, balstoties uz galvas.* Stāv kā svece — *saka par stalti stāvošu cilvēku.* Stāv kā miets (arī stabs) sar. — *saka par nekustīgi stāvošu cilvēku.* □ Trīsēdams viņš pietrūkās. Citi jau bij no ragavām piecēlušies un stāvēja un skatījās uz jūru. Blaumanis 6, 34. Iza: ..nav pieklājīgi visu laiku kājās stāvēt! Apsēdies! Zīverts 2, 170. Brīžiem mednis pierima dziesmā un klausījās. Abi mednieki stāvēja kā pamiruši. Bels 6, 20. pārn. Aizelsies atskrien pa tranšeju Vilnis,.. steigā vērodams paša acīm, kas no mūsējiem beigts un kas vēl stāv uz paša kājām. Grīns 1, 110. ..kad kabineta durvis atsprāga un priekšnieks iznāca, visi policisti stāvēja kā sveces. Rozītis 2, 207. Zēns pienāca ar aitām tuvu ceļam. Annele palika šai pusē. Abi stāvēja kā mieti un skatījās viens otrā. Brigadere 2, 268. «Sēdies, ko stāvi kā stabs?» Avotiņa, Slisers 1, 278. ◇ Stāvēt uz savām (arī paša) kājām — *būt patstāvīgam.* □ Mēs gribam vest tautu pie gaismas un attīstības, lai tā varētu stāvēt uz savām kājām un pati par sevi gādāt.. A Deglavs 1, 211. «Tu varēji dzīvot pie mums līdz pavasarim..» — «Nekas, paldies par to pašu.» — Ēvalds pamāja sveicienu. «Katram jāstāv pašam uz savām kājām.» Saulītis 12, 144. Vai viņi grib stāvēt uz pašu kājām? Grib lieli kļūt, lai citiem dotu? Rainis VIb, 101. ◇ Stāvēt un krist — *būt ļoti pārliecinātam (par ko, par kādu) un dedzīgi aizstāvēt (to).* □ «Es domāju, ka vadonis stāv un krīt par savu tautu, citādi viņš ir derēts gans.» Laicens 1, 65. «Nu, nepalaidies, nepalaidies — ja taisnība tavā pusē, tad stāvi un krīti par to.» Vilks 2, 98. ◇ Stāvēt par ko (ar visu krūti, arī kā klintij) — *dedzīgi, aizrautīgi aizstāvēt, atbalstīt (ko).* □ Vīgants: Nodokļus — jā, tos gan vajag samazināt. Mēs arī stāvam par to. Paegle 2, 468. Kapteinis.. ar visu krūti stāvēja par šo priekšlikumu. Krūmiņš 1, 49. Zemgales strēlnieku pulka strēlniekiem paveicās arī tajā ziņā, ka viņu komandieris bija Jukums Vācietis. Par saviem strēlniekiem viņš stāvēja kā klints.. Zv 77, 23, 14. ◇ Tā kā stāv, arī tāds kā stāv — *ar to apģērbu, tajā apģērbā, kas pašreiz*

ir mugurā. □ «Nav laikam vairs labprātīgo, nu [hitlerieši uz Vāciju] dzen ar varu. Es strādāju dzelzceļa darbnīcā, mani paņēma no darba. Tā kā stāv.» Talcis 9, 136. ◇ Stāvēt (arī sēdēt) bez darba sar. — *nestrādāt; slinkot.* ◇ Stāvēt (arī sēdēt) saņemtām rokām — *atrasties bezdarbībā, aktīvi nepiedalīties kādos notikumos, nereaģēt uz kādu situāciju.* □ Taisnību sakot, tagad jau arī Krists pats sāka šaubīties. Bet ko darīt? Ko darīt? Stāvēt saņemtām rokām? Skujiņš 5, 119. ◇ Uz galvas stāvēt sar. — *ļoti censties paveikt, sasniegt.* □ Nē, Mariannu parādīt Arnim gan neizdosies — viņš var kaut uz galvas stāvēt! Brodele 17, 132. // pavēles izteiksmes formā: stāvi, stāviet. *Lieto, lai izteiktu komandu pārtraukt kustību, pārvietošanos, nekustēties.* □ Edžiņš: Tad tu būtu tas virsnieks un nopirktu sev jaunu plinti. Un es ar šito — katram, kas mums ceļā gadītos: stāvi, citādi šaušu! Blaumanis 6, 373. // *Būt tādam, kas ir ieguvis spēju atrasties šādā stāvoklī (parasti par bērnu).* Bērns jau stāv. // *Atrasties vertikālā stāvoklī, balstoties uz pamatnes tā, ka negāžas (par priekšmetiem).* Svece stāv taisni. Masts stāv slīpi. // *Atrasties vertikālā stāvoklī uz vietas (kur), balstoties uz kājām (par cilvēku).* S. sētsvidū. S. uz ielas. S. pie loga. S. zem koka. S. blakus tēvam. S. lietū. S. rindā pie kases. Stāvēt kaktā — *tikt sodītam ar stāvēšanu kaktā (par bērnu).* □ .. viņš nokļuva pie sārta, ap kuru liels pulks cilvēku stāvēja un sēdēja .. Blaumanis 6, 158. Soļu divdesmit tālāk, muguru pagriezis, ceļa vidū stāvēja Andrejs. Stāvēja viņš, dīvaini sagriezies, it kā nezinādams — iet tālāk vai griezties atpakaļ. Līvs 2, 91. Posteņi stāv mēmi savās vietās, Pētot mežmalu, kur vācu žogi. Čaks 7, 111. Viņi stāvēja viens otram cieši klāt, apskāvušies uz meža ceļa. Ezera 2, 51. Bērni niķosies, viņi vēl gribēs spēlēties, viņus pērs, viņiem liks stāvēt kaktā .. Lukjanskis 4, 5. ◇ Stāvēt (arī stāties, retāk stāt) ceļā — a. *Aizšķērsot ceļu.* b. *Kavēt, traucēt.* □ Sākumā abu .. [jauniešu] laimei ceļā stāv vecās ierašas, bet tās pamazām izgaist kā migla saules staros. Zv 52, 8, 24. ◇ Stāvēt krustcelēs (arī krustceļos) — *atrasties tādā stāvoklī, kad nepieciešams izšķirties (piemēram, starp divām vai vairākām iespējām, dažādiem uzskatiem).* □ Mirdzai Šmithenei Apollo [teātris] bija pirmā piestātne lielajā mākslas gaitā, un tagad, no Apollo atvadoties, viņa stāvēja pirmajās dzīves krustcelēs. Dzene 3, 16. Aspazija patiešām stāv krustceļos — gan daiļrades tematikas un metodes, gan paša dzīves ceļa izvēles ziņā. Viese 3, 29. ◇ Stāvēt malā (arī nomaļus) — *nepiedalīties, neiesaistīties, arī neiejaukties (kur).* □ Ik dzejnieks ir laika izteicējs, un tāpēc nevienam dzejniekam nav tiesības stāvēt malā tautas katastrofas brīdī. J Kalniņš 7, 456. ◇ Stāvēt (arī būt u. tml.) (kāda, kā) pusē — *atbalstīt kādu, ko, simpatizēt kādam, kam.* □ Aija pilnīgi redzami stāvēja saimnieces pusē un ne vienu vien reizi runāja saimniekam pretim .. Jaunsudrabiņš Va, 78. Augusts, Paulis un visi pārējie Vējagali stāvēja revolūcijas pusē kaut vai tāpēc vien, ka jaunajā nemieru vilnī saskatīja iepriekšējās revolūcijas turpinājumu .. Skujiņš 14, 110. ◇ Stāvēt pie (kā) šūpuļa — *veicināt (kā) rašanos, veidošanos.* □ 1920. gadā tika nodibināts Dailes teātris. Pie šī teātra šūpuļa stāvēja Raiņa klubs .. LPTV 1, 9. ◇ Stāvēt (retāk būt) kūmās — *veicināt (kā) rašanos un pastāvēšanu; būt par cēloni tam, ka (kas) rodas un pastāv.* □ Divos pirmajos Raiņa kopotu rakstu sējumos, .. kuru kūmās stāv Latvijas PSR Zinātņu akadēmija un Raiņa muzejs, atrodam dzejas. Sudrabkalns 15, 11. Bulgāru dziesma — strauja un pārgalvīga. Varbūt Marica, varbūt Tundža, Arda, Jantra vai kāda cita kalnu upe tai stāvējusi kūmās. Goba 1, 121. ◇ Stāvēt (arī būt) uz papēžiem — *ļoti stingri, neatlaidīgi uzmanīt, uzraudzīt.* □ Stīnes māsa Mariņa bija nenorimstoša strādniece. Darbu viņa strādāja, it kā tai vagars ar stibu stāvētu uz papēžiem. Sakse 2, 55. ◇ Stāvēt uz vietas — *neattīstīties, nemainīties.* □ «Tiem, kas iet savu ceļu, nekad nav viegli, dēls. Bet bez viņiem jau pasaule stāvētu uz vietas.» Viese 2, 103. Bet dzīve nestāv mūžīgi uz vietas un tikumi tāpat: tie veidojas līdz ar dzīvi .. J A Jansons 1, 42. ◇ Stāvēt acu priekšā (arī acīs) — *atveidoties, arī saglabāties redzes iztēlē.* □ «Kad tu līdz šim par precēšanos domāji, tad tev tikai jauni vīrieši vien stāvēja acu priekšā.» Blaumanis 2, 77. Acu priekšā vēl stāvēja piesnidzis mežs, zvēru pēdas un ugunskura dūmi. Kalve 2, 25. .. man acīs stāv vecais grāmatskapis mūsu mājās pirms kara. PL Siev 84, 11, 11. ◇ Stāvēt (arī būt) priekšā — *būt, notikt turpmākajā laikposmā, arī nākotnē.* □ .. bija jaukas svētku dienas, kas Kārlim stāvēja priekšā .. A Deglavs 1, 1001. .. Vēl priekšā stāv paši grūtākie darbi .. Rainis Ib, 298. ◇ Stāvēt (arī būt, klauvēt, klaudzināt) pie durvīm (arī vārtiem), arī būt durvju (arī vārtu) priekšā — *tuvoties, būt tuvu (par laikposmu, notikumiem).* ◇ Stāvēt (arī stāties) blakus (arī līdzās) — *būt līdzvērtīgam.* □ «Ja tēvs ar saviem astoņdesmit četriem [gadiem] uzceltos no kapa, es viņam [izturības ziņā] nestāvētu blakus.» Kalndruva 5, 54. ◇ Stāvēt pāri — a. *Būt pārākam.* □ Robis ir Robis! Tas stāvēja pāri visiem. Dripe 2, 161. Veriņa: Avenes ar labas. — Terēze: Ķiršu kompots stāv pāri visam. Putniņš 2, 231. b. *Apzināti neievērot, ignorēt.* □ Ksenija: Mūsu ģimenē dominē citas intereses. Vēdera priekiem mēs ar Induli stāvam pāri. Putniņš 2, 146. .. viņi — šie Maķedonijas Aleksandri, Cēzari un Napoleoni — tie stāv pāri parastai morālei .. Plaudis 3, 136. ◇ Augstāk (arī augstu) stāvošs — *tāds, kam ir augstāks (augsts) amats, stāvoklis (dienestā, sabiedrībā u. tml.).* □ Kasācijas instanču lēmumos jāuzrāda vispusīgi motīvi, pēc kuriem augstāk stāvošā tiesa atceļ vai groza tiesas spriedumu vai uz kuru pamata tiesa neapmierina kasācijas sūdzību. AT Bi 60, 3, 5. ◇ Stāvēt augstāk — *būt nozīmīgākam, attīstītākam.* □ .. materiālists Hercens stāvēja augstāk par Rietumeiropas pirmsmarksistiskajiem domātājiem .. PL Skola 62, 4, 12. ◇ Stā-

vēt tālu (no kā) — a. *Būt tādam, kam nav zināšanu, pieredzes (piemēram, kādā jautājumā).* □ Ritiņa laiko un nevar vien pielaikot jauno zīda kleitu. Pat viņai, tālu no modes lietām stāvošai, ir nelabas aizdomas, ka kleita par šauru. Zigmonte 1, 260. b. *Nebūt saistītam (ar ko).* c. *Neatbilst, nelīdzināties (kam).* □ Ja komponists būtu arī muzikāli attīstījis Gusta tēlu atbilstīgi viņa dramaturģiskajai nozīmībai, tad «Zaļās dzirnavas» stāvētu visai tālu no komiskās operas. Kar 58, 9, 145. ◇ Stāvēt tuvu (kam) — a. *Būt līdzīgam, radniecīgam (kam).* □ No meža tipoloģiskās klasifikācijas viedokļa šī audze vistuvāk stāv degradētai ozolu gāršai. Saudz dabu 48. b. *Būt tādam, ko izjūt kā tuvu, mīļu, ar ko ir tuvas, labas attiecības.* □ Par ko gan es .. Andra tēvam biju tik tuvu, ka manis vēl pēdējā [dzīves] brīdī nebija aizmirsis? Ar ko viņš man stāvēja tik tuvu, ka šī ziņa mani tik ļoti aizkustināja, kā kad daļa no manas paša sirds būtu nomirusi? Apsīšu J 3, 59.* ◇ Stāvēt pie sirds, arī (būt) (cieši) pie sirds, arī turēties (cieši) pie sirds — *būt ļoti tuvam, mīļam; arī ļoti patikt.* □ .. viņa .. labi pārzināja visu, kas tēvam stāvēja tuvu pie sirds. Kalndruva 8, 61. ◇ Stāvēt klāt (kādam) — *pasargāt (kādu), palīdzēt (kādam) grūtā brīdī.* □ Guna (pie sevis): Ak, stāvi manim [man] klāt, tu cēlais gars, Un liec man stiprai būt! Aspazija 3, 345. Zvaigzne, kas deg virs meža, Lai stāv Tev klāt. A Grigulis 14, 73. ◇ Laime stāv klāt (arī smaida) — *saka, ja veicas, laimējas.* □ Pēc pāris dienām uzzinājām, ka uz ceļa tiešām vietām bijušas paslēptas prettanku mīnas, bet laime mums bija stāvējusi klāt arī šoreiz. Grīva 8, 103. ◇ Kā es te stāvu sar. — *saka, ko kategoriski apgalvojot.* □ «Novedīs tās sievietes viņu kapā, kā es te stāvu.» Ezera 13, 237. ◇ Stāvēt pie kā sar. — *neatteikties (piemēram, no sava uzskata), būt pārliecinātam (par to).* □ «Vispār nav jau meitēnam [jaunajai aktrisei] viegli,» Lūsis nopūšas. «Sūklis viņa ir, pie tā es stāvu un palieku ..» Zigmonte 4, 192. ◇ Stāvēt (arī būt) ar vienu kāju kapā, retāk viena kāja kapā sar. — *saka, ja paredzama drīza nāve.* // *Atrasties, balstoties uz kājām, neizkustoties no vietas (par dzīvniekiem); atrasties (kur) šādā stāvoklī.* Suns stāv pie durvīm. S. uz pakaļkājām (arī pakaļkājās). □ Kamēr Zeinals tirgojās ar pienu, ēzelis mierīgi stāvēja, piesiets pie stabiņa kluba priekšā. Birznieks-Upītis 6, 254. Abas slaucamās govis stāvēja netālu no alas un gremoja. Birznieks-Upītis 6, 223. Četri zirgi jau stāvēja pie slītas, Mārtiņš arī Mašu sēja turpat rindā. Upīts 4, 312. // *Strādāt, veikt kādu darbību, parasti stāvus (piemēram, ar iekārtām, ierīcēm); veikt kādu pienākumu, parasti stāvus.* S. pie virpas. S. aiz letes. S. pie plīts. S. godasardzē. S. postenī. Stāvēt (retāk būt) kūmās — *būt par kūmu (parasti kristībās).* □ Katrā sardzē bija trīs matroži, un katrs pēc kārtas te vienu stundu un divdesmit minūtes stāvēja pie stūres .. Lācis 15, 355. Medniekam, stāvot uz masta, obligāti jāzina abu kaimiņu atrašanās vieta. Medn 10. .. Nameja karadraudzes vecākais pēkšņi juta .. drebuli, kā pliksala rudenī bez aizvēja sardzē stāvot. Purs 8, 172. ◇ Stāvēt sardzē — *sargāt, aizstāvēt (ko).* □ Viņš [Rainis] ir skolojies pie pasaules klasikas, kas vienmēr stāvējusi cilvēces diženāko ideālu sardzē. Viese 6, 34.

2. parasti 3. pers. *Tiekot apstādinātam, atrasties uz vietas (par transportlīdzekļiem); apstājoties, arī sabojājoties vairs nevirzīties.* □ Vilciens pašreiz stāvēja pie kādas mazas lauku piestātnes, kur ņēma slimajiem tējas ūdeni. Štrāls 2, 294. Netālu .. stāv kāds liels amerikāņu tvaikonis, kurā iekrauj milzīgus sarkankoka stumbrus. Grīva 8, 219. Pie sarkanās klints laiva brīdi palika stāvam, tad lēni apgriezās riņķī. Birze 4, 142. .. vienu dienu skatos: Igora traktors stāv. Es jau veselu aramslejas garumu vai divus kilometrus noaris, šis vēl nekustas. Braucu gar otru malu atpakaļ — stāv kā stāvējis. Talcis 4, 165. // *Nedarboties (par ierīcēm, iekārtām u. tml.).* □ Visus šos mēnešus pulkstenis bija stāvējis. Vai vajadzētu atkal uzvilkt? Dripe 2, 180. Dzirnavas strādāja .. Ja vecais Pakalns nebūtu noaudis siksnu, varbūt tās vēl tagad stāvētu. Sakse 7, 353. // *Turēties gaisā, nemainot atrašanās vietu vai arī mainot to mazliet (parasti par putniem).* □ .. mežmalā virs dumbrāja .. lidinājās plēsīgais vanags. It kā gaisā pakāries, tas ilgāku laiku stāvēja uz vietas, bet tad līdzīgi akmenim stāvus nokrita lejā .. Grīva 4, 177. .. ratos kašājas vistas un debesīs augstu stāv vanags. Ziedonis 18, 22. // *Šķietami vai reāli nepārvietoties (par parādībām dabā).* □ Mākoņi nekad nevar norimt, kaut arī liekas stāvam uz vietas. Brigadere 2, 301. .. viens mākonis apstājies stāv. Čaklais 7, 13. Ja straume nevar tālāk [tālāk] plūst, Tad stāvot tā par purvu kļūst .. Aspazija 3, 213. // pārn. *Netikt veiktam (par, parasti aizsāktu, darbu); netikt apstrādātam, izstrādātam.* Nepabeigtais romāns stāv. Adīklis stāv neaiztikts. □ Zaķkāja zāģē, ēvelē un krauj kokus kaudzē. Viņš strādā ļoti dūšīgi, bet darbs kā iesākts, tā stāv uz vietas. Sēlis 4a, 31. Laiks gāja uz priekšu, bet sporta laukuma būve stāvēja uz vietas. Saulītis 6, 60. .. trūkstot rezerves daļu. Un, ja nav ko likt salūzušo vietā, tad laiks iet, bet remonts stāv .. Dripe 7, 80.

3. *Atrasties, būt novietotam (kur) — parasti par priekšmetiem.* Istabas vidū stāv galds. Uz galda stāv šķīvji. Pie ārdurvīm stāv kājslauķis. Pagalmā stāv automobilis. □ Lielā istabā .. gar sienām stāvēja kalpu gultas .. K Skalbe 1, 181. .. zālē ieaugusi pļaujmašīna, acīm redzami visu ziemu tur stāvējusi. Upīts 4, 708. Mūsu mēteļi stāvēja pakārti garā koridorā .. J Kalniņš 10, 259. ◇ Stāvēt (arī būt) aiz atslēgas (arī deviņām atslēgām) — *būt ieslēgtam; tikt sargātam, slēptam (no kā).* □ .. viss ēdamais, kā milti, putraimi, tauki, zirņi, pupas un pat maize, [saimniekam] stāvēja aiz atslēgas .. Laicens II, 11. ◇ Stāvēt prātā — *nodarbināt domas; būt atmiņā.* □ Pat Ludis bija iestidzis pārdomās. .. Viņam prātā stāvēja Milda [līgava]. Fimbers 1, 165. .. Uģim ar ēšanu

tā gāja kā gāja. Prātā stāvēja pavisam kas cits: braukšana, drīzā šķiršanās un arī Rīga. Vāczemnieks 1, 118. ..viņai nestāv prātā visi tie izteicieni un apraksti, ko «Brīvā Zeme» katru dienu atkārto par Krieviju. Lēmanis 17, 24. ◇ Prāts stāv (biežāk nesas) — a. *Saka, ja ir vēlēšanās, griba (piemēram, ko darīt).* b. *Saka, ja ir interese (par ko).* □ «Cepures, bantes, cakas... tpi! Riebjas skatīties!» — «Jauniem cilvēkiem prāts stāv uz tādām lietām...» māte nedroši ieminas. Upīts 6, 39. Prāts stāv uz meitām. ME III, 1053. ◇ Domas stāv (kur, pie kā) — *saka, ja domas ir pievērsušās (kam).* □ Guste (iznāk no ķēķa ar lielu bļodu): Biezputra tā kā drusku piedegusi. ..Ieva: Jau atkal! Tev arī, Guste, tagad domas citur vien stāv. Blaumanis 6, 370. ◇ Stāvēt (kāda) varā novec. — *būt (kāda) varā (piemēram, ko darīt).* □ Marta: Es jau jums teicu, ka jūsu varā stāv mani.. vai nu uzklausīt, jeb neuzklausīt. Aspazija 3, 278. ◇ Stāvēt (kāda) spēkā novec. — *būt (kāda) spēkos.* □ «Mēģināšu, Lienīt, darīšu visu, kas manā spēkā stāv. Bet, taisnību sakot, man gan daudz svara nav pie tēva.» Blaumanis 6, 88. ..viņš mēģināja mūs mierināt, ka viss tikšot darīts, kas vien cilvēka spēkā stāvot. Birznieks-Upītis 6, 298. // *Atrasties, būt uzceltam, izveidotam (kur) — parasti par celtnēm.* □ Kalnā aiz sirmiem kokiem stāvēja ķēniņa pils. K Skalbe 1, 88. Skolas ēka stāvēja gandrīz uz ezera krasta. Zālīte 5, 27. ..pie lielceļu krusta klusēdama stāv kapsēta.. Saulītis 15, 10. // *Atrasties, augt vertikāli (kur) — parasti par kokiem.* □ Dārza stūrī stāvēja resna resna liepa.. Viņas vecums nebija nosakāms. Plūdonis 3, 50. Ielas malā stāvēja liels bērzs, divos stumbros sadalījies.. Zigmonte 4, 98. Vējš augstākās priedes nolauza, Kas kāpās pie jūrmalas stāvēja.. Rainis Ib, 157. Garie sviesta pureņi stāvēja pudurīšos.. Upīts 4, 717. // *Glabāties (kur), atrasties (kā) glabāšanā.* Kartupeļi pa ziemu stāv pagrabā. Visa nauda stāvēja pie tēva. □ Iet un ņemt tagad tabaku no skapja augšas, kur tā abiem ar dēlu stāvēja kopā, viņš tagad neparko negribēja. Birznieks-Upītis 6, 93. «Un kur jums stāv auzu krājumi?» noprasīja Vanags. Sakse 7, 246. pārn. «..atļauja uz to [precēšanos] manas nepilngadības dēļ stāv tēva rokā.» Blaumanis 6, 98. // *Tikt turētam, atrasties (kur) — par dzīvniekiem.* □ Piecu govju vietā tagad stāvēja septiņas viņa kūtī.. Blaumanis Ia, 36. Mūsu telīte ir atnākusi slaucama. Stāv turpat mazajā kūtiņā. Indrāne 7, 137. «Tūliņ sviedt tās meijas nost un meklē rīksti rokā! Vai lopi līdz vakaram lai kūtī stāv?» Upīts 4, 141. // *Uzturēties (kur, kādā vietā) — par cilvēkiem; uzturēties (kā) tuvumā, lai uzmanītu (to), rūpētos (par to).* □ Bet nekad vakaros es istabā nestāvēju. Gāju uz kapiem, staigāju pa mežu. Jaunsudrabiņš 7, 147. «Es Pēterīti gan atstāju pie Trīnītes, bet viņš ir tāds bailīgs, viens nemaz mājā nestāv..» Kaudzītes Ia, 30. Tāle neparko nebij piedabūjama stāvēt pie lopiem salas krūmājā. baidījās no Glāzšķūņu lielajiem suņiem.. Upīts 4, 90. // *Atrasties noteiktā teritorijā, pozīcijā (par bruņoto spēku daļām, vienībām, apakšvienībām); atrasties (kur) — par fronti.* □ Tepat vienā no pirmajām sādžas ēkām stāvēja pulka sanitārā daļa. Štrāls 2, 275. Divīzija stāvēja atpūtā, saņēma papildinājumu, mācījās. Bērce 1, 127. ..lodēm kā bitēm sīcot spietā, Stāv bataljons savā vietā. Sudrabkalns 1, 13. Divas nedēļas tur netālu bija stāvējusi fronte. Avotiņa 2, 148. // *Atrasties, būt redzamam (kur, kādā stāvoklī) virs horizonta (par debess spīdekļiem).* Saule stāv zemu. □ ..saule vēl stāvēja augstu pie debesīm. Brigadere 3, 6. Saule stāvēja jau pašā pusdienā, karsēja nežēlīgi.. Zigmonte 8, 35. Mēness jau stāvēja virs egļu galotnēm un apgaismoja ceļu. Grīva 4, 180. // *Atrasties (kādā vidē) — par parādībām dabā.* □ ..saules nav. Viņas vietā stāv biezi miglas mūri, ko neviens vējš neirdina. Brigadere 2, 332. Pār Rīgu stāvēja zilgana novakares dūmaka. Līvs 3, 7. Gluži melni, gabalaini mākoņi stāv pavisam zemu. Upīts 10, 332. // *Būt rakstītam, iespiestam (kur); būt iekļautam (tekstā).* □ Sauca viņu Metuzalemu, tā arī stāvēja pasē un krustāmzīmē. Sudrabu E 3, 489. Katru pārsvētdienu un svētku dienās te spredikoja Gustavs Ādolfs Svensons — Ēģiptes un Berkenhēgenes mācītājs, kā stāvēja rakstos. Viese 2, 80. Kalendāra lapā zem datuma stāvēja ar viņa daktera roku uzšņāpts tikai pašam saprotams uzraksts. Ezera 13, 171. Latviešu valodā teikuma priekšmets parasti stāv pirms izteicēja, bet apzīmētājs — pirms apzīmējamā vārda. Valeinis 1, 224.

4. parasti 3. pers. *Pastāvēt, saglabāties laika gaitā (piemēram, par celtnēm); būt izturīgam pret kādu iedarbību.* □ ..māja bij būvēta no sila priežu guļbaļķiem vismaz pirms gadiem piecdesmit, taču tā stāvēs vēl droši savus simt gadus, ja vien saimnieks jo laikus pielabos vai uzjums jaunu jumtu. Purs 6, 81. Mana pilsēta stāvēs ilgi.. E Plaudis 5, 108. Koks ar cauru vidu kādreiz ilgi stāv.. A Bārda 1, 172. Kad izklīda dūmi, pirmajā acumirklī dambis šķita stāvam tāpat, kā stāvējis. Talcis 9, 308. ◇ Lai stāv — a. *Saka, paužot vēlēšanos, lai (kas) paliktu neskarts, atstāts, saglabāts līdzšinējā veidā.* □ Lai stāv ziedi, lai aug. Brigadere 2, 305. Abigaila: Nes to pudeli prom un izlej! — Antijs: Kāpēc tā? Te viņai vietas diezgan — lai stāv! Zīverts 2, 328. «Lai stāv vien, kad vajadzēs, gan paņems. Tā tie koki ir palikuši dzīvi..» Blaumanis 2, 126. b. *Saka, paužot vēlēšanos, lai kas saglabātos (piemēram, kādam cilvēkam, kādam nolūkam).* □ Guste: Vai drusku neiestrēbsi, tēv? — Tēvs: Nē. Lai stāv mātei. Blaumanis 6, 418. «Nākamo gadu mēs te arsim ar četriem vāczemniekiem. Rāģeļi [spīļarkli] lai stāv.. tupeņu vagošanai.» Upīts 4, 212. // *Saglabāties, nepārvērsties, neizzust (par parādībām dabā).* □ Pakalnēs vējš jau notriecis puteņa pēdas, un bērzi trīc, izģērbti kaili. Toties ielejās vai atkal pašā krūmu biezumā viss vēl stāv tāpat. Ezera 2, 134. Rasa stāv līdz pusdienai.. Akuraters 1, 64. // *Uzglabāties, nebojāties, nezaudēt kvalitāti.* □ «Vecā sviestā iemīcījusi sāli, lai ilgāk stāv.

Apēdīsim, tad droši nemaitāsies,» teica Broņa .. Birze 7, 71. Stāvot [dzērveņu] ogas nogatavojas pilnīgi un kļūst mīkstas. Ves 85, 12, vāku 2. lpp. Labi notaisītā kaudzē siens stāvēja vēl labāk kā zem caura jumta. Upīts 4, 206. // sar. *Netikt izlietotam.* Viņam nauda nestāv.

5. savienojumā ar apst. vai tā nozīmē lietotu vārdu. *Būt, atrasties (kādā stāvoklī), būt (ar kādām īpašībām, pazīmēm), parasti kādu laiku.* Logs stāv pusvirus. Istaba stāv tukša. Dārzs stāv neravēts. Lauks stāv atmatā. Koki stāv pašā plaukumā. Stāvēt (arī būt) ciet — *nedot pienu cietstāvēšanas periodā (piemēram, par govi, kazu).* Stāvēt vaļā — *būt neaizsalušam (par ūdenstilpi).* Stāvēt (vienās) liesmās novec. — *strauji, spēcīgi degt (parasti ugunsgrēkā).* □ Ārdurvis (uz vējtveri) stāvēja vaļā, tālākās (uz virtuvi) arīdzan, un es iekļuvu iekšā bez klauvēšanas .. Ezera 17, 70. Edmila: Jūs abas zinat tikai dīkā stāvēt. Drīz sanāks ļaudis, zāle nepušķota! Aspazija 3, 321. .. dārziņš stāvēja tagad mierīgs un kluss, jo bites bij savu vasaras gaitu nobeigušas un nogājušas uz ziemas dusu. Kaudzītes la, 309. «.. brūnaļa vairs nedod piena. Šogad viņa ilgāk stāvēs ciet nekā citiem gadiem.» Jaunsudrabiņš Va, 341. Tikai jūra nemaz negribēja aizsalt. .. kā stāvēja vaļā, tā stāvēja. Sudrabu E 3, 143. Biezumnieka lielais siena šķūnis .. stāvēja liesmās. Blaumanis 6, 13. ◇ Stāvēt (arī būt) nomodā — a. *Uzmanot, sargājot no kā nevēlama, rūpēties (par kādu).* □ .. Indra .. nodomāja, ka vienmēr stāvēs nomodā par Visvalža dzīves takām un sargās to no maldiem, paguruma un vientulības. Kalnd ruva 2, 51. b. *Nemitīgi rūpēties (par kā pastāvēšanu, norisi u. tml.).* □ Mežsaimniecības problēmu institūts stāv nomodā par mūsu mežu racionālu izmantošanu, par gadskārtējā koksnes pieauguma pavairošanu .. Zv 50, 2, 13. ◇ Stāvēt klusu (arī klusam) sar. — *klusēt.* □ Kad muļķi runā, tad gudrie stāv klusu. LSP(N) 261. Dzersim alu, dziedāsim, Ko mēs klusu stāvēsim! DV 1186. ◇ Mute (arī mēle) nestāv mierā, arī mute nestāv ciet sar. — *saka par cilvēku, kas pārāk daudz runā.* □ .. viņa no tām, kam mute nekad nestāvēja mierā. Upīts 4, 276. .. Mārtiņš skrabinājās ap lielajām šķilām. Mēle viņam arī ne acumirkli nestāvēja mierā. Upīts 4, 106. Nekad pārdevējai mute nestāvēja ciet. Upīts 18, 300. ◇ Zobi vaļā vien stāv sar. — *saka par cilvēku, kas daudz un bieži smejas.* □ Nu kas tur nu ir no meitas — zobi vaļā vien stāv, un vai tad viņa uz vietas sēdēs jel vienu minūti? Sakse 7, 422.

6. parasti 3. pers. *Atbilst ķermenim, tā daļām pēc lieluma, formas (par apģērbu, tā daļām).* Uzvalks stāv labi. Stāv kā uzliets — *saka, ja apģērbs, tā daļas ļoti labi atbilst ķermenim, tā daļām.* □ «Ceru, ka kleita tev der. Tikai .. — ja tev nepatīk, kā stāv roku volāni, špici [mežģīni] samitrini ar cukurūdeni un izgludini.» Zemzaris 2, 20. Kājās zābaki, bikses pārmauktas stulmam pāri — vai nu tās par šaurām, vai stulmi par platiem, bet labi nestāvēja .. Upīts 4, 142. «Ja Antonija man teiks: šis drēbes gabals jums stāv kā uzliets, es nešaubīgi ticēšu ..» Zigmonte 4, 127.

7. novec. *Būt kādā (parasti ar kvalitāti saistītā) stāvoklī.* □ «Vai tad jūsu lauki stāv slikti, Andrikson?» — «Lietus nelīst, baronlielskungs. Un man turklāt gandrīz māla zeme vien ir.» Blaumanis 6, 132. .. viņas [korporācijas] saimniecība nestāvēja visai spoži. Bija jāmaksā alus rēķini un arī īre, bet kase vajadzības nesedza. A Deglavs 1, 607. Mēs jau vasarā visi zinājām, kā tās lietas stāv, zinājām, ka .. Karlīnei būs kāzas ar Līņu Pēteri ... Poruks 3, 238. // *Būt, veikties (kā ar ko).* □ Ar mājas kopšanu un labošanu arī stāvēja diezgan vāji. Blaumanis 6, 52. Dambene: Es tā ko padzirdēju, ka Riteram ar to bagātību nemaz tā nestāvot, kā esot izdaudzināts. Aspazija VI, 67. Ļoti viņš interesējās par to, kā tagad stāv ar kopējo lietu un kas tur tagad visvairāk strādā. Upīts 18, 167.

○ ◇ Stāvēt mierā — a. *Stāvēt nekustīgi; būt nekustīgam.* □ Kājas stāvēja tagad mierā, nešūpojās vairs uz vienu un otru pusi. Valdis 1, 8. Viņas rokas nevienu brīdi nestāvēja mierā, noglauda matus, pavirpināja pogu un tad neatlaidīgi ņēmās burzīt apkakles stūrīti. Ezera 1, 321. b. *Nedarboties, nerunāt.* □ Kapādams [zarus] reizēm pameta acis uz istabas pusi — vai saimniece arī ievēro, ka viņš pat svētdienas rītā nestāv mierā. Upīts 4, 136. «Elzai tagad cits brūtgans ...,» viņš vēl dzird Leopolda riebīgo ņirgāšanos. «Stāvi nu mierā, ko tu spīdzini slimu cilvēku!» to norāj Sīlis. Sakse 7, 175. ◇ Stāvēt sakarā (ar kādu, ko) novec. — *būt tādam, kas ir saistīts (ar kādu, ko).* □ Mūsējos ieperinājušās aizdomas, ka virsmežsargi un mežsargi persieši stāv sakarā ar persiešu kontrabandistiem .. Birznieks-Upītis 6, 274. ◇ Stāvēt (arī turēties) uz goda vārda sar. — *saka, ja šaubās par kā izturību, derīgumu lietošanai.*

Sk. stāvošs.

stāvgāzēm, apst.; pareti. *Ļoti spēcīgi (līt, snigt, arī plūst).* □ .. lietus līst stāvgāzēm .. ME III, 1053. .. tajā pašā brīdī bija klāt arī lietus. .. Ūdens gāzās lejup stāvgāzēm, aumaļām, nevis spaiņiem, bet veselām cisternām. Pad J 81, 207, 6. .. sniegs nāca lejā stāvgāzēm (kā jau februārī!) .. Ezera 14, 209.

stāvgrūdām, apst. *Tā, ka ir ļoti, arī pārlieku pilns (ar cilvēkiem, arī priekšmetiem), tā, ka nav vairs brīvu vietu.* S. pilna zāle. Iela s. pilna ar automobiļiem. Noliktava s. pieblīvēta ar precēm. □ Milzīgais, krāšņi dekorētais laukums pamazām stāvgrūdām piepildījās ar trokšņainām demonstrantu kolonnām. Grīva 8, 42. .. tramvajs stāvgrūdām pilns, mūs no visām pusēm spaida un māc, esmu iedzīts kā nagla sienā .. Skujiņš 7, 44. Pieliekamais stāvgrūdām piekrauts ar visādiem labumiem. Bundzeniece 2, 128. // pareti. *Ļoti, arī pārlieku lielā daudzumā.* □ Būs vai stāvgrūdām sarijies krustībās. ME III, 1054. «.. pašlaik nostāties maliņā un noskatīties, kā citi stāvgrūdām zeltu rauš ... nē, nē, balodīt, es nevēlos būt idiots.» Salenieks 3, 27. .. rīt agri no rīta arī viņai būs

jāstājas pie vairāk nekā prozaiskiem darbiem un darbiņiem. Tādi jau stāvgrūdām gaida. Artmane 103.

stāvkocis, -ča, v.; etn. *Bišu mājoklis — izdobts, vertikāli novietots koka bluķis.*

stāvkoks, -a, v. *Būvkoks, kas konstrukcijā ir novietots vertikāli.* Stāvkoku žogs. □ Vasaras virtuves bija no stāvkokiem slietas vai guļkokiem cirstas nelielas ēciņas, ko izvietoja netālu no dzīvojamās ēkas. Cimermanis 1, 70. Ēku atliekas, kā arī pāri par 80 koka priekšmetu saglabājušies kūdrā. Tās bijušas taisnstūra formas stāvkoku būves ar divslīpju jumtu un ieeju galā. Lauku Dzīve 74, 3, 26.

stāvkrasts, -a, v. *Stāvs, kraujš krasts.* □ . . jūra ar lielu sparu brūk virsū krastam. Tā rodas krasta nograuzumi starp Pāvilostu un Jūrkalni. Tur izveidojies 10—15 m augsts stāvkrasts . . D kal 66, 98. Dolomīta iežu atsegumi Latvijas PSR sastopami upju stāvkrastos, gravās . . Zin T 79, 6, 11.

stāvlaiks, -a, v. *Stāvēšanas, neizmantošanas laiks (transportlīdzeklim, iekārtai, mašīnai).* Automobiļa s. Kuģu s. ostā. Virpas s. □ Vieglā taksometra stāvlaiks (pēc pasažiera pieprasījuma) nedrīkst pārsniegt 30 minūtes. Pad J 73, 207, 2.

stāvlampa, -as, s. *Uz grīdas novietojama lampa aptuveni cilvēka auguma garumā.* □ Abi dziļie klubkrēsli . . bija pārvilkti ar brūnu ādu. Aiz tiem aizmugurē pacēlās impozanta stāvlampa, līdzīga mazai lapenītei. Lācis 1, 149. Uzņēmuma konstruktori un mākslinieki . . izstrādā jaunus stāvlampu, sienas un galda lampu modeļus. Cīņa 83, 284, 2.

stāvlaukums, -a, v. *Laukums, kas ir paredzēts transportlīdzekļu novietošanai.* □ Nolicis mašīnu stāvlaukumā, Aigars iet uz ezeru izpeldēties. Svīre 3, 152. Izbraucu cauri mežiņam, strauji sagriezu stūri uz ierastā stāvlaukuma pusi . . Lapsa 6, 10.

stāvojums, -a, v. **1.** *Sadalījums stāvos (parasti celtnei).* Ēkas s.

2. *Sadalījums stāvos (augu audzei).* □ Izšķir virszemes un apakšzemes stāvojumu. Mežā redzam vairākus stāvus, kas sastāv no augiem, kuri atšķiras pēc savām dzīvības formām. Biol r 133.

stāvoklis, -ļa, v. **1.** *Telpisku, kādā laikposmā nemainīgu (dzīvas būtnes) attiecību kopums pret apkārtējo telpu, vidi, to objektiem; telpisku savstarpējo, kādā laikposmā nemainīgu attiecību kopums (starp organisma daļām).* Sēdus s. Guļus s. Roku s. Auga lapu s. Sākuma (retāk izejas) stāvoklis — *noteikts ķermeņa stāvoklis, no kura sāk darbības (piemēram, vingrojumu); pamatstāvoklis.* □ Meta Vālodze sagrozījās krēslā, mēģinādama atrast tādu ķermeņa stāvokli, kad sāp mazāk. Spāre 6, 154. Zirgs, kas ganās un kam galva noliekta, labi redz visos virzienos. Šai stāvoklī tā redzesloks ir 215 grādi . . Lauku Dzīve 76, 1, 24. Bezsvara stāvoklis rodas, piemēram, ja ķermenis brīvi krīt smaguma spēka iedarbībā. Bezsvara stāvoklī atrodas kosmonauti kosmiskajos lidaparātos. Rolovs 1, 123. Tad viņi [bērni] nostājas aplī un izpilda vingrojumu ar grabuli. Izejas stāvoklis: kājas nedaudz plati, rokas ar grabuļiem nolaistas. PL Skola 62, 4, 68. // *Šādu attiecību kopums (priekšmetiem, veidojumiem, parādībām dabā u. tml.).* Iekārtas detaļu s. Debess spīdekļu stāvokļi. □ Lai ar slīmestu varētu veiksmīgi strādāt, rokturiem jābūt mazliet ieslīpiem . . Tāds rokturu stāvoklis labāk atbilst cilvēka rokām . . Indāns 1, 187. Rīga pēc sava īpatnējā ģeogrāfiskā stāvokļa — kā pilsēta pie jūras un plašā ūdensceļa Daugavas — kopš senseniem laikiem bijusi tirdzniecības vieta . . Zin T 64, 2, 4. Lauka vietējā stāvokļa ietekme uz augsnes ražību izpaužas dažādi: dienvidu nogāzes augsne ir ražīgāka par tikpat auglīgu ziemeļu nogāzes augsni, mežainos apvidos augsne ir ražīgāka nekā klajumos . . Apsīts 1, 79.

2. *Norišu, procesu, arī īpašību kopums (organismā), kas nosaka tā funkcionēšanas īpatnības, spējas (parasti kādā laikposmā).* Nervu sistēmas s. Slimīgs s. Patoloģisks s. Bezsamaņas s. Reibuma s. Psihisks s. Emocionāls s. Krēslas stāvoklis med. — *akūts aptumšotas apziņas stāvoklis.* □ Pēc nepārtrauktajām operācijām tik ļoti novājēju, ka beidzot mani aizsūtīja uz kādu sanatoriju, lai uzlabotu katastrofālo veselības stāvokli. Grīva 9, 120. Staigāšana pa jaunības dienu ceļiem tikai izsita no līdzsvara stāvokļa, kas bija ilgos gados izveidojies . . Vilks 7, 264. . . atsevišķas dzīvnieku sugas gan pie mums, gan dienvidu zemēs nonāk sastinguma stāvoklī, lai pārlaistu karsto un sauso vasaru. D kal 82, 82. Ar dusošu pumpuru aco jūlijā un augustā. Ieliktais pumpurs, piekļāvies potcelmam, paliek latentā stāvoklī (dus) līdz nākamā gada pavasarim . . Sudrabs 1, 181. // *Norišu, procesu, arī īpašību kopums (priekšmetiem, veidojumiem u. tml.), kas nosaka (to) funkcionēšanu, kvalitāti (parasti kādā laikposmā).* Automobiļa tehniskais s. □ . . kāpnes atrodas diezgan bēdīgā stāvoklī, taču kāds tās pavisam nesen labojis, piesizdams jaunus šķērskokus. Bels 4, 82. . . Straupes pils ansamblis uzturēts pieņemamā stāvoklī. Cīņa 82, 48, 3. . . ceļš šajā purvainajā vietā atradās neiedomājami nolaistā stāvoklī: grāvji sen netīrīti, ūdens pēc lietus pludoja pa visu ceļu . . Eglons 1, 169. // fiz. *Savstarpējo (vielas) daļiņu telpisko attiecību, mijiedarbību kopums, kas nosaka (tās) fizikālās vai ķīmiskās īpašības (parasti kādā laikposmā).* Kristālisks s. Stigrs s. Suspendēts s. Kritiskais stāvoklis — *termodinamisks stāvoklis, kad zūd atšķirība starp vielas gāzveidīgo un šķidro fāzi.* Gaissauss stāvoklis — *stāvoklis, kas raksturīgs vielai, materiālam u. tml., kurš ir izžāvēts līdz nemainīgai masai.* □ Parasti mēs apzināmies trīs vielas agregātstāvokļus — gāzveidīgo, šķidro un cieto. Taču pēdējos gadu desmitus aizvien biežāk min arī ceturto — plazmas stāvokli, kad gāze daļēji vai pilnīgi jonizējas . . Cīņa 80, 137, 2. Iztvaikošana ir vielas pāreja no šķidra stāvokļa gāzveida stāvoklī. Vielas pāreju no cieta stāvokļa gāzveida stāvoklī sauc par sublimāciju. Fiz r 128.

3. *Sociālu apstākļu, attiecību kopums, kas nosaka, ietekmē (cilvēka) izturēšanos, rīcību (parasti kādā laikposmā).* Smieklīgs s. Kļūmīgs s. Neapskaužams s. Nožēlojams s. Cilvēka materiālais s. □ Visu laiku viņai šķita, ka tā nokļuvusi bezizejas stāvoklī un ka glābiņa nav. Rozītis III, 92. Evelīnas jautājumi bieži nostādīja Ako neērtā stāvoklī. Lācis 10, 162. // *Vieta, loma (cilvēkam, cilvēku grupai) sabiedrībā, darbības nozarē u. tml.* Sociālais s. □ Karalis (Uz bagāto princi.): Bet tev, mans mīļais dēls, manas draudzīgās un bagātās kaimiņu valsts mantinieks, tev es dodu savu sevišķu svētību un sevišķas priekšrocības, kādas piemērotas tavam augstajam stāvoklim. Rainis IXb, 429. Jau drīz pēc savas ierašanās Pēterburgā Eilers ar saviem rakstiem iegūst redzamu stāvokli tā laika izcilāko matemātiķu vidū. Briedis 1, 43. Par vainīgajam uzticētās vai viņa pārziņā esošās valsts vai sabiedriskās mantas piesavināšanos vai izšķērdēšanu.., ļaunprātīgi izmantojot savu amatpersonas dienesta stāvokli, — soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem.. Krim k 2, 93. ..apspiestajās tautas masās.. auga neapmierinātība ar savu stāvokli.. A Putniņš 1, 14. // *Apstākļu, attiecību, juridisku normu u. tml. kopums, kas nosaka, ietekmē (cilvēku grupu, valstu u. tml.) darbību, rīcību (parasti kādā laikposmā).* Starptautiskais s. Politiskais s. Politiska saspīlējuma s. Valsts ekonomiskais s. Pilsētas sanitārais s. Tiesisks s. S. frontē. □ Rūjienā [1918. gadā] izveidojas ārkārtīgi sarežģīts stāvoklis — faktiski trīsvaldība: pilsētas galva, vācu komandantūra un Padome. Rūja 3, 36. // *Valsts varas noteikts režīms, kārtība (valstī, kādā tās teritorijā).* Kara stāvoklis — *izņēmuma stāvoklis, kad (valstī, kādā tās teritorijā) civilpārvaldes iestādes ir pakļautas militārajai varai; karastāvoklis.* □ Peru valdība izsludinājusi visā valstī ārkārtēju stāvokli, uz laiku atceļot konstitūcijā noteiktās garantijas. Cīņa 75, 32, 3. Birmas Valsts padome Rangūnā izsludinājusi kara stāvokli un noteikusi komandanta stundu. Pad J 74, 243, 1.

○ Sabiedriskais stāvoklis — *stāvoklis (sabiedrībā), ko parasti nosaka ieņemamais amats.* □ ..tāda pazīšanās varot kaitēt viņa labai slavai un sabiedriskam stāvoklim. Viņš parasti esot ļoti uzmanīgs un katru neņemot savā kompānijā.. Rozītis III, 96. Ģimenes stāvoklis — *tiesisks stāvoklis, ko nosaka piederība pie ģimenes un kas rodas, cilvēkam piedzimstot, un mainās, noslēdzot vai šķirot laulību, adoptējot bērnu.* Nodrošināts stāvoklis — *stabils (parasti materiālais) stāvoklis.* □ Un viņš taču nav nekāds neglītenis, bet gluži izskatīgs jauneklis, pie tam ar nodrošinātu stāvokli sabiedrībā. Vilks 5, 109. Nepieciešamības stāvoklis jur. — *stāvoklis, apstākļi, kad pret nelikumīgu apdraudējumu var aizstāvēties vienīgi ar nelikumīgu darbību.* Miera stāvoklis — a. fiz. *Stāvoklis, kad (kā) ātrums ir nulle.* □ Ja ķermenis atrodas miera stāvoklī inerciālā atskaites sistēmā, tā līdzsvara stāvokli sauc par absolūtu. Fiz r 73. b. biol. *Stāvoklis, kad dzīvības procesi (organismā) nenoris vai noris ļoti lēni.* (Iz)glābt stāvokli (arī situāciju) — *(at)rast izeju no grūta, sarežģīta stāvokļa; būt par cēloni tam, ka rodas izeja no grūta, sarežģīta stāvokļa.* □ ..vecis neprata ne vārda vāciski. Atbraucēji savukārt nezināja zviedriski. Stāvokli izglāba Leinasara attapība. A Grigulis 13, 71. Stāvokļa apstākļa vārdi val. — *apstākļa vārdi, kas raksturo psihisku stāvokli.* (Būt) stāvoklī sar. — *(būt) grūtniecības stāvoklī.* □ «Tu zini?» — «Ko tad?» — «Viņai būs bērns! Viņa ir stāvoklī!» Svīre 2, 101. «Četrdesmit pirmajā [gadā], kad gāju prom, sieva palika stāvoklī... Toreiz mēs domājām, ka būs dēls... kopš tā laika neesam tikušies.» Līvs 2, 166.

stāvošs, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Dīvd.* → *stāvēt.* **2.** *Tāds, kas neplūst (par ūdeni ūdenstilpē); tāds, kur ir minimāls ūdens caurplūdums vai tā nav (par ūdenstilpi).* □ Par ezeriem sauc dažāda lieluma un formas dabiskus pārāk neaizaugušus ūdens baseinus ar stāvošu vai tikai daļēji tekošu ūdeni. Spuris 1, 4. Ir tekošie un stāvošie saldūdeņi. Tekošie ūdeņi ir upes, strauti un avoti, bet stāvošie — ezeri, dīķi, purvi un peļķes. D kal 80, 174. Dūņu pīkste ir 15—30 centimetrus gara. ..Latvijā bieži sastop ūdens augiem bagātos stāvošos ūdeņos. Latv dzīvn 83.

stāvots, -ais; s. -a, -ā; apst. **stāvoti. 1.** *Tāds, kas ir sadalīts stāvos (parasti par celtni).* Stāvota ēka.

2. *Tāds, kas ir sadalījies stāvos (par augu audzi).* Stāvota kokaudze.

stāvpulkstenis, -ņa, v. *Pulkstenis, kas ir iemontēts samērā augstā, šaurā kārbveida konstrukcijā.* □ ..izstādē bija redzami angļu stāvpulksteņi, kas arī ir baroka laikmeta bērni. Māksla 84, 4, 19. Eiropas tā laika [18. gadsimta] līmenim atbilst arī Kuldīgas meistaru stāvpulksteņi.. Lit M 84, 23, 8.

stāvpunkts, -a, v.; ģeogr. *Vieta, kurā veic apvidus uzņemšanu, uzmērīšanu.*

stavrida, -as, s. *Plēsīga, galvenokārt tropu jūru, asarveidīgo kārtas zivs.* Parastā s. □ Kauss no riņķvadiem smēla sardinellas, arī stavridas un skumbrijas. Pad J 85, 153, 2. Vārot mencas, stavridas, samus, līņus un citas zivis, dažreiz ūdenim pievieno gurķu sālījumu.. Ēd gat 180.

stāvs[1] [stàvs], -a, v. **1.** *Ķermenis, augums (cilvēkam), tā (parasti kādā vidē uztveramais) apveids.* Stalts s. Drukns s. Plecīgs s. Garš s. Vingrs s. Salīcis s. Pazīstams s. □ Pie grāmatvedes galda viņš ieraudzīja sievieti, pēc sīkā, trauslā stāva spriežot, vēl gluži jaunu meiteni. Ezera 2, 86. Latvietis vienmēr pirms savas nāves Darināja zārku savam stāvam. Čaks 7, 92. Ielas stūrī viņam pievienojas citi melni stāvi.. Sejas tumsā nav saskatāmas, var pazīt tikai balsis. Zigmonte 2, 278. Viņam pa priekšu slīdēja melns stāvs, ne cilvēks, ne īsti rēgs. Kaldupe 17, 135. // *Ķermeņa pamatdaļa (cilvēkam); apģērba daļa, kas sedz (cilvēka) ķermeņa pamatdaļu.* □ ..reljefos [skulpturālās] figūras veidoju, sākot no kājām. Pēc tam veidoju

stāvu, tad roku kustības. Nodieva 1, 85. Kad visas daļas noadītas, izgludina un sašuj džempera stāvu ar piedurknēm .. PL Siev 78, 8, pielikumā. // *Virszemes daļa, arī stumbrs (augiem).* □ ..rāpos pa resno, milzīgo liepas stāvu uz augšu, kamēr nonācu līdz starka [stārķa] lizdai. Plūdonis 3, 51. Dažreiz var dzirdēt, ka priedēm vietām miza sagriežas vīstoklī, atraisās no stāva un nokrīt. Virza 1, 14. Esam niedrāja tiešā tuvumā, vieglajā vējā liegi čab sausie niedru stāvi ... D kal 78, 67.

2. *Vertikāla konstruktīvā pamatdaļa, galvenā daļa (parasti celtnei).* □ Iedzīvotāji kaut kā sakrāja tik daudz naudas, ka saslēja mājas stāvu un dabūja gatavas vienu vai divi istabas. Zālīte 5, 9. Pamatus jaunajai kūtij uzcēla mūrnieks, bet stāvu gribēja būvēt pats Mieriņš. Fimbers 1, 371. Gar dzirnavu stāvu, cits citu steidzinādami, šņāca spārni .. D kal 77, 284. ..viļņi triecās un, balti putodami, plīsa pret kuģa spēcīgo stāvu .. Zv 58, 17, 4.

3. *Vertikālās uzbūves horizontāla konstruktīvā daļa (parasti celtnei, transportlīdzeklim), kas norobežota ar grīdu un parasti arī ar griestiem vai jumtu.* Mājas apakšējais s. Pirmais s. Trešais s. Otrā stāva dzīvokļi. Augšējie stāvi. Nams ar deviņiem stāviem. Dzīvot trešajā stāvā. Nokāpt stāvu zemāk. Vagona otrais s. Jumta stāvs — *vairākstāvu celtnes stāvs, virs kura atrodas jumts.* Bēniņu stāvs — *bēniņi.* Lejas stāvs — *celtnes pirmais stāvs.* Puspagraba stāvs — *celtnes stāvs (zem pirmā stāva), kas daļēji atrodas zem, daļēji virs grunts līmeņa.* Pagraba stāvs — *pagrabstāvs.* □ Viņš dzīvoja vienā no vismodernākajiem Rīgas namiem. Lifts mūs viegli uznesa ceturtajā stāvā. Zālīte 5, 149. ..viņi piebrauca pie kādreizējās Ārgales pils, kurai no dzelteniem ķieģeļiem bija uzmūrēts trešais stāvs, apjumts ar sudrabpelēku cinkotu skārdu. Birze 5, 88. Kuģis bija liels un ērts, tā divi stāvi bija ļaužu pilni .. Talcis 9, 305. Pa koka kāpnēm jumta stāvā uzgāja bariņš cilvēku. Grīva 8, 96. Viņš teicās palīdzot vecīšiem izbūvēt bēniņu stāvu. Bels 2, 28. Dzīvoklis atradās .. sarkanā ķieģeļu mājā, kurā bija trīs dzīvokļi un veikala telpas lejas stāvā. Birze 3, 84. Sestdienas pēcpusdienā Gunars sameklēja darbnīcu — tā aizņēma liela nama puspagraba stāvu. Eglons 2, 238. Pagraba stāvā logi bija atvērti, un varēja redzēt toverus ar mīklu, garus, miltiem nobārstītus galdus .. Vilks 5, 38. // *Viena no vertikālās uzbūves horizontālajām konstruktīvajām daļām (priekšmetam, piemēram, mēbelei), kas norobežota no apakšas un reizumis arī no augšas.* □ ..mūsu lāvas [kazarmās] celtas divos stāvos, un augšā gulētājiem nākas rāpties savās cisās pa priežu stabiem .. Grīns 1, 74. Tillaka gaitenī pārlūkoja, vai stumjamā galdiņa divos stāvos salikts viss .. Birze 8, 90. // *Viena no (kāda veidojuma) horizontālajām daļām, kārtām.* □ Gliemezis [auss gliemezis] ir divarpus reizes spirāliski savīts kaula kanāls, kuru izklāj .. plēvains veidojums. Plēves starpsieniņa (pamatplātnīte) šo kanālu sadala divās daļās (stāvos) — priekštelpas un bungu dobuma kāpnēs. Biol r 293. Tortes var būt arī vairākstāvu. Nav ieteicami vairāk kā trīs stāvi, jo torte var deformēties un to ir grūti sagriezt. PL Siev 82, 4, 23.

4. *Viena no (augu audzes) horizontālajām joslām, kuras atšķiras ar veģetācijas īpatnībām, augu sastāvu.* Meža augšējais s. Meža apakšējais s. Zemsedzes pirmais s. □ Mežā redzam vairākus stāvus, kas sastāv no augiem, kuri atšķiras pēc savām dzīvības formām. Augstākais ir koku stāvs. Biol r 133. Audžu pirmo stāvu var pat stipri izretināt, lai dotu iespēju attīstīties otrajam stāvam un pamežam. Kronītis 1, 220.

5. ģeol. *Vispārīgās stratigrāfiskās skalas vienība — nogulumi, kas veidojušies kādā ģeoloģiskajā laikmetā.*

6. dsk. *Stelles.* □ Viens no visskaistākajiem istabas darbiem pavasarī bija aušana. Tiklīdz nāca tā pēc ziemas svētkiem, kad jau nesa stāvus istabā. Jaunsudrabiņš 3, 106. ..tēvam bija aužamie stāvi — mazāki un lielāki. Mazākajos auda sievietes, bet lielākajos tēvs auda pats, veidodams gultas segas, galdautus u. c. audumus .. Zv 77, 3, 17. No visa [izstādes] klāsta izdalās rokas stāvos austie igauņu audumi .. Māksla 61, 3, 9.

7. tehn. *Agregāts (materiālu) spiedapstrādei.* Velmēšanas s. Vilkšanas s. Stiepļu s.

stāvs[2] [stāvs], -ais; s. -a, -ā; apst. **stāvi.** *Vertikāls vai gandrīz vertikāls; tāds, kam ir samērā mazs slīpums.* S. kalns. Stāva nogāze. S. ceļš. Stāva piere. Stāvi burti. Stāvas kāpnes. Stāva apkakle. Suns ar stāvām ausīm. S. koks. S. stumbrs. S. kāpiens. Ceļš iet stāvi uz leju. □ Daugavas krasts ap Liepavotu kā viscaur Vīgantes pusē stāvs kā siena. Valdis 1, 13. Starp Induļa melnajām uzacīm ievelkas stāva, stūrgalvīga krunciņa. Ezera 11, 116. Tā bija mājiņa no brāļu Grimmu pasakām — stāvu, augstu jumtu, diviem tornīšiem izrotātu kori .. Gulbis 4, 53. Tuvu jau bija brokasta laiks, un no Straumēnu un viņu kaimiņu skursteņiem cēlās debesīs stāvi dūmi, bet tad noliecās lejup .. Virza 1, 65. // pārn.; sar. *Ļoti intensīvs (par emocionālu stāvokli, parasti sajūsmu).* □ Kad kolēģi aizbrauca, abi jaunie palika stāvā sajūsmā. Bels 6, 204. «..jaunākā paaudze par šitiem sirmajiem censoņiem ir stāvās šausmās.» Dripe 10, 350.

Sk. stāvu, stāvus.

stāvskapis, -pja, v.; reti. *Samērā liels skapis, ko novieto uz grīdas.* □ ..izcēlu klusām ar sirds drebēšanu no stāvskapja misiņa āķos iekaltu smagu bībeli .. Austriņš 1, 288.

stāvstrops, -a, v. *Strops, kura ligzdas telpu paplašina vertikālā virzienā, medus telpas uzliekot virs peru telpas.* □ Pašlaik mūsu republikā rūpnieciski ražo Latvijas stāvstropus ar 15 kārēm un Auzukalna stāvstropus ar 12 kārēm. Lauku Dzīve 85, 6, 11. ..galdnieks un bitenieks amatieris .. ir izgatavojis jaunu stāvstropa paraugu .. Cīņa 84, 139, 2.

stāvšķautnis, -ņa, v. *Atsevišķs ledus gabals, kas atrodas stāvus ledus segā vai starp ledus laukiem.*

stāvšķiedras, arī **stāvšķiedru,** ģen., nelok. *Tāds, kas ir veidots šķērsām šķiedru virzienam.* Stāvšķiedras koka plāksne.

stāvtītavas, -u, vsk. stāvtītava, -as, s. *Tītavas, kuru rotējošais elements ir novietots vertikāli.* □ Stāvtītavas griežas šarkšķēdamas, un lielā spole skrien rūkdama. Andersone 1, 55.

stāvu, apst.; novec. **1.** *Stāvus (1).* □ . . Andrs . . uzlēca stāvu. Tai pašā mirklī arī Liene no ežas uzrāvās augšā. Blaumanis 2, 72. Stāvu lēca, nozviedzās Mans bērais kumeliņš . . DV 846. Pieci vilki stāvu kauca, Sestais kauca tupēdamis. DV 1133. . . zirgs sāka spārdīties, slieties stāvu un kā traks pa pagalmu kūvēt. Blaumanis IIa, 214. ◇ Dzīt stāvu (biežāk stāvus) kapā sar. — *radīt (kādam) ļoti smagu dzīvi, neciešamus apstākļus.* □ . . Jūlai tāda dūša, ka ne ar vienu cilvēku nevarēja satikt, Līzbete piedraudēja: vai nu viņa iet prom, vai es Jurģos atpakaļ uz pāliešiem pie mātes, tāds dragūns° dzen stāvu kapā iekšā. Upīts 4, 242. ◇ Iedzīt stāvu (biežāk stāvus) kapā sar. — *būt vainīgam (kāda) nāvē, būt par cēloni (kāda) nāvei.*

2. *Stāvus (2).* Sliet mietu s. ◇ Mati ceļas (arī slienas) stāvu (biežāk stāvus) — *saka, ja ir lielas bailes, nepatīkams pārsteigums, sašutums.* □ . . pavasarī°, kad ledu dragā tā [Gauja] un strauji ārā spraužas no tumšā pagraba, — tad mati stāvu ceļas. Dievs žēlīgs, sargi to, kas nāk tad viņas varā . . Sudrabu E 3, 33.

3. *Stāvus (3).* □ Zili dūmi kāpa iz dzīvojamās ēkas skursteņa stāvu uz augšu . . Blaumanis 6, 56. Oļiņiem bij kaudze patlaban pusdarbā, kad lietus strāviņa nāca stāvu virsū. Kaudzītes 1a, 30. Stāvu lejup nolaižas ceļš uz Gauju no Siguldas puses . . Cīņa 60, 5, 3.

4. *Stāvus (4).* □ «Melis tu!» tēvs dēlam uzbrēca, «vai tu nekaunies mani stāvu apmelot . . ?» Blaumanis Ia, 39. Pēc kādas nedēļas vārdzējs tomēr atžirga. Žēlojās tikai, ka šim jāsalstot tīri stāvu nost. Austriņš 1, 77. Augļu koki stāvu . . pilni. ME III, 1056.

stāvuguns, -uguns, s.; parasti vsk.; mil. *Šaušana pa trajektoriju, kam ir stāva beigu daļa.* □ No 18. gadsimta beigām līdz 1853.—1856. gada Krimas karam Krievijas armijas ieroču arsenālā bija tā sauktās mortīras — īsstobra stāvuguns lielgabali . . Rīgas B 85, 99, 6.

stāvums, -a, v. **1.** parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t ā v s*[2]*, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kalna s. Jumta s. Kāpņu s.

2. *Stāva vieta (piemēram, reljefa veidojumā); stāvs (parasti reljefa) veidojums.* □ Bēris vilka izstiepies, pašā stāvumā gandrīz vai pieplakdams, bet neapstājās. Upīts 4, 401. . . viņa beidzot nokāpa lejā pa krastmalas stāvumu līdz laivai. Vāczemnieks 6, 39. Vislielāko piekrišanu iemantoja kalnu buks ar savu veiklo kāpaļāšanu pa mūriem un jumtiem. No vislielākā stāvuma viņš nebaidījās lēkt zemē . . Birznieks-Upītis 6, 231. Māja stāv pakalnē — aizmugurē sākas klinšaini stāvumi un kritumi, diezgan mežonīgs nostūris . . Purs 5, 18.

stāvus, apst. **1.** *Vertikālā stāvoklī, balstā uz, parasti iztaisnotām, kājām.* Uzrausties s. Pielēkt s. Pietrūkties s. Strādāt s. □ Bazeners ir piecēlies kājās. Nu viņš vairs nevar norimt arī stāvus. Viese 2, 91. Bet ir arī jaunavas, kas nevar un nevar stāvus nolaisties no pakalna. Vienmēr viņas nošļūc sēdus . . Plaudis 2, 128. Zirgi. Zirgi . . . Stāvus aizmieg. Vācietis 8, 60. ◇ Dzīt stāvus (retāk stāvu) kapā sar. — *radīt (kādam) ļoti smagu dzīvi, neciešamus apstākļus.* ◇ Iedzīt stāvus (retāk stāvu) kapā sar. — *būt vainīgam (kāda) nāvē, būt par cēloni (kāda) nāvei.* □ . . tas esot viens burvju loks, kas iedzīšot viņu stāvus kapā . . Ezera 15, 233. // *Vertikālā vai gandrīz vertikālā stāvoklī, balstā uz pakaļkājām.* □ . . uzcirta zirgam tā, ka tas salēcās stāvus. Lēmanis 17, 8.

2. *Vertikāli vai gandrīz vertikāli, ar vienu galu uz augšu.* Likt pagales s. Kaķim aste s. gaisā. □ Varbūt pie kūts stūra, varbūt pie malkas šķūņa, kur stāvus saslieti veci zārdu koki, tiešām kāds stāv? Gulbis 3, 170. Parastās pupiņas stumbrs ir lakstains un paceļas stāvus uz augšu. Svinka 1, 6. Suns ņēmās riet. Spalvas uz muguras tam saslējās stāvus. Mauliņš 2, 36. ◇ Mati ceļas (arī slienas) stāvus (retāk stāvu) — *saka, ja ir lielas bailes, nepatīkams pārsteigums, sašutums.* □ Zane sāka stāstīt . . kādu baigu notikumu vai teiku, ka man aiz bailēm mati cēlās stāvus . . Austriņš 2, 436. «Es šoziem ļoti daudz mācījos . . Iekavēts tik briesmīgi daudz, ka mati ceļas stāvus.» Ezera 1, 277.

3. *Vertikāli, taisni augšup vai lejup.* □ . . vējš ir norimis, un dūmi stāvus ceļas gaisā. Kaijaks 6, 58. . . tai brīdī aiz līča ierējās suns, laikam pīles uzcēla. Gulbji ietaurējās un uzreiz stāvus gaisā. Vanags 3, 76. «Iznīcinātāji,» Roberts paskaidroja. «Es reiz noskatījos, kā viņi lido. Pametas gaisā, apgriežas un stāvus krīt lejā.» Grīva 4, 60. // *Vertikāli, bez slīpuma; taisni, bez līkumiem augšup; tā, ka ir mazs slīpums.* □ Tā [pilsētiņa] ir uz jūras krasta ar skaistām klintīm, kas apaugušas cipresēm un efejām un stāvus nolaižas jūrā. Zālīte 5, 218. . . vienā pusē stāvus lejā kritīs četrus vai piecus metrus augsta nogāze, . . bet otrā pusē sliesies klinšu siena . . Bels 4, 40. Ceļš, slideni nobraukts, gāja stāvus kalnā. Grants 6, 111. . . ieliņa, kas stāvus ielīkumo augšup vecpilsētā, bija vēl šur tur bruģakmeņiem klāta. Salnāja 3, 21.

4. sar. *Norāda uz darbības augstu izpausmes, intensitātes pakāpi, arī pēkšņumu; pavisam, pilnīgi, galīgi, arī pēkšņi.* □ Johansons nedaudz apmulsa . . , vai atzīties, ka tiešām kaut ko runājis, vai stāvus savu pārdrošību noliegt. K Zariņš 1, 32. «Uz līdzenas vietas un stāvus putina laukā! Veselu asi pirmās zortes [šķiras] ošu malkas ne par ko [sadedzina], zilā gaisā un vējā!» Upīts 4, 110. «Vai tad tu stāvus to puiku gribi nelaimē iegrūst? Uzzināsi kungs, un Andrejam pēriens būs kā likts.» J Kalniņš 3, 13. // *Norāda, ka īpašība, pazīme izpaužas pastiprināti, augstā pakāpē; ļoti.* □ Viņš [mednieks] bija cilvēks, kurš pēc lielās peļņas nedzinās, lai gan ar tādu suni kā Motors . . viņš toruden varēja stāvus bagāts kļūt. Gūtmanis 2, 92. Augļu koki . . stāvus . . pilni. ME III, 1056.

stāvvads, -a, v. **1.** *Stacionārs pasīvs zvejas rīks, ko lieto zivju zvejai jūru, ezeru piekrastē.* □ ..Pērnavas līča rajonā notiek intensīva reņģu zveja ar stāvvadiem, sevišķi pavasaros reņģu nārsta laikā. Ģeogr 73. Simtiem metru linuma, simtiem metru virves, simtiem stikla pludiņu, desmitiem enkuru un citu piederumu — tas viss ietilpst vienā stāvvadā.. Purs 2, 88. «Bet lomi gan sāk mazināties, ar tiem traļiem un stāvvadiem pārāk izkāš, izjauc nārsta vietas. Līcī kādu laiku vajadzētu pavisam aizliegt zvejošanu, tad atkal savairotos.» Talcis 7, 245.

2. *Vertikāli novietots, iemontēts vads.* □ ..elektriķi.. [jaunceltnē] ielika caurules stāvvadiem.. Pad J 76, 123, 1.

stāvvieta, -ās, s. **1.** *Vieta (skatītāju zālē, transportlīdzeklī u. tml.), kurā jāstāv kājās (izrādes, braukšanas u. tml. laikā).* S. teātra trešajā balkonā. □ No stadiona 47000 sēdvietām un 33000 stāvvietām — 43000 atradīsies zem jumta. Zv 72, 2, 17. ..neviens sirmgalvis vai invalīds neriskēs stāvvietā braukt, teiksim, no Ventspils uz Rīgu. Tavare 1, 50.

2. *Vieta, kas ir paredzēta transportlīdzekļu novietošanai.* Automobiļu maksas s. Kuģu s. Pazemes s. □ Egle iesēdās mašīnā un aizbrauca uz Rīgu. Mašīnu viņš atstāja stāvvietā pie Doma baznīcas.. Birze 5, 179. Draugs tev izgādā mašīnai iežogotu un gandrīz vai apsargātu stāvvietu.. Dripe 10, 32. // *Vieta (parasti autoostā), kas ir paredzēta pasažieru iekāpšanai transportlīdzeklī, izkāpšanai no tā.* Autobusu s. Taksometru s. □ «Astoņos un četrdesmit minūtēs no trešās stāvvietas atiet autobuss «Raudava—Auruciems caur Mūrgali»..» skaļrunī noskaitīja dispečere Mārīte.. Ezera 14, 5.

3. *Īpaši iekārtota vieta kūtī lauksaimniecības dzīvnieka, parasti govs, zirga, novietošanai; arī aizgalds.* □ Tur [kūtī] mani saņēma silta, mierīga dzīvība. No govju stāvvietām, no zirgu un aitu aizgaldiem, no teļu aplociņa man pretī sniedzās dzīva dvaša. Kalndruva 8, 372. Marianna pagrābj dakšas un pāris vēzienos nogrūž mēslus no govs stāvvietas līdz grāvītim. Brodele 17, 101.

stāvviļņis, -ļņa, v. **1.** *Vilnis, kam periodiski mainās izmēri, tam šūpojoties uz vietas.* □ Viss kanjons — nepārtraukti sliekšņi ar daudziem virsūdens un zemūdens akmeņiem, lielu straumes ātrumu, stāvviļņiem augstumā līdz pusotra.. metra. Pad J 70, 66, 4.

2. fiz. *Ierobežota vides apgabala brīvas harmoniskas svārstības, kuru īpašības dažādos vides posmos ir vienādas vai pretējas.* Stāvviļņa antena. □ Stāvviļņus var novērot, piemēram, aukliņā, kuras viens gals ir nostiprināts, bet otru iesvārsta.. Stāvviļņi rodas, viļņiem izplatoties slēgtās telpās — rezonatoros. Fiz r 281.

stāvzvaigzne, -es, dsk. ģen. -žņu, s.; astr. *Zvaigzne, kam nav ievērojamas redzamās īpatnējās kustības (kādas ir, piemēram, planētām).* □ ..tās zili un zaļi mirdzošās zvaigznes ir stāvzvaigznes.. Paegle 4, 37. pārn. ..lai stāvzvaigznes kristāla kausos turas pie Visuma sijām.. Brīdaka 8, 32.

stāvžogs, -a, v. *Žogs, kas ir veidots no vertikāliem, parasti koka, elementiem.*

stāze, -es, s.; parasti vsk.; fiziol. *Sastrēgums, plūsmas izbeigšanās vai patoloģiska palēninašanās (orgānos).* Žults s. □ Vēnu paplašināšanās savukārt izraisa venozo stāzi varikozajos mezglos.. Visp ķir 307.

stažēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Strādāšana (kādā specialitātē) pieredzes apguvei, kvalifikācijas paaugstināšanai, arī piemērotības noteikšanai.* □ Daudzus tulkotājus sūtām stažēties uz citām republikām. Pad J 83, 72, 2. ..slimnīcas ārsti regulāri stažējas labākajās Maskavas, Ļeņingradas, kā arī Rīgas klīnikās. Zv 76, 23, 19.

stažieris, -ra, v.; **stažiere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Cilvēks, kas stažējas.* □ Ja stažieris sāk jau aplipt ar meistara formas īpatnībām, ir pienācis laiks palīdzēt ievadīt jauno keramiķi patstāvīgās gaitās — uzbūvēt cepli. Zv 80, 7, 15.

stāžs, -a, v. *Darbības ilgums (kādā nozarē); laiks, kas ir nepieciešams, lai, strādājot (kādā specialitātē), darbojoties (kādā organizācijā), iegūtu pieredzi, paaugstinātu kvalifikāciju, arī noteiktu piemērotību.* Ar stāžu — *ar pieredzi, kvalifikāciju (kādā nozarē); tāds, kas ir strādājis kādu, parasti samērā ilgu, laiku (kādā nozarē).* □ Viņa autovadītāja stāžs visai respektējams — trīsdesmit divi gadi. Un pa šo laiku tikai dažas nenopietnas avārijas. Dripe 10, 11. Savu īpatnu un neatkārtojamu vietu šodienas dzejā ieņem Monta Kroma — dzejniece ar respektējamu literāro stāžu.. Peters 5, 31. Dienesta laiks Padomju Armijā ieskaitāms arī nepārtrauktajā darba stāžā. Hor 79, 17, 25. pārn. Tagad viņam divdesmit gadu un krietns kļaidoņa stāžs aiz muguras. Bels 1, 53. «Mums [saimniecībā] vēl.. nav grāmatvežu ar stāžu, arī pašam pieredze maza.» Lauku Dzīve 83, 11, 5.

stearāts, -a, v.; ķīm. *Sāls, kas rodas, stearīnskābei reaģējot ar sārmiem vai sodu.* □ Nātrija stearāts ir cieto ziepju pamatsastāvdaļa, bet kālija stearāts veido šķidrās ziepes. G Rudzītis 1, 265.

stearīns, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Cietu taukskābju maisījums.* □ Sagaidot Jaungadu, katram uzdedzu pa svecītei — arī Inesei. Viņas svecīte nedega. Liesma noslīka stearīnā un apdzisa. Ezera 18, 169. Te dega tikai viena stearīna svece un tās trūcīgo gaismu no visām pusēm māca ēnas.. Plaudis 3, 104. pārn. Pil mūža stearīns uz liktens [likteņa] naža spala. Par jaunu sveci tas vairs nesasalst. Sirmbārdis 7, 145.

stearīnskābe, -es, s.; parasti vsk.; ķīm. *Organiska skābe — cieta, ūdenī nešķīstoša viela.* □ ..stearīnskābe.. pieder pie lielmolekulārajām vienvērtīgajām karbonskābēm. G Rudzītis 1, 265.

steatīts, -a, v.; parasti vsk. *Talks.*

steberēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; niev. *Nedroši, nevarīgi, neveikli iet.* □ ..pa Lietiņu sētu nedrošām kājelēm jau steberēja Jura

pirmdzimtais. Kalndruva 9, 134. Pēc brītiņa vecais Mikaunieks mundri steberēja augšup pa kāpnēm.. Bels 3, 79. Kad trenera mazie puikas Dāvis un Klāvs no rīta atsteidzās apskatīt jaunpiedzimušos, kumeliņi jau itin braši steberēja pa saviem steliņģiem.. Rinkule 8, 73.

steberīgs, -aīs; s. -a, -ā; apst. **steberīgi;** niev. *Tāds, kas steberē.* S. vecis. // *Nedrošs, nevarīgs, neveikls (par kustībām).* Steberīgi soļi. Steberīga gaita. □ Noklaudzina [večuks] ar bozi, pieceļas un steberīgi soļo uz izeju. Niedre 14, 96.

steidzamība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t e i d z a m s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Darba s. Jautājuma s. Steidzamības kārtā — *steidzami.* □ Darbā pret mani izturējās ar lielu pretimnākšanu. Steidzamības kārtā izgādāja ceļazīmi uz dienvidiem, uz atpūtas namu. Ezera 15, 149.

steidzams, -aīs; s. -a, -ā; apst. **steidzami.** **1.** *Divd. → s t e i g t.*

2. *Tāds, kas ir jāveic tūlīt, nekavējoties (par darbu, darbību); tāds, kas ir jārisina tūlīt, nekavējoties (piemēram, par jautājumu); tāds, kas prasa tūlītēju rīcību.* S. remonts. Steidzama palīdzība. Steidzama operācija. Steidzamas darīšanas. Steidzama telegramma. Steidzama krava. □ Steigšus steidzamos darbos skraidīja meitas. Brigadere 2, 59. «Būtu labi, ja tu tūliņ to [ziņojumu] nogādātu Elmaram. Ļoti steidzama lieta.» Lācis 7, 383. «Vai šeit dzīvo dakteris Mārkalns?» jautāja šoferis. «Viņu steidzami aicina uz operāciju.» Lapsa 2, 120.

steidzīgs, -aīs; s. -a, -ā; apst. **steidzīgi.** **1.** *Tāds, kas steidzas (1).* S. nācējs. □ Pāri pagalmam nāk vecā Adele. Nāk varen steidzīga, it kā viņas gados vēl būtu iespējams kaut kur aizskriet, kaut ko panākt. Zigmonte 10, 227. Mutriķis kļuva savā gaitā steidzīgāks. J Kalniņš 2, 80. Viņš.. sarosās, it kā būtu steidzīgs, sniedz roku. Svīre 3, 232. pārn. Dārzos ziedēja tulpes. Pavasaris visu laiku bija nācis steidzīgs, gandrīz vai aizelsies.. Zigmonte 4, 5. pārn. ..viņa atrada dzejnieku.. kaut ko ātri rakstām, nervozi, aprauti, kā viņš to parasti darīja, kad roka centās tikt līdzi steidzīgai domai.. J Kalniņš 7, 340. pārn. Ūdens skrēja šalkdams un šūpodamies.. Jānis brīdi stāvēja un noraudzījās steidzīgajā ūdenī. Jaunsudrabiņš Va, 221. pārn. Sniegs, arī vēstījot salu, gurkstēja zem steidzīgo apavu zolēm. Ezera 9, 306. // *Raksturīgs tādam, kas steidzas (par kustību, virzīšanos); arī ātrs.* Sākt iet steidzīgāk. Steidzīgi doties pa ceļu projām. □ Te nodunēja smagi, steidzīgi soļi. Oskars atskatījās. Pār pagalmu pusrikšus nāca pajauns gara auguma vīrietis. Kalndruva 5, 62. Lāča [suņa] gaita kļuva arvien steidzīgāka. Izsalkums un nepacietība trenca meklētāju uz priekšu. Kaldupe 13, 226. ..zosis cita pakaļ citai gāgādamas steidzīgi noiet pie avotiņa padzerties un mudīgi atkal tūliņ atpakaļ perēt. Birznieks-Upītis IV, 58. pārn. Jaunā zālīte jau spēcīgi spraucās gar vecajiem.. sētas stabiem, rādīdama, ka pavasaris nāk steidzīgā gaitā. Fimbers 1, 123. pārn. Pelēki mākoņi veļas no jūras. Bet brīžiem paveras zila plaisa, kurā saule steidzīgi pabāž savu gaišo, smaidīgo seju. Kurcijs 4, 331. pārn. Pavasaris steidzīgi soļo uz priekšu. ..Bezdelīgas beidz jau taisīt ligzdas. Birznieks-Upītis 5, 35.

2. *Tāds, kas steidzas (2).* □ «Tur nu gan Strautiņš vainīgs — pārāk ātri sāka tos akmeņus lauzt. Steidzīgs bija.» Fimbers 1, 296. // *Tāds, ko veic ātri, tāds, kas jāveic tūlīt, nekavējoties (par darbību); tāds, kas norisinās ātri.* □ Dažkārt Viktorijas prātu sagrābušas pašnāvības vēlmes, tikai tās šķitušas patlaban vēl nepieņemamas. Par melnu tumsu tomēr labāks steidzīgais, nogurdinošais darbs.. Mauliņš 4, 212. ..aitas steidzīgi ierāva šur un tur pa mutei zāles.. Brigadere 2, 331. Otra saruna ar Krastiņu atstāja uz Vilmu pavisam citu iespaidu nekā pirmā, kas bija bijusi īsa, steidzīga. Bērce 3, 369. Mis Nemnaude: Es esmu tais gados, kad meitenei jāprecas. Un steidzīgi. Zīverts 2, 228. // *Straujš (par tempu, ritmu).* □ Šinī [izrādes] ainā varētu vēlēties vienīgi to, lai pilsētas aizstāvji rīkotos mazliet trauksmaināk, lai viņu rīcība būtu straujāka,.. atbilstu notikumu steidzīgajam ritmam. Cīņa 57, 263, 3.

3. *Tāds, kam nav laika (piemēram, kur ilgāk palikt, uzkavēties); arī nevaļīgs.* □ Laubes kungs vēl drusku pamīņājās, paraudzījās caur vārtiem pagalmā, tad paskatījās pulkstenī un kļuva steidzīgs. Skujiņš 5, 17. «Jūs ļoti steidzīga, biedre Kalnupe.» — «Jā, tagad maz vaļas.» Lubējs 1, 24. Ap desmitiem ienāk Vilciņš. Kā allaž stipri norūpējies un steidzīgs. Upītis VIII, 156. // *Tāds, kurā izpaužas laika trūkums, nevaļa.* S. skatiens. S. rokraksts. □ Citas balss nebija. Bija tikai šī viena — steidzīgā, saltā, nepacietīgā.. Līvs 2, 46. Svešvārdu te [runā] ir tik daudz, ka ar steidzīgo nevērību vienmēr sajūk to jēga. Dzene 3, 160. // *Tāds, kas ir saistīts ar laika trūkumu (par laikposmu).* □ ..lauku ļaudīm atkal sākās steidzīga darba diena. Lauku Dzīve 84, 11, 14.

4. *Steidzams (2).* S. pasūtījums. □ Mūžīgi viņa bij aizņemta ar tekošiem, steidzīgiem darbiem un ziemā bez lopu kopšanas un ēdienu vārīšanas rāvās vēl ar aušanu, lāpīšanu un šūšanu. Birznieks-Upītis 6, 14. Steidzīgi jānopērk gumijas zābaki. Kaijaks 6, 175.

steidzīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t e i d z ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Nācēja s. Gaitas s. □ ..esmu izgājis uz ielas, un apkārt ņurdz [ņudz] gājēju pūļa steidzīgums. Grīns 1, 145.

2. *Vispārināta īpašība → s t e i d z ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Atbildes s. Sarunas s. □ Pirmītējam [sievietes] pamirumam seko satraukts steidzīgums. «Lūdzu, lūdzu te. Atvelciet mēteli! Nāciet istabā.» Viņa paietas uz priekšu, tad atceras vaļā palikušās durvis. «Piedodiet!» Viņa metas atpakaļ tās aizvērt.. Dripe 3, 89.

3. *Vispārināta īpašība → s t e i d z ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kārtīgs zemnieks negaida, kamēr viņam parādīs, kur

un kas darāms. Pats rautin rausies tīrumā, lai iekļautos pavasara steidzīgumā. Cīņa 81, 96, 1.

steidzin, apst. *Steigšus (4).* □ Cilvēks, kas ikkatram runātājam, ikkatram gadījumam steidzin steidzas runāt līdza [līdzi], līdzīgs mājai, kurai vējš atrauj durvis vaļā, lai pūš no kuras puses pūzdams. R Kaudzīte 1, 70.

steidzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) dara ko ātri vai ātrāk.* □ «Ģērbies ātrāk un iesim!» Zenta steidzināja Robertu. Grīva 4, 51. Manuskripts jau tuvojās nobeigumam. Izdevniecība steidzināja rakstītāju ātrāk pabeigt darbu. Viņš bija mazliet aizkavējies. Rinkule 8, 122. Asais vējš steidzināja cilvēkus drīzāk nokļūt pajumtē.. Lācis 11, 202. pārn. ..es aizgūtnēm skubinu, steidzinu miegu, jo labi zinu, kas tūlīt notiks — pilnmēness gaisma man iecirtīs acīs kā pātaga.. Ezera 15, 101. pārn. Mēs gaidām rītu, mēs steidzinām nakti: ātrāk! ātrāk! Brodele 13, 249. // intrans. □ «Rauj tik ar visām lapām!» Jēkabs steidzināja, sataustīdams un satverdams bieti pie kacena. «Ātrāk ies...» Purs 1, 178. Laiks steidzina, visas šīs vietas vilina kavēties, aptaustīt, iet iekšā teātrī, muzejā, opernamā. Peters 5, 243. Nodzīvoju uz kuģa vairākas dienas, lāgā nenokāpis krastā, jo remonts steidzināja. Lapsa 6, 79. sal. Daumants motoru neizslēdza, tas visu laiku bubināja kā nervozējot, kā steidzinot.. Ezera 8, 116. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) noris, tiek veikts ātri vai ātrāk.* S. remontu. □ ..puisis atkal steidzina gaitu. Kaldupe 6, 35. Krāsns [cepļa] dedzināšana velkas samērā ilgi. Un atdzesēšanu arī nedrīkst pārāk steidzināt. Zv 73, 10, 17. Laiķis cik vien varēdams steidzināja mājas darbus.. Brigadere 3, 396. pārn. ..esmu glāstījis arī dzīvu daiļumu, bijis kā kamene, kas steidzina ziedu atvēršanos. Zemzaris 3, 174.

2. lauks. *Ar īpašiem paņēmieniem panākt, ka (augs) dod ražu pirms parastā augļu nobriešanas, ziedēšanas u. tml. laika.* S. salātus siltumnīcā. S. hiacintes. □ Arvien nozīmīgāku vietu krokusi ieņem arī kā steidzināmā kultūra, jo daudzas krokusu šķirnes podu kultūrā viegli uzziedināmas pat mājas apstākļos. Lauku Dzīve 81, 3, 16. Skābenes var steidzināt arī atklātā laukā. Tad izmanto zemos plēvju pārsegumus. Lauku Dzīve 89, 10, 28.

steiga, -as, s. **1.** *Samērā liels (parasti cilvēku) virzīšanās ātrums; apstākļu kopums, kuros nepieciešams palielināt virzīšanās ātrumu (piemēram, laika trūkuma dēļ).* □ Aizelsusies no steigas, auditorijā ieskrēja Agneses vakardienas jaunā paziņa Erna.. Sakse 6, 24. Man garām steidzas ar kurvjiem, saiņiem.. Es dzirdu steidzīgus izsaucienus.. Steiga un drūzma mani satrauc. Lēmanis 9, 103. Vienmēr cilvēks steidzas, Elna domāja, pat tad, kad steigai nav nekāda pamata. Vienkāršī mājās atgriezdamies, pat tad viņš neviļus pieliek soli.. Zigmonte 13, 86. pārn. Ik pēc brītiņa Velga palūkojās pulkstenī. Tas viņu dzina vai izmisumā ar savu briesmīgo steigu. Turpretī zirgi gāja neizturami lēni. Kalndruva 2, 72. pārn. Abās acīs savāds, drudžains spīdums, Kur kā spoguļos nāk, zib un aiziet Ainas, tēli viens pēc otra steigā. Caks 7, 58. // pārn. *Liels ātrums (transportlīdzekļiem).* □ Trakā steigā aizjoņoja garām Čiekurkalna brīvprātīgo ugunsdzēsēju sarkanā automašīna. Kļava 1, 109. ..pa saulē zibošo sliežu ceļu lielā steigā traucās dīzelis.. Grīva II, 277.

2. *Samērā liels (darbības, norises) ātrums; apstākļu kopums, kuros nepieciešams palielināt darbības, norises ātrumu (piemēram, laika trūkuma dēļ).* Darba s. Ēst steigā. Strādāt drudžainā steigā. □ Kalviciene nesa vakariņas galdā. Rīkojās mazliet steidzīgi, lai gan nekāda satraukuma šādā steigā nebij. Upīts 4, 694. Bet Nate šorīt ir mēma un nepieejama. Viņa lej podos ūdeni, kurina uguni un steigā rīkojas ap pavardu. Dziļums 1, 313. Un steigā viņam visu mūžu nācās visu ko darīt.. Viņam vienmēr trūka laika.. Birznieks-Upītis 6, 171. pārn. ..daba nebūt nesteidzas ar visu savu noslēpumu atklāšanu, it kā paredzēdama, ka lieka steiga tai pašai var kļūt liktenīga. Liesma 70, 6, 1.

○ Ar steigu — *ātri, arī tūlīt, nekavējoties.* □ «Bet nu gan ar lielu steigu jāiet pie miera,» Laura sacīja. Ezera 7, 223. ..dzenis sāk kalt ar lielu steigu, kā gribēdams aizkavēto darbu drīzāk° pabeigt.. Saulietis II, 227. Bez steigas — *nesteidzīgi, lēnām.* □ Tepat bija izrakti taisni, šauri, bet dziļi grāvji. Kādi desmit vecos halātos ģērbušies vīri bez steigas, kā atpūzdamies meta akmeņus grāvjos. Birze 5, 248. Rainis pieprasīja ap trīsdesmit mēģinājumu, un «Uguns un nakts» tiešām tika gatavota raiti, bet bez steigas, rūpīgāk nekā jebkura cita no līdzšinējām Jaunā Rīgas teātra izrādēm.. Dzene 3, 37.

steigpilns, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Saistīts ar, parasti lielu, steigu (1), tai raksturīgs.* □ Tajā naktī Elmārs Krūklis mājupceļā no Aizdamakšņiem nāca ar mundriem, steigpilniem soļiem. Kaldupe 13, 260.

2. *Saistīts ar, parasti lielu, steigu (2), tai raksturīgs.* Steigpilna dzīve. □ pārn. Gaitenī Inta paguva vēl sastapt Induļa ārstu. Steigpilniem, karstiem pirkstiem viņa satvēra tā roku «Paldies, paldies, dakter!» Zigmonte 5, 38.

steigsme, -es, s.; parasti vsk.; pareti. *Steiga.* □ Laiks bij nevaļīgs, rīta pusē, kad dārgs katrs mirklis un steigsme neganta.. Sudrabkalns 4, 13. Ošu Anna.. apvaicājās kaimiņiem, aiz kā šodien tā trakā steigsme, — svētdienās taču tikai retu reizi iekrāva kādu vienu kuģi, kam gadījusies negaidīta steigsme. Upīts XII, 418.

steigšus, apst. **1.** *Ātri, steidzoties, arī steigā (virzīties).* S. skriet pa kāpnēm. □ Viņš vēl iešķīla pīpei uguni un tad steigšus, viegliem soļiem izgāja. Jaunsudrabiņš 3, 364. Dodas steigšus mājup komandieri Vēstīt savējiem, kas rītu gaidāms.. Caks 7, 109. Mazais putniņš pārlaižas steigšus pār zālaino klajumu.. Valdis 1, 68.

2. *Ātri, steidzoties, arī steigā (ko darīt, veikt).* S. paēst. S. sakravāt mantas. S. nodurt

galvu. □ ..ienāca Oļiniete savādā sejā un it kā steigšus kaut ko meklēdama. Kaudzītes 1a, 132. Aiz durvīm jau skan šļaksti — virtuvē gāžas ūdens. Viņš lec pāri slieksnim. Izlietne pilna līdz malām. Steigšus aizgriež krānu. Mauliņš 4, 229. Kā neveiklība, kā kauns sagrāba Madi. Ko viņš te stāvēja pie durvīm? Steigšus tvēra rokturi, atvēra un pa platām kāpēm uzsteidzās savā istabā. Plaudis 3, 42.

3. *Tūlīt, nekavējoties (ko darīt, veikt).* □ Tiklīdz Rūdolfs novilka jaku, tā steigšus tika izņemta viņam no rokām un pakārta.. Ezera 7, 67. ..Kad stārķa bērns ligzdā dzird tālumus dziedot, Steigšus sašūpo spārnus.. Kaldupe 14, 107.

4. *Savienojumā ar verbu «steigties», «steigt» formām vai atvasinājumiem no tiem izsaka darbības intensitātes pastiprinājumu.* □ Steigšus steigušies uz mājām. ME III, 1058. Visi steigšus steidzās uz baznīcu. Jaunsudrabiņš 8, 93. Steigšus viņš steidzās viešņai pretī, tad apstājās, tikko slieksnim kāju pārspēris. Kaldupe 17, 161.

steigt, steidzu, steidz, steidz, pag. steidzu. **1.** intrans. *Steigties (1).* □ Abas sievietes devās tālāk, viņas steidza uz mājām.. J Kalniņš 8, 310. Pa ielu soļo Imants viens. Steidz ļaudis, nāk un iet. Sils 4, 85. ..arī pats biklākais drebēt beidz Un līdzi brāļiem cīņā steidz.. Rainis Ib, 181. pārn. Veikli pirksti sajauc krāsas toņos, Ota audeklam steidz aši pāri. Lisovska 1, 46. pārn. Pa jaunierīkotajiem ceļiem uz vietējo iedzīvotāju [afrikāņu] ciematiem jau steidz civilizācijas labumi un ļaunumi — velosipēdi, tranzistori, degvīns, narkotiskas vielas, veneriskās slimības. Ērgle 3, 65. pārn. ..domas steidza, dzīdamas cita citu uz priekšu... Bērce 3, 476. // *Ātri virzīties (iet, skriet, lidot u. tml.) — par dzīvniekiem.* □ Putni spārnu vēdām žiglām projām steidz no saltām miglām.. Avotiņa 8, 17. // pārn. *Ātri braukt (par transportlīdzekļiem).* □ ..cirvis cirtīs, dūcot traktors steigs. Sudrabkalns 1, 43. // pārn. *Ātri tecēt ūdenstilpē (par ūdeņiem); būt tādam, kur ātri tek ūdeņi (par ūdenstilpi).* □ ..skaļi sāk runāt visi sala sakaltie ūdeņi un nebēdnīgā straumē tie steidz uz upēm un jūru.. J Kalniņš 5, 3. ..strautiņš neslēdz acis ciet. Dienu, nakti viņš uz priekšu steidz.. A Bārda 1, 140. // pārn. *Strauji ritēt subjektīvā uztverē (par laiku, laikposmu); skriet (7).* □ Laiks steidza putna spārniem. Darba trauksmē ritēja dienas, nedēļas, mēneši... Klīvers 1, 25. Steidz minūtes kā pārslas gaisā. Osmanis 1, 151.

2. trans. *Steigties (2).* □ Stīne un Līze steidza likt galdā izcepto gaļu, vīri un sievas ēda.. Sakse 2, 57. Nākot negaisam, vispirms jāsteidz aizvērt visi logi un jāaiztaisa durvis. Austriņš 1, 67. Arnolds neattapa, par ko es runāju, tāpēc mana māte steidza paskaidrot: «Viņš grib redzēt, kādas ir tās dzirnaviņas jūsu sakņu dārzā.» J Kalniņš 2, 44. pārn. Vējš tukšos mākoņus steidz projām dzīt.. A Bārda 1, 108. // intrans. □ Bet vēl vecais velns maisā skubina, lai tik steidz, lai tik sarauj, ka vēl priekš gaiļiem var pienest. LTP 306. Targals: Sārts jau gatavs! Tie tiešām steigušies, man jāatzīst. Nu jāsteidz mums! Aspazija 3, 349. Lai kā tu steigsi, Daudz ko nepabeigsi. Purvs 2, 151. // *Ātri veikt (darbu, darba objekta izveidi); censties paveikt (darbu, darba objekta izveidi) cik iespējams ātri.* S. rīta darbus. S. jaunceļamo ēku. □ Aiz divām durvīm švīkstēja pastalas, saimei steidzot vakara soli virtuvē. J Kalniņš 8, 190. ..ātri steigtās brokastis jau kūpēja galdā.. Rozītis 1, 46. Arī vecā Zvirbuliene no Garančiem pieņemta palīgos — miežus steidzot, ar liniem mazliet aizkavēts.. Upīts 4, 256.

○ Nav kur (arī kurp) steigt (arī steigties) — a. *Saka, ja laika ir diezgan.* □ «Mums jau nav kur steigt. Iesim pāris pieturu kājām..» Saulītis 12, 79. b. *Saka, ja nav vajadzības, nepieciešamības darīt ko ātri.*

Sk. steidzams.

steigties, steidzos, steidzies, steidzas, pag. steidzos; refl. **1.** *Ātri virzīties (iet, skriet, braukt u. tml.), parasti, lai nonāktu (kur, pie kā u. tml.) cik iespējams ātri, lai paspētu ierasties laikā.* Pa ielām steidzas cilvēki. S. uz autobusu. S. pretim ciemiņiem. □ Karga: Nāc ātri šurpu, Guna! Ātri! Ātri! Vai dzirdi, steidzies! Aspazija 3, 304. «Bet es tā steidzos, tu nevari ne iedomāties, kā es skrēju,» Artūrs gāja iepakaļ un taisnojās. Dripe 2, 80. Valdis: Tie nebija dūmi, bet putekļi no ceļa. Tur brauca pilnos auļos ķesters [ķesteris]. Jāsteidzoties palīgā mācītājam, ātri, ātri. Rainis IXb, 331. Cilvēks vienmēr kaut kur steidzas... Nē, ir arī tādi, kas nesteidzas. Taču vairums steidzas. Uz darbu. Uz mājām. Uz satikšanos. Uz veikalu. Uz kino. Purs 4, 241. pārn. Pāri mežam aiz purva steidzās šurpu rīta gaisma. Birznieks-Upītis 1, 30. pārn. Pie skolas biedriem, kas strādā visās Latvijas malās,.. steidzas tavas vēstules. Stulpāns 2, 60. pārn. Un gar pašu mājas sienu steidzās augšup lupstāji.. Jaunsudrabiņš 1a, 14. // *Ātri virzīties (iet, skriet, lidot u. tml.) — par dzīvniekiem.* □ Arī drošie, izturīgie kalnu zirgi steidzās vienaldzīgi uz priekšu, arvien augstāk.. Birznieks-Upītis 6, 225. «Steidzies, melnīt!» grožus raustīdama, viņa skubināja. Sakse 7, 272. // pārn. *Ātri braukt (par transportlīdzekļiem).* □ Kā čūska milzīga pa valni vilciens lokās.. Bez pagurēšanas viņš uz priekšu šņākdams steidzas.. Plūdonis 1, 23. Tramvajs skrēja, tramvajs steidzās, un viņa steigā it kā atbalsojās pilsētas ritms. Sakse 6, 202. // pārn. *Ātri tecēt ūdenstilpē (par ūdeņiem); būt tādam, kur ātri tek ūdeņi (par ūdenstilpi).* □ Pēc tam abi gar grāvja malu devās no pļavas uz to pusi, uz kuru.. steidzās ūdens. Kalndruva 5, 58. ..Kurliņupīte.., putas kuldama, burbuļus mezdama un nezin ko bez mitas stāstīdama, steidzas uz jūru. Avotiņa, Peters 1, 113. Traucies aši, steidzies, Kura, ātrāk zilu jūru sniegt.. Lukss 1, 52. // pārn. *Strauji ritēt subjektīvā uztverē (par laiku, laikposmu); skriet (7).* □ Laiks steidzas, laiks kā upe skrien.. M Rudzītis 1, 90. Gadi nestāv uz vietas, Stundas steigdamās steidzas.. Krūza 3, 161. Cik ātri steidzas dienas! Man liekas, ka

es ar Austru iepazinos tikai vakar, bet tas notika agrā pavasarī, un tagad tuvojas rudens. Purs 2, 67.

2. *Darīt ko ātri, arī tūlīt, nekavējoties; censties izdarīt, cik iespējams ātrāk.* S. novākt labību. S. ar atbildi. S. ar remontu. Nesteigties ar vērtējumu. □ Varam strādāt un pārrauties, steigties, cik vien mūsu spēkos, bet nekad viņam [uzņēmējam] nav diezgan, vienmēr grib, lai strādājam ātrāk, steidzīgāk. Talcis 5, 63. «Kas bijis, nepieminēsim, priekšsēdētāj,» un atkal Rēdlihs stingru skatienu pavērās sievā. «Kā tad, kā tad!» sieva steidzās piekrist. Stulpāns 2, 71. «Vēl diezgan jauni abi esat. Vēl ar precēšanos nav jāsteidzas.» Blaumanis 6, 231. pārn. Steidzas saule, steidzas vēji Lejās vēso miglu kliedēt.. Kaldupe 1, 5.

3. *Būt laika trūkumā, būt nevaļīgam.* □ Pakalna māte vienmēr steidzās. Pat pusdienu tā ēda neapsēžoties, tāpat galda galā uz brīdi apstādamās, citus apkalpodama. Kurcijs 3, 47. Roberts Vīlerts palūdza piesēsties, apvaicājās, vai nav jāsteidzas, un, saņēmis atbildi, turpināja ikdienišķo darbu.. Purs 4, 218.

○ Nekur nav jāsteidzas, arī nav kur (arī kurp) steigties (arī steigt), arī kur jāsteidzas? — a. *Saka, ja laika ir diezgan.* □ ..rīdzinieki gribēja, lai brauc soļiem — vakars garš, nekur nebij jāsteidzas.. Upīts 4, 689. Graudumai turpretim nav kurp steigties. ..viņa ir viena, pilnīgi viena.. Viņu neviens negaida. Zigmonte 2, 16. b. *Saka, ja nav vajadzības, nepieciešamības darīt ko ātri.* □ «Nu, ja nebūs [kāzas], tad nebūs. Nav jau arī nekur jāsteidzas.» Brodele 17, 201. ◇ Domas steidzas (arī skrien, traucas, klīst u. tml.) — *saka, ja domas pievēršas (kam), ja cilvēks (pēc kā) ļoti tiecas, ilgojas.* □ ..dēlu vairs nebija, un Jurim Kalējam visas domas steidzās uz Rīgu pie meitas.. Sakse 7, 39. ◇ Pulkstenis steidzas (biežāk skrien) — a. *Saka, ja pulkstenis ir ātrs.* □ ..iegriezos stacijas ēkā. Sienas pulkstenis īsti nesakrita ar manējo. Vai nu viens steidzās, vai otrs kavējās par apmēram divām minūtēm. Ezera 20, 29. b. *Saka, ja laika ritums subjektīvā uztverē šķiet pārāk ātrs.*

steigtin, apst. *Savienojumā ar verbu «steigties», «steigt» formām vai atvasinājumiem no tiem izsaka darbības intensitātes pastiprinājumu; steigšus (4).* □ Uz mājām.. steigtin steidzāmies. ME III, 1059. Tā viņa steigtin steidzās vienu, otru, trešo un trejdevīto dienu. Kaldupe 12, 29. Ko steigtin steigdams guvi dzīvē tu par balvu? — Vien kājām gurumu un matušķipsnu salnu. Balodis 9, 38.

steks, -a, v. **1.** *Aukstais (parasti policijas, milicijas) ierocis — paresna, neliela gumijas nūja.* □ Pāri mītiņa dalībnieku galvām spindz lodes, visapkārt plīkš sitamie steki, klaudz šauteņu laides.. J Kalniņš 7, 563. Četras vai piecas tobrīd stāvošās ķēdes sagrīļojās un sāka atkāpties, rezervē stāvošie miliči metās palīgā.. Situācija kļuva kritiska, un šajā brīdī.. izskrēja kādi 30 vīri bruņu vestēs un melnās beretēs, ar metāla vairogiem un gumijas stekiem.. Lit M 90, 19, 2.

2. *Stieņveida rīks (tēlniecībā, keramikā).* □ Parādīju, kā var izrotāt tādu [māla] trauciņu, iespiežot mālā ar steku svītriņas, jumtiņus.. Sk Ģ 78, 10, pielikumā 4.

3. *Pātaga ar siksnas cilpu galā.* □ Tas [jauneklis] bija zilā žaketē un baltās flaneļa biksēs. Rokā viņš turēja glītu, elegantu steku ar sudraba rokturi. K Zariņš 2, 62.

steķi, -u, vsk. steķis, -ķa, v. **1.** *Ierīce (kā, piemēram, zāģējamā materiāla, mucas) uzlikšanai — parasti divi pāri krusteniski sastiprinātu balstu, kas savienoti ar horizontālu koku.* Likt malku uz steķiem. □ ..pusē aizzāģētais baļķis stāvēja uz steķiem.. Upīts 4, 273. «..šīs mājas pagrabā uz steķiem stāv alus muciņa.» J Kalniņš 9, 161. Divas sievietes.., izklājušas uz krusteniski satapotu steķu balstīta galda izmazgātu baltu vilnu, to plūkāja un šķiroja. Mauliņš 2, 20. Četri zāģeri pie Rijnieka kokiem kurināja uguni zem steķī pakārtā katliņa.. Upīts 4, 234.

2. *Piestātne (ūdeņs transportlīdzekļiem) — (parasti) koka konstrukcija, kuras viens gals balstās uz krasta, bet otrs — uz ūdenstilpes dibenā iedzītiem pāļiem.* Laivu s. □ Norūsējis un piekusis tāljūras kuģis ostā ienāca rīta pusē. Nedaudzie sagaidītāji skraidīja pa steķiem, vicināja puķu pušķus un smaidīja. Līvs 5, 75. Garām braukāja motorlaivas, mazi pasažieru kuģīši. Kilometru lejāk bija piestātne, steķi. Tur kuģīši piebrauca, uzņēma kravu, devās tālāk. Zigmonte 2, 28. Arī kuģītis laikam apskaistas, tas notaurē un šņākdams raisās vaļā no steķa. Saulītis 13, 64.

3. parasti vsk. *Saspriegtu stīgu balsts (stīgu instrumentiem).*

stēla, -as, s. *Akmens stabs vai stāvus novietota akmens plāksne ar sakrālu, memoriālu vai informatīvu uzrakstu, reljefu attēlu.* □ Arheologi atraduši augstus garenus akmeņus — stēlas, kurās iecirstas noslēpumainas zīmes. Cīņa 80, 51, 4. Drenu grāvis netālu no memoriāla kļuva par brāļu kapu vairākiem desmitiem iedzīvotāju. Par to atgādina vienkārša stēla. Vēl viena stēla uzstādīta galvenā ciema ceļa krustojumā, kur dažās minūtēs tika noslepkavoti pirmie simt cilvēki.. Cīņa 83, 62, 4.

stelārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stelāri;** bot. *Saistīts ar stēli, tai raksturīgs.* Stelārā teorija.

stelāža, -as, s. *Statnis ar plauktiem vairākos stāvos.* □ Uzmanību saistīja grāmatas — stelāžās un skapjos, akurātās kaudzēs uz masīvā rakstāmgalda. Hor 76, 8, 27. Dārzeņkopji ierīkojuši telpās divstāvu stelāžas ar mākslīgo pagaismu. Cīņa 83, 94, 2.

stēle, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; bot. *Augstāko augu centrālais cilindrs.*

steliņģis, -ģa, v. *Nodalījums (piemēram, stallī, kūtī), kas, parasti, ir paredzēts vienam dzīvniekam.* □ Zirgu steliņģi atradās kūts kreisajā galā.. Pirmie divi nodalījumi no sienas bija tukši, tur pašlaik neatradās neviens zirgs. Purs 2, 22. Bieži vien bēro zirgu steliņģī atrada gluži slapju.. Bija gluži skaidrs, ka viņu jājis lietuvēns.. Virza 1, 69. Raibala [raibaļa] stāv steliņģī kā tāda nenokārtota pasau-

les karte. Arī tesmenis raibs: trīs pupi melni, viens balts. Ziedonis 17, 67. .. Eduards grib redzēt,.. cik liels ir jēru pulks, kas brēkdams steidz pakaļ savām mātēm un visam ganāmpulkam uz steliņģiem. J Kalniņš 8, 54.

stelles, -ļļu, s.; tikai dsk. *Iekārta, mašīna noteikta pinuma, blīvuma un platuma auduma veidošanai no iepriekš sagatavotiem šķēru un audu pavedieniem.* Mehāniskās s. Automātiskās s. Bezatspoļu s. □ Es kārot kāroju redzēt, kā aušana notiek. Es nekādi nevarēju saprast, kā no tādiem dziju kamoliem, ko tiku notinis, stellēs varēja rasties audums .. J Kalniņš 10, 345. Nate uzvilka stellēs .. audeklu. Te Emma viņai atkal izrādījās laba palīdze. Ar nītīm un šķēriem meita rīkojās saprātīgāk nekā saimniece. Dziļums 1, 370. Austuvē .. ir šauri un mājīgi reizē. Divās maiņās te klab stelles, šaudās atspoles ar dažādas krāsas dzijām, top dekoratīvi audumi .. Lauku Dzīve 76, 1, 14. pārn. Zelta stellēs sapnīts [sapnītis] auž, Smalkāk auž par zirneklīti Plānu plānu plīvurīti. Aspazija 3, 97.

stelts, stelts, dsk. ģen. stelšu, s.; zvejn. *Koks, ko piesien tīkla vai vada spārnu galā linuma izplešanai.* □ Arī pārējie [zvejnieki] vairs nesēdēja dīkā: .. sakārtoja labāk tīklus, steltis un akmeņus .. Lācis 15, 412.

stemalīts, -a, v.; parasti vsk. *Rūdīts lokšņu stikls, kam viena puse ir pārklāta ar necaurspīdīgu keramisku krāsu.* □ .. gaišzilā stemalītā tērpies viesnīcas «Latvija» korpuss .. Māksla 74, 3, 23.

stembēns, -a, v.; apv. *Stumbenis (1).* □ Lielās egles sakritušas cita pār citu kā līdumā, daža pārlauzta vidū, baltam stembēnam vien gaisā šķembeļaini° rēgojot. Austriņš 1, 109.

stenas, -u, vsk. stena, -as, s.; reti. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → stenēt (1).* □ .. sākas vēstījums par Baltijas iekarošanu. .. [dzejā] aprautas, lakoniskas rindas, kurās dzirdamas bruņu šķindas, kara vaidi, vāļu klaudzieni. Dusmas. Stenas. Viese 6, 64. pārn. Ko jūs tik grūši, egles, grimstat stenās? Strāls 4, 18.

stencele, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; arī **stencelis,** -ļa, v. *Kokmateriāls, kas ir sagatavots gulšņu darināšanai; šāda kokmateriāla gabals.* □ Upīte pavasaros vairs nenes savos šaurajos plecos baļķu un stenceļu kravas. Auziņš 4, 44. Man bija sešpadsmit gadu, kad uzkāpu uz tāda kuģeļa «Laimonis», kas vadāja slīperus, stenceļus un citādus kokmateriālus pa Eiropas ostām. Talcis 8, 32. Rokās saslējās mietu gali, papīrmalkas šķilas, mērenas stenceles. Plaudis 3, 172.

stendere, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Durvju vai loga ailes sānu pārsegums.* □ Savā istabā sataustu pie stenderes elektrisko slēdzi, un istaba pielīst ar spilgtu gaismu. Kaijaks 6, 37. Durvju melnās stenderes un palodas, kur dūmi bija iekodušies tik stipri, ka to pēdas nevarēja izdzēst ne vējš, ne lietus, liecināja par pagājušiem laikiem. Virza 1, 29. Kāds no otras puses gatavojas logu aiznaglot ar dēļiem. Amatnieks sāk no apakšas un, kārtīgi pielaikojis dēļu garumu, asi iedzen naglas stenderēs. Zemzaris 2, 71. ◇ Lai velns par stenderi paliek sar. — *katrā ziņā, neraugoties ne uz kādiem šķēršļiem.* □ Viņš saka, lai velns paliekot par stenderi, ja viņš mani par pirmā numura spridzinātāju neiztaisīšot. Ezera 13, 366.

stendizmēģinājums, -a, v. *Izmēģinājums, ko veic uz stenda (2).* Motora s.

stends, -a, v. **1.** *Veidojums, konstrukcija, kas ir paredzēta apskatei domātu priekšmetu novietošanai.* Izstādes s. Tirgus s. Vieglās rūpniecības izstrādājumu s. □ Atceroties lielo vārda mākslinieku, Latvijas Valsts bibliotēka sagatavojusi stendu, kas veltīts Nikolajam Gogolim. Še lasītāji var apskatīt krievu mākslinieku .. ilustrācijas Gogoļa darbiem, kā arī pašus darbus dažādos izdevumos. Pad J 59, 66, 4. Pie stenda, kur sastājies mednieku pulciņš, katrs var pārbaudīt savas zināšanas par dzimtās zemes faunu, noteikt zvēru pēc pēdām sniegā .. Gūtmanis 1, 37.

2. *Iekārta, arī īpaši iekārtota vieta (piemēram, rūpnīcā) mašīnu, aparātu, ierīču u. tml. montēšanai un izmēģināšanai.* Izmēģinājumu s. Bremzēšanas s. Stenda šaušana fizk. — *sporta veids — šaušana lidojošos mērķos speciāli iekārtotos laukumos (stendos).* □ Pēdējos gados izstrādāti vairāki jauni pārbaudes stendi radioaparātu «paātrinātai ekspluatācijai», kad dažu minūšu laikā imitē vairāku mēnešu darbu. Zv 77, 3, 14.

stenējiens, -a, v. **1.** *Īslaicīga vienreizēja skaņa → stenēt (1).* □ Viņš nespēja ne vārda izrunāt, tikai dobji stenējieni, kā kad tas būtu smagi ievainots, nāca pār viņa lūpām. Blaumanis 6, 105. Uzpircējs mēģināja piecelties uz elkoņa, bet nekas neiznāca. Ar smagu stenējienu viņš atslīga atpakaļ spilvenos. Lācis 4, 297.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → stenēt (2).*

stenēt, stenu, steni, sten, pag. stenēju. **1.** intrans. *Izelpā radīt mainīga skaļuma, šņācošas skaņas sašaurinātā rīkles, arī mutes dobumā (parasti aiz sāpēm, piepūles) — par cilvēkiem.* □ Vēl tuvējā mežiņa nesasnieguši, daudzi no viņiem [ievainotajiem] sāka streipuļot, klibot un stenēt sāpēs. Strāls 2, 268. .. Laiķis vārtījās pa gultu, stenēja un vaidēja no sāpēm. Brigadere 3, 388. Puisis cirta dakšas, kuŗ pagadījās, cēla stenēdams, un drīz vien viņš nosvīda gluži slapjš. Dziļums 1, 42. pārn. Vientuļa, miegaina Pasaule tālāk iet,.. Tā nespēj domāt, Tā vienmēr soļo Zem jūga stenot. Rainis Ib, 212. pārn. Nakts. Viņa ir melna un drausmīgu trokšņu pilna. Sten vēja svaidītās egles, brakš un čīkst rīvēdamies priežu un bērzu zari. Rihters 1, 205. // *Par dzīvniekiem.* □ .. Pār galvām dzird ložberu rejas, Un sašautie zirgi vēl baismīgāk sten, Un sāpēs tumst cilvēku sejas .. M Rudzītis 6, 27. Uz lielceļiem un ielām Dārd smagi piekrauti rati. Šņāc pātagas gaisā, Un zirgi sten .. K Skalbe 2, 64. .. cūka, pieēdusi pankūkas, sten vien, kāpelēdama pa ciņiem. Salenieks 5, 21. // pārn. *Darbojoties radīt mainīga skaļuma, šņācošas*

skaņas (par ierīcēm, iekārtām u. tml). □ Spalgi nosvilpusies, lokomotīve, stenēdama un melnus dūmu mākuļus no resnās skursteņa caurules veldama, lēnām sāk uzņemt ātrumu. Zv 79, 15, 12. Motors pārpūlē rīstās un sten, traktors zvārojas un zvalstās, bet uz priekšu tomēr kust. Beidzot tas izraujas no dubļiem kā no gūsta. Zv 79, 11, 6. Lejā, klasē, stenēdams sit pieputējis sienas pulkstenis. Upīts IV, 467. // pārn. *Plūstot radīt mainīga skaļuma, šņācošas skaņas (parasti par vēju, ūdeņiem).* □ . . Pa klajiem dūmeņiem vējš vaimanā un sten. Stērste 1, 24. Vēl jūra sten [pēc vētras], kā nesot smagu nastu, Vēl sirmie viļņi sēkļos lūst . . Gāliņš 3, 67. Tik biedējoši ledus plaisā, Kā bailēs straume vaid un sten . . . Osmanis 1, 151.

2. trans. *Runājot paust neapmierinātību, sāpes.* □ «Tu gribi mani izputināt,» viņš pēc brīža stenēja. Blaumanis 6, 85. «Tukšs . . . beigts . . . pagalam viss . . .» viņš stenēja . . Zeiboltu J IV, 310. Bet maiņas traktorists . . , dabūjis zināt, kas par vainu, pārspīlētā līdzjūtībā stenēja: «. . Vai nāvīga čūska iekodusi? Nu, beigas ir, paliksi vēl bez kājas . . .» Talcis 4, 103.

stenga, -as, s.; jūrn. *Kuģa (parasti buru kuģa) masta pagarinājums; topmasts.* □ Pa šiem pakāpieniem [vantīs] var tikt augšā līdz pat baltajai stengai . . Vāczemnieks 6, 242.

stēnisks, -āis; s. -a, -ā. *Saistīts ar organisma spēka pieaugumu, enerģijas kāpinājumu (emocionāla stāvokļa rezultātā).* Stēniski afekti. □ Pirmajā gadījumā organisma darbības spējas ir pazeminājušās, puišelis sēž un raud, tā ir tā sauktā astēniskā forma. Otrajā gadījumā bailes izraisa organisma aktīvu darbību — stēniskā forma. Ves 63, 4, 3.

stenofāgi, -u, vsk. stenofāgs, -a, v.; biol. *Organismi, kas pārtiek no noteiktu sugu augiem un dzīvniekiem.*

stenofāgija, -as, s.; parasti vsk.; biol. *Uztura režīms, kurā organismi izmanto noteiktu sugu augus un dzīvniekus.*

stenofāgs, -ais; s. -a, -ā; biol. *Tāds, kas pārtiek no noteiktu sugu augiem un dzīvniekiem (par organismiem).*

stenografēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Rakstīt (runu, tekstu) ar stenogrāfijas zīmēm.* S. referātu. S. sēdes gaitu. □ «. . brīžam es lekcijas esmu stenografējis, un tad tu nesapratīsi nenieka. Nu jā, ir jau tur gana rakstīts arī parastajā rakstā,» viņš vēl piebilda. J Kalniņš 8, 37. Rasma — verandā. Atšifrē un pārraksta dienā stenografētās inženiera . . piezīmes. Vanags 2, 35. // intrans. □ Mūsdienās katram cilvēkam faktiski vajadzētu mācēt rakstīt ar rakstāmmašīnu, prast stenografēt, orientēties lietvedībā . . Liesma 83, 2, 11.

stenogrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Ātra, īsa (runas, teksta) pieraksta veids ar īpašām zīmēm un saīsinājumu sistēmu.* Stenogrāfijas mašīna. □ Ātrraksts — stenogrāfija — ir pazīstams kopš senseniem laikiem. Zin T 75, 6, 35. Šodien notika pirmā paplašinātā apspriede, kurā varēju parādīt savas stenogrāfijas zināšanas. Purs 7, 30.

stenogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stenogrāfiski.** *Saistīts ar stenogrāfiju, tai raksturīgs.* □ Protokolu var rakstīt ar roku vai ar rakstāmmašīnu. Lai nodrošinātu protokola pilnību, var izdarīt stenografēšanu. Stenogrāfisko pierakstu lietai nepievieno. Krim pr 2, 51. Eduards Veidenbaums lasīja un pierakstīja izlasīto. Brīžam stenogrāfiski, brīžam parastajā rakstībā. J Kalniņš 8, 45.

stenogrāfists, -a, v.; **stenogrāfiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar (kā) stenografēšanu; cilvēks, kas prot stenografēt.* □ «No rektorāta manā lekcijā bija atsūtījuši magnetofonu un vēl stenogrāfistus.» Niedre 6, 185. Tika gādāts par to, lai saglabātu kritušo karavīru personiskās lietas, lai stenogrāfists un zinātniskais līdzstrādnieks palīdzētu karavīriem sagatavot atmiņu pierakstus. Zv 84, 13, 1.

stenogrāfs, -a, v.; **stenogrāfe,** -es, dsk. ģen. -fu, s. *Stenogrāfists.*

stenogramma, -as, s. *Ar stenogrāfijas zīmēm uzrakstīts teksts.* □ Ir saglabājušies daudzu viņa nolasīto lekciju un viņa vadīto seminārnodarbību rūpīgi pieraksti, dažkārt pat stenogrammas. Liesma 75, 9, 23. Mātei uz galda ir visu runu stenogrammas, es lasu un priecājos. Veselīgas domas, asas debates. Bels 4, 35.

stenokardija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Lēkmjveida sāpes sirds apvidū.* □ Ja vainagartērija nosprostojas, piemēram, tajā ieiet trombs vai tā ļoti sašaurinās sklerotisku izmaiņu dēļ, sirds muskulis aiz nosprostojuma vietas nesaņem skābekli un barības vielas. Rezultātā noteiktā miokarda rajonā rodas sāpes (stenokardijas lēkmes), bet smagākos gadījumos audi atmirst — rodas miokarda infarkts. Biol r 258. Stenokardijas gadījumā cilvēks izjūt trulas, dziļas sāpes krūšu kreisajā pusē, tās it bieži izstaro uz kreiso roku. Ves 82, 1, 18.

stenotermisks, -ais; s. -a, -ā; biol. *Tāds, kas dzīvo tikai tad, ja vides temperatūra ir noteikta vai svārstās nelielās robežās (par organismiem).*

stenotipēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Rakstīt (runu, tekstu) ar stenogrāfijas mašīnu.*

stenotipija, -as, s.; parasti vsk. *Rakstīšana ar stenogrāfijas mašīnu.*

stenotipisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stenotipiski.** *Saistīts ar stenotipiju, tai raksturīgs.* S. teksts.

stenotipists, -a, v.; **stenotipiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar (kā) stenotipēšanu; cilvēks, kas prot stenotipēt.* □ Dienvidjūras Tirdzniecības sabiedrības pārvaldes namā todien valdīja svinīga noskaņa. Klusākiem soļiem, kā parasts, kalpotāji staigāja pa garajiem gaiteņiem, . . stenotipistes izskatījās tādas kā norātas un . . klabināja rakstāmmašīnu klaviatūru. Lācis 10, 246.

stenoze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; fiziol. *Doba orgāna vai tā atveres sašaurināšanās, arī sašaurinājums.* Asinsvadu s. □ Ķīmiskie apdegumi rodas arī tad, ja kodīgus šķidrumus, visbiežāk sārmus, iedzer. Biežākās sekas ir barības vada apdegumi, kas vēlāk rada . . stenozes. Visp ķir 222.

stepe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Veģetācijas tips, ko veido kserofili daudzgadīgi lakstaugi (piemēram, graudzāles, sīpolaugi) un kas rodas iekškontinentālos apvidos, mērenā un subtropu klimatā; teritorija, kur ir šāds veģetācijas tips.* Ziemeļamerikas s. Melnzemes s. Stepes līdzenums. Stepju klimats. Meža stepe — *mežastepe.* □ Zināju — ir tāda Kazahija. Ir tur stepe, plašums, saules svelme.. Sirmbārdis 1, 43. Viņi uzplēsuši miljoniem hektāru Pievolgas, Urālu, Altaja, Sibīrijas vidienes, Kazahijas un citu auglīgu stepju, kas agrāk nekad nebija redzējušas arklu vai lauksaimniecības mašīnu. Talcis 4, 3. // ģen.: stepes, adj. nozīmē. *Tāds, kas parasti sastopams šāda veģetācijas tipa vidē (par savvaļas dzīvniekiem, augiem).* Stepes ērglis. Stepes bruņurupucis. □ .. baltspārnainā stepes vista smagi nokrīt zālē un, pieplakusi zemei, nozūd skatienam. Zv 52, 12, 4.

stepējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t e p ē t.* Segas s. □ Pirms dažiem gadiem bija populāras stepētas vestītes ar oderi un plānu porolona vai vatelīna starpkārtu un sīku, dažkārt diezgan sarežģītu stepējuma rakstu. Pad J 81, 236, 4. Joprojām labprāt izvēlas stepējumu. Greznajos tērpos šādā veidā rotā detaļas — plecu daļas, aproces, jostu .., vesti, jaku. PL Siev 83, 12, 24.

stepēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Šujot savienot audumu un starpkārtu (piemēram, apģērbam).* S. mēteli. S. segu. □ Bet viņiem savukārt, pošoties uz darbu fermā, ļoti negribas tērpties tradicionālajā stepētajā vējjakā ar vates oderi... Pad J 84, 183, 2. Daudzi jaunieši ir iecienījuši sportiskas cepurītes ar stepētu malu. PL Siev 85, 5, pielikumā.

steps, -a, v. *Strauja deja ar ritmiskiem puņgalu un papēžu piesitieniem; šīs dejas mūzika.* □ .. būdams nesatricināmi pārliecināts par savu izcilo apdāvinātību, dedzīgi vēlas kļūt par stepa dejotāju. Kino 86, 1, 7. .. uzlēksim labāk stepu Un gaidīsim sauli rīt. E Plaudis 3, 163.

steradiāns, -a, v. *Telpiska leņķa mērvienība (starptautiskajā mērvienību sistēmā).* □ Vienu lūmenu lielu gaismas plūsmu.. punktveida [gaismas] avots izstaro konusā, kura virsotnes telpiskais leņķis ir vienu steradiānu (sr) liels, ja avota gaismas stiprums ir 1 cd [kandela]. Fiz r 329.

stērbele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Apakšējā (apģērba gabala) daļa, mala.* □ Kamēr vīri cēla un izbēra ratos pēdējās kastes kartupeļu, sievas atlieca muguras. Nopurināja svārku stērbeles. Delle 2, 141. Mātes brunču stērbelē ieķēries, bērns tek līdzi darbos sētā un druvā. PL Siev 82, 8, 19. Ģērbies melnos, garos svārkos ar divām pogām jostasvietā mugurā un spīdošos zābakos ar biezām pēdām, tas grozījās kā vilciņš, svārku stērbelēm ik brīžam pašķiroties.. Sudrabu E 5, 98. Auksts vējš purināja mēteļa stērbeles un līda aiz piedurknēm. Jansons 6, 300. pārn. Kāpēc raksti? .. patētika noķer aiz stērbeles un.. nodveš: «Tu raksti tāpēc, ka nevari nerakstīt.» Čaklais 6, 168.

◇ Laizīt (arī bučot) (svārku) stērbeles vienk. — *būt ļoti pazemīgi iztapīgam, glaimīgam (kā priekšā).* □ «Agrāk kungu stērbeles laizīja vagars.., — vai gan mūsu laiku skolotājiem čaklā centībā jāpievienojas šai apkaunojošajai nodarbībai?» [Domā Auseklis.] J Kalniņš 9, 73. «Stērbeles es vēl nevienam neesmu bučojis. Tas man no vectēva iedzimts.» Lubējs 2, 91.

2. *Atplēsta, ieplēsta (kā, piemēram, apģērba, auduma, papīra) daļa.* □ Viņš noplēsa krekla stērbeli un apsēja ap ievainojumu. Ezera 11, 232. Marei bēgot uz durvīm, atskan drēbes plīsiena troksnis, un gaisā nopland balta stērbele. Kleita lupatās. Skujiņš 9, 80. Visvairāk mani kaitina lasītāji, kas sūta cildinājuma vēstules un jūsmīgas cieņas liecības uz saņurkātām, no burtnīcas nevīžīgi izrautām lapelēm, kam nav pat apgrieztas plēsuma stērbeles. Skujiņš 11, 113.

stērbeļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **stērbeļaini.** *Tāds, kam ir vairākas, daudzas atplēstas, ieplēstas daļas (piemēram, par apģērbu, audumu, papīru).* □ .. veča gulta pie brūnās dēļu sienas piesvaidīta ar tām pašām stērbeļainajām lupatām, telpa ož pēc piesmakuma. Zemzaris 1, 115. .. lauvas tiesu atvēlēja attēliem, kas rādīja nevīžību un nesakoptību: trafaretus, garlaicīgus lozungus, izbalējušas politiskā plakāta ekspozīcijas.., stērbeļainas kinoafišas, noplukušas fasādes.. Cīņa 85, 227, 3. No vareno egļu zaļajām piedurknēm kā stērbeļainas skrandas karājās sūnas un zirnekļu tīmekļi. Skujiņš 5, 48. pārn. Lidmašīna strauji zaudēja augstumu.. Viņpus apaļo logu dubultstikliem šaudīgi plītējās stērbeļainas mākoņu skrandas.. Skujiņš 8, 5. // *Tāds, kas ir tērpies saplīsušā apģērbā.* □ Klibais ir noplucis, ielāpains un stērbeļains. Zemzaris 2, 9. Ložņāšana pa krūmiem, mirkšana rasā un plunčāšanās ūdeņos viņus [bēgļus] visus padarījusi gandrīz vienlīdz stērbeļainus. Lāms 3, 8.

stereo[1], nelok. *Saistīts ar stereofoniju, tai raksturīgs; stereofonisks.* □ Operatoru teļpā no stereo iekārtas skaļruņiem plūst Emīla Dārziņa dziesma. Liesma 75, 6, 15. Dažreiz vaļas brīžos — vēlā vakarā vai naktī — .. [komponists] uzliek stereo austiņas, lai netraucētu pārējos, un sava prieka dēļ samontē kādu ar orķestri dienā veiktu ieskaņojumu.. Liesma 79, 1, 16.

stereo[2], nelok., v.; sar. *Stereoatskaņotājs.* □ .. viņš uz visskaļākajiem reģistriem ieslēdz savus radio.., stereo.. Goba 5, 26.

stereo-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir telpisks vai ir saistīts ar (parasti attēla, skaņas) telpiskuma sajūtas izraisīšanu.* Stereoaina. Stereoattēls. Stereodiapozitīvs. Stereoekrāns. Stereokadrs. Stereokamera. Stereokino. Stereomodelis. Stereorentgenogrāfija. Stereoprojektors. Stereoakustika. Stereoaparatūra. Stereoiekārta. Stereomagnetofons. Stereoskaņuplate.

2. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība ir saistīta ar ko*

telpisku vai ar (parasti attēla, skaņas) telpiskuma sajūtas izraisīšanu. Stereofotogrāfisks. Stereoakustisks.

stereoatskaņotājs, -a, v. *Stereofonisks skaņu ieraksta atskaņotājs.*

stereoattēls, -a, v. *Stereoskopisks attēls.* Melnbalts s. Krāsains s. □ Viņš .. izgatavoja ne tikai parastos, bet arī stereoattēlus, kas toreiz skaitījās kaut kas ļoti moderns. Kad pie sejas piespieda skatāmā rīka samta apmali, caur četrstūrainajām lēcām attēli kļuva dzīvi, ieguva dziļumu un dzidrumu .. Gulbis 4, 15.

stereoaustiņas, -u, vsk. stereoaustiņa, -as, s. *Stereofoniskas austiņas.* □ Var pieslēgt [radiolai] stereoaustiņas, speciāli filtri samazina fona un trokšņu līmeni. Pad J 75, 254, 3.

stereobats, -a, v.; arhit. *Celtnes (parasti kāpņveida) pamats.*

stereoefekts, -a, v. **1.** *Stereofonisks efekts.* □ .. tādu stereoefektu viņi neesot sajutuši, pat pasaules visslavenāko firmu stereoatskaņotājus klausoties. Pad J 82, 193, 4.

2. *Stereoskopisks efekts.* □ Stereoefektu [televīzijā] mēs radām ar divām pārraides kamerām. Zv 76, 10, 18.

stereofilma, -as, s. *Stereoskopiska kinofilma; stereokinofilma.*

stereofonija, -as, s.; parasti vsk. *Elektroakustiska skaņas signāla ieguve, pārraide, reproducēšana (izmantojot divus, arī vairākus kanālus), lai radītu ilūziju par skaņas avotu izvietojumu telpā.* □ Stereofonijas priekšrocības mūzikas cienītājiem sen ir zināmas. Stereoieraksti rada iespaidu, it kā mēs paši būtu koncertzālē izpildījuma laikā, dod mūzikas telpisko skanējuma efektu. Rīgas B 71, 219, 2.

stereofonisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stereofoniski.** *Saistīts ar stereofoniju, tai raksturīgs; tāds, kas rada ilūziju par skaņas avotu izvietojumu telpā.* Stereofoniska skaņa. S. skaņu ieraksts. S. atskaņojums. S. pastiprinātājs. Stereofoniska radiola. S. magnetofons. Stereofoniska programma. Klausīties stereofoniski. □ Stereofoniskie raidījumi dod iespēju uzlabot pārraidāmo programmu skaņu. Orķestra vai kora skanējums kļūst dzidrāks, klausītāji bieži var atšķirt instrumentus. Rīgas B 70, 65, 3.

stereofoniskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → stereofonisks, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Stereofoniskuma iespaids.

stereofons, -ais; s. -a, -ā; apst. **stereofoni.** *Stereofonisks.*

stereofotogrāfija, -as, s. **1.** parasti vsk. *Fotogrāfijas nozare, kas ietver metodes un līdzekļus fotoattēlu stereopāru ieguvei.*

2. *Ar šīs fotogrāfijas nozares metodēm un līdzekļiem iegūts attēls.* □ Nodaļas fondos glabājas arī pirmās stereofotogrāfijas .. Liesma 85, 3, 12.

stereofotogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stereofotogrāfiski. 1.** *Saistīts ar stereofotogrāfiju (1), tai raksturīgs.* S. paņēmiens.

2. *Saistīts ar stereofotogrāfiju (2), tai raksturīgs.*

stereogrāfija, -as, s.; parasti vsk.; mat. *Perspektīvs ģeometrisku ķermeņu attēlojums plaknē.*

stereogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stereogrāfiski;** mat. *Saistīts ar stereogrāfiju, tai raksturīgs.* Stereogrāfiskā projekcija.

stereoieraksts, -a, v. *Stereofonisks skaņu ieraksts.* Koncerta s. □ Stereofonijas priekšrocības mūzikas cienītājiem sen ir zināmas. Stereoieraksti rada iespaidu, it kā mēs paši būtu koncertzālē izpildījuma laikā, dod mūzikas telpiska skanējuma efektu. Rīgas B 71, 219, 2.

stereokinematogrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Kinematogrāfijas nozare, kas ietver metodes un līdzekļus stereokinofilmu ieguvei un projicēšanai.*

stereokino, nelok., v. **1.** parasti vsk. *Stereokinematogrāfija.* □ Kinovēstures notikumi sekoja cits citam neilgā laika posmā. Atnāca skaņa. Parādījās krāsu filma. Stereokino. Māksla 60, 3, 30. .. kaut gan stereokino ir uzskatāms par tehniski atrisinātu, tas nav spējis iekļauties plašākas sabiedrības interesēs .. Tomariņš 1, 226.

2. *Stereokinoteātris.* □ Nākamajā piecgadē stereokino sāks darboties Taškentā un citās lielākajās Uzbekijas pilsētās. Rīgas B 85, 262, 5.

stereokinofilma, -as, s. *Stereoskopiska kinofilma.*

stereokinoteātris, -ra, v. *Kinoteātris, kurā demonstrē stereokinofilmas.* □ Nodots ekspluatācijā stereokinoteātris «Spartaks» .. Rīgas B 83, 148, 3.

stereoķīmija, -as, s.; parasti vsk. *Ķīmijas nozare, kas pētī molekulu telpisko uzbūvi un tās ietekmi uz vielu fizikālajām un ķīmiskajām īpašībām.* □ Atklājums pieskaitāms stereoķīmijas nozarei, kas radās 19. gadsimta otrajā pusē un kas pētī atomu telpisko izvietojumu molekulās. Vēstis 73, 8, 37. .. stereoķīmija guva vispārēju atzīšanu .. Jaunie priekšstati rādīja ceļu molekulu telpiskās konfigurācijas noskaidrošanai. Straduņš 1, 230.

stereoķīmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stereoķīmiski.** *Saistīts ar stereoķīmiju, tai raksturīgs.* S. pētījums. □ Pastāv stereoķīmiskā ožas teorija, kas smaržu un smaku daudzveidību izskaidro ar dažādas molekulārās uzbūves vielu dažādu iedarbību uz mūsu gļotādu. Zin T 70, 9, 24.

stereomagnetofons, -a, v. *Stereofonisks magnetofons.* □ Blakus rakstāmgaldam uzstādīta radiomezgla iekārta, aizmugurē jaunākā izlaiduma stereomagnetofons, uz galda divi telefoni .. Gulbis 3, 98.

stereomagnetola, -as, s. *Stereofoniska magnetola.* □ Izstādē bija redzams jaunais mūzikas centrs .., kā arī pārnēsājamā stereomagnetola .. Pad J 80, 244, 1.

stereometrija, -as, s.; parasti vsk. *Ģeometrijas nozare, kas pētī telpiskas figūras.* □ Stereometrijā pēta figūras, kas atrodas telpā, tas ir, figūras, kuru punkti neatrodas vienā plaknē

(piemēram: prizma, cilindrs, lode). .. Stereometrijā ir četri pamatjēdzieni: punkts, taisne, plakne un attālums starp punktiem. Mat 349. Daudzos stereometrijas kursos sastopamies ar Eilera teorēmu par daudzskaldņiem. Briedis 1, 46.

stereometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stereometriski.** *Saistīts ar stereometriju, tai raksturīgs.*

stereopāris, -ra, v. *Divi viena un tā paša objekta plakani attēli (piemēram, fotoattēli, kinokadri), no kuriem viens iegūts no labās acs pozīcijas, otrs — no kreisās acs pozīcijas un kuri attiecīgā optiskā ierīcē veido vienu telpisku attēlu.* Sinhronizēts s. Stereopāru projicēšana.

stereopārraide, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Stereofoniska radiopārraide.*

stereoplate, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Stereofoniska skaņuplate; stereoskaņuplate.*

stereoprogramma, -as, s. *Stereofoniska radioprogramma.* □ Vienīgi stereoprogramma, kas skan ultraīsviļņu diapazonā, var nodrošināt kvalitatīvas nopietnās mūzikas pārraides. Cīņa 84, 118, 3.

stereoradiola, -as, s. *Stereofoniska radiola.*

stereoraidījums, -a, v. *Stereofonisks radioraidījums.*

stereoskaņa, -as, s. *Stereofoniska skaņa.* □ Nākamais solis būs radīt [radio] uztvērēju ar stereoskaņu. .. atskaņošanas ierīces atradīsies ārpusē, bet būs novietotas tā, ka cilvēks skaņas uztvers gluži kā dabā. Bērn 59, 3, 3.

stereoskaņuplate, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Stereofoniska skaņuplate.* □ Viens procents no ražotās produkcijas ir stereoskaņuplates. Pieprasījums pēc tām aug, tāpēc plānots līdz piecgades beigām panākt stereoplašu izlaidi vismaz līdz trīsdesmit procentiem no kopējā daudzuma. Rīgas B 71, 217, 2.

stereoskopija, -as, s.; parasti vsk. *Vides objektu, to attēlu vizuāla uztvere, kas balstās uz binokulārās redzes īpašībām un dod iespēju novērtēt objektu telpisko formu un savstarpējo novietojumu; metožu kopums plakanu attēlu veidošanai, kuri izraisa telpiskuma sajūtas.*

stereoskopisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stereoskopiski.** *Saistīts ar stereoskopiju, tai raksturīgs.* S. attēls. S. kino. S. fotoaparāts. Stereoskopiska televīzijas pārraide. S. efekts. Stereoskopiski projicēt fotoattēlus. □ Samarkanda. Šajā pilsētā atvērts Vidusāzijas pirmais stereoskopiskais kinoteātris. Tas apgādāts ar jaunāko mūsu zemē ražoto kinoaparatūru, kas rada pilnīgu telpiska attēla ilūziju. Rīgas B 85, 262, 5. Stereoskopiskajā mikroskopā .. redzamas nedaudz sabiezējušas un izrobotas [kaula] defekta malas .. Derums 1, 135.

stereoskopiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → stereoskopisks, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Stereoskopiskuma sajūta. Attēla stereoskopiskuma iespaids.

stereoskops, -a, v. *Optiska ierīce stereopāru apskatei.* □ Alise atvēra skapi un no augšējā plaukta noņēma stereoskopu .. «Ko tu darīsi?» — «Es drusku paskatīšos [fotoattēlus].» Gulbis 4, 15.

stereotaksija, -as, s.; parasti vsk. *Metode elektrodu ievadīšanai noteiktos smadzeņu punktos.* □ .. jauns «logs», kas deva iespēju tieši «ielūkoties» smadzenēs, bija elektrodu ieaudzēšana noteiktos smadzeņu punktos. Šī metode (stereotaksija) palīdz pētīt dziļi smadzenēs izvietotos kustību un sajūtu centrus. Zin T 65, 12, 9.

stereotaksisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stereotaksiski.** *Saistīts ar stereotaksiju, tai raksturīgs.* S. aparāts.

stereotālskatis, -ta, v. *Binokulāra optiska ierīce, kas sastāv no diviem periskopiem.* □ Viņš jau bijis novērošanas punktā, skatījies stereotālskatī un vērojis, ko dara ienaidnieks. Viss kā uz delnas. Jansons 5, 67. Man iedeva stereotālskati un lika sīki izpētīt vācu pozīcijas. Pad J 84, 145, 2.

stereotelevīzija, -as, s.; parasti vsk. *Telpiskās televīzijas veids, kurā trīsdimensiju objektus attēlo stereopāra formā.* □ Ļeņingradā izdarīti pirmie eksperimenti stereotelevīzijas pārraidē. Zv 76, 10, 18. .. jau izveidots briļļu makets stereotelevīzijai. Cīņa 82, 81, 2. Svarīgākais stereotelevīzijas trakta posms ir reproducētā stereopāra .. piegāde skatītāja acīm. Tomariņš 1, 229.

stereotelevizors, -a, v. *Televizors, ko izmanto stereotelevīzijā.*

stereotipēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; poligr. *Gatavot, izliet stereotipus*[1] *(1).*

stereotipieris, -ra, v.; **stereotipiere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Speciālists stereotipu*[1] *(1) gatavošanā.* □ Gandrīz 45 gadi nostrādāti tipogrāfijas rotācijas iecirknī par stereotipieri. Sports 85, 165, 2.

stereotipija, -as, s.; parasti vsk. **1.** poligr. *Stereotipu*[1] *(1) gatavošana; attiecīgo poligrāfijas paņēmienu kopums.* □ Tēvs un divi dēli Dido [19. gadsimtā Francijā] .. ietekmēja modernās grāmatrūpniecības attīstību ar stereotipijas paņēmiena lietošanu. Šis paņēmiens .. dod iespēju no viena burtu salikuma iegūt vairākas iespiedformas .. Jaun Gr 60, 9, 46.

2. fiziol. *Neapzināta, ilgstoša vienas un tās pašas kustības, pozas, vārdu atkārtošana, ko (parasti) izraisa psihiska slimība.* □ Šizofrēniķiem ir arī citi kustību traucējumi: vienveidīgu kustību atkārtošanās — stereotipija .. Med III, 49.

stereotipisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stereotipiski.** **1.** *Stereotips*[2] *(2).* Stereotipiska kustība. □ .. [dārznieks] bija apmierināts, jo tas no viesa šad tad dzirdēja stereotipisko: Jā, jā. Brigadere 3, 379.

2. *Stereotips*[2] *(3).* S. jautājums.

3. *Stereotips*[2] *(4).* □ Pārāk bieži sarunās par aktieru sniegumu mūsu mākslas filmās esam dzirdējuši stereotipiskus pārmetumus: teatrālisms, teatrāli izteiksmes līdzekļi, uzspēle, teatrāla runas maniere utt. Kin 74, 16.

stereotipiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → stereotipisks (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; stereotipums (1).* Kustības s.

2. *Vispārināta īpašība → stereotipisks (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; stereotipums (2).*

3. *Vispārināta īpašība → stereotipisks (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; stereotipums (3).* □ Tēla stereotipiskums tiek pārvarēts, kad tipiskā situācijā režisors atrod kādu pretgājienu. Lit M 82, 22, 12.

stereotips[1], -a, v. **1.** poligr. *Augstspieduma oriģinālās iespiedformas precīza reljefa kopija, no kuras gatavo novilkumus.* Lietais metāla s. Gumijas s. Plastmasas s. Galvanizēts s. Apaļais s. Plakanais s.

2. fiziol. *Automatizēts, parasti reflektorisks, kustību kopums, poza, runas akts, kas nav pakļauts tiešai apziņas kontrolei.* Kustību s.

3. *Ierasts, stabils, regulārs darbības, rīcības, izturēšanās veids.* □ ..nakts darbs prasa izmainīt stabilo diennakts stereotipu.. un līdz ar to izraisa nervu darbības sasprindzinājumu. Ves 64, 4, 31. Lai nenodzertos, ir pilnīgi jāmaina agrākais dzīves stereotips — reizēm pat jāmaina darbs, sevišķi, ja tas saistīts ar regulāru alkohola lietošanu.. Ves 81, 5, 24. Šādai krasai [putnu] ierastā uzvedības stereotipa maiņai par iemeslu var būt gan konkrētās laika apstākļu anomālijas, gan arī specifiskā, mākslīgi radītā pilsētas vide. Rīgas B 83, 41, 5.

4. *Vispārpieņemts (darbības, rīcības u. tml.) paraugs, vispārpieņemts uzskats.* □ Tipiska skaistule. Kaut kāds jau izveidojies standarts. Mode un kosmētika tādas ražo sērijveidā. Acīs krītošs stereotips. Lukjanskis 4, 241. Vai sāks sabrukt stereotipi, kuros esam pašu un citu ieslodzīti? Tas atkarīgs no mums. Rubenis 1, 10. Vārda devalvācijas laikā, kad masveida informācijas līdzekļos valda valodas stereotipi, diemžēl reizēm arī rakstnieki nav sava svētā pienākuma augstumos, kopjot valodu, nacionālās kultūras pamatu pamatu. Lit M 81, 6, 6.

stereotips[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **stereotipi.** **1.** poligr. *Saistīts ar stereotipiju (1), stereotipu*[1] *(1), tiem raksturīgs.* S. izdevums.

2. fiziol. *Saistīts ar stereotipu*[1] *(2), stereotipiju (2), tai raksturīgs.* □ ..ilgstošos treniņos izveidojas stereotipas asinsvadu reakcijas: tenisists taču vienmēr vienlaikus nodarbina gan kājas, gan rokas, it sevišķi labo. Zin T 70, 1, 32.

3. *Saistīts ar stereotipu*[1] *(3), tam raksturīgs.* □ Pie oftalmologa.. durvīm pieklauvēja. «..Vai man nevarētu izgatavot kontakta lēcas?..» Stereotips lūgums, kuru ārsts.. dzird jau varbūt tūkstošo reizi, un tas atspoguļojas ārsta sejā un pat balsī, kad viņš tikpat stereotipi vaicā: «Bet vai ar brillēm jūs redzat labi..?» Zv 66, 23, 8. ..apkalpotājas [restorānā] tekāja.., vienmēr to pašu stereotipo smaidu sejā. Upīts IX, 468.

4. *Saistīts ar stereotipu*[1] *(4), tam raksturīgs.* □ Tiklīdz apsīkst ar tēla raksturu un uzvedumu koncepciju saskanīga improvizācija, tā uz skatuves sāk darboties plakātiski un stereotipi autora teksta skandētāji. Zv 75, 19, 19. ..stereotipa izteiksme [dzejā] parasti nes sev līdz arī stereotipu domu. Čaklais 6, 172. «Romeo un Džuljeta» ir vispublicistiskākā.. izrāde, kuras patoss nepārprotams, tāpat kā nepārprotama režisora aktīvā pozīcija. Tā lauž stereotipos priekšstatus par lugu un tās traktējuma iespējām. Kar 85, 10, 163.

stereotipums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → stereotips*[2] *(2), šīs īpašības konkrēta izpausme; stereotipiskums (1).*

2. *Vispārināta īpašība → stereotips*[2] *(3), šīs īpašības konkrēta izpausme; stereotipiskums (2).*

3. *Vispārināta īpašība → stereotips*[2] *(4), šīs īpašības konkrēta izpausme; stereotipiskums (3).* □ Varbūt šis sadzīves stereotipums (vienādi sacerējumi, raksturu vērtēšana «kā vajag», vecāku vienaldzība..) rada daļu priekšnoteikumu vēl vienai dzejas varoņa īpatnībai. Pad J 85, 176, 4.

sterilitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → sterils (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Uzturvielu s. Trauku s. □ ..skrupulozie sanitāri epidemioloģiskā dienesta ārsti uz paplātēm neesot atraduši nevienu mikrobu. Tātad pilnīga sterilitāte! Zv 85, 5, 8. Asiņu sterilitāti vēlams pārbaudīt tūdaļ pēc nāves.. Visp ķir 282.

2. *Vispārināta īpašība → sterils (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Bioloģiskā izolācija var izpausties arī pēc apaugļošanās. Te darbojas dažādi ģenētiski noteikti šķēršļi: dīgļu bojāeja, hibrīdu pilnīga vai daļēja sterilitāte, mazražība vai vāja dzīvotspēja. Biol r 328.

3. *Vispārināta īpašība → sterils (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..tās [filoloģijas studentes] esot sabojātas sievietes ar pretdabisku valodas sterilitāti.. J Plotnieks 6, 17. ..visvairāk satrauc topošo dzejnieku tematiskā sterilitāte. Peters 5, 55.

sterilizācija, -as, s. **1.** *Mikroorganismu, to sporu iznīcināšana ar fizikālām vai ķīmiskām metodēm.* Ķīmiska s. Fizikāla s. Termiska s. Uzturlīdzekļu s. Medicīnisko instrumentu s. Telpu s. Augsnes s. □ Cilvēks ir ļoti jutīgs pret botulisma toksīnu. Sterilizācija ir vienīgā iespēja, kā konservos iznīcināt botulisma sporas un līdz ar to mikrobu augšanu un toksīna veidošanos. Ves 75, 8, 9. ..plašāk lietots sterilizācijas paņēmiens ir sterilizācija autoklāvā 1,5 atmosfēru spiedienā un 120—130 °C temperatūrā 40 minūtes. Visp ķir 41.

2. *Pēcnācēju radīšanas spējas iznīcināšana, saglabājot dzimumdziedzeru endokrīno funkciju.* □ ..sterilizācija atņem cilvēkam spēju radīt bērnus — tā arī ir galvenā sterilizācijas iedarbība uz cilvēka organismu. Zin T 76, 7, 48. Grāmatā aplūkota.. kaitīgo kukaiņu dzimuma sterilizācija un integrētās sistēmas lietošana augu kaitēkļu apkarošanā. Jaun Gr 69, 4, 31.

sterilizators, -a, v. *Iekārta, ierīce (kā) sterilizācijai (1).* □ Ķirurģiskos instrumentus sterilizē, novārot speciālās metāla tvertnēs — sterilizatoros (liesmas, tvaika, elektrības).. Visp ķir 40. Visdrošākā dezinficēšanas metode

ir vārīšana. Tai izlieto sterilizatorus, kas sastāv no metāla katla, kam taisnstūra veids, divi rokturi un cieši noslēgts vāks. Friz 65.

sterilizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Veikt (kā) sterilizāciju (1).* S. marles pārsējus. S. operācijas zāli. S. gaļu. S. konservus. S. augsni. □ Asos [medicīniskos] instrumentus labāk sterilizēt ar auksto metodi, paturot spirtā 2—3 stundas. Visp ķir 41. Lai saglabātu pārtikas produktus, tos .. sterilizē, marinē, žāvē, sāla un citādi apstrādā, lai iznīcinātu kaitīgās baktērijas vai arī radītu tām nelabvēlīgus dzīves apstākļus. Biol r 102. // intrans. □ Sterilizēt nozīmē pilnīgi atbrīvot no slimību dīgļiem, bet dezinficēt — padarīt inficēt nespējīgu. Ves 76, 5, 20.

2. *Veikt (kā) sterilizāciju (2).*

sterilizētājs, -a, v.; **sterilizētāja,** -as, s. *Cilvēks, kas veic sterilizāciju (1).* □ .. uzņēmumā pazīst Rasmu .., vienu no labākajām darba darītājām, fabrikas «Kaija» konservu ceha sterilizētāju. .. sterilizācijas arods nav viņas vienīgā specialitāte. Rīgas B 77, 25, 2.

sterils, -ais; s. -a, -ā; apst. **sterili. 1.** *Tāds, uz kura virsmas vai kurā nav mikroorganismu.* Sterila vate. Sterila marles saite. S. piens. S. preparāts. S. gaiss. Sterila grants. Sterili pārsiet brūci. □ Kombinējot dažādus paņēmienus, ķirurģiskās operācijas izdara sterilos, bezmikrobu apstākļos. Visp ķir 35. Sīpoli, sīpolu loki un ķiploki satur gaistošas vielas — fitoncīdus, kas nonāvē mikroorganismus. Pietiek pakošļāt dažas minūtes zaļu sīpola loku, sīpolu vai ķiploku, lai mutes gļotāda kļūtu sterila no sīkbūtnēm. Pavāru gr 141. .. es .. jutos kā sterilā operāciju zālē — tik pedantiski kārtīgs izskatījās mans dzīvoklis, pat gaiss bija nevainojami svaigs, jo logā bija atstāta pirksta platuma spraudziņa. Lapsa 7, 124. // pārn. *Ļoti tīrs.* □ Te tas ir — sāļais jūras gaiss — silts un remdens, vēss un spirdzinošs, ziemeļu, dienvidu, austrumu un rietumu vēju atnests, sterilāks par ārsta virsvalku. Lapsa 1, 67. Labāk būtu gulējis mašīnā uz neērtajiem sēdekļiem nekā šajā sterilajā, vedeklas mātei atņemtajā gultā. Dripe 10, 210. Kajīte feldšerim sterili spodra .. Lapsa 5, 55.

2. *Tāds, kam ir iznīcināta, zaudēta spēja radīt pēcnācējus, saglabājoties dzimumdziedzeru endokrīnai funkcijai.* □ Kaitēkļu bioloģiskā apkarošana pašreiz aptver .. arī sterilo īpatņu izmantošanu .. Ves 75, 5, 16.

3. *Tāds, kuram nav sastāvdaļu, elementu, īpašību u. tml., kas no kāda viedokļa uzskatāmas par mazsvarīgām, nebūtiskām; arī abstrakts, idealizēts.* □ Labskanību darbam piešķir plastiski brīvi veidotu formu kontrasts ar celtnes ģeometriski sterilajiem apveidiem. Nodieva 1, 74. Dažkārt liekas: vēl solis, un valoda kļūs pārāk sterila, vārdi kā gludi oļi slīdēs .. ritma raitajā straumē. Auziņš 7, 153. Bet viņam [bērnam] jāaug reālā dzīvē, nevis sterilā abstrakciju pasaulē .. Zv 82, 7, 23. Atvērtās skatuves abos proscēnija stūros divi smagnēji viduslaiku torņi. Dibenplānā balts, ciets, ļoti tīrs horizonts. Vairāk nekas. .. Vai nav par sterilu tik drausmai Šekspīra traģēdijai kā «Makbets»? Māksla 66, 1, 35.

sterilums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Sterilitāte (1).* Piena s.

2. *Sterilitāte (2).*

3. *Sterilitāte (3).* Gleznas formas s.

sterīni, -u, vsk. sterīns, -a, v.; ķīm. *Lielmolekulāri spirti, kas pieder pie steroīdiem un atrodas organismos brīvā veidā vai ir saistīti ar taukskābēm, ogļhidrātiem.* □ Ultravioleto staru ietekmē organisms veido D vitamīnu no augu valstī izplatītajiem D provitamīniem — sterīniem. Kļaviņa 1, 11.

stērķele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Ciete.* Kartupeļu s. □ Ogļhidrātu veidi ir cukuri, ciete (stērķele) un celuloze. Pavāru gr 9. Pielīmēšanai jālieto kartupeļu stērķeles vai miltu klīsteris. Mājtur 75.

stērķelēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Cietināt (1).* □ Cienīgi, ne pa labi, ne pa kreisi neskatīdamies, garām stūrēja jaunais pans Tiškēvičs, melnā, Rīgā pirktā uzvalkā, sniegbaltu stērķelēta krekla krāgu. Viese 2, 89. Leontīne .., noņemdama stērķelēto priekšautu un sabužinādama matus, — ieved viņu viesistabā. Skujiņš 14, 189. .. pārzinis nēsāja baltu stērķelētu krūtežu .. Lāms 1, 69.

sterlete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Storveidīgo kārtas līdz 16 kilogramiem smaga saldūdens zivs ar vērtīgu gaļu.* □ Sterlete .. izaug līdz 1,2 metriem gara, svars līdz 16 kilogramiem; parasti nozvejo 4—8 kilogramus smagas. Latv dzīvn 76. 1948. gadā Daugavā pirmo reizi ielaista sterlete .., kuras dzimtene ir Kaspijas baseins. Ģeogr 121. Senāk, kad Saratova vēl bija kupču pilsēta, tās ģerboni greznoja sterlete, jo ar šīm retajām zivīm tirgotāji guva vislielāko peļņu. Cīrulis 1, 102.

sterliņš, -a, v. *Parasti savienojumā «sterliņu mārciņa»: naudas vienība (Anglijā); attiecīgā naudas zīme, monēta.* □ Šiem mērķiem tika piešķirts divsimt miljonu sterliņu mārciņu, taču tikai niecīgu daļu šīs summas izlietoja kultūras pieminekļu saglabāšanai. Zv 85, 5, 23. Jaunā sterliņu mārciņa [Anglijā] līdzināsies 100 pensiem, .. bet šiliņš vispār tiks izņemts no apgrozības. Cīņa 70, 266, 3.

steroīdi, -u, vsk. steroīds, -a, v.; ķīm. *Organiski savienojumi, pie kuriem pieder, piemēram, sterīni, D grupas vitamīni, hormoni.* □ Dzīvajā dabā ir plaši izplatīti organiskie savienojumi steroīdi, kam piemīt bioloģiskās regulēšanas īpašības. Lauku Dzīve 80, 8, 8.

steroīds, -ais; s. -a, -ā; apst. **steroīdi;** ķīm. *Saistīts ar steroīdiem, tiem raksturīgs.* S. dzimumhormons.

sterolī, -u, vsk. sterols, -a, v.; ķīm. *Sterīni.*

sters, -a, v. *Grēdās sakrautu kokmateriālu (parasti malkas, žagaru) mērvienība — 1 kubikmetrs materiāla (ieskaitot gaisa spraugas).* □ Slaidā priede gāzās brakšķēdama, gaisā uzsviezdama sniega putekļus. «Vesels sters malkas!» nopriecājās Matīss. A Auziņš 3, 11.

stērste, -es, dsk. ģen. -tu, s. *Nelielu zvirbuļveidīgo kārtas putns ar īsu, pie pamata resnu knābi un īpatnēju lokveida lidojumu.* Dzel-

tenā s. □ Dārza stērste ir putniņš zvirbuļa lielumā. K. Grigulis 5, 30. ..niedrājā savu ligzdiņu noslēpj bieži sastopamā niedru stērste jeb kārklu zvirbulis.. Latv. dzīvn. 54. Stērste, nolaidusies piesnigušā pagalmā iemītās pēdās, liekas nupat nākusi no dzeltena miežu lauka. Caune 4, 37.

stetoskops, -a, v. *Akustisks stobrveida instruments, kas palielina skaņas dzirdamību un ir paredzēts tādu skaņu uztverei, kas rodas cilvēka vai dzīvnieka organismā, arī iekārtās, materiālos u. tml.* □ Negribu apvainot šo [veco] ārstu, nu jau viņš droši vien sen nolicis savu stetoskopu malā. Zigmonte 17, 138. ..Liepājas politehnikuma audzēkņi konstruējuši tehnisko stetoskopu, kas dod iespēju «izklausīt» gultņu darbu dažādos mehānismos un mašīnās. Pad J 80, 60, 1.

stiba, -as, s. *Tievs nolauzts zars; arī vica.* Ņemt (rokā) stibu (arī žagaru, koku) — *pērt, sist (kādu).* □ Ar stibu pie brūnaļām slaucēja nekad negāja, bet ar maigumu, savaldību un pacietību. PL Siev 77, 1, 2. ..dārziņā veranda ar šūpuļkrēslu no lazdas stibām.. Upīts 4, 719. «Laiks nākt brokastīs, un te vēl mutes nav nomazgājuši,» durvīs stāvēdama, bārās Anna, «laikam vajadzēs ņemt stibu rokās...» Jansons 4, 445.

stibināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans.; sar. *Iet sīkiem, arī nevarīgiem soļiem; stibīt (2).* □ Viņš noraudzījās, kā tēvs neatskatīdamies stibina uz kūts pusi. Jansons 3, 313.

stibīt, -īju, -ī, -ī, pag. -īju; sar. **1.** trans. *Ar pūlēm, grūtībām nest, arī vilkt, stumt (ko smagu).* S. maisus.

2. intrans. *Iet sīkiem, arī nevarīgiem soļiem; stibināt.* □ ..kādu gabaliņu [kucēns] cītīgi turējās ieblakus, tomēr drīz vien no jauna neglābjami atpalika un atkal stibīja nopakaļ.. Ezera 17, 48.

stīdzēt, stīdzu, stīdzi, stīdz, pag. stīdzēju, retāk **stīgt,** stīdzu, stīdz, stīdz, pag. stīdzu, retāk stīgstu, stīgsti, stīgst, pag. stīgu; intrans. **1.** *Augot veidoties garam, tievam, arī vārgam (parasti nelabvēlīgos apstākļos) — par augiem, to daļām; augot veidoties garam, arī tievam (parasti kādā virzienā).* □ Zem tiem [alkšņiem] leknajā miklumā stīdzēja garkājaini, trausli baltie vizbuļi.. Ezera 13, 267. ..pupa augšup stīdz, bet otrāpus [otrpus] ķirbis vēderains, pie zemes meties, dus.. Lisovska 6, 22. ..saplauka koki, un garumā stīdzēja un stiepās pirmā zāle. Steigšus un nepacietīgi vērās un raisījās viss, kas bija aizkavējies.. Ezera 13, 244. Koku zariem pieķērušās, uz augšu stīdz baltas, rožainas un sarkanas orhidejas. Ergle 5, 43. // *Augot veidoties, parasti nevēlami, garam, tievam (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeņa daļām).* □ Četrpadsmit gadu vecumā Paulis sāka stīdzēt uz augšu un sasniedza tēva garumu. Skujiņš 14, 97.

2. parasti 3. pers. *Izplatīties (kur), veidojot tievu, šauru, garu formu (piemēram, par dūmiem, šķidrumu, gaismu).* □ ..galda vidū dega svece, stīdzēja un mutuļoja cigarešu dūmi. Skujiņš 10, 32. Bet varbūt Indra pēc tam pieglaudās Lauča tumši rudajām krēpēm, no kurām mazās sīkās strūkliņās stīdzēja lejup ezera siltais ūdens. Kaldupe 4, 5. Bet sārtā vizmā atblāzmojas rīti, Uz visām pusēm saules stari stīdz.. Gāliņš 3, 46. Pat bezgalības ceļos, Kur melnas ēnas stīdz, Sev cilvēks paņems mīlu Kā sārtu ziedu līdz. Balodis 7, 50. pārn. ..Atkal kokos maija skurbums stīdz, Un pār tērcēm dzērves mājup laižas.. Lisovska 1, 21. // *Būt novietotam, atrasties (kur, kādā virzienā) — par ko tievu, šauru, garu.* □ Viegli dūmakaina pusdienas saulē zila stīdzēja upe. Puriņš 2, 16. ..kļavu gatve taisnajā ceļa nogabalā stīdz tumša un klusa.. Svīre 2, 12. Pretī jaunām, nezināmām mājām Divas sliedes zilā tālē stīdz. Sirmbārdis 1, 20. No viņa krūšu kabatas atkal stīdza tas pats.. zilais kabatas lakatiņš. Birze 8, 87.

stīdzinieks, -a, v.; **stīdziniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Mūziķis, kas spēlē stīgu instrumentu.* □ Muzicē [orķestris] aizrautīgi, īpaši temperamentīga ir stīdzinieku spēle. M Zariņš 3, 18. Dailes teātra orķestri sastādīja neliela mūziķu grupa, galvenokārt stīdzinieki.. LPTV I, 168.

stiebrains, -ais; s. -a, -ā; apst. **stiebraini.** *Tāds, kur aug daudz stiebraugu; tāds, kas satur daudz stiebru.* Stiebraini ceri. S. siens.

stiebraugi, -u, vsk. stiebraugs, -a, v. **1.** *Graudzāļu, grīšļu vai doņu dzimtas augi, kuru stumbrus mēdz saukt par stiebriem.*

2. novec. *Graudaugi.*

stiebriņš, -a, v. **1.** *Dem.* → *stiebrs.*

2. parasti dsk. *Neapstrādāts garšķiedras linu produkts, pēc kā nosaka to daudzumu.*

stiebrlapsene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Slaids, vidēji liels lapseņu dzimtas kukainis, kura kāpuri dzīvo galvenokārt augu stiebros, stublājos.* Labības s.

stiebrmuša, -as, s. *Mušveida divspārņu apakškārtas sīks kukainis, kura kāpuri dzīvo galvenokārt graudzāļu stiebros, vārpās, lapās.* Auzu melnā s. Miežu melnā s. Labības s.

stiebrojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *stiebrot; stiebru kopums (piemēram, augu audzē).* □ Tīrs un blīvs stiebrojums kā pirmsjāņu rudzos. Taisni bail izkapti iekšā laist. Indrāne 10, 378.

stiebrot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Veidot stiebrus (par augiem).* Auzas stiebro.

stiebrs, -a, v. **1.** *Cilindrisks, nezarots, posmos parasti dobs, mezglos mazliet paresnināts stumbrs (graudzāļu, grīšļu vai doņu dzimtas augiem).* Auzu s. □ Tēvs gatavs pat smieties.. Acīm.. vēro un glāsta rudzu lauka zaļumu, kas sācis jau stiepties stiebros.. Grīns 1, 261. Pagājusi sānis, Helēna izrāva sauju kāpu kviešu. ..Kāds brīnums kailajās smiltīs dzen uz augšu garo stiebru ar vārpu galā? Bels 7, 28. Turpat klonā stāvēja noliktas vairs nevajadzīgās mīstiklas, ar kurām senāk vīri un sievas naktīm cauri lauzīja linu stiebrus. Virza 1, 166. ..Jānis atsēstas uz sava vienīgā stiebru krēsla, nolikst atkal pār piestrīpotogrāmatu. Upīts IV, 459.

2. *Parasti savienojumā «mata stiebrs»: matadaļa, kas atrodas virs ādas.* □ Mata sakne-

atrodas dziļajos ādas slāņos, tā sākas ar paresninājumu — sīpolu. Tālāk seko mata maisiņš un brīvais mata stiebrs ar serdes vielu un blīvu apvalku (kutikulu), kurā ir pigments. Biol r 284.

stiebrzāles, -ļu, vsk. stiebrzāle, -es, s.; novec. *Graudzāles.* □ Purva skarene ir vērtīga stiebrzāle.. Tērauds 1, 64. Vārpo stiebrzāles un drīz sāks ziedēt.. Cīņa 79, 130, 1.

stiegra, -as, s. **1.** tehn. *Konstrukcijas stieņveida, stiepļveida u. tml. elements, kas nodrošina tās struktūras noturīgumu.* Saspriegta s. □ Lai izgatavotu sijas no atsevišķiem pārsegumu blokiem, kas sarindoti viens pie otra, to gropēs ieliek metāla stiegras.. Izrakt 239. Sijas nestspēju var palielināt, pastiprinot to ar.. dzelzs stiegru. Sterns 2, 144. // *Saites veida, stiepļveida u. tml. (iekārtas, ierīces u. tml.) elements, ko saspriedzot rada (tajā) nepieciešamo enerģiju.* Zāģa s. □ ..pirāti bija satvēruši šķēpus un uzvilkuši loku stiegras. Lielais 3, 209.

2. *Garš, samērā tievs audu veidojums (organismā); arī cīpsla.* Kakla stiegras. Muguras stiegra zool. — *hordaiņu ass skelets.* Nervu stiegra zool. — *nervu sistēmas pavedienveida daļa (piemēram, plakantārpiem, velteņtārpiem).* // *Spēcīgākā dzīsla (auga lapā).* □ ..lapa ir nokaltusi, stiegras izžuvušas.. Kar 58, 2, 54. // pārn. *Reljefs pavediens (audumā).* Auduma stiegras.

stiegrains, -ais; s. -a, -ā; apst. **stiegraini.** *Tāds, kurā ir gari, samērā tievi, stingri reljefi audu veidojumi (par cilvēka vai dzīvnieka ķermeni, tā daļām).* □ ..stiegrainajā stāvā vēl paužas spēks, sevišķi rokās.. Kalndruva 7, 20. ..es ieraudzīju vidēja auguma stiegrainu, strauju vīru. Nepavisam ne vecu. Avotiņa, Peters 1, 135. Aiz vecuma tā [galva] jau stipri trīs, tāpat kā stiegrainās rokas, kurās baltais ķeģītis. Apsīšu J 3, 42. Rokas — ar stiegrainu dzīslojumu, kas atgādina upju rakstu ģeogrāfijas kartē. Rinkule 5, 95. // *Par augiem, to daļām.* □ ..stiegrainās kāpu priedes visapkārt Ruhnu liecina, ka salu joprojām ķer visi vēji.. Priede 3, 312. Ezeriņa ziemeļu galā krasts bija kūdrains un sauss, vietām līdz pašai ūdens malai sniedzās stiegrainās.. purva priežu saknes.. Vanags 6, 74. // *Tāds, kurā ir gari, samērā tievi, šauri reljefi veidojumi (piemēram, par priekšmetiem).* □ Dubļi sasalst skraukstošos kruvešos. Pāri peļķēm savelkas stiegraini ledus režģi. J Plotnieks 11, 18.

stiegrainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *stiegrains, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Stumbra s.

stiegrbetons, -a, v.; parasti vsk. *Stiegrots betons.* □ Ar dobķieģeļiem pildītie stiegrbetona griesti.. ir ugunsdrošie.. Izrakt 241.

stiegrcements, -a, v.; parasti vsk. *Stiegrots cements.* Stiegrcementa plātne.

stiegrdzelzs, -dzelzs, s.; parasti vsk. *Dzelzs veidojums, ko izmanto par stiegru.* □ Pirmās monolītās mājas celtniecībā paredzēts ietaupīt aptuveni 26 tonnas stiegrdzelzs. Zv 83, 22, 10.

stiegrojums, -a, v. **1.** tehn. *Paveikta darbība, rezultāts* → *stiegrot; stiegru (1) kopums, grupējums (kādā konstrukcijā, materiālā).* Stiegrojuma karkass. Stiegrojuma saspriegums. □ ..dzelzsbetona poligonā izgatavotas betona plātnes, kuru stiegrojums nav vis no metāla, bet gan no stikla šķiedras rūpnīcas atkritumiem. Cīņa 64, 140, 2. ..tilta būvei veda pirmos akmeņus un milzīgus dzelzs stiegrojuma blāķus. Preilis 1, 15.

2. *Stiegru (2) kopums.* Lapas s.

stiegrot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; tehn. *Veidot (ko, piemēram, konstrukciju, materiālu), iestrādājot (tajā) stiegras.* S. siju. S. paneli. S. betonu. □ Ideja materiālus stiegrot ar šķiedrām nav jauna. Ēģiptiešu mūrnieki šo principu izmantoja jau pirms vairāk nekā 3000 gadiem. Tajos laikos stiegroja ar salmiem. Zin T 73, 7, 18. Blīvās pilnsienu ģipša plātnes var būt stiegrotas ar koka latām, niedrēm vai ar koka skaidu piejaukumu. Sterns 2, 188. Arvien plašāk pielieto konstruktīvās plastmasas, kas stiegrotas ar stikla šķiedru, stikla audumu, koksni.. Zv 58, 15, 2.

stiegrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stiegri.** *Stiegrains.* □ Tēvs gāja jūrā arī lielos viļņos, palēcās baltajās gāzmu šļakatās, mirkli it kā pazuda, tad atkal pacēlās brūns un stiegrs.. Zemzaris 2, 148. Viņa ķermenis labi iededzis, stiegrs, bet krūtis tādas kā iekritušas. Talcis 7, 12. Stiegrajās rokās slēpās spēks. Bels 1, 26. Viļņi.. vēlās uz krastu. Aizvien tuvāk un tuvāk stiegrajām kāpu priedēm. Liesma 72, 9, 24.

stienis, -ņa, v. *Garens (dažāda materiāla, parasti metāla) veidojums ar viscaur aptuveni vienādu šķērsgriezuma laukumu; priekšmets, kura galvenā sastāvdaļa ir šāds veidojums.* Profilēts s. Dzelzs s. Koka s. Aizkaru s. Sūkņa s. Vingrošanas s. Atlētu s. Stieņu sistēma. □ Bet tepat acu priekšā arī paveras plaša pasaule! Balkona margas ir tikai daži dzelzs stieņi, tādēļ redzēt var tālu. Birze 5, 217. Viņš izgāja uz ceļa, sameklēja atstāto divriteni un uzsēdināja meiteni uz stieņa. Ezera 2, 12. ..tīrradņu zeltu kausē stieņos, attīrot to no piejaukumiem.. Zv 76, 17, 8.

stienītis, -ša, v. **1.** *Dem.* → *stienis.*

2. vēst. *Metālu sakausējums (neliela stieņa formā), ko izmantoja par maksāšanas līdzekli.* Sudraba stienīši.

stieņveida, gen., nelok. *Tāds, kam ir stieņa forma, veids.* S. zibensnovedējs. S. svārsts. S. detaļa.

stieņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stieņveidīgi.** *Stieņveida.*

stiepe, -es, s.; parasti vsk.; fiz. *Ķermeņa deformācija, kas rodas, mehāniskiem spēkiem iedarbojoties virzienā prom no ķermeņa.* □ Vienkāršākie deformācijas veidi ir stiepe, liece, bīde un vērpe. Rolovs 1, 147. Arī papīrs kā pildmateriāls iegūst arvien lielāku nozīmi, jo dod lieliskas stiepes, spiedes un lieces izturīgas plastmasas. Alksnis 1, 11.

stiepējmuskulis, -ļa, v.; anat. *Muskulis, kas locītavās rada iztaisnošanas kustību.* □ Vienā gadījumā.. kāju masē kompakti, tas ir, visus

muskuļus, citā — tikai liecējmuskuļus vai stiepējmuskuļus .. Ves 66, 2, 16.

stiepiens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → s t i e p t (1).* Virves s.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → s t i e p t (2).* □ Embriķis stāvēja rokas stiepiena attālumā. Skujiņš 13, 15.

3. *Vienreizēja paveikta darbība → s t i e p t (4).* □ Janka (atbrīvojies no nesamajiem): Uh, bija gan stiepiens! Putniņš 2, 130.

4. sar. *Vienreizēja paveikta darbība → s t i e p t (5).* □ Līdz krūmu pudurim ir soļus piecdesmit, ko skriet. Mēs stiepjamies kā zaķi, un aiz muguras un pa labi paliek klajums, kurā .. mēž vācu ložmetējs. .. tagad mēs varam priežu pudurī atvilkt elpu jaunam stiepienam. Grīns 1, 241. Runcis sadurstījās, ar slaidu stiepienu pasviedās nost no ceļa .. Ezera 9, 307.

○ ◇ Vienā stiepienā sar. — *vienā paņēmienā.* □ Bet, kad sācis stādīšanu, tad darbs aizgājis vienā stiepienā, un gatavs. Zv 81, 16, 10. .. runcis Muris ir klāt un vienā stiepienā pazūd lielajā istabā. Skujiņš 2, 12.

stiepīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stiepīgi;** reti. *Staipīgs.* □ Runāja viņš mīksti, pašļupstēdams, vārdus it kā iepriekš apviļādams, muti virājot, kaktiņos allaž turējās sasīkstējis stiepīgs miklums. Upīts 4, 295. .. rūpīgi viņš noskaitīja .. pabieza šķidruma stiepīgās lāses .. Purs 11, 62.

stiepjamība, -as, s.; parasti vsk.; tehn. *Spēja (materiālam, priekšmetam) stiepes iedarbībā mainīt garumu, spriegumu u. tml.* Ādas s. Trikotāžas s. Metāla s. □ .. trīs mašīnas no piecpadsmit pārbaudītajām ražo izstrādājumus, kuru stiepjamība neatbilst noteikumiem .. Pad J 84, 17, 2.

stiepļe, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Metāla izstrādājums (sagatave), kura garums salīdzinājumā ar šķērsgriezumu (parasti apaļu, līdz 17 milimetriem diametrā) ir ļoti liels; šāda izstrādājuma gabals.* Tieva s. Resna s. Tērauda s. Vara s. Alumīnija s. Telefona s. Stieples (arī virves) dejotājs — *cirka mākslinieks, kas izpilda vingrojumus uz gaisā izstieptas stieples (virves).* □ Daudzus Liepājas rūpniecības ražojumus sūta ārpus Latvijas PSR — šķirņu dzelzs velmējumus, stieples, skārdu .. Ģeogr 615. .. sēnes [žāvēšanai] var savērt uz auklām vai nerūsoša metāla stieplēm .. Mājtur 391. Ar mīkstu stiepli viņi nostiprina cauruļu izolāciju .. Krūmiņš 1, 84. Apklust baterijas uztraukumā: Strēlnieki jau kust pie vācu stieplēm. Rāviens vēl — un pāri vācu žogiem Lec tie ierakumos karstām šaltīm. Čaks 7, 100. // ģen.: stiepļu, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir gatavots no šāda izstrādājuma; tāds, kurā šāda izstrādājuma veidojums ir, parasti galvenais, elements.* Stiepļu trose. Stiepļu siets. Stiepļu pinums. Stiepļu olgriezis. Stiepļu uzmava.

stiepļveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir stieples forma, veids.* S. atsvars. S. detaļa.

stiepļveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stiepļveidīgi.** *Stiepļveida.*

stiept, stiepju, stiep, stiepj, pag. stiepu; trans. **1.** *Iedarboties ar spēku (uz ko) virzienā prom (no tā), parasti, palielinot (tā) garumu, spriegumu, arī radot plīsumu, pārrāvumu.* S. audumu. S. dziju. S. siksnu. □ Cietkermeņa pārbaude, to stiepjot, ir plaši izplatīts paņēmiens, kā noskaidrot materiāla reakciju uz pieliktajiem ārējiem spēkiem .. Fiz r 149. .. vēnu sienas ir plānas, viegli stiepjamas. Rezultātā vēnas var paplašināties .. Biol r 256. .. Jozis, iekodis zobos gaļas cīpslu, stiepj to un nespēj noraut. Jansons 5, 101. ◇ Stiept (arī vilkt) garumā — *paildzināt, palēnināt.* □ Likās, viņš ar nodomu stiepj vakariņošanu garumā, iekams vēl nav pārradies Edgars. Zigmonte 2, 48. .. autors viscaur mazliet notikumus un dialogus stiepj garumā. J Kalniņš 1, 408. ◇ Stiept (arī vilkt) laiku garumā — *kavēties, kavēt (ko), parasti ar nolūku.* ◇ Stiepjams jēdziens — *jēdziens, kura saturu var uztvert dažādi, arī patvaļīgi paplašināt.* □ Maz iedzīvotāju — tātad maza pilsēta. Tomēr arī šis jēdziens stipri vien stiepjams. Zv 67, 2, 4. ◇ Stiept (retāk staipīt) gumiju vienk. — *slinkot; ļoti lēni, negribīgi ko darīt.* □ Taču strādāt var dažādi, kā jūrnieki saka, — gumiju stiepdami, ar gariem zobiem un no visas sirds. Talcis 7, 275. // *Velkot, ritinot u. tml. (ko), panākt, ka (tas) sniedzas no vienas vietas līdz otrai, arī klāj ko.* □ Pēc brīža viņi ķeras pie krāsotāju auklas, ko var nosaukt arī par paresnu diegu. Nosmērē ar ogli un stiepj gar sienu pie paša griestu liekuma, kur ies jaunā svītra. Mauliņš 4, 135. Baronlielskungs .. pie spoguļa ilgi eļļo un sukā sirmo matu paliekas, stiepj tās pāri galvvirsam .. Upīts 18, 35. pārn. Koki stiepa pagaras ēnas .. Mauliņš 2, 70. // pārn. *Palielināt (teksta) garumu, parasti nevajadzīgi.* □ «Tev būtu iznācis labs stāsts; kāpēc taisīji romānu? «Galvenais» [redaktors] saka — pārāk stiepts un samākslots.» Zemzaris 2, 14. To pasaku mēs garu stiepām, Nekad lai nepienāk tai gals. Stērste 1, 14.

2. *Spraigi iztaisnot, arī iztaisnot un vērst kādā virzienā (ķermeņa daļu).* □ Bitiene arī tagad ievērojusi braucējus, plaukstu virs acīm turēdama, stiepa kaklu, likās, galva patlaban notrūks. Upīts 4, 710. Zirgs peldus stiepa galvu pret straumi .. Birznieks-Upītis 6, 222. Rita, it kā nekas nebūtu noticis, stiepj viņam roku. Talcis 4, 83. // *Sniegt kādam (parasti priekšmetu).* □ .. Strautiņš stiepa viņai pretim naudas paku un sauca: «Še, izskaiti naudu!» Fimbers 1, 310. Iebrāzās Lita, stiepa vecmāmuļai pretī šokolādes kasti. Zigmonte 2, 74. // *Būt tādam, kam (kas, piemēram, zari, slumbrs) augot vēršas kādā virzienā (par augiem).* □ Apkārt pletās parks ar veciem ozoliem, kuri uz visām pusēm stiepa savus kreveļainos zarus. Jauno v 58, 230. .. kartupeļi jau stiepa virs zemes zaļus asnus. Preilis 1, 9. // pārn. *Būt tādam, kam (kas, parasti detaļa, sastāvdaļa) ir izvirzīts (uz augšu, uz priekšu u. tml.) — piemēram, par celtnēm.* □ Tas [velkonis] aizbrauca uz Dānijas krastu, kur pusnakts debesīs stiepa savus torņus teiksmainā prinča Hamleta pils. Grīva 12, 104.

3. *Runājot, dziedot palielināt (skaņas, vārda, toņa u. tml.) ilgumu, arī ievērojami nemainīt skaņas augstumu.* S. skaņas. Stieptā intonācija. □ «Zināt, kas tur dzīvo?» sacīju mazliet noslēpumainā balsī, stiepdams vārdus. Skujiņš 5, 9. Viņš ilgi skatījās uz skumjajām debesīm .. un vairāk reižu, pusbalsī stiepjot, atkārtoja: «Ai dzīve, dzīve ..» A Grigulis 9, 131. «Ingūū!» no mājas puses **atskanēja stiepts** sievietes sauciens. Dripe 2, 87. «Mūsu grēki ir lieli,» vecene sacīja stieptā balsī, it kā vilktu no dziļas mucas sīrupa karoti. Bels 7, 127.

4. *Ar pūlēm, grūtībām pārvietot, virzīt (piemēram, nest, vilkt, vest).* □ .. parādās Krastiņš un aiz viņa tā palīgs Vāvere. Abi tusnīdami stiepj ložmetēju .. Grīns 1, 116. Kalnarijos .. vēl arvien trūka akas, ūdeni stiepa no upes. Sakse 2, 187. Varbūt paņemt žagaru .. — ja jau Žaniņš līdzīgi kalpu puikam aiz ausīm stiepjams pie grāmatas? Viese 2, 75. Suņi kauc un raustās, un stiepj atkal puisi pa sniegu. Upīts 18, 41. pārn. .. pundurvelkonītis divas laivas ar kaļķu maisiem stiepa iešķērsām uz būvmateriālu noliktavu .. Upīts 9, 8.

5. sar. *Skriet (parasti, pārvarot šķēršļus).* □ Viņš samauc cepuri un stiepj ar visām kamašām dobei pāri. Jaunsudrabiņš 3, 228. .. liels pelēks runcis, no suņa riešanas izbiedēts, lielos laidienos stiepa pa sētu pāri. Aspazija II, 403.

stiepties, stiepjos, stiepies, stiepjas, pag. stiepos; refl. **1.** *Refl.* → *s t i e p t (1); tikt stieptam.* Adījums stiepjas. Zeķes stiepjas. □ Tajos gadījumos, kad neizdevās noturēt līdzsvaru un kāds paklupa, kaprona virvei bija jāiztur rāvieni, un tad tā stiepās kā gumija. Lauku Dzīve 80, 1, 21. ◇ Stiepties (arī (ie)vilkties) garumā — *paildzināties, palēnināties. // Būt staipīgam (1).* □ «Redziet, te ir mīkla. Ja to saņem un paceļ, mīkla stiepjas. Jo garāku to var izstiept, jo augstāks lipekļa saturs miltos.» Zv 85, 5, 11.

2. *Spraigi iztaisnoties, arī iztaisnoties un vērsties kādā virzienā (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeņa daļām).* □ Ieraudzījis tēvu, Sēja mehāniski stiepjas taisns .. Grīns 1, 262. Meitas, stiepdamās uz pirkstu galiem, ar slotām ņēma no griestiem nost zirnekļu tīklus. K Skalbe 1, 181. Aelita jau nepacietīgi stiepās pāri solam .. Vāczemnieks 4, 125. Rokas, kas stiepās sasveicināties ar mums, bija miklas .. Bundzeniece 2, 105. *// Sniegties (parasti, lai ko paņemtu, satvertu).* □ Papiross sen izsmēķēts, Jorens īdzīgi stiepjas pēc pelnu trauka. Zigmonte 2, 34. Brigita: Mazā rociņa jau stiepās pēc rāpuļa rakstainās muguras ... Es pamiru šausmās. Gulbis 5, 87. Meitenes sasprēgājušās lūpas kāri stiepās pēc dzeramā .. Dinere 10, 111.

3. *Augot, attīstoties kļūt garākam (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ .. līdz ziemai vēl noteikti stiepšos un briedīšu, un tad man jauns uzvalks būs vienkārši nepieciešams. Zigmonte 17, 191. Jautras sanatorijā ir svēršanās un auguma mērīšanas dienas — bērni stiepjas kā stādi .. Zv 52, 11, 7. *// Par augiem, to daļām.* □ Zāles paaugās garākas vienā stundā, un, cik ātri tās stiepās, varēja redzēt no zemēm, kas bij vēl uzķērušās to galos. Virza 1, 76. Un velti stiepusies nav zirņa vasa, lai kārti atrastu, pie kuras pieturēties. Sirmbārdis 8, 91. Tēvs gatavs pat smieties .. Acīm .. vēro un glāsta rudzu lauka zaļumu, kas sācis jau stiepties stiebros .. Grīns 1, 261. *// pārn. Pakāpeniski kļūt ilgākam (par laikposmu, parasti diennakts daļu).* □ .. dienas jau stiepās garākas, neatvairāmi tuvojās pavasaris .. Dziļums 1, 254. Pienāca dubļu laiks. Pelēkās dienas sarāvās īsas, tumšie vakari stiepās garumā. Mauliņš 6, 105.

4. parasti 3. pers. *Virzīties, pārvietoties, arī izplatīties (parasti) garā virknē, joslā, veidojumā.* □ .. līdz pašam Uniona sporta laukumam joprojām stiepās pajūgu, mašīnu un furgonu rinda. Lācis VI, 295. Jukums aizgāja pretī saulei, kura laidās rietā, un viņa ēna stiepās gara pāri veselam tīrumam. Zigmonte 16, 194. Uguns stiepās un stiepās garumā un, melnus dūmu mākoņus griezdama, steidzās pretim skrejošo ļaužu līnijai. Kroma 3, 51. *// Būt izveidotam, novietotam kādā virzienā (parasti par ko samērā šauru).* □ .. celiņi, kas stiepās no istabas uz laidaru, klēti, rijām un laukiem, bija it kā mūžības iemīti .. Virza 1, 132. No Lejupītes cauri paprāvam pļavas **gabalam līdz** mežam stiepjas grāvis. J Kalniņš 10, 325. Sāņus no viņa [akmens] .. stiepjas ciema purvainās pļavas un ganības .. Birznieks-Upītis 1, 5.

5. sar. *Skriet (parasti, pārvarot šķēršļus); stiept (5).* □ Līdz krūmu pudurim ir soļus piecdesmit, ko skriet. Mēs stiepjamies kā zaķi, un aiz muguras un pa labi paliek klajums, kurā .. mēž vācu ložmetējs. Grīns 1, 241. Zēns domāja. «Māte mani nelaidīs atpakaļ,» viņš teica. — «Vai tev mātei kas jāprasa? Pajautā Mārtiņam un stiepies žigli šurp!» Dziļums 1, 326. *// Virzīties ar pūlēm, grūtībām (parasti, ko smagu velkot, nesot).* □ «Ko tu tik tālu viens stiepsies ar divriča ratiņiem! Ja jau patiesi raža izrādīsies tik liela, tad palīdzēšu pārstumt mājās.» Grīva 9, 197. Zirgi brida pa dziļo sniegu, .. tikai ar pūlēm stiepjoties uz priekšu. Brodele 2, 27.

stiepule, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; novec. *Stieple.* □ .. koridora vidū pie griestiem gurdi liesmo stiepulēm apvītie nakts lukturi. Grīns 1, 87. Pārkostā [pārgrieztā] stiepule lēca vieglāk par blusu .. Čaks 7, 50.

stiepums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i e p t (1).* Auduma s. Tehnoloģisks s.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i e p t (2).* Muskuļu s.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i e p t (3).* Skaņu s.

stiga, -as, s. **1.** *Izcirsta josla mežā, kura atdala kvartālus, audzes u. tml. citu no cita.* □ Meža stigas gandrīz vienmēr ir savā starpā paralēlas vai perpendikulāras. D kal 66, 189. .. visprecīzākais orientieris mežā ir stigas, kas parasti vērstas ziemeļu—dienvidu un rietumu—austrumu virzienā. Ves 82, 1, 26. Mūsu mežs krietnu gabalu bija blakus valsts me-

žam, tos šķīra vienīgi diezgan plata stiga. J Kalniņš 10, 323. // *Klaja josla, kas (parasti) ir izveidota, izcērtot kokaugus, un ir paredzēta apvidus apskatei.* □ Parkā izveidotas takas, skatu stigas.. Ģeogr 542. Izcirstā stiga atklāj zilas ainavas pāri Kaķīša ezeram uz Lemju kalnu.. Indrāne 1, 132. // *Šaura josla, kas ir izveidota, lai iezīmētu robežas (piemēram, starp zemes gabaliem, zemes īpašumiem).* □ Te [laukos] mērniecības darbu netrūkst, jo, kad vajag novilkt robežas, tad ir dzenamas stigas un rokamas kupicas. J Kalniņš 3, 28. Muižas īpašnieki liek dzīt stigas, iedala gruntsgabalus un tos par baltu naudu iznomā vai pārdod.. Klotiņš 1, 39.

2. *Īpaši izveidota josla sliežu ceļa ierīkošanai; šāda josla kopā ar sliežu ceļu.* □ Būvējot dzelzceļus, jāizveido uzbērumi un iedobumi un tādējādi jāizlīdzina dzelzceļa stigas profils. Ģeogr 229. Nogriezies no dzelzceļa stigas, Oskars Līdumnieks mundri soļoja no uzkalniņa lejup. Kalndruva 5, 50. Dunēdams pa sliežu stigu nāca vilciens. Viese 2, 184.

3. *Neliels, parasti iestaigāts, iebraukts, lauku ceļš; arī taka.* □ Mare varēja uz savu šķūnīti tikt taisni pa stigu pāri pļavai.. Sakse 2, 50. Ap [egles] resno, apsarmojušo stumbru vāveres bija iepēdojušas [sniegā] stigas. Branks 1, 56. pārn. Te ir tava dzimtene — Smilšainais krasts. Te pa baltu miglas stigu Ceļu mājup rast. Krūklis 9, 9.

stīga, -as, s. **1.** *Auga vasa ar gariem guļošiem, ložņājošiem vai kāpelējošiem posmiem.* Mežvīna stīgas. □ Stīgas ir garvasas ar gariem un tieviem posmiem. Mezglu vietās stīgām veidojas virszemes vasas un piesaknes. Ar stīgām notiek augu veģetatīvā vairošanās. Stīgas ir zemenēm, retējiem, gundegām.. Biol r 77. Viens vienīgs vārpatas pumpurs vienā vasarā veido stīgas, kuru kopgarums ir 80—100 cm. Apsīts 1, 110. Šādās [lietainās] naktīs aug apīņu stīgas Un vīdamies zirņi aug.. Kaldupe 11, 16. ..vairākās vagās plašajā dārzā stiepās gurķu stīgas. Kļava 1, 63.

2. *Mūzikas instrumenta stiepļveida detaļa, kas vibrējot rada skaņas.* Tērauda s. Zarnas s. Šķiedru s. Vijoles s. Kokles s. Ģitāras s. Stīgu (mūzikas) instrumenti — *mūzikas instrumenti, kuros skaņu rada stīga vai stīgas.* □ Apkārt klusums, tikai klavieru stīgu skaņas pil kā rasas lāses no neredzamiem koku zariem. No šī lāšu raksta veidojas melodija. Mauliņš 5, 100. ..Vilnis.. paņem mandolīnu. «Bez mūzikas nav nekāda ballīte,» viņš teic,.. sākdams trinkšķināt instrumenta stīgas. Grīns 1, 150. Zirgi izstiepās līdzīgi stīgām, kamēr izvilka no laidara pilnos vezumus.. Virza 1, 83. sal. Es izstiepos taisns kā stīga un, stīvi cilādams kājas, piegāju pie plīts. Bels 4, 17. sal. Melnis savu zināja, gāja taisni kā pa stīgu, kas tur pakaļā notikās, tā nebij viņa darīšana. Upīts 4, 211. pārn. Nerimtība, neapmierinātība — arī tāda stīga skan cauri grāmatai. Auziņš 7, 155. // ģen.: stīgu, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir rakstīts stīgu instrumentiem (par skaņdarbu); tāds, kurā ietilpst tikai stīgu instrumentu spēlētāji (par ansambli).* Stīgu kvartets. Stīgu orķestris.

3. *Samērā tievs, garš veidojums (parasti stieple, pavediens, mats).* □ Iekārtas galvenā sastāvdaļa ir strāvu vadošs celiņš, kas veidots no nostieptām metāla stīgām. Zin T 76, 9, 4. Gadi, kādēļ jūs pīnat man matos Smalkas sidraba stīgas? Elksne 6, 16.

stīgaugi, -u, vsk. stīgaugs, -a, v. *Augi, kam veidojas stīgas.* □ .. ir daudz stīgaugu — apiņi, mežvīns, liānas°, kuriem tik nespēcīgi stāvi, ka bez atbalsta tie nemaz nevar izslieties citu augstumā.. Ādamsons 1, 60.

stīgmiets, -a, v. *Miets, ko novieto vertikāli līnijas nospraušanai vai attāluma mērīšanai starp diviem punktiem.*

stīgojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i g o t.* Ceļa s.

stīgojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t ī g o t (1).* Apiņu s. □ ..dēstu kastītes pārbārstījām ar sausas, smalkas augsnes kārtiņu, lai paliktu virspusē tikai dēstu lapiņas, bet visi garie stīgojumi atrastos augsnē. Lauku Dzīve 71, 5, 14.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t ī g o t (2).* □ Tikko jaušama aiz meža modās rītausma un saplūda kopā ar mēness staru stīgojumu. Viese 4, 123.

3. poēt. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t ī g o t (3).* Kokles s.

stīgot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Veidot apvidū īpašu (kā) joslu; veidot (apvidū) joslu kādam nolūkam.* S. ceļu. S. mežu. □ Trollis: Viņi jau stīgo dzelzceļus un šosejas. Viņi urbjas visdziļākajos slāņos.. Zīverts 1, 424.

stīgot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** parasti 3. pers.; intrans. *Augot veidot stīgas (par augiem); būt ložņājošam (par augiem, to daļām).* Stīgojošs stublājs. Stīgojošs zars. □ «..nemaz nav neinteresanti vērot, kā gurķi sāk stīgot, kā aizmetas pirmie tomāti...» Brīdaka 2, 222. Tajās [sienas vāzēs] vislabāk iederas nokareni vijīgi vai stīgojoši augi.. Mājtur 451. Stīgo viens otrs smalkskujains staipeknis.. Caune 4, 101. pārn. Trin mēli, dzeguzīte, bērzā līkā, es neklausos, jo mīlestība stīgos, jo mīlestība mūžam stīgos, stīgos.. Peters 4, 34.

2. intrans. *Būt izveidotam, atrasties (kur) pavediena, stieples, šauras joslas u. tml. veidā.* □ Lupstājos stīgo rasaini zirnekļu tīkli.. Bendrupe 3, 14. Ir taču rudens Noānā — dzeltenas, biezas ēnas jau stīgo no platānām.. Dzene 4, 166. // trans. *Veidot (ko) pavediena, stieples, šauras joslas u. tml. veidā.* □ ..likās, ka caur miglas pilno gaisu lauztos cauri stīgoti, gaiši stari.. Saulietis 1, 21. Mēness starus stīgo Dzelmē dzidrajā.. Aspazija II, 28. // intrans. *Būt staipīgam (1).* □ ..masa, ko vārām, sāk putot, pamazām sabiezē, kļūst dzidrāka un no mentes notek stīgodama. Lauku Dzīve 89, 12, 28.

3. trans.; poēt. *Spēlēt (stīgu instrumentu); arī skaņot (stīgu instrumentu).* □ Bet koklētāji atkal kokles stīgo, Aug latvieši, un Rīga izaug līdz. Ļūdēns 2, 26. ..orķestris, vakara koncer-

tam gatavodamies, stīgo instrumentus. Upīts III, 235.

stīgotājroze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Vīteņroze.* □ Stīgotājrozes .. stāda 1—3 m attālumā. Lauku Dzīve 77, 4, 18.

stīgotājs, -a, v.; **stīgotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → s t ī g o t.*

2. *Tas (tāds), kas stīgo (1) — par augiem, to daļām.* □ Uģis, tumsā knibinādamies, satausta mazās mauragas stīgu. Smilšu pakalnus mīl šī pieticīgā stīgotāja .. Caune 2, 117. .. ar augu barības vielām bagātā augsnē kā pirmie no zālaugiem ieviešas stīgotājas stiebrzāles .. Tērauds 1, 144. Stīgotājas rozes lieliski var izmantot, lai nosegtu sienas un atdzīvinātu ēkas. Lauku Dzīve 79, 8, 21.

stigrība, -as, s.; parasti vsk. *Spēja (gāzēm, šķidrumiem, cietiem ķermeņiem) pretoties tecēšanai; viskozitāte.* Absolūtā s. Relatīvā s.

stīgrība, -as, s.; parasti vsk. *Stigrība.* □ .. zobrata zobiem jābūt izturīgiem pret triecieniem vai, kā mēdz teikt, ar augstu stīgrību. Zin T 62, 5, 35. Negatīvie joni ārstnieciskā devā nomierina nervu sistēmu, .. normalizē eritrocītu grimšanas reakciju un pazemina asins stīgrību. Ves 76, 7, 29.

stigrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stigri.** *Tāds, kam piemīt stigrība; viskozs.* S. šķidrums. Stigrā tinte.

stīgrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stīgri.** *Stigrs.* □ Poliesteru sveķi ir stīgri šķidrumi, kam vērtīgas īpašības rodas tikai tad, kad tie pārvērsti cietos produktos .. Zin T 65, 9, 3. Vai nebūtu mērķtiecīgi izmantot stīgros naftas atlikumus lauku ceļu izbūvei? Rīgas B 82, 164, 5. Asins plazma ir iedzeltens, stīgrs šķidrums .. Biol r 251.

stigrums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t i g r s, šīs īpašības konkrēta izpausme; viskozums.* Medus s.

stīgrums, -a, v.; parasti vsk. *Stigrums.*

stigt, stiegu, stiedz, stieg, pag. stigu; intrans. *Virzīties (staignā, irdenā, mīkstā pamatā) tā, ka tālāk nav iespējams vai ir grūti pārvietoties, pārvietot (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeņa daļām, parasti kājām, arī par uzvilktiem apaviem).* □ .. muklājā stiegot, viņa nogāja līdz gravai .. Grants 6, 301. .. lielie dzīvnieki [ziloņi] stiga izmirkušajā zemē un nevarēja paskriet tik ātri kā pa sausu zemi. Lielais 7, 98. Gribu steigā izvilkt kāju no mālainā muklāja, taču otra stieg dziļāk. Kaijaks 6, 10. Zābaki likās velnišķīgi smagi. Tie stiga sniegā. Kājas kā ar svinu pielietas. Kļavis 1, 228. pārn. .. Ievziedu putenis Cēsīs ... Ievu kupenās kājas stieg .. Lasmanis 1, 46. pārn. Un katru nakti tumsas melnā piķī Stieg smagais, lietū piemirkušais mežs .. Elksne 9, 46. pārn. .. visa pilsēta gaismas putenī stieg ... Krūklis 6, 116. ◇ Stigt (biežāk grimt) purvā — a. *Pakāpeniski nonākt nepatīkamā situācijā, nevēlamos apstākļos, no kuriem grūti izkļūt.* □ Pabeidzis septiņas klases, viņš skolu pameta, sāka draudzēties ar huligāniem, bieži vien pārradās mājās iedzēris. Ar katru dienu vairāk puisis stiga purvā. Pad J 59, 209, 2. b. *Nonākt kāda slikta paraduma varā; pagrimt.* // *Par transportlīdzekļiem, priekšmetiem.* □ Dziļajā sniegā stigdams, .. lēni piebrauc pajūgs. Fimbers 2, 235. Agrāk vienā otrā līdzenākā vietā ilgi spīguļoja lāmas un traktori stiga .. Cīņa 76, 81, 2. // divd. formā: stiegošs; reti. *Staigns.* □ Es ticu ezeriem, Kuru krasti nav līgani, stiegoši .. Ziedonis 4, 13.

stīgt. *Sk.* s t ī d z ē t.

stīgturis, -ra, v. *Detaļa (stīgu instrumentos), kurā nostiprina stīgas nekustīgā stāvoklī.*

stihija, -as, s. **1.** *Ļoti spēcīga, postoša dabas parādība.* □ Visbīstamākās stihijas ir viesuļvētras, .. zemestrīces, vulkānu izvirdumi, nobrukumi, plūdi .. Zin T 75, 8, 28. Pludmale bija gandrīz tukša, jo ne visi cilvēki prot cienīt dabas vareno stihiju, jūras krāšņumu vētrā. Grīva 5, 165. Ātri organizējas darba grupas. Steidzīgi veido kailu zemes joslu kā aizsargu pret uguns stihiju. Liesma 75, 6, 3.

2. *Antīkajā filozofijā — viens no dabas pamatelementiem: uguns, gaiss, ūdens, zeme.* □ Stenders uzskatīja, ka visi pasaules ķermeņi sastāv no tradicionālajām 4 stihijām — zemes, gaisa, uguns un ūdens. Vēstis 78, 10, 37. Izstādē «Zeme, gaiss, uguns, ūdens» Izabellas Krolles darbi pārstāv gaisa stihiju — visnetveramāko un cilvēku prātus arvien iedvesmojošo parādību. LLM 22. // *Dabiskā, arī nepieciešamā, patīkamā vide.* □ .. upes vidu zivs nepameta — te bija viņas stihija, viņa bija straujūdeņu zivs. Gūtmanis 2, 131. Pilsēta ir mana stihija. Varētu gandrīz sacīt, pilsēta ir daļa no manis paša. Skujiņš 7, 53. // *Darbība, darbības joma, kas (kādam) ir ļoti patīkama, atbilst (tā) interesēm, spējām.* □ Runāšana bija viņas stihija, un grūti būtu atrast tematu uz mūsu planētas, par kuru Lindai neatrastos kas sakāms un citiem paskaidrojams. Dripe 10, 200. Meistara daiļrades stihija bija romantiskā melodrāma šī žanra demokrātiskajās izpausmēs .. Kin 76, 120. Palika iespaids, ka pianista īstā stihija ir F. Šopēna mūzika. Lit M 86, 15, 5.

stihisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stihiski. 1.** *Tāds, ko izraisa dabas parādības; ļoti spēcīgs, postošs (par dabas parādībām).* Stihiska (arī dabas) nelaime — *dabas stihija, dabas katastrofa; dabas stihijas, dabas katastrofas radītais postījums, zaudējums.* □ Dambji, tilti, televīzijas torņi iztur dabas stihiskos uzbrukumus tāpēc, ka to izveidē ievēroti mehānikas likumi. Sk Ģ 76, 11, 18. Divas vasaras vēlāk gan arī viņus [baltkrievus] piemeklēja stihiskā nelaime — plūdi. Goba 5, 79.

2. *Tāds, kas rodas un noris bez noteikta plāna, vadības, cēloņu un mērķu izpratnes (parasti par parādībām sabiedrībā).* Stihiskais materiālisms filoz. □ Attēlotajos laikmetos šīs tieksmes un cīņas ir galvenokārt stihiskas, masām trūkst teorētiskās izpratnes vēstures gaitas virzībā .. J Kalniņš 1, 321. Sākumā zemnieku nemieri ir lokāli un stihiski — tie izceļas vienā vai otrā muižā .. Zv 59, 1, 14. Daudz sarežģītāks ir jautājums par cilvēka stihisko darbību [dabā]. Bieži vien .. tikai vē-

lāk parādās visai jūtami un nevēlami rezultāti. Kronītis 2, 9. Ģimenēs, kurās aug vairāki bērni, personības veidošanai ir daudz priekšrocību, taču maldīgi domāt, ka personības veidošanās tur notiek stihiski. Tavare 2, 37.

stihiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t i h i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vētras s.

2. *Vispārināta īpašība → s t i h i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Tomēr, tiekoties ar spēcīgākajām pretiniecēm, .. meitenes nespēja izpildīt spēles plānu, komandā ielauzās stihiskums. Sports 83, 136, 2. Nevis olimpiska miera un lieliskuma atribūti interesēja F. Šlēgelu, J. K. F. Helderlīnu un citus romantiķus, bet grieķu mitoloģiskajā senatnē virmojošais, mūžam jaunradošais dzīves stihiskums .. Klotiņš 2, 166.

stiklains, -ais; s. -a, -ā; apst. **stiklaini. 1.** *Tāds, kas ir raksturīgs stiklam; tāds, kas atgādina stiklu.* Stiklaina uzbūve. S. spīdums. □ Pret stiklaini dzidrajām debesīm, vēstījot skaidru laiku, dūmi cēlās stāvus kā no svecēm .. Ezera 13, 194. Cieto kviešu graudi griezumā ir stiklaini .. Galenieks 2, 413. .. salnas sastindzinātajā, stiklainajā zālē gail pēdējās sarkanās ābeļu lapas .. PL Siev 78, 1, 17.

2. *Nekustīgs, sastindzis (par acīm, skatienu).* □ .. tēvs sēd nekustēdamies kā koka gabals. .. stiklainām acīm veras neēvelētos dēļos. Upīts 6, 80. .. Bet lai nemūžam manī neskatās Neviens ar kaķa stiklainajām acīm. Saulītis 15, 102.

stiklaplasts, -a, v. *Stiklplasts.* □ Polijā uzbūvēti .. kuģi un laivas, kuru korpusi izgatavoti no kārtainajiem poliesteru stiklaplastiem. Zin T 68, 9, 45. Rollings sastāv no .. stiklaplasta dēļa, kura apakšdaļā piestiprināti divi pāri rotējošu ritenīšu. Sports 82, 193, 3.

stiklaudums, -a, v. *Stikla audums.* Celtniecības s.

stiklbetons, -a, v. *Stikla betons.* □ Lētās un izturīgās stiklbetona plātnes plaši lietos visdažādāko objektu celtniecībā. Cīņa 64, 140, 2.

stiklene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar. *Ledus karamele, monpansjē; ledene.* □ .. es pēc pamatskolas beigšanas nīku pa māju, palīdzēdams mātei mūsu bodītē, kur pārdevām sāli, cukuru, .. lētas stiklenes no lielām skārda bundžām .. Avotiņa 7, 7.

stiklgrieznis, -žņa, v. *Grieznis stikla griešanai.* Stiklgriežņa dimants.

stiklinieks, -a, v.; **stikliniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Amatnieks, kas veic (kā) stiklošanu.* □ Stiklinieku Brīviņos gaidīja jau agrāk, ziemai tuvojoties, Osiene gribēja aizlāpīt izplēsto logu .. Upīts 4, 367.

stiklķermenis, -ņa, v. *Stiklveida ķermenis.* □ Stiklķermenī rodas apduļķojumi. Ves 60, 8, 30. Asins izplūdums, kas radies stiklķermenī, ne vienmēr uzsūcas, bet gan sarec un rezultātā var radīt pat pilnīgu aklumu. Ves 81, 5, 19.

stiklogrāfija, -as, s.; parasti vsk.; poligr. *Reproducēšanas paņēmiens, kurā izmanto stikla plāksnes.*

stiklogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stiklogrāfiski;** poligr. *Saistīts ar stiklogrāfiju, tai raksturīgs.*

stiklojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → s t i k l o t; stikla plāksne, stikla plākšņu kopums, kas ir iestiprināts, piemēram, celtnē, tās detaļā, mēbelē.* Ēkas s. Durvju s. Skapja s. Automobiļa s. □ Caur galvenās fasādes stiklojumu paveras plašs skats uz Daugavu .. Māksla 61, 2, 44. .. cauri istabas stiklojumam skanēja .. jautrība .. Zemzaris 4, 147. Stāsta, esot bijusi arī augšas gaisma [mākslinieka darbnīcā], stiklojums saulē mirdzējis .. Stankevičs 4, 112.

stiklot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Stiprināt stikla plāksni vai plāksnes (piemēram, celtnes, mēbeles detaļā).* S. durvis. S. skapi. □ .. Es svilpodams stikloju logu, Kur vīšķis bij rētā bāzts. Čaks 2, 236.

Sk. s t i k l o t s.

stikloties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Kļūt tādam, kam rodas stiklveida struktūra.* Plastmasa stiklojas.

stiklots, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → s t i k l o t.*

2. *Tāds, kurā ir iestiprināta vai kuram ir piestiprināta stikla plāksne vai stikla plāksnes, arī stikla veidojumi.* S. logs. S. lievenis. Stiklota siena. S. skapis. Stiklota virsma. □ Pie gala sienas novietots stiklots grāmatu plaukts .. Purs 6, 64. Pa stiklotām divviru durvīm viņa iegāja plašā .. istabā. Birze 4, 14. Sēžam plašā stiklotā verandā .. Ezera 11, 131.

3. reti. *Stiklains (1).* □ .. tajos [zābakos] bira stikloti ledus graudi. Niedre 5, 58.

stiklplasts, -a, v. *Materiāls, kas sastāv no stiklveida pildījuma un polimēru saistvielas.* Stiklplasta sija. Stiklplasta balons. □ .. stiklplasti labi saglabājas jūras ūdens agresīvajā vidē .. Zin T 86, 5, 26. .. speciālisti atraduši iespēju, kā būtiski uzlabot stiklplasta plēves kvalitāti. Zin T 87, 10, 5. Stiklplasta laivas ir izturīgas, ar ilgu mūžu, nepūst un nerūsē. Rīgas B 68, 10, 5.

stikls, -a, v. *Ciets, amorfs materiāls, ko iegūst, pārdzesējot vielu kausējumu.* Neorganiskais s. Organiskais s. Silikātu s. Fosfātu s. Kvarca s. Svina s. Optiskais s. Lokšņu s. Logu s. Pudeļu s. Rūdītais s. Bezkrāsains s. Krāsains s. Matēts s. Ugunsdrošs s. Stikla caurpīdīgums. Stikla rūpniecība. Stikla fabrika. Stikla kausēšana. Stikla mākslinieciskā apdare. Stikla plāksne. Stikla trauki. Stikla durvis. Stikla audums. Stikla betons. Stikla šķemba. Stikla lauska. Stikla šķiedra — *no kausēta stikla iegūta šķiedra; stiklšķiedra.* Stikla vate — *viegls izolācijas materiāls, kas ir veidots no īsiem, masā dažādos stāvokļos izvietotiem stikla šķiedras pavedieniem.* Piena stikls — *pienstikls.* Stikla pūtējs — *cilvēks, kas pūšot izveido no karstas stikla masas dobus priekšmetus.* Vulkāniskais stikls — *amorfs stiklveida struktūras iezis, kas parasti rodas, strauji atdziestot skābajām lavām.* Stikla konfekte sar. — *stiklene.* □ Stikls ir viens no vecākajiem mākslīgi pagatavotajiem materiāliem. Zin T 68, 2, 25. Vienkāršākais stikls ir ..

šķīstošais stikls, ko iegūst, sakausējot smiltis ar sodu, nātrija sulfātu vai potašu. Izrakt 111. ..Kristīne Dziesma blakus ēdiena traukiem noliek veclaicīgu slīpēta stikla karafīti .. Zigmonte 2, 123. Lielākā daļa cauruļu gan jau nodarvota, ievīstīta stikla vatē .. Krūmiņš 1, 65. Par amata meistaru stikla pūtējs var sevi saukt tad, ja glāzei visas sieniņas izdevušās vienāda biezuma .. Pad J 82, 155, 1. ..kristīgi sadalījuši stikla konfekšu sauju, palīdām zem segas .. Avotiņa, Peters 1, 50. // *Priekšmets, kas ir izgatavots no šāda materiāla; šāda materiāla gabals.* Bufetes stikli. Briļļu stikli. Sagriezt kāju ar stiklu. Palielināmais stikls — *lupa.* Pamazināmais stikls — *ieliekta lēca, ar ko iegūst (kā) samazinātu attēlu.* Vēja stikls — *vējstikls.* □ Logam ir dubulti stikli, pirmais atveras viegli un padevīgi, otrais aizsalis .. Bels 4, 12. ..mašīnas logiem priekšā aizkariņi, neko lielu redzēt nevar. Vienīgi, cik var saskatīt pa priekšējo stiklu .. A Grigulis 13, 501. Viņi iet [pamestā mājā] iekšā, Juta pa priekšu, likdama kājas klusu un piesardzīgi. Un tomēr nosprakšķ stikls .. Svīre 3, 89. ..izkliedētu saules gaismu palielināmais stikls sakoncentrē vienā veselā staru kūlī .. Zv 85, 2, 2. Mašīnas motors monotoni dūca. ..Ilga sēdēja tēvam blakus un domīgi skatījās vēja stiklā. Dripe 10, 89. ◇ (At)sitas kā zirņi pret stiklu (retāk sienu) — *saka par vārdiem, rīcību u. tml., kas nerod atsaucību, izpratni, paliek bez panākumiem.* □ ..Graudums bija iekļuvis tai kareivīgajā noskaņā, kad otra vārdi atsitas kā zirņi pret stiklu .. Purs 2, 103.

stiklspārnis, -ņa, v. *Tauriņu kārtas kukainis ar šauriem, caurspīdīgiem spārniem.* Jāņogulāju s. Alkšņu s. □ Ogulājiem jāizgriež un jāsadedzina kalstošie zari, jo to stumbra serdē var būt stiklspārņa kāpuri. Lauku Dzīve 71, 5, 19.

stiklšķiedra, -as, s. *No kausēta stikla iegūta šķiedra; stikla šķiedra.* Stiklšķiedras izstrādājumi.

stiklveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir stikla forma, veids; tāds, kam ir stiklam raksturīgas uzbūves īpašības.* S. viela. S. pārklājums. S. struktūra. S. uzbūve. Stiklveida stāvoklis fiz. — *viens no vielas amorfajiem stāvokļiem, kam raksturīgs struktūras viendabīgums un atomu telpiskā izvietojuma tuvā kārtība.* Stiklveida ķermenis anat. — *recekļaina masa, ko apņem plāns apvalks un kas piepilda acs ābola apvalku norobežotās telpas lielāko daļu un cieši piegul pie tīklenes.* □ ..stiklveida materiāliem nākotnes elektronikā paredzama ievērojama vieta. Zin T 74, 9, 28. No stiklveida masas darinātu kreļļu vecums, kuras atrada izrakumos Krimā, vairāk nekā trīs gadu tūkstoši. Zv 80, 7, 32. Acs ābols ir gandrīz lodveidīgs. Tā pamatmasu un reizē centrālo daļu veido dzidrs, caurspīdīgs stiklveida ķermenis, kuram ir galertveida substance. Biol r 289.

stiklveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stiklveidīgi.** *Stiklveida.* □ Iegūtas stiklveidīgu pārklājumu glazūras, pēc kurām strauji aug nepieciešamība rūpniecībā .. Rīgas B 73, 146, 4. Ieža stiklveidīgā struktūra raksturīga ar to, ka tā masa ir amorfa, nekristāliska .. Izrakt 15.

stiķene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; apv. **1.** *Ērkšķoga (1).* □ Mēs atlaižamies tīrajā zālē .. gar ogulāju rindu dārza malā. Te ir stiķenes. Zari pilni zaļām garenām krellēm. Brodele 17, 125. **2.** *Ērkšķoga (2).* Ēst stiķenes.

stiķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. **1.** *Veidot (ko), savienojot atsevišķus gabalus, elementus u. tml.; veidojot ko, stiprināt kopā (atsevišķus gabalus, elementus u. tml.).* □ Marcela tērpusies it kā no gabaliņiem stiķētā punktaini puķotā kleitā .. Liesma 74, 12, 26. Reizēm, kad šuvums nepadevās, [māte] cēlās nakts vidū un .. ārdīja, trāklēja, stiķēja visu no jauna .. Viese 4, 38. Stiķē baļķi ar baļķi. Plāj ribām virsū plankas sprīža biezumā. Mauliņš 2, 104.

2. *Vākt (naudu) kā iegādei, samaksai.* □ Krodzinieks .. nāca virsū, lai maksājot par izlieto brandvīnu. ..Zemnieki neko necentās iebilst, viņi nevarīgām rokām grābstījās pa kabatām, stiķēja kopā .. Dinere 10, 173.

stiķis, -ķa, v. **1.** sar. *Joks; arī triks.* Stiķi un niķi — *aušības, nerātnības.* □ «Plekstes Pičs arī taisa tādus stiķus, ka jāsmejas, vēderu turot ..» Bez s 30. Asprātīgs, dzīvespriecīgs, vienmēr uz visādiem stiķiem .. Dzene 1, 44. pārn. Tajā naktī vējš izdarīja vēl kādu īstu vellatas stiķi — apgāza cūku sudrabsiles, atrāva vaļā istabu sudrabdurvis un smējās tieši pie saimnieka gultas. Kaldupe 17, 85. Agrāk bijis stiķu un niķu pilns. Puika kas puika. Tagad — kā večuks. J Plotnieks 10, 25.

2. *Kāršu spēlē — vienā sitienā iegūtais kāršu kopums.* □ «Ko nu lai dara? Elmār, ņem stiķi augšā!» Ezera 5, 145.

stilbains, -ais; s. -a, -ā; reti. *Stulmains.* □ Kūdra bija rudens lietus piesūkusies, un racēji grima. Gadījās, ka dažs piesmēla pat stilbainos zābakus ar dumbru .. Fimbers 1, 451.

stilbs[1], -a, v. **1.** *Kājas daļa no ceļgala locītavas līdz pēdai; arī kājas daļa no iegurņa līdz ceļgala locītavai; apakšstilbs; arī augšstilbs.* □ Svešais zēns diedz atpakaļ, smilgas vien švīkst gar stilbiem .. Indrāne 2, 32. Kaķene trinas gar stilbiem. Ezera 10, 23. Mazais lielakauls atrodas stilba skeleta ārējā malā .. Biol r 247. Viņš nolec zemē [no zirga] un tad pa īstam sajūt, ka pēdējais brīdis stilbus izlocīt. Jansons 5, 49. // *Dzīvnieka kājas augšstilbs vai apakšstilbs kā pārtikas produkts.* □ Klāvs īgni skatās, kā puisis grauž zoss stilbu. Spāre 5, 377. Viņa izvelk .. baltā drāniņā savīstītu žāvētu cūkas stilba gabalu .. Avotiņa 2, 167.

2. *Parasti savienojumā «rokas stilbs»: delms (parasti apakšdelms).* □ Karlīne papurināja uz rokas stilba savērtos vainagus. Brigadere 2, 63. Lai lini nesaskrāpētu roku stilbus, tajos bij uzmaukti garo zeķu lieli. Virza 1, 123. Plikie roku stilbi tvīkst sarkani nosaluši. Upīts 18, 85.

3. *Stara.* □ Viens bikšu stilbs bija pārplēsts visā garumā no apakšas līdz augšai .. Lācis 6, 15. Armands .. atļāva nopētīt savas nesen uzšūtās bikses. Pastrīdējās par bikšu stilbu platumiem .. Dripe 4, 75. // *Stulms.* □ ..[Te-

nim] kājās allaž ar atlocītiem stilbiem zābaki.. Kaudzītes 1a, 63. Ūdens šļakst gar viņa lielo zābaku stilbiem uz augšu.. Upīts 18, 49.

stilbs², -a, v. *Gaismas spožuma mērvienība.*

stilbtiņš, -a, v.; etn. *Auduma gabals, ko tin ap kāju no potītēm līdz celim; sietava.* □ Stilbtiņos satītie lieli stāvēja mazliet izvērsti uz āru, bet ceļgali cieši saspiesti kopā. Grīva 4, 155. Stilbtiņi bija apdriskāti un bārkstaini.. Lācis 5, 16.

stilets, -a, v. *Iss trīsšķautņu vai četršķautņu duncis.*

stilīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stilīgi**; sar. *Pārspīlēti moderni ģērbies, arī pārspīlēti manierīgs.* □ Stilīgs švīts novēršas ar skaidri lasāmu pārākumu sejā.. Brutāne 7, 27. ..no kāpu ceļa nogriezās trīs stilīgi, jauni cilvēki.. Dorbe 8, 42. // lietv. nozīmē: stilīgais, -ā, v.; stilīgā, -ās, s. *Pārspīlēti moderni ģērbies, arī pārspīlēti manierīgs cilvēks.* □ Kinoskatītāji izklīda. Palika tikai viņi, kurus kolhoznieki saukāja par stilīgajiem. Bokuss dejodams lēca uz soliem. Mauliņš 5, 32. // *Pārspīlēti moderns, arī pārspīlēti manierīgs (par izturēšanos).* □ «Visumā jūs esat prātīgs puisis, Jukam,» ieteicās Pusgabals, «tikai atmetiet tos... stilīgos izlēcienus.» Dorbe 8, 62. // *Ļoti moderns (par priekšmetiem).* □ «Vai zini, tas ir nāvīgi stilīgs pelnu trauks!» Saulītis 12, 42.

stilistika, -as, s. **1.** parasti vsk. *Filoloģijas nozare, kas pētī valodas stilus.* Teorētiskā s. Vēsturiskā s. Praktiskā s. Lingvistiskā s. Daiļliteratūras s. □ Turpmākajās [grāmatas] nodaļās tad arī pārejam pie daiļdarbu valodas elementu apskata pa galvenajām stilistikas nozarēm.. Valeinis 1, 162.

2. *Raksturīgs izteiksmes līdzekļu kopums (piemēram, mākslas darbā, kāda autora daiļradē, tautas, laikmeta mākslā).* □ ..epizodes vizuālais risinājums, protams, ir zināmā pretrunā ar filmas stilistiku. Kin 76, 99. Lielformāta kompozīcijā [gleznā] ar īpaši akcentētām milzīga izmēra.. figūrām vispirms jūtamas iepriekšējās desmitgades stilistikas reminiscences. Mākslа 73, 2, 8.

stilistiķis, -ķa, v.; **stilistiķe**, -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Stilistikas (1) speciālists.*

stilistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stilistiski**. **1.** *Saistīts ar stilu (1), tam raksturīgs.* □ Kvadrinnāles ekspozīcija parādīja dažas stilistiskas tendences, kas raksturo jaunu fāzi mūsu tēlniecības attīstībā. Lit M 76, 48, 2. Gadsimta sākumā būvmākslā varēja vērot vairākas stilistiskas strāvas.. LLM '34.

2. *Saistīts ar stilu (2), tam raksturīgs.* Valodas stilistiskie izteiksmes līdzekļi. Stilistiska figūra. Vārda stilistiskā nokrāsa. □ Dažāda veida teikumu grupējumiem dzejā var būt ļoti liela stilistiska nozīme. Kar 59, 5, 97. Pēc stilistiskās lomas metafora ir emocionālāka un ekspresīvāka nekā salīdzinājums. Valeinis 1, 197.

3. *Saistīts ar stilistiku (1), tai raksturīgs.* S. pētījums.

stilists, -a, v.; **stiliste**, -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Mākslinieks, kas apzināti izmanto kāda noteikta stila līdzekļus; mākslinieks, kam ir izkopts savs individuālais stils.* □ Hemingvejs kā stilists ietekmējis daudzus sava laika biedrus. Kar 60, 3, 119.

2. *Mākslas stila pazinējs un realizētājs (piemēram, režijā, dekorācijās).* □ M. Zīverta «Āksts», kas top sadarbībā ar smalko stilistu A. Spertālu, šo estetizācijas līniju pieteic vispilgtāk. Dzene 6, 211.

stilizācija, -as, s. **1.** *Darbība, process, arī rezultāts → stilizēt (1).* □ M. Zariņa muzikālās fantāzijas spējas apbrīnojamas: Viduslaiku mūzikas stilizācijas, nemitīgu parodiju un šķelmīgu grotesku lappuses papildina šā gadsimta trīsdesmito gadu šlāgermūzikas atdarinājumi.. Grāvītis 2, 124. ..pastorāles interesanta stilizācija ir Pētera Čaikovska operas «Pīķa dāma» 3. ainas intermēdijas duets.. Vēriņa 1, 32.

2. *Darbība, process, arī rezultāts → stilizēt (2).* □ Ozollapas īpatnējo formu nav iespējams sajaukt ar citu sugu kokiem pat visfantastiskākajās stilizācijās. Goba 5, 45.

stilizējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → stilizēt (1).* Viduslaiku mūzikas stilizējumi.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → stilizēt (2).* □ Dekoratīvie krāsu plankumi [gleznās], priekšmetu un citu objektu lokalizēto un stilizēto veidojumu kārtojums rada slāni, ko varētu saukt par īstenības dekoratīvo stilizējumu. Tēl M 88, 52.

stilizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Atdarināt (mākslas darbā) noteikta stila īpatnības, savdabību.* □ ..popmākslas ansambļi Eiropā.. visbiežāk stilizē Āzijas un Āfrikas tembrus, ritmus un izpildījuma manieri. Māksla 71, 4, 27. Klasiski stilizēta uvertīra ir kvarteta pirmā daļa; īstā dramatiskā kulminācija nāk otrajā daļā.. Vītoliņš 2, 190. Uz 70. gadu sliekšņa sastapās Romualda Grīnblata Ceturtā simfonija, kā arī Koncerts flautai ar Paula Dambja agrīnajiem, seno folkloru stilizējošajiem kora cikliem.. Klotiņš 2, 56.

2. *Tēlot (ko) mākslas darbā, vispārinot (to), piemēram, dekoratīvās, ornamentālās formās.* □ Daudz labu audumu ir stilizētu ziedu rakstā ar asāku vai maigāku kontūru. Kalniņa 1, 9.

stilot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Dejot pārspīlēti moderni, arī pārspīlēti manierīgi.* □ Zālē dejoja lauku jaunatne, Fredis ar Melno panteru tiem pasniedza dejas stundas — bez diploma un rajona kultūras nodaļas atļaujas. Stiloja uz nebēdu. Mauliņš 5, 42.

stils, -a, v. **1.** *Mākslinieciskо izteiksmes līdzekļu kopums, daiļrades paņēmienu kopums, tēlu sistēmas īpatnības (piemēram, mākslas darbā, kāda autora daiļradē, tautas, laikmeta mākslā).* Baroka s. Romantisma s. Doriskā stila kolonna. Ampīra stila mēbeles. □ Gotikas stilā veidotie balsta torņi, smagās ķēdes atbilst tā laika tehniskajām iespējām. Liesma 74, 12, 25. Jurjānu Andreja muzikālo stilu nosacīja viņa sakari ar krievu mūzikas reālismu un vācu romantisko mūziku.. Vītoliņš, Krasinska 1, 235.

A. Čaks 30. gados izkopj savu stilu un izveidojas par izcilu latviešu modernās dzejas pārstāvi. Valeinis 3, 223.

2. *Vēsturiski izveidojies valodas paveids, kas ir atkarīgs no sazināšanās mērķa.* Funkcionālie stili. Zinātniskās valodas (arī zinātniskais) s. Lietišķo rakstu (valodas) s. Publicistikas (valodas) s. Sarunvalodas s. Daiļliteratūras (valodas) s. Emocionāli ekspresīvie stili. Oficiālais s. Svinīgais s. Sirsnīgais s. Humoristiskais s. Ironiskais s. Satīriskais s. □ Galvenais, kas raksturo valodas stilu, ir valodas līdzekļu atlase, to mērķtiecīga izvēle. Laua 1, 76. Zinātniskajā stilā netiek lietoti personu vietniekvārdi, kas tieši saistās ar runātāja un uzrunātā sfēru — es, tu. Vēstis 78, 1, 103. // *Valodas līdzekļu izmantošanas paņēmienu kopums (piemēram, tekstā, kāda cilvēka runā).* Runāt labā stilā. Smagnējs s. Stila negludumi. □ Jau ar pirmajiem teikumiem viņa uzķēra raksta stila radniecību ar Valda.. un Ernas runas veidu.. Sakse 6, 111. Spriežot pēc rokraksta un vētules stila, puslīdz droši varēja apgalvot, ka rakstītājs pagaidām nokļuvis tikai līdz ceturtajai, augstākais, piektajai klasei. Vāczemnieks 6, 228.

3. *Noteikts darbības, rīcības, izturēšanās veids, to īpatnību, savdabību kopums.* Vadības s. □ Lai mācītu un audzinātu sešgadīgos, skolotājiem jāapgūst cits darba stils un metodes. Zv 84, 8, 7. Strādāt par galveno ārstu lielā medicīnas iestādē nav viegli. Jāmeklē jaunas vadības metodes, jāizstrādā savs stils.. Zv 85, 3, 8. Baumas par Vīgas bagātību radīja viņa dzīves stils. Viesu cienāšana. Bels 7, 78. Bet naktīs [klaidonim] pagrabi un bēniņu telpas. Mūķīzeru sainis vienmēr kabatā, ādas cimdi — gan vairāk stila pēc.. Bels 1, 50. // fizk. *Noteikumos paredzēts paņēmienu kopums (sportā).* Brīvais stils — *krauls.* □ Rūdolfs peldēja, mainīdams stilus un tempu, kustības vēl nebija zaudējušas.. ritmiskumu. Ezera 7, 53. Ir dažādi augstlēkšanas stili.. Pad J 63, 195, 3. // *Ar modi, gaumi saistīts (kā, parasti tērpa, frizūras) veidojums.* □ Vīrieši izcīnījuši sportisko stilu, viņiem patīk valkāt kreklus, kuriem daudz detaļu — kabatas, uzpleči. Rīgas B 84, 173, 2. «Sasona» stila frizūru veido ar rokas fēna palīdzību, tā izskatās vienkārša, taču tās izveidošana ir diezgan sarežģīta. PL Siev 76, 10, 26. Pasīks, bet ģērbās ar apdomu, un pašam savs stils — matus nēsāja gludus, ne pinkainus kā citi. Birze 7, 23.

4. vēst. *Kaula vai metāla rīks rakstīšanai uz vaskotām koka plāksnēm (senajā Grieķijā, senajā Romā, viduslaiku Eiropā).* □ Koka dēlīšus pārklāja ar plānu vaska kārtu un tanī ierakstīja tekstu ar irbuli, ko parasti izgatavoja no vara. Šo irbuli sauca par stilu. Jaun Gr 60, 3, 44.

○ Vecā stila (arī Jūlija) kalendārs — *kalendārs, ko sāka ieviest 46. gadā priekš mūsu ēras.* Jaunā stila (arī Gregora) kalendārs — *kalendārs, ko sāka ieviest 1582. gadā.*

stilt, stilstu, stilsti, stilst, pag. stilu; intrans.; reti. *Rimt; arī būt, palikt (kādā vietā).* □ Vējš stilst. ME III, 1069. .. aukstā laika dēļ parkā neviens stundām nestila.. Niedre 10, 118.

stilties, stilstos, stilsties, stilstas, pag. stilos; refl.; reti. *Rimties.* □ Par dzīves netaisnībām.. Pauls uzzināja, lasīdams aizliegtās grāmatas. Un nevarēja stilties, neuzrakstījis par tām pats un neaizsūtījis savas saceres Rīgas brīvdomīgās avīzes «Dienas Lapa» redaktoriem.. Kar 84, 5, 81.

stimbens, -a, v.; apv. *Koka celms; koks ar nolauztu, nocirstu, nozāģētu u. tml. augšdaļu; koka gabals; stumbenis (1).* □ Pēc kara mežos ir palikuši tikai apdeguši stimbeni. ME III, 1069. Nokrīt [bērziem] sīkākie zari, paliek vienīgi resnāki stimbeni. Caune 3, 80.

stimulācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process* → *stimulēt.* □ Svarīga nozīme organisma aizsargspēju aktivācijā un audu reģenerācijas stimulācijā ir svaigi konservētu asiņu.. pārliešanai. Visp ķir 235.

stimulators, -a, v.; **stimulatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Tas (tāds), kas stimulē (ko).* □ Olaines ķīmisko reaktīvu rūpnīca.. apguvusi dzīvnieku produktivitātes stimulatoru ražošanu. Ģeogr 327. Stimulatori (psihostimulatori) uz laiku palielina fiziskās un psihiskās darba spējas, uzlabo garastāvokli, samazina nogurumu, vājumu un miegainību. I Eglītis 1, 268.

stimulējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *stimulēt.* Materiāls s.

stimulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Rosināt, pamudināt (kādu) veikt kādas darbības, izturēties kādā veidā; panākt, būt par cēloni, ka rodas, veidojas (psihisks vai fizioloģisks stāvoklis, psihes, rakstura, personības īpašības), izraisās, aktivizējas (darbība, rīcība u. tml.).* □ .. māksliniece katrā izrādē meklēja tēliem aizvien jaunas nianses, un tas arī viņas partneri stimulēja radošiem meklējumiem. Katlape, Ceplītis 1, 81. Pedagogi rosina studentus patstāvīgi domāt un radoši eksperimentēt, kā arī stimulē audzēkņus patstāvīgam radošajam darbam.. Māksla 72, 1, 7. // *Panākt, būt par cēloni, ka izraisās, aktivizējas (process, norise u. tml.), arī aktivizējas darbības, norises (kādā nozarē, jomā u. tml.).* S. nervu sistēmas darbību. S. zemkopību. □ Literatūrā dzejniece redz lielu sociālu spēku, kam jāstimulē dzīves attīstība, jāveido augstas ētiskas īpašības katrā cilvēkā. Viese 3, 276. Bora klātbūtne [augos] labvēlīgi ietekmē kā lapu, tā arī sakņu sistēmas augšanu, paātrina putekšņlapu izveidošanos, stimulē putekšņu dīgšanu.. Veisteris 1, 53. .. dzintarskābi izmēģina lietot arī lauksaimniecībā. Izrādās, ka tā stimulē kukurūzas zaļās masas un vālīšu augšanu.. Upīte 1, 92.

stimulētājs, -a, v.; **stimulētāja,** -as, s. *Stimulators.* □ Būtiskākais daiļrades stimulētājs bija un ir tekstilmākslinieku patiesais radošais entuziasms.. Tēl M 77, 44. Materiālā ieinteresētība — lauku darba cilvēku svarīgs stimulētājs faktors. Vējāns 5, 124.

stimuls, -a, v. *Parādība, apstākļu kopums, līdzeklis u. tml., kas stimulē (ko).* Darbības s. Materiālie stimuli. Morāls s. □ Jābūt infor-

mācijai par uzņēmuma attīstības .. plāniem .. Sevišķi būtiski to zināt ir jaunatnei, kam šī perspektīva var dot drošu stimulu mācībām tehnikumos, augstskolās vai dažādos kursos. Tavare 2, 66.

stindzenis, -ņa, v. *Stiprs sals.* □ .. nedēļām ilgi stāvēja oktobrim neparasts stindzenis. J Liepiņš 2, 66. Trešo gadu tās [eglītes] auga viņa mājas logu priekšā, spītēdamas vasaras tveicei un ziemas stindzenim. Purs 5, 18.

stindzīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **stindzīgi;** reti. *Stindzinošs (2).* S. vējš. □ Klusās, stindzīgās naktīs tālu no krasta, kur sniegs bija nopūsts, ledus sejā .. zibēja krītošo zvaigžņu atēnas. Grants 7, 301. .. visas zīmes vēstīja neparasti bargu ziemu, un tā patiesi atnāca nepieredzēti un nedzirdēti stindzīga .. Purs 11, 262.

stindzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) stingst (1).* S. augsni. S. želeju. □ Deviņus mēnešus gadā tur [ziemeļos] valdīja ziema, trakoja sniega vētras, varens sals stindzināja zemi un ūdeņus. Lācis 1, 239. Sals stindzina upes, skrien zivis zem ledus, Un upe zem ledus plūst. Čaklais 1, 18. ◇ Stindzināt asinis — *izraisīt bailes, šausmas.* □ Jūrnieki, kā mēdz sacīt, pašu velnu redzējuši, taču .. augusta rītā pieredzētais stindzināja asinis. Visapkārt, cik sniedza skats, peldēja dēļu gali, pie tiem krampjaini turējās slīkstoši cilvēki .. Lapsa 5, 69.

2. parasti 3. pers. *Būt par cēloni tam, ka (kas) stingst (2).* □ Karš viņiem nepatīk, jo karā ik brīdi draud nāve, līst asinis un aukstums stindzina cilvēkus. Mauliņš 6, 182. Salst. .. Migla stindzina pirkstus. Laiku pa laikam apsildām rokas upē, jo ūdens ir siltāks par šo miglas aerosolu. Ziedonis 20, 104. Arnoldu pamodināja vēsums. Drēgnais gaiss nepatīkami stindzināja krustus. Dripe 10, 248.

3. parasti 3. pers. *Būt par cēloni tam, ka (kas) stingst (3).*

4. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) stingst (4).* □ .. klusums valdīja arī Ritā — klusums un tukšums — un tas stindzināja viņu, neļaujot neko ne darīt, ne pakustēties. Tā viņa nosēdēja krietni ilgi, bez kustības un pat bez domām. Zv 55, 3, 26. // intrans. □ «Lec!» izdzirdēju balsi no augšas. .. jāpārvar trīs metrus plata plaisa, kur jūra veido putojošas bangas. Īsu brīdi pēkšņa baiļu sajūta tā stindzināja, ka nespēju pakustēties. Kar 54, 5, 81. // *Būt par cēloni tam, ka (kāds) īslaicīgi zaudē nepiespiestību, nespēj justies brīvi, atraisīti.* □ Alise [dejojot] mīcījās kā pa māliem, mulsa par savu neveiklību, bet vēl vairāk stindzināja tas, ka visi uz viņu skatījās .. Gulbis 4, 69.

○ ◇ Stindzināt sirdi — a. *Izraisīt bailes.* □ Viņa smaida .., bet acīs, kad paskatās uz manu pusi, pazib kaut kas svešs. Es to tik skaidri redzu, un tas man stindzina sirdi. Brodele 17, 138. b. *Padarīt (kādu) bezjūtīgu.*

stindzinošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stindzinoši.** **1.** *Divd.* → *stindzināt.*

2. *Tāds, kas izraisa stipru aukstuma sajūtu.* S. sals. □ Sals pārsniedza trīsdesmit grādus. Svilināja stindzinošs decembra vējš .. Grants 6, 291. Pavasara ūdens [upē] joprojām salts, tomēr ne vairs tik stindzinošs, lai nevarētu tajā uz brīdi ienirt .. Avotiņa 7, 43. Salst, salst, salst. Stindzinoša rasa. Karēlijā rudens sākas agri. Ziedonis 20, 104. Bija skaidra .. diena. Saule piesalusi pie dzidrajām debesīm; zeme, salā iekalta, sastingusi .. Stindzinošais gaiss gandrīz vai rāva elpu ciet. Bērce 3, 358. // *Tāds, kad ir ļoti auksts (par laikposmu).* Stindzinošas janvāra naktis. □ Jūrskolas vietā Jorens aizgāja pavisam citā skolā, — bargākā, grūtākā .. Blokādes laiks, stindzinošās ziemas. Zigmonte 2, 30.

3. *Tāds, kas izraisa, parasti īslaicīgus, kustību, arī psihiskās darbības, fizioloģisko norišu traucējumus.* S. skatiens. Stindzinoši vārdi. □ .. stindzinošas bailes viņu piekala pie zemes, ka ne pakustēt. Kaijaks 5, 286. Visi kaut ko gaidīja. Valdis to saprata no vīru .. spītīgi savilktajām lūpām un stindzinošā saltuma, kas līdzīgi dziļi iegrimušam ledus kalnam peldēja tagad kaut kur starp viņu un komandu. Līvs 3, 150. Tās [balsis] stāsta jaunus un atgādina vecus faktus, te čukst spīvu nosodījumu, te stindzinoši vienaldzīgi rezonē. Mauliņš 4, 235.

stinga, -as, s.; reti. *Stingums*[1]. □ .. acumirklī viņu ieslēdza zaldāti un grūšus izgrūda no kameras. .. Mēs pamirām mēmā stingā .. Jokums 1, 128.

stingme, -es, dsk. ģen. -mju, s.; reti. *Stingums*[1]. □ Strēlnieki viens otram cieši blakus, Saujās šautenes līdz kaulam spiežas, Lūpas sprēgā, kājas tirpst no stingmes .. Čaks 7, 194.

stingot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; tehn. *Panākt, ka (kas) kļūst stings (6) vai stingāks.* S. konstrukciju.

stingrība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *stingrs (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Uzskatu s. Režīma s. □ Hilberts un viņa sekotāji centās izstrādāt pilnīgi formalizētu pierādījumu teoriju, kuras apgalvojumu saturīgai pētīšanai vajadzīga jauna disciplīna — metamatemātika. Šāda pieeja stipri paplašināja loģikas metožu iespējas un palielināja to stingrības pakāpi. Strazdiņš 2, 299. .. viņa gandrīz arvien izvirza pret visu negaidīti augstas prasības. Tā bija vēl naiva, pārspīlēta stingrība .. Bērce 3, 137. Klintai aizvienams [aizvien] patikusi Olava mātes lietišķā stingrība. Tai pakļaujas kalpi un zirgi .. Indrāne 6, 41.

2. *Vispārināta īpašība* → *stingrs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; stingrums (1).* Konstrukcijas s. Atsperes s.

3. *Vispārināta īpašība* → *stingrs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; stingrums (2).* Muskuļu s.

4. *Vispārināta īpašība* → *stingrs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; stingrums (3).* Soļu s.

stingrs, -āis; s. -a, -ā; apst. **stingri.** **1.** *Tāds, kam piemīt spēja pretoties mehāniska spēka iedarbībai, tāds, kura sastāvdaļu savstarpējās attiecības mehāniska spēka iedarbībā nemainās vai maz mainās (par priekšmetiem, veidoju-*

miem u. tml.). Stingra sija. Stingra konstrukcija. Stingra atspere. S. rāmis. S. audums. S. savienojums. Stingra masa. □ «Piesēdieties, lūdzu,» viņa pastūma Berga kundzei stingrāko krēslu. Sakse 6, 50. «Šitam nazim tāds stingrs asmens,» Veckušķis teica. «Ja tev kāds žagars jānogriež, vai . . .» Zigmonte 16, 147. Olu baltumus kopā ar cukuru saputo stingrās putās. Ves 70, 10, 23. «Pamats te stingrs, tu ar savu buldozeru vari droši braukt virsū!» atbildēja vīrs . . Bels 1, 23.

2. *Tāds, kam ir daudz spēka (2), tāds, kas ir fiziski labi attīstījies (par cilvēkiem vai dzīvniekiem); arī spēcīgs (1), stiprs (1).* □ Visa viņas ģimene sastāvēja no pašas un vecā tēva. Tas bija vēl stingrs vecis, kādreiz strādājis kalēja darbus . . Plaudis III, 304. Meļņa mūžs gan bija sācies priekš četrpadsmit gadiem, bet vēl viņš bija stingrs zirgs. Dziļums 1, 156. . . jēriņš, kaut arī lēnām, brieda arvien stingrāks un apaļāks. Brigadere 2, 297. // *Tāds, kas ir labi attīstījies (par cilvēka vai dzīvnieka ķermeni, tā daļām).* □ Stingrais augums, kuru apņēma sarkani puķota katūna kleitiņa, gan rādīja jau sievieti, bet viņas seja . . atgādināja biklu skolnieci . . Birze 3, 15. Viņa zina, ka pēc pāris nedēļām vīra rokas būs daudz stingrākas nekā šobrīd. Viņai patīk stipras rokas. Mauliņš 4, 70. ◇ Stingra roka — *saka, ja cilvēks ar stingrību ko dara.* □ Režisoram ir stingra roka un spēja saturēt kopā uzvedumu . . Teātris 82, 32. // *Tāds, kas ir nobriedis, labi izveidojies, nav vārgs, trausls (par augiem, to daļām, arī par augu kopumu).* Stingri koki. S. cers. □ Ja augsnē pietiekami kālija krājumi, tad augu stublāji un lapas stingri, augi izturīgi pret veldri . . Apsīts 1, 92.

3. *Tāds, ko dara, kas noris ar lielu spēku, enerģiju (par darbību, norisi); tāds, kas palielina (kā) spriegumu, iedarbojas (uz ko) ar spēku; arī spēcīgs (2), stiprs (2).* □ Rokas spiediens — stingrs, kā jau cilvēkam, kas draugos ar tehniku. J Plotnieks 2, 16. Eju dēlam pa priekšu stingriem, noteiktiem soļiem. Ezera 11, 29. Viņas . . rokas bija tik stingri aptvērušas galda malu, ka āda virs pirkstu kauliņiem kļuvusi balta. Brīdaka 2, 141. ◇ Pievilkt grožus stingrāk, arī saņemt grožus stingrāk — *ierobežot rīcības brīvību, sākt izturēties stingri.* □ «Piķis un zēvele, kas šeit par ļaudīm?» . . šķendējās Štībelis. «. . Jāpievelk stingrāk grožī, tad būs kārtība.» Avotiņa, Šlisers 1, 194. Pats Hanzens to zināja, ka viņa autoritātei bija liels iespaids, tāpēc tas, lai savam veikalam radītu neaiztiekamu solidaritāti un godu, saņēma, savai programmai sekodams, grožus vēl stingrāk. Poruks 3, 118. ◇ Saņemt (kādu) stingri (rokās) — *izturēties nopietni, stingri, arī bargi pret kādu.* □ . . saka taču — skolotājs saņēma stingri, iedzina bijāšanu, mēs pie viņa neiedrošinājāmies. Gulbis 3, 258. . . reizēm izrādēs tiešām šķita, ka šis gudrais, rāmi smaidošais Dūdars ļauj man tikai pa ziedoņa laiku izaušoties, lai pēc Jāņiem saņemtu stingri rokās. Katlape, Ceplītis 1, 199. // *Tāds, kas izpausmes intensitātes ziņā pārsniedz ko citu līdzīgu (par parādībām dabā).* □ . . vējš ar katru stundu kļuva aizvien stingrāks . . Purs 2, 83. Visi ūdeņi kļuvuši par milzīgām slidotavām, jo sals pieturas diezgan stingrs . . Purs 7, 167. Togad bija tāda pati agra un stingra ziema kā šogad, tikai sals uzknieba vēl niknāk . . Lācis 15, 112.

4. *Tāds, kas ir balstīts uz noteiktu izpratni, idejām, noteiktiem atzinumiem un parasti ir nemainīgs (piemēram, par uzskatiem, normām, arī rīcību).* S. princips. S. likums. Stingra nostāja. Stingra pārliecība. Stingra ticība. S. rīkojums. Stingra audzināšana. Stingra kārtība. S. režīms. S. rājiens. □ Viņi bija sava ceļa gājēji ar stingriem uzskatiem par dzīvi un cilvēkiem . . Katlape, Ceplītis 1, 6. Pūra pielocīšana bija nerakstīta, bet stingra tradīcija, likums, kuru nedrīkstēja pārkāpt neviena kārtīga jaunava . . Dorbe 6, 22. Nopietnie, pieredzējušie pasniedzēji studentiem iemāca praktisko darbību balstīt uz stingriem zinātnes pamatiem. Hausmanis 1, 13. // *Tāds, kura darbība, rīcība, izturēšanās ir, parasti nemainīgi, saskaņota ar noteiktu izpratni, idejām, noteiktiem atzinumiem (par cilvēku).* S. skolotājs. S. audzinātājs. S. tēvs. □ Bērni vēro māti ar ziņkāri un nelielu skaudību. Viņi arī šitā paplunčātos, bet neviens nelaiž. Veltīgi cerēt, māmiņa ir stingra. Mauliņš 4, 390. Kalpiem viņš bija stingrs saimnieks, neviens nedrīkstēja . . darbu šā tā apgrābstīt. Sakse 2, 20. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ . . Antons kaut kā pārvēršas — seja kļūst stingrāka, . . asajos lūpu kaktiņos iegulstas apņēmības pilns vaibsts . . J Plotnieks 7, 33. Meitene izskatījās neatkarīga un ar stingru raksturu. Mauliņš 4, 287. Vīri vēršas bargā komandierī Stingrām acīm, zinot savu gaitu. Viņi iet pie sava lielā darba, Rok un izrok paši savu kapu. Čaks 7, 92. «Puikas paliks pie manis,» tā [Baltiņu māte] stingri noteica. — «Nē, nē, tādu krustu — svešus puikas es savā mājā neņemšu!» Irma vēl stingrāk paziņoja. Sakse 7, 59. // *Tāds, kas ir nemainīgs, drošs, stabils (parasti par parādībām sabiedrībā).* Stingra valsts vara. S. miers.

5. sar. *Stiprs (parasti par alkoholisku dzērienu).* □ Pētera šņabis bija tik stingrs un krietns, ka viņa slava bija izplatījusies pat vācu aprindās. A Deglavs 1, 152. «Ko mēs, jūrnieki, te Vecgada vakarā strīdamies. Prātīgāk būtu bijis tagad iekampt ko stingrāku un iet pa mājām.» Līvs 1, 69. Kad [tēvs] iedzēra pa stingrākam malkam, tad vienam otram puikam pameta pat pa sudraba divlatniekam . . A Grigulis 13, 17.

6. apst.; sar. *Ļoti; arī pilnīgi, pamatīgi.* □ Kažociņš bija stingri vien apvalkāts. Zigmonte 9, 169. . . Lielspure stāvēja blakus [izvadītājam], tāpat pret pūli pagriezies, Inga stingri blakus . . Upīts 4, 232. Otrā rītā viņš ieēda brokastis stingrāk nekā citu rītu . . A Grigulis 12, 12.

stingrums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t i n g r s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Konstrukcijas s. Atsperes s. Auduma s.

2. *Vispārināta īpašība → stingrs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ķermeņa s. Stumbra s.

3. *Vispārināta īpašība → stingrs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Tvēriena s. Vēja s.

4. *Vispārināta īpašība → stingrs (4), šīs īpašības konkrēta izpausme; stingrība (1).* □ ..viņš jau dažu stūrgalvi caur savu stingrumu bij padarījis prātīgu.. Blaumanis 6, 5. ..Ar savu cieto stingrumu Man vajadzēja ļaudis paglābt. Dinere 13, 85. Saņēmis viņu ap pleciem, viņš.. stingri noteica: «Bet tagad tev jāiet mājās.» Mirdza saprata, ka stingrums balsī vairāk domāts viņam pašam.. Sakse 7, 135.

stings, -ais; s. -a, -ā; apst. **stingi. 1.** *Tāds, kuram ir raksturīga cietība, arī valkanums, želejveidīgums, kas parasti izveidojas, pazeminoties temperatūrai, iztvaikojot kādām sastāvdaļām.* S. galerts. Stinga masa. S. krēms. □ ..iegriezās dzedrs rītenis, nokaisīja stingo zemi ar trausliem ledus graudiem.. Niedre 10, 3. ..apkārt viss sasalis, stings un kluss. Bundzeniece 2, 83.

2. *Tāds, kam aukstuma iedarbībā ir pilnīgi vai daļēji zudušas kustības spējas (par cilvēku vai dzīvnieku ķermeni, tā daļām).* □ ..salā stingiem pirkstiem Brauc Džeks Londons suņu pajūgā. Osmanis 1, 72. // *Tāds, kam ir uz laiku izbeigušies vai ir ierobežoti dzīvības procesi, parasti salā (piemēram, par augiem, to daļām, arī par dzīvniekiem).* Stingi zari. S. kukainis. □ ..apsarmojušie koki stāv stingi un nekustīgi. Sports 67, 198, 2.

3. *Tāds, kas pēc nāves ir kļuvis (ķīmisku procesu rezultātā) neelastīgs, vāji pakļaujas mehānisku spēku iedarbībai (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeni, ķermeņa daļām).* S. mirušā ķermenis. □ Alma gulēja klusa, ar aizvērtiem acu plakstiem. ..Helmūts noliecās, lai noglāstītu māsīcas roku. Bet roka jau bija gandrīz stinga. Niedre 16, 109. ..māte mirusi. ..grūti paskatīties mātes stingajā sejā. Jansons 3, 134.

4. *Tāds, kurā nav kustības, darbības, skaņas u. tml. (piemēram, par vietu, vidi, situāciju).* □ ..naktī mēness gaismā viss kļuva stings, nedzīvs, it kā ar nāves elpu apdvests. Talcis 9, 227. Saule cēlās aizvien augstāk, liedama pāri ezeram.. stingu bula svelmi. Ezera 7, 52. // *Tāds, kam ir raksturīgs nemainīgs muskuļu stāvoklis, arī nemainīga izteiksme (piemēram, par seju, skatienu); tāds, kas ir nemainīgs (par, parasti sejas, izteiksmi); tāds, kas ilgi ir vērsts vienā un tai pašā virzienā (par skatienu).* Stingi sejas vaibsti. Stinga poza. □ Kanoniķa stingajā sejā nemainījās ne vaibsts.. Purs 8, 28. Taisni vai baisma uznāk no tāda stinga skatiena un klusēšanas. Indrāne 10, 52. Viņas acīs un stingajā sejas izteiksmē gulēja nešaubīgs visa sapratējas un zinātājas zīmogs. Dripe 10, 279.

5. fiz. *Tāds, kam piemīt spēja pretoties deformācijai.* S. materiāls. S. fizikālais ķermenis.

6. tehn. *Tāds, kura elementi, detaļas u. tml. ir savienoti tā, ka nav iespējama savstarpēja pārvietošanās.* S. režģis. Stinga stieņu konstrukcija.

stingt, stingstu, stingsti, stingst, pag. stingu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Pazeminoties temperatūrai, arī iztvaikojot kādām sastāvdaļām, kļūt cietam, arī valkanam, želejveidīgam.* Darva stingst. Galerts stingst. □ Jau lietus lāses stingst, krīt milzu pārslām sniegs. Vējāns 2, 91. ..liedags ziemā stingst zem ledus gāles.. Vanags 13, 6. ..zābaki nodevīgi čirkstēja pret salā stingušo sniegu. Mauliņš 6, 173. ◇ Asinis stingst (dzīslās) — *saka, ja pārņem bailes, šausmas.* □ Pie kadiķu krūmiem rudajās sūnās.. gulēja čūskas. No viņu biedinošajiem šņācieniem stinga asinis dzīslās. Kalndruva 5, 51. // *Pazeminoties temperatūrai, arī iztvaikojot kādām sastāvdaļām, kļūt par ko.* □ Vai tikko kā gatava lāsteka stinkšķēja? Varbūt tikai vēl lāse par ledu stinga? Čaklais 12, 61. pārn. Vai, jaunekli, spēks tev un dūša būs Aizsniegt zinības kalna augstumus, Kur galva reibst, kur ausīs žvingst, Kur prāti apmulst, gars ledū stingst? Plūdonis 1, 28.

2. *Salstot zaudēt kustības spējas (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeni, ķermeņa daļām).* Zobi stingst — *saka, ja aukstuma iedarbībā zobi kļūst jutīgi, sāpīgi.* □ Stingu nekurinātajā stacijiņā — tā bija galīgi tukša. Salenieks 2, 220. Rolavs jūt, kā garie gumijas stulmeņi pielīst ar ledaini stindzinošu ūdeni. Stipri nepatīkami just, kā pamazām stingst kājas. Avotiņa, Slisers 1, 305. Manas elpas siltums.. sasilda stingušu biti uz salnas aizcirsta zieda.. Viksna 2, 14. ..Šai kausā lej avota lāsi, No kuras tev zobi stingst. A Skalbe 3, 9. // *Kļūt tādam, kam uz laiku beidzas vai tiek ierobežoti dzīvības procesi, parasti salā (piemēram, par augiem, to daļām, arī par dzīvniekiem).* Salā stinguši koku zari. □ No nosalušiem avju ganiem, No slaikām priedēm, kuras stingst, Ir jāpaceļas vārdiem maniem.. E Plaudis 2, 91.

3. parasti 3. pers. *Pēc nāves kļūt (ķīmisku procesu rezultātā) stingam (3) — par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeni, ķermeņa daļām.* □ Šaurajā meža laukumā.. vecais Kristaps atrada stingušu alni ar saplosītu kaklu. Plaudis 3, 24.

4. *Pārstāt virzīties, kustēties, darboties un kļūt nekustīgam (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeni, ķermeņa daļām).* S. aiz bailēm. □ Kā goda sardzē stindzis karavīrs Stāv sirmais ozols vakarjundā.. A Auziņš 2, 39. No tādām domām miesu pārklāja zosāda un locekļi stinga. Mauliņš 2, 48. «Kad iedomājos par eksāmeniem, man stingst kājas.» Ērgle 7, 125.

5. parasti 3. pers. *Kļūt nemainīgam, nekustīgam (piemēram, par seju, skatienu).* □ ..viņa skats.. pēkšņi stindzis nāves šausmās. Medenis 2, 39.

○ ◇ Sirds stingst — a. *Saka, ja pārņem bailes.* □ ..te [uz mola] skanēja tik baismīga dārdoņa, ka zēna sirds stinga bailēs. Lagzdiņš 2, 129. b. *Saka, ja kāds kļūst bezjūtīgs.*

stingumkrampji, -u, v.; tikai dsk.; med. *Smaga akūta infekcijas slimība, kurai ir raksturīgas*

krampju lēkmes. □ Plaši pazīstamas ir dažādas baktēriju ierosinātās .. infekcijas slimības, kā mēris, holera, tuberkuloze, stingumkrampji .. Biol r 103.

stingums[1], -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i n g t (1).* Vielas stinguma stāvoklis. □ Ūdeņi vēl arvien bija iekalti biezā ledū .. Šķita, ka zem šī baltā stinguma vispār vairs nav nekā dzīva .. Kalndruva 5, 93.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i n g t (2).* □ Netaupīdams muskuļu spēku, viņš īrās uz krastu .. Tā kļuva drusku siltāk, šķita, neredzams labdaris .. ielējis šņauciena tiesu remdenas tējas, kas sargāja no stinguma. Lapsa 3, 38.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i n g t (3).*

4. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i n g t (4).* □ Pēc pārciestā satraukuma viņa ķermeni pārņēma truls stingums .. Ezera 9, 138. Donāts nekust, savādā, baismā stingumā .. klusē. Indrāne 10, 153.

5. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i n g t (5).* Skatiena s.

stingums[2], -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *s t i n g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Masas stinguma pakāpe.

2. *Vispārināta īpašība* → *s t i n g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Muskuļu s. Augu s. ziemā.

3. *Vispārināta īpašība* → *s t i n g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Vajadzētu vismaz šķēres atņemt, bet nu jau skaidrs — tas neizdosies, kamēr Donāts dzīvs, un, kad pirksti savilksies nāves stingumā, tad ne tik. Indrāne 10, 218.

4. *Vispārināta īpašība* → *s t i n g s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Merkmaņa žesti, seja, poza — viss pauda dīvainu stingumu .. Mauliņš 3, 63.

5. fiz. *Vispārināta īpašība* → *s t i n g s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme; fizikāls lielums, kas raksturo ķermeņa spēju pretoties deformācijai dotās slodzes gadījumā.* Materiāla s. Stieņa s. Atsperes s.

6. tehn. *Vispārināta īpašība* → *s t i n g s (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Konstrukcijas s. Režģa s. Stinguma koeficients.

○ Stinguma (arī stīvuma) krampji — *tetānija.*

stinkšķēt, parasti 3. pers., stinkšķ, pag. stinkšķēja, retāk **stinkšēt,** parasti 3. pers., stinkš, pag. stinkšēja; intrans. *Radīt augstu, dzidru skaņu (piemēram, par vibrējošiem metāla, stikla priekšmetiem); atskanēt šādai skaņai; tinkšķēt.* □ .. izkapts stinkšķēdama atsitās pret akmeni .. Avotiņa, Slisers 1, 162. Upe bija tikko aizsalusi, mēs .. ieskrējāmies un slidinājāmies, caurspīdīgajam [ledus] vākam stinkšķot. Sudrabkalns 5, 22. Un tikai reizām [reizēm], spējāk kustoties, Kā sīki zvārguļīši dzelži stinkšēs .. Rainis Ib, 68.

stinte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Ezera salaka.* □ Zivju buljonā vārītai kāpostu zupai pirms vārīšanas beigām var pielikt izšķirotas un nomazgātas stintes. Ēd gat 112. Lai kūpinot neiztecētu tauki un zivs nekļūtu sausa, stinti neķidā, tikai izrauj tās rūgto žultspūsli. Lit M 86, 3, 7.

stīpa, -as, s. **1.** *Riņķveida detaļa, ko uzvelk, parasti no dēlīšiem gatavotiem, koka traukiem.* □ .. klētiņas nojumē aiz izrakstītiem stabiem izvelta tikko drāztām lazdas stīpām sastīpota kāpostu baļļiņa. Upīts 3, 176. Un dzērvīte paņēma smago, ar skārda stīpām sastīpoto ūdens spaini .. Kaldupe 5, 109. Pa ielu skraidīja puišeļi, dzenādami sarūsējušas siļķu mucu stīpas. Jansons 4, 496.

2. *Riņķveida, lokveida, arī slokšņveida priekšmets, ko izmanto, piemēram, (kā) nostiprināšanai, piestiprināšanai, arī rotāšanai.* Basketbola groza s. Mākslas vingrošanas s. Groza s. □ Rati un ragavas jāapkaļ, .. riteņiem jāapvelk stīpas. Zv 80, 3, 1. Zēns .. satvēra smago čuguna katlu aiz stīpas, piepūta vaigus un — ū-up ... katls bija nocelts. Bundzeniece 1, 14. Greznos matu sakārtojumus papildināja atbilstošs rotājums: gludas zelta vai sudraba stīpas .. Friz 5. Ar dzelzs stīpām apkaltās smagās ozolkoka durvis Johans atslēdza pats .. Purs 8, 28.

stīpdzelzs, -dzelzs, s.; parasti vsk. *Metāla sloksne, no kā gatavo stīpas.*

stīpdzinis, -ņa, v. *Rīks stīpu uzdzīšanai uz trauka.*

stipendiāts, -a, v.; **stipendiāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Persona, kura saņem stipendiju.* □ .. saimniecību stipendiāti mācās gan Lauksaimniecības akadēmijā, gan tehnikumos .. Zv 83, 4, 2.

stipendija, -as, s. *Naudas pabalsts, ko regulāri saņem personas, kuras mācās kādā mācību iestādē, papildina zināšanas, ceļ kvalifikāciju (piemēram, kursos).* Valsts s. Rūpnīcas s. □ .. Brigita .. rudenī iestāsies universitātes filoloģijas fakultātē, iekšā viņa tur noteikti tiks, saņems stipendiju, jo mācīsies centīgi .. Lukjanskis 4, 167. .. ģimnāzijas audzēkņiem teicamniekiem paredzētas stipendijas. Izglītība 90, 7, 4. Labdarības biedrība maksā stipendijas trūcīgiem Dikļu draudzes skolniekiem un pabalsta arī viņu tālāku izglītību. Hor 90, 1, 9.

stīpojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t ī p o t.* □ .. jaunais puisis smiedamies nolika uz klāja tukšu siļķu mucu. Pēc tam viņš uzcēla no viļņiem vēl otru — jaunu, ar labu stīpojumu .. Līvs 4, 11.

stīpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Likt, vilkt (parasti traukam) stīpu.* □ Viņa iet taisni uz gubeni, kur Mačs pie mazā lodziņa stīpo sabrukušo spainīti. Ezeriņš 1, 108. .. sviests pēc skalošanas destilētajā ūdenī .. valkani iekļāvās stīpotajās muciņās, kas bija izklātas ar sālsūdenī mērcētu pergamentu. Dzene 9, 53. .. reiz viņa pieminēja savu māti .. Kā viņa stiepusi stīpotos koka spaiņus, smagos kartupeļu grozus .. Lāms 4, 106.

stiprība, -as, s.; parasti vsk.; tehn. *Spēja (materiālam, priekšmetam, veidojumam u. tml.) pretoties sagrūšanai kādu slodžu iedarbībā.* Plastmasas s. Auduma s. Koksnes s. Pārseguma s. Stiprības robeža. □ Ja izdotos sakārtot atomus precīzās rindās, metālu stiprība pieaugtu desmitiem reižu! Tieva stieplīte tad

aizstātu resnu trosi, bet plāksnītei skārda biezumā būtu tanka bruņu stiprība. Zin T 62, 10, 28. Apdedzinot jēlizstrādājumus [no māliem] pie 900 grādu temperatūras, iegūstam tādas pašas stiprības ķieģeļus kā no Zemgales māliem. Izrakt 207.

stiprinājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i p r i n ā t (1).* Muskulatūras s.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i p r i n ā t (2).*

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i p r i n ā t (3).* Detaļu termisks s. Ēkas stūru s. □ Lielu pilsētu ielu apgaismojums tiek nepārtraukti pilnveidots. Mainās gaismas ķermeņu forma, to stiprinājuma veids .. Zin T 76, 3, 31. .. vīru slēpes bija garas un viņai par smagām, lai varētu cilāt kā pūkas un vēl pie viena pieturēt visas stiprinājumu dzelzs daļas. Kolbergs 1, 208.

4. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i p r i n ā t (4).*

5. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i p r i n ā t (5).* Ēdiena s.

6. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i p r i n ā t (6).* Pārliecības s.

7. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t i p r i n ā t (7).*

stiprināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst stiprs (1) vai stiprāks.* S. roku muskulatūru. S. plaušas. S. redzi. □ .. šajā [grūtniecības] periodā visu ķermeni un it īpaši tā atsevišķas daļas nepieciešams stiprināt ar vingrošanu. Ves 82, 3, 4. .. dažu labu vakaru Karnītis stiprināja nervus, zāģējot un skaldot .. malku. A Grigulis 13, 100. Viņš .. izdomā pasākumus, kas varētu stiprināt veselību. Ik dienas viņš norīvējas ar aukstu ūdeni, vingro pie vaļēja loga .. J Kalniņš 7, 117.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst stiprs (2) vai stiprāks.* S. gaismu.

3. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst stiprs (3) vai stiprāks; panākt, būt par cēloni, ka (kam) palielinās stiprība.* S. tēraudu. S. konstrukciju. □ .. no pulvera sapresē detaļas un pēc tam tās stiprina, termiski apstrādājot kvēlināšanas krāsnīs. Zv 82, 13, 3. .. namu Malienas ielā nācās stiprināt .. Ciņa 82, 295, 2. // *Savienojot (ar ko), panākt, ka (kas, piemēram, priekšmets, veidojums) atrodas noteiktā, parasti nekustīgā, stāvoklī.* S. sētas mietus. Stiprinošais uzliktnis. □ .. Egberts ar Juri .. apstrādās klinti — dzīs plaisās āķus un stiprinās tajos virves. Zv 83, 23, 25.

4. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst stiprs (4) vai stiprāks.* S. ekonomiku.

5. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst stiprs (5) vai stiprāks.* S. šķīdumu. S. ēdienu. □ Stiprinātajos vīnos ir lielāks spirta saturs. To [spirtu] pievieno rūgšanas procesā. Ves 81, 7, 23.

6. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst stiprs (6) vai stiprāks.* S. draudzību. □ Darbs kolektīvā stiprināja tādu rakstura iezīmi kā optimisms. Katlape, Ceplītis 1, 182. .. teātrim vajag stiprināt cilvēka ticību labajam. Teātris 75, 15. Kalāču Eduards vienmēr bijis tik neiedragājams savā ar asu prātu stiprinātajā pārliecībā. J Kalniņš 8, 95. Murķelis: Bet tūlīt ieradīsies preses fotogrāfi, kas savās filmās gribēs fiksēt pilsētas laimīgāko pāri, lai ar cildeniem attēliem stiprinātu sabiedrības morāli. Zīverts 2, 292.

7. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst stiprs (7) vai stiprāks.* S. valsts varu.

stiprināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** sar. *Ēst, dzert, lai apmierinātu izsalkumu, gūtu spēku, enerģiju.* □ Ojārs pārstāja ēst .. un pārsteigts raudzījās Anitrā. «Nāc sēdies pie galda ... Tu droši vien gribi stiprināties,» Ojārs aicināja .. Jansons 3, 353. Kad kāzu viesi sēdēja pie galda un bija brīdi stiprinājušies, vagara Jūļa cēlās kājās. J Kalniņš 8, 273. Pie Starobobiles kroga lielā atpūta. Šeit atjūdz zirgus, baro tos, stiprinās paši. Salenieks 7, 74.

2. sar. *Dzert alkoholisku dzērienu.* □ Mazliet iesilis, Jānis gribēja vēl stiprināties .., un Aija taisīja vaļā vienu no talkas pudelēm. Jaunsudrabiņš Va, 365. Millers ar Osi čukstas un prāto, kur ņemt naudu, lai vēl vairāk stiprinātos. Sēlis 4a, 27. .. turpat nākamajā šķērsieliņā sāka stiprināties, kamēr palika guļam .. Dripe 3, 23.

3. pareti. *Stiprināt (1) sevi.* □ Pateicis labvakaru, Hohdrāts paskaidroja, ka nakts laikā stiprinoties. Tikko esot skrējis. Bels 7, 38.

4. pareti. *Stiprināt sevi psihiski, morāli.* □ Pa šo slimības laiku es biju pieaugusi. Es biju dažus gadus vecāka tapusi un garīgi stiprinājusies. Jaunsudrabiņš 7, 102. «Ai, bēdumāt, bēdumāt, stiprinies! Ar dēlu nekad tu vairs neredzēsies: Viņš aprakts tālās smiltiņās dus ...» Plūdonis 1, 39.

stiprinieks, -a, v.; **stipriniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks ar spēcīgu ķermeņa uzbūvi un lielu fizisko spēku.* □ Agrāk dzīvojuši tādi stiprinieki, kam bijis pa spēkam izraut kokus ar visām saknēm .. J Kalniņš 3, 15. Reālskolā viņš bija skaitījies savas klases stiprinieks, cīkstoties viņam nebija pretinieka un vienam pašam iegrūst lielo zvejas laivu no liedaga ūdenī bija tīrais nieks. Lācis 13, 173. pārn. .. smaida pusšķeltais klucis. Tikai ar otra cirvja palīdzību Valdis beidzot dabū pušu stiprinieku. Caune 4, 32. // sar. *Cīkstonis (piemēram, cirkā).* □ Pēteris .. jau zēna gados bija neparasti spēcīgs. Kad viņš gadatirgū cirka būdā pirmoreiz noskatījās, kā laužas stiprinieki, viņam kļuva skaidrs — arī viņš dienās būs cīkstonis .. Gulbis 4, 155. «Es uzvarēju savu pretinieku. Mani pieņēma cirkā° par cīnītāju. Es tagad skaitos stiprinieks.» Rihters 1, 160. .. Aivars vairākkārt sapņaini ieminējās par savu jauno stiprinieku mītni. Pilsētciemata vadība apsolījusi pavisam drīz ierādīt telpas cīkstoņu treniņiem. Lauku Dzīve 78, 1, 14.

stiprs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stipri. 1.** *Tāds, kam ir, parasti ļoti, daudz spēka (2), tāds, kas ir fiziski, parasti ļoti, labi attīstījies (par cilvēkiem); arī spēcīgs (1).* S. puisis. Stiprs kā lācis — *saka par stipru, liela auguma cilvēku,*

parasti vīrieti. Stiprais dzimums sar. — *vīrieši.* □ Vesels un stiprs kuršu vīrietis nedrīkst strādāt uz lauka vai darbnīcā. Uz lauka vai darbnīcās lai strādā klibie, šķībie, aklie, kurlie, tizlie un vergi. Bels 7, 145. Reižu reizēm Juris un Vilis rīkoja savstarpēju izkaušanos. Viņi bija spēkos vienādi, tāpēc šos kautiņus laiku pa laikam vajadzēja atkārtot, lai reizi būtu skaidrība, ka viens no viņiem tomēr ir stiprāks. J Kalniņš 10, 266. Nāk [bērni] Zigurds, Ligita, Jānis un Alīna. Drīz viņi būs lieli, stipri un gudri. Pieauguši cilvēki. Mauliņš 4, 202. Augusts bija stiprs kā lācis, no viņa baidījās ne tikai saimnieks, bet arī kaimiņu puiši.. Indrāne 2, 174. ..viņš nepiederēja tai stiprā dzimuma kategorijai, kurus sievietes ārējais skaistums atstāj gluži vienaldzīgus.. Purs 4, 236. // *Par dzīvniekiem.* S. zirgs. // *Tāds, kas ir, parasti ļoti, labi attīstījies (par cilvēka vai dzīvnieka ķermeni, tā daļām).* S. organisms. Stipri zobi. □ Kas cilvēkam ir stiprāks — rokas vai kājas? Kalndruva 5, 15. Mani biedē doma, ka Maksis varētu nomirt... Bet sirds Maksim stipra. Līvs 4, 55. ..stipra nervu sistēma būs tam cilvēkam, kas nepārtraukti to norūda.. Ves 83, 3, 5. // *Tāds, kas ir nobriedis, labi izveidojies, nav vārgs, trausls (par augiem, to daļām, arī par augu kopumu).* S. ozols. S. zars. Stipras saknes. S. rieksts. □ Stiprākos kokus viņš [milzis] apkampa ap vidu. Viņš cīnījās ar tiem kā ar vīriem.. K Skalbe 1, 112. ◇ Ieaugt ar stiprām (arī visām, dziļām) saknēm — *būtiski, organiski iekļauties.*

2. *Tāds, ko dara, kas noris ar, parasti ļoti, lielu spēku, enerģiju (par darbību, norisi); arī spēcīgs (2).* S. sitiens. S. tvēriens. S. kājas spēriens. □ ..ar stipru triecienu pa cauršauto galvu es nogāzu [pretinieku].. gar zemi. Kurcijs 4, 178. Ar knipi viņš uzsita pa cigarešu paciņu, iznāca par stipru, cigaretes izbira. Spāre 6, 286. ..jādomā, kāds ir mūsu rokas spiediens. Tas nedrīkst būt glēvs, ne arī pārspīlēti stiprs. Tavare 1, 23. ◇ Stipri (arī spēcīgi) rūkts (lauva) — *saka, ja kāda izteikumā ir pārspīlējums.* □ «Ļoti vienkārši — jūs atkal esat piedzēries.» — «Tas ir stipri rūkts, lauva! Ingu vēl neviens nav redzējis pilnā.» Ezera 13, 226. // *Tāds, kas izpausmes intensitātes ziņā, parasti ievērojami, pārsniedz ko citu līdzīgu (par parādībām dabā).* S. vējš. Stipri nokrišņi. S. sals. Stipra straume. Stipra jūras viļņošanās. □ Stiprs ziemeļrietenis sacēlās jau ceturtdienā, lai gan par vētru to vēl nevarēja saukt. Ezera 18, 178. Aiz loga plosījās vētra. Tā sākās pirms dažām dienām un ar katru stundu kļuva arvien stiprāka un stiprāka. Lukjanskis 1, 6. Lietus kļuva stiprāks, tagad tas sitās logos niknām šaltīm, un gājēji uz ielas metās jebkurā tuvākajā pajumtē. Zigmonte 17, 146. // *Par fizioloģiskiem procesiem, norisēm organismā.* Stipra piepūle. S. nogurums. Stipras graizes. Stipras spiediena sajūtas. □ Un man bija prieks par to, ka galvas sāpes tik stipras. Māte redzēs, ka es nopietni slima.. Jaunsudrabiņš 7, 25. // *Par skaņu, balsi.* Stipras skaņas. S. troksnis. Stipri kliegt. Stiprā taktsdaļa mūz. — *uzsvērtā taktsdaļa.* □ Un bieži vien viņa tad uzsāka dziesmu — balss viņai stipra un skanīgi jauna.. Upīts 4, 257. Biju drošs, ka māsas [pie kapa] skaļi raudās un viņu brēkšana būs stiprāka par manu balsi. Kalndruva 9, 62. Te runātāju pārtrauca stipra zvanīšana. Birznieks-Upītis 6, 160. // *Par gaismu.* Stipra saules gaisma.

3. *Tāds, kam piemīt spēja, parasti ievērojami, pretoties mehāniska spēka iedarbībai (par priekšmetiem, veidojumiem, materiāliem u. tml.).* S. cirvis. S. žogs. Stipra celtne. Stipri apavi. Stipra klints. S. audums. □ Rīkam vajag° būt ne vien asam, bet arī stipram. R Kaudzīte 1, 19. ..tajās vietās, kur lielajā ūdensceļā izveidojās.. apmetnes, cēla stipras pilis no ozola baļķiem.. Vanags 6, 42. Sliedes no stipra tērauda. Ne lūst, ne liecas. Avotiņa 1, 39.

4. *Tāds, kuram ir liela jauda, kura darbības īpašības ir spilgti izteiktas, salīdzinot ar ko citu līdzīgu (piemēram, par mašīnām, ierīcēm, to daļām); spēcīgs (3).* S. motors. Stipra spuldze. // *Tāds, kas ir ļoti labi attīstīts, organizēts (piemēram, par darbības nozari).* Stipra zemkopība.

5. *Tāds, kas ļoti kairina (parasti ožu); tāds, kas ievērojami ietekmē organismu (parasti pa vielu).* Stipra sveķu smarža. S. medikaments. Stipra tabaka. □ Jā, cik stipra var būt ziedu smarža! Tagad es ticu, viduslaikos.. kuģotāji Vidusjūrā esot orientējušies pēc Valensijas rožu smaržām. Grīva 8, 273. «Deguma smaka te jau daudz stiprāka nekā pirmiņ..» Blaumanis 6, 153. Lipsts Tilcēns smēķē cigareti. Dūms tik stiprs un rūgts, ka reibst galva. Skujiņš 4, 16. // *Tāds, kas satur samērā daudz kādas vielas vai kādu vielu (piemēram, par šķīdumu, novārījumu).* S. šķīdums. S. buljons. S. alkoholisks dzēriens. S. vīns. Stiprs (arī sīvs) malks — *stiprs alkoholisks dzēriens; nedaudz stipra alkoholiska dzēriena.* □ Mintālu tante uzvārīja īsti stipru kafiju, viņa zināja, tas noder. Zigmonte 15, 85. Anna: Vai tēja nav par stipru? Taču ņemiet kādu maizīti klāt.. Zīverts 2, 267. ..no stiprā, pašdarinātā lauku alus neatteicās neviens. Grīva 9, 32. Senais Rīgas dzēriens [melnais balzams] baudīja krietnu slavu ne vien kā stiprāks malks, bet arī kā zāļu tiesa pret visādām iekšķīgām kaitēm un ligām. Skujiņš 7, 22. // apst. *Tā, ka (kas, parasti smarža) izplatās ļoti koncentrēti.* Stipri smaržo neļķes. // *Tāds, kas rada spēku, enerģiju, arī mundrumu, spirgtumu (piemēram, par barību, gaisu).* Stipras brokastis. S. pavasara gaiss. □ Ja ne vairāk — tepat tirgū kādu stiprāku kumosu pameklētu, vistiņu buljonam.. Lubējs 1, 123. «Tik stipru barību es vairs nepanesu,» pakrūti spaidot, viņš domāja. «Speķis, rupja maize...» Kalndruva 8, 37.

6. *Tāds, kas izpaužas intensīvi (par psihisku, parasti emocionālu, stāvokli); spēcīgs (5).* Stipra draudzība. Stipras dusmas. Stipras ilgas. S. uztraukums. □ Ir tāds teiciens, ka mīla stiprāka par nāvi. Iespējams. Bet to gan zinu, ka mīla nav stiprāka par dzīvi. Plaudis 3, 249. Dīvainā baiļu sajūta, kas uzradās, līdzko

ieraudzīja liesmas, kļuvusi vēl stiprāka. Krūmiņš 1, 112. . . viņu sagrābj pat stipra un karsta vēlēšanās aizturēt Leldi, aizkavēt . . Ezera 13, 29. // *Tāds, kas spēj mērķtiecīgi darboties grūtos, sarežģītos apstākļos; tāds, kas nodrošina spējas darboties šādā veidā (par psihi, raksturu, personību, to īpašībām).* Stipra personība. S. raksturs. □ Atraisīties no kļūdām, nožēlot grēkus var tikai stiprs cilvēks, vājais aizvien spītīgi paliks pie «savas» taisnības . . Rubenis 1, 43. Ede ir savas nelaimes pārlaidusi klusēdama un tagad jūtas divkārt stipra. Tikai nepiekāpties . . un nepadoties. J Kalniņš 3, 202. Līdz pusnaktij lasīju Džeka Londona stāstus par stipras gribas cilvēkiem, par nesalaužamiem raksturiem. Salenieks 5, 89. // *Noturīgs, nemainīgs (par ideju, uzskatu u. tml.).* Stipra pārliecība. Stipra ticība. // *Noturīgs, stabils (par cilvēku grupu, apvienību).* S. kolektīvs. □ . . pēc viņas pārliecības, laulību stipru saglabā saticība . . Svīre 2, 208.

7. *Tāds, kas ievērojami ietekmē (ko), iedarbojas (uz ko), pārliecina (par ko), rada (ko); arī spēcīgs (6).* Stipra valsts vara. // *Ļoti ietekmīgs, pārliecinošs (piemēram, par vārdiem, tekstu).* S. arguments. S. iebildums. □ Rīts un rīta gaisma ir visiem zināmas lietas. Kāpēc tad notrīs sirds no tik vienkāršiem un zināmiem vārdiem? Tāpēc, ka vienkāršie vārdi ir visstiprākie. Sudrabkalns II, 369. Vajadzēja kaut ko darīt, lai pesteļu varu aizdzītu. Bet mūsu mājās neviens nekā lāgā no buršanas neprata. . . Stiprus vārdus zināja mātes jaunākā māsa, bet tā dzīvoja tik tālu . . J Kalniņš 2, 58. // *Ļoti atklāts, tiešs, arī rupjš (piemēram, par vārdiem, izteicieniem).* □ «Saki — kur tu, brālīt, ar viņiem sapinies? Ar tiem apdauzītajiem?» Tas laikam bija par stipru teikts. Kārļonkulis atstāja istabu. J Kalniņš 10, 283. Arī ezermalā sanāca vīru kompānijas, dzēra degvīnu . . un neskopojās ar stipriem izteicieniem. Dripe 3, 78.

8. *Tāds, kam ir dziļas zināšanas, arī prasme, pieredze (kādā nozarē).* □ Matemātikā viņš bija stiprs . . Lāms 6, 10. Tieši man pretim spīd kāda liela, spoža zvaigzne. Laikam Venēra — neesmu stiprs astronomijā. Ezera 11, 86.

9. apst.; sar. *Ļoti.* □ Auguste: Dzirnavnieks jau pats stipri lēns. Putniņš 1, 27. Plastmasas vāciņus ar suku mazgā stipri siltā sodas vai ziepju šķīdumā . . Zin T 82, 5, 17. . . [Melnās] jūras krasts stipri atgādina mūsu jūrmalu . . Katlape, Ceplītis 1, 83.

○ Stiprs (arī ciets, sīksts) kā krams — a. *Ļoti spēcīgs, izturīgs (par cilvēku).* b. *Tāds, kam ir stingrs, nelokāms raksturs.* Stiprā mērā — *lielā mērā.* □ . . stiprā mērā derīgi visi vecie padomi, bet jaunajiem radusies pārliecība, ka viss vecais ir stulbs un atmetams. Mauliņš 4, 302. Stiprā mērā no brigadiera, . . pat no brigadiera garastāvokļa ir atkarīgs, ar kādu noskaņojumu katrs strādnieks uzsāks jauno darba dienu. Cīņa 81, 4, 2. Stiprs papīrs sar.; hum. — *ietekmīgs dokuments.* □ . . atbraucis tas jaunais inženieris Siljānis. Un viņam ir līdzi stiprs papīrs. No ministrijas. Lai katrā ziņā tūliņ apgādā ar dzīvokli . . . Kalndruva 5, 134. ◇ Stiprā puse — *jautājums, darbības nozare, kurā labi orientējas, kurā ir labas zināšanas, veiklība, prasme.* □ . . domāšana . . nebija puiša stiprā puse un prasīja no viņa pamatīgu piepūli. Kaijaks 5, 346. Ozoliņu Valija pieceļas un smaidīdama mīnstinās. Vai gan klasē kādam noslēpums, ka zināšanas nav viņas stiprā puse! J Kalniņš 10, 266.

stiprums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t i p r s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Roku s. Ķermeņa s. □ . . es neatceros, kad tu būtu gājusi pie ārsta. Tu esi stipra, bet šodienas stiprums rīt var būt vājums. Jansons 6, 474. Sārtbrūni zari un spīdīgi zaļas lapas pārlīkušas pār tumšo upes dzelmi. Koks straumē it kā novērtē savu stiprumu. J Liepiņš 1, 49.

2. *Vispārināta īpašība → s t i p r s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Sitiena s. Vēja s. Balss s. // savienojumā ar apzīmētāju; fiz. *Fizikāls lielums, kas raksturo (kā) izpausmes, iedarbības u. tml. pakāpi.* Elektriskās strāvas s. Gaismas s.

3. *Vispārināta īpašība → s t i p r s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; arī stiprība.* Iekārtas s. Žoga s. Auduma s.

4. *Vispārināta īpašība → s t i p r s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ekonomikas s.

5. *Vispārināta īpašība → s t i p r s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Smaržas s. Šķīduma s. □ . . zāles vēsumā labāk glabājās, nezaudēdamas derīgo stiprumu. Mauliņš 2, 35.

6. *Vispārināta īpašība → s t i p r s (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Draudzības s. Personības s. Gribas s. Ticības s. □ Viņa jau bija zaudējusi Kristapu un Edgaru, vairāk zaudēt nebija Mariannas spēkos, jo katra cilvēka varēšanai un stiprumam ir savs mērs . . Ezera 13, 379. . . ģimenes stiprums lielā mērā atkarīgs no apstākļiem, kādos formējas laulība. Cīņa 80, 274, 3.

7. *Vispārināta īpašība → s t i p r s (7), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Valsts s. Argumentu s.

stīpveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir stīpas forma, veids.* Pūralādes s. rotājums.

stīpveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stīpveidīgi.** *Stīpveida.*

stirāji, -u, vsk. stirājs, -a, v. *Spuraini (dažu augu) salmi.* □ Grieķiem šogad tikai stīrāji. ME III, 1072. Lielais Lācis [suns] izskatījās kā stirāju klēpis . . Jaunsudrabiņš 8, 85.

stirakss, -a, v. *Tropu un subtropu koks, kura sveķi satur aromātiskas vielas.*

stīrborts, -a, v. *Labais borts (kuģim, laivai).*

stirināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; apv. *Tirināt.* □ Māk Ieviņa dančus vest, Māk kājiņas stirināt . . LD 942, 3. Vidējais [nesējs] otrā pusē, labu brītiņu gaisā stirinādams atbalstu zaudējušo kāju, ievēlās ūdenī . . Grīva 9, 38. Sētā apstājies, Melnais Ansis [kaķis] tad ilgi laizījās un mazgājās, stirināja kājas . . Saulietis IV, 178.

stirināties, -os, -ies, -ās, pag. -ājos; refl.; apv. *Tirināties.* □ Ko tā ar kājām stirinies? ME III, 1072. Alatas mušiņu [ēsmu] ķēra tik neatlaidīgi, ka drīz jau pirmā stirinājās pie āķa. Zv 80, 4, 19.

stirkstēt, parasti 3. pers., stirkst, pag. stirkstēja; intrans. *Stirkšķēt.*

stirkstoņa, -as, s.; parasti vsk. *Stirkšķoņa.* □ Reižu reizēm šo jauko troksni [putnu dziedāšanu] pārmāca pelēko strazdu neglītā stirkstoņa .. Upīts 4, 85.

stirkšķēt, parasti 3. pers., stirkšķ, pag. stirkšķēja, retāk **stirkšēt,** parasti 3. pers., stirkš, pag. stirkšēja; intrans. *Radīt asu, paskarbu troksni, kas rodas, piemēram, plīstot audumam, kam sīkam beržoties gar ko; atskanēt šādam troksnim.* □ .. vareni briestam spēkā. Pat pērnajam goda kreklam vīles stirkšķ ... Sports 79, 6, 2. Mēs arī nerunājām ne vārda; tikai zāle dobji stirkšēja, trūkdama no saknēm .. Jaunsudrabiņš 1a, 191. Sāka rakstīt, ka stirkšēja vien. ME III, 1073.

stirkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **stirkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt stirkšķ.* Plēšot stirkšķināt audumu. □ Sienāzītis stirkšina savu dziesmiņu. ME III, 1073.

stirkšķis, -ķa, v. *Ass, paskarbs troksnis, kas rodas, piemēram, plīstot audumam, kam sīkam beržoties gar ko.* □ Pārnesis svaru uz kreiso kāju, izmisīgi rauju no muklāja labo. Nāk ar, bet ar aizdomīgu stirkšķi. .. Nost visa zole, tikai papēdis spītīgi turas klāt. Zv 85, 6, 5. Pulkstenis nolikts un uzvilkts, lai zvana. Lai sprāgst ar savu stirkšķi astoņos no rīta. Zemzaris 4, 43. Bet, ja tālumā pērkons bija rūcis zemu un dobji, tad tagad ar spalgu, griezīgu stirkšķi plīsa tepat virs galvas. Vāczemnieks 6, 278.

stirkšķoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu troksņu kopums* → *stirkšķēt.* □ Vēl skanēja plēstas [medījuma] ādas stirkšķoņa, vēl kraukstēja kauli [suņu] zobos .. Ezera 15, 93.

stirna, -as, s. *Briežu dzimtas dzīvnieks ar slaidu ķermeni, garām kājām un dzeltenīgi rūsganu (vasarā) vai brūnganpelēku (ziemā) apmatojumu.* Stirnu āzis (arī buks) — *stirnu tēviņš.* Stirnu kaza — *stirnu mātīte.* □ Stirna ir mazākais no briežu dzimtas pārstāvjiem un skaistākais mūsu republikas meža dzīvnieks. Izskatā tā līdzinās staltbriedim .. A Kalniņš 1, 108. Stirnas vidējais svars tikai apmēram 25 kilogrami. Tās uzturas galvenokārt biezi aizaugušās mežaudzēs, vecos izcirtumos, krūmainās mežmalās .. Latv dzīvn 29. Mugurpusē ap asti stirnai ir spilgti balts laukums, tā sauktais «spogulis». Medn 30. Stirnu āžiem ir ragi, lai gan kā liels retums sastopami arī toli āži un ragainas stirnas. Kronītis 1, 250. Stirnu buka rējiens vakara miglas pilnā pļavā vai rubeņu gaiļa izaicinošais šņāciens rīta salnas sastindzinātā tīrelī kļuva par skaistākajām skaņām. Dripe 10, 17. Pavasaros stirnu kazas un pīļu mātes Arnolds nešāva. Nekad prātā nenāca pavērst stobru pret stirnu, kurai blakus redzēja kazlēnu. Dripe 10, 74.

stirnāda, -as, s. *Stirnas āda (parasti kažokāda).* Stirnādas apkakle. □ Mācītājs izkāpa no gultas .. Viena velteņu tupele bij turpat uz stirnādas paklāja .. Otrā paslīdējusi zem gultas. Upīts 18, 287.

stirnāzis, -ža, v.; arī **stirnuāzis,** -ža, v. *Stirnu āzis.* □ Stirnāzis dzenā kazu ap krūmu trakā ātrumā līdz galīgam pagurumam. D kal 79, 121. .. tiklīdz stirnāzis .. mēģināja celties, lūsis tūdaļ atvāza ilkņainos žokļus, sagrāba upuri pie rīkles un koda .. Vanags 10, 41. .. eksponēti izcilākie stirnāžu, staltbriežu un aļņu ragi .. Rīgas B 80, 31, 3.

stirnbuks, -a, v.; arī **stirnubuks,** -a, v. *Stirnu buks.* □ Plašā, gaišā istaba smaržoja pēc sveķiem. Pie sienām karājās briežu un stirnbuku ragi. Lācis VI, 433. No biezokņa iznāca stirnubuks, piegāja pie ūdens un dzēra, ik pa brīdim ausīgi paceldams galvu. Ezera 5, 222. Mednieki bija vienu stirnubuku nošāvuši. J Kalniņš 10, 301.

stirnēns, -a, v. *Stirnas mazulis.* □ Stirnēni līdz 4 mēnešu vecumam ir plankumaini .. Tauriņš 1, 226.

stirnuāzis. *Sk.* stirnāzis.

stirnubuks. *Sk.* stirnbuks.

stirols, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Aromātiskais ogļūdeņradis — bezkrāsains šķidrums ar raksturīgu smaržu.*

stirpa, -as, s. *Garens (parasti siena, salmu, kartupeļu, sakņaugu, augļu) krāvums, kas ir paredzēts (to) uzglabāšanai.* Labības s. Āboliņa s. Dārzeņu s. Biešu s. Stirpu apmetējs. Stirpu vedējs. □ «Esmu laimīgs, ka man būs tik daudz siena .. Sakrāvu vai astoņas stirpas.» Austriņš 2, 280. No visām pusēm atlidoja kuļmašīnu dūkoņa; tās rija labības kūļus. Maisi pildījās graudiem, pie šķūņiem izauga salmu stirpas. Jansons 1, 76. .. rudenī stirpās liktie kartupeļi saglabājas sausi un balti līdz pavasarim. Zv 84, 14, 3.

stirpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Kraut, likt (ko) stirpās.* S. sienu. S. labību. S. kartupeļus.

stīvaudums, -a, v. *Blīvs linu vai kokvilnas audums, kas paredzēts iestrādāšanai apģērba detaļās, lai labāk izveidotu un saglabātu to formu.* Iestrādāt jostā stīvaudumu.

stīvdrāna, -as, s. *Stīvaudums.* □ Priekšdaļu un mugurdaļu [blūzei] savieno ar baltām lencēm, kurās iepriekš iešūta stīvdrāna. PL Siev 86, 5, pielikumā.

stīvdrēbe, -es, dsk. ģen. -bju, s. *Stīvaudums.* □ Stepētajā apkaklē iestrādāta stīvdrēbe. Zv 83, 23, 32.

stīvēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. **1.** *Ar pūlēm, grūtībām pārvietot, virzīt (piemēram, nest, vilkt, vest); stiept (4).* □ .. Alise piegrieza [zirgu] tuvāk durvīm un sāka celt ārā maisus. Pirmie trīs, kas bija vezuma virspusē, noslīdēja gar kājām uz leju pavisam viegli, bet apakšējos vajadzēja stīvēt pāri ratu skārēm. Gulbis 4, 456. Vilmeris izkliedz un, paķēris abām rokām viens pats savas ragavas, stīvē tās iekšā mazajā šķūnītī .. Sēlis I, 176.

..Ojars stīvēja [iedzērušo] Jaceku uz staciju.. Eglons 1, 133.

2. *Ar pūlēm, grūtībām ģērbt, vilkt (ko ciešu, šauru).* □ ..pakavējos ārdurvīs, rokā stīvēdams cimdu. Zemzaris 2, 12. Apiņjānis piecēlies stīvē sev mugurā mēteli. Sēlis 5, 257. Anna stīvēja nost savu karnevāla kostīmu. Rāvējslēdzējs aizmugurē saķērās. Ērgle 4, 67.

stīvēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. **1.** *Pūlēties (ar ko smagu, grūti veicamu).* □ ..kāds vīrs, uz daudzstāvu nama jumta uzrāpies,.. stīvējas ar garu, baltu dēli. Lubējs 3, 106. «Kāpēc tad lai es viens pats stīvējos [ar paģībušo]? Nē, jums jānāk vien palīgā..» Aulis cieti noteica. Rozītis III, 106. Abi stīvējušies, ko māk, bet tomēr nevarējuši spieķa no ceļa novākt. ME III, 1077.

2. *Ietiepīgi pretoties.* □ ..Žanna.. vienkārši paņēma [Gundegu] aiz elkoņa un veda līdzi. No sākuma Gundega mazliet pretojās, bet tad kļuva neērti tā stīvēties ceļa vidū, viņa vairs nemēģināja atbrīvoties.. Ezera 1, 256. Raujos projām no mātes, stīvējamies, kamēr man paslīd kāja un es nogāžos augšpēdus. Bundzeniece 2, 7. // *Nepakļauties (par dzīvniekiem).* □ Zīmaļa stīvējās un negribēja kāpt pēc benzīna smakojošajā aizgaldā, taču beidzot padevās.. Lapsa 3, 111. // *Ietiepīgi nepiekāpties, nepiekrist.* □ ..kaulējušies un stīvējušies.., kamēr par astoņi simti salīguši, tik labu govi par sviestmaizi grēks atdot. Ezera 17, 195. «Es arī gribu [auskarus], tikai paps vēl stīvējas pretī, bet gan mēs ar mammu viņu pielauzīsim..» Upīts 9, 308.

stividors, -a, v. *Kuģu iekraušanas un izkraušanas darbu vadītājs.* □ ..dispečeri un stividori līdz galam nav izstrādājuši plānu kuģu sagatavošanai reisam.. Pad J 68, 66, 2. Konteineru pārvadātāja izkraušanu vada kuģa.. stividors.. Rīgas B 84, 270, 1. ..pēc sarunas ostā ar stividoriem un krāvējiem steidzos uz mūzikas skolu.. Bērce 6, 32.

stīvināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Cietināt (1).* S. aizkarus. S. galdautu. □ Ar baltu un stīvinātu ķiteli uz rokas ienāca māsa Gārša. Birze 5, 250. Balto kreklu Atis guļot bija saburzījis, un tomēr — tas bija stīvināts krekls! Skujiņš 14, 172. ..skatos muzeju fotogrāfijās divdesmitgadīgo puišu sejās,.. uzskrullētajās ūsās un stīvinātajās apkaklītēs. Pad J 85, 15, 2.

stīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stīvi. 1.** *Tāds, kam ir pilnīgi vai daļēji zudušas kustības spējas, lokanība, piemēram, slimības, zemas temperatūras iedarbībā (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeņa daļām).* Stīva locītava. S. pirksts. Stīva kāja. □ Kungs garš, izkāmējis.. Pavisam stīvs, tikai ar pūlēm ceļ kāju, kad Bīdītājs viņu bīda. Upīts XIII, 372. Viņam bija grūti saliekt savu stīvo muguru, bet, sāpes pārvarot, viņš liecās.. Lācis 15, 224. ..kauli pēc vakardienas darba gluži stīvi, tos vajadzēs krietni ielocīt, kamēr dabūs vajadzīgo lunkanumu. Vilks 2, 205. ..Zeltiņa salnītis starp tiem [pārējiem zirgiem] izskatījās taisni kā pērnējs kumeļš. ..Ausis piemiedzis, grasījās spert.. un droši vien spertu arī, ja nebijis pagalam stīvs. Upīts 4, 286. ◇ Stīva (arī smaga) mēle — *saka, ja ir grūti runāt (runas orgānu darbības traucējumu dēļ).* □ ..šoferis ar stīvu mēli, toties ne bez lepnuma pavēstīja, ka atbraukuši esam.. Lagzdiņš 3, 134. Kad viņi bija iesēdušies ormaņa ekipāžā, Džonis kā iedzēries ar stīvu mēli ņēmās mēļot.. Jansons 4, 302. // *Stings (par mirušu cilvēku vai dzīvnieku, tā ķermeni, ķermeņa daļām).* □ Viņš nometās mudīgi pie slīkoņa zemē. Tas bija auksts un stīvs — kā jau mironis. Plūdonis 2, 366. ..Alise pavandīja aizgalda stūrī salmus un atrada meklēto — sivēns bija beigts, jau stīvs.. Gulbis 4, 298. ..rokas [mirušajam] pārāk ātri palikušas stīvas, tikai līdz vēderam tās varēja saliekt.. Upīts 4, 220.

2. *Tāds, kam nav vingruma, elastīguma, arī piespiests, neatraisīts, lēns (par kustībām); nekustīgs (par stāvokli).* Stīva gaita. Stīvi pieceltie. Stīvi iet. □ ..Savarņiks stīvi, kā spieķi norijis, atpakaļ nepaskatījies, kāpa augšā pa kultūras nama kāpnēm. Kolbergs 3, 359. Kājas stīvi cilādami, vīri dodas vakariņot. Lapsa 1, 43. Stīvi paklanījies, Nodievs uzliek galvā cepuri un aiziet. Līvs 5, 115. Klases audzinātāja.., gara auguma, sausnēja sieviete, stīvi sēdēja aiz katedras un pagaidām vēl rādījās itin lietišķa. Vāczemnieks 5, 5. // *Nekustīgs, neizteiksmīgs (piemēram, par acīm, skatienu).* □ ..vecīte likās pavisam esot vienaldzīga,.. ne viņa ko runāja, ne arī likās citu runā klausoties. Acis tik stīvi skatījās uz zārku. Apsīšu J 3, 66. ..viņu acis.. stīvi raudzījās vagās, kas likās tikpat nebeidzamas kā pati zeme. Virza 1, 73. ..bet cik skatiens jums stiklaini stīvs! Čaklais 8, 109. Tie vajātājos veras stīvu skatu, Grimst dūņās līganās.. Čaks 7, 67.

3. *Tāds, kurā nav dzīvīguma, rosības, aktivitātes (piemēram, par darbību, notikumu, situāciju); arī neveikls, neizdevies.* Svinības sākas stīvi. □ Sākumā sabiedrība diezgan stīva. ..Bet, kad uz galda parādījās kafija un liķieris, garastāvoklis strauji cēlās. Zālīte 5, 39 // *Samākslots, arī neizteiksmīgs (piemēram, par runu).* □ Sākās lekcija — stīva un sausa. Kaut kas svešs ienācis auditorijā, kas traucē un stindzina... Lit M 56, 46, 3.

4. *Tāds, kas (parasti blīvuma, sprieguma dēļ) ir stingrs, grūti lokāms, saspiežams.* □ Audumi dažādi — no mīkstiem slīdošiem atlasiem un krepiem līdz kokaini stīvam taftam. PL Siev 84, 9, 24. Viņa Koļu saposa labākajās drēbēs, iespieda rokā jaunu, stīvu portfelīti.. Dripe 3, 81. Stīvie, lakoti spīdīgie brūklenāju ceri švīkst [gājējam] gar stilbiem. Skujiņš 8, 82. Kučieris sēdēja lepni izstiepies kā lielkungs uz bukas, tālu izstieptām rokām grožus stīvi savilcis. Upīts 4, 174.

stīvumkrampji, -u, v.; tikai dsk. *Stingumkrampji.* □ Jau dzemdību namā jaunpiedzimušos vakcinē pret tuberkulozi, no triju mēnešu vecuma — pret difteriju, garo klepu, stīvumkrampjiem.. Rīgas B 83, 16, 5.

stīvums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t ī v s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Stīvuma (arī stinguma) krampji — *tetānija.* □ ..Andra mugura jau sadzijusi pavisam labi. Stīvums pamazām izgāja. Mauliņš 2, 62. Ko garos mūža gados Paveicis pirkstiem stīviem? Stīvums locītavās Tipiskas vecuma sekas.. Dorbe 7, 63. Sāpēja osteohondrozes sabojātie skausta skriemeļi, dzenot pakausī nepatīkamu stīvumu. Dripe 10, 326.

2. *Vispārināta īpašība → s t ī v s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kustību s. □ Vienīgais, ko Tāļa dejošanas manierei pie labas gribas varēja pārmest, bija zināms stīvums, vecmodīgums.. Zigmonte 17, 183.

3. *Vispārināta īpašība → s t ī v s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..Mirdzai negribējās sastapties vienai ar zirgu punkta puišiem, lai izvairītos no pirmās iepazīšanās stīvuma. Sakse 7, 413. ..mācītājs joka dēļ visas zvejnieku sievas dēvēja par kundzēm, tā ienesdams ikdienā neparastu šiku, kliedējot attiecību stīvumu. Bels 7, 113. Nevarētu apgalvot, ka jaunie mākslinieki ir pilnībā apzinājuši šo majestātiski cēlo materiālu [porcelānu]; daudzās kompozīcijās vēl jaušams stīvums, sasaistītība. LLM 26.

4. *Vispārināta īpašība → s t ī v s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Auduma s.

stjuartese, -es, dsk. ģen. -šu, s.; nevēl. *Stjuarte.* □ Gar mūsu mīkstajiem ērtajiem [lidmašīnas] sēdekļiem allaž slīdēja laipnās stjuarteses, vaicājot, vai pasažieri.. nevēlas kādus atspirdzinājumus. Lit M 56, 46, 4.

stjuarts, -a, v.; **stjuarte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Pasažieru, arī virsnieku apkalpotājs (parasti uz kuģa, lidaparātā).* □ Kapteinis Jordans šorīt likās galantāks un asprātīgāks nekā jebkad, stjuarts Beide apkalpoja Līviju tik uzmanīgi, ka taisni neveikli kļuva no šīs laipnības.. Lācis 15, 369. ..mūsu kuģa stjuarte locim uznesa vakariņas. Grīva 12, 92. Stjuarte sāka izdalīt konfektes. Zem lidmašīnas spārna pazibēja jūras rāmais zilums.. Līvs 5, 5. ..melnādains stjuarts.. pasniedza kafiju un sendvičus.. Zv 67, 22, 25.

stobrains, -ais; s. -a, -ā; apst. **stobraini.** *Tāds, kam ir stobri (3), tāds, ko veido stobrs (3).* S. zieds. Stobraini izaugumi.

stobrene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; novec. *Šautene.* □ Liek barons jau zaldātiem posties tūlīt. Ar skubu tie durkļus uz stobrenēm sprauž.. Plūdonis 2, 28. Mežsargs.. ar stobreni plecos. ME III, 1110.

stobriņsēne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Stobriņu sēne.*

stobriņš, -a, v. **1.** *Dem. → s t o b r s.*

2. *Samērā īsa, tieva (parasti stikla) caurule (darbam laboratorijā).* Graduēts s. □ Ienācēja acīm slimnīcas laboratorijā paveras jau pazīstama aina — pipetes, stobriņi.. Ves 75, 6, 12.

3. *Samērā tievs caurulveida priekšmets.* □ Slaukšanas iekārtā ir automātisks noslēdzējvārsts, kas aizver piena šļūteni, līdzko gadās stobriņiem nokrist no tesmeņa. Lauku Dzīve 68, 2, 16.

4. *Samērā tievs caurulveida veidojums (organismā).* Stobriņu sēnes bot. — *sēnes, kam cepurītes apakšpusē ir sīki caurulveida vai bišu šūnām līdzīgi iedobumi, kuros veidojas sporas.* □ Saknes vidū [pupiņām], šūnām saplūstot, izveidojas gari, tievi stobriņi, ko sauc par vadu stobriņiem. Švinka 1, 62. No sarkanā āboliņa mājas bites nektāru neiegūst tāpēc, ka to snuķīši ir īsāki par āboliņa ziedu stobriņiem. Tērauds 1, 396. Cepurīšu sēnes iedala lapiņu sēnēs (bērzlape, gailene, rudmiese..) un stobriņu sēnēs (baravika, apšu beka..). Švinka 1, 130.

stobriņtārpi, -u, vsk. stobriņtārps, -a, v.; zool. *Mazsaru tārpu klases dzimta, kurā ietilpst tārpi ar iesārtu posmotu pavedienveida ķermeni un četrām saru grupām pie katra posma; šīs dzimtas tārpi.* □ Dūņainās vietās.. visbiežāk sastop stobriņtārpus. Tie ir sārti, dažus centimetrus gari tievi tārpi, kas slēpjas no dūņām veidotos stobriņos. Latv dzīvn 204.

stobriņveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir samērā tievas caurules forma, veids.* S. detaļa. □ Sīpolu ziedmuša.. Ķermeņa pakaļgals [kāpuram] nobeidzas ar.. stobriņveida izaugumu.. Rupais, Kalniņa 1, 144.

stobriņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stobriņveidīgi.** *Stobriņveida.*

stobrkauls, -a, v. *Stobrveida kauls.*

stobrs, -a, v. **1.** *Caurulveida detaļa (šaujamierocim) šāviņa izmešanai ar noteiktu sākuma ātrumu un stabila stāvokļa radīšanai lidojumā.* Ložmetēja s. Mīnmetēja s. Lielgabala s. Monolīts s. Saliekams s. Sastiprināts s. □ Sākas apšaudīšanās. Kā plati, liesmaini šķēpi pa šauteņu stobriem izmetas ugunsmēles. Plaudis 2, 63. ..cilvēks, mēteli atpogājis, noņēma no pleca automāta siksnu un pavērsa stobru pret suni.. Kaijaks 5, 97. ..Arnolds izņēma no melnā futrāļa stobrus un laidi un salika ieroci kopā. Dripe 10, 20. pārn. Ruksis.. omulīgi sēž, ik pa brīdim ierunādamies. ..grib paraudzīties Justā, augstu slien drukno smeceres [smecera] stobru. Caune 5, 59. pārn. Blakus viņi devās uz atvērto durvju pusi. Artūrs gāja, mazliet uzkumpis, apaļos, paīsos bikšu stobros iemauktās kājas centās uztvert Vijas soļu ritmu. Dripe 2, 78. ◇ Stobra galā — *pa šāvienam, mērķī.* □ «Zēni, nepiemirstiet, ka par patvaļīgu aiziešanu no rotas, kaut arī uz vienu dienu, var nokļūt stobra galā.» Grīns 1, 138. Ilgi lenktais medījums bija tepat stobra galā, bet Dima nešāva. Gūtmanis 2, 79.

2. *Caurulveida detaļa, elements, piemēram, kādu vielu plūsmas virzīšanai.* Katla liesmu s. □ ..skursteņa stobrs bēniņos no ārpuses obligāti jāapmet un jānokrāso balts.. Lauku Dzīve 89, 12, 29.

3. *Caurulveida veidojums (organismā).* Stublāja s.

stobrveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir stobra (1) forma, veids.* S. stumbrs. S. zieds. Hidras s. ķermenis. □ Sīpoli ir daudzgadīgi lakstaugi ar sulīgām, stobrveida vai plakanām lapām.. Galenieks 2, 388. Rudzu lapas sastāv no šauras lapas plātnes un garas stobrveida

maksts .. Svinka 1, 30. Aļģes ir vienšūnas un daudzšūnu organismi. To lapoņi var būt pavedienveida, plātņveida, stobrveida, vienkārši vai zaroti .. Biol r 108.

stobrveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stobrveidīgi.** *Stobrveida.* □ Ziedi [zalktenei] divdzimumu, ar 4—5 locekļiem. Ziedgultne stobrveidīga. Galenieks 2, 278. Kaulus, izņemot stobrveidīgos, sasmalcina [buljonam] .. Ed gat 134.

stobrzieds, -a, v.; bot. *Zieds ar stobriņā saaugušu vainagu (piemēram, asteru, lūpziežu dzimtas augiem).* □ Ja vainags ir staraini simetrisks (kārtns) ar 5 zobiņiem, tad ziedus sauc par stobrziediem. Stobrveida vainags var dažreiz būt paplašināts piltuves veidā .. Galenieks 2, 375. Samtenes principā ir svešapputes augi, lai gan stobrziedu šķirnēm iespējama arī pašappute. Lauku Dzīve 84, 4, 9.

stobulis, -ļa, v. *Daudzgadīgs čemurziežu dzimtas lakstaugs ar mazliet rievainu, zilganas apsarmes klātu stumbru, plūksnainām, dzeltenīgi zaļām lapām un baltiem vai zaļganiem ziediem saliktos čemuros.*

stodere, -es, dsk. ģen. -ru, s.; jūrn. *Uz ūdens noenkurota navigācijas zīme (parasti garas kārts veidā), kas norāda, piemēram, kuģu ceļu, izliktus tīklus.* □ .. pašas nozīmīgākās iekšējo ūdeņu satiksmes zīmes esot stoderes — balti un sarkani krāsotas koka kārtis, kas tiekot stāvus noenkurotas abpus kuģu ceļa. Vāczemnieks 6, 256. Jumta paspārnē aiz spāres aizbāztas, vējā tikko dzirdami grab tīklu stoderes ar izbalējušiem, skrandainiem karodziņiem galos. Līvs 2, 77.

stoderis, -ra, v.; reti. *Stodere.* □ .. viņam ir pieredze, kas nekad neļauj sajaukt kuģu ceļa stoderus ar stāvvadu mērķiem .. Krūmiņš 1, 92. Sasēdušies četrās airu laivās, kas, piekrautas linumiem, virvēm, enkuriem, stoderiem .., peldēja dziļi iegrimušas, viņi aizīrās līdz abām spēcīgajām motorlaivām .. Purs 2, 84.

stohastisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stohastiski;** mat. *Tāds, kam ir gadījuma raksturs; nejaušs; arī varbūtisks.* Stohastiska prognoze. Stohastiskā meklēšana. S. process. Stohastisks (arī gadījuma) lielums — *lielums, kas eksperimenta rezultātā var pieņemt dažādas iepriekš nezināmas vērtības.* □ Programmu, kuras darba rezultāts atkarīgs no kāda gadījuma lieluma, .. mēdz saukt par stohastisku. Tās darba rezultāts .. nav iepriekš paredzams (jo iejaucas nejaušība) .. Zin T 65, 9, 11.

stoicisms [sto-icisms], -a, v.; parasti vsk. **1.** filoz. *Antīkās filozofijas virziens, kura ētiskajam ideālam raksturīga pašsavaldība, neuzbudināmība.*

2. *Tikumība, pašsavaldība, kas nav atkarīga no ārējiem apstākļiem.*

stoika, -as, s.; novec. *Lete, kur pārdod dzērienus un uzkožamos (parasti krogā).* □ .. te kūsājusi dzīvība, tuviem un tāliem ceļiniekiem satiekoties pie garajiem kroga galdiem vai stoikas .. Stankevičs 3, 25. Un vēl vienmēr saimniekam atradās kāds grasis, kuru krogā pie stoikas atstāt. Zigmonte 16, 208. .. viņu vairāk par visu krogā kārdināja šī burzma, kas allaž gar stoiku sagriezās. J Kalniņš 8, 111.

stoiķis [sto-iķis], -ķa, v.; **stoiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. **1.** *Stoicisma (1) piekritējs.* □ Senās Grieķijas stoiķi .. izvirzīja formulu par visas cilvēces kopēju republiku .. Fogels, Grīnbergs 1, 10.

2. *Cilvēks, kam ir raksturīga tikumība, pašsavaldība.*

stoisks [sto-isks], -ais; s. -a, -ā; apst. **stoiski.** **1.** filoz. *Saistīts ar stoicismu (1), tam raksturīgs.*

2. *Saistīts ar tikumību, pašsavaldību, tām raksturīgs.* □ Romānā «Saknes» Jānis Liepsargs ir stoisks varonis, viņš .. savā garīgajā jābūtībā ir neizkustināms. Lit M 84, 33, 7. Aldis trulo darbu ar skaitļiem uzņēma stoiskā mierā. Mauliņš 3, 136. Visu to stoiski izturēt Mirdzai Šmithenei atkal palīdzēja noslēgšanās savā pasaulē, kur varēja lasīt Puškinu vai Raini .. Dzene 3, 151.

stoiskums [sto-iskums], -a, v.; parasti vsk. **1.** filoz. *Vispārināta īpašība → s t o i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

2. *Vispārināta īpašība → s t o i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. [tēvs] izpildīja sāpīgos bēru rīkošanas pienākumus, mierināja sievu. Bet šis šķietamais stoiskums bija īslaicīgs. Zin T 76, 4, 41.

stokss, -a, v. *Kinemātiskās viskozitātes mērvienība.*

stolons, -a, v. **1.** bot. *Auga pazemes vasa, kas stiepjas no mātesauga un kam galā veidojas jauna auga aizmetnis.* □ Kartupeļu vēzi ierosina pirmsēne .., slimība skar bumbuļus, stolonus, retāk stublājus, lapas un ziedus. Lauku Dzīve 80, 12, 7.

2. zool. *Dažu dzīvnieku (piemēram, koraļļu, sūneņu) ķermeņa izaugums, no kura pumpurošanās ceļā rodas jauni organismi.*

stomatīts, -a, v.; med. *Mutes dobuma gļotādas iekaisums.* Medikamentozais s.

stomatologs, -a, v.; **stomatoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Stomatoloģijas speciālists.*

stomatoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Medicīnas nozare, kas pētī mutes dobuma orgānu, žokļu un sejas slimības, to izcelsmi, ārstēšanu un profilaksi.* □ .. ar mūsu gadsimta sākumu stomatoloģija diferencējās trīs lielajos pamatvirzienos: terapeitiskajā, ortopēdiskajā un ķirurģiskajā stomatoloģijā. Ves 75, 3, 30.

stomatoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stomatoloģiski.** *Saistīts ar stomatoloģiju, tai raksturīgs.* Stomatoloģiska operācija. Stomatoloģiski instrumenti. Stomatoloģiskais krēsls — *stomatoloģijā lietojams krēsls ar galvas un roku balstiem un regulējamu sēdekli.*

stomīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stomīgi.** *Tāds, kas stomās; tāds, kurā izpaužas nedrošība, vilcināšanās, biklums, ko parasti izraisa neziņa, šaubas.* S. jauneklis. □ Svešinieka balss bija tik stomīga un neskaidra, ka Māle vārdus tikko saklausīja .. Bendrupe 2, 15. Hartviss piegāja pie vezuma. «Tu no Vīteļmājām?» viņš noprasīja puspuisim. Mika uzrausās kājās un stomīgi atbildēja, ka — jā. K Zariņš 1, 64.

..Jurķis, piemetinājis grožu sētas stabam, tuvojas bikliem, stomīgiem soļiem. Indrāne 6, 59.

stomīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → stomīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..no darbabiedru pulka iznāca Janko.. Šoreiz viņam, protams, nebija konferansjē tumšā tērpa.. Tikai kustībās un sejas svinīgumā bija palicis programmas pieteicēja pašapzinīgums, kas nepazīst stomīguma un neveiklības sajūtas. Saulītis 12, 259.

stomīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Runāt nedroši, vilcinoties, parasti aiz neziņas, šaubām.* □ «Baronlielskungs,» viņš pēc brītiņa sacīja stomīdamies un skatījās cieti baronā, «baronlielskungs... tas ir... vārds... kuru es... nevaru pieņemt.» Blaumanis 6, 137. «Pagaidiet, es — es nācu...» Jā, tagad viešņa tomēr.. stomās un meklē īstos vārdus, lai uzsāktu sarunu, kuras dēļ tā ieradusies. Bendrupe 1, 171. «Un visās sanāksmēs [Ramona] runā. ..Pieklājīgi, bez papīra runā. Nemaz nestomās.» Indrāne 6, 296. // *Izturēties nedroši, bikli, parasti aiz neziņas, šaubām.* □ ..aizjoņo [uzbrukumā] kaimiņu posms, ko komandē Spandegs. Tagad ir mūsējā kārta, bet posma vecākais bija [kritušais] Lejiņš, Miķelsons vēl nav atgriezies — un mēs ar Konrādu stomāmies, kam komandēt. Grīns 1, 104. Parasti viņš siroja viens. Pagalmā iegājis, viņš ilgi nestomījās, bet soļoja uz pagrabu. Lēmanis 4, 8. Cilvēks apstājās pie kādām durvīm un brīdi it kā stomījās neziņā: iet iekšā vai neiet? Lācis 15, 75.

stoņģelis, -ļa, v.; sar. *Paliels trauks (parasti mazvērtīgs).* □ Puķu [tirgū] bija pasaulīgi daudz. Pirmās šāvās pretī gladiolas. Gurķu burkās, spaiņos un plastmasas stoņģeļos. Skujiņš 10, 325.

stop, izsauk. *Lieto, lai pavēlētu apstāties vai pārtraukt darbību; lieto, lai norādītu uz pēkšņu piespiedu apstāšanos vai darbības pārtraukšanu.* □ «Stop, veči,» viens [kareivis] pacēla roku un nokliedzās. «Uz kurieni?» Grīva 1, 108. Tenori un basi sasparojušies nu jau pareizi izpilda maestro norādījumus, taču tikko sāktā frāze atkal tiek pārtraukta ar vienkāršo, maģisko vārdiņu — stop! Liesma 75, 6, 15. Raugi — jo smalkāka mašīna, jo kaprīzāka, līdzko kaut kas, tā stop — neiet! Elksne 8, 122. Rokot būvbedri jaunas, modernas kafejnīcas celtnei, uzdūrās vecam mūrim. Stop! Te nu laikam jāsauc šurp arheologi. Zv 74, 23, 1.

stopalus, -us, v.; parasti vsk.; novec. *Alus, ko pārdod, iepildot no mucas kausos, stopos u. tml.* □ Klidziņā stopalus vairs nebij modē. No Liperta brūža gan ņēma muciņām, bet krodzinieki paši nopildīja un pārdeva pudelēs. Upīts 4, 328.

stopkadrs, -a, v. *Apstādināts (kinofilmas, videoieraksta) kadrs.* □ Atklājot sava varoņa individualitāti, neparastā rakstura šķautnes, autori izmanto retrospekciju, stopkadru. Lit M 68, 5, 13.

stopkrāns, -a, v.; tehn. *Ierīce (kā, parasti vilciena) apstādināšanai ārkārtējos gadījumos.* □ ..norāvis stopkrānu, viņš vilcienu apturēja.. Vaidars 1, 11.

stopnieks, -a, v.; vēst. *Karavīrs, kas specializējies šaušanā ar stopu.* □ ..angļi nosūtīja pret Napoleonu stopnieku pulku. Strēlnieks varēja izšaut ap divpadsmit bultu minūtē, pie tam bulta lidoja krietni tālāk par 200 metriem. Zv 63, 8, 30. Aiz krustnešiem lavījās karakalpi, pamīšus šķēpnieki ar stopniekiem, un tie savus ieročus laida darbā pirmie.. Purs 11, 184.

stops[1], -a, v.; vēst. *Rokas ierocis šaušanai ar bultām — uz laides nostiprināts loks.* □ Stopu gatavošana prasīja daudz darba un pacietības. Kokus vajadzēja sutināt un vaskot, saites mērcēt un kaltēt, līdz tās vairs nestiepās. Mauliņš 2, 103. Stops tika ātri norauts no pleca, stiegra uzvilkta, un bulta notrinkšķēja gaisā. Griģis veikli rīkojās ar stopu, un viņa bultas droši skrēja mērķim pretī. A Gulbis 2, 7.

stops[2], -a, v. **1.** *Sena tilpuma mērvienība — aptuveni 1,3 kubikdecimetri.* □ Zviedrijas mēru ietekmē jau 17. gadsimtā ieviesās pūra dalījumi 27 kannās un 54 stopos.. D kal 74, 252. Trumuli mēs nopirkām no Jaņķeļa par 15 kapeikām. Viņā ieiet divi stopi ūdens.. Rihters 1, 99.

2. *Šāda tilpuma trauks.* □ ..tieši iepretim durvīm virs izlietnes spīdēja spoži noberzts ūdenskrāns, virs tā uz nagliņas pakārts blāvoja stops.. Saulītis 12, 28. ..virtuvē nomazgājos, ar misiņa stopu liedams ūdeni saujā. Lapsa 6, 233. ..stāvēja [uz galdiem tirgū] cinkota skārda stopi, pilni ar spīdīgām, sarkani lakotām dzērvenēm.. Ezera 9, 206.

stopsignāls, -a, v. *Signāls (parasti sarkana gaisma luksoforā, semaforā u. tml.), kas aizliedz transportlīdzekļu kustību.* □ Uz Ļeņina un Dzirnavu ielas stūra mašīna apstājās — dega kustības regulētāja sarkanais stopsignāls. Purs 1, 52. // *Brīdinājuma signāls, kas rāda, ka ir iedarbināta transportlīdzekļa bremžu sistēma.* □ Pakaļējos gabarītu lukturīšos atkarībā no to novietojuma un uzdevuma ievietotas spēkratu numura apgaismošanas, gabarītu norādīšanas, virzienrāža un stopsignāla spuldzes. TAM 128.

store, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Storveidīgo kārtas zivs ar lielu, vārpstveida ķermeni un smailu purnu.* Atlantijas (arī Baltijas) s. □ Store.. ir ātri augoša liela zivs, līdz 6 m gara, svars 300 kg un vairāk. Caurceļotāja — uzturas jūrā, nārsto upēs.. Latv dzīvn 76. ..nogaršoju gan stori marinādē, gan pīli ar ceptiem āboliem.. Klints 1, 50.

stornēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; grāmatv. *Ar attiecīgu ierakstu anulēt, labot (ko) grāmatvedības dokumentos.* S. summu.

storno, nelok., v.; grāmatv. *Ieraksts grāmatvedības reģistros kļūdaina grāmatojuma anulēšanai, iegrāmatotas summas samazināšanai.*

stortings, -a, v. *Norvēģijas parlaments.* □ Nobela prēmiju fizikā un ķīmijā piešķir Zviedrijas Zinātņu akadēmija,.. miera prēmiju — Norvēģijas stortinga Nobela komiteja Oslo. Rolovs 1, 61.

storveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **storveidīgi.** **1.** *Tāds, kas ir līdzīgs storei.*

2. zool. *Savienojumā «storveidīgās zivis»: kaulzivju kārta, pie kuras pieder lielas (līdz 9 metriem garas) zivis, piemēram, store, beluga, sevrjuga.* □ Storveidīgo zivju vairums ir caurceļotājas. Nārstot tās ieceļo upēs, pēc nārsta atgriežas jūrā .. Biol r 198.

stostīgs, -ais; s. -ā, -ā; apst. **stostīgi. 1.** *Tāds, kas stostās (1); tāds, kurā izpaužas stostīšanās (2).* S. zēns.

2. *Tāds, kas stostās (2); tāds, kurā izpaužas nedrošība, vilcināšanās, biklums, ko parasti izraisa neziņa, šaubas; stomīgs.* □ .. dzirdu viņa balsi — aizrautīgu, satraukti iekaitušu un viegli stostīgu. Brutāne 8, 88. Veronika tomēr atbildēja tikpat stostīgi kā pirmīt, kad viņi pirmo reizi satikās pie mājas sliekšņa. Purs 6, 95.

stostīšanās, ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība → s t o s t ī t i e s.*

2. *Runas traucējums — runas plūsmas īslaicīgi pārtraukumi, skaņu vai zilbju atkārtojumi runas orgānu muskuļu krampju dēļ.*

stostītājs, -a, v.; **stostītāja,** -as, s. *Cilvēks, kas stostās (1).* □ Pedagogam, kuram klasē ir skolēns, kas stostās, jāzina, ka stostītājs, atbildot mācību stundu, apmulst, uztraucas un dažreiz pat zaudē spēju runāt. Ves 85, 11, 15.

stostīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Runas traucējuma dēļ runāt ar īslaicīgiem pārtraukumiem, atkārtojot skaņas vai zilbes.* □ Bērniem, kas stostās, .. valodā ir daudz nepamatotu pauzu, pārtraukumu, izrunas defektu. Sk Ģ 79, 3, 18.

2. *Runāt nedroši, vilcinoties, parasti aiz neziņas, šaubām; stomīties.* □ Es noduru galvu un stostos: «Man ... es ... nu, ar vārdu sakot ... es un Harijs ... mēs norunājām apprecēties.» Brodele 17, 121. «Nu jā ... saprotams ... tomēr ...» Juta stostās, it kā būtu vainīga, ka slaucējām jāstrādā bez maiņas .. Svīre 3, 80. Kur citi [skolēni] pateica vienu teikumu, viņam iznāca pieci, kur citi stostījās un meklēja vārdus, Ervīns burbuļoja kā strautiņš. Dripe 5, 38.

stosts, -a, v.; refl. *Stostītājs.*

stostulīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stostulīgi;** refl. *Stostīgs.* □ Viņš .. mēdīja pakaļ tēva stostulīgo maļamo. «Nekā-a, dē-eliņ ..» Upīts 9, 104.

strādāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju. **1.** intrans. *Veikt noteiktas darbības, piemēram, lai ko pārveidotu, radītu materiālas vai garīgas vērtības.* Čakli s. Intensīvi s. S. labi. S. no rīta līdz vakaram. S. lēni. S. pagalmā. S. pie rakstāmgalda. S. bērnu labā. □ Un viņi strādāja. Jānis ara, ecēja, sēja, pļāva, .. cirta kokus, vēla akmeņus. Dārta slauca saimnieka govis, .. stādīja, ravēja, pļāva, grāba sienu. Talcis 9, 251. «Galvenais, ka vēl varu strādāt. Kamēr cilvēks strādā, tikmēr dzīvo.» Avotiņa, Peters 1, 96. .. Viktorija savā ziņā ir pielūgšanas vērta. Raksturs skarbs, bet strādāt viņa prata .. Mauliņš 4, 413. Zinātnieks var savus rakstus gadiem ilgi glabāt rakstāmgalda atvilktnē — viņš strādā ar galvu, bet mākslinieks dod sirdi un prasa sirdi pretī. Mauriņa 1, 27. // *Veikt, parasti ilgāku laiku, šādas darbības (piemēram, iestādē, uzņēmumā), saņemot par to atlīdzību.* S. rūpnīcā. S. uz kuģa. S. par šoferi. S. pie saimniekiem. Strādāt amatu apvienošanas (arī savienošanas) kārtībā, arī strādāt, savienojot amatus — *strādāt divās (vai vairākās) darba vietās.* □ Par Ošiem tikai tik daudz bij zināms, ka Andrs apprecējies un strādāja fabrikā, bet Anna palikusi par šuvēju .. Upīts 4, 681. .. tēvs iet pa nakti strādāt maiznīcā .. Grīns 1, 149. Daiļkrāsotāju skolā par pedagogiem strādāja arī vairāki vēlāk plaši pazīstami mākslinieki .. LLM 33. // *Veikt šādas darbības sistemātiski, ilgāku laiku (kādā nozarē, specialitātē).* S. lauksaimniecībā. S. tautas izglītībā. S. rakstniecībā. □ Intas tēvs jau toreiz strādāja uz upes pie koku pludināšanas un skaitījās viens no labākajiem strādniekiem. Lācis 15, 123. Darbodamies par dekoratoru, Eduards Vītols joprojām turpināja strādāt iemīļotajā akvarelī. Zv 78, 7, 33. Meistars teicami strādāja arī karikatūrā, to pierāda .. 1906. gadā izdotais satīriskais žurnāls «Svari». Zv 80, 12, 15. // *Sistemātiski, ilgāku laiku veikt šādas darbības, veidojot, gatavojot (ko).* S. pie izgudrojuma. S. pie zinātniska temata. S. pie disertācijas. □ .. dzejnieks pie dažām vārsmām strādā gadiem, arvien ko pievienodams, noslīpēdams, papildinādams .. Viese 3, 199. Strādājot pie Stellas Kempbelas lomas, gribējās atklāt šīs aktrises iekšējo pasauli .. Dzene 4, 94. // *Sistemātiski, ilgāku laiku audzināšanas vai mācību nolūkā darboties (piemēram, ar kādu kolektīvu).* S. ar kori. S. ar deju ansambli. S. ar bērniem. □ Populārākais veids, kā muzejā strādā ar apmeklētāju, ir ekskursija. .. Vairāk nekā trīsdesmit tematiskas ekskursijas interesentus iepazīstina gan ar augu, gan dzīvnieku pasauli .. Sk Ģ 86, 9, 15.

2. intrans. *Darba procesā, darbojoties izmantot (ko); darboties (ar ko).* S. ar jaunām mašīnām. S. ar lāpstu. S. ar eļļas krāsām. □ Dzintars ir mīksts, padevīgs. Ar dzintaru strādā daudzi. Zv 78, 13, 13. .. vērpšanas fabrika [talkas dienā] strādās tikai ar ieekonomētām izejvielām. Cīņa 75, 69, 1. «.. strādāju mājā ar vārdnīcu līdz pusnaktij, dažreiz arī vēlāk ..» Lielais 4, 13.

3. trans. *Parasti savienojumā «strādāt darbu»: veikt darbu.* S. fizisku darbu. S. smagu darbu. S. gadījuma darbus. □ Leontīne tagad strādāja valsts darbu ar cietu algu un apmaksātu atvaļinājumu. Skujiņš 14, 331. Tā Sapa tagad katru dienu sēdēja .. un strādāja kādu roku darbu. Birznieks-Upītis 1, 22. Ja viņa domāja par bērnības dienām, arvien atcerējās sevi, mazu meiteni, kaut ko strādājam. Vai nu bija jānes ūdens, vai malka, vai jāmazgā grīda, vai vēl kas cits jādara. Bērce 3, 78. // *Veikt algotu darbu (noteiktu laikposmu).* S. virsstundas. // sar. *Darīt (parasti ko nevēlamu, arī negaidītu).* □ Dzenis [skolēns] pa vecam strādāja savus nedarbus, apgāza gultiņas, sāka pat apzagt biedrus, izņemdams no lādītēm gaļu, sviestu, cukuru. Sudrabu E 3, 252. Ar Žani notika redzama pārvērtība — rātnais

paraugskolnieks stundās sāka strādāt palaidnības .. Skujiņš 12, 308.

4. trans. *Veicot agrotehniskus pasākumus, gatavot (augsni, tīrumu) sējai.* □ Smilts augsne ir irdena, viegli strādājama, ātri iesilst, bet arī ātri atdziest .. Sudrabs 1, 144. Viņš zināja kārtību, kādā lauki strādājami straujā pavasarī, un kārtību, kādā tie paši lauki strādājami, zemei gausi vaļā laižoties. Skujiņš 14, 351.

5. parasti 3. pers.; intrans. *Būt tādam, kas veic paredzētos uzdevumus (piemēram, par iestādi, uzņēmumu); darboties, būt atvērtam.* Rūpnīca strādā trijās maiņās. Poliklīnika strādā no astoņiem rītā. Veikals strādā bez pusdienas pārtraukuma. □ «Te strādā meliorācijas mašīnu stacija,» Krists paskaidroja. Kalndruva 5, 53. Pie lielajiem [hipodroma] vārtiem divas kases strādā nosvīdušas, jo publika nemitīgi plūst iekšā .. A Deglavs 1, 988. Ir sestdienas rīts, un kantoris nestrādā. Zv 85, 19, 26. // *Būt tādam, kas veic paredzētās darbības, uzdevumus (par ierīcēm, mehānismiem u. tml.).* Laukos strādā kombaini. Traktors strādā labi. Telefons nestrādā. □ Cehā strādā sešsimt divdesmit steļļu ... Zv 73, 5, 1. Motors strādāja brīvgaitā, tikai straumes nests, kuteris lēnām virzījās uz priekšu. Kar 53, 2, 73. .. lielgabali, ložmetēji un šautenes strādāja bez apstājas. Kurp vien griezies, visur džinkstošas lodes. Arājs-Bērce 1, 134. .. var iegūt elektroizolācijas materiālus, kas spēj strādāt virs 300° un īslaicīgi pat līdz 500° temperatūrā. Zin T 63, 3, 31. // pārn. *Būt iedarbīgam, būt tādam, kura iedarbība ir vēlama cilvēkam (par parādībām dabā).* □ .. lai cik neatlaidīgi strādāja saule no agra rīta līdz vēlam vakaram, tā tomēr vēl nebija paspējusi nokausēt biezo sniegu. Avotiņa, Slisers 1, 228. Rats griezās krakšķēdams un it kā vaidēdams, un ap viņu kūlās ūdens, balti putodams. «Redzi nu, kā man te ūdens strādā!» melderis° kliedza .. Jaunsudrabiņš 2, 174.

6. parasti 3. pers.; intrans. *Darboties, funkcionēt (par organismu, tā daļām); funkcionēt (par fizioloģiskiem vai psihiskiem procesiem).* Domas strādā ātri. □ Ir fizisks darbs, kad galvenokārt strādā muskuļi, un garīgs, galvas smadzeņu darbs. Skulme 3, 54. Almai galvā saplūda asinis, gandrīz tumšs sametās gar acīm, sirds strādāja kā ar veseri: tuk-tuk-tuk ... Brodele 14, 182. Toms bija savdabis, tas tiesa, bet prāts vīram strādāja raženi. Mauliņš 2, 34. ◇ Galva strādā — *saka, ja cilvēks spēj sakarīgi domāt, pareizi spriest.* ◇ Mēle strādā (arī iet) kā kulstīkla sar. — *saka, ja cilvēks daudz, ātri runā.* □ Tiklīdz .. ir kāds klausītājs, tikpat veikli kā kulstīkla strādā Mazāvāliņa mēle. Andersone 1, 35.

7. parasti 3. pers.; intrans. *Veikt noteiktas darbības, izturēties noteiktā veidā (par dzīvniekiem).* □ Iejūgti zirgi strādāja visu laiku. Viens veda no dīķa ūdeni tvaika katlam, otrs veda pilnos graudu maisus uz klēti .. Birznieks-Upītis VI, 78. .. tuvējā meža pudurī .. mundrā rakstā lietišķi strādāja raibsvārcis dzenis, pa brīžam apstādamies un pagrozīdams cieto, darbā apdullušo galvu .. Mauliņš 2, 19. I bitītes medu nes, Pulciņā strādādamas. DV 512.

○ ◇ Strādā (arī iet) kā pulkstenis — *saka, ja (parasti mehānisms) darbojas precīzi, nevainojami.* □ «Šis kombains ir viens no vecākajiem kolhozā, bet Osvaldam tas strādā kā pulkstenis un ražas novākšanas laikā vēl nekad nav izgājis no ierindas.» Pad J 62, 182, 1. ◇ Strādāt vaiga sviedros, arī sviedriem vaigā (arī strādāt melnās miesās sar.) — *netaupot spēkus, smagi strādāt.* □ Vajaga tik izlīst uz vēdera augstai dēļu sētai pa apakšu, un tad var strādāt vaiga sviedros. Brigadere 2, 113. Ojārs visu ziemu .. bija strādājis melnās miesās un rīkojis operācijas .. Lācis VII, 630. Tu te strādā melnās miesās, caurām nedēļām no galda neatej .. Rīgas B 73, 247, 4. ◇ Strādāt par vēderu sar. — *strādāt, atalgojumā saņemot tikai uzturu.* □ .. lai tikai nenomirtu badā, viņi piedāvājās .. strādāt par brīvu, par vēderu. Zv 57, 8, 18. ◇ Strādā kā zirgs (arī kā zvērs) sar. — *saka par cilvēku, kas ļoti daudz strādā (parasti smagu fizisku darbu).* □ «Jā,» viņš uztver žirgti, «tur tev gan tiesa, ka strādājis un gājis esmu kā zirgs ...» Kalndruva 2, 133. Priekšsēdētājs atcerējās jaunu dūšīgu slaucēju, kuras sārtie vaigi smaidīja no kolhoza Goda plāksnes. Jo Mudīte strādāja kā zvērs, mīlēja lopus .. Lapsa 3, 137. ◇ Strādāt ar elkoņiem sar. — *grūstīties.*

strādātgriba, -as, s.; parasti vsk. *Griba strādāt.* □ Šodienas koru un ansambļu dalībnieki .. ir cilvēki, kas spēj grūti un neatlaidīgi strādāt dziedāšanas darbu .. Dziedāšanas gribai vien bez šīs strādātgribas nav nekādu rezultātu. Lauku Dzīve 77, 7, 18. Iedodiet bērnam rokā grābeklīti, un viņš sāks kaut arī nemākulīgi, tomēr parādīt savu strādātgribu un prasmi. Pad J 81, 149, 1.

strādātmāka, -as, s.; parasti vsk. *Māka strādāt.* □ Montētājiem čaklā strādātmāka ne jau pati no gaisa rokās iekritusi .. Cīņa 75, 225, 2.

strādātprasme, -es, s.; parasti vsk. *Prasme strādāt.* □ Strādātprasme, radītgriba — tās ir raksturīgas iezīmes īstiem darba darītājiem. Zv 75, 11, 1. Strādātprasme ir faktors, kas nosaka gala iznākumu gan kvantitātē, gan kvalitātē. Cīņa 77, 11, 1.

strādātprieks, -a, v.; parasti vsk. *Prieks strādāt.* □ Savukārt kolhoza «Rīts» priekšsēdētājs .. stingri seko tam, lai talcinieku strādātprieks nenoplaktu sliktas darba organizācijas dēļ. Rīgas B 84, 164, 3. Jau pavērojot vien vīru strādātprieku, var gūt emocionālu baudījumu. Cīņa 85, 163, 2.

strādīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **strādīgi.** *Tāds, kas daudz strādā; tāds, kuram patīk strādāt; arī darbīgs, čakls.* □ Viņa bija arī ļoti strādīga, visu ko prata, un, kad mājās ķērās pie darbiem, brīžiem likās, ka notiek brīnumi .. Bērce 3, 198. Puiši brigādē sanākuši enerģiski, strādīgi, tikai pieredzes bijis tā pamazāk. Liesma 76, 12, 17. Šai īsajā laika posmā strādīgā vācu tauta .. veikusi milzīgu darbu. Berlīne pārvērtusies līdz nepazīšanai. Zv 56, 3, 9. pārn.

Te esot visai naudīgas jaunās lopkopes .. — meitenes ar pūru un strādīgām rokām. Ziedonis 9, 41. pārn. Te ir īsts fabriku un kokzāģētavu rajons, strādīgs, lietišķs rajons, katrs ielas akmens piesūcies garu gadu darbīguma .. Zigmonte 6, 179. // *Tāds, kura izturēšanās veids ir saistīts ar mērķtiecīgām darbībām, kustībām (par dzīvniekiem).* □ .. šoreiz runa būs par strādīgiem un čakliem kukaiņiem — skudrām. Zv 57, 12, 28. Sevišķi tu [aklais dundur] mīli atrasties darba zirgu tuvumā, jo tev patīk šī strādīgā dzīvnieka sviedri. Rinkule 5, 143.

strādīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t r ā d ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. tam [Krišam] piemīt vadītāja un organizatora talants kopā ar apskaužamu strādīgumu. Avotiņa, Slisers 1, 258. Viņš [jaunais autors] nepaļaujas tikai uz «dievišķo inspirāciju», bet labi apzinās, ka dzejā ir nepieciešams tas pats prozaiskais strādīgums. Lit M 81, 52, 12.

strādināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Likt (parasti daudz) strādāt.* □ Pie zemes darba Made negribēja savu mīlulīti strādināt, bet gribēja tam sagādāt vieglāku dzīvi .. Apsīšu J 1, 163. Kalpini miesu, strādini garu — redzi, dzīves labpatikšana būs viņas augļi. R Kaudzīte 1, 8. // intrans. □ Melna čūska miltus mala Vidū jūras uz akmeņa. Tos būs ēst tiem kungiem, Kas bez saules strādināja. LTD X, 44.

strādniecība, -as, s.; parasti vsk. *Strādnieku (2) kopums (piemēram, zemē, valstī, kādā tās teritorijā).* □ .. marksisma pamatlicēji pierādīja, ka kari ir sociāla parādība un ka strādniecība ir galvenais spēks cīņā pret karu un militārismu. Pad J 82, 168, 2. Viņa [E. Veidenbauma] dzejoļus tad jau lasīja strādniecības sarīkojumos, kad gribēja runāt par pārdzīvojamā laikmeta sajūtām un kad domāja par nākotni. J Kalniņš 8, 104. Latvijas teritorijā vēsturiski īsā laikā daudzslāņainā un daudznacionālā pilsētu amatnieku saime pārtop .. strādniecībā. LLM 31.

strādniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **strādnieciski.** *Saistīts ar strādniecību, tai raksturīgs.* □ Pirmās strādnieciska rakstura organizācijas tika nodibinātas ārpus Vācijas — Parīzē. A Putniņš 1, 15.

strādnieks, -a, v.; **strādniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Cilvēks, kas ar savu darbu ko pārveido, rada materiālas vai garīgas vērtības.* Čakls s. Teicams s. Garīga darba s. □ Viņi bija darba meklētāji Latgales vīri, kuri staigāja apkārt un klaušināja, vai kādam nevajag strādnieku. Fimbers 1, 199. .. jaunajam dzelzceļam strādnieki ber ārā no vagoniem granti un smiltis, krauj ārā ķieģeļus un dzelžus .. Birznieks-Upītis 2, 61. .. vairums [iedzīvotāju] bija vienkārši gadījuma strādnieki, kas dzīvoja, tā sakot, no rokas mutē, jo pilsētiņā nebija nevienas fabrikas, ne rūpnīcas, kur varētu dabūt pastāvīgu darbu. Zālīte 5, 9. Spīdola: .. Kas cirta, raka, sita un kala, Kas sviedrus lēja un lies vēl bez gala. — Tie ļaudis, tiem Rīgai būs piederēt, Priekš strādniekiem es gribu to paturēt. Rainis IXb, 298. pārn. Bite, gan vienkārša un nepārspējama strādniece, ir cildena un smalka .. Sudrabkalns II, 385.

2. *Cilvēks, kas saskaņā ar darba līgumu strādā rūpniecībā un kam darba procesā ir, parasti tieša, saskare ar darba priekšmetu.* Strādnieku šķira. Strādnieku partijas. Strādnieku meistarības konkurss. Strādnieku ciemats. Strādnieku aristokrātija — *kvalificētu, labi atalgotu strādnieku kopums.* □ Māra nāca no vienkāršas strādnieku ģimenes. Viņas tēvs vēl šodien nebija nekas vairāk kā virpotājs kādā mazā fabrikā .. Lācis 6, 182. Strādnieces pieved un krauj plauktos apdedzināšanai sagatavoto porcelānu. Klīvers 3, 43. 1904. gada decembrī Baku .. notika liels, labi organizēts vietējo strādnieku streiks. Šis streiks beidzās ar strādnieku uzvaru, un pirmo reizi Krievijas strādnieku kustības vēsturē noslēdza kolektīvu līgumu starp strādniekiem un naftas rūpniekiem. Birznieks-Upītis 6, 269. 1905. gada revolūcijā pirmoreiz parādās arī jaunās varas dīgļi — strādnieku deputātu padomes. Birziņa 1, 20.

○ Dienas strādnieks — *cilvēks, kas strādā dienas darbu.* □ .. dienas strādnieki mitinājās pirtij piebūvētā istabiņā. Cimermanis 1, 67. Sezonas strādnieks — *strādnieks, kas strādā sezonas darbu.*

strandēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans.; jūrn. *Nejauši (parasti vētrā) uzbraukt piekrastes sēklim, piekrastei, tikt izmestam krastā (par kuģi).* □ Varonīgi cīnījies burinieks un tā deviņu vīru apkalpe, tomēr strandējis. Vētra un briesmonīgi [briesmīgi] viļņu vāli norāvuši enkurus, buras saplēsuši drisku driskās un pašu atbruņoto kuģi uztriekuši sēklī. Avotiņa, Peters 1, 81. .. netālu no Narvas vētrā strandēja divi velkoņi. Vēlāk, palīdzot igauņu kuģniecības darbiniekiem, viņi tika izglābti. Zin M 90, 2, 9. Miglā vairāk kuģu strandē nekā vētrā. LSP(N) 113. pārn. Tālbraucējs kapteinis Skrīne, personiskajā dzīvē vairākkārt strandējis jūrnieks, vēl nedomāja izmest enkuru krastā. Viņa stihija bija okeāns, komandtilts un ostas visos pasaules platuma un garuma grādos. Saulītis 13, 21. pārn. Šonakt vaidošās liepas ir klusas un strandējis sapņotājs nelād vairs dzīvi .. Skujiņa 1, 240.

stratēģs, -a, v.; vēst. *Senās Grieķijas polisās — karavadonis ar plašām militārām un politiskām pilnvarām.*

stratēģija, -as, s. **1.** parasti vsk.; mil. *Karamākslas nozare, kas pētī kara, arī plašu militāru operāciju sagatavošanu, plānošanu, īstenošanu.*

2. mil. *Kara, arī plašu militāru operāciju sagatavošana, plānošana un īstenošana.* □ .. tikai pateicoties veiksmīgai, labi izstrādātai stratēģijai, izdevās paglābt Rīgu no izpostīšanas. Zv 74, 19, 15.

3. *Darbības principu, arī darbību kopums kāda, parasti ļoti nozīmīga, mērķa sasniegšanai.* □ Ļeņina izstrādātie komunistisko partiju darba stratēģijas un taktikas principi bija pamatā arī Komunistiskās Internacionāles turp-

mākajos gados pieņemtajiem lēmumiem .. Jaun Gr 69, 12, 2. Nacionālās stratēģijas plānošana nācijai izteikti nelabvēlīgos apstākļos paredz principiālu atbildi uz jautājumu: kas notiks, ja šī stratēģija cietīs neveiksmi .. Lit M 90, 5, 2. Ražošanā ir nepieciešama stratēģija, taktika vien velk uz grāvi. Kolbergs 3, 275. .. mehāniskajās darbnīcās pamazām vien izkristalizējās sējas laika stratēģija. Hor 79, 9, 4.

stratēģis, -ģa, v.; **stratēģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. **1.** v. *Stratēģijas (1) speciālists; militārs darbinieks, kas izstrādā ar karu, arī ar plašām militārām operācijām saistītus jautājumus.* □ Pēc .. monarhijas gāšanas Irānā .. Turcijas nozīme Pentagona stratēģu acīs ievērojami pieaugusi. Hor 79, 13, 41. Pašreizējo Sadedzes krastu klusuma mānīgumu Kuprins zināja, bet Lejietis nezināmdams ar savu stratēģa prātu nojauta. Kuru katru brīdi tur atkal sāksies nikna kauja. Avotiņa 9, 12.

2. *Cilvēks, kas izstrādā, nosaka stratēģiju (3).* □ Tā bija ļoti koncentrēta revolūcijas stratēģa operatīvā dispozīcija .. Hor 90, 4, 13.

stratēģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stratēģiski. 1.** mil. *Saistīts ar stratēģiju (1), tai raksturīgs.*

2. mil. *Saistīts ar stratēģiju (2), tai raksturīgs.* Stratēģiskā aviācija. S. bruņojums. Stratēģiskie ieroči. Stratēģiskā raķete. S. objekts. Stratēģiskās preces. □ .. hitleriskās Vācijas karaspēks pie Staļingradas un īpaši pie Kurskas cieta sakāvi, no kuras jau vairs neatgūvās, un kara stratēģiskā iniciatīva pārgāja Sarkanās Armijas pusē. Samsons 3, 189. Bruņoto Spēku izšķirošais kodols ir stratēģiskās nozīmes raķešu karaspēks. Hor 76, 4, 22.

3. *Saistīts ar stratēģiju (3), tai raksturīgs.* □ Lauksaimniecības attīstības stratēģiskais uzdevums ir panākt, lai mūsu zeme tiktu stabili nodrošināta ar pārtikas produktiem un lauksaimnieciska rakstura izejvielām .. Zv 78, 22, 2.

stratificēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Iedarboties (uz sēklas materiālu) ar mitrumu, zemu temperatūru, lai panāktu (tā) ātrāku dīgšanu.* □ Citronlīānu parasti pavairo ar sēklām. Dīgtspējas palielināšanai tās 2,5—3 mēnešus stratificē mitrās smiltīs 10—15 grādu temperatūrā. Lauku Dzīve 80, 9, 15.

2. ģeol. *Noteikt (kā) stratifikāciju (2).*

3. *Noteikt (kā) stratifikāciju (3).*

stratifikācija, -as, s. **1.** *Darbība, process* → *stratificēt (1); vides iedarbību kopums, kas rada sēklai dīgtspēju.* □ Sēj [lazdas] rudenī vai pavasarī pēc pusgada stratifikācijas auglīgā augsnē un saulainā vietā. Lauku Dzīve 81, 4, 20. Daudzu kokaugu sēklas (it īpaši ar cietiem un bieziem apvalkiem) dīgst tikai pēc ilgākas atrašanās (1,5—6 mēnešus) zemā temperatūrā mitruma un aerācijas apstākļos, kad notiek šo sēklu stratifikācija, kuras rezultātā sēklas iegūst dīgtspēju. Biol r 97.

2. ģeol. *Ģeoloģisko veidojumu daļu stāvoklis vertikālā griezumā.*

3. *Temperatūras sadalījums (atmosfērā, ūdenstilpēs).* Atmosfēras s. □ Vasarās ezeros vērojama tiešā temperatūras stratifikācija (ūdens temperatūra samazinās dziļumā), ziemā — apgrieztā stratifikācija (ūdens temperatūra pieaug no ledus segas apakšējās virsmas virzienā uz leju) .. Ģeogr 88.

stratigrāfija, -as, s. **1.** parasti vsk. *Ģeoloģijas nozare, kas pētī Zemes garozas slāņu veidošanās vēsturisko secību un izplatību.*

2. *Ģeoloģiskā struktūra (kādā apvidū).* □ Kvartāra segu veido visdažādākie ledāja un tā kušanas ūdeņu noguldītie materiāli, tāpēc tās stratigrāfija ir daudzveidīga un sarežģīta. Ģeogr 152. Rezervāta purvu stratigrāfija arī rāda, ka purvi veidojušies dažādi: aizaugot ezeriem, jūras lagūnām, pārpurvojoties mežiem un pļavām; daļa no tiem veidojusies arī izplūstošo gruntsūdens avotu rezultātā. Saudz dabu 23.

3. parasti vsk. *Arheoloģijas metode uzslāņojumu secības pētīšanai kultūrslāņos.*

stratigrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stratigrāfiski. 1.** *Saistīts ar stratigrāfiju (1), tai raksturīgs.* Stratigrāfiskā shēma. Stratigrāfiskās vienības. □ Velnalas apkārtnes devona iežu atsegumi ir vieni no izcilākajiem ģeoloģiskajiem dabas pieminekļiem Gaujas senlejā ar īpašu paleontoloģisku un stratigrāfisku nozīmi. Pad J 81, 10, 4. Alas un nišas dod papildu iespēju iepazīt dažādus stratigrāfiskos griezumus un līdz ar to precizēt devona perioda paleoģeogrāfiskos apstākļus .. Zv 85, 17, 24.

2. *Saistīts ar stratigrāfiju (2), tai raksturīgs.*

3. *Saistīts ar stratigrāfiju (3), tai raksturīgs.*

stratisfēra, -as, s. *Zemes garozas augšējā kārta, ko veido galvenokārt nogulumieži.*

stratolidojums, -a, v. *Lidojums stratosfērā.*

stratonauts, -a, v.; **stratonaute,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas veic lidojumu stratosfērā.*

stratopauze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Atmosfēras pārejas slānis starp stratosfēru un mezosfēru.*

stratosfēra, -as, s. *Zemes atmosfēras slānis apļuveni no 8 līdz 55 kilometru augstumā.* □ Virs troposfēras atrodas stratosfēra .. Zirnītis 1, 7. Bioloģiski ļoti nozīmīga stratosfēras sastāvdaļa ir ozona slānis. Tas atrodas 20—25 km augstumā. Ozona slānis absorbē lielāko daļu ultravioletā starojuma. Biol r 386. Bolīdam krītot, tā trase kļūst par kanālu, pa kuru troposfērā tieši ieplūst stratosfēras gaisa masas. Zv d 85/86, 1, 14.

stratostats, -a, v. *Nevadāms aerostats lidojumiem stratosfērā.* □ Modernie automātiskie stratostati paceļ 30—40 kilometru augstumā simtiem kilogramu zinātniskās aparatūras .. Zv 83, 24, 29.

stratotips, -a, v.; ģeol. *Griezums, atsegums, urbuma serde, no kā ir iespējams iegūt pilnīgu attiecīgās stratigrāfiskās vienības raksturojumu.*

stratovulkāns, -a, v.; ģeol. *Vulkāns, kura konusu veido daudzkārtains iežu un lavu kārtojums.*

straujš, -ais; s. -a, -ā; apst. **strauji. 1.** *Tāds, kas pārvietojoties, virzoties veic lielu attālumu samērā īsā laika sprīdī; arī ātrs (1).* S. skrējējs. S. braucējs. S. zirgs. Strauji ūdeņi. Strauja straume. □ Bet gaigalas un citas kaivas vairs neuztraucas it nemaz, kad šaujas

straujas motorlaivas, pie viļņiem tikko skardamās. Čaklais 11, 66. Kā steidzīgs nācējs aizelsies atskrēja straujš oktobra vējš un iesvieda logā .. rupjas lietus lāses. Klīvers 1, 3. // *Tāds, kurā (kas) veic lielu attālumu īsā laika sprīdī (par virzību, kustību); tāds, kas sākas pēkšņi, ar lielu paātrinājumu vai palēninājumu.* S. brauciens. S. lidojums. Straujas kustības. Strauji tuvoties. Strauji attālināties. Strauji slīdēt. Strauji bremzēt. Strauji apstāties. Strauji pacelt galvu. S. tvēriens. □ Viņa gāja tik strauji, ka Leons gandrīz netika līdzi. Brīdaka 2, 69. To pateikusi, viņa strauji apgriežas un, acis zemei pievērsusi, steidzīgi iet projām. Kalndruva 5, 20. Pār priežu galotnēm .. liels putns straujiem spārnu vēzieniem kūla gaisu — viņš laidās pret vēju. Bendrupe 2, 36. Kalējs strauji mina plēšas un veikli cilāja dzelžus. Mauliņš 2, 52. // *Tāds, kas noris īsā laika sprīdī, arī pēkšņi, intensīvi (par procesu, darbību).* Strauja attīstība. Strauja augšana. Strauja veselības uzlabošanās. Strauja asiņošana. Slimība strauji progresē. Temperatūra strauji krīt. Strauji vārīties. Strauji sasaldēt. Strauja elpa. Strauja deja. Strauja uguns (arī liesma) — *uguns ar lielu, spēcīgu liesmu.* □ Tomēr pēc 1830. gada Baltijas novadā sākās straujš pagrieziens kapitālistiskās rūpniecības attīstībā .. V Kalniņš 1, 228. Bija uzsnidzis sniegs un tagad oktobra saulē strauji kusa vizot un pakšķot. Ezera 9, 116. Protams, Vīga bija pilnībā izpratis stāvokļa nopietnību un nospriedis, ka nepieciešama strauja un tūlītēja rīcība. Bels 7, 79. Skolas gadi gāja strauji, tuvojās pēdējais pavasaris. Saulītis 13, 13. // *Tāds, kam ir raksturīgas vienību, posmu u. tml. maiņas pēc īsiem laika sprīžiem (par tempu, ritmu).* □ Sākās skriešanās. Jānis pašā sākumā uzņēma strauju tempu un drāzās uz priekšu kā izšauta bulta. Sakse 9, 32. Pārāk ātra dzīve, pārāk straujš tai temps .. Skujiņa 1, 41. Mūsdienu straujais dzīves ritms prasa arvien lielākas organisma piemērošanās spējas, aizsargfunkciju pastiprināšanos. Zv 78, 11, 26. // *Tāds, kurā ūdens plūstot veic lielu attālumu īsā laika sprīdī (par ūdenstilpi, parasti upi).* □ .. Daugava ir palu ūdeņu pilna, strauja un draudoša. J Kalniņš 3, 17. Straujā, līkumainā Gauja, tās mežiem apaugušās kraujas ir viens no skaistākajiem mūsu republikas dabas nostūriem .. Biol r 226. // pārn. *Tāds, kura virziena maiņai ir neliels rādiuss (parasti par ceļu, reljefa veidojumu).* S. ceļa līkums. □ Lai gan ozoli likās laiduši savus zarus pavisam zemu, pietikt viņiem bij grūti, jo zeme atkāpās straujā slīpumā. Brigadere 2, 61.

2. *Tāds, kura psihiskās norises īsā laika sprīdī, arī pēkšņi sasniedz augstu intensitātes pakāpi; tāds, kas viegli, arī pēkšņi mēdz sadusmoties, iekaist, uzbudināties; arī ātrs (2).* □ Jāņem vērā, ka pusaudzis ir maksimālists, ka viņš ir ļoti emocionāls, straujš, nesavaldīgs, drosmīgs, enerģisks. Tavare 2, 41. Man vienmēr bija šķitis, ka albāņi kā jau dienvidnieki ir ļoti temperamentīgi, neapvaldīti, strauji, ka tiem vajadzētu būt skaļiem savu jūtu pārdzīvojumu izpausmē. Zv 57, 20, 13. .. tu reizēm esi pārāk straujš un pārāk ātri iededzies dusmās. Klīvers 1, 110. // *Tāds, kas īsā laika sprīdī, arī pēkšņi sasniedz augstu intensitātes pakāpi (par psihiskām vai fizioloģiskām norisēm); tāds, kas sekmē pēkšņu, intensīvu psihisko norišu izraisīšanos (par psihes, rakstura, personības īpašībām).* □ .. vērojot visu .. nelietību darbā un dzīvē, viņam reizēm atkal aizliesmojās straujais, neapvaldīgais niknums. Upīts 9, 710. Jānis Pekarskis bija nervozs, straujas dabas .. Viņš ātri uzbudināja, .. bet tikpat ātri arī norima. Krieviņš 1, 50. .. Tik nevaldāmi straujš bij prāts: Mest visu, visu! — gūt tik brīvi! Rainis IIb, 146. pārn. Piedod man, māmuliņa, Ka es dzīvot nemācēju, Ka es savu strauju sirdi Pavadā neturēju. Elksne 4, 11.

straujtece, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Posms (ūdenstilpē, parasti upē), kur ir liels straumes ātrums.* □ Sākas nobrauciens kādus 20 km lejup pa Ogri. Braukšana laba. Jūt straumi. Vietām nelielas straujteces, kas drusku pašūpo, drusku uzšļakstа ūdeni. Sports 72, 89, 3. pārn. Tādi ļaudis .. neprot sevi saudzēt, nemeklē klusus, iestaigātus ceļus, allaž atrodas dzīves straujtecē .. Cīņa 83, 209, 2.

straujteka, -as, s. *Hidrotehniska būve, pa kuru ūdens pārvietojas ar palielinātu ātrumu.* Betona s. Koka s. Akmeņu s.

straujums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t r a u j š (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Skrējiena s. □ Vējš, man savu straujumu dod Pāri visām robežām aizlidot Un pasauli saprast, to apskaujot .. Ķempe 7, 9. .. pakaļ dzenoties, zemgaļu zirgi bija jau aizguruši, uzbrukumam pietrūka straujuma .. Purs 9, 147. Vienīgais progress, kas patiešām .. nomāc ar savu straujumu, ir tehnikas un eksakto zinātņu progress. Tikai šim progresam nav nekā kopīga ar cilvēka tikumisko pilnveidošanos. Dripe 10, 255. .. labi, ka lejā Gauja redzama, viņas straujums neļaus pagurt, bet palīdzēs veikt visus .. darbus. Rozītis 2, 27. // arī dsk. *Straujtece.* □ Krācēs un straujumos ar bezinerces spoli .. sekmīgi ķērām sapalus. Zv 80, 14, 26.

2. *Vispārināta īpašība → s t r a u j š (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Visgrūtāk bija iemācīt jaunajiem [pagrīdes] biedriem pacietību. Savā straujumā tie nerēķinājās ar briesmām .. Lācis VI, 400. .. Zelma labi zināja Dumpja straujumu, to, ka viņš dažbrīd runā pat pārāk asi un paradis nepiekāpīgi aizstāvēt savu viedokli .. Bērce 3, 328.

straumains, -ais; s. -a, -ā; apst. **straumaini;** reti. *Tāds, kas, parasti strauji, plūst (par ūdeņiem).* □ .. tas [tēvs] pacel Anneli plecos un lieliem, gariem soļiem .. aiznes to pāri straumainajiem ūdeņiem. Brigadere 2, 212.

straume, -es, dsk. ģen. -mju, s. **1.** *Ūdens plūsma, ūdenstece (ūdenstilpē).* Pastāvīga s. Plūdmaiņu s. Virspusēja s. Spēcīga s. Plata s. Straumes virziens. Straumes dziļums. Straumes ātrums. □ Iznākusi no Floridas šauruma, Golfa straume pagriežas uz ziemeļiem un okeānā

savienojas ar silto Antiļu straumi, ko arī radījuši pasāti. Lielais 1, 21. Kuģi, cits par citu lielāki, peldēja rindā vien: gan pret straumi uz augšu, gan uz leju. Vāczemnieks 6, 256. Te ir krasts un lejā duļķainu palu straumi veļ upe. Plaudis 3, 300. Daugava plūst lēna, tumšu straumi .. Čaks 7, 124. pārn. Tā nevar palikt — un nepaliks, Par velti cerat, ka straume sīks, Ka ūdeņi pārskries un aprimsies Un atkal viss pa vecam ies. Rainis Ib, 176. pārn. Egles šūpo galotnes, samtaina šalkoņa apņem galvu, un smaržainajā skuju straumē aizmigšana ir viegla un salda. Sudrabkalns II, 374. pārn. Māra, neko nedomājot, aizrautīgi peldēja mūzikas straumē. Kļava 1, 111. ◇ Peldēt pa straumi — *izturēties, rīkoties, pilnīgi pakļaujoties apstākļiem.* □ Tai vakarā mani visvairāk nospieda apziņa, ka peldu pa straumi. Cīrulis 4, 166. ◇ Peldēt pret straumi — *izturēties, rīkoties pēc savas gribas, pārliecības pretēji vairākuma rīcībai.*

2. *Spēcīga (šķidruma, šķidras vielas) plūsma.* □ Indriķim patika vēsais ūdens .. Atkal un atkal viņš ļāva plūst vēsajām straumēm pāri matiem, sejai un kaklam. Zv 52, 11, 12. ..lietus gāza vienā baltā straumē .. Upīts 4, 127. ..pār viņa vaigiem plūst asaru straumes .. Mākonis 1, 54. // *Spēcīga (gaisa, gaismas, siltuma) plūsma.* □ ..meitas atrauj durvis uz āru līdz galam vaļā. Pelēka, salta gaisa straume gāžas visos kaktos un aizskalo jaunceptu plāceņu un vārītas gaļas smaržas. Brigadere 2, 85. Zemes ilgošanās Tur kā migla klīst ... Mūžam nebeidzama Gaismas straume līst. Aspazija 3, 51. ..ugunsgrēka laikā .. [augstceltņu] ēkās var izveidoties sarežģīta situācija, kam raksturīga siltuma straumju ātra kustība, spēcīgs telpu piedūmojums .. Ves 80, 4, 6.

3. *Liels (cilvēku vai dzīvnieku) kopums, kas virzās, kustas.* □ Iznācis pa fabrikas vārtiem, Silkalns iejuka gājēju straumē. Vairīdamies no burzmas, viņš nolēma iet caur parku. Skujiņš 3, 183. Inita bija apmetusies pie vītolu cera un .. slinki vēroja ļaužu straumi .. Brīdaka 2, 96. Gar Vidzemes jūrmalu rudeņos blīvā straumē ceļo uz dienvidiem žubītes un citi sīkie putni. Latv dzīvn 31. // *Liels (braucošu transportlīdzekļu) kopums.* □ Veco ostu no hoteļa šķīra tikai iela, pa kuru plūda nepārtraukta automašīnu straume. Grīva 9, 109. Nebeidzamā straumē ripo vilcieni .. Sk Ģ 82, 12, 4. // *Liels (priekšmetu) kopums, kas atrodas kustībā, virzībā.* □ ..graudi platā straumē plūda pa slīpo dēli .. Upīts 4, 309. ..kravas telpās gāzās ogļu straume .. Lācis 10, 147. Uz Šveici plūst apsveikumu straume — Aspazija saņem pāri par divsimt telegrammu un vēstuļu. Viese 3, 151.

4. *Secīgi izrunātu vārdu, izteikumu u. tml., parasti gara, virkne.* □ Metās jau vakars, bet Aija runāja vēl joprojām, it kā ar savu vārdu straumi gribēdama aizskalot visus tos netīrumus, kas pa šo laiku bija sakrājušies starp viņu un starp viņas vīru. Jaunsudrabiņš 4, 376. No atplestās [sievas] mutes kā no tvaika katla ar griezīgu svilpienu izlido vesela lāstu un vaimanu straume. J Plotnieks 7, 88. // *Secīga, parasti ilgstoša (darbības, procesa) norise.* □ Viņa neteica ne vārda, bet priekšsēdētājs redzēja, ka arī viņa visa jau pilnīgi iekļāvusies aizrautīgajā darba straumē. Vilks 1, 237. // *Spēcīga, parasti ilgstoša (psihiska stāvokļa, domu, atmiņu u. tml.) izpausme.* □ «Beidz nu dusmoties, Elziņ,» Zentas māte centās apsaukt Elzas dusmu straumi. Sakse 7, 124. ..uzmeklēja vientuļu stūrīti pilsētas parkā un sēdēja veselām stundām, atdodamies domu klusai straumei. Lācis 1, 66. Ozols mēģināja ar varu atrauties no atmiņu ainām, bet tās plūst un plūst viņam garām nepārtrauktā straumē. Sakse 7, 17.

5. poēt. *Laika plūsma.* □ ..te, pie avota apstājoties, liekas, ka nekas nebūtu mainījies, kaut arī vienmērīgā un neapturamā laika straume jau ieritējusi septiņdesmito gadu krastos. Kalndruva 7, 16. Un mirkļi, netveramie, dārgie mirkļi, Kā tie jau aizlido un dienu straumē zūd. Balodis 9, 36. Kad saule sarkstot kāpu klēpī slīd Kā līgaviņa kaunīga un kautra, — Tad jūrmalā, kur staltas villas spīd, Verd dzīves straume aizraujoši jautra. Plūdonis 1, 15.

6. instr.: straumēm, apst. nozīmē. *Ļoti strauji, lielā daudzumā, nepārtrauktā plūsmā; aumaļām.* □ Lietus joprojām gāza straumēm. Birze 3, 80. Zirgi izstiepās līdzīgi stīgām, kamēr izvilka no laidara pilnos vezumus, no kuriem virca tecēja straumēm. Virza 1, 83. Sviedri straumēm plūda pār sasarkušajām, saules nokaitētajām kapara krāsas sejām. Jauno v 58, 51. pārn. Gandrīz katru dienu meitenei radās konflikti ar pircējiem, sūdzības par viņu nāca straumēm. Tavare 2, 76.

strauspaparde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Paparde ar garām, piltuvveidīgi sakārtotām plūksnaināmām lapām.* □ ..Zinta iegriežas strauta gravā paraudzīties, cik lielas izaugušas strauspapardes. Labu tiesu, līdz jostasvietai. Jāņos būs līdz skropstām. Caune 2, 54.

strauss, -a, v. *Liels skrējējputns ar druknu ķermeni, spēcīgām kājām, garu kaklu, mazu galvu.* Cepure ar strausa spalvu. □ Strausi ir lielākie (ķermeņa augstums — 2,8 m) no .. putniem. Spārni reducēti, tāpēc krūšu kaulam nav citiem putniem raksturīgās šķautnes. Biol r 208. Strausa ligzda bija vienkārša kādu jardu plata bedre. Lielais 4, 127. sal. Ozols domīgi klusēja. ..Kāpēc viņš pats vairījās aizbraukt uz dzimto pagastu? Kā strauss iebāza galvu smiltīs un mierināja sevi — gan jau viņi paši tiks galā kaut kā. Sakse 7, 214.

strautenes, -ņu, vsk. strautene, -es, s. *Kukaiņu kārta, pie kuras pieder vidēji lieli, plakani, parasti tumši, kukaiņi ar divām pavedienveida piedevām vēdera galā; šīs kārtas kukaiņi.* □ Pieaugušās strautenes lido nelabprāt, parasti sēž uz augiem upju, strautu vai avotu malā .. Latv dzīvn 126. Mūžīgi tā [baltā cielava] kaut kur steidzas, sīkiem ātriem solīšiem dzenas pakaļ pirmajiem pavasara kukaiņiem — mušām, strautenēm. Pad J 59, 64, 2.

strautmala, -as, s.; arī **strautmale,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Strauta mala; strauta tuvākā apkārtne.* □ «Apslaukiet, lūdzu, rokas tajā [mut-

autā], kamēr tiekam līdz strautmalai. Tur varēsit nomazgāt.» J Liepiņš 1, 33. ..No ledus nu brīva strautmale! Aspazija 3, 127.

strauts, -a, v. *Neliela ūdenstece, kas veidojas no pazemes, lietus vai sniega kušanas ūdeņiem.* Kalnu s. Meža s. S. burbuļo. S. urdz. Iebrist strautā. Iesmelt no strauta ūdeni. Strautu forele. Strautu nēģis. □ Citi glābās no saules tveices tuvējā strautā, bet, līdzko viņi iznāca ārā, karstums tos apņēma no jauna. Virza 1, 99. Latvijas augu ūdenī negrimstošās sēklas.. tālu aiznes arī strauti un upes.. Lauku Dzīve 89, 11, 30. Skaisti ir vieglie priekškalnu strauti. Kad ir stipri lijis, tur, augšā, tad strauti pārplūst un rūc kā upes. Jaunsudrabiņš 5, 32.

strāva, -as, s. **1.** fiz. *Elektrisko lādiņu orientēta kustība noteiktā virzienā; elektriskā strāva.* Vienfāzes s. Divfāžu s. Trīsfāžu s. Jonizācijas s. Strāvas avots. Strāvas stiprums. Strāvas jauda. Strāvas skaitītājs. Strāvas sadalītājs. Strāvas slēdzis. Kondukcijas strāva — *elektriskā strāva konduktoros.* Konvekcijas strāva — *elektriskā strāva, ko rada elektriskie lādiņi pārvietodamies.* Strāvas kritums — *sprieguma starpība starp diviem elektriskās ķēdes punktiem.* Ieslēgt strāvu (arī elektrību) — *iedarbināt elektrisko iekārtu, aparātu.* □ Pēc strāvas un sprieguma vienādojumiem redzams, ka spolē plūstošā strāva atpaliek fāzē par 90° no sprieguma. Šādu strāvu sauc par reaktīvo induktīvo strāvu. Fiz r 266. Kvēlspuldzēm gaismas avots ir elektriskās strāvas sakarsēta stieplīte.. Zeltiņš 1, 28. ..kā uzminēt, kur strāvas ceļš pārrauts. Varbūt akā pie elektromotora. Varbūt tinums izdedzis? Mitrumā vadi ātri rūsē. Mauliņš 4, 228.

2. *Noteikta virziena (parasti gaisa, šķidruma, gaismas) plūsma kādā vidē samērā šaurā joslā.* □ Viņš attaisīja logu, un auksta, asa gaisa strāva tam nāca pretī. Laicens I, 104. Nokļūstot ūdens virpulī vai atvarā, kur ūdens strāva velk lejup, nepieciešams ieelpot un.. ienirt, jo tuvāk dibenam ūdens virpuļa spēks un darbības zona samazinās. Ves 75, 6, 15. Gaismas strāvas krustojās lapotnē, un lapas pamirdzēja gan tumšākas, gan gaišākas, simtu nokrāsās. Sudrabkalns II, 368. pārn. Viņai liekas, ka Centis jau labu laiku gaidījis viņas atkāpšanos, vienīgi kautrējies to parādīt. Viņai šķiet, ka ir jutusi šīs vēsās strāvas. Mauliņš 4, 224.

3. *Grupējums, arī ideju, atziņu u. tml. kopums kāda (mākslas, sabiedriska, politiska u. tml.) virziena ietvaros.* Jaunā strāva vēst. — *latviešu progresīvās inteliģences idejiskā kustība, kas aizsāka kontaktus ar strādnieku kustību un veicināja marksisma izplatīšanos Latvijā 19. gadsimta 90. gados.* □ Arī atsevišķas vienas tautas literatūra nebūt nerit pa vienotu gultni, bet sadalās vairākās strāvās, nozarēs un atzarēs, kas reizēm plūst līdztekus, reizēm saskaras.. Kar 45, 1/2, 121. ..Pliekšāns brieduma gados stāv Jaunās strāvas centrā.. Auziņš 7, 10.

strāvmainis, -ņa, v.; el. *Transformators stipras elektriskās strāvas pārveidošanai strāvā, ko var mērīt ar standarta mēraparātiem.*

strāvojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → strāvot (1).* □ ..vakars, jau krēslodams, bija sastindzinājis gaisa plūsmas, katru vismazāko strāvojumu no saulē iesilušās dienas. Gūtmanis 2, 77. ..akvareļos aizvien spēcīgāki un atraisītāki kļūst gaismas strāvojumi.. Zv 81, 11, 20. Kaķa smalkās nāsis gandrīz uzreiz nemaldīgi uztvēra kārdinošās smaržas strāvojumus.. Ezera 15, 26.

2. *Darbība, process → strāvot (2).* □ Jau sen viņu reibināja tās tuvums, tumšās un skumjās acis,.. bet tik spēcīgu jūtu strāvojumu kā šodien sajuta pirmo reizi. Grīva 4, 62. Dzīvē ir tādi cilvēki, pie kuriem.. tiecamies viņu garīgās kultūras, inteliģences.. vai īpaša iekšēja strāvojuma dēļ. Hausmanis 3, 130. ..dzejā.. redzam reālistiskas detaļas, jūtam romantisku strāvojumu. Ādmīdiņš 1, 95.

3. *Strāva (3).* Mākslas s. Politisks s. □ Dzīve ir bezgalīga savā daudzveidībā, un tikpat daudz jābūt dažādu stilu, radošu seju, radošu strāvojumu, izteiksmes veidu, lai to pilnībā atspoguļotu. Kar 56, 2, 79. Starp spilgtākajiem strāvojumiem lirikā 20. gadu sākumā minams ekspresionisms. Valeinis 3, 178. Pagājuši četrpadsmit mēneši, kopš Spānijas parlamentā izskanēja pučistu šāvieni, apliecinot reakcionāro strāvojumu vēlēšanos ar varu restaurēt valstī fašistisko diktatūru. Pad J 82, 76, 3.

strāvot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. **1.** *Noteiktā virzienā izplatīties, plūst kādā vidē samērā šaurā joslā (parasti par gaisu, šķidrumu, gaismu, skaņu).* □ Noliktavas durvis bija vaļā — pa tām, putekļus uz augšu ceļot, strāvoja auksts, dzirkstošs gaiss. Brodele 2, 50. Un aukstums strāvoja no sasalušās zemes, no ledainām ierakuma sienām, no katra priekšmeta, kur pieskārās. Muižnieks 1, 58. Zaļo laivu viņi pameta ezera «Gauru» galā, kur bija pati dziļākā vieta. Apakšā tur strāvoja auksti avoti, karstā laikā griezās pat atvars.. Birze 3, 158. ..gājējs vairījās no gaismas šaltīm, kas strāvoja pa logiem.. Bendrupe 2, 5. Gaisā strāvoja rēnas skaņas — laiski sarējās suņi, vērās un atkal aizkrita durvis. Ezera 13, 223. ..no kafejnīcām strāvoja kārdinošas smaržas. Skujiņš 14, 291. // *Būt kustībā, virzībā (par sīkām cietas vielas daļiņām).* □ Gaisā strāvoja saceltu putekļu mutuļi.. Ezera 15, 93.

2. *Būt uztveramam, jūtami izpausties (par psihisku stāvokli, domām, idejām u. tml.).* □ Sausās acis dega liesmainā naidā, zem kura juta strāvojam sāpes un atmiņu plūdumu.. Sakse 7, 252. Klausītāju arvien saviļņo lirisms, jūtu siltums, kas strāvo no katras skumjā.. valša takts. Stankevičs 3, 92. [Eduarda] Smiļģa izrādēs uz skatuves bija daudz kustības, spilgtas krāsas, žilbinošas gaismas, tajās strāvoja plašs vēriens un pacēlums.. Hausmanis 1, 41.

strāvplūsma, -as, s. *Šaura gaisa plūsma ar lielu ātrumu (parasti troposfērā, stratosfērā).*

strazdiene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Strazdu mātīte.* □ ..strazdiene.. izgatavoja tādu ligzdu, kas izskatījās pēc skaisti izvirpota māla podiņa. K Grigulis 1, 16.

strazds, -a, v. *Zvirbuļveidīgo kārtas, parasti melns, arī pelēks vai brūngans dziedātājputns ar pagaru, parasti dzeltenu, knābi.* Melnais meža s. Meža s. Sila s. Pelēkais s. Sārtais s. Niedru s. Ūdens s. Strazdu būris. Dziedātājs strazds — *dziedātājstrazds.* □ Es sēdēju un skatījos uz mūsu strazdu, kā tas nepiekusis dzied. . . Laikam neviens putns nav tik skaisti melni mirdzošs, ar tādiem zili zaļiem lāsumiem, un cik tam dzeltens knābis! Kā nolakots. Zigmonte 8, 64. Dārzā vīteroja un svilpoja strazdi, sēžot uz būrīšos iestiprinātām liepkoka tapiņām. Bels 6, 294. Kad pirmās vagas bij apdzītas, kovārņi, vārnas un strazdi saskrēja uz lauka lielā pulkā, lasīdami sliekas . . Virza 1, 64. Mājas strazdi . . veic ļoti derīgu darbu, iznīcinot augsnē kaitīgos kukaiņus. Latv dzīvn 53.

strazdulēns, -a, v. *Strazda mazulis.* □ Tagad sildos saules azotē Tā kā maziņš strazdulēns zem spārna. Sirmbārdis 4, 59.

stražņiks, -a, v.; vēst. *Speciāla sardzes dienesta kareivis, arī policists (pirmsrevolūcijas Krievijā).* □ Iznāca pils sulainis un paziņoja stražņikiem, ka lielkungs pavēlējis vest arestētos uz pils lieveni parka pusē . . A Gulbis 3, 40. Vācu baroniem viņu muižās tā kā tā nebūs vairs palikšana, bet reizē ar viņiem lai pazūd arī stražņiki un uradņiki . . Grīns 1, 267.

strēbējs, -a, v.; **strēbēja,** -as, s.; sar. *Darītājs → s t r ē b t.* ◇ Karstas putras strēbējs — *saka par cilvēku, kas rīkojas nepārdomāti, neapdomīgi, arī neapvaldīti.* □ Divpadsmit gadus vecais Kārlēns atkal bija īsts karstas putras strēbējs, neapvaldīts iztēlē un visu savu iedomu tūlītējā izpildīšanā. Bendrupe 1, 126. . . tēvs man bija ļoti asas, cietas dabas, kaut arī godīgs, taisnprātīgs, taču pārāk straujš; kā māte bieži apgalvoja — karstas putras strēbējs. J Plotnieks 10, 4. ◇ Tas vairs nav putras strēbējs, arī tas vairs putru nestrēbs — *saka par nomirušu cilvēku.* □ Bet nāve neskatās, viņai viena alga, bagāts vai nabags, ko grābj, tas vairs putras strēbējs nav . . . Upīts 4, 235.

strebeklis, -ļa, v.; sar. *Šķidrs ēdiens, arī dzēriens; strebjamais.* □ Dienvida laikā tie [suņi] zagās kūtī pie cūkām un laka strebekli no siles. Lācis 1, 343.

strēbiens, -a, v.; sar. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → s t r ē b t.* □ Viņš ar vienu strēbienu izdzēra tasi sausu. Lit M 84, 3, 13.

2. *Šķidrs ēdiens, arī dzēriens; strebjamais.* □ Cieta maize, strēbiens šķidris [šķidrs] — Vecā māla traukā liets. Krūza 3, 48. Viņa iznes no slietņa palielu strēbiena trauku, karotes, pusklaipu maizes. Niedre 15, 80.

strebjams, -ais; s. -a, -ā; sar. **1.** *Divd. → s t r ē b t.*

2. lietv. nozīmē: strebjamais, -ā, v. *Šķidrs ēdiens, arī dzēriens.* □ Ja bija mazāk gaļas, tad lika vairāk klāt sīpolu, un strebjamais iznāca diezgan stiprs. Birznieks-Upītis 6, 261. Pārtika kļuva arvien trūcīgāka. Māte lasīja zupai skābenes un balandas. . . Klāt sauja miltu, un strebjamais gatavs. Lauku Dzīve 81, 5, 9. Viņa tiem bij atnesusi karstu strebjamo, treknas siļķes zilganām zvīņām, ceptu gaļu . . Virza 1, 156.

strēbt, strebju, streb, strebj, pag. strēbu; trans.; sar. *Ēst (ko šķidru), arī dzert, parasti ar troksni.* □ Pie . . galda sēdēja mazliet vecāks puišelis un skaļi strēba zupu. Puriņš 1, 40. Jaunie kāposti Strautiņam garšoja labi, un viņš būtu strēbis vēl un vēl, apmierinādams izsalkumu, ja nebūtu kauns tik daudz ēst. Fimbers 1, 298. . . [vīrietis] strebj ar karotīti no glāzes tēju, pūzdams un susinādams mutautiņā pieri . . Sudrabu E 3, 412. ◇ Strēbt karstu (putru) — *rīkoties nepārdomāti, neapdomīgi, arī neapvaldīti.* □ «Tikai klausi manam padomam: nestreb karstu putru, neskrej bez apdomas briesmās . .» Lācis VII, 482. «Steidzies lēnām!» Dziļa doma ir šajā tautas gudrībā. Tā māca netūlāties, nevilcināties, taču arī nestrēbt karstu. Cīņa 80, 57, 2. ◇ Tas vairs putru nestrēbs, arī tas vairs nav putras strēbējs — *saka par nomirušu cilvēku. // Dzert (alkoholisku dzērienu), parasti lielā daudzumā.* □ . . kafejnīca atrodas starp dīķi un Daugavu . . Ja apnīk strēbt vīnu vai limonādi, var pārcelties ar kuģīti uz Katlakalnu. Klīvers 4, 9. // intrans. □ . . gan laikam nolēmis pamatīgi piesūkties, strēbt tikmēr, kamēr zem galda. Kar 82, 2, 41.

Sk. s t r e b j a m s .

strebulīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **strebulīgi;** sar. *Karstgalvīgs.* □ Liepājnieks Driega, vienkāršs būvstrādnieks, mazliet strebulīgs un pārsteidzīgs, bet par to nenokausējams meistars visādās izdomās, vissarežģītākos gadījumos nepalika bez padoma. Upīts 9, 540.

strēgoņa, -as, s.; reti. *Staignājs.* □ Kā man vajag uzbūvēt tiltu, Kā man muklāja strēgoņas bail . . Sirmbārdis 8, 52.

strēgt, strēdzu, strēdz, strēdz, pag. strēdzu, arī strēgstu, strēgsti, strēgst, pag. strēgu; intrans. **1.** *Iekļūstot (parasti šaurā vietā), nespēt virzīties, nebūt kustināmam (nevienā virzienā).* □ Urbis strēga sīkstajā kokā, nokarsa zilgans, atkodās . . Lāms 2, 27. pārn. Ikvienam reiz tāds brīdis pienāk — Strēgst kaklā kūkas gabals mīksts. Sirmbārdis 5, 25.

2. *Stigt.* □ Purvā kājas strēdz. ME III, 1087. pārn. . . domas strēga kā soļi dziļā sniegā. Skujiņš 1, 116.

streijgabals, -a, v. *Zemes gabals, kas atrodas ārpus pamatgabala robežām.* □ Sīksaimniecībām ap māju bija 1 pūrvieta dārza zemes un pļavas tālos streijgabalos. Vēstis 78, 9, 44.

streiklauzis, -ža, v.; **streiklauze,** -es, dsk. ģen. -žu, s. *Cilvēks, kas strādā streikotāju vietā (pret viņu gribu).* □ Hazardas pilsētā jaunus ogļraču nemierus izraisīja uzņēmēju mēģinājums ar streiklaužu palīdzību atsākt ogļu ieguvi . . Cīņa 63, 12, 3. «. . Dženovā, ostas strādnieku streika laikā . . . Kapteinis gribēja piespiest, lai mēs paši piekraujam kuģi un kļūstam par streiklaužiem, solīja papildu algu un nezin kādus labumus.» Lācis 15, 148. «Pēterburgā streiko putiloviešī. Īpašnieks grib, lai mēs veicam putiloviešu pasūtījumus. Nekad!

Mēs neesam streiklauži. Mēs streikosim.» Dinere 10, 65.

streikot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Kopīgi, organizēti pārtraukt darbu, nestrādāt, lai panāktu kādu prasību izpildi.* Tiesības s. □ Marseļas ostā streikoja dokeri, un divas nedēļas mēs gaidījām streika beigas, lai varētu izkraut kuģi .. Grīva 5, 23. Strādnieki un zvejnieki bija tuvu izmisumam, bieži streikoja, izgāja ielās, prasīdami darbu un maizi. Talcis 7, 304. 22. nedēļu streiko .. rūpnīcas strādnieki, protestēdami pret uzņēmēju lēmumu atlaist 100 viņu biedru. Cīņa 63, 21, 3.

2. parasti 3. pers.; sar. *Būt tādam, kas darbojas ar traucējumiem; būt tādam, kam ir traucējumi.* □ Viņš zināja — Zentai reizēm streiko sirds .. Lapsa 3, 106. Apbrīnojama ir sirmā mākslinieka nenogurdināmība, kaut arī veselība jau sen sākusi streikot. Joprojām viņš ar saviem gleznošanas piederumiem agrajās rīta stundās dodas dabā. Rinkule 7, 183. Vīrieši labāk izprot tehniku, viņi jau pēc dzirdes var noteikt, ka mašīnā kaut kas sāk streikot .. Zv 80, 4, 13.

streikotājs, -a, v.; **streikotāja,** -as, s. *Streika dalībnieks.* □ .. septiņiem streikotājiem galu galā tomēr piesprieda nedēļu aresta un pēc tam darbā atpakaļ tos vairs nepieņēma. Upīts 9, 586. .. cara patvaldība pavēlēja nežēlīgi izrēķināties ar streikotājiem. Rīgas B 85, 58, 2.

streiks, -a, v. *Kopīga, organizēta darba pārtraukšana, nestrādāšana, lai panāktu kādu prasību izpildi.* Ekonomisks s. Daļējs s. Solidaritātes s. Stihisks s. Pieteikt streiku. Pasludināt streiku. Uzsākt streiku. Streiku kustība. Bada streiks — *brīvprātīga badošanās, lai protestētu pret ko.* Lauzt streiku — *stāties darbā streikotāju vietā (pret viņu gribu).* □ Atskanēja sirēna, bet neviens nedomāja strādāt. .. strādnieki pulcējās mehāniskās nodaļas lielajā hallē — kopā viņu bija apmēram trīssimt cilvēku. Streiks! Eglons 2, 293. 1912. gada pavasaris. Pāri Krievijai veļas varens politisko streiku vilnis .. Zv 62, 9, 8. .. ASV pilsētās sākās vispārējs strādnieku streiks. Tajā piedalījās vairāk nekā 350 000 strādnieku. Zv 76, 8, 1. Protestēdami pret jaunajiem soda likumiem, biedri cietumos pieteica bada streiku. Jansons 4, 391. Tam [streiklaužu organizatoram] vienmēr stāvēja gatavībā organizēti streiklaužu kadri, kas spēja streikus lauzt visos darba arodos. Berģis 1, 77.

streipulīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **streipulīgi.** *Tāds, kas streipuļo; tāds, kam ir raksturīga ķermeņa, tā daļu nestabilitāte, līgošanās (par kustībām, stāvokli).* S. vīrs. □ Viņš pagriezās un nedaudz streipulīgā gaitā sāka iet ceļam pa pašu vidu, vairīdamies no grāvjiem .. Ezera 13, 330. Streipulīgiem soļiem skolotāja izgāja no klases. Kar 57, 2, 74.

streipuļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Virzīties, pārvietoties nevienmērīgiem, ļodzīgiem soļiem, līgojoties, neieturot taisnu kustības virzienu.* □ Viņš jutās noreibis tik stipri, ka streipuļoja, un, turēdams vienā rokā lukturīti, otru slidināja gar sienu un balstījās pret to. Ezera 9, 137. Ģirts viņu [meiteni] paņēma klēpī kā mazu bērnu un, aiz piepūles streipuļodams, iznesis malā, pakrita ar visu nastu pielijušajā zālē. Dripe 2, 105. Izgājis nelielas pļaviņas malā, viņš ieraudzīja prāvu dzīvnieku, kas pāri iepretī kūņājās sniegā, piecēlās, streipuļoja un tad atkal pakrita. Plaudis 3, 130.

strēķis, -ķa, v.; sar. **1.** *Iegarens (kā) krāvums; grēda, kaudze.* □ Mēs paņemam no strēķa sausu malku, palasām skaidiņas, tāsis un noejam upmalā. Svīre 2, 60. No strēķa novēlās pirmais labības klēpis .. Dziļums 1, 45. .. gubenī vēl stāvēja neaizskarts vesels strēķis siena un āboliņa. Virza 1, 68. .. aukla aizķērās aiz žurnālu, papīru .. strēķa, un tas pajuka. Niedre 16, 52. pārn. .. austrumos visa pamale novilkusies zilganiem mākoņu strēķiem. Būs negaiss. Līvs 4, 53. // *Virkne, rinda.* □ Šaurāka asfalta strēmele nogriežas pa labi, un tālāk aiz kokiem novietojies dzelteni krāsotu ēku strēķis. Dripe 5, 153.

2. *Laikposms.* □ Skaties, vienu strēķi tīrumā ūdens par daudz, slīkstam vai nost, tad uzpūš vējš no citas puses un kalstam ārā. Zv 85, 13, 10. «Sirds vēl rādās tīri sprauna, bet ko tas dod, ja .. dakteris neļauj strādāt ilgāk par pusstundu dienā? Ko tu, cilvēks, tik īsā laika strēķī vari izdarīt?» Lit M 84, 9, 4. .. abi krietnu strēķi ņēmās pa skatuves apakšu, ka rībēja vien. Lagzdiņš 4, 182. // *Gabals (kādā platībā, ceļā u. tml.).* □ Labu strēķi pagājis. ME III, 1087.

strēle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Bulta (1).* □ sal. Šī kā izšauta strēle klāt. ME III, 1088. pārn. Paldies jums, kas darījāt man labu, Kad man bija grūti, Vai nu cīnoties ar savu dabu, Vai ar tiem, kas sāpju strēles trieca krūtīs. Ķempe 7, 72. // *Šaura, plāna bultveida detaļa (aparātos, ierīcēs), parasti rādītājs.* □ .. pāļa smagais serdenis pamazām iegrimst zemē. Pa skalu slīd strēle, norādīdama iegrimes dziļumu. Rīgas B 85, 163, 6. Kad Lilija pēdējo reizi paraudzījās pulkstenī, zeltītās strēles iezīmēja ceturksni uz deviņiem. Skujiņš 3, 154. // *Šaurs, garens (kā, piemēram, vielas, audu) veidojums.* □ Ledus gan plaisāja sīkās strēlēs, tomēr izturēja. Voldis pierāpās gandrīz līdz ielūzuma vietai .. Talcis 7, 214. Sniegs kļuva melns un čaugans, līdz pavasarim izkusa. Tikai pašos pagalma kaktos tas vēl gulēja pelēkās strēlēs. Ergle 1, 105. No centra uz visām pusēm šaujas medaini vizošas smalkas strēles. Kārkla zieds — eksplodējošs saules lādiņš pēc garas ziemas. Caune 5, 108.

2. *Gaismas stars, staru kūlis; garens, šaurs (gaismas, uguns) veidojums.* □ Putekļi vērpās saules strēlēs, kas staroja iekšā pa logu. Zigmonte 18, 107. Kā ugunīga pātaga tumsu pārcirta zibens strēle. Grīva 1, 115. Pēc brīža jau uguns strēles tvarstīja ēku stāvus un ātri cēlās uz augšu. Lēmanis 10, 131. .. bulvārī no iztvīkušas liepas Vien sprīdi garas ēnu strēles stiepjas .. Gāliņš 2, 39. // *Garens, šaurs (gāzu, miglas, sīku cietas vielas daļiņu) veidojums.* □ Pāri debesīm traucās melnas mākoņu strēles, brīžiem aizsegdamas mēnesi. Ergle 6, 16.

..aploku zemākajās vietās slāņojas dūmakainas miglas strēles. Skujiņš 7, 51. Upes otrajā krastā aiz ozoliem lēnām iedegās pionieru ugunskurs. Zilganas dūmu strēles peldēja pāri ievu krūmiem.. J Plotnieks 4, 9.

3. *Šaura, garena teritorija, arī kādas teritorijas daļa.* Zemes s. Smilšu s. □ Tāda bija jūrmala šai ciemā — šaura krasta strēle.. Zigmonte 8, 36. Netālu no jūras priedaine beidzas. Te aiz simtgadīgām, meža apjumtām kāpām iegūlusi purvaina zemienes strēle. Kalndruva 8, 90. Sādžās blīvējās mājas izdilušiem salmu un lubiņu jumtiem. Zemes gabaliņi sagriezti sīkās strēlēs. Viese 2, 159.

4. tehn. *Celtņa sastāvdaļa — gara, šaura, kustīga konstrukcija kravas celšanai, pārvietošanai.* □ Līgani pagriezās celtņa strēle, nogādādama paneļus uz augšējo stāvu. Rīgas B 85, 204, 4. Šur tur mirgoja metināmo aparātu liesmu brīnumsveces, autoceltņa strēle kravas mašīnā cēla betona plātņu klēpjus. Sports 80, 62, 1. Tomēr vislabāk un priecīgāk esmu juties topošajās pilsētās un kvartālos, kur.. nav vēl nozudušas celtņu slaidās un kustīgās strēles. Goba 1, 105.

strelīcija, -as, s. *Daudzgadīgs tropu lakstaugs ar rozetē sakārtotām lapām un oranžiem vai ziliem ziediem, kam ir laivveida seglapas.* □ «Pirmo reizi redzu tik savādus ziedus. Kā to puķi sauc?» — «Strelīcija.» Ziedu forma un pat krāsa atgādināja paradīzes putnu no pasaku grāmatas. Kļava 2, 112.

strēlis, -ļa, v.; vēst. *Kājnieku karaspēka karavīrs (Krievijā no 16. gadsimta līdz 18. gadsimtam).* □ Notiek restaurācijas darbi Narvas pilī — senatnīgā cietoksnī, kas redzējis Ivana Bargā strēļus un Pētera I grenadierus. Rīgas B 83, 66, 5. Cita [kinofilmas] epizode. Strēļu dumpja priekšvakarā neliela ļaužu grupa aplūko Pētera atsūtīto «ciemakukuli» no «aizjūras zemēm» — kasti ar krokodila izbāzni. Pad J 81, 116, 4.

strēlnieks, -a, v.; **strēlniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Kājnieku karaspēka karavīrs.* Strēlnieku divīzija. Strēlnieku ieroči. Motorizēto strēlnieku karaspēks. Strēlnieku dziesmas. □ Kara sākumā par pieejām Ļeņingradai cīnījās latviešu brīvprātīgo strēlnieku 1. un 2. pulks, latviešu rota no Narvas strādnieku pulka. Zv 84, 2, 10. ..vecajam strēlniekam Krastiņam aiz pleciem bija pieredze pirmajā pasaules un pilsoņu karā, un tāpēc viņš tagad iecelts par brīvprātīgo vada komandieri. Vilks 5, 75. Strēlnieki, Septiņsimts gadu Slāpētās Zemnieku tautas Dvēseles kvēlošā lava. Skaļākais kliedziens, Ko atbalso telpa un Visums.. Čaks 7, 36. ..pirmajā rotā dien meitene strēlniece.. Grīns 1, 115.

2. v.; vēst. *Karavīrs, arī mednieks, kura bruņojumā (parasti) ir loks, stops.* □ Divsimt septiņdesmit bruņinieki nodomāja sadalīties trīs pulkos: pa priekšu soļošot šķēpneši, centrā — loka strēlnieki un aiz tiem — bruņās tērpti karavīri. Lielais 3, 76. Valters: Plecos stops un bultas, Strēlnieks kalnos klīst.. Rainis XII, 669. Redzi — strēlnieks uzvilcis loku. Tieši virs galvas peld ļaunuma pūķis, tieši virs galvas. Losberga 3, 54.

strēļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **strēļaini;** pareti. *Tāds, kam ir garenas, šauras joslas forma, veids; tāds, kas sastāv no garenām, šaurām joslām.* □ Priekšpusdienā laiks bija lēns un debesis skaidras, tikai tālajā pamalē auga rets, strēļains mākonis. Lācis 15, 17.

streļķis, -ķa, v.; sar. *Latviešu strēlnieks (1).* □ Puikas uzņem kursu Cauri sēkļiem, lodēm. Streļķi nepadodas. Rūja 5, 44. Streļķi vēro, pieplakuši malai, Zemes plaukstu ierakumam priekšā. Čaks 7, 135. Vecais Grava, pārnākot no streļķiem, te tuvu jūras malai saņēma zemes strēli. Liesma 76, 11, 1.

strēmele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Garena, šaura (kāda materiāla) plāksne, kas (parasti) ir atdalīta no (šī materiāla) lielāka gabala; arī loksne.* Koka mizas s. Ruberoīda s. Skārda s. Mīklas s. □ Pēteris izrauj Mārītei no rokām rakstu un saplēš sīkās strēmelēs. Dinere 12, 45. Piedurkņu galus un kakla izgriezumu [blūzei] apmalo ar slīpā diegā piegrieztām baltā auduma strēmelēm. PL Siev 86, 5, pielikumā. Šķiņķi vai desu gareniski sagriež strēmelēs. Ves 75, 1, 30. // *Garena, samērā šaura (piemēram, teritorijas, virsmas) daļa, kura atšķiras no tā, kas atrodas tai blakus, parasti no (teritorijas, virsmas) pārējām daļām.* □ ..pa.. logiem tieši lapkritī atklājās plaši tālumi ar Vidzemes krasta mežiem un Daugavas strēmeli, dzirkstoši zilu vai tēraudpelēku, atkarībā no tā, kāds kuro dienu pieturējās laiks. Ezera 9, 142. Viņpus upes sākas Rīgas Jūrmalas pilsēta — vairāku desmit kilometru garš rajons, iespiests uz šauras zemes strēmeles starp Lielupi un jūras kāpām. Grīva 4, 18. Dažas šauras zemes strēmeles saimnieks bija gan uzaris.. Dziļums 1, 31. Viņpus upes, aiz baltās krasta smilšu strēmeles zaļa, līdzena pļava. Krūmiņš 1, 43. // *Garens, samērā šaurs (kā) veidojums.* □ Bija pavasaris — aprīļa otrā puse. Liedagā, cik tālu vien sniedzās skatiens, varēja redzēt saglabājušās sniega strēmeles.. Bērce 6, 170. Melni krūmu plankumi norā mijās ar baltām miglas vai dūmu strēmelēm, kas šūpojās tikko nojaušamā ritmā.. Vilks 5, 67.

streņģe, -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Ratu detaļa ilkss savienošanai ar riteņa priekšasi.* □ ..pakāpies uz ilkšu streņģēm, Zēns klausījās.. Ziedonis 19, 12. Ilksis izlec no streņģēm. Zirgs izjūdzas. Pasitas sāņus. J Plotnieks 10, 80. // *Detaļa darbarīka piestiprināšanai pie darba dzīvnieka sakām; vilksnis.* □ [Jānis].. nekavējoties pieveda savu zirgu pie pļaujmašīnas un sāka atritināt streņģes. Lagzdiņš 1, 96. Nostiepās streņģes, lemesis ieslīdēja zemē un uzgrieza tumšpelēku velēnu. Gulbis 4, 173.

streptocīds, -a, v.; parasti vsk. *Viens no sulfanilamīdu grupas preparātiem bakteriālo infekciju ārstēšanai.* □ Tētis man liek aiztecēt uz aptieku pēc marles saitēm, leikoplasta, joda un streptocīda. Zunde 2, 6. Aptiekās lielā izvēlē ir sulfanilamīdu preparāti — sulfadimezīns un norsulfazols, streptocīds.. Rīgas B 70, 26, 6.

streptokoki, -u, vsk. streptokoks, -a, v.; biol. *Patogēni vai nepatogēni koki, kam šūnas ir sagrupētas ķēdītēs.* Streptokoku infekcija. □ Streptokoki .. arī ir dabā bieži sastopami aerobi mikroorganismi. Tie izturīgi pret izžūšanu un ilgstoši saglabā virulences spējas strutās. Visp ķir 231. Streptokoks atrodams slimās mandelēs, bojātos zobos, iekaisušos deguna blakusdobumos un citur. Ves 80, 5, 14.

streptomicīns, -a, v.; parasti vsk. *Antibiotika, ko izstrādā dažas sēnes un ko izmanto, piemēram, tuberkulozes, pneimonijas ārstēšanai.* □ Streptomicīns .. ir sevišķi iedarbīgs uz .. tuberkulozes un zarnu nūjiņu. Visp ķir 33. «Tādos gadījumos, kad baciļi bija pieraduši, rezistenti pret streptomicīnu .., mēs panācām, ka baciļi vairs neizdalās, un mēs šodien šos slimniekus varam izrakstīt kā tādus, kas neapdraud citus.» Birze 5, 255.

stresors, -a, v. *Spēcīgs kairinātājs (piemēram, nelabvēlīgs ārējās vides faktors), kura iedarbības rezultātā organismā izraisās stress.* □ .. virsnieru garoza ir tas dziedzeris, kurš dažādu spēcīgu kairinātāju (stresoru) iedarbības laikā ļauj organismam pārvarēt kaitīgo faktoru ietekmi un saglabāt gan veselību, gan augstas darbaspējas. Cīņa 81, 295, 3. Ja stresora iedarbība tiek pārtraukta vai arī uzbudinājums tiek realizēts citā enerģijas patēriņa veidā, atjaunojas organisma normālais stāvoklis. PL Siev 80, 6, 18.

stress, -a, v.; fiziol. *Cilvēka vai dzīvnieka organisma un psihes kompleksveida reakcija uz emocionāli ļoti spēcīgu kairinājumu, signālu, problēmsituāciju.* □ .. ar stresu, it īpaši ikdienas dzīvē, visbiežāk saprot stāvokli, kāds rodas sarežģītos darbības apstākļos: gadījumos ar īpašu nozīmi un atbildību, kad rodas draudi dzīvībai un veselībai, sociālam statusam, prestižam, labklājībai. PL Siev 85, 7, 22. Māksla mūs vēl aizved citā pasaulē, pasargā no galīga truluma, stresa un atsvešinātības. Dripe 10, 257. Viņš nepakļāvās stresa situācijām, bet, visu apsverot, ar spēcīgu gribu meklēja izeju no tām. Katlape, Ceplītis 1, 174.

strīdēties, strīdos, strīdies, strīdas, pag. strīdējos; refl. *Paust atšķirīgus, pretējus uzskatus, intereses, tieksmes, parasti satrauktā, asā sarunā.* Skaļi s. □ «Tu vienmēr esi gudrāks,» viņš pārmetoši teica jaunākajam brālim. — «Ne jau gudrāks!» mazais nikni strīdējās pretī. Mauliņš 6, 143. Viņi runāja, sprieda un strīdējās, aizstāvēdami katrs savus ieskatus un plānus .. Fimbers 1, 111. .. neatlaidīgi un bezspēcīgi viņa strīdējās par savām kora dziedāšanas stundām. Kāpēc tās arvien pēdējās? Tad bērni jau noguruši. Indrāne 6, 367. pārn. .. Aigars [kombainieris] gaida, ka kuru katru mirkli atskanēs riebīgā skrapstoņa, kas rodas, akmenim ar metālu strīdoties .. Svīre 3, 189. // *Paust atšķirīgus, pretējus uzskatus, domas par (parasti politikas, zinātnes, mākslas) jautājumiem, parādībām (iespieddarbos, sanāksmēs u. tml.).* □ .. audzināšanā nevar dot kaut ko galīgu un visiem cilvēkiem vienādi piemērojamu. Ir daudzi momenti, par kuriem var strīdēties .. Dripe 4, 6. Šodien zinātnieki strīdas, vai Limbaži kā ostas pilsēta kļuvusi Svētupes dēļ, kas iztek no Limbažu Dūņezera un šaipus Salacgrīvas ietek jūrā. Avotiņa, Peters 1, 186. Par šo mākslinieku strīdas. Tātad — būtu bijis vērts iepazīties. Liesma 72, 7, 12. // pārn. *Vairākkārt radīt skaļas, parasti īslaicīgas, balss skaņas (par dzīvniekiem, parasti putniem).* □ .. zvirbuļu pulciņš, .. kailas kastaņas zaros sasēdies, skaņi strīdējās par baltu velti, jo tuvumā nebija ne maizes drupatiņas .. Zigmonte 9, 39. Zeme kūpēja un smaržoja. Uz Jaunpļavas pusi nepārtraukti strīdējās rubeņu gaiļi. Dziļums 1, 25. .. strīdas tūkstošiem strazdu. Putnus kāds negaidīti iztraucējis .. PL Siev 59, 9, 19.

strīdīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **strīdīgi.** *Tāds, kas bieži strīdas.* □ Visi cilvēki kaut kur iet un brauc: ar šautenēm un zobeniem apkārušies, ar maisiem un paunām uz muguras, uztraukušies, strīdīgi. Talcis 8, 17. Viņš bija dzīvs un nebēdnīgs, bet arī strīdīgs puika. A Gulbis 3, 26. // *Tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ Pēc pirmās strīdīgās sarunas mātes un meitas attiecības kļuva vēsas. Mauliņš 3, 207. .. gaitenī jau rībēja kāpnes un skanēja skaļas, strīdīgas balsis. Vāczemnieks 4, 29. // *Tāds, kas izraisa atšķirīgus, pretējus uzskatus, domas (par, parasti politikas, zinātnes, mākslas, jautājumiem, parādībām); tāds, kurā tiek pausti atšķirīgi, pretēji uzskati, domas (parasti politikā, zinātnē, mākslā) — piemēram, par tekstu.* □ Pieredze rāda, ka visai svētīga un parasti rezultatīva ir neskaidro, citreiz strīdīgo problēmu izsvēršana radošā diskusijā .. Vēstis 79, 6, 37. Viņš [aktieris] zināja, ka par Krustiņu spriedumi dalījās, jo tēla interpretējums bija diezgan strīdīgs .. Dzene 9, 92. .. koncertprogrammas palaikam mēdz būt visai raibas un strīdīgas mākslinieciskās vērtības ziņā. Lit M 78, 27, 11. Pat par dažām provinces izrādēm un atkārtotajiem uzvedumiem Rīgas lielajos laikrakstos parādās garas un strīdīgas recenzijas. Viese 3, 60.

strīdīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t r ī d ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Cilvēka s. Faktu interpretācijas s. □ .. [Alsters] ar savām neprātīgajām nākotnes filozofijām un karsto strīdīgumu — tuvs un radniecīgs Hedvigas kaislīgajai dabai .. Indrāne 2, 164.

strīdinieks. *Sk.* s t r ī d n i e k s.

strīdiņš, -a, v. *Strīds.* □ Nu izcēlās abu bērnu starpā strīdiņš par to, kurš lielāks: kučieris° vai kungs. Plūdonis 2, 343. Vārds aiz vārda, dusma aiz dusmas. Strīdiņš auga augumā, līdz beidzot pārvērtās ķildā — un ķilda pārgāja kautiņā. Bels 6, 57. Kopš strīdiņa ar tēvu Ilmārs katru dienu pēc stundām brauc uz vasarnīcu, nakšņo tur. Spāre 6, 209.

strīdnieks, -a, v.; **strīdniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; retāk **strīdinieks,** -a, v.; **strīdiniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Darītājs → s t r ī d ē t i e s; cilvēks, kas bieži strīdas.* Samierināt strīdniekus. □ Ja kādreiz sākās ass strīds un strīdnieki iekarsa, tad Krīzentāls klusēdams paliecās uz

priekšu .. Bels 4, 53. Viņš veda pie prāta Ābramu, šķīra strīdnieces Pindacīšu, Bebeni un Tomulīšu .. Katlape, Ceplītis 1, 133. Inženieris Jānis sarunā nepiedalās, tāpēc viņš redz, ko strīdinieki nepamana: ļaudis .. skatās, kā priekšsēdētāja ar galveno agronomu ecējas. Svīre 3, 136.

strīds, -a, v. **1.** *Cilvēku sadursme (atšķirīgu, pretēju uzskatu, interešu, tieksmju dēļ), kas izpaužas, parasti, satrauktā, asā sarunā.* Ģimenes s. Karsti strīdi. Izceļas s. S. iedegas. □ Jau kuro reizi uzliesmo strīds ar sanitārēm: «Slimniek, jums jāiet uz pārsiešanu ...» — «Mēs neesam slimnieki, mēs esam ievainotie!» Bērce 5, 53. Še izcēlās arī strīdi un nesaskaņas, bet visi apvainojumi sadzija tikpat ātri, cik ātri apvelkas ar jaunu mizu kokam cirsta vāts. Virza 1, 33. Kaut arī konflikta situācijā atklājas pretrunas un domstarpības, strīdam jānoris savstarpējas labvēlības atmosfērā. Sk Ģ 84, 6, 13. // *Atšķirīgu, pretēju uzskatu, domu paušana par (parasti politikas, zinātnes, mākslas) jautājumiem, parādībām (iespieddarbos, sanāksmēs u. tml.).* □ 80. gadu otrās puses nemitīgās polemikas un strīdi par principiāli svarīgiem un arī par mazāk nozīmīgiem, nebūtiskiem jautājumiem «Baltijas Vēstneša» un «Dienas Lapas» teātra nodaļās uzskatāmi ilustrē diferenciāciju sabiedrības uzskatos par mākslu .. Vēstis 78, 1, 117. Strīdi par sāls nozīmi cilvēku uzturā jau gadiem ilgi te pierimst, te atkal uzliesmo no jauna. Zin T 78, 8, 17. Vēsture, liekas, nepazīst mākslinieku, kura daiļrade būtu izraisījusi tik daudz strīdu. Par Pikaso neviens nerunā mierīgi; vieni viņu paļā, citi cildina. Lit M 56, 49, 4.

2. jur. *Pretenzijas, prasības, kas izriet no tiesiskajām attiecībām (darījumiem, līgumiem u. tml.).* Mantisks s. Strīda priekšmets. Strīda izskatīšana. Noregulēt strīdu. □ Strīdu par izmeklēšanas piekritību izšķir amatā augstāks prokurors. Krim pr 2, 88. Darba strīdu viena puse ir strādnieki un kalpotāji, bet otra — uzņēmumu, iestāžu un organizāciju administrācija. Jaun Gr 66, 5, 4. Starptautisko arbitrāžu valstis izmanto, lai izšķirtu konkrētu starptautisku strīdu, pamatojoties uz strīda dalībnieku savstarpēju vienošanos — kompromisu. Fogels, Grīnbergs 1, 192.

○ Strīda bumba fizk. — *bumbas izcīņa, piemēram, uzmetot to gaisā starp diviem komandu spēlētājiem.* □ Ja uzbrucējs, izdarot metienu grozā, saduras ar aizsargu un pie tam abi spēlētāji vienlaikus pārkāpj spēles noteikumus, tad tiesnesis spēli turpina ar strīda bumbas izspēli .. Sports 75, 33, 3.

strīdus, -us, v.; novec. *Strīds.* □ .. bija pagājis labs laiks no pirmā strīdus. Visi sīkumi jau sen bija aizmirsti, bet vectēvs vēl arvien neko daudz nerunāja. Birznieks-Upītis 6, 94. Viņš, varmācīgas un valdonīgas dabas cilvēks, sanāca bieži ar citiem strīdū, jo bija kārs uz visādiem jokiem un savās sarunās mēdza pārējiem izlikt cilpas, kas tos sadusmoja. Virza 1, 90. ✧ Strīdus ābols — *tas, kas atkārtoti, pastāvīgi vai ilgstoši rada strīdu.*

striebulis, -ļa, v.; apv. *Stobrveida stublājs; augs ar šādu stublāju.* □ Turpat siles galā atrodam arī ar striebuļiem apaugušu avotiņu. Birznieks-Upītis IV, 297. Viņi plebrauca krastā, paši pazuda mežā, bet laivu atstāja striebuļos. Talcis 7, 172. .. Maksis [bullēns] ar Gauju [telīti] grauž striebuļus valsts platībā .. J Kalniņš 10, 323.

striegonis, -ņa, v.; arī **striegoņa,** -as, s.; retāk **strigoņa,** -as, s. *Staignājs; arī vieta, kur ir staigni dubļi (piemēram, uz ceļa); laiks, kad (piemēram, uz ceļiem) ir šķīdonis.* □ .. Leonardam piere nosvīst, «Ņivu» caur striegoni rūcinot. Cīņa 80, 136, 2. .. pat pavasara striegonī un rudens lietos nav jābaidās, ka mašīna grāvī paliks. Pad J 77, 80, 3. Dūksnājā grēdu nevar kraut, kluči jāsanes sausākā vietā. Jākuļas pa striegoņu, jākāpaļā pa atcirstajiem zariem .. Caune 3, 61. Garās vasaras dienas Oskaram, pie lopu bara purva rāvā un strigoņā nīkstot, izstiepās kā mācītāja sludinātā sodība par neticību un nepaklausību dievam. Kalndruva 5, 51.

strigt, striegu, striedz, strieg, pag. strīgu; intrans.; pareti. *Stigt.* □ .. Un dziļāk, dziļāki es dūņu purvā striegu .. Plūdonis 1, 33. Vietās, kur mazāk sakņu, strieg kājas. Caune 2, 93.

strihnīnaugi, -u, vsk. strihnīnaugs, -a, v.; bot. *Augu dzimta, kurā ietilpst tropu un subtropu (bieži indīgi) koki, krūmi, lakstaugi ar pretējām lapām; šīs dzimtas augi.*

strihnīnkoks, -a, v. *Strihnīnaugu dzimtas koks vai krūms.*

strihnīns, -a, v.; parasti vsk. *Alkaloīds, kas stimulē muguras smadzeņu reflektoriskās funkcijas, palielina dzīvībai svarīgu smadzeņu centru ierosināmību.*

strikšķēt, parasti 3. pers., strikšķ, pag. strikšķēja, retāk **strikšēt,** parasti 3. pers., strikš, pag. strikšēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, paasu troksni (piemēram, par ko nelielu, cietu, kas beržas gar ko); atskanēt šādam troksnim.* □ Vispirms [mājai] izcēla logus un durvis, .. tad, naglām strikšķot, sāka plēst dēļu sienas .. Zemzaris 2, 149.

strikts, -ais; s. -a, -ā; apst. **strikti.** *Noteikts, stingrs (parasti par izteikumiem, psihisku vai fizisku darbību, tās rezultātiem).* Strikti ievērot pieņemto kārtību. □ Viņš [dramaturgs] nemīl dot striktas atbildes uz visiem jautājumiem .. Hausmanis 3, 33. Mums pēdējais laiks sākt iet. Paulis strikti piekodināja: «Ne vēlāk kā desmitos esiet klāt!» Skujiņš 3, 94. Likuma projektā strikti izdalītas izglītības sistēmas sastāvdaļas un pakāpes. Izglītība 90, 6, 11. No mašīnas izlec pavisam jauniņš skuķēns. Nāk pār pagalmu striktu soli kā karavīrs .. Indrāne 10, 31.

striktums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t r i k t s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Tā bija domu apmaiņa, kuras gaitā visu klātesošo prātus un sirdis, par spīti tveicei, veldzēja atklātība, viedokļu striktums un svaigas idejas. Pad J 85, 105, 2.

striktūra, -as, s.; biol. *Organisma kanāla, vada sašaurinājums.* □ Pēc [barības vada ap-

deguma] sadzīšanas granulācijas pārvēršas rētaudos, kas izsauc barības vada sašaurinājumu jeb striktūru. Bune 1, 244.

strīķējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → s t r ī ķ ē t (1).* □ Vecā izmēģinātā izkapts .. iztrīta kā nātre, bet ko tas palīdzēja, ja pirmajā strīķējumā zobu tā kā tā apraus. Upīts 4, 202.

2. novec. *Paveikta darbība, rezultāts → s t r ī ķ ē t (2).*

strīķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Asināt (piemēram, izkapti) ar strīķi.* □ Izkapts, redzams, nebija asa, viņa cirta ar augstu atvēzienu un bieži strīķēja. Sakse 7, 392. .. tepat aiz dārza auzu laukā kāds strīķēja izkapti — kā jau pļaujas laikā. Birze 8, 98. Es izkapti strīķēju ilgi, Lai zāli labāk tā kož. A Auziņš 2, 106.

2. novec. *Kustībā vairākkārt skart (ko).* □ Indriķis klausīdamies ar rādītājpirkstu izklaidīgi strīķēja galda virsu .. Skujiņš 14, 385. Jautājums un atbilde izdalījās no kopējās sarunas rāmi miermīlīgā toņa un grieza ausīs, it kā jaukā kameransambļa koncertā vijolnieki pēkšņi būtu sākuši strīķēt stīgas ar lociņu muguriņām. Skujiņš 8, 155. .. laivas ķīlis jau strīķēja smilšaino dibenu. Vanags 3, 13. // *Līdzināt ko beramu līdz ar (parasti trauka) malām.*

strīķēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; novec. *Kustībā vairākkārt skarties (pie kā).* □ Plakanais laivas dibens vietām čirkstēdams strīķējas pāri akmenim .. Vanags 3, 32.

strīķis, -ķa, v.; sar. *Virve, aukla.* □ .. sienā bija vadzis, pie kura vectēvs vija strīķus. Austriņš 1, 53. Sniedze jumta skaidu klēpi ieņēma divos strīķos un ar šo nastu plecos kāpa uz šķūņa jumta. Birze 3, 16. Rudenīgi dzestra un lipīgi slapja migla lien zem tēva vecajiem svārkiem, kuri, sajozti ar strīķa galu, nokarājas līdz kailajiem ceļgaliem. J Plotnieks 11, 6. ◇ Visi strīķi trūkst — *saka, ja notiek kas ļoti nevēlams.* □ .. ja visi strīķi trūkst, tad varētu jau iztikt ar kaut ko sīkāku, kaut vai ar puspuiša vietiņu. J Plotnieks 11, 34. ◇ Nervi kā strīķi — *saka par spēcīgu, stipru, stingri apvaldītu psihisko darbību.* □ Roberts [mežabrālis] gan rīkojas pārdroši, dienas laikā staigā pa pilsētu, brauc ar vilcienu. Robertam jau nervi kā strīķi. A Gulbis 3, 104. Nepilnu mēnesi ārstējos un kļuvu pavisam cits cilvēks. Tagad nervi kā strīķi. Gūtmanis 1, 56.

strīķis, -ķa, v. *Galoda (parasti izkapts asināšanai).* □ .. izkapts nekoda, laiciņu papļāvušam, bija jāvelk no azots strīķis un jātrin izkapts. Sakse 2, 90. .. viņš apstājas un noslauka izkapti ar zāļu vīkšķi, stājas arī citi. Un strīķi šņirkstot asina izkapšu asmeņus. Sēlis 1, 105. «Uzasini izkapti — pamēģināšu es ar! Varbūt mēs varam pļaut abi.» .. Ēriks paņēma strīķi un sāka to vilkt pār spožajiem zobiem. Dziļums 1, 139.

strimala, -as, s.; apv. *Reņģe.* □ Kur tas redzēts, ka liepājniekiem jāiet uz Rīgas jūras līci pēc reņģēm, ja mums pašiem ir sava strimala, menca un plekste. Talcis 8, 78. Klētī mucā parasti sausā sālī sasālītas strimalas. Avotiņa, Šlisers 1, 8. .. aiz kūtiņas mēslainē, vējos un saulē izkaltušas un izbalējušas, kā dārgas perlamutra pogas ir mētājušās strimalu galvas. Līvs 2, 77.

strinkšķēt, parasti 3. pers., strinkšķ, pag. strinkšķēja, retāk **strinkšēt,** parasti 3. pers., strinkš, pag. strinkšēja; intrans. *Radīt samērā augstu, parasti spalgu, skaņu (piemēram, par, parasti saspriegtiem, metāla priekšmetiem, plīstošiem stikliem); atskanēt šādai skaņai.* Ģitāras stīga strinkšķ. Velosipēda zvans strinkšķ. □ Rudzi bija gatavi un nobrieduši. .. izkapts strinkšķēja pret cietajiem salmiem kā stīga. Dziļums 1, 345. Gultas matracis ir vecs, atsperu gali .. strinkšķ. Jansons 6, 401. Strinkšķēja plīstošās logu rūtis .. Jauno a 54, 148. Ledus lūza strinkšēdams .. Upīts IX, 287. // *Radīt skaņas (par strinkšķināmiem stīgu instrumentiem).* □ Strinkšķ kobza vai bandūra, skan Ukrainas balss, dzirdama dziesma .. Sudrabkalns 15, 141. Iekšā [ēkā] strinkšķ ģitāra un piesmakusi balss dzied .. Saulītis 13, 72. .. apņēma pazīstamās liegās skaņas. Šoreiz tās atgādināja klusu, nomierinošu un iemidzinošu Eola arfas strinkšķēšanu. Ezera 9, 150.

strinkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **strinkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt strinkšķ.* Strinkšķināmie stīgu instrumenti — *mūzikas instrumenti, kam skaņu rada, skarot stīgu (parasti) ar pirkstu, plektru, mediatoru (piemēram, arfa, ģitāra, kokle, mandolīna).* □ Kad puika ierauga žogu, viņam jānovelk gar to sprungulis, lai noplarkšķ. Cauram spainim jāiesper ar kāju. Stieples gals jāstrinkšķina. Belševica 1, 104. Saša strinkšķina stīgas, paklusu dūc melodiju .. Dripe 8, 112. Vakarā, kad rietēja saule, izgājām aiz sādžas, es strinkšķināju ģitāru, un mēs visas dziedājām ... Jansons 3, 156. Kobza, kā zināms, ir sens ukraiņu strinkšķināmais stīgu instruments .. Sudrabkalns 15, 133.

2. intrans. *Ilgstoši, intensīvi strinkšķēt.* □ Nepārtraukti zvanīja tramvaji, kauca dzeltenie autobusi un strinkšķināja velosipēdi. Lācis 5, 21.

strinkšķis, -ķa, v. *Samērā augsta, parasti spalga, skaņa, ko rada, piemēram, parasti saspriegti, metāla priekšmeti, plīstoši stikli; skaņa, ko rada strinkšķināmie stīgu instrumenti.* Izkapts s. Ģitāras strinkšķi. □ .. kaut kur no lejas nāk tālas pulksteņu skaņas, kas līdzīgi sudraba strinkšķiem viļņojas dzidrajā gaisā. Goba 1, 125.

strinkšķoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → s t r i n k š ķ ē t.* Stiepļu s.

strīpa, -as, s.; sar. **1.** *Svītra.* □ Krūzes dibens no ilgas lietošanas bija kļuvis tumšs, bet ap kaklu tai vēl koši mirdzēja zaļa strīpa ar baltiem punktiņiem blakus. Dziļums 1, 14. Iztālēm atspīdēja sveķiem aplipušās strīpas, ko viņš priežu rudajos stumbros bija iegriezis ar savu atsveķotāja nazi. Ezera 2, 99. Vējš paķēra pelus un nevērtīgos graudus un nesa tos uz durvju pusi platā, vienādā strīpā. Virza 1, 119. Ar pelnu strīpu Uz pasaules zīmēts mans nā-

kums, Jo pie uguns un tikai ar uguni Es esmu mācīts. Vācietis 3, 35. ◇ (Pār)šaut (arī cirst) pār strīpu (arī svītru), arī (pār)šaut (arī cirst) pāri strīpai (arī svītrai) — *(iz)darīt ko, rīkoties bez mēra izjūtas.* □ Arturs juta, ka pāršāvis pār strīpu, bet šai brīdī atvainoties — nē, to arī nē, tikai ne to. Stulpāns 2, 68. . . ieraugot kādu savu paziņu saposušos svētku reizei, jūs nodomājat: «Ak kungs, kā sapucējusies!» . . gan auskari, gan krelles, gan gredzens, gan rokasprādze, piespraude, varbūt arī matos kāda rota. Tātad — šauts pāri strīpai. PL Siev 85, 5, 24. Izsmēja ārišķīgas, formālas izdarības. Visādi vairījās no goda amatiem un cildinājumiem. Nenēsāja nekādas nozīmes, kategoriski atteicās sēdēt prezidijos. Atklāti sakot, es domāju, ka šajā ziņā Ēvalds šad tad cirta pāri strīpai . . Skujiņš 11, 15. ◇ Pārvilkt (pāri) strīpu (arī svītru, krustu) — a. *Pārsvītrot (ko).* b. *Atteikties (no kā), izbeigt (ko).* c. *Būt par cēloni tam, ka kas nevar realizēties, zūd, beidz pastāvēt.* □ Nu viņš varot tālāk ar filozofiju nodarboties. Bet nāve pārvilka strīpu . . . Atm 18. ◇ Strīpa (arī svītra) pāri — *saka, ja ko izbeidz, kas izbeidzas, arī tiek pārtraukts.* ◇ Pavilkt strīpu (arī svītru) — a. *Izbeigt (ko).* b. *Izdarīt secinājumu (par ko).* □ Priekšlasītājs nobeidza tēlot fabrikanta ģimenes dzīves ainu un pavilka strīpu viņa gada budžetam. Upīts XII, 332. ◇ Gaisa strīpa — *vieglprātīgs, arī nenoteikts cilvēks.* □ Jēcis izmisis domāja: lūk, būtu nu Nate kā cilvēks, aizdotu viņam dažus simtus . . Bet vai ar tādu gaisa strīpu varēja sarunāties? Dziļums 1, 361.

2. *Rinda.* □ «Jūs divi [pļāvēji] — kad tiekat malā, ejiet, appļaujiet avoksnāju un apkapājiet ap krūmiem, tā kā tā tur strīpā nevar izstiepties.» Upīts 4, 203. Tālu tālu strīpā sastājušies stabi, pat stieples nevar saskatīt. Šķiet, stabi vien, samieti tāpat sniegā un stāv. Ezera 2, 138. Uzmetis vērīgu aci tumšajiem aizpurva siliem, kas pamalē zilgojās garā strīpā, vīrs apgriezās un devās . . salas dziļumā. Mauliņš 2, 19. ◇ Turēties strīpā — *strādāt, darboties vienlīdz veiksmīgi ar citiem.* □ Nebija joks turēties strīpā ar ilggadīgā darbā rūdītiem strādniekiem . . Lit M 60, 19, 3.

○ ◇ Tikt uz strīpas, arī tikt strīpā — *sākt dzīvot, strādāt u. tml. vēlamā veidā.* □ Pats priekšsēdētājs . . bija izsacījies: «Nu, Zariņ, tagad tava sieva reiz tiks uz strīpas. Sāks dzīvot pilnvērtīgu dzīvi.» Muižnieks 1, 184. Bet man vienkārši bija jātiek uz strīpas. Tā parasti saka Freds, kad cilvēkam piemetušies kompleksi, no kuriem jāatbrīvojas. Puriņš 1, 123. Edvīns kopš pirmā kursa bija strādājis ar koriem — gan palīdzot vairākiem republikā pazīstamiem diriģentiem darbā, gan paputējušam lauku kolektīvam tikt strīpā. Cīņa 85, 164, 4. ◇ Būt uz strīpas, arī būt strīpā — a. *Būt gatavam, spējīgam ko darīt.* □ . . gribētos, lai jūs, cienījamie mednieki, būtu uz strīpas arī tad, kad mežam vajadzība, nevis tikai tad, kad brieža kājā gribas iekost! Bels 6, 286. Joprojām uz strīpas ir daudzi «Cīņas» vecie kolhoznieki. Cīņa 85, 174, 2. b. *Būt darba kārtībā, darba gatavībā (par ierīcēm, iekārtām u. tml.).* □ Traktoru var neilgā laikā saremontēt, un tas ir atkal uz strīpas . . Lit M 84, 12, 5. Rutkis: Tu, Lauzīt, pasaki Ekuram, Urbulim un citiem, lai vismaz piecas pļaujmašīnas rīt ap septiņiem būtu strīpā. Kar 56, 3, 61.

strīpains, -ais; s. -a, -ā; apst. **strīpaini;** sar. *Svītrains.* □ Vilis apsēdās ar strīpainu segu apklātā gultā. A Grigulis 13, 185. Te ir slimnīca ar palātām — visi strīpainās pidžamās . . Zemzaris 2, 38. . . nams klusēja, pelēks, lietū un sniegā strīpains nolāsojis. Zigmonte 1, 277.

strīpojums, -a, v.; sar. *Svītrojums.* □ Es, pašķirstot režijas grāmatu, apmēram redzēju, ka ir diezgan daudz strīpojumu manā lomiņā. Katlape, Ceplītis 1, 30.

strīpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; sar. *Svītrot.* □ Krusts, sakņucis pār loksnēm, no ārpasaules norobežojies ar grāmatu un žurnālu valni, zvērīgi strīpo un raksta uz malām. Lubējs 3, 97.

strīpots, -ais; s. -a, -ā; apst. **strīpoti;** sar. **1.** *Divd.* → *s t r ī p o t.*

2. *Svītrains.* □ . . kurvis ir smalku klūdziņu pinuma, ar strīpotu vāku un rokturi . . Brigadere 2, 145. Cepures viņi norāva un sabāza svārku iekškabatās, tā ka strīpotā maliņa palika redzama. Upīts 4, 244. . . lielās strīpotās lapsenes lidoja sirdīgi ap caurumu . . Valdis 1, 176.

striptīzs, -a, v. *Estrādes priekšnesums, kurā demonstrē izģērbšanos.* Striptīza dejotāja. □ sal. . . atcerē izcēlās vēl tik nesenās pagātnes detaļas, atsegdamas savu nekaunīgo kailumu kā striptīzā. Ezera 14, 59. pārn. Arī namu striptīzā turpinās atkailināšanās līdz pēdējai iespējai — mazāk ķieģeļu, vairāk caurspīdīga stikla, vairāk debesu un zemes . . Dinere 10, 58.

strobēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; tehn. *Izdalīt (signālu, tā daļu) noteiktā laika intervālā vai noteiktā frekvenču joslā.* Strobējošais impulss.

stroboskopija, -as, s.; parasti vsk.; tehn. *Periodisku procesu vizuāla novērošana, arī mērīšana ar stroboskopu.* Balsenes s.

stroboskopisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stroboskopiski;** tehn. *Saistīts ar stroboskopiju, tai raksturīgs.* S. efekts. S. apgaismojums.

stroboskops, -a, v. *Ierīce (rotējošs disks vai cilindrs ar spraugām, gaismas avots ar attiecīgu frekvenci) periodisku procesu vizuālai novērošanai, arī mērīšanai, izmantojot redzes inerci.*

strofa, -as, s. **1.** literat. *Vārsmu, arī divu vai vairāku pantu apvienojums noteiktā kompozicionālā vienībā, kas dzejas darbā atkārtojas.* □ Par stingrajām pantu formām, tas ir, par strofām, sauc tādas, kas ar savu noteikto uzbūvi kļuvušas par tradicionālām un ieguvušas īpašus nosaukumus, piemēram, oktāva, Oņegina strofa . . Valeinis 1, 270. Dzejas valoda ir īpaši organizēta valoda, vienalga, vai sacerējumi rakstīti noteiktās strofās vai brīvās vārsmās. Kritikas g 75, 106.

2. *Dziedātājputnu dziesmas daļa, kas atkārtojas.* □ . . [dziedātājstrazda] dziesmas atseviš-

ķās strofas atkārtojas 2—3 reizes. Latv dzīvn 57. . . daža [magnetofona lentē] ierakstītā putnu dziesmas strofa var būt mazliet atšķirīga no dabā dzirdētās. D kal 79, 75.

strofantīns, -a, v.; parasti vsk. *Glikozīds, kas pastiprina sirds muskulatūras saraušanās spēku.* □ Mēs pabeigsim strofantīna injekcijas, un tad brauksiet mājās. Birze 5, 50.

strofika, -as, s. **1.** parasti vsk. *Poētikas nozare, kas pētī pantu un dzejoļu formu ritmiski intonatīvo uzbūvi un izmantojumu.*

2. literat. *Ritmiski intonatīvās kompozīcijas īpatnību kopums (piemēram, kāda autora, virziena) daiļdarbos.* □ Bagāta un daudzveidīga Ausekļa strofika. Te sastopam gan parastās kvartas («Tautai»), gan sekstīnas («Bizmaņu draugu dziesma»), heksametru . . Valeinis 3, 53.

strofisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **strofiski. 1.** *Saistīts ar strofiku (1), tai raksturīgs.*

2. literat. *Saistīts ar strofu (1), strofiku (2), tām raksturīgs.* □ Lirika . . bagātinās strofiski. Tiek izmantots daudz jaunu panta formu . . Tiek lietotas oktāvas, sekstīnas, soneti, pat sonetu vainags . . Valeinis 2, 190.

3. mūz. *Tāds, kam visām strofām vai pantiem ir viena un tā pati mūzika (parasti par dziesmu, dziesmas formu).* Strofiska romance. □ Masu dziesmu raksturīgākā forma ir strofiskā . . Vēriņa 1, 29. A. Kalniņa solo dziesmas uzrakstītas galvenokārt caurkomponētā formā; strofisko formu, dažkārt variētu, sastopam gandrīz tikai agrīnā perioda dziesmās. Vītoliņš 1, 49.

stroganovs, -a, v.; parasti vsk. *Īpaši sagatavotas (strēmelēs sagrieztas, apceptas un sautētas, parasti liellopa) gaļas ēdiens.* Liellopu gaļas s. Kurzemes s. □ . . no tuvējās sanatorijas dzidrajā gaisā strāvoja stroganova vai gulaša piparoti asais smārds. Ezera 15, 129.

stroķis, -ķa, v.; sar. *Šaujamierocis (parasti šautene).* □ Tolaik medīja visi, kuriem tas patika un bija pieejams kāds stroķis . . Dripe 10, 73.

stroncijs, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — dzeltenīgs, mīksts, ķīmiski aktīvs metāls, kam ir radioaktīvie izotopi.* □ . . mineralizētie ūdeņi . . ir vērtīga ķīmiska izejviela. No tiem iespējams iegūt bromu, stronciju, jodu un citus elementus. D kal 80, 131. Līdakās, asaros, vēdzelēs un citās plēsīgajās zivīs radioaktīvais stroncijs uzkrājas daudz mazāk nekā raudās, plaužos, ruduļos . . Zin T 79, 7, 25. Bet katrā lietus lāsē No debesīm stroncijs nācis, Stroncijs deviņdesmit, Kas viltīgāk nekā čūskas dzelonis sit. Gāliņš 3, 16.

strops, -a, v. *Īpaši darināts bišu miteklis.* Pārvadājamais s. Stropa skreja. Stropa magazīna. □ Pirmie bluķu stropi līdzinājās meža dorēm — tie bija apmēram 1,5 m gari. Bluķī izcirta garenu, četrstūrainu caurumu . . Eglītis 1, 6. Augšā uz krasta stūra stāvēja vientuļa māja ar lielu dārzu, kurā redzēja slaidas rindas brūnganpelēku bišu stropu. Strāls 2, 92. Tik lēni kā milzīgu kaut ko, tik gausi nes bite uz stropu medu . . Vācietis 8, 63. ◇ Dūc (arī rūc) kā (bišu) stropā (arī strops, pa stropu), retāk dūc (arī rūc) kā (bišu) spietā (arī spiets) — *saka, ja (kur) ir troksnis, ko rada daudzi cilvēki.* □ Ēdnīcā, kas dūca kā strops, Asara [bufetniece] . . kustējās trokšņa aizsistām ausīm. Grants 7, 180.

strostēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. **1.** *Bārt.* □ . . viņa bija izskrējusi virtuvē strostēt ekonomi par to, ka tā netīrā skotelē parādījās gaitenī . . M Zariņš 5, 49. Nedrīkst . . bērnu sist, kauninât un strostēt, citiem dzirdot, tā pazemojot un apkaunojot viņu. Sk Ģ 84, 8, 32. Elize: Bet nu mana mīļā maman [māte] kļuvusi nikna kā lapsene un bez mitas mani strostē: tu neproti ar kavalieriem koķeti parunāt, neproti kautri pasmaidīt . . Zīverts 2, 489.

2. *Sist, pērt.* □ No pilsētiņas uz izpriecām uzklīstot bijušie latvju streļķi. Vietējie zēni gan gudrojuši viņus strostēt, bet tad atcerējušies parunu, ka nūjai ir divi gali. Salenieks 7, 352.

strūdzinieks, -a, v.; **strūdziniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; vēst. *Viens no cilvēkiem, kas, ejot gar krastu, vilka ūdens transportlīdzekli, parasti strūgu, vai airēja to.* □ Jēkabpils (Daugavas kreisajā krastā) sākusi veidoties 16. gadsimta otrajā pusē kā Daugavas strūdzinieku un plostnieku apmetne . . Ģeogr 545. . . tā ir Volgas strūdzinieku dziesma. . . tādai melodijai spārnus spēj iedot tikai vareni un plati stiprinieku pleci, kas tiecas nokratīt no sevis verga dzīves smagumu . . Goba 1, 128. pārn. Īstenībā šis grāfs [Ļevs Tolstojs] bija savas dvēseles nemierā iejūgts strūdzinieks, ģēnijs ar bērna jautājumiem: kas es tāds esmu? Hor 78, 6, 26.

strūga, -as, s.; vēst. *Plakandibena upju kuģis kravu pārvadāšanai (Austrumeiropā aptuveni līdz 18. gadsimtam).* □ Braucot pa straumi, strūgas vadīja ar diviem gariem airiem, kas bija ierīkoti abos strūgas galos. D kal 72, 208. Pa Daugavu un tās pietekām katru gadu no Krievijas iekšējiem rajoniem uz Rīgu nosūtīja daudz strūgu, plostu un liellaivu. Ģeogr 276. Upē ne mirkli neapklusa dzīvības troksnis. Tiklīdz noskrēja palu lielums, parādījās plosti un strūgas. Viese 1, 28.

strūkla, -as, s. *Samērā šaurs, plūstošs, apkārtējās vides neierobežots (vielas) kopums, kura fizikālās īpašības (piemēram, ātrums, blīvums, temperatūra) atšķiras no vides fizikālajām īpašībām.* Šķidruma s. Gāzes s. Plazmas s. Naftas s. Piena s. Tvaika s. Dūmu s. Brīva s. Saspiesta s. Vēdekļveida s. Strūklas sūknis tehn. — *sūknis, kurā izmanto kādas vielas strūklas enerģiju.* □ . . ielēju tējkannā ūdeni un, kamēr strūkla tecēja no krāna burzguļodama un šņākdama, stāvēju, raudzīdamies pelēkajā sienā. Bels 4, 17. Uz lieveņa viņa izbrīnījusies atklāja, ka Rūdolfs vēl stāvēja turpat, zem pelēkajām lietus strūklām. Ezera 7, 169. Leibs . . ievilka plaušās sāļa gaisa strūklu, kas lauzās kajītē pa iluminatora spraugu. Lapsa 3, 18. . . virsmu apstrādā ar smilšu strūklas aparātu. Zin T 76, 2, 48. // pārn. *Samērā šaura (gaismas) plūsma.* □ . . sevišķi straujas un kustīgas izskatījās tās [sniega pārslas], kas bija

iekļuvušas laternas staru strūklās. Sakse 6, 148. ..no smagās padebešu grēdas [negaisa laikā] izskrien ātrā, žilbinošā uguns strūkla.. Kalndruva 5, 155. Zibens naktī izšaujas balts! Dzirksteļu strūkla gaisā šalc: Sajūsmas vārds. Aspazija 3, 210.

strūklains, -ais; s. -a, -ā; apst. **strūklaini;** pareti. *Tāds, kas atgādina strūklu; arī svītrains, joslains.* □ No bērzu strūklainajiem zariem kā mirdzošas ūdenslāses atraisījās lapas.. Grīva 4, 285. Par to [apmierinātību] liecināja arī strūklaini sirmā ūsa un sīku grumbiņu vainags ap piemiegtajām acīm. Kalndruva 5, 52. Sārtums.. bija kļuvis strūklains un starains, tā ka vaigu gali izskatījās it kā sasprēgājuši. ME III, 1097.

strūklaka, -as, s. *Dekoratīvs veidojums, kurā vizuāla efekta radīšanai izmanto ūdens strūklu vai strūklas, noteiktā formā līstošu, tekošu u. tml. ūdeni.* □ Šalc strūklakas abos mazajos pilsdārza dīķos, vēlīnajā saulē silst skulptūru bronza.. Vīksna 1, 44. No Romas man vēl atmiņā palikušas daudzās strūklakas, skaistie dārzi.. Zālīte 5, 227. Klusēdami viņi.. lūkojās, kā šļācās ūdens no strūklakas.. Lagzdiņš 2, 77.

strūklot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Plūst strūklas veidā.* Piens strūklo slaucenē. No skrusteņa strūklo dūmi. □ ..virtuvēs no krāniem atkal strūkloja dzidra ūdens šaltis. Vāczemnieks 6, 9. ..no [autobusa] jumta pāri vējstiklam strūklo ūdens. Lapsa 6, 273. Ja ir venozā un kapilārā asiņošana, no brūces strūklo vai lāso tumšas asinis. Rīgas B 82, 194, 5. Negaiss vēl varēja pagriezties uz vienu vai otru pusi, bet, kad labība zem jumta, — lai strūklo pār rugājiem, kamēr apnīk. Salenieks 3, 263. pārn. Debess biezi strūkloja, pagalma mauriņš vietām jau pārplūdis, tagad tur vilnīja balts. Zigmonte 13, 26.

struktūra, -as, s. *Attieksmju kopums starp (kā) elementiem, sastāvdaļām.* Sabiedrības sociālā s. Valodas fonētiskā s. Vadības s. Izglītības sistēmas s. Iežu s. □ Izrāde Žanim Katlapam bija noteikta izteiksmes līdzekļu sistēma, kura ar zinātnisku precizitāti pakļaujama virsuzdevumam, kas atklāj izrādes pamatideju un nosaka izteiksmes līdzekļu atlasi un kārtojumu noteiktā struktūrā. Katlape, Ceplītis 1, 135. Kompozīcija ir mākslas darba struktūra. Tā mērķtiecīgi saista, cementē visas formas sastāvdaļas, nosaka to izvietojumu un sakarību.. Freimanis 1, 99. Mājas kādreizējo telpisko struktūru pamatvilcienos saglabājot, pilnībā restaurēts [Eduarda] Smiļģa darba kabinets.. Priede 3, 329. // *Noteikts (kā) sastāvdaļu, elementu, to īpatnību kopums; tas, kam ir raksturīgs noteikts sastāvdaļu, elementu kopums.* Struktūras augsne — *struktūraugsne.* Struktūras formula — *struktūrformula.* □ ..notikušas izmaiņas iedzīvotāju vecuma struktūrā — palielinājies dzīves ilgums.. Cīņa 81, 273, 3. ..Daltons pieņēma, ka gāzēm nav nepārtraukta, bet atomāra struktūra.. Straḍiņš 2, 24. Visas daudzveidīgās dzīvības formas sastāv no šūnām, kurām principā ir vienāda uzbūve. Šūnu struktūra novērojama kā daudzšūnu organismiem (augiem un dzīvniekiem), tā arī vienšūņiem, vienšūnas augiem.. un baktērijām. Biol r 4. Augu saknēm vislabvēlīgākie augšanas apstākļi ir drupatainā jeb struktūras augsnē. Švinka 1, 68.

strukturālisms, -a, v.; parasti vsk. *Princips, koncepcija (zinātnē), pēc kuras parādību pētīšanā jāpievēršas to sistēmai, struktūrai; virziens (kādā zinātnes nozarē), kas balstās uz šādu principu, koncepciju.* □ Vēsturiski skatot, strukturālisms literatūras zinātnē pārnācis no valodniecības.. Kar 77, 9, 124.

strukturālists, -a, v.; **strukturāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Strukturālisma piekritējs.*

strukturāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **strukturāli. 1.** *Saistīts ar struktūru, tai raksturīgs; tāds, kam ir struktūra.* □ Automātisko skaitļošanas mašīnu shēmas ievērojami atšķiras cita no citas gan strukturālā ziņā, gan arī ar izmantoto elementu veidiem un fizikāli tehniskajiem principiem. Straḍiņš 1, 98. Olbaltumvielas kā specifiski strukturāli veidojumi uztur organismos vielu maiņu.. Zv 65, 19, 14.

2. *Saistīts ar strukturālismu, tam raksturīgs.* □ Strukturālajai analīzei jābūt ikvienā nopietnā kritikā, īpaši recenzijā. Kritikas g 75, 18.

struktūranalīze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Analīze, kuras objekts ir (kā) struktūra.* □ Pamatos balstoties uz jau agrāk pārbaudītām atziņām, tiek izmantoti arī jaunākie viedokļi filozofijā, lingvistikā, struktūranalīzē, semiotikā un daiļrades psiholoģijā. Kar 90, 1, 169.

struktūraugsne, -es, dsk. ģen. -šņu, s.; lauks. *Augsne, kuras sīkās daļiņas spēj saķept dažāda lieluma graudos.* □ Māla augsnēs, struktūraugsnēs cietām daļiņām ir visdažādākais lielums un visdažādākā forma. Apsīts 1, 163. Audzēšanai piemērotākas trūdvielām bagātas vieglas struktūraugsnes.. Baumane 1, 121. Kazenes vislabprātāk aug barības vielām bagātās struktūraugsnēs.. Lauku Dzīve 75, 1, 28.

strukturējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → s t r u k t u r ē t.* □ ..«jaunā romantisma» galvenā pazīme ir nevis mūzikas izteiksmes līdzekļu atbilstoša vēsturiska piederība, bet gan atšķirīgi mūzikas strukturējuma, uzbūves principi. Klotiņš 2, 66.

struktūrelements, -a, v. *Struktūras elements.* □ Evolūcijas gaitā bioloģiskajās sistēmās pastāvīgi noris struktūrelementu nomaiņa un atjaunošanās.. Zin T 76, 4, 32.

strukturēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Veidot (ko) ar noteiktu struktūru; konstatēt (kā) struktūru.* □ Sigrijas Unsetes ļoti dažādi strukturētiem cilvēkiem ir kopēja sakne grēkā.. Mauriņa 1, 166.

struktūrforma, -as, s.; ģeol. *Ģeoloģiska parādība, kas tieši veido (kā) struktūru.* Planētas garozas s.

struktūrformula, -as, s. *Ķīmiskā formula, kurā ar svītrām un ķīmiskiem simboliem parādīta atomu savienošanās secība un telpiskais izvietojums molekulā.* □ ..anglis A. Kūpers 1858. gadā pirmais ierosināja rakstīt organisko vielu molekulu struktūrformulas. Straḍiņš 2, 47.

struktūrģeoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Ģeoloģijas novirziens, kas pētī iežu saguluma formas,*

to tektoniskās pārmaiņas, izvietojumu Zemes garozā.

struktūrshēma, -as, s. *Shēma, kas atspoguļo (kā) struktūru.*

struktūrteorija, -as, s. *Teorija, kas atspoguļo (kā) struktūru.* □ Izmantojot Kekulē postulēto organisko molekulu veidošanās shēmu, Butļerovs radīja viengabalainu un loģisku struktūrteoriju .. Straḍiņš 2, 49.

struktūrvienība, -as, s. *Samērā patstāvīga (piemēram, uzņēmuma, iestādes, organizācijas) sastāvdaļa.* □ Mūsu daudzpusīgā uzņēmuma struktūrvienību sarakstā jāmin plašā noliktavu saimniecība, transporta un celtniecības iecirkņi, kā arī starpkolhozu projektēšanas un tehnoloģijas birojs. Cīņa 84, 31, 2. Vairākas mūsu katedras un citas struktūrvienības darbinieku skaita un zinātnisko darbu līmeņa ziņā jau šodien varētu pārtapt par patstāvīgiem pētniecības institūtiem .. Cīņa 90, 50, 4.

struma, -as, s.; parasti vsk. *Kākslis (1).* □ Kākslis jeb struma iedarbojas uz organismu dažādi. Bune 1, 239. Uzskats, ka strumas pamatā ir orālā .. infekcija, ir lietderīgs, jo pamudina uz racionālu terapiju — mutes sanāciju. K Rudzītis 2, 87. ..šī vecā kundzīte ir jālutina, citādi struma vēl sāks žņaugt kakla dzīslas, aizkavēs asins riņķošanu .. Ādamsons 1, 145.

strumpe, -es, dsk. ģen. -pju, s.; novec. *Taure.* □ Nogrieza mizas sloksni vīteniski collas četras platu pa visu koka stumbru. Kad sagrieza, iznāca taure jeb strumpe, kā viņš teica. Ar strumpēm gani sasaucās .. Draugs 83, 7, 5. Pūt, bāliņ, vara strumpi! ME III, 1094.

strumpēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; novec. *Taurēt.* □ Vēl ganos nav laists, bet skauģi jau strumpē — pūš ragu. Ziedonis 17, 106. Dziediet, brāļi, strumpējiet! ME III, 1094.

strumpulis, -ļa, v.; reti. *Paīss, paresns koka (parasti malkas) gabals.* □ Pirmā no rītiem, ja vien neslimoja, piecēlās arvienu Ukača, aizkūra no vakarā ienestiem strumpuļiem plīti .. Birznieks-Upītis 6, 101.

struņķis, -ķa, v.; sar. *Paīss (parasti kā mīksta) gabals.* □ ..viņš zibenīgi atskrūvēja tūbiņu un izspieda spilgti zilu krāsas struņķi .. Lapsa 6, 212. Garais ņēma desas struņķi rokā. Jansons 6, 355. Viņš nīda resnos kuģu kapteiņus, kuri iznāca uz komandas tiltiņiem, cigāru struņķus mutē valstīdami .. Lācis 5, 56.

strupastains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir strupa aste (par dzīvniekiem).* S. gailis.

strupaste, -es, dsk. ģen. -stu, s. *Neliels vai vidēji liels grauzēju kārtas dzīvnieks ar masīvu ķermeni un īsu asti.* Meža s. □ Lauku strupaste .. dzīvo laukos, pļavās, dārzos, kur bieži var vērot tās seklās līkloču ejas, sevišķi ziemāju sējumos, zem labības, siena un salmu kaudzēm. Latv dzīvn 27. Rudenī strupastes izalo sekli iestādītos krokusus un savelk tos kaudzītēs ziemas uzturam. Rupais, Kalniņa 1, 178.

strupastis, -ta, v.; **strupaste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Tas (tāds), kam ir strupa aste (par dzīvniekiem).* S. putns.

strupausains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir strupas ausis (par dzīvniekiem).*

strupausis, -ša, v.; **strupause,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tas (tāds), kam ir strupas ausis (par dzīvniekiem).* □ Lai manai pādītei trejādas avis: strupause, garause, sprogainīte. LD 1317.

strupceļš, -a, v. **1.** *Ceļš, kas izbeidzas, neturpinās; stāvoklis, kad tālāk nav ceļa, nav iespējams virzīties.* □ Mēs atrodamies jau aiz [pārbrauktuves sarga] būdas, kur strupceļā uz atkabinātas kravas lafetes stāv vecs pontiaks [automobilis] .. Zemzaris 2, 73. Ieskrējis strupceļā, kur izbeidzas kāpnes, Janka mēģina atraut bēniņu durvis, bet tās ir aizslēgtas. Jansons 4, 463. Aivars pierāpoja pie [mola] bluķa malas un — sastinga. Visapkārt rēgojās vienīgi platas, dziļas spraugas. Strupceļš! Lagzdiņš 2, 132. pārn. ..cilvēks gāja un turpina iet nevis pa sevis augšupcelšanas ceļu, bet arvien mežonīgāk auļo uz priekšu tehnizācijas un tehnokrātijas strupceļā. Dripe 10, 255.

2. *Sarežģīta situācija, kurā vairs nav iespējams līdzšinējā veidā ko darīt, rīkoties.* □ ..Lieknis nonācis strupceļā un saviem spēkiem vien vairs laikam nespēj saturēt savu irstošo dzīvi, vērst uz labo pusi. Purs 1, 44. Toreiz viņas dzīve šķita iekļuvusi strupceļā. Bet milzīgais, neizprotamais notikumu plūdums tāpēc neapstājās. Mauliņš 4, 311.

○ ◇ (Ie)dzīt strupceļā (arī sprukās sar.) — *panākt, arī būt par cēloni, ka (kāds) nonāk bezizejas stāvoklī.* □ ..nepratu un nevarēju stāties šai sievietei pretī, viņa mani viegli iedzina strupceļā, un es atkal nezināju, ko sacīt, kā turpināt aizsākto sarunas pavedienu. Jansons 6, 223.

strupdegunains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir strups deguns.* S. zēns. // *Ar strupu degunu (par seju).* □ Garāmgājēji izbrīnā skatās uz sīko meiteni ar spurīgajām biželēm un vasaras raibumiem nosētu, strupdegunainu seju .. Kar 56, 9, 45.

strupdegunīgs, -ais; s. -a, -ā. *Strupdegunains.* □ pārn. ..Jānis guļ blakus strupdegunīgajam «maksimam» un .. laiž patronlentes ložmetējā .. J Plotnieks 11, 66.

strupdegunis, -ņa, v.; **strupdegune,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Tas (tāds), kam ir strups deguns.* □ «Kā tu domā — vai mūsējie [hokejisti] uzvarēs?» jautā mazs strupdegunis savam biedram. Auziņš 1, 218. «Jocīgi gan tie skuķi,» meistars prātoja. «Šai pašai strupdegunei mati ir pats lielākais krāšņums.» Ērgle 4, 16.

strupinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → strupināt.* □ pārn. Vairāku dzejnieku leksikā vērojami rainiski vārdu strupinājumi, kā, piemēram, «smagme» .. Valeinis 3, 248.

strupināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Drāžot, cērtot u. tml. panākt, ka (kas) kļūst strups vai strupāks.* S. mietu. // pārn. *Īsināt, arī apraut (piemēram, vārdus, izteikumus).* □ ..kāpēc vairums aktieru .. strupina vārdus «hanuma» un «Aitena»? Lit M 56, 48, 4.

strupkājains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir īsas, parasti paresnas, kājas.* □ Nav pagājuši ne

desmit gadi, un skatuvi pārplūdinājuši daudzi īsi, strupkājaini premjeri, visai tāli agrākajiem priekšstatiem par princi, kavalieri, varoni, mīlētāju, bruņinieku. Liepa 1, 164.

strupkājis, -ja, v.; **strupkāje,** -es, dsk. ģen. -ju, s. *Tas (tāds), kam ir īsas, parasti paresnas, kājas.* □ Arī manā bērnībā dzirdētajās pasakās ideālie varoņi iztēlē piedzima daiļi, nevainojami, tie nebija nedz strupkāji, nedz uzrautiem deguniem . . Liepa 1, 165.

strupkaklains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir īss, parasti paresns, kakls.* Strupkaklaina pudele.

strupkaklis -ļa, v.; **strupkakle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Tas (tāds), kam ir īss, parasti paresns, kakls.* S. kucēns.

strups, -ais; s. -a, -ā; apst. **strupi. 1.** *Tāds, kas ir samērā īss, paresns, kam gals nav sašaurināts, smails (par priekšmetiem, veidojumiem).* □ . . viņi laida no kājām slaidas mastu priedes, zāģēja . . garas sijas, strupus balstus . . J Plotnieks 11, 37. Virs koku galotnēm bija saskatāms smagnējs, dakstiņiem apjumts, strups baznīcas tornis . . Gulbis 4, 53. Viņa sēd . . un šūpo importa kurpi ar strupu purnu. Dripe 3, 244. // *Par ķermeņa daļu.* Strupa aste. □ Resnā tirgus sieva liek ābolus uz svariem, un pirksti viņai ir sarkani un strupi kā burkāni. Bels 4, 26. Apaļā seja ar divām mazām acu bedrītēm un strupu, it kā nolauztu degunu bija nopietna. Vilks 2, 109. Ķermenis [bebriem] masīvs, galva maza, nedaudz saplacināta, ar strupu purnu. Tauriņš 1, 83. // *Tāds, kam ir samērā īss, padrukns augums (par cilvēkiem).* □ Gāzelēdamies nāk Režģa kungs, strups un resns, pilnu seju . . Laicens I, 286. Biju pats strupākais [zēnu] barā. Plecīgs un īss . . Ezera 15, 179. . . Signe ir strupa tumšmate . . Kaijaks 6, 40.

2. *Tāds, kas runā īsi, aprauti, arī nelaipni, skarbi.* □ . . Zina [pārdevēja] bija strupa, nekad neielaidās sarunās, palūgta nepaskaidroja, vai šīsdienas biezpiens salds vai ieskābis . . Zigmonte 9, 310. Eduards nelikās lūgties. Visu, kas viņam bija zināms, klāstīja ārā. Vienīgi izjautāts par paša gaitām, kļuva strups . . Skujiņš 14, 121. Kālab viņš tik strups, neiecietīgs, ledains pret mazo, mūžam smaidīgo būtni . . Lubējs 3, 71. // *Īss, aprauts, arī nelaipns, skarbs (par izteikumu).* Strupa atbilde. □ Didzis izgrūda strupu «sveiki» un izgāja no istabas. Ezera 2, 62. «Labi, es braukšu,» Ozolnieks strupi nosaka un noliek klausuli. Dripe 3, 353. Jurjāns strupi uzaicināja sapulcējušos ļaudis atstāt notikuma vietu . . Kaijaks 5, 330. // *Neiejūtīgs, nevērīgs, neuzmanīgs (piemēram, par izturēšanos, rīcību).* □ Solvita apķērās, ka izturējusies pārāk strupi. Lai es apsēžoties, viņa uzvārīšot tēju. Ezera 17, 202. Ar strupu rokas spiedienu viņi izšķiras. Upīts 10, 280. Viņš pieiet pie lodziņa [viesnīcā] un tad attopas, ka pase palikusi mājās. Līdzi vienīgi autovadītāja tiesības, bet dežurante strupi atstumj grāmatiņu . . Lapsa 7, 131.

3. reti. *Īss (par laikposmu).* □ Ieritinos atpakaļ gultā. Vēl strupu brīsniņu pasildīšos zem segas . . Kaldupe 13, 289. Ziemā strupas dienas. ME pap II, 590.

strupulis, -ļa, v. *Īss, strups priekšmets, veidojums (parasti kā daļa, posms).* □ . . zootehniķis . . nepamana pagalam nodilušo slotas strupuli kūts stūrī, kas būtu jānomaina ar jaunu. Lauku Dzīve 84, 1, 4. Džeris tikai paluncina astes strupuli . . Gūtmanis 1, 80. Man nebija ne jausmas, vai arī lazda līdzīgi kārklam spēj iesakņoties zemē no iesprausta zara strupuļa. Ezera 15, 38.

strupums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t r u p s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Astes s. Pirkstu s.

2. *Vispārināta īpašība → s t r u p s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kliedera vārdu strupums un skopums Ezeru daudz neapbēdināja. Grants 3, 44.

3. reti. *Vispārināta īpašība → s t r u p s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

strupvabole, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Līdz 10 milimetriem gara, sīka, cieta, spīdīgi melna vabole, kas pārtiek galvenokārt no citu kukaiņu kāpuriem.*

strutains, -ais; s. -a, -ā; apst. **strutaini. 1.** *Tāds, kurā rodas strutas, tāds, kas satur strutas.* Strutainas mandeles. □ Infekcijas iedarbība parasti parādās tikai pēc dažām dienām — brūce sāk strutot. Tad jau runā ne vairs par inficētu, bet par strutainu brūci. Visp ķir 205. Strutainas krēpas ir dzelteni zaļā krāsā . . K Rudzītis 2, 104. // *Tāds, kas ir saistīts ar sastrutojumu, strutu rašanos; strutojošs (2).* S. perikardīts. Strutainais pleirīts. □ Strutaino meningītu izraisa streptokoki, stafilokoki, meningokoki, . . zarnu un tīfa nūjiņas. Visp ķir 269. . . samērā bieži sastopams acu gļotādas strutains iekaisums — konjunktivīts. Ves 79, 3, 2.

2. *Tāds, kas ir notraipīts ar strutām.* S. apsējs. S. palags.

strutainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t r u t a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ievainojuma s.

2. *Vispārināta īpašība → s t r u t a i n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Pārsēju s.

strutas, -u, s.; tikai dsk. *Iekaisuma procesā radies duļķains, biezs, dzeltenzaļš šķidrums ar nepatīkamu smaku.* Strutu perēklis. □ Abscess ir norobežots strutu sakopojums audos . . Visp ķir 241. «Slimnieka Ermansona darbs,» atcerējās Egle. «Es viņam kādas astoņdesmit reizes atvilku strutas no plaušu plēves.» Birze 5, 128.

strutene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Indīgs daudzgadīgs magoņu dzimtas lakstaugs ar oranždzeltenu piensulu un dzelteniem ziediem čemurveida ziedkopās.* Lielā s. □ Gar . . sētām aug strutenes, un «īstajā laikā» sievas lasa tās lielos priekšautos. Viņu pirksti kļūst dzelteni, gaisā ilgi paliek smaga, sūra dzeltenās sulas smaka. Zigmonte 1, 111. Vasarā kārpas ar labiem panākumiem var ārstēt, ilgāku laiku ik dienas apziežot ar struteņu vai dzīvības koka sulu. Ves 79, 8, 24.

strutojošs, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → s t r u t o t.*

2. *Tāds, kas ir saistīts ar sastrutojumu, strutu rašanos; strutains.* □ Termometra dzīvsudraba stabiņš apstājās pie četrdesmit. Ārsts konstatēja strutojošo angīnu .. Kļava 2, 45. Ja slimības gaita norisinās ar strutošanu, tad to sauc par strutojošo infekciju. Bune 1, 10.

strutojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s t r u t o t.* Zoba s.

strutot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Būt tādam, kurā rodas, no kura izdalās strutas.* □ Infekcijas iedarbība parasti parādās tikai pēc dažām dienām — brūce sāk strutot. Visp ķir 205. Mans ievainojums nav smags, bet lode iedzinusi no šineļa gaļā vilnas piku. Tas struto un negrib sadzīt. Rihters 1, 330. Livingstona kāju čūlas sāka strutot un kļuva dziļākas .. Lielais 7, 159.

stublājs, -a, v. *Stumbrs (lakstaugiem), kas nepārkoksnējas.* □ Zemenes ir daudzgadīgi lakstaugi ar īsu stublāju, kura galā lapu rozete. Sudrabs 1, 124. .. kukurūzas lauks klāt. Rindām vien, rindām vien uz stingriem stublājiem saulē gozējās tumši zaļu, smailu lapu pušķi. Delle 2, 60. Lapu jeb kacenu kāposti ir lopbarības augs, uz kura stublāja pamīšus sakārtoti lapu pušķi. Biol r 125.

stublis, -ļa, v.; arī **stubls,** -a, v.; novec. *Stumbrs (parasti nepārkoksnējies).* □ .. vērtīgās [āboliņa] lapiņas nobirst, atliek neēdamā puķe un cieti stubļi. Cīņa 77, 276, 1. Kalmes sniedzas līdz zodam, un no ūdens izceltie stubli atdala sāju, lipīgu sulu. Preilis 1, 75. Biezi saaugušo kazenāju stubli kā ar sīkiem kaķēnu nadziņiem skrāpējās gar stilbiem. Bundzeniece 1, 46.

stuburs, -a, v.; apv. *Koka celms; koks ar nolauztu, nocirstu, nozāģētu u. tml. augšdaļu; koka gabals; stumbenis (1).* □ Kad mežs apdeg, paliek vieni stuburi. ME pap II, 593. .. sīkas [ledus] kristāla zīlītes .. apvija brūnos [egļu] stuburus no celma līdz pazarēm. Sudrabu E 3, 145. Ar pēdējo nolauzto [ceriņu] stuburu viena kaitēdamās iesita puisim, tas dzīrās zaru atņemt. Svīre 2, 142.

studentija, -as, s.; parasti vsk. *Studentu kopums; studējošā jaunatne.* □ .. trešais semestris. Šis nosaukums tik stabili iegājis studentijas dzīvē kā sesija, atzīmju grāmatiņa vai seminārs. Liesma 75, 12, 2. Kad runājam par studentijas dzīvi un augstskolas problēmām, jādomā arī par kopmītnēm. Pad J 82, 92, 3. Ievērojami augusi Starptautiskās studentu savienības autoritāte un ietekme, tā kļuvusi par atzītu pasaules progresīvās studentijas avangardu .. Pad J 83, 221, 2.

studentisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **studentiski.** *Saistīts ar studentiem, tiem raksturīgs.* □ Viņa dodas uz savu pirmo studentisko kopāstrādāšanu kolhozā. Pad J 83, 170, 1. Studentu dziesmu svētkos tiks skandēts labākais un skaistākais, kas vien ir kora repertuārā, un, protams, studentiski pārgalvīgi izskanēs «Mūsu Gaudeamus» .. Zv 81, 13, 10. .. viņš .. piemita kādā studentiski tukšā istabiņā. Rozītis 3, 200.

studentiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *s t u d e n t i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme.*

studentneļķe, -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Neļķe ar ziediem čemuros.*

students, -a, v.; **studente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Persona, kas mācās augstākajā (retāk vidējā) mācību iestādē.* Universitātes s. Pedagoģiskā institūta s. Koledžas s. Medicīnas s. Studentu kopmītne. Studenta apliecība. Studentu klubs. Studentu korporācija. Mūžīgais students iron. — *students, kas vājo sekmju dēļ mācās ievērojami ilgāk nekā paredzēts mācību plānos.* □ Vienīgais vīrietis [miertiesā], izņemot miertiesnesi, bija slaidais Veikatiņš, juridiskās fakultātes pēdējā kursa students. Zālīte 5, 122. .. vienmēr centos īri samaksāt laikā. Manam studenta budžetam desmit rubļu bija liels robs .. Bels 1, 67. Viņa šovakar gribēja vest uz Rīgu kontroldarbus. Pakonsultēties. Aija mums te čaklākā neklātienes studente. Klīvers 2, 196. .. Dīrings un Hekelis ir tā robeža, pie kuras savā laikā apstājusies mūžīgā studenta Veides attīstība .. Zigmonte 1, 248.

studēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju. **1.** intrans. *Mācīties augstākajā (retāk vidējā) mācību iestādē.* S. universitātē. S. neklātienē. Studējošā jaunatne. □ Pakalns ieradās Rīgā pagājušajā rudenī, lai studētu augstskolā. Kurcijs 3, 13. Raiņa māsa bija viena no pirmajām latviešu sievietēm, kas studēja ārzemēs. Brutāne 8, 65. Simsons: Man liekas, es Janku pazīstu labāk nekā tu. Mēs kopā studējām. Fakultātē viņš bija labākais matemātiķis .. Zīverts 2, 221. // trans. *Apgūt (kādu zinātnes, mākslas, tautsaimniecības u. tml. nozares attiecīgo specialitāti) augstākajā mācību iestādē.* S. ķīmiju. S. mākslas vēsturi. □ Pavasarī Vieziņš beidza vidusskolu, gribēja studēt medicīnu, bet neiekļuva universitātē .. Saulītis 12, 213. Studēja mūziku kādā lielpilsētā. Kurcijs 4, 84. Ko studēt? Helvigs nevarēja izšķirties. Reizēm viņš domāja par daiļajām mākslām — literatūru un filoloģiju, citreiz par medicīnu un dabas zinātnēm .. M Zariņš 4, 34.

2. trans. *Rūpīgi, sistemātiski iepazīt, apgūt, arī pētīt (ko).* □ Itālijā aizvadītie gadi nav tukša vieta Rūbensa mūžā. Viņš kopē Mikelandželo freskas, studē Ticiāna krāsu noslēpumus .. Zv 77, 12, 17. Un no visiem pārdzīvojumiem sapratu, ka cilvēki visu laiku jāstudē, jāpētī .. Dzene 1, 22. Noguldījušas Litu, māte ar ievu virtuvē studē lielo enciklopēdiju. Zigmonte 2, 299. pārn. Var būt, ka nākotne nestudēs Tagadnes runu palus, Bet ar lupu meklēs un līmēs Mūsu saplēsto vēstuļu galus. Ziedonis 7, 54.

studija, -as, s. **1.** *Mācību iestāde, noteikts mācību pasākums, kurā apgūst (piemēram, skatuves mākslas, tēlotājas mākslas) meistarības pamatus un kurš parasti ir saistīts ar kādu teātri, mākslinieka darbnīcu.* Dramatiskā s. Tautas kinoaktieru s. Baleta s. □ Sekojot tradīcijai, Dailes teātris turpināja studiju sistēmu, audzinot aktierus sava teātra sienās. LPTV II, 12. Madernieka studijā mācoties zīmēšanu un gleznošanu, [Ansis] Cīrulis sper arī pirmos soļus lietišķās mākslas laukā .. Tēl M 57, 193. Vokālās mākslas pirmos pamatus jaunā māk-

sliniece bija ieguvusi M. Zandera dziedāšanas studijā. Vītoliņš 2, 331.

2. *Mākslinieka darbnīca (parasti mācību nodarbībām).* □ Visi studijas kakti bija pilni ar skicēm, maziem uzmetumiem, galvu un figūru kompozīcijām. Lācis VI, 348.

3. *Mākslinieku grupa (piemēram, skatuves mākslā, kinomākslā), kam raksturīga jauna veida, parasti eksperimentāla, radošā darbība.*

4. *Priekšdarbs (gleznai, skulptūrai, skaņdarbam, zinātniskam darbam); mets, uzmetums, skice.* □ Paskatījos Miesnieka «Zāģera» studijā, kuras reprodukcija jau vairāk nekā gadu karājās pie sienas. J Liepiņš 1, 35. Ja priekšmets trīsdimensionāls, tad iespējami formu studiju veidojumi plastilīnā vai mālā. Freimanis 1, 99. ..daudzas viņa darbu ieceres palikušas metu, studiju, ideju līmenī un pieteikumā. Sk Ģ 84, 3, 27.

5. *Speciāli iekārtota telpa skaņu ierakstiem, radio un televīzijas pārraidēm, kinofilmu uzņemšanai.* □ Firmas «Melodija» skaņu ierakstu studija parasti mani sastindzina: vēsi mikrofoni un pultis, nav klausītāju.. Liesma 77, 9, 13. Mums palikusi tikai viena «B» studija, no kuras pārraidām melnbalto programmu. Zv 80, 4, 11. // *Iestāde, uzņēmums, kas gatavo radio pārraides, televīzijas pārraides, kinofilmas.* □ Pašlaik studijā strādā vairāk nekā astoņi simti cilvēku, no tiem pāri par diviem simtiem — radošo darbinieku. Kinostudijā uzņem mākslas, dokumentālās, populārzinātniskās un leļļu filmas.. Zv 72, 24, 7. Apvienībā ietilpst dokumentālo filmu, multiplikācijas — zīmēto un leļļu filmu — un vairākas mākslas filmu studijas. Lit M 90, 3, 1.

studijas, -u, s.; tikai dsk. **1.** *Mācības augstākajā (retāk vidējā) mācību iestādē.* Studiju biedri. Studiju laiks. □ Kalāču Edvards nervozi atgaiņājas — ar dzeju tagad viņam pavisam nav pa ceļam, viņam beidzamas studijas! J Kalniņš 8, 70. Edmunds Luters vēl nebija zaudējis studiju gadu treniņos iegūto sportisko stāju. Kļava 2, 3.

2. *Rūpīga, sistemātiska (kā) iepazīšana, apgūšana, arī pētīšana.* □ Vēsturiskā glezna prasa ilgstošas rūpīgas materiāla studijas un zinātnisku iedziļināšanos. Tēl M 62, 46. Folkloras studijas.. kļūst par bagātīgu pamatu dzejnieces māksliniecīskās meistarības pilnveidošanā. Viese 3, 172.

studijveida, ģen., nelok. *Saistīts ar studiju (4), tai raksturīgs.* □ Par pastelgleznieciības studijveidīgo raksturu M. Skulmes gleznieciībā liecina vairākkārt darinātie vienas personas portreti. Cīņa 70, 297, 4.

studijveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **studijveidīgi.** *Studijveida.*

studists, -a, v.; **studiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Persona, kas mācās studijā (1).* □ ..rudenī darbu sāka Dailes teātra otrā aktieru studija. Un te jauno studistu vidū es pamanīju savu kaimiņieni — klusējošo meiteni. Artmane 11. Kad Strādnieku teātrī tika iestudēti lielāki inscenējumi ar masu skatiem, arī mums, studistiem, bija jāpiedalās izrādēs. Brutāne 8, 152.

stuks, -a, v.; parasti vsk. *Materiāls, ko gatavo no ģipša un kaļķu masas ar piedevām un ko parasti izmanto dekoratīvu tēlniecības darbu, arhitektonisku detaļu veidošanai.* □ Interjera apdarē izmantota dekoratīvā gleznieciība (hallē, torņa telpās, lodžijā), stuka veidojumi (zāles un pieņemamās telpas griestos).. Lit M 85, 22, 11.

stūķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Bāzt, arī ievietot (parasti neveikli, nevīžīgi).* □ Kotletes Edmunds stūķēja mutē lieliem kumosiem.. Kļava 2, 50. Beidzot viņš kāpa lejā, pudeli žaketes kabatā stūķēdams. Zigmonte 12, 280. Muguru uzgriezis, svešais negribīgi stūķēja roku kabatā, ilgi čaukstināja un meklēja, beidzot izvilka salocītu papīriņu.. Dripe 2, 60. // *Vilkt, ģērbt, parasti ar pūlēm, grūtībām.* □ ..no rītiem līdām grabošās brezenta biksēs, jakās un kapucēs, tināmies polietilēna plēvēs, stūķējām kājās gumijas zābakus.. J Plotnieks 6, 76. Drebošiem pirkstiem Ane stūķē kažociņu Jēkabam mugurā. M Zariņš 5, 119.

stūķēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; sar. *Refl.* → *stūķēt; tikt stūķētam.* □ No bradāšanas pa mīkstu, mitru sniegu bērnu drēbes izžulga.., sniegs stūķējās zābakos un tur izkusa. Mauliņš 6, 125.

stulbenis, -ņa, v.; **stulbene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar. *Stulbs cilvēks.* □ «..žandarmi mūsu valstī ir bez izglītības un tāpēc gluži neiedomājami nejēgas. Taisni neizturami stulbeņi.» J Kalniņš 7, 34. ..vīriem liekas neticami, ka viņu kapteinis būtu tāds stulbenis, par kādu to pataisa. Līvs 3, 154. «Stulbenis!» Arveds sevi lamāja. «Iedomājos, ka mani vienu pašu ar ragu mūziku aizvadīs.» Spāre 5, 256.

stulbība, -as, s. **1.** parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *stulbs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; stulbums (1); arī muļķība (1).* □ Ārijai pietika ar pusaudzes gados izbaudīto turēšanos citiem aiz muguras. Mātes malēniskās stulbības dēļ. Niedre 16, 57.

2. *Izturēšanās, rīcība, runa, arī doma, izteikums, kurā izpaužas garīga aprobežotība, nespēja aptvert, saprast; arī muļķība (2).* □ Kādas gan stulbības un muļķības pļāpīgas mēles nesagvelza! J Plotnieks 10, 128.

stulbiķis, -ķa, v.; **stulbiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s.; sar. *Stulbenis.* □ sal. «Ko tu činksti kā stulbiķis? Vai tie ir tavi bērzi?» J Plotnieks 9, 100.

stulbs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stulbi. 1.** *Garīgi aprobežots, nespējīgs aptvert, saprast; arī muļķīgs (1).* □ Valentīna ir līdz smieklīgumam stulba. Viņas nejēdzīgās atbildes stundās izsauc klasē smieklu šaltis. Dinere 11, 156. Es eju uz durvīm. Nekas cits man neatliek. Es neesmu tik stulba, lai nesaprastu, ka mani ļoti ļoti pieklājīgā veidā izraida. Brodele 17, 160. «Ir nu gan mūsu tētiņš!» sacīja vecākā [meita]. «Zvejnieku dēļ gatavs pusdienas nokavēt!» — «Stulbs, prātu izkūkojis vecītis!» Bels 7, 124. ◇ Stulbs (arī dumjš) kā zābaks (arī kā ēzelis) sar. — *ļoti stulbs.* □ «Stulbs tu esi!» Stepiņš uz viņu sakliedza. «Timurietis, bet stulbs kā zābaks!» Vāczemnieks 5, 45. // *Tāds, kurā izpau-*

žas šādas īpašības. S. skatiens. □ Viena otra nemiernieka acīs pazibēja cerība, ka kungi visupēc būs atjēgušies savā stulbajā rīcībā un galu galā atbrīvos gūstekņus. K Zariņš 1, 107. «Tu liksi mani vienreiz mierā vai neliksi!» — «Kas par stulbām kaprīzēm? Gatavais ērms! Nāc paēd, ja tevi sauc!» Kļavis 1, 36. Es no visa esmu ieguvis. Pat no ļaunu ļaužu stulbā naida. Ziedonis 2, 75. // *Tāds, kas — pēc kādiem cilvēka priekšstatiem — nav gudrs (par dzīvniekiem).* □ Kaspars Brūnaļai uztaisīja iemauktus, iedabūja stulbo lopu pat laivā.. Līvs 2, 34.

2. *Ļoti nepatīkams, nevēlams (parasti par darbību, stāvokli); arī muļķīgs (2).* □ «Man uz darbu vajadzētu aizkāpt. Rīt ir tā stulbā sapulce.» Dripe 10, 358. «Man tāds stulbs vārds,» viņš, drusku stomīdamies, atzinās. «Mani sauc... Krists... Es pats tur neesmu vainīgs!» Skujiņš 5, 96. // apst. *Parasti savienojumā ar «būt», «iznākt» formām apzīmē ļoti nepatīkamu, nevēlamu stāvokli.* □ Šajā smagajā brīdī viņam šķita, ka vienīgais dzīves atrisinājums ir pašnāvība. Stulbi, protams, stulbi, bet citas izejas neredzēja. Mauliņš 4, 259. «Stulbi,» domāja jaunais cilvēks, «viņam [tēvam] asaras acīs, man ne silts, ne auksts.» Kļavis 1, 70.

stulbt, stulbstu, stulbsti, stulbst, pag. stulbu; intrans.; pareti. *Kļūt nespējīgam aptvert, saprast; arī mulst.* □ Man visi prāti stulbst. ME III, 1103.

stulbulis, -ļa, v.; **stulbule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar. *Stulbenis.* □ ..Cecīlija Gailim neteica ne vārda, lai tas, rītu vai parītu pašķirstot laikrakstus, nokristu kā no plaukta. Tas.. vientiesīgajam stulbulim būs liels pārsteigums. Rozītis 3, 179.

stulbums, -a, v. **1.** parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t u l b s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; stulbība (1); arī muļķība (1).* □ Kam draud citkārt labsirdīgais tukumnieku bataljona komandieris? Debesīm, nāvei vai tiem, kuru stulbums dzinis nāvē viņa strēlniekus.. Grīns 1, 318. Pārāk bieza krīta kārta ir balsinātāja stulbuma apliecinājums. Mauliņš 4, 135. Telēns savā stulbumā uzgājis uz tāda kumšķa [purvā] un sāk grimt.. Austriņš 1, 218.

2. *Stulbība (2).* □ «Es nesaprotu,» viņš teica.., «kas tas par stulbumu: likt vienu un to pašu plati divreiz.» Ezera 2, 68. Droši vien šī prasme pazviegt par kreņķiem un stulbumiem palīdz saglabāt dzīvošanas prieku. Sk Ģ 90, 4, 3.

stulmains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir stulms (par zābaku).* □ Stulmaini zābaki, Šautene rokā — Aizgāja [tēvs], neatnāca.. Strāls 4, 46.

stulmaiņi, -ņu, vsk. stulmainis, -ņa, v. *Stulmzābaki.* □ Nāca [tēvs] istabā,.. sasalušos pusfilca stulmaiņus pret klona grīdu dauzīdams. Goba 5, 47. Slapjās vasaras dubļi un rāva mūsu stulmaiņus.. ir izmiekšķējuši.. Zv 85, 6, 3.

stulmeņi, -ņu, vsk. stulmenis, -ņa, v. *Stulmzābaki.* □ Alfrēds ar stulmeņiem brien grantī bez rūpēm — porainā cūkas āda un rupja linu auduma auti pārāk nesutina kājas. Caune 2, 106. ..uz rudens pusi viņš no agra rīta līdz vēlam vakaram nenovilka no kājas smagos, izturīgos juhtādas stulmeņus. J Plotnieks 10, 10. Karavīri zilajās cepurēs, galifē biksēs, stulmeņos un ar revolveri pie sāna nemitīgi kustējās un norīkoja sargus un gūstekņus. Kar 88, 11, 123.

stulms, -a, v. *Zābaka sastāvdaļa, kas aptver kāju līdz celim vai pāri tam.* Stulmu odere. Stulmu ieklājs. Atlocīti stulmi. Sabāzt bikšu galus stulmos. Stulmu zābaki — *zābaki, kam ir stulmi; stulmzābaki.* □ Jurim jau bij kājā gariem stulmiem zābaki un ap kaklu balts lakatiņš.. Jaunsudrabiņš 8, 67. ..viņš pārlaida roku jauno zābaku stulmam, kas sniedzās pāri ceļgalam. Upīts 4, 650. Viņi.. devās uz laivu pusi, pa ceļam uzrotot lielo gumijas zābaku garos stulmus. Purs 2, 84. Kājās viņai bija tupeles, kas nogrieztas no apnēsātiem stulmu zābakiem. Dinere 11, 140. // reti. *Kāts (zeķei).* □ Jaunā parauga zēnu zeķītei ievērojami pagarināta stulma daļa. Hor 75, 16, 8. // reti. *Stara.* □ ..bij redzama.. Ješkas kāja ar sabristu kamašu un augšup sakāpušu bikšu stulmu. Upīts 4, 251. // reti. *Stilbs (rokai vai kājai).* □ Brīžam viņa rokas stulmi savilkās krampjainām ap kājām.. Upīts III, 471. Parasti putnu gredzenošanai lieto vieglus metāla gredzenus, tos apliekot putnam ap kāju, respektīvi — ap stulmu vai apakšstilbu. Hor 76, 11, 43.

stulmzābaki, -u, vsk. stulmzābaks, -a, v. *Zābaki, kam ir stulmi; stulmu zābaki.* □ Kājās parasti āva garos stulmzābakus virs garajām biksēm tā, lai tās nedaudz pārkristu stulmam. PL Siev 83, 12, pielikumā. ..pa Rīgu staigāja ārēji padrūms puisis garos, melnos stulmzābakos.. Pad J 84, 233, 4. ..no miglas iznira jātnieks spalvotā ģēģeru [medņieku] cepurē un skanošiem piešiem pie gludādas stulmzābakiem. Mauliņš 2, 26.

stulpe. *Sk.* s t u l p s.

stulpiņi, -u, vsk. stulpiņš, -a, v. **1.** *Zābaki ar pusgariem stulmiem.*

2. *Ap kāju apliekami, zābaka stulmam līdzīgi apģērba gabali.*

stulps, -a, v.; retāk **stulpe,** -es, dsk. ģen. -pju, s. **1.** *Stulms.* □ Kājās tam bij zābaki ar gariem stulpiem, kuri sniedzās pāri ceļu galiem. Saulietis IV, 8. Karstajā saulē spoži spīd daudz deldētu gumijas zābaku stulpi.. Caune 2, 26.

2. *No vilnas dzijas adīts apģērba gabals, ko uzmauc rokas stilbam.*

stumbenis, -ņa, v. **1.** *Koka celms; koks ar nolauztu, nocirstu, nozāģētu u. tml. augšdaļu; koka gabals.* □ ..mašīna pa ceļu vilkās gausi. Garām slīdēja apzāģētu vītolu stumbeņi.. Kalve 3, 172. Uguns.. traucās uz priekšu, zaļo, kupli noaugušo priedīšu vietā aiz sevis atstādama melnus, pārogļojušos, kūpošus stumbeņus. D kal 79, 95. Dažādas zīlītes sastopamas visur, kur vien netrūkst piemērotu dobumu ligzdošanai vai nopuvušu stumbeņu, kur ligzdu izkalt. Latv dzīvn 58. ..zēni.. vilka.. apgruzdušu pagaļu stumbeņus. Vāczemnieks 4, 157.

pārn. Nu jau kuro gadu stārķi ligzdu vij karā grautās baznīcēkas torņa stumbenī. Brīdaka 10, 135.

2. *Daļa (parasti kājai, rokai), kas ir palikusi pie ķermeņa pēc kāda posma atdalīšanas (no tās); stumbrs (4).* □ Jaunā protēze bija ērta, ostā uguni dzēst, viņš bija kreisās kājas stumbenis nemaz nesāpēja. Dinere 10, 188. . . palīdzot ostā uguni dzēst, viņš bija kreisās kājas stumbeni noberzis tā, ka sāpju dēļ nevarēja pielikt protēzi. Birze 8, 6.

3. ģeol. *Vertikāli vai slīpi orientēts stipri izstieptas formas iežu ķermenis.*

stumbens, -a, v.; arī **stumbēns,** -a, v.; apv. *Stumbenis (1).* □ Resnā vītola stumbena apaļos dobumus pieputinājis sniegs . . Bundzeniece 2, 95. . . cirvis tā nedroši krīt uz alkšņa mīkstā stumbena . . Upīts II, 9. Augļu dārzos asi stumbēni. Tur ir bijušas ābeles, bumbieres un plūmes. . . Viss sagrauts . . Jaunsudrabiņš 5, 47. Netālu otrs bērzs jau beidzis savu mūžu, augstā galotne nokritusi . . Biedinoši stāv garais stumbēns, pārlieku apaudzis smagām piepju dūrēm. Caune 5, 178.

stumbeņkāji, -u, vsk. stumbeņkājis, -ja, v.; zool. *Bezmugurkaulnieku tips, kura pārstāvjiem ir mīksts, garš, tārpveidīgs ķermenis ar daudziem pāriem primitīvu ekstremitāšu; šī tipa dzīvnieki.*

stumbrs, -a, v. **1.** *Auga vasas (parasti cilindriska) daļa, kas balsta tā virszemes orgānus.* Pacils s. Guļošs s. Ložņājošs s. Kāpelējošs s. Nokarens s. Apaļš s. Plakans s. Rievains s. Koksnains s. Zāļains s. Priedes s. Kukurūzas s. □ Auzu stumbrs augšdaļā sazarojas . . Svinka 1, 37. Stāvs stumbrs aug vertikāli uz augšu. Tāds ir daudziem kokaugiem un lakstaugiem — ozoliem, bērziem, saulgriezēm, lilijām . . Biol r 77. No dūņainās ezera pamatnes kā vesels mežs slējās glīveņu stumbri . . U Plotnieks 1, 16.

2. *Šāda koksnaina vasas daļa (kokaugiem), kas veido centrālo asi un balsta vainagu.* □ Visapkārt, sakrituši cits uz cita, gulēja vecuma un vētru izgāzti stumbri; nakti te droši vien bija gluži gaišs no praulu spokaini bālās spīdēšanas. Skujiņš 5, 48. . . ūdeņos atspoguļojas balti bērzu stumbri . . Goba 5, 26. Tādu ozolu, kam stumbra apmērs ir 1,5—4 m un lielāks, te ir vairāk par 800! D kal 82, 149. . . paaugstu vecās liepas stumbrā bija izzāģēts prāvs robs, tas nebija aizaudzis, un koka rēta stāvēja vaļā, pelēcīga un nedzīva. J Kalniņš 10, 235. sal. . . sīksts kā paegļa stumbrs, . . viņš prātīgi lika pastalās ieautās kājas uz apaļiem kāpņu šķēršļiem. Birze 3, 16.

3. anat. *Vienveidīgu šūnu sakopojums (dzīvnieka organismā), kam parasti ir refleksu, impulsu vadīšanas, arī balsta funkcija.* □ Tieši virs muguras smadzenēm atrodas galvas smadzeņu daļa, ko fiziologijā un neirofiziologijā apzīmē par smadzeņu stumbru. Ves 77, 1, 9. Vairumam pieaugušu [aļņu] . . ragi ar saplacinātiem stumbriem, lāpstveidīgu centrālo daļu un pirkstveidīgi sakārtotiem žuburiem. Tauriņš 1, 224.

4. *Daļa (parasti kājai, rokai), kas ir palikusi pie ķermeņa pēc kāda posma atdalīšanas (no tās); stumbenis (2).* Amputācijas s.

stumbrveidotājs, -a, v.; **stumbrveidotāja,** -as, s. *Tas (tāds), kas veido stumbru (par augiem).*

stumburs, -a, v.; retāk **stumburis,** -ra, v.; apv. *Stumbrs (2).* □ Kā piedzēries viņš staigāja starp melnajiem stumburiem. Blaumanis 6, 157. . . lapotie zari jau vietām bāli apgaismojās un mētāja ņirbošas ēnas pār zāli un stumburiem. Laicens II, 23. Te, pie nolauztas priedes stumbura, viņš atrada ragus — brieža ragus septiņiem žuburiem. Plaudis 3, 233.

stumdīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Vairākkārt stumt (vienā un tai pašā virzienā vai dažādos virzienos).* S. velosipēdu. S. krēslus. S. kafijas tasi. □ . . Ošu Andrs pārkārtoja puķu dobes aploci. Rokas dedzīgi stumdīja apaļo, no upes pašatnesto oli . . Upīts 4, 138. . . preču vagonus stumdīdama, sparīgi tusnī melna, nokvēpusi lokomotīve . . J Plotnieks 11, 32. Trolejbuss bija stāvgrūdām pilns, ļaudis stumdīja cits citu . . Saulītis 12, 94. Pa aizsalušo Daugavu brāzmas dzenāja un stumdīja sniega vālus . . Ezera 9, 297. pārn. Kad skolēns . . ir stumdīts un bīdīts, vārdots un vilkts, kad viņa slinkums un vienaldzība . . jau sasniegusi apogeju — jā, tad mēs ar smagu sirdi atzīstam, ka divnieks tomēr jāliek. Dripe 4, 242. ◇ Ar degunu stumdīt (arī stumt) mākoņus sar. — *izturēties augstprātīgi, iedomīgi, uzpūtīgi, arī pašpārliecināti.* □ Sliktāk ir tad, ja atnācējs ir pārāk zemās domās par sevi vai, gluži otrādi, ar degunu mākoņus stumda. Pad J 71, 184, 3.

stumdīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Stumdīt vienam otru, citam citu.* □ «Stāties!» skan feldfēbeļa bargā . . balss. Un visi kā skudras skrien un grūstās, un stumdās. Jansons 6, 14. Ervīns sēž un skatās, kur zilajā cigarešu dūmu miglā stumdās dejotāji. Dripe 5, 317. pārn. Mazie ledus gabaliņi lien tam [lielajam ledus gabalam] . . cits aiz cita virsū. Grūstās, stumdās . . Valdis 1, 24.

stūmējkuģis, -ģa, v. *Kuģis, kas ar īpaši izveidotu priekšgalu stumj (liellaivu, prāmi u. tml.).*

stūmējs, -a, v.; **stūmēja,** -as, s. *Darītājs → s t u m t.* Ratiņu stūmējs neakt. — *ratiņstūmējs.* ◇ Mākoņu stūmējs — *cilvēks, kas neievēro reālo situāciju; cilvēks, kas aizraujas ar ko iedomātu, iztēlotu.* □ . . Pasaulē viss, mīļo māt, Sākas no mākoņu stūmējiem, . . Kurus . . Nevar piesiet pie mājām . . . Elksne, Grots 1, 10.

stūmējvelkonis, -ņa, v. *Velkonis, kas ar īpaši izveidotu priekšgalu stumj (liellaivu, prāmi u. tml.).* □ Garu liellaivu karavānu ar būvmateriāliem pa Lielupi un Daugavu Rīgā nogādājis stūmējvelkonis «Imants Sudmalis». Rīgas B 83, 26, 7.

stūmiens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → s t u m t.* Vagona s.

stumt, stumju, stum, stumj, pag. stūmu; trans. *Pieliekot spēku (kam) virzienā uz priekšējo daļu, panākt, būt par cēloni, ka (tas) pārvie-*

tojas. S. ratiņus. S. galdu pie sienas. Lokomotīve stumj vagonu. □ Viņi .. kūlās gar purva malu, stumdami vezumus pāri vairākām gravām .. Mauliņš 2, 27. Ceļš ir izdangāts, un man jānokāpj no velosipēda. .. Tālāk stumju velosipēdu pie rokas. Kaijaks 6, 171. Nometies ceļos, Apenājs .. ar airi stūma laivu tumši zaļajā [niedru] sienā .. Birze 3, 13. pārn. Ai, kas vairs stums Pasauli citādās sliedēs .. Čaks 7, 40. pārn. Rīta saule stūma gājējiem pa priekšu garu, tumšu ēnu. Mauliņš 2, 18. ◇ Ar degunu stumt (arī stumdīt) mākoņus sar. — *izturēties augstprātīgi, iedomīgi, uzpūtīgi, arī pašpārliecināti. // Grūžot, bīdot u. tml., virzīt (cilvēku vai dzīvnieku).* □ Toms nikni sakampa brāli un stūma uz priekšu. Mauliņš 2, 25. Svešais atkal sagrābj Aigaru, šoreiz pie skausta, un rupji stumj cauri priekšnamam. Gulbis 3, 225. Pats kāpj debesīs, citus stumj ellē. LSP(N) 214. pārn. .. skolā izveidojās moderno sarīkojuma deju pulciņš. Meiteņu pieteicās milzums, bet zēnus nācās stumt un vilkt ar varu. Ērgle 4, 19. pārn. Viņa [R. Blaumaņa] lugās atkal un atkal parādījās kāds stumjams un bīdāms mīlētājs, kas nevarēja un nevarēja nokārtot savas sirdslietas. J Kalniņš 8, 181. pārn. Zariņš: Neko tu nezini. Tu ej, kur dzīve tevi stumj. Un tā grūž purvā. Upīts XIV, 133. *// Bāzt (parasti ar pūlēm, grūtībām).* S. roku kabatā. S. kāju zābakā.

stumties, stumjos, stumies, stumjas, pag. stūmos; refl. **1.** *Refl. → s t u m t; tikt stumtam.* Ratiņi stumjas viegli.

2. *Atgrūžoties (pret ko), virzīties (parasti ar laivu, plostu).* □ Stūmāmies ar kārtīm. Kur krasti bija lēzenāki, vilku laivu virvē iesietu. Gūtmanis 2, 165. Viņa dūšīgi stumjas ar ķeksi, vezdama laivā pāris sasietu aitu .. Avotiņa, Slīsers 1, 232. Riksis [zēns] nosēdās jāteniski uz krēsla, .. atspērās ar kājām pret grīdu un stūmās uz priekšu. Bundzeniece 1, 34. *// Virzīties, pārvietoties.* □ Vilciens lēnām stūmās stacijai cauri. Upīts VIII, 657. .. Migla no Daugavas stumjas .. Kurcijs 5, 259. Mākoņi stūmās uz ziemeļiem. ME III, 1106. *// Iet (parasti ar pūlēm, grūtībām, atbrīvojot sev ceļu).* □ .. to, kas noticis [autobusa] aizmugurē, priekšējie neredzēja paši, tālab stūmās un lauzās uz aizmuguri .. Ezera 14, 174. .. pasažieri, mantas sakēruši, stūmās uz izeju. Lubējs 2, 9. Divi Kauguru saimnieki .. tiešā ceļā stūmās uz viņu [kroga] galu .. K Zariņš 1, 16.

stunda, -as, s. **1.** *Laika mērvienība — 60 minūtes.* Gaidīt veselu stundu. Nokavēties par stundu. Stundas ceturksnis. Septiņu stundu darba diena. S. laika. S. ko iet. Stundas gājiens. □ Ēd kumosu mazāk, nekā gribas; strādā stundu vairāk, nekā gribas, un redzi — tu dzīvosi ilgi virs zemes. R Kaudzīte 1, 8. Pēc stundas brauciena es ieraudzīju pilsētas baznīcas torni un sarkanus namu jumtus. Zālīte 5, 26. Stundas aiziet. Bet ap ugunskuriem Strēlnieki vēl nebeidz savas dziesmas .. Čaks 7, 114. Uzspiedu spuldzi. Pulkstenis rādīja trešo rīta stundu. Birze 6, 66. ◇ Stundu (arī minūšu, dienu) jautājums — *saka par to, kā norisei vajadzīgs neilgs laiks.* □ «Vai drīz purvu pievārēsiet?» — «Stundu jautājums,» palielos .. Preilis 1, 18.

2. *Aptuvens, samērā neilgs laikposms (diennaktī).* Agra s. Pusdienas s. Pievakares s. Vēla nakts s. □ Vakara stundā piebaldzēni .. rāda teātri — dažādus raibus skatus ar dziedāšanu. J Kalniņš 9, 179. .. pieredzētie un dzirdētie notikumi gūzmā sastājās ap viņu krēslas stundās. Bels 6, 84. Visskaistākās šīs rīta stundas pavasarī, putnu treļļu piebārstītas .. Ķinkule 5, 108. .. tas [skata plašums] .. Kalna Kaibēniem, kaut tie atrodas paaugstā vietā, iet garām. Par to dažā stundā žēlums sirdī iezogas .. J Kalniņš 9, 197. *// Samērā neilgs laikposms (diennaktī), kas saistīts ar kādu notikumu, darbību, stāvokli, pieņemtu kārtību u. tml.* Laimīga s. Vaļas s. Grūta s. Klusā stunda — *dienas atpūtai paredzētais laiks (piemēram, slimnīcā, sanatorijā).* Komandanta stunda mil. — *noteikts diennakts laiks (parasti karastāvoklī), kad civiliedzīvotāji drīkst uzturēties ielās tikai ar īpašu atļauju.* Policijas stunda — *noteikts diennakts laiks (parasti karastāvoklī), kad civiliedzīvotāji drīkst uzturēties ielās tikai ar īpašu atļauju; komandanta stunda.* Runas stundas — *pieņemšanas laiks (iestādē, organizācijā u. tml.).* □ Par to, ka ikvienam var pienākt stunda, kad jādod atbilde sev un citiem par dzīvē paveikto, rakstīts .. ne mazums. J Kalniņš 1, 400. .. tā bija Pētera Lūča atklātības stunda, kad viņš ar skatītājiem dalījās tajās domās, ko viņš izdomājis .. Zv 78, 4, 22. Poruks mira ārprātīgo iestādē, un nebija nevienas rokas, kas tumšā moku stundā vēsinātu viņa karsto pieri .. Mauriņa 1, 28. .. sanatorijas balkonā, kā parasts tā sauktajās klusajās stundās, no pulksten diviem līdz četriem, atlaidušies atpūtas krēslos, gulēja slimnieki. Birze 5, 11. Ir sākusies komandanta stunda — ar saviem īpašiem likumiem un militāru kārtību. Cīņa 89, 91, 4. Policijas stundas bija atceltas, taču ļaudis tumsā nelabprāt izgāja uz ielas, ja vien neradās cieša vajadzība. Jansons 4, 584. Krūms: Runas stundas viņam [Pliekšānam] no diviem līdz četriem. Rokpelnis 2, 19. ◇ Melna stunda — *ļoti neveiksmīgs brīdis, laikposms.* □ Draugs tev ikkatrs būs. Labākais melnā stundā Varbūt ienaidnieks kļūs. E Plaudis 5, 48. ◇ Pēdējā (arī beidzamā) stunda — *nāve, miršana.* □ Tādas sievas kā Lejniece paliek cietas līdz savai pēdējai stundai .. Zigmonte 6, 294. «Es būtu priecīga, ja man būtu kaut viens dēls vai meita. Tad tagad man nebūtu jāmeklē vieta, kur apmesties, lai sagaidītu vecumdienas un savu beidzamo stundu.» J Kalniņš 10, 242. ◇ Zvaigžņu stunda — *panākumu, triumfa brīdis, laikposms.* □ .. todien poļu hokejistiem .. izdevās itin viss. Bija pienākusi viņu «zvaigžņu stunda». Zv 77, 2, 19. ◇ Likteņa stunda — *brīdis, laikposms, kad izšķiras (kāda, kā) liktenis.* ◇ Likteņa stunda sit — *saka, ja ir pienācis brīdis, laikposms, kad izšķiras (kāda, kā) liktenis.* □ Pūra lādēm sita likteņa stunda. Bet tās jau nestāvēja tukšas: tagad, kad skrīnes svieda ārā, īsti atklā-

jās, ko tās bija glabājušas. Skujiņš 7, 16. ◇ Liktenīgā stunda sit — *saka, ja pienāk izšķirošais brīdis.* □ «Kapteiņa kungs! Jaunās valdības vārdā es apcietinu jūs! Rokas augšā!» Lēni lēni policijas kapteinis Staltmanis pacēla rokas. Bija situsi liktenīgā stunda... J Plotnieks 4, 134.

3. *Laika sprīdis (parasti 45 vai 30 minūtes), kad notiek atsevišķa nodarbība mācību iestādē, arī individuāla mācību nodarbība; mācāmā viela, ko apgūst šajā laika sprīdī; mācību stunda.* Fizikas s. Vēstures s. Mācību stundas plāns. Vadīt stundu. Kavēt stundas. Atklātā stunda — *mācību stunda (skolā), kuru klausās un vērtē citi pedagogi.* (Sa)gatavot stundu — *(sa)gatavoties mācību stundai (par skolotāju).* (Sa)gatavot stundu (arī uzdevumu, mācību priekšmetu) — *(ie)mācīties, izpildīt uzdoto (par skolēnu).* Atstāt pēc stundām — *likt (skolēnam) pēc mācību stundu beigšanās palikt skolā, dodot šai laikā noteiktus uzdevumus.* Pasniegt stundas — a. *Mācīt (mācību priekšmetu) mācību iestādē.* b. *Mācīt kādam privāti (ko).* Ņemt stundas — a. *Mācīties (ko) pie privātskolotāja.* b. *Mācīties (mācību priekšmetu) mācību iestādē pēc savas izvēles.* □ ..jutām, ka blakus klasē skolotājs jau ienācis un tur sākas stunda. Mēs tūdaļ sadzirdējām pēkšņo klusumu aiz plānās dēļu sienas. J Kalniņš 10, 215. ..bija arī stundas, par kurām Jancis priecāt priecājās. Tās bija ticības mācības, ģeogrāfijas un dziedāšanas stundas. Valdis 1, 235. Pirmais uz Rīgu bija pārcēlies Antons, viņš tad arī varēja māsasdēlam sagādāt mūzikas stundas.. Stankevičs 3, 39. pārn. No Brigaderes lugas varēja iznākt visam mūžam ietekmīga ētikas stunda.. Dzene 7, 124. ..ja nekā nezinājām, mūs atstāja pēc stundām, un tas nozīmēja, ka stipri vēlu atgriezīsimies mājās. J Kalniņš 10, 233. Viņa.. vēl ik nedēļu braukā uz Priekuļiem un pasniedz stundas turienes mākslas skolā. Sk Ģ 90, 4, 3.

○ Akadēmiskā stunda — *mācību stundai vai lekcijai noteiktais laiks — parasti 45 minūtes.* Stundu pasniedzējs — *pasniedzējs, kas neietilpst mācību iestādes štatā un kam maksā pēc nostrādātā laika.* Pusnakts stunda — a. *Nakts vidus.* □ Bija pusnakts stunda, un Daugavas krastos visi gulēja. J Kalniņš 3, 16. ..cik nu Jāņu pusnakts stunda bija gara! K Zariņš 1, 49. b. *Pulksteņa laika moments, kad mainās kalendāra dienas.* □ Pusnakts stunda bija pāri, ēterā brāzmoja maršs. Saulītis 12, 236. Spoku stunda — *pusnakts, arī dienas vidus.* □ ..Rembates [muižkungs] Rautenfelds arī pieņemot nelabā izskatu un ejot spoku stundā uz riju kūlējus baidīt. Cik tad tagad tālu no pusnakts — pats labākais laiks visādiem neradījumiem! J Kalniņš 3, 15. Tuvojās spoku stunda. Pāri debesīm traucās melnas mākoņu strēles.. Ērgle 6, 16. ◇ Sirma stunda — *krēslas stunda.* □ Pienāk krēsla. Māte noliek adīkli. Jāsvētot sirmā stunda. Austriņš 2, 306. «Domāju, neviena nav mājās. Bet izrādās — tu sirmo stundu svētī,» Elma turpina. Svīre 3, 33. ◇ Stunda ir situsi (retāk sit) — a. *Saka, ja ir pienācis brīdis, laikposms, kas ir izdevīgs, piemērots kādai rīcībai, darbībai.* □ Nu bija situsi stunda, kad viņš varēja sevi parādīt. Lācis 15, 305. Viņas [iemīļotās] izklaidība un atturība to mazliet pārsteidza, un viņš saprata, ka [iepriekšējai mīlestībai] jāļauj augt pāri zālei. Viņa stunda vēl nebija situsi. A Grigulis 10, 140. b. *Saka, ja ir pienācis (kā) gals, beigu posms.* □ ..[aprakstos] attēloti gadījumi, kad zinātnieks, pats labi zinot, ka viņa stunda situsi, — izdara pašnovērošanu, lai aprakstītu nāves tuvošanos. Zv 58, 10, 25. Slimnīcas vecā sēta.. beidzot bija nojaukta. ..varēja vienīgi pabrīnīties, kā gan sēta tik ilgi noturējusies pretī iznīcībai un pēdējo rudeņu viesuļiem. Bet tagad tās stunda tomēr bija situsi.. Zigmonte 12, 66.

stundenis, -ņa, v. *Pulkstenis (parasti sienas vai torņa pulkstenis, kas sit ik pēc stundas).* □ Pie sienas tikšķ stundenis. Bet ārā ir tumšs, kauc vējš.. Cīrulis 1, 228. Cik dobji vecais stundenis jau sit! Brutāne 11, 12. «Cik ir pulkstenis°?» To teikdams, viņš izvilka savu stundeni un paskatījās. A Deglavs 1, 525. pārn. ..gailis bija tēvutēvu stundenis naktī.. Apsīšu J 2, 61. // *Pulksteņa stundu rādītājs.* □ Stundenis tuvojās piektajai vakara stundai. Zv 85, 6, 1. sal. Aija vēroja, kā laternas staba ēna pamazām, kā pulksteņa stundenis līda uz priekšu.. Jansons 3, 326.

stundīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stundīgi;** reti. *Nepārtraukts, pastāvīgs.* □ Viņš šodien stundīgi strādāja. ME III, 1107. «..tev stundīgi viņļauži [viņļaudis] priekš acīm, stundīgi tu redzi viņu lepno dzīvokli un visu viņu pārpilnību saimniecībā..» Blaumanis 6, 49. Kopš Antons iegula, Alisei.. vajadzēja vārīt, pasniegt ēdienu, mainīt veļu, mazgāt un vēl stundīgi uzturēt un apliecināt cerību [ka Antons izveseļosies]. Svīre 2, 203.

stundinieks, -a, v.; **stundiniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** v. *Stundenis.* □ Vecmāmuļas pulkstenī neskatās, viņām rūp, lai aiz muguras paliktu kārtīgi izravēta vaga, bet mutīgās sievas gan vairāk acis met stundiniekā.. Pad J 84, 76, 1.

2. *Sargs, sardzes karavīrs.* □ Priekšposteņi nostādīti. Stundinieki vieni paši tiek galā ar uzmācīgajiem ienaidnieka izlūkiem. Zv 57, 16, 10. ..nupat esot saļimis pie ložmetēja ar viņa [strēlnieka] mestu nazi kaklā vācu stundinieks. Grīns 1, 87. sal. ..man vairs nenāk miegs, un es staigāju ap telti kā stundinieks. Nav neviena. Avotiņa 3, 64.

3. sar. *Stundu pasniedzējs.*

stundiņa, -as, s. *Dem.* → *stunda.*

○ Mīļā stundiņa! — *izsaucas izbrīnā, satraukumā, izbailēs, sašutumā.* □ «Mīļā stundiņ, tev ir dēls, bet tu klusē kā zivs!» Ezera 11, 145.

stupa. *Sk.* stupe.

stūpa, -as, s. *Budisma sakrālā celtne ar terasveida pamatni, masīvu centrālo daļu un tornīti.*

stupāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans.; sar. *let, soļot (parasti ar pūlēm, grūtībām).* □ No otrā stāva kāds smagi stupāja lejup pa kāp-

nēm. Niedre 10, 145. . . aizvien vairāk pa̧laudamās uz kājām, es truli stupāju pa sniega žurgu . . Ezera 18, 121. Tas bija mazs kucēns, strupām kājām un krietni apvēlies. Pat ticis brīvībā, viņš istabas pustumsā stupāja uz vienu pusi, uz otru, un viņa kājas uz grīdas dȩ̄liem pla̧kšķēja vien. J Kalniņš 10, 204.

stupe, -es, dsk. ģen. -pju, s.; arī **stupa,** -as, s.; arī **stups,** -a, v.; apv. **1.** *Nodeldētas zaru slotas atlikusī daļa.* □ Kur branga slota, tur branga stupe. ME III, 1107. . . Lība istabā mazgāja veča kaktu . . . . visa siena beržama ar slotas stupu. Upīts 4, 222. . . katrs [pircējs] ņēma pa trim četrām [slotām], un paskat — līdz vecātēva nākamajai atnākšanas reizei tās visas jau bija noslaucītas par resnām, trulām stupēm. Zigmonte 9, 179.

2. *Stumbrs, zars ar nolauztu, nocirstu, nozāģētu augšdaļu, galu.* □ Sīļi miežus apēduši, stupes vien palikušas. ME III, 1107.

3. *Rīkste.* □ Viņu pēra ar šmaugām bērza stupēm. ME III, 1107.

stupiditāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t u p ī d s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Retāk šizofrēnijas vai epilepsijas slimniekiem rodas stāvokļi, kas atgādina plānprātību, tomēr ir pārejoši un atgriezeniski — tos sauc par stupiditāti . . I Eglītis 1, 91.

stupīds, -ais; s. -a, -ā; apst. **stupīdi.** *Garīgi aprobežots, nespējīgs aptvert, saprast; arī muļķīgs.* □ . . katra absolūta pieņemšana Voltēram likās tikpat stupīda kā absolūta atraidīšana. Mauriņa 1, 271.

stupors, -a, v.; med. *Psihiskās aktivitātes nomāktības stāvoklis, kas izpaužas pilnīgā nekustībā, klusēšanā.*

stups[1]. *Sk.* s t u p e.

stups[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **stupi;** apv. *Iss, strups.* □ Slota noslaucīta gluži stupa. ME III, 1108.

stūrabuks, -a, v.; sar. *Stūrgalvīgs cilvēks.* □ Ko sieviešu cilvēks lai iesāk ar tādu stūrabuku? Sadot ar žagariem, pabaidīt ar tēvu, — tas bija viss. Lācis 13, 62. Viņš stāv, iecirtīgi pieliecis galvu, — nudien, puika kas puika, tikai tāds stūrabuks! Ezera 11, 167.

stūrainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t ū r a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Burtu s. □ Meitenes īpaši slimīgi uztver savu stūrainību un neglītumu. Sk Ģ 79, 10, 29.

2. *Vispārināta īpašība → s t ū r a i n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Varbūt viņa spēlē bija daudz . . zemnieciska neveikluma un stūrainības . . Čaks 6, 42. Režisori nebija apmierināti ne ar viņa kustību stūrainību, ne ar neizlīdzināto frāzes veidojumu. Klints 1, 109.

3. *Vispārināta īpašība → s t ū r a i n s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Rakstura s.

stūrains, -ais; s. -a, -ā; apst. **stūraini. 1.** *Tāds, kam ir vairāki, daudzi stūri; tāds, kura apveidā ir lauztas līnijas, šķautnes u. tml.* S. galds. S. mūris. S. lukturis. S. sainis. S. ornaments. □ Mugurā viņam bija pelēks praķis, nolāpīts lieliem, stūrainiem ielāpiem. Birze 2, 35. Kļavas — mūsu visplatlapainākie koki. Katra jomainā un stūrainā lapa — jutīga plauksta ar daudzām dzīvības līnijām . . Caune 5, 113. Uz galdiņa dega maza naktslampa, kas vāji un spocīgi apgaismoja stūrainās guļamistabas sienas un kaktus. Laicens I, 193. // *Tāds, kura apveidā ir lauztas līnijas, izvirzījumi u. tml. (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeni, ķermeņa daļām).* S. augums. S. zods. Stūraini pleci. □ Ingūna bija melnmate, brūnace, bet vēl tik stūraina, ka pat biezās ziemas drēbes nespēja noslēpt auguma puiciskumu. Gūtmanis 2, 7. Kazaha stūrainie vaigu kauli, sīkām krunkām izvagotā mute . . neizteica nekā vairāk par vienkāršu ziņkāri . . Talcis 4, 18. Virs zēniski stūrainiem [meitenes] ceļgaliem vējš brīvi plandīja kuplus, zilrūtainus svārkus . . Kļava 1, 3. // *Tāds, kam ir raksturīgas lauztas līnijas (par burtiem); tāds, kam ir raksturīgi burti, zīmes ar lauztām līnijām (par rakstu, rokrakstu).* □ . . sāku lasīt ar vecu, bet stingru roku rakstītās rindas, kuru stūrainie burti tik taisni rindoti, ka atgādina vada kolonnu . . Grīns 1, 207. Rakstot man spalva dursta papīru, un paraksts iznāk stūrains un greizs. Sēlis 4a, 9. Viņš uzmanīgi nopētīja aploksni. . . Rokraksts stūrains, burti stāvi, veidoti ar enerģisku roku. Ezera 2, 60.

2. *Tāds, kam ir raksturīgs stīvums, neveiklums, arī straujas virziena maiņas (par, parasti cilvēku vai dzīvnieku, kustībām).* S. žests. S. putna lidojums. Stūraini palocīties. □ Viņas [meitenes] kustības bija . . bērnišķīgi stūrainas, arī balsij vēl trūka sievietes samtainības . . Lāms 5, 30. Abas padzīvojušas, ar raksturīgo, stūraino fabrikas strādnieču gaitu . . Upīts 9, 715. Tomēr no Helmuta daiļslidotājs neizcēlās. Viņa slidojums bija stūrains, kustības pārlieku asas . . Zv 75, 5, 17. // *Tāds, kura kustībām ir raksturīgs stīvums, neveiklums, arī straujas virziena maiņas (parasti par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ . . viņš neprata dejot — bija tik stūrains un neaptēsts, ka pāris meiteņu, kas Rīgā velti pūlējās šajā mākslā iedīdīt arī viņu, drīz atteicās no saviem pūliņiem. Eglons 1, 26.

3. *Neiecietīgs, parupjš (par cilvēkiem); arī stūrgalvīgs.* □ Viņš bija stūrains puisis, kurš neko augstu nevērtēja citu jūtas, arī asaras ne . . Zigmonte 12, 27. Dzīve rāda, ka no stūraina pusaudža, kas savu taisnību gatavs ar dūrēm aizsargāt, izaug labāki cilvēki nekā no klusā, vienmēr un visur paklausīgā un padevīgā «paipuisīša». Tavare 2, 41. Stipri daudz latviešu padomju literatūrā ir . . notēloti stūraini veči, kas spītē jaunajiem, nespēj saprast jauno dzīvi . . Rakstnieki viņiem ļauj dažādi padumpoties . . J Kalniņš 1, 108. pārn. Iza: . . es vairs neuzticos vārdiem, sevišķi, kad rakstu viņam. Tie allaž iznāk stūraini, viņi paliek sveši un naidīgi savā starpā, viņi negrib sadoties rokās, lai kopā izteiktu, ko gribu sacīt. Zīverts 2, 182. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ «Galva puikam ir laba,» večuks apstiprināja, «tikai raksturs stūrains. Mātē atsities. Tā arī bija tāda — ja kaut ko ieņēma galvā, tad nedomā . . .» Jansons 6, 446. Viņos abos slēpjas

kāds stūrains pašlepnums, kas nekad neatvilgs, nekļūs pielaidīgāks .. Purs 4, 270. Viņu attiecībās ar Olgu Losu jau pašā sākumā bija ienācis arī kaut kas nelāgs: nauda! Tā pati nauda, kas visu viņa [E. Veidenbauma] Tērbatas laiku tik ļoti bija nomocījusi, darījusi viņu neieciētīgāku, reizēm stūraini asu. J Kalniņš 8, 61.

stūrainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s t ū r a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; stūrainība (1).* □ Velga bija tajos pusaudzes gados, kad meitenīgais stūrainums sāk kļūt sievišķīgs. Saulītis 12, 313.

2. *Vispārināta īpašība → s t ū r a i n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; stūrainība (2).* Žestu s.

3. *Vispārināta īpašība → s t ū r a i n s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; stūrainība (3).*

stūrairis, -ra, v. *Airis, ko izmanto par stūri.* □ Visu dienu atradāmies intensīvas kuģu satiksmes ceļā un izmisīgi ar burām un stūrairiem cīnījāmies, lai pamuktu malā, kad .. pasažieru kuģi .. traucās mums garām .. Lit M 80, 34, 16.

stūrakmens, -akmens, dsk. -akmeņi, v. *Akmens, veidojums no akmens, betona u. tml., ko izmanto celtnes, pieminekļa u. tml. stūru veidošanai.* □ Caurām dienām pagalmā rībēja vāģi. Veda stūrakmeņus un sīkās šķembas .. Viese 1, 56. // pārn. *Tas, kas ir ļoti nozīmīgs (piemēram, kādā parādībā, uzskatu sistēmā).* □ Raiņa lugu pamatā vienmēr ir cīņa, tas ir viņa dramaturģijas stūrakmens. Hausmanis 1, 53. Ne tik svarīga ir soda bardzība kā apziņa, ka sods ir neizbēgams, — šī atziņa ir viens no mūsu likumdošanas stūrakmeņiem. Dripe 4, 49. Enerģijas nezūdamības likums un Ņūtona mehānikas likumi ir vieni no klasiskās fizikas stūrakmeņiem. Zin T 79, 1, 16.

stūre, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Ierīce transportlīdzekļa kustības vadīšanai noteiktā virzienā; detaļa, kam ir, piemēram, rata, sviras forma un kas ir paredzēta šīs ierīces darbināšanai ar rokām vai kājām.* Automobiļa s. Kuģa s. Laivas s. Lidaparāta s. Stūres iekārta. Stūres svira. Stūres pedālis. Pagriezt stūri. Stūres māja jūrn. — *kuģa telpa, kurā vada stūres iekārtu.* Stūres vīrs — *stūresvīrs.* Pielaist pie stūres — *atļaut vadīt transportlīdzekli (parasti automobili).* Būt (arī sēdēt) pie stūres — *vadīt transportlīdzekli.* Noturēt stūri — *prast, arī spēt vadīt transportlīdzekli.* □ .. satiksmes drošība atkarīga ne tikai no meistarīgas stūres rata grozīšanas, bet arī no automobiļa tehniskā stāvokļa. Lauku Dzīve 84, 1, 10. Stūres ķēde nožņirkstēja slaidi visgarām malai. Bij skaidri manāms, ka tvaikonis maina kursu. Upīts 18, 245. Tās [rokas] prata valdīt airi un plosta stūri, kad vecais Birznieku saimnieks sūtīja dēlu vadīt pa Daugavu nopirktos kokus. Viese 2, 139. sal. Aste [ūdram] gara, .. peldot tā darbojas kā virziena stūre. Tauriņš 1, 184. pārn. Bez tēva naudas pie kuģu būvētavas netikt. Nauda ir cilvēka dzīves stūre, un pie Jonatana dzīves stūres vēl stingri stāv viņa tēvs .. Bels 7, 26. pārn. .. vai mums trūkst puišu, .. kuriem uzticēt brigādes vadību? .. Iecelsim par brigadieri, dosim rokās vadības stūri. Preilis 1, 91. Kapteinis ieiet stūres mājā, paņem tālskati un raugās uz krastu. Lapsa 6, 5. Andrejs .. bija labākais stūres vīrs uz «Aldonas». Viņš pazina kuģa gaitu labāk kā neviens, un jau pēc pāris manevriem locis pārliecinājās, ka stūre atrodas drošās rokās. Lācis 15, 345. «Kas te ko smiet? Pielaiž tādu muļķi pie stūres.» Dripe 2, 56.

stūrenis, -ņa, v. **1.** *Instruments taisnu leņķu mērīšanai.* □ Dažādu virzienu un stūru mērīšanai un atzīmēšanai lieto stūreņus. Šterns 2, 20.

2. *Rasēšanas instruments stūru, perpendikulu u. tml. rasēšanai.*

3. *Detaļa, ko uzliek (kā) stūriem to nostiprināšanai, sastiprināšanai.* □ Būvkoku stūru savienojumu nostiprināšanai lieto metāla stūreņus. Tie var būt taisnleņķa, platleņķa un kombinēti. Šterns 2, 139. Stieņu augšējos galus noapaļoju, lai uz tiem varētu stingri uzspraust plastmasas stūreņus. Lauku Dzīve 84, 2, 19.

stūrenisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stūreniski.** *Tāds, kas ir novietots, veidots, tiek pārvietots pa (kā) diagonāli, no viena stūra uz otru; arī šķērsi.* S. locījums. □ .. uz kumodes bija kāda ļoti skaista karte .., un stūreniski pār visu karti lieliem, trekniem burtiem stāvēja drukāts: «Jēkabs Gudrais». Jaunsudrabiņš 8, 6. .. tukšais portfelis stūreniski iespiests padusē .. Indrāne 6, 227.

stūresrats, -a, v. *Stūres rats.* □ .. kad kuģis gandrīz stāvus cēlās pretī vilnim, — [matrozis] saliecies sāka griezt stūresratu te pa labi, te pa kreisi .. Talcis 7, 115. pārn. .. fermu, mašīnu, ražošanas iecirkņu un saimniecību stūresratus savās rokās pārņem arvien vairāk jauniešu. Lauku Dzīve 85, 1, 3.

stūresspalva, -as, s.; zool. *Viena no lielām putna astes spalvām, kurām ir stūres funkcija.*

stūresvīrs, -a, v. *Kuģa, jahtas komandas loceklis, kas veic pienākumus pie stūres rata.* □ .. visdīvainākie man šķiet matroži stūresvīri. Savas stundas tie parasti nostāv, pilnīgi klusēdami .. Talcis 7, 109. .. stūresvīrs, otrās pakāpes staršina .., atkal ir noregulējis zemūdeni horizontālā stāvoklī .. Zv 83, 4, 5. pārn. .. Rīgas «Dinamo» kuģim tagad jauns stūresvīrs — vecākais treneris ar pasaulē atzītu vārdu .. Sports 80, 150, 1.

stūrēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. **1.** *Vadīt, parasti ar stūres iekārtu (transportlīdzekļa) kustību noteiktā virzienā.* S. automobili. S. kuģi. □ Emīls agri iemācījās airēt, stūrēt laivu, mest tīklus jūrā .. Lācis 15, 309. .. viņiem nepalīdzētu pat vislabāko firmu zēģeles, jo viņi palielos viļņos vienkārši neprot jahtu stūrēt. Sports 80, 142, 3. sal. «Kāpēc dzīvi vadīt nevar iemācīties tāpat kā stūrēt kuģi .. ?» Zigmonte 2, 97. pārn. Laboratoriju stūrēja un zinātniskos darbus plānoja slavenā Vilma. Dripe 10, 98. // intrans. □ Tas ir līcis, kur stūres vīrs nezina, kā stūrēt: vējš pūš no vienas puses, viļņi šļāc no pretējās .. Lācis 5, 272. // intrans. *Braukt ar transportlīdzekli, vadot ar stūri kustību noteiktā virzienā.* □ Šoferi uzmanīgi stūrēja pāri pa straumē sasviestajām tilta paliekām un tām

virsū samestajiem upmalas kokiem.. Avotiņa 9, 35. // intrans. *Ieturēt, mainīt virzienu (peldot, lidojot) ar kādu ķermeņa daļu (par dzīvniekiem).* S. ar asti. // intrans.; pārn.; sar. *Virzīties, doties noteiktā virzienā.* □ «Stūrēsim pāri uz kafē! Uzskatiet to par ielūgumu no manas puses...» Klīvers 4, 29. Sāniski sašķiebtām galvām aitas, žēli blēdamas, viss bars stūrēja uz Dakšu pusi.. Brigadere 2, 331. Viņa apvilkusi mēteli,.. vējtverī sataustījusi sekumus.. un pamazītēm stūrējusi ārā. Ezera 15, 18. // trans.; pārn.; sar. *Virzīt.* □ «Vai viņam bija atsevišķs dzīvoklis?» Imants saprata, ka stūrē valodas nevajadzīgā virzienā. Skujiņš 14, 415.

2. tehn. *Regulēt (kā, parasti elementārdaļiņu) plūsmu.* Stūrējošais tīkliņš. □ Stūrēt elektronus nozīmē mērķtiecīgi izmainīt to trajektorijas. ..Elektronus var stūrēt elektrostatiski un magnētiski. Tomariņš 1, 42.

stūrēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; reti. *Virzīties, pārvietoties (parasti noteiktā virzienā).* □ ..Oliņu Juris ar otru puisi izmēģināja šūpotnes: abi stūrējās un klaigāja.. Birznieks-Upītis 6, 50.

stūrgalvība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t ū r g a l v ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Labi zināju, ka viņas stūrgalvībai nav robežu: reiz ieņēmusi ko galvā, viņa neatkāpās ne par kādu cenu. Lubējs 4, 133.

stūrgalvīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stūrgalvīgi.** *Ietiepīgs, nepiekāpīgs (par cilvēkiem).* S. bērns. □ Stūrgalvīgam cilvēkam galvenais ir pati prasība kā tāda, nevis tās būtiskais saturs un jēga. Sk Ģ 84, 2, 15. Māte itin labi saprata, ka dēlu nepārliecinās, — viņš ir stūrgalvīgs, ja kaut ko ieņēmis galvā, tad pat ar bomi to ārā vairs neizdzīt. A Auziņš 3, 87. Laikam biju stūrgalvīgs, viegli saērcināms, reizēm, kad Maija paārdījusies un sakliegusi beidzot tomēr krita man ap kaklu, es stāvēju ciets un auksts.. Lapsa 6, 15. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Stūrgalvīga izturēšanās. □ Viņš nespēja koncentrēties, kaut arī stūrgalvīgi spieda sevi lasīt un iegaumēt izlasīto, pusbalsī purpinot līdzi.. Ezera 9, 226. ..Dumpis daudzās sadursmēs nereti bija pārmērīgi iekarsis un pēc tam, arī pie sienas piespiests, stūrgalvīgi nevēlējās ne par matu piekāpties.. Bērce 3, 195. pārn. Zem kājām šļakstēja izmirkušais māls un ar stūrgalvīgu ietiepību lipa pie zābakiem.. Purs 1, 214. // *Tāds, kas nemaina savu izturēšanās veidu (parasti pretēji cilvēka gribai) — par dzīvniekiem; tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ Zostēviņš kļuva vēl stūrgalvīgāks: bieži izstiepa pret mani kaklu un šņāca. Birznieks-Upītis II, 19. Kazas ir stūrgalvīgas: viņas krīt pie zemes un spārdās, bet uz mājām neiet. Jaunsudrabiņš 3, 93. Bet sīkie lopi nav lāgā valdāmi. Aitas stūrgalvīgi grib tikt pa ganu ceļu uz pierasto vietu. Upīts VIII, 15. Zirgs kāvās ar dunduriem nikni un stūrgalvīgi. Zeme dunēja no tā kāju spērieniem. Mauliņš 5, 15. // pārn. *Tāds, kas (kādā laikposmā) nemainās, nepakļaujas kādai iedarbībai (par priekšmetiem, parādībām, norisēm u. tml.).* □ ..Plosīja drudzis, kad vakarā slepus Iemetās pakrūtē stūrgalvīgs klepus. Vējāns 2, 106. Priedes pinkainais zars.. brīžiem aizsedz niecīgo spīdekli [zvaigzni] skatienam. Bet zvaigzne stūrgalvīgi atkal un atkal iedegas no jauna. Ezera 4, 126. Ūdens joprojām ledaini auksts. Kaut kur pie igauņu krastiem stūrgalvīgi turoties ledus. Avotiņa, Peters 1, 140.

stūrgalvīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s t ū r g a l v ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme; stūrgalvība.*

stūrgalvis, -vja, v.; **stūrgalve,** -es, dsk. ģen. -vju, s. *Stūrgalvīgs cilvēks.* □ ..viņš jau dažu stūrgalvi caur savu stingrumu bij padarījis prātīgu.. Blaumanis IIa, 8. Puika bija palicis liels stūrgalvis: visur runāja tēvam un mātei pretī.. Laicens I, 163. ..viņš bija.. liels spītnieks un stūrgalvis. Talcis 5, 184.

stūrgriezis, -ža, v. *Griezējinstruments (kā) stūru veidošanai.*

stūris[1] [stùris], -ra, v. *Sadura starp divām detaļām, elementiem, līnijām u. tml., kuru virzieni ir atšķirīgi; vieta, telpa, vide šādas saduras tuvumā; arī kakts (1).* Ēkas s. Skapja s. Gleznas s. Segas s. Laukuma s. Ezera s. Dobes s. Stāvēt pie mājas stūra. Slēpties aiz šķūņa stūra. Stūra istaba — *stūristaba.* Stūra dīvāns — *dīvāns, kura divas pastāvīgās sastāvdaļas ir savienotas (parasti taisnā) leņķī.* Stūra sitiens fizk. — *futbolā — sitiens no laukuma gala un sāna līniju krustpunkta.* Uzbrukt (arī šaut) no stūra niev. — *uzbrukt (šaut) slepeni, no slēptuves.* □ Spraugā starp vāgūža stūri un klēts galu parādās salīkuši stāvi.. Grīns 1, 123. ..pats [saimnieks] jau rīkojās, garam klātam galdam atsegdams vienu stūri.. Brigadere 2, 448. Pie sienas dega neliela petrolejas lampiņa, tās gaisma telpas tālākos stūrus neaizsniedza. J Kalniņš 10, 271. pārn. Vēl sastopami pasniedzēji, kas lasa lekcijas pēc laika gaitā nodzeltējušiem konspektiem, mākslīgi apiedami asos stūrus. Lit M 83, 24, 5. pārn. Žanīņam sametās kauns. Gan par to, ka.. atsedzis draugam pašu slepenāko sirds stūri, gan par to, ka klusībā veidojās tāds kā īgnums par Mora.. gludajām vārsmām.. Viese 2, 96. pārn. Kādā smadzeņu stūrī paliek atmiņas, neizdzēšamas un neaizmetamas.. Avotiņa, Slisers 1, 276. ..Valmierā ražotais stūra dīvāns, kurš transformējams par divām pilnvērtīgām guļvietām, ir pastiprināta pieprasījuma objekts.. Zv 85, 6, 20. «Slepeni nolec ar savu parašutu, slepeni no stūra šauj. Nevis varoņi, bet bandīti.» Dripe 10, 367. ◇ Visos stūros, arī uz visiem stūriem, arī ik uz stūra — *visur.* □ ..visos stūros bija izlipināti plakāti, vēstīdami, ka Vidzemē izsludināts karastāvoklis. Štrāls 2, 45. «Komandieri ik uz stūra — gan tīrumā, gan pie galda, bet, kas strādā, nav.» J Kalniņš 2, 154. ◇ Apvest ap stūri sar. — *piemānīt, piekrāpt.* □ «Tu gribi teikt, ka es biju iesnaudies. Nekā, puis, es visu dzirdēju, ko jūs runājāt. Mani ap stūri jūs neapvedīsiet.» Jansons 3, 304. ..Pēteris.. no čigāna nopircis jaunu, tumši bēru ķēvi. Pēteris neielaistos ar čigānu, ja nebūtu bijis pārliecināts par to, ka zirgus pazīst tik labi, ka neviens viņu ap stūri apvest

nevar. Gulbis 4, 320. // *Ielu krustojums, vieta ielu krustojuma malā.* Stūra māja — *māja, kas atrodas ielu krustojuma malā.* □ Tērbatas un Dzirnavu ielu stūrī sadrūzmējies ļaužu pulciņš.. Grīns 1, 64. Tērzēdami viņi bija.. nogājuši gandrīz līdz Marijas ielas stūrim.. Sakse 6, 151. ..Segliņa bode bija tepat uz nākamās ielas stūra.. Zigmonte 18. 190. Tā vecā stūra māja par tādu greznību [zvanu] nevarēja ne sapņot. Zigmonte 5, 191. // pārn. *Vieta (parasti kādas teritorijas, apvidus malā), parasti neliela, no apkaimes atšķirīga.* □ Piebalga.. tajā laikā ir īpašs stūris. Piebaldzēni savus linu audeklus vadā apkārt pa pasauli.. Skujiņš 14, 5. «Jūs dzīvojat vistrokšņainākajā Rīgas stūrī.» Kroma 6, 67. // pārn. *Zemes gabals (parasti neliels), kas ir kāda īpašumā, lietošanā; arī apmešanās vieta, neliels miteklis.* □ «Nav taisnības pasaulē, nav,» sirdās Rudmetu Vilis. «Ja būtu taisnība, būtu arī katram savs zemes stūris.» Brigadere 2, 112.

stūris[2] [stūris], -ra, v.; apv. *Stūrgalvis.* ◇ Stūra buks — *stūrabuks.* □ Viņa no savas puses apzinās to [savas spējas] ļoti labi; vajadzētu jau arī cilvēkam būt beidzamajam stūra bukam, lai viņš to nesaprastu. Zigmonte 4, 46.

stūrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **stūriski;** reti. *Stūrenisks.*

stūristaba, -as, s. *Istaba, kas atrodas celtnes stūrī.*

stūrītis, -ša, v. **1.** *Dem.* → *stūris*[1].

2. *Telpa, telpas daļa (iestādē, uzņēmumā u. tml.), kas ir iekārtota īpašam nolūkam.* Sarkanais stūrītis — *īpaši iekārtota telpa (piemēram, iestādē, uzņēmumā, kopmītnē), kurā organizēja izglītojošus, audzinošus u. tml. pasākumus.* □ Katrā skolā atradīsim profesionālās orientācijas stūrīti. Tur mapēs sakārtotas laikrakstu publikācijas, fotoattēli par dažādām profesijām.. Hor 77, 11, 9. Ezis ir viegli pieradināms. ..Iemīļots skolu un bērnudārzu dzīvo stūrīšu iemītnieks. Tauriņš 1, 28. ..sarkanajā stūrītī, kas pagaidām bija arī sapulču telpa, ienāca grāmatvede.. Niedre 5, 20.

stūrlīste, -es, dsk. ģen. -stu, s. *Līste (kā) stūru nosegšanai.*

stūrmanis, -ņa, v.; **stūrmane,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Transportlīdzekļa (parasti kuģa, lidaparāta) vadīšanas speciālists, kas nosaka, aprēķina tā kursu.* Tālbraucējs s. Lidmašīnas s. □ Pulksten septiņos sardzes stūrmanis pa radiotranslācijas tīklu modināja komandu. Lapsa 3, 16. ..dabūju stūrmaņa vietu uz Brazīlijas piekrastes šonera. Plaudis 3, 180. ..pie automašīnas stūres «pilots», tam līdzās stūrmanis ar karti un ceļa aprakstu.. rokās. Zv 78, 1, 13.

sturme, -es, dsk. ģen. -mju, s.; novec. **1.** *Spēcīga, postoša parādība dabā (parasti vētra, lietus).* □ «Uznāks vētra, un ko tad?» — «Labrenča un Bērtuļa sturmes jau garām,» es viņu mierināju. — «Bet Miķeļa sturme? Par viņu tu esi aizmirsis!» sieva iesaucās. «Tā plosās, kamēr iestājas sals.» Grīva 8, 6. Nedēļa sākas, it kā debesīs katrai dienai būtu savs lietus mākonis iemērīts. Nogāž sturmi — un diezgan. Svīre 3, 155.

2. *Uzbrukums (bruņotā cīņā).*

sturmēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; novec. *Uzbrukt (kādam objektam) bruņotā cīņā.* □ Pirmā vācu aizsardzības līnija ir pārrauta, strēlnieki sturmē otro. Jansons 5, 152. Latviešu strēlnieku ziemsvētku kaujās viņu ievainoja pirmo reizi, otro reizi, kad sturmēja Ziemas pili.. A Grigulis 13, 414. pārn. Jānis Pliekšāns ir studējis jurists un tāpēc zina, ka cariskā likumība ir mēma siena, mūris, kas jāsturmē nepagurstoši, diendienā, un tāpēc raksta arvien jaunus papīrus. J Kalniņš 7, 141. pārn. Tā nu ar smagu sirdi tika nolemts — Kārlis vēl vienu gadu paliks mājās, lai nākošajā rudenī kopā ar Vilni abi sāktu tā pa īstam sturmēt gudrības pili. Mauliņš 6, 37. // pārn. *Censties (parasti ar spēku) iekļūt (kur) — par vairākiem, daudziem.* □ Jauni spekulantu bari sturmē vilcienu. ..Atspiezdami sargus, kliegdami, lādēdamies sabrūk vagonos. Rihters 1, 390. Katrā stacijā vagonus sturmēja jauni pasažieru bari. Hor 90, 1, 29. ..tas [pūlis] mēģina sturmēt kabinetu. A Deglavs 1, 571.

stūrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **stūri;** apv. *Stūrgalvīgs; arī aprobežots.* □ Leonta: Liktenim bija labpaticies arī manu mūžu sasiet ar Derumu kalnu un tā stūrajiem vīriem. Putniņš 1, 249. ◇ Stūra galva — *saka, ja cilvēks ir ietiepīgs, spītīgs, arī aprobežots.* □ ..darbā citas sievietes tāpat gremzās par saviem bērniem. Nu jā, visbiežāk tie bija puikas, tiem tās stūrās galvas un cietie pakauši. Zigmonte 12, 152.

stūrspalva, -as, s. *Stūresspalva.*

stūrzobis, -bja, v. *Astaino abinieku kārtas 9—20 centimetrus garš oldējējs dzīvnieks (Āzijā).* Sibīrijas s.

stutbaļķis, -ķa, v. *Baļķis, ko izmanto par balstu.* □ ..vakar šis [kumeļš] tā trakoja pa mūsu kūtiņu, kamēr nogāza stutbaļķi.. Stankevičs 2, 74.

stute, -es, dsk. ģen. -tu, s.; sar. **1.** *Balsts (1).* □ ..zem siju galiem bij paliktas stutes.. Blaumanis 6, 52. ..stakles lika par stutēm zem ābelēm.. Indrāne 10, 130. sal. Mēs iespiedām galvu rokās. Dzejniekam Kārlim Bergam šīs rokas slējās gaisā kā ābeļzaru stutes.. Salenieks 7, 23.

2. *Balsts (2).* □ «Kāpēc man vajadzētu kļūt par stuti pieaugušam cilvēkam?.. Katram taču pašam sava dzīve.» Kļīvers 4, 18. Šis pelēkais pieradums, kas neļāva piecelties no galda, kamēr viss nav kārtīgi paveikts, izrādījās visspēcīgākā stute un darbojās drošāk par citu spējām, talantiem un aicinājumiem. Dripe 10, 87.

stutēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.: sar. **1.** *Balstīt (1).* □ Malkas šķūni bijušie iemītnieki stutējuši tieši tik daudz, lai paglābtu kādu sausu pagali iekuram. Lauku Dzīve 89, 11, 3. Ciemiņi aizgāja vēlu vakarā, viens otru stutēdami un balstīdami. Krieviņš 1, 47. ..Jānis atbildēja, arī karoti nolikdams un galvu rokā stutēdams. Blaumanis 6, 48. pārn. ..arī Mārtiņš noteikti stutē bodes durvju stenderi. Krūmiņš

1, 97. pārn. Mēle vārdus kā ar stuti stutē. Sirmbārdis 8, 75.

2. *Balstīt (2).* □ «Brālim vienmēr vajadzējis tevi stutēt.» Rozītis III, 152. Neatceras vairs, ka Elsiņš pirmais viņu bīdīja un stutēja,.. izvilka no pelēkās masas. Kļava 2, 116.

stutēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. **1.** *Balstīties (1).* □ Uz nedrošām kājām stutēdamies, viņš lēnām pagriezās sāņus.. Upīts 18, 237. Dažiem puišiem pie rokas magnetofoni,.. citi tāpat stutējas gar pakšķiem, pīpē un žestikulēdami skaļi sarunājas. Dripe 9, 7. // *Celties (no sēdus, guļus u. tml. stāvokļa).* □ Policijas priekšnieks Dūzis nez kuro reizi piesita ar dakšiņu pie glāzes un, kad troksnis kaut cik pieklusa, stutējās kājās. Ezera 11, 202.

2. *Balstīties (2).* □ «Ēbars man ir daudz laba darījis, bet mūžam taču nevar stutēties pie cita; viņš nestutējas ne pie viena. Tāpat jāturas man, nav jābūt mīkstpēdiņam.» Lāms 2, 222.

stutkoks, -a, v. *Koks, ko izmanto par balstu.* □ Ģirts atklāja sienā kādu spraugu, no kurienes sākās stutkokiem, zaru pinumiem un dēļu gabaliem nostiprināta šaura eja. Birze 3, 51.

stutmalka, -as, s.; parasti vsk. *Kokmateriāli, ko izmanto par balstiem (parasti šahtās, ejās).* Šahtu s. □ Kad sastinga zeme.., Ēriks brauca ar Melni mežā un veda stutmalku, kraudams to mežsarga norādītā vietā. Dziļums 1, 157. Vecais vīrs spēcīgi sita ar zīmoga cirvīti pa stutmalkas galiem.. Plaudis 3, 92. Sīkās priedītes aiziet pirmklasīgai stutmalkai, pārtop valūtā un ļauj iegādāties ražīgu un lietošanā ērtu meža tehniku.. Cīņa 85, 213, 2.

sū, nelok., v. *Naudas vienība (Francijā); attiecīgā naudas zīme, monēta.* □ Žans: ..es nevaru ciest, ka viņš to pavieglo personu lutina un atdod viņai pēdējo sū. Zīverts 1, 134. Vienas kapeikas dzīve! Viens sū! Viens cents! Triekt un vairs nepamosties rītā. Ziedonis 10, 14.

suareja, -as, s. *Vakara viesības (parasti ar dejām); arī vakara sarīkojums, izrāde.* □ Žurnālisti.. savos tiesu aprakstos ne reizi vien veltījuši uzmanību tam, kur jaunos cilvēkus noved šīs nemitīgās suarejas — mūžīgās vakara viesības. Cīņa 78, 270, 3.

subaerāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **subaerāli;** ģeogr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris uz sauszemes.* S. ģeoloģisks process.

subakūts, -ais; s. -a, -ā; apst. **subakūti;** med. *Mēreni akūts.* S. iekaisums. □ Radikulītam ir akūtā, subakūtā un hroniskā stadija. Rīgas B 84, 122, 5.

subakvāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **subakvāli;** ģeogr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris zem ūdens.* Subakvāla nogulu uzkrāšanās. Subakvāla vanna.

subalpīns, -ais; s. -a, -ā; apst. **subalpīni;** ģeogr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris kalnos starp alpīno un mežu (stepju) joslu.* Subalpīnās pļavas. □ Alpu kalnos subalpīnā un alpīnā josla sākas apmēram 2000 m augstumā. Šajā joslā veģetācijas periods ir īss, naktis aukstas, spēcīgi vēji. DD 68, 11, 24.

subalpu, ģen., nelok.; ģeogr. *Subalpīns.* □ Vairākkārt līgojam cauri kuplām subalpu pļavām un latvāņu plantācijām. Sports 68, 110, 2.

subantarktisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **subantarktiski;** ģeogr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris Zemes dienvidu puslodē starp antarktisko un mēreno joslu.* Subantarktiskie ūdeņi.

subarktisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **subarktiski;** ģeogr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris Zemes ziemeļu puslodē starp arktisko un mēreno joslu.* Subarktiski auksts klimats. □ Atkarībā no temperatūras režīma mūsu planēta sadalīta vairākās klimatiskās joslās. Piemēram, pēc padomju klimatologa B. Aļisova (1891—1972), izdala ekvatoriālo, 2 subekvatoriālās, 2 tropiskās, 2 subtropiskās, 2 mērenās, subarktisko (subantarktisko) un arktisko (antarktisko) joslu. Biol r 398. No subarktiskā laika, kāds iestājās tūdaļ pēc ledāja nokušanas un mūsu [Latvijas] republikā valdīja vēl tundras klimats, līdz mūsu dienām saglabājušās [tauriņu] sugas apzīmē par glaciāliem reliktiem. Latv dzīvn 146.

subasistents, -a, v.; **subasistente,** -es, dsk. ģen. -tu, s. *Palīgasistents.* □ Jau studiju laikā viņa sāka strādāt par subasistenti (laboranti) ārstniecības vielu izmeklēšanas laboratorijā.. Rīgas B 85, 23, 4.

subatlantisks, -ais; s. -a, -ā; ģeol. *Savienojumā «subatlantiskais laiks»: tagadējais holocēna klimatiskais periods, kas sācies pirms 2800 gadiem.*

subatomārs, -ais; s. -a, -ā; ķīm. *Tāds, kas ir mazāks par atomu; tāds, kas ietilpst atoma struktūrā.* □ Kopš tā laika, kad tika atklāts elektrons, pirmā subatomārā daļiņa, elementāro jeb fundamentālo daļiņu skaits nepārtraukti palielinājies. Zin T 65, 12, 20.

subboreāls, -ais; s. -a, -ā; ģeol. *Savienojumā «subboreālais laiks»: halocēna klimatiskais periods pirms 4700—2800 gadiem.*

subdominante, -es, dsk. ģen. -šu, s.; mūz. *Mažora vai minora gammas ceturtā pakāpe; akords, kas veidots uz šīs pakāpes.* □ Maigi disonējošu subdominantes akordu biežais lietojums izraisa gan grezni krāšņu, gan citkārt intīmi sirsnīgu izteiksmību.. Klotiņš 1, 177.

sūbe, -es, s.; parasti vsk. *Darbība, process, arī rezultāts* → *sūbēt.* Virsmas s. □ pārn. ..Kaut prastu es savam smaidam.. Nokasīt skumju sūbi! Goba 3, 12.

sūbējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *sūbēt.* Monētas s. □ ..sūbējums no piecsantīma brūni melnā Vēl tagad nezūd tavā rievu pilnā delnā. Ziedonis 19, 13. pārn. Grūti visur vainot galveno režisoru, taču gadi iet, lomas paliek nenospēlētas, bez darba talants pārklājas ar sūbējuma kārtu, var uzmesties rūsa, meistarībai pietrūkst spozmes. Lit M 67, 26, 12.

subekvatoriāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **subekvatoriāli;** ģeogr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp ekvatoriālo un tropu joslu.* S. klimats.

sūbēt, parasti 3. pers., sūb, arī sūbē, pag. sūbēja; intrans. *Kļūt tādam, uz kura virsmas rodas oksidēšanās produktu kārta.* Sudrabs sūb. □ Tumšzaļo baltegļu un ciedru klājumā izcē-

lās rūsgani dzeltenās, kā sūbējošā zeltā izkaltās bērzu lapotnes .. Gūtmanis 2, 148. // *Kļūt nespodram, arī tumšam laika gaitā, arī pārklājoties ar putekļiem, netīrumiem u. tml.* Jumta šīferis sāk s. □ pārn. .. rietumu pamalē saule jau sāk sūbēt pilsētas dūmakā .. Lapsa 6, 256.

subfebrils, -ais; s. -a, -ā; apst. **subfebrili;** med. *Tāds, kas ir mazliet paaugstināts (parasti līdz 37,3 Celsija grādiem) — par ķermeņa temperatūru; saistīts ar mazliet paaugstinātu ķermeņa temperatūru, tai raksturīgs.* □ Ilgstošas, mēreni paaugstinātas subfebrilas temperatūras cēlonis var būt tā saucamās latentās infekcijas .. K Rudzītis 2, 113.

subfosils, -ais; s. -a, -ā; apst. **subfosili;** ģeol. *Tāds, kas saglabājies no agrākajiem, parasti vēstures, laikposmiem.* □ Objektīvu informāciju par Latvijas zīdītāju faunas pēcledus laikmeta ģenēzi sniedz arheoloģiskos izrakumos atrastās dzīvnieku subfosilās skeleta atliekas pirmiedzīvotāju apmetnēs. Tauriņš 1, 9.

subglaciāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **subglaciāli;** ģeol. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris zem ledus, ledāja; zemledus, zemledāja.* □ Nelielie, šaurie, garie ezeriņi [Rietumkurzemes] augstienes ziemeļdaļā ir subglaciālo vagu ezeri. Ģeogr 152.

subhronisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **subhroniski;** med. *Mēreni hronisks.* Subhroniska slimība.

sūbinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *sūbināt.* Bronzas s. □ .. formu virsmas apdarei tika izmantotas īpatnības, kādas piemīt metāla griezuma faktūrai un sūbinājumam .. Novadniece 1, 110.

sūbināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) sūb.* S. saktu. S. bronzu.

subjektīvisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **subjektīviski;** reti. *Subjektīvs.* S. uzskats.

subjektīvisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** filoz. *Pasaules uzskats, kas īpašu nozīmi piešķir subjektam, tā aktivitātei.*

2. *Vispārināta īpašība* → *subjektīvs, šīs īpašības konkrēta izpausme; subjektivitāte.* □ Histērijas slimnieču domas un rīcību parasti raksturo izteikts subjektīvisms un egoisms. Slimnieces nespēj pietiekami piemēroties apkārtnei .. Ves 62, 9, 9.

subjektīvistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **subjektīvistiski;** filoz. *Saistīts ar subjektīvismu (1), tam raksturīgs.* Subjektīvistiska teorija.

subjektīvists, -a, v.; **subjektīviste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Subjektīvisma (1) piekritējs.*

subjektivitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *subjektīvs, šīs īpašības konkrēta izpausme; subjektīvisms (2).* □ .. lirikā svarīga ir pārdzīvojuma subjektivitāte. Valeinis 2, 51. .. sievietei-vadītājai stipri vien jāraugās, lai iejūtība nepāraugtu emocionālā subjektivitātē .. Zv 83, 5, 8.

subjektivizācija, -as, s. *Darbība, process, arī rezultāts* → *subjektivizēt.* Pieredzes s.

subjektivizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Padarīt, arī atzīt (ko) par subjektīvu.* □ Strukturālisti atzīst, ka daiļliteratūras valoda ir pilnīgi subjektivizēta, atbrīvota no pastāvošām normām un iztiek ar saviem autonomiem likumiem. Kar 82, 5, 136.

subjektīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **subjektīvi.** *Saistīts ar subjektu (1), tam raksturīgs; saistīts ar indivīda psihi, personību, tā uzskatiem, pasaules uztveri.* Subjektīva uztvere. Subjektīva kritika. S. vērtējums. Subjektīvais ideālisms filoz. — *ideālisma paveids, kas par visa pamatu uzskata cilvēka individuālo apziņu, viņa sajūtas, priekšstatus un gribu.* Subjektīvās tiesības jur. — *tiesības, kas ir piešķirtas noteiktai juridiskai vai fiziskai personai ar likumu — spēja tiesiski rīkoties un prasīt no citām personām noteiktu tiesisku rīcību vai uzvedību.* □ Subjektīvais faktors, kas veicināja jaunu problēmu risinājumus mūsu gleznie cībā un aktivizēja visu mākslas dzīvi, ir .. jaunās paaudzes ienākšana mākslā. Nodieva 2, 100. Cilvēks atsakās no kāda uzdevuma, jo godīgi apzinās, ka dažādu objektīvu vai subjektīvu apstākļu dēļ nespēs to veikt labi un laikā. Sk Ģ 80, 5, 10. Patikt mums patīk daudz kas, patikšana ir katra indivīda subjektīva attieksme pret kaut ko .. Goba 5, 25. Subjektīvā ideālisma pārstāvji estētikā apgalvo, ka visas vērtības mākslas darba saturā ienes ar sabiedrību nesaistīts, objektīvās īstenības likumībām nepakļauts radītājs indivīds, viņa domu, jūtu un ideālu vienreizība. Valeinis 1, 27.

subjekts, -a, v. **1.** *Cilvēks, cilvēku grupa, kas izzina īstenību un iedarbojas uz to.* □ .. māksla saturu smeļ nevis no izolēta indivīda patvaļīgām iedomām, bet no objektīvās, ārpus subjekta pastāvošās īstenības, kas tā vai citādi vienmēr nosaka arī subjekta domas, jūtas, centienus un gaumi. Valeinis 1, 27. Vispārīgās sociālās attiecības .. atklāj savas pazīmes un īpašības tikai ar reālu sociālo subjektu — ar personību, grupu, kolektīvu, šķiru — starpniecību. Cīņa 76, 246, 2. Taču arī iekšējā pasaule vien, subjekta kaprīzās izjūtas bez priekšmetiskās pasaules nav šodienas mākslas auglīgākā viela. Auziņš 7, 76. Jaunākās dzejas pasaulē lirikas subjekts apliecina aktivitāti, darba ētiku, ticību labā neiznīdējamībai .. Kritikas g 83, 88. // sar.; niev. *Cilvēks, persona, kas pret sevi izraisa negatīvu attieksmi.* □ Filipu stumdīja un grūstīja [veikalā]. Pielīda kāds bārdains subjekts, taču Filips neņēma naudu .. Puriņš 2, 30. .. kulba, lielu kaulainu zirgu aizjūgta, aizbrauca garām. Pavadā vezdams, pa priekšu tecēja .. subjekts basām kājām. Upīts 18, 185.

2. jur. *Fiziska vai juridiska persona (piemēram, iestāde, uzņēmums, organizācija), kam ir tiesībspēja un rīcībspēja.* Starptautisko attiecību s. Tiesību subjekts — *tiesiskās attiecības dalībnieks, kam ir tiesībspēja un rīcībspēja.* Nozieguma subjekts — *persona, kas ir izdarījusi noziegumu un atbild par to.* □ Pamatojoties uz jaunajiem starptautisko tiesību principiem, mūsdienās citādi tiek izprasta starptautisko tiesību subjekta būtība (valsts, nācija, kas cīnās par pašnoteikšanos, starptautiska organizācija) .. Fogels, Grīnbergs 1, 28.

3. loģ. *Sprieduma elements (locekļis) — jēdziens par to, kas tiek raksturots predikātā.*

4. val. *Teikuma priekšmets.* Subjekta attieksme.

subklīnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **subklīniski;** med. *Saistīts ar slimību, kurai ir vāja, grūti konstatējama izpausme, šādai slimībai raksturīgs.* □ ..ganāmpulku nereti papildinām ar mazvērtīgiem indivīdiem, kas sirgst ar atsevišķu orgānu slimībām subklīniskā formā.. Lauku Dzīve 74, 3, 12.

subkompensācija, -as, s.; med. *Nepietiekama kompensācija.* Redzes traucējumu s.

subkontinentāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **subkontinentāli;** ģeogr. **1.** *Saistīts ar subkontinentu (1), tam raksturīgs.* S. klimats.

2. *Saistīts ar subkontinentu (2), tam raksturīgs.*

subkontinents, -a, v.; ģeogr. **1.** *Kontinenta daļa, kas pēc savām dabas apstākļu īpatnībām atšķiras no pārējā kontinenta.* Indijas s.

2. *Plašs sauszemes masīvs, kas ir daudz mazāks par kontinentu (piemēram, Grenlande).*

subkontroktāva, -as, s.; mūz. *Viszemākā mūzikas praksē izmantotā oktāva.* □ Kontroktāvas un subkontroktāvas skaņas.. apzīmē ar lielajiem burtiem vai zilbēm, kas sākas ar lielajiem burtiem, un pasvītro: kontroktāvas skaņas ar vienu svītru, bet subkontroktāvas skaņas ar divām svītrām. Krasinska, Utkins 1, 41.

subkultūra, -as, s. *Samērā patstāvīga garīgo un materiālo vērtību sistēma kādas kultūras ietvaros.* □ Arī kā pedagogs izjūtu, ka kļūst aizvien grūtāk strādāt ar jauniešiem: viņiem ir sava sabiedrība, sava subkultūra un sava valoda.. Lit M 81, 5, 9.

subkutāns, -ais; s. -a, -ā; apst. **subkutāni;** med. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris zem ādas; zemādas.* Subkutāna injekcija. □ Slimniekam.. ēstgribas uzlabošanai subkutāni ordinē nelielas insulīna devas.. Med III, 59.

sublimācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** fiz. *Vielas tieša pāreja no cieta stāvokļa gāzveida stāvoklī vai no gāzveida stāvokļa cietā stāvoklī.* Joda s. Ledus s. Sublimācijas ātrums. Sublimācijas siltums. □ pārn. Vispirms raksturs izpaužas dzīvē, bet pēc tam arī mākslā. Mākslā notiek zināma sublimācija, iemiesošana jaunā veidā. Lit M 67, 13, 2.

2. psih. *Cilvēka zemāko, instinktīvo, galvenokārt seksuālo tieksmju pārveidošanās augstākās psihiskās formās.*

sublimators, -a, v.; tehn. *Iekārta, ierīce u. tml. (kā) sublimācijai.*

sublimāts, -a, v. **1.** fiz. *Viela, kas rodas sublimācijas rezultātā.*

2. parasti vsk.; ķīm. *Dzīvsudraba un hlora savienojums — balts, indīgs pulveris.* □ Sublimāts.. ir balts kristālisks pulveris, kas labi šķīst ūdenī, spirtā, ēterī un glicerīnā. ..Parasti lieto šķīdumu.. zīda diegu sterilizācijai, cimdu, veļas un tualetes priekšmetu dezinfekcijai, roku skalošanai. Visp ķir 29.

sublimēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** fiz. *Pakļaut (vielu) sublimācijai.* S. sēru. Sublimētais naftalīns. □ pārn. Vāgners savā daiļradē sublimēja ziemeļtautu eposu.. Vītoliņš 2, 296.

2. psih. *Pārveidot (cilvēka zemākās, instinktīvās, galvenokārt seksuālās tieksmes) augstākās psihiskās formās.*

sublimēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. **1.** fiz. *Refl.→sublimēt (1); tikt sublimētam.* Tvaiki sublimējas.

2. psih. *Refl.→sublimēt (2); tikt sublimētam.*

sublitorāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **sublitorāli;** ģeogr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris pie ūdenstilpes krasta (parasti līdz 200 metru dziļumam).* Sublitorālās cenozes.

submikroskopisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **submikroskopiski.** *Tāds, ko nevar saskatīt ar, parasti gaismas, mikroskopu.* □ Mani pašlaik nodarbina koksnes submikroskopiskās struktūras pārmaiņas celulozes izdalīšanas gaitā. Submikroskopiskie elementi nav ieraugāmi parastajā gaismas mikroskopā.., tos var saskatīt elektronu mikroskopā.. Cīņa 77, 43, 2.

submolekulārs, -ais; s. -a, -ā; ķīm. *Tāds, kas ir mazāks par molekulu; tāds, kas ietilpst molekulas struktūrā.* □ Dzīvības organizatoriskais pamatlīmenis, bez šaubām, ir molekulārais un submolekulārais līmenis.. Ves 77, 2, 16.

subnormāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; mat. *Normāles projekcija uz abscisu ass.*

subnormāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **subnormāli.** *Tāds, kas ir mazāks vai zemāks par normu.* □ Subnormāla temperatūra mēdz būt izveseļošanās laikā.. Temperatūra piepeši var pazemināties zem normālā līmeņa sakarā ar kolapsu un šoku.. K Rudzītis 2, 113.

subordinācija, -as, s. *Sistēmas elementa, sastāvdaļas u. tml. pakļautība citiem šīs sistēmas elementiem, sastāvdaļām u. tml.* Jēdzienu s. Teikuma locekļu s.

subordinatūra, -as, s. *Medicīnas studentu sākotnējā specializācija, kuras laikā viņi izpilda ārstniecības iestādes ārsta (ordinatora) pienākumus diplomēta ārsta uzraudzībā.* □ Subordinatūras gados nokļuvu profesora Paula Stradiņa vadītās klīnikas onkoloģijas nodaļā. Ves 79, 3, 4. ..aktīvākos studentus, kas uzrādījuši spējas zinātniskās pētniecības darbā un praksē.., katedra.. rekomendē subordinatūrai. Ves 82, 3, 2.

subordinēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veidot (kā) subordināciju.* □ ..starptautiskā organizācija ir subordinēta valstīm, kas ir tās locekles.. Fogels, Grīnbergs 1, 60. ..arhitektūra ir subordinēta, tai ir savs stingri noteikts uzdevums — veidot atbilstošu vidi.. Tēl M 77, 36.

subpolārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **subpolāri.** *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp Zemes polāro un mēreno joslu.* S. klimats.

subprodukti, -u, vsk. subprodukts, -a, v. *Uzturā izmantojami dzīvnieku iekšējie orgāni; viszemākās kvalitātes gaļas produkti (piemēram, kājas, galvas).* □ Subprodukti: aknas, nieres, sirdis un smadzenes ir tikpat labi olbaltumu avoti kā gaļa.. PL Siev 82, 11, 24. E vitamīns nepieciešams normālai vielmaiņai. Tas sastopams olu dzeltenumos, eļļā, subpro-

duktos, pākšaugos, burkānos. Kļaviņa 1, 11. Subproduktu uzturvērtība nav vienāda. Olbaltumvielu visvairāk ir aknās (līdz 20%) un vismazāk tesmenī (apmēram 10%). Ēd gat 63.

subrete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Loma, kurā attēlota jauna, ņipra, šķelmīga, asprātīga sieviete, parasti kalpone; aktrise, kuras dotības ir piemērotas šādu lomu tēlošanai.* □ Pirmajā sezonā Emīlijas tēlotās subretes bija diezgan līdzīgas; tāpat vēlāk viņas mīlētājas mazliet līdzinājās cita citai. Akurātere 2, 60. Jančeks: Jūsu trupas aktrisīte, vai ne? — Hagemane: Tēlo tikai sīkas lomiņas — kalpones un subretes. Zīverts 2, 498. Konti nekad nav bijusi liela aktrise, labi ja subrete operetes teātrī.. Hausmanis 4, 173.

subsidēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Piešķirt (kam) subsīdiju.* S. elektrostacijas celtniecību. □ Lūgt universitāti, izglītības ministriju, lai subsidē manus pētījumus? Plaudis 3, 241.

subsidiārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **subsidiāri.** *Tāds, ko izmanto par palīglīdzekli, (kā) aizstājēju.* □ Vidzemes muižnieki gan arī sāka pielietot romiešu verdzības noteikumus saviem dzimtcilvēkiem, bet tikai kā palīgtiesības (subsidiārā veidā). V Kalniņš 1, 153.

subsīdija, -as, s. *Pabalsts, ko galvenokārt naudas veidā piešķir (parasti valsts, tās iestāde) no budžeta līdzekļiem.* □ Galvenā lauksaimniecības nozare buržuāziskajā Latvijā bija lopkopība. Valdības dotācijas un subsīdijas veicināja lopkopības attīstību lielsaimniecībās. Ģeogr 283.

subskribents, -a, v.; **subskribente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, arī iestāde, uzņēmums u. tml., kas subskribē (ko).* □ Vairākkārt esmu speciāli iestājies vērtīgo.. parakstāmo izdevumu pasūtītāju milzīgajās rindās, lai pārliecinātos, kādēļ kādam no subskribentiem vajadzīgi kopotie raksti vai.. grāmatu sērija. Lit M 82, 45, 10. Grāmatu varēja iegādāties arī iepriekšparakstīšanās ceļā. Subskribentu sarakstā pirmais ir Bēthovena jaunības draugs Talsu mācītājs Amenda.. Pad J 83, 200, 4.

subskribēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Ar savu parakstu attiecīgajā dokumentā apliecināt, ka iegādāsies (piemēram, iespieddarbus, vērtspapīrus), dos līdzekļus (kādam nolūkam).* S. laikrakstus.

subskripcija, -as, s. *Darbība* → *subskribēt.* □ ..kļūdas tirāžu politikā rada novecojusī un arī vāji attīstītā subskripcijas sistēma. Lit M 82, 45, 10.

substance, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** filoz. *Objektīvā realitāte, matērija savu formu vienotībā; tas, kas ir pastāvīgs, nemainīgs (kādā parādībā, norisē u. tml.).* □ ..telpa un laiks, pēc Leibnica domām, ir pašas substances esamības formas. Leibnics ģeniāli nojauta šo sakarību. Karpovics 1, 30.

2. *Būtisko (vielas, materiāla, vieliska veidojuma) īpašību kopums; arī viela, materiāls.* □ Acs ābols ir gandrīz lodveidīgs. Tā pamatmasu un reizē centrālo daļu veido dzidrs, caurspīdīgs stiklveida ķermenis, kuram ir galertveida substance. Biol r 289. Pasaule, kā iedomājās Kardāns [16. gadsimtā], sastāv no trim substancēm — zemes, ūdens un gaisa. Zv 63, 15, 32. Sniegs daļēji bija vēju nolaizīts, daļēji saules sasēsts, ne ar ko tas neatgādināja sākotnējo substanci.. Ezera 17, 182. pārn. Jāņa Kubiļa māksla ir apveltīta ar.. spēju atklāt pašu mīlestības substanci, piešķirt vieliskumu šīm nenotveramajām un mainīgajām jūtām. Dzene 9, 32. pārn. Viņš ir pārliecināts, ka vienīgā dzīves vērtība ir skaistums. Skaistums kā dzīves substance.. Liepa 1, 114.

substanciāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **substanciāli. 1.** filoz. *Saistīts ar substanci (1), tai raksturīgs; būtisks.* □ Iracionālisma filozofija iracionālo uzskata par primāro, par visa esošā substanciālu stihiju. Samsons 3, 67.

2. *Saistīts ar substanci (2), tai raksturīgs.*

substancionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **substancionāli. 1.** filoz. *Substanciāls (1).*

2. *Substanciāls (2).* □ Daudzi filozofi un dabaszinātnieki vispār noraida priekšstatus par laika substancionālām īpašībām. Lit M 85, 41, 4.

substantivācija, -as, s.; parasti vsk.; val. *Kādas citas vārdšķiras vārda pāreja lietvārdos; substantivizācija.* Īpašības vārdu s.

substantivējums, -a, v.; val. *Paveikta darbība, rezultāts* → *substantivēties; substantivizējums.* Divdabju substantivējumi.

substantivēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl.; val. *Pāriet no kādas citas vārdšķiras lietvārdos; substantivizēties.*

substantīvisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **substantīviski;** val. *Saistīts ar lietvārdu, tam raksturīgs.* Substantīviska vārdkopa. Substantīviski vietniekvārdi.

substantivizācija, -as, s.; parasti vsk.; val. *Kādas citas vārdšķiras vārda pāreja lietvārdos; substantivācija.*

substantivizējums, -a, v.; val. *Paveikta darbība, rezultāts* → *substantivizēties; substantivējums.*

substantivizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl.; val. *Pāriet no kādas citas vārdšķiras lietvārdos; substantivēties.*

substantīvs, -a, v.; val. *Lietvārds.*

substitūcija, -as, s. *Viena (kādas sistēmas, kopuma u. tml.) elementa, sastāvdaļas aizstāšana ar citu, parasti, ievērojot attiecīgus nosacījumus, likumsakarības.* Skaitļu s. Atomu s. Fonēmu s. Substitūcijas metode.

substituēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veikt (kā) substitūciju.* S. ūdeņraža atomus.

substitūts, -a, v. *Tas, ar kuru aizstāj (ko) substitūcijā.*

substratosfēra, -as, s. *Slānis starp stratosfēru un troposfēru.*

substrāts, -a, v. **1.** filoz. *Materiālais (lietu, parādību, procesu) eksistences pamats; elementāru materiālo veidojumu kopums, kuru savstarpējās sakarības nosaka (kā) īpašības.*

2. *Veidojums, vide (dabā), kas ir pamats, nepieciešams priekšnoteikums organismu eksistencei.* Augu s. Mikroorganismu s. □ Ezeros sastop arī sūneņus.. Tie ir sīki koloniāli dzīvnieki, kas tāpat kā sūkļi piestiprinās pie substrāta. Spūris 1, 50. ..ir arī tādas cepurīšu sē-

nes, kuras aug pļavās, tīrumos, pat dārzos un lecektīs. Šo sēņu sēņotne atrodas substrātā (augsnē, meža trūdu kārtā utt.), bet virs substrāta attīstās augļķermeņi, kuriem izšķir divas galvenās daļas — kātiņu un cepurīti. Biol r 106. .. Rīgas rajonā uz smilšu substrāta lielās platībās saglabājušies meži .. Ģeogr 394. Atmosfēra saskaras ar augsnes virskārtu, ar ūdens virsmu — notiek gāzu apmaiņa, mikroflora no atmosfēras saņem jaunus substrātus un izdala tanī savas darbības produktus. Zin T 78, 10, 11. // *Organisma daļa, kas nodrošina kādas tā funkcijas.* □ .. rāpuļiem un putniem lielās [smadzeņu] puslodes jau ir dzīvības procesu augstāku formu materiālais substrāts. Zin T 64, 11, 11. // *Viela, vide, kas ir nepieciešama kāda, parasti ķīmiska, procesa norisei.* □ .. lai šūnā kāda izejviela, tā sauktais substrāts .. pārvērstos gala produktā .., tai .. jāiziet rinda ķīmisku pārvērtību .. Zin T 64, 11, 14.

3. *Veidojums (parasti dabā), uz kura kas atrodas.* Kūdras s. □ Rasināt drīkst tikai tik daudz, lai samitrinātu uzbērto augsnes kārtiņu, bet substrāts paliktu neskarts. DD 66, 6, 13.

4. val. *Valodas parādības, kas ienācēju valodā ir radušās kādreizējo vietējo iedzīvotāju valodas ietekmē.*

subtangente, -es, dsk. ģen. -šu, s.; mat. *Pieskares projekcija uz abscisu ass.*

subtils, -ais; s. -a, -ā; apst. **subtili.** *Maigs; smalks, delikāts.*

subtitrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veidot (kā) subtitrus.* S. kinofilmu.

subtitrs, -a, v. *Uzraksts (kinofilmas, televīzijas u. tml.) kadra apakšējā daļā (parasti teksta tulkojums).* □ Reizē ar lenti kantorī pienāk montāžas lapas ar pilnu tekstu. Tad darbs subtitru ceham — viņi tulko, pagatavo uzrakstus latviešu valodā, iedruķā tos kopijās. Lit M 63, 41, 1.

subtropi, -u, v.; tikai dsk.; ģeogr. *Josla starp tropu un mēreno joslu.* Mitrie s. Sausie s. □ Abinieku dzimtene ir tropi un subtropi, kur lielā skaitā sastopamas visdažādāka lieluma, veida un krāsas sugas. Sloka 1, 23. Rozmarīns ir izteikts subtropu klimata augs, tam nepieciešams daudz siltuma un saules. Baumane 1, 134.

subtropisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **subtropiski;** ģeogr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp Zemes tropu un mēreno joslu.* S. klimats. Subtropiski augi.

subvencija, -as, s. *Finansiāls pabalsts, ko valsts centrālie orgāni izsniedz vietējiem orgāniem ar nosacījumu, ka noteiktu pasākumu finansēšanā tiks izlietoti arī vietējo orgānu līdzekļi.*

sūce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Bojājums (piemēram, kuģim, caurulvadam, tvertnei), kas rada hermētiskuma zudumu; arī hermētiskuma zudums (kam).* Reaktora s. Kartera s. Jumtā radusies s. □ Lielā laiva .. sasniedz avarējušo zvejas traleri. Izrādās, ka tas kaut kur dabūjis lielu sūci, pa daļai jau piesmēlies ar ūdeni un sācis grimt. Grīva 8, 112. Noturēt virs ūdens nelaimīgo kuģi nebija viegls uzdevums. Nemitīgi radās jaunas sūces, jo tērauda plāksnes nekur nederēja, spraugas un caurumi bija jādrīvē katru dienu. Lielais 5, 169.

sūcējcaurule, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Caurule, pa kuru virza (ko) sūkšanas, sūknēšanas procesā.* Turbīnas s.

sūcējinfuzorijas, -u, vsk. sūcējinfuzorija, -as, s. *Sūcējskropstaiņi.*

sūcējkukaiņi, -u, vsk. sūcējkukainis, -ņa, v. *Kukaiņi, kuru mutes orgāni ir piemēroti sūkšanai.* □ Kopā ar augu sulām šīs indes nokļūst sūcējkukaiņu (blakšu, laputu, bruņutu), kā arī ērču organismos un tos saindē. Kronītis 1, 173. Gandrīz visus mūsu republikā sastopamos kartupeļu vīrusus pārnes dažādi augu sūcējkukaiņi, galvenokārt laputis un mīkstblaktis. Zin T 82, 1, 10.

sūcējorgāns, -a, v. **1.** zool. *Orgāns, ar ko dzīvnieks sūc barību vai piestiprinās pie kā.*

2. bot. *Orgāns, ar ko augs sūc barību.*

sūcējparenhīma, -as, s.; bot. *Parenhīma, kuras šūnām ir raksturīga sūkšanas funkcija.*

sūcējs, -ā, v.; **sūcēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → s ū k t.*

2. v. *Iekārta, ierīce (kā) sūkšanai.* □ Putekļu sūcējs grīdas ikdienas apkopē nav aizstājams. Tas ar dažādām palīgierīcēm piemērojams arī paklāju un mēbeļu audumu atbrīvošanai no putekļiem. Zeltiņš 1, 91. Mazos ezeros labāk lietot 3,4 tonnas smago zemes sūcēju .. Zin T 63, 2, 13.

3. v. *Sūcējkukainis.* Augu s.

sūcējsakne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; bot. *Saknes daļa, ar ko augs sūc barībai nepieciešamās vielas.*

sūcējskropstaiņi, -u, vsk. sūcējskropstainis, -ņa, v.; zool. *Skropstaiņu klases vienšūņi, kuru pieaugušajiem īpatņiem ir raksturīgi sūcējtaustekļi.*

sūcējspēks, -a, v.; parasti vsk *Spēks, ar kādu (kas) tiek sūkts, sūknēts.* Lapu s.

sūcējsūknis, -ņa, v. *Sūknis, kura darbības pamatā ir sūkšanas process.*

sūcējšļūtene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Šļūtene, pa kuru virza (ko) sūkšanas, sūknēšanas procesā.*

sūcējtārpi, -u, vsk. sūcējtārps, -a, v.; zool. *Plakantārpu tipa parazītiski tārpi ar plakanu ķermeni un diviem piesūcekņiem.*

sūcējtausteklis, -ļa, v.; zool. *Tausteklis, kas ir piemērots sūkšanai.*

sūcējtipa, ģen., nelok. *Tāds, kura darbības pamatā ir sūkšanas process.* S. mutes orgāni.

sūcējvads, -a, v. *Vads, pa kuru virza (ko) sūkšanas, sūknēšanas procesā.* Grunts s.

sūciens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → s ū k t.* □ Utu un kāpuru sūcienu vietās uz jaunajām lapām rodas sarkani pangu plankumi. D kal 64, 66. Nervozi Haralds Sala kodīja lūpas. Sameklēja papirosu, aizsmēķēja, bet pēc pāris sūcieniem nosvieda pelnu traukā. Lācis 1, 184.

sūcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (priekšmetā, materiālā) sūcas kāda viela.* □ Jaunie, svaigi sūcinātie gulšņi, saules sakarsētajā balastā gulēdami, kusa koši melni .. Caune 2, 100.

2. reti. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) sūcas.* □ Pamata grāvis ir izdzīts, kā nākas, Lai nu tas sūcina rāvu, cik jaudas. Brička, Saulītis 1, 59.

sūcpapīrs, -a, v. *Dzēšpapīrs.* □ sal. Šī [meitene] nu pietvīkst kā sārtens sūcpapīrs. Salenieks I, 288.

sudānieši, -u, v.; **sudānietis,** -ša; v.; **sudāniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Sudānas iedzīvotāji.*

sudmalas, -u, s.; tikai dsk. *Dzirnavas.* Tvaika s. Vēja s. □ Sudmalās ir tagad maz ūdens, bet daudz malēju, tāpēc vajadzēja gaidīt ilgāku laiku, līdz pienāk malšanas kārta.. Kaudzītes 1a, 269. Viņā pakalnā lēnītiņām griežas sudmalas. Tur maļ maizi. Jaunsudrabiņš 5, 29. Kad liels vējš pūš sudmalu burās, tad jau no tālienes dzirdama spārnu šņākšana, akmeņu domīgā rūkšana un ratu klabošā griešanās. Virza 1, 195.

sudmaliņas, -u, s.; tikai dsk. **1.** *Dem.* → *sudmalas.*

2. *Latviešu tautas deja, ko pārmaiņus dejo pārī un četratā; šīs dejas mūzika.* □ Un Ansis uzlūdza meičas vienu pēc otras uz valsi, uz polku, viņš dejoja līdzi sudmaliņas.. Sk Ģ 80, 1, 23.

sudmalis, -ļa, v.; **sudmaliete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; reti. *Sudmalnieks.*

sudmalnieks, -a, v.; **sudmalniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Dzirnavnieks.*

sudrabains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sudrabaini.** *Tāds, kam ir sudrabam raksturīgā baltā vai pelēkā krāsa, krāsas tonis; tāds, kam ir sudrabam raksturīgais spīdums.* Sudrabainas tērauda skaidas. Sudrabainie mākoņi. Sudrabaina gaisma. S. spožums. Sudrabaini pelēks. □ Viens vienīgs vecs, sirms muzikants sēdēja uz egles celma, sakrustojis rokas pār sudrabainu mežragu. Kaldupe 6, 47. Viņš.. cēla pie mutes.. sudrabaino zandartu ar liepaini dzelteno majonēzi.. Zālīte 5, 246. ..pūpoli gar upmalu spīdēja sudrabaini balti. Zigmonte 16, 348. Upe mēnesnīcā sudrabaini viz.. Skujiņš 7, 61. // pārn. *Skanīgs, samērā augsts (par skaņu).* □ Viņam lasot priekšā sieva.., kurai esot tik sudrabaina balss, ka klausītājies ātri iesnaužoties. Austriņš 2, 459. Dažreiz pat dzeguze pārtrauca kūkošanu un lakstīgala sudrabainos triļļus, it kā šie putni klausītos manā dziesmā. Grīva 8, 18.

sudrabainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *sudrabains, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Metāla s. □ Šķiet, ka visu Latviju Valdis Kalnroze ir ietvēris mainīgo ūdeņu atspulgos, kuru pelēkumā, sudrabainumā vai rūsganumā mainās gadalaiki un cilvēka mūža tecējums. Ciņa 80, 145, 3.

sudrabapse, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Baltā apse.*

sudrabbalts, -ais; s. -a, -ā; apst. **sudrabbalti.** *Balts ar sudrabainu nokrāsu, arī spīdumu; tāds, kam ir balti un sudrabaini krāsu laukumi.* S. tērauds. Sudrabbalta zivs. □ ..ja triju dienu laikā nenoaudīšu sudrabbaltu villaini.., man vairs neļaus pa mežiem staigāt. Kaldupe 12, 125. ..garām aizlidoja sudrabbalts putns.. Tā bija kaija.. Birze 4, 138.

sudrabbrūns, -ais; s. -a, -ā; apst. **sudrabbrūni.** *Brūns ar sudrabainu nokrāsu; tāds, kam ir brūni un sudrabaini krāsu laukumi.* □ Jau vāvere bija uzvilkusi sudrabbrūnu kažoķeli.. Kaldupe 17, 151.

sudrabdadzis, -dža, v. *Zeltdadzis.*

sudrabegle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Priežu dzimtas (parasti dekoratīvs) koks ar pelēcīgi zilganām skujām.* □ Pāri jumtam.. majestātiski slējās sudrabegles galotne.. Ezera 9, 29. Mājas priekšā auga sudrabegle, augstāka par pašu māju. Birze 4, 157. Sudrabegles dzimtene ir Ziemeļamerikas rietumdaļa.. D kal 74, 132.

sudrabkaija, -as, s. *Kaijveidīgo apakškārtas putns, kam mugura un spārni ir balti ar zilganpelēku nokrāsu.* □ Mazāk pie mums [Latvijā] ligzdo kajaks.. un tam līdzīgā, krietni prāvākā sudrabkaija.., kuras kolonijas atrodamas sūnu purvos. Latv dzīvn 41. Tur [Lielupes ietekā] bija salasījušās arī no citiem apgabaliem.. sudrabkaijas.. K Grigulis 2, 79.

sudrabkalis, -ļa, v.; **sudrabkale,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Lietišķās mākslas speciālists, kas darina lietišķus un dekoratīvus sudraba izstrādājumus.* □ Rotaslietu darināšanas mākslai ir sena vēsture. Latvijā pirmās zeltkaļu un sudrabkaļu darbnīcas radās ap 10. gadsimtu. Ciņa 77, 147, 4.

sudrabkarūsa, -as, s. *Karūsa, kam ir raksturīga sudrabaini pelēcīga krāsa.* □ Dīķsaimniecībās audzē karpu.. un Tālo Austrumu sudrabkarūsu.. Ģeogr 122. Zivsaimniecībā nozīmīga ir sudrabkarūsa.., kas sastopama Amūras un Arāla baseinā; Latvijā ievesta 1948. gadā.. Latv dzīvn 83.

sudrabkāzas, -u, s.; tikai dsk. *Divdesmit piecu gadu kāzu jubileja; sudraba kāzas.* □ Pēc pāris dienām kolhozs saviem ļaudīm svinēja sudrabkāzas.. Zv 82, 5, 4.

sudrabkļava, -as, s. *Sudraba kļava.*

sudrablapsa, -as, s. *Plēsēju kārtas suņu dzimtas kažokzvērs, kurš ir izaudzēts no Kanādas sarkanās lapsas un kura apmatojumam ir raksturīgas melnas, zilganmelnas, pelēkas, sudrabainas krāsas.* Sudrablapsas kažoks. □ Kažokzvēru audzētavās plaši audzē sudrablapsas. Latv dzīvn 18. «Te ir mazliet vēss,» Ķikuļa kungs teica, iegāja otrā istabā un atgriezās ar skaistu sudrablapsu apmetni, ko aplika man ap pleciem. Zālīte 5, 149.

sudrablietas, -u, vsk. sudrablieta, -as, s. *No sudraba izgatavoti vai apsudraboti izstrādājumi.* Filigrāni izstrādātas sudrablietas. Senatnīga sudrablieta.

sudrabmelns, -ais; s. -a, -ā; apst. **sudrabmelni.** *Melns ar sudrabainu nokrāsu; tāds, kam ir melni un sudrabaini krāsu laukumi.* S. metāls.

sudrabnauda, -as, s.; parasti vsk. *Sudraba nauda.*

sudrabojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *sudrabot (1); sudraba kārta, ar kuru ir pārklāta (kā) virsma.* Pulksteņa s. □ Viņš piecēlās un piegāja pie neliela spoguļa, kuram sudrabojums vairākās vietās bija atlupis un stikls saplaisājis. Branks 1, 11.

sudrabot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** trans. *Klāt ar sudraba kārtu.* S. karotes. Sudrabota ķēdīte. □ ..šeit sudrabo.. radioaparātu detaļas. Cīņa 73, 264, 1. pārn. No Juglas puses nāk mēness un sudrabo jumtu skārdu.. Elksne 5, 82. pārn. Saules stari.. sudrabo rasā mirkstošo pļavu, smilgas un avenāju lapas. Kalndruva 7, 16. // intrans.; pārn. *Sirmot (1).* □ Turpat blakus bija zaļoksnais Pičs, Ansis, Juhans... Nu jau daudziem deniņi sudrabo.. Avotiņa, Slīsers 1, 235. Dzejnieka mati jau sudrabo un viņa dienas tiecas pret rietu.. PL Siev 79, 10, 9.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Izdalīties, atšķirties no apkārtnes ar savu sudrabainumu; sudraboties.* □ Te kādā kalnā atveras plašs skats uz Lielo ezeru, kas sudrabo tepat lejāk. Austriņš 1, 23. Pļavmalas kārklu puduros sudrabo pūpoli. Sēlis 5, 5.

Sk. sudrabots.

sudraboties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Izdalīties, atšķirties no apkārtnes ar savu sudrabainumu; sudrabot (2).* □ Augstu virs galvas viegli sudrabojās mēness. Bels 1, 89.

sudrabots, -ais; s. -a, -ā; apst. **sudraboti.** **1.** *Divd.* → sudrabot.

2. *Sudrabains.* Sudraboti pelēks audums. Sudrabotais heks — *merlūza.* □ ..kāda zivs, ūdeni šļakstinādama, pasvieda gaisā savu sudraboto vēderu. Zālīte 5, 73. Pelēkās drānas Klintu padara sudrabotu kā ziemas bērzu. Indrāne 6, 318. pārn. ..viņa smiekliem sudrabota skaņa, un tie skan kā līksms braucēja zvārgulītis. Grīns 1, 207. Liela grupa kuģu beidz savu zvejas sezonu.. un sūta šurp savu devumu — siļķes, kā arī sudrabotos hekus.. Cīņa 63, 244, 1.

sudrabpelēks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sudrabpelēki.** *Pelēks ar sudrabainu nokrāsu; tāds, kam ir pelēki un sudrabaini krāsu laukumi.* S. metāls. S. tērps. □ ..kamanās sēdēja divi karavīri.. augstām, sudrabpelēkām papahām galvā. Strāls 2, 341. Otrā pusē plaša, tīra sēre. Tālāk sudrabpelēki vītoli. Gulbis 3, 230. Sniegbaltās krustaines.. lapas ir sudrabpelēkas. Dindonis 1, 87.

sudrabs, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — balts (gaisa iedarbībā melnējošs), spīdīgs, samērā mīksts, ļoti plastisks cēlmetāls.* Tīrradņa s. Sudraba rūda. Sudraba sakausējumi. Sudraba nitrāts. Sudraba hlorīds. Sudraba karote. Sudraba medaļa. Laistīties zeltā, sudrabā — a. *Laistīties zelta un sudraba krāsā.* b. *Būt bagātīgi izrotātam ar zeltu, sudrabu.* Sudraba kāzas — *divdesmit piecu gadu kāzu jubileja.* Jūras sudrabs poēt. — *jūras zivis.* □ Vēl šī [divdesmitā] gadsimta sākumā sudrabs ieņēma visai pieticīgu vietu starp citiem dārgmetāliem un to izlietoja galvenokārt rotas lietām un izrotājumiem. Zin T 62, 9, 41. Lielkungs D: Vajag pārbaudīt, vai viņai nav sudrabs klāt. Viņi tic, šie latvieši, ka var droši zvērēt, ja ir klāt sudrabs, jo tad zvērestam neesot spēka. M Zālīte 2, 179. ..tur bij.. daži sudraba dālderi, sudraba laulājams gredzens, sudraba sakta.. Upīts 4, 140. pārn. Bez skaita nāks vasaru darbīgie vēji un Gaujas vītolus sudrabā kals.. Brīdaka 9, 139. Pils zāles laistās zeltā un sudrabā. Jansons 2, 139. Smagām, viļņos iegrimušām laivām jūras arāji ved mājās jūras sudrabu. Cīņa 63, 163, 2. // ģen.: sudraba, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir šim cēlmetālam raksturīgā krāsa, raksturīgais spīdums; sudrabains.* Sudraba kļava. Sudraba karūsa — *sudrabkarūsa.* □ No rīta, kad noraso sudraba lietus, — visa pasaule mirdz! Vāczemnieks 7, 162. Mūsu ezeros jau aklimatizētas.. sudraba karūsas. Spuris 1, 60. // pārn. *Tas, kas pēc krāsas, spīduma ir līdzīgs šim cēlmetālam.* □ Visu nakti mēness lēja Pār mums staru sudrabu. Balodis 8, 35. ..janvārī sākās.. īsts marta atkusnis ar lāsteku sudraba lijumu no jumtiem.. Indrāne 2, 227. // pārn. *Sirmums.* □ Jā, tas bija viņš, tāds pats žirgts kā viņdien, tādu pašu smaidīgu vaigu, tikai sudraba matos tā pavairāk. Kalndruva 5, 203.

sudrabskanīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sudrabskanīgi;** reti. *Skanīgs, tīrs (par skaņu); sudrabains.* □ ..sudrabskanīgie [jūras] ūdeņu guldzieni.. nav izvilināmi pat no vissmalkākā instrumenta stīgām. Grīva 5, 35.

sudrabskaņa, -as, s.; reti. *Skanīga, tīra skaņa.* □ Bet flautu sudrabskaņu loks ir pirmās atjausmas un augošas mīlas atziņas brīži. Upīts III, 18.

sudrabspogulis, -ļa, v. *Sudraba spogulis; sudrabots spogulis.*

sudrabspožs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sudrabspoži.** *Sudrabaini spožs; arī ļoti spožs.* □ Tik sudrabspoži sliekšņi, durvis un palodzes nebija redzēti nevienā mājā. Kaldupe 17, 128.

sudrabsvina, ģen., nelok. *Tāds, kas satur sudrabu un svinu.* S. rūda.

sudrabtērauds, -a, v.; parasti vsk. *Tērauds ar ļoti gludu virsmu.*

sudrabvītols, -a, v. *Baltais vītols.* □ ..tur, kur kraujas atkāpjas, straumi bieži jo bieži apvij sirmu, līganu sudrabvītolu virkne.. Lagzdiņš 3, 25. Pilsētas mūrim piekļāvies, kuploja liels sudrabvītols.. Kaldupe 12, 63.

sudrabvīts, -ais; s. -a, -ā; reti. *Tāds, kas ir apvīts ar sudrabu.* □ Buras tīra zelta, Irklis sudrabvīts.. Aspazija 3, 51.

sudrabzālīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Kāpostu (krustziežu) dzimtas augs ar sudrabainiem matiņiem, zarainu stumbru, baltām, retāk gaiši violetām vainaglapām.* Jūrmalas s.

sudrabzaļš, -ais; s. -a, -ā; apst. **sudrabzaļi.** *Zaļš ar sudrabainu nokrāsu; tāds, kam ir zaļi un sudrabaini krāsu laukumi.* S. audums.

sudrabzils, -ais; s. -a, -ā; apst. **sudrabzili.** *Zils ar sudrabainu nokrāsu; tāds, kam ir zili un sudrabaini krāsu laukumi.* S. metāla sakausējums. □ ..pēkšņi atkal viss no jauna atmirdz sudrabzilajā gaismā. Kaldupe 17, 125.

sudrabzvīņots, -ais; s. -a, -ā; apst. **sudrabzvīņoti.** *Tāds, kam ir sudrabainas zvīņas.* Sudrabzvīņotas zivis.

sūdzēt, sūdzu, sūdzi, sūdz, pag. sūdzēju; trans. **1.** jur. *Likumā noteiktā kārtībā vērsties (pie tiesas) ar prasību civillietā vai ar sūdzību krimināllietā (pret kādu).* S. kaimiņu tiesā.

□ Prātiņš Irbi sūdz pie tiesas. Tiesa Irbem nospriež naudas sodu. Apsīšu J 1, 83. Man bija jāprotokolē prāvas, kur viens sūdzēja otru tādēļ, ka tas viņu nosaucis par meli.. Zālīte 5, 126. pārn. Daudzas upes šovasar Dievu tiesā sūdz. Bārbale 6, 103.

2. *Vērsties (pie kāda) ar nosodījumu, pārmetumiem (par kādu).* S. skolotājai klases biedru. □ pārn. Ganiņš ēda sausu maizi, Drupakliņa [drupatiņa] zemē bira. Ieraudzīja zirneklis, Skrēja dievam sūdzēt ganu.. Rainis IVb, 142. // intrans. □ Viņa bij gribējusi° sūdzēt par vedeklu, bij gribējusi vīru piedabūt, lai šis to norāj.. Blaumanis 6, 116.

3. *Stāstīt (savas bēdas, nelaimi u. tml.), lai rastu mierinājumu, atvieglojumu.* Sūdzēt grēkus rel. — *izstāstīt un nožēlot savus grēkus.* □ ..Krustiņš draugam sūdzēja savu postu, tam visu izstāstīdams, kas starp viņu un tēvu bij noticis. Blaumanis 6, 172. ..viņš zināja, ka no grūtuma netiks vaļā ne ar cilvēku, ne dieva palīgu, un tāpēc sūdzēja savas bēdas pats sev. J Kalniņš 3, 9. Cits svētai dzīvei nododas, Tik pātaro un lūdz, Ik svētdienas iet baznīcā Un grēkus dievam sūdz. Veidenbaums 1, 91.

sūdzēties, sūdzos, sūdzies, sūdzas, pag. sūdzējos; refl. **1.** jur. *Vērsties (pie valsts orgāna, juridiska orgāna, amatpersonas) ar sūdzību.* S. prokuroram. S. tiesā. □ «Senātā pret jums jau iesniegta sūdzība.. Viņi sūdzas, ka jums zeme nepareizi piešķirta.» Fimbers 1, 272. «Vajag sūdzēties. Jāraksta prokuroram.» Dripe 3, 195. Katram pilsonim ir tiesības sūdzēties par neierakstīšanu vai nepareizu ierakstīšanu vēlētāju sarakstā.. Cīņa 78, 156, 2.

2. *Paust neapmierinātību, nosodījumu, norādīt uz pārestību.* S. par dzīvi. □ Kā parasti saimniece sūdzas par savām dzīves grūtībām: nav malkas, nav naudas. Kurcijs 2, 82. Neesmu pirmais, kas sūdzas, ka mūsu dienās cilvēki zaudējuši prasmi rakstīt vēstules. Liepa 1, 7. Māte sūdzas, ka viņai trūkstot skaistu tērpu. Rinkule 5, 10. // *Stāstīt (par savu neapmierinošo veselības stāvokli).* □ Sievai viņš gan par slimību nekā nesūdzējās.. Birznieks-Upītis 6, 78. Ilzīte, kas jau šad tad bija sūdzējusies par sāpēm labajā sānā, pēkšņi saslima. Dorbe 3, 268. Paēdusi māte sūdzējās, ka sāpot galva. Kļava 1, 17.

sūdzība, -as, s. **1.** jur. *Oficiāls iesniegums par nelikumīgu vai nepareizu darbību pret personu vai iestādi, organizāciju.* Sūdzību un ierosinājumu grāmata. Iesniegt sūdzību. Izskatīt sūdzību. Sūdzības raksts. Kasācijas sūdzība (arī protests) — *likuma noteiktajā termiņā iesniegta pārsūdzība augstākstāvošai tiesai.* □ Sūdzības iesniedzamas prokuroram tieši vai arī ar tās personas starpniecību, par kuras darbību sūdzību iesniedz. Krim pr 2, 146. Visai plašs [etnogrāfijas] avots ir zemnieku sūdzības varas iestādēm par viņu grūto stāvokli.. Latv ein 32. Partijas rajona komitejā par jums iesūtīta sūdzība. Purs 4, 204.

2. *Izteikums, kurā kāds pauž neapmierinātību (piemēram, par savām bēdām, nelaimi, neapmierinošu veselības stāvokli).* □ Vismaz šoreiz nebūs jādzird līdz pretīgumam apnikušās sūdzības un žēlošanās, kurās klausoties galva sāka griezties riņķī. Lubējs 1, 44. Briļļu valkāšana labo redzi, izzūd sūdzības par nogurumu, sāpēm acīs.. Ves 68, 9, 2.

sūdzībkalis, -ļa, v.; **sūdzībkale,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; niev. *Cilvēks, kas sacer, iesniedz, parasti nepamatotas, sūdzības.* □ Pat īsa iepazīšanās ar.. vēstuļu tematiku un atbildētāju vienprātīgajām rezolūcijām liecina vienu: raksta sūdzībkalis. Rīgas B 68, 208, 6.

sūdzībnieks, -a, v.; **sūdzībniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; niev. *Sūdzībkalis.*

sufiksācija, -as, s.; val. *Vārdu atvasināšana ar piedēkļiem.*

sufiksāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **sufiksāli;** val. *Saistīts ar piedēkli, tam raksturīgs.* S. atvasinājums. Sufiksālā galotne.

sufikss, -a, v.; val. *Piedēklis.*

sūfisms, -a, v.; rel. *Mistisks virziens islamā, kas radās 8.—9. gadsimtā.*

sūfistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūfistiski;** rel. *Saistīts ar sūfismu, tam raksturīgs.*

sūfists, -a, v.; **sūfiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sūfisma piekritējs.*

suflē [sufˈlē], nelok., v. **1.** *Saldēdiens, ko gatavo no saputota olas baltuma un cukura.* Ābolu s. Vaniļas s.

2. *Ēdiens, ko gatavo no sasmalcinātas, saputotā olas baltumā ceptas vai vārītas gaļas, zivs, dārzeņiem.* Zivs s. Burkānu s.

suflēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Teikt priekšā (tēlotājam) lomas tekstu.* □ ..viņš, suflējot Ādolfam Alunānam, tā pārcenšas, ka starpbrīdī saņem latviešu teātra tēva nosodījumu.. Teātris 75, 126. // trans. *Teikt priekšā tēlotājam (lomas tekstu).* S. repliku.

suflieris, -ra, v.; **sufliere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Darbinieks (piemēram, teātrī), kura uzdevums ir suflēt.* Drāmas teātra sufliere. Operas s. Sufliera būda — *suflierim iekārtots, daļēji segts padziļinājums skatuves priekšplānā.* □ Aktieris vēl lāgā nebija iedzīvojies savā lomā un tekstu nevarēja norunāt bez sufliera palīdzības.. Lācis VI, 353. Ilgāku laiku.. viena no aktrisēm, kas strādā Drāmas teātrī kopš tā dibināšanas, — veica suflieres pienākumus. LPTV II, 85.

sufozija, -as, s.; ģeol. *Minerāldaļiņu, irdeno iežu daļiņu izskalošanās.* Sufozijas ezers. □ Irdenos devona smilšakmeņos, kas atrodas upju ielejās, novērojama sufozija.. Ģeogr 228. Kalējalā notiek aktīvs sufozijas process. Mīksto, balto smilšakmeni strauji drupina spēcīgais avots, un ala aug. Lauku Dzīve 77, 10, 28.

sufozs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sufozi;** ģeol. *Saistīts ar sufoziju, tai raksturīgs.* Sufozais ūdens.

sufražisms, -a, v.; parasti vsk. *Sieviešu idejiskā kustība, kura radās Anglijā 19. gadsimta 2. pusē un kuras mērķis ir panākt vēlēšanu tiesību vienlīdzību ar vīriešiem.*

sufražiste, -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sufražisma dalībniece.*

suga, -as, s. **1.** *Augu un dzīvnieku sistemātikas pamatvienība, kurā ietilpst īpatņi ar lī-*

dzīgām pazīmēm. □ Sistemātiķi diezgan vienprātīgi izdala dažāda ranga taksonus un nosaka to hierarhiju: sugas apvieno ģintī, ģintis — dzimtā, dzimtas — kārtā (dzīvniekus) vai rindā (augus), kārtas un rindas grupē klasēs, bet tās — tipos (dzīvniekus) un nodalījumos (augus). Biol r 332. Zemeņu ģintī izšķiram dārza zemeņu, meža zemeņu un spradzeņu sugas. Svinka 1, 163. . . pašreiz uz mūsu zemeslodes dzīvo vairāk nekā divi miljoni dzīvnieku sugu. Lauku Dzīve 81, 1, 24. // *Dzīvnieku vai augu šķirne.* □ Viņa [kucīte] bija no putnu suņu sugas un ļoti skaista. Jaunsudrabiņš 8, 85. // ģen.: sugas, adj. nozīmē. *Tāds, kas pilnīgi atbilst šīs pamatvienības, arī kādas šķirnes, parasti saimnieciski nozīmīgajām, pazīmēm.* Sugas suns. □ «. . ko tad tāds pilsētnieks sajēdz no sugas zirgiem!» Marutas balsī skan nicināšana. Ērgle 1, 303. Vēl jālej pagrabs, kūtī jārīko ūdens sūknis un jāgādā sugas lopi. Dzīļums 1, 160.

2. *Grupa, kurā ietilpst identiski priekšmeti, parādības u. tml.* Sugas vārds val. — *lietvārds, ar ko apzīmē visus līdzīgos kādā noteiktā grupā; sugasvārds.* Sugas jēdziens loģ. — *jēdziens, kas ietver kādas priekšmetu, parādību u. tml. grupas būtiskās pazīmes.* Kāršu suga — *viena no spēļu kāršu komplekta grupām, kurām ir atšķirīgi apzīmējumi (piemēram, kāravi, sirdis, krusti, pīķi).* □ Vajadzības gadījumā tos [zaudējumus] atlīdzina īpašniekam ar tās pašas sugas un kvalitātes priekšmetiem vai arī samaksā to vērtību pēc valsts cenām . . Krim pr 2, 41. Lietai, ko pārdod tirdzniecības organizācija, jāatbilst valsts standartam, tehniskajiem noteikumiem vai paraugiem, kas noteikti šādu lietu sugai . . Civilk 1, 105. Visus lietvārdus ar to dažādajām leksiskajām nozīmēm gramatika iedala sugas vārdos un īpašvārdos. Gram I, 376.

3. sar. *Grupa, kurā ietilpst cilvēki ar līdzīgām īpašībām.* □ Reti kāds tik ilgi dzīvo . . . Bet kas var zināt? Viņš veclaiku cilvēks . . . stipras sugas. Blaumanis 6, 261. «Mēs esam no tādas sugas, kas nabadzības dēļ lepnību nezaudē.» Jansons 4, 570. «Tu jau neesi braucējs,» viņš tam pateica, lai gan pats bij gluži no tās pašas sugas, «tu vairāk cilā mēli nekā pātagu.» Upīts 4, 401.

sugasvārds, -a, v.; val. *Lietvārds, ar ko apzīmē visus līdzīgos kādā noteiktā grupā; sugas vārds.* □ Personvārdi sākotnēji ir cēlušies no sugasvārdiem. D kal 77, 52. Citu valodu sugasvārdus mēs cenšamies aizstāt ar atbilstošiem dzimtās valodas vārdiem vai jaundarinājumiem, bet ar īpašvārdiem mūsdienās tā rīkoties nedrīkstam. Lit M 80, 18, 7.

suģestēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Psihiski iedarboties tā, ka (cilvēkā) izraisās noteikts psihisks stāvoklis, attieksme, izturēšanās bez (viņa) gribas un apziņas līdzdalības vai pretēji gribai, apziņai (par cilvēkiem).* S. klausītājus. S. slimnieku. Suģestējoši skatīties acīs. □ Suta bija lielisks runātājs un prata suģestēt auditoriju. Tidomane 1, 19. // *Būt par cēloni tam, ka (cilvēkā) izraisās šāds psihisks stāvoklis, attieksme, izturēšanās.* □ . . nešaubīga pārliecība aizrauj un suģestē arī citus. Liepa 1, 136. Patiesi pārdzīvota prieka uzplūdums suģestēja klausītājus. Katlape, Ceplītis 1, 161.

suģestija, -as, s.; parasti vsk. *Psihiska iedarbība uz cilvēku, kura bez viņa gribas un apziņas līdzdalības vai pretēji gribai, apziņai izraisa noteiktu psihisku stāvokli, attieksmi, izturēšanos.* □ Iedvesma, suģestija ir viena cilvēka īpaša veida psihiska iedarbība uz otru cilvēku (vai ļaužu grupu) . . I Eglītis 1, 277.

suģestivitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s u ģ e s t ī v s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Rumāņu aktieriem vispār raksturīgs ārkārtīgs plastiskums, atraisītība, neparasta suģestivitāte . . Lit M 79, 41, 11.

suģestīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **suģestīvi.** *Saistīts ar suģestiju, tai raksturīgs.* □ Suģestīvā metode izvirza īpašas psiholoģiska rakstura prasības arī pašai [svešvalodu] mācību grāmatai. Zv 79, 15, 18. Jo lielāks emocionālais deficīts, jo lielāka esot prasība tieši pēc suģestīvās mākslas, kurā var aizmirsties. Lit M 81, 33, 5. Ar jēdzienu «mistisks» [Emīls] Dārziņš saprot pilnīgi objektīvu talantīgas mākslas īpašu suģestīvu spēju parādīt ideālo un fantastisko kā reālo, psiholoģiski ticamo, acīm redzamo. Klotiņš 2, 49. Medicīnā ar vārdu relaksācija apzīmē medikamentozi vai suģestīvi izraisītu muskuļu un asinsvadu atslābumu . . Ves 82, 4, 7.

suiti, -u, v.; **suits,** -a, v.; **suitiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Alsungas novada iedzīvotāji.* Suitu sievu ansamblis. □ Antropoloģiskā ziņā suiti ir tīrs latviešu tips. Ziedonis 9, 144. Cik zirņu pieder dievam, tik dziesmu suitu sievām. Peters 1, 91. Viņš [E. Melngailis] ceļ gaismā Alsungas suitu tautas instrumentālo mūziku — kokļu, stabuļu, āžragu, somu dūdu savdabīgās melodijas. Vītoliņš 2, 51.

suka, -as, s. **1.** *Rīks (tīrīšanai, mazgāšanai u. tml.), kas sastāv no plākšnes, kurā ir iestiprināti samērā tievi (saru, stiepļu u. tml.) elementi, un dažkārt no kāta.* Apavu s. Trauku s. Matu s. Zobu s. Cieta s. Elektriskā s. Sukas sari. Sukas kāts. □ Ielēja no katliņa baļļā vēl karstu ūdeni, ielika rievainu dēli, sāka ziepēt katru veļas gabalu atsevišķi un ar suku berzt. Birznieks-Upītis IV, 321. Rūdolfs . . paņem grīdas suku un sāk slaucīt savu istabu. Bendrupe 1, 252. Ir kaprona, neilona, metāla sukas un sukas ar dabiskiem sariem. Friz 37. Simtreiz ar suku caur matiem dažādos virzienos, un tie mirdzoši krīt pār pleciem. Svīre 3, 182.

2. *Šādam rīkam līdzīga detaļa, elements ierīcē, iekārtā u. tml.* Rotējošā s. Suku veltnis.

3. el. *Detaļa, kas, slīdot gar elektromašīnas kolektoru, nodrošina kontaktu ar to.* Kolektora s. Pozitīvā s.

4. dsk.; sar. *Pēriens.* □ «Ivar, dēliņ, aizskrej pāri ielai, droši vien viņas [meitenes] ir pamestajā mājā . . Lai tūlīt nāk mājās, citādi būs sukas!» Ērgle 6, 36. Lubavam gribējās pazust, paslēpties, kā to dara bērni, vairīdamies no sukām, vienīgi kauns spieda palikt uz vietas. Lapsa 3, 28. Bērnībā viņiem mājās bija pelēka

kaķene, neganta zagle. Tāpēc bieži dabūja sukas. No sukām nobijusies reti nāca lakt pienu .. Mauliņš 4, 141.

sukāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Sacukurots auglis, sacukurotas augļa mizas.* □ Augļi [cukuriņam] ienākas augustā, ir ļoti iecienīti lietošanai svaigā veidā, ievārījumiem, sukādēm. Sudrabs 1, 248. Krēmu var pasniegt ar saldējumu lielās glāzēs, rotājot ar trausliem cepumiem, augļiem, šokolādi vai sukādi. PL Siev 80, 6, 23.

sukājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → s u k ā t (1); noteikts matu kārtojums.* □ Ievai viss ir neiespējami kārtīgs. Sākot ar matu sukājumu un beidzot ar rokas somiņu .. Brodele 17, 144. Šīs ūsas bija kaut kas sevišķs, it kā sejai nepiedienīgs, bet labi saskanēja ar kuplo, lejup nokārušos vaigu bārdu un matu sukājumu, kas abpus platajai pierei veidoja divus izciļņus .. Plaudis 3, 37.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → s u k ā t (2).* Linu s.

sūkalains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūkalaini.** *Tāds, kas satur sūkalas.* □ Ja biezpiens mīksts, sūkalains, tad, gatavojot vārītus vai ceptus ēdienus, masai pievieno vairāk kviešu miltu vai kartupeļu cietes .. Mājtur 271.

sūkalas, -u, s.; tikai dsk. *Šķidrums, kas rodas biezpiena ieguvē un kas satur ūdenī šķīstošas vielas (piemēram, cukuru, minerālvielas, vitamīnus).* Sūkalu sviests. □ Biezpienam jābūt saldam un labi slogotam, sausam un drupanam, bez sūkalām. Vanags 6, 74. Pienu samaisa ar kefīru vai rūgušpienu, saraudzē, tad silda, laiku pa laikam apmaisot, līdz atdalās sūkalas. PL Siev 82, 9, 22. Piena sūkalās ir samērā daudz piena cukura un arī citu ogļhidrātu .. Ves 66, 12, 8.

sukāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Glaust, kārtot ar suku, ķemmi (apmatojumu).* Sukāt galvu — *sukāt matus.* □ .. [meitene] sukāja matus. Vidū pāršķīra celiņu, uz abām pusēm izbužināja sprogotos viļņos .. Upīts VII, 117. Jo intensīvāk matus sukā, jo tiem dabiskāks kritums. Friz 122. Kauna, kauna tev, meitiņa, Nesukāti tev matiņi! DV 968. Sukādama galvu ar susekli, māte teica, ka man pakausī esot divas vērpetes, man būšot divas sievas. Austriņš 1, 42. // *Glaust, arī tīrīt ar suku, ķemmi (dzīvnieku, tā apmatojumu).* □ Kučieris staļļa priekšā sukā un tīra zirgus .. Upīts 18, 34. Kristjāns ar nolūku neņēma skrāpi un ķēvi nesukāja — labāk, lai tā izskatās pinkaināka .. Kaijaks 2, 165. pārn. Maigā vilna [sunim] pārvērtusies par sariem līdzīgu spalvu, kuru bieži vajadzēja ar pakaļkāju nagiem sukāt .. Jaunsudrabiņš 8, 87.

2. *Ar īpašu rīku atdalīt pogaļas (parasti liniem), tīrīt no piemaisījuma un līdzināt (linus, kaņepājus u. tml.).* □ Kad tēvs ziemās šad tad saimniekam sukāja linus, pie algas reizēm izkaulēja arī pa linu saišķim .. Birze 3, 139. Nu viņa izskatījās visa kā sukātu linu sauja .. Jaunsudrabiņš 8, 7.

3. sar. *Pērt.* □ «Labdien, cienījams skolas kungs!» māte sveicināja paklanīdamās un .. stūma dēlu uz priekšu. «Atvedu jums ko sukāt vienu palaidni.» Sudrabu E 3, 139. .. es uzskatīju, ka mēle nenodils, ja vēlreiz modrīgi pārprasīšu: «Ko tad taisās sukāt? Vai kāds būtu pērienu sagrēkojis?» J Plotnieks 10, 12.

4. sar. *Strauji, ar lielu kāri ēst.* □ Te .. pārdevēji katru brīdi varēja sēst klāt un sukāt par velti kunga speķi un kāpostus .. A Deglavs 1, 27. Trepītes .. no vietas apsēstas .. braucējiem, kas sukāja maizi, piekozdami vīnogas .. Sudrabu E 3, 514. Cibelis veikli uzdūra sava salieceņa galā brangu mīkstumu. «Na tev, sukā!» viņš sniedza Valtam. Delle 2, 143. // intrans. □ .. tikko ticis atpakaļ laivā, šis jau raisa maisu vaļā un ņemas sukāt, it kā ābolu neredzējis. Draugs 83, 3, 22.

5. sar. *Ātri iet, skriet, arī braukt.* □ .. attālumu līdz Rīgai mazais pukstētājs [kuģītis] mierīgi nostaigās divās stundās, un, kam tas nav pa prātam, var sukāt kājām pa šoseju. Zigmonte 1, 180. .. līdz tilta viņam galam ir krietni ko sukāt. PL Siev 70, 6, 13.

sūkāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Turēt mutē un lēni šķīdināt, mitrināt (ko) ar siekalām, gatavojot rīšanai; turēt mutē un vairākkārt lēni sūkt (no kā) ko ēšanai, dzeršanai derīgu.* □ Tils Rūmnieks .. negribīgi sūkāja stjuartes piedāvāto konfekti. Skujiņš 8, 6. Remdēdams slāpes un izsalkumu, viņš sūkāja zāles saknes. Lācis 15, 291. Uldis guļ gultā un sūkā pudelīti, kas atbalstīta pret vīstokli. Bērns ir rāms .. Mauliņš 4, 227. // *Turēt (ko) mutē un izdarīt sūkšanas kustības.* □ .. iebāž mutē mazu, sārtu pirkstu. Sūkā to, bet pār apaļajiem vaigiem joprojām rit lielas, dzidras asaru lāses. Avotiņa 2, 155. Viņš [lācis] varēja dienām sēdēt un sūkāt savu ķepu. Ziedonis 12, 4. // sar. *Vairākkārt sūkt (pīpi, cigareti u. tml.).* □ Sūkādami apkvēpušās un apkošļātās pīpes, viņi mierīgi stāvēja .. Lācis 4, 8. .. Leksis bezrūpīgi sūkā papirosu .. Indrāne 2, 277.

sukāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. *Sukāt sev matus.* □ Viņa laikam bija sukājusies, jo brūnie mati kā apmetnis krita pār viņas pleciem. Ezera 11, 28. Viņa .. ilgi un rūpīgi atģērbjas, vēl rūpīgāk sukājas pie spoguļa. Zigmonte 6, 232.

sukcesija, -as, s. *Secīga (kā) maiņa; arī pēctecība.* Biocenožu s.

sukcesīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sukcesīvi.** *Secīgi mainīgs; arī pēctecīgs.*

sūklis, -ļa, v. **1.** dsk.; zool. *Bezmugurkaulnieku tips, kurā ietilpst primitīvi daudzšūnu ūdensdzīvnieki, kuru ķermenim ir raksturīgas poras un kanālu sistēma un kuri parasti dzīvo kolonijās, piestiprinājušies pie substrāta; šī tipa dzīvnieki.* □ Visas piecas Latvijā atrastās saldūdens sūkļu sugas dzīvo arī ezeros. Spuris 1, 46. Sūkļi ir siltūdens organismi, tāpēc intensīvi tie aug un attīstās pavasarī, vasarā. Latv dzīvn 228. Sūkļi pārstāv vienu no daudzšūņu zemākajiem attīstības līmeņiem. .. Dzīvības funkcijas veic atsevišķas noteiktā virzienā specializētas šūnas. Biol r 146.

2. *Šādu dzīvnieku ķermeņa gabals, arī mākslīgs porains, elastīgs izstrādājums, ko parasti izmanto tīrīšanai, mazgāšanai.* □ ..[skolotāja] noslauka pirkstus mitrajā sūklī, kas vēl nav paspējis piekļept ar krīta masu. Zigmonte 1, 59. Uz rakstāmgalda redzēja.. parastos kancelejas piederumus — sākot ar pirkstu mitrināmo sūkli, beidzot ar telefona aparātu. Lubējs 4, 90.

sūkļpapīrs, -a, v. *Dzēšpapīrs.* □ Jagna pūš elpu burtnīcā. Bērni nočiepuši viņas sūkļpapīru.. Indrāne 6, 133. Zeltaini dzeltenos kartupeļus ar putu karoti izņem, liek uz sieta vai sūkļpapīra, notecina liekos taukus.. Kļaviņa 1, 63.

sūkļveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir sūkļu ķermenim raksturīgā uzbūve.* □ Dažreiz kārpai līdzīgā «dzimumzīme» ir mīksta, sūkļveida. Ves 63, 11, 22. Mazāk jutīgs ir kaula kompaktais slānis, stipri jutīgs — sūkļveida kauls, kas atrodas kaula dobumā.. Zin T 67, 11, 17.

sūkļveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūkļveidīgi.** *Sūkļveida.* □ ..tur, kur zeme ir sūkļveidīga — ar caurumiem un tukšumiem, zemestrīces vērojamas biežāk. Lit M 83, 32, 16.

sūknēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Virzīt (ko, parasti šķidrumu, gāzi) ar sūkni.* S. ūdeni no akas. □ Tad bija jāiet pie vārtiem gaidīt, kad brauks Kazaņas tatārs Jusups ar mucu un sūknēs augšā naftu kopīgajā rezervuārā visām trim virtuvēm un krāsnīm. Birznieks-Upītis 6, 260. // intrans. □ «Es tagad ienesīšu ūdeni un tad iešu,» sieviete saka, beigdama sūknēt un saņemdama spaini. Kalndruva 5, 156. // *Virzīt (ko, parasti šķidrumu, gāzi) — par iekārtām, ierīcēm, parasti par sūkņiem, ventilatoriem.* □ ..aprūsējis ūdenspumpis,.. čīkstēdams un grabēdams, tomēr vēl aizvien sūknēja augšā dzidru ūdeni. Lubējs 4, 16. Milzīgajā darba telpā ventilatori sūknēja siltu gaisu.. Eglons 2, 438. // *Izraisīt (asins) plūsmu pa asinsrites sistēmu (par sirdi).* □ Cilvēka sirds veic kolosālu darbu. Miera stāvoklī tā sūknē asinis ar ātrumu 8 metri sekundē. Ves 72, 5, 20. ..sirdij sūknēt asinis pa vēnām palīdz muskuļu savilkšanās. Zin T 80, 8, 12.

sūknētava, -as, s. *Ceļtne, telpa, vieta, kur (ko) sūknē.* Ūdens s.

sūknēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl.* → *s ū k n ē t; tikt sūknētam.* Ūdens sūknējas spainī. □ pārn. Visgarām lēni, bet neatvairāmi sūknējas melni saduļķots ūdens. Kājas Mārtiņam grimst dūņās.. Caune 3, 61.

sūknis, -ņa, v. *Ierīce, iekārta, kurā pievadīto mehānisko enerģiju pārvērš (kā, parasti šķidruma, gāzes) plūsmas enerģijā.* Eļļas s. Tvaika s. Gaisa s. Javas s. Kūdras s. Elektriskais s. Sūkņa virzulis. Sūkņa ventilis. Sūkņa svira. Sūkņu stacija. Elektromagnētiskais sūknis tehn. — *ierīce elektrības vadītāju šķidrumu pārsūknēšanai, izmantojot magnētiskā lauka mijiedarbību ar strāvu, kas plūst pa šķidrumu.* Kondukcijas sūknis tehn. — *sūknis, kas, iedarbojoties elektromagnētiskajam spēkam, sūknē šķidrumu.* Siltuma sūknis tehn. — *ierīce siltuma pārnesei no siltuma avota ar zemāku temperatūru uz patērētāju ar augstāku temperatūru.* □ Sētsvidū kā tāds bramanīgs puika, dzelzs dūri sānos iespiedis, stāvēja ūdens sūknis. Vāczemnieks 6, 234. ..pie retajiem artēzisko aku sūkņiem pulcējas sievas ar spaiņiem.. Vanags 14, 225. Tilpnēs [kuģim] no augšas ieplūda ūdens, to vajadzēja sūknēt laukā ar rokas sūkni. Talcis 7, 180.

sūkņpadeve, -es, s.; parasti vsk.; tehn. *Padeve ar sūkni.*

sūkstēt, parasti 3. pers., sūkst, pag. sūkstēja; intrans.; novec. *Sūrstēt.* □ Kamēr izbrida garai zālei, stilbi bija tapuši balti, tik sasprēgājumi sūkstēja. Sudrabu E 3, 190. Klajumos vilka tā kā maza vēja pūsma, kura tomēr bija tik asa, ka seja no viņas sūkstēt sūkstēja, kā nātrām sadzeldīta. Saulietis III, 151. ..kad tās [tulznas] saspieda pret dakšu kātu, neganti sūkstēja. Plaudis 2, 265.

sūkstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans.; pareti. *Sūkāt.* □ ..kapteinis aizcirta albumu.. «Au!..» Stepiņš iebļāvās. Viņš iegrūda mutē pirkstus un ņēmās tos sūkstīt. Pirksti bija patrāpījušies starp albuma vākiem. Vāczemnieks 5, 37. ..viņš.. atkal iedūra galvu grāmatā un it kā apostīja katru lapu, īsu kaļķi sūkstīdams... Eferts-Klusais 1, 142. sal. «Sāp gan, ko?» viņš [iesitis Annelei] ar lielu baudu, kā cukuru sūkstīdams, noprasa. Brigadere 2, 40.

sūkstīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Paust neapmierinātību, arī kurnēt; sūroties.* □ Meistars, sestdienās naudu izmaksājot, sūkstās zeļļiem par grūtiem laikiem. Sēlis 4a, 40. «Tu man esi tāds slinks dēls,» sūkstījās Krists Pliekšāns. Viese 2, 169. Algas izmaksas dienā, kad citas apkalpes saņēma itin prāvas summas, Ješkas vīri sūkstīdamies un lādēdamies skaitīja skopus rubļus. Avotiņa, Slisers 1, 141.

sūkt, sūcu, sūc, sūc, pag. sūcu; trans. *Radot kādā organisma, iekārtas, ierīces u. tml. vietā gaisa retinājumu, panākt, būt par cēloni, ka pa to pārvietojas (kas, parasti šķidra, gāzveida viela); būt tādam, pa kura kapilāro struktūru virzās, spēj virzīties (kas, parasti šķidra, gāzveida viela).* Sūknis sūc ūdeni. S. dzērienu ar salmiņu. S. dūmus no cigaretes. Audums sūc mitrumu. Augi sūc barības vielas. □ Man patīk raudzīties, kā sūc medu kamene. Avotiņa 2, 14. Lapu blusiņas sūc sulu galvenokārt no augu lapām, lapu kātiem vai ziedpumpuriem. Rupais 1, 51. Lūpas apdedzinādams, Valdis sūca karsto kafiju un vēroja vīrus. Līvs 3, 114. pārn. Pašā vidū ģeometriski taisns [paegļa] stumbrs, smalkajos zaros grūti ieraugāms. Skujotais biezoknis arī visapkārt līdzeni noaudzis kā milzīga sveces liesma. Tā svinīgi deg, sātīgi sūkdama skopo veldzes tiesu no sakņainās meža zemes. Caune 5, 139. pārn. Tā kā saules dienas nemitējās, tad saule sūktin sūca no zemes ārā mitrumu.. Virza 1, 56. // *Dzert ar gandrīz sakļautām lūpām, parasti lēni; arī lēni dzert.* □ Vaguļa brālēns sūca vēso jāņogu limonādi, jo šī augusta diena bija vēl diezgan karsta. Birze 5, 202. Četri vīri sūca alu un vēroja svešinieku, kas turēja rokā kļavu lapas. Vilks 5, 7. Tad nu viņi arī vakaros bieži sē-

dēja kopā un, sūcot kandžu, spēlēja ķerkstošās patafona plates. A Grigulis 13, 100. // *Smēķēt (pīpi, cigareti u. tml.), parasti lēni.* □ ..Ķimelis mierīgi sūca pīpi un izlikās neklausāmies sievas valodā. Jansons 2, 8. Līdz pašai Haseltai mēs klusējām un, domās iegrimuši, sūcām cigaretes. Lācis 15, 165.

○ ◇ Sūkt (arī dzert) asinis — *nežēlīgi ekspluatēt; izturēties ļoti nežēlīgi.* ◇ Sūkt (arī zīst) no pirksta sar. — *stāstīt, apgalvot ko izdomātu, nepatiesu.*

sūkties, parasti 3. pers., sūcas, pag. sūcās; refl. *Tecēt lēni, tievā strūklā vai pa pilieniem (parasti cauri kam).* □ Caur jumta spraugām sāka sūkties sīkas ūdens pilītes. Grīva 3, 115. ..caur balto apsēju sūcas asinis, un, juzdams to, strēlnieks nemierā grozās. Rihters 1, 322. Gar sienu no loga sūcas ūdens. Pavisam neliela, tieva strūkliņa plūst lejā, tek uz grīdas un sakrājas peļķē. Kaijaks 4, 5. Gravā no zemes sūcas avots, nekad neaizsaldams. Birze 8, 120. pārn. Pusseptiņi, cauri mākoņiem pamalē sūcas sarkana gaisma. Čaklais 10, 204. pārn. No visām pusēm, no kapsētas kokiem .., no pašām pelēkajām debesīm un rūsas krāsas zāles lēni sūcas tumsa. Zigmonte 1, 73.

sukulents[1], -a, v.; bot. *Augs, kuram ir biezas, sulīgas lapas, stumbrs un kurā uzkrājas ūdens.* □ Sukulentu cienītāji blakus kaktusiem telpās bieži audzē arī dažādas eiforbiju sugas. Ves 62, 8, 31.

sukulents[2], -ais; s. -a, -ā; bot. *Tāds, kuram ir sulīgas lapas, stumbrs un kurā uzkrājas ūdens (par augiem).* □ Sukulenti augi ar dzeloņainām lapas malām ir alojes .. Galenieks 2, 388.

sūkums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *sūkt.* □ Pieaugušo blakšu un kāpuru sūkuma vietās [uz auga] sākumā parādās dzelteni balti dažāda lieluma punkti .. Rupais, Kalniņa 1, 75.

suķe, -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Lauska.* □ Māla krūze noblakšķēja pret klintīm un sadrupa sīkos gabaliņos. ..«Beigta ...» čukstēja Maksiļo un pieskārās ar roku brūnajām suķēm. Grīva 1, 34. Bļoda izkrīt no rokām un saplīst. Mare salasa suķes un atmuguriski pazūd durvīs. Skujiņš 9, 19. ..[zēns] ar asi nodrāztu irbuli, apmērcēdams to koši melnā šķidrumā veca poda suķē, velk uz plāna dēlīša ciparus. Salenieks 5, 5.

suķis, -ķa, v.; sar. *Baroklis; arī cūka.* □ Ojārs atnesa kartupeļus, sakapāja un tāpat zaļus iebēra suķim silē. Jansons 3, 139. K. [šoferis] no «Brīvnieku» fermas vedis suķus uz gaļas kombinātu. Ezera 15, 9. Gleznā redzams, ka liesmas vēl plaiksnās šur tur pa zemi, kamēr salīkušie zemnieki steidz ar skrāpjiem kasīt nokūpējušo suķi. Zemzaris 2, 202.

sula, -as, s. **1.** *Dažādu vielu ūdens šķīdums, ko satur augi, to daļas; šāds šķīdums kā pārtikas produkts.* Ābolu s. Ogu s. Dārzeņu sulas. Salda s. Izspiest jāņogu sulu. Sulas ekstrakts. Sulas spiedne. (Ie)urbt sulas — *urbjot (ie)veidot kokā (parasti bērzā) caurumu sulu tecināšanai.* □ Daudzas ogas, caurām dienām gatavodamās saulē, aiz sulas pārpilnības bij pārplīsušas un bija visgardākās. Virza 1, 115. Kambija gredzena šūnas rudenī un ziemā nedarbojas. Pavasarī, sākoties sulu kustībām, šī darbība atjaunojas. Biol r 80. ..pa atcirstajām saknēm jau notek dzīvības sulas, bet pats bērzs vēl stāv stingri un negrib padoties. Birznieks-Upītis I, 285. pārn. ..puika izvilka no savas gana kulītes gabalu siera un spieda to tā, ka viņam sula tecēja caur pirkstiem. K Skalbe 1, 109. Lauma atceras kaut kur dzirdējusi vai lasījusi, ka kļavās arī varot urbt sulas, ka tās esot saldākas nekā bērzu. Svīre 3, 58. ..basām kājām aizskrēju uz bērziem tīrummalā, kuros sulas bij ieurbtas. Apsīšu J 3, 5.

2. *Cilvēka vai dzīvnieku orgānu izstrādāts šķidrums, kas satur fermentus un (parasti) ir saistīts ar gremošanas procesu.* Zarnu s. □ Viena no kuņģa sulas svarīgākajām sastāvdaļām, kas nosaka tās funkcionālās īpašības, ir sālsskābe. Zin T 77, 4, 2. Aizkuņģa dziedzera sula ir sārmaina un ar fermentiem visbagātākā gremošanas sula. Biol r 270. // pārn. *Asinis; arī limfa.* □ «Vēl jau mums ir divi zirgi,» viņš sacīja. «Tajos vēl siltas sulas diezgan, ja kādam tās taisni vajadzēs.» — «Asinis dzert!» Sīlis iesaucās. Blaumanis 6, 37. Lai .. paņem līdzi kādu dvieli pārsiešani un brauc šurpu. ..Sula no viņa [ievainotā] briesmīgi tek. Avotiņa, Šlisers 1, 76. Nedrīkst saldētu gaļu sagriezt un atlaidināt ātri siltā telpā vai pat siltā ūdenī, jo tad izplūst gaļas sula .. Mājtur 205.

○ ◇ (Iz)spiest pēdējo (retāk visu) sulu (arī zupu vienk.) sar. — *likt strādāt tik daudz, ka zūd (visi) spēki; izkalpināt tā, ka zūd (visi) spēki.* □ Viņš spieda no strādniekiem vai pēdējo sulu laukā, slikti deva ēst, un nekad viņam gājēji neko nevarēja izdarīt pa prātam. Lēmanis 15, 84.

sulainis, -ņa, v. **1.** vēst. *Kalpotājs valdnieka, arī aristokrāta dzīvojamās telpās; privātpersonas kalpotājs, kas rūpējas par tās personiskajām vajadzībām.* □ Lielākās viesībās baronlielkunga sulainim Pēterim bija jāpalīdz vecajam sulainim viesus pie galda apkalpot .. Zeiboltu J III, 223. Barons paņēma no galda sudraba zvaniņu .. un pazvanīja. Ienāca sulainis. Dorbe 6, 36. Košās livrejās tērpti sulaiņi steidz izritināt kājcelīņu — no kamanām līdz pat slieksnim. Vīksna 1, 95.

2. novec. *Oficiants, kalpotājs (restorānā, viesnīcā u. tml.).* □ ..otrpus ielas .. atradās kafijas restorāns .. Solīds, piedzīvojis sulainis, daudz nejautādams, pasniedza viņam avīzi un tasi kafijas ar ūdeni .. K Zariņš 2, 5. ..mēs vienmēr uzturējāmies dārgās viesnīcās, kur aiz muguras stāvēja sulaiņi un uzmanīja. Zālīte 5, 229. Sulainis: Vai kunga bagāžu atvedīs vēlāk? — Kazanova: Manā dzimtenē sulaiņi nejautā, tikai atbild. A Eglītis 1, 179.

sulainisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sulainiski.** *Saistīts ar sulaini, tam raksturīgs.* □ Tad Jānis ar sulainisku veiklību iznesa no savas istabas divas pilnas pudeles .. Kalndruva 7, 51. // pārn. *Ļoti iztapīgs.* Sulainiska padevība.

sulains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sulaini;** pareti. *Sulīgs (1).* □ Atnesu viņam [zirgam] gabalu

maizes; viņš to apēd un sāk atkal plūkt sulaino zāli. Birznieks-Upītis 6, 280.

sulfadimezīns, -a, v.; parasti vsk. *Antibakteriāla zāļu viela.*

sulfanilamīds, -a, v. *Viens no sulfanilskābes derivātiem — antibakteriāla zāļu viela.*

sulfanilskābe, -es, s.; parasti vsk.; ķīm. *Organisks savienojums — bezkrāsas kristāli, kas vāji šķīst ūdenī un spirtā.*

sulfāts, -a, v.; ķīm. *Sērskābes sāls.* Vara s. Cinka s. Nātrija s. Sulfātu ieži. □ .. ar amonija sulfātu augiem piegādā ne vien slāpekli, bet arī sēru .. Apsīts 1, 50.

sulfīds, -a, v.; ķīm. *Sērūdeņražskābes sāls.* Amonija s. Vara s. □ Rūpniecībai nepieciešamo talliju .. iegūst no .. sulfīdiem, kur tas gan atrodas niecīgu piemaisījumu veidā, bet toties paši minerāli ir bieži sastopami. Upīte 1, 27.

sulfīts, -a, v.; ķīm. *Sērpaskābes sāls.* Kālija s.

sulība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Sulīgums (1).* Ābolu s. □ No bērzu skurbās pavasara sulības, kas mutē skrien un asinsvados krāc, nāk pavasara neprāts. Imermanis 5, 66. Sirds mana melnzemes sulību lok .. Sudrabkalns 10, 92.

2. *Sulīgums (3).* Gleznojuma s.

sulīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sulīgi. 1.** *Tāds, kas satur daudz sulas (1) — par augiem, to daļām.* Sulīgas ogas. S. ābols. S. citrons. Sulīgā lopbarība (arī barība) — *sakņaugi, skābbarība u. tml.* □ Zemeņu kopaugļa sulīgo daļu veido koniska ziedgultne, kura pēc noziedēšanas izaug lielāka, kļūst sulīga .. Biol r 94. Mandarīna augļi ir drusku ieplakani un plānā miza viegli nolobāma no sulīgās daļas. Galenieks 2, 255. Zeme un gaiss smaržoja pēc sulīgiem kāļiem, kāpostiem .. Kaldupe 8, 110. .. zāle kapsētās aug sulīgi bieza .. Bels 8, 84. pārn. Grābekļa kāts .. viņai ieberzēja resnas, sulīgas tulznas. Lēmanis 10, 30.

2. *Tāds, kas satur šķidras vielas (parasti par pārtikas produktiem).* S. cepetis.

3. *Tāds, kam ir spilgtas iezīmes, arī izteiksmīgs, tēlains (piemēram, par mākslas darbu, izteikumu, arī darbību).* □ Filmā «Mērnieku laiki» tās veidotāji savu šodienīgo pozīciju var izteikt tikai cilvēku tēlos, sulīgajos tautas tipos. Kin 74, 52. Viņš prata arī jokus, mīlēja sulīgākus zemnieku izteicienus .. Sudrabkalns II, 384. Neviļus pasmaidu, atcerēdamies, cik dzīvi un sulīgi Antons man pirmīt par to stāstīja. Ezera 11, 76. .. viņš pudeli saskaloja, iedzēra kārtīgu malku un sulīgi nokrekšķināja. Lapsa 1, 30. // *Piesātināts (par krāsu).* □ .. koki un krūmi tērpušies sulīgā lapu zaļumā .. Grīns 1, 194. .. jūra viz dzeltenzaļos, sulīgi zilos un violetos toņos .. Lielais 1, 9. // *Samērā zems, tembrāli bagāts (par skaņu).* □ «Lūdzu, minerālūdeni,» viņš sacīja pazemā, sulīgā balsī .. Lapsa 2, 88. Lai raksturotu savu personāžu, viņš [aktieris] centās runāt sulīgā basā. Akurātere 1, 34.

sulīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → sulīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Vecākiem jāiemāca bērniem nekad neēst nepazīstamus augļus, lai arī tie ar savu spilgtumu un sulīgumu ir ļoti kārdinoši. PL Siev 83, 6, 22. Zemi nokasot, ieskrāpējas arī biešu kvēlā miza, zem kuras cits spēks — pienbalts sulīgums. Caune 2, 90.

2. *Vispārināta īpašība → sulīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Bifšteka s.

3. *Vispārināta īpašība → sulīgs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. tēlu sulīgums, to krāsainība jau arī īsti pa rokai Akadēmiskā drāmas teātra aktieriem. J Kalniņš 1, 379. .. reizē ar šo veco paaudzi izzūd un aiziet īpatnējais sulīgums no valodas. Spāre 6, 164.

suliņas, -u, s.; tikai dsk. *Sūkalas.* □ Biezpienu iegūst, uzkarsējot rūgušpienu līdz 40° un pēc tam notecinot suliņas. Mājtur 151. Īpašu saldu skābumu maize iegūst, ja miltus applaucē. Ūdens vietā var ņemt svaigas suliņas, pienu .. Lit M 72, 1, 6. Viens no vērtīgiem barības produktiem ir piena suliņas. Lauku Dzīve 79, 9, 11.

sulojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → sulot (1).* Ogu s. □ pārn. Kur meklējami šīs nemirstības sakņu spēka un sulojuma avoti? Kar 81, 10, 63.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → sulot (2).* Biezpiena s.

sulot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. **1.** *Būt tādam, no kura, parasti lēni, izdalās sula (1) — par augiem, to daļām.* □ Pirmajā brīdī tas [pavasaris] šķita līdzīgs iepriekšējiem, — tāpat smaržoja zeme .., tāpat suloja sēstsvidus bērzs .. Zv 52, 9, 25. .. viņa norāva sausu smilgu un košlāja to, stiebriņš vēl suloja viegli skābeni. Upīts 4, 346. pārn. .. vītolu serdes sen izžuvušas, dzīvība sulo vairs tikai mizā .. Krūmiņš 1, 43.

2. *Būt tādam, no kā, parasti lēni, izdalās šķidrums.* □ Divas dienas suloja apmetums .. Tad žūstot atlupa krītojuma kārtas .. Zemzaris 1, 63. .. redzu — ievainojums vēl stingri sulo .. Branks 4, 72.

Sk. sulots.

suloties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. **1.** *Sulot (1).* Zemenes ātri sulojas. □ Kad baklažāni [pārkaisīti ar sāli] sāk suloties, tie jānoslogo. PL Siev 78, 8, pielikumā.

2. *Sulot (2).* Biezpiens sulojas.

sulots, -ais; s. -a, -ā; apst. **suloti. 1.** *Divd. → sulot.*

2. *Sulīgs (1).* □ .. sulotais āboliņš sakritis trakā veldrē uz visām pusēm. Salenieks 7, 265. Vaiņags bij no zemeņu mētrām, biezin biezs, sulotām, sarkanām ogām. Brigadere 2, 63. Mēs izejam uz lielceļa, kam vienos sānos stingst suloti, trekni kartupeļu laksti .. Grīns 1, 56.

3. *Sulīgs (2).*

sultanāts, -a, v. *Monarhistiska valsts, kuras priekšgalā ir sultāns, teritorija, kurā valda sultāns; sultāna valdīšana, tās laiks.* Omānas s.

sultāns, -a, v. **1.** *Monarhs dažās musulmaņu zemēs; šī monarha tituls.* Sultāna pils. □ Bruņinieki valdīja Rodosā vairāk nekā 200 gadu, līdz .. viņus sagrāva osmaņu sultāns Suleimans Lieliskais. Rīgas B 88, 105/106, 11. Minhauzens: Tas notika toreiz, kad es viesojos pie

turku sultāna. Turcija, kā zināt, ir dīvaina zeme. Zīverts 1, 259.

2. *Pušķis pie huzāra cepures vai uz zirga galvas (svinīgās ceremonijās).*

sultānvistiņa, -as, s. *Samērā liels, drukns griežveidīgo kārtas putns (dienvidu zemēs) ar raibu, spilgti krāsainu apspalvojumu.*

suļķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar.; niev. *Ļuļķēt; smēķēt.* □ ..vecis to vien zina kā dienu dienā suļķēt smirdīgu tabaku, kuru pats.. nez kāpēc par cigāru tabaku sauc. Zigmonte 10, 342. Kadegs jau sen vairs nesuļķēja pīpi, tagad viņš smēķēja cigārus.. Jokums 1, 340. // intrans. □ ..[Pēteris] pīpoja papirosu pēc papirosa. Viņa atskatījās vēlreiz. «Vai tu vienmēr tik briesmīgi suļķē?» Upīts III, 282.

suļķis, -ķa, v.; sar.; niev. *Ļuļķis; smēķis.*

sumahs, -a, v. *Vasarzaļš dienvidu krūms vai koks ar plūksnaini saliktām, pamīšus sakārtotām lapām un zaļganbaltiem, zaļgandzelteniem vai purpursārtiem ziediem skarveida ziedkopā.* □ ..sumaha.. lapās, mizās un zaros ir vislabākās miecvielas; no saknēm un augļiem iegūst vērtīgu krāsu. Galenieks 2, 274.

sumbrs, -a, v. *Liels dobradžu dzimtas savvaļas dzīvnieks ar masīvu ķermeņa priekšējo daļu, īsu galvu, platu pieri, īsiem ragiem, biezu, priekšējā daļā garāku apmatojumu.* □ Sumbrs ir varenākais Eiropas mežu iemītnieks. Pie skausta tas sasniedz līdz 1,9 metru augstumu, garums — līdz 3,5 metri, svars — 500—700 kilogramu. Cīņa 83, 128, 2. Ar vīnu pildīts sumbra rags. ME III, 1120. sal. ..Pinkaini kā sumbri mani kalni nozaļo.. Vācietis 5, 11.

sumeri, -u, v.; **sumers,** -a, v.; **sumeriete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. **1.** dsk., v. *Tauta, senās Dienvidmezopotāmijas iedzīvotāji; šumeri (1).* □ ..seno Mezopotāmijas iedzīvotāju — sumeru, babiloniešu un asīriešu rakstos dominē asas, ķīļveidīgas formas. Jaun Gr 60, 2, 43.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais; šumeri (2).*

sumināj|ums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → s u m i n ā t.* □ ..[lugas] beigās viņš izpelnās savu darba biedru aplausus vai vismaz vārdos izteiktu sumināj|umu. J Kalniņš 1, 363. Ravels, vairākkārt palocīdamies, atbildēja uz publikas sumināj|umiem.. Vītoliņš 2, 32. Vērtēj|umu diapazons ir plašs. No sacukurota sumināj|uma līdz niknam paļāj|umam. Kar 81, 12, 139. pārn. Gludie, pelēkie stumbri — labsirdīgi vīri, kas nes sev līdzi dienvidu elpu. Katra zaļā lapa — sumināj|ums apvidum, kurā sals nespēj pumpuriem atņemt dzīvību. Šī ir skābaržu savvaļas pasaule. Caune 5, 154.

sumināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Godināt; arī cildināt.* S. sacensību uzvarētājus. S. māksliniekus. □ Skatītāju pilnā zāle.. sirsnīgi sumināja ievērojamo latviešu skatuves mākslinieci.. Zv 52, 13, 25. Mindaugs: Pēc desmit dienām varēsit šo cēlo sievu kā savu karalieni sumināt. Zīverts 1, 349. Viņš [Eduards Grīgs] dzīvoja un radīja savai tautai, kuru karsti mīlēja, kurai ticēja un kuru sumināja savā mūzikā. Jaun Gr 66, 6, 28. // divd. formā: sumināts, izsauk. nozīmē; sar. *Pieklājības teiciens sasveicinoties; sveiks.* □ «Sumināta!» viņš mani jautri sveicināja. Ezera 17, 195. Gundars: Sumināti, dārgie pilsoņi! Gulbis 1, 63. Esiet sveikti, sumināti! Ceļš jau bija smags un tāls! Lukss 1, 10.

summa, -as, s. **1.** mat. *Divu vai vairāku lielumu saskaitīšanas rezultāts; izteiksme, kuras locekļi ir savienoti ar plusa zīmi.* □ Var runāt arī par triju vai vairāku skaitļu summu. Ar to saprot summu, ko dabū, saskaitot vispirms pirmo un otro saskaitāmo, pēc tam iegūto summu ar nākamo saskaitāmo utt. Mat 83. Klabēja skaitāmie kauliņi. Pīlādzis pacietīgi skaitļoja. Saskaitīja, pierakstīja summu.. Lubējs 1, 59. // pārn. *Kopējais (kā) daudzums.* □ Cilvēka organisms ir milzīga šūnu federācija, dzīvības vienību summa.. Straduļš 3, 127. Bet, lai rakstītu, vajag Dvēseles augstspriegumu, Četrās rindiņās iekaltu Prāta un jūtu summu... Elksne 2, 78.

2. *Noteikts naudas līdzekļu daudzums.* □ Nobela prēmijas naudas summa nav stingri noteikta — tā atkarīga no Nobela fonda ienākumiem, tāpat arī no zviedru kronas valūtas kursa.. Rolovs 1, 64. Aizdevuma līgums par summu, kas pārsniedz piecdesmit rubļus, jāslēdz rakstveidā. Civilk I, 118. Tās [biļetes] gan maksāja ļoti dārgi,.. katra divdesmit pieci rubļi.. Man tā bija milzu nauda, paņemta no ziemas mētelim krātās summas.. Meldere 1, 112. ◇ Barga summa (arī nauda) sar. — *ļoti daudz naudas, ļoti liela naudas summa.* □ Gulta, dīvāns, skapis, galds, seši krēsli — kopā sanāca ap tūkstoš latu. Barga summa. Sakse 1, 76.

summārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **summāri. 1.** mat. *Tāds, kas ir aprēķināts, saskaitot kādus lielumus.* Kurināmā summārais patēriņš. Summārā kļūda. □ Visas pasaules atomreaktoru summārais ekspluatācijas laiks jau sen pārsniedzis 1000 gadu.. Zv 79, 16, 14. // *Tāds, ko rezultātā rada divas vai vairākas parādības, darbības u. tml. vai vienas parādības, darbības u. tml. vairākas sastāvdaļas.* Summārā radiācija. Summārais apgaismojums. □ Ik gadu atjaunināto ūdens resursu apjoms ir vienlīdzīgs summārajai upju ūdeņu gada ietecei okeānā.. Rīgas B 79, 144, 5. Summārā mašīnu jauda uz katru tīrumos strādājošo ievērojami pieaugs. Lauku Dzīve 68, 4, 1.

2. *Apkopots; arī rezumēts.* □ Tomēr tikai aptuvens un summārs ir priekšstats par Alfrēda Kalniņa mākslinieka veidolu kopumā.. Klotiņš 1, 5.

summators, -a, v. *Ierīce, iekārta (kā) summēšanai.*

summēj|ums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → s u m m ē t (1).* Skaitļu s.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → s u m m ē t (2).* □ ..nebija jau tā, ka Juris būtu tikai viens vienīgs sliktu īpašību summējums. Zigmonte 6, 213.

summēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** mat. *Saskaitīt (divus vai vairākus lielumus); aprēķināt summu (1).* Summējošs mehānisms. □ Katra dalībnieka izcīnīto vietu noteica, summējot visu žūrijas locekļu vērtējuma

punktus .. Lauku Dzīve 81, 6, 30. .. vērā ņemama ir arī dzīvokļa lietderīgā platība jeb kopplatība. Tajā summēta visu istabu, virtuves, priekšnama un citu labiekārtojumu telpu platība. Zeltiņš 1, 7.

2. *Apkopot (piemēram, ziņas, iespaidus).* □ .. šīs sērijas grāmatas ne tikai summē kāda viena rakstnieka domas par dzīvi un literatūru, bet kopumā veido dzīvu mūsu literatūras un kultūras dzīves hroniku. Vācietis 15, 4. Pēc Vācijas viesizrādēm mākslinieces summēja gūtos profesionālos iespaidus .. Dzene 2, 118.

summēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. **1.** *Refl. → summēt (1); tikt summētam.* Skaitļi summējas automātiski. // *Radīt kopīgu rezultātu (par parādībām, darbībām u. tml.).* □ Bebru apmetņu pozitīvajai iedarbībai summējoties, uzlabojas ūdeņu tīrība arī vidējās un lielajās upēs. D kal 82, 146. Tējas iedarbīgums summējas no augu bioloģiski aktīvajām vielām. Lauku Dzīve 80, 6, 27.

2. *Refl. → summēt (2); tikt summētam.* □ Šī tēla risinājumā uz skatuves es redzu summējamies īpašības, kas, manuprāt, nepieciešamas mūsdienu aktierim, — domas skaidrību, dziļu pilsonisku kaismi un ieinteresētību .. Teātris 75, 60.

sumpurnis, -ņa, v.; mit. *Ļauna cilvēkveidīga būtne ar suņa galvu.* □ Antijs: Tad tēvs reiz sasauca savus dēlus kopā un teica: ejiet pasaulē un mācieties, kā sumpurņus pievārēt! Zīverts 2, 347. Atiņš, pieplacis pie kumeļa krēpjainā skausta, spieda piešu asumu sānos, trenkdams lopiņu uz priekšu, itin kā tos vajātu visbaismīgākais sumpurņu bars .. Purs 11, 212. .. koktēlnieku rokas liek cietā [ozola] koka stumbros atdzīvoties mūsu teiku un pasaku tēliem — dieviņiem, gariem, sumpurņiem, velniem .. Pad J 86, 219, 4.

sumpurnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sumpurniski;** mit. *Saistīts ar sumpurņiem, to darbību, tiem raksturīgs.*

sūna, -as, s. *Sūnaugu nodalījuma augs; arī sūnaugu audze.* Zaļās sūnas. Sūnu sega. Sūnu zaļš — *sūnzaļš.* Sūnu (arī augstais) purvs — *purvs ar paaugstinātu centrālo daļu, kuru veido galvenokārt sfagni.* Baltās sūnas novec. — *sfagni.* □ Sūnaugu nodalījumu iedala divās klasēs: aknu sūnās un lapu sūnās. Aknu sūnas ir primitīvākas, to vienkāršākās formas ir lapoņveida un iezīmē pāreju uz vasas augiem. Augstāk attīstītajām aknu sūnām un lapu sūnām vienmēr redzams stumbrs ar lapām — tipiska augstāko augu iezīme. Biol r 116. .. Ar sūnu apaudzis jau vecais lubu jumts. Līvzemnieks 1, 40. Un gadās, ka tur [zem paegļa] iemitinājušās kamenes, to sanoņa dziļajās sūnās klusināta un maiga. Caune 5, 138. .. ne katram arī gribējās .. brist pa sūnu, kas līgojās un grima zem kājām .. Ezera 17, 155. pārn. .. es pēkšņi sapratu, ka esmu .. apaudzis ar kūtru vecīguma sūnu .. Skujiņš 7, 32.

sūnactiņa, -as, s. *Mūžzaļš ziemciešu dzimtas lakstaugs ar vienkāršām, veselām, olveidīgām vai apaļām lapām rozetē un vienu lielu baltu ziedu bezlapaina ziedneša galotnē.* □ Viens pats ļoti smaržīgs zieds ir vienzieda sūnactiņām .., kas izplatītas arī Sibīrijā un Ziemeļamerikā un sastopamas gandrīz vienīgi egļu mežos .. Galenieks 2, 335. Pret nogruvumu uz sausa ciļņa zied sūnactiņas .. Caune 4, 103.

sūnaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Sūnājs.* □ Šeit [istabā] .. valdīja zaļganīgi toņi, sākot ar papardes krāsā ieturēto paneli .., beidzot ar grīdsegu, kas atgādināja skujām piebirušu sūnaini. Klīvers 2, 77.

sūnainis, -ņa, v.; **sūnaine,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; reti. *Tas (tāds), kas ir apaudzis ar sūnām.* □ Dīvainākais man šķiet nevis pats vīna koka resnums un vecums, bet gan tas, ka sirmais sūnainis vēl aizvienam [aizvien] aug .. Goba 1, 136.

sūnains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūnaini.** *Tāds, kur aug sūnas.* S. meža izcirtums. S. purvs. □ Viņa droši gāja pa svešiem, sūnainiem mežiem .. Jaunsudrabiņš 8, 137. Šaurs, ar viršiem aizaudzis ceļš aizveda sūnainā meža klajumā. Zv 80, 14, 10. Mazulis [briedēns] gulēja izcirtuma malas sūnainajā zālē .. Kaijaks 5, 267. // *Tāds, kas ir apaudzis ar sūnām, tāds, ko klāj sūnas.* S. jumts. S. bērza stumbrs. □ .. brāļi soļoja lejup pa veco gatvi, kam vienā malā bija saglabājušās sūnaina guļkoku žoga atliekas. Kalndruva 5, 57. .. beidzot uzskatīju par labāku paslēpties pie kādas resnas, sūnainas egles. Grīva 9, 10. Nate apstājās un pārlaida skatu sūnainiem ciņiem. Dziļums 1, 63. Un tur, uz tā akmens sūnainā, Pakāpies platacis puisēns .. Lisovska 1, 41.

sūnājs, -a, v. *Sūnu audze; sūnām apaugusi vieta (parasti purvs).* □ Nate nokrīt mīkstajā sūnā .. «Nošņāca! — Čūska laikam.» .. drošības pēc viņa tomēr paķer savu [ogu] krūželi un aiznes to no sūnāja tālāk uz zālainā meža klona. Brigadere 3, 309. .. pamanīju, ka starp diviem celmiem sūnu paklājs ir mazliet savādākā krāsā nekā pārējais sūnājs. A Grigulis 13, 413. Mētras, vaivarāji un citi purva stiebri izbeidzās. Sākās līgans sūnājs. A Grigulis 9, 113.

sūnāklis, -ļa, v.; retāk **sūnaklis,** -ļa, v. *Sūnājs.* □ Bērziņi tur sūnāklī līki un kupraini .. . Indrāne 7, 34. Purvs bija pieaudzis sīkiem bērziņiem .. Purgailis mēģināja uzkāpt uz kāda apsūnojuša ciņa. Tas sašūpojās, viss sūnāklis sāka līgoties, un cauri sūnas klājam paspīdēja ūdens. Lācis 7, 40. Esam nonākuši sūnāklja malā. Kā sala purvāja vidū paceļas ar priedēm, eglēm un bērziem apaugušais Mīnu kalniņš. Auziņš 1, 198. Un no šā kalna mēs varējām pārredzēt visu plašo sūnakli. .. Kas par klajumu! Uz rītiem, uz vakariem, uz dienvidiem — visur aizstiepās sūnains līdzenums. Jaunsudrabiņš IIIa, 267.

sūnaugi, -u, vsk. sūnaugs, -a, v.; bot. *Augu nodalījums, kurā ietilpst primitīvi viengadīgi vai daudzgadīgi daudzšūnu augstākie augi, kas vairojas ar sporām vai veģetatīvi un kam nav sakņu; šī nodalījuma augi.* □ Sūnaugi ir viens no augstāko augu nodalījumiem, kuram pieskaita vairāk nekā 25 000 sugu. Sūnaugi dabā sastopami ļoti bieži. Tie aug gan purvos, gan mežos, gan arī pļavās, smiltājos, ūdeņos

un citās augtenēs. Biol r 115. . . visjutīgāk uz izbradāšanu reaģē sūnaugi, mazliet izturīgāki ir lakstaugi . . Pad J 75, 103, 4.

sūndzīvnieki, -u, vsk. sūndzīvnieks, -a, v.; zool. *Sīki bezmugurkaulnieki, kas uz zemūdens priekšmetiem veido kolonijas, kuras pēc izskata atgādina sūnu audzes; attiecīgais dzīvnieku tips; sūneņi.* □ Siltā jūras ūdenī kuģa apakšdaļu okupē . . sūndzīvnieku kolonijas . . Zin T 67, 9, 48.

sūneklis, -ļa, v. *Sūnājs.* □ Vīteļu Pēteris . . svētdienu pārlaida Kokmuižas eglainē, kur sūneklī bij laba guļa . . K Zariņš 1, 125. . . strādnieki pamet uguni cirtumā, nedēļām ilgi tad gruzd izkaltuši sūnekļi. Upīts VIII, 212. Lielgabali grima sūneklī, sīkās priedītes vajadzēja vietumis noliekt, lai tām pārvilktu pāri smago tērauda nastu, kūdrainie grāvji bija slapji un muklaini. Talcis 9, 241. Zied pēdējie virši. Un kaut kur tālu sūneklī kliedz dzērves. J Plotnieks 9, 180.

sunene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; pareti. *Kuce.* □ Šoreiz vainīga bija Dollija, ja tā varētu teikt, mūsu ielas sunene . . Ezera 15, 28. Kucēns bija sunene, pa pusei vilku sugas. J Kalniņš 10, 205.

sūnene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Orhideju dzimtas daudzgadīgs sūnu purvu, purvainu pļavu lakstaugs ar trim vai četrām dzeltenzaļām, pabiezām, eliptiskām lapām pie stumbra pamatnes un sīkiem, zaļgandzelteniem ziediem ķekarveida ziedkopā.* Purva s.

sunēns, -a, v. **1.** *Kucēns.* □ Un puisis . . smiedamies satvēra tuvāko kucēnu un, vēl aizvien smejot, teica kā bērnam: «Nāksi pie Gusta?» Pēc tam iebāza sunēnu azotē . . Ezera 9, 205. Paņēmu vienu no Laikas kucēniem . . Vecais [suns] iznāks, un uz reizi — vau, vau! Un sunēns skries viņam līdzi uz aku. Indrāne 4, 23.

2. *Neliels suns.* □ Vai nu Džims pats neuzmanījies . . vai arī kombainieris nepamanījis sunēnu, bet Džims palika uz trim kājām. Katram sunim tā ir nelaime, bet medību dzinējam — divkārša. Cīņa 86, 281, 3.

sūneņi, -u, vsk. sūnenis, -ņa, v.; zool. *Sīki bezmugurkaulnieki, kas uz zemūdens priekšmetiem veido kolonijas, kuras pēc izskata atgādina sūnu audzes; attiecīgais dzīvnieku tips; sūndzīvnieki.* □ Ezeros sastop arī sūneņus . . Tie ir sīki koloniāli dzīvnieki, kas tāpat kā sūkļi piestiprinās pie substrāta. Spuris 1, 50. Sūneņi vairojas pumpurojoties, līdz ar to palielinās kolonija. Latv dzīvn 106.

sūnērce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Ērce, kam ir raksturīga ķermeņa hitīna sega un kas parasti dzīvo meža zemsegā, sūnās, ķērpjos, augsnē un pārtiek no trūdvielām.* □ . . visvairāk sūnērču sastop mežos. Sugu un īpatņu skaita ziņā pirmajā vietā ir egļu meži. Latv dzīvn 120.

sunisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **suniski. 1.** *Saistīts ar suni, tam raksturīgs.* □ Ričs viņam tuvojās, mēģinādams īsti suniski riet, bet iznāca tikai tāda smalka vaukšķēšana. Tad kucēns centās nepazīstamo radījumu nobiedēt ar palēcienu. Rinkule 8, 50. Lai suns nelēktu pakaļ [istabā] vai nesāktu kādu no savām suniskajām serenādēm, Jānis logu aizvēra. Kalndruva 7, 81. . . saskaitīju uz izkaltušās ādas četrdesmit astoņus pavisam sunisku zobu nospiedumus. Bels 4, 85. // pārn. *Verdziski padevīgs, arī glaimīgs.* □ Darba devējam Rudzīša kungam suniski uzticamais kučieris Budrevics saņem smieklīgu kompensāciju par sakropļoto roku. Lit M 66, 26, 2.

2. sar. *Ļoti nevēlams, kaitīgs.* □ «Kāpēc tu mani turi tik suniskos apstākļos? Ierīko man slēptuvi bēniņos! Tur vismaz var paelpot.» Kaijaks 5, 38. . . dzīvokļu mūri drēgni un suniski auksti . . Lit M 85, 46, 12.

suniskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → sunisks (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Reizēm suns ārpus sētas tikai . . pāris reižu vienaldzīgi ievankšķas, it kā tas nemaz nebūtu ieinteresēts un tikai pašcieņa un suniskums prasītu kaut ko pateikt šādā reizē . . Lit M 75, 13, 10.

2. sar. *Vispārināta īpašība → sunisks (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

sunīt, -īju, -ī, -ī, pag. -īju; trans.; sar. *Lamāt.* □ Pēdīgi iznāca kalpone un sāka mani sunīt: ko es aiz cienīgtēva kokiem nogrozoties, vai arī es neesot no tādiem ļaudīm, kas tīko pēc kungu dzīvības? J Kalniņš 8, 280. . . sliktam ceļam sulīgus vārdus katrs esam veltījuši. Pie auto stūres sēdošie sunī ceļu ierīkotājus un remontētājus . . Pad J 84, 202, 2. Viņš gatavoja vakariņas [uz kuģa] un . . pilnā balsī sunīja vētru, kas nedeva mieru katlu vākiem un traukiem sienas skapī. Lapsa 6, 115. ◇ Sunīt (arī lamāt) no panckām ārā (arī laukā) vienk. — *stipri lamāt.* □ Kliegšana, brēkšana. Ļaužu pūlis apkārt. Drīz vien mūs sunī no panckām laukā. Razbainieki, slepkavnieki mēs esot. Godīgus cilvēkus [ar automobili] no kājām triecot nost . . J Plotnieks 11, 82. // intrans. □ . . visu, visu tas izstāstīs par savu pēdējā gada dzīvi. To, kā vagars triecis un sunījis; to, kā barons kliedzis un sitis. Lēmanis 10, 59.

sunīties, -ījos, -ījies, -ījas, pag. -ījos; refl.; sar. *Lamāties.* □ Pirmais trieciens [kaujā] neizdodas. Sunīdamies vīri ieplok sniegā. Lukss 12, 69. Apnicis sunīties uz visām pusēm. ME III, 1122.

sunītis, -ša, v. **1.** *Dem. → suns.* Klēpja sunītis (retāk suns) sar. — *mazs dekoratīvo šķirņu suns; arī mazs suns.*

2. tikai dsk. *Kustību rotaļa, kurā vienam dalībniekam jāpanāk kāds no bēgošajiem pārējiem dalībniekiem un jāpieskaras viņam.* □ . . Edmunds bieži vien uzaicināja spēlēt sunīšus un, Lindu noķēris, vienmēr pacēla rokās un grieza riņķī. Kļava 2, 34. . . aiz trešā nama atradās liels, smilšains laukums. Tajā . . bērni skrēja sunīšus . . Ērgle 1, 9. Ir mazliet neparasti apvienības teritorijā sastapt vairākus bērnus. Viņi neskrien sunīšus, nespēlē paslēpes . . Bērni te strādā. Rinkule 7, 114.

3. *Viengadīgs asteru (kurvjziežu) dzimtas lakstaugs ar pretējām, staraini vai plūksnaini šķeltām lapām, brūngani dzelteniem vai zeltaini dzelteniem ziediem kurvīšos un sēkleni,*

kam ir divi vai četri atskabargaini izaugumi. Trejdaivu s. Nokarenais s. □ Ap senajiem, drūpošajiem mūriem nātru un sunīšu puduros rēgojās atlupuši akmeņi. Vīksna 1, 80. Sunīšu lakstus ievāc.. ziedu kurvīšu veidošanās sākumā — jūnijā, jūlijā.. Ves 80, 10, 10. ..sunīšu.. augļiem ir āķīši vai dzeloņi, ar kuriem tie pielīp cilvēku apģērbam vai dzīvnieku spalvām un tā izplatās.. Svinka 1, 49. // *Šī auga sēkleņa atskabargains izaugums.* □ «Nāc, meit, izlasi man sunīšus no zeķēm, nikni dursta.» Jēkabs.. pastiepa Mārai baltās vilnas zeķēs ieautās kājas. Kļava 1, 76.

sunna, -as, s.; parasti vsk.; rel. *Islama tekstu krājums, kurā ietilpst leģendas par Muhamedu, kā arī korāna papildinājumi un iztulkojumi.*

sunnisms, -a, v.; parasti vsk.; rel. *Viens no islama pamatvirzieniem, kas līdz ar korānu atzīst arī sunnu.*

sunnistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **sunnistiski;** rel. *Saistīts ar sunnismu, tam raksturīgs.*

sunnīts, -a, v.; **sunnīte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Sunnisma piekritējs.* □ Pakistānā 97 procenti iedzīvotāju ir musulmaņi — galvenokārt sunnīti.. Cīņa 79, 135, 4. Atšķirībā no sunnītu šeiha, kuru parasti ieceļ un atalgo valsts, šiītu mulla pārtiek no ticīgo dāvanām.. Hor 81, 10, 29.

sūnojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s ū n o t; sūnu kopums, kas pārklāj (ko).* □ Attālākiem stumbriem, gar kuriem nav brāzušies pali, no zemes kā zeltainas vāveres kāpj augšup kupls sūnojums. Caune 5, 173.

sūnot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Pakāpeniski pārklāties ar sūnu.* □ Bet mājas paliek. Un allaž vēji pār sūnot sākušo jumtu šņāks.. Brīdaka 6, 93. Abi ar kapteini Grantu uzkāpjam krasta stāvumā, kur, zālēm aizauguši, sūno zilgani akmeņi. Bērn 59, 12, 28. // pārn. *Pakāpeniski, parasti, pārklājoties ar sūnu, novecot, kļūt vecam.* □ Šur tur pļavā sūnoja šķūņi — dažs jau pavisam greizs un salīcis. Vāczemnieks 1, 73. Baltajās smiltīs aiz kāpām sūnoja pelēkais naminš. Lācis 15, 395.

sūnots, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūnoti. 1.** *Divd.* → *s ū n o t.*

2. *Sūnains.* □ ..varenu sūnotu mežu ēnā.. risinājās notikumi, kas nebij līdzīgi nekam visā šai zemē. Plaudis 3, 32.

suns, -ņa, v. **1.** *Suņu dzimtas mājdzīvnieks, kam ir saimnieciska vai dekoratīva nozīme; mājas suns.* Dienesta suņi. Medību suņi. Dekoratīvie suņi. Šķirnes s. Ganu s. Sardzes s. Aizjūga s. Braucamais s. Polārais s. Aitu s. Āpšu s. Putnu s. Nikns s. Melns s. Pelēks s. Dzeltenbrūns s. Raibs s. Pinkains s. Garspalvains s. Īsspalvains s. Suņa būda. Suņa smilksti. Suņa gaudošana. Rīdīt suni. Atgaiņāties no suņiem. Vilku suns — *vilku šķirnes suns.* Klēpja suns (biežāk sunītis) sar. — *mazs dekoratīvo šķirņu suns; arī mazs suns.* Lopu suns sar. — *ganu suns.* (Uz)laist suni (kādam) virsū — *(uz)rīdīt suni (kādam) virsū.* Suņu puisis vēst. — *piķieris.* Suņa nagla novec. — *furunkuls.* □ ..meitenes pēdās min liels suns, kuram gara, rūsgana spalva un aste sagriezta lepnā ritenī uz muguras. Vilks 3, 24. Pagalmā viņu sagaida suns, nikni riedams un ķēdi žvadzinādams, uz pakaļkājām slejoties. Svīre 3, 32. Adata neturēja suni, jo tas ar savu riešanu varētu traucēt putnus. Un citi suņi bija pat tik gudri, ka mācēja uziet zemē ierīkotas ligzdas. Zigmonte 18, 97. «Es negribu, ka tu no manis aizej saplēstām drēbēm!» Nate jokodamās turpināja. «Lai citi nedomā, ka es tev būtu uzrīdījusi suņus.» Dziļums 1, 105. ..pie mājas durvīm ieraugu ķēdē iesietu vilku suni un neziņā apstājos. PL Siev 78, 1, 17. No vilka neizmācīs lopu suni. LSP(N) 187. Ap stūri nāk suņu puisis ar veselu baru suņu.. Upīts 18, 40. Ir ļoti daudz ādas slimību, to starpā visizplatītākās — ādas iekaisums jeb dermatīts,.. suņa naglas un ādas sastrutojumi.. Skulme 3, 115. ◇ Pazīt kā raibu suni — *būt labi iepazinušam (kāda) būtību, raksturu.* □ Arņa prāts darbojās drudžaini, visu garo dienu nebija radusies izdevība spiest kāda paziņas roku, Smiltene viņu noslaucījusi no sava vaiga kā gruzi. Un, lūk, uz ceļa nakts vidū tevi pazīst kā raibu suni. Kalve 3, 34. ◇ Kā nopērts suns (arī kucēns) — *saka par tādu, kas pārdzīvo kaunu, nožēlu.* ◇ Ķēdes suns niev. — *tas, kas ir gatavs veikt jebkuru, parasti negodīgu, zemisku, uzdevumu (kā) interesēs.* ◇ Kā suns sar. — *saka par cilvēku, kas dara ko grūtu, smagu, arī sajūt ko ļoti nevēlamu, ir pakļauts kam ļoti nevēlamam.* □ «Tikpat es kā suns noskrienos ik dienas — uz kombinātu un atpakaļ, uz tirgu un pa bodēm..» Zigmonte 2, 103. «..es esmu izsalcis kā suns. Vai tu, mammucīt, neizcepsi vēl divas oliņas...» Jansons 3, 291. «Vai tu nedomā, ka mums vajadzētu iet?» beidzot viņš nenociešas, jo stāvot patiesi ir nosalis kā suns.. Ezera 13, 26. ◇ Pēc suņa sar. — *saka par ko ļoti nepatīkamu, nevēlamu.* □ «Nosalu pēc suņa!» viņa paziņo, tomēr izskatās apmierināta ar peldi. Svīre 3, 107. «Auksts atkal pēc suņa atmeties. Piekurināt vien nevar,» viņš sacīja veca, īdzīga namsaimnieka balsī. Zigmonte 17, 53. «Nu, Miķelson, vai tev labāk palika pēc tā zēna nerrošanas? Agrāk arī tu biji kašķīgs, bet tagad tīri pēc suņa,» Pētersons dusmīgi saka.. Grīns 1, 219. ◇ Tur (arī te, kur) tas suns aprakts sar. — *saka, ja kļūst zināms, kur slēpjas kādas parādības, rīcības cēlonis.* □ Sildega: Visur mēs velkamies citiem pagastiem astē. Bet kas tur vainīgs? Vadības nav — tur tas suns aprakts! Brodele 6, 64. «..man radās aizdomas — te kaut kas slēpjas. Tikai vēl šobrīd nevaru atšifrēt — kur tas suns aprakts.» J Plotnieks 6, 165. ◇ Jau kapsētas suņi rej (kādam) sar. — *saka, ja (kādam) paredzama drīza nāve.* ◇ Sunim (arī kaķim, zirgam) jāsmejas sar. — *saka par ko acīmredzami smieklīgu, muļķīgu, arī nepareizu, nepatiesu.* ◇ Turēt suņa kārtā sar. — *slikti izturēties (pret kādu).* □ «Cilvēku turēja suņa kārtā, vēl zemāk°!» Plūdonis 2, 364. ..suņa kārtā veco Brīviņu turēja. Upīts 4, 248. ◇ Suņu dienas novec. — *vasaras brīvdienas.* □ Grāmatas vi-

ņai pa vasaras brīvlaiku piegādāja skolotājs Rimans, kurš suņu dienas Rugainē pavadīja pie saviem vecākiem. Austriņš 2, 33. Tas esot Rada dēls. Ejot Rīgā skolā. Pa suņu dienām tikai atbraucot. Jaunsudrabiņš Va, 130. // *Šī mājdzīvnieka tēviņš.* □ Pēc kinoloģijas atziņām kuce ir saprātīgāka par suni. Ezera 15, 119. // ģen.: suņa, adj. nozīmē; sar. *Tāds, kas ir izstrādāts no suņādas.* Suņa cimdi. // ģen.: suņu, adj. nozīmē. *Tāds, kurš (parasti) nav cilvēkam izmantojams, arī kura izmantošanas iespējas nav zināmas (par savvaļas augiem).* Suņu ķimenes. Suņu griķis. Suņu kumelīte — *suņkumelīte.* □ . . sēņu pasaulē ir daudz neēdamu sēņu, tā saucamo «suņu sēņu», un starp tām daudz ļoti indīgu . . Rīgas B 58, 198, 7. Meža jeb suņu rozei . . ir lieli, atliekti dzeloņi. Dindonis 1, 135. Mežos bieži sastopamas suņu vijolītes . . ar gaišziliem ziediem. Galenieks 2, 273. // ģen.: suņa, adj. nozīmē; pārn.; sar. *Ļoti nevēlams, kaitīgs; ļoti nepatīkams, arī smags, grūts.* □ Lēni sijā lietus, mums salst kājas, kuras apņēmuši grāvja dubļi, un tad sāk krist kūstošs sniegs. «Suņa laiks,» Vilnis drebinādamies saka . . Grīns 1, 160. Viņš strādā par meistaru kaut kādā īpašā smalkmehānikas cehā, viņš gaudās, meistaram būt — tas esot suņa darbs, bet kad nu visi spiežot . . . Zigmonte 17, 213. Ak, suņa dzīve šoferim, mūžīgi ar trakiem vien darīšana. Viņi laikam no tās benzīna smakas paliek dulli . . Rozītis III, 103. No atlaišanas Andrim nebija sevišķu baiļu, jo kaut cik kvalificēts strādnieks par tādu suņa algu neuzņemtos viņa darbu. Imermanis 2, 9. // pārn.; niev. *Cilvēks ar ļoti nevēlamām īpašībām.* □ Targals: Man algot glēvus, bezdūšīgus suņus, Kas bēg, kad naidnieku tik ierauga? Aspazija 3, 336. Žans: Es jau sen būtu varējis tevi izlikt no veikala, bet es neesmu suns. Es pats gribu dzīvot un ļauju arī tev dzīvot. Zīverts 1, 136.

2. dsk.; zool. *Plēsēju kārtas dzimta, kurā ietilpst nelieli un vidēji lieli, galvenokārt gaļēdāji dzīvnieki ar spēcīgu ķermeni, nelielu galvu un izstieptu purnu (piemēram, mājas suns, savvaļas suns, lapsa, vilks).* □ Pie suņu dzimtas pieder lapsas, Usūrijas jenotsuns . . , vilks, no kura senčiem izveidots mājas suns. Biol r 219.

sūnveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir sūnu forma, veids.*

sūnveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūnveidīgi.** *Sūnveida.*

sūnzaļš, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūnzaļi.** *Tāds, kam ir zaļajai sūnai raksturīgā krāsa; arī dzeltenīgi zaļš.* □ Veikala īpašnieks torīt apvilka sūnzaļo aizsarga mundieri . . Lapsa 3, 194. Gribējām, lai skatītājs ienāktu izstādē kā mājās. Sākām ar sūnzaļos toņos veidotu priekšnama ansambli . . Cīņa 85, 216, 3.

suņāda, -as, s. *Suņa āda (parasti kažokāda).* □ . . mierīgāks bija arī mazais Haldors, kas gulēja, ietīstīts suņādās . . J Kalniņš 8, 312. Miets ar savu lielo kažoku un saviem suņādas zābakiem dziļajā sniegā bij tik neveikls . . Blaumanis I, 15.

suņanagla, -as, s.; novec. *Suņa nagla.* □ . . mikrobi izraisa piņņainus izsitumus, suņanaglas . . Ves 64, 5, 30.

suņburkšķis, -ķa, v.; arī **suņuburkšķis,** -ķa, v. *Čemurziežu dzimtas viengadīgs, divgadīgs vai daudzgadīgs lakstaugs ar vairākkārt plūksnainām lapām un ģīkiem baltiem ziediem čemuros.* Meža suņburkšķis. Dārza suņburkšķis. □ Pie rupjstiebrainiem platlapjiem pieder . . gārsas, . . suņburkšķi . . Tērauds 1, 115. Gar ceļmalām un līdzīgās vietās visur sastop suņburkšķus . . Galenieks 2, 305. Gunda aizlīda pie upītes un apsēdās suņuburkšķos. Indrāne 7, 81.

suņgalvas, ģen., nelok. *Savienojumā «suņgalvas pērtiķis»: suņgalvis.*

suņgalvis, -vja, v. *Mērkaķu dzimtas pērtiķis (Āfrikā) ar lielu galvu un pagarinātu purnu (piemēram, paviāns, mandrils).*

suņkopība, -as, s.; parasti vsk. *Mājas suņu audzēšana saimnieciskām vai dekoratīvām vajadzībām.*

suņkopis, -pja, v.; **suņkope,** -es, dsk. ģen. -pju, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar suņkopību; suņkopības speciālists.*

suņkumelīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Viengadīgs vai daudzgadīgs asteru (kurvjziežu) dzimtas augs ar vairākkārt plūksnaini dalītām, pamīšām lapām, baltiem mēlziediem un dzelteniem stobrziediem kurvīšos.* Jūrmalas s. Nesmaržīgā s.

suņmēle, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; arī **suņumēle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Divgadīgs vai daudzgadīgs skarblapju dzimtas indīgs lakstaugs ar vienkāršām, veselām eliptiskām vai lancetiskām lapām un tumši sarkanbrūniem ziediem rituļos.* Ārstniecības s. □ Tīrumos kā nezāles Latvijas PSR izplatīti skarblapji ir vēl suņmēles . . Galenieks 2, 352. Suņumēle . . ir diezgan bieži sastopams divgadīgs augs, kura ziedi izplata . . saldenu smaržu, ko necieš peles un žurkas. Lauku Dzīve 75, 6, 16.

suņmirte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; arī **suņumirte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Krūms ar mūžzaļām šaurī eliptiskām vai olveidīgām ādainām lapām un sīkiem zaļgani baltiem ziediem lapu žāklēs.*

suņpētersīlis, -ļa, v.; arī **suņupētersīlis,** -ļa, v. *Čemurziežu dzimtas viengadīgs indīgs lakstaugs ar dobu stumbru, spīdīgām, vairākkārt plūksnainām lapām un sīkiem baltiem vai iesārtiem ziediem saliktos čemuros.* □ Ļoti indīga nezāle ir suņpētersīļi . . , kas līdzīgi īstajiem pētersīļiem. Galenieks 2, 305.

suņstobrs, -a, v.; arī **suņustobrs,** -a, v. *Čemurziežu dzimtas divgadīgs indīgs lakstaugs ar sarkani plankumotu dobu stumbru, vairākkārt plūksnainām lapām un sīkiem baltiem ziediem saliktos čemuros.* □ No indīgajiem augiem jāmin indīgais velnarutks un plankumainais suņstobrs. . Plankumainais suņstobrs parasti atrodams nezālienēs, sētmalēs un citās līdzīgās vietās. D kal 81, 87. Augu indīguma pakāpe ir stipri atšķirīga. Daži augi, piemēram, . . plankumainais suņstobrs . . jau ļoti mazās devās rada stipru saindēšanos un nereti var būt par nāves cēloni. D kal 66, 91. Suņustobri ir 80—

180 centimetru augsti lakstaugi, stāviem, rievainiem, dobiem stumbriem .. Sk Ģ 65, 7, 64.

suņuburkšķis. *Sk.* suņburkšķis.

suņudienas, -u, s.; tikai dsk.; novec. *Vasaras brīvdienas; suņu dienas.* □ ..tās [dzeju rindas] taču gribēsies arī vēlākajās dienās no jauna pārlasīt un katrā ziņā arī kādam citam tērbatniekam [Tērbatas universitātes studentam] parādīt. Bet suņudienās dažus pantus nekaitētu aizvest uz dzimto pagastu. J Kalniņš 8, 41.

suņuks, -a, v. **1.** *Kucēns.* □ Skaidrīte atdzīvojusies pastāstīja, ka.. viņiem esot kuce Branga, kurai vakar piedzimuši divi suņuki.. Ezera 5, 211. ..zēns pamanīja kucēnu un īgni pagrūda to ar.. kurpes purngalu. Suņuks iesmilkstējās.. Lagzdiņš 2, 83. Tas bija jau īsti prāvs suņuks. Resns kā maiss viņš it dūšīgi stampāja pa zālāju.. J Kalniņš 2, 145.

2. *Neliels suns.* □ Sniedzem pretī atsteidzās melns suns baltām uzacīm un gaišu plankumu pakaklē. Tas kā balta kravate greznoja suņuka krūtis. Birze 3, 25. Pirmajā naktī Džeris vēl izrāda modrību — sarīko medības, bet vēlāk arī suņuks ir tā nomocījies, ka ļauj pelītēm vaļu. Gūtmanis 1, 69. ..spalgi ierējās suņuks — Rūdolfs, acīm redzot, bija pamanīts. Ezera 7, 154.

suņumēle. *Sk.* suņmēle.

suņumirte. *Sk.* suņmirte.

suņupētersīlis. *Sk.* suņpētersīlis.

suņusēne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Suņu sēne.* □ «Tā nebija cilvēku sēne, tā bija suņusēne,» Peksis skaidroja. Dripe 10, 91.

suņustobrs. *Sk.* suņstobrs.

suņuvilks, -a, v. *Suņa un vilka hibrīds.* □ Suņuvilkiem, tāpat kā suņiem, ir nenoteikts spalvojums,.. mazāki apmēri un vājākas kājas, bet tie ir daudz izaicinošāki plēsoņas par vilkiem.. Cīņa 82, 94, 3.

suņveidīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir līdzīgs sunim; tāds, kas ar kādu savu pazīmi atgādina suni.*

super-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam ir kādas izcilas īpašības, sevišķi augsta kategorija, ka tas ir vispārākais starp citiem līdzīgiem.* Superātrvilciens. Superautomobilis. Superaviācija. Superbalons. Supercentrifūga. Superfiltrs. Superfirma. Superģenerators. Superjauda. Superjutīgums. Superklase. Superkoncentrāts. Superlaineris. Superplastiskums. Superplūstamība. Superreģenerators. Supertraleris. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir galvenais, vadošais starp attiecīgā amata, profesijas u. tml. pārstāvjiem, ka tam ir sevišķi augsta profesionālā meistarība.* Superaģents. Superatlēts.

2. savienojumā ar adj. vai divd. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajai īpašībai, pazīmei ir sevišķi augsta pakāpe.* Superātrs. Superaugsts. Superblīvs. Superciets. Superelastīgs. Superelastisks. Superintensīvs. Superīss. Superizturīgs. Superjaudīgs. Superjutīgs. Superkarstumizturīgs. Superliels. Supermazs. Supermīksts. Superplastisks. Superplūstošs. Superprecīzs. Superskaļš. Superspēcīgs. Supertāls. Superviegls. Superzems.

superarbitrs, -a, v.; **superarbitre,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Šķīrējtiesas priekšsēdētājs, kas šķīrējtiesas tiesnešu nevienprātības gadījumā galīgi izšķir strīdu; galvenais arbitrs.*

superātrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **superātri.** *Sevišķi ātrs.* Superātra raķete. □ Lielā ātrumā zemu virs skatītāju galvām aiztraucās viņa superātrais.. iznīcinātājs. Cīņa 67, 160, 1. ..nozīmīga vieta institūta darbā ir problēmai, kā izveidot superātras darbības automātiskās ietaises, kas mērī, skaitļo, kā arī pārveido informāciju. Zin T 69, 4, 6.

superātrvilciens, -a, v. *Sevišķi augstas klases ātrvilciens; ātrvilciens, kas spēj attīstīt sevišķi lielu ātrumu.* □ Rīgas vagonu rūpnīcas un elektromašīnu rūpnīcas kolektīvu radītais superātrvilciens.. veica pirmo braucienu.. Pad J 79, 225, 2.

superaugsts, -ais; s. -a, -ā; apst. **superaugsti.** **1.** *Sevišķi augsts.* □ Superaugstās celtnes izvirza nozīmīgu problēmu no arhitektūras viedokļa. Pad J 70, 21, 4.

2. *Tāds, kam ir sevišķi liela skaitliskā vērtība; sevišķi kvalitatīvs.* Superaugsta frekvence — *frekvence no 3 līdz 30 gigaherciem.* □ Šis agregāts ir pirmā mūsu zemē ražotā turbīna ar superaugstiem parametriem — 560 grādu temperatūrā tvaika spiediens ir 240 atmosfēru. Zin T 66, 7, 19.

superblīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **superblīvi.** *Sevišķi blīvs.* □ Superblīvie melnie caurumi ar masu, kas līdzinās apmēram 100 miljoniem zvaigžņu, var atrasties.. galaktiku centros. Hor 79, 10, 47.

superciets, -ais; s. -a, -ā; apst. **supercieti.** *Sevišķi ciets.* □ Tiek izgudroti jauni supercieti [metālu] sakausējumi. Pad J 83, 64, 4.

supercivilizēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **supercivilizēti.** *Pārāk civilizēts.* □ Izrādes idejisko kodolu veido cilvēku savstarpējās atsvešināšanās problēma supercivilizētajā un supermašinizētajā pasaulē.. Lit M 81, 14, 7.

superelastīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **superelastīgi.** *Sevišķi elastīgs.* S. materiāls.

superelite, -es, s.; parasti vsk. *Sevišķi augstas kvalitātes (kultūraugu, lauksaimniecības dzīvnieku) grupa.* Miežu s. Aitu s. Superelites graudi.

superfināls, -a, v.; fizk. *Sporta sacensību posms (pēc finālsacensībām), kurās piedalās čempionāta pirmo vietu ieguvēji, lai noskaidrotu galīgo uzvarētāju.* □ Šajās cīņās noskaidrosies, kuras vienības superfinālā cīnīsies par medaļām. Sports 86, 37, 4.

superfinišs, -a, v.; tehn. *Metāla, parasti apaļu, sagatavju sevišķa gludapstrāde ar vibrējošām smalkgraudainām galodām.* Smalkais s. Tīrais s. Superfiniša mašīna.

superfosfāts, -a, v.; parasti vsk. *Minerālmēsli, kas satur ūdenī šķīstošus fosforskābes savienojumus.* □ Ar virsmēslošanu augiem var piegādāt visus trīs barības elementus. Slāpekli vislabāk dot ar salpetriem, fosforu — ar superfosfātu, kāliju — ar.. kālija sāļiem. Apsīts

I, 388. Augsnes reakciju var izmainīt .. ar fosfora mēsliem; lietojot mēslošanai fosforītmiltus .., augsnes reakcija kļūst sārmaina, bet superfosfātu — skāba. Augļkop 63.

supergarš, -ais; s. -a, -ā; apst. **supergari.** *Sevišķi garš.* □ Jau piekto reizi supergaro distanču cienītājus uz startu aicināja Jelgavas maratons .. Sports 85, 172, 1.

superheterodīns, -a, v.; tehn. *Iekārta, kurā uztvertās dažādas augstfrekvences svārstības lokāls ģenerators (heterodīns) pārveido konstantās starpfrekvences svārstībās.* Superheterodīna shēma. Superheterodīna radiouztvērējs.

superinfekcija, -as, s. *Infekcija, ar kuru inficējas jau inficēts cilvēks.* □ Bīstama ir superinfekcijas uzslāņošanās, jo tā pasliktina vispārējo stāvokli. Visp ķir 341.

superintendents, -a, v. **1.** *Protestantu garīdznieks, kam ir augstākā administratīvā vara kādā teritorijā (ja nepastāv bīskapa amats).* □ Luterāņu baznīcas pārraudzību [Kurzemes] hercogs uzdeva īpašai amatpersonai — superintendentam, kas dzīvoja Jelgavā un skaitījās noteicošā autoritāte baznīcas iekšējās un ticības lietās. V Kalniņš 1, 133. .. Kurzemes hercogistes superintendents .. 17. gadsimta pirmajā pusē nikni nosoda latviešu ziemas saulgriežu svētku ieražas .. Vītoliņš, Krasinska 1, 33. .. viņš atcerējās kādā vecā grāmatā lasījis .. superintendenta Einhorna izteikumu, ka zemnieki kādreiz devuši savām meitām putnu vārdus. Zigmonte 16, 217.

2. *Izglītības departamenta vadītājs (Amerikas Savienotajās Valstīs).*

3. *Policijas ierēdnis (Anglijā).*

superizturīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **superizturīgi.** *Sevišķi izturīgs.* S. metāls. Superizturīga konstrukcija.

superjauda, -as, s. *Sevišķi liela jauda.* Superjaudas elektrolīnijas. □ Kļuva skaidrs, ka katras radiogalaktikas kodolā noticis superjaudas sprādziens, kura enerģija sasniedz kolosālus lielumus. Cīņa 70, 35, 4.

superjaudīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **superjaudīgi.** *Sevišķi jaudīgs.* Superjaudīga elektrostacija.

superjutīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **superjutīgi.** *Sevišķi jutīgs.* S. termometrs. Superjutīgi fotomateriāli. Superjutīga antena.

superlatīvs, -a, v.; parasti vsk.; val. *Vispārākā pakāpe (adjektīvam, apstākļa vārdam).* □ Gramatiski īpašības salīdzinājumu latviešu valodā izsaka ar īpašu kategoriju — salīdzināmajām pakāpēm: pamata pakāpi (pozitīvu), pārāko pakāpi (komparatīvu) un vispārāko pakāpi (superlatīvu). Gram I, 456.

superliels, -ais; s. -a, -ā. *Sevišķi liels.* □ Sevišķi strauji aug lielās un superlielās pilsētas. Pad J 79, 197, 4. Iespējams, ka kādreiz būvēs superlielus orbitālus kompleksus, kuru ekipāžās būs simts un vēl vairāk cilvēku. Zv 76, 20, 2. Nākotnē pa jūrām kursēs superlieli kuģi. Zin T 69, 11, 18.

superlielvalsts, -valsts, dsk. ģen. -valstu, s. *Sevišķi liela vai vislielākā lielvalsts.* □ .. mieru virs Zemes varētu kopējiem spēkiem garantēt superlielvalstis — Padomju Savienība un Amerikas Savienotās Valstis. Cīņa 67, 148, 3. Saharovs ir atzinies, ka ūdeņraža bumbu savā laikā izstrādājis, būdams pārliecināts par nepieciešamību pēc paritātes starp superlielvalstīm. Kar 90, 3, 203.

supermaratons, -a, v. *Sacensības sevišķi garā distancē.* □ .. piedalījos savā trešajā supermaratona (100 kilometru) skrējienā ... Ves 86, 5, 29.

supermārkets, -a, v. *Liels pašapkalpošanās tirdzniecības uzņēmums (parasti Amerikas Savienotajās Valstīs).* □ .. maza nomales veikaliņa vadītājs brauc uz supermārketu pēc precēm. Cīņa 90, 102, 2.

supermašinizēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **supermašinizēti.** *Pārāk mašinizēts.* □ Izrādes idejisko kodolu veido cilvēku savstarpējās atsvešināšanās problēma supercivilizētajā un supermašinizētajā pasaulē .. Lit M 81, 14, 7.

supermazs, -ais; s. -a, -ā. *Sevišķi mazs.* □ .. speciālisti uzbūvējuši supermazu divvietīgu zemūdeni, kas domāta pētniecības darbiem lielos dziļumos. Cīņa 67, 100, 3.

supermenis, -ņa, v. *Fiziski sevišķi spēcīgs, izveicīgs vīrietis.* □ «Bet vai tad izlūkam nav vajadzīga teicama fiziskā sagatavotība?» — «Protams, ir vajadzīga. Taču ne mazāk svarīgs ir arī kas cits: augsta tehniskā izglītība, vispusīga attīstība, trenēts gribasspēks ..» — «Tātad tas pats supermenis, tikai citā plāksnē?» Pad J 71, 222, 4. Rietumos spēkus kinomākslā parasti izmēģina arī kultūristu konkursu uzvarētāji, kuriem kā radītas ir dažādu stiprinieku un supermeņu lomas. Pad J 79, 125, 3.

supermīksts, -ais; s. -a, -ā; apst. **supermīksti.** *Sevišķi mīksts.* S. metāls. S. materiāls.

supermoderns, -ais; s. -a, -ā; apst. **supermoderni.** *Sevišķi moderns; arī pārmoderns.* □ .. sākoties lielajai kūrorta sezonai [Kanāriju salās] .., katrs kaktiņš supermodernajos hoteļos .. maksās pasakainu naudu. Lapsa 5, 147. .. vecais jau nobīdīts pašā malā un drīz šajos visklusākajos zemes nostūros sāks kūsāt dzīve, ko nosaka supermodernu pilsētu dzīves līmenis. Cīņa 67, 15, 2. Reizēm par kādu izstādē redzētu supermoderna mākslinieka darbu mana sarunu biedrene saka: «Samākslota māksla.» Lit M 85, 41, 6. .. ap klubu jau dūca kā bites spieta laikā: moderni, nemoderni un supermoderni tērpti jaunieši .. Zv 58, 10, 19.

supernova, -as, s.; astr. *Pārnova.* □ .. zvaigznes, kuru masa vairākas reizes pārsniedz mūsu spīdekļa masu, parasti nemirst tik mierīgi. Tās eksplodē ar drausmīgu spēku. Šīs eksplozijas pazīstamas kā supernovu uzliesmojumi. Hor 79, 10, 46.

superplāns, -ais; s. -a, -ā; apst. **superplāni.** *Sevišķi plāns.* Superplāna fotofilma.

superplastisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **superplastiski.** *Sevišķi plastisks.* S. sakausējums.

superpozīcija, -as, s. **1.** *Process, kurā kādas parādības, norises u. tml. tiek iekļautas vienotā sistēmā (parasti ar rezultējošu efektu).* Svārstību s.

2. mat. *Vienas funkcijas ievietošana otrā funkcijā kādā tās mainīgā vietā; šādas ievietošanas rezultāts.*

superprecizitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → superprecīzs, šis īpašības konkrēta izpausme.* □ Gaismas staram ir vēl viena priekšrocība. Būdams visstarilākais medicīniskais instruments, tas dod iespēju pāršķelt audus izlases veidā, stingri noteiktā slānī. Šāda superprecizitāte palīdz saglabāt slimības neskarto orgāna daļu .. Pad J 81, 216, 3.

superprecīzs, -ais; s. -a, -ā; apst. **superprecīzi.** *Sevišķi precīzs.* □ .. optisko sekunžu mērītāju varēs izmantot kosmiskajos sakaros, navigācijā, mikropasaules un strauju ķīmisko reakciju pētījumos — visur, kur nepieciešama superprecīza laika mērīšana. Cīņa 82, 179, 2. .. superprecīzi jāizpilda visi projekta tehnoloģijā paredzētie noteikumi .. Cīņa 81, 193, 2.

superradikāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **superradikāli.** *Sevišķi radikāls; arī pārāk radikāls.* □ Sabiedrība nevar ilgi uzticēties klaji reakcionāriem vai superradikāliem spēkiem. Latv J 90, 15, 2. Daudz ļauna nodara pēc vieglas slavas tīkojoši oratori. Tie ar saviem superradikāliem lozungiem daļā sabiedrības aplausus gan gūst, bet cik no tā labuma? Cīņa 90, 45, 1.

superreālisms, -a, v.; parasti vsk. *Virziens tēlotājā mākslā (Amerikas Savienotajās Valstīs un Eiropā 20. gadsimta 60.—70. gados), kura pārstāvji, attēlojot ikdienišķus objektus, precīzi, detalizēti un bezpersoniski fiksē vizuālo realitāti.* □ Superreālisma tendence mūsu šodienas gleznieciībā .. saasina uzmanību uz ļoti būtisko, gadsimtos aprobēto gleznieciības izteiksmes elementu — krāsu .. Tēl M 77, 27.

superreālistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **superreālistiski.** *Saistīts ar superreālismu, tam raksturīgs.* S. virziens gleznieciībā.

superreālists, -a, v.; **superreāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Superreālisma pārstāvis.*

supersegmentāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **supersegmentāli;** val. *Tāds, ko runas plūsmā veido valodas skaņu intensitātes, frekvences, ilguma un spektra maiņas; arī prosodisks (1).* Valodas supersegmentālie līdzekļi.

superskaitļotājs, -a, v. *Sevišķi ātras darbības skaitļotājs.* □ Pasaulē superskaitļotāju nav daudz — to skaits šobrīd nepārsniedz simtu. Var jautāt, kāpēc liela izmēra skaitļotājiem ar tik dārgu ekspluatāciju ir tas gods būt pasaules zinātnieku .. uzmanības centrā? Pad J 88, 54, 4.

supersmags, -ais; s. -a, -ā; apst. **supersmagi.** *Sevišķi smags.* Supersmagi pāļi. Supersmagais svars fizk. — *sportistu smagsvara augstākā kategorija (piemēram, cīņas sportā); supersmagsvars.* □ Izmantojot .. supersmagus lietņus enerģētikas iekārtu ražošanā, iespējams krietni ietaupīt metālu. Cīņa 84, 276, 2. Eksperimentāli novērota [1965. gadā] supersmagā hēlija-8 rašanās un sabrukšana. Rolovs 1, 54. .. Starptautiskā amatieru boksa asociācija .. pieņēma lēmumu par smagā svara sadalīšanu divās kategorijās: smagajā (līdz 91 kilogramam) un supersmagajā (virs 91 kilograma). Sports 81, 29, 3.

supersmagsvars, -a, v.; fizk. *Sportistu smagsvara augstākā kategorija (piemēram, cīņas sportā); supersmagais svars.* □ Dņepropetrovskas puisis vēl nespēja kā līdzīgs līdzīgu vidū konkurēt ar labākajiem supersmagsvara vīriem divcīņā .. Sports 80, 187, 2.

supertāls, -ais; s. -a, -ā. *Sevišķi tāls.* Supertāla elektropārvades līnija. □ Kosmosa pētījumi devuši cilvēkam milzumu praktisku rezultātu: supertālo televīziju, laika prognozēšanu .. Liesma 70, 6, 1. .. automātiskās starpplanētu stacijas lidojumā tika pārbaudīti principiālie konstruktīvie risinājumi, supertālie radiosakari .. Rīgas B 81, 35, 2.

supertankkuģis, -ģa, v. *Sevišķi liels tankkuģis.* □ Izmēģinājuma braucienā devies otrais padomju supertankkuģis — «Kubaņa». Pad J 75, 254, 8. Drīz vien sarežģītāks kļūs arī pats [ostas] darbs — sāks nākt .. supertankkuģi ar simt un vairāk tūkstošu tonnu kravnesību. Cīņa 76, 156, 3.

supertīrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **supertīri.** *Sevišķi tīrs.* Supertīra viela.

supertraleris, -ra, v. *Sevišķi liels traleris.* □ .. saņemsim vēl daudz jaunu modernu kuģu: zvejas supertralerus .., jaunus transporta refrižeratorkuģus, peldošas bāzes .. Cīņa 71, 161, 2.

superviegls, -ais; s. -a, -ā; apst. **superviegli.** *Sevišķi viegls.* Superviegla būvkonstrukcija. □ Piespiedu nolaišanos izdarīja divi franču lidotāji .., kas pirmoreiz vēsturē mēģina sasniegt Ziemeļpolu superviegļās lidmašīnās. Cīņa 87, 103, 4.

superzems, -ais; s. -a, -ā; apst. **superzemi. 1.** *Tāds, kam ir sevišķi mazs augstums.* Superzema konstrukcija. S. lidojums.

2. *Tāds, kam ir sevišķi maza skaitliskā vērtība.* S. atmosfēras spiediens.

superzvaigzne, -es, dsk. ģen. -žņu, s. *Zvaigzne, kam ir sevišķi liela masa un lieli izmēri.* □ .. tika atklāti kvalitatīvi jauni Visuma objekti, kas savu milzīgo masu un apmēru dēļ dabūja superzvaigžņu nosaukumu. Zin T 65, 4, 13. // pārn. *Cilvēks, kam ir sevišķi lieli panākumi, nopelni, sevišķi liela popularitāte (kādā darbības nozarē).* □ Viņa dodas filmēties uz Franciju pie slavenā franču režisora Rožē Vadima. Piedāvājumu straume pieaug. Džeina Fonda kļūst par superzvaigzni. Cīņa 90, 41, 4. Pēc superzvaigžņu — Peles, Gersona, Tostao un citu «brīnumdaru» — aiziešanas [no futbola] iestājās klusuma brīdis. Sports 82, 52, 2.

supīns, -a, v.; val. *Verba nelokāma forma, kas izsaka darbības nolūku, mērķi.*

supletīvisms, -a, v.; val. *Parādība, kad viena vārda dažādas gramatiskās formas tiek darinātas no dažādām saknēm vai dažādiem celmiem.*

supletīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **supletīvi;** val. *Tāds, kura gramatiskās formas ir darinātas no dažādām saknēm vai dažādiem celmiem.* S. darbības vārds. Supletīvas salīdzināmās pakāpes. □ Visiem nekārtnajiem verbiem ir supletīvas laiku un personu formas. .. Blakus

nenoteiksmei «iet» ir tagadnes celms ej-,.. bet pagātnes formas darinātas no celma gāj- (gāju, gāji, gāja..). Gram I, 681.

suports, -a, v.; tehn. *Darbmašīnas elements griezējinstrumentu nostiprināšanai un pārvietošanai apstrādes procesā.*

supozitorijs, -a, v.; farm. *Mīksta zāļu forma, ko ievada taisnajā zarnā.* □ Ja kaut kādu iemeslu dēļ zāles nevar ievadīt caur muti, tās var ievadīt caur taisno zarnu svecīšu (supozitoriju, tapiņu).. veidā. Ves 82, 3, 15.

supralitorāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; ģeogr. *Okeāna, jūras piekrastes zona, kas atrodas uz okeāna, jūras un sauszemes robežas virs maksimālā paisuma līmeņa.*

supraplūstamība, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Šķidruma īpašība ļoti zemās temperatūrās (absolūtās nulles tuvumā) plūst praktiski bez berzes.* □ Pastāv.. zemu temperatūru fizika, kurā.. pēta, piemēram, šķidra hēlija supraplūstamības stāvokli, metālu un sakausējumu supravadītspēju.. Fiz r 135.

supraplūstošs, -ais; s. -a, -ā; fiz. *Tāds, kam piemīt supraplūstamība; saistīts ar supraplūstamību, tai raksturīgs.*

supravadāmība, -as, s.; parasti vsk. *Supravadītspēja.*

supravadītājs, -a, v.; fiz. *Viela, kam piemīt supravadītspēja.* □ ..tas, ka supravadītājam temperatūrās, kuras zemākas par kritisko.., izzūd elektriskā pretestība, nav vienīgais vērā ņemamais apstāklis. Supravadītājiem ir īpatnējas magnētiskās īpašības. Fiz r 225. Šajā [50. gadu] periodā zināmo supravadītāju — metālu, sakausējumu, cieto šķīdumu — skaits palielinājās līdz vairākiem simtiem.. Zin T 88, 11, 8.

supravadītspēja, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Vielas īpašība — tās elektriskās pretestības samazināšanās praktiski līdz nullei ļoti zemās temperatūrās (absolūtās nulles tuvumā).* □ Holandiešu fiziķis Heike Kamerlings-Omness, 1911. gadā pētot metālu pretestības ļoti zemās temperatūrās, ievēroja, ka 4,2 kelvinu temperatūrā dzīvsudraba pretestība ļoti strauji samazinās līdz nullei.. Viņš šo parādību nosauca par supravadītspēju. Vēlāk noskaidrojās, ka supravadītspēja ir raksturīga ne tikai dzīvsudrabam. Fiz r 225.

supravadošs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam piemīt supravadītspēja; saistīts ar supravadītspēju, tai raksturīgs.* □ Radīta [1957. gadā] supravadošo sakausējumu magnētisko īpašību teorija.. Rolovs 1, 51. ..supravadošām iekārtām piemīt ļoti liela jutība pret ārējiem elektromagnētiskiem laukiem un starojumiem. Zin T 88, 11, 8. Notiekot pēkšņai pārejai supravadošā stāvoklī, vielas pretestība samazinās vismaz 10^{10} reizes.. (Strāva supravadošā kontūrā gadiem ilgi plūst bez jebkādiem manāmiem zudumiem.) Fiz r 225.

supremātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **supremātiski.** *Saistīts ar supremātismu, tam raksturīgs.* □ Darbnīca.. tika dēvēta par supremātiskās mākslas laboratoriju. Studenti, kas mācījās.. abstrakcionistu darbnīcās, nodarbojās galvenokārt ar eksperimentiem.. Tēl M 62, 125.

supremātisms, -a, v.; parasti vsk. *Modernisma novirziens tēlotājā mākslā (20. gadsimta sākumā), kam raksturīgs vienkāršāko ģeometrisko formu izmantojums.* □ ..kā kubisms, tā supremātisms.. ir formas valodas reālisms.. Kar 90, 2, 189.

supremātists, -a, v.; **supremātiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Supremātisma pārstāvis.*

sūrābele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Savvaļas ābele ar sūriem augļiem.* □ Gaujas tuvumā atradās savāds kalns. Kalna galā — sūrābele. Kaldupe 6, 67. Kalniņā ziedēja sūrābeles, pļavā purenes. Mauliņš 2, 25.

sūrdienis, -ņa, v.; **sūrdiene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; poēt. *Grūtdienis.*

surdīne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; mūz. *Ierīce mūzikas instrumenta skaņas skaļuma mazināšanai, arī tembra maiņai.* Vijoles s. Pūšaminstrumentu surdīnes. □ Tieši astoņos iekaucās [rūpnīcas] sirēna. Patiesībā nevis iekaucās, bet iesīcās. Šķita, ka sāk skanēt instruments, kam uzlikta surdīne. Saulītis 12, 96.

surdinēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans.; mūz. *Ar surdīni mazināt (mūzikas instrumentam) skaņas skaļumu, mainīt tembru; ar surdīni mazināt mūzikas instrumenta (skaņas) skaļumu, mainīt (tās) tembru.* S. vijoli. Flautas surdinēts skanējums. □ ..viņa trompetes toņis — ārkārtīgi tīrs, maigs, gandrīz bez vibrācijas, pie tam jo bieži mākslinieks spēlē surdinētu trompeti. Liesma 77, 1, 18. pārn. ..neprāts taču būtu atdot mantu, kaut arī savam tuvākajam un kaut arī tev būtu tādi mazi surdinēti dvēseles pārmetumi. Zigmonte 5, 230.

surdokamera, -as, s. *Izolēta telpa ar skaņu necaurlaidīgām un (parasti) slāpējošām sienām.*

surdologopēdija, -as, s.; parasti vsk. *Logopēdijas nozare, kas pētī runas traucējumus vājdzirdīgiem vai nedzirdīgiem cilvēkiem un izstrādā metodes šo traucējumu novēršanai.*

surdologopēdisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **surdologopēdiski.** *Saistīts ar surdologopēdiju, tai raksturīgs.* □ Surdologopēdiskajā kabinetā tiek dotas konsultācijas vecākiem par valodas un muzikālo attīstību nedzirdīgajiem un vājdzirdīgajiem bērniem. Ves 77, 7, 31.

surdologopēds, -a, v.; **surdologopēde,** -es, dsk. ģen. -du, s. *Surdologopēdijas speciālists.*

surdologs, -a, v.; **surdoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Surdoloģijas speciālists.* □ Turpmāk kadru — surdologu pedagogu — regulāru sagatavošanu uzņemsies augstskola Liepājā.. varētu nodibināt konsultāciju punktu nedzirdīgo un vājdzirdīgo bērnu apmācības jautājumos.. Ves 88, 8, 19.

surdoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Defektoloģijas nozare, kas pētī dzirdes traucējumus un izstrādā metodes to novēršanai.* □ ..poliklīnikas surdoloģijas kabinetā ārsti.. uzsākuši vājdzirdīgajiem bērniem mācīt muzikālo ritmiku un dažas muzikālas iemaņas (atbilstoši vājdzirdības pakāpei). Zin T 78, 4, 6.

surdoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **surdoloģiski.** *Saistīts ar surdoloģiju, tai raksturīgs.* □ Surdoloģiskā nodaļā izdara visas iespējamās dzirdes labošanas operācijas ar operāciju mikroskopa palīdzību. Rīgas B 83, 95, 5. .. republikā nav nodibināts surdoloģiskais centrs, un surdoloģiskie kabineti poliklīnikās nespēj sniegt pietiekami efektīvu, regulāru palīdzību. Ves 88, 8, 18.

surdopedagogs, -a, v.; **surdopedagoģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Surdopedagoģijas speciālists.*

surdopedagoģija, -as, s.; parasti vsk. *Defektoloģijas nozare, kas pētī nedzirdīgu un vājdzirdīgu bērnu mācīšanu un audzināšanu.*

surdopedagoģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **surdopedagoģiski.** *Saistīts ar surdopedagoģiju, tai raksturīgs.* □ Rīgas nedzirdīgo un Valmieras vājdzirdīgo bērnu internātskolās .. skolotāji vēlas neklātienē iegūt augstāko surdopedagoģisko izglītību .. Ves 88, 8, 19.

surdotehnika, -as, s.; parasti vsk. *Tehniskie līdzekļi dzirdes defektu un ar to saistīto runas traucējumu korekcijai un kompensācijai; šādu līdzekļu izstrāde un ražošana.*

sūre, -es, s.; parasti vsk.; poēt. *Sūrme.* □ .. Pumpurs atmostas kā no sapņa. Logs uz pagātni aizveras. Tikai dziļa, neaizgaināma sūre paliek. J Kalniņš 3, 107.

sūrene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Viengadīgs vai daudzgadīgs sūreņu dzimtas lakstaugs, retāk puskrūms ar vienkāršām, veselām, spirāliski sakārtotām lapām, sīkiem, sārtiem vai rožainiem, retāk zaļganiem vai baltiem ziediem vārpveida vai skarveida ziedkopā.* Abinieku s. Blusu s. □ .. Un laimei vienalga, vai pie namdurvīm redz Kāršu rozi vai sārteno sūrenes ziedu. Kaldupe 7, 109. Maura sūrenes .. ar paciliem vai gulošiem stumbriem, sastopamas uz ceļiem un sētās, kur bieži veido ciešu, zaļu mauru. Galenieks 2, 326. Te līgo zalkšu sūreņu vāles ar savu tikko jaušamo rožainumu. Caune 1, 32.

2. dsk.; bot. *Augu dzimta, kurā ietilpst viengadīgi vai daudzgadīgi lakstaugi, retāk puskrūmi vai krūmi ar vienkāršām, veselām lapām, sīkiem ziediem saliktās vārpveida vai skarveida ziedkopās un augli riekstiņu (piemēram, sūrenes, skābenes, rabarberi, griķi).* □ Viss vairums sūreņu dzimtas augu sastopami ziemeļu puslodē, sevišķi tās mērenajā joslā. Galenieks 2, 326. Milzu skābenes .. sauc arī par spinātu skābenēm, angļu skābenēm .. Tās pieder pie sūreņu dzimtas .., ir daudzgadīgs dārzenis. Lauku Dzīve 83, 11, 9.

sūrens, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūreni;** pareti. *Pasūrs.* □ Pliederi sen jau noziedējuši, sūreni dvakojot .. Kaldupe 13, 230.

sūrināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; reti. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst sūrs vai sūrāks.* S. dzērienu. □ pārn. Dzīvi vēl vairāk rūgtināja un sūrināja. ME pap II, 609.

sūrkstēt, parasti 3. pers., sūrkst, pag. sūrkstēja; intrans.; pareti. *Sūrstēt.* □ «Man .. lejpus ribām tā sūrkst, tā sūrkst. Reizēm arī iedur kā ar iesmu.» Blaumanis 5, 36. Roka locītavā sūrkstēja no pirmītējā belziena. Upīts 18, 191. .. neganti sūrkstēja lapseņu sadzeltā piere un pleci. Kaldupe 8, 165.

Sk. sūrkstošs.

sūrkstināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; trans.; reti. *Sūrstināt.* □ Mātes zili pelēkā sega sūrkstina pavasara vēja sadzelto kaklu .. Kaldupe 8, 92.

sūrkstīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl.; reti. *Sūkstīties.* □ Kājas .. sala nežēlīgi, bet par to nebija laika ne domāt, ne sūrkstīties. J Kalniņš 2, 14. Pēc kāpiena [kokā] tie ilgi sūrkstījās par nobrāztām delnām un ceļgaliem. Kar 57, 7, 11.

sūrkstoņa, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Sūrstoņa.* □ .. acis viņam pieplūst asarām. Ne aiz tās sūrkstoņas, kas vēl vienmēr samanāma .. ādā. Par sāpēm viņš nekad nav raudājis. Upīts 5, 6.

sūrkstošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūrkstoši;** pareti. **1.** *Divd.* → *sūrkstēt.*

2. *Sūrstošs.* Sūrkstošas sāpes.

sūrme, -es, s.; parasti vsk.; poēt. **1.** *Sūrums (1).* □ .. Rudens pīlādžu sūrmi viršu medū var just .. Kaldupe 14, 222.

2. *Sūrums (2).*

3. *Sūrums (3).* □ Te, Lipšņu mājās, viņš pirmoreiz iepazina darba sūrmi, zemes smaržu un maizes garšu. Zv 79, 11, 4. Romantiskajai jūsmai, kas Kasparu pārņem pēc pirmās tikšanās ar Justīni .., negaidot piejaucas sāpju sūrme. Ezera 19, 165. Tāds agrs rīts ar smeldzīgu šķiršanās sūrmi .. PL Siev 85, 2, 4.

sūrms, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūrmi;** poēt. *Sūrs.* □ Neizprotama meitene. Dažbrīd sūrma kā vērmele. Salnāja 1, 54.

surogāts, -a, v. *Līdzīgs, bet mazvērtīgāks (vielas, materiāla u. tml.) aizstājējs.* Ādas s. □ Rudzu maize, tējas ūdens un taukvielu surogāti bija viņu barība. Lācis VI, 305. .. pazīstami dažādi kafijas surogāti — cigoriņu, graudu, zīļu kafija. Ves 66, 8, 12. Tas [pulkstenis] nav kaut kāds apzeltīts niķelis, kaut kāds surogāts. Tā ir tīra manta, tīrs zelts. Kalndruva 7, 65. pārn. «Es, protams, runāju par īstu, izsāpētu mākslu, nevis tās surogātu, ko taisa naudas dēļ un plašam patēriņam.» Dripe 10, 257. pārn. .. ja jau raksta par mīlestību .., tad jāraksta tā, lai dzejolī būtu patiešām mīlestība, nevis tās surogāts .. Kar 58, 9, 105.

sūroties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Paust neapmierinātību, arī kurnēt, žēloties.* □ Valdupes muižas mūros savesti ķieģeļi un kokmateriāli, trīs būvbrigādes vīri tur sirdīgi klaudzina cirvjus un sūrojas, ka gausi sokas. Indrāne 2, 299. «Nē, vai tas nu ir cilvēks,» Ilze klusi sūrojās. Viņa stenēja un pūta bez mitas līdz pat mājām. Bendrupe 2, 98. .. no satura viedokļa mūsu jaunākā glezniecība ir pietiekami daudzpusīga, tāpat nevaram sūroties par rokrakstu, satura vizuālo izpausmju nepietiekamību. Nodieva 2, 202.

sūrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūri. 1.** *Tāds, kam ir stipri rūgta, arī sāļi vai skābi rūgta garša.* Sūra garša — *garšas sajūta, ko izraisa kas stipri rūgts, arī sāļi vai skābi rūgts; attiecīgā vielas ķīmiskā īpašība, ko uztver ar garšas analizatoriem.* □ Un, kad pienāk rudens, augļi

tai sabriest briedīgi. Taču sūri tie ir, gaužām sūri... Ai.. sūrā mežābele! Vīlips 3, 209. Katram sirdī pa lāsei sūrās pīlādžu sulas, Katram vairāk vai mazāk lepnās ozola spīts.. Kaldupe 11, 11.

2. *Tāds, kam ir stipri rūgta, arī sāļi vai skābi rūgta smarža.* Sūra smarža (arī smaka) — *ožas sajūta, ko izraisa kas stipri rūgts, arī sāļi vai skābi rūgts.* □ No virtuves plūda sūri piedeguma dūmi.. Zigmonte 7, 77. Ēzē iedegās spoža liesma. Kalējs strauji mina plēšas.. Pret griestiem kāpa sūrs tvans. Mauliņš 2, 52. Ne jau sūrā pieneņzieda dēļ viņš bija caur uguni devies. Kaldupe 3, 26. ..tagad ir rudens pēdējo ziedu — miķelnīcu — sūrā smarža. Ezera 2, 67.

3. *Tāds, kas ir saistīts ar lielām grūtībām, smagiem pārdzīvojumiem (par laikposmu); ļoti grūts, sarežģīts (piemēram, par darbību, apstākļiem).* S. mūžs. Sūri dzīves gadi. Sūri strādāt. Sūri grūti — *ļoti smagi, ar lielu piepūli, grūtībām.* □ ..bija sūra dzīve, bada maize un it nekādas izredzes uz labākiem laikiem. Lācis 15, 139. Indriķis: Cik te nav strādāts! Nekāda labuma no sūrā darba. Nav Māra labvēlīga mums. M Zālīte 2, 17. Un tās vislielākās sāpes un tās vissūrākās nelaimes lai pārtop dziesmā! Goba 1, 100. ..par dzīvi jāiet cīniņā sūrā.. Avotiņa 5, 119. «Tā ir mana tēva sūri grūti celtā māja,» saka viņš sievai. M Zariņš 5, 99. // *Tāds, kas ir saistīts ar smagiem, sāpīgiem pārdzīvojumiem; tāds, kas izraisa smagu, sāpīgu pārdzīvojumu.* Sūras ciešanas. Sūras atmiņas. Sūra mācība. □ Miranda runāja jokodamās, bet viņas vārdos jautās sūra patiesība. Mauliņš 4, 258. ..Es to savu sūru bēdu Visu mūžu līdzi nesu. Bārbale 6, 17. Mēs nenolaidām acu no viņa.. lūpām, pār kurām nāca vārdi, kas mūs tik sūri plosīja. Salnāja 1, 102. // *Tāds, kurā izpaužas smags, sāpīgs pārdzīvojums.* Sūras domas. Sūras asaras — *gaužas asaras.* □ Nevajadzēja tādā steigā nākt ārā no meža, viņš, pīpi pakšķinādams, sūri domāja. Vajadzēja nogaidīt. Avotiņa 9, 11. ..Marga sāka sūri raudāt, galvu pie vecā kapteiņa pleca piekļāvusi. Avotiņa, Slisers 1, 285. ..Olģerts izkusa sūrās asarās kā mazs bērns, kam acu priekšā saplēstas un salauztas visas spēlītes.. Salenieks 5, 234. // *Bargs, skarbs, arī naidīgs.* □ Sakumpis, lūpas nikni sakodis,.. viņš ar izkapti rokās soļoja.. uz priekšu — nikns, sūrs. Bērce 3, 76. Asais zods un sakostie zobi sejai piešķīra sūru un svešu izskatu. Grīva 4, 182. Sūriem, aprautiem vārdiem, tādiem, kāda bija pati dzīve, jāpastāsta par fronti. Bērce 5, 53. Visvieglākais — pasacīt rupjību. Iekšā — sūrs niknums trīc... Sirmbārdis 7, 140. // *Tāds, kas izraisa ko nevēlamu (parasti par laikapstākļiem).* □ ..sūrs ziemelis bija brangi paputinājis nojumes niedru jumtu.. Dorbe 6, 50. Rīgas Jūrmala — tā ir jūra un saule, smiltis un priedes. ..saule, kas tevi.. sūri nosvilina, ja esi tās nelokāms pielūdzējs. Zv 68, 15, 1.

sūrsmains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūrsmaini;** poēt. *Sūrs.* □ «Vispirms jāpaklausās par Ūpi,» sacīja pīlādzītis un iemeta man plaukstās rūgti sūrsmainas ogas. Rūgti sūrsmainas kā dažas dzīves. Kaldupe 17, 56.

sūrsme, -es, s.; parasti vsk.; poēt. *Sūrstoņa.* □ pārn. ..viņa ar savādām bailēm gaidīja dienu, kad Jurģis vienaldzīgi paies garām veikalam. Par to domājot, krūtīs vienmēr iegula trula smeldze. Nadīna pazina šo sūrsmi — tā sāpēja sirds. Preilis 1, 45.

sūrste, -es, s.; parasti vsk. *Sūrstoņa.* □ Annele, kas visu rītu jau cīnījās ar uztraukumu un acu dobumos dzelošu sūrsti,.. šad tad mēģināja tos aizmānīt ar skarbu vai jokainu vārdu.. Brigadere 2, 686. Aptraipi degumu māliem! Tas noņem sūrsti. ME III, 1134.

sūrstēt, parasti 3. pers., sūrst, pag. sūrstēja; intrans. *Dedzinoši, samērā vāji, parasti ilgstoši, sāpēt.* Sūrst nobrāztie ceļgali. Acis sūrst. □ Tika izdarītas analīzes un analīzes. Pirkstu gali sūrstēja no biežajiem adatas dūrieniem. Birze 5, 193. ..iešana viņam izvērtās vienkārši briesmīga. ..kājas sūrstēja kā apsvilinātas. Soma spieda plecus.., sāpēja arī mugura. Lagzdiņš 1, 62. Ievainojums tik stipri sūrstēja, it kā rētā būtu iekaisīta sāls. Grīva 4, 122. // pārn. *Izraisīt sāpīgu pārdzīvojumu; būt sāpīga pārdzīvojuma ietekmē (piemēram, par psihi, psihisku stāvokli).* □ Rājiena vārdi ilgi sūrstēja.. Klints 1, 34. ..viņa nosodīja sevi par pieļautām kļūdām. Tās sūrstēja kā tikko cirstas brūces. Mauliņš 4, 312. Viņa patmīlība stipri sūrstēja, ja tika apšaubīts kāds viņa nodoms. Avotiņa, Šlisers 1, 170. Gan pret izsmiekla, gan pret noniecinājuma vārdiem Lisija bija savu sirdi nocietinājusi. Kādreiz agrā jaunībā sirds šad tad bija arī sūrstējusi. Kaldupe 13, 133.

Sk. sūrstošs.

sūrstīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūrstīgi;** pareti. *Tāds, kas sūrst; arī sūrstošs.* Sūrstīga brūce. □ pārn. ..viņam sūrstīgo nemieru par rītdienu no sevis nekādi nenokratīt. Purs 11, 174. // *Tāds, kas izraisa sūrstošas sāpes.* S. vējš.

sūrstīgums, -a, v.; parasti vsk.; pareti. *Vispārināta īpašība → sūrstīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Tie paši, kuri izsacījās nosodoši par rakstnieku un kinematogrāfistu uzvedību, sit plaukstas līdz sūrstīgumam. Cīņa 88, 157, 1. «Kā nemākulīgi apsieta virve uzrīvē sūrstīgumu, tā arī dzīve tevi... Svešs tu esi kļuvis starp svešajiem un svešs esi starp savējiem.» Purs 11, 46.

sūrstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) sūrst.* □ ..bruņinieki svīda karstuma un nāves baiļu sviedrus, tiem aizvien biežāk jāpaver sejas aizvāznis [sejsegs], lai noraustu no acīm sviedrus, kas.. sūrstināja redzokļus.. Purs 11, 236. // intrans. □ Sāls būs stipra, — jau tagad tik vareni sūrstina. ME III, 1134.

sūrstīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Žēloties, sūroties.* □ ..cik tad sen, kad viņa, tāpat kā Andrejs, ganīja saimniekiem lopus un sūrstījās par purva rāvainajos ūdeņos sasprēgājušajiem stilbiem. Jansons 2, 20. Otrā dienā kā redaktors, tā izdevējs sūrstījās par paģirām. Sakse 1, 69. Kad viņa [jaunā lopkope] tā īsti apradīs ar novietni, kad pratīs gudri saval-

dīties un nesūrstīties, tā jau būs uzvara. Liesma 64, 11, 21.

sūrstoņa, -as, s.; parasti vsk. *Dedzinošas, samērā vājas, parasti ilgstošas, sāpes.*

sūrstošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sūrstoši.** **1.** *Divd.* → *s ū r s t ē t.*

2. *Dedzinošs, samērā vājš, parasti ilgstošs (par sāpēm).* □ Tikai nupat viņš sajuta sūrstošas sāpes kreisās kājas lielā. Birze 3, 81.

sūrums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *s ū r s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Reizēm [bēglis] uzmanīgi nolauza kādu kārkla zaru un laizīja mitro koksnes virsmu zem mizas. Mutē palika sūra garša, vēlāk šis sūrums koda mēlē... Lācis 15, 291. Mežābeles sūrums manās lūpās, Mežābeles gaišums manās domās.. Kaldupe 16, 12. .. oranžsārtais pīlādžogu sūrums no manas zemes pīlādžogām tek. Vācietis 9, 34.

2. *Vispārināta īpašība* → *s ū r s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Ogļmelnajā tumsā ložņāja drēgnums un pavarda dūmu sūrums. Purs 8, 39.

3. *Vispārināta īpašība* → *s ū r s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Dzīves s. Bēdu s. □ ..domu un atmiņu svilinošais sūrums joprojām neļāva Dīriķim gulēt. Kaijaks 5, 55. «Ei, Maur, vai tu esi pārgājis uz invalīdu komandu?» Viņš izlikās nedzirdam un sūrumu norija.. Skujiņš 7, 91. «Attopies jel,» Rūdis sapurināja viņu aiz pleca. «Sūrums tevī sakāpis, laikam pati neapjēdz, ko runāl» Spāre 6, 32.

suseklis, -ļa, v. *Suka izkulstītu linu, kaņepāju u. tml. sukāšanai.* □ Māte.. izvelk rūpīgi ietīto un noglabāto susekli; attin spožās.. tērauda adatas.. Mātes cietās rokas cīnās ar susekli par spožu linu sauju. Rokas sev grib paturēt linus, bet suseklim atdot vienīgi pakulu lēkšķes. Lit M 70, 9, 11. Uz linu susekļa liniem nosukā pogaļas un ar citu susekli izpaisītos linus iztīra no spaļiem un pakulām. ME pap II, 604. pārn. Atlaižos īsai atpūtai. ..Ciņa suseklis kairina vaigu.. Caune 4, 93. // pārn. *Ķemme (parasti) ar retiem zariem; suka ar cietiem sariem.* □ Pasaulē nav vēl izgudrots rīks, kas šos matos varētu nodibināt pareizu kārtību. Suseklim gan viņi zem mātes rūpīgās rokas paklausīja, bet tikai īsu brītiņu. Valdis 1, 8. Sukādama galvu ar susekli, māte teica, ka man pakausī esot divas vērpetes.. Austriņš 1, 42. ..Kumala palūdza susekli, lēnām atpina bizes un.. sāka sukāt galvu. Jaunsudrabiņš 8, 266.

susēt, parasti 3. pers., sus, arī susē, pag. susēja; intrans. *Žūt.* □ Saule kveldē, un upe sus. Līvzemnieks 1, 34. Krītošā sniega ūdeņi jau noskrējuši. Dubļi pašreiz susēja. Fimbers 1, 5. Skrej taureņi. Dej sienāzīši sīki. Uz platas lapas rīta rasa sus. Goba 3, 150.

susināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Pieliekot (parasti auduma, papīra gabalu), panākt, ka (no kā) uzsūcas mitrums un (tas) kļūst sauss vai sausāks.* S. ar kabatlakatiņu acis. Susinoša viela. □ Ar mutautiņu susinādams lietus aprasoto pieri un matus, ārsts sekoja sievietei.. viesistabā. Jauno a 54, 193. Kājas noslauka ar mīkstu dvieli, susinot, bet nevis beržot.. Ves 63, 3, 21. // *Šādā veidā panākt, ka (mitrums) uzsūcas no kā.* S. ar dzēšpapīru tinti. □ Operācija turpinājās jau ceturto stundu.. Medicīnas māsas tik tikko paguva ar salvetēm susināt sviedrus uz ārstu sejām. Zv 84, 2, 20.

2. *Iedarbojoties ar siltumu, gaisa plūsmu, panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst sauss vai sausāks; arī žāvēt.* □ Ar gludekli susinu savas kabatas, mitras no kūstoša sniega. Imermanis 5, 54. Lēna vēsma lodāja pa Salu un susināja karavīru apģērbus. A Grigulis 9, 115. Saulīte.. skūpstīja puiša ziedošos vaigus un susināja viņa valgo, balto pieri. Blaumanis 6, 256.

3. *Ar melioratīviem līdzekļiem mazināt (augsnē, kādā teritorijā) mitrumu.* S. pārpurvoto pļavu. □ ..savā laikā visi trīs rakuši grāvjus, susinājuši purvus.. J Plotnieks 7, 177. Trīsdesmit gadu viņš bija.. līdis līdumus, lauzis celmus un susinājis sūnekli gar upi. Lācis 15, 223.

susinātājdrena, -as, s. *Drena augsnes un virszemes gravitācijas ūdeņu uztveršanai un novadīšanai.*

susinātājgrāvis, -vja, v. *Grāvis augsnes un virszemes gravitācijas ūdeņu uztveršanai un novadīšanai.* □ Nav pamatots apgalvojums, ka ar biezu susinātājgrāvju tīklu var mežu pārsusināt. D kal 84, 97.

susla, -as, s. *Dzēriens, kas satur maz vēlamo vielu; arī negaršīgs dzēriens.* □ Pēc tam viņi.. dzēra kafiju ar paštaisītu liķieri. Kafija gan bija briesmīga. Pēc lieliskās zviedru kafijas ņemt mutē šo suslu — cigoriņu un sakaltētu cukurbiešu novārījumu — Siliņam bija ļoti grūti. A Grigulis 13, 130. Jēks bijis ellīgi skops. Gājējiem devis ēst vienīgi nokrejotu piena suslu.. Talcis 9, 15. Viņš dzēra bairīti.. Tā bija rūgta susla, vienīgi apiņus brūveris te, muižā, nežēloja, bet no apiņiem vien labu alu neizbrūvēsi. Zigmonte 16, 257. sal. Dārzniekmeita atnesa abas saujas pilnas ar Gaujas ūdeni, bet ūdens bija duļķains un rūgts kā vērmeļu susla. Kaldupe 5, 181.

susliks, -a, v. *Vidēji liels (līdz 40 centimetriem garš) vāveru dzimtas dzīvnieks (stepēs, mežastepēs, tuksnešos, pustuksnešos).* Dzeltenais s. Mazais s. □ Un kur vēl stepes veiklie iemītnieki susliki, kas manīgi nobrauka vārpas, sabāž graudus aiz vaigiem un jož uz alu noslēpt krājumus ziemai! Brutāne 8, 96. Te nav kur paslēpties. Vien susliki bēg alās. Vien peles. Zemē pelēkajā pēdas dziest. Brīdaka 11, 60.

susļiks, -a, v.; nevēl. *Susliks.* □ Susļiks.., spalgi iesvilpdamies, brīdina savu dzimtu.. Zv 52, 12, 4.

suspapīrs, -a, v. *Porains papīrs (kā) susināšanai; arī dzēšpapīrs.*

suspendēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; ķīm. *Vienmērīgi kliedēt (cietas vielas sīkas daļiņas) šķidrā vai gāzveida vidē.* Suspendēts stāvoklis — *stāvoklis, kurā cietas vielas daļiņas ir vienmērīgi izkliedētas šķidrā vai gāzveida*

vidē. □ Fosfors, slāpeklis un citi elementi no augsnes nokļūst ūdenskrātuvēs.. Fosfors galvenokārt noplūst kopā ar notecē suspendētajām daļiņām augsnes erozijas rezultātā. Zin T 80, 10, 15. Gatavu buljonu 30 minūtes nostādina, lai nosēstos suspendētās daļiņas.. Ēd gat 107.

suspensija, -as, s.; ķīm. *Maisījums, kurā cietas vielas sīkas daļiņas ir vienmērīgi izkliedētas šķidrā vai gāzveida vidē.* □ No izejvielām, kuru galvenais komponents ir kvarca smilts, vispirms izgatavo stiklu. To samaļ pulverī, sajauc ar ūdeni un iegūst suspensiju. Rīgas B 84, 18, 5. Puķu sēklas kodina, mērcējot ķīmisko preparātu šķīdumos vai suspensijās.. Rupais, Kalniņa 1, 60.

sust[1], sūtu, sūti, sūt, pag. sutu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Iekaist siltuma, mitruma iedarbībā (par ķermeņa daļām).* □ ..vīzēm tomēr bija arī savs labums — lietavās mazāk suta kājas. Pastalās ne tikai pirkstu starpas, bet visi pirksti kļuva jēli.. Caune 1, 126. // *Bojāties mitruma, siltuma iedarbībā (par augiem, to daļām, arī par sablīvētu sienu).* Jaunais siens sāk s.

2. parasti 3. pers. *Sutināties (1).* Katlā sūt kāposti.

3. sar. *Karst (parasti par cilvēkiem).* □ Līdz ar saules parādīšanos kļuva siltāks, un drīz jau pa īstam sutām savās dūnu jakās.. Lauku Dzīve 80, 1, 21.

4. sar. *Gulēt.* □ «Tu par daudz nenoņemies ar to mazo, liec viņu sust. Ja grib, lai izbļaujas..» Zigmonte 6, 30. Skaisti, pusdesmit. Tad nu gan susts īstā lāča miegā! Ezera 7, 81. «Padodiet [piedzērušo] šurp! Nātrēs es viņu nolikšu, lai sūt līdz vakaram.» Upīts 4, 250.

sust[2], parasti 3. pers., sus, pag. susa; intrans.; reti. *Susēt.*

susuris, -ra, v. **1.** *Neliels, vāverei līdzīgs grauzēju kārtas dzīvnieks ar slaidu ķermeni, noapaļotām ausīm un garu, kuplu asti.* Dārza s. Mazais s. □ Parasti susuris uzturas kokos. Turpat guļ, izskrienas un arī paēd. Turpat piedzimst mazie susurīši (skaitā 6—8). Pad J 81, 45, 4. Dažreiz būrīšos [putnu] ligzdas posta arī vāveres, susuri un dzeltenkakla peles. Šie sīkie zīdītāji ligzdu nesajauc, tikai izēd tās saturu. Kronītis 1, 171.

2. dsk.; zool. *Dzīvnieku dzimta, kurā ietilpst nelieli brūngani vai rūsgani grauzēji, meža nakts dzīvnieki (piemēram, mazais susuris, lielais susuris, meža susuris, dārza susuris).*

sušķība, -as, s.; parasti vsk.; sar. *Liela netīrība, arī nevīžība.* □ Nevar laikus.. izvest kūtsmēslus. Tādā sušķībā dzīvojot, arī pats cūkkopis kļūst par nevīžu. Cīņa 79, 190, 2. Mēs reizēm viegli aprodam ar netīrību un sušķību, pārvarēdami pretīguma instinktu. Zirgs nekad nedzer netīru ūdeni, neēd iepelējušu sienu.. Ves 75, 3, 17.

sušķīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sušķīgi;** sar. *Ļoti netīrs, arī nevīžīgs.* □ Sušķīgs cilvēks. ME pap II, 605.

sušķīgums, -a, v.; parasti vsk.; sar. *Sušķība.*

sušķis, -ķa, v.; **sušķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s., arī **sušķene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar. *Ļoti netīrs, arī nevīžīgs cilvēks.* □ Netīrs, smags darbs vai nu iemāca cilvēkam rūpēties par miesas tīrību, vai arī padara viņu par sušķi, kas jau pa gabalu ož pēc sviedriem. Lāms 2, 17. // *Ļoti netīrs dzīvnieks.*

suta, -as, s.; retāk **suts,** -a, v.; parasti vsk. **1.** *Karsts, parasti slapjš, ūdens tvaiks; gaiss, kurā ir daudz šāda tvaika.* □ ..uzvirda pilnais katls un pārgāja pāri malām, un ūdens.. kūsāja uz plīts, un gaisā sāka klāties un strāvot suta.. Ezera 13, 116. ..lokomotīve kūpināja varenus tarkšķošus suta mākoņus... Upīts 4, 326. Pirtnieks Ansis stāvēja sutā kails un ar roku slaucīja.. pieri, no kuras pilēja lielas sviedru lāses. K Skalbe 1, 60. Pēc gaisa mitruma izšķir sutas pirtis ar relatīvo gaisa mitrumu līdz 95 procentiem un sausā gaisa pirtis.. Ves 74, 9, 5. ◇ Suta (arī sutas) kumeļš (arī rumaks) novec. — *vilciens, ko velk tvaika lokomotīve; arī tvaika lokomotīve.* □ ..kas to varēja zināt, kad parādīsies vilciens? Varbūt es neesmu atgājis ne pieci simti soļu, kad jau aizelsies uz īsu brīdi pie platformas piestāj suta kumeļš? Salenieks 2, 220. Lokomotīve.. elsdama piestāja uz brīdi mazajā Ugāles stacijā, bezbēdīgi iesvilpās un steidzās pa sliežu ceļu atkal projām. Vagoni, cits citu grūstīdami, sekoja straujajam suta kumeļam. Lit M 58, 2, 2. ..klaudzēja riteņi, un es ieraudzīju tvaika mākoni.. Sutas rumaks lēni bīdīja dzeltenu saldētājvagonu, tas apstājās līdzās tralerim, un lokomotīve izgrūda gaisā šņācošu strūklu. Lapsa 6, 163. // pārn. *Tveice.* □ ..saule dod virsū tādu sutu kā ar pilnu ķipi apmesta pirts krāsns. Selderiņam jau sen svārki nost,.. mute sausa kā izžāvēta. Kalndruva 5, 149. Pēcpusdienā kraujam šķūnī pēdējo sienu. Mums ar.. Janku jāpiebāž pažobeles. ..Suta tāda, ka ne paelpot. Ērgle 1, 349.

2. sar. *Smaga fiziska piepūle, smags fizisks darbs.* □ Bija zināms, ka Jānis nosūtīts Kalnciema akmeņlauztuvēs un iztur diezgan karstu sutu. Lācis 15, 232. «Mugura atkal sāp? Nu kā tad nesāpēs, kad tīšu prātu bendē kopā. Zirga mugura, arī tā tādu sutu neizturēs.» Upīts 4, 209. // *Spēcīga fiziska iedarbība, arī ietekmēšana.* □ «Per, māsiņ, gurnus un ciskas, per kāju stilbus [ar nātrēm] tik ilgi, kamēr āda sāk sūrstēt, sāk svilt. ..Pēc viena vai divi mēnešiem no tādas sutas tu nejutīsi kaulus ne laužam, ne smeldzam.» Grants 7, 34.

○ ◇ Sadot sutu, arī sadot (arī sakurināt, sakurt) pirti sar. — *izteikt bargu rājienu, arī izlamāt.* □ Bet vakarā komjauniešu sapulcē Erna man sadeva tādu sutu, ka visu nakti līgojos uz mājām.. Salenieks 1, 40. ◇ Dabūt sutu sar. — a. *Dabūt bargu rājienu, stingru sodu.* □ Beidzot koridorā iznāca Arturs kopā ar audzinātāju. ..«Nu, pamatīgu sutu dabūji?» Ziņķārīgi sagaidīja draugu Edvīns. Lagzdiņš 2, 50. «Kāp zemē [no koka] pats, varbūt vēl varēsi aizbēgt. Ja es tevi nonesīšu,.. mātes rokās nodošu. Un tad tu dabūsi sutu kā likts.» J Kalniņš 2, 168. b. *Ļoti nostrādāties, nopūlēties.*

sutana, -as, s. *Garš, talāram līdzīgs katoļu garīdznieka tērps.*

sutašs, -a, v. *No zīda pavedieniem pīta smalka aukla, ko izmanto, piemēram, rotājumiem.* Izrotāt apkakli ar uzšūtu sutašu. □ Materiāli [rokdarbiem] var būt visdažādākie: krāsainas dzijas, pītas vai savītas auklas, diegi, šaurās ripsa lentītes, sutašs .. PL Siev 78, 6, pielikumā. Viņš man sniedza dāvanu veikalā akurāti iesaiņotu kārbu, pārsietu ar rozā sutašu. Kaijaks 1, 41.

suteners, -a, v. *Vīrietis, kas pakļauj sev prostitūtas, lai iegūtu daļu no viņu ienākumiem.* □ Un cik no peļņas ieslīd suteneru kabatās? Jo katrai ielasmeitai ir savs kungs, tāpat kā katrai aitiņai savs cirpējs. Dripe 9, 193.

sūtība, -as, s.; parasti vsk. *Visnozīmīgākais, visbūtiskākais uzdevums, mērķis, darbību kopums (mūžā, kādā tā lielākajā daļā).* Mākslinieka s. Pedagoga s. Cilvēka s. zemes virsū. □ Sieviete un karš — nav krasāku pretstatu. Sievietes sūtība ir auklēt un kopt dzīvību, nevis izdzēst to. Pad J 84, 198, 3. .. tāda jau ir ārsta sūtība — kuru katru brīdi būt gatavam stāties dzīvības sardzē. Cīņa 82, 187, 3. .. visu savu dzīvi Fricis Bārda darbojies arī par skolotāju, redaktoru, žurnālistu, bet viņa galvenā sūtība bijis dzejnieka darbs. Peters 5, 21. pārn. Lugas autors ir izteicies, ka izrāde nepildīs savu sūtību, ja neizvedīs skatītāju no pacietības. Lit M 76, 48, 11. pārn. Standartizācijas sūtība ir atbrīvot cilvēka spējas un radošo garu no liekā, nevajadzīgā .. Pad J 79, 58, 4.

sutīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sutīgi.** *Tāds, kas ir karsts, ar paaugstinātu mitruma pakāpi (par gaisu, tvaiku, tā plūsmu); tāds, kad gaiss ir karsts, ar paaugstinātu mitruma pakāpi (par laikposmu, laikapstākļiem); arī tveicīgs, spiedīgs (1).* S. vējš. Sutīga vasara. S. vakars. □ Plašajā telpā, kur lielos misiņa katlos vāra iesalu, gaiss savādi skābens un sutīgs. Sēlis 5, 240. Uz plītiņas, burbuļus mezdams, vārījās veļas katls. Caur sutīgo miglu tikko samanīju trīs dažāda vecuma sievietes .. Bundzeniece 2, 105. Togad sutīgo jūniju nomainīja vēl tveicīgāks, pilnīgi svilinošs jūlijs. J Plotnieks 9, 248. Indulis pārvelk ar delnu pār pieri. Mitra. Tāds sutīgs laiks. Zigmonte 15, 157. // *Tāds, kur gaiss ir karsts, ar paaugstinātu mitruma pakāpi un kur ir grūti elpot (parasti par telpu).* Sutīga vannas istaba. □ Šaurā [cietuma] telpa — divkāršām durvīm nožogots gaiteņa gals — bija sutīga, pieelpota. Lācis VI, 315. .. vagonā kļuva sutīgi. Karstums darīja pasažierus gurdus. Lubējs 1, 83. // *Tāds, kas ir intensīvs, ar augstu temperatūru un ir saistīts ar paaugstinātu mitruma pakāpi (piemēram, par siltumu).* □ .. gaiši deg virs galvas svelmainā saule, un viņas stari aizspiežas līdz lietus paltīm un dūkstīm .. Mežs kļuvis pilns sutīga siltuma .. Grīns 1, 339. Viņš palika viens sētsvidū stāvam, kā gaisa meklēdams, jo no laukiem nāca sutīgs karstums. Virza 1, 84. Dzinēji rēca, asfalts smirdēja, un mašīnā bija sutīgi karsts. Dripe 10, 436.

sutīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → s u t ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Nav vairs [Ceilonas kalnos] tās tveices un sutīguma, kas gurdināja līdzenumos. Rīgas B 58, 60, 6.

sūtījums, -a, v. **1.** *Tas (piemēram, vēstule, bandrole), ko sūta (3).* □ Pastmeistars, večuks, kas izsniedz avīzes un zīmogo dažādus sūtījumus, jau mani pazīst. Ezera 6, 89. .. rakstiet [laikrakstam] par visām nebūšanām, ar kurām jums nākas saskarties dzīvē. Bet tikai pirms tam apdomājiet sava sūtījuma mērķi .. Pad J 88, 109, 3. .. okeānā gandrīz visi sūtījumi — vēstules, paciņas, grāmatas un arī filmas — ceļo no viena kuģa uz otru siļķu mucās pa ūdeni. Grīva 5, 53.

2. parasti vsk.; reti. *Sūtība, uzdevums.* □ Guna: Cits sūtījums man dzīvē jāizpilda, Man citu noziegumi jāizpērk .. Aspazija 3, 307.

sutināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Karsēt uz lēnas uguns nelielā šķidruma daudzumā, parasti slēgtā traukā (piemēram, gaļu, saknes); arī sautēt (1).* S. burkānus. Rupjmaizē sutināts šķiņķis. Sutināta zivs. S. dzīvnieku barību. □ Trepju telpā smaržoja pēc sutinātas gaļas .. Ezera 5, 110. Dārznieka mājiņā gatavojās kāzām, vārīja galertu, sutināja kāpostus .. Gulbis 4, 150. Miežu putraimus .. pavāra ūdenī, līdz biezputra sabiezē, pielej verdošu pienu, izmaisa un sutina putraimus mīkstus. Ves 79, 12, 11. Pati kopu piefermas lauku, .. sutināju salmus un pelavas .. Lauku Dzīve 71, 3, 8. // *Mitrumā karsēt (kādu materiālu), lai (tas) iegūtu vēlamās īpašības.* □ Stopu gatavošana prasīja daudz darba un pacietības. Kokus vajadzēja sutināt un vaskot, saites mērcēt un kaltēt .. Mauliņš 2, 103. Pirts smaržo vēl pēc sutināta bērza .. Vācietis 5, 21.

2. trans. *Sautēt (2).* S. kājas karstā ūdenī.

3. parasti 3. pers.; intrans. *Būt karstam, tveicīgam (par laikapstākļiem); karsēt (piemēram, par sauli).* □ Ceļu neskāra ne tā vismazākā vēsma, .. sutināja skaidri kā uz lietu. Upītis 8, 52. Visas Jukuma slimības dienas laiks turējās karsts, sutināja pārmēru, spēka pietrūka strādāt. Zigmonte 16, 203. Saule sutināja kā uz lietu .. Sakse 2, 186. // trans. *Karsēt (par apģērbu, apaviem, segu u. tml.).* □ Alfrēds ar stulmeņiem brien granti bez rūpēm — porainā cūkas āda un rupja linu auduma auti pārāk nesutina kājas. Caune 2, 106.

4. trans.; sar. *Sist, pērt.* □ Vai, mājās ticis, izgāju sveikā, vai tiku sutināts, par to labāk klusēšu. Jaunsudrabiņš 2, 58.

sutinātava, -as, s. **1.** *Sautētava (1).* □ .. Kalvišu lopbarības sektorā rudenī uzbūvējām lielu sutinātavu, kur diennaktī var izsautēt vairāk nekā trīs tonnas rupjās lopbarības. Cīņa 55, 84, 3.

2. *Sautētava (2).* □ .. nelielā ieplakā starp priedēm atrodas loku un slieču .. sutinātava, tēšamie stabi, steķi. Lauku Dzīve 82, 3, 22.

sutināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Refl. → s u t i n ā t (1); tikt sutinātam; arī sautēties (1).* Krāsnī sutinās cepetis. □ Vasaras virtuves skurstenis tagad

kūp gandrīz nepārtraukti, sutinās cūku barība.. Kaijaks 6, 79.

2. *Sautēties (2).* S. pirtī uz lāvas. □ pārn. Naktī.. mazpilsēta, kur bija apmetusies kino grupa, gulēja un sutinājās nežēlīgā karstumā. Zigmonte 4, 111. // *Būt tādam, kam ir karsti (apģērbā, apavos, zem segas u. tml.).* S. kažokā.

sūtīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Panākt (pamudinot, rīkojot, pavēlot u. tml.), ka (kāds) dodas (uz kurieni, parasti ar noteiktu uzdevumu, mērķi).* S. meitu uz veikalu pēc maizes. S. vīru pēc ārsta. S. bērnus ganos. S. zēnu pēc malkas. S. skolēnus uz laukiem atpūsties. S. delegāciju sagaidīt viesus. S. bataljonu uzbrukumā. □ Vecais Akmanis divus rītus sūtīja uz staciju kalpu Merķi ar zirgu dēlam pretim. Fimbers 1, 178. Iraids: Kāpēc jūs te nākat? — Kāds: Es nenāku. Mani sūta. — Iraids: Kas? — Kāds: Nometnes komandants. Zīverts 2, 83. Lieli cilvēki viņu ņēma līdzi un nemaz netaisījās sūtīt mājās, kā dažkārt to mēdza darīt paša brālis. Saulītis 12, 153. ◇ Sūtīt pie velna (arī pie visiem (arī deviņiem) velniem, arī pie joda) vienk. — *dzīt prom.* // pārn. *Vērst (izteikumu) uz kādu, ko.* □ Šoferis,.. pacēlis abas milzīgās dūres augstu gaisā, sūtīja bēglim pakaļ visbriesmīgākos lāstus. Vilks 6, 327. // pārn. *Izplatīt kādā virzienā (piemēram, gaismu, smaržu).* □ Saule jau starus sūtīja, gatava atkal drīz sildīt. Caklais 11, 70. ..no pārupes vakara saule sūtīja maigu vakara gaismu. Birze 7, 22. ..viņa pieiet krāšņajam [ievu] krūmam, kas tālu sūta savu rūgto smaržu. Zigmonte 2, 249.

2. *Likt (kādam), lai mācās (mācību iestādē), dot, nodrošināt iespēju mācīties (kur), dot (kādam) rīkojumu mācīties (kur, parasti kursos).* □ Pavasarī, kad es ar teicamu liecību beidzu pamatskolu, tēvam bija galīgi nobriedis lēmums sūtīt mani tālāk skolā.. Zālīte 5, 23. ..saimniece, sākot ar pirmo vidusskolas klasi, sūtīja Veltu skolā Rīgā. A Grigulis 13, 556. Hara skola tepat, tikai divus kvartālus.. Ilgu mamma sūta citā. Zigmonte 1, 14. «Māsa Tillaka, vai jūs piekristu, ja septembrī jūs sūtītu uz virsmāsu kursiem?» Birze 8, 86. // *Dot, nodrošināt iespēju piedalīties (kādā pasākumā).* S. kori uz festivālu. S. sportistus uz sacensībām.

3. *Dot (ko) kādam starpniekam (piemēram, sakaru iestādei, uzņēmumam, personai) nogādei (uz kurieni, kam).* S. telegrammu. S. ierakstītu vēstuli. Sūtīt sveicienus (arī sveicienu, retāk labdienas) — *sveicināt (kādu) ar cita starpniecību.* □ Cerībā piepelnīt kādu grasi viņš sācis sūtīt žurnālam.. dzejoļu tulkojumus.. J Kalniņš 8, 69. Katru mēnesi sieva paciņās uz fronti sūtīja arī dzelteno, garšīgo Altaja sviestu. Ziedonis 1, 19. Stundās sačukstējāmies, sūtījām cits citam zīmītes. J Plotnieks 10, 19. ..viņi katru mēnesi ar lidmašīnu sūtot uz Parīzi trīs simti kilogramu vīna gliemežu. Grīva 8, 124.

○ ◇ Kā (paša) likteņa (arī dieva) sūtīts, arī kā (pašas) laimes sūtīts sar. — *saka par ko ļoti gaidītu, noderīgu, kas ieradies, parādījies, iegūts vajadzīgajā brīdī.* □ ..gluži kā likteņa sūtīta, no aizmugures pieripoja kāda ar piena kannām piekrauta automašīna. Lagzdiņš 3, 116. Vai nevajagot kaut ko uzmūrēt, šis jautā. Es gandrīz vai apraudājos no prieka — meistars kā paša dieva sūtīts. Zv 67, 2, 5. Matilde: Kā pašas laimes sūtīts tas cilvēks te uzklīda ar savu pateicības vēstuli. Tā Krustiņu izdzīs no Roplaiņiem.. Blaumanis 6, 327.

sūtniecība, -as, s.; novec. *Vēstniecība; arī diplomātiskā misija.* □ ..es iedomājos, ka taču pati varēju viņam aizrakstīt, jo viņa adrese man bija zināma: Latvijas sūtniecība Parīzē. Zālīte 5, 307. Redzu demonstrāciju, kas pa vakaru tumsā tīto ielu plūst uz kādas ārzemju sūtniecības pusi. Bērce 6, 100. Pretēji oficiālajai terminoloģijai latviešu valodā presē vēl bieži tiek lietots anahronisks nosaukums «sūtniecība». Fogels, Grīnbergs 1, 151.

sūtnis, -ņa, v.; **sūtne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** pol. *Aiz vēstnieka nākamais (zemākais) diplomātiskais rangs ārlietu resorā; persona, kam ir šāds rangs.* □ Ja rezidences valstī ir akreditēts vēstnieks, tad šāda valsts diplomātiskā pārstāvniecība tiek saukta par vēstniecību, ja akreditēts sūtnis vai arī pastāvīgais lietu pilnvarotais, tad pārstāvniecību sauc par diplomātisko misiju. Fogels, Grīnbergs 1, 151. ..Vācijas Demokrātiskā Republika un Kongo Tautas Republika vienojušās nodibināt diplomātiskās attiecības un vistuvākajā laikā apmainīties diplomātiskajiem pārstāvjiem sūtņu rangā. Cīņa 70, 9, 3. 1940. gada 16. jūnijā Latvijas sūtnim Maskavā tika iesniegta nota, kurā bija izteikta prasība radīt Latvijā tādu valdību, kas spētu godīgi pildīt.. līgumā paredzētās saistības.. Zv 76, 12, 3. // vēst. *Persona, kas citā valstī, zemē veica diplomātiskus uzdevumus.* □ Kurzemes hercogistei bija savs sūtnis ne vien Polijā pie karaļa, bet arī Francijā, Anglijā, pie Romas pāvesta.. V Kalniņš 1, 132. Sargs: Lielā hana sūtnis no tatāriem. Grib ienākt. Viņam līdz kalpi ar dārgu dāvanu nastām. Zīverts 1, 344. Vadonis pameta ar galvu, un dobelietis pazuda citu Zemgales novadu sūtņu vidū. Grīns 2, 155.

2. *Pārstāvis, ko (piemēram, valsts, uzņēmums, organizācija) sūta (uz kurieni, pie kā, parasti ar noteiktu uzdevumu).* □ ..daudzu Rīgas uzņēmumu sūtņi jau devušies palīdzēt lopbarības vākšanā.. Rīgas B 83, 128, 1. ..sovhozā iebrauca Rīgas celtniecības tresta sūtņi. Viņi gribēja redzēt vietu, kur šefības kārtā būvēt saimniecībai fermu. Zv 79, 11, 5.

sutoņa, -as, s.; parasti vsk. *Karsts gaiss ar paaugstinātu mitruma pakāpi; telpa, vide, kur ir šāds gaiss.* □ ..pretim sitās kaltušas zemes smaka un sutoņa. Māte, apsegusies ar lakatu, kaut ko vārīja uz mazās plītiņas. Garaiņu vilnis cēlās pret zemajiem griestiem un vēlās uz izeju. Fimbers 1, 314. Mežs uzdveš pretim miklu elpu. Ir tāda sajūta, kā izgājušam no pirts sutoņas vēsā priekšiņā.. Ezera 11, 34. // *Laikapstākļi, kuriem ir raksturīgs karsts gaiss ar paaugstinātu mitruma pakāpi.* □ Saule jau lai-

dās aiz koku galotnēm, bet sutoņa bij neizturama. Tvans cēlās no neizsusējušām sabradātām vakarnakts lietus peļķēm. Upītis III, 515. Viņa pacēlās, atvēra logu, lai ienāktu spirgts gaiss istabā; bet ārā bij tā pati° sutoņa, kas iekšā .. Blaumanis 6, 183. Kādu pievakari savilkās neredzēts negaiss. Jau trīs dienas pēc kārtas bija turējusies neganta sutoņa .. A Auziņš 3, 8.

sutra, -as, s.; apv. **1.** *Virca.*

2. *Tvaiks; tvans; dūmaka.*

suts. *Sk.* s u t a.

suvenīrizdevums, -a, v. *Speciāls grezns, parasti mazformāta, izdevums, kas ir veltīts (kā) piemiņai, jubilejai u. tml.* □ Jubilejas gadā paredzēts izdot suvenīrizdevumu «Krišjānim Baronam — 150» .. Cīņa 83, 31, 3.

suvenīrs, -a, v. *Priekšmets (parasti mākslinieciski izstrādāts), kas paredzēts, lai ko saglabātu atmiņā; piemiņlieta.* Ādas suvenīri. Uzdāvināt suvenīru. Suvenīru kiosks. □ Ar suvenīru saistās atmiņas par vietām, notikumiem, par ļaudīm, ar kuriem esam tikušies. Tavare 1, 89. Suvenīri mēdz būt tādi katrai tautai īpatnēji darinājumi, kas lakoniski ataino šīs tautas dzīvi .. Freimanis 1, 17.

suverenitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** pol. *Specifiska valsts kvalitāte — valsts augstākā vara savās iekšējās lietās un neatkarība no citām valstīm starptautiskajās attiecībās.* Valsts s. Nacionālā s. Respektēt suverenitāti. □ Kā starptautisko tiesību pamatprincipam suverenitātei mūsdienās ir šāds saturs: valsts neatkarība tās iekšējās un ārējās lietās, tas ir, tiesība valstij pašai patstāvīgi noteikt .. savu sabiedrisko un politisko iekārtu, realizējot savā teritorijā augstāko varu. Fogels, Grīnbergs 1, 72.

2. *Vispārināta īpašība → s u v e r ē n s*[2] *(3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viena no pazīmēm, kas šobrīd topošos mākslas darbus atšķir no nesenās pagātnes, ir aktiera suverenitātes tālāka nostiprināšanās. Teātris 82, 5. .. mākslā viss sākas ar personības individuālo suverenitāti, tās neatkārtojamību. Kritikas g 83, 115. Jāņa Jaunsudrabiņa suverenitātes pamatā — ticība darba darītāja, radītāja morālajām spējām, jūtu siltumam, viņa spējai stāties pretī dzīves pelēkumam. Zv 77, 16, 20.

suverēns[1], -a, v.; **suverēne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; pol. *Tas, kas realizē (kā) varu.* □ .. Vatikāna suverēns lika saprast, ka viņa vadītā kūrija ir gatava atjaunot .. pārtrūkušos diplomātiskos sakarus ar Ķīnu. Cīņa 81, 71, 4. Varas suverēns ir tauta. Parlaments .. ir šīs suverenitātes iemiesotājs. Latv J 90, 21, 2.

suverēns[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **suverēni. 1.** pol. *Tāds, kam pieder augstākā vara un kas to īsteno.*

2. pol. *Tāds, kam ir suverenitāte (1) — par tautu, nāciju, valsti.* Suverēna tauta. □ Jā, arī tā ir brīva! Pēc kārtas skaitot, Gambija jau ir 36. suverēnā Āfrikas valsts. Grīva 8, 196.

3. *Tāds, kas ir neatkarīgs (no kā), brīvs, arī patstāvīgs savā darbībā (par cilvēku).* □ Dzīvības brīnums, dzīvības vieta uz zemes, cilvēks kā sastāvdaļa un cilvēks kā suverēna būtne — tādos lokos Ojārs Vācietis runā šodien .. Čaklais 10, 68. Izteiksmes līdzekļu izvēlē un to skandējumā gleznotājs ir suverēns. Taču arī gleznieciībā nav absolūtas, ne ar ko nesaistītas brīvības, patvaļas. Māksla 60, 1, 8. Personībai ir jābūt suverēnai un patiesīgai. Suverēnai tādā nozīmē, ka tā domā pati savu domu, kāpināti izdzīvo savu jūtu dzīvi .. Lit M 79, 8, 4. // *Tāds, kas noris, pastāv neatkarīgi (no kā), brīvi.* □ Smilģis gribēja radīt jaunu teātri, gribēja apliecināt teātri kā suverēnu mākslu .. Hausmanis 1, 29. .. meža sienas mūs itin kā atdalīja no pārējās pasaules, un pret dabas suverēno mūžīgumu mūsu dzīvības šķita niecīgas .. Ezera 9, 7. Kāds gandarījums .., ja mākslinieks jūt, ka viņš suverēni valda pār klausītāju emocijām .. Jaun Gr 67, 5, 35.

svabadība, -as, s.; parasti vsk.; novec. **1.** *Stāvoklis, kad nav (politiskas, ekonomiskas, juridiskas u. tml.) pakļautības, atkarības; stāvoklis, kad nav atkarības, piemēram, no citiem sabiedrības locekļiem, kādām ietekmēm; brīvība (1).* □ Tie no tumšām bēdu sienām Laukā meklē svabadības. K Skalbe 2, 310. Te [mežā] lūdzējiem nekad netrūktu vietas, te visur tik svēts klusums un plaša svabadība! Apsīšu J 3, 11.

2. *Stāvoklis, kad (cilvēks) neatrodas apcietinājumā, ieslodzījumā, gūstā; brīvība (2).* Laist gūstekni svabadībā. // *Stāvoklis, kad (dzīvnieks) nav iesprostots.* □ «Lielā cūka ir no aizgalda ārā!» māte .. kādā dienā saka. Labi, ja tas notika ziemā, .. bet siltā laikā pa atvērtām durvīm tā varēja aiziet svabadībā, un tad neviens nevarētu pateikt, kur cūka būtu atrodama. J Kalniņš 10, 288.

3. *Neierobežotas (rīcības) iespējas; nepakļautība normām, paražām; brīvība (3).* □ Saimniekam projām esot, puikas ieguva lielāku svabadību. Virza 1, 54.

svabads, -ais; s. -a, -ā; apst. **svabadi;** novec. **1.** *Tāds, kas neatrodas (politiskā, ekonomiskā, juridiskā u. tml.) pakļautībā, atkarībā; tāds, kas nav atkarīgs, piemēram, no citiem sabiedrības locekļiem, kādām ietekmēm; brīvs (1).* □ «Mūsu vectēvs stāstīja, ka vecvecos laikos mūsu tauta — zemnieki — bijusi svabada. Katrs varējis art, kur vien tik gribējis.» Pērsietis 1, 115. Acīmredzot Mītels pārnāca uz Rīgu ar cerībām atrast to .. pilsonisko, svabado muzikālo sabiedrību, kuras .. pietrūka Šverīnē. Klotiņš 2, 118. Es pazinu arī ķēniņmeitu, ko velns turēja savā varā un ko Arājdēlam vajadzēja atpestīt, lai svabadi no velna varas kļūtu visi ļaudis. J Kalniņš 10, 195.

2. *Tāds, kas neatrodas apcietinājumā, ieslodzījumā, gūstā; brīvs (2).*

3. *Tāds, kam nav saistību, pienākumu, rūpju; tāds, kuram nepiemīt (kas); brīvs (3).* □ .. mani .. pielika pie kartupeļu kasīšanas. .. Bet tas jau nekas — ar citiem kopā strādāt jau nav grūti, un pēc kartupeļiem visu vakaru esmu atkal svabads. Birznieks-Upītis 6, 337. Viņam pa dienu jāizvadājot pilnās mucas, jāat-

vedot tukšās atpakaļ, un pa nakti viņš esot svabads cilvēks.. Jaunsudrabiņš 8, 123. Par visu svarīgāk bija pabeigt studijas, lai reiz kļūtu svabads cilvēks — svabads no brāļa Kārļa gādības, no parādiem, no pusbada.. J Kalniņš 8, 47.

4. *Tāds, kas nav ierobežots vai aizliegts; tāds, kas noris bez kavēkļiem; brīvs (4).* Svabada rīcība. // *Ērts.* □ ..pasažieru vairums bija kāda būvbrigāde, kura.. izkāpa Ugālē, un autobusā kļuva pavisam svabadi. Dorbe 8, 19.

5. *Dabisks, nepiespiests, nemākslots; arī atklāts, vaļsirdīgs; brīvs (5).* □ Un tomēr bija cilvēki, kuri šai laikrakstu pasaulē kustējās tikpat svabadi kā viņa savos kārtējos dienas darbos... Jaunsudrabiņš 8, 200. Pirmo reizi viņš atradās ciešā lielu kungu sabiedrībā, kur viss norisinājās svabadi.., īstā omulībā.. Zeiboltu J III, 83. pārn. Vai jūs [kuģus] nešūpo, paklausot straumei, Viegli un svabadi Daugavas viļņi. K Skalbe 2, 298. pārn. ..sievietēm [pavasarī] drāniņas vairs nebij uzmauktas pār acīm.., bet bij atvilktas pakausī, un vējš svabadi plivināja matus. Virza 1, 46.

6. *Tāds, kas nav aizņemts; tāds, ko pašlaik neizmanto; brīvs (7).* □ Visi viņi nosēdās uz vēl svabadā sola pašā priekšā. Birznieks-Upītis 6, 159. Parasti sablīvējums ir drēbju skapja augšdaļā, bet tajās vietās, kur karājas blūzes, svārki.., apakšējā daļā ir pavisam svabadi. PL Siev 76, 11, 26. Kaupuram atlikās svabads laiks un vaļa pa vakariem.. pastaigāties līdz krodziņam.. Zeiboltu J IV, 270. Omīte [vecmāmiņa] ir kustīga un no [mazbērnu] audzināšanas svabadā laikā.. mēdz aizšaut.. radus apraudzīt. Sk Ģ 90, 4, 3.

7. *Nesaistīts; nepiesiets; brīvs (8).* □ Aizeju pie Ērgļa [zirga] un palaižu viņa galvas pavadu svabadāk. ..Galvu nepacēlis, viņš knaši plūc sulīgo zāli.. Birznieks-Upītis 6, 277.

8. *Tāds, kas ir gurdens; tāds, kam ir bezspēcīgi, nesasprindzināti muskuļi.* □ «Tad pasēdi, meitiņ, tepat pie manis uz gultas malas, kamēr uznāk miedziņš. Man gan kauli tādi svabadi — es pagulēšos.» Saulietis 1, 25. Saules karstumā sienu pļaudams, viņš palicis gluži svabads. ME III, 1139.

svaidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svaidīgi. 1.** *Tāds, kas bieži maina, piemēram, savus uzskatus, nostāju; tāds, kas ir viegli ietekmējams; nepastāvīgs (1).* □ Kāpēc Edmunda māte neļāva viņiem precēties,.. kāpēc atrunāja jau tā svaidīgo Edmundu? PL Siev 78, 1, 7. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Ar savu mainīgo un nenosvērto, svaidīgo raksturu, pēkšņām iegribām, izlikdamās te vēsa un atturīga, te atkal siltu jūtu pilna, viņa nevis to [jaunekli] sev tuvināja, bet attālināja. Grants 7, 162. ..Ķikuļa kungs man stāstīja par Italo svaidīgo un nenosvērto dabu. Zālīte 5, 288. ..viņš saglabāja kaut ko no nenobrieduša jaunekļa. Zināmā mērā tāda bija arī viņa domāšana, virspusēja un svaidīga; atkarībā no garastāvokļa vienu un to pašu notikumu viņš varēja vērtēt gan jūsmīgi, gan noraidoši. Skujiņš 14, 399.

2. *Tāds, kas bieži mainās; nepastāvīgs (2).* □ Sarunas, sākumā svaidīgas, drīz pārsviedās uz notikumiem tālajā franču zemē.. K Zariņš 1, 36. ..divdesmit deviņu gadu vecumā, svaidīgajās cīnītāja gaitās sastapis un atkal pazaudējis ne mazums sieviešu, viņš pirmo reizi bija iemīlējies pa īstam. Skujiņš 14, 59. // *Mainīgs (par laikapstākļiem).* □ Laiks mežā ir svaidīgs, mainās vai ik brīdi. Te pūš vējš, ka vai zobi klabēt klab,.. te — vējš pierimst, saule sāk tveicēt. Bels 6, 321. // *Mainīgs, arī nevienmērīgs (parasti par kā kustību).* □ Kad svaidīgai vēja brāzmai untuma pēc uz mirkli iepatikās iegriezties pretējā virzienā, briežumāte apstājās, dziļi ievilka nāsīs dvašu.. Kaijaks 5, 283. Raksturīgs [garausu sikspārņiem] ļoti lēns un svaidīgs lidojums; dažreiz plivinās uz vietas. Tauriņš 1, 51.

svaidīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → svaidīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Rakstura s. Uzskatu s.

2. *Vispārināta īpašība → svaidīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Laikapstākļu s.

svaidīt, -u, -ī, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Vairākkārt sviest (pa gaisu, kur, kur iekšā); mētāt (1).* S. sniega pikas. S. oļus ūdenī. □ Arvīdam tagad neiznāk laika pat pastāvēt pie dārza vārtiņiem, paraudzīties, kā lēkā, taurē, svaida bumbu Kalnienes bērni.. Niedre 12, 104. Es izmisis ar rokām rāvu nosalušos lakstus, svaidīju tos uz visām pusēm un raku, raku, raku. Bet kartupeļu kā nebija, tā nebija. Grīva 9, 200. Puiši nostājās viens otram pretim° trīs metru un sešu centimetru attālumā un sāka svaidīt meiteni [akrobāti] pa gaisu kā nepaklausīgu lelli. Bels 5, 27. pārn. Jau atkal vējā savas dienas svaidu. Ik viļņu atspulgā vēl redzu tavu smaidu. A Grigulis 16, 94. // *Nevīžīgi, nekārtīgi novietot (ko) vairākās vietās; nevīžīgi, nekārtīgi glabāt (ko).* S. apģērbu pa krēsliem. S. fotogrāfijas pa atvilktnēm. // pārn. *Būt par cēloni tam, ka vairākkārt nonāk (citā vietā, citos apstākļos).* □ Dzīve mani dažādi svaidījusi. Tas ir — nevis dzīve, bet pienākums. Bērce 6, 9. Šurpu un turpu mūs liktens [liktenis] svaida, No nelaimes laimē ceļ Un, pēkšņi atpakaļ nelaimē grūzdams, Lauza mūs mūžam kā kokus vēji. Rainis Vb, 84. // pārn. *Šķērdēt.* □ «Viņš mantojis vieglprātību no savas mātes, kurā ritēja pa daļai dienvidnieku asinis. Viņš svaida naudu kā konfeti un ir nepastāvīgs savos lēmumos.» Zālīte 5, 180. ..ļaudis kļuvuši taupīgāki un nesvaida vairs naudu restorānos. Rozītis III, 125.

2. parasti 3. pers. *Braucot pa nelīdzenu, līkumainu ceļu, būt par cēloni tam, ka (braucēji) vairākkārt strauji virzās uz augšu un leju, arī sānis (par transportlīdzekļiem); mētāt (2).* □ Ne [ragavas] gāzelējās vairs, ne svaidīja braucējus no vienas malas uz otru.. Upīts 3, 61. Automašīna traucās tālāk. Tukšā platforma svaidīja un kratīja braucējus gan uz bortu pusi, gan uz priekšu, gan atpakaļ. Talcis 5, 154. // intrans. Autobusa pakaļgalā svaida vairāk. // *Būt par cēloni tam, ka (transportlīdzeklis) braucot vairākkārt strauji kratās, šūpojas,*

zvalstās. Ceļa bedrēs motociklu ļoti svaida. □ Airēju kā automāts, nedrīkstēdama ne par sekundi izkrist no viļņu ritma, lai brāzmas tūlīt nesagrieztu laivu šķērsām un nesāktu svaidīt no sāna uz sānu kā izēstu olu. Ezera 18, 180. Vētra sākās vakar vakarā ap pulksten astoņiem. Logerus ap bāzi tā sāka svaidīt un kratīt, ka kļuva neiespējami tos apkalpot. Talcis 7, 69. // intrans. □ Pūš atkal astoņas deviņas balles, zvejot nevar, kuģis jātur ar pīķi pret vilni. Ellīgi svaida, nav iespējams rakstīt. Sāp galva, visu laiku tāda sajūta, it kā būtu piedzēries. Talcis 7, 96.

3. *Vairākkārt, arī neapdomīgi teikt, runāt (vārdus, tekstu), parasti nelaipni; vairākkārt radīt (kādas skaņas); mētāt (3).* □ Melnus vārdus visapkārt svaidīdams, pasaules netaisnību lamādams, viņš vilkās tālāk. Kaldupe 12, 27. Visu pakrēšļa stundu.. Zaļace [varde] svaidīja visapkārt savus priecīgos — kvā, kvā, kvā. Kaldupe 6, 91.

4. parasti 3. pers. *Būt par cēloni tam, ka (kas, parasti neliels, viegls) vairākkārt virzās, parasti pa gaisu (parasti par parādībām dabā); mētāt (4).* □ Bet, kad vējam izdodas kādu [koka] lapu noraut, tas ilgi svaida to pa gaisu, pirms aiznes tālē. Kurcijs 1, 79. Bērzi pie vārtiņiem, ietinušies tikko caurredzamās, vētras svaidītās sniega mežģīnēs, šņāca vēl niknāk.. Kalndruva 5, 209. Čirkstēja ragavu slieces, un bēra pakavi svaidīja sniegu. Sēlis 7, 114. // *Būt par cēloni tam, ka vairākkārt izplatās gaisma (noteiktā virzienā) — par gaismas avotu; būt par cēloni tam, ka vairākkārt rodas (mainīgi) apgaismota vieta, (mainīgs) atstarojums.* □ Tālumā sašūpojās debess mala, gan uzliesmodama baltā gaismā, gan iegrimdama atpakaļ naktī, — tur, svaidīdamas staru kūļus, brauca automašīnas. Vilks 6, 305.

5. *Vairākkārt strauji kustināt (ķermeņa daļas); mētāt (5).* □ Viņš nezināja, ko iesākt, svaidīja rokas, bāza tās bikšu kabatās, vilka atkal ārā, lika aiz muguras. Brodele 13, 81. ..viņš [bērns] staipīja lūpiņas un svaidīja galvu uz vienu un otru pusi, kā ēst meklēdams. Sakse 2, 29. ..Bella [vāvere], svaidīdama kuplo asti, uzlēca Raibītei [kaķenei] tieši uz muguras un žonglēja kā virves dejotāja. Rinkule 8, 57. // intrans. □ Sīkas mušiņas tekāja pa zirgu nosvīdušām mugurām, ēda ap acīm, līda nāsīs. Nomocītie lopi nemitīgi svaidīja galvām, spēra un drebinājās. Kurcijs 4, 277.

6. rel. *Ziežot (piemēram, ar eļļu), arī slakot (piemēram, ar ūdeni), svētīt.* □ «Lai notiek visaugstākā prāts! Tevi svaidīs ar svēto ūdeni, tu valkāsi dieva kalpotāja tērpu, ar tevi maizē dalīsies svētās Sofijas kalpotāji...» Bīskapa tēvs pieskārās savam zelta krustam. Niedre 15, 14. pārn. Skarbā, skaistā, vēju un jūras svaidītā Kurzeme. Eiropas elpa caur tāliem kuģiem.. Lepni un spītīgi cilvēki.. Sk Ģ 90, 1, 18. // pārn. *Izraudzīt un iecelt.* □ Valdība mīl noteiktību, kārtību, stingrību. Cars ir dieva svaidīts un valdīšanai augsti celts. Dorbe 3, 104.

7. novec. *Ziest.* □ Rati jāsvaida. ME III, 1140. // intrans. □ Kas labi svaida, viegli brauc. LSP(N) 167.

svaidīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Vairākkārt sviest viens otram, cits citam; mētāties (1).* Bērni svaidās ar sniega pikām. □ «Meitēns, bet svaidās ar akmeņiem kā puika...» Upīts 18, 61. Bērniem jāstrādā laukos, kolhozā, tad viņi redzēs un iemīlēs dabu, un tad viņi arī ar maizi nesvaidīsies. Un kokus nelauzīs. Liesma 70, 6, 3. // pārn. *Rīkoties (ar ko) nevērīgi, arī izšķērdīgi.* □ Līze svaidījās ar naudu un bieži brauca uz Rīgu kosmētiskajos kabinetos uzturēt strauji aizejošo jaunību. A Grigulis 13, 508. Viņš nolika uz galda pudeli vīna. «To nevajadzēja,» namamāte piezīmēja. «Kāpēc jums tā svaidīties ar naudu?» Vilks 5, 15. // pārn. *Runāt, teikt daudz; runāt, teikt neapdomīgi.* S. ar vārdiem.

2. *Vairākkārt izdarīt straujas kustības (ar visu ķermeni), pārvietojoties (piemēram, no viena sāna uz otru); mētāties (2).* S. bezmiegā no vieniem sāniem uz otriem. □ «Ko tu svaidies pa gultu?» māte jautāja. «Guli, Nil! Kad būs laiks, es tevi uzmodināšu.» Grīva 12, 96. ..viņas [mātes] rokas pieskaras puišeļa viduklim. Bet viņš svaidās kā krasta smiltīs izmesta zivs. Tādā stāvoklī par bērna izģērbšanu nav ko domāt. Rinkule 5, 45. Manās plaukstās svaidījās zivs zeltaini sudrabotiem sāniem.. Kalndruva 8, 328. pārn. Sveces gals uz grāmatu plauktiņa stūra bija jau gandrīz izdedzis. Dzeltenā liesmiņa drebēdama svaidījās, rādīdama kustošas ēnas uz sienām. Kar 57, 2, 72. // *Vairākkārt strauji, arī bezmērķīgi virzīties, pārvietojoties (no vienas vietas uz otru).* S. no vienas istabas otrā. □ ..Gaspara kaimiņi melsa, kas kuram iekrita prātā, un vēroja, kā saimniece svaidās, meklēdama krūzītes, maizi un stingrāku uzkodu. Niedre 10, 210. ..melnīgsnējais armēnis svaidījās no viena istabas gala uz otru.. Lubējs 1, 90. Man pār galvu iekliegdamās svaidījās un šaudījās čurkstes. Ezera 5, 227. // *Vairākkārt strauji kustēties, šūpoties (par ķermeņa daļām).* □ Viņa sejā bija aizvainotība, un rokas vaļīgi svaidījās kā linu kulstītājam. Rozītis 1, 5. // *Vairākkārt strauji kustināt (rokas), piemēram, žestikulējot.* □ Nata izteiksmes veids man likās jocīgs, tāpat viņa ieraša runājot vaibstīties un svaidīties ar rokām. Bendrupe 2, 223.

3. parasti 3. pers. *Braucot strauji kratīties, šūpoties, zvalstīties (par transportlīdzekļiem); mētāties (3).* □ Pret iluminatora stikliem triecās lietus, sniegs un krusas graudi. Kuģis svaidījās viļņos no vienas puses uz otru. Grīva 11, 67. Motocikls tarkšķ un svaidās kā negudrs, pakaļējais ritenis rauj gaisā ūdeni un dubļus. Dripe 6, 103. Rati nemitīgi kratījās, gāzelējās un svaidījās. Bija jāpabrīnās, kā riteņi neizjuka, laužoties uz priekšu pa šo neaprakstāmi kreveļaino zemes stigu, kas tomēr lepni saucās par ceļu. Kalndruva 2, 71. // *Kratīties, šūpoties, zvalstīties (par priekšmetiem).* □ Pēc katra atsista uzbrukuma viļņa pastiprinājās mīnas. Pa gaisu svaidījās.. dzelzs, zeme, akmeņi un

koka gabali. A Grigulis 18, 32. Viņš [zirgs] mūs tik strauji aiznes, Ka svaidās pavada. A Skalbe 4, 47.

4. parasti 3. pers. *Būt nevīžīgi, nekārtīgi novietotam; atrasties (kur) nesakārtotam, arī lielā daudzumā (parasti par ko nevajadzīgu, nevērtīgu); mētāties (4).* Drēbes svaidās pa krēsliem.

5. *Būt nepastāvīgam, nenoteiktam, svārstīgam, piemēram, rīcībā, uzskatos, raksturā.* S. savos uzskatos. □ «Ak tu nabaga puisis,» promiedams domāja Ozols. «Vēl arvien svaidās pretrunās.» Sakse 7, 319. Leons vairs nevaldījās, viņš sažņaudza Elzu savās rokās, domās svaidoties starp traku iekāri, bailēm un dažādiem aprēķiniem. Eglons 2, 146. Šķilters savā tēlnieka pārliecībā nekad nav svaidījies galējībās un meties līdzi kādam jaunumam. Zv 74, 22, 8. pārn. ..varoņu likteņi [romānos] savijās kaislību mezglos, svaidījās starp svētlaimi un mokām.. Skujiņš 14, 306. // *Vairākkārt strauji mainīt objektus, attieksmi pret tiem (parasti par domām).* □ No šī brīža man domas sāka juceklīgi svaidīties. Tajās dīvainā kārtā sajaucās pagātne, tagadne un nākotne. Kalndruva 2, 112. ..saimniecības vīriem lielais bars sīkpilsoņu vienreiz draugs ar to, otrreiz ar otru, viņu personiskās simpātijas svaidījās.. A Deglavs 1, 439.

6. *Klīst, klaiņot (pa kurieni); atrasties (kur, kādā situācijā), parasti nevajadzīgi, nelietderīgi; mētāties (5).* □ ..pa.. pasauli svaidīdamies, esmu arī ko mācījies. A Deglavs 1, 1062.

7. parasti 3. pers.; pareti. *Vairākkārt parādīties (par gaismu).* Prožektora stars svaidās.

svaidzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; reti. *Panākt, būt par cēloni, ka (kam) rodas svaigums.* □ Sonela nomierinās, sameklē pūdernīcu un pie spoguļa ilgi svaidzina seju un apsārtušos plakstus. M Zariņš 5, 65.

svaigme, -es, s.; parasti vsk.; poēt. *Svaigums.* □ ..no viņas dvesmo tikai sala svaigme, no drēbēm un matiem — vēl neizvējojies āra spirgtums.. Ezera 13, 79.

svaigs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svaigi. 1.** *Tāds, kas (parasti pirms neilga laika) iņ pagatavots, iegūts, nav ilgi uzglabāts un kam ir visas vēlamās īpašības (par pārtikas produktiem, ēdienu).* S. sviests. S. biezpiens. S. medus. Svaigas zivis. Svaigi augļi. Padzerties no akas svaigu ūdeni. Svaiga zaļbarība. Svaiga torte. Svaigi kūpināta desa. □ «Bet jūs laikam esat izsalcis... Es tūlīt paraudzīšu svaigu pienu, medu un baltmaizi.» Viņa izsteidzās raudzīt vakariņas.. Grīva 9, 28. Izvēloties gaļu, atcerieties, ka svaigai gaļai ir elastīgi audi, iespiedums ātri izlīdzinās, virsma — spoža.. Kļaviņa 1, 19. ..jauni, svaigi burkāni, tikko ņemti no dobes, satur vairāk vitamīnu nekā nobrieduši un pastāvējuši.. Skulme 3, 39. Pēcpusdienā.. iepriekšējo virtuves aromātu nomāca svaigi samalta kafija. Kļava 2, 141. // *Tāds, kam ir dabiskais veids un kas nav bijis pakļauts termiskai, ķīmiskai u. tml. apstrādei (par pārtikas produktiem, parasti par augļiem, dārzeņiem).* Svaigi un žāvēti augļi. Lietot uzturā svaigus dārzeņus. □ Ak tu piķis, svaigie gurķīši tomēr izkrita no prāta! Elza rūks, ka tie mūžīgie salāti galīgi apnikuši. Ezera 12, 4. Svaigās tējas lapās C vitamīns ir 3—4 reizes vairāk nekā citronos vai apelsīnos. Pārstrādājot lapas, vitamīni samazinās. Lauku Dzīve 83, 11, 27. Visas [mājas] sienas šķiet zivju smakas pievilkušās — svaigas zivis,.. ceptas zivis un žāvētas, un kūpinātas — visi veidi, kādos garajā gadu skrejā sagatavots šis ikdienišķais ventspilnieku pavalgs. Zigmonte 2, 173. ..mērču pagatavošanai svaigu olas dzeltenumu dažreiz aizvieto ar olu dzeltenuma pulveri. Ēd gat 143. // *Savienojumā «svaigā veidā»: tā (izmantot, gatavot u. tml.), ka tiek saglabātas (kā, parasti augļu, dārzeņu) dabiskās īpašības, nepakļaujot termiskai, ķīmiskai u. tml. apstrādei.* □ Plūmju augļus izlieto svaigā veidā un dažādos konservos. Sudrabs 1, 118. Lācenes var sagatavot ziemai arī svaigā veidā ar cukuru tāpat kā upenes un zemenes. Ves 75, 1, 29. Ogas ziemai var uzglabāt arī bez karsēšanas — svaigā veidā, tad tās nezaudē aromātu. PL Siev 58, 6, 24. // *Tāds, kas pēc noplūkšanas, nogriešanas u. tml. nav zaudējis savu dabisko izskatu, nav savītis (par augiem, to daļām, parasti ziediem).* □ Bet rozes? Rozes, kā par brīnumu, atžirga un izskatījās gluži svaigas. Skujiņš 5, 42. Lai eglīte istabā ilgāk saglabātos svaiga, tās galu vēlams likt mitrās smiltīs, iemērkt ūdenī vai likt speciālā maisījumā.. PL Siev 80, 12, 22. ..abās vāzītēs bija svaigi, it kā nupat dārzā plūkti ziedi. PL Siev 58, 8, 11. // pārn. *Tāds, kas ir labi saglabājies apziņā.* □ Nesenā gāzes akcija atmiņā vēl bija tik svaiga un spilgta, ka šodien, sastapusies ar Irēnu autobusā.., visu atstāstīju viņai.. Ezera 18, 141.

2. *Tāds, kas ir izveidots, radīts vai ir izveidojies, radies pirms neilga laika, nav pārveidojies, ieguvis citas īpašības (piemēram, par vecu).* Svaigi ceptas maizes. Svaigi uzcepti pīrāgi. Svaigi uzvārīta zupa. Svaigi uzvārīti kartupeļi. Svaigi uzvārīta kafija. Svaigi uzvārīta tēja. Svaigi uzvārīts ūdens. Svaigi uzvārīts piens. Svaigi uzvārīta biezputra. Svaigi uzvārīti makaroni. Svaigi uzvārīta zivju zupa. Svaigi uzvārīta gaļas zupa. Svaigi uzvārīta kāpostu zupa. Svaigi uzvārīta pupiņu zupa. Svaigi uzvārīta zirņu zupa. Svaigi uzvārīta biešu zupa. Svaigi uzvārīta sēņu zupa. Svaigi uzvārīta kāpostu zupa. Svaigi uzvārīta pupiņu zupa. Svaigi uzvārīta zirņu zupa. Svaigi uzvārīta biešu zupa. Svaigi uzvārīta sēņu zupa.

10, 64. Šī grāmata vēlas būt uzaicinājums paraudzīties uz dzīvi ar svaigu skatu, bezaizspriedumaini.. pārdomāt šķietami atrisinātos jautājumus.. Rubenis 1, 13. // pārn. *Jaunākais (par ziņu, vēsti u. tml.).* □ «Nesu tev svaigu ziņu: šķiršos no savas sievas — atlaulāšos no tās.» Blaumanis 6, 120.

3. *Tāds, kas nav piesārņots, ir tīrs, spirdzinošs, arī tāds, kas ir ārpus telpām (par gaisu, gaisa plūsmu).* Uzturēties svaigā gaisā. □ Naktī bija nolijis silts lietus, gaiss tīrs un svaigs drebēja saules staros. Lēmanis 8, 135. ..Gunta, uzvilkusi jauno, spilgti sarkano pavasara mēteli, vaļējiem matiem izgāja paelpot svaigu gaisu. Lukjanskis 4, 100. ..pat gaiss [dzīvoklī] bija nevainojami svaigs, jo logā bija atstāta pirksta platuma spraudziņa. Lapsa 7, 124. ..pa vēdināmo lūciņu pie pašiem griestiem ieplūda svaiga gaisa plūsma.. Ezera 9, 117. ◇ Dzīvot (arī pārtikt) no svaiga (arī zila) gaisa sar. — *dzīvot, pārtikt ar ļoti niecīgiem līdzekļiem. // Izteikti raksturīgs (kam), arī patīkams (par smaržu).* Svaiga ūdeņu smarža. Svaiga skuju smarža. Svaiga ceriņu smarža. □ ..dzirdu, ka ārā līst lietus, no kaut kurienes atplūst svaiga lapu un zāļu smarža.. Kaijaks 6, 112. // *Tāds, kad ir nepiesārņots, tīrs, spirdzinošs gaiss (par diennakts posmu).* □ Ziema ar lietiem bija jau garām. ..Un rīti bija dzidri un svaigi. Kurcijs 4, 193. Maija vakars bija svaigs un plaukstoša zaļuma piesātināts. Meldere 1, 14. Janka.. izgāja asajā, svaigajā ziemas naktī un, pret vēju pagriezies, dziļi ievilka elpu. Brodele 2, 26.

4. *Tāds, kas ir veselīgs, spirgts, arī labi atpūties (par cilvēku, tā ķermeni, ķermeņa daļām); tāds, kam piemīt jaunībai raksturīgās fiziskās īpašības.* □ No sieviešu nodaļas [pirtī] iznāk divas jaunas sievietes vingrā solī, nosārtušas un svaigas. Kustības atbrīvotas.. Mauliņš 4, 165. Marija nav tik skaista kā Zetiņa, — ne tuvu! Bet tomēr nesalīdzināmi pievilcīgāka ar savu rūpīgi kopto, svaigo augumu, ar savu smalko, tīro uzvalku, ar savām baltajām zeķēm un seklām dzeltenām kurpēm... Upīts IV, 754. Ilgi mazgājos siltajā ūdenī, un, izkāpjot no vannas, mana miesa bija svaiga un sārta kā aprasojusi rožu ziedlapa. Zālīte 5, 205. Viņš bija paguvis iedegt gluži brūns, kalsnā seja kļuvusi drusku apaļīgāka un svaigāka. Lapsa 2, 113. ◇ Svaiga galva — *možs psihisks stāvoklis (parasti pēc atpūtas). // Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Viņš jutās žirgts un svaigs.. Pēdējās miega lāses knudēdamas noritēja gar kaklu un muguru. Skujiņš 12, 3. Nevienam.. prātā nevarēja ienākt, ka Ilgai jau pāri četrdesmit, ka viņai divi lieli dēli. Viņa izskatījās svaiga, ar maigi samtainu ādu. Jansons 3, 245. // *Tāds, kas radies no jauna, arī atjaunojies, piemēram, pēc atpūtas, miega (parasti par cilvēka fiziskajiem vai garīgajiem spēkiem).* Pamosties ar svaigiem spēkiem. □ ..melnos brīžos steidzīgi gribas rakstīt atlūgumu.. Taču tas ir tikai mirkļa vājums, jo, tiklīdz ir saņemts cits uzdevums, atkal rodas svaigi spēki sākt.. no gala. PL Siev 85, 10, 24. Ik vakaru mēs noguruši ejam gulēt, lai otrā rīta ar svaigiem spēkiem turpinātu savu darbu. Zv 50, 5, 27. // pārn. *Tāds, kam ir vēl neizmantotas, arī atjaunotas spējas darboties (parasti par cilvēku grupu).* □ Vakarā, kad viņus [kareivjus] nomainīja svaiga vienība, Aiviekste palika plūstam tālu aiz muguras. Grants 3, 128. Zinātnē nepārtraukti jāieplūst svaigiem spēkiem, lai starp zinātnieku paaudzēm neizveidotos pārāk liela distance. PL Siev 86, 2, 2. Kad līdz ar gūstekņu trūkumu apsīka svaiga darbaspēka pieplūdums, Kursā sākās smagi laiki. Bels 7, 146.

5. *Skanīgs, dzidrs, tīrs (par skaņu).* □ Reitera koris šajā vakarā bija savā vislabākajā «formā», balsis skanēja svaigi un spoži.. Vītoliņš 2, 173.

svaigsvars, -a, v. *Svaiga produkta svars.*

svaigums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → svaigs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Mīklas s. Krējuma s. Sviesta s. Augļu s. □ Zivs svaigumu var pārbaudīt, ieliekot to ūdenī: ja peld pa virsu, ir svaiga, ja nogrimst dibenā, ir jau bojāta. PL Siev 80, 10, 22. ..kafejnīcas vāzēs sārtas neļķes, kas otrajā dienā jau zaudējušas daļu svaiguma... Latv J 90, 18, 1.

2. *Vispārināta īpašība → svaigs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kad no pils bija izdzīti vesela gada kvēpi un putekļi, Preiss to atkal noslēdza, celiņus dārzā uzgrantēja un nogrāba, un neviens uz šī svaiguma vairs nedrīkstēja celt kāju. Brigadere 3, 323. Jaunās lapas met sevišķi biezas un sulīgas ēnas un arī pašas vēl nav pazaudējušas ne nieciņu sava svaiguma, tikai tagad tās rādās līdz galam izplaukušas. Zigmonte 4, 65. pārn. Mākslas muzejā viņa [J. Rozentāla] pašportrets mūs pārsteidza ar savu gleznojuma svaigumu. Zemzaris 2, 173. pārn. Tieši folklora.. apvieno spilgtumu, tiešumu ar lielu svaigumu, māksliniecisku dziļumu.. Zeile 1, 79.

3. *Vispārināta īpašība → svaigs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; svaigs gaiss, svaiga gaisa plūsma.* □ Vienīgi atnākt pie jūras, ievilkt krūtīs mazdrusciņ svaiguma, atvēsināt sakarsēto sirdi un smadzenes, pakustēties veselīgajā, tīrajā gaisā. Kalndruva 7, 224. ..Lauras mati bija apbrīnojami, zīdaini mīksti un šeit, uz ūdens, smaržoja pēc svaiguma kā izžauti tīri linu palagi. Ezera 7, 137. Meitenes bija izgājušas no mājām laikus un varēja nesteigdamās ieelpot saulainā un vējainā rīta svaigumu. Bendrupe 2, 17.

4. *Vispārināta īpašība → svaigs (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viņas svaigums, viņas mierīgā, pašapzinīgā izturēšanās pauda jauneklīgu dzīvotspēku. Lācis VI, 309. Viņš bija gara auguma, zaļoksnējs, lokans puisis.. No visa viņa auguma, acu iepelēkā ziluma, dzeltenajiem matiem..., pašaurās sejas dvesmoja tas apbrīnojamais dzīvīgums un svaigums, kas raksturīgs jaunībai un pavasara plaukumam. Kalndruva 2, 90. Katrs labi zina, ka gulēšana apģērbā, ceļā, svešās mājās parasti nedod ne mundrumu, ne svaigumu. Ves 75, 8, 16.

5. *Vispārināta īpašība → s v a i g s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Priecē .. kora .. balsu svaigums, priekšnesuma temperaments. Lit M 64, 27, 1.

svaine, -es, dsk. ģen. -ņu, arī **svainiene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Sievas vai vīra māsa, arī brāļa vai vīra brāļa sieva.* □ «Vēl nesen biju aizbraucis pat uz savu veco ciemu . . .» — «Tur pie brāļa sievas?» — «Tur, jā, bet svainieni nesatiku.» Purs 6, 123. . . tā nav ne mana, ne mana brāļa māja, tā ir mums abiem kopīga .. Bet kad es apprecēšos, .. es vairs negribēšu iet svaines virtuvē. Zigmonte 9, 73.

svainība, -as, s.; parasti vsk. *Radniecība starp svaiņiem, svainēm.*

svainis, -ņa, v. *Sievas vai vīra brālis, arī māsas vai sievas māsas vīrs.* □ Līzbetei .. daudz radu nebij .. Pilnīgi cerams, ka svainis Līdaks ar māsu Ģērdu [bērēs] nebūs .. Upīts 4, 226. «Tev pašam māsa un svainis strādā kaut kur kolhozā. Aizraksti, varbūt varēsi aizbraukt ciemā.» Sakse 7, 236.

svarcēlājs, -a, v. *Sportists, kas specializējies svarcelšanā.*

svarcelšana, -as, s.; parasti vsk.; fizk. *Sporta veids — svaru stieņa pacelšana.* □ Sporta veidi, kuri sevišķi sekmē spēka attīstību, ir svarcelšana, cīņa, vingrošana .. Ves 75, 1, 4.

svari, -u, v.; tikai dsk. **1.** *Ierīce (kā) masas noteikšanai.* Sviras s. Atsperes s. Specializētie s. Vispārējas nozīmes s. Galda s. Pārvietojamie s. Stacionārie s. Atsvaru s. Ciparnīcu s. Optiskie s. Elektroniskie s. Aptiekas s. Automobiļu s. Svaru kauss. Svaru bumba — *īpašs (parasti lodveida vai cilindrveida) priekšmets, kam svars ir zināms un ko svēršanā lieto par svara mēru.* □ Ilga palūdz cukuru, Kalniņš [pārdevējs] to sver, un svaru dzeltenie putni ilgi balansē viens pret otru, līdz beidzot gandrīz saskaras knābjiem. Zigmonte 1, 19. Ienesusi no virtuves galda svarus, Čaibes kundze pati iesvēra tūtiņās konfektes — katrā pa četrsimt gramiem. Jauno a 54, 122. Bet pašā virsū [vīnogu grozam] skārda svari ar melniem, glumiem akmentiņiem svaru bumbu vietā. Birznieks-Upītis 6, 256. ◇ Likt (arī mest) svaru kausos — *pakļaut pārbaudei, salīdzinājumam; pakļaut riskam.* □ .. pirmā cēliena noslēguma replika iesāk traģiskas cīņas kāpinājumu, kur svaru kausos likta laime, gods un dzīvība. Viese 3, 36. Svaru kausos mēs liekam savu spēku un vājumu. Auziņš 7, 163. ◇ Svaru kausi nosveras — *saka, ja kas iegūst pārsvaru, kļūst par galveno.* □ Līdzšinējais direktors Serbis gatavojās pensijai, un kadru svaru kausi bija nosvērušies par labu Harijam. Lapsa 3, 86. Ilgu laiku mūsu zemē dominēja kravas automobilis, tagad svaru kausi sāk nosvērties uz vieglā automobiļa pusi. Zv 76, 15, 14. ◇ Svērt vienos svaros — *vērtēt (ko) vienādi.* □ Izputējušu saimnieku, kam pie otra par kalpu jāiet, nedrīkstam vienos svaros svērt ar jau dzimušu kalpu .. Apsīšu J 2, 98.

2. *Ierīce tāda fizikāla lieluma mērīšanai, kuru var izteikt ar spēku vai spēka momentu.* Aerodinamiskie s. Strāvas s. Magnētiskie s. □ Izmantojot vērpes svarus, [1798. gadā] noteikts divu ķermeņu pievilkšanās spēks .. Rolovs 1, 19.

svarīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svarīgi. 1.** *Tāds, kam ir liela vērtība, spēcīga (parasti pozitīva) ietekme; tāds, kas ir būtisks, izšķirošs; nozīmīgs (1).* S. lēmums. S. atzinums. Svarīga saruna. Svarīgas ziņas. S. notikums. S. uzdevums. Svarīgi paziņot. □ «Pēc nepilna mēneša tu beigsi skolu. Ko tu domā darīt pēc tam?» Eglem šis jautājums likās ļoti svarīgs, bet Janelis mierīgi paraustīja plecus, it kā tēvs būtu jautājis, kādu filmu šovakar rāda Ārgales kino. Birze 5, 79. Fizikai ir svarīga nozīme pasauluzskata veidošanā. Rolovs 1, 7. Viņa .. bija sākusi saprast, ka ne mazāk svarīgi, kā pazīt pasauli, ir cilvēkam pazīt pašam sevi. Skujiņš 5, 125. Pats svarīgākais: cilvēkam aizvien ir jābūt gatavam sastapties ar kaut ko pavisam jaunu. Rubenis 1, 9. // *Tāds, kas ir īpaši nepieciešams, noderīgs.* □ Dažs acumirkļa šaubās ātri tvēra somā vai taustīja kabatā un iedomāto priekšmetu savā vietā atradis, atviegloti nopūtās, lai pēc mirkļa tvertu pēc kādas citas svarīgas mantas, bez kuras ceļojumā grūti iztikt. Vanags 8, 133. . . lauku sētā virtuve ikdienā ir pati svarīgākā telpa, tādēļ arī tās plānojums, lielums un saistība ar citām telpām ir sevišķi rūpīgi apsverama. Lauku Dzīve 84, 3, 15. // *Tāds, kad norisinās kas nozīmīgs, arī ievērības cienīgs (par laikposmu).* S. dzīves posms. Svarīgi mirkļi dzīvē. □ Sestdiena jau vispār° mājā svarīga diena, tad dažreiz māte cep plāceni vai novāra zirņus .. Austriņš 1, 72. . . diena, kad ierodas autoveikals, šejieniešu dzīvē visai svarīga. Top sapirkta maize, cukurs, sāls .. un citas nepieciešamas lietas veselai nedēļai. Bez tam — pie autoveikala iznāk sastapšanās un patērgāšana ar kaimiņiem. Avotiņa, Peters 1, 9.

2. *Pašapzinīgs, arī augstprātīgs, lepns.* □ Izskatās viņi tik svarīgi, ka tev ir skaidrs — tie ir neatvietojami un nenovērtējami, un tu esi ne vairāk kā sīks puteklītis viņu ceļā. Zv 57, 13, 27. . . nav jau beigu beigās tik gauži no svara, ko īsti viņa tur dara, pietiek, ka Biruta saucas direktore, un tas skan tik svarīgi un nozīmīgi. Zigmonte 4, 33. . . Sveiļu sētā svarīgi iesoļoja Jaņuks. Galvā tam bija krusttēva jaunā naģene .. Sakse 9, 45. // *Tāds, kam ir ievērojams sabiedriskais stāvoklis.* □ Visā dzīvoklī valdīja svinīgs klusums. . . Kalnarāju sievietes — Marta un Anitra gaidīja ierodamies sevišķi svarīgus viesus. Jansons 3, 216.

3. pareti. *Smags.* □ Spaiņa rokturis iegūlās Monikai rokā neparasti smagi, viņa agrāk nekad nebija ievērojusi, ka spainis tik svarīgs. Zigmonte 12, 223. Klāvs: Un rupjmaize! Kas mūsmājās, Druvienas Saliņās, bija par maizi! Melna, bieza, svarīga, skābena. A Eglītis 1, 334.

○ Svarīgs (arī liels, plats) solis (uz priekšu) — *ievērojams panākums, sasniegums (kā norisē, attīstībā).*

svarīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → s v a r ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ . . līdztekus profesionālajam dar-

bam sievietei paliek un vienmēr paliks sievas, mātes, audzinātājas misija, kuras svarīgumu mēs sevišķi spilgti izjūtam tieši mūsu dienās. PL Siev 77, 11, 11. Pēc svarīguma uzdevumus iedala piecās kategorijās: parastie, svarīgie,.. ārkārtīgi svarīgie un avārijas. Hoi 81, 1, 9. Ļoti svarīgs ir sarunas tonis, kas var ne tikai mīkstināt vai pastiprināt teiktā svarīgumu, bet pat piešķirt tam pavisam citu nozīmi. Tavare 1, 20.

2. *Vispārināta īpašība →* s v a r ī g s *(2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Saimnieka s.

3. pareti. *Smagums.* Akmens s.

svariņš, -a, v. **1.** dsk. *Dem. →* s v a r i.

2. *Dem. →* s v a r s.

3. *Mazkšķeres detaļa āķa iegremdēšanai un noturēšanai vajadzīgajā ūdenstilpes dziļumā.* □ Sterletes jāmakšķerē bez pludiņa, ar garu auklu un svariņu. Vanags 14, 7. Tā kā jāmakšķerē straumē, lietojam paprāvu.. slīdošu pludiņu un attiecīgu svariņu. Zv 79, 9, 30.

svarisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **svariski.** *Saistīts ar masu (1), tās noteikšanu, masai (1), tās noteikšanai raksturīgs.* Svariskais produkta sastāvs. Svariskā vielas sadale. Svariskais sniegputeņa mērītājs.

svārki, -u, vsk. svārks, -a, v. **1.** *Vīriešu uzvalka augšējā daļa; vīriešu žakete, arī jaka, mētelis.* Vilnas svārki. Svārku iekškabata. Svārki ar atloku. □ .. tur stāvēja Sods ar sveci rokā, aizpogājis kā arvienu pelēkos svārkus līdz pašam kaklam. Sudrabu E 5, 116. Kājas tam [Kalvicam] basas, mugurā tikai svārki uzmesti virs krekla.. Upīts 4, 693. Meistars apskata vērīgi viņam atbrīvoto vietu, tad novelk zilos goda svārkus, noliek tos uz sola.. un sāk uzskaņot vijoli. Kaldupe 4, 138. Tu balles ātrā šalkā Man mimozas zariņu sniedzi. Bez vārda kautriem pirkstiem Pie mana svārka diedzi. K Skalbe 2, 202. pārn. Zaļus svārkus uzmetis plecos, nāk pavasaris. Vējāns 6, 20.

2. *Viduklim pieguļošs sieviešu apģērba gabals no jostasvietas uz leju.* □ Ik uz soļa svārku dziļais iegriezums pavērās pāri celim, un pazibēja zīda zeķē tērptā kāja. Fimbers 1, 341. Elna brien pāri upei. Uzmanīgi, svārku stūri uz augšu pacēlusi.. Zigmonte 13, 85. Jaunas sievietes var atļauties arī kuplākus svārkus zvana griezumā. Kalniņa 1, 5. Dodiet, es apģērbšu tautas apģērbu,.. es gribu košu kā Alsungas seģene, — krāsas līgosies krāšņākā svārkā kā pļava pret pļāvēju ziedu plaukumā.. Brīdaka 6, 97. pārn. Egle kā zaļa kupena, Ietērpta svārkos košos.. A Skalbe 7, 112.

○ Rīta svārki — *rītasvārki.* □ Edīte izrausās no gultas un apvilka rīta svārkus. Lācis VII, 727. ◇ Laizīt (arī bučot) svārku stērbeles vienk. — *būt ļoti pazemīgi iztapīgam, glaimīgam (kā priekšā).*

svarot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; reti. **1.** *Turēt līdzsvarā.* □ ..stjuarte, uz vienas rokas veikli svarodama paplāti ar skābākām konfektēm, neparasti bargi atskatījās pār plecu. Skujiņš 8, 5.

2. *Svērt (1).* □ pārn. Tas viss ir lieki, viss ir nieki, ko likteņsvaros svarojam, pret to, ko mīlestība prot un ko vairs nāve neatdod. Brīdaka 11, 70.

svārpsts, -a, v. *Rokas darbarīks caurumu urbšanai.* Galdnieka s. □ Kad vectēvs, diezgan urbis, izrāva svārpstu līdz ar visu smalko skaidu puļķi, tad steidzīgās baltās pilītes lēkāja pa kreveļaino [bērza] mizu lejup. Jaunsudrabiņš 1a, 127. Labāk sameklē svārpstu, iesim ieurbsim sulas. Indrāne 10, 350. sal. Ēriks Ritums pamodās ar smagu galvu. Likās, ka modinātāja asais, griezīgais zvans urbjas ausīs kā svārpsts. Meldere 1, 122.

svars, -a, v. **1.** parasti vsk.; fiz. *Spēks, ar kuru ķermenis Zemes (debess ķermeņa) gravitācijas lauka ietekmē iedarbojas uz balstu vai piekari.* □ Svara vektors pielikts balstam vai saitei, kura notur ķermeni. Ja atskaites sistēmā, kas nekustīgi saistīta ar Zemi, horizontāls balsts vai saites piestiprināšanas punkts atrodas miera stāvoklī vai vienmērīgā taisnvirziena kustībā (inerciāla atskaites sistēma), ķermeņa svars vienāds ar ķermenim pieliktā smaguma spēka moduli.. Fiz r 40. Satverot kādu priekšmetu rokās, tā smaguma spēku novērtējam kā priekšmeta svaru. Freimanis 1, 135.

2. *Masa (1).* Absolūtais graudu svars — *absolūtā graudu masa.* Svaru kategorija fizk. — *sportistu grupējuma vienība pēc viņu ķermeņa masas.* Svaru stienis fizk. — *svarcelšanas rīks — stienis ar diviem noteiktas masas elementiem galos.* (No)kristies svarā — *(pa)zaudēt daļu no savas masas.* Pārnest (ķermeņa, arī auguma) svaru — *atbalstīties vairāk uz vienas kājas, otru atslābinot.* □ Smago akmeni viņš nolika ričā, un tā no lielā svara iečīkstējās. Fimbers 1, 293. Metāla āmurs. To izgatavo no tērauda ar cieta koka.. kātu. Āmura svars ir apmēram 0,5 kg. Šterns 2, 23. Tikai pāris mēnešu bija pagājis,.. bet viņš jau bija pieņēmies svarā par sešiem kilogramiem. K Zariņš 2, 132. pārn. Blakus viņam gāja tēvs, padrukns, smagnējs, ar piecdesmit gadu svaru uz muguras. Kalndruva 2, 7. // pārn. *Nozīmīgums, arī ietekme, autoritāte.* □ Viņas rokas, viņas kājas, viņas smiekli, viņas skatieni it kā ieguva pavisam jaunu svaru un vērtību.. Skujiņš 12, 141. ..redzot, ka gadi iet un nebūt nedara tevi lokanāku, tu vismaz zini, ka ar šiem pašiem gadiem pieaug tava runātā vārda svars citu ļaužu vidū. Zigmonte 12, 256. Patiesība, ko pauda dēla vārdi, bija pārāk liela, lai to nesajustu. Tai bija tāds svars un spēks, kas varētu satricināt viscietāko, visnejūtīgāko apziņu. Kalndruva 2, 100. Vecais Upmalis bija vīrs, kam tolaik bija svars muižā un pagastā. Apsīšu J 3, 28.

○ Īpatnējais svars — a. *Īpatnējā masa.* b. *Īpatsvars (1).* □ Kapitālistiskajās valstīs zems sieviešu īpatnējais svars ir administratīvā un inženiertehniskā personāla vidū. Ves 75, 3, 1. ◇ (Ne)krist svarā sar. — a. *(Ne)būt svarīgi, nozīmīgi.* □ Voitkevičā.. visiem jāklausās, vai tiem citiem arī ko teikt, tas nekrita svarā. Upīts 9, 254. «..mums tagad nav vaļas kāzoties. Nebūsim mietpilsoņi, mēnesi ātrāk vai vēlāk, tas nekrīt svarā.» Rozītis 3,

252. b. *(Ne)būt tādam, ko ievēro.* □ Tā [Faustine].. bija zaudējusi dažu labu zobu un kā sieviete vairs nekrita svarā, bija, tā sakot, galīgi savītusi... A Deglavs 1, 233. ◇ (Ne)būt no svara sar. — *(ne)būt svarīgi, nozīmīgi, arī (ne)būt svarīgam, nozīmīgam.* □ «Mums būtu no liela svara dzirdēt jūsu domas,» brāļadēls ierunājās, redzēdams, ka tēvocis neizrāda nekādu interesi pret [organizācijas] statūtu saturu. K Zariņš 2, 60. Visātrāk tiktu [pie mērķa], ja ietu pār pļaviņu.. Varbūt pašlaik katrs brīdis ir no svara. Dripe 1, 59. ◇ Likt svaru (uz ko) novec. — a. *Ievērot, ņemt vērā.* □ «Tie ir aizspriedumi, mīļā,» viņš sacīja, «aizspriedumi, uz kuriem nevar likt nekāda svara.» Blaumanis 6, 70. Uz visniecīgāko vedeklas vai dēla izteikumu viņš tagad lika lielu svaru. Birznieks-Upītis 6, 95. b. *Uzsvērt, akcentēt.* □ «Ar kādu jaunkundzi tu visvairāk dancoji tanī vakarā?» tēvs pratināja tālāk, sevišķu svaru likdams uz vārdu «jaunkundze». Blaumanis 6, 166.

svārsteklis, -ļa, v. *Svārsts.* □ Večiņa paskatās pulkstenī, kas pie sienas vicina svārstekli un skaita sekundes. Jansons 5, 233. ..rāmi šūpojas sienas pulksteņa misiņa svārsteklis. PL Siev 79, 11, 14. pārn. Kad šaubos — Esmu svārsteklis vārīgs, Ko ik vēsmiņa mētā kā spalvu... Pēlmanis 4, 152.

svārstība, -as, s. **1.** parasti dsk.; fiz. *Kustība, process, kas laikā atkārtojas.* Elektromehāniskās svārstības. Telpiskās svārstības. Zemes garozas svārstības. Magnētisko viļņu svārstības. Stīgas svārstības. Svārstību enerģija. Svārstību sistēma. Svārstību rezonanse. Svārstību centrs. Svārstību slāpētājs. Rimstošās svārstības — *svārstības, kuru amplitūda laikā pakāpeniski samazinās.* Nerimstošās svārstības — *svārstības, kuru amplitūda laikā neizmainās.* Brīvās svārstības — *pašsvārstības.* Uzspiestās svārstības — *svārstības, kuras nepārtraukti ierosina kāds ārējs spēks.* Harmoniskas svārstības — *svārstības, kurās spēks, kas cenšas svārstošos ķermeni atgriezt atpakaļ līdzsvara stāvoklī, ir tieši proporcionāls izvirzījumam no šī stāvokļa.* Svārstību periods — *laikposms, kurā ķermenis izdara vienu pilnu svārstību.* Svārstību kontūrs el. — *elektriskā ķēde, kura sastāv no indukcijas spoles un kondensatora un kurā iespējamas elektromagnētiskās svārstības.* □ Dabā mehāniskās svārstības novērojamas bieži. Svārstās mašīnu un mehānismu detaļas; dažādas konstrukcijas un augi šūpojas vējā; svārstās skaņu avoti, peldoši ķermeņi, Zemes garoza zemestrīču laikā.. Fiz r 248. Vislabāk cilvēka auss uztver tās skaņas, kuru svārstību frekvence atbilst cilvēka balss svārstību frekvencei — no 100 līdz 4000 herciem. Biol r 293. Kāpēc tad gaisma trīsstūrainā prizmā sadalās spektra krāsās? Noskaidrojot gaismas dabu tālāk, izrādījās, ka redzamā gaisma ir elektromagnētiskās svārstības, ko izraisa vibrējošo elektrisko daļiņu enerģijas lauka periodiskas izmaiņas. Upīte 1, 81.

2. *Mainīgums, nepastāvība, nevienmērība, arī nenoteiktība (piemēram, parādībai, norisei, stāvoklim).* Laikapstākļu svārstības. Asinsspiediena svārstības. Vēja ātruma svārstības. Cenu svārstības. □ Kā Baltijas jūrā, tā arī Rīgas jūras līcī ūdenslīmeņa svārstības ir atkarīgas galvenokārt no vēja radītiem uzplūdiem un atplūdiem. Ģeogr 58. Pierādīts, ka veselības stāvokli ietekmē nevis temperatūras vai spiediena absolūtie lielumi, bet straujās svārstības — spēja aukstuma vai karsta laika iestāšanās, straujas atmosfēras spiediena svārstības.. Ves 83, 12, 16. Nozīmīgs evolūcijas faktors ir populāciju viļņi jeb īpatņu skaita svārstības laika gaitā. Šīm svārstībām var būt periodisks raksturs, kas izpaužas daudzās kukaiņu, viengadīgo augu, sēņu un mikroorganismu populācijās. Taču biežāk novērojamas īpatņu skaita neperiodiskas svārstības. Biol r 327.

3. *Vispārināta īpašība → svārstīgs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; svārstīgums (3).* □ ..Aspazija [lugas varone] ir stiprāka par Gunu. Viņa nepazīst iekšējas svārstības un līdz galam tic savai sabiedriskajai misijai.. Viese 3, 243. Pēkšņi man likās, ka esmu nokratījis no pleciem visas.. šaubas un svārstības... Sudrabkalns 5, 19.

svārstībspēja, -as, s.; tehn. *Spēja (piemēram, priekšmetam, veidojumam) svārstīties.* Detaļas s.

svārstīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svārstīgi.** **1.** *Tāds, kas svārstās (1).* Svārstīga ass. S. vārsts. S. stienis. □ Zāģējamo materiālu liek uz koka rāmja, bet zāģa ripu, kas iestiprināta svārstīgā statnī, uzvirza zāģējamam kokam. Šterns 2, 39.

2. *Tāds, kas ir mainīgs, nepastāvīgs, nevienmērīgs, arī nenoteikts (piemēram, par parādību, norisi, stāvokli).* S. spiediens. Svārstīga temperatūra. S. vēja virziens. □ Vienpusība laukkopībā ir jo bīstamāka, jo svārstīgāks un nedrošāks klimats. Apsīts 1, 334. Mīnerālvielu saturs ziedputekšņos arī ir svārstīgs.. Zv 78, 11, 26. Lejnieku varēja pazīt pa gabalu pēc šļūcošās un svārstīgās gaitas. Kalndruva 2, 120.. // pārn. *Tāds, kam ir raksturīgas mainīgas, nepastāvīgas, nevienmērīgas, arī nenoteiktas norises, stāvokļi (par laikposmu).* □ Svārstīgā dzīve viņa [Jāņa] būtni padarījusi šaudīgu, šaubīgu. Ekscesi, nejaušība, acumirklis — vairāk nekā līdzšinējā dzīvē nav bijis. Upīts IV, 757.

3. *Tāds, kas ir mainīgs, nenoteikts, nepastāvīgs, nenosvērts savā rīcībā, uzskatos u. tml.; tāds, kas nespēj pietiekami ātri izlemt, izšķirties.* □ Sākumā Nate par to vienatnē pasmējās, bet vēlāk viņai vajadzēja par Ērika izturēšanos domāt nopietni. Viņš bija tik svārstīgs kā aprīļa diena — reizēm saulains un maigs, bet reizēm sadrūmis un bargs kā melnais krusas negaiss. Dziļums 1, 145. Šis pats ormanis, kas šoreiz piekrita Klāvam, nākošajā sadursmē droši vien atkal pakļausies Klintam.. Ka šie sīkpilsonības ļautiņi ir pārāk svārstīgi, to Justs jau zina no nesenās pagātnes. Sēlis 5, 45. Izmainoties gribai, slimnieku rīcība kļūst nenoteiktāka, nepietiekami mērķtiecīga, viņi

kļūst svārstīgāki, vieglāk iespaidojami un ātrāk pakļaujas citu uzskatiem. I Eglītis 1, 89. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Kārlis Sprīdis bija vīrs ar svārstīgu raksturu, turklāt viegli ietekmējams. Avotiņa, Slisers 1, 190. Viņa īsti nezināja, kā nosaukt savas jūtas, tās šajā gadījumā bija svārstīgas, nepastāvīgas. Bērce 3, 225. ..bērna pirmajos dzīvības gados, kad viņa runas orgāni vēl nedarbojas pietiekami labi, kad uzmanība ir svārstīga .., šļupstēšana uzskatāma par dabisku parādību. Ves 62, 8, 14.

svārstīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → svārstīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Svārsta s. Statņa s. Veltņa s. **2.** *Vispārināta īpašība → svārstīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Temperatūras s. Transportlīdzekļa gaitas s. **3.** *Vispārināta īpašība → svārstīgs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; svārstība (3).* Rakstura s. Uzskatu s. Rīcības s. □ Cīņas vienojošā ideja pārvar nenoteiktību, svārstīgumu, pretrunīgumu. Māksla 74, 4, 28.

svārstīkla, -as, s.; tehn. *Svirmehānisma locekļis, kam ir sviras veids un kas šarnīrveidīgi ir savienots ar statni un citiem mehānisma locekļiem.*

svārstīt, -u, -i, -ā, pag. -īju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) svārstās (1).* S. pulksteņa svārstu. S. sviru.

2. *Kustināt šurp turp (piemēram, ko rokā saņemtu, ķermeņa daļu).* □ Grib arī ķerties pie kastes, ko brālis, it kā smagumu vērtēdams, svārsta rokā. Upīts IV, 505. «Tā, un nu mēs varam arī ēst,» Lūsis sacīja un svārstīja rokās līdaciņu. Zigmonte 4, 118. Tad siera masu leju uz saslapinātas lielā bļodā ieklātas drānas un atsūkaloju, drānu turot aiz stūriem un svārstot. Cīņa 84, 131, 3. Amatvīrs brīdi stāvēja vaļēju muti, tad uzmanīgi, uz pirkstgaliem aizlavījās, svārstīdams galvu ne īsti sāniski, ne īsti no augšas uz leju. Lapsa 7, 160.

svārstīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** fiz. *Būt tādam, kas atrodas svārstībā (1); būt tādam, kas spēj izdarīt svārstības.* □ Ja ķermenis svārstās, tam ir kinētiskā un potenciālā enerģija. Fiz r 253. Ja izstiepjam vai saspiežam atsperi un pēc tam to atbrīvojam, svars, kas piekārts pie šīs atsperes, sāk svārstīties ar noteiktu svārstību biežumu.. Upīte 1, 137. Žiglas kājeles aiztek pa zālienu, mazais cilvēks iekrīt šūpuļtīklā. Kādu laiciņu tīkls strauji svārstās, tad tā kustības kļūst aizvien lēnākas un līganākas. Sk Ģ 83, 11, 12.

2. parasti 3. pers. *Būt mainīgam, nepastāvīgam, nevienmērīgam, arī nenoteiktam (piemēram, par parādību, norisi, stāvokli).* Tirgus cenas svārstās. Temperatūra svārstās. Nokrišņu daudzums svārstās. □ Dzirnavu dīķos, kur ūdens līmenis ļoti svārstās, augājs vai nu vāji izveidojies, vai arī nav piemērots zivju dzīvei. Spuris 1, 62. Gruntsūdens līmenis periodiski svārstās, paceļoties gan zemes virspusē, gan sausās vasarās pazeminoties līdz 1 m un vēl dziļāk. Meža t 66. ..Anglijas, Francijas, Itālijas un Īrijas valūtu kursi brīvi svārstās atkarībā no starptautiskā valūtas tirgus konjunktūras. Zv 77, 9, 15.

3. *Būt mainīgam, nenoteiktam, nepastāvīgam, nenosvērtam savā rīcībā, uzskatos u. tml.; nespēt pietiekami ātri izlemt, izšķirties.* □ Egils [žurnālists] svārstījās — teikt vai neteikt savus uzskatus.. Purs 1, 66. Viņš ilgi svārstījies.. un pēdīgi izlēmis — jāpaliek tēva vietā. Kalndruva 9, 134. Es svārstos kopā ar savu pretrunīgo laiku starp alkām pēc klusuma un nespēju panest klusumu, starp bailēm no trokšņa un nemācēšanu bez trokšņa iztikt. Ezera 17, 77. Visu svētdienu Rita svārstījās. Vienu brīdi viņa vairs negribēja iet [uz satikšanos], bet kāds nepārvarams spēks vilināja. Eglons 2, 121. pārn. Klāt.. marta vakars, kad daba vēl svārstās starp ziemu un pavasari, it kā nevarēdama izšķirties, ko darīt — saglabāt dienvidu pusē apsilušo mūru siltumu vai arī ātrāk visam pārsegt aizejošās ziemas rāmo saltumu. Purs 1, 6.

svārsts, -a, v. *Ķermenis, kas pielikto spēku iedarbībā svārstās ap nekustīgu punktu vai asi.* Pulksteņa s. Fiziskais svārsts fiz. — *ķermenis, kas pielikto spēku iedarbībā svārstās ap horizontālu asi.* Matemātiskais svārsts fiz. — *materiāls punkts, kas ir iekārts bezsvara diegā un pielikto spēku iedarbībā izdara harmoniskas svārstības.* □ Pakalnietis ieklausījās.. istabā — rimts klusums, ko vēl vairāk izcēla gaitenī pie sienas piekārtā svārsta pulksteņa monotonie tikšķi. Purs 10, 19. sal. ..cik dīvaini priede svārstās starp daudzām mierīgām priedēm kā svārsts.. Brīdaka 10, 149. pārn. Šūpojot sevi Saulstaru svārstā, Pulksteņu zvanus Cīruļi bārsta.. A Skalbe 6, 59. Neizstiepjamā diegā, kuram «nav masas», pakarot materiālu punktu, iegūst matemātisko svārstu. Protams, matemātiskais svārsts ir idealizēts modelis.. Fiz r 251.

svārstsvira, -as, s.; tehn. *Svārstīga svira.*

svārstveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir svārsta kustības veids.* □ ..divtrošu ceļus ar svārstveida kustību izmanto cilvēku pārcelšanai uz grūti pieejamām kalnu virsotnēm. Zin T 70, 7, 34.

svārstveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svārstveidīgi.** *Svārstveida.* Svārstveidīgas kustības. □ pārn. Svārstveidīgā migrācija ir cilvēku regulāra.. pārvietošanās vienas apdzīvotas vietas ietvaros: braukšana un iešana uz darbu un atpakaļ, uz veikalu, tirgu.. Zin T 66, 6, 2.

svārstzāģis, -ģa, v. *Zāģis, kas sastāv no metāla ķermeņa, kuram ar šarnīru ir piestiprināta zāģa ripa.* □ Būvbaļķus gaterī sazāģē dēļos.., plankās, latās un citos zāģmateriālos. Gareniski un šķērsām zāģē ar šķērszāģiem, ripzāģiem un svārstzāģiem. Sterns 2, 67.

svastika, -as, s.; reti. *Ugunskrusts.* □ Krusta zīmi saskatām arī daudzu citu ornamentālo zīmju pamatā — svastikas jeb ugunskrusta motīvā, jumja zīmes centrā.. Lit M 88, 52, 5.

svece, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Apgaismošanai paredzēts cilindrisks stearīna, parafīna, vaska, kausētu tauku veidojums ar dakti vidū.*

Eglīšu sveces. Sveču gaisma. Stāv kā svece — *saka par stalti stāvošu cilvēku.* □ ..Vanda rauj sērkociņus un dedzina sveces krāšņajā divpadsmit žuburu svečturī. Indrāne 5, 177. ..gultas galvgalī misiņa lukturī dega pašu lieta tauku svece. Valdis 1, 203. Svece ir svinīguma simbols. Jau izsenis ievērots — jo lielāki godi, jo vairāk gaismas vajag. Tad netaupīja taukus un dzīru sveces lēja resnākas.. Cīņa 82, 244, 3. sal. Mazie [bērni]' savus puķu pušķus turēja kā sveces izstieptajās roķelēs.. Ērgle 7, 74. pārn. ..zaļš kastanis kā milzu lustra turēja savas ziedu sveces. Birze 1, 137. pārn. Es aizdedzu Atmiņu sveci.. Dinere 9, 28. ..kad kabineta durvis atsprāga un priekšnieks iznāca, visi policisti stāvēja kā sveces. Rozītis 2, 207. ◇ Turēt (arī glabāt) sveci zem pūra sar. — *neizpaust, nedarīt zināmas citiem savas zināšanas, māku.* □ Arī Rasiņš pūlējās pārliecināt draugu, lai netur sveci zem pūra, bet lai apraksta avīzē savu ceļojumu.. Austriņš 2, 417. «..kāpēc tu agrāk par to neko neteici? Nav gudri turēt sveci zem pūra. Tu esi meistars..» Lācis 10, 118.

2. *Gaismas stipruma mērvienība.* Starptautiskā s. □ Dega viena vienīga piecdesmit sveču gaismas spuldzīte. Bels 1, 94.

3. *Iekšdedzes motora ierīce degvielas aizdedzināšanai ar elektrisko dzirksteli.* Aizdedzes s. □ Dzinējam darbojoties, sveces izolatora un elektrodu temperatūrai jābūt robežās no 550 °C līdz 800 °C. Zin T 80, 10, 27. Ieskrūvējis atpakaļ izdedzinātajos cilindros notīrītās sveces, tēvocis sāka rīkoties ap karburatoru. Dripe 2, 36.

svecīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Dem.* → *svece.*

2. farm. *Supozitorijs, kam ir mazas sveces forma.* □ Ja kaut kādu iemeslu dēļ zāles nevar ievadīt caur muti, tās var ievadīt caur taisno zarnu svecīšu.. vai ārstniecības klizmas veidā. Ves 82, 3, 15.

svečturis, -ra, v. *Apgaismošanas ierīce, kurā iestiprina sveces vai sveci.* Māla s. Koka s. Metāla s. Sienas s. Griestu s. Daudzžuburu s. □ ..uz balti klātā galda dega sveces divos misiņa svečturos. Lācis 5, 162. ..istabas stūrī postaments, uz kura svečturis ar milzīgu sveci.. Rinkule 5, 135. Viņš jau mācēja gluži veiksmīgi ar kabatas nazi izgriezt mazus, glītus svečturus.. Dziļums 1, 396. sal. Kā milzīgi svečturi ozoli stāv Kailos rudeņos, pavasaros, Kā Latgales svečturi ozoli stāv Ar mēness ugunīm zaros. Ziedonis 2, 11.

svečturveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir svečtura forma, veids.* S. lustra.

svečturveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svečturveidīgi.** *Svečturveida.*

svečveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir sveces (1) forma, veids.* S. spuldze.

svečveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svečveidīgi.** *Svečveida.*

svēdra, -as, s. *Svītra, josla (piemēram, priekšmetā, veidojumā, vidē).* □ ..meža taka, pa kuru vīrietis un sieviete lēni gāja uz priekšu, šķērsoja gaismas un ēnu svēdras. Bendrupe 2, 240. Manas mātes dzimtajā novadā Goda tērpi ar sārtām, zaļām un pelēkām svēdrām.. Kaldupe 14, 77. Katram akmenim sava krāsa, savs vaigs un skaistums, dažu svēdras cauraudušas. PL Siev 80, 3, 18. pārn. Kara atmiņu ainās ir arī gaišas svēdras. Cīņa 85, 166, 2. pārn. ..stundas, kam lemts aizritēt divatā, vilināja ar cerību atklāt jaunas svēdras jautrās, rosīgās līdzbraucējas dvēselē. Plaudis 3, 95.

svēdrains, -ais; s. -a, -ā; apst. **svēdraini.** *Tāds, kam ir svēdras.* Svēdraina koksne. S. marmors. Svēdraina sega. □ ..līdzās pīpotāju galdam turējās koka griezumiem un perlamutra inkrustācijām greznots šaha galdiņš ar prāvām, bet ne pārāk lielām svēdraina bērza koka šaha figūrām. Plaudis 3, 108. Diena uzausa blāva. Debesis augstas, svēdrainos mākoņos. Gūtmanis 2, 185.

svēdrainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība →* *svēdrains, šis īpašības konkrēta izpausme.* Koksnes s. Auduma s.

sveiciens, -a, v. **1.** *Vārds, vārdu savienojums, žests, ar ko ir pieņemts paust pieklājīgu attieksmi, cieņu u. tml. pret cilvēku, kuru sastop vai no kura šķiras.* Atbildēt uz sveicienu. Pacelt sveicienam cepuri. Pamāt sveicienus. □ Tā bija Zintra. Mirkli šaubījos, piegāju viņai klāt. «Labvakar,» es teicu. — «Labvakar,» viņa atņēma sveicienu un pasmaidīja. Lukjanskis 1, 103. ..Pēterītis.. ilgi māja ar mazo rociņu atvadu sveicienu.. Lācis VII, 543. Cienīgi izdarīgā gaitā pie galdiņa pienāk mirdzošs viesmīlis un pieklājīgam sveicienam noliec sirmo galvu. Skujiņš 4, 27. pārn. Dot sveicienam ķepu, sēdēt uz divām kājām prot katrs suns, kam saimnieks nav gluži nevīža. J Kalniņš 10, 206. pārn. Rāmā vējā katra vārpa nāk pretī ar savu sveicienu. Caune 5, 228. // izsauk. nozīmē; sar. *Pieklājības teiciens satiekoties vai šķiroties; sveiki.*

2. *Laba vēlējums, arī draudzības, sirsnības, labvēlības apliecinājums; šāds apliecinājums, ko nodod (kādam) ar cita starpniecību vai ko nodod (kādam) no cita.* Sūtīt sveicienu. Saņemt sveicienus. Nodot sveicienus (arī sveicienu, retāk labdienas) — a. *Pasveicināt (kādu) ar cita starpniecību.* b. *Pasveicināt (kādu) no cita.* □ Mājās mani gaidīja vēstule no Egles Jāņa. Tā jau bija trešā, bet es viņam ne uz vienu nebiju tā kārtīgi atbildējusi. Tikai reiz aizsūtīju atklātnīti ar sveicienu. Zālīte 5, 118. «Gandrīz vai piemirsās. Jums sveicieni no Kārļa,» es meloju, droši raudzīdamies Gundegai sejā. Preilis 1, 18. pārn. ..Sirds kaijām sveicienu sūta. Vējāns 4, 135. Palūdzis nodot Irīnai sveicienus, Elmārs atvainojās par traucējumu un steigšus atstāja dzīvokli. Lubējs 1, 97. Tad tēva māsa nodeva sveicienus no radiem, kuru mājās viņa jau šai vasarā ciemojusies. J Kalniņš 2, 147. ◇ Nest sveicienu — *nodot, sūtīt sveicienu.*

3. *Priekšmets, ko pasniedzot apliecina draudzību, sirsnību, labvēlību; arī dāvana.* □ Uz slimnieka galdiņa smaržo vanagzirnīši, klusi raugās balti dzeltenas pīpenes. Šo lauku sveicienu atnesušas nezināmas rokas.. J Kalniņš 3, 385. Mīļā māmulīt, es tagad nopelnu labi un

tāpēc vakar Tev nosūtīju divsimt rubļu. Tas mans svētku sveiciens jums visiem. Talcis 4, 134.

sveicinājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *sveicināt (1); arī sveiciens (1).* □ «Labdien, cienīts baronlielskungs.» — «Labdien.» Sveicinājums skanēja ļoti pieklājīgi, viņa atņemšana laipni. Blaumanis 2, 123. . . padevu labdienu. Meitene atņēma sveicinājumu un pabrauca garām. Vilks 2, 39. Man jau labāk pienāktos pastāvēt un pagaidīt, lai labdienu vispirms nokliedz skolnieces. Bet šoreiz es tomēr pirmais pasaku sveicinājuma vārdus. Vējāns 5, 183. pārn. Bet Celmam nekārojās atvērt logu, lai ievēsmotu pavasara sveicinājums. Saulietis VII, 9.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *sveicināt (2); arī sveiciens (2).* □ . . mēs nu sūtām Jums šo vēstuli ar daudz sveicinājumiem un laimes vēlējumiem . . . Viese 3, 152. pārn. Varbūt kāda bite no stropa tomēr šad tad aizlido uz veco liepu un apskata vietu, no kurienes nākusi viņas saime? Varbūt viņa atnes sveicinājumu no savām jaunajām mājām? J Kalniņš 10, 236.

sveicināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Sastopoties vai šķiroties paust pieklājīgu attieksmi, cieņu u. tml. (pret kādu) ar vispārpieņemtu vārdu, vārdu savienojumu, žestu.* □ «Labdien!» nācējs viņu sveicināja. Fimbers 1, 150. Jauns cilvēks, Andreja kučieris, mūs pazemīgi sveicināja. Jaunsudrabiņš 8, 106. Olga ienāca un sirsnīgi sveicināja Līdumu māti, bet saņēma diezgan vēsu pretsveicienu. Sakse 7, 423. pārn. Ja lauku puķe mani sveicina, Ar ziedu vējā pretī paklanoties, — Tik savādi ar gaišu prieku tā Man aizskar acis, liek tām apskaidroties. A Bārda 2, 29. pārn. . . piemēroti saģērbjoties un krietni padarbojoties, top tik patīkami silti, ka gribas ar kailu roku sveicināt salu kā labāko draugu. Caune 5, 211. // intrans. Pieklājīgi s. Godbijīgi s. Militāri s. □ Auksts un mierīgs . . viņš pieceļas no galda un, mēmi sveicinājis, aiziet uz pozīciju pusi . . Grīns 1, 339.

2. *Sūtīt (kādam) sveicienu (2) ar cita starpniecību; nodot (kādam) sveicienu no cita.* Likt sveicināt sar. — *sūtīt sveicienus ar kāda starpniecību.* □ «Nu dzīvo vesela, māmulīt, gaidīšu Tavu vēstuli. Sveicini Ancīti un Zigi un saki, lai turpmāk viņi raksta man garākas vēstules!» Talcis 4, 136. . . vēstulē gan nekā īpaša nebija. Lidija sveicināja karavīru. Jansons 6, 66. «Tiklīdz beigsies meža darbi, es aizbraukšu. Sveiciniet manu tēvu, ja satieciet . .» Sakse 7, 197.

Sk. sveicināts.

sveicināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Sveicināt (1) vienam otru, citam citu; sasveicināties.* □ «Esmu gan nepieklājīga,» Gundega pēdīgi attopas. «Pār slieksni nedrīkstot sveicināties. Tas esot uz naidu. Ienāciet labāk dārzā.» Preilis 1, 18. Tad Margita izdzirdēja viņa balsi virtuvē, Sems laikam sveicinājās ar vīrieti pie plīts. Kolbergs 1, 102.

sveicināts, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *sveicināt.*

2. izsauk. nozīmē. *Pieklājības teiciens satiekoties vai šķiroties; sveiki.* □ «Sveicināts,» saimniece padod man vēl mitru roku, kad esam novilkuši lietus mēteļus . . Saulītis 13, 71. «Sveicināti! Vai jūs man neparādītu, kur dzīvo Dzenes?» Ezera 5, 32. «Sveiki, sveicināti!» pagalmā mūs saņēma pats jubilārs. Zemzaris 1, 52.

sveikā, apst. *Tā, ka kādos nelabvēlīgos apstākļos cilvēkam nav noticis kas nevēlams.* Palaist sveikā — *atbrīvot, nenodarot pārestību.* □ . . Blumberģis, līdzsvaru taustīdams, atpakaļ vien gāzās un palika sveikā. Upīts 4, 246. Viņš atviegloti nopūtās, izkļuvis no briesmām sveikā. Purs 2, 101. Mūsu rota vēl tika puslīdz sveikā cauri . . , bet pirmajai ar otro gājis ļoti grūti. Pļautas kā ar pļaujmašīnu. Grīns 1, 158. Kā viņš ticis prom no muižas? Kā viņš palaists sveikā! Eferts-Klusais 1, 161.

sveikas, -u, s.; tikai dsk. **1.** *Sveicieni šķirоties, atvadoties; ardievas.* Teikt sveikas aizbraucējiem. □ Arī šorīt viņa klusēdama atmāja Arnim sveikas, kad tas vēl ieskatījās pa vaļējo logu, uzsauca arlaburītu . . Zigmonte 10, 285. «Dosi ķepu?» es apstājos. Ķepu dot viņš nemāk, tāpēc jāiztiek ar muguras noglaudīšanu. Suns saprot, ka tās ir sveikas. Saulītis 13, 133. pārn. Vēl viens sapnis izsapņots. Pasaki tam sveikas. Auziņš 9, 91.

2. *Sveiciens (2).* □ pārn. No šīm zemēm leknajām, No šīm pilīm lepnajām Senčiem — dzimtcilvēkiem sveikas sūtu. Auziņš 9, 53. pārn. Pie vecās sirmās liepas Kā drauga radis es, Tā katru mīļu dienu Man jaunas sveikas nes. Gāliņš 3, 44.

3. *Sveiciens (3).* □ «Kolhoziņam piecpadsmitā dzimšanas diena. Ko tad jūs, bagātie kaimiņi? Kādas sveikas aizsūtījāt?» Indrāne 5, 278.

sveiki, izsauk. *Pieklājības teiciens satiekoties vai šķiroties.* □ Viņš sniedza Sarmītei roku. Meitene pastiepa vispirms kreiso, tad, brīdi apdomājusies, labo plaukstiņu. «Sveiki, onkul!» Ezera 2, 20. «Labdien!» nācējs viņu sveicināja. — «Sveiki, kaimiņ!» atsaucās Valdis . . Fimbers 1, 150. «Sveiki,» es saku, neskatīdamās ne uz vienu, saņemu no Harija rokām savu jaciņu un esmu jau pie sliekšņa. Harijs, durvis atvērdams, nočukst: «Rītā piezvani.» Brodele 17, 160.

sveiks, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kam kādos nelabvēlīgos apstākļos nav noticis kas nevēlams.* Paliec (arī dzīvo) sveiks! — *pieklājības teiciens šķiroties.* □ Birkenbaums arvien cieti bij apzinājies, ka viņš sveiks izies caur dzīvi. Kad kaut kur kāds bij sagriezis roku, pārcirtis kāju, no mašīnas ticis salauzts, noslīcis, tad puisis vienmēr bij to dzirdējis ar apziņu, ka viņu nekad nepiemeklēs šādas likstas. Blaumanis 6, 33. Tas taču bija Kārlēns, kuru māte apraudāja par mirušu, un piepeši dzīvs, sveiks, šinī pusē! Sakse 7, 207. Tā viņš iet, līdz apiet mājai apkārt. Iedams noglāsta ar sveiko roku Katru smilgu, katru gruzi paksī. Čaks 7, 60. «Paliec sveiks, Didzi!» Anita sacīja un sniedza

savu mazo, raupjo roku. Ezera 2, 71. Un nu dzīvo sveika! Mēs laikam ilgāku laiku neredzēsimies .. Blaumanis 6, 115. ◇ Sveiks un vesels sar. — *saka, ja kāds laimīgi, bez zaudējumiem ir izkļuvis no bīstamas situācijas, nevēlamiem apstākļiem; saka, ja kāds ir pilnīgi vesels.* □ Vurma kungs: Arī mana sieva mani droši vien apraud kā mirušu, bet redziet — es te sēžu sveiks un vesels un runājos ar jums. Zīverts 2, 148. Reinis uzrakstīja trīs vēstules ar apmēram vienādu saturu. Viņš lūdza adresātu, lai tas aizietu pie Reiņa vecākiem un pastāstītu, ka viņu dēls ir sveiks un vesels .. Birze 3, 133.

2. izsauk. nozīmē. *Pieklājības teiciens satiekoties vai šķiroties; sveiki; arī laba vēlējums.* □ «Sveiks, Pakalnu tēv,» Juris priecīgi atņēma sveicienu. Sakse 7, 19. Spricis, jautri smaidīdams, piesviež divus pirkstus pie cepures .. : «Sveika, saimniecīt!» Skujiņš 4, 22. «Sveiks,» viņa saka, ātri pagrūž zēnam roku atvadām. Zigmonte 1, 74.

Sk. sveikā, sveiki.

sveikt, sveicu, sveic, sveic, pag. sveicu; trans. **1.** *Ar savu izturēšanos, rīcību, runu, arī pasniedzot dāvanas u. tml., paust atzinīgu attieksmi (pret kādu), piemēram, svētkos, jubilejā.* S. tuviniekus svētkos. S. brāli dzimšanas dienā. □ Rainis bija sadraudzējies ar Kastaņolas bērniem, tie sveica viņu ziediem, ieradās dzimšanas dienās. J Kalniņš 5, 103. Kad tiesneša signāls vēstīja [futbola] spēles beigas, uz laukuma skatītāji ziedu klēpjiem sveica uzvarētājus .. . Breicis 1, 55.

2. *Sveicināt (1).* □ pārn. Mēs nogriežamies no lielceļa, sākdami iet pa veco ošu gatvi, kur mūs sveic .. koku šalkšana. Grīns 1, 193. // intrans. □ Stēģis prāvā atstatuma dēļ nespēja viņam atbildēt un tikai palocīja sveikdams galvu. Strāls 2, 284.

sveķaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Ārējs sasveķojums.* Stumbra s.

sveķainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → sveķains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; sveķainums (1).* □ Gaujmalas silu priedes esot bijušas iecienītas kuģu būvniecībā, sevišķi mastkoku glabāšanā. Vērtēta koku mehāniskā izturība, zarojums, sveķainība un daudzas citas īpašības .. Goba 5, 33.

2. *Vispārināta īpašība → sveķains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; sveķainums (2).* Smaržas s.

sveķains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sveķaini. 1.** *Tāds, kas satur sveķus; tāds, kurā ir sveķi; tāds, kam ir sveķiem raksturīgā konsistence.* S. skals. Sveķaina koksne. S. pumpurs. Sveķaina viela. Sveķaina nafta. □ Līkās, grumbuļainās, sveķainās pagales žirgti sāka degt, laizdamas caur augšējām pagalēm melnus, kuplus dūmus. Birznieks-Upītis 6, 344. Kamīnā sprakšķēja un lēkāja sarkanas dzirksteles. Nebija jau bērza malka, bet .. sveķainā priede nepadodas liesmai klusi un mierīgi kā bērzs. Kļava 2, 58. Kaut kas iekrita viņu guļas vietā. Viņi iztrūkās, bet tas bija tikai vēl pazaļš, ciets un sveķains čiekurs. Birze 3, 43. // *Tāds, kas ir notraipīts ar sveķiem; tāds, kas ir pārklāts ar sveķiem.* □ Rokas sveķainas un melnas. Pirksti līp kopā .. Indrāne 7, 126. Darbs ir arī nauda sarepējušā, sveķainā saujā. Ezera 12, 101.

2. *Tāds, kam ir, parasti egļu, priežu, sveķu smarža, garša; tāds, kas ir raksturīgs, parasti egļu, priežu, sveķiem (par smaržu, garšu).* □ Sveķaina un sausa meža gaisa vietā jūs apdveš zāļu velgā dvaša. Virza 1, 15. Apkārt priedes, un spirgtais, sveķainais gaiss pildīja manas slimās plaušas. Lāms 6, 66. Pēc izžāvēšanas [apiņu] drogai ir patīkami asa, vircota smarža, rūgta, sveķaina garša. Ves 78, 7, 10. Paldies arī par to vasaru, kad zili kokaļi ceļmalās saziedēja, .. bet meži sveķaini smaržoja vējā .. Kaldupe 9, 139.

sveķainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → sveķains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; sveķainība (1).* Koksnes s.

2. *Vispārināta īpašība → sveķains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; sveķainība (2).*

sveķelis, -ļa, v. *Sveķains koksnes gabals, ko parasti izmanto iekuram; sveķenis.* □ .. vai nu siena šķūni nodzēsīsi, tas jau svilst kā sveķeļa skals .. Sakse 3, 127. Mājinieki [ugunskuram] sāka nest .. sveķeļus. A Gulbis 1, 31.

sveķene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Daudzgadīgs neļķu dzimtas lakstaugs ar šaurām lapām, sarkaniem ziediem un lipīgu kātu.* Lipīgā s. □ Sausākās pļavās, bet sevišķi saulainos uzkalniņos bieži sastop sveķenes .. ar tumši sarkaniem ziediem. Galenieks 2, 332. «Tās ir sveķenes,» stāsta Vabolīte. «Redzi, kādi spoži, brūni kāti, lipīgi, ķepīgi!» Indrāne 8, 74.

sveķenis, -ņa, v. *Sveķains koksnes gabals, ko parasti izmanto iekuram; sveķelis.* □ Pirms aiziešanas Gunvaldis bija piekodinājis pie pavardiem salikt skalu malku, tāsis un sveķeņus. Purs 11, 203.

sveķi, -u, v.; tikai dsk. **1.** *Augu (retāk kukaiņu) vielmaiņas galaprodukts — bezkrāsains, dzeltens vai brūns, viskozs, gaisā sacietējošs šķidrums (dažkārt ar raksturīgu smaržu, garšu).* Skujkoku s. Ķiršu s. Bērza pumpuru s. Ievākt sveķus. Tecināt sveķus. Sveķu aile — *garš, ar sveķiem pildīts kanāls augu organismā.* □ .. priežu baļķu kaudzei sveķi spožām lāsēm spiedās ārā un smaržoja .. Lēmanis 10, 73. Iegriezāmies priežu silā. Kā dzeltenas medus urdziņas no stumbriem sūcās sveķi. Zālīte 5, 297. .. sveķi tikai pie egles stumbra ir dzintara krāsā, rokām pieķepuši, tie dziļi iesūcas ādā un kļūst melni. Indrāne 2, 125. Priežu stumbra un zaru koksnē atrodas sveķu ailes, kas izdala sveķus. Sveķi aizsargā kokus no dažādu kaitīgu organismu iedarbības. Biol r 123.

2. *Polimēri, kas cietējot iegūst telpisku struktūru un pārvēršas cietā vielā.* □ Tās [vitrāžas] darinātas, saistot krāsainā stikla drumslas ar sintētisko sveķu palīdzību. Freimanis 1, 97. Smiltis un poliestera sveķi ir izejvielas, kas vajadzīgas mākslīgā marmora ražošanai. Lauku Dzīve 81, 3, 10.

sveķis, -ķa, v. *Sveķelis, sveķenis.*

sveķmalka, -as, s. *Sveķaina koksne, ko izmanto darvas ieguvei.* □ .. gaišās liesmās [pa-

galēm].. neļāvām degt; kur tikai tādas parādījās, tur bāzām ar mitru zemi caurumus ciet. Beidzot panācām to, ka visa sveķmalkas kaudze nedega, bet tikai gruzdēja. Birznieks-Upītis II, 47.

sveķojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *s v e ķ o t (1); arī sasveķojums.* □ Vasarā uz pusgataviem vai gataviem [plūmju] augļiem izveidojas tumši zaļi iespiesti plankumi, kuru vietās augļa audi līdz pat kauliņam nobrūnē. Iespiedumu vietās nereti izveidojas sveķojums. D kal 66, 72.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *s v e ķ o t (2).*

sveķot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** parasti 3. pers.; intrans. *Būt tādam, no kura izdalās sveķi (par augiem, to daļām).* Priede sveķo. □ Ievainotie koki sveķoja. Sveķi tecēja pa koku stumbriem zemē, kur sakrājās lielākās vai mazākās piciņās. Zv 50, 10, 30. .. siltākam laikam iestājoties, egles sāks sveķot.. Cīņa 83, 52, 1.

2. trans. *Klāt, ziest ar sveķiem.*

sveķots, -ais; s. -a, -ā; apst. **sveķoti.** **1.** *Divd.* → *s v e ķ o t.*

2. *Sveķains (1).* □ Viņi tūliņ iegāja istabā, kas smaržoja pēc ķimenēm un vīstošām kumelītēm, pēc saulē sasilušas sveķotas priedes.. Purs 6, 138. .. Ringolds Miervaldis iemeta sprakšķošajā ugunskurā vēl vienu krietnu sveķotu zaru. Zigmonte 7, 153. Pa aleju viņš aizbrauca līdz.. kastaņiem, kuriem nupat sprāga pušu īkšķa lielie, sveķotie pumpuri.. Birze 5, 29. Tie bija būvstrādnieki, kas sveķotām un darba kreveļotām rokām meža zaļumā cirta gaišus namus. Rozītis 3, 236.

3. *Sveķains (2).* □ .. mežs klusēja. Ne zariņš neiešalcās. .. Karsts, valgs, sveķots gaiss aprasināja man pieri un degunu. Kalndruva 8, 330. Latvju mežu sveķotā smarža viņai nāca līdz, tāda neizsakāma vienkāršība un sirsnība. Mauriņa 1, 84.

sveķskābe, -es, s.; parasti vsk. *Kolofonijs.* □ Darva ir dažādu organisku savienojumu maisījums, kas rodas darvas tecināšanas laikā no daļēji sadalītām sveķskābēm un citām koksnes sastāvdaļām. Zv 62, 1, 7.

sveķveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir sveķiem raksturīgas īpašības.* S. viela. □ Augu atliekas sastopamas devona sistēmā.. kā sveķveida bezstruktūras masa — starp dolomītiem.. Veģet 13.

sveķveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sveķveidīgi.** *Sveķveida.* □ .. šo sēņu [pienaiņu] sulai ir asa, rūgta garša, jo tās satur sveķveidīgas vielas.. Rīgas B 79, 211, 5.

sveķvielas, -u, vsk. sveķviela, -as, s. *Vielas, kas ietilpst sveķu sastāvā; vielas, kam ir sveķiem raksturīgas īpašības.* □ Indijas kaņepēm, kas ir parasto kaņepju pasuga, attīstās stumbrā un lapās narkotiska sveķviela.. Galenieks 2, 321. .. vitamīnu dzēriena pagatavošanai vairāk ieteic izmantot tieši jaunās [priežu] skujas, kurās ir mazāk rūgto sveķvielu. Ves 76, 7, 32.

sveķzars, -a, v. *Sveķains zars, ko parasti lieto iekuram.* □ Tāds pratējs bija: no diviem vien sveķzariem sakurts ugunskurs. ... Degl Kroma 5, 165.

sveldēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; reti. *Svelmēt.* □ Karsts un kluss. Saule sveldē taisni mugurā. Upītis II, 738.

svēle, -es, s.; parasti vsk.; reti. *Svelme.* □ Es tevi mīlu, karstā dienas svēle, Es tevi mīlu, nerimstošais darbs! Mākonis 1, 137.

svelīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svelīgi;** reti. *Svelmains.* □ pārn. Karstgalvji aicināja.. svelīgi atriebt Zemgales ziedokļa nopostījumu. Purs 11, 178.

svelmains, -ais; s. -a, -ā; apst. **svelmaini.** **1.** *Tāds, kas izstaro stipru siltumu (par sauli, uguni u. tml.); ļoti karsts (piemēram, par gaisu).* Svelmainas liesmas. Svelmainas ogles. Svelmaina versme. □ Pie ciematiem allaž tika stādīti vīģes koki. Afrikāņi to paēnā patvērās no svelmainās saules stariem. Lielais 7, 92. Pirmajās ražas novākšanas dienās pieturējās neciešami karsts laiks. Pūta svelmains vējš, un saule jau no paša agra rīta līdz vēlam vakaram karsēja, kā milzīgs ugunskurs liesmodama debesīs. Talcis 4, 93. Kad visi bija sagājuši pirtī.., trīs vai četri.. ķipji, uzlieti sakarsušiem krāsns akmeņiem, radīja svelmainu garu, pret kuru nieks bija viskarstākā pusdienas bezvēja saule. Virza 1, 35. Saule svelmaini sāka dedzināt, un rets cīrulis gurdi iedziedājās zilajā gaisā. Rozītis III, 105. pārn. Pilsētai lūpās uzzied, pilsētai acīs pamirdz.. meitenes smaids — svelmains un sarkans. J Plotnieks 1, 97. // *Ļoti karsts (par laikapstākļiem, laikposmu).* S. pusdienlaiks. □ Vasarā uznāca svelmains karstums. Zāle izdega, labība novīta. Sakse 14, 46. Iestājās svelmains laiks bez vēja un mākoņiem. Āda uz.. sejām un rokām apdega brūni melna. .. Visvairāk svīda un gura Lavīze. Lēmanis 10, 30. Bija atnākusi sausa, svelmaina diena. .. Ap pusdienas laiku sāka mocīt slāpes. Lukjanskis 1, 32. Ierasties oktobra beigās un novembra sākumā Kalifornijā nozīmē no stipri auksta rudens iebraukt svelmainā vasarā.. Peters 5, 258. // *Tāds, kur ir ļoti karsts (par vietu, telpu, vidi).* □ Mēs ejam pa svelmaino stepi, kurā nav nevienas ēnainas vietiņas.. Kroma 3, 21. .. iekļuvis svelmainajā lāvas telpā, vari zvetēt ar smaržojošu slotu pa kņudošu muguru un melno akmeņu svilinošā elpa tavu ķermeni padara vieglu. Līvs 4, 12. Nekādi dienvidi svelmainie Man tevi [Salaca] nav spējīgi aizstāt. Heislers 2, 49. // pārn. *Ļoti spēcīgs (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli, tā izpausmi).* □ Kāpēc tāds svelmains prieks patlaban pārplūst mani? Tāpēc, ka esmu vesels, tāpēc, ka saules un lapu mirdzums staro man acīs.. Upītis IX, 318. Mēs izstiepjam durkļus.. un sākam skriet — pilni svelmaina naida, kas nepazīst žēluma. Grīns 1, 133. Bet sāpes tik svelmainas, ka asaras sadega, pirms aizsniegušas acis. Upītis 9, 794.

2. pareti. *Ļoti auksts.* S. sniegputenis. □ .. Ziemeļa svelmainā dvašā Ledus puķes tik ziedēs.. K Skalbe 2, 503.

svelmainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → svelmains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Saules s.

2. *Vispārināta īpašība → svelmains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Sala s.

svelme, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Stiprs karstums.* Uguns s. Krāsns s. Pusdienas s. □ ..vasaras saule viskarstāk cepina ielas, liedama savu svelmi pāri mūra namiem. Fimbers 1, 344. ..izgāju uz ielas. Te svelme bija vēl nežēlīgāka, šķita, ka saules stari iziet cauri ādai un miesai, karsē kaulus un kaulu smadzenes sāk vārīties. ..nebija jūtama ne mazākā pūsmiņa; ne gaisā, ne uz zemes nekas nekustējās. Kaijaks 1, 7. Rūsa: Tad tiešām tiksim no šī velna purva prom! ..Ellē nevar būt lielāka svelme nekā šeit. Zīverts 1, 48. pārn. ..darba svelmē rūdās dzelzs un sirdis, Top cilvēks liels.. Sirmbārdis 1, 53. pārn. ..Ik mirkli asāka Kļūst svelme niknā kaujas elpā. Čaks 7, 67. // *Stipra karstuma sajūta.* □ Un acumirklī Buncim uzkrīt tādas baiļes kā vēl nekad visā mūžā. Karstu svelmi viņš jūt pārskrejam pār visu miesu. Birznieks-Upītis 6, 108. Ritas vaigos saskrēja ugunīga svelme: kā lai nu sastop viņu [Maldupu], kā lai paskatās acīs? Meldere 1, 53. «Ines... kādēļ tu pirmīt, no autobusa nākot, raudāji?» Man vaigos ielīst svelme. Es sirdīgi cērtu zobus saldi skābajā auglī. — «Ko tu tur pļāpā, Robik? Es — raudājusi?» Brodele 17, 202. // tehn. *Stipri sakarsēta gaisa plūsma.* Svelmes caurule. Svelmes kanāls. // pārn. *Ļoti spēcīgs psihisks vai fizioloģisks stāvoklis, tā izpausme.* □ Kamēr vien krūtis elpot spēs, To mūžam nepiedosim mēs, Degs sirdī naida svelme. Rūja 1, 42. Puspiemiegtām acīm viņa [Zana] to [Kārli] uzlūkoja, bet ar tādu kaislīgu svelmi, ka viņam bija tīri jāsatrūkstas... A Deglavs 1, 831. Vārdu nebija. Bija tikai neganta iekšēja svelme, kurā sadega domas, pazuda iepriekš rūpīgi saliktie dzelžainie teikumi.. Līvs 3, 151.

2. pareti. *Stiprs aukstums.* Ziemas s.

svelmēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja. **1.** intrans. *Stipri karsēt (par sauli, uguni u. tml.).* □ Tikko parādījusies virs koku galiem, jūlija saule tūliņ sāka svelmēt. Lācis 15, 193. Uģis.. veicīgi cilāja grābekli. Bet pēc pāris stundām sāka jau gurt. Pārāk neciešami svelmēja saule, un darbs likās arvien smagāks.. Vāczemnieks 1, 74. Mašīnisti un kurinātāji rāvās kā mori: pārmaiņus ar liekšķerēm svieda ogles svelmējošās kurtuvēs. Branks 4, 116. // trans. □ Sarkana, apdūmējusi saule svelmēja viņas.. Upīts 18, 217. Maija saule karsti svelmē Tavus gurdos plakstiņus.. Stērste 1, 162. sal. Ļaudis še [piesaulē] iznāca vaļas brīžos pasēdēt un pasildīties, un ceplī apdedzināšanai iemesta krūze tik ātri neapvelkas ar brūnumu, cik ātri ar to aprāvās viņu sejas, un, kad vakaros viņi ielikās gultā, tās dega, it kā uguns svelmētas. Virza 1, 222. pārn. ..jāizaug un jākļūst par cilvēkiem bija arī mums — desmit pretrunu svelmētiem. Indrāne 3, 8.

2. trans.; pareti. *Stipri saldēt.* Sals svelmē vaigus.

svelmēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. **1.** *Stipri karsēties, karst.* □ ..uz mazas krāsniņas, kas nepārtraukti tika kurināta, svelmējās vairāki gludekļi. Latv J 90, 43, 2.

2. pareti. *Stipri saldēties, salt.*

svelmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svelmīgi. 1.** *Tāds, kas izstaro stipru siltumu (par sauli, uguni u. tml.); ļoti karsts (piemēram, par gaisu); svelmains (1).* □ Visām pāri spoži zila debess un svelmīga priekšpusdienas saule. Gaiss virmo. Bula laiks. Zv 79, 16, 24. No.. krāsns rīkles izšāvās karsta dvaka, un man sejā līdz ar svelmīgo gaisa plūsmu iesitās asa deguma un ogļu smaka. Bērce 6, 134. Ap čuguna krāsniņu, no kuras nāca svelmīgs karstums, mētājās malkas pagales.. Grants 5, 7. // *Ļoti karsts (par laikapstākļiem, laikposmu).* □ Nāk prātā kāds svelmīgs jūlijs.. Jauno v 58, 345. Briesmīgas, dzīvnieciskas bailes viņu spieda zemei klāt. Lai gan diena bija svelmīga, viss Paula augums drebēja nepārvaramās trīsās.. Lācis 15, 283. ..visapkārt plešas svelmīga, noslēpumaina vasaras nakts. Saulītis 13, 60. // *Tāds, kur ir ļoti karsts (par vietu, telpu, vidi).* Svelmīga pirts. // pārn. *Ļoti spēcīgs (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli, tā izpausmi).* □ Viņā pamazām atkal saaug svelmīgas dusmas par to, ka tēva vārdi nav aizslīdējuši gar viņa apziņu.. Upīts 6, 114.

2. pareti. *Ļoti auksts; svelmains (2).*

svelmināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; trans.; reti. **1.** *Svelmēt (1).* Saule sāk s. zemi. // intrans. □ Gaiss svelminošs. Uz kailas zemes kaist kāju pēdas. Bērn 47, 6, 9.

2. *Svelmēt (2).*

svelmonis, -ņa, v.; parasti vsk.; arī **svelonis,** -ņa, v.; parasti vsk.; arī **sveloņa,** -as, s.; parasti vsk.; reti. *Svelme.* □ Bula dienās saule ripoja virs kāpām kā sarkans ābols. Sirds pagura, tādā svelmonī auļojot. Kaldupe 10, 102. No krāsnīm plūst verdoša sveloņa. Zv 73, 10, 2.

svelošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sveloši. 1.** *Tāds, kas izstaro stipru siltumu (par sauli, uguni u. tml.); ļoti karsts (piemēram, par gaisu); svelmains (1).* Sveloši saules stari. □ Viņš iedomājās, cik labi tādā siliņā ieiet vasarā, kad klajumā kveldina sveloša tveice, bet zem kokiem apņem veldzinošs vēsums.. Sakse 7, 391. No kaimiņa slotas vēziena karstais [pirts] gaiss uzpūš svelošu šalti. Mauliņš 4, 158. // *Ļoti karsts (par laikapstākļiem, laikposmu).* □ ..diženā saules dieve brien gar apvāršņa malu, it kā kautrēdamās uzkāpt zenītā, no kurienes viņa lej dzīvinātājus starus svelošajās vasaras dienās, kad viss, liekas, kūst un gailē aiz pārliecīgā karstuma. Mākonis 1, 41. // *Tāds, kur ir ļoti karsts (par vietu, telpu, vidi).* S. tuksnesis. // pārn. *Ļoti spēcīgs (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli, tā izpausmi).* □ Un piepeši asas sāpes un svelošas dusmas kā karsts vilnis applūda viņa būtni. Upīts III, 468. «Kaut kā pārāk sveloša jums tā mīlestība, pielūko, ka neapdedzinies,» reiz teica Maksimičs.. Talcis 7, 265. Spriganā meitene bija no tām, kas ne ar ko īpaši neizcēlās.., izņemot ar vienu — ar

godkāri, kas sevišķi sveloši viņu mocīja tajos brīžos, kad uzteica kādu citu. Sk Ģ 83, 8, 29.

2. *Ļoti auksts; arī tāds, kura zemā temperatūra izraisa asu kairinājumu.* S. ziemeļu vējš. □ Aizsnigusi pilsēta. Sveloši virpuļi dejo pa platām ielām.. Kadiķis-Groznijs 1, 185. Laiks bija auksts, ledainais vējš cirta cauri izvalkātajam mētelim un sveloši kapāja vaigus, izspiežot ne vienu vien asaru. Eglons 2, 131.

3. *Ļoti ass, dedzinošs (par sāpēm); tāds, kas izraisa ļoti asas, dedzinošas sāpes (piemēram, par ievainojumu).* Sveloši dūrieni sirdī. S. ievainojums. Sveloša brūce. □ Sveloša sāpe iesitās naktssargam krūtīs. Viņš jutās pavisam nelaimīgs. Kaldupe 5, 52. Es varu bezspēkā saļimt, Sirdij sveloši sāpot.. Goba 4, 69. Māte.. juta svelošu tulznu papēdī. PL Siev 85, 5, 17.

svelpa, -as, s. **1.** *Svilpoņa (1).* □ Pa atvērto logu viegls vējš nes iekšā plaukstoša dārza elpu, skaļās, dzīves alku pilnās strazdu svelpas.. Avotiņa 7, 24. pārn. Gribu, lai tur — aiz gadskārtu svelpām Tava balss ar manējo balsi citā — trešajā Sarunājas... Brīdaka 4, 67.

2. *Svilpoņa (2).* □ Dziļo, mēmo mājas klusumu jauc vienīgi vētras svelpas un auri aiz loga. Avotiņa, Šlisers 1, 151.

svelpenis, -ņa, v.; val. *Līdzskanis (parasti s, z), kam ir raksturīga augsta frekvence.* □ Zināma skaniska kvantitāte piemīt arī patskaņu savienojumiem ar svelpeņiem (s, z).. Piemēram: Es savai māmiņai. Valeinis 1, 260.

svelpiens, -a, v.; reti. *Svilpiens.* □ Putni dziedāja tā, kā dzied vienīgi tropos,.. gaiss virmoja un viļņojās no saucieniem un svelpieniem.. Ezera 17, 111.

svelpoņa, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Svilpoņa (1).* Putnu s.

2. *Svilpoņa (2).* □ Gaisu pildīja spalga svelpoņa.. Divas ienaidnieka mīnas sprāga uz kaimiņu nama cinkotā jumta. Rīgas B 84, 154, 2. Lidmašīnu dzinēju svelpoņā, lidotāju nosvērtajā gaitā pēc lidojuma ir kaut kāda sevišķa, «mūsdienīga intonācija». Auziņš 1, 222.

svelpt, svelpju, svelp, svelpj, pag. svelpu; intrans. **1.** *Svilpt (1).* □ «Ali... tuj!» puikas kliedz, svelpj, plaukšina... Upīts 18, 42. pārn. Dīvaini, kādēļ šoreiz tik klusa nakts. Kāpēc nesvelpj lokomotīves, netaurē automašīnas..? Saulītis 6, 118. // trans. □ Malva un Krišs strādā un klausās, kā loka, liec, svelpj un vītero savu pavasara dziesmu purva strazds. Avotiņa, Šlisers 1, 70.

2. parasti 3. pers. *Svilpt (2).* □ Vējš gaudo un svelpj, sabangotā jūra krāc tumsā.. Lācis 15, 20. ..visus viņa prātus saistījusi vācu ložu spindzēšana. Tās svelpj mums pāri viena pēc otras.. Grīns 1, 103.

3. divd. formā: svelpjošs. *Svilpt (3).* □ Pulkstenis īsi, svelpjoši iečerkstējās un nosita pustrīs. Brodele 14, 222.

svēls, -ais; s. -a, -ā; apst. **svēli;** reti. *Svelmains.* □ Cik svēla saule — birst pelnos zieds. Man savu plaukstu pār acīm liec! Kalna 2, 15.

svelt, sveļu, svel, sveļ, pag. svēlu; intrans.; reti. *Svelmēt.* □ Tu [ceļš] piekusis liecies pār piekalni. Sveļ saule. Lisovska 6, 48.

svelties, sveļos, svelies, sveļas, pag. svēlos; refl.; reti. *Svelmēties.* □ pārn. Sāpe sveļas, dzeļas. Svels vēl niknāk rīt. Sirmbārdis 8, 109.

svempt, svempju, svemp, svempj, pag. svempu; intrans.; niev. *Lēni, parasti ar grūtībām, arī neveikli iet.* □ Ir tikai sevī jāuzveic kūtrība, Kas līdz pat kaulam cilvēkā ieēdas Pa bezgalīgi gariem gadiem, Pastalās svempjot gar muižas stūri. Saulītis 16, 52.

svempties, svempjos, svempies, svempjas, pag. svempos; refl.; niev. *Lēni, parasti ar grūtībām, arī neveikli kāpt, rāpties, arī celties.* □ Pince [kaķene] ņurrā, bet mazie [kaķēni] svempjas cits citam pāri un meklē katrs svabadu pupiņu. Birznieks-Upītis IV, 55. Vilis.. ceļ trepītes bedrē un svempjas uz leju. Skujiņš 14, 246. Sievas neattapība viņu [vīru] kaitināja. Lai nebūtu nekas nikns viņai jāpasaka, viņš svempās kājās, ņēma grozu un klamzāja ārā. Kaijaks 2, 154. Tūlīt gan apjēdzu savu necienīgo pozu un svempjos stāvus, bet svešie jau parādās durvīs un noraugās manī ar laipnu zobgalību. Bundzeniece 2, 7.

svēpēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Kvēpināt (piemēram, lai dezinficētu, novērstu slimību).*

svēpināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Svēpēt.* □ Māņticīgās saimnieces.. zagšus grieza viena otrai brunču malas un svēpināja kūtis. Sakse 2, 98.

svepstēt, svepstu, svepsti, svepst, pag. svepstēju; trans. *Runāt ar pastiprinātiem trokšņa, parasti svilpjošiem, elementiem; arī neskaidri runāt.* □ «Nav labi, ja [mākslinieka] darbnīca būs blakām dzīvoklim, tas pavisam nebūs labi,» Ints svepst jau gluži nodzertā balsī. Zemzaris 2, 75. Tā nebija stūrmaņa Bauzes balss. Svepstēja sīks cilvēciņš, glaimīgi un lūgdamies. Līvs 3, 161. «Nu sveiki, sveiki, kaimiņi!».. ar bezzobainu muti svepstēja vecais Valašiņš. Kar 50, 11, 1038.

svērējs, -a, v.; **svērēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → s v ē r t.*

2. *Cilvēks, kura nodarbošanās ir saistīta ar (kā) masas noteikšanu.* □ Latviešu un igauņu rokās [14. gadsimtā] palika tikai daži tirdzniecības palīgamati (svērēji, kuģu krāvēji, nesēji, ormaņi..). V Kalniņš 1, 35. Ar mazu karotīti svērējs.. uzbēra zelta smiltis uz svariem, nosvēra un sabēra maisiņos. Zv 57, 5, 23.

svēriens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → s v ē r t (1).* Miltu s.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → s v ē r t (3).* □ Šāva arī pretinieks, izvairījos ar veiklu sānisku svērienu. Lāms 1, 54.

svērt, sveru, **sver, sver,** pag. svēru. **1.** trans. *Noteikt (kā) masu (parasti ar svariem).* S. miltus. S. konfektes. S. dārzeņus. S. graudus. □ Pie svariem.. pārdevējs sver pircējiem gaļu, citam visu cisku, citam pa mārciņai. Sudrabu E 3, 468. Ilga palūdz cukuru, Kalniņš [pārdevējs] to sver, un svaru dzeltenie putni ilgi balansē viens pret otru, līdz beidzot gandrīz saskaras knābjiem. Zigmonte 1, 19. Kristofers: Lietpratīgs ģeologs var noteikt metāla

saturu, rūdas šķembu sverot rokā. Zīverts 1, 403. pārn. Kāds maigums maija novakaros, Kad dvēseli kā zelta svaros Ar klusu roku Laime sver! Krūza 3, 92. ◇ Svērt vienos svaros — *vērtēt (ko) vienādi.* □ Izputējuša saimnieka, kam pie otra par kalpu jāiet, nedrīkstam vienos svaros svērt ar jau dzimušu kalpu.. Apsīšu J 2, 98. // intrans. □ Elvīra piesarkušiem vaigiem virpināja turzas, svēra un lēja.. Skujiņš 14, 155. // pārn. *Rūpīgi pārdomāt, arī vērtēt.* □ ..viņš ir pasauli redzējis un pasaules gudrību pratis svērt un vērtēt. J Kalniņš 9, 174. Trolejbusā.. Nora sver, ko no mājas pienākumu kaudzes spētu līdz pusnaktij saglābt. Spāre 6, 181. Senāk Johans no Lunes netika par to tik cītīgi prātojis, bet, kopš viņu nomoka nejaukā sāpe, viņš bija sācis svērt un apsvērt, ka varbūt arī pats saņem kāda augstāk noteikta atmaksu. Purs 11, 68.

2. intrans. *Būt ar noteiktu masu.* □ Mājas apstākļos par ūdens saturu medū aptuveni var spriest, precīzi nosverot 1 litru medus. Labs medus sver 1,400—1,440 kg. Ves 77, 5, 13. Komandieris pacēla acis no kartes un paraudzījās uz sīko vīreli ar garo pakulu bārdu. Tas svēra labi ja kilogramus sešdesmit, ne vairāk. Grīva 12, 106. Par labākiem un dārgākiem uzskata rudzupuķu krāsas safīrus. Pats lielākais no visiem safīriem pasaulē sver nedaudz vairāk par 133 karātiem. Upīte 1, 69. // pārn. *Būt nozīmīgam, vērtīgam.* □ Nu viņa Jānī ieraudzīja vīru, kurš viņu varēja savaldīt. Nu viņa zināja, ka gadījumā viņš spēs viņu arī aizsargāt. Tas svēra vairāk nekā viņa stīpas un karotes, nekā viņa nākotnes plāni. Jaunsudrabiņš Va, 303. Kas nu tā būtu — viena stunda! Bet stunda no rīta, atņemta miegam, sver trīskārt. Valdis to jūt gulstamies uz saviem smagajiem plakstiem. Zigmonte 1, 239. Sīks, sabirzis zieddiņš Man vairāk sver, — To manas rokas Taustāmi tver.. Rainis Ib, 107.

3. trans. *Leņķiski liekt, virzīt no kāda stāvokļa, parasti uz sāniem.* □ Diviem te nemaz nebij ko svērt, dēls sagulās uz bomja, tēvs paklupa uz ceļiem, piezvēlās ar krūtīm, un akmens apvēlās uz malas. Upīts 4, 106. Ādams noliecies zem saknes pie ciršanas, mēs ar Baumani un Dāvi spiežam bomja galu uz zemi un sveram celmu no zemes ārā. Birznieks-Upītis 6, 343. Glāsta vēji, saule maigi silda, Puķe ziedu laipni pretī sver. A Bārda 1, 126.

svērtenis, -ņa, v. *Ierīce vertikālā virziena noteikšanai.* Auklas s. Optiskais s. Montāžas s. □ Ja mūrniekam nav acumēra, tad nepalīdzēs ne svērtenis, ne līmeņrādis. Pad J 70, 96, 2. Ar svērteņa.. palīdzību iezīmē līniju, kur jālīmē pirmā tapešu sleja. Svērteņa auklu nozież ar ogli, galus stingri nostiepj gar sienu, auklu atvelk un palaiž, lai tā atsistos pret sienu. PL Siev 80, 8, 23.

svērtenisks, -āis; s. -a, -ā; apst. **svērteniski.** *Perpendikulārs Zemes virsmai; vertikāls.* □ Strādājot ar garkāta kapli, ievērojami noteikumi: strādnieka ķermenis turams iespējami taisnā, tuvu svērteniskam, stāvoklī.. Apsīts 1, 248. Lieli krusas graudi svērteniski triecās pret klonu, lēkāja un ripoja uz visām pusēm kā dzīvi. Spāre 6, 138.

svērties, sveros, sveries, sveras, pag. svēros; refl. **1.** *Svērt (1) sevi.* □ Ja ir tendence uz korpulenci, jāsveras ne retāk kā reizi nedēļā un jāregulē uzturs, normalizējot savu svaru. Ves 81, 2, 34.

2. *Refl.→svērt (3); tikt svērtam.* Laiva svērās uz sāniem. □ Priede sašūpojās, svērās uz vieniem sāniem, tad ar smagu, dziļu nopūtu gāzās lejā. Ezera 2, 42. ..Zem augļiem koku zari lejup sveras, Un saldām ogām piebārstīts ik mežs. Zālīte 6, 107. ..Ikners skubināja uz gulēšanu. Viņam jau melnie plakstiņi sāka lipt cieti un galva svērās uz leju. Laicens 1, 128. pārn. Uzskati [sapulcē].. lielā mērā svērās viņa pusē.. A Deglavs 1, 284.

svērtnis, -ņa, v. *Svērtenis.*

svērtspēja, -as, s. *Maksimālais svars, ko spēj uzrādīt noteikti svari.* □ To [svaru] svērtspēja — līdz 2 gramiem, bet kļūmes mērījumos sastāda tikai vienu simto daļu miligrama. Rīgas B 81, 13, 3.

svērtuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Telpa, arī vieta, kas ir paredzēta (kā) svēršanai.* □ ..pa caurulēm milti plūdīs uz sijātavu, svērtuvi un caur.. padevi nokļūs vienā vai vairākos speciālos bunkuros. Ciņa 84, 154, 2.

svērums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts→svērt (1).* Labības s.

2. *Paveikta darbība, rezultāts→svērt (3).* Jahtas s.

svešāds, -ais; s. -a, -ā; apst. **svešādi.** *Tāds, kas atšķiras no kā pierasta, pazīstama (par parādībām, priekšmetiem u. tml.); tāds, ko uztver kā maz pazīstamu, zināmu (salīdzinot ar iepriekš zināmo, uztverto, iegaumēto); pasvešs; arī savāds, neparasts (1).* S. troksnis. Svešāda smarža. Svešāda ainava. Svešādas sajūtas. S. apģērbs. □ Un viņš [Andrejs Pumpurs] ved Ausekli pa savas bērnības takām. Katra vietiņa tur bezgala dārga un tuva. Un reizē svešāda, jo laiks ir gājis un izmainījis ne vienu bijušā cūkgana, bet arī zemes vaigu. J Kalniņš 3, 131. ..zibens gaisma visu apkārtni vērta rēgainu un svešādu, tikpat labi tas, ko viņš noturēja par cilvēku, varēja būt ābeles stumbrs. Ezera 7, 62. Lauks pusdienas tveicē šķita ļoti vientulīgs un nekustīgie ozoli svešādi — kā cita pasaule ar savām domām. Birze 8, 167. Mežs tā svešādi šalkoja pāri, nepieradušam gandrīz vai baismīgi palika. Upīts 4, 279. // *Par cilvēkiem.* □ «Kad Eduards no savām tuvredzīgajām acīm noņem brilles, viņš izskatās pavisam svešāds — pat gluži nepazīstams.» J Kalniņš 8, 36. ..lietus mētelī ģērbušos, salijušo un svešādo Rūdolfu viņa uzreiz nepazina. Ezera 7, 165. ..kādas sievietes pasaukta, pie loga pienāca Rūta, ar balto tērpu un balto cepurīti kļuvusi pavisam svešāda. Vilks 5, 46. // *Par cilvēku īpašībām, pazīmēm, darbību u. tml.* □ Tomēr šoreiz viņa aprāvās drīzāk, laikam Annas pāris vārdos vai svešādajā balsī bij kaut kas, ko nevarēja aizmirst. Upīts 4, 419. Pie loga.. ar grāmatu rokās gulēja Zenta. Pirmajā acumirklī viņa uzlūkoja Ritu ar sve-

šādu skatienu, bet tad atsvieda segu sānis, izlēca no gultas, apskāva to un ilgi skūpstīja. Grīva 4, 432. Viņa vilcinādamās atņem rokas no sejas. Tā ir zaļgani bāla, ciešanu grimases izķēmota, stipri svešāda. Ezera 13, 79.

svešapaugļošanās, ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, s.; parasti vsk.; biol. *Apaugļošanās ar cita organisma dzimumšūnām.* □ Parasti tomēr arī hermafrodītiem ir svešapaugļošanās, piemēram, sliekai .. Biol r 43.

svešappute, -es, s.; parasti vsk.; bot. *Zieda appute ar cita zieda putekšņiem.* Svešapputes augi — *augi, kam ziedi apputeksnējas ar cita zieda putekšņiem.* □ Ābeles ziedus apmeklē bites, vācot ziedu nektāru. Lidojot no zieda uz ziedu un no ābeles uz ābeli, bites veic ābeles ziedu svešapputi. Svinka 1, 155. Līdz ar ziedaugiem .. attīstījās jaunas kukaiņu sugas, kas veica augu svešapputi. Rupais 1, 67. Salīdzinājumā ar vientuļiem ziediem ziedkopas labāk uztver vēja nestos ziedputekšņus. Arī kukaiņi vairāk apmeklē šādus ziedus nekā vientuļos ziedus, tādējādi nodrošinot svešapputi. Biol r 86.

svešapputeksnēšanās, ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, s.; parasti vsk. *Svešappute.* □ .. ja vienas šķirnes ziedputekšņus vējš vai kukaiņi pārnes uz citu šķirņu ziedu drīksnām, tad tā ir svešapputeksnēšanās. Augļkop 30.

svešatne, -es, s.; parasti vsk. *Nepazīstama, sveša zeme, vieta, teritorija u. tml.; zeme, kas (kādam) nav dzimtene; svešums (1).* □ Lai cik gausi vilkās gadi tur svešatnē, viens desmits tomēr nomainīja otru .. Brīdaka 5, 82. .. tu pēkšņi skaidri apzinies, ka no atsevišķa cilvēka izturēšanās, no izpratnes ir atkarīgs tas, kāds priekšstats svešatnē radīsies par visu tavu zemi. Artmane 86. Niklāva bērnība aizritēja svešatnē nelatviskā vidē. Kar 90, 1, 183.

svešatnība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → svešatnīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; svešatnīgums.* □ Pirmais, ko izjutu, — svešatnība. Viss man bija svešs — gan iela, pa kuru gāju, gan pelēcīgais nams, gan durvis un uzraksts pie tām ... Purs 7, 9. Initai bija labi, un tomēr viņu ne brīdi neatstāja mulsums par to svešatnības plaisu, kas neizzuda, lai cik daudz viņi tiktos. Brīdaka 2, 76. Tādi svešatnības kalni ... un tikai tāpēc, ka māsas padevušās gauži dažādas. Cik Vida prātīga, apzīnīga, nopietna, tik Rita neapdomīga .. Zigmonte 9, 297.

svešatnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svešatnīgi.** *Svešāds.* □ Vagona durvis līdz galam atvilktas, gar acīm slīd svešatnīgas pilsētiņas un lauki. Spāre 5, 167. .. mazpilsētas vispārējā gaisotne šķita maigāka, bez svešatnīgās steigas, kas Rīgā pavadīja ik dzīves mirkli. Mauliņš 3, 152.

svešatnīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → svešatnīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; svešatnība.* □ Raits centās klausīties, nedomājot par autoru, bet tas neizdevās. Viņu pārsteidza melodijas svešatnīgums. Grūti bija iedomāties, ka to komponējis Imants. Mauliņš 5, 149.

svešierosme, -es, dsk. ģen. -mju, s.; tehn. *Parādība, ko kādā sistēmā ierosina, uztur cita sistēma.* Mašīnas s. // ģen.: svešierosmes, adj. nozīmē. *Tāds, ko kādā sistēmā ierosina, uztur cita sistēma.* Svešierosmes ģenerators.

svešinieks, -a, v.; **svešiniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Svešs, nepazīstams cilvēks.* □ Katrs svešinieks Līvsalā tiek paslepšus nopētīts. Un tomēr laucinieciskā ieraša sveicināt katru pretimnācēju šeit jau ir atmesta. Vāczemnieks 6, 231. Ievai kļuva aizvien karstāk. Beidzot viņa redzēs vaigu vaigā Arvīda audžuvecākus, par kuriem tik daudz dzirdēts. Kā tie uzņems svešinieci? Purs 4, 373. sal. Viņi paiet viens otram garām nesasveicinājušies, kā svešinieki. Klīvers 3, 119.

svešķermenis, -ņa, v.; med. *Priekšmets, kas ir iekļuvis vai ievadīts organismā pa dabisku atveri vai ķermeņa virsmas ievainojumu un palicis audos, slēgtos ķermeņa dobumos, dobos orgānos; arī parazīts, nevēlams sāļu veidojums organismā.* Izņemt no acs svešķermeni. □ Leikocītu spēju ietvert un sagremot svešķermeņus vai to daļas pirmo reizi novērojis un aprakstījis I. Mečņikovs, kurš šo parādību nosauca par fagocitozi. Biol r 252. Svešķermenis, iekļūdams elpošanas ceļos, tos kairina, izraisa klepošanu .. Ves 79, 9, 5. Kā vienmēr, arī tagad sevi atgādināja pārciestās kaites. Krūtīs, kreisajā pusē zem atslēgas kaula, pulsēja trula sāpe, it kā tur būtu iestrēdzis kāds svešķermenis. Kalndruva 8, 32. pārn. .. svešā gaumē iekārtotie dzīvokļi kaitināja ar sajūtu, ka viņš te ir svešķermenis, kas ienācis citu ļaužu dzīvē un traucē viņu ikdienas ritmus un ērtības. Dripe 10, 93. pārn. .. tur [laukos] ir vide, kas palīdz cilvēkam par zemnieku tapt. Tagad, kad mēs esam kļuvuši svešķermeņi dabai, mums jānāk šurp atpakaļ. Hor 90, 2, 15.

svešniecība, -as, s.; parasti vsk. *Uzturēšanās, dzīve svešā zemē, vietā, teritorijā u. tml.* □ Jānis Prieks, dzimis jūrmalnieks, pēc ilgiem svešniecības gadiem beidzot iebrauca atkal savos Majoros. Austriņš 2, 369. Viņš nebija daudz mainījies par trim svešniecības gadiem, tikai neparasta izskatījās viņa zemā cepure, kuru tas lēni cēla no galvas. K Zariņš 1, 144. Tad viņš saņemas un .. liek vecajam Jurītim izrīkot leišu kalpus, lai tie iet zirgus jūgt [bēgļu gaitām] un sāk kraut ratos labību, gaļas krājumus un sviesta spaiņus, kas .. gaidījuši klētīs un vēsos pagrabos to brīdi, kad arī mūsu ļaudīm sāksies svešniecības gaitas. Grīns 1, 55.

svešnieks, -a, v.; **svešniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Svešinieks.* □ .. kad viņas visas trīs istabā bij blakus, tad tiešām tā pirmajā acu uzmetienā svešnieks vis droši nepateiktu, kura Muguriene, kuras viņas abas meitas. Upīts 4, 229. sal. .. kad vairāk reizes Pāvils tīši viņu [Birznieku] neievēroja un neatbildēja uz viņa sveicinājumu, tad arī Birznieks mitējās uzskatīt viņu par savu paziņu. Kā svešnieki viņi nodzīvoja augstskolā beidzamo mācības laiku. Zeiboltu J 1, 125.

svešotne, -es, s.; parasti vsk.; reti. *Svešatne.* □ ..kņaza mantnīcās esot svešotnes kausi no vistīrākā zelta un sudraba.. Niedre 15, 15.

svešpuse, -es, dsk. ģen. -šu, s.; reti. *Sveša vieta, teritorija.* □ «Šitādas [virves] ir svešpuses laiviniekiem.» Miklāss loka ritulī uzbrucēju pametumu. Niedre 15, 51.

svešs, -āis; s. -a, -ā; apst. **sveši. 1.** *Tāds, kas nekad vēl nav redzēts, sastapts, tāds, kas nav pazīstams (par cilvēkiem); tāds, kas nav tuvāk iepazīts, par kuru maz kas zināms (par cilvēkiem, cilvēku grupām).* S. zēns. Sveša sieviete. Sveši ļaudis. S. kolektīvs. Sveša tauta. □ Vairākus no.. sanāksmes dalībniekiem Tauriņš pazīst,.. bet ir arī sveši, kurus viņš redz pirmo reizi. Fimbers 2, 48. Dažas dienas pēc sludinājuma Noriešos sāka ierasties sveši cilvēki un taujāja, kur te esot Smēdenes, pārdodamās mājas. Dziļums 1, 353. Iraids: Nu jā — vēl jau mēs esam gluži sveši cilvēki. Bet mums būs laika diezgan tuvāk iepazīties. Zīverts 2, 84. Pēc tam Roze skaisto sievieti satika gandrīz katru dienu, un tai, kaut arī nepazīstamai un svešai, viņas dzīvē bija jo liela nozīme. Skujiņš 5, 37. // *Tāds, kas ir saistīts ar cilvēkiem, kuri nekad vēl nav redzēti, sastapti, kuri nav pazīstami, arī tāds, kas piemīt šādiem cilvēkiem.* □ Jūrniekiem Tenis neteica neko par saviem novērojumiem. Lai atpūšas cilvēki, vēl viņiem tāls ceļš priekšā, — kāpēc mocīt tos ar svešām rūpēm. Lācis 15, 321. Daudz es esmu mācījusies no svešām kļūdām?! Tās man varēja piesaukt no rīta līdz vakaram, bet, ja es vispār mācījos no kļūdām, tad tikai savējām. Ezera 18, 56. Ir cilvēki, kuri nevar vienaldzīgi paiet garām svešām bēdām. Hor 76, 2, 27. ◇ Svešas rokas — *saka par sveša cilvēka darbību, darbu.* □ «..svešas rokas [saimniecībā] paliek svešas rokas, maksā tu algu, cik lielu gribēdams. Redzi, tādēļ esmu nodomājis atkal precēties.» Blaumanis 2, 76. // lietv. nozīmē: **svešais,** -ā, v.; **svešā,** -ās, s., arī **svešs,** -a, v.; **sveša,** -as, s. *Cilvēks, kas nekad vēl nav redzēts, sastapts, arī cilvēks, kas nav tuvāk iepazīts; nepazīstams cilvēks.* □ Mājas ceļa galā stāvēja vecāka sieviete dzeltenā lietusmētelī. Sijāts nolika salmu maisu, lai atpūstos. Svešā aplūkoja abus, kuri nemaz nelīdzinājās tēvam un dēlam. Birze 4, 153. Trīs dēli, bet īsta cilvēka neviena, no sveša krūmos bēga iekšā. Upīts 4, 153. Ieviņu sūtīt pie saimniekiem ganos Līzei bija žēl, meitene arvien vēl no svešiem baidījās. Sakse 2, 136.

2. *Tāds, par ko nav nekāda priekšstata, zināšanu; tāds, kas nav pazīstams, zināms, tāds, kas nav redzēts, tuvāk iepazīts, apgūts u. tml. (par priekšmetiem, parādībām u. tml.).* S. novads. Sveša pilsēta. Sveša melodija. Svešas paražas. Iejusties svešos apstākļos. Sveša mēle — *sveša valoda.* □ ..Annele pakāpās augstāk skatīties svešo apkārtni.. Brigadere 2, 62. Iztrunējušos [vītola] dobumos nometas ik pavasarus uz dzīvi kādi putnu pārīši: strazdi, zvirbuļi, zīlītes.. Reiz no vecā vītola dobuma izvilku gluži svešu putnu. Tas bija raibs, ar brūnmelnu strīpu pār muguru. Plūdonis 3, 49. ..vecā Sīmaņa nebeidzamie nostāsti par svešām zemēm puikam bija uzdzinuši zināšanu slāpes. Sakse 2, 135. ..Silenieks nosauca veselu virkni grāmatu. Par dažām Žuburs bija dzirdējis pa ausu galam, citas viņam bija pilnīgi svešas un nedzirdētas.. Lācis VI, 268. Mazliet pašaubījusies, Olīvija pasniedzās un žurnālu paņēma. Tas bija svešā valodā — varbūt itāliešu, varbūt franču.. Ezera 9, 94. Un, kamēr dainu dzidrums skanēs, Ko svešā mēlē nepārcelt, Viens pants lai līdzi skan no manis Un tīrs tur atmirdz dzejas zelts. Balodis 7, 42.

3. *Tāds, kas pieder kādam citam, tāds, kas atrodas kāda cita rīcībā, ir saistīts ar kādu citu; tāds, ko ir radījis, veidojis kāds cits.* Svešas mantas. S. apģērbs. Sveša automašīna. Dzīvot (arī būt) svešā maizē — *pārtikt no kāda dotiem līdzekļiem.* □ ..mūžā gana esmu ēdis ābolus no svešām ābelēm. Sākot ar tiem laikiem, kad mēs ar brāli rāpāmies pāri sētām svešos dārzos. Zigmonte 10, 277. Es nezinu neko labāku par godīgu darbu. Maniem pirkstiem nekad nav pielipis ne santīms svešas naudas. Dripe 10, 26. Svešs kažoks nesilda. LSP(N) 87. Viņa [vecāmamma] nav ne reizi mazgājusies pilsētas pirtī. Laukos pieradusi pie sava ķermeņa slēpšanas no svešām acīm, tagad vecumā vairs nespēj izmainīt ieražu. Mauliņš 4, 148. ◇ Greznoties (arī pušķoties, lepoties) ar svešām (arī cita) spalvām — *piedēvēt sev cita nopelnus.* ◇ Meklēt blusas svešā kažokā sar. — *iejaukties citu darīšanās, kritizēt citus, neredzot savus trūkumus.* // lietv. nozīmē: **svešs,** -a, v. *Tas, kas pieder kādam citam, tas, kas atrodas kāda cita rīcībā, ir saistīts ar kādu citu; tas, ko ir radījis, veidojis kāds cits.* □ ..Ilma aizgūtnēm stāstīja: «..gaišā dienas laikā visiem taisni acu priekšā [zēns] kokā un šķin. Pašiem dārzā [ābolu] vesels lauzums, bet, nē, tāda suga, viņam vajag sveša, zagta...» Ezera 1, 331. Vēl tajos laikos, kad man gribējās sev spožo mēness rituli pār mežu, bij vecāmāte mācījusi tā: meit, neiekāro, neiekāro svešu! Lisovska 6, 49. // *Tāds, kas pieder citai sistēmai, atbilst citai kārtībai.* Svešas šūnas. □ Imunitātes reakciju organismā spēj ierosināt tikai tāds olbaltums, kas ir svešs.. organisma olbaltumam... Ves 63, 3, 9.

4. *Tāds, ko uztver kā nepazīstamu, nezināmu, savādāku (salīdzinot ar iepriekš zināmo, uztverto, iegaumēto).* □ Tīri tāds pazīstams ceļš. Būtu diena, tad jau pazītu, bet tumsā dažreiz pašam sava māja liekas sveša. Sakse 7, 60. Nadīna nedzirdēja. Viņa klausījās savas satrauktās sirds dunoņā. Tā bija sveša. Gluži kā nebūtu pašas sirds. Preilis 1, 48. Ošu Andrs tas bij neapšaubāmi, bet pavisam svešs — tāds kā zemāks un druknāks.. Upīts 4, 687. «Meitiņ, bērniņ, kas tev ir?» viņa [māte] bailīgi sveicināja. «Neskaties jel tik sveši uz visām pusēm, tu mani izbiedē, runā jel..» Blaumanis 6, 18.

5. *Tādi, starp kuriem nav garīgas tuvības, kopīgu interešu, draudzīgu attiecību (par cilvēkiem); tāds, ar kuru nav šādu attiecību.* □ Ilūzijas bija zudušas, bet patiesība izrādī-

jās tāda — itin nekā viņiem nav kopīga. Viņi — pilnīgi sveši cilvēki. Skujiņš 1, 118. Mani vecāki izšķīrās, un, kad māte apprecējās otrreiz, es viņai kļuvu vēl svešāka, varbūt tādēļ, ka ļoti izskatījos pēc tēva. Lukjanskis 2, 34. pārn. Māte nespēj noticēt, ka bērna — viņas bērna sirds, kurai viņa pati devusi dzīvību, var kļūt tik sveša un nepieejama. Dzene 3, 212. pārn. Iza: .. es vairs neuzticos vārdiem, sevišķi, kad rakstu viņam. Tie allaž iznāk stūraini, viņi paliek sveši un naidīgi savā starpā, viņi negrib sadoties rokās, lai kopā izteiktu, ko gribu sacīt. Zīverts 2, 182. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Zēhāna jaunkundze maz smējās. Pat ja kāds no mums bija izteicis briesmīgi lielu muļķību, arī tad viņa tikai mēdza pētīgi, mazliet sveši palūkoties vaininiekā, it kā neticēdama, ka tas ir viņas audzēknis .. Zigmonte 18, 20. // *Tāds, kas (kādam, arī kam) nav raksturīgs, būtisks, arī piemērots; tāds, kas (kādam) nav pieņemams; tāds, ar ko (kādam) nav saikņu, attiecību.* □ Gētem, kam dzīves jēga bija pati dzīve, Dantes viņpasaules mistika bija sveša. Mauriņa 1, 130. .. ne sanāksmēs, ne sarunā vai strīdā ar biedriem Andrejs Osis nekad nebij stājies dižā pozā, jebkāda ārišķa bramanība viņa rakstu-ram pilnīgi sveša. Upīts 9, 608. Tev, mana tauta, svešs laiskais miers .. Ziedonis 19, 101. .. šie cilvēki [mobilizētie] visi bija kara lietām sveši, cerējuši nekad savā mūžā nāves ieročus rokā neņemt. Strāls 2, 307.

6. *Tāds, kas nav radinieks.* Audzināt svešu bērnu. Svešā (retāk sveša) māte folkl. — *pamāte.* □ «Ja pašam četri, tad priekš sveša bērna mīlestības vairs neiznāk.» PL Siev 78, 1, 6. Riet', saulīte, rietēdama, Dod man svētu vakariņu! Sveša māte darbu deva, Nedod svēta vakariņa. DV 206.

7. *Tāds, kas nav pazīstams (par vietu, teritoriju u. tml.); tāds, kas (kādam) nav dzimtā vieta, arī pastāvīga dzīvesvieta.* □ .. svešā zemē kopīgā mātes valoda vien tuvinot gluži nepazīstamus cilvēkus. Zālīte 5, 216. «Jā, mājās .. Kur vēl ir tik labi? Bet to cilvēks tā īsti saprot tikai tad, kad liktenis viņu izmētājis pa svešām malām, kur nav ne māju, ne draugu, ne dzīves siltuma.» Lācis VII, 451. .. kad skolai meklēts vēl viens skolotājs, pagasta varasvīri drusku apkaunējušies — vai meklēt skolotāju svešā pusē, ja tāds ir pašiem .. J Kalniņš 10, 254.

svešťautībnieks, -a, v.; **svešťautībniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Svešťautietis.* □ Svešťautībnieku nepareizo latviešu valodu atsevišķu personu raksturošanai plaši savās komēdijās izmantoja Blaumanis .. J Kalniņš 6, 265.

svešťautietis, -ša, v.; **svešťautiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Citas tautas piederīgais; cittautietis.* □ Viesnīcas direktoru nesen atstājusi sieva, un šķiršanās sāpes viņš cenšas kliedēt tīkamu viešņu, dīvainu svešťautiešu sabiedrībā. Hausmanis 4, 38.

svešums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Nepazīstama, sveša zeme, vieta, teritorija u. tml.; zeme, kas (kādam) nav dzimtene; svešatne.* □ .. man gribējās pastāstīt par krievu meiteni, kuru liktenis ilgu klejojumu gados aizvedis svešumā. Artmane 118. Ceļot ir labi. Ne tikai tādēļ, ka pieņemamies gudrībā savā profesijā, bet arī tādēļ, ka, no svešuma kalna raugoties, dzimtā mala ir daudz mīļāka. Klints 1, 240. Viņi [bēgļi] iet nesteigdamies, jo dzimteni zaudējušiem, tāpat kā mirušiem, nav kur steigties — vienus gaida svešums, otrus kapu smiltis. Grīns 1, 64. pārn. Kā no svešuma pārstādīts koks pārveido zarus pēc savas jaunās dzimtenes saules un vējiem, tā katras mājas pagājības vara izliec un pārveido cilvēkus. Virza 1, 14.

2. *Vispārināta īpašība → sveša (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Visur bažīgi pretī raudzījās sveši cilvēki, saņēma nelaipni, izskatījās paši savu rūpju nomākti. Zēna piedzīvojumu kāre bija ātri izsīkusi, redzot, ka svešums visur apmēram vienāds. Mauliņš 6, 197.

3. *Vispārināta īpašība → sveša (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Apkaimes s.

4. *Vispārināta īpašība → sveša (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Tā svešums starp viņiem [laulātajiem] ar katru dienu auga lielāks. Valentīna bij kļuvusi pavisam apātiska. Rozītis III, 169. .. viņu savstarpējās attiecībās beidzamajā laikā bija ieviesusies kaut kāda neuzticība, svešums .. Dzene 2, 52.

svešuriene, -es, s.; parasti vsk. *Svešatne, svešums (1).* □ Pat veci ļaudis teicās tik bargas ziemas neredzējuši. Vilki laikam būšot no svešurienes uzklīduši, jo pašu mežos jau sen viņu vairs neesot bijis. Rozītis 2, 178. «.. jāj līdzi, iepazīsi svešurienes ļaudis un iepazīsi zemi.» Purs 9, 275.

svešvaloda, -as, s. *Valoda, kas (kādam) nav dzimtā valoda.* □ Ivaise Daugule vispirms iepazina mazrunīgo, uzsvērti atturīgo jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku Arvīdu Salumu, kas viņiem, .. nākamajiem svešvalodu skolotājiem, pastāstīja par ķīmiju .. Purs 4, 188. «Nu un kā klājas Ritai? ..» — «Dzīvo jūrmalā. Taisās studēt svešvalodas.» — «Tas ir interesanti,» Ieva saka, «ja tikai dotības.» Brodele 17, 143. Svešvalodu mācīšanas metodikas vēsture un poliglotu pieredze ļauj secināt, ka pats galvenais svešvalodu apguves procesā ir tiekšanās pēc zināšanām, mērķa skaidrības .. Latv J 90, 10, 4.

svešvalodnieks, -a, v.; **svešvalodniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar svešvalodu studēšanu vai mācīšanu.* □ Svešvalodnieki iztirzājuši [mācību] programmas prasības, pārrunājuši, kā mācīt [skolēnus] pareizi un izteiksmīgi lasīt .. PL Skola 61, 11, 45.

svešvārds, -a, v.; val. *Vārds, kas ir aizgūts no citas valodas.* Svešvārdu vārdnīca. □ «Vai jūs Liepājā tik stingri ievērojat konspirāciju?» Kalvics ievaicājās, viņam tūliņ iepatikās šis Rīgā vēl maz lietotais svešvārds. Upīts 9, 590. Andīna: Vēl viņa atcerējusies citur eksperimentāli pārbaudīto ideju par klases maksimālu tuvināšanu struktūrai, kāda eksistē ģimenē ... Ārprāts, cik gudri es brīžam runāju, kad man uznāk, pilnīgi tikai ar svešvārdiem! Priede

4, 166. Savās ārzemju gaitās es esmu sastapusi latviešus, kas jau pēc diviem trim gadiem aizmirsuši savu mātes valodu un it kā vēl lepojas ar to, ka teikumus piebārsta svešvārdiem. Mauriņa 1, 84. Rājums: Rakstiet — gudri! Lietojiet bagātīgi svešvārdus, speciālus terminus — tā, lai vienkāršs lasītājs neko daudz nevar saprast. A Eglītis 1, 90.

svešzeme, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Sveša, nezināma zeme, valsts.* □ ..Nekur nav tik žēl, nav tik grūti mirt Kā svešzemes rudzu druvā. Ziedonis 2, 64. Pienākšot atkal rīt. ..Ļaudis labāk varēšot novērtēt viņa svešzemēs paveiktos diždarbus. Kaldupe 17, 103.

svešzemju, ģen., nelok. *Citu zemju, citu valstu; ārzemju.* S. viesi. □ ..viņu ne tik daudz vilināja brauciens pa jūru un iespēja savām acīm skatīt daudzās svešzemju pilsētas un ostas kā vēlēšanās pēc trīsdesmit gadu ilga starplaika vēlreiz apmeklēt vietas, pa kurām viņš kādreiz bija staigājis savā jaunības laikā. Lācis 15, 132. Oskars palēninājа soli un rādīja ar roku. Lūk, kur krauja, bet augšā kādreizējā slavenā muižas parka svešzemju koki. Ezera 2, 77. Ja tu novilktu savus lielmanīgos svešzemju svārkus, noņemtu cepuri, kas tev krīt uz acīm,.. tu šo pilsētu redzētu pavisam citādu.. Kaldupe 17, 104.

svešzemnieks, -a, v.; **svešzemniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Citas zemes, citas valsts iedzīvotājs; arī ārzemnieks.* □ Pret cilšu virsaišiem un ciemu vecākajiem vienmēr jāizturas ar cieņu, jāpieņem viņu dāvanas, tāpat nebūtu jānoraida cilšu senā paraža — mielot svešzemniekus. Lielais 5, 10. Uz dzimteni drīz latvju krauklīts [krauklītis] skries, Un svešzemnieks no viņas projām ies.. Ķempe 1, 68. Bet atkal svešzemnieku pulks pa visiem ceļiem siro — ne likums vajadzīgs, ne tulks, kad verdzenes un mantu šķiro. Brīdaka 6, 10. pārn. ..skaties un zini, un tomēr netici, ka ceriņi taču ir svešzemnieki, tikai nesen pie mums ieceļojuši. Negribas ticēt, tā tie iesakņojušies mūsu zemē un mūsu sirdīs.. Zigmonte 10, 9.

svētavots, -a, v.; rel., mit. *Avots, kura ūdenim piemīt dievišķas īpašības.*

svētbijība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *svētbijīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; arī dievbijība.* Dievlūdzēju s.

svētbijīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svētbijīgi.** *Tāds, kas izjūt bijību pret ko svētu; tāds, kurā izpaužas šāda īpašība; arī dievbijīgs.* S. dievlūdzējs. □ ..Bahs tomēr atguvās, un, apmeklētājam ne vārda neteicis, viņš metās klasē, un vispirms tur iestājās svētbijīgs klusums.. Zigmonte 16, 304.

svētbijīgums, -a, v.; parasti vsk. *Svētbijība.*

svētbilde, -es, dsk. ģen. -žu, s.; rel. *Reliģiska kulta priekšmets — dieva, svēto u. tml., arī reliģisku sižetu attēls ar īpašu reliģisku vērtību, nozīmīgumu (parasti budismā, kristietībā — katolicismā, pareizticībā).* Dziedinātāja s. Svētbilžu kults. Svētbilžu pielūgšana. Svētbilžu glezniecība. □ Nekustēdamās viņa stāvēja starp dievlūdzējiem, kas.. te krita ceļos, te krustījās, te aizdedzināja gaišbrūnās svecītes pie svētbildēm. Ādamsons 2, 188. Pie sienām daudz svētbilžu, kaktā mazs altārītis, uz galda krucifikss. Ar blāvu gaismu dega lampa. Niedre 12, 67. Mūsu gadsimta sākumā pieauga interese par senkrievu.. svētbilžu mākslu. To studēja, organizēja īpašas izstādes. Sk Ģ 80, 2, 24. pārn. ..es tāpēc vecas kartes dievinu, jo tikai liekot kontūru uz kontūras, top laika svētbilde.. Vācietis 11, 5.

svētbirzs, -birzs, dsk. ģen. -biržu, s.; mit. *Birzs, kas ir izmantota par reliģiska kulta vietu.* □ Zinot tepat netālu svētbirzi, kurā dižojas tikpat vareni ozoli kā Rāmavā redzētie, viņš nolēma pie tiem atpūsties.. Purs 11, 266. Svētbirzis izcirta, un klajumos baznīcas slēja savus torņus. Zigmonte 16, 59.

svētbrīdis, -ža, v.; rel. *Iss dievkalpojums.* □ pārn. Starp tiem citiem zemes darbiem.. siena pļauja — tas ir ziedu darbs, svētbrīdis. Indrāne 10, 374. pārn. Skatos Mildas Klētnieces lomas šodien. ..viņas intonācijās gailē šī romantikas, šī mākslinieciskā svētbrīža spēks. Liesma 77, 3, ielikumā 2.

svētceļnieks, -a, v.; **svētceļniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; rel. *Svētceļojuma dalībnieks.* □ Lai tiktu pie pāvesta, mēs bijām pievienojušies kādai svētceļnieku grupai. Zālīte 5, 227. Uz skatuves dziedot uznāk daudzi melnos apmetņos, melnās kapucēs tērpti stāvi — svētceļnieku koris. Vīksna 1, 5. sal. Pat skujkoki pazaudējuši tumšzaļo košumu, egles un priedes kļuvušas pelēkas un gurdenas kā svētceļnieces tālā, grūtā gaitā. Indrāne 5, 19. pārn. ..Kurp manas domas — svētceļnieces brien! Tev nebūs kārot to, kas nepienākas! A Skalbe 8, 168.

svētceļojums, -a, v.; rel. *Reliģiska darbība — ar lūgšanām apvienota došanās uz svētu vietu vai svētām vietām.* □ 6. augusta rītā pēc svētās mises Jēkaba katedrālē sāksies svētceļojums uz Aglonas baziliku.. Latv J 90, 129, 1. Liels daudzums musulmaņu no visām arābu pasaules malām ik gadu devās svētceļojumos uz Meku un Medinu — musulmaņu svētajām pilsētām — pielūgt pravieša Muhameda kapu. Lielais 3, 23. sal. Kad Lielā Tēvijas kara laikā Andrejs Upīts dzīvoja un strādāja Kstiņinā.., mēs — grupa evakuēto kopā ar rakstniekiem, kas bija iebraukuši no frontes, — devāmies uz turieni kā svētceļojumā. Brutāne 8, 48.

svētceļotājs, -a, v.; **svētceļotāja,** -as, s. *Svētceļnieks.* □ ..svētceļotāji no visas Eiropas, varbūt pat no pasaules brauks apskatīt brīnumu, ko veikusi ticība. Bels 7, 116.

svētcere, -es, s.; parasti vsk.; rel. *Reliģiska meditācija.* □ pārn. «Viņš bija tik skaists un tik skaisti dziedāja!» tante teica, svētcerē acis pievērusi. Zigmonte 17, 15.

svētdarbība, -as, s.; rel. *Reliģiska darbība; samērā īss reliģisks akts (piemēram, kristības, laulības).* □ 1935. gada 16. janvārī.. Rīgas arhibīskapa kūrija slepenā apkārtrakstā brīdināja garīdzniekus: katoļu baznīcas kanoniskās tiesības aizliedz piedalīties kopīgās svētdarbībās ar citu baznīcu kulta kalpotājiem. Rīgas B 80, 30, 5.

svētdien, apst. *Svētdienā.* Rīkot viesības s. Ceļojums sāksies s. □ Sestdiena jau vispār° mājā svarīga diena, tad dažreiz māte cep plāceni vai novāra zirņus, lai svētdien būtu ko paņemties. Austriņš 1, 72. Kādā sestdienas pievakarē ar elektrovilcienu braucu uz Melužiem, jo biju nolēmis svētdien paciemoties vecāku mājās.. Lubējs 1, 48. Svētdien gar Pakalnu logiem nobrauca kāzinieku rinda.. Sakse 2, 27.

svētdiena, -as, s. *Nedēļas septītā diena, vispārēja atpūtas diena.* Svētdienas atpūta. Doties svētdienas pastaigā. Svētdienas uzvalks. Svētdienas skola — *vispārizglītojoša mācību iestāde, kurā nodarbības notiek svētdienās, arī kādas dienas pēcpusdienā, vakarā.* Pūpolu svētdiena rel. — *svētdiena (pirms Lieldienām), kurā piemin Jēzus Kristus ierašanos Jeruzalemē; pūpolsvētdiena.* □ Viņai ir.. divas kārtas drēbju un apavu. Viena kārta darbdienai, otra svētdienai. Kurcijs 4, 260. Nav ko baidīties, ka māte sauks atpakaļ pie ikdienas darbiem, jo šodien ir svētdiena. Paegle 4, 7. Baznīcas gads ir gadskārtēja Baznīcas svētku un svētdienu secība. Rubenis 1, 96. pārn. Tu esi mana svētdiena. Kad manas domas kavējas pie tevis, Kā simtām jūdzēm paliek ikdiena.. Zālīte 6, 134. Rīgā jau gadu darbojas lietuviešu bērnu svētdienas skola, kur pulcējas dažāda vecuma bērni ar dažādu lietuviešu valodas prasmi. Izglītība 90, 7, 2. Klāt bija Pūpolu svētdiena, kad tika sameklēti un vāzē ielikti pūpolu zari, tad nāca Zaļā ceturtdiena, Lielā piektdiena, pēc tam pašas Lieldienas.. J Kalniņš 10, 310.

svētdienīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svētdienīgi.** *Saistīts ar svētdienu, tai raksturīgs; arī svinīgs, pacilāts.* S. miers. Svētdienīga noskaņa. S. apģērbs. Justies svētdienīgi. □ ..sniegs turpināja snigt, un viņiem patika mīkstais, svētdienīgais klusums, kas apņēma pasauli līdz ar sniega baltumu. J Kalniņš 7, 457. ..viņš nesajuta nedz raizes, nedz nemieru, viņa sirds kā laiva peldēja pa svētdienīgu gaišumu.. Ezera 9, 287. Pēteris bija paspējis nodzīt arī bārdu un izskatījās svētdienīgi tīrs. Smaidot pār visu seju, viņš sniedza vedeklai savu plato, biezo plaukstu. Gulbis 4, 423.

svētdienīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → svētdienīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Novēlojies pavasaris lieca pāri žogiem violetus un baltus ceriņziedu čemurus, kas ikdienai piešķīra svētdienīgumu. Kļava 1, 3. Istabā neparasts svētdienīgums. Sēžu pie galda pretī logam un laboju burtnīcas. Ķiršķalne 1, 49. Gan ar savu izturēšanos, gan ar apģērbu.. cilvēki [svētkos] tiecas pēc zināma pacilājuma, pēc svētdienīguma. Dzene 8, 131.

svētdienišķs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svētdienišķi;** reti. *Svētdienīgs.* □ Svētdienišķā mierā viņš līdz ar sievu sēdēja istabas durvju priekšā.. Blaumanis IIa, 137.

svētelis, -ļa, v.; apv. *Stārķis.* □ Sudrabotie tēva dubļi, dzimtene un māja.. dod putnam un cilvēkam svētīgo dvēseles mieru — to man apliecina balts svētelis, kas pavasarī pārnāk dzimtajā krastā.. J Plotnieks 6, 191. Svēteļi bij atskrējuši no siltām zemēm un nometās parkšķinādami kūts jumtā savā vecajā ligzdā.. Virza 1, 57. Velc, zeme, drīzāk lapu mēteli Un gaidi pļavās balto svēteli! Auziņš 6, 91.

svētība, -as, s. **1.** rel., mit. *Dieva vai dievu labvēlīgā ietekme, žēlastība, no dieva vai dieviem saņemtā labvēlība, laime, aizsardzība.* Dieva s. Debesu s. Priestera s. Vecāku s. Saņemt svētību. □ Mācītājs.. Līzi atlaida ar svētības vārdiem: «Esiet pacietīgi bēdās un pazemīgi lūgšanās, tad jūs to debesu valstību iemantosiet.» Sakse 2, 104. «Bail, ka neaiziet bez svētības. Nekristīta cilvēka dvēsele, stāsta, nonākot ellē.» J Kalniņš 8, 228. Vecaimātei sirdsapziņa ir tīra, par savu pašas naudu viņa izsaukusi mācītāju pie [vedeklas] kapa. Nevienam nebūs runāt, ka Jēkabsonu ģimenē kāds aprakts bez baznīcas svētības.. Zigmonte 1, 245. Savu svētību nākamajam parkam devis pirmais katedrāles bīskaps — bīskaps Donāts 1884. gadā.. Latv J 90, 4, 6. // *Veiksme, labklājība, pārticība, kas ir iegūta ar dieva vai dievu gādību.* □ ..mācītājs teica kāzu galda runu. Viņš turpināja, ko laulājot nebij paguvis, un slavēja mājas svētību un turību, kas pamatojoties uz laulības dzīvi. Rozītis III, 130. Nekad neizstiep roku pēc tā, kas nav tavs! Tāds darījums tev nenesīs svētību. Kalndruva 10, 138. Ella Gredzena baidās, ka.. «Tuņģi» [mājas] var zaudēt svētību. To zemes svētību, uz kuras, viņasprāt, balstās šo māju pārticība. Avotiņa 7, 120.

2. *Tas, kas ir ļoti noderīgs, arī labvēlīgs (kādam, kam).* □ Uguns ir svētība, kas visu iznīcina un pārvērš pirmsākumā. Indrāne 10, 9. «Ja man būtu bērni — es domāju — tad vismaz zinātu, ka mana iešana un pūlēšanās kādam būs derīga un par svētību.» J Kalniņš 10, 239. Klēts ir mājas tikuma altāris: tur saber rudens graudu svētību, tur māte noliek savus baltos audeklus.. Austriņš 2, 271. Nestoram arī gribējās apskatīt vietiņu, kur viņa tēvs bija pielicis gadiem tik daudz pūļu, bet tagad guva tik daudz svētības. Birznieks-Upītis 6, 199.

○ Mājas svētība — *istabas augs ar garenām tumšzaļām lapām; aspidistra.* ◇ (Ir) dieva svētība sar. — *saka, ja ir ļoti daudz (kā).* □ Dārzā kurmju bija dieva svētība, un dažubrīd Minka pat noķēra otru, kad pirmais vairs nekustējās. J Kalniņš 10, 203.

svētīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svētīgi. 1.** rel., mit. *Tāds, kas ir ieguvis svētību (1); saistīts ar svētību (1), tai raksturīgs.* S. cilvēks. □ ..beidzamos maksājumus.. bija nobeidzis jau tagadējā [saimnieka] tēvs īsi pirms savas svētīgās nāves.. Laicens II, 7.

2. *Tāds, no kā rodas labums; tāds, kas ir noderīgs.* S. pasākums. Svētīgas pārrunas. S. lietus. Svētīgi strādāt. □ No visiem darbiem sēja man liekas vislabākais, vissvētīgākais darbs.. Avotiņa 7, 54. ..ne jau velti gaišas galvas bija pasaulē laidušas vienu svētīgu gudrību, proti, kas otram rīksti griež, tam pa-

šam dibens cieš. J Plotnieks 10, 12. Māt, man iedevi dzijas kamolu, Lai es svētīgi varu Tīt un šķetināt, tīt un attīt, Lai ko vērtīgu daru! Bārbale 4, 23.

svētīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** rel., mit. *Vispārināta īpašība → svētīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

2. *Vispārināta īpašība → svētīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Darba s.

svētīt, -īju, -ī, -ī, arī -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** rel., mit. *Dot, piešķirt (kādam, kam) svētību (1).* S. bērnu. S. ūdeni. S. karogu. S. maizi. □ ..sirms mācītājs.. vecīgām rokām svētīja viņus un savienoja abu dzīves uz mūžu. Ernestīnei likās, ka Gustavu mīl, un viņa bija ļoti laimīga. Gulbis 4, 48. Es cauri namiem un tiltiem zīmēšu tevi [vecomāti], tavu mīļo un bezgala grumbaino seju un roku, kas kādreiz svētīdama glāstīja mani. Zemzaris 2, 236. Cērpa kundze: Jūs abi esat jauni, un tāpēc dievs jūs svētīs. Zīverts 1, 187. ..«Dievs, svētī Latviju» nav tikai kāds nacionāls vai valsts simbols, tā ir himna, kas vienlaikus ir arī Dieva lūgšana, kurā mūsu tauta vēršas pie Visaugstā, Mūžīgā. Latv J 90, 18, 2. Kurši ticēja, ka dievi dos zīmi, tā svētot vai noliedzot karagājienu. Bels 7, 135.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst ļoti noderīgs, arī labvēlīgs.* □ Es eju un iepazīstu arī citus mirkļus — Svētītos veiksmes mirkļus Garajās darba stundās.. Caklais 1, 50. Iespējams, ka neapzinīgi te darbojās arī vēlēšanās pašam pieņemt meitenīti audzināšanā — viņa laulība nebija bērniem svētīta. Skujiņš 14, 191. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) rodas lielā daudzumā, arī bagātīgi.* □ Bet citus [ābolus] nobērām uz plauktiem klētī Un bijām priecīgi, ka rudens svētī Ar tādu lielu bagātību mūs, Kur visai ziemai spirdzinājums būs. A Bārda 1, 244.

3. sar. *Bārt; arī pērt.* □ ..Zepe sāk visus svētīt tā, ka tu, cilvēks, uzreiz neatjēdz, ko sacīt pretī. Niedre 12, 73. Viņa mūs bieži apsūdzēja skolas pārzinim, bet pārzinis šo sūdzēšanos dēļ mūs svētīja reti. J Kalniņš 10, 306. ..Mārtiņš tika draudējis puiku svētīt un test un Marianna savukārt nebija pratusi Pēteri, kā pienākas, aizstāvēt.. Ezera 13, 379.

4. *Svinēt.* S. dzimšanas dienu. S. kāzas. S. Ziemassvētkus. □ Zemgalē Jāņus svēta sevišķi kupli. Dedzina darvas mucas, šauj gaisā raķetes.. un līgo.. Fimbers 1, 90. Tajos laikos visi svētki, ko bij nolikts svētīt, bij nozīmes pilni.. Virza 1, 57. Te [dārzā] nesastapa nevienas dzīvas dvēselītes, jo bija vēl agrs; kungi, bez šaubām, gulēja, un dārza puiši un sievas svētīja svētdienu. Brigadere 3, 367.

svētki, -u, v.; tikai dsk. **1.** *Tradicionālu darbību, norišu kopums, kas ir saistīts ar kādu ievērojamu notikumu vēsturē, cilvēku grupās, cilvēka dzīvē, dabā; attiecīgā diena, laikposms.* Valsts s. Uzvaras s. Reliģiskie s. Nacionāli s. Jaungada s. Ziemas svētki — a. rel. *Jēzus Kristus dzimšanas svētki; Ziemassvētki (1),* b. *Ziemas saulgriežu svētki; Ziemassvētki (2), Ziemsvētki (2).* Līgo svētki — *vasaras saulgriežu svētki; Līgosvētki; Jāņi.* Pļaujas svētki — *zemkopības svētki, ko svin sakarā ar ražas novākšanu.* Pļaujamie svētki reti — *pļaujas svētki.* Kapu svētki — *mirušo atcerei veltīts sarīkojums kapsētā; kapusvētki.* Augsti svētki — *lieli, ievērojami svētki.* □ Noģidu svētkus pienākušus, jo no ciema puses smaržoja pretim arī raušu smarža un kūpēja pirtis. Tātad rītu būs Lieldienas, viss ciems dosies uz baznīcu.. Birznieks-Upītis 1, 19. Tā Straumēnos pagāja Lieldienas, un, kad saimnieks trešajos svētkos atgriezās no ciemiem, viņš iebrauca sētsvidū ar apputējušu muguru. Virza 1, 64. Baznīcas gada svarīgākie svētki ir saistīti ar Jaunajā Derībā aprakstītajiem notikumiem: Ziemassvētki — Jēzus Kristus piedzimšana, Lielā piektdiena — Jēzus Kristus krustā sišana, Lieldienas — Kristus augšāmcelšanās, Vasaras svētki — Svētā Gara nākšana. Rubenis 1, 97. Domājams, ka saulgriežu svētku ieražas baltu cilmes Latvijas iedzīvotājiem bija pazīstamas jau ilgi pirms kristiānisma izplatīšanās.. Cīņa 88, 36, 3. Ap Ziemas svētkiem viņš atbrauca ciemoties uz vecākiem, bet Lienei negadījās viņu redzēt. Blaumanis 6, 112. Zemgalē Jāņus svēta sevišķi kupli.. Krasti [saimnieki].. arī šogad gatavojās atzīmēt vecos Līgo svētkus.. Fimbers 1, 90. ..pļaujas svētku nedēļā Grašos nokāva aitu, meitas noslaucīja pagalmu tīru kā grīdu un saimnieks valstīja alus mucu no klēts uz aku un atpakaļ. Sakse 2, 27. «Tak viņš [ratu meistars] saimniekam tos ratus līdz pļaujamiem svētkiem nepataisīs!» Upīts 4, 253. ..kapu svētki augusta mēnesī.. bija pagastā īsta tautas sapulces diena. Tur satikās radi un pazīstami no tuvienes un tālienes. Paegle 4, 56.

2. *Plašs sarīkojums (kādā kultūras, sporta dzīves u. tml. nozarē).* Sporta s. Dziesmu svētki — *apvienotu koru masveida sarīkojums, kas notiek regulāri pēc ilgākiem starplaikiem.* Bērnu svētki — *plašs sarīkojums bērniem ar viņu pašu aktīvu piedalīšanos.* □ Latviešu biedrības zaļumu svētki allaž pievelk milzum prasto ļautiņu, jo tur viņi dabū redzēt kaut ko no smalkas būšanas. Upīts 9, 351. Dziesmu svētki vienmēr ir liels notikums, dod neaizmirstamus masu mākslas iespaidus. Māksla 69, 3, 28. Skolas, kas atradās mūsu pagastā, bija nolēmušas rīkot kopīgus bērnu svētkus. ..Vajadzēja sanākt kopā triju skolu bērniem, kopā padziedāt, minēt mīklas, iet rotaļās. J Kalniņš 10, 361.

3. *Priecīgs, ievērojams notikums, ko īpaši atzīmē, svin.* □ Reizi ziemā mums bija svētki — svinējām skolotāja dzimšanas dienu. Birznieks-Upītis 6, 18. Nabags: ..karals [karalis] liek sarīkot lielus svētkus un aicina uz mielastu visus, kas vien vēlas nākt un ēst pie viņa galda. Rainis IXb, 386. Varētu gan iesaukties: kādi tur ģimenes svētki, ja kāzās parasti aicina simt līdz simt trīsdesmit cilvēku! Taču ģimenes svētku princips tiek saglabāts — tajos piedalās tuvinieki, draugi un kaimiņi.. Lauku Dzīve 81, 1, 22. pārn. Visu šo nedēļu,

kamēr es lasīju «Balto grāmatu», man bija svētki. Čaklais 10, 76.

svētlaime, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Laimes izjūta, ko izraisa kas svēts; arī laimes augstākā pakāpe.* Acis staro svētlaimē. □ ..es pietiekami labi zināju, kas ir mīlestība, cik daudz tajā svētlaimes un elles. Klints 1, 218. Kultūra jāizjūt — tad ir svētlaime, tad ir laimes asaras.. Lit M 86, 2, 7. Cik labi tā atlaisties slīpi, kāda bauda, kāda svētlaime! Vilks 2, 194.

svētlaimība, -as, s.; parasti vsk. *Laimes izjūta, ko izraisa kas svēts; arī laimes augstākā pakāpe; svētlaime.* □ Visapkārt bija miers un viņa krūtīs svētlaimība. Brigadere 3, 370. Viņas seja staroja priekā, acīs liesmoja svētlaimība.. Zeiboltu J IV, 148. Un viņa laimīgais smaids un svētlaimības pilnā seja liecināja, ka viņš nevārsta tukšus vārdus un neliekuļo. Vienmēr lūkojās uz manām rokām un beidzot lūdza atļauju tās brītiņu paturēt savējās. Upīts II, 118.

svētlaimīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svētlaimīgi.** *Tāds, kas izjūt svētlaimi.* □ Es biju svētlaimīga. Pēc tik ilgas krēslas nu redzēju sauli. Jaunsudrabiņš 7, 87. «Mani neinteresē nedz karjera, nedz ienākumi, nedz ērtības. ..Es būšu svētlaimīgs, ja varēšu strādāt un radīt savu mūziku.» M Zariņš 5, 28. Ja krodzinieks neatteica [pieņemt zivis], zvejnieks bija svētlaimīgs, viņš.. gaidīja, kad mēriņā ieklunkstēs stiprais šķidrums.. Zigmonte 14, 6. // *Tāds, kurā izpaužas svētlaime.* S. pārdzīvojums. Svētlaimīgi čuksti. □ ..klusas un svētlaimīgas domas un jūtas piepildīja visu viņas būtni: «Laime nāca un atnāca!» Zeiboltu J IV, 148. Ērtāk atsēdies krēslā,.. paskaidrojumu noklausījās arī Niklāvs Kaupiņš. Viņa vaigus rotāja svētlaimīgs smaids. Salenieks 6, 140. No visiem darbiem sēja man liekas vislabākais, vissvētīgākais darbs.. Sējot es parasti visu aizmirstu un izjūtu svētlaimīgu mieru un spēku. Avotiņa 7, 54. pārn. Suns.. nokrita garšļaukus, pavērsa pretī pavēderi un sāka svētlaimīgi smilkstēt. Skujiņš 10, 26. // *Tāds, kad izjūt svētlaimi (par laikposmu).* S. brīdis. Svētlaimīgas dienas. □ ..Es slavēšu to svētlaimīgo mirkli, Kad izlēmi tu mani liesmās sviest, — ar smaidu vien. Goba 3, 144.

svētmežs, -a, v.; mit. *Mežs, kas ir izmantots par reliģiska kulta vietu.*

svētnīca, -as, s.; rel., mit. *Reliģiska kulta celtne, telpa, arī vieta; arī templis, baznīca, dievnams.* □ ..Asja izmisumā cenšas pierunāt krīvu, lai viņš mēģina Mirdzu aizturēt svētnīcā un iesvētīt par vaideloti. Viese 3, 36. Sensenos laikos tai vietā, ko tagad sauc par Jodkranti, bija tikai neliela sala un dievietes Laimas svētnīca. Zv 73, 19, 20. 1936. gadā Latvijas pareizticīgo galvenā svētnīca iegūst Metropolīta katedrāles tiesības un nosaukumu. Latv J 90, 4, 6. Starp Latvijas ticīgajiem nav vērojamas naidīgas attiecības. Mēs visi esam ekumeniskās kustības dalībnieki, apmeklējam cits cita svētnīcas. Lit M 88, 21, 2. sal. ..neatvairāmi gribas nokļūt bērnības pusē, kā svētnīcā ar basām kājām ieiet birztalā.. Goba 1, 110. pārn. Guna: Es uzcelt gribēju Uz baltiem kalniem saules svētnīcas.. Aspazija 3, 390.

svētnieks, -a, v.; **svētniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; novec. *Priesteris, garīdznieks.* □ ..Jurģi savā gādībā ņēma mūks.. Paēdināja, izklaušināja. Un pēc kāda laika ieveda lielistabā, kur uzturējās bārdains, varens kā meža vīrs svētnieks dārgā apģērbā. Niedre 15, 14. Daujats: Nenēsāju šķēpu, jo esmu svētnieks, kas cilvēkiem vēstī dievu gribu. Zīverts 1, 334.

svētrīts, -a, v.; rel. *Svētdienas rīts; arī reliģiska darbība svētdienas rītā.* □ Katru svētrītu Daktu tēvs lasīja tās dienas evaņģēliju° un dziedāja. Austriņš 2, 167. ..viņa skaitās par to, ka bij saskaitusies un nekādi nevarēja nodoties svētrīta svinībai.. Upīts 4, 130. sal. Nama iemītnieki.. pat steigdamies parādes durvis aizdarīja ar godu, bez trokšņa. Viss gluži kā svētrītā pirms dievkalpojuma baznīcā. Lāms 6, 56.

svētruna, -as, s.; rel. *Ar reliģiskām darbībām saistīta runa par kādu Bībeles fragmentu; arī sprediķis.* Teikt svētrunu.

svēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **svēti. 1.** rel., mit. *Tāds, kas pozitīvi pilnīgi atšķiras no ikdienā parastās realitātes; tāds, kas ir saistīts ar dieva, dievības izpausmi, atklāsmi.* Svētais Dievs. S. upuris. S. laiks. Svētie gadi. Svēta diena. Svēta tradīcija. Svētie sakramenti. Svētā Baznīca. Svētā Mise. Svētā krusta zīme. Svētais skarabejs. Svētie raksti — *raksti, ko kāds cilvēks ir uzrakstījis dieva atklāsmes iedvesmots un ko baznīca ir atzinusi par autoritatīviem (piemēram, Bībele, Korāns).* Svētā Trīsvienība — *kristietībā — Dieva atklātā būtība Dieva Tēva, Dieva Dēla, Dieva Svētā Gara veidolos.* Svētais Gars — *Svētās Trīsvienības trešais veidols.* Svētais Vakarēdiens — *dievgalds (1).* Svētā lūgšana — *lūgšana «Mūsu Tēvs» vai «Tēvs Mūsu».* Svētā vieta — *vieta, kas ir saistīta ar dieva, dievu vai svēto darbību un kļuvusi par pielūgsmes objektu.* Svētais laiks — a. *Laikposms, kas pēc reliģisko darbību satura un formas atšķiras no ikdienišķās kārtības.* b. *Reliģisku svētku cikls, kurā pakārtotie svētki ir grupēti ap galvenajiem svētkiem.* Svētais tēvs — a. *Lieto, uzrunājot katoļu vai pareizticīgo garīdznieku, arī mūku vai runājot par viņu.* b. *Pāvesta tituls.* □ Mācītājs.. paziņoja, ka svētajā laulībā nodomājuši doties tādi un tādi pāri un tiekot uzsaukti.. Birznieks-Upītis 6, 148. Trainaitis: Es nomanu, ka svētais kungs Vaišvils man grib kaut ko teikt. — Vaišvils: Treņu, mans vecais draugs, es tikai gribēju pasacīt, ka jau šonakt došos atpakaļ uz savu klosteri. Zīverts 1, 337. Senajā Indijā upju bebrs bija svēts, neaizskarams dzīvnieks. Kronītis 2, 159. ..man prātā iešaujas tēva atgādinājums pie bērnības brokastu galda: «Nenomet maizīti — tā ir svēta!» Vējāns 5, 78. Saskaņā ar svētajiem rakstiem baznīca kopš pašiem tās sākumiem nešķir ticīgos pēc viņu nacionalitātes.. Lit M 88, 21, 2. Svētais Gars ir tā Dieva esamības «forma», caur kuru viņš nemitīgi ir radoši klātesošs šai pasaulē visās patiesības izpaus-

mes formās. Rubenis 1, 34. Svēto vakarēdienu mirstošais pieņēma no priora rokām, prioram tika uzticēta arī pēdējā grēksūdze. Purs 11, 151. // parasti ar not. galotni; parasti savienojumā ar personvārdu. *Tāds, ko dievs, dievība par taisnīgu dzīvi, dievbijību ir apveltījusi ar īpašām spējām, izraudzījusi par starpnieku starp sevi un laicīgajiem cilvēkiem.* Svētais Jāzeps. Svētā Ģertrūde. Svētās Helenas sala. □ Svētdiena, 4. marts, bija Svētā Kazimira diena. Svētais Kazimirs ir Lietuvas aizbildnis. Latv J 90, 44, 3. Lamberts: Es biju svētās Annas baznīcā un pavadīju tur labu brīdi pārdomās. A Eglītis 1, 215. Kaut gan sviesta kūlēja sēž ēnā, bet kāds tievs stars, izlauzies cauri lapu biezoknim, krīt viņai uz galvas un padara to līdzīgu svētām sievietēm, kas skatāmas gleznās. Virza 1, 16. // lietv. nozīmē: svētais, -ā, v.; svētā, -ās, s. *Cilvēks, ko dievs, dievība par taisnīgu dzīvi, dievbijību ir apveltījusi ar īpašām spējām, izraudzījusi par starpnieku starp sevi un laicīgajiem cilvēkiem.* Visu Svēto litānija. □ Vēdās atklāto patiesību .. nevar salīdzināt ar bībeli vai korānu, jo to ir atklājis nevis Dievs, bet riši, leģendāri svētie, dziļas un nepārtrauktas meditācijas ceļā. Lit M 90, 15, 12. .. labprāt iegriezos mazajās baznīciņās, kas vienmēr bija vaļā un kur pie svēto tēliem dega svecītes un stāvēja puķes .. Zālīte 5, 215. .. Mazliet skarbā ģenerāļa balss Pārtrauc viņa īgnumu un domas: «Kungi, pateicos. Lai dievs un svētie Palīdz rīt jums jūsu uzdevumā!» Čaks 7, 104.

2. *Tāds, kas ir ļoti nozīmīgs; tāds, kas ir saistīts ar visdziļākajām jūtām, godu.* □ Nebeidzami un mūžīgi Zemes likums svēts: Izaudzināt to graudu, Kas tava tēva sēts. Lisovska 4, 36. Es Katei nekā nestāstu. Tas ir mans noslēpums, un es to svēti glabāju, par spīti savam meitenes pļāpīgumam. Dinere 11, 22. Latvija mīļā, dzimtene svētā, Sapņos cik skaista tu izauklēta Paaudžu paaudzēs, gadskārtu mainās, Varoņu dziesmās un sērdieņu dainās. P Bārda 2, 76. Tās stundas, kad sēkla tiek sēta Un vasarai uzticēta, Ir un paliks mums svētas. Purvs 2, 36. // *Ļoti dziļš, intensīvs (par psihisku stāvokli).* □ Gaišās acis [Jancim] dzirkstīja svētās dusmās. .. Marčs brīnījās par viņa stingro balsi: tik dusmīgu Marčs vēl nekad nebija savu draugu redzējis .. Valdis 1, 114. .. todien biju svēta sašutuma pārpilns un, sava varenā uzdevuma iedvesmots, jau iepriekš rūpīgi pārdomāju visu, ko runāšu. Bērce 6, 18. // *Noteikts, stingrs, arī patiess, īsts (piemēram, par uzskatiem, pārliecību).* □ Melānijai bija svēta taisnība — aizbraukt Džemma nevarēja nekur — ne tikai šovakar, kad negāja vairs autobusi, bet vispār, principā. Ezera 13, 189. Kaut arī noteiktu ziņu par dēla likteni Leontīnei nebija, viņa svēti ticēja, ka Indriķis ir dzīvs un agrāk vai vēlāk atradīsies. Skujiņš 14, 331. .. vīrs runāja aizvien dedzīgāk, svēti galvodams, ka viss teiktais esot tīra patiesība .. Mauliņš 2, 30.

○ Svētā alianse vēst. — *Krievijas, Prūsijas un Austrijas monarhu 1815. gadā noslēgtā savienība.* ◇ Svētā vientiesība — *saka par ļoti naivu cilvēku.* □ «Kāpēc jūs, Lisij, pati negribat parunāt ar manu brāli?» — «Ak tu svētā vientiesība! Patiešām vīriešus nepazīsti! Ko tad viņš par mani zin?» Kaldupe 13, 133. ◇ No svēta gara sar. — *no nekā, bez nekā.* □ No svēta gara vien nekas nevar augt. LSP(N) 211.

svētsolījums, -a, v.; rel. *Reliģisks solījums, ar ko cilvēks apņemas veikt kādas darbības.* Mūka s.

svētsvinība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → svētsvinīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; svētsvinīgums.* □ sal. Viņš [skolotājs] .. paraugās, vai pirmais sols nesuflē. Nē, tur bērni sēž kā iemiesota svētsvinība, rokas uz galda, grāmatas ciet un lūpas arī. Zigmonte 1, 115.

svētsvinīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svētsvinīgi.** *Tāds, kas ir ļoti svinīgs un parasti saistīts ar ko svētu.* S. brīdis. Runāt svētsvinīgā balsī. □ .. tuvējā baznīcā ērģeles .. skan un svētsvinīgs koris pret mēmajām debesīm kāpj. Goba 4, 21. Vijoles dziedāja tik klusu un svētsvinīgi, ka es baidījos dziļāk elpot. Tik dzīvas un valdzinošas bija šīs skaņas. Zv 75, 6, 17. pārn. Svētsvinīgi klusē sili Sniega ziedos balti zili .. Zālīte 6, 100.

svētsvinīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → svētsvinīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; svētsvinība.* □ Vērojot lauku ļaužu darbošanās nozīmīgumu, pat tādu kā svētsvinīgumu attieksmē pret darbu, pret visu, ko sniedz daba, manī veidojās skaistā apziņa, ritmiskas kārtības izjūta. Artmane 147. Sametās tā kā pabaigi no vakara mēmā svētsvinīguma, un mēs .. paātrinājām soļus. Austriņš 2, 183.

svētulība, -as, s.; parasti vsk.; niev. *Vispārināta īpašība → svētulīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Rakstnieks norauj sociālās demagoģijas, liekulības un svētulības masku un parāda mietpilsoni tā īstajā izskatā. Rīgas B 74, 302, 4.

svētulīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svētulīgi;** niev. *Ārišķīgi, pārspīlēti, liekulīgi reliģiozs (par cilvēku).* □ .. tā ir kāda svētulīga, mīlīga tante, kura nāk no baznīcas. Brodele 13, 94. «Paldies, Zitiņ!» es teicu un turpat visu acu priekšā viņu noskūpstīju. .. Mūsu svētulīgie tikumības sargi mani droši vien klusībā nosodīja .. Lukjanskis 2, 20. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ .. grāfienes Margarētas pārāk svētulīgā aizrautība ar brāļu draudzēm šķita viņai tāda, kā zemnieki teiktu, māžošanās. K Zariņš 1, 55. .. abi žēlīgi dziedāja Veclaicenes himnu par zilo mežmalas puķi. Dziedāja, kājās stāvēdami, svētulīgām sejām. Mauliņš 5, 12. Nesāksim svētulīgi nopūsties par «vecajiem labajiem laikiem», taču nevilksim arī šiem gadiem svītru pāri .. Hor 90, 1, 32.

svētulis, -ļa, v.; **svētule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; niev. *Svētulīgs cilvēks.* □ Viņš nebija tik dievticīgs, lai viņu varētu saukt par svētuli .. Virza 1, 36. Slēpdamies aiz svētuļa maskas, Kangars .. dara tautai ļaunu. Niedre 9, 254. «Es nelasu svešas vēstules.» — «Svētule atradusies,» Dēzija apskaitās. Ērgle 7, 38.

svētums, -a, v.; parasti vsk. **1.** rel., mit. *Vispārināta īpašība → s v ē t s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Tēvreizi noskaitījis, Arps [mācītājs] pacēla vareno galvu.. Neizskatījās tik dusmīgs kā citām reizēm, tikai piemēroti neapmierināts un īgns, kā to prasīja dievkalpojuma svētums. Upīts 4, 268. // arī dsk. *Svēts priekšmets, svēta parādība, darbība u. tml.* Dievnama svētumi.

2. *Vispārināta īpašība → s v ē t s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Dusmu s. Pārliecības s. // arī dsk. *Tas, kas (kādam) ir ļoti nozīmīgs; tas, kas ir saistīts ar (kāda) visdziļākajām jūtām, godu.* □ Te aizskāra viņa [jaunsaimnieka] svētumu — zemi un vīra pašcieņu. Fimbers 1, 101. Zeme un darbs — dzīves pamatvērtības, kas cauri gadu simtiem devušas spēku cilvēkam.. Vēl mūsu vecvectēviem tās eksistēja nedalāmā vienībā. Zeme bija viņu svētums un mūža piepildījums. Lit M 82, 33, 8.

svētvakars, -a, v. *Sestdienas vakars; reliģisku svētku (parasti Ziemassvētku) dienas priekšvakars.* □ ..svētvakarā jau arī pirts agrāk tiek gatavota, lai varētu gaismiņā vēl izpērties un laikus doties pie miera. Austriņš 2, 155. Saule rietēja aiz mācītājmuižas, un no augstā baznīcas torņa turpat pie skolas lielais zvans iezvanīja svētvakaru. Sudrabu E 5, 77. sal. Ik reizes pēc tāla jūras brauciena uz kuģiem iestājas tāds kā svētvakars. Tiek apmainīta veļa un guļas drānas, un cilvēki nomazgājas no galvas līdz kājām. Lācis 5, 223. pārn. ..miers ir Rūjienā. Un acis madonnai ciet. Rūjiena — noslēgta seja, kurā saulrieta svētvakars krīt. Belševica 3, 40.

svīdēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; reti. *Sviedrēt.*

svīdēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; reti. *Sviedrēties.* □ Iziedams no ciemata, viņš zināja, ka kolhoza pajūgus velti gaidīt, ka vajadzēs brist pāri potītēm, svīdēties un pretvējā slēpt muti mēteļa apkaklē. Niedre 12, 64.

svīdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; reti. *Sviedrēt.*

svīdināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl.; reti. *Sviedrēties.* S. pirtī.

svīdums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Rezultāts → s v ī s t (2).* □ Vakarā vējš un aukstums pieņēmās, uz logiem svīduma vietās ieaudās pirmās ledus puķes.. Branks 1, 49. Vasarā pēc ilgāka vēsa laika, uzplūstot siltam gaisam, dažreiz ēku sienas kļūst slapjas, parādās svīdums. Zirnītis 1, 19. sal. Iesārtas plūmes ar zilganu spīdumu, Samtaini maigu kā spoguļa svīdumu, Kas pirkstu pieskarē bālē un irst. Balodis 9, 55.

2. *Rezultāts → s v ī s t (3); ausma.* □ ..viņas izgāja tumšajās Paņevežas ielās. Austrumos iezīmējās tikko jaušams gaismas svīdums. J Kalniņš 7, 32. Laukā jau virmoja pelēcīgs un bālgans rīta svīdums, un šajā palsajā gaismā arī Veldze šķitās ārkārtīgi bāla.. Ezera 13, 291. Nāca rītausmas svīduma stunda, gaiši zila un tīra, it kā no pašas Daugavas izkāpusi. Kaldupe 5, 54.

3. reti. *Rezultāts → s v ī s t (1).* Sejas s. □ pārn. ..kamenes dudina visapkārt. ..Pilnskanīgu altu dziedošajai pie pakaļkājām putekšņu lodītes, ar kādu medainu svīdumu salipinātas. Caune 3, 18.

sviede, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Sviedne.* □ Siguldas biškopja rīcībā ir, piemēram, tādas medus sviedes, kādas nav nekur citur, — 16 rāmjus iztukšo vienā paņēmienā! Lauku Dzīve 68, 1, 5. sal. Mīlu naktis, kad jau rudzi briedā, Pāri laukiem apaļš mēness spīd, Zeme kļūst kā milzu medus sviede. Auziņš 6, 16.

sviedējrats, -a, v.; tehn. *Rats ar elementiem, kas ir paredzēti (kā) pārvietošanai ar sviedienu.* Kombaina s. Sviedējrata racējs.

sviediens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → s v i e s t (1); metiens (1).* □ ..[Andrs] paķēra gludu čiekuru un meistariskā sviedienā sašķaidīja to pret lielas egles stumbru. Upīts 4, 704. ..Ričam sviediens padodas varens. Pika, kā ar lingu raidīta, ielido augstu jo augstu koka galotnēs.. Kalndruva 10, 80.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → s v i e s t (2); metiens (2).* □ Vīri raujas vaiga sviedros, krata zivis no linuma un laiku pa laikam ar skanīgu sviedienu tās aizlidina pār tīkla malu tuvāk sālīšanas kastēm. Talcis 7, 141. ..izrādījās, ka Gubeņu Jānis pirmajā sviedienā izvilcis lielum lielu līdaku. A Grigulis 17, 28.

sviedne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Ierīce, iekārta, rīks u. tml. (kā) atdalīšanai, virzīšanai ar centrbēdzes spēku.* Medus s. Graudu s. Apmetēja s.

sviedrains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sviedraini.** *Tāds, kas ir pārklāts ar sviedriem (par cilvēka vai dzīvnieka ķermeni, tā daļām).* Sviedraina piere. Sviedrainas rokas. □ Puisis cirta dakšas, kur pagadījās, cēla stenēdams, un drīz vien viņš nosvīda gluži slapjš. Viņa biezās lūpas atkārās, un virs sviedrainā kakla sakrājās melna putekļu kārta. Dziļums 1, 42. Puskaili vīri sviedrainām mugurām locījās starp koku un akmeņu kaudzēm. Viese 1, 49. ..arāji apstājās un sāka atjūgt zirgus, kam kakli un sāni bij jau sviedraini. Virza 1, 65. // *Tāds, kas ir piesūcies ar sviedriem.* Sviedraina veļa. □ Viņš redzēja.. līduma līdējus.. brūni pelēkām sejām, rupjos, sviedrainos kreklos. Kurcijs 4, 52. Viņa attin savu saini un izvelk vairākus sviedrainus, netīrus un noskrandušus zeķu pārus. Dinere 11, 112. // pārn. *Tāds, kas ir saistīts ar smagu fizisku darbu.* □ Par to, cik dzīve pie karameļu masas katliem toreiz bijusi «salda», stāsta seni algu saraksti: par 10 sviedrainām stundām maksāja 60—70 kapeikas.. Rūja 3, 8. Gleznā nav nevienas figūras, un tomēr tā ar savu.. izteiksmīgo valodu stāsta par sūro zemnieku darbu, par sviedraino ikdienu.. Tēl M 60, 228. Uzvaru pamats [sportā] tiek kaldināts sviedrainā treniņu darbā. Sports 83, 16, 3.

sviedrene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Detaļa, elements (kādā veidojumā), kas ir paredzēts sviedru uzsūkšanai.* Segļu s.

sviedrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēks vai dzīvnieks, tā ķermenis, ķermeņa daļas) svīst (1).* S. slimo

bērnu. // intrans. □ Jūrnieka krekls sviedrēja, bet puspliks jau te pa ielām staigāt nedrīkstēja. Birze 7, 217. Kā saģērbt mazos ceļotājus? .. Sintētiskās jaciņas un svīterīši sviedrē, tādēļ tie nav ieteicami. Zv 78, 10, 33. Ne vairs karstā saule sviedrē, ne dunduri tracina, [zirgs] stāv un šūpo smago galvu. Indrāne 10, 203. // intrans. *Būt tādam, kas izraisa sviedru izdalīšanos (par, parasti zāļu, vielām).* Sviedrējoši līdzekļi. Sviedrējošas drogas. □ Slimniekam silti jāsasedzas un jādzer sviedrējoša, karsta tēja ar aveņu vai upeņu ievārījumu, avenāju vai liepziedu tēja. Ves 80, 1, 29. Alus šitādā karstumā vienīgi sviedrē un sirdi maitā. Kļavis 1, 126.

sviedrētava, -as, s. *Telpa (pirtī), kur sviedrējas.* □ Liela sabiedriska nozīme bija publiskajām pirtīm .. Tās bija izveidotas ļoti grezni. Bija iekārtota arī speciāla sviedrētava. Friz 8. .. kad Kārlis Zemītis izkāpj no vilciena un ievelk krūtīs Siguldas ziemas gaisu, viņš jūtas, it kā būtu no sviedrētavas laukā iznācis — tik ļoti viņu šīs Rīgas dienas nokausējušas. J Kalniņš 8, 138. pārn. Tumšas, bada izmocītas, izmisumā nodzītas masas ir spējīgas sacelt dumpi, sadauzīt mašīnas, izdemolēt savu sviedrētavu .. Upīts 9, 708.

sviedrēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Pakļaut sevi karstuma, arī kādu vielu iedarbībai tā, ka no organisma izdalās daudz sviedru.* S. karstā saulē. S. pusdienas tveicē. □ .. karsēdamās un sviedrēdamās [pirtī], viņas .. ņēmās pārspriest savu kavalieru plusus un mīnusu .. Ezera 15, 60.

sviedri, -u, v.; tikai dsk. *Cilvēka, zīdītāju sekrēts — bezkrāsains šķidrums, ko izdala īpaši ādas dziedzeri un kam ir vāji skāba reakcija; šāds šķidrums, kas izdalījies caur ādas porām.* Sviedru lāses. S. tek pār seju. S. plūst aumaļām. Krekls mirkst vienos sviedros. Noslaucīt no pieres sviedrus. Auksti s. Sviedru lapas — *drānas gabaliņi vai speciāli nelieli izstrādājumi, kurus piešuj apģērbam padusēs (no iekšpuses), lai pasargātu to no sviedru radītajiem bojājumiem.* Peldēt sviedros — *būt ļoti slapjam no sviedriem.* □ Uzartais lauks auga arvien lielāks .. Kad pār meža galu pacēlās saule, sveicināšanā agros arājus, tiem muguras jau bija sviedros. Jokums 1, 9. .. bruņinieki svīda karstuma un nāves baiļu sviedrus, tiem aizvien biežāk jāpaver sejas aizvāznis [sejsargs], lai noraustu no acīm sviedrus, kas, līstot pāri pierei, sūrstināja redzokļus un aizmigloja skatienu .. Purs 11, 236. Sviedru dziedzeri ir cauruļveida. To dziļākā daļa ir saritināta kamoliņā, bet ārējā — caurulītes taisnā daļa — ir sviedru dziedzera izvadkanāls, kas brīvi izbeidzas ādā. Kamoliņus apņem asinsvadu kapilāri. Sviedri filtrējas no asinīm. To sastāvs ir visai līdzīgs urīna sastāvam. Biol r 283. pārn. Karstām, mierīgām lāsām sveķi nāk — koka asinis, koka sviedri. Kalna 1, 24. pārn. Kvēpainie, sviedru lāsēm kreļļainie griesti noslīguši zemāk .. Upīts VIII, 613. pārn. .. savu domu un sviedru ķieģeļus Dzīvē mēs sākām pa īstam likt. Vācietis 3, 9. Vērumnieks mudināja ļaudis, kas jau peldēja sviedros: tagad jums ir silti, bet karstums ir daudz ļaunāks, daudz ļaunāks ... A Grigulis 9, 168. ◇ Liet sviedrus — *smagi strādāt (parasti fiziski).* □ Riņķis: .. Mums nav jāstrādā, Nav jālej sviedri, jāliec muguras. M Zālīte 2, 31. «Ja tu pats būtu lējis sviedrus, ja būtu sajutis, kā sāp pārplīsušās tulznas un smeldz muskuļi, tu nekad neuzzīmētu šādā pozā stāvošu mūrnieku ..» Lukjanskis 4, 133. ◇ Izliet sviedrus — *nomocīties (parasti darbā).* □ Tādēļ varam gan domāt, cik sviedru Silmežam nebija jāizlej [rakstot vēstuli] .. Apsīšu J 2, 111. ◇ Līst sviedri — *saka, ja smagi strādā (parasti fiziski).* □ «Purgaiļos katrā vagā ir arī mani sviedri lijuši,» Emīlija palika pie sava. J Kalniņš 2, 48. ◇ (Ar) sviedriem laistīt [arī slacīt] — *smagi fiziski strādāt (pie kā); smagi fiziski strādājot, radīt, veidot, iegūt (ko).* □ .. Vilkupu [māju] labumi ir arī manu roku sastrādāti, arī ar maniem sviedriem laistīti. Avotiņa 2, 67. Atkal viena paaudze slacīja saviem sviedriem skopo zemi un cīnījās ar mežu .. Lācis 15, 224. ◇ Līdz septītajiem sviedriem — *ļoti aizrautīgi, līdz pagurumam.* □ Lai gūtu spēku, jāstrādā līdz septītajiem sviedriem. Sports 66, 103, 2. ◇ Vaiga sviedros, arī (ar) sviedriem vaigā — *netaupot spēkus, smagi (ko darīt); arī čakli (ko darīt).* □ Es strādāju vaiga sviedros, man rūp viss uzņēmums .. Dinere 10, 138. .. viņi visi [ceļotāji] pūlējās vaiga sviedros, iekām no jauna varēja turpināt braucienu [ar kuģi]. Lielais 2, 236. Darbs sokas lēni, kaut puisis raujas vaiga sviedros. Kaldupe 8, 69. .. viņi zināja, ka Melnkrantes draudze ir neienesīga, ka Blakfrosts [mācītājs] maizīti nopelna ar sviedriem vaigā. Bels 7, 105. // pārn. *Darbs; darba augļi.* □ «Žēl viņam tās nieka tabaciņas, ko es nosmēķēju, un man nebija žēl atdot viņam visu savu labumu, savus mūža sviedrus!» Birznieks-Upītis 6, 93. «Varbūt kaimiņi norakuši?» es teicu. «Ko var zināt? Mūsu laikos gadās arī tādi, kas pārtiek no citu sviedriem un pūliņiem.» Grīva 9, 200. Kur tu ņēmi, bajāriņ, Tik raženu rudzu druvu? Tie bij visi kalpa sviedri, Kalpa kopti tīrumiņi. DV 218.

sviedrināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. *Sviedrēt.* □ .. saule, uzkāpusi zenītā, Kā milzīgs bocmanis sviedrina matrožus .. Cīņa 70, 93, 1. // intrans. □ Sviedrina dienvidu saule, baseins ir pilns ar peldētājiem .. Lit M 80, 18, 5.

sviedrizturība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → sviedrizturīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.*

sviedrizturīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **sviedrizturīgi.** *Tāds, ko neietekmē, nebojā sviedri.* S. audums.

sviedrizturīgums, -a, v.; parasti vsk. *Sviedrizturība.*

sviedrlapa, -as, s. *Sviedru lapa.* □ Lai no sviedriem nekļūtu slapjas virsdrēbju paduses, tajās jāiešuj sviedrlapas, kuras jāmaina pēc vajadzības. Ves 82, 12, 30.

sviedums, -a, v.; parasti vsk. *Ar medsviedni iegūtā medus daudzums (parasti no noteikta medus daudzuma un veida).* □ Traukā sarit

kausēts liepu zelts — Šāsvasaras pirmais medus sviedums. A Skalbe 4, 32.

sviest, sviežu, svied, sviež, pag. sviedu; trans. **1.** *Ar atvēzienu virzīt, panākt, ka virzās pa gaisu; mest (1).* S. sniega pikas. □ Pats esmu dažreiz akmeņus sviedis — pār upēm un jumtiem tos bērnībā lidinājis. Krūklis 6, 9. . . virsleitnants skrējienā sviež rokas granātu, kas sprāgst uz ierakuma malas . . Grīns 1, 109. Redz, kur vīri, redz, kur roka — Pār Daugavu šķēpu svieda! DV 447. pārn. . . Un viļņu dēliņš, burbulīts [burbulītis], Sviež priecīgi cepuri gaisā . . Aspazija 3, 122. ◇ Sviest (arī mest) naudu zemē (arī vējā) sar. — *veltīgi izdot, šķiest naudu.* □ . . Priedes brālis ļaudīm skaidrojot, lai nesviežot naudu zemē. Birznieks-Upītis 6, 150. // *Strauji virzīt pa gaisu, gaisā (par ierīcēm, mehānismiem).* Kā (lingas, arī atsperes) sviests (biežāk mests) — *pēkšņi un ļoti ātri.* □ Muldiņu saimnieks kā sviests pazuda rijā, šie te bēga no svešiem tāpat kā Vīkuļu Lejas. Upīts 4, 419. . . no spaiņa izšāvās pirmās liesmu mēles . . Kā atsperes sviesti, puikas pieklupa pie kārts un elsdami slēja to augšā. Vāczemnieks 1, 62.

2. *Strauji, parasti ar vēzienu, virzīt, panākt, ka krīt (kur iekšā, kur); mest (2).* S. kartupeļus kastēs. □ Es sviežu linu saujas mārkā pļavas malā, un Mārtiņš pieved. Akuraters 1, 82. . . pāri [tīrumam] iet sējējs, atgāzies atpakaļ zem sētuves smaguma. Viņš iet nesteigdamies un platiem roku vēzieniem sviež paša artā zemē zeltainus graudus . . Grīns 1, 188. . . es upē kapeiku sviežu kā zelta zivs zvīņu maziņu. Vācietis 10, 74. pārn. Mans mūžs — mana jūra, . . Kas vārdus no zemūdens dzīlēm Saujā man sviež. Dinere 9, 88. ◇ Sviest (biežāk mest, grūst) sprunguļus riteņos (arī ceļā, starp kājām, kājās) — *jaukt, traucēt, kavēt.* □ Un tāds [slikts saimnieks] savas iestādes godaprātu šķież . . ., un valstij tāds riteņos sprunguļus sviež. Lukss 13, 131. ◇ Sviest (arī mest, klāt, likt) trumpi galdā sar. — *darīt zināmu ko ļoti svarīgu, lai mainītu sarunas, norises u. tml. gaitu.* // *Strauji, ar vēzienu likt, tīt (ap ko, kam apkārt, kur).* □ Abas matu bizes melnās Skuķis pāri pleciem sviež . . Kar 45, 3/4, 285. Bez komandas mēs metamies uz priekšu, skrējienā sviezdami pie pleca šautenes . . Grīns 1, 101. pārn. Vējš plivināja mēteļa stūrus un šalli svieda pāri plecam. Jakubāns 1, 32. // *Strauji virzīt, arī iesaistīt karadarbībā (parasti armiju, karaspēku, karamateriālus, transportlīdzekļus).* □ Uznāca lielās janvāra kaujas. Viņus [strēlniekus] atkal svieda pret ienaidnieka durkļiem. Jokums 1, 35. // *Strauji, ar atvēzienu virzot, censties trāpīt (kur).* □ Pēkšņā dusmu lēkmē viņa satvēra uz galda gulošo . . grāmatu un svieda Laumai. Grāmata aizlidoja garām un nokrita uz grīdas . . Lācis 5, 426. . . viņš pakampa sprunguli, atvēzējās un svieda dzenim, kas skanīgi kala priedes stumbru. Grants 7, 33. pārn. Vējš svieda logā krusu, koki dārzā brakšķēja un šņāca . . Sudrabkalns II, 366. pārn. Migla pļavā skalo stiebrus, rasu bērzu lapās sviež. Skujiņa 1, 130. // intrans. □ Bet tik lēti padoties viņa negribēja. Viņa sameklēja tīrumā akmeņus un svieda ar tiem zirga sitējam. J Kalniņš 2, 153. Nesvied velnam ar akmeni, ka dievam netrāpi. LSP(N) 183. // pārn. *Likt nonākt (kādā vietā, telpā); likt nonākt (kādos apstākļos).* □ «Ar šautenēm taisnībai muti nevar aizbāzt . . Bet, ja par taisnību sviež cietumos, tad vediet līdzi mani vienu pašu.» Grīva 1, 167. Ak, viņi cietumā liks mani sviest, Tur manas mūža dieniņas dziest . . Rainis Ib, 315.

3. *Savienojumā ar «laukā», «ārā», «prom», «nost»: strauji, parasti ar atvēzienu, virzīt prom (ārā, nost); būt par cēloni tam, ka strauji virzās prom (ārā, nost); mest (3).* □ «Tūliņ svied tās meijas nost un meklē rīksti rokā! Vai lopi līdz vakaram lai kūtī stāv?» Upīts 4, 141. «Nāc žigli iekšā!» rokas pa gaisu svaidīdama, pavēlēja sieva. «Te sabraukuši visādi un grib mūs sviest ārā.» Sakse 7, 247. pārn. Man gribas no lūpām projām sviest Ikdienas vairogu — smīnu . . Elksne 10, 15. // *Savienojumā ar «nost»: strauji ģērbt nost.* □ . . kamzoļus . . viņš pirmajā laikā svieda ātrāk nost nekā citi pļāvēji. Birznieks-Upītis 1, 38. // *Savienojumā ar «prom», «laukā», «ārā»: atbrīvoties (no kā nevajadzīga, nederīga), likvidēt (kā nevajadzīgu, nederīgu).* □ Vieglu roku mēs metam tos ārā — Vecos krāmus, kas neiederas. Arī šo lampu var projām sviest. Mēs uz gaišāku ceram. Lisovska 4, 45. «Nav nu gan cilvēkiem prāta! Palagam jau katrreiz izdilst vidus . . . Vai tad tāpēc tūliņ jāsviež projām? . . .» Kalndruva 5, 119.

4. *Teikt, runāt (vārdus, tekstu), parasti nelaipni; mest (6).* □ . . sviež meitene laiviniekam pretī vārdus kā lepnu priežu adatas. Kaldupe 12, 79. Robis vienmēr pārlasīja tādas [grāmatas] lappuses, kur uz nāvi notiesātais vēl pie karātavām sviež lepnus vārdus . . Salenieks 3, 59. Cik viegli tika sviesti smagi vārdi! Man bij jau aizmirsies, ka var tā sviest: Bez zibeņiem, bez pērkoņiem, bez dārdiem, Kā rotaļā, kad gribas pasmieties. Elksne 9, 32.

5. *Būt par cēloni tam, ka virzās, parasti augšup, uz visām pusēm (piemēram, dzirksteles, liesmas, dūmi, arī ūdens strūkla, šļakatas); mest (7).* □ . . visai apkārtnei pāri augstu gaisā stāvēja garais skurstenis. . . Cik lepni izskatīsies, kad viņš gaisā sviedīs dūmu mutuļus . . Rozītis III, 110. Dūc rūpnīcas. Tās slejas, liesmas sviežot . . Sudrabkalns 1, 139. Man pretī rūpnīca caur rēno rīta gaisu sviež tvaika mutuļus un dūmu grīstes veļ . . Silazars 1, 5. // *Būt tādam, kur veidojas (viļņi, burbuļi u. tml.) — par ūdenstilpi, šķidrumu.* □ Jūra rēca kā lauva, svieda gaisā baltas putu krēpes un šaudīja zilas viļņu mēles pāri kuģu malām. Bērn 46, 5, 12. Viņš [ezers] pretī krastam zaļus viļņus sviež Un brīžam gaisā baltas putas šķież. A Bārda 1, 147. // *Būt par cēloni tam, ka izplatās gaisma (noteiktā virzienā) — par gaismas avotu; būt par cēloni tam, ka rodas apgaismota vieta, atstarojums.* □ . . paskaties — caur balto nakti sviež Vēl arī mēness savu gaismu blāvo . . Vācietis 9, 110. Šur tur plaiksnījās spoži laukumi — tās bija pilsētas,

kas svieda augšup elektrisko gaismu no logiem un ielu laternām. Sakse 9, 205. Tikai jūras vējš gaudoja ielu krustojumos un nemierīgi šūpoja spuldzes, kas svieda pret zemajiem mākoņiem violetu atspīdumu. Kar 57, 9, 60. // *Savienojumā «sviest ēnu»: radīt ēnu, būt par cēloni tam, ka rodas ēna.* □ Abpus vilciena pletās zaļoksnēju bērzu birzs. Koki svieda pret vagoniem garas, salocītas ēnas. Sakse 9, 6. Brīvības bulvāra platais un masīvais tilts kanāla zaļganajā ūdenī svieda tumšas ēnas. Grīva 4, 38. // *Būt tādam, no kura izplatās, parasti spēcīga, smarža.* □ Vecākais dēls paskatās visapkārt. Sarkanais āboliņš sabozies, pienene raud, un mēļā tīruma piparmētra sviež pretī rūgtu smaržu. Kaldupe 6, 69. Spīd gundegas un margrietiņas māj, un āboliņš kveld, smaržu sejā sviezdams.. Kar 58, 7, 98.

6. *Ar strauju kustību virzīt (piemēram, roku, kāju); arī mest (8).* □ Grundulis iestenējās, metās atkal gultā apkārt un svieda roku tā, ka notrieca no krēsla glāzi.. Lēmanis 17, 198. ..Ģirts, sviezdams kāju pāri zirga kaklam, izlēca no segliem.. Bels 3, 48. pārn. Sviež ozols pret vēju rokas.. Kaldupe 16, 13. pārn. ..viscauru nakti bāka rokas pret debesīm sviež. Čaklais 7, 12.

7. *Celt, iekārtot (tiltu, laipu u. tml.); mest (11).* □ Es naktī sapni redzēju: Es biju tilts zem tūkstoš kājām, Pār melnu aizu pāri sviests, Man pāri ļaužu drūzma gāja. Dinere 13, 85. pārn. Ziedi, mana varavīksne! Augstu tiltu pār pasauli sviedi! Osmanis 1, 156. pārn. Vai tāds gan mācēs nelaimē tev laipu sviest: Pats cietis nav, bet tikai citiem licis ciest. A Skalbe 3, 90.

8. *Ar centrbēdzes spēku atdalīt ko (no kā).* □ Medu sviežot, tajā nokļūst dažādi piemaisījumi, kas.. kalpo par kristalizācijas centriem, tādēļ izsviestais medus kristalizējas ātrāk nekā šūnu medus. Lauku Dzīve 77, 2, 18.

○ ◇ Sviest (arī mest, laist) pār bortu sar. — *sviest ārā ko lieku, nevajadzīgu; atteikties no kā lieka, nevajadzīga.* □ «Vai tiešām viņi domā sviest mani pār bortu?» Lācis 11, 171. ◇ Sviest (arī mest) pār kanceli novec. — *paziņot no kanceles par kāda pāra saderināšanos.* □ «..jūs baznīcā paģībtu no brīnumiem, kad mācītājs Ilzi un Jāni sviestu pār kanceli.» Rozītis 3, 285. ◇ Sviest (arī mest) plinti krūmos sar. — *atteikties no sava nodoma, ieceres u. tml.; padoties neveiksmei.*

Sk. sviežams.

sviestains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sviestaini.** **1.** *Tāds, kas satur sviestu; tāds, kam ir sviesta piedeva.* Sviestaina biezputra. // *Tāds, kas ir pārklāts ar sviestu; tāds, kas ir aptraipīts ar sviestu.* Sviestaina maize. S. papīrs.

2. *Tāds, kam ir sviestam raksturīga krāsa.* □ Sviestainās cūkpienes pļavā — smērē uz maizes un kod! Čaklais 8, 132. // *Tāds, kam ir sviestam raksturīga konsistence.* □ «Kā lai ārzemēs nepērk mūsu ķieģeļus, kas taisīti no Latvijas sviestainā māla..» Rozītis 1, 36.

sviestbeka, -as, s. *Ēdama beka ar dzeltenbrūnu cepurīti, dzeltenu mīkstumu un stingru kātu; sviesta beka.* Priežu s. □ Mālīte noliecās, pārvilka ar pirkstu sviestbekas lipīgajai cepurītei.. Zigmonte 12, 246. Zeltainās sviestbekas sveķainā viela remdina stipras galvas sāpes un mazina podagras sāpes. Lauku Dzīve 80, 9, 21. Interesantas ir sēņu attiecības ar noteiktu meža tipu. Dažas, piemēram, sviestbekas, čigānenes, aug tikai skuju koku, citas — tikai lapu koku mežos.. Rīgas B 81, 199, 3.

sviestene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Sviestbeka.* □ Vērtīgākās sēnes ir baravikas, rudmieses..; mazāka uzturvērtība ir apšu un bērza bekām, sviestenēm.. Mājtur 389. Sevišķi daudz izlieto baravikas, apšu bekas,.. bērzlapes, sviestenes.. Ed gat 28. Bērni.. devās uz sila puduri, pa ceļam meklēdami sēnes. Vajadzēja tikai Aldai noliekties, kad jau sviestene vai rudmiese rokā. Ošiņa 1, 93.

2. apv. *Saulpurene.* □ Tautā saulpurenes sauc arī par sviesta bumbām vai sviestenēm. Zv 82, 10, 24.

sviesties, sviežos, sviedies, sviežas, pag. sviedos; refl. **1.** *Ātri virzīties (piemēram, iet, skriet noteiktā virzienā, uz noteiktu vietu u. tml.) — par cilvēkiem; ātri virzīties (piemēram, kam klāt, tam pieplokot, to saķerot u. tml.); mesties (1).* □ Pašlaik viņa [Annele] gribēja sviesties pa durvīm laukā, kad Čiepiņa uzsauca: «Kuš!» Brigadere 2, 125. Māra, apmetusi silto šalli ap galvu, piespiež lūpu galus Sofas vaigam un uzrautām uzacīm.. — sviežas kaimiņienei līdzi. Lubējs 3, 268. // *Par dzīvniekiem.* □ Odzei bija jāķeras klāt.. Visu izlēma Džimītis.. Īsu mirkli viņš paslējās uz līkajām pakaļkājām, paošņāja gaisu un zibenīgi sviedās pie Lienītes. Avotiņa 2, 148.

2. *Ātri virzīties, lai mainītu stāvokli (piemēram, gulties, sēsties, krist, lēkt kur, uz kā u. tml.); ātri mainīt kustības, pārvietošanās veidu; mesties (2).* □ «E, celsies ar!» viņš noteica pusbalsī un sviedās augšā.. Austriņš 2, 207. ..vecais firsts pats nākot dzenāt pēdas sniegā, bet, kad atnākot, tad tur vairāk nekā neredzot, kā no vienas vietas tur sviedies svaigajā sniegā Žanis, drīz uz muguras izplestām rokām, drīz uz mutes ar deguna un pieres iedobumu sniegā.. Brigadere 2, 103. Ainis gabaliņu gāja [karodziņu] licējiem līdzi.. Kad stigu krustojumā licēji iegriezās pa kreisi, Ainis sviedās apkārt un sasildīdamies pielika soli. Vanags 10, 17. pārn. Aiz Rēzeknes ceļš kļuva nemierīgs — sāka sviesties pa labi, pa kreisi, šāvās kalnā, tad atkal lejā.. Elksne 8, 123. // *Strauji sisties, triekties (pret ko).* □ Šļakatas niķīgi sviežas pret tukšo šauro krastmalas strēmeli, it kā to pašu pazudināt gribēdamas. Lubējs 3, 306. Atgrūda vaļā logu. Svaiga gaisa strāva sviedās sejā. A Grigulis 10, 25.

3. *Sviest viens otram, cits citam; svaidīties (1).* S. ar sniega pikām. S. ar akmeņiem. □ Sviedās.. kartupeļiem, kurnēja, kad dežurants ielēja šķidrumu.. Lēmanis 18, 54.

4. tikai 3. pers.; sar. *Klāties*[3]. □ «Kā sviežas, Bruzga? Vai strādā vēl turpat pie Seveļa? Cik maksā?» es jautāju kādam vīram.. Lēmanis 9, 92. «Nu, Jūli, pastāsti, kā tev labi sviežas!»

— «Man? Kad man slikti gājis,» dēls strupi iesmejas. Salenieks 5, 331. Edžus vispirms grib iebāzt degunu mājā — paskatīties, kā tur sviežas.. Jansons 6, 80.

sviestmaize, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Ēšanai paredzēta ar sviestu apziesta maizes šķēle; šāda maizes šķēle ar uzgriežamiem, piemēram, desu, sieru.* Ēst sviestmaizi. Sakārtot sviestmaizes uz šķīvja. □ Anna: Papriekšu jāsagatavo sviestmaizes. Vēders pirmā vietā. Ziverts 2, 259. ..Anna.. sameklē ar apsmērētajām pusēm kopā saliktu sviestmaižu pāri, nolauž kumosu.. Ezera 10, 57. Aizkars noviļņojas, iznāk vecīte, noliek uz galda glāzi paplānas kafijas un divas sviestmaizes ar desu ripiņām. Spāre 5, 196. ◇ Par (pliku) sviestmaizi sar. — *ļoti lēti.* □ ..Bramberģis.. smējās, vēderu turēdams, un plātījās pa visu krogu: ..šitie stulbeņi viņa jaunceļamai mājai saveduši akmeņus par pliku sviestmaizi. J Plotnieks 11, 44. ..kaulējušies un stīvējušies.., kamēr par astoņi simti salīguši, tik labu govi par sviestmaizi grēks atdot. Ezera 17, 195.

sviestnīca, -as, s. *Neliels trauks sviesta pasniegšanai galdā.*

sviestpapīrs, -a, v. *Pergamentpapīrs.* Ietīt traukus sviestpapīrā. □ ..aizsāktai margarīna paciņai atlupināja sviestpapīru vienā malā, uzzieda plānu kārtiņu uz maizes un sāka ēst.. Ezera 2, 55.

sviestpurene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; apv. *Saulpurene.* □ Gāršu malās zilgojas neaizmirstuļu lāmas, un pļavas mētājas ar sviestpureņu galvām. PL Siev 66, 7, 17.

sviests, -a, v.; parasti vsk. *Piena produkts, kam ir liela tauku koncentrācija.* Krējuma s. Skābkrējuma s. Saldkrējuma s. Sūkalu s. Svaigs s. Nesālīts s. Kausēts s. Sabrūnin--āts s. Sviesta trauks. Sautēt saknes sviestā. Sviesta rūpniecība. Kult sviestu — *skalināt, strauji maisīt krējumu, lai iegūtu sviestu.* Sviesta kuļamā mašīna — *mašīna sviesta kulšanai.* Sviesta ķērne — *ķērne sviesta kulšanai.* Sviesta beka — *ēdama beka ar dzeltenbrūnu cepurīti, dzeltenu mīkstumu un stingru kātu; sviestbeka.* Kaņepju sviests — *izkarsētas sagrūstas kaņepju sēklas ar taukvielām.* Sviesta bumba apv. — *saulpurene.* □ ..gaisā lidinās ēdiena elpa. Tur Bārsritiņai rupjmaize ar tumšdzeltenu lauku sviestu, pavisam mīkstu, tā ka tas plūst pāri maizes garozai.. Zigmonte 1, 129. Paulis grieza maizi ar platu nazi, apsmērēja ar sviestu un garnēja ar gabaliņos sadalītiem nēģiem. Bels 4, 18. Šajā [gaiteņa] pustumsā viņai skrēja pretī sviestā ceptu pankūku smarža. Klava 1, 7. sal. «..švāģeris°.. vecos laikos aizbrauca [uz Sibīriju] zemi meklēt. Tur i palika. Rakstīja, ka zeme esot kā sviests, vai uz maizes smērēt.» Sakse 7, 19. pārn. Un es laužu kā maizi šo vakaru, un, kaut biezs ir saulrieta sviests, ar šo pasauli nevar pieēsties. Čaklais 8, 193. Sviestu kūla pati Brīviņu saimniece. Balta.. muciņa.. — tīrais prieks pagriezt kloķi un klausīties, kā iekšā klukšēja arvien tumšāk un smagāk. Upīts 4, 655. Priekšnama kaktā, uz četri kājām balstīdamās, stāv vēderīgā sviesta kuļamā mašīna, stipri vien mazu, sastīpotu koka mučeli atgādinādama. Andersone 1, 116. Groziņa dibenā gulēja dažas sēnes — alksnenes, sviesta bekas un gailenes. Lācis VI, 285. ◇ Sviests saiet lielajā — *saka, ja neatdalās paniņas, kad tiek kults sviests.* ◇ Kā pa sviestu (arī taukiem) sar. — *bez sarežģījumiem, grūtībām.* □ ..šajā spēlē mūsu puišiem viss gāja kā pa sviestu.. Cīņa 70, 225, 4. // ģen.: sviesta, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir samērā liela sviesta piedeva (par ēdienu, tā sastāvdaļu, produktu).* Sviesta cepumi. □ Sviesta mīklu.. gatavo no sviesta, cukura, kviešu miltiem, nedaudz pievienojot olas. Mājtur 333. Olu un sviesta mērču sastāvā ir ievērojams daudzums sviesta.. Ed gat 143.

sviestskābe, -es, s.; parasti vsk.; ķīm. *Organiska skābe — biezs, bezkrāsains šķidrums ar nepatīkamu smaku.* Sviestskābes esteri. □ Sviestskābi saturošie sieri nogatavināšanas stadijā sāk uzpūsties, rodas vesela virkne nevēlamu blakusparādību. Goba 5, 202.

sviestskābs, -ais; s. -a, -ā; ķīm. *Tāds, kas veido, rada sviestskābi.* □ Skābeklim trūkstot, augsnē izbeidzas normālie oksidācijas procesi, kas saistīti ar aerobo augsnes baktēriju darbību, un virsroku ņem anaerobie procesi, galvenokārt sviestskābā un cita veida rūgšana. Sudrabs 1, 99. // *Tāds, kas satur sviestskābi.*

sviešus, apst. *Savienojumā ar verba «sviest» formām vai atvasinājumiem no tā izsaka darbības intensitātes pastiprinājumu.* □ Un tad Jukums atcerējās savu dāvanu, nepacietīgi vilka to no azotes un sviešus iesvieda Līzei klēpī. Zigmonte 16, 191.

sviežams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* →*sviest.* **2.** lietv. nozīmē: sviežamais, -ā, v.; sar. *Priekšmets, rīks, ko sviež, lai trāpītu (kur); metams (2).* □ Netīra, dubļaina sēta ar sarkaniem ķieģeļu grēdām, kuras likās sakrautas priekš tam, lai nakti kaušļiem būtu ko paķert kādu sviežamo un triekt savam pretiniekam.. Austriņš 2, 104.

sviķelis, -ļa, v. *Adījums, adīšanas tehnika, kurā viens virs otra atkārtoti tiek adīti viens vai vairāki valdziņi labiski un kreiliski; šādā tehnikā veidots adījums.* □ Kad jaciņa sašūta, uz adatas uzlasa kakla izgriezuma cilpiņas un ada sviķelī 2 cm augstu apkaklīti. PL Siev 80, 1, pielikumā. Sašuj [džemperim] sānu un piedurkņu vīles. Uzlasa valdziņus piedurkņu galos un apakšmalā, ada 4 cm platu sviķeli ar smalkākām adatām. PL Siev 84, 4, pielikumā.

sviķeļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **sviķeļaini.** *Tāds, kas ir veidots sviķeļa tehnikā.* Sviķeļainas zeķes. □ Bikšu galiem jābūt pieguļošākiem, tāpēc te vajadzīgs sviķeļainais adījums 10 cm garumā. PL Siev 85, 1, pielikumā.

sviķis, -ķa, v. *Tapa mucas gaisa cauruma aizdarīšanai.* □ Četras alus mucas steķos, piektai Sarkanais Bērts pie pagraba patlaban ieurba sviķi. Upīts 8, 267. Saudzīgi Smērliņš novieto mučeli guļus uz mūrīša.. Sviķis nemaz nav kustināms — izies griestos. Caune 2, 79.

sviķot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Dzert alkoholiskus dzērienus; arī uzdzīvot.*

□ Pēc kādas nedēļas mēs atrodam Sesku Juri ar skrīvera palīgu krodziņā .. krietni vien sviķojam. Birznieks-Upītis VI, 292. «Man ir dzimšanas diena un vārda diena arī turklāt. Šis notikums jāatzīmē.» Un atzīmēja arī. Kā mēdz teikt, sviķoja uz nebēdu. Cīņa 63, 218, 2. Kāds liek pasjansu, kāds sviķo, kāds par mākslu tērgā .. Kalna 2, 25.

svīķurbis, -bja, v. *Noteiktam izmēram atbilstošs rokas darbarīks caurumu urbšanai.* □ Bet pagaidām viņš ņēma lielo svīķurbi, gāja tepat uz birzs stūri pie resnākā bērza un urba sulas .. Kaijaks 2, 29. Žanis sameklēja lielus svīķurbjus, un mēs izurbām rungu resnajos galos caurumus. A Gulbis 3, 68. Es .. redzu, kā svīķurbis griežas klucī, apaļi nesdams augšup mazus aplīšus .. Ziedonis 11, 20.

svilgalviņa, -as, s. *Zeltgalvītis.*

svilīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svilīgi;** pareti. *Tāds, kas izraisa spēcīgas smeldzošas sajūtas (par ko karstu vai aukstu); stipri smeldzošs (par sāpēm).* □ Ilgai tādās [viesu] reizēs jāpagarlaikojas minūtes desmit, piecpadsmit, kamēr viņas tasītē atdziest svilīgi karstā tēja .. Zigmonte 1, 21. Svilīgais aukstums piespieda turēt uguni [krāsnī] gaišu augu diennakti. Purs 9, 12. pārn. .. daudzie atraidījumi un apvainojumi smeldza pārāk svilīgi, bija bail kaut ko jautāt. Pad J 78, 213, 4.

svilinājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts →* s v i l i n ā t *(1).* □ Gaļas gabali, uz kuriem bij redzams vēl šī rīta svilinājuma brūnums, pazuda no šķīvjiem mutēs .. Virza 1, 174.

2. sar. *Paveikta darbība, rezultāts →* s v i l i n ā t *(2).* Kūlas s.

3. *Paveikta darbība, rezultāts →* s v i l i n ā t *(3).* Saules s.

4. *Paveikta darbība, rezultāts →* s v i l i n ā t *(4).* Sala s.

5. *Paveikta darbība, rezultāts →* s v i l i n ā t *(5).*

svilināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, arī pieļaut (piemēram, tuvinot, liekot klāt ko karstu, degošu), ka (kas) stipri karst, gruzd, arī deg no virspuses ar, parasti mazu, liesmu; būt par cēloni tam, ka (kas) stipri karst, gruzd, arī deg no virspuses ar, parasti mazu, liesmu (par karstu priekšmetu, uguni, liesmām u. tml.).* S. dziju. S. vadmalu. S. koksnes plāksni. □ .. turpat virs mūsu mugurām un galvām sakrustojušās jau ložmetēju ložu šaltis — un liekas, to ugunis svilina mums drēbes un cepures. Grīns 1, 173. // *Pieliekot ko karstu, degošu, iznīcināt (apspalvojumu, apmatojumu).* S. nokautai cūkai sarus. Svilināt cūku — *svilināt kautai cūkai sarus.* □ Tur pie smēdes .. tad mēs viņas [cūkas] svilinājām. .. Un tad viņas tika pārklātas ar plānu salmu kārtu un salmi aizdedzināti. .. Salmi lēnām dega, un mēs liesmas spiedām cūkai klāt, kur vēl bij garāki sari. Jaunsudrabiņš 3, 377.

2. sar. *Dedzināt (1).* □ Agri aprīlī, kad visur svilina kūlu, uguns iemetās arī mūsu mežā. J Plotnieks 9, 118. Smaka sūcas cauri sienām un griestiem. Cilvēki pa visu Viršukori tramīgi rausta degunus: kas to purvu svilina? Indrāne 10, 189. «Visu ziemu to vien darījām, kā uz mūrīša gozējāmies un tik svilinājām malku, šķūnītī tagad vējš svilpo ..» Zigmonte 9, 190. pārn. «Jātaisās uz gulēšanu, nav ko bez vajadzības elektrību svilināt,» viņa teica .. Kļava 1, 11.

3. parasti 3. pers. *Izplatot siltumu, stipri karsēt (ko); stipri iedarboties (uz ko) — par siltumu.* □ Drīz vien atskanēja izkapšu brucināšana, un saule atkal sāka svilināt pļāvēju noliektās muguras. Virza 1, 111. Akmeņi spīdēja, it kā tie būtu nopulēti un pārklāti ar melnu laku, un svilināja kājas, tā ka rāpšanās pāri tiem bija ļoti grūta. Lielais 5, 42. Ielās gājējus svilināja īsts vasaras karstums. Plaudis 2, 246. // intrans. □ Saule pakāpjas debess kalna augstākajā vietā un svilina. Izmetamies puspliki. Zunde 2, 30. pārn. Meitenes augums svilināja. Kā varēja būt auksti, ja no viņas nāca tāda svelme? Dripe 2, 107.

4. parasti 3. pers. *Izraisīt spēcīgas smeldzošas sajūtas (piemēram, par aukstumu, vēju, kodīgām vielām).* □ .. sals svilināja vaigus un ausis, knieba rokās un kājās. Birznieks-Upītis 3, 57. Elpot nācās grūti, un seju svilināja aukstums. Viņš atvēra acis, bet nekā neredzēja — seja bija iegrūsta sniegā. Birze 1, 109. Saule jau bija pakāpusies labā gabalā, taču ass vējš svilināja seju kā smalkiem žagariem. Talcis 4, 49. Pasmēlu ūdeni. Mazgājoties tas svilināja ādu, jo bija ledaini auksts. Bendrupe 2, 76. // intrans. □ Tovakar pilsētai vēlreiz uzklupa sals. .. negants vējš svieda sejā cietus sniega graudus; svilināja ledains, neciešams aukstums. Bērce 3, 459. Svilināja stindzinošs decembra vējš, bez apstājas griezdams sausu, asu sniegu. Grants 6, 291. // intrans. *Stipri smelgt, parasti ilgstoši (par ievainojumu); būt stipri smeldzošam (par sāpēm).* □ «Man noberztas kājas, svilina kā ugunī.» Jansons 6, 395. Āra spirgtais gaiss bija aizdzinis dienas nogurumu. Cietajās plaukstās pat tulznas tā kā mazāk svilināja. Grīva 6, 55.

5. parasti 3. pers. *Stipri ietekmēt, parasti nevēlami, ilgstoši (par psihisku, parasti emocionālu, stāvokli); arī dedzināt (6).* □ Arvedu svilināja neiecietība, dažubrīd viņš pats brīnījās, no kurienes radusies spītība, kas lika sabozties par nieka piezīmi, aizrādījumu. Spāre 5, 253. // intrans. □ Neremdināmās dusmas svilināja un kaltēja tikpat nikni kā sāpes pakrūtē .. Kaijaks 5, 94. .. tas [būt piedzērušam] ir liels, tas ir svilinošs kauns kā ziemeļvējš, kad tas tev ziemu pūš tieši sejā. Zigmonte 17, 68.

svilinātiēs, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Refl. →* s v i l i n ā t *(1); tikt svilinātam.* Cūkas sari svilinās.

2. parasti 3. pers.; sar. *Refl. →* s v i l i n ā t *(2); tikt svilinātam.* Pērnās lapas svilinās.

3. sar. *Pakļaut sevi stipra siltuma iedarbībai.* S. saulē.

svilnis, -ļņa, v. *Vidēji liels tauriņš, kura kāpuri mīt, piemēram, uz augiem, miltos, vaskā.*

Augļu s. Cukurbiešu s. Miltu s. □ Apiņu svilnis ir neliels tauriņš, kura kāpuri grauž apiņu lapas, bet vēlāk iegraužas un izalo apiņu stumbrus, līdz tie aizlūst. Lauku Dzīve 75, 2, 19. Sviļņi ir visbīstamākie ērkšķogu kaitēkļi, tos necieš arī upenes. Ne velti tiem dots tāds nosaukums: sviļņi — svilinātāji, kas spēj gluži kā ar uguni nopostīt visu ražu. Lauku Dzīve 71, 5, 15.

sviloņa, -as, s.; parasti vsk.; pareti. *Stiprs karstums; arī svelme.* □ «..kurš vasaras sākums vēl bijis tik neizciešami karsts?» — «Diezgan daudzi,» Biruta lēnīgi paskaidroja.. — «Gudri vārdi,» Lūsis domīgi teica, viņš gan laikam bija iedomājies ko citu, nevis to briesmīgo sviloņu, kas visus cilvēkus darīja apātiskus. Zigmonte 4, 112.

svilpaste, -es, dsk. ģen. -stu, s.; sar. *Vieglprātīga, pavirša, parasti jauna, sieviete.* □ Saimniece īgni pamāj uz pļavas pusi — tur nupat aizskrējusi, svilpaste, matus parastajā ūdenī nevarot mazgāt, aizlikusies ar spaini pie tērcītes. Spāre 5, 406. «Svilpaste tāda,» nošņācas Ivars. «Zaķim labāk brīvībā, bet tu gribi ņurcīt visus dzīvnieciņus...» Auziņš 4, 14. Manas krustmātes tēva.. brāļa dēls. Augstas skolas izgāja. Apprecēja tādu svilpasti, kārtīgu zeķi nemāk noadīt. Pad J 67, 212, 4.

svilpaunieks, -a, v.; etn. *Māla svilpe (Austrumlatvijā), parasti kāda dzīvnieka (piemēram, zirga, putna) veidolā.* □ Latviešu keramikā sīkplastikas tradīcijas ir ļoti senas.. to pamatā ir savdabīga «rotaļa ar mālu», tā pārvēršana miniatūros, visbiežāk humoristiskos tēlos — spēļlietiņās, svilpauniekos un tamlīdzīgi. Nodieva 1, 36. Svilpaunieki — daudzgalvaini zirdziņi ar teiksmu jātnieku seglos, suņi, lapsas, vāzes, svečturi.. — tie ir.. Andreja Paulāna darinājumi. Cīņa 71, 178, 4. ..No Latgales brauciena atvests Brūns zirdziņš — mazs svilpaunieks. Saulītis 16, 146.

svilpe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Akustiska signālierīce, arī pūšaminstruments, kurā gaisa strūklas enerģija rada viena augstuma skaņu, retāk vairākas dažāda augstuma skaņas; šādas signālierīces, pūšaminstrumenta skaņa.* Policista s. Sacensību tiesneša s. Lokomotīves s. Fabrikas s. Metāla s. Koka s. Griezīga s. Miglas svilpe (arī sirēna, taure) — *svilpe (sirēna, taure), ar ko raida skaņu signālus sliktas redzamības apstākļos.* □ Ik rītus mazā gaismiņā, atbalsodamās vistālākajos mežos, kauca tvaika mašīnas svilpe, aicinādama ļaudis vienuviet. Dziļums 1, 43. ..pat spalgākā svilpe neizceltu viņu no miega. Vilcieni bija tik pierasti.. Zigmonte 9, 232. Tie [bērni] bij aizskrējuši pretī šalcošai Tērvetei, viens pēc kārklu svilpēm, otra pēc puķēm.. Brigadere 2, 20. Gatiņš: Svilpei seši caurumiņi, Pa visiem ārā pūšu. Rainis Xb, 383. pārn. Jau rudens svilpes svelpj vēji. Drīz sasnigs sniegs... Avotiņa 1, 69. pārn. Strazda svilpe atmodina Un man sirdi apreibina Tā kā spēcīgs vīna malks.. A Bārda 1, 41.

svilpestrauks, -a, v.; reti. *Trauks (vārīšanai) ar svilpi, ko iedarbina tvaiku plūsma.* □ Pakūris zem svilpestrauka gāzi, Gunārs iegāja aklajā kabūzī. Skujiņš 12, 7.

svilpiens, -a, v. **1.** *Īslaicīga vienreizēja skaņa → s v i l p t (1).* □ ..Jānis lika četrus pirkstus pie mēles gala, bāza tos mutē, tā ka lūpas izstiepās kā gumijas, un izlaida slaidu skaļu svilpienu. Jaunsudrabiņš 2, 36. Andris un Tedis pagriezās pa kreisi, un pēc brīža viņu svilpieni vēstīja, ka pārejas vieta atrasta. Ērgle 1, 55. ..suni viņš tūdaļ atsauca ar griezīgu svilpienu. Gūtmanis 2, 100. Dīvaini valdzinoša ir meža dziesma. ..Tā sniedzas no lakstīgalas svilpiena līdz meža kuiļa rēcienam.. Vanags 10, 3. pārn. Netālu bija stacija. Skaļš lokomotīves svilpiens satricināja gaisu. Jansons 1, 219.

2. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → s v i l p t (2).* □ ..Gaiss vēja svilpienos virmo un skan. Kar 54, 8, 74. Frontes darbdienas simfonija, Vientuļie ložu svilpieni, Tālie granātu dārdieni.. Ļūdēns 3, 63.

svilpis, -pja, v. *Neliels zvirbuļveidīgo kārtas dziedātājputns ar pelēku muguru, sarkanām krūtīm un kaklu.* Mazais s. Ziemeļu s. Parastais s. □ Krustknābji, ķivulis un svilpis ir raksturīgi skuju koku apdzīvotāji.. Latv dzīvn 58. Andris paskatījās uz svilpi, kas piepūties tupēja apsnigušā priedes zarā, atgādinādams milzīgu ķiršu ogu.. Lagzdiņš 2, 37. Pie mājām, kur netrūkst pīlādžu un irbenāju ogu, vēlā rudenī un ziemā var novērot nelielus, druknus putniņus ar sarkanām krūtīm. Tie ir svilpji jeb sarkankrūtīši. Pad J 84, 240, 4.

svilpoņa, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → s v i l p t (1).* Strazdu s.

2. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → s v i l p t (2).* □ Vēja svilpoņa pamazām rimās.. Kar 59, 10, 32. Ložu svilpoņa, ložmetēju dobjā, burbuļojošā tarkšķēšana un cilvēku kliedzieni jaucās cits caur citu. Strēlnieki kāvās nikni. Kadiķis-Groznijs 1, 284.

svilpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Vairākkārt radīt augstas, stieptas, samērā griezīgas skaņas, virzot gaisu starp saspriegtām lūpām, zobiem, arī caur kādu priekšmetu (piemēram, svilpi); atskanēt šādām skaņām.* Klusu s. Zēns iet svilpodams. □ Noliņš vīlē zāģi un svilpo jautri. Blaumanis 6, 387. Visu svētdienu viņš rakājās pa zemi un svilpoja.. Sakse 2, 136. «Lai atnāk Kirils,» viņš atteica un sāka caur zobiem svilpot. Saulītis 13, 36. // trans. □ Kāds jau ducina bungas, kāds svilpo polku.. Indrāne 6, 49. Svilpojot šo tango, vīrs uznāca uz šosejas.. Jakubāns 2, 163. Paēdis un padzēris viņš sāk svilpot uz savas svilpes jaunas un vecas melodijas.. Mauriņa 1, 99. // *Vairākkārt radīt augstas, stieptas, samērā griezīgas balss skaņas (par dzīvniekiem, parasti par putniem).* □ Strazdi un bezdelīgas svilpoja.. vieni skaļāk par otriem. Birznieks-Upītis 6, 239. Svilpoja vālodze, mežā šad tad iekliedzās dzilna.. Birze 3, 44. Tumsā svilpo kāds putns, dziesma līdzinās lakstīgalai, bet lakstīgala tā tomēr nav. Zigmonte 4, 79. // trans. □ ..strazdi kā negudri bērzos svilpoja kāzu dziesmas.. Fimbers 1, 326.

2. parasti 3. pers. *Virzoties un skarot kādu šķērsli, vairākkārt radīt augstas, stieptas, samērā griezīgas skaņas (par vēju); arī svilpt (2).* □ Daugavas kreisajā krastā svilpo vējš priežu mastā.. Auziņš 10, 32. Vējš dažreiz svilpoja, dažreiz griezīgi kauca dūmvadā.. Kaldupe 3, 116. Vējš svilpoja un kauca pa veco, cauro jumtu, un gar logiem joņoja baltie sniega kumeļi. Paegle 3, 41. // *Virzoties gaisā, vairākkārt radīt augstas, samērā griezīgas skaņas (par lidojošiem priekšmetiem, parasti par lodēm).* □ Gaisā jau labu brītiņu svilpoja paretas lodes, ātri un dziedoši skaisti noīdēdamas tukšumā. Strāls 2, 103. ..vācu kareivji, gulēdami ķēdē, ir pamanījuši mūsu skrējienu un liek svilpot lodēm gar mūsu pleciem un ceļgaliem. Grīns 1, 117.

3. divd. formā: svilpojošs. *Augsts, stiepts, samērā griezīgs (par skaņu); arī svilpt (3).* □ ..mums ir sācis nākt gurdens miegs, un bedres [tranšejas] kaktos jau dzird krākšanu un caur degunu laistas svilpojošas skaņas. Grīns 1, 248.

svilpt, svilpju, svilp, svilpj, pag. svilpu; intrans. **1.** *Radīt augstu, samērā griezīgu skaņu, virzot gaisu starp sasprieģtām lūpām, zobiem, arī caur kādu priekšmetu (piemēram, svilpi); atskanēt šādai skaņai; arī svilpot (1).* □ Klēts galā aizgājis, es svilpu — gari, atņemdamies, ka vai ausis sāka sāpēt. J Kalniņš 2, 79. Atskan tiesnešа svilpe — spēle beigusies. Vieni aplaudē, citi svilpj un rībina ar kājām. Jansons 3, 96. Kad ar svilpīti svilpšot, tad šis dabūšot dimanta zirgu un dimanta drēbes. LTP 339. // trans. *Ar šādu skaņu signalizēt (parasti dzīvniekam).* □ Matilde tūliņ svilpa suni. «Nērav, Nērav — pucī, burvis!» Fimbers 1, 399. // *Radīt augstu, samērā griezīgu balss skaņu (par dzīvniekiem, parasti par putniem).* □ Pa eglēm ganībās svilpj strazdi, viens pēc otra, un viņu dziesmu motīvi ir gaiši.. Akuraters 1, 28. Bērza zaros ievīterojās strazds.. Kaut kur tālāk šmaugi svilpa vālodze. Vāczemnieks 1, 28. Irbe svilpa priedainē, Es atsvilpu ecēdams. DV 1050. // pārn. *Būt tādam, kur signālierīce rada augstu, samērā griezīgu skaņu (parasti par transportlīdzekļiem).* □ ..aiz Vaidavas dūc kuļmašīna, svilpj lokomotīve.. Laicens I, 117. ..velkoņi sāka svilpt un lēnā gaitā šķelt kanāla sudrabainos ūdeņus. Talcis 8, 57. ..visu aizklāja migla. Kuģis izmeta enkuru un ik pa brīdim skaļi svilpa. Skujiņš 14, 116.

2. parasti 3. pers. *Virzoties un skarot kādu šķērsli, radīt augstu, samērā griezīgu skaņu (par vēju); arī svilpot (2).* □ Skarbais vējš pa klajumu dzenāja sniega pārslas un svilpa lokanajos koku zaros. Fimbers 1, 299. ..plosījās vētra. Ap māju gaudoja, kauca, šņāca un svilpa satrakotā gaisa brāzieni. Grants 7, 23. // *Virzoties gaisā, radīt augstu, samērā griezīgu skaņu (par lidojošiem priekšmetiem, parasti par lodēm).* □ ..mēs manām logos.. parādāmies šauteņu stobrus,.. un tūliņ sāk svilpt mums pakaļ lodes.. Grīns 1, 173. ..mājā trāpīja šāviņš. ..Gaisā svilpa šķembas.. Hor 90, 4, 14. Ausīs ieskanējās ložmetēju rejas.., dziedoši iešņācās mīnas un griezīgi svilpa granātas. Eglons 2, 33. // *Virzoties, tiekot virzītam gaisā, radīt augstu, samērā griezīgu skaņu (par, parasti šauriem, priekšmetiem).* □ ..augšā aiz kraujas.. kļuva dzirdama zirgu soļu dunoņa, svilpa pātagas. J Kalniņš 3, 18. // *Vibrējot, skarot kā virsmu, radīt augstu, samērā griezīgu skaņu (par rīkiem, ierīcēm, iekārtām u. tml.).* □ Te urbji svilps un kapļi iežus šķels, — No rūdas liesmās atdalīsies dzelzs. Ķempe 3, 16. Ēvele svilpdama skrien pa gludu priedes dēli. Jaunsudrabiņš Va, 87.

3. divd. formā: svilpjošs. *Augsts, samērā griezīgs (par skaņu); arī svilpot (3).* □ Gaisam plūstot cauri sašaurinājuma vietai, sīkajos bronhos rodas divējādi sausie trokšņi.. Svilpjošas skaņas ar augstāku toni nāk no mazākiem bronhiem.. K Rudzītis 2, 152.

svilt, svilstu, svilsti, svilst, pag. svilu; intrans. **1.** *Karstuma, kā degoša iedarbībā stipri karst, gruzdēt, arī degt no virspuses ar, parasti mazu, liesmu.* Gaļa svilst uz pannas. Sari svilst. □ «Jums kaut kas svilst!» Didzis metās atpakaļ pie plīts. Kotletes svila, nāsīs sitās gruzduma smaka. Ezera 2, 100. ..viņš vāra uz elektriskās plītiņas bērnam putriņu, tā iet pāri, svilst, kūp, viss momentā ir pilns ar dūmiem, kož acīs. Kolbergs 3, 274. Taču no rīta — tavu postu! — tā kā svilušas vilnas smaka piedvašojusi istabā, un Gundas pelēkās skolas zeķes vairs nav kājās velkamas. Indrāne 7, 89. pārn. Nekad tā neesmu uzticējusies savai mirdzošajai svecei kā tagad, kad viņas karstumā svilstu.. Losberga 3, 7. pārn. Viņš, liekas, pareizi novērtēja, ka šī sieviete nav vis uz mutes kritusi. Sados jebkuram priekšniekam tā, ka āda svils. Avotiņa 9, 42. // pārn. *Izdalīties, atšķirties no apkārtnes ar savu košo, parasti sarkano, krāsu; būt spožam (par, parasti sarkanu, gaismu).* □ Kliedz purvā dzērves. Dzērvenes uz katra ciņa svilst. Peters 1, 40. Pār galvām mākoņi kusa, pļavās — gundegas svila. Krūklis 6, 48. Skaties uz rītiem — deg, paveries pret rietumiem — sarkans. Svilst ziemeļmalā, tvīkst apvārsnis dienvidos.. Sudrabu E 3, 427. Pāri kalniem rūsa svilst, lelīst gaisma viņas acīs. Krūklis 2, 59. // pārn.; sar. *Būt steidzamam.* □ ..viņš nav nekāds.. pārapzinīgais, taču dabūt divnieku ceturksnī līdz šim nekādi nav izdevies. Tikko kaut kur sāk svilt un jūtams, ka labi nebūs, Vilnis sarauj, un viss atkal ir kārtībā. Dripe 6, 22. «..tu mūs nelaid [uz jūrmalu] un cauri! Ja Kristapam svilst, lai brauc viens pats!» Spāre 6, 258.

2. sar. *Degt, parasti ar lielu liesmu, strauji.* □ Ak, kaut būtu nodedzis kases nams vai tikai grāmatas sadegušas.. Svila taču Rīgā visādas būdas un nodega viens otrs solīds nams. Rozītis III, 83. ..pie šķūņa atkārtojas jau piedzīvotā aina: jo spēcīgāk no dīķa gāž — jo trakāk šķūnis svilst. Salenieks 7, 45. Deg mājas!... Ai, rijas ar liniem tur svilst.. Medenis 2, 117.

3. *Stipri karst (parasti par ķermeni, tā daļām).* Saulē svilst mugura. Karstajās smiltīs svilst kājas. □ No tveicīgajiem gaisa mutu-

ļiem [pirtī], ko sacēla Eida slota, Rūdolfam .. sāka svilt ausis .. Ezera 7, 31. Zeme izkaltusi sausa kā pelni, un saule to sakarsējusi tik stipri, ka [ravējot] svila pirksti. Kļava 1, 64. .. saule nežēlīgi dedzina. Klājs [uz kuģa] kļuvis tik karsts kā degošas plīts dzelzs riņķi, un kāju pēdas svilst. Grīva 8, 149.

4. parasti 3. pers. *Kļūt tādam, kurā izraisās spēcīgas smeldzošas sajūtas, parasti aukstuma, vēja, kodīgu vielu iedarbībā (par ķermeņa daļām).* Asajā vējā svilst seja. □ Ejot pa sniegu, mazmeitai nemaz nebija auksti, bet vaigi visu laiku sviltin svila. Birznieks-Upītis IV, 279. Decembra sākumā tas [sals] sasniedza turpat divdesmit grādu. Bieži, pārnākot mājās, stilbi svila kā apdeguši. Kļava 1, 222. Gurķi bija tā sasālīti, ka ēdot svila mute. Lāms 6, 178. // *Stipri smelgt (parasti par ievainojumu); būt stipri smeldzošam (par sāpēm).* Lapsenes koduma vieta svilst. □ Saule skūpstu atstāj vaigā, Delnās karsti tulznas svilst. Vanags 7, 241. Viņš piecēlās sēdus, juzdamies vēl vārgs; galvu spieda neredzama stīpa, pakrūtē svila. Kaijaks 5, 57.

5. *Būt spēcīga psihiska, parasti emocionāla, stāvokļa ietekmē.* □ Es svilu aiz kauna un iekšķīgām sāpēm .. . Viņš, kurš visu savu garo mūžu mūs nav ne par matu aizskāris, kurš man labu vien darījis, redzēs mani savu izsmējēju pulkā .. . Birznieks-Upītis Ia, 95. Alberts .. aizskrēja uz pagastmāju, un viņam pa pēdām sekoja ziņkārībā svilstošais Šulcu laulātais pāris. Kar 58, 10, 19. // *Stipri ietekmēt, parasti nevēlami (par psihisku, parasti emocionālu, stāvokli).* Naids svilst sirdī. □ Vien atmiņa, vien sadedzināts tilts .. Es tevī paveros kā daudzās citās. Vēl krūtīs svilst, un miera nav, ne mitas .. E Plaudis 2, 70.

○ ◇ Vaigi (arī seja) svilst — *saka, ja cilvēks ir stipri pietvīcis (parasti psihiska stāvokļa ietekmē).* □ Vēl versti aiz Jaunkalačiem Osienei vaigi svila kauna apvainojumā. Upīts 4, 418. «.. cienījamā kundze, sirds lietās jaunekļu drosmei nav robežu,» Sīlis [vīrietis] neatlaidās un zobgalīgi uzlūkoja Cauni. Tas sēdēja piesarcis, un varēja redzēt, ka vaigi viņam svilst. Rozītis III, 74. Būtu varbūt izvadījusi pa durvīm, bet Līvija nebija raidāma. Aizgāja pati kaunā svilstošu seju. Zigmonte 2, 201. ◇ Ausis svilst — a. *Saka, ja kāds pārmērīgi daudz, nekaunīgi melo.* □ Anšelis savai mātei liedzās, ka ausis svila, un viņa tam arī noticēja. Brigadere 2, 327. b. *Saka, ja dzird ko nepieklājīgu, rupju.* □ Pat vecākām saimniecēm, kas mājās pašas nebij vārdos necik izvēlīgas, ausis svila klausoties, kas vēlās no pārkaitinātā mācītāja mutes. Upīts 4, 271. ◇ Acis svilst (arī deg) — a. *Saka par iekaisušām acīm.* b. *Saka par skatienu, kas pauž spēcīgu pārdzīvojumu.* ◇ Pirksti svilst (biežāk deg) — *saka, ja kāds vēlas ātrāk ko paspēt, panākt, veikt.* □ Aiz ziņkāres [zēnam] vai pirksti svilst, Lai pieskartos un aptaustītu, Lai sajustu — vai salds, vai rūgts? Sirmbārdis 3, 9. ◇ Papēži svilst (arī deg) — a. *Saka, ja nav pacietības vai laika palikt mierā, uz vietas.* b. *Saka, ja tūlīt jādodas prom.* □ Kad okupantiem jau sāka svilt papēži, Upelnieks kādā intīmā brīdī sāka iztaustīt Veidi. Ko viņš domājot darīt .. ? A Grigulis 13, 150.

svilums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Rezultāts → s v i l t (1).* Gaļas s. □ Uzgaidāmā telpa piekurināta silti, pat karsti, melnā skārda krāsns nokaitēta kā gludeklis, druscin ož pat pēc sviluma. Ezera 10, 6.

2. sar. *Rezultāts → s v i l t (2).* □ .. naktī Rijkalnā nodega barona labības šķūņi un rijas. Koku atliekas vēl otrā dienā gruzdēja, izplatot sviluma smaku tālā apkārtnē. Branks 1, 39.

3. *Rezultāts → s v i l t (3).* □ «Ines! Tu izcepsies [saulē] kā kotlete! Viena puse jau apsvilusi.» — «Tas nekas,» es saku, «tūlīt to svilumu sadziedināšu.» Brodele 17, 31.

4. *Rezultāts → s v i l t (4).*

5. *Rezultāts → s v i l t (5).* □ «Kur tad izbērt?» viņš vaicā. — «Nekur nav jāber,» Elza nevar un nevar apslāpēt sīvo svilumu. Kalndruva 7, 23.

svinains, -ais; s. -a, -ā; apst. **svinaini;** pareti. **1.** *Svinpelēks, arī zems, šķietami smags (par debesīm, mākoņiem).* □ .. klusums izklāts neredzamām, bet cieši sajūtamām gubu gubām no zemes līdz svinainajiem mākoņiem. Varbūt aiz pelēkā debess vāka virs mākoņiem mirdz saule .. Sudrabkalns 5, 91.

2. *Tāds, kurā izraisās smaguma sajūta (par ķermeņa daļām).* □ Ilga samet lūpas .. Neko nesaka, bet ir apbēdināta. Klusēdama iet Valdim līdz, velk gar zemi svinainas, negribīgas kājas .. Zigmonte 1, 73.

svinamdiena, -as, s. *Diena, kad ir svētki, svinības; svinama diena.* □ Meteņu nedēļā iekrīt vairākas svinamdienas .. Kurcijs 2, 167.

svinams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → s v i n ē t.*

2. *Tāds, kad ir svētki, svinības (parasti par dienu, datumu).* □ Viņas [darbinieces] .. centīgi iegaumēja visas priekšniecības vārda, dzimšanas un citas svinamās dienas, kas bija jāatzīmē ar puķēm vai kādu citu dāvanu .. Zālīte 5, 121.

svinēt, svinu, svini, svin, pag. svinēju; trans. *Veikt, parasti tradicionālas, neikdienišķas, darbības saistībā ar ko nozīmīgu, ievērojamu (piemēram, ar svētkiem, kādu notikumu).* S. Ziemassvētkus. S. dzimšanas dienu. S. kāzu jubileju. □ Jāņus Zambarniekos svinējuši vienmēr, .. šai dienai nav ticis taupīts nekas. Klētī tad stiprumā pieņēmās alus, māte cepa daudzas krāsnis baltas maizes .. Zigmonte 10, 32. Septembra vidū .. Elita svin vārda dienu. Iegājies tā, ka šajā datumā mūsu mājās sarodas daudz ļaužu. Skujiņš 12, 256. Tai pašā dienā tika svinētas lieliskas kāzas .. LTP 307. pārn. Svin ciema ielās vējputenis svētkus, Līdz visos logos gaišas pārslas mirdz .. Kaldupe 1, 33.

Sk. s v i n a m s.

svingot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Manierīgi dejot, parasti svingu vai tam līdzīgu modernu deju.* □ Un tā Arnolds Valmieras ballēs sāka svingot gandrīz vienīgi ar Džuku .. Dripe 10, 371.

svings, -a, v. **1.** parasti vsk.; mūz. *Džeza mūzikas izteiksmes līdzeklis — metroritmikas pastāvīgas novirzes no tās pamatstruktūras; džeza mūzikas stils, kam ir raksturīgs šāds izteiksmes līdzeklis.* □ .. svings ir īpaša ritmiski intonatīva izpildītāja apgarotība, kura piešķir ikviena instrumenta un orķestra skanējumam sevišķu dzīvību, vieglumu un dabisku precizitāti, kurai nekad nav matemātisks, mehānisks raksturs. Liesma 76, 6, 28. Gan Zigmars, gan Kārlis ērģeles spēlē profesionāli. .. Dažādi ir viņu spēles stili. Kārlis nāk no paaudzes, kas vēl mācījusies džeza tradīciju, svinga iespaidā .. Liesma 78, 12, 15.

2. *Deja, kuras mūzikā ir izmantots šāds izteiksmes līdzeklis; šādas dejas mūzika.* □ Jūs droši vien neatceraties deju, ko sauc par svingu, četrdesmitajos gados tā bija modē. Skujiņš 8, 70.

3. fizk. *Boksā — sānisks sitiens no distances.* □ Tūliņ atkal Madis lēca uz priekšu. Cirta ar kreiso dūri svingu. Trāpīts! Pretinieka žoklis nočirkstēja, sašķiebās. Plaudis 3, 174.

svinības, -u, vsk. svinība, -as, s. **1.** tikai dsk. *Darbību, norišu kopums, kuras parasti ir tradicionālas, neikdienišķas un kurām ir saistība ar ko nozīmīgu, ievērojamu (piemēram, ar svētkiem, kādu notikumu).* Jaungada s. Kāzu s. Piedalīties dzimšanas dienas svinībās. Posties uz svinībām. □ Jau mūsu senči rotājuši telpas ziemas saulgriežu svinībām. Prasmīgas rokas veidoja griestu un sienu rotājumus no smilgām, lapām, skujām, zariņiem un salmiem. PL Siev 85, 12, 14. .. cik atceros no savām bērnu dienām, pie mums Kurzemē ikviena pieauguša cilvēka dzīvē bija divas lielas, visai trokšņainas un jautras svinības — kāzas un bēres. Tad tika kauts un brūvēts, cepts un vārīts, dzerts un jokots. Grīva 9, 31. Jaunsudrabiņa simtgades svinībās .. starp tūkstošiem ļaužu visu acu centrā bija vecs, sirmūsains vīrs .. Čaklais 10, 84.

2. parasti vsk.; pareti. *Svinīgums.* □ .. visa [baznīcas] telpa bij pilna cēlas svinības un svētku jausmas. Upīts 4, 267. .. ieejot [katedrālē] iekšā, pārņēma dīvaina svinības sajūta. Pīlāri, zelts, marmors, gleznojumi uz griestiem un sienām, mozaīkas, krāsaini logu stikli. Zālīte 5, 207.

svinīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svinīgi. 1.** *Saistīts ar svinībām, svētkiem u. tml., tiem raksturīgs (par pasākumu, darbību, norisi u. tml.); tāds, kurā ir svinību, svētku u. tml. elementi.* S. sarīkojums. Svinīga ceremonija. Svinīga sanāksme. Svinīga runa. Svinīgi atzīmēt kāzu jubileju. □ Pēc svinīgā akta sākas teātra izrāde, pēc teātra izrādes — dejas. Kaldupe 13, 46. Kā jau visas balles, arī mūsējā sākās ar svinīgo daļu — attiecīgām runām, dziesmām un deklamācijām. Ķirškalne 1, 20. .. bērns cieši sita mazās, mīkstās plaukstiņas, kā svinīgā rituālā piedalīdamies .. Bels 5, 22. Skolā viņa dziedāja meiteņu kvartetā. Viņas uzstājās katrā svinīgā reizē .. Zigmonte 17, 19. // *Tāds, kas ir neikdienišķs, grezns, tāds, kas ar savu neikdienišķību, greznumu atbilst svinību, svētku u. tml. tradīcijām (par celtnēm, telpām, priekšmetiem, tērpiem u. tml.).* □ Universitātes sirmā ēka, svinīga un majestātiska, atvērusi masīvās ozolkoka durvis, pēdējo reizi saņēma studentus .. Kar 59, 7, 90. .. Cīrulis [mākslinieks] radījis greznas, svinīgas, reprezentatīva tipa mēbeļu garnitūras sabiedrisko telpu mākslinieciskajam iekārtojumam. Tēl M 57, 206. Sevišķi svinīga ir garā vakarkleita no vienkrāsaina zīda. Zv 83, 23, 32.

2. *Tāds, kura izturēšanās, rīcība, runa ir neikdienišķi nopietna, cildena, arī emocionāli pacilāta.* □ Mācītājs Harfs .. iznāca no bildes aizmugures melnā krunkotā talārā ar baltām ļipiņām zem bārdas, liels, cēls un svinīgs. Upīts 4, 268. Mājasmāte viesiem mēdza rādīt ģimenes albumu, kur viņas vīrs bija redzams .. divatā ar sievu — cēli svinīgs .. Lubējs 1, 131. .. pie manis atnāca Fatima. Viņa bija ģērbusies arābu nacionālā tērpā un izskatījās sevišķi svinīga un skaista. Grīva 8, 188. pārn. Egles melnas un svinīgas .. stāvēja mājas rietumos un gausi šūpoja galvas .. Kaijaks 2, 83. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ .. pulciņos pastaigājās jaunieši. Viņi jokoja un smējās, taču paies nedēļa, un šie paši draiskuļi ar nopietnām, drusku svinīgām sejām ies uz skolām, uz universitāti. Saulītis 12, 14. Prandes kungs svinīgā balsī izsludināja par .. skaistumkaralieni Silviju. Kļava 1, 90. Mācītājs nolieca galvu uz kanceles īsai, klusai lūgšanai un svinīgi kāpa lejā pa trepītēm. Birznieks-Upītis 6, 148. // *Neikdienišķi nopietns, cildens, pozitīvi emocionāls (par psihisku stāvokli); tāds, kas izraisa neikdienišķi nopietnu, cildenu, pozitīvi emocionālu psihisku stāvokli.* □ Skolā visi gatavojās Jaungada eglītei. Gaiteņos un klasēs atkal tā svinīgā noskaņa, kas pārņem katru. Brīdaka 2, 150. Koncerts Doma baznīcā izskan spēcīgi, svinīgā pacilātībā. Vairāk nekā divi tūkstoši klausītāju ir pārsteigti par dziesmu skanīgumu .. J Kalniņš 9, 154. Rīts bija sārti zaļš un svinīgs. Klusumā varēja dzirdēt katru skujiņu nobirstam. Zāle bija apklāta ar rasu kā ar smagu sudrabu .. Paegle 4, 265. // *Tāds, kas ir saistīts ar ko neikdienišķi nopietnu, cildenu, pozitīvi emocionālu (piemēram, par situāciju, laikposmu).* □ .. iestājās bērēs nepieciešamais svinīgais klusums, kad pātagu cilāt nepieklājīgi un pat zirgi valdījās nosprausloties. Upīts 4, 233. Šai brīdī viņos [bēgļos] nenolūkojās vīri spožās formās, varbūt tikai egļu pazarēs kāds putnabērns pavēra acis, bet šis mirklis nebija mazāk svarīgs un svinīgs kā tas, kad virsnieks saņem zobenu. Birze 3, 38. // *Sevišķi svarīgs, nepārkāpjams (par zvērestu, solījumu).* □ .. Kuldīgas prāvests Sakārnis noorganizēja mācītāju grupu, kas lika visiem atbraucējiem dot svinīgu zvērestu — nekad un nekur neizpaust to, kas noticis jūrā. A Grigulis 13, 241. .. saņemot diplomus, jaunās medicīnas māsas nodod svinīgo zvērestu. Ves 75, 3, 4.

svinīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → svinīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ceremonijas s.

2. *Vispārināta īpašība → svinīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Stila svinīgums, pacēlums — raksturīga J. Petera dzejas īpatnība.. Pad J 85, 103, 4. Nāves skaistuma dzejnieks ir Rainers Marija Rilke. Nāves klusums un svinīgums viņam tuvāks nekā dzīves trokšņainā steiga.. Mauriņa 1, 180.

svinorganisks, -ais; s. -a, -ā; ķīm. *Tāds, kurā ogleklis ir ķīmiski saistīts ar svinu (par metālorganiskiem savienojumiem).*

svinot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Klāt ar svina kārtu.* S. caurules. Svinots trauks.

svinpelēks, -ais; s. -a, -ā; apst. **svinpelēki.** *Tāds, kam ir svinam raksturīgā zilganpelēkā krāsa; zilganpelēks (par krāsu); svina pelēks.* □ ..sniegs.. pār jūras svinpelēkiem dziļumiem klusi, balti un dziļi sniegi. Čaklais 4, 9. Un upe, kas šaurā līkloču svītrā izlocījās no mežu svinpelēkā ziluma, apmeta plašu, gandrīz tikpat pelēkzilu loku pie mūsu kājām.. Viese 4, 65. Migla izklīdusi, bet padebeši staigā pavisam zemu un ir svinpelēki. Grīns 1, 112.

svins, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — zilganpelēks, smags, mīksts, plastisks, viegli kūstošs metāls.* Svina rūda. Svina savienojumi. Svina oksīdi. Svina stikls. Svina plomba. Svina akumulators. Svina caurule. Svina stienis. Kausēt svinu. Svina baltais — *pigments, no kura iegūst baltas krāsas.* Svina spīdums — *sulfīdu grupas pelēks minerāls ar metāliskuspīdumu; galenīts, svina rūda.* Svina pelēks — *tāds, kam ir svinam raksturīgā zilganpelēkā krāsa; zilganpelēks (par krāsu); svinpelēks.* Smags kā svins (arī kā akmens, arī kā maiss sar.) — *ļoti smags.* □ Senāko Zemes slāņu absolūto vecumu nosaka pēc urāna un svina elementu attiecībām iežos. Metode balstās uz zināšanām par urāna radioaktīvās pussabrukšanas perioda ilgumu.. Biol r 335. ..plašajās upju ielejās slēpjas neizmērojamas ogļu atradnes, kalnos — zelts, varš, svins un citi reti metāli. Zv 80, 16, 20. Pie velces auklas man ir pielikts mazliet svina, lai būtu kaut cik svars. Jaunsudrabiņš 5, 20. ..ūdens piles krita cita aiz citas smagas, kā no svina. Niedre 5, 39. pārn. Otrā dienā.. vedam skābbarību. Dīvaini, bet darbs nogurdina tikai sākumā: tad ikviena kustība prasa piepūli, bet vakarā svina smagums velk uz gultas pusi. Auziņš 1, 33. Vakars nāca virsū ar svina pelēku lietus padebesi, kurš solīja garu, aukstu lietu. Austriņš 2, 269. ◇ Kā ar svinu (arī kā svina) pieliets — *saka, ja pēc lielas piepūles vai traumas sajūt lielu nogurumu, smagumu ķermenī, tā daļās.* □ Viņš saņēma spēkus un pagriezās.. labais plecs sāpēja un galva bija kā ar svinu pielieta. Talcis 9, 185. ..rokas bija smagas un galva bija smaga, viss ķermenis kā svina pieliets. Pārāk liels bija sasprindzinājums visas šīs četrdesmit stundas. Jansons 6, 139.

svir-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajā ir izmantota svira vai sviras.* Svirgrieznes. Svirpadeve. Svirslēdzis. Svirvadība.

svira, -as, s. *Vienkāršs mehānisms — ar statni kustīgi savienots cietsķermenis, kas var pagriezties ap savienojuma ģeometrisko asi.* Vadības s. Regulatora s. Svaru s. Sviras vēziens. Sviras plecs. □ Pie vienkāršo mehānismu grupas tradicionāli pieder sviras un bloki jeb trīši, kas ir sviru paveidi, kā arī slīpā plakne un tās paveidi — ķīļi un skrūves. Fiz r 79. Viņi sameklēja divus prāvus mietus un pagalmā apsusējušus baļķēna galus. Pabāza sviru katrs no savas puses [laivai] un mēģināja svērt uz augšu. Laiva mazliet tā kā sakustējās.. Upīts XV, 184. ..mūsu rīcībā ir tā vienkāršā tehnika, kas jau bijusi pazīstama akmens laikmeta iedzīvotājiem: bomis un zem tā baļķa gals — parasta svira, ar kādu mūsu tēvi un vectēvi cēluši akmeņus un lauzuši celmus. J Plotnieks 7, 11. // ģen.: sviras, sviru, adj. nozīmē. *Tāds, kurā ir izmantota svira vai sviras.* Sviras bremze. Sviru ecēšas. Sviru padeve. Sviru patrona. // pārn. *Tas (piemēram, parādība, norise, apstākļu kopums), kas ietekmē vai ar ko ietekmē (parasti parādību sabiedrībā).* □ Darba ražīguma celšanā jāieinteresē katrs darbinieks, un šeit nozīmīga ekonomiskā svira ir darba algas fonda plānošana. Zv 79, 22, 5. Ekonomikas attīstība liecināja, ka starp abām preču ražošanas svirām — pieprasījumu un piedāvājumu — var izveidoties daudz sarežģītākas sakarības. Zin T 66, 9, 35. Kāpēc mēs neatskārtām, ka saukļus lieto tad, kad ekonomiskās stimulācijas sviras vēl žēl kustināt? Kolbergs 3, 264.

svīre, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Neliels, brūngani melns svīrveidīgo kārtas putns ar īsu, platu knābi, gariem, smailiem spārniem un garu dakšveida asti.* Melnā s. □ Svīre ir izcila lidotāja — ķerot sīkos kukaiņus, tā pavada gaisā gandrīz visu dienas gaišo daļu. Latv dzīvn 51. ..kā gan var neatšķirt tik dažādus putnus kā svīres un bezdelīgas. Svīres.. ir manāmi lielākas, slaido spārnu ārmala sirpjveidīgi izliekta, un kur tad vēl raksturīgie saucieni.. Zin T 77, 6, 20. sal. Un pārskrien tā kā svīre sāpe aša, Vēl mīlestību meklēt jāaiziet. E Plaudis 1, 147. pārn. Sapņu svīres pie tevis Es atstāšu gūstā.. J Plotnieks 1, 39.

svirlītis, -ša, v. *Mazs, zaļgandzeltens zvirbuļveidīgo kārtas dziedātājputns, kas ligzdo uz zemes vai tuvu zemei.* □ Svirlītis ir lielāks par saviem ciltsbrāļiem — vītiņu un čunčiņu.. K Grigulis 5, 63.

svirmehānisms, -a, v. *Mehānisms, kurā kustības pārnesei izmanto sviras.*

svirpis, -pja, v. *Dižknābis.*

svirslēdzis, -dža, v.; tehn. *Sviras veida slēdzis ar rokturi elektriskās strāvas ķēdes ieslēgšanai un izslēgšanai.* □ ..cietušais [elektrotraumas gadījumā] jāatbrīvo no turpmākas strāvas iedarbības, izslēdzot strāvu ar izslēdzējiem, svirslēdžiem, izskrūvējot drošinātājus. PL Siev 83, 8, 22.

svīrveidīgie, -o, vsk. svīrveidīgais, -ā, v.; zool. *Putnu kārta, pie kuras pieder nelieli vai*

ļoti sīki, labi lidojoši putni (piemēram, svīres, kolibri). □ No svīrveidīgajiem Latvijā sastopama viena suga — svīre .. Latv dzīvn 51.

svīst, svīstu, svīsti, svīst, pag. svīdu; intrans. **1.** *Būt tādam, kura sviedru dziedzeri izdala sviedrus, parasti lielā daudzumā (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeni, ķermeņa daļām); pārklāties ar sviedriem (par ķermeni, tā daļām).* Slimnieks stipri svīst. Kājas gumijas zābakos svīst. □ ..es svīdu tā, kā nebiju nekad vēl svīdis ne pie viena darba. Mana mugura un piere mirka vienos sviedros, bet pa matu galiem pilēja lielas lāses .. Lēmanis 15, 62. Zirgs svīzdams mīcījās pa dubļiem, kamēr izkļuva no gravas ārā. Plaudis 3, 307. Bērns [slimojot] kļūst kaprīzs, slikti guļ. Svīst galviņa. Reizēm kļūst mitrs spilventiņš. Mājtur 31. // trans. □ ..bruņinieki svīda karstuma un nāves baiļu sviedrus .. Purs 11, 236. // pārn. *Darīt ko ar ļoti lielu fizisku vai garīgu piepūli.* □ «Neviens tev maizi galdā neliks, ja pats nesvīdīsi tīrumā no nakts melnuma līdz nakts melnumam.» J Kalniņš 2, 105. Stundām no vietas viņš [skolotājs] dīdīja puikām vācu un latīņu gramatikas likumus un, acis nemirkšķinot, lūkojās, kā zēni svīda, locīdami lietvārdus un darbības vārdus. Viese 2, 91.

2. parasti 3. pers. *Kļūt mitram, pārklāties ar sīkiem ūdens pilieniem, atdziestot tvaikiem.* □ Tagad cirtām ar vecmāmiņu žagarus, sausinājām istabiņu pamazām .. Ap Jurģiem vecmāmiņa varēja pāriet uz savu pretistabiņu .., jo logi vairs nesvīda, kad kurinājām. Birznieks-Upītis 6, 361. ..[pirts] priekšnamā logs svīdis Un miglā spuldze blāv .. Ziedonis 7, 24. Iedomājieties cehu, kur ražošanas procesa dēļ ir «mitrs klimats». Brilles svīst, tās nepārtraukti jāslauka. Zv 57, 14, 15. // trans. □ Logu rūtis pastāvīgi svīda savus drēgnos sviedrus un vienmēr bija nespodras .. Paegle 3, 120.

3. parasti 3. pers. *Aust (par rīta gaismu); sākties, iestāties (par rītu, dienu).* □ ..[izlūki] katru vakaru iet sirojumos pa neitrālo joslu un dodas atpakaļ tikai ap to laiku, kad sāk gaisma svīst un nobāl zvaigznes. Grīns 1, 250. ..austrumu malā debesīs svīda tikko manāms saullēkta gaišums. Branks 4, 186. Svīda jau rīts. Palsa rudens gaisma spiedās cauri rūtīm .. Sakse 6, 12. ..Gaišāk un drošāk aiz loga svīst diena. Vējāns 2, 160. pārn. ..Nakts valgs, kas tevi sien, ir iris, Tev dvēslē jauna diena svīst Ar pašas staru. Rainis IIb, 346.

svīta, -as, s. **1.** *Pavadoņu kopums (ievērojamai, augstai personai, parasti valdniekam).* Karaļa s. □ Pagalmā .. pulcējās daudzi grezni tērpti ļaudis — valdnieka svīta, kā arī sievietes, kas piederēja pie galma. Lielais 2, 124. ..atgriežoties no medībām, tuvojas hercogs ar svītu. Liepa 1, 117. Nariškins: ..es gādāšu, lai augstība jūs ieskaita savā svītā. Zīverts 1, 234. pārn. ..muku pa gabalu no tēva, kad viņš atgriezās istabā ar smagiem [medus] rāmīšiem, bet bišu svītas pavadībā. Sudrabkalns II, 508.

2. mūz. *Skaņdarbs, kas sastāv no vairākām patstāvīgām daļām, kuras apvieno kopīga tematika, mākslinieciskā iecere.* Deju s. Programmatiska s. Simfoniska s. Tautasdziesmu s. S. pūtēju orķestrim. S. simfoniskajam orķestrim. □ Pēc vairākiem gadiem atgriezies pie simfoniskās mūzikas, J. Vītols radījis pilnīgi cita tipa skaņdarbu — svītu «Septiņas latviešu tautas dziesmas» orķestrim. Vītoliņš, Krasinska 1, 306. «Pēra Ginta» mūziku parasti pazīst tikai no divām svītām, kurās komponists ietvēris dažus svarīgākos mūzikas numurus .. Vītoliņš 2, 199.

3. *Horeogrāfijā — kompozīcija, kas sastāv no vairākām dejām par vienu tēmu.* □ Ulda Žagatas daiļrades īpatnība ir radīt plašas deju svītas, balstoties uz raksturu un noskaņu kontrastiem .. Zv 78, 11, 1. G. Ordelovskis pēc tautas motīviem izveidojis interesantu rotaļu svītu, kurā ietilpst «Līkumu deja», «Audēju deja», «Stādīju ieviņu» un «Dancot gāju ar meitāmi». Lit M 56, 6, 2.

4. ģeol. *Vietējās stratigrāfiskās shēmas pamatvienība.*

5. ģeol. *Dažādu noguluma, vulkānisku vai metamorfisku iežu slāņu kopums, kuriem ir līdzīgs sastāvs un kuri samērā krasi atšķiras no augstākiem vai zemākiem slāņiem.* Slāņu svīta — *liels nogulumiežu slāņu komplekss, kas ir veidojies noteiktā ģeoloģiskā laikposmā; slāņkopa.* □ Gaujas svītas atsegumi plaši sastopami Gaujas, Amatas, Abavas .. un citu upju krastos, kur redzamas sarkanbrūnas, iedzeltenas vai pelēkas irdena smilšakmens klintis. Ģeogr 24. Ikvienai svītai .. ir sava noteikta fauna — noteiktas dzīvo būtņu atliekas, kas kādreiz šos [jūras] ūdeņus apdzīvojušas. D kal 65, 68.

svīteris, -ra, v. *Silts džemperis.* □ Garās, tumšzilās slēpotāju bikses un tādas pašas krāsas svīteris nespēja slēpt viņas auguma spilgti izteiktās sieviškīgās formas. Lācis 8, 61. Viņš taču šovakar gribēja uzvilkt jauno, baložpelēko svīteri ar sudrabaino pūkojumu pa virsu. Indrāne 5, 158. pārn. Koki staigā zaļos svīteros, Vēl jau lakstīgalas vīteros. E Plaudis 4, 218.

svītra, -as, s. *Šaura, garena (zīmēta, krāsota, reljefi veidota u. tml.) josla (kā) virsmā.* Vertikāla s. Zīmēta s. Griezta s. Ieausta s. Audums ar zilām svītrām. Paralēlas svītras. □ ..Roberts .. pastiepa roku un pavilka zem uzrakstītā spēcīgu, platu svītru. Jauno v 55, 31. «Kas tas ir?» — «Tas, Sarmīt, ir tāds nazis, ar kuru iegriež priedēs slīpas svītras.» Ezera 2, 17. Tomēr aizbraukt Juris nevar. Viņš zina, ka nekad nespēs aizmirst jūrā pamesto karavīru ar bālo seju, nobrāzuma svītrām uz vaiga. Krūmiņš 1, 13. ..viņa noadīja jaunas zeķes tādām skaistām, raibām svītrām, kādu nebija nevienam citam. Lācis 15, 180. ◇ (Pār)šaut (arī cirst) pār svītru (arī strīpu), arī (pār)šaut (arī cirst) pāri svītrai (arī strīpai) sar. — *(Iz)darīt ko, rīkoties bez mēra izjūtas.* □ «Nē, Gunār, piedod, ja es te — varbūt pāršāvu pāri svītru ... bet man tiešām gribējās uzzināt, ko tu domā par manu dzīvi.» Zigmonte 5, 79.

◇ Pārvilkt (pāri) svītru (arī strīpu sar., krustu) — a. *Pārsvītrot (ko).* □ Pārvilku uzrakstītajam svītru un turpināju domāt. Kaln-druva 10, 174. b. *Atteikties (no kā), izbeigt (ko).* □ Elmāram vajadzēja atmest domas par tālāku skološanos, nācās visiem sapņiem pārvilkt svītru un sākt strādāt.. Lācis 15, 99. c. *Būt par cēloni tam, ka kas nevar realizēties, zūd, beidz pastāvēt.* □ Viņš kādreiz bijis labs vingrotājs, taču nelaimīgs kritiens pārvilcis svītru viņa artista karjerai. Bels 1, 120. Viņas piktā balss aizvainoja, pārvilka melnu svītru visiem labajiem nodomiem. Mauliņš 4, 267. ◇ Svītra (arī strīpa) pāri sar. — *saka, ja ko izbeidz, kas izbeidzas, arī tiek pārtraukts.* □ Pēkšņi Frīdim iekrīt kas prātā. «Viņš vairs skolā neies! Mācībām svītra pāri un cauri!» Skujiņš 2, 4. ◇ Pavilkt svītru (arī strīpu sar.) — a. *Izbeigt (ko).* □ .. viņš [skolotājs] vada pēdējo stundu.. Skolotājs Šmits pavelk svītru zem sava darba, viņš beidz to. Zigmonte 1, 98. Kāds garš vienacis.. stāstīja, ka Jūlijs acīmredzot to izdarījis pats, jo pirms nepilnas pusstundas tējnīcā dzēris un solījis pavilkt svītru savai dzīvei. Šis zvejnieks bija pārliecināts, ka Jūlijs izdarījis pašnāvību. Kaijaks 4, 25. b. *Izdarīt secinājumu (par ko).* □ «Varbūt viņš nav bijis slikts puisis,» Indulis beidzot saka, it kā pavilkdams svītru savām pārdomām. Ezera 11, 116. // *Šaurs, garens veidojums uz (kā) virsmas.* □ Anitas uzacu svītras, tumšas un šauras, kā uzzīmētas, sakustējās, it kā notrīsēja. Kaijaks 3, 34. .. viņam uz virslūpas jau manīja ūsu svītru.. Birze 4, 153. Eglīte noliecas, Ilze redz viņas noteiktās uzacis, tumšo, zīdaino matu svītru zem baltās cepurītes.. Bendrupe 1, 309. // *Samērā šaura, garena josla, kas izdalās apkārtējā apkaimē, vidē ar savu atšķirīgo krāsu, formu u. tml.* □ Nakts bij skaidra un vēsa. Gar ziemeļa pusi no rītiem jau ausa zaļgana svītra. Upīts 4, 245. .. Sīmanis aizlāčo ar pilnu sētuvi pa ežu uz savu lauku. Rasas piemirdzētajā zālē paliek divas tumšas svītras. Avotiņa 7, 54. Augstu augstu, tikko saredzama, skaņas ātrumā slīdēja lidmašīna, atstādama aiz sevis garu baltu svītru: izskatījās, ka sidrabota adata zili sārtajā rīta zīdā vērtu smalku pavedienu. Skujiņš 5, 45. Tur aiz mežiem, aiz miglā tītiem plašumiem virs robotās apvāršņa svītras majestātiski izkāpa saule. Vilks 5, 27.

svītrainība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → svītrains, šīs īpašības konkrēta izpausme; svītrainums.* Auduma s.

svītrains, -ais; s. -a, -ā; apst. **svītraini.** *Tāds, kam ir vairākas, daudzas svītras.* S. katūns. Svītraina kleita. S. krekls. □ Viņa .. sameklēja skapī izrakstītu spilvenu un svītrainu, pašaustu segu. Lapsa 6, 231. Mazais tūdaļ ieaulekšoja istabā. Nozibsnīja svītrainā pidžama, nozibēja baltais matu cekuls. Kaldupe 13, 198. Cirkā rēkdams caur degošiem apļiem Skrien tīģeris svītrains.. Dinere 13, 73. // ar not. galotni. *Tāds, kam ir raksturīgas svītras, salīdzinot ar ko citu tajā pašā, piemēram, dzimtā, sugā (par dzīvniekiem, augiem).* □ Vasarā svītrainā pele uzturas dažādu kultūraugu laukos, bet ziemo mežmalās, krūmos.., žagaru u. c. kaudzēs. Latv dzīvn 25. Svītrainais ķauķis ir lielāks un druknāks par saviem ciltsbrāļiem. K Grigulis 5, 43.

svītrainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → svītrains, šīs īpašības konkrēta izpausme; svītrainība.* Krāsojuma s.

svītraukla, -as, s. *Aukla svītru iezīmēšanai.* □ Svītrauklu namdari lieto garāku būvkoku aizzīmēšanai. .. Aukla, atsitoties pret koku, iezīmē svītru. Šterns 2, 21.

svītrenis, -ņa, v. *Kalts svītru veidošanai.*

svītrlīnija, -as, s. *Līnija (piemēram, rasējumā), kas veidota no atsevišķām svītrām.*

svītrojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → svītrot (1).* Segas s. □ .. apmēram trīs jūras jūdžu attālumā ar tālskati varēja saskatīt padomju kara bāzes karogu — zilu, ar baltu svītrojumu. Talcis 8, 65. Vertikālā virziena svītrojums piemērots pilnīgam un īsam augumam, turpretī tievam, garam augumam vairāk piederētos audums ar horizontālām svītrām. Kalniņa 1, 9. Aizkaru līnijas saskaņotas ar tapešu svītrojumu. PL Siev 78, 2, pielikumā.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → svītrot (2).* Svītrojumi vēstulē. □ Šie svītrojumi nepārsniedz parastās korektūras, kādas teātri iestudējot izdara gandrīz ikvienā lugā. J Kalniņš 1, 354. Jau līdz pirmajam mēģinājumam bija pilnīgi sagatavots lugas teksts (rediģējumi, svītrojumi), formulēta iestudējuma pamatdoma.. Katlape, Ceplītis 1, 139. .. režisors .. izdarīja lugā diezgan lielus svītrojumus, noīsinot pat vienu otru lomu un tās darbības līnijas, kas tieši nebija saistītas ap galveno varoni. Dzene 3, 145.

svītrot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Veidot (kam) svītru vai svītras.* S. papīru. S. dēli. □ pārn. Viņi stāvēja ezera malā. Baltas ugunis no jahtām bālgani svītroja Neļķes seju. Upīts VII, 656.

2. *Velkot svītru vai svītras, norādīt, ka (teksta daļa, teksts) ir nederīgs.* □ Raita dialoga labad E. Feldmanis arī mēdz svītrot lugas tekstu un dara to bez dramaturga palīdzības.. Dzene 6, 101. Konstantins Paustovskis stāsta, ka nevienu no dzirdētiem un pierakstītiem zīmīgiem teicieniem viņš pēc tam nevarējis izmantot savos darbos, tie neraduši kopsakaru ar pārējo tekstu, un .. tos bijis nepieciešams svītrot. Bērce 5, 29.

svītrots, -ais; s. -a, -ā; apst. **svītroti. 1.** *Divd. → svītrot.*

2. *Svītrains.* □ Viņš ir atpogājis savu gaiši svītroto žaketi, pārlicis vienu kāju pāri otrai, kalsns, sadrūmis, bet elegants. Saulītis 13, 8. Etnogrāfiskais mantojums — krāšņie dažādo Latvijas novadu tautas tērpi, dekoratīvās kamanu un svītrotās vidzemnieku gultas segas liecina, ka latviešiem piemīt smalka un diapazonā plaša krāsu izjūta. Māksla 72, 1, 7. «Pati skaistākā no ābelītēm, ko vakar iestādījām, nolauzta ...» — «Kā? ... Rudens svītrotā?» Lubējs 1, 106.

svītrveida, gen., nelok. *Tāds, kam ir svītras forma, veids.* □ Uz [ceriņu] dzinumiem brūni melni svītrveida plankumi .. Rupais, Kalniņa 1, 97.

svītrveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **svītrveidīgi.** *Svītrveida.* Svītrveidīgi kvadrāti.

svītrvilcis, -ča, v. *Instruments svītru veidošanai.* Galdnieka s. □ Koka svītrvilcis sastāv no koka klucīša, kuram divos izkaltos caurumos ievietotas divas bīdāmas līstes ar adatas smaili to galos. Ar koka svītrvilci var novilkt apstrādājamā koka malai vienu vai vairākas paralēlas svītras. Šterns 2, 21. .. izgatavojot koka detaļas, audzēkņi mācās lietot mērlineālu, cirkuli, svītrvilci .. PL Skola 62, 7, 43.

Š

šā, apst. **1.** *Savienojumā «šā (un) tā»: ne tā, kā ir vajadzīgs, vēlams; arī pavirši; kaut kā.* □ Noārdītie baļķi sasviesti šā tā visapkārt ap pamatu. Birznieks-Upītis 6, 143. Tēvs ilgi un bēdīgi vēroja saburzītos, šā tā izmazgātos, šā tā sagludinātos kreklus.. Zigmonte 6, 194. // *Savienojumā «šā (un) tā»: tā, kā ir iespējams, tā, kā var; kaut kā.* □ ..veseli piena plūdi! Miestiņā uz mūsu kannām neviens i skatīties vairs lāgā negrib. Ar lielām mokām mēs, daži saimnieki, šā tā ķepurojamies. Salenieks 5, 57. Miera laikos ar draņķīgu kaimiņu vēl šā tā var sadzīvot. Spāre 5, 279. // *Savienojumos «šā (un) tā», «gan šā, gan tā»: dažādi; visādi.* □ Ļaudis par Lejassmeltēnu Lauru runāja šā tā, bet Kalvicu Andram bij pašam savs ieskats. Upīts 4, 685. Tēvs ar čigānu izrunājās šā un tā, bet zirgus viņi tomēr nepārmija. Čigāns laikam prasīja pārāk lielu piemaksu. J Kalniņš 10, 249. Bij zeme uzarta un jaunā raža Jau apcirkņos, un nu jau diena daža Pat tika aizvadīta šā un tā.. A Bārda 1, 251.

2. *Savienojumā «šā vai tā», retāk «tā vai šā»: vienalga, kā.* □ «Es jau viņa netiesāju. Bet, kas viņš ir, tas viņš paliek, runā šā vai tā vai nerunā nemaz!» Blaumanis 6, 195. Šā vai tā — kur tad ir maize bez garozas vai vieta bez savas vainas? Upīts 4, 308. Bet, lai nu būtu tā vai šā, Vai vēl kaut kādi būtu, — Šai negaisnaktī šalcošā Es pēkšņi tevi jūtu.. Auziņš 9, 96.

3. *Savienojumā «šā vai tā»: tik un tā.* □ Sacensību tiesnešu sarakstos parasti varēja lasīt vadošo sportistu vārdus. Ja paši nestartēja, tad tiesāja, bet klāt bija šā vai tā. Zv 80, 4, 10. Aizies autobuss šā vai tā, Apskrējis divus ezerus, iegriezīs līkumā. Lisovska 4, 26.

○ Ne šā, ne tā — *nekādā veidā, ne ar kādiem līdzekļiem.*

šāberēt, -ēju, -ē, -ē, pag. **-ēju;** trans. *Kasot veidot (kam) vēlamo formu vai gludu virsmu, parasti (to) pielāgojot; piekasīt (2).* Š. virsmu. Š. spoguli. □ «Un ko tad jūs gribējāt? Lai es kā pēdējais muļķis šāberēju nez kādus urbjmašīnu pamatus..?» Dripe 4, 31.

šāberis, -ra, v. *Instruments (kā) šāberēšanai; kasīklis (1).* Plakanais š. Lāpstveida š.

šabloniskš, -ais; s. -a, -ā; apst. **šabloniski. 1.** *Tāds, kas ir veidots pēc šablona (1).* Šabloniskas detaļas. Šabloniska celtne.

2. *Tāds, kas ir veidots, radies bez radošas pieejas, oriģinalitātes; tāds, kas ir parasts, sava biežuma dēļ apnikstošs.* Šabloniska pieeja. Šabloniska domāšana. Š. piekšstats. Šabloniski izteiksmes līdzekļi. □ Literatūrā nereti redzējām šabloniskus klejojošus tēlus.. bez individualitātes.. Kar 60, 1, 131. Vecais spēlēja [šahu] nosvērti, bet pasausi un, kā Zirnim likās, diezgan šabloniski. Tikai pret partijas vidu Sūnam pagadījās neparastāks gājiens. Saulītis 6, 101. Nereti [skolotājam] nākas atkāpties no šabloniski un frāžaini uzrakstītā mācību grāmatas teksta.. Sk Ģ 86, 8, 6.

šabloniskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → šablonisks (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Detaļu š.

2. *Vispārināta īpašība → šablonisks (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; šablonisms.* □ Šie darbi [lugas] atspoguļoja aktuālus tā laika jautājumus, bet lugu tēlu sistēmā un tekstos valdīja zināms šabloniskums. Katlape, Ceplītis 1, 141.

šablonisms, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → šablonisks (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; šabloniskums (2).* □ Neiejūtība, cita cilvēka personības neizpratne un attieksmju šablonisms nebūtu jādēvē par principialitāti. Tavare 2, 18.

šablonizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veidot (ko) pēc šablona (1).* □ ..pirmās nepieciešamības priekšmetu izvēlē cilvēks spiests samierināties ar fabrikas masu produkciju.. Bieži vien šie šablonizētie standarta ražojumi viņu pieradina pie priekšmetu pasīvas, dažbrīd pat vulgāras uztveres.. Zv 57, 13, 20.

šablons, -a, v. **1.** *Paraugs, pēc kura masveidā izgatavo ko vienādu, citu citam līdzīgu.* □ ..var izgatavot arī figurālās tortes. Šim nolūkam vajadzīgs papīra šablons. Pēc tā no lielākas izceptas biskvīta plāksnes izgriež iecerēto formu. PL Siev 82, 4, 23. Uz gariem galdiem gulst balts trikotāžas audums, tam virsū uzliek šablonu un pārklāj ar krāsu. Kad šablonu noņem, uz auduma palikuši zaļi ābolīši, sarkanas magones vai vēl kas cits. Liesma 75, 7, 7. ..meistars man [galdnieka māceklim], pienesis zīmējumu, uzdod, lai pēc tā es uztaisot no bērza koka duci krēslu. Piegriežu kokus. Sazīmēju pēc šablona uz bērza plankas krēslu kājas.. Sēlis 4a, 29. // *Ietaise, detaļa gatava izstrādājuma, veidojuma u. tml. formas, izmēru pārbaudei.* □ Ar īpašu lāpstu raka, ik pa brīdim ar šablonu pārbaudīja grāvja platumu, nogāzes slīpumu un raka tālāk. Draugs 85, 2, 27. Uldis.. sāka uz liesmas uzmanīgi liekt puspapļa spārna galu, laiku pa laikam salīdzinādams to ar šablonu, kas bija uzzīmēts uz papīra. Lagzdiņš 2, 94. // *Būvdetaļu, profilu rasējums dabiskā lielumā.*

2. *Tas, ko atdarina (parasti) bez radošas pieejas, oriģinalitātes meklējumiem.* □ .. dzeja necieš pelēcības, šablona. Esi maigs, sirsnīgs, liriski klusināts, kaislīgs, vētrains, bet pasaki droši savu sakāmo, saviem vārdiem, kādu citam nav. Lit M 56, 2, 1. ..strādājot jaunākajās klasēs, esmu atteikusies no parastā šablona mācību stundas organizēšanā, kad vispirms notiek atprasīšana, tad jaunās vielas izklāsts un nostiprināšana. PL Skola 62, 5, 54. Nereti izveidojas noteikts šablons — darbs, māja, bērni. Vienkāršas un ikdienišķas rūpes — vai visi paēduši, apģērbti. Bet kur paliek cilvēks ar

savām interesēm, vēlmēm, aizraušanos? PL Siev 86, 4, 15.

šad, apst. *Savienojumā «šad (un) tad»: reizēm, brīžiem.* □ Vasaras sestdienās šad tad mūsu pagalmā ieripoja kāda automašīna.. J Kalniņš 10, 298. Gaļu marinē trīs dienas, šad tad apgrozot. Kļaviņa 1, 379. Bergens: Bet vai kādreiz esmu licis tev manīt, ka būtu kārojis tavu pūru? — Katre: Šad un tad. — Bergens: Tomēr? Varbūt arī tā gadījies. Zīverts 2, 362. Līzdami pa jaunaudzi, viņi sāka likt arvien platākus soļus, šad un tad paskatīdamies kompasā. Grīva 6, 70.

šādējāds, -ais; s. -a, -ā; apst. **šādējādi.** *Šāds.* □ ..viņš šuva sev apkaklītes. Sevišķi caurumu taisīšanā viņš bija meistars. Šādējādi mūsu sabiedrībā Blaumanis tik tālu iedzīvojās, ka bez mums nevarēja pavadīt gandrīz nevienas dienas.. Atm 58.

šādi, apst. *Norāda uz darbības, norises veidu, paņēmienu, pazīmi, kas tiks minēta, nosaukta; šādā veidā.* □ Baltus kaprona cimdus vislabāk mazgāt šādi: uzvelk tos rokās un mazgā siltā ziepju ūdenī.. PL Siev 59, 10, 22. ..viņš.. pateica pāris vārdu, kas skanēja apmēram šādi: «Mazāk pļāpāt, vairāk darīt..» Jansons 2, 8. Saruna ar direktoru toreiz bija noritējusi šādi. Direktors bija pavaicājis, vai puisis nopietni grib mācīties, un Zigis dziļdomīgi atbildēja: «Mhm.» Saulītis 12, 193.

šāds, -a, v.; **šāda,** -as, s.; norād. vietn.; adj. nozīmē. *Norāda uz (dzīvas būtnes, priekšmeta, parādības, norises) zināmu, noteiktu, arī jau minētu īpašību, pazīmi.* □ Prātnieka māte, visu to [kukuļu ņemšanu] redzēdama, tik brīnojās [brīnījās] un baiļojās. Viņa neparedzēja šādos dēla darbos nekā laba.. Kaudzītes 1a, 228. «Pat tam lielākajam okeānam samanīgs vīrs aizsniedz krastu, ļaužu valodai šādu krastu nav.» J Kalniņš 8, 257. // *Norāda uz (dzīvas būtnes, priekšmeta, parādības, norises) īpašību, pazīmi, kas tiks minēta, nosaukta; tāds.* □ Laika sadale šāda: rīta peldei — pusstunda, pastaigai pa pilsētu — divas stundas. Vanags 6, 120. Tieši šādu viņš bija iztēlojies atgriešanos: pēkšņu, smeldzošu, ar norasojušiem Slokas ielas akmeņiem, bez sagaidītājiem... Līvs 5, 7.

○ Šāds (un) tāds — a. *Neievērojams, necienīgs; arī mazvērtīgs.* □ Atdot kaut pēdu zemes tiem plikadīdām, šādiem tādiem kalpiem un ganu puikām — nē, tad lai vai kas.. Sakse 7, 154. Abi vecākie brāļi strādāja Rīgā, bet vēl šādi tādi drēbju gabali no tiem bija palikuši. Birze 3, 37. Ievajadzējās puikas, kas apdara šādus tādus darbus uz kuģīša. Zigmonte 2, 29. b. *Tas, kas ir neievērojams, necienīgs; arī tas, kas ir mazvērtīgs.* □ ..bet viņa neskatījās vis uz šādiem tādiem, tai sirdī iekritis bij bundzinieks. Brīdaka 8, 43. ..dažu labu reizi° pie tiem vēl mitinājās šādi tādi... kuru visā apkārtnē neviens pats cilvēks nepazina. Saulietis III, 144. Šāds vai tāds — a. *Vienalga, kāds; ne tāds, kāds ir vajadzīgs, vēlams.* □ ..Brīviņu bēres taču nevarēja būt šādas vai tādas. Upīts 4, 214. b. *Tāds, kas ir nenoteikts, nav tieši minēts.* □ Gluži otrādi: tie retie, kas šāda vai tāda iemesla dēļ nebija varējuši ierasties kapsētā, to nožēloja līdz savas dzīves pēdējai stundiņai. Grīva 9, 33. Katram saimniekam bija šāda vai tāda kuļmašīna. Hor 90, 2, 22. c. *Neievērojams, necienīgs; arī mazvērtīgs; šāds (un) tāds.* □ Šādus vai tādus dīvajiešus parasti glabāja tā, ka Bankins vai mācītājs varētu ierasties kapos tūliņ no baznīcas.. Upīts 4, 226. Bet ko tad šodien tāds viegluma tikotājs? Dažs tāpatiņās [tāpat] cer būt rīkotājs šāds vai tāds. Auziņš 9, 110. Ne šāds, ne tāds — *nenoteikts; arī neievērojams, mazvērtīgs.* □ Tātad divkosis? Ne šāds, ne tāds. Interesanti, ko Inga domā... Dripe 2, 131. Klāvs: Ja nu mirējs vēl neesmu, bet arī dzīvotājs ne šāds, ne tāds, tad, domāju, nav pareizi aizliegt Aleksandrai varbūt pēdējo izdevību vēl jauki padzīvot. A Eglītis 1, 353.

šāgada, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo gadu, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā gadā.* Š. pirmais ceturksnis. Š. kalendārs. Š. notikumi. □ «Lai nu viņš līst, cik grib,» tēvs sacīja, «šāgada siens mums ir pie vietas.» J Kalniņš 2, 75. Pie raglapēm peldēja raudiņas, pavisam sīkas, šķiet, šāgada bērni. U Plotnieks 1, 128. Aizgranda pēdējais šāgada pērkons.. Brīdaka 9, 60.

šāgadējs, -ais; s. -a, -ā. *Šāgada.*

šagrēnāda, -as, s. *Apstrādāta dažu dzīvnieku āda ar graudainu, spīdīgu virsmu; šagrēns.*

šagrēns, -a, v. *Apstrādāta dažu dzīvnieku āda ar graudainu, spīdīgu virsmu; šagrēnāda.*

šahinšahs, -a, v.; vēst. *Monarha augstākais tituls (Irānā, Persijā); persona, kam ir šāds tituls.*

šahistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šahistiski.** *Saistīts ar šahistu vai šahu[1], tiem raksturīgs.* □ Sieviešu čempionātā labu iespaidu atstāj jauno šahistu spēle. Vēl gan viņām nav pieredzes, lai labi nospēlētu vairākas partijas, taču atsevišķos gadījumos pavīd jau nobriedis šahistisks rokraksts. Sports 72, 67, 2.

šahists, -a, v.; **šahiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sportists, kas specializējies šaha spēlē; cilvēks, kas (bieži, aizrautīgi) spēlē šahu.* □ Šahistiem tika organizēti simultānspēles seansi ar lielmeistaru un meistaru piedalīšanos, kā arī ātrspēles turnīri. Sports 82, 90, 2. ..savu sniegumu uzlabojušas mūsu šahistes. Pad J 62, 183, 4. ..pār šaha galdiņu domīgi noliekušies šahisti. Talcis 9, 302.

šahs[1], -a, v. **1.** parasti vsk. *Divu pretinieku galda spēle ar 16 baltām un 16 melnām figūrām uz 64 lauciņu galdiņa.* Šaha figūras. Šaha kompozīcija. Šaha turnīrs. □ «Pagaidi, kad pārnāks Juris, varēsiet spēlēt šahu.» Šo spēli Pēteris zēniem nesen bija iemācījis.. Vilks 2, 182. Vecītis sēž pie melnbaltā šaha galdiņa un cītīgi pārspēlē šaha meistaru partijas. Rinkule 5, 92. ..Maskavā notika šaha pasaules meistarības mača 22. partijas izcīņa. Pad J 63, 98, 3. sal. Taču kādreiz, tāpat kā šahā, arī ikdienišķā dzīvē zaudējumos iedzen nevis spēka, bet laika trūkums. Sudrabkalns II, 379. pārn. Mēs mūža šaham tik daudz uguns do-

dam, Kaut labi zinām — neizbēgams mats. Auziņš 6, 121.

2. *Uzbrukums pretinieka karaļa ligūrai šai spēlē.* Pieteikt šahu — *šajā spēlē izveidot pozīciju, kurā pretiniekam ir šaha stāvoklis; brīdinot pretinieku par to, ka ir izveidota šāda pozīcija, pateikt vārdu «šahs».* Mūžīgais šahs — *neizšķirts šīs spēles stāvoklis, ko panāk, nepārtraukti piesakot šahu, ja pretiniekam ir iespējams atkārtot tikai vienus un tos pašus gājienus.* □ Holandietis no cīņas izvairījās un jau atklātnē forsēja neizšķirtu ar mūžīgo šahu. Sports 80, 186, 4.

šahs², -a, v.; vēst. *Monarha tituls (dažās Austrumu zemēs, piemēram, Irānā); persona, kam ir šāds tituls.* □ Irānas šahs bija miris, un zemē plosījās troņa tīkotāju karš. Lielais 3, 34. Turkmēņu novadus plosījis cilšu naids, te iebrukuši uzbeki un laupījuši afgāņu sirotāji. Tad nāca irāņu šaha Nadira karapulki. Hor 90, 3, 17. Reformas sola arī Irānas šahs. Zv 63, 6, 19.

šahta, -as, s. **1.** *Apakšzemes un virszemes būvju, ietaišu sistēma derīgo izrakteņu (parasti ogļu) ieguvei; kalnrūpniecības uzņēmuma ražošanas vienība, kas izmanto šādu sistēmu.* □ Daudzi derīgie izrakteņi atrodas dziļi zemē, un, lai tos iegūtu, nepieciešams ierīkot šahtas. Bērn 56, 6, 40. Viņa [kinooperatore] dodas filmēt dziļi ogļu šahtās un svina raktuvēs.. PL Siev 58, 5, 12. Projektētā jauda jaunajai šahtai ir trīs reizes lielāka nekā vecajai. Cirtnēs ir automatizēti drupinātāji un cita moderna tehnika.. Rīgas B 66, 237, 2. pārn. Miega melnajās ogļu šahtās ir dīvaini sastapties ar tālās paaudzēs sapņotiem sapņiem.. Brīdaka 10, 23.

2. *Samērā garš, vertikāls dobums, eja (piemēram, celtnēs, iekārtās, iežos).* Domnas š. Graudu kaltes š. Turbīnas š. □ ..ar margām jāierobežo nenobeigtu kāpņu, liftu.. šahtas. Šterns 2, 350. Virtuvē jābūt ventilācijas šahtai.. Ves 82, 9, 17. ..vectēvs ierakās tik dziļi, ka, no augšas raugoties, tumšajā šahtā pats bija grūti saskatāms. Goba 1, 20. sal. Virtuves logi izgāja uz nelielu, ēnainu pagalmiņu, šauru kā šahta. Te nekad neiespīdēja saule. Ērgle 7, 147. pārn. Vilis reiz pusgadu nodzīvoja šādā deviņus kvadrātmetrus lielā pievirtuves telpā, kuras logi izgāja uz pagalma šahtu. Mauliņš 4, 179. // ģen.: šahtas, adj. nozīmē. *Tāds, kura konstrukcijai ir raksturīgs šāds dobums, eja.* Šahtas krāsns. Šahtas dzirnavas.

šahtinieks, -a, v.; **šahtiniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Šahtas (1) strādnieks.* □ Šahtinieks Vladimirs.. — viens no labākajiem strādniekiem Kalnu Altaja zelta raktuvēs. Zv 60, 2, 21.

šahtveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šahtas (2) forma, veids.* Š. kalte. Š. kurtuve. □ Tur, Ventmalā, kopš gadsimta sākuma dūmo divas kaļķakmens apdedzināšanas šahtveida krāsnis. Cīņa 83, 269, 2. Šahtveida akām izmanto koka, betona vai dzelzsbetona grodus. Ves 78, 8, 17.

šahtveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šahtveidīgi.** *Šahtveida.*

šahveida, ģen., nelok. *Tāds, kura veidojums ir līdzīgs vienas krāsas lauciņu izvietojumam šaha galdiņā.* Š. stādījumi. Š. sēja. Š. cirte. Š. šuve.

šahveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šahveidīgi.** *Šahveida.*

šaipus¹, apst. *Šaipusē; šajā pusē.* □ Visur, gan viņpus, gan šaipus, — Tīri vai skaudība tiek — Rindās kā smaržīgus klaipus Latgale pakalnus liek. A Skalbe 4, 60. Pa laipu pāri? Nē, šaipus. Šaipus. Lisovska 6, 36.

šaipus², priev. ar ģen. vai dat. *Norāda uz objektu, salīdzinot ar kuru (kas) atrodas, noris tuvāk kam (piemēram, skatītājam, vērotājam).* □ Pēkšņi no kalna nākošais briedis iebaurojās šaipus nogruvuma.. Gūtmanis 2, 77. Nariškins: ..es devos pretī princesei, lai viņu saņemtu ar pienācīgu godu. Es viņu sagaidīju šaipus Jelgavas. Zīverts 1, 233. Poļi un leiši it kā esot jau šaipus Līgatnei. J Kalniņš 4, 312.

šaipusē, apst. *Tā, ka (kas), salīdzinot ar kādu objektu, atrodas, noris tuvāk kam (piemēram, skatītājam, vērotājam); šajā pusē.* □ Viss krasts šaipusē kā bērtin nobērts ar apaļiem olīšiem gluži kā maziem smaragdiem. Avotiņa 3, 41. Tikai Jumis — kā Pidriķis danco baltās biksēs paradīzes dārziņā un pēkšņi ir jau šaipusē. Ziedonis 18, 56. Paliec sveiks, mans klaidoni vējš!.. un, ja pagadās šaipusē būt, skrien ar līkumu apkārt, skrien. Lisovska 4, 58.

šaitans, -a, v.; rel., mit. *Islamā — ļaunais gars, sātans.* □ Viņš dzīvo meža biezoknī, kur mīt vēl citi baismi radījumi — raganas, šaitani, džini. Zv 52, 9, 24.

šakālis, -ļa, v. *Plēsīgs suņu dzimtas dzīvnieks (Dienvidāzijā, Vidusāzijā, Āfrikā), kas pārtiek no sīkiem dzīvniekiem, dzīvnieku maitām, arī no augļiem.* Svītrainais š. Melnmuguras š. Etiopijas š. □ Apakšā aizas dibenā dzirdam iekaucamies vienu otru šakāli, kas dodas ārā no dienas midzeņa uz medībām. Birznieks-Upītis 6, 281. Priekšā, kur dvakoja bifeļa atliekas, ņēmās vairāki šakāļi — kā jau šakāļi, neganti plēšoties ap gaļu. Ezera 15, 82. Afrikāņi medīja šakāļus. Tumšā šakāļa āda bija ļoti silta. No zeltainā šakāļa ādas tika izgatavoti skaisti apmetņi. Lielais 5, 99.

šālaika, ģen., nelok. *Mūsdienu.* Š. mūzika.

šalanda, -as, s. **1.** *Neliels, liellaivai līdzīgs seklas iegrimes kuģis, ko parasti izmanto kuģu piekraušanai un izkraušanai.* □ ..celtnieki jāapgādā ar peldošiem ekskavatoriem un speciālām šalandām.. Pad J 84, 91, 4.

2. *Neliels plakandibena zvejas burinieks (Melnajā jūrā).* □ ..uz otra stāpeļa dižojas jau gandrīz gatava šalanda, tikai vēl bez masta un nenokrāsota. Zv 66, 9, 17.

šalciens, -a, v. **1.** *Īslaicīga vienreizēja skaņa → š a l k t (1).* □ Kad vēja šalciens uz acumirkli aprimstas, vien patālu dzirdama mūzika. Upīts 18, 77.

2. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → š a l k t (2).* □ Smieklu šalciens tomēr nošalca tiem trim Veckalačiem pakaļ. Upīts 4, 341.

šālis, -ļa, v.; sar. *Nomalis.* □ Dzenu zemē mietus citu aiz cita. No malkas nomaļieti, no šāļiem, kam tēvocis jau noasinājis galus. Zemzaris 4, 56.

šalkains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šalkaini.** *Tāds, kas šalc.* □ ..raugos priedēs un ozolos staltajos, raugos ilgi un vienu tik vēlos: lai tu [Latvija] dotu man spēku, ko zīlēs sakrāj zaru vainagi šalkaini.. Brīdaka 9, 10. ..viņā.. iestīdza kāda smeldzīga sāpe, raugoties šalkainajā ūdens bezgalībā.. Purs 9, 265. pārn. ..vējš ar zaļām acīm, ieklupis viļņos, šalkainus smieklus smej. Losberga 2, 101. // *Tāds, kad kas šalc (par laiku, laikposmu).* □ Šalkainais palu laiks aiz sevis atstāj melnas dūņu paltis un ziedošas pļavas.. Indrāne 2, 158. Un vienīgi šalkainās naktīs Mēmajām zvaigznēm Mēdz priede nopūtu sūtīt.. Pēlmanis 3, 108.

šalkas, -u, vsk. šalka, -as, s. **1.** *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → šalkt (1); šalkoņa (1).* Egļu šalkas. Birztalu šalkas. Lapu šalka. Jūras šalka. Lietus šalkas. □ Visu vasaru viņš bija klausījies vienīgi meža un vēju šalkās. Ezera 2, 57. Jūras tuvumu nevar nemanīt. Vēl nedzird viļņu šalkas, bet jau sejā iesitas vējš.. Zigmonte 2, 7. sal. ..viņas balsī bija tāds maigums kā plaukstoša bērza šalka... Kalndruva 9, 133. pārn. Dzīve tā kā jūra tūkstoš šalku pilna.. Elksne 1, 46.

2. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → šalkt (2); šalkoņa (2).* □ Tu balles ātrā šalkā Man mimozas zariņu sniedzi. K Skalbe 1, 202. Smieklu šalka [klasē] sacēlās tāda, ka skolotājs aizspieda ausis... Sudrabu E 3, 336. Pār ļaužu pūli pāršalca jūsmīga gaviļu šalka. Jokums 1, 15.

3. *Trīsas, arī drebuļi.* □ Aukstas šalkas zibens° ātrumā pārskrēja pār puiša muguru.. Blaumanis 6, 33. Gaiss drēgnis [drēgns], auksts — caur kauliem šalkas dzen.. Rainis Ib, 86. // pārn. *Izjūtas, ko izraisa psihisks stāvoklis.* □ Izbaiļu un savādas jausmas šalka pārskrēja Kilona jaunajiem locekļiem. Upīts III, 570. Velga zināja vēl kaut ko — kaut ko tādu, kas sacēla viņas krūtīs mulsinošas laimes šalkas. Kalndruva 2, 62. ..man sirdī kūsāja saldas gandarījuma un šaubu šalkas. Mauliņš 4, 303.

šalkoņa, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → šalkt (1); šalkas (1).* Meža š. Priežu š. Upes š. □ Mežs klusi šņāca, piebalsodams jūras vienmuļajai šalkoņai.. Skujiņš 5, 48. Viņš pazina kokus pēc vēja šalkoņas zaros.. Grants 6, 274. ..viņa vārdus pārtrauca jauna, stipra lietus šalkoņa. Poruks 3, 141. pārn. Aktrise noliec galvu un īsu brīdi it kā uzsūc sevī dzīvinošo skatītāju jūras šalkoņu. Hausmanis 2, 5. pārn. Te cilvēki aug ar nemiera šalkoņu sirdī. Zigmonte 2, 7.

2. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → šalkt (2); šalkas (2).* □ Klasē divdesmit astoņi skolēni, un te aizvien ir tik klusa šalkoņa, kā vējainā laikā klajos laukos dūc telefona vadi. Salenieks 5, 84. Pamazām šalkoņa zālē norima un iestājās svinīgs noskaņojums. Sēlis 7, 64. Aplausu šalkoņa pāriet marseljēzas skaņās un — veras priekškars. Dzene 6, 13. Jau pa gabalu dzirdēja lielās ielas nerimstošo šalkoņu. Upīts II, 151.

šalkot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. **1.** *Šalkt (1), parasti vairākkārt, ilgāku laiku.* □ Kad apklusa motors, varēja skaidri dzirdēt, kā virs galvas šalko priedes. Grīva 4, 112. Silts vējš klusu šalkoja koku zaros. Kurcijs 2, 150. Klusi šalko jūra bālēdama.. Rainis Ib, 342. pārn. Vasarnīca kļūst par dzejnieku, mākslinieku, sabiedrisku darbinieku pulcēšanās vietu, kurai laika strāvas šalkot šalko cauri. Viese 3, 128. // trans. □ ..Plieņciema priedes aktrisei šalko klusuma melodijas.. Dzene 4, 95.

2. *Šalkt (2), parasti vairākkārt, ilgāku laiku.* □ Milzīgajā Varšavas teātrī šalkoja ovācijas par godu jaunajai latviešu baleta zvaigznei.. Zv 58, 5, 15. Pēc lekcijas zāle šalkoja. Runātājam uzdeva ironiskus jautājumus.. Dripe 5, 128. Apakšējā gaitenī, kas no balsīm un soļiem šalkoja kā ūdens tece stalaktītu alā, viņš starpbrīdī saskrējās ar Ivaru.. Mauliņš 3, 20.

šalkt, parasti 3. pers., šalc, pag. šalca; intrans. **1.** *Plūstoša gaisa, gāzes u. tml. iedarbībā radīt samērā augstas, ilgstošas skaņas, parasti ar lēni mainīgu augstumu, skaļumu (parasti par kokiem, krūmiem, to daļām, arī par koku, krūmu kopumu).* Koku lapotnes šalc. Šalcoša birzs. Druva šalc. □ Rudens.. lielā egle pie mājas stūra šalc un šalc, kā sacenzdamās ar lietus vientuļo dziesmu. Purs 2, 26. ..vējā bez apstājas šalca upmalas kārkli.. Grants 6, 299. Laukā plosījās vējaina, nemierīga nakts,.. mežs smagi šalca.. Ezera 9, 145. pārn. Tas, kuru mēs mīlam, ievaino mūs visdziļāk, — tā šalc jūrmalas priede. Kaldupe 17, 5. // trans. □ Apmākušās dienās pelēkais akmens tēls saplūst ar mūsu pelēkām debesīm un miglainu gaisu, kurā priedes vienmuļi šalc savu mierinātāju dziesmu. Mauriņa 1, 172. Tumšzaļās priedes — priecīgu meldiju šalc. Šalkonis 1, 39. // *Virzoties un saskaroties ar ko, radīt šādas skaņas (par gaisa, gāzu plūsmu).* □ Kokos jau šalc vējš no Gaujas puses.. J Liepiņš 2, 77. Ap pusnakti izdzirdu kā vēsmu šalcam. Jaunsudrabiņš 7, 19. ..iztīrītajās krāsnīs atkal jau šalca baltas ugunis. Lācis 15, 30. pārn. Normunds: Vai zini teiku, Sen pazīstamo teiku, smagu, grūtu? Kā vējš tā šalc caur pielijušiem kokiem.. Aspazija 3, 407. pārn. Kā liesmu trīsas sirdī jutu es. Kā zaļās lapās šalca dzīvība. Sudrabkalns 1, 171. // *Par ūdeņiem, ūdenstilpēm.* Strauts plūst šalkdams. Ūdenskritums šalc. Krāce šalc. Viļņi šalc. □ Ūdens šalca, krāca un šņāca, gāzdamies no augstajām slūžām lejā uz balti spīdošiem akmeņiem. Poruks 3, 265. Lietus vienmuļi, apnicīgi šalca. Ezera 7, 60. Priekšā.. šalca jūra — mierīgi un vienmuļi, un tā bija visskaistākā no visām dziesmām, ko Oskars pazina. Lācis 11, 57. pārn. ..vārdi likās bāli un pelēki, salīdzinot ar tām jūtām, kas viļņoja krūtīs un šalca kā jūra, kā plašs, bezgalīgs okeāns. Sakse 7, 227. pārn. ..atskaņas, ritmi un tēli piepeši sāka šalkt un mirgot kā saules pielieti Daugavas klēpis. Viese 2, 96. // *Virzoties, tiekot virzītam kādā vidē, radīt šādas skaņas (parasti par priekšmetiem); būt tādam, kurā, kam virzoties, tiekot virzītam, rodas šādas skaņas (par vidi, parasti gaisu).* □ Izkapts šalc zem taisnā cilvēka kājām — krīt baltās puķes un āboliņš, madaras un smil-

gas .. Indrāne 6, 225. Elīze bija apvilkusi zīda kleitu .. Ejot šī kleita viegli šalca kā niedres ezera krastā. Birze 8, 111. Spārniem šalcot, pār upi pārlidoja putnu bariņš .. Līvs 1, 60. .. pār mežu audzēm pārlaidās putns, un Oskaram šķita, ka gaiss vēl ilgi šalktu un viļņotu no spārnu vēdām. Kalndruva 5, 60.

2. *Ilgstoši, vienlaikus radīt samērā vienmērīgas, parasti balss, skaņas (par vairākiem, daudziem cilvēkiem).* □ Konsuls Rabemanis .. noskatījās gan dziedātājos, gan publikā, kura kustējās un šalca tikpat kā ielīgota jūra. A Deglavs 1, 428. Kad Bahs [skolotājs] pazuda pašam vērīgākajam skatienam, bērni tūlīt sāka priecīgi šalkt, negaidot viņus bija piemeklējusi brīvība .. Zigmonte 16, 309. // *Skanēt ilgstoši, vienlaikus, samērā vienmērīgi (par vairāku, daudzu cilvēku radītām, parasti balss, skaņām).* □ Viņi [bērni] draisko un kūleņiem veļas, Līksmiem smiekliem kā strautam ļauj šalkt. Sirmbārdis 1, 18. Zālē ilgi šalca aplausi. Hausmanis 1, 7. // *Būt tādam, kur skan ilgstošas, vienlaicīgas, samērā vienmērīgas vairāku, daudzu cilvēku radītas, parasti balss, skaņas (par telpu, vietu).* □ Veras durvis. Istaba jau sāk Valodās kā ezers šalkt bez rimas. Vējāns 1, 68. Viņa domāja, ja tagad pieceltos visi gulētāji [mirušie], tad gan kapsēta šalktu ļaužu pilna. Zigmonte 16, 225.

○ Ausīs (arī ausis) šalc (arī džinkst, dūc, zvana, dun, rūc, šņāc) — *saka, ja šķietami dzird skaņas (dažu slimību, noguruma vai spēcīga pārdzīvojuma ietekmē).* □ .. ausīs šalc kā no ātra skrējiena. Upīts 18, 97. Lidmašīna strauji zaudēja augstumu, ausīs sāka šalkt .. Skujiņš 8, 5. Asinis šalc — *saka, ja šķietami dzird skaņas (parasti asinsrites traucējumu ietekmē).* □ Acis pamazām aprada ar gaismu, pārstāja asinis šalkt galvā .. Līvs 2, 174.

šalle, -es, dsk. ģen. šaļļu, s. *Garens tekstilizstrādājums kakla, plecu, galvas segšanai.* Vilnas š. Kašmira š. Pūkaina š. Plecu š. Š. ar bārkstīm. Aptīt kaklu ar šalli. Aplikt šalli ap pleciem. Apsiet šalli ap galvu. □ Ap kaklu viņam bij viegli apmesta gara, sarkana šalle .. Kaudzītes 1a, 41. Ar melnu zīda šalli apņemtie mati rudenīgās saules staros atviza balti .. Birze 4, 75. .. sieviešu modē savu zaudēto cieņu šalles atkal atguva septiņdesmitajos gados — tās kļuva garākas, dekoratīvas, tās nēsāja .. virs mēteļiem un sporta jakām, ap galvu apņemtas, pār plecu pārmestas, mezglos sasietas utt. Zv 80, 6, 30. pārn. Un Gauja atsien savu putu šalli — Nu, pati mīlība, nu, pati mērenība .. Vācietis 5, 33. pārn. Ievu ziedēšanas šalli tu ap kaklu liksi, dziļi baltu ziemas ceļu uzausi sev kājās. Čaklais 5, 67.

šallveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šalles forma, veids.* □ Sievišķīgas, elegantas .. ir mīkstas, pazemu sasienamas šallveida apkakles. PL Siev 82, 2, 22.

šallveidīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **šallveidīgi.** *Šallveida.* □ Svinīgumu un sievišķību blūzēm piešķir šallveidīgi sasējumi un volāniņi. PL Siev 64, 5, pielikumā.

šalte, -es, dsk. ģen. -tu, s.; novec. *Šalts.* □ Viņā niknā dienā, Asins šaltēm šļācot, Celsies augšā pils un karaļmeita .. Rainis Ib, 53. Viena lode ķer Albertam vaigu, un asins šalte vienā mirklī nokrāso tam seju. Rihters 1, 473. Gaisā vēja šaltes saceļ velni. ME IV, 3.

šalts, šalts, dsk. ģen. šaltu, s. *Spēcīgi, spēji plūstošs (šķidras vielas) kopums.* Lietus šaltis. □ Iegāja vannas istabā un atgrieza krānu. Ar troksni šāvās laukā auksta ūdens šalts. A Grigulis 10, 25. Edīte: Nafta! Ar spēcīgu šalti, zemes pikas līdz raudama, tā sitas gaisā! — Vismaz trīsdesmit metru! Zīverts 1, 52. Vairs neredz [frontē] purva zāles bālganpelēko zaļumu, bet tikai dūņu šaltis, dūmu stabus, liesmu mēles .. Grīns 1, 312. sal. .. laiks man caur pirkstiem un sirdi Kā strūklakas šaltis plūst .. Sirmbārdis 2, 86. pārn. Imants nekad neatzītos, ka iemīlējies Elzā, .. bet asiņu šaltis sitās deniņos, kad Juris viņai tuvojās. Jansons 1, 82. pārn. .. ienācējs pār viņas galvu izlēja veselu šalti ne visai izmeklētu vārdu .. Indrāne 1, 180. pārn. .. Strēlnieki jau kust pie vācu stieplēm. Rāviens vēl — un pāri vācu žogiem Lec tie ierakumos karstām šaltīm. Čaks 7, 100. // *Spēcīgi, spēji plūstošs (gāzes, parasti gaisa) kopums.* □ Vagona koridorā kļūst sadzirdamas svaigas balsis, nāk iekšā sanitāri, svešas māsas un tiem līdzi spirgta gaisa šalts. Grīns 1, 183. Atveru logu. Spirgtums ieplūst ar šalti. Avotiņa 7, 97. No kaimiņa [pirts] slotas vēziena karstais gaiss uzpūš svelošu šalti. Mauliņš 4, 158. sal. .. mīla nav tik novakaru malds, Bet negaiss šķīstījošs, kā liesmu šalts. Sudrabkalns 12, 100. // *Strauji, spēji lidojošs, krītošs u. tml. (sīku vielas daļiņu, arī sīku priekšmetu) kopums.* □ Kaujinieki uzmeta malkas šķilas padzisušajam ugunskuram. Liesmojošās dzirksteļu šaltis pašāvās gaisā līdz egļu kuplajām pazarēm .. Branks 1, 77. .. skanēja komanda, rībēja zalve, un drāzās ložu šalts. Grīns 1, 43. .. Mārtiņš [vētījot] sajuta delnās gludo liekšķeres kātu, redzēja pelēko graudu šalti skrejam gar plaši atvērtajām, asa caurvēja pilnajām kula durvtiņām [durtiņām] .. Upīts 4, 83. // *Stiprs, parasti pēkšņi radies (gaismas) stars, starojums.* □ Pēkšņi sievietes sejā iecirtās spēcīga gaismas šalts no kabatas lukturīša. Kolbergs 1, 203. .. gājējs vairījās no gaismas šaltīm, kas strāvoja pa logiem .. Bendrupe 2, 5. Iemāci man gaiši smieties, tā kā saule smej, tā, lai staru šaltis ietiek līdz pat dvēselei! Brīdaka 10, 91. // *Spēcīgs, parasti pēkšņi radies (skaņu) kopums.* □ .. istaba pielīst Pītersena roku radīto sidrabaino skaņu šaltīm. Mēs klausāmies noskaņu mainīgumā, pilnībā izjūtot estētisku baudu un prieku par pianista profesionālo virtuozitāti. Liesma 76, 12, 8. Vēlreiz pacēlusi acis pret savādo skolotāju, Inese vairāk nevar valdīties, un vesela smieklu šalts izlīst klasē. Indrāne 2, 121. Aplausu šaltis dimd. «Bravo!» kāda balss sauc. Sēlis 4, 135. // pārn. *Spēcīga, spēja (psihiska, parasti emocionāla, stāvokļa) izpausme.* □ Nevaldāma dusmu šalts iesītās Edmundam deniņos, un viņš būtu nezin ko izdarījis, ja tam blakus nesēdētu tikko pielau-

lāta sieva .. Rozītis 1, 119. P. Barisona dziesmas klausītājs pirmām kārtām uztver kā ļoti dziļu komponista domu un jūtu izpausmi, to izteiksmes pamatā vienmēr ir stiprs pārdzīvojums, spēcīga jūtu šalts, kas ieviļņo arī klausītāju. Vītoliņš 2, 209.

šamanis, -ņa, v. *Šamanisma kulta kalpotājs, dziednieks, senču gudrību glabātājs.* □ Ursulas krastā .. dzīvoja vīrs un sieva. Vīrs gāja medībās, bet šamanim neziedoja pat ne sabuļa asti. Sievai piedzima dēli un meitas, bet viņa ne reizes nelūdza šamaņa svētību. Ziedonis 1, 26. Šamaņi labi pazina dabas parādības un cilvēka organismu, tāpēc arī spēja paredzēt gaidāmās dabas norises un bieži vien arī ārstēt .. Pad J 86, 199, 3. sal. Antons aploka malā sakūris ugunskuru un, zarus kraudams, pats lokās tam apkārt kā rēgains šamanis. Skujiņš 7, 61.

šamanisms, -a, v.; parasti vsk. *Reliģija (Āfrikā, Austrālijā, Āzijā), kas pamatojas uz kulta kalpotāju saikni ar gariem rituāla laikā.* □ Šamanisms kā centrālais kults saglabājas tur, kur cilvēku galvenā nodarbošanās ir medības un lopkopība. Pad J 86, 199, 3. Šamanisms pieņem, ka cilvēkā iemājo vairākas dvēseles, kurām ir dažādas funkcijas. Zv 75, 10, 17.

šāmēneša, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo mēnesi, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā mēnesī.* Š. repertuārs. Š. darbi.

šamotbetons, -a, v.; parasti vsk. *Betons, kuram par pildvielu ir izmantots šamots.*

šamots, -a, v.; parasti vsk. *Ugunsizturīgs materiāls, ko iegūst, apdedzinot plastisku (piemēram, māla) masu līdz plastiskuma zudumam.* Sasmalcināts š. Rupjgraudains š. Sīkgraudains š. Šamota ķieģeļi. Šamota vāze. □ Māla javu lieto siltumtehnisku un karstuma ierīču mūrēšanai no ķieģeļiem, veidķieģeļiem un šamota plāksnītēm. Izrakt 214. .. visi materiāli — māls, šamots, porcelāns — it kā atdzīvojas keramiķes rokās .. LLM 28.

šampanietis, -ša, v. *Dzirkstošs, putojošs vīnogu vīns, kas satur daudz ogļskābes gāzes.* Sausais š. Pussausais š. Saldais š. Šampanieša glāzes. Šampanieša un vīnu fabrika. □ Klasiskais paņēmiens paredz šā dzēriena tapšanas norisi pudelēs un ilgst trīs gadus — pie tam šampanietis kontaktējas ar dažādas pakāpes vecuma vielām un iegūst savdabīgu buķeti. Rīgas B 81, 245, 5. Valdemārs: Šim līgumam par godu rausim šampanieša pudeli vaļā! Zīverts 2, 52. Ķēvietis: Mēs ar profesoru izdzērām uz jūsu veselību pulka kausu. Šampanieti! Gatavā limonāde, nereibst nemaz! A Eglītis 1, 93. sal. .. Edmunds vēlējās, lai sieva dzirkstī kā šampanietis un uzjautrina vīru .. Kļava 2, 46. sal. Sprēgājoša kā tikko kausā ieliets šampanietis ir .. Adele [operetē] .. Zv 80, 6, 16.

šampanizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process → šampanizēt.* □ .. fabrikā sāka darboties nepārtrauktas šampanizācijas līnija. Ģeogr 372.

šampanizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Raudzēt (vīnu) otrreiz, lai radītu (tam) vēlamo garšu, aromātu, piesātinājumu ar ogļskābes gāzi.*

šampinjons, -a, v. *Vērtīga ēdamā sēne ar spēcīgu augļķermeni un sārtām, vēlāk brūnām lapiņām cepurītes apakšpusē; atmatene.* Šampinjonu audzētava. Šampinjonu mērce. □ Daudzas cepurīšu sēnes ir pazīstamas kā labas un vērtīgas ēdamās sēnes, piemēram, baravikas, .. atmatenes jeb šampinjoni .. Biol r 106. Šampinjoniem ir labas garšas īpašības, tos samērā viegli kultivēt. Ves 85, 8, 24. Viņš zināja, ka šampinjonus var ēst nevārītus. Bels 2, 155.

šampūns, -a, v. *Putojošu sintētisku vai dabas vielu šķīdums ar piedevām.* □ Šampūni ar šķidra krēma konsistenci pēc kvalitātes neatšķiras no šķidriem šampūniem. Friz 56. .. matu krāsu var mākslīgi padarīt spilgtāku ar šampūnu .. Kalniņa 1, 8. Viņa izspiež no tūbiņas drēbju šampūnu, uzputo. Mēģina izņemt no neilona traipu. Mauliņš 4, 287.

šankrs, -a, v.; med. *Parasti savienojumā «cietais šankrs»: sifilisa pirmajā stadijā radusies čūla.*

šansonete[1], -es, dsk. ģen. -šu, s. *Neliela apjoma šansons (parasti ar viegli uztveramu saturu, melodiju).* □ «Kādas viņam [Šarlam Aznavūram] ir šansonetes, kuras viņš pats sacer un pats dzied.» Zemzaris 3, 49.

šansonete[2], -es, dsk. ģen. -šu, s. *Šansonu, šansonešu*[1] *dziedātāja.*

šansonjē [šanson'jē], nelok., v. *Šansonu, šansonešu*[1] *dziedātājs.* □ .. priekšpilsētās [Francijā] skan šansonjē Montegjū revolucionārās dziesmas .. Zv 84, 8, 1.

šansons, -a, v.; mūz. *Franču (dažādu laikmetu, dažādu žanra paveidu) dziesma.*

šantāža, -as, s. *Iebaidīšana, draudēšana rīkoties vardarbīgi, izpaust patiesus vai izdomātus apkaunojošus faktus, ziņas (nolūkā gūt ko sev vēlamu).* □ «Kaut kas nedzirdēts! Tā ir neslavas celšana un šantāža,» viņš iesaucās. «Manā un, cerams, arī tavā autobiogrāfijā katrs var izlasīt: cēlušies no neticīgiem, vidēji trūcīgiem zemniekiem.» M Zariņš 5, 78. Par upuri nežēlīgajai šantāžai krīt arī Marjana. Dzene 3, 82.

šantažēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Iebaidīt (kādu), draudēt (kādam), ka rīkosies vardarbīgi, izpaudīs patiesus vai izdomātus apkaunojošus faktus, ziņas (nolūkā gūt ko sev vēlamu).* □ Brigita, uzzinājusi, ka viņas atvietotāja uzdota par sievu, sāka bijušo vīru šantažēt. Lai par fiktīvu sievas uzdošanu neizlingotu no Stokholmas, arhitekts maksāja. A Grigulis 13, 339. «Man būs bērns.» — «Kāpēc tu man to saki?» — «Tāpēc, ka tu esi viņa tēvs.» — «Tu grībi mani šantažēt?!» Jansons 3, 272.

šantāžists, -a, v.; **šantāžiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kas šantažē (kādu).*

šāpavasara, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo pavasari, pašreizējā gada pavasari, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā pavasarī, pašreizējā gada pavasarī.* Š. laikapstākļi. Š. atkusnis.

šapirografēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pavairot (piemēram, tekstu, attēlu) ar šapirogrāfu.* □ Tika izdots arī šapirografēts žurnāls

«Atbalss» un nedēļas laikraksts «Skolēnu Balss». Katlape, Ceplītis 1, 12.

šapirogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šapirogrāfiski.** *Tāds, kas ir raksturīgs, piemērots šapirogrāfam; tāds, kas ir iegūts, pavairojot ar šapirogrāfu.* Š. teksts.

šapirogrāfs, -a, v. *Ierīce (teksta, attēla) pavairošanai, neizmantojot tipogrāfisko salikumu.* □ Uz neliela šapirogrāfa lentas gabala novilka divdesmit stilizētus, ar roku rakstītus uzsaukumus. Jansons 1, 122. Žurnāls «Stiklinieks» parasti tika pavairots uz šapirogrāfa vai rotatora. Cīņa 71, 169, 4.

šapito, nelok., v. *Cirka izrādēm paredzēta izjaucama, pārvietojama celtne no viegla materiāla (piemēram, no brezenta); cirks, kura izrādes notiek šādā celtnē.* □ Vietējais cirka kolektīvs esot izbraucis vasaras viesizrādēs dienvidos, kur tas uzstājoties gan stadionos, gan lielās teltīs «šapito». Lit M 85, 9, 6. Šovasar darbojos trešajā šapito, kuru speciālisti uzskata par vasaras paraugcirku. Lit M 78, 36, 11.

šarabans, -a, v. *Vaļēji rati ar šķērsām iekārtotiem sēdekļiem.* □ Ilgs mūžs ir bijis pasta ratiem — karietēm, diližansiem, kabrioletiem, faetoniem, šarabaniem, fiakriem. Draugs 85, 5, 23. Gatavās produkcijas noliktavā var redzēt simtiem dažādu zirgkopības industrijas izstrādājumu — no zirgu sukas līdz greznam iejūgam un šarabanam. Rīgas B 84, 147, 4.

šarāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Mīkla, kur atminamais vārds sadalīts daļās, no kurām katrai ir patstāvīga vārda nozīme, kas jāatmin pēc nosauktajām pazīmēm.* □ Leons Paegle uzraksta šarādes — mīklas, tā ir aktuāla satīra.. Bērn 50, 7, 28. pārn. «..mani.. vienmēr vilina taisni nesaskanīgās sejas,» atzinu. «Tās ir pašas interesantākās, noslēpumainas un mīklainas, sejas — šarādes. Kaislības, vājības, šaubas, bēdas tajās ievilktas ar mazu, viltīgu svītriņu vai ķeksīti..» Ezera 5, 174.

šariats, -a, v.; parasti vsk. *Islama tiesisko, sadzīves un reliģisko normu kopums, kam pamatā ir korānā iekļautie likumi.* □ Irānā, piemēram, līdz pat mūsu gadsimta trīsdesmitajiem gadiem nebija laicīgas likumdošanas un šariats regulēja visas sabiedriskās un personiskās dzīves sfēras valstī. Hor 81, 10, 29.

šārīta, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo rītu, pašreizējās dienas rītu, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā rītā, pašreizējās dienas rītā.* Š. pasts. Š. saruna. □ Un atkal Dimam uzmācās šārīta drūmā jutoņa. Ļauna paredzējums neatstāja no viņa augu dienu.. Gūtmanis 2, 75. Priekšstrādnieks ar Bramani tīrīja šārīta kūlumu, abi nokūpējuši kā velni. Upīts 4, 309.

šārītējs, -ais; s. -a, -ā. *Šārīta.*

šarlaks, -a, v.; parasti vsk. *Skarlatīna.* □ Atceros, kā viņš augām naktīm sēdēja pie manas gultas, kad gulēju ar šarlaku un temperatūra turējās pāri četrdesmit grādiem. Avotiņa 3, 117. «Vai tu esi slimojis ar masalām?» — «Jā.» — «Un ar cūciņu? Šarlaku?» Bendrupe 2, 220. «Gribējās iet tevi apciemot, bet Maija teica, ka tev varbūt esot lipīga slimība, varbūt šarlaks vai difterija.» Ošiņa 1, 39.

šarlaksarkans, -ais; s. -a, -ā; apst. **šarlaksarkani.** *Spilgti sarkans.* Š. džemperis. Š. zieds. □ Augļi [pīlādzim] apaļīgi ovāli, šarlaksarkani. Sudrabs 1, 117.

šarlatānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šarlatāniski.** *Saistīts ar šarlatānismu, tam raksturīgs.* Š. paņēmiens.

šarlatānisms, -a, v.; parasti vsk. *Cilvēka darbība kādā nozarē (parasti medicīnā), kurā tas nav lietpratējs, nolūkā iegūt ko sev vēlamu, izmantojot citu cilvēku uzticību; arī blēdība, krāpšana.* □ Medicīniskā personāla tikpat kā nav bijis [18. gadsimtā Latgalē],.. tāpēc ļoti plaši zēlis šarlatānisms. Ves 80, 6, 29. Grāmatā.. atmaskota mistikas, šarlatānisma, māņticības loma cariskās patvaldības dzīvē. Jaun Gr 68, 8, 5. ..vislielāko ļaunumu grafoloģijai nodarīja tās karstākie pielūdzēji.. Dzīdamies pēc utilitaritātes, viņi atstāja novārtā rūpīgus zinātniskus pētījumus, līdz ar to tikko radušos zinātni jau pašā sākumā novedot pie šarlatānisma. Zv 65, 19, 31.

šarlatāns, -a, v.; **šarlatāne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Cilvēks, kas, nebūdams lietpratējs kādā nozarē (parasti medicīnā), tajā darbojas nolūkā iegūt ko sev vēlamu, izmantojot citu cilvēku uzticību; arī blēdis, krāpnieks.* □ ..Jelgavai garām nav pagājuši arī viltus zinātnieki. Slavenais starptautiskais šarlatāns Kaliostro te plūcis laurus galma dāmu aprindās ar saviem «skaistuma ūdeņiem» un «gudrības akmeņiem»... Zv 75, 11, 15. ..vajag ticēt tam, kas ārstē, taču ne jau šarlatānam, kas nereti izmanto «dieva vārdu», lai aiz tā slēptu savu profānismu ārstēšanā.. Ves 79, 7, 24. Dr. Fiasko: Tas ir mans amats — rādīt mazus brīnumus šai nabaga dzīvē. Un, tā kā pūlim velns vairāk vajadzīgs nekā dievs, tad es uzstājos sātana lomā. — Valdemārs: Kāds šarlatāns! Mans kungs — jūs tomēr esat velns! Zīverts 2, 74.

šarmants, -ais; s. -a, -ā; apst. **šarmanti.** *Savdabīgi, neatvairāmi pievilcīgs, valdzinošs (par cilvēkiem).* □ Valters patiešām iemīlējās šajā šarmantajā sievietē, kas prata neatkārtoties ne sarunās, ne intīmākos brīžos. Kļava 1, 238. Hercogs: ..šorīt pienāca ziņa, ka mans šarmantais draugs Lionardo jau pratis iekarot manas laulātās draudzenes simpātijas.. A Eglītis 1, 295. ..uz skatuves mākslinieks tēlo.. šarmantus siržu lauzējus.. Gudriķe 1, 76. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Šarmanti pasmaidīt. □ Nikerbokere: Ceru, ka līdz nākamai reizei, kad tiksimies, jūs nebūsit zaudējis savu šarmanto humoru. Zīverts 1, 153. ..pat Ģirta panēsātā mēteļa apkakle bija uzsista augšup ar aktierim piemītošo šarmanto nevērību. Dzene 9, 147. Pārsteidza Reinekes Sonātes šarmantais izpildījums. Lit M 82, 6, 11.

šarmantums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → šarmants, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Šī labdabīgā, verdošā komunikabilitātes spēja.. [kopā] ar šarmantumu padara Ausmu neparasti cilvēciski pievilcīgu.. Liesma 76, 8, 1.

šarms, -a, v.; parasti vsk. *Savdabīga, neatvairāma pievilcība, savdabīgs, neatvairāms valdzinājums (cilvēkam).* □ Pirmajā brīdī, satiekoties uz ielas vai sabiedrībā, reti kāds viņai pievērsa uzmanību. Viņas šarms atplauka, kad ar viņu sāka sarunāties. Lācis VI, 345. Filips: Sieviete ar smadzenēm un laikmetīgu šarmu! Šāda kombinācija mūsu dienās ir pavisam neparasta. A Eglītis I, 369. Viņam [aktierim] bija arī īsts mākslinieciskс temperaments un šarms, ko skatītāji un kritika augstu novērtēja. Akurātere 1, 62. // *Savdabīga pievilcība, savdabīgs valdzinājums (piemēram, parādībai, vietai).* □ ..koncertiem īpatu šarmu piešķīra Imas Sumakas izturētā un aktieriski ļoti izmeklētā mākslinieces personība. Māksla 61, 1, 45. Viņas mākslā īsti sievišķīgi sadzīvo gan temperamentīgas jūtu izpausmes, gan .. gleznieciskс šarms .. Nodieva 2, 23. Katram īpatnību bagātam novadam ir sava pievilcība, savs šarms. Vienreizīgums, savdabība ir ieguvums, sevišķi mūsdienās .. Goba 5, 3.

šarnīr-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajā izmanto šarnīru vai šarnīrus.* Šarnīraizbīdnis. Šarnīrbalsts. Šarnīrecēšas. Šarnīrmehānisms. Šarnīrsajūgs. Šarnīrstatnis. Šarnīrvārsts. Šarnīrvira.

šarnīrs, -a, v. *Kustīgs cietu ķermeņu savienojums, kas pieļauj griezes kustību ap kopēju ģeometrisko asi vai centru.* Cilindriskais š. Sfēriskais š. Vaļējs š. Slēgts š. □ Metāla svītrvilcis sastāv no divām adatām, kas vienā galā savienotas ar šarnīru. Sterns 2, 21. Rāmis [karuselim] balstās uz centrālā šarnīra un rotē pa apaļu betona tekni uz pneimatiskiem balsta riteņiem. Lauku Dzīve 81, 2, 28. Vienmēr rūpīgi jāpārbauda, vai bises stobri blīvi saslēdzas ar laidi un aizslēgu. ..Visbiežāk bises ļodzīguma cēlonis ir šarnīra bultas izdilums. Medn 103.

šarnīrveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šarnīram raksturīgā konstrukcija, uzbūve.* Š. mezgls.

šarnīrveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šarnīrveidīgi.** *Šarnīrveida.*

šarpija, -as, s.; parasti vsk. *Materiāls — saplucināta kokvilnas auduma pavedieni.*

šartrēze, -es, s.; parasti vsk. *Zāļu liķiera šķirne; šīs šķirnes liķieris.* □ Pēc šartrēzes glāzītes trakais uztraukums drusku atlaidās .. Skujiņš 14, 170.

šārudens, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo rudeni, pašreizējā gada rudeni, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā gada rudenī.* Š. raža. □ Netrūkst [apkūlībās] arī baznīcas pērmindera, kurš labprāt iebauda no šārudens gājuma .. Austriņš 2, 177.

šaržēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Attēlot, atveidot (ko) šaržā, ar šarža paņēmieniem.* □ ..sīkplastikas «kompetencē» ietilpst mazi humoristiski ikdienas pastāsti, viegli šaržēti vai liriski «apspēlēti» personāži .. Nodieva 1, 38. ..vairums tik bieži šaržēto un par marionetēm pārvērsto «Revidenta» ierēdņu šajā izrādē ir gudri un vērīgi cilvēki. Teātris 82, 15. Komisku tēlu radīšanai [operā] komponists nereti izmanto muzikālas parodijas paņēmienus .. Uzreiz paliek atmiņā šaržētā zaldātu dziesma — mērnieku vadmotīvs .. Māksla 60, 2, 30.

šaržists, -a, v.; **šaržiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Mākslinieks, kas veido šaržus (tēlotājā mākslā).*

šaržs, -a, v. *Satīrisks vai humoristisks (kā) attēlojums (tēlotājas mākslas darbā), kurā ir izceltas, pārspīlētas (tā) raksturīgākās īpašības, pazīmes.* Draudzīgs š. Ass š. Dzēlīgs š. □ ..mākslinieka .. galvenā aizraušanās ir šarži. Viņa kolekcijā ir daudz portretzīmējumu, kuros redzami populāri padomju aktieri. Rīgas B 85, 196, 6. Šķiet, gandrīz visi viņas [tēlnieces] darbi atrodas vienā gatavības pakāpē — ar bagātīgi sairdinātu faktūru un līdz galējai iespējai kāpinātiem modeļa raksturojumiem, kas brīžam tuvojas šaržam. Tēl M 58, 174. // *Šāds attēlojums (dai|literatūrā, skatuves un kino mākslā, mūzikā).* □ A. Mierlaukam kā māksliniekam A. Upīts ir visai tuvs — abi viņi bez apjūsmas un pieskaistināšanas skata īstenības ainas, abi ir zvērināti reālisti ar tendenci līdz šaržam iezīmēt negatīvo personāžu. Dzene 6, 14.

šāsdienas, ģen., nelok. **1.** *Saistīts ar pašreizējo dienu, tai raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā dienā.* □ Viens otrs arī no šāsdienas pienācējiem sekoja viņu paraugam un pierausās pēc iespējas tuvāk gunskuru siltumam .. K Zariņš 1, 104. Mēs esam zaudējuši šāsdienas kauju. Bērce 5, 43.

2. *Saistīts ar pašreizējo laikposmu, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā laikposmā; mūsdienu.* □ Siera ražotāju šāsdienas rūpes saistās ar nemitīgu ražošanas tehnoloģijas pilnveidošanu .. Liesma 75, 9, 4.

šasija, -as, s. **1.** *Pamatdaļa, atbalsta daļa (ierīcēm, iekārtām u. tml.).* □ Iecere bija vienkārša un oriģināla — uz kliedētāja šasijas būvēt piekabi ar augstiem bortiem, kurā varētu pārvadāt divdesmit kubikmetrus zaļās masas .. Cīņa 84, 101, 2. Barošanas bloks [magnetofonam] novietots uz atsevišķas šasijas, pēc iespējas tālāk no pastiprinātāja. Zin T 67, 2, 45. Rīgas mehāniskā rūpnīca konstruējusi un ražo sērijveidā autoceltni, kas uzmontēts uz smagās automašīnas .. šasijas. Sterns 2, 53.

2. *Daļa (lidaparātam), ko izmanto braukšanai un trieciena vājināšanai (tam) nolaižoties.* □ Reaktīvā pasažieru lidmašīna jau gatavojās nolaisties Ļeņingradā, kad atklājās, ka priekšējo šasiju nevar izlaist un tāpēc nolaisties nav iespējams. Zin T 76, 3, 8. ..lidmašīna piezemējās no jūras puses. Dzinēju troksnis piepeši kļuva griezīgs, no mākoņa iznira sudrabots cigārs ar atliektiem spārniem un garām šasiju kājām, kas taustījās pēc cieta pamata. Lapsa 7, 88.

○ Pašgājēja šasija — *spēkrati, kuru konstrukcija ir paredzēta, piemēram, darba mašīnu, rīku, kravas kastes, uzmontēšanai vai uzkarināšanai.* □ Atgādināsim, ka jāreģistrē ne tikai automobiļi .., bet arī traktori, piekabes un pašgājējas šasijas. Latv J 90, 46, 4.

šāsnakts, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo nakti, pašreizējās dienas nakti, tai raksturīgs;*

tāds, kas pastāv, noris pašreizējā naktī, pašreizējās dienas naktī. Š. zādzības.

šāsvasaras, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo vasaru, pašreizējā gada vasaru, tai raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā vasarā, pašreizējā gada vasarā.* Š. vidējā temperatūra.

šāsziemas, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo ziemu, pašreizējā gada ziemu, tai raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā ziemā, pašreizējā gada ziemā.* Š. sporta sacensības.

šašliks, -a, v. *Aitas, arī liellopu, cūkas gaļas ēdiens, ko gatavo, cepot nelielus, uz iesma uzdurtus gaļas gabalus ogļu siltuma starojumā.* Šašliku mērce. □ Iemarinētos gaļas gabalus uzsprauž uz metāla iesma. Šašliku cep uz kvēlošām oglēm.. Kļaviņa 1, 304. Māte sniedza šašliku, braucīja ar nazi no iesmiem uz šķīvjiem un aicināja viesus sēsties uz sētā izklātajiem tepiķiem. Birznieks-Upītis 6, 206. Šoreiz galdā smaržo šašliks. ..Droši vien man par godu nožmiegts vistaukākais aitu fermas aunelis. Grīva 9, 186.

šatens[1], -a, v.; **šatene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Cilvēks, kam ir kastaņbrūni mati.* □ ..dzintara krelles un koraļļu virtenes vislabāk piestāv brunetēm un šatenēm.. PL Siev 78, 7, pielikumā. Vai, kā viņas [francūzietes] steidzas pa šaurajiem trotuāriem — brunetes un šatenes, gan slaidas, gan pilnīgas.. Zv 67, 1, 16.

šatens[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **šateni.** *Kastaņbrūns (par cilvēka matiem, to krāsu).* Š. matu tonis. □ Krāsojot šatenus matus, perhidrolu nelieto.. Friz 147. // *Tāds, kam ir kastaņbrūni mati (par cilvēkiem).* □ Visvairāk Žuburam iepatikās Andrejs Silenieks, šatens milzis ar labsirdīgu, vara brūnu seju.. Lācis VI, 259. Runātāju vidū bija arī vidēja auguma šatens jauneklis. Liesma 76, 2, 14.

šatieris, -ra, v.; parasti vsk.; etn. *Vienas un tās pašas krāsas dažādu toņu joslains salikums (piemēram, austās segās).* Šatiera (arī šatieru) sega — *šatiersega.* □ Turpina aust, līdz pirmais šatiera tonis izausts, tālāk auž nākamo toni. PL Siev 83, 12, pielikumā. Brūna krāsa ir auduma pamatā, lielās un mazās raksta rūtis austas šatierī no sūnu zaļa līdz zaļgandzeltenai krāsai. PL Siev 80, 6, pielikumā. Ar Latgales rakstainajām segām it kā sacentās Vidzemes šatieru segas. Cīņa 82, 84, 3.

šatiersega, -as, s.; etn. *Austa, parasti vilnas, sega ar vienas un tās pašas krāsas dažādu toņu joslainu salikumu.* □ Ar izdomas mākslinieciskumu dažādu motīvu variācijās piesaista Ziemeļvidzemes svītrotās un šatiersegas.. Rīgas B 81, 165, 5. sal. Sniegs krīt un krīt, tas ir mikls un smags, klājas pāri kā palags, kā šatiersega.. Svīre 3, 124.

šatobriāns, -a, v. *Ēdiens — sārti ceptas, divkārt biezas liellopu šķiņķa, gurna gabala šķēles.*

šaubas, -u, s.; tikai dsk. *Psihisks (emocionāls) stāvoklis, ko izraisa pārliecības, ticības trūkums par (kā) patiesumu, pareizību, iespējamību; attiecīgā satura domas, priekšstati u. tml.* Meiteni māc š. Š. par savu prasmi. Šaubu pilns skatiens. Š. moka. Š. tirda. Š. gaist. Izkliedēt šaubas. Bez šaubām — *lieto, lai apstiprinātu apgalvojumu vai noliegumu; protams, katrā ziņā, nešaubīgi.* Nav (ne mazāko, arī nekādu) šaubu — *saka, lai pilnīgi apstiprinātu kādu izteikumu, faktu.* □ Sirdi nospieda savādas šaubas par nākamo dzīvi. Ko viņa zināja par to cilvēku, ar kuru kopā tagad soļoja pie altāra? Sakse 2, 6. ..Baiba prātoja un pārlika, mocījās neziņā, ko iesākt — turpināt mācības vecajā skolā vai iet uz profesionāli tehnisko. Visbriesmīgākās bija šaubas, tās nedeva miera ne dienu, ne nakti. Ērgle 7, 12. Manī vēl šaubas cīnījās ar uzticību šim nejauši sastaptajam cilvēkam. Gūtmanis 2, 136. ..lielākā daļa izteica šaubas, vai nogurušie ļaudis spēs veikt tik lielu un smagu darbu. A Grigulis 9, 121. pārn. ..Tikai šaubu dzeltenās skudras vēl aizvien nerimst apziņu dzelt.. Elksne 1, 111. pārn. Mums skumjas krūtīs šaubas sēj.. Balodis 7, 98. Didzis atminējās viņas seju.. ar izbalējušā skaistuma tikko jaušamajām pēdām. Ilga, bez šaubām, bijusi ļoti glīta. Ezera 2, 94. Nav šaubu, ka tas ir tikai īslaicīgs pamiers, tomēr Nikolajs jūtas kā vispilnīgākais uzvarētājs. Saulītis 13, 76. Nebija ne mazāko šaubu, ka Sīmanis ir miris — balti pagrieztie acu āboli stingi vērās pēdējā vakara saulē. Sakse 2, 187. Nav nekādu šaubu, Svente [kalns] sakustējies tāpēc, ka Dardeģis nolīdis mežu. Bels 7, 77.

šaubīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šaubīgi. 1.** *Tāds, kas šaubās, tāds, kas nav pārliecināts, stingrs savos uzskatos, tāds, kas izturas, rīkojas nenoteikti, nedroši, šauboties.* □ ..kāds Jancis labs! Lai gan tāds neticīgs un šaubīgs par viņa — Marča spējām. Valdis 1, 181. Pieci rubļi zemnieka cilvēkam branga nauda, ar to barons bija domājis kādu šaubīgāku piedabūt, lai tas ar savu priekšzīmi pamudinātu arī citus. Dorbe 6, 44. Amalija: Agrāk viņš [tēvs] bij kā tērauds: varēja nākt kas nākdams, viņš neliecās. ..Nu viņš kļuvis mīksts un pielaidīgs, un šaubīgs. Upīts XIV, 127. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Š. prāts. □ ..Marčs tūliņ pēc pirmiem diviem drošiem soļiem sāka iet ļoti šaubīgi.. Reiz viņš palika pat stāvot un paskatījās it kā izsamisis apkārt. Valdis 1, 85. ..viens steidzīgi lika soļus, otrs — rāmi, apdomīgi, trešais — šaubīgi, kā pārdomādams, vai izvēlētais virziens ir pareizs.. Jansons 2, 3.

2. *Tāds, kas (kādā) izraisa šaubas, arī neuzticību, aizdomas.* Šaubīga persona. Šaubīga izskata vīrietis. Šaubīga reputācija. Cilvēks ar šaubīgu pagātni. □ Kinoteātra priekšā te parādījās, te atkal uz brīdi nozuda šaubīgi tipi, kas nemaz negatavojās iet iekšā. Jansons 4, 590. Dimants: Brālis. Dvīņubrālis. Šaubīgi subjekti kā viens, tā otrs. No viņiem jāturas pa gabalu. A Eglītis 1, 572. «..kāpēc, kāpēc man vajadzēja līst tik šaubīgā un nedrošā pasākumā!» A Grigulis 13, 581. Bet laiks rādījās šaubīgs, sinoptiķi deva pretrunīgas prognozes. Talcis 7, 281. // *Tāds, kurā izpaužas šaubas, arī neuzticība, aizdomas.* □ Mācītājs šaubīgi uzlūkoja Jāni.. Sakse 1, 8. Pie mana galda sēž tas spēkavīrs, tas Ticamais, Kā piesta smags un

aizdomīgs turklāt, Viņš šķielē šaubīgi uz pavārnīcu .. Bendrupe 3, 126.

šaubīgums, -a, v. **1.** *Vispārināta īpašība → š a u b ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Cilvēka š.

2. *Vispārināta īpašība → š a u b ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

šaubīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Būt tādam, kam ir izraisījušās šaubas (par ko).* Š. par savas rīcības pareizību. Š. par ziņu patiesumu. Š., vai paspēs izdarīt visu laikā. □ Olivers: Vai ticību var iedvest ar pavēli? Turklāt — sākumā es ticu, bet es taču nevaru neredzēt, ka man netic. Ka mani vēro, pētī, šaubās par mani .. Gulbis 5, 256. «Hei, cilvēka bērns, panāc šurpl» Ārija šaubījās: iet, neiet? Vilks 1, 54. sal. Brīdi paturēja burku [ar rūgušpienu] rokās kā šaubīdamies, tad atkal pielika pie lūpām un izdzēra visu tukšu. Stulpāns 2, 46.

šaudīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šaudīgi.** *Tāds, kas ļoti ātri vairākkārt pārvietojas šurpu turpu, no vienas vietas uz citu; tāds, kas ļoti ātri vairākkārt kustas uz vienu un otru pusi.* □ Jau no agra rīta, kamēr saimnieks ar Indriķi pie zirgiem, tā rīkojusies pa istabu un klēti. Nemierīga, šaudīga kā vālodze. Sēlis 1, 5. Tad salidoja ašās un šaudīgās bezdelīgas, kas bija veiklas gaisa akrobātes .. Fimbers 1, 324. .. viņa beidzot apsēdās uz suņu būdas jumta un piespiedās Dikša šaudīgajai galvai. Skujiņš 14, 323. pārn. .. apstājusies ir laika strauji šaudīgā saiva .. Auziņš 10, 41. // *Tāds, kam ļoti strauji vairākkārt mainās ātrums, stiprums, virziens (parasti par vēju, gāzes plūsmu).* □ .. Es pārvērtos, lai mani neievaino Tie vēji šaudīgie, kas nemitīgi mainās. Kaldupe 14, 145. Šaudīgās vēja brāzmas brīžiem ar tādu spēku svieda lietus šaltīs [automobiļa] logā, ka stiklu tīrītāji nespēja tās aizslaucīt .. Kaijaks 4, 9. Partizāni .. raugās šaudīgajās uguns liesmās. Jansons 6, 445. // *Tāds, kam ļoti strauji vairākkārt mainās virziens, arī stiprums (par gaismu, tās starojumu).* Š. prožektora stars. Šaudīgi zibeņi. □ Šaudīgā uguntiņa ik acumirkli vērta Anitas vaibstus citādus. Ezera 2, 21. Starp baltajiem garaiņiem kvēpekļa šaudīgajā gaismā bija redzama milzīga taure .. Grīva 7, 82. // pārn. *Tāds, kas ļoti strauji vēršas pārmaiņus uz vairākiem objektiem, vairākām pusēm (par acīm, skatienu).* □ .. viņa šaudīgās acis paguva aptaustīt kabineta sienas un mana formas tērpa pogas .. Lapsa 6, 55. Viņa skatiens, šaudīgs kā pārbiedēta pele, meklēja, kur ielīst un paslēpties. Līvs 3, 160. Ansona acis pāri plānajam degunam šaudīgi pablenž drīz Justā, drīz Klāvā. Sēlis 5, 31. // pārn. *Nenosvērts, nepastāvīgs (par cilvēku, tā psihi, raksturu, personību); strauji vairākkārt mainīgs (par psihisku stāvokli, domām u. tml.).* □ .. viņš bija vieglprātīgs un šaudīgs kā vējš .. J Kalniņš 8, 301. .. pārāk labi viņš pazina Čingizhana šaudīgo dabu, lai par dāvanu priecātos. Skujiņš 7, 166. .. es nedrīkstu pakļauties cilvēkam, kura prāts ir šaudīgs kā vēja pūsma. Zigmonte 9, 75. Domas kļuva vieglas un šaudīgas. Sakse 9, 203.

šaudīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → š a u d ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Bezdelīgu š. Sveces liesmas š. □ pārn. .. ar slaveno holandiešu futbolistu viņam .. ārēji nav nekādas līdzības, varbūt vienīgi nerimtīgais šaudīgums .. Kalndruva 10, 77.

šaudīkla, -as, s. **1.** *Atspole.* □ Pati Sīkuliene .. auda .. Žirrr! nošņikstēja šaudīkla, pavērtu metu spraugai cauri skriedama. Upīts 3, 174. .. tā šaudīkla šaudās, tā rindas raksta .. Ziedonis 16, 91. // pārn.; sar. *Ļoti kustīgs cilvēks, parasti sieviete; cilvēks, parasti sieviete, kas bieži maina dzīves vai darba vietu.* □ «Šaudīkla, nu, vai nav šaudīkla? Mūžadien viņai jāskrien skriešus.» Bendrupe 2, 21. «Ko tā šaudīkla,» viņa pukojās, «ar slēpēm no kalna skrien, līkumus mezdama, vai tas sievai piedien!» Bels 2, 27. Māja gan sašķiebusies, meit, ilgi tu, šaudīkla, esi bijusi projām .. Lisovska 6, 86.

2. novec. *Šaujamierocis (parasti šautene, pistole).* □ Dažbrīd viņiem šķita, ka zaldāti jau būtu turpat ataugās un tūdaļ dosies ar savām garajām šaudīklām tiem virsū. K Zariņš 1, 91.

šaudīt, -u, -i, -a, pag. -īju. **1.** intrans. *Vairākkārt šaut (1).* □ Kāds tur, augšā, sāka uz labu laimi šaudīt ar automātu .. Ezera 11, 24. Viļums sāka šaudīt uz visām pusēm, līdz revolveris viņam izkrita no rokas. Sakse 7, 176. Ernests visu rītu bija pagalmā šaudījis ar korķu pistoli .. Lācis 13, 26. pārn. .. pērkons no mākoņiem grūst, Šaudot ar zibeņu bultām. Kar 59, 8, 11. // trans. Š. vārnas. □ Fedotovu [sādžu] šauda mūsu artilērija un mīnmetēji .. Zv 74, 18, 14.

2. trans. *Ļoti ātri vairākkārt kustināt uz vienu un otru pusi (ķermeņa daļu); ļoti ātri vairākkārt virzīt šurpu turpu (piemēram, priekšmetu).* Govs šauda asti. □ .. gans piegrūda čūskai pirkstu pie purna. Kustonis sāka šaudīt mēli .. Sudrabu E 3, 174. Mazulis [briedēns] .. šaudīja mēli, līdz satvēra pupa galu .. Kaijaks 4, 113. Krančelis smilkst, nemierīgi šaudīdams galvu .. Brigadere 2, 307. .. tēvs veikli šaudīja saivu caur tīkla acīm .. Lācis 1, 356. pārn. Jūra savas mēles šaudīja augstu pret klintīm .. Laicens I, 374. // pārn. *Ļoti strauji vērst (acis, skatienu) pārmaiņus uz vairākiem objektiem, vairākām pusēm.* □ .. kucēns .., nokļuvis ārstes rokās, izbijies šauda ačteles. Rīgas B 73, 123, 3.

šaudīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Vairākkārt šaut (1); šaudīt (1).* □ .. visi šaudījušies ar Ošiņa bisi, cenzdamies trāpīt gaisā uzsvieštai cepurei. Kaijaks 5, 364. .. māte sabruka raudās: «Jā, tevis nav, un visur tik briesmīgi šaudās ...» Lukss 12, 123. Puišeļi .. šaudās ar kaķenēm. Rīgas B 66, 191, 3.

2. *Ļoti ātri vairākkārt pārvietoties šurpu turpu, no vienas vietas uz citu; ļoti ātri vairākkārt kustēties uz vienu un otru pusi.* □ Māte šaudījās no virtuves uz vannas istabu te ar tīru dvieli, te nesdama tīru kreklu .. Jakubāns 2, 52. Līdaka aizslīd. Tās vietā šurpu turpu šaudās mailītes un kazragi. Avotiņa 7, 80.

Pitona galva paslējās dažus centimetrus virs smiltīm un slīdēja pie ūdens tvertnes. Mēle nemitīgi šaudījās. Puriņš 2, 59. Māmiņa stalti sēdēja stellēs, auzdama linu palagus, galdautus, dvieļus, segas vai vadmalu. Ātri šaudījās atspole.. PL Siev 84, 9, 7. pārn. Baumas un muļķīgi spriedelējumi šaudās no nodaļas uz nodaļu.. Dripe 3, 278. pārn. Karsti šermuļi šaudās pa muguru, saskrien galvā, kāpj augšup līdz matu galiem.. J Plotnieks 6, 191. pārn. Saule kā rūsgana lapsa zūd zaļajos mežos, vien mirkli vēl mākoņos šaudās liesmainā aste.. Krūklis 6, 86. ◇ Šaudās (arī tek) kā atspole — *saka par izveicīgu, čaklu, arī kustīgu cilvēku.* □ Kāzu rītā Amālija šaudījās pa Skujāniem kā atspole, visu, kā pienākas, sarīkodama. Saulietis V, 49. Cauru dienu viņš šaudījās kā atspole. Gan bankās, lielākos tirdzniecības namos, notāru kantoros.. vienmēr laikā Ceplis bija klāt. Rozītis 1, 76. ◇ Mēle šaudās kā atspole — *saka, ja kāds daudz, veikli runā. // Būt tādam, kam ļoti strauji vairākkārt mainās ātrums, stiprums, virziens (parasti par vēju, gāzes plūsmu).* □ Vējš brāžas un šaudās no vienas puses uz otru celdamies un pieplakdams. Liesma 70, 6, 3. Šodien asi rudens vēji šaudās. Kaldupe 6, 72. ..sērkociņa liesma meitenes rokā šaudījās uz visām pusēm. Vilks 5, 37. *// Būt tādam, kam ļoti strauji vairākkārt mainās virziens, arī stiprums (par gaismu, tās starojumu).* □ Pārsimt metru sānis ar vienaldzīgu aukstumu šaudījās bākas stars.. Lapsa 3, 39. ..lietus sāk līt straumēm, vienā gabalā dārd pērkons, un pār Daugavu līčloču šaudās zibeņi. J Kalniņš 9, 115. Pamalē šaudās rūsa. Nepārstāj dimdināt. Lisovska 6, 64. // pārn. *Ļoti strauji vērsties pārmaiņus uz vairākiem objektiem, vairākām pusēm (par acīm, skatienu).* □ Rutas acis nemierīgi šaudījās te pie Jankas, te pie brāļa un tēva. Jansons 4, 278. Un lielais kaķis [lūsis] lavās tuvāk stigai pa pašu biezāko vietu — ātri, klusi. Dzeltenās acis vērīgi šaudās.. Dripe 1, 21. Kalvja skatieni kā zilas bezdelīgas šaudījās no sklandrauša gabala uz balto meža ceļu un atkal atpakaļ. Kaldupe 6, 83. // pārn. *Būt nenosvērtam, nepastāvīgam (par cilvēku, tā psihi, raksturu, personību); strauji vairākkārt mainīties (par psihisku stāvokli, domām u. tml.).* □ Tagad Berta zināja, ka mātes jūtas ir tās, kas sievietei piepilda dzīvi.. Ja viņa agrāk° bij šaudījusies un svaidījusies, tad tikai tādēļ, ka tā nebija māte. Rozītis III, 200. Aiz nemiera un nelāga paredzējumiem prāts šaudījās kā zvirbulis zem sieta. Upīts 8, 140. Biju ļoti nogurusi, tomēr aizmigt nevarēju. Daudz domu šaudījās pa galvu. Zālīte 5, 163. Galvā šaudījās saraustītas bijušo dienu atmiņas. Prātā nāca tēvs.. Grants 6, 308.

šaujamierocis, -ča, v. *Ierocis, kurā šāviņa, lodes mešanai izmanto sprāgstvielu sprādziena enerģiju.* □ Saskaņā ar likumu malumedniekiem ir konfiscējami arī nozieguma rīki. Tādi ir dažāda veida šaujamieroči un citi priekšmeti. Zv 84, 24, 14. Apbruņojušies ar nažiem un šaujamieročiem, dumpinieki ieņēma administrācijas ēku kādā Dienvidkarolīnas štata ledžā.. Liesma 70, 2, 26. Mīmoza: Šaujamieroči ir ļoti trokšņaini un tāpēc neizdevīgi. Tos es nekad nelietoju. Zīverts 2, 418.

šaujamlauks, -a, v.: mil. *Apvidus, kas ir iekārtots mācību un kaujas šaušanai, kā arī taktiskām apmācībām.* □ Kaujas laukā viss notiek savādāk nekā šaujamlaukā. Lācis 7, 16. Snaiperu rota dzīvoja netālu no liela, nesen iekārtota šaujamlauka vienkāršās meža zemnīcās. Grīva 8, 52.

šaujamlaukums, -a, v. *Laukums, kas ir iekārtots šaušanas apmācībām, arī sacensībām.* □ Tur kāda rota devās uz šaujamlaukumu. Lācis 7, 94. Šaujamlaukums atrodas uz klāja un tātad kopā ar kuģi nepārtraukti kustas. Kas tur var iznākt par šaušanu! Grīva 8, 110.

šaujamlūka, -as, s.; mil. *Šaušanai un novērošanai iekārtota sprauga (aizsargbūvēs, tankos, bruņumašīnās); ambrazūra.* □ ..2. baterijas kaujinieki.. sāka šaut tiešā tēmējumā pa.. cietokšņa šaujamlūkām. E Arājs 1, 5. Pretinieks bija iekārtojis ērtas pozīcijas, tā dzotu šaujamlūkas spļāva niknu uguni. Rīgas B 84, 88, 3. ..ordeņa pils ārsienas ar ejām un šaujamlūkām tagad var apskatīt.. muzeja apmeklētāji. Zin T 79, 6, 12.

šaujampulveris, -ra, v. *Metošā sprāgstviela, kas degot rada augstu spiedienu.* Bezdūmu š. Nitroglicerīna š. Medību š. Degauklas š. □ Pirmo lielāko sprādzienu ar melno šaujampulveri pasaulē 1585. gadā sarīkoja Antverpenes aizstāvji pret spāņu iebrucējiem. Cīņa 78, 144, 3.

šaujamrīks, -a, v.; sar. **1.** *Šaujamierocis (parasti šautene, pistole).* □ Kāds ieminas, vai Sudmalis divas kastes ar šaujamrīkiem toreiz noslēpis nespējnieku namā. Rūja 3, 36.

2. *Rotaļu rīks (kā) mešanai.*

šaujams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *š a u t.*

2. ar not. galotni. *Tāds, ko lieto šaušanai.* Šaujamais pulveris — *šaujampulveris.* Šaujamais ierocis — *šaujamierocis.* □ Gājējs plecos nesa šaujamo stopu un bultu nastiņu.. A Gulbis 2, 7. Linājs nostājās, izstiepa roku ar šaujamo ierīci, barvedis pielika degošu sērkociņu pie degļa cauruma. Bels 1, 21. Ja sasmalcināms lielāks skaits akmeņu [uz lauka], tie jāspridzina. Var spridzināt ar šaujamo pulveri.. Apsīts 1, 89. Neorganizētais melnais cilvēks toreiz ar šķēpu un bultu nevarēja nopietni pretoties organizētam laupītāju baram, kas apbruņots ar.. šaujamiem ieročiem. Grīva 8, 204.

3. lietv. nozīmē: šaujamais, -ā, v.: sar. *Šaujamierocis (parasti šautene, pistole).* □ ..no kamanām izkāpa drukns vīrs ar šauteni rokā. Uzmanīgi apskatījis apkārtni, viņš nolika šaujamo otram braucējam klēpī. Branks 1, 58. Piecēlās vīrs ar pistoli. ..viņš noglabāja uz krūtīm šaujamo un aizsmēķēja. Līvs 2, 192. Bēglis.. pamanījis Jāni un no neliela attāluma izšāvis ar kaut kādu paštaisītu šaujamo vai vecu bisi.. Auziņš 4, 76.

šaujlauks, -a, v. *Šaujamlauks.* □ ..gatavojamies rītdien iet šaušanas apmācībās. Tepat blakus tundrā izbūvēts liels šaujlauks. Grīva 11, 80.

Šodien šaujlaukā man pienāk komandieris pats. Prasa: «Andri, vai tev labi strādā automāts?» Lukss 1a, 318.

šaujlaukums, -a, v. *Šaujamlaukums.* □ Kad rota nonāk šaujlaukumā, saule tikko uzlēkusi. . . Divjūgā atbrauc pulka komandieris. Šaušana sākas. Plaudis 2, 58.

šaujlūka, -as, s. *Šaujamlūka.* □ Viņš [kareivis] zināja, ka tūlīt abiem jāskrien turpu un jāiemet dzota šaujlūkās granātas. Zv 63, 4, 5. Tad leitnants pielīdis dzotam pavisam klāt un meties ar visu ķermeni virsū šaujlūkai. Ložmetējs apklusis . . . Zv 65, 19, 7.

šauracains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir šauras acis (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* Š. zēns.

šauracis, -ča, v.; **šaurace,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Tas (tāds), kam ir šauras acis.* Šaurace meitene.

šaurasmens, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šaurs asmens.* □ Šaurasmens cirvi nomaina platasmens cirvis . . Zv 57, 7, 15.

šaurdeguna, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šaurs deguns, kura nāsis novietotas samērā tuvu viena pie otras.* □ Pērtiķus iedala divās lielās grupās: šaurdeguna un platdeguna pērtiķos. Šaurdeguna pērtiķiem starpsiena starp nāsīm ir plāna, tāpēc to nāsis ir tuvinātas un vērstas uz priekšu. Gaudiņš 1, 21.

šaurdegunains, -ais; s. -a, -ā. *Šaurdeguna.*

šaurfilma, -as, s. **1.** *Filma, kuras kadra platums nav lielāks par 16 milimetriem.* // ģen.: šaurfilmu, arī šaurfilmas, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir paredzēts filmēšanai, fotografēšanai ar šādu filmu; tāds, kas ir filmēts, fotografēts uz šādas filmas.* □ . . šaurfilmu kinokamerām ir vienkāršāka konstrukcija, un tās var izmantot visdažādākajos uzņemšanas apstākļos. Zin T 75, 6, 36. . . Kārklītis ar savu šaurfilmas aparātu bija uzņēmis kinokadrus . . Brīdaka 2, 57. Šaurfilmu diapozitīvi [konkursam] obligāti jāiesūta plastmasas standarta rāmīšos . . Zv 78, 13, 37.

2. *Kinomākslas darbs, kas ir uzņemts uz šādas filmas.* □ . . audzēkņi uzņem šaurfilmas par savas skolas dzīvi un par dažādiem citiem tematiem. Lit M 64, 26, 7. Daudz šaurfilmu ir par lauksaimniecības darbiniekiem, sportistiem, ugunsdzēsējiem, mūzikas vēsturniekiem . . Rīgas B 66, 158, 3.

šaurība, -as, s.: parasti vsk. **1.** *Nepieciešamās vietas, platības nepietiekamība (parasti celtnē, telpā, teritorijā); apstākļi, kas ir saistīti ar šādu vietas, platības nepietiekamību.* Telpas š. nomāc. Vecpilsētas š. □ Pieradušus pie lauku plašumiem, viņus šausmināja dzīvokļīša šaurībā. Ezera 9, 16. Dāvids uzauga lielā šaurībā. Ģimene mita fabrikas strādnieku trīsstāvu mājā Klaidas upes augstajā krastā vienā pašā istabā . . Lielais 4, 11. . . šaurība tur [Ņevas prospektā] šķita neiedomājama. Ļaužu straumei nepietika vietas uz ietves, tā piepildīja visu ielu . . Zv 57, 21, 2. Pie vecātēva es parasti pavadīju vasaras. Pēc ziemas šaurības pilsētā no radzēm un laukakmeņiem būvētā ēka likās milzīga. Viese 4, 21.

2. *Vispārināta īpašība → š a u r s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Domāšanas š. Mērķu š. □ Latviešu māksliniekiem nekad . . nav piemitusi sabiedrisko un māksliniecisko uzskatu nacionāla šaurība. Tēl M 77, 10. Vika nedomā nekā slikta par māti, tā cenšas dzīvot savās domās un sapņos pāri mājas dzīves aprobežotajai šaurībai labākā, skaistākā pasaulē. J Kalniņš 1, 381. Arī viņa [lugā] ir romantisks tēls, kas smok sava laika šaurībā un zemiskumā. Viese 3, 56. // *Vienpusība, arī garīga aprobežotība.* □ Lugas varoņu konfrontācijā ar savu pagātni režisors saskata vienu no galvenajām iespējām spilgtāk atklāt tēlu tagadni, viņu sastingumu, garīgo šaurību. Dzene 6, 256. Ap 1909. gadu [Alfrēda] Kalniņa darbība ir kļuvusi tik plaša un tik tālu pārsniedz viņam nolemtās provinces ērģelnieka darbības šaurību, ka konflikts ar šo ierobežotāju vidi kļūst neizbēgams. Klotiņš 1, 117.

3. *Vispārināta īpašība → š a u r s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Rocības š. □ Kaut Linda nāca no šaurības, viņu nepārsteidza Edmunda bagāti iekārtotais dzīvoklis un vasarnīca. Kļava 2, 37.

šaurināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst šaurs (1) vai šaurāks.* Š. dēli.

šaurkakla, ģen. nelok. *Tāds (parasti trauks), kam ir šaurs kakls.* Š. pudele.

šaurkaklains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds (parasti trauks), kam ir šaurs kakls; šaurkakla.* □ . . šaurkaklainajā krūkā Vandas roka aizspriežas, paliek pusceļā. Indrāne 5, 179.

šaurkrūtains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir šaura krūšu daļa (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* Š. putns.

šaurlapains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir šauras lapas (par augiem); šaurlapu.* □ Šaurlapainā plūme . . ir krūms vai neliels koks ar tieviem, sārtiem zariem. Lapas šauras. Sudrabs 1, 120. No . . introducētām [parka] sugām atzīmējama sudrabegle, . . sīklapainie un šaurlapainie neīstie jasmīni . . Saudz dabu 70.

šaurlapu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šauras lapas (par augiem).* Š. lupīna. Š. vīķis. Š. virza. □ . . šaurlapu ceļtekas . . ir ļoti bieži sastopamas un pieder pie mūsu pļavu parastākajiem augiem. Galenieks 2, 363. Dziļāk ūdenī . . aug ezera meldri, niedres, šaurlapu vilkvālītes . . Spuris 1, 26. No tipiskiem gaismas augiem varam minēt šaurlapu ugunspuķi, kas aug mežu klajumos un izcirtumos . . Biol r 73.

šaurleņķa, arī **šaurleņķu,** ģen., nelok. *Tāds, kam ir šaurs leņķis (šauri leņķi).* Šaurleņķa vītne. □ Trijstūri, kam visi leņķi ir šauri, sauc par šaurleņķu trijstūri. Mat 359.

šaurmalains, -ais; s. -a, -ā; reti. *Tāds, kam ir šaura mala (parasti par cepuri).* □ Viņa parādījās . . ar dziļu, šaurmalainu cepuri galvā . . Skujiņš 14, 414.

šaurpierains, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kam ir šaura piere (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ pārn. Tautas pārstāvis atradies! Šis šaurpierainais . . honorāra meklētājs . . Dripe 10, 316.

2. *Tāds, kam ir šaura piere (3) — pat priekšmetiem.* Š. āmurs.

šaurs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šauri. 1.** *Tāds, kam šķērsvirzienā ir samērā mazs attālums no vienas malas līdz otrai; tāds, kam ir samērā mazs diametrs (par apaļas, ieapaļas formas priekšmetiem, veidojumiem); pretstats: plats.* Šaura iela. Šaura eja. Šaura dobe. Š. koridors. Šauras kāpnes. Šauras durvis. Pavērt durvis šaurā spraugā. Šaura gulta. Šaura laipa. Šaura josta. Š. trauks. Šaura seja. Šaura piere. Šaurs leņķis mat. — *plakans leņķis, kas ir lielāks par 0 radiāniem (0 grādiem) un mazāks par 1, 571 radiānu (90 grādiem).* □ Jūs esat vienīgais gājējs šinī stundā zaļajā lauku ceļā,.. kurš ir tik šaurs, ka divi rudzu lauki savij viņam pāri savas vārpas. Virza 1, 15. Klētiņu apgaismoja lodziņš, tik šaurs, ka pa to ielīstu tikai kaķis. Birze 3, 29. Viņš bija kalsnējs, bāls,.. pelēkām acīm, kuras, smaidot vai kaut ko vērīgi apskatot, samiedzās šauras kā svītriņa. Klīvers 2, 34. ◇ Šaurā vieta sar. — *darbības, tās organizēšanas posms, kas rada vai var radīt traucējumus visā darbības norisē.* □ ..viena no vainām meklējama pirmajā cehā. Ražošanas kopciklā cehs bija tapis par visšaurāko vietu. Cīņa 75, 8, 2. ..redakcijā bija «šaurās vietas». Ilgāku laiku kliboja Rūpniecības nodaļa; tās dotajiem rakstiem piemita virspusēja, paviršа trūkumu analīze.. Purs 1, 57. // *Tāds, kam ir neliela, arī nepietiekama platība (par celtnēm, telpām).* □ ..mātes būdiņa tik šaura — tikko apgriezties.. Bez s 81. Dzimis Rīgā. Miera ielas kvartālā, šaurā vienistabas dzīvoklītī. Bels 3, 112. Telpas izrādījās par šaurām, un vēlākie atnācēji spiedās blakus istabās pie zāles durvīm. Sakse 7, 452. pārn. ..kur izbēgt? Pasaule saraujas šaura, savelkas čokurā.. Brigadere 2, 114. pārn. Griezes dziesma skan bez mitas: «Atstāj malā skumjās domas, Kuras dienu šauru dara..» Kaldupe 1, 6. // apst.; arī savienojumā «par šauru», apst. nozīmē. *Tā, ka (kādam, kam) ir neliela, arī nepietiekama vieta, platība.* □ Istabā bija ļoti šauri. Tā bija tieši tik gara, lai pie sānu sienām novietotu cieši vienu otrai galā divas metāla gultiņas.. Bērn 57, 9, 6. Ciemīte taču pat nevar precēties, ja arī to gribētu darīt, jo kur tad liks sievu? Šai istabiņā, kur jau tā dzīvo krustmāte.. kur pat vienam cilvēkam par šauru? Vilks 5, 105. Jaunajiem kaņepju putniem un tārtiņiem Perēkļos sen par šauru.. Bendrupe 3, 75. pārn. ..Dvēselei gūstā Tik šauri, šauri. Rainis Ib, 79. // *Tāds, kas samērā cieši pieguļ ķermenim, tā daļām (par apģērbu, tā daļām); tāds, kas pārāk, nevēlami cieši aptver ķermeni, tā daļas.* Blūze ar šaurām piedurknēm. Kurpes par šaurām. □ Tur bij baltu aitādu kažociņš ar gaišpelēku drēbi un vatēta, šaura jaka.. Upīts 4, 140. ..dēls aizvien vairāk attālinās, iztālēm drusku jocīgs ar savām šaurajām treniņbiksēm, kas apspīlē zēniski tievos lielus. Ezera 11, 30. ..svārki likās krietni par šauriem. Pleci un krūtis šķita kā iespīlēti, dziļāk elpu ievelkot, bija jābaidās, vai izturēs vīles. Saulītis 12, 56. // val. *Tāds, kura artikulācijai ir raksturīgs samērā mazs mutes atvērums un augsts mēles pacēlums (par patskaņiem, divskaņa komponentiem).* Šaurais patskanis — *šaurais «e» vai «ē».*

2. *Tāds, kurā ir iekļauti, apvienoti samērā nedaudzi cilvēki (par, parasti sociālu, grupu).* Uzstāties šaurā sabiedrībā. □ Par žargonismiem sauc vārdus un frāzes, ko lieto tikai kāda šaura sociāla grupa.. Valeinis 1, 174. Mākoņa cietuma dzeja.. aizpilda vienu no robiem trūcīgajā latviešu pirmā pasaules kara laika literatūrā. Diemžēl, tās lasītāju loks tolaik bija diezgan šaurs — cietumnieki un nedaudzi cilvēki dzimtenē. Mākonis 1, 16. Dzejas viņa nolasīja šaurā draudzeņu pulciņā, uz kuru literārajām zināšanām paļāvās visvairāk. Eglons 2, 107. // *Tāds, kas ir saistīts tikai ar vienu darbības, arī īstenības jomu vai nedaudzām darbības, arī īstenības jomām.* Šaura specializācija. Tematiski šaura izstāde. Šauri praktiska nozīme. Šauri speciāls jautājums. □ Lai gan piedzīvojumu literatūra kalpo izklaidēšanai, tai nebūt nav jāaprobežojas ar šo šauro funkciju. Kar 58, 10, 131. «Jūs esat ķīmiķis, taču samērā šaurs speciālists un tāpēc nespējat spriest par ķīmiju kopumā..» Kaijaks 5, 222. Ļoti bieži viņa lugu tēli ir celtnieki, dažreiz strādnieki šā vārda šaurākajā nozīmē. Teātris 75, 5.

3. *Tāds, kam trūkst daudzpusības, arī plašuma, dziļuma (par uzskatiem, domām, interesēm u. tml.).* Š. garīgais apvārsnis. Š. redzesloks. Š. skatījums uz dzīvi. □ ..maldīgas un greizas ir Jāņa domas, kad viņš attiecina savu šauro pieredzi uz visu cilvēci.. Dripe 4, 167. Pārāk bieži filmas tiek analizētas ļoti šauri — tikai problemātikas un estētikas aspektā. Kin 81, 6. Grāmatas maksāja dārgi, un no tām, ja šauri, prātīgi domā, necēlās nekāds taustāms labums.. Zigmonte 18, 183. // *Mazvērtīgs, vienpusīgs, aprobežots (piemēram, par kāda mūžu, cilvēka garīgās dzīves apstākļiem).* □ Andrejā reizēm gan sacēlās iekšējs nemiers un protests pret šauro, aprobežoto dzīvi.. Jansons 2, 26. Iemīlējušos cilvēku pasaule kļūstot šaura, tā noslēdzoties ar loku, kura vidū tikai divi cilvēki — tu un es. Tā viņa bija lasījusi kaut kur agrāk.. Sakse 7, 471.

4. *Trūcīgs (par materiālajiem apstākļiem, līdzekļiem).* □ Tā [māja] celta, ar šauru rocību kaujoties, pēc tam daudz labota un lāpīta. Brutāne 8, 138. Ak tad šo mājās pastalās staigāja? Jā, jā, Jēkabam iztikšana šaura bijusi, šaura paliek. Zigmonte 14, 143. Arī es pats taču biju desmitiem reižu apsvēris un aprēķinājis ceļa izdevumus, un tie nebija mazie. Taču, šauri dzīvojot, es kaut kā tiktu cauri. Grīva 9, 156.

šaursejains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir šaura seja.* Š. cilvēks.

šaursirdība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → šaursirdīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..cilvēku bezatbildība, šaursirdība, egoisms spēj katru, arī vislielāko sasniegumu un labumu degradēt. PL Siev 78, 1, 18. Tautas dziesma stāv ceļā.. dzīves izniekošanai, dvēseles aklībai, šaursirdībai. Zv 85, 17, 1.

šaursirdīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šaursirdīgi.** *Tāds, kam trūkst iejūtības (pret citiem); bezjūtīgs, vienaldzīgs, neatsaucīgs.* □ Viņa vecie nelabvēļi, šaursirdīgie Upsalas profesori, kavēja Arēniusa atgriešanos dzimtenē un ievēlēšanu Zviedrijas Zinātņu akadēmijā. Straḍiņš 2, 59. Viesis stāsta tik sirsnīgi, kā spēj tikai tas šaursirdīgākais egoists, kad runā par savu personu. Upīts II, 388. . . zunteniekiem atklājās vēl kāda cildināma Martas īpašība — viņa nebija šaursirdīga un lietas labā spēja pārkāpt pāri gan personiskai nepatikai, gan aizvainojumam. Skujiņš 14, 369. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Jurģis nav tiesīgs . . apsūdzēt . . labiešus, ka nav turējušies līdzi Visvaldim viņa šaursirdīgajā atriebībā. Niedre 15, 136.

šaursirdis, -ža, v.; **šaursirde,** -es, dsk. ģen. -žu, s. *Šaursirdīgs cilvēks.* □ Viens egoists ir uzaudzinājis otru egoistu un šaursirdi. Lit M 81, 20, 13.

šaursliežu, ģen., nelok. *Savienojumā «šaursliežu dzelzceļš»: tāds dzelzceļš, kam attālums starp sliežu galvu iekšmalām ir mazāks par 1435 milimetriem.* □ Pagājušā gadsimta nogalē, sevišķi pēc Valgas—Pērnavas šaursliežu dzelzceļa atklāšanas, strauji attīstījusies tirdzniecība un kultūras sakari ar tuvajiem kaimiņiem — igauņiem. Rūja 3, 8. Mēs tuvojamies kokos iegrimušai šaursliežu dzelzceļa stacijai. Uz rezerves sliedēm stāv nelieli vagoniņi un dīzeļlokomotīves. Grīva 8, 236. Pa japāņu inženieru būvētu šaursliežu dzelzceļu četrās stundās tūristu vilcieniņš pakāpās līdz 4000 m augstuma atzīmei un pa aizām aizvizināja mūs līdz 120 km attālajai Mačupikču. Zv 78, 2, ielikumā 1. // *Tāds, kas ir paredzēts braukšanai pa šādām sliedēm.* □ Pievakarē uz Sveķaini gāja šaursliežu vilcieniņš . . Salenieks 6, 40. Vagona riteņi nepārtraukti dziedāja: Rīga, Rīga, Rīga! Šo vārdu sauca mazie šaursliežu vilciena riteņi . . Zālīte 5, 75.

šaurspārnu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šauri spārni.* Š. kodes.

šaurspārņi, -u, vsk. šaurspārnis, -ņa, v.; zool. *Vaboļu dzimta, pie kuras pieder garas, šauras, parasti spilgtas, vaboles ar mīkstiem, šauriem virsspārniem; šīs dzimtas vaboles.*

šaurspīļu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šauras spīles (parasti par vēzi).* □ Šaurspīļu jeb purva vēzis . . sastopams gandrīz visā Latvijā . . Latv dzīvn 113. . . attiecībā uz dzīves vietu šaurspīļu vēži nav tik izvēlīgi. Zin T 66, 7, 25.

šauršauru, -ais; s. -a, -ā; apst. **šauršauri.** *Ļoti šaurs.* □ . . rūtis bijušas aizklātas ar palagu visā platumā, tikai tādas šauršauras šķirbiņas spīdējušas gar abi mali. Ezera 17, 97. Pa šaurāsaurām taciņām nokļūstam augļu koku pavēnī. Pad J 71, 198, 2.

šaurums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → š a u r s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ielas š. Dvieļa š. Pieres š. Piedurkņu š. □ «Man nepatīk akvārija šaurums. Mīlu plašumu, sauli un ezera viļņus.» U Plotnieks 1, 106. Ieslēgts pilsētas šaurumā, dzīvodams troksnī, . . cilvēks aizvien vairāk ilgojas pēc neskartas dabas. Ērgle 3, 84. // arī dsk. *Šaura vieta, teritorija.* Jūras šaurums — *šaura ūdens josla, kas savieno jūras vai jūru ar okeānu.* Zemes šaurums — *šaura zemes josla, kas savieno divas sauszemes daļas.* □ . . lielam kuģim dibenā, pašā asajā šaurumā, būvētāji saber pieci simti vezumu akmeņu . . Mauliņš 2, 104. Šaurumā starp Zviedrijas krastiem un Bornholmas salu jūra kļuva vēl rāmāka. Grīva 5, 48. Rietumos Rīgas jūras līci ar Baltijas jūru savieno Irbes jūras šaurums, kura platums ir vidēji 30 km . . Ģeogr 57.

2. *Vispārināta īpašība → š a u r s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Temata š. Specialitātes š.

3. *Vispārināta īpašība → š a u r s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; šaurība (2).* □ Nenoteiktība, nedrošība un šaurums — tas raksturīgs gan minētajiem formas, gan motīvu meklējumiem. Tas ir noteikti vienpusīgas kritikas rezultāts, mesli formālas tematikas kulta radītajai mākslas šaurajai izpratnei. Vācietis 15, 34. . . Andersena pasakās atspoguļojas arī Dānijas tā laika [19. gadsimta] atpalicība un provinciālisms, kas lielā mērā nosaka arī Andersena pasaku saturu, kur atspoguļojas daudz kas no šī dzīves šauruma, plašāku mērķu trūkuma. Zv 55, 7, 7. Andrejs: Man jāiet, visapkārt mūs šaurums še slēdz; Ij tev trūkst brīves un plašuma . . Rainis IXb, 155.

šausmains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šausmaini;** reti. *Šausmīgs.* □ Neizturams, šausmains skats. ME IV, 7. «Kad paraugos logos,» un viņa aizlika acīm rokas priekšā, kā kad baidītos vēlreiz ieraudzīt kaut ko šausmainu, «man atkal un atkal rādās nogalināto ēnas.» K Zariņš 1, 142. Man tik drūmi še, tik šausmaini. ME IV, 7.

šausmas, -u, s.; tikai dsk. **1.** *Ļoti lielas, ārkārtīgas bailes, briesmu izjūtas.* Tuvās nāves š. Š. pārņem slīcēju. Šausmu kliedziens. Sastingt šausmās. Iedvest šausmas. □ Viņa ieraudzīja sava vīra asinīm pārplūdušo galvu, un šausmas sagrāba to . . Rozītis 3, 50. . . Mārtiņš ar šausmām saprot, ka Mikus pavisam klāt piegājis robežai, kur sastopas dzīvība un nāve. J Kalniņš 9, 303. Bangas . . krākdamas un dunēdamas gāzās pāri klājam tā, ka kuģi drebēja un brīkšķēja. Dažs jūrnieks jau šausmās pārmeta krustu, domādams, ka bojāeja nav vairs novēršama. Lielais 3, 113. sal. Krančelis, asti iemiedzis, kā šausmās bēgdams, laida uz māju pusi . . Brigadere 2, 297. // *Ārkārtīgi liels nemiers, satraukums, ko izraisa kas nevēlams, nepatīkams.* □ Olgai bija sakrājies tik daudz un dažādu vajadzību, ka Robertu šausmas pārņēma, tās dzirdot vien. Rozītis 3, 57. Sievai pat baltām šausmām mūsu dzīvoklis strauji sāka pildīties ar senatnīgiem retumiem: uzgriežamām mūzikas kastēm, bumbu pulksteņiem, miezeriem . . Skujiņš 7, 17. Un vai man arī jākļūst par vecmeitu, Valda iedomājās ar šausmām, tas laikam bija pats briesmīgākais pasaulē. Zigmonte 4, 57.

2. *Stāvoklis, apstākļi, kad draud notikt vai notiek kas ārkārtīgi bīstams, nevēlams; ārkārtīgi bīstami, nevēlami notikumi, norises u. tml.* □ Students: Pārāk ilgi tauta cieta Kara šaus-

mas, postu, badu. Paegle 2, 315. Savā mūžā viņš bija piedzīvojis ne mazumu šausmu, un tomēr sapņos visbiežāk viņam rādījās demonstrantu apšaušana Daugavmalā.. Skujiņš 14, 212. «Tās ir šausmas, kas tagad notiek [spāņu] zemnieku ciemos. Malārija, trahoma, tuberkuloze un bads...» Grīva 1, 191. «Apsveicu tevi,» Juta nobučo mammu uz vaiga, «tavā pēdējā dzimšanas dienā...» — «Šausmas! Vai tad es taisos mirt?» Svīre 3, 10. // ģen.: šausmu, adj. nozīmē. *Saistīts ar šādu stāvokli, apstākļiem, tiem raksturīgs.* Šausmu filma. □ Firsts Līvens.. dara savus šausmu darbus Kalnmuižā. ..Kropļo kāju un roku pirkstus, lauza ribas.. Samsons 1, 43. Vilis ieņem vietu [tramvajā] blakus divām pļāpīgām sievietēm, kas viena otrai klāsta šausmu stāstus par satiksmes nelaimēm. Mauliņš 4, 9. ..[tūkstoši] katru gadu neapnikuši aizvien no jauna iziet cauri.. «Lunaparka» karuseļiem, bumbotavām, šausmu istabai.. Zv 76, 17, 32.

šausmeklis, -ļa, v.; **šausmekle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; reti. *Šausmonis.*

šausmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šausmīgi.** **1.** *Tāds, kas izraisa šausmas (1).* Š. sapnis. Š. skats. Viņš izskatījās š. □ Naktī viņam vienīgi likās, ka no baznīcas neizbūvētās daļas kāds kliedza šausmīgā, pārvērstā balsī. J Kalniņš 4, 149. Pilēniešus aplidoja šausmīga vēsts: pie Lazdiņezera pārbrauktuves zem Pēterburgas.. vilciena metusies dzirnavnieka.. meita — skaistā Frīda. Viņa bijusi uz vietas pagalam. M Zariņš 5, 92. Māva govs, blēja aitas. Tas bija šausmīgi —› dzirdēt, kā kliedza degošie lopi. Ezera 11, 231.

2. *Saistīts ar šausmām (2), tām raksturīgs.* Š. liktenis. □ Tas taču bija karš: šausmīgs, sarežģīts, asiņains karš. Grīva 8, 32. Bet šausmīgais brīdis nav tālu, nav tālu,.. Pret nāvi nav mirstīgiem spēka, ne zāļu. Veidenbaums 1, 31. «Tā esot šausmīga inde, acumirklī suns beigts.» Sakse 1, 101. // *Tāds, kas izraisa fiziskas mokas; tāds, kas izraisa mokošas ciešanas.* Šausmīga nāve. □ «Vai tad jūs nezināt, ka te vēl plosās visšausmīgākās slimības?» Grīva 8, 250. Reču mocīja šausmīgas sāpes. Sakse 2, 164. Sulainis: Nedzeriet šejienes dzērienus. No tiem ceļas šausmīgas paģiras. A Eglītis 1, 185. // *Tāds, kas dara vai var izdarīt ko ārkārtīgi ļaunu, nežēlīgu.* Š. nelietis.

3. sar. *Ļoti slikts.* □ Pati viņa domāja, ka izskatās šausmīgi. Sarkana kā biete! Bels 6, 197.

4. sar. *Tāds, kas izpaužas, arī ietekmē ārkārtīgi spēcīgi (parasti par ko nevēlamu, nepatīkamu); ļoti liels, ārkārtīgs.* □ Bērnībā man vienu laiku bija šausmīgas bailes no viņa [pulksteņa] sitieniem. Kad viņš sāka cēkstēt [čerkstēt], gatavodamies sišanai, es briesmīgās bailēs lēcu gultā vai uz krēsla. Kar 75, 1, 160. Tad mana mazā māšele.. pateica visu, ko domāja par mani, par to, kāpēc esmu šausmīgs, šausmīgs muļķis un neko nesaprotu. Liesma 75, 1, 3. // apst. *Ļoti.* □ Viņš vairs lāgā neturējās uz kājām, gulēt gribējās šausmīgi. Skujiņš 8, 37. Paiet stunda. Ir šausmīgi grūti tā nīkt un gaidīt. Gulbis 3, 222. Pirmo reizi mūžā Eleonora juta, ka ir šausmīgi laimīga. Viņai bija puika blondiem matiņiem.. un zilām acīm.. Zigmonte 15, 62.

šausmīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība —› š a u s m ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Sapņa š.

2. *Vispārināta īpašība —› š a u s m ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kara š.

šausmināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Izraisīt (kādā) šausmas (1).* □ Tā jau tas ir ar cilvēku: viņš šausmina sevi visādiem briesmu stāstiem, visādiem drūmiem nākotnes pareģojumiem, bet pats pie sevis nekādi netic, ka tieši ar viņu atgadīsies kas ļauns. Zigmonte 10, 365. Pēc bērēm Gusts bieži sevi pieķēra priecājoties par tēva nāvi un pēc tam kauninā ja un šausminā ja sevi ar visādām elles mocībām, kas gaida tādu ļaunu bērnu. Sakse 1, 31. Kad uzzināju, ka esmu slims.., mani satrieca tikai iespējamais, šausminošais nāves tuvums.. Ezera 10, 86.

šausmināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Pārdzīvot, izjust, arī paust šausmas (1).* □ Biezokņa puskrēslā kaulu zaļganums izskatījās svina pelēks, un bija grūti ticēt, ka tas viss kādreiz piederējis cilvēkam.. Meitenes.. šausminājās un elsa. Vācietis 1, 61. «Cik cilvēki tomēr var būt skaudīgi!» viņa šausminājās. Saulītis 12, 286. Guntai patika izrādes un koncerti, un viņa šausminājās par cilvēkiem, kuri Rīgā mūžu nodzīvojuši un nezina, kur atrodas Doma koncertzāle. Zigmonte 12, 107.

šausmonis, -ņa, v.; **šausmone,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** parasti v. *Tas, kas izraisa šausmas.* □ ..ķerties klāt šausmonim [baznīcas] zvanam, kas tik briesmīgi varēja šūpoties,.. tā viņš vēl nebija iedrošinājies. Sudrabu E 5, 80.

2. *Cilvēks, kas ir izdarījis vai spēj izdarīt ko šausmīgu.*

šausms, -ais; s. -a, -ā; apst. **šausmi;** poēt. *Šausmīgs.* □ ..Bet tur, kur vētra šausmi šņāca,.. Tur mani [māte] savās rokās sedza.. K Skalbe 2, 37.

šaust, šaušu, šaut, šauš, pag. šautu; trans. **1.** *Sist, pērt; šaustīt (1).* □ Un abiem sasietajiem skolotājiem izģērba muguras kailas,.. dragūni ar jājamām pātagām sāka tos šaust no katras puses... Birznieks-Upītis 1, 410. Nu un, kad [pērēji] beiguši šaust, ievilkuši turpat muižas laidarā, lai pati sevi apkopjas, un viss.. K Zariņš 1, 42. Šaut, māmiņa, mani mazu Ar vītola žagariņu.. LD 1711, 2. pārn. Jā, riet, gan riet, — un tomēr reiz aust [saule]: Staru pātagām tumsu šaust. Rainis Ib, 142. // pārn. *Apspiest, mākt, darīt pāri.* □ Un kāda drošība tad apziņā, Ka nu tu pasargāts no ziemas biediem, Ka tā vairs tevi nevar vajāt, šaust.. A Bārda 1, 60. Teic, kādēļ nenāci tu tajās dienās, Kad vientulības sāpes mani šauta.. Zālīte 6, 31.

2. parasti 3. pers. *Kustībā strauji skart (ko) — parasti par vēju, nokrišņiem; šaustīt (2).* □ Auka trako un viļņus šauš. ME IV, 8.

3. *Ļoti asi, nesaudzīgi kritizēt, nosodīt (kādu, ko), vērsties (pret kādu, ko); šaustīt (3).* □ ..Kārlis pāri vietās [referātā] tika atzīts, ka

tas labi attēlojis strādnieku dzīvi, bet citādi viņš tika šausts un grauzts tāpat kā tie citi... A Deglavs 1, 999. Nepatīkamus viesus šauta ļoti asām satīriskām dziesmām. ME IV, 8. «Tas bija stāsts par mani, jo es pats esmu tas briesmīgais neģēlis,» Ceplim gribējās vēl joprojām sevi pazemot un šaust. Rozītis 1, 214.

šaustīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Sist, pērt; šaust (1).* □ ..patēva siksna sīko augumu šausta bez žēluma. Vēl ilgi aiz durvīm atskan tās švīkstieni.. Rinkule 5, 23. pārn. ..baltgvardu zvērīgie skatieni kā pātagām šausta ziņķārīgos lauciniekus. Talcis 9, 117. pārn. Vienu debess pusi vēl sedza tumši mākoņi un šaustīja zibeņu pātagas.. Skujiņš 5, 62. // pārn. *Apspiest, mākt, darīt pāri.* □ «Uguns un nakts» deva spārnus reakcijas laikā šaustītajam cilvēkam.. Dzene 3, 26. ..viņš līdz vīra gadiem bija ticis dzīves šaustīts un norūdīts pret belzieniem, pārbaudījumiem, nejaušībām. Dorbe 6, 21.

2. parasti 3. pers. *Kustībā strauji skart (ko) — parasti par vēju, nokrišņiem.* □ Visas rudens lapas plecos krājas, Vēji šausta seju. Tomēr eju. Avotiņa 1, 68. Ar pirmajām lietus šļācēm, kas smagi un dobji sāk šaustīt zemi, Selderiņam acis aizsit tuva zibens gaisma. Kalndruva 5, 158. Vesels puiku un meiteņu spiets satupās ragavās un svilpdami joņoja lejup pa nogāzi. ..Sniegs šaustīja seju kā ar rīkstēm.. Vāczemnieks 4, 93.

3. *Ļoti asi, nesaudzīgi kritizēt, nosodīt (kādu, ko), vērsties (pret kādu, ko).* □ Satīriķis ar ironiju un dzēlīgu sarkasmu šausta mietpilsoņus, blēžus, liekēžus, birokrātus, liekuļus, kas pinas godīgiem cilvēkiem pa kājām. A Auziņš 1, 64. Par unikālu muzeju relikviju kļuvušas revolucionārās pastkartes, kas izdotas 1905. gadā, tās propagandē revolūcijas idejas un satīras rīkstēm šausta patvaldību un cara tētiņu. Lit M 80, 45, 16. No mēles raisījās pārmetums, bet viņš laikā to apvaldīja. Olga jau tā satriekta, droši vien pati sevi šaustījusi un lādējusi. Sakse 7, 11. Ar polemisku kaisli dzīves patērētāju filozofija šaustīta Imanta Ziedoņa dzejā.. Hausmanis 3, 76.

šaušalains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šaušalaini;** reti. *Šaušalīgs.* □ Cīniņš šaušalains. ME IV, 8. Margrieta: ..nāve! nāve! Šaušalaini viņa mani sagrābj — ai, žēlastību! Aspazija I, 347.

šaušalas, -u, s.; tikai dsk. *Šausmas (1).* □ ..[Oļiņa] sirdi pārņēma šaušalas, redzot dziesmu grāmatu kaktā sviežam un saucam dieva vārdus par meliem. Kaudzītes 1a, 37. ..savam sīvākajam ienaidniekam viņa nenovēlot šītādas šaušalas pārdzīvot, pat pakliegt viņa neesot jaudājusi.. Ezera 15, 18. Aleksis.. lēcienā pārlidoja žogam un, likās, otrā pusē taisni ar galvu iedūrās zemē. Zēni šaušalās saskatījās.. Vilks 1, 221. ◇ Šaušalas pārskrien (arī pāriet) (pār miesu, arī pār kauliem) — *saka, ja izjūt ļoti lielas bailes, uztraukumu.* □ Bērtulis runāja tik drūmi un noteikti, ka Ievai pārskrēja šaušalas pār miesu. Blaumanis I, 102. Viņai katru reizi pārgāja šaušalas, kad zem [zēna] košajām uzacīm uzskatīja tukšo bedri [izsisto aci]! Blaumanis 6, 12.

šaušalīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šaušalīgi.** **1.** *Tāds, kas izraisa šausmas (1); šausmīgs (1).* □ ..kaimiņu dzīvoklī atskan šaušalīgs, izmisis sievietes kliedziens un pārbiedētas bērna raudas. Avotiņa 3, 33. Tas bija šaušalīgs sapnis.. Viņš atmodās, nosvīdis gluži slapjš, bet sirds, likās, izlēks no krūtīm. Grīva 12, 10. Jā, un vienreiz noticis kaut kas tik šaušalīgs, ka vēl tagad tirpas skrienot pār muguru! Ezera 17, 96.

2. *Saistīts ar šausmām (2), tām raksturīgs; šausmīgs (2).* □ Šaušalīgs bija notiesāto ceļš no cietuma līdz bedrei kāpās. Samsons 1, 43. Šaušalīgs, riebīgs un garlaicīgs mūžs! Visur tik posta un nīcības pēdas.. Veidenbaums 2, 40. // *Tāds, kas izraisa fiziskas mokas; tāds, kas izraisa mokošas ciešanas.* Šaušalīgas sāpes. // *Tāds, kas dara vai var izdarīt ko ārkārtīgi ļaunu, nežēlīgu.* Š. nelietis.

3. sar. *Ļoti slikts; šausmīgs (3).* Š. slapjdraņķis.

4. sar. *Tāds, kas izpaužas, arī ietekmē ārkārtīgi spēcīgi (parasti par ko nevēlamu, nepatīkamu); ļoti liels, ārkārtīgs; šausmīgs (4).* □ ..sakrājusies šaušalīga kaudze neparakstītu papīru un neizpildītu norādījumu.. Lapsa 5, 5. Viņi bēga laukā no pilsētas ar šaušalīgu ātrumu. Visi logi mašīnai bija vaļā. Skujiņš 6, 25. ..apsēdāmies pie rakstāmgaldiem un sākām imitēt šaušalīgu cītību, aizņemtību un darba mīlestību.. Dadz 75, 11, 11. // apst. *Ļoti.* □ «Savā laikā.. kolhozā uzbūvēja šaušalīgi lielu jaunlopu atražošanas kompleksu.» Zv 83, 4, 1. ..viņš saprot, ka tādas domas bijušas šaušalīgi naivas. Mauliņš 4, 260. Viņas abas šaušalīgi svinīgiem, stingi nopietniem ģīmjiem pagājās pa klasi turp un atpakaļ.. Zigmonte 17, 148.

šaušana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība* → *š a u t.*

2. *Sporta veids — šaušana mērķī ar rokas šaujamieroci, loku.* Ložu šaušana — *šaušana ar lodēm.* Loka šaušana — *šaušana ar loku.* Stenda šaušana — *šaušana lidojošos mērķos speciāli iekārtotos laukumos (stendos).* □ Visaugstvērtīgāko rezultātu — 580 punktus šaušanā ar mazkalibra pistoli apaļajā un figūras mērķī sasniedza dinamiete.. Sports 86, 37, 2. ..šogad pirmo reizi spartakiādē tika iekļauta šaušana ar loku. Zv 82, 20, 11. ..ložu un stenda šaušana arī masveidības ziņā ieņem vienu no vadošajām vietām.. Lauku Dzīve 76, 3, 28.

šaut, šauju, šauj, šauj, pag. šāvu. **1.** intrans. *Panākt, ka ierocī rodas nepieciešamā enerģija un no tā virzās lode, šāviņš, bulta u. tml.; būt tādam, no kura, tajā rodoties nepieciešamajai enerģijai, virzās lode, šāviņš, bulta u. tml. (par ieroci).* Š. ar bisi. Š. no lielgabala. Š. ar smalkām skrotīm. Š. īsām kārtām. Š. gaisā. □ ..parādās salīkuši stāvi, diebdami uz lauka vidus pusi. «Uguni!» sauc Spandegs, bet mēs jau esam sākuši bez komandas šaut. Četri augumi saļimst.. Grīns 1, 123. Lai varētu trāpīgi šaut, medniekam jāieņem ērta stāja. Bise jā-

tur brīvi, bet pietiekami stingri .. Medn 117. .. klusumu pārtrauca neganta ložmetēju un automātu uguns. Šāva no upes pretējā krasta. Lukjanskis 1, 38. Mīnmetēji līdz pat vēlai naktij Nepārtraukti šāva, ārdot zemi .. Čaks 7, 124. pārn. Longins: Franču šampanietis reizēm tikai nopaukšķ. Amerikāņu vienmēr šauj kā no pistoles. A Eglītis 1, 464. ◇ Šaut greizi (arī šķībi) sar. — *kļūdīties, nepareizi rīkoties.* □ Ja visas gudrības .. būtu manā rīcībā, vai es tik bieži šautu greizi, tik muļķīgi kļūdītos .. ? Ezera 18, 81. Tad Krauls manīja, ka viņš šauj šķībi, ka aizsāktā doma iespējami ātrāk jābeidz .. Jansons 3, 130. // trans. *Darbinot ieroci, panākt, ka no tā virzās (lode, šāviņš, bulta u. tml.); tiekot darbinātam, kļūt tādam, no kura virzās (lode, šāviņš, bulta u. tml.) — par ieroci.* Š. lodes. Š. raķetes. □ .. viņš .. cēla pie pleca savu automātu. Viņš šāva, liekas, bezgalīgu kārtu .. Grants 6, 285. Divi vieglie kuršu kuģi tad ieņēma pretinieku vidū, katrs nosedza savu bortu un, metot šķēpus, šaujot bultas no augstajiem priekšvadņiem, iznīcināja ienaidnieka karavīrus. Bels 7, 138. .. lielgabals šāva šāviņu aiz šāviņa. Zv 74, 22, 2. pārn. Mūža beigās [Voltēra] finansiālie apstākļi pasliktinājās, arī veselība gāja lejup. Bet tas viņu nekavēja šaut gara bultas uz visām pusēm. Mauriņa 1, 262. // *Darbinot ieroci, censties panākt, ka no tā virzītā lode, šāviņš, bulta u. tml. skar noteiktu objektu.* Š. mērķī. Š. uz pretinieka karavīriem. □ Stikls nodžinkstēja, lode ieurbās pretējā sienā. Nemitīgi tagad šāva pa durvīm un pa logu. Kurcijs 3, 250. Atis šauj .. papirosu kastītē. Es šauju .. pudeles dibenā. Rihters 1, 470. pārn. Austrumnieku sakāmvārds liecina: kas izšaus uz pagātni no pistoles, uz to nākotne šaus ar lielgabalu. Rīgas B 74, 297, 4. // trans. *Darbinot ieroci, censties panākt, ka no tā virzītā lode, šāviņš, bulta u. tml. nonāvē (cilvēku vai dzīvnieku).* □ «Kāpēc lai cilvēks pēkšņi ņemtu rokā šauteni un ietu un šautu nost cilvēku, ko viņš nekad nav redzējis,» tēvs piekrita. J Kalniņš 2, 184. .. viņš šauj tikai pīles un slokas un kādreiz arī viena otra neuzmanīga vārna zaudē dzīvību. Pret stirnu viņam roka nepaceļas. Dripe 1, 93. ◇ Šaut buku (arī bukus) vienk. — *kļūdīties, pārsteigties, nepareizi rīkoties.* □ Sandra: Bet, ja arī savā pārliecībā tu reizēm šauj vienu otru buku .. . Lai! Putniņš 2, 8. .. vecs izlūkošanas dienesta darbinieks nedrīkstēja šaut bukus. Lācis VII, 508. // intrans. □ Līdz tam cietuma sētā .. šāva tikai otrdienas un ceturtdienas naktīs un nekad vairāk par divpadsmit reizē. Upīts 18, 179. Viņi [kontrrevolucionāri] visu ko dara. Kar, šauj, spīdzina. Rihters 1, 407. «Tādi jau ir tie šāvēji. Šauj un nevar nošaut. Viens spārns [putnam] pagalam.» Brigadere 2, 299.

2. trans. *Strauji virzīt (parasti roku, kāju, pirkstu, piemēram, kur iekšā, pie kā, kam klāt, priekšā).* Š. roku kabatā. Š. roku pie cepures. Š. mēli klāt. Š. kāju priekšā. □ Viņš jau te [upē] zina visus caurumus, šauj roku iekšā līdz plecam un gandrīz katru reizi atrod pa vēzītim. Birznieks-Upītis IV, 117. // *Strauji virzīt ar lizi (maizi krāsnī); strauji virzīt (ko cepjamu krāsnī).* □ Nu vajadzēja maizi krāsnī šaut. .. Atdūra ar abām rokām lielu mīklas piku un krāva uz lāpstas. Tad .. saglaudīja mīklas kluci par skaistu, garenu kukuli. .. Kukulis pēc kukuļa nozuda krāsnī. Jaunsudrabiņš 1a, 37. Šo troksni sacej saimniece, plāceni krāsnī šaudama .. Blaumanis II, 182. Profesors: Ko tu vari pagatavot ātrāk? — Mintauts: Pīli. — Profesors: Tad šauj krāsnī pīli. A Eglītis 1, 390. // sar. *Strauji mest, bērt, likt, liet (parasti kur iekšā, kam klāt).* □ .. braukām ogas un birdinām skalu groziņos, bet tumšākās un lielākās šaujam mutē. Birznieks-Upītis II, 100. Un [ko darīt] ar to asiņaino vīnu? Dzert? Vai devējai šaut acīs? Blaumanis 6, 270. .. nevar zināt, vai .. viņš slavēs Jaunskaldu alu vai arī lādēs un tenkos par to, ka vecā saimniece purva vaivariņus klāt šāvusi .. Indrāne 6, 49. // *Strauji bīdīt (aizbīdni, bultu u. tml.), lai ko aizdarītu; strauji bultēt ciet vai vaļā (durvis, vārtus u. tml.).* Š. bultu durvīm priekšā. □ Patlaban saimniece šauj namdurvis vaļā un nāk ar slauceni pirmā ārā. Birznieks-Upītis IV, 440.

3. intrans.; sar. *Strauji sist (cilvēkam vai dzīvniekam).* □ .. tam tīri gribējās savam komiltonim° pa ausi šaut. Bet viņš noprata, ka tas velti ... bija mācījies arī savaldīties .. A Deglavs 1, 812. Bet cirtumā zirgs .. neiet vairs ne no vietas. Gan šis šauj ar pātagu, gan rausta grožus — nekust! Jaunsudrabiņš 1a, 63.

4. intrans.; sar. *Strauji braukt, iet, skriet (uz kurieni, līdz kurienei u. tml.).* □ «Nu tad šaujam uz Ķupuciemu. Sen neesmu pie tēva un mātes bijis.» Mašīna līgani slīd pa asfaltu. Avotiņa, Slisers 1, 348. «Apstākļi ir apstākļi, un braukšana ir braukšana. Pēc stundām divām šausim augšā [kalnos]. Lai tikai drusku apžūst ceļš ...» Skujiņš 3, 73. «Viņi iet uz lielo mežu .. Kas ir? — Šausim arī° mēs līdz!» Jaunsudrabiņš 2, 37.

5. trans.; savienojumā ar «vaļā», «ārā», «starpā»; sar. *Pēkšņi, ātri teikt, sākt runāt.* □ .. Lielmanis tūliņ šāva vaļā: «Draugs, es atbraucu pēc tā topinambura, par kuru pirmīt zvanīji.» Birze 1, 80. Komandants: Turuma kungs, man liekas, ka jūs jaušat, ko gribu teikt? — Turums: Neesmu vakarējais. Bet šaujiet vien ārā! Zīverts 2, 181. «Ūja, ūja, lielība!» Skrīemeltene šauj starpā. Brigadere 2, 96.

○ Šaut (arī uzbrukt) no stūra niev. — *šaut (uzbrukt) slepeni, no slēptuves.* ◇ Šaut (arī cirst) pār svītru (arī strīpu), arī šaut (arī cirst) pāri svītrai (arī strīpai) sar. — *darīt ko, rīkoties bez mēra izjūtas.* □ Protams, savā dedzībā Raikurs daudzreiz šāva pār svītru arī. Lubējs 2, 11. Bet vispār Antons ir pastraujš — kādreiz šauj pār strīpu — kas uz mēles, tas visos pasaules vējos. Pad J 82, 91, 1. Ak jūs sakāt, cilvēks meklē, kur labāk! Varbūt arī pie viena papildiniet — kur labāk maksā. Es šauju pāri strīpai? Liesma 76, 6, 6.

Sk. š a u j a m s.

šautene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Individuālais šaujamierocis ar samērā garu stobru cilvēku*

vai dzīvnieku iznīcināšanai (retāk kādu priekšmetu bojāšanai) ar lodi, skrotīm, arī ar durkli, laidi. Kaujas š. Medību š. Mazkalibra š. Pneimatiska š. Snaiperu š. Sporta š. Ņemt rokā (arī rokās) šauteni (arī zobenu, ieroci) — *cīnīties bruņotā cīņā, karā, doties bruņotā cīņā, karā.* □ ..nāca zaldātu pulciņš šautenēm pār pleciem .. Upīts 18, 209. Sargs piespieda šauteni pie pleca un izšāva visu aptveri mežā. Birze 3, 12. Pie durvīm dežurēja kareivis ar šautenei uzspraustu durkli. Bels 8, 64.

šauteņots, -ais; s. -a, -ā; reti. *Tāds, kas ir apbruņots ar šauteni.* □ ..šauteņotie zilpelēkie izgrūda savu upuri pa durvīm. Klibais palika viens pats jaunā sarga zaldāta priekšā. Upīts VIII, 548. Aiz Jāņa Bruzila muguras nostājās divi šauteņoti sargi un bīdīja viņu uz durvju pusi. Kurcijs 4, 265.

šauties, šaujos, šaujies, šaujas, pag. šāvos; refl. **1.** *Šaut vienam uz otru, citam uz citu; intensīvi, arī ilgāku laiku šaut uz kādu.* □ Ap slimnīcu gan vēl šaujoties. ..[armēņi] milzīgiem bariem atstājot slimnīcu un šaudami dodoties stepē uz pilsētas pusi. Tatāri šaujot no kalna .. Birznieks-Upītis 6, 307. Pazīstama sieva .. stāsta, rāda: tur tālāk [veikals] esot vaļā, lai mēģinot. Viņai pašai bail, šorīt pie baznīcas esot šāvušies. Zigmonte 1, 39. «Mēs [ielenktie] šausimies līdz krēslai, tad mēģināsim caur pagrabu tikt līdz Gaujai .. Elmār, automātu, patronas, kādas granātas arī!» Birze 3, 63. // *Cīnīties divkaujā ar šaujamieročiem.* □ Langarts: Taisnību sakot, es visu šo divkauju turu par blēņām. Kad mēs tādu sieviešu dēļ gribētu šauties, tad jau drīz varētu pietrūkt svina. Aspazija 3, 287. Marija: ..tur vairs nekas nav novēršams, lai dakteris° ar Langartu šaujas. Aspazija 3, 284. // *Šaut uz sevi, parasti, lai nonāvētos.* □ Jā, tur esot kāds Jēkabs Biezais .., tas šorīt aiz sirdssāpēm par to, ka šī apsolījusies iet pie mūrnieka Buka, gribējis pakārties, bet, kad striķis trūcis, tad ņēmis plinti un šāvies. Jaunsudrabiņš 8, 27. Pulkveža kungs gribēja šauties, bet tomēr nenošāvās .. Vilks 5, 138.

2. *Ļoti strauji virzīties, pārvietoties (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Kā vējš Jānis šaujas pār tiltu atpakaļ uz priekšpilsētu. Upīts IV, 605. Iekāpuši slēpēs un atspiedušies sniegā uz apaļajiem gredzeniem, viņi šaujas garām uz jūras kāpām. Birznieks-Upītis 2, 55. Pelēkais suns atņirdzies .. kā viesulis šāvās pakaļ. Upīts 8, 187. pārn. Es bieži paša dzīvē Bijis laimei uz pēdām, Aulekšiem šāvies garām Savām un citu bēdām. Dorbe 7, 50. ◇ Šauties starpā sar. — *sākt runāt, pārtraucot citu runātāju.* □ Vakarā Baumanis pārrunā ar māti par nākošās nedēļas darbiem. Bet es [zēns] jau to visu zinu un reizēm arī šaujos starpā. Birznieks-Upītis II, 43. «Tu, Gūtman,» viņš bar garo, melnmataino strēlnieku, «ko tu šaujies starpā, kad es runāju ar rotas komandieri?» Grīns 1, 352. // *Par transportlīdzekļiem, arī par, parasti lidojošiem, priekšmetiem.* □ ..šaujas straujas motorlaivas, pie viļņiem tikko skardamās. Caklais 11, 66. Krasta slīpums kļuva krietni stāvāks — slēpes šāvās uz priekšu vienmēr straujāk. Plaudis 3, 93. ..atkal redzēja caurspīdīgajās maija nakts debesīs šaujamies krāsainās raķetes .. Skujiņš 14, 315. // *Ļoti strauji kustēties, virzīties (par cilvēku vai dzīvnieku ķermeņa daļām).* □ Pastalās kājas šaujas vai līdz degunam .. Kroma 6, 35. ..zibenīgi viņa dūres šāvās turp un atpakaļ .. Liesma 64, 1, 20. pārn. Augšup šaujas ceļamkrānu pirksti. Kar 55, 7, 26. // savienojumā ar «augšā», arī «kājās». *Ļoti strauji celties (no guļus, sēdus, tupus stāvokļa).* □ Lai gan miegs nāca kā ūdens, tomēr šāvos augšā no siltās gultas .. Austriņš 1, 163. Pēc mirkļa vecene izdakterēta šaujas augšā .. Dzene 3, 184. // *Ļoti strauji virzīties (par šķidrumu, gaisu, gāzi, sīkām vielas daļiņām u. tml.).* □ Iegāja vannas istabā un atgrieza krānu. Ar troksni šāvās laukā auksta ūdens šalts. A Grigulis 10, 25. ..Vējš šaudamies svilpo gar ausīm ... Rainis Ib, 118. ..dūmi .. pa apkvēpušo krāsns muti šaujas atpakaļ virtuvē. Andersone 1, 107. Sprakšķ ugunskurs, un dzirkstis šaujas gaisā. Jansons 5, 96. pārn. «Nu šitādi cilvēki!» no Žoras šaujas ārā svēts sašutums un izbrīns. «Ne mazākās humora izjūtas!» Kalndruva 10, 88. // *Ļoti strauji izplatīties (kādā virzienā) — par liesmām, arī gaismu; plaiksnīties (par zibeni).* Liesmas šaujas ārā pa logu. Gaismas stars šaujas pa labi. □ Beidzot viņš atkal atradās uguns tuvumā. Izskatījās brīnišķi jauki, kā liesmas kokos šāvās augšā, kā zari aizdegās .. Blaumanis 6, 157. ..Pa jūsu jumtiem jau liesmas šaujas. Rainis Ib, 231. Tad uguns sāk spiesties cauri jumta lubiņām .., viņas mēles ātri pieņemas stiprumā, krākdamas šaujas augšup .. Grīns 1, 122. Zibeņi šaujas uz visām pusēm kā iluminācijas raķetes. Grīva 8, 214. // pārn. *Būt izveidotam (kādā virzienā) — par ceļu, kanālu u. tml.* □ Tālāk ceļš kā bulta šausies pāri klajumam ar retiem māju puduriem .. Ezera 12, 94. Aiz Rēzeknes ceļš kļuva nemierīgs — sāka sviesties pa labi, pa kreisi, šāvās kalnā, tad atkal lejā .. Elksne 8, 123. Sliedes, līdzenāku tecējumu meklēdamas, liec slaidus lokus gan uz vienu, gan otru pusi, tad šaujas taisni un nozūd aiz pacēluma. Caune 2, 21. Koka resno celmu vairs neredzēja — tas bija uzspridzināts, un tā vietā taisns kā bulta šāvās dziļais novadkanāls .. Grīva 12, 145. // pārn. *Izplatīties (kādā virzienā) — par skaņām, smaržām.* □ Mežonīgs, sirdi plosošs kliedziens šaujas pret rijas melno jumtu .. Kaijaks 2, 69. Savāda rēkoņa šāvās caur gaisiem .. Rozītis 3, 30. Paverot veikala durvis, pretī gluži kā satracinātu lapseņu bars šāvās dzēlīgu smaržu mākonis. Skujiņš 14, 139. // pārn. *Šķietami strauji virzīties, pārvietoties pretējā virzienā (par to, kam ātri brauc garām).* □ Motocikls, ātri uzņēmis gaitu, aizjoņoja pa akmeņaino ielu. ..Garām šāvās mājas, gājēji, pajūgi ... Lubējs 2, 48. // pārn. *Strauji augt garumā (par augiem).* □ Man šķietas, ka tie stiepjas un briest augumā, kamēr pieaug par gāršas kokiem, un zāle no apakšas ir tās līča puķes, kas tāpat šaujas garumā, lai aizsniegtu vienu mēru ar meža ko-

kiem. Apsīšu J 3, 14. No tā ķirša, kur rīkstes grieza, jauni dzinumi augšup šaujas. Čaklais 8, 183.

○ ◇ Šauties prātā (arī galvā, atmiņā) — *pēkšņi tikt iedomātam, atminētam.* □ Nē, tādas [pašnāvības] domas .. viņiem, šiem tēvijas līkteņa piemeklētajiem, nekad nebija prātā šāvušās. J Kalniņš 9, 271. Negribot viņai šāvās atmiņā visi šīs dienas piedzīvojumi. Birznieks-Upītis I, 148. ◇ Šauties caur galvu (arī smadzenēm), arī šauties cauri galvai (arī smadzenēm) — *tikt pēkšņi iedomātam.* □ ..šāvās arī kāds nodoms caur galvu, proti,.. pārbaudīt, vai viņš [meitas bildinātājs] šo soli spēris viņa meitas vai tik viņa mājas dēļ. Apsīšu J 2, 105.

šautra, -as, s. **1.** poēt. *Bulta (šaušanai).* □ sal. ..laiva, vīru spēka dzīta, trauc uz priekšu kā šautra. Sports 81, 69, 1. sal. Jo nav nekā, kas spētu vasarā Tā ielīksmot kā bezdelīgas jautras, Kad bezbēdīgi straujā skrējienā Tās garām aizšaujas kā spožas šautras... A Bārda 1, 138. pārn. Aristofans tiem uzbrūk ar.. dedzīgas satīras šautrām. Lit M 61, 18, 2. pārn. Atkal plaiksnīs zilas zibens šautras.. Elksne 5, 69. pārn. Pēkšņi Pēterburgā pienāk ziņa, ka negaidīta liktens šautra ir notriekusi pašu diženāko ozolu tēvzemes ārēs — Vecpiebalgā aša nāve aizsaukusi savos pagalmos Kronvalda Ati. J Kalniņš 9, 232. pārn. Gribi — maijpuķīšu šautras Zeme sviedīs tev pie kājām. Belševica 3, 212. pārn. ..viņa pirmais skatiens krita uz durvīm, pa kuru apakšu vakarā bija spīdējusi gaismas šautra. Ezera 5, 67. // *Bultveida rādītājs (iekārtās, ierīcēs u. tml.).* □ Ātrums pieauga. Baltā spidometra šautra jau pārslīdēja skaitlim 60. Dripe 2, 137. ..manometru šautras lēni tuvojās sarkanajai svītrai. Zv 64, 19, 15. Sestā tramvaja galapunktā elektriskā pulksteņa melnās šautras rādīja sešas minūtes pēc divpadsmitiem. Lukjanskis 6, 87.

2. *Bulta (2).* □ Sieviete atgriezās, pa ceļam priekštelpā aizšaujot durvju šautru. Kaijaks 1, 222. Edžiņš vairākkārt spēcīgi pieklauvēja. Nokrakšķēja šautra, durvis pavērās.. Grīva 4, 323.

3. *Bulta (3).* Bīdāmā š.

4. apv. *Nūja, runga.* □ «Vai zirgu var pasargāt pret nobūrumu?» — «Laižoties ceļā, zirgam ar pīlādža šautru krusteniski jāuzsit uz muguras.» Niedre 15, 35.

○ Šautras zibens — *redzama līnijveida elektriskā izlāde atmosfērā, ja ir liela potenciālu starpība starp mākoņiem vai starp mākoņiem un zemi.* □ Šautras zibens ir spilgti balts.. Zin T 78, 6, 15.

šautrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šautri;** apv. *Irdens, čaugans.* □ Tagad uzsnigušajā šautrajā sniegā luģes slīdēja itin labi. Branks 1, 55. pārn. «..man šautrs miegs, es naktij cauri redzu, cauri dzirdu...» Kaldupe 10, 92.

šautuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. **1.** *Telpa, celtne, vieta, kas ir iekārtota šaušanas apmācībām, treniņiem, sacensībām.* □ Blakus ogļu pagrabam kāpnes veda uz smagām durvīm. Virs tām bija uzraksts «Šautuve». «Kā vecos laikos. Iesim šaut,» aicināja Muraška. Birze 5, 109. Netālu no Rīgas, Gaujas malā, ir uzcelta jauna, lieliska šautuve. Šeit ierīkotas joslas šaušanai dažādās distancēs, uzstādītas ierīces un mehānismi ātršaušanai.. Sports 62, 63, 4. Ziemas kaujas mācības ir ļoti sasprindzinātas. Klasēs, poligonā, šautuvē.. motorizēto strēlnieku mācību pulka karavīri pilnveido savu meistarību.. Pad J 82, 37, 2.

2. apv. *Atspole.* □ Audēju amatu bija nokāvušas mašīnas: stāvi,.. šķieti, šautuves un mustavas jau sen bija nonestas no bēniņiem un.. atdotas liesmu šķīstītājai varai. Plaudis 3, 72.

šāvakara, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo vakaru, pašreizējās dienas vakaru, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā vakarā, pašreizējās dienas vakarā.* Š. slaukums. Š. izrāde. □ Izrāde beigusies. Šāvakara loma beigusies. Lukjanskis 5, 234.

šāvakarējs, -ais; s. -a, -ā. *Šāvakara.*

šāvējgurķis, -ķa, v. *Ķirbjaugu dzimtas augs ar gareniem augļiem, kas pēc nogatavošanās ar strauju kustību atdalās no kāta un samērā tālu izmet sēklas.*

šāvējs, -a, v.; **šāvēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → š a u t.*

2. *Sportists, kas specializējies šaušanā (2).* □ Uz augstākiem rezultātiem nekā agrāk ir gatavi Latvijas ložu šāvēji. Zv 79, 13, 11. ..olimpisko spēļu laikā.. spēkiem mērosies arī treka un šosejas riteņbraucēji un loka šāvēji. Zv 77, 9, 17. Šāvējam, kas parasti sašauj 96 punktus no 100, pēc divu cigarešu izsmēķēšanas rezultāts ir 40 punkti. Biol r 56.

šāviens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → š a u t (1); īslaicīgs vienreizējs troksnis, kas rodas šaujot.* Šautenes š. Loka š. Trāpīgs š. Šāvienu troksnis. Šāviena brūce. Rīb šāvieni. □ ..viņš klupa un skrēja, bet Ceplis aizelsies dzinās pakaļ, raidīdams šāvienu pēc šāviena uz bēgļa pusi. Rozītis III, 102. Ja aļņi virzās medniekam garām, bet ir par tālu drošam šāvienam, jācenšas ātri tiem aizskriet priekšā. Medn 21. Gulbji ietaurējās un uzreiz stāvus gaisā. Un nāk šim [baronam] taisni pāri pa šāvienam. Vanags 3, 76. Nomales beidzamo mājeļu iedzīvotāji dzirdējuši vairākus šāvienus aiz vecajām grantsbedrēm.. Bet ievainoto atrada tikai rīta pusē.. Indrāne 3, 42. Olga satrūkās no jautājuma kā no spalga šāviena klusā naktī. Sakse 7, 10. pārn. Cik māte klusa un drūma, tik šī [meita] izplūst vienos smieklos. Nerunā, nerunā ne vārda, bet tad pēkšņi laiž vaļā savu smieklu šāvienu. Lēmanis 17, 91.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → š a u t (2).* □ Maizi krāsnī šaujot, kukulis apvēlās pašā šāvienā. ME pap II, 624. ..kopēja uzlej šāvienu ūdens arī bārdainajam kaktusam. Zigmonte 1, 110.

3. sar. *Vienreizēja paveikta darbība → š a u t (3).* □ Šautu viņiem katram pāra šāvienu pa.. gurniem. ME pap II, 624.

4. sar. *Vienreizēja paveikta darbība → š a u t (4).*

šāviņš, -a, v.; mil. *Artilērijas ieroču munīcija, kas tiek raidīta uz mērķi.* Lielgabala š. Aizdedzinošais š. Ķīmiskais š. Reaktīvais š. Apgaismošanas š. Dūmu š. Bruņusitējs š. Šķembu š. Vadāmais š. Kumulatīvais š. Šāviņa izrauta bedre. Fugasa šāviņš — *artilērijas šāviņš, raķete, aviācijas bumba, kam ir plānas sienas, liels sprāgstvielu lādiņš un kas sprāgst pēc ieurbšanās kādā objektā.* □ Sāka darboties ienaidnieka smagie mīnmetēji. Šāviņi sprāga arvien biežāk, šķiezdami apkārt sasalušo zemi un šķembas. Krieviņš 3, 65. Šāviņi kaukdami lidoja pāri jumtam, un sprādzieni drebināja logu rūtis. Sakse 7, 14. Viņa vecāku māju trāpījis šāviņš, tā bija nodegusi. Ērgle 6, 30.

še[1], apst. *Šeit.* □ Sētā izskatījās visai neomulīgi. Še gulēja blāķis aptēstu baļķu, tur kaudze akmeņu, tur smilšu. Blaumanis 6, 71. . . Annele pakāpās augstāk skatīties svešo apkārtni: kādi še bij citādi kalni, krasti, dziļas pļavas . . Brigadere 2, 62. Pirms dažiem gadiem, kādā dziļā ziemā, Sirms kalējs ieradās še, mūsu ciemā. Sils 1, 28.

še[2], part. *Lieto, lai pastiprinātu nojēgumu par ko negaidītu, negribētu.* □ Māte: Edz še nu! — Kaukēns: Tev nepatīk, māt?... Blaumanis 6, 357. ◇ Še (arī te) tev nu bija! arī še tev! sar. — *saka, ja kas nav izdevies, nav noticis tā, kā ir gribēts.* □ «Dziesmu Kristīne audzināja savas meitas kā princeses, un še tev nu bija . . . . . ar precētu vīru ielaisties, tur jau nesmukuma pietiek.» Zigmonte 2, 56. Atgriežos pat nedaudz pacilāts, bet — še tev! — labā oma vējā. Induļa nav. Ezera 11, 156.

še[3], izsauk.; parasti pamudinājuma teikumos. *Lieto, lai pamudinātu kādu ko ņemt.* □ «Še!» Anita iespieda viņam rokā kādu nūju. Bels 1, 99. «Nu!» kalsnais lepni izsaucās. — «Še roka!» Brulins sniedza savu netīro plaukstu. Bels 1, 30. . . tēvocis varēja pateikt Strautmanim: «Še tev tās kapeikas, cik pienākas par atsperi!» Dripe 2, 75. ◇ Še tev! — *izteikums, ar ko pavada sitienu (parasti cilvēkam).* □ «Še tev, še tev, še tev!» viņš laiž savu pātagu gar māsas stilbiem. Brigadere 3, 440.

šedevrs, -a, v. *Izcils mākslas darbs, izcils sasniegums (parasti mākslā); meistardarbs (1).* □ . . kluso dabu «Dadži» var uzskatīt par šedevru ne tikai paša mākslinieka daiļrades ietvaros vien. Tidomane 1, 58. Daudzi no J. Vītola skaņdarbiem pieskaitāmi pie līdz šim vēl nepārspētiem latviešu kora mūzikas šedevriem. Vītoliņš, Krasinska 1, 270. Runājot par Mirdzas Šmithenes mazajiem šedevriem, katrā ziņā jāmin arī R. Blaumaņa Bebene no «Skroderdienām» . . Dzene 3, 180. // *Meistarīgs veikums, darinājums, veidojums.* □ Bet vai tad Kremonas meistaru būvētie instrumenti tā arī paliks nesasniedzami šedevri, kurus nav iespējams atdarināt? Zv 64, 22, 7. Šeples kundze: Ne velti četrus gadus esmu strādājusi filmā. Padod man tikai savu ģīmīti rokā, tad redzēsi, kādu šedevru es no tā iztaisīšu! Zīverts 2, 115. pārn. Tūristi apbrīno dabas šedevru — Kuršu kāpu, kuras augstums vietām sasniedz 70 metrus virs jūras līmeņa. Zv 68, 14, 8.

šefība, -as, s.; parasti vsk. *Iestādes, organizācijas, personas sniegta regulāra, parasti bezatlīdzības, palīdzība citai iestādei, organizācijai, personai (piemēram, saimnieciskajā, kultūras, politiskajā darbā).* Uzņemties šefību pār skolu. Šefības koncerts — *šefības kārtā organizēts koncerts.* □ . . pēckara gados veidojās cieši kontakti starp teātru mākslinieciem un darbaļaudīm. Šīs sadarbības formas izpaudās daudzajos šefības koncertos, skatītāju konferencēs, dažādu veidu draudzības līgumos. LPTV I, 62. // ģen.: šefības, adj. nozīmē. *Tāds, kas saņem šādu palīdzību.* Šefības skola. □ Draugu mums [kolhozam] daudz — no šefības organizācijām. Ziedonis 9, 126.

šefpavārs, -a, v.; **šefpavāre,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Galvenais (parasti restorāna, ēdnīcas) pavārs.* □ . . ēdnīcā ik dienu pusdieno pāri par divarpussimta ēdāju. Par šo kuplo saimi jau 20 gadus rūpējas . . šefpavāre . . PL Siev 86, 3, 22. Olivers: Par ko viņš tā iekaisa? Kāpēc tik ļoti iestājās par restorānu? — Inese: Viņš tur strādā. Par šefpavāru. Gulbis 5, 221.

šefredaktors, -a, v.; **šefredaktore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Galvenais, atbildīgais (periodiska izdevuma) redaktors; izdevniecības redakcijas vadītājs.* Laikraksta š.

šefs, -a, v. **1.** *Uzņēmuma, iestādes u. tml., tās nodaļas vadītājs.* □ . . Kempsters — rēderejas šefs — vēlējās, lai viņa kuģu virsnieki uz klāja nēsātu formas tērpus . . Lācis 10, 126. . . melnās durvis uz veikala kantori atvērās, un parādījās grāmatvede. «Silvija Roga, ieejiet pie šefa!» Kļava 1, 131. Nupats: Esmu ieguvis dokumentu, kas ārkārtīgi svarīgs kādas draudzīgas lielvalsts spiegu šefam. Zīverts 2, 441.

2. *Iestāde, organizācija, persona, kas sniedz regulāru, parasti bezatlīdzības, palīdzību citai iestādei, organizācijai, personai (piemēram, saimnieciskajā, kultūras, politiskajā darbā).* □ Jau trešo dienu kolhozā strādā šefu traktors . . Stulpāns 2, 73. . . bēdīgāk bija ar rezerves daļām, un te nu šefi apsolīja palīdzēt. Saulītis 12, 344.

šeihs, -a, v. **1.** *Arābu klejotāju cilts vai cilšu savienības galva.*

2. *Islama garīdznieks, teologs, tiesībnieks.*

3. *Ciema vecākais (dažām Tuvo un Vidējo Austrumu tautām).*

šeikeri, -u, vsk. **šeikers,** -a, v.; **šeikere,** -es, dsk. ģen. -ru, s.; vēst. *Kristiešu sekta (18. gadsimtā Anglijā un Amerikas Savienotajās Valstīs), kas sludināja atgriešanos pie agrīnās kristietības laika kopienas; šīs sektas locekļi.*

šeikers, -a, v. **1.** *Īpašs cilindrveida trauks, kurā, to kustinot, gatavo dzērienu no dažādām sastāvdaļām.* □ Kokteili jauc, kratot tajā [traukā] ielieto saturu. Šāds šeikers īpaši noder ekskursijās un pārgājienos, kā arī mājas apstākļos. Lauku Dzīve 78, 6, 39. Esmu nolēmis atgriezties pie šeikera — pašrocīgi gatavojot katru kokteili, ir kontakts ar apmeklētāju, iespēja parādīt savu māku. Cīņa 85, 222, 3.

2. *No dažādām sastāvdaļām gatavots dzēriens.*

šeikot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Dejot šeiku.* □ ..Arnis Līcis uzlūdza Margu un sāka nevainojami šeikot. Ergle 4, 63.

šeiks, -a, v. *Moderna angļu izcelsmes sarīkojumu deja 4/4 vai 2/4 taktsmērā; šīs dejas mūzika.* Mērenais š. Ātrais š. □ ..dejotāji, arī abi mūsējie, lēca šeiku. Kad deja beidzās, viņi atgriezās. Ezera 5, 129. ..mana meitiņa Šarlote tikai lēkā, jautri trallināšama, šeiku vai tvistu.. Jakubāns 2, 81. ..katru reizi koks šo dziesmu izpilda citādi. ..Dažās dienās viņš to paspēj nodziedāt moderna šeika, senas krievu romances un toreadora marša ritmā. Lapsa 1, 10.

šeit, apst. *Norāda uz nenosauktu vietu, kurā atrodas runātājs, vērotājs vai kura tam ir tuvu; te*[1]*; pretstats: tur.* □ Nariškins: Man ar jums jārunā, Jakobīn! Man jums kaut kas svarīgs jāsaka. — Jakobīne: Taču ne šeit un tūlīt! Mēs parunāsimies citur un vēlāk. Zīverts 1, 255. Taciņa neaizsniga pavisam pat piktākajos puteņos, jo vienmēr atradās diezgan gājēju, kam tieši šeit ejams. Zigmonte 9, 61. Ceļš šeit un ceļš tur. Nē, tas nebūs vis ceļš, ja tiltiņš pāri. Tā būs upele, tikai aizsalusi. Ezera 2, 138. Varbūt viņš domāja, ka šoreiz Aldo tomēr ir pateicis kaut ko patiesu, ka šeit, tālu no apdzīvotajām vietām, šeit, stepē, kur viņi ir tikai trīs cilvēki, arī ir fronte. Lukjanskis 1, 9.

šeitan, apst.; sar. *Šeit.* □ «Kur un kādā reizē tad esmu trokšņojis?» — «Šeitan, kavaliera amatu izpildot, ne.» Blaumanis 6, 199. Augusts paraudzījās uz Noasu ar aukstu vienaldzību. «Ne šeitan ir tiesa, ne tu esi tiesnesis.» Skujiņš 14, 80.

šejiene, -es, s.; tikai vsk. *Vieta, kurā atrodas runātājs, vērotājs vai kura tam ir tuvu.* □ Apjukusi un gandrīz vai nelaimīga rausos laukā no mašīnas. Ko teiksu šejienes ļaudīm, kā taisnošos par negaidīto ierašanos? Kaldupe 13, 77. ..visas šejienes upītes un strauti plūstot uz Daugavu. Ezera 2, 138. «Lejā neiesim,» Nora apsēdās turpat uz zivju kastes. «No šejienes mēs labāk redzēsim, ja kāds nāks.» Līvs 1, 60.

šejienietis, -ša, v.; **šejieniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Šejienes iedzīvotājs.* □ «Mamma nav šejieniete, nepazīst mūsu mežu. Bet es pazīstu.» Avotiņa 2, 119. Vietu vietām straumē bija salikti murdi, un šejienieši vienmēr sazvejoja milzīgi daudz zivju.. Lielais 4, 214. «Vai esat dzimusi šejieniete?» — «Atnācu no Madonas puses. Meita gan izauga tepat.» Zv 84, 8, 8.

šejienisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šejieniski;** pareti. *Saistīts ar šejieni, tai raksturīgs.* □ ..ansamblis taču varētu izvēlēties repertuāru pats savējo, šejienisko. Ziedonis 9, 279. Namejs, noglāstot ar plaukstu viļņu muguras, kā pielabinot paskaļi atkārtoja šejieniski: «Unds... Unds [ūdens]...» Purs 9, 264.

šejiet, izsauk.; sar. *Še*[3]. □ Tāle stāvēja ar ūdens krūzi pie gultas. «Šejiet, iedzeriet, tad jums paliks labāk,» viņa teica nopietni un lietišķi. Upīts 4, 318.

šekspīrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šekspīriski.** *Saistīts ar Viljama Šekspīra daiļradi, tai raksturīgs.* □ ..mūža beigās, astoņdesmit gadu vecumā, Verdi negaidīti deva dzirkstoša humora pārpilno šekspīrisko bufa operu «Falstafs». Vītoliņš 2, 65.

šekspirologs, -a, v.; **šekspiroloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Šekspiroloģijas speciālists.* □ Par galveno traģēdijas [«Jūlijs Cēzars»] varoni padomju šekspirologi visnotaļ uzskata republikāni Brutu.. Rīgas B 79, 96, 4.

šekspiroloģija, -as, s.; parasti vsk. *Viljama Šekspīra daiļrades un biogrāfijas pētniecība.*

šekspiroloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šekspiroloģiski.** *Saistīts ar šekspiroloģiju, tai raksturīgs.*

šekums, -a, v.; apv. *Iegurņa josla; arī augšējā (kājas) daļa.* □ Šineļa apakšējā mala jau mirka ūdenī; iebridis līdz šekumam, Tauriņš pacēla kārti un izstieptām rokām sataustīja pretējo [upes] malu. Branks 4, 44. Uz klāja nebija brīvas vietas, vīri brida pa zivīm līdz šekumam.. Lapsa 6, 112. Dubļi šodien līdz šekumam. Birze 6, 81.

šelfs, -a, v.; ģeogr. *Seklūdens josla ap kontinentu starp jūras krastu un vietu, kur sākas krasta dziļuma nogāze.* □ Šelfs aizvien vairāk pievērš ģeologu uzmanību kā perspektīvs rajons derīgo izrakteņu, vispirmām kārtām naftas un gāzes meklēšanai. Rīgas B 75, 26, 7. Konvencijā par kontinentālo šelfu ir noteikts, ka piekrastes valsts kontinentālajā šelfā realizē savas suverēnās tiesības, lai veiktu tā izpēti un dabisko bagātību ieguvi. Fogels, Grīnbergs 1, 132.

šēlīts, -a, v. *Minerāls — kalcija volframīts.* □ Mūsdienu apgaismes spuldzēs par kvēldiegu izmanto volframa spirāli. Šo elementu tieši pirms 200 gadiem, 1781. gadā atklāja zviedru ķīmiķis.. Tagad šis elements sastopams dabā divu minerālu — volframīta un šēlīta veidā. Rīgas B 81, 124, 5.

šellaka, -as, s. *Sveķi, ko izdala daži tropu augi vai kukaiņi; viela, materiāls, kas satur šādus sveķus.* Bezkrāsaina š. Šellakas izolācija. □ Šellaka ir dabiski sveķi, ko izmanto elektroizolācijas laku un skaņu plašu pagatavošanai vai arī pielieto pulēšanai. Alksnis 1, 8. Linoleju piestiprina pamatgrīdai ar mastiku (bitumu, kazeīna līmi, šellaku..). Sterns 2, 212.

šelzivs, -zivs, dsk. ģen. -zivju, s. *Pikša.* □ Āda mencai un šelzivij ļoti rupja.. Ed gat 38. Vēl retāk [par jūras vēdzeli] Latvijas piekrastē sastopama.. pikša jeb šelzivs.. Latv dzīvn 84.

šengs, -a, v.; arī **šens,** -a, v.; mūz. *Sens ķīniešu mūzikas pūšaminstruments, kas sastāv no 13—24, parasti bambuka, stabulēm, kurām gaisu pievada no kopēja rezervuāra.*

šepat [še·pat], apst. *Norāda uz nenosauktu vietu, kurā atrodas runātājs, vērotājs vai kura ir tam tuvu; šeit.* □ Pauls: Un tu vēl kavējies! Vēl esi šepat! — Krustiņš: Vai tad es mājā vairs drīkstu rādīties! Blaumanis 6, 338. Nekur mēs nevaram aizbēgt, Šepat mūsu ceļi ejamie.. Čaklais 1, 106. Bet kurp lai es ietu, ja šepat man līdzās ir soliņš.. Ezera 11, 41.

Varbūt šepat, zem kājām, tai atmatas zemē slēpjas tādi brīnumi, kādus nevar pateikt neviens mirstīgs cilvēks? Brigadere 2, 334.

šēra, -as, s.; ģeogr. *Maza, klinšaina sala pie klinšaina, stipri izrobota jūras krasta kādreizējā apledojuma apgabalā (piemēram, Skandināvijas, Somijas, Kanādas piekrastē).* □ Baltijas bēgļu nometne atradās kilometrus piecpadsmit no Stokholmas, Saltsjē šērās. A Grigulis 13, 63.

šerbets, -a, v. **1.** *Konditorejas izstrādājums — bieza masa, ko gatavo no augļiem, kafijas, šokolādes, cukura, parasti ar riekstiem.* **2.** *Dzēriens, ko gatavo no augļu sulām, vīna, saldējuma.*

šerifs, -a, v. **1.** *Persona, kam ir pārvaldes goda amats grāfistē (Anglijā, Irijā).* □ ..pārbiedēts Kamberlendas pilsētas iedzīvotājs šerifam ziņoja, ka kādā no pilsētas ielām viņš sastapis haizivi.. Zv 76, 4, 14. **2.** *Vēlēta amatpersona, kas veic dažas policista un tiesneša funkcijas pilsētā, apgabalā, distriktā (Amerikas Savienotajās Valstīs).*

šerīfs, -a, v. **1.** *Islama zemēs — Muhameda pēcteča tituls; persona, kam ir šāds tituls.* **2.** *Valdnieka tituls (Marokā); persona, kam ir šāds tituls.*

šerijs, -a, v. *Salds gaišais vīns; attiecīgā vīna šķirne; heress.* □ ..mēs.. sūcam šeriju un piestrebjam smaržīgu moku. M Zariņš 2, 214.

šermuļi, -ļu, vsk. šermulis, -ļa, v. *Spēcīgi, strauji drebuļi.* □ Viņš.. spieda muguru pret sienu, lai apmāktu aukstos šermuļus. Upīts 18, 171. Mani jau visu nedēļu vilka tā kā uz gripu — lauza kaulus, un šermuļi vien gāja pa muguru. Krieviņš 2, 59. Galva kā malkas bluķis. Šermulis krata miesu. Lubējs 3, 333. pārn. ..pelēks lietus pelēkām peļķēm pelēkus šermuļus uzsit.. Vācietis 10, 11. ◇ Šermuļi (arī drebuļi, trīsas) skrien (arī pārskrien, noskrien, (no)iet) pār (arī pa) kauliem (arī muguru, miesu) — *saka, ja izjūt lielas bailes, uztraukumu.* □ «..divi šķūnītī kaut ko krāmē. Es lienu klāt. Zagļi! Man šermuļi pārskrien pār kauliem.» Ergle 1, 91. Šermuļi viņam noiet pa kauliem. Viņš ir nosvīdis baiļu sviedrus. Lit M 83, 3, 16.

šerps, -ais; s. -a, -ā; apst. **šerpi;** sar. **1.** *Skarbs, ass, arī nikns.* □ Filips: Juniora kundze ir šerpa. Viņa nerunā, bet kliedz, ka visa māja skan. Ja kas nenotiek pēc viņas prāta, viņa krīt gar zemi, vaimanā un kauc. Zīverts 2, 488. Ārija Kraule nozibsnīja pret vīru šerpu skatienu. Pilnu nīgruma un nepatikas. Niedre 16, 121. Un viņa [skolotāja] teica, lai Severīns tūlīt atzīstoties, no kā viņš to [sacerējumu] visu esot norakstījis. Varbūt viņai uzreiz nevajadzēja tik šerpi. Zigmonte 12, 47. **2.** *Spēcīgs; arī straujš.* □ ..viņš.. uzsauc Znotiņam, kas tāpat, kājās stāvēdams, vada otru laivu: «Šerpāk griez, šerpāk! Tā! Labi!» Vanags 3, 92. Rugainis.. paglaudīja abiem brašajiem un staltajiem meļņiem sānus, nosacīdams: «Šerpi laidām, iesvīduši.» Dorbe 4, 36. Cik ūdens šerpi tek! ME IV, 16.

ševers, -a, v.; tehn. *Griezējinstruments — zobrats vai zobstienis, kura zobu virsmā ir ieveidotas sīkas rievas ar asām malām cita zobrata sagataves gludai apstrādei.* Diska š. Ripas š. Zobstieņa š.

ševingēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans.; tehn. *Apstrādāt (ko) ar ševeru.* Š. zobratus.

ševiots, -a, v. *Smags, blīvs, izturīgs sarža pinuma kokvilnas, vilnas vai pusvilnas audums.* □ Pēc brīža Mančestras ševiota uzvalkā, angliski sasukātiem matiem, atgādinot pavecu džentlmeni no Londonas modes žurnāla vāka, ienāca Vanags. Imermanis 2, 40.

ševrets, -a, v. *No aitādas izgatavots ševroādas aizstājējs.* Apavu š. Apģērbu š.

ševro, nelok., v. *Speciāli apstrādāta mīksta kazāda, ko izmanto, piemēram, apavu virsu izgatavošanai; ševroāda.* □ Vilku kājās [pielaikodama] gan ziemišķa, gan ševro, gan čūskas [ādas], gan krokodilādas kurpes.. Zālīte 5, 105.

ševroāda, -as, s. *Speciāli apstrādāta mīksta kazāda, ko izmanto, piemēram, apavu virsu izgatavošanai; ševro.* □ Izslēdzis motoru, Maurs vienu brīdi nekustīgi sēdēja, tīksmi atlaidies mīkstajā ševroādas atzveltnē.. Skujiņš 7, 78. Durvīs iestājās garš, garš jauns puisis. Drošības dienesta uniforma, galifē bikses, mirdzoši ševroādas zābaki.. Lāms 6, 40. Kleitiņa Irīnai bija īsa, cieši pieguloša, vidū pārsieta ar mīkstu, dekoratīvu ševroādas jostiņu.. Lit M 75, 36, 11.

šīberēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; intrans.; sar. *Dejot šīberi (3).*

šīberis, -ra, v. **1.** novec. *Aizbīdnis (dūmvadam).* □ ..skurstenis stāvēja vaļā, visi šai mājā tā bija apraduši ar esošo dzīvi, ka nemaz nedomāja par šīberi. PL Siev 83, 1, 17. ..mēs paši, puikas, kādreiz blēņodamies [lokomobilei] skārda skurstenī esam atrāvuši vaļā šīberi. J Plotnieks 10, 10. sal. Mutē nez no kurienes akmentiņš, tas aizkrīt rīklei priekšā kā šīberis krāsnij. Salenieks 7, 22. **2.** novec. *Padube.* **3.** sar. *Fokstrotam līdzīga sarīkojumu pāru deja; šīs dejas mūzika; arī fokstrots.* □ Notikums vai pats vislielais — Balle Jāņuparka priedēs, Kur uz ragiem izpūš zeļļi Šīberus un saldos valšus. Pēlmanis 4, 26.

šīdiena, -as, s. *Pašreizējā diena; šodiena (1).* □ Dārzs jau pilns ar ēnām, nu krēslā balss un atbalss kopā plūst, nu saplūst šīdiena ar dienām senisenām.. Lisovska 6, 29. ..viņa jau visa atradās vēl šīsdienas rūpju varā. Lācis 7, 133. «Taisnība gan, Lienīt, un tādēļ tev nelikšu ilgāk minēt: mēs runājām par tevi un par tavu šīsdienas viesi...» Blaumanis 6, 124.

šīferis, -ra, v.; parasti vsk. *Slāneklis, kas paralēli slāniskuma virzienam šķeļas plānās, gludās plāksnēs; no šāda slānekļa izveidots materiāls.* Sarkanais š. Rievotais š. Viļņotais š. Šīfera segums. □ Ielejas malā atradās vecas, sen aizmirstas, pussagruvušas šīfera lauztuves. Grīva 1, 42. Smilšakmens, šīfera vai kāda cita mīkstā materiāla lejamformas [lejveidnes] nolietojas ātri.. LLM 136.

Māsa Elza klusi smaida .. un tad saka: «Atnesīšu jums šīfera plāksni. Varēsiet uz tās rakstīt visu, ko gribas teikt. Bet [ievainotajai] mēlei ļaujiet mieru ..» Grīns 1, 196. Rudens lietū aplijušais šīfera jumts spīdēja kā sarkana zīda drēbe .. Dziļums 1, 403.

šifons, -a, v. *Viegls, caurspīdīgs zīda vai kokvilnas audums.* Šifona šalle. Šifona lakatiņš. Šifona kleita. □ Ielidoja dejotāju pāris: vīrietis, stalts tumšmatis, tērpies triko, un blonda, ēteriski viegla sieviete, kuras trauslais stāvs grima rožainos šifona volānos. Zālīte 5, 160. .. šis vakars, nudien, ir brīnišķīgs. Tas ir tik sārts un gaisīgs kā šifona tērps romantiskā piegriezumā! Ezera 14, 200. Jaunām sievietēm piestāvēs šifoni .. PL Siev 85, 12, 24.

šifrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Rakstīt (tekstu), fiksēt (informāciju), izmantojot šifru (1).* Š. telegrammu. Šifrēts ziņojums. □ Zīmīte [ko atrada mežā] bija īsa, šifrēta: «Mīļo bucīti! Šovakar pie manis nenāc. .. Sirdspuķīte.» Sakse 7, 371. Ar alfabēta burtu pārstatīšanu viduslaikos astronomi bieži šifrēja savus atklājumus, par kuriem kaut kādu iemeslu dēļ pagaidām bija ieteicams klusēt, lai nodrošinātu sev atklājumu prioritāti. Zin T 63, 9, 9.

2. *Apzīmēt ar šifru (2).* Š. jaunsaņemtās grāmatas.

šifrs, -a, v. **1.** *Iepriekš norunāta burtu, ciparu, vārdu u. tml. lietošanas sistēma slepenai informācijas fiksēšanai, pārraidei.* Šifra atslēga. □ .. Šmits skoloja slepenā rakstā un mācīja sastādīt šifrus. A Grigulis 13, 351. Telegrammas nosūtīšanai bija izmantots vecs, franču izlūkdienestam zināms šifrs. Krieviņš 2, 15.

2. *Nosacītu zīmju kopa, zīme (kā) saīsinātai apzīmēšanai; arī kods.* □ .. bibliotekārs palīdz .. izmantot katalogus un šifrus. Sk Ģ 79, 5, 26. «Jūs nezināt, kas [materiālus] paraksta ar šifru Dr. K.?» A Deglavs 1, 1034. Anna: Tu varbūt gribēsi zināt, kur stāv seifa atslēgas un kāds ir šifrs? Priede 4, 74.

šīgada, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo gadu, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā gadā; šāgada.* □ .. Viņgada pulkstenim krūtīs Šīgada dzeguzes sirds. Kaldupe 16, 60.

šīgadējs, -ais; s. -a, -ā. *Šīgada.*

šihta, -as, s.; tehn. *Speciāli sagatavots un noteiktās attiecībās sajaukts materiālu maisījums, kas paredzēts pārstrādāšanai, piemēram, metalurģiskos, ķīmiskos agregātos.* Stikla kausēšanas š. Porcelāna masas š. Domnas š. □ «Es pašlaik gudroju, vai nevajadzētu šihtai pievienot vairāk magnija. Varbūt stikls tad nelūzīs.» Imermanis 2, 136.

šihtēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; tehn. *Veidot (kā) šihtu.*

šiisms, -a, v.; parasti vsk.; rel. *Viens no islama pamatvirzieniem, kas atzīst vienīgi korānu.*

šiistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šiistiski;** rel. *Saistīts ar šiismu, tam raksturīgs.*

šīīts, -a, v.; **šīīte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Šiisma piekritējs.* □ .. islama ticības piekritēji (šīīti, sunnīti un citi) pakļauti dažādiem reģionāla-jiem un nacionāli valstiskajiem centriem. Latv J 90, 87, 2. Atšķirībā no sunnītu šeiha, kuru parasti ieceļ un atalgo valsts, šīītu mulla pārtiek no ticīgo dāvanām .. Hor 81, 10, 29.

šiks[1], -a, v.; sar. *Elegantums, izsmalcinātība (parasti ārišķīga).* □ Tam vienmēr žaketes vai mēteļa ārējā kabatā, labi saredzamiem nosaukumiem, glabājās pāris angļu un franču laikrakstu, kauču Bunte neviena vārda neprata ne angliski, ne franciski. Īpašs šiks. Lācis 6, 5. Andrejs paceļ galvu un saglauž ūsas, kas atkal atguvušas iepriekšējo šiku. Lapsa 1, 24. .. vakariņas bija servētas ne tikai lietpratīgi, bet arī gaumīgi, es teiktu — ar zināmu šiku. J Plotnieks 6, 95.

šiks[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **šiki;** sar. *Elegants, izsmalcināts (parasti ārišķīgi).* □ .. Vijas vienkāršajā apģērbā vai matu sakārtojumā ir kāda detaļa, kas padara viņu šiku. Artmane 1, 105. «Saorganizē pāris šikāku meiteņu, un ierodieties šodien pie manis ..» Ērgle 7, 78. .. no tās [motorlaivas] izlēca bruņoti vīri ar šiki uzposušos virsnieku priekšgalā .. Lapsa 5, 35. // *Elegants, izsmalcināts, izmeklēts (piemēram, par apģērbu, priekšmetiem, telpām).* □ «.. paskatīsieties manā garderobē, vai nav jums kāda piemērota šika cepure ..» A Deglavs 1, 1066. «Šis arī ir ļoti glīts modelis.» — «Nē, tas ir pārāk vienkāršs un prasts. Man vajaga šikāku.» Ērgle 7, 115. Pagarie un smagie mati pakausī bija sasprausti šikā mezglā, tādējādi izceļot baltā kakla vijīgumu. Ezera 14, 198. Laikam taisnība — jo šikāks restorāns, jo draņķīgāka apkalpošana. Kļavis 1, 130.

šiliņš, -ņa, v. *Naudas vienība (piemēram, Anglijā, Austrijā); attiecīgā naudas zīme, monēta.* □ Anglijas šiliņa dalīšana divpadsmit daļās ir senās Bābeles sešinieku sistēmas palieka. Zv 66, 10, 32. Kad Saša kāpis vilcienā, viņam kabatā bijusi šī biļete un trīs šiliņi nauda. Avotiņa, Peters 1, 87. Šekspīrs: Pie manis tev iekrājušās četrdesmit astoņas mārciņas un četri šiliņi. Tā ir diezgan liela nauda. Zīverts 1, 121.

šīmāja, šāsmājas, arī šīsmājas, s. *Māja, kurā atrodas, dzīvo runātājs.* □ Bet tās jau nebūtu šīsmājas brokastis, ja viņa nevarēs, cik tīkas, izvaidēties par .. karstumu un savu nogurumu ... Zigmonte 5, 64.

šimbrīžam, apst. *Pašreiz, pašlaik.* □ «Ko tad es varu palīdzēt?» Marčs tik dūšīgi iejautājās, it kā viņam šimbrīžam būtu tīrais nieks noķert kaut vai pašu sirdīgāko zostēviņu. Valdis 1, 65. .. vēja šimbrīžam gandrīz nebija. Svīre 2, 148. Upe bija aizsalusi un piedzīta ar kupenām. Šimbrīžam tur nekas nebija darāms. Vāczemnieks 5, 34.

šīmēneša, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo mēnesi, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā mēnesī; šāmēneša.* Š. plāns.

šimpanze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Līdz 1,7 metriem garš cilvēkpērtiķu dzimtas dzīvnieks (Āfrikā) ar melnu apmatojumu.* □ Šimpanzes .. klejoja mežos nelielās grupās, ko vadīja kāds pieaudzis tēviņš .. Lielais 7, 162.

šimpus, priev. ar ģen. vai dat.; reti. *Šaipus.* □ Baznīca atradās šimpus ceļa, starp ciemu un Sventi. Bels 7, 12.

šina, -as, s.; med. *Ierīce, arī priekšmets (piemēram, koka, kartona gabals), ko izmanto, lai nodrošinātu ķermeņa daļas, parasti locekļu, nekustīgumu.* Transporta šinas. Ārstniecības šinas. Improvizēta š. □ Pēc [izmežģītās] locītavas ievilkšanas uzliek šinu vai ģipša longeti. Visp ķir 175. Ārsts saka — vaļējs lūzums zem ceļgala.. Turpat lejā uzliek šinu, tad ļauj nest augšā.. Svīre 3, 117.

šindelis, -ļa, v.; novec. *Jumstiņš.* □ Lietus vēl ilgi kapājis jumtu. Šķitis, ka ārpusē milzīga čūska līstu pār šindeļiem.. Bundzeniece 2, 31. ..Pēteris bija uzcēlis kūti — betona sienām un šindeļu jumtu. Gulbis 4, 319. ..rēgojās noslēpumainas tehnikas atliekas: vecs, sagrabējis gateris ar.. šindeļu plēšanas ēveli. J Plotnieks 10, 14.

šinelis, -ļa, v. *Militāra formas tērpa mētelis.* □ Kādu dienu pie skolas piebrauca kamanas un izkāpa kara virsnieks garā, gaiši pelēkā šinelī ar spožiem uzplečiem un pogām.. Birznieks-Upītis 6, 364. Varbūt katram cilvēkam derētu allaž vismaz sev blakus turēt tādu vecu jūrnieka jaku vai karavīra šineli, kas viņam atgādinātu tos, kas cīnījušies un atdevuši savas dzīvības par cilvēces laimi.. Talcis 7, 47. Viņš uzgrieza gaismu un tikai tagad ieraudzīja uz pakaramā uzsviestu izbalējušu miliča šineli. Grīva 9, 183.

šinēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Uzlikt (ķermeņa daļai) šinu.* Š. roku.

šinjons, -a, v. *Mākslīgs matu veidojums, ar ko, veidojot frizūru, papildina dabiskos matus.* □ Veidojot sarežģītākas frizūras, tās papildina ar šinjoniem un liekām matu šķipsnām. Friz 105. Parūkas, šinjonus un mākslīgās bizes var pasūtīt parūku darbnīcā.. PL Siev 82, 10, 20.

šinšilla, -as, s. **1.** *Neliels grauzēju kārtas dzīvnieks (Dienvidamerikā) ar sudrabpelēku apmatojumu.* Šinšillas āda. □ Pirmoreiz [zooloģiskajā dārzā] parādījušies divi šinšillu, nelielu Dienvidamerikas grauzēju, mazulīši.. Rīgas B 85, 241, 5. // sar. *Šinšillāda.* Šinšillas apkakle. **2.** *Trušu šķirne, kuras pārstāvjiem ir raksturīgs sudrabpelēks apmatojums; šīs šķirnes trusis.* □ Tepat pie klēts sienas ar stiepļu pinumu aizvilktā būrī rosījās abi šinšillas truši.. Ezera 17, 226. // sar. *Šīs šķirnes truša āda (parasti kažokāda).* Šinšillas truša cepure.

šinšillāda, -as, s. *Šinšillas (1) āda (parasti kažokāda).* Šinšillādas apmetnis.

šīpasaule, šāspasaules, arī šīspasaules, s.; parasti vsk.; poēt. *Zeme, vieta, arī vide, apstākļu kopums, kurā noris cilvēka dzīve (parasti atšķirībā no pēcnāves dzīves, viņpasaules); šīzeme (2).* □ Bet, ja par cilvēkiem mūs sauc, par šīspasaules dēliem, Par [savu] zemi rūpēties nemūžam nav par vēlu.. Pad J 68, 186, 6. Oficiāli Velta skaitījās pazudusi. Pēc vispārējā uzskata šādā vai tādā veidā viņa šopasauli bija atstājusi.. Skujiņš 14, 193.

šīpavasara, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo pavasari, pašreizējā gada pavasari, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā pavasarī, pašreizējā gada pavasarī; šāpavasara.* □ Virdžīnija Sviķe atcerējās, ka viņas virtuvē smaržo šīpavasara gurķi, un.. devās uz savu dzīvokli. Kaldupe 13, 205.

šīpuse, šāspuses, arī šīspuses, s.; parasti vsk. *Vieta, teritorija, kurā atrodas, dzīvo runātājs, vērotājs.* □ «Nudien, vai tas nebija šīspuses muižas kungs! Novakarēs tādi nešķīsteņi mēdz pieņemt nelabā niķus un noklausīties, ko ļaudis par viņiem runā.» J Kalniņš 3, 15. Kara laikos zem tās [liepas] bija lūguši dievus un metuši ūdenī liepas lapas. Ja tās pagriezās pret straumi un aizpeldēja, kaut mazu nieciņu aizpeldēja pret straumi, tad varēja cerēt, ka kari ies šaipusei garām. Zigmonte 16, 57. Svilpaunieks dosies un sameklēs dziesmu, kādas šaipusē nevienam nav. Kaldupe 17, 116.

šīras, -u, s.; tikai dsk. *No siksnām darināts zirga aizjūga piederums (bezloka aizjūgos), ko lieto saku vietā.* □ Brauc viņam nopakaļas [nopakaļ] pajūgs.., šīras nokaltas jaunsudraba sprādzēm.. A Deglavs 1, 44. ..jūdza zirgu šīrās un brauca precībās. Cīņa 85, 138, 3.

šīrgaļa, -as, s.; sar. *Gaļa (parasti liellopu) bez kauliem.* □ Kādai pilsonei, kas kā godīga namamāte katrreiz lūdz mīkstu šīrgaļu, viņš [tirgotājs] nopūzdamies saka: «Kad jel reiz pienāktu tā diena, kad kāds man lūgtu labi sīkstu šīrgaļu!» Kurcijs 2, 65.

šīrīta, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo rītu, pašreizējās dienas rītu, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā rītā, pašreizējās dienas rītā; šārīta.* □ Gribējās apskatīt šīrīta lomus. Avotiņa, Slisers 1, 250. Puika pilnā balsī klāstīja šīrīta piedzīvojumus. Bels 6, 37. ..viss gaiss virmoja varžu prieka dziesmā, ko viņas dziedāja par godu vakarnakts lietum un šīrīta siltajam miklumam.. Zigmonte 17, 158.

šīrītējs, -ais; s. -a, -ā. *Šīrīta.* □ Viņu mocīja šīrītējas dusmas, kuras vēlreiz pārdzīvoja sapnī. Fimbers 1, 152.

šīrudens, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo rudeni, pašreizējā gada rudeni, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā rudenī, pašreizējā gada rudenī; šārudens.* Š. raža. □ ..šīrudens peļņa tur ir ierēķināta. Svīre 3, 192.

šis, ģen. šā (arī šī), dat. šim, akuz. šo, instr. ar šo, lok. šai (arī šinī, šajā), dsk. nom. šie, ģen. šo, dat. šiem, akuz. šos, instr. ar šiem, lok. šajos (arī šais, šinīs), v.; **šī,** ģen. šās (arī šīs), dat. šai, akuz. šo, instr. ar šo, lok. šai (arī šinī, šajā), dsk. nom. šīs (arī šās), ģen. šo, dat. šīm (arī šām), akuz. šīs (arī šās), instr. ar šīm (arī šām), lok. šajās (arī šais, šinīs), s.; norād. vietn. **1.** adj. nozīmē. *Norāda uz noteiktu, arī iepriekš minētu dzīvu būtni, priekšmetu, parādību, norisi.* □ Šķita, ka šo makšķernieku kaut kur esmu jau redzējis. Saulītis 13, 23. Akmenim otros sānos aizstiepjas no ciema ceļš.. Daudz šis pelēkais akmens pieredzējis savā sirmajā mūžā. Birznieks-Upītis 1, 6. Diskusija izvēršas galvenokārt trijos jautājumos: par dzīves patiesu atspoguļojumu «Zaudētās tiesībās» un līdz ar to par reālismu šinī drāmā.. Viese 3, 60. Iraids: Padomājiet, kas te noticis šai stundā,

kopš ieradāties jūs! Zīverts 2, 105. // sar.; niev. *Norāda uz nievīguma nojēguma pastiprinājumu, parasti attiecībā uz kādu cilvēku.* □ Par laimi pagadījās šis Veckalacis, pļēgurs un ķēms gan, bet [Brīviņa māsas] ņēmājs gatavs. Upīts 4, 242. Jau pa gabalu redzams, cik nolaisti šie Rīteri [saimniecība]. Upīts 4, 711.

2. adj. nozīmē. *Norāda uz vietas vai laika ziņā tuvāko, arī iepriekš minēto.* Šai saulē — *šajā pasaulē; virs zemes.* Šos laikos novec. — *šajos laikos.* □ Ik vakarus nu tevi gaidīt sāku Šai vecā dārzā dziļi mierīgā. P Bārda 1, 27. Limfas vadi [abiniekiem] atveras lielajās vēnās. Šajās vietās limfas vadi ir paplašināti . . , un šie paplašinājumi pulsē patstāvīgi. Sloka 1, 13. Šais dienās es runājos ar dzejnieku, ar savu draugu . . Ziedonis 18, 13. Šai saulē ceļš ir katram savs . . Krūza 3, 155. . . viņš sacīja: «Jāstrādā ir, baronlielskungs, citādi šos laikos neiet.» Blaumanis II, 309.

3. lietv. nozīmē; sar. *Norāda uz noteiktu, arī iepriekš minētu cilvēku, par ko ir runa; viņš.* □ Apaudzēt skauģa acis ar rozēm, lai labāk šis redzams. Ziedonis 18, 26. «Līču Mārtiņš nevar precēties. . . Kamēr māte dzīva, neviena meita pie šā neies.» Upīts 4, 135. «Pati žirgta izdzina govi ganībās, bet pusdienu laikā sievas brīnās: šī nenāk lopiņiem pretī.» Vilks 5, 49.

4. lietv. nozīmē. *Norāda uz noteiktu, arī iepriekš minētu dzīvu būtni, priekšmetu, parādību.* □ . . šorīt ozolā pie mājas stūra brēca krauklis, es eju šo aizbaidīt, bet šis pamet gaisā loku un ir ozolā atpakaļ. J Kalniņš 10, 320. «Vai man tas nags vēl pieaugs?» . . — «Kad ar visu sakni nost, kur tad šis vairs pieaugs.» Upīts 4, 112. Otru dzīvi nedzīvosi, Tikai vienu — šo. Purvs 4, 30.

5. lietv. nozīmē. *Norāda uz dzīvu būtni, priekšmetu, parādību, kas tūlīt tiks minēta.* □ Mazais, liec aiz auss vēl šo: Viens tu ielās neklaiņo. Sils 7, 8.

○ Šis (un) tas — *norāda uz vairākiem nenoteiktiem, arī neminētiem priekšmetiem, parādībām.* □ Pirms cilvēks nokļūst šeit, tam jau jābūt šo to redzējušam. Šis tas jau jāzin. Lukjanskis 1, 24. Bišere: Gudrās rokās nauda nopelna šo to vēl labāku nekā naudu. — Brempelis: Piemēram? — Bišere: Laimi. Mīlu. A Eglītis 1, 146. No oša un kļavas klučiem šo un to atlasīja . . Upīts 4, 145. Lielais darbs — vārdu grāmata jeb leksikons nāca gatava, šis un tas tur vēl pārbaudāms, papildināms un labojams. J Kalniņš 8, 242. Ne no šā, ne no tā, retāk ne aiz šā, ne aiz tā — *norāda uz nenoteiktu, arī neminētu cēloni, iemeslu.* □ Reizēm tā — ne no šā, ne no tā Iegribas parotaļāties. Elksne 7, 62. Āpsi sastapt mums nebija nekāda gudrība. Viņiem Āpšu kalniņā bija alas . . Bet kāda gan vajadzība viņus iet ne no šā, ne no tā skatīt? J Kalniņš 10, 324. Šis vai tas — *vienalga, kas.* Ne šis, ne tas sar. — *saka par ko nelevērojamu, nenozīmīgu, mazvērtīgu.* □ Tu vari būt pats labākais un kārtīgākais cilvēks pasaulē, taču mīlestība . . aiziet garām tavai sētai. Bet cits — dzērājs un dauzoņa, ne šis, ne tas, taču viņu mīl un gaida . . Indrāne 5, 216. Līdz šim — *līdz pašreizējam laikam, laikposmam.* □ Arī māte nav redzējusi mežu sējam, līdz šim audzis bez sēšanas. Birznieks-Upītis 6, 141. Līdz šim graudaugu šķirņu selekcijā un rajonēšanā galvenais bija to ražība. Nākotnē lielāka nozīme būs graudu kvalitātes rādītājiem. Lauku Dzīve 77, 1, 11. Šajā (arī šinī, šai) ziņā — *saistījumā ar noteiktiem, arī iepriekš minētiem apstākļiem, situāciju, pazīmi, kas ir pamatā (kā) vērtējumam, apgalvojumam.* □ Ar Jelgavas un Valmieras teātru izrādēm aktrise bija apbraukājusi visu Latviju — šajā ziņā tie bija desmit klejojumu gadi vistiešākajā nozīmē. Dzene 4, 56. Eduards Veidenbaums savu dzīves uzdevumu izprot kā pienākumu, kā cīņu. Šinī ziņā viņš ir aktuāls vēl šobaltdien. Vējāns 5, 17.

šīsaule, šāssaules, arī šīssaules, s.; parasti vsk.; poēt. *Šīpasaule; šīzeme (2).* □ Viss šaisaulē apsmiets, apsmaidīts, apasarots un apriets. Sirmbārdis 7, 125.

šīsdienas, ģen., nelok. **1.** *Saistīts ar pašreizējo dienu, tai raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā dienā; šāsdienas (1).* Šīsdienas avīze. □ . . ja mūsu šīsdienas saruna būtu pavedinājusi jūs kaut uz īslaicīgām pārdomām, es varētu saukt sevi par laimīgu. Zigmonte 7, 151. Viņa ielīda gultā, nogurusi līdz nāvei, bet šīsdienas ciešanās noasinātie nervi neļāva aizmigt. Sakse 2, 29. Arī tāds pazaudēts streiks ir liels ieguvums nākotnei, bez šīsdienas rītdiena nevar atnākt. Upīts 9, 600.

2. *Saistīts ar pašreizējo laikposmu, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā laikposmā; šāsdienas (2); mūsdienu.* □ Tagad viņš varēja daudz ko salīdzināt, laist caur savu šīsdienas pieredzes un uztveres prizmu, vērot jaunā skatījumā un pārvērtēt. Lācis 15, 132. Vecā vikingu pilsēta vārda tiešā nozīmē bija celta uz klintīm. Šīsdienas virskārtai visur lauzās cauri senatne vecu mūru, apsūbējušu vārtu un daždažādu dīvainu celtņu veidā. A Grigulis 13, 59. Šīsdienas Ēģipte — ĒAR ir tipiska arābu valsts. Tās kultūra un māksla vairāk veidojusies uz islama bāzes. Zv 72, 5, 17.

šīsnakts, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo nakti, pašreizējās dienas nakti, tai raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā naktī, pašreizējās dienas naktī; šāsnakts.* Š. sapņi.

šīsvasaras, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo vasaru, pašreizējā gada vasaru, tai raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā vasarā, pašreizējā gada vasarā; šāsvasaras.* □ . . rajoņa vīru koris darbojas Cēsīs un uzstāsies jau šīsvasaras lielajos dziesmu svētkos. Zv 80, 12, 2. Pie sijas iepretī loga ailei bez rāmja — šīsvasaras bezdelīgu ligzda. Sk Ģ 90, 6, 21.

šīsziemas, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo ziemu, pašreizējā gada ziemu, tai raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā ziemā, pašreizējā gada ziemā; šāsziemas.* □ Krūzē ar mēļi pelēko glazūru Kūso šīsziemas rūguma alkšņu vīns . . Kaldupe 14, 103.

šītā, apst.; sar. *Šādi; šādā veidā.* □ «Man negribas ēst, man ir šitā . . .» Ervīns velk ar

pirkstu zem zoda. Dripe 5, 14. «Un vārtiņus ciet taisa šitā. Izbāž roku cauri un saķer tādu mēlīti. Piespiež — un vaļā. Paceļ — un ciet.» Ezera 2, 241. Josts: Iedomājies pats — ja mēs būtu mēģinājuši kulties uz priekšu ar visādām neglītām intrigām, nekas tur nebūtu iznācis. Bet šitā — ar gaišu pieri, taisnu valodu — pašķīrās ceļš pats no sevis. A Eglītis 1, 75. Tev jādzied tā — ne tā, bet šitā Un katrā ziņā — bālsī citā. Purvs 4, 171.

šitāds, -ā, v.; **šitāda,** -as, s.; norād. vietn.; adj. nozīmē; sar. **1.** *Šāds.* □ Bij jau pavasaros piedzīvots karstums, bet šitādu elles versmi viņš gan redzēja pirmo reizi. Upīts 4, 126. «Skaties, kas par jaukumu visapkārt, un šitādā laikā tu par precēšanos vari domāt!» Blaumanis 6, 258. Veidenbaums šitāds, Veidenbaums tāds; vai tad nepietiks mēles jums trīt? Peters 4, 57.

2. *Tāds (1).* □ «Vai! Mika jau nemaz nav kaķis. Ka-zi-ņa! Pavisam maza. Šitāda!» Ezera 11, 44.

3. parasti izsaukuma teikumos. *Tāds (2).* □ «Nu šitādi cilvēki!» no Žoras šaujas ārā svēts sašutums.. «Ne mazākās humora izjūtas!» Kalndruva 10, 88. «Ak šitāds tu esi!» Irma draudīgi pazibsnīja ar acīm uz Jāni. «Ak šitāds...» viņa nevarēja atrast vārdus, lai izteiktu, kāds tad īsti. Sakse 7, 108.

šitas, ģen. šitā, dat. šitam, akuz. šito, instr. ar šito, lok. šitai (arī šitanī, šitajā), dsk. nom. šitie, ģen. šito, dat. šitiem, akuz. šitos, instr. ar šitiem, lok. šitais (arī šitajos, šitos, šitanīs), retāk **šitais,** ģen. šitā, dat. šitajam, akuz. šito, instr. ar šito, lok. šitai (arī šitanī, šitajā), dsk. nom. šitie, ģen. šito, dat. šitajiem, akuz. šitos, instr. ar šitajiem, lok. šitais (arī šitajos, šitanīs), v.: **šitā,** ģen. šitās, dat. šitai, akuz. šito, instr. ar šito, lok. šitai (arī šitanī, šitajā), dsk. nom. šitās, ģen. šito, dat. šitām, akuz. šitās, instr. ar šitām, lok. šitais (arī šitajās, šitanīs), s.; norād. vietn.; sar. **1.** adj. nozīmē. *Šis (1).* □ ..viņa pajoko kā vienmēr, no pirmās [pielaikošanas] reizes sākot: «Vai šitai kleitai būs tikai viena roka?» Zigmonte 1, 18. ..vīri pamazām salasās kučiera mājā, lielā, tukšā istabā. Šitā istaba atlikusies vēl no klaušu laikiem. Upīts 18, 29. «Es saku, šito priedīti mēs vēl varētu nolaist. Bet viņš — nē, nedrīkst nokavēt skolu.» Sakse 7, 447.

2. adj. nozīmē. *Šis (2).* □ «Gauja!» čukstēja Emīls. «Šito vietu zinu — kilometri desmit no manām tēva mājām. Rītnakt iesim turp.» Birze 8, 28.

3. lietv. nozīmē. *Šis (3).* Šitas jau tev ceļu negriezīs.

4. lietv. nozīmē. *Šis (4).* □ Murķelis: Rozes. Lūdzu! — Anna: Mazliet apvītušas. — Murķelis: Par puscenu. Šitās toties svaigākas. Krizantēmas. Zīverts 2, 259.

5. adj. nozīmē; parasti izsaukuma teikumos. *Norāda uz (kā) lielu daudzumu, intensitāti, augstu pakāpi; tas; tāds.* Šito laimi! Šito kliegšanu!

šite, apst.; sar. *Šeit.* □ «Tūlīt būs tā vieta, kur mēs ar Edvardu uzspridzinājām ešelonu...» — «Kur? Šite?» — «Vēl drusciņ uz priekšu.» Ezera 11, 239. Auguste: «Nāc vien, Ernīt, šite! Gan jau vecais nekur nepazudīs.» Putniņš 1, 16. Kas šite ir, atmatā? Tūkstošiem gadu jau tā še guļ. Brigadere 2, 307.

šitik, apst.; sar. *Tik*[2]. □ Ko teiks baznīckungs, ja viņa parādīsies šitik sakarsusi? Niedre 12, 5. «Visiem [audzēkņiem] pavasaris galvā. Man šitik tālu.» Un Krūms novelk ar pirkstu zem zoda. Dripe 3, 16.

šīvakara, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo vakaru, pašreizējās dienas vakaru, tam raksturīgs; tāds, kas pastāv, noris pašreizējā vakarā, pašreizējās dienas vakarā; šāvakara.* □ ..viņam bija jādomā, cik ļoti šīvakara sabiedrība atšķīrās no tiem tur Skolas ielā. Saulītis 12, 154. Kādas smagas, gausas viņiem bija šīvakara sarunas. Zigmonte 13, 68.

šīvakarējs, -ais; s. -a, -ā. *Šīvakara.*

šiverēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; sar. *Šiverēties.* □ Tad viesu saradās vairāk, un Arnolds sāka šiverēt: te pa lodziņu iekliedza virtuvē: «Kotletes,» — te ar ūdens strūklu izšļāca glāzes, te iemērīja degvīnu.. Birze 1, 48. Vasarā pie krāsns vairāk nekā 40 grādu karstums. Un visu laiku jāšiverē, jādarbojas. Konditoram jābūt kustīgam kā ūdenszālei.. Rīgas B 85, 116, 4. Arnolds pamodās no trokšņiem virtuvē. Kā tad — aizgulējies gan, tur jau šiverēja Lindas mamma. Dripe 10, 210.

šiverēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. *Rosīties.* □ ..viņš, cilvēks, neslinkoja, šiverējās darbnīcā, kur vien pietika. A Deglavs 1, 117. Upes vidū [uz ledus] gājējs apstājās — vecāku istabas logā mirdzēdama šūpojās kaila spuldze. «Lielmāte šiverējas,» Ansis nosprieda. Lapsa 3, 118.

šiverīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šiverīgi;** sar. *Rosīgs.* □ «Briedītis jau laikam sāka man drusku uzticēties un «Atraitnī Jarlā» iedeva tādu šiverīgu fotogrāfu.» Dzene 1, 22. Paklausot zvana skaņām, Lapiņa kaimiņu durvis atver tā pati šiverīgā sieva.. Mauliņš 4, 133. «Puikas, sarauj labi šiverīgi!» Beiziķis pārtraukumā bija mēģinājis pierunāt orķestrantus.. Saulītis 12, 332.

šiverīgums, -a, v.; parasti vsk.; sar. *Rosīgums.*

šizandra, -as, s. *Citronliāna.* □ Izdzēris glāzi šizandras tējas, akmeņus nedrupināju, taču ceļojuma nogurums pazuda kā sniegs pavasara saulītē. Ves 82, 5, 29. Lai uzlabotu [organisma] pielāgošanās mehānisma funkcijas, var ieteikt līdzekļus, kas iegūti no ārstniecības augiem, piemēram,.. šizandras ekstraktu.. Ves 83, 7, 5.

šīzeme, šāszemes, arī šīszemes, s.; parasti vsk.; poēt. **1.** *Zeme, vieta, teritorija, kurā atrodas, dzīvo runātājs.* □ Mūžam Daugava šaizemē putodama jūrā tek. Krūklis 10, 69. Tādi reiz vīri šaizemē bija — Zināmi, nezināmi — visviens. Dziesma un sarkana asiņu dzija Sirdi pie sirds cauri velēnām sien. Elksne 8, 146.

2. *Zeme, vieta, arī vide, apstākļu kopums, kurā noris cilvēka dzīve (parasti atšķirībā no pēcnāves dzīves, viņpasaules).* □ Tam, kas neprata klusēt kā akmens, bija jāaiziet no šīszemes dzīves. Purs 11, 73.

šizofrēnija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Neskaidras izcelsmes psihiska slimība, kas izraisa raksturīgas pārmaiņas personībā, psihisko procesu traucējumus.* □ Šizofrēnija ir hroniska psihiska slimība, kuras rezultātā parasti rodas raksturīgs vairāk vai mazāk izteikts defekta stāvoklis.. I Eglītis 1, 102. Viņš atcerējās lasījis, ka plūstošās domas esot šizofrēnijas pazīme, un ar bažām ieklausījās sevī.. Ezera 9, 237.

šizofrēniķis, -ķa, v.; **šizofrēniķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Cilvēks, kas slimo ar šizofrēniju.* □ Viņa vārdu plūdums bija kā šizofrēniķa murgi. Plaudis 2, 394. Karīna: Nupat esmu beigusi trako kursus pie izglītības ministrijas. Esmu mācījusies, kā apieties ar plānprātiņiem, maniakiem, šizofrēniķiem, idiotiem. Zīverts 1, 414.

šizofrēnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šizofrēniski;** med. *Saistīts ar šizofrēniju, tai raksturīgs.* Šizofrēniskā plānprātība.

škic, izsauk. *Izsauciens, ar kuru dzen prom (parasti) kaķi; skic.* □ Uz kāpnēm tupēja kaķis un glūnēja uz baložiem, kuriem māsa bija nobērusi maizes drupačas. Egle ar spieķi aizdzina kaķi. «Škic, vai tu esi neēdis!» Birze 5, 132.

šķaidīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Vairākkārt šķiest (1).* □ Mēs.. skriešus, mirdzošas lāses šķaidīdami, metamies jūrā, jau nezin kuro reizi. Brodele 17, 29. Manas istabas logiem drebēja rūtis katrreiz, kad tās [mašīnas], gāzelēdamās un smiltis šķaidot, brauca garām. Kalndruva 5, 227. ..zvārguļus šķindinot, sniegu pa gaisu šķaidot, joņos brāzās divjūga kamanas. Avotiņa 7, 10. pārn. ..pakāpjas saule, nepiekāpīgi gaiņā nost uzbāzīgos mākoņus un šķaida nost, kur tikai piekļūst. Upīts 10, 363.

2. *Ar spiedieniem, sitieniem smalcināt (ko), veidot (kā) masu.* □ Pusdienas viņi ēd klusēdami. Alsters, dziļi pār galdu sakucis, ilgi maisa un šķaida kartupeļus kopā ar mērci. Indrāne 2, 126. Iziet Jāzepiņš pagalmā, kur silē kūp vārīti kartupeļi, paņem stampu un sāk šķaidīt. Sudrabu E 4, 60. // *Ar spēku iedarbojoties, bojāt, iznīcināt (ko).* □ Ļaudis augšup vērš seju, Milzeni [ozolu] apbrīnodami, Šķaida zīles zem kājām un nejūt, Kādus ozolus samin. Purvs 4, 73. Īsi pirms pusdienas lauks bija apstādīts, un Pēteris sāka vagot ciet. Maksis [zirgs] tagad gāja labāk, bet, tiklīdz nokāpa no vagas, tā šķaidīja kartupeļus. Gulbis 4, 183. Lielais lamzaks [alnis], kas nekādus šķēršļus negrib atzīt, mierīgi aiziet, krūmus šķaidīdams. Caune 1, 139. // pārn. *Kliedēt, arī iznīcināt (cilvēku grupu), parasti karā.* □ Kara iznīcinošais viesulis [1914. gadā] brāzās pār Latvijas novadiem, šķaidot un klīdinot latviešu tautu kā vēl nekad tās vēsturē. Valeinis 2, 244. ..pulka artilēristi ievilka lielgabalu pirmās līnijas tranšejās un tiešā tēmējumā granātām šķaidīja uzbrucēju rotas. Krieviņš 3, 111. ..šauj vācu lielgabali, šķaidīdami uzbrucēju rindas,.. daudz jau ir kritušu un pusdzīvu.. Grīns 1, 324. Tad, šķaidīdams un šķeldams likteņus, nāk karš. Brutāne 11, 27.

3. *Vairākkārt, parasti daudz, šķiest (2).* Š. mantu. Š. laiku. □ «..ja tas jaunais cilvēks tā.. šķaida savu naudu, to es nevaru saprast!» A Deglavs 1, 779.

šķaidīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos. **1.** *Refl. → šķaidīt (1); tikt šķaidītam.* □ Ūdenim pārskrēja brīze, un sīki vilnīši cēlās pretī iešūpotā okeāna mierīgajam viļņojumam. Drīz gar laivu plikšķināja jautras ūdens mēlītes un šķaidījās dzirkstošas šļakatās. Lapsa 3, 32. // *Ilgāku laiku, spēcīgi šķaidīt (1).* □ Pagalmā pie akas ieraudzīja mazgājamies kalsnu un spēcīgu sirmgalvi. Līdz vidum kails, viņš šķaidījās ar ziepju putām, trina plecus, kaklu un sēca. M Zariņš 5, 33.

2. *Refl. → šķaidīt (2); tikt šķaidītam.* Kartupeļi viegli šķaidās. □ pārn. Ceļa grāvjos aiz sādžas rati, kara mantas, beigti zirgi. Te šķaidījušies tanki ar ķēdēm un uguni. Jansons 5, 57.

3. *Šķiesties (2).* □ Kur tāds.. tā uz reizes var ar naudu šķaidīties? ME IV, 21.

šķaudas, -u, s.; tikai dsk. *Šķavas.* □ Perjē kungam uznāca šķaudas. Neizturami riebīga smaka līda degunā un kutināja rīkles galu. Upīts 18, 197.

šķaudiens, -a, v.; sar. *Vienreizēja paveikta darbība → šķaudīt.* □ Atkal aizturēju elpu. Apspiedu šķaudienu. J Plotnieks 10, 9. Un, kā tas mēdz notikt, kad cilvēks ir pārmēru sakarsis, viņa nošķaudījās, un velns, šķaudienu sadzirdējis, sarosījās un iegrūda Veckušķim asu elkoni sānos.. Zigmonte 16, 281.

šķaudīt, -u, -i, -a, pag. -īju; intrans. *Būt tādam, kam deguna dobuma gļotādas kairinājuma dēļ gaiss reflektoriski spēcīgā, īsā izelpā plūst caur degunu, parasti ar troksni.* □ Dažureiz gan piesala un uzsniga, bet tūdaļ atkal lija kā pa Jāņiem. ..Cilvēki sāka šķaudīt, kāsēt. Lāms 4, 227. ..sacēlās tādi putekļi, ka visiem bija jāšķauda. Ērgle 1, 67. ..tiek prasīts, lai klepojot vai šķaudot cilvēks aizgrieztos un aizsegtu muti ar kabatas lakatiņu. Tavare 1, 10. // *Radīt paskaļas, šņācošas balss skaņas (par dzīvniekiem).* □ ..ezis, nikni šķaudīdams un pukšķēdams, saslēja adatas stāvus un sāka valstīties pa lapām.. Kaijaks 3, 6. Uz zariem reizēm šķaudīja vāveres un ziemas naktīs dudināja pūculēni. Birze 8, 121. // pārn. *Radīt aprautas, šņācošas skaņas, parasti, bojājoties, pārvarot šķēršļus (par iekārtām, ierīcēm u. tml.).* □ Kravas mašīna lēni velkas uz priekšu, tās motors sprauslo un šķauda. Jansons 6, 372. // pārn.; sar. *Nievāt, arī ignorēt.* □ Izrādes notika diezgan bieži un bija visas izpārdotas. Rīgas pilsoņi un viņu madamas gan šķaudīja un kritizēja, tomēr ar labpatiku noskatījās.. A Deglavs 1, 1018. «Dace nenāks. Viņa tādiem kā tu šķauda virsū no piektā stāva.» Ērgle 7, 78.

šķaudīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Vairākkārt šķaudīt.* □ Ūdeņi uz ceļa bija skaisti, bet pēc pāris dienām tie mūs nolika slimības gultā. Mēs šķaudījāmies, mūsu miesas dega kā ugunī.. J Kalniņš 10, 225. Izlien melns dūmu blāķis. Un taisni mums virsū! Ne vairs redzēt, ne dzirdēt. Puikas šķaudās un spļaudās..

Indrāne 4, 16. Meitene šķaudās, klepo, no acīm izsprāgst asaras. Dripe 6, 127.

šķaunacis, -ča, v.; apv. *Ālants.* □ Tomēr pavasaros bija vilktas raudas pannas lielumā, un vai kāds varētu aizmirst Aiviekstes šķaunačus un Valguma brekšus? Saulītis 13, 170. . . dažs [makšķernieks] . . īpaši ir uzburts uz izvēlīgajiem ālantiem, kurus šinī pusē [pie Aiviekstes] visi gan dēvē citā vārdā — par šķaunačiem. Cīņa 79, 144, 3.

šķautnainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Šķautņainība (1).* □ Franču revolucionāra Blankī krūšutēls bija novietots Ļeņingradā pie Baltijas stacijas, kur bistes šķautnainība vareni izcēlās pret stacijas ēkas logu puslokiem . . Tēl M 57, 92.

2. *Šķautņainība (2).* □ Čehova tēlu šķautnainības aizstāvība atkal pamodās aktrisē, kad daudz gadu vēlāk Drāmas teātris ar «Tēvoci Vaņu» izdarīja jaunu mēģinājumu «saradoties» ar Čehovu. Dzene 2, 94.

šķautnains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķautnaini. 1.** *Šķautņains (1).* □ Garais vīrietis sēdēja uz mugursomas, atbalstījies pret šķautnaino stūra baļķēnu. Bels 6, 233. Tālāk kalni jau mežonīgi. Asi un šķautnaini — kā milzu piramīdas, nošķelti konusi. Gūtmanis 1, 31. Visbiežāk kultivē [ķirbju] sugas . . ar šķautnainiem dzinumiem. Galenieks 2, 372.

2. *Šķautņains (2).* □ Kas notiek ar Kramani, šo cieto un šķautnaino vīru? Skujiņš 3, 42. Turpmākajos gados viņa iemācījās bezgala daudzas dzejas . . Gan Poruka pantus, . . gan Bārdas rezignētās atziņas, gan Raiņa šķautnainos, varena spēka caurstrāvotos sonetus . . . Eglons 2, 288. Visi viņas dzedrie, šķautnainie vārdi bija apklususi. PL Siev 58, 8, 9.

šķautnainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Šķautņainums (1).*

2. *Šķautņainums (2).*

šķautne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** mat. *Divu (daudzskaldņa) skaldņu kopējā mala.* □ Prizmu, kuras sānu šķautnes ir perpendikulāras pret pamatu plaknēm, sauc par taisnu prizmu. Mat 428. . . kristālu šķautņu skaits ir vienlīdzīgs skaldņu un virsotņu skaita summai mīnus divi. Upīte 1, 104.

2. *Divu (priekšmeta, veidojuma u. tml.) virsmas daļu sadura samērā šaurā leņķī.* Dēļa š. Jumta š. Sagatavju šķautnes. □ Cirvja asmens šķautnei jābūt vienā plaknē ar kāta viduslīniju, citādi cirtiens nebūs precīzs. Indāns 1, 167. Eikaliptu mežos un stādījumos nav ēnas, jo augu lapas novietotas ar sānu šķautnēm pret saules stariem. Ves 75, 3, 28. . . Cirts, uz skārda šķautnēm saplēsdams kreklu, izlīda no mašīnas. Dripe 2, 143. . . Gaist miglā kalnu šķautnes smailās . . Krūza 3, 152. // pārn. *Raksturīga, parasti spilgta, arī pretrunīga (psihes, rakstura, personības) īpašība.* □ Jaunāko klašu skolēns ar panākumiem var darboties vairākos pulciņos, un katrs no tiem attīsta kādu topošās personības šķautni. PL Siev 83, 6, 8. Izsekojot Mirdzas Šmithenes bagātā mūža ceļiem, gribas noskaidrot, kādas krāsas, kādas talanta šķautnes katrā periodā iezaigojās pirmo reizi. Dzene 3, 91. // pārn. *Krasa pretruna, sarežģījums (darbībā, norisē u. tml.).* □ Acīmredzot [romānā] Jorens sargāts no galējības, no iespējas kļūt nesimpātiskam šais konflikta aso šķautņu brīžos. Māksla 75, 2, 40. Darbs bija pabeigts, taču režisoram dvēselē iezagās bažas. Viņu tirdīja šaubas, vai lielais nodoms — negriezt ceļu dzīves šķautnēm — izrādīsies tā stiprā klints, pret kuru sašķīdīs samākslotība un pelēcīgums. Lapsa 7, 92.

šķautnēt, -ēju, -ē, -ēj, pag. -ēju; trans. *Veidot (kam) šķautni (2) vai šķautnes; šķautņot.* Š. baļķi.

šķautnis, -ņa, v. *Četrstūrveida zāģmateriāls.* □ No mežā sagatavotiem kokiem, apstrādājot tos gaterī, iegūst šķautņus, plankas, dēļus, latas . . Sterns 2, 19,

šķautņainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → šķautņains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Arkas š. Fasādes š. Skulptūras š.

2. *Vispārināta īpašība → šķautņains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Rakstura š. □ pārn. . . solistu partijās [operās], lai kāpinātu ekspresiju, pieaug melodiska šķautņainība — plaši intervālu lēcieni, nereti skarbu palielināto un pamazināto intervālu robežās. Briede-Bulāvinova 1, 33.

šķautņains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķautņaini. 1.** *Tāds, kam ir vairākas, daudzas šķautnes (2); tāds, kura apveidā ir krasi lauztas līnijas.* Š. akmens. Šķautņaina arka. Šķautņainas lauskas. □ Divi pusmūža cilvēki joprojām sēdēja pie galda, uz kura vientulīgi un garlaikodamās stāvēja sen atdzisusī tējkanna, šķautņainās biezā stikla glāzes . . Avotiņa 9, 141. Katra [egļu] skuja ir šķautņains un rievains šķēps, kas mirdzēdams glabā zaļo dzīvību. Caune 5, 87.

2. *Tāds, kam ir raksturīgas, parasti spilgti izteiktas, pretrunīgas īpašības (par cilvēku, viņa psihi, raksturu, personību).* Š. raksturs. □ Žanim Katlapam bija izdevies atrast pietiekami daudzveidīgus izteiksmes līdzekļus, lai iespējami vispusīgi atklātu Eseksa šķautņaino psihi . . Katlape, Ceplītis 1, 35. // *Tāds, kurā izpaužas krasas pretrunas, sarežģījumi.* Š. dzejolis. Šķautņaini vārdi.

šķautņainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → šķautņains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; šķautņainība (1).* Akmens š.

2. *Vispārināta īpašība → šķautņains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; šķautņainība (2).* Personības š.

šķautņot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Veidot (kam) šķautni (2) vai šķautnes; šķautnēt.* Š. kokmateriālus.

šķautņveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šķautnes forma, veids.* Š. izvirzījums. Š. paduļiņājums.

šķautņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķautņveidīgi.** *Šķautņveida.*

šķavas, -u, s.; tikai dsk. *Reflektoriska norise, kurā deguna dobuma gļotādas kairinājuma dēļ gaiss spēcīgā, īsā izelpā plūst caur degunu, parasti ar troksni; troksnis, kas rodas*

šādā norisē. □ ..Strazdiene gribēja seju paslēpt sarkanajos katūna aizkaros; no aizkariem tai ieskrēja putekļu mākonis degunā un sacēla šķavas. Brigadere 3, 305. ..viņu sagrāba.. šķavu lēkme. Viktors Emsiņš šķaudīja, šķaudīja, šķaudīja.. Ezera 15, 130. Iesnu pazīmes visiem labi zināmas: deguna dobuma gļotādas iekaisums ar pilnuma sajūtu degunā, šķavām, izdalījumiem.. Ves 77, 10, 20.

šķavāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. *Šķaudīt.* □ Gaiss te [krogā] arvienu piepīpēts un pilns alus un alkohola tvaiku, tā ka nedzērājam turpat vai jāšķavā. Austriņš 1, 304.

šķavāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. *Šķaudīties.*

šķebas, -u, s.; tikai dsk. *Nepatīkama, mokoša vemšanas pirmssajūta, ko izraisa, piemēram, kas salds, trekns.* Š. nāk skatoties.

šķebens, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķebeni.** *Šķebīgs.* □ Viņš iztempa līdz mielēm šķebeno dziru [brāgas paliekas], ar puskažoka piedurkni noslaucīja muti.. Gūtmanis 2, 67. Alus ir briesmīgs — zaļgani tumīgs un šķebeni salds. Indrāne 6, 48.

šķebīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķebīgi.** *Tāds, kas šķebina.* Šķebīga (arī pliekana) dūša sar. — *nepatīkama fiziskā pašsajūta, kas rodas, piemēram, daudz ēdot ko saldu.* □ ..Didzis pielika glāzi pie lūpām. Ielietais šķidrums oda neparasti, šķebīgi. Viņš pagaršoja — riebīgs. Nolika glāzi atpakaļ. Ezera 2, 79. Laikam no ogļu šķebīgās dvingas Austrim sametās nelabi. Vāczemnieks 4, 139. Kad izvēmu [slīkstot] sarīto ūdeni, kļuva mazliet vieglāk, tomēr līdz pat mājām dūša bija šķebīga. A Gulbis 3, 14.

šķebīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → šķebīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..uzvēdī tumīga lielfermas dvaka, motoru izplūdes gāzes un pērngada skābbarības atlieku šķebīgums. Cīņa 83, 144, 1. pārn. Cik grūti bija pārvarēt savu šķebīgumu pret šo «panu», laipni smaidīt un smieties par tā jēlajām asprātībām. Avotiņa, Slisers 1, 249.

šķebināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; intrans. *Izraisīt nepatīkamu, mokošu vemšanas pirmssajūtu (piemēram, par ko saldu, treknu).* □ «Negribas. Krējuma esmu tā atēdusies, ka šķebina.» Gulbis 4, 296. Kādreiz iecienītā taukmaize šķita šķebinoša. Mauliņš 6, 68. Pliekanais un mīkstais lietus ūdens sāka šķebināt, bet viņi tomēr dzēra.. Grīva 7, 56. ◇ Šķebināt dūšu (retāk sirdi) sar. — *radīt nelabumu, riebumu, nepatiku.* □ Saldenīgā miltu smarža, kas pildīja telpu un tuvāko apkārtni, tādā mērā šķebināja dūšu, ka viņš nespēja kājās turēties. Jaunsudrabiņš 8, 272. Smaka pretīga un šķebina dūšu. Jansons 3, 153.

šķebināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Izjust nepatīkamu, mokošu vemšanas pirmssajūtu, ko izraisa, piemēram, kas salds, trekns.* □ Nu viņa ar neparastu devību katrā ēdamreizē lika galdā neredzēti lielas iepuvušas gaļas porcijas. Ļaudis viebās, šķebinājās, neēda.. Lācis 5, 355. ..Nora šķebinās, skatoties uz pavirši nomazgāto šķīvi, kuram gar malām vēl bijušo ēdienreižu pēdas. Zigmonte 10, 311. ◇ Šķebinās dūša (retāk sirds) sar. — *saka, ja rodas nelabums, riebums, nepatika.*

šķeista, -as, s.; arī **šķeists,** -a, v. *Tievs, garš nocirsts vai nozāģēts koka stumbrs (bez zariem), arī zars.* □ Gar Lielupi soļoja divi mazi zēni ar makšķerēm pār pleciem. ..Kad es saulainā vasaras priekšpusdienā sastapu šos divus zēnus, es brīdi apstājos un noskatījos, kā viņi aizgāja, šķeistas šūpodami. Sudrabkalns II, 541. Šo vienreizējo [dabas] burvību laikam gan visdziļāk izjūt taisni gleznotāji un makšķernieki. ..viņi pacietīgi dirn kaut kur krastā vai uz bangu apšļākta akmens ar garo šķeistu un krāsu kasti. Lit M 61, 19, 4. sal. Bijusi gara augumā kā makšķeres šķeista. ME IV, 25. pārn. Lai nu pēc kā, bet pēc izmeklētāja šis garais, uzkumpušais šķeists gan neizskatījās. Kļavis 1, 94.

šķelda, -as, s. *Tehnoloģiskām vajadzībām sasmalcināta koksne.* □ ..nav radītas piemērotas kurtuves tehnoloģiskās šķeldas sadedzināšanai. Mežsaimnieki spēj šādu šķeldu ražot un to piegādāt patērētājiem. Lauku Avīze 90, 13, 9.

šķēle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *No pārtikas produkta (piemēram, maizes klaipa, gaļas, siera) atdalīts samērā plāns gabals.* Gaļas š. Arbūza š. □ Puisēns.. redzēja baltās maizes šķēli, kuru klāja zeltaini brūna medus kārta.. Birze 4, 141. Salej krūzītēs karsto ūdeni, sagriež maizi, liek virsū speķa šķēles. J Plotnieks 9, 214. Sieru sagriež biezās šķēlēs.. Pētersiļu zaļumus sīki sakapā, sieru apviļā zaļumos.. Kļaviņa 1, 175. // pārn. *Samērā plāns (no kādas vielas, materiāla, parasti no augsnes) atdalīts gabals.* □ Kad melnā zeme spīdošās šķēlēs vēlās pāri arkla lemesim, viņš līksmi skatījās tajā.. Fimbers 1, 51. Traktors viegli vilka arklu, un piecas biezas zemes šķēles, slīdot gar lemešiem un vērstuvēm, klājās uz lauka. Jansons 2, 73. Lāpsta pa šķēlei velēnu griež.. Kalna 1, 46. «Fabrikā baļķus laiž mašīnā un griež plānās šķēlēs, kuras sauc par dēļiem.» Birznieks-Upītis 3, 18.

šķēlējplakne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; mat. *Plakne, kas nošķel ģeometrisku ķermeni.*

šķēlēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Dalīt (ko) šķēlēs.* Š. maizi. Š. arbūzu. □ Misis Sītona šķēlēja gaļu.. Lit M 79, 41, 13. // intrans. □ Elvīra piesarkušiem vaigiem virpināja turzas, svēra un lēja, šķēlēja un tina.. Skujiņš 14, 155.

šķelmība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → šķelmīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Es redzu, ka viņa mani paslepus uzlūko, skatienā jaušu šķelmību, naivu izlikšanos. Kaijaks 6, 72. Acīs pamirdzēja tāda kā šķelmības uguntiņa. Ezera 2, 13. ..bez šķelmības, nopietni un sirsnīgi Aija raudzījās viņā. Lācis 6, 81.

šķelmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķelmīgi.** *Draiskulīgi nerātns, mazliet koķets un labsirdīgi blēdīgs (par cilvēkiem).* □ ..istabā ienāca meitene — ne smuka, ne nesmuka, bet šķelmīga un simpātiska gan. Lapsa 7, 113. ..un viņa pati bija ar vasaras samtaino brūnumu sejā kā maza saule un šķelmīga, un nebēdīga kā

dienvidu vējš, kas skraidīja starp namiem un žāvēja peļķes. Vilks 5, 39. Ar maksimālu tiešumu un precizitāti skatītājiem atklājas spridzīga un šķelmīga čigānu meitene, kurai nebūt nav svešas arī dziļas un patiesas jūtas.. Rīgas B 83, 143, 5. pārn. ..nakts ir šķelmīgs, viltīgs burvju mākslinieks, kas piedzied ausis saldām debesu melodijām un uzceļ pasakainas kristālrožu pilis. Salenieks 6, 36. pārn. Un aiz tumšo apšu dūmakainās grēdas Pazib silts un šķelmīgs jaunā mēness stars. Vējāns 4, 58. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Šķelmīga nerātnība. Šķelmīgi runāt. □ Induļa sejā ir plats, šķelmīgs smaids. Ezera 11, 127. Mazā grāmatvede Rūta savukārt ir drusku piesējīga. Vienmēr šauj uz Embriku ciešu, vērīgu, mazliet šķelmīgu skatienu.. Kalndruva 8, 80. «Pietiek!» viņa šķelmīgi sarauca uzacis un brīdinot pielika pirkstu savām lūpām. «Drīz var ienākt paps.» Lācis 15, 243.

šķelmīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *šķelmīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; šķelmība.* Meitenes š. Skatiena š.

šķelmis, -mja, v.; **šķelme,** -es, dsk. ģen. -mju, s. *Cilvēks, kam ir raksturīga šķelmība.* □ Fredis uzmanīgāk paskatījās māsā. Skatās mazā šķelme blēdīgām acīm, gan jau kaut ko atkal izdomājusi. Vilks 1, 68. Ak tu šķelme tāda — vai tiešām man būs jāķļūst skolotājam, kas visas lietas pirmo reizi izskaidro? Lācis VII, 617. Būdams šķelmis, viņš katrā izdevīgā gadījumā vēl tīšām vairo savu «muļķīša» reputāciju. Zv 81, 16, 27.

šķelt, šķeļu, šķel, šķeļ, pag. šķēlu; trans. **1.** *Iedarboties (uz ko) tā, ka (tas) dalās, parasti divās, daļās; šādā veidā iedarbojoties (uz kādu materiālu), veidot, darināt (ko no tā).* Š. pagali. Š. akmeņus. Š. stieni. Š. skaidas no pagales. □ Mirdz [klucī] smalks šķiedru raksts, šķeļams visos virzienos. Var izskaldīt plānas šķēpeles.. Caune 1, 94. «Atnācu zemenēs,» mazā pavicināja no šķeltām saknēm pītu groziņu. Birze 8, 29. ..lāpsta biežāk un sirdīgāk šķēla ciņus un krāva tos gubās. Fimbers 1, 147. No negludākām pagalēm varēs šķelt maigi degošus iekurus. Caune 5, 189. sal. Ceļš sirdi un zemi kā ābolu šķeļ... Vējāns 7, 6. pārn. Tās sāpes, kuras dvēseli man šķēla, Tās mani nogrūda un atkal cēla. Aspazija 3, 58. // divd. formā: šķelts. *Tāds, kura uzbūvei ir raksturīgs robs vai robi (par organisma daļām).* Šķelta lapa bot. — *lapa, kam plātnes šķēlumi sniedzas pāri plātnes pusei (piemēram, gundrenes lapa).* □ Gurkstēdamas sniegā spiedās šķelto nagu šķautnes. Mauliņš 2, 18. Garā, galā šķeltā mēle, ko ķirzaka izbāž no mutes, ir taustes orgāns. Zool 97. // pārn. *Virzīties (kādā vidē), pārvarot (tās) pretestību; izplatīties (kādā vidē).* □ ..velkoņi sāka svilpt un lēnā gaitā šķelt kanāla sudrabainos ūdeņus. Talcis 8, 57. Daugavā ielēcis, viņš spēcīgiem, gariem vēzieniem šķēla ūdeni. Sakse 4, 17. Ilga atmeta galvu un smējās. Abas viņas rokas bija pārliktas laivas malai, un pirksti šķēla ūdeni. A Grigulis 13, 132. Tāli stari šķeļ sirmu tumsu, tāla dzīvība laužas no Galaktikas.. Krūklis 6, 168. Ne vindas čīkstoņas, Ne vēsa ūdens šļaksti, Ne sievu balsis Zilo gaisu šķeļ. Dinere 13, 79. // intrans. □ «Tur plosītos negaiss, šķeltu zibeņi un tev kļūtu bail.» Lukjanskis 1, 107. // pārn. *Atrodoties (kur), būt par cēloni tam, ka (kas) tiek norobežots, dalīts, parasti divās, daļās.* □ Rucavas mežus šķeļ Klaipēdas šoseja. Sports 66, 130, 1. ..sākas Doles salas gals, kas straumi šķeļ divās daļās kā milzīgs ķīlis.. Zv 51, 9, 24. Labo vaigu šķēla rēta, kas seju nepadarīja neglītu, bet gan piešķīra tai īpatnēju, paskarbu kareivisku skaistumu. Sakse 7, 220.

2. parasti 3. pers.; ķīm. *Būt par cēloni tam, ka ķīmiskā procesā (no ķīmiska savienojuma) rodas vienkāršākas uzbūves sastāvdaļas.* □ Mikroskopiskie dziedzeri, kas izdala diennaktī 1,5—2,0 l kuņģa sulas, satur divu veidu šūnas — vienas izdala sālsskābi (0,5%), otras — fermentu pepsīnu, kas skābā vidē šķeļ olbaltumvielas. Biol r 270. Cieti galvenokārt šķeļ tās gremošanas sulas, ko izdala aizkuņģa dziedzeris un zarnas. Ves 80, 11, 13.

3. mat. *Ar noteiktu matemātisku operāciju dalīt (kādu kopu) apakškopās.* Š. konusu.

4. *Panākt, būt par cēloni, ka zūd (piemēram, uzskatu) vienotība, rodas domstarpības, nesaskaņas (cilvēku grupā).* □ Devītais: Biedri, posts jums, ja jūs šķeļat Vienību! Paegle 2, 349. «Hartmanis.. ir intrigants un pļāpa. Aizmuguriski dažu nopeldams, citu velti lielīdams, viņš šķeļ kolektīvu..» Jauno v 59, 112.

5. *Šķilt.* □ Lūdzu es laimei, lai dāvina kamanas žiglas, Kuras zem sliecēm pat putenī ugunis šķeļ.. Kaldupe 1, 24. pārn. Saule lēni ceļas augstāk, rasa vizuļo, un vēsie pilieni šķeļ zaļas, zilas, sarkanas un zelta dzirkstis. Zigmonte 2, 218. pārn. Drīz noprotu: lielākie [skolēni] jau ir īsti ģimnāzisti, sarokojas, šķeļ jokus. Salenieks 7, 131. pārn. Pēc Cimzes runā Kronvaldu Atis. Šķeldams ugunīgus vārdus, kā no krāma dzirkstis, Kronvalds protestē pret Cimzes apgalvojumu. Zv 50, 5, 14.

šķeltāda, -as, s. *Ādas slānis, ko iegūst, dalot kārtās ādas pusfabrikātu.* Virsējā š. Apakšējā š. □ ..pirms šķeltādas var sākt izmantot, tās pamatīgi jāapstrādā.. Rīgas B 70, 26, 3.

šķelties, šķeļos, šķelies, šķeļas, pag. šķēlos. **1.** parasti 3. pers. *Refl.* → *šķelt (1); tikt šķeltam.* □ Dūmi augstu celsies, Dobji dunēs gaiss, Un tu pušu šķelsies, Akmens pelēkais. Sils 1, 47. Koks, kas reiz vētrā pušu šķēlies, Vairs ziedu dienas nepieredz... Krūza 3, 85. Redzējusi, kā, no augšas nākdama, pār veco ledu drāzusies pirmā straume. Kā sakustējušās un šķēlušās zilganās gāles, ar sāpīgu vaidu atvadīdamās no Randenes krasta. Viese 1, 8. pārn. Kā ūdens šķeļas! Kā viļņi gar abām [kuģa] malām veļas! Rainis IVb, 73.

2. parasti 3. pers.; kīm. *Refl.* → *šķelt (2); tikt šķeltam.* □ Ja tauku vai ogļhidrātu organismā trūkst, tie sintezējas cits no cita vai arī no aminoskābēm, kuras rodas no uztura olbaltumvielām, tām šķeļoties gremošanas sulu fermentu ietekmē. Ves 79, 3, 16. Cukurs no gremo-

šanas orgāniem ātri uzsūcas asinīs, bet ciete šķeļas lēni un lēni arī uzsūcas. Ves 62, 5, 5. Vitamīns [E] izturīgs paaugstinātā temperatūrā, bet šķeļas sārmainā vidē. Kļaviņa 1, 11.

3. parasti 3. pers.; mat. *Refl.* → *šķelt (3); tikt šķeltam.* □ Ja kopām A un B kopīgu elementu nav, tad .. teiksim, ka kopas A un B nešķeļas (saka arī, ka kopas A un B ir svešas jeb šķirtas). Mat 13.

4. *Refl.* → *šķelt (4); tikt šķeltam.* □ Jau manāms, ka sapulce pamazām atkal šķēlās divās pretišķās daļās, kurām grūti atrast kopēju valodu .. Upīts VIII, 489. Rakstnieku grupas šķēlās un savā starpā cīkstējās .. Skujiņš 14, 215. Tas ir neprāts — šai laikā šķelties pilsētniekos un lauciniekos .. Lauku Avīze 90, 31, 2.

šķeltkājis, -ja, v. *Neliels vēžveidīgo klases dzīvnieks ar slaidu ķermeni un lielu galvkrūšu vairogu.*

šķeltlapains, -ais; s. -a, -ā. *Šķeltlapu.* □ No lapu kokiem [parkā] atzīmējami atsevišķi 60—80 gadus veci parastā, sarkanlapainā un šķeltlapainā dižskābarža koki .. Saudz dabu 61.

šķeltlapu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šķeltas lapas (par augiem).* □ No vērtīgākām [koku un krūmu] sugām un dekoratīvām formām [parkā] atzīmējama .. šķeltlapu liepa un šķeltlapu baltalksnis .. Saudz dabu 66. Viengadīgu un ziemojošu nezāļu grupā .. ietilpst .. šķeltlapu gandrenes .. Apsīts 1, 145.

šķeltnadži, -u, vsk. šķeltnadzis, -dža, v. *Pārnadži.* □ Visiem šķeltnadžiem ir laba oža, un, tāpat kā citi zvēri, arī alnis, jūtot briesmas, instinktīvi cenšas pārvietoties pret vēju. Medn 23. Pēc Reiņa stāstījuma kungs šķeltnadža pēdas atrada ātri. Mauliņš 2, 94.

šķeltnains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķeltnaini;** reti. *Šķautņains.* □ Līdz ar pirmajām rupjajām [lietus] lāsēm sāka kapāt krusa ledainiem šķeltnainiem graudiem .. Upīts 4, 127.

šķeltne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Sprauga, plaisa (piemēram, priekšmetā).* □ .. pajumtē, rijas piebūvē, viens nieka gaismeklis — skaltura šķeltnē iespraustais priežu skals, kas deg, sīcoši līpinādams. Niedre 15, 85. .. negribējās novērst skatienu no apaļās šķeltnes [kajītes griestos], kurā pašlaik parādījās paprāva, ar tumšsarkanu zīdu apvilkta kaste. Cīrulis 4, 296. // anat. *Anomāla sprauga, atvere, kas radusies embrionālajā attīstībā, nesaaugot kādām organisma sastāvdaļām.* Augšlūpas š. Aukslēju š.

2. *Gabals, kas ir atdalījies, atdalīts (no kā).* □ Visas ceļa grūtības cēlās no mazajiem klinšu gabaliem .. Un, kas visnepatīkamākais, katrai no šīm šķeltnēm paši asākie stūri bija pagriezti augšup .. Valdis 1, 85. Viņš noplēš no veca, sveķaina priežu celma pāris šķeltnes un paliek zem trīs četrus stopus lielā katliņa .. Mākonis 1, 28.

šķeltnieciskš, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķeltnieciski.** *Tāds, kas izraisa (piemēram, uzskatu) vienotības zudumu, rada domstarpības, nesaskaņas (cilvēku grupā).* Šķeltnieciska darbība. □ .. tikai 30 km attālumā no [Angolas] galvaspilsētas un citos valsts rajonos notika sīvas kaujas pret šķeltniecisko organizāciju .. Zv 75, 24, 6.

šķeltnieciskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *šķeltnieciskš, šīs īpašības konkrēta izpausme.*

šķeltnieks, -a, v.; **šķeltniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas ar savu darbību, rīcību izraisa (piemēram, uzskatu) vienotības zudumu, rada domstarpības, nesaskaņas (cilvēku grupā).* □ .. Kašmiras separātisti gatavo atentātus pret Indijas vadītājiem. To apliecina arī laikrakstu redakcijām adresētās daudzās draudu vēstules, ko rakstījuši .. nelegālo šķeltnieku organizāciju biedri. Cīņa 84, 91, 4.

šķeltnis, -ņa, v. **1.** *Šķēlums (apģērba gabalam).* □ .. jocīgs viņiem šķita šis svešais kungs ārzemju fasona mētelī ar iežņaugtu vidukli un šķeltni līdz tam .. Upīts 9, 601.

2. *Šķeltāda.* □ Sīku [ādas] priekšmetu pagatavošanai vislabāk izmantot cūkādas šķeltni. Tas ir plāns, tonāli interesants, ar faktūru. Sk Ģ 86, 1, 38.

šķeltņapa, -as, s. *Tapa (parasti no metāla) ar garenisku iegriezumu, kas veido atlocāmus galus.* Nostiprinošā š.

šķēlums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *šķelt (1).* Šķilas š. □ Naglu velkamais lauznis ir no 60 līdz 100 cm garš dzelzs stienis, 15—25 mm diametrā, kuram viens vai abi gali izveidoti plakani, ovāli izliekti, ar šķēlumu galā. Sterns 2, 24. Visdrošāk zarus potēt šķēlumā un sāngriezumā, vienlaikus nogriežot pārpotējamos zarus .. Lauku Dzīve 84, 2, 23. Bet vispievilcīgākās ir akmeņu krāsas, apbrīnojama to spēja saglabāt dzirkstošu rakstu. Vismelnākā dumbrā tūkstošiem gadu gulēdami, šķēlumā tie atsedz savu ziedošo jaunību. Caune 5, 216. pārn. Kuģa ķīļa naža asums šķeļ zaļgano jūras virsu kā milzu arbūzu. Šķēluma vietā ūdens sakuļas zilganās putās. Grīva 8, 133. // *Īpaši veidota atvere, sprauga (apģērba gabalam).* □ .. Zeltīte no rītiem devās uz savu saldējuma būdu pāri autoostas laukumam modernos svārciņos ar dziļu šķēlumu .. Ezera 14, 16. Moderni būs šķēlumi — žaketēm, mēteļiem mugurpusē, putekļu mēteļiem un jakām arī piedurkņu galos. Zv 85, 19, vāku 3. lpp. Krekla priekšas šķēluma rindā varēja spraust vairākas saktiņas. PL Siev 83, 5, pielikumā.

2. ķīm. *Paveikta darbība, rezultāts* → *šķelt (2).*

3. mat. *Paveikta darbība, rezultāts* → *šķelt (3).* Konusa š. □ Par kopu A un B šķēlumu kopīgo daļu sauc to elementu kopu, kuri pieder abām šīm kopām .. Strazdiņš 2, 27. Ja aplūko punktu kopas (ģeometriskās figūras), tad kopu šķēlums atbilst jēdzienam «figūru šķēlums». Mat 13.

šķeļamība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Īpašību kopums, kas rada iespēju (ko) šķelt (1).* Koksnes š.

2. ķīm. *Īpašību kopums, kas rada iespēju (ko) šķelt (2).* Vielu š.

3. mat. *Īpašību kopums, kas rada iespēju (ko) šķelt (3).* Kopas š.

šķemba, -as, s. *Gabals, parasti šķautņains, kas ir atdalījies, atdalīts (no kā).* Rupjas šķem-

bas. Smalkas šķembas. Šāviņa š. Granīta š. Dolomīta š. Stikla š. Koksnes š. Saplēsta trauka šķembas. Šķembu betons. Šķembu ceļš. □ Visapkārt spindza lodes, te tur, te citur plīsa mīnas, un šķembas kaukdamas šķīda uz visām pusēm. Lācis 15, 305. Velosipēdam pārplīst riepa. Esmu uztriekusies uz akmens šķembas. Avotiņa 2, 129. Kaula šķembas [lūzuma gadījumā] var ievainot lielākus asinsvadus un radīt bīstamu asiņošanu, bet nerva bojājuma dēļ var iestāties paralīzes. Visp ķir 175. // fiz. *Atoma kodola daļa, kas rodas, tam daloties.* □ ..urāna kodoliem daloties, rodas kā kodolu šķembas, tā arī dalīšanās un aizkavējušies neitroni. Atomr 22. Atomu var sadalīt kodolā un elektronos. Smago elementu kodoli dalās šķembās.. Zin T 65, 12, 20.

šķembains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķembaini.** *Tāds, kur ir šķembas; tāds, kas satur šķembas.* Š. ceļš. Šķembaina zeme. □ Septiņdesmit četrus gadus veco pacientu bija notriekusi automašīna. Rezultātā — atklāts apakšstilba kaula šķembains lūzums.. Ves 80, 10, 8.

šķembele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Šķemba.* □ Mēs esam pamanīti, bet traucamies uz priekšu. Redz klūpam un krītam, bet nav vaļas vērot, vai krītējam tikai paklupušas kājas vai to ķērusi lode vai granātas šķembele. Grīns 1, 279. Mieriņš izrīkoja vīrus vienā lauztuves stūrī uzcelt zemes būdu, kur sprādzienu brīžos paslēpties no šķembelēm.. Fimbers 1, 243. Uzkāpuši kalniņā pie būdas, mēs sākām vākt malku, ar ko uguni kurt. ..Koku šķembeļu un sakaltušu skaidu te bij pārpilnība.. Jaunsudrabiņš 3, 193.

šķembeļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķembeļaini.** *Šķembains.* □ Nekrāsotā koka grīda izberzta un izmīdīta, šķembeļaina, skabargaina un pūstoša. Laicens 1, 36.

šķembots, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķemboti.** *Šķembains.* □ Aiz šķembota ceļa krūmu puduros cieši cits pie cita stāvēja dažu soļu plati namiņi. Birze 8, 164.

šķembveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šķembas forma, veids.*

šķembveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķembveidīgi.** *Šķembveida.* □ ..skaldīt akmeni šķembveidīgos gabalos, kas mazāk piemēroti celtniecībā. Apsīts 1, 89.

šķendēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. *Paužot neapmierinātību, dusmīgi, īgni, parasti skaļi, teikt, runāt; arī bārties, rāties.* □ ..sētnieces cilāja lielās sniega lāpstas un neganti šķendējās. Bet no augšas visu laiku tikai bira un bira... Vāczemnieks 4, 137. Laukmaliete, pie sevis šķendēdamās, ar lupatu uzslaucīja izlieto konjaku. Jansons 3, 78. ..cik reižu šī paša telefona dēļ viņš šķendējies vietējā sakaru nodaļā. Lapsa 3, 133. «Vīri kā ozoli, bet galviņas, izrādās, smukumam vien!» Kaspars šķendējas. Svīre 3, 22.

šķēpele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Šķemba.* □ Arī Kāpam priekšā ar skaudru kaucienu ielas stūrī ietriecās granāta. Šķēpeles nošņāca pāri galvai. Kar 56, 7, 77. Vēl tagad bedrei apkārt mētājās akmeņu šķēpeles, kas norādīja uz Miera [spridzinātā] pulvera ārdošo spēku. Fimbers 1, 405. ..granāta, kura nosita pirmos uzbrucējus, bija saplēsusi arī durvis. Priekšnamā uz grīdas mētājās divas garas dēļu šķēpeles, durvīm noplēstas kā nieka skali.. Birze 3, 67.

šķēpmešana, -as, s.; parasti vsk. *Šķēpa mešana (sportā).* □ ..mūsu republikā vien šķēpmešanas treneriem ir trīs četri mešanas tehnikas veidi. Sports 81, 176, 3.

šķēpmetējs, -a, v.; **šķēpmetēja,** -as, s. *Šķēpa metējs (sportā).* □ Jau trešo gadu šīs pilsētas [Ventspils] Tautas deputātu padomes izpildkomiteja dāvā kausus, par kuriem cīnās visu vecumu grupu šķēpmetēji. Sports 81, 153, 1.

šķēpnesis, -ša, v. **1.** vēst. *Šķēpnieks.* □ Laupītāju gūstīšanai sūtīja gan dragūnus, gan šķēpnešus.. Grīns 2, 138. Divsimt septiņdesmit bruņinieki nodomāja sadalīties trīs pulkos: pa priekšu soļošot šķēpneši, centrā — loka strēlnieki un aiz tiem — bruņās tērpti karavīri. Lielais 3, 76. // *Kalps, kas nes sava kunga šķēpu.* □ Šim bruņiniekam bijis daudz kara kalpu — šķēpneši, vergi un kalpones. Sēlis 1, 38.

2. *Neliela zobkarpveidīgo kārtas zivs (Vidusamerikā, Dienvidamerikā), kuras vīrišķajam īpatnim ir šķēpveida aste.* □ Vismazāk rūpju prasa vienkāršs akvārijs ar karpu, karūsu, līņu mazuļiem vai svešzemju zivtiņām — ..šķēpnešiem. Zv 75, 6, 29. Skaisti saaugušos akvārijos mājo zelta karūsas, šķēpneši.. Pion 53, 40, 3.

šķēpnieks, -a, v.; vēst. *Karavīrs, kas specializējies cīņā ar šķēpu.* □ Aiz krustnešiem lavījās karakalpi, pamīšus šķēpnieki ar stopniekiem, un tie savus ieročus laida darbā pirmie.. Purs 11, 184.

šķēpraidis, -ža, v.; **šķēpraide,** -es, dsk. ģen. -žu, s.; reti. *Šķēpa metējs (sportā).* □ Kad Jānis Lūsis atvadījās no lielā sporta, ikviens no mums ar bažām domāja par maiņu leģendārajam šķēpraidim. Pad J 80, 145, 1. ..līdzjutēji centās ieņemt labākās vietas, no kurām varētu pārredzēt spēcīgāko šķēpraižu cīņas. Sports 66, 90, 2.

šķēps, -a, v. **1.** *Duramais vai metamais ierocis — samērā garš stienis ar uzasinātu galu vai smailu uzgali.* Šķēpa uzgalis. Šķēpa kāts. Šķēpa dūriens. □ Kuršu tautas vīriešu galvenā profesija bija karošana. Zobens, vairogs un šķēps pavadīja kuršu vīrieti no šūpuļa līdz kapam. Bels 7, 133. Un viņš pirmais soļoja uz druvas nepļauto nogabalu ar vairogu kreisajā rokā, ar šķēpu labajā, ar zobenu pie sāniem. Purs 11, 141. Neorganizētais melnais cilvēks toreiz ar šķēpu un bultu nevarēja nopietni pretoties organizētam laupītāju baram, kas apbruņots ar viltu un šaujamiem ieročiem. Grīva 8, 204. sal. Mazā ukraiņu pilsēta Slavuta! Tavs nomales tornis Melno kā šķēps, Debesīs ietriekts.. Dinere 9, 32. pārn. Māju dārziņos saulē krustojās tumšzaļi šķēpi — tur īrisi izdzinuši spēcīgus dzietus. Zigmonte 2, 107. pārn. Tāli starmetēju šķēpi pārdūra tumsu un palika mazos, sīkos mākoņos. Vilks 1, 49. ◇ Lauzt šķēpus — *paust krasi atšķirīgus uzskatus (pie-*

mēram, strīdoties, diskutējot). □ Daudz šķēpu diskusijā tiek lauzts par to, vai [Aspazijas] «Zaudētas tiesības» ir Zudermaņa «Goda» atdarinājums vai ne. Viese 3, 63. Reizēm tiek lauzti šķēpi: par skolotāju jāpiedzimst vai var arī iemācīties? A Auziņš 4, 8. ◇ Krustot šķēpus (arī zobenus) — a. *Cīnīties ar šķēpiem (zobeniem).* □ Turpmākajos gadsimtos pie biezādainā milža [pils torņa] kājām krustojuši šķēpus Rīgas pilsoņi ar ordeņa landmaršala Pletenberga karakalpiem.. Lagzdiņš 3, 58. b. *Būt atšķirīgu uzskatu, ideju u. tml. sadursmē, cīņā.*

2. *Sporta rīks mešanai tālumā — samērā garš metāla kāts ar aptinumu vidū un asu galu.* Šķēpa mešana — *sporta disciplīna — šķēpa raidīšana pa gaisu, lai sasniegtu kādu attālumu.* Šķēpa metējs — *sportists, kas specializējies šķēpa mešanā.* □ Ar lielu interesi tika gaidīta šķēpa metēju sacensība par Eiropas čempiona nosaukumu.. Pad J 62, 183, 1.

šķēpveida, gen., nelok. *Tāds, kam ir šķēpa forma, veids.* Š. lapas. □ Kā asa šķēpveida smaile pretim debesīm slejas gigantiska klints. Tai ir neparasts nosaukums, tulkojumā tas skan — «Bulta neaizlido». Liesma 77, 7, 30. Šajā zemē simtiem kilometru garumā stiepjas varenās Tjanšana kalnu grēdas ar asām šķēpveida galotnēm.. Cīņa 70, 47, 4.

šķēpveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķēpveidīgi.** *Šķēpveida.* □ Ziedi [šīm pupiņām] balti, pākstis šķēpveidīgas, platas, plakanas.. Veisteris 1, 47.

šķērdēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Nelietderīgi, vieglprātīgi tērēt (naudu, materiālas vērtības).* Š. naudu. Š. mantu. □ ..Tilda.. atteica, viņa esot mācīta mantu krāt, nevis šķērdēt. Zigmonte 16, 258. pārn. Iskanders reizēm joko par neiespējamo, tautas dzīvīgums ir visaptverošs, tas grauž klintis un veļ akmeņus līdzi, tam nav šķēršļu. Bet vai tam, kurš šo mantu tukšā šķērdēt! Cīņa 83, 118, 3.

šķērdēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Nelietderīgi, vieglprātīgi tērēt naudu, materiālas vērtības.* Š. ar naudu.

šķērdība, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Izšķērdība.* □ Zemē kungus, kas lepnībā sēž, šķērdībā putina miljonu sviedrus! Veidenbaums 2, 26.

šķēres, -ru, s.; tikai dsk. *Darba rīks griešanai, kurš sastāv no diviem vidū savienotiem asmeņiem, kas vērsti viens pret otru; grieznes.* Sprogu šķēres — *pēc uzbūves šādam darba rīkam līdzīgs friziera instruments sprogu veidošanai matos.* □ ..uz liela galda izklāts zilgans audums, apzīmēts baltām līnijām, un dūšīga, sārtvaidzīga sieva pa šīm līnijām zibsnīja milzīgas šķēres. Kļava 1, 16. Putnu un zivju apstrādi atvieglos tam paredzētās šķēres.. PL Siev 86, 4, 23. Izlūki.. pamana aizstiepjamies uz vācu pusi sūnās slēptu stiepuli, ko tūliņ pārgriež līdzņemtās dzeloņdrāšu šķēres. Grīns 1, 333. sal. Es paceļu kājas un kustinu tās kā šķēres. Bels 4, 11. pārn. Ja sastop vēzi čāpojam, ar labo roku to satver, bet tikai pie muguras, tad var būt drošs, ka vēža šķēres pirkstos neiekniebs. A Gulbis 3, 15. pārn. Puķu māte — zemes rotātāja, ziedu ēnas allaž ap tevi kā raibi taureņi ap saulespuķi, līdz baltā māte nostās blakus ar ledus šķērēm. Jurciņš 1, 70. ..vispārēju atzinību guva firmas «Marsel» sprogu šķēres.., kuras izmanto vēl tagad. Friz 24.

šķērēt[1], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Tīt uz veltņa noteiktu skaitu nepieciešamā garuma pavedienu (auduma pamatnei).* □ ..Dzidra ik pa brīdim ar kaut kādu septīto jutoņu pamana, ka tai vai citai šķērējamai mašīnai spolē izbeidzas diegs. Cīņa 84, 275, 2.

šķērēt[2], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Griezt ar šķērēm.* □ Kad svinīgi tika pacelta aizzīmogotā aploksne un komisijas klātbūtnē to šķērēja vaļā, mēs, solos sēdot, aizturējām elpu.. Dripe 10, 124. // pārn. *Graizīt, arī smalcināt.* □ Lielā saimes istaba ziemu bija visas dzīves centrs. Te pie skala uguns notika vakara darbi: te vērpa, grūda kaņepes, lēja sveces, šķērēja kāpostus. Zv 77, 3, 17. Ganībās jēri centās sevi jo biežāk atgādināt. Šķērēja, šķērēja zāli, te uzreiz viens iedomājās aiziet pie ganes. Kalndruva 3, 11. ..pa naktīm sāka zaķi dārzā lēkāt un šķērēt ābeles bez kādas jēgas.. Jaunsudrabiņš 8, 91.

šķēri, -u, v.; tikai dsk. *Pavedienu kopums, kas ir novietots auduma garenvirzienā (perpendikulāri audiem).* Šķēru veltnis. □ Nate uzvilka stellēs arī audeklu. Te Emma viņai atkal izrādījās laba palīdze. Ar nītīm un šķēriem meita rīkojās saprātīgāk nekā saimniece. Dziļums 1, 370. Samontētas un strādā divas šķērēšanas mašīnas, kas uztin pirmos šķērus. Cīņa 65, 2, 2.

šķērmašīna, -as, s. *Mašīna šķēru veidošanai.*

šķērmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķērmīgi;** reti. *Šķērms.* □ Atgainījis šķērmīgās atmiņas, Margots klusi izkāpa no gultas. Lagzdiņš 4, 170.

šķērms, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķērmi. 1.** *Tāds, kas izraisa nepatīkamu nenoteiktas garšas sajūtu; tāds, kas rūgstot, skābstot ir sabojājies.* Š. alus. Š. ābols. Šķērmas sulas. Šķērma garša — *nepatīkama nenoteiktas garšas sajūta.* □ Skābums baļļiņā pavisam šķērms palicis. ME IV, 35. Viņš atceras asinis tirpinošo krāčainās upes smaržu, šķērmo.. zivju zupas garšu, kad vairs nebija sāls.. Pad J 85, 164, 4.

2. sar. *Nepatīkams, nelabs (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli).* □ Viņam jau tā bija šķērms garastāvoklis. Nu vēl nāksies nenoteiktībā un neziņā diez cik ilgi klimst pa uzgaidāmajām telpām. Skujiņš 10, 106. Atliku, atliku, atliku ciemošanos Kalna ielā, itin kā aizlaikus nojauzdama, ka atgriezīšos ar šo šķērmo jutoņu... Ezera 18, 120. Tā nu es te nīkstu, savā istabā ielīdis, un negribēdams noklausos svešās sarunās. Pavisam šķērmi, ja šitā dzirdi, kā izlutināta jaunkundze grib tevi dabūt par izklaidēšanās līdzekli. Avotiņa 7, 76. Es izgāju no mājas kā uzvarētājs, bet man bija šķērmi ap dūšu, jo es nezināju, kurp doties, man nebija, kurp doties. Zigmonte 17, 194.

3. sar. *Nelaipns, skarbs, īgns.* □ Vecā palika arvien šķērmāka. Pagājušās svētdienas rītā viņš vairs nemānījās, ar pēkšņām vēder-

graizēm gultā staipīdamies, bet pateica strupi, ka baznīcā vairs neies. Upīts 9, 147. «Tā ir cita runāšana,» Saltupa balss skanēja diezgan šķērmi. «Nu atbrauc, ja tev patiešām deg.» Skujiņš 10, 68.

šķērpeļe, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; apv. *Šķemba.* □ Pa gaisu laižoties degošas šķērpeles, tās jāuzmanot un jādzēšot.. Birznieks-Upītis 6, 310.

šķērs-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais atrodas, pastāv, noris šķērsām (kam), šķērsvirzienā.* Šķērsaberācija. Šķērsass. Šķērsātrums. Šķērsatspere. Šķērsatstatums. Šķērsdambis. Šķērsdeformācija. Šķērsgrope. Šķērsiela. Šķērskustība. Šķērskīlis. Šķērslata. Šķērslaukums. Šķērslīste. Šķērspadeve. Šķērsplūsma. Šķērsprojekcija. Šķērssavienojums. Šķērsslodze. Šķērsspēks. Šķērsstraume. Šķērssvārstības. Šķērssvira. Šķērsuzliktnis. Šķērsveltnis. Šķērsvelve. Šķērsvirpošana.

šķērsām, apst. *Slīpi vai perpendikulāri pāri (kam), zem (kā), arī cauri (kam).* Salikt malkas pagales š. □ Lielceļš gāja mūsu zemei šķērsām pāri.. Hor 90, 2, 22. ..uzveda Silviju uz orķestra paaugstinājuma,.. pasniedza rožu pušķi un šķērsām pāri Silvijas krūtīm pārlika platu, baltu lenti ar uzrakstu.. Kļava 1, 90. // priev. nozīmē ar dat. □ Nogāžainos laukos augsne arama un rušināmaugu rindas virzāmas ne pa nogāzi, bet šķērsām vai ieslīpi tai. Apsīts 1, 84. ..Vecais Ūdrs.. airēja laivu šķērsām plūsmai uz Sosnovkas sēkli.. Gūtmanis 2, 133. Dažreiz zivis (līdz 1,5 kg smagas) cep gabalos, kas sagriezti šķērsām zivij (šķērsgabali).. Ed gat 183. // pārn. *Ne tā, kā domāts, gribēts, vēlams; arī aplam.* □ ..un tad vēl nāk agronoms un saka: jā, šoreiz gan jūs kaut ko būsiet izdarījuši šķērsām, es brīnos, ar jūsu [puķkopes] pieredzi... Zigmonte 9, 72. Ir laukos tādas mājas, kas uzreiz jums iedveš uzticību: jau no pašiem vārtiem. Te viss ir sakarīgs, ne šļaugani, ne šķērsām. Ziedonis 17, 19. ..tēvs ir liels un varens, un neviens nedrīkst viņam šķērsām runāt.. Zigmonte 14, 120.

○ ◇ Krustām (un) šķērsām, retāk krustu (un) šķērsu — a. *Tā, ka ir pāri cits citam, parasti nekārtīgi, dažādos virzienos.* □ ..cauri Dzedruciemam izdrāzās vairāki pajūgi ar ragavās krustām šķērsām saklupušiem medniekiem. Vanags 10, 11. ..zem tās [zāles] pletās brūngana, krustām šķērsām sasprēgājusi augsne.. Talcis 9, 180. Celiņi, kas iet no istabas uz klēti, kūtīm un rīju krustām un šķērsām pa pagalma mauru, ir gludeni un laistās kā galodas. Virza 1, 17. b. *Dažādos virzienos, daudz (iet, braukt u. tml.).* □ Mūsu republika jau izbraukāta krustām šķērsām, bet it bieži nākas doties arī ārpus tās robežām. Liesma 75, 8, 4. ..viņš sāka staigāt pa darbnīcu krustām un šķērsām.. Lācis VI, 351. ..sikspārņi, šie nakts vientuļie lidotāji, laidās pār pagalmu krustām un šķērsām.. Virza 1, 81. c. *No dažādiem viedokļiem, daudz (domāt, runāt u. tml.).* □ Tovakar.. Martai bija laiks savu dzīvi izdomāt krustām šķērsām. Viņa iztēlojās, kā izturētos, ja pavērtos durvis un Jānis, it kā nekas nebūtu noticis, sacītu: «Redzi, Martiņ, pārnācu...» Lauku Dzīve 68, 3, 1. «Anna droši vien par mani paguvusi meitai izstāstīt krustām šķērsām,» Ģirts nodomāja.. Dripe 2, 79. Varētu likties, ka pārtikas produkti ir izpētīti krustām šķērsām. Lauku Dzīve 78, 6, 32. ◇ (Iz)iet (arī saiet) šķērsām (retāk šķērsu) sar. — *(pa)veikties slikti, (no)risināties kļūmīgi.* □ «..kāpēc man viss iet šķērsām un šķērsām?... Zināt, pat ar Agri man bija šķērsgulja, un vajadzēja taisīt ķeizargriezienu.» Ezera 17, 117. ..šodien visi jaunie dzīvo, kā pašiem patīk, un neviens pakaļ nerunā, ja beigās kas iziet pat šķērsām. Zigmonte 12, 245. ◇ Ej (tu) šķērsām! arī Lai iet šķērsām! vienk. — *saka, raidot kādu prom, noraidot kāda piedāvājumu, padomu u. tml.* □ ..ja jau viņai vajag foto vai kino, nevis cilvēku, lai iet šķērsām. Draugs 83, 2, 12. «Lai tā vecene iet šķērsām! Tu vecajam esi labā roka! Labā roka!» Purs 4, 165.

šķērsaudi, -u, v.; tikai dsk. *Audi, kas audumā ir novietoti šķērsām tā garenvirzienam.* Audekla š. □ pārn. Zirneklis bij atkal izlīdis no kakta un rāpoja uz priekšu un atpakaļ. Tagad bij redzams, ka tas izvilcis lielam tīklam metus un no vienas vietas rūpīgi saistīja šķērsaudiem. Upīts III, 509.

šķērsbaļķis, -ķa, v.; būvn. *Baļķis, kas (piemēram, kādā konstrukcijā) ir novietots šķērsām (kam).* □ Kad.. būve pacēlās līdz griestiem, pēc šķērsbaļķu pārlikšanas varēja redzēt ganību purvu.. Fimbers 1, 141.

šķērsbāze, -es, dsk. ģen. -zu, s.; tehn. *Attālums starp (transportlīdzekļa) vienas un tās pašas ass labās un kreisās puses riteņiem.* □ Traktoram ir plata šķērsbāze, tāpēc tas var strādāt ar dažādām mašīnām kraujās nogāzēs. Lauku Dzīve 80, 6, 28.

šķērsceļš, -a, v. *Ceļš, kas šķērso galveno, lielāko ceļu vai šķērseniski ir savienots ar to.* □ Skara paklibodams, bet veicīgi soļoja pa šķērsceļu projām. Upīts II, 186. Šķērsceļā raudādami šķīrušies. ME IV, 36.

šķērscirtnis, -ņa, v. *Šaurs cirtnis.*

šķērsdiegs, -a, v. *Diegs, kas, piemēram, audumā, ir novietots šķērsām tā garenvirzienam.* □ Pirms auduma pārlocīšanas pareizi nosaka šķērsdiega virzienu, nedaudz izkustinot vienu auduma diegu. Kalniņa 1, 187. Pie pūķa šķērsdiegiem rūca divas lielas, dzeltenas spuras..; zīda papīrs, kurš tik viegli cēlās gaisā un uz skaliem bija stingrs kā bungu āda, augšējā malā nesa uzrakstu «Cīņa».. Grīziņš 1, 234.

šķērsdrenāža, -as, s. *Drenāža, kurā drenas ir novietotas šķērsām gruntsūdens plūsmas virzienam.* □ Nākotne piederot šķērsdrenāžai! Un nu ar pilnu zināšanu bagāžu varējām strādāt. Protams, muižās. Lauku Dzīve 71, 5, 5.

šķērseja, -as, s. *Eja, kas šķērso galveno eju vai šķērseniski ir savienota ar to.* □ Pa šauro [cietuma] gaiteni un viņa šķērsejām staigāja revolveriem apjozušies sargi. Upīts III, 458.

šķērsenis, -ņa, v.; būvn. *Šķērssija; arī šķērskoks.*

šķērsenisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķērseniski.** *Tāds, kas ir vērsts, atrodas šķērsām attiecībā pret ko; šķērss.* □ Priekšsēdētāja pierē iegulušas divas dziļas, šķērseniskas rievas. Avotiņa, Slisers 1, 230. Izšķir 3 galvenos koksnes griešanas veidus: šķērsenisko — šķērsām šķiedrām .., garenisko — šķiedru virzienā un sānisko — slīpi pret šķiedrām .. Indāns 1, 12. Augli [greipfrūtu] lieto svaigu, sagrieztu šķērseniskās šķēlēs, ar cukuru vai bez tā. Ves 85, 3, 7. Tīšām viņš rāva slotu šķērseniski [pa grīdu] — lai kūp, lai noput viss! Visiem bij svētvakars, tikai viņam vienam ne. Upīts II, 632.

šķērsēvele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Ēvele koksnes apstrādei šķiedru šķērsvirzienā.*

šķērsēvelmašīna, šķērsēveļmašīna, -as, s.; retāk **šķērsēvelmašīna,** -as, s. *Ēvelmašīna koksnes apstrādei šķiedru šķērsvirzienā.*

šķērsgrāvis, -vja, v. *Grāvis, kas ir, parasti perpendikulāri, savienots ar galveno grāvi.* □ «Ja to [upīti] iztīra un uztur kārtībā, izrok vēl labi daudz šķērsgrāvju, varbūt purvs galīgi nosus?» domāja Strautiņš .. Fimbers 1, 80.

šķērsgriezums, -a, v. **1.** *Šķērsvirzienā izdarīts griezums, šķēlums.* □ Lapas anatomisko uzbūvi varam iepazīt, aplūkojot mikroskopā plānu lapas šķērsgriezumu. Biol r 71. Koka stumbra šķērsgriezumā izšķir šādas daļas — mizu, lūksni, kambiju, koksni un serdi. Šterns 2, 57. Pakalnietis [ģeologs] no galvas varēja uzzīmēt šajā nostūrī zemes šķērsgriezumu .. Purs 10, 112.

2. *Virsma, figūra, kas rodas, šķeļot (ko) ar plakni šķērsvirzienā (parasti rasējumā); attiecīgais šāda šķēluma attēls.* Ūdenstilpes š. Profilēts š. Šķērsgriezuma laukums. □ .. Kovaļevska precizē Laplasu un secina, ka Saturna riņķa šķērsgriezums nav elipse, bet olveida ovāls. Briedis 1, 92. Būs arī pārseguma un siju plāni, [celtnes] šķērsgriezums un telpu apraksts ar visiem izmēriem un izlietojamo materiālu saraksts .. J Plotnieks 6, 82. pārn. Izrāde sākās ar ainu, kas it kā sniedza tās vides šķērsgriezumu, kurā jāuzdīgst jaunās dzīves asniem. LPTV I, 246.

šķērsguļa, -as, s.; parasti vsk. *Nenormāls, patoloģisks stāvoklis grūtniecībā, kad auglis guļ dzemdē šķērsām.* □ «Zināt, pat ar Agri man bija šķērsguļa, un vajadzēja taisīt ķeizargriezienu.» Ezera 17, 117. // *Patoloģiski šķērsenisks (orgāna) stāvoklis.* □ Sirds robežas var paplašināties sakarā ar sirds šķērsguļu, ja ir augsti stāvoša diafragma .. K Rudzītis 2, 175.

šķērsiela, -as, s. *Iela, kas šķērso galveno, lielāko ielu vai šķērseniski ir savienota ar to.* □ Kinoteātris atradās tuvākajā šķērsielā .. Ādamsons 2, 141. Viņi nogriezās šķērsielā gar Felzera fabriku .. Upīts VIII, 341. Šķērsielas, krustojot galvenās [ielas], pacēlās tām pāri pa slaidiem gaisa tiltiem. Breicis 1, 35.

šķērsis, -ša, v. *Šķērsvirzienā novietota detaļa, elements (piemēram, kā savienošanai, balstīšanai).* Logu š. Durvju š. □ Slieteņu karkasu veido pieci vai vairāki zemē slīpi ierakti stabi, kas vienā vai vairākās vietās savienoti ar horizontāliem šķēršiem. Cimermanis 1, 71. Abām rokām [cietumnieks] pieķērās ratu šķērsim un pavilka savu vieglo augumu augšup. Upīts 18, 181. Skapja [sienas] sadalīšanai augšējā un apakšējā daļā .. starp statņiem liek šķēršus. Šķēršus ielaiž statņos ar taisnu tapu. Šterns 2, 193. // *Stienis (piemēram, ceļa) aizšķērsošanai; barjera (1).* □ Kalnasmeltēnu Augustam šoreiz nenācās .. ar pātagas kātu dauzīt pret šķērskoku, lai Kuģenieks nāk laukā no būdas un laiž pāri [dzelzceļam]. Miezis, savas būdas priekšā iznācis, vēl klanījās sveicinādamies, kad strīpainais šķērsis jau paslējās gaisā. Upīts 4, 234.

šķērsizmērs, -a, v. *Izmērs (kā) šķērsvirzienā.* □ Amerikāņu nervu ārsts Volfs izskaidro migrēnas lēkmi ar nepareizu smadzeņu asinsvadu stāvokli — to sašaurināšanos (spazmām) un asinsvadu sieniņas sprieguma atslābumu un šķērsizmēra palielināšanos .. Ves 77, 10, 7.

šķērskoks, -a, v. *Šķērsvirzienā novietots koka stienis, baļķis, dēlis u. tml., parasti (kā) detaļa, elements.* Vārtu š. Jumta spāru š. Šūpoļu š. Tilta šķērskoki. □ Rūdolfs vēl nebija noģērbies, viņš uzmeta tikai vējjaku pāri galvai un pa slidenajiem kāpņu šķērskokiem norausās zemē. Ezera 7, 63. Jā, kad Annele uzceļas, ir jau šķērskoki istabas vidū ar lielajām tītavām .. Brigadere 2, 157. .. iesprauduši zemē divus žebērkļus, viņi šķērskokā uzkāra katliņu un pakūra uguni. Virza 1, 97. // *Koka stienis (piemēram, ceļa) aizšķērsošanai; barjera (1).* □ Dzelzceļa pārbrauktuvei šķērskoks priekšā .. Upīts 4, 238. .. par robežu atgādināja bruņoti sargi, svītrots šķērskoks un ikreizējs zīmogs dokumentā par robežas šķērsošanu. Zv 84, 24, 5.

šķērsleņķi, -ķu, vsk. šķērsleņķis, -ķa, v.; mat. *Leņķi, kas rodas, ja divas taisnes krusto trešā taisne.* □ Ja divas paralēlas taisnes krusto trešā taisne .., tad .. šķērsleņķi pa pāriem ir kongruenti .. Mat 387.

šķērslīnija, -as, s. **1.** *Līnija, kas ir izveidota šķērsām (kam).* □ Vispirms [glītrakstīšanā] ierādīja, kā turams spalvaskāts, un pēc tam — kā uz šķērslīniju papīra rakstāmi burti. Klints 1, 264.

2. *Viena no šķērsielām, kuras ietilpst noteiktā ielu kopumā un kurām nav īpaša nosaukuma, bet ir numurs.* □ .. Krūzkopi pārnāca dzīvot divstāvu koka mājā Čiekurkalna ceturtajā šķērslīnijā. Kļava 1, 22. .. Līvsalā ir arī ielas. Tur tās dēvē par līnijām un šķērslīnijām, kaut gan patiesībā tās atgādina samudžinātus pavedienus, kas aizlokās uz visām pusēm kā pavasara strautiņi. Vāczemnieks 6, 231.

šķērslis, -šļa, v. **1.** *Veidojums, priekšmets u. tml., kas atrodas kādā vietā, joslā un traucē, arī padara neiespējamu pārvietošanos pa to (kādā virzienā).* Dabiskie šķēršļi. Mākslīgie šķēršļi. Zemūdens šķēršļi. Prettanku š. Tūrisma šķēršļu josla. Jāt pāri šķēršļiem. Šķēršļu skrējiens. □ .. taka beidzās. To aprija augsta, klinšaina siena. Pa labi un pa kreisi auga necaurejami krūmi, priekšā pacēlās vertikāls šķērslis. Mūsu g 76. .. laiva nevainojami iziet cauri visiem šķēršļiem un noteiktā vietā

lēni pieglaužas piestātnei. Grīva 8, 288. Bet tad gadījās ceļā neparedzēts šķērslis. Upītei, pār kuru mums vajadzēja iet, bija salūzis tiltiņš.. Paegle 4, 320. // *Tas, kas kavē, arī padara neiespējamu kādu norisi.* □ Apsētu lauku kopšana veicama dažādos virzienos. Nodrošināmas augsnē iestrādātās sēklas ar mitrumu, siltumu, gaisu un novēršami šķēršļi, kas var traucēt to dīgšanu.. Apsīts 1, 387.

2. *Tas, kas kavē, arī padara neiespējamu (kā) attīstību, īstenošanu, īstenošanos.* □ ..spilgtāk romāna centrā izvirzās cita līnija — paša Māra Grīna dzīves stāsts, tas, kā šis jaunietis ar lielu neatlaidību, ar trūkumu un dažādiem citiem šķēršļiem kaudamies, apgūst izglītību, kļūst par inženieri. J Kalniņš 1, 161. Atteikšanās pieņemt pavēsti nav šķērslis lietas izskatīšanai. Civilpr k 1, 68. Uksens: Bet mīlestība nepazīst šķēršļu. Tā pārmet tiltus dziļām plaisām — no bagātības uz nabadzību. Zīverts 1, 231.

3. *Redeļveida kāpņu pakāpiens; šķērsis.* □ ..viņš [jumiķis] prātīgi lika pastalās ieautās kājas uz apaļajiem kāpņu šķēršļiem. Birze 3, 16. Alberts noskatās, kā Ramona ar segām pār plecu un spilvenu padusē ieveļas no kāpņu šķēršļa sienā. Indrāne 6, 224. Dīriķis satrūcies redzēja, ka dzīvnieks [suns].. pieskrien pie redeļu kāpnēm un sāk pa tām rausties augšup. Nagi slīdēja un skrapšķēja uz kāpņu šķēršļiem.. Kaijaks 5, 51.

○ ◇ Likt šķēršļus — *traucēt, kavēt, ierobežot.* □ «Ja vecāki liks šķēršļus tavai brīvībai, mums ar viņiem būs draudzīgi jāaprunājas..» Dinere 10, 159. ◇ Šķēršļi krīt — *saka, ja tiek novērsti visi šķēršļi, kas kavē ko.*

šķērsmērogs, -a, v. *Mērogs, grafisks attēlojums, kas sastāv no vienādos attālumos novilktām paralēlām līnijām, kuras šķērso perpendikulāras un slīpas līnijas; lineāls, uz kura ir šāds attēlojums.*

šķērsnis, -šņa, v.; ģeogr. *Sekls upes gultnes posms, kas līdzenuma upēs veidojies, nosēžoties sanešiem.*

šķērsojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *šķērsot (1).* □ Automaģistrāles krustojumos kustības drošība panākta, izbūvējot šķērsojumus divos līmeņos. Zv 75, 21, 8.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *šķērsot (2).* □ ..tālbraucējs kapteinis Alfrēds Kiršfelds skaitījās Latvijas labākais navigators — nesen viņš saņēmis zelta vainagu kā balvu simtkārtējam Atlantijas okeāna šķērsojumam. Lāms 1, 66.

šķērsot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** parasti 3. pers. *Būt, atrasties šķērsām (attiecībā pret kādu priekšmetu, veidojumu u. tml.).* Mūra sienu šķērso plaisas. Taisne šķērso līniju. □ ..vīrietis pastāvīgi kustējās: te vilka no kabatas pulksteni, kura varenā zelta ķēde šķērsoja paprāvo vēderu, te atgāzās krēslā.. Dinere 10, 81. Kanālu šķērsoja tilti, viņu metālrežģi iesākās tālu no krastiem. Kar 58, 9, 110. Tikko manāma rēta šķērso uzaci. Kar 57, 1, 53. // *Būt izvietotam, atrasties šķērsām (attiecībā pret kādu teritoriju, platību) — piemēram, par ceļu, upi.* □ Kokaudzētavas teritoriju šķērsoja grantēti celiņi. Bels 6, 251. Gauja augštecē šķērso Vidzemes Centrālo augstieni. Ģeogr 80. Līdzenumu šķērso Melnā strauta grava. A Grigulis 9, 131.

2. *Virzīties šķērsām (attiecībā pret ko) — par cilvēkiem vai dzīvniekiem.* Š. ielu neatļautā vietā. Š. upi pa tiltu. Tūristi šķērso kalnu grēdu. □ ..viņi šķērsoja tramvaja sliedes un pa parka grantētajiem, ēnainajiem celiņiem tuvojās kādam no kanāla tiltiņiem.. Grīva 9, 57. Šķērsojis pagalmu, Ģirts iegāja ielas mājā un piezvanīja pie 5. dzīvokļa. Ērgle 6, 83. Rudens migrāciju laikā, lidodami uz ziemošanas vietām Rietumeiropā, Latviju šķērso miljoniem putnu. Zin T 73, 9, 18. // *Par transportlīdzekļiem.* □ ..kuģis jau atstājis Daugavu, šķērsojis jūras vārtus, pagājis garām Bolderājai. Talcis 7, 14. Varšavas lidlaukā it kā esot nosēdusies vesela eskadriļa angļu lidmašīnu, kas šķērsojusi Vāciju. Eglons 2, 368. Visi virszemes transporta līdzekļi šķērso valsts robežu vietās, kur ir robežas Kontroles un caurlaides punkti, bet visu veidu gaisa kuģi — speciāli noteiktās vietās (gaisa vārti). Fogels, Grīnbergs 1, 111. // *Par priekšmetiem, arī par parādībām.* □ ..bumba ripo bez lielas jēgas, bieži šķērso sānu līnijas, un [spēles] kopiespaids ir diezgan bāls. Dripe 3, 249. Novembrī komēta šķērsoja Vērša zvaigznāju un, virzoties uz rietumiem, arvien vairāk slīdēja uz dienvidiem. Zv d 85/86, 1, 47.

3. *Būt par šķērsli (kam); veidot šķērsli (kā kustībai).* □ Pēkšņi lielceļu šķērsoja koka aizsprosts. Grīva 8, 90. ..ceļš.. bija šķērsots ar pamatīgu grāvi, aizsprostots ar zemē ierāktiem stabiem. Cīņa 54, 59, 6. pārn. Tuvojās valsts eksāmeni. Tie kā barjera šķērsoja visu piektā kursa studentu ceļus.. Jauno v 58, 301.

šķērsoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl.; reti. *Šķērsot (1) vienam otru, citam citu.* □ ..tas ir kiosks pie pilsētas dārza, kur šķērsojas ielas un kustība diezgan dzīva. Kurcijs 4, 255.

šķērsprofils, -a, v. *Šķērsgriezumā iegūts (kā) profils (2).* Sijas š. Upes š. Ielas š. □ Bauskas ceļš — šaurs un ar stipri izteiktu šķērsprofilu. Zv 81, 1, 10. Īpatnējs ir.. estakādes brauktuves šķērsprofila izveidojums. Lit M 68, 35, 8. Dabā ļoti bieži redzams, ka upju ieleju nogāzes nav vienāda slīpuma. Viena nogāze ir stāvāka, otra — lēzenāka. Šo parādību sauc par ieleju asimetriju, bet ielejas ar šādu šķērsprofilu — par asimetriskām ielejām. Maldavs 1, 133.

šķērss, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķērsi.** *Tāds, kas ir vērsts, atrodas šķērsām attiecībā pret ko; šķērsenisks.* Šķērsas taisnes mat. — *telpas taisnes, kas neatrodas vienā plaknē.* □ Šķērss plīsums. ME IV, 37. Ja viena no divām taisnēm atrodas plaknē, bet otra taisne krusto šo plakni punktā, kas nepieder pie pirmās taisnes, tad dotās taisnes ir šķērsas.. Caur šķērsām taisnēm nevar novilkt plakni. Mat 418. // pārn. *Aplams, nepareizs.* □ Tur [atmiņās] ir kāds solis, kuru tu spēris, nedomādams par

sekām, un šis pirmais solis pratis iegriezt visu gaitu pavisam šķērsās sliedēs. Zigmonte 10, 219. Nu mūsu lieta ir pavisam šķērsa. ME IV, 37.

šķērssiena, -as, s. **1.** *Siena, kas sadala celtni, transportlīdzekli u. tml. atsevišķās telpās, daļās; starpsiena (1).* □ ..ne vēlāk kā 18. gadsimta otrajā pusē izveidojās divu vai vairāktelpu pirts ēka, kas sastāvēja no mazgāšanās telpas un priekšnama, kuru dažkārt ar šķērssienu sadalīja ģērbtuvē un vējtverī. Cimermanis 1, 64. Kuģu tilpnes ar šķērssienām bija sadalītas trīs daļās. Lielais 3, 128. Skapi izmanto arī par šķērssienu, lai sadalītu telpu, piemēram, atdalītu guļamzonu, bērnu stūrīti. Sk Ģ 86, 9, 37.

2. anat. *Audu veidojums starp organisma daļām; starpsiena (2).* □ Šīs slimības [sirds paplašināšanās] gadījumā ir plaušu artērijas sašaurinājums un aortas novirzīšanās uz labo pusi — virs defekta starpkambaru šķērssienā. Ves 62, 2, 4. No augļlapu malām [krustziežiem] atiet izaugumi, kas veido auglī šķērssienu. Galenieks 2, 292.

šķērssija, -as, s. *Šķērsvirzienā novietota sija, parasti (kā) detaļa, elements.* Jumta š. Vārtu š. Tilta š. □ Kuru katru mirkli varēja iegāzties šķērssijas. Rīgas B 70, 34, 3.

šķērsstienis, -ņa, v. *Šķērsvirzienā novietots stienis, parasti (kā) detaļa, elements.* □ Kristjāns Pētertāle devās uz stalli, atkabināja lielo piekaramo atslēgu, atgrieza masīvā dzelzs šķērsstieņa skrūvi un atvēra staļļa durvis. Kaijaks 2, 164.

šķērsstrīpa, -as, s.; sar. *Šķērssvītra.* □ ..septiņi milzīgi kaķi [tīģeri].., ņirbinot šķērsstrīpas uz raibās ādas,.. izskrēja cirka manēžā. Liesma 72, 7, 6.

šķērssvītra, -as, s. *Svītra, kas ir izveidota šķērsām (kam).* Savilkt burtnīcā šķērssvītras. Šķērssvītru muskuļi anat. — *muskuļi, kuru funkcija ir pārvietot ķermeni vai tā daļas.* Šķērssvītru muskulatūra anat. — *muskulatūra, kuras funkcija ir pārvietot ķermeni vai tā daļas.* Šķērssvītru muskuļaudi anat. — *audi, kas veido šķērssvītru muskuļus.* □ Viņa bija apvilkusi baltu kleitu, kuru rotāja sīkas šķērssvītras. Birze 3, 86. Tur, kur sākās lielais dziļums, peldēja slaida zivs ar nelielām zvīņām, tumšu muguru un melnām šķērssvītrām uz iedzelteniem sāniem. U Plotnieks 1, 120. Auga stumbram un zariem ir pelēcīga miza ar gaišām šķērssvītrām. Ves 84, 5, vāku 2. lpp.

šķērssvītrains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir šķērssvītras; šķērssvītrots.* □ Salīdzinot ar Vidzemes parasti šķērssvītrainām segām, Kurzemes segās krāsas ir spilgtākas. PL Siev 79, 11, pielikumā. Ko es te prātoju, visu laiku atdurdamies pret šo nolāpīto «ja» kā pret šķērssvītraino barjeru! Ezera 11, 161.

šķērssvītrots, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir šķērssvītras; šķērssvītrains.* Šķērssvītrotā trikotāža. Š. putna spārns. Šķērssvītrotie muskuļi — *šķērssvītru muskuļi.* Šķērssvītrotā muskulatūra — *šķērssvītru muskulatūra.* Šķērssvītrotie muskuļaudi — *šķērssvītru muskuļaudi.* □ Šķērsvirzienā svītras vairākkrāsainas un platas, garenvirzienā — šauras, vienkrāsainas, tāpēc brunči no tālienes izskatās šķērssvītroti. PL Siev 83, 12, pielikumā. Romāni vienu gadu iznāca vienādi šķērssvītrotiem vākiem, katrai grāmatai svītras savā krāsā... Zigmonte 18, 5. Cilvēka fiziskais spēks ir atkarīgs no tā, cik stipri var sarauties viņa šķērssvītrotie muskuļi. Sports 83, 169, 2. Sirds muskuli veido īpatnēji šķērssvītrota muskulatūra. Biol r 257.

šķērsšķēlums, -a, v. *Rasēšanā — plaknes ģigūra, kas rodas, šķēlējplaknei šķeļot ko šķērsvirzienā.*

šķērssūve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Šuve, kas ir izveidota šķērsām (kam).* Apavu š.

šķērst, šķēržu, šķērd, šķērž, pag. šķērdu; trans. *Griezt (parasti beigtam dzīvniekam, mirušam cilvēkam, piemēram, vēderu, kuņģi), atsedzot iekšējos orgānus, to iekšieni.* Š. nokauto cūku. □ ..viņš paņēma nazi, nokāpa uz klāja un šķērda skumbrijas. Lapsa 3, 64. Sāka zaķi šķērst pusdienas tiesai. ME IV, 37. Un vēl līķi nevarēja būt uzlasīti, jo tādos gadījumos policija papriekš pielika sargus, tad izsauca ārstu un augstākos policijas ierēdņus, pēc tam tikai veda prom šķērst un apbedīt. Birznieks-Upītis 6, 220. pārn. ..neviltoti vienkāršas palikušas vecās egles ar ložu šķērstu mizu. Pad J 80, 111, 1.

šķērstransportieris, -ra, v.; tehn. *Transportieris, kas darbojas šķērsvirzienā.* □ Pļāvējam E-302 izņemts smalcinātājs, uzkonstruēts šķērstransportieris ar ērti regulējamu lentes ātrumu. Cīņa 83, 133, 1.

šķērsu, apst. **1.** *Slīpi vai perpendikulāri pāri (kam), zem (kā), arī cauri (kam); šķērsām.* □ «Kož labi,» viņš teica, ar īkšķi šķērsu vilkdams un [izkapts] asmeni pārbaudīdams. Upītis 4, 203. Dobju galā.. melnēja krusts — divas pamatīgas, spīdīgas pārogļojušās pagales šķērsu viena pār otru. Niedre 6, 268. // priev. nozīmē ar dat. □ Šķērsu straumei [upē] gulēja pelēks nogrimuša koka stumbrs. Birze 4, 141. // pārn. *Ne tā, kā domāts, gribēts, vēlams; arī aplam.* □ «Nē, nu es esmu sākusi domāt šķērsu. Kas gan cits, ja ne es pati, cīnījās par mierīgu, noregulētu dzīvi?» Zigmonte 2, 154. «Tas jau ir, ka tavām acīm ir viss labs. ..tu visu ņem pretī, tāpēc ka tev nav vīra uzstāšanās.» — «Nu tu runā šķērsu, māt.» Brigadere 2, 358.

2. adj. nozīmē; reti. *Šķērsenisks, šķērss.* □ pārn. Māte: Tu netikle, paklīdene! Trejdeviņu deviņiem Šķērsu lāstiem nolādēšu.. Rainis Xb, 447.

○ ◇ Krustu (un) šķērsu, biežāk krustām (un) šķērsām — a. *Tā, ka ir pāri cits citam, parasti nekārtīgi, dažādos virzienos.* □ Kritušie koki sagāzušies krustu šķērsu, ieķērušies dzīvos zaros. Spāre 5, 301. Telpa piekrauta saslietām gleznām, kas krustu šķērsu balstās cita pie citas. Zemzaris 2, 201. Apstājos pie glītās, no zaļiem dēlīšiem krustu šķērsu sasistās sētas. Birze 4, 132. b. *Dažādos virzienos, daudz (iet, braukt u. tml.).* □ Viņi jau bija Rīgu izstaigājuši krustu šķērsu.. J Kalniņš 3, 204.

Braukājām pa saimniecību krustu šķērsu. Ciņa 81, 115, 1. ..Roga gāja krustu šķērsu pa laukiem.. Brigadere 3, 384. c. *No dažādiem viedokļiem, daudz (domāt, runāt u. tml.).* □ Domas izklaiņāja krustu šķērsu pa sarežģīto mūžu, pa neilgajām darba gaitām kolhozā, pa piedzīvoto un pārdzīvoto. Talcis 8, 123. Visa viņu pēdējo gadu labklājība balstījās ne jau uz pašu darba augļiem. Par to gāja valodas krustu un šķērsu pa Mūrgali.. Ezera 13, 290. ◇ (Iz)iet (arī saiet) šķērsu (biežāk šķērsām) sar. — *(pa)veikties slikti, (no)risināties kļūmīgi.* □ Laikam jau Jurģī kaut kas ir sagājis šķērsu. Kā nobrīdināja Polockas klostera virsgans — no negausīgās grieķu pirmskristus prātnieku lasīšanas.. Niedre 15, 105.

šķērsvilnis, -viļņa, v.; fiz. *Vilnis, kura raksturojošais vektoriālais lielums atrodas plaknē, kas ir perpendikulāra viļņa izplatīšanās virzienam.* □ Kosmiskās magnetohidrodinamikas aizsācēja Alfvena vārdā nosaukta kāda.. svarīga parādība — šķērsviļņi elektrību vadošos šķidrumos un gāzēs. Zin T 65, 7, 24.

šķērsvirziens, -a, v. *Virziens, kas ir slīps vai perpendikulārs attiecībā pret ko.* Šķērsvirziena armatūra. □ Visā Latvijas jūrmalā zvejnieku ciemos sastopami vārāmie namiņi, kas izveidoti no šķērsvirzienā uz pusēm pārzāģētas lielas, vecas zvejas laivas.. Cimermanis 1, 71. Tilta sijas var likt arī šķērsvirzienā. Sterns 2, 337. Šķērsvirzienā svītras vairākkrāsainas un platas, garenvirzienā — šauras, vienkrāsainas, tāpēc brunči no tālienes izskatās šķērssvītroti. PL Siev 83, 12, pielikumā.

šķērszāģis, -ģa, v. *Zāģis, ar ko zāģē šķērsām (kā) šķiedru virzienam.* □ ..šķērszāģi — meža izstrādāšanas darbos lietojamie zāģi, ar kuriem kokus nolaiž no celma un sazāģē dažādos garumos. Indāns 1, 13. Ar šķērszāģi pārzāģētā koka šķiedra ir rupja, skabargaina, tāpēc zāģi lieto baļķu sagarumošanai, siju galu nozāģēšanai u. tml., kur nav vajadzīgs gluds zāģējums. Sterns 2, 28.

šķēršļots, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķēršļoti.** *Tāds, kur ir šķērslis (1) vai šķēršļi.* Šķēršļotas meža stigas. □ Sacensību rajons bija smags, sarežģīts un šķēršļots. Sports 84, 150, 4. Teritorija milzīga, mežaina, šķēršļota, lauksaimniecībā izmantojamo zemju īpatsvars samērā zems. Zv 84, 12, 1. Maskavas metro izbūves apstākļi ir ļoti grūti: pazemes upes,.. stipri šķēršļots pilsētas virsmas reljefs. Rīgas B 84, 59, 2.

šķetere, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Vienādos lokos satītas dzijas, pavedienu kopums.* Vilnas š. Linu š. □ Nevaru jau saukt par kādām mokām, Nedz par grūtībām es brīžus tos, Kad ar dzijas šķeteri uz rokām Vecmāmuļai priekšā nostājos. A Bārda 1, 253. Pie radiem gan bez kārtīga ciema kukuļa nevar iet.., bet šitādā nereizē varētu kādu burciņu medus un dzijas šķeteri upurēt. Belševica 1, 76. Šķeteres guļ kārtu kārtām, Zibot pirksti diegus tver.. A Skalbe 6, 66. sal. Sejā krunkas vairs neizlīdzinājās, bet palika gluži kā samudžinājušās tumši brūnu diegu šķeteres. Kaldupe 17, 156.

šķeterējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *šķeterēt.* Vienkārša šķeterējuma diegi.

šķeterēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Savienot (divus vai vairākus pavedienus), vienlaikus tinot (tos) uz spoles.* □ No vecāsmātes vērptajiem liniem šķeterē diegus. Andersone 1, 47. Ja vajadzīgi resnāki diegi, dziju vēl šķeterē. Lauku Dzīve 83, 2, 14. Sienas segas izšūšanai ņem šķeterētu divkārtīgu vai trīskārtīgu vilnas dziju.. PL Siev 79, 1, pielikumā. sal. Tovakar viņas visas trīs ilgi sēdēja un domāja vienu domu — kā garu garu dziju ar trim pavedieniem šķeterēja. Upīts XII, 955.

šķeterētava, -as, s. *Darbnīca, cehs, arī telpa, kurā šķeterē.* □ Zīda šķeterētavā montē eksperimentālus griestus, kas labāk absorbēs skaņu. Zv 75, 24, 5.

šķeterēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl.* → *šķeterēt; tikt šķeterētam.* □ Villaina dzija° viegli šķeterējas. ME pap II, 632. pārn. Kad Milda pie laba prāta, meitenes dzied kopā.. un balsis tā jauki kopā šķeterējas. Brigadere 2, 372.

šķetināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Raisīt, ritināt vaļā (ko savītu, satītu, savērptu).* □ ..bijām jau visu beiguši un rāpāmies lejup pa uzbērumu, šķetinādami zaļu auklu, ko Edvards pirmīt piesēja pie mīnas drošinātāja. Ezera 11, 16. Šķetinot no kamolīša garu pavedienu, ko adatā vērt, Kate pameta acis kumodes spoguļstiklā.. Bērn 46, 4, 23. sal. Saruna visu laiku trūkst, it kā viņi šķetinātu dzijas kamolu, kurā kodes iemetušās. Svīre 3, 227. pārn. ..runas pavedienu sāk šķetināt vecā Pūcene, kā ļaudis viņu sauca.. Purs 11, 10. pārn. Es šķetinu atmiņu jostu, Visi diegi tikai balti un sudraba liekas.. Kaldupe 14, 165. // pārn. *Risināt (piemēram, sarunu, domu, jautājumu).* □ Cieši raudzīdamies kūpošā [tējas] glāzē, Oļģerts šķetināja sūras un saltas domas par pagājušiem laikiem. Salenieks 5, 171. ..iesākās mana saruna ar Lilitu Bērziņu. Uzreiz viņa nolika priekšā veselu problēmu gūzmu, šķetini nu! Hausmanis 4, 5.

2. novec. *Šķeterēt.* □ Audos divkārt šķetināta pluču dzija — pieci pavedieni kopā.. PL Siev 80, 1, pielikumā.

šķetināties, parasti 3. pers., -inās, pag. -inājās; refl. **1.** *Refl.* → *šķetināt (1); tikt šķetinātam.* Virve sāk š. vaļā. □ Kamols šķetinās arvien tālāk un tālāk. Es sāku piegurt no šīs šķetināšanas. Ziedonis 9, 49. pārn. Ceļš zem viņa kājām šķetinājās bez gala.. Jaunsudrabiņš 4, 367. pārn. Migla sāka šķetināties, kļuva plānāka un palēnām cēlās augšup. Vāczemnieks 5, 85. // pārn. *Risināties (piemēram, par sarunu, domu, jautājumu).* □ Sarunas vairs nešķetinās. Strautmaniete atkal apņem pleciem lakatu, pabāž saini padusē un atsveicinās. Zigmonte 2, 68. Puisis piecēlās, viņš nolēma vēstuli pabeigt vakarā, jo tādā tveicē pat domas vairs lāgā negribēja šķetināties. Kroma 3, 48.

2. novec. *Šķeterēties.*

šķetra, -as, s. *Vītolu dzimtas krūms vai koks ar spīdīgu, brūnpelēku mizu un ziediem spur-*

dzēs. □ Aiz mājas tīrums un atkal biezs mežs. Tur augstu virs vītolu un šķetru galotnēm pacēlās priedes un egļu čiekurotās galotnes. Birze 3, 14. Par nelielu koku dažreiz izaug arī šķetra.. Galenieks 2, 309.

šķībacains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir šķības acis (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).*

šķībenisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķībeniski;** reti. *Šķības (parasti mazliet).* □ .. pilsētas tvaikonītis blūkšināja riteņiem, viļņu šūpots un vēja šķībeniski dzīts, nevarēja lāga piestāt. Upītis XII, 164.

šķībīt, -īju, -ī, -ī, pag. -īju; trans.; sar. *Dalīt (parasti raujot, griežot, cērtot) nost (augus, to daļas).* □ Uz rādītāja pirksta ir balta rēta, jo tu neticēji, ka nazis kož, un uz savu roku dārzā šķibīji rabarberu kātus. Birze 4, 148. .. vecākie vīri cirta priedes, šķibīja zarus, skaldīja malku.. Birznieks-Upītis III, 119. Ja nomaļāka vieta, nakti tikai klausies, Kā meža cūkas kartupeļos zogas Vai alnis zirnīšus un pupas šķibī. Sirmbārdis 6, 76.

šķībs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķībi. 1.** *Tāds, kas ir uz vienu pusi, vieniem sāniem nosvēries, izliecies, sagriezies; tāds, kas nav taisns, ir nepareizi novietots attiecībā pret ko.* Š. jumts. Šķība ēka. Š. vītols. Sagriezt galdu šķībi. □ Viss te bija vecs un stāstīja par pagātni — apsūnojušie zedeņi un aku šķībās vindas, logu šaurās rūtis un izmītie durvju sliekšņi. Skujiņš 5, 49. Pieci lielās, šķībās orēs iejūgtie zirgi gludām un apaļām mugurām izbrauca laukā.. Virza 1, 112. Vilis tomēr slikti gulējis. Galva kā saspiesta. Vainīgs šķībais dīvāns. Mauliņš 4, 7. Jā, viņa patiesi bija nolaidusies. Apkaklīte saburzīta, mati nespodri, zeķēm šķības vīles. Ezera 2, 191. // *Tāds, kas ir izveidojies samērā šaurā leņķī (attiecībā pret sejas vidusdaļu) — par acīm; arī sašķiebts, arī deformēts (par ķermeņa daļām).* □ Sieviete ar savām šķībajām acīm un pastingajiem sejas vaibstiem.. atgādina senlaicīgu.. austrumzemju elkudieva tēlu. Kaijaks 5, 138. Paulis neatbild, stāv, šķību muti savilcis, elpa strauji cilā pelēko kamzoli°. Indrāne 2, 110. Bērnu ortopēdijas nodaļā ārstējas bērni ar dažādām iedzimtām kaitēm. Viens no visbiežāk sastopamiem defektiem ir šķībais jeb greizais kakls. Ves 78, 1, 21.

2. *Tāds, kurā izpaužas neapmierinātība, nicināšana (par skatienu, acīm); arī neīsts (par smaidu); greizs (3).* □ Tiesa aiziet apspriesties. Tā ilgi nenāk laukā no sava kambara. Pretējās puses šķībiem skatieniem iet garām viena otrai. J Kalniņš 3, 330. Tikai vienu šķību mirkli [Ješka] uzmeta tēvam.. Upītis 4, 664. «Tev kā komjaunietim tā nepieklājas runāt,» Mirdza īgni viņu pārtrauca. Rūdis pārbīdīja papirosu otrā mutes kaktiņā, savilka šķību smaidu.. Sakse 7, 187.

○ Šķības ģīmis sar. — a. *Sašķiebta, arī deformēta seja.* b. *Seja, kurā izpaužas neapmierinātība, nicinājums.* □ Ojāra pirmais uzdevums — iztīrīt cūkai aizgaldu. Šajā darbā nav nekādas romantikas. Smaka pretīga un šķebina dūšu. Vectēvs laikam jau redz, cik šķībs ir Ojāra ģīmis.. Jansons 3, 153. ◇ Šķībi (un) greizi sar. — *ļoti nepareizi.* □ «Cik netaisnīgi, šķībi un greizi [dzīvē] viss var sagriezties..» Kaijaks 5, 35. ◇ Iet (arī iziet, noiet) šķībi (arī greizi) sar. — *(pa)veikties slikti; (no)risināties kļūmīgi.* □ «Labāk iedzersim uz viņas ve..» Te runātājs attopas, ka nupat iet šķībi, un norij nepiedienīgā vārda neizrunāto daļu. Kalndruva 2, 138. ◇ (Ar) šķību aci sar. — *nelabvēlīgi, arī neuzticīgi.* □ .. ar īstu šofera bravūru pasviež zem mašīnas sēdekļa vēl vienu lāpstu un cirvi, šķību aci nopētī visus trīs līdzbraucējus. Indrāne 5, 10. ◇ Skatīties (arī raudzīties) šķībi (arī greizi) sar. — *būt nelabvēlīgi noskaņotam.* □ Tas [aferists] var sašķobīt Cepļa stāvokli ne tikai Dziļupieša acīs, bet arī pārējie akcionāri sāks šķībi skatīties. Rozītis III, 97. Nepatika vīriem tralēšana. Uz kuģiem arī raudzījās šķībi, teica: tāds garš masts, vēl apgāzīsies. Talcis 8, 42. ◇ (No)šaut šķībi (arī greizi) sar. — *kļūdīties, nepareizi rīkoties.* □ Tad Krauls manīja, ka viņš šauj šķībi, ka aizsāktā doma [viņa runā] iespējami ātrāk jābeidz.. Jansons 3, 130. «Liekas, būšu nošāvis šķībi! Sklerozīte, ko tu padarīsi!» Ezera 11, 30. ◇ Nošauties šķībi (arī greizi) sar. — *notikt, norisēt kļūmīgi, nevēlami, tā, kā nav paredzēts.* ◇ Šķība roka sar. — *saka, ja šāvējs vai metējs nevar trāpīt mērķī.* □ «Šķība roka,» Imants prātīgi saka.. «Vajadzēs pasvaidīt [akmeņus] pagalmā, lai rīt var trāpīt.» Ezera 2, 245. ◇ Ar šķību (biežāk pilnu) padusi sar. — *ar dāvanām, cienastiem.* □ Kas nu gan nepazīst Griķēnu Lību? Piecdesmit gadu tai plecos ar godu. Bieži vien viņa ar padusi šķību Cienīgam tēvam nes krējuma podus. Brička, Saulītis 1, 12.

šķībums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → šķībs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Ribenis reti ir pilnīgi simetrisks. Neliels šķībums.. rodas, ja cilvēks vienas rokas un lāpstiņas muskulatūru nodarbina vairāk nekā otras rokas lāpstiņu un muskulatūru. K Rudzītis 2, 88. pārn. Vispirms šķībumu un nejaucības sevī ieraugi. Un vīrišķīgi izrauj, negaidīdams īpašus atgādinošus piesitienus. Cīņa 84, 115, 3.

2. *Vispārināta īpašība → šķībs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

šķīdība, -as, s.; parasti vsk.; ķīm. *Vielas spēja veidot šķīdumu ar citu vielu; šādas spējas kvantitatīvais raksturojums.* Šķīdības koeficients. □ Sojas olbaltumvielas ļoti tuvas dzīvnieku olbaltumvielām. To galvenā priekšrocība ir labā šķīdība ūdenī.. Ves 62, 9, 29. Tā kā karbonātiežu šķīdība ir neliela, to iedarbība neparādās pēkšņi.. Izrakt 311. V. Ramzeja skolnieku skaitā bija arī Rīgas ķīmiķis Andrejs Antropovs.., kuram tika uzticēts pētīt inerto gāzu šķīdību ūdenī. Stradiņš 2, 54.

šķīdinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → šķīdināt; arī šķīdums.* Hlorkaļķa š. Zaļo ziepju š. □ Ja indīgās ķīmiskās vielas lieto šķīdinājuma, emulsijas vai pastas veidā, tad tās var iekļūt organismā pat caur neievainotu ādu. Ves 62, 4, 12. Gumijas rūpniecības

strādnieki pastāvīgi saskaras ar gumijas līmi, kas ir gumijas šķīdinājums benzīnā. Ves 64, 7, 4.

šķīdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāda viela) veido šķīdumu ar citu vielu.* Š. sāļus ūdenī. Š. taukus spirtā. □ Ūdens šķīdina kaļķakmeņus, dolomītus un citus iežus un turklāt izskalo iežus arī mehāniski. Lielais 1, 17. Ļoti derīgi censties virsmēslošanas līdzekļus izsēt pirms paredzamā lietus, lai nokrišņu ūdens tos šķīdinātu un ieskalotu augsnē.. Apsīts 1, 389. pārn. Jau 1922. gadā Flemings atklāja cilvēka siekalās, asarās un audu šķīdumos substanci, kas šķīdina patogēnās baktērijas. Ves 78, 10, 8.

šķīdinātājs, -a, v.; **šķīdinātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → š ķ ī d i n ā t.*

2. v. *Viela, kurā šķīst cita viela.* Organiskais š. Neorganiskais š. Aktīvs š. Sveķu š. □ ..jāievēro darba aizsardzība, jo šķīdinātāja tvaiki, kas izdalās, līmei žūstot, ir veselībai kaitīgi un degoši. Alksnis 1, 40. ..ekstrakcijas iekārta dod iespēju ar šķīdinātāju palīdzību papildus iegūt [no eļļas raušiem] simtiem tonnu eļļas. Ģeogr 374.

šķīdonis, -ņa, v. *Atkusnis (parasti pavasarī), kad strauji kūst sniegs, atlaižas zeme; arī slapjdraņķis (rudenī, ziemā).* □ Visu aprīli pūta ass vējš. Sniegs nokusa ātri, bet zaļums aizkavējās. ..arī šķīdonis pieturējās, un, līdzko kaut kur jānogriežas no šosejas, tūlīt sākās nepārtraukts dubļu ezers. A Grigulis 13, 585. ..bija iestājies jau rudens šķīdonis, un uzcelti mūri vairs neizžūs. Rozītis III, 221. Padomājiet tikai — dzīvot kaut kādā nostūrī bez elektrības.. Bez kādas satiksmes, ziemas puteņos un šķīdoņos pat bez ceļiem. Dripe 10, 71.

šķīdoņa, -as, s.; refl. *Šķīdonis.* □ Vēlā pēcpusdienā parādījās saule, vējš rimās, tad jau varēja sagaidīt, ka piesals. Lai salst, apnikusi šī mitrā šķīdoņa! Zigmonte 16, 106.

šķidrauts, -a, v. *Ļoti plāns, parasti caurspīdīgs, audums; izstrādājums no šāda auduma; arī plīvurs (1).* Līgavas š. Sēru š. □ Viņa bija pilnīgā brūtes rotā. Smalka, balta kleita° apņēma viņas stalto augumu, garš šķidrauts viņu ietina no galvas līdz kājām.. Blaumanis 6, 250. Viņa ienāca, atmeta melno šķidrautu pār cepuri un smaidīja. Lācis VI, 414. Zārkam nocēla vāku, Līzbete, bezgala sagrauzta, diviem pirkstiem atsedza šķidrautu līdz viducim. Upīts 4, 235. pārn. No āra iespīd ielas gaisma. Bailīgas, gausas svītras līst pāri istabai, un liekas, ka acīm priekšā plivinās bālgans muslīna šķidrauts. Sudrabkalns II, 361. // pārn. *Caurredzams (nokrišņu, dūmu, putekļu u. tml.) slānis, kopums; plīvurs (3).* □ Rīts uzausa miglains. Dūmakains šķidrauts klājās pār jūru.. Cīrulis 4, 230. Sāk pamazām snigt pret vakaru. Tālums aizsedzas ar pārslu šķidrautu. Austriņš 2, 179. Uzlēca mēness. Miglainā šķidrautā ietinies. Blāvs un spokains. Gūtmanis 2, 157.

šķidrināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst šķidrs vai šķidrāks.* Š. krāsu. Š. melasi.

šķidrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķidri.** **1.** fiz. *Tāds, kam ir raksturīga plūstamība daļiņu (atomu, molekulu) samērā brīvas pārvietošanās dēļ, arī amorfums (par vielu); pretstats: cietš, gāzveidīgs.* Šķidrā degviela. Šķidrais kurināmais. Šķidrais stikls. Šķidrie minerālmēsli. Šķidra masa. Šķidrie nokrišņi. Šķidrais gaiss. Š. hēlijs. Šķidrs agregātstāvoklis — *agregātstāvoklis, kurā vielai ir raksturīga plūstamība daļiņu (atomu, molekulu) samērā brīvas pārvietošanās dēļ, arī amorfums.* Šķidrā gāze — *šķidrā agregātstāvoklī pārveidota gāze (parasti deggāze).* □ Pēc fizikālā stāvokļa izšķir cietus, šķidrus un gāzveidīgus derīgos izrakteņus. Izrakt 17. Zivju tauki viegli kūst un parastajā temperatūrā ir šķidri. Ēd gat 179. Arī populāros Zeļeņina pilienus un daudzas citas šķidrās zāles tagad sāk aizstāt ar līdzvērtīgām tabletēm. Zin T 77, 2, 24.

2. *Tāds, kas sastāv tikai vai galvenokārt no šķidruma, tāds, kurā ir samērā maz cietvielas, cietu daļiņu piejaukuma (piemēram, par vielu maisījumu); pretstats: biezs.* Šķidra putra. □ Fabrikas ēdnīcā viņi iestrēba šķidru zupu, kurā putraims dzenāja putraimu.. Vilks 1, 61. «Ūdens nemaksā neko. Bet vai tu tādēļ maizi kādreiz par šķidru būtu iejāvusi°?» Blaumanis 6, 263. Šķidrāk, šķidrāk, protams, jāiemaisa, lai arī brokastīm kas paliek pāri. Gūtmanis 2, 33.

3. sar. *Rets (par apmatojumu, apspalvojumu).* □ ..tikai viena mednieka sēta visā garajā ceļā. Tajā dzīvoja vecs jakuts ar šķidru bārdiņu. Talcis 9, 327. Gārām pagāja savāds gara auguma vīrietis pabālu seju, kuru vēl bālāku darīja šķidrie, gaišie mati.. Kļava 1, 178. // *Tāds, kam ir maz lapu, ziedu, zaru (par augiem); tāds, kurā starp augiem ir samērā liels attālums (par augu kopumu).* □ Krūmi aplokā gan nobiruši un šķidri, bet krēslā tālāk cauri tiem varēja redzēt tikai tad, kad pienāca pie pašas sētas. Upīts 4, 409. Nekas lāga tajā [izcirtumā] nepaauga — ik gadus tur redzēja šķidras auzas vai miežus.. Brodele 14, 64. Priedes mijās ar bērziem, eglēm un apsēm, ar visai šķidru pamežu. Bels 6, 15.

4. sar. *Izdilis, nodilis (par audumu, apģērbu).* □ ..tie [aizkari] ir mazgāti tikām, kamēr kļuvuši pelēcīgi un jau tā plānais, lētais audums kļuvis pavisam šķidrs. Zigmonte 1, 110. Loga aizkari pavisam šķidri un nodriskāti aiz ilgās mazgāšanas. Lācis VI, 362. // *Plāns (par audumu, apģērbu).* □ ..seju klāj šķidrs zīda lakatiņš. Čaks 6, 17. Diega zeķes [mirušajam] gan, bet tik šķidras, ka zilie nagi spīdēja cauri, dzijtiņas bijis žēl. Upīts 4, 221. // *Tāds, kura sastāvdaļas atrodas samērā lielā attālumā (par kā kopumu).* □ ..pūlis pavisam mazs un šķidrs kļuvis.. Upīts 9, 800. // *Tāds, kam ir mazs blīvums (par mākoņiem, dūmiem u. tml.).* □ Karstums pieņemas. Gar pamalēm gan gausi grozās reti bālganzili, šķidri mākonīši. Bet tie sauli neskar. Plaudis 2, 164. Pusaudzis mēness, pa šķidru mākoņu skarām brizdams, met skrejošas bālas svītras caur sūnaiņām eglēm. Upīts 10, 364. // pārn. *Rets, arī kluss (parasti par aplausiem).* □ Aplausi bija

šķidri.. Bels 1, 123. Kad Hermanītis beidza dziedāt, atskanēja šķidri aplausi. Skujiņš 3, 29. // pārn. *Slikts.* □ Šie man prasa: «Kā ar mācībām?» — «Šķidri,» es saku. Kas man ko slēpt, tikpat uzzinās. Ērgle 7, 94. Man sametās šķidri ap dūšu.. Lāms 6, 24.

šķidrums, -a, v. *Viela, vielu maisījums, kam ir raksturīga plūstamība, arī amorfums.* Viskozs š. Vienkomponenta š. Daudzkomponentu š. Šķidruma strūkla. Šķidruma tvaiki. Pārvērst gāzi šķidrumā. □ Līdzīgi cietvielai šķidrums saglabā tilpumu, bet līdzīgi gāzei — nesaglabā formu. Fiz r 137. Kafija tiešām bija karsta, melnais šķidrums smaržoja un reibināja, jo karadienestā tāds nebija dzerts. Saulītis 12, 72. ..aumaļām sāk tecēt asaras — šis sāļais, nodevīgais šķidrums, par kuru dusmas un kauns. Dripe 6, 142.

šķīdums, -a, v. *Viendabīgs divu vai vairāku vielu maisījums; vienīzes sistēma, kurā izšķīdušas vielas ir atdalāmas no šķīdinātāja.* Šķidrs š. Gāzveidīgs š. Ciets š. Koloidāls š. Sāls š. Etiķskābes š. Spirta š. Ziepju š. Piesātināts š. Pārsātināts š. Šķīduma koncentrācija. Koncentrēts šķīdums ķīm. — *šķīdums, kur vienā tilpuma vienībā ir liels daudzums izšķīdinātās vielas.* Molāls šķīdums ķīm. — *šķīdums, kurā ir viens mols izšķīdinātās vielas vienā kilogramā šķīdinātāja.* Molārs šķīdums ķīm. — *šķīdums, kurā ir viens mols izšķīdinātās vielas vienā litrā šķīduma.* Fizioloģiskais šķīdums med. — *vārāmā sāls ūdens šķīdums, kura osmotiskais spiediens atbilst asins osmotiskajam spiedienam.* □ Klunkstēja šķidrums — glāzē ielēja sterilu novokaīna šķīdumu anestēzijai. Birze 5, 197. Lai augi mēslojumu labāk izmantotu, to ieteicams dot šķīduma veidā. Baumane 1, 142. Kamēr zinātnieki aprobežojās tikai ar ūdens šķīdumu pētīšanu, tie nespēja gūt izsmeļošu atbildi par šķīdumu dabu. Dažnedažādu neūdens šķīdumu pētīšana ievērojami pavirzīja vispārējo priekšstatu par šķīdumu.. Zin T 62, 7, 42.

šķiebt, šķiebju, šķieb, šķiebj, pag. šķiebu; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst šķībs vai šķībāks.* Š. sētas mietu. Š. kurpes. Š. galvu. □ Šķieb ķipi slīpāk, lai piens labāk līst kāstuvē! ME IV, 51.

šķiebties, šķiebjos, šķiebies, šķiebjas, pag. šķiebos. *Refl.* → *šķiebt; tikt šķiebtam.* □ Lai tie [mieti] nesāktu šķiebties no smagās un nikīgās zemes spiediena, mietu augšgaliem stingri pienagloja šķērskokus.. Kalndruva 7, 8. ..Suntužu kungs.. tikai mazliet piespieda plecu durvju stenderei, kas neizprotamā kārtā gribēja šķiebties. Upīts 4, 249. Kūts sākusi šķiebties, un ar māju nebija labāk. Kalve 3, 217. Lūpas man šķiebās uz raudāšanu. Kalndruva 8, 358. // pārn.; sar. *Neizdoties, neveikties.* □ ..nebūtu drusku šķiebies ar transportu, laicīgāk gadījušies vedēji, siens jau čaukstētu pajumtē, ne pilītes neredzējis.. Ezera 17, 139. Vidiņš tīri uztraucās kā katrreiz, kad kaut kas šķiebās laukā no pierastās sliedes. Upīts XII, 974.

šķiedenis, -ņa, v. **1.** *Blakusprodukts, kas rodas spirta vai alus ražošanas procesā, kurā tiek pārstrādāti graudi, kartupeļi, melase.* Svaigs š. Skābēts š. Kaltēts š. □ Spirta rūpnīcās ražošanas procesā rodas daudz šķiedeņa, ko izmanto lopu nobarošanas punktos. Ģeogr 372. Pats galvenais, jaunlopiem ziemā divreiz pa dienu jāiedod silts, pat karsts dzeramais, lieliski noder šķiedenis. Cīņa 82, 276, 2. No Alojas spirta un cietes fabrikas saņemsim [cūku barībai] 8400 tonnu šķiedeņa. Cīņa 79, 261, 1.

2. sar. *Šķīdums; arī šķidrums.* □ ..nopirkusi krītu un līmi, lai vasarā izbalsinātu virtuvi, ja šķiedenim pieliekot drusku karbīda, tad griesti atsitot zilganumu kā vasaras debesis.. Ezera 17, 188. Iepriekš sasmalcinātus salmus tajās [skābbarības tranšejās] saliek pa kārtām, katru no tām bagātina ar sāls, smalki samaltu miltu, rauga, piena sūkalu, melases un ūdens šķiedeni. Pad J 84, 41, 1. ..automobiļu riteņi ielās maļ netīro sniega šķiedeni. Rīgas B 70, 66, 3.

3. apv. *Kartupeļu biezenis.*

šķiedēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; refl. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) pārvēršas šķīdumā, arī šķidrumā.*

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) jūk, šķīst (piemēram, vāroties).* □ Kartupeļus šķiedēt. ME IV, 51.

šķiedra, -as, s. **1.** biol. *Tievs, garš veidojums organismā; arī garena, pavedienam līdzīga šūna vai šādu šūnu kopums.* Muskuļu šķiedras — *muskuļšķiedras.* □ Neironu izaugumus, kas klāti ar šūnas membrānai līdzīgu apvalku, sauc par nervu šķiedrām. Biol r 240. ..strādāju Rīgas preču stacijā par krāvēju, vakaros smeldza katra muskuļu šķiedra, sāpēja rokas un kājas.. Lukjanskis 4, 80. Smaržoja atkailināta, kā spogulī gluda koksne. Iezīmējās viegli sārtas, brūnas vai zaļganas šķiedras līnijas. Viese 4, 39. pārn. Un nevajag cilvēka intīmās dzīves smalkākās šķiedras atklātībā sīki preparēt. Hausmanis 4, 6.

2. *Garens, elastīgs, izturīgs ļoti maza šķērsgriezuma veidojums, ko izmanto dziļas, diegu ieguvei.* Dabiskā š. Ķīmiskā š. Kokvilnas š. Lūksnes š. Ādas š. Stikla šķiedra — *no kausēta stikla iegūta šķiedra; stiklšķiedra.* □ ..nosprieda mēģināt iegūt divas linu ražas vienā gadā un nodot valstij tikai pašas labākās šķiedras. Niedre 12, 41. Vērpjot māte kustina lūpas tanī pašā ritmā, kādā kustas viņas pirksti, velkot šķiedras no kodeļas un laižot pavedienu spolē. Andersone 1, 47. ..uz auklām plandīja sintētiskās šķiedras veļa.. Ezera 7, 128.

3. *Viendabīga, gara, parasti tieva (piemēram, ieža, vielas) kārta, kas atrodas starp citām kārtām.* □ Zeltaini dzeltenā bazalta šķiedra.. pēc ārējā izskata ļoti līdzīga parastajai vilnai, tāpēc to arī bieži vien mēdz dēvēt par «akmens vilnu». PL Skola 62, 1, 63. Latvijā visbiežāk sastopams kārtainais ģipšakmens. Tas ir pelēks, slāņots iezis, kurā gaišās šķiedru ģipša kārtas mijas ar tumšām.. špata ģipšu kārtiņām. Maldavs 1, 88.

šķiedrainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** biol. *Vispārināta īpašība → šķiedrains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Gaļas š. Sakņu š.

2. *Vispārināta īpašība → šķiedrains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

3. *Vispārināta īpašība → šķiedrains (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Azbesta š. Ģipša š.

šķiedrains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķiedraini. 1.** biol. *Tāds, kurā ir šķiedras (1), tāds, kurš sastāv no šķiedrām.* Šķiedraina gaļa. Š. skrimslis. □ Apvalka ārējā kārta veido ap sirdi somiņu — blīvu, šķiedrainu saistaudu segu, kas aizsargā sirdi. Biol r 257. Palmu riekstus ietvēra šķiedrains mīkstums ar patīkamu garšu. Lielais 5, 59. . . nepārstādīti mārrutki veido tievas, šķiedrainas saknes, kam nereti ir tukši vidi un pārāk sīva garša. Baumane 1, 143.

2. *Tāds, kurā ir šķiedras (2), tāds, kurš sastāv no šķiedrām.*

3. *Tāds, kurā ir šķiedras (3), tāds, kurš sastāv no šķiedrām.* Š. ģipsis. □ . . pie šķiedraina marmora galdiņa sēdēja divi labi ģērbušies vīrieši . . Grīva 9, 72.

šķiedrainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** biol. *Vispārināta īpašība → šķiedrains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; šķiedrainība (1).* Muskuļu š.

2. *Vispārināta īpašība → šķiedrains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; šķiedrainība (2).*

3. *Vispārināta īpašība → šķiedrains (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; šķiedrainība (3).* Iežu š.

šķiedraugi, -u, vsk. šķiedraugs, -a, v. *Augi, ko izmanto šķiedras (2) ieguvei.* □ Mūsu apstākļos populārākais šķiedraugs ir lini, kuru šķiedru garums ir 4—60 mm. Pazīstams šķiedraugs ir arī kaņepes. Biol r 61. Linus audzē šķiedras un eļļas iegūšanai. Tie ir vieni no labākajiem šķiedraugiem un eļļas augiem. Svinka 1, 41. Svarīgs šķiedraugs ir džuta . . Džutas šķiedra ir diezgan rupja, un to lieto visvairāk maisu pagatavošanai . . Galenieks 2, 264.

šķiedrgalvīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Sēne (parasti neēdama) ar dzeltenbrūnu, šķiedrainu cepurīti.*

šķiedrojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → šķiedrot (1), šķiedroties (1).* □ Liellopu gaļa ir tumši sārtā krāsā, iedzelteniem taukiem, rupju šķiedrojumu un bagāta ekstraktvielām. Pavāru gr 93. Var apspēlēt koka gadskārtu šķiedrojumu, iesaistīt rakstu rojumā virsmas fakturējuma un tonējuma dažādību. Lit M 81, 37, 14.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → šķiedrot (2), šķiedroties (2).* Linu š.

3. *Paveikta darbība → šķiedrot (3), šķiedroties (3).* Marmora š.

šķiedrot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Dalīt (ko) šķiedrās (1).* Š. koksni.

2. *Dalīt (ko) šķiedrās (2).* Š. linus.

3. *Dalīt (ko) šķiedrās (3).* Š. iežus.

šķiedroties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. **1.** *Dalīties šķiedrās (1); būt, arī kļūt šķiedrainam (1).* Gaļa šķiedrojas.

2. *Dalīties šķiedrās (2); būt, arī kļūt šķiedrainam (2).* Kaņepāji šķiedrojas.

3. *Dalīties šķiedrās (3); būt, arī kļūt šķiedrainam (3).* □ Baltās kupenas sāka šķiedroties, pagaisa, un pēdīgi atklājās gluds . . ūdens spogulis . . Birze 3, 130.

šķiedrpalma, -as, s. *Palma, ko izmanto šķiedras (2) ieguvei.*

šķiedrveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šķiedras forma, veids.* □ Tas [krams] sastāv no mums jau pazīstamā kvarca . . tik smalkiem šķiedrveida kristāliņiem, ka pat parastajā mikroskopā tos nevar izšķirt. Draugs 84, 10, 29.

šķiedrveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķiedrveidīgi.** *Šķiedrveida.*

šķiedrviela, -as, s.; parasti vsk. *Celuloze.* □ Pati izplatītākā organiskā viela virs Zemes ir celuloze jeb šķiedrviela. To iegūst lielākoties no koksnes, taču pati tīrākā un vērtīgākā celuloze ir kokvilna. Cīņa 70, 222, 2. Dārzeņu šķiedrviela veicina zarnu peristaltiku. Ēd gat 151.

šķielacis, -ča, v.; **šķielace,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. *Cilvēks, kas šķielē (parasti redzes defekta dēļ).* □ Tas bija mazs šķielacis ar dzeltenīgu seju . . Kalndruva 10, 175.

šķielēšana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība → šķielēt.*

2. med. *Redzes defekts — kopredzes trūkums, kas parasti ir saistīts ar vājredzību.* □ Bieži [alkoholiķu] bērni piedzimst nedzīvi vai ar organiskiem attīstības traucējumiem un kroplībām: kopā saaugušiem pirkstiem, šķielēšanu, iedzimtu kurlumu . . Biol r 54.

šķielēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. **1.** med. *Būt tādam, kam piemīt šķielēšana (2).* □ Vienā gabalā bija jādomā par meiteni ar zaļi bārkstaino lakatu. Drusku šķielēja, tas tiesa, bet varbūt taisni tāpēc tik aicinoši noslēpumains skatiens. M Zariņš 5, 22. Ja bērns sācis šķielēt, vecākiem tūlīt jādodas pie acu ārsta. Šķielēšana nav tikai kosmētisks defekts, bet tā parasti saistīta ar redzes pazemināšanos šķielējošajā acī. Ves 81, 10, 6.

2. *Skatīties sānis, galvenokārt pavēršot tikai acis; būt pavērstam sānis (par acīm).* Š. uz līdznācēju. □ . . ievēroju, ka mulsuma brīžos viņas zaļganās acis tikko jaušami šķielēja. Kaijaks 5, 359. // pārn. *Slepus skatīties.* □ Ojārs šķielēja uz Anitru un gribēja izdibināt, vai iegrimšana grāmatā ir patiesa, vai viņa tikai izliekas. Jansons 3, 304. . . kad motors noslāpst kādas [Jaungvinejas] upes braslā, mums nāksies stumt mašīnu ārā, ar vienu aci šķielējot, vai tuvumā nav kāds krokodils. Ērgle 5, 42. «Dzīva vāvere!» Kaspars ar Karīnu ne elpot nedrīkst no pārsteiguma. Tup brūnā, šķielē uz mūsu pusi. Indrāne 8, 50.

šķiest, šķiežu, šķied, šķiež, pag. šķiedu; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, parasti šķidrs) vienlaikus strauji virzās uz vairākām vai visām pusēm; panākt, būt par cēloni, ka (kā sīka, viegla kopums) virzās šādā veidā.* Pakavi šķiež smiltis. Motors šķiež dūmus. □ . . līst, un tramvaji brauca, šķiezdami ūdeni. Jakubāns 1, 19. Šķiezdami šļakatas, pret laivas

malu triecās viļņi .. Ezera 7, 134. .. vējš, jaukdams dzirkstis ar dūmiem, šķieda tās pār ābeļu galotnēm .. Laicens II, 23. pārn. Kāpēc jāšķiež uzslavas pa labi un kreisi, tikko kāds jauns mākslas darbinieks guvis pirmos panākumus? Lit M 63, 3, 1. // *Jaukt (kā, parasti šķidra, arī sīka, kopumu), strauji virzot (tā) sastāvdaļas vienlaikus uz vairākām vai visām pusēm.* □ Pusdienas paēdis, Aigars skrien uz darbnīcām, peļķes šķiezdams .. Svīre 3, 207. .. ložu šaltis kapā dubļus un šķiež ūdens paltis .. Grīns 1, 173. // *Izstarot, arī atstarot (gaismu), parasti vienlaikus vairākos virzienos.* □ .. izšāvās raķete, šķiezdama visapkārt žilbinošu gaismu. Jokums 1, 38. Visas varavīksnes krāsas, ko diena un saule šķiež mūsu acīs, mēnesnīca pārvērš trīsoši baltā sudraba spožumā. Andersone 1, 149. Dubultu rakstnieku stikla nama lifta telpa šķiež gaismu kā neizdegoša brīnumsvecīte .. Čaklais 6, 119.

2. *Šķērdēt, tērēt, arī lietot (ko) neapdomīgi, vieglprātīgi, bezatbildīgi.* □ .. vienā no pils torņiem mirkšķina spoža gaisma. Praktiskie dāņi, nevēlēdamies šķiest naudu liekiem būvdarbiem, tornī ierīkojuši bāku. Lapsa 1, 14. Līdzīgi izšķērdīgam bagātniekam viņš bija šķiedis savu mantu pa visiem pasaules vējiem, tagad to vairs nevarēja sadzīt kopā un atdabūt. Saulītis 12, 211. «Es viņus izārstēšu, tad runāsim tālāk,» es vēl mēģināju novilcināt. — «Tā būs veltīga zāļu šķiešana,» man pateica, un viņus aizveda prom. Birze 5, 120. // *Lietot nelietderīgi, bezmērķīgi (laiku, spēku, enerģiju).* □ Dzejnieks arī Kastaņolā jo drīz sev noteica dienas režīmu. Viņš nedrīkstēja veltīgi laiku šķiest. J Kalniņš 7, 308. Ar nesaliektu ķermeni daudz ērtāk strādāt, un nav jāšķiež velti enerģija ķermeņa noturēšanai šādā stāvoklī. Indāns 1, 146.

šķiesties, šķiežos, šķiedies, šķiežas, pag. šķiedos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Refl. → šķiest (1); tikt šķiestam.* □ Sniegs šķiedās uz visām pusēm, egļu zari lūza zem autobusa riteņiem .. Saulītis 12, 348. Kalve dun, un dzirksteles šķiežas. Čaklais 5, 152. Olivers: Iebraucot Palisādos, es ievēroju nelielu, bet ļoti īpatnēju restorānu pašā jūras krastā. Balti viļņi šķiedās tieši stiklos, aiz kuriem sēdēja viesi. A Eglītis 1, 329.

2. *Vairākkārt šķērdēt, tērēt, arī lietot ko neapdomīgi, vieglprātīgi, bezatbildīgi.* □ Tagad bija grūti laiki un ar naudu tā nevarēja šķiesties. Jābūt apdomīgam un taupīgam. Rozītis 1, 212. «Savu enerģiju es nekad nešķiežu veltīgi. Bet tev, ja arī gribētu šķiesties, laikam vairs nebūtu ar ko.» Dripe 3, 149. pārn. Tikai Andalūzijā skaidrie rīti tik pārbagātīgi šķiežas ar krāsām: violetajai seko zeltaini dzeltenā, dzeltenajai — sarkanā. Grīva 12, 21. pārn. Ar gadam paredzēto saulaino dienu limitu daba [vasarā] bija šķiedusies pārlieku izšķērdīgi, krājumā nu bija palikuši vienīgi svina pelēki mākoņi, lietavas .. Lapsa 7, 92.

šķietamība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → šķietams (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. viņš, jau saprazdams, ka notiekošais ir tikai sapnis, labprāt vēl pakavējās iedomu mānīgajā gūstā, nemaz necenzdamies no šķietamības uzreiz izkļūt realitātē .. Ezera 13, 169. .. sākās [inku] pratināšana, lai tiesas prāvai piešķirtu kaut kādu likumības šķietamību. Lielais 2, 159. Krievu padomju dzejnieki — tas skan ļoti parasti un vienkārši, bet vienkāršums ir tikai šķietamība. Vācietis 15, 144.

šķietams, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķietami.** **1.** *Divd. → šķist.*

2. *Tāds, kura būtības atspoguļojums, uztvere neatbilst vai tikai daļēji atbilst īstenībai.* Š. klusums. Šķietamais attālums. Šķietamas grūtības. Klausīties šķietami uzmanīgi. □ Mānīga ir arī šķietamā harmonija virszemē. Meža miers? Nekur citur nenotiek tik klaja un nežēlīga cīņa par izdzīvošanu kā mežā. Bels 6, 289. Jaunā dzīves un darba posma vārtos viņam atmiņā nāk viss pārdzīvotais un šķietami aizmirstais. Upīts VIII, 246. Kamene, kaut arī tās ķermenis ir smags un šķietami neveikls, ir ļoti rosīga. Lauku Dzīve 84, 3, 23.

šķietlāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Aužamo steļļu mehānisms (ar nostiprinātu šķietu), kas vada atspoli šķirienā un pievirza audus pie auduma malas.* Šķietlādes vāks. Šķietlādes virsma.

šķiets, -a, v. *Aužamo stāvu sastāvdaļa — taisnstūrveida rāmis, kam ir vertikāli zobi un ar ko vienmērīgi sadala šķērus iekārtotā auduma platumā un pievirza audus pie auduma malas.* Šķieta augstums. □ Pēc tam mātei vēl jāver šķietā; tur vajaga daudz vērības, prasmes un pacietības, kamēr uzvilka audeklu uz stellēm .. Austriņš 1, 44. .. no rīta līdz vakaram sievas darbojās, vērdamas linu diegus šķietā un nītīs .. Virza 1, 200. .. Aina vēroja mašīnu gaitu, skatījās, vai diegi labi slīd caur šķietiem .. Lēmanis 16, 302.

šķiezna, -as, s. **1.** *Šķipsna; arī kušķis.* □ Arī viņam vairs nav jaunpuiša laiks: galvvidus knapi plānu matu šķieznu pārsegts. Cīņa 83, 197, 3. pārn. .. tagad visās debespusēs dzidra tāle un saulains miers, parotāts ar kādu vieglu augsto mākoņu šķieznu .. Caune 5, 223. pārn. .. pašā kalna virsotnē mežs tā kā uz pusēm pāršķelts maizes klaips — brūnās šķieznās kūp līdz pašām debesīm. Indrāne 7, 123.

2. apv. *Šķiedra.* □ Šogad liniem laba šķiezna. ME IV, 54.

šķila, -as, s. *Samērā liels (no kā) nošķelts gabals.* Malkas š. Sausa bērza š. Sakraut šķilas kamīnā. □ Sprakšķēdama kuras krāsns. Andrejs iesviež tajā vēl pāris sveķainu šķilu. J Plotnieks 11, 13. Priekšstrādnieks sparīgi atraka saplēstā akmens° šķilas. Upīts 4, 106. Apdrupušu mūru šķilas, milzīgi, saplaisājuši laukakmeņi, .. aprūsējušas dzelzs sijas veidoja juceklīgu, gluži vai necaurejamu labirintu. Vāczemnieks 6, 237.

šķilt, šķiļu, šķil, šķiļ, pag. šķīlu; trans. *Radīt (dzirksteles, uguni), piemēram, sitot, beržot cietus priekšmetus vienu pret otru.* □ Vectēvs no krama šķiļ dzirksti. Auziņš 10, 44. .. arvien biežāk jātnieku pakavi pret akmeņiem šķīla dzirkstis Rīgas ielās. J Kalniņš 7, 283.

pārn. Man tavi [dzimtā zeme] putni ausīs stabulēja Un apkārt bija stipru ļaužu cilts, Kas savu stiprumu man atdeva, cik spēja, Lai kļūstu krams, no kura guni šķilt. Sirmbārdis 7, 15. pārn. Šķil dzirksti, atmiņa, No gadu kramiņa .. Vācietis 5, 19. pārn. Sper, pērkon, šķil uguni, Sadedzini kunga riju! DV 303. ◇ Šķilt valodu — *ļoti veikli, arī asprātīgi runāt.* □ Jaunā strādniece šķīla valodu kā uguni no krama. Sakse 1, 179. Šķiltin šķīla valodiņu. ME IV, 40. // pārn. *Pēkšņi radīt (gaismu, parasti spilgtu).* □ Spurgdamas gaisā uzvijās raķetes, šķildamas gaismas švīkas tumsā. Jokums 1, 37. Rit un ripo saules ripa, Ugunīgas dzirkstis šķiļot .. Bendrupe 3, 58. // pārn. *Pēkšņi atstarot (mirdzumu) — par acīm.* □ Piemiegtās acis šķīla šķelmīgās uguntiņas .. Grants 4, 49. Kā čūskai lunkanam vajadzēja kļūt šim augumam un acīm dzirkstis šķilt. Upīts VII, 571.

šķiltavas, -u, s.; tikai dsk. *Neliela ierīce vairākkārtējai uguns iegūšanai, radot dzirksteli, kas aizdedzina viegli uzliesmojošu vielu.* Krama š. Mehāniskās š. Elektriskās š. Benzīna š. Gāzes š. □ Sērkociņu uz kartītēm pienācās maz, tēvs atdeva savas šķiltavas. Birze 3, 37. Dzirdēju, kā, uguni aizdedzot, noknikšķēja šķiltavas .. Ezera 11, 15. .. vecis .. izvilka no paciņas cigareti, aizdedza šķiltavas un pakalpīgi pasniedza Alupam uguni. Lācis 15, 137.

šķilteris, -ra, v.; vēst. *Vagara palīgs.* □ .. par vagara palīga — šķiltera — piekaušanu kungi zemnieku sodīja ar kakla nāvi ... Mauliņš 2, 26. «Bet ja šķilteris teiks, ko tādu kverpi sūta [klaušās], un sūdzēsies lielkungam?» K Zariņš 1, 40. Pērmindera amatā nedrīkstēja būt stārasti, .. šķilteri un deģi. Bels 7, 86.

šķilties, parasti 3. pers., šķiļas, pag. šķīlās; refl. **1.** *Rasties no straujas, spēcīgas cietu priekšmetu saskaršanās (par dzirkstelēm, uguni); strauji, spēcīgi skarties vienam pie otra, radot dzirksteles, uguni (par cietiem priekšmetiem).* □ Bet viņš zina, ka tā būs. Vai gan citādi vīrs garajos zābakos, no kuru pakaviem tumsā šķiļas dzirkstis, ietu tik mierīgi agrajā rīta stundā pretī jūrai un darbam ... Līvs 1, 11. Kā ugunsliesma piepeši šķīlās gar Jāņa acīm .. Blaumanis IIa, 13. Kauja paliek kauja, bet tikai tur mēs tiekam pārbaudīti, kur šķiļas tērauds pret tēraudu, krams pret kramu. Jansons 6, 220. pārn. Strīda dzirkstis šķiļas starp mīlošiem cilvēkiem .. Hausmanis 4, 93. // pārn. *Rasties (par zibeni).* □ Bieži plosījās bargi pērkona negaisi. Zibeņi šķīlās ik pēc pāris sekundēm, un debesis laistījās vienās ugunīs. Lielais 7, 111. Jūra bangoja, satraukta līdz pašām dzīlēm, debesīs šķīlās zibeņi .. J Kalniņš 4, 17. // pārn. *Tikt veikli, raiti teiktam, runātam (par vārdiem, runu, asprātībām u. tml.).* □ .. viņa vārdi [dusmās] šķiļas kā dzirksteles no krama. Upīts 6, 114. .. sākās jautras pārrunas. Valoda Lolitai šķiltin šķīlās, un drīz viņi [trīs jaunieši] trieca kā veci draugi. Eglons 1, 161. Skatoties izrādi, priecājamies, ka vingrāks nekā V. Vīgantes iepriekšējās lugās kļuvis dialogs, šķiļas asprātības un atjautas .. J Kalniņš 1, 411.

2. *Šķeļot apvalku, čaumalu, virzīties ārā no olas (parasti par putnu mazuļiem).* □ Cāļi šķīlās gluži kā sacenzdamies. Nākošajā dienā .. savus kaļķu sprostus bija atstājuši jau sešdesmit deviņi čiepstētāji. Lagzdiņš 2, 71. Daži putni, piemēram, plēsīgie, sāk perēt, tiklīdz izdēta pirmā ola — tiem mazuļi šķiļas ar starplaikiem. Latv dzīvn 33. Reizi mūžā katram jāšķiļas no olas. Putniem tas ir zināms. Visiem. Visiem. Vistai pat. Belševica 4, 15.

3. *Plaukt (par augu daļām, parasti par lapām, ziediem).* □ Ozoliem lapas šķiļas ilgi .. Zigmonte 2, 251. Šķiļas otrās un trešās lapiņas. Caune 2, 48. .. Un kovārnis zilu aci Skatās garāmgājējas vaigā Un piešķiebtu galvu ieklausās, Vai nešķiļas apses skara ... Belševica 2, 89. // *Lobīties (no sēklapvalka) — parasti par kastaņiem.* □ .. rudenī uz melnā klona pakšķēdami krita kastaņi un, šķildamies ārā no savām spurainajām čaulām, jautri raudzījās pretī ar valgani brūnām acīm. Skujiņš 7, 45. Nu jau kastaņi šķiļas, laužas ārā no čaulas, — zālē nomestas, zvīļo sarkani brūnas saules. Brīdaka 6, 34.

4. *Kļūt tādam, kam, attīstoties saknei, kronis virzās cauri smaganām (par zobiem).* □ Pirmie piena zobi šķiļas 5—6 mēnešu vecumā .. Ves 78, 7, 12. Kad bērnam šķiļas pastāvīgie zobi, jāseko, lai nebūtu atsevišķu zobu, zobu rindu un sakodiena anomāliju, tās laikus jāārstē. Ves 81, 6, 13.

šķilvis, -vja, v. *Putna kuņģis.* □ Aizgāja māsiņa ar brālīti uz zirnāju šķūnīti apkopt zosis. Aiznesa groziņā .. graudus un šķīvītī smalki sagrūstus zvirgzdu akmeņus; tos vajagot zosu šķilvim barības samalšanai .. Birznieks-Upītis IV, 58. .. izmaļ [gaļas mašīnā] putna aknas, šķilvi, sirdi .. Kļaviņa 1, 351.

šķimelis, -ļa, v. *Sirmis.* □ Otrā dienā Mieriņa šķimelis, iejūgts Strautiņa ratos, slaidos rikšos izskrēja cauri muižas centram. Fimbers 1, 196. «Uzšauj, orman, lai tavs šķimelis parāda, kā viņam kājas lokās.» Jansons 4, 302.

šķinda, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → š ķ i n d ē t; šķindoņa.* Ieroču š. Trauku š. □ Siens bija novākts. Nedzirdēja vairs ne pļāvēju balsis, ne izkapts šķindu. Vāczemnieks 1, 92. Tramvaju zvanu šķinda un automašīnu nepārtrauktā taurēšana grieza nervus, plēsa galvu pušu. Lubējs 1, 155. .. Kad vīri nerunā, vien lāpstu šķindas dzird .. Ziedonis 19, 65. pārn. «Nu, brauc!» Miranda paskubina un uzsmaida. Viņa atkal ir mīlīga, bez dzelžu šķindas balsī. Mauliņš 4, 362.

šķindējums, -a, v.; parasti vsk.; pareti. *Šķindoņa.* □ sal. Tā [prasme cept maizi] godināma vispirms, pieminot to tālo ļaužu vārdus, kas mūsu ausīm skan kā nosūbējušas vara saktas šķindējums, kā mātesmātes pūralādes vērums. Viese 4, 129.

šķindelis, -ļa, v. *Jumstiņš.* □ Artūrs izstaipīja kājas, paraudzījās jumta čokurā, kur cauri šķindeļu spraugai samanāma zvaigznes mirgošana. Jansons 6, 7. Vējš pārgāja vētrā, .. plēsa no jumtiem šķindeļus .. Grants 4, 181. Tad kungs gribēja ierīkot tvaika zāģētavu un taisīt arī šķindeļus. Birznieks-Upītis 6, 124.

šķindēt, parasti 3. pers., šķind, pag. šķindēja (retāk šķinda, 1. konj.); intrans. *Radīt dzidru, arī asu, samērā skaļu skaņu (piemēram, par metāla, stikla priekšmetiem, kas strauji saskaras, par plīstošiem stikliem); atskanēt šādai skaņai.* Šķind karotes glāzēs. Lāpstas šķind pret oļiem. Zvani šķind. □ Aiz muguras noklaudz durvis, šķind spaiņi; droši vien tā ir Milda, kas iet uz aku pēc ūdens. Kaijaks 2, 12. Tie, kas bija lieli ēdāji, jau sen kāri noklausījās, kā mājās šķinda trauki .. Virza 1, 125. Ansis klausījās: vai nedzird zobenus šķindam, vai neatskan šāvieni? J Kalniņš 4, 234. Nams šķiet līgojamies, grīda sīki dreb, šķindēdamas birst pēdējās atlikušās rūtis logos. Spāre 5, 141. pārn. Es gribu, lai smiekli šķind gaiši un dzidri Kā trejdekšņi senajos Līvzemes godos. Kaldupe 2, 40.

šķindiens, -a, v. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → šķindēt.* □ Savādas skaņas — klusi, īsi, sudrabaini šķindieni .. Caune 4, 37.

šķindināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šķind.* Š. glāzes. Š. kabatā naudu. □ Kad dzirdēju Orupus pa virtuvi rosāmies, šķindinām spaiņus un traukus, trūkos augšā. Kaijaks 6, 86. Virsnieks — papahā, biezā šinelī ar uzplečiem, siksnām sajozies — šķindina zobenu .. J Plotnieks 11, 10. .. zvārguļus šķindinot, sniegu pa gaisu šķaidot, joņos brāzās divjūga kamanas. Avotiņa 7, 10. // intrans. □ .. viesmīles šķindināja traukiem .. Lit M 87, 51, 10.

šķindināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi šķindināt.* □ Tad atcerējos vēl kādu nepadarītu saimniecības darbu un sāku atkal šķindināties ar traukiem. Kaldupe 13, 115. Māte ķēķī šķindinājās šķīvjiem. Upīts II, 110. // *Ilgstoši, intensīvi šķindēt.* □ Vīramātes karotīte ilgi un dusmīgi šķindinājās pa tējas glāzi. Avotiņa 3, 22.

šķindoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → šķindēt.* Trauku š. Zvārguļu š. □ .. glāžu šķindoņa un vispārējās sarunas kļuva skaļākas. Zālīte 5, 253. Kamēr ēda zupu, neviens nerunāja un dzirdama bija tikai karošu šķindoņa .. Lācis 15, 47. Pustrijos naktī — pēkšņa šķindoņa! Meitu istabā neizprotamā kārtā nokritis un saplīsis viens no lustras trim stikla kupoliņiem. Ezera 18, 170.

šķinums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → šķīt (1); šķinot iegūto augu daļu kopums.* □ .. asi asmeņi bez žēlastības šķin zaļos čemurus. Kombainam cieši blakus .. pukšķina vilcējs ar piekabi, kurā krājas leknais šķinums. Zv 75, 24, 8.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → šķīt (2).*

šķiņķis, -ķa, v. *Dzīvnieka (parasti cūkas) liemeņa gurns; no šāda gurna pagatavots ēdiens.* Cūkas š. Sautēts š. Žāvēts š. Kūpināts š. Cept šķiņķi. Šķiņķa desa. □ Ietaukotā veidnē pilda makaronus, gabaliņos sagrieztu šķiņķi, sieru. Kļaviņa 1, 266. .. Elmārs pastūma sānis baltajā papīrā ietītos rudzu maizes riecienus, uz kuriem Vita bija bagātīgi uzlikusi olas un labi saceptas šķiņķa šķēles. Kaldupe 13, 172. Dzeltenus kā rudens saule viņa nesa uz klēti baltos dvieļos ietītus apaļos Jāņu sierus, sviesta pilnās bļodiņas un cieti nožāvētus šķiņķus. Virza 1, 89. Viņš .. cēla pie mutes pērļainās ikru maizītes, balti rožaino šķiņķi, brūngano tītaru .. Zālīte 5, 246.

šķipele, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar. *Lāpsta (1).* □ .. viņš paķēra šķipeli un ņēmās rakt dobes .. Virza 1, 67.

šķiperis, -ra, v.; novec. *Tirdzniecības kuģa kapteinis; liellaivas vadītājs.* □ 1839. gadā šķiperis Fokss atvēra privātu navigācijas skolu. Rīgas B 84, 247, 6. Intam bija skaidrs: šie sirmie ūdensvīri ir kādreizējie tālbraucēji jūrnieki, liellaivu šķiperi, zvejnieki, enkurnieki. Vāczemnieks 6, 229. Nevīžīgi ģērbies, .. plakanu, neizteiksmīgu seju, ko ierāmēja šķipera bārdiņa, — viņš izskatījās kluss un miermīlīgs. Bels 7, 75.

šķipsna, -as, s. *Neliels, parasti pirkstos, saujā, saņemams (kā, piemēram, augu daļu, beramas vielas) kopums.* □ Viņa aizskrēja pie nesasietajām kviešu kopiņām, ātri satvēra saujā labības šķipsnu .. Jansons 2, 30. Vecais Krūze sakārtoja žagarų kaudzi, uzlasīja dažas nobirušas siena šķipsnas un gāja uz istabu. Lācis 15, 261. Rudzu maizes klaips galdā. Sāls šķipsna. Kalna 2, 12. «Derētu izkaisīt laukā ap [slēptuves] ieeju kādu šķipsnu šņaucamās tabakas, tad te neviens suns nekašņātos, nošķaudītos un muktu prom.» Kaijaks 5, 41. pārn. Kāda saulstaru šķipsna, kas iesniedzās šķūņa otrā galā, apgaismoja pasīku vīriņu ar bālu, neskūtu seju .. Kalndruva 5, 215. // *Atsevišķs, neliels (matu, spalvu) kopums apmatojumā, apspalvojumā.* □ Palikuši tie paši ogļu melnie mati, kas ne vairs taisnām šķipsnām, bet viegliem viļņiem krita uz pleciem .. Ezera 1, 163. Zuze atglauž no pieres sirmo, rasā savilgušo matu šķipsnu, pastumj zem lakata. Avotiņa 2, 192. Trīsdesmit septītais [slimnieks] — bija garš, vēl taisns, sirms vīrs, kuram bārdā sirmās šķipsnas jaucās ar melnajām .. Birze 5, 92.

šķipsnains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķipsnaini.** *Tāds, kurā ir šķipsnas (par apmatojumu, apspalvojumu); tāds, kura apmatojumā, apspalvojumā ir šķipsnas.* □ Durvīs parādījās viņu meitas vasarraibumainais sejas ovāls platām, nopietnām acīm, apvīstīts šķipsnainiem matiem. Birze 7, 56. Biezie, citrondzeltenie un šķipsnainie mati padara viņas galvu līdzīgu milzīgam dzeltenās dālijas ziedam. Grīva 8, 132. Jūnijā grūti iedomāties, ka izpluinītās, šķipsnainās lapsas, kas met pūku kā papeles pilsētas ielās, rudenī nes lepnu kažoku un kuplu, krāšņu asti. Lauku Dzīve 81, 9, 20.

šķira, -as, s. **1.** *Pēc noteiktām kvalitātes pazīmēm veidota (vienveidīgu priekšmetu, vielu u. tml.) grupa.* Augstākās šķiras produkcija. Otrās šķiras restorāns. □ Vecā grāmatā Latvijas zeme bija sadalīta septiņās šķirās .. septītā bija pati sliktākā .. Auziņš 1, 179. Pirmās šķiras cūkgaļa. Nesaldēta. Labāku gaļu nemaz nevar nopirkt .. Jakubāns 2, 80. .. Vilis brīnījās, kāpēc tehniskās kontroles nodaļas darbiniekiem nenoņem prēmijas un neizsaka rājie-

nus par tik liela apmēra un biežu kļūdīšanos. Trešās šķiras vietā masveidīgi bija likta pirmā un otrā šķira. Mauliņš 4, 185. // ģen.: šķiras, adj. nozīmē. *Tāds, kura kvalitāte atbilst šādai, parasti augstvērtīgai, grupai.* Šķiras trauki. Šķiras produkcija.

2. *Pēc noteiktām (piemēram, struktūras, funkcionēšanas, nozīmīguma) pazīmēm, īpašībām veidota (priekšmetu, parādību u. tml.) grupa, kopa.* Vārdu šķira val. — *gramatiska kategorija, kas atspoguļo noteiktas vārdu grupas kopējās formas, nozīmes un sintaktiskā lietojuma īpašības; arī attiecīgā vārdu grupa; vārdšķira.* Ieroču šķira mil. — *bruņoto spēku veida sastāvdaļa, kam ir vienveidīgs apbruņojums, attiecīga organizācija, taktika un kas veic noteiktus kaujas uzdevumus (piemēram, motorizētie strēlnieki, artilērija, tanku karaspēks, inženierkaraspēks, sakaru karaspēks).* □ No labās puses pirmajā vietā raksta pirmās šķiras vienību jeb vienu skaitu; no labās puses otrajā vietā raksta otrās šķiras vienību jeb desmitu skaitu.. Mat 53. Septiņus gadus vēlāk viņš ir flotes mičmanis, apbalvots ar Svētās Annas ceturtās šķiras krustu un sudraba svilpi. Skujiņš 14, 176.

3. *Liela cilvēku grupa (sociālā pamatgrupa), kam ir vēsturiski noteikta vieta sabiedriskās ražošanas sistēmā.* Šķiru sabiedrība. Strādnieku š. Šķiru cīņa. □ «Jocīgs cilvēks jūs esat, Zuze. It kā mūsējā, it kā ne. Jums trūkst šķiras apziņas.» Avotiņa 2, 91. Rasmai bez savas šķiras izjūtas un mērķiem nav citas personiskās dzīves, un tādēļ viņa savu vienīgo dārgumu nevarēja par lētu naudu pārdot. Dzene 3, 27. Meitene: Mans tēvs.. nav šķiras ienaidnieks, bet rūpnīcas direktora vietnieks! Priede 4, 291.

šķirba, -as, s. *Sprauga; arī plaisa.* Durvju šķirba (arī sprauga) — *mazliet vaļā pavērtu durvju sprauga.* □ Vakaros viņi aizsedza logus, lai pa to šķirbām nenāktu iekšā nakts saltums. J Kalniņš 7, 328. Tagadējais Andžēns piedrīvēja atvērušās sienu šķirbas, apmeta izgriezušos pamatus.. Birznieks-Upītis 6, 55. Gludais ledus ezera vidū pārplīsis no vienas malas līdz otrai, pēdu platā šķirbā melnojās biezs rāvas ūdens.. Upīts 3, 67. Durvis ir pavērušās, un šķirbā Aigara deguns. Svīre 3, 31.

šķirbains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķirbaini.** *Tāds, kurā ir šķirbas.* □ Logs bija no ārpuses aizslēgots, bet slēģis bija šķirbains, un, ja pie tā šķirbām cieši piespieda aci, varēja redzēt, kas iekšā notiek. Kaijaks 2, 113. Pa šķūnīša šķirbaino sienu spiedās iekšā rītausmas pelēkā gaisma. Līvs 4, 84. Vienīgais galdiņš, šķirbains un nekrāsots, bija piesliets pie palodzes. Sakse 7, 244.

šķirbainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → *šķirbains*, šis īpašības konkrēta izpausme.* Dēļu š.

šķirdēlis, -ļa, v.; biškop. *Bišu stropa sastāvdaļa — dēlis stropa iekštelpas ierobežošanai.* □ Liela nozīme šeit [biškopības uzlabošanā] ir bišu stropiem, apkārēm, šķirdēļiem un pārējiem stropa piederumiem.. Eglītis 1, 3.

šķīrējtiesa, -as, s. *Sabiedriska jurisdikcijas grupa, ko izveido pašas strīda puses tā izskatīšanai.* □ Civilo tiesību aizstāvēšanu noteiktā kārtībā realizē tiesa, arbitrāža vai šķīrējtiesa ar.. nodarīto zaudējumu piedziņu no personas, kas tiesības aizskārusi.. Civilk 1, 11. Dzīvokļu strīdus izšķir tiesa, arbitrāža, šķīrējtiesa, biedru tiesa.. Cīņa 80, 115, 3.

šķīrējtiesnesis, -ša, v.; **šķīrējtiesnese,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Šķīrējtiesas locekļis.* □ Jautājuma noregulēšanai uzaicināja šķīrējtiesnešus, kas konkretizēja ganību un pļavu lietošanas tiesības tilta rajonā, noteica tilta uzrauga iecelšanas kārtību.. Vēstis 73, 6, 85. // pārn. *Cilvēks, kas izšķir strīdu, konfliktu.* □ ..abas [naidīgās] puses vienojās, ka šķīrējtiesnesis būs kāds mūks — brālis Bovadilja, kas bija izdaudzināts kā ļoti taisnīgs vīrs. Lielais 2, 205. Jānis: Ko jūs te vispār maisāties? Kas jūs lūdzis mums uzmesties par šķīrējtiesnesi? Zīverts 1, 210. Vectēvs kādreiz sirdās: «Kas tā par dejošanu — lēkāt aplī!» ..Tad mamma ir šķīrējtiesnese: «Nevar taču viņi lēni valsēt kā mēs jaunībā!» Sk Ģ 80, 4, 20.

šķirība[1], -as, s.; parasti vsk. *Šķirai (1) raksturīgo pazīmju kopums.* □ Pirmajā pusgadā ražošanas apvienībā «Māra» pazemināja šķirību vai nosūtīja atpakaļ izlabošanai 4,4 tūkstošus gabalu trikotāžas izstrādājumu. Cīņa 76, 193, 1.

šķirība[2], -as, s.; parasti vsk.; pareti. *Raitums; arī veiksme.* □ Nav prieka strādāt, darbam nav šķirības. Upīts 6, 14. Iedomas, ka Aija varētu viņu [vīru] tikpat stipri mīlēt kā viņš viņu, deva jaunus spēkus. Darbs tādās reizēs veicās ar divkāršu šķirību, un viņa gādība sniedzās tālu uz priekšu. Jaunsudrabiņš Va, 285.

šķirības, -u, s.; tikai dsk.; pareti. *Atvadas, šķiršanās.* □ «Es parādīšu Adam Jelgavu, un tad mēs drusku apliesim to atkalredzēšanos un šķirības no vecpuišu dzīves.» Brigadere 2, 681. Šķirību dienai izvārīja.. biezu putru, ar ko mājniekus° pacienāja. ME IV, 44.

šķīriens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → *šķirt (5).* Lappušu š.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → *šķirt (6).* Matu š.

3. *Atstarpe, kas stellēs veidojas starp šķēriem, pārvietojoties nīšstāviem, un ir paredzēta auda ievadīšanai.*

šķirīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķirīgi;** pareti. *Tāds, kam darbs veicas raiti (par cilvēku, viņa rokām).* □ Tā bija sparīga, šķirīga sieviete. ME IV, 44. Pa tam Jānis.. lasīja.. rindas, ko bija veidojusi Ievas roka, kura bij veikla un šķirīga visos darbos, tikai ne rakstīšanā. Jaunsudrabiņš Va, 250. // *Tāds, kas labi veicas, padodas (par darbu, darbību).* □ Darbs tam šķirīgi secās. ME IV, 44.

šķirīgums, -a, v.; parasti vsk.; pareti. *Vispārināta īpašība → *šķirīgs*, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Un, lai gan šo [slidošanas] sportu tie visvairāk piekopa, skriedami uz vienas kājas, otrai noderot te par stūri, te par šķirīguma piešķīrēju, bija ko redzēt, kādu

ātrumu tie sasniedza, bezdelīgu būtu varējuši panākt. Sudrabu E 5, 78.

šķirisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķiriski.** *Saistīts ar šķiru (3), tai raksturīgs.* Sabiedrības šķiriskais sastāvs. □ Vāczemnieka biogrāfijas sākums meklējams strādnieku priekšpilsētā — Sarkandaugavā, kur zēniem agri modās šķiriskā apziņa. A Auziņš 1, 71. Vēstures gaitā uzvedības kultūras normas ir nemitīgi mainījušās. Tās ir vēsturiski, šķiriski un nacionāli nosacītas. Tavare 1, 5. Meistara sieva: Kur ir tava šķiriskā pozīcija? Kāpēc tu nenorobežojies no mūsu ienaidniekiem? Priede 4, 282.

šķiriskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → šķirisks, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Literatūras šķiriskums izpaužas gan atsevišķu rakstnieku daiļradē, gan visā literatūras procesā. Valeinis 1, 20.

šķirjosla, -as, s. *Josla, kas šķir, nodala (ko).* □ ..paredzēts arvien vairāk uzlabot mūsu ceļu brauktuves — iezīmējot šķirjoslas un iekrāsojot brauktuves dalījuma līnijas.. Zv 72, 24, 15.

šķirkārta, -as, s. *Kārta, kas šķir, nodala (ko).* □ Gaisa šķirkārtu [celtnes sienās] izveido, iebūvējot lielāka izmēra statņus, vai statņiem piesit latas tā, lai sienā izveidotos 5 cm plata gaisa šķirkārta. Šterns 2, 183. Vajadzīgās šķirkārtas starp koka konstrukcijām un dūmeni nebija. Cīņa 70, 122, 2.

šķirklis, -ļa, v.; val. *Vārdnīcas teksta daļa, kurā ietilpst skaidrotais vai tulkotais vārds, tā gramatiskās formas, norādes, skaidrojumi vai tulkojumi, vārda lietojuma paraugi, attēli.* Šķirkļa vārds — *šķirklī aplūkotais (skaidrotais vai tulkotais) vārds.* Šķirkļa galva — *šķirkļa sākuma daļa līdz nozīmes skaidrojumam vai tulkojumam.*

šķirne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Vienas un tās pašas sugas (augu, dzīvnieku) grupa ar iedzimstošām, parasti raksturīgām, cilvēkam vēlamām, īpašībām.* Selekcionēta š. Agro šķirņu kāposti. Vasaras šķirņu ābeles. Latvijas šķirnes zirgi. Kultūras šķirne — *kultūršķirne.* □ ..rožu audzētāji ik gadu izveido jaunas šķirnes. Katra nedaudz atšķiras no citām.. Birze 5, 59. Visilgāk uzkavējāmies starp liliju grupām. Nekad nebiju redzējis vienkopus tik daudz dažādu liliju šķirņu. Bendrupe 2, 105. Vietējās šķirnes veidojušās dabiskas un primitīvas mākslīgas izlases rezultātā. Biol r 321. pārn. Makšķernieku grupa no visām Gaujmalas iemītnieku šķirnēm pēc skaita ir viskuplākā. Lagzdiņš 3, 40. // ģen.: šķirnes, adj. nozīmē. *Tāds, kura kvalitāte atbilst šādai, parasti augstvērtīgai, grupai.* Šķirnes kvieši. Šķirnes aitas. Šķirnes ganāmpulks. □ Šķirnes ābeles kopjam un par tām priecājamies galvenokārt šo koku lietderības dēļ, bet gluži cita pievilcība ir savvaļas ābelēm. Caune 5, 65.

2. *Noteikta (izstrādājumu) grupa, kas ar savām īpašībām atšķiras no citām (tā paša veida izstrādājumu) grupām.* Siera š. Tērauda š. Stikla š. Konfekšu šķirnes. □ Harijs ar lietpratību stāsta kaut ko par šo vīna šķirni.. Brodele 17, 178. ..automātists Priede nosauca vairākas tabakas šķirnes. Grants 6, 302. // ģen.: šķirnes, adj. nozīmē. *Tāds, kura kvalitāte atbilst šādai, parasti augstvērtīgai, grupai.* Šķirnes tērauds. Šķirnes malums.

šķirnība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Šķirnei (1) raksturīgo īpašību kopums.* Lauksaimniecības kultūru š. Govju š. □ Cūku šķirnība ir pietiekoši laba, par to liecina kontrolnobarošanas dati. Zv 78, 10, 8.

2. *Šķirnei (2) raksturīgo īpašību kopums.* Tērauda š. Auduma š. □ Vienīgais darbs, kur mašīnām grūti aizstāt cilvēka vērtējošo prātu un roku prasmi, ir gaļas izgriešana pēc šķirnības. Zv 60, 1, 16.

šķirot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Dalīt (noteiktās grupās, kopās) pēc kvalitātes, īpašībām, izmēra, formas u. tml.* Š. burkānus. Š. graudus. Š. sēnes. Š. ogas ievārījumam. Š. dēstus pirms stādīšanas. Šķirojamā mašīna. □ Sējai var izmantot šķirotas sēklas — tām ir augstāka dīgtspēja. Sēklas šķiro pēc smaguma vai vētīšanas metodes, izlaižot tās cauri katrai sugai atbilstoša kalibra sietiem un pakļaujot gaisa plūsmai.. Lauku Dzīve 84, 4, 10. Pārējie tās [zivis] tūdaļ šķiro. Smagi plakšķ lielās, neveiklās butes, cēlie, slaidie zandarti, mīkstās, maigās vimbas. Avotiņa, Peters 1, 144.

šķirotājaparāts, -a, v. *Aparāts (kā) šķirošanai.*

šķirotājs, -a, v.; **šķirotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → šķirot.*

2. v. *Ierīce, iekārta u. tml. (kā) šķirošanai.* Automātiskais š. Kartupeļu š. Sēklu š. Rūdas š.

šķirotava, -as, s. **1.** *Vieta, telpa, kur (ko) šķiro.* □ Konveijera galā krājas gandrīz gatavi izstrādājumi — tumšā stikla pudeles. Tās tur vēl sārti kvēlo, bet arī ceļš nav galā: gaida atlaidināšanas krāsns, šķirotava. Hor 77, 11, 5.

2. *Vieta, kur šķiro dzelzceļa vagonus, formē vilcienu sastāvus.*

šķirsiets, -a, v.; biškop. *Siets, ar ko norobežo bišu māti atsevišķā ligzdas daļā.*

šķirstiņš, -a, v. **1.** *Dem. → šķirsts.*

2. *Neliela kaste ar vāku.* □ Svinīgā sanāksmē.. gubernators.. pasniedza Livingstonam sudraba šķirstiņu ar astoņsimt saziedotām ginejām. Lielais 5, 11. Alvils: ..Šrilankas valsts senajā galvaspilsētā Kandijā tiku redzējis templi, kurā atrodas šķirstiņš ar Budas zobu.. Priede 4, 211.

šķirstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Vairākkārt šķirt (5).* □ Dzejnieks šķirstīja Iniņas atvesto bībeli un tūlīt nākamajās dienās mēģināja rakstīt «Jāzepu», bet jutās tukšs un saguris. J Kalniņš 7, 408. Anitra paņēma grāmatu un atsēdās pie galda. Viņa šķirstīja lapas, gribēja lasīt, bet no prāta neizgāja jūrmala, Uldis... Jansons 3, 10. Sēžu Lilitas Bērziņas vienkāršajā, mājīgajā dzīvoklī, šķirstu viņas iedotos materiālus: tur ir fotogrāfijas,.. laikrakstu recenzijas. Hausmanis 4, 17. pārn. Savus stipros vārdus Tu man dzīslās ielikusi, Melnās naktīs šķirstu Melno grāmatu vēl klusi. Los-

berga 1, 111. pārn. . . viesnīcā viņi atrada dažus vācu romānus, bet spilgtajā saulē ātri nogura acis, un tikai vējš šķirstīja to lapas. A Grigulis 13, 114.

2. *Vairākkārt liekt uz dažādām pusēm (augus, to daļas).* □ Počs, izspraucies cauri biezajiem krūmiem, ar roku šķirstīdams ceļā sīkos bērzus, apgāja apkārt pakalna mugurai. Kar 45, 7/8, 636. Brūna bite pati ielaidās puisim plaukstās, kad viņš sāka šķirstīt ozola pazares. Kaldupe 10, 163. Pārziedējušo cigoriņu sausos stublājus šķirstīja un čabināja vējš. Bendrupe 2, 139. // *Vairākkārt liekt uz dažādām pusēm (apmatojuma, apspalvojuma daļas).* □ Runā arī tēvs, kuplo sarkano bārdu šķirstīdams un ar mēli stumdīdams īso kaļķīti no viena mutes kaktiņa uz otru. Upīts II, 337. . . zēns apskāva suni un līksmi sāka glaudīt un šķirstīt tam pelēko spalvu. Ezera 13, 199. Šķirstīdama pār seju sajukušos matus, viņa ievēroja, cik briesmīgi dreb rokas . . Skujiņš 14, 322. // *Vairākkārt virzīt uz dažādām pusēm (priekšmetus kādā kopumā).* □ «Nevaru atrast savu mēteli,» meitene sacīja un šķirstīja tālāk uz vadžiem juku jukām sakārtās visdažādāko krāsu un audumu virsdrēbes. Ezera 8, 38.

šķirsts, -a, v. **1.** *Kastveida priekšmets, kam parasti ir izliekts vai divslīpju vāks un kas ir paredzēts, piemēram, tekstiliju, produktu glabāšanai.* Apkalts š. Drēbju š. Glabāt miltus šķirstā. □ Ratus redz piekrautus dažādām mantām: skapjiem, gultām, šķirstiem, krēsliem . . Apsīšu J 3, 4. . . pati muiža — kā muzejs, pilns visdārgāko lietu: tur bija šķirsti un tīnes, . . zīda segas, statujas . . Brigadere 3, 325. Rati jau piekrauti, un vienos no tiem iecelts arī mātes pūra šķirsts nosūbējušiem vara kalumiem visos stūros, smags bez gala un pilns sagšām, palagiem, galdautiem . . Grīns 1, 56.

2. *Zārks.* Guldīt šķirstā (arī zārkā) — *iezārkot.* □ . . šķirsts bij ar dziedāšanu no klēts atnests un istabā bērinieku vidū uz krēsliem nolikts . . Kaudzītes Ia, 101. Sakustas nesēji, paceļ šķirstu ar dvieļiem un pa klēts durvīm iznes tēva melno zārku. Austriņš 2, 277. Bronzas laikmetā mirušie jau apbedīti bluķa šķirstos. Derums 1, 57. Blakus līdzenajiem skeletkapiem sastopami ugunskapi, uzkalniņkapi, akmens šķirsti . . D kal 82, 107.

šķirt, šķiru, šķir, šķir, pag. šķīru; trans. **1.** *Atrodoties kur, būt tādam, kas atdala (platību, telpu no citas platības, telpas) — piemēram, par kā kopumu, veidojumu, joslu.* Māju no ceļa šķir krūmi. □ Iedams caur dārzu, kas šķīra baznīcu no viņa mājas, ksendzs ieraudzīja . . svešu pajūgu . . Spāre 1, 141. Krūmāju, kurā mita vācieši, no salas šķīra lodes skrējiena plats sūnājs. A Grigulis 9, 113. Sēžu šaipus augstā dēļu žoga, kas šķir mūsu un Kates dārzus . . Dinere 11, 20. Par Melnezeru, kas šķīra divus pagastus vienu no otra, . . melsa, ka . . pa zemes apakšu tas savienojoties ar jūru. Kar 58, 1, 25. // *Atdalīt, norobežot (platību, telpu no citas platības, telpas), veidojot (ko).* Š. dārzus ar žogu. // *Būt, atrasties (starp ko) — piemēram, par attālumu, arī kādu veidojumu, joslu.* □ . . strēlnieks sakustējās un līda uz priekšu. . . Strēlnieku no Strūgas šķīra vēl tikai viens metrs. Lēmanis 16, 216. Abas mājas šķir krietns gaisa gabals . . Ves 85, 7, 4. Piepeši starp zvejniekiem . . parādījās šaura, pelēki zaļgana plaisa, pletās un auga, un šķīra abus Cubukus, Stūri un Skapānu no pārējiem biedriem. Blaumanis 6, 27. Maralbrieži bija tuvu viens otram. Tos šķīra vairs tikai izdrupis klintājs . . Gūtmanis 2, 77. // *Būt (parasti starp diviem notikumiem, norisēm) — par laikposmu.* □ Bija silta . . vasaras nakts, kad rietu no rīta ausmas šķir tikai dažas stundas, kas gurdina locekļus, mulsina prātu un pilda krūtis naksnīgām ilgām . . Dorbe 4, 27. No A. Upīša «Zaļās zemes» iznākšanas mūs šķir tikai trīsdesmit pieci gadi . . Kritikas g 82, IX, 249.

2. *Uzskatīt (kādu parādību, faktu u. tml.) par atšķirīgu (no kā), nesavienojamu (ar ko).* Š. patiesību no meliem. Š. lugas žanrus. □ Krustiņš: Tad viņš griezīsies pie tēva. — Mikus: Lai griežas! Tēvs tak zinās šķirt tavus parādus no saviem! Blaumanis 6, 320. Šķirama ir savādība no savdabības. Protams, arī savādnieks katrā ziņā ir interesantāks par pelēku vidusceļa gājēju, bet līdz dzejas savdabībai te vēl patālu. Čaklais 10, 102. . . Valdemārs nekad nešķīra latviešu un igauņu tautu likteņus — abas tautas vienlīdz izjuta vācu feodāļu un garīdznieku jūgu . . Avotiņa, Peters 1, 39.

3. *Panākt, būt par cēloni, ka (starp cilvēkiem) zūd saiknes vai to rašanās kļūst neiespējama.* Karš šķīra tuviniekus. □ Ak, tumsā izlauzt ceļu, Kad biju no visiem šķirts! Rainis Ib, 331. . . cilvēki var būt šķirti, atrasties tālu viens no otra un tomēr justies tuvi. Grants 6, 103. Mēs neesam līdzīgas, nē, šis vakars to apliecināja . . Mūs šķir gan gadi un raksturi, gan likteņi un laikmeti. Ezera 18, 97. // *Panākt, ka (starp cilvēkiem) beidzas strīds, sadursme.* Š. strīdniekus. Š. kaušļus. □ Viņš veda pie prāta Ābramu, šķīra strīdnieces Pindacīšu, Bebeni un Tomulīšu, mācīja labos tikumos Rūdi. Katlape, Ceplītis 1, 133. // *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēkiem) zūd saiknes (ar ko) vai to rašanās kļūst neiespējama.* Dzīvot šķirti no pasaules. □ Mājas mums visiem ir mīļas, bet visīstāk mēs to apzināmies tad, kad esam no tām šķirti. Zemzaris 2, 25. Kas tas var būt, Kas mūs no visa šķir? Vācietis 7, 74. . . Kad no dzīves būsi šķirts, Tavas tekas pārklās salna. P Bārda 2, 16. // *Pārtraukt, arī nepieļaut saskari (starp dzīvniekiem).* □ Vispareizākais ceļš [leikozes apkarošanā] ir šāds: . . saimniecības govis sagrupēt tā, lai inficētās būtu šķirtas no veselajām. Lauku Dzīve 81, 1, 15.

4. *Juridiski panākt, ka (laulība) beidz pastāvēt.* □ . . laulību šķirot, . . tiek sadalīta arī laulāto kopmanta . . Zv 79, 11, 27. . . es atplēsu aploksni. Tajā bija Maijas pieteikums šķirt laulību. Lapsa 6, 164. «Prasītāja Dace Kārkle, vai jūs neesat pārdomājusi un paliekat pie savas prasības šķirt jūsu laulību ar pilsoni

Elmāru Kārklu?» svinīgi noskan tiesneša balss. Avotiņa 3, 26.

5. *Vērst, parasti pēc kārtas (piemēram, grāmatas, burtnīcas lapas) uz otru pusi; šādā veidā vērst lapas (piemēram, grāmatai, burtnīcai).* □ ..tētis lēni šķir grāmatas lapas, klusi lasa. Vējāns 6, 84. pārn. Es vēstures lappuses šķiru Un vēsturei prasu, kas svētums. Kaldupe 14, 204. ◇ Šķirt (arī vērt) jaunu lappusi — *sākt jaunu posmu (kā attīstībā, norisē).*

6. *Liekt uz pretējām pusēm (augus, to daļas).* Š. niedres. □ Viņā pusē [ataugai] sākās lazdas, sākumā pareti, bet jo tuvāk malai, jo ciešāk, beidzot jāšķir ar rokām, lai tiktu biezoknim cauri. Upīts 4, 85. Dzeltenas un baltas margrietiņas šķirdama, Solveiga brien pa āboliņa lauku pretī iesirmi zaļganiem rudzu vārpu viļņiem. Kalndruva 5, 10. Mežmalā iebrikšķējās zari. Kāds tuvojās, šķirdams krūmus, kas gluži kā spurains žogs norobežoja ezera krastu no meža. Bundzeniece 1, 48. // *Liekt (apmatojuma, apspalvojuma daļas), parasti uz pretējām pusēm; kārtojot (matus), veidot (celiņu tajos).* □ Viņa iesirmie, galvas vidū šķirtie mati tam nokārās gari pār pleciem. Virza 1, 91. «Šķirt celiņu vai visus sukāt atpakaļ, mamma?» Ezera 8, 11. // *Virzīt uz pretējām pusēm (priekšmetus kādā kopumā).* □ pārn. Labrīt! labrīt! Re, saule logā Iet aizkarus tev vaļā šķirt. Ziedonis 16, 110. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) dalās divās vai vairākās daļās.* □ Liels akmens šķīra [upes] gultni divās daļās.. Zigmonte 8, 96. pārn. Šķir saule debešus.. Sudrabkalns 1, 68.

7. reti. *Vērtēt.* □ ..vecais tēvs ar to [kaimiņu] ne drusku neielaidās. Viņš dusmīgs ir uz to, — es savā [zēna] prātā šķīru. Sudrabu E 3, 37. Ļaudis manu mūžu šķīra Pa savam prātiņam: Daži teica — zelta laipa, Citi melnu nomelnoja. Brīdaka 6, 75.

○ ◇ Šķirt (arī dot) ceļu — a. *Paiet sāņus, lai palaistu (kādu) garām.* b. *Radīt labvēlīgus apstākļus (kā) attīstībai, sekmēt, veicināt (to).*

šķirtdzimuma, arī **šķirtdzimumu,** ģen., nelok.; biol. *Tāds (organisms), kam piemīt vai nu tikai vīrišķās, vai tikai sievišķās dzimumpazīmes.* □ Gurķi ir vienmāju augs ar šķirtdzimuma ziediem. Lauku Dzīve 80, 9, 5. Abinieki ir šķirtdzimuma dzīvnieki.. Sloka 1, 16. // *Saistīts ar dzimumpazīmju piemitību šādā veidā, tai raksturīgs.* □ Lielākā daļa kukaiņu vairojas dzimumceļā. Vairošanās var būt gan šķirtdzimumu (ir tēviņi un mātītes), gan viendzimuma.. Rupais 1, 8.

šķirtenis, -ņa, v.; **šķirtene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Cilvēks, kura laulība ir juridiski šķirta.* □ Viņš nopirka suni, kad bija laimīgs laulāts vīrs, bet, kad no laimīgā vīra bija kļuvis par šķirteni, viņš suni sāka sajust par apgrūtinājumu.. Zigmonte 18, 41. ..viņš — bagāts vīrs — apņēma par sievu šo citādi ne visai glīto, nabadzīgo šķirteni ar bērnu.. Lāms 6, 17.

šķirties, šķiros, šķiries, šķiras, pag. šķīros; refl. **1.** *Dodoties prom, pārtraukt saskarsmi (ar kādu); dodoties (kādam) prom, pārtraukt saskarsmi (ar to).* Š. no namatēva. Mājasmāte šķiras no viesiem. □ Un pilnības ar bērēs bija diezgan, ne tiem trūka ēdiena, ne dzēriena. Tik otrā dienā ap vakaru radi vēl sāka šķirties. Apsīšu J 3, 34. Laiks bija rāms un skaidrs, un viņas nešķīrās vēl pie tilta. Kristīnei nebija jāsteidzas.. Blaumanis 6, 208. Viņš gribēja vēl ko teikt, nevarēja taču tā aiziet, šķiroties kā sveši garāmgājēji. Bet Anita raudzījās viņā tādām skadrām acīm, ka vārdi aizķērās. Ezera 2, 62. Kazanova: Neraugoties uz skarbajiem vārdiem, ko tu man vakar šķiroties teici, tu joprojām rūpējies par mani. A Eglītis 1, 218. pārn. Tagad Straumēnu kvieši šķīrās galīgi no savas klēts un sakņu laukiem, lai izbērtos pa nezināmiem spīķeriem un tīrumiem.. Virza 1, 152. pārn. Vēlu atnākusi, ziema negribēja drīz šķirties. Dzimtenes ilgu dzīti, atlidoja strazdi un saldami tupēja uz piesnigušajiem zariem. Brīdaka 2, 63. pārn. Apskaujas šķirdamās ievas ar ceriņiem — Zili brāļi un baltas māsas... E Plaudis 1, 5. // *Atvirzīties, attālināties vienam no otra, citam no cita.* □ Pūlis žigli šķīrās, plaisā.. braši iesoļoja simts piecpadsmitā Vjazmas kājnieku° pulka.. zaldāti.. Upīts 9, 738.

2. *Beigt lietot, izmantot (ko), atteikties (no kā), neturēt vairs (ko) pie sevis.* □ Viņš laikam tauri mīlēja tāpat kā māte savu bērnu un pat vislielākajās briesmās negribēja no tās šķirties. Grīva 7, 87. Lorencs: Vai kungam nelabpatiktos atvilkt mēteli? Šeit ir silts. — Kazanova: Paldies par gādību, bet es ne labprāt šķiros no tā. A Eglītis 1, 183. ..pulkvedis Zaķis nekad no sava talismana [pīpes] nešķīrās. Viņš it kā bija pieaudzis pie šīs vecās pīpes.. Grīva 9, 102. ..pat no zvejas laivas nācās šķirties, to pārdodot.. Dorbe 6, 23. // *Dot kādam (naudu, materiālas vērtības), piemēram, maksājot par pirkumu.* □ Leinasarā brieda niknums, un viņš izgāja no dārza. Klaiņoja pa klusās pilsētas ieliņām. Varbūt var atrast kādu veikalu, kur nopirkt ēdamo? No vācu markām nav žēl šķirties. A Grīgulis 13, 37. Emīlija Kauķe nebija pieradusi no naudas ātri un viegli šķirties. Viņa ņēma katru naudas zīmi atsevišķi, ilgi apgrozīja to pirkstos.. Liesma 75, 1, 13. Ja žāvēja mencas, kaltēja butes — atkal jāšķiras no naudas. Hohdrāts [nodokļu uzraugs] uzskaitīja visu. Bels 7, 49. // *Doties prom (no kurienes).* □ Indriķa dēļ viņa spējīga šķirties no jaukās kalnu pasaules un doties lejā pie cilvēkiem.. Dzene 3, 32. Bet pavasaros pirms ziemas skolas beigšanas un skolēnu izklīšanas pa apkārtējiem mežiem un ganībām, šķiroties no skolas, bira daudz karstu asaru. Birznieks-Upītis 6, 18. ..no Bērzaines augstās sarkanķieģeļu ēkas šķiroties, zēns aiznes līdzi atmiņas par skolas možo, prasīgo garu. Klotiņš 1, 24. No sava tukšā dzīvokļa šķīros pat bez tām vieglajām.. skumjām, kas pavada katru prombraukšanu. Ezera 5, 136. // *Beigt darboties (kādā amatā, nozarē u. tml.).* □ 1941. gadā Grēta Garbo šķiras no kino, pārsteidzot ar šo liktenīgo soli visplašāko sabiedrību. Zv 78, 7, 34. ..liku saprast,.. ka vienam otram mūsu uzņēmuma darbiniekam nāksies no šejienes šķirties.. Kaijaks 5, 250. Kopš

agras bērnības sācis spēlēt šahu, viņš no tā neškiras nevienu dienu. Rinkule 5, 91. // *Zaudēt saistību (piemēram, ar vietu, vidi).* □ Vecais Ilgums bij slims un no gultas nevarēja šķirties, tā bija viņam tikpat kā gliemezim vāks. K Skalbe 1, 182. Pļavas vardi var sastapt pļavās, laukos.. Pieaugusi tā aiziet tālu prom no dzimtā dīķa vai grāvja, bet pilnīgi no ūdens tomēr neškiras. Kļava 3, 4. // *Zaudēt, atzīt par zudušu (piemēram, domu, ideju).* □ Labi, ka sapnis bij gluži jauns, No tāda ir viegli šķirties.. Elksne 2, 56. Es no kāda salda māna šķīros, Kad ar laivu lēni lejup īros. Auziņš 3, 66.

3. *Juridiski šķirt savu laulību.* □ Parasti cilvēki savu savienošanos [laulības] svin jautri un līksmi, ar dziesmām un mūziku, bet, ja kādreiz šķiras, tad dara to ar dusmām, īgnumu, pārmetumiem un savstarpējiem apvainojumiem.. Zālīte 5, 323. Nav nosargāta ģimene. Senais pavarda svētums aizvien straujāk devalvējas līdz graša vērtībai. Cilvēki šķiras, saiet kopā un atkal šķiras. Sk Ģ 83, 11, 33. Laulības šķiršana ir smaga un nepatīkama procedūra. Statistika rāda, ka no tiem, kas nolēmuši šķirties, patiesībā izšķiras ne vairāk kā sešdesmit septiņi procenti. Skujiņš 10, 186.

4. *Mirt.* □ Aleksandrs Čaks šķīrās no mums nelaikā. Nāve pārrāva ievērojamā dzejnieka dzīves pavedienu pašā spēku briedumā.. Zv 51, 11, 30. // *Pavadīt mirušo pēdējā gaitā.* □ No senajiem mēra laikiem, kad ļaudis sprāga kā mušas rudenī, pie mums Kurzemē bija saglabājusies ..tradīcija — šķirties no aizgājēja ar mīlestību un prieku. Grīva 9, 31.

5. parasti 3. pers. *Kādas iedarbības rezultātā attālināties (vienam no otra, citam no cita, arī no kā) — parasti par priekšmetiem.* Grīdas dēļi šķiras. □ Viņš pacēla kādā vietā slogus un izņēma sauju linu, kas bij izmirkuši tik mīksti, ka to kauliņi šķīrās nost no šķiedrām. Virza 1, 135. ..kāda [matu] šķipsniņa spītīgi šķīrās nost. Upīts 4, 73. Atkal sāk šķirties ložmetēju ugunis — viena taisās noliekties pa kreisi, lai pārstaigātu miglas lauku, otra kāpjas atpakaļ uz upes pusi.. Grīns 1, 173. // *Būt izveidotam atšķirīgos virzienos (parasti par ceļiem).* □ Tie smilšainie un vietvietām dangainie meža ceļi, kas.. šķiras un satiekas gar abiem upes krastiem, tie šeit ir iesliedēti jau sen.. Goba 5, 29. Vecais noskatījās, kā es aizeju, un jau pa krietnu gabalu uzsauca man, lai tur, kur ceļi šķiroties,.. griežos.. pa labi. Ezera 5, 197. ◇ Ceļi šķiras — a. *Saka, ja cilvēki vairs netiekas, ja viņi pazaudē cits citu.* □ ..mūsu ceļi bija šķīrušies. Es biju devies taisni ugunī, bet viņš [skolasbiedrs] palicis aizmugurē.. Paegle 4, 251. b. *Saka, ja cilvēkiem ir dažādi uzskati, dažāds dzīvesveids.* □ Mācītājs piesarka. «Redzu, Matsona kungs, ka jūs šoreiz te ieradušies ar īpašu mērķi, ka mūsu ceļi diametrāli šķiras. Nav mans nolūks jūsu priekšā taisnoties, ne arī jūs atgriezt uz mana ceļa..» Birznieks-Upītis 6, 154. «Mēs atnācām uz šo rūpnīcu vienā laikā, vienā cehā, vienā kopmītnē.., bet tālāk mūsu ceļi šķīrās. Es gribēju mācīties, bet tu — dzert.» Dinere 10, 123. // *Vērties uz abām pusēm (piemēram, par aizkaru).* □ pārn. Viņš juta acu priekšā šķiramies jaunu priekškaru, aiz kura līdz šim tika slēpts kara.. posts.. Kadiķis-Groznijs 1, 83. // *Vērties vaļā (piemēram, par grāmatas, burtnīcas lapām).* □ Kalve pacilāja smago sējumu apkaltiem stūriem, lapas šķīrās, un Kalve atrada dievkociņa zariņu. Zigmonte 9, 100. Uzlicis acenes, tēvs ilgi un domīgi aplūkoja savas iesietās grāmatas,.. izmēģināja, kā šķiras lapas... Zemzaris 2, 161. pārn. Šie pirmie skolas gadi! Vai viņi bijuši vai nebijuši, vai tikai šķīrusies raiba pasaku grāmata? Viese 2, 88. // *Liekties, parasti uz pretējām pusēm (par augiem, to daļām).* Niedres šķīrās. // *Dalīties, kļūt mazāk blīvam (par mākoņiem, miglu).* □ Viens raugos es, kur migla šķiras tāli.. Sudrabkalns 14, 19. ..kalni šķita kā aizmiguši, migla šķīrās lēni, neviena grava neatsaucās. Kaldupe 10, 9. Dēmoniskais spēks, kas viņu [Juri] bija dzinis šurp, kā miglas blāķi šķīrās un sabruka.. Brigadere 3, 321.

6. reti. *Būt, arī kļūt atšķirīgam.* □ ..arī [teātra] vērtētāju un skatītāju attieksme bieži vien šķiras, jo katrs vadās no savas gaumes un jauno parādību uztver savādāk. Zv 76, 15, 8.

7. parasti 3. pers. *Sekmēties, veikties (parasti par darbu, darbību).* □ Bet darbs Ādamam šķīries. Izkapts un cirvis koduši kā bārdas asmeņi.. Rūja 3, 66. ..Ojārs vēroja, cik veikli mātei šķiras mājas solis. Jansons 3, 290. ..Prātiņam šķīrās valoda daudz labāk nekā Irbem, un tas varētu ar savu vijīgo mēli lielkungu pārrunāt, tā ka Irbem nekas neiznāktu. Apsīšu J 2, 64.

○ ◇ Šķirties no dzīves (arī no pasaules) — *mirt.* □ «Vecos labos laikos cilvēki kāršu parādus uzskatīja par goda parādiem un, ja nespēja samaksāt, šķīrās no dzīves.» Sakse IV, 422. Minūti vēlāk viņš jau bija šķīries no šīs pasaules, un Pēteris Dzenis novilka viņa līķi pa krasta krauju lejā pie upes. Lācis 15, 332.

šķirtlapains, -ais; s. -a, -ā; bot. *Tāds, kam vainaglapas nav saaugušas kopā.*

šķirtne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Tas, kas (ko) šķir, atdala.* □ Un pat uz sapņa un nomoda plūstošās šķirtnes viņš vēl joprojām nesaprata, ka tās nebija mūzikas skaņas, kas ielauzās viņa istabā.. Ezera 9, 110. Nē, vairs ne soli piekāpības un nežēlot arī tos, kas izvairās tvert zobenu un stāt pret Ordeni. Ir tikai viena vienīga šķirtne — par vai pret, un nekas vairāk. Purs 9, 254. // *Plaisa, sprauga.* □ Abi.. kociņi auga kreisajā avota malā, dūšīgi ar tievajām saknītēm klints šķirtnēs turēdamies. Valdis 1, 15.

2. *Matu celiņš.* □ Matu šķirtne viņai bija tieši galvvidū, abās pusēs tai cirtas vaļīgi slīga lejup gar deniņiem un kalsnajiem vaigiem. Kaijaks 3, 57. Grieķu frizūrām raksturīga vidus šķirtne. Strēle 1, 82. Īsu brīdi Valdis vēroja sava nākamā palīga.. seju, kārtīgi sasukātos matus ar šķirtni galvas kreisajā pusē.. Līvs 3, 36.

3. *Vieta, kur ceļš dalās divos vai vairākos ceļos.* □ Viņi bija pie ceļu šķirtnes. Gunārs palūkojās uz purva pusi. Kalndruva 2, 98.

4. *Diafragma (1).* □ Šķirtnes (diafragmas) krampji rada nepārtrauktu žagošanos.. Ves 62, 9, 10.

šķirtnis, -ņa, v. *Auga daļa, kas ir nošķirta tā pavairošanai.* □ Pavairojot ar šķirtņiem, auga iesakņojamai daļai saknes attīstās pirms atdalīšanās no mātesauga. Pie šķirtņiem pieder sakņu atvases, krūmu dalījumi, pierausumi, noliektņi, stīgas. Sudrabs 1, 162.

šķirtvainaglapji, -u, vsk. šķirtvainaglapis, -pja, v.; bot. *Augi ar brīvām, nesaaugušām vainaglapām.* □ Šķirtvainaglapjus.. raksturo brīvas, nesaaugušas vainaglapas, kas no zieda nobirst pa vienai. Galenieks 2, 213.

šķirtvainaglapu, ģen., nelok. *Šķirtlapains.*

šķīrums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → šķirt (1).* Dārzu š.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → šķirt (2).* Jēdzienu š.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → šķirt (5).* Grāmatas š.

4. *Paveikta darbība, rezultāts → šķirt (6).* Zaru š. Matu š.

šķist, šķietu, šķieti, šķiet, pag. šķitu; intrans. **1.** *Radīt priekšstatu, sajūtu, ka piemīt (kāda īpašība, pazīme u. tml.).* Meitene šķita simpātiska. Seja šķita pelēka. Man tas šķiet savādi. □ Balss mātei kļuva nespodra un runājot aizlūza, kas bija pirmā pazīme, ka viņa uztraucas, lai arī ārēji šķita mierīga. Skujiņš 13, 21. Vienmēr viņš ar milzīgu godbijību bija raudzījies citu uzrakstītajā, un blakus tam paša sacerētais šķita pelēks un nenozīmīgs. Viese 2, 97. Jo tālāk bija ritējušas dienas, jo briesmīgāka viņam šķita šī vasara — ar noslēgšanos Kalāču klētiņā.. J Kalniņš 8, 64. // *Radīt priekšstatu, ka veic (kādu darbību), ka nonāk vai atrodas (kādā stāvoklī).* Viņš šķita samulsis. Nācējs šķiet apstājamies. Mākoņi šķita stāvam uz vietas. Debesis šķiet noskaidrojamies. □ ..Aina sadzirdēja klusus soļus. Viņa pavērās turp, no kurienes šķita kādu nākam.. Bendrupe 2, 199. Spožajās rugainēs audās vizošais tīmekļu raksts. Debesis šķita pacēlušās augstu, augstu. Ķirškalne 1, 69. Vējš lēnāks nekļuva. Ar katru stundu viļņi šķita augam lielāki un draudošāki. Līvs 3, 119. // *Radīt priekšstatu, ka ir (kas), ka līdzinās (kam).* Nācējs šķita vīrietis. Gads šķiet kā mūžība. □ Gleznas viņai šķita izšķērdīgi satrieptu sarkanu, brūnu un dzeltenu krāsu juceklis. Ādamsons 2, 190. ..no galvas līdz kājām nolūkoju šo padrukno vīru, kas šķita pati veselība. Birze 6, 67. Pusaudža gados cilvēks pats sev šķiet vislielākā vērtība. PL Siev 68, 6, 15.

2. *Apzināti izturēties, rīkoties tā, lai radītu maldīgu priekšstatu, ka dara vai nedara (ko).* □ Janko Beiziķis šķita neredzam Jurku. Viņš gāja cēli kā ministrs un veda zem rokas savu mazo dāmu. Saulītis 12, 168.

3. tikai 3. pers. *Rasties subjektīvam, arī maldīgam priekšstatam, uzskatam u. tml.* □ ..šķita, ka tepat aiz dzirnavām plosās negaiss.. Fimbers 1, 384. ..Didzis nespēja tikt vaļā no savādas sajūtas: viņam šķita, ka starp viņiem nostājies savāds svešums. Ezera 2, 51. Reizumis abi tā iekarsa, ka man šķita — nupat, nupat sāks katrs savu patiesību pierādīt ar dūrēm.. Avotiņa 7, 85. // *Veidoties iztēlē (par ko īstenībā neesošu).* □ Sapnī šķita, ka mugurā piepeši iecērt nagus kāds liels, plēsīgs putns. Viese 2, 114. Leonīds prot savaldīties, vienmēr ir laipns, ..pat tāds kā palēns. Bet tā tikai šķiet. Patiesībā viņš prot savu panākt. Lauku Dzīve 83, 9, 19. // *Būt (noteiktam) uzskatam, vērtējumam, spriedumam (par ko).* □ ..tur ir Maskava, Ļeņingrada, Sevastopole, Staraja Rusa un Nara. Tie nav sarkani punkti uz kartes, kā līdz šim tas mums šķita, tās ir mājas, skolas, muzeji un cilvēki, cilvēki.. Indrāne 3, 19.

4. tikai 3. pers.: šķiet, šķita; modāla vārda nozīmē. *Lieto, lai piešķirtu izteikumam šķietamības, ne visai drošas ticamības nokrāsu.* Viņš, šķiet, vēl nav atnācis. Saruna, šķiet, būs ilga. □ No nekopta lauka labu ražu velti gaidīt — šo patiesību, šķiet, saprot katrs. Pad J 81, 236, 1. Skolotāja lika atzīmes. Pēkšņi viņa pievērsās pēdējam solam. «Jūs, šķiet, sauca par Mellaci?» Saulītis 12, 195. // savienojumā «kā šķiet», «kā šķita». □ Mazajam Avotam Stīpnieks bija sitis no visa spēka. ..Bet mazajam, kā šķita, sāpju un baiļu nekādu. Mauliņš 6, 65.

šķīst, parasti 3. pers., šķīst, pag. šķīda; intrans. **1.** *Vienmērīgi kliedēties (kādā vidē), veidojot šķīdumu.* Sāls šķīst ūdenī. Šķīstošas vielas. Šķīstošā kafija — *pārtikas produkts, ko iegūst, ekstrahējot ūdenī šķīstošo kafijas vielu un pēc tam izdalot sauso vielu no ekstrakta; dzēriens, kas pagatavots no šī pārtikas produkta.* Šķīstošais stikls — *caurspīdīgs, parasti bezkrāsains, sacietējis sakausējums, ko veido nātrija vai kālija oksīds un silīcija dioksīds un ko lieto, piemēram, par līmējošu, blīvējošu materiālu.* □ Kazeīna līme. To izgatavo no piena, ko vispirms attauko un pēc tam sarecina, izskalo un izžāvē. Ūdenī kazeīns šķīst un dod vienmērīgu, pabiezu šķidrumu. Šterns 2, 128. Inese: Vai es jūs varu pacienāt ar kafiju? Jūs dzerat šķīstošo? Gulbis 5, 222. Šķīstošo stiklu plaši izlieto daudzās tautsaimniecības nozarēs: vienkāršu un ugunsdrošu silikātu krāsu, līmvielu, mazgāšanas līdzekļu.. izgatavošanai, grunts blīvēšanai, dažādu būvmateriālu ražošanai utt. Izrakt 111.

2. *Dalīties, jukt (piemēram, tiekot vārītam).* Kartupeļi vāroties sāk š. // *Plīst, parasti vairākos gabalos; kļūt tādam, kam strauji mainās forma, apveidi (parasti spiediena, sitiena iedarbībā).* □ ..sirdīgi iespēru kādam papīram, un šķīda ola. Lāms 1, 58. ..sniega gabali gāzās lejup, atsitās un šķīda pret ietvi. Eglons 2, 43. Ceļam abās pusēs aug meža avenes. ..Ogas ir lielas un sarkanas.., pirkstos tās šķīst, sula tek gar plaukstām.. Skujiņš 10, 262. ..zem pakaviem šķīst melnas ogas. Vācietis 7, 25.

3. *Jukt, irt (piemēram, par novalkātu apģērbu, apaviem, nodilušu audumu).* □ ..bet tāda liela berzēšana kreklu atkal briesmīgi plēš. Pat puikam šis krekliņš jau sācis šķīst, būs jāpērk atkal jauns. Birznieks-Upītis 6, 262. ..krekls ilgi kalpojis, piedurknes draud šķīst laukā.. Zigmonte 13, 83. Vai bija uzlikti melni vai brūni ielāpi, vienmēr kaut kas rādījās risis, šķīdis vai apspuris. Kalndruva 5, 42. // *Grūt, brukt.* □ Izgāzies dārza žogs un ēkas ar izpluinītiem jumtiem liecināja, ka te mitināns nolaidīgi ļaudis. ..kārtīgās mājās sāka šķīst no visiem stūriem. Niedre 5, 41. // pārn. *Beigt pastāvēt (piemēram, par cilvēku grupu, pasākumu).* □ «Lai iet visi mūsu bataljoni reizē! Tad redzēs, kā šķīdīs vācu fronte!» Grīns 1, 329.

4. *Strauji virzīties, parasti uz vairākām pusēm (par šķidrumu, masu, to kopumu).* Zem riteņiem šķīst ūdens. Šļakatas šķīst uz visām pusēm. Pret laivas priekšgalu šķīst viļņi. □ Sākās lietusgāze, ūdeņi šķīda šļakstēdami. Skujiņš 10, 285. Mēs metamies pāri žogam.., un zem mūsu zābakiem šķīst dubļi un šļakst vagās salijušās ūdens paltis. Grīns 1, 120. ..Plīst viļņi, putas šķīst, un apkārt šņāc.. Rainis Ib, 182. pārn. Dažreiz meitenes nedomāja nekā ļauna, tāpat vien pasmējās, bet jūtīgajai Svetlanai jau šķīda asaras. Ērgle 7, 59. // *Par sīkām vielas daļiņām, sīkiem priekšmetiem, to kopumu.* □ Tanks ierēcās un sāka griezties uz vietas.. Gaisā šķīda irdenais sniegs un kāpu smilts kukuržņi. Līvs 2, 137. Viņš.. izdzer savu glāzi un triec to pret grīdu. Stikli šķīst.. A Grigulis 10, 159. Satvērusi kailās plaukstās auksto dzelzs stieni, Alise cirta, cirta, šķīda sīkas sasalušās zemes drumslas.. Gulbis 4, 299. // *Lidot, parasti uz vairākām pusēm (par dzirkstelēm).* □ Kalvē dimdēja lakta, šņāca ēze un šķīda zilgani baltas dzirksteles. Vāczemnieks 1, 95. Skaļi kauc bremzes, dzirkstis šķīst zem riteņiem uz sliedēm, bet vilciens tomēr tiek laikus apturēts. Rihters 1, 468. pārn. Tiek abiem diviem un tā, ka dzirksteles šķīst — trāpīgi un bez apdoma. Indrāne 6, 307. // *Rasties ar maziem starplaikiem (par zibeņiem, to gaismu).* □ Melnajās debesīs šķīda spoži zibeņi, uz mirkli apgaismodami eskadru.. Lielais 3, 139. ..apkārt joprojām šķīda baltas ugunis un drausmīgi dārdēja. Ārā plosījās pērkona negaiss. Skujiņš 5, 62. pārn. Kronvalda Atis runā, un dusmu zibeņi šķīst pa visu plašo goda mielasta telpu. J Kalniņš 9, 155. // *Strauji doties dažādos virzienos no kāda kopuma (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ «Glābjas, kas var!» uzsauc Adolfs, un — mēs šķīstam.. uz visām pusēm. Grīziņš 1, 94. Viss lopu bars šķīda uz visām pusēm. Eferts-Klusais 1, 21. // pārn. *Ātri tikt izdotam (par naudu).* □ ..lai arī pirka tikai pašu visnepieciešamāko, nauda tā ir šķīda, bet vasaras laikā ienākumu nebija nekādu. Sakse 2, 88. ..pelnījām maz, rubļi mūsu pirkstos šķīda un gaisa kā ziepju burbuļi.. Skujiņš 7, 41.

○ ◇ (Zils un) zaļš gar (arī priekš) acīm šķīst sar. — *saka par redzes traucējumiem pēc trieciena.* □ «Kāpēc neprasi, no kā sveiciens un kāds tas būs? Kad saņemsi, zaļš gar acīm šķīdīs.» Dinere 10, 301.

šķīstamība, -as, s.; parasti vsk. *Šķīdība.* □ ..augsnes šķīdumu paskābinot, palielinās alumīnija savienojumu šķīstamība, kas uz augiem iedarbojas kaitīgi. Sudrabs 1, 103. Svina savienojuma indīgums atkarīgs no tā šķīstamības. Pavisam nekaitīgu svina savienojumu nav, jo daži ūdenī nešķīstoši svina savienojumi šķīst kuņģa sulā. Ves 62, 3, 29.

šķīstība[1], -as, s.; parasti vsk. **1.** rel. *Vispārināta īpašība → šķīstst*[1] *(1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Mans tēvs bija uzaudzināts dziļi dievbijīgā ģimenē, kur pie galda patiesi vispirms noskaitījuši lūgšanu, dziedājuši baznīcas dziesmas sirdsskaidrā atdevībā reliģijas šķīstībai. Zemzaris 2, 158.

2. *Vispārināta īpašība → šķīstst*[1] *(2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ «..kamēr es dzīvošu, mana sirds piederēs tiem, kam rūp tēvu tēvu skaidrā sirds šķīstība un pacietīga panesība visās dzīves likstās un grūtumos.» J Kalniņš 3, 55. Tikai tagad mūks atjēdzās, ka lauzis šķīstības solījumu, un satriekts lēnā gaitā vilkās mājup. Sakse 14, 118.

šķīstība[2], -as, s.; parasti vsk.; reti. *Šķīdība.* □ Jānovērtē arī [kafijas] krāsa, šķīstība un konsistence. Rīgas B 74, 120, 5.

šķīsties, šķietos, šķieties, šķietas, pag. šķitos; refl. **1.** *Šķist (1).* □ Viss šķitās tik skaidri un pareizi, ka viņam nebija jāmelo, lai atbildētu paša nemierīgajām domām. Līvs 2, 26. Viņš klausījās, māja ar galvu un šķitās saprotam. Bet patiesībā dzirdēja tikai pa pusei un domāja savu. Upīts III, 465. ..līdzīgi rēnajai miglai, kas šķietas šūpojamies visā mežā, ļaudis sajūt siltumu strāvojam arī savā sirdī. Kaldupe 13, 247. Ziemeļu pusē reizēm uzliesmo it kā tāla ugunsgrēka blāzma. «Šķietas kāvi,» Mārča tēvs brīdi vēro. J Kalniņš 3, 16.

2. *Šķist (2).* Š. lasām avīzi.

3. tikai 3. pers. *Šķist (3).* □ Man šķietas, kā kad šis nebūtu ziemas, bet vasaras vakars.. Man atkal uznāk vecie sapņi par gāršu, par upi un līčiem. Apsīšu J 3, 73. Viņam šķitās, ka ausīs ieskanējusi savāda tāla dūkoņa. Sirds viņam gluži notirpa spēja prieka sajūsmā. Upīts 18, 273.

4. tikai 3. pers.: šķietas, šķitās; modāla vārda nozīmē. *Šķist (4).* □ Un saules spožums tik nepārtraukts, Ka, šķietas, ar sudraba gaismu.. sāk apaugt Tas tīmeklītis Starp divu priedīšu galotnēm. Goba 4, 131. // savienojumā «kā šķietas», «kā šķitās». Laiks, kā šķietas, būs labs.

šķīstīt, -īju, -ī, -ī, arī -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** rel. *Ar reliģiskām darbībām atbrīvot no grēka, arī no kā nevēlama ietekmes.* □ Viss šķīstīts un izpirkts ar mūsu nožēlošanu. ME IV, 49. Agrā dzelzs laikmeta kapu uzkalniņi ierīkoti, izvēlētajā vietā vispirms dedzinot sārtu, kura pelnus un ogles pēc tam izkliedēja pa visu uzkalniņa pamatni. Domājams, ka ar uguni šķīstīja un sagatavoja izraudzīto kapu vietu. Apals 1, 51.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds, kas) kļūst tikumīgs, morāli skaidrs.* □ Guna: Ak, apņem atkal mani, spožā gaisma! Liels darbs lai šķīstī manu dvēseli.. Aspazija 3, 320. Viņai [meitenei] likās, ka operā, šinī mākslas templī, jāienāk godbijīgi, uz pirkstgaliem, te jāaizmirst viss pasaulīgais un jāiziet tīrākam, mākslas uguns šķīstītam. Sakse 6, 63. Kāds: Ciešanas šķīstī dvēseli. — Iraids: Un sevišķi — bads. Zīverts 2, 109.

3. hum. *Mazgāt (ķermeni, tā daļas) — par cilvēkiem.* □ Kad [dzeršanas] nedēļa bija cauri un spēki galā, Eida pirmais ceļš bija uz pirti. Viņš.. pērās, šķīstīja miesu ar izsautētu kadiķa slotu.. Grants 7, 152.

šķīstītava, -as, s. **1.** rel. *Vieta, vide, kurā mirušo dvēseles tiek pakļautas pārbaudījumiem pirms to likteņa izlemšanas.* □ pārn. Par šo Maltas egļu gatvi māksliniece runā ar bijību un ilgām. «Tā ir mana svētnīca, mana šķīstītava.» Lauku Dzīve 74, 7, 27. pārn. Un [pērkona] nakts ir tikai milzu šķīstītava: Gan te, gan tur, kur debesmala grūst. Auziņš 9, 95.

2. hum. *Telpa, vieta, kur (cilvēki) mazgājas.* □ Mūsu miesas šķīstītava ir kādus trīs kvadrātmetrus liela telpa ar vienu dušas sietu.. Lapsa 1, 55.

šķīstīties, -ījos, -ījies, -ījas, arī -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** rel. *Refl.→ šķīstīt (1); tikt šķīstītam.* □ Templa pakājē atradās ar akmens plāksnēm izlikts dīķis. Ticīgie pirms lūgšanām pa kāpnēm nokāpa pie ūdens un apmazgājās, lai šķīstītos no grēka. Lielais 3, 192.

2. *Refl.→ šķīstīt (2); tikt šķīstītam.* □ Šķīstīties spēj tikai tas, kas grib šķīstīties, kas ieskata savu nepilnību, kas alkst pilnības. Mauriņa 1, 132.

3. hum. *Mazgāties (par cilvēkiem).* Š. pirtī.

šķīsts[1], -ais; s. -a, -ā; apst. **šķīsti. 1.** rel. *Tāds, kam nav grēku; tāds, kas ir atbrīvojies no grēkiem, kam tie ir piedoti.* Š. ticīgais. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Šķīsti dzīvot.

2. *Tikumīgs, morāli skaidrs.* □ Marija: Ak daktera kungs, manam bērnam gan nav pērļu un dārgu akmeņu, bet viņas rota ir viņas tikums un šķīstā sirds. Aspazija 3, 282. ..nekas, pēc viņas domām, nebija tik šķīsts un dievišķīgs kā viņas pirmā mīlestība. Dziļums 1, 68. ..puisis šķīstā jaunības dedzībā godīgi izstāstīja visu dzirdēto.. Maulinš 2, 31. // *Tāds, kam vēl nav bijušas dzimumattiecības; tāds, kas atturas no dzimumattiecībām.* □ Hagemane: Tu gan izliecies aplam šķīsta jaunava; varbūt arī tāda esi? Zīverts 2, 500.

3. novec. *Tīrs (parasti par apģērbu, ķermeni).* □ ..labi izmazgātie un izvelētie, šķīstu mirdzumu starojošie linu krekli, tīrajām miesām uzvilkti, vēl vairāk padarīja ļaudis mundrus, laimīgus un draudzīgus. Virza 1, 35.

šķīsts[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **šķīsti;** apv. *Šķidrs (parasti par ēdienu).* □ Jāēd kāposti, šķīsti vai biezi. ME IV, 49.

šķīstums[1], -a, v.; parasti vsk. **1.** rel. *Šķīstība*[1] *(1).* □ Kad pirmajā ainā Dons Žuans pamanīja skumjo, melni tērpto sievietes stāvu.., viņa.. iztēle radīja debesu šķīstuma un ideāla skaistuma tēlu. Lit M 86, 46, 16.

2. *Šķīstība*[1] *(2).*

šķīstums[2], -a, v.; parasti vsk.; apv. *Vispārināta īpašība→ šķīsts*[2]*, šīs īpašības konkrēta izpausme; arī šķidrums.* □ Zebe: Brūvēdams [alu] būšu atdzēries. Šķīstums vien murd iekšās — vēders piepūšas. Putniņš 1, 8.

šķīt, šķinu, šķin, šķin, pag. šķinu; trans. **1.** *Raujot, ar rāvienu, arī laužot dalīt (ko, parasti augu daļas) nost (no kā); šādā veidā dalot nost, vākt (ko); arī plūkt (1).* Š. kāpostu lapas. Š. cūkām zāli. Š. zirņu pākstis. Š. riekstus. □ Rožābelē bija ierāpies puika un savā nodabā šķina ābolus. Zigmonte 8, 91. Bet šitās [sievietes] šķina nesātīgi, kā ceriņus neredzējušas. Beidza, tikai kad nejaudāja klēpi saturēt. Svīre 2, 142. Mazas, tvirtas vālītes [kosas] spraucas ārā no tādām kā ligzdiņām, un es tikai šķinu.. Goba 1, 73. pārn. ..vēl dzīvot, dzīvot ilgi un rūgtos dienu augļus šķīt.. Brutāne 9, 155.

2. *Ar rāvieniem, arī kožot dalīt (ko) nost (no kā), lai apēstu (par dzīvniekiem); plūkt (2).* □ Un.. divas govis ir aizlavījušās no pulka, iezagušās āboliņa laukā un kāri šķin saldo zāli. Lācis 15, 187. Mednim sevišķi garšo zaļās un rūgtās apšu lapas, kuras tas šķin ar lielu troksni.. D kal 71, 43. ..briežumāte.. sajuta izsalkumu.. Viņa šķina jaunos sulīgos dzinumus, darīja to lēni un mierīgi, nekā pārmērīgi nebrāķēdama.. Kaijaks 4, 116. // sar. *Ēst.* □ Mazais Eināriņš tik sirsnīgi un garšīgi šķin iekšā visu, kas nolikts priekšā, ka neviļus rodas ēstgriba katram, kas to redz. Sk Ģ 90, 2, 2.

3. intrans. sar. *Ātri iet, skriet, braukt.* □ «Vai° zini — es šķīšu no šejienes vienu gabalu projām. Te vairs nav° labi: uradņiks gribot dabūt mani cieti..» Saulietis III, 142. «Vēlāk, vēlāk parunāsim.» Trukša atmāja un šķina uz priekšu. Bels 6, 277.

šķītums, -a, v. **1.** *Tas, kas šķiet esam, bet neeksistē īstenībā; priekšstats, uzskats par ko īstenībā neesošu.* □ ..dzīvē īstens top, kas vakar likās šķītums. A Grigulis 14, 81. ..rīts patiešām jau ausa, un tā nebija vairs tikai Māras iedoma un vienīgi šķītums. Ezera 14, 62. Dzīve ritēja parasti un tomēr neparasti. Īstenība un nākotne saspiedās tik cieši kopā, ka vairs neatšķirt taustāmo no šķituma. Skujiņš 14, 436. Šoreiz tas nav šķītums, bet īstenība — viss ir izpostīts. Svīre 2, 104.

2. *Priekšstats, uzskats, ko rada sagrozīta (kā) uztvere.* □ Mānīgs tāds šķītums, ka Kronu Olga ir klusa, saticīga un pieticīga. Indrāne 6, 214. ..nogaidījis izdevīgu brīdi, viņš Nanijas.. seju.. apēno ar jautājumu, kurā nomanāma gan atbildība, gan tāds kā vainas šķītums. Skujiņš 14, 259.

šķīvis, -vja, v. **1.** *Apaļš, retāk ovāls trauks ar, parasti lēzenām, malām (parasti ēdiena pasniegšanai galdā).* Dziļais š. Seklais š. Zupas š. Sienas š. Notīrīt šķīvi (arī trauku, paplāti) sar. — *apēst visu šķīvī (traukā, uz paplātes) esošo.* □ Papus, uzlicis uz šķīvja krietnu ga-

balu cūkas recekļa, paskatījās, mīlīgi smaidīdams, viešņā .. Brigadere 2, 448. Ikreiz, kad pārnesu mājās smaržīgus ābolus, pašus skaistākos augļus salieku pītajā šķīvī. Goba 1, 22. Dārtą klāja pusdienu galdu ar lieliem, baltiem šķīvjiem, pēc tam cēla galda vidū māla bļodu ar kūpošu klimpu zupu. Talcis 9, 258. sal. Kā lēzens šķīvis magnolijas zieds .. Bendrupe 3, 63. // *Šāds trauks kopā ar tā saturu.* □ Ar šiem blakusdarbiem viņa piepelnot sev maizes kumosu un zupas šķīvi .. Lubējs 4, 126. Māte piedāvāja vēl šķīvi putras, skubināja biezāk apziest maizi. Zigmonte 8, 39. Tēvs .. nolīka pār zupas šķīvi un šņākdams strēba vienu karoti pēc otras. Jansons 2, 83. // *Šāda trauka saturs.* Izēst divus šķīvjus.

2. parasti dsk.; mūz. *Sitamais mūzikas instruments, kas sastāv no diviem metāla diskiem un kam ir raksturīga asa skaņa.* □ «Un tā es arī situ šķīvjus visos jaunatnes simfoniskā orķestra koncertos, kamēr vien studēju konservatorijā.» Liesma 75, 8, 13. .. toreizējos baznīcas koncertos nekad neaicināja bazūnes solistus, par timpāniem un šķīvjiem nemaz nerunājot. M Zariņš 1, 7. Bundzinieks sapurināja matus, no visa spēka nolaida kāju uz bungu pedāļa, iegāza pa abiem misiņa šķīvjiem .. Birze 7, 263.

3. *Lauksaimniecības mašīnu sastāvdaļa — liekta diskveida metāla plāksne augsnes griešanai.* Ecēšu šķīvji. // ģen.: šķīvju, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir šādas sastāvdaļas (par lauksaimniecības mašīnām).* Šķīvju kultivators. Šķīvju arkls. Šķīvju lobītājs. □ Jā, traktoru viņš sameklējis. Parīt tas būšot klāt ar lielo pļavu arklu un šķīvju ecēšām. Dziļums 1, 197.

4. *Diskveida, parasti liekts, priekšmets, veidojums.* Siltummaiņa š. □ Krēsloja. Galvenajā ielā iemirgojās divas rindas dzeltenu spuldžu, bet šķērsieliņā bija saglabājušies koka stabi, kuru galos šūpojās zem metāla šķīvjiem pakarinātas spuldzes. Lapsa 7, 105.

šķīvītis, -ša, v. **1.** *Dem.* → *šķīvis.*

2. *Šaušanas sacensībās — lidojošs mērķis, ko izmet speciāla ierīce.* □ Viņš [zelta medaļas ieguvējs] šaušanas sacensībās sašāva 196 šķīvīšus no 200 iespējamiem. Pad J 73, 231, 3.

3. *Parasti savienojumā «lidojošais šķīvītis»: nepazīstams lidojošs diskveida objekts.* □ Kā būtu šurp no tālas zvaigznes nests Ar lidojošu šķīvīti kaut kādu .. Sirmbārdis 8, 9. Dramaturgs ticēja arī kosmosā lidojošiem «šķīvīšiem». Arnoldu tie interesēja tikai kā skaista pasaka. Dripe 10, 437.

šķīvjledus, -us, v. *Ledus plāksne, kam parasti ir apaļa forma un kas veidojas, sasalstot nelieliem ledus gabaliem, sniega putrai vai salūstot ledus segai.* □ Parasti, beržoties un slīdot lejup, vižņi izveido atsevišķus apļveida ledus gabalus — šķīvjledu. .. Šķīvjledus gabalu diametrs mūsu upēs svārstās no dažiem desmitiem centimetru līdz 2 metriem un vairāk .. D kal 78, 56.

šķīvjveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir šķīvja (1) forma, veids.* Š. plāksne. Š. zobrats. Š. trauks. Š. dozators. □ .. patisoni ir nevis gareni kā kabači, bet plakani apaļi, šķīvjveida, ar viļņoti robainām malām .. Lauku Dzīve 84, 11, 9.

šķīvjveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķīvjveidīgi.** *Šķīvjveida.* □ Zentai mugurā bija tumši zils kostīms, maza, šķīvjveidīga cepurīte pieplacināta pie vienas auss .. Zālīte 5, 90. Ir redzēts, ka «sauļojoties» tā [glodene] neguļ kā odze — saritinājusies šķīvjveidīgi, bet ir izlocījusies aplī līdzīgi rokassprādzei .. Kļava 3, 19.

šķīvojums, -a, v.; lauks. *Pabeigta darbība, rezultāts* → *šķīvot.* □ Un nu ieraugām visi trīs reizē, ka pēdējos lokos vīd baltāki, nesašķīvotas zemes plankumi, bet precīzā četrstūra vietā šķīvojums vietām atgādina ovālu .. Auziņš 1, 65.

šķīvot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; lauks. *Strādāt (augsnes virskārtu), griezt (velēnu) ar šķīvju lobītāju, šķīvju ecēšām.* □ Ja arklam nav priekšlobītāja, tad pirms aršanas velēna vairākkārt jāšķīvo. Lauku Dzīve 84, 4, 6. pārn. .. «Poēmas par pienu» motīvi aizmetušies jau krietni agrāk šķīvotā dzejas zemē. Čaklais 10, 59.

šķīvotājs, -a, v.; **šķīvotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs* → *šķīvot.*

2. v. *Šķīvju lobītājs, šķīvju ecēšas.* □ Ja pavasarī nokavēsies ar sēju, augstākajās vietās zeme tā sacietē, ka pēc tam to nevar sastrādāt ne ar šķīvotāju, ne ar kultivatoru. Pad J 81, 82, 1.

šķobīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šķobīgi.** **1.** *Tāds, kas šķobās (1).* Š. krēsls. □ Laiku pa laikam zem kājām izkustas kāds šķobīgs akmens, ir jāpasper izmanīgs solis, lai neiekāptu plaisā .. Pad J 79, 111, 6. Viss liekas tāds, kā tas varējis būt pagājušajā gadusimtenī. Ar malkas strēķiem, šķību vindu, .. ar šķobīgām zemnieku mājelēm Vasiļovā .. Lit M 81, 40, 13. pārn. .. līdz vakaram jau tapuši vairāki dzejoļi šķobīgā, kā satrauktā rakstā un tikpat kā bez labojumiem. Kar 85, 2, 175.

2. *Nestabils, nenoturīgs (piemēram, par domu, uzskatu, attiecībām).* Š. priekšstats.

šķobīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *šķobīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Staba š.

2. *Vispārināta īpašība* → *šķobīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ieskatu š.

šķobīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Vairākkārt šķiebt.* Š. sētas mietu. □ Atzāģēju vēl gabalu [egļei] — paliek karājoties. Kustinu, šķobu, rauju lejup visā spēkā, bet zaru krusts vēl ciešāk ieslīd oša žāklē .. Caune 1, 12. Iesācēji .. zāģējot vairāk šķoba vai liec zāģi uz sāniem .. Indāns 1, 27. pārn. Mācītājam Stūrim bija žēl šo [veco] laiku un pašam sevis. Tagad viņa nams šķita dibināts uz irdenas smilts, un lielās pasaules vēji šķobīja tā pamatus. Saulītis 12, 130. // *Vilkt šķībi, greizi (seju, tās daļu).* □ .. Ojārs saviebās. Nevarēju saprast, vai viņam tā šķobīt seju lika ogu skābums vai pēkšņa smieklu lēkme, kurai viņš negribēja ļaut valu. Kaijaks 5, 316. Ratnieks vairāk tikai muti vien šķobīja [degvīnu dzerot], bet priekšstrādniekam arī acis samiedzās .. Upīts 4, 148. «Fū,

klases biedri!» Rasma atkal šķobīja lūpas. Zigmonte 17, 170.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, doma, uzskats, attiecības), parasti pakāpeniski, zaudē savu stabilitāti, noturību.* Š. pārliecību.

šķobīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos. **1.** *Refl.* → *šķobīt (1); tikt šķobītam.* □ .. Ina bija atsēdusies uz parasta Vīnes krēsla, kurš mazliet šķobījās .. Jansons 6, 424. Svarīgi, lai mazajiem slēpotājiem būtu .. pareizas slēpju saites, kas zābakiem neļauj šķobīties, tad viņi mazāk krītīs .. Ves 83, 12, 26. Mūsu kursu šķērsoja reņģu traleris. Viļņos tas neganti šķobījās, un masti rakstīja debesīs nekārtīgus lokus. Lapsa 6, 11, pārn. Vēstule bij gara. Kaut gan burti šķobījās un grozījās uz visām pusēm, tad tomēr bija pierakstītas pastpapīram visas četras puses. Jaunsudrabiņš 8, 14. pārn. Vecā pasaule ne tikai šķobās, kā tas ir «Pazudušajā dēlā», bet «Indrānos» redzam arī tos jaunos spēkus, kas veco lauku sētu saārda, paši kļūstot par dzīves noteicējiem. J Kalniņš 1, 335. // *Vilkties šķībi, greizi (par seju, tās daļu).* □ .. Laura pirmoreiz viena rūca līdzi [dziesmu] rupjā vīrieša balsī .., nevēroja, ka aiz lielas piepūles .. mute šķobās pavisam neglīti. Upīts 4, 207. Leinasars atturīgi vēroja, kā šķobās Siliņa mute, un viņu pamazām sāka mākt bažas. A Grigulis 13, 295. Sievas uzblīdušie vaigi un bezkrāsainās lūpas sāka jocīgi šķobīties un pēdīgi izšķobīja smaidu. Kalndruva 5, 205.

2. parasti 3. pers. *Refl.* → *šķobīt (2); tikt šķobītam.* □ .. Vladis ierosina rīkot kaut kādas spēles. Pavļiks un Čingizs tūdaļ tam piekrīt. .. Vienprātība sāk šķobīties, tiklīdz sākas runas, kādu spēli izvēlēties pirmo. Vējāns 6, 85. Aktieris izpildījuma manierē nešķir tiešo runu no piebildēm un autora tekstu pārdzīvo tāpat kā replikas darbībā, līdz ar to šķobās uzvedumā stils. Māksla 79, 4, 35. // sar. *Zaudēt spēju pareizi atspoguļot īstenību (par psihi, prātu u. tml.).* □ Kad baznīcas būve tuvojusies nobeigumam, vecākā brāļa saprāts sācis šķobīties. Bels 6, 61. «Tā vien skaties, ka Artūram kādu dienu prātiņš nesāk šķobīties!» — «Milzīgi nobaidīji! Lai šķobās!» Dripe 2, 100.

šķomene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; apv. **1.** *Lācene*[2] *(1).*

2. *Lācene*[2] *(2).* □ Republikas ziemeļu daļā sūnainos purvos un mitros mežos jūlija beigās nogatavojas lācenes (šķomenes). Ves 75, 1, 29.

šķore, -es, dsk. ģen. -ru, s.; apv. **1.** *Kore (1).* □ .. atlidoja stārķu pāris, nometās uz klēts jumta šķores un ilgi klabināja knābjus .. K Grigulis 3, 91. Stacijas jumta šķorē tupēja vārna un, sametusies uz priekšu, ņēmās kliegt .. Talcis 9, 85. Debesīs šaudās simtiem putnu, no jumtu šķorēm paceļas jauni pulki .. Sudrabkalns II, 387.

2. *Kore (2).* □ Lopu nograuztas atmatas atņirgušas sarkanus māla zobus, vējš pātago vībotnes, un māja kalna šķorē grab un trīc. Indrāne 6, 248.

šķovēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; novec. *Sautēt (ēdienu).* Š. gaļu.

šķūnis, -ņa, v. *Saimniecības celtne, arī telpa, parasti labības, lopbarības, malkas, darbarīku glabāšanai.* Siena š. Malkas š. Nokult šķūni (arī riju) — *nokult labību, kas novietota šķūnī (rijā).* □ Tagad, kad sāka kult ar tvaika mašīnām un rijas vairs nebij jākūpina, bez labības šķūņa nemaz nevarēja iztikt. Upīts 4, 684. Govij un aitām siens tas labākais sapļauts, sažāvēts, laikus šķūnī ievests. Bels 2, 25. Gar kanālu malām stāv laivu šķūņi — saulē saplaisājuši un sagriezušies iešķībi pa vējam. Vāczemnieks 6, 230. sal. Viņš atslēdza durvis un iegāja. Istaba bija auksta kā šķūnis, vienīgo logu klāja bieza sarmas kārta. Lācis 15, 77. Gari gari iekaucās kuļmašīnas lokomobile, aicinādama vedējus. Viens labības šķūnis bija atkal nokults, un vajadzēja steigt uz otru. Jansons 1, 77.

šķūņaugša, -as, s. *Telpa starp šķūņa griestiem un jumta segumu.* □ «Vajagot kādus tur mietiņus ... Kāpa uz šķūņaugšu, meklēja.» Lubējs 1, 113.

šķūņgals, -a, v. *Šķūņa gals.* □ Šķūņgalā bija savesti dēļi, liela kaudze .. Zigmonte 18, 207.

šķūre, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Ierīce, iekārta, arī rīks (kā) pārvietošanai bīdot, arī (kā) līdzināšanai, tīrīšanai.* Sniega š. Ceļu š. Siena š. Planēšanas š. □ Šķūre reizē nolīdzina laukuma segas virsmu un likvidē mazās nezālītes. Vajag tikai nedēļā reizi vai divas laukumu virsmas nolīdzināt ar šķūrēm, un zāle vairs neaugs .. Sports 64, 110, 2. Grāvju rakšanā un tīrīšanā izsviestā zeme ar zirgvilkmes šķūri nolīdzināma .. Apsīts 1, 40. Kombainu nokoptajos laukos dodas šķūres .. Cīņa 71, 180, 1.

šķūrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Bīdīt, arī līdzināt, tīrīt, parasti ar šķūri.* Š. sienu. Š. ceļu. □ Kāds ir buldozerista darbs? Garas dienas milzīgās mašīnas vibrējošā kabīnē troksnī .. Un vienmuļas darbības, šķūrējot granti un zemi .. Lauku Dzīve 83, 11, 3. Agros rītos Rīgas ielās redz simtiem sētnieku. .. un Steps ir viens starp viņiem. Viņš šķūrē sniegu, kaisa smiltis uz ielas .. Līvs 4, 201. Kūtī Alma pati pirmā paņēma dakšas un iekāpa pie sivēnmātes. .. Alma .. saudzīgi ar vienu roku gainīja mazos [sivēnus] prom, ar otru šķūrēja mēslus. Gulbis 4, 79. .. uzliku savu nastu uz zirgu siles un sāku abām rokām šķūrēt sviedrus no sejas. Birznieks-Upītis VI, 304. // pārn.; sar. *Vest.* □ .. jāzina, kad pārdod [cūku]. Cits baro uz pēdējo tūkstoti, lai svara vairāk, atved Rīgā, kad tirgus lūst no gaļas, un tad pūzdams šķūrē atpakaļ. Belševica 1, 50. // pārn.; sar. *Dzīt prom.* □ Tas tēviņš paliek par daudz bezkaunīgs, vajadzēs šķūrēt prom. ME IV, 56.

šķūtēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; novec. *Pārvietot, parasti vest, bīdīt.* □ Es ar māti un Dāvi šķūtējam kūļus no panta un sviežam iekšā pa mazajām durtiņām rijā. Birznieks-Upītis 5, 104. Pļavās bija savirknējušās siena gubiņas, un traktori pukšķēdami šķūtēja tās prom .. Sudrabkalns V, 291. Visu pienu tagad šķūtē uz tirgu. ME IV, 56. Kas Vaņu .. šķūtēs uz pilsētu? Pats sevi atšķūtēs. Pats sameklēs vietu,

kur galvu atbalstīt, kur kājas izstiept. Salenieks 7, 272.

šķūtis, -šu, s.; tikai dsk.; vēst. *Transporta klaušas.* □ Drīz pienāca ziņa, ka pirmdien jāsūta divzirgu ore šķūtīs — rekrūšu vešanai uz Talsiem. Birznieks-Upītis II, 124. Viņš cenšas sadzīvot ar jaunās vācu kārtības vīriem, brauc šķūtīs, pilda nodevas, nelec acīs. Spāre 5, 346. ..pavasarī, zemes darbiem sākoties, tēvu paņēma Sarkanā Armija šķūtīs uz divām nedēļām .. Hor 90, 2, 23.

šķūtnieks, -a, v.; **šķūtniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.: vēst. *Cilvēks, kas pilda šķūtis.* □ No sanākušajiem Ints pazina vienīgi ziņnesi Lību un vienu no šķūtniekiem, kas viņu atveda no pilsētas ar mantām .. Dorbe 3, 58. Pa lauku ceļiem jādelējot arī dragūni, un dažreiz tiem braucot līdzi šķūtnieki, kas vedot apcietinātos. A Gulbis 3, 52. Braucēji ir šķūtnieki, sadzīti no Svētes, Garozas un Bramberģes. Veci vīri sirmiem deniņiem un drūmiem vaibstiem. Grīns 1, 37.

šlaga, -as, s.; sar. *Izdedži.* □ Uz [kuģa] klāja parādās trimeris, atver ventilatora lūku, izvelk no mašīntelpas spaini ar šlagu un ieber to jūrā. Cīrulis 1, 15.

šlāgerdziedonis, -ņa, v.; **šlāgerdziedone,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Dziedonis, kas izpilda šlāgerus.* □ Roberts Vizbulis — pirmais latviešu šlāgerdziedonis skaņu plašu laikmetā. Lit M 81, 46, 16.

šlāgeris, -ra, v. *Kāda vieglās mūzikas žanra (parasti deju mūzikas) dziesma, kas ir ieguvusi plašu popularitāti.* □ Viņas [dziedātājas] repertuāra diapazons ir visai plašs — roks, blūzi, šlāgeri un liriskas dziesmas. Zv 78, 7, 28. Krūmos atskanēja pazīstamā šlāgera vārdi: «Mans mīļais draudziņ, kur esi tu, bez tevis dzīvot es nevaru ...» Krieviņš 3, 149. ..puiši .. dungoja Vintera šlāgeri par trim vītušām rozēm. Lāms 7, 129.

šlāgerisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šlāgeriski.** *Saistīts ar šlāgeri, tam raksturīgs.* □ Latviešu estrādes mūzikai tomēr vistuvākā ir šlāgeriskā ievirze .. Pad J 84, 149, 4. ..izrādes noslēguma mūzikas noskaņojums mūs nevajadzīgi atsviež atpakaļ sākotnējā vienkāršotajā romances atmosfērā, piešķirot izskaņai tomēr mazliet šlāgerisku saldenumu. Māksla 72, 2, 30.

šlāgerkomponists, -a, v.; **šlāgerkomponiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Komponists, kas sacer šlāgeru mūziku.* □ Nenoliedzami atzīstot Raimonda Paula paveikto, mēs nebūsim taisnīgi, ja nepieminēsim Alfrēdu Vinteru un Ādamu Ori, kā arī vieglās mūzikas izdevniecības «Kazanova» īpašnieku un šlāgerkomponistu Oskaru Stroku .. Lit M 81, 46, 16.

šlāgermūzika, -as, s.; parasti vsk. *Šlāgeru mūzika.* □ M. Zariņa muzikālās fantāzijas spējas apbrīnojamas: viduslaiku mūzikas stilizācijas, nemitīgu parodiju un šķelmīgu grotesku lappuses papildina šā gadsimta trīsdesmito gadu šlāgermūzikas atdarinājumi .. Grāvītis 2, 124. ..Raimonds Pauls tikās ar trīsdesmito gadu Rīgas šlāgermūzikas lauvu. Lit M 81, 46, 16.

šlepe, -es, dsk. ģen. -pju, s.; sar. *Dekoratīvs kleitas mugurpuses pagarinājums, kas skar zemi vai slīd pa zemi; velce.* □ ..mūsu vecvecmāmiņas kāzu tērps .. bija gara kleita ar šlepi un vēl garāku plīvuru .. PL Siev 87, 1, 20. Uz balkona .. iznāca korpulenta dāma, baltās zīda kleitas šlepi balti cimdotam elkoņim pārmetusi. Upīts 9, 16. Kalponīte, pavadones, pāži — ar tām sākušās visu Dailes teātra ievērojamāko aktrišu gaitas .. Bija jāprot nest šlepes gan teciņus, gan dejojot .. Māksla 84, 2, 37. pārn. ..ielām ir debesu dūmakainā, Miglas mainīgā šlepe .. Kalna 2, 54. pārn. Pašā vecpilsētas centrā .. atrodas Ventspils centrālā šņabja bode ar mūžīgo dulluma alcēju šlepi pie durvīm. Cīņa 86, 194, 4.

šleperis, -ra, v.; sar. *Slēdzene, kuras bulta ir savienota ar atsperi un slēdz automātiski; aizkritņa slēdzene.* Šlepera atslēga — *šleperis.* □ «Vai tavā mājā kāds šleperis nav sabojājies?» Kaldupe 4, 78. «Aizcērt šleperi,» Elvīra sacīja .., «mums sākas pusdienlaiks.» Kļavis 1, 10. Šlepera atslēga, .. tikai vienu reizi pagriezusies, atmetas, un durvis veras vaļā. Lubējs 3, 8.

šlifs, -a, v.; ģeol. *Plāna, pulēta minerāla, ieža plāksne, kas ir paredzēta mikroskopiskai izpētei.* □ Tika izdarīti tūkstošiem vissmalkāko šķērsgriezumu jeb, kā mēdz teikt ģeologi, šlifu. Rīgas B 74, 296, 7.

šlihs, -a, v. *Smago minerālu koncentrāts, kuru iegūst, pārskalojot irdenos drupiežus vai mākslīgi sasmalcinātos iežus.*

šlipse, -es, dsk. ģen. -su, s.; sar. *Kaklasaite.* □ «Kāds gods! Pats Rūdolfs Blaumanis — ar ūsām kā kāzu bildē, šlipsi un balto krāgu!» J Kalniņš 8, 157. Tāds saņurcīts vecais izskatās. Nav vairs tas, kas Mades laikā. Re, kā šlipse sagriezusies šķībi. Kalndruva 9, 40. Seniors: Kā šoreiz ar šlipsēm? Pagājušo reizi vajadzēja melnu kaklasaiti. A Eglītis 1, 441.

šļāce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Šalts, arī šļakata.* Bangu šļāces. □ It kā milzu vesera triecieniem ūdens šļāces izsita [kuģa] lūku ķīļus, sadragāja matrožu kajītes durvis un pieplūdināja mazo telpu līdz vidum. Lācis 10, 88. Ar pirmajām lietus šļācēm, kas smagi un dobji sāk šaustīt zemi, Selderiņam acis aizsit tuva zibens gaisma. Kalndruva 5, 158. Vējš, kas dienā no viļņu galiem dzenāja sāļā ūdens šļāces, piegura .. Līvs 4, 87.

šļāciens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → šļākt (1); arī šalts, šļakata.* □ Viņš sataustīja ķipi un .. uzgāza sev vienu, pēc tam otru šļācienu. Skujiņš 14, 73. Saltas vakara debesis .. uzgāž mums pamatīgu lietus šļācienu. Salta ūdens piemirkusi zeme, mūsu mugursomas, mēs paši .. Auziņš 4, 173. Bieziem šļācieniem vētra svieda sniega vālus .. Brigadere 2, 353. pārn. Kas mūs uzvanda nemiera šļācienos? Brutāne 3, 80.

šļahta, -as, s.; parasti vsk.; vēst. *Muižniecība (Polijā, Čehijā, Lietuvā).* □ Mazākie Latgales feodāļi pēc poļu parauga veidoja vietējo muižnieku kārtu — šļahtu .. V Kalniņš 1, 118.

šļahtičs, -a, v.; vēst. *Persona, kas pieder pie*

šļahtas. □ Šļahtiču sastāvs Latgalē nebija viengabalains. Dažiem šļahtičiem pat nemaz nebija zemes — tie kalpoja pārvaldes orgānos vai magnātu dienestā. V Kalniņš 1, 118.

šļaka, -as, s.; reti. *Šļakata.* □ Ne ezera, ne krasta — viss putu šļakās rakts. Bārda 1, 425.

šļakāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; reti. **1.** trans. *Šļākt (1).* Š. ūdeni.

2. intrans. *Iet, skriet (pa ūdeni, dubļiem u. tml.); šļakatot (2).* □ Alda nošļūc meliorācijas grāvī un šļakā pa ūdeni uz rijas pusi.. Kaijaks 2, 68.

šļakata, -as, s. *Spēcīgi, spēji lidojošs, plūstošs samērā nelielš (šķidras vielas) kopums.* Ūdens š. Dubļu š. Viļņu š. □ Bet viņš ar sparu cērtas airos, tā ka laiva nodreb, nolīgojas un šļakatas sitas gaisā. Kurcijs 2, 175. Jūras plašums viegli grumbojās. Nebija brīzes, kas uzsit putu šļakatas.. Lāms 5, 20. ..Klāvs purpināja, nevērīgi vicinādams ar balto, krāsas pilno sareni tā, ka šļakatas šķīda uz visām pusēm. Ērgle 4, 58. pārn. Iepriekš izsāpētais bija nogūlies kaut kur pašos sirds dziļumos, ļaujot, lai pāri brāžas uz priekšu traucošo dienu šļakatas. Akurātere 2, 58. pārn. ..smieklu šļakatas līst. Brutāne 3, 93.

šļakatains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šļakataini.** *Tāds, kas ir klāts ar šļakatām; tāds, kur rodas šļakatas.* □ ..no rīta ceļoties, gar acīm ņirbēja akmeņi — šļakataini un spīdoši... Čaklais 10, 134.

šļakāties, parasti 3. pers., -ājas, pag. -ājās; refl.; reti. *Šļākties.* □ Viļņi šļakājās gar laivas malām.. Kurcijs 2, 37.

šļakatot, -oju, -o, -o, pag. -oju; reti. **1.** trans. *Šļakstīt.* □ ..Purva Kapeika pirmo reizi mūžā uzvilcis kājās zābakus!.. Un iet kā karavīrs, sparīgi šļakatodams purvmalas dūksnaino taku. Indrāne 6, 202.

2. intrans. *Iet, skriet (pa ūdeni, dubļiem u. tml.); šļakāt (2).* □ Pa šodien iemīto sliedi pulks naskā solī šļakatoja atpakaļ, pretī naidniekam. Purs 11, 233.

šļakatoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl.; reti. *Šļakstīties.*

šļākoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums, kas rodas, kam šļācoties.* □ Gul ezers meža malā Zem balta mākoņa Un klausās lakstīgalās Un viļņu šļākoņā. Sirmbārdis 4, 75.

šļakstēt, parasti 3. pers., šļakst, pag. šļakstēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, samērā klusu troksni (par ko šķidru, kas tiek spēcīgi skarts vai kas kustībā atsitas pret ko); atskanēt šādam troksnim.* Zem kājām šļakst dubļi. Sāk š. dūņas. □ Zem kājām atkal šļakst ūdens, jo pielijuši visi lauki.. Grīns 1, 99. ..ūdeņi viļņojas, šļakst, ņirb vēja pūsmās un brāzienos. Auziņš 4, 175. Atkal cauri vēlai naktij klausos — lietus šļakst. Brīdaka 9, 66. pārn. Neganta žults šļakst katrā Hedvigas vārdā. Indrāne 2, 524.

šļaksties, -ā, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → šļakstēt.* Viļņa š. □ Mitro zābaku šļakstieni saplūda ar jūras vienmērīgo un drūmo šalkoņu. Grīva 6, 70. ..airi ērti iekļāvās saujās un ar apslāpētiem šļakstieniem šķēla ūdeni.. Ezera 7, 13. Ar spēcīgu šļakstienu ķirurga kāja iegrima ūdenī. Lubējs 1, 170.

šļakstīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šļakstīgi.** *Tāds, kas veido šļakatas.* □ ..viņi [ielenktie krustnešī] gāzīs pašķidru un šļakstīgu piķi.. Purs 9, 287.

šļakstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Vairākkārt šļakstīt.* □ ..tīksmi sprauslodams, šļakstina sev uz sejas un pleciem ūdeni. Preilis 1, 14. Viņa atnes no gultas spilvenu, smagi noliekusies, pabāž man zem galvas. Šļakstina uz manas nobālušās pieres ūdeni. Avotiņa 2, 30. ..viņš vienmēr ielēja vai nu par daudz ūdens, vai arī iemeta par daudz veļas, un tāpēc veļas mazgājamā mašīna.. šļakstināja ūdeni uz grīdas. Bels 3, 135.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šļakst.* □ Pa Salacu, ūdeņus šļakstinādams, kāds brauc ar laivu.. Skujiņš 7, 61. Purvā, blakus stigai, kaut kas sakustējās. Slīkšņu šļakstinādams, tumšs stāvs zibenīgi ātri nozuda aiz greizajām priedītēm. Avotiņa 9, 55. ..kāda zivs, ūdeni šļakstinādama, pasvieda gaisā savu sudraboto vēderu. Zālīte 5, 73.

šļakstināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** *Vairākkārt šļakstīties (1).* □ ..šis.. lēkāja šļakstinādamies un pierādīdams, ka no ūdens nemaz nav jābaidās. Upīts VII, 496. ..[sekretārs] ar milzīgajiem zābakiem pussalušās peļķēs šļakstinādamies, aiziet taisni pār arumiem.. Indrāne 5, 13. Puikas, izbriduši sēklākā vietā, šļakstinās, bet malā nebrien. Bolševica 1, 108.

2. parasti 3. pers. *Vairākkārt šļakstēt.* □ Zem piestātnes dēļiem skaļi šļakstinājās upes ūdeņi. Salnāja 1, 122.

šļakstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Virzīt, piemēram, liet, mest (šķidru vielu, tās kopumu); arī šļākt (1).* □ ..tas mazākais un nerātnākais, koku paņēmis, šļakstīja ūdeni virsū. Apsīšu J 2, 99. Nomutuļoja ūdens. No tā izlēca melna ēna un, šļakatas šļakstīdama, nopurinājās kā suns. Vāczemnieks 5, 163. ..šādi tādi iedzimto knēveļi viņam vai dubļus acīs šļakstā. Branks 1, 4.

šļakstīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Šļakstīt (šķidru vielu) ap sevi, sev virsū, arī vienam uz otru, citam uz citu.* □ Peldētāji sabrien ūdenī, šļakstās un smej. Ezera 12, 177. Tikko bija nolijis putojošs pērkona lietus.. Es kailām kājām lēkāju pa paltīm, šļakstījos un smējos. Skujiņš 10, 154.

2. parasti 3. pers. *Refl. → šļakstīt; tikt šļakstītam; arī šļākties.* Pār kannas malu šļakstījās piens. Ūdens šļakstās no spaiņiem. Viļņi šļakstās laivā. □ Akas rullis griežas viegli un nemaz nečīkst,.. ķēde akurāti tinas uz ruļļa, un gar grodiem tikai pavisam nedaudz šļakstās ūdens. Kaijaks 2, 48. ..zābaki grimst valgajā zemē un pie katra atspēriena šļakstās atpakaļ dubļi.. Lapsa 6, 11. Lopiem [zirgiem] muguras slapjas un kūp, no purniem šļakstās baltas putas. Grīva 6, 18.

šļakstoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → šļakstēt.* □ Aiz

pudura skaidri saklausāma ūdens šļakstoņa. Preilis 1, 101. .. viss [pīļu] bars ar lielisku šļakstoņu joza prom pa Gaujas līmeni .. Lagzdiņš 3, 55.

šļaksts, -a, v. **1.** *Īslaicīgs, samērā kluss troksnis, kas rodas, ja kas šķidrs tiek spēcīgi skarts vai kustībā atsitas pret ko.* □ Viļņi ar klusu šļakstu sašķīda uz kantainajiem betona bluķiem. Birze 5, 144. .. zem strēlnieku kājām iečalojas ūdens šļaksti .. Grīns 1, 95. Juri .. atmodināja miglas drēgnums, upes nebeidzamie šļaksti visapkārt jahtai .. Jakubāns 2, 161. pārn. Lielā [cirka] ēka pulsē. Vispirms sīki šļaksti pārlec klusuma aizsprostu, tad nodun milzu vilnis un aplausu jūra nepārtraukti šalc vismaz desmit sekundes. Bels 1, 122.

2. *Šļakata.* □ Ilga aši pagriežas, .. pāri vidum ūdenī stāvot, un neatskatīdamās uzsit ūdens šļakstu. Zigmonte 1, 175. Gara un stipra tēva josta — Ar daudziem skaistiem rakstiem ... Tādai jābūt dēla dzīvei, Tādai — bez asins šļakstiem. Elksne 7, 65.

šļākt, šļācu, šļāc, šļāc, pag. šļācu. **1.** trans. *Strauji, spēcīgi virzīt (kā, parasti šķidras vielas) strūklu, šalti.* □ Sameklējusi kādā laivā smeļamo liekšķeri, viņa dzer, tad .. smeļ saujās ūdeni un šļāc uz pieres. Dripe 8, 66. .. vai tad mēs ar Jāņīti nesēdējām uz šiem jumtiem un nešļācām vietumis jau gruzdēt sākušām skaidām spaini pēc spaiņa? Auziņš 4, 96. Lokomotīves, kas stāvēja uz sliežu tīkla, šļāca gaisā melnus, smirdīgus dūmu mutuļus .. Zālīte 5, 76.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Šļākties.* □ Piedrāžas ugunsdzēsēju mašīna, no šļūtenes šļāc dubļains šķīdums .. Auziņš 4, 97. Lietus gāzes šļāca pret aizvērtajiem logu slēģiem .. Dinere 11, 30. pārn. Šis ceļš tik šaurs, pilns draudu, baismu: Pa kreisai [rokai] kraujas paceļas, Pa labai upe šļāc caur plaismu .. Rainis XII, 108.

šļākties, parasti 3. pers., šļācas, pag. šļācās; refl. *Strauji virzīties (parasti par šķidru vielu, tās kopumu).* Ūdens šļācas no krāna. Sejā šļācas auksts lietus. □ .. vēsais ūdens no notekām šļācās pret ietvi, apslacīdams gājēju kājas. Birze 6, 30. Laivas priekšgals pagriežas ieslīpi pret krastu, un viļņi tagad arvien biežāk šļācas pāri malai. Līvs 2, 51. Direktors: .. citur nav tādu avotu, kur naftas strūkla šļāktos četrdesmit piecu metru augstumā. Zīverts 1, 52. Traleris veikli slīd pāri viļņu galotnēm, un klājam pāri šļācas putojošas ūdens šaltis. Talcis 7, 99.

šļākums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *šļākt (1).* Ūdens š. □ pārn. Karstu dusmu šļākumam raupji vārdi seko. Brutāne 9, 117.

šļanka, -as, s.; sar. *Lāse; arī šļakata.* □ Kad tīri karstai tējai balzama šļanku piešauj, visa māja piesmaržo ar paegļu ogām .. Indrāne 10, 292. .. Donātam pār galvu nogāžas ledaina ūdens šļanka. Indrāne 10, 123.

šļankstēt, parasti 3. pers., šļankst, pag. šļankstēja; intrans. *Šļakstēt.*

šļaucīt, šļauku, šļauki, šļauka, pag. šļaucīju; trans.; sar. *Lēni staipīt (ķermeni, tā daļas).* Š. locekļus.

šļaucīties, šļaukos, šļaukies, šļaukās, pag. šļaucījos; refl.; sar. **1.** *Lēni staipīties.* □ Jānis atslienas taisnāk, šļaucīdamies sagroza plecus. Mīksta, viegla sēdēšana. Upīts IV, 746.

2. *Atpūsties, parasti guļus stāvoklī.* □ .. viņš domās vēl tīksminājās par vakardienas panākumiem un slinki šļaucījās pa gultu. Rozītis III, 318. Mārtiņš pats tikai ar piespiešanos iztrausies no sienā iesildītās dobes, viņš vis tā nevarēja šļaucīties līdz brokastlaikam. Upīts 4, 82.

šļauganība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *šļaugans, šis īpašības konkrēta izpausme; šļauganums.* □ Kad tā sāk paļauties slinkumam, tad vēlāk paliec tik nolaidīgs, ka pat svētdienā negribas muti nomazgāt. Varbūt viņam visa tā šļauganība no tā cēlusies, ka no mazām dienām arvien bijis tā kā nostrādājies, tā kā nepaēdis .. Sakse 7, 266.

šļauganīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šļauganīgi;** reti. *Šļaugans.* □ Lapas un zāle, un rudenīgie ziedi šļauganīgi apvītuši, it kā ar putekļiem un bāliem zirnekļu tīkliem pārvilkti. Kar 83, 5, 72.

šļaugans, -ais; s. -a, -ā; apst. **šļaugani.** *Ļoti gurdens (par cilvēkiem vai dzīvniekiem); arī slābans, slābs.* □ Gribas zināt, kur rodas Raita kareivīgais dzīvesprieks. Pazīstu daudzus viņa vecuma vīrus, kas ir šļaugani kā tukšas riepas. Mauliņš 5, 44. .. Vija vēl nebija nekāda gājēja. Šļaugana un mīksta, viņa karājās Ģirtam kaklā, sīki klabinādama zobus aiz zilganajām lūpām. Dripe 2, 105. .. kucēns .., aiz noguruma jau šļaugans, laiku pa laikam apsēdās un raudzījās vienā punktā .. Ezera 9, 236. pārn. Var jau rakstīt šļauganas komēdijas .. un remdenas traģēdijas .., bet uz mūsu dzīvē notiekošajām komēdijām un traģēdijām tas nekādu ietekmi neatstāj. Vācietis 15, 139. pārn. Ir laukos tādas mājas, kas uzreiz jums iedveš uzticību: jau no pašiem vārtiem. Te viss ir sakarīgs, ne šļaugani, ne šķērsām. Ziedonis 17, 19. // *Tāds, kura muskuļi ir nesasprindzināti, arī bezspēcīgi (par ķermeni, tā daļām); lengans.* □ Lai gan ziemā Lausks šad tad bija pacilājis hanteles, rokas rādījās nepatīkami garas, tievas un šļauganas ar lielām, plānām plaukstām .. Kalndruva 7, 225. // *Tāds, kam nav spraiguma (par kustībām, norisēm).* □ Bet cik ilgi viņi samierināsies ar to neauglīgo, nesaprātīgo un šļaugano darbību, ko rāda futbolisti? Pad J 80, 111, 2. Tēvam rokas šļaugani nokarājās gar sāniem. Lācis 15, 277. // *Tāds, kas, zaudējot stingrumu, liecas lejup (par augiem, to daļām); tāds, kas nav saspriegts (par priekšmetiem).* □ Kad sejā šļaugans lieksies egles zars, drīz lietus būs .. Goba 4, 122. Koki nekustīgi, apsutuši. Lapas un zāle, un rudenīgie ziedi šļaugani apvītuši. J Plotnieks 10, 99. .. gar malu lēni augšup slīda laiva ar mazajā vējiņā šļauganu buru. Upīts XI, 7. Tukšā, šļauganā soma kūļājās viņam gar pašiem ceļgaliem .. Ezera 9, 240. // pārn. *Parasti savienojumā «šļaugana dūša»: slikts, saistīts ar nespēku, aktivitātes zudumu (par fizioloģisku vai psihisku stāvokli).* □ Robim dūša pavisam

šļaugana. Nakts pavadīta bez miega, iedzerts, tagad galva griežas riņķī. Jansons 6, 159. Zuzanna: Nekādu sviestu, tikai margarīnu! Ja dūša metīsies šļaugana, piecepsim sīpolus. A Eglītis 1, 471. Viņa [māte] pieceļas no gultas un paskatās pulkstenī. Vēl pusstundiņu var pavārtīties. Atkal uznākusi šļaugana dūša. Tā vien gribas atlaisties. Mauliņš 4, 369.

šļauganums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → šļaugans, šīs īpašības konkrēta izpausme; šļauganība.* Kāju š.

šļaugs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šļaugi;** reti. *Šļaugans.* □ Rokās viņam šļaugi nokarājās garš papīra tīstoklis. PL Siev 82, 9, 17.

šļauka, -as, s.; sar. *Šļūtene.* □ Marianna .. raugās uz .. piekārtajām gumijas šļaukām, uz dažādu .. aparātu un elektrisko slēdžu mudžekli .. Brodele 17, 101. .. viņš piedāvāja, vai cieminš negribot nomazgāt savu mašīnu. «.. Vai tev ir šļauka?» Kraminš iznesa garāžas atslēgu un teica: «Šļaukai ir uzgalis, liec tieši pie sūkņa un ieslēdz motoru!» Kaijaks 4, 42.

šļaukāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl.; sar. **1.** *Šļaucīties (1).*

2. *Šļaucīties (2).* □ Mēs, no sardzes brīvie, puspliki šļaukājamies pa [kuģa] augšējo klāju un gaidām. Kar 82, 10, 68.

šļaukstēt, parasti 3. pers., šļaukst, pag. šļaukstēja; intrans. *Šļakstēt.* □ Lietus lāses grabēdamas brīžam sitas pie loga rūtīm. Ūdens šļaukstēdams tek no jumta lāstekā. Saulietis III, 191. Ārā smidzina agrīna rudens lietiņš. Sadangātā mājas apkārtnē jau nedziļi dubļi šļaukst. Upīts VIII, 244. pārn. .. [pusaudzis] lāčo, sabāzis rokas kabatās, pastalas šļaukst no slapjuma. Sudrabu E 3, 242.

šļaups, -ais; s. -a, -ā; apst. **šļaupi.** *Nolaideni slīps, ieslīps.* Š. baļķa gals. □ .. [šautene] ar savu smagumu slīdēja uz leju no šļaupā pleca. Grīva 6, 132.

šļaupt, šļaupju, šļaup, šļaupj, pag. šļaupu; trans. *Veidot slīpu, mazāk asu, smailu.* Š. plāksnes malu.

šļaupums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → šļaupt.* Dēļa š.

šļirce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Instruments, ierīce u. tml. — cilindrs ar virzuli šķidruma strūklas radīšanai vai šķidruma sūkšanai.* Injekciju š. □ Asinis pārlej no donora vēnas recipienta vēnā ar dažādiem aparātiem. Ja asinis nav jāpārlej lielākā daudzumā, pārliešanai var izmantot parasto šļirci. Visp ķir 144. Gariks: Ņemiet šo sainīti! Te ir sešas ampulas. Arī šļirce, sterilizēta. Zīverts 2, 335. Senās hronikas liecina, ka pirmo ugunsdzēsēju darba rīku — rokas šļirci 250 gadu pirms mūsu ēras izgudrojis grieķis Ktezībijs. Zin T 76, 4, 25.

šļircināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Virzīt (šķidru vielu) audos vai ķermeņa daļā ar dobu adatu; injicēt.* □ Šļircinot suņiem nikotīnu vēnā sešas nedēļas no vietas, novērota holesterīna līmeņa paaugstināšanās, kas var veicināt ateroskleroze attīstību. Ves 71, 2, 5.

šļirkstēt, parasti 3. pers., šļirkst, pag. šļirkstēja; intrans. *Radīt samērā klusu troksni (parasti par tievu šķidruma strūklu, kas atsitas pret ko); atskanēt šādam troksnim.* □ Pavēris kūtsdurvis, .. ieraudzīju sievieti, kas tupēja uz ķeblīša [pie govs]. Baltas piena strūkliņas šļirkstēja skārda spainī. Grīva 9, 22.

šļūce, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Rīks, piemēram, lauka virsmas līdzināšanai, augsnes virskārtas drupināšanai.* Stieņu š. Tapu š. □ Šļūce iedarbojas tikai uz augsnes virsu, tās virsējo kārtiņu; līdzīgi veltnim drupina gabalus, nolīdzina virsu .. Apsīts 1, 257. Tiklīdz ganības apžuvušas, tās nekavējoties jānošļūc. Šļūce izlīdzina kurmju rakumus, organiskos mēslus un uzirdina augsnes virskārtiņu. Pad J 81, 47, 1. Gadsimta sākumā un pat vēl vēlāk zirgs vilka koka šļūci. Tā ir tāda vienkārša, no dēļiem sanaglota ierīce, ar kuru izlīdzināja zemes ceļos izbērto granti. Draugs 85, 2, 27.

2. *Iekārtas, ierīces u. tml. detaļa, kad slīd pa kādu virsmu.*

šļūcenes, -ņu, vsk. šļūcene, -es, s.; sar. *Apavi, kuru virsa sedz tikai pēdas priekšējo daļu.* □ Pusdienās tētis nonāca lejā, uzlicis galvā vecu bereti, kājās šļūcenes, apsēdās un sāka kaut ko nopietni stāstīt. Sk Ģ 80, 6, 22. «Nesēdi tā, saaukstēsies. Še, uzauj manas šļūcenes un ņem halātu.» Ezera 8, 32.

šļūcenisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šļūceniski.** *Tāds, kurā kājas tiek virzītas nepārtrauktā vai samērā reti pārtrauktā saskarē ar (kā) virsmu (par kustībām, gaitu u. tml.).* □ Iet viņš lieliem, ērmīgiem, šļūceniskiem soļiem, it kā viņam ar kājām būtu jāizdzen vagas muižas slapjajā pļavā .. Upīts II, 569. .. Dāvis lēni, kājas tā šļūceniski vilkdams, aizsoļoja uz zirgu stalli. Pērsietis 1, 162. Valdis .. nogriežas no teciņas taisni pa nopļauto rudzu lauku, pamācīdams, ka basām kājām pa rugājiem jāiet šļūceniski, lai neduras pēdās. Vanags 3, 126.

šļūciens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → šļūkt (1).* □ «Pieņemts!» atskanēja no visām pusēm, un bija dzirdami arī piekrītoši kāju šļūcieni. A Deglavs 1, 880.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → šļūkt (2).* □ Ceļgalos saliektās kājas taisīja dīvainus šļūcienus un gluži negaidītus palēcienus. Dripe 2, 45.

3. *Vienreizēja paveikta darbība → šļūkt (3).*

šļūcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šļūc (1).* □ Smagos ūdens zābakus šļūcinādams, stūres mājā ienāca Pelēks. Lapsa 3, 67. Laukmalis .., pēdas pa grīdu šļūcinādams, aizgāja līdz logam. Jansons 3, 59. Uz attekas varēja redzēt nelielu pulciņu vīru. Viņi atskaldīja no Attekas prāvus, iezaļganus ledus klučus, iecirta tajos āķus un šļūcināja uz ragavām. Vāczemnieks 5, 55.

šļūcināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** *Vairākkārt šļūkt (1).* □ Viņi [bērni] bija aizelsušies un sakarsuši, jo vienā stiepienā atjozuši no pārupes, kur bija pasākuši no kalna šļūcināties. Purs 11, 10. Un ragavas patiešām šļūcinājās no vienas puses uz otru, sagāzās sāņus un atkal izslīdēja taisni uz ceļa vidus. Jansons 6, 122.

2. *Virzīties šļūcošā gaitā.* □ ..mazdēls.., satvēris savās mazajās rociņās iedomāto stūri, sīksīkiem, ātriem solīšiem šļūcinās uz priekšu.. Purs 5, 68.

šļūde, -es, dsk. ģen. -du, s.; tehn. *Lēna, nepārtraukta cietu ķermeņu plastiskā deformācija (lēna tecēšana) pastāvīgas slodzes vai nemainīga mehāniskā sprieguma iedarbībā.* Betona š. □ Loga stikls, kas stāv gadiem un mums liekas nemainīgs, ar laiku apakšdaļā kļuvis biezāks — notikusi materiāla šļūde. Zv 72, 5, 8. Pētot polimēru šļūdi paaugstinātās temperatūrās.., var īsā laikā iegūt ziņas par iespējamo deformācijas lielumu kādā ilgstošā, iepriekš paredzētā laika posmā. Zin T 71, 7, 23.

šļūdens, -ais; s. -a, -ā; apst. **šļūdeni;** pareti. *Slidens.* □ Viņš izmisīgi slidinājās pa šļūdenajiem dēļiem, arvien cerēdams, ka citreiz tie nebūs tik slideni. Mauliņš 6, 92. Un tad pienāk oktobris — un viss uzrūgst, un viss šļakst un šļurkst, un viss atmetas šķīsts kā putra un šļūdens kā vienas ziepes.. Ezera 13, 347.

šļūdēt, šļūdu, šļūdi, šļūd, pag. šļūdēju; intrans.; pareti. *Slīdēt.* □ Vilcinādamies Jānis ķeras pie arkla. Bērais sāk iet. Lemeši šļūd pa lipīgo melno trūdāja ceļu un reizēm nošķind pret akmeni. Upīts IV, 297.

šļūdonis, -ņa, v. *Ledus masa, kas kalnu apgabalos plūsmas veidā pārvietojas lejup pa nogāzi.* □ ..ledus masas lēni slīd lejup pa kalnu nogāzēm un ielejām, veidojot garas ledus plūsmas — ledājus jeb šļūdoņus. Maldavs 1, 137. Turpinās aeroloģiskie, ģeoloģiskie,.. kartogrāfiskie un ģeodēziskie pētījumi, kā arī glacioloģiskie novērojumi plašos šļūdoņu rajonos. Pad J 81, 17, 2. Māra: Par ko jūs tagad domājat, Moris? — Moriss: Par kādu būdu kalnos. Pa mana veikala logu to varēja labi saredzēt... Tā atrodas pie mūžīgo sniegu robežas, kur šļūdonis nolaižas lejā. Zīverts 1, 157. sal. Laiks ir aizslīdējis kā šļūdonis, aizraudams visu sev līdzi. Bels 4, 80.

šļuka, -as, s.; sar. *Malks (parasti alkoholiska dzēriena).* □ Tad atceļ kārti un [kāzinieku] rinda aizlīgo pa šoseju dziedādama. «Nu, vai dabūji šļuku?» jautā viens otram palicēji. — «No visas pudeles,» atbild otrs. Austriņš 2, 182. «Vajadzētu ieraut kādu šļuku,» Jānis paskaidroja. «Vēl palika dižā puse pudeles.» Kalndruva 7, 97. Ģērts beidzot sameklējis zāļu pudeli ragavās zem siena maisa, pats ierauj pamatīgu šļuku, pastiepj Donātam.. Indrāne 10, 283.

šļūkāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju. **1.** intrans. *Iet šļūcošā gaitā; šļūkt (2).* □ Meitenes.. iejaucās staigātāju barā, kas nesteidzīgi šļūkāja pa gaiteni. Vāczemnieks 5, 10. Gausi viņš šļūkāja ap traktoru, sūca eļļā nosmulētu papirosu un pie sevis lādējās. Dripe 2, 30. Saimnieks bij jau mājās. Smagi iztrausās no kamanām, pie ilksīm turēdamies, šļūkāja zirgam apkārt, jūdza nost. Upīts II, 179.

2. trans. *Virzoties pa (kā) virsmu, vilkt (kājas) pa to.* □ Un tēvs aizgāja uz māju, šļūkādams kājas pa dārza celiņa graudaino granti. Bels 4, 88. Bet Marta neraudāja.. Gāja lēnām, nokārtu galvu, kājas pa sniegu gurdeni šļūkādama. Upīts II, 160.

3. intrans. *Slidināties (1).* □ ..zēni no kaimiņu mājas šļūkā ar ragaviņām pa kailo trotuāru.. Indrāne 1, 24. Juris.. šļūkāja uz labās [kājas] kā visi, kas neprata slidot uz divām. Vanags 9, 37. ..ezera virsma starp retajiem niedru ceriem pletās gluda un stingra. Maija, rokas izpletusi, metās slidināties. Mēs abi skrējām un šļūkājām, līdz pagura kājas.. Skujiņš 10, 157. // *Slīdēt (1).* □ Brilles atmetušās no vienas auss, tikai otrā cilpiņā turēdamās, šļūkāja iešķībi degunam pāri. Upīts VII, 139.

šļūkāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** *Ilgstoši šļūkāt (1).* Š. pa istabu.

2. parasti 3. pers. *Refl.→šļūkāt (2); tikt šļūkātam.* □ ..gāju projām, bet kājas šļūkājās gar grīdu un pie sliekšņa tikko nepaklupu. Lapsa 6, 123.

3. *Refl.→šļūkāt (3); tikt šļūkātam.* □ Pa celiņu pār lauka stūri viņa kalošas, ap baso kāju šļūkādamās, vārgi plakšēja. Upīts 9, 114.

šļukt, šļūku, šļūc, šļūk, pag. šļuku; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Zaudējot atbalstu, saistījumu, slīdēt uz leju, arī krist.* Bizes šļūk uz kakla. Zeķes šļūk. □ Arī man tika nodoti veci rupji saimnieka krekli.. Man viņi bija pārāk lieli. Aproces šļuka līdz pat pirkstu galiem, un bija pavisam neērti strādāt, tādā maisā ielīdušam. Jaunsudrabiņš III, 85. «Ērbēģis° gan arī tūliņ jāglābj, jumts šļūk arvien zemāk, pa durvīm vairs lāgā netiek iekšā.» Upīts 4, 347. ..lode man kā ar nazi pārgriež mantu maisa siksnu. Tā trūkst, maiss šļūk zemē — un ūdenī sakrīt visas manas pekeles. Grīns 1, 215.

2. parasti 3. pers. *Slābi, bezspēkā vērsties, slīdēt uz leju (par ķermeņa daļām).* □ ..Asinis man dzīslās rims, Rokas šļuks un kājas ļims, Tad es būšu ļoti slims. Ziedonis 16, 79.

3. *Bezspēkā sēsties, gulties u. tml.; slīgt (1).* □ Māte izbailēs pieskaras Mārtiņa rokai. «Nesaki. Neko nesaki!..» Atģidusies pēkšņi ceļas kājās. Ievaidas, šļūk atpakaļ un ceļas no jauna. Upīts IV, 346.

○ ◇ Dūša šļūk papēžos sar. — *saka, ja mazinās drosme, apņēmība.* □ No Krievijas pienāk ļaunas vēstis. Saimniekdēliem dūša sāk šļukt papēžos. Upīts 10, 31.

šļūkt, šļūcu, šļūc, šļūc, pag. šļūcu. **1.** intrans. *Virzīties pa (kā) virsmu, nepārtraucot saskari ar to un pārvarot tās berzi (par cilvēkiem vai dzīvniekiem); arī slīdēt (1).* □ Bija līksmas ziemas, kad jaunieši laidās ar slēpēm vai tāpat šļūca pa atkalas nopulēto Lediņkalnu.. Dzene 4, 9. Viņš pietupjas, bet kritiens bijis par strauju, augums vēl tiecas uz priekšu, Arnis šļūc četrrāpus, sniegs apsvilina plaukstas.. Dripe 6, 35. Bedre... Viņi šļūc tanī iekšā kā piltuvē.. Jansons 6, 441. «Skaisti jau ir tie mūsu kalni.., taču.. šķīdoņa laikā zirgi šļūc lejā uz pakaļas...» Ezera 11, 93. // *Par transportlīdzekļiem, to daļām.* □ Pajūgs šļūca pa glumo ceļu uz priekšu tikpat kā pa taukiem.. A Deglavs 1, 180. ..kāpurķēžu traktora vilktas, pa tīrumu šļūc saknēm piekrautas ragavas. Cīņa 57, 250, 3. Bija atkusnis, lielceļš

stipri nošķūrēts, un slieces vietām šļūca pa kailu zemi, griezīgi čirkstēdamas pret akmeņiem. Gulbis 4, 401.

2. intrans. *Virzīties, parasti iet, tā, ka kājas pārmaiņus slīd samērā ilgi pa (kā) virsmu.* □ .. sataustījis spieķi, [saimnieks] lēni piecēlās un šļūca uz istabu .. Kļava 1, 73. Uz rudens pusi, kad sāka pļaut labību, asie rugāji saskrambāja ādu un vajadzēja šļūkt ar pēdām pa zemi .. Jansons 4, 251. // divd. formā: šļūcošs. *Tāds, kam ir raksturīga nepārtraukta vai samērā reti pārtraukta kāju saskare ar (kā) virsmu (par soļiem, gaitu u. tml.).* Iet šļūcošā gaitā. □ .. viņa dzirdēja dažus smagus, šļūcošus soļus otrpus sienas .. Lācis 15, 279. Durvīm no iekšpuses tuvojās šļūcoši soļi .. Lubējs 1, 67. // pārn.; vienk. *Iet, skriet.* □ «Šļūc labi mudīgi uz upi,» Sala to [dundadznieku] pamāca, un dundadznieks, pietrūcies augšā, sāk skriet uz Daugavas pusi .. Grīns 1, 246.

3. trans. *Līdzināt ar šļūci.* Š. tīrumu. □ Pavasarī un vasarā nepieciešams šļūkt katru smagu augsni tūlīt pēc aršanas, lai sasmalcinātu cilas un paglābtu tās no sakalšanas. Apsīts 1, 258. Rudens arumu pavasarī šļūc un kultivē divas reizes un tūlīt sēj zirņus. Lauku Dzīve 76, 3, 17.

šļupstēšana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība → šļupstēt.*

2. *Runas traucējums — neskaidra vai nepareiza skaņu artikulācija, ko izraisa, piemēram, mēles nepilnīga attīstība vai darbība, zobu trūkums vai defekti.*

šļupstēt, šļupstu, šļupsti, šļupst, pag. šļupstēju; intrans. *Runāt, neskaidri vai nepareizi artikulējot skaņas, piemēram, mēles nepilnīgas attīstības vai darbības, zobu trūkuma vai defektu dēļ.* □ Viņš [bērns] cenšas atdarināt lielos un skaidri izteikt visas dzimtās valodas skaņas. Parasti tas izdodas jau četru gadu vecumā, taču dažreiz vērojamas novirzes: bērns šļupst, vienas skaņas vietā saka pavisam citu .. PL Siev 83, 5, 15. .. Jānītis stundām dzīvojas skolas sporta laukumā, kad lielie zēni un skolotāji trenējas. «Et būtu spoltists,» viņš šļupst. Auziņš 4, 16. «Nu, kā tev labi iet?» Edgars beidzot saka .. — «Nekas, labi,» es šļupstu ar savu sašauto mēli .. Grīns 1, 221. pārn. Ar balto bārdu aizaugušā mute mazliet šļupstēja — it kā bez zobu. Dziļums 1, 64. // trans. □ Istabas vidū apkampušies grīļojās divi vīri. Brīžiem viņi smējās, brīžiem raudāja un šļupstēja neskaidrus vārdus: «Es viņam!» — «Pagaidi tik!» ... Skujiņš 5, 113.

šļupstētājs, -a, v.; **šļupstētāja,** -as, s. *Cilvēks, kas šļupst.* □ Jaunākajās grupās šļupstētāju parasti ir vairāk nekā divas trešdaļas. Ves 62, 8, 14.

šļupstiens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → šļupstēt; arī šļupsts.* □ Un pirmie vārdi izrunātie, kaut tas ir tikai šļupstiens tavs, lai ir tai valodā, kas mātei, jo cita iesākuma nav. Vācietis 7, 21.

šļupstīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šļupstīgi.** *Tāds, kas šļupst; tāds, kurā izpaužas šļupstēšana (2).* Š. bērns. □ Dažbrīd skaņas izvēlās pāri lūpām gauži šļupstīgas, nevarēja pat lāgā saprast, kas tas par nevārdu .. Purs 11, 17. Tai patika .. Jaško ar mazliet greizu degunu, šļupstīgu valodu un brīnum maigu raksturu .. Jauno v 59, 32.

šļupstisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šļupstiski.** *Šļupstīgs.* □ «Saki tak, kur viņš iemācījies šļupstiski runāt! Vai tā runā tie, kas pieskaitās pie smalkiem ļaudīm?» Blaumanis 6, 50. Viņam [Alksnim] jau bija gadījies redzēt, cik briesmīgi daudz Aumalis spēj dzeršanā. Citiem jau valoda iet šļupstiski .., bet pie Aumaļa no tā vēl nekā nemana .. Saulietis III, 86.

šļupsts, -a, v. *Vārds, izteikums, kas ir izrunāts šļupstot.* □ .. konstatēts, ka pirmajās klasēs ir caurmērā 25% bērnu ar dažādām izrunas kļūdām. Ir arī pieauguši cilvēki, kas turpina runāt vieglā šļupstu valodā .. Defekts visbiežāk sastopams svelpeņos .. Ves 62, 8, 14. «Bēres, ziniet, turpinās ... Mēs sākām svinēt arī manējās.» — Svinīgi paceltā frāze noplok šļupstā. Lubējs 3, 241.

šļurkstēt, parasti 3. pers., šļurkst, pag. šļurkstēja; intrans. *Radīt raksturīgu pakļusu troksni (piemēram, par ko slapju, no kā tiek spiests šķidrums, arī par šķidrumu, kas tiek virzīts pa ko šauru); atskanēt šādam troksnim.* Izmirkušie zābaki šļurkst. Zem kājām šļurkst dubļi. □ .. zem kājām [purvā] sāka šļurkstēt un līgoties ciņi .. Indrāne 1, 290. Purene [govs] iebrida ezerā, .. noliecās un dzēra, ūdens šļurkstēja biezajās lūpās .. Ezera 7, 271. Ne vilks, ne lapsa neiet tur dziļumā, kur, sūnām elpojot, no dumbriem burbuļo purva gāzes burbuļi, kur pussadalījušies sfagni kā melnganas putas šļurkst. Pad J 85, 108, 4.

šļurkstiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → šļurkstēt.* Slapjo kurpju šļurkstieni.

šļurkstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šļurkst.* □ Viņš brida, šļurkstinādams zābakiem dubļus un reizi pa reizei akli kāpdams peļķēs .. Ezera 13, 153. «Jā, Ferdinand, šļurkstini savu pīpi un nemaisies vīra darīšanās!» Līvs 2, 7. // intrans. □ Strēba, skaļi šļurkstinādams, vispirms lieko karstumu karotē atpūtis .. Upīts X, 674.

šļurkstoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → šļurkstēt.*

šļute, -es, dsk. ģen. -tu, s. *Plats, plāns cirvis tēsto kokmateriālu gatavošanai.* Gulšņu š. Namdara š. □ .. Antons rītos jau ar gaismiņu ķērās pie šļutes .. Vanags 3, 40.

šļūtene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Lokana elastīga materiāla caurule šķidruma, gāzu pārvadei.* Gumijota š. Ūdens š. Piena š. Ugunsdzēšēju š. □ .. šalca ūdens no sētnieku šļūtenēm, rīta agrumā skalojot ietves. Lapsa 6, 25. Atskrēja vīri ar šļūteni. Pagalmā ierēcās motors. Varena ūdens strūkla ar milzīgu spēku triecās pretī ugunij. Vāczemnieks 5, 169. Virtuvē krānam uzmaukta sarkana gumijas šļūtene, ielaist ūdeni plaukstās grūti. Dripe 10, 211.

šļūtenisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šļūteniski.** *Šļūcenisks.* □ Viss pīļu bars .. metās dīķī, bet aizšļūca pa gludo ledu šļūteniski uz priekšu.

Birznieks-Upītis VI, 24. Nolaidās noreibušais šļūteniski lejup no nelielā .. paugura .. Kaldupe 12, 137.

šmakstēt, parasti 3. pers., šmakst, pag. šmakstēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, klusu, paasu troksni (piemēram, par lūpām, mēli, kas strauji atvirzās no kā, arī par muti, kurā lūpas, mēle kustas šādā veidā); atskanēt šādam troksnim.* Lūpas šmakst. □ Lai tiktu pie pupiem, [jēri] nometas ceļos. Strauji velkot zīdalu, šmakst mutes .. Caune 4, 59. pārn. Zem koka riteņiem šmakstēja dubļi .. Kar 84, 11, 93.

šmakstiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → š m a k s t ē t.* Lūpu š.

šmakstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šmakst.* □ Zirgs laimīgi bubināja .. Šāva pretim Felūnam silti dvašojošu purnu un šmakstināja apakšlūpu. Berģis I, 59. .. viņš būs klusi laimīgs — kā gardēdis, kas šmakstina starp zobiem marinētu omāru. Lapsa 6, 138. // intrans. □ Ordeņbrāļi ēda, skaļi šmakstinādami, un sprieda, cik grūta viņiem tā zemes dzīve .. Purs 8, 141. Šmakstinādams un izgaršodams viņš maziem malciņiem sūca konjaku .. Lapsa 7, 98. Pa vienu skursteni kūpēja dūmi. «Cep!» Pinkulis vilka nāsīs gaisu un šmakstināja. M Zariņš 5, 32.

šmakstināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi šmakstināt.* □ Arī tad, kad spaiņi vai ķipīši bija tukši, kārumnieki [teļi] neatlaidās, bet, sparīgi sūcot un laizot, šmakstinājās pa traukiem .. Kalndruva 8, 359. Viņš paceļas sēdus, sagramsta ūdens burku uz krēsla, ķersta ar karoti pārcukurojušās ogas un skaļi šmakstinās. Lit M 82, 13, 10.

šmaksts, -a, v. *Īslaicīgs, kluss, paass troksnis, kas rodas, piemēram, lūpām, mēlei strauji atvirzoties no kā.* □ Kūts rāmi izgulgoja ilgi nedzirdētas skaņas: klusas jēru balsis, šmakstus, klaudzienus, nopūtas. Mauliņš 2, 61.

šmaugs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šmaugi. 1.** *Tievs un samērā garš, arī taisns (par cilvēkiem vai dzīvniekiem); arī slaids*[1] *(1).* □ Viņas pašas māte jaunībā bijusi sīka auguma un gauži šmauga, un tēvs, kad viņu uzcerējis, varējis ar abu roku pirkstiem viņai vidu apņemt. Zigmonte 18, 69. Lionardo: Viņa bija, jūs teicāt, ka viņa bija .. . kalsena, šmauga .. . no viņas varētu izveidoties liela, slaida sieviete .. A Eglītis 1, 276. Kādreiz viņa bija skaista meitene. Dzīva, kustīga un skaidra. Tecēja darbos kā šmauga skudra. Dziļums 1, 345. // *Par cilvēka vai dzīvnieka ķermeni, tā daļām.* □ Augums meitenīgi šmaugs — šauriem pleciem, slaidiem gurniem .. Ezera 17, 129. Kurpes .. viņa patiešām nēsāja 39. numura. Toties stilbi kā izdreijāti un viduklis šmaugs. Dripe 10, 380.

2. *Tievs un (parasti) garš, taisns (par kokaugiem, to daļām); arī slaids*[1] *(2).* □ Otrpus upes auga biezi, šmaugi kārkli, kuru lunkanie zari garajām lapām slaucīja ūdens virsu. Laicens I, 36. «.. Še sargam stāv egles tik šmaugas!» Rainis Ib, 221. Aug ozols rētains te ar kara dzelzi serdē, un liepu rinda šmaugiem stumbriem aug. Sirmbārdis 7, 12. .. ieraudzījām, ka mūsu eglei blakus guļ zemē tās šmaugā galotne. Dorbe 8, 36.

3. *Tievs un garens, arī samērā garš (par priekšmetiem); arī slaids*[1] *(3).* Šmauga pātaga. □ Tiku audzināts stingrā tikumībā, šmaugas bērza rīkstītes uzraudzībā. Salenieks 6, 11. Andra atvēra kārbiņu, pildspalva bija šmauga .. Ezera 5, 49. Alksnim gadījās pie rokas pelēka māla krūze. Tas bija pavisam vienkāršs trauks ar garu, šmaugu kaklu un slaidu osu .. Dziļums 1, 14. // *Cieši piegulošs (par apģērbu, apaviem, to daļām).* □ Vīlusies jutās vienīgi jaunava ar šmaugu šifona kleitu .. Birze 8, 172. Slaidajam, gandrīz trauslajam stāvam labi piederētos .. modernie šmaugie ādas zābaciņi līdz ceļgaliem .. Ezera 10, 43. .. modes meklējumos jaunākais izpaužas .. divu siluetu kombinācijās. Piemēram, šmauga, augumam piekļāvīga augšdaļa un plats svārks .. PL Siev 77, 9, 21.

4. *Veikls, elastīgs, arī straujš (par kustībām); arī slaids*[1] *(4).* □ .. viņa uzmet lūpu un šmaugiem soļiem aiziet. Kurcijs 2, 105. .. Ojars .. šmaugi [ar velosipēdu] aizlaida pa ceļu. .. Ģirtam nācās krietni piespiest, lai notvertu Ojaru. Eglons 1, 189. Ektors [suns] galvas gan nepaceļ arī vēl tagad, bet pasit asti pāra reizes tā labi šmaugi uz vienu un otru pusi. Saulietis II, 48.

šmaugums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → š m a u g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Auguma š.

2. *Vispārināta īpašība → š m a u g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kārkla š.

3. *Vispārināta īpašība → š m a u g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Masta š.

4. *Vispārināta īpašība → š m a u g s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Rokas vēziena š.

šmaukstēt, parasti 3. pers., šmaukst, pag. šmaukstēja; intrans. **1.** *Radīt īslaicīgu, samērā skaļu troksni (piemēram, par lūpām, mēli, kas strauji atvirzās no kā, arī par muti, kurā lūpas, mēle kustas šādā veidā); atskanēt šādam troksnim.* Lūpas šmaukst. □ Bučojās, ka šmaukst vien .. ME IV, 82. pārn. Viņa piesēdās pie klavierēm un sāka sapņaini preludēt. .. Viņa pārgāja uz kūstošo, šmaukstošo «Buču valsi» Galetejā .. . A Deglavs 1, 621.

2. *Šmīkstēt.* Pātaga šmaukst.

šmaukstiens, -a, v. **1.** *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → š m a u k s t ē t (1).* Mutes š.

2. *Šmīkstiens.*

šmaukstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šmaukst (1).* □ Turpat viņai līdzās krāca un šmaukstināja lūpas vīrs. Jansons 4, 436. // intrans. □ .. [saimnieks] sāka raustīt grožus un šmaukstināt ar lūpām, skubinot zirgu. Jansons 6, 335. .. vāveres šmaukstinot svieda uz galvām čiekurus .. Birze 3, 75. Klusums, kas iestājās, ir pilns kūts trokšņu: aitas dīdās savā aizgaldā, cūkas šmaukstina pa sili .. Svīre 2, 70.

2. *Šmīkstināt.* □ .. ormanis šmaukstināja pātagu gar sava lopiņa ausīm .. Ādamsons 2, 105.

šmaukstināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inā-

jos; refl. **1.** *Ilgstoši, intensīvi šmaukstināt (1).* Š. ar lūpām.

2. *Šmīkstināties.*

šmauksts, -a, v. **1.** *Īslaicīgs, samērā skaļš troksnis, kas rodas, piemēram, lūpām, mēlei strauji atvirzoties no kā.* □ ..[Marija] izkāpusi no ratiem, visupirms piesteidzas Mažai, to ar sulīgu šmaukstu nomutēdama.. K Zariņš 1, 70. Atskanēja nepārprotams skūpsta šmauksts. Birze 4, 122.

2. *Šmīksts.*

šmaukt, šmaucu, šmauc, šmauc, pag. šmaucu. **1.** intrans.; vienk. *Paslepus doties prom, bēgt.* □ ..tikko pārējie zemnīcas iemītnieki iesnaudīsies, viņš šmauks ārā. Jansons 5, 98. Suns pienāk pie durvīm un paraugās, kas ārā notiek. Ja pamatīgi līst, mājas sargs šmauc atpakaļ virtuvē.. Andersone 1, 136.

2. trans.; sar. *Krāpt.* □ ..man tik un tā neticēs, jo es šos lāga cilvēkus, tīri negribēdams, biju šodien pietiekoši šmaucis.. Dorbe 8, 20. Ak, kā mēs mīlam ar savu īsredzību sevi un citus šmaukt.. Vācietis 7, 6.

šmaukties, šmaucos, šmaucies, šmaucas, pag. šmaucos; refl.; sar. *Krāpties.* □ ..nelieliesl Paņems aiz dziesmas, ja mēģinās šmaukties. Gulbis 3, 78. Mācījos bērnu mūzikas skolā klavierspēli. Ar lielām mokām. Vecāki mani spieda. Šausmīgi negribēju, visādi šmaucos un izvairījos.. Zv 84, 24, 32. «Mūs saista vienīgi tas, kam jāsaista, nav nekā lieka, uzspiesta. Mēs abi varētu šmaukties tik viegli, ka tas vairs nav interesanti.» Dripe 10, 270.

šmerliņš, -a, v. *Neliela, ieapaļa karpveidīgo kārtas zivs.* □ Ja šmerliņš sāk mētāties pa akvāriju uz leju un uz augšu, no vienas puses uz otru — tā ir skaidra pazīme, ka drīz līs. Ves 77, 4, 13.

šmīga, -as, s.; zvejn. *Tralējums; arī traļa pacēlums (kopā ar zivīm).* □ Pēc kārtējā kuģu sasaukšanās seansa Edgars pasaka savu lēmumu — viņi zvejos ilgāk, iztaisīs vienu lieku šmīgu.. Zigmonte 2, 288. Kuģi caur jūras vārtiem iepukšķina selgā, izmet traļus, un pirmā šmīga var sākties. Ciņa 84, 159, 2. Pienāca laiks pacelt šmīgu. Atkal vīri bija uz klāja, rūca vinčas motors, virs traļa ceļa klaigādamas laidelējās kaijas. Talcis 8, 117.

šmīgot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; zvejn. *Zvejot ar trali.* □ Visu iepriekšējo dienu viņi līcī.. šmīgoja reņģes. Skujiņš 12, 298.

šmīgrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šmīgri;** reti. *Slaids, arī lunkans (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Met zaķis cilpu cilpas puķu pļavās, Kad šmīgra lapsa lien vai jenotsuns. Ziedonis 17, 186.

šmīkstēt, parasti 3. pers., šmīkst, pag. šmīkstēja; intrans. *Radīt paasu, samērā spēcīgu troksni (piemēram, par ko samērā tievu, plānu, elastīgu, ko strauji skar gaisa plūsma vai kas strauji virzās gaisā); atskanēt šādam troksnim.* Zari šmīkst vējā. Pātaga šmīkst gaisā. □ ..pagļi vējā šmīkstēja un smilkstēja arvien spīvāk.. Upīts 9, 23. Aiz mūsu mugurām aizvēlās būkšēdams suta vilnis, un uz lāvām sāka šmīkstēt slotas. Austriņš 1, 73. ..Lietus šmīkst. Vējš bulvāra liepas loka. Saulītis 8, 77. Peles kļuva ar katru dienu pārdrošākas: tās skraidīja ne vien pa pieliekamo telpu un virtuvi, bet grabinājās jau arī istabās, naktīs kāvās un šmīkstēja pa kaktiem.. Birznieks-Upītis IV, 166.

šmīkstiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → šmīkstēt.* Pletnes š. Žagaru š. □ Ass pātagas šmīkstiens šķēla gaisu, ar sitieniem Bobi mudināja tālāk. Liesma 58, 9, 4.

šmīkstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šmīkst.* Š. pātagu. □ Aiz sliekšņa vējš šmīkstināja koku zarus. Kaijaks 5, 70. pārn. ..skārda gaiļi dzied torņos. Dzirdi, tie šmīkstina spārnus un nolaižas zemē pie tevis. Lukss la, 123. // intrans. □ Edžiņš: Vai kājas jau nav palikušas stīvas? (Sit ar rīksti uz zemes un šmīkstina ar to.) Blaumanis 6, 407. Vējš šmīkstina kailiem kļavu un ošu zariem.. Upīts 10, 180. Uz jumta šmīkstina lietus; piestāj un šmīkstina atkal. Andersone 1, 112. // *Čāpstināt (piemēram, skaļi ēdot, viļājot pa muti ēdienu).* □ Lieliem kumosiem saimnieks ņēma no mērces ar reņģēm un lieliski šmīkstināja muti, to sastrādādams. Pērsietis 1, 190.

šmīkstināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi šmīkstināt.* Š. ar pātagu.

šmīkstoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → šmīkstēt.* Lietus š. Spārnu š. □ ..pirtī patlaban peras: var taisni dzirdēt slotu šmīkstoņu.. Austriņš 2, 160.

šmīksts, -a, v. *Paass, samērā spēcīgs troksnis, kas rodas, piemēram, ja ko samērā tievu, plānu, elastīgu strauji skar gaisa plūsma vai ja tas strauji virzās gaisā.* Zaru šmīksti vējā. Pletnes š. □ Šrapneļu šmīksti virs galvas, granātu sprādzieni visapkārt.. — un strēlnieku rindas, traukdamās uz priekšu, spiestas plakt pie zemes.. Grīns 1, 324. Vīnstīgām aizaugušie logi lietus pelēkajiem aizkariem aizvilkti. Visapkārt mājai klusi šmīksti.. Andersone 1, 107. sal. «Un tu to pieļāvi? Suns!» kā pātagas šmīksts šķēla gaisu vecā zemnieka sāpju un draudu kliedziens. Lācis 15, 277.

šmiukstēt, parasti 3. pers., šmiukst, pag. šmiukstēja; intrans. *Radīt asu, augstu, samērā spēcīgu troksni (piemēram, par ko samērā tievu, plānu, elastīgu, ko strauji skar gaisa plūsma vai kas strauji virzās gaisā); atskanēt šādam troksnim.* □ Čigānu džindžalas kļuvušas daudz šmiukstošākas, kleperiem vēl jāiedzen baiļes un dzīvība.. Rozītis 2, 142. ..jājampātaga šķeļ gaisu. Šmiukstēdama sāk lēkāt pa kalpa sievas pleciem. Tai piebiedrojas kazaku nagaikas. J Plotnieks 11, 11.

šmiukstiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → šmiukstēt.* □ Vītols nošmiukstināja pātagu un iecirta sniegā greizu krustiņu. Melnis dzirdēja šo šmiukstienu.. Tas bija mudinājums rikšot. Kalndruva 2, 88.

šmiukstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šmiukst.* Š. pātagu. Vējš šmiukstina zarus. □ Striķa viens gals bija apsiets govs līkajiem ragiem, otru Jēkabs žņaudza labajā rokā, bet ar kreiso šmiukstināja kārkla stibu. Lēmanis

10, 55. // intrans. □ Bērzu kailie zari, šmiukstinot kā pātagas, šķeļ gaisu. Jansons 6, 399. Lietus .. šmiukstina pa kamiešos uzmesto jaku. Andersone 1, 136. Šmiukstinādama aizlēca vāvere, kas šepat kādā kokā bija apmetusies uz nakstguļu. Ezera 1, 191.

šmiukstināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi šmiukstināt.* Š. ar pletni.

šmiukstoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums* → *š m i u k s t ē t.*

šmiuksts, -a, v. *Ass, augsts, samērā spēcīgs troksnis, kas rodas, piemēram, ja ko samērā tievu, plānu, elastīgu strauji skar gaisa plūsma vai ja tas strauji virzās gaisā.* Pātagas š.

šmorēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Sautēt pēc apcepšanas (piemēram, gaļu).* □ Tagad vēl mocies ar pīlēm. Un kurš tās ceps vai šmorēs, vai Ilga to pratīs? Dripe 10, 284.

šmuikstēt, parasti 3. pers., šmuikst, pag. šmuikstēja; intrans. *Šmiukstēt.* Pletne šmuikst.

šmuikstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Šmiukstināt.* // intrans. □ Ziemeļrītenis šmuikstina rūts caurumos. Es pielieku seju pie stikliem un skatos uz jūru. Zemzaris 1, 115. .. iztraucēta vāvere uzspurdz sērmūkslī .. un nikni šmuikstina .. Rīgas B 71, 221, 4.

šmūkstēt, parasti 3. pers., šmūkst, pag. šmūkstēja; intrans. *Šmakstēt.*

šmūkstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Šmakstināt.* Š. lūpas.

šmulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Smulēt.*

šmulēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. *Smulēties.*

šmulis, -ļa, v.; **šmule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar.; niev. *Smulis.* □ «Puikas nekad nepadodas tikai varai. Es domāju, jūs ar labu būtu vairāk panākuši.» — «Es neiešu labināties ap šiem lauku šmuļiem.» Rozītis 2, 126.

šmurgulis, -ļa, v.; **šmurgule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar.; niev. **1.** *Pusaudzis; arī ļoti jauns cilvēks; smurgulis (1).* □ .. māte, kad dusmojās, teica, ka es esot tikai puika un šmurgulis, tāpēc man nākšoties viņu uzklausīt. Zigmonte 17, 94. «Strādāšu un pats pelnīšu. Un lai neviens tad nedomā rīvēt man degunā, ka esmu kaut kāds šmurgulis, zīdainis, kas tikai to vien zina kā vecākiem sēdēt uz kakla ..» Pad J 64, 7, 2. «.. šito ķēpu ar vienu šmurguļa puiku, kur darbs tikai siksnai ..» Ezera 2, 233. // ģen.: šmurguļa, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir pusaudža vecumā; arī tāds, kas ir ļoti jauns (par cilvēku).* □ .. Elksnis izskatījās pēc kunga — taisni pēc vecāka kunga, kādiem meitas ātrāk klāt° līp nekā šmurguļa zēniem. Jaunsudrabiņš 8, 271.

2. *Netīrīgs cilvēks; arī nevīža; smurgulis (2).*

šmurkstēt, parasti 3. pers., šmurkst, pag. šmurkstēja; intrans.; refl. *Čurkstēt.* □ Uz plīts šmurkstēja speķa šķēles un kartupeļi. Zv 85, 2, 27.

šnabdegunis, -ņa, v.; **šnabdegune,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar.; niev. *Šņabdegunis.* □ Meitai nevajadzēja neko stāstīt. Viss bija skaidrs — kopdzīve ar šnabdeguni vīru izjukusi uz visiem laikiem. Kalndruva 5, 131.

šnabis, -bja, v.; sar. *Šņabis.* □ .. kad Vītelis pastūma viņai mēriņu pa rokai .., viņa iemeta šnabi kā ogu mutē. K Zariņš 1, 18. Riekstiņš kā pielipis pie krāsns, tā neesot atraujams nost. Viens pats izrijis visu atlikušo šnabi. A Grigulis 13, 573. Ja viņš tagad lūrētu caur pieri un smīnētu, Ģirtam šnabis droši vien ieskrietu aplamā rīklē. Dripe 2, 21.

šnabot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Šņabot.*

šnicele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Ēdiens — cepta, saplacināta, iegarena gaļas šķēle, arī šāds maltas vai kapātas gaļas veidojums.* Cūkgaļas š. Teļa š. Brūni apcepta š. Maltas gaļas š. □ Gaļu griež šķēlēs, tās viegli izdauza, ierīvē ar pārgrieztu ķiploka daiviņu, apviļā olā, .. rīvmaizē, liek sakarsētā taukvielā un strauji cep. Gatavo šniceli pasniedz ar kartupeļiem un salātiem. Kļaviņa 1, 255. Uz 1 kg gaļas mīkstuma ņem 100—150 g tauku vai speķa, 120 g ūdens, 50—100 g sīpolu, 20 g sāls, 0,5 g smalko piparu. No šādi sagatavotas maltas gaļas masas izveido malto bifšteku, malto šniceli u. c. Mājtur 206. Šniceli galdā pasniedz, pārlietu ar sviestu vai sviesta un sinepju maisījumu. PL Siev 85, 3, 22. // *Cepts šādas formas ēdiens no sīki sasmalcinātiem vai šķēlēs sagrieztiem produktiem (zivīm, dārzeņiem, sēnēm u. tml.).* Burkānu š. Kabaču š. □ .. no vārītiem kartupeļiem ātri var pagatavot garšīgas šniceles (kartupeļus sagriež šķēlēs, pārziež ar sinepēm, apmērcē olā, apviļā rīvmaizē un apcep taukvielās). PL Siev 76, 11, 28. Vakariņas: cepti gaļas tefteļi ar skābu krējumu .. un sautētiem burkāniem; kāpostu šnicele ..; tēja. Ves 80, 8, 9.

šnore, -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** vēst. *Garš, šaurs apstrādāšanai iedalīts zemes gabals ciema laukos.* Šnoru lauki. □ Tieši pretim gar ceļa malu Latgalei raksturīgie šnoru zemes tīrumi .. Niedre 4, 5.

2. *Sena garuma mērvienība — aptuveni 45 metri.*

šņabdegunis, -ņa, v.; **šņabdegune,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar.; niev. *Dzērājs (1).* □ Vanga pasmaidīja, un viņa vaigi, noklāti ar tumši sārtām dzīsliņām, smaidot atgādināja nosarkušus rožābolus. «Šņabdegunis jau pēc izskata,» nogudroja Lielmanis. Birze 1, 85. Andersons, šis mūžīgais šņabdegunis, ieteica iedzert, tad pārriešot, taču Hermanis, atcerējies šausmīgās paģiras un mokošās sāpes pakrūtē, noteikti atsacījās. Ezera 8, 153.

šņabis, -bja, v.; sar. *Degvīns.* Zirgu šņabis — *sliktas kvalitātes degvīns.* □ Groku viņš negribēja, šņabi gan dzēra labprāt un Oša alu arī .. Upīts 4, 244. Čukurs dzēra zāļu šņabi, ierīvēja miesu ar čūsku indi, cīnīdamies ar reimatismu. Bels 6, 107. Boksis [suns] palīdis zem galda, pagrieza galvu pret sienu. Šņabja smaku viņš neieredzēja vēl trakāk nekā Kļavinietes melno runci. Kļava 1, 9. .. pirmīt zirgu šņabis, pēc tam šitas pats rums. Vēl trakāk ir, ja šņabim virsū uzdzer vīnu. Ezera 10, 76. // *Trauks (piemēram, glāze vai pudele) ar degvīnu.* □ «Vakar ar Paulu izdzēru kādas

pudeles alus un kādus šņabjus — kam no tā tikusi° skāde?» Blaumanis 6, 175. «Inga!» Duksis sauca, cenzdamies pārkliegt motora troksni. «Feldfēbeļa kungs tev piedāvā vienu šņabi. Iedzer, būs siltāk.» Lācis 15, 403. Fricis izmeta vienu pēc otra divus šņabjus un noreiba vēl vairāk. Kļava 1, 233.

šņabot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Dzert degvīnu.* □ Traktoru viņam bija noņēmuši par biežu draudzēšanos ar pudeli. Bet Janka saprot, ka sodīts viņš nevis tāpēc, ka viņš ir Janka, bet gan par to, ka bieži šņabojis. Zv 63, 16, 8. . . Kā kurais pa dzīvi kuļamies — Strādājam, mīlējam, šņabojam. Purvs 1, 10.

šņācenis, -ņa, v.: val. *Divcentru spraudzenis (š vai ž).* □ Refrēnu teksti fonētiskā ziņā veicina melodijas krāšņumu . . , refrēnu zilbēs maz šņāceņu. Vītoliņš, Krasinska 1, 17.

šņāciens, -a, v. **1.** *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → š ņ ā k t (1).* Nikns š. Skaļš š. □ Šņācieni publikā liecināja, ka ar viņa runu ir lieliski nemierā. A Deglavs 1, 1025. Pēkšņi sauss šņāciens un cirtiens vīzes osā. Pelēka, melni zigzagota odze steigā vijīgi ieplūst alā blakus celmam. Caune 1, 143. Septembra naktīs vai rītausmā dzirdama raksturīgā [aļņu] tēviņu aurošanā . . Mātītes atbild ar sprauslāšanu un šņācieniem . . A Kalniņš 1, 94. sal. Kaisli vārdi viņai ausīs Skan kā čūskas šņācieni . . Aspazija II, 152.

2. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → š ņ ā k t (2).* □ Atskan šņāciens, it kā tvaiks skrietu cauri vārstuļiem. Atkal ciematā ūdensvads nestrādā tā, kā vajadzētu . . . Niedre 12, 111. Uguns vairs netika uz priekšu, daudzās liesmu mēlītes kļuva arvien īsākas un nevarīgākas, beidzot tās noslāpa, izdvešot pēdējo šņācienu . . . Kroma 3, 53.

3. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → š ņ ā k t (3).* □ Nedzird sarunas, tikai darba rīku šņācienus un krītošo lapotņu šalkšanu. Indrāne 1, 129. Vectēvs ienāk [dārzā] sēku pļaut. Izkapts šņāciens pļaujot saplūst kopā ar jūras šalku. Austriņš IV, 468. Skanēja tikai vienmuļš un drusku žēlabains šņāciens — milzīgā riepa izlaida gaisu. Skujiņš 14, 441.

šņak, izsauk.; parasti savienojumā «šņik, šņak». *Lieto, lai atdarinātu, parasti šķēru, grieziena troksni.* □ Šņik un šņak — vēl mitrie mati lido uz visām pusēm. Pad J 83, 21, 2.

šņāka, -as, s.; parasti vsk.; reti. **1.** *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → š ņ ā k t (1); šņākoņa (1).* □ . . Bāriņš [kalps], noguris dienas darbos, iesnaudās un pavēra muti vieglā šņākā. Kurcijs 3, 46.

2. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → š ņ ā k t (2); šņākoņa (2).*

3. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → š ņ ā k t (3); šņākoņa (3).* Motora š.

šņakarēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** trans.; sar.; niev. *Meklēt; arī uzzināt, okšķerēt.* □ . . sākuši šņakarēt, kādas grāmatas īsti meža Grāmatnieks lasot un kāpēc nekad neesot redzams ne baznīcā, ne krogā . . Avotiņa 7, 136.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Ošņāt, ostīt (par dzīvniekiem).* Suns šņakarē paklētē.

šņakarēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Kāri, parasti čāpstinot, ēst (par dzīvniekiem, parasti par cūkām).* □ Naktīs atzogas kādi attāli cūku radinieki, āpši, un šņakarējas pa ceļa grāvi, ēzdami zīles bez sāta . . Birze 4, 128. // sar. *Izvēlīgi, parasti, izmeklējot labāko, garšīgāko, ēst (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Einim smalkmaizes garšo, bet vecāmāte viņu ar tām nelutina. Lai ēd maizi, lai vispār nešņakarējas ēdienu starplaikos . . Zigmonte 11, 18. «Ēst vajag, kad uzlikts galdā, nevis starplaikos šņakarēties,» māte atteica . . Zigmonte 9, 13. Zilonis ēd tieši no koka izmeklēdamies un šņakarēdamies. Skujiņš 11, 120.

šņakāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; sar. **1.** *Ātri, ar lielu apetīti, arī čāpstinot ēst (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ . . saimniece raudzījās bērnos, kas jūsmīgi šņakāja zuti un ievārījumu . . PL Siev 59, 11, 22. Kazlēni . . Viens iegrūž purnu pelēko svārku kabatā, kaut ko šņakā un sprauslā. Indrāne 7, 59.

2. *Griezt, šķelt, kapāt.* □ . . iežvakstas mašīna un sāk šņakāt saulespuķu klēpjus. Jokums 1, 363.

šņākāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. **1.** *Vairākkārt, ilgāku laiku šņākt (1).* □ Vecais Āķis tā savādi šņākāja un meklēja atkal pēc pīpes gultas galā. Saulietis XIV, 52. Vecāmāte saldi šņākā, nē, viņa neko nav dzirdējusi, nav uztraucēta. Zigmonte 11, 138. . . no salmu gubas izlien ezis savā pelēkajā kažociņā un aiziet šņākādams pār izkaisītajiem salmiem . . Birznieks-Upītis IV, 70.

2. parasti 3. pers. *Vairākkārt, ilgāku laiku šņākt (2).* Vējš šņākā.

3. parasti 3. pers. *Vairākkārt, ilgāku laiku šņākt (3).* □ Ārā šņākāja lokomotīve, vagonus stumdīdama. Upīts VIII, 555. Piens slaucot nečurkst kā agrāk, klab tikai aparāti un šņākā vakuumsūknis. Ciņa 79, 196, 1. . . kuģītis šņākā uz Daugavas un blisina ar savu vienīgo lampu pie skursteņa . . Caks I, 31.

šņakāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl.; sar. *Šņakāt (1).* □ Viņa . . sadeva puikam pa pirkstiem, tas bija piegājis pie kūku šķīvja un sācis šņakāties. PL Siev 78, 1, 5.

šņākoņa, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → š ņ ā k t (1).* □ Ilgi viņš, ar lielu šņākoņu, vilka dvašu pa muti iekšā un pūta pa degunu ārā . . Jaunsudrabiņš 1a, 176. Meļņi paslējās un tad izstiepās, . . braucējs nepaguva neko saskatīt, viņš pats bij . . tajā niknajā šņākoņā un putu sprauslās . . Upīts 4, 264. Pēkšņi viņš izdzirda šņākoņu drausmu — Izšāva čūska mēli kā iesmu. Rinkule 9, 12.

2. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → š ņ ā k t (2).* Vēja š. □ Pērkona dimdi kļuva it kā tālāki un dobjāki. . . varbūt vētras auri un viļņu šņākoņa stiprāka. Upīts 18, 253. Viņa iededz prīmusu. Uguns šņākoņa padzen virtuves klusumu. Ezera 2, 122. Pa [vulkāna] spraugām ar griezīgu šņākoņu un svilpšanu šāvās ārā karstas tvaika strūklas. Ērgle 2, 21.

3. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → šņākt (3).* Plēšu š. □ Automobiļu šņākoņa jau patālu dzirdama uz parka ceļa.. Upīts 18, 139. ..kad pievēra acis un cītīgāk ieklausījās ēzes šņākoņā, tad likās, ka tur pamostas vēji.. Vāczemnieks 1, 96. Radiotelefonā.. cauri šņākoņai varēja sadzirdēt tālu kuģu sarunas.. Lapsa 3, 44.

šņākot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Šņākāt (1).* □ Mājās pārnācis, es nogaidīju, kamēr visi aprima. Tagad mani skolnieki jau šņāko. Kurcijs 2, 301. Kaķenīte izcēla kūkumu un bargi šņākoja.. Rinkule 8, 57.

2. parasti 3. pers. *Šņākāt (2).* □ Biezajā tumsā šņākoja koki.. Bendrupe 2, 247. ..Mežs gan klusi šalks, gan šņākos, vētras ļodzīts.. Vācietis 4, 164.

3. parasti 3. pers. *Šņākāt (3).* □ ..pēc divdesmit minūtēm aties vilciens. Stiprāk sāka šņākot lokomotīve, augstāk cēlās dzirkstis.. Jokums 1, 65. Kā senis darba vīram Rokās izkapts šņākos. Kaldupe 7, 43.

šņākoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl.; reti. *Ilgstoši, intensīvi šņākot (1).* □ Vēži visu laiku kulē čaukstēja un šņākojās.. Birznieks-Upītis II, 64.

šņaks, izsauk. *Lieto, lai atdarinātu īslaicīgu, paskarbu troksni, kas rodas, piemēram, ja ko plēš, griež, kož.* □ ..Zeltiņa salnītis.. izskatījās taisni kā pērnējs kumeļš.. Bet, kad tad projām eju, šis pats [zirgs].. tev ar zobiem — šņaks! aiz piedurknes. Upīts 4, 286. «Kā nokļuva viņu nagos, tā aiz deguna ciet un — šņaks! — ar duncīti pa rīkli.» Talcis 5, 10.

šņakstēt, parasti 3. pers., šņakst, pag. šņakstēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, paskarbu troksni (piemēram, par ko cietu, kas strauji saskaras ar ko vai tiek strauji smalcināts); atskanēt šādam troksnim.* Šķēres šņakst. □ Aiz kārkliem vienmuļīgi šņakstēja pļāvēju izkaptis.. Upīts II, 259. ..asā lāpsta šņakstot pārdūra cūkpieneņu saknes.. Goba 1, 20. Zem lāpstas dūrieniem šņakst taukā Jaunskaldu dārza zeme. Indrāne 6, 89. // *Radīt paskarbu troksni, ēdot (parasti ko cietu, arī sulīgu); atskanēt šādam troksnim.* □ Ēda tā, ka likās, ēšana būtu vienīgā interese un uzdevums: steidzīgi, šņakstoši, rijīgi, izbadējuši, izsalkuši. Laicens 1, 125. Apetīte patiešām bija apskaužama, un, lai gan ciemiņi sākumā kautrējās, taču, mājasmātes pamudināti,.. ēda, ka šņakstēja vien.. Jansons 3, 191. Zosis ēda pa miežiem, ka šņakstēja vien. ME IV, 91.

šņakstiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → šņakstēt.* □ Vienroces ar vieglajiem kārkla kātiem sacenzdamās cirta savus divus šņakstienus, kūlīši vēlās gludi un taisniem resgaļiem.. Upīts 4, 309.

šņakstināt, -inu, -ini, -ināt, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šņakst. Š. izkapti.* □ Jāzeps: ..Simons zobus šņakstinās kā vilks, Kas slazdos ieķēries.. Rainis XIb, 185. Sivēns.., rakdamies irdajā, melnajā zemē, šņakstināja sīkās koku saknītes. Fimbers 1, 129. Ķēve nu nadzīgi šņakstināja Buķa tēva auzas.. Upīts 3, 68.

šņakstināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi šņakstināt.* Š. ar šķērēm. Š. ar zobiem. □ Netālu no viņas puķu dobes ežmalī šņakstinājās govs. Kaldupe 13, 219. // *Ilgstoši, intensīvi šņakstēt.* □ Šķēres šņakstinās tukšgaitā. Lubējs 3, 252.

šņaksts, -a, v. *Īslaicīgs, paskarbs troksnis, kas rodas, piemēram, ja kas ciets strauji saskaras ar ko vai tiek strauji smalcināts.* □ ..viņš.. izdzirda cīņas troksni — ņurdienus, kaucienus, sacirstu zobu šņakstus. Gūtmanis 2, 79.

šņakt, izsauk. *Lieto, lai atdarinātu īslaicīgu, paskarbu troksni, kas rodas, piemēram, ja ko griež, plēš, arī (strauji) sacērt zobus.* □ Laidīsies atkal šīs [mušas sunim] klāt un sāks tekāt ap lūpām — šņakt! pasitas galva uz augšu un noklab zobi. Saulietis VII, 124.

šņākt, šņācu, šņāc, šņāc, pag. šņācu; intrans. **1.** *Izelpā vai ieelpā radīt samērā vienmērīgu, paskaļu troksni sašaurinātās vai šaurās elpvada daļās (par cilvēkiem); atskanēt šādam troksnim.* □ Ceplis aizkusumā un dusmās neteica nekā, bet tikai nikni šņāca. Rozītis III, 122. Pēteris dur dakšas sienā un šņākdams ceļ klēpjus uz mašīnas. Saulītis 13, 115. ..Jēkabs tikmēr nolikās gulēt un pa brītiņu jau šņāca un pukšķināja — aizmidzis. Belševica 1, 87. pārn. Dienas izdēj arī čūsku olas, skaties — skaudība zem zaļa ciņa šņāc. Peters 4, 22. // *Par dzīvniekiem.* □ Suņus Brencis [kaķis] nevarēja ciest ne acu galā un, sastopoties ar tiem, naidīgi šņāca un cirta pa purnu. Sakse 8, 31. No putniem un zīdītājiem, kas tīko zalkti apēst, tas aizsargājas, biedinoši šņākdams.. Kļava 3, 25. Zirgi šņākdami velk lielgabalus, no nāsīm plūst garaiņu strūklas.. Jansons 5, 57. // pārn.; sar. *Gulēt miegā, parasti, radot šādu troksni.* □ ..[Andrejs] jau bija nomodā, ..kamēr Pēteris bez kādām liekām raizēm un rūpēm vēl it mierīgi šņāca. Apsīšu J 2, 43. ..otra kalpone.. liecināja, ka skuķis pa naktīm vairs neraudot pēc mātes, bet tīri veselīgi šņācot. Zigmonte 16, 221. // pārn. *Ar dusmām, apslāpētā balsī runāt.*

2. parasti 3. pers. *Radīt spēcīgu, samērā augstu, vienmērīgu troksni (parasti par strauji plūstošiem, bangojošiem ūdeņiem); atskanēt šādam troksnim.* Jūra šņāc. Krāces šņāc. □ Pāri ezeram noplaiksnīja zibens, un reizē ar spalgo pērkona grāvienu sāka gāzt lietus. Ūdens putoja un šņāca. Dripe 2, 103. ..šņāc straujas upes, kas pēkšņi pazūd apakšzemē.. Lielais 1, 18. Jūrā bija sacēlušies lieli viļņi. Tie briesmīgi krāca un šņāca, valstīdami mūsu kuģi no vieniem sāniem uz otriem. Grīva 11, 44. // *Par vēju, negaisu, lietusgāzi.* □ ..dārza vārti bija noslēgti, un klauvēt pie tiem nebija nozīmes, jo vējš ar lietu šņāca.. Dinere 11, 89. Melnajā, drausmīgajā bezdibenī viss rūca, šņāca un gaudoja. Lielais 3, 139. Sadrūvējušies, biedīgi padebeši šņākdami nāca pāri Vidzemes pakalniem.. Lagzdiņš 3, 83. // *Par mežu, kokiem u. tml. (vētrā, negaisā).* Meži šņāc. Priedes šņāc. □ ..Lejkalnes egles sakustējās un smagi locījās, un šņāca vējos. J Kalniņš 2, 7.

..ozoli šņāc un zem ozoliem krēslaini švirkstinās lapas. Ziedonis 9, 156. ..pagalmam pāršalca negaisa brāzma. Gatves bērzi.. šņākdami locījās un vaidēja. Vanags 9, 13. // *Par uguni, ugunsgrēku.* Liesmas šņāc. □ ..viss deg šņākdams un krākdams oranžām liesmām. PL Siev 78, 2, 20. // *Par strauji plūstošu tvaiku, arī par, parasti sakarsētu, verdošu, šķidrumu.* □ Dunēja zeme, lūza tērauds un koks, sadrupa vagoni, šņāca tvaiks. Kar 56, 7, 82. Ūdens katliņā šņāc, uz pēdējām pavarda oglēm sildoties. Zigmonte 2, 130. Šņākdama un sprauslādama gāžas kausēta tērauda straume. Jansons 2, 150. // *Par gaisa plūsmu, kas skar ko vai kam kas virzās cauri.* □ Sniegam kūpot, gaisam gar ausīm šņācot, kā negudrs laidos lejā no Kapkalna kraujas.. J Plotnieks 9, 93.

3. parasti 3. pers. *Radīt spēcīgu, vienmērīgu, samērā augstu troksni, parasti berzes rezultātā (par mašīnām, ierīcēm u. tml.); atskanēt šādam troksnim.* Kuļmašīna šņāc. Riepas šņāc. □ Uz ceļiem un laukos, un mežos nu dūc un rūc, dārd un dun, šņāc un krāc mašīnas. Kalndruva 8, 356. Kaut arī tramvajs vilkās lēni kā vienmēr, visās piestātnēs zvanīdams un šņākdams, Gaisa tilts pienāca ātri.. Kļava 1, 45. Kad tējkanna sāk šņākt, Vilis nogriež gāzi. Mauliņš 4, 176. // *Radīt šādu troksni, virzoties gaisā.* □ Visapkārt spindz lodes, šņāc šķembas... Jansons 3, 101. Šņāc pātagas gaisā, Un zirgi sten.. K Skalbe 2, 64. Tad viņš.. pavicina nazi pār plecu un piepeši laiž tam šņākt gaisā.. Tutenis aizsvelpj tēvam garām un skanēdams iedrāžas barakas durvīs.. Grīns 1, 82.

○ Ausīs (arī ausis, galva) šņāc (arī dūc, džinkst, zvana, dun, šalc, rūc) — *saka, ja šķietami dzird skaņas (dažu slimību, noguruma vai spēcīga pārdzīvojuma ietekmē).* □ Viņas ausīs šņāca kā vētra, un viens spēks, nākdams iz viņas būtības dziļākā dziļuma, spieda viņu mesties Edgaram pie kakla un izsaukties: «Piedod!» Blaumanis 6, 217.

šņaku, izsauk.; parasti savienojumā «šņiku, šņaku». *Lieto, lai atdarinātu īslaicīgu, asu troksni, kas rodas, piemēram, ja ko plēš, griež.* □ Jauni puiši sienu pļāva, Trīs kažoki mugurā. Izkaptiņa šņiku šņaku, Kažociņi briku braku. DV 1200.

šņākulīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šņākulīgi.** *Tāds, kurā rodas samērā vienmērīgs, šņācošs troksnis (par norisi, darbību).* □ ..[pravietis] šņākulīgi ierunājās, skaņas degunā viļādams.. Niedre 6, 206. Ainis paberzēja punu pierē un šņākulīgi nošņauca sadauzīto degunu. Līvs 3, 121.

šņākuļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Šņākāt (1).* □ Baiba nav nekāda labā slēpotāja, viņa šņākuļo caur degunu, sparīgi mētā nūjas.. Dripe 5, 121. ..pāri istabai pie pretējās sienas uz dīvāna šņākuļo Kārlis. Viņam ir dziļš miegs.. Jansons 6, 467. Zirgi nemierīgi, laikam grib dzert. Baltābolis dīdās, šņākuļo, grūti novaldīt, jo laužņu mutē nav. Spāre 5, 303.

2. parasti 3. pers. *Šņākāt (2).* □ Laukā bija sacēlies mērens vējš. Tas šņākuļoja un raustīja aiz loga vecos vītolus.. Grants 4, 12. ..drīz pār viņa galvu sāka šņākuļot vējā meža koki. Kaijaks 5, 100. Virs depo ēkas skursteņa galā sāk šņākuļot tvaika mutulis, kas drīz vien pārvēršas sīkā, spalgā svilpienā. J Plotnieks 11, 33.

3. parasti 3. pers. *Šņākāt (3).* □ Tīdamies dūmu un tvaika vērpetēs, vilciens šņākuļodams aizslīdēja no perona. Klīvers 4, 108. Šņākuļodamas aizvērās.. [autobusa] durvis.. Lapsa 6, 57. Pāri galvai lido granātas, šņākuļo šķembas.. Jansons 6, 441.

šņāpāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; sar. **1.** *Vairākkārt šņāpt (1).* Š. skaidu ar nazi.

2. *Vairākkārt šņāpt (2).* □ Piere dusmās saraukta, roka uz lappušu apmalēm nikni šņāpā piezīmes. Vīksna 1, 93.

šņāpiens, -a, v.; sar. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → šņāpt (1).* □ Stilbi un ceļgali tika nodrāzti vienos pušumos; savs šņāpiens gadījās pat uz elkoņiem.. J Plotnieks 9, 127.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → šņāpt (2).*

šņāpt, šņāpju, šņāp, šņāpj, pag. šņāpu; trans.; sar. **1.** *Griezt*[2] *(1).* Š. diegu. // intrans. □ ..[Miķiņš] izmeklē prāvāku skaidu, atvāž aukliņā piesieto nazi un sāk griezt. Māte brīdina: «Neiešņāp atkal pirkstā!» — «Nešņāpšu vis. Neesmu mazais bērns.» Vanags 9, 5.

2. *Ar ko asu, smailu veidot (piemēram, zīmi).* □ Viņš.. ar nūjas galu nikni šņāpa grantī burtus. Upīts IX, 202. // *Rakstīt, parasti ātri, pavirši.* Š. parakstu. // *Svītrot (ko uzrakstītu, iespiestu).*

šņarkstēt, parasti 3. pers., šņarkst, pag. šņarkstēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, paasu, samērā spēcīgu troksni (piemēram, par ko blīvu, cietu, kas saskaras ar ko vai beržas gar ko); atskanēt šādam troksnim.* □ Viņa caur savām vingrajām rokām izlaiž klēpi pēc klēpja [saulgriežu], kuri pazūd šņarkstēdami mašīnas dzelžainajos zobos. Jokums 1, 360. ..iezaigojās zaļgana ledus kalni.. Gar kuģa sāniem berzēdamies, tie klusu šņarkstēja.. Rīgas B 58, 22, 6.

šņarkstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šņarkst.* □ ..suns ik pa brīdim pabāž galvu, savelk ūsas un šņarkstina baltus zobus. Andersone 1, 50.

šņaucams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → šņaukt.*

2. parasti ar not. galotni. *Tāds, kas ir paredzēts ievadīšanai caur deguna gļotādu, parasti ieelpā (par pulverveida vielu, parasti tabaku).* Šņaucamais pulveris. □ Viņš ir spēcīgs, bārdains večuks, ar šņaucamo tabaku piebārstītu ūsu.. Kalndruva 2, 128. ..19. gadsimta sākumā dzirnavām, kurās tika sasmalcināta šņaucamā tabaka,.. bija izgatavotas klišejas ar firmas zīmi. Tēl M 84, 63. ..sausā vasara lubas bija izkaltējusi kā šņaucamo tabaku. Lapsa 3, 151.

3. lietv. nozīmē: šņaucamais, -ā, v.; sar. *Deguns.* □ «Re, kā dabūja, nu ir šņaucamais plakans,» viņš skaļi čukstēja. Dripe 2, 43.

šņauciens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → šņaukt (2); arī pulverveida vie-*

las (parasti tabakas) daudzums, ko var iešņaukt vienā reizē. □ Vienīgi man šīs divdesmit kapeikas ir nauda, bet citiem — tikai tabakas šņauciens. Salenieks 7, 218. ..kad vairākas sievas sanāca kopā, tad pēc kārtas piedāvāja cita citai no savas dozes pa šņaucienam. Sakse 15, 64.

2. sar. *Neliels (kā, piemēram, vielas, priekšmetu) daudzums.* □ ..kļuva drusku siltāk, šķita, neredzams labdaris starp drēbēm un ķermeni ielējis šņauciena tiesu remdenas tējas, kas sargāja no stinguma. Lapsa 3, 38. «Vai tev kāds šņauciens tabakas ir?» iejautājās Kārkliņš. — «Ir, biedri komandieri. Papirosi,» atbildēja Micītis.. Grīva 12, 112. «..rezerves daļas rajonā varēs meklēt ar uguni. Nu, varbūt arī būs, iedos kādu šņaucienu. Vai es ar to varu iztikt?» Talcis 9, 203.

3. *Vienreizēja paveikta darbība* → *šņaukt (1).* □ Viņam uznāca šņauciens. ME IV, 92.

šņaukāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju. **1.** trans. *Vairākkārt šņaukt (1); šņaukāties (1).* □ Viņam bija paradums vienmēr šņaukāt degunu un ar pirkstiem braucīt nāsis uz leju, lai gan tur nebija nekā šņaucama. Lācis 5, 198.

2. intrans. *Vairākkārt skaļi ieelpot, izelpot caur degunu (parasti, ja ir iesnas); šņaukāties (2).* □ Šoreiz es dabūju no meistara tādu vēju, ka pat mans deguns ne par šo, ne par to sāk šņaukāt. Sēlis 4a, 26. pārn. ..Puteņi šņaukās un sakraus kupenu zārdus. Ziedonis 19, 91. // *Izelpā vai ieelpā radīt raksturīgu troksni (par dzīvniekiem).* Ezis šņaukā. □ Pelēce [avs] tad šņaukāja apkārt, kārodama kādas maizes garoziņas.. Saulietis XIV, 235. Krančelis smilkst,.. šņaukā, osta tālumu. Brigadere 2, 307. ..rukšķis, cūcene, veprēns un viss bars aizaulekšo Rudim garām šņaukādams un urkšķēdams. Birznieks-Upītis 6, 142.

3. intrans.; sar. *Raukt degunu, viebties, arī skaļi elpot (aiz dusmām, nepatikas, satraukuma u. tml.); šņaukāties (3).* □ Šņaukādama.. internāta pārzine izcilāja meitenes veļas saini.. Niedre 10, 36.

šņaukāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** *Vairākkārt šņaukt (1); šņaukāt (1).* □ Kārlis.. bieži šņaukājās ar milzīgu troksni, pēc kārtas aizspiezdams ar īkšķi te vienu nāsi, te otru.. Vilks 2, 17. Rimša izvilka no kabatas lakatiņu, ilgi šņaukājās un kraukājās. Jansons 6, 309. Asaras krita uz manas rokas. Viņa kodīja lūpas un skaļi šņaukājās. Skujiņš 13, 308.

2. *Vairākkārt skaļi ieelpot, izelpot caur degunu (parasti, ja ir iesnas); šņaukāt (2).* □ ..viņi sprauslāja, kāsēja un šņaukājās. Beidzot uzrausās krastā un palūkojās apkārt. Vāczemnieks 5, 167. Gultā iegājusi, nevaru iemigt: grozos un šņaukājos. Andersone 1, 67. // *Izelpā vai ieelpā radīt raksturīgu troksni (par dzīvniekiem).* □ Muša [suns], apsēdies uz celiņa pie Vildes-Mežnieces kājām, šņaukājās, likās, ka suns raudātu. Skujiņš 10, 367.

3. sar. *Raukt degunu, viebties, arī skaļi elpot (aiz dusmām, nepatikas, satraukuma u. tml.); šņaukāt (3).* □ ..neko lielu viņš vis nešņaukājas, kad jālien iekšā segtā jūras liellaivā,.. kas ož pēc siļķēm un sarūsējušas dzelzs. Lācis VII, 679. Kā šodien tā ģērbšanās neveicas! ..Jaņuks šņaukājas un skaišas, bet nekas nelīdz — jāiet vien pie mātes uz virtuvi, lai palīdz. Dripe 1, 46. «Mēs jau esam mācītas dziedāt un spēlēt.. nevis ar traukiem rīkoties,» šņaukājās meitenes.. Kaldupe 12, 132.

šņaukt, šņaucu, šņauc, šņauc, pag. šņaucu; trans. **1.** *Spēcīgā izelpā virzīt ārā no deguna (piemēram, izdalījumus, netīrumus).* □ Ozoliņš.. izrāva mutautiņu un ilgi šņauca degunu. Birze 4, 122. Ja ir iesnas, ieteicams šņaukt degunu pārmaiņus caur vienu un otru nāsi. Nedrīkst stipri šņaukt degunu, jo šajā gadījumā gļotas un kopā ar tām mikroorganismi pa dzirdes kanālu var viegli nonākt vidusausī, izraisot iekaisumu. Biol r 294. No deguna svešķermeni var dabūt laukā, izraisot šķaudīšanos vai arī liekot bērnam šņaukt to nāsi, kurā iekļuvis svešķermenis.. Mājtur 42.

2. *Spēcīgā ieelpā virzīt degunā (parasti pulverveida vielu).* Š. zāļu pulveri. □ ..Miezīts šņauca tabaku un bija paradis ieraut kairinošos putekļus tādiem straujiem rāvieniem, pie kam deguns katrreiz saliecās uz labo pusi. Saulietis IV, 17. Lāgi viņa vairs nevarēja redzēt, tādēļ acu uzspodrināšanai šņauca tabaciņu — iešņauc, krietni izšķaudās, izslauka asaras un redzot visu daudz skaidrāk. Birznieks-Upītis 6, 15. Tabaku.. [peruāņi] uzskatīja par ārstniecības līdzekli un šņauca, nevis smēķēja.. Lielais 2, 74.

Sk. šņaucams.

šņerkstēt, parasti 3. pers., šņerkst, pag. šņerkstēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, asu, samērā spēcīgu troksni (piemēram, par metāla, akmens u. tml. priekšmetiem, kas berzējas gar ko); atskanēt šādam troksnim.* □ Vilciens nevarēja un nevarēja apstāties. Riteņi šņerkstēja, čīkstēja un kauca. Skujiņš 10, 343.

šņerkstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, kas (kas) vairākkārt šņerkst.* Š. oļus.

šņibītis, -ša, v. *Tārtiņveidīgo kārtas strazda lieluma putns ar tumšu apspalvojumu un garu, mazliet uz leju liektu knābi.* Jūrmalas š. Pelēkais š. □ Caurceļošanas periodos jūrmalā visbiežāk var redzēt parastos šņibīšus.. Šī suga pie mums perē samērā reti, galvenokārt jūrmalas joslas ezeros. Latv dzīvn 39. Šņibītis.. ļoti reti.. perē pie mums ezermalās. K Grigulis 5, 177.

šņik, arī **šņiks,** izsauk.; parasti savienojumā «šņik, šņak». *Lieto, lai atdarinātu, parasti šķēru, grieziena troksni.* □ Šņik un šņak — vēl mitrie mati lido uz visām pusēm. Pad J 83, 21, 2.

šņikstēt, parasti 3. pers., šņikst, pag. šņikstēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, asu troksni (piemēram, par šķērēm, ar kurām ko griež); atskanēt šādam troksnim.* □ Asi šņikst šķēres, dūc matu griežamās mašīniņas.. Rīgas B 68, 232, 6. Šķēres viņa rokā šņikst, ņogriežot zaru galotnes, vēlīnos ziedus un pumpurus. Lit M 58, 1, 2.

šņikstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šņikst.* Š. šķēres.

šņikt, izsauk. *Lieto, lai atdarinātu īslaicīgu, asu troksni, kas rodas, piemēram, ja ko grież, plēš, arī (strauji) sacērt zobus.* □ Pa ceļam uz burkāniem viņš atvāž salieceni. Līdz burkāns no zemes laukā — šņikt! — laksts tam nost. Delle 2, 129.

šņiku, izsauk.; parasti savienojumā «šņiku, šņaku». *Lieto, lai atdarinātu īslaicīgu, asu troksni, kas rodas, piemēram, ja ko plēš, grież.* □ Jauni puiši sienu pļāva, Trīs kažoki mugurā. Izkaptiņa šņiku šņaku, Kažociņi briku braku. DV 1200.

šņīpa, -as, s.; sar. *Svītra; arī rieva.* □ Bet viņa tomēr vēlreiz saņēmās un noliecās zemu, zemu pār burtnīcu. Saprast viņa tur vairs nekā nesaprata — melnie burti un sarkanās šņīpas savijās vienā neatšķetināmā kustošā ņudzeklī. Upīts II, 145. . . es redzu cieto, grumbu šņīpām izvagoto tēva seju . . Grīns 1, 33.

šņīpains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šņīpaini;** sar. *Svītrains; arī rievains.* □ Paša darbs, dažādām vīlēm, kaltiem un skrīpstiem apstrādāti [koka trauki], tomēr neveikls un šņīpains, vai nu aiz vājo acu, vai nepilnīgas meistarības vainas. Upīts 4, 282.

šņīpāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; sar. *Veidot svītras, līnijas, arī rievas.* □ Arturam Sukatniekam zīmulis nervozi šņīpāja papīru. Upīts III, 375.

šņirkstēt, parasti 3. pers., šņirkst, pag. šņirkstēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, asu, spēcīgu troksni (piemēram, par metāla, akmens, arī koka priekšmetiem, kas berzējas gar ko); atskanēt šādam troksnim.* Šķēres šņirkst. Ragavu slieces šņirkst. Urbis šņirkst. □ . . atnesis no virtuves visus nažus, . . ņemos tos uztrīt. Tecīla klusītiņām šņirkst un smilkst . . Ezera 11, 77. . . dienu un nakti garām dūc mašīnas un putekļi šņirkst starp zobiem. Indrāne 2, 85. // *Par ko plānu, cietu, trauslu, kas lūst vai tiek spiests.* □ Nakts sals bija valgajai zemei pārvilcis plānu ledus kārtiņu, kura šņirkstēja un grabēja zem kājām. Saulietis VII, 15. . . kad brienu cauri peļķēm, plānais ledus šņirkst . . Ezera 10, 12. . . viņš iegāja aizkrāsnē, kur tam pie sijas karājās četras garas virknes dzeltenu, lielu sīpolu, paņēma divus, trīs, sagrieza, iemaisīja kāpostos un tad ēda, ka šņirkstēja vien. Saulietis II, 148.

šņirkstiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → šņirkstēt.* Zāģa š. Tecīlas š. □ Divi šķēru šņirkstieni, un Ritas gaišās bizes gulēja uz grīdas. Ērgle 4, 16.

šņirkstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt šņirkst.* Š. šķēres. □ . . Zenta šņirkstināja gaļas mašīnu. Lapsa 3, 114. . . viņš jau pļavā šņirkstināja izkapti. Jansons 3, 138. . . viņš gāja pa . . ceļu, karavīra zābakiem šņirkstināja sīkos akmeņus . . Grants 4, 5.

šņirkstināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi šņirkstināt.* Š. ar zobiem. □ Viņa [friziere] sāk . . šņirkstināties ap Krusta aizausi. «Jums ir spītīgs pakausis, matu gali šķeļas.» Lubējs 3, 253.

šņirkstoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → šņirkstēt.* □ . . no ielās uzstādītiem spēcīgiem skaļruņiem skanēja magnetofona lentē ierakstīta ripzāģa šņirkstoņa un džinkstoņa. Pad J 74, 155, 8. Stikla šņirkstoņa, pārvelkot tam metāla priekšmetu, izraisa «zosādas» rašanos. Ves 75, 11, 8. . . mūrnieki sāk mūrēt. Rītos mani modina ķeļļu asa šņirkstoņa. Kurcijs 2, 85.

šņorcaurums, -a, v.; sar. *Caurums (parasti apaviem) saites ievēršanai.* □ . . daudzi [brīvprātīgie] jau staigā basām kājām, noplēsuši līdz šņorcaurumiem savus apavus, kas tiem bijuši kājās, karā aizejot . . Grīns 1, 73.

šņore, -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** sar. *Aukla.* □ No seglu somas viņš izrauj šņori, sasien Brīvniekam rokas uz muguras un šņores galu piestiprina sev pie segliem. Rihters 1, 73. Grāvis pēc šņores norakts, taisns kā stīga . . Upīts 4, 120.

2. vēst. *Šnore (1).* □ Pēc zemes alkst daudzi. Visvairāk gan tie, kas kalpo svešam saimniekam vai dzīvo uz divām vai trim šņorēs izstieptām pūrvietām. Niedre 12, 25. Manā dzimtajā Latgales pusē katram pauguram ir dots vārds. Tā radies Kartupeļu kalns. Senāk, kad zeme vēl šņorēs bijusi, sādžinieki te dēstījuši kartupeļus. Kar 80, 2, 72.

3. *Šnore (2).*

○ Nakts šņore — *naktsšņore.* □ Daži vīrieši, kas bija atbraukuši kopā ar Ābeli, un šoferis, nakts šņores paņēmuši, aizgāja gar ezeru uz priekšu, kur bija piesieta laiva. Meldere 1, 109. Šņoru grāmata vēst. — *caurauklota grāmata.* □ Uz galda tur stāvēja . . bieza šņoru grāmata, kurā laikam ierakstīti visi uz viņpasauli aizceļojošie rugainieši. Austriņš 1, 297.

šņorēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Saitēt, siet, parasti ar auklu, saiti (parasti apavus, arī apģērbu).* □ Mugurā viņam ir garš svārks . . un kājās līdz ceļiem šņorējami stepes zābaki. Lit M 90, 40, 4. Mēs atminējāmies, ka mums priekšā dziļais ūdens ceļš, tādēļ šņorējām vaļā zābakus, vilkām nost zeķes . . Birznieks-Upītis VI, 149.

šņorgrāmata, -as, s.; vēst. *Šņoru grāmata.* □ Visi būtu pārsteigti, uzzinot, ka Turaidas pagastskrīveris pēkšņi pametis šņorgrāmatas un Turaidā vai Siguldā ierīkojis sērkociņu fabriku. J Kalniņš 8, 122. «Tev jāparakstās, ka esi saņēmis,» ziņnesis attapās un vilka no tās pašas somas laukā apbružātu šņorgrāmatu. Zigmonte 14, 49. . . fiktīvi sadalītās ģimenes atkal apvienotas. . . Tāpat izdarītas korektīvas Ploskenas ciema saimniecības un šņorgrāmatās. Cīņa 74, 123, 2.

šņorkurpes, -pju, vsk. šņorkurpe, -es, s.; sar. *Saišu kurpes.* □ Baltā jaka pirmoreiz mugurā, . . jaunas šņorkurpes patīkami ņirkstēja. Upīts 4, 294.

šņorzābaki, -u, vsk. šņorzābaks, -a, v.; sar. *Saišu zābaki.* □ Pie kioskiem biežainas ģimnāzistes garos šņorzābakos izdalīja uzsaukumus. Skujiņš 14, 52. . . Gusts kažokā un šņorzābakos,

viņa pavadoņi vatētos kamzoļos un nenosakāma materiāla stulmeņos. Lāms 6, 93. ..Gavars allaž staigāja pirktā uzvalkā, šņorzābakos.. Niedre 6, 218.

šņukstēt, šņukstu, šņuksti, šņukst, pag. šņukstēju; intrans. *Būt tādam, kam (emocionālā stāvoklī, sāpēs) izraisās šņuksti.* Skaļi š. Apslāpēti š. □ ..mani [ievainoto] pārņem šausmīgs kauns, plūst sviedri, acīs saskrien asaras. Vēl mirkli — un es sākšu šņukstēt no nevarības apziņas.. Grīns 1, 180. Saprotiet, profesors, kādreiz izcils, slavens zinātnieks sēž smirdošā kāpņu telpā tieši uz trepēm un cauri asarām siekalaini šņukst: «Tas ir viss mans mūžs. Kā viņi nesaprot. Kā viņi...» Kļavis 1, 22. ..raudāt vēl tāpat kā bērnībā, Kad sirds vēl nebij rētaina un cieta, Un elsot aizgūtnēm un šņukstēt tā, Ka liekas — krūtis pārplīsīs uz vietas.. Elksne 10, 82. pārn. Nevarīgās dusmās šņukstēdama, vētra brīdi atkāpās.. Kaldupe 12, 18.

šņukstiens, -a, v. *Šņuksts.* □ Viņas balss aiz sašutuma trīsēja, auļos dzītie vārdi varēja beigties ar asarainu šņukstienu. Skujiņš 13, 259.

šņuksts, -a, v. *Straujš, īslaicīgs kakla, sejas muskuļu sasprindzinājums (emocionālā stāvoklī, sāpēs), ko pavada samērā skaļa elpa, neartikulētas balss skaņas.* Skaļi šņuksti. Apraut š. □ Olga raudāja; kāds mežonīgs žēlums žņaudza viņas sirdi; šņukstus apspiezdama, viņa raustījās savās elsās. Lācis 4, 187. Šņuksti kļuva arvien nevaldāmāki un pēc brītiņa izvērtās skaļā raudāšanā.. Kalnruva 9, 48. Lasām, pārrunājam, pēkšņi klases klusumā dzirdami apslāpēti šņuksti. ..Arnītis pamāj ar galvu, bet dūrītes izmisīgi berzē acis.. PL Siev 83, 11, 19. pārn. Viena vienīga zelta lāse Apses pelēkās skropstās, Un tad nokritīs arī tā, Viss nostās. Visi šņuksti un trīsas Notrūks no trauslā kāta. Belševica 2, 56.

šņukurēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju. **1.** trans.; sar.; niev. *Šņakarēt (1).* □ Sīvēns šņukurē apgāztā.. spaiņa izlijušās atliekas. ME IV, 97. Vecais Repulis, no.. kalna vērodams meža suņa [vilka] skraidelēšanu, pie sevis nosprieda: «Bendesmaiss, laikam zaķus šņukurē.» Mauliņš 2, 15. □ Ja tas būtu viņa [saimnieka] varā, viņš noteiktu algas par pusi mazākas: redzētu, ko tad tu [kalps] šņukurētu pa grāmatām un avīzēm! Saulietis II, 145. // intrans. □ pārn. Rakstīt gan nedrīkstētu, ko tu zini, kā cenzūra šņukurē. Sakse 1, 227.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Šņakarēt (2).*

šņukurs, -a, v. *Izstiepts, strups purns (dažiem zīdītājiem, parasti cūkām).* □ Cūkas, aiz aukstuma kūkumus uzmetušas, nemierīgi klīda pa aplokiem un, ar šņukuriem taustīdamas sasalušos dubļus, kaut ko meklēja. Kalnruva 2, 69. Mežacūku bari guļ ciedru silos, šņukuriem ierakušies ciekuros. Gūtmanis 1, 53. pārn. Uz otra [galda].. pusapgrauzti baltmaizes šņukuri.. Salenieks 3, 112. // *Dzīvnieka galvas daļa ar šādu purnu kā pārtikas produkts.* Žāvēts š. □ Ziemsvētkos bija piparkūkas un cūkas šņukurs. Bels 6, 162. Mājās saradās zirņi, cūkas šņukurs, putraimu desas, kviešu milti karašu cepšanai, iesals un apiņi alus darīšanai. Sakse 6, 88. Mīksto šņukuru un ausis no zupas izņem, galdā pasniedz atsevišķā traukā. Kļaviņa 1, 164.

2. sar. *Seja, arī deguns.*

šobaltdien [šo baltdien], apst. **1.** *Savienojumā «vēl šobaltdien»: līdz pašreizējam laikposmam; arī joprojām.* □ ..1711. gadā to [salu] apmeklējis Pēteris Lielais, par ko vēl šobaltdien klīst dažādi nostāsti un visādas versijas. Stradiņš 3, 111. Kolkasraga sēkli vēl šobaltdien veci ļaudis dēvē par kuģu kapsētu. Te, jūras dibenā, smiltīs aprakti, guļot desmitiem kuģu vraku. Zv 84, 24, 8. Kaut medicīnā sparģeļus neizmantoja, tautā to ārstnieciskās īpašības nav aizmirstas vēl šobaltdien. Lauku Dzīve 79, 1, 23.

2. *Pašreizējā laikposmā; šodien (2).* □ ..stingri turos pie ieskata, ka dzīvē visam jābūt godīgi nopelnītam, un šobaltdien pirmais, ko cilvēks nopelna, ir atzīme. Ezera 18, 114. ..cik tiek uzmanības pievērsts labām mātēm, kuras izaudzinājušas lieliskus dēlus un meitas, mātēm, kuras tos gudri un pašaizliedzīgi audzina šobaltdien? Zv 76, 18, 20.

šobrīd, apst. *Pašreizējā brīdī; arī pašlaik, pašreiz.* □ Sprundu namatēvs stāv pagalma vidū un šobrīd izskatās pēc īsta zemnieka — smagnējs, tāds mazdrusciņ sadudzis. Vējāns 5, 79. Māriņš: Līdzko man būs nauda, parādu es jums atdošu. Šobrīd esmu nonācis grūtībās.. Zīverts 1, 67. Grāvjos vairs [jūnijā] nezied vizbules, to laiks garām, bet vai nu šobrīd puķu trūkst. Zigmonte 10, 8.

šodien, apst. **1.** *Pašreizējā dienā.* □ Brīviņš staigāja apkārt saskaities un ņurdēdams — viņš bij teicis, ka šodien vēl nevajag jaukt [sienu]. Upīts 4, 206. Trainaitis: Vakar tu tā nerunāji. — Daumants: Vakar bija cita diena, šodien cita doma. Zīverts 1, 352. Darba aizņemtu es jūs redzēju pirmo reizi pagalmā ienākot, un tikpat daudz darba jums priekšā arī šodien, kad es te stāvu un runāju. J Kalniņš 2, 98.

2. *Pašreizējā laikposmā; arī tagadnē, mūsdienās.* □ Dārziņa mantojums arī šodien aktīvi iekļaujas mūsu kultūras celtniecībā. Stankevičs 3, 179. Viegli iedomāties, cik smieklīga izskatītos šodien uz ielas vai sabiedrībā sieviete krinolīnā vai renesanses laikmeta tērpā. Kalniņa 1, 5. Šodien latviešu etnogrāfija strauji attīstās vienotā plūsmā ar citu.. zemju etnogrāfiju. Latv etn 18.

šodiena, -as, s. **1.** *Pašreizējā diena.* □ ..laiks iet kā bezgalīgs konveijers, uz kura katra šodiena vakar vēl bija rītdiena, bet rīt kļūs par vakardienu. Cīņa 63, 307, 1.

2. *Pašreizējais laikposms; arī tagadne, mūsdienas.* □ Pārvarot laika un telpas robežas, katrai tautai šodienā dzīvo līdzi viņas pagātne, viņas vēsture. Kritikas g 75, 225. Kā īsti dabasbērni papuasi pieraduši dzīvot vienīgi šodienai, par tālāku nākotni nerūpēdamies. Pats galvenais — paēst. Ērgle 5, 32. ..antīkā mīlas lirika ar tradicionālajiem dieviem, tāpat ar tā

laika dzīves atspoguļojumu no mūsu šodienas dzejas ir ļoti atšķirīga. J Kalniņš 1, 143.

šodienējs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šodienēji.** **1.** *Saistīts ar šodienu (1), tai raksturīgs.* □ «Eglupa kungs, varbūt jums labāk tiktos pusdienot savā istabā? Šodien tāds nemiers mājās, visur svešu ļaužu pilns..» Tā kundze smalkā veidā norāda manu šodienējo vietu. Avotiņa 7, 71.

2. *Saistīts ar pašreizējo laikposmu, arī tagadni, mūsdienām, tām raksturīgs; arī šodienīgs.* □ .. viņa [vecmāmiņa] stāsta. Senās, aizmirstības plēņu apvilktas atmiņas atkal tiek svaigas un šodienējas. Zigmonte 1, 38. Diezgan pazīstams, literatūrā plaši izmantots temats, taču.. [dzejnieces] apstrādājumā tas guvis šodienēju skanējumu.. Lit M 63, 31, 2. Kā lai uzrunāju jūs? Par pēckara brigadieri? Jā, jā! Tie nebija tādi kā mēs, šodienējie. Kaldupe 4, 32.

šodienīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šodienīgi.** *Saistīts ar pašreizējo laikposmu, arī ar tagadni, mūsdienām, tām raksturīgs; tāds, kas atbilst pašreizējā laikposma, arī tagadnes, mūsdienu prasībām, normām.* □ Izstaigāju mazās ieliņas, aizgāju līdz upei, kur agrāk bija tukša, līdzena atmata, bet nule radies jauks pilsētas rajons.. Te izauguši arī lieli šodienīgi piecstāvu nami. A Gulbis 3, 10. .. šodienīgai tematikai veltītā glezniecība lielā mērā iet kopsolī ar vispārējo tendenci arī citās mākslās — tā analizē, tiecas iepazīt, izpētī cilvēku un pasauli ap viņu. Nodieva 2, 99. .. gruzīnu romānistu pieredze ir ļoti nozīmīga arī mums tieši savas tautas vēsturisko likteņu, kultūras vērtību, tradīciju šodienīgā izvērtējumā un pārvērtējumā.. Kritikas g 83, 113.

šodienīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *šodienīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. senatnīgums šajās mājās tagad saaudās ar šodienīgumu, savu mūžu nokalpojušais ar nesen pieremontēto, atjaunoto. Purs 4, 37. Vecum vecā patiesība, ka paraugs ir vislabākais skolotājs, vēlreiz apliecina savu šodienīgumu. Lauku Dzīve 78, 6, 22. Šodienīguma jēdzienā iekļaujas arī režisora attieksme pret lugu, — cik šodienīgus akcentus režisors pratis atklāt dramatiskajā darbā, tik aktuāla un mūsdienīga arī būs izrāde. Zv 68, 7, 18.

šoferēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; sar. *Vadīt spēkratus (parasti automobili).* □ Dienestā viņš bija iemācījies šoferēt, un viņš sāka strādāt par šoferi.. Zigmonte 15, 86. .. jau pirmās nodarbības kartingistu pulciņā Mārim pierādījušas, ka kartu jāprot ne tikai šoferēt, bet arī pašam taisīt. Sports 81, 8, 3.

šoferis, -ra, v.; **šofere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Automobiļa vadītājs.* Autobusa š. Profesionāls š. Pirmās klases š. Šofera tiesības. Strādāt par šoferi. □ Motors noslāpa. Šoferis no jauna iedarbināja mašīnu, pabrauca mazliet atpakaļ, lai tad ar lielāku sparu virzītos kupenām cauri. Vilks 2, 57. Taksometru parkā īpaši rūpējas par šoferēm.. Rīgas B 85, 233, 6.

šogad, apst. *Pašreizējā gadā.* □ Ābele šogad ziediem kā nobērta.. Upīts 4, 89. Arī viņš pats šogad strādāja Tālajā pļavā.. Sakse 2, 46. .. es manīju, ka māte šogad sevišķi mīl puķes un ka viņa jūtas jaunāka kā pērn un aizpērn. Jaunsudrabiņš 7, 45.

šogadējs, -ais; s. -a, -ā. *Šāgada.*

šokbetons, -a, v.; parasti vsk. *Betons, kas izgatavots formā ar vibrācijas metodi.* □ .. šokbetons.. lietots gandrīz vienīgi lielpaneļu ēku lodžiju paneļos.. Māksla 73, 3, 15.

šokēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Panākt (piemēram, ar savu izturēšanos, rīcību, runu), būt par cēloni, ka (kāds) nokļūst neērtā situācijā, jūtas aizvainots, aizskarts; izraisīt (kāda) nepatiku, nepatīkami pārsteigt, aizskart (kādu).* Š. lasītājus. Š. publiku. Justies šokēts. □ «Tad tiešām tu domā, ka mūsu grupā ir tikai salašņas, kas šokē pieklājīgas sievietes?» Zigmonte 4, 179. Tas, ka Estere spēja būt precēta vīrieša mīļākā, protams, Brigitu šokētu.. Dripe 10, 158. // intrans. □ «Bēgles» [estrādes ansamblis] šokē ar visu — ar savu temperamentu, uzvedību, pat apģērbu, tai pašā laikā demonstrējot visai labu muzikālo sniegumu. Liesma 77, 6, 27.

2. pareti. *Izraisīt šoku*[1] *(1).* □ .. pārlidojumā cieši pieskardamies laupījuma mugurai, piekūns to plēš ar pakaļējā pirksta nagu, un trieciena šokētais upuris krīt zemē. Zin T 77, 2, 31.

šokolāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Konditorejas izstrādājums, ko gatavo no kakao pupiņām, cukura, aromātiskām vielām.* Parastā š. Deserta š. Š. ar pildījumu. Sveramā š. Šokolādes masa. Šokolādes torte. Šokolādes krēms. □ Balti apklāts galds, uz tā spožā kafijas kanna, trīs porcelāna tasītes, vīna pudele, trīs.. stikla glāzes un šokolādes tāfele. Kļava 1, 78. Turlums: Ak tā, tu vēl gribēji šokolādi! Nolauz gabaliņu, nē — ņem visu! Zīverts 2, 169. Šokolādes pulveri.. verdošā pienā izkausē, pievieno cukuru,.. vaniļu un olu dzeltenumus. Kļaviņa 1, 110. // *Dzēriens, kas ir pagatavots no šī konditorejas izstrādājuma, piena, cukura.* Dzert šokolādi. // ģen.: šokolādes, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir šim konditorejas izstrādājumam raksturīgās tumši brūnās krāsas tonis.* □ .. Anna nemaldīgi redz mazo Andžuli ar šokolādes acīm un greizo degunteli. Indrāne 5, 15. Atvasara sieviešu sejās vēl glabā šokolādes, bronzas un zeltainos toņus, bet cik ilgi? Pēc dažām nedēļām izzudīs pēdējās iedegumā paliekas.. PL Siev 85, 8, 22.

šoks[1], -a, v. **1.** fiziol. *Organisma reakcija uz ārkārtīgi stipru kairinātāju (piemēram, smagu traumu, psihisku stāvokli) — perifērās asinsrites nepietiekamība, kas izraisa šūnu bojājumu.* Primārais š. Sekundārais š. Traumatiskais š. Spinālais š. □ Par šoku apzīmē smagu organisma vispārējo stāvokli, kurā centrālās nervu sistēmas pārkairinājuma dēļ ievērojami un progresējoši samazinās visas dzīvībai svarīgās funkcijas. Visp ķir 156. Šoks ir viens no visbīstamākajiem sarežģījumiem pēc ievainojumiem, sasitumiem, smagām operācijām un plašiem apdegumiem. Med II, 330. Ja cietušais ir šoka stāvoklī, viņa galva jānovieto zemāk par ķermeni un kājas jātur paceltā stāvoklī. Ves 80,

12, 19. sal. Olivers: Jūsu izskats, šīs greznās telpas, tas viss man nāca kā «šoks». A Eglītis 1, 315.

2. *Spēcīgs psihisks, parasti emocionāls, stāvoklis, ko izraisa kas pēkšņi, parasti negatīvi, iedarbīgs.* □ Mārtiņš: Es saprotu, ka tas ir iespaidīgs šoks uz daudziem gadiem. Tas var samaitāt pat visu dzīvi — tādai kā tev. Un, ja nebūtu trāpījušies tie tūkstoši, tu, man liekas, nebūtu pat mēģinājusi izķepuroties. Gulbis 5, 216. Profesors: Smaga lieta, es to atzīstu, bet tāpēc vēl pasaule neiet bojā. Jātiek pāri tikai pirmajam šokam. A Eglītis 1, 400.

šoks[2], -a, v. *Skaita mērvienība — 30 gabalu; kopa, kurā ir 30 (parasti vienveidīgu) priekšmetu.* □ Žāvēto lauku sieru muiža izsniedza vai pārdeva dučos .. vai šokos .. Lauku Dzīve 83, 4, 23.

šolaik, apst. *Pašreizējā laikposmā; mūsdienās.*

šolaiku, ģen., nelok. *Saistīts ar pašreizējo laikposmu, arī tagadni, mūsdienām, tām raksturīgs.* □ «Nav taisnība, ja saka — šolaiku paaudze sliktāka par iepriekšējo. Šodien jaunieši daudz aktīvāki nekā agrāk.» Liesma 76, 12, 10.

šomājas, -u, vsk. šomāja, -as, s. *Māja, kurā dzīvo kāds runātājam vai rakstītājam pazīstams cilvēks (piemēram, kaimiņš kopā ar savas ģimenes locekļiem, arī ar citiem cilvēkiem).* Šomāju ļaudis. Šomāju paražas. □ Ej dziļi ciemos, vistālākos kambaros, Šomāju gudrība nekvernot lielceļa malā. Kaldupe 14, 10.

šomāte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Runātājam vai rakstītājam zināmas ģimenes māte.* □ ..kādreiz atnāca šomāte vai šo Ilze, pārrunādamas ar mūsmāti gan pašu mājas, gan kaimiņu un apkārtnes dzīves .. notikumus .. Austriņš 1, 41.

šomēnes, apst. *Pašreizējā mēnesī.* □ ..viņš brauca mājup. Kas gan varēja būt vēl patīkamāk? Atgriezties pie sievas, pie viņu mazās nebēdnes Andas, kam šomēnes apritēja piektais gads .. Purs 2, 97.

šonakt, apst. *Pašreizējā naktī, pašreizējās dienas naktī.* □ Šonakt gulēju cietāk un mierīgāk. Nedzirdēju pat Ūsaini naktī pārnākam. Birznieks-Upītis 6, 314. Māriņš: Tāpēc ar jūsu priekšlikumu iepazīšos vēl šonakt pat, un atbildi jūs dabūsit jau rītu. Zīverts 1, 56.

šonedēļ, apst. *Pašreizējā nedēļā.* □ «Kad tev beidzas atvaļinājums?» Māris jautā. — «Šonedēļ vēl ne.» Zigmonte 13, 236. «Šonedēļ nemaz netiki pēc piena braucis.» Ezera 2, 27.

šoneris, -ra, v.; jūrn. *Buru kuģis ar diviem līdz septiņiem mastiem un jauktām (slīpām un taisnām) burām lokmastā.* □ Šoneris pārvadāja kokmateriālus no Hamburgas uz Liverpūli un pelnīja baltu naudu. Bels 7, 57. ..dabūju stūrmaņa vietu uz .. piekrastes šonera. Plaudis 3, 180. Virs vectēva Friča gultas pie sienas karājās trīsmastu šonera attēls, kas mazliet atgādināja jūrskolas mācību kuģi. Talcis 7, 167.

šopavasar, apst. *Pašreizējā pavasarī, pašreizējā gada pavasarī.* □ Šopavasar mitrā, vējainā un tumšā naktī viņš brauca pa nomaļu šoseju. Skujiņš 12, 161. ..šopavasar dzeguze man kūkoja tik devīgi, ka beigās apnika skaitīt .. Zigmonte 10, 356. Acu zīlēs tomēr blāzmo tas pats meitenīgais maigums, kas savaldzināja manu sirdi šopavasar .. Grīns 1, 141.

šopēcpusdien, apst. *Pašreizējā pēcpusdienā, pašreizējās dienas pēcpusdienā.* □ «Biruta, kad mēs iesim uz dzirnavām?» — «..Varbūt šopēcpusdien pat?» Zigmonte 4, 219. Bet notika tā — šopēcpusdien tulpes lapa piekļāvās pie manām lūpām un palika. Losberga 3, 28.

šoras, -u, vsk. šora, -as, s. *Širas.* □ Vienzirgu braucējiem zirgs ir sajūgts šorās. ME IV, 100.

šoreiz, apst. *Šajā reizē.* □ «Tēt, mīļo tēt, piedod nu vēl šoreiz,» viņš lūdzās asaru apspiestā balsī .. Blaumanis 6, 167. Nariškins: Ja citos apstākļos mani kāds tā izāzētu, es viņam uz vietas noņemtu galvu. Bet šoreiz nevar. Viņš ir pārāk labi bruņojies. Zīverts 1, 255. Mani tirda ziņkārība, un, gribēdams Juhanesu pārbaudīt, es šoreiz eju tam garām klusēdams. Skujiņš 5, 54. Didzis piecēlās, un šoreiz Oskars viņu vairs neaizturēja .. Ezera 2, 103.

šorīt, apst. *Pašreizējā rītā, pašreizējās dienas rītā.* □ Šorīt Brīviņos visi bij kādu pusstundu agrāk kājās kā citām svētdienām. Upīts 4, 129. Šorīt .. dzirdēju strazdu svelpjam. J Kalniņš 2, 5. Klāvs: Šorīt man bija tāda dūša, ka domāju, neizcietīšu ne līdz vakaram. A Eglītis 1, 348.

šorītējs, -ais; s. -a, -ā. *Saistīts ar pašreizējo rītu, pašreizējās dienas rītu, tam raksturīgs; šārīta.* □ Vēroju [sarīkojumā], ka jaunavas acīs bija zudusi šorītējā domīgā izteiksme un tās atkal vizmoja pārgalvīgā priekā. Zv 58, 10, 19. Vārīgais zieds jau pamiris .. Šorītējais svaigums zudis, manāmas jau novītuma zīmes. Birznieks-Upītis VI, 214.

šorīts, -a, v.; pareti. *Pašreizējais rīts, pašreizējās dienas rīts.* □ ..mācītājs Akots uz šorītu apziņojis Sprici Pagalnieku .. Upīts 18, 286. ..šorīts sākās ar apmākušamies debesīm .. Sports 83, 143, 2.

šorti, -u, v.; tikai dsk. *Virsbikses, kas nesniedzas zemāk par ceļgaliem; īsbikses.* Ādas š. Adīti š. Rūtaini š. □ Šortus ieteicams šūt no blīvāka kokvilnas auduma vai putekļu mēteļa auduma. PL Siev 86, 6, pielikumā. Komplektā ar džemperīti vai sporta tipa blūzi šorti lieliski izskatās, ir ērti un praktiski. Liesma 70, 6, 32. Pienāca sīka auguma jauneklis modīgā šaura metāla ietvara brillītē un šortos .. Dripe 10, 201.

šoruden, apst. *Pašreizējā rudenī, pašreizējā gada rudenī.* □ Viņš dzīvo rūpnīcas trīsstāvu ēkā, kuru šoruden uzbūvēja. Preilis 1, 49. Naktis šoruden tumšas un slapjas. Lisovska 4, 101. Šoruden viņš ceļā uz skolu ņems līdzi arī mazo māsu .. Sk Ģ 90, 6, 3.

šoseja, -as, s. *Ceļš ar cietu segumu; autoceļš ar daudzslāņu segumu.* Asfaltēta š. Betonēta š. Šķembu š. Divvirzienu š. Šosejas strādnieks. □ Pēc stundas Straumēnu saimnieks devās atkal tālāk, un abi braucēji bija priecīgi, tikuši uz šosejas. Virza 1, 169. Pa taisno, gludo šoseju, kas savieno galvaspilsētu ar re-

publikas dienvidaustrumu rajoniem, traucās smagā automašīna. Meldere 1, 5. ..šis ceļš viens no pirmajiem mūsu novadā kļuva arī par šoseju. Tai bija jau grants un šķembu segums, bet pie pilsētas — laukakmeņu bruģis. Zv 79, 11, 6.

šosejnieks, -a, v.; **šosejniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. **1.** *Šosejas strādnieks.*

2. *Sportists (piemēram, autobraucējs, riteņbraucējs), kas specializējies braukšanā pa šoseju.* □ Tagad par abu puišu.. tālākās meistarības briedināšanu rūpējas Latvijas šosejnieku izlases komandas vecākais treneris.. Zv 83, 4, 18.

šosestdien, apst. *Pašreizējās nedēļas sestdienā.* □ ..šosestdien rīdziniekiem.. būs izdevība soļa raitumu iemēģināt.. masu skrējienā.. Cīņa 82, 81, 4.

šosēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Klāt (ceļu) ar cietu segumu.* □ Vietām sliktākās ceļa lejas vasarā jau bija šosētas.. Fimbers 1, 248. Šosētais ceļš.. veda uz apbūvēto centru.. Kurcijs 3, 198.

šosvētdien, apst. *Pašreizējās nedēļas svētdienā.* □ Ločubriesma: Kad tad noliekam kāzas? Pēc nedēļas vai divām? — Dāniels: Garumā nav ko vilkt. Lai notiek — jau šosvētdien! Skujiņš 9, 95.

šote, -es, dsk. ģen. -tu, s.; jūrn. **1.** *Kuģa, laivas takelāžas elements — trice, līne buru regulēšanai.* □ ..[Drifs] pacēlis savu ievainoto roku pret brīvi plandošos klīveru, kura šote aizķērusies aiz ventilācijas skursteņa. Viņi atbrīvo šoti. Talcis 7, 105.

2. *Ūdensnecaurlaidīga (kuģa, jahtas) siena.*

šotēvs, -a, v. *Runātājam vai rakstītājam zināmas ģimenes tēvs.* □ «Nu zini, šotēv, kad tev tik slikti iet, — mainīsimies. Ņem tu mūsu butku [būdu] un vaļinieka priekus un dod mums savus Galarijus.» Sakse 2, 36. ..akai šotēvs bija uztaisījis dēļu vāku.. Austriņš 1, 60.

šovakar, apst. *Pašreizējā vakarā, pašreizējās dienas vakarā.* □ Saule jau norietējusi. Bet arī pēc saulrieta šovakar mežā gaišs, jo debesis skaidras un gaiss rāms. Rihters 1, 494. «Šovakar māte aizmiga ļoti ātri,» Liene atbildēja, «aizmiga, it kā paredzēdama, ka šovakar ļoti ilgojos ar tevi tikties. Man bij daudz daudz tev ko stāstīt.» Blaumanis 6, 87. «Nenorieti šovakar, saule,» Lūdzās pienene. M Zālīte 1, 9.

šovasar, apst. *Pašreizējā vasarā, pašreizējā gada vasarā.* □ «Dzīva [govs] jau palika, bet labuma no viņas šovasar nebūs.» Upīts 4, 92. «Maizi un apģērbu es nopelnīšu šovasar, ganos iedams. Bet cik pa visu gadu izmaksātu grāmatas un burtnīcas?» Sakse 2, 137.

šovinisms, -a, v.; parasti vsk. *Ideoloģijas un politikas princips, kas izpaužas nāciju savstarpējās neuzticēšanās un savstarpēja nacionāla naida izraisīšanā, vienas nācijas (it īpaši lielākās) izcelšanā pār citām, citu tautu pakļaušanā.* □ Šovinisms ir mākslīgi izprovocēts.. naids pret citām tautām. Tā ir nacionālisma galēja forma.. Samsons 3, 30.

šovinistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **šovinistiski.** *Saistīts ar šovinismu, tam raksturīgs.* Š. grupējums. Šovinistiska organizācija. Šovinistiskas idejas.

šovinists, -a, v.; **šoviniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Šovinisma piekritējs.*

šovs, -a, v. *Revijas veida uzvedums, parasti ar mūziku, dziesmām, dejām.* Estrādes š. □ Varietē dalās trīs veidos — revija, šovs un kabarē. Mūsu republikā attīstās otrais veids — šovs. Bet tas nozīmē, ka programmai jābūt skaņu, krāsu un gaismas kaleidoskopam, kur viss plūst, viss mainās. Zv 79, 24, 21.

šoziem, retāk **šoziemu,** apst. *Pašreizējā ziemā, pašreizējā gada ziemā.* □ Staigājot savās kolportiera gaitās, Žuburs nosaldēja kreisās kājas lielo pirkstu. Iznēsātās hromādas kurpes nebija arī nekādi piemērotie apavi šoziem. Lācis VI, 337. «Šoziem liepu tēju vien gribu dzert.» Zigmonte 13, 92. Sniega šoziem Maz ciemā un maz ap ciemu.. Auziņš 3, 37. ..šoziemu viņas gulta stāvēs.. taisni pretī logam.. Upīts 4, 222.

špaga, -as, s. *Paukošanas ierocis ar elastīgu trīsšķautņu asmeni, kam ir uzskrūvējams uzgalis.* Paukošana ar špagu.

špagats, -a, v. **1.** fizk. *Akrobātikas figūra, kuru veidojot vingrotājs sēdus izvērš kājas tā, ka tās, visā garumā skarot grīdu, vingrošanas rīka virsmu u. tml., veido taisnu līniju.* □ «..sēdēšu uz grīdas špagatā..» Liepa 1, 39. Nolaižam kreiso kāju uz zemes un.. paliekam špagata pozā.. Ves 85, 6, 28. pārn. Viena kāja uz blakus esošā akmens, otra vēl laivā, bet laiva, protams, sāk slīdēt nost, un kāpējs tā arī paliek, aizvien dziļāku špagatu taisīdams. Liesma 76, 5, 23.

2. *Stipra, parupja auklа.* □ Paklājam velkos ņem linu diegus. ..Virsaudam ņemti sagatavotie pavedieni, apakšaudam — rupjš špagats 2 kārtās. PL Siev 80, 5, pielikumā. ..Vilis jau uz tā [galda] uzcēlis sievas zābaku un meistaro. ..Kad plīsums apziests, piespiež ar papīra vīšķi un notin ar špagatu. Mauliņš 4, 171.

špagists, -a, v.; **špagiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sportists, kas specializējies paukošanā ar špagu.*

špaktele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *No minerālu (piemēram, krīta, ģipša) pulvera iegūta plastiska masa, ko izmanto apdarei sagatavojamu virsmu gludināšanai; šīs masas kārta, kas ir uzklāta uz kādas virsmas.* □ ..špaktele jāuzklāj plānā kārtiņā, labi jāizžāvē un jānoslīpē, lai tā neplaisātu.. Zin T 78, 10, 28.

2. *Darbarīks špaktelēšanai; sliepne.* □ «Dod špakteli, parādīšu!» Kīlens izņem no manām rokām darba rīku. «Lūk, šitā, stingri iespiež ķiti [grīdas] spraugā..» Talcis 5, 41. Namu apdares laikā krāsotāji izmanto visus jaunceltnē esošos mehanizācijas līdzekļus, sākot ar krāsošanas agregātu un slīpēšanas mašīnu un beidzot ar darba gaitā uzlabotiem instrumentiem, piemēram, gumijas špaktelēm un porolona veltnīšiem. Rīgas B 68, 259, 3. Te ražo ķelles — senseno mūrnieka darbarīku, bez kura neiztiek arī mūsdienu celtnieks. Un vēl te izga-

tavo špakteles — ne mazāk vajadzīgu rīku. Cīņa 75, 15, 2.

špaktelēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Klāt uz (kā) virsmas plastisku masu, lai padarītu gludu šo virsmu; sliepnēt.* Š. sienas. □ Krāsotāja profesijā, tāpat kā jebkurā citā, ir daudz savu noslēpumu: kā līmēt tapetes, špaktelēt grīdu, krāsot logu rāmjus... Rīgas B 85, 35, 2.

špalera, -as, s. **1.** *Divas cilvēku rindas, kas ir izveidotas ceļa, joslas u. tml. malās, pa kuru virzās kāda godināma vai apsargājama persona.* Karavīru š. □ Kāds: Jūsu goda galds ir klāts. Kalpotāju kadri stāv špalerās un gaida ierodamies jauno pāri. Zīverts 2, 103. Sīmanis: Cauri viesu špalerai dodas jubilārs ar dzīvesbiedri... Vētrainie aplausi pāriet ovācijās. Priede 4, 68. pārn. Ļaužu špalera pie ieejas sagaida ikvienu: «Vai nav lieka biļete?» Caklais 6, 72.

2. *No kārtīm, stieplēm u. tml. veidots režģis, pie kura piestiprina kāpelējošu augu, augļkoku virszemes daļas.* □ Vīnogulājus pie špalerām viņš piesien.. ar polietilēna lentēm.. Lauku Dzīve 79, 4, 10. .. sabiezinātā stādījumā stumbra apakšdaļa bija kaila un tikai špaleras augšā augiem bija lapas. DD 66, 12, 13. // sar. *Augu rinda, kas ir izveidota pie šāda režģa.* Vīnogulāju š.

špats, -a, v. *Gaišs, caurspīdīgs vai puscaurspīdīgs nemetāliskais minerāls ar labu skaldību.* Dzelzs š. Kaļķa š. Kušņu š. Smagais š. Lauka špats — *laukšpats.* □ .. Islandes špata kristāls plaukstas lielumā, uzlikts uz grāmatas lappuses, dubulto tekstu. Zv 75, 7, 17. Latvijā visbiežāk sastopams kārtainais ģipšakmens. Tas ir pelēks, slāņots iezis, kurā gaišās šķiedru ģipša kārtas mijas ar tumšām.. špata ģipšu kārtiņām. Maldavs 1, 88.

špeile, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar. *Tapiņa (apaviem).* □ Tagad [kurpnieks] sēž uz ķebļa — Špeiļu paka zobos, Īlens vienā rokā, Āmurs otrajā.. Vanags 13, 53.

špeilēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Tapiņot.* □ Plītspriekšā bluķis, kur skaldīt un skalus plēst, kur gaļu cirst un zābakus špeilēt. Indrāne 10, 44.

špetnība, -as, s.; parasti vsk.; sar. *Nešpetnība (1).* Suņa š.

špetns, -āis; s. -a, -ā; apst. **špetni;** sar. *Tāds, kura attieksme pret citiem ir barga, naidīga, arī ļauna; nešpetns (1); negants (1).* □ Signe ir špetna sieva. Un saimnieces garu ir cietums viņā nav sadeldējis. No viņas var visu sagaidīt. Indrāne 5, 340. «Tev tikai, Silvij, tāda asa mēle. Jau no bērnu dienām tu man biji tāda špetna, pārāk tev patīk cilvēkus āzēt.» Kroma 3, 74. Dr. Fiasko: Nekas nav pagājis un grozījies. Tikai vienu paaudzi nomaina otra, kas ir vēl špetnāka par iepriekšējo. Zīverts 2, 56. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Miezītis no kaimiņu Zelmas špetnās runāšanas nenobīstas.. J Liepiņš 2, 140. Es labi zināju, cik Justam ātra un špetna daba, bet nekad nebiju nedz redzējusi, nedz dzirdējusi, ka Justs būtu Elīzai piedūris kaut pirkstu.. Ezera 17, 99. // *Agresīvs, nikns (par dzīvniekiem); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Tonakt es savā guļvietā visu laiku jutos uz mata kā Puškina varonis Dubrovskis pēc tam, kad viņu ieslodzīja vienā istabā ar špetno Trojekurova lāci. Lagzdiņš 3, 104. Varēja cerēt, ka pēc dabūtās mācības viņa cik necik pierausies un savaldīsies. Nekā nebija! Taisni pretēji! Viņa kļuva vēl špetnāka un negantāka. .. Jau agrāk abas kaķenes ecējās vienā gabalā, bet nu sākās mūžīgs un nebeidzams karš.. Ezera 15, 169. Reksis pie ķēdes klankstējis aizvien špetnāk un sirdīgāk, kā mēdzot riet tikai tad, kad kāds klimstot mājas pavisam ciešā tuvumā. Ezera 15, 17.

špetnums, -a, v.; parasti vsk.; sar. *Špetnība (1).* □ Kad alus muca bijusi tukša, tad meklējuši lāpstas, lai raktu veco laukā un noņemtu dziesmu svētku karogu, ko Jaunskaldu saimniece savā špetnumā uz zārka uzsegusi. Vai tad dziesmu var zemē aprakt, kaut arī pati Jaunskaldu saimniece tā būtu izlēmusi? Indrāne 6, 78.

špicka, -as, s.; novec. *Sērkociņš.* □ «Skolotāja jums droši vien stāstīja, ka Kuldīgā tiek izgatavoti sērkociņi. Špickas.» J Kalniņš 10, 223. // pārn. *Tas, kas ir viegli veicams, izdarāms; tas kas ir mazs, arī nenozīmīgs.*

špics, -a, v. *Neliels dekoratīvs suns, kam raksturīgs pasmails, īss purns, mazas, stāvas, trīsstūrveida ausis, gredzenā saritināta aste un biezs, garš, taisns apmatojums; attiecīgā suņu šķirne.* □ Špicu sauca par Morsi, un tik baltu suni reti gadās ieraudzīt. Zigmonte 18, 118. Omulīga, zeltzobaina dāma grasījās [pārdevējai] pat ierakstīt pateicību un droši vien būtu tā arī izdarījusi, ja nesāktu vaukšķēt pie ārdurvīm piesietais špics. PL Siev 79, 11, 14.

špikeris, -ra, v.; sar. *Konspektīvs, parasti uz nelielām zīmītēm rakstīts apgūstamās vielas materiāls, ko mācību iestāžu audzēkņi neatļauti izmanto zināšanu pārbaudes gaitā.* □ .. Valdim blakus sēž lāga Leonīds, vienmēr labprātīgs priekšā teicējs.. Augstsirdīgi viņš nodod Valdim pat pusi savu špikeru. Zigmonte 1, 241. Mūsu klases puišiem patika Daira — viņa saņēma zīmītes, sīkas dāvanas. Andis priecīgi piespēlēja viņai špikerus. Lāms 4, 26. Viņš tur savu kaut kur sadabūto špikeri zem sola un.. steidzīgi.. noraksta. Dinere 11, 169.

špikot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Izmantot špikeri zināšanu pārbaudes gaitā.* □ Neviens nešpikoja. Bērni mīlēja un cienīja matemātikas skolotāju, bet, ko mīl un ciena, to nemēdz krāpt. Avotiņa, Šlisers 1, 37. Daudzi [skolēni] špiko, daudzi noraksta, kurš tad ir nodzīvojis bez špikošanas? Dinere 11, 169. .. vārdu «špikot» atļaujas tikai labi pazīstamā vidē, kur attieksmes var būt brīvākas. Svešā auditorijā, arī oficiālā rakstveida ziņojumā šis vārds neder. Tāpēc tas uzlūkojams par sarunvalodas vārdu. Laua 1, 84.

špiks, -a, v.; sar. *Izspiegotājs, ziņu pienesējs.* Politpārvaldes š. □ Katrā barakā, bez šaubām, bija pa špikam, kas vēroja strādnieku izturēšanos, noklausījās viņu sarunas un atstāstīja, kur pienākas. Lācis VI, 311. Špiki staigā

pa [restorāna] zāli. Viņi uzrāda vienu, otru, tos aiztur un izkrata. Sēlis 4a, 176. Viņš gājis zem rokas ar baltās drānās ģērbtu sievieti, tās seju sedzis plīvurs. Nevienam no špikiem, kuri tobrīd atradušies ostā, .. ne prātā nenācis aizturēt virsnieku un tā daiļo sievu. Hor 90, 3, 22.

šprice, -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. *Šļirce.* □ Vēl pirms gadiem piecpadsmit viņš [ārsts] tepat «Aronā» cīņā pret tuberkulozi bija apbruņots tikai ar kaļķu šprici un pneimotoraksa adatu. Birze 5, 228.

špricēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Šļircināt.* □ Es izrakstīšu vajadzīgās zāles, un māsiņa no jūsu rajona poliklīnikas nāks tās špricēt. Lukjanskis 6, 48. // intrans. □ Ita stāsta, ka bērnībā, rotaļājoties ar lellēm, viņa vienmēr nodarbojusies ar ārstēšanu — špricējusi, pārsējusi . . . Ves 83, 3, 9.

šprote, -es, dsk. ģen. -tu, s. *Neliela, eļļā konservēta, kūpināta zivs (piemēram, brētliņa, maza reņģe).* □ Tagad bija Ausmas kā jau namamātes kārta aicināt pie galda, no kura plūda majonēzes, šprotu, siera, kūku un cepumu sāļās un saldās smaržas .. Ezera 9, 46. Senāk gatavoja arī vīķu šprotes: zivīm nogrieza galvas, atbrīvoja no iekšām, izņēma pūsli .. Zivis sasālīja, salika uz sietiem un auksti apdūmoja, lai tās iegūtu zeltainu krāsu. Pēc dūmošanas cepa eļļā. Lauku Dzīve 78, 1, 32.

šrafējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *š r a f ē t.*

šrafēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Vilkt rasējumā tievas paralēlas līnijas (piemēram, ēnojuma parādīšanai).* Š. ar lineālu.

šrāga, -as, s.; vēst. *Ģilžu un cunīšu statūti (Vācijā, Baltijā līdz 20. gadsimta sākumam).* □ 1583. gadā Rīgas atslēdznieku, .. kalēju un pulksteņtaisītāju zeļļi dabūja šrāgas, kur bija norādīts, kas viņiem jāprot. Zin T 76, 5, 21. Rīgas zeltkaļu pastāvēšana .. datēta jau 1592. gadā. Arhīvos rodama arī 1542. gada 23. jūnijā parakstīta Rīgas zeltkaļu cunftes šrāga. Pad J 84, 80, 2. Aptuveni pirms 600 gadiem Latvijā radās alus un vīna nesēju brālība ar savām funkcijām un statūtiem jeb šrāgām, kuros bija paredzēts arī sods žūpām. Lit M 85, 51, 2.

šrapnelis, -ļa, v.; mil. *Ar apaļām lodēm, maziem metāla stieņiem, mazām bultām u. tml. pildīts artilērijas šāviņš, kam laika deglis izraisa sprādzienu noteiktā trajektorijas punktā.* □ Šauteņu troksnis pamazām noklusa, un tikai lielgabali vēl raidīja šrapneļu uguni uz mežmalu .. Strāls 2, 110. Tad viņš sakniebj lūpas, ceļas kājās un iet citiem pakaļ pa dubļaino, rakešu apgaismoto lauku, ko kapā lodes .. un ārda šrapneļi. Grīns 1, 174.

šrifts, -a, v. *Noteiktai rakstības sistēmai raksturīgā zīmju grafiskā forma; šādai formai atbilstošu zīmju kopums.* Rokraksta š. Zīmētais š. Gravētais š. Salikuma š. Iespiestais š. Rakstāmmašīnas š. □ Šrifta māksla tomēr ir pilnīgi patstāvīga nozare, turklāt nemaz tik bieži negadās, ka talantīgs grafiķis stājmākslā un grāmatu grafikā pilnīgi pārvaldītu un izjustu arī burtu mākslu. PL Siev 81, 3, 14. Cildinājumu pelna arī mūsu šrifta kultūras kopēji. Gluži praktisku, pozitīvu pavērsienu šajā jomā panācis viens no izcilākajiem meistariem — A. Grīnbergs. Viņa darbos .. redzējām izkoptu stila burtu lietojumu. Māksla 84, 1, 5. 1921. gadā nodibina pat īpašu reklāmas kantori, kas darbojas līdz 20. gadu beigām. Šeit var pasūtīt dažādu etiķešu un šriftu paraugus .. Tēl M 84, 64. «Kas tie par burtiem! Kas tā par rakstību!» viņa izsaucās kā dusmās. — «Tas ir īpašs šrifts,» es palielījos. «Tādi burti bija iecienīti gadsimta sākumā .» Zigmonte 17, 44.

štābs, -a, v. *Galvenais karaspēka vadības orgāns.* Divīzijas š. Tanku brigādes š. Frontes š. Štāba priekšnieks. Štāba virsnieks — a. *Virsnieks, kam ir majora, apakšpulkveža, pulkveža u. tml. vai kāda no kara flotes kapteiņa dienesta pakāpēm (daudzu valstu bruņotajos spēkos).* b. *Virsnieks, kas veic dienestu štābā.* Štāba kapteinis — *dienesta pakāpe daudzu valstu armijās (pirmsrevolūcijas Krievijas armijā — dienesta pakāpe starp poručika un kapteiņa (rotmistra) pakāpēm); karavīrs, kam ir šāda pakāpe.* □ Klusumu pārtrauc Pētersons, kas bijis dieniniekiem līdzi bataljona štābā un ticies ar turienes rakstvežiem. Grīns 1, 83. Rāmnieks nezināja caurlaidi. Viņam atņēma šauteni un rokas granātas, un divi sarkanarmieši .. aizveda viņu uz kāda pulka štābu. Lācis 15, 299. Divīzijas štābs pieprasīja īpaši svarīgam uzdevumam komandēt latviešu lidotāju, kurš labi zinātu vācu valodu un orientētos Latvijas debesīs. Zv 79, 9, 5. Heinrihs Eihe kļuva [1. Pasaules kara laikā] par kadru virsnieku, ieguva štāba kapteiņa dienesta pakāpi. Hor 76, 1, 14. // pārn. *Cilvēku grupa, kas vada (piemēram, uzņēmumu, iestādi, organizāciju, pasākumu).* □ No cita bāzenieka [bāzes kuģa], kas jau uzņēmis pilnu kravu un gatavojas doties mājup, uz mūsējā pārceļas ekspedīcijas vadības štābs: ekspedīcijas priekšnieks, zvejnieku arteļu ekspedīcijas priekšnieks un flagmaņa speciālisti. Talcis 7, 23. . . kārtības sargu štābā pa telefonu atkal taujāja pēc kāda no jaunajiem milicijas draugiem. Ergle 6, 88.

štaga, -as, s.; jūrn. *Atsaite (parasti no tērauda trosēm vai stieplēm) apaļkoku noturēšanai kuģa garenvirzienā vai buru piestiprināšanai uz buru kuģa vai jahtas.* □ Štagu un vantis nostiepj stingri ar vienkāršu savilcēju .. Pad J 84, 68, 4.

štamps, -a, v.; niev. *Darbību, darbības paņēmienu, izteiksmes līdzekļu kopums (parasti mākslā), ko atdarina bez radošas pieejas, oriģinalitātes, dziļāka satura meklējumiem; arī šablons (2).* □ Darbības risinājumā ar daudzām izdomas bagātām mizanscēnām režisors centies tikt ārā no tradicionālisma un štampu valgiem. Vītoliņš 2, 301. Šis [O. Vācieša] posms mūsu pēckara literatūras attīstībā pieteica karu sastingumam un rutīnai, jebkādām dogmām cilvēka domāšanā, štampiem un klišejām dzejas tēlainībā. Kritikas g 83, 160. Štampu pamatā nav pilnīga nevērība pret literāro va-

lodu, bet nepareizs priekšstats par to, kādai jābūt koptai valodai. Draugs 81, 6, 20. «Parasti mēdz sacīt, ka tie, kas smīdina citus, paši ir nopietni, pat drūmi. Ko jūs varētu teikt par sevi?» — «Es nepavisam neatbilstu šim štampam. Esmu smējīgs cilvēks. Man patīk pasmieties par sevi un citiem.» Liesma 76, 4, 13.

štance, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Spiedapstrādes instruments (kā) veidošanai no plakana materiāla, plakanas sagataves, piemēram, to cērtot, griežot, lokot, velkot.* Kombinētā štance — *štance, kurā apvienotas vairākas operācijas.* Kompaunda štance — *kompaundštance.* □ Štances izmēģinājuma rezultāti bija pārsteidzoši. Vienā gājienā tā izgatavoja nevis vienu, kā agrāk, bet gan divas detaļas uzreiz.. Ja agrāk spiede strādāja, izdarot atsevišķus gājienus, tad tagad tā darbojas nepārtraukti, automātiski. Zin T 63, 9, 33. Pneimatiskais robots satver sagataves, ievada tās štancē un liek kaudzītēs gatavās elektrodzinēju rotoru plāksnītes. Pad J 84, 245, 2. Jaunais paplākšņu štances modelis — arī Andreja roku darbs — tagad dod četrkāršu laika ekonomiju. Liesma 74, 12, 19.

štancējamība, -as, s.; parasti vsk. *Materiāla piemērotība štancēšanai.* Skārda š. Tērauda š.

štancējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *š t a n c ē t.* □ Šie skārda štancējumi un gravējumi ir lieliski kā suvenīri, bet diezgan primitīvi kā rotas. Tēl M 58, 197. ..lauksaimniecības mašīnu rūpnīca [Jelgavā] saņem metālu no Ukrainas PSR, štancējumus un čuguna lējumus — no Ļeņingradas.. Ģeogr 531.

štancēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Iedarboties ar štanci (uz kādu materiālu); veidot (ko) ar štanci.* Š. tēraudu. Š. plastmasas. Š. zobratus. Štancēts rokturis. □ Kaltes virsa nosegta ar sietu. Visi sieti darināmi no alumīnija, štancēta skārda vai arī pīta nerūsējošā tērauda vai alumīnija 1 mm apaļām stieplēm. Lauku Dzīve 76, 2, 30. Metode štancēšanai ar magnētiskajiem impulsiem ir visai universāla. Tā dod iespēju štancēt detaļas no pulētām un lakotām, kā arī izolējošā čaulā ieslēgtām sagatavēm, nebojājot to virsmu. Zin T 76, 2, 13.

štancētava, -as, s. *Cehs, arī telpa (piemēram, rūpnīcā), kas ir iekārtota štancēšanai.* □ Rūpnīcas apgaitu sākam no štancētavas. Reti kāda cita rūpnīca var lepoties ar tādu cehu.. Cīņa 63, 7, 2.

štāpelis, -ļa, v. *Plāns audums, ko iegūst no dabiskām un mākslīgām šķiedrām; audums, ko iegūst no štāpeļšķiedras.*

štāpeļšķiedra, -as, s. *Īsa, smalka ķīmiskā šķiedra.*

štats[1], -a, v. *Darbinieku skaitliskais sastāvs (iestādē, uzņēmumā, organizācijā u. tml.) ar noteiktiem amatiem un algām.* Uzņēmuma š. Štatu vienība. Štatu saraksts. Samazināt štatus. Palielināt štatus. □ Kas tad viņš bija.. Viens no daudziem viņam līdzīgiem. Cilvēks bez pastāvīga darba, bez izredzēm uz štata vietu pilsētas vai valsts dienestā. Bet, kam nav štata vietas, tam nav arī izdienas stāža un izredzes uz pensiju. Lācis 6, 6. Viņai [oficiantei] nepatika cilvēki, kas, pat neieskatījušies ēdienkartē, nepasūtīja nekā vairāk kā tikai kafiju, it kā te vesels štats darbinieku nepūlētos, gatavodami garšīgus ēdienus.. Kaijaks 4, 169. Katras celtniecības pārvaldes štatos, ieskaitot tehnisko sekretāri, nav vairāk par desmit cilvēkiem. Zv 82, 23, 6. Līdz 1956. gadam mākslinieks strādāja režijā līdztekus aktiera darbam, bet no 1956. gada līdz 1963. gadam viņš bija štata režisors. Katlape, Ceplītis 1, 134.

štats[2], -a, v. *Administratīvi teritoriāla vienība (piemēram, Amerikas Savienotajās Valstīs, Meksikā, Brazīlijā, Austrālijā, Indijā).* □ Luga stāstīja par notikumiem Džordžijas štatā senatora Lengdona ģimenē. LPTV I, 208. ..Savienotās Valstis piemeklēja sausums, deviņos galvenajos lauksaimniecības štatos tas atnesa vairākus miljardus dolāru zaudējumu. Zv 75, 6, 20. Plūdi piemeklējuši septiņus Meksikas štatus. Rīgas B 73, 195, 8.

štauers, -a, v.; jūrn. *Persona, kas pārzina kuģu kravas iekraušanu un izkraušanu.* □ Štaueri — tie bija kuģu izkraušanas uzņēmēji. Rīgas B 76, 124, 3. Kopā ar saviem vakarējiem skolotājiem — štaueriem, brigadieriem un inženieriem — Rīgas un Ventspils tirdzniecības ostās sākusi strādāt liela grupa jauno dokeru mehanizatoru. Pad J 81, 218, 1. Agrāk vecākais štauers, kas atbildēja par kuģa iekraušanu vai izkraušanu, tik vien darīja, ka skraidīja no vienas tilpnes pie otras un steidzināja krāvējus. Liesma 75, 4, 25.

štihs, -a, v. *Apavu pēdas garuma mērvienība — 2/3 centimetra.*

štiks, -a, v.; novec. *Durklis.* □ ..plintes mūsējiem esot it pavecas, vēl no turku kariem, un tikai pa vienai patronai lādējamas. Toties garākiem štikiem.. Grīns 1, 34. Bet neaizmirst mūžam, ne pagaidām, kā zeme šī glābusi tika: no kazaku maigajām nagaikām, no dragūnu lodēm un štika... Auziņš 10, 81.

štora, -as, s. *Biezs loga aizkars.* □ Visiem logiem vēl bija priekšā štoras, un istabās valdīja gandrīz pilnīga tumsa.. Lācis VII, 507. ..durvis bez trokšņa atvērās. Logi bija aizvilkti ar štorām, un tāpēc istabā valdīja bieza, necaurredzama tumsa. Grīva 9, 181. Viņš staigāja pa telpu, ar garu kārti vērdams ciet logus un nolaizdams štoras. Sk Ģ 84, 4, 23.

šturmēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; novec. *Sturmēt.* □ ..ielās vērojām daudz apbruņotu vīru. ..Kārlēns zināja, ka tie bijuši kaujinieki no apkārtējiem pagastiem un aizgājuši šturmēt Jelgavu, lai padzītu no turienes ienīstos baronus un karaspēku. A Gulbis 3, 65. Kad melnās sotņas cietoksnis bijis uguns un dūmu apņemts, kaujinieki.. to šturmējuši no visām pusēm. Branks 1, 60. Bataljons lauzīsies gar Lielupi uz dienvidiem.. Abas pirmās rotas šturmēs Pavasara muižu.. Grīns 1, 99. pārn. Vēl nesen amerikāņa R. Robertsa kārtslēkšanas sniegums (5,70 m) skaitījās ja nu ne fenomenāls, tad izcils gan. Olimpiskajā gadā Eiropas sportisti sāka šturmēt šo rezultātu. Sports 80, 125, 1.

šucmanis, -ņa, v.; vēst. *Kārtības policists (Vācijā, arī dažās tās okupētajās teritorijās 2. Pasaules kara laikā).* □ Rīgas stacijā dežurējošais šucmanis gan paskatījās uz Māras niecīgo čemodāniņu, bet neko neteica un apturēja kādu vīru ar lielu paunu. Kļava 1, 230. Rūjmalā, dažus kilometrus no pilsētas, šucmaņi nošāvuši trīs jauniešus, kuri slēpušies no iesaukšanas. Rūja 3, 55. Mierināja sevi ar domu, ka tēvu taču aizveda sarkanarmieši, nevis šucmaņi vai vācieši. Avotiņa 9, 26.

šūdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Šūt (piemēram, apģērba gabalus, apavus); arī likt šūt, pasūtīt (ko šujamu).* Š. uzvalku. Š. kreklu. □ ..skroderis bijis labu labais. Ļaudis vēl tagad atmin, kādus svārkus viņš šūdinājis... Rihters 1, 122. ..viņa vienmēr bija tērpusies skaistās kleitās, no kurām dažas bija šūdinātas Rīgā.. Zālīte 5, 15. Saimniekam rīt, parīt mūžs nodzīvots. Tam diena iet īsumā,.. bet kalpa puisim kāzu polkai zābaki šūdināmi! Kaldupe 8, 93. // intrans. □ Lilitas vecāmāte un māmuļa prata veikli šūdināt. Nav brīnums, ka šī māka un patika pārgāja mantojumā. Liesma 82, 5, 1.

2. *Izšūt (1).* □ Tēvs melnā kažokā ar milzīgu apkakli, apjozis platu, pērlēm šūdinātu ādas jostu, nosēdās kamanu labajā pusē par braucēju. Plūdonis 3, 63. Emīla žaketē uz iekškabatas bija dzelteniem burtiem šūdināta firmas zīme «Kārlis Štifts, Rīgā». Birze 8, 57.

šujamadata, -as, s. *Šūšanai paredzēta adata.* Asa š. Strupa š. Smalka š. Šūt ar šujamadatu. Izšūt ar šujamadatu.

šujampiederumi, -u, vsk. šujampiederums, -a, v. *Šūšanai paredzēti piederumi (piemēram, adatas, kniepadatas, šķēres, diegi).* □ Šogad apgūta arī divu veidu šujampiederumu kārbu ražošana. Cīņa 80, 174, 2.

šujams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *šūt.*

2. lietv. nozīmē: šujamais, -ā, v. *Tas, ko gatavo, veido šujot.* □ Atteikt klientam nedrīkst! Tad nu.. pasēžam vakarā ilgāk, paņemam kādu šujamo līdzi uz mājām... Lauku Dzīve 84, 1, 6.

šujmašīna, -as, s. *Darbmašīna, kuras raksturīgākā pazīme ir dūriena un diegu šuves veidošana un kura ir paredzēta dažādu šūšanas operāciju veikšanai.* Universāla š. Specializēta š. Izšūšanas š. Elektriskā š. Kājminamā š. Rokas š. Šujmašīnas adata. Šūt vīli ar šujmašīnu. □ Noregulē šujmašīnai garāku dūrienu tā, lai apakšējais diegs būtu stingri nostiepts, bet virsējais mestu lielas brīvas cilpas. Kalniņa 1, 193. ..ne brītiņu šujmašīnas nepierima tarkšķēt un neapstāja zibēt piegriezējas lielās šķēres. Kļava 1, 17.

šulers, -a, v.; **šulere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Blēdīgs, parasti profesionāls, kāršu spēlmanis.*

šumeri, -u, v.; **šumers,** -a, v.; **šumeriete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. **1.** dsk., v. *Tauta, senās Dienvidmezopotāmijas iedzīvotāji.* Šumeru ķīļraksts.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais.*

šūna, -as, s. **1.** biol. *Elementāra dzīvā sistēma, kurā izpaužas dzīvās matērijas galvenās īpašības (vielmaiņa, augšana, kairināmība, reproducēšanās, iedzimtība); organisma pamatstruktūra, kas ir visu organismu attīstības, uzbūves un darbības pamatā.* Šūnas centrs. Šūnas kodols. Šūnas dalīšanās. Šūnas saturs. Šūnu viela. Šūnu kairināmība. Šūnu kustība. Somatiskās šūnas — *cilvēka, dzīvnieka ķermeņa vai auga šūnas, izņemot dzimumšūnas.* Mātes šūna — *mātšūna.* Meitas šūna — *meitšūna.* Raga šūnas — *ragšūnas.* □ Šūnas atklāja pēc tam, kad 17. gadsimtā tika izgudrots mikroskops. Pirmo reizi šūnas novēroja 1665. gadā angļu zinātnieks R. Huks, aplūkojot mikroskopā plānu korķa griezumu. Biol r 3. Jebkuras dzīvības pamatā, viņš [R. Virhovs] mācīja, ir šūna — mazākais organisms, kas spēj autonomi funkcionēt. Ārpus šūnas nav dzīvības. Stradiņš 3, 127. Koksne sastāv no šūnām, kam ir izturīgi apvalki. Švinka 1, 92. pārn. Viņi stāvēja un abi raudzījās kaut kur prom pāri mežam. Un tomēr ar katru šūnu Ģirts sajuta, ka tepat blakus atrodas meitene, kurā ir kaut kas sevišķs.. Dripe 2, 87. ◇ Iesēsties (arī iespiesties) smadzeņu šūnās (arī smadzenēs) — *tikt pilnīgi iegaumētam un spēcīgi ietekmēt.* □ Trauksmaini viņš pūlējās atvedināt atmiņā vēl kādas detaļas no šī notikuma, kurš bija iespiedies viņa smadzeņu šūnās kā nez kas nereāls un absurds. Ezera 9, 126.

2. biškop. *Veidojums, kurš sastāv no šūniņām (2) divās plāksnēs, kam pamati balstās pret kopēju vidussienu, un kurā bites novieto barību, audzē perus.* Šūnu medus — *medus, kas nav atbrīvots no šūnām.* □ Bites un kamenes ievāc medu un novieto to īpašās vaska šūnās. Ziemā un agrā pavasarī, kad vēl nav ienesuma, bites šo medu izmanto barībai. Rupais 1, 105. ..patīkami un veselīgi ir uzziest uz maizes šķēles tikko no šūnām izsviestu medu un ēst to ar svaigu pienu. Cīņa 66, 156, 1.

3. *Vielas, priekšmeta u. tml. uzbūves pamatelements, kam parasti ir raksturīga noteikta regulāra forma.* □ Līdzīgi zvejas vadam cietas vielas kristāls sastāv no daudzām vienādām elementārajām «acīm», ko cietvielu fizikā sauc par šūnām. Zin T 71, 1, 8. Puisēns.. redzēja baltās maizes šķēli, kuru klāja zeltaini brūna medus kārta, tik caurspīdīga, ka saredzamas pat maizes šūnas. Birze 4, 141.

4. tehn. *Skaitļošanas tehnikā — atmiņas elementu grupa vai datu nesēja zona, kam piešķirts noteikts kārtas numurs.*

5. tehn. *Radiotelefonijā — apvidus, ko apkalpo viena radiotelefona centrāle.*

6. *Šūniņa (3).* □ No palīgstrādnieka.. izauga zellis Roberts Caune, kas ar meistara Ziemeļa starpniecību drīz iestājās spiestuves nelegālajā komjauniešu šūnā. Grīva 4, 6. Vispirms fabrikā noorganizēja Sarkanās palīdzības šūnu. Niedre 6, 250.

šūnainība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *šūnains, šīs īpašības konkrēta izpausme; šūnainums.* Materiāla š.

šūnains, -ais; s. -a, -ā; apst. **šūnaini.** *Tāds, kura uzbūvei ir raksturīgas šūnas (3).* Š. akmens. Šūnainā gumija. Šūnainais betons.

□ Labu šūnaino keramiku iegūst šamota veidnēs, tomēr šis paņēmiens nav ekonomiski izdevīgs. Tādēļ šūnaino izstrādājumu nozarē jāturpina darbi par racionālākas ražošanas tehnoloģijas izstrādāšanu. Izrakt 249. Pumeks ir šūnains, porains, ļoti viegls vulkānisks pelēkas krāsas iezis. Ves 84, 9, 20.

šūnainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → šūnains, šīs īpašības konkrēta izpausme; šūnainība.*

šūnakmens, -akmens, dsk. -akmeņi, v. *Porains kaļķakmens, kas veidojas no avotu ūdeņiem (galvenokārt vietās, kur strauji izdalās ūdenī izšķīdusī ogļskābes gāze).* Šūnakmens atradne. □ Republikas lepnums ir Brāļu kapi, kuros arhitektoniski veidojumi kalti šūnakmenī. Tas izlietots kā apdares materiāls gludi zāģētu plākšņu veidā, cilnī cirsts un arī kā monumentālu skulptūru materiāls. Izrakt 312. . . sevišķi nozīmīgas [augšņu kaļķošanā] ir saldūdens kaļķu nogulas — šūnakmens un ezeru saldūdens kaļķi . . Zin T 64, 9, 11.

šūnapvalks, -a, v.; biol. *Auga šūnas sastāvdaļa, kas apņem protoplazmu un parasti piekļaujas tās ārējam slānim.* □ Augu uzbūves pamatvienība ir šūna. Šūnu ietver plāna plazmatiskā membrāna, virs kuras ārpusē ir šūnapvalks jeb šūnas sieniņa . . Biol r 58. Šķīdumu un šķidru vielu sūkšanos caur augu šūnapvalkiem un vispār cauri starpsienām jeb membrānām sauc par osmozi. Galenieks 1, 30. . . atrodoties Zemes garozas dažādos slāņos, ar laiku satrūd tikai ziedputekšņu šūnu protoplazma, bet to šūnapvalks saglabājas vesels miljoniem gadu un praktiski ir mūžīgs, saglabādams arī ziedputekšņu ārējo veidu. Zv 84, 13, 31.

šūnaudi, -u, v.; tikai dsk.; biol. *Audi ādas apakšējā kārtā (cilvēkiem vai dzīvniekiem) vai mizas apakšējā kārtā (augiem).* □ Kažokzvēru dīrāšana ir samērā viegls darbs, jo āda pie ķermeņa pieaugusi ar irdeniem šūnaudiem . . A Kalniņš 1, 328. Tomātiem ir maigi šūnaudi, tāpēc tos ieteicams ēst kuņģa un zarnu slimniekiem. Lauku Dzīve 82, 8, 18.

šūnbetons, -a, v. *Vieglbetons, kurā ir vienmērīgi izkliedēti tukšumi ar 1 līdz 2 milimetru diametru.* □ Siltumizolācijas šūnbetona sienu blokus ražo Rīgas cementa un šīfera rūpnīcā . . Ģeogr 353. . . Igaunijas un Latvijas zinātnieku kopīgiem spēkiem izstrādāts projekts Narvas šūnbetona būvmateriālu kombinātam. Zin T 69, 7, 43.

šunelis, -ļa, v. *Dem. → suns (1); neliels, arī jauns suns.* □ Kādam skolas kaimiņam bija šunelis — tāds applucis kucēns, kuram tomēr bija skaļa balss. Salenieks 2, 112. . . mazais šunelis Tupsis, uz kupenas parāpies, bailēs drebēdams, rej un smilkst. Mauliņš 2, 14. Te pēkšņi vīrs ieraudzīja sev līdzās melnbaltraibu sīku šuneli, kurš, luncinādams strupo asti, apošņāja viņa kāju. Sk Ģ 90, 6, 39.

šūniņa, -as, s. **1.** *Dem. → šūna.*

2. biškop. *Neliels (bišu, kameņu) regulāras, parasti sešskaldņa, formas vaska veidojums barības krāšanai, peru audzēšanai.*

3. *Neliela (piemēram, organizācijas) grupa, pamatvienība.* □ Trīs strādnieki, apvainoti par nelegālas komunistu šūniņas organizēšanu starp savas fabrikas biedriem un par musināšanu uz streiku, sēdēja rindā uz sola . . Laicens 2, 279. Partijas komiteju vadībā [1917. gada martā] tika organizētas un paplašinājās boļševistiskās šūniņas fabrikās, rūpnīcās, karaspēka daļās. Hor 77, 5, 12. Pirmo kukluksklana šūniņu 1865. gadā Pulaski pilsētā Tenesi štatā noorganizēja Dienvidu armijas bijušo virsnieku grupa . . Lauku Dzīve 78, 4, 33.

šūnkeramika, -as, s. *Šūnainā keramika.* □ . . vajadzētu izbūvēt lielas jaudas kaļķu maltuves, . . šūnkeramikas . . rūpnīcas. Izrakt 7.

šūnstarpas, -u, vsk. šūnstarpa, -as, s.; biol. *Telpa, sprauga starp šūnām.* Šūnstarpu viela.

šūnsula, -as, s.; biol. *Šķidrums, ar ko ir pildīti augu šūnu dobumi.* Dārzeņu š. □ Augu šūnās ir lielas vakuolas, kas pildītas ar šūnsulu. Šūnsula ir dažādu organisko un neorganisko savienojumu šķīdums ūdenī. Biol r 15. Protoplazma tomēr neaizņem visu šūnu, protoplazmā ir dobumi jeb vakuolas. Vakuolās atrodas šūnsula. Švinka 1, 53. Nogatavojušos ogu un augļu šūnsulā atrodas pektīns, kas pieskaitāms pie saliktajiem ogļhidrātiem. Ves 78, 7, 14.

šuntēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; fiz. *Mainīt elektriskās strāvas stiprumu ar šuntu.*

šunts, -a, v.; fiz. *Elektrības vadītājs vai magnētvads, ko pieslēdz paralēli elektriskās vai magnētiskās ķēdes posmam, lai daļa strāvas vai magnētiskās plūsmas apietu ķēdes posmu pa izveidoto paralēlo atzarojumu.* □ Lai paplašinātu ampērmetra skalas diapazonu, ampērmetram paralēli pieslēdz rezistoru — šuntu . . Fiz r 191.

šūnveida, gen., nelok. *Tāds, kam ir bišu šūnas vai šūniņas forma, veids.* Š. struktūra. Š. tinums.

šūnveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šūnveidīgi.** *Šūnveida.* □ Saldūdens kaļķi ir pulverveidīgi vai sīkgraudaini. Atsevišķos gadījumos novērojami . . poraini un šūnveidīgi tufi. Zin T 64, 9, 11.

šūpas, -u, s.; tikai dsk. **1.** *Darbība, process → šūpot (1), šūpoties (1).* □ . . Siliņš dziļajā sēdeklī zvilnēja tīksmi pievērtām acīm, pārpārēm izbaudīdams visu, pēc kā bija ilgojies: īpatnējo smaku, kas cēlās no samirkušām ādām un ratu smēra, ormaņa sarunas ar zirgu, atsperu vienmērīgās šūpas. Skujiņš 7, 72. Apkārt mežs ar smagām šūpām, Vēja vaidu izauklēts. A Skalbe 6, 53. Pēc nerimtīgajām viļņu šūpām vēl tagad ostas mierīgajā ūdenī Kramēnam likās, ka viss ap viņu turpina kustēties un viļņot, pat zupas karote . . . Līvs 4, 8. pārn. Drebēja loga rūts Strauji no tango šūpām . . Krūklis 5, 38.

2. *Darbība, process → šūpot (2), šūpoties (2).* □ Zenta pacēla roku, lai pamātu sveicienu, bet mašīna sāka strauji doties uz priekšu, un līganās šūpas vēstīja, ka tā jau atrāvusies no zemes. Grīva 4, 411. Otrā pusē kāds, ieaijāts autobusa līganajās šūpās, ik pa brīdim iekrācās. Ezera 8, 115.

3. *Darbība, process* → *šūpot (3), šūpoties (3).*

šūpīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **šūpīgi. 1.** *Tāds, kas šūpojas (1).* Šūpīgi zari. □ pārn. Vilnis noskatījās pakaļ padruknajam augumam, kas aizslāja šūpīgā, pašapzinīgā solī.. Mauliņš 6, 50.

2. *Tāds, kas šūpojas (2).* Šūpīga laiva. Š. automobilis.

šūpināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. *Šūpot.* □ Atnāca Oliņu otra meita, Sapa, un arī to Juris ņēmās šūpināt. ..Citi puiši iešūpoja, un Juris drīzi vien bija uzstūrējis to augsti. Birznieks-Upītis 6, 50. pārn. Aiz loga zaru līganās rokas šūpināja bērzs. Purs 4, 122.

šūplis, -ļa, v.; poēt. *Šūpulis.* □ ..nu jau vairāk nekā gadu simts mūs šķir no tās atvasaras dienas, kad Priekuļu Glāznieko iečīkstaš šūpļa līksts, plašiem sapņiem un karstām zināšanu alkām ielīgodama nākamo dzejnieku.. Vējāns 5, 11. Tos [cimdus] adījuši pirksti pie šūpļa pusnaktīs. Krūklis 8, 43. Zaros zaļa migla vijas Un man 'tieši sirdī plūst, Bērzi šie pie šūpļa bija, Laikam ir pie kapa būs... A Skalbe 4, 36.

šūpļadziesma, -as, s. *Dziesma, ko dzied bērnam, lai to iemidzinātu; šūpuļdziesma.* □ To [vārdu «miers»] dzird kā mātes šūpļadziesmas žūžu, Tas dziļš kā mīla aptver cilvēkmūžus. Ķempe 3, 23.

šūpojiens, -a, v. **1.** *Vienreizēja, paveikta darbība* → *šūpot (1).* □ Mantu platforma ar sparu slaidā šūpojienā triecās pret lūkas malu. Lācis VI, 293.

2. *Vienreizēja paveikta darbība* → *šūpot (2).* Automobiļa š.

3. *Vienreizēja paveikta darbība* → *šūpot (3).* Š. šūpolēs.

šūpoles, -ļu, vsk. šūpole, -es, s. **1.** dsk. *Šūpošanās (parasti rotaļu) ierīce — virvēs, stieņos u. tml. iekārta plāksne, sēdeklis.* Bērnu š. Iešūpot šūpoles. Kārt šūpoles — *ierīkot šūpoles.* □ Tāpat kā Jāņu apaļais un dzeltenais siers ir vasaras Saules zīme, Lieldienu šūpoles ir lielo dabas šūpoļu atgādinājums, kurās, ziemai beidzoties, šūpojas visa radība. Virza 1, 60. «Man reibtu galva. Es jau bērnībā necietu karuseļus, šūpoles un vispār augstas vietas,» Kārlēns atzinās. Purs 4, 56. Lai veicinātu bērnu refleksu izkopšanu, Japānā ražo un izplata dažādas palīgierīces: līdzsvara šūpoles,.. balansierīces u. c. Zin T 70, 3, 46. sal. ..Kaspars vairs neairēja, laiva viļņos cēlās un grima kā šūpolēs. Līvs 2, 48. pārn. Dažkārt cilvēka dzīves šūpoles var apmesties apkārt un var satuvoties traģiskais ar komisko, augstsirdīgais ar cēlo. Zv 83, 24, 8. Nē jau večiem šūpoles tika kārtas. Un arī ne bērniem, kaut gan tie labprāt tajās karātos no rīta līdz vakaram.. Jaunsudrabiņš 8, 141.

2. tehn. *Detaļa, kas pēc uzbūves un kustībām ir līdzīga šādai ierīcei.* Vārsta šūpole.

šūpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) šūpojas (1).* Š. svārstu. Vējš šūpo laternas. □ Visapkārt šalca lietus un vējš šūpoja neredzamus kokus.. Jaunsudrabiņš 8, 208. Laukus jau pārstaigāja pirmie rudens vēji, sējēju pēdās šūpojot dzelteni briedušas vārpas. Dziļums 1, 39. Pa gabaliņu no ēkas paliekām stāvēja akas vinda, un vējš šūpoja kārti, kuras galā vairs nekarājās spainis. Lācis 15, 95. Līdziedoto medus krūzīti apsietā valdziņā šūpodams, viņš vispirms aizsteidzās uz māju.. Sakse 2, 140. // *Kustināt šurp turp (piemēram, ķermeņa daļu), arī ko rokā saņemtu; svārstīt (2).* Š. bērnu rokās. Šūpot (arī grozīt) galvu — *ar galvas kustību paust šaubas, izbrīnu, pārmetumu; nepievienoties (kam).* □ ..Ārija uzmetas uz sola un šūpo kājas, pati ar labpatiku noskatīdamās kurpju pirkstgalos. Zigmonte 1, 212. Asnate joprojām rādīja uz zvaigznēm, šūpoja rokas un līgojās kā dejā. Draugs 84, 8, 13. Un dziesmas taktī asti šūpo cielava.. J Plotnieks 5, 62. Garais dundadznieks, izvilcis no azotes savu tuteni, tur asmeni pirkstgalos un viegli šūpo savu nazi, kā gatavodamies laist viņam skriet projām ar skanīgu dūkšanu.. Grīns 1, 96. «Klusāk, tikai klusāk,» tēvs brīdinoši pacēla karoti. — «Un tas ir viss, ko tu, tēv, saki?» māte pārmetoši šūpoja galvu. Birze 3, 132. // pārn. *Būt tādam, kam (kas, piemēram, kāda sastāvdaļa, daļa) šūpojas (1) — parasti par augiem.* □ Vecie bērzi šūpo savus līganos zarus pār nelielo mežsarga māju puduri. Dripe 1, 5. Egles šūpo galotnes, samtaina šalkoņa apņem galvu.. Sudrabkalns II, 374. Vītoli dzeltenus ziedus šūpo. Purvs 1, 42.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) šūpojas (2).* Viļņi šūpo laivu. Straume šūpo peldētāju. □ Ohotskas jūra uzreiz lika manīt savu raksturu, kuģi sāka šūpot, un, jo tālāk, jo spēcīgāk. Hor 90, 3, 34. pārn. ..arvien vairāk iesāk mani šūpot neatmaņas vilnis. Viss, liekas, aizpeld projām.. Grīns 1, 204. // intrans. □ Ja vilnis šūpo un lietus sit sejā, tad tā jau tam jābūt, zvejnieka darbs vienmēr tāds ir bijis. Talcis 8, 187. «Pārāk stipri šūpo, Kaspar... Varbūt tu sāktu airēt?» Līvs 2, 55.

3. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds, kas) šūpojas (3).* □ ..rītu būs Lieldienas, viss ciems dosies uz baznīcu, un pievakarē jaunieši šūpos savas līgaviņas. Birznieks-Upītis 6, 49. Aiz mana loga māte bērnu šūpo. Ne koka šūpulī, bet spožos ratiņos. Avotiņa 8, 102. Tagad autobuss šūpo viņus prom. Šūpo, tas laikam par mīkstu sacīts, jo zem riepām ir tikai parastais lielceļš, un katrā grambā sēdētāji pasitas uz augšu. Zigmonte 2, 259. ..un tad mani [ievainoto].. sāk šūpot sanitāru nestuves. Grīns 1, 176. pārn. Sapņi tevi šūpo lēni Savās dzidrās šūpolēs.. Stērste 1, 162.

šūpoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. **1.** *Vairākkārt svārstīties, parasti samērā lēni, plaši, arī neregulāri.* Priedes šūpojas vējā. Šūpoles šūpojas. Ledus šūpojas zem kājām. □ Dabā mehāniskās svārstības novērojamas bieži. Svārstās mašīnu un mehānismu detaļas; dažādas konstrukcijas un augi šūpojas vējā; svārstās skaņu avoti, peldoši ķermeņi.. Fiz r

248. . . šķērsieliņā bija saglabājušies koka stabi, kuru galos šūpojās zem metāla šķīvjiem pakarinātas spuldzes. Lapsa 7, 105. Pāri Vidzemes šosejai drāzās Jāņuks, piena kanniņa viņa rokā šūpojās, un piens šļakstījās uz visām pusēm. Kļava 1, 213. Ilgi sēdēja Tija nekustīgi un modri. Tad galva tai sāka šūpoties . . Tija snauda. Kurcijs 4, 67. // *Vairākkārt kustēties lokveidīgi uz vienu un otru pusi, parasti, nemainot atrašanās vietu (par priekšmetiem ar lokveida pamatni).* Šūpuļzirgs šūpojas. □ Šūpuļkrēsls, debesu piemircis, šūpojas pats. Čaklais 7, 15. // *Svārstīties samērā ritmiski, regulāri (parasti par ūdenstilpes viļņiem).* □ Rāmā ritmā šūpojas Daugavas viļņi, mazgā krastmalas granītu, apskalo tiltu balstus. Kaŗ 56, 7, 37.

2. *Pārvietojoties, retāk atrodoties uz vietas, vairākkārt svērties turp un atpakaļ garenvirzienā, sānu virzienā u. tml., arī vairākkārt mazliet mainīt virzienu (apkārtējās vides ietekmē, arī kādu uzbūves elementu, piemēram, atsperu, iedarbībā).* Kuģis šūpojas jūrā. Ūdenszāles šūpojas viļņos. Lidmašīna šūpojas mākoņos. Sniega pārslas šūpojas gaisā. □ Priekšā no tumsas pēkšņi iznira uguntiņa, iznira un pazuda, iznira un pazuda. Laikam tur šūpojās kāds zvejas kuteris . . Talcis 7, 213. Iedūcās motors, un lielais autobuss, lēni šūpodamies, traucās ceļā. Grīva 7, 92. Strazdu bars kā melni izrakstīta sega šūpojās gaisā — te paceldamies augstāk„ te nolaižoties zemāk . . Jansons 1, 76. Zirnekļa tīkli laukos viļņodamies mirdzēja kā sudrabs un dažreiz, sava viegluma pārņemti, atraisījās no rugājiem un pacēlās augšup, un šūpodamies aizlīgoja pa gaisu . . Virza 1, 134. // *Pārvietojoties, arī atrodoties uz vietas, vairākkārt svērt savu ķermeni, tā daļas turp un atpakaļ kādā virzienā vai kādos virzienos (pat cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ «Ejam dejot!» Viņi šūpojas, dīdās, kustas tāpat kā citi, mūzika suģestē . . Svīre 3, 184. No tramvaja izkāpj apburzīts vīrelis, izplūkātu bārdiņu, viltīgi jautrām acīm, krietni šūpodamies uz kājām. Sudrabkalns II, 330. Paēdis viņš aiziet elastīgā solī, gurnos viegli šūpodamies, un es domāju un nevaru izdomāt, kur esmu redzējis šo cilvēku. Lapsa 5, 16. . . uz akmens nolaidās cielaviņa un sāka šūpoties uz priekšu un atpakaļ. A Grigulis 9, 128.

3. *Atrodoties saskarē ar ko tādu, kas vairākkārt svārstās, sveras, virzīties kopā ar to, būt tā kustību ietekmē.* Š. šūpuļtīklā. Š. kuģī. Š. kamanās. □ . . šūpotnes ne uz brītiņu nenorima, šūpojās viens pāris pēc otra . . Birznieks-Upītis 6, 50. Taksometrā pasažieris drīkst augstprātīgi izplesties aizmugurē, šūpoties tur viens . . Zemzaris 3, 121. Koku galotnēs šūpojās un jautri svilpoja strazdi . . Dziļums 1, 129. Seniors: Es neesmu nekad šūpojies laivā gar tik skaistām salām . . A Eglītis 1, 444. pārn. Atjoņo vēji. Vien brītiņu šūpojas zaros . . Ziedonis 19, 83. pārn. . . varēja domāt, ka zvaigzne šūpojas ozola zarā. Kaldupe 12, 184. pārn. Vakarā aizmigdams viņš šūpojās neredzētos sapņos un nedomātās ilgās. Akuraters 2, 39.

šūpotnes, -ņu, s.; tikai dsk. *Šūpoles (1).* Kārt šūpotnes — *kārt šūpoles.* □ Dārza stūrī stāvēja resna resna liepa, kur pa lieldienām kāra šūpotnes. Plūdonis 3, 50. . . šūpotnes ne uz brītiņu nenorima, šūpojās viens pāris pēc otra . . Birznieks-Upītis 6, 50. Šūpotnes gāja jau pāri augšējam šķērskokam, meitas lejā spiedza. Sakse 2, 15.

šūpotnis, -ņa, v. *Liels, balts vai dzeltens tauriņš, kam uz spārniem ir sarkanīgi plankumi un kas lido vakaros, savdabīgi šūpodamies.* Apiņu š.

šūpulis, -ļa, v. *Pakārta vai atbalstīta kustināma (šūpojama) guļasvieta zīdaiņiem.* Kriju š. Pīts š. Koka š. Šūpuļa līksts. Šūpuļa kārts. Kārt šūpuli pie griestiem. Šūpuļa dziesma — *šūpuļdziesma.* □ Mazu brīdi pēc Annužas aiziešanas Liena sēdēja pie dusošās meitiņas šūpuļa tāpat klusa un dziļās domās . . Kaudzītes 1a, 362. . . ne sapņos tiem [vectēviem] nerādījās, ka tas puišelis, kas tobrīd slaistīja plikās kājeles pāri šūpuļa malai, kādreiz . . ies viņu pēdās, atkal cīnīsies tās pašas jūras krastos. J Plotnieks 11, 5. Daudzie gleznojumi uz pūra lādēm, skapjiem, . . uz šūpuļiem . . — tā ir latviešu tautas gleznieciskō dziņu tiešākā izpausme. D kal 77, 273. pārn. Es kaiju saprotu, kas vētrā dzīvo, Jo vētra viņas šūpulis un kaps . . E Plaudis 2, 87. ◇ No šūpuļa — *no pašas agrākās bērnības.* □ Gandrīz no šūpuļa mēs bijām dzīvojuši kopā. Vienās grants bedrēs smilšu kūkas cepuši. Vienos krūmos un grāvjos paslēpes spēlējuši. J Plotnieks 10, 5. ◇ No šūpuļa līdz kapam — *dzīves laikā; visu mūžu.* □ Kuršu tautas vīriešu galvenā profesija bija karošana. Zobens, vairogs un šķēps pavadīja kuršu vīrieti no šūpuļa līdz kapam. Bels 7, 133. ◇ (Ie)likts šūpulī — *saka par to, kas kādam piemīt no dzimšanas.* □ . . ne katram šūpulī ielikti dzelzs nervi. Purs 6, 146. Talants jau tūlīt sevi piesaka. Tai dāvanai jābūt jau šūpulī ieliktai. To var tikai attīstīt un slīpēt līdz mirdzumam. Sk Ģ 90, 5, 12. . . ir arī tādas iemaņas un darbi, kuri vīrietim padodas grūtāk, bet sievietei it kā pašas dabas likti šūpulī. Sk Ģ 79, 10, 32. ◇ Kārt šūpuli (kam) — *veidot sākumu (parādībām sabiedrībā), dibināt.* □ . . Strādnieku teātrim, Mākslas muzejam . . un vairākām citām kultūras iestādēm šūpuļa kārti cirtis un šūpuli kāris Andrejs Upīts. Lit M 63, 9, 1. ◇ Kārts šūpulis (kādam) — *ir piedzimis (kādā vietā, laikā).* □ Šajā dokumentā atrodamas ziņas par Augustu Bergholcu, kam šūpulis pirms 80 gadiem kārts Liepājas strādnieka ģimenē. Zv 78, 1, 4. ◇ Stāvēt pie (kā) šūpuļa — *veicināt (kā) rašanos, veidošanos.* □ . . tā vairs nav tā sociāldemokrātija, pie kuras šūpuļa stāvējis Rainis gadsimtu mijā . . Viese 3, 216. 1920. gadā tika nodibināts Dailes teātris. Pie šī teātra šūpuļa stāvēja Raiņa klubs . . LPTV 1, 9. // pārn.; poēt. *Vieta, kur kas ir radies, sācis veidoties.* □ Daļa antropologu . . , balstīdamies uz izrakumu datiem Āfrikā, par cilvēces šūpuli uzskata šo kontinentu. Citi zinātnieki . . , pamatojoties uz ne mazāk svarīgiem argumentiem,

par cilvēces dzimteni uzskata Dienvidāziju. Biol r 339. . . Žaņa Grīvas dzimtā puse ir Kurzeme — sensens ūdensvīru, jūras vagotāju, pasaules apbraucēju šūpulis. Rūja 4, 113. Visbija esot zviedru varenības šūpulis. No šejienes vikingi apsirojuši visu pasauli. A Grigulis 13, 56.

šūpuļdziesma, -as, s. *Dziesma, ko dzied bērnam, lai to iemidzinātu.* □ . . katra tauta šūpuļdziesmas vārdiem grib nemirstībā sevi iedziedāt. Brīdaka 10, 239. Ģimenes mazās un lielās, neaizmirstiet savas šūpuļdziesmas. Ļūdēns 6, 13. . . ir labāk, ja māmiņas pašas dzied saviem mazuļiem šūpuļdziesmas. . . zīdainītim jādzird dzīva balss un visnomierinošākā, vislabvēlīgākā ir māmuļas balss, kad tā dzied. Zv 83, 5, 11. sal. . . rudzu druva līganā Kā šūpuļdziesma šalc. Vāczemnieks 7, 145. pārn. Maija lietus kūmās bija klāt, šūpuļdziesmu dūcot pērkonam. Pacel augstu savu dēlu, māt! Selga 1, 51.

šūpuļkrēsls, -a, v. *Atpūtas krēsls, kuram ir lokveida pamatne un kurā var šūpoties.* Pīts š. □ . . dārziņā veranda ar šūpuļkrēslu no lazdas stibām, kurā gan patlaban neviens nesēdēja. Upīts 4, 719. Linards, acis pievēris, zvilnēja savā šūpuļkrēslā. Viņš šo krēslu . . pārveda reiz no Valgas. Svīre 2, 93. . . no šūpuļkrēsla pie verandas pieceļas Gredzena kundze, siltā, baltā šallē satinusies. Avotiņa 7, 83.

šūpuļsols, -a, v. **1.** *Pakārts vai uz lokveida pamatnes atbalstīts atpūtas sols, kurā var šūpoties.* Dārza š. □ Uz šūpuļsola viņa atsēdās un, lēni šūpodamās, nodevās savām domām. Zeiboltu J IV, 146.

2. *Balstam pārlikta vai tam kustīgi piestiprināta plāksne, uz kuras galiem sēžot var šūpoties (parasti bērnu rotaļlaukumos).*

šūpuļsvētki, -u, v.; tikai dsk.; poēt. *Dzimšanas diena.* □ Ar īpašu spozmi dzejnieka gadskārtējie šūpuļsvētki risinās viņa iespaidīgās un sazarotās dzimtas Kalkutas nama pagalmā. Cīņa 81, 108, 3.

šūpuļtīkls, -a, v. *Galos pakarams, parasti no virvēm darināts, tīkls, kas ir paredzēts atpūtai brīvā dabā; arī guļamtīkls.* Gulēt šūpuļtīklā. □ Viņi izgāja dārzā. Millija iegūlās šūpuļtīklā, atvēra grāmatu, un Kārlis šūpoja viņu. Lācis 5, 66. Žiglas kājeles aiztek pa zālienu, mazais cilvēks iekrīt šūpuļtīklā. Kādu laiciņu tīkls strauji svārstās, tad tā kustības kļūst aizvien lēnākas un līganākas. Sk Ģ 83, 11, 12. Mēs pienācām pie saulainās verandas, kuras priekšā starp diviem kokiem bija iesiets šūpuļtīkls . . Zigmonte 18, 116.

šūpuļzeme, -es, dsk. ģen. -mju, s.; poēt. *Zeme, kur kas ir radies, sācis veidoties.* □ Kā roka dzīparotā, mātes dotā cimdā, — Tā, šūpuļzeme, cieši tveros tevī es . . Osmanis 1, 84.

šūpuļzirgs, -a, v. *Rotaļlieta — zirga figūra, kurai ir lokveida pamatne un uz kuras sēžot var šūpoties.* Sēdēt uz šūpuļzirga.

šur, apst. *Savienojumā «šur (un) tur»: vietumis, dažviet, arī vairākās vietās.* Ne šur, ne tur — *nekur, nevienā vietā.* □ No sētām [Rīteros] tikai šur tur atlicies kāds mietu pāris un kāda sapuvusi, zālē ieaugusi kārts. Upīts 4, 711. Longins: Par nelaimi, tava patiesība ir tikai tas, kas tev kuro reizi iekrīt prātā. Un parasti tās ir tikai šur tur noklausītas blēņas. A Eglītis 1, 418. Strādājis viņš šur un tur, bet visilgāk . . lielajā kuģu būvētavā . . Mauliņš 2, 104. Kanāls vēl tukšs, tikai sīkas grunts ūdens lāmiņas paspīd te šur, te tur. Zv 52, 12, 7.

šurfēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veidot (kur) šurfu vai šurfus.* Š. apvidu.

šurfs, -a, v. *Vertikāla vai slīpa līdz 25 metriem dziļa eja, kurai ir tieša izeja uz zemes virsmas un kura ir paredzēta ģeoloģiskās izpētes vai kalnrūpniecības darbiem; skatrakums.* □ Viņi [arheologi] sāka pārbaudi. Jau šurfā atrada kāda māla trauka lausku. D kal 79, 152. . . pie viņa atrada nelielu maisiņu ar sūrā darbā iegūto zeltu. Turpat, paša izraktajā šurfā, viņu tad arī apglabāja mūžīgajā sasalumā. Zv 73, 21, 15. Direktors: Jau divdesmit dienu rakņājamies šai dulnajā purvā — un tomēr nekā neesam atraduši. Desmitiem metru dziļie šurfi nekā nedod. Zīverts 1, 41.

šurp, retāk **šurpu,** apst. *Virzienā uz vietu, kur atrodas runātājs vai ar ko ir saistīts runātājs (pārvietoties, pārvietot).* □ Tēvs: Guste, panāc šurp! Blaumanis 6, 377. Monika: Kur ir Ģirts? Jūs teicāt, viņš tepat esot. Vediet viņu šurp. A Eglītis 1, 106. Ceremonijmeistars: Visi, kas vēlas noskatīties šī vakara izrādi, lai šurpu nāk! — Izrāde sākas. Zīverts 1, 125. No tālām pasaules malām Mums atved piparus šurp. Var būt, ka būtu vēl labāk, Ja pats es aizbrauktu turp . . A Grigulis 14, 45. Kad velēnu jau diezgan sadurts, Ādams ar Dāvi tās ved šurpu pie mīles . . Birznieks-Upītis 5, 38. . . uz ātrāko šurp suni vai kaķi! Lukss 13, 138. // *Vēršoties pie runātāja (piemēram, runāt, skatīties).* □ . . tad, kad rakstīju šurp no hospitāļa, man neviens neatbildēja. Ezera 11, 122. . . pakulu Bērziņš, ap zirgiem čāpodams, arī kāri skatījās šurp. Upīts 4, 238. «Viņš būs paslēpies tavā mugursomā,» ieminējās viens no medniekiem . . «Taisi vaļā un rādi šurp!» Grīva 9, 83.

○ Šurp (un) turp, retāk šurpu (un) turpu — *uz priekšu un atpakaļ (pārvietoties, pārvietot).* □ Visvairāk viņam tikās dzert draugu starpā, sarunā iejaucot savus nostāstus, ko viņš mīlēja stāstīt, šurp turp pa istabu staigādams, ar ikšķi piebakstīdams tabaku savā īsajā pīpītē. Virza 1, 91. Uz kuģa un krastā iedarbojās raidatslēgas, radiogrammas lidoja šurp un turp. Cīrulis 1, 203. Alberts redz, ka kuteris pusgaitā braukā šurpu turpu. Krūmiņš 1, 95. Pāri pār šķēršļiem Iet mūsu ceļš, Līdzi kā vēji Staigā pa kalniem Šurpu un turpu. Rainis Ib, 418. Šurp vai turp pareti — *saka par nevērīgu naudas izdošanu.* □ . . mūsu [ģimenes] budžeta ienākumu daļa sāka pārsniegt izdevumus, rublis šurp vai rublis turp, tam vairs nebija lielas nozīmes. Skujiņš 7, 9.

šurpbraucot. *Braucot šurp.* □ Neziņas pilni Ansis un Vilis sasniedza Stokholmu. Lieliskie

dabas skati, kas tā bija sajūsminājuši šurpbraucot, nespēja izklīdināt neziņu. A Grigulis 13, 77. Vējš, kas viņam šurpbraucot bija trakulīgi svilpis gar mašīnas logiem, nu laikam nolicies zem kādas priedes atpūsties. Avotiņa, Slisers 1, 346.

šurpmāk, apst. *Tuvāk vietai, kur atrodas runātājs vai ar ko ir saistīts runātājs (pārvietoties, pārvietot).* □ Akmens° nokritis šurpmāk uz krasta. ME IV, 107.

šurpnākot. *Dodoties šurp.* □ Un beidzot, kad jāšķiras, dažam labam rodas desmitiem iemeslu aizkavēties. Solis mājup daudz gausāks nekā šurpnākot.. Cīņa 65, 4, 4.

šurpu. *Sk.* šurp.

šūt, šuju, šuj, šuj, pag. šuvu; trans. **1.** *Veidojot diegu šuves, vīles, saistīt (kāda materiāla, piemēram, auduma, ādas, gabalus); šādā veidā saistot detaļas, elementus, gatavot (ko, piemēram, apģērbu, apavus, to daļas), arī veikt (to) apdari.* Š. audekla gabalus. Š. uzvalku. Š. kažoku. Š. zābakus. Š. pārvalku. Š. piedurkni. Š. vīli. Šūtais savienojums. Šūtie iemaukti. Š. burtnīcu. □ Šuvēja.. steigšus šuva man divas jaunas kleitiņas.. Zigmonte 18, 114. Viņa bija kailu galvu, moderni šūtā mētelī.. Lukjanskis 1, 107. Agris: Ir tāds labs sakāmvārds — šuj ko šūdams, aizsien mezglu; dari ko darīdams, apdomā galu. A Eglītis 1, 568. ..lielais brālis čurn kā simtgadīgs vecis un šuj pastalas. Avotiņa, Slisers 1, 35. pārn. ..Un var būt, ka tajā vietā izaugs saksauls. Tievām, lokanām saknēm irstošu [smilšu] klajumu šūs.. Kalna 1, 15. ◇ (Ar) baltiem diegiem šūts (retāk sadiegts) sar. — *saka par ko nepārliecinošu, neticamu.* □ Skolās viduvējības procents pagaidām vēl ir liels. Trijnieks ir godā. Ej nu izsver, kuram tas baltiem diegiem šūts, kuram velk uz četrinieku. Pad J 75, 22, 4. // intrans. Š. ar adatu. Š. ar šujmašīnu. □ Sākas atkal gari un skumīgi rudens vakari. Vērpju, aužu, šuju. Avotiņa 2, 49. Vincentīna strādāja ēdnīcā, Vincentīna šuva un tamborēja, Klāvs brauca jūrā, bet atvaļinājuma laikā dzēra alu.. Kaldupe 4, 82. ..Jūlijai paticis paņemties [ar zēnu]. Iemācījusi Agrim pat šūt.. Ezera 17, 170. // *Šādā veidā lāpīt (ko).* □ ..es aši novilku mēteli un pakāru tā, lai nebūtu redzama atirusī odere. Māte to šuva atkal un atkal, un tā ira atkal un atkal.. Zigmonte 17, 39. // *Izšūt (1).* □ Baltajos [sedziņas] kvadrātos aplīši šūti ar baltiem, grodiem diegiem dubultajā svītru dūrienā.., otrreiz šis pats aplītis pāršūts ar sarkaniem diegiem, tāpat dubultā svītru dūrienā. Rubene I, 5. Zvaigznītes šujot [tērpā], visus 8 dūrienus dur uz centru. Zv 51, 12, 31.

2. med. *Ar ķirurģiskiem pavedienveida materiāliem saistīt malas (brūcei, plīsumam u. tml.); šādā veidā saistīt (orgānu daļas).* □ Ambulancē, kur nesen šuvu ciet cita ādu, paklausīgi nogūlos uz kreisajiem sāniem. Birze 8, 119. Mūsu valsts mikroķirurģijas centros gandrīz vai ik dienas veic vairāk vai mazāk sarežģītas operācijas. Šuj asinsvadus un nervus. Cīņa 84, 173, 1.

3. *Ar īpašiem paņēmieniem veidojot savienojuma joslu, saistīt (kāda materiāla, parasti metāla, koka, detaļas, priekšmetus); veidot (savienojumu) kāda materiāla, parasti metāla, koka, detaļām, priekšmetiem.* Š. skārda loksnes. □ Rakstāmgalda un skapja durvis dažkārt mākslinieks iecerējis skujiņu rakstā šūtiem dēļiem, kas atgādina senās klēts durvis.. Tēl M 57, 210. Ēbars metināja, šuva garu šuvi. Šodien vajadzētu savienot vismaz sešās vietās šo četrcollīgo cauruli. Lāms 2, 9.

Sk. šujams.

šūties, šujos, šujies, šujas, pag. šuvos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Refl. → šūt (1).* Apkaklītes šujas ātri.

2. *Šūt sev; likt, pasūtīt šūšanai (piemēram, apģērbu).* □ «Pa daudziem ateljē izskrējos, līdz uzzināju, ka jūs [šuvēja] tagad esat pārcelta uz šejieni. Ne pie viena cita negribu šūties kā tikai pie jums!» Rīgas B 77, 226, 4.

šuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. **1.** *Secīgu dūrienu virkne, arī šūtu materiālu savienojuma vieta.* Savienojuma š. Zigzaga š. Apdares š. Līmes š. Kniedētā š. Svārku šuves. □ Šuve — dūrienu rinda, kas saista kopā divas detaļas vai auduma divas kārtas. Kalniņa 1, 12. Negribot viņš pamanīja, ka uz meitenes kreisā pleca mazliet pairusi vaļā tērpa šuve. Kaijaks 3, 57. pārn. ..uguns apņem No ledus laikmeta mostošās tautas, Plaisā kontinenti, Plīst ierastās šuves švirkstot. Vācietis 3, 37.

2. *Nekustīga savienojuma josla (kāda materiāla, parasti metāla, koka, detaļām, priekšmetiem).* Paneļu š. Griestu š. Skārda lokšņu š. Metinājuma šuve — *josla, kur metinot ir savienotas divas detaļas, piepildītas atstarpes, plaisas, atvērumi.* □ ..jaunais tehniķis dažās dienās kļuva par labu mūrnieku. Acīgs puisis, ātri visu ievēroja. Šuves — taisnas kā diegs. Ķieģeļi nolīdzināti kā galds. J Plotnieks 2, 46. Tās [cisternas] metina ar speciālu agregātu gandrīz bez cilvēka līdzdalības. Šuves ir vienādi taisnas un izturīgas. Zv 82, 4, 8. Ja ūdens līmējumu nesadala, šuvju sadalīšanai jālieto šķīdinātāji. Parasti trauku izdodas sadalīt ar acetona kompresu palīdzību. LLM 110.

3. med. *Šujot izveidota savienojuma josla (brūcei, plīsumam u. tml.).* Asinsvadu šuves. Izņemt diegus no šuves. Likt šuves — *šūt brūci.* □ Pēcoperācijas brūcēm uzlikto pārsēju nevajag mainīt līdz šuvju noņemšanai.. Visp ķir 210. Brūces sašūšana, kaulu savienošana bijusi un vēl joprojām ir ļoti sarežģīta, jo šuvju vietas bieži vien sastruto. Ves 83, 1, 18. Foksterjeru kucītei operācija daudz nopietnāka, te ir ko noņemties ar skalpeli, un pēc tam pašā galvas virsū paliek krietni gara šuve. Liesma 77, 3, 23.

4. anat. *Nekustīga savienojuma josla (organisma daļām).* □ Galvaskauss sastāv no 23 kauliem; vairums no tiem ir pāra kauli. Kauli savienoti nekustīgi, ar šuvēm. Biol r 247. Auglim labi saredzama šuve, kas stiepjas vai nu viscaur no kausiņa līdz kātiņam, vai tikai zināmā attālumā. Šī šuve Baltijas baltajam dzidrajam ir ļoti raksturīga atšķirībā no citām lī-

dzīgām šķirnēm. Sudrabs 1, 245. Čaula [gliemezim] koniska, zaļgani brūna ar seklu šuvi.. Latv dzīvn 98.

šuvējs, -a, v.; **šuvēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → šūt.*

2. *Cilvēks (parasti amatnieks), kas nodarbojas ar apģērbu šūšanu.* Sieviešu apģērbu šuvēja. Vīriešu apģērbu š. Veļas šuvēja. □ Par Ošiem tikai tik daudz bij zināms, ka Andrs apprecējies un strādāja fabrikā, bet Anna palikusi par šuvēju.. Upīts 4, 681. Apakšstāvā dzīvoja divas māsas, šuvējas, pavecas meitas. Katru rītu, aizejot darbā, Voldis redzēja viņas pie šujmašīnām vai ar šķērēm graizot baltu veļas drānu. Lācis 5, 57. Lilita vienmēr pratusi gaumīgi ģērbties, viņa zina, kas piestāv un kas ne. Tā varbūt no mātes — prasmīgas šuvējas — pārmantota gudrība. Hausmanis 4, 79.

šuveklis, -ļa, v. *Priekšmets (piemēram, apģērbs, tā daļa, tekstilija), ko (pašlaik) šuj vai izšuj.* Aizsākts š. Atlikt šuvekli malā. □ ..Sīmanis prasīja pēc Andreja. Līze izbrīnījusies pacēla galvu no šuvekļa. Sakse 2, 128. ..vecmāmiņa.. nolieca pēcpusdienas saules apspīdēto galvu pār šuvekļa rāmi.. Luginska 1, 7.

šuvums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → šūt (1).* Dekoratīvs aizkaru š. Moderna šuvuma kleita. □ Krekla šuvums ir tik sarežģīts, ka to pārstāstīt grūti. Lauku Dzīve 89, 10, 11. Kur tāda šalle (vai mice, vai šuvums uz krūšu kabatiņas) lai rastos? ..vienkārši — jāšuj pašiem. Lit M 75, 8, 2.

2. med. *Paveikta darbība, rezultāts → šūt (2).* Brūces š.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → šūt (3).* Cauruļu š.

švāģeriene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; novec. *Svaine.*

švāģeris, -ra, v.; novec. *Svainis.* □ Švāģeris strādā par ekspeditoru makaronu fabrikā.. Kolbergs 3, 262.

švaks, -ais; s. -a, -ā; apst. **švaki;** novec. *Vājš; arī slikts.* □ «Viņiem šogad pavisam švaki rudzi,» Bērziņš pameloja.. Upīts 4, 383. «Šeit jau var aizsviest no vienas pozīcijas līdz otrai akmeni.. Manām garajām kājām te švaka staigāšana.» Grīns 1, 249. Jaunie puiši cits pēc cita aizlaidās no švakā kolhoza uz galvaspilsētu.. Svīre 3, 41. ◇ Švaks pulveris vienk. — *nespēcīgs, nevarīgs, arī nespējīgs cilvēks.* □ «Tāds tu man esi — švaks pulveris,» tēvocis raudzījās puisim garām. «Dzert, bračiņ, jāprot!» Dripe 2, 98. ..nosvīda mugura, un sirdī iesvēlą atziņa, ka pats vien laikam būs tas švakais pulveris. Mauliņš 4, 239.

švaukstība, -as, s.; parasti vsk.; niev. *Vispārināta īpašība → švaukstīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..viņš daudzos no šiem censoņiem.. jau toreiz samana tikai jaunstrāvniecisku dižošanos, sava pavirziena švaukstību, modes uzplūdu, no kura vēlāk izkūnojas renegāti, karjeristi un omulīgi filistri. Upīts 13, 172.

švaukstīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **švaukstīgi;** niev. *Ākstīgs, pārspīlēti švītīgs, arī balamutīgs.* □ Egle, savā mūžā redzējis daudz cilvēku, saprata, ka šis puisis, lai arī drusku švaukstīgs, mūziku mīl un klausoties pārdzīvo sāpes, prieku, ilgas. Tas, protams, svarīgāk par to, kādas kurpes viņš apvilcis. Birze 5, 182.

švaukstisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **švaukstiski;** niev. *Švaukstīgs.* □ «Profesors iekārtojas» siltā un greznā ģimenes ligzdā.. un.. pieļauj saimniekot institūtā krāpniekam un blēdim līdz ar tā plānprātīgiem, švaukstiskiem palīgiem. Upīts 14, 580.

švauksts, -a, v.; niev. *Ākstīgs, pārspīlēti švītīgs, arī balamutīgs cilvēks.* □ ..dubultu nicinājuma devu saņēma dendijs dārgajā mētelī un zemi iebuktētajā velūra platmalē. ..«Švauksts! Āksts! Vecais pintiķis!..» Lipsts viņam gudroja jaunus un jaunus nonicinājumus. Skujiņš 4, 14. ..Sproģis ar savu mežģīnkreklu un it sevišķi aizlienēto gredzenu.. pats sev likās lēts mazpilsētas.. švauksts. Ezera 14, 198.

šveicars, -a, v. *Ārdurvju sargs (piemēram, viesnīcās, restorānos, iestādēs, dzīvojamās mājās).* Šveicara livreja. □ ..universitātes šveicars viņu nelaida iekšā. Palūdza uzrādīt matrikulu.. Sakse 6, 65. Blakus frizētavai piektajā stāvā atradās restorāns, un lifta pārzinis reizē bija arī restorāna šveicars. Bels 4, 145. ..Vaire-Vairogs viegli kā lidodams iesteidzās ministrijas vestibilā, kur to sagaidīja balts, krītam līdzīgs šveicars un iesēdināja liftā. K Zariņš 2, 55.

šveicieši, -u, v.; **šveicietis,** -ša, v.; **šveiciete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Šveices pamatiedzīvotāji.* □ ..Šveicē neesot bijis iespējas izvirzīties — šveicieši meklējuši dzimteni citur, gājuši par karavīriem — algotņiem, par pulksteņmeistariem, par viesnīcu kalpotājiem.., nu, un par profesoriem arī. Straumanis 3, 197.

švertjahta, -as, s.; jūrn. *Švertlaiva ar klāju un kajītes virsbūvi.*

švertlaiva, -as, s.; jūrn. *Buru laiva ar paceļamu un nolaižamu ķīli.* Vaļēja š. Segta š. □ Viena otra švertlaiva, nelikdamās ne zinis par sēkli, ieslīd kādā klusākā līcī. Ķīļjahtas.. katram nieka sēklītim met apkārt krietnu līkumu. J Plotnieks 2, 14. Švertlaivu klasēs, kur vajadzīga liela fiziskā piepūle, parasti sekmīgi startē jaunākie sportisti.. Sports 68, 131, 3.

šverts, -a, v.; jūrn. *Paceļams un nolaižams (laivas) ķīlis.*

švīgas, -u, vsk. švīga, -as, s.; reti. *Kluss, parasti šalcošs, troksnis.* □ Nevienam šo sniegu nevajadzēja.. Vēja švīgās bariem un pūļiem skrēja milzīgas, baltas spilvas.. Ezera 18, 40.

švīka, -as, s. *Svītra, parasti samērā plata, nenoteikta.* □ Nepaspēju pat ievaidēties, kad papīru jau grezno tik trekna tintes švīka — kā Daugava uz kartes. Preilis 1, 62. Brālis Donāts pazagšus lūkoja ieskatīties Milānas meistara papīros — tur bija tā kā mākoņa atēna sazīlējama, citā — švīkas, kam laikam vajadzēja nozīmēt ezera ūdeņus.. J Kalniņš 4, 109. Kāds cits norādītajā vietā [uz sienas] tūdaļ ai zilu krītu uzšņāpa treknu švīku. Skujiņš 7, 64. ..pa pirkstu galiem netecēja asinis, bet rētas bija skaidri redzamas, gaišas švīkas robainām malām.. Indrāne 1, 64. // *Grumba, rieva (ādā).*

Švīkas ap muti. // *Šaurs, garens veidojums uz (kā) virsmas.* □ Ap kaklu izskata dēļ viņš bija švītīgi apsējis sarkanu lakatiņu, bet virslūpu izgreznojis ar tik tievu ūsas švīku, kas atgādināja melnu spolīšu diegu. Kalndruva 5, 32. // *Samērā šaura, garena josla, kas izdalās apkārtējā apkaimē, vidē ar savu atšķirīgo krāsu, formu u. tml.* □ Kartītes attēls rādīja rūpnīcu ar trim milzīgiem skursteņiem, kas sarkanā saulrietā vilka melnas dūmu švīkas pāri visai ainavai. Skujiņš 14, 151. . . putekļainais ceļš norasojis balts. Divas pamatīgas švīkas putekļos atstājuši piena mašīnas riteņi. Kalve 3, 106. Rītdienai vajadzēja būt mierīgai — to liecināja augstie vaboļu skrējieni un gaišā gaismas švīka, kas kāpa pār tālo mežu galotnēm. K. Zariņš 1, 23. . . kaut arī līka [priede] kā brieža rags, visbargākā zibens švīka to neapraks! Krūklis 9, 90.

švīkains, -ais; s. -a, -ā; apst. **švīkaini.** *Tāds, kam ir vairākas, daudzas švīkas.* Švīkaina siena. Švīkaina seja. Švīkaina āda. □ Saule norietēja švīkainos mākoņos. Gūtmanis 2, 183.

švīkājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *švīkāt (1).* □ . . griesti sarkanīgā krāsā, tā siena, kur logs, tumša un tāpēc šķiet it kā aizvirzāmies tālumā, bet abas pārējās sienas neparastā sūnu zaļdzeltenīgā nokrāsā, ar viļņveidīgiem švīkājumiem. Purs 7, 81. Trauku virsmas švīkājums neregulārs, vidēji dziļām un platām švīkām, tomēr ir lauskas, kur švīkājums ļoti sekls. . Vēstis 78, 3, 66. . . uz gaišajām solu virsmām nevienas skrambas, neviena švīkājuma. Pad J 79, 193, 4. Zem [vitrīnas] stikla guļ atvērts Hosē Martī sējums. Enerģiski švīkājumi ar zīmuli, lapu baltās apmalas sīki pierakstītas. Šī grāmata bijusi kopā ar Fidelu visos viņa cīņas ceļos. Liesma 64, 10, 7.

švīkas, -u, ysk. švīka, -as, s. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums* → *švīkstēt; švīkstoņa.* □ Istaba trīs no viņu smiekliem, skūpstiem, zābaku klaudzoņas un drēbju švīkas. Upīts III, 129. Tramīga soļu švīka uz cementa kāpnēm iztrūcina. Nesējiem kājas ļogās. . Lubējs 3, 198. Šurp no tumstošajiem debess klajiem Dzirdi tālas, smagas spārnu švīkas. . . Lisovska 1, 9.

švīkāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Veidot (kam) švīku vai švīkas; svītrot (1).* Š. papīru. □ Lielākā daļa trauku Sārnatē gatavota no māliem. . . Trauku virsma iekšpusē un ārpusē parasti ir švīkāta. Rotājums skops. D kal 78, 197. Viņš nelaipni atraidīja Mariju, . . tupelēm ozola grīdu švīkādams, izgāja. . Upīts X, 661. Eglītes vietām saaudušās, ka nevar pat cauri redzēt, švīkā rokas un seju, skrāpē apģērbu. Caune 3, 48. // *Rakstīt, zīmēt, parasti ātri, nekārtīgi.* Š. vārdus uz papīra. □ Tija Galotne bija nosēdusies kaktā pie loga ērtā klubkrēslā un klausījās, ar krāsainu zīmuli švīkājot aplīšus un krustiņus zaļvāku bloknotā. Purs 4, 17. Mēs [jaunieši] sēdējām uz soliņa un švīkājām ar kurpju purngaliem smiltīs fantastiskus zīmējumus. Skujiņš 8, 98. pārn. Cik savāda nakts! Tāls pērkons pa jūru bradā, švīkādams debesīs zibens burtus. Krūklis 9, 122.

2. *Virzīt (ko) pa kādu virsmu, radot klusu, samērā asu troksni.* □ Lēni, pazoles švīkādams pa trotuāru, viņš velkas prom. Jansons 6, 25. Aļuks ar savu komandu jau agri švīkāja slēpes pa sniegu, «lai neiesalst», kā viņi teica. . Indrāne 1, 180. Bet, klau, tur, aiz līča, kāds izkapti trin — Pret asmeni galodu švīkā. Lasmanis 1, 43. // intrans. *Radīt klusu, samērā asu troksni (piemēram, par ko tādu, kas virzās pa kādu virsmu, arī pa gaisu); atskanēt šādam troksnim.* □ . . bļaudams un spārniem švīkādams pa egļu galotnēm savērpās vesels vārnu jūklis. Upīts 4, 85. Kā smailas bultas gaisā švīkāja bezdelīgu garie spārni. Viņas nesa barību saviem bērniem. . Rinkule 8, 17.

švīkāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** *Virzīties pa kādu virsmu, radot klusu, samērā asu troksni.* Zari švīkājas gar sienu. □ «Tā jaunkundzīte, kas sver un pārbauda tos procentus, makten ātra — uzber uz svariņiem, bet tie gar sienu švīkājas.» Sakse 7, 389. // *Ilgstoši, intensīvi radīt klusu, samērā asu troksni (piemēram, virzot ko pa kādu virsmu).* □ «Es jau tikai tāpat vien,» Zigis ar kurpes purnu švīkājās zem galda. Saulītis 12, 84.

2. *Veidot, parasti vairākas, daudzas, švīkas.* Š. pa papīru. □ Pa labi zem viņiem. . švīkājās trasējošās lodes, taču ar viņu lidojumu tām nebija nekāda sakara. Skujiņš 14, 279.

švīkojums, -a, v. *Švīkājums.* □ Atrasto pašu senāko [apmetnes] priekšmetu nav daudz: dažas no kaula izgrieztas rotadatas. . , rupja zvirgzdaina māla trauku lauskas, kuru virsmu rotā rupjš švīkojums. Zv 80, 9, 23. Asfalta tumšums noklāts zīmējumiem ar krītu. Tikko izliets un sacietējis klons jau kļūst abstraktu un modernu švīkojumu fons. Brutāne 9, 72. pārn. . . no manis tas baltums tev matos un ēnu švīkojums skatienā. Brīdaka 10, 189.

švīkoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums* → *švīkāt (2).* □ Valodas atkal pārtrūka, un bija dzirdama vienīgi pastalu mīkstā švīkoņa. J. Kalniņš 8, 196. . . kad aprima slēpju švīkoņa, dziļais meža klusums patiešām likās savāds. Tas it kā slēpa nezināmas briesmas. Vanags 10, 22. Mēs ieklausāmies senajās melodijās un sastopamies ar muižniekiem un vagariem, ieejam apkvēpušās rijās, saraujamies no rīkšu švīkoņas. Sudrabkalns 2, 253.

švīkot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Švīkāt (1).* □ Ulpe savaldījās, paņēma pildspalvu un, to izmēģinādams, švīkoja papīru. Birze 8, 101. pārn. Sākumā Kaspars tikai skatījās, kā lietus švīko gaisu. . Kļava 2, 7.

2. *Švīkāt (2).* Š. kājas pa ietvi. // intrans. □ Agri no rīta. . Tramvaji švīko un motori krakšķ. . Sudrabkalns 10, 92. Putenis ir nikns. Griež debesis un zemi kopā. Skaļi švīko lielceļmalas kailajās gobās un bērzos. Un aurē laukā. Rihters 1, 203.

šviks, arī **švīks,** izsauk. *Lieto, lai atdarinātu samērā klusu, asu, augstu troksni, kas rodas,*

piemēram, ja kas virzās strauji, cieši pa kā virsmu, arī pa gaisu vai ja ko cieši skar kustīgs priekšmets, gaisa plūsma u. tml. □ Šviks! — iedegas maza lampiņa.. Aspazija 3, 110. Švīks! Švīks! Tā ir sētniece, kas ar lāpstu šķūrē sniegu no trotuāra. Kroma 6, 83. Švīks!... Čaukstoši un lēni pāršķiras nodzeltējusi lapa. Pad J 84, 60, 1.

švīkstēt, parasti 3. pers., švīkst, pag. švīkstēja; intrans. *Radīt samērā klusu, asu, augstu troksni (piemēram, par ko tādu, kas virzās strauji, cieši pa kā virsmu, arī pa gaisu, vai ko cieši skar kustīgs priekšmets, gaisa plūsma u. tml.); atskanēt šādam troksnim.* Ragavu slieces švīkst. Riepas švīkst uz asfalta. Švīkstēdamas birst smiltis. Pātaga švīkst gaisā. Liesmas švīkst. □ Viņi gāja pa iebraukto ceļu uz paegļu kalniņa pusi. Reizēm švīkstēdams viņiem garām pašāvās kāds pajūgs. Paegle 3, 71. ..skanēja patafons un salonā švīkstēja dejotāju soļi. Lācis 10, 159. ..spārniem švīkstot, ceļam pārlidoja iztraucēts putns. Lubējs 1, 168. Beidzot viņš ieklausījās,.. kā egļu galotnēs vēsma noslēpumaini švīkstēja.. Poruks 3, 79.

švīkstiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → švīkstēt.* Zāģa š. Slieču š. Slēpju š. Pātagas š. □ ..patēva siksna sīko augumu šausta bez žēluma. Vēl ilgi aiz durvīm atskan tās švīkstieni.. Rinkule 5, 23. pārn. Kas gar vaigu šāvās? Akmens spārna švīkstiens? Čaklais 8, 158. pārn. ..Savām dienām cauri es eju Kā degošām stīpām. Mans dresētājs — mana dzīve — Aiz manis stāv, pātagai zibot. ..atbalso sirdī Ik trāpīgais, sāpīgais švīkstiens. Dinere 13, 73.

švīkstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt švīkst.* Š. izkapti. Š. kājas. □ Sievas, iznākušas uz lielā ceļa, nozīmīgi paskatījās uz ganiem, lai tie pamanītu lopu izdzīšanu, un tad, pastalas švīkstinot, atgriezās savās sētās. Jansons 1, 3. Atkal pieripo autobuss, mitro asfaltu švīkstinādams; neviens neizkāpj.. Lapsa 6, 271. ..klausos, kā kaijas švīkstina spārnus.. Losberga 3, 71. // intrans. □ Ar spārniem švīkstinādamas, lidoja zilās spāres. Mauliņš 3, 192.

švīkstināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi švīkstināt.* □ Cauri rejām varēja sadzirdēt vēl kādu dzīvību, kas sāka pārvietoties iekšā grabinādamās un švīkstinādamās — kā jau pa nomidzi un pa tumsību.. Ezera 14, 55. ..vēji švīkstinās gar šīs mazās paradīzes [mājas] sienām, aurodami metas rūtīs un, nevarīgās dusmās atkāpdamies, suniski smilkst. Lubējs 3, 321. Zem kājām viegli čirkst nakts uzsalums, atkusušajās vietās ežojas apsarmojuši kūlas kušķi un švīkstinās gar zābaku sāniem. Kaldupe 13, 144.

švīkstoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → švīkstēt.* □ Viņa uzvelk segu uz galvas un ilgi klausās savas elpas švīkstoņā, mēģinādama aizmigt ar laimīgu smaidu uz lūpām. Upīts II, 222. Agnese satrūkās no skaļās kāju švīkstoņas, ar kādu studenti saņēma profesoru Audri, tā izrādīdami viņam sajūsmu un piekrišanu. Sakse 6, 35. ..man pār galvu, nerimstoši parkšķinādami, griežas vecie starki. Dažubrīd viņi nolaižas tik zemu, ka varu sadzirdēt viņu spārnu švīkstoņu. Plūdonis 3, 51. ..trešdienās, kad bija nedēļas tirgus, [lielceļš] kūpēja kā rija, un gaiss bija ratu rīboņas, pātagu švīkstoņas un laucinieku valodu pilns. Zālīte 5, 9.

švīksts, -a, v. *Samērā kluss, ass, augsts troksnis, kas rodas, piemēram, ja kas virzās strauji, cieši pa kā virsmu, arī pa gaisu vai ja ko cieši skar kustīgs priekšmets, gaisa plūsma u. tml.* □ ..varēja saklausīt tikai it kā automašīnas riepu mīkstos, vienmērīgos švīkstus pret asfaltu... Ezera 2, 271. ..cauri zaļiem biezokņiem skan soļu klusie švīksti, Un atkal kādam šūpulim kāds meklē bērza līksti. Vāczemnieks 8, 67. Tu mani rudens naktī sauci: klau, vēlu, augstu dzērves iet!.. Mēs paliekam zem spārnu švīkstiem, kas noklusdami tumsā stieg.. Brīdaka 10, 120. No.. brauciena Alisei palika atmiņā savāda, tumša baiļu izjūta, saistīta ar priežu galotnēm, pātagas švīkstiem, Paulīnes skaļo balsi. Gulbis 4, 204.

švirks, izsauk. *Lieto, lai atdarinātu griezīgu, paskarbu troksni, kas rodas, piemēram, ja kas strauji deg, izplatās no kā degoša, tiek stipri karsēts, arī berzts, plēsts, strauji lido.* □ ..roka [ar degošu pagali] man pašāvās šķībi, un liesma iezibeņoja onkuļa kreisajā ūsā. Švirks! — un puse no vīra lepnuma vairs neskaitījās. Dorbe 8, 129. Nometos rāpus, vēzieniem šķiru pieputējušo zāli: švirks! švirks! Luginska 1, 23.

švirkstēt, parasti 3. pers., švirkst, pag. švirkstēja; intrans. *Radīt griezīgu, paskarbu troksni (piemēram, par ko tādu, kas strauji deg, izplatās no kā degoša, tiek stipri karsēts); atskanēt šādam troksnim.* Tauki švirkst uz pannas. □ ..krāsns vienmēr bija elpojusi siltumu, tīkamu un maigu, tāsis švirkstēdamas griezušās liesmā. Kalve 1, 5. Švirkstēja liesmas,.. cietās vilka kūlas vietā atsmaržoja zaļa zāle. Kaldupe 10, 57. Uz malā paraustām oglēm švirkstēdamas cepās divas prāvas siļķes. Upīts XV, 202. // *Par priekšmetiem, kas beržas gar ko, tiek berzti, arī plēsti, drupināti.* Lāpsta švirkst grantī. Zem riepām švirkst asfalts. □ Tecīla švirkst, un izkapts dzied... Es griežu, un Mārtiņš trin izkaptis.. Akuraters 1, 58. ..sakaltušās pastalas uz kula švirkstēja.. Saulietis II, 14. ..[automobiļa] riepas pagriezienos švirkstēja un kauca. M Zariņš 2, 230. ..nezvērs [suns] ar smailajiem zobiem iecirtās plandošās kleitas apakšmalā. ..Raibā drāna švirkstēdama plīsa. Brīdaka 2, 6. // *Par strauji lidojošiem dzīvniekiem, to ķermeņa daļām.* Bezdelīgas gaisā švirkst. □ Upmalā karstajos pusdienas saules staros švirkstēdamas sijājās spāres.. Lagzdiņš 2, 89. Abas spāres, spārniem skaļi švirkstot, iedrāzās odu barā.. K Grigulis 3, 53.

švirkstiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → švirkstēt.* □ pārn. Brīžiem gan viņi [volejbolisti] uzliesmoja, taču tas bija tikai tāds sērkociņa piecsekunžu švirkstiens. Pad J 75, 59, 2. pārn. Pegazs Šķiļ dzirkstis tērauda

pakaviem, Pret krūtīm, pret rūtīm dzirkstis. Un pasaule skatās un klausās Skrejošo zvaigžņu švirkstienus. Caklais 1, 111.

švirkstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt švirkst.* □ Virtuvē šķind kastroļi. Māra, nikni rādamās, švirkstina sērkokus. Lubējs 3, 396. Sagrabējušais pašizkrāvējs, apdilušajām riepām sniegu švirkstinot, nobremzēja.. Lapsa 6, 179. ..spāres lidos, spārnus švirkstinot.. Mauliņš 5, 108.

švirkstināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi švirkstināt.* Liesmas švirkstinās.

švirkstoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums* → *švirkstēt.* □ Iekurs aizdegās ar līksmu švirkstoņu, uz atvērtajām durtiņām lēkāja gaiši atspīdumi. Ezera 1, 58. Citādi bija klusu, tikai vāciešu gaismas raķetes ar drebulīgu švirkstoņu skrēja debesīs. Grants 5, 160. Gluži tuvu dzirdamas cilvēku balsis, lāpstu švirkstoņa.. un vēl daudz dažādu vārdos nenosaucamu, taču pazīstamu skaņu. Kalndruva 8, 312.

švirksts, -a, v. *Griezīgs, paskarbs troksnis, kas rodas, piemēram, ja kas strauji deg, izplatās no kā degoša, tiek stipri karsēts, arī berzts, plēsts, strauji lido.* □ Kvēl kopš bērnības manī šīs [jāņuguns] dzirkstis Un līdz kapam vēl kvēlos arvien. Tās nav raķešu mirklīgie švirksti, Tās ir saites, kas paaudzes sien. Sirmbārdis 4, 20. Mīkstu, šļūcošu tupeļu švirksts, slēdža pagrieziens, un te jau viņš ir — garš, paspūris, ērtā mājas svārkā. Saulītis 13, 9.

švītēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Būt švītīgam.*

švītība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *švītīgs, šis īpašības konkrēta izpausme.* Jaunekļa š. Apģērba š.

švītīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **švītīgi.** *Tāds, kas ir, parasti pārspīlēti, moderns (tērpā, izskatā), izsmalcināts (izturēšanās veidā).* Š. kungs. Švītīga dāma. □ Žuburs.. paskatījās uz runātāja pusi. Tas bija švītīgs zellis labi pašūtā pelēkā uzvalkā, ar celiņu pa vidu gludi nolaizītiem matiem. Lācis VI, 253. Ješka paņem no Almas šķēres un spoguli un aizgriežas aiz egles. Pēc brītiņa iznāk, un pazīt Ješku, kaut gribējis, nevar! Mūsu priekšā diezgan švītīgs vīrs ar glīti apcirptu, strupu bārdiņu. Rihters 1, 420. Arvīds uzsvērti atturīgi izturējās pret švītīgo, pēc naftalīna smaržojošo radinieci.. Purs 4, 179. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Š. apģērbs. Švītīgas brilles. Švītīgas manieres. □ ..Venta lūpās zem švītīgās ūsu svītriņas nodrebēja drusku ironisks smaids.. Ezera 9, 36. Ūsainim bija švītīgs, pēc pēdējās modes šūts mētelis.. Skujiņš 4, 14. Viens no tiem ir Štībeļu Daumants. ..Švītīgā zilraibā vamzī, cepure ar baltu pušķi. Zābaki un īstas, mirdzošas slidas. Avotiņa, Slisers 1, 54.

švītīgums, -a, v.; parasti vsk. *Švītība.* Tērpa š. Stājas š.

švīts[1], -a, v. *Švītīgs vīrietis.* □ Jaunais Rabars gribēja būt švīts un mīlēja palielīties. Austriņš 1, 193. Kreklu Brulins nevalkāja. Uz kailas miesas ģērba pelēkus svārkus, kādus gadsimta sākumā nēsāja Eiropas modes švīti. Bels 1, 28.

švīts[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **švīti;** pareti. *Švītīgs.* □ Kad viņa acis sastapās ar manējām, viņš apstājās un pacēla cepuri tā, kā to dara švīti pilsētnieki. Jaunsudrabiņš 8, 122. Partizāni šo švīto puisi mīkstajā platmalē un biksēs ar slīpi iegrieztām kabatām sevišķi interesēja. Niedre 3, 84. Kolhoza puiši izdzer vēl pa glāzei putojošā alus, pie spoguļa sakārto platās kaklasaites un švīti dodas uz deju zāli. Rūja 4, 46. pārn. Autobusos brauc bez biļetēm Rudens karalienes [baravikas] švītās.. Goba 2, 26.

švukšķis, -ķa, v. *Pīļu dzimtas vidēja lieluma brūngans putns ar samērā mazu galvu un knābi, pelēkām kājām un pelēkiem plankumiem uz spārniem.*

T

ta, part.; sar. **1.** parasti izsaukuma teikumos, savienojumā «tad ta». *Lieto, lai norādītu uz (kā) lielu daudzumu; lieto, lai norādītu uz (kā) pazīmes, īpašības, arī darbības, norises augstu intensitātes pakāpi.* □ Nereti Andra tēvu dzirdēja sakām: «Tad ta Upmaļiem šogad kviešil Kas par liniem un miežiem šovasar Vasaraudzim!» Apsīšu J 3, 31. «Vai tu redzi, kāds zaķis!» māte iesaucās. «Tad ta aizskrien cepetis!» Sudrabu E 3, 145. Krišam uz tārpu valsti negribas — Tāds kailsals, un zirgs neapkalts, Velsies pa ceļam vēl kādā grāvī, Kur pēc Jāņiem, dzīvs būdams, vāļājies, Tad ta smiesies un pretī — nevarēs. Vācietis 7, 45.

2. *Tad*[2]. □ «Varbūt rīt aizstaigāsim dzērvenēs? Vai ta nu visas būs nolasītas..» Auziņš 1, 196. «Vai kādas nepatikšanas darbā?» — «Ta ne jau!» profesors kļuva gandrīz vai īgns. «Tīrie nieki...» Niedre 6, 185.

3. saikļa nozīmē. *Saista atkārtotus vārdus un norāda uz to nozīmes pastiprinājumu.* □ ..viņam vairs nepaliek tikpat kā nekādu izredžu iegūt čempionāta labākā vārtsarga nosaukumu. Tituls ta tituls, bet vārtsargam tik lielas neveiksmes var kļūt par nopietnu psiholoģisku traumu. Sports 69, 47, 3. Distancē viņa izlādēja nervu sasprindzinājumu un uz četrsimt metru peldējumu devās mierīgi.. Nervi ta nervi, bet kur šajā meitenē rodas tāda fiziskā enerģija?! Sports 71, 118, 1.

tā[1], apst. **1.** *Norāda uz zināmu, noteiktu, arī iepriekš minētu darbības veikšanas veidu, paņēmienu, norises veidu, stāvokļa pazīmi.* □ «Jā, tā mēs dzīvojam. Kroņnieki.» Brigadere 2, 448. Kad kuterim pabrauca garām, gaitu atkal izlīdzināja. Pārbaudījis atrašanās vietu un kursu, Harijs noteica: «Labi. Tā turēt!» — «Tā turēt!» stūresvīrs atkārtoja. Talcis 7, 215. Nē, neatlika tiešām nekas cits kā Andriksonam likt maksāt. Baronam bij žēl, bet tam tā vajadzēja notikt. Blaumanis 6, 141. // *Norāda uz darbības veikšanas, norises veida līdzību ar citu darbības veikšanas, norises veidu; arī tamlīdzīgi; līdzīgi.* □ Ik pavasarus cirta un dedzināja līdumus un sēja miežus. Tā tas notika daudz gadu. Blaumanis II, 311. Un, nenogaidījis rudeni, kamēr āboli kļūst sarkani, viņš aizbrauc atkal pa čikstu. Un tā katru vasaru. Birznieks-Upītis 6, 68. Tā mēs šķīrāmies — kā putni šķiras, kā lapa no zara rudenī raisās. Kā divas ēnas, kas dzelmē iras, kā vientuļi mākoņi gaisā. Krūklis 8, 86.

2. *Norāda uz noteiktu, arī iepriekš minētu stāvokļa pazīmi, kvalitāti, apstākļiem, situāciju, veidu u. tml., kādā (kāds) atrodas, nokļūst, kādā (kas) atrodas, izveidojas.* □ Steļļu tagad nebij kur cepuri nolikt, viņš paturēja to rokā, tad nolika uz galda, bet kad tā neizskatījās labi, novāca līdzās uz sola.. Upīts 4, 230. Tādi ērgļi kā jūs, trijās, nu augstākais četrās dienās visu savedīs kārtībā. Tā taču būs, vai ne? Krūmiņš 1, 26. // *Norāda uz stāvokļa pazīmi, kvalitāti, darbības, norises apstākļiem, situāciju, veidu u. tml., kas tūlīt tiks minēti.* □ Cik labi tā — pēc darbu bezgalības Reiz atkal just: tu vari atpūsties. Ziedonis 2, 92. Tā — pretskatā režisors arī ir nostādījis Sandas un Šopēna pēdējo dialogu, kad komponista mantas jau ir karietē, palikušas tikai pieklājīgas atvadas — ceremonija. Dzene 4, 166. Es cūkas baroju tā: kad bija vasara, es sašķinu dārzā lapas un devu, lai ēd, cik grib. J Kalniņš 2, 120. // *Norāda uz darbības, norises, stāvokļa veidu un sekām, arī rezultātu.* □ Līzi neviens neaicināja pie galda [kāzās], tā nu palika, ka viņai bija jāapkalpo galds.. Sakse 2, 57. «Atvainojiet,» jaunais teica. «Es jūs pamodināju. Tā nu ir iznācis.» Vilks 5, 44.

3. *Norāda uz ko iepriekš vai turpmāk runātu, rakstītu, domātu.* □ Kaut tikai tas skuķis nenomirtu! Bet cerību neesot gandrīz nekādu. Tā Annai stāstījusi.. māsiņa. Dripe 2, 150. «Es jau pagājušajā vasarā skatījos, ka viņš staigā it kā ne pa šo pasauli,» tā māte. J Kalniņš 2, 188. Meita parasti iesāka tā: «Nu, kad tad mēs ar Ludvigu brauksim jums pakaļ?» Kalndruva 5, 39. Nu kā tad, ka otrajā stāvā! Tā bija rakstīts kādā vēstulē. Vilks 5, 12.

4. *Norāda uz (skaita, daudzuma, arī laika momenta) aptuvenību; apmēram, aptuveni.* □ ..Kārlēns pārradās tikai tā pēc pāris nedēļām. Birznieks-Upītis 1, 38. «Nu jā, vecītis nomira no rīta, tā ap pulksten pieciem.» Vilks 5, 49. // *Norāda uz (kā) nenoteiktību.* □ «Kā iet pa skolu, Vilni?» — «Tā,» uzrunātais nenoteikti pacēla plecus augšup un tad ļāva tiem krist atpakaļ. Saulītis 12, 152. Vaire-Vairogs pazina Hertu diezgan paviršī — tikai tā, tiekoties jautrā sabiedrībā. K Zariņš 2, 97.

5. *Norāda uz darbības, norises, pazīmes intensitātes augstu pakāpi.* □ Tie [gadi] nāk un iet, tik neatnāk vēl miegs Un atpūta, ko sirds tā alkst un gaida. P Bārda 2, 27.. mans vecis [pļaujot] kā nopeldināts, jau tā līks, bet nu deguns pie ceļgaliem.. Upīts 4, 205.

6. *Norāda, ka (kas) notiek, norisinās, tiek darīts bez īpaša iemesla, nolūka, nodoma, vajadzības; tāpat*[1]. □ Tēvs (vāji): Kur tu tik ilgi biji, Zelmiņ? — Zelmiņa: Vai tev pa tam kā vajadzēja? — Tēvs: Nē, nē. Es tik tā prasu. Blaumanis 6, 414. «Bet vai tas tev neko nenozīmē, kas mums abiem bija? Vai tas bija tikai tā?»... — «Nē. Viss bija ļoti nopietni.» Lukjanskis 5, 142.

7. *Virsteikumā norāda uz darbības, norises veidu, arī uz veidu un nolūku, uz veidu un sekām, uz stāvokli, apstākļiem, ko konkretizē apstākļa palīgteikums.* □ Nav jau tā, ka [alksnis] slikts, katrs kociņš dzīva radība.. Ziedonis 18, 32. Ko tu skaties uz mani tā, It kā es būtu Piepeši uzplaukusi, Baltsārtiem ziediem no galvas līdz kājām apbirusi? Elksne 9, 53.

8. *Virsteikumā norāda uz laika momentu, laikposmu, kas saistīts ar palīgteikumā minē-*

tās darbības, norises, stāvokļa laika momentu, laikposmu. □ Kā sāka pa Kārļiem, tā visiem Jurģiem un Jāņiem cauri, Miķeļiem garām un Mārtiņiem garām — kā spaiņiem lītavas gāž un gāž... Lukss 13, 26. «Dažs labs jauns nedzer, bet kad apprecas, tā tūliņ sāk.» Upīts 4, 246.

9. reti. *Virsteikumā norāda uz darbības, norises, stāvokļa cēloni, ko konkretizē palīgteikums; tāpēc.* □ Kāpēc tās sieviņas še [klētī] sēd, un kāpēc papus mūs arī šurp raidīja? Vai ne tā, ka mēs esam nabaga radi un kauns mūs ielaist lepnajās istabās? Brigadere 2, 450.

○ Šā (un) tā — a. *Ne tā, kā ir vajadzīgs, vēlams; arī pavirši; kaut kā.* □ Tēvs ilgi un bēdīgi vēroja saburzītos, šā tā izmazgātos, šā tā sagludinātos kreklus, un viņš neteica ne vārda.. Zigmonte 6, 194. b. *Tā, kā ir iespējams, tā, kā var; kaut kā.* □ Tenis ar viņu [sievu] dzīvoja šā tā, bet, kad gribēja raidīt to no mājas, viņa prata dārznieku tik smalki nolūgties, ka Tenis tai atkal un atkal piedeva. K. Zariņš 1, 18. ..pelnās šā un tā, reizēm pie kalēja, reizēm uz lauka.. Sakse 2, 8. c. *Dažādi; visādi.* □ Ļaudis par Lejassmeltēnu Lauru runāja šā tā, bet Kalvicu Andram bij pašam savs ieskats. Upīts 4, 685. Bij zeme [rudenī] uzarta un jaunā raža Jau apcirkņos, un nu jau jauna diena daža Pat tika aizvadīta šā un tā.. A Bārda 1, 251. Šā vai tā, retāk tā vai šā — a. *Vienalga, kā.* □ «Es jau viņa netiesāju. Bet kas viņš ir, tas viņš paliek, runā šā vai tā vai nerunā nemaz!» Blaumanis 6, 195. Bet lai nu būtu tā vai šā, Vai vēl kaut kādi būtu, — Šai negaisnaktī šalcošā Es pēkšņi tevi jūtu.. Auziņš 9, 96. b. *Tik un tā.* □ Sacensību tiesnešu sarakstos parasti varēja lasīt vadošo sportistu vārdus. Ja paši nestartēja, tad tiesāja, bet klāt bija šā vai tā. Zv 80, 4, 10. Ne šā, ne tā — *nekādā veidā, ne ar kādiem līdzekļiem.* Tā un tā — *lieto, lai norādītu uz ko (parasti runā) tieši nenosauktu, kas izriet no konteksta vai situācijas.* □ Un lācis nolēma rīkoties. Viņš atsauca putnu valdnieku ērgli: tā un tā, putnu valstī nav kārtības. J Kalniņš 8, 178. «Vajag tā kā Krūklis. Izplātās sapulcē: es apņemos nobarot tik un tik bekonus, es tā un tā!» Kalndruva 2, 64. Tā nekas — *saka par ko samērā labu, pieņemamu.* □ «Tu esi tā nekas,» viņa saka. «Nevar teikt, ka tu būtu skaistule, bet diezgan paglīta.» Brodele 17, 8. Bārda neatbild neko, bet Čapstiņš nokrekšķinās. «Sīpoliņi! Tā nekas. Varbūt tev arī ir?» Bels 1, 58. Kā tad tā, arī kā tā? — *saka brīnoties, pārsteigumā.* □ «Kā tad tā? Tu, Gust, diedz prom, bet upē paliek cilvēks.» Kalndruva 5, 35. «Jūs rīkojaties savādāk nekā citi komandieri.» — «Kā tā?» es brīnījos. Grīva 8, 70. (Par) ko tad tā novec., arī kāpēc tad tā? — *saka, izbrīnā, pārsteigumā jautājot par (darbības, norises) cēloni vai nolūku.* □ Edžiņš: Bet par ko tad jūs tā? — Noliņš: Vai tad mēs ko? Ko tad? Mēs tak itin nekā... Blaumanis 6, 372. Mikus tēvs (nāk no saimes istabas. Laipni.): Nu, nu, nu, nu, ko tad tu te tā — ? — Līziņa (pāris soļus viņam pretī dancodama): Mācos jau uz kāzām dancot. Blaumanis 6, 317. Ivans Gerasimovičs noliek lampu, mierīgi apjautājas: «Neiesi darbā? Kāpēc tad tā?» Talcis 4, 86. Tā tad novec. — *tātad.* □ Tuvākais cilvēku dzīvoklis bij viņa mājas. Tā tad turpul Blaumanis IIIa, 197.

tā², saiklis. **1.** savienojumā «kā — tā (arī)»; sakārtojuma saiklis; vienojuma saikļa sastāvdaļa. *Saista vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas, vienlaikus norādot arī uz salīdzinājumu starp saistāmajiem locekļiem vai to kopām.* □ Un krustceļā apstājās kā mašīna, tā motocikls.. Kroma 3, 68. Taču kā Mārtiņa dzīvību, tā arī šo kara laika samudžināto noslēpumu glabā kaps, jo Mārtiņš gājis bojā. Dzene 4, 136. ..Tas [rudens] nobrauka visas lapas, Kā lielās, tā mazās un bālās. P Bārda 2, 104. // savienojumā «tā — kā»; sakārtojuma saiklis; vienojuma saikļa sastāvdaļa; novec. *Saista vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas, vienlaikus norādot uz salīdzinājumu starp saistāmajiem locekļiem vai to kopām; kā — tā.* □ Govis māva tā kūtī, kā sētā. Birznieks-Upītis 6, 58. Jā, tāds bija jaunais skroderis°. Un mānīt viņš mūs visus mānīja, tā lielos, kā mazos. Jaunsudrabiņš 3, 160. // *Atkārtojumā saista vienus un tos pašus vārdus, norādot uz izteiktā nojēguma pastiprinājumu.* □ Tik ar to miegu šovakar tā ērmoti: kā nenāk, tā nenāk. Birznieks-Upītis 6, 130. «Un tas pats Līču Mārtiņš. Pusmūža gados,.. precēties nevar, māte kā nemirst, tā nemirst, vedeklu arī mājās nelaiž.» Upīts 4, 650.

2. savienojumā «tā ka»; pakārtojuma saiklis. *Saista salikta teikuma komponentu ar palīgteikumu, norādot uz seku attieksmi starp tiem.* □ Tikko sāka tumst, tā ka vēl varēja droši stundas trīs četras nogulēties. Birznieks-Upītis 6, 201. Nenoliedzami vecais puisis Jēcis jutās Noriešos gluži omulīgi, tā ka dažu vakaru viņš aizgāja mājās krietni vēlu. Dziļums 1, 330. Spilgtā saule izkliedēja garaiņus virs ūdens, tā ka upes gultnē bija skaidri saredzami visi bīstamie akmeņi. Gūtmanis 2, 154.

3. savienojumā «tā kā»; pakārtojuma saiklis. *Saista salikta teikuma komponentu ar palīgteikumu, norādot uz cēloņa attieksmi starp tiem.* □ Tā kā Lienai mājas nedēļa un galda apkopšana, Leikartu Lība paēda ātri un aizsteidzās uz klēti, izvēdināt savas drēbes. Upīts 4, 140. Līzes radi centās izdibināt, kas īsti ir jaunais vīrs. Tā kā skaļi to nedrīkstēja darīt, visos kaktos notika sačukstēšanās.. Sakse 2, 8. Tā kā ne man, ne viņai telefona nebija un tā kā viņa dzīvoja pavisam citā pilsētas rajonā, mums nekādā veidā nebija iespējams sazināties. Grīva 9, 178.

tā³, part. **1.** parasti teikuma sākumā. *Lieto, lai apstiprinātu izteikumu, domu.* □ «Redzi, no mums abiem ārsts esmu es. Tā. Jā, es esmu slims, bet, kā pats redzi, es eju uz darbu.» Birze 5, 66. «Viens saimnieks ar jums vēlas runāt, baronlielskungs.» — «Kas tas ir?» — «Klaucēns.» — «Tā. Es iešu... Ko viņš grib?» Blaumanis II, 307. «Vai jūs esat no Rīgas?» — «Jā, no Rīgas.» — «Tā, tā. Vai Rīgā ir arī tāda šuvēju arodskola?» Skujiņš 5, 66.

// *Lieto, lai norādītu, ka (kas) ir padarīts, paveikts, noticis.* □ Pie viena tāda nevīžīgi krauta zārda — tas bija septītais no dārza malas — viņi apstājās. «Tā. Te nu būs jūsu viesnīca. Tomēr drošāk nekā mājās.» A Grigulis 13, 129. Tā, nu beidzot apklās sniegs Zemi, lietus izmocīto, Siltais, sengaidītais sniegs Asnu acis slēgs uz brīdi. Elksne 8, 142.

2. jautājuma teikumos, izsaukuma teikumos. *Lieto, lai izteiktu emocionālu stāvokli, ko izraisa kāda situācija, kāds fakts.* □ «To man vajadzēja jau sen tev pateikt, bet es gaidīju, lai tu sāc runāt.» — «Tā?» Vilis paskatījās viņā nopietni. Sakse 7, 88. «Krustmāt ... tu zini, to rakstu par jums viņš nerakstīs. Viņam bail no kādām tur nepatikšanām.» — «Tā? Bet ko tad viņš brauca, ja tik bailīgs?» Brodele 17, 201.

3. *Lieto, lai pastiprinātu vārda nozīmi, izteikumam piešķirtu pamatojuma, noteiktības nokrāsu.* □ Ak, tevi jau tā par aušīgu saukā un daži dēvē arī par ķertu .. Brīdaka 8, 40. // *Savienojumos «tā arī», «tā vien»: lieto, lai pastiprinātu, parasti verba, nozīmi.* □ Tēvocis tā arī nepaspēj atbildēt uz manu jautājumu, jo ceļš ir galā. Preilis 1, 73. Viņš apgriežas un iet prom, tā arī nepaēdis, viņš nevar te paēst, ne ēdienu godināt šajā vietā, kur neciena, nesargā maizi. Ziedonis 18, 14. // *Lieto, lai ievadītu iespraudumu, iestarpinājumu.* □ «Pats tas Muldiņu saimnieks, tā liekas, nekas, kluss un bailīgs ..» Upīts 4, 154. Stāvā krasta kraujas pavēnī stāvēja guļkoku māja. Izsenis, tā teikt. Gūtmanis 2, 38. Jaunākajā latviešu dzejā .. folkloras slāņa aktualizēšanās saskatāma, tā sakot, ar neapbruņotu aci. Auziņš 7, 207.

4. *Lieto, lai norādītu uz (kā) aptuvenību, nenoteiktību.* □ «Bet laikam viņai Maksis tomēr patīk. Tā viņš ir jauks zēns.» Brodele 17, 154. .. vai viņš tiešām tik bargs vai tik tā pa jokam? Labi nevarēja izzināt .. Brigadere 2, 449. // *Savienojumā «tā kā»: lieto, lai norādītu uz (kā) aptuvenību, pavājinājumu.* □ Viņš vientuļš sēdēja pie kroga galda, tā kā dzēra, kā nedzēra alu .. J Kalniņš 8, 267. Šonakt atkal redzēju sapnī mūsu vecotēvu. Tā kā pirti bija atnācis kurināt, tā kā par nelāgā sasietām bērzu zaru slotām dzedrojās .. Kaldupe 13, 288. Tu kļūsi drusku vecāks Un tā kā bagātāks, Jauns dienu blāķis plecā Klāt iepriekšējām nāks .. A Skalbe 4, 100.

5. savienojumā «tā kā»; saikļa nozīmē. *Saista teikuma locekļus un norāda uz pastiprināta salīdzinājuma attieksmi starp tiem.* □ Tu [kaija] arvienu būsi balta tā kā putu sniegs .. Lasmanis 2, 43. «Kad es tev saku: esi mierīga! Tā kā joks gatavais!» Roberts noteica un īsi iesmējās .. Dripe 2, 9. «Nevis tā kā viens otrs [šoferis]. Skrien kā traks, ka tikai izraut lielāku normu.» Vilks 5, 35. Krūtīs sirds vēl tā kā jūra pārgalvīga dun un dun .. Krūklis 8, 91.

○ Tā kā tā, arī tik un tā, retāk tā vai tā — *saka, lai izteiktu apgalvojumu par ko, kas noteikti ir, būs, notiks.* □ .. Rīteru istabiņā to [pulksteni] tā kā tā nevarēja piekārt, griesti tik zemi, ka bumbu čiekuriem nebij kur ķēdes izstiept līdz klonam. Upīts 4, 670. Šekspīrs: Rūpes man tā kā tā laupīs šīs nakts mieru, tāpēc arī neiešu mājā. Zīverts 1, 114. Jo visskaistākajiem vārdiem tik un tā nav nozīmes, ja tos vienaldzības vilnis manai sirdij garām nes ... Elksne 9, 20. Bet zirnītis jau tik un tā zina, ka, tikko pārsprāgs pāksts, katrs aizies uz savu pusi. Ziedonis 17, 90. «Pēc remonta sienas būs jākrāso tā vai tā.» Skujiņš 7, 65. Ak tā (arī ak jā, ak nē) — a. *Saka, kad runātājs pēkšņi ko atceras.* □ Varbūt Aina palika raudot ... ak tā, Aina jau nekad neraud. Zigmonte 2, 158. b. *Lieto, lai pastiprinātu vārda vai izteikuma nozīmi.* □ «Vai jūs arī uz Rīgu?» meitene jautāja. — «Uz Rīgu? Nē. Man jābrauc tikai divas stacijas. Uz Pūņu MTS.» — «Ak tā ...» Skujiņš 5, 93. «Es tur [Ventspilī] sen neesmu bijis. Kopš atbraucām šurp.» — «Ak tā,» Ieva saka. «Un Rīgu tu esi redzējis?» — «Vienreiz ekskursijā.» Zigmonte 2, 245. c. *Saka, kad dzirdētais pārsteidz, izbrīna (kādu).* □ Lida brīnās, izdzirdusi Jorena smieklus. Viņa sakniebj lūpas. Ak tā, pat tas viņam liekas smieklīgi ... Zigmonte 2, 266. «Ak tā — viņš [tēvs] grib naudu, bet man šķību sievu ..» Fimbers 1, 135.

tabaka, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Nakteņu dzimtas lakstaugs, arī puskrūms, krūms, kas satur nikotīnu un citus indīgus alkaloīdus.* Īstā t. Tabakas plantācija. Audzēt tabaku. Puķu tabaka — *nakteņu dzimtas lakstaugs ar smaržīgiem, sarkani violetiem vai baltiem ziediem, garu vainaga stobru.* □ Tabakas lapas satur nikotīnu, kas ir stipra sirds inde un pamazām atstāj graujošu ietekmi uz cilvēka asinsvadu sistēmu un nerviem, pasliktinot sevišķi redzi un dzirdi. Galenieks 2, 358. Tabaka ir nakteņu dzimtas augs. Pavisam pazīstami gandrīz simt dažādu tabakas augu, no kuriem lielākā daļa atrodama Dienvidamerikā. Kultūrā galvenokārt pazīstamas tikai divas sugas: īstā tabaka un mahorka. Zv 68, 14, 17. Kur [salas] reljefs mazliet līdzenāks, zemnieki iestādījuši banānus, kukurūzu, manioku, tabaku. Pie nabadzīgajām būdiņām aug mango koki .. Ērgle 3, 21. Līdz vēlam rudenim puķu dārzos zied dekoratīvs augs ar lieliem baltiem vai sarkaniem ziediem — puķu tabaka. Švinka 1, 20.

2. *Īpaši apstrādātas īstās tabakas vai mahorkas lapas, kāti, ko izmanto smēķēšanai, šņaukšanai vai košļāšanai.* Tabakas izstrādājumi. Tabakas rūpniecība. Smēķēt tabaku. Košļāt (arī zelēt) tabaku. Piebāzt pīpi ar tabaku. Tabakas doze — *doze tabakas glabāšanai; tabakdoze.* Tabakas maks — *mazs, ar auklu aizvelkams maisiņš tabakas glabāšanai; tabakmaks.* □ Istaba tabakas dūmu tik pilna, ka mušas meklēja glābiņu pie sijām .. Upīts 4, 160. Viņš strauji un spēcīgi sažņaudza roku dūrē, tā ka cigaretes tabaka sabirza saujā un iemutis ar smailo galu sāpīgi iedūrās delnā. Ezera 9, 125. Kēlbranta šņaucamās tabakas smalkā smarža vairs tikko dvesmoja Jaunlaņģu istabā .. J Kalniņš 3, 96. «No bērzu mizas taisu kārbas un tabakas dozes ..» Birznieks-Upītis

IV, 14. Vecais izvilka pīpi, izrakstītu tabakas maku un ietaisīja dūmu. Sakse 2, 4.

tabakaugi, -u, vsk. tabakaugs, -a, v. *Tabaka (1).* □ Ļoti polimorfajā tabakaugu ģintī ir vairāk nekā 70 sugu. Lauku Dzīve 75, 7, 17.

tabakbrūns, -ais; s. -a, -ā; apst. **tabakbrūni.** *Tāds, kam ir tabakai (2) raksturīgais brūnās krāsas toņis.* □ Skaistas, smalkas, tabakbrūnas drānas Vēlētos es tavai bālai sejai.. K Skalbe 2, 279.

tabakdoze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Doze tabakas glabāšanai; tabakas doze.* □ Parīzē pasakaina nauda samaksāta par šo tabakdozi, jo tā piederējusi Napoleonam I. Salenieks 7, 220. Anna: Grāfs Gotlobs ir liels, ja izslejas visā augumā: skaists, ja ietērpjas savā bebra kažokā, un vērtīgs, kad izvelk savu zelta tabakdozi. A Eglītis 1, 176. Visnelāgākais, ka tabakdoze iztukšojusies. Viņš aiz ieraduma gan izvilka pīpi, bet tūdaļ nīgri iegrūda atpakaļ kabatā. Avotiņa 9, 12.

tabakmaks, -a, v. *Mazs, ar auklu aizvelkams maisiņš tabakas glabāšanai; tabakas maks.* □ Dāvāja Viņauku Mārtiņam kāda meita tabakmaku skaistiem vilnas pušķiem aizvelkamās aukliņas galos.. Jaunsudrabiņš 8, 150. Kaspars sameklēja pīpi, ilgi čamdījās pa kabatām, meklēdams tabakmaku, bet, neatradis to, noglabāja pīpi kabatā. Līvs 2, 72. sal. Valda patīk pat Indēnam, tādam onkulītim ar sirmiem spalvu kušķiem ausīs un noļukušiem vaigiem kā diviem tukšiem tabakmakiem! Ezera 2, 128.

tabele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Plāksne ar žetoniem (uzņēmuma, iestādes u. tml.) darbinieku ierašanās un aiziešanas reģistrēšanai; arī dokuments (piemēram, grāmatas, klades veidā) šādai reģistrēšanai.*

tabeļuzskaite, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Uzskaite, ko veic, izmantojot tabeles.* □ ..ministrija pagājušajā gadā sāka meklēt iespējas, kā nodrošināt uzņēmumu ar automatizētu caurlaižu telpu, kurā būtu tabeļuzskaite. Rīgas B 80, 42, 4.

tabeļvedis, -ža, v.; **tabeļvede,** -es, dsk. ģen. -žu, s. *Darbinieks, kas veic tabeļuzskaiti.* □ Ļoti svarīga ir operatīva informācija par ražošanas apakšvienību darbu. Ziņas ik dienas saņem tabeļvedis, maiņu meistari izdara ierakstus cehu žurnālos.. Ciņa 84, 28, 2. Pašā ceha galā, aiz plānas dēļu sienas, atradās kantoris, kur parasti uzturējās ceha priekšnieks, meistars, normētāja un tabeļvede. Lukjanskis 4, 33.

tabernākuls, -a, v. **1.** rel. *Katoļu baznīcas altāra niša hostijas glabāšanai.*

2. *Gotiskajā arhitektūrā — dekoratīvs torņveida elements virs altāriem, kapa pieminekļiem, stājmākslas darbiem.*

tablete, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** farm. *Cieta plakana vai izliekta, apaļa vai ovāla plāksnīte, kas satur sapresētus medikamentus.* Pretsāpju t. Tabletes pret galvassāpēm. Galvas tablete sar. — *tablete pret galvassāpēm.* □ Tabletes ir sapresēti pulveri, tās tiek izgatavotas rūpnīcās. Med I, 386. Tabletes ir samērā jauna zāļu forma.. Pirmoreiz tās sāka gatavot tikai apmēram pirms 100 gadiem. Zin T 77, 2, 24. Arnolds neticēja tablešu spējām atdot veselību. Ripiņas kalpoja kā apmānīšanas līdzeklis, modernā cilvēka steigas un kūtruma izauklēts fetišs.. Dripe 10, 100.

2. *Šādas plāksnītes formā sapresēta ķīmiska pulverveida viela.* Naftalīna tabletes. □ Lai puķu kopējām būtu ērtāk, pilnmēslojumu ražo 1,6 gramu un 16 gramu tabletēs. Zv 63, 11, 32.

tabletēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** farm. *Gatavot (kā) tabletes (1).* □ Kā piemēru var minēt.. aspirīnu. To ļoti grūti tabletēt, un kvalitāte ļoti cieš no palīgvielu piedevām.. Zin T 77, 2, 25.

2. *Gatavot (kā) tabletes (2).* □ Sevišķi sarežģītas konfigurācijas.. detaļas presē no masas, kas tabletēta pēc detaļu formas, iepriekš apstrādājot to ar augstspriguma strāvu. Pad J 59, 197, 3.

tablo, nelok., v. *Iekārta, uz kuras virsmas, ekrāna u. tml. veido maināmus signālus, tekstus operatīvai informācijai.* Elektriskais t. □ Uz rezultātu tablo iedegās burti un skaitļi — Latvija—Zviedrija 5 : 5. Lukjanskis 3, 75. ..Rīgas—Jūrmalas autoceļā uzstādīti gaismas tablo, kas ziņo par laika apstākļiem uz ceļa un atkarībā no tiem regulē braukšanas ātrumu. Zv 75, 21, 8.

taborīti, -u, vsk. taborīts, -a, v.; vēst. *Husītu kustības radikālā virziena piekritēji.*

tabors, -a, v. **1.** *Klejojošu, parasti asinsradniecības saitēm saistītu, čigānu nometne, kurai ir savs vadonis; šādā nometnē dzīvojošie čigāni.* □ ..kaut kur tuvumā apmetušies čigāni. Marts padzīvos taborā pie viņiem pāris dienu, tad atgriezīsies.. Avotiņa, Slisers 1, 252. ..labākajiem darba darītājiem pasniedza Goda rakstus. Apbalvoto vidū bija arī daži čigānu tautības puiši, kurus viss sanākušais tabors sveica ar skaļu kāju švīkstināšanu pēdējās rindas solos. Goba 5, 155.

2. vēst. *Nocietināta militāra nometne, kuru no visām pusēm sedz vezumnieku pajūgi; šādas nometnes karavīru grupa.* □ ..viņu jau gaidīja uzbrukumam sagatavotie marokāņu tabori un ārzemnieku leģions. Grīva 8, 137.

tabu, nelok., v. **1.** rel., mit. *Aizliegumu sistēma, kas ir izveidojusies pirmatnējā sabiedrībā un parasti saistīta ar reliģiskiem priekšstatiem; tas, kas ir aizliegts šādā sistēmā.* □ ..tabu ir saistīti ar pirmatnējā cilvēka priekšstatu, ka ēdiens kļūst par daļu no cilvēka paša. Liesma 66, 8, 29. Viņi joprojām dzīvo tāpat, kā dzīvojuši viņu senči; viņu ticēšana, tabu, cilšu paražas un rituāla dejas palikušas tādas pašas, kādas tās bija pirms piecdesmit, pirms simt gadiem. Lauku Dzīve 68, 2, 35. pārn. ..komandas meitenes viņam [trenerim] bija tabu un viņš meitenēm bija tabu, nerakstītais likums tika svēti ievērots.. Bels 3, 36. pārn. «Veco kuģu kapsēta ir tabu,» Agris paskaidroja. «Tur visapkārt izlikti uzraksti, ka nepiederošiem uzturēšanās vecajos vrakos stingri aizliegta.» Vāczemnieks 6, 255.

2. val. *Vārds, vārdu savienojums, kura lietojums ir ierobežots, piemēram, estētisku, ētisku apsvērumu, kādu aizspriedumu dēļ.* □ Valodas vēsture rāda, ka vārdi un veseli izteicieni kļūst par tabu nevis uzreiz, bet gan pēc ilga un sarežģīta nosaukumu dreifa, nozīmju pārnešanas. Izglītība 90, 7, 13.

tabula, -as, s. **1.** *Pēc noteikta principa kārtotu faktu, datu fiksējums, parasti ailēs, vertikālā vai horizontālā secībā; ailēs sadalīta lapa, plāksne u. tml. šādai faktu, datu fiksēšanai.* Logaritmu t. Produktu uzturvērtības t. Rangu t. Atzīmēt ražas pieaugumu tabulā. Tabulas veidlapa. □ Vienciparu skaitļu reizinājumi.. veido reizināšanas tabulu («reizesrēķinu»). Mat 93. Tur [grāmatā] bija tabulas ar krāsainiem asins ķermenīšu attēliem.. Tur bija arī tabulas par asins sastāviem dažādās slimībās. Birze 5, 42. ..Kopernika grāmatu Roma pirmajā laikā ne tikai nevajāja, bet, gluži otrādi, utilizēja. Pamatojoties uz to, sastādīja zvaigžņu un planētu kustības.. tabulas.. Stradiņš 3, 27.

2. poligr. *Salikums, kas sastāv no vairākām (ar horizontālām un vertikālām līnijām atdalītām) ailēm, kurām ir katrai savs nosaukums.*

tabulārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tabulāri.** *Tāds, kas ir fiksēts tabulā (1).* Tabulārie dati. Funkcijas tabulārais arguments.

tabulators, -a, v. **1.** *Elektromehāniska skaitļojamā mašīna, kas rezultātus fiksē uz papīra lentes vai speciālas veidlapas.* □ Ar tabulatora palīdzību var iegūt vairāku pakāpju summas, kā arī veikt horizontālu saskaitīšanu un atņemšanu.. Zin T 63, 11, 23.

2. *Rakstāmmašīnas ierīce tabulu rakstīšanai.*

tabulatūra, -as, s.; mūz. *Sena mūzikas skaņu rakstības sistēma ar burtiem vai cipariem; skaņdarbs, kas ir pierakstīts šādā sistēmā.* □ ..ērģelnieks.. iepazīstināja klausītājus ar virkni maz atskaņotu darbu. To vidū bija miniatūras no 16.—17. gadsimta ērģeļu tabulatūrām.. Lit M 75, 37, 13. No 16. gadsimta unikālā poļu mūzikas kultūras pieminekļa — Krakovas klostera tabulatūrām — viesu koncertā skaņās atdzima senā dziesminieka Mikolaja «Madrigāls».. Rīgas B 68, 226, 4.

tabulkalendārs, -a, v. *Kalendārs, kurā datumi ir fiksēti tabulā.*

tabulogramma, -as, s. *Ar skaitļotāja iespiedierīci iegūts teksts, kas satur informācijas apstrādes rezultātus.* □ Tabulogrammas parāda, piemēram, cik braucienu šoferis dienā veicis, vispār — atsedz darba ražīguma kāpināšanas izpētei svarīgus datus. Rīgas B 80, 53, 2.

tabulveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir tabulas (1) forma, veids.* T. reģistrs.

tabulveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tabulveidīgi.** *Tabulveida.*

tabūns, -a, v.; parasti vsk. *Indīgā kaujas viela — šķidrums ar rūgto mandeļu smaržu.* □ ..Vācijā 1943.—1944. gadā sintezēja divas.. indīgās vielas — tabūnu un zarīnu. Postošās darbības efektivitātes ziņā šīs vielas desmitiem un simtiem reižu pārspēja ķīmiskos līdzekļus, kurus lietoja pirmajā pasaules karā. Zin T 66, 12, 14.

taburete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Mēbele sēdēšanai — trīsstūra, taisnstūra vai riņķa formas plāksne bez atzveltnes, parasti uz trim vai četrām kājām; ķeblis.* □ ..virtuvē aizvien cenšas novietot ēdamgaldu ar taburetēm vai krēsliem. Zeltiņš 1, 84. Puslokā ap līkkājainu ķīniešu galdiņu grupējās mīksti polsterētas taburetes.. Skujiņš 3, 178. Ilziņš gandrīz stundu sēž Lāsmas istabā uz sarkanās trijkāju taburetes. Indrāne 5, 121.

taburetveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir taburetes forma, veids.*

taburetveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **taburetveidīgi.** *Taburetveida.* □ ..butaforijas [izrādē] pašas visnepieciešamākās. Pirmajā cēlienā uz skatuves trīs taburetveidīgi krēsli.. Lit M 56, 41, 3.

taciņa, -as, s. *Šaurs, parasti iestaigāts, ceļš; celiņš (1); taka.* □ Izkāpju no laivas un eju pa taciņu gar upes malu. Taciņa drīz izbeidzas, un es tāpat vien brienu pa ziedu paklāju. Zunde 2, 14. Lopu un sēņotāju iemītās, tik tikko saskatāmās taciņas veda un vijās cauri krūmiem. Ezera 1, 384. Ja ceļi un celiņi ierīkoti funkcionāli nepareizi, gājēji iestaigā savas taciņas, kas mērķim tuvojas precīzāk. Lauku Dzīve 79, 9, 16. pārn. Pāri netīriem vaigiem divās sārtās taciņās noritējuši divi asaru celiņi. Viese 2, 179.

tacis, -ča, v. *Pasīvās zvejas rīks, ko ierīko aizsprosta veidā upju seklajās vietās migrējošo ūdensdzīvnieku (parasti nēģu, lašu) ceļos.* □ Sens nēģu zvejas rīks ir klūdziņu murdi, kurus izvieto tačos.. Zin T 66, 5, 35. ..ja ūdens līmenis ir augstu pacēlies pilnmēness fāzē, nēģu tači būs patukši. D kal 82, 78. ..[Andrs] nogāja lejā: vakar tacī ielika murdu, varbūt lielais ūdens izskalojis kādu līdaciņu no paceres un ienes. Upīts 4, 136.

tačanka, -as, s.; vēst. *Divjūga atsperrati ar tajos uzstādītu balsta ložmetēju (pilsoņu karā Krievijā no 1918. līdz 1920. gadam).* □ Bandīti lec zirgos un metas kur varēdami. Pa sādžu traucas tačanka, bērdama apkārt nāvīgu ložu krusu. Grīva 6, 30. Tačanka auļo uz vakarīgo debesu fona — ātrāk, ātrāk turp uz Melno jūru, uz Krimu, kur baltais ģenerālis vēl sapņo par.. impērijas troni. Auziņš 4, 203.

tačka, -as, s.; sar. *Ķerra*[1]. □ «Ņem tačku un ved vecās lapas un nezāles tur uz to lielo bedri!» Birznieks-Upītis 6, 397. Atmiņā iznira tāli gadi, kad viņš ostā bija izkrāvis ogļu kuģus. Vīri nosvīduši un melni kā mori skraidīja ar tačkām pa šaurajām dēļu laipām. Jansons 3, 322. ..malku no meža viņš iznesīs uz muguras svilpodams, izvilks ar tačku vai ragaviņām. Indrāne 10, 27.

taču[1], pretstatījuma saiklis. **1.** *Saista vienlīdzīgus teikuma locekļus, norādot uz nozīmju pretstatu vai savstarpējo neatbilsmi un piešķirot pretstatījumam pieļāvuma nokrāsu; arī tomēr (1).* □ ..briesmīgas ir domas, kādas Nadīna domā par Jurģi. Briesmīgas, taču... patiesas. Preilis 1, 59. Mazā sanitāre pavēli zināja, taču bija izmanījusies neaizbraukt. Vilks 5, 73. Adži ir viltīgs. Viņš bezgala mīl Odesu,

mīl Tbilisi, taču nekad nesāks klaji slavēt tās. Iesāk aplinkus. Auziņš 1, 127.

2. *Saista salikta sakārtojuma teikuma komponentus, pretstatot to nozīmes, norādot uz satura savstarpējo neatbilsmi un piešķirot pretstatījumam pieļāvuma nokrāsu; arī tomēr (2).* □ Cilvēka iedarbība uz dabu sākās jau ar cilvēka tapšanu, taču cilvēka attīstības pirmsākuma laikā šī ietekme bija gandrīz nemanāma.. Kronītis 2, 7. ..rudens vējš nav sevišķi maigs, taču zēns — Daiņa jaunākais dēls — norūdījies. J Plotnieks 2, 10. Nikolajs uzmanīgi skatās, taču viņa palīdzības šoreiz nevajag. Saulītis 13, 83.

3. *Saista patstāvīgu teikumu ar iepriekšējo kontekstu, norādot uz satura savstarpējo neatbilsmi un piešķirot pretstatījumam pieļāvuma nokrāsu; arī tomēr (3).* □ Bērni tomēr bija aizgājuši. Trīs dienas viņus neredzēja. Taču ceturtās dienas novakarē viņi izkāpa no autobusa, kam pie liepas bija pietura. Kalndruva 5, 43. Līdzi makšķeres, spiningi. Taču pirmie mēģinājumi notvert Sibīrijas foreli ir nesekmīgi. Gūtmanis 1, 48.

taču², part. *Lieto, lai pastiprinātu vārda vai izteikuma nozīmi, parasti, mazinot šaubas.* □ Atnācējs viesa Oskarā sajūsmu. Nu taču bija cilvēks, ar ko varēja parunāties. Kalndruva 5, 64. Andrs brauca soļiem, laika taču diezgan, nebij nekāda iemesla saskriet bēro.. Upīts 4, 683. Valdemārs: Līdzko iegaudojās sirēnas, viņi tūlīt metās prom. Tikai tu braši turējies. Tu taču nemaz neesi nobijusies? — Ira: Tomēr, meistar Valdemār. Bet jāturas. Zīverts 2, 43. «Neaizmirstiet taču, ka šeit ir jaunatnes zeme!» rāmā balsī atbildēja Dubravins. Kroma 3, 33.

tad¹, apst. **1.** *Norāda uz noteiktu, iepriekš minētu laikposmu, laika momentu.* □ Visjaurāk tur gāja ziemassvētkos. Tad baltās dzirnavās stāvēja zaļa eglīte ar zelta riekstiem un mirdzošām svecītēm. K Skalbe 1, 83.

2. *Norāda uz laikposmu, laika momentu, kas iestājas pēc cita laikposma, laika momenta, arī pēc kādas darbības, procesa, stāvokļa; pēc tam; vēlāk.* □ Beidzamajā rudenī viņš aizbrauca tikai uz īsu laiku, tad atkal pārradās. Birznieks-Upītis 6, 68. Stūrī uz drēbju vadža viņš pakar mēteli, kaklautu, cepuri, tad atsēstas aiz rakstāmgalda.. Zemzaris 2, 14. Ansis Lauvasspēks nepacietīgi paskrēja nācējam pretim, bet tad apstājās kā zemē iemiets.. Ērgle 6, 8. // *Norāda uz (kā) secību laikā vai telpā.* □ Saimniecībā ievēro šādu augu seku: vispirms ziemāji, kas izvietoti pēc daudzgadīgajām zālēm, tad lini. Lauku Dzīve 83, 9, 7. Piepeši pazuda rija, tad klēts, istaba, dārzs. Brigadere 2, 19. Viņš sāka otro vālu, citi [pļāvēji] stājās strīpā pakaļ. Galiņš, aiz tā Andrs, tad Lība, Anna un Liena. Upīts 4, 203. Pēkšņi masta viņā galā atskanēja šausmīgs bliezieni. Šim bliezienam sekoja nākamais, tad atkal nākamais. Grīva 9, 7.

3. *Norāda uz situāciju, apstākļiem, kas veicina (kā) norisi, īstenošanos.* □ Draugi visapkārt, viegli tad sokas Visgrūtākā gaita. Sudrabkalns 1, 15. Galvenais ir panākt, lai katrs [skolēns] būtu atbildīgs par kaut ko, ļaut bērnam pašam domāt, darboties, tikai tad viņam būs interesanti. Tad rodas arī noturība. Sk Ģ 80, 5, 4. Uka savas govs silē met ziedu, puķes kaisa, Tad viņai līdzi sargājot Māra ies. Ziedonis 17, 171.

4. *Virsteikumā norāda uz laikposmu, laika momentu, kas ir saistīts ar palīgteikumā minētās darbības, norises, stāvokļa laikposmu, laika momentu vai ko konkretizē laika apstākļa palīgteikums.* □ Kad man atļaus atvērt veikalu, tad es zināšu, ka viņi drīz izputēs. Birze 3, 86. Gaiļi dziedās. Rīta zvaigzne kad dzisīs, tad dziedās. Čaklais 8, 99. «Dziesminieks ir miris tikai tad, kad cilvēki vairs nezina vārdus, ko viņš salicis.» J Kalniņš 8, 303.

5. *Virsteikumā norāda uz darbības, norises realizēšanās, stāvokļa eksistēšanas nosacījumiem un laiku, ko paskaidro nosacījuma palīgteikums.* □ Ja gaidu tevi, tad tevi, — Būs citi cilvēki lieki.. Brīdaka 1, 40. «Tu jau zini, ka visi ar tukšu vēderu ir nikni, bet, ja nikni, — tad arī bīstami.» Ziedonis 15, 7. // *Virsteikumā norāda uz darbības, norises, stāvokļa situāciju, apstākļiem un laiku, kurus konkretizē nosacījuma palīgteikums.* □ Visbriesmīgāk ir tad, ja tu ej ar atklātu sirdi un pretim saņem smieklus. J Kalniņš 8, 69. Dzīvot vien un dzīvē neiejaukties Nedrīkst tad, ja sirds tev laimes slāpst. Vāczemnieks 3, 22. // *Norāda uz darbības, norises, stāvokļa situāciju, apstākļiem, ko paskaidro nosacījuma piebildumi (ar aptuvena ierobežojuma vai atrunas nozīmi).* □ Uzpūtību un plātīšanos Brīviņam pārmest nevarēja, ja daudz, tad nelielu apvaldītu iedomību.. Upīts 4, 643. Ja tā, tad arī Silvija neapklusinās savu traktoru. Kroma 3, 71.

○ Šad (un) tad — *reizēm, brīžiem.* □ ..tikai šad tad, kā cilvēkus biedēdams, atspīd palss mēness.. J Kalniņš 8, 321. Lisija šad tad pameta zaglīgu skatienu uz Krūkļa pusi.. Kaldupe 13, 181. Bergens: Bet vai kādreiz esmu licis tev manīt, ka būtu kārojis tavu pūru? — Katre: Šad un tad. — Bergens: Tomēr? Varbūt arī tā gadījies. Zīverts 2, 362. Lai tad (arī tur) vai kas! — *saka, norādot, ka noteikti kas notiks, tiks izdarīts jebkuros apstākļos.* □ Iet tagad lūgties Kalinku — nē, to Gusts nedarīs, vienalga, lai tad vai kas. Sakse 7, 155. (Nu) un tad? — *lieto, lai izteiktu izbrīnu, arī neizpratni par kāda teikto.* □ «Labrīt!» direktors laipni manī paskatījās. — «Esmu nodzinis — ūsas!» — «Jā? Nu un tad?» Ipols nesaprata. Bels 1, 84. «Neaizmirstiet, mani sauc Laube! Man kādreiz piederēja šis nams.» — «Nu, un tad? Tas nams jums ceļā nestāv.» Skujiņš 5, 15.

tad², part. **1.** *Lieto, lai pastiprinātu jautājuma nozīmi.* □ Sevi saglabāt! Kas tev to dos? Vai tad ir tāda zāle, kas nevīst? Brutāne 10, 100. Rājums: Kas tad jūs esat par diriģentu un orķestra šefu, ja jūs nevarat izvest savu gribu? A Eglītis 1, 91. Kāpēc tik daudzas paslēptuves? No kā tad īsti bīsties tu? Elksne 9, 36. Kad

Ivars piegāja pie ceļa, viņam jautāja: «Kā, tu viens? Kur tad Žora?» Bels 1, 100.

2. *Lieto, lai piešķirtu (parasti ar verbu) izteiktam rosinājumam pastiprinājumu.* □ «Tad ej, Līz, uz māju un palūko, vai viņi tur ir, un nāc atpakaļ ar ziņu,» saimnieks sacīja. «Ej, ej.» Blaumanis 6, 151. . . māte, lai tiktu reiz no manis vaļā, piekrizdama atteic: «Tad lasi jel, lasi!» Plūdonis 3, 36. // *Savienojumā «nu tad»: lieto, lai pavājinātu rosinājuma kategoriskumu.* □ «Nu tad nerunāsim par viņu labāk nemaz!» Kristīne mīksti piemetināja. Blaumanis 6, 195. Nu tad laidiet kausu pa loku . . Čaklais 3, 106.

3. *Lieto, lai pastiprinātu vārda vai izteikuma nozīmi.* □ «Te tad nu būs centrs,» saka Zaharovs. «Par ko gan cilvēki domājuši, celdami mājas dubļainā palejā?» Auziņš 1, 92. «Tad te nu es dzīvošu kā cīruļa perēklītī,» nodomāja Līze, žiglā skatā istabu ietvērusi. Sakse 2, 11. Veseliem cēlieniem tie [bērni] tur tad divi vien spēlējās pa pamata smiltīm. Birznieks-Upītis 1, 8.

4. parasti izsaukuma teikumos. *Lieto, lai norādītu uz (kā) lielu daudzumu; lieto, lai norādītu uz (kā) pazīmes, īpašības, arī darbības, norises augstu intensitātes pakāpi.* □ Un tad to kalpu, to [muižā] ir tāds biezums, ka ne ar pirkstu pamaisīt! Brigadere 2, 146. Lipsts griežas apkārt, bet večuka seja negrib izzust no prāta. «Velns, bet tad ir ar ūsas!» Skujiņš 4, 9. Bet tad nosēts — bez vienas švīkiņas, kā ar palagu noklāts! Upītis 4, 88. // savienojumā «tad ta»; sar. □ Nereti Andra tēvu dzirdēja sakām: «Tad ta Upmaļiem šogad kvieši! Kas par liniem un miežiem šovasar Vasaraudzim!» Apsīšu J 3, 31. «Vai tu redzi, kāds zaķis!» māte iesaucās. «Tad ta aizskrien cepetis!» Sudrabu E 3, 145. Krišam uz tārpu valsti negribas — Tāds kailsals, un zirgs neapkalts, Velsies pa ceļam vēl kādā grāvī, Kur pēc Jāņiem, dzīvs būdams, vāļājies, Tad ta smiesies un pretī — nevarēs. Vācietis 7, 45.

○ Tā tad novec. — *tātad.* □ Pēc brīža viņš nokļuva pie jaunizrakta grāvja [mežā] . . Tā tad uguns bij ierobežota, sils glābts. Blaumanis III a, 205. Kā tad tā, arī kā tā — *saka brīnoties, pārsteigumā.* □ Viņus [ievainotos] daudz senāk atveda robežsargi, tur mēs klāt nebijām. Sagaidījām tikai kuģi, aprunājāmies ar laudīm. «Bet kā tad tā . . .» māte samulsusi saka. Zigmonte 2, 302. Kā tad — *saka, apstiprinot ko pašu par sevi saprotamu; protams.* □ Viņš paārdīja [vālu] ar kāju — kā tad! pavāls kā kupena . . Upītis 4, 204. Divos man atnesa pusdienas no tuvējās ēdnīcas. Atnesēja . . neuzkavējās ilgi. Vienaldzīgi pajautāja: «Nu vai ir labāk?» — «Kā tad,» es atbildēju. Bels 1, 42.

tādējādi, apst. **1.** *Norāda uz zināmu, noteiktu, arī iepriekš minētu darbības veikšanas veidu, paņēmienu, norises veidu; tā*[1] *(1).* □ To izdzirdis, Vasilijs atbalstījās pret sienu un sāka tā savādi drebināties. Pirmajā mirklī es pat neaptvēru, ka tādējādi viņš smejas. Pad J 76, 198, 4. . . pirms to [salnu] iestāšanās . . lauki viegli jāecē, lai ar zemi apklātu kukurūzas dīgstus un tādējādi paglābtu tos no aukstuma. PL Skola 62, 8, 22. . . Sproģis [šoferis] to vien darīja kā apsteidza grafiku, itin kā tādējādi tiekdamies apdzīt arī laiku. Ezera 14, 198.

2. *Norāda uz darbības, norises, stāvokļa veidu un sekām, arī rezultātu; tā*[1] *(2).* □ Viņš nevarot un nevarot samierināties, ka lucis «izsludināts ārpus likuma», pieskaitīts pie nevērtīgajām zivīm un tādējādi topot zvejots bez jebkādas žēlastības. Avotiņa, Peters 1, 110. «Gauros» tagad ierīkots kolhoza bērnudārzs. Tādējādi atradums nonāca bērnudārza vadītājas Ēvartes rokās. Birze 3, 7. Dažādus dzīvnieku un augu taukus lieto produktu apcepšanai, tādējādi uzlabojot to izskatu un garšu . . Pavāru gr 7.

3. *Virsteikumā norāda uz darbības norises veidu, ko konkretizē apstākļa palīgteikums.* □ Visi bērni, pa vairākām klasēm sadalīti, sēdēja kopā [vienā telpā] . . Mācības noritēja tādējādi, ka skolotājs vieniem kaut ko stāstīja vai atprasīja, bet citiem lika klusu rakstīt vai rēķināt un otrādi. Brutāne 8, 140. Mākslinieciskо izteiksmību sintaksiskie paralēlismi kāpina tādējādi, ka tie pastiprina ritmiskumu un reizē ar to dzejas muzikālo skanējumu, piešķir tās emocionāli intonatīvajam plūdumam noteiktību un vajadzīgo noskaņu. Valeinis 1, 218. Transporta un sakaru attīstība ietekmē dabu tādējādi, ka . . rodas iespēja pārvietot faunas un floras pārstāvjus . . no vienas zemes uz otru . . Kronītis 2, 11.

tādēļ, apst. **1.** *Norāda uz iepriekš minētu darbības nolūku.* □ . . mode jāpiemēro sev. Tādēļ labi jāpazīst savs augums, lai būtu iespēja visus savus trūkumus apslēpt un pievilcīgākās vietas izcelt. Kalniņa 1, 5. . . svētdiena izdevīga. Šoreiz salasīties nolēma Mākslas akadēmijas audzēkņa Krustkalna dzīvoklī, un tādēļ tieši svētdienas bija vispiemērotākās. A Grigulis 13, 586. // *Virsteikumā norāda uz darbības nolūku, ko konkretizē ar saikli «lai» ievadītais nolūka apstākļa palīgteikums.* □ . . Andrs . . sāka atkal ēst, tikai tādēļ, lai Liene vēl kādu brītiņu viņa tuvumā uzkavētos. Blaumanis 2, 72. Varēja likties, ka viņš atnācis tikai tādēļ, lai kādu satiktu. Kalnaruva 5, 267. Ne tādēļ bija braucis, lai pastāvētu pie durvīm. Vilks 5, 14.

2. *Norāda uz iepriekš minētu darbības, stāvokļa cēloni, iemeslu; tāpēc (1).* □ «Ūdens nemaksā neko. Bet vai tu tādēļ maizi kādreiz par šķidru būtu iejāvusi?» Blaumanis 2, 76. Feldšeris atkal sāka slaucīties un tādēļ apklusa . . Kalnaruva 5, 29. // *Virsteikumā norāda uz darbības, stāvokļa cēloni, iemeslu, ko konkretizē ar saikli «ka» ievadītais cēloņa apstākļa palīgteikums.* □ Cilvēki riskējuši ar dzīvību tieši tādēļ, ka tā bijusi dārga. Rūja 3, 79. Frančesko: . . es tikai tāpēc sāku gleznot un tikai tādēļ iestājos pie jums darbnīcā, ka tur . . . tur . . . varēja redzēt plikus modeļus. A Eglītis 1, 265. Vai tādēļ nedziedāt, Ka man bija grūts darbiņš? DV 1218.

3. saikļa nozīmē. *Saista salikta sakārtojuma teikuma komponentus, vienlaikus norādot uz cēloņa un seku attieksmi starp tiem; tāpēc (3).* □ Soldatenkovs karo jau kopš 1942. gada jūlija, tādēļ ilgas pēc mājām plēš sirdi pušu. Dzene 1, 68. Viņš nebija sirdij ne tuvs, ne iemīlams, tādēļ likās gan sīks, gan par tievu.. Brīdaka 8, 45.

4. savienojumā «tādēļ ka»; pakārtojuma saikļa sastāvdaļa. *Saista salikta teikuma komponentu ar palīgteikumu, vienlaikus norādot uz cēloņa attieksmi starp tiem; tāpēc ka.* □ «Tad es esmu velti nācis?» — «Velti, Ernest, tādēļ ka par vēlu.» Blaumanis 6, 121. Kaķis tumsā redz labāk nekā cilvēks, tādēļ ka viņa acu tīklene.. labi uztver vāji apgaismotus priekšmetus. Bērn 56, 11, 40.

tādi, apst.; reti. *Tādējādi.* □ «Man Kleivu stūrī vairākas potēšanas. Tādi es jums varēšu rādīt ceļu — atrast to pirmo reizi vienam pašam nemaz nebūs tik viegli..» J Liepiņš 1, 12. Un, ja tomēr kādi [pļavas] gabali tiktu vairāksolīšanā pārdoti, tad tādi pārdotos gabalus jāsāk pļaut ātrāk, kamēr nosolītāji vēl nav ieradušies. Birznieks-Upītis 6, 159.

tāds, -a, v.; **tāda,** -as, s.; norād. vietn. **1.** adj. nozīmē. *Norāda uz (dzīvas būtnes, priekšmeta, parādības, norises) zināmu, noteiktu īpašību, pazīmi.* □ Gaisā tikko varēja samanīt zāļu smaržu — jā, viņa taču strādāja par medicīnas māsu, un tādus cilvēkus slimnīcas elpa pavada arī mājās. Vilks 5, 15. Suņi rēja, vilki kauca: Bārās mani bāleliņi. Tādi suņi, tādi vilki, Tādi mani bāleliņi. J A Jansons 1, 39. Izkapts — deviņu pēdu (tagad tādu vairs nav).. Auziņš 9, 64. Tavas acis Kā mūžības dziļas, Tādās nepieviļas. Purvs 1, 303. // *Norāda uz (dzīves būtnes, priekšmeta, parādības, norises) īpašību, pazīmi, kas tiks minēta, nosaukta.* □ Vai tādi bij tie Ķezberi! Dzīvojamā ēka no sarkaniem ķieģeļiem un gandrīz ar tikpat lieliem logiem kā barona māja. Blaumanis 6, 220. Tāds ir laiks — pa reizei vajag galvu zem silta spārna bāzt. Un pēc tam var iet atkal klajumā.. Caklais 3, 86. // *Virsteikumā norāda uz (kā) īpašību, pazīmi, ko konkretizē sekojošais palīgteikums.* □ Nē, es palikšu tāds, kāds es esmu. Ļūdēns 4, 91. Nav pasaulē tādas rozes, kas kvēlotu tik skurbi kā mīlestība.. Krūklis 10, 5. Vēji atnes Tādu vasaras elpu, Ka cilvēki noreibst Un dziedāt sāk. J Plotnieks 1, 17. // parasti jautājuma teikumā. *Norāda uz dzīvu būtni, arī priekšmetu, parādību, par kuru grib ko uzzināt.* □ Dzelzs jaunava (atgriezusies, uz citiem): Kas viņa tāda ir, un kā to sauc? — Targals: Par Gunu viņu sauc, tā kāda burve. Aspazija 3, 395. ..meitene.. jautāja Karlīnei: «Jāņi, Jāņi! Kas tie tādi ir, tie Jāņi?» Brigadere 2, 59. Tu nepazīsti tumsu, tu nezini, kas tā tāda. Caklais 11, 73.

2. adj. nozīmē; parasti izsaukuma teikumos. *Norāda, ka (dzīvai būtnei, priekšmetam, parādībai, norisei) ir spilgta, ievērojama pazīme, īpašība; norāda uz ko lielu, uz (kā) izpausmes augstu pakāpi, intensitāti.* □ Smaidīdams [saimnieks] palūkoja gaisā. Tāds laiks! Saule un vējš... Kaltē. Bet vakar pēc pusdienas lija. Upītis 18, 56. Apstājamies, skatāmies — apkārt vesels sniegpulkstenīšu lauks. Daždaždādās krāsās. ..Tāds skaistums visapkārt.. Auziņš 1, 94. // *Norāda uz dzīvu būtni, priekšmetu, parādību, norisi, ko īpaši izceļ, uzsver.* □ Kalpu puisis saņēma savu nolīgto algu un drēbju kārtu, tāds saimniekdēls dažkārt staigāja nolāpīts raibs.. Upītis 4, 164.

3. adj. nozīmē. *Norāda uz (kā) aptuvenību, nenoteiktību, arī pavājinājumu, nepilnīgu atbilsmi.* □ Aža: Jā. Redzēju arī, mūsu saimnieks bij atkal mājā — bet tās arī laikam tikai tādas blēņas vien būs. Blaumanis 6, 274. Ja ir talants un skaistums, tad kāds tur var būt zirga darbs? Tās tikai tādas runas. Brodele 17, 174. «Izej vien kādu brītiņu. Tikai ilgi vien nepaliec. Šorīt tāds vēss laiks, un tev jaciņa tāda plāna...» Upītis 18, 79. «Vai vēl ilgi būs jābrauc?» es pārtraucu dziedāšanu. — «Tādu brītiņu,» Kirils novelk. Saulītis 13, 65. // *Savienojumā «tāds kā»: norāda uz (kā) aptuvenību, pavājinājumu.* □ ..Bet viņš ir šeit un kļuvis tāds kā domīgs, Un kas to zin, — varbūt, ka pirmoreiz... Lasmanis 2, 103. Un Jurka — tāds kā neveikls tūļa — ..rausās lejā no baļķu grēdas.. J Plotnieks 6, 48. // *Savienojumā «tāds kā»: norāda uz (kā) aptuvenu, pavājinātu līdzību (kam).* □ ..pamanīju no Lejkalnes puses kādu nākam. Tāds kā vīrietis, tāda kā sieviete, rīta saulē mirdzēja baltas un gaiši pelēkas krāsas. Nē, tomēr vīrietis, garš un vieglu soli. J Kalniņš 10, 244. Puisēns.. upes dibenā redzēja tādus kā melnus ciņus. Birze 4, 140. «Indriķis ir labs puisis,» Pakalnu saimnieks saka ar tādu kā nepatiku.. J Kalniņš 8, 212. Balsī varēja saklausīt tādu kā vilšanos: «Nu jā, tikai divas stacijas!» Skujiņš 5, 94.

4. *Norāda uz vispārinātu dzīvu būtni, priekšmetu, parādību, norisi, ko konkretizē ar «kā» ievadītais salīdzinātājs.* □ Matemātikas stundās dažādi izmantojamas arī tādas galda rotaļas kā aritmētikas loto, domino,.. riču-račs un citas. Sk Ģ 80, 4, 17. ...un atkal rītausmā ezeri kūp, Visi ezeri, kas tādai zemei kā Vidzemei pieder. Kaldupe 14, 14. // salīdzinājuma konstrukcijā; savienojumā «tāds kā»; saikļa nozīmē. *Saista salikta teikuma locekļus un norāda uz salīdzinājuma attieksmi starp tiem.* □ Jau otru gadu tevī noskatos un redzu, tu neesi tāda kā citas gājējas. Tevī ir saimnieces gars. Blaumanis 2, 75. ..uzstāšanās man tāda kā mūsu fabrikas direktoram. Preilis 1, 77.

5. part. nozīmē. *Pastiprina ar adjektīvu vai tā nozīmē lietotu vārdu izteikto īpašību, pazīmi.* □ «Ak Kristapam māsa. Tādu tuvu radu, bet šai pusē neredzēta.» Zigmonte 2, 219. Ko viņas abas te.. klaigāja kā tādas satraucētas cāļu mātes! Upītis 4, 251. // aiz apzīmējamā vārda, parasti izsaukuma teikuma beigās. *Lieto, lai pastiprinātu apzīmējamā vārda nozīmi un piešķirtu izsaukumam nievīgu vai humoristisku nokrāsu.* □ «Izbeidziet kauties... huligāns

tāds!» Es dzirdu pati savu augsti saspīlēto balsi. «Tūlīt izbeidziet!» Brodele 17, 80. Ko šis te darot, pagāns tāds, vai gribot nodedzināt mežu un māju? Ezera 9, 60. ..skatos: Ak tu, resgalis tāds! Mazs puisēns, Kas tikko dzeltenus taurenus trenkāja, Jau uzrāpies [pilsdrupu] vecajā tornī.. Goba 3, 69.

○ Tāds pats — *norāda uz (kā) pilnīgu identitāti.* □ Bet raksturā viņš bija tāds pats neatlaidīgs un karstgalvīgs kā agrāk. Jansons 2, 5. Vienlaikus ar krāsu jāaplūko arī spožie un matētie audumi. Tiem īpašība tāda pati: spožie audumi vizuļo un reizē ar šo gaismas efektu piešķir augumam pilnīgāku izskatu. Kalniņa 1, 7. Mans mūžs tāds pats kā tūkstoš citu, Kas sīkumos un steigā zūd. Elksne 9, 95. ..Reiz dzīvoja kāds muļķa klauns — tāds pats kā es, tāds pats kā tu, tāds pats kā visi citi. Zīverts 1, 83. Tāds pat — *tāds pats.* □ Annele, kur vien pietapdama, bij strādājusi līdz tādā pat darbības karstumā. Brigadere 2, 59. «Bet mēs vairs neesam nekādi pagāni, mēs esam tādi pat kristīgie kā mūsu lielkungi, ko zin, vēl īstenāki.» K. Zariņš 1, 24. Šāds (un) tāds — a. *Neievērojams, necienīgs; arī mazvērtīgs.* □ Atdot kaut pēdu zemes tiem plikadīdām, šādiem tādiem kalpiem un ganu puikām — nē, tad lai vai kas.. Sakse 7, 154. Un.. diktore klāstīja par jaunatni šādu un tādu. Caklais 3, 97. b. *Tas, kas ir neievērojams, necienīgs; arī tas, kas ir mazvērtīgs.* □ ..bet viņa neskatījās vis uz šādiem tādiem, tai sirdī iekritis bij bundzinieks. Brīdaka 8, 43. ..**Šādi tādi** netikuši Vaino manu tikumiņu. J. A. Jansons 1, 13. Šāds vai tāds — a. *Vienalga kāds; ne tāds, kāds ir vajadzīgs, vēlams.* □ Stelles jau laukā, kad vēl to gultu izsviedīs, lielajam goda galdam iznāk telpa, Brīviņu bēres taču nevarēja būt šādas vai tādas. Upīts 4, 214. b. *Tāds, kas ir nenoteikts, nav tieši minēts.* □ Gluži otrādi: tie retie, kas šāda vai tāda iemesla dēļ nebija varējuši ierasties kapsētā, to nožēloja līdz savas dzīves pēdējai stundiņai. Grīva 9, 33. Katram saimniekam bija šāda vai tāda kuļmašīna. Hor 90, 2, 22. c. *Neievērojams, necienīgs; arī mazvērtīgs; šāds (un) tāds.* □ Šādus vai tādus dīvajiešus parasti glabāja tā, ka Bankins vai mācītājs varētu ierasties kapos tūliņ no baznīcas.. Upīts 4, 226. Bet ko tad šodien tāds viegluma tīkotājs? Dažs tāpatiņās [tāpat] cer būt rīkotājs šāds vai tāds. Auziņš 9, 110. Ne šāds, ne tāds — *nenoteikts; arī neievērojams, mazvērtīgs.* □ Tātad divkosis? Ne šāds, ne tāds. Interesanti, ko Inga domā... Dripe 2, 131. Olivers (lasa): Ja nu mirējs vēl neesmu, bet arī dzīvotājs ne šāds, ne tāds, tad, domāju, nav pareizi aizliegt Aleksandrai varbūt pēdējo izdevību vēl jauki padzīvot. A. Eglītis 1, 353. «Man patīk šī blūze. Tava kleita gan ir ne šāda, ne tāda,» spītīgi iesaucos un skrēju projām. J. Kalniņš 10, 367. Tāds un tāds — *lieto, lai norādītu uz īpašību, pazīmi, ko (parasti runā) nenosauc tieši, bet kas izriet no konteksta vai situācijas.* □ ..nepareizi sastādītais sējumu plāns noteica sēt tādas un tādas kultūras visiem pēc šablona, nerēķinoties.. ar konkrētiem apstākļiem..? Liesma 64, 3, 4. Jau mēnesi iepriekš pa telefonu paziņoju saviem draugiem, ka tādā un tādā oktobrī tur un tur notiks kartupeļu talka.. Grīva 9, 195. Kā tāds — *tāds, kuru nesaista, kuru nesalīdzina ar ko citu.* □ «Neaizraujieties ar to,» mākslinieks brīdināja. «Vai vismaz palieciet pie šīs domas kā tādas, necenšoties to skaļi paust ielās un laukumos.» Zigmonte 4, 19.

tadžiki, -u, v.; **tadžiks,** -a, v.; **tadžikiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Tauta, Tadžikijas pamatiedzīvotāji.* Tadžiku valoda. □ Pēc tadžiku ieražām atstājam apavus pie durvīm un tiekam vesti viesistabā. Tā visa vienos paklājos. Zv 83, 1, 20. Parketa grīdu klāja persiešu un tadžiku tepiķi — vairākās kārtās cits uz cita.. Bels 6, 224. Tadžiku sievietes valkā garas vieglas raiba zīda kleitas, arī piedurknes — garas. Un tāda paša auduma pie potītēm sasietas bikses. Pēc senajiem korāna likumiem austrumu sievietēm atsegtas varēja būt tikai delnas un pēdas. Ves 82, 8, 28.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais.* □ Dzimtā māja, dzimtais kišlaks tadžikam ir vesela pasaule.. Ziedonis 5, 19. Grūti aizkustināt tadžiku prom no viņa dzimtā kalna vai ielejas stūrīša. Zv 85, 19, 9.

tāfele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Taisnstūra plāksne, kas parasti tiek izmantota rakstīšanai uz tās, uzrakstu piestiprināšanai pie tās.* Skolas t. Brūna t. Izsaukt pie tāfeles. Iet pie tāfeles. Rakstīt uz tāfeles. Mājas tāfele — *mājas iedzīvotāju saraksts (šādas plāksnes veidā), kas parasti ir novietots kāpņu telpā.* □ Tāfele. Ā, to Ilga pazīst: tāfeles melnais attēls viņu pavadījis kopš pirmajām ābeces.. lappusēm. Kur ir tāfele, tur arī skola un mācības.. Zigmonte 1, 15. Dežurants pirms stundas sākuma uzmanīja, vai tāfele tīra, vai tāfeles slaukāmā lupata pietiekami mitra. J. Kalniņš 10, 214. pārn. Bet ausma ar mākoņu krītu bez steigas Velk debesu tāfelē «Ballei — beigas...» Auziņš 2, 39. Ozoliņš.. sāka meklēt piecdesmit trešo dzīvokli.. Tur uz mājas tāfelēm 53. numura nebija. Birze 4, 116.

2. *Kādas vielas (parasti pārtikas produkta, piemēram, šokolādes, īrisu, tējas) veidojums taisnstūra plāksnes formā.* □ ..Ingeborgas dzimšanas dienas rītā manā «Varoņa» mugursomā blakus mācību līdzekļiem tika ievietota zīdpapīrā ietīta šokolādes «Skaistā Latvija» tāfele; tā bija cienīga dāvana.. Zigmonte 18, 140. Balti apklāts galds, uz tā spoža kafijas kanna, trīs porcelāna tasītes, vīna pudele,.. šokolādes tāfele. Kļava 1, 78. Katru dienu Vika mēdza notiesāt vairākas plombīra porcijas, pāris kūku un vēl kādu tāfeli šokolādes. PL Siev 84, 3, 20.

tāfelklavieres, -ru, s.; tikai dsk. *Klavierēm līdzīgs mūzikas instruments, kam ir taisnstūrveida korpuss, kurā stīgas novietotas perpendikulāri klaviatūrai, un kam raksturīgs dinamiski un tembrāli vienveidīgs, džinkstošs skanējums.* □ Viss pēkšņi šķita ārpus īstenības. ..Zelma aizmigusi guļ un es stāvu šajā istabā

ar pulētām riekstkoka tāfelklavierēm pie sienas. Skujiņš 13, 318. Vidusskolu beidzis, es savā rīcībā ieguvu tāfelklavieres un saorganizēju mājas ansambli — klavieres, divas vijoles un čells. Pad J 79, 69, 5.

tafts, -a, v. *Blīvs, plāns, blāvi spožs kokvilnas vai mākslīgā zīda audums.* Melns t. Tafta kleita. □ Tērpa apmales bija apšūtas ar gaišzilu taftu, uz kura pogu vietā zaigoja dārgakmeņi. Ādamsons 2, 241. Nav pareizi, piemēram, šūt kuplus svārkus no vistras auduma, te jāizvēlas cits, stingrāks audums — tafts. Mājtur 487. Mūsu dzīvē ir brīži, kad vajag .. pilnīgi izjust svētku pacilātību. Šādu noskaņu palīdz radīt arī vakarkleita ... Audumi dažādi — no mīksti slīdošiem atlasiem un krepiem līdz kokaini stīvam taftam. PL Siev 84, 9, 24.

tagad, apst. *Pašreizējā laikposmā; arī mūsdienās.* □ Rīts bija solījis karstu un skaidru laiku kā visu šo nedēļu, bet tagad, pēcpusdienā, iesāka līt. Vilks 5, 28. Tagad, kad sāka kult ar tvaika mašīnām un rijas vairs nebij jākūpina, bez labības šķūņa nemaz nevarēja iztikt. Upīts 4, 684. Brīvkundze: Manā laikā maršala zižļu dēļ tā neuztraucās kā tagad par tabakdozēm. A Eglītis 1, 200. Bet jūra atiet. Kur septiņpadsmitā gadsimta sākumā bija Līvas upītes ieteka, tur tagad Līvas iela. Kurcijs 2, 25. // *Pašreizējā brīdī.* □ Man padusē dzeltenā ādas mape, to tagad paņemu rokā un iedams viegli šūpoju. Zemzaris 2, 12. «Skaidrs! Runāt vajag tikai par to, kas ir zināms. Bet, ko nezini, to iemācies un iepazīsti. Bet tagad, marš, gulēt!» Saulītis 12, 45. Sala nobālis vēl vairāk, un tagad viņa vaigiem ir glūdas zilganums. Grīns 1, 287.

tagadējība, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Tagadne (1).* □ .. lai kādiem dzelžu un vara pinekļiem žņaugta, tauta joprojām vēl bija dzīva un seno cīniņu pieminēšanā smeļ spēkus tagadējībai un nākamībai. J Kalniņš 9, 105.

tagadējs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas notiek, pastāv tagad.* Tagadējie darbi. Tagadējā paaudze. Tagadējie laiki, arī mūsu laiki (arī laiks) — *mūsdienas.* □ Viņa .. sāk stāstīt par draudzenēm, par bēgšanu no Ventas malas, par tagadējo darba dzīvi .. Grīns 1, 270. Rakstītājs bija Upmaļa dēls, tagadējais jaunais Upmalis .. Apsīšu J 3, 59. Tagadējo Latvijas šķirnes zirgu tiešie priekšteči un pamatmateriāls, no kura tie veidojušies, ir Latvijas vietējie zirgi. Baltakmens, Stukuls 1, 7. Ak, arī tagadējās dienas Tāpat par bijušām reiz kļūs .. Krūza 3, 86. «Bet mācību, ziniet, tagadējos laikos var visi iegūt. Pusmāsa Aņa pirms gadiem bija tikpat tumša kā es, bet tiec tu viņai šodien klāt!» Niedre 12, 72.

tagadība, -as, s.; parasti vsk. *Tagadne (1).* □ Ir tāda vēstures aksioma: lai saprastu tagadību, vajag ieskatīties pagājībā. Zv 77, 23, 4. Novadpētniecības muzeja zāles Aizstāvības tornī stāsta arī par citiem Igaunijas salu rajona tagadības darbiem. Zv 79, 22, 11. Atpakaļu [atpakaļ] pagājība, Turpu nākamība sauc, Nesaprasta, nelietota Projām tagadība trauc. Aspazija 3, 23.

tagadīgs, -ais; s. -a, -ā; reti. *Tagadējs.* □ Jau vairāk nekā simt gadu šeit darbojas novadpētniecības muzejs, un visu šo laiku pils, ilgas vēstures līdzgaitniece, pildījusies ar dažādu laikmetu liecībām — senām, ne visai senām, tagadīgām. Zv 79, 22, 10.

tagadiņ, tagadīt, apst.; novec. *Tagad.* Tūdaliņ, tagadiņ — *neierobežota pāru skaita latviešu tautas rotaļdeja.* □ Dabrelis: .. nāk tas koks šņākdams zemē un Jānim virsū. Man pēdas aukstas, domāju, tagadiņ Jānis pagalam. Skujiņš 9, 23. Piekusis ļaudīm pēc savas līgavas taujāt, tagadiņ klusēdams starp priedēm staigāja. Kaldupe 12, 19. «Kā tad lai aizmirstam sentēvu garus, kas par mums no laika gala gādājuši un vēl tagadiņ gādā ar mīļu prātu?» K Zariņš 1, 58. Lai viņi danco savu tūdaliņtagadiņ, kamēr pastalas noplīst, es šajā dancī tik un tā nepiedalīšos. Lācis VI, 410.

tagadne, -es, s. **1.** parasti vsk. *Laiks, laikposms, kas ir pašreiz, tagad; šāda laika, laikposma apstākļu kopums.* □ .. viņš [režisors] pievērsies filozofiskiem vispārinājumiem, meklē dzīvo saikni starp vakardienu, šodienu un rītdienu, starp pagātni, tagadni un nākotni. Māksla 73, 2, 43. Cik tālu sniedzas jaunatnes plāni, tas atkarīgs no viņu pagātnes, tagadnes un nākotnes izjūtas, izglītības .. Dripe 9, 21. Laikam jau tas ir tagadnes cilvēka lāsts, ka viņam jānes savā apziņā līdzi gadu tūkstošos krātu atradumu un domu drūzma. Plaudis 3, 140. Dzejnieku audzes, cik tuvu Dzīvē jūs ejat ar mums, kļūstat tagadnes guvums, Nākotnes mantojums. Ķempe 7, 7.

2. val. *Gramatiskais laiks, kas izsaka darbības vai stāvokļa pastāvēšanu runas momentā.* Vienkāršā t. Saliktā t. □ Tagadnes, pagātnes un nākotnes verbu formas parāda darbību respektīvi stāvokli zināmā laikā no kāda pastāvīga viedokļa. Par tādu pastāvīgu laika momentu, kas var noderēt par izejas punktu gramatisko laiku iedalījumam, mēdz uzskatīt runas momentu. Gram I, 582.

tagadnība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t a g a d n ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Mūsu tagadnes sižetiski tematiskajā glezniecībā .. vēl ir maz īstas laikmetības, tagadnības. Mūsu gleznotāji pie revolucionārās pagātnes kavējas vairāk nekā pie revolucionārās tagadnes .. Māksla 60, 1, 6.

tagadnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tagadnīgi.** *Saistīts ar tagadni (1), tai raksturīgs.* □ Saistoši lauku darba cilvēku savos prozas darbos tagadnīgā skatījumā tvēris Aivars Kalve. Kar 84, 4, 143. Divdesmitā gadsimtenī Stendāls atkal no jauna sev piegriezis uzmanību, un nav šaubu, ka no 19. gadsimteņa franču romānistiem viņš ir visvairāk tagadnīgs .. Mauriņa 1, 183.

tagadnīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t a g a d n ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme; tagadnība.* □ A. Stankeviča darbus — vienalga, vai runa ir par glezniecību, grafiku vai interjera iekārtojumu un rotāju-

mu, — raksturo no klasiskās mākslas tradīciju dzīlēm nākušas skaidrības un tagadnīguma apvienojums. Cīņa 83, 5, 3.

tagete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Samtene.* □ ..kā zeltaini dzeltenas saulītes uzzied tagetes, ko tautā sauc vienkārši par samtenēm. Sk Ģ 74, 9, 39.

tahikardija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Paātrināta sirdsdarbība.* □ Daudzi slimnieki cieš no tahikardijas (paātrinātas sirds muskulatūras saraušanās) lēkmēm. Rīgas B 82, 196, 4.

tahimetrija, -as, s.; parasti vsk. *Topogrāfiskās uzmērīšanas metode, pēc kuras punktu stāvokli plānā un augstumu nosaka ar vienu vizūru.* Grafiskā t. Skaitliskā t.

tahimetrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tahimetriski.** *Saistīts ar tahimetriju, tai raksturīgs.*

tahimetrs, -a, v. *Ģeodēzijas instruments vienlaicīgai punktu horizontālu attālumu un pacaugstinājumu noteikšanai.* Diagrammu t. Elektroniskais t.

tahogrāfs, -a, v. *Tahometrs, kas automātiski reģistrē mērījumu rezultātus.*

tahoģenerators, -a, v. *Mazjaudas elektroģenerators rotācijas frekvences mērīšanai.*

tahometrija, -as, s.; parasti vsk. *Metode, metožu kopums rotācijas frekvences mērīšanai.*

tahometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tahometriski.** *Saistīts ar tahometriju, tai raksturīgs.*

tahometrs, -a, v. *Ierīce rotācijas frekvences mērīšanai.* □ Mehānismu, darbgaldu, kā arī citas iekārtas pārbaudei izmanto tahometrus, ar kuru palīdzību var noteikt apgriezienu daudzumu, to ritmiskumu. Rīgas B 83, 152, 2. Mašīnai ir ērtāki sēdekļi un jauns kontrolierīču dēlis, kur uzstādīts arī eļļošanas sistēmas manometrs un tahometrs. Zin T 76, 5, 38.

tahta, -as, s. *Mīksta mēbele sēdēšanai, arī gulēšanai, parasti bez atzveltnes vai ar nelielu atzveltni.* □ Tahtas izveidojumi ir ļoti dažādi — pilnīgi bez atzveltnes, ar atzveltni vienā galā.. Ja tahtu lieto gulēšanai, ir nepieciešama kaste vai skapītis gultas drānu novietošanai. Mājtur 424. Viņa atlaidās uz tahtas un atpūzdamās pārkāra roku galvgaļa paaugstinājumam. Birze 8, 98. Bija.. savāds nemiers, kas katru nakti ap šo laiku piecēla no izvelkamās tahtas, uz kuras viņš gulēja.. Lapsa 2, 3.

taidzinieks, -a, v.; **taidziniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Taigas iedzīvotājs.* □ Skolas direktoram mana bārda gan nepatīk. — Citādi kulturāls cilvēks, bet kam tāds apspalvojums? Ja nu mūsu vīriem, taidziniekiem. Gūtmanis 1, 108. Taidzinieki uz briežādām apsistām slēpēm nogāja tālu ceļu pa kalnu grēdām un aizaugušām, šaurām ielejām, līdz ieraudzīja [tīģera] pēdas. Cīņa 81, 191, 2.

taifūns, -a, v. *Tropiskais ciklons, kas rodas Klusajā okeānā un virzās gar Ķīnu, Koreju, Japānu līdz Ohotskas jūrai.* □ Tālajos Austrumos tropiskos ciklonus dēvē par taifūniem, Indijā — vienkārši par cikloniem,.. Ziemeļamerikā — par orkāniem. Zin T 70, 3, 9. Āzijas piekrastē viesuļus savukārt sauc par taifūniem, jo ķīniešu valodā tai-fun nozīmē «lielā vētra». Pion 64, 2, 2. «Virdžīnija» ir taifūns — ārkārtīgi spēcīga viesuļvētra, kas bieži vien nodara Tālo Austrumu salu un piekrastes iedzīvotājiem milzīgus zaudējumus. Liesma 66, 6, 20.

taiga, -as, s. *Veģetācijas tips, kurā dominē skujkoku meži (Eiropas, Āzijas, Amerikas kontinenta mērenajās zonās, kalnos); šāda veģetācijas tipa mežs.* Sibīrijas t. Tālo Austrumu t. □ ..atkal taiga — priedes, lapegles, bērzi, šur tur arī jauni ciedru koki. Talcis 6, 96. Abās pusēs ceļam taiga ar simtgadīgām priedēm un ciedriem. Zv 64, 3, 5. ..taigas mednieks uzbūra viņu priekšā milzīgos biezokņus, kur mudžēja no lāčiem, lapsām un caunām.. Lācis VII, 483.

taimers, -a, v. *Aparāts, kas pēc iepriekš noteikta laika sprīža ieslēdz vai izslēdz kādu iekārtu, ierīci u. tml. vai arī signalizē par šī laika sprīža beigšanos.*

taimiņš, -a, v. *Lašu dzimtas zivs ar pelēku punktainu muguru un gaišiem punktainiem sāniem.* □ Pieaugušie taimiņi jūrā nekur tālu neceļo, bet uzturas to upju tuvumā, kur uzturējušies mazuļu stadijā. Latv dzīvn 77. Pārnesām punktainus taimiņus, svītrainas ālatas un citas zivis.. Liesma 75, 6, 3.

taipus[1], apst. *Taipusē; tajā pusē.* □ Un tavi kalni, taipus iztēloti, Ir smilšu pauguri, kur vēji stieg.. A Skalbe 7, 98.

taipus[2], priev. ar ģen. vai dat. *Norāda uz objektu, salīdzinot ar kuru (kas) atrodas, noris tālāk no kā (piemēram, no skatītāja, vērotāja).* □ Tagad tur grābājās divi: viens šaipus, otrs — taipus žogam. Taipusē kāds nervozi elšāja [elsoja] un ar nagiem plūkāja skabargas. Draugs 83, 2, 23.

taipusē, apst. *Tā, ka (kas), salīdzinot ar kādu objektu, atrodas, noris tālāk no kā (piemēram, no skatītāja, vērotāja); tajā pusē.* □ Debess degdama taipusē zvāro. Ja tu pāriesi ezeru, kas tev tiks, Pēc kā tu tur kāro? Lisovska 4, 30. Tagad tur grābājās divi: viens šaipus, otrs — taipus žogam. Taipusē kāds nervozi elšāja [elsoja] un ar nagiem plūkāja skabargas. Draugs 83, 2, 23.

taisīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Ar attiecīgām darbībām (savienojot detaļas, apstrādājot virsmu, pakļaujot fizikāliem vai ķīmiskiem procesiem u. tml.) panākt, ka (kas, piemēram, priekšmets, veidojums, viela) gūst vēlamo veidu, formu, sastāvu, kļūst derīgs izmantošanai; arī gatavot (1).* T. žogu. T. mēbeles. T. apavus. T. ceļu. T. līmi. T. biezpienu. T. desas. T. kārbas no kartona. Bezdelīgas taisa ligzdas. □ Laura: Ko tu tik ilgi darīji darbnīcā? — Armīns: Taisīju rāmjus siltumnīcai. Gulbis 5, 117. ..vecais Strautiņš savā mājas vietā taisīja vasaras mītni. Fimbers 1, 120. Gan še pūliņa viņai būs diezgan, taisot vīram un dēlam apģērbu. Apsīšu J 3, 49. «..ar dābolu govis baros, lai piena vairāk. Sviestu grib taisīt, uz Rīgu vest.» Upīts 4, 297. ◇ Taisīt (arī pūst) no mušas (arī no oda) ziloni — *stipri pārspīlēt (kādu, parasti nenozīmīgu, faktu, notikumu).* □ «Ko vajadzēja, to darīju,» tā Kārlis Ormanis sacījis pats par sevi, nelabprāt ielaizdamies sīkumos un rūkdams

pretī, ka nevajagot no mušas taisīt ziloni, vārdu sakot, pārspīlēt viņa nopelnus. Ezeŗa 11, 143. ✧ Taisīt naudu sar. — *pelnīt, iegūt daudz naudas.* □ Nemitīgi viņš domāja un lauzīja galvu, kā un kur ko nopelnīt, ar vārdu sakot, kā vislabāk naudu taisīt. A Deglavs 1, 683. «Visi jau nevar kleķēt mālus un taisīt naudu.» Kļavis 1, 38. ✧ Taisīt (arī vārīt) ziepes vienk. — *sagādāt nepatikšanas.* □ Šis briesmīgi pazemīgs: «Biedri Frickaus, netaisiet man ziepes . . .» Iedomājies, par biedru sauc un lūdzas! Talcis 8, 35. // *Cepot, vārot u. tml., veidot patērēšanai derīgu (ēdienu); raudzējot, destilējot, jaucot sastāvdaļas u. tml., veidot patērēšanai derīgu (dzērienu).* T. šprotes. T. salātus. T. sviestmaizes. T. alu. T. kokteili. T. pusdienas. □ «Brokastīs neko īpašu netaisi — lai redz, ko mēs ēdam un kā te dzīvojam.» Līvs 3, 32. «Kungs, bet katls ir piededzis, kamēr mēs pusdienas taisījām,» Ida taisnojās. Sakse 7, 254. Karafīti Egils pazina, tur iekšā bija tantes pašas taisīts varen smalks un stiprs liķieris . . Zigmonte 4, 9. // *Novietojoties, tiekot novietotam, arī veidotam, radīt (noteiktu grupējumu, formu u. tml.); veidot ar savu ķermeni, tā daļām (noteiktu stāvokli, arī kustību kopumu).* Dejotāji taisa apli. Dzērves lidojot taisa kāsi. T. reveransu. □ Mēs palikām vieni, izbrīvējām klasi no skolas soliem, dziedājām, rokās saķērušies, taisījām riņķus, kuru vidū daži pāri griezās dejā vai plaukšķināja rokas . . J Kalniņš 10, 357. Šoseja še taisīja līkumu, apņemdama vācu pusē atrodošos zāļaino un krūmaino purvu. Paegle 3, 386. Pēc mazas atelpas jātniekiem vajadzēja taisīt šķēres — uz skrejoša zirga muguras pārsviesties ar seju pret zirga asti. Lēmanis 18, 62. Ejot pa ledu, ūdrs dažkārt taisa divus trīs lēcienus . . A Kalniņš 1, 33. // *Kārtot lietošanai, izmantošanai.* Taisīt dūmu sar. — *gatavot smēķējamo.* Taisīt pīpi sar. — *bāzt tabaku pīpē, gatavojoties smēķēt.* □ Spīdola: Es taisīšu Tev pati gultu; baltu paladziņu Tev paklāšu un virsū zvaigžņu segu . . Rainis IXb, 189. Viņš . . ņēmās taisīt dūmu. Stīvie, sarepējušie pirksti no bikšu kabatas izvilka pīpi un tabakas maku. Grīva 6, 66. Pret kalnu jaunais nolēca no sava vezuma un . . taisīja pīpi. Kaudzītes 1a, 40. // sar.; niev. *Sacerēt (tekstu, piemēram, dzejoli), veidot (piemēram, attēlu), parasti nemākulīgi.* □ Veidenbaumam sen bij aizdomas, ka šis klusais, nerunīgais students paslepeni arī dzejoļus taisa. Upīts 9, 266. «Es taisu uzņēmumus vēsturiskam albumam.» Un jaunietis sniedz man roku . . Kroma 3, 29. // sar. *Mainot muskuļu stāvokli, panākt, ka (sejai, tās daļām, arī balsij) rodas noteikta izteiksme.* Taisīt lielas acis — *skatienā paust izbrīnu.* □ . . es jau biju sākusi iet pieaugušo izlikšanās skolā, kuru kādreiz mēdz kļūdaini apzīmēt par labas uzvedības skolu. Es mācījos, ka nepieciešams taisīt žēlīgu ģīmi tad, kad tādu taisa citi. Zigmonte 18, 159. «Bet tu netaisi tik skābu ģīmi: biezputras šovakar nebūs, varēsi ēst pankūkas.» Saulītis 12, 9. Sākumā runātājs no biedru jokiem mulsa, vēlāk sāka smieties līdzi un pat tīšā prātā taisīja savu balsi vēl baigāku. Mauliņš 3, 7. «Kas tā par dāvanu?» viņš taisa lielas acis. «Nekā nezinu. Droši vien atkal kāds pielūdzējs . . .» Brodele 17, 13.

2. *Veidot, izstrādāt (piemēram, noteikta satura, arī formas, tekstu, secinājumu).* T. apspriedes kopsavilkumu. T. konspektu. T. procesuālu aktu jur. □ «Zinu gan, ka likums ir pret mani. Tas ir priekš visiem taisīts un nevar šodien tāds būt un rītu tāds.» Blaumanis 6, 140. Manta, kurai nav īpašnieka vai kuras īpašnieks nav zināms . . , pēc tiesas sprieduma, kas taisīts uz finansu iestādes pieteikuma pamata, pāriet valsts īpašumā. Civilk 1, 67. Personas spēja taisīt un atcelt testamentu, kā arī testamenta un tā atcelšanas akta forma noteicama pēc tās zemes likuma, kurā testatoram bija pēdējā pastāvīgā dzīves vieta . . AT Bil. 61, 4, 32. . . vienas [operas] izrādes noklausīšanās nebūt arī neļauj taisīt nemaldīgus slēdzienus par visa teātra māksliniecisko stāvokli, jokatrā teātrī ir savas labās un sliktās izrādes. Vītoliņš 2, 257.

3. *Veikt (darbības, to kopumu); veicot attiecīgās darbības, radīt (noteiktu rezultātu, piemēram, stāvokli, attiecības).* T. remontu. T. operāciju. T. analīzes. T. manikīru. T. kardiogrammu. T. skandālus. Taisīt karjeru sar. — *aktīvi, parasti savtīgi, darbojoties, izvirzīties (darbā vai citā darbības nozarē).* Taisīt (sev) reklāmu sar. — *klaji parādīt, arī pārliecīgi izcelt kādas (savas) īpašības, lai izraisītu interesi.* Taisīt parādu novec. — *aizņemties, kļūt par parādnieku.* Taisīt (labu) partiju novec. — *izdevīgi apprecēties.* □ Spāre: Mums jānokārto honorāra lietas un citi sīkumi. — Eihenberga: Taisiet to ātri! Esmu nogurusi. A Eglītis 1, 513. «Zini, kad nākamreiz sadomāsiet [veļas] mazgāšanu taisīt, paaiciniet mani talkā.» Avotiņa, Šlisers 1, 33. . . tagad katrs uzskata par savu goda lietu taisīt lielo politiku . . Lauku Avīze 90, 7, 2. . . Kārļa krišanu viņa gan neizmantoja, lai taisītu karjeru. Tā sagadījās. Svīre 3, 40. «Kitija spiegs un tirināšanās . . . Pēc tam plātīsies, ka viņas dēļ puiši kāvušies, un taisīs sev reklāmu.» Dinere 10, 382. Kāpēc taisīt parādus, labāk jau mēģināt izkulties pašu spēkiem. Jansons 2, 59. // *Rīkot, organizēt (pasākumu).* T. talku. T. bēres. □ «Artur! Jātaisa apsējību balle,» pa gabalu sauca Alberts Indāns. Stulpāns 2, 87. Petro un Melitas kāzas rit pilnā sparā. Protams, laukos, jo kas tik jaukā pavasarī taisīs kāzas Rīgas šaurībā . . . Dripe 5, 210. Vecais ķēniņš tūliņ taisa dzīres . . . LTP 394. // sar. *Organizēt, dibināt (piemēram, kolektīvu, iestādi).* □ . . [direktors] pieteica, lai meklējot labākos jauniešus kopā un taisot katrā cehā pa brigādei. Preilis 1, 89. Ar vienu lēmumu it kā samazina ministriju skaitu, ar citu taisa jaunas ministrijas un departamentus . . . Lauku Avīze 90, 35, 3. // *Radīt (skaņas).* □ Tā mēs gājām un taurējām rīta melnumā, mums likās, ka saceļam kājās visu pasauli un varbūt šurp dodas cilvēki, lai paskatītos, kas ir tie, kas agrā rītā taisa šo trako troksni? J Kalniņš 10, 259. . . krauklis saceļ spalvas, atver knābi

un taisa skaņas, kas izklausās kā klakšķināšana ar mēli .. Sakse 8, 20. .. iedzīvotāji sākuši kurnēt un sūdzēt audējas — stelles taisot lielu troksni. Zv 79, 5, 20.

4. *Izturēties, rīkoties (kādā, parasti nevēlamā, veidā).* T. muļķības. T. blēņas. □ .. Mārtiņš ieskatījās labāk: tas pirmais [braucējs] kalnā ar lielu zirgu taču Silagaiļu Kalvics, tas viņam nekādus niķus netaisīs! Upīts 4, 264. Kad Agrafena Kondratjevna ieraudzīja meitu dejojam, viņa itin kā ļoti noskaitās, ka «Ļipočka ar kājām palaidnības taisa» .. Dzene 3, 149. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kādam, kam) rodas (kāda īpašība, stāvoklis u. tml.).* T. vecākiem kaunu. □ Aplēkāt, izkalpot kā pēdējais vientiesis, bagāto vēl bagātāku taisīt .. Upīts 4, 116. Kas gulbīti baltu taisa, Ka ne jūras ūdentiņš? DV 733.

5. parasti savienojumā ar «ciet», «vaļā». *Vērt (1).* T. ciet slēģus. T. vaļā acis. □ .. Egilam pirmais darbs ir atvērt logu. «Taisi ciet, istabā sanāks mitrums,» Biruta saka. Zigmonte 4, 49. .. kad istabā bij dūmi, tad mamma taisīja durvis vaļā, lai iet laukā. Upīts 18, 67. .. mēs taisījām mugursomu vaļā un tinām no avīzes ārā savas divas rupjmaizes šķēles .. J Kalniņš 10, 226. Zemitānam notrūka runas pavediens. Mute palika vaļā, vairākkārt taisīja to ciet un atkal vaļā, bet skaņas nenāca. Jansons 1, 193. // *Korķēt.* □ «Uzvelciet uniformas,» Viļums, jaunu pudeli vaļā taisīdams, iesaucās. Sakse 7, 174.

○ Taisīt (arī darīt) pakaļ sar. — *atdarināt (kādu).* Taisīt (arī rādīt) kumēdiņus novec. — *uzvesties smieklīgi, dīvaini, ākstīgi (parasti, lai kādu apmānītu, pārliecinātu par ko nepatiesu).* □ Ap Mežavilku dambi viņa [Anna] vazājās, ar striķi pa ganībām. Kumēdiņus, kumēdiņus taisīja, vairāk neko! Upīts 4, 414. ◇ Taisīt jokus (arī pekstiņus) sar. — *ar vārdiem, izturēšanos uzjautrināt, smīdināt.* □ Kamēr uniformisti [cirkā] strādā, klauni taisa jokus. Lit M 77, 2, 16. Viņš smaida un pat smejas vienīgi tad, kad augstāk stāvoša priekšniecība taisa jokus. Jansons 4, 629. «Būtu ļāvuši, lai taču lec [kapa bedrē]. Tāpēc jau taisa šitādus pekstiņus, ka zina — neļaus.» Kalndruva 9, 55. ◇ Taisīt pigorus sar. — *jokoties; arī aušoties.* □ No veciem drāšu gabaliem izliec brilles, apseglo degunu, pielīmē ūsas un bārdu — nu tik cienīgs kungs, tik cienīgs. Ar vienu vārdu — mīl pigorus taisīt. Salenieks 7, 162.

taisīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Darīt visu nepieciešamo (kādas darbības norisei, pasākuma veikšanai); iecerēt, paredzēt (ko darīt); arī gatavoties (1).* T. sēt. T. peldēties. T. ēst brokastis. T. kurt ugunskuru. T. uz gulēšanu. T. uz zveju. T. uz palikšanu. T. uz balli. Taisies, ka pazūdi! vienk. — *izsaucas, rupji pavēlot kādam doties prom, atstāt kādu vietu.* □ Vecais Brīviņš palīdzēja Ješkam iztrausties laukā [no ratiem] un bezgala īgni noskatījās, kā tas, pie ilkss ķerdamies, taisījās nojūgt zirgu. Upīts 4, 647. Māte pašlaik taisījās nopūst uguni, kad pie loga kāds grabinājās. «Zaglis!» iešāvās viņai tūlīt prātā. Austriņš 1, 39. .. no zemes izšāvās brūni, spīdīgi kukaiņi [kamenes]. Dūkdami tie laidās uz visām pusēm. Uģis pārbijies taisījās laist ļekas vaļā .. Vāczemnieks 1, 75. pārn. Zods viņam paraustījās, pierē taisījās ievilkties tāda pati grumba, kāda bij tēvam. Upīts 4, 664. pārn. Kad durvis jau taisās aizvērties aiz pēdējās apsalušās pastalas, viņš [runcis] mīksti un klusi kā kamols pārveļas pār slieksni istabā. K Skalbe 1, 80. «Taisies, ka pazūdi acumirklī!» sauc pārvaldnieks, «un lai es tavas acis vairs te nekad neredzu!» Un pārvaldnieks draud atkal [zēnam] ar spieķi. Birznieks-Upītis 6, 258. ◇ Taisīties (arī doties, iet, likties novec.) pie miera — *kārtoties gulēšanai un gulties guļasvietā.* □ Vakariņas paēduši, visi taisās pie miera, jo rīt jau priekš saules vajag būt pļavā. Apsīšu J 1, 226. Sarunas vairs nevedās, un krusttēvs ar krustdēlu taisījās pie miera. Atlaidies uz dīvāniņa, Klāvs ilgi gulēja vaļējām acīm. Saulītis 6, 18. ◇ Taisīties vaļā sar. — *censties atbrīvoties (no kāda, arī no kā, kas traucē).* ⊏ «Kurš gan nekāro kaut reizi mūžā tevi — dzejnieku redzēt? .. to pašu, .. no kura ir taisījies vaļā ik mācītājs, ja vien Auseklis pieteicies viņa pusē par skolotāju.» J Kalniņš 9, 279. Lielajās mājās lopiņus neviens netur, arī citi no tiem taisās vaļā. Zv 73, 3, 18. No mājas darbiem Goka nemaz vaļā netaisījās, un dienās, kad nebija saules, viņš noknibinājās visu pusdienas laiku gan virtuvē, gan dārzā. J Kalniņš 10, 329. // *Darīt visu nepieciešamo, lai dotos (uz kādu vietu, kādā virzienā, kam līdzi u. tml.).* T. uz pilsētu. T. uz mājām. T. uz slimnīcu. □ Arī nākošā rītā Ēriks āva kājas gluži sapīcis. Viņš tomēr dūšīgi paēda un ierasti taisījās uz mežu. Dziļums 1, 172. Paēduši, ciemiņi taisījās prom. Ziemas diena īsa, ceļš tāls .. Sakse 2, 4. Tikai desmit minūtes pirms astoņiem mācītājs taisījās ceļā. Nebij jau ko steigties. Upīts 18, 299. Prātā nāk mātes piesacījums ilgi ciemos nedzīvot. Viņa [meitene] taisās uz durvju pusi. Pati uzvelk mētelīti, pakniksē un atvadās. Mauliņš 4, 273. // *Darīt visu nepieciešamo, lai kļūtu (par ko), iegūtu (kādas īpašības).* □ Puišiem, meitām un kaimiņu saimniekiem viņa uzsmaidīja vienlīdz mīļi, un visi saprata, ka Nate te tiešām taisījās par saimnieci. Dziļums 1, 119. Un kur tad vēl gramatika un pareizrakstība! Lai tādas lietas mācās tie, kas taisās par skolmeistariem vai rakstniekiem! Dripe 2, 159. «Dzird, tu mums rados taisoties.» .. «Jā ... nē ...» Aigars stomās, viņam šis temats nepatīk .. Svīre 3, 196. // pārn. *Pakāpeniski veidoties (parasti par parādībām dabā); būt tādam, kam piemīt topošas norises, topoša stāvokļa u. tml. pazīmes.* □ Citi zvejnieki bija aizgājuši uz mājām, jo pūta stiprs vējš un laiks taisījās uz vētru. Lācis 1, 71. Jau daba uz vasaru taisās, Jau zaļi top meži un lauks. Un pumpuri vaļā jau raisās, Drīz rozes mums dārzā nu plauks. Arājs-Bērce 1, 205. Koki vēl bija kaili, bet piebriedušie pumpuri ik brīdi taisījās atvērties. Dripe 2, 166. Labās rokas delnā pārplīsušās, netīru-

miem piegājušās, šķipeles un grābekļkāta diendienā spaidāmās tulznas vietā taisījās augonis. Upīts VIII, 599.

2. parasti 3. pers. *Refl.* → *taisīt (1); tikt taisītam.* □ Viņpus Raunas, kalnā, vējš pūta daudz stiprāk un asāk kā ap iebraucamo vietu. Ceļu acīm redzami vilka ciet, no rīta kaut cik izbrauktās kupenas tagad novakarē atkal taisījās gludas un auga augstākas. Upīts 9, 280. Taisni koki, greizi koki, taisāties par kamanām. ME IV, 124.

3. parasti 3. pers. *Refl.* → *taisīt (5); tikt taisītam.* Durvis taisās vaļā.

taisne, -es, dsk. ģen. -šņu, s. **1.** mat. *Bezgalīga, neierobežota līnija ar nemainīgu virzienu.* Krusteniskās taisnes — *taisnes, kas krustojas.* Šķērsas taisnes — *telpas taisnes, kas neatrodas vienā plaknē.* □ Caur jebkuriem diviem dažādiem punktiem var novilkt vienu un tikai vienu taisni. Mat 350. Materiāla punkta koordinātas — skaitļus attēlo uz trim savstarpēji perpendikulārām skaitļu taisnēm, kas krustojas atskaites sākumpunktā. Fiz r 15.

2. *Tas, kam ir šādas līnijas forma, veids.* □ Jāievēro kopsakarība starp visiem rotējošiem elementiem — formu laukumiem, līknēm un taisnēm. Freimanis 1, 111. Visapkārt zaļajam laukumam vijās tumšs, cieti noblietēts skrejceļš. Simt metru taisnē bija ievilktas baltas svītras. Saulītis 12, 66. Pēterim gribējās strādāt, pašam būvēt namus, iezīmēt jaunu ielu taisnes un celt tiltus. Viese 2, 139. pārn. ..dažs cilvēks novirzās no savas taisnes. Un mēs to daudzreiz pat nepamanām. ..Daudzreiz attopamies tikai tad, kad kāds jau.. līdz kaklam purvā. Kalndruva 5, 240.

taisngriešana, -as, s.; parasti vsk.; el. *Maiņstrāvas sprieguma pārveidošana līdzstrāvas spriegumā.*

taisngriezis, -ža, v. *Iekārta, ar ko maiņstrāvas spriegumu pārveido līdzstrāvas spriegumā.* Lampu t. Pusvadītāju t. Dzīvsudraba t.

taisni, apst. **1.** *Tā, ka (kam) visā garumā vai kādā daļā rodas taisnei atbilstoša forma, veids (virzīt, virzīties, ko darīt, atrasties kādā stāvoklī).* Atliekt pirkstus t. Turēt augumu t. Veidot stieni t. □ Lulīte saslejas taisni un ausās, no kurienes nāk garais: ūū! «Tā mūsu māte. Sauc mājā.» Brigadere 2, 40. Arī vecais kalps Mārtiņš vēl turas taisni. Viņa augums gan ir izkaltis, viņa vaigi ir sausi un kaulaini, pirksti kļuvuši līki, bet viņš vēl ir sīksts un ciets, kā neskaitāmus cilvēka mūžus zemē gulējis ozols. Dziļums 1, 431. ..gar taisni nostieptu auklu.. veido vajadzīga dziļuma vadziņas.. Apsīts 1, 378. // *Taisnā virzienā, arī pa visīsāko ceļu (virzīt, virzīties).* Braukt t. □ «Redz, kā es tevi atradu. Uz kurieni?» — «Taisni uz priekšu!» Saulītis 12, 59. Svešais pabīda meiteni malā un iet taisni cauri dārzam. Nezinātāji tur neiet.. Indrāne 6, 358. Un Izolde.., ceļu nemeklēdama, devās prom uz to pusi, kur, pēc viņas prāta, varēja taisnāk iziet uz šosejas. Svīre 2, 188. Zariem cauri izlauzās tās pirmie stari, miglainajā rītā gaisā nākdami taisni — kā sudrabaini zaļi staru šķēpi. Birze 3, 161. // *Vertikāli, neveidojot šauru leņķi (virzīt, virzīties, atrasties kādā stāvoklī).* □ Taisni paceltas Aku vindas: Izsmelts līdz galam Vasaras saldais dzēriens. A Skalbe 4, 146. ..koks, kas stāvējis taisni, nolīkst reiz, kad serde tam izžuvusi.. K Skalbe 1, 69.

2. *Tieši, bez aplinkiem, arī neko neslēpjot (ko runāt, darīt u. tml.).* □ Zeltiņš: Nebārsti tik daudz to vārdu, tu zini, es saku taisni laukā, ko es domāju. Aspazija V, 52. ..Sakars itin nemaz neprot būt diplomāts vai arī stūrainās dabas dēļ negrib tāds būt. Viņš visur laužas taisni. Vienmēr grib sacīt to, ko domā. Avotiņa, Šlisers 1, 258. // *Pilnīgi atbilstoši (kam); arī precīzi.* □ «Ap kādu laiku mēs nokļūsim Parīzē?» Līvija jautāja. — «Taisni uz pusdienām. Viņi mūs gaidīs.» Lācis 15, 369. ..viņš bija ļoti vājš un, kā viņš pats nezin kādēļ lepodamies apgalvoja, sverot taisni 49 kg.. Ādamsons 2, 174. Sala noliecas pār kritušo un drūmi saka: «Taisni sirdī.» Grīns 1, 102.

3. part. nozīmē. *Lieto, lai izteiktu kādas domas, nojēguma u. tml. pastiprinājumu, nepieļaujot citu domu, nojēgumu u. tml.; tieši.* Taisni tā — *saka, piekrītot kāda (parasti militāra priekšnieka) izteikumam, apstiprinot tā patiesumu; tieši tā.* □ Sedlinieks lielā sajūsmā noskatījās pagalam pārsteigtajos brīviņiešos, it kā taisni viņš šo joku izdomājis. Upīts 4, 260. «Kādēļ tu man stāsti taisni drūmākās vietas?» nopūtās Muraška. «Tādēļ, ka tās svarīgas manā biogrāfijā...» Birze 5, 121. ..par ko viņi ar Mārtiņu sastrīdējās? Taisni kauns atcerēties. Viņi taču vēl šodien zvejotu kopā, tādi draugi bija. Krūmiņš 1, 90. Šķita, ka visi pilsētas iedzīvotāji, visi līdz pēdējam, svētkos iznākuši uz ielām. Taisni brīnums, kur mūsu mazajā pilsētā tāds daudzums ļaužu! Bundzeniece 2, 130. «Tas tavs nazis, Konrād?» noskan tēva balss. — «Taisni tā, virsseržanta kungs!..» Grīns 1, 82.

taisnība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Uzskatu, rīcības, izturēšanās pareizība, arī patiesīgums.* Pierādīt savu taisnību. Aizstāvēt savu taisnību. Būt pārliecinātam par savu taisnību. □ «Kā tad savās mājās var nepatikt?» Dārta atjautāja, un vienu brīdi zēnam tad likās: mātei taisnība, paša mājas labākas par visu. Zigmonte 10, 43. Par savu taisnību nav grūti upurēties; bet savu paštaisnību apjauš retais. Auziņš 9, 103.

2. *Tas, kas atbilst objektīvajai realitātei; arī patiesība (1).* Teikt taisnību. Taisnību (arī patiesību, arī atklāti) sakot — *lieto, lai uzsvērtu teiktā ticamību.* Pēc taisnības — *īstenībā, patiesībā.* □ Taisnība, pat krustā sista, paliek dzīva. R Kaudzīte 1, 52. Divu taisnību nav un nebūs. Ir tikai viena, sava laikmeta liktenīgā patiesība. Kurcijs 2, 310. Tāpat melsa, ka viņš ik vasaras slepeni atnākot pie mātes ciemā. Esot redzēts. Dievs to zina, taisnība vai meli... Jaunsudrabiņš 7, 135. Antijs: Es nenicinu neviena. — Abigaila: Arī ne mani patlaban? — Antijs: Taisnību sakot, pelnījusi gan jūs to esat. Zīverts 2, 321. «Māņticību pēc taisnības vajadzētu bargi sodīt.» Mauliņš 2, 72.

// part. nozīmē. *Lieto, lai norādītu uz kā patiesumu, pilnīgu atbilstību īstenībai; tiesa*[2]*; patiesi, patiešām.* □ Nezinu, kā tevi, mana dzimtene, aprakstīt! Taisnība, ko mēs vislabāk pazīstam, to izteikt visgrūtāk. Sīkumi nepadodas kopskatam un vārdam. Kurcijs 4, 315. Un ja nu kāds brauks pretī? Taisnība, uz šā ceļa pretimbraucēju reti izdevās sastapt. Dripe 2, 54. Mārtiņš: Ko viņa melš! Tik daudz man nekad nav bijis. No katra reisa, taisnība, kaut ko jau noliku uz grāmatiņas, bet lielākā daļa izgaisa tāpat kā citiem. Gulbis 5, 216.

3. *Sociālā un politiskā vienlīdzība, līdztiesība; arī taisnīgums (1).* □ «Lai dzīvo taisnība un brīvība!» kapa klusumā atskan Jēkaba skaļā, pārliecinošā balss.. Birznieks-Upītis 1, 46. Cilvēki nāca [pie mērniekiem] ar rūpēm par mājas robežām, slepus deva naudu, veda lopus. Skanēja lāsti, lija asaras. Pasaulē nebija tik daudz tiesas un taisnības, lai tās saņemtu visi. J Kalniņš 3, 32.

4. novec. *Tiesība (piemēram, ko iegūt, izmantot).* □ ..tie [klaidoņi] pārtika no tā bada kumosa, ko tiem atmeta par kādiem maziem pakalpojumiem.. Arī uz to šņabi un alu viņiem bija taisnība, kas tika salaistīts no glāzēm... A Deglavs 1, 687.

taisnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **taisnīgi. 1.** *Tāds, kura izturēšanās, rīcība atbilst taisnīguma izjūtai.* T. vīrs. T. tiesnesis. □ Šis skolotājs mīlēja savu priekšmetu, virtuozi to pārzināja, nebaidījās atzīt kļūdas, saprata humoru un bija taisnīgs. Dripe 4, 250. ..savās prasībās Leons bija stingrs, tomēr taisnīgs.. Eglons 4, 43. ..nedrīkst aizmirst, ka labi audzināts cilvēks pirmām kārtām ir labestīgs, taisnīgs cilvēks. Hor 79, 16, 26. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* T. raksturs. Taisnīgas prasības. Taisnīgas dusmas. Taisnīgs karš — *atbrīvošanās vai aizstāvēšanās karš.* □ ..viņš sāk runāt par pedagoga grūto un atbildīgo darbu, kas prasa taisnīgu pieeju katram skolniekam. Kurcijs 2, 309. Katram cilvēkam darbs pēc viņa spējām un alga pēc nopelniem — tas ir taisnīgs princips. Lācis 11, 65. Mēs uzskatām, ka stabils miers obligāti ir taisnīgs miers, miers uz vienlīdzības pamatiem, kur nav kundzības un paklautības attiecību. Pad J 81, 117, 2.

2. *Tāds, kurā pastāv sociālā un politiskā vienlīdzība, līdztiesība (piemēram, par valsts iekārtu); tāds, kas balstās uz sociālo un politisko vienlīdzību, līdztiesību (piemēram, par likumiem).* □ ..latviešu darba zemnieks.. domāja par jaunas taisnīgas iekārtas uzvaru,.. kur sviedri.. nebūtu jālej vācu vai pašmāju pelēko baronu druvās. Cīņa 57, 233, 1. Reiz atgriezīšos šajā zemē nevis kā bēgle vai pagrīdniece, bet kā brīvs cilvēks, kurš ciena pats sevi un citus un kura pašcieņu aizsargā taisnīgs likums. Avotiņa 9, 180. Agris: Sūdziet mani pie tiesas. Lai tiesa izmeklē, kas, kā un kur noticis likumīgi vai nelikumīgi. Lai nāk jūsu liecinieki un liecina. Tiesa šinī zemē ir taisnīga un visu noskaidros. A Eglītis 1, 568.

taisnīgums, -a, v.: parasti vsk. **1.** *Ar cilvēka būtību, viņa tiesībām saistīta atbilsme starp indivīda darbību, stāvokli sabiedrībā un to sociālo vērtējumu.* Sociālā taisnīguma princips. □ Viens no svarīgākiem augstas tikumības nosacījumiem — cilvēku politiska un tiesiska vienlīdzība un taisnīgums. Kar 90, 4, 141. ..sociālisma pamatā ir sociālā taisnīguma ideja, kas šodien tiek traktēta (arī šī ideja evolucionē) kā sadale pēc padarītā darba, nodrošinot visiem (arī nestrādājošajiem) cilvēka cienīgus dzīves apstākļus. Cīņa 89, 212, 2.

2. *Vispārināta īpašība → taisnīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Taisnīgums, godīgums, liela darba mīlestība un dzīves gudrība vienmēr ir cieņā. Stulpāns 2, 65. Sirmā mehāniķa taisnīgumu zināja visa komanda. Līvs 3, 71. Cilvēks piedzimstot saņem pūrā labsirdību un taisnīguma izjūtu, vēl neapzinātu līdzjūtību pret tuvāko. Pad J 82, 10, 4.

3. *Vispārināta īpašība → taisnīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Valsts iekārtas t.

taisnleņķa, ģen., nelok. *Tāds, kam ir taisns leņķis (taisni leņķi).* T. koordinātas. T. projekcija. T. ierievis. □ Trijstūri, kuram viens leņķis ir taisns, sauc par taisnleņķa trijstūri.. Mat 359. Taisna leņķa (90°) mērīšanai lieto koka vai metāla dažāda lieluma un veida taisnleņķa stūreņus. Šterns 2, 20.

taisnleņķis, -ķa, v. *Rīks, kam ir taisna leņķa forma.* □ ..konstruktori izveidojuši jaunu darbagaldu, kas paredzēts cilindrisko taisnleņķu un gliemežratu veidošanai... Cīņa 66, 9, 2.

taisnlīnijas, ģen., **taisnlīniju,** dsk. ģen.; nelok. *Tāds, ko veido taisna līnija (taisnas līnijas); tāds, kura formai raksturīga taisna līnija (taisnas līnijas).* Taisnlīnijas korelācija. Taisnlīniju koordinātas. Taisnlīniju kontūra. Taisnlīniju ornaments. Taisnlīnijas radniecība — *radniecība starp bērniem un vecākiem.*

taisnot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst taisns (1) vai taisnāks.* T. stieni. T. zāģa plātni. T. loksni. T. augumu. T. pirkstus. □ Vajadzēja iztaisnot elektrodus. Stieples pusapli mērcēt krītā un ar āmuru taisnot. Zv 72, 24, 3. Es rādīju ar vēlukturi tēvam uguni, lai viņš redzētu, kur nagla sitama. Tēvam līka naglas, tās bija raujamas no dēļa ārā, taisnojamas un sitamas no jauna.. J Kalniņš 10, 289. ..pa tiem ilgajiem gadiem ceļi ir taisnoti, asfaltēti.. Dzene 8, 10. pārn. Par īstu mākslinieku nevar kļūt bez savām dzīves atziņām, bez sava pasaules uzskata, kas taisno mugurkaulu un neļauj palikt lētam ikdienas praktiskajā plūdumā. Zv 77, 3, 20.

taisnoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Skaidrot savu rīcību, izturēšanos (parasti, norādot uz to cēloņiem), aizstāvēt sevi (ar kādiem pamatojumiem, pierādījumiem u. tml.).* Gari t. Neveikli t. □ Varētu mēģināt taisnoties ar to, ka nezinājis, kas pudelē. Bet kas to ticēs? Upītis II, 782. «Ko tad es tev varēju stāstīt, ja pats nekā nezināju,» Ceplis jutās vainīgs un tādēļ taisnojās Austras priekšā. Rozītis III, 208. Ielūkojies patrepē, viņš atklājis paviršu darbu, bet vainīgais taisnojies: «Te taču neviens neredz.» Lauku Dzīve 80, 1, 4. Kāds: Jūs gribējāt man kaut ko sacīt? — Zīra:

Jā. Ļaujiet man attaisnoties! — Kāds: Nav nekā tāda, ko es jums varētu pārmest. — Zīra: Arī es tā ceru. Bet es gribētu taisnoties pati sev. Zīverts 2, 97.

taisnplūdes, ģen., nelok.; tehn. *Tāds, kura darbības pamatā ir taisnvirziena caurplūde.* T. tvaika katls. T. turbīna.

taisnplūsmas, ģen., nelok.; tehn. *Tāds, kura darbības pamatā ir taisnvirziena plūsma.* T. dzinējs.

taisnprātība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → taisnprātīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Lēmuma t. □ Politikā viņa nemaisījās un uzskatīja, ka cilvēks visu var sasniegt ar darbu un taisnprātību.. Avotiņa 9, 144. Taisnprātību nevienam nevar iemācīt. Līkumot un uz ceļiem rāpot — arī ne. Pad J 82, 48, 4. ..cilvēki trin mēles ap Paulu ne tikai aiz taisnprātības, bet arī aiz tīrās skaudības.. Ezera 9, 296.

taisnprātīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **taisnprātīgi.** *Taisnīgs, godīgs.* T. cilvēks. T. spriedums. Rīkoties taisnprātīgi. □ ..tēvs man bija ļoti asas, cietas dabas, kaut arī godīgs, taisnprātīgs, taču pārāk straujš.. J Plotnieks 10, 4. Mani viņa nemīlēja. Tālab, ka Rūdolfs mani, tādu vecu un nesmuku, bija apņēmis par sievu. Tomēr ļauna arī nebija. Taisnprātīga. Avotiņa 9, 290. Jau 1921. gada februārī [Alfrēds] Kalniņš jūt nepieciešamību savu ierēdņa karjeru beigt, viņš aiziet no darba Izglītības ministrijā, jo saprot, ka ar savu taisnprātīgo izturēšanos ir baltais zvirbulis vispārējas bezatbildības atmosfērā.. Kiotiņš 1, 231.

taisnprātīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → taisnprātīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; taisnprātība.* □ ..[bērnu istabas] inspektoram taču bieži vien jārisina ļoti sarežģītas, samudžinātas lietas, jāprot prasmīgi apvienot prasīgumu ar saprātīgu iejūtību, neuzbāzīgu aizbildniecību ar stingru taisnprātīgumu. Rīgas B 69, 4, 4.

taisns, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kam visā garumā vai kādā daļā ir taisnes veids (par priekšmetiem, augiem, to daļām); pretstats: līks.* T. koks. Taisna koksnes šķiedra. Taisna nagla. Taisna vārpsta. Taisna bura. Taisni svārki. Piegriezt taisnā diegā — *piegriezt drānu taisni audu vai šķēru virzienā.* □ Aigars nogriež kaut cik taisnu kārklu,.. piesien auklu ar āķi un pludiņu. Gulbis 3, 233. Daudzām akācijām ir stipri, taisni vai līki dzeloņi, dažas ir liānveidīgas. Galenieks 2, 238. ..senos laikos sirmi ļaudis stāstītu, ka viņu jaunībā šādi vīri [stiprinieki] ar kailām rokām pakavus taisnus stiepuši un ar dūri naglas grīdā triekuši. Lauku Dzīve 78, 1, 13. // *Par cilvēka vai dzīvnieka ķermeni, tā daļām.* T. augums. Taisni pirksti. Taisni pleci. Taisnā zarna anat. — *resnās zarnas beigu daļa, kas beidzas ar anālo atveri.* □ ..viņš neielaidās nekādās sarunās, galva bij atmesta, mugura gandrīz pavisam taisna.. Upīts 4, 212. Deguna veidojumā [Latvijas iedzīvotājiem] krasas atšķirības nav vērojamas. Tas visumā ir taisns. Izliekts deguna profilējums Latvijā sastopams 14—30% iedzīvotāju. Latv etn 50. Sliktos barības apstākļos, kā arī ļoti veciem briežiem var atkal izaugt taisnie ragi, kuriem apakšā ir neliels grubuļains valnītis.. A Kalniņš 1, 102. Resnās zarnas beigu nodalījums — taisnā zarna.. atrodas mazajā iegurnī.. Med I, 139. // *Tāds, kam ir stalts, nesalīcis, arī nesaliekts augums (par cilvēkiem, retāk dzīvniekiem).* □ Iznāca viņš [izvadītājs] vēl taisnāks, gandrīz atpakaļ atgāzies — tas nebij aiz lepnuma, bet vienkārši aiz cieņas pret svarīgo uzdevumu.. Upīts 4, 231. No metāla skaņas Apsītis pamodās, atliecās taisns un pacēla galvu. A Grigulis 9, 120. Tējkanna bija pilna. Es izstiepos taisns kā stīga un, stīvi cilādams kājas, piegāju pie plīts. Bels 4, 17. // *Tāds, kam nav cirtu, viļņu (par matiem, kādu to kopumu).* Taisnas ūsas. Taisnas krēpes. □ «Jāapgriež ir,» māte teica, izlaizdama pirkstus caur [Andra] taisnajiem matiem, kam gali bij balti, bet virsū jau metās zeltaini pelēki.. Upīts 4, 134. Izšķir četrus galvenos matu tipus: taisnos, cirtainos, sprogainos un viļņainos. Strēle 1, 57. Vistaisnākie mati ir Latvijas ziemeļaustrumu daļā dzīvojošiem latviešiem.. Latv etn 49. // *Tāds, kam ir taisnes forma, veids (parasti par ceļu, reljefa veidojumu).* Taisna stiga. Taisna šoseja. T. grāvis. □ Šaurās, smilšainās, ar zāli piecerojušās ieliņas tik taisnas kā ar lineālu novilktas. Draugs 83, 2, 22. Taisna, kā pa auklu novilkta gobu gatve aizstiepās uz mācītājmuižu, līdz pašām nama durvīm. Upīts X, 209. ..vagai jābūt taisnai, vienmērīgi dziļai un platai. Apsīts 1, 182.

2. *Tāds, kam nav izliekumu vai ieliekumu, arī tāds, kam nav līkumu (par līniju).* T. raksts. Taisna svītra. Taisnā līnijā — a. *Pa visīsāko iedomājamo ceļu (no vienas vietas līdz otrai).* b. sar. *Tieši, bez novirzēm, arī bez kavējumiem.* □ Ķikuļa kunga vēstuļu starpā bija kāda, kas saistīja manu uzmanību ar neparasto rokrakstu. Burti bija vilkti it kā nevērīgi un nevīžīgi, viens šķībāks, otrs taisnāks.. Zālīte 5, 218. ..aizbēgu uz Zentenes Pakuļiem, kas atrodas taisnā līnijā tikai kādu kilometru no manas dzimtenes, Dzirciema Bisniekiem. Te cerēju vai nu vienā, vai otrā vietā mierīgi nodzīvot līdz Sarkanās Armijas ienākšanai. Birznieks-Upītis 6, 30. // *Tāds, kura virzienam ir taisnes veids (par kustību); tāds, kas atbilst taisnei (par virzienu).* T. pārvietojums. T. lidojums. T. sitiens. □ ..Tāle nāca stīvi, taisnā virzienā, acīm redzami, pati sevi ar varu vezdama un tikko noturēdama kājas, lai tās nemestos atpakaļ. Upīts 4, 714. Pēc tam traktors.. gar ābeļdārza žogu devās taisnā līnijā uz ezeru. A Grigulis 12, 14. // parasti ar not. galotni. *Tāds, pa kuru visīsākā laika sprīdī var nokļūt līdz kādai vietai (par ceļu).* □ Viņš gāja pa taisnāko ceļu, cauri centram. Lācis 15, 80. ..taisnais ceļš uz āru viņai [Annelei] uzreiz sajūk, kad tā pamet acis uz logu. Brigadere 2, 112. «Apciemo mūs atkal citu gadu, Tilla,» viņa saka tēva māsai. «Bet pag, es jūs aizvedīšu pa taisnāku taku uz lielceļu.» J Kalniņš 2, 151. ◇ Pa taisno sar. — *pa visīsāko*

ceļu (virzīt, virzīties). □ ..pa šito stigu labā laikā var cirst pa taisno uz Bedreni, seši kilometri aiztaupās. Ezera 2, 138. ◇ Iet taisnu ceļu — *rīkoties atklāti, godīgi.* □ ..man ir jāiet taisns ceļš, ja es gribu ļaudīm droši skatīties acīs. Saulītis 12, 140. Viņš nebija ticis ne pie bagātības, ne slavas augstumos, bet viņš bija gājis taisnu ceļu un nebija nostūmis malā citus, kas viņam blakus. Zigmonte 18, 147. ◇ Taisnā ceļā — *bez novirzēm, arī bez kavējumiem.* □ ..šoferis, noprazdams, kas tie par pasažieriem, aizvizinājis visus taisnā ceļā uz miliciju. Lit M 60, 51, 2. Spīdola: ..Un atkal ies varoņi taisnā ceļā Bez izrunām [izrunām], bez gudrības līkiem ločiem.. Rainis IXb, 311.

3. mat. *Tāds, kura uzbūvei ir raksturīgas taisnes, perpendikulāri elementi (par ģeometrisku figūru, ķermeni).* Taisns leņķis — *plakans leņķis, kura lielums ir 1,571 radiāns (90 grādi).* Taisns paralēlskaldnis — *paralēlskaldnis, kura sānu šķautnes ir perpendikulāras pret pamata plakni.* □ Taisnas prizmas sānu virsmas laukums ir vienāds ar pamata perimetra un prizmas augstuma reizinājumu. Mat 430. Pamēģināja [jaunkareivis] piecpadsmit minūtes soļot uz vietas, kājas ceļot taisnā leņķī augšā. Lēmanis 18, 60. Taisnu paralēlskaldni, kura pamats ir taisnstūris, sauc par taisnstūra paralēlskaldni. Mat 429.

4. *Tāds, kura izturēšanās, rīcība atbilst taisnīguma izjūtai; taisnīgs (1).* T. tiesnesis. □ Gamba: Tavs tēvs vienmēr bijis godīgs vīrs un taisns. Rainis IXb, 336. ..Pēteris.. bija.. cilvēks, kas prata kundes pievilkt! Taisns, godīgs, šņabi un alu turēja labu un deva pilnīgu mēru. A Deglavs 1, 151. Zane ar Reču gan bija līdz beidzamam taupīgi, parādus maksājot, citādi nevarēja, bet pret gājējiem viņi bija taisni. Sakse 2, 134. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Ja taisnai sirdij nekas cits neatliek pasaulē, tad laba apziņa paliek viņas daļa mūžam.. R Kaudzīte 1, 62. Mēs nebaidāmies cīņu grūtību, jo zinām, ka ejam par taisnu lietu, par strādnieku lietu. Samsons 1, 17. Tiesa, ar Mežuli tas bija pazīstams īsu laiku, tikai dažus mēnešus, un šai laikā viņš [komandieris] to iemīlēja un cienīja tā taisnā prāta.. dēļ.. Grants 5, 222.

5. *Tāds, kurā pastāv sociālā un politiskā vienlīdzība, līdztiesība (piemēram, par valsts iekārtu); tāds, kas balstās uz sociālo un politisko vienlīdzību, līdztiesību (piemēram, par likumiem); taisnīgs (2).* Taisna vara.

6. *Godīgs; arī patiess.* □ Viltus cars: Bet, Marina, Ne tevim [tev] mani sodīt; tavā priekšā Es taisns; es tevi nevarēju vilt. Rainis XII, 64. Un tu aizej, jo jābūt taisniem. Paliekot meli augs kūkumā. Mēs kļūsim greizi. Būs baismi. Avotiņa 1, 24. «Man tāda taisna un skaidra daba, ka es nevaru ieredzēt tādus māņus un niķus.» Zeiboltu J IV, 22. Prasu feldšerim, bet viņš izvairās dot taisnu atbildi. Arī par manu kāju viņš man nesaka nekādu skaidrību. Birznieks-Upītis 6, 293.

Sk. taisni.

taisnspārņi, -u, vsk. taisnspārnis, -ņa, v.; zool. *Kukaiņu kārta, kurā ietilpst lieli, retāk vidēji lieli kukaiņi ar grauzējtipa mutes orgāniem, spēcīgām, lēkšanai pielāgotām pakaļkājām (sienāži, circeņi, siseņi); šīs kārtas kukaiņi.* □ Taisnspārņi Latvijā ir vieni no vislabāk izpētītajiem kukaiņiem. Latv dzīvn 128. Siseņi un sienāži ir tuvi radinieki un pieder pie kukaiņu grupas, ko sauc par taisnspārņiem. Gan siseņiem, gan sienāžiem sevišķi raksturīgas ir spēcīgas pakaļkājas, ar kurām tie var tālu lēkt. D kal 66, 89.

taisnspieķu, ģen., nelok.; tehn. *Tāds, kam ir taisni spieķi.* T. skriemelis.

taisnstumbra, ģen., nelok. *Tāds, kam ir taisns stumbrs.* T. koks. T. bērzs.

taisnstūra, ģen., nelok. *Tāds, kam ir taisnstūra veids; taisnstūrains.* T. sija. T. caurteka. Taisnstūra paralēlskaldnis mat. — *taisns paralēlskaldnis, kura pamats un visas skaldnes ir taisnstūri.* □ ..pilsētai ir pareizs taisnstūra plānojums. Ģeogr 589.

taisnstūrains, -ais; s. -a, -ā; apst. **taisnstūraini.** *Tāds, kam ir taisnstūra veids; taisnstūra.* □ Veidni var izgatavot no taisnstūraina finiera, skārda.. Indāns 1, 83. Elektrisko dobjamo mašīnu.. lieto taisnstūrainu caurumu un dobumu izkalšanai. Sterns 2, 43. Velotreka braucamā daļa uz taisnstūrainiem betona rāmjiem pacelta virs zemes.. Zin T 68, 9, 11.

taisnstūris, -ra, v. **1.** mat. *Paralelograms, kam visi leņķi ir taisni.* □ Taisnstūri, kuram visas malas ir vienāda garuma.., sauc par kvadrātu. Mat 364. ..kontroldarbā V klasēm pirmais uzdevums bija kvadrāta un taisnstūra laukuma aprēķināšana, ja dots perimetrs. PL Skola 62, 4, 28. Caurumotie ķieģeļi ir mākslīgi akmeņi, kas veidoti no māla un apdedzināti, ar šķērsvirzienā ejošiem sīkiem caurumiņiem taisnstūra, trīsstūra vai paralēlskaldņu, apaļā vai ovālā veidā. Izrakt 237.

2. *Tas, kam ir šāda paralelograma forma.* □ Pie malkas šķūņa bija ierakts stabs. Pie tā piestiprinātais dēlis ar melno taisnstūri un dzelzs riņķis ar ieplīsušu tīkliņu norādīja, ka te Pauls trenējas. Kalndruva 5, 264. Elna gulēja bez miega un raudzījās loga gaišajā taisnstūrī. Zigmonte 13, 72.

taisnstūrvārpsta, -as, s.; tehn. *Taisnstūraina vārpsta.*

taisnstūrveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir taisnstūra forma, veids.* T. ēka. T. telpa. T. kamīns. □ Koka būvju pamatā likti paprāvi bērza baļķi. Virs tiem uzcelts taisnstūrveida atbalsta konstrukciju režģis.. Derums 1, 84. Taisnstūrveida pagalms, apbūvēts no trim pusēm, ceturtajā robežojas ar dīķi.. Lauku Dzīve 90, 5, 19. Ievācot mizu no augošiem kokiem, var izdarīt taisnstūrveida iegriezumus un mizu nolobīt sloksnēm. Ves 80, 4, 11.

taisnstūrveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **taisnstūrveidīgi.** *Taisnstūrveida.* T. galds.

taisnstūrvītne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Taisnstūraina vītne.*

taisnšķiedrains, -ais; s. -a, -ā; apst. **taisnšķiedraini.** *Tāds, kas sastāv no taisni izvieto-*

tām šķiedrām; taisnšķiedru. T. bērzs. Taisnšķiedraina koksne. □ Pāļiem lieto gludus, nebojātus baļķus. Tiem jābūt taisnšķiedrainiem, taisniem, slaidi augušiem. Šterns 2, 335.

taisnšķiedru, ģen., nelok. *Tāds, kas sastāv no taisni izvietotām šķiedrām; taisnšķiedrains.* T. koksne. T. koks.

taisnums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t a i s n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Lineāla t. Stumbra t. Auguma t. □ Mazs zars sašķobījis [dēļu] šķiedru taisnumu, ..vai tas netraucēs salaidumu. Purs 2, 7. ..pēdu sliedes nevainojami taisni nostiepās līdz upmalai. Arī tas [pļāvuma] taisnums māksla.. Upīts 4, 202. pārn. ..citu taisnumu vai šķībumu mērodama ar olekti, es neuzskatu, ka maniem apaļumiem vajadzīgs smalkāks mērs.. Ezera 18, 155.

2. *Vispārināta īpašība → t a i s n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Līnijas t.

3. *Vispārināta īpašība → t a i s n s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kas tur pēta: cik mēs esam garīgi? Kas no tava taisnuma un lieluma mums tiks? Auziņš 9, 65.

4. *Vispārināta īpašība → t a i s n s (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

taisnvirziena, ģen., nelok. *Tāds, kas noris taisnā virzienā; tāds, kam ir taisns virziens.* □ Taisnvirziena kustībā paātrinājums skaitliski vienāds ar ātruma pieauguma attiecību pret laika intervālu, kurā ātruma maiņa ir notikusi.. Rolovs 1, 356. Ģeoloģisko procesu dēļ gultne upes taisnvirziena posmos tiek iegrauzta vertikāli, bet līkumotos posmos — diagonāli. Zin T 82, 11, 14. pārn. ..gribētos vairāk redzēt tādu dramaturģijas interpretāciju, kas skatītājos modinātu izteikti aktīvu attieksmi pret dzīvi.. Un diez vai to teātris varēs panākt ar vienmērīgu taisnvirziena kustību līdzenumā. Teātris 83, 104. pārn. Te pats šķautņainais dzīves materiāls ielauž taisnvirziena vēstījumu, tā ka stāsts kļūst apjomīgāks un daudznozīmīgāks. Lit M 80, 30, 4.

taisnzobu, ģen., nelok.; tehn. *Tāds, kam ir taisni zobi (par rīku, ierīci u. tml.).* T. zāģis. T. frēze. T. zobrats.

tak[1], pretstatījuma saiklis; sar. **1.** *Taču*[1] *(1).* □ Manas domas visnotaļ bija labas, tak naivas. Kalndruva 9, 42.

2. *Taču*[1] *(2).* □ Ludvigs paskatījās manī vērīgāk, kā likās, drusku neuzticīgi, tak mans vēja nozilinātais vaigs izkliedēja viņa aizdomas.. Kalndruva 9, 15.

3. *Taču*[1] *(3).* □ Ir prātots daudz par gadu žiglo skreju. Tak Meistaram [A. Upītim] nav tādām miņām laika. Sudrabkalns 3, 339. Nav jau vajadzīgs nekas īpašs. Tak ir izsenis novadam katram Kāds savs suvenīrs: zvaniņš vai pīpe, Kuru uzzināt jāprot un atrast. Rūja 5, 49.

tak[2], part.; sar. *Taču*[2]. □ «Bērni būs vēl tepat mežā.» — «Bet tad tak viņus kāds būtu redzējis.» Blaumanis II, 327. ..te uz ielas sparīgi švīkst Ābeltiņu laulātā pāra slotas. Rīta agrums — tas tak sētnieku laiks. Kalndruva 8, 252. Todien pēkšņi [kopmītnes] augšā no trepju telpas atskanēja skaļas vaimanas.. Dežurante iztrūcināta taujāja lejupnācēju: «Kas tur ir? Kam slikti? Palūkojiet tak!» Mauliņš 3, 4.

tak[3], izsauk.; parasti savienojumā «tik, tak». *Lieto, lai atdarinātu troksni, kas rodas, piemēram, darbojoties pulksteņa mehānismam.* □ Tik-tak. Tik-tak. Kāds tornī sit Un tava mūža mirkļus skaita. Tik-tak. Laiks nepielūdzams rit. Vanags 13, 107. ..Artūrs pagrūda pendeli vienreiz, otrreiz, tas dažas reizes pašūpojās — tik-tak —, un tas arī viss, pulkstenis negāja. J Kalniņš 10, 261. «Tik tak, tik tak,» iet pulkstenis Pie sienas mudīgi.. Pērsietis 1, 80.

taka, -as, s. *Šaurs, parasti iestaigāts, ceļš.* Meža t. Kalnu t. Līkumota t. Stāva t. T. no mājas uz aku. Sniegā iemīta t. Vilku t. □ No Vilkukroga caur priedēm uz.. dārzniecību bija iemīta šaura taka. Tikai zinātājs varēja pa to iziet. Katrs solis sāņus noveda gājēju dziļā, irdenā sniegā. A Grigulis 10, 201. No turienes [stacijas] taka ievijās mežā un izbeidzās cieši nomīdītā pļavas stūrī ezera malā. Birze 5, 161. Taka, kas veda uz kūti, jau bija aizaugusi ar retu zāli, droši vien no pagājušā gada vasaras neviens te nebija gājis. Liesma 82, 5, 6. Lūsis visbiežāk pārvietojas pa zvēru takām, savas pēdas prasmīgi slēpj.. Medn 45. pārn. Dzintra apklust..; viņas skatiens aizklīdis tālumā un domas droši vien izstaigā senas.. atmiņu takas. J Plotnieks 2, 12. ◇ Iemīta (arī iestaigāta) taka (arī ceļš) — *gatavs paraugs, pārbaudīts paņēmiens.* □ Bet būt ceļa cirtējam nav viegli. Daudz vieglāk soļot pa iemītām takām, kur jau viss skaidrs, saprotams, zināms. Lit M 62, 45, 2. Nekad viņa nav domājusi tikai par savu labumu, meklējusi dzīvē iestaigātas takas. Cīņa 62, 236, 2. ◇ Nemīta taka — *jauns, vēl nekad nebijis paņēmiens, darbības veids.* // pārn. *Cilvēka darbība, darbības virziens; dzīves gaita, gājums.* □ ..komponists Andrejs Jurjāns 1875. gadā izlūkoja taku, pa kuru savam mērķim pretī dosies arī Emīls Dārziņš. Tā vairs neaizaugs, aiz pirmajiem sekos nākamie.. Stankevičs 3, 22. «Nez kad es redzēšu savu māti! Tālu no mājām iet mana kara taka.» Krieviņš 3, 229. Gaiša bija Indras dzīves taka, un, to vērojot, radās dziļa ticība — ja arī gadīsies krass pagrieziens.., meitene neapstāsies un nepazaudēs pareizo virzienu, bet ies arvien tālāk. Kalndruva 2, 9.

takelāža, -as, s.; parasti vsk.; jūrn. *Kuģa piederumu kopums, ar kuriem nostiprina mastus, regulē buras.* □ Vētra lieca mastus un gaudoja takelāžā. Milzīgie, putās sakultie viļņi gāzās virsū kuģim un vēlās pāri klājam. Lielais 3, 149. Kuģu būvēšana bija attīstīta līdz augstai profesionalitātei. Kuršu amatnieki miecēja un apstrādāja ādas, auda buras, vija virves takelāžai. Bels 7, 133. Tur vēl ir tīklu darbnīca.., takelāžas noliktavas un viss pārējais, kam sakars ar jūras zveju, kuģu remontiem.. Talcis 8, 145.

takirs, -ra, v. *Lēzena, mālaina, sāļus saturoša virsa bez augiem (smilšu, māla, akmeņu tuksneša pazemināj umos).*

taks, -a, v.; novec. *Taka.* □ ..[mežā] uzturējās tūkstošiem dzīvību, kā to rādīja tās pēdas un iemītie taki, kas te gāja krustām° šķērsām. Sudrabu E 3, 145. Taks uz salu ved pa zemu pļavu.. Lēmanis 9, 89. Plok un ceļas sūna, Zib zem pekām taks: Bēg no egles brūnais [lācēns].. A Skalbe 4, 21. pārn. Kā viļņu ritmā dienas sarkst un balo, Vien īsāks paliek dzīves taks. Zālīte 6, 19.

taksācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process → t a k s ē t.* Mežaudzes t. Mājas t. □ ..viņš sāka stāstīt, ka viņam mājā palikušas piecas kumodes, trīs spoguļi, četras lampas, klavieres un daudz citu mantu kopvērtībā.. par 20 000 rubļu, kā tas esot redzams taksācijas listē. Austriņš 2, 308.

taksators, -a, v.; **taksatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Persona, kas veic (kā) taksāciju.* Apdrošināmās mantas t. □ Patstāvīgās taksatores gaitas Ainu aizveda uz Āžnoru mežniecības mežiem.. Bendrupe 2, 198. Taksatoram vienā hektārā meža vien bija jāapstaigā un jānovērtē līdz 600 koku. Rīgas B 85, 224, 4. Uzskatu, ka taksatori pietiekami labi apseko valsts mežus.. Lauku Avīze 90, 37, 9.

takse, -es, dsk. ģen. -su, s. *Noteikta maksa, atlīdzība, parasti naudas izteiksmē.* Pasta sūtījumu t. Preču pārvadājumu t. Kokmateriālu t. □ Mežsaimniecībai nodarītos zaudējumus.. aprēķina pēc īpašas paaugstinātas takses. Zv 84, 24, 15. Skudra.. frizierim pasniedza veselu latu, nemaz neprasīdams, cik jāmaksā. ..Kad Skudra jau bija pa durvīm laukā, tikai tad frizieris attapās, ka pēc parastās takses viņam pienācās viens lats divdesmit santīmu. Rozītis 3, 209. ..Ķirsis samaksāja viņam [zābaku spodrinātājam] pēc takses un gāja prom. Lācis VII, 580.

taksēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Vērtēt (ko), parasti naudas izteiksmē.* T. mežu. □ ..ap apdegušajām mēbeļu daļām un apogļoto planku galiem staigā apdrošināšanas biedrības komisijas vīri, taksēdami un vērtēdami visu, kas vēl atlicis. Sēlis 5, 309. Skrīveris pa kārtai lasīs priekšā katra lielkunga daļā atrodošos pļavu gabalus un par cik katrs taksēts. Birznieks-Upītis 6, 160.

taksidermija, -as, s.; parasti vsk. *Dzīvnieku (parasti zīdītāju, putnu) ādas izbāšana tā, lai tos atveidotu dabiskā stāvoklī.* □ Lielākā daļa eksponātu ir izgatavoti speciāli šai ekspozīcijai. Tie veidoti zooloģijas nodaļas taksidermijas laboratorijā, kuras darbiniekiem ir vienlīdz labas zināšanas kā dzīvnieku bioloģijā, tā mākslinieciskajā skulptūrā. Rīgas B 85, 26, 5.

taksidermists, -a, v.; **taksidermiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Taksidermijas speciālists.* □ Starp daudzām profesijām, gan pavisam jaunām, gan ļoti senām, ir arī taksidermista profesija. Rīgas B 73, 83, 5.

taksijas, -u, vsk. taksija, -as, s.; biol. *Noteikta virziena pārvietošanās kustības (brīvi kustīgiem organismiem, orgāniem, šūnām), kas izraisās reakcijās uz ārējās vides kairinājumiem.*

taksis[1], -ša, v. **1.** dsk. *Medību suņu šķirnes, kuru pārstāvjiem raksturīgs neliels augums, garš, spēcīgs viduklis, īsas, līkas kājas, samērā liela galva, nokarenas ausis.* Īsspalvainie taksi. □ Mūsdienās pazīstami gludspalvainie, garspalvainie un asspalvainie taksi. Medn 178.

2. *Šo šķirņu suns.* □ ..atskanēja suņa riešana,.. starp eglītēm aizcilpoja pelēks zaķis. ..Drīz pa zaķa pēdām sekoja melns taksis. Fimbers 1, 108. ..izskrēja brūns taksis, kas ar savām ļodzīgajām kustībām izskatījās reti labsirdīgs. Par manu ierašanos suns nelikās sevišķi pārsteigts. Lubējs 1, 205.

taksis[2], -ša, v.; sar. *Taksometrs (1).* □ «Taksis gaida,» Alma izmeta, paskatīdamās pa logu. Arnolds pamāja. Te nebija ko piebilst, jo Alīja sievas paņemtais taksometrs tiešām gaidīja. Dripe 10, 32. Viņi aizgāja līdz.. taksu pieturai, sakrita mīkstajos volgas sēdekļos. Mašīna strauji rāvās uz priekšu.. Puriņš 2, 53. Es nostājos ietves malā un gaidīju. Nāca taksis. Es pacēlu roku. Bels 4, 138.

taksists, -a, v.; **taksiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s.; sar. *Taksometra šoferis.* □ ..arī es pats neesmu vienīgais, kas cietis no šoferu izvēlības. Pārdaugava, Mežaparks, Ķengarags, Jugla — tie ir tie «sliktie» rajoni, uz kuriem taksisti bieži vien negrib braukt. Zv 68, 1, 15.

taksītis, -ša, v.; sar. *Taksometrs (1).* □ Stella.. no taksīša izkāpa.. un gāja kājām.. Laicens 2, 380. Tad viņa atcerējās mājinieku padomu: «Nemēģini staigāt uz savu roku. Paskaties, kur stāv taksīšu rinda, sēdies kādā mašīnā, pasaki šoferim adresi un brauc!» Vilks 7, 368.

taksofons, -a, v. *Telefona aparāts sarunām par tūlītēju apmaksu (piemēram, ar monētām, žetoniem, magnētiskām kartītēm).* Tālsakaru t. □ Iemetot taksofonā monētu, ir.. iespējams saņemt visdažādākās uzziņas, konsultācijas, pat paklausīties kādu dziesmu. Zv 82, 10, 1.

taksometrs, -a, v. **1.** *Automobilis pasažieru, kravas pārvadāšanai pēc noteiktas takses.* Pasažieru t. Kravas t. Taksometru pietura. Pasūtīt taksometru. Maršruta taksometrs — *pasažieru taksometrs, kas brauc pa noteiktu maršrutu.* □ Zelma bija atbraukusi ar taksometru, un mašīna pie vārtiem gaidīja. Skujiņš 13, 148. Sapircis mātei dāvanas.., Harijs iesēdās taksometrā un brauca mājup. Talcis 7, 242. Taksis, kaut būtu neaizņemts taksis! Taču brīvi taksometri šādās reizēs kā saukti parādās tikai filmu varoņiem. Dripe 8, 62.

2. *Pārvadājuma maksas skaitītājs (automobilī).*

taksonomija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes nozare, kas pētī augsti organizētu hierarhisku sistēmu (piemēram, dabas, valodas objektu) klasifikācijas un nomenklatūras principus un metodes; arī sistemātika.*

taksonomisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **taksonomiski.** *Saistīts ar taksonomiju, tai raksturīgs.* Taksonomiskās kategorijas. Taksonomiska vienība. Taksonomiskā grupa. □ Organismu taksonomiskā struktūra pagaidām vēl nav noskaidrota. Uzskata, ka šobrīd ir zināmi apmē-

ram 2,5 miljoni augu un dzīvnieku sugu. Uzskaites dati nemitīgi mainās. Biol r 387.

taksons, -a, v. *Objektu kopums, kam ir noteiktas kopīgas pazīmes un kas atbilst noteiktai taksonomiskai kategorijai.* □ Sistemātiķi diezgan vienprātīgi izdala dažāda ranga taksonus un nosaka to hierarhiju: sugas apvieno ģintī, ģintis — dzimtā, dzimtas — kārtā (dzīvniekus) vai rindā (augus), kārtas un rindas grupē klasēs, bet tās — tipos (dzīvniekus) un nodalījumos (augus). Biol r 332. . . nav noskaidrots vairāku [dzīvnieku] sugu vietējo populāciju zemāko taksonu . . statuss un to sadalījums [Latvijas] teritorijā. Tauriņš 1, 9.

takšķēt, parasti 3. pers., takšķ, pag. takšķēja, retāk **takšēt,** parasti 3. pers., takš, pag. takšēja; intrans. *Radīt īslaicīgus, padobjus, citu citam sekojošus trokšņus (piemēram, par iekārtām, ierīcēm); atskanēt šādiem trokšņiem.* □ Smagie automobiļi priekšā bij apklusuši, tikai vieglais vēl takšēja kaut kur sāņus. Upīts 18, 314.

takšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **takšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt takšķ.* Takšķināt skārdu. // intrans. □ Šķūņa jumtā jumiķis takšķina ar āmuru, liels jumta gabals noklāts ar baltām skaidām. Lit M 58, 30, 2.

taktēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** mūz. *Ar rokas kustībām atveidot (kā) taktsmēru (parasti solfedžo nodarbībās); arī diriģēt.* □ pārn. . . diždanci uz ozoliem, šķiet, taktē kapu dzeņi. Peters 4, 53.

2. tehn. *Panākt, būt par cēloni, ka (iekārta, ierīce u. tml.) darbojas sinhroniski noteiktos laika momentos.*

taktika, -as, s. **1.** parasti vsk.; mil. *Kara mākslas nozare, kas pētī kaujas sagatavošanu, plānošanu, īstenošanu.* Sauszemes karaspēka t. Kara flotes t. □ Spridzināšanas operācijās svinēja uzvaru partizāņu taktikas principi: pēkšņs, spēcīgs un zibeņātrs trieciens pretiniekam visjutīgākajā un partizāņiem visizdevīgākajā vietā! Samsons 2, 86.

2. mil. *Kaujas sagatavošana, plānošana, īstenošana.* □ Kuršiem bija izkopta kaujas taktika. Vieglie kuģi ātri manevrēja, ieņemot izdevīgas pozīcijas, lai izmantotu vēju. Bels 7, 138.

3. *Darbības principu, arī darbību kopums kāda mērķa sasniegšanai.* □ Rainis un Aspazija aktīvi piedalās latviešu revolucionāro emigrantu sapulcēs, kur pārspriež gan vispārējās sociālisma un revolūcijas problēmas, gan stratēģijas un taktikas jautājumus. Viese 3, 148. Viņi . . sarunāja, ka viesis šovakar atnāks uz stadionu un pastāstīs Roberta komandai, kā trenējas viņi un kāda ir viņu spēles taktika. Vilks 1, 151. Viena no Veinberga gudrās taktikas īpašībām tā, ka viņš nedzirdēja to, ko nevēlējās. Upīts 9, 348. «. . klusēšana — tā ir dažu cilvēku veikla taktika,» sevī rūca Kažociņš. «Ar tādu bijīgu izturēšanos var dažkārt novērst priekšniecības dusmas.» Salenieks 5, 277.

taktiķis, -ķa, v.; **taktiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. **1.** *Taktikas (1) speciālists; militārs darbinieks, kas izstrādā ar kaujas sagatavošanu, plānošanu, īstenošanu saistītus jautājumus.* Gaisa kauju t.

2. *Cilvēks, kas izstrādā, nosaka taktiku (3).* □ Lai saimniecību priekšgalā būtu tālredzīgi stratēģi un taktiķi. Ciņa 83, 132, 1.

taktils, -ais; s. -a, -ā; apst. **taktili.** *Saistīts ar tausti, tai raksturīgs.* Taktilās sajūtas. Taktilā jutība. Taktilais receptors. Taktilais (arī taustes) priekšstats. □ Dažiem cilvēkiem var būt . . neparasti attīstīti taustes orgāni jeb taktilie analizatori. Rīgas B 85, 207, 4.

taktisks[1], -ais; s. -a, -ā; apst. **taktiski. 1.** mil. *Saistīts ar taktiku (1), tai raksturīgs.*

2. mil. *Saistīts ar taktiku (2), tai raksturīgs.* T. manevrs. Kaujas taktiskais uzdevums. Taktiskā aviācija. Taktiskā apakšvienība — *sauszemes karaspēka organizatoriska vienība ar vienveidīgu pamatsastāvu, kurai pakļautas citu ieroču šķiru apakšvienības.* □ Mērķis bija radīt taktisku kodolieroci, kas ar intensīvu radiāciju iznīcinātu pretinieka personālsastāvu, bet kaujas tehniku un celtnes atstātu neskartas. Zin T 78, 9, 26. Spēcīgi vilcēji ved taktiskās raķetes, kam piemīt liels ātrums un labas manevrēšanas spējas. Rīgas B 69, 262, 1.

3. *Saistīts ar taktiku (3), tai raksturīgs.* □ Redakcija allaž bij drudžainā darba steigā un uztraukumā. Taktiskā līnija prasīja ārkārtīgu uzmanību. Upīts VII, 546. . . treneris Vieziņš ar nepacietību gaidīja pāru izlozi, no kuras bija atkarīgi tālākie taktiskie aprēķini. . . Ēvalds, kam bija jāskrien kopā ar somu, izvilka pēdējo, piekto pāri. Saulītis 12, 351. Es sarkstu un bālēju, kad Rīgas lielmeistars zibenīgi paanalizē kādu no manām partijām — tad redzu, cik daudzas taktiskas iespējas esmu palaidis garām . . . Sports 85, 27, 4.

taktisks[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **taktiski.** *Tāds, kam ir raksturīga smalkjūtība, mēra izjūta, citu cilvēku respektēšana.* T. pedagogs. T. ārsts. □ Jūtot mājinieku aizņemtību, neviens taktisks cilvēks savu apciemojumu nevilks garumā, bet samierināsies ar 15—20 minūtēm. Tavare 1, 66. Jordāns, uz tavām bērēm nākdams, gan šitādus vārdus mutē neņemtu. Šodien vēl atceros, kā Jordāns tādos gadījumos prata būt taktisks un smalkjūtīgs. Vaidars 1, 14. Būdams uzmanīgs un iespējami taktisks pret jauno mākslinieku, viņš nekad nenoklusēja kļūdas . . Stankevičs 3, 157. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Taktiska rīcība. □ Vissirsnīgākā līdzdalība otra cilvēka dzīvē var izraisīt īgnumu un nepatiku, ja forma nebūs pietiekami smalkjūtīga, taktiska, ja nebūs ievērota arī uzvedības kultūras ārējā puse — pieklājība . . Tavare 1, 5. «Labdien, maestro!» viņš izmeklēti taktiski mani uzrunāja. Zemzaris 3, 116. Ievai gan nelikās, ka viņa [draudzene] neprot ģērbties, bet, ja arī tā būtu, vai tad ar aizvainojošu tiešumu kas labojams? Vai nevajadzētu aizrādīt taktiskāk? Liesma 76, 11, 15.

taktiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *taktisks*[2], *šīs īpašības konkrēta iz-*

pausme. □ Augsta skatuves ētika, taktiskums, smalkjūtība un neizsmeļama darba mīlestība pavada Teodoru Lāci no viņa pirmajām gaitām.. līdz viņa pēdējam iestudējumam, pēdējai lomai. Gudriķe 1, 169. Ģimenē radusies plaisa kļuva arvien lielāka. Pazuda savstarpēja saprašanās, elementārs taktiskums.. Hor 77, 12, 28.

takts[1], takts, dsk. ģen. taktu, s. **1.** mūz. *Skaņdarba posms no vienas uzsvērtas metra daļas līdz nākamajai metra daļai, kam ir tāds pats uzsvērums; skaņdarba posms starp divām taktssvītrām.* Divdaļu t. Trijdaļu t. Vienkārša t. Saliktās taktis. Uvertīras beigu taktis. Takts zizlis — *diriģēšanai paredzēts zizlis.* Takts kociņš — *takts zizlis.* Sist takti (arī ritmu) — *ar sitieniem atveidot takti (ritmu).* Sist takti — *diriģēt ar vienveidīgiem, smagnējiem žestiem.* □ Ieskanējās mūzikas pirmās taktis. «Dejosim,» Alvils cieši saņēma viņas roku. Purs 4, 84. ..attapies, ka klausītājiem var mana spēle nepatikt, spēji pārtraucu frāzi un, kā izlīdzinādams pārrāvumu, ar kreisās rokas pirkstiem izsitu iepriekšējo divu taktu atbalsi zemajos toņos. Mauliņš 5, 35. ..viņa [komponista] pierakstījuma burtnīcās dziesmu metriskajos apzīmējumos viscaur taktis parādītas ar lielu noteiktību un uzreiz dod skaidru priekšstatu par melodijas metroritmisko uzbūvi. Vītoliņš 2, 58. Bieži dziesmas sākas ne ar stipro, bet ar vājo taktsdaļu, un šinī vājā taktsdaļā ietilpstošās notis raksta pirms pirmās takts. Tā izveidojas nepilna takts.. Gailis 1, 89. pārn. ..izskan Emīla Dārziņa dzīves pēdējās taktis — it kā izgaist klusumā, neatminamā noslēpumā. Stankevičs 3, 179. Kalna Kaibēnu skolas klase grima arvien dziļākā krēslā. ..Tad jaunais skolas kungs pārstāja vicināt takts zizli, noslaucīja aprasojušo pieri.. J Kalniņš 3, 37. Takts kociņš virzās uz leju. Tikko sadzirdama melodiska dūkoņa kāpj augšup no orķestra iedobuma. Upīts III, 8. ..ritma izjūtai ir arī motoriska daba. Klausīdamies mūziku, cilvēki bieži vien sit takti ar kāju, šūpo līdzi galvu vai izdara mūzikas ritmā citas muskuļu kustības. Zin T 66, 4, 37.

2. *Ritms (piemēram, kustībai, darbībai).* □ ..tēvs jau vairs neatbild [Annelei]. Jautri un aši rit tālāk viņa darba takts. Brigadere 2, 334. Redzēja draudošās, tumšās rijās rudens miglā novārgušos kūlējus. Sāka klausīties spriguļu skumīgi vienaldzīgā taktī. Kurcijs 4, 52.

3. tehn. *Darbības cikla noteikta daļa (iekārtai, ierīcei u. tml.).* Motora darbības t. Ieplūdes t. □ Slaukšanas aparāti.. pieder pie divtaktu sinhronā tipa. (Tas nozīmē, ka visos četros stobriņos vienlaikus ir vai nu sūkšanas vai spiešanas takts.) Lauku Dzīve 68, 2, 16.

takts[2], -a, v.; parasti vsk. *Smalkjūtība, mēra izjūta, citu cilvēku respektēšana.* Pedagoga t. Mākslinieka t. Takta izjūta. Takta trūkums. □ Kādreiz Millers piedāvājās Robertu apciemot, bet Roberts no šīs laipnības atteicās. «Nebūšu mājās.» ..Millera parastais takts neļāva Robertu tuvāk iztaujāt.. Grīva 4, 30. Cilvēkam jāpieiet ar taktu, uzmanīgi, saudzīgi. Skujiņš 1, 61. Mērija: Jūsu manieres ir smalkas un nevainojamas. — Herberts: Mani audzināja franču guvernante. — Mērija: Man patīk jūsu elegance un takts. Zīverts 1, 91.

taktsdaļa, -as, s.; mūz. *Viena 'no metriski vienādajām daļām taktī.* Uzsvērtā t. Neuzsvērtā t. □ Pirmo taktsdaļu, kas arvien sakrīt ar metra akcentu, sauc par smago jeb stipro taktsdaļu. Krasinska, Utkins 1, 68. Čehu mūzikas folklorai īpatnējie mainīgie metri ar biežajiem akcentu pārsviedumiem uz vieglajām taktsdaļām piešķir operas straujajai pulsācijai mazliet nebēdnīgu izteiksmi.. Lit M 81, 3, 13.

taktsmērs, -a, v.; mūz. *Taktsdaļu skaits un to ilgums; attiecīgais apzīmējums.* Jauktais t. □ Burtiskā tulkojumā no itāliešu valodas «skerco» nozīmē joks. Parasti šie sacerējumi ir humoristiska, rotaļīga rakstura, trīsdaļīgā taktsmērā.. B Briede 1, 12. Nošu rakstā taktsmēru apzīmē ar daļskaitli, kura augšējais cipars norāda metru, bet apakšējais — taktsdaļas relatīvo ilgumu. Tā taktsmērs $^3/_4$ norāda, ka taktī ir 3 daļas un katras daļas relatīvais ilgums ir viena ceturtdaļa. Krasinska, Utkins 1, 69. Ar metra un taktsmēra jēdzieniem saistīta stipro un vājāko uzsvērumu maiņa mūzikā. Turklāt attiecīgā metrā un taktsmērā mainās arī dažāda ilguma skaņas, tā izveidojot skaņdarba ritmu. Gailis 1, 84.

taktssvītra, -as, s.; mūz. *Vertikāla svītra, kas šķērso līnijkopu un atdala takti no takts.* □ Nošu rakstā atsevišķa metra vienības viena no otras tiek atdalītas ar vertikālām līnijām — taktssvītrām. Skaņdarba posmu starp divām taktssvītrām sauc par takti. Gailis 1, 81. Simfoniskajās partitūrās ar atsevišķām taktssvītrām atdalītas visas orķestra instrumentu grupas. Krasinska, Utkins 1, 68.

tāl-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. **1.** *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosaukto veic, vada, regulē u. tml. no attāluma; norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais iedarbojas uz ko no attāluma; arī tele- (2).* Tālapkure. Tāldarbība. Tālfotografēšana. Tālizlūkošana. Tālkontrole. Tālmeklēšana. Tālmērīšana. Tālmešana. Tālpārvade. Tālraidīšana. Tālsakari. Tāltermometrs. Tālvads.

2. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais atrodas, pastāv, noris samērā lielā attālumā.* Tālganības. Tālganīšana. Tāljūra. Tālzveja.

tālab, apst. **1.** *Norāda uz iepriekš minētu darbības nolūku; tādēļ (1).* □ Naudas tāda bieza grāmata prasa milzumu, tāpēc būtu labi, ja par tās nodrukāšanu iestātos arī cienījamākie muižu īpašnieki. Tālab kādā reizē.. Gothards Fridrihs Stenders, metis kaunu pie malas, arī devās uz hercogistes galvaspilsētu un meklēja dzirdīgas ausis. J Kalniņš 8, 254. // *Virsteikumā norāda uz darbības nolūku, ko konkretizē ar saikli «lai» ievadītais nolūka apstākļa palīgteikums.* □ «Es dzirdēju,» atteica Didzis tikai tālab vien, lai nepaliktu atbildi parādā. Ezera 2, 65.

2. *Norāda uz iepriekš minētu darbības, stāvokļa cēloni, iemeslu; tāpēc (1).* □ «Sāls ir lēta manta. Bet vai tu tālab kādreiz putru būtu sasālījusi?» Blaumanis 2, 75. // *Virsteikumā norāda uz darbības, stāvokļa cēloni, iemeslu, ko konkretizē ar saikli «ka» ievadītais cēloņa apstākļa palīgteikums.* □ «Laika grāmata» it sevišķi tālab izpelnījās Ādama īpašu atzinību, ka še minētās dienas tanī bija apzīmētas sarkaniem burtiem.. Apsīšu J 2, 29. Es skatos tavās acīs ne tālab, ka tās zilas Kā skaidrā rudens dienā pie debess malas sili.. Elksne 2, 53. ..Inita neatbildēja neko, tikai uzmeta lūpu.. tālab, ka šādu apiešanos ņēma drusku ļaunā.. Ezera 14, 34.

3. saikļa nozīmē. *Saista salikta sakārtojuma teikuma komponentus, vienlaikus norādot uz cēloņa un seku attieksmi starp tiem; tāpēc (3).* □ Viņa nebija radusi dzert, tālab.. ātri un stipri noreiba.. Ezera 14, 59. Sakņaugu lapu milti ir ļoti smalki, tālab tos ieteicams granulēt. Lauku Dzīve 80, 8, 4.

4. savienojumā «tālab ka»; pakārtojuma saikļa sastāvdaļa. *Saista salikta teikuma komponentu ar palīgteikumu, vienlaikus norādot uz cēloņa attieksmi starp tiem; tāpēc ka.* □ ..pirts tomēr izlikās stipri novecojusi, tālab ka gandrīz pilnīgi akla un apkvēpusi. Austriņš 1, 72. Toreiz mēs, kreisā grupa, uzstājām, lai kongresa sākumu mazliet atliek, tālab ka nebija vēl ieradušies daudzi mūsu delegāti. Avotiņa, Peters 1, 66.

tālabad, apst.; pareti. *Tālab.* □ Mācītāja dzīvei jābūt daudzmaz nodrošinātai. Tālabad katrā draudzē ir Pērminderis. Bels 7, 84. Jau ar pirmo grāmatu Valda Dreimane demonstrē savu augsto intelektuālo uzstādījumu, kas gan palaikam traucē dzejas emocionālai piesātinātībai, atstājot tālabad lasītāju drusciņ nepietiekami ietekmētu.. Kar 90, 2, 136. «Bet viņš, lūk, apmeloja mani tālabad, ka es, godīga sieva, izgrūdu viņu ar kaunu pa durēm [durvīm]!» K Zariņš 1, 28.

tālaika, ģen., nelok. *Saistīts ar noteiktu laikposmu pagātnē.* T. arhitektūra. T. paražas. □ Pirms divsimt gadiem Jelgavas.. vārds piebiedrojās tālaika pazīstamajiem universitāšu un zinātņu centriem Eiropā. Zv 75, 11, 14. Īpaši piemērota teātra tālaika estētiskajam kredo bija A. Upīša reālā pasaka «Laimes lācis» (1948).. LPTV I, 257. Vēlāk, ceļot muižu, pils laikam galīgi nopostīta. Nekādus sevišķus atradumus [arheologiem] neizdevās iegūt, vienīgi tālaika krāsns podiņus, dažus iedzīves priekšmetus.. Zin T 90, 2, 10.

tālāk, apst. **1.** *Pārākā pakāpe → tālu, tāli.* □ Arvien biežāk kaut kur tuvāk un tālāk rēja suņi — Tērbatai nāca rīts.. J Kalniņš 8, 38. Tagad kapija [kafija] smaržoja visam sētsvidum pāri un vēl tālāk. Upīts 4, 231. Nakts klusumā dīvaini aizskanēja viņa soļu troksnis — aizvien tālāk un tālāk, — kamēr beidzot izgaisa pavisam. Meldere 1, 94. ◇ Neredzēt tālāk par savu degunu (arī degungalu) sar. — *būt aprobežotam, būt ar šauru redzes loku.*

2. *Norāda, ka (kas) virzās, tiek virzīts, novietots kādā attālumā (no kā).* Pasēsties t. no durvīm. Paiet t. no ugunskura. Noguldīt bērnu t. no lampas. Likt krūzi t. no galda malas. □ Leinasars, pagājis tālāk no barakām, apsēdās dzelzceļa malā.. A Grigulis 13, 74. Abas kā norunājušas pagāja soli tālāk, runāja klusu.. Birze 5, 189. Uz kādu brītiņu aprima lielais krogs, kur kurais krita, tur krāca. Cits ielīda stadulā, cits nolikās tepat uz sola, pabīdīdams kaimiņu drusku tālāk. Austriņš 1, 254. Saimniece palūkojās istabā. Pastūma vanniņu tālāk no loga. Upīts 18, 61. // *Norāda uz (kā) secību, arī uz izvietojumu attiecībā pret (ko) citu, parasti iepriekšēju.* □ ..linu lauks tepat priekšā, tālāk Ozoliņu dzeltenbaltie rudzu statiņi.. Upīts 4, 258. ..drīz vien redzams milzīgais elevators un pilsētiņas baltie nami. Tālāk — tumši zili kā lietus mākoņi —.. kalni. Auziņš 1, 42.

3. *Norāda, ka (aizsākta darbība, process, norise) turpinās, tiek turpināta.* Zēns strādāja t. Slimība progresē t. Māja tiek celta t. □ ..tēvs [Annelei] jau vairs neatbild. Jautri un aši rit tālāk viņa darba takts. Brigadere 2, 334. ..māte, no domām iztraucēta, atbild: «Dzirdu, dēls, dzirdu — lasi vien tālāk!» Un es lasu atkal tālāk, bez apstāšanās.. Plūdonis 3, 36. ..es uztaustīju [tumsā] miega zāles, iedzēru dubultu devu un gulēju tālāk. Belševica 1, 103. ..Krūtaiņu tēvs nemanīja nekā, runāja tikai tālāk, sodīdamies par cilvēku nevalodām.. Ezera 2, 29.

4. *Norāda, ka (kas) turpina virzīties (piemēram, iet, braukt) uz priekšu, attālinoties (no kā).* □ ..ceļotājs devās tālāk uz bērzu birzīm, kuras nepārredzamas aizstiepās.. gar slīpo līdzenumu. Akuraters 2, 7. Kad vēl kādu brītiņu [sievietes] bija sēdējušas, tad vecā sacīja: «Celsimies nu atkal, meitiņ, un iesim tālāk..» Kaudzītes 1a, 6. Duburs pieturēja, un viņi izkāpa. Pēc brīža auto joņoja tālāk. A Grigulis 10, 155. ◇ Iet tālāk — a. *Risināt tālāk, turpināt.* □ Priekšnieks: Nu kā tad tā varēja gadīties? Labi, padomājiet. Mēs pie šī jautājuma vēl atgriezīsimies. Bet tagad iesim tālāk. Jūs savā biogrāfijā neesat uzrādījis, kādi.. īpašumi bijuši jūsu vecākiem.. Grīva 9, 150. b. *Ievirzīt, pārveidot jaunā, augstākā stadijā, pakāpē (piemēram, kādu pasākumu).* ◇ Lasies vienu māju tālāk! vienk. — *saka, raidot (kādu) prom.* □ «Nu tad lasies vienu māju tālāk un nejauc medības,» iesaucās vīrs ar beigtajiem zvirbuļiem rokās. Grīva 9, 83. // *Norāda, ka (kas) turpina virzīties uz (kādas telpas) iekšieni, uz (kādas vietas) centru.* Sēņotāji iet arvien t. mežā. □ «Bet tagad, tā kā esat jau šeit ienācis, lūdzu, nāciet arī tālāk. Jā, jā, pie manis istabā. Šovakar būsiet mans viesis.» Lukjanskis 1, 86. «Nāciet tālāk, istabā. Atvainojiet, man te maza nekārtība..» Vilks 5, 83. ..milzīgais ledus gabals peldēja tālāk un tālāk jūrā iekšā. Blaumanis 6, 20. // *Norāda uz turpmāku, sekojošu darbību, kas parasti ir vērsta uz noteiktu objektu.* Nosūtīt rīkojumu t. □ «Es varu iedot tev instrukciju,» Zenta ap-

jukusi sāka rakāties pa kādu mapi. «Varbūt noraksti un dod tālāk citiem.» Sakse 7, 140. Kādēļ visi nes viņam [uzpircējam] tīros krāmus, kādēļ nenes senlaicīgus misiņa un vara svečturus, tējkannas un paplātes, kuras vienmēr var izdevīgi pārdot tālāk? Ērgle 6, 45. . . Pārkāp, egle, pāri viena meža slieksnim, Aiznes zaļo gaismu tālāk pasaulei. Kaldupe 14, 110. // *Norāda uz vietu, robežu, aiz kuras (kas) turpina pastāvēt, norisēt citā veidā, citā kvalitātē.* T. ceļš kļuva dubļains. T. notikumi izvērtās dramatiski.

5. *Norāda, ka (laikposms, dzīve) turpinās.* Dienas rit t. □ . . jo tālāk gāja nedēļas un mēneši, jo vairāk pieauga tas neaptveramais un neapklusināmais spēks, kas vilka uz veco vietu. Saulītis 12, 13. . . laiks steidzas tālāk un tālāk arvienu, savīdams vainagā dienu pēc dienas . . Brīdaka 9, 156. Dzīve bij strauji aizskrējusi tālāk, cilvēki kļuvuši citādi . . Upīts 4, 643. // *Norāda, ka (kas) ir saistīts ar turpmāko laikposmu, nākotni, vērsts uz to; turpmāk.* T. strādāsim kopā. □ Kā īsti būs, kā varēs dzīvot tālāk? Vai patiesi tā cilvēka vārda cienīgā dzīve . . vairs nekad neatgriezīsies? Avotiņa, Šlisers 1, 31. Harijs man jautā, ko es darīšot tālāk. Atbildu, ka rudenī iestāšos kādā darbā, pēc tam jau redzēs. Brodele 17, 22. Arī ļaužu pulks, kas mīņājās viņa [sodāmā] priekšā, gaidīja kluss, kas notiks tālāk. J Kalniņš 8, 19.

○ Un tā tālāk — *lieto, lai norādītu, ka uzskaitījums ir pārtraukts, nav pabeigts.* □ Bez koncerta un sporta priekšnesumiem [svētkos] bija paredzētas zvejnieku sacensības ātrumā un izveicībā: laivu skriešanās, tīklu lāpīšana un tā tālāk. Grants 7, 114. Jo tālāk, jo — *lieto, lai norādītu, ka darbības, norises, procesa u. tml. intensitāte pakāpeniski palielinās.* □ Abi inspektori dzer tēju un triec jautrus jokus. . . Jo tālāk, jo šie joki kļūst sājāki . . Salenieks 5, 123.

tālākdošanās, ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, s.; parasti vsk.; refl. *Došanās tālāk (parasti pēc pārtraukuma).* □ Tā viņi [karavīri] tur ēda, žāvēja kājautus . . un gatavojās pirms tālākdošanās kādas stundas atpūsties. Avotiņa 9, 144.

tālākejams, -ais; s. -a, -ā; refl. *Tāds, kas turpmāk ir jāveic ejot.* T. ceļš. □ pārn. Kad pirmie rudens vēstneši iekrāso debesis un jūru, laukus un kokus, arī cilvēks pierimst savā atvasaras skrejā un tiecas pārvērtēt, padarīt, apcerēt tālākejamo. Lit M 80, 42, 8.

tālākmācīšanās, ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, s.; parasti vsk.; refl. *Mācīšanās tālāk (parasti pēc pārtraukuma).* □ Frontē grozīties iznācis maz, viņš bijis tiem laikiem labi izglītots un aicināts uz tālākmācīšanos. Dripe 10, 204.

tālāknesējs, -a, v.; **tālāknesēja,** -as, s.; refl. *Tas (tāds), kas izplata, nodod tālāk (piemēram, kādas vērtības).* □ Nu jābūt tālāknesējai . . , vien tad uz manas senās mātes rokas — uz rokas Rīgai kā medus mirdzums būšu rīt. Losberga 3, 152. Dzeja dokumentē, materializē, iemūžina dažādu laikmetu cilvēku alkumu, kļūdama par paaudžu emocionālās pieredzes tālāknesēju. Kritikas g 75, 50.

tālākpārdošana, -as, s. *Tirdzniecības nolūkā nopirktas preces pārdošana.* Lauksaimniecības produktu t.

tālāks, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Pārākā pakāpe →* t ā l s.

2. *Tāds, kas seko (kam) kādā virknē, norisē, laikā u. tml.; arī turpmāks.* □ «Mūsu kontrakts, kas zīmējas uz tavas pļavas iznomāšanu, notek šoruden. Kā būtu, kad viņu atjaunotu uz tālākiem trim gadiem?» Blaumanis 6, 84. Ierēdne apvainojās, pagrieza Raitam muguru un neatbildēja ne uz vienu no viņa tālākajiem jautājumiem. Paegle 3, 216. «. . tā ir mana dzimtā puse,» atbildēja Arvēds Bergmanis, ar to arī izbeidzot pietvīkušās meitenes tālāku pratināšanu. Dzene 3, 6. // lietv. nozīmē: tālākais, -ā, v. *Tas, kas seko (kam) kādā virknē, norisē, laikā u. tml.; arī turpmākais.* □ Zirgu tikai nopirkt, un varētu jau domāt par tālāko — uzcelt savu māju, iegādāties pļaujmašīnu . . . Bērce 1, 201. «Bet nu runāsim par tālāko.» Sakse 7, 229.

Sk. t ā l ā k.

tālākveidošana, -as, s.; parasti vsk.; refl. *Tālāka (kā) veidošana (parasti pēc pārtraukuma, kādas gatavības pakāpes sasniegšanas).* □ Kopumā 50. gadu beigas un 60. gadi . . ir arī jauns dzejas etaps, kuru raksturo . . reālistiskuma atgūšana un tālākveidošana . . M Kalve 1, 11.

tālākvirzība, -as, s.; parasti vsk.; refl. *Tālāka (kā) virzība (parasti pēc pārtraukuma, kādas attīstības pakāpes sasniegšanas).* □ Meklēt sevi, savu ceļu keramikas plastikā tiecas arī citi gados jaunie autori . . Tomēr iespējams, ka arī viņu devumā slēpjas interesantas tālākvirzības potences. LLM 29.

talāms, -a, v.; anat. *Viens no diviem redzes pauguriem starpsmadzenēs.* □ . . talāma kodolos notiek saņemtās informācijas pirmapstrāde. Atkarībā no informācijas rakstura veidojas emocionāls noskaņojums . . Biol r 308.

talantīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **talantīgi.** *Tāds, kam piemīt talants (1); arī apdāvināts (2).* T. gleznotājs. T. rakstnieks. T. valodnieks. T. sportists. Talantīgi bērni. □ Bikulis . . bija labi sagatavots, pat vairāk — talantīgs inženieris. Bieži vien viņš izstrādāja un izvirzīja oriģinālus tehniskus priekšlikumus . . Bērce 3, 448. . . pēkšņi atklājās, ka Pēteris . . ir ļoti talantīgs virpotājs un kokgriezējs. Gulbis 3, 113. Ar mākslu jānodarbojas talantīgiem cilvēkiem. Talantu nekas nevar aizstāt, pat augsts profesionālisms, kas nepieciešams arī talantam. Lit M 83, 33, 2. pārn. Inese: Es visu varēju iedomāties, tikai ne to, ka jūs esat ciniķis. Tik spožs un talantīgs ciniķis! Un liekulis! Melis! Gulbis 5, 253. // *Tāds, kurā izpaužas talants, arī augsta profesionāla prasme (parasti par darbu, darbību).* T. skaņdarbs. Talantīga dzeja. □ Izrāde ir iedarbīga, talantīga, bet drūma . . Kin 76, 74. Nacionālās kultūras cita citu var ietekmēt un bagātināt tikai ar patiesi novatoriskām vērtībām, spilgtiem, talan-

tīgiem mākslas darbiem .. Lit M 82, 49, 2. Mēs visi zinām un saprotam .. vienreizējus, talantīgi atrastus simbolus — Čehova kaiju, Meterlinka zilo putnu, Hauptmaņa zvanu .. Dzene 3, 42.

talantīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *talantīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Pedagoga t. Mākslinieka t. Izrādes t.

talants, -a, v. **1.** *Izcilu (parasti speciālo) garīgo un fizisko spēju kopums (kādā darbības nozarē).* Rakstnieka t. Komponista t. Pedagoga t. Attīstīt talantu. □ «Uz skatuves ir parādījušies daudzi apdāvināti, bet talantā uzplaukuši tikai tie, kam pieticis spēka un gribas savu talantu kopt.» Klints 1, 34. Bens Džonsons: .. tāds pretinieks kā Šekspīrs man dara godu. Mēs sīvi apkarojam viens otra uzskatus: tiesa! Bet es apbrīnoju Šekspīra talanta spēku un varenību. Zīverts 1, 124. Viena no svarīgākajām talanta pazīmēm ir spēja saskatīt sabiedrībai svarīgāko, mākslinieciski nozīmīgāko. Mākslinieka talants parādās jau tēlojamo parādību atlasē. Ar to sākas mākslinieciskā izdoma, literārā darba veidošana. Valeinis 1, 32. // pārn. *Prasme, spēja (ko veikt, darīt).* □ Ingunas skatiens ziņkārīgi pārslīdēja viešņām, pētīdams, kura no šīm meitenēm varētu būt apveltīta ar mājasmātes talantu. Lubējs 1, 179. Olivers: .. viņam bija viens talants — katram pretimnācējam no sirds kaut ko apsolīt un pēc pāris soļiem to totāli aizmirst. Gulbis 5, 254.

2. *Cilvēks, kam piemīt šādu spēju kopums.* □ No viņas ļoti viegli var iznākt kinoaktrise .. Un ja vēl draudzējas ar tādu talantu kā Arnis Valdens ... Brodele 17, 174. Ir rakstnieki, mūziķi, gleznotāji, zinātnieki, kuru gara spējas pārsteidz agrā jaunībā un kuri parasti sadeg radošā darbā tad, kad citi tās pašas paaudzes talanti tikai pieteic savu vārdu. Viese 6, 15. Puķēm smaržu un krāsu nevar aprakstīt. Tāpat arī Bertu Rūmnieci — šo unikālo talantu — nevar aprakstīt vai, vēl vairāk, izstāstīt. Lit M 85, 42, 5.

3. *Sena masas mērvienība (aptuveni 25 kilogrami), arī naudas vienība (piemēram, senajā Grieķijā, Itālijā); talents.*

tālapkure, -es, s.; parasti vsk. *Vairāku, daudzu objektu apkure no vienas siltumcentrāles.*

tālappute, -es, s.; parasti vsk.; bot. *Svešapputes veids — apputeksnēšanās ar tās pašas sugas cita auga putekšņiem.*

talārs, -a, v. *Garš, plats (piemēram, protestantu garīdznieku, juristu, akadēmiski titulētu personu) amata tērps.* Tiesneša t. Advokāta t. □ Svinīgajos sarīkojumos savā melnajā talārā ietērpies .., tas [mācītājs] saviem audzēkņiem reprezentēja visu laicīgo un garīgo varu zemes virsū. Viese 2, 88. Zinātņu akadēmijas sekretārs: Tagad mēs esam šeit, lai tev pasniegtu nemirstības diplomu un apliktu akadēmiķa talāru. Zīverts 1, 428. Katre: Kad melni zalkši rātskungu talāros tagad paklusām šņāc — esi jau dzirdējusi, kā nu ne —, ka Bergenam es gan esot sieva, bet Gīzem — māsiņa! Zīverts 2, 357.

tālbraucējs, -a, v.; **tālbraucēja,** -as, s. **1.** jūrn. *Tas (tāds), ko izmanto braucieniem tālāk par piekrastes zonu (par kuģiem).* □ .. katra tālbraucēja apkalpē ir arī cilvēks, kurš par visu atbild ar savu sirdsapziņu. Tas ir kapteiņa pirmais palīgs. Lapsa 5, 19. Tālbraucēju kuģu kapteiņi palaikam piedzimst un izaug nevis «namiņā, ko apdveš jūras sāļā elpa», bet pavisam prozaiskās vietās, kur pat līdz tuvākajam .. dīķim kilometrs ejams. Zv 74, 7, 20.

2. jūrn. *Tas (tāds), kas veic braucienus tālāk par piekrastes zonu (parasti par kuģa virsniekiem).* □ Upju kuģniecībā mums, tālbraucējiem, piemērota darba nebija. Upe ir pavisam kas cits nekā jūra. Tur vajag arī citu zināšanu un mākas. Avotiņa, Peters 1, 93. Tālbraucējs kapteinis Skrīne .. vēl nedomāja izmest enkuru krastā. Viņa stihija bija okeāns, komandtilts un ostas visos pasaules platuma un garuma grādos. Saulītis 13, 21. Un tad sākas parastais latviešu jūrnieka censoņa ceļš — no Krišjāņa Valdemāra sauciena pēc latviešu jūrniecības, cauri matroža peļņai pasaules jūrās, jūrskolai — līdz tālbraucēja stūrmaņa diplomam .. Ziedonis 6, 105.

3. pareti. *Tas (tāds), kas veic tālus braucienus (parasti par satiksmes automobiļiem, to šoferiem).* □ Lai kļūtu par tālbraucēja autobusa vadītāju, vispirms trīs gadi bez vainas jānostrādā pilsētas līnijās. Rīgas B 78, 269, 2.

tālbrauciena, ģen., nelok. *Tāds, kas ir paredzēts tāliem braucieniem (parasti par kuģiem).* T. jahta.

tālbrauciens, -a, v.; jūrn. *Brauciens ar kuģi tālāk par piekrastes zonu.*

tālburāšana, -as, s.; parasti vsk. *Ūdenssporta veids — garo distanču burāšana (parasti jūrā).* □ Vairākkārt gūtas uzvaras lielākajā padomju tālburāšanas regatē — Baltijas jūras kausa izcīņā, kas ik gadu kļūst aizvien sarežģītāka un aptver aizvien plašākus Baltijas jūras rajonus. Sports 80, 8, 2.

tālburātājs, -a, v.; **tālburātāja,** -as, s. *Sportists, kas specializējies tālburāšanā.*

talcēns, -a, v. *Talcinieks.* □ .. viņa saņem talcēnus pagalmā .. Ezeriņš 2, 274.

talcinieks, -a, v.; **talciniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Talkas dalībnieks.* Aicināt talciniekus. □ .. jaunākais puisis metās mugurā melnajam ērzelim un salūdza talciniekus no visām apkārtējām mājām .. Virza 1, 122. Talcinieki sadalījās grupās, un drīz vien lāpstas švīkstēdamas slīdēja mitrajā zemē, bet grābekļu kāti meiteņu rokās kustēja dažādos virzienos. Lubējs 1, 109. Trīs vasaras viena pļāvu Sarkano āboliņu, Ceturtā vasarā Talcinieks gadījās. Elksne 4, 10. pārn. Atpūtu uz īsu laiku vai jaunus kaujas talcinieku bataljonus! Svaigas [strēlnieku] ķēdes pašā priekšā, lai paspēj sakārtoties savā starpā sajukušās rotas .. Grīns 1, 411.

tāldarbība, -as, s. *Darbība, kas skar kādus objektus samērā lielā attālumā.* Siltuma t. Elektrības t. Tāldarbības bumbvedējs.

tāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Vieta, kas ir tālu pārredzama; tāls, neierobežots plašums.* No kalna pavērās ezeru tāles. Debesu t. Visuma

tāles. □ Svētdienas rīts atausa rāms. Jūras tāle — gluda kā spogulis. Grants 4, 58. Pāri dakstiņu jumtiem atvērās skats uz dziļu leju un plašām, zilām tālēm, kuras virmoja rietošās saules dūmakā. M Zariņš 4, 130. Jūlija pēdējās dienas pieturējās siltas, ar augstām, skaidrām debesīm un tikko jaušamā miglā ietītu tāli. Līvs 3, 63. Sudrabainas putas kuldama, dārdēdama dziļi bezdibenī krita upe. Plaša, neizmērojama tāle, mūžīga saule un brīvība... Vāczemnieks 6, 43. pārn. No parastajām pieklājības frāzēm valodas drīz vien aizklīda.. mākslas plašumos, pārdomu un atziņu tālēs. Skujiņš 5, 41.

2. *Tāla vieta, arī tālas zemes.* □ Interesants pāris bija no Uzbekijas: vīrs un sieva, abi dzejnieki.., jauni cilvēki, no mūsu acīs tik eksotiskās tāles — Vidusāzijas. Vanags 14, 5. Madi, tāpat kā tēvabrāli Indriķi, vilina svešas tāles, taču ne tādēļ, lai skrietu visam pāri un garām. Kritikas g 83, 74. Dažādu iemeslu dēļ cilvēki atstāj mājas, draugus un dodas pretī nezināmām tālēm. Citi brauc pēc romantikas, pēc taigas smaržām. Liesma 75, 1, 10.

3. *Samērā liels attālums.* □ Līdz šim lauku ļaudis bija uz Rīgu noraudzījušies tikai no tāles — kā aiz sētas, aiz vārtiem stāvēdami. J Kalniņš 9, 157. sal. Krustmāte turēja mazo kristāmbērnu rokās, sievas kustējās apkārt kā ūdenszāles, bet Maija [māte] to visu apjauta it kā no tāles. J Kalniņš 8, 242.

4. poēt. *Tālums (3).* □ No kurienes, No kādas laiku tāles Tie [senči] atnākuši šurp.. Vanags 13, 5. Sārtojas aiz gadu tāles — Vēl arvien tas pats — Tūkstoš deviņsimti piektais Ugunsblāzmas gads. Vāczemnieks 8, 77.

tālejošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tālejoši.** *Tāds, kas ir saistīts ar attīstību, virzību tālākā nākotnē, tāds, kas ir saistīts ar tālāku nākotni; tāds, kas var notikt, īstenoties, ko var veikt tālākā nākotnē.* T. zinātnisks pētījums. Tālejoši mērķi. Tālejošas sekas. □ Arī aiz šķietami sīkā domājošs cilvēks saskatīs lielo, no ikdienišķām parādībām, tās summējot, veidos tālejošas sakarības. Dripe 4, 42. Avīžniecība, kaut gan Blaumanis visu mūžu ar to nodarbojās, nekad nav bijusi viņa sirdslieta, jo pārlieku stipri traucēja viņu piepildīt savas tālejošās ieceres daiļrades laukā. Atm 138. Vīlerts.. piekrītoši pamāja: «Jūsu prasības ir pamatotas. Centīšos palīdzēt. Man pašam padomā daudz tālejošāki plāni.» Purs 4, 201.

talents, -a, v. *Sena masas mērvienība (aptuveni 25 kilogrami), arī naudas vienība (piemēram, senajā Grieķijā, Itālijā); talants (3).*

tālers, -a, v. **1.** poligr. *Metāla plāksne ātrspiedēs un vārstspiedēs, uz kuras nostiprina iespiedformu.*

2. poligr. *Galds ar metāla plāksni metāla salikuma sagatavošanai, matricēšanai vai iespiešanai.*

3. *Dālderis.* □ Elize: Bet pēc tava vīra nāves — un tas ir droši, ka viņš ilgi vairs nedzīvos, — tu saņemsi mūža pensiju, desmittūkstoš tāleru gadā. Zīverts 2, 494.

tāli, apst.; novec. *Tālu.* □ «Neesmu jau tāli nācis,» viņš sacīja. «Bet, kā mēs nupat dzirdam, tad tu jau otru reizi šodien mērījis ceļu no jūsu mājām līdz šejienei, tas priekš vecām kājām diezgan,» Anna runāja. Blaumanis 6, 57. .. tāli pa pagalmu skanēja dzirnu rupjā balss.. Virza 1, 34. Cik tāli dienu jūtu Nakts dziļā klusumā, It kā zem zemes būtu Es mierā mūžīgā. P Bārda 1, 13.

tāliene, -es, s.; parasti vsk. *Tāla vieta; arī samērā liels attālums.* Viesi no tālienes. Sveicināt nācēju no tālienes. □ «Nāku no tālienes, diviem pagastiem cauri būšu izbraucis.» Lēmanis 10, 57. ..ieskanējās tuvienē, tālienē, šaipus upei, viņpus upei. Gani līgoja, visi gani līgoja. Brigadere 2, 62. No tālienes visi šie koki nav atsevišķi redzami, viņi saplūst kopā apaļos puduros.. Virza 1, 15. Mirdza klusu pieklauvēja, un māte, it kā viņas soļus jau no tālienes dzirdējusi un pie durvīm gaidījusi, tūlīt atvēra. Sakse 7, 200.

tālinieks, -a, v.; **tāliniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas dzīvo tālā vietā; cilvēks, kas ierodas, ir ieradies no tālas vietas; tālumnieks.* □ Viņa ļaunā acs pazudinājusi vienīgi tāliniekus.. Purs 11, 18.

tālīns, -ais; s. -a, -ā; apst. **tālīni.** **1.** *Samērā tāls (1).* Tālīna pļava. Tālīna dunoņa. □ Brīvajos brīžos viņš nesa no tālīnā meža mazus kociņus.. Zigmonte 12, 6. ..pa vaļējo logu vējš atnesa tikai neskaidras skaņas no tālīnās šosejas, un atkal iestājās klusums.. Ezera 8, 194. Tā sīkā sila neļķe, tā lai ir mans zvans, Kam krietni tālīnāk par vienu silu jāaizskan. Kaldupe 14, 92. // *Tāds, kas dzīvo samērā tālā vietā; tāds, kas ierodas, ir ieradies no samērā tālas vietas.* Tālīni kaimiņi. □ Gāju gulēt ar cerību, ka tālīni viesi iebrauc dažreiz pašā naktsvidū.. Austriņš 2, 158. Tālīnie bērni parasti ieradās laikus, lai varētu atsilt no ceļa. Ķiršakalne 1, 44.

2. *Samērā tāls (2).* Tālīni ceļi. □ Kāpēc tik spoži debesis nenosarkst Kā toreiz, kad tālīnam braucienam āvos. Bārbale 3, 43.

3. *Samērā tāls (3).* □ Atminēdamās sarunu ar Vitu, Lindas tante no tālīnās pagātnes ir atkal pārcēlusies šodienā. Kaldupe 13, 50. Esmu paņēmusi līdzi trīs mazas, baltas rozes. Gribēju tās viņam pasniegt. Pateikt paldies par to tālīno vakaru un šovakaru. Avotiņa 3, 128.

4. *Samērā tāls (4).* □ Devos uz Rīgu arī es. Bez tam man tur dzīvoja tālīni radi. Ezera 11, 123. Tagad mēdz runāt par.. jaunāko paaudžu tulkojumiem, kas sparīgi apgūst tālīnas valodas, lai.. tulkotu no pirmteksta. Lit M 79, 52, 11.

talismans, -a, v. *Priekšmets, kam tiek piedēvētas pārdabiskas spējas nest tā īpašniekam laimi, veselību, veiksmi; arī amulets.* □ Viņa portfelī visur nēsā līdzi manu gliemežnīcu.. Tas esot talismans — labākā drauga dāvana, kam piemītot burvju vara atvairīt nepatikšanas. Dinere 12, 101. Savā mūžā esmu redzējis visdažādākos talismanus — medaljonus, rokasprādzes, zilonīšus.. Taču es neticētu, ja pats

savām acīm nebūtu redzējis, ka ir arī tāds talismans, ko nēsā mutē. Jā, tieši tā — mutē. Un šis talismans bija pīpe. Grīva 9, 101. .. Vēl no pūķa tevi sargā Manis dotais talismans. Elksne 3, 89. sal. Kaut gan Stendāla varonis Žiljēns Napoleona ģīmetni glabā kā talismanu, Stendāla attiecības pret Napoleonu ļoti svārstīgas. Mauriņa 1, 184. pārn. Katram gadalaikam savs talismans, tas ir — katrs gadalaiks piedāvā cilvēkam savu talismanu, ja vien viņiem ir saprašana un ticība šādām lietām. Sudrabkalns II, 374.

tāljūra, -as, s. *Cita, tālāka jūra, okeāns; arī tāla vieta jūrā.* □ Bargajās ziemās bieži ausa šādi sarkani rīti .. Tas notika tālab, ka aizsalusī Baltijas jūra netvaikoja, bet no tāljūrām atpūstie ūdens garaiņi sakāpa debesos, radīdami krāsainas gaismas spēles. Mauliņš 2, 17. Gribēja [zvejnieks] pamēģināt spēkus Baltijā, pēc tam doties uz Atlantiju. Valde nemaz nepriecājās par Miķa kāri uz tāljūru. Avotiņa, Slisers 1, 273. Noass toruden .. kuģoja siltajās tāljūrās. Skujiņš 14, 39. // ģen.: tāljūras, tāljūru, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir paredzēts darbībām citās, tālākās jūrās, okeānos, arī jūras tālās vietās; tāds, kas pastāv, noris, darbojas citās, tālākās jūrās, okeānos, arī jūras tālās vietās.* Tāljūras tvaikonis. Tāljūru zvejniecība. Tāljūru reisi. Tāljūras zvejnieki. □ Tāljūras kuģis bija liels. Kā rūsgans valis viņš neveikli grozījās ostas šaurajos ūdeņos .. Līvs 5, 76. .. bija vajadzīgi matroži, nozvejas meistari .., jo sevišķi ekspedīcijas jeb tāljūru zvejai. Talcis 9, 351.

talka, -as, s. **1.** *Kopēja darba veikšana brīvprātīgi, bez atlīdzības (parasti pēc aicinājuma), lai sniegtu palīdzību (kādam cilvēkam, saimniecībai u. tml.).* Ražas novākšanas t. Līdumu līšanas t. Pļaujas t. Mēslu vešanas t. Būvdarbu t. Rīkot talku. Aicināt talkā. Piedalīties talkā. Talkas mielasts. Talkas māte — *saimniece mājā, kur tiek rīkota talka.* □ .. Prātiņš ar puišiem sāka ik dienas braukt mežā un, redzēdams, ka viens pats ar sevi netiks galā, iztaisīja vēl lielu talku. Apsīšu J 1, 89. Šis [darba] cēliens beidzās ar apkūlībām, ar lielo kulšanas talku, kad septiņu apkārtējo māju ļaudis sviedriem vaigā uzveica Vējagalu ražas grūtumu. Skujiņš 14, 72. Linu talka bij visjautrākais darbs, un uz to taisījās kā uz svētkiem. Virza 1, 120. .. radās tādas darba formas kā .. sabiedriskās talkas dabas objektu un pieminekļu apkopšanai. D kal 79, 129. Tur man prieks talkās iet, Kur priecīga talkas māte .. DV 563.

2. lok.: talkā, apst. nozīmē. *Palīgā (1).* □ Kad Mieriņš .. gribēja mūrēt istabai krāsni, viņš lūdza Strautiņu talkā pārvest dažus simtus ķieģeļu. Fimbers 1, 376. Es metos Konrādam talkā, bet viņš aizelsies uzšņāc: «Pag', es pats!» — un velk iekšā pa logu drukna auguma vācu kareivi .. Grīns 1, 119. Mazi brāļi, arājiņi — Nav maizītes pelnītāji. Ik rītiņus man jāiet Ciema tēvu talkā lūgt. DV 544. pārn. Vintēns sauca talkā prātu — izcilāja visu uzkrāto dzīves pieredzi .. Lāms 7, 148.

○ Iet talkā — *doties uz talku; arī palīdzēt.* □ .. Dainis jau no divpadsmit gadiem brīvdienās gāja talkā uz lauka. Liesma 75, 7, 12. Māte gāja uz kūti, .. Juris pieteicās iet talkā, nogāzt no kūtsaugšas lopiem sienu. Zigmonte 14, 240. Nākt talkā — *nākt uz talku; arī palīdzēt.* □ Krogs mutuļoja. Krodzinieks viens netika ar cilvēku biezumu galā, tagad vakaros viņam talkā nāca arī sieva. J Kalniņš 3, 26. Vācot ziņas un datus par putnu dzīvi, ikviens jaunais naturālists un dabas mīļotājs var nākt talkā mūsu putnu pētniekiem. A Kalniņš 1, 124. Ņemt talkā — a. *Aicināt talkā (kādu).* b. *Izmantot, lietot (ko kāda darba, procesa veikšanai).* □ .. meklēdami [slimības] diagnozi, mēs jau ar pirmajiem soļiem ņemam talkā matemātiku. Visu, ko var pastāstīt medicīniskie dokumenti, pārtulkojam skaitļu valodā. Zin T 65, 10, 3. ◇ Doties talkā (arī palīgā) — *aizstāvēt (kādu), palīdzēt izkļūt no neērtas situācijas.* □ «Tērauds jūsu fabrikai tāds, ka nudien ar zobiem var pārkost.» — «Hibnerītis, tēvoc, par tādām lietām neatbild. ..» Klāva dodas man talkā. Preilis 1, 76.

talkot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Piedalīties talkā.* □ Rudens nāca bagāts. .. Kuļmašīnas dūca neapstādamās. Talkoja un dziroja. Zaldāti strādāja līdzi kā spēlēdamies. Ezeriņš 1, 169. Pētera Upīša dzimšanas dienās .. talkojis skolotājs un agronoms, dārznieks un skolēns — visi, kas izjūt Meistara mantojuma vērtību tautas kultūras krātuvē. Ciņa 81, 116, 4.

talks, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Balts vai iezaļgans, pēc taustes taukains silikātu grupas minerāls.* Talka slāneklis. □ Nosaukumu talks ieguvis no zviedru vārda talg — tauki, jo no visām citām minerāla īpašībām taukainums, paberžot talku pirkstos, ir visraksturīgākais. Šīs īpašības dēļ no ļoti mīkstā baltā .. minerāla izgatavo vislabākos sejas un bērnu pūderus. Upīte 1, 144.

2. *Pūderis, arī pulveris, kura sastāvā ir šāds minerāls.* □ .. paduses un cirkšņus [bērnam] .. iepūderē ar talku. Mājtur 12.

tāllēcējs, -a, v.; **tāllēcēja,** -as, s. *Sportists, kas specializējies tāllēkšanā.* □ Statistika liecina, ka pasaules izcilākie tāllēcēji labākos rezultātus sasnieguši ne ātrāk kā 22 gadu vecumā. Liesma 74, 12, 15.

tāllēkšana, -as, s.; parasti vsk. *Vieglatlētikas disciplīna — lēkšana tālumā.* Rekords tāllēkšanā. Piedalīties tāllēkšanas sacensībās.

tāllidojums, -a, v.; av. *Tāls lidojums bez lidaparāta nolaišanās (parasti rekorda uzstādīšanai).* □ Pasaules rekordu tāllidojumā ar planieri pa trijstūra slēgtu maršrutu — 1271,98 km uzstādījis VFR sportists .. Sports 80, 198, 1. Vissarežģītākais .. bija tāllidojums pa taisnu līniju no Sofijas uz Vladivostoku — 10074 kilometri. Ciņa 78, 88, 2.

tāllidošana, -as, s.; parasti vsk.; av. *Tāla lidošana bez lidaparāta nolaišanās (parasti rekorda uzstādīšanai).*

tallijs, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — mīksts, zilgani balts metāls.* Tallija izotopi. □ Izgatavots produkcijas skaitītājs,

kura konstrukcijā izmantota tallija radioaktivitāte. Ģeogr 334.

talloms, -a, v. *Laponis.* □ Zemākajiem augiem ķermenis ir maz diferencēts laponis.. Laponī jeb tallomā nav arī kaut cik diferencētu audu.. Galenieks 2, 19.

talma, -as, s. *Garš sieviešu apmetnis bez piedurknēm.*

tālmanis, -ņa, v.; **tālmane,** -es, dsk. ģen. -ņu; s. *Ostas darbinieks, kas veic kravas uzskaiti un kontrolē krāvēju darbu.* □ Oficiāli viņus sauc par tālmaņiem, viņi ir atbildīgi par kuģa kravu.. Kuģa tālmanis nodod, krasta — pieņem. Pad J 81, 151, 4.

tālmērs, -a, v. *Telemetrs.* □ Lielu palīdzību putnu lidošanas augstuma noskaidrošanai sniedza arī aviācija. ..pēdējā laikā šim nolūkam sekmīgi lieto optiskus tālmērus, kuri konstruēti militārām vajadzībām. Mihelsons 1, 73. .. astronomijas observatorija ar lāzeru tālmēra palīdzību sākusi regulāri novērot mākslīgos Zemes pavadoņus. Rīgas B 80, 65, 3.

talmudisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **talmudiski;** rel. *Saistīts ar talmuda priekšrakstiem, mācībām, tām raksturīgs.*

talmudisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** rel. *Talmuda priekšrakstu, mācību kopums.*

2. *Rīcības, domāšanas veids, kam raksturīga konsekventa, arī viltīga balstīšanās uz kādām mācībām, likumiem, pieņēmumiem u. tml.*

talmudistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **talmudistiski.** **1.** rel. *Saistīts ar talmudismu (1), tam raksturīgs.*

2. *Saistīts ar talmudismu (2), tam raksturīgs.* Talmudistiska argumentācija.

talmudists, -a, v.; **talmudiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Talmuda priekšrakstu, mācību pazinējs, pētnieks, arī piekritējs.*

2. *Cilvēks, kam ir raksturīgs talmudisms (2).*

talmuds, -a, v.; rel. *Jūdaisma reliģisko, filozofisko, ētisko, tiesisko, sadzīves priekšrakstu, mācību krājums; attiecīgā grāmata.*

talons, -a, v. **1.** *Kontroles dokuments, kas tā īpašniekam dod tiesības, piemēram, ko iegādāties, saņemt, izmantot.* Pusdienu t. Benzīna t. Preču iegādes taloni. Autobusa t. Nogriežams t. □ Pret trešo talonu augustā varēs saņemt divus kilogramus cukura. Ceturtais un piektais talons paredzēts alkoholisko dzērienu vai palielināta pieprasījuma preču iegādei. Latv J 90, 129, 3. Sešus vakarus nedēļā Leontīne Zuntes kinoteātrī pirms seansa sākuma noplēsa biļetēm kontroles talonus.. Skujiņš 14, 331. Šoferis.. izvilka no sēdekļa aizmugures nodriskātus dermatīna vākus, kuros glabājās tehniskais talons un citi dokumenti. Lapsa 2, 54.

2. *Dokumenta dublikāts, ko atstāj (piemēram, čeka, ordera) pasaknī.*

3. *Vērtspapīra (piemēram, akcijas) galvenā daļa.*

tālpeldējums, -a, v. *Garās distances peldējums (parasti rekorda uzstādīšanai).* □ Izsludināts tālpeldējums pa Daugavu — no Zemgales tilta līdz Andrejostai. Sports 85, 132, 2. «Mēs pat iedomāties nespējam, kādas grūtības mūs gaida,» teica viens no tālpeldējuma dalībniekiem.. Pad J 66, 160, 3.

tālrādis, -ža, v. *Televizors.* □ Kājām kļūstot vājākām, vairāk iznāca dzīvot pa māju, un tad atlika arī laiks iemest aci tālrādī. Skujiņš 14, 418. Tālrādi jāprot izmantot prasmīgi, ekonomiski, reizi pa reizei. Ves 84, 5, 22. Cik maksā šī elpa? tā zvaigzne, kas blāv? šī jautrība tālrādī, stūrī kurš stāv? Auziņš 10, 83.

tālredzība, -as, s.; parasti vsk. **1.** med. *Acs refrakcijas anomālija, kas rada grūtības tuvu objektu saskatīšanā.* Iedzimta t. □ Tālredzība var izveidoties ar vecumu: [acs] lēca, zaudējot elastību, iegūst saplacinātāku formu, un rezultātā cilvēks tālus priekšmetus redz labi, bet lasīšanai jālieto brilles ar abpusēji izliektiem stikliem. Biol r 291.

2. *Vispārināta īpašība → tālredzīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..cilvēku politiskā tālredzība un aktivitāte, kultūras dziļums.. izšķirs cilvēces gaitu mūsu gadsimtā. Auziņš 7, 9. Pats galvenais — viņiem [skolotājiem] jāprot baidīties tā, lai pusaudži to nemana. Baidīties ne vārdos un redzami, bet slēpti, ar lielu tālredzību apejot iespējamās briesmas. Dripe 4, 19. Es apbrīnoju viņa tālredzību. Gandrīz gadsimts mūs šķir no Dostojevska laika, taču cilvēciski tikumiskās problēmās, cilvēku savstarpējās attiecībās ir daudz kas no tā, ko jau pagājušajā gadsimtā redzēja šis rakstnieks. Zv 82, 17, 11.

tālredzīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tālredzīgi.** **1.** med. *Tāds, kam piemīt tālredzība (par acīm).* □ Tālredzīgā acī gaismas staru laušanas spējas ir vājākas nekā normālas uzbūves acī, tāpēc gaismas staru krustošanās punkts atrodas aiz acs ābola. Ves 62, 9, 27. .. oftalmologi iedala acis trīs grupās: normālās, tālredzīgās un tuvredzīgās. Cīņa 70, 51, 4. // *Par cilvēku.* □ Kā tuvredzīgiem, tā tālredzīgiem bērniem redzi var un vajag uzlabot ar brillēm. Ves 79, 10, 12.

2. *Tāds, kam piemīt spēja paredzēt (kā) turpmāko attīstību, arī situācijas nākotnē.* □ ..Irma nodomāja, ka aizvien bijusi tālredzīga, ka visu mūžu paredzējusi uz priekšu notikumu gaitu.. Ezera 9, 259. Direktors bija tālredzīgs, un viņa apsvērumi deva augļus. Dripe 6, 92. Būdams piesardzīgs un pietiekami tālredzīgs, viņš šo [kartupeļu] slēptuvi bija savlaicīgi ierīkojis jau otrajā kara gadā.. Kaijaks 2, 69. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ ..Noriešu likteni ar savu tālredzīgo prātu un nemaldīgo saimnieces instinktu vadīja Nate. Dziļums 1, 199. ..pašu galveno viņa izjutusi un saprātusi tālredzīgi: kas atsakās no savas tautas valodas, tas atsakās no viņas kultūras. Ziedonis 6, 199.

tālredzīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tālredzīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; tālredzība (2).* Pedagoga t.

tālregulēšana, -as, s.; parasti vsk.; tehn. *Regulēšana no attāluma ar telemehānikas līdzekļiem.*

tālrindas, -u, vsk. tālrinda, -as, s.; lauks. *Rindas (sējumiem, stādījumiem), starp kurām atstarpes ir no 25 līdz 70 centimetriem.*

□ ..visas stīgotājas stiebrzāles sējamas tikai tālrindās vai ligzdās. Tērauds 1, 378. // ģen.: tālrindu, adj. nozīmē. *Tāds, kam atstarpes starp rindām ir no 25 līdz 70 centimetriem (par sējumiem, stādījumiem).*

tālrindsēja, -as, s.; parasti vsk.; lauks. *Sēja tālrindās.* □ ..vienādos augšanas apstākļos tālrindsēja, bet it sevišķi ligzdsēja devusi ievērojami lielākas ražas, turklāt izlietots mazāk sēklas materiāla. Tērauds 1, 378. Tālrindsēja nepieciešama kultūrām, kuru viens augs prasa lielu augšanas telpu, kuras augšanas laikā jārušina un jāapraus. Apsīts 1, 375.

tālrindsējmašīna, -as, s.; lauks. *Sējmašīna tālrindsējai.*

tālrunis, -ņa, v. **1.** *Telefona aparāts.* Pacelt tālruņa klausuli. □ Abigaila: Seržant, jūsu kabinetā zvana tālrunis! Zīverts 2, 315. ..saimniece Ojāru pamodināja paagri un sauca pie tālruņa. Zvanīja inženieris un pavēstīja, ka izsūtīts ilgi gaidītais motorgreiders. Eglons 1, 113. Tūlīt no stacijas viņa piezvanīja uz māju, bet neviens pie tālruņa nepienāca. Bels 2, 37.

2. *Telefona aparāta sastāvdaļa, kas pārvērš elektriskos signālus skaņu signālos.* □ ..muižnieks patlaban runāja pa tālruni. Saīdzis atgāja no aparāta. Kurcijs 3, 56. Olivers: Aleksandru satiki? — Bernards: Viņa bija aizņemta. Viņai neatlika ne piecas minūtes, ko ar mani parunāt. Vienā laidā pļāpāja pa tālruni, pieņēma nācējus, tramdīja darbiniekus. A Eglītis 1, 352. Mani pārņēma dusmas. Viņš tālrunī visādi izrunājās ar mani, bet, kad ir izdevība pabūt aci pret aci, tad vienaldzīgi aiziet. Zālīte 5, 235.

3. sar. *Telefona abonementa numurs.* □ «Labi, piezvaniet man rīt pat,» un Brigita pateica savas darba vietas tālruni. A Grigulis 13, 333.

tāls, -āis; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris vietā, vidē, līdz kurai ir samērā liels attālums.* T. ciemats. T. nostūris. Tālas pilsētas. Tālas jūras. Doties tālos darbos. □ ..amatnieki ar saviem vezumiem ceļoja no vienas vietas uz otru, bet [tirgoties] uz Klidziņu jau brauca no īsti tāliem apgabaliem.. Upīts 4, 324. ..saimnieks ar visiem zirgiem un puišiem devās uz tālo pļavu, kur šķūnī sabāzts siens gulēja jau no jūlija mēneša. Virza 1, 216. Bij dziļa ziema, Kad projām gāju Uz tālu zemi, Uz svešu māju. Rainis Ib, 19. Ja viņš [tēvs] būtu aizbraucis uz tālo zveju, tad Vanadziņu pirmīt aizvestu pie krustmātes Annas. Lācis 9, 12. // *Tāds, kas dzīvo vietā, līdz kurai ir samērā liels attālums.* Apciemot tālus draugus. □ Aldona cepa tortes.. tuvākiem un tālākiem kaimiņiem.. Ezera 8, 196. ..Dzirdiet, dzirdiet, tālās tautas, Kāda slava latviešiem! Sudrabkalns 1, 31. // *Tāds, kas ierodas, ir ieradies no vietas, līdz kurai ir samērā liels attālums.* Sagaidīt tālus ciemiņus. □ ..drīz vien Mazuriju durvis sāka virināt tuvi un tāli ļaudis.. Sakse 2, 32. ..var redzēt, ka piebaldzēnietes jūtas lepnas un iepriecinātas, kad tālais viesis viņas dancina. J Kalniņš 9, 179. Par godu tālajai viešņai vasarnīcas verandā bija uzklāts galds. Rinkule 8, 115. // *Tāds, kas izplatās no samērā liela attāluma, arī tāds, kas izplatās samērā lielā attālumā (parasti par skaņu, gaismu); tāds, kas ir uztverams no samērā liela attāluma.* T. apgaismojums. T. starojums. Tāla šalkoņa. Tālas atbalsis. □ ..nakts mieru traucē tāla, neskaidra dunoņa un graboņa. ..kā kad zemes apakšā liels zvērs skrāpētos. Rihters 1, 302. Beidzot iestājas klusums, dzirdama tikai tāla traktoru rūkoņa kaut kur stepē.. Talcis 4, 82. «Tava Līze jaunībā bija skaista meita,» māte atcerējās, un viņas sejā ielija itin kā tāla gaisma. J Kalniņš 2, 102. Lukturu tālā gaisma izrauj no tumsas ceļmalas stabus, koku stumbrus.. un traucas līdz ar mašīnu, gaismojot ceļu normās iekļautajās simts metru attāluma robežās. Zv 78, 7, 19. // pārn. *Tāds, kas ir zināms, atzīts vietās, kuras atrodas samērā lielā attālumā (piemēram, par kā slavu, popularitāti).* □ Profesors stāstīja skolēniem par Latvijas mežos sastopamajiem kokiem, par mūsu priedes tālo slavu.. Pad J 76, 198, 4. // pārn. *Tāds, ar ko nav garīgas saiknes, tuvības; tāds, par ko ir maza interese; arī svešs, vienaldzīgs.* □ Ģirts jūt, ka tas brālim arvien bijis tāls. Bet vai tad brālis nevar būt brāļa draugs? Paegle 3, 57. Man svešs un tāls ir nejūtīgo saltums.. Sirmbārdis 1, 65. ..viņas [mātes] centīgi dēlu paēdina un apģērbj, bet tikai. Un, cik viņām sveša dēla pasaule, tik dēlam tāls viņu rūpju loks. Dripe 4, 148. ..meitai tāls un garlaicīgs šķiet viss, ko pārdzīvojusi māte, vecaistēvs... Svīre 3, 40. // pārn. *Tāds, ko ir grūti īstenot (piemēram, par iecerēm).* □ Skolā viens otrs zēns bija pat motociklu iegādājies. Ģirtam tas tikai tāls sapnis. Dripe 2, 130. ..es nevaru gulēt. Miegs, īsts miegs man ir kā tāls sapnis no jaunības laikiem. A Grigulis 10, 75.

2. *Tāds, kas ir veicams, pārvarot samērā lielu attālumu, arī ilgākā laikposmā (parasti par ceļu).* Iet tālu ceļu — *doties tālu prom.* Izmērīt tālus ceļus — *izstaigāt tālus ceļus.* □ Kuģis vienaldzīgi šķeļ ūdeņu bezgalību. Priekšā tāls ceļš līdz Vladivostokai un vēl garāks līdz mājām.. J Kalniņš 3, 373. Paēduši, ciemiņi taisījās prom. Ziemas diena īsa, ceļš tāls.. Sakse 2, 4. ..es gāju jau dienā, jo bija tāls gabals ejams. Laicens II, 21. // *Tāds, kas noris, pārvarot samērā lielu attālumu, arī ilgākā laikposmā (piemēram, par gājienu, braucienu).* T. pārgājiens. T. ceļojums. T. lidojums. Tāla ekspedīcija. □ ..nevar noliegt, ka.. sauszeme izauklējusi ne vienu vien lielisku cilvēku, kas ar mieru uzupurēties un doties līdzi draugam vistālākos, vissarežģītākos braucienos. Grīva 9, 155. // *Tāds, kas iedarbojas, ar ko iedarbojas no samērā liela attāluma (piemēram, par darbību, procesu).* Tālā mehānismu vadīšana. Tāli kosmiskie sakari.

3. *Tāds, ko no tagadnes šķir samērā ilgs laikposms (parasti par laikposmu, cilvēka mūža posmu).* Tāli gadsimti. Tāla senatne. Tāla nākotne. Tālie studiju gadi. Atcerēties tālās bērnības dienas. □ Tālos, tālos aizvēstures laikos jūras viļņi skalojušies pāri Ķekavai, Baldonei, Jaunjelgavai.. Vanags 8, 7. Tai tālajā

vasarā tāpat spīdēja saule, nāca un pārskrēja negaisi, savā laikā uzziedēja un novīta ziedi. Auziņš 7, 3. ..lai arī jaunības gadi jau piederēja tālai pagātnei, tie tomēr glabājās atmiņā spilgti un dzīvi.. Zemzaris 4, 166. Viņam vēl bija prātā dažādi niķi no tālās jaunības, kad spēlējis teātri.. Plaudis 2, 252. // *Par darbību, norisi u. tml.* □ Koka lādītē ar inkrustācijām glabājās sadzeltējušas fotogrāfijas no tālajām tēva strēlnieka gaitām. Zemzaris 2, 15. Tautvils: Atminos senas dienas un tālus notikumus, Mindaug. Zīverts 1, 350. ..kā tālu, senu ainu Vilma atcerējās jau redzētu šo dienu. Bērce 3, 128. // *Tāds, kas atspoguļo ko tādu, kuru no tagadnes šķir samērā ilgs laikposms (piemēram, par atmiņām, domām).* Tāli jaunības sapņi. Tāli nākotnes plāni. □ ..klusums lika mosties tālām, dārgām atmiņām. Kalndruva 5, 47. Viņš mūžam jauns nāk šajās sirmās mājās, Uz tāliem mērķiem nerimis aun kājas.. A Grigulis 16, 52. // *Tāds, kas ir eksistējis pirms samērā ilga laikposma vai kas eksistēs pēc samērā ilga laikposma.* T. priekštecis.

4. *Tāds, kā starpā ir maz kopēju, parasti no senas cilmes atkarīgu, pazīmju.* Savstarpēji tālas augu sugas. □ ..mēs pārspriežam, ka pat vistālākajās valodu grupās var atrast apbrīnojami līdzīgus vārdus. Grīva 8, 302. // *Tāds, kam pamatā ir kāds sens kopējs priekštecis (par radniecību); tāds, kuru radniecības attiecību pamatā ir kāds sens kopējs priekštecis (par cilvēkiem).* Tāla radniecība. Tāli radi.

5. *Plašs (1).* □ ..tas bija tālā apkārtnē nedzirdēts gadījums, ka meita bez laulāšanas aiziet pie puiša. Sakse 2, 132. Iekāpu [stārķa] lizdā. Kas par tālu.. redzes aploku! Uz austrumiem spīd baznīcas tornis. Dienvidos paceļas kalns.. Un purvs! Plūdonis 3, 51. Grāvis pēc šņores norakts.. Velēnas aizsviestas tālā izklaidā, lai vieglāk aparamas.. Upīts 4, 120.

Sk. tāli, tālu, tālāk, tālāks.

tālsakari, -u, v.; tikai dsk. *Elektrosakari telefona sarunu, telegrāfa signālu, rakstītu tekstu, attēlu pārraidei lielā attālumā.* Tālsakaru tīkls. Tālsakaru līnija. □ Gan radio, gan tālsakari pusgadsimtu balstījās uz radiolampām.. Cīņa 83, 161, 2.

tālsaruna, -as, s. *Telefona saruna samērā lielā attālumā, ārpus vietējās telefona centrāles ietvariem.* Maksa par tālsarunu. □ Tūlīt viņa pieteica tālsarunu ar pilsētu, lai izsauktu ātro palīdzību. Bundzeniece 2, 41. «Tālsaruna ar Rīgu,» sekretāre paskaidroja. Saulītis 13, 142.

tālsatiksme, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Satiksme starp vietām, kas atrodas samērā lielā attālumā.* Tālsatiksmes vilciens. □ Kādā rajona pilsētiņā es iekāpu tālsatiksmes autobusā un, sēdēdams mīkstajā atzveltņa krēslā, gaidīju, kad sapulcēsies pasažieri. Grīva 7, 89. Viņai ne sapņos nerādījās, ka Gunārs pēdējā brīdī visu nojauks. It kā izkārtot tādu braucienu būtu smiekla lieta, vasaras laiks, viesnīcas pilnas, katra tālsatiksmes biļete ar plēšanu jāizplēš. Skujiņš 12, 15.

2. *Tālsakari.* □ ..var pieteikt sarunu ar jebkuru pilsētu Padomju Savienībā. Pēc zināma laika tālsatiksmes telefona centrāles darbiniece jūs savienos ar vietu, kas atrodas simtiem un pat tūkstošiem kilometru tālu. Zin T 62, 7, 38.

tālsignalizācija, -as, s.; parasti vsk. *Signalizācija samērā lielā attālumā ar telemehānikas līdzekļiem.* □ Dispečera rīcībā ir.. tālsignalizācija, kas automātiski pārraida uz vadības punktu elektropārvades līniju slēdžu stāvokļus.. Zin T 64, 5, 31.

tālskanība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tālskanīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; tālskanīgums.* Signāla t.

tālskanīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tālskanīgi.** *Tāds, kas ir tālu uztverams (par skaņu); tāds, kur tālu izplatās skaņas (par vietu, vidi).* □ Arī Cīrulim bija dziesma, tālskanīga kā vasaras rīti un dzidra kā vasaras rīti. Kaldupe 17, 68. Gaiss bija tālskanīgs un dzidrs. Dziļums 1, 397. // *Tāds, kas rada tālu uztveramas skaņas (piemēram, par mūzikas instrumentiem, priekšmetiem).* Tālskanīga sirēna. □ pārn. ..tālskanīgus mežragus skandināja aļņi.. Kaldupe 8, 149.

tālskanīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tālskanīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; tālskanība.* Sirēnas t.

tālskatis, -ta, v. *Optiska ierīce tālu objektu aplūkošanai.* Teātra t. Teodolīta t. Izbīdāmais t. □ Viņš lūkojās ar tālskati krēslainajā zilgmē, kur varēja saskatīt vairāku nelielu kuģu siluetus.. Talcis 8, 64. Noteikts [13. gadsimtā] sfēriska spoguļa fokusa attālums, atklāta sfēriskā aberācija, izvirzīta ideja par tālskata iespējamību.. Rolovs 1, 11. ..teleskopos, kas paredzēti priekšmetu aplūkošanai uz Zemes (tālskatos, binokļos), attēla apgriešanai lieto pilnīgās iekšējās atstarošanas prizmas. Fiz r 325.

tālstrūklas, ģen., nelok. *Tāds, kas rada garu strūklu; tāds, kurā izmanto garu strūklu.* T. aparāts. T. mašīna. T. lietēšana.

tālšāvējs, -a, v.; **tālšāvēja,** -as, s.; mil. *Tas (tāds), kas šauj samērā lielā attālumā (parasti par artilērijas ieročiem).* Lielkalibra t. T. lielgabals. □ Trīs dienas tālšāvējs lidināja kaucošas granātas pāri Gremzdu jumtiem. Mauliņš 6, 191. ..tālšāvēja artilērija apšaudīja.. priekšpilsētas. Pad J 85, 185, 1.

tāltāls, -ais; s. -a, -ā. *Ļoti tāls.* □ Atgriezušies no tāltālā sirojuma līdz Vislai,.. tie [zemgaļi].. apkāva Tērvetē kristīgos.. Purs 11, 73. Es skatos dēla acīs, un manas domas ir aizbēgušas tāltālā pagātnē, ko no mūsdienām šķir jau vairāk nekā trīsdesmit gadu. Liesma 74, 12, 1. Spīganais vainags, ko vijam Dienās, kad dzīvojam mēs, Plīvos pie gadsimtu sijām Tāltālās paaudzēs. Ķempe 7, 8.

tāltālu, apst. *Ļoti tālu.* □ Tāltālu aiz miglas dūmakas austrumu malā debesīs svīda tikko manāms saullēkta gaišums. Branks 4, 186. Tāltālu tikai lidmašīnas rūkoņa. Melna nakts aiz loga. Luginska 1, 24. Dzīve tāltālu pavirzījusies uz priekšu. Cīņa 80, 61, 3.

tālu, apst. **1.** *Samērā lielā attālumā (atrasties, pastāvēt, norisēt).* Skola atrodas t. Līdz pilsētai ir t. T. dzīvot. Strādāt t. no mājām. □ Mā-

jas ir tālu. Jaunie, nenosirmojušie jumti salejas ar mēnesnīcu un liekas kā no zemes pazuduši. Ēciņas sarukušas kā kukulīši. Brigadere 2, 307. Es domāju par darbu, ko veic šie ļaudis, ik dienas stāvēdami uz kuģu klājiem, tālu no mājām, no sievām un bērniem, tālu no līgavām. Vējāns 5, 142. Apvāršņi metās tumšāki, likās, ka kaut kur staigā pērkons. Laiku pa laikam atskanēja neskaidrs, dobja rūkoņa. Bet tas bija tālu. A Grigulis 10, 36. Tālu aiz manis, smagu soļu mīta, čirkst grants. Līvs 1, 10. ◇ Stāvēt tālu (no kā) — a. *Būt tādam, kam nav zināšanu, pieredzes (piemēram, kādā jautājumā).* □ Ritiņa laiko un nevar vien pielaikot jauno zīda kleitu. Pat viņai, tālu no modes lietām stāvošai, ir nelabas aizdomas, ka kleita par šauru. Zigmonte 1, 260. b. *Nebūt saistītam (ar ko).* □ Kaut būdama visjaunākais bērns, viņa allaž stāvējusi tālu no ģimenes. Ieva attīstījās strauji, bija sapņotāja, klusētāja. Zigmonte 2, 241. c. *Neatbilst, nelīdzināties (kam).* □ Ja komponists būtu arī muzikāli attīstījis Gusta tēlu atbilstīgi viņa dramaturģiskajai nozīmībai, tad «Zaļās dzirnavas» stāvētu visai tālu no komiskās operas. Kar 58, 9, 145. // *Savienojumā ar garuma mērvienības nosaukumu: norāda uz noteiktu attālumu.* □ ..[Oliņš] skrēja uz māju, kura bij nepilnu versti tālu. Kaudzītes 1a, 31. ..viņa vēlējās atrasties no šīs vietas simtiem kilometru tālu.. Meldere 1, 172. Kilometriem tālu aizstiepjas tumšzaļie lauki. Vējāns 5, 169. // pārn. *Tā, ka ir maz kopīga, vienojoša (ar ko); tā, ka nav garīgas saiknes, tuvības (ar ko).* □ Annele: ..jūs esat tik tuvu, jūsu rokas saskaras, tu dzirdi viņa elpu... un esat tik tālu viens no otra, it kā atrastos uz divām dažādām planētām.. Priede 1, 60.

2. *Tā, ka tiek pārvarēts samērā liels attālums (virzīties, virzīt).* T. skriet. Putni lido t. Bērni aizskrējuši t. Aizvest t. □ Jēkabam bija tālu jāiet — visam pagastam cauri, otrā pagasta malā. Lēmanis 10, 78. Viktors mazajai stāstīja, ka māmiņa aizbraukusi kaut kur tālu tālu, tik drīz neatbraukšot un pagaidām viņai būšot jāpaliek ar mums. Lukjanskis 1, 37. Toties kuģi peld tālu, ugunis mirdzinādami. Pāri dzelmēm, pret vējiem, cauri vētrām. Avotiņa, Peters 1, 177. ◇ Aiziet tālu priekšā — *pārspēt.* □ ..viņš daudzējādā ziņā dzīves gudrībā aizgājis tālu man priekšā. Ādamsons 2, 228. ◇ (Aiz)iet par tālu — *nokļūt līdz galējībai, neievērot pieņemtās normas.* □ «Apturi, es būšu dusmīga. Es negribu, ka tu aizved mani līdz mājai. Māte domās nezin ko.» ..Griežu traktoru ceļa malā. Patiesību sakot, es arī saprotu, ka laikam esmu gājis par tālu. Kaijaks 6, 72. ◇ Tālu tikt — *daudz sasniegt, arī gūt izcilus panākumus.* □ Ko šis pagurušais pusmūža vīrs viņam [jauneklim] varēja sacīt? Andrejam ir sešpadsmit gadu, un viņš tiks tālu. Spēka viņam netrūks. Viņš noteikti tiks tālu. J Kaliņš 3, 20. Pēc pieticīgiem mērķiem tiecoties, sportā neviens tālu nav ticis. Sports 82, 22, 1. ◇ (Tāds), kādu var tālu pameklēt, arī tādu var tālu pameklēt — *reti sastopams; ļoti labs.* // *Samērā lielā attālumā no (kā) malas, robežas (virzīties, virzīt).* Iet t. mežā. Doties t. kalnos. Braukt t. jūrā. // *Tā, ka rodas samērā liels attālums, parasti starp ķermeņa daļām, līdz tām (virzīt, virzīties).* □ Galiņš.. sēdēja saviebies, vienu kāju pierāvis, otru grāvī savādi tālu atstiepis. Upīts 4, 120. Ienāk Austrums, sveicina bikli, bērnišķīgi tālu uz priekšu pastiepis roku. Indrāne 5, 206. Grabuliene atbīdīja lakatiņu tālu pakausī.. Dinere 11, 44. // *Tā, ka (skaņa) izplatās samērā lielā attālumā.* □ Tālu, tālu pāri klusajam ezera līmenim aizskanēja dziesma. Kar 59, 7, 73. Pie ugunskura labi piederas jautras, saskanīgas dziesmas, kas vasaras vakaros izskan tālu jo tālu.. Tavare 1, 53.

3. *Tā, ka ir uztverams (piemēram, redzams, dzirdams) samērā lielā attālumā.* □ Ella izlēca no automašīnas un ņēmās māt ar roku, gan neticēdama, ka saimniece, vecs cilvēks, tik tālu varētu saskatīt. Ezera 2, 285. ..Ziemas dienās var skaidri un tālu dzirdēt.. Kaldupe 14, 156. Kā divi melnie pipari bija tā [putna] augums, bet viņa dziesmu varēja dzirdēt tālu, jo viņš pūta tikai klusos vakaros. A Grigulis 10, 90. // *Tā, ka (skatiens) tiek vērsts uz ko samērā lielā attālumā.* □ Veries, cik tālu gribi,.. melnzemes un māla tīrumi līdz apvārsnim. Sudrabkalns 5, 91. ◇ Cik tālu (vien) skatiens (arī skats, acis) sniedzas (arī sniedz), arī cik tālu acis rāda — *cik tālu var saredzēt, cik tālu sniedzas redzes loks.* □ Cik tālu skatiens sniedzās, varēja redzēt tuksnesīgu apgabalu maziem uzkalniņiem un retiem kokiem. Paegle 3, 171. Viņa iedoma, laikam, sniedzās vēl tālāk, daudz tālāk. ..acis sniedzās līdz Brīviņu kaņepju° dārzam.. Upīts 4, 98. Augšā, cik vien tālu sniedza skatiens, neviena nebija, nedzirdēja ne skaņas. Ezera 11, 16. Cik tālu sniedz skats — labības un cukurbiešu lauki, ganības, dārzi. A Gulbis 3, 5. Visapkārt tikai zilais gaiss, un apakšā, cik tālu sniedza acis, zilā jūra. Birznieks-Upītis IV, 50. Cik tālu acis rāda — rūsganas kāpas un uzkalni. Bērn 47, 8, 15.

4. *Tā, ka kas (piemēram, izplatoties, veidojoties) aizņem samērā lielu vietu, telpu u. tml.* Migla izplatījās t. Koka zari bija izpletušies t. Upe pārplūdusi t. □ ..viņš [milzis] plosījās labu laiku, kamēr tālu visapkārt kā jūra ap viņu gulēja zaļš līdums.. K Skalbe 1, 112. ..papriekš ar lāpstu atrok [koka] sānu saknes, kuras aizstiepjas tālu uz visām četrām pusēm. Birznieks-Upītis 5, 37. Jauno sārtu sakrāva divreiz lielāku, dūmi nostiepās tālu Spilvai pāri.. Upīts 4, 105.

5. *Tā, ka (ko) šķir samērā ilgs laikposms.* □ Šodien viņi [zēni] no tām dienām jau tik bezgala tālu. Viss kļuvis savādāks, viss gājis uz priekšu kā septiņjūdžu zābakiem. Bērn 50, 5, 23. Ap mani visā mājā smags, dīvains tukšums. It kā tā pēkšņi būtu nogrimusi dziļā dzelmē un viss, kas bijis līdz šim, palicis tālu projām. Arī mana diena jūrmalā, šķiet, nav bijusi nupat, bet tālā pagātnē. Pirms gadiem. Brodele 17, 87. Raugoties tālu uz priekšu, gribu jums, cilvēki, lūgt: Lai maniem kumeļiem būtu

uz zemes kaut vienā vietā Upe ar ūdeni tīru un pļava, kur zāli plūkt. Purvs 4, 69. // *Tā, ka jāpaiet samērā ilgam laikposmam, līdz kas notiek, iestājas.* Līdz eksāmeniem vēl t. Pavasaris vēl t. □ Nākamā vasara! Tā ir bezgala tālu, un nezin kur mēs tad būsim. Saulītis 13, 124. . . līdz dienai ir krietni tālu un bites vēl nav modušās. J Kalniņš 3, 239. . . līdz lapu zaļumam tālu, un bērni nezina, kur ņemt dzīvus, lapotus zarus savam izrīkojumam . . Zigmonte 1, 257.

6. *Samērā daudz (padarīt, paveikt u. tml.).* T. izlasīta grāmata. □ Ievērojamas idejiski mākslinieciskas iespējas piemīt samērā tālu izstrādātajai Raiņa traģēdijai «Aleksandrs» . . Vēstis 79, 1, 97. // *Samērā stipri, arī lielā mērā (izpausties); ļoti.* □ . . no šī laika viņu ceļš vienam no otra tālu atšķīrās . . Apsīšu J 3, 47. // *Parasti savienojumā ar «cik», «tik»: norāda uz (kā, piemēram, darbības, norises, izpausmes), parasti augstu, pakāpi, intensitāti.* □ Didzis paklusām iesmējās: skat, cik tālu viņš jau aizdomājies! Viņi taču vēl nav pat sareģistrējušies. Ezera 2, 15. «Es zinu, tas viss ir nepareizi [iemīlēties precētā vīrietī], vismaz no citu cilvēku viedokļa, un tagad nu ir tik tālu, ka man nav spēka ne saraut, ne turpināt . .» Ieva aprauj. Zigmonte 2, 110. «Bet vai tad tev skolā nekā nemācīja?» Ģirts izbrīnījies vaicāja. — «Es tik tālu netiku,» Artūrs skatījās pāri ezeram. Dripe 2, 39. Karina: Likums tev atļauj būt trakam, bet ne tev pašam pierādīt, ka tu tāds neesi. Lūk, tik tālu tagad tu esi, Kristofer! Zīverts 1, 417. ◇ Novest (kādu) tik tālu — *panākt, būt par cēloni, ka (kāds) nonāk noteiktā galēji nevēlamā psihiskā vai fizioloģiskā stāvoklī.* □ «Viņš ir tik vientuļš. Pārcietis spīdzināšanas un pazemojumus. . . Liekas, viņš ir novests tik tālu, ka reizēm nevalda pār sevi.» Sakse 7, 257. ◇ Cik tālu var novest (kādu) — *saka, ja (kāds) ir panācis vai (kas) ir bijis par cēloni, ka cilvēks nonācis noteiktā galēji nevēlamā psihiskā vai fizioloģiskā stāvoklī.* ◇ Nonākt (arī noiet) tik tālu, arī cik tālu nonākt (arī noiet) sar. — *saka, ja kāds nokļūst (parasti morāli) galēji nepieņemamā stāvoklī.* □ Tad tik tālu bija nonācis šis vecais vīrs, ka viņš nāca prasīt dēlam naudu, lai Ieviņa [jaunā sieva] varētu pirkt smaržas un kafiju. Saulītis 12, 310. ◇ Nonākt (arī noiet) tik tālu sar. — *saka, ja izveidojas galēji apstākļi.* □ . . ar katru dienu Inita [skolotāja] sarūgtināta juta, ka klases kļūst trokšņainākas. Viņa pacēla balsi, bet tas nelīdzēja. Reiz stundā nogāja tik tālu, ka viņa sadusmojusies sāka kliegt . . Brīdaka 2, 81.

tāluguns, -uguns, dsk. ģen. -uguņu, s.; mil. *Apšaude ar tālšāvējiem.* □ Un, kad mūsu artilērija atklāja tāluguni, ienaidnieks saprata — kāds to koriģē. Zv 73, 10, 3.

tālumnieks, -a, v.; **tālumniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas dzīvo tālā vietā; cilvēks, kas ierodas, ir ieradies no tālas vietas.* □ Silmežu Trīnei jau bija divdesmit [divdesmit] divi gadi, bet vēl nebija dzirdēts, ka jel kāds precinieks būtu pieteicies, lai nu tuvumnieks vai tālumnieks. Apsīšu J 2, 84. Pēc sātajām vakariņām tuvīnie izklīda, bet tālumnieki meklēja vietu naktsguļai un iekārtojās kā nu kurais . . Grīva 9, 134. . . parks ir pasakains. Kāda sieviete, tālumniece, kas sēdēja stāvā kraujā, runāja par parku tik aizrautīgi, ka apstājāmies un klausījāmies kā apburti. Sudrabkalns 15, 86.

tālums, -a, v. **1.** parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t ā l s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; samērā liels attālums, atstatums.* Darbavietas t. □ . . Klaucānam nav iznācis savu tēvu bedīt. Toreiz viņš bija pārāk tālu, un tādu tālumu nevar pārskriet nevienas zīles nestā vēsts. Zigmonte 10, 35. «Es zinu, — tu esi slinks, bet līdz ledum nav tālu jāpeld,» sacīja Bunduļacis. — «Ne par tālumu es domāju. Kam vajadzīgs tāds ceļojums?» U Plotnieks 1, 48. Birzs jau no tāluma šalc pretim priecīgu dziesmu, un melo tie dzejnieki, kas tajā saklausījuši tikai skumjas un iznīcību. Sakse 7, 416. // parasti lok.: tālumā. *Savienojumā ar garuma mērvienības nosaukumu norāda uz noteiktu attālumu.* □ Tā [kaza] atradās vismaz puskilometra tālumā un pie tam visu laiku kustējās. Es to nogāzu ar pirmo šāvienu. Grīva 8, 59. // arī dsk. *Tāla vieta, arī tālas zemes.* Doties tālumā. □ «Jūs gan laikam nākat no liela tāluma, ja tikai tagad esat tikušas līdz mūsu mājai,» pusmūža sieva sacīja . . J Kalniņš 8, 297. Žanim patika doties arī tālumā, redzēt svešas zemes un svešus cilvēkus, iepazīt vēl nezināmas paražas. Katlape, Ceplītis 1, 60. Arī mēs kādreiz solījām svēti — Jaunos tālumos aiziet . . Purvs 1, 182.

2. parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t ā l s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Redzamības t. Lidojuma tālums — *maksimālais attālums, ko lidaparāts var veikt bez nolaišanās.*

3. *Vispārināta īpašība → t ā l s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; samērā ilgs laikposms.* □ «Tu domā, tālums īsāks saraujas?» tā laikam bija teikusi Kasparmāte. Patiesi, nesaraujas, tas ir par lielu, lai no tā reiz ierastos viņu meita. Ne kilometru, bet gadu tālums. Zigmonte 2, 207. Bez gala upe sniecas Uz ziliem kalnājiem. Tur debess pret zemi liecas Aiz mūžu tālumiem . . Rainis Ib, 76.

4. *Vieta, kas ir tālu pārredzama; tāls, neierobežots plašums; tāle (1).* □ . . pa . . logiem tieši lapkritī atklājās plaši tālumi ar Vidzemes krasta mežiem un Daugavas strēmeli . . Ezera 9, 142. Tev ar Lielupes vilni vēstuli rakstu, Zaļais Zemgales tālums, tevī noraugos es . . Kaldupe 11, 11. Visas jūtas traucas kaut kur svešā, neatvairāmi pievilcīgā un vilinošā tālumā. Plašumā un augstumā, kur krūtis plešas tik plaši, ka vienā elpas vilcienā ietver visu . . debess plašumu. Upīts 18, 97. . . šorīt debesis ir bālgani zilas un biedē ar savu neskaidro tālumu. Talcis 9, 268. pārn. Sapņu tālumā, Staru spožumā Zvaigzne dziestošā Mana laimība . . Aspazija 3, 48.

5. lok.: tālumā, apst. nozīmē. *Norāda, ka (kas) atrodas, pastāv, noris samērā tālu.* □ No ziemeļu puses nāca liels mākonis, tālumā stāvo-

šiem tumšiem priežu mežiem līdzīgs. Virza 1, 181. Mežmalā nometies, Tenis šad un tad paskatījās uz jūrmalu un savu būdu tālumā. Lācis 15, 321. Es redzu baltus jumtus tālumā, Viss tinies mīkstā sniega bālumā: Pa nakti pirmais sniedziņš jau ir kritis.. A Bārda 1, 165. // *Norāda, ka (kas) aizvirzās, arī virzās samērā tālu, līdz pazūd skatienam.* Lidmašīna izgaisusi tālumā. Taka vijas tālumā. □ Viņš virzīja skatienu pa sliedēm, kas taisnā līnijā aizstiepās tālumā, bet uz tām nebija neviena vagona. Sakse 7, 392. Gurdeno ainavu vienīgi atdzīvināja kviešu zelmeņa košais paklājs, kas sākās pie ceļa grāvja un aizstiepās acij nesaskatāmā tālumā.. Purs 1, 81. Tur tu aizzūdi tālumā, Daugava, Silu vīlēs un pamalēs zuzdama. Osmanis 1, 34.

tāluztvere, -es, s.; parasti vsk.; tehn. *Radiosignālu uztvere aiz radioraidītāja drošās uztveres zonas robežas; tāluztveršana.*

tāluztveršana, -as, s.; parasti vsk.; tehn. *Radiosignālu uztveršana aiz radioraidītāja drošās uztveršanas zonas robežas; tāluztvere.*

tālvadāms, -āis; s. -a, -ā; apst. **tālvadāmi;** tehn. *Tāds, kas ir vadāms no samērā liela attāluma (par ierīci, iekārtu, procesu u. tml.).* Tālvadāma raķete. Tālvadāma reakcija.

tālvade, -es, s.; parasti vsk. *Tālvadība.* □ Daudz dara, lai pilnveidotu un radītu jaunus diversijas līdzekļu tipus: tālvades kuterus un torpēdas, beztrokšņa pašgājējus plostiņus.. Pad J 64, 5, 3.

tālvadība, -as, s.; parasti vsk.; tehn. *Ierīču, iekārtu, procesu u. tml. vadība, ko realizē no samērā liela attāluma.* Automatizētā t. Mašīnas t. Kustības t. T. pa radio. Tālvadības sistēma. □ ..elektriķiem.. ir jauni sadales punkti. Automatizēti. Ar tālvadību. Cīņa 84, 203, 2. Rūpnīca ražo automātiskās telefona centrāles, telefona aparātus, tālvadības ierīces.. Ģeogr 484.

tālvadīšana, -as, s.; parasti vsk. *Tālvadība.*

tālzveja, -as, s.; parasti vsk. *Zveja tāljūrās.* □ ..Valdis brauc jūrā jau ceturto gadu, kļuvis par tālzvejas kuģa otro stūrmani un šobrīd atrodas reisā Āfrikas pusē... Zv 78, 7, 7. Viņi [zvejnieki] pirmie lietoja brigādes metodi tālzvejā. Cīņa 81, 115, 2.

tāļāk, apst.; novec. *Tālāk.* □ Viņš [vīrietis] piecēlās un soļoja tāļāk. Blaumanis II, 318.

tāļāks, -ais; s. -a, -ā; novec. *Tālāks.*

tāļi. *Sk.* t ā ļ u.

taļļa, -as, s. **1.** novec. *Jostasvieta (cilvēka ķermenim).* □ Ieraudzījuši vietējo zeltmataino skaistuli, kuras taļļu varēja apņemt ar plaukstām, kamēr krūtis gribējās salīdzināt ar kuplu vilni, pārsteigtie kungi iegavilējās.. Skujiņš 14, 39.

2. novec. *Cieši pieguļošs bezpiedurkņu (parasti sieviešu, bērnu) veļas gabals, kas aptver ķermeņa augšdaļu līdz jostasvietai; apģērba gabala daļa, kas aptver ķermeņa augšdaļu līdz jostasvietai un kas parasti ir sašaurināta jostasvietā.* Uzvilkt taļļu. Aizpogāt taļļu. □ «Es nemaz nezināju, ka Gotiņam ir tik smuks dēls,» viņa [sieviete] čivināja. «Privāts uzvalks jums burvīgi piestāv. Bikses īsiņas, tādas tagad nēsā, taļļa brīnišķīga, tikai vai plecos nav drusku par knapu?» Saulītis 12, 56.

3. jūrn. *Trices paveids — kustīgu un nekustīgu bloku savienojums, ko izmanto smagumu celšanai un buru nostiprināšanai.* □ Leibs stāvēja.. un skatījās, kā Lubavs un bocmanis atlaiž taļļu sakabes, tad sāka pukšķēt laivas motors, un kapteinis pamāja atvadu sveicienu. Lapsa 3, 32.

taļļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **taļļaini;** novec. *Tāds, kam ir taļļas (2) forma, veids.* □ Vai nu taļļainā jaka bija rāvusies, vai Jūla pati vēl augumā pieņēmusies, kas to lai izzina, bet pogu vietas stipri iežmaudzās Jūlas ķermenī. Pērsietis 1, 166.

tāļš, -ais; s. -a, -ā; novec. *Tāls.* □ ..šad un tad arī atskanēja no tāļajiem strādniekiem pa neskaidram balsienam.. Blaumanis II, 328. Lēni tumst vakars, un tam pakaļ steidzas nakts. ..bezgalīgi tāļš liekas rīts. Grīns 1, 191.

Sk. t ā ļ ā k, t ā ļ ā k s, t ā ļ i, t ā ļ u.

tāļu, retāk **tāļi,** apst.; novec. *Tālu.* □ Viņš tak tur tāļu Ērgļu kalnos bij gājis ganos, bij tur ilgus gadus dzīvojis.. Blaumanis III, 19. Ilze: Es tagad runāju ar tevi un stāvu te pie galda, bet es varētu būt tur uz tā pelēkā mākoņa pie debesīm, — tik tāļu mēs — es un tu — esam viens no otra. Blaumanis 6, 299. ..Abas saules meitiņas, — Tautās tāļi aizdotas, Nevar satikties. Rainis IVb, 99.

tāļums, -a, v.; novec. *Tālums.* □ ...Daudz simtu jūdžu tāļumā, Aiz tīreļiem, purviem un siliem, Guļ mana dzimtene diendusā.. Rainis Ib, 18.

tamada, -as, v. *Viesību vadītājs (parasti Gruzijā).* □ ..ikviens gruzīnu vīrietis jau zināmā mērā ir režisors. «Režijas mākslu» viņš apgūst pie svinību galda, būdams tamada. Tamada nav tostu uzsaucējs. Tamada, sekodams tēvutēvu izstrādātam, tradīciju nosacītam scenārijam un tai pašā laikā improvizēdams, vada viesību norisi. Lit M 84, 16, 14.

tamarinds, -a, v. *Mūžzaļš, tropisks koks ar dzelteniem ziediem un ārstniecībā izmantojamiem augļiem.* □ Bet te [Āfrikā] ir arī tropu meži — mangrovju biežņas gar Gvinejas piekrasti un klajie akāciju, tamarindu un sikomoru meži sausajos apgabalos. Cīņa 78, 120, 3.

tamarisks, -a, v. *Koks vai krūms ar skujveida vai ļoti sīkām, zilgani zaļām plēkšņveida lapām un sīkiem, sārtiem ziediem.* □ ..uz veco ciemu vijas olīvkoku, tamarisku, akāciju un izpūrušu irbuleņu audzes. Kaijaks 5, 129. ..dzeltenajā kāpā kā mirāža trīso zaļais tamarisks. Grūti iedomāties pieticīgāku augu par šo nelielo pustuksneša krūmu. Goba 1, 57.

tamboradata, -as, s. *Darbarīks tamborēšanai — samērā tievs stienītis ar āķveida galu.* Smalka t. Rupja t. Īsa t. Gara t.

tamborējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → t a m b o r ē t; tamborēts priekšmets.* □ Apģērbu interesantu dara tamborējums vai adījums. PL Siev 83, 6, 24. Sabiedrības, kritikas un pašu mākslinieku atsauksmes par mazajiem gobelēniem, izšuvumiem, tamborējumiem..

bija ļoti atšķirīgas. LLM 79. sal. ..ko pielāpīsi, kad viss jumts caurs kā tamborējums. Svīre 2, 135.

2. *Tamborēšanas veids.* Plākšņveida t. Caurulveida t.

tamborēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Gatavot (ko) no vienlaidu pavediena, ar īpašu adatu saistot to ciešos valdziņos.* T. plecu lakatu. □ ..paveca māmuļa ar smalku adatu tamborēja apmali sniegbaltam kabatas lakatiņam. Līvs 4, 64. Rokā meitene nesa tamborētu tīkliņu, kurā.. šūpojās vairāki «Zeltenes» numuri.. Kļava 1, 3. pārn. Jau pelēcīgs maija lietus.. Bērzu birzij zaļu cepuri tamborē. Goba 4, 110. // intrans. Mācīties t. □ Es pazinu kādu Feju, kura skaisti tamborē. Ziedonis 15, 61.

tamborniekiem, -u, v.; tikai dsk.; novec. *Tamborrati.* □ ..katram puikam skaidra tā lieta, ka vienkārši dzelzasu rati taču nebij pretinieki tamborniekiem ar spilvenu un ādas atsējām. Upīts 4, 255.

tamborrati, -u, v.; tikai dsk.; novec. *Atsperrati.* □ Dzīve vispār strauji attīstījās uz smalko pusi — ..gruntnieki brauca tamborratos un līnijdroškās un savā starpā sāka paši saukties par kungiem. Upīts 4, 644.

tamboru, ģen., nelok.; novec. *Savienojumā «tamboru rati»: tamborrati.*

tamburīns, -a, v. **1.** *Dienvideiropā izveidots sitamais mūzikas instruments — apaļš rāmis, kuram ir pārvilkta āda un kurā ir iestiprināti zvārgulīši.* □ Žvadz tamburīni, pland košie, sarkanmelnie tērpi. Tā ir spāņu čigānu deja.. Rīgas B 58, 64, 6. sal. ..Juze graciozi kā mazu četrstūrainu tamburīnu pavēdīja skaitāmos kauliņus.. Skujiņš 7, 97. pārn. Visur skan.. sienāžu tamburīns. Sirmbārdis 3, 32.

2. *Šauras, garas bungas, ko tautas muzikants sit, vienlaikus spēlējot stabuli; Provansas bungas.*

tamburs, -a, v. **1.** arhit. *Torņa cilindriskā, prizmatiskā daļa zem kupola.*

2. *Dzelzceļa vagona slēgtā priekštelpa.* □ Viņš jau laikus bija izgājis tamburā, lai.. tikai nepadrāztos garām vajadzīgajai stacijai. Lukjanskis 6, 104. Satiksmes vilcienu uz Kemu esam nokavējuši, jābrauc vien prečinieka tamburā.. Auziņš 4, 186.

tamdēļ, apst.; novec. **1.** *Tādēļ (1).* □ ..saimniece mums to [darbu] padevusi tikai tamdēļ, lai būtu iemesls mūs agrāk stūrēt [celt] augšā. Jaunsudrabiņš 4, 27.

2. *Tādēļ (2).* □ «..tēvs mani tur par sliktu naudas skaitītāju un tamdēļ to vienmēr dara pats!» Krustiņš smējās. Blaumanis 6, 177. ..viņas brālis advokāts pret viņu bijis cietsirdīgs un skops. Bet mēs, jaunieši, zinām un jūtam, ka tamdēļ vēl cilvēks neiet nāvē.. Kurcijs 2, 170. «Gribēju tos citus kokus pārdot. Paslēpšus [paslepšus] es to tamdēļ darīju, ka baronlielskungs man tak nemūžam arī viena vienīga kociņa nebūtu atļāvis nocirst.» Blaumanis II, 314.

3. saikļa nozīmē. *Tādēļ (3).*

4. *Tādēļ (4).*

tāme, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Izdevumu, kādas darbības izmaksu iepriekšējs aprēķins.* Tāmes dokumentācija. Celtniecības projekta t. □ Darbuzņēmuma līgumā paredzēto darbu izpildīšanai var sastādīt noteiktu vai aptuvenu tāmi vai arī noteikt atlīdzības apmēru. Civilk 1, 153. Filmu uzņem vienu reizi.., tās ražošana iespiesta stingrajās izdevumu tāmju, termiņu un tehnisko iespēju robežās. Kin 81, 6.

tamēr, apst.; novec. **1.** *Tikmēr (1).* □ ..es raudu un elsāju.. aiz bailēm no tēva dusmām [par braukšanu laivā].. Tēvs tamēr atpeldējis jau līdz laivai. Plūdonis 3, 32.

2. *Tikmēr (2).* □ Kamēr vislielākā daļa bērnības iespaidu izzūd.., tamēr dažas atmiņas ir tik gaišas, tik dzīvas.. Apsīšu J 3, 5. Kamēr tā Roplaiņos viss apklusa, tamēr baznīcas krogā sāka iet arvien dzīvāk, arvien jautrāk. Blaumanis 6, 185. «..kamēr precēsies, tamēr sadzīs.» Kar 80, 8, 58.

tāmēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Sastādīt tāmi.*

tamlīdz, apst.; novec. *Tāpēc.* □ Nākamais.. aizrādījums, ka Rīgas domes sēžu zālē trūkst svētbildes, un tamlīdz prasījums tādu tur uzstādīt. A Deglavs 1, 851. «Vai tad mēs tamlīdz neapmeklējam baznīcu, kad gribam dievu tencināt un izlūgties no viņa žēlastību?».. K Zariņš 1, 58.

tamlīdzīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tamlīdzīgi.** *Tāds, kas ir līdzīgs kam iepriekš notikušam, bijušam, minētam.* Tamlīdzīgi gadījumi ir jau dzirdēti. Kaut kas t. nav pieredzēts. Nekā tamlīdzīga. Un tamlīdzīgi — *lieto uzskaitījuma beigās, lai norādītu, ka ir iespējams vēl kas līdzīgs iepriekš minētajam.* □ Citkārt tamlīdzīgiem vārdiem no Kristīnes puses bija sekojuši, kā nu kurā reizē, rūgti vai maigi pārmetumi, bet tagad viņa māma gāja tālāk. Blaumanis 6, 212. Sieviete bijīgi noglāstīja vīrietim elkoni. Tā bija pirmā un vienīgā reize, kad viņa uz ielas atļāvās tamlīdzīgu vaļību. Kļavis 1, 104. ..visa apkārtne, cik vien tālu skats sniedza, bija zilu dūmaku pilna. Toms atcerējās kaut ko tamlīdzīgu redzējis karstās vasarās ap siena laiku. A Grigulis 10, 36.

tāmnieki, -u, v.; **tāmnieks,** -a, v.; **tāmniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Kurzemes ziemeļdaļas iedzīvotāji, kas runā lībiskā dialekta Kurzemes izloksnēs.* □ Tāmnieku izlokšņu vienā daļā sastopamas vecas locījumu galotnes, kas ārpus Kurzemes vairs nav pazīstamas. Rudzīte 1, 153. Viņa runāja vēl dziļākā tāmnieku izloksnē nekā Mārtiņš Līdaks, cirzdama vārdus kā ar cirvi. ..arī jaunā paaudze labprāt norauj vārdu galotnes un neizrunā garos patskaņus. Talcis 7, 164.

tamponāde, -es, s.; parasti vsk.; med. *Tampona ievadīšana brūcē vai organisma dobumā.* □ Ja brūce ir dziļa un tās lokalizācija neļauj izdarīt asinsvadu nospiešanu vai žņauga uzlikšanu, var izdarīt brūces tamponādi, brūci stingri it kā «aizkorķējot». Visp ķir 131.

tamponāža, -as, s.; parasti vsk.; kalnr. *Ieža dobumu un plaisu piepildīšana ar ūdensnecaurlaidīgu materiālu, lai ūdens caur šiem iežiem nesūktos karjeros vai naftas urbumos.* Urbuma t. Tamponāžas cements.

tamponēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; med. *Ievadīt tamponu (brūcē vai organisma dobumā).* □ Sabrukušos un sastrutojušos ādas lēverus un nekrotiskos audus [no karbunkula] izgriež. Aptur asiņošanu un brūci tamponē. Visp kir 240. . . hematomas dobumu tamponē un drenē . . Visp kir 66.

tampons, -a, v. **1.** med. *Marles, arī vates gabals, ko ievada brūcē vai organisma dobumā, lai apturētu asiņošanu, uzsūktu izdalījumus.* □ Brūci nekādā ziņā nedrīkst sašūt, tā jāatstāj vaļā un viegli jātamponē. Tamponus piesātina ar antiseptiskiem šķīdumiem . . Visp kir 290.

2. *Marles vai vates gabals, ko izmanto tīrīšanai, slaucīšanai.* □ Ja iekaisusi sejas āda, to vairāk reižu dienā pārslauka ar vates tamponu, kas saslapināts aukstā kumelīšu tējā. PL Siev 80, 4, 23. Tauku traipus noņem ar terpentīnā samitrinātu tamponu. Kļaviņa 1, 411.

tamtams, -a, v. *Āzijas tautu metāla sitamais mūzikas instruments — liels, dobji skanošs disks, pa kuru sit ar vālītēm.* □ Tamtami pieder visam ciemam. Sarunām ir savi instrumenti, dejām savi. Ciema burvja rīcībā ir tamtami, kas aizdzen ļaunos garus un piesauc labos. Ērgle 3, 70. sal. Pērkoni rībina kā tūkstoš tamtamu . . Grīva 8, 214.

tanatoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Medicīnas nozare, kas pētī nāvi, tās tiešos cēloņus, miršanas klīniskās un morfoloģiskās pazīmes.*

tanatoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tanatoloģiski.** *Saistīts ar tanatoloģiju, tai raksturīgs.*

tanburs, -a, v. *Uzbeku, tadžiku tautas strinkšķināmais stīgu instruments ar bumbierveida korpusu un garu stīgu pamatni.*

tandēmists, -a, v.; **tandēmiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sportists, kas specializējies braukšanā ar tandēmu (2).* □ . . trekā jau iesildās tandēmisti. Līvs 5, 88.

tandēmlokomotīve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Viena no lokomotīvēm, kas ir savienotas tandēmā (1).*

tandēms, -a, v. **1.** *Uz vienas ass vai vienā līnijā izvietotu vienveidīgu mašīnu, ierīču u. tml. vai to daļu secīgs sakārtojums agregātā.* □ Automatizēto tandēma iekārtu . . apkalpo viena slaucēja, izslaucot maiņā 300 govis. Lauku Dzīve 76, 4, 5. pārn. . . [koncertam] izraudzījāmies . . dziesmas, ko pēdējā laikā esmu sacerējis tandēmā ar . . Kasparu Dimiteru. Pad J 81, 17, 8.

2. *Divvietīgs divriteņu velosipēds ar divkāršu bloķētu pārnesumu.* Sporta t. Ceļojuma t.

3. *Rati, ko velk divi viens aiz otra iejūgti zirgi.*

tandēmtraktors, -a, v. *Viens no traktoriem, kas ir savienoti tandēmā (1).*

tandēmtvaikmašīna, -as, s. *Tvaikmašīna, kam darba cilindri ir novietoti uz vienas ass, vienā līnijā.*

tandēmveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir tandēma (1) forma, veids.*

tandēmveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tandēmveidīgi.** *Tandēmveida.* □ Lidmašīna bija izveidota kā hidroplāns, un tai bija trīs tandēmveidīgi izvietotas nesējvirsmas . . Pad J 84, 44, 4.

tangenciāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **tangenciāli.** *Tāds, kas ir vērsts, pārvietojas pa (kā) pieskari.* Tangenciāla strūkla. T. grieznis. □ Līklīnijas kustībā paātrinājumu veido divi komponenti: tangenciālais, kas vērsts pa kustības trajektorijas pieskari, un normālais, kas [ir] perpendikulārs pirmajam. Rolovs 1, 356. Spriguma vektors var būt vērsts jebkurā leņķī pret šķērsgriezuma plakni . . un to var sadalīt perpendikulārajā jeb normālajā spriegumā un tangenciālajā spriegumā. Fiz r 47.

tangenss, -a, v.; mat. *Trigonometriska funkcija — leņķa sinusa attiecība pret šī leņķa kosinusu.* □ Līdz Eileram sinuss, kosinuss un tangenss ir tikai nogriežņi, kas novilkti riņķī un saistīti ar attiecīgiem lokiem. Eilers ir pirmais, kas aplūko šo nogriežņu attiecības pret rādiusu . . Briedis 1, 45. Tangensa grafiku konstruējam, izmantojot tangensa līnijas īpašību . . Mat 455.

tangente, -es, dsk. ģen. -šu, s.; mat. *Pieskare (1).* Tangentes nogrieznis.

tango, nelok., v. *Viesību deja (2/4 taktsmērā), kam ir raksturīgs lēns, slīdošs solis, spriegas kustības; šīs dejas mūzika.* □ Vairāki pāri slīdēja smeldzīga tango taktī. Meldere 1, 144. Orķestris spēlēja tango. Viens no maršaliem ar kādu jaunu dāmu . . veidoja sarežģītas figūras. Zālīte 5, 193.

tanīns, -a, v.; parasti vsk. *Miecviela, ko satur augi.* □ . . paši augi prot izstrādāt ķīmiskas vielas, kas atbaida kaitēkļus. Šāda viela, piemēram, ir tanīns . . Lauku Dzīve 83, 11, 21. . . melnā tēja satur 12—16% tanīna, bet zaļajai tējai tas sasniedz līdz 25%. Ves 78, 3, 31.

tanka, -as, s.; literat. *Piecrindu dzejolis (japāņu dzejā), kura pirmajā un trešajā rindā ir piecas zilbes, bet pārējās rindās — septiņas zilbes; attiecīgais dzejas žanrs.* □ Tanka ir piecrindu dzejolis . . Tas ir bezatskaņu pants . . Galvenā doma ietverta pirmajās trīs rindās, noslēgums — pārējās divās. Valeinis 1, 296. Tankas specifika daļēji izriet no japāņu valodas īpatnībām, kurai vārdi un dažkārt arī balsieni beidzas ar īsu patskani. Lit M 84, 16, 4.

tankeris, -ra, v. *Tankkuģis.* □ No Ventas upes grīvas ik dienas izpeld jūrā milzīgi naftas tankeri, kuri dodas gan pāri okeānam, gan uz visdažādākajām. Vecā kontinenta ostām. Grīva 8, 85.

tankete, -es, dsk. ģen. -šu, s.; mil. *Kāpurķēžu kaujas mašīna izlūkošanai un sakariem.*

tanki, -u, vsk. tanks, -a, v. *Masīvi, izturīgi saišu zābaki.* □ . . jaunais ledus izrādījās . . īsti piemērots, lai pa to paslidinātos ar kara gadu dzelzīs kaltajiem zābakiem, ko ļaudis sauca par tankiem. Goba 1, 71. Seska ādu pārdeva, un par ieņemto naudu nopirka Andrejam tankus. Jansons 3, 235. Galvā tai bija iesārts lakatiņš, kājās veci tanki . . Talcis 9, 147.

tankists, -a, v. *Tanka apkalpes loceklis.* □ Aizdegās tanki . . . Mēs esam zaudējuši šās dienas kauju. Pāri laukam grīļodamies nāk tankists saplēstā, apsvilušā uzvalkā. Bērce 5, 43.

tankkuģis, -ģa, v. *Kuģis šķidras kravas (piemēram, naftas, tās produktu, ķimikāliju, sašķidrinātas gāzes) pārvadāšanai speciālos rezervuāros.* □ Vakar pie naftas vadiem stāvēja divi tankkuģi, tie bija .. tilpumā laikam savus piecpadsmit tūkstošus tonnu. Talcis 9, 264. Naftas produkti nokļūst jūras ūdenī, ja nogrimst vai sabojājas tankkuģi, bet vēl biežāk, ja jūrā izlaiž kuģu balasta vai skalošanas ūdeņus, kuri pēc naftas pārvadāšanas satur samērā daudz naftas. D kal 75, 235. Vairākas dienas valdīja cerības, ka teju teju Klaipēdas ostā ienāks kādas Rietumu kompānijas tankkuģis ar naftu. Lauku Avīze 90, 22, 4.

tankodroms, -a, v.; mil. *Speciāli iekārtots laukums apmācībām tanku vadīšanā.* □ Tankodroms. Rēkdami un putekļu mākoņos ietinušies, tanki dodas uz mērķi. Zv 66, 17, 6. Sniega aizputinātajā tankodromā redzamas dziļas kāpurķēžu pēdas. Cīņa 63, 46, 2.

tanks[1], -a, v.; mil. *Kāpurķēžu kaujas mašīna, kuras konstrukcijai ir raksturīgs bruņu korpuss, tornis, spēcīga bruņojuma komplekss.* Tanku karaspēks. Tanku būve. Tanka vadīšana. Tanku divīzija. Bruņu tanku karaspēks novec. — *tanku karaspēks.* Tanku dūre — *strēlnieku reaktīvs prettanku ierocis (piemēram, īašistiskās Vācijas armijā).* □ .. tankiem ir raksturīgs kopējs uzbūves princips. Ārpusē ir .. lielgabals, bruņu tornis, korpuss (tā sauktā tanka vanna) un kāpurķēdes. Zin T 64, 9, 37. Tanki apgādāti ar infrasarkano staru tehniku, kas ne vien ļauj vadīt tankus naktī, bet nodrošina arī trāpīgu šaušanu pa diezgan attāliem mērķiem. Zin T 76, 2, 6. «Cik tankā ir cilvēku?» — «Vismaz trīs .. Divi pie lielgabala, bet viens pie ložmetēja.» Grīva 8, 72. sal. .. [aiz letes] darbojās .. dūšīga sieva kā tanks, ar dubultu zodu, urbjošām, nekautrām acīm .. Dinere 10, 391.

tanks[2], -a, v.; sar. *Tvertne; arī rezervuārs.* □ Šķidra gaisa, skābekļa, slāpekļa, ūdeņraža un hēlija uzglabāšanai lieto speciālus rezervuārus, ko sauc par tankiem .. Zin T 64, 2, 15. .. izstrādāts .. zaļbarības iegūšanas paņēmiens. Sadīgušus graudus ieber plakanās tilpnēs — tankos, kur iepildīts barības vielu šķīdinājums. Lauku Dzīve 77, 2, 7. Hope: Dievam žēl, es tiešām nespēju vadīt automobili, jo man nav vairs degvielas. Domādams, ka es braukāšu tikai pa Pomonu, tēvocis nepapūlējās piepildīt tanku. A Eglītis 1, 380. // *Ar vāku noslēdzams trauks fotofilmu attīstīšanai.* □ Pie attīstīšanas tanka stāv arī direktors un .. skolotāji. Ne bez uztraukuma Andris izceļ mitro filmas lentu. Dripe 1, 93.

tankšķēt, parasti 3. pers., tankšķ, pag. tankšķēja, retāk **tankšēt,** parasti 3. pers., tankš, pag. tankšēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, spēcīgu, asu skaņu (piemēram, par metāla, stikla priekšmetiem, kuri atsitas pret ko vai pret kuriem kas atsitas); atskanēt šādai skaņai.* □ .. zvani, noslēpušies tornī, .. tankšķēja, bira skaņas .. Jokums 1, 478.

tankšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **tankšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt tankšķ.* Tankšķināt dzelžus.

tankšķis, -ķa, v. *Īslaicīga, spēcīga, asa skaņa, kas rodas, piemēram, metāla, stikla priekšmetiem atsitoties pret ko vai kam atsitoties pret tiem.*

tantalīts, -a, v.; parasti vsk. *Minerāls, kas satur tantalu.*

tantals, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — zilpelēks, plastisks, mehāniski izturīgs metāls.* Tantala rūdas. Tantala sakausējumi. □ Tantals ir gaišpelēks metāls ar mazliet iezilganu nokrāsu. Cīņa 75, 214, 4. Tantalu .. lieto radiotehnikā radiolokatoru un rentgena aparatūras izgatavošanai. .. tantals nekairina miesas audus, tāpēc to sekmīgi lieto ķirurģijā kaulu sastiprināšanai lūzuma gadījumos. Upīte 1, 26.

tante, -es, dsk. ģen. -šu, s.; sar. **1.** *Tēvamāsa vai mātesmāsa; tēvabrāļa vai mātesbrāļa sieva.* □ .. tante Betsija man bija nevis kaut kāda tante vispār, bet miesīga mātesmāsa .. Ezera 15, 154.

2. *Sieviete attiecībā pret bērnu vai gados ievērojami jaunāku pieaugušu cilvēku.* □ .. Pēterēna vienaudži mani jau uzrunā par tanti. Kaldupe 13, 290. Brigita: Atbrauca inspektors un viena tante no arodbiedrības, veca meita. Nolasīja vēstuli, prasīja paskaidrojumus .. Gulbis 5, 93. Gudri onkuļi un tantes svešvārdiem bagātos rakstos par bērnu nervozitāti izteicās žurnālā «Veselība». Dripe 10, 141.

tantjēma, -as, s.; fin. *Papildatalgojums, ko no uzņēmumu tīrās peļņas izmaksā galvenokārt vadītājiem un augstākiem kalpotājiem.*

tantrisms, -a, v.; parasti vsk. *Zemākajās kastās izplatīts budisma un hinduisma virziens, kam ir raksturīga rituālu noslēgtība, saistība ar jogismu.*

tapa, -as, s. *Iegarens, samērā īss, tievs, parasti cilindrveida vai konusveida, elements, detaļa, ko izmanto, piemēram, (kā) aizdarīšanai, savienošanai, piestiprināšanai, arī (kā) virsmas formas veidošanai.* Koka t. Metāla t. Rievota t. Vārsta t. Sakabes t. Ecēšu tapas. □ .. Ants Ozols patlaban bija nostādījis jaunu alus mucu, rāva vaļā tapu, un alus putodams gāzās traukā. Kurcijs 1, 181. Trīs bērzi .. nostājušies rindā, lielākajam resgalā pasarkana lāma notecējusi līdz zemei. .. viņš sagrieza elkšņa tapu un ar sprunguli° iedzina vainā. Upīts 4, 84. Viena būvkoka galā izveido .. resnu tapu, bet otrā būvkoka galā tikpat lielu starpu, kurā ievieto tapu. Savienojumu nostiprina ar divām dzelzs bultām. Sterns 1, 86. // ģen.: tapu, adj. nozīmē. *Tāds, kura konstrukcijā, uzbūvē ir izmantoti šādi elementi, šādas detaļas.* Tapu ecēšas. Tapu veltnis. Tapu sazobe.

tapains, -ais; s. -a, -ā; apst. **tapaini.** *Tāds, kurā ir iestiprinātas (daudzas) tapas.* Tapaina virsma. T. veltnis.

tāpat[1] [tāpat, tā pat], apst. **1.** *Norāda, ka kas ir, parasti pilnīgi, līdzīgs (kam, kādam); norāda, ka darbība, norise, stāvoklis ir līdzīgs (citai darbībai, norisei, stāvoklim).* □ Jau runājot par klauzulām, redzējām, ka tās sadalā-

mas pēc zilbju daudzuma aiz pēdējā akcenta. Tāpat ir arī ar atskaņām. Valeinis 1, 261. Nu redz, kā tas vilcienā iznāk — ik armēnis manējās acīs ir savējās nācijas sūtnis un es viņu acīs — tāpat. Peters 1, 16. Čīkst nēši, šļakst ūdens pār malām... Upe tek pilna un smaga. Pirms mums tāpat viņi gāja. Tāpat mēs ejam tagad. Lisovska 4, 119. Zelma bija vientuļa, viņa — tāpat, abas sadraudzējās.. Ezera 2, 192. // *Norāda uz izteikuma, domu saturu, kas ir līdzīgs iepriekš minētajam.* □ Kas ir mīlestība? Tāpat es jautāju šodien vēl, kad jaunības kuģis ir aizbraucis.. Krūklis 10, 61. Viņš neiestājās komjaunatnē, jo zināja, ka tur tāpat jautās «Kas bija tavs tēvs?». Dripe 2, 71.

2. *Norāda, ka pašreizējais stāvoklis, pašreizējā darbība, norise nemainās, netiek mainīta.* □ «Tev nāk miegs? Tu vari likt galvu man uz pleca. Būs mīkstāk.» — «Man tāpat labi.» Brodele 17, 199. Tāpat neapģērbies tas izskrēja viņiem pakaļ priekšnamiņā un saķēra abus aiz rokām. Sakse 7, 255. Vilnis bija kaut kur sadabūjis arī termometru, bet tas, diemžēl, izrādījās par īsu — tikai līdz 50 °C. Nolēma iztikt tāpat — vārīšanās sākumu noteikt pēc burbuļošanas. Breicis 1, 11. // *Norāda uz līdzšinēju nemainīgu stāvokli, arī darbību, norisi.* □ Ieva: Lai nu stāv vien tāpat. Blaumanis 6, 362. Pīpe apdzisusi, bet viņš to nemanīja, sūca vien tāpat aukstu.. Upīts 4, 106.

3. *Norāda, ka (kas) notiek, tiek darīts bez īpašas gatavošanās, arī ne sevišķi rūpīgi; tā, kā parasti (ir darīts, noticis).* □ Tiesa, lomi šai reisā negadījās nekādi sevišķie, tomēr, katru dienu cītīgi strādājot, zivis krājās tāpat. Talcis 7, 306. Bramanim tur nekas nebij ko vērot, tāpat jau zināja, ka tas lielībnieks kā vienmēr līdīs no ādas laukā.. Upīts 4, 202. «Vienu [glāzīti] laikam varētu tāpat bez uzkodas?» viņš viltīgi piemiedza aci. «Piespiedīsim pie mutes dūri. Kas tur pavisam!» Kalndruva 5, 105. // *Norāda, ka (kas) notiek, norisinās, tiek darīts bez īpaša iemesla, nolūka, nodoma, vajadzības.* □ Antonija: Bet kādā sakarā jūs te esat? — Sandra: Mēs te tāpat ienācām. — Antonija: Kā — tāpat! — Sandra: Durvis bija vaļā, un ienācām. Gulbis 5, 185. Bet var jau būt, ka tevi iemīlēju bez visa tā, bez it nekā, tāpat — kā tumsā taurenis uz liesmu skrēju un nesadegu, tevī uzmirdzēju. Brīdaka 9, 169. // *Bez atlīdzības, samaksas.* □ «Muļķības!» mazais attrauc, un katrā zilbē izskan plaša sirds. «Ja gribi [cigaretes], ņem tāpat. Es netirgojos.» Kalndruva 5, 80. // *Norāda, ka kam nav (piemēram, cēloniska) saistījuma (ar ko).* □ Bet šodien tās [acis] ir citādas nekā vienmēr, šodien tās ir blāvas — varbūt no dzeršanas, varbūt tāpat. Brodele 17, 190. Jūs nemanāt, jūs nejēdzat, Bez jums mēs iztiksim tāpat — Jūs tikai vaidēt varat. Rainis 1b, 136.

4. *Bez pierādījuma, pamatojuma, izskaidrojuma.* □ «Kunaļejieši ir ļoti stipri un veselīgi.» Bet tas redzams tāpat. Auziņš 1, 156. Kad Leinasars atgriezās, viss jau bija sakrauts. Neviens nekā nevaicāja. Saprata tāpat. A Grigulis 13, 43.

5. *Norāda, ka kas pastāv, norisinās, neraugoties uz kādiem apstākļiem.* □ Par stacijas eglēm nebij ko runāt, tāpat vējš katru gadu aplauza tos mīkstos kokus, mežiņš pats sadila acīm redzot. Upīts 4, 159. «Simtiem cilvēku noliek [šofera eksāmenus]. Mums skolā arī viena klase mācās par šoferiem. Zini — puse tur skuķu — un tāpat noliks.» Dripe 2, 38. Nemāciet man šodien mazāk gribēt, es reiz gribēt pārstāšu tāpat. Vācietis 8, 66.

6. *Tādā pašā mērā, pakāpē, ar tādu pašu intensitāti (kā līdz šim).* □ Harijam Līdakam toreiz bija tikko deviņpadsmit gadu, citiem apmēram tāpat. Talcis 7, 189. Rudzi kā aizmiguši, ja dienas trīs četras vēl tāpat svelmē, vārpas sāks līst laukā.. Upīts 4, 122.

7. salīdzinājuma konstrukcijā; savienojumā ar «kā». *Lieto, lai norādītu uz pastiprināta salīdzinājuma attieksmi starp vārdiem, to savienojumiem.* □ ..vējš pūta tāpat kā dienā. Grants 6, 66. ..man tomēr liekas, ka es daru gluži tāpat kā viņi. J Kalniņš 2, 71. Lūpas [Līzbetei] sakniebtas gandrīz tāpat kā Osienei. Upīts 4, 124.

8. *Virsteikumā norāda uz darbības, norises veidu, stāvokļa pazīmi, ko konkretizē palīgteikums.* □ Tu taču vari dzīvot tāpat, kā dzīvo visi citi godīgi cilvēki. Lācis 12, 49. Savā šalcošajā viļņu valodā viņš [okeāns] mani sauca atpakaļ, aicināja gluži tāpat, kā tēvs aicina svešumā aizklīdušu bērnu. Grīva 5, 73. «..tiem es kapa vietu nezinu tāpat, kā tā nav zināma ļoti daudziem... no manas tautas.» Zigmonte 2, 166.

9. savienojumā «tāpat kā»; saikļa nozīmē. *Saista salikta teikuma komponentu ar palīgteikumu, norādot uz salīdzinājuma attieksmi starp tiem.* □ ..viņi ir vīri citās mājās, tāpat kā Anneles tēvs ir vīrs Avotos. Brigadere 2, 111. Ikvienam bērnam sava māte ir visskaistākā, tāpat kā ikvienai mātei savs bērns ir vismīļākais. Rūja 3, 111. Viss notiksies šai tavā pasaulē, tāpat kā noticies ir citās pasaulēs.. Ļūdēns 6, 91.

10. savienojumā «tāpat — kā»; saikļa nozīmē; novec. *Saista vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas, vienlaikus norādot arī uz salīdzinājumu starp saistāmajiem locekļiem vai to kopām; kā — tā.* □ Tāds kluss un noslēpumains tas [tīrelis] bij vienmēr, tāpat vasarā kā ziemā. Upīts XV, 21. // savienojumā «tāpat kā — arī». □ «Tas pats ir arī lauksaimniecībā. Tāpat kā lielajās rūpnīcās, arī lielajās saimniecībās lielāko darba daļu var veikt mašīnas,» paskaidroja Ozols. Sakse 7, 388. Tāpat kā ironija, arī sarkasms bieži sastopams E. Veidenbauma, J. Raiņa un A. Upīša satīrā. Valeinis 1, 209.

○ Tāpat vien — a. *Bez īpaša iemesla, nolūka, nodoma, vajadzības.* □ Visu laiku Artūrs gan domāja, ka Inga Ģirtam tikai tāpat vien. Dripe 2, 155. «Es jau tāpat vien pajokojos,» Velga saprata, ka atļāvusies par daudz. Saulītis 12, 91. b. *Parasti (2).* □ «Nu, Bērziņ, ko tava slimniece? Tāpat vien?» Upīts 4, 8. c. *Tā, ka nav ne ar ko saistījumā.* □ Pats par sevi, tāpat vien nekas nenotiek — tas nevienam nav jāpierāda. Liesma 76, 6, 2.

tāpat² [tāpat, tā'pat], part. **1.** *Lieto, lai izteiktu pastiprinājumu; arī¹ (2).* □ Par telēnu ārstēšanu rūpējas veterinārārsts, arī lopbarības piegādei uzmanīgi seko speciālisti, kopējās disciplīnas uzturēšana tāpat ir viņu ziņā. Lauku Dzīve 83, 9, 14. Vecuriji atradās līdzās Lielurijiem, tāpat pie upes. Sakse 2, 21. Brīviņu saimniece iebāza Saulīšam divus plāceņus kabatā. Ansonu Mārtiņam baltā autiņā iesieti tāpat divi.. Upīts 4, 253.

2. *Lieto, lai izteiktu pievienojumu; arī¹ (1).* □ ..arī Māle un viņas māte tāpat nezināja, kas Lūču saimniekam lēcies, līdzi citiem baznīcēniem viņas grieza galvas un pārsteigtas noskatījās skrējējam pakaļ. Upīts 18, 278.

3. *Tikai (1).* □ Māte: Ko t' nu arī ārsts daudz var! Tāpat cilvēks vien ir! Blaumanis 6, 349. Kirilam kājās gumijas zābaki, bet mēs esam tāpat kurpēs. Saulītis 13, 90. Vanadziņš [zēns] uzmauca galvā cepuri un tāpat blūzītē bez mēteļa izgāja laukā. Lācis 9, 10. Brīviņu kungs tāpat vienos kreklos bij izgājis sētsvidū.. Upīts 4, 127.

4. saikļa nozīmē. *Lieto, lai izteiktu vienlīdzīga teikuma locekļa pievienojumu iepriekšējam (vai iepriekšējiem); arī¹ (3).* □ Arī Birkenbaums no viņa [Grīntāla] atvadījās, tāpat no Jaņa. Blaumanis III, 29. // savienojumā «tāpat arī». □ Kad cilvēki sāka domāt par kolhozu, tad Čikstes bija pirmie — māte un vecākais brālis Viktors, tāpat arī Arturs. Stulpāns 2, 41. // *Lieto, lai izteiktu salikta sakārtojuma teikuma komponenta pievienojumu iepriekšējam (vai iepriekšējiem); lieto, ievadot patstāvīgu teikumu, lai norādītu, ka tas pēc saturā ir saistīts ar iepriekšējo teikumu.* □ Tu man vienādi tuva esi sāpēs un laimē, Man ir zināms tavs spēks, tāpat grūtums ir zināms.. Brīdaka 1, 15. Kailajā kalnā nemanīja ne mazākās kustības, tāpat.. upes krasts likās kā izmiris. Grants 6, 299.

5. savrupināta salīdzinājuma konstrukcijā; savienojumā «tāpat kā»; saikļa nozīmē. *Saista teikuma locekļus un norāda uz pastiprinātu salīdzinājuma attieksmi starp tiem.* □ Arī viņa vectēvs bija zvejnieks, tāpat kā vectēva tēvs. A Grigulis 13, 15. Sniegs, tāpat kā migla, aizsedza skatienam visas puses. Grants 6, 288. «Radošs darbs, tāpat kā makšķerēšana, tomēr prasa vientulību, tur citi nekā nevar palīdzēt, tikai jaukt.» Saulītis 13, 134.

tāpatās¹ [tā'patās], apst.; sar. *Tāpat¹.* □ ..viņa mājās ik dienas ir viesi — pašu rakstnieki.. vai radi, uz tirgu atbraukuši, pie ārsta vai arī tāpatās. Ziedonis 18, 13. «Piesēdi!» Arnolds uzsita ar plaukstu uz.. sola dēļiem. «Kā dzīvo?» — «Tāpatās.» Modris nogaidoši raudzījās lielajā onkulī.. Dripe 10, 290.

tāpatās² [tā'patās], part.; sar. *Tāpat².* □ «Zirņu un pupu man krietna kulīte. Tāpatās kāda Daugavas asaka, ir kaņepju sviesta picka un dona maizes.» Niedre 15, 150.

tāpatība, -as, s.; parasti vsk. *Pilnīga (parasti jēdzienu, spriedumu) atbilstība, pilnīgs līdzīgums; arī identitāte, identiskums.* Jēdzienu t. Spriedumu t. □ Lai cik liela arī būtu viņa dzejnieka un cilvēka tāpatība, viņa ārējās pasaules redzējuma un iekšējās reakcijas identitāte, — šī ārējā pasaule ir tik bezgala lielāka par vienas personības spēju to «apgūt», ka viņa nervi var vienubrīd neizturēt. Kar 85, 9, 137.

tāpatīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tāpatīgi.** *Pilnīgi atbilstošs, pilnīgi līdzīgs (parasti par jēdzieniem, spriedumiem); arī identisks.* Tāpatīgi jēdzieni. Tāpatīgi spriedumi. □ Sinonīmi kā nozīmē līdzīgi (retāk vienlīdzīgi, tāpatīgi) vārdi, dodot iespēju izdarīt izvēli, paver bezgalīgas valodas niansu iespējas. Valeinis 1, 164. Šai gadījumā.. tiek jauktas morālas, juridiskas un politiskas kategorijas. ..tās saskaras, bet tomēr nav tāpatīgas. Latv J 90, 87, 2.

tāpatīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *tāpatīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ideju t.

tāpēc, apst. **1.** *Norāda uz iepriekš minētu darbības, stāvokļa cēloni, iemeslu.* □ Pagasta ļaudis abi braucēji pazina labi un tāpēc par tiem varēja pārspriest daudz tiešāk. J Kalniņš 8, 52. Brempelis: Bet Marei jūs neko vis nepatīkat. — Nurža: Taisni tāpēc esmu šeit. Dodiet padomu, kā viņai pielabināties. A Eglītis 1, 137. ..Tu nāci kā pureņu smarža no lauka, Un tāpēc tu biji visskaistākā. Krūklis 5, 36. // *Virsteikumā norāda uz darbības, stāvokļa cēloni, iemeslu, ko konkretizē ar saikli «ka» ievadītais cēloņa apstākļa palīgteikums.* □ Kāpēc lai viņa noliegtu savu vīru tikai tāpēc, ka viņš kungu acīs kritis nežēlastībā? J Kalniņš 8, 278. Gitu nošāva tāpēc, ka viņa bija skolas pārzine.. Birze 3, 98. Falstafs: Tavi draugi ar tevi nerunās. — Šekspīrs: Kāpēc? — Falstafs: Tāpēc, ka es viņiem to esmu aizliedzis. Zīverts 1, 97.

2. *Virsteikumā norāda uz darbības nolūku, ko konkretizē ar saikli «lai» ievadītais nolūka apstākļa palīgteikums vai nolūka apstākļa palīgteikums ar cēloņa niansi.* □ Viņš saprata, ka puisis aiziet tikai tāpēc, lai te nevienu netraucētu. Vilks 5, 43. Man pat likās, ka vecā krustmāte tāpēc vien ir pasaulē, lai mums ar Mārtu būtu katrā laikā kādas palīdzīgas rokas. J Kalniņš 2, 195. Mēs tāpēc esam balti, lai tumsu padarītu pelēku. Ziedonis 18, 24.

3. saikļa nozīmē. *Saista salikta sakārtojuma teikuma komponentus, vienlaikus norādot uz cēloņa un seku attieksmi starp tiem.* □ Upe plūst ļoti strauji, tāpēc puikas peldas īpatnējā veidā. Liesma 58, 5, 2. Tā ir laba un interesanta grāmata, neskaitāmas reizes gājusi no rokas rokā, tāpēc arī paplukusi. Lapsa 5, 120. // pareti. *Saista salikta sakārtojuma teikuma komponentus, vienlaikus norādot uz nolūka un seku attieksmi starp tiem.* □ Pus pasaules vēl jāapskrien, tāpēc viņš traucas laukā no egļu un ošu pakrēšļa, pamezdams mazos tinkšētājus aiz sevis. Upīts IV, 16.

4. savienojumā «tāpēc ka»; pakārtojuma saikļa sastāvdaļa. *Saista salikta teikuma komponentu ar palīgteikumu, vienlaikus norādot uz cēloņa attieksmi starp tiem.* □ Ješka nepaguva atbildēt, tāpēc ka paprieks gribēja iedzert. Upīts

4, 663. «Redziet, tā ir Studentu iela, tāpēc ka atrodas līdzās mūsu skolai un kalnu tehnikumam.» Auziņš 1, 85.

tapešrullis, -ļļa, v. *Tapešu rullis.* □ ..pēc neliela tapešu gabaliņa vēl nevar spriest par kopējo iespaidu. Atritiniet tapešrulli vaļā un pielieciet pie sienas! PL Siev 80, 8, 23.

tapetes, -šu, vsk. tapete, -es, s. *Sienu un griestu apdares materiāls — papīra (retāk cita materiāla) sloksnes.* Parastās tapetes. Mitrumizturīgās tapetes. Mazgājamās tapetes. Skaņu slāpējošās tapetes. Gruntētās tapetes. Tapešu papīrs. Tapešu rullis. Līmēt tapetes. Noplēst vecās tapetes. □ ..resns naktstauriņš, nez kā istabā iekļuvis, brīžiem savā lidojumā atsitās pret tapetēm aplīmēto sienu. Zigmonte 18, 125. ..istabā valdīja briesmīga nekārtība. Sloksnēm norautās tapetes gulēja uz grīdas. Ērgle 6, 33. Tapeti cieši piegludina sienai vispirms vienā malā, tad otrā, rūpīgi pielīdzina.. Sleju piegludina sienai ar mīkstu suku virzienā no vidus uz slejas malām.. PL Siev 80, 8, 23. pārn. ..Rudens lapmetis Norauj meža sienas Zaļās tapetes. Ziedonis 19, 90.

tapināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Aizņemties.* □ Siksnu tapina, lūku atdod. LSP(N) 155. Atdot tapināto zirgu. ME IV, 131.

2. *Aizdot (1).* □ Kam, brālīti, tapināji tautām savu cepurīti? ME IV, 130. Kaut vienu rubulīti [rublīti] kāds viņam tapinātu! ME IV, 130.

tapiņa, -as, s. **1.** *Dem.* → *t a p a.*

2. *Maza tapveida detaļa apavu sastāvdaļu savienošanai.* □ Dzina ar izveicīgu roku koka tapiņas zolē. ME IV, 130.

3. farm. *Tapveida supozitorijs.* □ Mūsu dienās aptiekas jau 75—90% visu zāļu izsniedz tā sauktajās gatavajās formās (tabletes, dražejas, kapsulas, mikrokapsulas, granulas, ampulas, aerosoli, tūbiņās iepildītas ziedes,.. tapiņas utt.). Zin T 77, 2, 24.

tapiņot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Virzīt tapiņas (apavu sastāvdaļās), lai (tās) savienotu.* T. zoli.

tāpiņš, -a, v.; parasti vsk. *Alus, ko gatavo no otrreizēja uzlējuma; patekas.* □ Planders pārbaudīja, no kādas mucas Makāns ielaidis, vai nav paņēmis stipro. Pie mašīnas vajadzēja dzert tāpiņu, tas ir, pašu vājāko, lai nereibst.. Jansons 1, 79. «..tas [skābais vīns] garšo tāpat kā.. saulē sasilis tāpiņš..» Kalndruva 8, 27.

tapiņveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir mazas tapas forma, veids.* □ Jauniem briedēniem pirmie tapiņveida radziņi labi saskatāmu pauguriņu veidā sāk attīstīties jau 6.—7. mēnesī.. A Kalniņš 1, 102.

tapiņveidīgs, -aiš; s. -a, -ā; apst. **tapiņveidīgi,** *Tapiņveida.* □ Samērā daudziem cilvēkiem nav attīstījušies otrie griezējzobi vai arī tie ir rudimentāri, tapiņveidīgi. Cilvēkam reducējas sakodiens. Zin T 68, 1, 7.

tapiņveltnis, -ņa, v.; lauks. *Veltnis ar tapiņām augšņu nolīdzināšanai un irdināšanai.*

tapioka, -as, s.; parasti vsk. *Produkts (milti, putraimi, pārslas), ko iegūst no maniokas cietes.* □ ..maniokas krūms.. ir svarīgs tropu uztura augs, no kura sakņu gumiem iegūst tapiokas miltus. Galenieks 2, 260.

tapirs, -a, v. *Nepārnadžu kārtas dzīvnieks ar aptuveni 2 metrus garu, reti apmatotu ķermeni, īsām kājām un nelielu kustīgu snuķi.* □ Viņi [maiji] medīja briežus, tapirus.. ar bultām un šķēpiem.. Lielais 6, 362.

tapnis, -ņa, v.; tehn. *Elements tapsavienojumu veidošanai.* Nekustīgais t. Izbīdāmais t.

tapot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Veidot (kam) savienojumu ar tapu vai tapām; virzīt (kādā priekšmetā) tapu vai tapas.* T. dēļus. T. veltni.

tapsavienojums, -a, v.; tehn. *Izjaucams savienojums divu vai vairāku detaļu savstarpējā stāvokļa iestādīšanai vai fiksēšanai ar tapu.*

tapsējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *t a p s ē t (1); tapešu kārta (uz sienu, griestu virsmas).* □ ..vaļējās mājās staigā caurvējš, izsviezdams no tām.. apdriskātu istabu tapsējumu — nodzeltējušu avīžu skrandas. Grants 3, 93.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t a p s ē t (2); materiāla (parasti tekstilmateriāla) kārta, ar ko ir klāta (kā, parasti priekšmeta) virsma.* Mīksto mēbeļu t. □ Automašīna bija maz braukta, droši vien tā bija tikai viena no līdzīgām, Smukausu pārsteidza salona askētiskā vienkāršība un brūnā flaneļa tapsējums. Kolbergs 3, 357.

tapsēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Klāt (sienas, griestus) ar tapetēm; klāt (telpas) sienas, griestus ar tapetēm.* T. sienu. □ Mēs tapsējām viņa [dēla] istabiņu, un es.. piegludināju ailes, ar drēbju suku līdzināju un pielīdzināju.. Zemzaris 2, 170. Ja mazās vai šauras telpas vēlamies optiski paplašināt, tapsēsim tās ar gaišām tapetēm ar sīku, neuzkrītošu rakstu. PL Siev 80, 8, 23. Pēc citu 17. gadsimta piļu interjeru aprakstiem varam domāt, ka arī Bauskā istabas bijušas tapsētas ar auduma vai zeltītas ādas tapetēm. Zv 80, 9, 24.

2. *Klāt (kā, parasti priekšmeta) virsmu ar kādu materiālu (parasti ar tekstilmateriālu).* T. krēslus.

tapskrūve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Tapveida skrūve.* □ Bultskrūves ar uzgriežņiem, tapskrūves, kniedes un koka skrūves prasa no konstruktora daudz darba. Zin T 63, 12, 28.

tapstatnis, -ņa, v. *Statnis (apavrūpniecībā) tapveida detaļu štancēšanai un to pievienošanai.*

tapt, topu, topi, top, pag. tapu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Tikt veidotam, izstrādātam (parasti par ko jaunu, nebijušu); tikt atklātam, izgudrotam (pētījumu, meklējumu rezultātā).* Top jaunas ārstniecības vielas. Dzīvokļi top pēc individuāliem projektiem. □ Dārd sprādzieni. Netālu klinšainā pamatā top spēkstacijas.. būvbedre. Lit M 72, 14, 2. ..dokos top gan tankkuģi, gan zemessmēlēji, gan pasažieru un kravas kuģi.. Zv 81, 16, 22. ..tapusi kāklarota no titāna un melnkoka, kurā titāna aukstais, kosmiskais spīdums pasvītro

matētā melnkoka siltumu un dzīvīgumu. Zv 83, 3, 12. // *Tikt dibinātam, iekārtotam (kādu organizatorisku pasākumu rezultātā).* □ .. Jaunatnes teātris top un veidojas mūsu acu priekšā. Teātris 75, 16. «Lietuvas kinostudija?» Mans kaimiņš pārjautā, .. tad nosaka: «Tā vēl tikai top.» Cīņa 64, 143, 4. // *Tikt sacerētam, veidotam (parasti par mākslas darbu).* Top jauna gleznа. Teātrī top izrāde. □ Rubensa darbnīcā tapušas žanra gleznas, kauju skati un pastorāles, medību ainas, dabas skati un portreti. Zv 77, 12, 17. Kaut arī «Pusideālists» bija tapis steigā, .. pie lugas viņš [Rainis] vairs neatgriezās .. J Kalniņš 7, 187. .. tapa melodija. Viena no daudzajām. Vai gan klausītāji spēja saprast, cik daudz aiz katras frāzes smagu domu un pārdzīvojumu? Mauliņš 5, 154.

2. parasti 3. pers. *Sākt eksistēt, pakāpeniski veidoties (kāda procesa, norises rezultātā, apstākļu ietekmē).* □ Lai taptu jauna suga, nepieciešama kādas populācijas izolācija dažu desmittūkstošu paaudžu laikā. Biol r 328. Dzintars jau tūkstošiem gadu top .. Ķempe 7, 80. Kā tapusi mūsu lielā Venta? No sīkām urdziņām. Kalndruva 9, 125. .. kolektīvais jutīgums top tad, kad mēs godinām .. to, ko veikuši citi, ne tikai lai remdētu badu, bet lai priecētu dzirdi un redzi .. Ziedonis 18, 17.

3. *Pārveidoties par ko citu nekā līdz šim (kāda procesa, norises rezultātā, apstākļu ietekmē); arī kļūt (2).* □ Viņš [D. Livingstons] .. sapņoja par laikiem, kad cilvēki visā plašajā pasaulē taps brāļi. Lielais 4, 17. Vasarā Augstkalnu muiža top viens vienīgs mikls meža, tik ēnaina tā ir savos zaļajos kokos. Laicens 1, 114. Tēvs domāja: tie ērkšķu krūmi par meženiem top. Vajadzēs jaunus stādīt. Čaklais 3, 97. Katra uguns, ja tai nepiemet jaunas pagales, top par pelniem. Kalndruva 7, 87. // *Būt tādam, kam veidojas kāda īpašība, pazīme (kāda procesa, norises rezultātā, apstākļu ietekmē).* □ .. mēs esam paaudze, Kas netop veca .. Rainis Ib, 71. Ar vecomāti pavisam nelāgi. Jo dienas, jo top līkāka. Delle 2, 30. Debesis top gaišas no lielgabalu gunīm un no tuvās rīta ausmas .. Grīns 1, 399.

4. *Veidoties (piemēram, mācoties, iegūstot kvalifikāciju); arī kļūt (3).* □ Viņi [aktieri] paši saprot, ka ir apguvuši tikai ābeci, ka par aktieriem tikai taps, — tādēļ jebkādas prognozes un .. secinājumi būtu priekšlaicīgi. Liesma 77, 9, 18. Māte gan negribēja, .. ka mācos par jūrnieku. Viņas vēlēšanās bija, lai studēju teoloģiju, topu par mācītāju. Avotiņa, Peters 1, 85. // *Veidoties (piemēram, pārmainoties attiecībām darbā, sadzīvē).* □ Jēkabs: Viņš [Jāzeps] vēl nau [nav] gans. Levijs: Lai top! Jau diezgan liels. Rīt pat lai ganīt nāk! Rainis XIb, 83. «Es nu jums paziņoju, ka jums Lieni nopemšu,» Mālnieks jautri runāja. «Viņa taps mana saimniece.» Blaumanis 6, 269. Viens pēkšņi ir draugs. Un otrs — tuvs kaimiņš. Bet trešais — uz vietas par tādu taps. Heislers 3, 67.

5. *Nonākt, nokļūt; tikt*[1] *(1).* □ Pāri tapi par to dziļu ūdentiņu. ME IV, 131.

6. palīgverba nozīmē; tikai 3. pers.; savienojumā ar dat. un apst. vai adj. *Veidoties (stāvoklim, attieksmei); kļūt (4).* □ Un Rudim top žēl mātes un gribas uz mājām. Birznieks-Upītis 6, 140. // savienojumā ar apst. vai adj. *Veidoties (stāvoklim, piemēram, apkaimē, vidē).* Laukā tapa pilnīgi gaišs. Uz ielas atkal tapa kluss.

7. palīgverba nozīmē; savienojumā ar ciešamās kārtas pagātnes divdabi. *Lieto ciešamās kārtas formu veidošanā; tikt*[1] *(6).* □ Labāk arvien atstatāk, jo tad nevajadzīgā brīdī netapsi nekad atgrūsts .. R Kaudzīte 1, 15. Vēl tapa ierakts durvju priekšā stabs, un drīzi vien sākās kalšana. Birznieks-Upītis 6, 46. Mežkungs tagad paziņoja, ka .. otrā pusē mežam topot rakts grāvis. Blaumanis 6, 153. Katru rītu Mēs sastopamies pie pilsētas vārtiem, Un mums top atvērts. Čaklais 1, 113.

tapu, izsauk.; parasti savienojumā «tipu tapu». *Lieto, lai atdarinātu, parasti maza bērna, soļu troksni.* □ Izeju ārā, Eju — tipu, tapu .. Vācietis 5, 49.

tapums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *tapt (1).* □ Tika demonstrēta arī filma, kas iepazīstināja klātesošos ar kolhoza tapumu un šodienas tiešamību. Lit M 84, 46, 3. .. dramaturģija nu reiz ir tas literatūras veids, kas savu tapumu neuzskata par noslēgtu un mērķi par sasniegtu ar lakonisko vārdu «beigas» .. Kar 90, 3, 141. .. Raiņa mūža epopeju lasot, var aizrautīgi vērot, kā viņā top «viss pasaules tapums». Auziņš 7, 7.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *tapt (2).* Purva t.

tapveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir tapas forma, veids.* T. detaļa.

tapveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tapveidīgi.** *Tapveida.*

tara, -as, s. **1.** *Izstrādājums, ko izmanto preču iesaiņošanai (lai šo preci glabātu, transportētu).* Koka t. Papīra t. Stikla t. Polietilēna t. □ .. vienā šķūnī glabājas zvejas sezonai sagatavotā tara — mucas un kastes. Zv 54, 9, 8. Bāze, kurai viņi nodeva zivis, gaidīja no Rīgas ierodamies transporta saldētājkuģi. Šim kuģim .. vajadzēja atvest kartona taru saldētās produkcijas iesaiņošanai. Liesma 77, 4, 5. Nekad vairs viņš nesēdēs laukā pie kāpnītēm vai arī te, iekšā, uz palodzes. Nekad vairs nelīdzēs ienest kastes, pārcilāt maisus, tukšo taru sakraut pagalmā. Kļavis 1, 4.

2. *Šāda izstrādājuma, arī transportlīdzekļa masa.*

tarakāns, -a, v. *Melnais prusaks, virtuves prusaks.* □ Mērenā klimata joslā cilvēku mītnēs sastopami melnie un virtuves prusaki, kas iesaukti arī par tarakāniem. Zin T 82, 4, 25. Līdz pat rītam ezis nodauzās, ķerdams tarakānus un circeņus. Birznieks-Upītis IV, 72. Domāji, dzeltenās lēpes sakneņa sabirzumi nobeidz vienīgi tarakānus ... Nekā nebij! Katrai zālītei piemīt dažāds spēks .. Purs 11, 89. sal. Vasarās šaubīgi tipi izlīda no spraugām kā tarakāni .. Bels 2, 10.

taranēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** mil. *Veikt ar savu kaujas mašīnu, transportlīdzekli*

triecienu (kādam objektam, parasti lidaparātam, kuģim, tankam), lai (to) bojātu, iznīcinātu. □ 1975. gada 6. decembrī notika sadursme starp angļu un islandiešu spēkiem — angļu kuģis «Euroman» taranēja islandiešu lielgaballaivu «Tor». Hor 76, 9, 30. pārn. Ledus taranē tiltu pie Gostiņiem.. Draugs 85, 9, 23. pārn. Sociālo psiholoģiju aizvien nežēlīgāk sāk taranēt garīgā un mantiskā patērētāja veidošanās.. Lit M 84, 33, 6. // intrans. □ ..ar degošu bumbvedēju Igaševs taranēja gaisā, iznīcinādams ienaidnieka lidmašīnu. Rīgas B 81, 157, 4.

2. vēst. *Dragāt ar tarānu (2).* T. mūri.

3. vēst. *Dragāt ar tarānu (3).*

tarāns, -a, v. **1.** mil. *Trieciens ar savu kaujas mašīnu, transportlīdzekli (kādam objektam, parasti lidaparātam, kuģim, tankam), lai (to) bojātu, iznīcinātu.* □ ..lidotāji izmantoja bargu gaisa kaujas paņēmienu — tarānu. Rīgas B 85, 57, 2.

2. vēst. *Mūru graujamā ierīce — trošēs vai ķēdēs iekārts baļķis.*

3. vēst. *Karakuģa priekšvadņa izciļnis, kas paredzēts pretinieka kuģa dragāšanai.* □ Sevišķi raksturīgs bija šo kuģu priekšgala izveidojums — tarāns — pretinieka dragāšanai. Zv 57, 10, 24.

tarantass, -a, v.; vēst. *Garākam ceļojumam paredzēti, parasti segti, četrriteņu rati.* □ ..lezgīns uz ātru roku bija jau visu manu sīko mantību izvācis no tarantasa.. Birznieks-Upītis 6, 226.

tarantella, -as, s. *Strauja itāliešu tautas deja $^{6}/_{8}$ vai $^{3}/_{8}$ taktsmērā; šīs dejas mūzika.* □ ..latviešu [tautas] dejas smagnējā tipināšana ne ar ko neatgādina itāliešu tarantellas spriganumu. Liepa 1, 41. ..uzsmaidījām.. muzikantiem, kas man par godu spēlēja ugunīgo tarantellu.. Zālīte 5, 212.

tarantuls, -a, v. *Liels indīgs skrējējzirneklis (siltajās zemēs).* □ Bet ir arī tādi zirnekļi, kas medī bez tīkliem, piemēram, tarantuli. Tarantuli uzbrūk upurim zibens ātrumā, jo upuri ieraudzīt tiem palīdz astoņas acis — sešas no tām raugās uz priekšu, bet abas pārējās — sānis. Lauku Dzīve 68, 2, 33. Latvijā nevienam nav jābāžījas, vai tikai bikšu starā nav ielīdis kāds skorpions, tarantuls, skolopendra.. Lagzdiņš 3, 124.

tarāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Ņemt (zivis) ārā no tīkla; atbrīvot (tīklu) no nozvejotajām zivīm; tarot.* T. tīklus. □ Ja, reņģes tarājot, viņas pīkst, tad citas vēl jūrā. ME IV, 132.

tarātava, -as, s. *Telpa, vieta tarāšanai; tarotava.*

tarba, -as, s. *No (parasti) auduma šūta kule.* Makšķernieka t. Maizes t. Iebērt tarbā auzas. □ ..visu laiku prātoju, kur es liku lielo tarbu. Pats izšuvu no māmiņas priekšauta. Nevienam mūsu puikam tādas nebija, tāpēc viņi mani apskauda. Indrāne 4, 49. Ja viens ubags vēro otru ubagu, viņš tūliņ pamana tā tarbu un zina, kas tajā iekšā.. A Grigulis 13, 308. Zirgam uzmauca galvā auzu tarbu.. Gulbis 4, 226. ◇ Kārt ubaga tarbu (retāk kuli) kaklā (retāk plecos) — *nonākt galējā trūkumā; sākt ubagot.* □ «Tie pāra simts rubļu mani nespiedīs kārt ubaga tarbu savā kaklā. Lai viņi aiziet, kur tik daudz citu simtu sagulušu.» Blaumanis 6, 142. «Ja manā daļā paliek tikai šis sarkanās smilts kalns, uz kura māja uzcelta, tad man un bērniem jākar ubaga tarba kaklā. Ar ko lai es saimi ēdinu, no kā lai puikām velku bikses kājās?» J Kalniņš 3, 31. ◇ Staigāt ar ubaga tarbu (retāk kuli) — *nonākot nabadzībā, ubagot.*

tarēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; tehn. **1.** *Ar kontrolaparātiem pārbaudīt (aparāta, ierīces u. tml.) rādījumus, precizēt (tās) skalas iedaļu vērtības.*

2. *Ar precīzām metodēm noteikt (kā) masu.*

tarificēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Oficiāli noteikt apjomu, vērtību (piemēram, maksai par pakalpojumiem, nodokļiem, darba algai).*

tarifikācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process* → *t a r i f i c ē t.* □ Sieviešu vokālais ansamblis tarifikācijas skatē šogad nepiedalījās.. Liesma 77, 6, 4.

tarifs, -a, v. *Oficiāli noteikts apjoms, vērtība (piemēram, maksai par pakalpojumiem, nodokļiem, darba algai).* Dzelzceļa t. Pasta t. Tarifa likme. Diferenciālais tarifs — *tāda maksa par satiksmes līdzekļu izmantošanu, kas relatīvi samazinās, pārvadājuma attālumam pieaugot.* Muitas tarifs — *muitas likmju sistemātisks saraksts.* □ Sakarā ar pāreju uz pašfinansēšanos par četriem procentiem pieaugušas cenas un tarifi sadzīves pakalpojumiem. Neatk Cīņa 90, 10, 2. ..dekrēts par darba algu noteica tās minimumu neatkarīgi no dzimuma, dekrēts par tarifiem — vienādas samaksas principus par vienādu darbu kā sievietēm, tā vīriešiem. Zv 83, 5, 1.

tarkšķēt, tarkšķu, tarkšķi, tarkšķ, pag. tarkšķēju, retāk **tarkšēt,** tarkšu, tarkši, tarkš, pag. tarkšēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Radīt asu, samērā ritmisku troksni (piemēram, par iekārtām, ierīcēm, kurās vairākkārt saskaras detaļas, arī notiek eksplozijas); atskanēt šādam troksnim.* Šujmašīna tarkšķ. Kinokamera tarkšķ. Tīrumos tarkšķ pļaujmašīnas. □ Motocikls tarkšķ un svaidās kā negudrs, pakaļējais ritenis rauj gaisā ūdeni un dubļus. Dripe 6, 103. Atkal pārbrauktuve. Tarkšķēja zvans, brīdinoši uzdegās un nodzisa sarkanā signālspuldze.. Skujiņš 10, 69. Ložmetēji tagad tarkš visās malās, sāk ļodzīties strēlnieku rindas.. Grīns 1, 397. ..kāja samežģījās, viņš nostiepās visā garumā, nesamais tarkšēdams, šķindēdams pašķīda uz grīdas. Upīts 9, 60. // *Par dzīvniekiem.* □ ..laukos šobrīd tarkšķ grieze. Griež rasainos lukstos, griež ziedošos rudzos.. Ezera 15, 97. Vakars bij tvanīgs, un sienāži tarkšķēja asi.. E Plaudis 1, 140. ..pussausas apses kroplajā galotnē tarkšķēja dzenis, un lejup bira smalkas mizas un satrunējušas koksnes drupatas. Kaijaks 4, 112.

2. sar. *Pļāpāt.* □ «Beidz tu tarkšķēt!» smalks uzkliedziens pārtrauc Ervīnu pusvārdā. Dripe 5, 267. Vanadzene tarkšķ vienā gabalā, atsaucas uz pagātni, runā par Paurēnu ģimeni..

Bundzeniece 2, 124. . . pārgudri un smalki tarkšķēt daudz vis nevarot. . Lauku Avīze 90, 22, 7.

tarkšķiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → tarkšķēt (1).* Modinātāja t. Griezes t.

tarkšķīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tarkšķīgi;** sar. *Pļāpīgs.* T. cilvēks.

tarkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **tarkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt tarkšķ (1).* □ . . pa ielu puišeļi tarkšķina mopēdus. . Mauliņš 3, 175. Pagaidām Prūsijā skroderi ir vīrieši. Bet sievietei vairāk piedien ar adatu un diegu rīkoties, . . šujmašīnu tarkšķināt. Bels 7, 22. Bēgošajiem vācu kareivjiem šķita, ka ikviens ceļmalas krūms pēkšņi var sviest granātu, tarkšķināt automātu vai pat lozmetēju. Avotiņa 9, 7. // intrans. □ Otrā krastā jautri tarkšķina zāles pļaujamā mašīna. Vanags 9, 18. . . skaļāka kļuva putnu čiepstoņa. Svilpa, . . tarkšināja it kā pret sudraba dēlīti . . Upīts 8, 5.

2. sar. *Pļāpāt.* Tarkšķināt tukšas frāzes. // intrans. □ . . tēvs dienām tarkšina pa krogu, bet dēls ne dzer, ne pīpo. Upīts 4, 150.

tarkšķis[1], -ķa, v. **1.** *Ass, samērā ritmisks troksnis, kas rodas, piemēram, iekārtās, ierīcēs vairākkārt saskaroties detaļām, arī notiekot eksplozijām.* Pļaujmašīnas t. Durvju zvana t. □ . . kad noklust kinostudijas aparatūras tarkšķi, var dzirdēt, kā dzejnieks lasa. Čaklais 10, 64. Pievakarē viss sākās no jauna. Atkal pikējošo bumbvedēju kaucieni, sprādzieni un lozmetēju tarkšķi . . Lapsa 5, 73. Pagalmam pārlido klusai ēnai līdzīgais vakarlēpis, lai pēc tam no birztalas . . ar savu nerimtīgo tarkšķi — savu pusnakts dziesmu — pieskanētu visu sulīgo vasaras nakti. Andersone 1, 30.

2. *Iekārta, ierīce u. tml., kas darbojoties rada šādu troksni.*

tarkšķis[2], -ķa, v.; **tarkšķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s.; sar. *Pļāpa.* □ Māte uztraucas: ko tu visus ļerkšķus un tarkšķus uzklausi. Salenieks 7, 327. Olte: Vecais var darīt ko darīdams, vienmēr būs aplam. Runāsi daudz, viņi teiks — tarkšķis! Vecuma pļāpība. Klusēsi, atkal slikti — vecuma trulums! A Eglītis 1, 477. Vecā krustmāte gāja Šteinu mammiņu pavadīt un, kā parasti, mājās pārnāca pēc stundas vai pusotras, un tēvs . . dusmīgi viņai noteica: «Ak, jūs jau beidzāt vēja sudmalas malt? Ir gan tarkšķes!» J Kalniņš 10, 303.

tarkšķoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu troksņu kopums → tarkšķēt (1).* □ Nakts klusumu uz ielas pāršķēla motocikla tarkšķoņa. Kar 49, 5, 427.

taro, nelok., v. *Daudzgadīgs tropu vai subtropu lakstaugs ar vairogveida lapām un bumbuļveida sakneni, no kura iegūst cieti.* □ Taro bumbulis ir apmēram galvas lielumā, un tieši no bumbuļa uz augšu paceļas līdz 1 m garas, pie pamata bultveida lapas. Galenieks 2, 419.

tarot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Ņemt (zivis) ārā no tīkla; atbrīvot (tīklu) no nozvejotajām zivīm; tarāt.* T. reņģes. □ Sievas taroja tīklus, vīri tos vabās žāva . . Ziedonis 19, 17.

tarotava, -as, s. *Telpa, vieta tarošanai; tarātava.* □ . . pieveda būvmateriālus tīklu šķūnim un tarotavai . . Lācis 11, 184. . . tarotava — vieta, kur pēc zvejas zvejnieki apstrādā savus tīklus, izņem no tiem zivis. Zv 54, 9, 8.

tārpains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, ko ir sabojājuši kukaiņu tārpveida kāpuri.* □ Gadās te arī krimildes, bet krietni mazāk. Un krietni tārpainākas. Avotiņa 7, 104. Man sieva atnesa no tirgus ābolus. Daudzi āboli bija tārpaini. A Grigulis 13, 435. Labi rieksti nedrīkst būt tārpaini . . Pavāru gr 230.

tarpāns, -a, v. *Eirāzijas stepju un mežu savvaļas zirgs.* □ Šis drūmais liktenis [iznīcība] piemeklēja arī tarpānu . . , kas vēl pagājušajā gadsimtā dimdināja stepi. Tie bija nelieli pelēki savvaļas zirgi ar melnu asti un krēpēm. Draugs 83, 2, 30. . . vietējo [Latvijas] zirgu senči ir bijuši tagad jau izmirušie tarpāni, kas Baltijas jūras piekrastes mežos ieklejoja no Krievijas stepēm. Baltakmens, Stukuls 1, 7.

tārpēda, -as, s. *Bojājums, ko ēdot radījuši kukaiņu tārpveida kāpuri.*

tārpgliemji, -u, vsk. tārpgliemis, -mja, v.; zool. *Primitīvi gliemji, kam nav vienlaidu čaulas.*

tārpots, -ais; s. -a, -ā; reti. *Tārpains.* Tārpotas sēnes.

tārps, -a, v. **1.** *Dzīvnieks, kas pieder pie kāda no bezmugurkaulnieku tipiem (piemēram, plakantārpiem, velteņtārpiem, posmtārpiem).* Plakanie tārpi zool. — *bezmugurkaulnieku tips, kurā ietilpst zemāk attīstītie dzīvnieki ar lentveida vai lapveida ķermeni (piemēram, skropstiņtārpi, lenteņi); šī tipa dzīvnieki; plakantārpi.* Mazsaru tārpi zool. — *posmtārpu klase, kurā ietilpst sīki līdz samērā lieli slaidi dzīvnieki, kas parasti dzīvo saldūdeņos un augsnē.* Posmainie tārpi — *posmtārpi.* Velteniskie tārpi — *velteņtārpi.* Mēslu tārps — *mēslu slieka.* □ Visbiežāk sastopamie parazītiskie tārpi ir cērmes, matgalvji, spalīši, trihinellas . . Biol r 274. Augsnes virspusē sliekas izlien naktī, kad ir rasa, bet dienā slēpjas aliņās. Pēc silta pavasara un vasaras lietus . . sliekas izlien zemes virspusē . . dienā. Tāpēc tās sauc arī par lietus tārpiem. Zool 19. Plakano tārpu ir kādas 12000 sugas, no kurām lielākā daļa ir cilvēka un dzīvnieku parazīti. Latv dzīvn 215. Augsnes faunā vadošās mazsaru tārpu grupas ir sīksliekas un sliekas. Latv dzīvn 205.

2. *Kukaiņu tārpveida kāpurs.* Gaļas tārpi — *gaļas mušu vai līķu mušu kāpuri.* Koku tārpi novec. — *koksngraužu, mizgraužu kāpuri.*

3. *Dzīvnieks, kam ir raksturīgs tārpveida ķermenis.* Kuģu tārps — *urbējgliemene.*

○◇ Grāmatu tārps — *cilvēks, kurš ļoti daudz lasa, kuru interesē tikai grāmatas.* □ Tādam grāmatu tārpam kā man vientulība ir auglīgāka par trokšņainu sabiedrību. Grīva 9, 110. ◇ Papīru tārps sar.; niev. — *cilvēks, kura nodarbošanās, profesija ir saistīta, piemēram, ar dokumentu, lietišķu rakstu kārtošanu, arī ar manuskriptiem, grāmatām.* □ Herta

Sūna negribēja palikt maza, nenozīmīga ierēdne, papīru tārps, bezvārda cilvēks kādā no daudzajiem reģistratūru lodziņiem .. Zigmonte 1, 23. ◇ Tārpu valsts sar. — *kapsēta.* □ Aža: Kur Reinis? — Krustiņš: Tārpu valstī, mana mīļā! Blaumanis 6, 276. Krišam uz tārpu valsti negribas — Tāds kailsals, un zirgs neapkalts .. Vācietis 7, 45.

tārpveida, ģen., nelok. *Tāds, kura uzbūvei ir dažiem tārpiem (1) raksturīgā (garenā, lentveida, caurulveida u. tml.) forma.* □ Odu mātītes olas dēj uz ūdens virsmas, bet dažas sugas arī uz augsnes .. ūdens tuvumā. No olas izšķiļas tārpveida kāpurs bez kājām ar labi attīstītu galvu. Ves 62, 4, 29. Pavirši raugoties, visu trīs sugu čūskas ārēji liekas ļoti līdzīgas — tārpveida ķermeņa forma, šķelta mēle .. un kāju trūkums. Lauku Dzīve 90, 2, 12. Tievā zarna ieiet resnajā zarnā augstāk par tās sākumu, un rezultātā izveidojas akls nodalījums — aklā zarna ar tārpveida piedēkli .. Biol r 271.

tārpveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tārpveidīgi.** *Tārpveida.* □ Bezkājaino abinieku ķermenis ir tārpveidīgs, bez kājām. Kļava 3, 15.

tartāns, -a, v. *Sintētisks sporta skrejceļu segums.* □ .. skrēja pa modernāku tartāna .. skrejceļu. Rīgas B 84, 118, 7.

tārtiņš, -a, v. *Neliels vai vidējs tārtiņveidīgo kārtas putns.* Dzeltenais t. Smilšu t. □ Visvienkāršākās ligzdas ir upes tārtiņam un vakarlēpim. Upes tārtiņš izdēj četras olas tieši smiltīs upes krastā, bet vakarlēpis — bedrītē sausās lapās pie koka. Pad J 68, 120, 4. .. kas viņus dzen pāri zemēm un jūrām pie mums? Jūras zīriņus atpakaļ no Antarktīdas, upes zīriņus, tārtiņus, bezdelīgas, baltos stārķus — no Dienvidāfrikas? Cīņa 82, 18, 3.

tārtiņveidīgie, -o, vsk. tārtiņveidīgais, -ā, v.; zool. *Parasti savienojumā «tārtiņveidīgie putni»: putnu kārta, pie kuras pieder sīki līdz vidēji lieli putni, kas dzīvo jūru, upju, ezeru krastos (piemēram, kuitalas, ķīvītes, šņibīši, tārtiņi); šīs kārtas putni.* □ Tārtiņveidīgie putni dzīvo klajās vietās ūdens tuvumā, dažas sugas arī mežos un laukos. Veikli lido un skrien pa zemi, dažas sugas arī peld. Pārtiek galvenokārt no ūdens un sauszemes bezmugurkaulniekiem. Latv dzīvn 38.

tas, ģen. tā, dat. tam, akuz. to, instr. ar to, lok. tai (arī tanī, tajā), dsk. nom. tie, ģen. to, dat. tiem, akuz. tos, instr. ar tiem, lok. tajos (arī tais, tanīs), v.; **tā** [tā], ģen. tās, dat. tai, akuz. to, instr. ar to, lok. tai (arī tanī, tajā), dsk. nom. tās, ģen. to, dat. tām, akuz. tās, instr. ar tām, lok. tajās (arī tais, tanīs), s.; norād. vietn. **1.** lietv. nozīmē. *Norāda uz noteiktu, arī iepriekš minētu dzīvu būtni, priekšmetu, parādību, norisi, kas no runātāja, vērotāja viedokļa ir attālināta telpā vai laikā vai ieguvusi samērā augstu vispārinājuma pakāpi.* □ Kāpuriem [abinieku kāpuriem] sākumā ir liela galva un aste, bet nav kāju. Tie elpo ar žaunām. Sloka 1, 17. Mārtiņš notupstas un sāk atraisīt maisu. Tajā ir tīkls. Krūmiņš 1, 101. Lēni tumst vakars, un tam pakaļ steidzas nakts. Grīns 1, 191. Kā tev [mātei] sākumā pinos pa kājām, kūleņoju līdzi pa vagām, kā tikai bērni to prot! Auziņš 10, 48. // *Virsteikumā vispārināti norāda uz nojēgumu, ko konkretizē (parasti) sekojošais palīgteikums.* □ Es zinu to, cik baltie lielceļi ir gari .. Brīdaka 9, 9. Ģirts: Sezona jau sākusies, bet skaidrs ir tikai tas, ka mēs atkal sēžam uz sēkļa. A Eglītis 1, 49. // adj. nozīmē. *Virsteikumā norāda uz dzīvu būtni, priekšmetu, parādību, norisi, ko konkretizē (parasti) sekojošais palīgteikums.* □ .. Dainis nav no tiem puikām, kas paceļ ķepiņas pirms laika. J Plotnieks 2, 82. «Gribu vēl reizi redzēt, kā riet saule tais pakalnos, kur es stāvēju bērnībā ..» J Kalniņš 8, 9. Man patīk tas brīdis, kad cilvēki skaisti kļūst .. Caklais 3, 142.

2. lietv. nozīmē. *Vispārināti norāda uz ko tādu, kas saprotams no konteksta vai konkrētas situācijas.* □ Tēvreizi noskaitījis, Arps [mācītājs] pacēla vareno galvu .. Īsu lietpratēja skatu pārlaida draudzei. Protams, viss, kā tam vajadzēja būt. Upīts 4, 268. «Sakiet, meitene, kāpēc jūs esat viesu apkalpotāja? Es šodien redzēju, jūs neņemat dzeramnaudas, un tas ir labi ..» Zigmonte 2, 164.

3. lietv. nozīmē. *Norāda uz ko tādu, kas tūlīt tiks minēts.* □ «Ko nu tur citu varu teikt kā to: neesmu tādas laimes pelnījusi°!» Blaumanis 6, 127. .. vislabākais padoms ir tas: mācīties iztikt ar savu padomu un sava padoma nekad otram neuzspiest .. Kaudzītes 1a, 140.

4. adj. nozīmē. *Lieto, lai uzsvērtu, ka kas ir jau zināms, pazīstams.* □ «Krūmāju aiz augas nost un plēst augšā! Kam to parku tur audzēt?» Upīts 4, 652. «Mūsu mājās mazu bērnu ir krietns bars, tāpēc tām mazajām mutēm iztikšana nav vieglā.» J Kalniņš 8, 265. Kā, un jūs arī domājat, Ka to kopējo strīpu [horizontu] tomēr var atrast? M Zālīte 1, 88. // sar. *Lieto, lai (parasti) pastiprinātu, uzsvērtu sekojošo nojēgumu.* □ «.. ko es darītu, ja atrastu zelta gabalu tik lielu kā tas mēness?» viņš runāja pats ar sevi .. K Skalbe 1, 63. «Meitēn, ka tu kašķi nedabū, pa tiem putekļiem rakdamies!» Viese 4, 33. Teic vai neteic par nošmulēšanos — bērni uz kartupeļiem un ar kartupeļiem ripinās. «Kādas tās drēbes paliek!» Hānbergs 1, 10. // savienojumā ar not. galotnes adj. lietv. nozīmē vai savienojumā ar adj. vispārāko pakāpi. *Lieto, lai pastiprinātu ar adjektīvu nosaukto pazīmi.* □ Tie tālīnie allaž ierodas pirmie. Upīts 4, 229. «Tēvs, tēvs, panāc šurp! Vai tu dzirdi, ko tas trakais grib darīt?» Sakse 2, 25. Kaut arī par vēlu, Tomēr saprast sākam — Tie visstiprākie Ir tie visievainojamākie. Ļūdēns 5, 21. Nav viegli otram palīdzēt, Pat tam vistuvākajam .. Auziņš 9, 36. // savienojumā ar adj. pārāko pakāpi. *Lieto, lai vārdu savienojumam piešķirtu vispārākās pakāpes nozīmi.* □ .. viņš šodien tas laimīgākais starp mums. Kurcijs 2, 314. «Pat tam lielākajam okeānam samanīgs vīrs aizsniedz krastu, ļaužu valodai šādu krastu nav.» J Kalniņš 8, 257. Viņa smilkstēja kā kucēns un izkliedza lamas pret mums, kas gribēja viņai to labāko. Gūtmanis

2, 94. // savienojumā ar lietv.; parasti izsaukuma teikumos. *Norāda, ka (dzīvai būtnei, priekšmetam, parādībai, norisei) ir spilgta, ievērojama pazīme, īpašība; arī tāds.* □ To dzīvi! To laimi!... To jauko laiciņu... To laimi! To laimi... «Mana puķe!» Un svilpodams viņš atkal uzsāka art. Blaumanis 6, 260.

5. savienojumā «pēc tam kad»; saikļa nozīmē. *Saista salikta teikuma komponentu ar palīgteikumu, norādot uz laika secīguma attieksmi starp tiem (palīgteikuma darbība notiek pirms teikuma komponentā minētās darbības).* □ Pēc tam kad nobriedusi jaunā darba ideja.., es parasti izdaru beidzamo sagatavošanos.. Lit M 60, 33, 1.

○ Tas ir — *tas nozīmē.* □ ..pusvadītāju tehnikā lietojamiem materiāliem jābūt ne vien ar lielu ķīmisku, bet arī ar fizikālu tīrību, tas ir, minimālu skaitu kristāliskā režģa defektu. Zin T 79, 7, 20. Tas pats — a. *Lieto, lai norādītu uz raksturojamo parādību pilnīgu identitāti.* □ «Vai jūs esat...» — «Jā, jā, es esmu tas pats divīzijas orķestra muzikants Pēteris Puspēteris,» viņš jokodamies mani pārtrauca. Grīva 7, 90. Pateikt bija viegli. Bet kā iesākt? Apkārt dzīvos tie paši cilvēki, kuru acīs viņš būs tas pats Ģirts. Dripe 2, 165. b. *Lieto, lai norādītu uz ko parastu, zināmu.* □ ..Un manu durvju priekšā Tie paši trīs mūžīgie koki. Elksne 9, 111. ..viņš bij novēlējis zārkā apģērbt to pašu apvalkāto pelēko [uzvalku], lai jaunais paliek Lības otrajam vīram. Upīts 4, 140. Viens un tas pats — *lieto, lai pastiprinātu nojēgumu par raksturojamo parādību pilnīgu identitāti.* □ Bruņurupuči dodas ilgstošos okeāna ceļojumos, bet ik gadus atgriežas dēt olas vienā un tai pašā jūras piekrastes vietā, ko tie atceras ļoti precīzi. Zin T 64, 10, 42. Vilciens traucas cauri laukiem un mežiem.. Steidz riteņi, dzelži pret dzelžiem kaļ un klaudz. Vienmēr vienu un to pašu bez gala, bez rimas. J Kalniņš 7, 25. Šis (un) tas — *norāda uz vairākiem nenoteiktiem, arī neminētiem priekšmetiem, parādībām.* □ Pirms cilvēks nokļūst šeit [stepē], tam jau jābūt šo to redzējušam. Šis tas jau jāzin. Lukjanskis 1, 24. ..nebija jau īsti par ko runāt, un abas tērzēja par šo un to.. Ezera 9, 256. Ne no šā, ne no tā, retāk ne aiz šā, ne aiz tā — *norāda uz nenoteiktu, arī neminētu cēloni, iemeslu.* □ Reizēm tā — ne no šā, ne no tā Iegribas parotaļāties. Elksne 7, 62. ..man nav šaubu, ka dēls nesapratīs, kālab ne no šā, ne no tā, negaidot jākuļas uz Mazliteni. Ezera 11, 99. Šad un tad laikrakstos.. bez iemesla un vajadzības, ne aiz šā, ne tā, atskan sauciens: bet romantisms? Upīts 14, 723. Ne šis, ne tas sar. — *saka par ko nelievērojamu, nenozīmīgu, mazvērtīgu.* □ Tu vari būt pats labākais un kārtīgākais cilvēks pasaulē, taču mīlestība.. aiziet garām tavai sētai. Bet cits — dzērājs un dauzoņa, ne šis, ne tas, taču viņu mīl un gaida.. Indrāne 5, 216. Tas viss, retāk viss tas — *norāda uz noteiktu, arī iepriekš minētu (dzīvu būtņu, priekšmetu, parādību, norišu) pilnīgu kopumu; norāda uz (dzīvu būtņu, priekšmetu, parādību, norišu) pilnīgu kopumu, par kuru (tūlīt) kas tiks minēts.* □ Mums varoņu daudz — tos visus pat dziesmas nemin, vien retajam uzcelts piemineklis.. Brīdaka 9, 15. Aktrises albumos ir saglabājušies to laiku fotouzņēmumi un visos tajos — apkopējas mundrais skuķis smaida. Dzene 4, 8. Tas viss — zeme, puķes un plaukstošo koku krāsas — brīnumaini audās cits caur citu. Kalndruva 5, 98. Līdz ar to — *norāda uz darbības vai stāvokļa vienlaicīgumu.* □ Gan viņai tas [slimošana] nepatika, viņa ļoti dusmojās uz sevi un līdz ar to bija nikna pret citiem. Sakse I, 77. Piecās dienās saražojam tikpat daudz produkcijas, cik agrāk sešās. Līdz ar to darba ražība pieaugusi.. Liesma 66, 6, 8. Tas un tas — *norāda uz konkrētu, bet nenosauktu dzīvu būtni, priekšmetu, parādību, norisi.* □ Cits par citu steidza stāstīt dažādus jokus,.. ka tie un tie braukdami apgāzušies, ka prasījuši skolas kungam, cik par apstāvēšanu jāmaksā.. Kaudzītes la, 112. ..izrādījās, ka gubernators pieņem lūdzējus Rīgas pilī tais un tais nedēļas dienās.. K Zariņš 1, 51. Tas nekas — *saka par ko nenozīmīgu.* □ Bite: Kādas aukstas rokas! — Miķelis: Tas nekas. — Bite: Kāda karsta piere! — Miķelis: Tas nekas. Ļūdēns 5, 43. Tas nav (it, arī itin) nekas — *saka par ko nesvarīgu, nenozīmīgu.* □ «Uz saujas [zāles] un tad tikai rīvē [muguru], kamēr sāk sūrstēt, kamēr dedzināt sāk. Citreiz āda noiet, bet tas nav nekas.» Upīts 4, 209. Tas nav tas — *saka par ko nederīgu, nevajadzīgu.* □ ..pašas [slaucējas] savā starpā sacenšas tik sirdīgi, ka nevar vien sagaidīt, kad beidzot zootehniķe izrēķinās visus litrus un kilogramus un oficiāli pateiks, kādu vietu kura pelnījusi. Neoficiāli viņas jau rēķinājušas pašas, bet tas nav tas, — ne tā svara, ne gandarījuma. Zv 73, 20, 16. Kas par to — *saka, norādot, ka nav nekā sevišķa, īpaša.* □ «Bet par krūzi tu pārmaksāji, nudien, Nate!» — «Kas par to!» Jēcis atrada vietu dzēlīgam vārdam. «Vai Natei naudas trūkst?» Dziļums 1, 22. Pēc tam — *vēlāk; tad, kad ir izbeidzies kāds laikposms; tad, kad ir izbeigusies kāda darbība, norise, stāvoklis.* □ ..viņa gribēja sacīt viņam, ka ir jādodas projām no Ošlejām, kaut arī būtu gluži badā jānomirst pēc tam. J Kalniņš 8, 245. Pirms tam — *norāda uz laikposmu, laika momentu, kas tuvojas, kad notiek kāda darbība, norise, eksistē kāds stāvoklis; norāda uz darbību, norisi, stāvokli, kam vēl nesākoties notiek cita darbība, norise, eksistē cits stāvoklis.* □ ..ēkās iespēris zibens, un tās visas sākušas reizē degt. Bet Deģa tēva tēvs pratis uguns vārdus, tie izsaukuši tādu lietu, kāds ne pirms tam, ne pēc tam vairs neesot redzēts.. A Grīgulis 10, 187. Līdz tam — *norāda uz laiku, kad beidzas kāda darbība, norise, stāvoklis; norāda uz notikumu, parādību, darbību, pirms kuras beidzas kāds cits notikums, parādība, darbība.* □ «Nerunāsim par viņiem [mirušajiem], lai guļ savu miegu. Mums līdz tam vēl tālu,» Ģirts teica. Dripe 2, 49. Pa tam novec. — *pa to laiku, tikmēr.* □ Pagaidām Nesīmī aizvedams un ieslo-

gāms aiz ciešām, stiprām durvīm. Pa tam Nesīmī soģi sazināsies ar saviem pavēlniekiem .. J Kalniņš 8, 20. Bez tam, arī pie tam — *lieto, pievienojot papildu informāciju iepriekš minētajam; turklāt.* □ Trīnei šoreiz nepavisam nevedās ņemšana [rudzus pļaujot]; bez tam bieži bija arī jāatdzenā mušas no Kārlēna .. Birznieks-Upītis 1, 32. Indulis pavīpsnāja un teica, ka es viņa vietā [aizskarto] meiteni pamestu un skrietu pēc miliča. Pie tam viņš manī paraudzījās ar nožēlu .. Ezera 11, 47. Par to — *tāpēc; tādēļ.* □ Ieva: Ko tad tu tam puikam, tēv? Par ko tu viņam siti? — Tēvs: Par to, ka viņš to bij pelnījis. Blaumanis 6, 375. No tam novec. — *norāda uz (kā) cēloni, iemeslu.* □ Rudis vairāk sabijās no tam, ka ieraudzīja te savu tēvu. Tagad viņš nemaz nedrīkst iet ārā, kamēr tēvs te būs pie vārstuļiem. Birznieks-Upītis 6, 136. To tiesu novec. — *toties.* □ .. runas veiklības dievs viņam nebij devis. To tiesu Bierņa tēvs [kaimiņš] bija apveltīts ar kaudzi. Sudrabu E 3, 37.

tase, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Neliels, parasti keramikas (kafijas, tējas u. tml.) dzeramais trauks, kam ir osa un ko, pasniedzot galdā, novieto uz apakštases.* Kafijas t. Tējas t. □ Milzīgā bufete glabāja kristāla glāzes, karafes, vāzes, porcelāna tases, šķīvjus, krūzītes .. Bels 4, 60. Atnāk kāda paziņa, un no bufetes tiek izņemtas smalkas, caurspīdīgas porcelāna tases ar burvīgu ziedu un zaru zīmējumu .. Zigmonte 1, 21. Mans tēvocis pastiepj mātei savu tukšo tasi. «Esi tik laba, ielej, lūdzu, vēl vienu.» Viņš ieber cukuru, ilgi maisa ar karotīti un domīgi skatās kafijā .. Brodele 17, 52. // *Šāds trauks kopā ar tā saturu.* □ .. sulainis, daudz nejautādams, pasniedza viņam avīzi un tasi kafijas .. K Zariņš 2, 6. Anna (Kazanovam): Cienījamais kungs, kungi no tā galda liek jūs sveicināt un cer, ka tase karstas kafijas pēc brauciena aukstā laikā jums labi garšos. A Eglītis 1, 181. «Dzersim tēju,» Dzenis teica, celdams pie lūpām padzisušo tasi. Ezera 5, 53. // *Šāda trauka saturs; daudzums, kas ietilpst šādā traukā.* □ .. pupiņu kafiju ar krējumu izdzēru tikai vienu tasi. Zālīte 5, 19. Pie vakariņu galda .. māmuks [māte] ielēja sev otro tējas tasi .. Draugs 83, 2, 12. Vienu ēdamkaroti kumelīšu pārlej ar tasi verdoša ūdens, īsu brīdi pavāra, ļauj atdzist. PL Siev 85, 1, 22.

2. *Apakštase.* □ Ilze nāk no istabas. Nes vienā rokā tējkannu, otrā rokā cukura dozi, uz kuras uzgāzta apakštase. Uz tases glāze. Blaumanis 6, 286.

tāss, tāss, dsk. ģen. tāšu, s. *Bērza stumbra mizas ārējā baltā kārta.* Tāšu iekuri. Tāšu darva. Tāšu taure. □ Jauna bērza stumbra un zaru miza ir brūngana. Vecākie stumbri pārklāti ar baltu tāsi. Svinka 1, 190. .. man vajadzēja čakli strādāt pie tāšu plēšanas. Priekš rijas bija atvesta bērza malka, lieli bluķi, līdzenu mizu. Jaunsudrabiņš 3, 114. Sadzīvē plaši lietotas no krijām un bērzu tāsīm gatavotās vāceles un cibas. D kal 64, 159. sal. Reiz pasakā vecītis bija — Sauss, izkaltis gluži kā tāss —, Bet zivtiņa izpildīja, Ko trīsreiz viņš vēlējās. Saulītis 16, 162. sal. Kad izrādās, ka viņa [šofera] darbs ir pavisam ikdienišķs un grūts, ka arī pats Kaspars ir parasts jauneklis, Justīnes jūsmā sadeg ātri kā bērza tāss. Ezera 19, 166.

tastāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **tastāli;** tehn. *Tāds, kas ir darbināms, arī veicams ar tastatūru.* Tastāla iekārta. Tastālā telefona numura sastādīšana.

tastatūra, -as, s. *Taustiņu kopums (ierīcei, iekārtai, piemēram, rakstāmmašīnai, skaitļošanas mašīnai, telefona aparātam); arī klaviatūra (2).* □ Ikvienas rakstāmmašīnas tastatūra nosacīti ir sadalīta uz pusēm — vienu «zonu» apkalpo labā roka, otru — kreisā. Zin T 77, 2, 38. Jaunā tastatūra ir ļoti perspektīva teletaipiem, kā arī dažādām ierīcēm, kas ievada informāciju elektroniskajā skaitļotājā. Rīgas B 80, 228, 4. .. ciparnīcas vietā telefonam [telefona aparātam] ir tastatūra. Cīņa 82, 27, 1.

tašisms, -a, v.; parasti vsk. *Tēlotājas mākslas, galvenokārt gleznlecības, novirziens (20. gadsimtā), kas par tēlojuma paņēmienu izmanto neregulāru krāsu laukumu, krāsu triepienu vai uzšļakstījumu kombinācijas.* □ No mūsdienu mākslinlekiem pasaules mākslā es varu minēt dažus abstrakcionistu un sirreālistu darbus, patīk arī tašisms un popmāksla. Pad J 78, 82, 4.

tašistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tašistiski.** *Saistīts ar tašismu, tam raksturīgs.*

tašists, -a, v.; **tašiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Tašisma pārstāvis.*

tašķīt, -īju, -ī, -ī, arī -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Šļakstīt.* T. dubļus. □ Viņš bļāva, cik vien rīkle spēja turēt, un tašķīja siekalu pilienu lietu. Eglons 2, 344. // intrans. □ Biju vairākreiz redzējis citus airējam un sāku tāpat kā viņi tašķīt ar airi uz visām pusēm. Plūdonis 3, 30.

tašķīties, -ījos, -īlies, -ījās, arī -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Šļakstīties.* T. ar ūdeni. Dubļi tašķās uz visām pusēm.

tātad, apst. *Lieto, lai ievadītu secinājumu, kas izriet no zināmā, iepriekš minētā.* □ Tuvākais cilvēku dzīvoklis bij viņa mājas. Tātad turpu! Blaumanis 6, 148. Saule riet ap septiņiem. Krēsla. Nekā nevar saskatīt. Tātad vēls. Lāms 4, 168. Hercogiene: Kam tev jāklausa visās lietās? — Bruto: Jums, gaišā hercogiene. — Hercogiene: Nu tātad! Dari, kā lieku. A Eglītis 1, 244.

tatami [tatami], nelok., v. *No salmiem gatavots grīdas pārklājs (Japānā).* □ .. japāņu dzīves veids — tukšā, ar tatami izklātā istabā, kur atrodas vienīgi zems galdiņš, vāze ar ziediem un daži spilveni, — vēl tiek uzturēts spēkā. Zv 72, 20, 18. // fizk. *Paklājs džudo cīņām.* □ Uz Minhenes olimpiskā tatami iejutušies Japānas džudisti. Sports 72, 141, 3. Es nebūt nepretendēju uz gaišredzību, ja teikšu, ka vēl šajā gadsimtā sieviešu džudo izies arī uz olimpiskā tatami .. Zv 85, 5, 19.

tatāri, -u, v.; **tatārs,** -a, v.; **tatāriete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Tjurku valodās runājošu mongoļu tautu grupa (piemēram, Pievolgā,*

Urālos, Krimā). □ Kad iepazinos.. ar tatāru valodu, tad apmeklēju arī Persiju, Turciju un ilgāku laiku nodzīvoju Konstantinopolē. Birznieks-Upītis 6, 21.

2. arī vsk. *Šo tautu grupas piederīgais.* □ Stepē vietumis redzam tatārus, brūni iedegušus, milzīgām jērenēm galvās, vai nu līgojamies uz kamieļiem, vai jāšus uz ēzeļiem.. Birznieks-Upītis III, 229. Pie tatāru mājām reti redz zaļojam bērzu. Viņiem tas ir sēru koks, kas stādāms tikai mirušā piemiņai. Liesma 82, 11, 2.

3. dsk., v.; vēst. *Tjurku, mongoļu un citas ciltis, kas no 13. gadsimta līdz 15. gadsimtam bija apvienotas Zelta ordas sastāvā.* □ ..kad Krievzemei pāri drāzās tatāru-mongoļu iekarotāji, 1238. gadā uguns liesmas iznīcināja koka pilsētu [Suzdaļu]. Zv 85, 2, 13. 16. gadsimts Krievu valstī bija cīņu un lielu pārmaiņu laiks. Pagātnē palikušas kaujas ar tatāru ordām. Maskava pakāpeniski pakļauj savai varai apkārtējās krievu zemes.. Hor 77, 5, 24.

4. arī vsk.; vēst. *Šo cilšu piederīgais.* □ Mindaugs: Nekad neesmu hana ienaidnieks bijis. Runā, tatār, skaidru valodu! Ko hans grib? — Tatārs: Nākt uz vakariem. Zīverts 1, 345. Pie durvīm pieklauvēja. ..kņazs Bogislavs ieraudzīja Gaiža sirmūsaino seju ar tatāru zobena rētu virs kreisajiem deniņiem. Grīns 2, 111.

taucēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; reti. *Barot (dzīvnieku) tā, lai (tam) strauji palielinātos ķermeņa masa, tauku kārta.* □ ..izdevās piekļert nedarbos dažus vieglas maizes tīkotājus, kas taucēja savus lopus no sovhoza labuma. Ciņa 81, 14, 3. pārn. Bet mums nav pa ceļam ar tiem, kas sirdis taucē.. Ziedonis 19, 127.

taujа, -as, s. *Darbība, process → t a u j ā t.* □ Pēc kāda laika [dēlēns] mieru tev liek. ..apklusis tauju un atbilžu prieks, apdzisis nedrošais «kāpēc». Brutāne 7, 87.

taujājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → t a u j ā t; arī jautājums.* □ ..Valija, viņas dzīvespriecīgā meita, noskumusi! ..Par ko? Kādēļ? Un.. sākās taujājumi. Grants 7, 160. «Domāju, ka mums būs trīs bērni. Tas tāds skaists skaitlis,» pēc taujājuma par mūsdienu jaunajām ģimenēm un bērnu pulku bilst Dainis. Pad J 79, 207, 3. ..kaprāļi un seržanti ir piepeši kļuvuši noslēpumaini klusi un uz mūsu taujājumiem neatbild. Grīns 1, 88.

taujāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Vērsties (pie kāda) ar, parasti vairākiem, jautājumiem; arī jautāt.* □ Drīz pēc avārijas Artūrs satika Viju. Viņa.. sīki taujāja, kā viss varējis notikt un kas nu būs ar Robertu un Ģirtu. Dripe 2, 154. ..pretī nāca patruļa, prasīja dokumentus, taujāja, kur bijuši un ies. Talcis 8, 58. ..Līziņa uzlika roku brāļa plecam un gandrīz čukstot taujāja: «Vai viņš ir labs skolotājs, jā?» Viese 2, 99. pārn. Divas zilas, labas acis dienu, nakti stingri taujā, kādēļ sirds kā ezis sevī arvien dziļāk, dziļāk raujas. Avotiņa 8, 47. // intrans. *Interesēties (par ko), cenšoties iegūt informāciju (par to).* □ ..viņa taujā pie vairākām citām durvīm un saņem atbildi, ka šorīt Lūse nav ne redzēta, ne dzirdēta. Gulbis 3, 140. ..Anna tik sirsnīgi lūdza vēl pasēdēt, ka viņš palika. Nu tērgāja par šo un to. Anna taujāja par dzīvi Latvijā, par jūru un zvejniekiem. Avotiņa, Slisers 1, 315. ..mājā.. viņa taujā par jaunu, meklē atbildi saviem jautājumiem, savam nemieram, līdz sirds dziļumiem apbēdināta par mammas izvairīšanos. Zigmonte 1, 34.

taukainība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t a u k a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme; taukainums.* □ Grūtnieces sejas ādai var būt tādas nepatīkamas pārmaiņas kā pigmentācijas plankumi, pārmērīgs ādas sausums vai taukainība, pūtes, plakstiņu tūska. PL Siev 84, 9, 22. Silikonu krēmi ādu nekairina.. Šie krēmi nerada taukainības sajūtu, nepadara ādu sausu. Ves 63, 10, 14.

taukains, -ais; s. -a, -ā; apst. **taukaini.** *Tāds, kas satur daudz tauku; tāds, kam ir tauku piejaukums.* Taukaina viela. T. šķidrums. □ ..taukaini mati jāmazgā biežāk nekā normāli mati. Friz 139. Pēc peldes rokas noslauka ar mīkstu dvieli un iezież ar taukainu roku krēmu. Ves 85, 5, 25. ..desiņas smaržo uz galda.., Lipsts aplaiza lūpas un tver taukaino jaukumu aiz gala. Skujiņš 4, 19. ..viņa ieveļas mūsu pagalmā kā trekna siera ritulis un arī spīd aiz apmierinātības kā taukains siers. Avotiņa 2, 173. // *Tāds, kas ir pārklāts vai piesūcināts ar taukiem; tāds, kam ir tauku traipi.* Taukainas lūpas. Taukainas rokas. T. apģērbs. □ ..viņa pēkšņi sāk rakņāties pa veco zaļo somu, izvelk no tās taukainā papīrā ievīstītu maizes gabalu.. Kaldupe 13, 52. Stellas pirksti bija taukaini. Zemzaris 1, 19. // *Saistīts ar taukiem, tiem raksturīgs.* □ ..tērauda pinumi bija bagātīgi saziesti ar tavotu, un vīru gluži jaunās eļļjakas apauga ar melnu, taukainu spīdumu. Lapsa 6, 97. ..Ābels, turēdams rokā zoss stilbu, cītīgi grauza, un viņa biezās lūpas taukaini spīdēja. Ezera 1, 84.

taukainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t a u k a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme; taukainība.* □ Matu spīdums, gludums, izturīgums ir atkarīgs no matu taukainuma, kas izdalās no tauku dziedzeriem. Ves 63, 10, 11. Nosaukumu talks ieguvis no zviedru vārda talg — tauki, jo no visām citām minerāla īpašībām taukainums, paberžot talku pirkstos, ir visraksturīgākais. Upīte 1, 144.

taukakmens, -akmens, v.; parasti vsk. *Talks (1).*

taukastains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir tauka aste.* Taukastainas aitas.

taukaste, -es, dsk. ģen. -stu, s. *Tauka aste.* Taukastu aitas. □ Tur esot arī lieli ganāmpulki, jo sevišķi aitas ar milzīgām taukastēm. Lielais 3, 242.

taukaudi, -u, v.; tikai dsk.; anat. *Saistaudi, kuros ir daudz tauku šūnu.* Taukaudu audzējs. □ Rezerves tauki veido gan speciālus taukaudus, gan arī tie izvietoti dažādos organisma audos.. Pavāru gr 7. ..zemādas taukaudi aizsargā [organismu] no atdzišanas, tauku nogulsnējumi ap iekšējiem orgāniem ir zināms

amortizētājs. Ves 76, 6, 14. Gaļa sastāv no četriem galvenajiem histoloģiskajiem elementiem: muskuļaudiem, saistaudiem, taukaudiem un kaulaudiem. Ēd gat 44.

tauki, -u, v.; tikai dsk. *Ūdenī nešķīstoši un par ūdeni vieglāki glicerīna un taukskābju esteri, kas ietilpst dzīvo organismu sastāvā.* Zemādas t. Tauku šūnas. Tauku vielmaiņas process. Tauku saturs pienā. □ Tauki ir glicerīna un taukskābju esteri. Organismā tie var uzkrāties kā enerģijas rezerve, piemēram, dzīvniekiem — zemādas tauki, tauki ap iekšējiem orgāniem, piena tauki. Daudz tauku ir augu (saulgriežu, kaņepju, lazdu) sēklās un augļos. Biol r 21. Tauku dziedzeri ir līdzīgi nelieliem, dažreiz zarotiem maisiņiem, kas izdala ādas taukus. Ādas tauku plāna kārtiņa pārklāj ādu un matus, padarīdama tos mīkstus. Anat 135. Nokautos jērus, uz kuru ciskām un ribām spīdēja trekni tauki, noskaloja baļļā, ietina palagā un aiznesa uz pagrabu.. Virza 1, 122. ..sēklās ir organiskās vielas: ciete, olbaltumi un tauki. Svinka 1, 79. // *No šādiem esteriem iegūta uzturviela, pārtikas produkts.* Dzīvnieku t. Liellopu t. Zivju t. Augu t. Tauku aizdars. Kausēti t. Cept pankūkas taukos. Kulinārijas tauki — *tauki, kurus izmanto ēdienu gatavošanā.* Konditorejas tauki — *tauki, kurus izmanto šokolādes, konfekšu un miltu izstrādājumu ražošanai.* Tauku pelde — *produkta vārīšana lielā taukvielu daudzumā.* Iztecēt taukos — *liekot karsētam, izdalīt daudz tauku (par gaļu).* Iztecināt taukos — *karsēt (piemēram, treknu gaļu), lai (no tās) izdalītos tauki.* □ Arī taukvielām.. uzturā ir jābūt pietiekamā daudzumā. Labākie ir piena tauki (sviests, krējums, pilnpiens).. Ves 64, 2, 26. Cūku taukiem kušanas temperatūra 36—46°, krāsa balta, patīkama smarža un garša, smērīga konsistence, ūdens saturs 0,25%. Mājtur 143. Viņa iededz gāzi, uzliek pannu, iemet taukus. Mauliņš 4, 278. Tad viņi nogulās uz līdz paņemtiem kažokiem un sāka cept uz iesmiem cūkas gaļu, tecinādami taukus maizes rikās. Virza 1, 69. Pārtikas rūpniecības vajadzībām augu eļļas dažkārt sacietina.. Tādā veidā iegūst izejmateriālu margarīna un kulinārijas tauku ražošanai. Ves 76, 6, 16. Gaļa omulīgi čurkst, spožos taukos iztecēdama. Zigmonte 2, 287. // *No šādiem esteriem, arī no citām organiskām vai neorganiskām izejvielām iegūts produkts, ko izmanto tehniskām vajadzībām.* Sintētiskie t. □ Zema, pašu izlieta tauku svece dega galda vidū. Jansons 6, 37. Rīgas līmes fabrikā, pārstrādājot utiljēlvielas, ap 15 procentiem tauku paliek nogulsnēs.. Labāk izmantojot utiljēlvielas, varētu papildu iegūt desmitiem tonnu tehnisko tauku gadā. Cīņa 55, 123, 2. Minerālie tauki (parafīns, vazelīns) [sejas] ādas kopšanai nav ieteicami. Zv 57, 12, 30. ..metāla virsmu vienmēr klāj dažādi oksīdi un tauki. Zin T 63, 9, 14.

○ Tauku (arī speķa) zīlīte — *lielā zīlīte.* □ ..tauku zīlīte.. pienes mazuļiem barību līdz 469 reizes dienā.. Latv dzīvn 55. ◇ Peldēt taukos — *būt tādam, kas dzīvē ir izveicīgi iekārtojies, kas dzīvo ļoti pārticīgi.* □ Ļeļa [Augustei]: Modernieks ar Gustiņu kopā pļēguro! ..Par kočiņu mūs apzog un paši peld taukos! Viena banda... Putniņš 1, 68. ◇ Kā pa taukiem (arī sviestu) sar. — *bez sarežģījumiem, grūtībām.* □ Ja.. uzlaiž plostu rumbai pašā serdē, skangali vien pajūk. Bet, ja zina [kā braukt], — miers un gods: stūrē tikai gar kreiso krastu — un pāri kā pa taukiem. Vanags 8, 90. Tālim bija taisnība, ka trīsdesmit personas viņa dzīvoklī ir maksimums. Sievasmātes pareģojums, ka dāmas nāks vakarkleitās.., arī bija piepildījies. Viss gāja kā pa taukiem. M Zariņš 5, 49. ◇ Dzīvo kā niere taukos (arī pa taukiem) sar. — *saka, ja kādam klājas ļoti labi.* □ Jā, kaimiņam iet no rokas, viņš dzīvo kā niere taukos.. Elksne 7, 108. ◇ Liet taukus (arī eļļu) ugunī — *radīt labvēlīgus apstākļus (kam), sekmēt (kādu nodomu).* □ ..viņš saprata Dārtas [līgavas] izturēšanos un jaunā Vanaga ienaidu pret viņu. Dusmas par tādu pievilšanu viņu sagrāba.. «Pats redzēju, kā jaunais Vanags līda Dārtai pakaļ..» Pēteris to apstiprināja, liedams jo vairāk taukus ugunī. Apsīšu J 2, 40.

taukkārta, -as, s. *Taukaudu kārta, slānis.* Gurnu t.

taukķermenis, -ņa, v.; anat. *Irdenu audu kopums (kukaiņiem, abiniekiem, rāpuļiem), kur uzkrājas tauki, arī citas rezerves barības vielas.* □ ..[rāpuļu] vēdera dobumā atrodas dzeltenīgi spīdošs taukķermenis, kas sastāv no divām daļām; šeit uzkrājas barības vielu rezerves ziemas periodam. Sloka 1, 39.

tauklodīte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; sar. *Ļoti resna, parasti maza auguma, sieviete.* □ Pēc auguma joprojām tā pati tauklodīte.., taču sejai vairs nav nedz nesenējā apaļuma, nedz rožābola burvīgā sārtuma, kas piešķīra viņai neatvairāmu pievilcību. Ezera 18, 156.

taukmaize, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Ēšanai paredzēta ar kausētiem taukiem apziesta maizes šķēle.* □ Pirms aizbraukšanas tēvs Vanadziņu aizveda mājās, aptriepa krietnu riecienu taukmaizes un nolika virtuves skapītī: «Ja tev gribas ēst, tad pataisi vaļā skapīti, un te jau būs..» viņš teica. Lācis 15, 17. Viņi [bērni] pusapģērbušies sēdās uz ierītes un ēda taukmaizi, kas smaržoja un garšoja pēc ceptiem sīpoliem. Nekas pasaulē nebija garšīgāks par šādām brokastīm... Mauliņš 6, 13. ..apēdam katrs mazas pusdienas — gabalu taukmaizes, kiploka segmentiņu.. Ziedonis 20, 70.

tauknecaurlaidība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tauknecaurlaidīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Papīra t.

tauknecaurlaidīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas nelaiž sev cauri, aiztur taukus, taukvielas (par materiālu, vielu).* T. papīrs.

taukojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → taukot (1).* □ Ar neapbruņotu aci neko saskatīt nav iespējams — zole pilnīgi tīra. Kriminālists novieto apavus zem ultravioletajiem stariem, un tūliņ iezīmējas plāna, balta josliņa — taukojuma pēdas. Rīgas B 74, 214, 6.

2. tehn. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t a u k o t (2).* Detaļu t.

taukot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Ziest ar taukvielām.* T. pannu. T. zābakus. T. ādu. **2.** tehn. *Piesātināt, arī klāt ar taukvielām.*

taukoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Kļūt taukainam (parasti par matiem, ādu).* □ Ja mati ātri taukojas . . , jācenšas tos mazgāt pēc iespējas vēsākā ūdenī. PL Siev 84, 6, 22.

taukplēve, -es, dsk. ģen. -vju, s.; anat. *Plēves ietverta noslāņojusies taukaudu kārta.* □ Tomēr gadās situācijas, kad vienlaikus bojāti daudzi sīki apakšstilba asinsvadi. Protams, tos visus nomainīt nav iespējams. Padomju ķirurgi šādos gadījumos mēģinājuši pārstādīt taukplēvi kopā ar asinsvadiem, kas to baro. Rīgas B 85, 211, 6.

tauks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tauki. 1.** *Tāds, kas satur daudz tauku (parasti par pārtikas produktiem, uzturu); trekns (1).* T. ēdiens. Tauka mērce. □ Pēc beigta darba kūlēji atrada Pēkšānu saimnieku pie alus aplieta galda ar jērgaļai noknibinātu taukumu piciņu kaudzi galda vidū — Pēkšānu kungs nepanesa nekā taukāka. Niedre 4, 167. . . puisis paņēma podu, izzvejoja jēra ribiņas un ar gardu muti sāka strēbt tauko, iedzelteno zupu. Kalndruva 2, 49. Arī savvaļā dzīvojošo dzīvnieku — aļņu, mežacūku un zaķu — gaļu mēs lietojam uzturā. Tā salīdzinājumā ar mājlopu gaļu ir liesa, maz tauka . . Lauku Dzīve 85, 1, 31. Riekstu kodolos ir taukas eļļas . . Zv 76, 23, 7.

2. *Tāds, kas ir aptaukojies, kļuvis resns, tukls (par cilvēku, tā ķermeni, ķermeņa daļām).* □ Baptistu sludinātājs bija cienīgs, tauks vīrs . . Lāms 6, 17. Kā kapļi taukajā sejā iecērtas Rozāles nagi. Niedre 12, 13. // *Tāds, kas ir labi barots, uzbarojies; tāds, kas satur samērā daudz tauku (par dzīvnieku, tā ķermeni, ķermeņa daļām); trekns (2).* Tauka cūka. Tauka ciska. □ Šoreiz galdā smaržo šašliks. . . Droši vien man par godu nožmiegts vistaukākais aitu fermas aunelis. Grīva 9, 186. Sams bija ļoti tauks, un tāpēc vajadzēja gan apviļāt miltos, gan pielikt olas. Garšoja visiem labi. Lauku Dzīve 89, 10, 30.

3. *Lekns (1).* □ Otrpus robežai bij Lejas Spijēnam pļava. . . Kas tur tagad auga par tauku, brangu zāli! . . . Blaumanis 6, 53. Par zāli pļavā īstenībā var spriest tikai tad, kad sāk pļaut. . . apakšējais zēlums iznāk necerēti biezs, zāle līdz ceļgaliem un tik tauka, ka gandrīz vai zārdā jākrauj, lai dabūtu sausu. Upīts XI, 189.

4. *Lekns (2).* □ «Te apakšā tāds tauks mālājs . .» Upīts 4, 94.

tauksakne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Daudzgadīgs skarblapju dzimtas lakstaugs ar resnu sakneni, matiņiem klātām iegarenām olveida vai eliptiskām lapām un dažādu nokrāsu ziliem vai sārtiem ziediem nokarenos rituļos.* Lielziedu t. □ Mitrākās ceļmalās un citās līdzīgās vietās aug tauksaknes . . Galenieks 2, 352. Ārstniecības tauksakne ir indīgs augs, kura saknes un sakneņi satur alkaloīdus, miecvielas, gļotvielas, sveķus, ēterisko eļļu . . Lauku Avīze 90, 26, 13.

taukskābes, -bju, vsk. taukskābe, -es, s.; ķīm. *Organiskas skābes — viena no tauku uzbūves galvenajām sastāvdaļām, kas ietilpst taukos, augu eļļā, vaskos.* □ Katra taukvielu molekula saskaldās vienā glicerīna molekulā un trijās taukskābju molekulās. Anat 105. Tauku pamatsastāvdaļa ir taukskābes. Tās var būt piesātinātas un nepiesātinātas. Ves 84, 12, 4. Mazam bērnam vispiemērotākie ir piena tauki — sviests, krējums, arī augu eļļas. Tie satur vērtīgās nepiesātinātās taukskābes. Ves 78, 5, 12.

tauk spura, -as, s.; anat. *Maza rudimentāra zivs spura starp muguras un astes spuru.* □ Lašu dzimtas zivīm . . ir raksturīga tauk spura starp muguras un astes spuru. Latv dzīvn 77. Audzētavās izaudzētajiem lašu mazuļiem pirms to izlaišanas upē nogriež tauk spuru . . D kal 73, 74.

tauksviedri, -u, v.; tikai dsk. *Viela, kas veidojas no ķermeņa izdalīto tauku un sviedru savienojuma.* □ Aitu āda bagāta ar sviedru un tauku dziedzeriem. Šo dziedzeru izdalījumi sajaucoties izveido tauksviedrus, kas, pārklājot vilnas matiņus, pasargā tos no bojāšanās un netīrumiem. Būcis 1, 232.

taukšķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju, retāk **taukšēt,** -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Grauzdēt taukos (parasti zirņus, pupas).* □ Nu nāk taukšķēti zirņi. . . Zirņus izmērcē un pēc tam čuguna katliņā ar apaļu dibenu uz mērenas uguns cep sviestā vai cūku taukos . . Kad zirņi nāk gatavi, tie katlā vairs neturas, bet sprakšķēdami plīst pušu un šaujas no katla uz visām pusēm . . Lit M 70, 9, 12. Tradicionālie Vecgada vakara ēdieni — . . aukstā gaļa ar mārrutkiem, vārīti vai taukšķēti zirņi vai pupas, zirņu pikas, speķa pīrāgi . . Draugs 85, 12, 31. Ielas malās [uz ugunskura] taukšķē kastaņus. Sprāgst palēkdami. Sudrabu E 3, 470.

taukums, -a, v. **1.** *Daļa (gaļas gabalam, kautķermenim), kas satur daudz tauku; treknums (1); arī speķis.* Cepts t. □ Mēs ēdam, garšojam jēra taukumu un apmainām pa vārdam. Kurcijs 4, 317. Brāļuks tur taukumu, ar abām rokām ādā ieķēries, un plēš ar zobiem . . Indrāne 7, 6. . . katlā ieliek taukumus, pakausē tos, virsū kārtām liek gaļu, kartupeļus, kāpostus . . Kļaviņa 1, 314.

2. parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *t a u k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; treknums (2).* Ēdiena t.

3. parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *t a u k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; treknums (3).* Dzīvnieka t. Miesas t. □ . . tā baroja četrus varenus veprus, kuri beidzot no taukuma nevarēja piecelties kājās. Poruks 3, 233. Par tiem [zušiem, līdakām] to lielo naudiņu maksā, ne jau par strimalām un mencu, kam nav nekāda taukuma. Talcis 8, 82.

taukveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir taukiem raksturīgās pazīmes, īpašības.* T. vielas. □ Ja sviedru dziedzera izvadkanāls dažādu iemeslu dēļ nosprostojas, dziedzerī uzkrājas saturs, kas izstiepj kapsulu, kā rezultātā izveidojas cista, kas pildīta ar taukveida masu. Ves 63, 2, 30.

taukveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **taukveidīgi.** *Taukveida.*

taukvielas, -u, vsk. taukviela, -as, s. *Vielu grupa, pie kuras pieder dzīvnieku un augu tauki, arī no neorganiskām vielām iegūti tauki, eļļas; arī tauki.* □ Taukvielās ietilpst tikai trīs elementi: ogleklis, ūdeņradis un skābeklis.. Taukvielas ūdenī nešķīst. Anat 11. Taukvielas nepieciešamas dažu šūnas sastāvdaļu atjaunošanai, dažu hormonu sintēzei u. c. Bez tam taukvielas satur vislielākos enerģijas krājumus. Šo vielu sastāvā uzņemam taukos šķīstošos vitamīnus. Biol r 273. Taukvielas organisms saņem ar dzīvnieku un augu valsts produktiem (piens un piena produkti, dažāda gaļa, zivis, augu eļļas). Sk Av 70, 7, 4. Notīrītus sīpolus sagriež ripās un sakarsētā taukvielā apcep gaiši dzeltenus, tad no taukiem izņem. Kļaviņa 1, 87.

taukzīlīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Lielā zīlīte.* □ Pieejot pie loga, jūs ieraugāt nelielu putneli ar dzeltenu vēderu. Tā ir mūsu barotavu parastā apmeklētāja — lielā zīlīte jeb taukzīlīte. Pad J 85, 10, 4.

taukzivs, -zivs, dsk. ģen. -zivju, s. *Neliela asarveidīgo kārtas jūras zivs ar garenu, slaidu, brūngani dzeltenīgu ķermeni, garu muguras spuru, gar kuras pamatu ir tumši plankumi ar gaišām apmalēm.* □ ..taukzivij pie muguras spuras pamatnes ir 9—13 tumši plankumi. Latv dzīvn 88.

taupība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t a u p ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; taupīgums (1).* Taupības režīms. Taupības krāsniņa — *neliela krāsns, kas patērē samērā maz kurināmā.* □ Un taupības gars vecamtēvam tā arī palicis asinīs, tāpēc viņš apgroza rokās katru pagali,.. pasvārsta rokā maizes donu — vai pietiks vēl šodienai, vai tiešām jāiet jaunu maizi pirkt? Zigmonte 9, 187. ..biju audzināts sīkzemnieka taupībā: reiz samaksāts, beidzies vai nost, tad arī jāpatērē! Birze 8, 118. Par viņa taupību, kas bija tuvu rada skopulībai, runāja visās talkās un godībās. Sakse 7, 24. Viņš.. iekūra mazo taupības krāsniņu, jo darbnīcā bija jūtami vēss. Brīgadere 3, 402.

2. *Vispārināta īpašība → t a u p ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; taupīgums (2).*

taupīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **taupīgi. 1.** *Tāds, kas taupa (1).* Taupīga saimniece. □ Māte bija ļoti taupīga, varētu pat stiprāk izteikties, un par grāmatām izdotu naudu uzskatīja kā zemē nomestu. Atm 16. Bērzam varēja būt nauda. Viņš bija taupīgs cilvēks. Bels 2, 87. Mēs bijām taupīgi un ēdām kartupeļus ar visām mizām. Jaunsudrabiņš 3, 122. pārn. Cik taupīgi, cik skopi gan mēs esam ar saviem mīļajiem vārdiem! Kam mēs tos glabājam visu mūžu? Zigmonte 10, 411. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Taupīgi saimniekot. □ Vecāmāte vienmēr kurināja tik taupīgi. Kad māte bija mājās, viņa vis tā neļāva, tad viņa allaž gāja un pati pielika četras piecas baltas bērza šķilas.. Zigmonte 11, 133. Ja taupīgi dzīvos un liks kapeiku pie kapeikas, varēs sakrāt arī zirgam. Lēmanis 10, 41. pārn. Istabas divi lodziņi caur salāpītām rūtīm ielaida saules starus tik taupīgi kā skopuļa rokas naudu ziedojuma traukos. Sakse 1, 52.

2. *Tāds, kas taupa (2).*

taupīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t a u p ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; taupība (1).* □ Vecāki viņai nebija trūcīgi, tā arī nebija vecāku skopulība, bet tā laika zemniekiem raksturīgais taupīgums. Maizi nedrīkstēja izniekot. Sakse 15, 7. Ekonomija ir saistīta ar taupīgumu. Tautā izsenis mēdz teikt: kas kapeiku netaupa, pie rubļa netiek. Pad J 82, 96/97, 3. Vāciešu taupīgums, kas bieži jau robežojas ar skopumu, var patikt, var arī nepatikt. Vairākums vāciešu patiešām rēķinās ar katru feniņu un apsver visas iespējas. Dripe 9, 207.

2. *Vispārināta īpašība → t a u p ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; taupība (2).* T. mežu izmantošanā.

taupīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Lietot, izmantot (materiālas vērtības) saprātīgi, tērēt, cik iespējams, maz, piemēram, lai pietiku ilgākam laikam.* T. malku. T. papīru. T. būvmateriālus. □ ..gaitenī, lai taupītu elektrību, bija maza spuldzīte. Vilks 3, 65. ..kārtīgs saimnieks, šķūnī savesto sienu taupīdams, govis laiž ganībās, cik vien ilgi iespējams. J Plotnieks 11, 16. Lai taupītu petroleju, bieži vien garos vakarus viņi palaida tumsā, būdami nomodā savās gultās. Jaunsudrabiņš Va, 296. pārn. Vai starus taupa saule debess jumā? Pēlmanis 3, 48. pārn. Saule visā savā vasaras spēkā netaupīja spožumu un uzbāzīgi raudzījās acīs. A Grīgulis 8, 118. // intrans. □ ..bija taču dienas, kad nācās trīcēt un drebēt par maizes kumosu. Tad vajadzēja mācēt taupīt. Zigmonte 9, 187. Mārtiņsieva, ņemot barības klēpi, nekad neskatījās, cik gubenī vēl paliek. Viņa savā dzīvē nebija radusi taupīt, tādēļ, tikusi pie cita mantas, nerēķinājās ne tik. Dziļums 1, 62. // *Neizdot, netērēt, krāt (naudu).* □ Tramvaja naudu taupīdama, Agnese gāja uz Sarkandaugavu kājām. Sakse 6, 30. Taupi katru kapeiciņu, Pēcāk būs tev simtiem rubļu.. Rainis Ib, 35. // intrans. □ ..viņa, centīgi taupīdama, bija iekrājusi° dažu simtiņu.. Laicens I, 66. Tēvs rūpīgi pierakstīja izdevumus, māte arī taupīja, cik prazdama.. Zemzaris 2, 145. Krūms visur taupa, visu uzskaita, visu rezervē, pārmet sievai naudas pārtēriņu.. Dzene 9, 149. // *Nelietot, ar nolūku saglabāt (kādam, kam).* □ Edžiņš saprata, ka māte taupa ēdamo viņam. Lācis 15, 193. Maizīte jātaupa siena laikam. LSP(N) 105. Viņam bija arī pieci kooperatīvā iegādāti tīkli, bet tos viņš taupīja lielajai pavasara zvejai. Gūtmanis 2, 123. // *Izmantot saprātīgi, ar apdomu (piemēram, laiku, spēkus).* □ Viņa [dzīvesbiedre] taupa docenta dārgo laiku. Tikai sevišķos gadījumos aicina vīru pie tālruņa. Rinkule 5, 69. Lai viņš kā skrejot taupīja spēkus, tomēr pēc kādas stundas nogura tā, ka nācās apsēsties un kaut cik atvilkt elpu. A Grīgulis 13, 597. Jā, korespondenti nebija taupījuši pūļu un izdomas, trekni virsraksti lika sevi manīt jau pa gabalu. Sau-

lītis 12, 249. «Šopavasar zemi biju labi sastrādājis, nakts melnumā savu sviedru netaupīdams un zirgu līdz nabadzībai nodzīdams.» J Kalniņš 3, 12. // pārn. *Neizpaust vai daļēji izpaust (jūtas, vārdus u. tml.) attiecībās ar citiem.* □ ..Cilvēki, dzīve ir īsa, Netaupiet maigumu! Čaklais 1, 24. ..Gustavs vēl arvien bija tāds pats — drūms, sevī noslēdzies, it kā taupītu katru vārdu. Gulbis 4, 42.

2. *Saudzēt (piemēram, dabas objektus, priekšmetus).* T. retos dzīvniekus. Taupāmais laiks — *laikposms, kad ir aizliegts medīt (kādus dzīvniekus), zvejot (kādas zivis).* □ Ai zaļā birztaliņa, Kā es tevi sen taupīju! Ne rīkstītes nenogriezu, Brālim° govis ganīdama. DV 383. Apavu taupīdams, viņš visu ceļu bij nostaigājis basām kājām.. Zeiboltu J IV, 61. Skops, sīkmanīgs cilvēks, kuram pieder.. automobilis, bet viņš ar to tikpat kā nebrauc, taupa.. Dzene 9, 149. // *Saudzēt (piemēram, cilvēku, tā ķermeņa daļu, veselību), lai nekaitētu (tai).* □ Neviens netaupīja Zani, kad viņa nēsāja zem sirds pirmo bērnu. Tāpat viņa cēlās pirmā.. Un tad tā ūdens nešana! Sakse 2, 28. Tēvs (satriekts): Klusu, klusu... taupi savas acis. — Māte: Ak, es ar viņām tikpat nekā vairs neredzu! Blaumanis 6, 420. ..dzejnieks netaupīja savu veselību, viņš strādāja dienām un naktīm. Kar 58, 12, 118.

taupīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Tikt taupītam (par materiālām vērtībām, priekšmetiem u. tml.).* □ Ēd raušus, lai maize taupās! LSP(N) 145. Bēru dienās Sīmanis [zvaniķis] mājās neēda, teikdams, lai taupoties sava maize un vieta vēderā. Laicens I, 121.

2. *Taupīt sevi, savus spēkus, veselību; būt taupīgam, taupīgi dzīvot.* □ Taupi spēku! Tikai ne tā, kā sliņķi dara, kas vairās no darba. ..Netaupies arī tā, kā bezgoži taupās, vienmēr meklēdami baļķa tievāko galu.. Kalndruva 10, 137. Kangars: Jā, taupies, varon, sūti tik mani [cīnīties], Pats mierīgi savas avis gani.. Rainis IXb, 309. Nu mēs esam mūža pēdējā kvadrātā. Un ir jāpadomā, kā to piepildīt, kā nodzīvot laiku (laiciņu), kas būs atvēlēts. Vai sākt taupīties — ar darbiem, veselību, naudu, laiku, vai kļūt izšķērdīgiem visādā ziņā.. Lit M 86, 13, 7.

taure, -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Sens pūšamais mūzikas instruments, arī signalizācijas instruments (parasti ar konusveidīgi paplašinātu galu), kuram nav skaņu caurumu un ar kuru var iegūt tikai dabiskās skaņurindas skaņas.* Vara t. Sudraba t. Mednieka (arī medību) t. Taures skaņas. Taures signāls. Pūst tauri. Ganu taure (arī rags) — *sens latviešu tautas pūšamais mūzikas instruments.* □ ..briežus viņš medīja viens, pievilinot bulli ar tāšu tauri, prasmīgi atdarinot brieža skanīgo māvienu. Gūtmanis 2, 74. Daumants: Lai pūš taures, lai tauta pulcējas! Zīverts 1, 369. ..nāk prātā R. Blaumaņa balādes vārdi par taurētāju, kas.. ar taures skaņām cēla savējos cīņai.. Lit M 58, 45, 2. sal. Govju māvieni joprojām skanēja kā tālas taures. Ezera 7, 238. sal. Pāris reižu, pielicis plaukstas kā tauri pie mutes, iesaucos «a-ū-ū-ū!» Dinere 12, 94. pārn. Daudz klusas lauku burvības Tad mūsu mājām trūks, Un apkārt skumjas smeldzošas Tām vēja taure dūks. A Bārda 2, 49. pārn. Un es laidu vaļā savu tauri tādā spēkā, ka pat māte, žagarus cilādama, nobrīnījās: «Paskat, kas tam palaidnim par rīkli!» J Kalniņš 2, 169. // pārn. *Kāds no metāla pūšamajiem mūzikas instrumentiem (piemēram, trompete, bazūne, mežrags).* □ Orķestris sāk spēlēt dziesmas «Div' dūjiņas gaisā skrēja» smeldzīgo melodiju. Tauru smagnēji spēcīgais skanējums nes sevī ko pārlaicīgu.. Priede 3, 265.

2. *Akustiska signālierīce (piemēram, transportlīdzekļos), kas rada spēcīgu, stieptu skaņu.* Kuģa t. Miglas taure (arī sirēna, svilpe) — *taure (sirēna, svilpe), ar ko raida skaņu signālus sliktas redzamības apstākļos.* □ Aizmugurē atskanēja vieglās automašīnas taure. Sākumā ar pārtraukumiem, tad biežāk un biežāk. Beigās signāls brēca gandrīz nepārtraukti. Dripe 2, 17. Kaut kur trauksmaini aizjoņoja sarkanā krusta mašīna, ielu krustojumos likdama atskanēt taures signālam. Kaijaks 3, 82. Miķis pagājās uz laivas priekšgalu un ar visu spēku laida vaļā miglas tauri. Avotiņa, Slisers 1, 188.

3. pareti. *Rupors.* □ Uz letes novietotais gramofons ar lielo tauri un atsperes uzgriežamo kloķi sānos savā ziņā kļuva par veikala jaunās gaisotnes simbolu. Skujiņš 14, 155. Klubu zālēs pulcējās ļaudis, lai paklausītos parastu radio pārraidi. Viņi.. gaidīja, kamēr reproduktora lielā melnā taure sāka rūkt un šņākt.. Bērce 6, 101.

taurenis, -ņa, v. **1.** *Tauriņš (2).* □ Bet kāpurs, no kura vēlāk izveidosies taurenītis, pavisam nav līdzīgs taurenim. Pat ticēt negribas, ka no tāda «tārpa» izaugs skaistulis ar zīdainiem spārniem. Sk Ģ 73, 10, pielikumā 13. Taureņa ir žēl, zinu, ka tam īss mūžs. Toties cik krāšņs viņš izskatās! Avotiņa 2, 14. No zaļas nakts klusuma pret milzu stiklu atsitas nakts taureņi — viens pēc otra. Vējāns 5, 68. sal. Es pametu gaisā baltu papīra lapu, tā aizskrien kā milzu taurenis mētādamās, un plīstošs vilnis to norij. Ziedonis 6, 197. sal. ..viņš [puisis] jutās brīvs un laimīgs kā taurenis ziedoņa saulītē, kam tiesība lidot no puķes uz puķi un medu sūkt bez maksas. Zeiboltu J IV, 112. sal. Bet bērna kliedziens Kā taurenis pa puspievērto logu lido laukā.. Čaklais 8, 12.

2. *Tauriņš (3).* □ Vijolnieks bija.. glītu seju, glezniem vaibstiem, ripsa taureni pazodē.. Ezera 20, 38.

taurenītis, -ša, v. **1.** *Dem.* → *taurenis.*

2. *Tauriņš (3).* □ Svinīgiem gadījumiem šogad modē ir platas kaklasaites — taurenīši, kas izgatavoti no zīda vai samta. Pad J 75, 248, 3. Pavecāks šoferis, tērpies sniegbaltā neilona kreklā ar taurenīti priekšā, laipni atvēra mašīnas durvis. Pad J 64, 125, 3.

taurēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** intrans. *Spēlēt tauri, signalizēt ar tauri.* □ Tumsa bija pilna aizdomīgas čaboņas.. Tikai tad attapu, ka vajag taurēt, un tad, kas zina, vilki patie-

šām klāt nenāks. Es pūtu taurē, un atkal troksnis likās aizveļamies tālu pa mežu uz visām pusēm.. J Kalniņš 10, 258. Mednieki taurē. ME IV, 139. pārn. Vai tur mēness taurē zelta ragā..? Gāliņš 2, 53. // trans. □ ..zelta taures taurēdami.. LD 2221, 8 var. // *Tiekot spēlētam, radīt skaņas (par tauri).* □ Lauku muzikantu vijoles dziedāja saldi, klarnetes smējās, ragi taurēja.. Atm 193. // trans. *Atskaņot (ko) ar tauri, radīt (signālus) ar tauri.* T. melodijas. □ Pie kazarmām jau vakarstundu taurē.. K Skalbe 2, 428. // pārn. *Virzoties un skarot kādu šķērsli, radīt spēcīgu, stieptu skaņu (parasti par vēju).* □ ..Vēji pūš un vēji taurē, Augu nakti vēji aurē. Stērste 1, 213. ..vēl nesen vētra svilpa un taurēja.. Pad J 82, 193, 4.

2. intrans. *Darbināt, parasti transportlīdzekļa, signalizācijas ierīci, kas rada spēcīgu, stieptu skaņu; būt tādam, kam tiek darbināta šāda signalizācijas ierīce (parasti par transportlīdzekli).* □ Šoferis taurē jau trešoreiz, bet tēvs vēl kavējas. Ērgle 1, 412. Lēnām un klusu tukšais autobuss ielīgo kopmītnes pagalmā. Aigars nostāda mašīnu, lai purns būtu pret logiem. Ieslēdz tālās ugunis, nospiež signālu un sāk taurēt. Svīre 3, 98. Pēc noteikta starplaika bāka raida miglas signālus, arī [kuģis] «Rīga» un tāpat daudzie garāmbraucošie kuģi bieži taurē. Talcis 7, 19. ..automašīnas, viena otru apdzīdamas, taurēja.. Sakse 6, 30.

3. parasti 3. pers.; intrans. *Radīt spēcīgas, dobjas, stieptas balss skaņas (par dzīvniekiem).* □ ..skaļi taurē vientuļas govis, un šķiet, ka viņu tāli sadzirdamie māvieni, mežos un birzīs atbalsodamies, skanētu šurp no aizgājušiem gadsimtiem.. Kalndruva 7, 16. Tele tomēr bij mazāk apmierināta ar tagadējo un sagaidāmo likteni: tikai pa nakts melnumu, kamēr lopi mājās, viņa bij klusu, līdzko palika viena, taurēja no rīta līdz vakaram.. Upīts 4, 215. ..pat ziloņi taurē tad, kad briesmas stāv netālu.. Vācietis 8, 133.

4. trans.; sar. *Ļoti skaļi runāt, kliegt, arī dziedāt.* □ Un nu [Velga] plēš matus un nu taurē visā galvā: ..ar ko esmu saprecējusies! Lapsa 6, 266. Visas tās vēstures, literatūras.. viņam jau tagad līdz kaklam. Skolotāji gan vienā balsī taurē, ka tās.. padarot cilvēku garīgi bagātāku.. Ērgle 7, 86. Spēcīgā balsī visas dziesmas viņa taurēja vienā meldiņā. Jansons 5, 12. // intrans. □ ..viņš piecēlās un.. gari sauca: «Ū-ū! Lau-nagā! Lau-nagā!» Kāda sieva piecēlās vagā stāvus un atsaucās: «Ko nu taurē, būtu labāk nācis palīgā.» A Grigulis 6, 31. «Jēci, ja tu tūliņ nevilksies laukā, es bļaušu un sacelšu kājās visu māju!» — «Sāc tikai taurēt!» Dziļums 1, 23. // intrans. *Ļoti skaļi raudāt (parasti par bērnu).* □ Pēc brīža mazais Jurka guļ ratiņos.. Tā nav nekāda mierīgā pastaiga — Jurka taurē pilnā balsī.. Līvs 4, 21. «Un kā [bērns] pa naktīm brēc!..domāju, pēc pusgada pierimsies, kur nu, taurēja tik uz priekšu.» Svīre 2, 23. Tēvs paķēris [jaundzimušo] zēnu aiz kājelēm, patirinājis gaisā, iemērcis jūrā, noskalojis.. Puika tūlīt iebrēcies un taurējis nepārtraukti. Bels 7, 10.

taurētājs, -a, v.; **taurētāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → taurēt.*

2. *Mūziķis, kas spēlē tauri; taures spēlētājs.* □ Tad uzreiz bundzinieks sāka rībināt bungas, taurētāji trīcināt gaisu skaudrām skaņām.. Birznieks-Upītis IV, 292.

tauriņstils, -a, v.; parasti vsk. *Peldēšanas stils — peldēšana uz krūtīm, rokas vēzienā uz priekšu izceļot no ūdens.* Tauriņstila peldējums. □ Vidusskolas laikā kraulā 100 metrus jau varēju [nopeldēt] 57,8 sekundēs. Tomēr vislabāk man patika tauriņstils. Sports 80, 150, 2.

tauriņš, -a, v. **1.** dsk.; zool. *Kukaiņu kārta, kurā ietilpst nelieli līdz ļoti lieli kukaiņi ar diviem zvīņām klātiem, parasti raibi krāsainiem, spārnu pāriem.* □ Latvijā sastopamas tauriņu sugas no 52 dzimtām. ..Pēc sastāva mūsu republikas tauriņu fauna visumā līdzīga Viduseiropas faunai.. Latv dzīvn 145. Sugu daudzuma ziņā tauriņu kārta ir viena no lielākajām kukaiņu klasē.. Zin T 82, 7, 21.

2. *Šīs kārtas kukainis.* Balts t. Dzeltens t. Raibs t. Tauriņa kāpurs. Tauriņu kolekcija. Kāpostu tauriņš — *kāpostu baltenis.* □ Tiklīdz ābeles beigs ziedēt, uz to lapām ābolu aizmetņu tuvumā jau savas baltās oliņas izdēs pelēks necils tauriņš — ābolu tinējs. Tad izšķilsies kāpuri, kas iegraužīsies ābolīšos.. Cīņa 75, 120, 2. Zili un dzelteni tauriņi laidās no zieda uz ziedu.. K Skalbe 1, 70. Pļāvēji izbaidīja ziedu galos vēl dusošos lielos tauriņus, un tie smagi aizskrēja, tikko cilādami rasas mitros spārnus. Virza 1, 103. sal. Pirmais virsnieks: ..mēs kļūstam kā tauriņi: no puķes uz puķi, no zieda un ziedu... Paegle 2, 226. sal. ..visapkārt valdīja klusums,.. bet miegs nu vairs nedevās rokā un šaudījās kā tauriņš, ko tūlīgs ķērājs vajā ar tīkliņu. Lapsa 7, 17. pārn. Naktīs Ap manu galda lampu lidinās vārdu tauriņi Un tos es varu pavisam viegli noķert. Dinere 9, 41.

3. *Kaklasaite ar mezgliem, kas pēc formas atgādina šī kukaiņa izplestos spārnus.* □ ..no kulisēm iznāca neviens cits kā Janko, ģērbies melnā uzvalkā un mirdzoši baltā kreklā, ko zem pakakles rotāja tumšs, garstūrains tauriņš. Saulītis 12, 171. No nemodernas vai apvalkātas vīriešu kaklasaites dažās minūtēs var pagatavot jaunu tauriņu. PL Siev 78, 8, pielikumā.

tauriņveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir tauriņa, tā izplesto spārnu forma, veids.* □ Pēc morfoloģijas izdala vairākus vainaga veidus: riteņveida (parastajam kartupelim), zvanveida (pulkstenītēm),.. tauriņveida (tauriņziežu dzimtas augiem). Biol r 83.

tauriņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tauriņveidīgi.** *Tauriņveida.*

tauriņzieži, -u, vsk. tauriņziedis, -ža, v.; bot. *Augu dzimta, pie kuras pieder viengadīgi vai daudzgadīgi divdīgļlapju klases augi (lakstaugi, koki, krūmi), kam raksturīgas plūksnaini vai staraini saliktas vai arī vienkāršas lapas, tauriņveida ziedu vainags un auglis — pāksts; šīs dzimtas augi.* Tauriņziežu kultūras. Tauriņ-

ziežu kaitēkļi. □ Tauriņziežu dzimta ir ne tikai viena no lielākajām, bet pieder arī pie svarīgākajām ziedaugu dzimtām. Galenieks 2, 242. ..[ziņa] zieds atgādina tauriņu. Tāpēc zirņus un augus ar līdzīgu zieda uzbūvi sauc par tauriņziežiem. Svinka 1, 23. Tauriņziežu, galvenokārt lucernas un āboliņa, nozīme republikas saimniecībās ir ļoti liela. Lauku Dzīve 84, 3, 23.

taurs, -a, v. *Dobradžu dzimtas izmirušās sugas dzīvnieks (mājas govs priekštecis).* □ Saskaņā ar vispārpieņemto uzskatu vairums govslopu šķirņu.. cēlušās no izmirušā savvaļas taura, kurš vēl salīdzinoši nesen bija plaši izplatīts Eiropā, Āzijā, Ziemeļāfrikā. Tauri galīgi izzuduši pirms apmēram 300 gadiem. Biol r 222. Vietvārdi pierāda, ka mūsu mežos kādreiz mituši tauri.. Zin T 82, 5, 24. Turpat netālu sēdēja ģints māte Valge. Lielajam akmenim bija uzklāta taura āda ar biezu, garu vilnu, un galva ar staltajiem ragiem gulēja sēdekļa priekšā.. A Gulbis 1, 14.

tausagizs, -a, v. *Asteru (kurvjziežu) dzimtas lakstaugs, kura sakņu sistēmas pienainā sula satur kaučuku.* □ Tausagiza saknē ir vidēji ap 20% kaučuka, bet dažās saknēs pat līdz 40%. Galenieks 2, 381.

taustāmība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → taustāms (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Uz mūsu dzejas.. fona Peters parādās ar apbrīnojamu tēlainības konkrētību, taustāmību un dinamiskumu. Čaklais 10, 43. Ar.. pārliecinošu, varētu teikt, taustāmību Gunārs Cilinskis realizē arī vairākplānu darbību uz ekrāna. Akurātere 3, 147.

taustāms, -ais; s. -a, -ā; apst. **taustāmi.** **1.** *Divd. → taustīt.*

2. *Sajūtams, uztverams ar taustes orgāniem.* □ Godīgums nav taustāma lieta, par to nevar nopirkt ne kilogramu maizes.. Birze 5, 224. Gandrīz taustāmi Elna juta smalkus tīklus tinamies ap viņiem abiem. Tīkli vienmēr ir viltīgi, tīkli vienmēr ir bīstami. Zigmonte 13, 99.

3. *Skaidri, viegli uztverams, konstatējams, pamanāms; arī konkrēts.* T. labums. T. rezultāts. □ Un tomēr viņi [aktieri] bija iemūžināti [kinofilmā]. Tas aktiera gaistošajai mākslai ir tik svarīgi, tas ir reāls, taustāms pierādījums, ka aiz tevis kaut kas paliks. Dzene 4, 119. Dodiet cilvēkiem konkrētus, taustāmus mērķus, un viņi kļūs mērķtiecīgi. Mauliņš 5, 38. ..daudzās vietās [dzejnieces dzejoļos] šīs rezignējošās noskaņas parādās visai taustāmi. Lit M 72, 12, 4.

○◇ Rokām taustāms — *acīmredzams, skaidri, viegli uztverams, saprotams.* □ «Kas tur rokām taustāmu patiesību vairs ko slēpt? Es jau to zinu un esmu samierinājies.» Rozītis 1, 133. Nevar būt, ka ministrs viņu nesapratīs. Krišam likās, ka viņa taisnība ir gandrīz vai rokām taustāma.. Avotiņa, Slisers 1, 207.

tauste, -es, s.; parasti vsk. *Organisma spēja uztvert un analizēt ārējās vides mehāniskos kairinājumus un iegūt informāciju par priekšmetu formu, virsmas īpatnībām, lielumu, konsistenci, pārvietošanos (parasti tiešā saskarē ar tiem).* Taustes orgāni. Taustes mati. Taustes analizatori. Taustes sajūtas. Taustes priekšstati. Taustes atmiņa. □ Bērni.. attīsta sevī taustes izjūtu, viņiem vajag visu aptaustīt. Tāpēc jādod [bērniem] gan cieti, gan mīksti, gan gludi, gan raupji priekšmeti. Sk Ģ 78, 1, pielikumā 2. Normāla kuņģa apakšmalu iespējams sataustīt tikai tad, ja ir.. laba tauste.. K Rudzītis 2, 123. Rāpuļiem labi attīstīta arī tauste; šajā ziņā sevišķi jutīga tiem ir mēle. Sloka 1, 41.

tausteklis, -ļa, v. *Kustīgs (parasti bezmugurkaulnieku) ķermeņa pārskaita izaugums, kas atrodas ķermeņa priekšgalā vai pie galvas un veic taustes, arī ožas funkciju.* Kukaiņu taustekļi. Gliemeža t. Kalmāra t. □ Siseņiem taustekļi ir īsi — ne garāki par pusi ķermeņa, parasti ragveidā vērsti uz priekšu, bet sienāžiem — ļoti gari, vismaz ķermeņa garumā. D kal 66, 89. Kājas tauriņiem piemērotas iešanai. Taustekļi ļoti dažādi, bet visbiežāk sarveida, diegveida vai vālītes veida. Rupais 1, 60. ..Latvijā viena suga — sams.. Pie mutes augšdaļas 2 gari, pie mutes apakšas — 4 īsāki taustekļi. Latv dzīvn 83. sal. Slokenbergs vēl joprojām.. skatījās uz saviem izstieptajiem pirkstiem, kas kustējās kā liela kukaiņa taustekļi.. A Grigulis 13, 240. pārn. «Divdesmit gadus es esmu slimnieku kopēja.. Kā vaboles mēs paslēpjam savu jūtu taustekļus zem biezas čaulas, lai spētu strādāt un dzīvot.» Upīts IX, 328. pārn. ..visapkārt mežs un tumsa, un kaut kur tumsā glūn ienaidnieks. Varbūt tas zogas jau klāt, izstiepis savus taustekļus, tīkojot pēc viņa un biedru dzīvībām. Vilks 1, 14.

taustiņskaitļotājs, -a, v. *Skaitļotājs, ko darbina ar taustiņiem.*

taustiņš, -a, v. *Klaviatūras, tastatūras elements — neliela, ar pirkstu nospiežama plāksne.* Taustiņu instruments — *mūzikas instruments, kas ir spēlējams ar klaviatūras palīdzību (piemēram, klavieres).* □ Kā vienmēr pie lielajām klavierēm sēžas Gunārs.. un ļauj pirkstiem slīdēt pār taustiņiem. Lauku Dzīve 68, 2, 6. ..viņas pirksti sāka skraidīt pa rakstāmmašīnas taustiņiem. Zigmonte 9, 12. Liekas, galda taustiņu rēķinmašīnas tālāk attīstīsies galvenokārt divos virzienos. Zv 75, 4, 19.

taustīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Skart (ko), lai ar taustes palīdzību iegūtu informāciju par (tā) formu, virsmas īpatnībām, lielumu, konsistenci, pārvietošanos; būt tādam, ar kuru skar (ko) šādā veidā (par ķermeņa daļām).* T. drānu. Roka tausta pieri. Taustīt pulsu — *ar taustes palīdzību censties sajust pulsu.* □ ..Kaspars pacēla nazi un, acis piemiedzis, uzmanīgi ņēmās ar pirkstu taustīt asmeni. Līvs 2, 10. Kombainieris.. noskrēja pa kāpnītēm lejā, pabrida pa kviešu druvu, taustīdams vārpas. Talcis 9, 298. Pavīdēja saule, un viņai uzradās vēlme nomest kurpes, noģērbt zeķes, soļojot taustīt ar kailām kājām.. zemi. Niedre 16, 92. sal. ..jau dzird strādājam Krastiņa ložmetēju. Sākumā tas šauj ar pārtraukumiem, kā taustīdams vācu ieņemtās ēkas un viņu ķēdi.. bet tad ložmetēja tarkšķēšana

jau skan bez stājas.. Grīns 1, 116. pārn. Visapkārt skalojās ūdeņi un daudzbalsīgi rēca vēji. Putu strēles šņācošām šaltīm taustīja zvejnieku gumijas zābakus. Klīvers 2, 13. Ilgi viņš turēja nevarīgo roku un taustīja pulsu.. Brodele 2, 14. // intrans. □ ..pēkšņi man šī telpa šķita briesmīgi tumša un mitra. Likās, kāda ledaina roka ložņā ap kājām un tausta aukstiem pirkstiem. Lēmanis 14, 33. // pārn. *Vērīgi apskatīt; būt vērīgam (par acīm, skatienu).* □ Sāka griezties vinčas, tralis lēni cēlās augšup, un klāja vīri, pārliekušies slipa reliņiem, acīm taustīja ūdeni. Lapsa 3, 27. Steidzīgi Çirts ar acīm taustīja meitenes augumu, ik brīdi baidīdamies ieraudzīt kaut ko briesmīgu. Bet nekā tāda nemanīja. Dripe 2, 144. Dārdēdamas vērās durvis, caur siltā izplūstošā gaisa tvaikiem parādījās piesarkušas sejas, ziņkāri skatieni taustīja apkārtni. Grants 5, 6. // pārn. *Uzmanīgi, arī nemanāmi censties (ko) uztvert, izzināt.* □ Kamēr sapīpoja, viņš [direktors] lūkoja ieskatīties zvejnieku sejās, taustīja noskaņojumu. Grants 4, 46. Priekšniecība pie gadījuma lūkojot vēl taustīt, vai nenākšot atpakaļ [uz fermu] pavisam, solot dažādus labumus. Ezera 17, 92.

2. *Meklēt (ko), censties noskaidrot (kā) atrašanās vietu ar taustes palīdzību.* T. čības pagultē. □ Cilvēks ārpusē tausta durvis. Atradis rokturi, viņš skaļi pieklauvē. Klīvers 1, 6. Kājām arumu taustot, gāju uz fermas ugunīm tumsā. Ziedonis 9, 64. Nastiņas krūtīm piespieduši, nūjām ceļu taustīdami, zēni devās tumsā. Viese 2, 153. pārn. Mūsu mašīna tausta ceļu gar Zemgales pierobežu. Vējāns 5, 150. pārn. Prožektori taustīja debesis, brīžiem sakrustodamies, bet tad atkal atdalīdamies katrs uz savu pusi. Grīva 4, 61. pārn. ..taustot ēteru, Ariņš padzirdēja, ka vairākas krasta radiostacijas brīdina par noslēpumainu tvaikoni, kas peld bez signālugunīm nezināmā virzienā. Lapsa 5, 40. // intrans. □ Trīsošām rokām viņš taustīja pēc naudas lādītes, atvāza to un izņēma no tās tēva lielo ādas naudas maku. Blaumanis 6, 187.

Sk. taustāms.

taustīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Vairākkārt taustīt, parasti, ko meklējot, cenšoties ko satvert.* T. kabatā pēc cigaretēm. □ Ilgi Andrejs taustījās pa galdu un palodzi, līdz atrada sērkociņus. Aizdedza lampu. Jansons 2, 84. ..pēc brīža kāds uzmanīgi sāka taustīties pie durvīm. Ilgi un nedroši kāda cilvēka pirksti meklēja durvju rokturi.. Līvs 4, 25. «Kāpņu nav!» Klinta taustās gar [salmu] blāķa malu un taisās jau laisties pa stāvumu lejā. Indrāne 6, 46. ..roka taustīdamās slīd gar sāniem, meklēdama metamo granātu.. Grīns 1, 268. pārn. Negarajā klusuma brīdī, kamēr taustījos pēc turpmākajiem vārdiem, [klausītāju] sačukstēšanos jau varēja sadzirdēt. Kalndruva 9, 124. pārn. Taču tumsa tā kā čaukstēdama taustās gar pleciem un muguru, nolaižas kā pūce uz kakla. Indrāne 7, 120. pārn. ..spēji bija uzšāvies gaisā prožektora šaurais zaļganais stars. Brīdi tas taustījās padebešos. Kaijaks 3, 84. // pārn. *Vērīgi skatīties; būt vērīgam (par acīm, skatienu).* □ ..Alise atkal taustās ar acīm pāri rindām.. Ezera 13, 371. Skatiens taustīdamies slīd pāri plašajam pagalmam, nedaudz pakavējoties pie vecās guļbaļķu pirtiņas.. Kaijaks 2, 7. ..viņš svīda ne vien smagā vezuma dēļ, bet arī to skatienu pēc, kas taustījās ap viņa nonēsātajām drēbēm un vecajiem dzelžiem vezumā. Svīre 2, 158.

2. *Virzīties, pārvietoties nedroši, orientējoties pēc taustes (par cilvēkiem).* T. cauri brikšņiem. □ «Jā, ko mēs darīsim?» Jeruks ierunājās. «Varbūt sāksim lēnām taustīties pa lielceļu uz priekšu?» Vilks 7, 214. Leitnants Brīvuers, plati izpletis rokas, kā akls taustīdamies lēni pa ceļu iet projām uz sanitāro rotu. Bērce 5, 44. Florentine grīļodamās taustās lejup pa kāpnēm. Bendrupe 1, 117. pārn. Aiz ēkām iznira starmeši, un smagā automašīna, bailīgi taustīdamās uz vēl nenotīrītā ceļa, aizzvalstījās starp Dzeni un Zeberiņiem.. Ezera 5, 80. // pārn. *Darboties, arī būt neziņā par to, kā kas veicams, darāms.* □ Mēs vēl taustāmies, taisāmies mēģināt, kad viņš [kaimiņu kolhoza priekšsēdētājs] jau strādā ar lielu ražošanas apjomu. Ziedonis 9, 23. Visu mūžu esmu svārstījusies starp galējībām, taustījusies no tukšuma uz piepildījumu, no gandarījuma uz vilšanos.. Ezera 18, 53. Viņai nebija ceļa zvaigznes, viņa taustījās garīgā mijkrēslī. Meklēja. Lasīja. Bendrupe 1, 67. Kā gan viņš bija iedrošinājies cerēt uz panākumiem, ja taustījās kā pa tumsu, ja uzticējās vienīgi gadījumam, aklai laimei? Vāczemnieks 5, 79.

taustmērs, -a, v.; tehn. *Tausts (kā) mērīšanai.*

tausts, -a, v. **1.** tehn. *Iekārta, ierīce u. tml., kas tiešā vai netiešā kontaktā iegūst informāciju par (kā) formu, fizikālām īpašībām u. tml.*

2. reti. *Tausteklis.* □ pārn. Lien atkal prožektors ar saviem taustiem gariem. Čaks 7, 68.

tauta, -as, s. **1.** *Vēsturiski izveidojusies cilvēku kopība (nācija, tautība, radniecīgu ciltsu grupa u. tml.), kurai raksturīga, piemēram, kopīga valoda, psihiskā struktūra, arī teritorija.* Latviešu t. Lietuviešu t. Vācu t. Tautas izcelšanās. Tautas vēsture. Tautu draudzība. Kultūras tauta — *tauta ar augsti attīstītu kultūru.* Tautas gars — *tautas nacionālo (psihisko, kultūras u. tml.) īpatnību kopums.* □ Princips par tautu līdztiesību un tautu tiesībām pašām lemt savu likteni ir plaši raksturots Apvienoto Nāciju Organizācijas 1970. gada Deklarācijā par starptautisko tiesību principiem. Fogels, Grīnbergs 1, 75. Dažādu tautu pastāvēšana virs zemes garantē visdažādāko pasaules kultūru un garīgo tradīciju bagātinošo klātbūtni. Rubenis 1, 95. ..pašu galveno viņa izjutusi un sapratusi tālredzīgi: kas atsakās no savas tautas valodas, tas atsakās no viņas kultūras. Ziedonis 6, 199. Gremdē sevi savā tautā. Mācies viņas sāpes sajust. Čaks 7, 34. // ģen.: tautas, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir, parasti kolektīvi, radīts, izplatīts, kļuvis tradicionāls šādā cilvēku kopībā.* Tautas daiļrade. Tautas māksla. Tautas teikas. Tautas mīklas. Tautas daiļamatniecība. Tautas mūzika. Tautas dejas. Tautas horeogrā-

fija. Tautas būvniecība. Tautas ticējumi. Tautas ēdieni. Tautas dziesma — *tautas daiļrades sacerējums vārsmās dziedāšanai vai teikšanai; dziesma tautas mūzikā; attiecīgais folkloras žanrs; tautasdziesma.* Tautas eposs — *eposs, kas radies folklorā vai kas veidots, saliedējot folklorā radušās eposa daļas.* Tautas tērps — *tērps, kurā izpaužas kādas tautas kultūras savdabība; tautastērps.* Tautas medicīna — *empīriski uzkrātas zināšanas par slimību ārstēšanu un šo zināšanu izmantošana praksē.* Tautas ārstniecība — *tautas medicīna.* □ Tautas pasakās muļķītis vienmēr vinnē un iegūst līgavu un burvju ieročus.. Bels 7, 83. Latgale jau sen pazīstama ar tautas keramikas tradīcijām. Vizmainās māla vāzes, krūzes, šķīvji un svečturi ir iecienīta mājas rota. Cīņa 90, 132, 2. Cauri grūtiem gadsimtiem ir izgājusi tautas gudrība «Neskati vīru no cepures». Lauku Avīze 90, 10, 2. Tautas dziesma, tautas daile — Tautas dvēsles izteicēja; Darbi dara garā stipru, Dziesma dara dvēsli cēlu. Rainis V, 333. .. Elza aizņēmās Zemgales tautas tērpu ar slaveno rozīšu rakstu. Dzene 4, 15. Alojes.. bieži audzē istabā. Tām ir biezas, sulīgas lapas, kuras tautas medicīnā lieto rētu aizdziedēšanai.. Dindonis 1, 158.

2. *Iedzīvotāju kopums (kādā valstī, zemē, teritorijā u. tml.).* Latvijas t. Tautas saimniecība — *vēsturiski izveidojusies sabiedriskās atražošanas sistēma (kādā valstī, zemē); ekonomika (2).* Tautas skaitīšana — *īpaši organizēta ziņu vākšana par, parasti valsts, iedzīvotājiem (piemēram, par to skaitu, dzīvesvietām, tautību, dzimumu, vecumu, ģimenes stāvokli); tautskaite.* Tautas patēriņa priekšmeti — *materiālie labumi, kas izmantojami cilvēku personiskajām un kolektīvajām vajadzībām (pārtikas produkti, apģērbs, kultūras un sadzīves preces u. tml.).* □ .. gadījumā, ja papīra nepietiks, to vispirms saņems tautā visiecienītākie.. izdevumi.. Lauku Avīze 90, 35, 3. Padomju tauta nav etniski vienota, bet gan daudznacionāla cilvēku kopība.. Cīņa 82, 148, 2. // ģen.: tautas, adj. nozīmē. *Tāds, ko (piemēram, vēlēšanās) ir izveidojuši daudzi vai visi (kādas valsts, zemes, teritorijas u. tml.) iedzīvotāji; tāds, kas darbojas (kādas valsts, zemes, teritorijas u. tml.) iedzīvotāju labā, aizstāv to intereses.* Tautas izglītības sistēma. Tautas deputāti. Tautas fronte — *kustība, kas apvieno daudzus (kādas valsts, zemes, teritorijas u. tml.) iedzīvotājus politiskai, ekonomiskai cīņai; attiecīgā organizācija.* Tautas demokrātija vēst. — *proletariāta diktatūras forma, kas radās Otrā pasaules kara beigu posmā un pēc kara vairākās Austrumeiropas un Āzijas zemēs.* Tautas nams novec. — *klubs, kas veic masu politisko un kultūras un izglītības darbu (parasti nelielā apdzīvotā vietā).* □ Tautas tiesas spriedumu atcēla un nodeva jaunai caurskatīšanai citam tiesas sastāvam. Mauliņš 4, 181. Civillietas visās tiesās izskata tiesneši un tautas piesēdētāji, kas ievēlēti likumā noteiktajā kārtībā. Civilpr k 1, 8. Tolaik mums vēl bija vecais tautas nams, bet tur skatuve — tik liela kā kabata. Lagzdiņš 4, 181. // ģen.: tautas, adj. nozīmē. *Tāds, kas darbojas ārpus skolu sistēmas un kur mācības parasti ir paredzētas pieaugušiem cilvēkiem (par izglītības iestādēm).* Tautas augstskolas. Tautas konservatorijas. □ Plašu un sazarotu darbību izvērsusi poligrāfijas darbinieku kultūras nama tautas universitāte. Rīgas B 85, 127, 5. // ģen.: tautas, adj. nozīmē. *Goda nosaukumos lieto, lai norādītu uz personas vai kolektīva darbības augstu vērtējumu.* Tautas rakstnieks. Tautas teātris. □ .. jau 1945. gadā Melngailim par izcilajiem nopelniem latviešu mūzikas kultūras celšanā piešķīra augsto Tautas mākslinieka goda nosaukumu. Vītoliņš 2, 53. .. vienpadsmit labākajiem republikas koriem piešķīra Tautas kora nosaukumu. Kolektīvi, kuri kļuva par Tautas koriem, darbojas jau ilgus gadus un ir pazīstami visā republikā. Lit M 60, 51, 3.

3. *Cilvēku kopums, kurā ietilpst viena vai vairākas sociālas grupas, slāņi, arī tautības, etniskas grupas (parasti kādā valstī, zemē, teritorijā u. tml.).* Tautas sapulce. Darba tauta — *darbatauta.* □ .. šīs lugas plašākā nozīmē nav ne par Mirabo, ne par Žannu d'Arku, bet par tautas masām, par šo masu ilgām un cīņām pēc labākas, cilvēciskas dzīves. J Kalniņš 1, 321.

4. *Liels cilvēku kopums, skaits; ļaudis.* □ Mašīnā tagad tautas ir vairāk, visiem sēdvietu nepietiek, bet.. jaunākie var pastāvēt. Saulītis 12, 362. Telpa bija patukša, un kinomehāniķis, kas reizē izpildīja arī biļešu pārdevēja pienākumus, uzlaida labu pusstundu virs afišā ierakstītā sākuma laika, gaidot, kad sanāks vairāk tautas. Dripe 2, 41. «.. tauta runā, ka tu institūtā tikpat kā neesot redzēts. Tu te vāļājies un cepini muguru, it kā sesijas nemaz nebūtu.» Dripe 5, 239. // sar. *Cilvēku grupa, kam piemīt noteiktas, raksturīgas pazīmes.* □ «Mēs, mākslinieki, esam nelaimīga tauta, mēs esam vajātie, savas paškritikas vajātie.» Dzene 2, 74. Jaunais Maskavas dzejnieks Sergejs Mihalkovs.. mudināja mūs: «Bērniem, bērniem vajag rakstīt! Tā ir vispateicīgākā tauta.» Vanags 14, 4. .. viņi zināja, ka Melnkrantes draudze ir neienesīga, ka [mācītājs] Blakfrosts maizīti nopelna ar sviedriem vaigā. Zvejnieki ir trūcīga tauta, jaunu mācītāju būtu grūti sameklēt. Bels 7, 105. pārn. Reizēm bērniem līdzi staigā arī Incis, bet kaķi vispār ir tāda tauta, no kuras nezini, ko kurā brīdī sagaidīsi. J Kalniņš 5, 150.

5. dsk.; folkl. *Cita novada iedzīvotāji, citas dzimtas, radu saimes pārstāvji; svešinieki; arī precinieki.* Tautu meita — *jauniete no cita novada vai no citas dzimtas, radu saimes; arī līgava; tautiete (2).* Tautu (retāk tautas) dēls — *jaunietis no cita novada vai no citas dzimtas, radu saimes; arī precinieks; tautietis (2).* □ Malu brāļa kamburē [kambarī], Apputēj'šu vainadziņu. Sajāj tautu pilla [pilna] sēta, Man jāiet rādīties. DV 13. Pilna mūsu sētiņa Svešu tautu ļautiņu, Vilkaču, sumpurņu Asiņainiem purniem.. Rainis Ib, 313. Tautu meita, zeltenīte Dzied upītes maliņā; Viņpus upes kalniņā Dzieda manis bāleliņš. DV 1057. Orta: Ko plēsies, tautu dēls, Nava tavas līgaviņas. Rainis Xb, 331. ◇ (Iz)iet tautās t. poēt. — *apprecēties*

(par sievieti). □ Tagad jau visas meitas pametušas dzimto ligzdu. Pirmā tautās iziet klusā, sirsnīgā Ilga .. PL Siev 73, 6, 26. Mindaugs: Bet, kad runāju ar tavu tēvu, viņš, acis viltīgi piemiedzis, man teica: Marte vēl ir bērns, bet man ir otra meita, kurai laiks iet tautās. Zīverts 1, 359. ◇ Izvadīt (arī aizvadīt) tautās t. poēt. — *izprecināt (meitu, māsu).* □ Pavasarī Roga izvadīja otro māsu tautās. Brigadere 3, 371. ◇ Laist (arī izvest, izdot) tautās novec. — *izprecināt (meitu, māsu).* □ Salinieki labprātīgi nemēdz laist savas mergas tautās uz tāliem novadiem un nepavisam pie nezināmu ceļu klaiņotājiem. Niedre 15, 41. Birztalā kūkoja novēlojusies dzeguze, un Pumpurs ierunājās: «Es skaitīšu par jums: cik vēl gadu, līdz Jaungaigalu Edi izvedīs tautās?» J Kalniņš 3, 143.

○ Tautas airēšana — *sporta veids — braukšana ar parastajām airu laivām.* □ .. jahtklubam bija vairāk nekā divdesmit airu laivu (akadēmiskās laivas, smailītes, tautas airēšanas laivas) .. Zv 52, 12, 29. Tautas kalps — *cilvēks, kas aktīvi darbojas savas tautas labā.* Tautas atriebēji — *partizāni, kas (kara laikā) cīnās pret iebrucējiem un tautas nodevējiem.* Tautas komisariāts vēst. — *valsts pārvaldes centrālais orgāns atsevišķās saimniecības, kultūras un militārās nozarēs (Padomju Savienībā no 1917. gada līdz 1946. gadam).* □ 1946. gada martā PSRS Tautas Komisāru Padome tika pārveidota par PSRS Ministru Padomi un tautas komisariāti — par ministrijām. Birziņa 1, 154. Tautas komisārs vēst. — *valdības loceklis — tautas komisariāta vadītājs.* Tautas Komisāru Padome vēst. — *valsts varas augstākais izpildu un rīcības orgāns (Padomju Savienībā no 1917. gada līdz 1946. gadam).* ◇ Laist tautās (arī tautā, pasaulē) — *izdot iespieddarbus; arī publicēt.* □ Pēckara gados Latvijas Valsts izdevniecība rūpējusies par vērtīgāko krievu un Rietumeiropas klasiķu daiļrades un padomju literatūras meistaru darbu tulkojumu latviski un laidusi tos tautās. Cīņa 64, 62, 4. .. viņš mūžīgi taisoties laist tautās kādu svarīgu atklājumu par šejienes purviem .. Austriņš 2, 290. ◇ Palaist tautā — *izplatīt (informāciju), panākt, ka izplatās (informācija).* □ «Teika paliek teika. Tāpat kāds gudrinieks senos laikos pa vaļas brīžiem sacerējis un palaidis tautā, lai staigā no mutes mutē ..» Vanags 8, 157. ◇ Ieiet tautā — *kļūt tautā plaši pazīstamam.* □ Ikviens rakstnieks dzīvo savā daiļradē, kas nav šķirama no viņa dzīves. Arī Rūdolfs Blaumanis atrodams nemirstīgajos noveļu, stāstu un skatuves tēlos, kas jau senis iegājuši tautā .. Kar 63, 1, 137. ◇ Iziet tautā — *kļūt populāram, plaši pazīstamam (piemēram, par mākslas darbu).* □ Grafiku sauc par visdemokrātiskāko tēlotājas mākslas veidu. Ar grāmatu un žurnālu ilustrācijām, plakātiem un citām līdzīgām formām tā iziet tautā un kļūst pieejama visplašākajām skatītāju masām. Tēl M 62, 73.

tautasdeja, -as, s. *Tautas deja.* Latviešu t. Lietuviešu t.

tautasdziesma, -as, s. *Tautas daiļrades sacerējums vārsmās dziedāšanai vai teikšanai; dziesma tautas mūzikā; attiecīgais folkloras žanrs; tautas dziesma.* Latviešu t. Klasiskā t. Tautasdziesmu apdares. □ Kas tad ir tautasdziesma? Dziesma, kura, gadsimtiem veidodamās un noapaļodamās, izteic visas tautas domas un jūtas. M Zariņš 3, 115. .. tautasdziesma ikvienas tautas kultūrā ir dzīves nezūdamības un tautas nemirstības apliecinājums. Teātris 82, 87. Tautas dzīvē ozolam bijusi un ir pirmā vieta — tas minēts tautasdziesmās vairāk nekā piectūkstoš reižu. Ja dabā visi ozoli iznīktu, dainās zaļotu varens mežs. Caune 5, 132. sal. Tvert galveno, būtisko, pašu raksturīgāko, veidot māksliniecisko izteiksmi skaidru un skanīgu kā tautasdziesmu — tādi ir Miesnieka gleznieciības principi. Zv 77, 3, 20.

tautastērps, -a, v. *Tērps, kurā izpaužas kādas tautas kultūras savdabība; tautas tērps.* Latviešu t. Lietuviešu t. Nīcas t. □ Sendienās līgava vilka mugurā sava novada tautastērpu. Tas bija greznāks nekā ikdienā valkājamais un bieži tika pārmantots no paaudzes uz paaudzi. PL Siev 87, 1, 20. Vainagi un sievu cepures ir obligāta tautastērpa sastāvdaļa. Lauku Avīze 90, 27, 12. Modelētāji par iedvesmas avotu izmanto citu zemju tautastērpu, piemēram, spāņu. PL Siev 85, 12, 24.

tautfrontietis, -ša, v.; **tautfrontiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tautas frontes dalībnieks, loceklis.*

tautfrontisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tautfrontiski.** *Saistīts ar tautas fronti, tai raksturīgs.*

tautība, -as, s. **1.** *Uz cilšu pamatiem vēsturiski izveidojusies cilvēku kopība ar pamatos vienotu valodu, psihisko struktūru, kopēju teritoriju, kurā veidojas ekonomikas un kultūras kopība.* Latviešu t. Lietuviešu t. □ No cilšu apvienībām pakāpeniski veidojās latgaļu, zemgaļu, kuršu, sēļu un lībiešu tautības, kas vēlā dzelzs laikmeta beigās saplūda latviešu tautībā. D kal 82, 109. .. [vārds] tautība apzīmē sociāli etnisku kopību pirmskapitālistiskajā laikmetā. Lit M 80, 42, 2.

2. *Piederība pie kādas nācijas, tautas u. tml.; etniskā piederība.* □ Karavānas priekšgalā plīvoja amerikāņu karogs, kas norādīja uz ceļotāja tautību. Lielais 7, 186. Izvēle bija nevis pēc tautības, bet pēc sirdsapziņas. Neatk Cīņa 90, 32, 2.

tautietis, -ša, v.; **tautiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Cilvēks, kam ir tāda pati tautība kā runātājam vai rakstītājam.* □ Mārtiņš: Liels prieks mums iepazīties ar tik ievērojamu un sekmīgu tautieti! Mēs jau zinām, ka jūs neatsakāties izpalīdzēt tautiešiem, un griežamies pie jums pilnā uzticībā. A Eglītis 1, 311. Trīs pūtēji orķestrī ebreji, tie aizgājuši krūmmalā, kur viņus apstāja tautieši .. Upīts 4, 722. Poļi Varšavā mani nešaubīdamies atzina par savu tautieti! Zigmonte 10, 218.

2. folkl. *Jaunietis, jauniete no cita novada vai no citas dzimtas, radu saimes.*

tautisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tautiski.** *Saistīts ar noteiktu tautību (1), tautu (1), nāciju, tai raksturīgs (parasti par parādībām kultūrā).* Tautiska māksla. Tautiska literatūra. T. ornaments. Iekārtot telpu tautiskā stilā. Tautiski ideāli. T. ēdiens. Tautiskais romantisms

literat. — *progresīvā romantisma variants (latviešu literatūrā 19. gadsimta 70. un 80. gados), kura ideāli saistīti ar tautas antifeodālo cīņu.* Tautiska deja — *tautas deja.* Tautisks tērps — *tautas tērps.* □ Par tautiskiem uzskatāmi tie darbi un rakstnieki, kas sakoncentrē un mākslinieciski augstvērtīgā formā izteic labāko, ko sevī glabā visu materiālo un garīgo vērtību radītāja tauta. Valeinis 1, 24. Sajūsmīgais tautiskās atmodas laiks ar centrālo notikumu — Pirmajiem Dziesmu svētkiem 1873. gadā — ceļ tautas vispārējo kultūras līmeni. Čaklais 6, 7. Pie [istabas] pretējās sienas bija gulta un tautisks paklājs, kurā saspraustas dažādu valstu nozīmītes. Puriņš 1, 56. Tautiskā tērpa zīlēm visai maza līdzība ar ozolu izauklētajām vārda māsām. Varbūt uzsvērta būtiskā nozīme — sevišķais piedienīgums. Caune 5, 130.

tautiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tautisks, šis īpašības konkrēta izpausme.* Mākslas t. Literatūras t. □ Visbūtiskākā viņa [A. Kalniņa] mūzikas tautiskuma iezīme izpaužas viņa spējā dziļi iejusties pašā tautas rakstura,.. dzīves parādību, dabas, estētiskā daiļuma uztverē. Vītoliņš 1, 46. .. uz Baškīriju bez skaļām frāzēm devušies pirmie latviešu skolotāji. .. Un, ja šie jaunieši tur strādā, tad ir arī cerības. Jo vairāk tāpēc, ka arī daudzi turienes latvieši jūt nepieciešamību saglabāt un vairot savu tautiskumu, uzturēt kontaktus ar senču dzimteni. Hor 90, 5, 36. Labsirdīgais igauņu jūras vilks, trakais salinieks straujā tempā kļūst arī par mūsu tautas nacionālo varoni, savā dziļajā cilvēcībā un tautiskumā Kārļa Sebra Jens ir tik saprotams un tuvs, māksla te iet pie tautas tik tiešā ceļā, ka nekāda teātra zinātnieku palīdzība nav vajadzīga.. Dzene 1, 138.

tautoloģija, -as, s.; parasti vsk.; loģ. *Izteikums, kurā ir atkārtota kāda tā sastāvdaļa (piemēram, ar tādiem pašiem vai pēc nozīmes līdzīgiem vārdiem, simboliem).* Tīšā t. Nejaušā t. □ .. latvietis ir latvietis. Tā ir konstruktīva tautoloģija, tomēr izteic būtību un katrā ziņā ir saprotama ikvienam latvietim. Sk Ģ 90, 1, 8.

tautoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tautoloģiski;** loģ. *Saistīts ar tautoloģiju, tai raksturīgs.* □ Tādu (galvenokārt pastāvīga pielikuma) epitetu, kurā ietveras apzīmējamā vārda atkārtojums, sauc par tautoloģisku epitetu. Tas atrodams tautas dziesmās:.. «māte, mana mīļā māte». Valeinis 1, 186.

tautosilabisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tautosilabiski;** val. *Tāds, kas ietilpst vienā un tai pašā zilbē.* Tautosilabiski līdzskaņi. Tautosilabiska pozīcija.

tautsaimniecība, -as, s.; parasti vsk. *Vēsturiski izveidojusies sabiedriskās atražošanas sistēma (kādā valstī, zemē); ekonomika (2); tautas saimniecība.* Tautsaimniecības nozares. □ Politekonomija māca — klasiskā tautsaimniecības apritē ietilpst četras fāzes: ražošana, sadale, apmaiņa un patēriņš. Latv J 90, 46, 2. Ir pazīstamas arī patogēnās baktērijas, kuras ierosina augu un dzīvnieku slimības, nodarot zaudējumus tautsaimniecībai. Biol r 103. Pienāca arī Pēterjānis. Viņš studējot tautsaimniecību. «Ak tautsaimniecību?» Grauds brīnījās. — «Jā. Pats esmu ar savu fakultāti ļoti nemierā. Kas es par ekonomistu!» Plaudis 2, 370.

tautsaimniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tautsaimnieciski.** *Saistīts ar tautsaimniecību, tai raksturīgs.* □ Rudenī nārsto mūsu vērtīgākās zivis — laši, taimiņi, sīgas, strauta foreles un repši, kurām ir liela tautsaimnieciska nozīme. D kal 79, 72. Interesanta un tautsaimnieciski svarīga ir olbaltumvielu koncentrātu iegūšana no augu zaļās masas, to frakcionējot.. Zin T 82, 12, 7.

tautsaimnieks, -a, v.; **tautsaimniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Ekonomists (1).* □ .. metāla pulveri detaļu presēšanai iegūst no sava veida ražošanas atkritumiem — no velmēšanas plāvas un metāla skaidām. Tas jo vairāk ceļ tās vērtību tautsaimnieku acīs. Zv 82, 13, 3. .. mēs savā saimniecībā noorganizējām tādu kā tautas daiļamatniecības darbnīcu jeb, kā to definē tautsaimnieki, palīgnozari — plaša patēriņa preču ražošanas cehu. Zv 68, 6, 1. Demokrātiskās un ekonomiski attīstītās valstīs politiku taisa profesionāli valstsvīri un tautsaimnieki, biznesmeņi. Lauku Avīze 90, 6, 8.

tautskaite, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Īpaši organizēta ziņu vākšana par, parasti valsts, iedzīvotājiem (piemēram, par to skaitu, dzīvesvietām, tautību, dzimumu, vecumu, ģimenes stāvokli); tautas skaitīšana.*

tautskola, -as, s.; vēst. *Zemākās pakāpes vispārizglītojošā skola.* □ Pedagogiem, kā tautskolu skolotājiem, jābūt pirmā kārtā labiem audzinātājiem. Sakse 15, 38. Viņš .. popularizēja paša izstrādāto Latvijas tautskolu reformas projektu, kas paredzēja pārorganizēt vietējās skolas uz demokrātiskiem principiem. D kal 79, 222. Šī grāmata [M. Kaudzītes «Sēta un skola»] daudz lietota latviešu tautskolās, iznākusi atkārtotos izdevumos. No tās mācījušās vairākas skolēnu paaudzes. Sk Ģ 80, 11, 8.

tautskolotājs, -a, v.; **tautskolotāja,** -as, s.; vēst. *Tautskolas skolotājs.* □ Būdams Vidzemes skolotāju semināra vadītājs, viņš [J. Cimze] savā ilggadīgajā darbā izaudzināja ap 400 tautskolotāju, kas nesa zināšanas plašām tautas masām. Vītoliņš, Krasinska 1, 171. Lomonosova piemērs ir iedvesmojis tautskolotājus — jaunās strāvas priekštečus. Stradiņš 3, 118. Ernests Vīgners, kļuvis par tautskolotāju, strādāja savā dzimtajā novadā — Vandzenē, Skrundā.. Sk Ģ 90, 1, 6.

tautudēls, -a, v.; folkl. *Tautu dēls.* □ M. Ķimeli [režisori] nav saistījis variants par vējaina tautudēla pāraugšanu. Pad J 85, 224, 4.

tautumeita, -as, s.; folkl. *Tautu meita.* □ Vienā no [vitrāžas] darbiem meistars rāda buru laivā stāvošu Kursas tautumeitu ar vainagu galvā un baltu, izrakstītu villaini uz pleciem. Tēl M 58, 98. .. ieklausos muzikālajos priekšnesumos: sešas tautumeitas jauki, sirsnīgi skandina bandūras, spēlē ukraiņu melodijas.. J Plotnieks 11, 86.

tautvaldība, -as, s.; parasti vsk. *Valsts pārvalde, kurā piedalās daudzi sabiedrības locekļi.*

□ Jāizveido tāda tautvaldības sistēma, kurai uzticētos tautas vairākums. Lauku Avīze 90, 28, 3. Tautvaldības orgānu vēlēšanu priekšvakarā visā valstī paātrinās demokrātisko un konservatīvo spēku norobežošanās. Latv J 90, 35, 1.

tauva, -as, s. *Resna, vīta virve, trose.* Metāla t. Darvota t. Paņemt tauvā — *piesaistīt ar ko (parasti transportlīdzekli) pie cita transportlīdzekļa, lai (to) vilktu.* □ Divi matroži sēdēja uz tauvās iekārta dēļa, skrāpēja no nobrāzumiem rūsu un aizzieda tos ar krāsu. Lapsa 3, 5. Kuteriņ jau atsieta tauva. Iekaucas motors. Bērce 6, 34. Aiz gara laika Fricis knibinās ap tauvām. Tauvas vecas, darva no tām sen izmirkusi un tajās vietās, kur tās apņem enkuru gredzenus, izrūsējušas un satrunējušas. Krūmiņš 1, 6. sal. Mūsu zvejnieku rokas Ir stipras kā kaņepju tauvas. Ziedonis 2, 61. «Atceros, frontes ceļos mūsu lielgabals iestrēdza dubļu jūrā. Zirgi no vietas nekust. Trīstonnīga mašīna paņēma tauvā — arī nekā.» Imermanis 2, 151.

tauvot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Saistīt ar tauvām (ūdens transportlīdzekli), piemēram, pie piestātnes.*

tauvoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Tikt tauvotam.* □ Tankkuģu apkopes piestātni priekšostā [padziļināja] no 13 līdz 15 metriem: tagad tur var tauvoties kuģi pat ar 80 tūkstoš tonnu ietilpību. Cīņa 85, 137, 2.

tavējais; s. -ā; pieder. vietn. **1.** adj. nozīmē. *Tāds, kas pieder, piemīt ar «tu» uzrunātajam; tavs (1).* □ Es gribu nolikt galvu rokās tavējās, Lai maigie pirksti manos matos savijas. Osmanis 1, 100. «Es vēl nevienās kāzās neesmu dejojusi,» viņa teiks. «Neiznāk savējās, dejošu tavējās.» Preilis 1, 60. Kazanova: Sveika, Anna! Var jau arī būt, ka tev ir taisnība un manas gaitas nav tavējās. A Eglītis 1, 238.

2. lietv. nozīmē. *Uzrunātā ģimenes loceklis, piederīgais.* □ Pēc desmit dienām Ļeņingradā saņēmu telegrammu: «Krusttēvs atbrauca. Aizvācos. Paldies. Adrese pie tavējiem.» Saulītis 13, 20. «Laid mani laukā, dzirdi! Tūlīt tavējie būs mājās, ko viņi nodomās...» Zigmonte 17, 23. // *Uzrunātā biedrs, kolektīva loceklis.* □ «Viens tu viņiem neko neizdarīsi. Ja būtu vairāk tavējo...» Lācis 15, 330.

taverna, -as, s. *Neliels restorāns, krogs (piemēram, Itālijā).* □ Par ieeju alā ir jāmaksā. Pirms tur ieejam, pakalpīgie gidi ieteic iegriezties nelielā tavernā, kas piebūvēta pie ieejas, un mazliet iestiprināties. Zv 82, 5, 18. Ir tādi viesi, kas tavernu kārtīgi apmeklē jau vairākus gadus. Un, ja kāds no šiem ilggadējiem goda viesiem aiziet pie senčiem, tad viņa vieta tavernā zināmu laiku par sēru zīmi paliek tukša. Kurcijs 4, 112. Viņš krustām šķērsām izbraukājis turpat vai visu civilizēto zemeslodi,.. ir klausījies Svētā Pētera bazilikas zvanus Romā un sēdējis Parīzes nomaļu tavernās.. Vējāns 5, 62.

tavots, -a, v.; parasti vsk. *Tumšbrūna, viskoza ziede, ko izmanto berzes mazināšanai, ierīču, detaļu u. tml. konservācijai; solidols.* □ Brigadieris devās tieši uz traktoru un lauksaimniecības darba rīku «parku» — nelielu, ar uzartām vagām ierobežotu laukumiņu aiz vagoniņiem netālu no milzīgās degvielu cisternas, eļļas un tavota mucām, šiem parastajiem traktoru brigādes atribūtiem, bez kuriem neviena lauka apmetne nevar iztikt. Talcis 4, 38. Ja zāģi ilgāku laiku nelieto, tas.. jāiezież ar vazelīnu vai tavotu.. Indāns 1, 132.

tavs, -a, v.; **tava,** -as, s.; pieder. vietn. **1.** *Tāds, kas pieder, piemīt ar «tu» uzrunātajam.* T. dzīvoklis. Tava kāja. T. mūžs. Tavā laikā — *uzrunātās personas dzīves laikā, darbības posmā.* □ «..tu varbūt domā, ka tava ir tikai šī mašīna un glaunais uzvalks, kas tev mugurā..?» Krūmiņš 1, 117. Un es vairs nevaru atrast, kurš starp tiem siltumiem — tavs. Čaklais 3, 116. pārn. ..Ak, dzimtene, tu zeme jaukā, Man patīk tava valoda. P Bārda 1, 9. // *Tāds, kas ir saistīts ar uzrunāto personu, tāds, kas attiecas uz uzrunāto; tāds, kas izriet no uzrunātā.* T. tēvs. T. darbs. T. prieks. Tava dzimtene. □ «Vai tā mazā meitenīte, kas tur tup augšā [uz vezuma], ir tā tava Annele?» — «Tā jau ir,» tēvs atbild.. Brigadere 2, 38. Krustiņš: Tēv, mans parāds tak nav tavs parāds. Blaumanis 6, 315. Manas ilgas un manas slāpes, Manas bēdas un manas sāpes — Vai nekad tās nevar būt tavas? Vai tās mūžam būs katram savas? Heislers 2, 80.

2. parasti akuz.: tavu; parasti izsaukuma teikumos; part. nozīmē. *Lieto, lai norādītu uz pārsteigumu, izbrīnu, arī sašutumu.* □ Tavu slapju rudeni — kopš Miķeļiem kā sācis līt, tā tek vienā gabalā! Andersone 1, 130. Tavu piķi. Uz mirkli bija izkritis no prāta, ka vecākais un otrais mehāniķis kopā ar bocmani un zivju meistaru palika uz bāzes kuģa. Talcis 9, 338. Ak tavu puisīšu prātiņu jaunu! Jūs laikam turat zēniem par kaunu villainē tīties, kā skuķīši tinas? Paegle 1, 47.

tavuprāt, apst. *No tava viedokļa, pēc tavām domām.* □ Var būt: tev par asu mēle — Tu labo no sliktā šķir, Teikdams, kā tavuprāt ir. Purvs 1, 257. Un kas, tavuprāt, ir viena cilvēka mūžs vēstures gājputnu gaitā? Uz brīdi pieņemsim tavu modeli, mācītāj! Kas ir cilvēks? Vai tikai putna spārnu vēziens? Bels 7, 142.

te[1], apst. **1.** *Norāda uz nenosauktu vietu, kurā atrodas runātājs, vērotājs vai kura tam ir tuvu; šeit; pretstats: tur (1).* □ Kad Līvija pēc brītiņa paskatījās atpakaļ, Andrejs bija jau aizgājis. Tagad viņa vēlējās, kaut viņš vēl būtu te. Lācis 15, 360. Tajās atvilktnēs labi glabāt zāļu tējas; te, lūk, kumelīšu, tur piparmētru.. Ergle 6, 23. Kazanova: Es vispār nemaz negribu prom no šī cietuma. Es palikšu šeit. Man te pārlieku patīk. A Eglītis 1, 218. // *Virsteikumā norāda uz nenosauktu tuvāku vietu, kuru konkretizē vietas apstākļa palīgteikums.* □ ..ir patīkami palikt uz vietas te, kur nav ne šķembu, ne sīvu dūmu, ne neredzamu briesmu.. A Grigulis 4, 72. // savienojumā ar pers. vietn. vai lietv., kas apzīmē personu. *Norāda uz cilvēku kopu, vidi, kurā kāds atrodas, kas notiek.* □ Es te pie jums, Es jūsu vidū — Pie jūsu pleca, Jūsu sirds. Elksne 9, 40.

2. *Vispārināti norāda uz darbību, norisi, stāvokli, arī uz apstākļiem, situāciju, ar ko ir cieši saistīts runātājs, vērotājs; pretstats: tur (2).* □ ..Brīviņu pļāvēji skatījās. Meitas ar padevīgu cieņu, pat nemēģinādamas iedomāties, ka te kāds varētu priekšstrādniekam [pļaušanā] līdzi tikt. Upīts 4, 202. Darba cilvēka svētkus raksturo viņa gods: te tiek vērtēts padarītais un iecerēts nākošais darāmais darbs. J A Jansons 1, 58. Lai gan Ludis bij no tiem cilvēkiem, kas baudīja Anneles uzticību, bet te bij iemesls aizdomām. Ko viņš tik daudzreiz prasa un par ko tā smejas? Brigadere 2, 18.

3. *Norāda uz laikposmu, laika momentu, kad kas sāk notikt, norisināties; pēkšņi.* □ Ko tagad darīt? Uz mājām? Nē! Ko tur lai iesāk viens pats? Te viņam kaut kas iešāvās prātā. «Kā būtu, ja es viņus [citus zēnus] tur mežā pabaidītu?» Bundzeniece 1, 51. Vai nav gadījies, ka labība saaugusi kā krūmi,.. te nāk viena maza tūcīte, un.. lauks sakapāts kā spriguļiem. Sakse 2, 67. Okeāns gulēja mierīgs kā mežezers bula laikā, saule tveicēja zvejnieku muguras, bet te vienā mirklī traleris ietinās miglā. Lapsa 3, 60.

te², vienojuma saiklis, parasti atkārtojumā: te — te. *Saista vienlīdzīgus teikuma locekļus vienojuma sintaktiskajā attieksmē.* □ Strīdi par sāls nozīmi cilvēku uzturā jau gadiem ilgi te pierimst, te atkal uzliesmo no jauna. Zin T 78, 8, 17. ..mēs bridām cauri kārkliem, apkārt ciņiem un pāri siekstām, kas pēkšņi te šur, te tur paslēja savas melnās čūsku galvas.. Ezera 17, 104. Laiku pa laikam stūres mājā ienāk te Drifts, te viņa palīgs Mārtiņš, te zivju meistars Roalds Taksis, te atkal vecākais mehāniķis Imants Krēsliņš. Talcis 7, 104. // *Saista salikta teikuma patstāvīgas daļas vienojuma sintaktiskajā attieksmē.* □ Tā viņš skraidīja pa savām sudmalām augšup un lejup vienā un tajā pašā tērpā kā ziemu, tā vasaru. Te viņu redzēja lejā pie zābaka, te atkal, pa augšējo lūku galvu izbāzis un pārticības pūķim līdzīgs, viņš skatījās pāri laukiem.. Virza 1, 121. Te nāca miegs, te radās dusmas par pretinieču ilgo domāšanu.. Liesma 76, 7, 18. ..Jau gaišas dienas vārtos stāvam, Te viņa aust — te viņa riet. E Plaudis 5, 89.

te³, part. *Lieto, lai pastiprinātu vārda vai izteikuma nozīmi.* □ Viņai gribētos, lai Mežakaktos nebūtu šīs te tumšās, veclaicīgās virtuves. Ezera 1, 7. Pie šī te ezera, pie šīs te upītes Aspazija saklaigājas ar Upīti. Čaklais 11, 122. «..kas tad es jums kāds admirālis Nelsons, ka man nakts laikā jālien ūdenī pie šitiem te draņķiem [haizivīm]...» Līvs 1, 85. ◇ Te (arī še) tev nu bija! sar. — *saka, ja kas nav izdevies, nav noticis tā, kā ir gribēts.* □ Te tev nu bija! Vajadzēja arī tieši tagad saslimt! Lagzdiņš 1, 72. «Visu jedu vēl sadzīs murskulī,» kapteinis rūca. «Te tev nu bija četras piecas balles.» Talcis 7, 106.

teatrālis, -ļa, v.; **teatrāle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Teātra mākslas cienītājs, pazinējs.* □ Galvenās lomas [Antonija «Skroderdienās Silmačos»] tēlotāja A. Baldone — spilgta Dailes teātra aktieru skolas pārstāve — ne visai spēja iekļauties Drāmas teātra pulkā, kas arī izraisīja teatrāļu vidē diskusijas par abu teātru atšķirīgajām iezīmēm. LPTV 1, 26. Latviešu Mamonts Daļskis, kā K. Lindi dēvē teatrāļi, tiešām ir daudz strādājis pie grūtās lomas.. Dzene 6, 50.

teatrālisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Īstenības atspoguļojums, kurā izmantoti spilgti, specifiski teātra mākslas izteiksmes līdzekļi; teatralitāte (1).* □ Teatrālisms — tā ir liela, grūti apgūstama, augsti profesionāla stila izteiksmība, kuru ļoti daudzi režisori vienkārši nepārvalda. Lit M 83, 18, 8. Teatrālisma reabilitācijas vilnis pēdējos gados, manuprāt, skāris arī Latvijas televīzijas teātri. Cīņa 85, 244, 3. «Mirabo» uzvedumu Ed. Smiļģis sadarbībā ar režisorēm N. Muižnieci, V. Krūzi un citiem palīgiem arī izveidojis gadu gaitās izaugušās sava teātra tradīcijās. Tā ir dzīvas kustības pilna izrāde, ar zināmiem teatrālisma elementiem.. J Kalniņš 1, 327.

2. *Pārmērīga samākslotība, uzmācīgs izskaistinājums; teatralitāte (2).* □ «Kam zog?» — «Vecākiem. Vecāku vērtības.» — «Pasargi dievs!» — «Bez teatrālisma! Pagājušo mēnesi man no rotu kārbiņas pazuda sarkanīgā dzintara gabals..» Niedre 16, 175. ..viņa [aktrise] atvairījusi tieksmi uz pārspīlējumu, — zināms teatrālisms iezadzies vienīgi histēriskā sabrukuma brīdī.. Lit M 58, 14, 3.

teatralitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Īstenības atspoguļojums, kurā izmantoti spilgti, specifiski teātra mākslas izteiksmes līdzekļi; teatrālisms (1).* □ Reālisms, kas savienots ar teatralitāti, — tā ir augstākā sintēze, pēc kuras jātiecas. Hausmanis 1, 51. Jaunie aktieri un aktrises ir ar labi trenētiem augumiem, viņi labi kustas, labi dzied, viņos kvēlo romantiskas teatralitātes dzirkstele, saglabājot patiesīgumu, viņi var spēji uzliesmot un atplaukt krāšņā spēles priekā. Teātris 75, 12. Ar lielu radošu prieku un atklāti dailiniecisku [Dailes teātra] teatralitātes izjūtu A. Amtmanis-Briedītis inscenē lugu.. Dzene 6, 64.

2. *Pārmērīga samākslotība, uzmācīgs izskaistinājums; teatrālisms (2).* □ Jauno telefilmu kvalitāte ne vienmēr ir augsta, diemžēl dažreiz tā rada bažas ar lieko un pārmērīgo teatralitāti, gaumes zaudēšanu, reportāžu metodiku radošiem eksperimentiem. Lit M 79, 30, 2.

teatralizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Pārveidot, pielāgot (ko) izrādīšanai uz skatuves; izmantot (parasti mākslas darbā) spilgtus, specifiskus teātra mākslas izteiksmes līdzekļus, arī papildināt (parasti mākslas darbu) ar tiem.* T. romānu. T. feļetonu. Teatralizēts koncerts. □ Attīstās sintētisks žanrs — dziesmu teātris. Šajā jomā interesanti strādā VDR dziedātāji, viņi teatralizē dziesmu. Liesma 76, 2, 6. Pēc Oktobra revolūcijas Aueres studija piedalījās teatralizētos uzvedumos. Hausmanis 1, 13. Viens no krāšņākajiem salidojuma programmā bija teatralizētais gājiens. Tajā piedalījās visu Tautas teātru kolektīvi. Zv 74, 18, 22.

2. *Pārmērīgi samākslot, uzmācīgi izskaistināt.* □ Nav viegli aktierus aizvest prom no tik ierastās teatralizētās ārišķības, no skaļuma un tuvināt tos kinokameras uztveres prasībām un īpatnībām. Kar 63, 1, 144.

teatrāls, -āls; s. -ā, -ā; apst. **teatrāli. 1.** *Saistīts ar teātra mākslu, tai raksturīgs.* □ Un, ja šī izrāde pieder tiem teatrālajiem notikumiem, kas atmiņā saglabājas nu jau vairāk nekā 25 gadus, tad viens no galvenajiem panākumu kaldinātājiem neapšaubāmi bija Žanis Katlaps. Katlape, Ceplītis 1, 68. Labs dramaturgs allaž liek lietā visas tās iespējas, ko paver skatuve, tās izteiksmes līdzekļi, un arī teatrāls situāciju komisms, prasmīgi lietots, patīkami padara dzīvāku visu lugu. J Kalniņš 6, 246. Māksliniece pat daudz neprotestēja, kad režisors, meklējot lielāku izteiksmību, Uļitas un A. Jaunušana Sčastļivceva dialoga laikā iedeva abiem garu šalli, lai ar to teatrāli akcentētu savu darbību un pretdarbību . . Dzene 3, 176.

2. *Pārmērīgi samākslots, uzmācīgi izskaistināts.* T. žests. Teatrāla poza. Teatrāli izturēties. □ Varbūt ieiet kafejnīcā . . Pie durvīm viņš apstājās. Tur iekšā sēdēja teatrālas sievietes, nomācošas savā viszinības tukšumā, kaitinošas savā pārākumā . . Mauliņš 3, 98. Kaut kas neīsts un muļķīgs šķita šajās sarunās, kurās pēkšņi ar teatrālu laipnību gribēja iesaistīties arī Līdace. Kaldupe 13, 210. . . cilvēku daiļumā te [Venēcijā] bija kaut kas it kā teatrāls: pārāk spoži, melni mati, ziloņkaula sejas krāsa, acis kā lielas, melnas olīvas . . Zālīte 5, 213.

teātris, -ra, v. **1.** parasti vsk. *Sintētisks, kolektīvs mākslas veids, kura darbi paredzēti uztverei ar redzi un dzirdi un galvenie izteiksmes līdzekļi ir cilvēka runa, darbība, izturēšanās; arī teātra māksla, skatuves māksla.* Televīzijas t. Radio t. Teātra izrāde. Teātra zinātne. Masku teātris (arī komēdija) — *itāliešu teātris (no 16. gadsimta līdz 18. gadsimtam), kura lugām ir tradicionāls sižets, brīvi improvizēts teksts un kurās piedalās četri pastāvīgi tēli.* Ēnu teātris — *leļļu teātra veids, kurā galvenais izteiksmes līdzeklis ir plakanu leļļu vai aktiera ķermeņa (parasti roku) kustību demonstrēšana silueta veidā uz apgaismota ekrāna.* □ . . atšķirībā no citiem mākslas veidiem teātris spēj iedarboties ne tikai uz uztvērēju sirdi un prātu, kā, piemēram, literatūra, vai uz dzirdi un dvēseli, kā mūzika, bet uz visiem uztveres orgāniem, jutekļiem un garīgo dzīvi kopumā. Teātris 82, 73. . . modernais teātris nenoliedz dažādu cilvēcisko raksturu izpēti aktiera darbā . . Akurātere 1, 132. De Filipo lugu sižeti ir vienkārši. Reizēm tie it kā sasaucas ar seno itāliešu masku teātri. Māksla 62, 2, 49. // *Šī mākslas veida darbs; arī izrāde.* Teātra mēģinājums. Spēlēt teātri — *piedalīties teātra izrādēs, tēlojot lomas.* □ Mimoza: Bet jūsu amats ir spēlēt teātri. Tāpēc runāsim labāk par lugu! Bet runājiet mierīgi! Zīverts 2, 408. ◇ Spēlēt teātri (arī komēdiju) — *izlikties.* □ Pēc tam runāja Buka. «Mēs esam savi cilvēki, tādēļ nav ko teātri spēlēt,» viņš teica. «Grūti mums iet, un nav ko šausmināties, ja parunājam par saviem grūtumiem atklātu valodu.» Dripe 8, 95. Pašam kļuva neērti, jo apzinājās, ka nav īsts, spēlē Vitolda priekšā teātri, rupji sakot, luncinās, lai pielabinātos. Mauliņš 3, 51. // pārn.; sar. *Darbība, arī notikums, situācija, kas (parasti) izraisa negatīvu emocionālu attieksmi.* □ Olivers: Vai vēl ilgi būs jāklausās tas viss? Šis teātris? — Stefānija: Nē. Es visu esmu pateikusi. Gulbis 5, 243.

2. *Mākslas iestāde, uzņēmums, kas rīko izrādes šajā mākslas veidā.* Teātra skatītāju zāle. Teātra skatuve. Teātra biļetes. Muzikālās komēdijas teātris — *teātris, kurā galvenokārt iestudē operetes, muzikālās komēdijas.* □ Dailes teātra vēsture slavējama ar pasaules klasikas darbu uzvedumiem. Hausmanis 1, 70. Bens Džonsons: Svētdienās taisni no dievkalpojuma baznīcēni plūst pāri Temzas tiltam — šurp uz teātriem, kur tos aicina trīs parastie trompetes pūtieni. Zīverts 1, 84. Klišī bulvārī uz brīdi pazib slavenā varietē teātra «Sarkanās dzirnavas» spārni . . Ērgle 3, 8.

○ Leļļu teātris — a. *Izrāde, kurā tēlus atveido ar lellēm.* b. *Teātris, kurā notiek šādas izrādes.* Anatomiskais teātris — *anatomikums; arī morgs.* □ Līķu secēšana tika atsākta 13. gadsimtā Ziemeļitālijā, kur universitātei bija vairāk laicīgs raksturs nekā Francijā vai Vācijā . . Bet tas tika darīts ne tik daudz zinātniskā nolūkā, cik izrādei. No tā acīmredzot radies otrs morga nosaukums — anatomiskais teātris. Zin T 74, 10, 24.

tece, teces, dsk. ģen. teču, s. **1.** parasti vsk. *Darbība, process* → *t e c ē t* [1].

2. *Ūdens kustība zemes virsas krituma, padziļinājuma virzienā; ūdens daudzums, tā straume, plūdums upēs, kanālos u. tml.* Strauja t. Rāma t. Upes teces līnija. □ Bars mazu, melnu zivtiņu, astes ņirbinādamas, cīnījās pret teci. Skujiņš 10, 279. . . gar pašu rijas pakšķi slaidu loku meta vecupes gultne ar mūžam melnu atvaru līkumā, kas bija izveidojies, agrākajai upes tecei atduroties pret augstu krauju. Goba 5, 9. Ievalts dodas gar valku . . Palu ūdeņi noskrējuši, tece turas krastos. Caune 3, 46. Dažās mazākajās pietekās ūdens izsīkst pavisam [vasarās], citās tece ir tikko manāma. D kal 78, 95. // *Upe, kanāls u. tml.* Augšas tece — *augštece.* Lejas tece — *lejtece.* □ Nelielā tece nav nepārvarams šķērslis, lai no viena [skudru] pūžņa apsaimniekotu abus krastus. Caune 1, 122. No teiksmas žiglas, No aizmūžu miglas Mūsu senči Pa Daugavas teci ir nākuši Un dzīvot pie Dzintara jūras Sākuši. Vanags 13, 10. . . lejas tecē Volgas plašums sasniedz vairāk kā [nekā] 4 kilometrus. Bērn 46, 3, 10.

3. *Šķidruma plūdums, plūsma.* □ Toreiz centrālapkures galvenokārt ierīkoja ar pašteci un apakšējo sadali; tikai pēc kara pārgāja uz piespiedu teci un augšējo sadali . . Lāms 2, 157.

4. *Sūce.* T. degvielas vados. // *Caurums, sprauga, pa kuru plūst šķidrums.* □ . . Kirejevs naktī, lietum līstot, grasās piecelties, lai

jumtaugšā aizdarītu teci, pa kuru mājā ieplūst ūdens. Lit M 67, 45, 5.

tecējiens, -a, v. *Vienreizēja, paveikta darbība* → *t e c ē t*[2]. □ Vilciens pienāca taisni deviņos, līdz stacijai bērim stundas tecējiens.. Upīts 4, 682.

tecējums[1], -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c ē t*[1] *(1).* Šķidruma t. □ Puikam ir briesmīgi žēl sevis, un, ja viņš būtu meitene, tad sen jau šņaukātos, vilktu ar smilšaino plaukstu pāri vaigiem, tikpat nespējot apturēt asaru tecējumu. Zigmonte 8, 47. pārn. Saimnieces valodai bija cits spars, cits tecējums. Un viņa neiesāka no parastā gala, bet no tās vietas, kas pašai šķita svarīgākā. Kalndruva 5, 52. **2.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c ē t*[1] *(2).* □ Daugavas tecējums līdz Jersikai ir mierīgs, erozijas procesi vāji izteikti. Ģeogr 207. Upīte, kā aizvien atkušņa laikā, pa vidu, pa galvenā tecējuma vietu, bijusi vaļā. Ezera 15, 23. **3.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c ē t*[1] *(3).* Smilšu t. Graudu t. □ pārn. Gleznā ne tikai meistarīgi attēlots līkumoto līniju tecējums, bet arī visi izciļņi plastiski izcelti ar gaismēnu. Kačalova 1, 142. pārn. Māksla ir dažāda, dažādi tās tecējumi laikmetu mainībā. Dažādi ir paši mākslinieki, viņu raksturi, viņu centieni, viņu pasaules redzējums. Zemzaris 2, 175. **4.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c ē t*[1] *(5).* □ Laika tecējumā [māju] sienas nedaudz apsūbējušas, nomelnējušas, šur tur izkritis kāds mūra gabals, nodrupusi loga apmale. Mauliņš 3, 3. Prasības noilguma termiņa tecējums sākas no dienas, kad radusies tiesība uz prasību. AT Bil 60, 3, 43. Kāpēc lai Velga nesmaidītu? Viņas dzīvei bija tikpat drošs un spēcīgs tecējums kā upei. Kalndruva 2, 62. .. darbs patiesi kļūst par tādu kā neizkustināmu.. akmens enkuru mūža tecējumā. Vienkāršāk izsakoties — tā ir mūža jēga. Avotiņa, Slīsers 1, 318. **5.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c ē t*[1] *(6).* □ Bez mērķa nav neviens mazo ceļu tecējums — aizsniedz kādu vistālāko, nomaļāko sētu. Caune 5, 229. Viņai ļoti patīk ceļi. Visi. Tēraudsliežu tecējums, kas ieduras zilganā apvāršņu kūkumā ... Indrāne 2, 441. **6.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c ē t*[1] *(7).* □ .. vērpšanas mašīnās tek simtiem dzijas pavedienu, un to tecējumu uzrauga viena strādniece. Cīņa 57, 247, 2.

tecējums[2], -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c ē t*[2]. □ Lidojoša pūce ir nakts dvēsele. Lielie acu spoguļi iegailējas, lai izsekotu ne tikai peles, bet pat skudras tecējumam uz zemes. Caune 3, 29. Tikai aizsnidzis viņš [ceļš] bija pavisam, tā ka neredzēja ne peles tecējuma. Saulietis 1, 28.

tecēt[1], parasti 3. pers., tek, pag. tecēja; intrans. **1.** *Pārvietoties, būt tādam, kura visas daļiņas kustas (parasti par šķidrumu, gāzi); arī plūst (1).* Piens tek slaucenē. Lāsteka tek (arī pil) — *saka par kūstošu lāsteku.* □ Tekošā šķidrumā vai gāzē visas daļiņas kustas, to vieta un ātrums laikā mainās. Fiz r 58. .. mašīnā pa vienu pusi atdalījās ogu plānā āda, samalta gluži sausa, pa otru pusi tecēja tīra, sarkana sula. Ādamsons 2, 109. Zelma: To viņi visi man saka — būs labi, būs viegla dzīve, būs centrālā apkure, un ūdens tecēs pa krānu.. Gulbis 5, 19. .. tecēja darvas strūkla kā garš, spīdošs pavediens. Birznieks-Upītis 5, 41. Saules pusē mirdzēdamas sāk tecēt lāstekas, piekrastēs šur tur parādās zemes melnais vaigs.. J Kalniņš 5, 3. ◇ Piens un medus tek — *saka par lielu labklājību.* □ No visiem minētajiem svešo visvairāk interesēja Laiviņu Rūdis un kur viņam tās mājas, kur piens un medus tek. Sakse 7, 224. // *Būt tādam, no kura vai pa kuru pārvietojas šķidrums (par priekšmetiem).* □ Dienas nāca arvien gaišākas un saulainākas. Baltais sniegs vizuļodams žilbināja acis. Pusdienas laikā jau tecēja jumti. Dziļums 1, 182. // *Izdalīties no organisma un (parasti) pārvietoties pa tā virsmu (par šķidrumu).* □ Jēcis izvilka roku atkal laukā. No trim izplēstām rētām tecēja tumšas asinis. Dziļums 1, 163. Ainis izberzēja acis, bet spīta asaras krājās plakstos un tecēja pār vaigiem, lielas un dzidras kā meitenei. Līvs 3, 120. «Visu dienu tās cepešu smakas te kož mēlē. Siekalas vien tek.» Brigadere 2, 448. Skābo smaržu, kas ceļas no pakrēšļos pūstošiem gružiem un nobirušām skujām, pārspēj sveķu smarža. Izkususi tie tek tievām strāvām lejup pa priežu brūnajiem stāviem un piepilda visu mežu ar brīnišķīgu vīraka garojumu, ko saule kvēpina debesīm par godu. Virza 1, 14. // *Būt tādam, no kura izdalās šķidrums (par organisma daļu).* □ Bet izsalusī acs.. tecēja, un pēc neilga laika Rozei [sunim] pierē palika tikai riebīgs iedobums. Jaunsudrabiņš 8, 91. Nabagi domā, ka revīzija. .. Kuslākie uz gultām. Citam tek kājas, citam šis, citam tas. Austriņš 2, 182. // pārn. *Nepārtraukti līt (par lietu).* □ Rudens lietavas, tek dienu un nakti kā no tapas. Caune 2, 74. Tavu slapju rudeni — kopš Miķeļiem kā sācis līt, tā tek vienā gabalā! Nu jau trešo nedēļu. Andersone 1, 130. // pārn. *Būt raitam, arī secīgam (par runu, vārdiem).* □ Jurka.. ķērās pie lietas. Runātājs nebija, šoreiz gan vārdi tecēja kā svētā avotiņa ūdens pie Dagdas baznīcas. Niedre 1, 60. .. Struņķis, kam krievu valoda tikpat kā tecēt tecēja, stājās priekšā un viņiem visu izskaidroja ... A Deglavs 1, 333. **2.** *Būt tādam, pa kuru pārvietojas ūdens (par ūdenstilpi); plūst (2).* Upes tek uz jūru. □ Dienvidrietumos okeānā ieplūda milzīgā Kongo, bet dienvidaustrumos tecēja Zambezi. Lielais 5, 241. Pa mazu pļaviņu tecēja alkšņiem apaugusi upīte. Birze 3, 160. Sniegs strauji kūst. Jau strautiņš tek un čalo.. A Bērda 1, 38. // *Atrasties virzībā, kustībā (par straumi, ūdenstilpes ūdeņiem).* □ Straumes mūžam tek katra pa savu ceļu un beidzot aizplūst katra uz savu pusi. Grīva 7, 37. Kur tecēs ūdens, kad aizsprostos upītes gultni? Jansons 2, 134. .. strauta ūdeņi tagad tek pa tikko izveidotu sūnakmeņiem [sūnainiem akmeņiem] klātu gultni.. Bērn 57, 9, 35. **3.** *Pārvietoties, tikt pārvietotam (par sīku*

cietvielas daļiņu kopumu); plūst (3). □ ..kāda roka smilšu pulksteni apgriež otrādi, un smiltis no augšējā trauka atkal tek apakšējā. Birze 5, 269. Aiz krekla apkakles visu laiku tek vēsas smiltis, pielīp miesai un sīvi grauž. Indrāne 10, 297. Tā, kā tekošā smiltī nozūd ūdens pile, tā nozūd nelgas ausīm prātīgs vārds. R Kaudzīte 1, 75. ◇ Tek kā smiltis caur pirkstiem — *saka, ja (kas, parasti nauda) viegli tiek izdots.*

4. *Laist cauri, neaizturēt šķidrumu (piemēram, pa spraugām, bojātu vietu)* — *parasti par traukiem, caurulvadiem, jumtiem.* Vecas mucas tek. Saplīsusī caurule tek. □ Koka spaiņi bija sadiluši, šķirbiņas un caurumiņi aizbāzelēti [aizbāzti] ar lupatiņām, bet spaiņi tik un tā tecēja. Salenieks 3, 130. ..būda laida lietu cauri arvien vairāk, līdz beidzot jumts tecēja kā siets. Lagzdiņš 1, 61.

5. *Būt ar nepārtrauktu virzību (par laiku, laikposmu subjektīvā uztverē); plūst (6).* □ Laiks vēl būtu tecējis uz priekšu, un, kas zina, varbūt pienāktu tāds brīdis, kad viņi nejauši satiktos. Taču notika savādāk. Jansons 6, 421. ..dzīve.. turpināja rāmi tecēt starp diviem nemainīgiem krastiem: ministrija ar ierastajiem darba biedriem un māja ar vēl vairāk ierasto ģimeni. Lubējs 1, 132. Lasītājs lai man neņem ļaunā, ka, stāstīdams par Andra tēvu, stāstu līdz arī par sevi. Tas notiek tādēļ, ka mūsu abēju mūžs tek kādu laiciņu kopā zem viena jumta, vienam zem otra acīm. Apsīšu J 3, 7.

6. *Būt ar noteiktu virzienu, parasti braucēja, gājēja uztverē (piemēram, par ceļu).* □ Te ir pļava, te tek gar mežmalu tas pats ceļš, pa kuru viņa Jurģos atbrauca. Brigadere 2, 27. Rīga! ..Simti ceļi tevī satek, Simti prom no tevis tek. A Skalbe 5, 11. // *Būt tādam, pa kuru daudz cilvēku vai dzīvnieku pārvietojas noteiktā virzienā (piemēram, par ceļu).* □ Visi ceļi tecēja pilni ar zirgiem. ME pap II, 672. Visi ceļi tecēja kā upes ar tirdziniekiem gan braukšus, gan jāšus.. Kaudzītes Ia, 39.

7. *Viegli, bez traucējumiem virzīties, parasti kādā ierīcē, iekārtā (piemēram, par dziju, pavedienu).* □ Viņa [spolētāja] vienmērīgi staigāja no vienas mašīnas pie otras, uzraudzīja, lai dzija tek stingri, un tā nemanot pienāca pusdienas laiks. Sakse 4, 75. ..bija jāspolē dzija un, lai tā vieglāk tecētu pa mašīnas adatām, spolējot jātecina gar parafīna gabaliņu. A Gulbis 3, 22. ..pavediens tecēšot uz spolītēm gluds jo gluds. Bērn 47, 4, 11.

Sk. tekošs.

tecēt[2], teku, teci, tek, pag. **tecēju**; intrans. *Iet, skriet veikli, ātri, vieglā gaitā, parasti sīkiem soļiem (par cilvēkiem).* T. uz darbu. Tek kā irbe — *saka par rosīgu, kustīgu, čaklu cilvēku.* □ Tad nu krusttēva kalponei Edītei.. bija ko tecēt no vienas mājas uz otru, kamēr sagatavoja cieminiem mielastu. Austriņš 2, 321. ..nospriedu aiziet pie krusttēva Klāva.. Nākamā acumirklī jau tecēju priecīgs uz kalnu. Plūdonis 3, 58. Uldis sēdēja ratiņos, Valda tecēja kājām. Mauliņš 4, 354. Apāvies Jurka laida prom pa rugājiem. Ar savām sīkajām kājām, pagāns, tomēr tecēja ātri kā irbe. Birze 1, 127. pārn. Atjāja puteņi baltos zirgos, Māsiņa birztala tecēja pretī.. Ļūdēns 4, 14. pārn. Atverot jaunu grāmatu, patīkami līdzi burtu rindām tecēt pa smaržīgo lappusi. Caune 1, 29. ◇ Tek (arī šaudās) kā atspole — *saka par izveicīgu, čaklu, arī kustīgu cilvēku.* // *Par dzīvniekiem.* □ No līča pļavas augšup pa taku pavecāka sieva ķēdē veda govi, un pāris aitu ar jēriem tecēja līdzi tāpat brīvā. Ezera 7, 7. Zirdziņš čakli tecēja pa smilšaini miklo ceļu.. Štrāls 2, 287. Teci, teci, kumeliņu, Tec pa ceļu dancodams, Lai redzēja meitu māte, Cik man daiļis [daiļš] kumeliņš! DV 844. // *Kustēties veikli, ātri, viegli (cilvēkam vai dzīvniekam ejot, skrejot) — par kājām; veidoties veikli, ātri, viegli (par soļiem).* □ ..Zib baltas kājiņas, Sīk-žigli tekot. Rainis Ib, 111. «Kad zemniekiem mājas izdos uz renti, tad muiža vairs nebūs vagars par zemnieku laiku un darbu. Tad zemnieku kājas pašas žiglāk tecēs, jo tām vajadzēs laikā noķert samaksājamo renti.» J Kalniņš 3, 23. // pārn. *Virzīties (parasti šķietamā kustībā) — par debess spīdekļiem.* □ Varena un liesmaina kaut kur zilganās šosejas galā, pa priekšu tecēdama, sev līdzi aicina saule. Brodele 17, 127. Visu garo ceļu pajūgam līdzi tecēja vakarzvaigzne.. Kaldupe 12, 160. // pārn. *Vienmērīgi virzīties (par iekārtas, ierīces u. tml. detaļām); darboties bez traucējumiem (par iekārtu, ierīci).* □ Teciet vien, riteņi, viegli pa sliedi Garām gar pakalnā šalcošo priedi. A Bārda 2, 45. ..sieva skumji skatījās galda pulkstenī, kura rādītājs tecēja pāri desmitiem. Lubējs 1, 61. Viegli tek dzirnaviņas. ME IV, 153. // pārn. *Viegli, raiti slīdēt pa papīru uz priekšu (par rakstāmrīku).* □ Žaniņš dzirdēja pat tēva plašo balsi. Viņš jutās gauži labā omā. Spalva pati tecēja pa papīru.. Viese 2, 131. ..skrīverīši, galvas nepaceldami, raksta, spalvas vien švirkst, pa papīru tecēdamas... Sudrabu E 3, 367.

tecīla, -as, s. *Ierīce metāla darbarīku asināšanai — abrazīva slīpripa, ko darbina ar rokām vai mehānisko piedziņu.* □ ..atnesis no virtuves visus nažus, kādus vien varu sameklēt, ņemos tos uztrīt. Tecīla klusītiņām šņirkst.. Ezera 11, 77. Lukstiņš pazuda aiz mājas un pēc brīža atgriezās ar spaini, kurā šļakstījās ūdens. Abi sāka trīt cirvi. Džeks grieza tecīlu.. Vilks 7, 517. Tecīlas kaste var būt no koka vai metāla. Indāns 1, 170. pārn. Mātes valoda tavs šķēps, uz brīvības tecīlas asināts. Krūklis 9, 151.

tecinājums[1], -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c i n ā t*[1] *(1).* Šķidruma t. □ ..[glezнotājam] J. Toropinam būtiski ir krāsas tecinājumi, uzlējumi, kas rada tādu kā liriski mērķtiecīgas faktūras režģi.. Lit M 90, 30, 5.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c i n ā t*[1] *(2).* □ Rudens pusē Liepiņu Kārlis noskaudis viņam pudeli pirmā [kandžas] tecinājuma.. Purs 6, 115.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c i n ā t*[1] *(3).* Graudu t.

4. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c i n ā t*[1] *(4).* Dzijas t.

tecinājums[2], -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t e c i n ā t*[2]. Naža t.

tecināt[1], -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) tek*[1] *(1).* T. alu krūzē. T. sveķus. □ Firmas pārstāvis rotaļīgi tecina glāzītēs atdzesētu viskiju. Lapsa 5, 102. .. virsnieks stāvēja iesānis pie galda, tecināja no māla krūzes glāzē bālgani dzeltenīgu šķidrumu un likās pilnīgi aizņemts. Niedre 14, 15. .. vectēvs vienu pēc otras ņēma ārā pierietējušās kāres un tecināja siltumā mucā medu, kas no šūnām lija ārā tievām strūkliņām. Virza 1, 146. Kļavām īpaši salda sula, tikai sirds to neatļauj tecināt — nav daudz mums šo skaisto koku. Caune 5, 115.

2. *Apstrādājot izejvielas, kādu materiālu, iegūt (parasti vielu).* T. alu. T. spirtu. T. taukus. □ Un man mīle vien tagad prātā. Neesmu vēl redzējis, kā dedzina ogles un tecina darvu. Birznieks-Upītis 6, 342. Oskaru pieķēra neglītā lietā un atlaida no darba. Viņš pagrabā tecināja kandžu .. Ezera 2, 95.

3. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) tek*[1] *(3).* T. graudus maisos.

4. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) tek*[1] *(7).* □ Tā sieva kaulainiem pirkstiem tecina pakulu pavedienu uz ratiņa spoles .. Upīts IV, 309. Pēc mācību stundām viss internāts tajās dienās atgādina iepriekšējā gadsimta lauku saimes istabu, kur ļaudis vērpj un ada. Šajā pasākumā tiek iekļauti pat zēni, kas arī iemācās tecināt smalkus un gludus pavedienus. PL Siev 77, 6, 9.

tecināt[2], -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Asināt (ko) ar tecīlu.* T. cirvi. T. nazi. □ Andra tēvs sāk tecināt izkaptis, es griežu tecīlu, gan ar vienu, gan otru roku, līdz abas apkūst .. Apsīšu J 3, 11. Un tagad viņš stāvēja pie tecīlas, kuru mazs zēns ar visu spēku grieza, un tecināja tuteni° .. Blaumanis II, 110.

tecināt[3], -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, ka (parasti dzīvnieks) skrien veikli, ātri, vieglā gaitā, parasti sīkiem soļiem.* □ Pircējs tecina zirgu, izmēģinādams, vai tas vesels uz kājām. ME pap II, 673. // pārn. *Rakstot viegli, raiti virzīt (rakstāmrīku) pa papīru uz priekšu.* □ «Tu spēji stundām ilgi tecināt spalvu un tajā pašā laikā izdomāt svešā valodā gludus vārdus, ko atstāt uz papīra un saņemt par to zeltu ..» Birznieks-Upītis 6, 201. «Jaunais biedri,» Zariņu Kārlis spieda viņam silti roku, «tecini savu spalvu tikpat sekmīgi un latvju tautai par godu, kā to Teodors Rolands darījis.» A Deglavs 1, 511.

tecinātājs, -a, v.; **tecinātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs* → *t e c i n ā t*[1].

2. v. *Iekārta, ierīce u. tml., ar kuru ko tecina*[1] *(2).* □ Lūk, sulas tecinātājs. Ābolu pārstrādes procesā, pašu ļaužu samontēts, tas ienācis šajā sezonā, un sulas tagad iznāk daudz vairāk. Cīņa 79, 243, 2.

tecinātava, -as, s. *Darbnīca, cehs, arī telpa, kurā ko tecina*[1] *(2).* Alus t. Spirta t. □ .. uz kādreiz ražīgiem tīrumiem, pamazām ieaugdamas nezālēs un alkšņu brikšņos, čurnēja nevienam vairs nevajadzīgas smēdes un zāģētavas, šķūņi un noliktavas, darvas tecinātavas un virvju vītuves. Skujiņš 14, 89.

teciņiem, apst. *Veikli, ātri, vieglā gaitā, parasti sīkiem soļiem (iet, skriet); teciņus.* □ Līzbeti kaut kas it kā skubināja atpakaļ istabā. Viņa aizsteidzās gandrīz teciņiem un tūliņ aiz sliekšņa manīja ko svešādu. Upīts 4, 218. Rūdolfs pasniedza Laurai somu, un viņa teciņiem metās uz lieveni, jo vēl aizvien stipri lija. Ezera 7, 169. Pa pažobelēm grabinājās žurkas. Sīkiem teciņiem tās ātri aizskrapšķināja garām, mīksti nolēca kaut kur zemāk, reizēm smalki iepīkstējās. Dripe 2, 150.

teciņus, apst. *Veikli, ātri, vieglā gaitā, parasti sīkiem soļiem (iet, skriet); teciņiem.* □ Noklaudzēja vārtiņi, un vasarnīcas pagalmā steidzīgi ienāca sieviete. Neskatoties ne pa labi, ne kreisi, tā teciņus iemetās pa vaļējām durvīm vasarnīcā. A Grigulis 13, 433. Mēs ejam ātri, gandrīz teciņus .. Rihters 1, 397. Es teciņus vien tecēju, Tēva zemes gribēdama. Bāliņam tēva zeme, I lēnām staigājot. DV 907.

tefteļis, -ļa, v. *Neliels apaļš vai iegarens vārītas, apceptas maltas gaļas veidojums, kas ir ēdams ar mērci.* □ No kotlešu masas veido kotletes, tefteļus un citus izstrādājumus. Ēd gat 40. Tefteļus pasniedz dziļākos traukos mērcē, pārkaisa ar sasmalcinātiem zaļumiem. Kļaviņa 1, 180. Apceptos tefteļus sakārto traukā vienā vai divās kārtās, pārlej ar tomātu vai sīpolu mērci un sautē apmēram 10 minūtes. Ves 78, 3, 31.

tehnēcijs, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — radioaktīvs metāls.* □ .. Saules un arī dažu citu zvaigžņu apvalka atmosfērā atklāts ļoti rets elements tehnēcijs. Cīņa 62, 240, 4.

tehnicisms, -a, v.; parasti vsk. *Tehnikas, tās principu, paņēmienu plašs, arī pārmērīgs izmantojums cilvēku, sabiedrības darbībā.* □ .. mūsdienu scientisms, tehnicisms un patērētājnieciskums .. šobrīd jau visā nopietnībā apdraud ne vien cilvēka, bet arī cilvēces pastāvēšanu. Lit M 80, 44, 12. Dabiskā prāta gaisma ir izvirtusi tehnicismam raksturīgā domāšanā. Bet tehnicismam raksturīgā domāšana vairs nenodrošina dzīvei dzīvības vērtību. Kar 90, 9, 132. .. izstāžu nams no pirmā acu uzmetiena ar savu tehnicismu un nenobeigtības iespaidu paradoksāli kontrastē ar apkārtējās pilsētvides daudzu paaudžu laikā uzkrāto daudzslāņainību un pamatīgumu. Māksla 84, 3, 12.

tehnika, -as, s. **1.** *Vēsturiski izveidojies darbības līdzekļu (rīku, iekārtu, ierīču u. tml.) un ieņemtu kopums, ko izmanto ražošanā, kultūras un sadzīves vajadzību apmierināšanai.* Ražošanas t. Neražojošā t. Kara t. Celtniecības t. Metalurģijas t. Tehnikas nozares. Attīstīta t. Tehnikas progress. □ .. būtībā visa mūsdienu tehnika ir dažādu fizikas atklājumu un sasniegumu mērķtiecīgas izmantošanas rezultāts. Rolovs 1, 7. Zinātne un tehnika šajā gadu simtenī attīstās neiedomājamos ātrumos, atklājums seko atklājumam .. Purs 4, 381.

// *Rīku, iekārtu, ierīču u. tml. kopums (kādā nozarē, kāda uzdevuma veikšanai).* □ ..Mīšu kopā ar trim darba biedriem komandēja uz bāzi pieņemt un pārvest smago tehniku — traktorus un buldozerus. Talcis 9, 223. Mellakores fārvaters bieži mainoties.. To vajadzētu izbagarēt, bet neesot ne līdzekļu, ne nepieciešamās tehnikas. Grīva 8, 309.

2. *Darbības iemaņu, paņēmienu kopums (kāda uzdevuma veikšanai, kāda mērķa sasniegšanai).* Dejas t. Vijolspēles t. Izkopt skatuves runas tehniku. □ Viņa gleznotie portreti (arī pasteļa tehnikā) atgādina komētas uzliesmojumu.. Nodieva 2, 28. Tenoru vokālās tehnikas negludumi brīžam rada visa kora tīrskaņas novirzes. Grāvītis 2, 22. Namiņš, kam kopējs jumts ar citu saimniecības rakstura telpu — visbiežāk pirti, 19. gadsimtā bijis pazīstams visā Latvijā. To cēla taisnstūra, katram novadam atbilstošā tehnikā. Cimermanis 1, 71.

○ Drošības tehnika — *pasākumu sistēma veselībai nekaitīgu darba apstākļu radīšanai, ražošanas traumatisma, saslimšanas, saindēšanās u. tml. novēršanai.* Sanitārā tehnika — *tehnikas nozaru kopums, kuru uzdevums ir nodrošināt apdzīvotās vietās, uzņēmumos, celtnēs u. tml. sanitāros apstākļus un kuras ir saistītas ar ūdens, siltuma, gāzes apgādi, gaisa attīrīšanu, kanalizāciju u. tml.; attiecīgo tehnisko līdzekļu kopums.*

tehnikums, -a, v. *Mācību iestāde, kurā gatavo speciālistus ar vidējo speciālo izglītību (piemēram, rūpniecības, lauksaimniecības, celtniecības nozarēs).* Lauksaimniecības t. □ Līdzīgs viņam bija piebaldzēns Kārlis Romanovs, Celtniecības tehnikuma absolvents. ..viņam te uzticēja jaunākā būvdarbu vadītāja pienākumus ciemata celtniecībā. Talcis 4, 27. Drīz vien viņa uzzināja, ka Visvaldis gatavojas iestāties Zivju rūpniecības tehnikuma neklātienē. Kalndruva 2, 19. «Un kādu gaismas pili jūs aplaimosit, ja drīkst zināt?» — «Nebūs jau nekas sevišķs, tikai dārzkopības tehnikums. Es pašlaik strādāju fermā,.. bet man patīk puķes.» Dripe 2, 47.

tehniķis, -ķa, v.; **tehniķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. **1.** *Kādas tehnikas nozares speciālists (parasti ar vidējo speciālo izglītību); cilvēks, kas strādā kādā tehnikas nozarē.* Aviācijas t. Robotu t. Meža tehniķis — *mežsaimniecības speciālists, kas apsargā noteiktu meža iecirkni, organizē un kontrolē meža kopšanu un darbu cirsmās.* Zobu tehniķis — *speciālists, kas izgatavo zobu protēzes.* □ Gaspara Monža vārds ir pazīstams katram inženierim, tehniķim, arhitektam — visiem, kam jāsastopas ar tehniskajiem projektiem vai rasējumiem. Briedis 1, 54. Aiz rentgena aparāta autobusā atradās tumša telpa, kurā rentgena tehniķis jau bija attīstījis pirmās filmu lentes. Birze 5, 91. Mārtiņš rīkojas pārāk saudzīgi, meža tehniķis pieprasa [mežu] stingrāk retināt. Caune 3, 54.

2. *Cilvēks, kas ir apguvis darbības iemaņas, paņēmienus (kāda uzdevuma veikšanai, kāda mērķa sasniegšanai).* □ ..zviedri pie mums viesojās pirmo reizi, bet boksa lietpratēji zināja, ka viņi ir ļoti labi trenēti, fiziski spēcīgi un lieliski tehniķi, ar viņiem būs grūti cīnīties.. Lukjanskis 3, 75. Savulaik Lielajā baletā pietrūka šo romantisko varoņu, viņus aizstāja viens, tad otrs «atvietotājs», auga virtuozi tehniķi, un... zuda dejiskums. Liepa 1, 165.

tehnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tehniski. 1.** *Saistīts ar tehniku (1), tai raksturīgs.* Tehniskie dati. Tehniskais zīmējums. Tehniskais raksts. Tehniskā mācību iestāde. Tehniskā izglītība. Tehniskā inteliģence. Iekārtas tehniskais stāvoklis. Automobiļu tehniskā kontrole. Tehniskās izejvielas. Tehniskais spirts. Tehniskās zinātnes — *lietišķās zinātnes, kas pētī darba objektus, darba paņēmienus, norises, kuras rodas darba procesā, tehnikas attīstības likumsakarības un tendences, kā arī tās efektīvākās izmantošanas iespējas.* Zinātniski tehniskā revolūcija — *zinātnes un tehnikas sasniegumu strauja ieviešana, ieviešanās visās saimnieciskās dzīves sfērās.* Tehniskās kultūras — *kultūraugi, no kuriem iegūst izejvielas rūpniecībai.* Tehniskie sporta veidi — *sporta veidi, kas ir saistīti ar mašīnu, ierīču u. tml. izmantošanu (piemēram, autobraukšana, kartings, aviomodelisms).* □ Un sāka darboties tehniskās informācijas nodaļa, kur sešpadsmit valodu tulki iepazīstināja rūpnīcas vadību ar jaunākajiem sasniegumiem smagajā industrijā citās zemēs. Dinere 10, 54. ..«Pobeda» bija izjaukta līdz pēdējai skrūvītei. Šoferis gatavojās tehniskajai apskatei. Preilis 1, 38. «Rudenī aizeju armijā. Mani droši vien iedalīs kādā tehniskā daļā, jo tagad es vadu buldozeru.» Birze 5, 268. Garīgi neaudzināts cilvēks viegli var pakļauties tai emocionālajai pārsātinātībai un jūtu devalvācijai, kas zinātniski tehniskās revolūcijas laikmetā skar samērā lielu sabiedrības daļu. Tavare 2, 29.

2. *Saistīts ar tehniku (2), tai raksturīgs.* Sportistu fiziskā un tehniskā sagatavotība. □ ..lielākais vairums vokalīžu rakstītas kā vingrinājumi balss tehnisko iemaņu apgūšanai, tās ir tehniski grūtas, ar virtuozitātes elementiem. Vēriņa 1, 43. Lielā, īstā māksla sākas tur, kur beidzas tehnikas apgūšanas problēmas, kur nejūtam vairs it nemaz tehniskās varēšanas grūtību. Vītoliņš 2, 187.

3. *Saistīts ar (uzņēmuma, iestādes u. tml.) kārtējo organizatorisko darbību (piemēram, dokumentu noformēšanu, informēšanu), tai raksturīgs.* Kancelejas tehniskie darbi. Tehniskā sekretāre.

tehnizācija, -as, s.; parasti vsk. *Tehnikas plaša ieviešana (tautas saimniecībā, kultūrā, sadzīvē, darba procesā u. tml.).* □ ..kā līdzsvarojums funkcionālismam arhitektūrā un vispārējai dzīves tehnizācijai sekoja emocionāli racionāls strāvojums, kas īpaši izpaudās telpiskās vides savdabīguma meklējumos. Novadniece 1, 100. Mūsdienu pasaulē norit nemitīgs tehnizācijas process, tas daudz ko nosaka arī cilvēku domāšanā. Liesma 76, 5, 16. ..cilvēks gāja un turpina iet nevis pa sevis aug-

šupcelšanas ceļu, bet arvien mežonīgāk auļo uz priekšu tehnizācijas un tehnokrātijas strupceļā. Dripe 10, 255.

tehnizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Plaši ieviest tehniku (tautas saimniecībā, kultūrā, sadzīvē, darba procesā u. tml.).* □ Slimnieka stāvokļa novērtēšanā iespējams izmantot automātiskas monitoru sistēmas, kas tehnizē novērošanu un atvieglo darbu intensīvās terapijas nodaļā. Visp ķir 61. Aktīvāku attieksmi pret koku kā materiālu virkne autoru rāda ar ģeometriski tehnizētu virsmas apstrādi, izceļot šķiedrojuma rakstu. Māksla 73, 4, 14. Pētera Martinsona porcelānā atveidotā kosmiskā pasaule vairāk saistās nevis ar fantastisku, tehnizētu brīnumu ireālām vīzijām, bet gan ar brīvām, abstrahētām improvizācijām par Visuma tēmu.. LLM 24.

tehnizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl. *Tikt tehnizētam.* □ Trenera darbs tehnizējas. ..paaugstināt meistarības līmeni palīdz trenažieri — visdažādākās palīgierīces. Zin T 77, 7, 24. Cilvēcei tehnizējoties, tā pa laikam pat katastrofāli atraujas no dabas, tajā skaitā arī no zirga.. Baltakmens, Stukuls 1, 4. Tehnizējas cilvēka ikdiena no pašas mošanās rītā līdz gulētiešanai vakarā. Šī ikdienas industrializācija pieaug ģeometriskā progresijā. Vācietis 15, 87.

tehnokrātija, -as, s.; parasti vsk. *Uzskats, arī sabiedriska kustība, kuras pamatā ir pārliecība par tehnizācijas, industrializācijas izcilu nozīmi sabiedrības attīstībā; tehnikas speciālistu, inženieru kopums, kas pārvalda sabiedrību.* □ Rēca reaktīvie dzinēji, automašīnas traucās šurp un projām,.. valdīja tehnokrātijas radītie trokšņi, smakas un ritmi. Dripe 10, 10.

tehnokrātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tehnokrātiski.** *Saistīts ar tehnokrātiju, tai raksturīgs.* Tehnokrātiska teorija. Tehnokrātiskas idejas.

tehnokrāts, -a, v.; **tehnokrāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tehnokrātijas piekritējs, pārstāvis.*

tehnologs, -a, v.; **tehnoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Tehnoloģijas speciālists.* Rūpnīcas t. □ Ja rodas nepieciešamība ražot jauna veida detaļas, tehnologa uzdevums ir izstrādāt noteiktu tehnoloģisko procesu. Zv 78, 4, 14.

tehnoloģija, -as, s. *Zinātnes nozare, kas pētī izejvielu, materiālu, pusfabrikātu, izstrādājumu īpašību pārmaiņas ražošanas procesā; atziņu, metožu kopums (kādā ražošanas nozarē), kas saistīts ar rūpnieciskajiem procesiem, kuros kvalitatīvi pārveidojas apstrādājamais objekts; arī attiecīgo pārmaiņu, procesu kopums.* Mašīnbūves t. Celtniecības t. □ Māls top par porcelānu. Gadsimtiem ilgi tika meklēti šīs tapšanas noslēpumi, pārkausēšanas temperatūra un visa pārējā tehnoloģija. Bērce 6, 130. Rūpnieciski tas nozīmētu — miljoniem rubļu ietaupījumu, tehnoloģijas vienkāršošanu, atteikšanos no vairāku starpcehu celtniecības. Purs 4, 240. Gaļas izvēle, daudzums un desu gatavošanas tehnoloģija ir katram desu veidam īpatnēja. Mājtur 395.

tehnoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tehnoloģiski.** *Saistīts ar tehnoloģiju, tai raksturīgs.* T. process. Tehnoloģiska operācija. T. eksperiments. Tehnoloģiskā dokumentācija. Tehnoloģiska konstrukcija — *viegli un lēti izgatavojama konstrukcija.* □ «..ieguvu atziņu: lai būtu iespēja attīstīties tālāk, jāapgūst tehniskās un tehnoloģiskās zināšanas, pretējā gadījumā ļoti grūti ir pakļaut sev keramikas materiālu.» Nodieva 1, 101. Vērtējot mālus no tehnoloģiskā viedokļa, jāatzīmē to labā plasticitāte. Izrakt 203. Darbiem, ko veic atsevišķi strādnieki, jābūt saskaņotiem ar visu darba kompleksu un tehnoloģiski jāseko cits citam. Sterns 2, 11.

tehnoloģiskums, -a, v.; parasti vsk. *Produkcijas atbilstība noteiktiem ražošanas un ekspluatācijas apstākļiem.* □ ..apavniekiem, modeļus izgatavojot, jāievēro arī konveijera obligāta prasība — izstrādājuma tehnoloģiskums. Rīgas B 70, 133, 3.

tehnosfēra, -as, s.; parasti vsk. *Zemeslodes daļa, kurā noris saimnieciskā, parasti ar tehnikas izmantošanu saistītā, darbība, arī zemeslodes daļa, kuru ietekmē šāda darbība.*

teicamnieks, -a, v.; **teicamniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Mācību iestādes audzēknis, kam visos priekšmetos ir tikai teicamas sekmes.* □ Jā, toreiz, akadēmijas ceturtajā kursā, viņš bija pavisam tuvu teicamnieka stipendijai. Bels 6, 313.

teicams, -ais; s. -a, -ā; apst. **teicami.** **1.** *Divd.* → *t e i k t.*

2. *Ļoti labs.* T. amatnieks. T. darbs. Teicama kārtība. Teicama atmiņa. Teicami strādāt. □ ..mežniecībā viņš bija teicams strādnieks. Viņu pat slavēja. Žēl, ka Elna neredz viņa fotogrāfiju uz goda plāksnes. Zigmonte 13, 108. Ā. Alkšņa [gleznotāja] uzcītība un teicamas sekmes to satuvina arī ar viņa skolotāju, kas to cienījis un iemīlējis. Stankevičs 4, 34. «Ā, Andriksons,» viņš [barons] iesaucās un nolēca no zirga, «un tik uzcītīgs! Pateicos, Andrikson, par ziņojumu. Tas no jums bij teicami! Tas bij teicami! Paldies!» Blaumanis 6, 153. // apst. *Atzīme ļoti labu sekmju vērtējumam (parasti skolā).* Saņemt atzīmi «teicami».

3. *Tāds, kura ritms, intonācija ir tuva runas valodas ritmam, intonācijai (parasti par dziesmu).* □ Latviešu tautas dziesmu primitīvākā un senākā slāņa — teicamo dziesmu — melodikas pamatā ir dažādas.. skaņkārtu struktūras. Vītoliņš, Krasinska 1, 11.

teicējs, -a, v.; **teicēja,** -as, s. **1.** *Darītājs* → *t e i k t.*

2. folkl. *Dziedātājs, kas uzsāk dziedāt melodiju ar atbilstošo tekstu (parasti teicamajās dziesmās); saucējs (2).* □ Ar teikto dziesmu melodiku saistās arī primitīvākais un reizē savdabīgākais latviešu tautas mūzikas vairākbalsības veids — dziedāšana ar teicējām, vilcējām un locītājām. Vītoliņš, Krasinska 1, 9.

3. *Cilvēks, no kura iegūst informāciju par (parasti) folkloras sacerējumiem, kādu izloksni, vēsturiskiem notikumiem.* □ Bet pasakas arī ir īstenības → pasakas dzīvo pēc teicēja nāves un pēc pasakas pazīst tās teicēju. Vācietis 11, 32. Savus teicējus viņš meklē starp

vienkāršajiem ļaudīm, kur viņš atrod apbrīnojamas dziesmu bagātības, īstus, lielus tautas mūzikas meistarus. Vītoliņš 2, 51. Sevišķi rūpīgi pārbaudāmi etnogrāfijas materiālu pieraksti, jo tos kā ziņu vācējs, tā teicējs var subjektīvi vairāk ietekmēt pat tādā gadījumā, kad teicējs pētāmā jautājumā ir kompetents. Latv etn 20.

4. *Aktieris, kas (piemēram, daiļdarbu lasījumos, raidlugās, izrādēs) runā autora tekstu autora vārdā.*

teiciens, -a, v. **1.** *Stabils, tradicionāls vārdu savienojums vai vārds; arī paruna, sakāmvārds, aforisms.* Zīmīgs t. Sens t. Pieklājības teicieni — *tradicionāli teicieni, ko lieto sasveicinoties, pateicoties, uzrunājot kādu.* Spārnots teiciens (arī izteiciens) — *sakāmvārdam vai parunai līdzīgs vārdu savienojums, kas radies no kāda literāra vai vēstures avota.* □ Agris: Cik nelāgi tas skan: par vēlu! Man nepatīk šis teiciens! Kamēr cilvēks kustas, nekad nav par vēlu! A Eglītis 1, 565. Kopš seniem laikiem latviešiem ir krietns teiciens, kas par cilvēku pasaka visu, — goda vīrs. Lauku Dzīve 89, 11, 1. Ar teicienu «rūgts kā apšu miza» apzīmē īpaši augstu rūgtuma pakāpi. Caune 5, 77. Ir tāds teiciens: ja zemi barosi, zeme baros tevi. Lauku Dzīve 76, 11, 12. . . man gluži neviļus iešaujas prātā kāds Pablo Nerudas spārnots teiciens: aktīvā slinkošana. Goba 5, 146.

2. *Tas, ko kāds ir teicis; izteiciens (2); arī izteikums (1).* □ «Kāds dievišķīgs vakars, jānudien!» Tā sacīja Sproģis, un šis teiciens varētu šķist ļoti parasts un pat banāls, ja vakars patiesi nebūtu pasakains . . Ezera 14, 200. Uz visiem [Sandas] jautājumiem Šopēns atbild tikai ar vienu teicienu: «Arī tas var būt!» Dzene 4, 166. Žaniņš lasīja, atzīmēja [vārsmu] pēdas, bubināja pie sevis rindas un pantus, ierakās vārdnīcās, vajadzīgo teicienu meklēdams. Viese 2, 146.

○ Divdabja teiciens — *savrupināta teikuma locekļu grupa ar apstākļa vai daļēji apstākļa nozīmē lietotu divdabi centrā.*

teika, -as, s. *Vēstītājas folkloras sacerējums, kurā ir apvienots reālais un fantastiskais un kuram piemīt izziņas raksturs; attiecīgais vēstītājas folkloras žanrs.* Latviešu tautas t. T. par Dundagas pili. Stāstīt teikas. □ Pasakās un teikās brīnum tēlaini ierunājas tautas domas, atziņas, vērojumi, var sacīt — pati tautas dzīve. J Kalniņš 5, 28. Sena teika stāsta, ka Sjerraleone (tulkojumā «Lauvu kalni») dabūjusi savu nosaukumu no portugāļu jūras braucējiem. Grīva 8, 270. Latviešu vēsturisko teiku satura daudzveidība ir maz pētīts un apgūts tautas likteņgaitu izziņas avots. Teikās ietverta daudzu paaudžu dzīves pieredze un gudrība. Sk Ģ 90, 1. 17. sal. Kāps no dzelmju dūņām pils kā teikā . . Sudrabkalns 1, 120.

teiksma, -as, s. *Daiļdarbs, kurā mākslinieciskos tēlos ir atveidoti un interpretēti tautas teiku motīvi vai kura fantastiskais saturs ir līdzīgs teiku fantastikai; arī teika, leģenda (1).* □ Dzejnieks šoreiz palicis uzticīgs savam liroepiķa talantam un balādēm un teiksmām . . pievienojis darbu, kam devis žanra apzīmējumu poēma. Kar 63, 1, 148. . . Valdis Rūja . . atcerējās savā dzimtajā pusē dzirdētos nostāstus un uzrakstīja īpatnējas teiksmas par ūdensrozēm . . Lit M 56, 20, 2. Fenikss senajās ēģiptiešu teiksmās bija ērglim līdzīgs putns, kas ik pa piecsimt gadiem pats sevi sadedzina, lai atkal par jaunu celtos no saviem pīšļiem. Dinere 10, 5. «Zilbārdis» ir vecfranču teiksma, ko rakstnieki (Meterlinks, Balašs) bieži izmantojuši. Par šo tēmu uzrakstītas veselas četras operas. M Zariņš 3, 38.

teiksmainība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → teiksmains, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ . . [teātra] saime no jauna apliecinājusi, cik tai tuva ir Raiņa dramaturģija, tās teiksmainība, lielā krāsainība un reizē neparastā domu bagātība, domu plašums. J Kalniņš 1, 291. Dzērvju klaigas piedeva apvidum° lielu teiksmainību, par kādu bija lasīts tikai grāmatās. Jaunsudrabiņš 6, 333.

teiksmains, -ais; s. -a, -ā; apst. **teiksmaini.** *Tāds, kas ir līdzīgs teiku, teiksmu tēliem; neparasti skaists, arī ļoti labs, stiprs; pasakains (1); arī fantastisks.* T. varonis. Teiksmainais papardes zieds. Teiksmaina pils. □ Aiz parka paceļas teiksmainais Tērvetes pilskalns, viens no skaistākiem Latvijā. Mauriņa 1, 20. No tālienes tā [sala] izskatījās kā teiksmaina zivs, kas izlīdusi saulē sildīties. A Grigulis 9, 113. Lec mēness. Viss kļūst zaļgani sudrabots un teiksmains. Paegle 2, 660. Raķešu blāzmā teiksmaini mirdzēja zeme, krūmi laistījās maigā spožumā. Lācis 15, 306.

teiksmība, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Teiksmainība.* □ Sveicu . . es, sniegainā pilsēta, tevi, — Brīnišķa liecies šorīt, it kā no teiksmības valsts. Sudrabkalns 1, 203.

teikšana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība → teikt.*

2. sar. *Iespēja, arī tiesības (ko) noteikt, vadīt, rīkot.* □ . . Krievzemes carienei nav nekas pretim, ja muižniekiem ir neierobežota teikšana savās muižās. J Kalniņš 8, 260. «Zīles jaunkundze vienmēr nāca un gāja, kad gribēdama. Man nebija nekāda teikšana. Arī ar naudas skapi viņa darīja, ko gribēja.» Rozītis III, 274. Bergens: Bendem un Zengeizenam te patlaban lielāka teikšana nekā dievam un viņa eņģeļiem. Zīverts 2, 391.

teikt, teicu, teic, teic (tagadnes formas parasti nelieto), pag. teicu; trans. **1.** *Runāt, parasti īsi (kādu tekstu, vārdus), runājot paust (ko); sacīt (1).* T. dažus vārdus. T. patiesību. T. runu. Teikt (arī sacīt) labrītu (arī labdienu, labvakaru) — *sveicinot teikt «labrīt!» («labdien!», «labvakar!»).* Teikt (arī sacīt) ardievas — *atvadīties, sakot atvadu vārdus.* Teikt (arī sacīt) priekšā — *teikt kādam tekstu, arī domu, faktu u. tml., kas tam jāpauž; ieteikt kādam, piemēram, ideju, darbību, rīcību.* Teikt (arī sacīt) paldies — *pateikties.* □ Aiz krūma iebubinājās lielais melnis. «Nekā man šoreiz nav tev ko iedot,» Mārtiņš teica klātpieiedams . . Upīts 4, 85. «Neraudi, Zuze! Un neļauj skuķiem brēkt,» Vilis aizsmacis teic. Avotiņa 2, 115. Inspektors: . . jūs esat teicis, ka rūdas slāņu

masa jūsu atklātās atradnēs sniedzoties vairākos simt miljonos tonnu? — Kristofers: To es arī tagad saku. Zīverts 1, 403. Tēvs ar māti saskatījās. Viņi neteica viens otram ne vārda, bet abi smagi nopūtās. Birze 3, 37. pārn. Mana Daugava, teic, ko lai daru nu, Dzīva saite mūs vieno un tur. Lasmanis 2, 113. Zigis bija gribējis teikt skaļu labvakaru, bet tagad samulsis apstājās. Saulītis 12, 28. «Teiksim nu pagaidām ardievas. Ej tagad mājās un aizmirsti, ka tu mani esi sastapis.» Lācis 15, 331. . . aptiekāra Sietiņa meita Zenta rēķināšanā bija ļoti vāja. Viņa sēdēja man aiz muguras un vienmēr bikstīja mani teikt priekšā pat visvienkāršākās lietas. Zālīte 5, 14. Uz atsevišķa galda bija saliktas iesvētību dāvanas. Sīmanim vajadzēja tās apskatīt un teikt visiem paldies. Lācis 15, 47. // *Runājot darīt zināmu (ko), informēt (par ko).* Teikt (arī sacīt) acīs — *teikt atklāti.* □ Savākušas savu mantību, izkāpjam, jo dzelzceļnieki, kas staigā gar vagoniem, kaut ko atzīmēdami blociņos, teic, ka vilciens tālāk neiešot. Spāre 5, 167. Notārs: Patiesību vajag teikt vienmēr un visur. Zīverts 1, 193. «Ja kādu satiec, teic savu nelaimi un tiksi no tās vaļā.» Zunde 1, 17. // *Pavēlēt, pamudināt; arī pamācīt, brīdināt.* □ «Es jums teicu — ejiet ārā no veikala!» pārdevēja pacēla balsi. Dripe 2, 136. Cik reižu nav teikts — mācies svešvalodas. Čaklais 3, 129. // *Būt kādos uzskatos, domās (par ko) un paust tās mutvārdos vai rakstveidā.* Teikt (arī sacīt) savu vārdu — *paust savus uzskatus, domas.* □ «Kas teica, ka tā būs atgriešanās pie individuālajām metodēm!» domāja Arturs. «Nē, gluži otrādi.» Stulpāns 2, 85. . . Kronvalda Atis tur [Rīgā] esot vāciešiem visu patiesību arī pateicis? Šiem ausis svilušas, bet pretī teikt nekā nevarējuši, jo dziedāšanas svētkus atvēlējis pats gubernators. J Kalniņš 9, 161. Aspazija grib redzēt Latviju kā demokrātisku, kulturālu republiku, kas līdzīgi senajai Grieķijai spētu teikt savu vārdu pasaules garīgās kultūras attīstībā. Viese 3, 212. // vajadzības izteiksmes formā: jāteic. *Jāatzīst, arī jākonstatē.* □ Zirņi, saimniecēm par godu jāteic, bija varen mīksti un gardi, speķis un rūgušpiens tāpat. Avotiņa, Peters 1, 155. «Bet jāteic,» vēzis turpināja, «ka, arī no ūdens izrauti, mani brāļi nekrita izmisumā.» Kalndruva 5, 172. // novec. *Dēvēt, saukt, arī uzskatīt par ko.* □ . . abi savus zvērestus nav pārkāpuši, jo visā pagastā Jāni ar Latiņu teic par laimīgu pāri. Blaumanis Ia, 179. . . ļaudis Andra māti teica meitās bijušu daudz mīlīgāku, saticīgāku nekā sievā. Apsīšu J 3, 30. Un man ir vienalga, Ka bērza malku stiprāku teic . . Ļūdēns 4, 60. // *Paust (ko) ar savu izteiksmi (par acīm, skatienu).* □ Kalējmeistars Mārcis Mellacis ilgi pētīja balto papīra lapu, atzina, ka nekā priecīga tur nav, un tad paskatījās uz savu vecāko dēlu ar tādu skatienu, kas nepārprotami teica: «Vajadzētu ņemt siksnu, bet negribas veltīgi vicināt rokas: rīt darbā atkal būs jākaļ.» Saulītis 12, 264. // *Būt tādam, no kā ir iespējams ko secināt, gūt kādu informāciju; arī runāt (4).* □ Katrs nams, kad to apskatīja no augšas līdz apakšai, teica kaut ko jaunu. Imermanis 2, 4. . . ceriņu ziedošie krūmi Un dūmenis pussagrauts, greizs Vēl teic, ka te pacēlās dūmi Un pavards bij reiz . . . Kar 58, 8, 47.

2. *Tēlot (ko) mākslas darbā, parasti daiļdarbā, paust (ko) rakstītā tekstā; sacīt (2).*

3. *Parasti savienojumā «neteikt nekā», «neteikt neko»: nepārmest, neizteikt nosodījumu u. tml.; sacīt (3).* □ Šoreiz viņa nekā neteica par visām meitenēm, kas staigā bez galvassegām. Vilks 5, 150. Osis neteica neko. Ko tur lai saka, taisnība vien, akmeņu laušana nebij viņa amats, apnicīgs un pretīgs . . Upīts 4, 106.

4. novec. *Slavēt; cildināt.* □ Dažu rudeni, dažu pavasari Silabriedis pat teica dievu, kad ar muižu nepalika parādā. Blaumanis 6, 52. Kad lielā ozola ēna jau sniegsies līdz kūts mugurai, viņa aiznesīs āboliņa pļāvējiem ar rasu apsvīdušu sviestu un labi nobriedušu un acainu rudzu maizi, un saime to ēdīs teikdama un slavēdama. Virza 1, 17. Bajārs savas meitas teica, Kas teiks mani, sērdienīti? DV 863.

○ Teiktās dziesmas — *teicamās dziesmas.* □ Teicamās jeb teiktās dziesmas dzied pusrunājot, «teicot», to melodika attīstās šaurā intonatīvā apjomā, parasti īsās astotdaļnotīs . . Vītoliņš, Krasinska 1, 8. Lai neteiktu (arī nesacītu) vairāk — *saka, lai norādītu, ka kas būtu jāvērtē stingrāk, noteiktāk u. tml.* Tā teikt (arī kā teikt, teiksim, teikt) — *lieto, lai samazinātu izteikuma kategoriskumu, arī, lai norādītu uz domas aptuvenu izpausmi, minējumu u. tml.* □ Otru istabu saimniece tur uzpostu godam, ja, tā teikt, negaidīts cieminš uzrastos. Avotiņa 2, 15. Tev kauna nebija pie izkapts ķerties man, kā teikt, znotam? Bet citā reizē° tu šitā ne, citādi . . . Jaunsudrabiņš 8, 39. Amerikānis: Tāpēc esmu šeit uzmetis galvenos punktus, kas mums var derēt kā turpmāko sarunu bāze. Jūs tos varat pārdomāt, teiksim, trīs dienas. Zīverts 1, 56. «Vai jums pavasarī nav bijusi kāda slimība, teiksim, gripa?» Birze 5, 95. «Sieviški lai tikai pa kūti, ap lopiem . . . Saimniecei, teikt, tā māju būšana . .» Upīts 4, 303. (Nu), ko (tu) neteiksi (arī teiksi) — *saka, paužot pārsteigumu, izbrīnu (piemēram, par kāda rīcību, izturēšanos).* □ «Ehē, izglāba laivu! Ko tu neteiksi? Puika uz godal» Kalndruva 5, 36. «Un te es biju pirmajā kolhoza dibināšanas sapulcē. Apriņķa pilnvarotā, ko neteiksi!» Spāre 6, 135. «Nu, ko tu teiksi — kā gan viss dzīvē apgriežas?» Sakse 7, 207. ◇ Teikt (arī sacīt) ardievas — *doties prom (parasti uz visiem laikiem).* ◇ Sirds teic (arī saka) — *saka, ja ko izjūt, pārdzīvo, arī, ja ir kāda priekšnojauta.* □ Sirds tomēr teica, ka viņa nav kļūdījusies un rīkojusies nepareizi. Vilks 1, 95. ◇ Neteikt (arī nesacīt) ne četri (arī ne pieci) sar. — *neteikt nekā, klusēt; arī neiebilst.*

Sk. teicams.

teikties, teicos, teicies, teicas, pag. teicos; refl. **1.** *Darīt zināmu (kādu faktu, domu u. tml.), parasti runājot; sacīties (1).* □ Grāmatas autors tur pats teicas bijis un pieved arī zinātniskus avotus, no kuriem savas ziņas smēlis.

A Deglavs 1, 867. Šovakar mājās tiks sīki pārrunāts, kā klaudzējis [rentgena] aparāta slēdzis, un sieva varbūt pat teiksies jutusi starus ejam cauri ādai. Sievietes jau arvien jūt smalkāk. Birze 5, 93. Viņa teicās esam sapņu tulkotāja un burve. Plaudis 3, 129.

2. *Paust (kādu apņemšanos), solīties (ko darīt); sacīties (2).* □ Viktorija: Viņa tepat līdz šuvējai. Teicās tūliņ būt atpakaļ. Upīts XIII, 103. ..Monta teicas palikt pa nakti. Brutāne 8, 98.

teikums, -a, v.: val. *Gramatiski saistītu vārdu savienojums vai atsevišķs vārds, kas izsaka relatīvi pabeigtu domu.* Stāstījuma t. Jautājuma t. Rosinājuma (retāk pamudinājuma) t. Vēlējuma t. Izsaukuma t. Apgalvojuma t. Noliegumа t. Teikuma loceklis — *elementārākā sintaktiskā vienība teikumā (vārds vai vārdu savienojums).* Teikuma virsloceklis — *teikuma loceklis, kas veido teikuma gramatiskās uzbūves pamatu.* Teikuma palīgloceklis — *teikuma loceklis, kas ir pakārtots kādam no teikuma virslocekļiem.* Teikuma priekšmets — *teikuma virsloceklis, kas nosauc runas priekšmetu, kura aktuālu pazīmi izsaka izteicējs.* Vienkāršs teikums — *teikums, kurā ir tikai viens virslocekļu (teikuma priekšmeta un izteicēja vai to grupu) saistījums.* Salikts teikums — *teikums, kurā ir divas vai vairākas sastāvdaļas (komponenti), kas pēc uzbūves ir līdzīgas vienkāršiem teikumiem.* Pilns teikums — *teikums, kurā ir teikuma priekšmets un izteicējs.* Nepilns teikums — *teikums, kurā nav teikuma virslocekļu.* □ «Madis reiz teica, ka viņam dzīve esot beigusies pašā sākumā,» Centis stostīdamies izrunā pagaro teikumu un samulst. Mauliņš 4, 226. Burti, kas vienmēr dzīvojuši katrs par sevi, sāk acu priekšā lipt vārdos un vārdi virknējas teikumos. Viese 2, 84. Ņina dažos teikumos izstāstīja, kas tie par atbraucējiem. Jansons 2, 151. pārn. Šī vasara Marikas dzīvē ierakstījusi jaunu teikumu — nosvinētas atvadas mācībām .. astoņgadīgajā skolā. Lauku Dzīve 81, 9, 18. Bija gramatikas stunda. Vajadzēja nostiprināt zināšanas par saliktiem teikumiem. Ķiršķalne 1, 66.

teilis, -ļa, v. *Taisnstūrveida piegriezuma detaļa apģērba augšdaļā.* □ Taisno plecu līniju [kleitai] uzsver teilis, pie kura mīksti piekrokota augšdaļas priekšpuse. PL Siev 80, 1, 24. Daudz mēteļu modeļu ar teiļiem — gan šauriem, ielaiduma veidā .., gan augstiem, uzpleču tipa .. PL Siev 75, 11, vāku 3. lpp.

teilorisms, -a, v.; parasti vsk. *Darba organizācijas un ražošanas vadības sistēma, kurā izmantoti jaunākie zinātnes un tehnikas sasniegumi un kuru 19. un 20. gadsimta mijā izstrādāja F. Teilors un viņa sekotāji.* □ F. Teilors galvenokārt pētīja vienu faktoru — darbam izlietoto laiku. Šo pētījumu mērķis bija pareizi noteikt atalgojuma summu. Tagad teilorisms kā metode jau acīm redzami novecojies. Zin T 72, 5, 4.

teīns, -a, v.; parasti vsk. *Galvenais kafijas pupiņu un tējas lapu alkaloīds, kas uzbudina centrālo nervu sistēmu; kofeīns.* □ Gaiss [tējas fabrikā] pilns putekļu un veselībai kaitīgā teīna. Teīna pilns gaiss ir arī tajās telpās, kur tēju kaltē un iesaiņo. PL Siev 58, 4, 12.

teisms [te-isms], -a, v.; parasti vsk.; filoz. *Reliģiski filozofiska mācība, uzskats, ka Dievs ir radījis pasauli un pārvalda to pēc savas gribas.* □ Tomēr viņa [Vecā Stendera] teoloģiskā, būtībā ideālistiskā koncepcija neapšaubāmi tiecās piepildīties ar jaunu, stihiski materiālistisku saturu. Īpaši reljefi tas redzams tur, kur viņš dieva traktējumā sāk svārstīties starp oficiālo teismu un panteismu. Vēstis 78, 10, 32.

teistisks [te-istisks], -ais; s. -a, -ā; apst. **teistiski;** filoz. *Saistīts ar teismu, tam raksturīgs.*

teists [te-ists], -a, v.; **teiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Teisma piekritējs.*

teitan, apst.; sar. *Te*[1]. □ «Bet es neesmu domājis apmesties teitan, šajā pasaules nostūrī. Es gribētu būt pie Jurģa.» Niedre 15, 42. Pavisam nopietni, veci vīri taujā, kur teitan esot tā lidošana ar gaisa kuģi .. Avotiņa, Peters 1, 155. Cik pamests viss un svešs, ne pazīt vairs ... Ne karš, ne mēris teitan pāri gājis, bet posta pēdas visur redzamas .. Dorbe 6, 113.

teitoņi, -u, v.; **teitonis,** -ņa, v.; **teitoniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. **1.** *Ģermāņu ciltis, kas 2. gadsimta beigās iebruka Romas valdījumos; šo cilšu piederīgie.* // pārn. *Vācieši.* □ Matīss Kaudzīte un Dārziņa māte savās atmiņās vairākkārt .. piemin šo savā laikā slaveno un iespaidīgo Jaunpiebalgas draudzes mācītāju vācieti [E. Kēlbrantu], teitoni, kurš bija viens no viltīgākajiem un niknākajiem latviešu tautisko centienu apkarotājiem .. Stankevičs 3, 21.

2. v. *Vācu ordeņa brāļi, locekļi (parasti Baltijā).* Teitoņu ordenis — *Vācu ordenis.* □ Jau kopš teitoņu ordeņa laikiem tā [Kēnigsberga] bija prūšu militārisma citadele .. Zv 72, 21, 17.

tēja, -as, s. **1.** *Tējaskrūms.* Tējas krūms — *tējaskrūms.* □ Tējas dzimtene ir senā Ķīna, kur to kultivēja jau mūsu ēras IV gadu simtenī. Ves 78, 3, 31. Zaļie tējas lauki atgādina sastingušus viļņus. Zv 81, 4, 14. Ķīnā, Indijā, Japānā aug 16 tējas krūma sugas. Lauku Avīze 90, 16, 10.

2. *Šī krūma jauno dzinumu lapas; pārtikas produkts — īpaši apstrādātas (raudzētas, kaltētas) šī krūma jauno dzinumu lapas.* Ievākt tēju. Tējas rūpniecība. Melnā t. Zaļā t. Gruzijas t. Indijas t. Ķīnas t. □ Staigājot pa tējas fabriku, rodas tāda sajūta, it kā atrodies lielā tējas kārbā. Kas par aromātu! Zv 79, 14, 21. // *Dzēriens, kas pagatavots no šī pārtikas produkta.* Tēja ar citronu. Tējas glāze — *glāze tējas dzeršanai.* Tējas tase — *tase tējas dzeršanai.* □ Anna: Ko jūs vēlētos klāt — šokolādi, kafiju vai tēju? — Pliksals: Tēju, ja ir. — Anna: Stipru? Zīverts 2, 267. Tēja ir visizplatītākais dzēriens pasaulē. Tā labi dzesē slāpes un, lietota mērenās devās, .. paaugstina garīgo aktivitāti un fiziskās darba spējas. Lauku Dzīve 83, 11, 27. Tēju uzliet iesaka tikai porcelāna vai fajansa traukā ar pietiekami ciešu vāku. Ves 83, 4, 11. sal. Ik vakarus pelēkā migla ietina Jaunpļavas āboliņa zārdus necaur-

redzamā segā. Vītušie ziedi smaržoja kā svaigā, saldena tēja. Dziļums 1, 416. // *Šī dzēriena dzeršana; viesības, kurās pasniedz galvenokārt šo dzērienu.* Ielūgt uz tēju. □ «Lielākai daļai sieviešu dzīve paiet kafejnīcās, pēcpusdienas tējās, ballēs un rautos.» Zālīte 5, 189.

3. *Īpaši apstrādātas (piemēram, kaltētas), parasti ārstniecības, augu daļas; dzēriens, kas pagatavots no šādām augu daļām.* Zāļu t. Aveņu t. □ ..krūzēs jau smaržoja kumelīšu, piparmētru un meža zemenāju tējas. PL Siev 84, 7, 8. Vairums dziedniecisko tēju ir negaršīgas, bet liepziedu sārtbrūnais dzēriens kā viegls vīns.. Caune 5, 122. Ābeles ēnā saziedējusi asinszāle. Tīri vai tējai jāsavāc.. Indrāne 10, 374.

○ Dabiskā (arī īstā) tēja — *pārtikas produkts, kas iegūts no tējaskrūma jauno dzinumu lapām; dzēriens, kas pagatavots no šī pārtikas produkta.* Rūgta tēja — *nesaldināta tēja.* Tējas ūdens — *ūdens, ko vāra tējas gatavošanai.* Tējas stiprums — *koncentrēts tējas uzlējums, ko izmanto tējas dzēriena gatavošanai, atšķaidot ar verdošu ūdeni.* Tējas desa — *vārīto desu šķirnes desa; tējdesa.* Tējas sēne — *simbiotiska mikroorganismu (rauga sēņu, etiķskābes baktēriju) kopa, kas saldinātā tējā veido recekļainas plēves un no kā iegūst saldskābu dzērienu.* Tējas roze — *tējasroze.*

tējasaugi, -u, vsk. tējasaugs, -a, v. *Augu dzimta, kurā ietilpst mūžzaļi koki un krūmi (eļļas, ēterisko eļļu, ārstniecības un krāšņuma augi) ar veselām, pamīšām lapām; šīs dzimtas augi.* □ Svaigās tējasauga lapās kofeīns ir pa lielākai tiesai saistīts ar miecvielām, bet lapu fermentācijas procesā kofeīns pa daļai atbrīvojas. Galenieks 2, 270. Kamēlijas pieder pie tējasaugu dzimtas. PL Siev 84, 5, 22.

tējaskrūms, -a, v. *Tējasaugu dzimtas mūžzaļš krūms, no kura iegūst tēju (2).* □ Silti vējš bambusu birztaliā gulgo, Tējaskrūms uzzied, zeltoranžas spulgo. Ķempe 2, 76. P vitamīnu iegūst galvenokārt no tējaskrūma lapām. Ves 77, 12, 27.

tējasrozes, -žu, vsk. tējasroze, -es, s. *Rožu šķirņu grupa, kurām ir raksturīgi dzelteni, smaržīgi ziedi; šīs šķirņu grupas augs.* Audzēt tējasrozes. // *Šī auga zieds vai zars ar ziedu (ziediem).* Dāvināt tējasrozes.

tējdesa, -as, s. *Vārīto desu šķirnes desa; tējas desa.* □ Vienu sviestmaizi vīrietis jau iztinis.. Sārta tējdesa spīd rikas kodumā. Zemzaris 1, 95. Te uz virtuves galda šķīvītī uzgrieztas bija tējdesas šķēlītes.. Zigmonte 18, 58.

tējhibrīdu, ģen., nelok. *Savienojumā «tējhibrīdu roze»: tējasroze.* □ Kultūras rozes grupē vairākās klasēs: remontantrozes, tējhibrīdu rozes, kapucīņu rozes, daudzziedainās rozes un citas. Galenieks 2, 232.

tejiene, -es, s.; tikai vsk. *Vieta, kurā atrodas runātājs, vērotājs vai kura tam ir tuvu; šejiene.* Tejienes iedzīvotāji. □ Uz Rīgu gan viņš [Alfrēds Kalniņš] laikam nekad vairs neies. Pirmajos tejienes gados vēl gribējās meklēt atpakaļceļu.. Klotiņš 1, 107. Dziļā dziļā meža ielokā, milzīgos ošos ieaugušas, pagasta vistālākajā kaktā, no tejienes līdz tuvākajiem kaimiņiem Mežamietāniem vairāk kā [nekā] verste.. Upīts 4, 279. Ar mokām Agnese aizlauzās līdz augšējiem soliem un nosēdās šaurā vietiņā līdzās Ernai. No tejienes varēja pārredzēt visu auditoriju.. Sakse 6, 34.

tejienietis, -ša, v.; **tejieniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tejienes iedzīvotājs; šejienietis.* □ ..mēs, tejienieši, jau gan esam apraduši ar visu, ar [jūras] vētrām sākot un ar vējiem beidzot.. Zigmonte 2, 190. ..aizjūras mūkiem, alkatīgajiem bruņiniekiem jebkurais tejieniešu baznīcas vīrs bija sātana kalps. Niedre 15, 12. Visi, kas te sākuši cirst mežu, pazuduši. Un fakts, ka Sila Runcis vienmēr paliek, — tas radījis tejieniešos pret vareno vīru bijāšanu, varbūt pat mīlestību. Plaudis 3, 99.

tējkanna, -as, s. *Kanna tējas vārīšanai, tējas uzlējuma gatavošanai; arī kanna tējas pasniegšanai galdā.* Emaljēta t. Porcelāna t. Elektriskā t. Uzlējuma t. □ Kad tējkanna sāk šņākt, Vilis nogriež gāzi. Mauliņš 4, 176. Tējkanna uzvārās — mutuļi iet pāri, un Elza to nocej no plīts. Ezera 12, 18. ..saimniece nes tējkannu ar aromātisku zaļo tēju.. Zv 83, 1, 20.

tējkanniņa, -as, s. **1.** *Dem.* → *tējkanna.*

2. *Neliela (parasti fajansa vai porcelāna) tējkanna tējas uzlējuma gatavošanai.* □ Tējkanniņu izskalo ar verdošu ūdeni, mitrā un karstā kanniņā ieber tēju un ļauj tējas lapiņām dažas minūtes uzbriest. Mājtur 344.

tējkarote, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Maza karote, ko parasti lieto, maisot cukuru dzērienā.* □ Pie tuvākajiem galdiņiem daži ar tējkarotēm pieskandināja tasītēm, aicinot pārtraukt čalošanu.. Purs 4, 71. Tatjana ar tējkaroti noknieba kūkai stūrīti. Klīvers 4, 13. // *Vielas, ēdiena daudzums, kas ietilpst šādā karotē.* □ Glāzei skāba krējuma pievieno tējkaroti mārrutku.. PL Siev 78, 5, pielikumā.

tējnīca, -as, s. *Sabiedriskās ēdināšanas uzņēmums, kur dabūjama tēja, konditorejas izstrādājumi, arī citi dzērieni, uzkožamie.* □ Iegājām tējnīcā. Ēdienu karte ļoti bagātīga.. Zv 57, 2, 4. Tuvējā Apes tējnīcā Linda pati par savu naudu nopirka šampanieti un domās uzsauca tostu.. Kaldupe 13, 47.

teju, apst.; parasti atkārtojumā: teju teju. **1.** *Visdrīzākajā laikā; tūliņ.* □ ..jāsatiek kāds visādā ziņā interesants vidusskolēns. Un steidzīgi, jo teju teju muzikanti nospēlēs pēdējo valsi un katrs aizklīdīs uz savu pusi. Liesma 77, 6, 22. ..sakarsētā un jutīgā iztēle pareģoja visbriesmīgākās nelaimes, kas viņus teju, teju piemeklēs. Kaijaks 2, 65. ..sarkanās ogas, šķita, teju teju pārsprāgs pašas no savas sulas.. Lapsa 2, 108.

2. *Tikko, pavisam nesen; nupat*[1]. □ Lielnoru pagalms šķita kā izmiris. Teju, teju vakar vai aizvakar aizklīdis pasaulē pēdējais šīs mājas iemītnieks. Kaldupe 13, 135.

3. *Gandrīz.* □ ..vajag vispirms pieliekties un nodzert to, kas teju, teju līst pāri [kausa] malām. Dzene 4, 124. ..viņa nāca.., kūļādama portfeli, kas teju teju vilkās gar zemi. Lagzdiņš 2, 101. Starp Aivieksti un lielceļu teju līdz pa-

šai upes ietekai Daugavā bija izaudzis miestiņš.. Viese 4, 20.

4. novec. *Ļoti tuvu; tepat.* □ Kur tu jāj, bāleliņ? Teju meitas kaimiņos. ME IV, 157. Vanadziņi teju vien lidināja. ME IV, 158. Nesper soli, neej tālāk, Paliec visu mūžu teju.. P Bārda 2, 81.

teka, -as, s. *Taka.* □ Meitenes lēca pāri saknēm un lodāja pa zaru apakšu, bet, kad iznāca uz tekas, kas bija iemīta no apmetnes uz upi, tad tika ātri uz priekšu. A Gulbis 1, 12. Viņš iet atkal pa parasto teku gar birzi uz lielceļu un gar kalna malu uz skolu. Akuraters 2, 48. Zīra: Sniegs aizputina tekas, nolīdzina pēdas.. Zīverts 2, 77. sal. Pagātne aizvijas atpakaļ kā bezgalīga teka, pa kuru kādreiz gribas pastaigāt ar atmiņu kurpēm.. Purs 2, 27. sal. ..pār mani zvīļo zvaigžņotais debesu jumts, un tam pa vidu kā balta dvēseļu teka aizvijas Piena Ceļš. Grīns 1, 286. pārn. Brīžam taisna mūža teka, brīžam gāja līkumā. ME IV, 158.

tekalēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Vairākkārt tekāt.* □ Bet namamāte.. neapgurusi tekalē apkārt.. — te piesteidzas pie viena, te piestāj pie otra, te kādu vārdu pamet trešajam. Vējāns 5, 71. ..māte vai ik dienas tekalē starp daudzajām saimniecības ēkām. Kaijaks 2, 8. ..peles.. grauza grīdās caurumus, tekalēja naktīs pa plānu un gultu apakšām.. Birznieks-Upītis IV, 51. pārn. ..smilšainajā piekalnē raiti tekalēja kartupeļu kombains. Cīņa 65, 29, 2.

tekāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. *Ātri, parasti sīkiem soļiem, iet, arī skriet šurp turp, dažādos virzienos.* □ Pie spīķeriem piekrāva kādu lielu kuģi. Noputējuši maisu nesēji tekāja pa augstām laipām turp un atpakaļ. Kurcijs 2, 34. ..meitenes vēl nav tikušas galā ar vakariņām. Dūmos nokvēpušas un dusmīgas viņas tekā iekšā un ārā.. Indrāne 2, 56. Kā melns mākonis viņai apkārt mudžinās bites. Tekā pa drēbēm, pa rokām. Delle 2, 99. Vāveres tekā pa kalna dienvidu nogāzi, papildinādamas ziemas krājumus. Gūtmanis 1, 67. pārn. Sprakst krāsnī bērza šķilas, Es snaužu, un pa kauliem tekā siltums.. Saulītis 16, 26. pārn. Viņš.. juta, ka tiešām kļuvis vēsi un pa muguru tekā saltums kā sīki vižņi. Lapsa 3, 141. pārn. Un, kamēr sieviešu runas tekāja pa māju celiņiem, vīru sarunas grozījās ap lauku darbiem.. Virza 1, 211.

tekne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Gara, samērā šaura caurulveida ierīce, parasti šķidru vai beramu vielu novadīšanai.* Ovāla t. Trīsstūrveida t. Filtrācijas t. Dzirnavu t. □ Ārsienu ilgstošu izturību sekmē.. labi ierīkota atmosfēras ūdeņu novadīšana no jumta ar teknēm un notekcaurulēm. Sterns 2, 79. Jumta teknes novieto virs dzegas.. vai arī piekar zem dzegas. Lauku Dzīve 90, 3, 28. ..pa tekni aizplūst šķidrais, balti kvēlojošais tērauds. Zv 72, 21, 16. Rāmis [karuselim] balstās uz centrālā šarnīra un rotē pa apaļu betona tekni uz pneimatiskiem balsta riteņiem. Lauku Dzīve 81, 2, 28.

tekošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tekoši. 1.** *Divd.* → *t e c ē t*[1].

2. *Tāds, kas noris bez traucējumiem, pārtraukumiem, raiti (parasti par runu).* T. stāstījums. □ ..mazā skaitīja baušļus un ticības gabalus tik skaidri un tekoši, ka viņas vecajai° draudzenei neatlika nekā ko pārlabot.. Kaudzītes 1a, 6. Mājās puika bija tik labi sagatavots, tik tekoši lasīja, glīti rakstīja un veikli rēķināja.. Dzene 8, 26. Pirms gadiem pieciem sešiem, tad strādnieki kāri klausījās katru, kas mācēja tekoši un skaļi runāt. Upīts XII, 1016.

3. *Kārtējs.* Tekošais konts (arī rēķins) — *konts (bankā vai krājkasē), kas atspoguļo operācijas, kuras tiek veiktas ar glabājamiem naudas līdzekļiem.* □ Mūžīgi viņa bij aizņemta ar tekošiem, steidzīgiem darbiem un ziemā.. rāvās vēl ar aušanu, lāpīšanu un šūšanu. Birznieks-Upītis 6, 14. ..mūsu mūzikas kritiķi savieno tekošo mūzikas dzīves vērtēšanas darbu ar zinātniski pētniecisko darbu. Kar 58, 7, 131. Tekošajā remontā ietilpst sīki, mazāka apjoma atsevišķu ēkas daļu remonti, piemēram, sabriedušu durvju un logu noēvelēšana, atsevišķu grīdas dēļu.. apmainīšana u. tml. Sterns 2, 323. «Es jūtos lieliski, kamēr man ir nauda tekošajā rēķinā,» sacīja.. Komkovs. Liesma 70, 2, 9.

tekstenis, -ņa, v.; sar. *Teksta uzdevums.* □ ..viņa ķeras klāt rēķināšanas grāmatai un tad pa uzdevumam — teksteņus un stabiņus. Indrāne 7, 108.

tekstilfabrika, -as, s. *Fabrika, kurā ražo tekstilizstrādājumus.* □ ..grāmata stāsta par tekstilfabriku, kur vilnu plucina, tīra, kārš, savērpj un auž no dzijas audumu, ko vēlāk krāso. Lit M 55, 6, 3. Ik rītu uz.. tekstilfabriku steidzas čaklas strādnieces: audējas, spolētājas, šķērētājas.. Zv 63, 11, 20. Divās tekstilfabrikās izdarītie pētījumi rāda, ka ražošanas telpu mikroklimats stipri ietekmē darba ražīgumu. Lauku Dzīve 80, 1, 11.

tekstilgalantērija, -as, s.; parasti vsk. *No tekstilšķiedrām darināta galantērija.* □ Tekstilgalantērijas izstrādājumus gatavo fabrika «Lenta», kas specializējusies austo un pīto lenšu, mežģīņu ražošanā.. Ģeogr 358.

tekstilijas, -u, vsk. tekstilija, -as, s. *No tekstilšķiedrām darināti priekšmeti.* □ Bagātākā ir muzeja tekstiliju kolekcija (tanī ap 18 000 priekšmetu — latviešu tautas tērpu komplekti, to sastāvdaļas, kā arī audumi — segas, galdauti, dvieļi.. un 1800 pāru cimdu). Latv etn 25. Pati elementārākā interjera un gobelēna mijiedarbības forma veidojas tad, ja tekstilija ir tikai dekoratīvs akcents.. Mākslа 75, 1, 3.

tekstilizstrādājumi, -u, vsk. tekstilizstrādājums, -a, v. *No tekstilšķiedrām darināti izstrādājumi (piemēram, diegi, dzija, audumi).* □ ..ilgs un sarežģīts ir tekstilizstrādājumu ražošanas process. Zin T 64, 4, 7. Ēvalda.. dzīvoklī visi rūpnieciski ražotie tekstilizstrādājumi nomainīti ar paša darinājumiem. Mēbeļdrānas, pārklāji, paklāji, aizkari, spilveni — tas viss pilsētas standartdzīvoklīti pārvērtis interesantā ekspozīcijā. Lauku Dzīve 81, 3, 20.

tekstilkombināts, -a, v. *Kombināts, kurā ražo tekstilizstrādājumus.*

tekstilmāksla, -as, s.; parasti vsk. *Lietišķās mākslas nozare, kur mākslinieka ieceres realizēšanai izmanto tekstilšķiedras.* □ Lietišķās mākslas izstāžu pārskatu sāksim ar tekstilmākslu, kur galvenā vieta pieder klasiskajam gobelēnam .. Tēl M 84, 24. Tekstilmāksla uzsūc un pārveido sevī .. visatšķirīgākās parādības, sākot ar etnogrāfiju, gleznieciību, dabu, mūziku un beidzot ar arhitektūras telpiskām konstrukcijām. Cīņa 81, 86, 3. .. gobelēnistu sarodas aizvien vairāk, jo Mākslas akadēmijā kopš 1961. gada nu ir tekstilmākslas nodaļa .. Nodieva 1, 94.

tekstilmākslinieks, -a, v.; **tekstilmāksliniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Mākslinieks, kas darbus darina no tekstilšķiedrām.* □ Jaunas vēsmas vērojamas arī jaunās paaudzes tekstilmākslinieku .. darbos. Viņu devums liecina par dziļāku ieskatīšanos vecmāmiņu krāsu salikumos un rakstu ritmos. Tēl M 84, 26. Ciešā arhitekta un tekstilmākslinieka sadarbībā, kas vērtējama kā īpaši perspektīva, gobelēns var kļūt par telpas struktūru veidojošo elementu .. Māksla 75, 1, 5. Visu zemju tekstilmākslinieki grib kontaktēties, bagātināt pieredzi, gūt svaigas atziņas. LLM 85.

tekstilmateriāls, -a, v. *No tekstilšķiedrām iegūts materiāls.* Austie tekstilmateriāli. Neaustie tekstilmateriāli.

tekstilnieks, -a, v.; **tekstilniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Tekstilrūpniecības speciālists, arī strādnieks.* □ .. pamatoti ir bērnu apģērbu ražotāju pārmetumi tekstilniekiem, kas piegādā vienveidīgus un krāsu ziņā vienmuļus audumus. Zv 73, 6, 2. Šī mācību iestāde ir meiteņu skola. Tajā apgūst profesiju nākamās tekstilnieces — audējas, vērpējas, adītājas, trikotāžas šuvējas. PL Siev 78, 2, 21.

2. *Tekstilmākslinieks.* □ Henriks Vorkalis Mākslas akadēmiju beidza kā tekstilnieks. Cīņa 76, 78, 4.

tekstilpavediens, -a, v. *Lokans, samērā stiprs veidojums, kam ir mazs šķērsgriezums un liels garums un ko izmanto tekstilizstrādājumu darināšanai.* Vienkāršais t. Šķeterētais t.

tekstilpreces, -ču, vsk. tekstilprece, -es, s. *No tekstilšķiedrām darinātas preces.*

tekstilrūpniecība, -as, s. *Vieglās rūpniecības nozare, kas ietver tekstilšķiedru ieguvi un izstrādājumu ražošanu no tām.* □ Patēriņa priekšmetu svarīgākā ražošanas nozare ir tekstilrūpniecība, kas izgatavo kokvilnas, vilnas, linu un zīda audumus, kā arī trikotāžas izstrādājumus. Ģeogr 309. Pēdējā laikā daudz domāts par tekstilrūpniecības uzņēmumu strādnieču veselības aizsardzību. Ves 86, 6, 9.

tekstils[1], -a, v. *Tekstilizstrādājums; arī tekstilijas.* □ Tekstila ražošanas apvienība «Rīgas audums» ir viens no lielākajiem tekstilrūpniecības uzņēmumiem Baltijas republikās .. Zv 75, 5, 6. .. ir milzīgs pieprasījums pēc visdažādākā veida audumiem, dekoratīvais tekstils kļuvis ļoti populārs .. Māksla 75, 1, 6. .. dominējošs [izstādē] ir tekstils un keramika. Lit M 80, 3, 8.

tekstils[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **tekstili.** *Saistīts ar tekstilizstrādājumiem, tiem raksturīgs.* Tekstila dekorācija.

tekstilšķiedra, -as, s. *Slaids, lokans, samērā stiprs, maza šķērsgriezuma, ierobežota garuma veidojums.* Dabiskā t. Mākslīgā t. □ Tekstilšķiedras .. nokļūt kāršanas mašīnā .., kura tās izkārš, izlīdzina un saliek vajadzīgā biezuma slānī. Zin T 64, 4, 7.

tekstolīts, -a, v.; parasti vsk. *Materiāls, kas ir veidots no vairākām ar sintētiskajiem sveķiem piesūcinātām auduma kārtām.* □ No tekstolīta gatavo arī caurules un stieņus. Alksnis 1, 17. No tekstolīta .. izgatavotie zobrati ir vairākkārt izturīgāki un vieglāki par tērauda [zobratiem]. Neparasti lielu slodzi iztur arī tekstolīta gultņi. Cīņa 63, 34, 2.

tekstologs, -a, v.; **tekstoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Tekstoloģijas speciālists.* □ Raiņa kopotu rakstu tapšana ir atsevišķa problēma. .. konsultējāmies ar vadošajiem padomju tekstologiem par to, kādam vajadzētu būt zinātniskajam izdevumam. Lit M 81, 49, 4.

tekstoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Filoloģijas nozare, kas pētī daiļdarbu, dokumentu u. tml. tekstus un sagatavo tos interpretācijai, publicēšanai.* □ .. ar Raiņa Kopotu rakstu izdošanu mūsu republikā pilnībā uzplaukst tekstoloģija kā zinātne. Lit M 82, 44, 6.

tekstoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tekstoloģiski.** *Saistīts ar tekstoloģiju, tai raksturīgs.* □ Tekstoloģisko pētījumu rezultātā grāmatas autore nonākusi pie jaunām, interesantām atziņām par E. Veidenbauma dzejas formas meklējumiem .. Cīņa 80, 5, 3.

teksts, -a, v. **1.** *Mutvārdos izteikts vai ar rakstu zīmēm fiksēts vārdu, teikumu, to savienojumu kopums, kam ir kādas funkcijas sazināšanās procesā.* Rakstīts t. Tipogrāfiski iespiests t. Runas t. Romāna t. Lugas t. Telegrammas t. Tipogrāfiska salikuma t. Autora teksts — *autora vēstījums, arī piebildes, remarkas (parasti daiļdarbos, publicistiskos sacerējumos) atšķirībā no tiešās, netiešās, noģiedamās runas.* Teksta uzdevums — *matemātikas uzdevums, kurā dotumi un prasības ietvertas īpašā dabiskās valodas tekstā.* □ Senie raksti atrodami uz dažādiem priekšmetiem. Sevišķi daudz tekstu iegravēts traukos. Jaun Gr 60, 3, 43. Darbību pamatlikumi ar pozitīviem veseliem un racionāliem skaitļiem aprakstīti jau vissenākajos matemātiskajos tekstos no Ēģiptes un Babilonas. Strazdiņš 2, 293. Viņš [skolotājs] pats vada režiju, spēlē divas lomas un izmisīgi stāsta man, ka uz skatuves esot jādzīvo, nevis jāskaita teksts kā baušļi. Spāre 2, 77. .. Austra kvernēja pie algebras teksta uzdevuma par vienu no tām daudzajām mistiskajām tvertnēm, kur pa vienu krānu ūdens tecēja iekšā, bet pa otru — ārā. Ezera 8, 194. // *Šāds vārdu, teikumu kopums, kas ir izmantots vokālā skaņdarbā.* □ E. Dārziņš 1904. gadā radīja kora dziesmas ar Raiņa tekstiem .. Briede-Bulāvinova 1, 26. Bieži vien kom-

ponists, lai izceltu kādu nozīmīgu teksta fragmentu, lieto rečitatīvu. Vēriņa 1, 8. Daudz vēlāk, kad es jau biju pieaugusi, no vecmāmiņas, burtiski, izdīcu dažu vecu ziņģu tekstus. Viņa bez aizķeršanās noskaitīja man «Brango kuģi Norvillu» .. Zigmonte 18, 68.

2. poligr. *Tipogrāfijas burti, kuru biezne ir 20 punktu.*

tekstualitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tekstuāls, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ 1986. gadā ASV iznāca grāmata ar vilinošu nosaukumu — «Amerikas literatūras vēsturi rekonstruējot». Tās autori noraida «Jaunās kritikas» šauro tekstualitāti, nepieņem vecā historisma «naivitāti» ar tā «formu» un «kontekstu» .. Kar 90, 1, 162.

tekstuāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **tekstuāli.** *Saistīts ar tekstu (1), tam raksturīgs; tāds, kas ir pausts tekstā.* □ Prozas tekstuālais zemteksts patiešām stiprā mērā līdzīgs valodas zemtekstam. Admīdiņš 1, 33. ..iecere rīkot [plakātu] izstādi ar paplašinātiem tekstuāliem komentāriem ir bijusi gaidīta. Pad J 85, 44, 4.

tekstūra, -as, s. *Uzbūves, struktūras īpatnību kopums (piemēram, vielā, iežos, koksnē), ko rada sastāvdaļu, elementu novietojums, savstarpējās telpiskās attiecības.* Kristāliskas vielas t. Slāņaina t. Slokšņaina t. □ Atkarībā no veidošanās apstākļiem ieži atšķiras ar .. savu tekstūru — minerālu kompleksu sakārtu [sakārtojumu] iežu masā .. Maldavs 1, 62. Katram .. laukakmenim ir sava forma, krāsa, tekstūra .. Draugs 85, 11, 30. Māzeru koksnei ir ļoti skaista tekstūra. Zv 85, 2, 24. Jāveic rūpīgs darbs, lai auduma tekstūru nostiprinātu, lai tas kaut daļēji atgūtu savu sākotnējo izskatu. LLM 106.

teksturēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **teksturēti.** *Tāds, kam ir raksturīga noteikta tekstūra.* T. materiāls. T. pavediens. Teksturēta koksne.

tektīti, -u, vsk. tektīts, -a, v.; min. *Nelieli, apaļi vai ieapaļi, apkusuši, stiklam līdzīgi veidojumi neogēna un kvartāra nogulumos.* □ Padomju Savienības teritorijā pirmoreiz atrasti .. tektīti. Zinātnieki ir tuvu tam, lai atrisinātu ilggadējo problēmu — kas tad ir tektīti un kādos procesos tie veidojas. Cīņa 75, 136, 2.

tektonika, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Ģeoloģijas nozare, kas pētī Zemes garozas uzbūvi, kustības, deformāciju.* □ Drīzumā .. tiks izdots unikāls pētījums par mezozoja — kainozoja krokojuma joslām .. Pētījums aptver ļoti plašu faktu materiālu stratigrāfijā, tektonikā un magmatismā. Cīņa 77, 38, 4. // *Zemes, arī citu planētu uzbūve, kustība, deformācija.*

2. *Uzbūves konstruktīvo un mākslinieciskо elementu vienotība, saskaņa (celtnē).* □ Arhitektu un inženieru radošajā sadarbībā jārod jaunas ierosmes, kā pacelt lielpaneļu dzīvojamo namu tektoniku jaunā, augstākā pakāpē. Māksla 62, 2, 16.

3. *Uzbūve, kompozīcija (mākslas darbā); sastāvdaļu saliedējums harmoniskā vienībā (mākslas darbā).* Skulptūras t. □ Veidojot dekoratīvi lietišķos priekšmetus, tagad vispirms tika meklēta konstruktīvi stabila uzbūve, pārliecinoša formas tektonika un skaidras proporcijas. Novadniece 1, 88.

tektonisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tektoniski.** **1.** *Saistīts ar tektoniku (1), tai raksturīgs.* Tektoniski pētījumi. T. ezers. Tektoniskās kustības. Tektoniska struktūra. □ Zemes garozas attīstības vēsturi iedala ērās, periodos, epohās, laikmetos. Šīs ģeohronoloģiskās vienības saistītas ar tektoniskajiem notikumiem (kontinentu apveidu izmaiņas, jaunu jūru un kalnu veidošanās), klimata, floras un faunas pārmaiņām. Biol r 335. Ar kosmiskajām fotogrāfijām iespējams izpētīt mūsdienu fizikāli ģeoloģisko un tektonisko procesu intensitāti. Sk Av 71, 19, 4. Seno vulkānu pētīšana Baltkrievijā, ko uzskatīja par tektoniski mierīgu reģionu, rada ļoti lielu interesi .. Cīņa 85, 270, 3.

2. *Saistīts ar tektoniku (2), tai raksturīgs.* □ Kompleksa tektoniskais risinājums netraucēs Rīgas vēsturisko siluetu .. Zv 79, 9, 4.

3. *Saistīts ar tektoniku (3), tai raksturīgs.* □ Mērogos vērienīgajam metālkalumam tektonisku stingrību piešķir vertikālais šķēpu motīvu kārtojums .. Novadniece 1, 74.

tekulis, -ļa, v.; **tekule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** v.; apv. *Auns; arī kuilis.* □ Burzmā spraucas .. gan aitas, gan tekuļi .. Caune 4, 68. Jurģim ir tekuļa ādas apavs, plāns kā novalkāts pakulu audums. Niedre 15, 149.

2. pareti. *Bēglis; klaiņotājs.* □ Leontīne patiešām no sirds vēlējās vieglprātīgā tekuļa Indriķa sasaistīšanu ar Nanijas līgavas šlepi. Skujiņš 14, 242. pārn. Uz neatgriešanos prom stundas iet. Un smej par mums šis debess tekulis, Šis mēness taukainais. Avotiņa 1, 47. ◇ Tekulis un bēgulis bibl. — *cilvēks, kam nekur nav pastāvīgas uzturēšanās vietas.* □ Vai tad nu viņam vienmēr te būs jādzīvo par tekuli un bēguli? Upīts VIII, 468.

teķis, -ķa, v. *Aitu tēviņš.* □ Jaunievedums .. ir .. vaislas teķu kontrolizaudzēšanas stacijas .. Lauku Dzīve 77, 8, 35. Aitkopībā laba vaislas teķa nozīme ir sevišķi liela, jo vilnas daudzums, tās kvalitāte un aitu auglība ir īpašības, kas stabili iedzimst no vecākiem. Lauku Avīze 90, 24, 6. Govis neparko negribēja nākt laukā no [degošās] kūts, .. vienīgi aitas bezdomu trulumā sekoja teķim. Skujiņš 14, 83.

tēlainība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tēlains, šīs īpašības konkrēta izpausme; vispārināta, uzskatāma (īstenības atspoguļojuma) forma.* □ Sevišķa uzmanība lirikā (arī kritikas prasībās pret liriku) tiek veltīta tēlainībai, gleznām. Valeinis 2, 174. F. Lista koncertetīdes saviļņo ar savu emocionalitāti un tēlainību. B Briede 1, 11. Vēstures likteņgaitās glabātie un koptie tautas ētiskie un estētiskie ideāli summējas tautasdziesmās un lietišķās mākslas veidojumos, kam raksturīga lakoniska tēlainība bez liekvārdības un samākslotības, poētisks dabas redzējums .. LLM 15. Es skatos mākoņos, kas aizslīd vakara debesīs, — nekad mākoņu kompozīcijas un krāsas nav tik dažādas un bagātas savā izteiksmīgajā tēlainībā kā saulrieta stundā. Mauriņa 1, 91.

tēlains, -ais; s. -a, -ā; apst. **tēlaini.** *Saistīts ar mākslas tēliem, tiem raksturīgs; tāds, kam piemīt mākslai, tās tēliem raksturīgā izteiksmība, iedarbīgums.* T. stāstījums. Tēlaina valoda. □ Tā jūras vārti D. Zigmontes romānā iegūst plašāku tēlainu nozīmi. Tie saistīti ar vīrišķību un drosmi, tie saista zvejnieku darba un ģimenes dzīvi vienā nedalāmā audumā. J Kalniņš 1, 389. Formulējot galveno ideju, darba pamatdomu, tā tiek izņemta ārpus tēlaini emocionālā konteksta, bet vienīgi tanī tā ir dzīva, mākslinieciska. Valeinis 1, 89. Spicausis bija radis domāt tēlaini: mīlestība — amora bultas, nāve — nelūgtā viešņa, vētra — dabas stihija, maize — darba dāvana. Bels 8, 22. Skolas gads nu bija galā... Mēs nācām mājās, mums ne rokās, ne uz muguras šodien nebija jānes soma — cilvēka pirmā dzīves nasta, tēlaini izsakoties. Zigmonte 18, 146.

tēlainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t ē l a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme; arī tēlainība.* Izteiciena t.

tele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Teļš (sievišķais īpatnis); nepieaugusi govs.* Pērnā t. Šķirnes t. Grūsna t. □ ..daudzas republikas saimniecības jau vairākus gadus ganāmpulku papildina ar augstas klases telēm. Pad J 79, 223, 2. Te Tībils visu vasaru turēja savus lopus: divas teles, abas slaucamās govis, aitas un zirgu.. Birznieks-Upītis 6, 198. ..nopētīju savu ganāmpulku — vai kāda no govīm, īpaši telēm, netaisās laisties blēņās uz ziņu lauku.. J Plotnieks 10, 3.

tele-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. **1.** *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar televīziju, strādā televīzijas sistēmā.* Telecentrs. Telekinematogrāfija. Telekinoprojektors. Telepārraide. Telereportieris. Telestudija. Teležurnālistika. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosaukto pārraida pa televīziju.* Teledramaturģija. Teleiestudējums. Telereportāža.

2. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosaukto veic, vada, regulē u. tml. no attāluma; norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais iedarbojas uz ko no attāluma.* Teleapstrāde. Teleautomātika. Telefotogrāfija. Telemehanizācija. Teleregulators. Telesignalizācija.

teleateljē [teleateljē], nelok., v. *Ateljē, kas uzstāda, regulē un labo televizorus, to antenas.*

telecentrs, -a, v. *Televīzijas centrs.* □ Jo augstāk virs zemes pacelta televīzijas raidantena, jo tālāk no telecentra skatāma pārraide un jo labāki ir uztveršanas apstākļi. Zin T 67, 6, 20. ..1954. gadā sāka darboties Rīgas televīzijas centrs, bet neilgi pēc tam arī telecentri Tallinā, Harkovā un citās pilsētās. Zv 78, 9, 20. Tehniskajā ziņā mūsu telecentrs ir no vismodernākajiem Padomju Savienībā. Zv 80, 4, 11.

telefakss, -a, v. **1.** *Elektrosakaru sistēma rakstītu tekstu, attēlu pārraidei ar elektriskajiem signāliem pa automātiskā telefona tīkla līnijām.*

2. *Ierīce, kas ar elektriskajiem signāliem pārraida un uztver rakstītus tekstus, attēlus un atveido tos uz papīra.*

teleficēt, -ēju, -ēt, -ē, pag. -ēju; trans. *Iekārtot, izveidot televīzijas pārraižu sistēmu (piemēram, teritorijā, uzņēmumā, iestādē).* T. pilsētu. T. rūpnīcu.

telefikācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process → t e l e f i c ē t.* □ 1966. gadu uzskata par Padomju Savienības pilsētu telefikācijas pirmā posma noslēgumu, tad arī pabeidza melnbaltās televīzijas pirmās paaudzes aparatūras izveidošanu. Zv 78, 9, 20.

telefilma, -as, s. *Kinofilma, kas ir paredzēta televīzijas pārraidēm; televīzijas filma.* □ Ir pabeigta telefilma «Teātris».. Artmane 172. ..Tevi jau ievērojušas kinostudijas, Tu esi sācis piedalīties telefilmās. Liepa 1, 137.

telefonēt, -ēju, -ēt, -ē, pag. -ēju; intrans. *Zvanīt pa telefonu.* □ ..es jau biju sataisījies iziet, ja telefonētu minūti vēlāk, manis mājās vairs nebūtu. Puriņš 2, 159. Kā noskaidroja, telefonēts no Ģeriņu sarunu punkta.. Birze 3, 84. // trans. T., ka aspriede atlikta.

telefonija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes un tehnikas nozare, kas ietver telefona sakaru principu un darbības pētīšanu un atbilstošas aparatūras izveidi; attiecīgais elektrosakaru veids.* Starppilsētu t. □ Gadu no gada daudzveidīgākas kļūst telefonijā lietotās iekārtas. Zin T 81, 3, 13. ..vajadzīgi augsti kvalificēti speciālisti, kuri prastu gan konstruēt, gan ekspluatēt sarežģīto telefonijas ierīci. Liesma 76, 11, 23.

telefonisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **telefoniski.** **1.** *Saistīts ar telefoniju, tai raksturīgs.* □ Nenoliedzams poliklīnikas personāla ieguvums ir jaunā iekšējo telefonisko sakaru sistēma. Ves 80, 8, 5.

2. *Tāds, kas notiek, ko veic, izmantojot telefona sakarus.* □ Pirms dienām septiņām Lidija Bērza saņēma telefonisku ziņu, ka «vīram ar veselību patlaban nav diez cik labi».. Kalndruva 7, 169. «Tā īsti taču neviens nav sapratis, un varbūt tā bija mana pēdējā pirmizrāde,» viņa teica telefoniskā sarunā nākošā rītā. Mauriņa 1, 25. Visi, kas vēlas atmest smēķēšanu, tiek aicināti jebkurā laikā telefoniski kontaktēties ar šī pasākuma organizatoriem, lai saņemtu nepieciešamos padomus.. Ves 85, 7, 23.

telefonists, -a, v.; **telefoniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Telefona centrāles darbinieks, kas strādā pie komutatora.* □ ..komutatoru zālē regulāri noris konkursi — sacensības starp telefonistēm.. Liesma 76, 12, 19. «..Alūksne četri, četri, seši — devītajā kabīnē,» atskan dežurējošās telefonistes balss. Zv 63, 6, 16.

2. mil. *Sakarnieks, kas iekārto un pārrauga telefona līnijas.* □ Telefonisti vēl tina kopā lauka telefona vadus. Strāls 2, 283. Latviešu divīzijā viņš piedalījies kaujās pie Narofominskas.. Sākumā bijis ierindnieks telefonists, vēlāk — seržants. Zv 73, 8, 1.

telefonizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process → t e l e f o n i z ē t.* □ ..Rīgas un visas mūsu republikas telefonizācija turpinās. Zv 78, 1, 16. ..lai gan mums ir labas iespējas apgādāt laukus ar jaunām telefona centrālēm,

tomēr kompleksi telefonizāciju kavē vēl divi nopietni faktori. Lauku Dzīve 90, 3, 10.

telefonizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Iekārtot, izveidot telefona sakaru sistēmu (piemēram, teritorijā, uzņēmumā, iestādē).* □ Automātiskās centrāles būvējam, lai telefonizētu kādu noteiktu pilsētas rajonu un dotu iespēju pievienot jaunus abonentus arī vecajai telefonu centrālei.. Cīņa 75, 246, 2. «Latvija» pēc vilciena apkalpojošās brigādes iniciatīvas bija valstī pirmais telefonizētais vilciens. Zv 82, 18, 11.

telefonogramma, -as, s. *Dienesta ziņojums, ko pārraida pa telefona sakaru sistēmu un kam pēc pieņemšanas un pierakstīšanas ir dokumenta funkcija.* □ Līnija bija aizņemta, jo priekšsēdētājs sarunājās ar rajonu, bet.. starpā iespraucās Rīga ar rajonam adresētu steidzamu telefonogrammu. Skujiņš 14, 352.

telefons, -a, v. **1.** *Elektroakustiska ierīce, kas pārvērš elektriskos signālus skaņu signālos.* Elektromagnētiskais t. Galvas t.

2. parasti vsk. *Elektrosakaru veids runas pārraidei, pārvēršot skaņu signālus elektriskajos signālos un pārraidot tos pa sakaru līnijām, kanāliem; telefona sakari.* Telefona vadi. Telefona stieples. Telefona stabs. Rūpnīcas iekšējais t. Telefona tīkls — *tehnisku ierīču komplekss telefona sakaru īstenošanai.* Telefona centrāle — *iestāde, kas apkalpo telefona abonentus; iekārta telefona tīkla kanālu savienošanai.* Telefona saruna — *saruna pa telefona tīklu.* □ Mūsu šodienas dzīvi bez telefona ir grūti pat iedomāties. Tas ir viens no operatīvākajiem sakaru līdzekļiem.. Zv 82, 10, 1. No nama uz namu stiepjas elektriskās līnijas un telefona kabeļi. Māksla 72, 1, 24. ..Latvijā (Rīgā) pirmo telefona tīklu atklāja 1882. gadā. Zin T 76, 4, 39.

3. *Šāda elektrosakaru veida tīkla gala ierīce signālu uztveršanai un pārraidei; telefona aparāts.* □ Latvijas PSR izved uz citām republikām.. veļas mazgājamās mašīnas, ..telefona aparātus.. Ģeogr 469. Atkal zvanīja telefons. Brigitai mājās esot, Arnolds pie aparāta izvairījās iet. Dripe 10, 20. «Nikolajs smagi saslimis,» viņa.. teica. «Mazliet pagaidi un piezvani otrreiz. Es aiznesīšu telefonu otrā istabā pie viņa gultas.» Grīva 8, 43.

4. *Šāda elektrosakaru veida tīkla abonenta numurs.* Telefona (arī telefonu) grāmata — *telefona tīkla abonentu numuru un adrešu sakopojums.* □ Es pārrakstu telefonus Nākamgada kalendārā.. Čaklais 1, 104. Dinas tēvs metas istabā pie sava rakstāmgalda, pagrābj telefonu grāmatu un trīcošiem pirkstiem šķir lapas. Dripe 6, 137.

telefonsaruna, -as, s. *Saruna pa telefona tīklu; telefona saruna.* □ ..piepeši telefonsaruna pārtrūka. Lit M 90, 36, 6. It bieži atceros kādu nejauši noklausītu telefonsarunu starp manu dēlu.. un viņa draugu.. Sk Ģ 90, 2, 11. ..redzēju strazdus uz telefona vadiem,.. strazdi noklausās telefonsarunas.. Selga 1, 52.

telegrafēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Raidīt pa telegrāfa tīklu.* □ «Mūzikas, protams, nebūs,» tumšmatainais strauji piecēlās. «Vajadzēja telegrafēt, lai atsūta orķestri.» Saulītis 12, 9. Viņš [slimnieks].. sūta māsu uz pastu, lai tā telegrafētu sievai, cik augsta temperatūra. Birze 5, 173. // intrans. □ «Ak jūs tas biedrs Hibners, par kuru man Klāva telegrafēja? Prieks,.. ka atbraucāt.» Preilis 1, 71.

telegrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes un tehnikas nozare, kas ietver telegrāfa sakaru principu un darbības pētīšanu un atbilstošas aparatūras izveidi; attiecīgais sakaru veids.*

telegrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **telegrāfiski. 1.** *Saistīts ar telegrāfiju, tai raksturīgs.*

2. *Tāds, kas notiek, ko veic, izmantojot telegrāfa sakarus.* □ Pēc trim dienām pienāca telegrāfiska atbilde.. Birznieks-Upītis 6, 251. Es tiešām varēju nebraukt, varēju apsveikt telegrāfiski.. Zemzaris 4, 98. Argods: Rozes sūtījis tēvs. Telegrāfiski. A Eglītis 1, 389.

telegrāfists, -a, v.; **telegrāfiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sakaru darbinieks, kas pieņem un noraida telegrammas.* □ Viņa bija nolēmusi iestāties sakaru arodskolā, lai kļūtu par telegrāfisti. Bērn 47, 1, 5.

telegrāfs, -a, v. **1.** parasti vsk. *Sakaru veids tekstu vai nekustīgu attēlu pārraidei, parasti, izmantojot kodu; telegrāfa sakari.* Telegrāfa kanāls. Telegrāfa līnija. Telegrāfa signāls. Telegrāfa kods. Telegrāfa centrāle — *tehnisku iekārtu komplekss telegrāfa tīkla kanālu savienošanai.* Telegrāfa tīkls — *tehnisku ierīču komplekss telegrāfa sakaru īstenošanai.* Gaismas telegrāfs — *optiskais telegrāfs.* □ No elektrisko sakaru veidiem pagājušajā gadsimtā pirmais radās telegrāfs.. Zv 67, 6, 31. ..pirmo zemūdens telegrāfa kabeli pāri Atlantijas okeānam sāka ierīkot 1857. gada 6. augustā.. Zv 67, 2, 20. Bija laiki, kad visātrākais sazināšanās veids starp attāliem punktiem bija gaismas telegrāfs. Noteiktā attālumā.. pacēlās torņi, kas pārraidīja signālu arvien tālāk. Zv 57, 15, 5.

2. *Aparāts telegrammu tekstu vai nekustīgu attēlu raidīšanai un uztveršanai; telegrāfa aparāts.* Telegrāfa atslēga. □ ..pavisam mierīgi [kapteinis] pacilāja telegrāfa sviru.. Talcis 7, 115. Nelielā istabā uz galda telegrāfa aparāts. Brīžiem tas klusē, bet tad iešķindas zvans, un aparāta sīkie loceklīši veikli šķetina papīra lentes rulli.. Zv 62, 14, 4.

3. *Sakaru iestāde, kas raida, uztver un piegādā telegrammas.* □ Vēl bija jāgaida, līdz piebrauc vilciens. Merija paspēja ieskriet stacijas telegrāfā un nodot telegrammu.. A Grigulis 10, 115. .. ilgi maldījos pa.. Centrālā telegrāfa telpām.. Bērce 6, 32.

telegramma, -as, s. *Pa telegrāfa tīklu pārraidīts teksts, attēls.* Šifrēta t. Apsveikuma t. Zibens telegramma sar. — *steidzama telegramma.* □ Pēc desmit dienām Ļeņingradā saņēmu telegrammu: «Krusttēvs atbrauca. Aizvācos. Paldies. Adrese pie tavējiem.» Saulītis 13, 20. ..Edgaram jau vairāk tās vaļas, es tam aizrakstīju, un viņš atsūtīja telegrammu, ka braukšot tūlīt. Grīns 1, 209.

telekamera, -as, s. *Televīzijas kamera.* □ Zāli spilgti apgaismo prožektori. Ieslēgtas teleka-

meras. Cīņa 66, 8, 1. Diapozitīvos, kas iegūti ar dziļūdens telekameru, varēja redzēt pārsteidzošas lietas .. Cīņa 85, 240, 3.

telekinematogrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Kinematogrāfijas nozare, kas ietver televīzijas filmu veidošanu.*

telekinematogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **telekinematogrāfiski.** *Saistīts ar telekinematogrāfiju, tai raksturīgs.*

telekinematogrāfists, -a, v.; **telekinematogrāfiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Telekinematogrāfijas speciālists.* □ Laba telekinematogrāfistu velte starptautiskajam sievietes gadam ir dokumentālā filma «No pavarda līdz pasaulei» .. Lit M 75, 40, 6. Kas visvairāk saistījis mūsu telekinematogrāfistus? Viena tendence ir acīm redzama — dokumentālo filmu varoņi ir darba cilvēki .. Kin 74, 136.

telekinēze, -es, s.; parasti vsk. *Cilvēka psihiska iedarbība uz nedzīvās dabas objektiem.*

telekino, nelok., v.; parasti vsk. *Televīzijas kino.* □ Skatoties iespaidīgākās Rīgas televīzijas studijas filmas, rodas zināms priekšstats par Latvijas telekino tendencēm .. Cīņa 67, 159, 4. Telekino īpatnības meklējamas .., pirmkārt, tehniskajās iespējās, otrkārt, realizācijas psiholoģijā. Kin 74, 137.

telekss, -a, v. **1.** parasti vsk. *Savstarpējie sakari, ko realizē ar telegrāfa tīkla palīdzību.* □ .. Šveicē radusies automatizētā telegrāfa sakaru sistēma — telekss, kas tagad sazarojusies visā pasaulē. Cīņa 79, 97, 3. Trūkst disciplinētības, atnāk, piemēram, teleksa ziņa, atbilde jāsniedz ļoti ātri, bet ne visi tā dara. Lauku Avīze 90, 13, 7.

2. *Šādos sakaros izmantojamais aparāts.* □ Jau iekārtota konferenču zāle un vairākas darba telpas, kurās novietotas rakstāmmašīnas, teleksi un telefoni, lai korespondenti varētu sazināties ar redakcijām. Pad J 70, 33, 1.

telemehānika, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes un tehnikas nozare, kas ietver tālu novietotu objektu kontroles, vadības un signalizācijas teorijas un tehnisko līdzekļu izveidi.* □ Svarīgi pētījumi veikti automātikas un telemehānikas katedrā. Rīgas B 67, 27, 7. Mūsdienu aviāciju nav iespējams iedomāties bez radioelektronikas un kibernētikas, automātikas un telemehānikas izmantošanas. Rīgas B 85, 52, 2.

telemehānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **telemehāniski.** *Saistīts ar telemehāniku, tai raksturīgs.* □ Par bojājumu [elektrolīnijā] telemehāniskā iekārta signalizē Jēkabpils tīkla rajona dispečeram .. Cīņa 83, 276, 1.

telemetrija, -as, s.; parasti vsk. *Tālu novietotu objektu darbības vai stāvokļa parametru mērīšana un pārraide.* □ Kosmonautu ziņojumu un telemetrijas datu analīze rāda, ka kosmisko kuģu .. sistēmas darbojas precīzi. Sports 63, 72, 2. Vislabākā metode [sportista] slodzes ietekmes noteikšanai ir telemetrija, tas ir, dažādu organisma darbības rādītāju reģistrācija no attāluma. Ves 75, 12, 4.

telemetrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **telemetriski.** *Saistīts ar telemetriju, tai raksturīgs.* □ .. visi siltumpievadi apgādāti ar tālvadības un telemetriskām sistēmām .. Cīņa 79, 291, 3.

telemetrs, -a, v. *Telemetrijas ierīce, iekārta.*

telēns, -a, v. *Teļš (parasti jauns, mazs).* □ Ikkatru rītu saimniece še [kūtī] ienākdama atrada kādu brūnu vai raibu telēnu blakus vārgajai mātei un valgu, skaidru skatienu raugāmies apkārt. Virza 1, 44. .. atskrēja telēns, un govs to aplaizīja ar asu mēli. Kalve 3, 190. .. Lorai sevišķa rūpe par vienu telēnu, kas .. pārējiem netur līdzi brangumā. Liesma 77, 7, 10.

teleobjektīvs, -a, v. *Fotoaparāta vai kinoaparāta objektīvs, ar kuru, nepalielinot kameras izmērus, var iegūt daudzkārt lielāka mēroga attēlu.* □ Ja .. grib fotografēt dzīvniekus brīvā dabā, tad jāiegādājas fotoaparāts ar teleobjektīvu .. A Kalniņš 1, 373. .. kad uzņemamam objektam nevar piekļūt pietiekami tuvu, jālieto teleobjektīvi .. Zin T 81, 12, 30.

teleoloģija, -as, s.; parasti vsk.; filoz. *Mācība, pēc kuras dabā viss ir mērķtiecīgs un jebkurš attīstības process ir iepriekš noteiktu mērķu īstenošana.*

teleoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **teleoloģiski;** filoz. *Saistīts ar teleoloģiju, tai raksturīgs.* □ .. Stenders kā teleoloģiskā vācu filozofa K. Volfa stūrgalvīgs sekotājs dabā viscaur meklē mērķtiecību. Zv 74, 24, 20. Lamarks, izmantodams teleoloģiskos uzskatus par dzīvo būtņu sākotnējo mērķtiecību, izvirzīja organismu tiešās pielāgošanās principu. Biol r 313.

telepārraide, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Televīzijas pārraide.* □ Visi lasīja vienus un tos pašus laikrakstus, skatījās tās pašas telepārraides .. Dripe 10, 36. Telepārraides esot dārgs prieks: stunda CT [centrālās televīzijas] otrajā programmā izmaksājot 85 000 rubļu. Lauku Avīze 90, 31, 15.

telepātija, -as, s.; parasti vsk. *Psihisko, nervu sistēmas procesu satura tieša pārraide un uztvere (bez valodas, mīmikas, žestu u. tml. starpniecības).* □ Uz jautājumu, vai iespējams izdarīt tīrus telepātijas eksperimentus, var atbildēt apstiprinoši. Rīgas B 79, 82, 6. Telepātija ir vienas dzīvās būtnes nervu procesu tieša ietekme uz citas dzīvās būtnes nervu procesiem bez mums jau zināmo sajūtu orgānu palīdzības. Ves 66, 5, 6.

telepātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **telepātiski.** *Saistīts ar telepātiju, tai raksturīgs.* Telepātiska iedarbība.

telepāts, -a, v.; **telepāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kam piemīt telepātiskas spējas.*

teleprogramma, -as, s. *Televīzijas programma.* □ Mūsu zemē teleprogrammas retranslē septiņi mākslīgie Zemes pavadoņi .. Rīgas B 85, 204, 6.

teleskatītājs, -a, v.; **teleskatītāja,** -as, s. *Televīzijas raidījumu skatītājs.* □ Amerikāņu teleskatītājs varot vidēji noskatīties 27 programmas. Latvijā — vienu, labi, ja divas. Lauku Avīze 90, 31, 15.

teleskopisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **teleskopiski.** **1.** *Saistīts ar teleskopu, tam raksturīgs; tāds, kura attēls ir iegūts ar teleskopu; tāds, kas ir konstatējams tikai ar teleskopu.* □ Tele-

skopiski novērojumi rāda, ka arī Andromedas miglāja tuvumā ir citas zvaigžņu pasaules.. Ikaunieks 1, 35. ..jo lielāks ir lēcas (spoguļa) diametrs optiskajos teleskopos, jo.. tālākus objektus var novērot. Tādēļ visa teleskopiskās astronomijas vēsture ir neatlaidīga cīņa par aizvien lielāku instrumentu izgatavošanu. Zin T 62, 9, 32. Gandrīz visi [mākslīgie Zemes] pavadoņi spīd ļoti vāji, to lielākā daļa ir teleskopiski.. Zin T 66, 8, 16. pārn. ..mūsdienu dzejniekam jāprot vienlaicīgi operēt ar mikroskopiskiem un teleskopiskiem lielumiem. Vācietis 15, 249. // *Tāds, kam ir liels optiskais stiprums (par optisku ierīci).* □ Ar teleskopisko briļļu palīdzību būs iespējams lasīt, rakstīt.. cilvēkiem, kas ar parastām brillēm neredz. Rīgas B 58, 208, 3.

2. *Tāds, kam ir izbīdāmas detaļas (par mehānismiem, rīkiem u. tml.).* T. celtnis. Teleskopiska antena. Teleskopiska vārpsta. T. masts. Teleskopiska caurule. □ Pārvietojamais teleskopiskais tornis paredzēts cilvēku, materiālu un instrumentu pacelšanai līdz darba vietai, izpildot ārējos elektromontāžas, stiklošanas un apdares darbus.. ēku celtniecībā.. Zin T 64, 11, 37. Ar sausu lupatiņu jānoslauka katrs teleskopiskā makšķerkāta posms — tur mēdz ieķerties smilšu graudiņi.. Zv 80, 7, 29.

teleskops, -a, v. *Instruments ļoti tālu, parasti debess, objektu attēlu iegūšanai, izmantojot šo objektu elektromagnētisko starojumu.* Optiskais t. Elektronu t. Saules t. Komētu t. □ Aplūkojot tālus priekšmetus, lieto teleskopu. Tā optiskās sistēmas uzdevums ir palielināt redzes leņķi, kurā saskatāms priekšmets. Teleskopa optiskā sistēma sastāv no objektīva — lēcu sistēmas, kuras fokusa attālums ir liels, un okulāra — lēcu sistēmas ar mazāku fokusa attālumu. Fiz r 325. Te sācis darboties.. teleskops, kura galvenā spoguļa diametrs ir 6 metri. Zv 76, 8, 8. Kad komēta ir miljardiem kilometru no Saules, tik niecīgu objektu parasti nav iespējams saskatīt pat ar vislielākajiem teleskopiem. Pad J 83, 170, 4. pārn. Šis laikmets man dvēselē urbjas Ar teleskopu acīm.. Elksne 2, 133.

telestudija, -as, s. *Televīzijas studija.*

teletaipists, -a, v.; **teletaipiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sakaru darbinieks, kas strādā ar teletaipu.*

teletaips, -a, v. *Telegrāfa aparāts, kam ir rakstāmmašīnai līdzīga tastatūra un kas saņemto informāciju raksta uz papīra lentes.* □ Ik pēc 3 stundām no teletaipa lentes pienāk ziņas par meteoroloģiskajiem apstākļiem citās republikās. Liesma 72, 12, 5.

televīzija, -as, s. **1.** parasti vsk. *Zinātnes un tehnikas nozare, kas ietver kustīgu attēlu pārraidi ar elektrisko signālu starpniecību; šādas pārraides veids, arī process.* Melnbaltā t. Krāsu t. Telpiskā t. Stereoskopiskā t. Lietišķā t. Mācību t. Televīzijas raidītājs. Televīzijas pārraide. Televīzijas raidījums. Televīzijas attēls. Televīzijas signāls. Televīzijas kanāls. Televīzijas tornis. Televīzijas studija. Televīzijas teātris. Televīzijas centrs — *celtņu un iekārtu komplekss televīzijas programmu izveidei un pārraidei.* Televīzijas tīkls — *tehnisko līdzekļu komplekss televīzijas raidījumu īstenošanai noteiktā teritorijā.* Televīzijas kamera — *ierīce optiskā attēla pārvēršanai elektriskā attēla signālā.* Televīzijas filma — *kinofilma, kas ir paredzēta televīzijas pārraidēm.* Televīzijas kino — *kinomākslas nozare, kas ietver televīzijas filmu veidošanu.* □ Televīzijas attēla pārraides pamatā ir trīs fizikālie procesi: 1) pārraidāmā attēla analīze un gaismas enerģijas pārveidošana elektriskajā; 2) elektrisko signālu pārraidīšana un uztveršana; 3) elektrisko signālu pārveidošana gaismas enerģijā un uztvertā attēla sintēze. Tomariņš 1, 5. Televīzija šobrīd izveidojusies par vienu no attīstītākajiem un universālākajiem masu informācijas un propagandas līdzekļiem pasaulē. Lit M 80, 37, 15. ..topošajiem mediķiem būs iespējams, neizejot no auditorijas, pa iekšējo televīzijas sistēmu uz televizoru ekrāniem vērot sarežģītas operācijas.. Ves 76, 2, 2. ..televīzijas centra tehniskais darbinieks brauca pārbaudīt translācijas torni taigā.. Gūtmanis 1, 25.

2. *Celtņu un iekārtu komplekss televīzijas programmu izveidei un pārraidei; televīzijas centrs.* □ Televīzija pārraidīja svētku koncertu.., kā jau pienācās Jaungada naktī. Ezera 9, 43.

3. parasti vsk. *Informācija, attēlu kopums, ko pārraida televīzijas tīklā; televīzijas raidījums, televīzijas pārraide.* Skatīties televīziju. □ «Televīzijā tev nevajadzēja tā runāt, tas bija nepareizi,» dzejnieks.. bruka viņam virsū. Bērce 5, 14. Dimants: Vai dzirdēji jaunāko televīzijas rīta ziņās? — Jalna: Es ziņas klausos tikai vakarā. A Eglītis 1, 572.

televizionisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **televizioniski.** *Saistīts ar televīziju (1), tai raksturīgs.* □ ..televizioniskai publicistikai, ja izmanto visu iespējamo arsenālu, ir pat daudz lielākas priekšrocības nekā publicistikai periodikā. Cīņa 79, 6, 3. Televīzijai jāveic unikāls sociāli estētisks uzdevums — ..jāapvieno dažādu žanru un stila darbi, kas cits citu papildina jaunā specifiski televizioniskā formā. Zin T 69, 12, 5.

televīzisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **televīziski.** *Televizionisks.*

televizors, -a, v. *Aparāts televīzijas raidījumu uztveršanai un demonstrēšanai.* Daudzkanālu t. Vienkanāla t. Melnbaltais t. Krāsu t. Televizora attēls. □ Televīzijas pārraides tīkla uzdevums ir nogādāt pārraidāmo programmu individuālajiem televizoriem plašākā teritorijā. Tomariņš 1, 108. ..palielinās pieprasījums pēc portatīvajiem.. televizoriem un radiouztvērējiem. Zin T 77, 3, 7. ..tēvs blakusistabā pa televizoru skatījās futbola pārraidi. Ērgle 6, 12.

telfers, -a, v. *Autonoma, kompakta celšanas mašīna, kas pārvietojas pa viensliedes piekarceļu.*

tēlniecība, -as, s.; parasti vsk. *Tēlotājas mākslas veids, kas īstenību atspoguļo apjomīgos, telpiskos tēlos.* Monumentālā t. Dekoratīvā t. □ ..vizuālu vienmuļību tēlniecībai pārmest vairs nevar. Materiāli — dažādi akmeņi, da-

žādi metāli, koks, ģipsis, šamots, keramika.. Māksla 84, 2, 3. Tilberga daudzpusīgais talants izpaudies vairākos tēlotājas mākslas žanros — gleznie cībā, grafikā un tēlniecībā. Māksla 59, 3, 53. Liekas, nav vīrišķīgākas tēlotājas mākslas nozares par tēlniecību. Kalt akmeni, liet un veidot metālu, griezt koku — tas ir darbs, kas prasa arī fizisku spēku un izturību. PL Siev 64, 2, 20.

tēlniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tēlnieciski.** *Saistīts ar tēlniecību, tai raksturīgs.* □ ..par vienu no saviem uzdevumiem mākslinieks uzskata panākt keramikas darba tēlniecisku plastiskumu.. Nodieva 1, 103.

tēlnieks, -a, v.; **tēlniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Mākslinieks, kas strādā tēlniecībā.* □ Tēlnieka monumentālista darba izstāde tikai daļēji var atspoguļot vairāk nekā trīsdesmit radošā mūža gados veikto. Cīņa 83, 10, 3. Tēlnieka profesija nav iedomājama bez pienācīgas materiālās bāzes.. Cīņa 81, 92, 3. Latvijas mākslā neparastība ir lielais sieviešu — tēlnieču skaits. Kar 75, 5, 183.

tēlojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → t ē l o t (1); personu, vides, norišu u. tml. apraksts (parasti daiļdarbā).* □ ..tautas dzīves tēlojums pats par sevi vēl nenodrošina literāro darbu atbilstību tautas prasībām. Valeinis 1, 25. Ubāna māksla vienmēr ir dziļu jūtu causausta. Viņa darbi nekad nav tikai vietas, bet pirmkārt noskaņas, pārdzīvojuma tēlojums. Māksla 73, 4, 17. Mirdzas Šmithenes tēlojums lika ieskanēties šajā izrādē sociāla traģisma, sievietes ciešanu un pazemojuma akordam. Dzene 3, 82.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → t ē l o t (2).*

3. literāt. *Neliels prozas daiļdarbs, kam sižetā nav ietverta ārēja darbība, notikumi.* □ Liriski apraksti dažkārt iegūst īpaša epikas paveida — tēlojuma — raksturu. Valeinis 1, 49. Te [publicējumos] sastopami gan īsie stāsti, gan tēlojumi.. Lit M 60, 51, 2.

tēlot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Atspoguļot, atveidot (ko) mākslas tēlos, mākslas darbā; atspoguļot, atveidot (ko) — par mākslas darbu.* □ Daudzas un dažādas mātes ir tēlojis Ibsens: mātes, kas upurējas, mātes, kas grēko, mātes, kas savus bērnus aizdzen postā. Mauriņa 1, 115. Stāstos tēlotā draudzesskola un pagastskola ar tās tikumiem un likumiem spilgti nostājas mūsu acu priekšā.. Sudrabu E 5, 6 (ievadā). ..Musorgskis komponē klavierēm savu ievērojamāko ciklu «Izstādes gleznas», kur muzikāli tēlo iespaidus, kādus komponists gūst sava drauga.. atstāto darbu izstādē.. Vītoliņš 2, 43. Ģirts: Un pārējās simfonijas? — Ķēvietis: Pārējās sešas tēlo cilvēkus salaužam zemeslodes žņaudzošo šaurību, rāda cilvēces tiekšanos pretim zvaigznēm.. A Eglītis 1, 52. // *Ar skatuves mākslas līdzekļiem veidot, radīt, īstenot skatītāju priekšā (drāmas daiļdarbu, tā daļu, arī iestudētu izrādi); atveidot izrādē, iestudējumā (lomu, tēlu, tā īpašības, emocionālo stāvokli u. tml.).* □ Kad Harijs Liepiņš tēlo Totu, viņš mērķtiecīgi realizē kādreizējo inscenētāju domu. Hausmanis 1, 33. Bet visas skolas acīs Lielais Lūsis īsti pacēlās ziemsvētku uzvedumā, kur viņš tēloja ganu, kam pazudušas avis. J Kalniņš 10, 352. Aleksis Mierlauks.. katrā mēģinājumā lomu tēloja ar pilnu atdevi.. Klints 1, 77. ◇| Tēlot lomu — *izlikties veicam (kādu) uzdevumu, esam (kādā) situācijā.* □ ..neviens ieņemamais amats nedod cilvēkam tiesības tēlot vagara lomu.. Talcis 7, 229. // intrans. □ Un viņš tēlo filmā, ne jau pirmajā.. Zigmonte 4, 93. // *Tēlaini stāstīt, aprakstīt, raksturot (ko).* □ Cik dzīvi vien mācēdams, viņš [tēvs].. tēloja man priekšā, cik nelaimīgus tos ar māti varējis vienā acumirklī padarīt. Plūdonis 3, 33. Sajūsmināts Brīviņu priekšstrādnieks sāka tēlot Lupatu Zetai, kāds blēdis dīvajiešu pagastvecākais.. Upīts 4, 249.

2. *Izlikties (par ko); izturēties tā, ka izpaužas (kāda, parasti neesoša, īpašība, emocionāls stāvoklis).* □ ..Ģirts apklusa, atskārtis, ka tēvocis it labi saprot viņa domas, bet nezin kādēļ tēlo vientiesīti. Dripe 2, 94. Es būtu liekulis, ja tēlotu, ka neesi mani saintriģējusi. Ezera 17, 12. «Kas tad tas... šitā mocīties?» viņš iesaucās ar tēlotu sašutumu un izbrīnu. Kalndruva 5, 221. // intrans. □ ..jāizturas, it kā nekas nebūtu noticis,.. jāstaigā un jāsmaida. Jātēlo. Brodele 17, 195. Šausmīgi, ja cilvēkam nevar ticēt, ja viņš tikai tēlo un izliekas, izliekas un tēlo. Kļavis 1, 80. Armīns: ..es nedomāju, ka viņa speciāli izlikās vai kaut kā sevišķi tēloja. Gulbis 5, 107.

tēlotājmāksla, -as, s. *Tēlotāja māksla.* □ ..režisors.., pats būdams izglītots tēlotājmākslā un ar izpratni mūzikā, ikvienu elementu izrādē veidoja tiešā saskaņā ar diriģentu un scenogrāfu. Briede-Bulāvinova 1, 77.

tēlotājs, -a, v.; **tēlotāja,** -as, s. *Darītājs → t ē l o t.*

○ Tēlotāja māksla — *mākslas veids, kas atspoguļo īstenību vizuālos tēlos (plaknē vai telpā) un kam ir trīs veidi — gleznie cība, grafika, tēlniecība.* □ Mākslas veidu starpā pastāv zināma kopsakarība un mijiedarbība, it īpaši starp tēlotājas mākslas nozarēm (tēlniecību, gleznie cību, grafiku).. Freimanis 1, 9. Tēlotāja ģeometrija — *ģeometrijas nozare, kas grafiski attēlo plaknē telpiskas figūras un ķermeņus.*

tēloties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Veidoties, rasties (domās, iztēlē u. tml.).* □ Viņa fantāzijā tēlojās jūra, pār kuru slīdēja tvaikoņi.. Upīts II, 99. ..acu priekšā apbrīnojami sīki tēlojās ainas, kas bija norisinājušās viņa dzīvē tieši pirms 40 gadiem. Lit M 76, 42, 16. // *Šķist, likties.* □ ..Un katrai zvaigznei ir savs zvaigžņu laiks. Jā, tēlojas tās vienaldzīgi saltas Un tumsā it kā nosalušas trīs, Bet kādā naktī aizkvēlojas baltas Un kūst kā vaska sveces debesīs. Vāczemnieks 8, 85. ..viņam nezin kāpēc likās un tēlojās, ka šovakar jānotiek kam vienreizējam un neparastam. Ezera 14, 203. // refl. *Būt uztveramam (parasti redzamam) kādā veidā, formā.* □ ..varēja redzēt.. tālumā pinkainiem krūmiem apaugušus dīvainus, kūkumainus kalnus, kuru si-

lueti neskaidri tēlojās pret pelēkām debesīm. Saulietis VII, 158.

telpa, -as, s. **1.** *Ar būvkonstrukcijām norobežota (celtnes) daļa.* Tukša t. Pilna t. Plaša t. Dzīvojamās telpas. Pagraba t. Vārtu t. Skatītāju telpas teātrī. Orķestra t. Uzkopt telpas. Remontēt telpu. Kāpņu telpa — *celtnes daļa, kurā iebūvētas kāpnes.* Trepju telpa — *kāpņu telpa.* Katlu telpa — *katlutelpa.* Telpu (arī istabas) augi (arī puķes) — *augi, ko audzē telpu dekorēšanai.* □ Pie sienas [krogā] dega neliela petrolejas lampiņa, tās gaisma telpas tālākos stūrus neaizsniedza. J Kalniņš 10, 271. Vienā no klēts telpām atradās apcirkņi.. Virza 1, 27. ..koris skanēja visapkārt, visa baznīca, sānu jomas un altāra telpa bija mūzikas pilna. Birze 5, 182. Mehāniski viņš sameklē.. cigareti.. un, izgājis kāpņu telpā, aizsit durvis. Dripe 8, 61. Un es izsteidzos trepju telpā, lai Tevi vēlreiz satiktu. Rinkule 5, 132. Telpu puķu novietošanai izmantojami dažāda lieluma puķu galdi. Lauku Dzīve 68, 2, 25. // *Ar konstrukcijām, veidojumiem norobežota (iekārtas, ierīces u. tml.) daļa.* Vagona telpas. Kurtuves t. Anoda t. Pelnu telpa (arī uztvērējs) — *pelntveris.* Medus telpa — *stropa magazīna.* □ Sakarā ar izdevīgajiem barības apstākļiem un saimes straujo augšanu bišu ligzdas tiek paplašinātas līdz maksimumam. Dravnieki uzliek medus telpas. Lauku Dzīve 90, 4, 27. // *Norobežota, parasti tukša (vielas kopuma, iežu u. tml.) daļa; ar šūnām, audiem norobežota, parasti tukša (organisma) daļa.* Starpmolekulu t. Alas t. □ Pamataudi (parenhīma) aizpilda telpu starp pārējiem audiem.., bieži vien aizņemot augu orgānu lielāko daļu. Biol r 60. ..ūdens no šūnām tiek pārdzīts uz starpšūnu telpu. Lauku Dzīve 68, 2, 14.

2. *Vieta, arī vides daļa, kurai (parasti) ir noteiktas robežas un kurā kas atrodas, noris vai kurai ir kādas funkcijas.* □ Katra suga uz zemeslodes apdzīvo.. noteiktu telpu, ko sauc par areālu.. Galenieks 2, 15. Valsts teritorija sastāv no sauszemes un ūdens teritorijas, kā arī no gaisa telpas virs tām. Fogels, Grīnbergs 1, 108. Baznīca likās tik pilna, ka nevienam te vairāk nebūtu telpas, it sevišķi cieši pieblīvēta kreisā, sieviešu puse. Upīts 4, 265. pārn. ..cilvēks ir dabas un vēstures telpas humanizētājs..; ar savu darbu un tā rezultātiem piepilda telpu, padara to apdzīvotu un spējīgu jaunai attīstībai. Kritikas g 79, 227.

3. *Visums, kosmoss, arī kāda tā daļa.* Debess t. Starpplanētu t. Starpzvaigžņu t. Pasaules telpa — *Visums, kosmoss.* □ Kalnu un ieplaku rašanos autors saista ar Zemes tilpuma samazināšanos, jo, izveidojoties kodolam un daļēji aizplūstot pasaules telpā brīvajam ūdeņradim, Zemes blīvums palielinās. Zv d 68, 3, 2.

4. parasti vsk.; filoz., fiz. *Matērijas eksistēšanas galvenā forma (vienotībā ar laiku), kas raksturo objektu izplatību, to mijiedarbību.* Laika un telpas savstarpējais sakars. □ Telpa un laiks ir.. ārpus mūsu apziņas un neatkarīgi no tās eksistējošas materiālās pasaules objektīvās esamības formas. Karpovics 1, 49. Siltumkustībā vielas molekula var pārvietoties no sadursmes līdz sadursmei, kā arī mainīt savu stāvokli telpā, rotējot vai svārstoties ap līdzsvara stāvokli. Fiz r 118.

5. mat. *Kopa, kam ir noteikta struktūra un ko izmanto par vidi matemātiskiem objektiem.* Eiklīda t. Trīsdimensiju t. Daudzdimensiju t. □ Divas taisnes telpā var būt krustiskas, paralēlas (speciālā gadījumā — sakrītošas) vai šķērsas. Mat 418. Vektors ir brīvs, ja to «drīkst» pārvietot telpā pašam vektoram paralēli. Fiz r 10.

○ Ārpus laika un telpas — *neievērojot reālos apstākļus.*

telpaugs, -a, v. *Telpu augs.* □ Sanpaulija.. ir dekoratīvs, krāšņs telpaugs.. PL Siev 87, 1, 22. Kādus ziedus likt kompozīcijā, to nosaka sezona.. Visnabadzīgākais gadalaiks ir ziema. Var griezt telpaugu ziedus.. PL Siev 78, 8, 14.

telpīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **telpīgi.** *Plašs, ietilpīgs (par telpu, celtni).* □ ..Ruta dzīvo vienā istabā, tiesa, diezgan telpīgā, tomēr viena istaba ir un paliek tikai viena.. PL Siev 78, 1, 5. ..Ieva.. ievadīta istabā, diezgan telpīgā.. Zigmonte 2, 174. Māja bij telpīga un plaša. ME IV, 160.

telpisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **telpiski. 1.** *Tāds, kam ir trīs dimensijas (garums, platums un augstums).* Telpiski izmēri. T. modelis. Telpiskā televīzija. Telpiski mākslas veidi — *mākslas veidi, kuru darbi eksistē telpā, neattīstās laikā un tiek uztverti ar redzi.* Telpiskais gobelēns — *brīvi telpā izkārtota trīsdimensiju tekstila kompozīcija.* Telpiskais apgaismojums — *apgaismojums, kas nodrošina kāda objekta (parasti skatuves dekorāciju) formas, rakstura, dziļuma uztveri.* Telpiskās konstrukcijas — *triju dimensiju konstrukcijas, kurās spēki un slodzes sadalās trijos virzienos.* □ ..arī miniatūrās dominē gobelēna tehnika un ne tikai tradicionālajos plaknes audumos, bet pat telpiskajās tekstilijās.. LLM 81. Iedarbojoties ārējās un iekšējās vides faktoriem, olbaltumvielu telpiskā struktūra deformējas, tāpēc mainās to īpašības. Biol r 23.

2. *Saistīts ar telpu (1), tai raksturīgs.* Telpiskais bloks būvn. — *konstruktīvs būvelements, kas veido celtnes montāžas elementu, kurš pēc izmēriem un formas atbilst vienai vai vairākām telpām.* □ Vitrāžu krāszieds šajā izstādē savdabīgi sabalsojās ar ekspozīcijas telpisko vidi — senatnīgajām velvēm.. Zv 76, 11, 16.

3. *Saistīts ar telpu (2), tai raksturīgs.* □ ..sikspārņiem piemīt apbrīnojams telpiskās orientācijas un navigācijas mehānisms, kas.. nodrošina tiem spēju nekļūdīgi lidot pat pilnīgā tumsā.. Tauriņš 1, 46. Par tekstūru sauc iežu sastāvdaļu telpiska novietojuma raksturu. Var būt dažādas tekstūras: masīva (blīva), slāņaina, fluidāla (plūstoša) utt. Izrakt 15. Projektējot.. automaģistrāles trasi, tika ievēroti telpiskās projektēšanas principi, t. i., trase veidota kā plūstoša līnija telpā,.. garenprofila un šķērsprofila elementus saistot ar apkārtējo vidi. Zv 75, 21, 8. Rīgu ir uzauklējis līdzenums. Atvieglojot celtniecības kompleksu plānošanu

un ielu tīkla izveidi, tas rada apbūves telpiskās vienmuļības draudus. Māksla 74, 3, 23.

4. filoz., fiz. *Saistīts ar telpu (4), tai raksturīgs.* □ Neviens 17. gadsimta materiālists nesaistīja laiku ar matēriju. Par matērijai neatņemamām viņi uzskatīja tikai telpiskas īpašības. Karpovics 1, 20.

5. mat. *Saistīts ar telpu (5), tai raksturīgs.* Telpisks leņķis — *telpas daļa, ko ierobežo koniska virsma.*

telpiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t e l p i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Attēla t. Telpiskuma izjūta. □ Izstādēs parādās aizvien vairāk audeklu, kuros aizraušanos ar .. gleznieciskoekspresiju .. nomaina interese par priekšmetu, dziļuma kompozīciju, telpiskumu. Māksla 71, 3, 9.

2. *Vispārināta īpašība → t e l p i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

3. *Vispārināta īpašība → t e l p i s k s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Celtņu novietojuma t.

4. filoz., fiz. *Vispārināta īpašība → t e l p i s k s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Matērijas t.

5. mat. *Vispārināta īpašība → t e l p i s k s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ģeometriska ķermeņa t.

telplaiks, -a, v.; parasti vsk.; fiz. *Telpa un laiks kā vienots veselums; arī laiktelpa.* □ Viņš [A. Einšteins] izveidoja un pamatoja priekšstatu par vienotu telplaiku, kas ir atkarīgs no tajā notiekošajiem materiālajiem procesiem. D kal 82, 61.

tēls, -a, v. **1.** *Psihisko norišu rezultātā radies (kā) atspoguļojums apziņā (piemēram, priekšstats).* Atmiņu t. Reproducēts t. Uztveres t. Fantāzijas t. Iedomu t. □ Izzūdot lietām, izgaistot tēliem, sairstot saiknēm ar pagātni, pasaulē ienāk tukšums, krēsla; cilvēka dzīve zaudē tradicionālos orientierus, tā kļūst absurda. Kar 90, 9, 130. .. seno laiku jūras bruņinieku shēma reti kad atbilst mūsdienu kapteiņa tēlam. Grīva 8, 151. Neaizej .., es lūdzos .. ! Kādā drausmīgā vieglumā no cilvēka paliek tēls. Čaklais 7, 17. Pirms tālē iedegas vakara kvēls, Es gaidu tevi, mans sapņu tēls. K Skalbe 2, 554.

2. *Mākslā — specifisks, vispārināts (īstenības parādības, objekta u. tml.) atspoguļojums.* Mākslas t. Lugas tēli. Romāna tēlu sistēma. Tipizēts t. Individualizēts t. □ Rainis ar savu domāšanu tik cieši ieaudzis tautas dziesmu savdabīgajā pasaulē, ka tās tēli un priekšstati kļūst viņam par gluži dabisku izteiksmes veidu. J Kalniņš 5, 141. .. Blaumaņa tēliem piemīt kaislība, kuru arī Eduards Smilģis uzskatīja par vienu no savas skatuves mākslas principiem .. Kin 74, 13. Ibsens nekad nenovecosies. Viņš radījis mūžīgus tēlus, kas sevī palielinātā veidā iemieso cilvēkos nekad neiznīkstošas īpašības. Mauriņa 1, 101. .. romantiski sapņainu, subjektīvu noskaņu pilni mūzikas tēli, smalka poētiska lirika ieskanas komponista [J. Haidna] pēdējo .. kvartetu lappusēs. Bērziņa 1, 12.

3. *Apjomīgs, parasti skulpturāls, (kā) atveidojums.* □ .. dievu tēlus pēc vietējo zemnieku sejām izgrieza Kurzemes kokgriezēji .. Čaklais 6, 108. Daugavas krastā garu norieta ēnu meta Lielais Kristaps. Abiem dzejniekiem patika pakavēties pie šī saplaisājušā koka tēla. J Kalniņš 3, 200. Viņš arī prot no māliem, koka, raga .. izveidot dažādus tēlus .. A Gulbis 1, 78. sal. Tomariņš sēdēja kā akmens tēls .. Vilks 5, 122.

4. *Ar redzi uztverams (kā), parasti neskaidrs, veidols.* □ .. Grīslis pamanīja sev priekšā gaišu tēlu kustamies. Sakse 2, 50. Un tēls, kas tur dārzā pie koka stāvēja, šoreiz nebij nekāda .. ēna. Viņš kustējās, tuvojās logam un uzsāka runāt. Blaumanis 6, 87. .. mēmi cēlās balti miglas tēli .. Rainis Ib, 421. sal. Vēl kādu brīdi tie vīdēja kā divi tumši .. tēli — viens lielāks, otrs mazāks, — līdz beidzot izgaisa pavisam. Ezera 2, 114.

teltene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Ūdensnecaurlaidīga auduma gabals, ko var izmantot, piemēram, telts celšanai, par apmetni.* □ Kārlis, zem teltenes sažņaudzis rokās automātu, gāja izlūkot .. Kaijaks 2, 98. Tas [komandieris] uzvēla Hariju uz teltenes un izvilka no uguns elles .. Lapsa 3, 92. .. salmi izlikti uz nārām, mantu maisi un teltenes pagalvī .. Bels 3, 145.

telts, telts, dsk. ģen. telšu, s. *No viegla materiāla (piemēram, no ūdensnecaurlaidīga auduma, zariem) veidota pagaidu mītne (parasti ar slīpām sānu daļām).* Brezenta t. Divvietīga t. Uzcelt telti. Nojaukt telti. Telšu pilsētiņa — *vasaras atpūtai speciāli iekārtota vieta ar teltīm.* □ .. gūstekņi dzirdēja, kā Gerds rīko kalpus — liek uzkurt uguni, uzsliet telti un gatavot vakariņas. Purs 8, 141. .. teltī visam jābūt sausam — telts ir tava [ūdenstūrista] māja un vienīgā ērtā, omulīgā vieta, kur nekas nepil, nežļurkst un nemirkst. Ziedonis 20, 38. Salta ūdens piemirkusi zeme, mūsu mugursomas, mēs paši .. četri nosaluši pasaules apceļotāji .. — kur tādā slapjumā lai slienam zaru telti, kur lai kuram ugunskuru. Auziņš 4, 173. Saules staros spīd baltas tirgus teltis, kur pārdod grāmatas, cepures, saldumus un rotas lietas. Bez s 155. sal. Kā telts pāri jumjas debess, kur mākoņi krājas. Avotiņa 1, 76. pārn. .. viņš guļ kuplas liepas paēnā un raugās tai plašajā teltī, kas pacēlusies pār viņu un ir zaļas gaismas pielijusi. J Kalniņš 9, 35. Buļļu sala ir arī iecienīta atpūtas vieta, šeit atrodas telšu pilsētiņas. Ves 85, 3, 8.

teltsveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir telts forma, veids.* T. panelis. □ Dobē sētus redīsus var pārklāt ar teltsveida .. polietilēna plēves segumu. Lauku Dzīve 83, 2, 12. Kolomenskas Debesbraukšanas baznīca ir unikāls senās krievu arhitektūras piemineklis. Tā ir senākā no zināmajām teltsveida baznīcām .. Rīgas B 85, 132, 4.

teltsveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **teltsveidīgi.** *Teltsveida.* T. jumts.

telurīds, -a, v. *Telūra savienojums ar kādu metālu.* □ Cits tehnoloģisko eksperimentu veids kosmosā — elektrokausēšana iekārtā

«Sakausējums». Bezsvara apstākļos tajā radīti kadmija un dzīvsudraba telurīdu kristāli. Cīņa 80, 59, 2.

telūrijs, -a, v. *Ierīce, ar kuru demonstrē Zemes griešanos ap savu asi, Zemes griešanos ap Sauli, Mēness griešanos ap Zemi.* □ ..pagastskolas vēsajā klasē, elpu aizturējuši, sēdējām pie telūrija, vērojot noslēpumaino izplatījuma ritēšanu.. Bels 8, 32.

telūrisks, -āis; s. -a, -ā; astr. *Saistīts ar Zemi, tai raksturīgs.* Telūriskas izcelsmes minerāli. Telūriskās līnijas — *Saules spektra līnijas, kas rodas Zemes atmosfērā no gaismas staru absorbcijas.*

telūrs, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — sudrabaini pelēks trausls metāls.* Telūra savienojumi. □ Pagājušā gadsimta beigās rūdā, ko atrada Rumānijas zemē, tika atklāts rets, ārkārtīgi vērtīgs metāls — telūrs. Cīņa 63, 116, 3.

teļāda, -as, s. *Teļa āda (parasti izstrādāta).* □ ..būdams apķērīgs cilvēks,.. viņš uzķēris, ka var pret mantām ņemt pretī ne tikai naudu, bet arī.. ādas, sevišķi sesku ādas un teļādas. Austriņš 1, 178. ..Jurģis satausta seglu maisā vīstokli ar pareizticīgo evaņģēlija grāmatu. Ar slāviskām burtu zīmēm aprakstītās teļādas sloksnes. Niedre 15, 43. Ādas priekšmetu pagatavošanai lieto galvenokārt mizu ekstraktā miecētas teļādas. Freimanis 1, 42. sal. ..[slapjie] priekšauti, no pirts uz māju staigājot, sasalst ragā un grab kā izkaltēta, vēl nemiecēta teļāda. Andersone 1, 9.

teļapakausis, -ša, v.; sar.; niev. *Neattapīgs, dumjš cilvēks; teļapauris.* □ Uz Jaungadu man [paziņa] apsveikumu atsūtīja, tad es, teļapakausis, savukārt attapos. Skaidrs, viņš to droši vien saņēma tā ap Zvaigznes dienu. Zigmonte 5, 44. Zēns iereibis teicis — ķeizars esot teļapakausis. ME IV, 161.

teļapauris, -ra, v.; sar.; niev. *Neattapīgs, dumjš cilvēks; teļapakausis.* □ «Vai tu, teļapauri, saproti, ka tu pats vēl ne bikšu pogu neesi nopelnījis, kur nu vēl visas bikses?» Dripe 5, 81.

teļkopējs, -a, v.; **teļkopēja,** -as, s. *Cilvēks, kas kopj teļus; teļkopis.* □ Teļkopēji apkopj no 30 līdz 80 teļiem.. Cīņa 67, 139, 2. Un mūsu pussagruvušās viensētas, kurās, bada pensijas kapeiciņas ar reimatismā sāvilktiem pirkstiem skaitīdamas, dzīvo bijušās slaucējas, laukstrādnieces, teļkopējas... Tā nedrīkst būt. Lauku Avīze 90, 28, 5.

teļkopis, -pja, v.; **teļkope,** -es, dsk. ģen. -pju, s. *Cilvēks, kas kopj teļus; teļkopējs.* □ Valija mudināja Vilmu pamēģināt teļkopes darbu. ..Lopkopēm deva dzīvokļus. Skujiņš 14, 406.

teļš, -a, v. *Mājas govs mazulis.* Teļu kūts. Teļu aploks. Audzēt teļus. Kopt teļus. Teļa gaļa. Teļa cepetis. Piena teļš — *teļš, kas ir barots tikai vai galvenokārt ar pienu.* Izlaidies kā teļš sar. — *saka par slinku, nevīžīgu cilvēku.* Izlaist kā teļu sar. — *būt par cēloni tam, ka cilvēks kļūst slinks, nevīžīgs.* □ ..govis gandrīz visas atnesušās, visām saskrējuši teļi, gaidāms vairs tikai Zīmaļai. Austriņš 1, 43. Pāris nedēļas veci teļi stāvēja atšķirti sevišķā aizgaldā, un, tāpat kā visām radībām, kas kūtī piemita, viņiem tikai ēšana bij prātā. Virza 1, 44. ..mušas koda kā trakas, teļi divas reizes sabizoja mājās.. Upīts 4, 206. sal. «Elma lika, un tu klausīji! Kā tāds teļš.» — «Tēv!» — «Vienalga — teļš! Būtu pasūtījis viņu pie visiem velniem!» Svīre 3, 171. ..Hilda knauķi izlaidusi kā teļu.. Ezera 9, 62. // *Briežu dzimtas vēršu apakšdzimtas dzīvnieku mazulis.* □ Aļņu govīm teļi dzimst maijā un jūnijā.. Kronītis 1, 246. Parasti aļņi turas barā, kurā ir tēviņš un mātīte ar viengadīgiem un dažreiz arī divgadīgiem teļiem. Latv dzīvn 28. Didzis zināja, ka parasti miermīlīgā briežu māte var būt bīstama, kad vadā sev līdzi teļu. Ezera 2, 59. // pārn.; sar. *Neattapīgs, dumjš cilvēks.* □ «Nekā jūs nezināt! ..Teļš ir tas, kas nemāk braukt ar autokāru!» Saulītis 12, 89.

○◇ Zelta teļš — *nauda, manta; naudas, mantas vara.* ◇ Teļa sajūsma (arī prieks) iron. — *naiva, nepamatota sajūsma (naivs, nepamatots prieks).* □ ..viņi abi sasnieguši to vecumu, kad sen laiks uz sirdslietām raudzīties bez asarainām nopūtām un teļa sajūsmas.. Ezera 9, 247. Lai vieglprātīgos teļa priekos neapreibinātos,.. es ticu tikai nepārtrauktai izzināšanai. Vācietis 10, 6. ◇ Teļa acis iron. — *naivs, muļķīgs, padevīgs skatiens.* □ Ja citur Artūrs izturējās pašapzinīgi un lielīgi kā gailis, tad, Viju ieraugot, uzreiz zaudēja visu brašumu un lūkojās meitenē ar muļķīgām teļa acīm. Dripe 2, 101. Ja būsi vienreiz palīdzējis, tevi savaņģos uz mūžīgiem laikiem, un tu kļūsi par nožēlojamu palīgstrādnieku ar kupri mugurā, ar visu piedodošām teļa acīm.. Mauliņš 4, 322.

tēma, -as, s. **1.** *Tas (piemēram, parādība, fakts, to kopums), kas ir izvēlēts mākslas darba veidošanai.* Romāna t. □ A. Junkera iemīļotās tēmas ir klusā daba un mazpilsētu skati. Lit M 60, 51, 3. Ādams Alksnis savu daiļradi uzsāka ar latviešu zemnieku dzīves tēlojumu, t. i., ar tēmu, ko ievadīja Hūns. Māksla 64, 1, 43. Ja šodien savāktu vienkop latviešu dzejnieku darbus par strēlnieku tēmu, izveidotos savdabīga antoloģija.. Čaklais 6, 96.

2. mūz. *Melodisks veidojums, kas izsaka skaņdarba vai tā daļas pamatdomu un kas ir kodols skaņdarba muzikālajai attīstībai.* □ Simfonijas finālā, bet jo īpaši Lista «Prelīdēs», fascinējoša bija.. heroisko tēmu kulminācija. Pad J 81, 183, 4.

3. val. *Izteikuma dalījuma elements, ar kuru pauž ko zināmu sazināšanās dalībniekiem un kuram piesaista jaunu nozīmīgu informāciju (rēmu).*

4. *Temats (1).* □ ..Kārlēns nebija vēl īsti izšķīries par savas disertācijas tēmu. Purs 4, 54. Mazā sabiedrība tika arvien siltāka un intīmāka. Pie galvenās sarunu tēmas piejaucās smiekli un joki. Strāls 2, 53. Viesībās, kuru galvenā tēma bija dažādu ēdienu ..slavēšana, Ērikam bija garlaicīgi. Kļava 2, 133.

tematika, -as, s. *Tematu (1), arī tēmu (1) kopums; arī temats (1), tēma (1).* Aktuāla t. Pārrunu t. □ ..tematikas paplašināšanās likumsakarīgi ļāvusi sākotnēji speciālāk orientētajam izdevumam sasniegt vispusību. Zv d 86, 2, 3. ..[rakstniecei] ir sava pasaule — sava tematika, sava tēlu sistēma, sava dzīves uztvere.. un emocionālā pārdzīvojuma izpausmes sistēma. Lit M 72, 7, 11. Krājums tematikas un māksliniecisko paņēmienu ziņā ir visai daudzveidīgs, ar plašu stilistiski intonatīvo diapazonu.. Kritikas g 75, 112. Skola, skolotāji un, pats galvenais, skolēni — patiesības meklētāji ir būtiska, raksturīga viņa [Sudrabu Edžus] stāstu tematika. Sudrabu E 5, 7 (ievadā).

tematisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tematiski.** *Saistīts ar tematu (1), tam raksturīgs; tāds, kam ir noteikts temats.* T. plāns. Žurnāla tematiskā dažādība. Tematiska izstāde. Tematiska ekskursija. □ Tieši šis tematiskais loks — cilvēks šodienā, cilvēks un sabiedrība — kļuvis par īpaši nozīmīgu mūsu jaunākajā gleznieciībā. Nodieva 2, 98. ..plaši tiek organizētas dažādas tikšanās ar novadniekiem.., māksliniekiem, tematiskās pēcpusdienas par novada vēsturi. D kal 79, 159. Ievērību izraisīja arī katru gadu rīkotie tematiskie koru koncerti, kuros ietvērām jaunākās latviešu komponistu tautas dziesmu apdares. Jēk Mediņš 2, 64. ..Pēteris Upītis ar.. «Tukuma ciklu» ir tematisko grafikas ciklu aizsācējs latviešu padomju mākslā. Tidomane 1, 70.

tematiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t e m a t i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme; tematisms (1).* Ekskursijas t.

tematisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t e m a t i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme; tematiskums.* □ Viņa [A. Kalniņa] dziesmas ļoti daudzveidīgas sava tematisma un žanru ziņā.. Vītoliņš 1, 74.

2. *Programmatisms.* □ ..simfonijas ideja un tematisms saistās ar visneparastāko, kur cilvēka prāts, fantāzija.. skar kādas vēl nepazītas tāles un parādības. Vītoliņš 2, 72.

temats, -a, v. **1.** *Tas (piemēram, parādība, fakts, problēma, to kopums), ko aplūko, iztirzā, pētī (kādā tekstā, mākslas darbā, sarunā u. tml.); īss šāda aplūkojuma, iztirzājuma, pētījuma satura formulējums.* Mācību stundas t. Sacerējuma t. Sarunas t. Pētījuma t. Disertācijas t. Novirzīties no temata. Brīvais temats — *temats skolas sacerējumam, kurā nav obligāti jāiztirzā daiļliteratūras jautājumi.* □ Viens no galvenajiem neoreālisma tematiem bija indivīda stāvoklis sabiedrībā, cilvēka konflikts ar sociālo vidi un ciešie sakari ar dabu. Liesma 67, 1, 9. «Tu labāk pastāsti, ko tavi putni dara.» ..Ilga izvēlējusies īsto tematu, Valdis iekrīt tajā līdz matu galiem. Zigmonte 1, 96. Runāšana bija viņas stihija, un grūti būtu atrast tematu uz mūsu planētas, par kuru Lindai neatrastos kas sakāms un citiem paskaidrojams. Dripe 10, 200. ..Villija domas nodarbināja divi temati: kad oficiāli paziņos par karagūstekņu atbrīvošanu un vai nav iespēja nosūtīt.. vēstuli viņa vecākiem. Skujiņš 14, 321.

2. *Tēma (1).* □ ..Purvīša mākslā.. iezīmējās divi galvenie temati: sniega un agra pavasara atainojums. Kačalova 1, 43. Puķes — dzejā sens temats. Avotiņa 8, 82.

tembrāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **tembrāli.** *Saistīts ar tembru, tam raksturīgs.* Mūzikas instrumentu tembrālās atšķirības. □ Orķestra kopskaņā valdzināja ansambļa izjūta, stīgu un koka pūšamo instrumentu grupās tembrālā saliedētība.. Cīņa 80, 190, 3. A. Ludiņas kuplo, tembrāli bagāto mecosoprānu konservatorijas gados ir skolojuši divi pedagogi: itāliešu profesors F. Korādo.. un mūsu P. Sakss. Lit M 76, 48, 13.

tembrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; parasti divd. formā: tembrēts. *Veidot (kā) tembru.* □ Imanta balss ir vīrišķīga, patīkami tembrēta. Tā vienlīdz var būt gan atturīga, glāsmaini maiga, gan pavēloši asa.. Liesma 77, 6, 11. ..dobji pāri ūdens klajumam aizskanēja dažādi tembrētas kuģu balsis. Zv 74, 2, 16.

tembrs, -a, v. *Skaņai raksturīga īpatnēja nokrāsa, ar ko atšķiras vienāda augstuma skaņas.* Patīkams t. Samtains t. Vijoles t. Flautas t. □ ..tembru cilvēks novērtē subjektīvi ar dzirdi. Tembru nosaka skaņas spektrs. Fiz r 293. ..Šadrins runāja, arvien spēcīgāk akcentēdams vārdus, aizvien metāliskākā tembrā.. Katlape, Ceplītis 1, 87. Manas zināšanas radio nozarē aprobežojās ar kloķu grozīšanu — raidstacijas uztveršanu un skaņas tembra regulēšanu. Cīrulis 4, 151.

tēmējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → t ē m ē t (1).* Precīzs t. Tiešs tēmējums — *tēmējums virzienā uz mērķi, kas atrodas šāvēja redzes lokā.* □ ..lielgabalu viņi [pretinieki] var izvilkt ceļmalā un tad ar tiešu tēmējumu desmit minūtēs samalt visu rotu. Jansons 6, 134.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → t ē m ē t (2).*

tēmēklis, -ļa, v. *Ierīce, mehānisms šaujamieroču notēmēšanai; mērķēklis.* Lielgabala t. Raķetes t. Šautene ar optisko tēmēkli. □ Šaušanas treniņos [komandieris] noguļas puišiem blakus, rāda, kā tēmēkli iestādīt, kā mērķi uz grauda paņemt. J Plotnieks 11, 95. ..sargkareivim ir laika gana — un viņš pacietīgi skatās uz pļavas vidu, vērodams aizdomīgo vietu caur šautenes tēmēkli. Grīns 1, 337.

tēmēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. **1.** *Regulēt, nostādīt šaujamieroci tā, lai šāviena trajektorija ietu caur kādu punktu mērķī; regulējot, nostādot šaujamieroci šādā veidā, censties panākt, lai lode, šāviņš trāpītu kādā mērķa punktā; mērķēt (1).* T. mērķī. □ Tēmēt var labāk, ja abas acis tur vaļā, jo tad šāvējam ir plašāks redzes lauks. A Kalniņš 1, 364. ..Cepurīte sākumā.. ilgi tēmēja, beidzot nospieda gaili. Norībēja šāviens, un vārna.. vēlās no zara uz zaru lejā. Talcis 9, 83. ..mēs klusēdami iespiežam plecos šautenu laides un sākam šaut, tēmēdami izsistajos istabas logos, kuru melnumā liesmo un dziest vācu šāvienu uguntiņas. Grīns 1, 114. pārn. Arī manās debesīs tēmē, Arī manās debesīs šaus. Ļūdēns 3, 128. pārn. Ozolā tajā, Kas ūdensdzīslu krustpunktā

aug, Zibeņi tēmē .. Goba 5, 54. // trans. T. šauteni. T. lielgabalu. □ Tad viņu ķer sirdī labi tēmēta lode, viņš .. gāžas uz mutes zemē — un acis tam apņem nāves nakts. Grīns 1, 309. // *Ar skatienu, koordinējot kustības, censties panākt, lai kas mests, ar roku virzīts u. tml. trāpītu (kur).* □ .. viņš sacīja man: «Necērt blakus, bet tēmē, dēls, zarā — Arī zarainas pagales plīst!» Lasmanis 1, 57. «Nost!» Jēzups .. cieši savilktu dūri zvēla Jurītim, tēmēdams viņam sejā. Dorbe 6, 92. // trans. T. rokas granātu. T. akmeni. □ .. pēdējā acumirklī vēl paspēju pasist sānis durkli, ko tēmējis man mugurā kāds ienaidnieka kareivis .. Grīns 1, 134. .. pamanu vēl tagad garo rētu viņa zodā. .. labi tēmēts naža grieziens. Kurcijs 2, 35. Pats galvenais — iereibušo maldināja acis: viņa dūres nekrita tur, kur tēmētas. Plaudis 3, 174. // pārn.; sar. *Domāt par kādu darbības mērķi, censties pēc kā.* □ Rolands tikko beidzis ģimnāziju un taisās studēt ķīmiju. Tas iešot ilgi — gadus deviņus desmit, jo viņš tēmē uz doktora grādu un kādu vadošu posteni. Dripe 9, 144. Nupats: Es te ienācu pret savu gribu ... Un aizliešu tāpat! ... — Tētiņš: Tad tur jūs tēmējat! Tagad jūs sāksit simulēt jukušu. Bet arī tas nelīdzēs! Zīverts 2, 441.

2. *Dot mājienu (kādam); likt saprast, likt manīt (kādam, ko); sacīt (uz kādu); mērķēt (2).* □ Ak, lūk, kur tu tēmē ... Žuburs pasmīnēja pats par savām domām. Tev gribas zināt, kā viņu sauc. Varbūt arī viņas adrese tev nav vienaldzīga? Lācis 6, 16. // trans. □ «Jums taču ir savi dziedoņi .. ?» Mēs visi tūlīt sapratām, ka tas tēmēts uz kareivi Vaivariņu. Jansons 4, 659. Viņš izmet strupas replikas, tēmētas gan biedriem, gan pienācējai. Dripe 4, 115.

tempera, -as, s. **1.** parasti vsk. *Krāsa, kuras pigmentu šķīdināšanai izmanto emulsiju, ko gatavo, piemēram, no olas dzeltenuma un ūdens vai augu sulas, no ūdenī šķīdinātas augu vai dzīvnieku līmes, sajauktas ar eļļu.*

2. parasti vsk. *Glezniecības tehnika, kurā izmanto šādu krāsu un darbus darina uz dēļa, auduma, kartona.* □ .. tempera .. ir .. monumentālā glezniecības tehnika, kurā strādājuši jau agrās renesanses meistari Itālijā .. Tēl M 60, 75. Nereti vienā darbā Degā savienoja pasteli, akvareli un temperu. Zv 84, 13, 27.,

3. *Šādā tehnikā darināts mākslas darbs.* Temperu izstāde.

temperācija, -as, s.; parasti vsk.; mūz. *Oktāvas sadalījums 12 vienādos pustoņos (taustiņinstrumentiem, arī skaņu sistēmai), mazliet sašaurinot akustiski tīro kvintu.*

temperamentīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **temperamentīgi.** *Dedzīgs, arī vitāls (par cilvēku).* □ Temperamentīgo un fantastiskas jūsmas pārbagāto Zeltiņu [gleznotāju] aizrauj viss patiesais, pilnskanīgais un trauksmainais. Zv 59, 12, ielikumā 3. Lapiņa kundze arī temperamentīga dāma, daudz nejautā, bet acumirklī noslauka no galda visus traukus un pudeles. Sakse 1, 134. Īsts magnēts Tobijam ir temperamentīgā, joku pilnā Marija. Dzene 1, 101. pārn. .. ja rimtās Ventas krastos redzami klusināti pasteļtoņi, tad temperamentīgā Gauja lepojas ar tīru, spilgtu krāsu triepieniem. Lagzdiņš 3, 27. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* T. skatiens. Temperamentīga runa. Temperamentīgi izturēties. □ Ir atmodies impulsīvs, temperamentīgs .. talants, ko vairs nevar apmierināt lauku dzīves ikdiena un flirts zaļumballēs. Viese 3, 19. Braucamos .. visur vada itāliski temperamentīgā veiklībā .. Zv 74, 22, 16. Ātri uz pleciem tiek uzmests mētelītis, nākamajā mirklī viņa jau ar temperamentīgiem soļiem šķērso dārzu un izzūd skatienam. Zv 75, 24, 2. Leo Svempa agrīnie darbi .. izcēlās ar ekspresīvo gleznojumu, temperamentīgo krāsu uzlicienu .. Tēl M 58, 26.

temperamentīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → temperamentīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. savus pirmos panākumus gūst slaiks jauneklis ar skatuves vārdu — Viesulis. Ne velti Ernestam Feldmanim šāds pseidonīms: temperamentīgums un dzīvīgums spilgti iekrāsojuši jau viņa pirmos soļus uz skatuves. Teātris 75, 136.

temperaments, -a, v. **1.** psih. *Noturīgs likumsakarīgi saistītu personības individuālo īpašību kopums, kas cilvēka attiecībās ar ārējo pasauli raksturo galvenokārt psihisko norišu dinamikas savdabību.* Flegmatisks temperaments — *temperaments, kam raksturīga lēna jūtu rašanās un vāja izpausme.* Holerisks temperaments — *temperaments, kam raksturīga ātra jūtu rašanās un spēcīga izpausme.* Melanholisks temperaments — *temperaments, kam raksturīga spēcīga aizture, lēna psihisko procesu norise.* Sangvinisks temperaments — *temperaments, kam raksturīga intensīva, līdzsvarota, dinamiska psihisko procesu norise.* □ I. Pavlovs ir pierādījis, ka temperamentu — jūtu galveno regulētāju — nosaka smadzenēs notiekošo nervu procesu (uzbudinājuma un kavēšanas) spēks un ātrums, cilvēka jūtu bagātība, emocionālās uztveres savdabība. Ves 78, 11, 18. Var pārmantot temperamentu, tomēr uzvedība .. ir audzināšanas rezultāts. Rīgas B 81, 287, 5.

2. *Dedzīgums, arī vitalitāte.* □ Liels temperaments, sievišķīga valdzinājuma spēks un alkaina, .. gavilējoša dzīves mīlestība nav atdalāma no Elzas Radziņas mākslas. Māksla 64, 1, 29. Starp visām tautas dejām .. īsti izskan tikai čigānu deja, kurā ar patiesu temperamentu, dejas prieku izceļas Aija Baumane. Lit M 63, 2, 3. .. Viļņa impulsīvā daba un kaislīgais temperaments atgādina pistoli ar uzvilktu gaili, kas katru mirkli gatavs vaļā sprāgt. Grīns 1, 91. .. temperamenta pilnais otas skrējiens piešķir Svempa gleznām neparastību .. Lit M 58, 9, 3.

temperatūra, -as, s. *Sasilšanas pakāpe (piemēram, priekšmetam, vielai, videi), ko vērtē pēc cilvēka sajūtām; fizikāls lielums, ar ko raksturo termodinamiskas sistēmas līdzsvara stāvokli.* Zema t. Liela t. Ūdens t. Sacietēšanas t. Sasalšanas t. Kušanas t. Vārīšanās t. Viršanas t. Degšanas t. Temperatūras svārstības. Temperatūras (mērīšanas) skala — *sav-*

starpēji salīdzināmu temperatūras vērtību sistēma (piemēram, Celsija skala, Kelvina jeb absolūtās temperatūras skala). Istabas temperatūra — *temperatūra, kas parastos apstākļos ir dzīvojamās telpās.* □ Maija sākumā, paaugstinoties gaisa temperatūrai, lapas sāk plaukt ievām, ceriņiem un bērziem. Ģeogr 52. Sēklu dīgšanai nepieciešama noteikta temperatūra. Optimālā temperatūrā sēklās visi fizioloģiskie procesi noris vispilnīgāk un dīgšana ir visstraujākā. Biol r 97. Viegli elpot skaidrā, saltā gaisā. Temperatūra mīnus četri grādi. Bels 8, 22. . . arvien lielāku nozīmi iegūst platīns un tā analogi . . Šiem metāliem piemīt sevišķa izturība pret koroziju augstās temperatūrās . . Zin T 64, 1, 38. Ir pazīstamas vairākas temperatūras . . mērīšanas skalas, kuru iedaļas vērtību — temperatūras grādu nosaka temperatūras atskaites punkti. Fiz r 92. // *Dzīvas būtnes organisma sasilšanas pakāpe (parasti kādā laikposmā, fizioloģiskā stāvoklī).* Normāla t. Paaugstināta t. □ Uzkāpis . . dzīvoklī, viņš jutās tik slikti, ka izmērīja temperatūru, un termometrs rādīja vairāk nekā **trīsdesmit astoņus** grādus. Ezera 9, 240. . . viņai pēc ešelonā pārciestā plaušu karsoņa nerimstas klepus un lēkā temperatūra. Spāre 5, 173. Ziemas guļā dzīvniekiem stipri pazeminās ķermeņa temperatūra un tie atrodas pilnīgā sastinguma stāvoklī. D kal 82, 83. // sar. *Cilvēka ķermeņa sasilšanas pakāpe, kas pārsniedz normālo pakāpi.* □ Dažbrīd, kad [naktī] pamostos, saprotu, ka tas tikai tāpēc, ka dienā esmu pārsaulojies, ka man laikam ir temperatūra . . Kaijaks 6, 84. Ārsts nedeva slimības lapu. Bez temperatūras nevarot dot. Mauliņš 5, 159.

temperēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; parasti divd. formā: temperēts; mūz. *Veikt (kā) temperāciju.* T. skaņu sistēmu. Temperēts klavesīns.

temperglezna, -as, s. *Temperas glezna.*

temperglezniecība, -as, s.; parasti vsk. *Temperas gleznie cība.*

temperkrāsa, -as, s.; parasti vsk. *Tempera (1).*

templiešu, -u, vsk. templietis, -šu, v.; vēst. *Katoļu garīgā bruņniecības ordeņa locekļi (no 12. gadsimta līdz 14. gadsimtam).*

templis, -ļa, v. *Sakrāla celtne reliģiskajiem rituāliem; arī baznīca, mošeja, pagoda, sinagoga u. tml.* Hinduistu t. Inku t. Zeva t. □ . . jau pagānu priesteri bija ievērojuši: epidēmijas neskar templus, ja tajos kvēpina vīraku. Rīgas B 81, 252, 5. Alvils: . . Šrilankas valsts senajā galvaspilsētā Kandijā tiku redzējis templi, kurā atrodas šķirstiņš ar Budas zobu . . . Priede 4, 211. Aigars atceras kaut kur lasījis, ka tiesu sauc par Temīdas templi, un tagad, tiesas namā pirmoreiz mūžā ieejot, jūtas vīlies. Iedomātās varenības vietā viņš ierauga gaiteni ar izmīdītu grīdu . . Svīre 3, 195. Un allaž nāk man prātā vasarsvētki Parīzes Dievmātes katedrālē, . . stāvgrūdām pilnais templis, nopietnie dievlūdzēji . . Sudrabkalns II, 345. // pārn.; poēt. *Ļoti nozīmīga celtne, arī iestāde (parasti kultūrā).* □ Teātris sākas ar garderobi. Šis pazīstamais Čehova teiciens . . jau sen ieguvis parunas tiesības. Tāpēc jau tas ir teātris — mākslas templis. Lit M 81, 9, 13. Savā laikā konservatorijā nebija jāmācās tik daudz lieku priekšmetu, kam nav nekāda sakara ar mūziku. Viss bija pakārtots vienīgi mūzikai. Tas bija visīstākais Mūzikas templis. Sk Ģ 90, 5, 12. 1754. gadā Dalambērs pretendē uz vietu Francijas akadēmijā. Iekļūt šajā zinību templī nav viegli . . Briedis 1, 51.

temporāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **temporāli.** *Saistīts ar laiku*[1], *tam raksturīgs.* □ Jādomā ne tikai telpiskajos, bet arī temporālajos — laika — aspektos. Lit M 84, 16, 8.

temporitmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **temporitmiski.** *Saistīts ar temporitmu, tam raksturīgs.* □ Deja nedrīkst apstādināt vai pārraut izrādes saturisko temporitmisko plūdumu. Cīņa 82, 34, 3. Veikli viņš [diriģents] veido sarežģītās temporitmiskās pārejas. Rīgas B 83, 175, 3.

temporitms, -a, v. *Tempa un ritma saistījums, kas rada (darbības, norises u. tml.) specifiskas īpašības (parasti skatuves mākslā).* □ Žanis Katlaps stāstīja, ka viens no izteiksmes līdzekļiem, kas ievirzījis izrādi pareizā gultnē, bijis temporitms. Katlape, Ceplītis 1, 71. Staņislavskis pierādīja, ka dažāds temporitms var izraisīt dažādas izjūtas: ātrs ritms rada možuma izjūtu, lēns — miegainību. Hausmanis 1, 20. . . iestudējuma temporitms ir gauss, tiek apspēlētas jebkura skata žanra ainiņas. Lit M 76, 43, 7.

temps, -a, v. **1.** *Ātrums (norisei, darbībai u. tml.).* Izrādes t. Kustības t. Skrējiena t. Ātrs t. Straujš t. Lēns t. Mierīgs t. Ražošanas pieauguma tempi. □ . . viņam [māksliniekam] vienmēr trūka laika. Kinostudijā viņš nekad negāja lēniem soļiem, vienmēr rikšiem. Vienmēr domādams. Tāds bija viņa dzīves temps . . Kin 81, 88. Rūdolfs peldēja, mainīdams stilus un tempu . . Ezera 7, 53. . . latviešu balets tajos gados it kā uzņēma tempu jaunam radoša darba solim . . Liepa 1, 23. «Bet es taču jau runāju ar jums vāciski,» konsuls paskaidroja un drusku samazināja runas tempu. A Grīgulis 13, 203.

2. mūz. *Skaņdarba atskaņošanas ātrums.* □ . . melodiskā rečitatīva temps jāizpilda precīzi, jo to prasa orķestra vai kāda intrumenta pavadījums. Vēriņa 1, 6.

3. lok.: tempā, apst. nozīmē. *Ļoti lielā ātrumā.* Strādāt tempā. □ Žubura līdzekļi neļāva ilgi gudrot. Trieciena tempā viņš meklēja darbu . . Lācis 6, 73.

tempt, tempju, temp, tempj, pag. tempu; trans.; sar. *Dzert (ko), parasti lielā daudzumā, arī strauji.* □ Vai tādēļ viņš tagad lai galu ņem, limonādi tempdams? Indrāne 2, 357. . . Es smēķēju, melnu kafiju tempju . . Auziņš 2, 107. Man nav ne laika, ne gribas, ne naudas, lai temptu alu un šņabi līdz nesamaņai . . Zālīte 5, 235. «Vai es viņa bļodā skatos, ko viņš ēd un ko dzer? Lai tempj kaut konjaku katru dienu!» Dripe 2, 66. // intrans. □ «Esi tempis jau visu nedēļu, tikpat kā vepris no dīķa, vēl viņam nepietiek . . .» Vilks 2, 152. . . tempj kā vērsis, domā, ka nebūtu divi dienas dzēris. ME IV, 162.

tenaklis, -ļa, v.; poligr. *Ierīce manuskripta turēšanai tipogrāfijas saliekamās mašīnās.*

tenardīts, -a, v.; parasti vsk.; min. *Sulfātu klases bezkrāsains, pelēks, dzeltenīgs vai brūngans minerāls, ko izmanto stikla rūpniecībā un sodas ieguvei.* □ Viss gaiss.. Karabogazgola tuvumā ir pilns ar tenardīta putekļiem, kuru dēļ rodas iespaids, ka saule ieguvusi īpatnēju sudrabotu nokrāsu. Upīte 1, 147.

tencināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** intrans. *Pateikties.* T. par pusdienām. □ «Paldies, paldies, dēliņ,» vecenīte tencina. «Un cik tu maksas prasīsi par tādu darbu?» Sakse 14, 110. Arī namdara māte jau bija atnākusi dzīvot jaunajā mājā un tencināja par siltumu, par gaišumu. Kaldupe 15, 153. Trainaitis: Ja tu atļauj, mūsu kungs un karali, ka dodam tev padomu, tad izraugi valstij karalieni un sev jaunu sievu un, to darīdams, dari drīz. — Mindaugs: Tencinu lielkungiem par padomu! Ņemšu sievu un došu jums karalieni. Zīverts 1, 348. // trans. □ ..tencinājām šo kopējiem spēkiem sarūpēto mielastu. Plaudis III, 308. Kalējs dzēra un tencināja devēju.. Kaldupe 6, 19.

2. trans. *Pateicoties (par ko), slavēt (kādu, ko).* □ «Vai tad mēs.. neapmeklējam baznīcu, kad gribam dievu tencināt un izlūgties no viņa žēlastību?» Ilze meta brāļu draudzes sludinātājam pretī. K Zariņš 1, 58. Es dabūju labu vīru, es dieviņu tencināju. ME IV, 163. Jaunsaimnieki paši bija pliki un nabagi, veltīgi būtu mēģināt ko nopelnīt un atlicināt. Strēba skābu putru, piekoda rupju maizi un tencināja likteni, ka spēja uzturēt savu veco māti.. Jansons 1, 70.

tendence, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Attīstības, pārmaiņu virziens (piemēram, procesam, darbībai, uzskatam, idejai); tieksme (piemēram, uz kādu darbību, stāvokli).* Pozitīva t. Negatīva t. Daiļliteratūras tendences. Mūsdienu tēlotājas mākslas t. □ ..priekšmetiskā pasaule precīzi atbilst sabiedrības attīstības īpatnībām, tendencēm, materiāli tehniskajām iespējām un sasniegumiem. LLM 70. «Ugunī un naktī» Spīdolas vārdi «Mainies uz augšu» izsaka viņas attīstības tendenci.. Dzene 3, 44. Mūsdienās jaunajām ģimenēm ir spilgti izteikta tendence dzīvot atsevišķi no vecākiem. Tavare 2, 50. Viņš bija kluss un kautrīgs sava darba darītājs, bez tendencēm uz ārēju spīdumu, bez tieksmēm pēc uzslavām.. Zigmonte 7, 149.

tendenciozitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tendenciozs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Izvairīties no tendenciozitātes vērtējumos. □ Vietumis [stāstos] virsroku ņem avīžnieka pasvītrotā tendenciozitāte,.. autors it kā.. saka: «Redz, tas ir labi! Skaties, tas vairs nav labi.» Lit M 63, 6, 2.

tendenciozs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tendenciozi.** *Tāds, kas ir cieši saistīts ar kādu tendenci, pakļauts tai un kam piemīt vienpusība, trūkst objektivitātes.* T. secinājums. T. raksts. Tendenciozi vērtēt grāmatas saturu. □ Laikam jau maz būs tādu cilvēku, kas nebūs dzirdējuši mazliet tendenciozo parunu: vīrietis ir galva, kuru groza kakls — sieviete. PL Siev 79, 10, 3. ..simpātijas [lugā] ir bērnu pusē. ..šāds skatījums ir mazliet tendenciozs un vienpusīgs. Gandrīz visi pieaugušie rādīti aprobežoti, turpretī bērni — sirdsšķīsti. Teātris 83, 100.

tendenciozums, -a, v.; parasti vsk. *Tendenciozitāte.* □ ..autora nosliecība vai tieksme parādīt daiļdarbā savas domas piešķir.. sacerējumam.. tendenciozumu. Pašd sk 4.

tenderis, -ra, v. **1.** *Tvaika lokomotīvei piekabināms īpašs vagons vai tvaika lokomotīves pakaļējā daļa kurināmā, ūdens rezervju ievietošanai.* □ No mašīnista palīga uzzināja, ka lokomotīve viena pati tūlīt dosies tālāk uz Liepāju. ..Arī viņiem bija izdevīgs tas pats ceļš, un tie uzsāka sarunas, lai ļauj braukt līdz vismaz uz ogļu tenderu. A Grigulis 13, 215.

2. *Neliels vienmasta buru kuģis.*

tenderlokomotīve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Tvaika lokomotīve, kam tenderis ir novietots uz tās rāmja (aiz mašīnista vietas).*

tendēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Tiekties (uz ko), censties (pēc kā); būt ar tendenci (uz ko).* T. uz godalgu konkursā. // divd. formā: tendēts. *Tāds, kas tiecas (uz ko), cenšas (pēc kā); tāds, kam ir tendence (uz ko).* □ Un kālab liegt pusaudzim strādāt, ja viņš to vēlas, uz to ir tendēts. Neatk Cīņa 90, 18, 2. ..ārpus sporta zāles viņš ir vairāk tendēts uz nopietnām pārrunām par dzīvi un politiku. Sk Ģ 90, 4, 3. ..skatītāju vidū ir jābūt daudziem, kas izslāpuši pēc jūtu tīrības, pēc smalki niansētas cilvēku iekšējās saskarsmes, uz ko filma tendēta. Akurātere 3, 172.

tendovaginīts, -a, v.; parasti vsk.; med. *Cīpslas maksts iekaisums.*

tenesms, -a, v.; parasti vsk.; med. *Slimīga, bieža defekācijas un urinēšanas vajadzība.* □ ..Frīdis samelojās, taisnodamies ar sadomātu slimību. Bet.. Žermēnas kundze ticēja Frīda pēkšņajam tenesmam. Lit M 83, 42, 4.

tenidoze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Lenteņu izraisīta cilvēku un gaļēdāju dzīvnieku invāzijas slimība, kam raksturīga, piemēram, vemšana, caureja, samazināta ēstgriba, novājēšana.*

tenisčības, -u, vsk. tenisčība, -as, s.; sar. *Tenisa kurpes.* □ ..vienas no lielākajām rūpēm [meitenēm] sagādāja universālo sezonas apavu — tenisčību baltināšana. Dzene 9, 7. Pati sev likos smieklīga — ..platmale galvā, bet kājās tenisčības.. Ezera 18, 63. Uz eksāmenu nobeigumu man uzdāvināja kurpes. ..Ai, es jau nemaz nebiju tā izsalcis pēc kurpju valkāšanas, mēs bijām tenisčību laikmeta bērni. Zigmonte 17, 70.

tenisenes, -ņu, vsk. tenisene, -es, s.; sar. *Tenisa kurpes.* □ Metas vecuma meitenes stāvēja garās rindās pēc baltajām tenisenēm, lai būtu ko apaut, ejot uz balli. Spāre 6, 25.

tenisists, -a, v.; **tenisiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sportists, kas specializējies tenisā.* □ ..tenisisti PSRS čempionātā sacentās par iekļūšanu pusfinālos. Pad J 62, 182, 4.

tenisits, -a, v.; parasti vsk. *Materiāls — smalki samalti māla ķieģeļu graudi sporta laukumu, skrejceļu u. tml. segumu veidošanai.* □ ..pro-

jektētāji skolu volejbola laukumus paredzējuši ar tenisita klājumu. Zv 85, 17, 12. Uz sarkanā tenisita gulēja pirmās kritušās lapas, pavisam zaļas. Puriņš 2, 26. Bieži sporta laukumu un skrejceļu segumam izmanto maltus ķieģeļus, no kā iegūst .. tenisitu. Sports 68, 106, 2.

teniskurpes, -pju, vsk. teniskurpe, -es, s. *Tenisa kurpes.* □ Māra saģērbās vasarīgi: .. katūna kleitā, baltās īsās zeķītēs un ar zobu pulveri sniega baltumā atjaunotās teniskurpēs. Kļava 1, 68.

teniss, -a, v.; parasti vsk. *Sporta spēle ar bumbiņu, ko pretinieki ar raketēm sit pāri spēles laukuma vidū nostieptam tīklam.* Tenisa bumbiņa. Tenisa rakete. Tenisa laukums. Galda teniss — *sporta spēle ar bumbiņu uz speciāla galda, kam pāri nostiepts tīkls.* Tenisa krekls — *tenisa spēlēšanai paredzēts virskrekls.* Tenisa kurpes — *tenisa spēlēšanai paredzēti sporta apavi.* Tenisa čības sar. — *tenisa kurpes.* □ Vēsture liecina, ka tenisa spēles pirmsākumi meklējami 13. gadsimtā Anglijā. Pasaules meistarsacīkstes šai sporta veidā nenotiek. Taču tās pilnībā aizstāj Dēvisa kausa izcīņa, kas risinās kopš 1900. gada .. Zv 81, 16, 12. Teniss .. ir ļoti audzinošs: attīsta domāšanu, labu stāju, disciplinē .. Ves 75, 8, 14. .. teniss un galda teniss — spēles laikā tev jādomā tikai par bumbiņas lidojumu. Sports 86, 71, 1. Ejot pa cieto, sauso, brūno zemi, cauri .. tenisa kurpju plānajām zolēm jutīsiet saules siltumu .. Bels 4, 40. Tas bija skarbs, trūcīgs [pēckara] laiks. Mums nebija košu svētku drānu. Skolas ballītēs ieradāmies tenisa čībās. Viese 4, 49.

tenkas, -u, vsk. tenka, -as, s. *Nepārbaudītas, bieži vien nepamatotas, nepatiesas ziņas, parasti par notikumiem, attiecībām sadzīvē; saruna, kurā izplatās šādas ziņas; arī baumas.* Nepatīkamas tenkas. □ Šajos Jurģa apciemojumos Nadīna neredzēja nekā tāda, kas dotu iemeslu tenkām. Preilis 1, 44. .. viešņas .. no savstarpējiem strīdiem pārgāja uz kopējām tenkām, aprunājot citas ievērojamās Rīgas dāmas. Rozītis 3, 235. Šādās pelēkās dienās .. vienīgais glābiņš bija tenkas. Sievietes staigāja pa kaimiņiem adīkļiem rokās .. Lācis 4, 142. Notika štatu samazināšana, pieauga katra darbinieka darbu apjoms. Līdz ar to vairs neatlika laika tenkām .. Tavare 2, 100. ◇ Tenku vācele (arī kule) sar. — *tenkotājs.* □ .. cerējusi, ka darīšana ar godavīru, bet izrādoties, ka ar tenku vāceli un melu kuli .. Ezera 15, 216. It kā es būtu sazin kāda mēlnese, sazin kāda tenku kule, kura skrien pa pagastu, bārstīdama visu, kas uz mēles. Avotiņa 2, 132.

tenkot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Izplatīt tenkas, parasti sarunā.* □ .. nevar zināt, vai .. viņš slavēs .. alu vai arī lādēs un tenkos par to, ka vecā saimniece purva vaivariņus klāt šāvusi, tādēļ tik trakas paģiras. Indrāne 6, 49. Brīvkundze: Labs mētelis un skaista piemiņa. Tomēr, ja nu kāds to ierauga pie manis? Ja nu iesāk tenkot? Jelgavniekiem ir asas mēles. Anna, ņem tu šo mēteli. A Eglītis 1, 239. Bergens: Ļaudīm patīk tenkot, un es, kaut esmu birģermeistars, visas pļāpas nejaudāju apklusināt. Zīverts 2, 362. // trans. □ Reiz viņš nejauši uztvēra kādu sarunu: virtuvē kopējas tenkoja, ka dakterim .. operāciju zālē esot «sirdsdāma». Meldere 1, 138. .. apkārtējiem [kaimiņiem] darbs skatīties un pēc tam atkal tenkot, ka Vīranauda pārsvempies mājās gandrīz četrrāpus. Zigmonte 2, 99. Skroderis — nē, tas bij maiss, kur sabāzts un uzkrāts viss, ko mēļoja un tenkoja sievas un vīri .. Upīts 3, 76.

tenors, -a, v.; mūz. **1.** *Augsta vīriešu balss.* Liriskais t. Tenora partija. □ Rumba: Sākumā es korī tikai dziedāju. Pirmo tenoru. Bet drīzi vien man bija praktiski jāpārņem kora vadīšana. A Eglītis 1, 518. .. skaļāk par citu līdzvilcēju balsīm skan spiedzošais jaunā izlūku komandiera Lukstiņa tenors, jo, par spīti leitnanta platajiem pleciem, tam sievišķīgi augsta balss. Grīns 1, 357. // pārn. *Cilvēks, kam ir šāda balss.* □ Jaunais baritons piekritis uzņemties risku — pārkvalificēties par tenoru .. Rūja 4, 94. Tenoru vokālās tehnikas negludumi brīžam rada visa kora tīrskaņas novirzes. Grāvītis 2, 22.

2. ģen.: tenora, adj. nozīmē. *Dažu instrumentu nosaukumos — šī instrumenta veids ar samērā augstu diapazonu.* Tenora saksofons. Tenora bazūne.

3. *Pūtēju orķestra īpašas grupas instruments ar samērā augstu diapazonu.* □ .. paķēris spoži niķelēto tenoru, dodas uz pūtēju orķestra saspēlēm .. Lauku Dzīve 68, 1, 4. Valda tēvs savu metāla tenoru visās garajās strēlnieka gaitās glabājis tikpat rūpīgi kā šauteni. Zv 76, 9, 7.

tenterēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; sar. *Neveiklā, nevienmērīgā gaitā iet, skriet.* □ Krists soļo pa priekšu ar plato nastu jostu pār plecu. Es salīcis tenterēju tam pakaļ. Smagā nasta mani vilktin velk pie zemes. Sēlis 4a, 22. .. Bambāns pie katra soļa saviebjas un tenterē pēdējais. Pēc atpūtas kāja sāp vēl negantāk. Dripe 3, 335. Raudams Rudīti līdzi, sāku skriet. Skrēju taisni projām pa ietvi. Skrēju, cik jaudāju. Aiz muguras elsdams tenterēja skuķis. Brīnums, kā viņa nenokrita vai neizmežģīja kājas. Kļavis 2, 66.

tenteriem, apst.; sar. *Parasti savienojumā «tenteru tenteriem»: neveiklā, nevienmērīgā gaitā, virzībā.* □ .. ķēvīte vienā stiepienā drāzās uz šķūņa durvīm, mani tenteru tenteriem raudama līdzi .. Goba 5, 52. .. durvis pēkšņi atvērās, kāda milzīga roka viņu nograba aiz apkakles un tenteru tenteriem ierāva istabā. Vilks 7, 324. Viņš [slimnieks] uzslējās un, turēdamies pie sienām, tenteru tenteriem klumburēja uz durvīm. Eglons 2, 57.

tenterīgs, -ais; s. -ā, -ā; apst. **tenterīgi;** sar. *Tenterisks.* □ .. daudzas acis un rokas modri gādāja, lai viņš ar savu tenterīgo gaitu kaut ko neapgāž vai nesaplēš. Dadz 81, 17, 11.

tenteriskš, -ais; s. -ā, -ā; apst. **tenteriski;** sar. *Neveikls, nevienmērīgs (par gaitu, pārvietošanos u. tml.).* □ Krodziniekam vispār nepatika, ja viņa iestādījumu gaišā dienas laikā kāds atstāja tenteriski. Zigmonte 16, 313. .. mēs nākam arī, tenteriski pa kraujas smilšaino nogruvu-

mu, kā pa miltiem .. pusskriešus, pussļūceniski .. lejā. Ezera 17, 127. Bēgšanai grava varēja noderēt, jo viņš pa to noripotu lejā tenteriski .. Kolbergs 1, 60.

tentertenteriem, arī **tentertenteriski,** apst.; sar. *Tenteru tenteriem.* □ Vīriņš cirtis Kokugāzējam krūtīs tā, ka tas iegājis tentertenteriem kaktā. ME IV, 165. .. durvis ar sprāgšanu atsprāga vaļā, pa tām vispirms ievēlās suns un tam tentertenteriski pakaļ Mirdza. Sakse 7, 422.

tenteru, ģen., nelok.; sar. *Savienojumā «tenteru tenteriem»: neveiklā, nevienmērīgā gaitā, virzībā.* □ Viņš [slimnieks] uzslējās un, turēdamies pie sienām, tenteru tenteriem klumburēja uz durvīm. Eglons 2, 57. Nopakaļus kūņojas Bobis tenteru tenteriem. Vēl glups, neprot staigāt, kā sunim pienākas, mācāms. Ezera 2, 125.

tents, -a, v. *Pārsegs (parasti no brezenta, buru audekla) aizsardzībai pret sauli, nokrišņiem.* □ Regīna pašlaik ir blakus ietves malā stāvošai volgai — pikapam ar brezenta tentu. Dripe 8, 62.

tenzometrija, -as, s.; parasti vsk. *Mērīšanas tehnika, kurā izmanto tenzometrus.*

tenzometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tenzometriski.** *Saistīts ar tenzometriju, tai raksturīgs.* T. mērījums.

tenzometrs, -a, v. *Aparāts deformāciju mērīšanai (piemēram, materiālu paraugos, konstrukcijās, celtnēs).*

tenzopārveidotājs, -a, v. *Jutīgs elements deformāciju pārvēršanai elektriskā signālā.*

tenzorezistors, -a, v. *Jutīgs elements, kura elektriskā pretestība mainās, to deformējot.*

tenzors, -a, v.; mat. *Ģeometrisks objekts n-dimensiju telpā.* Tenzoru algebra.

teobromīns, -a, v.; parasti vsk. *Organiska, sārmaina viela, ko satur kakao pupiņas, tējas lapas.*

teodiceja, -as, s.; parasti vsk. *Reliģiski filozofiska doktrīna, kuras mērķis ir novērst pretrunu starp Dievu kā absolūti labu būtni un pasaulē eksistējošo ļaunumu.*

teodolīts, -a, v. *Optiski mehānisks instruments leņķu mērīšanai horizontālā un vertikālā plaknē, arī virziena noteikšanai.* □ Pēc 1925. gadā izdarītās pārbaudes [Pētera baznīcas] torņa smailes nošķiebšanās bijusi 80 cm. Mērījumus veica jau ar precīziem teodolītiem .. Cīņa 81, 152, 3. Noņemamie lāzera uzgaļi teodolītiem .. nodrošina augstu mērījuma precizitāti .. Rīgas B 83, 144, 3.

teofānija, -as, s.; rel. *Dieva atklāsmes veids, kurā Dievs parādās tieši vai uz tā klātbūtni norāda dievišķīgas zīmes.*

teofilīns, -a, v.; parasti vsk. *Alkaloīds, ko satur tējas lapas.* □ Kaut tēja arī satur .. līdz 2% kofeīna, tomēr .. teofilīns .., kas ir tējā, ievērojami mazina kofeīna kaitīgo iedarbību. Zv 59, 13, 22. .. Kopenhāgenas ārsti izdarījuši negaidītu secinājumu: tēja var radīt aizcietējumus. Acīmredzot savu ietekmi parāda tējā esošais teofilīns, kas izraisa organisma atūdeņošanos. Pad J 82, 15, 4.

teogonija, -as, s.; parasti vsk. *Mītu kopums par dievu izcelšanos (parasti sengrieķu mitoloģijā).*

teokrātija, -as, s.; parasti vsk. *Valsts forma (parasti monarhija), kurā valsts galva vienlaikus ir arī tās reliģiskās dzīves vadītājs.* □ .. no visiem Izraēlas pilngadīgajiem ebrejiem tikai 15 procenti izsakās par teokrātiju .. Cīņa 82, 87, 2.

teokrātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **teokrātiski.** *Saistīts ar teokrātiju, tai raksturīgs.* □ .. seno ebreju teokrātiskās valsts augstākā garīdzniecība savus likumus noformēja dieva Jahves desmit baušļu veidā. Rīgas B 84, 261, 5.

teokrāts, -a, v. *Teokrātijas valsts galva.*

teologs, -a, v.; **teoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Teoloģijas speciālists.* □ .. baušļi satur nozīmīgus norādījumus cilvēka garīgajai un fiziskajai dzīvei. Dažādu laikmetu teologi ir plaši komentējuši šīs nedaudzās Svēto Rakstu rindas, atklājot tajās ietvertos zemtekstus. Rubenis 1, 99. Bībelē ir uzkrāts milzīgs vēstures materiāls, .. ētikas principi, kas devuši .. vielu filozofu un teologu pētījumiem, ticības spēku daudzām paaudzēm. Hor 90, 1, 10. Lai cik dīvaini, pirmie pret [Kopernika] grāmatu vērsās luterāņu teologi, bet katoļu baznīcas tēvi sākumā izturējās pret to .. pat vēlīgi. Stradiņš 3, 27.

teoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes nozare, kas pētī un interpretē kādas reliģijas Svētos Rakstus, veido sistemātisku šīs reliģijas mācību.* Kristietības t. Katoļu t. Protestantu t. Islama t. □ Mūsdienās ar svētuma jēdziena analīzi visbiežāk var sastapties zinātnēs, kas pēta sabiedrības arhaiskās un tradicionālās formas, tas ir, vēsturē, reliģiskajā filozofijā un teoloģijā, retāk ētikā. Kar 90, 4, 145. Stenders savu natūrfilozofiju norobežoja no teoloģijas. Vēstis 78, 10, 33. Blakfrosts bija Karaļauču universitātē beidzis teoloģijas fakultāti. Sakaru un protekcijas trūkums liedza vietu bagātākajā draudzē. Kautrība un ticības mīlestība noveda viņu nabagākajā. Bels 7, 111.

teoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **teoloģiski.** *Saistīts ar teoloģiju, tai raksturīgs.* Teoloģiska izglītība. □ Reliģiskajiem centriem dota iespēja izdot reliģisko literatūru: Bībeli, Korānu, teoloģiskus darbus, lūgšanu grāmatas, žurnālus, baznīcas kalendārus utt. Rīgas B 76, 29, 6.

teorēma, -as, s. **1.** mat. *Nozīmīgs matemātisks apgalvojums (izteikums, formula), kura patiesumu pamato ar pierādījumu (balstoties uz aksiomām vai jau pierādītiem apgalvojumiem).* Pitagora t. Apgrieztā t. Pretējā t. Teorēmas nosacījums. Teorēmas secinājums. □ Ēģiptē pazina daudzas ģeometrijas teorēmas, starp tām arī plaši pazīstamo teorēmu par hipotenūzas un katešu attiecībām .. Karpovics 1, 11. Students Izaks Ņūtons pierāda teorēmu par binoma izvirzījumu, kas formulas veidā iegūst autora vārdu — «Ņūtona binoms». Briedis 1, 32. Ļoti bieži teorēmai ir implikācijas forma, piemēram, «ja naturāla skaitļa ciparu summa dalās ar 3, tad pats skaitlis dalās ar 3» .. Mat 40,

2. *Jebkuras zinātnes nozares apgalvojums, kura patiesumu pamato, pierāda ar zinātnes atziņām.*

teorētiķis, -ķa, v.; **teorētiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. **1.** *Cilvēks, kas nodarbojas ar kādas teorijas (1) izstrādi, pilnveidošanu, analīzi.* □ F. Komisarževskis bija ne tikai praktiķis, bet arī teorētiķis, un tas kārtējā kopdarbā [Nacionālajā teātrī] viņu visvairāk tuvināja J. Zariņam, kas vienīgais no latviešu režisoriem centās risināt teātra teorijas jautājumus. Dzene 6, 114. Mācītājs Blakfrosts bija luterānis. Kā aktīvās kristīgās ticības teorētiķis viņš bija piedalījies Evaņģēliskās apvienības kongresos. Bels 7, 104.

2. savienojumā ar apzīmētāju. *Teorijas (2) speciālists.* □ Kā raksturīgu iestarpināto epizodi literatūras teorētiķi parasti min stāstu par kapteini Kopeikinu Gogoļa «Mirušo dvēseļu» beigu daļā. Valeinis 1, 128. Mūzikas teorētiķiem vēl šo baltu dienu ir ko gudrot: kur radušās tā saucamās Bartoka skaņkārtas? M Zariņš 3, 37.

teorētisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **teorētiski.** *Saistīts ar teoriju (1), tai raksturīgs.* T. jautājums. T. raksts. Teorētiskā mehānika. Teorētiskās mācības. □ Pēc pētījumu metodēm izšķir teorētisko un eksperimentālo fiziku. Rolovs 1, 192. Kā izskaidrot iedzimtību? Šis jautājums, kam ir ne tikai teorētiska, bet arī liela praktiska nozīme (piemēram, mājdzīvnieku un kultūraugu selekcijā), nodarbināja cilvēku prātus daudzus gadsimtus. Biol r 344. Ģeoloģijai kā zinātnei ir ļoti liela praktiska nozīme. Tā ir teorētiskais pamats derīgo izrakteņu meklēšanai un izpētīšanai.. Izrakt 7. Teorētiski vienkārši ir A. Amtmaņa-Briedīša padomi, bet tikai aktieris var pilnībā novērtēt, cik tie ierosinoši, cik skaidrojoši tālākam jaunrades procesam. Dzene 6, 201.

teorētiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t e o r ē t i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Secinājumu t.

teoretizējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → t e o r e t i z ē t.* Abstrakts t.

teoretizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Aplūkot, iztirzāt (ko) teorētiski (parasti abstrakti, bez nepieciešamās saistības ar praksi).* Bezmērķīgi t. □ ..dažkārt jāsastopas ar faktiem, kad abstrakti teoretizē par šo tematu [konfliktu raksturu], atraujoties no reālajiem apstākļiem un mūsdienu dzīves likumsakarībām. Lit M 60, 16, 3.

teorija, -as, s. **1.** *Jēdzienu, spriedumu, ideju u. tml. sistēma, kas atspoguļo kādus priekšmetus, parādības.* Teorijas un prakses vienotība. Klimata t. Gravitācijas t. Naudas teorijas. Valodas izcelšanās teorijas. Relativitātes teorija fiz. — *fizikāla teorija, kas pētī telpas un laika īpašības, savstarpējo kopsakaru un izpausmi fizikālos procesos, kā arī gravitāciju.* Speciālā relativitātes teorija fiz. — *teorija, kam pamatā ir princips, saskaņā ar kuru fizikālās parādības visās inerciālās atskaites sistēmās norit vienādi, un gaismas ātruma nemainības princips — gaismas ātrums vakuumā ir konstants un nav atkarīgs no gaismas avota kustības.* Vispārīgā relativitātes teorija fiz. — *teorija, pēc kuras aplūko neinerciālās atskaites sistēmas un gravitācijas lauka likumsakarības.* □ Katra matemātiska teorija sastāv no apgalvojumiem (spriedumiem) par matemātiskiem objektiem, to īpašībām un savstarpējām attiecsmēm. Strazdiņš 2, 10. Č. Darvins veidoja evolūcijas teoriju galvenokārt periodā no 1842. gada līdz 1859. gadam. Viņa teorija tapa kā likumsakarīgs zinātnes un prakses attīstības rezultāts. Biol r 313. ..radās tā saucamā ķieģeļu teorija, pēc kuras kristālu uzskatīja par «celtni», kas uzbūvēta no atsevišķiem ķieģeļiem — elementārdaļiņām.. Upīte 1, 125. Pēc klasiskajām sudrabaino mākoņu izveidošanās teorijām ūdens molekulu kondensācija.. ir iespējama tikai uz kosmisko putekļu daļiņām. Zv d 68, 3, 20. Pēdējā, mūsdienu, fizikas attīstības periodā rodas vēl divas fundamentālas teorijas: relativitātes teorija (A. Einšteins) un kvantu teorija (M. Planks, A. Einšteins, N. Bors). Rolovs 1, 9. Speciālā relativitātes teorija, ko 1905. gadā izveidoja A. Einšteins, parādīja, ka priekšmetu telpiskās īpašības, piemēram, to garums, ir lielumi, kas raksturo nevis pašu priekšmetu, bet gan tā attiecības pret citiem priekšmetiem. Zin T 67, 8, 12. ..pēc Saules un planētu gravitācijas izraisītajām radioviļņu frekvences nobīdēm iespējams pat lieku reizi pārbaudīt vispārīgo relativitātes teoriju.. Zv d 85/86, 1, 29. // *Spriedumu, nosacījumu, likumsakarību kopums (piemēram, praktiskā darbībā, sadzīvē).* □ Teorijā viņš [barons] inteliģento muižnieku nostādīja līdzās inteliģentam zemniekam, tiešamībā gadu simteņos sakrātais, no tēvutēviem mantotais lepnums un iz šī lepnuma dzimusī° nicināšana runāja diktāk nekā prāta balss. Blaumanis 6, 138. «Es zinu, jūs domājat: mīlestība iet pāri visam. Neesiet naivs. Tāda teorija neder modernai sievietei..» A Grigulis 10, 67. Mēdz teikt, ka sievietes ātrāk pieņemoties prātā kā vīrieši. Toreiz pie tevis to nevarēja novērot, kaut gan es principā biju pret muļķības teoriju. Bels 1, 87.

2. savienojumā ar apzīmētāju. *Zinātnes nozare, arī zinātnes nozares daļa, apakšnozare.* Drošuma teorija — *zinātnes nozare, kas pētī likumsakarības, kuras jāievēro, lai sasniegtu ierīču maksimālu izmantošanas efektivitāti.* Komunikācijas teorija — *zinātnes nozare, kas pētī sazināšanās procesu.* Sistēmu teorija — *zinātnes nozare, kas pētī sistēmu pamatīpašības un funkcionēšanas matemātiskos aspektus.* Grafu teorija — *matemātikas nozare, kas pētī grafu īpašības.* Grupu teorija — *algebras nozare, kas pētī grupas kā matemātikas objektu.* Informācijas teorija — *matemātikas nozare, kas pētī informācijas glabāšanas, pārveidošanas un pārraides procesus,* Izziņas teorija — *filozofijas daļa, kas pētī izziņas procesu; gnozeoloģija.* Atziņas teorija — *izziņas teorija.* Kopu teorija — *matemātikas nozare, kas pētī kopas kā matemātikas objektus.* Literatūras teorija — *literatūras zinātnes nozare, kas pētī dai|literatūras būtību, nozīmi, attīstību un dai|darbu izveides likumības; literatūrteorija.* Mū-

zikas teorija — *mūzikas zinātnes nozare, kas pētī mūzikas izteiksmes līdzekļus un to izmantošanu.* Spēļu teorija — *matemātikas nozare, kas pētī optimālās lēmumu pieņemšanas metodes konfliktu situācijās.* Varbūtību teorija — *matemātikas nozare, kas pētī gadījuma rakstura parādību un procesu matemātisko modeļu vispārīgās īpašības.* □ Informācijas teorijas pamatā ir pētījumi teorētiskajā fizikā. Ves 76, 2, 11. Par kopu teorijas pamatlicēju .. uzskata G. Kantoru (1845—1918), kurš pirmais sāka aplūkot abstraktas kopas, izstrādāja metodes šādu kopu pētīšanai un definēja tādus jēdzienus kā kopu ekvivalence, kopas apjoms, sakārtotas un pilnīgi sakārtotas kopas, blīvas kopas .. Mat 32. Viss, kam daiļdarbā pievēršas rakstnieks, visi dzīves jautājumi, ko viņš risina, un atziņas, ko viņš pauž, literatūras teorijā saistās ar jēdzieniem — tēma un ideja. Valeinis 1, 83. Užavas pamatskolas dziedāšanas skolotājs toreiz gan daudz ko no mūzikas teorijas gudrībām nesaprata. Grāvītis 2, 83. Varbūtību teorijas pamatlikums apgalvo, ka notikums ar ļoti mazu varbūtību praktiski nekad neatgadās. Purs 6, 19.

teozofija, -as, s.; parasti vsk. *Reliģiski filozofiska mācība par iespēju mistiskas intuīcijas un atklāsmes ceļā nonākt kontaktā ar Dievu.*

teozofisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **teozofiski.** *Saistīts ar teozofiju, tai raksturīgs.*

teozofs, -a, v.; **teozofe,** -es, dsk. ģen. -fu, s. *Teozofijas piekritējs.*

tepat [te'pat], apst. **1.** *Norāda uz nenosauktu vietu, kurā atrodas runātājs, vērotājs vai kura tam ir tuvu; te*[1] *(1).* □ Veckungs teica, ka tepat mēs arī mācīšoties katru dienu, arī jau šodien. Birznieks-Upītis 6, 355. «Jums vajadzēs pagaidīt, drīz viņš būs mājās. Vai jūs neienāktu istabā?» — «Nekas, es pagaidīšu tepat..» Saulītis 12, 29. «Bet, palūk, tepat uz galda ir šī paša studenta aprakstīti papīri..» J Kalniņš 8, 37. // pareti. *Virsteikumā norāda uz nenosauktu tuvāku vietu, kuru konkretizē vietas apstākļa palīgteikums.* □ Neko darīt, tīkli jāmet tepat, kur mēs stāvam. Grīva 5, 122. // savienojumā ar pers. vietn. vai lietv., kas apzīmē personu. *Norāda uz cilvēku kopu, vidi, kurā kāds atrodas, kas notiek.* □ Vai jūs esat redzējuši ziedošu tulpju lauku? Nevis Holandē, bet tepat pie mums, Daugavas krastā? Māksla 74, 4, 31.

2. *Gandrīz.* □ Braucams bija labs gabals, uz kaimiņu pagasta viņu galu — tepat divdesmit kilometru. Lēmanis 17, 7. Cik tam [Džambulam] bij gadu? Tepat jau simts! Sudrabkalns 1, 172. .. Brīviņu un Lejassmeltēnu Vanagi tik tuva rada, tepat vai brāļu bērni. Upīts 4, 276.

3. pareti. *Tagad; arī tūlīt.* □ Katrs jūt: tepat jau svētki klāt, Un cer, ka dziedās tie un dainos Rīt, parīt savā paspārnē .. Medenis 2, 49.

tepatās [te'patās], apst.; sar. *Tepat.* □ Es domāju, ka tās pasaules lietas var noskaidrot tepatās sivēnu fermā. Ziedonis 17, 166. Manējā dzimtenē lai. Tepatās visi vīra cilvēki atstiepuši kājas, uz kūkuma nešļavas stiepdami. Niedre 15, 145.

tepatējs, -ais; s. -a, -ā; reti. *Tāds, kas notiek, atrodas tepat.* □ Pretī tepatējai melnajai zemei mirdz kāds grūti tverams romantisks Viņpus, pasaules literatūrā labi pazīstama izjūta. Lit M 79, 41, 6.

tepe, -es, s.; parasti vsk. *Plastiska masa (parasti cietējoša), ko lieto, piemēram, plaisu, padziļinājumu aizziešanai, blīvēšanai.* Logu t. Stiklošanas t. Špaktelēšanas t. Epoksīda t. □ Pēc mazgāšanas griestu plaisas un citi bojājumi jāizlabo ar ģipša un krīta tepi. Lauku Dzīve 78, 12, 30. .. paplāksne ar uzgriezni jāiegremdē aplodā un vēlāk jāaizziež ar tepi. Šterns 2, 267. Lai tepe labāk sasaistītos ar koka rāmi, tas vispirms jāpārklāj ar plānu pernicas kārtiņu. Lauku Dzīve 84, 1, 27.

tepējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → t e p ē t.* Rūpīgs t.

2. *Plaisā, padziļinājumā u. tml. iestrādāts tepes kopums; masa, ar ko tepē.* □ Beidzot uzieta viena pamatskola Bišumuižā, veca koka māja dzeltenbrūnu fasādi, šauriem logiem, kuru tepējumā vaļīgi trīsinās izdēdējuši stikli. Zigmonte 1, 205. Ja tepes piespiešanai lietosit zaļa kartupeļa vai burkāna gabaliņu, iegūsit ļoti līdzenu tepējumu. PL Siev 77, 12, 31.

tepēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Ziest, blīvēt ar tepi.* Tepētie savienojumi. □ Svaigi tepētu logu nedrīkst krāsot, jo tepei vispirms jāsacietē. Lauku Dzīve 84, 1, 27.

tepiķis, -ķa, v. *Biezs, parasti rakstains, grīdas paklājs.* □ Parketa grīdu klāja persiešu un tadžiku tepiķi .. Bels 6, 224. .. skrienu cauri viesistabai, tad man zābaks sapinas tepiķī un es klūpu .. Grīns 1, 145. pārn. Debess pārrauj pār galvu man melnu tepiķi .. Vācietis 10, 147.

terakota, -as, s. *Neglazēts keramikas izstrādājums no apdedzināta krāsaina māla.* □ Visus apdedzinātos, bet neglazētos māla keramikas izstrādājumus sauc par terakotām, un to īpatnība ir māla masas dabiskās virsmas un krāstoņa saglabāšanās. Freimanis 1, 36. .. dažādu būvmateriālu izmantošana faktūrā — granīts, terakota, marmora šķembas, cementa ķieģeļi un stikls — tas viss kopā devis vienkāršu bezpretenciozu, acij tīkamu iespaidu. Māksla 59, 4, 52.

terapeitisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **terapeitiski.** **1.** *Saistīts ar terapiju (1), tai raksturīgs.* □ .. terapeitiskais efekts liecina par diagnozes pareizību. K Rudzītis 2, 87. .. daudzām zālēm starpība starp terapeitisko un toksisko (vienkāršāk sakot, starp dziedinošo un kaitīgo) devu ir ļoti niecīga. Rīgas B 70, 267, 7.

2. *Saistīts ar terapiju (2), tai raksturīgs.* □ Kamēr slimnieku novietoja gultā, es steigšus atšķīru «Terapeitisko rokasgrāmatu». Birze 1, 6. Gudinieks bija ievietots republikas slimnīcas tarepeitiskās nodaļas četrvietīgajā istabā. Niedre 16, 137.

terapeits, -a, v.; **terapeite,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Terapijas (2) speciālists.* □ Roga ir terapeits, viņa lekcijās valda īpašs, svinīgs noskaņojums. Spāre 5, 214. .. saimniecībā ir sava ambulance,

kurā strādā terapeits.. Lauku Dzīve 83, 9, 18.

terapija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Slimību ārstēšana (parasti bez ķirurģiskām metodēm).* Staru t. Insulīna t. Aukstuma t. Darba terapija — *terapija, kurā izmanto fizisko darbu.* Mikroviļņu terapija — *elektroterapijas veids — slimnieka apstarošana ar ultraīsiem elektromagnētiskiem viļņiem.* Ķīmiskā terapija — *ķīmijterapija.* Mehāniskā terapija — *mehanoterapija.* □ Atdzīvināšanas pasākumi ietver sirds masāžu, plaušu mākslīgo ventilāciju, asiņu vai to aizstājēju pārliešanu vēnā vai artērijā un medikamentozo terapiju. Visp ķir 95. Profesors gan apgalvoja — būs labi, bet Salums zināja, ka viens no terapijas stūrakmeņiem — līdzcietīgs žests, mierinājums, prasme iedvest cerību izveseļoties... Purs 4, 313.

2. *Medicīnas nozare, kas pētī iekšķīgās slimības, to rašanos, norisi, diagnostiku, profilaksi, ārstēšanu.* Sirds un asinsvadu t. Veterinārā t. □ Dažu labu pavasara rītu, nakti nosēdējis pie terapijas grāmatām, es [students] no Iekšrīgas biedzu uz Grīziņkalnu. Birze 5, 115.

○ Fizikālā terapija — *medicīnas nozare, kas pētī dabas faktoru (ūdens, gaismas, gaisa, elektrības u. tml.) ietekmi uz organismu un to izmantošanu ārstniecībā; ārstēšana, izmantojot šādus dabas faktorus.* Refleksu (arī adatu) terapija — *medicīnas nozare, kas pētī elektriskās strāvas, elektrisko un magnētisko lauku iedarbību uz organisma bioloģiski aktīviem punktiem un tās izmantošanu ārstniecībā; ārstēšana, kurā šādā veidā izmanto elektriskās strāvas, elektrisko un magnētisko lauku iedarbību; refleksterapija.* □ Adatu terapija.. ir fizikālās terapijas metode, kurā ar adatu.. iedarbojas uz cilvēka organisma bioloģiski aktīvajām vietām (punktiem). Ves 85, 10, 22.

terārijs, -a, v. *Tvertne (parasti stiklota), telpa, celtne abinieku un rāpuļu turēšanai, audzēšanai, eksponēšanai.* □ Terārija pamatnē ieber smiltis vai granti un tad ievieto svaigas sūnas, dažādus augus (tos terārijos var audzēt arī puķu podiņos) un plakanu trauciņu ar ūdeni. Sloka 1, 8. Terārijā varžukrupis pārējo abinieku vidū izceļas ar īpašu rijību. D kal 82, 159. Sēžu pie terārijiem (abinieku un rāpuļu mītnes) un vēroju to iedzīvotājus. Pad J 86, 69, 4.

terase, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** ģeol. *Horizontāla vai mazliet slīpa, līdzena zemes virsas forma, kas ir izveidojusies ieleju nogāzēs, upju, ezeru, jūru krastos vai ierīkota mākslīgi (dārzkopībai, zemkopībai) un ko no citām šādām formām šķir krauja.* Krasta t. Upes t. Abrāzijas t. Akumulācijas t. Terases piekāje. Bangu terase — *viļņu nogludināta, slīpi pret jūru vērsta krasta josla.* Soliflukcijas terase — *terase, kas ir izveidojusies soliflukcijas rezultātā.* □ Rīgas un Pļaviņu jūras izveidojušās, appludinot Daugavas ieleju un tās terases. D kal 82, 128. Vietām [kalnos] nogāžu kritumu pārtrauc plašas terases ar retām priedēm un ziediem klātām subalpīnām pļavām. Liesma 59, 5, 12. Bet pakalnēs, no pelēkajiem laukakmeņiem izbūvētajās terasēs, pakāpušies cits par citu augstāk, vizuļoja sudrabainie olīvdārzi.. Grīva 12, 22. Nogāzē ierīkotas 1—1,5 m platas terases, kas apstādītas ar vīnogulājiem. Ģeogr 632.

2. būvn. *Horizontāla (vaļēja vai segta) celtnes piebūve, arī kādas daļas pārsegums.* □ Linards redz: kafejnīcas vaļējai terasei lēni, nedroši tuvojas Andra Gundega. J Plotnieks 3, 104. Toms pavēra durvis uz terasi. Sejā iesitās lietus. Ērgle 7, 82. Iza: Un es varu iedomāties, kāds ir tas rožu dārzs, kas zied zem viņa pils terasēm. Zīverts 2, 183.

terasēt, -ēju, -ē, -ēr, pag. -ēju; trans. *Veidot (kur) terases (1).* T. krastu. □ Ir radīta dažāda tehnika, kas ļauj terasēt kalnu nogāzes, uzskalot augsni klinšainajiem laukumiem.. Cīņa 63, 275, 4. Zemes plakne Lazdīnos reljefa īpatnību dēļ gandrīz viscaur terasēta. Māksla 74, 3, 20. Augstā nogāze parka teritorijā ir terasēta. Terasēs, domājams, bijuši celiņi.. Māksla 73, 4, 31.

terasveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir terases (1) vai terašu kopuma forma, veids.* □ Pa skaistu parku ved terasveida aleja. Rīgas B 71, 92, 2. ..kompozīcijas telpiskais terasveida kārtojums ar kapu lauku zemākajā daļā liek salīdzināt šo ansambli ar Rīgas Brāļu kapiem. Cīņa 85, 123, 3.

terasveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **terasveidīgi.** *Terasveida.* □ Īpatnēju kompozicionālu risinājumu radījusi projektētāju iecere: sporta zāles un slēgtā peldbaseina terasveidīgais pieslēgums pie dzīvojamā kvartāla. Zv 76, 1, 8. Zāle ir iekārtota terasveidīgi, ar mīkstiem krēsliem, ērta. Sports 85, 187, 1. Augstu augstu kalnos terasveidīgi stiepās dārzi.. Zālīte 5, 222.

teratogēns, -ais; s. -a, -ā; apst. **teratogēni.** *Tāds, kas organismos izraisa neparastus, dabiskajai struktūrai neatbilstošus veidojumus.* Teratogēnie faktori. □ ..eksperimentos ar dzīvniekiem rūpīgi jāpārbauda, vai jaunie ārstniecības līdzekļi nav teratogēni.. Zin T 68, 5, 15.

teratologs, -a, v.; **teratoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Teratoloģijas speciālists.*

teratoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes nozare, kas pētī neparastus, dabiskajai struktūrai neatbilstošus veidojumus organismos.*

teratoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **teratoloģiski.** *Saistīts ar teratoloģiju, tai raksturīgs.*

teratoma, -as, s. *Neparasts, dabiskajai struktūrai neatbilstošs veidojums organismā.* Dzīvnieku teratomas. Augu teratomas. □ Dažos audzējos atrod pat zobus, matus un kaulu audus. Tos sauc par teratomām. Bune 1, 198.

tēraudains, -ais; s. -a, -ā; apst. **tēraudaini.** *Tāds, kam ir tēraudam raksturīgās īpašības (piemēram, pelēka, zilgana krāsa, spīdums).* T. čuguns. □ Tālāk bija ezera stūris, ūdens izskatījās tēraudains un ļoti auksts. PL Siev 85, 12, 18. Pēc karstās, versmaini sutīgās dienas saules ripa ritēja lejup pa tēraudaini zilu padebešu kalnu. J Plotnieks 9, 241. Tēraudaini pelēka jūra. Pāri moliem kā sirmbārdaini milži triecas viļņu kalni. Lit M 67, 42, 8. // pārn. *Noteikts, nelokāms, skarbs.* □ ..acīs pilnīgi iz-

zudis jaunības gadu bezrūpīgais smaidīgums. Tā vietā ieviesies ciets, tēraudains asums. Kalndruva 9, 129. ..pēkšņi parādījās Ķikuļa kungs, un viņa tēraudainais skatiens nogrieza manu smaidu kā dārznieka nazis ziedu. Zālīte 5, 246.

tēraudbetons, -a, v.; parasti vsk. *Betons ar tērauda pildvielu.* Tēraudbetona pārklājums.

tēraudcietš, -ais; s. -a, -ā; apst. **tēraudcieti.** *Fiziski ļoti spēcīgs, stiprs.* □ Mans bijušais klases biedrs tagad bija milzis: plecu vietā divi kalni, rokas — tēraudcietas kā kalēja kniebavas [knaibles].. Liesma 59, 1, 2. // *Noteikts, nelokāms, skarbs.* □ Nebūs viegli, nebūs viegli, nospriegoti laiki nāks, prasīs vīrus tēraudcietus, sievas, kaltas tēraudā. Brīdaka 11, 14. ..viņš pārāk maz pazina Induļa tēraudcieto raksturu. A Grigulis 7, 61. ..cilvēkam galvenais nav muskuļi, bet gan drosmīga sirds un tēraudcieta griba. Rīgas B 62, 170, 3. Mierīgs bija viņa pelēko acu skatiens, tēraudciets tas kļuva, kad dzirdēja nepatiesību vai juta sarunu biedrā neīstas notis skanam. Zv 75, 23, 18.

tēraudkausēšana, -as, s.; parasti vsk. *Tērauda ieguve (konverterā, martenkrāsnī, elektrokrāsnī); tērauda kausēšana.* Tēraudkausēšanas cehs. □ Tēraudkausēšanas krāšņu darbs un remonts būs pilnīgi mehanizēti.. Rīgas B 62, 171, 4. Tēraudkausēšanas elektrokrāsnī uzstādīts automātiskais jaudas regulators. Rīgas B 80, 4, 2. ..Zigurds cehā ir viens no tēraudkausēšanas lielmeistariem, ar milzīgu pieredzi darbā.. Ciņa 82, 165, 2.

tēraudkausētājs, -a, v. *Strādnieks, kas nodarbojas ar tēraudkausēšanu; tēraudkausēšanas speciālists.* □ Žubītis pēc profesijas tēraudkausētājs, taču viņā nav nekā no metāla asuma un cietuma. Jansons 5, 87. «Agrāk tēraudkausētājam bija jābūt īstam spēka mitriķim, jo maiņā līdz trīsdesmit tonnām dažādu piedevu ar rokām bija jāpārstaipa..» Zv 77, 2, 14. Bija tēraudkausētāja palīgs, bet nu jau devīto gadu strādā patstāvīgi.. Rīgas B 82, 19, 4.

tēraudkausētava, -as, s. *Cehs, arī telpa, celtne, kur kausē tēraudu.* □ ..Rīgas vagonu rūpnīcas tēraudkausētavā strādnieki galvenokārt seko dažādu aparātu rādītājiem.. Rīgas B 67, 255, 2.

tēraudkrāsa, -as, s.; parasti vsk. *Tēraudam raksturīgā pelēkā, zilganā krāsa.* □ Viņa drudžaini uzģērba jau vakarā izgludināto tēraudkrāsas kostīmu.. Lit M 68, 5, 11. Vai tāpēc visa diena liekas zila, Ka debesis kā norimusi jūra Un Rīgas torņi dzidrā tēraudkrāsā.. Saulītis 15, 5.

tēraudlējējs, -a, v. *Strādnieks, kas nodarbojas ar tēraudliešanu; tēraudliešanas speciālists.* Martena t. □ Viņš man pastāstīja par tēraudlējēja profesiju. Rīgas B 66, 118, 3. ..pamāj ar galvu Nogajevs, bijušais Kerčas tēraudlējējs.. Liesma 75, 4, 1.

tēraudlējums, -a, v. *Tēraudliešanas procesā iegūts izstrādājums.*

tēraudliešana, -as, s.; parasti vsk. *Process, kurā iegūst tērauda izstrādājumus, lejot izkausētu tēraudu veidnēs.* Tēraudliešanas rūpnīca. Tēraudliešanas kauss.

tēraudlietuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Tērauda lietuve.*

tēraudot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Klāt ar tērauda kārtu.* T. detaļu.

tēraudpelēks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tēraudpelēki.** *Pelēks, arī zilganpelēks.* T. uzvalks. □ ..pa.. logiem tieši lapkritī atklājās plaši tālumi ar Vidzemes krasta mežiem un Daugavas strēmeli, dzirkstoši zilu vai tēraudpelēku, atkarībā no tā, kāds kuro dienu pieturējās laiks. Ezera 9, 142. ..Kaupo pamanīja bīskapa tēraudpelēkās cietās acis tādā kā izbrīnā viņa ieurbjamies.. J Kalniņš 4, 41. ..zivju kastes piebira līdz malām ar treknām, tēraudpelēki zvīļojošām siļķēm. Lapsa 3, 58.

tērauds, -a, v.; parasti vsk. *Dzelzs un oglekļa (parasti pelēks) sakausējums, kurā var būt arī citu vielu metalurģiski piemaisījumi, piekausējumi.* Leģētais t. Lietais t. Lokšņu t. Konstrukciju t. Instrumentu t. Nerūsošais t. Tērauda lējumi. Tērauda lietuve. Tērauda velmēšana. Tērauda termiskā apstrāde. Tērauda konstrukcija. Tērauda kausēšana — *tērauda ieguve (konverterā, martenkrāsnī, elektrokrāsnī); tēraudkausēšana.* □ Krāsnī top čuguns. Tik nepieciešams tautas saimniecībai. Tālāk martenā, elektrokrāšņu.. cehos tas pārtaps par tēraudu. Zv 75, 5, 14. Mārcis nokāpa pagrabā, uznesa zāģi un sāka to asināt. Smalki, sudrabaini tērauda puteklīši sakrājās uz drēbēm un nobira uz grīdas. Vilks 3, 70. Veikli viņš [virpotājs] samaina griezni un līgani to pievirza tērauda stienim. Vijas tieva zilganpelēka tērauda skaida. Rīgas B 80, 43, 2. sal. Viņa vaigs ir ciets kā tērauds, Viņa acis mīlas pilnas.. Rainis Ib, 324. sal. ..Mums jūsu [kritušo] vietā ir jābūt Stipriem kā klintij un tēraudam. Sirmbārdis 8, 24. pārn. Viņa gribēja vēlreiz pārmācīt Madi. Tikai pa īstam vēl pārmācīt, pakļaut. Tērauds pret tēraudu! Mauliņš 4, 216. pārn. Bernhards: Esi stipra, Aleksandra! Šādos mūža brīžos mēs redzam, vai cilvēks darināts no cieta tērauda vai tikai drupoša praula. A Eglītis 1, 354. ◇ Tērauda kumeļš poēt. — *transportlīdzeklis, parasti traktors, motocikls.* □ Sešu tērauda kumeļu pavēlnieču konkurencē sējā labākā izrādījās kolhoza.. traktoriste.. Liesma 75, 8, 10. Roma un viņa draugi aizraujas ar motosportu. Bet viņi domā ne tikai par saviem tērauda kumeļiem un krosiem. Jaun Gr 75, 4, 14. ..zēni, seglosim savus tērauda kumeļus un pievienosimies organizētajai «Zelta mopēda» saimei. Sports 82, 77, 2. ..līkumā aiz stāvas nogāzes parādījās milzīgs tērauda kumeļš. ..Vilciens. Vāczemnieks 1, 5. ◇ Tērauda (biežāk dzelzs) nervi — *saka par spēcīgu, stipru, stingri apvaldītu psihisko darbību.* □ «Bet mīkstāks tu esi kā mēs. Šis laiks prasa tērauda nervus..» Upīts VIII, 466. «Atmīnētājiem, draudziņ, jābūt ar tērauda nerviem,» teica otrās pakāpes staršina.. Rīgas B 70, 121, 4.

tēraudvelmēšana, -as, s.; parasti vsk. *Tērauda velmēšana.* Tēraudvelmēšanas cehs.

tēraudzils, -ais; s. -a, -ā; apst. **tēraudzili.** *Pelēkzils.* □ Katiņš pavērās stepes tālē — viņa tēraudzilās acis vizēja priecīgi.. Kroma 3, 47. Zvejniekmeitai laikam patika šis tēraudzilais skatiens, bet Milzim svešā vīra acis šķita kā aukstas decembra naktis ar zilām ēnām. Kaldupe 6, 108. Pilī dzintarsienas, Zaļa vara grīda, Gliemežgriesti, sijas tēraudzilas.. Rainis Ib, 52.

terca, -as, s. **1.** mūz. *Intervāls — trīs vai četri pustoņi.* Mazā terca — *intervāls — trīs pustoņi.* Lielā terca — *intervāls — četri pustoņi.* □ ..septakords rodas, trijskanim pievienojot vēl vienu tercu. Gailis 1, 113. Cik liela nozīme ir viena un tā paša nosaukuma intervāla dažādiem veidiem, rāda, piemēram, lielā un mazā terca. Lielā terca .., kurā ir divi veseli toņi, skan gaiši, priecīgi, pat vīrišķīgi. Mazā terca .., kurā ir pusotra toņa, skan maigāk, skumjāk. Krasinska, Utkins 1, 112.

2. literat. *Trīsrindu pants.*

tērce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Neliela ūdenstece (bez noteikti izveidotas gultnes), kas parasti rodas, tekot kūstoša sniega ūdenim; mitra, staigna ieplaka, pa kuru (parasti pavasaros vai lietus uzplūdienos) tek šāda ūdenstece.* □ ..varēja sadzirdēt pavasara ūdeņu mundro čalošanu. Tērce.. kā bāli zila zīda lentīte bija ieraugāma starp kailo alkšņu bezveidīgajiem puduriem. Ezera 1, 255. Kūst sniegi pakalnu galos, Un tērces vijas gar ciemu.. Vāczemnieks 8, 11. Mežā katra taka [pavasarī] vēl bija pilna kupenu, bet šeit [purvā] sniegs steidzīgi kusa un jo drīz parādījās lielākas un mazākas lāmas, tērces un tērcītes. J Kalniņš 10, 224. pārn. Sīkā nesaprašanās tērce starp viņiem bija izaugusi par platu upi.. Skujiņš 1, 100.

tercets, -a, v.; mūz. *Instrumentāls skaņdarbs trim instrumentiem, vokāls skaņdarbs trim balsīm; ansamblis, kura sastāvā ir trīs izpildītāji.* □ ..viņš [A. Kalniņš] vienmēr stiepa līdz kaut kādas uz lapiņām novilktas notis, iejūsmināja meitenes ar duetu un tercetu dziedāšanu.. Klotiņš 1, 101.

terciārs[1], -a, v.; parasti vsk.; ģeol. *Kainozoja ēras priekšpēdējais periods.* □ Terciārs ir garākais kainozoja periods, kura absolūtais ilgums ir apmēram 60 miljoni gadu. Maldavs 1, 193. Jādomā, ka skuju koku mežu augu sega.. varēja būt veidojusies siltāka klimata periodā, kāds, piemēram, bija terciārā.. Birkmane 1, 7. Šīs priedes [dzintarpriedes] augušas sen — apmēram pirms 60—70 miljoniem gadu, krīta perioda beigās vai arī terciāra sākumā. D kal 64, 109.

terciārs[2], -ais; s. -a, -ā; ģeol. *Saistīts ar terciāru*[1], *tam raksturīgs.* □ Vairākas [zalkteņu] sugas aug arī Donas apgabalā un uzskatāmas par terciāriem reliktiem. Galenieks 2, 280. .. mūsdienu vidējo un ziemeļu platuma grādu mūžzaļiem augiem vairs nav tieša sakara ar saviem tropu un subtropu apgabalu radiniekiem, jo tie ir izgājuši garu attīstības ceļu terciāro mežu apstākļos. Birkmane 1, 32. .. pirms miljoniem gadu, terciārajā periodā, šis tagadējais lakstaugs [žeņšeņs] bijis koks. Lauku Dzīve 83, 9, 22.

terciārs[3], -ais; s. -a, -ā; apst. **terciāri.** *Tāds, kas (no kāda viedokļa) atrodas (secības, sistēmas u. tml.) trešajā vietā, pakāpē; arī trešējs.* Terciārie pelni. Terciārais spirts.

tercija, -as, s.; poligr. *Iespiedburti, kuru augstums ir 16 punkti.* Tercijas salikums.

tercīna, -as, s.; literat. *Trīsrindu strofa ar noteiktu atskaņu kārtību.* □ Tercīnas kopš to plašā izlietojuma Dantes «Dievišķajā komēdijā» sastopamas dažādu tautu dzejā. Valeinis 1, 274. sal. Un viņi mīlēs meitenes, smalkas kā tercīnas.. Ziedonis 11, 120.

terenkūrs, -a, v.; med. *Ārstnieciskām pastaigām izveidots mainīga reljefa ceļš, arī ceļu kopums.* Viegls t. Vidējs t. Grūts t. □ Jaunajā ārstniecības centrā ietilps arī fizkultūras parks.. un terenkūrs — celiņu sistēma ar dažādas grūtību pakāpes pastaigu maršrutiem. Zin T 66, 7, 18.

tērēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Mazināt (kādu naudas, materiālu vērtību kopumu), maksājot par ko, pildot saistības, dāvinot.* T. par biļeti trīs rubļus. T. algu. □ ..nauda, ja to vienīgi tērē un tā netiek no jauna klāt pelnīta, pazūd ātri, it īpaši tad, ja tās nav bagātīgi. J Kalniņš 7, 156. «Ar ko viņš lepojas? Pats visu mūžu nekā nav nopelnījis, bet tikai tērējis tēva sakrāto.» Rozītis 1, 144. Latvijas Republikā dažviet tautas deputātu padomes uzturēšanai tērējot pat trešo daļu līdzekļu no tā, ko tērēja līdzšinējo izpildkomiteju uzturēšanai. Lauku Avīze 90, 24, 2. ◇ Tērēt vārdus — *runāt, rakstīt (parasti veltīgi).* □ Runātājs redzēja skaidri, ka te pazaudēta lieta un nav vērts vairāk vārdus tērēt. Upīts 9, 238. «Viņa allaž grib būt tā gudrākā un pirmā.» — «Tā ir tiesa. Bet ko nu vairs spriest, ko vārdus tērēt? Apprecējis tu viņu esi, un tikpat kā mūžs jau kopā nodzīvots.» J Kalniņš 10, 296. // intrans. □ Sak, var jau pensionāri nepasūtīt avīzes, neskatīties televizoru, mazāk tērēt uzturam — gan jau izdzīvos. Lauku Avīze 90, 28, 14. // *Mazināt (kādu materiāla, vielas kopumu, enerģijas daudzumu u. tml.) darbību, procesu īstenošanai.* T. daudz sviesta. T. malku. T. spēkus. □ «Paldies par brokastīm,» smej Maiga, «un tagad pie darba, par velti taču nevar tērēt maizi.» Jansons 6, 381. Mācītājs pavisam no dzērienu lietošanas neatsacījās, tomēr tērēja tos ar savai cieņai pieticīgu mēru.. J Kalniņš 8, 207. Kurināmais, siltuma un elektriskā enerģija ir nepieciešama ikvienā ražošanas procesā. Tērējot tos, vienlaikus ir arī jāseko, lai ražošanai atvēlētie enerģijas daudzumi tiktu racionāli izmantoti. Cīņa 73, 232, 1. // *Izmantot (laiku, laikposmu), ko darot, veicot.* □ «Kādēļ man vajadzēja ap šo iedomīgo vīreli tik ilgi pīties un laiku tērēt?» Rozītis 1, 18. ..parādes dzīvei tagad tērēju daudz, daudz mazāk laika nekā agrāk. Liepa 1, 79. Fiora: Nav nekādas nozīmes tērēt laiku, prātojot par to, kas būtu, ja nebūtu. A Eglītis 1, 262.

tērēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. *Tērēt naudu, parasti nelietderīgi, vieglprā-*

tīgi. □ Spožākais lomas brīdis .., kad dzērumā Krūms .. sāk tērēties kā negudrs, cienā ar dzeramo visus pa labi un kreisi. Dzene 9, 150. .. stacijas bufetē viņai tālāk nav ko darīt, jo vairāk tērēties viņa nedrīkstēja. Ezera 14, 40. Viņš dāsni tērējās un par mēteļa paturēšanu nedeva mazāk par piecdesmit kapeikām. Lapsa 4, 15.

tērgas, -u, s.; tikai dsk.; sar. *Pļāpas; arī tenkas.* □ Pierima ceļa sākumā ieviesušās tērgas, apklusa sasaukšanās starp [autobusa] salonā izkliedētajiem ceļa paziņām. Niedre 16, 70. Man rūgti, ka mums rūgtuma par maz, ka dārgo laiku tukšām tērgām ziedo .. Brutāne 7, 71. .. sievu tērgas arī vīriem galvu sagrozīja. Kaldupe 12, 158.

tērgāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju, arī **tērgot,** -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Pļāpāt; arī tenkot.* □ Madis pabrīnījās: viņam Kamilla kļuva tīkamāka. Un bez liekas domāšanas viņi tērgāja par šo un to, kas pagadījās zem mēles. Plaudis 3, 289. .. autobusā man aiz muguras sēdēja divas skaļi tērgājošas sievietes. Goba 5, 24. Un, kamēr apkārt [krogā] tērgoja un čaloja ļaužu drūzma .., ap kristībnieku galdu pulcējās viņu tuvākie draugi .. K Zariņš 1, 15. pārn. Mājas ir klusas kā aizmigušas. Tikai vistas tērgā. Ezera 6, 33. pārn. Ap pusdienas laiku, tērgodami un ķīvēdamies, ieradīsies sīļi, .. zaglīgi pakamps knābī prāvāku zīli un laidīsies uz mežu. Birze 4, 128. // trans. □ .. cilvēki domā, ka ir nepieklājīgi klusēt līdzās svešam cilvēkam, turpretī brīnum labs tonis ir tērgāt visādus niekus .. Zigmonte 13, 8. pārn. Ļaunais vārds kā pūķa mēle Tērgo: Nauda, nauda ... nauda. Kaldupe 16, 24.

terigēns, -ais; s. -a, -ā; ģeol. *Tāds, kas veidojas no sauszemes iežu un minerālu atlūzām un graudiem.* Terigēnie nogulumi. □ Pēc Narvas jūras atkāpšanās Zemes garoza turpināja iegrimt, tāpēc rajona zemākajās daļās tika sanests terigēnais drupu materiāls, kas veidoja smiltis un smilšakmeņus Tartu svītā. Ģeogr 25.

terikons, -a, v. *Konusveida kaudze (pie derīgo izrakteņu ieguves vietām), kur novieto nevajadzīgo iežu materiālu.* □ Visapkārt, bet dažviet pat gluži blakus mūsdienu daudzstāvu dzīvojamo ēku kvartāliem kā savdabīgas eksotiskas piramīdas paceļas terikoni — tukšo iežu uzbērumi pie šahtām. Cīņa 75, 204, 2. .. izstrādāti konkrēti priekšlikumi apkārtējās vides attīrīšanai. To vidū ir efektīva šahtu terikonu dzēšanas un apzaļumošanas tehnoloģija .. Rīgas B 85, 193, 1.

terīne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Apaļš vai ovāls trauks (parasti ar vāku, rokturiem) zupas pasniegšanai galdā.* □ Nu, lūk, jūs visas trīs sēžat pie galda. Terīnē ir paplāna vira, un vecmāmiņa lej to visām pēc kārtas .. Zigmonte 1, 100. Apkalpotāja zeltītā terīnē ienesa makaronu zupu .. Skujiņš 14, 213.

terīnveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir terīnes forma, veids.* □ Pirmais terīnveida pods ar zivju kauliem atrasts 60 cm dziļumā. Tas .. darināts uz podnieka ripas no māla masas ar zvirgzdu piejaukumu. D kal 84, 213.

terīnveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **terīnveidīgi.** *Terīnveida.* T. trauks.

tēriņš, -a, v. *Naudas summa, kas jāmaksā (parasti) par pasūtīto krogā, restorānā u. tml.* Samaksāt tēriņu. □ Dzenis jau bija pieradis, ka krogos, tēriņu uz galviņām maksājot, viņu nekad neieskaitīja .. Rozītis 1, 10. «Tēriņš ap simt rubļu,» vērtēja Lauskis, ar skatienu aptverdams konjaku, pudeli baltā vīna, kafiju un citus labumus. Birze 1, 158. Pats kroguspaps, pār vēderu pārkārtu naudas maku, spēj tik iekasēt tēriņus. Kar 80, 11, 45.

teriofauna, -as, s.; parasti vsk. *Faunas daļa, kurā ietilpst zīdītāji.*

teriologs, -a, v.; **terioloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Terioloģijas speciālists.* □ .. šī grāmata [«Latvijas zīdītājdzīvnieki»] būs noderīga arī republikas jaunās paaudzes zoologiem — teriologiem .. Tauriņš 1, 4. Maskavā I starptautiskā teriologu kongresa ietvaros notika speciāli lāčiem veltīts simpozijs. Lauku Dzīve 76, 11, 31.

terioloģija, -as, s.; parasti vsk. *Zooloģijas nozare, kas pētī zīdītājus.*

terioloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **terioloģiski.** *Saistīts ar terioloģiju, tai raksturīgs.* T. pētījums. □ Mūsu republikā 1979. gadā noorganizēti pirmie divi terioloģiskie mikroliegumi. Tauriņš 1, 21.

teritoriāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **teritoriāli.** *Saistīts ar teritoriju, tai raksturīgs; piederīgs pie kādas teritorijas.* Administratīvi teritoriālais iedalījums. Teritoriālie ūdeņi. Teritoriālais karaspēks. Teritoriālie dialekti. Teritoriālā integritāte jur. — *starptautisko tiesību princips, saskaņā ar kuru aizliegta otras valsts teritorijas sagrābšana, sadalīšana vai pievienošana, lietojot spēku vai tā draudus.* Teritoriālā jūra ģeogr. — *jūra vai tās josla, kas piekļaujas valsts sauszemes teritorijai vai iekšējiem ūdeņiem un uz ko attiecas šīs valsts suverenitāte.* □ Feodālisma saimniecības norieta periodā veidojās valstiskums un teritoriālā norobežošanās. Latv J 90, 46, 2. 1721. gada Ništates [Nīstades] (Somijā) miera līgums paredzēja plašus teritoriālus piegriezumus topošajai Krievijas impērijai, to skaitā arī Vidzemi ar Rīgu. V Kalniņš 1, 157. .. iedzīvotāju skaita teorētiskā modeļa veidotājs un izmainītājs atsevišķās teritoriālajās vienībās ir migrācija. Mežgailis, Zvidriņš 1, 111. Piekrastes valsts suverenitāte attiecas arī uz gaisa telpu virs teritoriālās jūras, uz šīs jūras dzīlēm, dibenu un dibena dzīlēm. Fogels, Grīnbergs 1, 127.

teritorija, -as, s. *Zemes (arī citu planētu) virsas daļa (ar sauszemi, ūdeņiem, gaisa telpu, zemes dzīlēm), kurā ir izplatīta kāda dabas parādība vai ar cilvēka dzīvi un darbību saistīta parādība vai kura pieder noteiktai valstij, iestādei, organizācijai, personai u. tml. un kurai ir noteiktas robežas un platība.* Latvijas Republikas t. Starptautiska t. Ciemata t. Dabas lieguma t. Rūpnīcas t. Valsts teritorija — *zemeslodes daļa, uz ko attiecas attiecīgās valsts suverenitāte.* □ Baltu pirmdzimtene, teritorija, kur veidojās šīs ciltis, pagaidām nosprausta

diezgan aptuveni, tas ir, starp Baltijas jūru rietumos, Dņepras un Okas augšteci austrumos, Daugavu ziemeļos un Vislu — Pripeti dienvidos. Vēstis 78, 2, 118. Karēlijā ir apmēram 50 tūkstoši ezeru.. Tie aizņem 18 procentus visas teritorijas. Ziedonis 20, 12. Šobrīd baltā stārķa ligzdas atrodamas plašā teritorijā — Āfrikas ziemeļaustrumos, lielākajā Eiropas daļā, Rietumāzijā. Zv 84, 12, 24. Staigājam pa slimnīcas teritoriju, kuru apjož augsts žogs un atdala no pilsētas. Kaijaks 6, 116. Pie valsts teritorijas pieder arī tā saucamā nosacītā teritorija, ar ko saprot valstij piederošos objektus, kuri atrodas aiz tās robežām (piemēram, jūras, upju kuģi, lidmašīnas, kosmiskie kuģi un citi kosmiskie objekti, celtnes, iekārtas, kabeļi un cauruļvadi atklātā jūrā un tās dzīlēs, diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību ēkas ārvalstīs). Fogels, Grīnbergs 1, 108.

terjers, -a, v. *Dažu medību, dienesta, dekoratīvo šķirņu suns.* Skotu t. Medību t. □ No.. mājām izskrēja suņi, un divi terjeri ilgi dzinās mums līdzi, izkārdami mēles kā gaišsarkana atlasa strēmeles.. Ādamsons 2, 107. Nikni rūkdams pie pašas auss, zvērs [lauva] purināja cilvēku, kā terjers purina noķertu žurku. Lielais 4, 66. Zilais terjers. Suns ar ļoti skaistu zilganpelēku nokrāsu, tāpēc iecienīts kā dekoratīvais suns. Lauku Dzīve 81, 7, 22.

terma, -as, s.; lauks. *Barības līdzekļu enerģētiskā novērtējuma vienība, kas atbilst 1000 kilokalorijām.*

termalizācija, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Darbība, process* → *termalizēt.* □ ..mākslīgi ierosinātās daļiņas.. ātri atgriežas atpakaļ pamatstāvoklī, atdodot savu ierosinājuma enerģiju vai nu apkārtējai videi siltuma enerģijas veidā, vai gaismas kvanta veidā. Šo procesu sauc par termalizāciju vai termisko relaksāciju. Zin T 75, 7, 25.

termalizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; fiz. *Iedarboties (uz ko) ar siltumu.* T. vidi.

termāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **termāli.** *Tāds, kas ir pakļauts siltuma enerģijas iedarbībai; tāds, kam ir noteikta sasiluma pakāpe.* Termālie (pazemes) ūdeņi — *pazemes ūdeņi, avotu ūdeņi, kam temperatūra ir virs +20 °C.* Termālais avots — *avots ar termālajiem ūdeņiem.* □ Ja termālajos apgabalos telti iemanās uzcelt īstajā vietā, grīdas temperatūra būs ap 30 °C. Zin T 70, 5, 24. .. Latvijas dienvidrietumdaļā atklāti arī karstie jeb termālie pazemes ūdeņi. Ģeogr 92. Kūrortā.. plaši izmanto termālos ūdeņus (apmēram +39 °C). Ves 84, 9, 29. Tagad tautas saimniecībā arvien plašāk sāk izmantot termālos avotus: apkurei, siltumnīcu kombinātiem, elektroenerģijas ieguvei.. Zv 77, 13, 13.

termas, -u, s.; tikai dsk. **1.** *Termālie ūdeņi.* **2.** vēst. *Sabiedriskā pirts (senajā Romā).* □ Dižciltīgais romietis reizēm vai visu dienu pavadīja termās, kur ne tikai ūdens, bet arī grīda un sienas bija sasildāmas. Ves 83, 4, 15. .. ar laiku Romā ierīkoja arī sabiedriskas bibliotēkas, piemēram, pie termām (pirtīm). Jaun Gr 60, 4, 44. Karakallas termās katru vasaru iekārto tribīnes brīvdabas operu uzvedumiem, bet arī te termu masa dominē pār šodienas mērogiem. Zv 74, 22, 15.

termika, -as, s. *Augšupejoša gaisa plūsma, kas izveidojas virs samērā siltas vietas Zemes virsū.* Atmosfēras t. Vēja t. □ ..planieristi iepazina termiskās augšupejošās gaisa strāvas jeb, kā tās parasti sauc, termikas.. Zv 58, 19, 15. Tikai vēlā pēcpusdienā sāka veidoties termikas — bezmākoņu augšupejošās gaisa strāvas. Sports 85, 143, 2.

terminālis, -ļa, v.; tehn. **1.** *Elektroniskās skaitļošanas mašīnas gala iekārta operatīvai datu ievadei un izvadei no attāluma.* □ Par termināļiem var izmantot burtu telegrāfa aparātus.. Zv 75, 4, 19. Katrā laboratorijā uzstādīta pults — terminālis, kas ļauj zinātniekam kontaktēties tieši ar ESM. Zv 78, 4, 14.

2. *Īpaši iekārtota, ar celtņiem apgādāta teritorija (parasti kravas konteineru pārkraušanai ostās).*

terminmāls[1], -a, v. **1.** *Terminālis (1).* □ Terminālus nereti sauc par abonentu punktiem, un tos uzstāda skaitļošanas sistēmas lietotāju darbavietās.. Zin T 82, 9, 8.

2. *Terminālis (2).* □ ..līča krastos darbojas specializēts terminmāls, kura jauda 75000 konteineru gadā. Rīgas B 84, 258, 4. ..jaunais kravas rajons kļuvis par vienu no lielākajiem terminālim mūsu zemē.. Pad J 85, 201, 1.

terminmāls[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **termināli.** *Saistīts ar (kā) robežu, arī ar (piemēram, norises, stāvokļa) galējo pakāpi, beigām, tām raksturīgs.* □ Ja cietušajam laikus netiek sniegta palīdzība, stāvoklis arvien pasliktinās, iestājas terminmāls stāvoklis un nāve. Visp kir 167. Terminālam stāvoklim var būt dažādi cēloņi — šoks, noasiņošana, elpošanas ceļu aizsprostojums, miokarda infarkts, elektrotraumas un citi. Ves 79, 4, 13. ..ja slimnieku neārstē, tā [plānprātība] pāriet pēdējā — marasma jeb terminālajā stadijā. Ves 74, 10, 27.

terminators, -a, v.; astr. *Robeža starp (debess ķermeņa) apgaismoto un neapgaismoto daļu.* □ Saules apspīdētie kalni, īpaši tie, kas atrodas uz Mēness diska pie gaismas un ēnas robežas, ko sauc par terminatoru, met ēnas.. Astr 110. Kad kosmosa kuģis atrodas ēnā un tuvojas terminatora līnijai (gaismas un ēnas robeža uz Zemes virsmas), terminatora virzienā parādās krāsainā kosmosa ausma. Pad J 78, 89, 4.

terminēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; jur. *Noteikt (kam) termiņu.* T. maksājumu. T. aizdevumu. □ Līguma termiņš, tas ir, tā juridiskais spēks laikā, tiek nosacīts pašā līgumā, minot (terminētie līgumi) vai neminot terminu (beztermiņa līgumi). Vairums starptautisku līgumu ir terminēti. Fogels, Grīnbergs 1, 90. Ja noslēgts terminēts apakšīres līgums, apakšīrnieks nav tiesīgs prasīt līguma atjaunošanu.. Rīgas B 77, 60, 5.

terminologs, -a, v.; **terminoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Terminoloģijas speciālists.* □ Māja ir vienīgā miera devēja pašreizējā intensīvajā mutulī, no kā izveļas visiem tik labi pazīstamais angļu vārds stress, kam medicīnas termi-

nologi nesen piešķīra arī latvisku formu: spriedze .. Lit M 81, 13, 11.

terminoloģija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Terminu kopums, sistēma (piemēram, kādā zinātnes, tehnikas, mākslas nozarē, arī valodā).* Medicīnas t. Tekstilrūpniecības t. Izstrādāt terminoloģiju. □ Katra zinātne sākas ar terminoloģiju. Katru soli zinātnes progresā pavada terminu radīšana un precizēšana. Cīņa 83, 92, 2. .. sabiedriski politiskā terminoloģija aptver politikas, filozofijas, diplomātijas, ekonomikas un vairāku citu nozaru terminus .. Hor 79, 13, 23. Laba terminoloģija ir arī valodas attīstības un kultūras pazīme. Lit M 83, 10, 6.

2. *Valodniecības nozare, kas nodarbojas ar terminu izstrādes teoriju un praksi.*

terminoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **terminoloģiski. 1.** *Saistīts ar terminoloģiju (1), tai raksturīgs.* Terminoloģiskā vārdnīca. □ Z. Stoberskis ir starptautiskās terminoloģisko neoloģismu unifikācijas komitejas priekšsēdētājs, Internacionālo terminu pasaules bankas vadītājs .. Lit M 82, 22, 2. Lielākā daļa grāmatas satura latviešu valodā parādās pirmo reizi. Tāpēc autoram bija jāpārvar ne mazums terminoloģisku grūtību. Strazdiņš 2, 9.

2. *Saistīts ar terminoloģiju (2), tai raksturīgs.*

termins, -a, v. **1.** *Vārds vai vārdu savienojums, kas apzīmē noteiktu jēdzienu (piemēram, kādā zinātnes, tehnikas, mākslas nozarē) un kam ir specializēta nozīme, lietošanas joma.* Ģenētikas t. Celtniecības t. Literatūrzinātnes t. Terminu vārdnīca. □ Katrs termins apzīmē kā vienu veselu kādu zināmu jēdzienu (domu priekšmetu, abstrakciju) un tiek izteikts ar kādu parasti lietojamās (piemēram, latviešu) valodas vārdu vai vārdu savienojumu. Strazdiņš 2, 10. Dažreiz šā vārda plašā nozīmē par epitetu sauc katru apzīmētāju. Taču šim terminam piešķirama daudz šaurāka nozīme, šķirot epitetu kā dzejisku apzīmētāju no vienkāršā vai loģiskā apzīmētāja. Valeinis 1, 184. Atsevišķi vispārlietojami vārdi, saglabādami arī parasto nozīmi, ģeometrijas tekstā iegūst īpašu, specializētu nozīmi un ar šo nozīmi kļūst par ģeometrijas, respektīvi, matemātikas, terminiem .. Vēstis 78, 12, 72. Rājums: Rakstiet — gudri. Lietojiet bagātīgi svešvārdus, speciālus terminus — tā, lai vienkāršs lasītājs neko daudz nevar saprast. A Eglītis 1, 90.

2. loģ. *Sprieduma elements, kas ietilpst sillogismā.*

terminaizdevums, -a, v.; jur. *Aizdevums, kura atmaksai ir noteikts termiņš; terminēts aizdevums.* □ Valsts organizācijas, kolhozus un citas kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas kreditē .., izsniedzot .. mērķtiecīgus terminaizdevumus .. Civilk 1, 191.

terminlietošana, -as, s.; parasti vsk.; jur. *Lietošana, kam ir noteikts termiņš; terminēta lietošana.* □ Zemes dzīļu terminlietošana ir tāda, kurai iepriekš noteikts termiņš, kas nepārsniedz desmit gadus. Cīņa 75, 19, 2. Piemājas zemi piešķir pastāvīgā lietošanā, bet sakņu dārzus — terminlietošanā. Cīņa 84, 151, 3.

terminmaksājums, -a, v.; jur. *Maksājums, kam ir noteikts termiņš; terminēts maksājums.*

terminnoguldījums, -a, v.; jur. *Noguldījums, kam ir noteikts termiņš; terminēts noguldījums.* □ .. jauninājums būs terminnoguldījumi ar papildiemaksām. Tos pieņems uz laiku, kas nebūs īsāks par vienu gadu, maksājot 3 procentus gadā. Rīgas B 84, 22, 4.

terminpase, -es, dsk. ģen. -su, s.; jur. *Pase, kam ir noteikts termiņš; terminēta pase.*

termiņš, -a, v. *Laiks (parasti datums), kad jābeidz vai kad beidzas (kāda darbība, norise, stāvoklis); laikposms, līdz kura beigām jāīsteno vai īstenojas (kāda darbība, norise, stāvoklis).* Celtniecības objekta nodošanas t. T. dokumentu iesniegšanai augstskolā. Noteikt termiņu darba izpildei. Izremontēt traktorus pirms termiņa. Preparāta derīguma t. □ «.. kase aizdotu naudu uz ilgākiem termiņiem. Teiksim uz desmit gadiem.» Sēlis 1, 199. «Nevajag aizmirst, ka man ir tava parādzīme. Atceries, tu pati ar savu roku tur ierakstīji termiņu — pirmo aprīli.» Ezera 2, 234. Prasības noilguma termiņa tecējumu aptur .. saskaņā ar .. saistību izpildīšanas atlikšanu (moratoriju). Civilk 1, 42. Produkta derīguma termiņš neatvērtam iesaiņojumam ir 18 mēneši, atvērtam — 3 nedēļas. Ves 84, 2, 29.

termisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **termiski.** *Saistīts ar siltumu, siltuma enerģiju, temperatūru, tām raksturīgs.* Metālu termiskā apstrāde. Upju termiskais režīms. Termiskā analīze. Termiskā izplešanās. Termiskais līdzsvars. Termiskā pretestība. Termiskais starojums. □ .. gāzu, šķidrumu un cietu ķermeņu molekulu haotisko kustību sauc par termisko kustību. Fiz r 103. Krāsns ķieģeļiem jāiztur straujas temperatūras izmaiņas — uzkarsēšana un atdzesēšana. Termisko izturību palielina, izraugoties tādu masas sastāvu, kas apdedzinot un ekspluatācijas apstākļos nepārstiklojas. Izrakt 239. Tiešos audu bojājumus izraisa .. termiski faktori (apdegumi un apsaldējumi) .. Visp ķir 334.

termistors, -a, v. *Pusvadītāju rezistors, kura aktīvā elektriskā pretestība ir atkarīga no temperatūras.* □ Pusvadītāju rezistoru darbība pamatojas uz pusvadītāju īpašību mainīt pretestību ārēju faktoru ietekmē. Praksē visbiežāk izmanto termistorus. Termistors ir pusvadītāja rezistors ar lielu pretestības termisko koeficientu, un tā pretestība, temperatūrai paaugstinoties, strauji samazinās .. Fiz r 238. Matracī, kas sadalīts atsevišķos segmentos, atrodas ar vāju strāvu sasildāms termistors. Bērna elpošanas kustības rada matracī lēnas gaisa plūsmas, kuras atdzesē termistoru .. Ves 75, 1, 21.

termists, -a, v.; **termiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Strādnieks, kas nodarbojas ar termisko apstrādi; termiskās apstrādes speciālists.* □ .. iztirzāti drošības tehnikas jautājumi, kas jāzina termistam, veicot metālu un sakausējumu termisko apstrādi. Rokasgrāmata paredzēta jaunajiem strādniekiem termistiem. Jaun Gr 68, 6, 26. Termistu rokās nonāk visas detaļas un materiāli, kam nepieciešama rūdīšana. Rīgas B

82, 223, 1. Termistam ir jājūt, kas notiek metālā rūdīšanas laikā.. Rīgas B 83, 219, 2.

termītmetināšana, -as, s.; parasti vsk. *Metināšana ar termītu*[1]. Tramvaja sliežu t.

termīts[1], -a, v.; parasti vsk. *Pulverveidīgs metāla (parasti alumīnija) un kāda cita metāla (piemēram, dzelzs) oksīda maisījums, kas degot izdala daudz siltuma.* □ Vācieši apšaudīja sanitārās mašīnas ar skaidri saredzamiem sarkanajiem krustiem.. un termīta lodēm aizdedzināja koka mājas, kur gulēja ievainotie. Krieviņš 3, 114.

termīts[2], -a, v. **1.** dsk.; zool. *Kukaiņu kārta (galvenokārt tropos), kurā ietilpst 2,5—140 milimetrus gari, sabiedriski kukaiņi, kas dzīvo lielās kolonijās zem zemes, koku stumbros vai vairākus metrus augstās, no augsnes, siekalām, ekskrementiem veidotās virszemes ligzdās.*

2. *Šīs kārtas kukainis.* □ Termīti dabā veica ļoti svarīgu misiju, tie tikpat ātri aiznesa savos mājokļos visas augu atliekas, kā sarkanās skudras piekopa beigtos dzīvniekus. ..Bez termītiem tropu mežs būtu gluži necaurejams kritušo un pūstošo koku dēļ. Lielais 4, 229. Termīti cilvēkiem nodara lielu postu. Tie izēd augošus kokus tā, ka paliek tikai miza, sabojā rūpniecības uzņēmumu koka konstrukcijas, mēbeles, arī kuģu korpusus. Lauku Dzīve 74, 3, 16.

termo-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar siltumu, tā rašanos, iegūšanu, pārnesi, izmantošanu.* Termoabrāzija. Termoanalīze. Termoapstrāde. Termobalons. Termodefektoskopija. Termodevējs. Termodifūzija. Termodrošinātājs. Termoelektroni. Termoemisija. Termoerozija. Termohigrometrs. Termohromēšana. Termojoni. Termokatods. Termokopēšana. Termoluminiscence. Termoreceptors. Termorezistors. Termosignalizators. Termosistēma. Termostabilitāte. Termostarojums. Termostatika. Termovulkanizācija.

2. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība, pazīme attiecas uz siltumu, tā rašanos, iegūšanu, pārnesi, izmantošanu.* Termodifūzs. Termoelektrisks. Termohidrodinamisks. Termoizturīgs. Termojutīgs. Termomagnētisks. Termomehānisks. Termoreaktīvs. Termostatisks. Termotehnisks.

termoanemometrs, -a, v. *Ierīce gāzes vai šķidruma plūsmas ātruma mērīšanai, izmantojot sakarību starp plūsmas ātrumu un plūsmā ievietota devēja siltumatdevi.*

termobarokamera, -as, s. *Kamera, kurā iespējams radīt un uzturēt vajadzīgo temperatūru un gaisa spiedienu.* □ Termobarokamerā radīts mākslīgs klimats, kas līdzīgs tam, ko objekts sastaps uz Mēness. Ciņa 70, 270, 2.

termobaterija, -as, s. *Termoelementu baterija.* Pusvadītāju t. Saules t.

termocentrāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; tehn. *Iekārtu komplekss siltuma enerģijas ražošanai, izmantojot organisko kurināmo; siltumcentrāle.* □ ..nodota ekspluatācijā termocentrāles pirmā kārta, kas dod karstu ūdeni un tvaiku Vecmīlgrāvja masīviem. Šī siltumcentrāle, kas būs viena no lielākajām pilsētā, strādās ar gāzi. Ciņa 80, 5, 1.

termodinamika, -as, s.; parasti vsk. *Fizikas nozare, kas pētī sistēmu stāvokli un īpašības dažādos siltuma procesos.* Termodinamikas pamatlikumi. Ķīmiskā t. Tehniskā t. □ Termodinamika ir zinātne, kas ar divu empīrisku postulātu un attiecīga matemātiska aparāta palīdzību aptver ļoti plašu parādību loku.. Stradiņš 1, 194. Termodinamikas.. attīstībā īpaši nozīmīga bija enerģijas nezūdamības likuma atklāšana. Šo likumu, kas ir arī pirmais termodinamikas pamatlikums, gandrīz vienlaikus 19. gadsimta vidū noskaidroja Džeims Preskots Džouls (Anglija), Juliuss Roberts Maijers (Vācija) un Hermanis Ludvigs Helmholcs (Vācija). Fiz r 88. Pēc otrā termodinamikas likuma siltums nepāriet no ķermeņa ar zemāku temperatūru uz ķermeni ar augstāku temperatūru. Zin T 86, 2, 6.

termodinamiķis, -ķa, v.; **termodinamiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Termodinamikas speciālists.*

termodinamisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **termodinamiski. 1.** *Saistīts ar termodinamiku, tai raksturīgs.* T. pētījums. □ ..parastās ķīmiskās reakcijās, līdzsvarotos apstākļos, pēc termodinamiskiem aprēķiniem var uzzināt, cik un ko iegūsim gala rezultātā.. Ciņa 70, 50, 2.

2. *Saistīts ar sistēmu stāvokli un īpašībām dažādos siltuma procesos, šādiem sistēmu stāvokļiem un īpašībām raksturīgs.* Termodinamiska sistēma fiz. — *Iizikālu ķermeņu kopa, kuri savā starpā var apmainīties ar enerģiju.* Termodinamiskais (arī siltuma) līdzsvars fiz. — *vielas stāvoklis, kurā visi tās parametri (parasti spiediens, tilpums, blīvums, temperatūra) neierobežoti ilgi paliek nemainīgi.* □ Tā [Saules vainaga teorija] ilustrē fizisko procesu savdabību stipri retinātā jonizētā gāzē, kur līdzīgi termodinamiski apstākļi saglabājas tikai gar vielas strāvas līnijām, kas paralēlas spēka līnijām.. Pad J 67, 212, 4. Ikviena makroskopiskā parametra maiņa nozīmē, ka termodinamiskā sistēma maina savu stāvokli. ..Secīga termodinamisko stāvokļu maiņa ir termodinamisks process jeb siltuma process. Fiz r 89.

termoelektrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **termoelektriski;** fiz. *Tāds, kā pamatā ir saistība starp elektriskajiem un siltuma procesiem.* Termoelektriskā dzesēšana. T. termometrs. T. relejs. □ No jaunajiem elektroenerģijas avotiem sevišķa nozīme ir termoelektriskajiem.. ģeneratoriem, Saules baterijām. Rīgas B 71, 180, 7. ..termoelektriskais portatīvais automobiļu ledusskapis.. katrā ziņā ieinteresēs automašīnu īpašniekus. Rīgas B 71, 185, 4.

termoelektrocentrāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Termoelektrostacija, kas vienlaikus ražo siltuma enerģiju un elektroenerģiju; siltumelektrocentrāle.* □ Viena no pirmajām nozīmīgākajām jaunceltnēm, ar kuru rīdzinieki jau sen apraduši, ir Rīgas termoelektrocentrāle — Rīgas TEC, kas apgādā ar elektrisko enerģiju un siltumu.. Lauku Dzīve 68, 2, 18. Ir paredzēts, ka termoelektrocentrāle rūpniecības uzņēmumiem piegādās arī pārkarsētu tvaiku. Zv 78,

13, 5. . . termoelektrocentrāles siltā ūdens caurule līdz šejienei nesniedzās, te plītis un krāsnis kurināja paši . . Kolbergs 3, 31.

termoelektrodzinējspēks, -a, v.; parasti vsk.; fiz. *Elektrodzinējspēks, kas rodas no dažādiem vadītājiem sastāvošā elektriskajā ķēdē (termoelementā), ja to kontakta vietās ir dažādas temperatūras.*

termoelektroģenerators, -a, v. *Iekārta siltuma enerģijas tiešai pārvēršanai elektriskajā enerģijā.* Saules t. Izotopu t.

termoelektrostacija, -as, s. *Elektrostacija, kas ražo elektroenerģiju no siltuma enerģijas, kuru iegūst, sadedzinot organisko kurināmo; siltumelektrostacija.* □ . . ogles arvien mazāk izlieto sadzīves vajadzībām, toties jo plaši tās izmanto milzīgajās termoelektrostacijās. Zv 72, 23, 13.

termoelements, -a, v.; fiz. *Elektriskās ķēdes daļa, kura sastāv no dažādiem vadītājiem un kurā izmanto termoelektriskos efektus.* Diferenciālais t. Virsmas t. □ Temperatūras starpība, kas pastāv starp katra termoelementa galiem, rada elektrodzinējspēku. Zin T 64, 10, 1. Līdzstrāvas elektroenerģijas avotus iedala atkarībā no tā, kas ir elektrodzinējspēka rašanās cēlonis. Ir galvaniskie elementi un akumulatori, kuros norisinās ķīmiskās reakcijas; termoelementi un fotoelementi, kuros elektrodzinējspēku rada siltuma un gaismas enerģija. Fiz r 185.

termoenerģētika, -as, s.; parasti vsk. *Enerģētikas sistēmas nozare, kam ir savi patstāvīgi ekonomiski, praktiski, zinātniski uzdevumi siltuma ražošanā, sadalē un izmantošanā; siltumenerģētika.* □ Interesanti [izstādē] ir materiāli, kas stāsta par termoenerģētikas attīstību . . Zv 85, 18, 8.

termoenerģētiķis, -ķa, v.; **termoenerģētiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Termoenerģētikas speciālists; siltumenerģētiķis.*

termoenerģētisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **termoenerģētiski.** *Saistīts ar termoenerģētiku, tai raksturīgs; siltumenerģētisks.*

termoenerģija, -as, s.; parasti vsk. *Siltuma enerģija.* □ . . apvienībā ietaupīts vairāk nekā 4,5 miljoni kilovatstundu elektroenerģijas, 8048 gigakalorijas termoenerģijas . . Rīgas B 80, 120, 2.

termoficēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Apgādāt (piemēram, pilsētu, tās rajonu, celtni, uzņēmumu) ar siltuma enerģiju (piemēram, ierīkojot siltumtīklu).* □ TEC-2 ražos 480 tonnu tvaika stundā, tas dos iespēju termoficēt topošos dzīvojamo namu masīvus Purvciemā un Mežciemā. Zv 76, 14, 2. Termoficēt Vecrīgu ir diezgan grūti. Rīgas B 82, 198, 2.

termofikācija, -as, s.; parasti vsk. *Siltuma enerģijas plaša izmantošana (tautas saimniecībā, sadzīvē); apgāde ar siltuma enerģiju (piemēram, ierīkojot siltumtīklu).* □ Zinot, ka termoelektrocentrāļu tīkls arvien paplašinās, kļūst skaidrs, ka rūpnīcai ir lieli un atbildīgi uzdevumi šodien un vēl lielāki rītdien. Jo pašreizējā lielo pilsētu priekšrocība — termofikācija — aptvers arī mazākas pilsētas un pat lauku ciematus. Zv 74, 14, 13. Termofikācijas darbiem mūsdienu celtniecībā ir liels īpatsvars. Ik gadus mūsu zemē samontē tūkstošiem kilometru siltuma vadu. Zin T 62, 1, 9.

termofils, -ais; s. -a, -ā; apst. **termofili;** biol. *Tāds, kas spēj eksistēt un vairoties vidē ar samērā augstu temperatūru (par dzīvniekiem, augiem).* Termofilas baktērijas.

termofobs, -ais; s. -a, -ā; apst. **termofobi;** biol. *Tāds, kas spēj normāli eksistēt un vairoties tikai vidē ar samērā zemu temperatūru (par dzīvniekiem, augiem).* Termofobi putni.

termofors, -a, v. *Ierīce kādas ķermeņa daļas sildīšanai vai dzesēšanai.* Likt termoforu pie kājām. Gumijas termofors — *neliels aizskrūvējams gumijas maiss, kurā iepilda ūdeni ar vajadzīgo temperatūru.* □ Zeltiņš atnesa vakariņas un termoforu. «Termoforā karsts ūdens, izsildi krietni to savu sāpīgo vietu,» viņš samierinoši nosacīja . . Kaijaks 5, 82. Lai termofors saglabātu patīkamu siltumu un neapdzinātu ādu, tas jāietin drānā. Ves 75, 11, 29. Lietojot elektrisko termoforu, jāraugās, lai tā elektriskās daļas nebūtu bojātas, jo var rasties smagi apdegumi. Ves 81, 3, 20.

termofosfāts, -a, v.; parasti vsk.; lauks. *Fosfora minerālmēsli — putošs, smalks, ūdenī nešķīstošs pulveris, ko iegūst, sakausējot dabiskos fosfātus ar bāziska rakstura sāļiem (piemēram, ar potašu, sodu).* □ . . no tā [apatīta koncentrāta] ražo lauksaimniecībai vajadzīgos fosfora mākslīgos mēslus — superfosfātu un termofosfātu. Upīte 1, 150.

termogrāfija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Objektu infrasarkanā starojuma reģistrēšana, izmantojot siltumjutīgus materiālus; virsmas temperatūras noteikšana, piemēram, ar termovizoru.*

2. *Melnbalto zīmējumu un teksta pavairošanas veids, kurā izmanto siltumjutīgus materiālus.*

3. *Vielu termiskā analīze.* □ Termogrāfiju izmanto ģeoloģijā . . Rīgas B 62, 226, 1.

termogrāfs, -a, v. *Pašrakstītāja ierīce nepārtrauktai vides temperatūras reģistrēšanai.* Bimetāliskais t. Šķidruma t. □ Gaisa temperatūras mērīšanai lieto dzīvsudraba un spirta termometrus, bet nepārtrauktai reģistrēšanai — termogrāfus. Meteor 118.

termoizolācija, -as, s.; parasti vsk. *Izolācija, kas novērš (kam) nevēlamu siltuma apmaiņu; siltumizolācija.* Tvaika vadu t. Termoizolācijas materiāli. □ . . ārsienas . . labākas termoizolācijas dēļ apsit ar vienu kārtu ruberoīda kā ēkas iekšpusē, tā arī ārpusē. Sterns 2, 185. To [dubultlogu] termoizolācijas īpašības nav visai augstas . . Rīgas B 85, 265, 5.

termoizolators, -a, v. *Siltumu slikti vadošs materiāls, masa u. tml., ar kuru pārklāj virsmu, lai pasargātu (ēkas, siltumtehnikas un aukstumtehnikas iekārtas, cauruļvadus u. tml.) no nevēlamas siltuma apmaiņas; siltumizolators.*

termoizturība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *termoizturīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; siltumizturība.* Ķieģeļu t. □ Sitāls, ņemot vērā tā lielo mehānisko, ķī-

misko un termoizturību, var gūt plašu izlietojumu rūpniecībā. Rīgas B 70, 32, 4.

termoizturīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **termoizturīgi.** *Tāds, ko neietekmē, nebojā samērā augsta temperatūra; siltumizturīgs.* Termoizturīgas šķiedras. □ Pēc apstrādāšanas ar boru metāla detaļas mazāk nodilst, ir termoizturīgas .. Rīgas B 84, 173, 3. Vajadzēja .. kosmosa kuģu konstruēšanā lietot termoizturīgus materiālus. Rīgas B 70, 37, 2.

termokamera, -as, s. *Kamera, kurā iespējams radīt un uzturēt vajadzīgo temperatūru.* □ Eksperimenti notika karsta klimata apstākļos un termokamerā. Lauku Dzīve 76, 2, 34.

termokarsts, -a, v.; parasti vsk.; ģeol. *Karsts, kas veidojies, izkūstot pazemes ledum vai atkūstot sasalušai gruntij.* Termokarsta ezers.

termoķīmija, -as, s.; parasti vsk. *Termodinamikas nozare, kas pētī siltuma procesus ķīmiskās reakcijās, vielu agregātstāvokļa maiņās u. tml.*

termoķīmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **termoķīmiski.** *Saistīts ar termoķīmiju, tai raksturīgs.* T. pētījums.

termometrija, -as, s.; parasti vsk. *Fizikas nozare, kas pētī temperatūras mērīšanas līdzekļus un metodes.*

termometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **termometriski.** *Saistīts ar termometriju, tai raksturīgs.* T. paņēmiens. Termometriska viela. Termometru termometriskās īpašības. □ Lai salīdzinātu divu izolētu sistēmu, piemēram, ķermeņu A un B temperatūras .., izraugās trešo sistēmu — ķermeni C, kuru sauc par termometrisko sistēmu. Šo termometrisko sistēmu jeb termometru pēc kārtas savieno ar sistēmām A un B, katrreiz panākot termodinamiskā līdzsvara stāvokļa iestāšanos. Fiz r 91.

termometrs, -a, v. *Temperatūras mērīšanas ierīce, kas ir kontaktā ar pētījamo vidi.* Medicīniskais t. Meteoroloģiskais t. Istabas t. Šķidruma t. Pretestības t. Termometra skala. Graduēt termometru. Dzīvsudraba stabiņš termometrā. □ .. sistemātiskus [temperatūras] novērojumus varēja sākt tikai tad, kad bija izgudroti dzīvsudraba un spirta termometri. D kal 79, 243. Uzlabojot G. Galileja izveidoto termometru, konstruēts [1702. gadā] gāzes termometra prototips, kas deva iespēju formulēt absolūtās nulles jēdzienu .. Rolovs 1, 16. Katra termometra būtiskākā sastāvdaļa ir kāda viela — tā sauktā termometriskā viela, kuras noteiktas fizikālās īpašības maiņu, mainoties temperatūrai, izmanto temperatūras reģistrēšanai. Fiz r 93. .. viņš jutās tik slikti, ka izmērīja temperatūru, un termometrs rādīja vairāk nekā trīsdesmit astoņus grādus. Ezera 9, 240.

termopāris, -ra, v. *Termoelements, kas sastāv no diviem dažādiem metāliem.* Virsmas t. □ Temperatūras mērīšanai krāsnī ievieto termopāri, kas uzrāda elektrisko spriegumu, proporcionālu temperatūrai. Zin T 64, 4, 22.

termoplastisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **termoplastiski;** ķīm., fiz. *Tāds, kas sakarsētā stāvoklī viegli pakļaujas deformācijai un atdziestot saglabā pēc tās radušos formu (par cietvielām, materiāliem).* □ .. būtu lietderīgi pat organizēt nederīgo termoplastisko plastmasu izstrādājumu savākšanu un pārstrādāšanu. Cīņa 83, 211, 2. Temperatūras ietekmē polimēra oglekļa ķēde kļūst arvien lokanāka, jo samazinās iedarbības spēki starp blakusesošām molekulu ķēdēm un palielinās blakusesošo oglekļa atomu kustīgums. Šādus lineārus polimērus sauc par termoplastiskiem. Alksnis 1, 7.

termoplastiskums, -a, v.; parasti vsk.; ķīm., fiz. *Vispārināta īpašība → termoplastisks, šīs īpašības konkrēta izpausme; spēja (cietvielām, materiāliem) sakarsētā stāvoklī viegli pakļauties deformācijai un atdziestot saglabāt pēc tās radušos formu.* □ Spēju mainīt formu sakarsētā stāvoklī ārējo spēku ietekmē un pēc tam atdziestot saglabāt to sauc par termoplastiskumu. G Rudzītis 1, 226.

termoplasts, -a, v.; ķīm. *Termoplastisks polimērs.* Termoplastu caurules. □ Amerikāņu sabiedrība .. izgudrojusi termoplastu, kas triecienizturības ziņā ievērojami pārspēj lokšņu tēraudu. Pad J 85, 171, 4.

termopse, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Daudzgadīgs tauriņziežu dzimtas lakstaugs ar gariem sakneņiem, dzelteniem ziediem ķekarveida ziedkopā.*

termoregulācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** biol. *Organisma fizioloģiska funkcija, kas nodrošina vielmaiņas procesiem nepieciešamo ķermeņa temperatūru.* Termoregulācijas traucējumi. □ Pilnīgi izveidotais termoregulācijas aparāts (matu sega, tauku slānis, sviedru dziedzeri u. c.) ļauj zīdītājiem izdzīvot atšķirīgos un mainīgos klimatiskos apstākļos. Biol r 212. Bērnam termoregulācija vēl nav pilnīga, tāpēc tas ātri pārkarst .. Ves 83, 6, 24. Sviedru dziedzeri piedalās termoregulācijas procesā .. Ves 81, 9, 24.

2. tehn. *Noteiktas temperatūras uzturēšana ar tehniskiem līdzekļiem (piemēram, telpā, ierīcē).* Mākslīgā Zemes pavadoņa termoregulācijas sistēma. □ Lai stabilizētu korpusa temperatūru, pie tā no iekšpuses piemetina caurules, pa kurām cirkulē šķidrums — termoregulācijas sistēmas siltumnesējs. Pad J 82, 68, 2. Gultņu rūpnīcas kalšanas ražotnes kolektīvs ir sagatavojies darbam pēc ziemas grafika. Šeit ieviesta termoregulācijas sistēma. Rīgas B 85, 190, 1.

termoregulators, -a, v. *Ierīce temperatūras regulēšanai (piemēram, telpā, ierīcē).* Termiskās apstrādes krāsns t. Apkures t. □ .. jaunie termoregulatori ietaupa vismaz 20 procentus siltumenerģijas un vienlaikus uztur telpās piemērotu mikroklimatu. Cīņa 83, 9, 2. Lai temperatūra nepārsniegtu pieļaujamās robežas, sildierīci apgādā ar termoregulatoru. Zin T 63, 3, 28. .. elektriskajai plītij veltīgi ieslēgta viena sekcija, cepeškrāsnij nedarbojas termoregulators, kas arī rada elektroenerģijas zudumus. Rīgas B 81, 289, 4.

termorezistors, -a, v. *Termistors.*

termosfēra, -as, s.; parasti vsk. *Zemes atmosfēras slānis, kurš atrodas no 80 līdz 1000 kilometru augstumā un kurā strauji pieaug temperatūra.*

termoskops, -a, v. *Aparāts temperatūru noteikšanai no attāluma, salīdzinot objekta un etalona spilgtumu.*

termospudele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Termoss, kam ir pudelei līdzīga forma.* □ Spīdīga termospudele atskrūvēta un nolikta stāvus. Zemzaris 1, 95.

termoss, -a, v. *Trauks, kam ir dubultsienas, starp kurām ir radīts vakuums, un ko izmanto (kā, parasti pārtikas produktu) uzturēšanai nemainīgā temperatūrā.* Stikla t. Alumīnija t. Zupas t. Termosa pudele — *termospudele.* □ Ja ģimenes locekļi brokasto vai vakariņo dažādos laikos, tad lieti noder termoss, kurā saglabājas tiklab karsti, kā auksti dzērieni. PL Siev 86, 4, 23. Nāk Dzintris ar kafijas termosu. Gulbis 5, 143. . . lauku darbos strādājošiem termosos pieved siltas pusdienas. Tās sastāv no trim ēdieniem . . Lauku Dzīve 81, 1, 5. Dažs maizei un pavalgam piedzer no termosa pudeles karstu tēju . . Caune 4, 45.

termostats, -a, v. *Ierīce, iekārta u. tml. (kā, piemēram, pētījamā objekta, darba mezgla) turēšanai pastāvīgā temperatūrā.* □ Polimerizāciju beidzot, temperatūru termostatā paaugstina līdz 100 °C. Alksnis 1, 66. . . priekšmetus noteiktā temperatūrā izžāvē termostatos . . Zin T 75, 8, 27. Lai gāzes temperatūra nemainītos, trauks ar gāzi jāievieto termostatā. Termostats var būt jebkura pietiekami liela sistēma, kuras temperatūra pietiekami ilgi praktiski nemainās, piemēram, atmosfēras gaiss. Fiz r 96.

termoterapeitisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **termoterapeitiski.** *Saistīts ar termoterapiju, tai raksturīgs.*

termoterapija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Siltumdziedniecība.*

termotrase, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Siltumapgādes trase; siltumtrase.* □ Šeit ir asfaltētas ielas, zem kurām iekārtotas termotrases. Zv 73, 21, 16. . . kavējas termotrases montāža: trūkst dzelzsbetona reņu. Pad J 68, 118, 1.

termovizors, -a, v. *Iekārta (kā) virsmas temperatūras sadalījuma bezkontakta iegūšanai, novērošanai, analīzei.*

terms, -a, v.; mat. *Objekta apzīmējums ar matemātikas valodas līdzekļiem.*

ternārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **ternāri.** *Tāds, kam ir trīs sastāvdaļas.* Ternāra sistēma. □ Divvietīgas (n=2) un trīsvietīgas (n=3) attieksmes sauc attiecīgi par binārām un ternārām attieksmēm. Strazdiņš 2, 56.

terorisms, -a, v.; parasti vsk. *Terora paņēmienu izmantojums (parasti politikā).* Starptautiskais t. □ Terorisms — jo sevišķi pret civiliedzīvotājiem un starptautiskajām misijām — nevar kalpot par efektīvu cīņas līdzekli īstu revolucionāru rokās. Zv 76, 3, 13.

teroristisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **teroristiski.** *Saistīts ar teroru, terorismu, tiem raksturīgs.* Teroristiska darbība. □ Morālais un politiskais protests kopā ar ultrakreiso politiskās domāšanas plurālismu noteica teroristisko grupējumu sadrumstalotību. Hor 79, 14, 39.

terorists, -a, v.; **teroriste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Terorisma piekritējs; terora akta dalībnieks.* □ . . Teksasas štatā aizturēja teroristu grupu, kas gatavojās izdarīt terora aktus futbola čempionāta spēļu laikā [Meksikā]. Zv 86, 16, 22.

terorizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Ar varmācīgām darbībām biedēt, vajāt, izdarīt kaitējumu, iznīcināt.* □ . . bermontieši raida retus smagos šāviņus uz Rīgu dienu un nakti. Tā ir izklaidus šaušana bez kādas sistēmas, bez noteiktiem mērķiem, toties īpaši aprēķināta, lai terorizētu iedzīvotājus . . Klotiņš 1, 220. // pārn. *Varmācīgi izturēties (pret kādu), pakļaut sev (kādu), parasti ģimenē, darbā, sadzīvē.* □ Vecu māmiņu terorizē vedekla, bet dēls mīļā miera labad neiejaucas. Spāre 6, 34. Jolanta: Asistenti tev savāca materiālus lekcijām, un tu prati terorizēt studentus tā, lai viņi turētu tevi par lielu un varenu. A Eglītis 1, 411. . . daudzās skolās izveidojies nevēlams psiholoģiskais klimats tā iemesla dēļ, ka sliņķu un izlaidīgo vairākums terorizē tos skolēnus, kas var un grib mācīties labi un teicami. Goba 5, 182.

terors, -a, v.; parasti vsk. *Varmācīgu darbību kopums ar mērķi iebiedēt, vajāt, izdarīt kaitējumu, iznīcināt.* Politiskais t. Terora akts. □ Cara policijas nežēlīgi vajātie krievu revolucionāri ķērās pie terora, izmantojot to kā cīņas līdzekli pret cara patvaldību. Lit M 56, 16, 4. 1871. gada 28. maijs. Parīzes Komūna sagrauta, plosās Versaļas alkatīgais terors. Zv 63, 9, 17. Ļeņina aizsāktais sarkanais terors un Staļina personības kults nopļāva vispirms Krievijas lepnumu — inteliģenci. Latv J 90, 46, 2. // pārn. *Varmācīga izturēšanās (pret kādu), pakļaušana sev, parasti ģimenē, darbā, sadzīvē.* □ «Tēvs mūs nemīlēja. Vistikumiskākais bija ļaut mums izaugt ārpus mūžīgā terora atmosfēras» . . Spāre 6, 278. . . viss skaidrs — Inārai Dzeguzei ģimenes ligzda pārvērtusies par inkvizīcijas elli, un jaunā sieva labāk izvēlējusies nāvi nekā vīramātes teroru. Purs 4, 356.

terpēni, -u, vsk. terpēns, -a, v.; ķīm. *Nepiesātinātie ogļūdeņraži — augu ēterisko eļļu sastāvdaļas.*

terpentīneļļa, -as, s.; parasti vsk. *Terpentīns.*

terpentīns, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Dzidrs, bezkrāsains, gaistošs šķidrums ar raksturīgu smaržu — skuju koku sveķu sastāvdaļa.* Terpentīna pārtvaice. Terpentīna inhalācijas. □ Priedes ir dažādas . . Gan saknēs, gan skujās ļoti derīgas vielas, sākot ar terpentīnu un C vitamīnu. Caune 5, 143.

tērps, -a, v. *Apģērbs, apģērba gabalu komplekts valkāšanai īpašos, noteiktos (sadzīves, darba u. tml.) apstākļos.* Grezns t. Goda t. Etnogrāfisks t. Sēru t. Formas t. Darba t. Treniņa t. Paukošanas t. Cīkstoņa t. Bruņu t. vēst. Pēcpusdienas tērps — *tērps, kas paredzēts valkāšanai pēcpusdienā.* Vakara tērps — *vakartērps.* Tautas tērps — *tērps, kurā izpaužas kādas tautas kultūras savdabība; tautastērps.* Tautisks tērps — *tautas tērps.* □ Viņa ienāca ziedoša un skaista, gaiši pelēkā ielas tērpā . . Dinere 11, 127. Izejamais tērps . . . Tas nozīmē, ka šis tērps kalpo mums, ejot gan uz viesībām, gan teātri, gan restorānu . . PL Siev 64,

1, 23. Interesants, bet arī darbietilpīgs un sarežģīts process ir tērpu, īpaši vēsturisko stilu apģērbu, restaurācija. LLM 107. .. īpašās apaļās kārbās .. glabājas hermetizētie tērpi lidojumiem lielā augstumā .. Pad J 73, 91, 3. pārn. Krastā rudens saules gaidās Raibu tērpu kļava krāso. Ziedonis 19, 38. «Vīrieši, lūdzu, pie galda!» sarunu pārtrauca sieviete, kas puķaino rītakleitu bija paguvusi pārmainīt pret kaut ko līdzīgu vakara tērpam. Saulītis 12, 19. Tur [bibliotēkā] arī viņš smēlās pirmās zināšanas par latviešu teikām, pasakām, tautasdziesmām, tautas tērpiem un tautiskajiem rakstiem. Kar 90, 1, 183. Viņām visām lādēs ir tautiskie tērpi. Tos viņas ar lepnumu uzvilka Jāņu vakarā. Hor 90, 5, 35. // pārn. *Apspalvojums, apmatojums.* □ Savās ligzdošanas vietās viņas [jaunās kaijas] ieradās tikai trešajā dzīves gadā, kad viņu tērps bija līdzīgs veco kaiju tērpam — melna galva un balta aste. K Grigulis 2, 81. Dzeņiem un dzilnām, lai kāds to tērps — raibs, melns, zaļš vai pelēks, galvā deg kāda sarkana zīme. Caune 4, 37. Ziemas tērpā matojums [kurmim] ir garāks un tumšāks, parasti rudenī tūlīt pēc vasaras tērpa nomaiņas matojums ir ogļu melns, spīdīgs, ar sudrabainu apsarmi. Tauriņš 1, 30.

tērpt, tērpju, tērp, tērpj, pag. tērpu; trans. *Vilkt (cilvēkam) apģērbu, apģērba gabalu, arī apavus; vilkt (uz ķermeņa daļas) apģērbu, apģērba gabalu, arī apavus; arī ģērbt.* T. meitenes kleitās. T. kājas zābakos. □ Sievai blakus tipināja maza, sprogaina meitenīte, tērpta zilās bikšelēs. Birze 3, 49. .. eleganti tērptais kungs izskatījās pēc ārzemju diplomāta. Zālīte 5, 156. Plānā jaciņā tērptā mugura salīkusi un vāja .. Fimbers 1, 275. pārn. Kastaņas steidzīgi meta zemē asajās čaulās tērptos brūnos augļus. Fimbers 1, 424. pārn. .. zelta purenēs maijs tērpis pļavu. A Bārda 1, 228.

tērpties, tērpjos, tērpies, tērpjas, pag. tērpos. *Refl. → t ē r p t; arī ģērbties.* □ .. viņa vienmēr bija tērpusies skaistās kleitās .. Zālīte 5, 15. Svešais bija liela auguma, tērpies pelēkās pašaustās drānās .. Birze 4, 12. Aiz pils durvīm knazu sagaidīja jauns kambarkungs, tērpies pēc spāņu modes .. Grīns 2, 126. pārn. Debesis tērpušās plāni: Spīd zvaigznes caur viņu zilgano zīdu. Čaks 7, 39. pārn. .. vecā skola atkal tērpusies vīstošu meiju smaržā jaunajam izlaidumam. PL Siev 85, 6, 21.

tervelēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Ātri un neskaidri runāt.* □ .. Marta sāka kaut ko pavisam nesaprotamu tervelēt .. J Kalniņš 2, 195.

tērzēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Saskanīgi, omulīgi sarunāties, parasti par ko nesarežģītu, arī nesvarīgu.* □ Drīz vien tērzējām raiti un nepiespiesti kā seni un tuvi paziņas. J Plotnieks 9, 39. Glīta (ienāk): Ā, Ķēviešu kungs jau klāt. Cik jauki redzēt abus mūsu lielākos mūziķus tik draudzīgi tērzējam! A Eglītis 1, 88. Pēc brokastīm man likās neērti tūdaļ aiziet. Vēl kādu brīdi tērzēju ar Dāvīdu. Bendrupe 2, 78.

tesiens[1], -a, v. **1.** *Tēsiens*[1] *(1).*

2. sar. *Tēsiens*[1] *(2).*

tesiens[2], -a, v.; novec. *Vienreizēja paveikta darbība → t e s t*[2]. Slimnieka tesieni.

tēsiens[1], -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → t ē s t*[1] *(1).* Mieta t.

2. sar. *Vienreizēja paveikta darbība → t ē s t*[1] *(2).* T. palaidnim.

tēsiens[2], -a, v.; novec. *Tesiens*[2]. Skaļi tēsieni.

tesitūra, -as, s.; mūz. *Diapazona augstums (balsij, mūzikas instrumentam).* □ Operas dramatiskajā centrā ir vecās čigānietes Azučenas tēls, neparasta partija, kas vokāli iesniedzas tiklab mecosoprāna, kā alta tesitūrā. Vītoliņš 2, 329. Dažādiem instrumentiem var būt vienāds diapazons, bet dažāda tesitūra. Tā, piemēram, [simfoniskā orķestra] stīgu instrumentu grupā visaugstākā tesitūra ir vijolei, viszemākā — kontrabasam. Krasinska, Utkins 1, 309.

tesla, -as, s. *Magnētiskās indukcijas mērvienība starptautiskajā mērvienību sistēmā.* □ Tesla ir relatīvi liela magnētiskās indukcijas vienība. .. Tagad modernās eksperimentālajās iekārtās iegūst magnētiskos laukus, kuru magnētiskā indukcija parasti ir robežās no teslas daļām līdz vairākām teslām. Fiz r 200.

teslis, tešļa, v. *Darbarīks (kā) tēšanai.* Jumstiņu t. Amatnieka t.

tesmenis, -ņa, v. *Piena dziedzeris (zīdītājiem dzīvniekiem).* □ Vai tad viņš nevarētu turēt sešus darba zirgus, un vai uz šīm pašām ganībām neplūktu zāli trīsdesmit govju? Vakaros tās nāktu mājās ar lieliem, piena bagātiem tesmeņiem .. Dziļums 1, 31. Salnei tesmenis liels un smags — pierietējis un satūcis. Nepilns spainis jaunpiena .. Caune 5, 25. Gotiņām tesmeņi pierietējuši un prasīt prasās pēc slaukšanas .. Ves 83, 8, 13. // *Šis piena dziedzeris kā pārtikas produkts.* □ Olbaltumvielu visvairāk ir aknās .. un vismazāk tesmenī .. Ēd gat 63.

test[1], tešu, tes, teš, pag. tesu; trans. **1.** *Tēst*[1] *(1).* T. koku. ✧ Tes (biežāk tēs) kaut vai mietu uz galvas, biežāk sit (arī liec) kaut vai ar mietu pa galvu sar. — *saka, ja kādu nav iespējams pierunāt, ietekmēt, pārliecināt; saka, ja cilvēks ir stūrgalvīgs.*

2. sar. *Tēst*[1] *(2).* □ .. Mārtiņš tika draudējis puiku svētīt un test .. Ezera 13, 379. «Tesīšu tevi, kamēr ...» viņš [tēvs] draudēja. «Neuzdrīkstēsies!» Niedre 16, 176.

test[2], tešu, tes, teš, pag. tesu; intrans.; novec. *Stipri klepot; arī smagi elpot.* □ .. svešais sāka klepot. Viņš bija saaukstējies, mežā gulēdams uz plikas zemes, un tagad tesa ilgi. Ezera 11, 185.

tēst[1], tēšu, tēs, tēš, pag. tēsu; trans. **1.** *Ar asa darbarīka griezieniem, cirtieniem (parasti turpatpakaļkustībā) līdzināt, arī veidot (kokmateriāla, akmens, metāla) virsmu, atdalot tās virskārtu; šādā veidā darināt (ko).* T. koku. T. gulsni. T. mietu. □ Ar cirvi koku var gareniski skaldīt un tēst, bet šķērsām — cirst. Sterns 2, 26. Liepājas pilsētas noliktava (klēts) ir guļbūve, celta no tēstiem baļķiem .. Novadniece 1, 26. Aiz viena [ceļa] pagrieziena — no tēstiem laukakmeņiem celts muižas šķūnis. Viese 4, 102. Bibliotēkas cellē .. divas sienas

aizņēma plati un smalki tēsti priežu koka plaukti .. Purs 8, 33. sal. .. vai šobrīd nederētu taisīt likumus raupji, kā ar cirvi tēšot? Lauku Avīze 90, 24, 8. ◇ Tēs (retāk tes) kaut vai mietu uz galvas, biežāk sit (arī liec) kaut vai ar mietu pa galvu sar. — *saka, ja kādu nav iespējams pierunāt, ietekmēt, pārliecināt; saka, ja cilvēks ir stūrgalvīgs.* □ Ja viņš apzināsies, ka nav darījis nekā ļauna, vismaz nav domājis, ka iznāks nelāgi, tad, kaut vai tēs mietu uz galvas, viņš neatvainosies, un viss. Ezera 2, 190.

2. sar. *Pērt; arī sist.* T. palaidni.

tēst[2], tēšu, tēs, tēš, pag. tēsu; intrans.; novec. *Test*[2].

testamentārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **testamentāri.** *Saistīts ar testamentu, tam raksturīgs.* T. novēlējums. T. mantojums. □ Ja nav ne likumisko, ne testamentāro mantinieku vai neviens no mantiniekiem mantojumu nav pieņēmis, .. mirušā manta pēc mantošanas tiesībām pāriet valstij. Civilk 1, 233.

testaments, -a, v. *Noteiktā formā rakstīts un apliecināts dokuments ar kādas personas norādījumiem par šīs personas mantas izlietošanu pēc nāves.* Atvērt testamentu — *darīt zināmu testamenta saturu.* □ Testaments ir vienpusīgs novēlējuma akts, atkarīgs vienīgi no testamenta taisītāja — testatora — gribas. Hor 77, 4, 23. Testamentā visu savu bagātību — 33 miljonus zviedru kronu — Alfreds Nobels novēlēja īpašam fondam (vēlāk to nosauca par Nobela fondu). Rolovs 1, 61. Notārs: Priekš nāves jūsu tēvs sastādīja testamentu un visu mantību sadalīja jūsu starpā. Zīverts 1, 196. pārn. .. ikviens meža sējums ir testaments nākošajām paaudzēm un ikviena jaunaudze ir mantojuma sākums .. Kaldupe 13, 243. pārn. Māksla glabā un papildina aizgājušo paaudžu testamentu. Viese 4, 59. .. kad atvēra testamentu, noskaidrojās, ka vecais Kļava visu savu kustamo mantu novēlējis mazbērniem .. Lācis VIII, 634.

testators, -a, v.; **testatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Testamenta sastādītājs.* □ Testators var testamentā atņemt mantošanas tiesības vienam, vairākiem vai visiem likumiskajiem mantiniekiem. Civilk 1, 236. Testamentam ir jābūt sastādītam rakstveidā, norādot tā sastādīšanas vietu un laiku, paša testatora (tas ir, testamenta sastādītāja) parakstītam un notariāli apliecinātam. Cīņa 79, 117, 3.

testers, -a, v. *Elektromēraparāts, kas ir paredzēts vairāku elektrisko lielumu mērīšanai (piemēram, elektrisko ķēžu pārbaudē); kombinētais elektromēraparāts.* □ Mūsu valstī .. lieto visdažādāko kontrolaparatūru, sākot ar visvienkāršākajiem stendiem un loģiskajiem testeriem, beidzot ar universālām automatizētām pārbaudes sistēmām. Zin T 81, 2, 9.

testēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** tehn. *Noteikt (ko) ar testu (1) vai testiem.* □ pārn. Šajā grāmatā tiek mēģināts pārbaudīt, testēt, cik kaitīgs īsti ir sports. Pad J 81, 105, 2.

2. psih. *Noteikt (ko) ar testu (2) vai testiem.* T. skolas reflektantus.

testfilma, -as, s. *Standartizēta kinofilma kopēšanas aparātu un projektoru pārbaudei un regulēšanai.*

testot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Testēt (1).*

tests, -a, v. **1.** tehn. *Standartizēta darbība, darbību kopums, arī darbību programma (kā) pārbaudei, defektu konstatēšanai.* Materiāla t. Krāsu t. Elektriskās shēmas t.

2. psih. *Standartizēts uzdevums, kura izpildes rezultāti ļauj vērtēt izpildītāja psihofizioloģiskos un personības raksturojumus, spējas, zināšanas, prasmes, iemaņas.* □ Mūsdienu testi pamatojas uz psiholoģijas un fizioloģijas jaunākajiem sasniegumiem. Izpildot testa uzdevumus, cilvēks ne tikai eksaminē pats sevi, bet arī attīsta sevī zināmas profesionālas īpašības. Zin T 70, 3, 7. Lai iegūtu priekšstatu par cilvēka individualitāti, mūsdienu socioloģija izstrādājusi dažādus testus. Artmane 5. .. nepieciešams pašam novērtēt savu fizisko stāvokli. Šim nolūkam noder dažādi testi. Tie daudzējādā ziņā ir nosacīti, tomēr palīdz periodiski novērtēt organisma fizisko statusu. Hor 90, 5, 37.

tesums, -a, v. *Tēsums.* Dēļu t.

tēsums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *tēst*[1] *(1).* □ .. cirvji [ar platāku zobu] dod gludāku tēsumu nekā cirvji ar šaurāku zobu .. Indāns 1, 139. Gatves galā saulē spīdēja jaunās rijas baļķu vainags. Svaigais, sveķainais tēsums smaržoja tik kairi. Kurcijs 1, 25.

tetānija, -as, s. *Slimība, kurai ir raksturīgi toniski krampji, pastiprināti uzbudināta nervu sistēma.* □ Slimībai raksturīgi periodiski muskuļu krampji, tāpēc to sauc par tetāniju. Cīņa 81, 179, 2.

tetāns, -a, v.; arī **tetānuss,** -a, v. *Stingumkrampji.* □ Ļoti bīstama ir inficēšanās ar tetānusa (stingumkrampju) nūjiņām, kas brūcē iekļūst ar zemēm, putekļiem un mēsliem. Ves 79, 11, 14.

tēte, tētes, dsk. ģen. tētu, v.; ar sirsnīgu emocionālo noskaņu. *Tētis.* □ Kad piena naudai pienāks laiks, tad būs atradušies tik daudzi robi mūsu saimniecībā, ka remontam droši vien nekas pāri nepaliks. Nav jau pirmo reizi sabrukuši mūsu tētes plāni. Spāre 2, 45.

teteris, -ra, v. *Rubenis.* □ Rubenis jeb teteris .. sastopams jauktos mežos pļavu un citu klajumu tuvumā, kur pavasaros notiek tēviņu riesta cīņas .. Latv dzīvn 36. Šur tur ar rūcošu skaņu gaisā pacēlās iztraucētu teteru pulciņi, kas pa nakti bija ierakušies sniegā. Lācis 1, 105. To visu ņiprais večuks norunāja tik veicīgi, ka viņa straujā, raiti plūstošā valoda mazliet atgādināja dzīvespriecīga tetera sparīgo rubināšanu. Kalndruva 8, 6. ◇ Tetera kāposti sar. — *pēriens.* □ Taču pēc tam, kad skolotājs viņu noķēra, bet tētis mājās bija nodevis tetera kāpostus, lielie puikas nemākulim nodemonstrēja automātiski piedurknē ielēcošus špikerus .. Sports 69, 41, 3.

teterkāposti, -u, v.; tikai dsk.; sar. *Pēriens; tetera kāposti.* □ Bet varbūt pa vidu atgadās arī kāds nerātnis, kas pelnījis tikai teterkāpostus ... Sports 72, 6, 3.

tētiņš, -a, v.; ar sirsnīgu emocionālo noskaņu. *Tētis.* □ Šekspīrs: Džudīt, manu meitiņ!... Nāc vien iekšā, bērns! — Džudīte: Man bailes, tētiņ... Zīverts 1, 98. Kas ir šis puisis? Cik tūkstošu viņa tētiņa makā un kādi viņa paša spriedumi par šo pasauli..? Dripe 9, 9.

○ Cara tētiņš — *cars.* □ Par unikālu muzeju relikviju kļuvušas revolucionārās pastkartes, kas izdotas 1905. gadā, tās propagandē revolūcijas idejas un satīras rīkstēm šausta patvaldību un cara tētiņu. Lit M 80, 45, 16. ◇ (Ak tu) mīļo (arī debesu) tētiņ, arī ak (tu) tētīt, arī Kungs tētīt, arī Dievs (un) tētīt! sar. — *lieto, lai izteiktu izbrīnu, pārsteigumu, arī lai pastiprinātu teiciena ekspresiju.* □ Ak tu mīļo tētiņ, kas te viss ko redzēt! Klēts pilna lādēm. Bet lādes pilnas palagiem.. Zunde 1, 35. «Debesu tētiņ, cik tur [māju celšanai] vajadzēs cementa, ķieģeļu, baļķu!» Zv 59, 1, 2.

tētis, tēta, v.; ar sirsnīgu emocionālo noskaņu. *Vīrietis, kam ir bērns vai bērni; tēvs (1).* □ Tagad rakstniecei 71 gads, tēvs miris, kad viņai bija trīspadsmit gadi, bet viņa mums stāsta par savu tēti, it kā tas vakar būtu aizgājis. Mauriņa 1, 22. Bet tomēr tētis vēl tik vecs nemaz nav, lai visu [māju] vadību nodotu manās rokās.. Katlape, Ceplītis 1, 42. Šekspīrs: Bet drīz varbūt es atgriezīšos un palikšu pie tevis pavisam. — Džudīte: Un tad es katru dienu būšu pie tevis, tētī! Zīverts 1, 98. Brigita (lasa): «Mamma un tētis! Vēstule būs pavisam īsa, lai gan noskaņojums labs..» Gulbis 5, 126.

○ Sala tētis — *salatētis.* □ Visi bērni gaidīt gaida Sala tēti atnākam, Jo, kā zināms, jaukas balvas Netrūkst nekad maisā tam. Zv 57, 1, 23.

tētītis, -ša, v.; ar sirsnīgu emocionālo noskaņu. *Tētis.*

○ ◇ Ak (tu) tētīt, arī Kungs tētīt, arī Dievs (un) tētīt, arī (ak tu) mīļo (arī debesu) tētiņ! sar. — *lieto, lai izteiktu izbrīnu, pārsteigumu, arī lai pastiprinātu teiciena ekspresiju.* □ «Bet vai tādai vārgulei kā man tikai viena slimība? Ak tu tētīt, ko visu jau neesmu izbaudījusi°!...» Blaumanis 6, 77. «Ak tētīt, man jaunībā redze bija kā vanagam, bet tagad būs briļļains dēls!» Ezera 11, 12. Tad viņi [viesi] iebrauca mājā. Nabaga vešerienei sirds nodrebēja. Kungs tētīt! Vai tādi bij tie Ķezberi! Blaumanis 6, 220. Pēc pāris stundām negaiss gan tā kā pierimst un mēs iznākam no vagona, taču — dievs un tētīt! — nelielā ielejā pie ciema izveidojušies divi prāvi ezeriņi.. Auziņš 1, 18.

tetovējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → tetovēt; tetovējot izveidotais attēls, burts, zīme u. tml.* □ Daudzas sievietes [Āfrikā] bija tetovētas — viss ķermenis tika pārklāts ar īsām svītriņām, rokas — ar krustiskām līnijām; katrai ciltij bija noteikti tetovējumi. Lielais 7, 92. Melnajam Niklāvam.. uz kreisā pleca skaidri salasāms tetovējums — Rio-de-Janeiro. Līvs 1, 76. ..šāda vecuma ļaudīm atrašanās ieslodzījuma vietās saistās vispirms ar tetovējumiem, kas viņa jaunības dienās tur bija modē un piešķīra zagļu un zaglēnu personām īpašu svaru. Kolbergs 3, 42.

tetovēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veidot (attēlu, burtus, zīmes u. tml.) ādā, ar dūrieniem, griezumiem ievadot tajā krāsu; ar šādu paņēmienu veidot attēlu, burtus, zīmes u. tml. (cilvēkam vai dzīvniekam, tā ādā, ķermeņa daļā).* T. simbolus. Tetovēta āda. Tetovēta roka. □ ..ikviens varēja redzēt laukumiņu no matroža Jura Varapogas krūtīm un uz tām daļu no tetovēta pūķa galvas vai astes — ko īsti, to nevarēja saprast, jo viss pūķis nekad nebija redzams. Vilks 2, 110. Krasti pamazām kļuva kalnaini, apauguši krāšņiem mežiem. Ļaudis te bija dzeltenīgu ādu, bagātīgi tetovēti, pielūdza koka dievus.. Lielais 3, 93. Dažās [papuasu] ciltīs meitenes, kas sasniegušas dzimumgatavību, tetovē. ..Uz krūtīm mēdz izdarīt dziļus iegriezumus, kurus ierīvē ar zemi. Ergle 5, 15. Speciālisti šos lopus tetovē un izraksta pavadzīmi.. Cīņa 70, 11, 2.

tetraciklīns, -a, v.; parasti vsk. *Viena no antibiotikām, ko izstrādā dažas sēnes un kas ir iedarbīga uz mikroorganismiem.* □ Sevišķi labas sekmes gūtas, ārstējot gripas slimniekus ar tetraciklīna preparātiem. Zv 62, 3, 29. ..bērniem vecumā līdz 5 gadiem nav ieteicams dot tetraciklīnu jebkurā veidā. Ves 77, 7, 6.

tetraedrs, -a, v.; mat. *Daudzskaldnis, ko ierobežo četras trijstūra formas plaknes; četrskaldnis.* Regulārs t.

tetraloģija, -as, s. *Četru tematiski, kompozicionāli saistītu mākslas darbu (parasti daiļdarbu, skaņdarbu) kopums.* □ Dažreiz romāni savā starpā saistās gan sižetiski, gan ar tēlu sistēmu, tā veidojot vai nu romānu diloģiju, triloģiju, tetraloģiju, vai pat veselas romānu virknes.. Valeinis 1, 44. «Valkīra» — otrā drāma Vāgnera milzīgajā «Nībelungu gredzena» četru muzikālo drāmu ciklā. Pasaules operliteratūrā šī operu tetraloģija ir vienreizējs, neatkārtots veikums. Vītoliņš 2, 296.

tetrametrs, -a, v.; literat. *Četrpēdu vārsma.*

tetrapaka, -as, s. *Kārba, iesaiņojums tetraedra formā.* □ Mēs visi zinām, cik parocīgi iegādāties pienu tetrapakās. Rīgas B 70, 274, 3. Oļģerts pacēla tetrapaku. Pašā stūrītī vēl klunkšķēja maza drusciņa droši vien ieskābuša piena. Ezera 9, 117.

tetrapods, -a, v. **1.** *Masīvs (betona, akmens, metāla) veidojums ar četriem atbalsta izvirzījumiem.* □ Tai [bākai] apkārt nogremdēja un uzstādīja 1700 milzīgus dzelzsbetona bluķus — tetrapodus. Tie ne vien pildīja viļņlaužu lomu, bet arī palīdzēja jūrai uzskalot tiem apkārt smiltis.. Cīņa 81, 260, 2. Vajadzēja ar smagiem betona viļņtveriem — tetrapodiem — norobežot vairākus hektārus piekrastes sekluma.. Cīņa 76, 149, 1.

2. novec. *Dzīvnieks, kam ir četras kājas, ekstremitātes (parasti zīdītājs, rāpulis, abinieks).*

tetrode, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Elektronu lampa ar četriem elektrodiem.*

tetroksīds, -a, v.; ķīm. *Kāda elementa atoma savienojums ar četriem skābekļa atomiem.*

tētuks, -a, v.; ar sirsnīgu emocionālo noskaņu. **1.** *Tētis.* □ Gatis to ieklausījās no mūsu tētuka un nu skandina katra vārda galā. Indrāne 4, 15. Kad paaugšos es vēl mazliet, Tad kalsim, tētuk, abi Līdz vakaram, kad saule riet. Rūja 1, 33.

2. *Gados vecāks vīrietis; arī tēvs (2).* □ ..bārdainais tētuks.. laipni pastāstīja, ka no staigāšanas apkārt pa pasauli viegli varot iemantot paplašinātas vēnas.. Lagzdiņš 3, 79. ..sirms un salīcis tētuks Uz vāla pļavā jau svīst. A Auziņš 2, 106.

tēvabrālis, -ļa, v. *Tēva brālis.* □ Ar steigu tika sasaistītas pārtrūkušās radu būšanas — brālēni meklēja māsīcas, tēvabrāļi mātesmāsas. Skujiņš 14, 3. Es nezinu, piemēram, uz kuru pusi aizgājuši visi mani deviņi tēvabrāļi. Un cik viņiem ir bērnu un mazbērnu? Lauku Avīze 90, 40, 2. Blāzma: Kas tevi aizkavēja piedalīties miera demonstrācijā? Brutālā policija? — Indulis: Tēvabrālis! Ar policiju būtu vieglāk tikt galā. A Eglītis 1, 449.

tēvadēls, -a, v.; folkl. *Bagātu vecāku (parasti saimnieku) dēls; tēva dēls.* □ Lai arī Tērvetē un tās apkaimē iemita vairākas turīgu labiešu sētas, taču no viņu saimēm nevienam — gados pavecam vai arī no jaunākajiem tēvadēliem — netika dota tāda cieņa, kādu guvis Gunvaldis. Purs 11, 94. Tavu Solveigu, Pēr, Daudzi par muļķi dēvē, Simts tēvadēlu Viņa palaida vējā.. Elksne, Grots 1, 35.

tēvainis, -ņa, v.; sar. **1.** *Spēcīgs, liela auguma vīrietis.* □ Nu jau lielais vīrs gluži klāt. Viņš bija drukns,.. varenu krūšu būvi. ..Vai viņš pazina mani? Šis masīvais tēvainis. Lāms 5, 22. Skatos — pienāk svešs tēvainis, paskatās apkārt, pakampj mūsu lietussargu un jau taisās projām. A Gulbis 3, 34.

2. *Liels dzīvnieks (parasti tēviņš).* □ ..mēs vēlējāmies, lāča nepamanīti, atgriezties apmetnē, mēs sapratām, ka ar šo tēvaini joki nebūs.. Gūtmanis 2, 62. ..Vilku tēvainis senajā pasakā Melu dēļ ēdis krītu... Kaldupe 16, 64. «Ar vēžiem, Lidij, nebija nekāds joks,» viņš skaļi stāstīja. ..«Vienreiz izceļu krītiņu, skatos, — uz malas sēž milzīgs tēvainis, spīle kā mana plauksta.» Birze 1, 117.

tēvamāsa, -as, s. *Tēva māsa.* □ Sīļa vienīgais dēls Albīns, kam nesen palika divpadsmit gadu, dzīvoja pie tēvamāsas un mācījās reālskolā. Lācis 15, 377. Kādā agrā rītā es pametu mājas, devos uz Rīgu pie tēvamāsas. J Kalniņš 10, 379.

tēvamāte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tēva māte; vecāmāte.* □ Bet tēvamāte, kaut arī jau pensijas gados, — strādā. Rinkule 5, 37.

tēvatēvs, -a, v. *Tēva tēvs; vectēvs.* □ ..mans tēvatēvs esot bijis milzīgi acīgs šāvējs. Piecas kapeikas trāpījis, ja pamestas gaisā. Plaudis 3, 201.

tēvaugs, -a, v.; bot. *Krustojuma kombināciju vecākaugs, no kura iegūst putekšņus mātesauga drīksnu apputeksnēšanai.* □ Tā kā zirņi ir pašapputes augi, tad, tos krustojot, G. Mendelis viena auga — tēvauga putekšņus pārnesa uz otra auga — mātesauga drīksnu.. Biol r 346.

tēvavārds, -a, v. *Tēvvārds.* □ Eduards Agafonovičs latviski nerunā, tāpēc es iedomājos, ka tēvavārdu lietot ir nepieciešams. Kolbergs 3, 17.

tēvija, -as, s. *Valsts, zeme, kas kādam ir viņa senču zeme; tēvzeme; arī dzimtene.* □ Vecais skolotājs: Kas cilvēks ir bez dzimtenes, Bez tēvijas un mājām? Zālīte 1, 68. Es — ceļinieks bez tēvijas, Man mīļš ir svešais lauks, Un nesauc mani vairs nekas — Ne tēva nams, ne draugs. K Skalbe 2, 172. pārn. Pienāca pavasaris. Tīrumos nozuda sniegs, un pirmie gāju putni atgriezās savā ziemeļu tēvijā. Lācis IX, 791.

tēviņš, -a, v. **1.** *Dzīvnieku vīrišķā dzimuma īpatnis.* □ Visplašāk izplatīts dzimumu dimorfisms, ko raksturo atšķirīgas ārējās pazīmes (lielums, forma, krāsa u. c.) starp tēviņiem un mātītēm. Biol r 136. Veciem ziloņu tēviņiem nepatika mitināties barā — viņus kaitināja trokšņojošie mazuļi.. Lielais 7, 102. Vistveidīgie ir vidēji un lieli putni. ..Tēviņi lielāki par mātītēm, daļai sugu ļoti koši. Latv dzīvn 36.

2. vienk. *Vīrietis.* □ Sāka lasīties dažādi šaubīgi tēviņi, ieņemdami vietas pie kāršu un alus galdiņiem.. Austriņš 2, 105. Antonija: Ko tad es vairs ilgāk gaidīšu? Lai znots, tas tēviņš, sāk mani sist? Gulbis 5, 188. «Tu tur, tēviņ, beidz ālēties! Liec tūliņ bērnam mieru!» pagalmā atskan sveša balss. Lācis 15, 189.

3. apv. *Laivas, kuģa priekšgala un pakaļgala detaļa, kas paredzēta ūdens, viļņu šķelšanai.* □ Es nupat runājos ar Vītiņu, tu zini, tas, kas pirms kara būvēja zēģelniekus. Viņam esot daži ozola tēviņi un pamatīgas brangas. Lācis 4, 148.

tēvišķība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tēvišķs, šīs īpašības konkrēta izpausme.*

tēvišķīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tēvišķīgi.** *Tāds, kas ir raksturīgs bērnu tēvam; arī sirsnīgi gādīgs, rūpīgs; tēvišķs.* □ Pret šo gados vēl jauno cilvēku priekšsēdētājs izjūt īpašu — tēvišķīgu maigumu. Talcis 8, 10. Klāvs nez kāpēc tēvišķīgi pabužina Liniņa matus. Spāre 5, 378. pārn. Pār mani nolīst tēvišķīgi stari, Uz mani raugās tēvišķīga acs.. Vācietis 5, 108.

tēvišķīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tēvišķīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; tēvišķums; tēvišķība.*

tēvišķs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tēvišķi.** *Tāds, kas ir raksturīgs bērnu tēvam; arī sirsnīgi gādīgs, rūpīgs; tēvišķīgs.* Tēvišķa attieksme. □ Lai nu tas būtu kā būdams, tēvišķu padomu laiks ir pagājis. Kar 90, 8, 165. Tikai kad vecais kalps Mārtiņš saimnieci tēvišķi apsauca, Nate mazliet sakaunējās.. Dziļums 1, 402. «Nu kā?» Spricis tēvišķi apjautājas. — «Vareni!» Lipsts nopūšas. «Tādas desiņas māgai pat drusku par labu.» Skujiņš 4, 19.

tēvišķums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tēvišķs, šīs īpašības konkrēta izpausme; tēvišķīgums; tēvišķība.*

tēvmāmiņa, -as, s.; ar sirsnīgu emocionālo noskaņu. *Tēva māte; vecmāmiņa.* □ ..kāds no tēvmāmiņas jaunākiem brāļiem .. bij precējies jau labi gados .. Brigadere 2, 447.

tēvocis, -ča, v. **1.** *Tēva vai mātes brālis.* □ ..mazais zēns kopā ar māti atbrauca no Rīgas pie lauku tēvoča — mātesbrāļa. Bels 1, 5. «Mums būtu no liela svarā dzirdēt jūsu domas,» brāļadēls ierunājās, redzēdams, ka tēvocis neizrāda nekādu interesi .. K Zariņš 2, 60. ..kad piedzimst bērns, viņa tēvocis pa mātes līniju iestāda mājas priekšā vairākus mango kokus. Sk Ģ 80, 2, 9.

2. *Vīrietis attiecībā pret bērnu vai gados ievērojami jaunāku pieaugušu cilvēku.* □ «Es te stāvu no pusseptiņiem,» uztraucas kāds tēvocis. Lauku Dzīve 68, 4, 24. ..svešais tēvocis stiepj no veikala mucas un kastes ar tukšām pudelēm un burkām .. Ezera 2, 137.

tēvreize, -es, s.; parasti vsk.; rel. *Lūgšana «Mūsu Tēvs» vai «Tēvs Mūsu»; svētā lūgšana.* □ Tēvreizi noskaitījis, [mācītājs] Arps pacēla vareno galvu .. Upīts 4, 268. ..vīri un sievas, pirms tiek atstāta dievvārdu telpa, galvas nodūruši, klusībā skaita tēvreizi. J Kalniņš 9, 82. Laura: Mēs esam dzīvi aprakti?! — Mīlītis: Tā izskatās, kundze. Bet jums būs vēl diezgan laika tēvreizi atkārtot. Zīverts 2, 57.

tēvs, -a, v. **1.** *Vīrietis, kam ir bērns vai bērni.* Tēva brālis. Tēva māsa. Tēva māte. Vecais tēvs — *vectēvs.* Tēva mājas — *mājas, kas ir piederējušas vai pieder tēvam; dzimtās mājas.* Tēva sēta poēt. — *dzimtā māja.* Tēva vārds — a. *Tēva priekšvārds (personvārds).* b. *Tēvvārds.* Tēva ģints vēst. — *pirmatnējās kopienas iekārtas attīstības stadija, kad radniecību skaita pēc tēva līnijas; patriarhāts (1).* □ Pie eglītes sēž arī pārējie ģimenes locekļi — tēvs, māte, vecmāmiņa .. Rinkule 5, 42. Kādēļ Andra tēvu sauca par Andra tēvu? Saukt viņu varētu tikpat labi arī par Jēča tēvu, jo viņam bija divi dēli, Andrejs un Jēkabs. Apsīšu J 3, 16. «Krietnu zeperi vecais bocmanis Donis sev izaudzējis, var redzēt, ka esi tēvā atsities,» skaudrajā klusumā rāmi ieskanējās Krista vecīgā balss. Līvs 1, 70. Viņš vēl atceras tēva tēvu, vecīti, kam bija sirmi, taisni uz leju nosukāti mati .. Bīrze 4, 164. No pirmā gala gan tas tā bija — vecais tēvs pašūpoja savu dēladēlu tikai, kamēr māte bija aizmigusi .. Birznieks-Upītis 6, 89. Atnāca Māris atpakaļ tēva mājās, domājām, nu jau salabos [māju], taču paša mājas, paša jumts. Zigmonte 13, 106. Agrajā metālu laikmetā pastāv tēva ģints, bet agrais dzelzs laikmets ir uzskatāms par pirmatnējās kopienas sairšanas laiku. D kal 82, 107. ◇ Trūkst tikai tēva un mātes sar. — *saka par lielu jucekli, nekārtību.* □ ..sāku rakņāties pa visiem divpadsmit savas somas nodalījumiem, šajā haosā var atrast visu, kas nepieciešams cilvēka dzīvei, ļaudis teiktu — trūkst tikai tēva un mātes. J Plotnieks 7, 179. // rel. *Parasti savienojumā «Dievs Tēvs»: Dievs kā pasaules radītājs.* Mūsu Tēvs, arī Tēvs Mūsu — *kristietībā — galvenā lūgšana, kas sākas ar vārdiem «Mūsu Tēvs» vai «Tēvs Mūsu»; svētā lūgšana.* □ Dievs Tēvs, kā jau vārds «Tēvs» to norāda, ir visa pamats, šīs esamības izejas punkts — radītājs. Rubenis 1, 33. «Dievs tēvs,» viņš murmināja, «nelaid to liesmu aiz ezera galiem! Dievs tēvs, dievs tēvs!» Blaumanis 6, 148. Džigs: Un ko gan darīja dievs tēvs? Viņš piecēlās no sava troņa un gāja pretim klaunam ... Zīverts 1, 127. Arī tad, ja sirdī vēl ticēt tev spētu, tu, lielais atriebēj, debesu tēvs, uz ceļiem grēku nožēlā nestāvētu: lai baidās no sāpēm vien tas, kurš gļēvs. Brīdaka 11, 39. Lūgšanā «Mūsu Tēvs» ir ietvertas pasaules galējās robežas — Dievs un cilvēks, kā arī tas, kas nepieciešams, lai šīs robežas sastaptos. Rubenis 1, 160. ◇ Dievs Tēvs (arī Dievs Kungs, Kungs Dievs)! novec. — *izsaucas lielā izbrīnā, lielās izbailēs.* // rel. *Parasti savienojumā «svētais tēvs»: lieto, uzrunājot katoļu vai pareizticīgo garīdznieku, arī mūku vai runājot par viņu.* Svētais tēvs — *pāvesta tituls.* Garīgais tēvs — *garīdznieks.* Baznīcas tēvi vēst. — *kristīgo draudžu locekļi (no 2. līdz 8. gadsimtam), kas veidoja kristietības dogmatiku un baznīcas organizāciju.* □ No kādas grāfienes Antonelli mantoto pili svētie tēvi pārdevuši Itālijas bankai par 1,5 miljardiem liru. Zv 77, 16, 25. Pareizticīgo garīdznieks tēvs Andrejs, vēršoties pie krieviem, lūdza atbalstīt latviešus viņu cīņā par neatkarību. Rīgas B 91, 9, 2. Aprīļa pirmajā svētdienā Ķeibenu skolā atkal vajadzēja būt dievkalpošanai, kuru noturēja miestiņa priesteris tēvs Kirils. Austriņš 2, 71.

2. *Gados vecāks vīrietis; arī zemnieka māju (parasti gados vecāks) saimnieks.* □ Mamma runā ar Daktu tēvu un Daktu māti par saimniecības darīšanām .. Austriņš 2, 162. Drīz izsteidzās Oliņu tēvs pats .. Birznieks-Upītis 1, 21. // *Lieto, laipni uzrunājot gados vecāku vīrieti, arī dzīvesbiedru vai runājot par viņu.* □ ..vecais Rijkuris atnāca gausiem soļiem un apstājās Natei blakus vagas galā. «Jā, to es saprotu,» viņš teica. — «Vai ne, Rijkuru tēv, tagad te augs!» Dziļums 1, 197. «Gauženu tēvs!» Baldiņiete iesaucās. «Nu kā tad, tas taču ir Gauženu ceļš, es tikai tumsā nepazinu.» Sakse 7, 61.

3. dsk. *Senči (cilvēkiem).* Tēvu tēvi — *senči (parasti vairākās paaudzēs).* Tēvu tēvu (arī tēvutēvu, tēvtēvu) laiki, arī seni laiki — *tāla pagātne.* Tēvu zeme — *tēvzeme.* Tēvu krasts poēt. — *dzimtene.* □ Dārzus Latvijā kopušas paaudžu paaudzes, ābeļu ziedkupenās slīgušas mūsu tēvu tēvu sētas .. Zv 68, 9, 6. ..viņi šodien strādā kā tēvu tēvu laikos. Krūmiņš 1, 45. Kas mirst par tēvu zemi, svēti mirst. Tā man teica vectēvs, karā vadīdams. Grīns 1, 373. Bēgļu pulciņš bija izklīdis uz visām pusēm. Cits pie saimniekiem tukšākās sētās. Cits ostas virzienā, lai uz visiem laikiem atstātu tēvu krastu. Kar 75, 7, 79. ◇ Kāda tēvu zeme jādala (arī dalāma) — *saka, norādot, ka nav iemesla ķildai.* □ Lūcija: Ak dievs, ko jūs abi varat strīdēties! Kāda gan tēvu zeme jums jādala? Brodele 6, 15. ◇ (Aiz)iet pie tēviem (arī senčiem) sar. — *(no)mirt.*

4. savienojumā ar apzīmētāju. *Dibinātājs, pamatlicējs; arī vadītājs, organizators.* □ Jelgavā ir latviešu teātra tēva Ādolfa Alunāna dzīves un darba vieta. Hor 77, 13, 8. Rīgas dārzu tēva A. Zeidaka iemītās takas droši turpina viņa audzēknis dārzu un parku galvenais arhitekts K. Barons. Zin T 64, 9, 35. Eiropa par poligrāfijas tēvu uzskata Johanu Gūtenbergu. Sports 83, 34, 2. Budēļu tēvs ir līksms un jautrs, varens dejotājs, lai arī visi dzīvie radījumi būtu prieka un spēka pilni. Lauku Dzīve 89, 12, 20. // *Valdnieks; diktators.* Zemes t. □ «Visu tautu tēvs un skolotājs» neticēja latviešu tautai, mūsu komunistiem. Mēnesi pirms kara izformēja strādnieku gvardes bataljonus. Lauku Avīze 90, 19, 4.

5. *Dzīvnieku tēviņš.* □ Ja aiziet bojā vecā vilku māte, viņas vietā stājas viena no tās vecākajām meitām un palīdz tēvam barot mazos vilcēnus. Kronītis 1, 261. . . sloku tēvi vilka savus mīlas ceļus pār koku galotnēm . . Dripe 10, 72. // ģen.; tēva, adj. nozīmē; bot. *Tāds, no kā veidojas jauns augs (par augiem, to daļām).* Tēva augs — *tēvaugs.* □ Reizēm gan arī pašapputeksnējoties zieds iznāk ļoti oriģināls, tikai otrreiz tādu pašu gan vairs nevar iegūt, jo nav zināms tēva zieds. Lauku Dzīve 82, 2, 20.

○ Mājas tēvs — *mājastēvs; namatēvs.* □ Viņš, kā jau mājas tēvs, novietojies galda galā. Preilis 1, 54. Nama tēvs — *namatēvs.* Maizes tēvs — *apgādnieks; arī darba devējs.* □ Šai laikā viņš bija vairākas reizes mainījis savus maizes tēvus, atkarībā no tā, cik viņi maksāja . . Lācis 11, 200. Skolas tēvs (arī kungs) novec. — *skolotājs.* □ Skolas tēvs gan jau miris . . Vispār° viņu minēja vienmēr° kā paraugu, kā autoritāti. Austriņš 2, 454. «Es redzu, ka arī tavu sirdi, skolas tēv, satriekusi ļaužu negausība un nepateicība.» J Kalniņš 3, 63. Tēva dēls — a. *Dēls, kas ir ļoti līdzīgs tēvam.* b. *Dēls, kura tēvs vēl ir dzīvs.* c. folkl. *Bagātu vecāku (parasti saimnieku) dēls; tēvadēls.* Tēvu grēki bibl. — *vecāku, arī senču grēki.* □ Agrāk teica, ka tēvu grēkus piemeklē pie bērniem . . Sakse 7, 64. Precību (arī preču) tēvs novec. — *starpnieks precībās.*

tēvutēvi, -u, v., retāk **tēvtēvi,** -u, v.; tikai dsk. *Senči (parasti vairākās paaudzēs); tēvu tēvi.* Tēvutēvu (arī tēvtēvu, tēvu tēvu) laiki, arī seni laiki — *tāla pagātne.* □ Vecākie ciema ļaudis stāstīja, ka viņu tēvutēvi redzējuši to [liepu] tikpat lielu un resnu kā tagad. Plūdonis 3, 50. Mans ciems — mazs klajums, iekopts meža vidū, Ik zemes saujā — tēvutēvu spēks . . Auziņš 1, 181. Un Skanuļiem par godu jāsaka, ka Jāņi tika svētīti pēc visiem tēvutēvu likumiem . . Austriņš 1, 206. Ja padomā, tā ir vienviena fantastika — mūsu dabas apstākļos labību paņemt tieši no lauka. Ne velti tēvtēvi žāvēja, šķūnī veda un tikai tad kūla. Svīre 3, 239. Kopš tēvutēvu laikiem katlakmeni un rūsu no metāla noplēsa ar vesera un cirtņa palīdzību . . Zin T 64, 1, 4.

tēvvārds, -a, v. *Tēva vārds (valodās, kur to lieto pēcteču personvārdu sastāvā).*

tēvzeme, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Valsts, zeme, kas kādam ir viņa senču zeme; tēvija; arī dzimtene.* □ . . cik latviešu gribēs ciest sagaidāmās ekonomiskās grūtības un nebrauks uz «saulaināku» tāli ārzemēs, cik latviešu atgriezīsies tēvzemē no ārzemēm? Lauku Avīze 90, 24, 8. . . latviešu tautai Latvija ir tēvzeme, pasaulē vienīgā vieta, kur tā var īsti un pilnvērtīgi attīstīt savu valodu un kultūru. Cīņa 89, 21, 1. Sūrākos sviedrus izsvīdis Tēvzemei rakstītais pants. Losberga 1, 59.

tēzaurs, -a, v. **1.** *Vārdnīca, kas ietver visus kādā valodā konstatētos vārdus.* □ Lielās vārdnīcas, kuru uzdevums ir ietvert visu valodas vārdu fondu, sauc par tēzauriem . . Rīgas B 71, 81, 7.

2. *Pilnīgs (zināšanu, atziņu, jēdzienu u. tml.) kopums (parasti kādā nozarē).* □ Cilvēka tēzaurs (tā zinātnē pēdējā laikā apzīmē cilvēka iegūto zināšanu summu) nosacīti sastāv no diviem blokiem — no profesionālās un neprofesionālās informācijas. Lit M 78, 26, 16. Igauņu . . inteliģence rūpīgi darbojas sistemātiska kultūras tēzaura veidošanā. Lit M 82, 40, 12. Cilvēki ar mazu tēzauru var negatīvi ietekmēt sabiedrību. Zin T 69, 11, 8.

tēze, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Īsi formulēts atzinums, secinājums.* Zinātniska raksta tēzes. □ Svarīgu tēzi šūnu teorijā izvirzīja ievērojamais 19. gadsimta vācu histologs R. Virhovs, kurš pierādīja, ka jaunas šūnas veidojas, tikai šūnām daloties. Biol r 3. . . mākslas literatūrā nereti nācies sastapties ar šādu tēzi: agrāk lietišķi dekoratīvajā mākslā dominējošais bija lietišķais, tagad pārsvaru gūst dekoratīvais. Nodieva 1, 15.

2. loģ. *Atziņa, kas ir jāpierāda.*

3. filoz. *Sākuma stāvoklis attīstības procesā; Hēgeļa dialektikā — pirmā pakāpe triādē (tēze, antitēze, sintēze).*

tēžveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir tēzēm (1) raksturīgais lakoniskais formulējums, arī satura vispārinājums.* T. teksts. T. izteikums.

tēžveidā, lok., nelok. *Tēžveidīgi.* □ Cienījamais premjers katru jautājumu «sadalīja trijās daļās» un pagaidu atbildes tēžveidā deva. Lauku Avīze 90, 19, 2.

tēžveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tēžveidīgi.** *Tēžveida.* □ Ideoloģisko situāciju, arī sabiedriski politisko stāvokli republikā nosaka daudz dziļāki, būtiskāki faktori. Šajā sakarā es gribētu minēt tikai dažas tēžveidīgas domas. Latv J 90, 68, 1.

tfu, arī **tfū,** retāk **tfi,** izsauk. **1.** *Lieto, lai atdarinātu spļāviena troksni.* □ «Tfu!» viņš nospļāvās. Sakse 7, 190. . . lidmašīna sakustas, sāk ripot. Ardievu! Laimīgu lidojumu . . . Tfu, tfu! Neko gan nevar zināt, vienīgi jācer. Zemzaris 4, 76. Varbūt kāda valdzinoša vīrieškārtas īpatņa dēļ Jūs pametīsiet vīru (tfū, pipars uz mēles!) . . Ezera 18, 154. Vecākais mehāniķis . . atlēca no loga: «Tfi, tu! Gandrīz vai ar visiem stikliem sejā.» Talcis 7, 219.

2. *Lieto, lai izteiktu nepatiku, arī nicinājumu.* □ Tfu! Vilnis, kā tagad mēdz teikt, organiski nevarēja ciest pedagoģisko literatūru.

Lit M 80, 14, 11. Džigs: Trīs dienas man vajadzēja ostīt tavas dzimtās pilsētas gaisu. Tfu! Zīverts 1, 92. «Felikss dzīvoja Rīgā, būtu izvirzījies un varbūt pasaulslavens.. Tagad vecs āzis — «maestro, maestro», kā ampelmanis, katram ko raustīt, tfū!» Zemzaris 4, 150.

tiamīns, -a, v.; parasti vsk. *Bezkrāsaina, ūdenī šķīstoša kristāliska viela, kas ietilpst fermentu struktūrās un piedalās ogļhidrātu vielmaiņā (B_1 vitamīns).* Tiamīna pirofosfāts.

tiāra, -as, s. **1.** *Augsta, ar trim kroņiem rotāta galvassega (pāvestam).*

2. vēst. *Valdnieka galvassega (Persijā, Asīrijā).*

tiazols, -a, v.; parasti vsk. *Bezkrāsaina šķidra viela (bioloģiski aktīvu vielu, krāsvielu sastāvā) ar raksturīgu smaržu.*

tib, izsauk.; parasti atkārtojumā «tib, tib». *Lieto, lai sauktu vistas.*

tiba, -as, s.; sar. *Vista.*

tibeteika, -as, s. *Apaļa vai smailgala ornamentēta cepure (Vidusāzijas tautām).* □ Gandrīz visiem [tadžiku] vīriešiem galvā melnas, rūpnīcā ražotas tibeteikas ar gaišu standarta ornamentu, bet svētkos parādās ļoti greznas, pat ar zelta diegiem izšūtas cepurītes. Arī meitenēm. Ves 82, 8, 29. Tibeteikas te [Dušanbē] ir visdažādākās — visai vienkāršas par rubļiem 15, labākas par visiem 30. Lauku Avīze 91, 5, 4.

tibetieši, -u, v.; **tibetietis,** -ša, v.; **tibetiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Tauta, Tibetas pamatiedzīvotāji.* Tibetiešu valoda. □ .. 1027. gadā Mongolijā ieviesa tibetiešu gadu skaitīšanu, pēc kuras laiku dala 60 gadu riņķos, bet katru riņķi savukārt — 12 gadu ciklos. Cīņa 74, 278, 3.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais.*

ticamība, -as, s.; parasti vsk. *Varbūtība, iespējamība, ka (kas) ir patiess, atbilst patiesībai.* Zināšanu t. Izteikuma ticamības pakāpe. □ Katra hipotēze ir lielā mērā atkarīga no izdarītajiem pieņēmumiem, un tās ticamību, protams, var apliecināt tikai prakse. Zin T 76, 4, 21. Pārsteidza jaunā operatora uzņemto kadru fotogrāfiskā vienkāršība, lineārā tīrība, precīzi izvēlētais rakurss, kas radīja apbrīnojamu ticamības iespaidu. Kin 76, 133. Te nav atrasts vajadzīgais samērs starp pārspīlējumu un ticamību vai arī aktieriem vienkārši pietrūkst spēka radīt patiesu tēlu. J Kalniņš 1, 299.

ticams, -ais; s. -a, -ā; apst. **ticami.** **1.** *Divd.* → *ticēt.*

2. *Tāds, ko (parasti ar kādu varbūtību) ir iespējams pieņemt par patiesu, atbilstošu īstenībai.* □ Gan es vēl visu nosaukšu vārdā īstā, Pareizā, ticamā.. Bendrupe 3, 82. Skaitļa tuvinājuma jebkuru ciparu sauc par ticamu, ja absolūtā kļūda nepārsniedz šim ciparam atbilstošās šķiras vienu vienību. Mat 74. Viņš ir aizgājis uz ezeru, tad vai nu peldējis, ticamāk gan, braucis ar kādu vecu laivu.. Birze 3, 23.

ticējums, -a, v. *Dabas un cilvēku dzīves parādību un likumsakarību skaidrojums, kas izriet no pieredzes, arī no reliģiskiem, mitoloģiskiem priekšstatiem.* □ Bērni un jaunie ļaudis, kas še auga, bija mācīti bez skolas, jo vecāki ļaudis un vecākie viņiem sniedza tikai pārbaudītas zināšanas, ticējumus un parašas, ko kopš nezināmiem laikiem vecāki pasniedza jauniem kā ceļa lampu. Virza 1, 33. Tautas ticējumos ar pavasari saistās vesela virkne atzīmējamu dienu, no kurām īpaši nozīmīga ir Ūsiņa (Jurģa) diena. D kal 76, 143. Senči rudzu sējā vadījās pēc ticējuma: ja eglēm ir čiekuri, būs laba rudzu raža. Šis gads senču pareģojumu apstiprina. Lauku Dzīve 89, 12, 20.

ticēt, ticu, tici, tic, pag. ticēju; intrans. **1.** *Būt tādam, kam ir pārliecība (piemēram, par kā patiesumu, esamību, īpašībām), kura parasti balstās uz daļēju pamatojumu, pierādījumu vai kurai nav pamatojuma, pierādījuma.* T. zinātnes sasniegumiem. T. ārstam. Stipri t. Akli t. Tici vai netici, arī ticiet vai neticiet — *saka, pastiprinot domu par kā patiesumu.* □ Valters: Vienmēr vajag ticēt savai laimei. Var vai nevar, bet vajag ticēt! Zīverts 2, 462. Un nekad nebūs miera virs zemes tiem, kas citiem pāri darījuši. Dzīves dzelžainais likums ir nepielūdzams. Un cilvēki ticēja. Tā stunda sitīs. Bels 8, 112. Kristus tur [altāra gleznā] virs ūdeņiem kā smiltīm Iet un negrimst, tāpēc ka viņš tic sev, Savam garam, darbam, ko viņš dara. Caks 7, 119. Jaunība ir ticība brīnumam. Jauni būdami, mēs neprasām, vai mūsu vēlēšanās ir prātīga, attaisnojama, iespējama. Mēs ilgojamies un ticam, ka ilgotais piepildīsies tikai tādēļ, ka mēs to tik ļoti gaidām. Mauriņa 1, 64. pārn. Un viņa, topošā agronome, tā prot pelt tēva darbu, ka man grūti ticēt savām ausīm. Avotiņa 2, 84. pārn. Acis nemaz lāgā negrib ticēt, ko rokas padarījušas. Dripe 3, 180. «Un bez tevis, tici vai netici, man nekas uz pusi tā nesmeķē kā kopā ar tevi!» Blaumanis 6, 173. ◇ Ticēt uz vārda — *pilnīgi ticēt kāda teiktajam.* □ Dieva nams stāv pilns ar lūdzējiem, kas mācītājam Uz vārda tic.. Veidenbaums 2, 56. Čigāns ar uz vārda neticēja, prasīja, lai dod aptaustīt... Viese 1, 37. ◇ Neticēt (arī negribēt ticēt) savām acīm — *būt ļoti pārsteigtam par to, ko redz.* □ «Ja no kapa pieceltos mans tēvs,.. viņš, visu to redzot, neticētu savām acīm.» Grīva 8, 82. Tas [Rumbainis] vai satrūkās, pamanījis Kļavu, un negribēja ticēt savām acīm. Lācis 11, 159. ◇ Neticēt (arī negribēt ticēt) savām ausīm — *būt ļoti pārsteigtam par to, ko dzird.* □ Viņa neticēja savām ausīm. Ko viņš, nelaimīgais, tur muldēja? Viņam bija jādomā par sievu, bet viņš domāja par suni. Saulītis 12, 290. // *Būt tādam, kam ir pārliecība par (kā) vēlamību, (kāda cilvēka) uzticamību, patiesumu.* □ Pēcpusdienās ne reizi pat viņa netaisījās uz rados iešanu, lai vēlu vakarā nebūtu jāatgriežas. Tik maz viņa pati ticēja palikšanai tur pie radiem. Birznieks-Upītis 6, 99. Viņš Jukumam paradis ticēt visās lietās, tas ir tāds cilvēks — nemelo. Ezeriņš 1, 87. Marte: Treņus ir tāds pats muļķis kā tu, ja domā, ka Mindaugs viņam uzticas. Bet viņš netic nevienam. Zīverts 1, 364.

2. rel., mit. *Būt tādam, kam ir pārliecība par dieva vai dievu, pārdabisku būtņu, spēku, pa-*

rādību esamību, to ietekmi uz cilvēkiem, cilvēci, dabu. □ Ticēt Dievam nozīmē iegūt pieredzi par vēl kādu realitāti mūsos, saskaņā ar kuru savā dzīvē iegūstam līdzsvaru, mieru un dzīves jēgas izpratni. Rubenis 1, 26. Kas tic, tas būs redzējis mīļo Māru pusdienas laikā steidzamies. Virza 1, 37. Mans krusttēvs ļaunai acij tic, Kas nobrīnē ikvienu. Bendrupe 3, 125.

ticētgriba, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Griba ticēt.* □ Uz kādas ticētgribas un izmisuma baismas robežas jānoturas Indrai! Cīņa 85, 267, 3.

ticēties, tikai 3. pers., ticas, pag. ticējās; refl.; sar. *Būt ticamam (2).* □ Nemaz neticas, ka tādā veidā, bez tehnikas palīdzības, Rīgas jūras līča piekrastē uzbūvēti 532 kuģi. Liesma 76, 5, 5. ..taisni neticas, ka tik ātri var braukt... Rīgas B 68, 240, 5. Tagad sejā strāvo dzestra rīta elpa, kaut neticas, ka dārzā būtu iezagusies jau salna. Kaldupe 13, 288.

ticība, -as, s. **1.** *Pārliecība (piemēram, par kā patiesumu, esamību, īpašībām), kura parasti balstās uz daļēju pamatojumu, pierādījumu vai kurai nav pamatojuma, pierādījuma.* T. labajam. T. nākotnei. T. saviem spēkiem. T. tēvam. T. uzvarai. Stipra t. Nesatricināma t. Droša t. Akla t. Iedvest ticību. □ Mums izbraucot no mājām [bēgļu gaitās], tēvs svēti ticēja, ka rudenī varēsim braukt atpakaļ. ..Tikai šī ticība tam palīdz turēties vēl kājās.. Grīns 1, 208. Ticība liktenim izvijas cauri Jaunsudrabiņa darbiem. Varbūt šī ticība liktenim vispār raksturīga latviešu literatūrai. Mauriņa 1, 38. Cilvēku garīgās dzīves neatņemama sastāvdaļa ir tikumiskā ticība, jo bez tās nevar veidoties un pastāvēt morālo vērtību sistēma un tikumības normām atbilstoša uzvedība. Sk Ģ 90, 5, 14. ..mēs vienu daļu cilvēku esam turējuši ticībā rakstītam vārdam, likuši dzīvot patosa gaisotnē. Jaun Gr 88, 3, 2.

2. rel., mit. *Pārliecība par dieva vai dievu, pārdabisku būtņu, spēku, parādību esamību, to ietekmi uz cilvēkiem, cilvēci, dabu.* T. dieviem. T. Laimai. T. gariem. Ticības apliecība (arī apliecinājums) — *īss, sistemātisks kādas reliģijas galveno atziņu sakopojums.* Ticības mācība — a. *Galveno kādas reliģijas dogmu kopums.* b. *Reliģisku atziņu sistēma, kas pielāgota apgūšanai skolās; attiecīgais mācību priekšmets.* Ticības loceklis novec. — *ticības apliecinājuma skaidrojuma daļa, kurā pausta noteikta dogma.* □ Ticība Dievam rodas nevis bēgšanā no pasaules, bet gan no šīs pašas pasaules izpratnes un reālā novērtējuma. Rubenis 1, 26. «Jūsu vecāki bija ticīgi?» — «Tai laikā bija maz neticīgo. Ticība katram bija iedēstīta jau ģimenē, no vecākiem un vecvecākiem.» Sk Ģ 90, 5, 12. Laika gaitā ir izveidojušās «ticības apliecības», kurās, lai izvairītos no pārpratumiem, īsumā tika formulēts, kam mēs ticam. ..Pazīstamākā Baznīcas ticības apliecība ir Apustuļu ticības apliecība (Credo).. Rubenis 1, 30.

3. rel., mit. *Reliģijas virziens, arī konfesija; arī noteikta mitoloģiska sistēma.* Ticības brīvība — *tiesības izvēlēties jebkuru reliģiju, arī tiesības būt ateistam.* Luteriešu t. Senlatviešu t. □ Izjusti un tēlaini [mācītājs] stāstīja par pagriezienu cilvēces vēsturē, ko izdarījusi kristīgās ticības ieviešana. Bels 7, 114. ..māte mani mācīja katoļu ticībā, kaut gan tēvs bija kalvinists.. Grīns 2, 52. Bende: ..Bergens ir mans ticības brālis, man vajadzēja viņam palīdzēt. Zīverts 2, 395. Likuma projektā, pamatojoties uz vienošanos ar reliģiskām organizācijām, izteikti fiksēts izglītības laicīgais raksturs, kas neizslēdz ticības brīvību un neierobežo izglītības iegūšanu.. Izglītība 90, 6, 11.

ticīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **ticīgi. 1.** rel., mit. *Tāds, kas tic (2); tāds, kas ir kādas reliģiskas organizācijas, kopas loceklis.* □ Vecaistēvs bija bargi ticīgs un lūdza dievu katru dienu. Ķempe 9, 58. «Bez šaubām, arī ticīgs katolis jūs esat bijis.» Upīts 18, 229. // lietv. nozīmē: ticīgais, -ā, v.; ticīgā, -ās, s. *Cilvēks, kas ir kādas reliģiskas organizācijas, kopas loceklis.* Īsteni ticīgie. □ Starp Latvijas ticīgajiem nav vērojamas naidīgas attiecības. Mēs visi esam ekumeniskās kustības dalībnieki, apmeklējam cits cita svētnīcas. Lit M 88, 21, 2. Lai nu pagāni zemgaļi dzīvo pagaidām, kā tiem iepatīkas, bet viņiem, ticīgajiem, tā nepieklājas.. Purs 11, 159.

2. *Tāds, kas tic (1).* □ Tik naivi ticīgi mēs esam, ka ņemam par pilnu ik labu vārdu, kas par mums sacīts. Zigmonte 10, 206. Lielāka un mazāka ticība,.. pusticība ir bezjēgas vārdi. ..Cilvēkus varētu dalīt ticīgajos un neticīgajos, nevis vairāk vai mazāk ticīgajos. Turklāt jāšaubās, vai ir tāds, kurš vispār nekam netic.. Sk Ģ 90, 5, 14. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Viņa sēdēja un ticīgi skatījās gandrīz mutē skolotājai, mūsu klases audzinātājai, — vai tiešām viņa tā tvēra katru vārdu.. Zigmonte 17, 90.

3. novec. *Čakls, darbīgs; arī tikumīgs; ticis.* □ ..par krietnu darba darītāju vēl saka arī: tikls darba strādnieks, ticīgs strādnieks, viņš strādā ticīgi. J A Jansons 1, 14. Kungi griezās pie Latviešu biedrības priekšniekiem, lai tie.. izdala nodotās godalgas par ticīgu lopu kopšanu. A Deglavs 1, 218. Mums mājās bija melna, vecmodīga etažere, no kuras māte ik sestdienas ticīgi noslaucīja putekļus.. Zigmonte 17, 37.

ticis, tikušais; s. tikusi, tikusī; novec. **1.** *Tikumīgs.* □ Skolā klājas visiem labiem bērniem labi, tādēļ esi allaž rātna, paklausīga un tikusi; nedauzies un neskraidi daudz pa āru.. Kaudzītes la, 7.

2. *Čakls, arī izveicīgs (darbā).* □ Patlaban bija pats sējas laiks. Arāji vēl tikuši darbojās druvā, kaut gan saule nebija vairs tālu no rietēšanas.. Apsīšu J 2, 35. Par to, ka viņa darbos tikusi, tai nevar vis atļaut laupīt saimnieku kārtas godu. Jaunsudrabiņš Va, 154. Aizkrauklis: Še, dārgie viesi, mana Spīdola, Kas strādā tikuši ar biedrenēm; Mēs viņas pārsteidzām pie paša darba. Rainis IX b, 187.

tiece, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process → t i e k t i e s (1).* □ Viņa [diriģenta] «roku» raksturo tiece pēc dziedoša, ansamblī izsvērta orķestra kopskanējuma. Kar 81, 11, 182.

2. *Darbība, process* → *t i e k t i e s (2).* Tieces rajons — *teritorija, kurā pastāvīgie ekonomiskie un sociālie sakari ir saistīti ar kādu ekonomisku centru.* □ Viņa vienlaikus it kā tiecas pie manis un vairās no manis. Un es nevaru pateikt, vai stiprāk viņā ir tieces vai bēdzes spēks. Ezera 18, 142.

tiecība, -as, s.; pareti. *Tieksme (1); arī vērstība (uz kādu mērķi, darbību u. tml.).* □ Meklētāji esam mēs visi. Katrā sēž tāda tiecība: nebūt mierā ar panākto un iet, meklēt, dzīties pēc kaut kā jauna. Cīņa 74, 232, 4. Mātei nepatika viņa [tēva] tiecība rakstīt, un arī mani viņa centās atrunāt no rakstniecības. Zemzaris 2, 166. Pasaulē šobrīd nebija nekā svarīgāka par tiecību uz priekšu. Tā nozīmēja visu — brīvību, dzīvību. Ezera 15, 94.

tiecīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tiecīgi;** pareti. **1.** *Tāds, kas tiecas (1); tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ Neesmu es slavas tiecīgs, Jo tā kūstoša kā sniegs.. Krūklis 3, 4. Latviešu lasītājam labi zināms, kādā tiecīgā nerimtībā auga un mainījās Ojārs Vācietis.. Lit M 80, 42, 6.

2. *Tāds, kas tiecas (2); tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.*

3. *Tāds, kas tiecas (3); tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ pārn. ..krūms sāka stiepties augšup tiecīgi un ātri kā brīnumpupa.. Ezera 15, 38.

tieksme, -es, dsk. ģen. -mju, s. **1.** *Neapzinātu vai nepietiekami apzinātu vajadzību izraisīta, sākumā galvenokārt ar emocijām saistīta, stipra vēlēšanās (piemēram, ko darīt, sasniegt, iegūt, izmantot).* T. apliecināt sevi. T. pēc zināšanām. T. pēc uzslavām. Neapvaldāmas tieksmes. □ Ilonai piemīt pa pusei neapzināta tieksme palīdzēt, gādāt par kādu. Gulbis 5, 171. ..Madim un Viktorijai nekādā ziņā nevar pierakstīt mietpilsoniska pašlabuma tieksmes pārsvaru.. Mauliņš 4, 405. Vislielākā daļa cilvēku dzer kompānijas pēc, nejūtot sevišķu tieksmi pēc alkohola. Ziedonis 6, 181. pārn. Franču literatūrā viscaur vērojama tieksme izstudēt cilvēku, viņu pazīt, viņu gleznot, iespiesties viņa iekšienes noslēpumos un viņu mācīt dzīvot. Mauriņa 1, 233. // *Samērā ilgstošs, bieži par paradumu kļuvis (dzīvnieku) izturēšanās veids, kas ir vērsts uz noteiktu mērķi; eksistences veids (augiem).* T. pēc saules gaismas. Plēsonīgas tieksmes. □ ..vāverēm ir izteikta tieksme uz sinantropismu, un tās labprāt uzturas apdzīvotu vietu parkos, dārzos un kapsētu apstādījumos. Tauriņš 1, 130. ..mārrutkiem ir tieksme veidot daudzas lapu rozetes.. Lauku Dzīve 81, 3, 12. // *Organisma īpatnību, procesu izraisīta pastiprināta iespējamība (piemēram, saslimt, iegūt kādas bioloģiskas īpašības).* □ Mūsdienās daudzi zinātnieki atzīst, ka eksistē pārmantota jutība, konstitucionāla tieksme saslimt ar alerģiskajām slimībām. Ves 84, 2, 19. Viņš ir enerģisks, izskatīgs liela auguma vīrietis ar tieksmi uz korpulenci.. Gulbis 1, 14.

2. *Ar kādas (parasti fizikālas, ķīmiskas) sistēmas īpatnībām saistīta, parasti likumsakarīga, iespējamība (piemēram, iedarboties uz ko, saistīties ar ko).* Fizikāla ķermeņa t. saglabāt līdzšinējo stāvokli. Šķidruma t. tecēt. Ķīmiska t. □ Ja vielai, kas beržas [gar ko], ir tieksme satvert galvenokārt vienas zīmes lādiņu, tad tā elektriski uzlādējas. Zin T 80, 1, vāku 3. lpp. Tonālās mūzikas pamatā ir visu skaņu tieksme uz kādu noteiktu centru, ko sauc par toniku. Rīgas B 69, 36, 3.

tiekties, tiecos, tiecies, tiecas, pag. tiecos; refl. **1.** *Būt tādam, kam ir tieksme (piemēram, ko darīt, sasniegt, iegūt, izmantot), izjust nepieciešamību (pēc kā).* □ Es tiecos pēc dabiskuma, tiecos pēc sevis. Cik bieži gribas uzspēlēt, tēlot, bet tas viss ir neīsti. Zv 83, 23, 22. Viņa bieži apgalvo, ka tiecoties pēc cilvēciskas laimes. Mauliņš 4, 66. Pat dziļajā postā, kādā bija nokļuvusi, viņa visiem spēkiem tiecās būt patstāvīga. Ezera 17, 202. Teātra seju veidot tiecās cilvēki, kas bija iemaksājuši savu daļu biedru naudas un līdz ar to ieguvuši tiesības uz kādu goda amatu. Dzene 3, 19. pārn. ..mūsdienu valoda tiecas uz īsināJumiem. Kabatlakatam jau sinonīmi ir — mutauts, nēzdogs.. Sk Ģ 80, 1, 5. pārn. Ābeles zied un smaržo līdzīgi rozēm — skaitās rožu dzimtā. Balti ziedēdamas, sārti notvīkst — ar visu būtību tiecas sevi apliecināt. Caune 5, 63. pārn. Arī mednis tiecas iepriecināt tos, kas viņu klausās. Pašas uzmanīgākās klausītājas ir medņu vistas. Pad J 81, 91, 4.

2. *Darboties, izturēties tā, lai izveidotu saikni (ar ko).* □ Aiz muguras viņu lamāja par izvirtuli un netikli, bet pēc viņa kāroja un tiecās. Ezera 13, 255. Visvaldis netiecās pretī un nemeklēja kontaktus, skolotāji savukārt lielajā skolnieku masā viņu «nepamanīja». Dripe 4, 11.

3. *Pārvietoties (noteiktā virzienā, uz noteiktu objektu).* □ Trīs soļus uz priekšu viņi [strēlnieki] vēl tiecas, Trīs soļus uz zemes likt.. Vāczemnieks 8, 59. Mitrums vienmēr tiecas no siltākās daļas uz aukstāko. Tvaiki, nonākot uz sienas ārējās virsmas, izgaro. Lauku Avīze 90, 36, 6. pārn. Jo augstākas pakalnu galotnes un stāvākas nogāzes, jo slaidākas un drošākas augšup tiecas priedes. Caune 5, 142. pārn. ..pļavas viļņoja sīkas, bet neskaitāmas dzīvības pilnas, ar visu savu zāļu bagātību tiekdamās uz Jāņu dienas namdurvīm. Virza 1, 89. // *Tuvoties (kam), lai (to), piemēram, aizsniegtu, saņemtu; arī sniegties (pēc kā).* □ Meitenīte, tiecoties pēc pazīstamā ēdiena, iekrita tajā ar abām plaukstiņām.. Ves 62, 9, 23. Saldā [orhideju] smarža pievilina kukainīšus, un tie, pēc nektāra tiekdamies, pielīp pie sīkajām pūciņām, un zieds tos apēd. Ērgle 5, 41. pārn. ..uguns pa vāgūža augšu skrien tālāk, tiekdamās apņemt no trim pusēm ienaidnieku.. Grīns 1, 123.

tielēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Neatlaidīgi, ietiepīgi runāt, iebilst, lai, piemēram, panāktu ko savu, uzspiestu savas domas.* □ ..tēvs iznesa no istabas krēslu vecmāmuļai un aicināja visus uzkost. Vecmāmuļa gan ilgi tielējās pretim, tomēr beidzot arī piesēdās

un ēda līdzi. Birznieks-Upītis IV, 423. «Tā nav vis apse,» Ješka tielējās, «tā ir goba.» Upīts 3, 99. Ja katrs sāks tielēties un pieturēties pie saviem uzskatiem, tad kur gan mēs galu galā nokļūsim? Purs 11, 65. pārn. Un arī zirgi — puisis pabrīnījās — netielēdamies nāca un ļāvās jūgties kamanās, parasti tie tik klausīgi nebija. Zigmonte 16, 155.

tielība, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Vispārināta īpašība → t i e l ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viņa [Annele] činkst un plijas gan mātei, gan brālim virsū kā miegs; vienai, lai laistu, otram, lai ņemtu šo līdz, bet viņas tielībai nav nekādu panākumu. Brigadere 2, 348.

tielīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tielīgi;** reti. *Tāds, kas mēdz tielēties.* □ Tik pārgudrs un tielīgs, ka sevi tur par pašu gudrāko. ME IV, 210. // *Tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* Tielīgi runāt.

tielīgums, -a, v.; parasti vsk.; reti. *Tielība.*

tiepība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t i e p ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme; ietiepība.* □ ..Gundega redzēja, cik neatlaidīgi, ar veca cilvēka tiepību Liena lūkoja ievērt diegu adatā. Ezera 1, 282. Cik reižu Andžels nav īdzis un lādējis Ilziņa savādo tiepību — nelikt mierā šoferi, valkāt to līdzi pa rajona fermām un tīrumiem! Indrāne 5, 69. Brempelis: Nudien. Ildzei tiepība piestāv. Ildzīt! Saboņusies tu izskaties tik skaista un jauka, ka es nespēšu sevi piespiest braukt parīt. A Eglītis 1, 141. pārn. Un tagad [Roja] ir liela un uzdrīkstas darīt visu savam prātam — ne jau aiz tiepības kādas, bet tā, lai sev dzīvības spēkus krātu.. Brīdaka 6, 67.

tiepīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tiepīgi.** *Tāds, kas neatlaidīgi, nepiekāpīgi cenšas īstenot savas, parasti reālajos apstākļos nepamatotās, vēlēšanās, iegribas; ietiepīgs.* T. cilvēks. Tiepīgs kā āzis — *ļoti tiepīgs.* □ ..Budēvics [skolotājs] nekādi nevarēja saprast, kādēļ Jirjens [skolnieks] tik bērniškīgi tiepīgs, jo citādi taču aprobežots nelikās. Puriņš 2, 7. pārn. Tikai pasakās tas [ēzelis] ir dumjš un tiepīgs. Spānieši man stāstīja, ka patiesībā ēzelis ir ļoti gudrs un vērtīgs dzīvnieks. A Auziņš 3, 76. pārn. Bet atmiņa ir nepielūdzama un tiepīga. Nav taisnība, ka cilvēks vairāk atceras labo, bet ļaunais ātrāk zaudē krāsas.. Dripe 8, 36. pārn. Tiesa, kas tiesa, Tiņģeres mālainā zeme dažbrīd ir tiepīga. Pad J 78, 64, 4. // *Tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* Tiepīgi klusēt. □ Asjas tieksmes ikvienā jautājumā diktēt noteikumus.. izauga par neiecietīgu uzstājību un tiepīgu varaskāri. Skujiņš 12, 3. Kādreiz zēnībā māte spieda pie klavierēm, bet es tiepīgi ķepurojos pretī.. Zemzaris 3, 127. «Es iešu līdzi. Man bail,» tiepīgi saka zēns. Kalndruva 5, 156. pārn. Dīvaina, grumbuļaina apakštase, kas, uzlikta uz galda malas, tiepīgi svērās uz sāniem. Saulītis 12, 42.

tiepīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t i e p ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme; tiepība.* □ Audzēkņi ir līdz tiepīgumam sīkumaini, un audzinātājam.. jābūt tikpat sīkumaini precīzam. Dripe 4, 204.

tiepnieks, -a, v.; **tiepniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; reti. *Tiepša.* □ «Tādus tiepniekus dziesminieks Pumpurs gan varētu itin jauki aprakstīt..» J Kalniņš 3, 212.

tiepša, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai; kopdz. *Tiepīgs cilvēks.* □ ..pats nomirējs tikai pagaidām šajā zārkā, kamēr no Klidziņas atvedīs pirkto.. Viņš gan nebij gribējis ne dzirdēt par citu.., bet kas tādam vecam tiepšam visu lai klausa.. Upīts 4, 220. «Viņš, kā jau tiepša, mani neklausa. Augusts būtu aizvedis,.. bet viņš iešot reizē ar Indriķi.» Sēlis 1, 9.

tiept, tiepju, tiep, tiepj, pag. tiepu; trans.; reti. *Neatlaidīgi, nepiekāpīgi censties pārliecināt (par ko).* □ pārn. ..no četriem pakalniem dzeguzes katra savējo taisnību tiepj.. Brīdaka 9, 161.

tiepties, tiepjos, tiepies, tiepjas, pag. tiepos; refl. *Neatlaidīgi, nepiekāpīgi censties īstenot savas, parasti reālajos apstākļos nepamatotās, vēlēšanās, iegribas.* □ Vidvuds vienmēr gribēja būt pirmais, stiprākais, gudrākais. Ja nedarīja pēc viņa prāta, viņš dusmojās, spītējās un tiepās. Skujiņš 8, 42. Divatā, vienalga, selgā vai krastā, Lērums ar Dāvi bieži strīdējās un tiepās par tīriem niekiem. Grants 7, 15. «Patiesībā tev vajadzēja jaunu uzvalku,» tēvs teica. «Bet tu jau tiepies, ka šitas esot diezgan labs..» Zigmonte 17, 191.

tiepums, -a, v.; reti. *Paveikta darbība, rezultāts → t i e p t.* □ Cik bezcerīgs mans ilgais tiepums.. Auziņš 9, 55.

tiesa[1], -as, s.; jur. **1.** *Valsts orgāns, kas valsts vārdā likumā noteiktā kārtībā izskata civillietas un krimināllietas; celtne, telpas, kur darbojas šāds valsts orgāns.* Tiesu sistēma. Tiesas vara. Tiesas sēde. Tiesas spriedums. Tiesas lēmums. Tiesas ekspertīze. Tiesas pavēste. Tiesas nams. Tiesas zāle. Prāžu tiesa — *valsts tiesa, ko nodibina tādu lietu izskatīšanai un izlemšanai, kuras rodas sakarā ar prāžu tiesībām.* Kara tiesa neakt. — *tiesa, kas izskata lietas par noziegumiem, kuri vērsti pret valsts drošību, bruņotajiem spēkiem, karadienesta izpildīšanas kārtību.* Lauka kara tiesa neakt. — *ārkārtēja kara tiesa ar vienkāršotu, ātru tiesas procedūru.* Zemes tiesa vēst. — a. *Privileģēto lauku iedzīvotāju tiesu iestāde (Latvijas teritorijā no 16. gadsimta līdz 19. gadsimtam).* b. *Zemākā tiesa vai apriņķa, guberņas tiesa (Krievijā 18. un 19. gadsimtā).* Bruģu (arī kārtības) tiesa vēst. — *tiesa (Vidzemē līdz 1889. gadam), kuras uzdevums bija, piemēram, rūpēties par kārtību sabiedriskās vietās, par lauku ceļu uzturēšanu kārtībā.* Pilskunga tiesa vēst. — *tiesa, ko vadīja pilskungs.* Draudzes tiesa vēst. — *pirmās instances tiesa prāvām starp zemniekiem un muižniekiem un apelācijas tiesa par pagasttiesas lēmumiem.* Pagasta tiesa vēst. — *pagasttiesa.* Tiesas māja vēst. — *māja, kurā darbojās tiesa (parasti pagastā).* Tiesas (arī sarkanais) galds novec. — *galds, pie kura atradās tiesneši tiesas sēdes laikā; arī tiesa.* Iet pie tiesas novec. — *griezties tiesā (piemēram, ar sūdzību).* Apsūdzēt pie tiesas novec. —

iesūdzēt tiesā. Vest (arī saukt) tiesas priekšā novec. — *likt ierasties tiesā, lai liecinātu, tiktu tiesāts.* Nākt (arī stāties) tiesas priekšā novec. — *ierasties tiesā, lai liecinātu, tiktu tiesāts.* □ Dēls.. pārsūdzēja Augstākajā tiesā. Tautas tiesas spriedumu atcēla un nodeva jaunai caurskatīšanai citam tiesas sastāvam. Tagad nu pienākusi pavēste iet uz šo tiesu. Mauliņš 4, 181. «Ir taču tiesas, kur katrs taisnību atradīs.» Fimbers 1, 261. «Pilsonīt, mēs neaurojam,» dūšīgais bilda, un māte pavisam aizsvilās, viņa iekliedzās, te neesot ne tiesa, ne milicija, ka viņu saucot par pilsoni. Zigmonte 17, 162. pārn. Tauta — mūsu augstā tiesa — Vienīgā drīkst spriest un lemt, Kādu daļu no mums katra Savai nemirstībai ņemt. Elksne 4, 16. Valters: Karavīrs nevar atteikties pildīt pavēli. Kas ir kara tiesa — to taču tu zini. Zīverts 2, 466. Vidzemes zemes tiesās 17. gadsimtā tika iztiesātas daudzas burvju un raganu prāvas. Galvenais piespiešanas līdzeklis atzīties buršanā un sakaru uzturēšanā ar velnu bija apsūdzētā spīdzināšana. V Kalniņš 1, 167. Saimnieki dumpi taisīja. Bruģu tiesa atbrauca ar karaspēku un visus dumpiniekus ar rīkstēm nopēra. Sēlis 1, 154. ..Vidzemē apriņķu iekārta pa daļai pamatojās uz zviedru laikos radīto kārtības tiesas institūtu.. V Kalniņš 1, 231. Bet pagasta tiesa, pagasta valde un pagasta vecākais drīkstēja sasaukt pagasta sapulci tikai ar muižas policijas atļauju. V Kalniņš 1, 264. Tagad viņš [pulkvedis] atrieba savu negodu [bēgšanu], aiz tiesas galda tēvijai uzcītīgi kalpodams.. Upīts 18, 229. Kaukēns: Bet ja nu Edvarts, kā sacīt, tās mājas.. negribētu atdot? — Tēvs: Tad tu piektdien iesi pie tiesas. Izstāstīsi visu galu no gala, gan tad viņi zinās, kas darāms. Blaumanis 6, 406. «Viņš draud°, ka mani apsūdzēšot pie tiesas.» — «Nu, nu! Kāpēc tad?» — «Tādēļ, ka es.. esot cirtis ozolus.» Blaumanis 11, 310. ◇ Kā pie tiesas — *patiesi, godīgi (runāt, izturēties u. tml.).* □ «Tikai atbildi kā pie tiesas! Šī ir nopietna saruna..» Vaidars 1, 18. // ģen.: tiesu, adj. nozīmē. *Saistīts ar šāda valsts orgāna darbību, tai raksturīgs.* Tiesu medicīna. Tiesu psihiatrija. Tiesu psiholoģija. Tiesu izpildītājs — *amatpersona, kas pēc tiesas pavēles īsteno tiesas spriedumu piespiedu kārtā.* Tiesu pristavs vēst. — *tiesu izpildītājs (pirmsrevolūcijas Krievijā).* // *Šāda valsts orgāna darbību kopums civillietu un krimināllietu izskatīšanā.* Tiesas diena. Tiesas process. Tiesas izdevumi. Spriest tiesu — *ievērojot procesuālos noteikumus, izskatīt lietu tiesā un taisīt spriedumu, pieņemt lēmumu.* Izspriest tiesu novec. — *tiesas procesā noskaidrot apstākļus un izteikt spriedumu.* □ Šādos pagasta nodevu ievākšanas centros feodāļi izsprieda arī tiesu, par ko ņēma speciālas nodevas. V Kalniņš 1, 46. // *Šāda valsts orgāna locekļi, kas spriež tiesu.* □ «Pilsoni Kārkl, ar tiesu runādams, piecelieties,» tiesnesis skarbi aizrāda. Avotiņa 3, 27.

2. *Darbību kopums, kuras patvaļīgi vai pēc tradīcijas veic kāda persona vai personu grupa, lai, piemēram, kādu sodītu.* Linča tiesa neakt. — *cilvēku (parasti nēģeru) sodīšana (parasti nogalināšana) bez tiesas sprieduma (parasti Amerikas Savienotajās Valstīs).* □ Sarkst austrums, un blāzma pār postažām dziest. Kņazs tiesā, un tiesa ir īsa. Skan šāvieni... Medenis 2, 118.

○ Biedru tiesa — *ievēlēta sabiedriska tiesa (uzņēmumā vai iestādē), kas izskata lietas par darba disciplīnas, sabiedriskās kārtības un citu sabiedrisko normu pārkāpumiem.* Literārā tiesa — *daiļdarba apspriešana, analīze, veidojot to kā tiesas procesu.* Bāriņu tiesa vēst. — *iestāde, kas iecēla aizbildņus un aizgādņus, kā arī uzraudzīja viņu darbību.* Dieva tiesa vēst. — *uz reliģiskiem ticējumiem balstīts paņēmiens kāda cilvēka vainas vai nevainības noteikšanai.* Pastarā tiesa rel. — *Dieva tiesa pār cilvēkiem pastardienā.* □ ..mēs paliksim kopā līdz tai stundai, kad mirušie un dzīvie tiks saukti uz pastaro tiesu par darbiem, ko viņi savā dzīves laikā pastrādājuši. J Kalniņš 10, 284. ◇ No dieva tiesas novec. — *saka, apstiprinot kāda fakta patiesīgumu.*

tiesa[2], -as, s.; parasti vsk. *Patiesība.* Tiesa kas tiesa, arī kas tiesa, tas tiesa — *saka, uzsverot (kā) patiesumu.* No tiesas, arī par tiesu — *patiesi, īsti.* □ ..tas par drīzajām kara beigām varēja būt tiesa. Visas zīmes to rādīja. Kaijaks 2, 72. Ernests man pārmet, ka viņa vairs nemīlējot. Tas nav tiesa. Blaumanis 6, 114. Bēkons: Tik bezprātīgi vecā dāma mīlēja šo cilvēku, ka lika viņam nocirst galvu, lai tikai to neiegūtu cita. — Ceļotājs: Vai tas tiesa? — Bēkons: Tikpat kā es te stāvu. Zīverts 1, 109. Man.. nepatīk bērni, kas uzstājas par savu vecāku soģiem, lai gan, tiesa kas tiesa, spriest un sodīt ir patīkama nodarbība, it īpaši neprofesionālim. Zigmonte 17, 163. ..krējums Bergenei ir labs, kas tiesa, tas tiesa. J Kalniņš 10, 377. Bende: Redzams, ka esi bīstama ragana: runā pa jokam, bet domā no tiesas. Zīverts 2, 381. Vanags par tiesu saskaitās: tāds Lejassmeltēnu Jorģis gribēja būt gudrāks nekā viņš pats! Upīts 4, 298. ◇ Viens kas tiesa — *saka, uzsverot (kā) patiesumu.* □ Ragi nesāp, viens kas tiesa. Jo tie kauls un nevis miesa.. Pērsietis 1, 25. // part. nozīmē. *Lieto, lai norādītu uz kā patiesumu, pilnīgu atbilstību īstenībai; patiesi, patiešām.* □ Tiesa, ienaidnieks sakauts un atstājis Rīgu, tak tas vēl nenozīmē, ka mēs to esam galīgi uzveikuši.. Kadiķis-Groznijs 1, 196. ..virs galvas bija savs jumts, tiesa, vecs, tiesa, tas lūgtin lūdzās pēc lāpīšanas.. Zigmonte 13, 121. Bens Džonsons: ..tāds pretinieks kā Šekspīrs man dara godu. Mēs sīvi apkarojam viens otra uzskatus: tiesa! Bet es apbrīnoju Šekspīra talanta spēku un varenību. Zīverts 1, 124.

tiesa[3], -as, s.; parasti savienojumā ar apzīmētāju. **1.** *Daļa (no kāda kopuma, daudzuma), kas (parasti) ir paredzēta noteiktam nolūkam, ko piešķir, dod kādam.* Saglabāt graudus sēklas tiesai. Lauvas tiesa — *lielākā daļa (piemēram, no ienākumiem, ieguvuma).* □ Irma: Tava pusdienas tiesa vēl nebūs atdzisusi, paskaties cepeškrāsnī... Priede 4, 246. ..valmierieši pār-

baudījuši piekto daļu [siena], un no tās tāpat tikai piektā tiesa atbilda skābsiena jēdzienam. Cīņa 81, 153, 1. Egle ar karoti pamaisīja bļodā un no dillēm vēl izcēla vēžus. «Janeļa tiesa vēl ir.» Birze 5, 243. Visas pasaules sudraba resursu lauvas tiesu patērē foto un kino rūpniecība. Rīgas B 70, 281, 6. // *Tas (parasti zemes platība), kas kādam pieder, ir kāda rīcībā, varā.* □ ..kaut kur poļos ļaudis kāro atņemt zemi kungiem, lai lauki būtu zemnieku tiesa un daļa. J Kalniņš 8, 242. Leķu Klāvs ir vecpuisis, pēc amata zemkopis.. Viņa tiesā ir daudz purvu, kurus tas gribēja pārvērst par pļavām.. Austriņš 2, 291. pārn. ..kur šodien aug priedes.., kur mīt cilvēki, — tur kādreiz bijusi jūras tiesa. Zigmonte 14, 3. // pārn. *Pienākumi, pārdzīvojumi (cilvēka mūžā); arī likteņis.* □ ..tā jau esot atraitņu un bāriņu tiesa, ka tos visi plucinot kā zirnīšus ceļmalā. Apsīšu J 1, 164. Piektdien Maruta sarakstīsies ar savu puisi, aizies, un Ilonai [mātei] paliks vientuļas sievietes tiesa. Niedre 16, 72. // vēst. *Nodeva, nodoklis, rente, ko veido kāda ienākuma daļa.* Kunga tiesa — *feodālās rentes veids — noteikta produktu daudzuma daļa.* Desmitā tiesa — *nodeva, nodoklis, rente, ko veido kāda ienākuma (aptuveni) desmitā daļa.* Kroņa tiesa — *īpašs nodoklis Vidzemē zviedru-poļu kara laikā.* □ ..Pieci seši druvā gāja, Viens kungam tiesu deva. DV 528. Modenas Viļums.. apstiprināja Rīgas pilsētu par savas markas jeb patrimoniālapgabala valdītāju. Līdz ar to ienākumi no gruntsnomas, tā sauktā kunga tiesa, ieplūda pilsētas kasē. Vēstis 73, 6, 83. Iespējams, ka pilsētas atbrīvošana no desmitās tiesas maksāšanas arī bija rīdzinieku 1221. g. sacelšanās rezultāts.. Vēstis 73, 6, 83.

2. *Kādā veidā (parasti salīdzinot) noteikts, izmērīts (kā) daudzums, apjoms, vērtība.* □ Saule, pacēlusies sprīža tiesu virs horizonta, pamazām kliedēja rīta vēsumu. Liesma 72, 2, ielikumā 4. Marija atsvieda malā nieka puslāpstas tiesu zemes.. Zigmonte 16, 351. Trīnei, ar viņu [dēlu] runājot, jāpacel galva uz augšu, jo viņš to labu tiesu pāraudzis. Birznieks-Upītis 6, 65.

○ Lielākā (arī lielā) tiesa (arī daļa, puse) — *daļa, kas pārsniedz pusi.* Pa lielākai (arī lielākajai) tiesai (arī daļai), arī lielāko tiesu (arī daļu) — *galvenokārt; gadījumu vairumā.* □ Ziedi [ziepenītēm] nekārtni, īpatnēja izveidojuma: 8 putekšņlapas ar kātiņiem pa lielākai tiesai saaugušas stobriņā. Galenieks 2, 258. Tā kā pūra lāde bija smaga, pavasara ceļš dūksnākās vietās vēl nenožuvis, lielāko tiesu nācās braukt soļos. Sakse 2, 10. Mazākā (arī mazā) tiesa (arī daļa, puse) — *daļa, kas ir mazāka par pusi.* Savu (arī vienu) tiesu — *daļēji, pa daļai.* □ «Aug nu gan tie bērni!» vecāmāte sacīja pēc brītiņa, un Einis jutās savu tiesu vainīgs.. Zigmonte 11, 29. Viņš klusē un nesūdzas — vienu tiesu tāpēc, ka sūdzējies nav nekad.. Zigmonte 6, 193. To tiesu novec. — *totīes.* □ Kāzu gan nekādu lielu nebūšot, meita negribot, sakot, lai dodot labāk to tiesu lielāku pūru. Blaumanis 6, 58. ◇ Vēdera tiesa — *uzturam nepieciešamais (kā) daudzums; iegūtais, nopelnītais (pārtikas) daudzums, ko visu patērē uzturam.* □ ..Juhaness bija izbraucis jūrā. Tas gan notika reti, jo zvejoja viņš tikai vēdera tiesai. Skujiņš 5, 53. ..par vēdera tiesu katrs saimnieks varēja dabūt gūstekņus. Tie iztika kaut ar sausu kartupeli un bija par to pateicīgi. Avotiņa, Slisers 1, 41. ◇ Bada tiesa — *niecīga daļa, iztikai visnepieciešamākais.* □ Vai man lauciniekiem, kuri tur gotiņu un slauc pieniņu, jādod padoms? Bet ko izdarīsi, ja sev atstāj bada tiesu un pārējo ved uz pienotavu? Lauku Dzīve 89, 10, 7. ◇ (Par) galvas tiesu — a. *Galvas garumu (garāks, īsāks nekā citi).* □ Hedviga ir galvas tiesu lielāka par Mariju, kas stāv viņai pretī un cenšas ieskatīties sejā. Indrāne 2, 176. b. *Daudz (labāks, gudrāks u. tml. salīdzinājumā ar kādu citu).* □ Parasti skaudība vēršas pret izciliem, talantīgiem cilvēkiem, kas, tā teikt, par galvas tiesu pārsniedz vidusmēru. PL Siev 77, 5, 25. ◇ Par (viena) mata tiesu (arī galu) (arī par naga tiesu (arī platumu, melnumu) sar.) — *mazliet, nedaudz.* □ «Es esmu pārsalis kā suns,» Egils bilda, istabā ienācis. «Un kaut vai vismaz šeit būtu par mata tiesu siltāks!» Zigmonte 4, 11. «Neiet man ar to Vili kā vajag. Būtu tas par viena mata tiesu gudrāks.» Lēmanis 10, 48. ..viņš dažreiz dzīrās Mari noķert un taisīja tādus lēcienus, ka meitēns tik par naga tiesu paguva no viņa izlocīties. Zariņš 1, 59. ◇ Ne par mata tiesu (arī platumu), arī ne par matu (arī ne par naga tiesu (arī platumu, melnumu) sar.) — *nemaz.* □ Skats no Liepkalna paveras tikai vienā virzienā, toties tas nav ne par mata tiesu sliktāks nekā no Mākoņu vai Bregža kalna. Lagzdiņš 3, 138. ◇ Par mata tiesu (arī galu) no nāves, arī par matu no nāves — *tādos apstākļos, tādā stāvoklī, kad draud nāve.*

tiesājams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *tiesāt*[1].

2. lietv. nozīmē: tiesājamais, -ā, v.; tiesājamā, -ās, s.; jur. *Cilvēks, ko tiesā*[1] *(1).* □ Apsūdzēto, kas nodots tiesai, sauc par tiesājamo; apsūdzēto, par kuru taisīts notiesājošs spriedums, — par notiesāto. Krim pr 2, 60. ..Mārtiņš visu ceļu bij tā sadrūvējies, it kā pats bijis tas tiesājamais. Upīts 4, 311. Bet atrasties uz apsūdzēto sola,.. izjust tiesājamā pazemojumu — nē, tas bija par smagu. Cīņa 57, 294, 3.

tiesasvīrs, -a, v.; novec. *Tiesnesis (1).* □ «Dzirdēju, Silabried, ka tu pretošoties tiesai, gribēju tev dot padomu, lai tā nedari, tā nav labi, tiesasvīri jau nav pie tā [izlikšanas no mājām] vainīgi..» Blaumanis 6, 106.

tiesāt[1]**,** -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** jur. *Izskatīt (kādas personas) lietu tiesā; arī spriest tiesu.* □ ..kā zibens manī pēkšņi uzliesmoja doma: mani tiesās. Es biju slepkava, un mani sagaidīja sods. Zālīte 5, 339. Kad Jēkabu Tīreli pirmo reizi tiesāja, jaunais Kalnakrodzinieks bija tas, kas pasludināja spriedumu.. Lācis 15, 177. Šefs: Inspektora kungs, dodiet pavēli, ka šis vīrs tiek dzelžos slēgts un tiesāts kā dumpinieks! Zīverts 1, 431. // intrans. □ ..kara tiesa varēja [revolucionāriem] dot, kaut arī

bargi tiesājot, tikai astoņi gadi katorgas. Arājs-Bērce 1, 149.

2. *Saskaņā ar tradīciju, arī patvaļīgi vērsties (pret kādu), parasti, lai (to) sodītu; atzīt, ka (kāds, kas) ir nevēlams, pelams.* □ Dzīvu interesi par Voltēru apliecinājusi Vācija. Lesings tiesāja Voltēru, bet pats rakstīja Voltēra stilā. Mauriņa 1, 254. Likās, ka māte jau raugās šurp no viņassaules, tiesādama šāszemes nejēgas un grēciniekus. Dripe 10, 279. . . sevi tiesāt allaž grūtāk nekā citus, un ar laiku paškritikas balss apsīkst. Dripe 4, 236.

3. fizk. *Vadīt (kā) sacensības, sekojot noteikumu ievērošanai, izšķirot strīdus.* □ Imantam šodien bija jāiet tiesāt basketbola spēli. . Zigmonte 12, 89. // intrans. □ Sacensību tiesnešu sarakstos parasti varēja lasīt vadošo sportistu vārdus. Ja paši nestartēja, tad tiesāja, bet klāt bija šā vai tā. Zv 80, 4, 10.

Sk. tiesājams.

tiesāt[2], -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; sar. *Ēst, parasti ar lielu apetīti.* □ Gunars labu laiku neatbildēja — viņš bija uzkritis vakariņām un tiesāja tās ar vilka ēstgribu. Eglons 2, 71. Daži tiesāja nost uz galdiem gubām sakrautās uzkodas. Berģis 1, 101. . . sāku nesteigdamies tiesāt saceptās olas ar speķi, piedzerdams no skārda krūzes kafiju. Avotiņa 7, 56.

tiesāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** *Būt sūdzētāja, prasītāja vai apsūdzētā, atbildētāja attiecībās (ar kādu).* □ Anna: Kāpēc tad rāte atņēma viesnīcu tēvam un iznomāja sakšu Lorencam? Tiesājoties par taisnību, tēvs pazaudēja arī mantu. A Eglītis 1, 177. Kam viņš plēsās visus šos garos gadus, kam piecpadsmit gadus tiesājās ar baronu, kura muiža kā balts gulbis pacēlās ezera otrā galā? A Grigulis 13, 552.

2. *Tiesāt*[1] *(2) sevi.* □ . . Tev nākas, visiem dzirdot, dziesmā ciest . . , Ar sevi tiesāties, sev nolemt sodu . . Bendrupe 3, 144. Mis Nemnaude: Visu šo laiku, kopš te biju pēdējo reizi, esmu tiesājusies pati ar sevi. Bet šo lietu es nevaru izlemt viena. Zīverts 2, 250.

tieseksperīze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Tiesas ekspertīze.* □ Izskatot paternitātes lietas, parasti tiek izdarīta medicīniskā tieseksperīze. Pad J 85, 75, 4.

tiesībaizsardzība, -as, s.; parasti vsk.; jur. *Tiesību (1) īstenošanas nodrošināšana.* □ Ir jāatbalsta republikas tiesībaizsardzības orgānu iniciatīvas par ekoloģisko likumu kodeksa izstrādāšanu un specializētas prokuratūras izveidošanu. Hor 89, 11, 10.

tiesības, -u, vsk. tiesība, -as, s. **1.** jur. *Valsts noteiktas vai sankcionētas uzvedības normas, izturēšanās obligāti noteikumi, to kopums, kurš ir ietverts valsts varas orgānu aktos (piemēram, likumos) un kura izpildi nodrošina valsts ar piespiedu līdzekļiem.* Valsts iekšējās tiesības. Tiesību sistēma. Tiesību avoti. Tiesību principi. Tiesību normas. Tiesību subjekts. Tiesību vēsture. Tiesību teorija. Tiesības uz apziņas brīvību. Tiesības uz darbu. Tiesības uz atpūtu. Tiesības uz izglītību. Procesuālās tiesības. Pilsētas tiesības. Vēlēšanu tiesības. Administratīvās tiesības. Izgudrotāju tiesības. Mantas valdījuma tiesības. Īpašuma tiesības. Ģimenes tiesības. Dabas resursu tiesības. Cilvēka tiesības — *tiesību normu kopums, kas nosaka cilvēka tiesisko stāvokli, pamattiesības uz brīvību, kā arī pienākumus pret valsti, sabiedrību, citiem cilvēkiem; cilvēktiesības.* Tiesību zinātne — *zinātnes nozare, kas pētī tiesības, sabiedrības politisko sistēmu un valsts tiesiskās formas.* □ Nav iespējams pilnībā restaurēt sākotnējās mantošanas tiesības Latvijas teritorijā, tomēr dažu mantošanas principu paliekas var saskatīt vēlākos tiesību krājumos un folklorā. V Kalniņš 1, 25. Starptautiskajās tiesībās izšķir, pirmkārt, starptautiskās publiskās tiesības . . ; otrkārt, starptautiskās privāttiesības, kas no starptautiskajām publiskajām tiesībām atšķiras kā pēc subjekta, tā arī pēc objekta, jo regulē civiltiesiska rakstura attiecības, kas rodas starptautiskā dzīvē (piemēram, ārvalstnieku un ārvalsts juridisko personu civilo tiesībspēju, ārējās tirdzniecības darījumus . .). Fogels, Grīnbergs 1, 5. Jau romiešu tiesībās tika atzīts, ka likums nevar prasīt to, kas ir pretrunā ar lietu reālo stāvokli, sabiedriskajām attiecībām, priekšstatiem. Cīņa 89, 212, 2. Pašlaik cilvēka tiesību problēma ieņem vienu no pirmajām vietām pasaules politiskās un ideoloģiskās cīņas arēnā. Hor 79, 3, 4.

2. *Tradīciju, morāles normu nodrošināta iespēja (piemēram, ko darīt, rīkoties, eksistēt).* □ Moriss: Es neprasu citu tiesību kā tikai to, kas ir katram tārpam, — tiesību dzīvot! Zīverts 1, 147. Olivers: Ar kādām tiesībām tu rakņājies pa manu rakstāmgaldu? — Stefānija: Ar mīlošas sirds tiesībām. Gulbis 5, 266. pārn. . . ateisms ir pasaules uzskats, un tam ir tiesības pastāvēt kā katram godīgam pasaules uzskatam. Rubenis 1, 25.

○ Pirmdzimtības tiesības — *tiesības, pēc kurām vecākajam dēlam ģimenē ir īpašas priekšrocības mantojuma saņemšanā.* Pirmdzimtās tiesības novec. — *pirmdzimtības tiesības.* □ Bierns: Es esmu vecākais dēls, un, ko vien viņš [tēvs] dod, tas man. Man pirmdzimtās tiesības. Rainis IXb, 368. Pirmās nakts tiesības vēst. — *muižnieku patvaļai piedēvētas tiesības pārgulēt ar sava dzimtcilvēka jaunlaulāto sievu pirmo nakti pēc kāzām.* ✧ Ar pilnām (arī pilnīgām, arī visām) tiesībām — *pilnīgi pamatoti, likumīgi.* □ Biogrāfijā viņš ar pilnām tiesībām ierakstīja audžuvecākus: Annu un Andžu Griķus. Purs 4, 216.

tiesībnieks, -a, v.; **tiesībniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; reti. *Tiesību zinātnes speciālists; tiesību zinātnieks.*

tiesībpārkāpējs, -a, v.; **tiesībpārkāpēja,** -as, s.; jur. *Persona, kas ir izdarījusi tiesībpārkāpumu.* □ . . ne tikai pašas izvairījušās no draudošajām briesmām, bet veicinājušas arī tiesībpārkāpēja aizturēšanu. PL Siev 78, 6, 17.

tiesībpārkāpums, -a, v.; jur. *Tiesību (1) normas pārkāpums, par ko likumā ir paredzēta sankcija.* □ Vēl aizvien izplatīti tiesībpārkāpumi ir pilsoņu personiskās mantas zādzības,

ļaunprātīga huligānisma gadījumi.. Rīgas B 85, 145, 1.

tiesībspēja, -as, s.; jur. *Civilajā likumdošanā noteikta pilsoņu (fizisku personu) un juridisku personu spēja būt apveltītiem ar tiesībām un pienākumiem.* □ Pilsoņa tiesībspēja rodas viņa dzimšanas brīdī un izbeidzas ar nāvi. Civilk 1, 260. Katrai suverēnai valstij.. ir tiesībspēja slēgt starptautisku līgumu. Fogels, Grīnbergs 1, 82.

tiesībspējīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tiesībspējīgi;** jur. *Tāds, kam ir tiesībspēja.* T. pilsonis.

tiesībsubjektība, -as, s.; parasti vsk.; jur. *Īpašību kopums, arī stāvoklis, kas ir raksturīgs tiesību subjektam.* □ Spēja būt par dalībniecēm starptautiskajās tiesiskajās attiecībās ir viena no galvenajām valstu tiesībsubjektības izpausmēm. Fogels, Grīnbergs 1, 46.

tiesībzinātne, -es, s.; parasti vsk. *Tiesību zinātne.*

tiesībzinātnieks, -a, v.; **tiesībzinātniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Tiesību zinātnes speciālists; tiesību zinātnieks.* □ Mierīgas līdzāspastāvēšanas principa juridiskais aspekts ir zinātniski raksturots daudzos padomju tiesībzinātnieku darbos. Fogels, Grīnbergs 1, 68.

tiesībzinātnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tiesībzinātniski.** *Saistīts ar tiesību zinātni, tai raksturīgs.*

tiesīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tiesīgi. 1.** jur. *Tāds, kam ir likumu nodrošināta likumīgas darbības, rīcības iespēja (noteiktās robežās).* □ Persona, kas iesniegusi kasācijas sūdzību, ir tiesīga no tās atteikties. Civilpr k 1, 161. «Apriņķa priekšnieks tiesīgs par to [cieņas aizskaršanu] uzlikt naudas sodu līdz piecsimt latiem..» Birze 8, 88.

2. *Tāds, kam ir no tradīcijām, morāles normām u. tml. izrietoša darbības, rīcības iespēja (noteiktās robežās).* □ Elna pēkšņi sākusi Māri par savu saukt, juzdama sevi pilnīgi tiesīgu uz to. Zigmonte 13, 159.

tiesīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** jur. *Vispārināta īpašība → t i e s ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Personas t.

2. *Vispārināta īpašība → t i e s ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

tiesisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tiesiski. 1.** jur. *Tāds, ko nosaka tiesības (1); tāds, kas atbilst tiesībām (1), izriet no tām.* Tiesiskā apziņa. Tiesiskās attiecības. Tiesiskā kārtība. Tiesiskās garantijas. Tiesiskā vienlīdzība. Tiesiskais stāvoklis. T. nodrošinājums. T. līdzeklis. □ Tiesiskās normas ir pašas būtiskākās, un cilvēkus, kuri tās neievēro, soda pēc likuma. Tavare 1, 3. Kaut arī mums nav tiesisku pārkāpumu, taču strādājošam cilvēkam jāzina, kas ir īsts godīgums, īsta likuma cienīšana. Salnāja 2, 23. Tiesiskā valstī daba un tās resursi ir jāaizsargā valstij. Hor 89, 11, 10. Starptautisko organizāciju tiesisko statusu veido valstu noslēgti juridiski akti.. Fogels, Grīnbergs 1, 60.

2. *Saistīts ar tiesu*[1] *(1), tai raksturīgs.* □ «Tu taču nedomā jautājumu izšķirt tiesiski,» iebilda Ozols.. Sakse 7, 7.

3. *Saistīts ar tiesībām (2), tām raksturīgs.*

tiesiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** jur. *Vispārināta īpašība → t i e s i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Starptautisko tiesību pamatprincipi ir šīs tiesību sistēmas galvenās, vadošās, imperatīvās normas, kas satur vissvarīgākās idejas un prasības par tautu starptautiskās dzīves tiesiskumu. Fogels, Grīnbergs 1, 66.

2. *Vispārināta īpašība → t i e s i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

3. *Vispārināta īpašība → t i e s i s k s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

tieslietas, -u, s.; tikai dsk. **1.** jur. *Tiesu iestāžu sistēma, to darbību kopums; justīcija.* Tieslietu ministrija. Tieslietu darbinieks.

2. *Tiesību zinātne.* □ ..Liekne atgriezās Rīgā ar tieslietu maģistra diplomu kabatā. Jansons 4, 268.

tiesmedicīnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tiesmedicīniski.** *Saistīts ar tiesu medicīnu, tai raksturīgs.* □ Līķa tiesmedicīnisko izmeklēšanu izdara tiesu medicīnas eksperts pēc iespējas izmeklētāja klātbūtnē. Krim pr 2, 127.

tiesnesis, -ša, v.; **tiesnese,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** jur. *Tiesas amatpersona, kas spriež tiesu.* Tiesnešu ievēlējamība. Tiesnešu neatkarība. Izmeklēšanas tiesnesis neakt. — *izmeklētājs.* □ Tiesnesim neinteresēja, ko stāstu, viņš redzēja no papīriem, ka esmu tiesāts, atkārtoti mēģinājis uzturēties galvaspilsētā bez atļaujas, nekur nestrādā... Talcis 7, 36. Pareizu un savlaicīgu tiesas spriedumu izpildīšanu kontrolē tiesnesis. Civilpr k 1, 192. Tiesnese.. iepazīstināja ar lietas būtību. Lapsa 6, 180. sal. ..turpināja [runu] svinīgi un bargi kā tiesnesis, kas lasa nāves spriedumu.. Kalndruva 5, 176. pārn. Laiks ir objektīvākais un kompetentākais tiesnesis, kurš izšķir kāda notikuma vai parādības piederību vēsturei. Kar 75, 7, 168. Uzraugs: Jau rīt jūs nodosim izmeklēšanas tiesneša rīcībā. Jums nav nekādu pierādījumu, kas runētu jūsu labā, bet mums ir pierādījumi, kas runā jums par ļaunu. Zīverts 1, 304.

2. *Cilvēks, kas vērtē (kāda personību, darbību u. tml.) un atzīst (to) par labu vai par nevēlamu, peļamu, arī cilvēks, kas izšķir kādus jautājumus.* □ Ja kolhoza puiši vakarā sadzeras un ālējas, pirmais tiesnesis ir priekšsēdētājs, gadās kāda nelaime — priekšsēdētāj, palīdzi! Lauku Dzīve 83, 9, 11.

3. fizk. *Cilvēks, kas vada (kā) sacensības, sekojot noteikumu ievērošanai, izšķirot strīdus.* □ Tiesneši pie finiša līnijas bija sabāzuši kopā galvas, acīm redzot, viņi salīdzināja hronometrus. Saulītis 12, 244. Sacensību tiesnešu sarakstos parasti varēja lasīt vadošo sportistu vārdus. Ja paši nestartēja, tad tiesāja, bet klāt bija šā vai tā. Zv 80, 4, 10.

tiesvedība, -as, s.; jur. *Likumā noteikta civillietu un krimināllietu izskatīšanas kārtība.* Tiesvedības publiskums. Tiesvedības realizēšana. □ Augstākā tiesa ir tiesīga no tautas tiesas izņemt jebkuru civillietu un krimināllietu un pieņemt to savā tiesvedībā kā pirmās instances tiesa. Zv 74, 7, 4. ..seno tiesvedības parašu paliekas saglabājās visā Livonijas valsts pastāvēšanas laikā.. V Kalniņš 1, 69.

tiešām, part. *Lieto, lai norādītu uz (kā) patiesumu, pilnīgu atbilstību īstenībai; patiešām, patiesi.* □ Vai tur pa ceļu nekustas kāds cilvēks? Liekas — klibo. Tiešām, tas ir Klibais Miķelis.. Kurcijs 4, 331. Salums tiešām uzmanīgi klausījās. Viņš tiešām salīdzināja Alvila uzskatus ar savējiem, viņa zināšanas — ar savējām. Purs 4, 20. Kaja: Un tas tiešām esat jūs? — Pliksals: Arī man tā liekas. — Kaja: Bet jūs taču esat miris! Zīverts 2, 273.

tiešamība, -as, s.; parasti vsk. *Objektīva esamība; īstenība.* □ Viņu grēku sūdzēšana un lūgšanas bija sirsnīgas, jo tas, ko rakstīja par mūžīgu degšanu elles ugunīs, viņiem bij stingra tiešamība. Virza 1, 158. Viņš savu sapni grib pārvērst tiešamībā. Lācis VII, 545. Rakstnieki, runādami ar savu tautu, bieži vien ņēmuši vielu no dažādu pasaules tautu vēstures un dzīves tiešamības. J Kalniņš 1, 125. ..mājiņa.. celta visu mūžu. No sākuma iztēlē, tad tiešamībā. Dripe 9, 206.

tieši, part. *Lieto, lai izteiktu kādas domas, nojēguma u. tml. pastiprinājumu, nepieļaujot citu domu, nojēgumu u. tml.* Tieši tā — *saka, piekrītot kāda (parasti militāra priekšnieka) izteikumam, apstiprinot tā patiesumu.* □ Man nav gadījies pa šo laiku satikt nevienu no klases. Es arī neilgojos. Vismazāk jau tieši pēc Ievas. Es vēl neesmu aizmirsusi «egoisti». Brodele 17, 142. Pār stepi bieži vien pacēlās tāds putekļu mākonis, ka sauli redzējām kā caur melnām brillēm. Ne brūnām, ne sarkanām, bet tieši melnām. Auziņš 1, 106. Un tieši todien tieši tanī vietā Bij liels un ražens lietus nolijis. Elksne 7, 11. Hercogiene: Meser Bruto, vai hercogs jau prom? — Bruto: Tieši tā, jūsu gaišība. A Eglītis 1, 244.

tiešs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tieši. 1.** *Tāds, kas izpaužas, iedarbojas, ir konstatējams bez kā cita starpniecības; tāds, kura attieksmēs, saiknēs nepastāv kā cita starpniecība.* T. sakars. T. turpinājums. T. tulkojums. Tiešas vēlēšanas. Tiešie pēcnācēji. Mācīties skolotāja tiešā vadībā. Direktora tiešie pienākumi. Tieša radiopārraide. T. tēmējums. Vārda (arī vārdu savienojuma) tiešā nozīme val. — *vārda (vārdu savienojuma) nozīme, kurai nav pārnesuma pazīmju.* Tiešais (arī neatkarīgais) locījums val. — *locījums, kura forma nav atkarīga no saistījuma ar citiem vārdiem.* Tiešā runa val. — *kādas personas runas tiešs atveidojums.* Tiešais pārvaldījums val. — *pārvaldījums (vārdkopā), kurā atkarīgais vārdkopas komponents pievienots neatkarīgajam noteiktā locījumā bez prievārda.* Tiešie mēsli — *mēsli, kas satur augam vajadzīgās barības vielas.* Tiešā tuvumā — *ļoti tuvu.* □ Tieša cilvēka iedarbība [uz dabu] ir, piemēram, meža ciršana.. Cilvēka attiecības ar dabu šeit ir skaidras un saprotamas.. Kronītis 2, 9. Tiešais tautas dzīves vērojums kā etnogrāfu galvenā metode un avots dod iespēju izpētīt tautas dzīvi visā konkrētībā un daudzveidībā. Latv etn 15. Tieša satiksme: Kliene—Vasa. Bez pārsēšanās, bez apstāšanās. Ezera 11, 223. Kā arhitektūra, tā dekoratīvi lietišķā māksla ierosmes smeļ no īstenības, bet neatspoguļo īstenības formas tieši. Freimanis 1, 9. Viņš nonāk Karaļaučos. Ostā. Ar mastu biezokni un cilvēku jūru. Vārda tiešā nozīmē pūlis ir daudzkrāsains. Te sastopami balti, dzelteni, melni un sarkani matroži. Bels 7, 26. Esam niedrāja tiešā tuvumā, vieglajā vējā liegi čab sausie niedru stāvi... D kal 78, 67. // ar not. galotni. *Tāds, kuru attiecībās (ar kādu, ar ko) nepastāv kāda cita starpniecība (par cilvēkiem).* Tiešais darba vadītājs. □ «Mums tādas jocīgas attiecības: no vienas puses Zenta ir mana priekšniecība, no otras — es esmu viņas tiešais priekšnieks. Kā lai izšķir, kurš kuram lai klausa?» Sakse 7, 294. Lielisks skolotājs visus šos gadus bija Roberts Vīlerts — Saluma zinātniskā darba vadītājs un tiešais priekšnieks darbā. Purs 4, 183. // *Tāds, kas izriet, ir izsecināms no kā objektīvi pastāvoša, no objektīvās īstenības.* Tieša liecība. □ «Labāk gulēsim un sapņosim. Piemēram, par to, ko dara mūsu puika.» — «Nu, redzi. Janelis, tas ir mūsu abu nemirstības tiešākais pierādījums.» Birze 5, 204. Jo vairāk Leinasars pārbaudīja stāvokli, jo vairāk nāca pie secinājuma, ka pagaidām vēl tiešas briesmas nedraud. A Grigulis 13, 446. Prieks ir tiešs un acumirklīgs, raizes tikpat tiešas un ātri gaistošas. Viese 3, 175.

2. *Pilnīgi atbilstošs (kam); arī precīzs.* Tiešā proporcionalitāte mat. — *proporcionalitāte, kurā abi mainīgie lielumi palielinās vai pamazinās.* Tieši proporcionāls mat. — *tāds, kas ir saistīts tiešā proporcionalitātē.* □ Pret naidu — naids! Lai cirtiens tiešs, Kas pīšļos satriec labā postītāju! Pēlmanis 3, 103. Vairākas mīnas krita ļoti precīzi. Divas iekrita tieši ierakumā. A Grigulis 9, 121. Vācu artilērijas šāviņi krita tieši strautā. Milzīgi melnu dubļu kūļi, dzeltenas alkšņu saknes un ūdens šļakatas triecās gaisā.. Lēmanis 4, 44.

3. *Pilnīgi atklāts, arī nelieku|ots (par cilvēku).* □ ..šai brīdī viņš [draugs] Matsonam atgādināja to pašu puisi no mazpilsētas vidusskolas, kurš bija tik tiešs un taisnīgs.. Zigmonte 9, 90. ..Nora domā, viņi vēl pārāk tieši. Nav saskārušies ar lielo dzīvi un nezina, ka tajā ir ne tikai taisni ceļi vien. Spāre 6, 270. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Vizmai neienāca prātā melu iespēja. Un, ja arī ienāktu, diezin vai viņa to izvēlētos. Vizmai reizēm bija nevēlami tiešs raksturs. Zigmonte 5, 49. ..pelēko acu skatiens bija smīnīgs un izaicinoši tiešs. PL Siev 85, 5, 17. Tagad viņš jau varēja atklāti, tieši ielūkoties visu klātesošo sejās. Bērce 3, 107. // *Tāds, kam ir raksturīgs atklātums, arī tāds, kas ir bez aplinkiem (piemēram, par izteikumu, tekstu).* Tieša kritika. □ Elvīra paskatījās uz Sprūdi un tad uz Zvirbuli. Šķita, ka tik tiešs jautājums viņu pārsteidza. Jansons 4, 613. Egles seja sagura un kļuva pelēka, kā arvien, kad vairs nevarēja izvairīties no tiešas sarunas par paša slimību. Birze 5, 138. Tagad Madim vairs nebij iespējams atteikt. Tā būtu krāpšana, kodīga zobgalība, tiešs apvainojums. Plaudis 3, 288. «Un kā tev beigu beigās tomēr iet ar mazo Ine-

sīti?» — «Liec tu man mieru ar to skuķi,» Lūsis atsaka ļoti tieši, Birutai liekas — pārāk tieši. Zigmonte 4, 194.

4. val. *Tāds, kas attiecas uz darbības objektu; neatgriezenisks (3).* T. darbības vārds.

○ Tieši (arī pašā) laikā — a. *Vajadzīgajā brīdī, momentā.* b. *Tā, ka ir piemērots, atbilstošs (par apģērbu, apaviem).*

Sk. tiešām, tieši.

tiešums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → tiešs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kaut atbalsij ir visas balss īpašības, trūkst tomēr tiešuma, kam modināt, satraukt, aizdedzināt. Rozītis 2, 17.

2. *Vispārināta īpašība → tiešs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Skatiena t. □ ..viņš slēpa savu skatienu, bet palika iespaids, ka viņa pelēkās acis pamana visu, jo pēkšņi pavērās Alisē ar tādu tiešumu un atkal novērsās, ka viņai šķita — šis cilvēks vienā acumirklī ir uzzinājis, ko viņa domā. Gulbis 4, 83. Katrā [aktrises] vārdā, katrā kustībā — tiešums. Ne melu, ne viltības. Vienīgi kautra šķelmība mazulietiņ.. Dzene 3, 54.

tievgalis, -ļa, v. *Tievākais (auga daļas, parasti stumbra, zara) gals; daļa (kokmateriālam), ko veido šāds gals.* □ ..lazdas, ar resgaļiem ierāktas zemē, bet ar tievgaļiem sasietas augšgalā kopā, izveidoja būdas skeletu. Ērgle 1, 229. Dažs [egles] zars sadalījies dakšveidīgi, cits tievs un garš, ar sveķainu pampumu tievgalī. Caune 1, 9. Tēvs ar pamatīgu mietu stājas baļķim pie resgaļa, mēs.. — pie tievgaļa. Indrāne 7, 126. // *Tievākais (priekšmeta, veidojuma) gals.* Kārts t. Tapas t. Šautenes stobra t. Labības kūļa t. □ Bomja tievgaļa diametrs maz atšķiras no resgaļa diametra. Bomjus lieto kā sviras, atbalstus vai stutes. Sterns 2, 70. ..nāca [no smēķētāja mutes] kupls dūmu mutulis un dīvains, vijoles atslēgai līdzīgs ķeburs, kas tika izzīmēts gaisā ar pīpes tievgali. Kalndruva 5, 128. ..cukurs gan palicis par kapeiku mārciņā dārgāks, bet kad dabūja galvai no tievgaļa, kur tas cietākais, tad tik daudz arī neizgāja. Upīts XI, 275.

tievinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → tievināt.* Stieņa t.

tievināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) viscaur vai kādā daļā kļūst tievs (1) vai tievāks.* T. kārti. T. tapu. □ ..kolhozā.. vīriem lika taisīt grābekļu zariņus. Brauc no pilsētas.. strādnieki, lai ar nazīti tievinātu puķīšus. Cīņa 81, 235, 3.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst tievs (2) vai tievāks.*

tievināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos. **1.** parasti 3. pers. *Refl. → tievināt (1); tikt tievinātam.* Pavediens tievinās.

2. *Refl. → tievināt (2).*

tievkājains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir tievas kājas.* □ ..puiši neskatīsies uz viņu [meiteni] ar sajūsmu, viņiem pašiem ir savas skuķes, tievkājainas, vidukļiem kā lapsenēm.. Zigmonte 15, 69.

tievkājis, -ja, v.; **tievkāje,** -es, dsk. ģen. -ju, s. *Tas (tāds), kam ir tievas kājas.* □ Vēl lielākas raizes sagādāja mazā tievkāje. Sākumā viņa grieza pret aparātu [fotoaparātu] muguru, tad centās paslēpties aiz Austras, bet pēdīgi aizgāja nezin kur projām. Kalndruva 5, 238. Rāmā līcītī, ko no augšas gandrīz nosedza saliecies vībotnes kāts, dejoja tievkājis zirneklis. Viese 2, 71.

tievkakla, ģen., nelok. *Tāds (parasti trauks), kam ir tievs kakls.* T. pudele.

tievkaklains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir tievs kakls (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* Tievkaklaina dzērve. // *Par traukiem.* □ Te [istabā] atradās daudz izrakstītu audumu, grāmatu,.. tievkaklainu krūku no māla un stikla. Bendrupe 2, 71.

tievkaklis, -ļa, v.; **tievkakle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Tas (tāds), kam ir tievs kakls (parasti par dzīvniekiem).* T. stārķis.

tievkoks, -a, v.; mežs. *Koks, arī kokmateriāls, kam šķērsgriezums ir samērā mazs.* Priežu tievkoki. Skuju t. Tievkoku mežs. □ ..sazāģējot tievkokus 85 centimetru garumā, tos varētu apstrādāt ar lobmašīnu.. Rīgas B 71, 4, 1.

tievs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tievi. 1.** *Tāds, kam ir samērā mazs šķērsgriezuma laukums (par cilindrveida, gareniem priekšmetiem, veidojumiem, to daļām); pretstats: resns.* T. zīmulis. T. vads. Tieva caurule. Tieva aukla. Tievi zari. Tievā zarna anat. — *gremošanas trakta daļa no kuņģa līdz resnajai zarnai.* □ Vēlīnie mieži izdzeltēja, lini palika tieviem galiem un klāņaini. Upīts 4, 125. Zaķis.. iznesa [no meža] tik tievu žagariņu, ka lapsai nebija ko pārlauzt. LTP 58. ..tajā [verandā] knapi pietika vietas šauram dīvāniņam, diviem krēsliem un puķu galdiņam, kas balstījās uz tievas, izvīrpotas kājas. Lapsa 7, 45. No skursteņa tievā strūkliņā kāpj dūmi.. Viese 5, 5. Tievajās zarnās uzsūcas sagremotā barība, šķidrums, gremošanas sulu komponenti, medikamenti un baktēriju toksīni. Ves 81, 11, 12. // *Tāds, kura stumbram ir samērā mazs šķērsgriezuma laukums (parasti par kokiem).* □ ..meitene pamana skalu sētiņā uz robežas starp ietvi un zālāju mazu, tievu, tikko saredzamu ozoliņu, gaiši zaļām robotām lapiņām. Rinkule 5, 108. Tievi koki viegli lokāmi. LSP(N) 255.

2. *Tāds, kam ir samērā mazs apmērs, maza masa, arī tāds, kas ir vājš, slaids (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeņa daļām).* Tieva meitene. T. viduklis. Tievas kājas. Tievas rokas. Tievs kā skals (arī kā diegs) — *saka par ļoti kalsnu cilvēku.* Tievs kā lapsene — *ļoti tievs (par cilvēku).* □ Jakobīne: Ak tad jūs esat tas... Minhauzens? Es jūs biju iedomājusies kā resnu žūpu, bet izrādās, ka jūs esat tievs kā kurts. Zīverts 1, 237. ..tur [liedagā] kāds jauneklis — tievs, izstīdzējis, kā brūns spalvaskāts, pamests smiltīs.. Talcis 5, 81. Kad krustmāte stāvēja, noliekusies pār burkānu dobēm, šķita, ka tās tievais, izkaltušais augums tūlīt viduklī pārlūzīs.. Lubējs 1, 118. Blakus Kaspara resnajiem, nobrāztajiem pirkstiem laivas malā ieķeras baltas rokas ar gariem, tieviem pirkstiem kā sievietei. Līvs 2, 61. Pastiepies zēns bija diezgan garš, bet šis

garums nāca uz resnuma rēķina, tamdēļ Jēkapēls bija tievs kā skals. Jaunsudrabiņš IIIa, 311. . . tur dzīvoja viens no mūsu klases zēniem — Brunis, kalsns puišelis, ar brillēm, tievs kā diegs, bet gudrs kā profesors. J Plotnieks 4, 15. // ar not. galotni. *Tāds, kura ķermeņa vai kāda orgāna šķērsgriezuma laukums ir mazāks nekā citiem īpatņiem attiecīgajā sugā, kārtā u. tml. (parasti par augiem).* Tievais donis.

3. sar. *Tāds, kam ir augsts tembrs (par skaņu).* □ «Made!» viņš iespiedzās pa durvīm ēdamistabai pāri. . Balstiņa dusmās divreiz tievāka kā parasti, bet. . dzēlīga. «Kur tu to pogu atkal esi nogrūdusi?» Upīts 9, 473.

tievstobra, ģen., nelok. *Tāds, kam ir samērā tievs stobrs (par šaujamieročiem).* T. lielgabals.

tievstumbra, ģen., nelok. *Tāds, kam ir samērā tievs stumbrs (parasti par kokiem).* T. priede.

tievulis, -ļa, v.; **tievule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Tievs cilvēks vai dzīvnieks.* □ Tievulis. . nedzirdēja zaimus un apsaukāšanos. Purs 11, 129.

tievums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t i e v s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Dzīpara t. Stieples t. Kārts t. □ Ar [ecēšu] zaru tievumu un to galu smailumu ecēšu darba dziļums palielinās. Apsīts 1, 237.

2. *Vispārināta īpašība → t i e v s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Māte nobrīnījās par manu [meitenes] bālumu un tievumu un, izdzirdusi, ka es arī klepoju, nobijās, vai man tik neesot piesities dilonis. Zālīte 5, 125. «Bet diezin vai tu vispār tik garš izaugsi? Un kur tu tievumu ņemsi? Nekad tu nebūsi tievs. Tu būsi resns.» U Plotnieks 1, 15.

tiflopedagogs, -a, v.; **tiflopedagoģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Tiflopedagoģijas speciālists.*

tiflopedagoģija, -as, s.; parasti vsk. *Defektoloģijas nozare, kas pētī neredzīgu un vājredzīgu bērnu mācīšanu un audzināšanu.*

tiflopedagoģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tiflopedagoģiski.** *Saistīts ar tiflopedagoģiju, tai raksturīgs.*

tiflotehnika, -as, s.; parasti vsk. *Redzes defektu korekcijas un kompensācijas tehnisko līdzekļu kopums; šādu līdzekļu izstrāde.*

tiflotehnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tiflotehniski.** *Saistīts ar tiflotehniku, tai raksturīgs.*

tifozs, -ais; s. -a, -ā. *Saistīts ar tīfu, tam raksturīgs; tīfa izraisīts.* Tifozas parādības.

tīfs, -a, v. *Viena no akūtām infekcijas slimībām, kam raksturīgs ilgstošs drudzis, apziņas traucējumi.* Atguļas tīfs — *akūta infekcijas slimība, kam raksturīgi atkārtoti drudža periodi.* Izsitumu tīfs — *akūta infekcijas slimība, kam raksturīgs smags slimnieka vispārējais stāvoklis un izsitumi uz ādas.* Vēdera tīfs — *vēdertīfs.* □ Patversmē saslima daži bērni. Ārsts konstatēja tīfu. Paegle 4, 229. Toreiz tīfs viņu bija nogāzis no kājām, un lazaretes sanitāri, uzskatīdami Krastiņu par mirušu, bija to novietojuši šķūnī grēdā pie citiem, kas gaidīja kapračus. Vilks 5, 76. Tādas slimības kā mēris, holera, bakas, dažādie tīfi radīja neiedomājamu postu tautām. . Zv 52, 8, 11. Dēls. . saslima. Ļoti smagi saslima — izsitumu tīfam pievienojās vidusauss iekaisums. Talcis 8, 27. 1900. gadā sliktā ūdens dēļ Rīgā ap 2000 cilvēku saslima ar vēdera tīfu. Zv 79, 21, 6.

tīģelis, -ļa, v. **1.** *Ugunsdroša materiāla trauks, ko lieto, parasti metāla, kausēšanai, kausējumu iepildei, arī dažādu vielu karsēšanai vai sakausēšanai.* Porcelāna t. Māla t. Platīna t. Lietuves t. □ 50% no grafīta ieguves izlieto ugunsizturīgu tīģeļu izgatavošanai, kuri nepieciešami krāsaino metālu un tērauda liešanai. Upīte 1, 49. Liesmās kūst metāls. Pa renīti kā sīka urdziņa tīģelī satek spoži sudrabots metāls. Cīņa 83, 88, 2.

2. poligr. *Iespiedmašīnas metāla plātne, kas piespiež papīru pie iespiedformas; arī attiecīgā iespiedmašīna.*

tīģeļkrāsns, -krāsns, dsk. ģen. -krāšņu, s. *Speciāla krāsns, parasti metāla, kausēšanai, sakausēšanai vai karsēšanai tīģeļos.* □ Tīģeļkrāsnī gāzes liesmā izkausētais alumīnijs zvīļo spoži kā saule. No krāsns dveš karstums. Cīņa 79, 145, 1.

tīģeļprocess, -a, v. *Process, kurā, parasti metālu, kausē, sakausē vai karsē tīģeļos.*

tīģerāda, -as, s. *Tīģera āda (parasti kažokāda).* Tīģerādas paklājs. Tīģerādas kažoks.

tīģerēns, -a, v. *Tīģeru mazulis.* □ Ja izdodas uziet tīģeru māti ar bērniem, tad vispirms jāatšķir tīģeriene, bet pēc tam jāķeras klāt tīģerēniem. Cīņa 76, 90, 4.

tīģeriene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Tīģeru mātīte.* □ Kādā no Amerikas zooparkiem mīt Bengālijas tīģeriene, kas ir rekordiste pēcnācēju skaita ziņā. Nesen viņa kļuvusi par māti astoņiem tīģerēniem. . Sk Ģ 80, 11, 37. pārn. . . es nokaunējos par saviem tīkojumiem pēc pilnības un izvēlējos būt tikai tīģeriene. Bet, izraudzījusies būt tīģeriene, es atģidos, ka tad vajadzētu pārāk daudzus saplosīt. . Ezera 18, 119.

tīģerīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīģerīgi.** *Saistīts ar tīģeri, tam raksturīgs; tīģerisks.* □ Es gāju garām dzērienu veikalam. Un, vai varat iedomāties, no turienes tīģerīgā gaitā izslīdēja Reinis. . Zigmonte 17, 195.

tīģeris, -ra, v. *Liels, ļoti spēcīgs plēsēju kārtas kaķu dzimtas dzīvnieks ar oranži dzeltenu, melni svītrotu apmatojumu.* □ Dresētājs nedrīkstēja baudīt reibinošus dzērienus, jo tīģeri saoda alkohola smaržu pat pēc trim dienām un necieta savā sprostā dzērājus. Bels 5, 8. . . tur [taigā] kuplo dižegles. . un kopā ar vērtīgo kažoku īpašniekiem sabuļiem mīt pats svītrainais džungļu karalis — Usūrijas tīģeris. Zv 80, 16, 20. Tālajos Austrumos Pieamūras Usūrijas taigā strādā tīģeru mednieki — reti sastopamas un bīstamas profesijas pārstāvji. Cīņa 81, 191, 2. sal. Zem oglēm vaidēja ievainotais zēns. Viņam pāri kā satracināts tīģeris kārpījās un elsoja izmisis vīrs. Lācis 15, 390.

tīģerisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīģeriski.** *Saistīts ar tīģeri, tam raksturīgs; tīģerīgs.* Tīģeriska veiklība. □ . . cilvēki nevarēja saost īpatnēji tīģerisko aromātu, kas allaž sekoja dresētājam, . . bet suņi to saoda vienmēr un

piesargājās no dresētāja, it kā viņš būtu tīģeris. Bels 5, 8.

tīģerlilija, -as, s. *Liliju dzimtas sīpolaugs ar nokareniem, lieliem, dzeltensarkaniem un melni punktētiem zvanveida ziediem.* □ Šopavasar parkā paredzēts .. iestādīt ziemcietes: .. tīģerlilijas, sirdslapu doronikas .. Lauku Dzīve 76, 3, 23.

tik¹, nenoteiktais skait. *Norāda uz iepriekš minētu, zināmu (kā) daudzumu, skaitu.* Cik viesu gaidīts, tik sanāca. // parasti atkārtojumā «tik un tik». *Lieto, lai norādītu uz daudzumu, skaitu, ko (parasti runā) nenosauc tieši, bet kas izriet no konteksta vai situācijas.* □ Laime — tā jūsu izpratnē ir tik un tik kilogrami desu tai gadā un tik un tik zābaku tai gadā — «sasniegsim to un būsim laimīgi». Mīļais Cepurniek, tas taču ir absurds. Skujiņš 5, 16. «Vajag [runāt] tā kā Krūklis. Izplātās sapulcē: es apņemos nobarot tik un tik bekonus, es tā un tā!» Kalndruva 2, 64. Zemgales kolhozos (ne vienā vien) cukurbietes kopj sezonas strādnieki. .. Ierodas, vienojas ar valdi — novāksim cukurbietes par tik un tik rubļiem hektārā. Stulpāns 2, 81.

tik², apst. **1.** *Savienojumā ar adjektīvu vai apstākļa vārdu norāda uz īpašības, pazīmes, tās izpausmes, parasti augstu, pakāpi.* □ .. tik drausmīgu smaržu viņš oda pirmoreiz mūžā. Ziedonis 15, 8. «Kas ar mums notiks, Arni?» Šķita, ka Nora to jautātu pati sev, tik klusi viņa to pateica. Līvs 1, 47. Tik smaga oša laiva, Tik smagi straumi šķeļ, Tik daudz no sevis pašas, Tik daudz no sava sapņa Šai gaitā jāatšķeļ. Kaldupe 16, 51. Iedomāsimies, ka Saule un tai tuvākās zvaigznes ir tik lielas kā plūmes. Ikaunieks 1, 10. // *Savienojumā ar nenoteikto skaitļa vārdu norāda uz daudzuma pakāpi.* □ «Kādēļ tu sien tik daudz slotu, kaut ļaudis pērk pamaz?» kādu dienu sacīja bākas sargs, nogājis krastā. Kaldupe 6, 129. Tik daudz ir pagājis dienu, Kas mani no tevis šķir .. P Bārda 2, 140. Un soļojot nedrīkst sūroties, Ka biedru tev apkārt tik maz .. Ļūdēns 4, 153.

2. *Savienojumā ar verbu norāda uz darbības, stāvokļa izpausmes pakāpi.* □ Kas tagad vairs par perēšanu, kādi tur cāļi līdz rudenim varēja izaugt .. Tik būs, kā visu to olu pērkli izķēzīs ... Upīts 4, 251. Tik dabūja Zane atpūsties kā dažas stundas, paguļot uz salmiem pirtiņā. Sakse 2, 28. // *Savienojumā «ne tik», parasti teikumos ar noliegtu verbu: norāda uz darbības, stāvokļa zemu izpausmes pakāpi vai to noliegumu.* □ No apdrošināšanas biedrības tikpat kā nekas! Sola tikai simt rubļu. Ja sūdzēšot pie tiesas, nedabūšot ne tik. Sēlis 4a, 103. Teņa dabā nopietnības jau gandrīz nemaz nebij, nu piespiests viņš nespēja iemantot tās vēl ne tik .. Kaudzītes 1a, 216. Nu, un, kad nu viņas mājās neesot, tad jau šis [zēns] pie vietas neturoties ne tik! Pārnācis vēlāk par viņu .. Ezera 17, 151.

3. *Virsteikumā norāda uz (kā) izpausmes pakāpi, ko konkretizē apstākļa palīgteikums.* □ .. lēnītēm sūcu saldenskābo padzērienu [bērzu sulas], kas likās tik auksts, ka sala zobi .. Ezera 15, 11. Viņš .. laikiem gulēja tik kluss, it kā istabā viņa nemaz nebūtu. J Kalniņš 8, 35. No mums paliek vienīgi tik, cik mēs pret tumsu spējuši, cik tajā gaismu sējuši. Savu. Purvs 4, 94.

○ Tik tikko — a. *Norāda uz loti neintensīvu, nerezultatīvu darbību, stāvokļa izpausmi.* □ Priekštelpā dega vārga spuldzīte, tik tikko izkliedēdama pustumsu. Ezera 1, 153. Irbi nodod tās uztraukums — tik tikko sadzirdami kluksti. Ja putns sēž zarā turpat tuvumā. Gūtmanis 1, 51. Man Sevana gliemežvāks galdā šķiet ezera līmenis zaļganzils. Tas vētrā tik tikko ir valdāms .. Sudrabkalns 3, 332. b. *Norāda, ka kas ir sasniedzis tikai kāda stāvokļa, kādas kvalitātes robežu.* □ .. termometrs tik tikko plusos, lietus, vējš. Liesma 82, 3, 8. c. *Savienojumā ar noliegtu verbu norāda, ka nenoliegtā verba nosauktā darbība, stāvoklis ir iespējams, bet tomēr neīstenojas.* □ Kalna slīpumā pēkšņā ragavu svērienā stūres bomis tik tikko nenotrieca no kājām domās nogrimušo Dzeni. Niedre 10, 276. Bet nezin kā gadījās — nomuka sandale. Tik tikko nenolikos garšļaukus uz perona. Bundzeniece 1, 4. d. *Nupat; arī nesen.* □ No čaumalas to nepasacīt, Kāds īsti rieksts tik tikko plūkts. Purvs 4, 64. .. Un ausma tik tikko bij sākusi bālēt. Vanags 12, 13. Tik vien — *norāda uz (kā) daudzuma, arī intensitātes ierobežojumu, samazinājumu.* □ Savādnieks, kam tik vien tās iedzīves kā noplucis suns, pa galu lādējama medību bise, kāds lamatu saišķis .. Gūtmanis 2, 105. Tik vien varam nopelnīt kā dienišķai maizītei, bet labi, ka tā. Zālīte 5, 79. «No brandavīna tik vien ir kā nelaba smaka visapkārt un otrā rītā nelaba dūša,» viņš mēdza sacīt. J Kalniņš 8, 109. Tik pat novec. — *tikpat.* Tik ko novec. — *tikko.* Par tik nevēl. — *tik.* □ «.. par cik jūs, kalpi, būsiet stipri savas tiesības aizstāvēt, par tik jūsu ilgas pēc zemes piepildīsies.» Sēlis 4a, 153.

tik³, vienojuma saiklis; parasti atkārtojumā «tik — tik»; novec. *Saista divus vai vairākus vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas, norādot uz to līdzīgumu.* □ Ko nu par grāmatu! Tik drukātu, tik rakstītu lasīja, ka prieks dzirdēt. Brigadere 2, 182. Mēs neesam nekā tuvāk pārrunājuši par mūsu turpmāko dzīvi, un tomēr mēs visi esam par to skaidrībā, tik viņas vecāki, tik mans sirmais, klusais tēvs, tik viņa, tik es. Birznieks-Upītis 6, 278. Viņi visi — tik māte, tik meita — kopā ēda un .. dzēra. ME IV, 182. // savienojumā «tik — kā». *Saista vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas, vienlaikus norādot arī uz salīdzinājumu starp saistāmajiem locekļiem vai to kopām; tiklab — kā; kā — tā.* □ Peldēšana nebija ērta, jo tik rokas, kā kājas bieži sitās pret akmeņiem. Birznieks-Upītis 6, 206. Drēgnais mitrums tik lopu, kā cilvēku uzturēja pastāvīgā kustībā. Brigadere 2, 331. .. katrs acumirklis tai darba aizņemts, tik saimnieka, kā kunga darbā, tik dienā, kā naktī. Birznieks-Upītis 6, 39. // vienojuma pāru saikļa sastāvdaļa, savienojumā «ne tik — bet arī». *Ne tikai — bet arī.* □ .. nu tak atradu [ceļa] biedreni, kas

man varēja stāstīt par Andra tēva izvadīšanu. Un ne tik par to vien, bet arī par viņa dzīvi nabagmājā, jo šī sieviņa.. bija arī pati šīs mājas iemītniece. Apsīšu J 3, 62.

tik⁴, part. **1.** *Lieto, lai ierobežotu vārda vai izteikuma nozīmi; tikai (1).* □ ..Gaitiņi.. pārdeva visu, paturēdami sev tik vienu zirgu un vienus ratus. Kaudzītes 1a, 208. ..tai [Laimei] sniedzās pakaļ daudz bālu roku, bet viņa varēja parādīt tik tukšu priekšautiņu. K Skalbe 1, 61. Visapkārt, kur ērglim tik lidot, neviena krūma, ne stumbra. Krūklis 9, 54.

2. *Lieto, lai pastiprinātu vārda vai izteikuma nozīmi; tikai (2).* □ Vajaga tik izlīst uz vēdera augstai dēļu sētai pa apakšu, un tad var strādāt vaiga sviedros. Brigadere 2, 113. Upes dunēšana lēnā — Vienmēr tik uz priekšu vien. E Plaudis 5, 30. Bet Usma — nu tas tik ir ezers! Cik skaļš un plašs! Zunde 1, 6. Tik tiešām kā saku: to meitu precēšu. ME IV, 181.

3. saikļa nozīmē. *Saista salikta sakārtojuma teikuma komponentus pretstatījuma sintaktiskajā attieksmē, vienlaikus norādot uz otrā komponenta satura norobežojumu; tikai (3).* □ Miķelis: Kungs, es mīlu Biti, Par sievu gribu ņemt, Tik viņa nenāk. Ļūdēns 5, 50. Tu esi dižus darbus darījis, Tik neesi neko vēl pabeidzis. Sudrabkalns 1, 95. ..kādreiz pienāks varbūt tāds brīdis, kad sastaps krasts: gan jūru, laivu, gan, mīļā, tevi, tik manis, manis tur nebūs vairs. Auziņš 3, 83. // *Saista patstāvīgu teikumu ar iepriekšējo kontekstu, norādot uz šī teikuma satura pretstatu, norobežojumu.* □ Ķēniņš bij viens. Tik mazā princese Ilzīte bij pie viņa. K Skalbe 1, 92. Ko esi [vecais gads] ļaudīm laba darījis? Tik asinis un sviedrus sarijis. Sudrabkalns 1, 94.

○ Tik un tā (arī tā kā tā, retāk tā vai tā) — *saka, lai izteiktu apgalvojumu par ko, kas noteikti ir, būs, notiks.* □ «Tā tu no viņiem neizbēgsi, tik un tā atradīs,» tēvocis runāja, «rītā būs klāt kā likts.» Dripe 2, 152. Tik un tā, kas bijis, to neizdzēst, Tik un tā vienmēr jāiet tālāk. Osmanis 4, 18. Tik vien novec. — *tikai.* □ Es vienu veprēnu vedu [uz tirgu] augustā, kad uz gaļām tukšais laiks, stendos tik vien tādas vecas, zilas govis.. Belševica 1, 50. Maija sēdēja kā pamirusi, tik vien sārtums viņas vaigos kļuva arvien dziļāks, un uz viņas pieres parādījās lielas sviedru lāses. J Kalniņš 8, 208.

tik⁵, izsauk. *Parasti savienojumā «tik, tak»: lieto, lai atdarinātu troksni, kas rodas, piemēram, darbojoties pulksteņa mehānismam.* □ ..pulksten's [pulkstenis] reizi [reiz] notecēs, «Tik tak», reiz mitēsies.. Pērsietis 1, 80. Tik-tak. Tik-tak. Kāds tornī sit Un tava mūža mirkļus skaita. Tik-tak. Laiks nepielūdzams rit. Vanags 13, 107. ..Artūrs pagrūda pendeli vienreiz, otrreiz, tas dažas reizes pašūpojās — tik-tak —, un tas arī viss, pulkstenis negāja. J Kalniņš 10, 261. // *Parasti atkārtojumā «tik, tik»: lieto, lai atdarinātu paklusu, īslaicīgu troksni, kas rodas, piemēram, kam sīkam atsitoties pret ko.* □ Tik, tik, tik — no uztraukuma krūtīs kā ar mazu āmuriņu klauvēja sirds. Grīva 11; 13.

tikai, part. **1.** *Lieto, lai ierobežotu vārda vai izteikuma nozīmi.* □ Šoreiz tas nav azarts, kas atzīst tikai vienu — uzvarēt vai krist.. Brīdaka 9, 14. Bet vienīgais, ar ko Artūrs drīkstēja runāt, bija Robis pats. Tikai viņš. Dripe 2, 160. Zemrībo: Monikas jaunkundze, Monikas jaunkundze, jūs jau atkal raudat, kas jums noticis? — Monika: Es nemaz neraudu. Es tikai šņaucu degunu. A Eglītis 1, 105. // *Savienojumā «ne tikai»: norāda uz kā cita iespējamību, pieļāvumu.* □ Darbs viņam kļuvis patiesi radošs. Īsti radošs, ne tikai vārdos tāds. Liesma 76, 5, 6. Nāk jauna diena? — Jā gan, un sola Ne tikai laimi, ne tikai prieku. Auziņš 9, 102. Ne tikai dienu, ne tikai mūžu Zem debesīm zilgām, Divus mūžus, trīs mūžus, Daudz ilgāk. Ļūdēns 4, 69.

2. *Lieto, lai pastiprinātu vārda vai izteikuma nozīmi.* □ «Un tad jau, pats zini, atkal sāksies darbs. Tikai neguli.» Vilks 5, 62. Bet ozoliņš neizbijās, Jaunas vasas dzina un zēla, Tīri vai pirkstgalos cēlās, Lai tikai ātrāk uz augšu tiktu, Lai tikai starp smilgām nepaliktu. Elksne 7, 60. «Šogad tā nav zāle, bet kāposti. Kad tikai nu bez lietus [sienu] dabūtu zem jumta.» Upīts 4, 205.

3. saikļa nozīmē. *Saista vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas pretstatījuma sintaktiskajā attieksmē, vienlaikus norādot uz satura norobežojumu.* □ Jukums bija klusas, labsirdīgas dabas, tikai pārāk bikls un bailīgs. Jauno v 58, 116. Pusaudži abi vienā balsī apgalvoja, ka cilvēkus mežā neesot redzējuši, tikai vilku. Mauliņš 2, 111. Kaimiņu māte saslima, un viņai nebija radu, tikai govs, un nu govs bija jānodod. Ziedonis 17, 33. // *Saista salikta sakārtojuma teikuma komponentus pretstatījuma sintaktiskajā attieksmē, vienlaikus norādot uz otrā komponenta satura norobežojumu.* □ Lūša pēdas atgādina kaķa pēdas, tikai tās ir lielākas. Medn 45. ..vasarājs dīga smuki, tikai viens krietnāks lietus gan vajadzīgs.. Upīts 4, 700. «Ņemiet, pavisam labs pulkstenis, tikai apstājies!» Dripe 2, 181. // *Saista patstāvīgu teikumu ar iepriekšējo kontekstu, norādot uz šī teikuma satura pretstatu, norobežojumu.* □ Pirksts [Andram] vairs tik traki nesāpēja.. Tikai nejauki vārīgs bij, biksēm nedrīkstēja piedurt. Upīts 4, 116. «Es varu nedēļām un gadiem par viņu nedomāt, un Zandas vienkārši nav. Tikai redzēt es viņu nedrīkstu.» Līvs 2, 143. Tā [zelta] pietiktu vienam Vai tūkstotim ļaužu. Tikai ne visiem. Ļūdēns 4, 64.

4. vienojuma pāru saikļa sastāvdaļa. *Savienojumā «ne tikai — bet arī»: saista divus vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas vienojuma sintaktiskajā attieksmē, norādot uz saistījuma iespējamību.* □ Vai tagad jūs, draugi, zināt, kas ir mistrāls? Tas ir vējš, kas spēj atnest ne tikai nelaimi, bet arī laimi. Grīva 9, 118. Taive dzird ne tikai to, kas notiek klasē, bet arī pagalmā un dārzā. Kaldupe 4, 61. // pareti. *Savienojumā «ne tikai — arī» saista divus vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas*

vienojuma sintaktiskajā attieksmē, norādot uz pievienojumu. □ Ne tikai ciemiņi paši, arī godību saimniece Rimšas Tija bij apmierināta.. Upīts 4, 240.

tikām, apst. **1.** *Tikmēr (1).* □ Tikām tuvojās rudens, un, kaut gan saule vēl sildīja laipni, bet ceļa gājēju ēnas kļuva garākas.. K Zariņš 1, 57.

2. *Tikmēr (2).* □ Māte: Es tikām lūdzu, tikām lūdzu, kamēr tēvs bij ar mieru, lai tu viņu pats ar savu roku atkal aizvedot uz istabu. Blaumanis 6, 412. Konkistadori vajāja bēgļus un kapāja tos tikām, kamēr piekusa viņu zirgi. Lielais 2, 108. ..tie [aizkari] ir mazgāti tikām, kamēr kļuvuši pelēcīgi un jau tā plānais, lētais audums kļuvis pavisam šķidrs. Zigmonte 1, 110.

3. *Tikmēr (3).* □ Kamēr Prātnieks raisīja zirgu vaļā.., tikām jau Švauksts piebrauca savu ar visiem zvārguļiem.. pie durvīm.. Kaudzītes 1a, 108. Kamēr dzīvo, tikām mācies. LSP(N) 65.

○ Tiku tikām — a. *Daudzas reizes, ļoti bieži.* □ Mūs nepārsteidza tas, ka arājs sit zirgu. Ak, to mēs bijām redzējuši tiku tikām. J Kalniņš 2, 205. Panamas kolonisti alkatīgi uzklausīja vilinošās vēstis [par zelta atradnēm]. Viņi jau bija tiku tikām klausījušies par Kortesa apbrīnojamo veiksmi Meksikā.. Lielais 2, 14. b. *Pilnīgi pietiekami, papilnam.* □ Te nu būtu telpas pieticis tiku tikām arī Rozei [sunim].. Jaunsudrabiņš 8, 90. Šais gados Marija tiku tikām domās pārstaigājusi savu mūžu.. Indrāne 2, 460. Rītā tas var izgulēties tiku tikām. ME IV, 186.

tīkams, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīkami.** *Tāds, kas izraisa patiku (1); patīkams.* T. ceļabiedrs. T. aromāts. T. nogurums. □ Kādreiz viņš bijis skaists un stalts, un visādi tīkams jauneklis. Zigmonte 18, 69. Svešais prom vēl netaisījās; viņš apskatīja Mežlaukus, it kā novērtēdams saimnieku turību un labklājību. Mājas atstāja tīkamu iespaidu. Kaijaks 2, 55. ..valga sūna tīkami vēsina basās kājas.. Caune 5, 202.

tikdaudz, apst. *Tik daudz.* □ Beigās Grīntāls ar zīmju valodas palīdzību izzināja tikdaudz, ka laivā ne vairāk kā septiņus cilvēkus varot uzņemt. Blaumanis IIIb, 248. Viņš [pulkstenis] maksā četrpadsmit latu, un varbūt, varbūt man kādreiz izdosies tikdaudz sakrāt. Lēmanis 9, 47.

tikiem, dsk. dat., instr.; nenoteiktais skait.; sar. *Norāda uz iepriekš minētu, zināmu (kā) daudzumu, skaitu; norāda uz iepriekš minētu, zināmu pulksteņa laika momentu.*

tikkārt, apst.; pareti. *Tikreiz.*

tikko, apst. **1.** *Norāda, ka kas ir veikts, noticis tuvā pagājušā laikposmā, laika momentā.* □ ..Drēģis bailīgi piespiež roku kabatai, kurā paglabāta tikko saņemtā aploksne ar prēmiju. Līvs 1, 32. Bet rozes jauki smaržoja un izskatījās kā tikko grieztas... Skujiņš 5, 44. Vēl jau kā vasarā. Tikko pār slieksni augusts, un tā ir rūsa, kas pārstaigā labības laukus. Lisovska 6, 10. // *Norāda, ka ko veic, kas notiek pēdējā brīdī, mirklī.* □ Nāk krustmāte Amanda. Es tikko pagūstu sakārtot arī savu frizūru.. Brodele 17, 126. ..uzreiz gadījās tai [Annelei] pretī Aņus ar svešo meitu, ka tikko paspēja no kājām pabēgt. Brigadere 2, 149. ..[suns] iekaukdamies metās kaķītim virsū, un tas bēgot tikko izrāva savu kāju no viņa zobiem. K Skalbe 1, 86.

2. *Norāda uz samērā neintensīvu, nerezultatīvu darbību, stāvokļa izpausmi.* □ Garām jaunaudzei tikko sūnās saskatāma iet vāji iemīta taka. Gulbis 3, 141. ..tas [priekšstrādnieks] atvilkās pār sētsvidu tikko pazīstams, gandrīz tādu pašu kupri mugurā kā vecajam Līcim. Upīts 4, 209. Visus dārzeņus liek vārīties verdošā ūdenī. ..Ūdenim jābūt tik daudz, lai tas tikko pārsegtu dārzeņus. PL Siev 80, 5, 23. ..Aldis tikko varēja parunāt. «V-vilks! T-tepat krūmos!» viņš izgrūda. Bundzeniece 1, 52. // *Norāda, ka kas ir sasniedzis tikai kāda stāvokļa, kādas kvalitātes robežu.* □ Pirmā vasara ikvienam ganiņam ir ļoti grūta, ne vēl mazajai bārenītei, kurai bija tikko septiņi gadi. Jaunsudrabiņš 8, 97. // *Savienojumā ar nolieguu verbu norāda, ka nenoliegtā verba nosauktā darbība, stāvoklis ir iespējams, bet tomēr neīstenojas.* □ No ķēves raustīšanās rati padevās uz priekšu, un Stepiņš tikko nenokrita no vezuma. Birznieks-Upītis 6, 166. Sedlinieks trieca dūri galdā tā, ka niedres iemute tikko nenolēca zemē. Upīts 4, 165. Apāvies Oskars iznāca uz lieveņa un tikko nesadūrās ar saimnieci. Kalnruva 5, 57.

3. saikļa nozīmē. *Saista salikta teikuma komponentu ar palīgteikumu, norādot uz laika secīguma attieksmi starp tiem (palīgteikuma darbība notiek pirms virsteikuma darbības); tiklīdz, kolīdz.* □ Tikko bērns sāk apjaust pasauli, viņā šie dzirdētie vārdi «māmiņa» un «tētis» ar laiku iegūst konkrētu veidolu un kļūst nepieciešami. Sk Ģ 80, 2, 33. Tikko pēdām pusdienas, tēvs.. mudināja mani uz siena pļavu.. Goba 5, 50. Buncis, tikko atlaidās uz savas lažas, tā tūliņ arī aizmiga un sāka krākt. Birznieks-Upītis 6, 107.

○ Tik tikko — a. *Norāda uz ļoti neintensīvu, nerezultatīvu darbību, stāvokļa izpausmi.* □ Ilgām līdz aizlido Domas prom tālumā, Kur vakara sārtumā Tik tikko manāma Mirdz pirmā zvaigzne.. Strāls 4, 11. Irbi nodod tās uztraukums — tik tikko sadzirdami kluksti. Ja putns sēž zarā turpat tuvumā. Gūtmanis 1, 51. ..pa ceļam viņš izdzēra glāzi vīna, bet otrā dienā tik tikko eksāmenu nolika. Preilis 1, 68. b. *Norāda, ka kas ir sasniedzis tikai kāda stāvokļa, kādas kvalitātes robežu.* □ ..termometrs tik tikko plusos, lietus, vējš. Liesma 82, 3, 8. Tā balss,.. kas klusē, Reiz teikusi tev daudz; Kad mūžs tik tikko pusē, To biežāk velti sauc.. Auziņš 9, 37. c. *Savienojumā ar nolieguu verbu norāda, ka nenoliegtā verba nosauktā darbība, stāvoklis ir iespējams, bet tomēr neīstenojas.* □ Kalna slīpumā pēkšņā ragavu svērienā stūres bomis tik tikko nenotrieca no kājām domās nogrimušo Dzeni. Niedre 10, 276. Bet nezin kā gadījās — nomuka sandale. Tik tikko nenolikos garšļaukus uz perona. Bundzeniece 1, 4.

d. *Nupat; arī nesen.* □ ..Un ausma tik tikko bij sākusi bālēt. Vanags 12, 13. Reiz pasakai, tik tikko iesāktai, Es meklēju krāšņākos vārdus.. Kaldupe 2, 32.

tīkkoks, -a, v. *Verbēnu dzimtas koks (Indijā, Indoķīnā) ar ļoti blīvu, cietu koksni; tīks.*

tīklab, apst. **1.** novec. *Vienlīdz.* □ ..lasīt un rakstīt protot tiklab latviski un vāciski, drusku arī krieviski. K Zariņš 1, 130.

2. savienojumā «tiklab — kā (arī)»; saikļa nozīmē. *Saista vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas, vienlaikus norādot arī uz salīdzinājumu starp saistāmajiem locekļiem vai to kopām.* □ Tītarmāte ieskatīja, ka viņas bērni ir nesalīdzināmi pārāki tiklab par vistas cāļiem, kā arī par pīlēniem un zoslēniem. K Grigulis 3, 38. ..mežs glāba, bet bija arī neuzticams, katrā krūmā varēja nolīst tiklab bēglis, kā arī tie, kas viņam varētu uzbrukt.. Kaijaks 5, 9. ..lieti noder termoss, kurā saglabājas tiklab karsti, kā auksti dzērieni. PL Siev 86, 4, 23.

3. savienojumā «tiklab kā». *Tikpat*[2] *(4).* □ ..tie ar Ingu sajutās apvainoti, dibenistabā neaicināti, tiklab kā nemaz neēda un nedzēra.. Upīts 4, 240. Tad viņš sacīja pavisam nopietni: «Prāts man saka — cerību uz atlabšanu nav tiklab kā nekādu, un tomēr... Man tīkas domāt: varbūt... varbūt...» J Kalniņš 8, 95.

tīklaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Rastrs (1).* Lēcu t.

2. *Rastrs (2).*

tīklains, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīklaini.** *Tāds, kam ir tīklam (1) līdzīgi veidojumi.* Tīklainais pitons.

tīklājs, -a, v.; pareti. *Tīkls (4).* □ Pārnāca Kārlēns tikai ruden̄ī, kad zirnekļi bija ietinuši rugājus savos šķidrajos tīklājos. Birznieks-Upītis 6, 64. sal. Panti ar atskaņām un skaistām gleznām man reizēm izliekas kā spīdošs zirnekļa tīklājs, kas septembra vidū stiepjas no viena krūma uz otru.. Upīts IX, 276.

tīklaudums, -a, v. *Tīklveida audums.* □ ..fabrika.. apsolījusi mums piegādāt nepieciešamo tīklaudumu, kas joprojām ir moderns apdares elements jauniešu tērpiem. Pad J 85, 8, 2. Viena piedurkne ir, otras nav, gar vienu gurnu kūļājas kaut kāda mistiska stērbele gandrīz līdz grīdai.. Un visur tīklauduma strēmeles. Dripe 9, 79.

tīklblakts, -blakts, dsk. ģen. -blakšu, s. *Sīka augēdāja blakts ar šūnainiem priekšspārniem.* Dadžu t. □ Brūklenāju tīklblakts.. bieži sastopama uz brūklenēm, mellenēm, zilenēm un ir kaitīga. Latv dzīvn 132.

tīklecēšas, -u, s.; tikai dsk. *Vieglas ecēšas rušināmo kultūru sējumu un stādījumu kopšanai.* □ ..speciālisti ir konstruējuši vairākas [lauksaimniecības] mašīnas. No tām var minēt.. vieglās tīklecēšas kukurūzas un kartupeļu kopšanai. Zin T 62, 5, 10.

tīklene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; anat. *Iekšējais acs ābola apvalks, kurā atrodas īpaši gaismas staru uztveres elementi.* □ Gaismas stari, izgājuši cauri acs optiskajai sistēmai (radzenei, priekšējai kamerai, lēcai, stiklveida ķermenim), sakarā ar acs akomodāciju nonāk uz tīklenes un ierosina nūjiņu un vālīšu fotopigmentu sadalīšanu. Biol r 290.

tīklērce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Sīka ērce, kas sūc augu sulu, (parasti) veidojot sūkumu vietās tīklojumu.* Augļu koku t. Liepu t. Sarkanā t. □ No tā [slāpekļa, fosfora] gurķu lapas paliekot zilākas un savairojoties tīklērces — gurķu nāvīgākie ienaidnieki. Lauku Avīze 90, 32, 2. Siltumnīcās, plēvju blokos un pat lecektīs pret parasto tīklērci lieto plēsējērci. ..uz 1 m^2 vairākas reizes izlaiž 20—200 plēsējērču. Rupais, Kalniņa 1, 29.

tīklība, -as, s.; parasti vsk.; novec. *Vispārināta īpašība → t i k l s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..viņš [komturs] bija nesodīti neievērojis tiklības solījumu un mīlējis pusmāsu Helgu.. Purs 9, 143.

tīklīdz, saiklis. *Saista salikta teikuma komponentu ar palīgteikumu, norādot uz laika secīguma attieksmi starp tiem (palīgteikuma darbība notiek pirms virsteikuma darbības); tikko (3), kolīdz.* □ Tiklīdz viņš saņems naudu par rakstu, viņš ar brāli norēķināsies. J Kalniņš 8, 72. ..tiklīdz viņa klusi uz pirkstu galiem ienāca istabā, aiz sevis zaglīgi aizvērdama durvis, uzdegās gaisma. Skujiņš 12, 149. Tiklīdz atļauj sev būt bēdīgai piecas minūtes, tā no šā dvēseles stāvokļa ir arvien grūtāk tikt ārā. Lauku Avīze 90, 34, 12. // savienojumā «tiklīdz ko»; novec. □ Tiklīdz ko Andra tēvs mani ierauga, viņš dod man labdienu.. Apsīšu J 3, 6.

tīkliņaudums, -a, v. *Tīklaudums.* □ Karstajos cehos jāvalkā kokvilnas, lina vai viegla tīkliņauduma apģērbs. Ves 78, 7, 23.

tīkliņcimds, -a, v. *Tīklauduma cimds, tīklveidīgi adīts cimds.* □ Edgars.. panāk dzīvesbiedri un automātiski pasniedz elkoni Ramonas tīkliņcimdā tērptajai rokai. Gulbis 3, 6. Helgei mātes daba — saskaišas, uzlidina tīkliņcimdus gaisā un aiziet ar plikām rokām. Indrāne 7, 180.

tīkliņkrekls, -a, v. *Tīklauduma krekls.*

tīkliņsaite, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tīklveida saite (pārsējiem, to fiksēšanai).* □ Elastīgās cauruļveida tīkliņsaites.. ir neaizstājamas. Tām jābūt katrā mājas aptieciņā. Rīgas B 85, 29, 4.

tīkliņspriegums, -a, v.; parasti vsk.; el. *Spriegums tīkliņā (4).* □ Ja negatīvais tīkliņspriegums ir pietiekami liels, tad tīkliņa elektriskais lauks nelaiž elektronus cauri un anodstrāvas nav. Fiz r 245.

tīkliņstrāva, -as, s.; parasti vsk.; el. *Elektriskā strāva tīkliņā (4).*

tīkliņš, -a, v. **1.** *Dem. → t ī k l s.*

2. *No tīkla (1) darināts nelielam maisam, somai līdzīgs izstrādājums (parasti pirkumu ievietošanai).* □ Sapērkos visu nepieciešamo, bet izrādās, ka man nav kur to salikt. Par laimi, veikalā pārdod arī tīkliņus. Kaijaks 6, 30. ..pagalmā ienāca Antra. Vienā rokā viņa nesa ar apelsīniem piebāztu tīkliņu, otrā — nelielu, baltu rokassomiņu. Ērgle 6, 53. Kartupeļu tīkliņu Ojārs bija pakāris uz sētas staba. Skujiņš 12, 58.

3. *No viegla, smalka tīkla (1) darināts izstrādājums (piemēram, kā rotāšanai, aizsargāšanai).* □ ..salmu cepurīte ar tīkliņu viņas sejai piešķīra neatvairāmu pievilcību. Lācis 6, 94. ..viņas viļņainie mati, kurus saturēja tīkliņš, bija jau nosirmojuši gandrīz visi. Birze 4, 72.

4. el. *No tievas stieples darināts elektrods.* Tīkliņa detektēšana. Tīkliņa lauks. □ Ievietojot diodē trešo elektrodu — tīkliņu.., iegūst trīselektrodu lampu — triodi. Tīkliņu izveido no tievas, spirālē satītas stieples, kuru novieto starp katodu un cilindrisko anodu.. Fiz r 245.

tīkliņzeķes, -ķu, vsk. tīkliņzeķe, -es, s. *Tīklauduma zeķes, tīklveidīgi adītas zeķes.* □ Zili mini bruncīši, kājās sarkanas tīkliņzeķes. PL Siev 80, 6, 12.

tīklkode, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Neliels tauriņš, kura kāpuri dzīvo tīklojumos uz augiem un bojā tos.* Ķiršu pumpuru t. Pīlādžu t. □ ..pēdējos gados ir savairojusies ievu tīklkode. Tas ir monofāgs kaitēklis, kura kāpuri spēj baroties tikai no ievām.. Cīņa 81, 170, 2. Dārzos un apstādījumos kaitīga ir arī ābeļu tīklkode.. Zin T 81, 2, 16.

tīkllapsene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Plēvspārņu kārtas kukainis, kam ir raksturīgs samērā plats ķermenis, plakans vēders, liela galva un kas veido tīklojumus uz kokaugiem.* Priežu t. Ķiršu t. □ Kopā ar sīkajiem dobumperētājiem putniem mazās skudriņas ir vislielākie un vislabākie meža sanitāri, kas iznīcina zāģlapsenes, tīkllapsenes, sprīžmešus un daudzus citus kaitēkļus. Cīņa 84, 112, 3.

tīklojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *tīklot (1).* □ Kāpuri [tīklkodēm] ir aktīvi dienā, kad barojas un veido tīklojumu, kas tos sargā no dažādiem plēsīgiem kukaiņiem. Zin T 81, 2, 16.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *tīklot (2).* Sakņu t. augsnē. Biezs zaru t. □ Krokainums lapās ceļas no tā, ka lapas mezofils attīstās ātrāk par dzīslām, izliekdamies dzīslu tīklojumā uz āru. Galenieks 2, 293.

3. *Veidojums, kam ir tīklam (1) raksturīga uzbūve, forma.* □ Mežģīņaudumam.. veidojas reljefa virsma. Aušanai nepieciešami divējāda rupjuma diegi: iedobītēm smalkāks un tīklojuma veidošanai 3—4 reizes rupjāks. PL Siev 85, 7, pielikumā. Nerēķinoties ar stikla materiālu un tīro faktūru, to.. pārklāja ar biezu šķautņu tīklojumu. Māksla 62, 1, 39. Skumjas pārklāj viņa seju kā plīvurs, dzēšot bērnišķīgo vaibstu līnijas un šķietami iezīmējot tajā nākamo grumbu un rievu tīklojumu.. Ezera 13, 23.

tīklot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja. **1.** trans. *Klāt, arī saistīt ar ko tīklveidīgu (parasti par kukaiņiem).* Kāpuri tīklo lapas. □ Kad zirnekļi tīklo kokus un zāli, tad gaidāms jauks laiks. ME IV, 200.

2. intrans. *Augt tīklveidīgi (par augu daļām, parasti pār saknēm, zariem).* □ Daudzgadīgo augu tīklojošās saknes cieši saista zemes daļiņas.. Apsīts 1, 310.

tīkloties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Tīklot (2).* □ Sējumu kopšanā un mēslošanā der ievērot, ka rindsējas rezultātā rindās novietojas tikai augu virszemes daļas, bet saknes tīklojas tālu starp vairākām rindām. Apsīts 1, 377.

tīkls, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīkli;** novec. *Tikumīgs.* □ ..viņš apskaustu Birznieku vēl vairāk, ja tik zinātu, ka šī meitene nav vis tik skaista miesā vien, bet arī skaista sirdī un garā, tikla, nevainīga, uzticama. Zeiboltu J I, 93. Lielvārds: Esi tīkls, dēls, Un klausi manus padomus, tie labi. Rainis IXa, 188. Tīkls darba strādnieks. ME IV, 183. «Es gan nedomāju, ka mana mīļotā tēva ziņģes un tiklai dzīvošanai sadomāti stāsti un pasakas varētu ļaudīs aplamas domas uzmost,» Jaunais Stenders atsacīja.. J Kalniņš 8, 270.

tīkls, -a, v. **1.** *No samērā tieva materiāla (piemēram, tekstilšķiedras, stieples) darināts pinums, kam raksturīgi, parasti četrstūraini, elementi ar tukšu vidusdaļu; šāda pinuma gabals.* Smalks t. Rupjš t. Tīkla audums. Tīkla acis. Mest tīklu — *darināt šādu pinumu (parasti zvejas rīkiem).* Tīkla darbi — *rokdarbu tehnika — raksta veidošana uz iepriekš izgatavota tīklveida pamata.* □ Žaniņam šķita, ka neredzamas rokas met ap viņu zīda tīklu un arvien ciešāk saista pie zemes, cilvēkiem un lietām. Viese 2, 90. Metru viens no otra sienā bija ietaisīti mazi lodziņi ar stiepļu tīklu priekšā. Lācis VI, 316. sal. Līdzīgi rūsganam sarežģītam tīklam apsvilušie zari un zariņi izpletās virs galvas. Blaumanis 6, 155. pārn. Čivlija auda intrigu tīklu kā mežģīni smalkā pinumā, bet no ļoti izturīgiem, varētu teikt, moderniem kaprona diegiem. Dzene 4, 188. ..tīkla darba aizkari pie abiem šaurajiem logiem.. Zigmonte 1, 64.

2. *Rīks, ierīce u. tml., kam galvenā sastāvdaļa ir šāds pinums un kas ir paredzēts dzīvnieku (parasti ūdensdzīvnieku) ķeršanai.* Zvejas t. Reņģu t. Upju t. Jūras t. Divsienu t. Trīssienu t. Stacionārs t. Peldošs t. Mest tīklu ezerā. Putnu t. Tauriņu ķeramais t. Moskītu t. Dzīt tīklu — *mest tīklu.* □ Pārnācis mājās no jūras un novilcis smagos zvejas zābakus, viņš katru reizi uz brītiņu paņēma zēnu klēpī, kas, tāpat kā tēva rokas un zābaki, vienmēr oda pēc zivīm un alģēm. Tāpat oda arī tīkli, melnā zvejas laiva un viņu istaba. Lācis 15, 13. Tīklus izmeta vēlu vakarā, un lielākā daļa komandas visu nakti nevarēja aizmigt. Pat Baltais Zvirbulis uztraucās līdzi, lai gan pēc viņa ticības nebija tam iemesla: «Ja jau lemts, tad būs tīkli pilni, ja nebūs lemts, tad — tukši..» Talcis 7, 217. Vabās rindām vien kalst tīkli. Stipri, balti kaprona tīkli lielām acīm Krūmiņš 1, 99. pārn. Tai brīnišķā naktī balts zvaigžņu zvejnieks meta mirdzošu tīklu pasaulē tumšā. Mūsu dvēseles viņā tā satinās, ka mūžam vairs brīvas tikt nevarēs tās. Bārda 1, 348. Daudzi šīs brigādes vīri.. dzen tīklus Daugavā jau garu garos gadu desmitus. Rīgas B 66, 196, 3. ◇ (Ie)vilkt (arī (ie)vilināt) (savos) tīklos (retāk valgos) — *vilināt, kārdināt (ie)saistīt (kādu) sev vēlamā rīcībā, pasākumā.* □ ..saim-

nieks .., tāpat kā daudzi no saimnieku vecpuišiem, pavedinājis un pievīlis savas kalpones, ievilcis ar saldiem solījumiem tīklos .. Laicens II, 14. Viņa prot savos tīklos ievilināt. ME II, 88. ◇ Izmest tīklu (arī makšķeri, āķi) sar. — *censties piesardzīgi, ar viltību gūt sev labumu, panākt sev vēlamo rezultātu.* ◇ Krist (kāda) tīklos — *nonākt (kāda) ietekmē, varā, nepamanot (tā) viltību, aprēķinu.* // pārn. *Tas, kas cilvēku, parasti nevēlami, ierobežo, ietekmē, arī cieši saista pie kā.* □ Neredzamā, bet stiprā tīklā cilvēku tur mūžīgas bailes no atklātības. Un viņš šo nebrīvi sargā, jo jūtas tanī drošāk. Tēl M 84, 88. .. demagoģija ir tik smalks tīkls, ka to savlaicīgi parasti pamana tikai daži, ar īpaši asu prātu .. apveltīti cilvēki .. Sk Ģ 83, 8, 29. Pienākuma tīklā ieslēgtiem, mums mūžīgi jāver ņemšanas un došanas durvis, un, kad roka nogurst tās virināt, tad noslēgtajā telpā, šķiet, jānosmok. Mauriņa 1, 88.

3. *Priekšmets, kam galvenā sastāvdaļa ir šāds pinums un kas ir paredzēts (kā) ievietošanai, norobežošanai, aptveršanai.* □ Pavasara pusē sākās darbavietu volejbola turnīrs. Viņu vārdoja, viņam plijās virsū: Gunār, saproti stāvokli, tu esi mūsu galvenais cīnītājs pie tīkla ... Skujiņš 12, 48. 1927. gadā oficiāli noteica hokeja nūjas garumu .. Tajā laikā ieviesa arī Artura Rosa izgudroto vārtu tīklu. Zv 78, 2, 31. Dārzā starp divi priedēm iekārts guļamais tīkls, kurā lēni šūpojas meitene. Birznieks-Upītis V, 312.

4. zool. *Tīmekļa pavedienu veidojums, kas pēc izskata atgādina šādu pinumu; arī ķeramtīkls.* □ Zirnekļu tīmekļu pavedieni rodas no īpašu dziedzeru sekrēta .., tam gaisā acumirklī sacietējot. Šos pavedienus zirnekļi izmanto galvenokārt tīkliem, kas noder laupījuma ķeršanai. D kal 66, 109. Zirnekļa tīkli laukos viļņodamies mirdzēja kā sudrabs un dažreiz, sava viegluma pārņemti, atraisījās no rugājiem un pacēlās augšup, un šūpodamies aizlīgoja pa gaisu .. Virza 1, 134. Meitas, stiepdamās uz pirkstu galiem, ar slotām ņēma no griestiem nost zirnekļu tīklus. K Skalbe I, 181. sal. Debesis ir pelēkas un aizvilkušās it kā ar zirnekļa tīklu. Bels 4, 12. sal. Sjūzija noliek karotīti un trin lūpas kabatlakatiņā, tik plānā un gaisīgā kā zirnekļa tīkls. Lapsa 5, 104. pārn. .. viņa ir lielisks zibensnovedējs, kad atmosfēra mājās negaidot grasās sakarst vai pār visu galvām velk savus bezjēdzīgi pelēkos tīklus garlaicības zirneklis. Zigmonte 4, 52. pārn. Baldasare: Liktenis sagūsta cilvēku kā mušu savos tīklos, un beigts tu esi, spārdies vai ne! A Eglītis 1, 285.

5. *Veidojums, kas sastāv no samērā tieviem, šauriem elementiem, kuri parasti krusto cits citu.* Kapilāru t. □ Piere pārklāta ar sīkām krunciņām, to tīkls kļuva īsti biezs ap acīm .. Bels 4, 135. Klau! — caur kailu zaru tīklu nakti vilka dziesma klīst .. Peters 4, 76. Sejas āda bija kļuvusi smalka un caurspīdīga, ap acīm jaudās zilganu asinsvadiņu tīkls. Indrāne 1, 275. // *Kāda stāvokļa, procesa attēlojums ar, parasti krustenisku, līniju sistēmu.* Algebrisks t. Koordinātu t. Darbu secības t. Grādu tīkls ģeogr., astr. — *Zemes vai debess meridiānu un paralēļu sistēma (ģeogrāfiskajās vai debess kartēs, uz globusiem).*

6. *Kādā teritorijā izvietota, funkcionējoša (iestāžu, uzņēmumu, organizāciju u. tml., to daļu) sistēma; kādā teritorijā, vietā izveidota, funkcionējoša (iekārtu, ierīču, būvju u. tml.) sistēma, kopums; darbību, procesu kopums, ko veic šāda sistēma.* Skolu t. Ceļu t. Sakaru t. Telefona t. Telegrāfa t. Tirdzniecības t. Sabiedriskās ēdināšanas t. Apūdeņošanas t. Dzelzceļu tīkls — *dzelzceļu kopums (kādā teritorijā).* Sliežu tīkls — *sliežu ceļu kopums (kādā vietā, teritorijā).* □ Mūsu pilsētas iedzīvotāju rīcībā ir sazarots ārstniecības .. iestāžu tīkls, kur strādā liela kvalificētu speciālistu vienība. Rīgas B 85, 79, 5. Te [siltumnīcā] ir vesels tīkls cauruļu siltuma regulēšanai un aprasinājumiem. Upītis 18, 131. Visvienkāršākā urbjmašīna principā ir neliels elektromotors, kas darbināms ar tīkla strāvu .. Ves 76, 1, 13. Bankām lēmumprojekts uzdod izvērst plašu valūtas pirkšanas un pārdošanas tīklu .. Lauku Avīze 90, 47, 7. // *Kādas teritorijas (reljefa veidojumu, ūdenstilpju u. tml.) sistēma.* Upju t.

○ Tīkla ecēšas — *tīklecēšas.* □ Viens no pirmajiem darbiem ir rindstarpu irdināšana, ko nereti uzsāk vēl pirms sēklu sadīgšanas, noecējot lauku ar tīkla ecēšām. Baumane 1, 15.

tīklspārņi, -u, vsk. tīklspārnis, -ņa, v.; zool. *Kukaiņu kārta, kurā ietilpst nelieli līdz vidēji lieli kukaiņi ar diviem pāriem, parasti caurspīdīgu, ļoti dzīslainu, spārnu; šīs kārtas kukaiņi.* □ Tīklspārņi ir vidēji lieli kukaiņi. Visi spārni gandrīz vienādi, bagātīgi dzīsloti, sakļauti jumtveidā uz vēdera. Latv dzīvn 140. Pazīstamākie tīklspārņi ir zeltactiņas .. Zin T 80, 6, 11.

tīklveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir tīkla (1) forma, veids.* T. struktūra. T. audums. T. pinums. T. grafiks. T. zibensnovedējs. □ Tēla emocionālo kopnoskaņu palīdz uztvert arī materiāls — raupjie linu diegi un paša auduma ažūrais tīklveida raksts. Tēl M 77, 49. Vasaras kleitu var papildināt tīklveida šalles un lakati no kokvilnas un linu diegiem. PL Siev 85, 6, 24. Ar tīklveida šķērssienām telpa sadalīta sekcijās .. Zin T 64, 9, 28.

tīklveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīklveidīgi.** *Tīklveida.* □ Tibils uzveda no aploka kalnā zilo ērzeli ar .. tīklveidīgu virvju pinumu mugurā siena iesiešanai. Daudz vecais Tibils bija domājis, kamēr izgudrojis tādu tīklu siena pārvadāšanai pa kalniem. Birznieks-Upītis 6, 215. Un rožu stādi katrā grupā gan līnijās, gan gredzenos, gan tīklveidīgā kārtībā. Upītis III, 220. Tamborējuma virsma veidojas tīklveidīga, jo satamborējamās cilpiņas turpejošās kārtās ņem pamīšus .. PL Siev 79, 11, pielikumā.

tikmēr, apst. **1.** *Pa to laiku.* □ .. vecais vēl pusbalsī nosauca: «Lienīt, tad mēs ļevi gaidīsim. Es tikmēr pats izplaušu veldri ...» Birze 3, 38. «Linda, pastrīdies piecas minūtes ar Juri, es tikmēr apliešu kafiju un uzklāšu galdu.»

Kļava 2, 17. Ak, par pasauli nesaprotamo zūdos — tikmēr rudzi krīt veldrē un sabirst trūdos. Ziedonis 17, 148.

2. *Virsteikumā norāda, ka darbība notiek, stāvoklis eksistē tik ilgi, līdz sasniegts palīgteikumā nosauktās darbības rezultāts.* □ Viņš tikmēr ir dīdījies, kamēr Lācis [suns] satvēris nemierīgo sēdētāju aiz bikšu staras. Saulītis 13, 85. «Vai tu liksies mierā!» es viņu apsaucu. «Tikmēr tu zivis valstīsi, kamēr kaķis būs klāt un norīs.» J Kalniņš 2, 92.

3. *Virsteikumā norāda, ka darbība notiek vienlaikus ar palīgteikumā nosaukto darbību.* □ Kamēr nebūs novērstas stomatoloģiskās slimības, tikmēr būs nepieciešams ārstēt zobus. Ves 76, 1, 13. Kamēr dzīvo, tikmēr mācies. LSP(N) 102.

tīkojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *tīkot.* T. pēc slavas.

tikos, dsk. lok.; nenoteiktais skait.; sar. *Norāda uz iepriekš minētu, zināmu pulksteņa laika momentu.*

tīkot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Ļoti vēlēties, gribēt sasniegt (piemēram, kādu stāvokli), iemantot (kādas, parasti garīgas, vērtības).* T. vieglu dzīvi. □ Guste: Kas tad es par saimnieci! Priekš kā man tā vajag? Es nekāda goda netīkoju. Brodele 7, 24. Pīpenštāls [krītiķis] nepiederēja pie šīs grupas rakstītājiem. Viņam nebija tīkojama lēta slava, viņš .. atturīgi pasniedza nopietnas, visumā jau par pareizām atzītas domas un secinājumus. Saulītis 13, 45. Prasiet, pēc kā viņa tiecas, ko tīko, nākusi pasaulē nevis radīt, bet rīkot. Brīdaka 8, 38. // *Izjust spēcīgu vēlēšanos (ko darīt, arī ko iegūt).* □ .. katrs arājiņš tīko izdzīt garāku un platāku vagu. Salenieks 7, 36. Jā, sievietes mīl neprātīgos, Mīl Gēstu Berlingu, mīl Uldi Un viņus karsti iegūt tīko .. Elksne 7, 49. pārn. .. sniegs joprojām krita un krita, kā tīkodams aprakt un nolīdzināt itin visu. Ezera 13, 177. // intrans. *Izjust spēcīgu vēlēšanos, alkatīgi tiekties (pēc kā).* Slepeni t. pēc bagātības. □ Izcēlās bauma, ka Dārte visus kalpu puišus nicinot un tikai tīkojot pēc saimnieku dēliem .. Brigadere 3, 5. Beidzot volgu sāka dīvaini mētāt, it kā mēs brauktu pa viļņotu ūdeni. Un pēkšņi es sapratu. Viņš tīkoja pēc mana izbīļa! Viņš kāroja pēc manām šausmām! Ezera 18, 139. «Tad dod man milža solījumu, ka vienmēr nesīsi tikai smagumu un netīkosi pēc viegluma,» saka lielais. Kaldupe 8, 33.

○ Sirds tīko (arī kāro) — *saka, ja ļoti (parasti slēpti) vēlas, grib (ko).* □ Diemžēl — vēl nav pienākuši tie laiki, kad ikviens varēs pacelties spārnos un lidot, kur vien sirds tīko. Grīva 9, 156. ◇ Tīkot pēc (kāda) sirds — *censties iegūt (kāda) simpātijas, mīlestību.* □ .. daiļā grāfiene [romānā] kļūst atraitne, un pēc viņas sirds tīko gan Parīzes dziedātājs, gan Amerikas miljonārs .. Dinere 10, 82. ◇ Tīkot pēc (kāda) dzīvības — *vēlēties (kādu) nogalināt, arī vēlēties kāda nāvi.* □ Vaišvils: Vai Daujats tiešām tīkojis pēc karaļa dzīvības? Zīverts 1, 339.

tīkoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl.; trans.; pareti. *Tīkot (parasti ko darīt); tikt tīkotam.* □ Pa lielceļu spraucas liels ceļinieku° bars. Pēc laimes tik dzīties tiem tīkojas gars. Pērsietis 1, 75. Man arī senis tīkojās zināt, kāpēc tā saule mūsmājās tik reti ienāk! Kaldupe 5, 123.

tikpat¹, noteiktais skait. *Norāda uz (kā) daudzumu, skaitu, kas ir vienāds ar kādu citu daudzumu, skaitu.* □ Viņš tāpat kā vienmēr staigā pa nelielo telpu divus trīs soļus uz vienu pusi, tikpat atpakaļ. Talcis 7, 75.

tikpat², apst. **1.** *Norāda uz (kā) līdzīgumu (kam citam).* □ Domāju, vai putni man no jauna Tikpat siltu sauli atnesīs. A Skalbe 4, 38. Viņš zaglīgi vispirms ienāca virtuvē, kaut ko dzēra, bet tad tikpat zaglīgi pa gaiteni aizgāja uz tava kabineta pusi. Grīva 9, 139. Vēlāk .. atcerējos šo gulēšanu teltenē baltajās dienās un tikpat baltajās naktīs. Gūtmanis 2, 24.

2. *Virsteikumā norāda uz (piemēram, darbības, stāvokļa, īpašības) izpausmes pakāpi, ko konkretizē (apstākļa) palīgteikums.* □ «Jūs daudz lasāt?» — «Apmēram tikpat, cik kurš katrs cilvēks.» Zigmonte 2, 165.

3. savienojumā «tikpat — kā»; saikļa nozīmē; novec. *Saista vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas, vienlaikus norādot arī uz salīdzinājumu starp saistāmajiem locekļiem vai to kopām; tiklab — kā; kā — tā.* □ «Jā, iet grūti,» barons atbildēja. «Ir grūti laiki tikpat maziem, kā lieliem zemkopjiem . . .» Blaumanis 6, 131. Pirmā sākumā Adrians gluži atsila tikpat no labās cigaretes, kā no kaimiņa laipnīgās runīgas un līdzjūtības. Upīts 18, 167.

4. savienojumā «tikpat kā». *Lieto, lai norādītu uz kā aptuvenību, pavājinājumu; lieto, lai norādītu uz kā nepilnīgumu; gandrīz.* □ Tāds sarāvies .. viņš sēdēja lekcijā, pasniedzēja balsi tikpat kā nedzirdēja. Parasti viņš kārtīgi konspektēja. Šoreiz ne. Mauliņš 3, 20. Bet tik smalku aparātu kā radiolokatori toreiz tikpat kā nebija. Lapsa 5, 144. «Labvakar!» Ēvalds nomurmināja tikpat kā bez balss. Saulītis 12, 309.

5. salīdzinājuma konstrukcijā; savienojumā ar «kā». *Norāda uz darbību, norisi, stāvokli, ko konkretizē salīdzinātājs; arī tāpat¹ (8).* □ Bet cilvēkiem .. piemīt viena neskaidrā indeve, raugi, tikpat kā cāļiem: kur uzķer vārīgu vietu — tur knābj! Ezera 15, 179. Nezināšana cilvēkus kalpina tikpat kā verdzība. R Kaudzīte 1, 82. Vecais Ilgums bij slims un no gultas nevarēja šķirties, tā bija viņam tikpat kā gliemezim vāks. K Skalbe 1, 182.

tikpat³, part. *Lieto, lai norādītu uz ko tādu, kas noteikti ir, būs, notiks.* □ .. saimnieks pašlaik plēsa nost salmus kūts jumtam .. «Vecs jumts, sak, jānoplēš pakaišos, tikpat rudenī jāliek jauns.» Sakse 2, 37. Es redzu caurumus jumtā un zinu — te ir bezcerīgi kaut ko pielabot vai lāpīt. Jūras vējš tikpat visu noplēsīs .. Zemzaris 1, 115. «Nu, un mēs?» sulainis pēc brītiņa vaicāja. «Vai iesim arī iekšā vai uz krogu? Iznākam viņa [Edgara] tikpat tik ātri nesagaidīsim.» Blaumanis 6, 243. // *Lieto,*

lai norādītu uz (kā) pretstatījumu. □ Vēl es ilgi lakatu glabāju, zīda, ar tādiem lieliem putniem, bet tikpat sadila... Zigmonte 2, 205.

tikreiz, apst.; pareti. **1.** *Norāda uz (kā) atkārtošanās skaitu; tik*[1] *reižu.* T., cik nepieciešams. **2.** parasti savienojumā «cikreiz — tikreiz». *Katru reizi — kad.* Cikreiz es gāju, t. sastapu viņu mājās.

tiks[1]**,** -a, v.; fiziol. *Reflektoriska, atkārtota (parasti sejas, kakla) muskuļu saraušanās.* □ No trim līdz pieciem gadiem nereti sākas stostīšanās, vēlāk arī nepatvaļīgas kustības — tā saucamie tiki: bērns rausta galviņu vai mirkšķina acis. Sk Ģ 80, 7, 38. ..baltās uzacis noraustīja spējš nervu tiks. Kar 79, 5, 51.

tiks[2]**,** -a, v. *Ļoti blīvs, izturīgs linu vai kokvilnas audums.* Matraču t. Apdares t.

tīks, -a, v. *Verbēnu dzimtas koks (Indijā, Indoķīnā) ar ļoti blīvu, cietu koksni; tīkkoks.* □ Tīka koksne ir viena no vērtīgākajām koksnēm pasaulē, jo tā satur kramskābi un eļļu un kalpo trīsreiz ilgāk par ozola koksni. Galenieks 2, 353.

tīksme, -es, s.; parasti vsk. *Emocionāls stāvoklis (cilvēkam), kam raksturīgas ļoti patīkamas izjūtas, dziļš apmierinājums.* Izjust tīksmi. Ļauties tīksmei. □ Pēteris uzbrauca uz ceļa. Viņu pārņēma tīksme, dziļš, sirsnīgs saviļņojums. Vēl minūtes desmit — un viņš būs mājās.. Lācis 15, 327. Valda plauksta ir karsta un sasvīdusi, Aija tur to ar abām rokām sev pie kakla, ar tīksmi sajūt, kā Valda rokai pārskrien saviļņojuma trīsas. Spāre 6, 175. ..sirds dziļumos uzvirmo tāls, sāpju caurausts, bikls apmierinājums, sāpīgai tīksmei līdzīgs noskrandis lepnums, ka viņa [sieva] te strādā kā vergs, kā robots, kā jūga lops. Lai kā, tomēr labi apzināties savu darbu.. Mauliņš 4, 208. // *Šāds emocionāls stāvoklis (dzīvniekam).* □ Liels, pelēks runcis gorījās uz zvērādas, ar tīksmi izbaudīdams no kamīna plūstošo siltumu. Lācis VI, 354. Virs biezās muguras tēraudaini sari, aste divos gredzenos. Justs pakasa sānu — sarainais laižas guļus, tīksmē urkšķēdams. Caune 5, 59.

tīksmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīksmīgi.** *Tāds, kas izraisa tīksmi; tīksms.* T. siltums. Tīksmīgas smaržas. □ Viņam ienāca prātā, ka viņš guļ mazliet miklā gultā, biezu, mīkstu segu galvai pārvilcis. Kā bērnībā, kad tā domāja noslēpies, lai māte neceltu no tīksmīgās rīta snaudas. Upīts 18, 251. Piekļauju plaukstas pie saulē sasiluša parka sola atzveltnes un ļaujos tīksmīgajai domai, ka Andulim labi veicies eksāmenos. Kaldupe 13, 297. Tīksmīgi atlaidies baltajos palagos, Siliņš iedomājās, ka atkal viena diena pavadīta. Vilks 5, 43. // *Saistīts ar tīksmi, tai raksturīgs.* □ Ķērāmies pie pankūku cepšanas. Kādu ievārījumu es gribot klāt? Ābolu vai... vai ķiršu? Pie vārda «ķiršu» viņas sārtais mēles galiņš tīksmīgi pieskārās sārtajai augšlūpai. Ezera 18, 73. Zirgs tīksmīgi nosprauslojās, — Rīgas akmeņu klajs izbeidzies, sākās godīgs, mīksti sabraukts Maskavas lielceļš. Upīts 9, 22.

tīksmīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tīksmīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..vērodams drauga seju, es redzu, ka tam labsajūtas un tīksmīguma pilna sirds. Grīns 1, 146.

tīksmināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Izraisīt tīksmi (kādam).* T. sevi ar domu par ceļojumu. □ Pēc brīža sajutu kafijas tīksminošo smaržu. Kaldupe 13, 116. // *Parasti savienojumā ar «acis», «skatiens»: iedarbojoties uz redzes uztveri, izraisīt tīksmi, arī, uztverot (ko) ar redzi, izjust tīksmi.* Rudens krāsas tīksmina acis. □ Braucot cauri Silārei, Ojars allaž tīksmināja acis gar plašo tīrumu zaļumu. Eglons 1, 85. Tur [pludmalē] bija mātes ar izprecinātām meitām, tur bija dēku meklētāji un klusi glūņas, kas tīksmināja savus skatus ap puskailiem sieviešu augumiem. Lācis 6, 11.

tīksmināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Izjust tīksmi (par ko).* □ Vispirms viņš domās vēl tīksminājās par vakardienas panākumiem un slinki šļaucījās pa gultu. Rozītis III, 318. ..viņam vairs negribējās tīksmināties ap pilnajiem graudiem, kuriem vēl sātīgā rijas dūmu smarža klāt. Zigmonte 16, 254. Profesors Maurs, labvēlīgi smaidīdams un pats atmiņās tīksmināmies, nolūkojās studentos. Sakse 6, 58.

tīksms, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīksmi.** *Tāds, kas izraisa tīksmi; tīksmīgs.* □ ..viņam bezgala patika gremdēties tīksmās pašapcerēs, kur visu jauko un skaisto var gaidīt tikai no nākotnes.. Jakubāns 2, 162. Francesko: Esmu dzirdējis, ka ir pat saldas indes, kas papriekšu tīksmi apreibina un tad tikai nobeidz. A Eglītis 1, 293. Kurā namā mēs iesim: Vai tajā, kur klusi un tīksmi, Vai tajā ar augstajiem griestiem.. Avotiņa 4, 17. // *Saistīts ar tīksmi, tai raksturīgs.* □ ..viņa tīksmi atmeta galvu un pievēra acis, un smējās. Upīts III, 343.

tikšķēt, parasti 3. pers., tikšķ, pag. tikšķēja, retāk **tikšēt,** parasti 3. pers., tikš, pag. tikšēja; intrans. *Radīt īslaicīgus, ritmiskus, parasti paklusus, trokšņus (parasti par pulksteņa mehānismu); atskanēt šādiem trokšņiem.* □ Pie sienas virs abu galvām tikšķēja vecais pulkstenis — tik-tak, tik-tak... Purs 4, 380. Tikšķ pulkstenis uz rokas, tikšķ pulkstenis pie gultas un uz galda.. Elksne 3, 28. Kaut kur tumsā gausi tikš sienas pulkstenis. Upīts II, 363. pārn. Ja mājas sienās arī tikšķēja ķirmji, tad tie vismaz pa daļai bija arī viņa ķirmji un viņam sava tiesa teikšanas par tiem.. Zigmonte 5, 223. pārn. Deniņos pulsēja asiņu stīdziņas; nemierīga, kā svešās krūtīs iegulusi, dobji tikšķēja sirds. Kar 57, 1, 21.

tikšķiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → tikšķēt.* □ Tā pagājis mūžs, ar pulksteņa tikšķieniem aizrit... Līvzemnieks 1, 50.

tikšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **tikšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** parasti 3. pers.; intrans. *Tikšķēt.* □ Noģērbjos, sasedzos, bet miegs nezin kāpēc bēg. Ir silti, galvgalī omulīgi tikšķina modinātājs.. Ezera 10, 151. Gluži tuvu pie auss uz naktsgaldiņa tikšķina pulkstenis.. Jansons 6, 467. // trans. *Tikšķot mērīt (laika sprīžus) — par pulksteni.* □ ..pulkstenis tikšķina desmito stundu...

Indrāne 1, 201. ..varēja sadzirdēt, ka.. rokas pulkstenis tikšķina sekundes. Saulītis 6, 117. ..spēles pulkstenis tikko sācis tikšķināt trešo minūti. Pad J 75, 5, 2.

2. trans.; pareti. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) tikšķ.* T. rakstāmmašīnas taustiņus.

tikšķis, -ķa, v. *Īslaicīgs, ritmisks, parasti pakluss, troksnis, kas rodas, piemēram, darbojoties pulksteņa mehānismam.* □ Par spīti lielgabalu grāvieniem mājiņas klusumā varēja sadzirdēt pulksteņa tikšķus un mātes smago elpu. Strāls 1, 276. Puiša apziņa šo faktu tikai vienkārši uztver, kā uztver pulksteņa tikšķus, — bez tālākām izjūtām vai secinājumiem. Krūmiņš 1, 29. sal. No rīta mani pārsteidza ūdens lāšu pakšķēšana, ritmiska kā pulksteņa tikšķi. Liesma 72, 3, 5.

tikt¹, tieku, tiec, tiek, pag. tiku; intrans. **1.** *Virzīties, lai mainītu atrašanās vietu, vidi, nokļūtu noteiktā vietā, vidē.* T. līdz vakaram atpakaļ mājās. T. pārējiem braucējiem garām. T. kalnā augšā. Ar autobusu t. līdz pilsētai. Ar laivu t. upei pāri. T. no pilsētas laukos. T. koku ēnā. Nespēt t. uz priekšu. Netikt (ne) no vietas. □ «Gan jau redzēsim, — bet nu iesim, ka tiekam reiz galā,» Andra māte teica skubinādamās. Apsīšu J 3, 46. Visu laiku, kamēr tika cauri Brīviņiem, Anna sēdēja kā uz karstām oglēm. Upīts 4, 709. Ticis skolotāju istabā, Ozolnieks sveicina.. Dripe 3, 355. Velta: Nu, tad iesim, meitenes, jātiek drīzāk ūdenī, te jau var sadegt. Brodele 5, 26. pārn. Ūdens atnes vēl vienu kritušu lapu, tā aizķeras aiz siekstas, netiek nekur un tikai dreb kā dzeltena tauriņa spārns. Ezera 5, 19. // *Virzīties (uz kādu vietu, celtni, iestādi, uzņēmumu u. tml.), lai (tur) veiktu kādas darbības; kļūt tādam, kam ir iespēja strādāt, mācīties (kur).* T. vakarā uz kino. T. universitātē. □ Sēņot patika arī mātei, bet pa kuru laiku lai viņa būtu mežā tikusi? Kad nāca sēņotāji mājās, brokastīm vajadzēja jau būt galdā.. J Kalniņš 2, 155. «Un vai tu kaut kur arī tiec? Sacīsim, uz teātri vai kur citur?» Ezera 5, 55. No atpūtas nekas neiznāca, katram savas domas un rūpes jaucās pa galvu: kāda būs pirmā darba vieta, uz kāda kuģa tiks virsū, kāds būs kapteinis? Talcis 7, 188. Jau pavasarī, ganos ejot, viņš mātei ierunājās, ka gribētu tikt rudenī atkal skolā. Sakse 2, 135. // *Virzīties (pie kāda), lai nonāktu saskarsmē (ar to); gūt iespēju veidot saikni (ar kādu).* □ Un tad man nav vairāk neviena, ko apciemot. Pie Antona es netieku. Brodele 13, 215. Viņam jātiek pie Vīņaudiem, varbūt tur ir vēl kādi biedri. Viņš to noskaidros, pēc tam mēģinās apciemot vecākus. Birze 3, 35. Ak, visu laiku man bija cieša, nenoārdāma pārliecība, ka tikai ar šo cilvēku es varu būt laimīga,.. ka agri vai vēlu mums jātiek kopā... Zigmonte 2, 214. // *Virzīties, izplatīties tā, ka skar (ko), iedarbojas (uz ko) — piemēram, par vielām, parādībām dabā.* Mitrums ticis cauri apaviem. □ Svarīgākais augļu žāvēšanā ir siltums un gaisa maiņa, tādēļ augļi jāsakārto tā, lai tiem pēc iespējas vairāk tiktu klāt gaiss. Lauku Avīze 90, 23, 12.

2. *Nonākt, arī kļūt tādam, kam ir iespēja nonākt (kādā, parasti sabiedriskā vai sadzīves, situācijā, stāvoklī).* T. savā vaļā. T. brīvībā. T. vienatnē. □ «Lai Mežmaļu Ieva precas, ar ko viņa grib,» dēls attrauca. «Tikai lai viņa nedomā, ka, pie tā klaidoņa aiziedama, būs laimē tikusi.» J Kalniņš 8, 272. Ar vienaldzību nekur nevar tikt. Un ar raudāšanu arī nekur nevar tikt. Ziedonis 9, 92. // *Tiekot ieceltam, arī mācoties, iegūstot kvalifikāciju, kļūt (par ko).* T. par brigadieri. T. par skolotāju. □ ..ar sava spēcīgā drauga palīdzību tiku par kādu izmeklēšanas nodaļas sekretāru. Kurcijs 4, 85. Niklāvs bija ticis par ciema padomes priekšsēdētāju tanīs dienās, kad Sveķaines pagasts vēl bijis patukšs no ļaudīm.. Salenieks 6, 59. Es par gudru vīru tiktu, visu zināt, saprast spētu! Paegle 1, 35. // pareti. *Kļūt (par ko citu nekā līdz šim).* □ «Ja tev ievajadzētos par skudru tikt, tad iesaucies: «Skudriņ, šurp!», tūlīt pārvērtīsies par skudru.» LTP 385. «Bez rūdīšanas no dzelzs netiek tērauds,» saka tauta. J A Jansons 1, 35. Mazs zieds, kas dzīvībai vēries, Par augli rudenī tiek.. Krūklis 5, 20. // *Ieņemt (citādu ķermeņa stāvokli).* T. stāvus. T. sēdus. □ Ticis uz kājām, viņš sāka rupji un nesakarīgi lamāties, berzēdams asarainās acis un notraipīdams seju ar smiltīm un putekļiem. Dripe 2, 128. Uz priekškājām zirgs vēl tika, bet pakaļkājas bija tik pilnas smaguma un vārgas, ka uz tām nostāties trūka spēku. J Kalniņš 10, 251. pārn. Bet kalni kā bruņurupuči, augšpēdus apgāzti, uz kājām netiek. Vācietis 10, 108.

3. parasti savienojumā ar «pie». *Kļūt tādam, kam ir iespēja (ko darīt, veikt, arī ko izmantot, ar ko darboties).* T. pie strādāšanas. T. pie runāšanas. T. pie gulēšanas. □ «Pareizi gan,» pavisam mierīgi noteica vecais Pakalns. «Sāciet drīzāk visus pierakstīt, lai tiekam pie pļaušanas.» Sakse 7, 82. «Tikai nedomā, ka tas [kļūt par šoferi] viegli. Katrs muļķis pie stūres netiek.» Dripe 2, 38. Ir jau ap brokastlaiku, kad Andrejs tiek pie tālruņa. Spāre 5, 142. // *Iegūt, iegādāties, sagādāt (ko).* T. pie jauniem zābakiem. T. pie dzīvokļa. □ Pie sava zemes gabala tikuši, paši izaudzējām gan lopus, gan labību. Turējās arī naudas padoms. Kalndruva 10, 135. ..akvalangā nāk ūdens... Nevar tik dziļi nirt. Bet kā tu tiksi pie pērļu gliemenēm? Vācietis 5, 15. Ekonomija ir saistīta ar taupīgumu. Tautā izsenis mēdz teikt: kas kapeiku netaupa, pie rubļa netiek. Pad J 82, 96/97, 3. // *Iegūt (parasti ko nevēlamu, piemēram, slimību).* T. pie klepus. T. pie nepatikšanām. □ Upīšu Mārtiņš nenocietās nepastāstījis, kā vecais Brīviņš tika pie.. slimības. Upīts 4, 164. Kad no sutas pirtī nevar vairs glābties, tad vaļā rauj durvis un aukstais gaiss iekšā gāžas ar joni. Viegli vien var tikt pie iesnām. Andersone 1, 9. // *Gūt (zināšanas, iemaņas u. tml.); kļūt tādam, kam izraisās (kāds psihisks stāvoklis), veidojas attieksmes (piemēram, ar citiem cilvēkiem).* T. pie skaidrības. □ Kristofers: Bet sakiet, jaunkundzīt, — kā jūs tikāt pie tik plašām zināšanām mineralo-

ģijā? Zīverts 1, 386. Un tā, nekādā skaidrībā neticis, Ervīns ver dārza vārtiņus, noskaities pats uz sevi un visu pasauli. Krūmiņš 1, 52. «Klausies tik' visādas bābu [sievu] pasakas, tad tu gan tiksi pie gudrības!» Upīts XI, 286. Beidzot strādnieki tiek pie varas, bet kungiem tas nepatīk. Talcis 8, 24.

4. parasti 3. pers.; savienojumā ar dat. *Kļūt tādam, ko (kāds) iegūst, kas ietekmē (kādu, ko), iedarbojas (uz kādu, ko).* □ Māriņš: Kad naftas sabiedrība būs kļuvusi bagāta, arī strādniekam tiks sava daļa. Zīverts 1, 60. .. vien tam, kas soļus un minūtes neskaita, tālums un mūžība tiek. Vācietis 9, 77. Cik grūts bij mūžs, tik viegli sniegi snigs pār dzīvi pelēko, kas iet tev garām, ik zariņš segsies baltām zīda skarām un mirdzošs vainags tavam krustam tiks. Paegle 1, 121. Es metos vidū, Man arī tika — Paklupu, kritu, Puns pierē .. Sils 8, 20.

5. *Būt tādam, kam rodas, veidojas īpašība, pazīme (kāda procesa, norises rezultātā, apstākļu ietekmē).* □ Vasaras tveicē biju ticis gurdens un slinks .. Upīts IX, 41. Tā pagāja vasara. Vēsākam laikam iestājoties, jaunā māja tika gatava, un Silabrieži uzsāka tajā dzīvot. Blaumanis 6, 71. Jums gars ir ticis neass Un spējas sīkušas, Vairs neizšķirat strāvu No sīkas vēsmiņas. Rainis Ib, 357. Bet tagad skrien vien laukā, ko nu augu dienu pie slimnieka kvernēsi. Man pašam sāk likties, ka labāk tiek. Zigmonte 10, 42.

6. palīgverba nozīmē; savienojumā ar ciešamās kārtas pagātnes divdabi. *Lieto ciešamās kārtas formu veidošanā.* □ Pēc brokasta govis tiek grieztas gar kalna malu atpakaļ uz purvu. Birznieks-Upītis 6, 61. .. iegriezos meža mājās, lai padzertos pie akas, bet tiku pacienāta ar bērzu sulām. Ezera 15, 11. .. kas visdziļāk šai zemē būs racis, tas visaugstāk tiks debesīs celts. Peters 4, 91.

7. palīgverba nozīmē. *Lieto salikto laiku (parasti saliktās pagātnes) formu veidošanā; būt (7).* □ Šī ir mana laimīgākā dzīves diena, tāpēc esmu atnācis pie tevis, kā tiku solījies. J Kalniņš 4, 211. Silamuižas bērzos nekad netiku iegājis, bet no turienes katru rītu ap brokastlaiku atskanēja vairāku ganu meitu skaļās dziesmas .. Birznieks-Upītis 6, 13. Viņa raudāja no aukstuma .. un no ēstgribas, tāpēc ka pīrādziņš ar gaļu netika remdējis izsalkumu, bet drīzāk uzkurinājis apetīti. Ezera 14, 41.

tikt², tīku, tīc, tīk, pag. tiku; intrans. **1.** *Izraisīt patiku (1); patikt¹ (1).* □ Cilvēks, kam tīk rozes un kas priecājas par bērniem, ir labs cilvēks. Vējāns 5, 219. .. Man tīk klausīties, Ja saka skaistus vārdus par mīlestību .. A Grigulis 14, 44. Es tev izdziedāšu mīlestību: Kādu vēlies, kāda labāk tīk — Īsu, žilbīgu kā zibens zibu, Tādu, kas liek visu mūžu tvīkt? Elksne 9, 73. .. Sīki bērniņi trokšņa baidās Un mīļai sieviņai uztraukums netīk .. Rainis Ib, 290.

2. *Atbilst (kāda) gribai, saskanēt ar (kāda) vēlēšanos; patikt¹ (2).* □ Dzelzs jaunava [Gunai]: Nu, burve, nāc nu tu mūs pajautrini, Sauc savus garus šurp, liec viņiem diet. Es ļauju vaļu, rīkojies, kā tīk. Aspazija 3, 413. Tik brīdi es apstājos nespēka ceļā, Ja tīk, vari piedot, ja ne — mūžam vainot .. Kaldupe 2, 40. *Sk.* tīkams.

tiktāl, retāk **tiktālu,** apst. *Norāda uz darbības, stāvokļa, arī īpašības, pazīmes izpausmes pakāpi.* □ Tā nu iznācis, ka Mišels pirmais ticis tiktāl — izaudzis liels un pats sācis pelnīt. Indrāne 6, 233. .. jaunieši mīl mūziku, pulcējas cits pie cita, ieraksta skaņdarbus magnetofona lentēs. Tiktāl iebildumu it kā nebūtu. Tikai tas briesmīgais skaļums ... Sk Ģ 80, 4, 10. // *Virsteikumā norāda uz darbības, stāvokļa, īpašības, pazīmes izpausmes pakāpi, ko konkretizē (mēra apstākļa) palīgteikums (ar seku nozīmes niansi).* □ .. frontes zābaki jau tiktāl sadriskāti, ka krīt nost no kājām. Vanags 14, 205. Dakteris atnāca vēl pāris reižu. Beidzot pēc krietna mēneša biju tiktāl, ka varēju celties. Ezera 11, 112. .. Grauds jau tiktālu bija apradis un samierinājies ar neparasto dzīves kārtību, ka pat nenorūca: «Atkal viens, kam vēl slapjš aiz ausīm.» Kalndruva 5, 129.

tiktāļ, retāk **tiktāļu,** apst.; novec. *Tiktāl.* □ Tiklīdz puisēns jau tiktāļ bija paaudzies, ka varēja derēt par cūkganu, māte to nodeva pie saimnieka .. Apsīšu J 2, 41.

tikties¹, tiekos, tiecies, tiekas, pag. tikos; refl. *Pārvietojoties, ierodoties, gaidot u. tml. kļūt tādam, kam veidojas tieša saskare (ar kādu).* T. ar draugiem. □ Kasieres sejā iespīd kā neredzamas saules stari. Viņa paceļ pret Janku siltas, pateicīgas acis. Redzams, abi daudzreiz jau tikušies, un brašais puisis tai patīk. Kalndruva 5, 74. Cik maz, cik pārsteidzoši maz viņa zina par to, ar kādiem cilvēkiem tiekas Imants. Labi tie vai slikti? Ezera 2, 151. Longins: Jānis Bertolds seniors! Cik patīkami tevi redzēt! Kur tas laiks, kad neesam tikušies! A Eglītis 1, 419. // *Nonākt saskarē, saskarsmē (ar kādu) darba, sabiedriskās dzīves u. tml. norisēs.* Rakstnieki tiekas ar lasītājiem. Deputāta kandidāti tiekas ar vēlētājiem. □ Reportāžu pagaidām beidzam, mēs atkal tiksimies, kad apmēram pēc stundas sāksies pēdējā disciplīna, desmittūkstoš metru skrējiens. Saulītis 12, 348. // *Pārvietojoties sākt uztvert, parasti redzēt (piemēram, vietu, parādību dabā), arī nokļūt (pie tās).* □ Otrā rītā pēc Smoļenskas sākas gatavošanās, lai tiktos ar Latviju, Rīgu .. Auziņš 1, 73. Ar Latviju Tarass Ševčenko tiekas trīs reizes. Pirmo reizi viņš mūsu zemi ierauga, dodoties no Viļņas uz Pēterburgu. Vējāns 5, 32. // pārn. *Kļūt tādam, kam veidojas, arī pastāv saskarsme (piemēram, ar kādu parādību, norisi, priekšmetu).* □ Aktrise bija sagatavota, lai tiktos ar Brehta mākslu, viņa iekšēji jau sen to gaidīja. Dzene 2, 107. Kad cilvēki tiekas ar brīnumu vai leģendu, viņi parasti to neapjauš; ir vajadzīga laika distance, lai novērtētu brīnuma būtību .. Zv 78, 13, 6. Un tu atnāksi uz satikšanos, Kur ar jūru tiekas mūsu krasts ... Lasmanis 2, 78.

tikties², tikos, tīcies, tīkas, pag. tikos; refl. **1.** *Tikt² (1).* □ Ošu Andrejam šovakar smaga sirds, netikās pat tā glāze alus, ko viņš šad un tad atturīgi iedzēra. Upīts 9, 155. Ja jums netīkas šī dziesma, Varam citu uzdziedāt.

ļūdēns 5, 52. Cik sārti krāsnī ogles kvēl! Kā tiktos pasapņoties vēl! K Skalbe 2, 32.

2. *Tikt*[2] *(2).* □ Vai cilvēkam nav tiesības savas dzīvības sarkano dzīparu pārraut, kad tīkas? Birze 4, 170. Ēdīsim, cik tiksies, kastaņu. ME IV, 184.

tiktikko, apst. *Tik tikko.* □ Izrādījās, ka slidotavas iekārtošana tiktikko kā uzsākta. Sports 81, 6, 4. Kā liecina Venēcijas zinātnisko pētījumu centra vadītājs Otavio Vitori, pilsēta piecos gados paceļas par tiktikko samanāmām milimetra daļām. Hor 76, 9, 21.

tiku, apst.; savienojumā «tiku tikām». *Daudzas reizes, ļoti bieži.* □ Mūs nepārsteidza tas, ka arājs sit zirgu. Ak, to mēs bijām redzējuši tiku tikām. J Kalniņš 2, 205. Panamas kolonisti alkatīgi uzklausīja vilinošās vēstis [par zelta atradnēm]. Viņi jau bija tiku tikām klausījušies par Kortesa apbrīnojamo veiksmi Meksikā.. Lielais 2, 14. // *Pilnīgi pietiekami, papilnam.* □ Te nu būtu telpas pieticis tiku tikām arī Rozei [sunim].. Jaunsudrabiņš 8, 90. Tēvs arī ņēmās ieskaidrot, ka mantiņas uz ielas nebūtu ņemamas līdzi; kad pārnāks, tad jau varēs izdzīvoties tiku tikām. Birznieks-Upītis IV, 380. ..tiku tikām izkāpelējušies pa milzīgajiem bluķiem, kas te no vienas vietas guļ pakrastēs.. Vanags 8, 94.

tikumība, -as, s.; parasti vsk. *Normu, principu un noteikumu sistēma, kas regulē cilvēka rīcību, izturēšanos sabiedrībā un attieksmē pret citiem cilvēkiem; cilvēka rīcības, izturēšanās atbilsme šādai sistēmai; arī morāle (1).* □ Tautai ir milzīga tieksme pēc taisnīguma. Taisnīgums ir tikumības pamats. Lit M 83, 33, 2. Tikumība ir tas kultūras fenomens, kas sasaista pagātnes kultūru (kā dziļākais kultūras slānis) ar konkrēto kultūras vidi. Kar 90, 4, 140. Tā vien šķita, ka no visiem kaktiem te dveš tikumība un rāmi plūst dzīve pieņemto sabiedrisko normu robežās. Kolbergs 1, 189. «Paldies, Zitiņ!» es teicu un turpat visu acu priekšā viņu noskūpstīju. Mūsu svētulīgie tikumības sargi mani droši vien klusībā nosodīja.. Lukjanskis 2, 20.

tikumīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tikumīgi.** *Tāds, kura rīcība, izturēšanās atbilst morāles normām, tāds, kam ir raksturīgas pozitīvas, morāles normām atbilstošas īpašības.* □ Melhtals: Jūs paši esat tēvi, nama galvas, Sev tikumīgu dēlu vēlaties, Kas jūsu sirmos matus cienītu Un acu gaismu svēti apsargātu. Rainis XII, 632. Visas meitas bij daiļas un tikumīgas, sievas tikušas un uzticīgas . Jaunsudrabiņš 8, 185. Eriks: Es arī neiederos tādā augsti tikumīgā sabiedrībā kā jūsējā.. Brodele 3, 11. // *Tāds, kas atbilst morāles normām (par rīcību, izturēšanos u. tml.).* □ Valdiniekiem godu rādi, Lai tie būtu vai nu kādi; Bagātniekus turi cieņā: Līdzēt var tie ļaunā dienā. Tā tu dzīvo tikumīgi, Stingri, cieti, likumīgi. Veidenbaums 2, 70.

tikumīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tikumīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Cilvēka t.

tikumisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tikumiski.** *Saistīts ar tikumību, tai raksturīgs.* T. pienākums. Tikumiskie principi. Tikumiskā apziņa. T. vērtējums. Tikumiskā audzināšana. Tikumiskais pagrimums. □ Tikumiskais ideāls ir tā mēraukla, ar kuru.. cilvēks mērī un sver savu un citu rīcību. Sk G 82, 12, 10. ..labestība no seniem laikiem tiek uzskatīta par lielāko tikumisko vērtību. Zin T 87, 1, 16. ..patiesa mīlestība ir laulības attiecību īsteni tikumisks pamats.. Ves 84, 4, 21. // *Tāds, kas atbilst morāles normām; tikumīgs.* Tikumiska izturēšanās. □ ..tikumiskam cilvēkam vajag vienatnē domāt un uzvesties tāpat kā citu acu priekšā. Hor 78, 6, 25. ..nav tikumiski vēlētājus iespaidot, der tikai to domu rosināšana.. Lauku Avīze 90, 10, 2.

tikumiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tikumisks, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Saharovs ar visu savu dzīvi apstiprināja, ka tikumiskums — tas ir vienkārši tikumiskums, ārpus šķirām, augstāk par politiku. Kar 90, 3, 205.

tikums, -a, v. **1.** *Morāles princips, norma, to kopums; atbilsme kādiem morāles principiem, normām.* □ Nedrīkst tautasdziesmas norakstīt, saradot tikai ar muzejiskām vērtībām. Tas ir mūsu tautas izsens un mūžam jauns tikumu un likumu krājums. Lit M 79, 29, 5. Darba tikums vienmēr ir bijis latviešu zemnieka un arī katra godīga cilvēka pašcieņas pamats. Latv J 90, 46, 2. «Drīzāk bez mīlestības laulība var būt laimīga nekā bez labiem tikumiem, piemēram, bez ņaticības, bez pacietības, bez lēnprātības.» Blaumanis 6, 126. Māmulīte ņemas sirsnīgi slavēt Signi, kas ir tik čakla, tik čakla, ar tādu tikumu, citas meitas šodien tādas vairs nemēdzot būt. Kaijaks 6, 31.

2. *Paradums, arī tradīcija.* □ Katrā zemē savi tikumi, tos klājas ievērot. Skujiņš 8, 19. Viesmīlība ir cēls tikums, to nedrīkstēja apvainot pat ienaidnieka zemē. Kar 58, 2, 7. ..šejienes kapsēta pēc veca laba latviešu tikuma arī bija kalniņā.. Zigmonte 15, 24.

tikvien, part. **1.** pareti. *Tik vien; tikai.* □ Ja tikvien tās nelaimes kā podu dziju savērpt, tad izlīdzēšu. ME IV, 186. Tu jūti to tikvien, ka vēl Vaid vēju vēdas. Tu redzi to tikvien, ka vēl Zūd kādas pēdas.. E Plaudis 3, 133. // *Savienojumā «ne tikvien»: ne tikai.* □ Bet šis muļķa bērns ir ne tikvien bezbailīgs lidotājs, viņš ir agri attīstījies bērns. Jaunsudrabiņš 8, 142. Ne tikvien zivis, — arī neko citu nevar saskatīt. Lagzdiņš 3, 40.

2. vienojuma pāru saikļa sastāvdaļa. *Savienojumā «ne tikvien — bet arī»: saista divus vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas vienojuma sintaktiskajā attieksmē, norādot uz saistījuma iespējamību; ne tikai — bet arī.* □ Pa to starpu bij klāt ne tikvien pašu ļaudis, bet arī daži no kaimiņu ciematiem.. Kaudzītes 1a, 32. ..sareibušam cilvēkam meimuro ne tikvien kājas, bet arī rokas. Lagzdiņš 3, 126. Mājlopi kļuva cilvēkam ne tikvien par pārtikas un apģērba sagādes avotu, bet arī par varas simbolu. Kronītis 2, 7.

tilaudas, -u, vsk. tilauda, -as, s. *Laivas dibena seguma dēļi.* □ Laiva arvien negantāk lē-

kāja, .. un zem tilaudām kā dzīvsudrabs skraidelēja pa pilītei vien sakrājies ūdens. Lapsa 3, 34. Trūcīgo zvejas spaiļi — pusduci izbalējušu tīklu — uz tilaudām salikuši, viņi dzina laivu ūdenī. Cīņa 83, 219, 3.

tilbīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tārtiņveidīgo kārtas vidēja lieluma vai neliels putns ar garu knābi.* Upju t. Pļavu t. □ ..ezermalās sāk pulcēties.. kuitalas, tilbītes un citi purva putni.. K Grigulis 5, 86. Gugatņa, tāpat kā tilbīšu un vairumam pārējo tārtiņveidīgo putnu, ligzda ir vienkāršs mazs iedobums, kuru olu aizsargkrāsas un zāles maskējuma dēļ tikpat kā nav iespējams pamanīt. Latv dzīvn 39. ..kaut kur bažīgi šķindina sīkos zvārguļus meža tilbīte.. Caune 4, 92.

tilde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Diakritiska zīme, tehniska rakstu zīme (~).*

tilināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Klāt (linus) kādā vietā, lai (tos), piemēram, balinātu.* □ Ja linus mērcē, šķiedra iznāk labākas kvalitātes nekā no tilinātiem bez mērcēšanas. Cīņa 62, 228, 1. Formenes [formas cepures] virsa izbalējusi pelēka kā tilināti lini.. Caune 2, 61.

tills, -a, v. *Viegls, caurspīdīgs kokvilnas vai sintētisks tīklveida audums.* □ Līgavas pušķi var veidot arī formas ziņā neierastāku.., kā papildelementus izmantojot ziedu krāsā piekrāsotas spalvas, lentes, tillu.. PL Siev 87, 1, 21. Foajē bija plašs, ārējā sienā divi logi, kuru gaismu klusināja dzelteni tilla aizkari. Birze 7, 15. Vārds «rokoko» saistās ar koķeto, graciozo un bezrūpīgo galma sieviešu tēliem smalkos, ar tilla volāniem, mežģīnēm un rožu ziediem rotātos tērpos. PL Siev 82, 5, 22.

tilpe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Savienojumā ar «ūdens»: ūdenstilpe.* □ ..Krimas liepa, kura aug tuvu ūdens tilpēm, stingri cieš no liepu gļotainās zāģlapsenes.. Rupais, Kalniņa 1, 20. Zušiem ir tāds niķis — šad tad pēc savas iegribas pa rasotu zāli pārlīst no vienas ūdens tilpes uz citu. Draugs 83, 4, 29. Agri pavasarī.. varžu mātīte kādā dīķī vai citā saldūdens tilpē nērš olas. Kļava 3, 3.

tilpība, -as, s.; parasti vsk. **1.** jūrn. *Lielums, ar ko raksturo kuģa izmērus pēc tā slēgto telpu tilpuma.* □ Īsts jūrnieks, prata ne vien ievadīt un izvadīt kuģus,.. bet arī pazina kuģu tipus, to tilpības izmērus, iegrimi. Talcis 8, 76.

2. pareti. *Ietilpība.* Trauka t.

tilpīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kurā var daudz ievietot; tāds, kam ir liels tilpums; arī ietilpīgs (1).* □ Atbraucēji.., tilpīgās iepirkumu somas stiepdami, nāk šurp.. Dripe 3, 106. ..viņām [slaucējām].. jāvelk trīssimt kilogramu tilpīgas lopbarības ķerras.. Lauku Avīze 90, 7, 5. ..viņu [kalnu indiāņu] īpatnība — liela apmēra krūšukurvis un tilpīgas plaušas, kas organismam dod iespēju no retinātā gaisa iegūt pietiekamu daudzumu skābekļa. Zv 57, 19, 28.

tilpīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t i l p ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Telpas t.

tilpināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. *Ietilpināt.* T. vielu traukos. // intrans. □ Kādreiz man liekas, sirds ir kā trauks, manis pēc — lāde ar ierobežotu apjomu, tajā nevar tikai tilpināt un tilpināt iekšā. Zigmonte 17, 135.

tilpne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Veidojums, konstrukcija (piemēram, celtnē, iekārtā, ierīcē), kas ir paredzēta (kā) ievietošanai, parasti, lai (to) uzglabātu, transportētu; arī tvertne.* Ūdens t. Degvielas t. Kombaina t. □ No vadības pults ir iespējams kontrolēt temperatūru un mitrumu ikvienā no elevatora 300 tilpnēm. Zin T 77, 6, 4. No nojumes mašīnu izbērtie bumbuļi pa lenti paceļas augšā šķirotavā, kur.. agregāts triju dažādu lielumu kartupeļus novada katrus savā četrdesmittonnu lielajā tilpnē. Cīņa 73, 232, 2. ..pie automašīnām nepieciešams pierīkot paaugstinātas redeļveida kravas tilpnes. Cīņa 67, 161, 2.

2. jūrn. *Telpa zem kuģa klāja vai klājiem (parasti kravas novietošanai).* Tilpnes lūka. Izcelt kravu no tilpnēm. □ Kuģu tilpnes ar šķērssienām bija sadalītas trīs daļās. Vidējā daļā glabāja mucas ar ūdeni, vīnu un eļļu, tāpat arī tauvas. Lielais 3, 128. Bet vīri uz mūsu kuģa aizvāko pēdējo mucu, un matroži tās salaiž tilpnē. Lapsa 1, 44. .. tilpnēs visu laiku tiek uzturēta stingri noteikta temperatūra, kas pasargā banānus no straujas nogatavināšanās un sabojāšanās. Grīva 8, 232. pārn. Mani gaida darbs — Ar dzejas oglēm siržu tilpnes piebērt.. Belševica 4, 43.

tilpt, tilpstu, tilpsti, tilpst, pag. tilpu; intrans.; pareti. *Ietilpt.* □ Kas netilpa pūriņā, svied pār kārti klētiņā! ME IV, 189. Bet Maružai esot tāda govs — ne tā ziemu stallī tilpa, ne vasaru laidarā. Ziedonis 17, 74.

tilpumains, -ais; s. -a, -ā; apst. **tilpumaini.** *Tāds, kam piemīt samērā liels, parasti īpatnējais, tilpums; tāds, ko raksturo ar, parasti īpatnējo, tilpumu.* Tilpumainā barība — *rupjā lopbarība.* □ Zirga vilcējspēks ir izdevīgs, pārvadājot tilpumainu, vieglu kravu.. Lauku Dzīve 81, 9, 13. ..labas kvalitātes tilpumainās barības izēdināšana stimulē ietilpīga gremošanas trakta un labu barības izmantošanas spēju izveidošanu. Lauku Dzīve 77, 10, 9.

tilpumbarība, -as, s. *Tilpumainā barība.* □ Jaunlopus sākam agri pieradināt pie tilpumbarības. Tas labi ietekmē gremošanas orgānu attīstību. Piemēram, sienu sākam izbarot jau no trešās vai ceturtās nedēļas. Cīņa 55, 8, 3.

tilpumdzija, -as, s.; tekst. *Dzija, kam ir palielināts īpatnējais tilpums un pūkainums.*

tilpumība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t i l p u m i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Iekārtas t. Cisternas t.

tilpumisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tilpumiski.** *Saistīts ar tilpumu, tam raksturīgs.* Tilpumiskā deformācija. T. nožuvums. Tilpumiskā pretestība.

tilpummasa, -as, s. *Tilpuma vienības masa (piemēram, vielai); blīvums (2).* Koksnes t.

tilpums, -a, v. *Fizikāls (ķermeņa) lielums, ko (parasti) raksturo ar (tā) trīs dimensiju reizinā-*

jumu. Trauka t. Telpas t. Ūdenskrātuves t. Grammolekulas t. Tilpuma mēri. Tilpuma mērvienības. Īpatnējais tilpums fiz. — *tilpums, kuru aizņem vielas viena masas vienība.* Plaušu (dzīvības) tilpums fiziol. — *izelpotā gaisa daudzums pēc visdziļākās ieelpas.* Kuģa tilpums — *kuģa tilpība.* □ Taisnstūra paralēlskaldņa tilpums vienāds ar tā triju dimensiju reizinājumu.. Mat 432. Par šķidruma iztvaikošanu var spriest pēc tā, ka samazinās šķidruma tilpums. Fiz r 141. ..zāģu skaidas aizņem 3—6 reizes lielāku tilpumu nekā nesazāģēta koksne. Indāns 1, 24. Mašīna izskaitļo siltuma daudzumu dažādos [ūdens] slāņos, skaņas ātrumu ūdenī, ūdens blīvumu, īpatnējo tilpumu un daudz citu lielumu. Cīņa 66, 98, 4. Fiziski vingrinājumi palielina ikviena cilvēka plaušu tilpumu. Biol r 266. ..kuģa tilpums ir 7621 tonna.. Rīgas B 58, 89, 4.

tilpumsvars, -a, v. *Tilpummasa.* □ Koksnes tilpumsvars ir atkarīgs no tās blīvuma, mitruma, kā arī no koka sugas. Šterns 2, 59. Lai iegūtu keramzītbetonu ar tilpumsvaru 800—1000 kg/m^3, uz 1 m^3 iestrādātas masas jāņem apmēram 0,65 m^3 keramzīta oļu ar izmēriem 20—40 mm.. Lauku Dzīve 90, 9, 25.

tiltiņš, -a, v. **1.** *Dem.* → *tilts.*

2. *Vienkāršs veidojums pārejai, pārbraukšanai pār nelielu apvidus šķērsli.* □ Tur [mežā] pussabrucis tiltiņš ved pāri strautiņam.. Zv 57, 8, 23.

3. jūrn. *Augsta uzbūve (parasti kuģa vidus daļā), no kurienes kapteinis vada kuģi, tā apkalpi; komandtiltiņš.* Komandas tiltiņš — *komandtiltiņš.* □ ..Lubavs uzkāpa stūres mājā un ieslēdza translācijas mikrofonu: «Bocman, uz tiltiņa!» Lapsa 3, 9. Uz vadības tiltiņa kuģa gaitai uzmanīgi seko kapteinis Klāvs, locis un vecākais stūrmanis Jānis Kampars. Grīva 8, 16. Komandieris ieņēma vietu uz kapteiņa tiltiņa un deva pavēles. Liesma 74, 11, 11. Stāvot uz komandas tiltiņa, sejā patīkami sitās silts, mikls vējš. Talcis 7, 212.

○ Potēt ar tiltiņu — *aizaudzēt palielu brūci augļkoka stumbra mizā ar vienu vai vairākiem, vertikāli aiz mizas aizspraustiem, kultivējamā auga potzariem vai atvasēm.*

tilts, -a, v. **1.** *Inženiertehniska celtne ceļa pārvadei pār apvidus šķēršļiem (piemēram, pār upēm, gravām, ceļiem, apbūvēm).* Koka t. Metāla t. Tērauda t. Dzelzs t. Dzelzsbetona t. Akmens t. Siju t. Loku t. Rāmju t. Iekārtais t. Paceļamais t. Autoceļa t. Dzelzceļa t. Gājēju t. Jauktas satiksmes t. Tilta laidums. Tilta balsts. Gaisa tilts — *tilts pār, piemēram, ceļu, gravu.* Izgriežamais tilts — *tilts ar nekustīgiem balstiem un kustīgu posmu, kurš, griežoties attiecībā pret horizontālo asi, atveras, lai izlaistu cauri kuģus.* Izgriezt tiltu — *atvērt izgriežamo tiltu.* Plosta tilts — *tilts, kas sastāv no savstarpēji saistītiem peldošiem kokmateriālu veidojumiem.* Pontonu tilts — *tilts, par kura balstiem ir izmantoti pontoni; pontontilts.* Vanšu tilts — *tilts, kura laidums ir iekārts trosēs.* Tilta celtnis — *celtnis, kura balsta konstrukcijas ir līdzīgas tilta laidumiem.* □ Uzgājuši Daugavas tiltā, viņi abi noskatījās uz Rīgu, kur torņu galos mirdzēja zelta gaiļi.. Virza 1, 170. Zem tilta, pa apakšas spraišļiem un sijām, kūņājas cilvēki. ..Neredzamie tilta labotāji klusēdami kustas un klabinās pa dzelžaino krēslaini.. Sudrabkalns II, 326. Milzīgie tilti, kas savienoja abus Temzas krastus, brīžiem vidū pašķirās un izlaida cauri kuģus. Grīva 11, 55. pārn. Agrā pavasarī.. upes vēl sedza iezilgani ledus tilti.. Grīns 1, 296. pārn. ..tā mēs braucām vairākas minūtes, virzīdamies gar pašu Daugavu, kurai pāri dažas tālas ugunis bija pārmetušas līganus gaismas tiltus. Ezera 9, 12. pārn. Viņam pēkšņi atklājas, ka šī sen mirušā ozola sieksta ir savāds paaudžu tilts, pa kuru arī viņa dzīve un mīlestība šinīs pļavās ienākusi. Sieviete 90, 2, 13. Braucam pāri vecajam gaisa tiltam, garām Vefa tornim un nogriežamies pa Biķernieku ielu. Kolbergs 3, 45. ..pienācām pie Aiviekstes, pār kuru toreiz vēl bija tikai plosta tilts. Austriņš 1, 320. Pārgājuši pāri pontonu tiltam, viņi nogriezās gar AB dambi un pa ledu iegāja Daugavas ielokā, kur pietauvojušies stāvēja veci kuģi. Jansons 4, 544. Bija nolemts pārkrāsot visu cehu tilta celtņus. Eglons 4, 29. ◇ (Pār)mest (arī celt) tiltu — *rast, (iz)veidot saikni (starp ko).* □ Nešķiramas no personifikācijām [dzejnieces daiļradē] ir daudzās metaforas, salīdzinājumi un paralēles, kas palīdz mest tiltu starp dabu un lirisko varoni.. Viese 3, 191. Uksens: Bet mīlestība nepazīst šķēršļu. Tā pārmet tiltus dziļām plaisām — no bagātības uz nabadzību. Zīverts 1, 231. Lai celtu saprašanās un draudzības tiltus, lai emigrācijas tautieši sajustu, ka nākam pie viņiem ar vislabāko, kas mums ir, visam bija jānotiek tā, kā tas notika. Dripe 9, 223. ◇ Nojaukt (arī nodedzināt, sadedzināt) visus tiltus (aiz sevis) — *ar savu izturēšanos, rīcību, runu padarīt neiespējamu atgriešanos (kur); uz visiem laikiem pārtraukt sakarus (ar ko).* □ Viņš [mūks] bija nodedzinājis visus tiltus aiz sevis: uz laikiem sarāvis saites ar baznīcu, nolādējis savu patronu virsbīskapu.. M Zariņš 2, 135. Tas bij augstākais neprāts, ne prāts — visus tiltus aiz sevis sadedzināt, kad vēl neviena cietzemes krasta, kas paglābtu.. Brīdaka 7, 46. ◇ Lēnām pa (arī pār) tiltu! sar. — a. *Aicinājums nesteigties, būt uzmanīgam (kur ejot, virzoties).* b. *Aicinājums nepārsteigties (ko darot).* // *Konstrukcija (parasti telpas augšdaļā), kas ir paredzēta pārejai, (kā) novietošanai.* Skatuves t.

2. tehn. *Šasijas daļa (transportlīdzeklim, piemēram, automobilim, traktoram), kas savieno pretējo pušu riteņus.* Dzenošie tilti. □ Pārnesumkārbas un pakaļējais tilts ievietoti vienā karterī. TAM 176. Ģirts atradās remontbedrē un ar spiedi dzina solidolu priekšējā tilta savienojumos. Dripe 2, 76. Konrāds Rinkušs laida spēcīgo ūdens strūklu uz [automobiļa] tiltiem un riteņiem, visur, kur vien saskatīja dubļu pikas un netīrumuš. Kaijaks 4, 42.

3. el. *Elektriskās ķēdes elements, ko izmanto, lai tai pieslēgtu mērierīci.* □ Līdzsvarota tilta

slēguma shēmu bieži lieto elektriskajos mērījumos.. Fiz r 189.

4. med. *Neizņemama zobu protēze, kas atbalstās uz dabiskajiem zobiem.* □ ..tādas [izņemamās] protēzes lietotājam sagādā zināmas neērtības, salīdzinot ar iestiprinātām zobu protēzēm, tā saucamiem tiltiem. Ves 62, 1, 12. Neizņemamās zobu protēzes, pie kurām pieskaita dažādu veidu mākslīgos zobu apvalka kroņus un tilta protēzes, pacientam.. nerada neērtības sajūtu. Ves 68, 7, 10.

5. fiz. *Ķermeņa stāvoklis, kam raksturīga atliekta mugura, pēdām un plaukstām (cīņas sportā — skaustam) atbalstoties pret pamatu.* □ Jau trešajā minūtē Hervigs bija tiltā un ar grūtībām izgriezās. Sports 66, 111, 1.

○ Komandas tilts — *komandtilts.* □ Uz komandas tilta stāvēja Kondruss, pēc izskata vēl pavisam jauns cilvēks.. Talcis 7, 182.

tīmeklīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīmeklīgi;** reti. *Tāds, kas ir līdzīgs tīmekļa pavedienam.* □ Pārbaudīts tiek ikviens smalkā, tīmeklīgā zelta gredzentiņa, auskariņa elements. Pad J 84, 80, 2.

tīmeklis, -ļa, v. *Ļoti smalks, tievs (dažu posmkāju, piemēram, zirnekļu) sekrēta veidojums, arī no tā veidotais pavediens, tīkls.* Tīmekļa dziedzeri. Tīmekļa pavediens — *pavediens, kas ir veidots, savijot tīmekļa dziedzera izdalījumus; tīmekļpavediens.* □ Tīmeklis ir lipīgs un gaisā sacietē par ārkārtīgi smalkām stīdziņām. Simtiem šo smalko veidojumu zirneklis ar pakaļējo kāju nagiem savērpj vienā izturīgā un elastīgā pavedienā.. Tīmekļiem ir liela nozīme zirnekļu dzīvē. No tiem veido ķeramtīklus, izpolsterē mītnes, auž olu kokonus, veido pārvietošanās pavedienus.. Biol r 175. Viņa to [divriteni] bija atradusi pažobelē, pašā kaktā, zirnekļu tīmekļiem un ilgu gadu putekļiem klātu.. Ezera 1, 344. Beidzot parādījās saule. Migla zeltainā košumā atkāpusies. Ceļmalas smilgas pilnas tīmekļiem, piekārtiem rasas pērlītēm. Kalve 3, 118. sal. Rokraksts Profesoram bija smalks un vijīgs — kā tīmeklis. Brutāne 8, 53. pārn. ..ēnu tīmekļi zem vecajiem kokiem velkas biezāki. Zigmonte 15, 153. pārn. ..lielajā istabā no griestiem bira balsinājums, vannā pāri emaljai stiepās rūsgans plaisu tīmeklis. Rīgas B 83, 290, 2. pārn. Made lāgā vairs neatcerējās, kāda bijusi mātes seja, varbūt tāpēc, ka tai mūžam bijis pelēks rūpju tīmeklis priekšā.. Zigmonte 16, 224.

tīmekļpavediens, -a, v. *Pavediens, kas ir veidots, savijot tīmekļa dziedzeru izdalījumus; tīmekļa pavediens.*

timiāns, -a, v. *Mārsils, kam ir sīkas lapas, violeti iesarkani ziedi un ko izmanto par garšaugu.* □ Timiānu izmanto pārtikas un dzērienu rūpniecībā, parfimērijā, medicīnā. Baumane 1, 119. Pēc tam Aina nometās krastā, ieelpoja lauku timiāna un saules sasildīto kārklu smaržu.. Bendrupe 2, 192.

timols, -a, v.; parasti vsk. *Antiseptiska viela — bezkrāsaini kristāli ar raksturīgu smaržu un asu garšu.* □ ..parastais mārsils.. satur antiseptisko timolu. Galenieks 2, 356. Katrā stropā jāliekot ērču inde — timols, bet tas, kā jau inde, kaitējot arī bitēm, sevišķi bišu mātēm. Lauku Avīze 90, 28, 2.

timotiņš, -a, v. *Graudzāļu dzimtas lakstaugs — pļavu zāle ar samērā rupju, lapotu stiebru un ziedkopu vārpskarā.* Pļavas t. Stepes t. □ Timotiņš ir vērtīga stiebrzāle, kas dod lielas siena ražas ar labu barības vērtību. Tērauds 1, 42. Klāt siena laiks. Timotiņš jau novecoja. Zaļās galviņas rūsganoja, stiebri kļuva cieti kā stieples. Kurcijs 4, 276. Izkapts pēdās jau gulēja āboliņš, timotiņš un pļavu auzene. Dziļums 1, 136.

timpa, -as, s.; vēst. *Metāla naudas vienība; attiecīgā monēta.* □ Dabrelis: Mani rēķini pa vecam iet tikai Kurzemes dālderos: viens dālderis — astoņpadsmit zekseri, astoņpadsmit graši, tā ir timpa.. Skujiņš 9, 7. ..ņem meklētājus — advokātus palīgā, lai šie par labām timpām tev palīdz taisnību notvert. Apsīšu J 1, 151. Ildze: Un tu esot hipodromā visu pazaudējis? — Brempelis: Visu? Ko tu sauc par visu? Tos pāris grašus vai arī — dūšu, cerību, laimi? To naudiņu? Vai ne? Tās timpas? Jociņ! Tās mēs atgūsim viens divi. Ildzīt! A Eglītis 1, 156. sal. Pēteris žigli.. prom uz aku, atpakaļ ar spaini auksta, svaiga ūdeņa [ūdens] un izmazgā acis spožas kā timpas. A Deglavs 1, 17.

timpāni, -u, vsk. timpāns, -a, v. *Sitamo mūzikas instrumentu komplekts, kuriem raksturīga puslodes forma un maināms skaņu augstums; šī komplekta instrumenti.* Lielais timpāns. Mazais timpāns. □ Nelielam orķestra sastāvam rakstītā mūzika, kur skan tikai stīgu instrumenti un timpāni, plūst raiti, tās gaišā un priecīgā enerģija izraisa īsti mūsdienīgas spriegas aktivitātes jūtas. Māksla 62, 2, 47. pārn. Augstu virs galotnēm balstiņu locīja cīrulis. Timpānus sita melnā dzilna. Ezera 17, 183.

timpānija, -as, s.; parasti vsk.; vet. *Atgremotāju dzīvnieku priekškuņģa pārmērīga izplešanās, tajā uzkrājoties gāzēm; timpanīts.* □ Svaigu neizkaltētu izdīgušu graudu lietošana dzīvnieku ēdināšanā izraisīs nopietnus gremošanas trakta traucējumus — timpāniju, kolikas, caureju. Cīņa 78, 216, 2.

timpānists, -a, v.; **timpāniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Mūziķis, kas spēlē timpānus.* □ Ģirts: Jekste, tu tiešām esi labākais timpānists, kādu es esmu redzējis. A Eglītis 1, 75. ..skolotājs Kaminskis izpildīja timpānista vietu. Ar šo orķestri es devu katru gadu divus koncertus.. Zv 77, 3, 17.

timpanīts, -a, v.; parasti vsk.; vet. *Atgremotāju dzīvnieku priekškuņģa pārmērīga izplešanās, tajā uzkrājoties gāzēm; timpānija.*

timpanons, -a, v.; arhit. *Frontona vidējā plakne, ko no visām pusēm norobežo profilētas dzegas.*

timurietis, -ša, v.; **timuriete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. *Pionieris, kas (parasti organizēti) palīdzēja vecākiem, nespējīgiem cilvēkiem (nosaukums pēc A. Gaidara grāmatas galvenā varoņa vārda).* □ Jaunie timurieši palīdz sirmgalvjiem mājas darbos. Hor 79, 17, 7. Plašāk izvēršama timuriešu kustība, kur izpaužas sko-

lēnu labie darbi, tiklab aprūpējot Lielā Tēvijas kara dalībniekus, kā arī ejot talkā citos uzdevumos. Cīņa 75, 105, 1. Vienbalsīgi tika nolemts Līvsalas timuriešu pirmā mācību ceturkšņa darbu novērtēt par apmierinošu. Vāczemnieks 5, 30.

tīmuss, -a, v.; anat. *Aizkrūts dziedzeris.* □ Tīmuss atrodas aiz krūšu kaula, tāpēc to dēvē arī par aizkrūts dziedzeri. Zin T 79, 11, 9.

tina, -as, s.; zvejn. *Šaurs, garens zvejas tīkls, ko pa nakti iegremdē upē vai ezerā.* □ Kādu vakaru viņš man paklusām saka: «Iesim uz līņiem. Es vakar iestiepu tinas..» Austriņš 1, 224. sal. Viņpus pļavas aizlocījās pelēki balts lielceļš kā gar ezermalu izstiepta tina. Laicens 1, 33.

tincinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t i n c i n ā t.* □ «Jūs esat bēglis? Vācietis?» — «Bēglis, bet vācietis ne.» ..Žandarmam acis piemiedzas vēl šaurākas. ..Kaiju apvaino un uztrauc šāds tincinājums. Upīts VIII, 71.

tincināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Vairākkārt, neatlaidīgi (kādam, ko) jautāt.* □ «Nu saki, meitēn, saki — uz kurieni tu iesi? Uz otras pasaules galu? Kur ir otrai pasaulei gals?» Ludis tincināja, nopūlēdamies izvilkt Annelei to gudrību, kuru viņš pa daļai pats bij viņā iepūtis. Brigadere 2, 18. Es jau baidos, ka viņa mani tincinās, lai pastāstu, kas īsti ar manu tēvu noticis.. Kaijaks 6, 66. Kad sakarā ar izstādi sāku viņu tincināt, kā tad īsti ir bijis ar to ilustrēšanu un noformēšanu, Gunārs tikai atmeta ar roku: prasi kaut ko vieglāku! Liesma 77, 2, 20. // intrans. □ Viņi [vecāki] bezgalīgi taujāja. Pratināja un tincināja. Viktorija atbildēja strupi. Mauliņš 4, 216. Hercogiene: Es pavēlēju jums būt bargām pret Lionardo, izsmiet, kaitināt, tincināt, bet jūs — runājat laipnības un liekat uzņemt kā dārgus viesus. A Eglītis 1, 257.

tīne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Samērā liela (senas konstrukcijas) tvertne.* Dēļu t. Mucveida t. Miltu t. Drānu t. Pūra t. □ Ilze iegāja klētiņā, kur stāvēja veca koka gulta un galdiņš. Tur vēl bija apstīpota tīne, kurā krustmāte glabāja miltus un putraimus. Meldere 1, 120. ..viņējā galā pie šaurā loga sarindotas trīs lielas, apkaltas tīnes. Tajās glabājas jauni cimdi, zeķes, segas, dziju kamoli un saišķi... Avotiņa 7, 32. ..saule rotājās.. sievu un meitu zīda lakatos, ko viņas šai dienā bij izvilkušas no tīnēm un lādēm. Virza 1, 159. Senie mucinieki darinājuši tīnes pārtikas produktu un drānu glabāšanai. Proporcijas saskanīgas, rotājums — koka stīpas, iegriezts vai iededzināts raksts, citai grezni kalts vāka slēdzis. Lauku Dzīve 81, 5, 21.

tīneidžers, -a, v.; **tīneidžere,** -es, dsk. ģen. -ru, s.; sar.; iron. *Pusaudzis, arī jaunietis (aptuveni līdz 19 gadu vecumam); tīnis.* □ Armīns: ..taisījies laikraksta slejās popularizēt jaunu sporta veidu pēc amerikāņu tīneidžeru parauga — lēkšanu ejošā tramvajā... Priede 4, 46. Sākas tādi auri, ka tīneidžeri pārkliedz pat skaņu kastes.. Dripe 9, 76. «Nav nekāds noslēpums,» rakstīja kāds pusaudzis, «ka tīneidžeri visvairāk baidās no vientulības.» Latv J 90, 19, 4.

tinējs, -a, v.; **tinēja,** -as, s. **1.** *Darītājs* → *t ī t.* **2.** v.; dsk.; zool. *Tauriņu kārtas dzimta, kurā ietilpst nelieli tauriņi un kuras kāpuri parasti dzīvo vai nu uz kokaugu lapām, ko tie satin vai savelk ar tīmekļiem, vai arī augu daļu iekšienē.* // arī vsk. *Šīs dzimtas tauriņi.* Rožu lapu t. Zirņu tumšais t. Ozolu zaļais t. Priežu galotņu t. □ Tiklīdz ābeles beigs ziedēt, uz to lapām ābolu aizmetņu tuvumā jau savas baltās oliņas izdēs pelēks necils tauriņš — ābolu tinējs. Tad izšķilsies kāpuri, kas iegraužīsies ābolīšos, izēdīs to saturu, un — auglīši nobirs vai kļūs mazvērtīgi. Cīņa 75, 120, 2. Mežā katram kokam ir savi postītāji: ievām un segliņiem — tīklkodes, ozoļiem — tinēji.. Cīņa 84, 238, 3.

tinējsmecernieks, -a, v. *Neliela vabole, kam ir raksturīgs smeceris un kas bojā augu daļas, it īpaši lapas, tās apgraužot un satinot.* □ Lapu koku tinējsmecernieka — cigāru tinēja pieaugušās mātītes jūnija sākumā iegrauž un cigārveidā satin augļu koku lapas. Starp tinuma kārtām tās iedēj 4—8 un pat vairāk oliņu. D kal 64, 72. ..Rīgā tās [korintes] sāka bojāt tīklkodes, kā arī tinējsmecernieks.. Latv dzīvn 11.

tingass, -a, v. *Neliels krokodilu kārtas dzīvnieks (Centrālamerikā, Dienvidamerikā).* □ Amazones deltā mājo ne tikai milzīgie melnie kaimani, bet arī sīkāki krokodili — tingasi, kuru garums nepārsniedz divus metrus. Zin T 62, 9, 46.

tingeltangels, -a, v.; niev. *Viegla satura muzikāls uzvedums (piemēram, dziesmuspēle, operete); izprieca, sarīkojums ar banālu mūziku.*

tings, -a, v.; vēst. *Tautas sapulce Skandinavijā (agrajos viduslaikos).*

tinis, -ņa, v. *Sermuļu dzimtas vidēja lieluma dzīvnieks ar īsām kājām un biezu, rupju, melnu vai brūnganu apmatojumu.* □ ..sakarā ar nesaprātīgām, bieži vien neierobežotām medībām vairāku sugu eksistence tika nopietni apdraudēta. No Latvijas faunas izzuda tinis, bebrs un lācis.. Tauriņš 1, 11. ..Saša redzējis tundrā tini, šo viltīgo dīvaina izskata plēsoņu. Gūtmanis 2, 46.

tīnis, -ņa, v.; **tīne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar.; iron. *Pusaudzis, arī jaunietis (aptuveni līdz 19 gadu vecumam); tīneidžers.* □ ..normāls tīnis vismaz reizi divās nedēļās grib aiziet uz diskotēku. Liesma 88, 2, 17.

tinkš, izsauk. *Lieto, lai atdarinātu augstu, dzidru skaņu, kas rodas, piemēram, vibrējot metāla, stikla priekšmetiem.*

tinkšķēt, parasti 3. pers., tinkšķ, pag. tinkšķēja, retāk **tinkšēt,** parasti 3. pers., tinkš, pag. tinkšēja; intrans. *Radīt augstu, dzidru skaņu (piemēram, par vibrējošiem metāla, stikla priekšmetiem); atskanēt šādai skaņai.* □ ..karotes tinkšķ pret burkas stikla malu un ogu sēkliņas krikst starp četrām baltām zobu rindām.. Ezera 9, 53. Kurpes švīkst [dejotājiem], tinkšķ lustras piekariņi, kāds smejas. Dripe 5, 105. Tinkšķēja kamanu zvaniņi. Ļaudis steidzās.

Kurcijs 3, 26. Spoguļi tinkšēdami plīst.. Upīts 18, 145. pārn. Priedes zarā lēkā un tinkšķ pelēkais putnelis.. Ezera 5, 10.

tinkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **tinkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt tinkšķ.* □ Meitene.. iegāja mazajā verandā, kur līzes māte tinkšķināja tējas glāzes. A Grigulis 8, 11. ..sieva tinkšķina kastroļus. Zv 58, 17, 9. // intrans. □ Balti izģērbtās kņīpas ar buķetēm rokās bālas un ģība vai nost, kad viņš, piešiem tinkšinādams,.. gāja garām. Upīts VIII, 486. pārn. Zīlītes tinkšķināja arvien skanīgāk un ilgāk.. Kaijaks 4, 142.

tinkšķis, -ķa, v. *Augsta, dzidra skaņa, kas rodas, piemēram, vibrējot metāla, stikla priekšmetiem.* □ Kluso stundu pāršķeļ ass tinkšķis pa rūti. Lubējs 3, 356. Cauri gaitenim atskanēja pret ūdens glāzi sistas karotītes spalgais tinkšķis. Birze 8, 73.

tinktūra, -as, s. *Vielas izvilkums spirtā.* Kliņģerīšu t. Baldriāna t. □ ..ādas ievainojuma gadījumos brūce rūpīgi jāapkopj, jāapsmērē ar joda tinktūru.. Ves 63, 9, 23. Ķiploku tinktūru lieto pa 10—20 pilieniem 3 reizes dienā ar pienu.. Ves 85, 2, vāku 2. lpp.

tintains, -ais; s. -a, -ā; apst. **tintaini.** *Tāds, kas ir notraipīts ar tinti.* □ Pirksti un vaigi tam [zēnam] vienos tintes traipos.. viņš glāsta sev vaigus tintainiem pirkstiem.. Kurcijs 1, 258.

tinte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Rakstīšanai paredzēts organisku krāsvielu šķīdums vai suspensija ar sabiezinātāja un konservanta piedevu.* Zilā t. Sarkanā t. Melnā t. Violetā t. Parastā t. Speciālā t. Simpatētiskā tinte — *bezkrāsains vai ļoti gaišs šķidrums, ko lieto slepenrakstā, kurš kļūst redzams tikai, iedarbojoties uz to, piemēram, ar ultravioletajiem stariem, ķīmiskajiem reaģentiem.* Tintes zīmulis — *ķīmiskais zīmulis.* □ Es iegāju otrā istabā, sameklēju tinti un spalvu un pierakstīju vēl vienu rindiņu pie Spodra raksta klāt. Jaunsudrabiņš 7, 35. Šodien, kad pieejams ir papīrs, kad pieejama ir tinte un spalva, vajag rakstīt! Bels 7, 108. ..strādnieki pašreiz izvāca.. novecojušos inventāru — tintes traipiem izraibinātu galdu, nobružātus krēslus un skapi. Stankevičs 2, 175. sal. Mežs mitrs, cauri lokās avota valks — tik melns kā tinte.. Caune 5, 185. Mums [spiegiem] rīkoja nodarbības, kurās apguvām slepenrakstu, mācījāmies rakstīt ar simpatētisko tinti.. Pad J 84, 183, 2. Viņš aizver reģistrācijas žurnālu un noliek prom pavisam strupu norakstītu tintes zīmuļa galu. Zigmonte 2, 9. ◇ Būt tintē sar. — *būt kļūmīgā, sarežģītā situācijā.* □ Janka piesarcis stāvēja pie galda. Nu gan bija tintē. Prieks par Artura un Rutas apmeklējumu no tiesas bija liels, bet ja nu viņi pamana zem avīzes noslēpto grāmatu? Jansons 4, 385. Nu gan esmu tintē, es uztraucos. Viņš tūliņ mēģinās mani noskūpstīt, un ko tad lai daru? Vai tad dzejniekam drīkst tā vienkārši kraut pa ģīmi kā jebkuram mūsējam? Brīdaka 5, 109. // ģen.: tintes, adj. nozīmē. *Tāds, kas producē, izdala tumšu, parasti melnu, vielu (par dzīvniekiem, augiem, to orgāniem).* Gliemju tintes dziedzeri. Tintes zivs — *tinteszivs.* Tintes sēne — *tintene.* □ Vecītis izgatavoja tinti no tintes riekstu sulas, piejaucot tai klāt dzelzs vitriolu un līmi. Bērn 50, 10, 30. ..recekļveidīgā, gļotainā tintes zivs.. Amerikā skaitās viena no visdārgākajām un iecienītākajām delikatesēm. Ciņa 63, 217, 4.

tintene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Cepurīšu sēne, kuras nogatavojies augļķermenis izplūst melnā šķidrumā.* Porcelāna t. □ Oriģinālas īpašības piemīt pelēkajai tintenei — šī sēne izraisa saindēšanos, ja to lieto kopā ar alkoholiskiem dzērieniem, bet ir nekaitīga tiem, kas alkoholiskus dzērienus nelieto. Lauku Dzīve 80, 9, 21.

tintesmaiss, -a, v.; zool. *Orgāns (galvkājiem), kas producē melnu vielu.*

tinteszivs, -zivs, dsk. ģen. -zivju, s. *Sēpija (1).* □ ..bērns zīmējumos varētu apskatīt, kāds tad izskatās planktons, tinteszivs, jūras ezis un citi darbā minētie eksotiskie dzīļu iemītnieki. Pad J 85, 21, 4.

tintnīca, -as, s. *Neliels tintes trauks, kurā rakstot mērc rakstāmspalvu; rakstāmgalda piederums ar vienu vai vairākiem šādiem traukiem.* □ Ar knipi atsitu vaļā tintnīcu, ņemu savu labāko, iecienītāko spalvu.. Zemzaris 2, 9. Tintnīcu bij nopircis.. Uz nogludināta marmora dēlīša divi apaļi, grumbuļaini, skaisti iežņaugti trauciņi zeltotiem vāciņiem mazu tornīšu veidā... Upīts VII, 61. Prāvai, baltai marmora tintnīcai cieši blakus nolikta blāvi zila porcelāna vāzīte, tajā trīs caurspīdīgi spalvaskāti.. Kļava 1, 125.

tinums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → tīt (1); priekšmets, kas ir izveidots, tinot kādu materiālu.* Dzijas t. Vada t. Transformatora t. Tinumu virziens. □ Frizūras pamatformu nosaka matu tinums un sukājums. Friz 164. ..kā uzminēt, kur strāvas ceļš pārrauts. ..Varbūt tinums izdedzis? Mauliņš 4, 228.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → tīt (2).* Iepirkumu t.

tīņāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Vairākkārt tīt (1); tīstīt (2).* □ Viņa.. tīņā ap pirkstu savu garo matu sprogu, kaut ko klusītēm dungodama. Avotiņa 7, 81. Norauju lakatu un ļauju, lai vējš to tīņā ap tilta margām. Kaldupe 13, 296. pārn. Bet, kad uz piekrastes siekstas sēd vakars un skumīgu atmiņu kamolu tīņā, no miglas sens lībis izkāpj uz takas.. Avotiņa 5, 121.

2. *Vairākkārt tīt (2); tīstīt (1).* T. bērnu segās.

tīņāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Refl. → tīņāt (1); tikt tīņātam; tīties (1).* Dzija tīņājas spolē. □ pārn. Un es aizteku pie mātes. «Mammiņ!» uzrunāju to, tīņādamies vēlīgi ap viņas svārkiem. Plūdonis 2, 401. pārn. ..pa vaļējām durvīm nāca laukā zilgan-pelēki dūmi un, uz augšu celdamies, tīņājās ap jumta malu un ķērās tuvējās liepas zaros. Saulietis II, 247.

2. *Refl. → tīņāt (2); tīstīties (1).* □ Tīņādamies lietusmēteļos un nobruņojušies ar lietussargiem, pa liedagu nesteidzīgi pastaigājās vientuļi gājēji. Skujiņš 12, 354.

3. sar. *Tūļāties.* □ Ievedis Leontīni dārgā restorānā, Indriķis tīņājās kā sapīts — ne viņš zināja, kā jāpasūta, ne kas jāpasūta. Skujiņš 14, 383.

tīņoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl.; reti. *Tiņāties.* □ Istaba baļķu sienām, nomelnējušiem griestiem, gar kuru sijām tīņojas sodrēju grīstes. Bundzeniece 2, 19.

tioskābes, -bju, vsk. tioskābe, -es, s.; ķīm. *Karbonskābes, kuru molekulās skābekļa atomu aizstājis sēra atoms.*

tip, apst.; savienojumā «tip top»; sar. *Ļoti labi, lieliski.* □ Saimniecībā jau.. bez vīrieša rokas neiztikt. Kā likšos klāt, pāra dienās viss atkal būs tip top. Ezera 10, 101. ..var tikai priecāties par priekšzīmīgo kārtību, kāda valda «Dinamo» slēpju bāzē. Inventārs, ģērbtuves, dušas — viss, kā saka, «uz tip top!». Sports 70, 202, 3.

tipāžs, -a, v. *Mākslas tēls, arī tēlu kopums ar spilgtām, tipiskām īpašībām; spilgtu, tipisku īpašību kopums (cilvēkam).* □ Par Zeberiņu var teikt, ka viņš labi iepazinis agrāko laiku lauku dzīvi, un viņa ilustrāciju tipāži ir nepārspējami. Māksla 62, 4, 44. Vija Artmane atbilda Dailes teātra radošajai ievirzei vispirms jau tipāža nozīmē, jo ar savu ārējo veidolu tuvojās estētiskajam priekšstatam par aktrisi varoni. Artmane 98. Pasaules kinomākslas attīstību ļoti ietekmēja itāļu neoreālisms,.. filmas, kurās ļoti plaši izmantoja neprofesionālus tēlotājus, izvēlētus pēc tipāža un psihofiziskajām īpatnībām. Kin 79, 116.

tipčaks, -a, v. *Graudzāļu dzimtas augs (stepes zonā), kam ir šauras lapas un kas aug blīvos ceros.*

tipināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans. *Iet īsiem, samērā ātriem soļiem.* □ Pa pavasarīgo aleju tie [vectēvs ar mazmeitu] bija vienīgie gājēji. Viņš — liels, garš, sakumpis spēra paplatus soļus, viņa — maziņa, sīciņa pusteciņus tipināja līdzi. Ves 81, 5, 5. Bet klusā, smilšainā šķērsieliņā, kur neredz ne zāles stiebra, tipina ēzelītis, skurinot garās ausis. Bundzeniece 2, 91. ..saulainā piekalnē, izpletuši savas tumšās, samtainās ķermeņa spalvas kā balerīnu bruncīšus, tipina un virpuļo mirdzošie paradīzes putni. Ērgle 5, 43.

tipisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tipiski. 1.** *Tāds, kam piemīt kādas noteiktas kategorijas, grupas, parasti spilgti izpaustas, īpašības, pazīmes.* Tipiska lauku ainava. T. negroīdās rases pārstāvis. Tipiska parādība. Tipiska kļūda. □ No tipiskiem gaismas augiem varam minēt šaurlapu ugunspuķi, kas aug mežu klajumos un izcirtumos, bet no ēnas augiem — meža zaķskābeni. Biol r 73. Stūris ir tipisks sprinteris. Viņš skrien viegli un ir ļoti straujš, toties izturībā un neatlaidībā nevar mēroties ar Mellaci. Saulītis 12, 108. Kad es tagad jautāju sev, vai viņas biogrāfija bija tipiska vai netipiska, nespēju atbildēt viennozīmīgi. Gan jā, gan nē. Ezera 17, 56.

2. *Tāds, kurā individualizētā formā atveidotas visraksturīgākās, būtiskākās kādas (piemēram, cilvēku, parādību) grupas, kategorijas īpašības (par mākslas tēlu, tā elementiem).* □ Personas, kas romānā darbojas, autors pats pazinis un novērojis viņu dzīves gaitās, taču šie tēli ir mākslinieciski vispārināti, līdz ar to iegūstot tipiskas savas šķiras pārstāvju iezīmes. Lit M 61, 3, 4. Par tipisku sauc raksturu, kam piemīt noteikta sociāla slāņa vai sabiedrības grupas īpašības. Valeinis 1, 14. Atsevišķos gadījumos Upīts savās komēdijās tēlu tipiskās iezīmes saasinājis līdz asai karikatūrai. J Kalniņš 6, 277.

tipiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t i p i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Tas, ka mēs šodien laikam varam sacīt: «Viņas vietā tikpat labi varētu būt arī cita izcila strādniece,» nemazina viņas veikuma nozīmi, bet, gluži otrādi, apliecina jau zināmu tipiskumu. Zv 76, 20, 1.

2. *Vispārināta īpašība → t i p i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Tēlu tipiskums visspilgtāk izpaužas reālistiskajā mākslā. Valeinis 1, 95.

tipizācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process → t i p i z ē t (1).* Tehnoloģisko procesu t. □ Literatūrā ir apsmieta jauno kvartālu vienveidība, jauno dzīvokļu un to apmēbelējumu tipizācija, kas rada iespēju sajaukt savu dzīvokli ar citu. Māksla 75, 2, 19.

2. *Darbība, process → t i p i z ē t (2).* □ Tipiski raksturi iegūstami tipizācijas procesā, t. i., atlasot kādai ļaužu grupai piemītošās īpašības un tās ietverot atsevišķā indivīdā. Valeinis 1, 14.

tipizējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → t i p i z ē t (1).* Celtņu t. Iekārtu tipizējumi.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → t i p i z ē t (2).* □ Šeit [sakāmvārdos] jau pats fakts iegūst vispārinājuma, tipizējuma raksturu. Niedre 11, 7.

tipizēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. **1.** *Samazināt (kā, piemēram, celtņu konstrukciju, tehnoloģisko procesu) daudzveidību, veidojot (to) pēc tipveida paraugiem.* Tipizēta darbmašīna. □ Mākslinieka konstruktora iecere — radīt vagona korpusu, kas telpiski veidots no diviem elementiem: priekšējās, galvas daļas un tipizētas pasažieru salona sekcijas. Zin T 64, 10, 28. Tipveida dokumenti ieviesti daudzās nozarēs. Jau sen tipizēti kases un banku dokumenti.. Bērziņš 1, 245.

2. *Veidot (ko mākslas darbā) ar tipiskām īpašībām.* □ Būdama individualizēta atbilstoši tēlotā rakstura īpatnībām, katras personas valoda tai pašā laikā tipizēta attieksmē pret to cilvēku grupu, ko šī persona pārstāv. Valeinis 1, 159.

tipogrāfija, -as, s. **1.** parasti vsk. *Rūpniecības un tehnikas, arī amatniecības nozare, kas ietver iespieddarbu izgatavošanu (parasti augstspieduma tehnikā).* Tipogrāfijas attīstība. Tipogrāfijas krāsa.

2. *Uzņēmums vai uzņēmuma nodaļa, arī darbnīca, kur izgatavo iespieddarbus (parasti augstspieduma tehnikā).* □ Gar tipogrāfiju viņš vienmēr bija gājis lēnāk; šeit taču iespieda grāmatas, šeit ik dienas dzima laik-

raksti un žurnāli. Saleniieks 3, 273. . . otrajā stāvā viņu sagaidīja apslāpēta tipogrāfijas dūkoņa un nāsīs iesitās pazīstamā drukas krāsas smaka. Sakse 6, 351. Janai tipogrāfija iepatikās . . : lielās mašīnas, metāla burti kastēs, ko sauc par burtenēm, ar auklu pārsietie salikuma četrstūri. . . revīzijas lapu novilkšana no gatavā salikuma. Rīgas B 57, 15, 3.

tipogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tipogrāfiski.** *Saistīts ar tipogrāfiju (1), tai raksturīgs.* T. paņēmiens. Tipogrāfiski pavairot. Tipogrāfiskā mēru sistēma — *poligrāfijā pieņemta garuma mērvienību sistēma, kuras pamatvienība ir tipogrāfiskais punkts.* Tipogrāfiskais punkts — *tipogrāfiska mērvienība — 0,376 milimetri.* Tipogrāfisks spiedums — *augstspiedums.* □ Ir liela starpība abu grāmatu tipogrāfiskajā apdarē, jo Kēnigsbergā poligrāfijas tradīcijas bija daudz bagātākas, iespiešanas māksla bija attīstījusies daudz pilnīgāk nekā Viļņā. Jaun Gr 61, 1, 44. . . izšķir trīs iespiešanas pamatveidus: augstspiedumu (jeb tā saukto tipogrāfisko spiedumu), dobspiedumu un gludspiedumu. Poligr 7.

tipolitogrāfija, -as, s. **1.** parasti vsk. *Iespieddarbu izgatavošana ar tipogrāfiskiem un litogrāfiskiem paņēmieniem.*

2. *Uzņēmums vai uzņēmuma nodaļa, kur iespieddarbus izgatavo ar tipogrāfiskiem un litogrāfiskiem paņēmieniem.*

tipolitogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tipolitogrāfiski.** *Saistīts ar tipolitogrāfiju (1), tai raksturīgs.*

tipoloģija, -as, s. **1.** parasti vsk. *Izziņas metode, saskaņā ar kuru objektus grupē, izmantojot vispārinātus, idealizētus modeļus (tipus).* Tipoloģijas paņēmieni. Tipoloģijas nosacījumi.

2. *Ar šādu metodi izveidots (kādu objektu) grupējums.* Valodu tipoloģijas. □ Republikas teritorijas vietieņu tipoloģija izveidota, pamatojoties uz diviem galvenajiem faktoriem — uz reljefa saposmojumu . . un ainavas substrātu . . Ģeogr 139. . . pirmos darbus meža tipoloģijā veica mežu ierīkotāji, izmantojot jau stihiski radušos tautas iedalījumu. Meža t 5.

tipoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tipoloģiski.** **1.** *Saistīts ar tipoloģiju (1), tai raksturīgs.* Valodu tipoloģiskā klasifikācija. □ . . zinātnisku pamatojumu [mežu] tipoloģiskā klasifikācija ieguva tikai 19. gadsimta 80.—90. gados . . Meža t 4. Dendrohronoloģiskā metode koku datēšanā precizēs senlietu un keramikas tipoloģiskos datējumus. D kal 66, 168.

2. *Saistīts ar tipoloģiju (2), tai raksturīgs.* □ . . vēsturiskā romānistika ir viens no pašiem spēcīgākajiem ukraiņu prozas atzariem. Tai ir savas tipoloģiskas paralēles ar krievu, gruzīnu, igauņu vēsturisko prozu. Lit M 81, 49, 7. A. Upīša romānus varētu tipoloģiski salīdzināt ar tiem plašas formas kritizētāja reālisma darbiem, kuru autori arī pārstāvēja zemniecisko līniju. Kritikas g 82, X, 19.

tipometrija, -as, s.; parasti vsk.; poligr. *Iespieddarbu salikuma elementu (piemēram, burtu, līniju, atkāpju) mērīšana, tās paņēmienu kopums.*

tipometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tipometriski;** poligr. *Saistīts ar tipometriju, tai raksturīgs.*

tipometrs, -a, v.; poligr. *Tipometrisks mērinstruments.*

tips, -a, v. **1.** *Paraugs, modelis, kam atbilst (priekšmetu, parādību) kopums ar noteiktām īpašībām, pazīmēm; priekšmetu, parādību paveids ar noteiktām īpašībām, pazīmēm.* Automobiļa t. Lidmašīnu t. Pilsētas tipa apmetne. Tipa projekts — *celtnes, inženierbūves projekts, kas ir paredzēts daudzkārtējai izmantošanai.* □ . . republikas kuģu būvētāji nodevuši ekspluatācijā desmitiem dažādu tipu kuģu. Uzbūvēti gan motorvelkoņi un sauskravas motorkuģi, gan naftas pārvadāšanas baržas . . Zin T 65, 4, 27. . . 17. gadsimtā Eiropā bija izveidojušies divi noteikti uvertīru tipi — franču uvertīra un itāliešu uvertīra . . Vēriņa 2, 10. Veikala projektu . . paredzēts apstiprināt kā tipa projektu un plaši pielietot būvniecībā visā Padomju Savienībā. Māksla 62, 2, 43.

2. *Pēc kādām pazīmēm (vispārinot, idealizējot) veidota kategorija, grupa, modelis.* Augsnes t. Meža augšanas apstākļu t. Laikapstākļu t. Antropoloģiskais t. Augstākās nervu darbības t. □ Atkarībā no augāja, kūdras slāņa sastāva, morfoloģiskajām, hidroloģiskajām un citām īpatnībām purvus iedala dažādos tipos. Zin T 82, 3, 14. Babītes ezers pēc savas izcelšanās pieskaitāms piejūras ezeru tipam. Vanags 6, 147. Mēs abas ar Jums piederam pie atšķirīga ķermeņa uzbūves tipa. Es esmu resna, Jūs savukārt esat no kalsnajām . . Ezera 18, 200. // zool. *Augstākā kategorija dzīvnieku sistemātikā.* □ Tips ir augstākā kategorija dzīvnieku klasifikācijā, un tajā apvienoti dzīvnieki, kam ir kopīga izcelsme, uzbūve, attīstības veids un citas svarīgas pazīmes. Lauku Dzīve 84, 11, 23. Sistemātiķi diezgan vienprātīgi izdala dažāda ranga taksonus un nosaka to hierarhiju: sugas apvieno ģintī, ģintis — dzimtā, dzimtas — kārtā (dzīvniekus) vai rindā (augus), kārtas un rindas grupē klasēs, bet tās — tipos (dzīvniekus) un nodalījumos (augus). Biol r 332. Dzīvnieki, kas līdzīgi upes vēzim, pieder pie posmkāju tipa. Zool 38.

3. *Cilvēku grupa, kopums ar kādām raksturīgām īpašībām; šādai grupai, kopumam atbilstošs indivīds.* □ Starp šālaika Baltijas muižniekiem ir sastopami vairāki tipi. Viens no visinteresantākajiem starp tiem ir tā sauktais īstais jeb veclaiku barons. Purapuķe 1, 42. . . viņš [aktieris] nepavisam nebija varoņa mīlētāja tips, taču radošā apgarotība piešķīra viņa personībai neatvairāmu pievilcību . . Dzene 4, 21. . . pieredzei krājoties, izkristalizējās vēlamais kamaniņu braucēja tips — paliela auguma un svara, mazliet smagnējs sportists. Liesma 75, 1, 23. // *Cilvēks ar spilgtām īpašībām.* □ Gleznotājs izņēma no kabatas bloknotu un sparīgi vilka tajā dažādas svītras. Viņam bija laimējies — tādus tipus tiešām negadījās sastapt katru dienu. Saulītis 12, 229. Mazāk mani toreiz aizrāva tipi parterā. . . Ložās, atlaidušies mīkstos sēdekļos, sēdēja pilsētas diženie. Kurcijs 2, 162

4. *Mākslas tēls, kurā individualizētā formā atveidotas visraksturīgākās, būtiskās kādas cilvēku grupas īpašības.* □ Un zēns lasīja. . . Atklājās plaša un daudzveidīga tipu galerija. Lūk, māņticīgais zemnieķelis Ķencis, tukšais niekkalbis un lielībnieks Švauksts, lišķīgais pašlabuma meklētājs Prātnieks, biklā, dievticīgā Liene. Zv 63, 7, 16. Tipus individualizējot, . . [karikatūrists] visai lakoniski atklāj pašu nozīmīgāko un nepieciešamāko to sociālās piederības raksturojumā. Māksla 61, 4, 46.

5. niev. *Vīrietis, kura izskats, izturēšanās izraisa aizdomas, negatīvu attieksmi.* Šaubīgs t. Bīstams t. □ No otras puses tuvojas melnmatains tips ar ūsiņām, tērpies džinsa biksēs un melnā džemperī. Dripe 5, 157. Viņa izburbušais dzērāja ģīmis šķita kur redzēts. Jā, jā, šis taču bija tas tips, kas klaiņoja pa tirgu un piedāvāja pudelēs iemontētus bureniekus, šķiltavu kramiņus . . Stankevičs 2, 91. Pelūde: Jā. Viņš ir ļoti labs bundzinieks, bet nejēdzīgi iedomīgs tips. Ar to nav vērts iesākt. A Eglītis 1, 59.

tiptene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; apv. *Lakats.* □ Pārnāca [Kārlēns] ap pusdienas laiku . . , atnesa Trīnei un Ieviņai pa dzeltenai tiptenei un otrā rītā agri atkal aizgāja. It kā tādēļ vien būtu nācis, lai pārnestu mātei un Ieviņai pa lakatam. Birznieks-Upītis 1, 39. Galvā [sievai] liela . . tiptene, apaļiski aptīta kā turkam. Brigadere 2, 44.

tipu, izsauc.; parasti savienojumā «tipu tapu». *Lieto, lai atdarinātu, parasti maza bērna, soļu troksni.* □ Izeju ārā, Eju — tipu, tapu . . Vācietis 5, 49. Mazais Ņuris tipu-tapu Čaukstinās ar avīžlapu . . Sudrabkalns 8, 50.

tipveida, ģen., nelok. *Tāds, kas ir veidots pēc noteikta tipa (1), atbilst tam.* Tipveida projekts — *tipa projekts.* □ Vieglāk strādāt celtniekiem, kas būvē tipveida ēkas, grūtāk — rūpniecības objektos un citos pēc individuāliem projektiem, kur daudz ir nestandarta detaļu . . Zv 75, 21, 14. Mūsdienu pasaulē cilvēku ielenc tipveida ēkas, mēbeles, sērijveida priekšmeti. Un tāpēc cilvēki tiecas pēc neatkārtojamā, pēc vienreizējā. Zv 82, 20, 13. Unifikācija dod iespēju izveidot tā sauktos tipveida dokumentus, kurus var izlietot dažādās saimniecībās. Bērziņš 1, 245. Bet ap klubu saglabātās ļoti vecās, augstās liepas ēku it kā piesedz, dara intīmu. Tipveida projekta celtnēm gandrīz nekad tā nelaimējas. Kolbergs 3, 312.

tipveidā, lok., nelok. *Tā, ka (kas) ir veidots pēc noteikta tipa (1), atbilst tam.* T. celtas ēkas.

tipveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tipveidīgi.** *Tipveida.* □ Protams, es zinu, ka visi dzīvokļi īres namos ir vienādi — tie celti pēc tipveida projekta. Bet vai tādēļ arī mūsu dzīves veidiem tajos jākļūst tipveidīgiem? Lit M 82, 16, 13.

tirāde, -es, dsk. ģen. -du, s. *Pagara, nepārtraukta (parasti patētisku) vārdu, teikumu virkne (runā).* Apnicīga t. □ Viens vietā un trāpīgi pateikts [režisora] vienkāršs vārds par filmas vai atsevišķas epizodes jēgu aktierim palīdz daudz vairāk nekā garu garās tirādes par Fellīni un Antonioni un citas gudrības. Kin 81, 99. Parasti domstarpību saasinājumā japāņi aprobežojas ar īsām piezīmēm un reti kad izplūst uzbāzīgās vārdu tirādēs, lai pierādītu savu taisnību. Sk Ģ 84, 4, 38.

tirānija, -as, s. **1.** vēst. *Vienvaldības forma (Senajā Grieķijā no 7. līdz 6. gadsimtam pirms mūsu ēras), kas radās, ietekmīgai personai sagrābjot varu, un kam bija piespiedu raksturs.* **2.** vēst. *Politiskās iekārtas forma (viduslaiku pilsētvalstīs Itālijā).* **3.** *Valsts pārvaldes forma, kam raksturīga patvaļība, nežēlība, varmācība; arī despotija (1).* □ Lustalo: Marķiz Lafaijet! Ziemeļameriku jūs atsvabinājāt no tirānijas — vai Parīzē jūs aizstāvēsiet varmākas? Tur jūs nodibināt republiku — vai Francijā jūs gribat atjaunot absolūto monarhiju? Upīts XIV, 288. Piecdesmito gadu beigas un sešdesmito sākums, salīdzinot ar gadu desmitus ilgušo Staļina tirāniju, nāca kā plaukstošs pavasaris. Lit M 90, 46, 2. // pārn. *Patvaļīga, nežēlīga, varmācīga izturēšanās, rīcība (attiecībās pret citiem cilvēkiem); arī despotija (2).* □ Tieši vācietis Garlībs Merķelis pagājušajā gadsimtā uzrakstīja vienu no viskaismīgākajām grāmatām pret baronu tirāniju Latvijā. Vācietis 15, 224. . . man galvā jaucas dažādi plāni — kā dzīvot tālāk, ko darīt, lai atbrīvotos no vecāku tirānijas . . Brodele 17, 73.

tirānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tirāniski. 1.** vēst. *Saistīts ar tirāniju (1), tai raksturīgs.* **2.** vēst. *Saistīts ar tirāniju (2), tai raksturīgs.* **3.** *Saistīts ar tirāniju (3), tai raksturīgs; arī despotisks (1).* T. režīms valstī. // pārn. *Patvaļīgs, nežēlīgs, varmācīgs; arī despotisks (2).* □ Emma nebija nekāda nabaga kalponīte, kuru vajā tirāniska kundze . . Zigmonte 18, 118.

tirānisms, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tirānisks (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; arī despotisms (2).* □ Cilvēces tūkstošgadu vēsture zina daudzus tirānisma paveidus: klaja verdzība, vagaru būšana, . . spējīgāko garu uzpirkšana . . Lāms 7, 150.

tiranizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Izturēties (pret citiem cilvēkiem) patvaļīgi, nežēlīgi, varmācīgi.* T. padotos. □ No Talsu apriņķa viens skolotājs žēlojas par inspektoru. Tiranizējot, bez iemesla atlaižot no vietas. Upīts VII, 396. pārn. Ilgāku laiku tautas garu tiranizēja ar aizliegumiem un ierobežojumiem. Lauku Dzīve 89, 10, 3.

tirāns, -a, v. **1.** vēst. *Valdnieks tirānijā (1).* **2.** vēst. *Valdnieks tirānijā (2).* **3.** *Patvaļīgs, nežēlīgs, varmācīgs valdnieks; arī despots (1).* □ Mēs visi esam mācījušies vēsturi — despotu un tirānu patvaļa, . . paverdzinātu miljonu asiņainās sacelšanās un kari, nebeidzami kari. Kar 60, 1, 115. Laskasass sašutumā rakstīja, ka viņš, Kortess, bijis visnežēlīgākais tirāns, slepkava un laupītājs . . Lielais 6, 70. . . nav zināms, kurš latviešiem ir nesis vairāk ļauna — Hitlers vai Staļins. Taču . . abi šie tirāni lēmuši nelaimēm ne jau latviešus vien . . Hor 90, 5, 5. // pārn. *Cilvēks, kam ir raksturīga patvaļīga, nežēlīga, varmācīga izturēšanās (pret citiem cilvēkiem); arī despots (2).*

□ Azarts un peļņas kāre pārvērš fermeri nežēlīgā ģimenes tirānā un beidzot noved pie bojāejas. Gudriķe 1, 114. Zēns auga pie tēva — tirāna, kas viņu sīkumaini uzraudzīja. PL Siev 58, 1, 20.

tīrasinība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *tīrasinīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.*

tīrasinīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīrasinīgi.** *Tīrasiņu.* T. suns. // pārn.; sar. *Tāds, kura vecāki (arī senākie priekšteči) pieder pie vienas un tās pašas rases, nācijas, tautas.* □ Mana māte bija tīrasinīga saksiete. Čaks 6, 109.

tīrasiņu, ģen., nelok. *Tāds, kura izcelsmē nav citu šķirņu piejaukuma (par dzīvniekiem).* □ Un tad sākas sacīkstes, kas turpinās gandrīz visu nedēļu. Auļo gan tīrasiņu jājamzirgi, gan sirmie arābu zirgi.. Lauku Dzīve 68, 1, 13. Brempelis: Visas avīzes pilnas rakstiem, žurnālos milzīgi uzņēmumi — Leofrolds Brempelis un viņa daiļā kundze pie tīrasiņu ērzeļa Fantoma. A Eglītis 1, 157. Tas ir četrus gadus vecs tīrasiņu vācu aitu sugas suns, īstajā vārdā Kleopatra. Lukjanskis 2, 62. // pārn.; sar. *Tāds, kura vecāki (arī senākie priekšteči) pieder pie vienas un tās pašas rases, nācijas, tautas.* □ Gandrīz visi loči [Panamas kanālā] ir tīrasiņu amerikāņi. Vietējie tādam darbam skaitās par prastu.. Lapsa 5, 81.

tiratrons, -a, v. *Ar inertu gāzi, ūdeņradi vai dzīvsudraba tvaikiem pildīta trīselektrodu elektronu lampa maiņstrāvas regulēšanai un taisngriešanai.*

tīraudze, -es, dsk. ģen. -džu, s.; mežs. *Koku audze, ko veido vienas sugas koki.* □ Mežos sastopamas koku audzes, kas sastāv tikai no priedēm, eglēm, bērziem vai citiem kokiem. Tādas audzes sauc par tīraudzēm. Svinka 1, 186. Plašais Cīravas parks ar ozolu tīraudzi.. ir dabas aizsardzības objekts. Ģeogr 621. Nogabalā, kuru Čukurs gāja pārlūkot, auga priežu tīraudze.. Bels 6, 66. pārn. ..jo neparasts ir purva stūra paaugstinājums meža ielokā, kur starp zemiem, retiem bērziem un platzarainām eglēm saviesusies plaša maijpuķīšu tīraudze. Caune 5, 191.

tīraudzēšana, -as, s.; parasti vsk. *Vienas un tās pašas šķirnes dzīvnieku pārošana tīrasiņu pēcnācēju iegūšanai.* □ Par tīraudzēšanu sauc pie vienas šķirnes piederošu dzīvnieku pārošanu. Būcis 1, 279.

tirāža, -as, s. **1.** *Eksemplāru kopskaits (iespieddarbam); metiens.* Noteikt izdevuma tirāžu. □ ..160 tūkstošus eksemplāru lielo [laikraksta] tirāžu «Rondoset» iespiedmašīnas nodrukā pusotrā stundā. Zv 77, 9, 1. 1973. gadā [Latvijā] izdotas 2054 grāmatas, kuru kopējā tirāža bija 14,2 milj. eksemplāru. Ģeogr 496. // *Daudzums, kādā tiek izgatavoti (viena veida priekšmeti).* □ Tikai oriģināli, patiesi mākslinieciskie metāla darbi atrada ceļu uz veikaliem un Mākslas saloniem. Stingri tika ierobežota katra parauga tirāža.. Zv 82, 7, 10. Reizēm.. emblēmu tirāža ir tikai trīsdesmit, taču ir gadījumi, kad jāizgatavo arī pusotra tūkstoša mazo lietišķās grafikas darbiņu. Zv 74, 7, 21.

2. *Izpērkamo aizņēmuma obligāciju, izpērkamo akciju, arī loterijas laimestu noteikšana izlozē.*

tirāžēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pēc viena un tā paša parauga izgatavot noteiktu (priekšmetu) daudzumu; arī pavairot (4).* T. skaņuplates. □ Lietišķās mākslas meistari šeit darināja ne tikai atsevišķus oriģināldarbus, bet veidoja arī dažādu dekoratīvi lietišķu priekšmetu etalonus, kas tika tirāžēti. Novadniece 1, 78. Pašlaik filmu dublē, tirāžē, bet nākamā gada sākumā to sāks demonstrēt.. Rīgas B 74, 250, 4. ..plakātam, kuru mēs varam aplūkot izstāžu zālēs, jābūt darinātam ar tādu aprēķinu, lai to varētu tirāžēt. Cīņa 78, 265, 3. pārn. Loma kriminālfilmā «Zelta upīte» kļuva viņam par vienu no tipiskākajām. Pēc tās «ģīmja un līdzības» Abdulovam nācās tirāžēt krietnu gūzmu varoņu un nevaroņu, kuri veikli šāva, skrēja, līda.. Zv 83, 22, 19.

tirdījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *tirdīt (1).*

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *tirdīt (2).* Atmiņu t.

tirdīt, -u, -i, -a, arī -īju, -ī, -ī, pag. -īju; trans. **1.** *Neatlaidīgi, vairākkārt (kādam ko) jautāt; mocīt (kādu) ar nepatīkamiem jautājumiem.* □ Kaut gan pasē bija rakstīts, kas es un no kurienes, mani tomēr tirdīja un pratināja, kamdēļ es, vienkāršs zemnieku puika, esot ģērbies pilsētnieku drēbēs un kamdēļ man galvā katliņš. Jaunsudrabiņš 8, 252. Mazais zēns krampjaini raudāja, iekritis sētmalas maurā. Kas iesita? Kur sāp? — ņēmās tirdīt pieaugušie. Lubējs 3, 181.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kādam) izraisās psihisks nemiers, arī mokošs pārdzīvojums.* T. sevi ar atmiņām. Šaubu tirdīts cilvēks. □ ..dažkārt mātei naktīs nenāca miegs, un viņu tirdīja viens vienīgs jautājums: kā dēlam tur klājas. Saulītis 12, 38. Pēkšņi [audzinātājam] kļūst priecīgāk ap sirdi un problēmas, kas viņu tirdī, piemirstas. Dripe 3, 115. Kazanova: Pilns kvēles un aizrautības, es apklātu neskaitāmas lapas ar prozu un pantiem, kur ielietu visu nevaldāmo dievināšanu un kaislo mīlu, kas mani moka un tirda. A Eglītis 1, 196. ◇ Sirdsapziņa tirda (arī moka, urda u. tml.) — *saka, ja ir nemitīgi pašpārmetumi par ko aplam, arī ļaunprātīgi izdarītu.* □ Viņa dzīve tā samezglojusies, ka, savas sirdsapziņas tirdīts, viņš meklē glābiņu vientulībā.. Kar 63, 4, 138. // intrans. □ ..nemiers nerimās, tas tirdīja, urdīja, uzvandīja atmiņā notikumu pēc notikuma, seju pēc sejas.. Lapsa 7, 31.

tirdzinieks, -a, v.; **tirdzinīece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas tirgū ko pērk vai pārdod.* □ ..pirms katriem lielākiem svētkiem Gulbenē no visām pasaules malām sabrauca tirdzinieki.. J Plotnieks 4, 77. Salakkroga stadala sen pilna, tirdzinieku zirgu pilnas visas slītas un krūmi augšpus un lejpus Daugavas lielceļam.. Upīts 4, 327.

tirdziņš, -a, v. **1.** *Dem.* → *tirgus.*

2. parasti savienojumā ar apzīmētāju. *Neliela, īslaicīgas specializētu preču pārdošanas vieta,*

arī telpa, celtne. □ Tiks organizētas speciālas koncertprogrammas skolu audzēkņiem, grāmatu tirdziņi un kioski, kuros pārdos bērnu un pedagoģiskās literatūras darbus. Lit M 56, 13, 1. . . bet 20. decembrī sāk darboties speciāli eglīšu tirdziņi visos pilsētas mikrorajonos. Pad J 75, 248, 3. Vajadzīgi ne tikai gadatirgi, bet arī pirms mācību gada sākuma tirdziņi skolēniem. Jāatjauno Ziemassvētku tirdziņi ne tikai Rīgā, bet arī citās pilsētās. Cīņa 90, 104, 3.

tirdzniecība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Tautas saimniecības nozare, kas ietver preču apgrozību, to kustību no ražošanas sfēras uz patērēšanas sfēru.* Iekšējā t. Ārējā t. Labības t. Rūpniecības preču t. Tirdzniecības osta. Tirdzniecības flote. Tirdzniecības līgums. Tirdzniecības bilance. Tirdzniecības skola. Tirdzniecības pārstāvniecība jur. — *pārstāvniecība, kas ārvalstī veic eksporta un importa operācijas savas valsts vārdā.* □ Dokumenti ļauj izsekot abu valstu tirdzniecības attīstībai. Krievija jau kopš seniem laikiem piegādājusi Dānijai labību, ādas un kaņepājus, bet dāņu strādnieki ar savām prasmīgajām rokām būvējuši Krievijai teicamus jūras kuģus. Pad J 64, 120, 3. 17. gadsimtā Ventspilī bija lielas kuģu būvētavas, kur būvēja jūras tirdzniecības un kara kuģus ne tikai Kurzemes hercogistei, bet arī pārdošanai citām valstīm. Ģeogr 625.

2. *Preču pārdošana un pirkšana, preču iegūve un to piegādāšana patērētājiem.* Tirdzniecības uzņēmums. Tirdzniecības tīkls. Tirdzniecības automāti. Ielu t. □ Laukos tagad [kara laikā] zeļ maiņas tirdzniecība, bez tās nekādi nevar iztikt. Spāre 5, 435. . . uzsākti būvdarbi nākošajam objektam — tirdzniecības centram, kas apvieno veikalus, komunālo pakalpojumu punktu, ēdnīcu ar viesību telpām un viesnīcu. Lauku Dzīve 79, 6, 8. Piķurgs: Un dzīvi es iedomājos kā lielu tirdzniecības namu. Ārā ir auksts un tumšs, dzīves logi spoži apgaismoti, ap tiem drūzmējas cilvēki, bet iekšā iet tikai tie, kam ir nauda. Zīverts 1, 315.

tirdzniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tirdznieciski.** **1.** *Saistīts ar tirdzniecību (1), tai raksturīgs.* Tirdznieciskā peļņa. Tirdznieciskais kapitāls. □ Senlatviešu ciltīm, kas dzīvoja Daugavas un Gaujas krastos, bija pastāvīgi tirdznieciski sakari ar austrumslāvu ciltīm. . Ģeogr 447. Tirdznieciskajās un saimnieciskajās attiecībās emocijām nav vietas, tur darbojas citi likumi. Hor 89, 11, 3.

2. *Saistīts ar tirdzniecību (2), tai raksturīgs.* □ . . mans sens paziņa — Arveds Lejiņš . . strādāja kādā lielākā tirdznieciskā uzņēmumā par grāmatveža palīgu. Rozītis 3, 133.

tīrelis, -ļa, v. *Augstais purvs; klaja, purvaina teritorija.* □ Mežs beidzas. Pat krūmu un ciņu vairs neredz. Visur staigna, gaišizaļa sūna. Bet priekšā klajums, vienmuļš un līdzens kā tuksnesis. Esam tīrelī. Beika 1, 257. Bet apkārt liels, līdzens tīrelis, aizaudzis kroplām pundurpriedītēm, pinkainiem viršu čemuriem un zaļgani pelēku dzelzszāli. Bels 1, 10. Pār tīreli vējdzīti mākoņi skrej; Bars avju tīrelī klīst un blej [blēj], Saulē kaltušo zālīti grauzdams. Plūdonis 2, 25.

tireotoksikoze, -es, s.; parasti vsk. *Slimība, ko izraisa vairogdziedzera pastiprināta darbība.* □ . . mūsu apstākļos biežāk novēro tā saucamo toksisko kāpšļa formu ar pastiprinātu vairogdziedzera darbību. To sauc par tireotoksikozi jeb par Bazedova slimību, tā ārsta vārdā, kas to pirmais aprakstījis. Skulme 3, 106.

tirgonis, -ņa, v.; **tirgone,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar tirdzniecību; cilvēks, kas tirgojas ar precēm; arī tirgotājs.* □ Klāvs: Jā, veikalnieces ķēriens tev ir. Pat mājās tev pircēji neliek miera un bāžas virsū ar savu naudu. Un es savā laikā taisījos tevi mācīt tirgoņa amatā. A Eglītis 1, 335. Ielās [Singapūrā] daudz veikalu un tirgoņu. Liesma 70, 5, 23. Pie savām kastēm, kas uzliktas vienkārši uz ratiem, stāv saldējumu tirgoņi. Vējāns 5, 246.

tirgot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Pārdot (ko), parasti tirgū, veikalā.* □ . . jauna dāma tirgo skābētus gurķus. Lielākie maksā 5 rubļus, bet mazākie — 8 rubļus kilogramā. Viņa piebilda, ka tagad dienā varot pārdot ne vairāk par 20 kilogramiem. Neatk Cīņa 90, 25, 1. Valsts kioskos par stabilām cenām tirgo svaigas un žāvētas reņģes . . Rīgas B 57, 29, 5. Cik zemu kritis kādreiz dižciltīgais dzēriens [konjaks], varam redzēt kurā katrā dzertuvītē, kur tas tiek tirgots. Lauku Avīze 90, 22, 10. // intrans. *Tirgoties (ar ko).* □ Liela daļa veikalu [kara laikā] bija slēgti; ar ko tad tirgos? Zigmonte 18, 174. . . krāmu tirgū noslēpumaini tipi un tuklas tantiņas paklusām pārdeva ziemas cepures, mēteļus, zīmuļus, pildāmspalvas, vecas tupeles, ziepes, tirgoja arī . . ar ordeņiem un vācu pistolēm . . Bērce 5, 36. Viļānu ciemos tagad sāli un petroleju ar uguni nevar sameklēt, kamēr viņpus Murmastienes purva . . uzņēmīgi vīri ar šīm mantām tirgo uz velna parausānu. Niedre 14, 32.

tirgotājs, -a, v.; **tirgotāja,** -as, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar tirdzniecību; cilvēks, kas pārdod preces.* Labības t. Gaļas t. Zivju t. Ieroču t. Ielu t. Krāmu tirgotājs — *tirgotājs, kas pārdod dažādus, parasti lietotus, priekšmetus.* □ Sabulis ir viens no visvērtīgākajiem kažokzvēriem pasaulē. Pēc sabuļu ādām uz seno Krievzemi brauca senās Grieķijas, Romas un arābu tirgotāji. Kronītis 1, 329. Sievas un meitas uzmeklēja drānu bodes, kur izvēlējās sev galvas lakatus un katūna kleitas . . Par tādām kleitām tirgotājs prasīja sudraba rubli gabalā. A Gulbis 3, 10. To izmantoja vergu tirgotāji, ar varu un viltu saķertos papuasus kā lētu darbaspēku pārdodot plantatoriem — galvenokārt Austrālijā. Ērgle 5, 8.

tirgotava, -as, s. *Telpa, arī celtne, kur (ko) pārdod; veikals.* □ Pilsētiņu vidū parasti cieti iesēdusies baznīca, blakus tai tirgus laukums un gar to krogi un lielākas tirgotavas. A Gulbis 3, 8. Šo sīkpreču tirgotavu, kura atradās Piebalgas ceļa malā iepretī Jāņa skolai . . , sākumā vadīja Dārziņa mātes brālis . . Stankevičs 3, 31. Žans: Kas tā tev par manieri — klusu ienākt un klausīties, ko citi runā! — Lulu: Tir-

gotavā taču katrs var ienākt bez aicināšanas. Zīverts 1, 135.

tirgoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Pārdot preces; apgādāt pircējus ar noteikta veida precēm.* T. ar pārtikas precēm. T. ar grāmatām. No rokas tirgoties (arī pārdot) — *tirgoties (pārdot) pašam, neizmantojot kāda starpniecību.* Zem rokas tirgoties (arī pārdot) sar. — *tirgoties (pārdot) slepeni, nelikumīgi.* □ Uz stūra veca māmiņa tirgojas ar puķēm — mazi raibi ziedu pušķīši par desmit kapeikām un par piecpadsmit. Ezera 11, 169. Bodē .. tirgojās māte, jo viņa labi mācēja lasīt, rakstīt un rēķināt un vispār bija paskolota, gudra sieviete .. Avotiņa 7, 9. pārn. Turlums: Neesmu nācis ar tevi kauties, Janeli, esmu nācis godīgi tirgoties! Rokas naudu tu jau dabūji. Tagad saki — cik tu prasi par to, ko tu zini? Zīverts 2, 194. // *Nodarboties ar tirdzniecību; uzturēt tirdznieciskus sakarus.* □ Krievijas un Livonijas līgumos krievu tirgotājiem bija noteikta tiesība tirgoties visās Livonijas pilsētās. V Kalniņš 1, 36. .. uzņēmīgi vīri ātri iekrāja kapitālus, tirgodamies ar kokiem. Plaudis 3, 69. // pārn.; sar. *Radīt troksni, kņadu, arī skaļi strīdēties.* □ Žandarmi savilkās arvien ciešākā lokā apkārt. Daži saķertie [vīrieši] vēl tirgojās ap majoru, rādīdami savas apliecības un kaut ko dedzīgi stāstīdami. Talcis 9, 143. Un vispār — beigsim pļāpāt un tirgoties, tas ir par velti .. Ezera 17, 134.

tirgus, -us, v. **1.** *Laukums, īpaša celtne, arī telpa, kur plaši pērk un pārdod lauksaimniecības vai rūpniecības preces; šādu preču plaša pirkšana un pārdošana.* Rudens t. Zivju t. Puķu t. Tirgus cena. Tirgus soma. Iepirkties tirgū. Vest uz tirgu ābolus. Gada tirgus — *gadatirgus.* Nedēļas tirgus — *tirgus, ko organizē reizi nedēļā.* Tirgus sieva — *sieviete, kas tirgojas tirgū.* Krāmu tirgus sar. — *vieta, kur privātpersonas pārdod dažādus, parasti lietotus, priekšmetus.* Melnais tirgus sar. — *vieta, kur notiek nelegāla tirdzniecība.* □ Bet tirgi, sevišķi lielais Matīsa un Simjūdu tirgus, kas ilga veselas trīs dienas, Valmieras apvidus zemniekiem un valmieriešiem pašiem bija lielum lielais notikums .. K Zariņš 1, 60. Ciekurkalna tirgus vēl ne tik senā pagātnē bija zvēru tirgus, kur gribētāji varēja iegādāties visdažādākos mājdzīvniekus .. Lauku Avīze 90, 24, 7. Es redzēju Mazo Nometņu ielu kaut kur Āgenskalna tirgus tuvumā .. Zigmonte 18, 67. pārn. Bicēns: Esmu sapratis, ka dzīve ir tirgus, kur pērk un pārdod ne tikai maizi, konservus, automobiļus un veļu, bet arī sirdsapziņu, godu un patiesību. Zīverts 2, 223. .. trešdienās, kad [pilsētiņā] bija nedēļas tirgus, [lielceļš] kūpēja kā rija, un gaiss bija ratu rīboņas, pātagu švīkstoņas un laucinieku valodu pilns. Zālīte 5, 9. Vasarā un jo sevišķi uz rudens pusi tirgus laukums bija īsta dārgumu noliktava. Garas pelēku galdu rindas ar bumbieru un plūmju grēdām. Zeltainie sīpoli, dzeltenie ķirbji, .. baltie kāposti un sarkanie kartupeļi. Pie katra galda stāvēja trīs vai četras tirgus sievas, kuplie brunči smaržoja pēc zemes, tuklie, sārtie .. vaigi bija izvagoti ar smalku, zilu dzīsliņu tīklu. Bels 4, 26. Justs krāmu tirgū nopērk vecu, ķirmju saurbtu kumodi ar aplauztām kājām un pāris tādu pašu skapīšu, un rokas ratiņus. Sēlis 5, 327. .. radās doma šo to mašīnām noskrūvēt un paņemt līdzi, lai pārdotu melnajā tirgū. Dripe 4, 15. // pārn.; sar. *Troksnis, kņada.* □ Drīz vien bērni sāka kliegt cits caur citu. Sacēlās īsts tirgus. A Grigulis 6, 45. Uz brīdi .. iet vaļā gatavais tirgus, bet troksnis [sapulcē] pamazām norimst, un Lūcis atkal tiek pie vārda. Līvs 1, 30. Ieklausījos — virtuvē gāja vaļā pamatīgs tirgus. Tur bija salasījušās visas mūsu [zēnu], šodienas grēcinieku, mātes. J Plotnieks 10, 62.

2. *Tirdzniecības sistēma; procesu, attiecību kopums tirdzniecībā.* Iekšējais t. Ārējais t. Vietējais t. Starptautiskais t. Brīvais t. Tirgus attiecības. Pasaules tirgus — *starptautiskās tirdzniecības sistēma, kurā piedalās daudzas vai visas valstis.* Iziet pasaules tirgū — *pārdot (ražojumu) ārpus savas zemes robežām; tikt pārdotam ārpus savas zemes robežām (par ražojumu).* □ .. Anglijā [19. gadsimtā] sāka ātri attīstīties rūpniecība, pirmām kārtām tekstilrūpniecība. Tagad bija vajadzīgi noieta tirgi un izejvielas. Lielais 4, 41. Mūsu sabiedrībā, attīstoties tirgus ekonomikai, parādīsies arī vairāk brīvo profesiju pārstāvju .. Cīņa 90, 104, 2. .. mums sabiedriskās prakses rezultātā ir nācies atteikties no K. Marksa priekšstata par sociālismu kā sabiedrību, kurā vairs nav tirgus un nepastāv naudas-preču attiecības. Cīņa 89, 212, 2. Amerikānis: Mūsu sindikāts naftas tirgū kontrolē četrdesmit procentu no pasaules kopražas. Zīverts 1, 65. .. mūsu ražojumiem jāizcīna sava vieta pasaules tirgū .. Lauku Avīze 90, 8, 2. Ja mēs gribam iziet pasaules kino tirgū, kopražojumi ir vienīgais iespējamais veids. Lit M 90, 3, 1.

○ Izlaist tirgū — *nodot (piemēram, attiecīgajām organizācijām) pārdošanai; iesākt pārdot.* □ Metalurģijas sindikāts .. izlaiž tirgū tikai noteiktu daudzumu produkcijas. Sēlis 5, 177. Izmest tirgū sar. — *pēkšņi, neregulāri laist pārdošanā.* □ .. dzīvoklī galvenos vilcienos bija redzams gandrīz viss tas, ko tirgū izmeta kara un revolūcijas sadragātā Rīgas aristokrātija. Rozītis 3, 36.

tirgussoma, -as, s. *Tirgus soma.* □ Vispirms .. ieskanas sētnieku darba rīku troksnis, tad ielās ar tukšām tirgussomām un iepirkumu tīkliņiem rokās parādās namamātes. Liesma 76, 5, 20. Nesei neliels koferis un tirgussoma. Mugurā pabiezs treniņtērps .. Spāre 5, 136.

tīrība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t ī r s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Gultas veļas t. Trauku t. Rūpēties par tīrību dzīvoklī. □ Istabā bija liela tīrība: logu rūtis laistījās aiz spoduma, palodes [palodzes] noberztas un arī grīda baltu baltā .. Sudrabu E 3, 220. Un te nu esmu šai pilsētā. Skatienam visur paveras tīrība, apkoptība. Cīņa 81, 75, 3. .. izgatavojot integrālās shēmas, vajag īpašu tīrību — pusmikronu lieli puteklīši jau var

ievērojami ietekmēt shēmas parametrus, radīt brāķi. Ciņa 79, 271, 2.

2. *Vispārināta īpašība → tīrs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Roku t. Pieradināt bērnu pie tīrības. □ Tīrība ir skaistumkopšanas pamats, un droši var sacīt, ka galvenais, izsenis visvairāk lietotais kosmētiskais līdzeklis ir ūdens. Ves 78, 1, 32. No mazatnes spodrībā un tīrībā radināts, barons no ūdens un ziepēm nebijās.. Zeiboltu J III, 146. Zvēriņš [nutrija] ļoti mīl tīrību. Ik pēc brīža tas skrien ūdenī, mazgājas un ar priekšējām ķepiņām pieglauž spalvas un garās ūsas. Zv 53, 24, 7.

3. *Vispārināta īpašība → tīrs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Aļģes ir jutīgas pret ūdens piesārņošanu, tāpēc tās izmanto par indikatoriem, kas parāda ūdens tīrības pakāpi. Biol r 112. Tā kā mēs esam tālu no brauktuvēm un varam garantēt savas produkcijas ekoloģisko tīrību, noteikti mēģināsim atrast vietu, kur šādu pienu arī pārdot par pienācīgu cenu. Lauku Avīze 90, 13, 4. Kombinējot ultravioleto īsstaru iedarbību ar telpas vēdināšanu, stundas laikā iespējams uzlabot.. gaisa tīrību par 75—90%.. Visp ķir 40.

4. *Vispārināta īpašība → tīrs (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Augsnes t.

5. *Vispārināta īpašība → tīrs (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

6. *Vispārināta īpašība → tīrs (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Dziedājuma t. □ Longins: Nav brīnums, ka jūsu mājā jaunā paaudze runā tīru latviešu valodu. — Zuzanna: Valodas tīrībai es tiešām veltīju daudz uzmanības. A Eglītis 1, 457. .. mēs nevaram neietekmēties no Japānas dizaina stila tīrības, formas izteiksmības.. LLM 76. Krāsas toņa spilgtums, tīrība.. ir atkarīga no [auduma, adījuma] materiāla. PL Siev 84, 7, pielikumā.

7. *Vispārināta īpašība → tīrs (7), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viņā bija jaušama apbrīnojama dvēseles tīrība, šķita — nekas nespētu to pavedināt uz nelietību. Dinere 10, 181. Mana tauta negrib karu. Cik manas tautas dēli bijuši karā dzīti, tik viņi, mājās pārnākuši, pēc miera un dvēseliskas tīrības lūguši. Ziedonis 6, 163. Viņas radīto varoni raksturoja valdzinoša sievišķība, garīga tīrība, nespēja pieļaut nekādus morālus kompromisus. LPTV I, 199.

tīrīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīrīgi.** *Tāds, kas pastāvīgi uztur tīru sevi, savu apkārtni (par cilvēku).* □ Ja tagad vēl būtu vecie laiki, es jūs labprāt pieņemtu sev par dienestmeitu. Es jau noskatījos, jūs esat tāda tīrīga, kārtīga. Vilks 5, 138. Ruta: Viņa varētu būt arī laba sieva. Viņa ir tīrīga. Viņa labi saimnieko un gatavo ēdienu. Zīverts 2, 149. Dauņiene stāstīja, ka leiši vispār esot labi un tīrīgi ļaudis. Lai paskatoties tikai Leišu olnīcās. Cik tur apkopta katra sēta. Jaunsudrabiņš 1a, 80. // *Par dzīvniekiem.* T. kaķis. □ Zirgs ir tīrīgs kustonis, viņa mītne ir vissausākā, un tanī nav sliktas smakas. Andersone 1, 62. .. Žipa [bebrs] bija ļoti tīrīgs. Viņa gaišais kažociņš mirdzēja jau pa gabalu. Rinkule 8, 118.

tīrīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → tīrīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Ņikitina vērību saistīja indiešu tīrīgums, un viņš ar labpatiku atzīmē: «kad sēžas ēst, viņi nomazgā rokas, kājas un izskalo muti.» Zv 56, 1, 16.

tirināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Vairākkārt strauji, ar īsiem vēzieniem kustināt (ķermeņa daļu).* □ Viens [jēriņš] uzceļas, asteli tirinādams, meklē zīst. Caune 4, 55. .. pēkšņi viņa bikšu starās iecirtās Lācīša [suņa] zobi. Tirinādams kājas, Ludis mēģināja no suņa atbrīvoties, bet velti. Rinkule 8, 45. Bērtulis.. pēc dažiem soļiem bija spiests tirināt pēdu — no sandalēm bija jāizkrata ielas smiltis. Birze 7, 52. pārn. Un tiešām — laukā bij redzama sudrabaina lāma, un vējš jau tur tirināja nelielus viļņus. Virza 1, 46.

tirināties, -os, -ies, -ās, pag. -ājos. *Refl. → tirināt; arī raustīties, kratīties.* □ .. jēri.. metas zīst. Asteles priecīgi tirinās aitai pie paša purna. Caune 4, 56. Žoržam pludiņš sāk vispirms raustīties un tad pavisam pazūd zem ūdens. «Sapals,» viņš čukst un rauj makšķeri. Pie āķa tirinās mazs ķīsītis. Rihters 1, 113. .. un nu [dejošanā] sākas jaunrade: katrs lēkā, kratās, tirinās, dīdās, mīcās, skurinās, ļogās, stampājas, kā prot. Svīre 2, 47.

tiristors, -a, v.; tehn. *Pārslēdzama daudzslāņu pusvadītāju ierīce ar trim vai vairākām pārejām.* Taisngriežu t. Impulsu t.

tīrīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Panākt (ar īpašiem paņēmieniem), arī būt par cēloni, ka (kas, piemēram, priekšmets, veidojums, ķermenis) kļūst tīrs vai tīrāks.* T. apģērbu. Ķīmiski t. mēteli. T. dzīvokli. T. zobus. T. ielu no sniega. Ūdens strūkla tīra ietves. □ Gāzes plīti nepieciešams regulāri un rūpīgi tīrīt. Emaljētās daļas tīra ar ūdeni un ziepēm.. Lauku Dzīve 68, 2, 39. Ak Ģirt... tu jau biji liels, kad vēl arvien vakaros tēvam tīrīji un ziedi garos juhtādas zābakus.. Birze 3, 100. Pļava pārpurvojusies, jo grāvis nu jau pārdesmit gadu nebija tīrīts. Bels 6, 333. Taukus tīra, tos vispirms izkāšot caur smalku sietiņu un pēc tam mazgājot ūdens, piena un vārāmās sāls maisījumā.. Pavāru gr 45. // intrans. □ Zelma: Man gan vienmēr paticis tīrīt, kārtot, mazgāt... Ja man būtu bijis laiks! Gulbis 5, 17. // *Panākt (ar īpašiem paņēmieniem), būt par cēloni, ka kam zūd (piemēram, traipi, vielu nosēdumi), vairs neatrodas kur, uz kā (piemēram, netīrumi, nevēlami priekšmeti).* T. putekļus. T. gružus no celiņa. Šķīdinātājs tīra krāsas paliekas. □ Dubļu traipus uz apģērba tīra ar suku tad, kad tie iežuvuši. PL Siev 80, 4, 23. Sieviete apstājās netālu no durvīm un sāka tīrīt no drēbēm sniegu.. Lukjanskis 1, 20.

2. *Atdalīt ko nevajadzīgu (no kā), gatavojot (to) tālākai apstrādei, izmantošanai.* T. sēnes. T. graudu sēklas. □ «Es tev palīdzēšu,» Daumants piedāvājās. Baibai par lielu izbrīnu, viņš itin veikli prata lobīt kartupeļus un tīrīt saknes. Ērgle 4, 45. .. otrs puika.. tīra prāvu asari, spļaudīdamies vien, kad zvīņas sejā lec.

Delle 2, 54. Šķirojot un tīrot ogas [ievārījumam], atlasa bojātās un atdala kātiņus.. Rīgas B 58, 161, 6. // *Atdalīt (ko nevajadzīgu) no kā, gatavojot to tālākai apstrādei, izmantošanai.* T. zvīņas.

3. *Atbrīvot (piemēram, teritoriju, organizāciju) no nevēlamiem cilvēkiem.* □ Bet tur [mežā] nebūt nav mazāk bīstami. Vācieši kopā ar šucmaņiem laiku pa laikam tīra mežus. A Grigulis 13, 27. ..runas vīri un biedri vienā balsī [balsī].. piekrita. «Tīrīt biedrību!...» A Deglavs 1, 365. Kopš manas stāšanās amatā esam no amata atlaiduši jau četrdesmit darbiniekus, un rindas mēs turpināsim tīrīt. Lauku Avīze 90, 39, 9.

4. sar. *Zagt.*

Sk. tīrīts.

tīrītājs, -a, v.; **tīrītāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → tīrīt.*

2. v. *Ierīce, iekārta u. tml. (kā) tīrīšanai.* Graudu t. Piena t. Gaisa t. Sniega t. □ Tālāk saknes nonāk uz elevatora, kas pārvieto tās uz vītņu veltņa tipa sakņu tīrītāju. Zin T 66, 8, 24. Sūkņi pārsūknē pienu tīrītājā, kur mašīnas attīra to no mehāniskiem piemaisījumiem.. Pion 56, 41, 2. Automašīnas kabīnē stikla tīrītājs klabēdams grozījās no vienas puses uz otru, izvilkdams plašu, no ūdens straumēm brīvu loku. Vilks 5, 28.

3. v. *Viela (kā) tīrīšanai.* □ Traipu tīrītājs «Flora».. tīra tintes traipus no zīda un vilnas audumiem. Ves 75, 12, 14.

tīrītava, -as, s. *Īpaša telpa, celtne, vieta, arī uzņēmums, kas ir paredzēts, iekārtots (kā) tīrīšanai.* □ Vislabāk.. nodot apģērbu ķīmiskajā tīrītavā. Tur lieto dažādus šķīdinātājus un izmēģina, kurš no tiem visefektīvāk likvidē traipu.. PL Siev 79, 1, 22.

tīrīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos. **1.** *Refl. → tīrīt (1); tikt tīrītam.* Drāna ātri tīrās. // *Tīrīt sevi, sava ķermeņa daļas.* T. pēc istabas krāsošanas.

2. parasti 3. pers. *Refl. → tīrīt (2); tikt tīrītam.* Zvīņas viegli tīrās. □ Tie lini kulstot labi netīrās. ME pap II, 686.

tīrīts, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → tīrīt.*

2. *Tāds, no kā ir atdalīti, parasti nevēlami, nevajadzīgi, piemaisījumi.* Tīrītā eļļa. □ Iestāvējušos tauku traipus likvidē ar tīrītā benzīna un magnēzija pulvera maisījumu.. Lauku Avīze 90, 27, 13.

tirki, -u, v.; **tirks,** -a, v.; **tirkiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tjurki.*

tirkīzs, -a, v. *Gaiši zils, zaļgans vai zaļganpelēks necaurspīdīgs fosfātu grupas minerāls (dārgakmens).* □ Reti skaists tirkīzs zaigoja gaiši zilos toņos. Veiksmīgas juveliera rokas to bija noslīpējušas ovālu.. Ērgle 6, 85. Daudz pusdārgakmeņu ir Tadžikijā. Tur atrod labākās tirkīza šķirnes — caurspīdīgi debeszilo vai jūras viļņu krāsas minerālu. Cīņa 79, 80, 3. Sēkļi [okeānā] apžilbina ar starojošu zaļgani zilu tirkīza toni, tik spožu, it kā ūdens auksti liesmotu. Liesma 64, 11, 9.

tirkīzzils, -ais; s. -a, -ā; apst. **tirkīzzili.** *Tāds, kam ir tirkīzam raksturīgā zilā krāsa.*

tirkšķēt, parasti 3. pers., tirkšķ, pag. tirkšķēja, retāk **tirkšēt,** parasti 3. pers., tirkš, pag. tirkšēja; intrans. **1.** *Radīt īslaicīgus, samērā asus, citu citam ātri sekojošus trokšņus (piemēram, par ierīcēm, mehānismiem, plīstošiem audumiem); atskanēt šādiem trokšņiem.* Modinātāja pulkstenis tirkšķ. □ ..[vērpjamie] ratiņi rāmi tirkšķēja kā pavadījums Līziņas skanīgajai balsij. Brigadere 2, 75. Direktors steigā laikam norauj zemē telefona aparātu, tas sāk neganti pīkstēt un tirkšķēt. Indrāne 6, 183.

2. *Radīt raksturīgas, samērā asas, citu citai ātri sekojošas skaņas (par dažiem dzīvniekiem).* □ Valdis sausajā, asajā zālē noķēris lielu, melnu sienāzi, kas.. skaļi tirkš. Zigmonte 1, 175. Tuvējā tīrumā tirkšķēja zemes vēzītis. Bērn 48, 8, 3.

tirkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **tirkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt tirkšķ (1).* T. telefona aparātu. □ pārn. Kārklu pacerēs zemes vēzis tirkšķina savas tītaviņas. Indrāne 2, 486. // intrans. *Vairākkārt tirkšķēt (1).* □ Izmītie trepju kāpšļi locījās, dzelzs apkalām tirkšināmi. Upīts 18, 249.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Vairākkārt tirkšķēt (2).* □ Siseņi tirkšina. ME IV, 196. // trans. □ ..tikai griezes joprojām abos upes krastos bez mitas tirkšķināja savas vienmuļās un bezgalīgās dziesmas. Vilks 2, 42.

tirkšķis, -ķa, v. **1.** *Īslaicīgu, samērā asu, citu citam ātri sekojošu trokšņu kopums, ko rada, piemēram, ierīces, mehānismi, plīstoši audumi.* Telefona t. □ Atkal šuvēs kaut kur sāk irt, Atkal draudīgu tirkšķi dzird... Elksne 3, 43.

2. *Raksturīgu, samērā asu, citu citai ātri sekojošu skaņu kopums, ko rada daži dzīvnieki.* Sienāžu tirkšķi.

tirkūlējs, -a, v. *Kuļmašīna.* □ Katram saimniekam bija šāda vai tāda kuļmašīna. Mūsu mājās bija dampis.. Tā bija veca lokomobile, un kūlēju sauca par tīrkūlēju — tas graudus tūdaļ arī izvētīja no pelavām. Hor 90, 2, 22. ..šo uzdevumu labāk veiktu kādreizējais tīrkūlējs «Imanta», taču tādu mums diemžēl vairs nav. Cīņa 80, 105, 2.

tīrkultūra, -as, s. *Īpaši izaudzēts vienas sugas (baktēriju, mikroskopisku sēņu) kopums.* □ Pienskābes baktēriju tīrkultūras plaši izmanto piensaimniecībā rūgušpiena iegūšanai.. Ves 63, 8, 8. Katrs raugs veicina savu rūgšanu, tādēļ arī izdalām vīna rauga tīrkultūru, kurš sulu pārraudzēs tikai vīnā, nevis etiķī. Lauku Avīze 90, 39, 14. No rīta [pienotavā] bija.. jāmērī krējuma temperatūra, jāpārbauda skābums ierauga tīrkultūrām — visur vajadzīga uzmanība. Dzene 9, 53.

tīrmasa, -as, s. *Masa (precei) bez iesaiņojuma.*

tiroksīns, -a, v.; parasti vsk.; biol. *Vairogdziedzera hormons, kas, piemēram, regulē organisma vielmaiņu, augšanu, attīstību.* □ ..pamatā vielmaiņas intensitāti regulē vairogdziedzeris, izdalot asinīs hormonu tiroksīnu. Ves 63, 4, 7. Jods vajadzīgs vairogdziedzera hormona tiroksīna sintēzei.. Skulme 2, 14.

tirolieši, -u, v.; **tirolietis,** -ša, v.; **tiroliete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tiroles pamatiedzīvotāji.* □ Divas meitenītes .. mums droši nodziedāja brašu tiroliešu dziesmiņu ar visu jodelēšanu .. Zv 57, 18, 11. Kungs .. tiroliešа platmalītē un samta svārkā .. mūs izvadā pa platām, papelēm apstādītām alejām līdz pat «Kaizergartenas» kafejnīcai. Lit M 87, 51, 15.

tirozīns, -a, v.; parasti vsk.; biol. *Aminoskābe, kas ietilpst olbaltumvielās.*

tirpains, -ais; s. -a, -ā; apst. **tirpaini.** *Saistīts ar tirpšanu, tirpām, tām raksturīgs.* □ Tirpains drebulis lika Britai reizi pa reizei notrīsēt. Purs 11, 172.

tirpas, -u, vsk. tirpa, -as, s. *Durstīgi sāpīgas, kņudošas sajūtas ķermenī.* □ «Sāpēt nesāp, bet briesmīgas tirpas šaudās pa abām kājām, ka ne pakustēties nedrīkst!» Zeiboltu J IV, 51. Dienā izmirkušās drēbes tagad siltumā kalta, viesdamas visā augumā niezošas tirpas. Līvs 2, 67. .. šoreiz nevar darīt tā kā kādreiz ar mopēdiem — paķert un prom, izjūtot dīvaini patīkamas baiļu tirpas mugurā .. Gulbis 3, 84. ◇ Tirpas (arī drebuļi, šermuļi) pārskrien (arī noskrien, skrien, iet) pār kauliem (arī pār muguru) — *saka, ja izjūt lielas bailes, uztraukumu.* □ Ieraugot bruņotos vīrus, Kristam pār muguru pārskrēja saltas tirpas .. Skujiņš 5, 113. Pirms gadiem, kad viņa sāka te [kasē] strādāt, cilājot naudas paciņas, tirpas gāja pār kauliem. Alise iztēlojās, ko pirktu, ja šī nauda piederētu viņai. Svīre 2, 204.

tirpināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (ķermenī, tā daļās) izraisās tirpums, tirpas.* □ Bērns smags auklēt, tirpina rokas. ME IV, 196. Stāv [meitenes], kamēr vēsums sāk tirpināt plecus. Indrāne 7, 84. «Vau!» noskrej atkal, tirpinādams Anneli līdz pirkstu galiem. Brigadere 2, 55. // *Kratīt, purināt.* □ Smagā darbā samāktos locekļus naktīs vajaga pastaipīt un tirpināt. ME IV, 196. Vahtmeistars, tirpinādams kājas, soļo un soļo pa istabu .. A Deglavs 1, 110. // pārn. *Izraisīt spēcīgu emocionālu stāvokli, satraukumu.* □ Nebija jau toreiz tādas pa plauktiņiem saliktas bērnu un jaunatnes literatūras, tādēļ es un citi puikas, aizgūtnēm rīdami, lasījām sirdi tirpinošo Lipu Tuliānu .. J Plotnieks 10, 13. Viņš atceras asinis tirpinošo krāčainās upes smaržu .. Pad J 85, 164, 4.

tirpoņa, -as, s.; parasti vsk. *Durstīgi sāpīga, kņudoša sajūta, kas saistīta ar asinsrites, nervu darbības traucējumiem; arī tirpums.* □ Polineirīta gadījumā raksturīgas notirpuma, tirpoņas, durstīšanas, salšanas, dedzināšanas sajūtas kājās un rokās .. Ves 78, 8, 12. .. kas viņa par slaucēju ar slimu sirdi! Tā tikai liekas, ka sirdij ar slaukšanu nav sakara, bet ja sirds dēļ reibst galva un pirkstu galos kā skudras skraida tirpoņa? Lapsa 3, 104. Jā, rokas Donātam kārtībā, ne vairs trīc, kā zīmuli vai zāļu pudeli turot, ne parasto naksu tirpoņu mana. Indrāne 10, 364. // *Drebuļi, trīsas.* □ Marta sākumā palu ūdenī izbradāties — tur jau, pat no malas skatoties, auksta tirpoņa pa visiem kauliem ložņā. Kaldupe 13, 78. Un, [tēvocis] ar vienu roku sagrābis mani pie pleca, ar otru tā uzšāva pa muguru, ka man no galvas līdz kājām nogāja karsta tirpoņa. Salenieks 6, 22.

tirpt, parasti 3. pers., tirpst, pag. tirpa; intrans. *Būt tādam, kur asinsrites, nervu darbības traucējumu dēļ rodas stīvums, nejutīgums, durstīgi sāpīga, kņudoša sajūta (par ķermeņa daļām).* □ .. gāju Ieviņai palīgā izslaukt govis: tupot pie govs tesmeņa, man tirpa ir ceļi, ir gurni .. Birznieks-Upītis I, 358. Labā roka tirpst, un Klinta to vaļīgi šūpo gar sānu. Indrāne 6, 242. Un, kad abi jaunieši pēc sēdēšanas kamanās mazliet tirpušiem locekļiem neveikli sāka virzīties uz ieejas pusi, durvis atvērās un mežzinis Atvars nāca viesiem pretī. Plaudis 3, 102. ◇ Sirds tirpst — *saka, ja pārņem ļoti spēcīgs pārdzīvojums.* □ «Viņi [studenti] runā tik lieliski, — sirds tirpst klausoties un rokas savelkas dūrēs.» Upīts XII, 171. Tikai šorīt, apsolīto ekskursiju gaidīdama, Ošmalietes sirds, saldi tirpdama, ir apjautusi, cik tas ir bezgala skaisti — gribēt braukt pasaulē .. . PL Siev 86, 1, 18. // pārn. *Pakāpeniski pastiprināties (par pozitīvām emocijām, enerģiju u. tml.).* □ Ik nervā tirpstošs prieks, Kas noklīduša zvēra näsis piepūš, Kad sava bara smaku uzsit vējš. Belševica 3, 72. .. locekļos tirpa spēks pavasara gaidās .. Fimbers 1, 97.

tirpuļi, -ļu, vsk. tirpulis, -ļa, v. *Tirpas; arī drebuļi, trīsas.* □ Atvēsinājies zem dušas līdz tirpuļiem, es no karstās kafijas atkal sasilu, tikami atslābu .. Ezera 20, 102. Krietnajā ceļa gabalā vējš tomēr izvilcis cauri [braucēju] virsdrēbēm, un tagad sīki, nepatīkami tirpuļi nokust pār miesu. Indrāne 1, 236. Viedai .. iekrita ceļgalos tirpulis, un viņa saļodzījās. Purs 9, 115. .. šā tā [tilta vietā] sasistie dēlīši uzdzina tirpuļus. Zigmonte 9, 281.

tirpums, -a, v. *Rezultāts → t i r p t.* Roku t. □ pārn. Salts tirpums pār muguru kā čūska lien. Prāts aizmirst to nespēj nakti, ne dien' — Divdesmit miljonu karā kritušo vien. Balodis 9, 61.

tīrradnis, -ņa, v. *Ķīmiski inerta metāla veidojums, kurš ir smagāks par vienu gramu un kurš pēc izmēriem krasi atšķiras no to ietverošās (rūdas, ieža) masas.* Zelta t. Tīrradņa sudrabs. □ Metālu un tā sakausējumus cilvēki pazina jau pirms vairākiem tūkstošiem gadu. Sākumā izmantoja vara, sudraba un dzelzs tīrradņus un tikai daudz vēlāk iemācījās iegūt metālus no rūdām. Zin T 81, 3, 8. pārn. .. literatūras attīstība nav iedomājama bez autoru un žanru daudzveidības; jo lielāks būs literatūras rūdas kalns, jo vairāk tajā atradīsies tīrradņi. Jaun Gr 67, 4, 8. pārn. Puķēm smaržu un krāsu nevar aprakstīt. Tāpat arī Bertu Rūmnieci — šo unikālo talantu — nevar aprakstīt vai .. izstāstīt. Viņa bija tīrradnis .. Lit M 85, 42, 5.

tīrraksts, -a, v. *Teksta galīgais variants (parasti pārrakstīts, bez labojumiem).* □ Dzejnieks tik ļoti bija aizrāvies darbā, ka cēlienus tūdaļ nepārrakstīja tīrrakstā, neizveidoja galīgo, pabeigto variantu. J Kalniņš 7, 460. .. institūta līdzstrādnieki .. pēta dramaturga melnrakstus

un tīrrakstus, atšķirības atzīmējot variantu nodaļā .. Lit M 67, 11, 4.

tīrs, -āis; s. -a, -ā; apst. **tīri. 1.** *Tāds, uz kura vai kurā nav netīrumu, traipu, nevēlamu vielu u. tml. (piemēram, par priekšmetiem, veidojumiem).* Tīra veļa. T. apģērbs. T. galdauts. Tīra glāze. Tīra tvertne. Tīra grīda. T. pagalms. T. ciemats. Tīri nomazgāti trauki. □ Kārlis .. nolēma uzklāt gultai tīrus palagus. .. Ilgi skatījās jaunajos, tīrajos ar asām gludinājuma vilēm .. Jakubāns 1, 125. Pēdējā ir Skaidrītes burtnīca. Kā parasti — ne visai kārtīga, ne visai tīra. Ar nobružātiem stūriem, ar traipiem. Rinkule 5, 20. Lai turētu mājas arvienu tīras, lapas sagrāba un sakrāva orēs .. Virza 1, 154. Pa plašo ceļu .. soļoja pusmūža sieviete, nabadzīgi, bet tīri ģērbusies. Brigadere 3, 5.

2. *Tāds, uz kura ķermeņa daļām, apģērba nav netīrumu, traipu u. tml. (par cilvēku).* Tīras rokas. Tīri mati. □ Tīra, uzposusies, sacirtotiem matiem, viņa šķita kā nupat no pilsētas atbraukusi .. Purs 10, 114. Strēlnieki dzied klusu. Balsis stingras. Sejas tīras, skūtas. Miesa balta. Čaks 7, 113. Saška ik reizes pēc darba tīri nomazgājās, sasukājās un apvilkās paša mazgātu, baltin baltu kreklu .. Kroma 3, 60. ◇ Tīras rokas — *saka, ja (kāds) nav izdarījis ko negodīgu, sliktu.* □ .. Krauklim ir tīras rokas un tīra sirdsapziņa. Ērgle 7, 33. Nupat visur valdības ziņojumus izlīmēja — kam rokas tīras, tie nāk no meža laukā. Spāre 2, 144. ◇ Rokas nav tīras — *saka, ja (kāds) ir izdarījis ko negodīgu, sliktu.* □ Jāatzīmē, ka ne jau nejauši .. [komisijas loceklis] centās izpestīt noziedzniekus: noskaidrojās, ka viņam pašam rokas nav tīras. Pad J 75, 38, 2. ◇ Nomazgāt tīru (arī baltu) sar. — *attaisnot, panākt, ka attaisno.* □ Pats darīja, pats lai atbild, pats lai rauga sevi tīru nomazgāt. Zigmonte 9, 307. // *Tāds, kas nav notraipījies (par dzīvniekiem, to ķermeņa daļām); tāds, kas nav aplipis, piemēram, ar smiltīm, dubļiem (par augiem, to daļām).* T. suns. Tīri dēsti. □ Kaķis ir vienmēr vientuļš apdzīvotā mājā, vienmēr skaists un tīrs. Mauriņa 1, 210. .. Mārtiņš jau rīkojās pa kūti. Vēlreiz nosukāja zirgus .. Vienu pēc otra izveda ārā, mērca lupatu spainī un pat nagus ar visiem pakaviem nomazgāja tīrus. Upīts 4, 259. Reti kur aug tādi kartupeļi kā Vīndedžu smiltī — lieli, miltaini un apbrīnojami tīri. Ezera 8, 192. // *Tāds, kura gaitā nerodas traipi, vielu nosēdumi u. tml. uz ķermeņa, apģērba (par darbību, darbu).* □ Par grāmatvedi mācījos tikai tādēļ, ka tā ļoti gribēja māte. Darbs tīrs, kaulus nelauž .. Liesma 83, 2, 16. ◇ Tīrs darbs vienk. — *saka, ja kāds nodarījums netiek atklāts, tā veicējs paliek nesodīts.*

3. *Tāds, kura sastāvā nav kā, parasti nevajadzīga, nevēlama, piemaisījumu (par vielu).* T. parafīns. T. māls. Ķīmiski t. benzols. □ Par tīrām sauc tādas vielas, kurās ne ar kādiem līdzekļiem nav iespējams konstatēt citu vielu piemaisījumus. G Rudzītis 1, 6. Tīru zeltu juvelieri nelieto, jo tas ir mīksts. Lai nocietinātu, tam pievieno varu un sudrabu. Cīņa 77, 147, 4. Kosmosa apstākļos var iegūt sevišķi tīrus kristālus ar piemaisījuma pakāpi pat līdz vienam atomam. Rīgas B 83, 122, 3. // *Tāds, kam ir raksturīgais, vēlamais, arī dabiskais sastāvs (par izstrādājumiem, produktiem u. tml.); tāds, kura sastāvā nav kā cita piemaisījumu, piedevu, tāds, kurš nav atšķaidīts.* Tīras vilnas audums. Tīra ogu sula. Tīri putraimi. Tīras smiltis. □ Pēc tehnoloģijas autora domām, galvenais ieguvums ir no ķimikālijām tīri produkti. Kar 90, 1, 138. Ierīkojot jaunus sētos zālājus, lietojama tikai tīra, no nezālēm nošķirota sēkla. Tērauds 1, 265. .. cilvēks tagad [pēc kara] tīru maizīti neēd, ko nu kurš meitietis piecep klāt — .. ij auzas vai pat pelavas sagrūž piestā, izsijā un piejauc miltiem. Avotiņa 9, 259. Reiz māte .. cep lieliskas pankūkas no baltiem kviešu miltiem, kas iejaukti tīrā pienā. Salenieks 5, 296. // *Tāds, kas nav duļķains, arī piesārņots (par ūdeni, ūdenstilpi); arī dzidrs.* □ Ūdens silts un tīrs; katru akmentiņu un lielāku smilšu graudu var skaidri cauri redzēt. Birznieks-Upītis II, 78. Upe sākas Un aiztek Tīra un dzidra Kā bērna asara, Kā avota ūdens. Gāliņš 2, 91. Tīrākās upes un ezeri Valkas rajonā atrodas mežu masīvos, kur ūdenstilpnēm nepienāk klāt lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Lauku Avīze 90, 24, 11. // *Tāds, kas ir pilnīgi derīgs elpošanai, tāds, kurā nav nevēlamu piemaisījumu (par gaisu).* □ Agrā rīta gaiss dzidrs un tīrs, pie debesīm neviena mākonīša. Zv 57, 10, 9. Jo tālāk no pilsētas centra, jo gaiss kļuva aizvien tīrāks un patīkamāks. Purs 1, 127. ◇ Tīrs gaiss sar. — *saka, ja ir novērsts kas traucējošs.* □ «.. visus dumpīgos puikas sabāzīšu cietumā, lai Valmierā atkal ir tīrs gaiss!» viņš saniknots kliedza. Rozītis 2, 96. // *Tāds, kas nerada piesārņojumu vidē.* □ Jauniem enerģijas avotiem jāatbilst divām pamatprasībām: tiem jābūt spēcīgiem un ekoloģiski tīriem. Pad J 80, 168, 6. // *Tāds, kura izcelsmē nav citu sugu, šķirņu u. tml. piejaukuma (par dzīvniekiem, augiem).* Tīras asinis — *īpašību kopums, kas piemīt dzīvniekam, kura izcelsmē nav citu šķirņu piejaukuma.* □ Jau noskaidrojām, ka krustošana tikai tad būs sekmīga, ja tajā iekļausim tīras rases. Taču tīras vietējās bites jau samērā grūti atrodamas .. DD 77, 3, 22. .. vispārējs princips, parku iekārtojot, ir bijis audzēt tikai tīras koku un krūmu sugas (ne to formas un varietātes). Saudz dabu 77. .. vecais nokāsējās un vēra muti, lai .. atkal stāstītu par kucēnu gandrīz tīrajām sugas asinīm .. Ezera 9, 207. // *Tāds, starp kura, parasti tuvākajiem, priekštečiem nav citu tautu, cilšu, sociālu grupu u. tml. pārstāvju.* T. latvietis. T. aristokrāts. T. pilsētnieks. // *Tāds, kurā ir tikai viena un tā paša veida sastāvdaļas, elementi (par kā kopumu).* □ Nu arī Līziņa bij ar vaiņagu pīšanu galā. Vecmāmiņai no tīriem ozoliem vien .. Brigadere 2, 63. Atliek tikai saņemt liecību ar tīriem piecniekiem vien .. Brīdaka 2, 89.

4. *Tāds, uz kura vai kurā (kas) neatrodas, nepastāv; tāds, kurš ir tukšs, neaizņemts, no kura (kas) ir novākts, aizvākts.* No nezālēm

tīra augsne. Tīri nopļauts lauks. Tīrā papuve — *papuve, kurā neaudzē lauksaimniecības kultūras.* □ ..kad bija jāsāk art, tad [traktorists] pieprasīja tikai tādus laukus, kas līdzeni un tīri no akmeņiem. Svīre 2, 119. Katra saimnieka gods pēc siena savākšanas bija atstāt tīru pļavu. Lauku Dzīve 90, 8, 11. «Es griezīšos atpakaļ,» Ilga stingri nolemj. «..māja jau droši vien būs tīra, tik ilgi ciemiņi parasti neuzturas.» Zigmonte 1, 193. // *Tāds, uz kura vai kurā nekas nav rakstīts, zīmēts u. tml.* Tīra papīra lapa. Tīra tāfele. Tīra burtnīca. □ Manā priekšā tīrs un neaizskarts audekls. Sākumā vienmēr tīrs audekls uz molberta, ko negribas sabojāt. Zemzaris 2, 19. // *Tāds, kas ir bez mākoņiem, miglas, dūmakas (par debesīm); skaidrs (1).* □ Debesis bija tīras, neviena mākonīša. Saulītis 6, 31. Augstajās, tīrajās debesīs lēni dzisa vakara blāzma. Vilks 5, 47. Rīts pienāca skaidrs, ar tīrām debesīm.. Zigmonte 17, 158. ◇ Tīras (arī skaidras) debesis — *miera laika apstākļi, bez kara un kara draudiem (bez pretinieka lidaparātu uzlidojumiem).*

5. *Tāds, ko nosakot, analizējot, aprēķinot u. tml., neieskaita, neņem vērā, piemēram, kādus tā elementus, attiecības.* Tīrais ienākums. Tīrais laiks — *norises, darbības ilgums, kurā nav ieskaitīts to pārtraukumu ilgums.* Tīrā produkcija — *produkcijas vērtība, ko aprēķina, atskaitot no kopprodukcijas izmaksas visas ar ražošanu saistītās materiālās izmaksas.* Tīrais intervāls mūz. — *intervāls starp (parasti) dabiskās skaņurindas pamatpakāpēm.* □ Vecais aprēķināja, ka.. saņēmis trīspadsmit rubļus un deviņdesmit vienu kapeiku un, ja atskaitīja ceļa naudu, tad tīrā peļņa tik un tā iznāca vairāk nekā divpadsmit rubļu. Ezera 9, 219. Spēles laikā [hokejā] skaita tikai tīro laiku, visus spēles pārtraukumus izskaita. A Pētersons 1, 9. Pie tīrajiem intervāliem pieskaitāmi prīma, oktāva, kvinta un kvarta tādā veidā, kādā tie sastopami dabiskajā skaņurindā (virsskaņās). ..Starp intervāliem, kas veidoti no skaņurindas pamatpakāpēm, visas prīmas un oktāvas ir tīras.. Visas kvartas, atskaitot kvartu fa-si, ir tīras. ..Tīras ir arī visas kvintas, atskaitot kvintu si-fa.. Krasinska, Utkins 1, 115. // *Tāds, kas eksistē, attīstās (galvenokārt) patstāvīgi, norobežoti, veic savus specifiskos uzdevumus (parasti par parādībām mākslā, zinātnē).* Tīrā matemātika. □ Arturs mīlēja literatūru. Mēs daudz lasījām, strīdējāmies. Viņam patika tā sauktā tīrā māksla. Sakse 7, 6. Šie [putnu] pētījumi kalpo ne tikai tīrajai zinātnei. Tiem ir liela nozīme arī, piemēram, gaisa transporta darbā. Zin T 73, 9, 21.

6. *Tāds, kas pilnīgi atbilst noteiktām prasībām, normām, arī ideāliem.* □ ..tie bija jauni cilvēki, ar labu apņemšanos, tīrām biogrāfijām un teicamiem raksturojumiem. Kaijaks 5, 257. Annas Sakses valoda viscaur gramatiski pareiza, tīra un labskanīga. Rakstnieces pašas lielā valodas kultūra nepieļauj valodas kropļojumus arī personu runā.. Behmane 1, 167. Longins: Nav brīnums, ka jūsu mājā jaunā paaudze runā tīru latviešu valodu. — Zuzanna: Valodas tīrībai es tiešām veltīju daudz uzmanības. A Eglītis 1, 457. // *Tāds, kas atbilst noteiktiem, vēlamajiem raksturojumiem (par skaņu, skaņdarba atskaņojumu); arī skanīgs (2).* Dziedāt tīri. Tīrs tonis fiz. — *tonis, ko rada sinusoidālas svārstības.* □ Caurules, kas labi apdedzinātas un ir bez plaisām,.. izdod tīru skaņu. Izrakt 245. Konstatējams, vai slimniekam ir valodas traucējumi.., kāda viņam balss — tīra vai aizsmakusi.. K Rudzītis 2, 145. Prasmīgs, ar taktu un gaumi izvēlēts repertuārs, saliedēts, tīrs un labskanīgs atskaņojums. Liesma 75, 8, 9. Muzikālas skaņas spektrā vienmēr var izšķirt atsevišķus tīrus toņus.. Pieņemts izšķirt pamattoni un virstoņus. Pamattonis ir zemākais tīrais tonis, kuru rada akustiskā sistēma.. Visi augstāku frekvenču tīrie toņi ir virstoņi. Fiz r 293. // *Tāds, kura īpašības atbilst kādai no pamatkrāsām (par krāsu, tās toni); arī dzidrs (2).* □ Baltu gaismu sadalot spektrā, iegūst tīrās spektrālās krāsas. Tās ir varavīksnes krāsas no violetās.. līdz sarkanai.. Ir pieņemts izšķirt septiņus samērā šaurus baltās gaismas spektra redzamās daļas intervālus — septiņas pamatkrāsas.. Fiz r 357. ..tīrās, vieglās, mierīgās krāsas bija gleznotāja emociju izpausmes līdzeklis. Kačalova 1, 38.

7. *Tāds, kura izturēšanās, rīcība pilnīgi, konsekventi atbilst morāles normām, ideāliem.* □ Domāju par Anitu, kāda viņa bija tad, kad tu viņu atvedi pie mums. Tāda tīra, skaidra kā bērns. Ezera 2, 35. ..tikai tad māksla veic savu uzdevumu, ja tā padara cilvēku stiprāku un tīrāku. Dzene 3, 156. Mazs cilvēks šodien iziet dzīvē, māt. Un redzi — ļaudis skatās, ļaudis gaida, Cik tīru spēsi viņu nosargāt, Cik spēsi dot no sava mīļā smaida. Ziedonis 19, 70. // *Tāds, kas pilnīgi, konsekventi atbilst morāles normām, ideāliem (par psihiskiem stāvokļiem, psihes, rakstura, personības īpašībām, domām); arī pilnīgi patiess, neviltots.* Tīras jūtas. T. prieks. Tīra dvēsele. □ Tādai vajag būt mīlestībai.. Tīrai. Lai nav ko kaunēties. Lai nav mokošu jautājumu: vai es daru pareizi? Vai darīju pareizi? Zigmonte 2, 93. Kā oļus aizmirstības dzelmē es tagad meklēju brīžus, kas likuši nodrebēt manai sirdij tīrā, neviltotā saviļņojumā. Ezera 10, 124. Domas tīras kā krītošs sniegs.. Čaklais 8, 21. ◇ Tīra sirdsapziņa — *saka, ja kāds nav izdarījis neko ļaunprātīgu, noziedzīgu.* □ Vecaimātei sirdsapziņa ir tīra, par savu pašas naudu viņa izsaukusi mācītāju pie [vedeklas] kapa. Nevienam nebūs runāt, ka Jēkabsonu ģimenē kāds aprakts bez baznīcas svētības.. Zigmonte 1, 245. Kendels: Viņš negrib atbildēt: nav tīra sirdsapziņa. Maska sejai priekšā! Zīverts 1, 115. ◇ Ar tīru sirdsapziņu — *pavisam godīgi, patiesi, atklāti.* □ Izrādās, lieluma iespaidu kājas uztver spilgtāk un izjūt dziļāk nekā acis.. To es tagad varu apgalvot ar vistīrāko sirdsapziņu.. Lagzdiņš 3, 112. ◇ Tīra sirds — *patiesums, neviltotība.* □ Tīras rokas, tīra sirds, tīras drēbes un māja — tas ir bijis viņa mūža ideāls. Sakse 7, 172. Tikai tīru, tīru sirdi, Mani dēli, mani znoti! Lai šie sniega baltie mati

Netiktu vairs pazemoti .. Strāls 4, 33. ◇ No tīras sirds, arī ar tīru sirdi — *patiesi, neviltoti, bez savtīga, arī ļauna nodoma.* □ .. [prieku] izjūt gan dāvanas saņēmēji, gan dāvinātājs, ja vien tas notiek nesavtīgi, no tīras sirds. Tavare 1, 85. Kā jūs varat tik agri piecelties! .. Izbrīns ir neviltots un nāk no tīras sirds. PL Siev 85, 9, 9. Manī radās vēlēšanās šiem cilvēkiem arī palīdzēt, un tāpēc es Muhamedam Taibi ar tīru sirdi un ciešu apņemšanos sacīju: «Muhamed, jūs zināt, ka man ir diezgan daudz līdzekļu.» Grīva 8, 188. // *Par cilvēku attiecībām, arī izturēšanos.* □ Un es šodien esmu priecīgs par visām tām zemēm, pār kurām nav gājis karaspēks, jo viņu vēsture vieglāk skaidrojama, viņu psiholoģija skaidrāka, viņu savstarpējās attieksmes tīrākas. Avotiņa, Peters 1, 25. .. viņas smiekli ir tik tīri kā bērnam .. Ezera 11, 133. Reinis redzēja pār sevi noliektu Helēnas plato pieri un tīrās acis. Birze 3, 127. // *Par darbību, rīcību, norisi.* □ Ja es vēl ilgāk klusēšu, spēle vairs nebūs tīra, Sala domāja. Lācis 1, 88. Tīru dzīvi man gribētos nodzīvot, Tīru, kaut arī grūtu, Lai katrs mans solis, lai katrs mans vārds Skaidrības apstarots būtu. Elksne 2, 26.

8. parasti ar not. galotni. *Tāds, kuram piemīt, kurā izpaužas visas raksturīgās pazīmes.* Tīra patiesība. Tīrā laime. Tīrais sīkums. Tīrā nejaušība. Tīrās muļķības. □ «Jūs vēl esat tik jauniņa,» viņš sacīja, «vēl tīrais bērns.» Ezera 1, 39. Otrā rītā vējš bija iegriezies tīrā ziemelī. Gūtmanis 2, 25. Akā ūdens nokritās tā, ka visa kārts līdz vindai jāsabāž iekšā, kad gadījās veļas mazgājamā diena, vakarā jau tīri balts smēlās spainī. Upīts 4, 125. // apst. *Samērā; arī gandrīz.* □ Es izārdīju savu un Solveigas veco jaku. Tur viņam [zēnam] iznāks tīri labs kamzolītis. Indrāne 6, 154. .. bišu sanēšana te pie paša stropa skan pavisam citādi. Diez kā viņas visas tur pa iekšu strādā? Vajadzētu tīri paskatīties! Birznieks-Upītis 6, 393. .. traktors sāk strādāt, izgrūzdams melnus dūmu mutuļus, un abi gājēji tīri vai satrūkstas — ne vēsts no pirmītējā klusuma .. Purs 5, 59.

○ Tīri imaginārs skaitlis mat. — *kvadrātsakne no negatīva skaitļa.* Tīra (biežāk skaidra) nauda — *naudas zīme, naudas zīmju kopums (parasti maksājumos, dārgumu krājumos).* □ No mājas tīrā naudā būs jāizdabū tikai divas algas un rente. Birznieks-Upītis 6, 126. Tīrā rotaļa (arī rotaļāšanās) — *saka par ko viegli, bez pūlēm darāmu, veicamu.* □ Zāģēt alksni — tā tikai tāda roku pūtināšana. .. Arī skaldīšana tīrā rotaļāšanās. Caune 1, 18. ◇ Tīra manta sar. — *saka par ko labu, kvalitatīvu, arī par ko tādu, kam nav nevēlamu piemaisījumu.* □ No virsas [āboliņš] gan tāds nomelnējis, rudens lietū samircis, bet dziļāk — tīra manta: zaļš kā dzīpars. PL Siev 78, 1, 2. «Nav smādējams arī rožūdens par trīsdesmit piecām [kapeikām]. Tīra manta, spirtā taisīta.» Dinere 10, 389. ◇ Tīra lieta sar. — *darījums, kas nav pretrunā ar pastāvošajiem likumiem.* □ Lipsts savukārt uzmet Spricim urbjošu skatienu. Viņā mostas mazas aizdomas. «.. Klausies, Sprici, bet vai tā lieta ir tīra?» Skujiņš 4, 21. ◇ Tīrais (retāk gatavais, taisnī) posts, arī nelaime un posts — *saka par to, kas sagādā daudz rūpju, raižu.* □ No paša pieredzes viņš zināja, ka ceļa gabals gar purvu bija malciniekiem tīrais posts. Te krita vezumi, lūza ilksis un riteņi. Kalnruva 2, 87. «Tīrais posts ar to iekuršanu. Nav nevienas pagalītes sausas malkas. Tu ieliec veselu sauju sausu skalu, tie izsvilst, bet pie žagariem neķeras.» Jaunsudrabiņš Va, 238. ◇ Tīrais negals (retāk gals) — *saka par ko neciešamu.* □ .. pieskatīt Daci — tīrais negals. Dzīvsudrabs, ne meitene. Vienmēr izstrādā kādus nedarbus. Bundzeniece 1, 5. Tīrais gals ar to elles karstumu. .. Vecene ravēdama kā pa pelniem līdz acīm nomūrējusies. Upīts III, 619. ◇ Tā ir tīrā nāve sar. — *saka par ko nepatīkamu, grūti veicamu, padarāmu, pat neiespējamu.* ◇ Sirds kāpj tīri vai pa muti (retāk pa kaklu) ārā (arī laukā) sar. — *saka, ja izjūt lielu žēlumu, pārdzīvo lielas bēdas.* ◇ Pa tīro vienk. — *pilnīgi (novākt, aizvākt, likvidēt u. tml.).* □ Kur vien eju — Viss izpirkts pa tīro. Dadz 75, 5, 5. .. nestrādājam meža kopšanas cirtēs, bet ņemam visu pa tīro. Lauku Avīze 90, 37, 9. Viņš ieraudzīja, ka birzs pa tīro, krūmājs pa tīro, bet tajā vietā, kur stāvējušas mājas, pletās vienmuļš lauks .. Bels 6, 233.

tīrsēja, -as, s.; lauks. *Tikai vienas sugas, šķirnes augu sēkļu sēja.* □ Salīdzinot atsevišķu zāļu audzēšanu tīrsējā ar zāļu maisījumu, pēdējam ir vairākas priekšrocības. Tērauds 1, 189. Republikā lucernu audzē tīrsējā un mistros ar sarkano āboliņu un stiebrzālēm. Lauku Dzīve 78, 2, 11. .. vietām tīrsējas zālājs bija saaudzis tik biezs, ka nespēja vairs noturēties kājās. Veldre pie veldres. Dziļums 1, 267.

tīrskanība, -as, s.; parasti vsk.; mūz. *Vispārināta īpašība → tīrskanīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. jaunatnes simfoniskais orķestris kā spēles tehnikā, tā tīrskanībā sasniedzis profesionāla orķestra līmeni. Lit M 60, 16, 4. Priekšnesumā valda .. noteiktība, precizitāte un tīrskanība — īpašības, kas garantē kolektīva tālākās mākslinieciskās attīstības panākumus. Lit M 61, 20, 4.

tīrskanīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīrskanīgi;** mūz. *Precīzs intonācijā, tonalitātē, skaņurindā, intervālos u. tml. (parasti par skaņdarba atskaņojumu).* T. dziedājums. □ Jāpriecājas par Valsts kori .., kura tīrskanīgajā atveidojumā patiesīgi atklājas Emīla Dārziņa emocijas, reljefi uzplaiksnās .. Vadima Salmanova korim veltītās trīs noskaņu gleznas. Cīņa 73, 274, 4. Pat tad, kad kora kolektīvs vēl tikai veidojas, Teodors Kalniņš konsekventi redz savā priekšā Radio kora ideālu — tīrskanīgu, muzikāli smalku un elastīgu kolektīvu .. Lit M 80, 47, 8.

tīrskanīgums, -a, v.; parasti vsk.; mūz. *Vispārināta īpašība → tīrskanīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; tīrskanība.*

tīrskaņa, -as, s.; parasti vsk.; mūz. *Precizitāte (parasti skaņdarba atskaņojumam) intonācijā, tonalitātē, skaņurindā, intervālos u. tml.; tīrskanība.* □ Tā [kora] raksturīgākā iezīme bija

nevainojama dziedājuma tīrskaņa, neparasti skaidra dikcija .. Rīgas B 80, 273, 3.

tīrskaņotājs, -a, v.; **tīrskaņotāja,** -as, s. *Speciālists, kas skaņo, arī remontē (parasti) klavieres, ērģeles.* □ Ja turpat [darbnīcā] neatrastos stiepļu spoles un mašīna stīgu uztīšanai, nebūtu viegli noteikt Staņislava Gromova profesiju. Bet tā ir reta: tīrskaņotājs. Rīgas B 79, 36, 6.

tīrsvars, -a, v. *Svars (precei) bez iesaiņojuma; tīrmasa.*

tīršķirnes, ģen., nelok. *Tāds, kura izcelsmē nav citu šķirņu piejaukuma (par dzīvniekiem, augiem).* T. zirgs. T. kartupeļi. □ Uzsākot saimniekošanu, nepieciešams iegādāties tīršķirnes lopus — govis, aitas un cūkas. Lauku Avīze 90, 46, 6. Pelēči bija brīvi no parādiem, jaunas lauksaimniecības mašīnas izmaksātas, kūtī tīršķirnes lopi .. Spāre 5, 373. Ar neatlaidīgu un sistemātisku darbu .. esam izveidojuši tīršķirnes ganāmpulku. Cīņa 76, 271, 2.

tīrummala, -as, s. *Tīruma[1] tuvākā apkārtne; tīruma[1] malējā daļa.* □ .. basām kājām aizskrēju uz bērziem tīrummalā, kuros sulas bij ieurbtas. Apsīšu J 3, 5. Atrazdams savos laukos diezgan daudz kaļķakmeņu, Eglīte aprēķinājis, ka pamest tos tīrummalā būtu zaudējums. Austriņš 1, 70.

tīrums[1], -a, v. *Zemes gabals, lauks lauksaimniecības kultūru audzēšanai.* Labības t. Kartupeļu t. Uzart tīrumu. Strādāt tīrumā. Nokopts t. □ Tēvs ar .. Pēteri cirta mūsu pašu mežā malku, taisīdamies vasaru tur dedzināt līdumu, lai ierīkotu kādu jaunu tīrumu .. Austriņš 1, 25. Bija pēdējais laiks izvest tīrumos mēslus, lai vēl pirms Jāņiem pagūtu apart. Plaudis 2, 265. Visapkārt pletās labi apstrādāti tīrumi, pļavas, ganības .. Meldere 1, 10. pārn. .. neviens nepateiks, ar cik daudz sviedru lāsēm, cik daudzām ciešanām jāapsēj tautas tīrums, lai tauta zeltu, lai tā apzinātos sevi .. Lāms 4, 106. // ģen.: tīruma, retāk tīrumu, adj. nozīmē. *Tāds, kas parasti sastopams šādos zemes gabalos, laukos, arī dārzos (par savvaļas augiem, dzīvniekiem, to sugām).* Tīruma atraitnīte. Tīruma cietpiene. Tīruma gaurs. Tīruma vārpata. Tīruma slieka. Tīruma kailgliemezis. □ Bieži kopā ar māllēpenēm sastop taisnus brūnganus dzinumus .. ar mieturos novietotām zvīņlapām. Šādu dzinumu galotnēs redzami it kā mazi čiekuriņi. Šis augs ir tīruma kosas .. Pad J 59, 82, 2. .. izplatīta tīrumu nezāle ir tīrumu tīteņi .. ar baltiem vai viegli sārtiem, smaržīgiem ziediem. Galenieks 2, 350.

tīrums[2], -a, v.; parasti vsk.; refl. *Tīrība.* □ Baltu galdu es turēju, tīrumā istabiņu. ME pap II, 686.

tīrviela, -as, s. *Savienojums vai ķīmiskais elements, kura daudzumā pārrēķina darbīgā elementa daudzumu mēslojumā, augsnē, augos.* □ Saimniecībā .. katrs graudaugu sējuma hektārs saņēma vidēji 135 kg minerālmēslu tīrvielas un 5 t organiskā mēslojuma .. Lauku Dzīve 68, 4, 9. .. slāpekļa deva tīrvielā ziemājiem var būt pat 100—120 kg uz hektāra. Lauku Dzīve 84, 3, 8.

tīrvilnas, ģen., nelok. *Tāds, kas ir izstrādāts tikai no vilnas, bez citu tekstilšķiedru piejaukuma.* T. dzija. T. trikotāža. □ Ir audumi, kuri sastāv tikai no viena veida šķiedrām, — tīrvilnas, tīrzīda audumi .. Mājtur 487.

tīrzājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *tirzāt.* □ .. tomēr ar uzskatīšanu vien, nemaz nebilstot še par bagātīgu temata tirzājumu un teicamu valodu, dzejniece atstāja neordināra cilvēka ietekmi. Kar 90, 8, 137.

tīrzāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Vērtēt, apspriest, analizēt (parasti sistemātiski, secīgi).* □ Radi sāka tirzāt vecas lietas. ME IV, 197. Noass dzīvoja, it kā nekas nebūtu noticis. Būvēja jaunus kuģus, lāpīja vecos. .. tirzāja ar kapteiņiem pārvadājumu konjunktūru .. Skujiņš 14, 27.

tīrzelta, ģen., nelok. *Tāds, kas sastāv, ir izstrādāts no tīra zelta.* T. veidojums. □ pārn. Visiem atļauts — ir tev, ir man — Noķert dzīvē reiz tīrzelta zivi. Heislers 3, 82.

tīrzīda, ģen., nelok. *Tāds, kas ir izstrādāts tikai no zīda, bez citu tekstilšķiedru piejaukuma.* □ Ir audumi, kuri sastāv tikai no viena veida šķiedrām, — tīrvilnas, tīrzīda audumi .. Mājtur 487.

tīstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Vairākkārt tīt (2).* □ .. viņa aizrautīgi nodevās mazajam, tīstīja un lutināja to .. Zigmonte 6, 40. «Nekavē sevi vairāk ...» viņa tīsta kaklu šallē. Lubējs 3, 362. Monvīds: .. es jums kaut ko atnesu. Nogaršošanai. Toties veselu buķeti! (Tīsta vaļā savu vīstoklīti.) Putniņš 2, 190.

2. *Vairākkārt tīt (1).* T. auklu kamolā.

tīstīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Refl.* → *tīstīt (1).* T. lakatā. □ Arnoldu pamodināja vēsums. Drēgnais gaiss nepatīkami stindzināja krustus. Viņš ciešāk tīstījās segā, pārvēlās uz otriem sāniem .. Dripe 10, 248. Sijā smalks lietus, un mēs salīgi tīstāmies mēteļos. Ērgle 5, 111. Vagons ir salts un nemīlīgs, tāpēc pasažieri tīstās mēteļos .. Fimbers 2, 144.

2. sar. *Tūļāties.* □ «Jūs gan esat čakls,» Elvīra uzslavēja. «Citkārt man te pļāvēji pa trīs dienas tīstās.» Zigmonte 12, 138. .. neciešu lēnus cilvēkus bez asuma, kas tīstās un vīkstās. Dzene 5, 8.

tīstoklis, -ļa, v. **1.** *Cilindriskā formā vairākās kārtās satīts (parasti papīra) veidojums; rullis (1).* □ Žanbeks paņēma papīra loksni un rūpīgi saritināja tīstoklī. Grīva 3, 66. .. viņš smaidot paņēma no sēdekļa paprāvu rasējamā papīra tīstokli .. un .. abām rokām atritināja papīru. Zv 52, 6, 14. Meistara .. miteklī ir kur acis pamielot — gleznas pie sienām un grēdās malu malās, audeklu un papīru tīstokļi, ietvari un ķīļrāmji .. Māksla 63, 4, 19. // *Teksts, ko glabā satītu šādā veidojumā.* □ .. līdzi [ūdeņiem] aiztecējušas arī tautas atmiņas par krustnešu jūgu, tagad vienīgi senu rakstu tīstokļi un akmens krāsmatas pauž par pagājību. Goba 1, 43. Lāčplēša dziesmnieks Pumpurs liek Laimdotai tīstokļos lasīt .. Sudrabkalns 1, 107.

2. *Sainis.* □ Kaspars samiedz tīstokli padusē un pusskriešus uz autobusu. Indrāne 8, 11.

3. *Tītenis (3).* □ Galda klājums bija papildināts ar aukstiem uzkožamiem — galertu,

marinētu siļķu tīstokļiem, aknu pastēti. Kalndruva 9, 153.

tīš, izsauk. *Izsauciens, ar kuru dzen prom dzīvnieku (parasti putnu).* □ Pie kūtīm, vistu iežogojumā kāda jauna meita patlaban baroja spārnaino saimi, skaļi atgaiņādamās no uzbāzīgajām pīlēm: «Tiš, tiš! Skat, kādas lielmātes! Taisni jums nu vajag to labāko kumosu!» Sakse 7, 408. «Tiš, tiš, projām, putna ķēmi! Projām!» kliedza vīrs, kas visu laiku bija stāvējis pie durvīm. Kaldupe 17, 95. . . Ilze . . ar slaidu rokas vēzienu mazajam Donatiņam no deguna nodzina mušu. «Tiš, dullā!» Grīva 6, 53.

tīšām. *Sk.* tīšs.

tīšprāt, apst. *Tīšuprāt.* □ Vecais tīšprāt brīnīdamies° iesaucās. ME IV, 205.

tīšprātīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīšprātīgi.** *Tīšs.* T. sagrozījums. □ Te var jautāt: vai tīšprātīga «neapmierinātības un aizvainotības» noskaņu kultivēšana armijā neliek domāt par tālejošiem ekstrēmistu plāniem . . Lauku Avīze 90, 8, 7.

tīšs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tīši, tīšām,** retāk **tīšu.** *Tāds, kas tiek darīts, veikts apzināti, ar nodomu.* Tīša rīcība. Tīša dedzināšana. Tīša slepkavība. Tīšu prātu, arī tīšā prātā — *apzināti, ar nodomu.* □ . . rītu pat viņš uzsāks pracesi [procesu] par tīšu miesas bojāšanu . . Upīts 4, 239. Kad kāds netīši vai tīši aizkaitina Aņu, tad viņas acis iedegas kā ogles . . Brigadere 2, 148. Viņš tīši atstāja istabas durvis puspievērtas un klausījās. Kļava 1, 245. Brigita: Tu taču to nedarīji tīšām? — Armīns: Ko? Ak to? Nē! Es teicu — tas notika nejauši. Gulbis 5, 129. Tīšu šņukstējusi un ar varu izspiedusi asaras. ME I, 802. Jukums: Kā nu var tīšu prātu grūst cilvēku nelaimē, kur viņu tik viegli var glābt! Zīverts 1, 241. Ne Elīna, ne Krists nelauž un tīšā prātā nebojā rotaļlietas. Sk Ģ 83, 8, 31. // *Tāds, kas rodas, izveidojas apzinātas rīcības rezultātā.* □ Hercogs: Nevarīga un niecīga viņa [Žanna d'Arka] taisās iet uz Kompjenu. Tas ir gājiens tīšā nāvē . . . Upīts XIV, 384. «Katru gadu medībās notiek nelaimes gadījumi. Un kam ir pa spēkam . . izdibināt un izsecināt, kura bise sprāgusi nejauši un kura tīši? . . .» Elmāram iešāvās prātā . . Ezera 15, 56. // *Tāds, kas noris apzināti (piemēram, par psihisku procesu, darbību); tāds, kas izriet no paša gribas, apziņas; patvaļīgs (1).* Tīšā uzmanība.

tīšu. *Sk.* tīšs.

tīšums, -a, v. *Vispārināta īpašība → tīšs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Rīcības t.

tīšuprāt, apst. *Tīši.* □ Viņš tīšuprāt strādā lēni, lai ilgāk iznāktu kavēties krastmalā. Bundzeniece 2, 27. . . zem . . kājām šņirkst un plīst ledus, turklāt mazā laikam tīšuprāt kāpj peļķēs, jo šķindoņai seko smiekli . . Ezera 10, 21. Esiet sevišķi piesardzīgi uz pavasara ledus! Tīšuprāt nepakļaujiet sevi briesmām! Cīņa 85, 73, 4. pārn. Āpši tīšuprāt mums nerādījās, bet, šķiet, īstas bailes viņiem no mums arī nebija. J Kalniņš 10, 325.

tīt, tinu, tin, tin, pag. tinu; trans. **1.** *Ar, parasti vairākkārtējām, riņķveida kustībām virzīt (ko garu, piemēram, pavedienu, auklu, stiepli) tā, ka (tas) saistās kādā kopumā; ar šādām kustībām veidot (ko garu, piemēram, pavedienu, auklu, stiepli, vēlamajā formā).* T. auklu. T. audumu uz veltņa. Tīt makšķeri — *tīt makšķeres auklu.* □ Fabrikā tinot vadiņus uz spoles, Mārai bieži vien likās, ka viņa tā satin savas dienas. Kļava 1, 244. . . kreisajā rokā ņem nelielu apaļu suku, uz kuras pa šķipsnai tin matus . . PL Siev 84, 2, 22. Taču Reinis nemaz nedomā tīt kopā aparāta šļūtenes, kas izlocījušās starp caurulēm kā divi melni zalkši. Krūmiņš 1, 68. Meitene nez kur bija dabūjusi dziju, gribēja to tīt kamolā, un puisim nācās pusstundu šo dziju turēt izstieptās rokās. Saulītis 12, 224. pārn. Cilvēks vienmēr ticēja labām dziesmām, Tās viņš lielos kamolos tina . . Ļūdēns 3, 42. ◇ Tīt (kādu) ap pirkstu (retāk pirkstiņu) sar. — *pilnīgi pakļaut savai ietekmei.* □ «Guntars vismaz ir tipisks mūlāps, un es vēl nemaz skaidri nezinu, vai viņu mīlu vai nemīlu. Ja mēs kādreiz apprecēsimies, man vismaz būs vīrs, ko var tīt ap pirkstu.» Kļava 1, 197. «Bet, re, Ēriks tevi negrib! Viņš tin ap pirkstu desmit meitas, bet ganu skuķiem neskatās ne virsū!» Dziļums 1, 19. // *Ar šādām kustībām virzot ko garu, piemēram, pavedienu, auklu, stiepli, veidot (piemēram, kamolu).* Tīt spoli — *tīt uz spoles kādu materiālu.* □ Dzija trūka, vajadzēja siet vienā gabalā. . . Katra savu kamolu tinām apaļu jo apaļu. Ķiršakalne 1, 14. Māra savā [stiepļu] tinumā bojājumus nekad nelāpīja, attina un sāka no jauna. Viņas tītās spoles vienmēr bija gludas un glītas. Kļava 1, 217. // *Virzot (priekšmetu, materiāla daļas, joslas), parasti cilindrveidīgi, veidot (to vēlamajā formā); šādā veidā darināt (ko).* T. paklāju. Tītā skaida. Tītais biskvīts. □ Lībietis no majora tabakas atteicās un sāka tīt mahorku . . A Grigulis 4a, 53. Viens zaldāts apsēdās uz trotuāra, izņēma tabaku, papīru un sāka tīt ar salā sastingušiem pirkstiem cigareti. Arājs-Bērce 1, 135. . . cik maz ir vīriešu, kuri saprot, kādēļ sieviete tin matos ruļļus. Sk Ģ 79, 10, 32. // parasti savienojumā ar «nost». *Pakāpeniski virzīt nost, laukā (ko no kāda satīta kopuma).* T. pavedienu nost no spoles. □ Gluži muļķis dziju bez klapatām notīt [no tītavām] nevarēja. Vai tā nenotika ar Martu? Viņa arī raudzīja tīt, . . bet nevajadzēja ilgi gaidīt, kad dzija bija samudžināta . . J Kalniņš 10, 236.

2. *Klāt, segt (kādu, ko), parasti visapkārt, cieši (ar kādu materiālu, veidojumu u. tml.).* T. zīdaini autiņos. □ Tīsi mani nosalušu Siltā caunes [caunas] kažokā . . Stērste 1, 147. «Viens laikam nāk šurp,» ieminas Valdis, tīdams ceļgalus mātes jakā. Krūmiņš 1, 92. Te ir rupjš, pelēks papīrs, kādā agrāk tina siļķes . . Bīrze 5, 46. pārn. Tālskatis rāda, ka arī Sietiņa zvaigznes tītas gaišā putekļu plīvurā. Ikaunieks 1, 23. pārn. Uzkāpuši kalna galā, viņi ieraudzīja atkal jaunu, vēl tālāku debesmalu, . . un apakšā zeme izskatījās noslēpumainībā tīta . . Vilks 5, 51. ◇ Miglā tīts — *saka par ko nezināmu, neskaidru.* □ . . ja mēs arī turpmāk savus spēkus tērēsim [strīdos] tikpat izšķērdīgi, visus

mūsu lieliskos plānus nāksies atlikt uz miglā tītu nākotni. Hor 90, 1, 5. Šķietami skaidrais izrādījās miglā tīts un neapgāžamais — pagalam līgans. Skujiņš 10, 55. // *Klāt, segt (kādu materiālu, veidojumu u. tml.), parasti visapkārt, cieši.* T. šalli ap kaklu. □ Turpat uz pirts sola [jaunkareivjiem] māca tīt autus, rāda, kā pasargāt kājas.. J Plotnieks 11, 94. // pārn. *Atrodoties, izplatoties (kam) visapkārt, būt par cēloni tam, ka (tas) ir grūti saredzams (piemēram, par miglu, tumsu).* □ Es zinu kalnus, zinu dziļas aizas, Bet virsotnes arvien man migla tina.. Lasmanis 2, 39. ..pa ceļam nemanāmi bija sakrēslojis, un mežniecību tina zilgana pustumsa. Ezera 5, 31. // parasti savienojumā ar «laukā», «nost». *Ņemt, virzīt (ko) laukā (no kā tāda, kas, parasti visapkārt, cieši, klāj, sedz); ņemt, virzīt (no kā) nost (ko tādu, kas, parasti visapkārt, cieši, klāj, sedz).* T. laukā iepirkumus. T. vaļā saini. T. lakatu no galvas. □ ..čaukst papīri, no kuriem tiek tīti laukā dažādi ēdamie.. J Kalniņš 10, 299.

tītanāts, -a, v.; ķīm. *Titānskābes sāls.* □ Pjezoelektriskās īpašības ir novērotas ne tikai kvarcam, bet arī.. bārija titanāta, Senjeta sāls un citiem vielu kristāliem.. Upīte 1, 136.

tītānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tītāniski.** *Neparasti liels (pēc sava apjoma, intensitātes u. tml.).* □ ..te, Kaukāza sirdī,.. saules ripa jau drīz pēc pusdienas pazuda aiz kalnu titāniskajiem skaustiem.. Skujiņš 3, 68. 1908. gada decembrī.. Sicīlijas salā Mesinā sākās titāniski pazemes grūdieni. Cīņa 79, 87, 3. // *Tāds, kura veikšanai ir nepieciešams neparasti liels spēks, piepūle (par darbību); neparasti liels (par spēku, tā koncentrāciju).* □ Restaurētāji savēca sabirzušos apmetuma gabaliņus. Grūti aptvert šo titānisko darbu, kuru veica šie meistari, lai no putekļiem un lauskām no jauna liktu dzīvot senajiem mākslas darbiem. Zv 78, 1, 3. Anglijas sabiedrība.. sagaidīja ceļotāju kā varoni, kas atgriezies pēc titāniskas cīņas ar visvisādiem šķēršļiem. Lielais 5, 232. Muižas kalpa dēls, ar titāniskām pūlēm cara Krievijā ieguvis augstāko militāro izglītību, kas bija pieejama gandrīz tikai muižnieku šķirai.. Zv 83, 22, 7. // *Neparasti intensīvs, arī noturīgs (par psihisku stāvokli, psihes, rakstura, personības īpašībām).* Titāniska drosme. □ ..Ibsena uzmanības centrā ir cilvēki ar titānisku gribu.. Viese 6, 173. Kādu titānisku gribasspēku un izturību [dzejniekam] prasījis skarbais laiks un sarežģītie vēsturiskie apstākļi! Kritikas g 84, 7. Režisors ar titānisku sīkstumu strādāja pie šīs traģēdijas un panāca daudz.. Rīgas B 80, 178, 4.

tītanīts, -a, v. *Minerāls — kalcija un titāna silikāts.*

tītāns[1], -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — pelēks, ļoti ciets metāls.* □ ..mūsu priekšstats par izkliedētajiem elementiem nepārtraukti mainās. Vēl nesen pie pēdējiem pieskaitīja pat titānu, bet tagad ir zināmi jau vairāki minerāli, kuri satur daudz titāna. Upīte 1, 17. ..tapusi kaklarota no titāna un melnkoka, kurā titāna aukstais, kosmiskais spīdums pasvītro matētā melnkoka siltumu un dzīvīgumu. Zv 83, 3, 12.

tītāns[2], -a, v.; **tītāne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Sengrieķu mitoloģijā — vissenākās dievu ģenerācijas pārstāvis.* □ Tu esi nelokāms kā tavs ciltstēvs, Tas augstais tītāns, kas debesu liesmu Nozaga dieviem un cilvēkiem deva.. Rainis XII, 581. // pārn. *Cilvēks ar neparasti lielām, izcilām spējām.* □ F. Engelss, raksturodams Renesansi, atzīmēja, ka tas ir «laikmets, kam bija vajadzīgi titāni un kas radīja titānus pēc sava domāšans spēka dedzības un rakstura, pēc savas daudzpusības un zināšanām». Kar 83, 12, 130. Mikelandželo.. kļuva par titānu, lielāko skulptūras milzi. Zv 64, 4, 21. Tikai atsevišķai izcilai personībai, dzejniekam — titānam, kurš.. spēj pacelties pāri savu spalvas brāļu «partejībai» [partijiskumam], lemts sasniegt patiesas mākslas virsotnes. Māksla 84, 2, 35.

tītānskābe, -es, s.; parasti vsk.; ķīm. *Neorganiska skābe, ko iegūst no titāna savienojumiem.* Titānskābes sāls.

tītārēns, -a, v. *Tītaru mazulis.* □ Tikko izšķīlušies tītarēni kopējiem sagādā daudz rūpju, jo tie grūti pieradināmi pie patstāvīgas ēšanas.. Lauku Dzīve 80, 6, 28. Iemanījušies [kukaiņu] ķeršanā, sīkie, raibie tītarēni zibeņoja tik ātri uz priekšu, ka tītaru māte tiem nevarēja ne līdzi iztikt.. Birznieks-Upītis IV, 104. ..tītarmāte ar visiem tītarēniem pazudusi bez vēsts. K Grigulis 3, 42.

tītariene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Tītaru mātīte.* □ Tītarēnus pielaiž pie tītarienes pēc tam, kad tie ir apžuvuši. Lauku Dzīve 79, 4, 12.

tītarisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tītariski;** reti. *Saistīts ar tītaru, tam raksturīgs.* □ ..barons.. bēra nesaprotamus vārdus kā kartupeļus. Vai šinīs vārdos bija arī jēga vai tās bija tikai tītariskas guldzienu skaņas, to nezināja neviens. Rozītis 2, 50.

tītarmāte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tītaru mātīte, kurai ir mazuļi; tītaru māte.* □ ..tītarmāte ārkārtīgi lepojās ar saviem mazuļiem. Visās gaitās viņa čāpoja tiem līdz un uzskatīja par ienaidnieku katru dzīvu būtni, kas pienāca tītarēniem tuvāk par trim soļiem. K Grigulis 3, 38. Tītarēnu kopšana ir daudz vieglāka, ja tos vadā tītarmāte.. Lauku Dzīve 79, 4, 12.

tītars, -a, v. *Vistveidīgo kārtas putns, kam parasti ir brūnganmelns apspalvojums ar metālisku spīdumu, spēcīgas kājas, īsi spārni, kārpainu ādu klāta galva un daļa kakla un galīgs kārpains izaugums virs knābja.* Mājas t. Ziemeļamerikas t. Tītaru māte — *tītaru mātīte, kurai ir mazuļi; tītarmāte.* □ Tītari, kā zināms, ir vislielākie un visātraudzīgākie mājputni. Pad J 71, 223, 1. Tītara dzimtene ir Meksika. 1530. gadā tītars pirmo reizi šķērsoja okeānu. ..Bet tītara ciltstēvi arī vēl šodien brīvā dabā cienīgi pastaigājas pa Dienvidamerikas kalnājiem un mežiem. Zv 64, 12, 32. Mājputnu (vistu, tītaru, pīļu, zosu) gaļu sagatavo vārītā, sautētā un ceptā veidā. Mājtur 231. sal. Nu zaķis kļuva lepns un lielīgs kā tītars. Sakse 14, 71. Bet kādā dienā tītaru māte vairs neat-

griezās mājās: lapsa to bija nokodusi un ievilkusi krūmos. Birznieks-Upītis IV, 104. ◇ Piepūšas (arī uzpūšas) kā tītars sar. — *saka par ļoti iedomīgu, augstprātīgu cilvēku.* □ «Ko šis tā staigā, piepūties kā tītars. Ne vārda pateikt .. nevar. Mēs jau viņam par prastiem.» Jaunsudrabiņš Va, 166. // *No šāda putna kautķermeņa pagatavots ēdiens.* Pildīts t. □ Anete: Profesora kungs, aukstais galds ir kārtībā: pildīts zandarts, tītars, mēle, filē .. A Eglītis 1, 83. // pārn.; sar. *Ļoti augstprātīgs cilvēks.* □ Zinu, itin bieži var sastapt cilvēkus, kas par mūsu [milicijas] dienestu nav sevišķi augstās domās. .. Nedomājiet, ka esmu pašapmierināts un iedomīgs tītars. Skujiņš 3, 55. Viņiem, šiem jaunajiem [speciālistiem], šiem uzpūtīgajiem tītariem, taču trūka īstas smalkjūtības. Kalndruva 5, 135.

tītarzāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; apv. *Pelašķis.* □ Viņa man līdzēs arī ganīt zosis un plūkt tītarzāles jaunajiem zoslēniem. Birznieks-Upītis II, 16.

tītava, -as, s. *Celšanas mašīna, kas sastāv no veltņa (spoles) un virves, troses vai ķēdes, kura tinas uz tā.* Rokas t. Elektriskā t. Traktora t. Enkura t. □ Vīri [jūrā] nebija vēl iemanījušies strādāt, tīkli aizķērās velkamās mašīnas tītavās un bieži slīdēja atpakaļ, bojādami .. zivi. Talcis 7, 218. .. pie akas lokana meita ar tītavām vilka no dzīles augšup ūdeni un lēja koka ķipjos. Mauliņš 2, 19.

tītavas, -u, s.; tikai dsk. *Ierīce savērpto pavedienu notīšanai no vārpstas vai spoles šķeterēs, kā arī šo pavedienu satīšanai no šķeterēm kamolos.* □ Kādas mums bija tītavas! Vienkāršs, ne sevišķi gludi noēvelēts koka rāmis ar caurumiem galos — tur varēja iespraust puļķīšus, uz kuriem turējās dzijas. Tītavu gaita bija nemanāmi viegla, tās tecēja uz priekšu pašas. Kar 82, 12, 115. Es jau biju paaudzies tik liels, ka .. dziju tīšana no tītavām bija nodota pilnīgi manā ziņā. Tā bija itin patīkama nodarbošanās — tītavas griežas, un tev ir acīm redzams, ka tavs kamols briestin briest, bet dzijas kodaļa uz tītavām diltin dilst. J Kalniņš 10, 236. .. es stāvu .. viņas priekšā, kājas ieplētis un rokas vēl vairāk, un uz rokām man uzmaukts dzijas gabals. Es biju pataisīts .. par tītavām, kuras var grozīt pēc patikšanas. Jaunsudrabiņš 2, 73.

tītenis, -ņa, v. **1.** *Tīteņu dzimtas viengadīgs vai daudzgadīgs lakstaugs vai krūms ar vijīgu stumbru, veselām, pamīšus sakārtotām lapām un baltiem vai rožainiem piltuvveida ziediem lapu žāklēs.* □ Klusi .. dārzā dīga stādi. .. Viju vijām uzvijās tītenis. Viese 1, 19. Vijīgie stumbri paceļas uz augšu, apvijoties ap kādu balstu. Vijīgie stumbri ir apiņiem, dažām pupiņām un tīteņiem. Švinka 1, 89. Precīzs sinoptiķis ir tīruma tītenis. Pirms lietus tas cieši aizver balti rožainos ziediņus .. Cīņa 84, 195, 3.

2. dsk.; bot. *Divdīglapju klases augu dzimta, kurā ietilpst viengadīgi vai daudzgadīgi lakstaugi vai puskrūmi, retāk kokaugi, ar vijīgu stumbru, pamīšus sakārtotām lapām un piltuvveida, retāk stobrveida vai zvanveida ziediem (piemēram, dižais tītenis, tīruma tītenis).*

3. *Ēdiens — iegarenā veidojumā satīts produkts.* Siļķu t. Kāpostu t. Konservēts t. □ Vispirms no tasēm dzēra buljonu un piekoda kraukšķīgus pīrādziņus, tad ritināja vaļā diegus no liellopu gaļas tīteņiem .. Gulbis 4, 294. Automāta galvenais mezgls ir veidošanas ierīce, no kuras nepārtrauktā plūsmā nāk ārā ar maltu gaļu pildīts mīklas tītenis. Zin T 75, 3, 36. Masu [maltas gaļas masu] sajauc un uzliek porciju uz kāpostu lapas, lapu saritina, apviļā ar miltiem un cep augu eļļā. Pēc tam tīteņus saliek katliņā .. un vāra .. Ves 79, 10, 11.

4. pareti. *Tinot gatavots, iegarens (kāda materiāla) veidojums.* □ .. leitnanti .. dod večiem [karavīriem] tīteņos tītus klūdziņpinumus, kas, mesti virsū drāšu žogiem no augšas, paši atrisinās vaļā, veidodami klūgu tiltu .. Grīns 1, 369. Augšup kāpj pelēks tvaiks, sajaucas ar zilganajiem ugunskura dūmiem un mahorkas tīteņu gruzdu. Niedre 14, 27.

tīteņaugs, -a, v. *Augs ar vijīgu vai kāpelējošu stumbru (piemēram, efeja); vīteņaugs.* □ Ziedošu tīteņaugu vijas cieši sažņaugušas kāpņu un balkonu balustrādes un koku stumbrus. Grīva 8, 221. Apiņi .. ir daudzgadīgs tīteņaugs, kas arī Latvijas PSR bieži sastopams savvaļā, sevišķi upju ielejās. Galenieks 2, 321. Vaska puķes .. ir tīteņaugi ar biezām, gludām, ādainām, pretējām, sēdošām lapām .. Dīndonis 1, 181.

tīteņkrūms, -a, v. *Krūms ar vijīgiem vai kāpelējošiem stumbriem; vīteņkrūms.*

tītēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; pareti. *Tiepties, spītēties; tītīties.* □ Dusmu sārtums nenozuda no gludi skūtās sejas, un lūpu sakniebiens likās vēl spītīgāks. Viņš atgādināja lielu bērnu, kas tītējas ar māti. Lācis VI, 373.

tītība, -as, s.; parasti vsk.; pareti. *Tiepība, spītība.* □ Viņa bija sagatavojusies uz lielāku pretestību un tītību, tamdēļ viņas prieks par Mārtiņa .. padevību liktenim bija liels. Zeiboltu J IV, 242.

tīties, tinos, tinies, tinas, pag. tinos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Refl. → t ī t (1); tikt tītam.* Kamols tinas gludi. Dzija tinas kamolā. Spole tinas aizvien lielāka. □ .. uz spolēm tinas žilbinoši baltas ķīmiskās šķiedras pavedieni .. Pad J 85, 190, 1. Ritenim griežoties, grožu gals sāk tīties ap asi. Kalndruva 2, 148. Uz [akas] grieztuves kā cūska tinas ķēde .. Goba 1, 19. pārn. Domas visu laiku tinas ap šīvakara līgošanu. Spāre 2, 30. pārn. .. jutos pavisam pieaudzis, man likās, tās ir liela cilvēka skumjas, kas tagad neredzamas tinas ap mani. Zigmonte 17, 137. pārn. Anna: Melna kafija aptumšo domas, karsta apdedzina mēli, salda tinas ap sirdi. A Eglītis 1, 182.

2. *Refl. → t ī t (2); tikt tītam.* T. kažokā. Šalle tinas ap kaklu. □ .. viņš .. tinas plānajā segā, jo rīts ir dzestrs. Ezera 11, 197. Večiņa ir veca un maza. Ziemā viņa tinas lakatu lakatos .. Ziedonis 12, 8. Papīrs [sainim] netinas un netinas vaļā. Strautmaniete apskaitusies

pārplēš .. Zigmonte 2, 64. pārn. Pašā Kurzemes stūrī plūst Bārtas upe. Pavasaros tās krasti tinas ziedu villainēs. Lauku Dzīve 80, 9, 19. pārn. Zaļš plašums, zila tāle, kupls koks pakalnā, pļavas zieds pie kājām, blāzmains padebesis .. — viss tinies vasaras sanoņā. Caune 5, 254. // pārn. *Kļūt grūti saredzamam (piemēram, miglā, tumsā).* □ Aiz loga neko lielu nevarēja saredzēt. Viss bija tinies pelēkā miglā. Lubējs 2, 12. Baltu tvaiku mutuļos tinusies, pienāca lokomotīve .. Eglons 1, 137. Liegi krēslā tinas viss — Zeme, cilvēki un lietas. P Bārda 2, 22.

3. parasti 3. pers. *Vīties (par vīteņaugiem, to daļām).* □ .. vīteņrozes — pilnvērtīgi augt un ziedēt viņas spēj, pieturoties pie balsta vai tinoties ap balstu .. Ezera 18, 224. No mieta apinim gan nav ko bīties! Miets viņam vajadzīgs, lai spētu augšup tīties ... Rinkule 6, 35. Tītenis neskuma par drauga [mieta] bojā eju, bet sāka prātot, kam nu atkal pieglaimoties. Līdz pavasarim viņš bija izdomājis un .. tinās ap visresnāko ozolu. Sakse 14, 203.

4. sar. *Uzturēt (parasti tuvas, draudzīgas) attiecības (ar kādu).* □ Ar cilvēkiem viņš netinās daudz; meitiešu pavisam neieredzēja. Austriņš 2, 21. «Es jau nezinu: varbūt, ka Austra skrien tev pakaļ. Bet, ka jūs viens ar otru tinaties, tas tagad man ir skaidrs.» Rozītis III, 193. Ruta: Viņam ir sieva, kas viņu varbūt izmisusi meklē ... tāpat kā es savu vīru. Bet viņam tas vienalga. Viņš te jau tinas ar citu. Zīverts 2, 139. // *Censties, parasti uzmācīgi, atrasties (kāda) tuvumā, veidot saikni (ar kādu).* □ .. pulkvedis uzņēmās saimniekotāja lomu un aicināja citus piesēst. Ap viņiem tinās Matilde, šo to padodama un kārtodama. Fimbers 1, 48. .. viņš .. bija pazīstams kā izveicīgs ermoniku spēlētājs. Šīs pašas spēlēšanas dēļ visi gar viņu tinās .. Birznieks-Upītis 6, 116. Kam tad tāds izglītots meitietis vairs der? Tāds tūlīt tinas vairāk ap skolotājiem, ap skrīveri un melderzeļļiem. Jaunsudrabiņš 8, 6.

5. vienk. *Virzīties, doties (parasti prom).* □ «Vai tu ko teicī?» Daumants panācās atpakaļ. — «Tinies veicīgāk prom ar savu sirdspuķīti,» Toms noņurdēja. Ērgle 7, 77. «Klausies, Agri, ceļamies un tinamies, citādi nonīksim te līdz puspieciem.» Kļavis 2, 196.

○ ◇ Tīties pa kājām sar. — *būt par traucēkli kādam.* □ Bērni tinas lielajiem pa kājām, kliedz, plēšas, grūstās .. Upīts 18, 40. Suns kļuvis neganti priecīgs, lēkā un tinas pa kājām, grasīdamies mani apgāzt .. Goba 1, 73. Iešana pa mežu bez takas nebija viegla. Visvisādi vīteņaugi tinās pa kājām .. Breicis 1, 14. ◇ Tinas (arī kuļas, peras, pinas) kā (akla) vista (retāk gailis) pakulās (arī pa pakulām) sar. — *saka par cilvēku, kam neveicas darbs; saka par neveiklu cilvēku.*

tītīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tītīgi;** pareti. *Tiepīgs, spītīgs.* T. bērns. □ Nikolajam acumirklī aizmirsās viņas tītīgais tonis, viņam bija žēl savas līdzgājējas .. Zigmonte 9, 27.

titilbis, -bja, v.; **titilbe,** -es, dsk. ģen. -bju, s.; sar. *Garkājis.*

tītināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Runāt (parasti augstā, spiedzīgā balsī).* □ «Bet nu gan tu dabūsi! Vai, kā tu dabūsi! Vai, vai, vai!» tītināja divas meitenes tuvākajā [skolas] solā .. Indrāne 1, 399. «Nu redzat, nu! Vai es neteicu? Redzat nu, kas izaugs! Ak, pērienu tik!» Amaļa tītina un ar lielām dusmām ieskrien dārzā .. Brigadere 2, 33. // intrans. □ Visskaļāk priecājās pusaudži, bet arī vismazākie, ko mātes .. nesa uz rokām, tītināja savā valodā .. A Gulbis 1, 30.

2. *Ķircināt, kaitināt.* □ .. viņš arī dabū no Lulītes tādu bārienu kā lietu. .. Bet puika ne traks nebīstas no bārējām, lec no vienas kājas uz otru un tītina meitenes. Brigadere 2, 40.

tītināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ķircināties.* □ «Ak tu mans putrasmiķelī!» maigi sacīja Melānija un, savilkusi lūpas urskulī, tītinājās ar putnu kā ar bērnu .. Ezera 13, 180.

tītiņš, -a, v. *Neliels dzeņveidīgo kārtas putns ar pelēkbrūnu cekulu un kustīgu kaklu.* □ Dzeņiem radniecīgs ir tītiņš jeb grozgalvītis .., kas ligzdo ne vien dažādos mežos, bet arī parkos un māju tuvumā. Latv dzīvn 51. Reiz no vecā vītola dobuma izvilku gluži svešu putnu. Tas bija raibs, ar brūnmelnu strīpu pār muguru. .. Māte sacīja, ka tas bijis .. tītiņš. Plūdonis 3, 49. Ar citiem putniem tītiņš daudz nerunāja. Ja būrītis .. labi patika, tūliņ izmeta visu laukā, kas viņam nederēja, un, izbāzis pa skreju savu svītraino galvu ar dzeltenajām acīm, iešņācās, un visi putni bija projām. K Grigulis 2, 35.

tītīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl.; pareti. *Tiepties, spītēties; tītēties.* □ Saimniece, lūpu uzmetusi, meitenīgā vīzdegunībā mēģināja tītīties pretī, taču, no vīra rokas .. grābiena sapratusi, ka lieta nopietna, sašļuka .. un pasteidzās nozust. Skujiņš 14, 100. Ko tur nu tik ilgi tīties, — saki, kas jāsaka! ME IV, 208.

titrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** ķīm. *Noteikt kādas vielas koncentrāciju šķīdumā ar citas vielas šķīdumu, kuras koncentrācija ir zināma.* T. šķīdumu. □ .. 1. kursā iepazīs laboratorijas darba tehniku, .. mācīsies titrēt, svērt, noteikt vielas. Rīgas B 82, 184, 3.

2. *Veidot (kam) titru vai titrus.* T. kinofilmu.

titrimetrija, -as, s.; parasti vsk.; ķīm. *Vielu kvantitatīvās analīzes metožu grupa.*

titrs, -a, v. **1.** ķīm. *Kādas vielas koncentrācija noteiktā šķīduma tilpuma vienībā.* Skābes šķīduma t.

2. *Rakstītais teksts (parasti kinofilmas, televīzijas pārraides) kadrā.* Ievada titri. Paskaidrojošie titri. Beigu titri. □ Pēc filmas sākuma, kad uz joņojoša vilciena fona parādās titri, visa uzmanība pievērsta pašiem varoņiem .. Māksla 63, 3, 45. .. viņš [režisors] pēkšņi noģida, kādai jāizskatās filmai. .. viņš to ieraudzīja visā pilnībā, sākot ar pirmajiem titriem un beidzot ar pēdējiem kadriem .. Lapsa 7, 19. .. kad filma nāk gatava, mans [filmas direktores] vārds tāpat ir titros .. Zigmonte 4, 228.

titulārbīskaps, -a, v. *Bīskaps, kam nav savas diecēzes.*

titulārpadomnieks, -a, v.; neakt. *Civildienesta pakāpe (dažās valstīs, piemēram, pirmsrevolūcijas Krievijā); persona, kam ir šāda civildienesta pakāpe.*

titulārs[1], -a, v. *Goda nosaukums, kas nav saistīts ar ieņemamo amatu.*

titulārs[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **titulāri.** *Saistīts ar titulu (1), tam raksturīgs.*

tituldzejolis, -ļa, v. *Dzejoļu krājuma dzejolis, kura virsraksts saskan ar krājuma nosaukumu.* □ Līdzīgi ir arī ar tituldzejoli «Ūsainā puķe», kura galvenā dominante nebūt nav jautrā rotaļība.. Kar 90, 12, 170.

titulēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Minēt (kāda) titulu (1), uzrunājot (to) vai runājot, rakstot (par to).* □ Grūti atrast kopīgu valodu ar kuršiem.. Viņi nevēlējās [nodokļu inspektoru] Hohdrātu titulēt un vienu brīdi viņu saukāja par valdības atsūtītu spiegu. ..Vai tad grūti izrunāt vārdu — inspektors! Bels 7, 33. ..Einšteinu mēs netitulējam: Nobeļa prēmijas laureāts, profesors, akadēmiķis, bet sakām vienkārši Einšteins. Stradiņš 3, 196. // *Godāt, dēvēt.* □ Ja grāmatvedis Sašu sāka titulēt par priekšsēdētāju, tas nebija uz labu.. Lāms 4, 100. Arī grāfs piecēlās agrāk.. un lika ieaicināt pie viņa pārvaldnieku Zunti, kuru tas dažkārt titulēja par inspektoru. K Zariņš 1, 80. «Tā kā mums būs darīšana ar cepļiem un Cepļa kungs ir šīs idejas tēvs, tad lieku priekšā jauno uzņēmumu titulēt akciju sabiedrība «Ceplis»..,» Leimanis svarīgi noteica. Rozītis III, 41.

Sk. titulēts.

titulēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Titulēt sevi.* □ Ekselence: Hercogs! Iznabagojis tiesības titulēties par princi un ķēnišķīgo augstību — kas viņš patiesībā ir? Pēdējais nabags! Zīverts 2, 495.

titulēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **titulēti. 1.** *Divd.* → *titulēt.*

2. *Tāds, kam ir tituls (1).* □ Pirmsstarta satraukums bija liels, jo uzstājās [daiļslidošanas sacensībās] tikai.. augstu titulēti sportisti. PL Siev 77, 3, 17. ..ar vīra palīdzību arī sieva kļuva par titulētu zinātnieci. Sk Ģ 80, 11, 30. Un kā būs ar titulētajiem medniekiem? Vai tos kādreiz redzēsim palīgdarbos? Bels 6, 286.

titulkadrs, -a, v. *Kadrs (parasti kinofilmā, televīzijas pārraidē), kurā ir teksts, kas satur galveno informāciju (par to).*

titullapa, -as, s.; poligr. *Grāmatas, brošūras, žurnāla, parasti pirmā vai trešā, lappuse, kurā ir ziņas par šo grāmatu, brošūru, žurnālu.* □ «Vienas vasaras vērojumi» — teikts šīs grāmatas titullapā. Avotiņa, Peters 1, 222. Iespiesto grāmatzīmju priekšteči ir veco rokrakstu titullapu zīmējumi un ieraksti ar rokraksta īpašnieka, autora, pārrakstītāja vai zīmējumu darinātāja vārdu. Tēl M 58, 307.

titulloma, -as, s. *Dramatiska darba galvenā varoņa loma, kura vārds parasti atbilst darba nosaukumam.* □ Pirmā lielākā saskarsme ar Feldmani Mirdzai Šmithenei iznāca «Liljomā», kur Feldmanis gan vadīja režiju, gan tēloja titullomu. Dzene 3, 120. Titullomas izpildītājs [baletā «Dons Kihots»].. ar skopām vērienīgām kustībām un kaismīgu skatienu zīmīgi raksturojis Dona Kihota fanātisko tieksmi cīnīties par taisnību.. Māksla 61, 1, 43. Visvairāk jautājumu tika uzdoti Marinai Vladi, ko padomju skatītāji ļoti iemīļojuši kā titullomas izpildītāju filmā «Burve». Māksla 59, 3, 30.

titulredaktors, -a, v.; **titulredaktore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Redaktors, kura vārds ir minēts izdevuma titullapā.*

tituls, -a, v. **1.** *Piešķirts vai mantots goda nosaukums; arī amata, kvalifikācijas pakāpes nosaukums.* □ 1705. gadā karaliene Anna piešķir zinātniekam sera titulu. Briedis 1, 34. Anna: Vai esat dzirdējis vārdu bajārs? Tas nozīmē to pašu, ko barons vai marķīzs, tikai bajāra titulu nevar nopirkt par zeltu kā jūsējo. A Eglītis 1, 219. ..toreiz viņa vēl nebija ne PSRS Tautas skatuves māksliniece, ne arī ar kādiem citiem augsta ranga tituliem novērtēta aktrise. Artmane 34. pārn. Direktora vietnieks kadru jautājumos skan lepnāk par kadru daļas priekšnieka titulu.. Dinere 10, 233. pārn. ..ārstu Egli es stāstā bieži dēvēju par «dakteri Egli», kaut gan šāds tituls nav nedz juridisks, nedz medicīnisks. Birze 5, 9.

2. poligr. *Virsraksts, nosaukums (grāmatai, brošūrai, žurnālam u. tml. vai kādai to daļai).* Grāmatas t. Titula burti. Kolumnas t. Titula lapa — *titullapa.* □ Grāmatiņa «Atlido dzērves» izdota piemērotā mazā formātā.. Toties visai skumji kļūst, skatoties priekšlapu un nodaļu titulus. Lit M 56, 40, 2. Lappuses titula uzdevums ir atvieglot lasītājam grāmatas lietošanu, tās atsevišķo nodalījumu atrašanu. Bez teksta lappuses titulā var būt arī līnijas vai rotājumi. Poligr 126. Titula lapa.. ir grāmatas pirmā jeb sākuma lappuse. Titula lapa var būt salikta ar burtiem vai mākslinieka zīmēta. Poligr 125.

titulsaraksts, -a, v.; ekon. *Kapitālieguldījumu plānā paredzēto jaunceļamo vai rekonstruējamo objektu saraksts ar apstiprinātiem projektiem un tāmēm.* □ ..apstiprinātie titulsaraksti ir negrozāms plāna dokuments visam celtniecības laikam un obligāti jāievēro pasūtītājiem, darbuzņēmējiem,.. iekārtu un konstrukciju piegādātājiem. Cīņa 79, 173, 1. ..plānu komisijai uzdots stingrāk kontrolēt rūpniecības uzņēmumu kapitālās celtniecības un rekonstrukcijas titulsarakstus. Rīgas B 88, 98, 3.

titulstāsts, -a, v. *Stāstu krājuma stāsts, kura virsraksts saskan ar krājuma nosaukumu.* □ Titulstāsts «Nelaimīgais suns» gan uzrakstīts tradicionālā gaumē, tomēr autors pratis tanī ieaust dzīves vērojumus.. Kar 60, 2, 142. ..nav nejaušība, ka tieši šis darbs kļuvis par krājuma titulstāstu, jo šeit visjaušamāk uztverama autora doma.. Ezera 19, 205.

titultitrs, -a, v. *Titrs, kas ietver (piemēram, kinofilmas, televīzijas pārraides) nosaukumu.*

tītuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Tītava.* □ Aiz Kadiķu kalniem plašs smilšu liedags. Tajā tītuve laivu izvilkšanai. Cīņa 84, 170, 3.

tizlenis, -ņa, v.; **tizlene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar.; niev. *Tizls cilvēks.* □ Citi puikas parasti mani grūstīja un pat sauca par tizleni. Pad J 81, 12, 7. Ar tādu kravu strauji bremzēt nedrīkstēja, braukt ieslīpi grāvī nedrīkstēja. . . Ienāk prātā . . , kā par viņa neveiklo gāšanos vīpsnātu un pārmestu agrākā Viktorija. Sauktu par muļķi un tizleni. Mauliņš 4, 254.

tizlība, -as, s.; parasti vsk.; novec. *Vispārināta īpašība → t i z l s, šīs īpašības konkrēta izpausme; tizlums.* □ pārn. . . aplamas koncepcijas un vērtējumi [romānā] tā sakļāvušies ar tēlojuma tizlību, ka grūti pasacīt, kas no kura īsti izriet. Kar 58, 11, 96.

tizls, -ais; s. -a, -ā; apst. **tizli;** novec. *Paralizēts, kropls; arī vārgs, nevarīgs, neveikls.* □ Zēns nevarēja pakustēties, viņa kājas bija tizlas, sastingušas. Bērn 49, 12, 21. Nāk prātā senie spartieši, kas nometa no klints tizlus jaunpiedzimušos . . . Zv 64, 17, 3. . . Un atklājās viņa skatam, Cik pilskundze tizla un vārga. Cik neglītas, kaulainas rokas . . Elksne 7, 72. Sports, nemitīga sevis vingrināšana, fiziska rūdīšana pat vistizlāko nemākuli pārvērš par staltu, atlētisku vīru. Pad J 81, 244, 2. // lietv. nozīmē: tizlais, -ā, v.; tizlā, -ās, s. *Paralizēts, kropls cilvēks; arī vārgs, nevarīgs, neveikls cilvēks.* □ . . dažs labs no tiem tizlajiem, kas klīda pa Valmieras novadu, bija gan zaudējis locekļu vingrumu . . pie soda staba. K Zariņš 1, 42. Vesels un stiprs kuršu vīrietis nedrīkst strādāt uz lauka vai darbnīcā. Uz lauka vai darbnīcās lai strādā klibie, šķībie, aklie, kurlie, tizlie un vergi. Bels 7, 145.

tizlums, -a, v.; parasti vsk.; novec. *Vispārināta īpašība → t i z l s, šīs īpašības konkrēta izpausme; tizlība.* Locekļu t.

tjurki, -u, v.; **tjurks,** -a, v.; **tjurkiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Ciltis, cilšu grupas, kas dzīvo starp persiešiem Irānas kalnu un pustuksnešu rajonos; šo cilšu, cilšu grupu pārstāvji.* Tjurku zemes. Tjurku valodas — *valodu grupa, pie kuras pieder, piemēram, turku, tatāru, turkmēņu, azerbaidžāņu, uzbeku, jakutu, kazahu, kirgīzu valodas.*

tjurkologs, -a, v.; **tjurkoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Tjurkoloģijas speciālists.*

tjurkoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātne par tjurku valodām un šajās valodās runājošo tautu vēsturi, literatūru, kultūru.*

tjurkoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tjurkoloģiski.** *Saistīts ar tjurkoloģiju, tai raksturīgs.*

tobrīd, apst. *Kādā no pagājušajiem brīžiem, neilgiem laikposmiem.* □ Pulksteni grezno roze, kas paver un aizver ziedlapiņas tik reižu, cik tobrīd ir pulkstenis. Pion 86, 43/44, 2. Iva tobrīd nesa uz kūtiņu govij dzeramo ūdeni, kad pamanīja no lielceļa iegriežamies pastnieci. Purs 4, 340. // *Tolaik, toreiz.* □ Visa daiļliteratūras redakcija tobrīd sastāvēja no trim cilvēkiem, un mums bija jālaiž klajā grāmatas . . Bērce 6, 118. Skangaļu Jēkabs Marienbornā — tobrīd nozīmīgākajā hernhūtisma centrā — nebija vienīgais latvietis. Kar 90, 2, 167.

todien, apst. *Kādā no pagājušajām dienām.* □ Atvadīdamies no Vanaga, . . viņš iedomājās, ka jāatgādina kaut kas, ko aizmirsa pateikt todien, kad pārveda zirgus uz muižu. Sakse 7, 262. Saule līst aumaļām, zied cerini . . Bet pie skolas todien saplaukst puķu mežs — rokās . . visiem pēdējā zvana svētku dalībniekiem. Pion 86, 43/44, 1. Tā nešpetnā sieva, todien visu Alūksni pieklaigādama, iedeva mazajam ezeriņam vārdu. Kaldupe 12, 142.

toga, -as, s. **1.** vēst. *Senās Romas pilsoņu virsējais apģērbs, ko darināja no balta vilnas auduma eliptiskā griezumā un ko apņēma ap augumu pār vienu plecu, atstājot kaklu un otru plecu neapsegtu.* □ . . es skaidri zināju, kāda forma bija scepterim, kādās krāsās bija togas apmales dižciltīgajiem romiešiem . . Liepa 1, 96. pārn. Cilvēks nevar mūžam izlikties, tīties melu togā. Purs 7, 166. pārn. . . rūkdama un zibeņus uz visām pusēm šķaidīdama, ietinusies melnā negaisa togā, nāk nakts. Grīva 8, 274.

2. *Garš apmetnis līdz zemei; arī mantija (1), talārs.* □ Tie bija tumši, . . varaskāri ļautiņi, kas, lai gan tērpās bīskapu un karaļu togās, tomēr sadedzināja Džordano Bruno . . Zv 58, 18, 1. Mēs [Kubas muzejā] ieraudzījām jocīgu tērpu, tādu kā mēteli, kā vecmodīgu sieviešu kleitu. Tā bija advokāta toga . . Liesma 64, 10, 7. Pēc senas paražas katru rītu ar saules lēktu oranžās togās tērpti budieši [budistu] mūki . . apstaigā visas mājas, lūgdami ēdienu. Zv 76, 23, 20.

togad, apst. *Kādā no pagājušajiem gadiem.* □ Togad bija tāda pati agra un stingra ziema kā šogad . . Lācis 15, 112. . . reiz vakarā gāju pie paziņas. Viņas meitiņa togad vēl mācījās otrajā klasē. Sk Ģ 84, 8, 31. . . kaņepes togad nepadevušās, nākamo ruden viņš tās vairs neatcerējās. Upīts 4, 222.

tokajietis, -ša, v. *Stiprs deserta vīns.* □ . . mēs sākam dzīrot. Tokajietis brūngani kvēlo glāzēs, un meitenēm jau ir kļuvuši sārti vaigi . . Grīns 1, 150.

tokamaks, -a, v.; fiz. *Kodoltermisks reaktors, kurā plazmas strūkla tiek ieslēgta torā*[1] *(1) un saspiesta ar magnētisko lauku.* □ Tokamaki . . vēl nav domāti elektroenerģijas ražošanai. To uzdevums ir izpētīt kodoltermiskajai reakcijai nepieciešamos nosacījumus. Fiz r 425.

tokāta, -as, s.; mūz. **1.** *Skaņdarbs taustiņinstrumentiem (16.—18. gadsimtā) — brīvai improvizācijai līdzīga prelūdija, fantāzija.*

2. *Virtuozs skaņdarbs taustiņinstrumentiem.* J. S. Baha tokātas. □ Tokātas ir virtuozi darbi, veidoti ātrā, asi ritmiskā kustībā, kas vietām pāriet pilnskanīgos akordos. B Briede 1, 9.

tokātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tokātiski;** mūz. *Saistīts ar tokātu (2), tai raksturīgs.* □ Kalniņa klaviermūzikā relatīvi pieauguši arī tokātiski un motoriski elementi. Tie izpaužas visai enerģiskajos, maršveidīgajos . . tēlos . . Klotiņš 1, 302.

toksēmija, -as, s.; parasti vsk.; biol. *Organisma saindēšanās ar toksīniem.* □ Toksēmijas teorijas pamatlicējs ir franču zinātnieks Kenī . . Pēc šīs teorijas, šoku izraisa organisma saindē-

šanās ar toksiskiem audu sabrukšanas produktiem. Visp ķir 157.

toksicitāte, -es, s.; parasti vsk.; biol. *Vielas indīgums, tās kaitīgā iedarbība uz organismu.* □ Vērtējot preparāta toksicitāti, ņem vērā arī preparāta kumulatīvās īpašības, iztvaikošanas spēju, stabilitāti, kairinošo ietekmi uz ādu, gļotādu un elpošanas ceļiem.. Ves 75, 2, 18. Tagad izdara aktīvo imunizāciju ar tetanusa anatoksīnu (novājināts tetanusa toksīns), kas zaudējis toksicitāti, bet spēj izraisīt antitoksīna izstrādāšanos organismā. Visp ķir 295. Alkoholiskie dzērieni nelabvēlīgi ietekmē zāļu iedarbību, jo palielina to toksicitāti. Ves 78, 8, 2.

toksikodermija, -as, s.; med. *Akūta ādas slimība, ko izraisa organisma palielināta jutība pret medikamentiem, pārtikas produktiem, toksīniem.* Medikamentozā t. Uztura t. Bakteriālā t.

toksikoinfekcija, -as, s.; med. *Inficēšanās ar toksīniem.* □ Botulisms ir smaga toksikoinfekcija, kura rodas, ja uzturā lietoti ar botulisma mikrobiem vai to toksīniem inficēti pārtikas produkti. Ves 75, 8, 9.

toksikologs, -a, v.; **toksikoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Toksikoloģijas speciālists.* □ Ķīmiskās vielas kaitīguma pakāpi nosaka ārsti toksikologi. Ves 75, 2, 18.

toksikoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes nozare, kas pētī indīgu vielu iedarbību uz organismu, kā arī izstrādā pretindes un pasākumus saindēšanās profilaksei un ārstēšanai.* Teorētiskā t. Klīniskā t. Profilaktiskā t. Zāļu vielu t. Rūpniecības t.

toksikoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **toksikoloģiski.** *Saistīts ar toksikoloģiju, tai raksturīgs.* Toksikoloģiskā brigāde. □ ..toksikoloģiski jāpārbauda visas pārtikas produktu piedevas, lai noteiktu visus kaitīgos efektus, ko var izraisīt to lietošana.. Zin T 78, 10, 38.

toksikomānija, -as, s.; med. *Spilgti izteikta patoloģiska tieksme un pieradums lietot medikamentus, kādu vielu vai vielas, kas galvenokārt iedarbojas uz centrālo nervu sistēmu, bet nepieder pie narkotisko vielu grupas.* □ ..nereti sastopama pārmērīga stimulējošu vai nomierinošu vielu lietošana, kas dažu labu noved pat līdz toksikomānijai. Pad J 83, 40, 4. Smēķēšana nav tikai kaitīgs paradums vien, tā ir arī sadzīves toksikomānija. Tā ir slimīga pierašana pie tabakas dūmos esošās vielas — nikotīna. Pad J 81, 74, 4.

toksikomānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **toksikomāniski;** med. *Saistīts ar toksikomāniju, tai raksturīgs.* T. sindroms.

toksikomāns, -a, v.; **toksikomāne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Cilvēks, kam ir spilgti izteikta patoloģiska tieksme un pieradums lietot medikamentus, kādu vielu vai vielas, kas galvenokārt iedarbojas uz centrālo nervu sistēmu, bet nepieder pie narkotisko vielu grupas.* □ Narkomāni un toksikomāni, lai panāktu eiforiju (paasinātu psihisku un fizisku uzbudinājumu) un tai sekojošu nomierinošu (atslābinošu) efektu, spiesti lietot šīs vielas aizvien lielākās devās. Biol r 56.

toksikoze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; biol. *Organisma patoloģisks stāvoklis, ko izraisījusi kādu vielu vai kaitīgu faktoru iedarbība uz organismu.* □ Arvien vairāk ir tādu grūtnieču, kam ir lieks svars. Tieši šīm grūtniecēm biežāk rodas toksikoze, tūska.. Ves 80, 6, 13. Pie vispārējām parādībām [traumu gadījumos] vēl var pieskaitīt akūtu mazasinību un traumatisko toksikozi (attīstās sakarā ar plašiem audu bojājumiem).. Visp ķir 155. ..daudzas laputu sugas netieši ir ļoti kaitīgas bitēm: laputis, izdalot tā saukto lapu medu.., izraisa bišu slimību — lapu medus toksikozi. Rupais 1, 54. // *Kaitīga (piemēram, vielas) iedarbība uz organismu.* □ ..plašākai alkaloīdu praktiskajai lietošanai ceļā stājas ne mazums šķēršļu. Galvenais no tiem — augsta toksikoze.. Cīņa 70, 25, 2.

toksīni, -u, vsk. toksīns, -a, v.; biol. *Indīgas vielas, kuras izdala patogēnās baktērijas, arī daži dzīvnieki, augi.* □ Botulisms ir grūta slimība. To izraisa mikroorganismi — botulisma nūjiņas, kas veido ļoti izturīgas sporas un producē stipras iedarbības toksīnu. Rīgas B 83, 212, 5. Parasto bisīšu toksīniem ir arī kancerogēnas īpašības, kas ir konstatētas pētījumos ar dzīvniekiem. Lauku Dzīve 90, 4, 21. Cīņā pret intoksikāciju ir svarīgi neitralizēt organismā esošos toksīnus un izvadīt tos. Visp ķir 279.

toksisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **toksiski;** biol. *Tāds, kas kaitīgi iedarbojas uz organismu; arī indīgs.* T. šķīdinātājs. Toksiskais (arī bakterioloģiskais, bioloģiskais) ierocis mil. — *slimību ierosinātāji mikroorganismi un to toksīni, kurus izmanto kaujas apstākļos, lai inficētu cilvēkus.* □ Ja izlīst benzīns, augsne šai vietā ir toksiska septiņus gadus. Hor 89, 6, 46. Alkohols pazemina organisma pretestības spējas pret infekcijām un pret toksisku vielu iedarbību.. Biol r 55. Ēteris, un vēl vairāk hloroforms, var toksiski ietekmēt sirdi, un pēc operācijas var iestāties akūta sirds mazspēja. Visp ķir 94.

toksiskums, -a, v.; parasti vsk.; biol. *Vispārināta īpašība → toksisks, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Gaisa toksiskums var palielināties, arī izzūdot skābeklim, uzkrājoties ogļskābajai gāzei un citām kaitīgām vielām, kas rodas, piemēram, vulkānu izvirdumu.. vietās. Zin T 77, 11, 36. Tomēr pārāk vieglprātīgi narkozi lietot nedrīkst. Lai cik nekaitīgi būtu modernie narkozes līdzekļi, tiem zināms toksiskums tomēr ir. Ves 70, 10, 7.

toksoplazmas, -u, vsk. toksoplazma, -as, s. *Vienšūņu tipa parazīti.* □ Toksoplazmozi izraisa toksoplazma, kas pēc formas atgādina apelsīna šķēlīti, kuras viens gals sašaurināts, otrs — paplatināts. Ves 81, 3, 5. Nokļuvušas organismā, toksoplazmas pa limfvadiem nonāk limfmezglos, kur tās tiek fiksētas un iznīcinātas. Ves 79, 9, 20. Toksoplazmozes invāzijas avots dabā ir savvaļas un mājas dzīvnieki. Slimie dzīvnieki izdala toksoplazmas ārējā vidē ar siekalām, pienu, urīnu.. Ves 79, 5, 13.

toksoplazmoze, -es, s.; parasti vsk. *Toksoplazmu izraisīta cilvēku un dzīvnieku invāzi-*

jas slimība. □ Toksoplazmoze pieder pie parazitārajām slimībām, un tai raksturīgs nervu sistēmas bojājums. Ves 81, 3, 5. Ar toksoplazmozi slimo mājas dzīvnieki (suņi, kaķi, cūkas, aitas, vistas) un savvaļas dzīvnieki (žurkas, peles, zaķi). Cilvēks parasti inficējas, saskaroties ar slimo dzīvnieku, lietojot uzturā jēlu gaļu, jēlas olas. Ves 80, 3, 3.

tolaik, apst. *Kādā no pagājušajiem laikposmiem.* □ To [pirmo tiltu] uzcēla tāltālos laikos — 1703. gada vasarā. Tolaik pilsētu par godu Krievijas caram.. sauca par Pēterburgu. Draugs 84, 8, 32. ..tolaik nebija tā kā mūsu laikos, tolaik varēja mainīt zirgus, bet sievu, kādu biji noprecējis, ar tādu jādzīvo visu mūžu. Sakse 14, 107. Tolaik man tante šķita mazliet smieklīga. ..Tagad saprotu, ka tante bija žēlojama. Tolaik to netiku darījis, un vēlāk, dabiski, bija par vēlu. Zigmonte 17, 15.

tolaiku, ģen., nelok. *Saistīts ar kādu vai kādiem pagājušajiem laikposmiem, tiem raksturīgs.* □ Dažas no tām [dziesmām] izrādījās nejauki piparotas, un tolaiku meiteņu klātbūtnē tādas dziedāt nevarēja. Dripe 10, 375. Gan ar «Krišjāni Valdemāru», gan ar «Austrumu», gan citiem tolaiku kuģiem Saša Bērziņš krustām šķērsām burājis pāri jūrām un okeāniem. Avotiņa, Peters 1, 86. Šeit [apcerē] Emīls Dārziņš ārkārtīgi koncentrēti sniedzis tolaiku kultūras ainu, kurā ietverta gan laikmeta analīze, gan pats Dārziņš.. Stankevičs 3, 67.

tole. *Sk.* tolis.

tolerance, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** parasti vsk. *Iecietība (parasti pasaules uzskata, reliģijas jautājumos).* □ Kad turki.. sagrauj Bizantijas impēriju, liela daļa izglītoto grieķu patveras Itālijā. Sevišķi daudz to ir Venēcijā, kas pazīstama ar savu reliģisko toleranci. Rīgas B 84, 244, 5. Pirms pārmetam otram, ko viņš teicis pirms pusgada, pavērtēsim, vai nevajadzētu biežāk un nopietnāk padomāt par savu dvēseli un arī par gluži sadzīvisku toleranci. Mums katram ir savas kļūdas.. Lit M 90, 4, 2. ..[interpretējumā] bija noteikta domāšanas tradīcija, kas izpaudās tolerances trūkumā pret viedokļu dažādību — gan dzīvi mākslā interpretējot, gan mākslas darbus vērtējot. Lit M 86, 14, 10.

2. biol. *Organisma izturība pret ko nevēlamu (piemēram, pret vielām, kādu faktoru iedarbību).* □ ..muskuļu darba ietekmē diabētiķiem pieaug tolerance pret ogļhidrātiem.. Ves 79, 9, 19.

3. tehn. *Pielaide.*

tolerants, -ais; s. -a, -ā; apst. **toleranti.** *Tāds, kam piemīt tolerance (1).* □ Pāvelu Markovu teātra mākslas zinātnē dēvēja par gudru, tolerantu kritiķi. Kā apvienot prasīgumu un toleranci — tā ir kritikas mūžīgā problēma. Lit M 83, 12, 15. ..viņi nestāvēja viens otram ceļā, viņi prata būt toleranti it visās draudzības saskarsmēs. Zemzaris 4, 175. // *Tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ Glezniecības ekspozīcijā ir redzams viss, kas pašlaik mums ir. ..Atlase ir ļoti toleranta. Lit M 82, 43, 9. Tādēļ jau šādas sapulces tika sarīkotas, lai rastos brīva domu apmaiņa, viena puse toleranti uzklausītu otru. Upīts 9, 235.

tolis, -ļa, v.; **tole,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Dobradžu dzimtas dzīvnieks (parasti govs) bez ragiem.* □ Salnei nav ne jausmas, kāds spēks slēpjas viņas bravūrīgi lietojamos ieročos [ragos]. To izmantošanas dziņa nav mazāka arī tolēm, kas vajadzīgā brīdī izmanto trulās pieres, līdzīgas paviršiņ appļautiem ciņiem. Caune 5, 23. pārn. Ne visi velni ar ragiem, — ir toļi ar. ME pap II, 709.

tols[1] [tuols], -ais; s. -a, -ā; apst. **toli.** *Tāds, kam nav ragu (par dobradžu dzimtas dzīvniekiem, parasti govīm, arī par to galvām, pierēm u. tml.).* □ Velnam piederējušas.. tolas govis. ME IV, 285. Pulks tolu vēršu. ME IV, 285. Stirnu āžiem ir ragi, lai gan kā liels retums sastopami arī toli āži un ragainas stirnas. Kronītis 1, 250. Brūnā niķīgā Otaļa bij paspraudusi tolo pieri tikko aizlāpītā pītenī [žogā] un veikli ārdīja to laukā. Upīts 4, 92.

tols[2] [tols], -a, v. *Trinitrotoluols.* □ Neliels, dzeltenīgs tola ķieģelītis, kas sver tikai 200 gramu, sprāgstot rauj pušu dzelzceļa sliedi. Zv 57, 14, 15. Roku izmēģināja arī partizāņu spridzinātāji, kurus Mačiņš un Gromskis bija apmācījuši, kā rīkoties ar tolu un mīnām. Samsons 2, 182.

tolums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t o l s*[1]*, šīs īpašības konkrēta izpausme; iedzimts ragu trūkums dobradžu dzimtas dzīvniekiem, parasti govīm.* Govs t.

toluols, -a, v.; ķīm. *Aromātiskais ogļūdeņradis — bezkrāsains šķidrums, ko izmanto, piemēram, organiskajā sintēzē, sprāgstvielu ražošanā.* □ Lakas sagatavošanas un lakošanas procesos izmanto toluolu un etilspirtu. Ves 79, 11, 10.

tomahauks, -a, v. *Ziemeļamerikas indiāņu vālei vai cirvim līdzīgs sitamais, metamais ierocis.* □ Jau paceļas nežēlīgais ierocis... te vecais trapers paskatās atpakaļ un zibeņātri pasitas sāņus. Uzbrucēja tomahauks nošņāc tukšā gaisā. Kalndruva 10, 164.

tomasčuguns, -a, v.; parasti vsk.; tehn. *Fosforu saturošs čuguns, ko izmanto Tomasa procesā tērauda ieguvei.*

tomasēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; tehn. *Oksidēt (fosforu saturošu čugunu), lai attīrītu (to) no fosfora piemaisījumiem un pārstrādātu tēraudā.*

tomasmilti, -u, v.; tikai dsk. *Minerālmēsli, ko iegūst, samaļot tomassārņus.* □ ..molibdenu satur arī tomasmilti, tāpēc to lietošanai skābās augsnēs.. var būt ievērojama nozīme. Tērauds 1, 247.

tomasprocess, -a, v.; tehn. *Tomasēšanas process; Tomasa process.*

tomass, -a, v. *Tomasmilti.* □ Bet lietus bij vajadzīgs. ..It sevišķi tiem labākajiem saimniekiem, kas parasti sēja trīs maisi tomasa uz pūravietas.. Upīts 18, 269.

tomassārņi, -u, v.; tikai dsk.; tehn. *Fosforu saturošs tērauda ražošanas blakusprodukts, kas rodas iekārtās ar bāzisko oderējumu.*

tomastērauds, -a, v.; parasti vsk.; tehn. *Tērauds, ko iegūst, tomasējot čugunu.*

tomāts, -a, v. **1.** *Nakteņu dzimtas augs ar zarotu stublāju, dzelteniem ziediem rituļos un, parasti sarkaniem vai dzelteniem, sulīgiem augļiem.* Ēdamais (arī kultivētais) tomāts. □ Plaši izplatīts kultūraugs ir tomāti, kuri Eiropā ievesti 1554. gadā, bet Krievijā parādījušies 1780. gadā. Tomātus ilgu laiku audzēja kā dekoratīvus augus. Biol r 128. Tomāti izaudzēti no savvaļas tomātiem, kuru dzimtene ir Dienvidamerikā,.. tāpēc tomātu audzēšanai nepieciešams daudz siltuma un gaismas. Švinka 1, 17. Nepiemērotas purva augsnēm ir pret sālnām jutīgās kultūras, kā gurķi, tomāti un citas. Tērauds 1, 188.

2. *Šī auga auglis.* Tomātu sula. Tomātu pasta. Konservēti tomāti. □ Konservēšanai izmanto vienāda izmēra nelielus, sarkanus tomātus. Ves 76, 7, 21. Broķastīs māmiņa sagriež lielu, sarkanu tomātu un vienu sīpolu. Sulīgās šķēles kopā ar plānajām sīpola ripiņām māte uzliek uz sviestmaizes. Rinkule 1, 79. Ko ēst nav gandrīz nekā. Puskaltis siera gabals, konservu kārba — reņģes tomātu mērcē. Dripe 5, 307.

tombaks, -a, v.; parasti vsk. *Vara un cinka sakausējums, kas pēc izskata atgādina zeltu.* □ Šodien Latvijā daudzi mākslinieki strādā lējuma tehnikā. ..Lej sudrabu, bronzu, tombaku, arī speciāli leģētus krāsainos metālus. Zin T 80, 12, 19.

tombolo, nelok., v.; ģeogr. *Jūras ūdeņu sanesta smilts strēle, kas saista bijušo salu pie krasta, pārvēršot šo salu pussalā.*

tomēnes, apst. *Kādā no pagājušajiem mēnešiem.* □ Tas nebija svins [locekļos], bet nedēļas nogurums. ..visi simt septiņdesmit slimnieki tomēnes galvenokārt gūlās uz maniem pleciem.. Birze 8, 109. Ģederts tomēnes bija projām. Lauksaimniecības darbinieku grupā, kura iepazinās ar holandiešu prasmi iegūt augstas ražas un lielus izslaukumus. Hānbergs 1, 209.

tomēr[1], pretstatījuma saiklis. **1.** *Saista vienlīdzīgus teikuma locekļus vai to kopas, norādot uz to nozīmju pretstatu, neatbilsmi.* □ Pēkšņi dzirde uztver tālu, tomēr pieaugošu motora rūkoņu.. Krūmiņš 1, 114. «Uzmet uz svariem, uzmet uz svariem!» Silva pusbalsī pārmēda, tomēr sāk pārbaudīt, vai minētās paciņas sver vienādi. Kalndruva 5, 196. Pagursti, paklūp [paklūpi], Tomēr celies un cel.. J Plotnieks 1, 77. // savienojumā «bet tomēr». □ ..stiprs un izturīgs, bet tomēr tāds kā paviegls, likās, visvairāk tikai aiz lielības viņš [priekšstrādnieks] te skrēja. Upīts 4, 116. Pulkveža kungs gribēja šauties, bet tomēr nenošāvās.. Vilks 5, 138.

2. *Saista salikta sakārtojuma teikuma komponentus pretnostatījuma sintaktiskajā attieksmē, vienlaikus norādot uz neatbilsmes jēdzienisko attieksmi ar pieļāvuma niansi.* □ Naminā durvis vaļā, tomēr ratnieks ieiedams pieklājības labad pieklauvēja pie stenderes. Upīts 4, 143. Vecāki pilnīgi noraidīja Žaņa profesijas izvēli, tomēr pavērsiens dēla dzīvē sadursmes ģimenē neradīja, par to vienkārši klusēja. Katlape, Ceplītis 1, 8. Sevi visu, visu dotu, tomēr pašai skumji tiek.. Brīdaka 9, 55. // *Saista patstāvīgu teikumu ar iepriekšējo kontekstu, norādot uz šī teikuma pretnostatījuma sintaktisko attieksmi pret kontekstu.* □ Šis cīņas veids sevišķi parādās pasakās (stiprinieks nosit kungu ar knipi). Tomēr arī no dziesmām redzam, ka ļaudis ar darba rīkiem un ieročiem stājušies pret muižas varu. J A Jansons 1, 23. Nē, viņa neraudās, nu muļķe, gatavā muļķe..! Tomēr asaras plūst un plūst, jāmeklē kabatlakats un jāsāk šņaukāties. Svīre 3, 54.

3. *Ievada virsteikumu saliktā pakārtojuma teikumā ar pieļāvuma palīgteikumu.* □ Lai gan abinieku un rāpuļu sugu skaits Latvijas teritorijā ir neliels, tomēr vēl līdz šim ir daudz neskaidrību par to izplatību, dzīves veidu un attieksmēm pret citiem dzīvniekiem. Sloka 1, 3. Kaut arī par vēlu, Tomēr saprast sākam.. Ļūdēns 5, 21. Inspektors: Lai gan tas nav manās interesēs, es tomēr dodu jums draudzīgu padomu: mani neapvainot, kamēr es pildu amata pienākumus! Zīverts 1, 402.

tomēr[2], part. *Lieto, lai pastiprinātu vārda vai izteikuma nozīmi, vienlaikus piešķirot tam noteiktu pretstata vai pieļāvuma nokrāsu.* □ ..dienas tagad pastiepušās garas, bet katrai no tām galā tomēr nakts. Zigmonte 10, 264. Pasaulē nav neviens tik nabags, ka tas nevarētu tomēr vēl kādam palīdzēt. R Kaudzīte 1, 37. Mērija: Redzu, ka neesat gaidījis mani. — Kendels: Tomēr. Es zināju, ka nāksit. Zīverts 1, 101.

tomisms, -a, v.; parasti vsk.; filoz. *Akvīnas Toma mācība, katoļu filozofijas virziens, kas apvieno atklāsmes reliģiju ar prāta atzinumiem.*

tomistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tomistiski;** filoz. *Saistīts ar tomismu, tam raksturīgs.* Tomistiski uzskati.

tomists, -a, v.; **tomiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Tomisma piekritējs.*

tomogrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Rentgendiagnostikas metode, ar kuru iegūst izmeklējamā objekta atsevišķu slāņu attēlu.* □ Tomogrāfija ļauj ārstiem ieskatīties cilvēka ķermenī «pa slāņiem», izdarot rentgenuzņēmumus dažādos dziļumos.. Ves 63, 4, 4.

tomogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tomogrāfiski.** *Saistīts ar tomogrāfiju, tai raksturīgs.* □ Izdarot tomogrāfiju, iegūst kāda noteikta orgāna slāņa attēlu. Šo vajadzīgo slāni jeb «tomogrāfisko griezumu» ārsts nosaka iepriekš, izdarot mērījumus pēc rentgenogrammām. Ves 75, 3, 6.

tomogrāfs, -a, v. *Aparāts tomogrāfiskai izmeklēšanai un tomogrammas iegūšanai.* □ ..inženieru, mediķu un citu speciālistu radošais kolektīvs izstrādājis ļoti precīzu aparatūru — tomogrāfu cilvēka galvas smadzeņu izmeklēšanai. Cīņa 84, 256, 3. Ar endoskopu, ultraskaņas ierīču, visbeidzot ar tomogrāfu palīdzību ārstiem izdodas ieraudzīt ne tikai slimības perēkli, bet izsekot arī [slimības] procesus.. Rīgas B 85, 180, 7.

tomogramma, -as, s. *Ar tomogrāfu iegūts attēls.* □ Ar speciāliem rentgena aparātiem ir iespējams attēlot uz rentgena filmas jebkuru plaušas slāni atsevišķi. .. Tas, kas palicis apslēpts parastajos plaušu uzņēmumos, kļūst redzams šādos rentgena uzņēmumos jeb tomogrammās. Ves 58, 3, 3.

tonakt, apst. *Kādā no pagājušo dienu naktīm.* □ Es saņemos, rakstu un rādu Pētersonam: «.. mani ievainoja nakts gājienā aiz Pavasariem.» Pētersons lasa, māj un teic .. : «Raksti — kā tonakt veicās?» Grīns 1, 197. Tā viņš tonakt pazuda, un man vairs neizdevās uzzināt, kur viņš palicis. Stankevičs 2, 34. Tonakt sāpēja sirds, Māris jutās pazemots un atraidīts. Pat noklīdušu suni ļaudis ielaiž istabā tik saltā naktī, bet viņu, savu dēlu, tēvs neielaida. Dinere 10, 228.

tonālists, -a, v.; **tonāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Gleznotājs, kura darbos dominē krāsu tonālās attiecības.*

tonalitāte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** mūz. *Pakāpeniska skaņurinda (noteiktā skaņkārtā), kuras kārtojumu nosaka tonika.* Tonalitāšu enharmonisms. Skaņdarba t. Paralēlas tonalitātes — *mažora un minora tonalitātes, kurām ir vienāds skaņu sastāvs un divas kopējas skaņas tonikas trijskaņos.* □ Mažora skaņkārtas veido dažādas mažora tonalitātes, kam katrai ir sava tonika .. Gailis 1, 119. Minora, tāpat kā mažora tonalitātes var sākties ar jebkuru skaņu, tās tāpat veido tonalitāšu ķēdi ar pieaugošu diēzu un bemolu skaitu. Krasinska, Utkins 1, 147. .. visas variācijas bija sacerētas vienā tonalitātē — la minorā. Māksla 63, 2, 19. Visu paralēlo tonalitāšu savstarpējās attiecības atbilst Do mažora un la minora attiecībām — katrs paralēlais minors sākas ar mažora VI pakāpi un katrs paralēlais mažors ar minora III pakāpi. Krasinska, Utkins 1, 149.

2. *Toņu, nianšu, nokrāsu īpatnību kopums (krāsai, gaismēnai); šādu krāsas, gaismēnas īpatnību kopums (piemēram, mākslas darbam, priekšmetam, vielai).* Telpu krāsojuma t. Gleznas t. Mēbeļu t. □ Palūkojieties viņa gleznotajās Annas sejās .. Gleznu toni aiz galvām ir telpiski, dziļi krāsu tonalitātē, lineārie elementi nevainojami izsvaroti. Kar 58, 12, 142. .. [gleznotājs] nebaidās no tīras krāsas, taču katru darbu apvieno noteiktā tonalitātē. Zv 68, 19, 18. Baltā — visu krāsu pamats, bet pati savās izpausmēs tik nepastāvīga. Jāprot notvert katrai lietai vispiederīgāko tonalitāti. Zv 84, 2, 6. Mūsdienās iegūtā dzintara paraugi pēc tonalitātes bija vienveidīgi un krasi atšķirās no tumši medainajām Dzintara istabas detaļām. Tādu krāsu dzintars iegūst, saskaroties ar gaisu .. Pad J 80, 238, 6.

3. *Noskaņa (1).* □ Kā man jānodzīvo savs mūžs? .. Šie jautājumi ir aktuāli visos gadsimtos .. Šie jautājumi ir mūžīgi, bet katru reizi laiks tiem piešķir īpašu jēgu, īpašu tonalitāti. Kar 63, 12, 116. Tomēr atšķirīgos laikposmos šis [mīlestības] motīvs viņas dzejā tiek risināts atšķirīgi, atšķirīgā tonalitātē .. Čaklais 10, 15. Stāstu krājums .. veidots vienotā tonalitātē, un šīs viengabalainības pamatā ir vairāki momenti. Lit M 81, 25, 6.

tonāls, -āls; s. -a, -ā; apst. **tonāli. 1.** mūz. *Saistīts ar tonalitāti (1), tai raksturīgs.* Tonālais plāns — *tonalitāšu maiņas plāns skaņdarbā.* □ Ar negaidītajiem tonālajiem pavērsieniem .. šī melodija uzbur ļoti plastisku .. mūzikas tēlu .. Māksla 60, 4, 29. .. latviešu dziesmas gan pēc struktūras, gan pēc tonālās sistēmas ļoti atšķiras no vācu tautasdziesmām. M Zariņš 3, 142. Dejas melodija [balādē] vairākas reizes atkārtojas, variēdamās dažādās tonālās krāsās, ieviesdama rondo formas elementus. Vītoliņš 1, 66. Baņutas tēmas muzikālā pašattīstība iezīmēta visai skopi, atturīgi, taču ciešā vienotībā ar visas operas tonālā plāna loģiku. Briede-Bulāvinova 1, 68.

2. tehn. *Tāds, kurā izmanto skaņas, tāds, kuru veic ar skaņām.* Tonālā signalizācija. Tonālā telegrafēšana.

3. *Saistīts ar tonalitāti (2), tai raksturīgs.* □ .. spilvens ir kvadrātveida ar raksta motīviem centrālajā daļā .. Rotājums veidots tonāls, ņemot vienu krāsu piecos toņos no gaiša līdz tumšam. PL Siev 84, 12, pielikumā. Gaismēnu izteiksmīgā rotaļa rada sarežģītas tonālās pārejas, kurām ir liela nozīme dabas tēlaini plastiskajā traktējumā. Zv 80, 16, 18. Glazūru daudzveidīgās, niansētās variācijas vienas vai vairāku krāsu gammu robežās dažkārt atgādina latviešu gleznotāju tonāli izsmalcinātās klusās dabas un ainavas. LLM 16.

4. *Saistīts ar noskaņu (1), tai raksturīgs.* □ Ja arī savos izteiksmes līdzekļos dzejnieks ir šodienīgs, tad tematiski un tonāli viņš dziļi iesakņojies savas tautas literatūrā .. Liesma 70, 2, 23.

tonālums, -a, v.; parasti vsk. **1.** mūz. *Vispārināta īpašība → t o n ā l s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Skaņdarba t.

2. *Vispārināta īpašība → t o n ā l s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Gleznas t.

tondo, nelok., v. *Apļveida formas glezna, cilnis (parasti itāliešu renesanses mākslā).*

tonedēļ, apst. *Kādā no pagājušajām nedēļām.* Raža novākta jau t.

tonējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → t o n ē t; arī nokrāsa.* Griestu t. Sienu t. □ Autore ir izcila glazūru meistare, un sevišķi viņa iemīļojusi zaļās krāsas tonējumus. Rīgas B 80, 114, 4. Rotu tonējumam senie rotkaļi veiksmīgi izmantoja dažādu metālu toņu atšķirības un spožuma intensitāti. Novadniece 1, 14. Seklākās vietās foreles tērpa pamattonis ir gaišāks ar sudrabotu piejaukumu, dziļākās — ar tumšāku tonējumu. Rušiņš 1, 55. pārn. Tikai kontekstos, kā arī pakārtojoties zināmam nolūkam, tie [vārdi] iegūst stilistisku tonējumu. Valeinis 1, 169.

tonēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Krāsojot, arī jaucot krāsas, materiālu, panākt, ka (kas) iegūst noteiktu nokrāsu.* T. attēlu. □ .. sienu tonē — pārklāj ar speciālu krāsu, lai tai būtu viendabīgs tonis. Cīņa 74, 224, 1. Dāmas tērps ir darināts no zīda un samta, tas ir violeti, sārti vai zili tonēts .. Sk Ģ 84, 5, 15. Rundāles

pils muzeja keramikas restaurācijas darbnīcā porcelāna trauku zudušos fragmentus.. atjauno, izmantojot ģipša un līmes masu, kuru pēc tam tonē ar akvareļkrāsām.. LLM 114. pārn. Amūras ūdens dzidrs nav bijis nekad. Spēcīgā straume un mālainā gultne, viena gar otru berzdamās, tonē ūdeni bieza kakao krāsā. Pad J 81, 207, 6.

tonika[1], -as, s.; mūz. *Visnoturīgākā skaņkārtas skaņa.* Tonikas trijskanis — *trijskanis, ko veido skaņkārtas noturīgās skaņas.* □ Minora skaņkārtas skaņas, sakārtotas pakāpeniskā secībā no tonikas līdz oktāvai uz augšu vai uz leju, veido minora gammu. Gailis 1, 120. Tonalitāte iegūst nosaukumu no savas tonikas un vārda, kas apzīmē skaņkārtu. Tā, piemēram, Do mažora tonalitātes skaņa do ir tonika, bet skaņkārta — mažors.. Krasinska, Utkins 1, 132. ..nelielā Reguta dziesmiņa.., pateicoties savai kvadrātiskajai uzbūvei un tonikas un dominantes toņkārtu maiņai, atgādina īstu humoristiska rakstura latviešu tautas dziesmu. Lit M 56, 18, 3. Visnoturīgāko tonikas trijskaņa skaņu — pamatskaņu — sauc par toniku. Salīdzinājumā ar toniku pārējās tonikas trijskaņa skaņas (terca un kvinta) skan mazāk noturīgi un.. tiecas uz toniku.. Krasinska, Utkins 1, 126.

tonika[2], -as, s. *Tonizējošs dzēriens.* □ Mums uz aviosabiedrības rēķina atļauts izdzert glāzi kokakolas.. vai rūgtās tonikas. Ergle 3, 9. Dzērājs: Džinu ar toniku! Dubulto! A Eglītis 1, 572.

tonis, -ņa, v. **1.** fiz. *Periodisku svārstību radīta skaņa ar labi uztveramu augstumu; muzikāla skaņa.* Tīrs tonis — *tonis, ko rada sinusoidālas svārstības.* Sirds toņi — *vibrācijas, skaņas, ko rada sirds muskuļu darbība.* □ Skaņas augstums ir periodisku vai gandrīz tīri periodisku muzikālu skaņu — toņu īpašība. ..Var uzskatīt, ka muzikāla toņa augstums ir tuvināti proporcionāls skaņas svārstību frekvences logaritmam. Fiz r 292. Sirds toņi ir skaņas fenomeni, kuri rodas sakarā ar sirds mehānisko darbību. Ves 77, 11, 8.

2. mūz. *Skaņa ar noteiktām īpašībām (skaņdarbā, mūzikas skaņu sistēmā u. tml.).* Skaidrs t. Līdzens t. Dzidrs t. □ Tēvs sēdās pie klavierēm, lai uzdotu toni.. Zemzaris 2, 162. Dziedāšana nepavisam nevedas. Jau no pirmajiem toņiem manāms, ka sākums paņemts par daudz augstu.. Kalndruva 2, 143. Skaņas augstumu pilnu diapazonu sadala oktāvās tā, lai blakusoktāvu atbilstošo toņu augstumu attiecība būtu 1 : 2. Fiz r 292. // *Intervāls starp divām skaņām skaņurindā — 2 pustoņi.* □ Temperētā skaņojumā oktāva iedalās 12 skaņās, starp kurām ir vienāds atstatums, ko sauc par pustoni. Skaņurindā, kuru veido pamatpakāpes, pustoņi rodas starp skaņām mi-fa un si-do. Atstatumi starp pārējām blakusskaņām veido veselu toni.. Krasinska, Utkins 1, 43.

3. *Nianse, uzbūves elements (parasti vienai un tai pašai spektra, arī melnai, pelēkai, baltai krāsai, arī gaismēnai).* Brūngans t. Iesarkans t. Krēmkrāsas t. Pelēcīgi iedzeltens t. Pelēkbrūns t. Sarkanbrūns t. Zaļgans t. Zeltains t. Gaišs t. Tumšs t. Silts (krāsas) tonis — *krāsas tonis (piemēram, dzeltens, brūns, zaļš, sarkans), kas rada vides siltuma, mājīguma izjūtu.* Vēss (arī auksts) (krāsas) tonis — *krāsas tonis (piemēram, balts, gaišzils, gaišzaļš, gaišpelēks), kas rada vides vēsuma izjūtu.* □ Visdažādākās pamatkrāsu kombinācijas dod jauktās krāsas, kuru gamma rada visu to krāsu toņu un nianšu bagātību, kas novērojama ikdienā. Fiz r 358. Mode piedāvā trīs krāsu gammas — zelta, ciklamenu un zaļganzilos toņus. Tas nozīmē visus dzeltenos līdz pat vara sarkanumam, visus sārtos — no rozā līdz pat tumši violetam, jūras toņus no gaišzila līdz.. zilganzaļam. Zv 82, 5, 33. ..berete tamborēta no četru saskaņotu toņu — tumši brūnas, tabakas brūnas, tumšas smilšu un gaišas smilšu krāsas dzijas. PL Siev 78, 2, pielikumā. // *Nianse, sastāvdaļa (smaržai).* Salds smaržas t. Rūgtens t.

4. *Runas, balss skanējuma īpatnību kopums, kurā izpaužas runas satura, psihiskā stāvokļa nianses, sastāvdaļas; arī intonācija (1).* Stingrs t. Mierīgs t. Laipns t. Zobgalīgs t. Pavēlnieciska t. □ «Ēdiens pavisam atdzisis,» vecāmamma sauc no virtuves, un viņas balsij ir pikts tonis. Dripe 5, 84. «Un visur biji gudrākā un pārākā, vai ne? Par to man sevišķi vajadzētu teikt paldies!» Valda nikni iesaucas, tad maina balss toni. «Piedod man, es laikam tā... ne visai.» Zigmonte 4, 25. pārn. Suns ņēmās riet. Spalvas uz muguras tam saslējās stāvus, balsī ieskanējās baigi toņi. Mauliņš 2, 36. // *Izteiksmes līdzekļu kopums (piemēram, tekstā, mākslas darbā), kurā izpaužas kādas (tā) satura, parasti emocionālas, nianses, sastāvdaļas.* □ Sevišķi grūti gāja ar domrakstiem, jo Stiebriņas jaunkundze prata uzdot grūtus tematus un gribēja, lai raksta svinīgā, pacilātā tonī. Zālīte 5, 30. Šveicē Aspazija sāk rakstīt arī bībeles teiku drāmu «Boass un Rute». ..te visa uzmanība pievērsta maigos toņos veidotam, klusinātam mīlestības stāstam. Viese 3, 172. Ezeriņa novelēs, šinīs bezbēdīgi zaigojošās rotaļīgās mozaīkās, pa retam ieskaņas arī traģiski toņi. Ezeriņš 1, 10 (ievadā).

5. *Pieklājība, uzvedība, to normu kopums.* Labais tonis — *pieklājības, uzvedības normu kopums.* Smalkais tonis — *pieklājības, izsmalcinātas uzvedības normu kopums.* Slikts tonis — *pieklājības, uzvedības normām neatbilstoša rīcība.* □ Un, tā kā Niklāvs, upurēdamies uzņēmuma labā, pielaida pārāk laipnu, pārāk padevīgu toni, tad tagad viņš nevarēja grozīt izturēšanos.. K Zariņš 2, 116. ..gide mums paskaidroja, ka Jaungvinejā labais tonis prasa, lai baltās lēdijas brauktu ar mašīnām, nevis kā prastas iezemietes soļotu kājām. Ergle 5, 29. Grāmatvedis nekad pie galda netika bakstījis zobus, bet šoreiz... ak, piedosim viņam šo nelielo atkāpšanos no smalkā toņa prasībām.. Salenieks 6, 140. Pasniegt viesim neatšķaidītu vīnu [senie grieķi] uzskatīja par sliktu toni, barbarismu! Ves 75, 6, 9.

○◇ Noteikt toni — *būt noteicējam, vado-*

šajam (kādā situācijā, kādos apstākļos). □ Viņš vēl gaužām maz pazina šo meiteni, bet ik reizes .. viņa ar savu brīvo, drusku gaisīgo valodu un izturēšanos noteica toni, kam sarunu biedrs bija spiests pievienoties. Saulītis 9, 93. .. jaunie, kuri akvareļgleznie cībā ienāk lēnāk nekā citos mākslas veidos, noteiktu īpatsvaru izstādēs vēl nespēj dot. Toni nosaka vidējās paaudzes mākslinieki .. Tēl M 84, 19. ✧ Augstos toņos sar. — *paaugstinātā balsī, ar pārākuma izteiksmi, arī rupji.*

tonisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **toniski. 1.** literat. *Saistīts ar vārda akcentu, tam raksturīgs.* Toniskais pantmērs. Toniskā versifikācija. Toniskā vārsmošanas sistēma — *vārsmošanas sistēma, kuras pamatā ir noteikts ritmisko akcentu skaits vārsmās neatkarīgi no zilbju skaita rindā un neuzsvērto zilbju skaita starp uzsvariem.* □ .. tā [sillabiskā vārsmojuma] vietā sāka ieviesties toniskais, kura pamatā uzsvērtu un neuzsvērtu zilbju maiņa. Valeinis 1, 242.

2. fiziol. *Saistīts ar muskuļaudu sasprindzinājumu, tam raksturīgs.* Toniskie krampji — *krampji, kam raksturīga lēna, ilgstoša muskuļu saraušanās.* □ Ja [elektriskās] strāvas iedarbība uz cietušo ieilgst, novēro tonisku muskuļu savilkšanos, pat pilnīgu tonisku paralīzi. Visp ķir 226. Pēc tonisko krampju fāzes, kas turpinās apmēram 5—10—15—30 sekundes, seko nākošā — klonisko krampju fāze. Tās laikā rodas ātra šķērssvītrotās muskulatūras saraušanās un atslābšana. I Eglītis 1, 132.

tonizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process* → *t o n i z ē t.* Sirds muskuļu t.

tonizēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; trans. *Aktivizēt, stiprināt (organismu, tā daļas, norises tajās) — piemēram, par vielām, vides parādībām; uzlabot paš sajūtu, izraisīt darbīgumu, aktivitāti.* Tonizējoši dzērieni. □ Sāļais jūras ūdens un spēcīgie viļņi tonizē nervu sistēmu, uzlabo vielu maiņu .. PL Siev 64, 5, 17. Vilkābeļu preparāti .. tonizē sirds muskulatūru, pastiprina asinsriņķošanu sirds un smadzeņu asinsvados, .. uzlabo slimnieku vispārējo veselības stāvokli. Ves 64, 6, 12. // intrans. □ Neskatoties uz tabakas dūmos esošajām daudzajām indēm, nikotīns īslaicīgi tonizē (aktivizē), bet pēc tam novājina nervu šūnas, pazemina to darbaspējas. Biol r 55. Krēms satur arī tonizējošas vielas, tāpēc to ieteicams lietot cilvēkam ar pavājinātu ādas tonusu .. Ves 78, 2, 25. Pašmasāža ieteicama cilvēkiem ar noslieci uz aptaukošanos kā tonizējošs līdzeklis pēc rīta vingrošanas. PL Siev 78, 4, pielikumā.

tonna, -as, s. *Masas, svara mērvienība — 1000 kilogramu.* Reģistra tonna jūrn. — *kuģa tilpības mērvienība — aptuveni 2,83 kubikmetri.* □ .. katrs kolhoznieks, kas tur lopus, valstij gadā nodod 3—4 tonnas piena un ap tonnu gaļas. Lauku Avīze 90, 28, 13. Krokodili sasniedza pat divdesmit pēdu garumu, lielākie svēra gandrīz tonnu .. Lielais 5, 40. .. jaundibinātās valsts kuģniecības rokās nonāca 55 tvaikoņi ar 110382 bruto reģistra tonnu tilpumu. Lapsa 5, 27.

tonnāža, -as, s.; jūrn. *Lielums, ar ko raksturo tonnās izteikto kuģa kravnesību, arī ūdensizspaidu, reģistra tonnās izteikto tilpību.* □ Kreisera tonnāža ir 6731 tonna, garums — 123,7 metri, .. iegrime — 6,4 metri. Zv 67, 21, 18. Tas [Pentlendfērta] ir šaurums starp salu grupām Anglijas ziemeļos, kur lielākas tonnāžas kuģi labprāt nerādās. Lapsa 1, 18.

tonnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tonnīgi.** *Tāds, kura ietilpība ir viena vai vairākas tonnas.* □ Ievērojamu efektu dod minerālmēslu pārvadāšana tonnīgos konteineros, .. tādējādi aizstājot līdzšinējos plastmasas maisus, kuros iepildīja tikai pa 50 kilogramiem minerālmēslu. Lauku Dzīve 80, 9, 8. // sar. *Ārkārtīgi smags.* □ .. bieži vien ir pavisam tonnīgas detaļas, .. kuras novākt bez tehnikas nemaz nevar. Hor 76, 10, 20.

tonnjūdze, -es, dsk. ģen. -džu, s.; jūrn. *Jūras transporta kravu apgrozības mērvienība — 1 tonnas kravas pārvietojums 1 jūras jūdzes attālumā.*

tonnkilometrs, -a, v. *Transporta kravu apgrozības mērvienība — 1 tonnas kravas pārvietojums 1 kilometra attālumā.* □ Par transportu gaļas kombināts maksā pēc pārvestās kravas daudzuma — par tonnkilometriem. Cīņa 70, 11, 2. Kravas pārvadāšanā ar zirgiem tonnkilometrs izmaksā trīsreiz lētāk nekā tās pārvadāšanā ar automašīnām un traktoriem. Cīņa 83, 68, 2.

tonometrija, -as, s.; parasti vsk. *Metode acs iekšējā spiediena un acs ābola elastīguma mērīšanai.*

tonometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tonometriski.** *Saistīts ar tonometriju, tai raksturīgs.*

tonometrs, -a, v. *Instruments acs iekšējā spiediena un acs ābola elastīguma mērīšanai.*

tonsilīts, -a, v.; parasti vsk. *Rīkles mandeļu, parasti hronisks, iekaisums.* □ Tiem, kas slimo ar hronisku tonsilītu, uz mandelēm veidojas strutu korķi .. Ves 86, 2, 15.

tonuss, -a, v. *Ilgstošs nervu centru ierosas stāvoklis vai muskuļu sasprindzinājums, kas nerada nogurumu.* □ Konstatēts, ka katram pieaugušam veselam cilvēkam .., lai uzturētu ķermeņa tonusu, dienā jānostaigā 8—10 kilometri. Ves 76, 6, 7. Ūdens [sejas] ādu mitrina, veicinot virsādas šūnu piebriešanu, kas palīdz to uzturēt vajadzīgā tonusā, neļaujot kļūt ļenganai .. PL Siev 86, 2, 23. pārn. Darbā ir nācies iepazīt strādniekus, kurus, purini kā gribi, nepamodināsi. Viņiem trūkst dzīves tonusa, nav mērķa, pēc kura tiekties. Rīgas B 83, 29, 2. pārn. Bez partneru atbalsta nav iespējams .. notēlot pat monologu, jo vienam pašam grūti atrast īsto izejas punktu un vēl grūtāk — panākt vajadzīgo iekšējo spriegumu, jaunrades tonusu. Māksla 62, 2, 30.

tonzūra, -as, s.; rel. *Noteiktā veidā izskūta, izgriezta matu josla galvvidū (katoļu garīdzniekiem).*

toņdakša, -as, s.; novec. *Kamertonis, kas ir veidots no diviem vienā galā savienotiem stieņiem.*

toņfrekvence, -es, dsk. ģen. -ču, s.; fiz. *Svārstību frekvence, kas ir dzirdamās skaņas spektra sastāvā.* □ Detektorus izmanto radiouztvērējos (toņfrekvences signāla atdalīšanai), televizoros (toņfrekvences signāla un videosignāla atdalīšanai) .. Rolovs 1, 150.

toņkārta, -as, s. **1.** mūz. *Tonalitāte (1); arī skaņkārta.* □ .. rečitatīvu risina noteiktā skaņu augstumā, noteiktā toņkārtā .. Vēriņa 1, 6. .. visi trīs [ansambļa] instrumenti spēlē dažādās toņkārtās (si bemol minors, sol minors un sol bemol mažors). Māksla 61, 4, 19. Komponistam nav sveši seno toņkārtu kolorīta elementi, piemēram, doriskos akordos veidotie saucieni .. Grāvītis 2, 85. pārn. Zars rasā no sejas man mazgāja Gan melus, gan izlikšanos Un vaicāja, kādā es toņkārtā Šai dzīvē, šai pasaulē skanu. Kaldupe 16, 39.

2. *Tonis (3), toņu kopums.* □ Kalni laistījās kā svēdrains malahīts visās zaļuma toņkārtās. Pad J 59, 59, 3. Rupji austi grīdceliņi, bet kāda sūnu zaļās toņkārtas nianšu bagātība! PL Siev 80, 10, 8. Irbe .. nometa zemē trīs vai četras gleznas, paliela izmēra darbus, darinātus patumšās toņkārtās. Kalndruva 10, 119.

3. *Izteiksmes līdzekļu, arī pazīmju kopums (piemēram, kādā darbībā, tekstā).* □ .. Elzas Radziņas spējas atraisījās dažādos virzienos, dažādos žanros un toņkārtās: no satīras līdz klasiskajai traģēdijai, no raksturkomikas līdz satricinošam dramatismam .. Hor 77, 4, 28. Sarkastiskā .. darba iestudējumā Jaunatnes teātra jaunieši nebija atraduši īsto toņkārtu, te neder humors, bet vajadzīgi iznīcinoši smiekli. Lit M 84, 9, 3. .. mūsu ētiskās attieksmes toņkārtu sāk noteikt vienaldzība. Lit M 85, 26, 8.

toņmeistars, -a, v.; **toņmeistare,** -es, dsk. ģen. -ru, s.; novec. *Skaņu režisors (piemēram, radio, televīzijas studijā).* □ Daudzus gadus ar partitūrām rokās šodien pazīstamajam komponistam nācies pavadīt pie toņmeistara pults [radiokomitejā], caur kuru «iet gaisā» visi simfoniskās mūzikas raidījumi .. Zv 63, 3, 8. .. [raidījuma skanējuma kvalitāte] ir atkarīga no daudziem faktoriem, piemēram, radioklausītāju prasmes rīkoties ar savu uztvērēju, uztvērēja tipa, toņmeistara rīcības studijā .. Zin T 64, 12, 26.

top, apst.; savienojumā «tip top»; sar. *Ļoti labi, lieliski.* □ Saimniecībā jau .. bez vīrieša rokas neiztikt. Kā likšos klāt, pāra dienās viss atkal būs tip top. Ezera 10, 101.

topavasar, apst. *Kādā no pagājušajiem pavasariem.* □ Topavasar viņš īpaši piedomāja pie Stūrīšu Jankas, kas, strēlniekos aiziedams, tā arī bija pagaisis .. Skujiņš 14, 419. Vīrs gāja un brīnījās. Kas tas par tālu ceļu! Topavasar nemaz nelikās, ka būtu tik milzumlielu ceļa gabalu nostaigājis. Kaldupe 12, 32. Topavasar vienā steigā un nemierā ritēja diena pēc dienas. Jokums 1, 38.

topāzs, -a, v. *Dzeltens, gaišzils, zaļš, violets, sārts vai bezkrāsains silikātu grupas minerāls, kura caurspīdīgie kristāli ir dārgakmeņi.* □ Atkarībā no vērtības dārgakmeņus iedala 3 grupās. .. Otrajā grupā ietilpst vidēji dārgie dārgakmeņi — topāzs, akvamarīns, berils .. Upīte 1, 56. Zilie topāzi ir reti un tādēļ ļoti vērtīgi dārgakmeņi. Pad J 64, 7, 3. Auskari ar zelta lapiņu, kaklasaites piespraude ar dūmainā topāza liesmiņu, kulons ar safīra lāsīti. Cīņa 77, 147, 4.

topbura, -as, s.; jūrn. *Masta augšējā, parasti trīsstūrveida, bura.*

topēcpusdien, apst. *Kādā no pagājušo dienu pēcpusdienām.* □ «Ojāra Vācieša dzejas stunda ir viens no skaistākajiem brīžiem Rīgas pils vēsturē,» tā topēcpusdien sacīja dzejnieks Jānis Peters. Pad J 84, 5, 2. Topēcpusdien pēc lielā blīkšķa zēni skrēja skatīties izrauto bedri un saplosīto koku. Hānbergs 1, 217.

topinambūrs, -a, v. *Daudzgadīgs asteru (kurvjziežu) dzimtas (parasti dzīvnieku barības) lakstaugs ar zarotu stublāju, dzelteniem stobrziediem vai mēlziediem un apaļiem, iegareniem vai bumbierveida bumbuļiem.* □ Topinambūrs ir līdzīgs saulgriezei, kopsaimniecībās to audzē skābbarībai. Švinka 1, 28. Topinambūrs galvenokārt ir lopbarības augs. Lopbarībā izmanto gan stublājus un lapas, gan bumbuļus. Cilvēku uzturā topinambūra bumbuļus var lietot gan svaigus, gan vārītus vai ceptus .. Ves 82, 8, 31.

topmasts, -a, v.; jūrn. *Kuģa (parasti buru kuģa) masta pagarinājums; stenga.*

topogrāfija, -as, s. **1.** parasti vsk. *Ģeodēzijas un kartogrāfijas nozare, kas izstrādā metodes apvidus virsmu uzmērīšanai un attēlošanai plānā vai kartē.* □ Katru dienu tika skaitīti punkti gan par rezultātiem tūrisma pārgājienā, gan par zināšanām topogrāfijā .. Pad J 84, 160, 2.

2. *Ģeogrāfisko (apvidus) pazīmju kopums, kas ģeogrāfiski raksturo kādu apdzīvotu vietu vai administratīvi teritoriālu vienību.* □ Rīgas apkaimes topogrāfija toreiz [19. gadsimtā] bija mazliet citāda nekā tagad, it sevišķi Pārdaugavā. A Deglavs 1, 22.

3. anat. *Organisma audu un orgānu savstarpējais izvietojums (kādā organisma apvidū).* □ Pakāpeniski noskaidrojas dažādu [smadzeņu] garozas un zemgarozas apvidu topogrāfija, atklājas specifiski regulētājcentri smadzenītēs .. Zin T 78, 12, 6.

topogrāfisks, -eis; s. -a, -ā; apst. **topogrāfiski.** **1.** *Saistīts ar topogrāfiju (1), tai raksturīgs.* Topogrāfiskie apzīmējumi. Topogrāfiskā uzņemšana — *mērījumu kopums apvidus attēlošanai kartē.*

2. *Saistīts ar topogrāfiju (2), tai raksturīgs.*

3. anat. *Saistīts ar topogrāfiju (3), tai raksturīgs.* □ .. skelets nemediķiem atgādina nāvi, kaut patiesībā kalpo dzīvei — pie tā mācās topogrāfisko anatomiju. Birze 5, 13.

topogrāfs, -a, v.; **topogrāfe,** -es, dsk. ģen. -fu, s. *Topogrāfijas (1) speciālists.* □ Topogrāfam vajag izjust apvidu kā vilkam. Noliec, kur gribi, nekur nepazudīs. Jansons 5, 109. .. savā pirmatnējā skaistumā snauda milzīgais mežs, kad topogrāfs Ansis Raķets nonāca tur ar saviem strādniekiem. Mērīt un dalīt viņš

gribēja nemirstīgā milzeņa miesu, vilkt gaišas un taisnas stigas .. Paegle 4, 137.

topologs, -a, v.; **topoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Topoloģijas speciālists.* □ ..pa Vecrīgas ieliņām diskutējot pastaigājas matemātiķi — topologi. Telpā, kurā mēs dzīvojam, par kuru jūsmojam, viņi saskata astrālās telpas, mežģiņu telpas .. speciālgadījumu. Pad J 80, 61, 2.

topoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Matemātikas nozare, kuras pamatā ir nepārtrauktības ideja.* Vispārīgā t. Algebriskā t. Varietāšu t. □ ..viena no jaunākajām matemātikas nozarēm — topoloģija. Šī zinātnes nozare nodarbojas ar to ģeometrisko figūru īpašību pētīšanu, kas paliek spēkā arī pēc neskaitāmiem pārveidojumiem. Sk Av 66, 35, 3. Kopu teorija ir pamatā analīzei, topoloģijai un algebrai — matemātikas galvenajām disciplīnām. Zin T 67, 7, 24.

topoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **topoloģiski.** *Saistīts ar topoloģiju, tai raksturīgs.* Topoloģiskā telpa. □ Viens no svarīgākajiem telpas topoloģiskajiem raksturlielumiem ir sakarīgums. Ja telpa ir vienkārši sakarīga, tad bezgalība metriskajā nozīmē ir identiska ar bezgalību vispārīgākā, topoloģiskā nozīmē. Zin T 66, 9, 4.

toponīmija, -as, s. **1.** parasti vsk. *Valodniecības nozare, kas pētī vietvārdus; toponīmika (1).* □ ..[studentam] patika tā valodniecības nozare, ko sauc par etimoloģiju, bet jo sevišķi toponīmija, dažādu ģeogrāfisko nosaukumu izcelsmes meklējumi un skaidrojumi. Goba 5, 7. Vidzeres mežs savu nosaukumu ieguvis vikingu laikos. Toponīmija .. apliecina, ka .. ar vārdu «viddserj» viņi apzīmējuši sēru vietu — kapsētu. Cīņa 82, 193, 3. Lielu interesi audzēkņos izraisījušas nodarbības toponīmijā. Bērni noskaidroja, kā radušies viņu rajona upju, ezeru, ciemu nosaukumi. Sk Av 66, 30, 2.

2. *Vietvārdu kopums (piemēram, kādā teritorijā); toponīmika (2).* Pagasta t.

toponīmika, -as, s. **1.** parasti vsk. *Valodniecības nozare, kas pētī vietvārdus; toponīmija (1).* □ Krievu un citu tautu rakstisko pieminekļu, arheoloģijas, lingvistikas un toponīmikas dati vedina domāt, ka jau ļoti senos laikos starp latviešiem un viņu austrumu kaimiņiem bijuši draudzīgi sakari. Ģeogr 273. ..[konferencē] iztirzā ne vien toponīmikas teorētiskos jautājumus, bet mēģina noteikt arī kādreizējo baltu dzīves vietu robežas, apskata atsevišķu teritoriju vietvārdu īpatnības .. Sk Av 67, 6, 1.

2. *Vietvārdu kopums (piemēram, kādā teritorijā); toponīmija (2).* □ ..institūta rīcībā līdz šim bija vairāk vai mazāk plaši dati par šā rajona izloksnēm, bet pilnīga pārskata par rajona toponīmiku trūka. Lit M 56, 43, 2. Rīgas vārda ģermānisko cilmi noraida arī valodas liecības, it īpaši toponīmika. Zv 80, 6, 18.

toponīmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **toponīmiski.** **1.** *Saistīts ar toponīmiju (1), toponīmiku (1), tai raksturīgs.* □ Mērķtiecīgi toponīmiskie pētījumi sniedz daudz ziņu vēsturiskajai, ekonomiskajai un iedzīvotāju ģeogrāfijai. Zin T 82, 5, 24.

2. *Saistīts ar toponīmiju (2), toponīmiku (2), tai raksturīgs.* □ Tomskas zinātnieki .. savākuši Rietumsibīrijas toponīmu kartotēku — 160 000 nosaukumu. Pēc tiem sastādītas 300 toponīmiskās kartes. Pad J 70, 44, 4.

toponīmists, -a, v.; **toponīmiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Toponīmijas (1), toponīmikas (1) speciālists.* □ ..[konferencē] mūsu toponīmisti labāk iepazīsies ar metodēm, pēc kurām strādā citi zinātnieki, uzaicinās aktivizēt vietvārdu vākšanu un pētīšanu mācību iestādēs .. Sk Av 67, 6, 1. Pēc mūsu republikas ievērojamākās toponīmistes .. domām, vietvārdos visbiežāk minētais koks ir liepa .. Zin T 82, 5, 24.

toponīms, -a, v.; val. *Vietvārds.* □ Toponīmi jeb vietvārdi, tas ir, ciemu, māju, kalnu, upju, ezeru, gravu un citu apdzīvotu un neapdzīvotu vietu nosaukumi, ir cilvēku pagātnes darbības liecinieki. Zin T 87, 1, 27. Dabas apstākļu īpatnības atspoguļojas arī jaunajos mūsdienu toponīmos. Lauku Dzīve 79, 12, 24. Vijciems it kā būtu radies no Vijas upes nosaukuma. No pirmā acu uzmetiena šķiet, ka nav nekā vienkāršāka par šādu toponīma skaidrojumu, jo upe .. patiešām ir locījusies un vijusies līkumu līkumiem. Goba 5, 15.

tops, -a, v.; jūrn. *Augšējais (masta, stengas) gals.*

tora, -as, s.; rel. *Piecas Mozus grāmatas (Vecajā Derībā).* □ Augstākā rabīnu padome .. stingri seko tam, kā iedzīvotāji [Izraēlā] pilda toras baušļus. Cīņa 82, 87, 2.

torakāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **torakāli;** anat. *Saistīts ar krūšu kurvi, tam raksturīgs.* □ Elpošanu kontrolējot, inspicē ribeņa un vēdera kustības. Jānoteic, vai elpošana ir torakāla .. K Rudzītis 2, 91. ..slimnīcā darbojas .. torakālās ķirurģijas centrs, kur izdara sarežģītas sirds un plaušu operācijas .. Ves 67, 2, 23.

torakoplastika, -as, s.; med. *Atsevišķu ribu izoperēšana, lai pārveidotu krūšu kurvja formu.*

torakoplastisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **torakoplastiski;** med. *Saistīts ar torakoplastiku, tai raksturīgs.*

torakoskopija, -as, s. *Pleiras dobuma apskate ar torakoskopu.*

torakoskopisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **torakoskopiski.** *Saistīts ar torakoskopiju, tai raksturīgs.*

torakoskops, -a, v. *Instruments pleiras dobuma apskatei.*

torakotomija, -as, s.; med. *Krūšu kurvja ķirurģiska atvēršana.* □ Mazi asinsizplūdumi pleiras telpā var uzsūkties paši, bet smagākos gadījumos asiņošana jāaptur operatīvi, izdarot torakotomiju. Visp ķir 169.

torakotomisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **torakotomiski;** med. *Saistīts ar torakotomiju, tai raksturīgs.*

torakss, -a, v.; anat. *Krūšu kurvis.* □ Uzliekot rokas simetriski toraksa abām pusēm, iespējams palpatoriski salīdzināt elpošanas kustības. K Rudzītis 2, 119.

torbasi, -u, vsk. torbass, -a, v. *Gari briežādas zābaki ar apmatojumu virspusē (Ziemeļu, Sibīrijas tautām).*

toreadors, -a, v.; **toreadore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Vēršu cīņas dalībnieks.* □ Īsts toreadors arēnā ir kā baleta mākslinieks. Viņa panākumus nosaka ne tikai izveicība un drosme, bet arī kustību plastiskums, elegance. Zv 73, 21, 25. Toreadors jau bija sagatavojies iedurt savu špagu saniknotā vērša sirdī, kad tas negaidīti atlēca atpakaļ un atkal metās uz Emiljo. Liesma 64, 6, 29.

toreiz, apst. *Kādā no samērā sen pagājušajiem laikposmiem, laika momentiem.* □ Bet starpība liela starp toreiz un tagad! Toreiz Andra tēvs klusām, it kā kaunēdamies, kā ļaužu acu bēgdams, ielīda ar Andra māti nabagmājas paspārnē, un, palūk, kā nu tagad viņu izved [uz kapiem]! Apsīšu J 3, 61. «Pirms diviem gadiem mēs ar Paipu vārījām darvu... Toreiz neviens nespēja paredzēt, ka viss iegrozīsies tā,» Kaspars domāja. Līvs 2, 138. Graciadio: Tas bija senāk, kad tu vēl maziņš biji. Toreiz man vēl vajadzēja gleznu tirgotāju. Tagad visu, ko uztaisu, uz vietas nopērk hercogi un augstmaņi. A Eglītis 1, 253. Imants pamet skatienu ārā. Kā viss viz, vēl vairāk nekā toreiz, kad viņš ar Juri brauca no Bērzciema cauri mežam. Ezera 2, 155.

toreizējs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir noticis, pastāvējis laikposmā, laika momentā, no kura ir pagājis samērā ilgs laiks.* □ 1928. gada 7. februārī toreizējie Latvijas vadītāji iecēluši Mazsalacu pilsētas kārtā. Zv 78, 10, 20. ..ainava vairs nav toreizējā, koki un krūmi paaudžu paaudzēs ir pārvietojušies. Zv 83, 22, 15. Olivers: Mana tēva ģimene bija turīga vai pat bagāta — pēc toreizējiem Latvijas samēriem. A Eglītis 1, 350.

torero [to'rero], nelok., v. un s. *Vēršu cīņas dalībnieks bez zirga.* □ Limā atrodas vislielākā arēna visā Dienvidamerikā. Te visu gadu uzstājas pasaules ievērojamākie torero. Zv 57, 6, 12.

toriji, -u, vsk. torijs, -a, v. *Politiska partija (Lielbritānijā no 17. līdz 19. gadsimtam), kura pauda lielo zemes īpašnieku un augstākās garīdzniecības intereses un uz kuras bāzes 19. gadsimtā izveidojās konservatīvo partija; šīs partijas, arī konservatīvo partijas, biedri.*

torijs, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — pelēcīgi balts radioaktīvs metāls.* □ Tāpat kā rādijs, pakāpeniski sairst arī pārējie radioaktīvie elementi — urāns, torijs un aktīnijs. Upīte 1, 35.

torīt, apst. *Kādā no pagājušo dienu rītiem.* □ Pēc ilgiem laikiem pātarus Brīviņos torīt neturēja. Upīts 4, 260. Torīt Bērziņš pamodās reizē ar pirmajiem saules stariem.. Talcis 9, 264. Agrie ielas gājēji, kam torīt gadījās iet gar Daugavas krastu.., izbrīnā vēroja kādu savādu cilvēku.. Lācis 15, 74.

torītējs, -ais; s. -a, -ā. *Saistīts ar kādu no pagājušo dienu rītiem, tam raksturīgs.* Torītējais brauciens.

torīts, -a, v. *Silikātu grupas radioaktīvs minerāls, ko izmanto torija ieguvei.*

torkretēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Betonēt (ko), betona masu metot uz (tā) virsmas ar saspiesta gaisa enerģiju.* T. virsmu. T. boileru.

torkrēts, -a, v.; parasti vsk. *Torkretēšanai paredzēts betons.*

tornado [tor'nado], nelok., v. *Sauszemes smerčs (Ziemeļamerikā).* □ Patiesībā tā ir postoša un drausmīga dabas stihija, kuru ASV [Amerikas Savienotajās Valstīs] dēvē par tornado. Parasti tā veidojas ciklonu ietekmē, tam saduroties ar atmosfēras auksto fronti. Draugs 84, 8, 30. ..tornado ir īsta virpuļvētra, drausmīga un postoša dabas stihija. Tā dažās sekundēs vārda vistiešākajā nozīmē var salauzt un uzraut debesīs dzelzsbetona tiltu.. Draugs 84, 8, 30.

tornis, -ņa, v. **1.** *Augsta cilindrveida, piramīdveida, konusveida u. tml. patstāvīga celtne vai celtnes, arī iekārtas, ierīces u. tml. sastāvdaļa.* Baznīcas t. Novērošanas t. Ugunsdzēsēju t. Televīzijas t. Cietokšņa t. Mūra t. Tērauda t. Dzelzsbetona t. Koka t. Torņa augša. Torņa gals. Torņa smaile. Skatu tornis — *tornis apkārtnes novērošanai.* Torņa pulkstenis — *pulkstenis, kas iebūvēts tornī.* Torņa celtnis — *torņceltnis.* Pulvera tornis vēst. — *pulvertornis.* Bruņu tornis — *bruņutornis.* □ Lielajam smilšu kalnam vistuvākais kaimiņš bija baznīca.. ar piecpadsmit metrus augstu zvanu torni. Bels 7, 43. Varu iedomāties šo cietoksni: pelēkas laukakmens sienas,.. apaļi torņi, kuru šaujamās lūkas kā miegu nepazīstošas acis uzglūnēja apkārtējiem dzimtļaužu ciemiem.. Lāms 7, 209. Māriņš: Dažu gadu laikā šai purvā izaugs pilsētiņa ar naftas torņiem, tvertnēm un darbnīcām. Zīverts 1, 41. pārn. Mākoņi skrien kā lieli, samirkuši putni, brīžam ieklupdami egļu torņos, lai atvilktu elpu. Ezera 6, 102. pārn. Mežā lazdas, sadzīvodamas ar citiem kokiem, bagātina ainavu, it kā pasaku namiņi starp augstajiem stumbru torņiem. Caune 5, 119. Benedikts: Tur, kur jūs nonāksiet, ir skatu tornis, bet nekāpiet. Tagad nedrīkst. Priede 4, 222. Pie pasaules interesantākajiem torņa pulksteņiem pieskaitāmi Maskavas Kremļa kuranti. Zv 82, 4, 28. ..Pulvera tornis ir viens no interesantākajiem arhitektūras piemineklīem Rīgā. Zin T 81, 2, 23. // *Augsta cilindrveida, piramīdveida u. tml. tvertne.* Skābbarības t. □ ..zāli vislabāk ieskābēt īpašos torņos vai.. zemē ieraktās tvertnēs. Tērauds 1, 311.

2. *Šaha figūra, kuras vērtība (spēles sākumā) aptuveni atbilst piecu bandinieku vērtībai.* □ Lai iegūtu melnā karaļa nedrošo pozīciju, nepieciešams vēl spēlē iesaistīt torni. Sports 85, 144, 3. Pirmajā partijā godīgi zaudēju.. Nākamajā gribēju revanšēties, bet tad attapos, ka mana dāma un tornis neglābjami pazuduši, un es vīrišķīgi padevos. Lapsa 7, 113.

tornītis, -ša, v. **1.** *Dem.* → *tornis.*

2. *Krustziežu dzimtas zilgans lakstaugs ar nezarotu stublāju, vienkāršām veselām lapām, bāli dzelteniem ziediem.* Kailais t. □ Krūmājos un skrajos mežos sastop tornīšus.., ļoti

slaidu augu ar stumbram cieši piegulošiem pāksteņiem. Galenieks 2, 295.

torņains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kur ir daudz torņu; tāds, kam ir torņi vai tornis.* □ Sēdies tad satiksmes mašīnā zilā, .. Torņainā Rīga aiz tevis drīz zudīs .. Elksne 5, 27. .. dūmakā iegrimušas Triestes torņainās kontūras .. Zv 81, 15, 19. Uz torņaino saimniekmāju viņa skatījās svētā bijībā kā uz pili vai baznīcu. Indrāne 6, 173.

torņceltne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Torņveida celtne.* □ Kompresoru rūpnīcas jaunais administratīvais un laboratoriju korpuss ir kā bāka — divpadsmitstāvu torņceltne orientē jau pa gabalu. Zv 75, 17, 19.

torņceltnis, -ņa, v. *Celtnis, kura balsta konstrukcija ir tornis.* □ Kad uzpūš stiprāks vējš, arī torņceltņu kabīnes paliek tukšas. Vīri tur lejā, būvlaukumā, pa stūriem knibinās. Cīņa 82, 265, 3. Neesmu tāda kā torņceltņa vadītājs augstu pāri namiem .. Kroma 7, 16.

torņgals, -a, v. *Torņa gals, smaile.* □ Kas lai pasaka, kas lai zina, Kādēļ tik zemu trauc lidmašīna, Gluži vai Rīgas torņgalus skarot? Saulītis 8, 16. Ap baznīcu tumsa, un mēness tik spīd. Kā rēgi gar torņgalu mākoņi slīd. Osmanis 1, 135.

torņistaba, -as, s. *Tornī izbūvēta istaba.* T. ar maziem logiem.

torņveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir torņa forma, veids.* T. kristalizators. T. mākonis. □ Koka nocietinājumu dienvidrietumu stūrī bija torņveida izbūve. Cīņa 81, 166, 3. .. Krimā sāka būvēt mūsu valstī pirmo torņveida saules elektrostaciju .. Rīgas B 82, 209, 5. Daugavas ūdens pa koka caurulēm nonāca torņveida celtnes augšdaļā — .. koka baseinā. Ves 83, 10, 8.

torņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **torņveidīgi.** *Torņveida.* □ .. ļoti svarīgi, lai dzīvoklis saņemtu visu iespējamo saules gaismu. Jaunāko laiku ēku celtniecībā to ievēro. Ēkas projektē savrupas, augstas, torņveidīgas .. Mājtur 404. Un tad parādījās jātnieki melnos zirgos ar dīvainām ķiverēm galvā. Pie torņveidīgajām ķiverēm vējā plīvoja kaut kas līdzīgs zirgu astēm. Grīva 11, 56.

toross, -a, v. *Ledus atlūzu krāvums (jūrās, upēs, ezeros).* Torosu josla. □ Intensīva ledus kraušanās notikusi .. ziemā. Tad krāvumi veidojušies gar Kurzemes piekrasti no Kolkas raga līdz Daugavgrīvai. Vislielākie torosi bijuši Rojas apkārtnē. D kal 64, 55. .. trasē starp Rīgu un Ventspili vienmēr izveidojas ledus sastrēgumi, torosi, jūru klāj bieza migla. Rīgas B 82, 21, 3. Tur, kur vēl pirms stundas bija kraujas mala, jau slējās milzīgi torosu blāķi. Zem to kolosālā spiediena no [ledus] salas atšķēlās gabals pēc gabala. Liesma 75, 12, 15.

torpēda, -as, s.; mil. *Peldošs plūdlīnijas zemūdens šāviņš, kam ir dzinējs un kas ir paredzēts kuģu vai krasta būvju iznīcināšanai.* Flotes t. Aviācijas t. □ Par .. galvenajiem [kara flotes] triecienlīdzekļiem kļuvušas atomzemūdenes, kuru bruņojumā ir tālšāvējas raķetes un paštēmējošas torpēdas .. Rīgas B 80, 45, 4. Zemūdens flotes tradicionālais ierocis — torpēda — tagad ieguvis varenu sabiedroto — ballistisko raķeti, kuru izšauj no ūdens apakšas. Zin T 63, 5, 27. Un tad gludais, it kā dzīvais torpēdas ķermenis sašķeļ kuģi divās daļās .. Zv 64, 1, 15. sal. Kā balta torpēda lido atspole cauri diegu atvērumam. Cīņa 84, 125, 1.

torpēdaparāts, -a, v.; mil. *Aparāts torpēdu izšaušanai.* Pneimatiskais t. □ Stūrmanis sagatavo visus nepieciešamos datus, lai varētu sāk uzbrukumu. Atskan komanda: «Sagatavot torpēdaparātus!» Cīņa 66, 44, 1.

torpēdaviācija, -as, s.; parasti vsk.; mil. *Aviācija, kuras apbruņojumā ir galvenokārt torpēdas.* □ Toreiz tikai veidojās jūras torpēdaviācija .. Rīgas B 83, 166, 5.

torpedēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; mil. *Sašaut, iznīcināt ar torpēdu.* □ .. Vorsmas salas tuvumā tvaikonis nogrimis, acīmredzot vācu zemūdeņu torpedēts. Zv 84, 8, 19. .. lidmašīna torpedēja viņa kuģi Kerčas jūras šaurumā un viņš tikai nejauši izglābās. Liesma 64, 11, 7. «Daudz cilvēku gājuši bojā, un visu žēl. Kā jūs domājat — mēs uzskrējām uz mīnām?» — «Mūs torpedēja zemūdene.» Grīva 7, 15. pārn. Nevar cīnīties par cilvēka tiesībām un reizē torpedēt mierīgas līdzāspastāvēšanas principus. Cīņa 74, 291, 3.

torpēdists, -a, v. *Karavīrs, kas apkalpo torpēdaparātu.* □ «Aparātus gatavībā!» saviem padotajiem pavēl torpēdistu grupas komandieris .. Zv 83, 4, 5.

torpēdkuģis, -ģa, v.; mil. *Neliels ātrgaitas karakuģis, kura apbruņojumā ir galvenokārt torpēdas.*

torpēdkuteris, -ra, v.; mil. *Ātrgaitas kara kuteris, kura apbruņojumā ir galvenokārt torpēdas.* □ Jaunie kreiseri, mīnu kuģi, zemūdenes, torpēdkuteri un citi Klusā okeāna flotes kuģi .. bija allaž gatavi cīņai pret ienaidnieku. Pad J 66, 148, 3. Pret rītausmu 43 pretinieka kara kuģi un transporta kuģi ielauzās Rīgas jūras līcī. No bāzes tiem pretim devās četri torpēdkuteri .. Zv 66, 10, 16.

torpēdlaiva, -as, s.; mil. *Torpēdkuteris.* □ Zemūdene bijusi spiesta atgriezties, un atceļā to pamanījusi un nogremdējusi padomju torpēdlaiva. Zv 64, 1, 15. Sāk rūkt motori, un, atstādama aiz sevis sīvu dūmu mākoni, torpēdlaiva lēni attālinās no muliņa un dodas uz šaušanas vietu. Cīņa 63, 272, 2.

torpēdlidmašīna, -as, s.; mil. *Lidmašīna, kuras apbruņojumā ir galvenokārt torpēdas.*

torpēduzbrukums, -a, v.; mil. *Uzbrukums, kurā izmanto torpēdas.*

torpēdveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir torpēdas veids, forma.* □ Ar savu gludo torpēdveida ķermeni šie dzīvnieki [delfīni, kašaloti] peldoţ sasniedz ātrumu 50 kilometru stundā .. Cīņa 70, 225, 4.

torpēdveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **torpēdveidīgi.** *Torpēdveida.* □ Ķermenis [vaļveidīgajiem] torpēdveidīgs, pārsegts ar mīkstu, gludu un elastīgu ādu .. Tauriņš 1, 145.

torpēdzemūdene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; mil. *Zemūdene, kuras apbruņojumā ir galvenokārt*

torpēdas. □ ..arī torpēdzemūdenēm flotē vēl joprojām ir nozīmīga vieta. Cīņa 67, 177, 2.

tors[1], -a, v. **1.** mat. *Ģeometrisks ķermenis, ko veido riņķa rotācija ap asi, kura atrodas šā riņķa plaknē, bet nekrusto to; veidojums, kam ir šāda ģeometriska ķermeņa forma.* □ ..noskaidrots Titāna atmosfēras augšējo slāņu sastāvs,.. pamanīts milzīgs neitrāla ūdeņraža atomu tors ap Saturnu.. Zv d 85/86, 1, 27.

2. arhit. *Uz āru izliekta kolonnas bāzes daļa.*

tors[2], -a, v. *Spiediena mērvienība.*

torss, -a, v. **1.** *Cilvēka rumpis.* □ Melnais tafts cieši apspīlēja viņas kuplo torsu. Lācis VI, 425.

2. *Skulpturāls cilvēka rumpja atveidojums.* □ Skatītāju priekšā ir savdabīgs torss, jo tēlnieks nav veidojis [skulptūrai] rokas. Māksla 63, 4, 38.

torte, -es, dsk. ģen. -šu, arī -tu, s. *Samērā liels konditorejas izstrādājums, kas ir gatavots no izceptas mīklas kārtām ar pildījumu (piemēram, krēmu, augļu biezeņiem) un kam virsma parasti ir rotāta.* Smilšu t. Biskvīta t. Augļu t. Riekstu t. Šokolādes t. Putukrējuma t. Vafeļu t. Sāļā t. □ Visbiežāk cep apaļas tortes, retāk taisnstūrainas un kvadrātveida. PL Siev 82, 4, 23. Izceptas, atdzesētas biezpiena tortes plāksnes kārto vienu virs otras, starpā zież putukrējumu un zemeņu krēmu.. Virsu grezno ar krēmu, zemenēm. Kļaviņa 1, 260. «Ēdīsim vēl torti,» aicina Rita, un mēs uzkraujam uz šķīvjiem pamatīgus gabalus.. Brodele 17, 18.

toruden, apst. *Kādā no pagājušajiem rudeņiem.* □ Toruden ļoti agri uznāca sals.. Saulītis 13, 28. Noass toruden, kā par nelaimi, atkal kuģoja siltajās tālzūrās. Skujiņš 14, 39. Kad viņš toruden ātrāk, nekā nolīgts, aizgāja no Bormaņiem atpakaļ uz pilsētu, austrumu pusē jau skaidri varēja saklausīt lielgabalu dārdoņu. Dripe 10, 51.

tosestdien, apst. *Kādā no pagājušajām sestdienām.* Izrāde bijusi t.

toskānisks, -ais; s. -a, -ā; arhit. *Savienojumā «toskāniskais orderis»: doriešu ordera paveids, kam raksturīgas masīvas kolonnas un rotājuma vienkāršība.*

tost, tošu, tos, toš, pag. tosu; intrans. *Elst, stenēt, arī vaidēt.* □ Tik daudz pieēd, kad apgulstas, tad toš vien. ME IV, 286. ..viņš diedza un ārdīja, gludināja.. tosdams.. Austriņš 1, 332. ..zirgs laižas garšļauku, tosdams kā aizdusā. Indrāne 6, 351.

tostarp, apst. **1.** *Pa to laiku, tikmēr.* □ Matrozi.. nokāpa uz ledus un ar grūtībām notvēra ievainoto putnu. Tostarp kuģa radists sazinājās ar ostas flotes priekšnieku.. Rīgas B 79, 41, 4. Viņa bija pamodusies īsi pēc pusnakts, atklājusi, ka guļ ar visām drēbēm, piecēlusies, lai noģērbtos, taču miegs tostarp izputēja. Ezera 13, 234. «Tu pārnāci?» viņš iebrēcās.. Ilze tostarp izsteidza pagalmā pabrīdināt Paistalu.. K Zariņš 1, 145.

2. *Tā, ka notiek, noris, pastāv starp kādiem notikumiem, norisēm, parādībām.* □ Gadā, kurš patlaban sākas, daudz kam jākļūst skaidram. Tostarp arī.. neformālo organizāciju pozīcijām. Hor 90, 1, 5. ..esmu pārliecināts, ka tur [Lietuvā] politika «izies ielās» ātrāk nekā pie mums. Tam ir dažādi iemesli, tostarp politiska manevra iespējas. Lauku Avīze 89, 9, 5. Joprojām pašvaldības nefunkcionē. Lai tās iedarbinātu, jāizstrādā virkne likumu, tostarp atsevišķi Rīgai un Rīgas rajoniem. Lauku Avīze 90, 31, 3.

tosters, -a, v. *Ierīce maizes šķēļu grauzdēšanai.* □ Mums ir tosters ar divām durtiņām sānos, vienā reizē tajā var ielikt divus maizes gabaliņus, bet katrs no tiem tiks apcepts tikai no vienas puses. Pad J 84, 82, 3. Slēdz iekšā tosteru, jāsāk grauzdēt maizītes. Kolbergs 3, 115.

tosts[1], -a, v. *Īsa uzruna, īsa apsveikuma runa (viesībās, sarīkojumos u. tml.), pēc kuras uzaicina iedzert par godu kādam, kam.* □ Pēc ražas svētkiem un karoga pasniegšanas rajona kultūras namā bija bankets. Tika saukti tosti, protams, uzvarētājam. Lapsa 3, 127. Mazrunīgs pēc dabas — viņš neprata ne asprātīgu tostu uzsaukt, ne svinīgu uzrunu teikt. Cīrulis 5, 7. Iraids: Šo dzersim uz jūsu veselību! — Kāds: Šis joks man patīk! — Iraids: Tas nav joks. Uzdzerot tā mēdz sacīt. Tas ir tosts. — Kāds: Jā, svešvārds ir smalkāks. Paliksim pie tosta. Zīverts 2, 107.

tosts[2], -a, v. *Grauzdēta maizes šķēle.* Pasniegt pie buljona tostus.

tosvētdien, apst. *Kādā no pagājušajām svētdienām.*

totalitārisms, -a, v.; parasti vsk. *Valsts forma, kurai raksturīga vienas politiskas partijas vai politiskas grupas neierobežota vara un pilnīga kontrole pār visām sabiedrības dzīves sfērām, nepieļaujot nekādu politisku brīvību un opozīciju; attiecīgā ideoloģijas forma.* □ Cīņa starp demokrātiju un totalitārismu kā divām pretējām darbības un pārvaldes metodēm ir tikpat sena kā pati cilvēce. Latv J 90, 132, 2. ..to, ko Saharovs paveica kā cīnītājs pret totalitārismu, kā cīnītājs par cilvēku tiesībām, varēja vienīgi viņš. Kar 90, 3, 204.

totalitārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **totalitāri.** *Saistīts ar totalitārismu, tam raksturīgs.* T. režīms. □ Viņš asi nosodīja pašreizējo varas iestāžu mēģinājumus atjaunot [Portugālē] totalitāro valsti, izveidojot jaunus represīvā aparāta mehānismus.. Rīgas B 84, 179, 6. Totalitārai sabiedrībai politiskā ticība nav nepieciešama; to aizstāj vadoņa pielūgsme un tās kults. Sk Ģ 90, 5, 14. Totalitārās varas režīmam, kas pats šādus apstākļus radījis, jebkura novirze ir ne vien apšaubāma, bet arī represīvi iznīdējama.. Kar 90, 1, 171.

totalitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t o t ā l s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..Andris Freibergs orientēts uz scenogrāfijas totalitāti.., nevis tikai uz kādu tās sastāvdaļu — mākslu, zinātni vai tehniku. Lit M 79, 48, 12. Matērija un gars nav šķirami, tie caurauž un caurstrāvo viens otru. Reliģiski runājot, dievs, cilvēks un pasaule sākotnēji veido vienu vienīgu totalitāti. Lit M 90, 15, 12.

totalizators, -a, v. **1.** *Sporta sacensībās — derību spēle, kuras pamatā ir par atsevišķiem*

sacensību dalībniekiem iemaksātās naudas summas, ko iemaksātājs zaudē, ja nav uzminējis sacensību rezultātu. □ «Paklau, kāpēc tu nepateici savai sievai, ka hipodroma totalizatorā laimēji simts tūkstošus kronu?» — «Bet kā lai es viņai izskaidroju, kur ņēmu simts kronu pirmajai iemaksai?» Zv 90, 1, 31. Naudu totalizatora kasēs sanesa pa latiņam vien tūkstošgalvu pūlis .. Lācis VI, 322.

2. *Automātisks skaitītājs, kas rāda, kāda summa iemaksāta par katru sporta sacensību dalībnieku.*

totāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **totāli. 1.** *Tāds, kas aptver visu (kā) kopumu; pilnīgs, arī vispārējs.* Totālā (arī pilnā) plate med. — *izņemama zobu protēze, ko gatavo, ja mutē nav neviena zoba.* Totālais karš — *agresīvs karš, kurā tiek izmantoti visi līdzekļi un paņēmieni, lai masveidīgi iznīcinātu pretinieka karaspēku un mierīgos iedzīvotājus.* □ Mēs [Latvijā] nepazīstam nedz totālu sausumu, nedz zemestrīces, nedz vulkānu izvirdumus. Avotiņa, Peters 1, 22. Uguni nedrīkstēja degt nekur, bija taču totālā aptumšošana .. Zigmonte 18, 196. Gēte aptvēra Voltēru totāli, nepieķerdamies viņa atsevišķām vājībām, labi saredzēdams Voltēra gaismu .. Mauriņa 1, 255. .. Hitlers ķērās pie pēdējām rezervēm. Totālajam karam vajadzēja totālu mobilizāciju, un uz fronti dzina kā večus, tā bērnus. Dripe 10, 368.

2. sar. *Tāds, kas ir sasniedzis visaugstāko pakāpi; galīgs.* □ «Viegli nav nevienam, izņemot totālu muļķi.» Dripe 10, 251. Daumants bija pats veiklākais, bez viņa draudētu totāla izgāšanās [sacensībās]. Ērgle 4, 36. .. pēdējos jauno autoru semināros vērojams totāls poēmu trūkums. Čaklais 10, 145. // apst. *Pavisam, galīgi.* □ Kārlis .. mani uzlūkojis, skumji pašūpoja galvu. «Tev gan totāli neveicas!» Lapsa 6, 106. .. iespēja, ka ar Vilmu kaut kas varētu atgadīties, Villiju totāli izsita no līdzsvara. Skujiņš 14, 400. «.. tev jāiedzer kaut kas sasildošs, tu taču esi totāli salijis .» Kļava 2, 13.

totēmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **totēmiski.** *Saistīts ar totēmu, totēmismu, tiem raksturīgs.* T. rituāls.

totēmisms, -a, v.; parasti vsk. *Reliģijas forma (parasti pirmatnējā sabiedrībā), kam raksturīga ticība, ka pastāv radniecība starp kādu cilvēku kopu un kādu dzīvnieku, augu, dabas parādību, priekšmetu.* □ .. ikviena [Peru] ciltstu rējās pie saviem ticējumiem. Daudzas ciltis godināja dažādus svētus dzīvniekus .., tāpat arī augus .. Šīs totēmisma paliekas atspoguļojās keramikā .. Lielais 2, 84. Lācis vai lācene mitoloģiskajā laikmetā bijuši svēti dzīvnieki, kuru tēlos saredzami pat totēmisma elementi. Lauku Dzīve 90, 9, 9.

totēms, -a, v. *Totēmismā — dzīvnieks, augs, dabas parādība, priekšmets, ko uzskata par kādas cilvēku kopas senci.* □ Vankuverā, Freizera parkā, es redzēju totēmu, kas no ļaunas acs sargāja kādu indiāņu cilti. Zv 81, 1, 21. Virs [afrikāņa mājas] jumta pacelts totēms — koka vieplis, kura uzdevums ir aizdzīt ļaunos garus. Ērgle 3, 64.

toties, retāk **totiesu,** apst. **1.** *Norāda uz (kā) pretstatu, kas izriet no salīdzinājuma.* □ Lauku pie mežkunga muižas nebija, tāpēc klēts un rija būtu bijušas te liekas. Bet toties kūtiņa bija krietna. Jaunsudrabiņš 8, 48. Izvandījos — nekā! Zeķu nav. Toties uzdūros labi paslēptai cigarešu paciņai. Ezera 18, 34. Vai kādam esot sarkans lakats? Izrādījās, ka tāda nevienam nebij, bet totiesu sarkani krekli bij trim .. Blaumanis 6, 35. Anna: Arī cietums nav jūs pārvērtis, kavalier Kazanova. — Kazanova: Totiesu es esmu pārvērtis cietumu. Un, kad ienāc tu, tas kļūst par pili. A Eglītis 1, 217.

2. saikļa nozīmē. *Saista vienlīdzīgus teikuma locekļus pretstatījuma sintaktiskajā attieksmē, vienlaikus norādot uz to salīdzinājumu; turpretī, turpretim.* □ Tiesa — kari notiek retāk, toties arvien briesmīgāk .. Dripe 10, 255. Kļavas nepiedzīvo lielu vecumu, tāpat neizrāda sevišķu resnumu, toties ir jo staltas. Caune 5, 116. // *Saista salikta teikuma patstāvīgus komponentus pretstatījuma sintaktiskajā attieksmē, vienlaikus norādot uz to salīdzinājumu.* □ Rēķināšana man diez kā nepadevās, toties valodas iemācījos viegli un ātri. A Gulbis 3, 26. .. bites pārziemojušas labi, toties kartupeļi pagrabā sākuši pūt .. Ezera 17, 188.

tovakar, apst. *Kādā no pagājušo dienu vakariem.* □ Tovakar bija īsts slapjdraņķis .. Grīns 1, 213. Dīvainā kārtā — viņiem visiem [Brīviņos] gandrīz tāda pati sajūta kā tovakar, kad veco Brīviņu aiznesa uz klēti. Upīts 4, 368. Kendels: Jums daudz vairāk iemesla būt nemierā ar mani. Tovakar es neizturējos tā, kā būtu vajadzējis. Zīverts 1, 119.

tovasar, apst. *Kādā no pagājušajām vasarām.* □ Es toreiz jau spēlēju operas orķestrī .. Tovasar notika viesizrādes Ļeņingradā. Saulītis 13, 18. Tas ir atskats no gadu tāluma. Tovasar viņi bija laimīgi, tovasar viņi bezprātīgi mīlēja viens otru un sapņoja par kopīgu nākotni. Stankevičs 3, 86. Ansis .. tās dienas vakarā bija piezvanījis uz dzirnavām. Tovasar Linda dzīvoja tēva mājās, Bēguļnieku dzirnavās. Kaldupe 13, 48.

toveris, -ra, v. *Liels, apaļš vai ovāls, parasti koka, trauks bez vāka ar mazliet paplašinātu augšdaļu.* □ .. uz apaļa bluķa nostatīts toveris ar dzeramo ūdeni. J Plotnieks 11, 24. Salēnieši gatavoja ziemai savus mājokļus, zāģēja un skaldīja malku, .. ēvelēja un skābēja kāpostus milzīgos koka toveros. Vāczemnieks 6, 42. Pagraba stāva logi [maiznīcai] bija atvērti, un varēja redzēt toverus ar mīklu, garus, miltiem nobārstītus galdus .. Vilks 5, 38. .. Dārta savus bērnus parasti mazgāja turpat savā kalpu istabā koka toverī, kur mazgāja veļu .. Talcis 9, 260.

toviet, apst.; pareti. *Tajā vietā, noteiktā, jau zināmā vietā.* □ .. upes dibens ļoti piebērts ar akmeņiem, kas samesti toreiz, kad tiltu nojauca .. Kaut gan upe toviet nav sevišķi dziļa, tomēr arī četrus metrus zem ūdens neko vairs neredz. Pad J 88, 160, 4. .. pils, baznīcas un saimniecības ēkas kultūras revolūcijas laikā noārdītas, toviet uzceļot kūti .. Kar 90, 9, 203.

toziem, apst. *Kādā no pagājušajām ziemām.* □ Toziem, kā zinātāji stāstīja, jūra nemaz neaizsala. Mauliņš 2, 175. Toziem novēlojies sniegs.. aizgūtnēm gāzās no zemajām, pārslās mutuļojošām debesīm.. Ezera 7, 231. Toziem arī lauku irbes sāka vajāt bads. Viņas sāka pulcēties ap siena šķūņiem.. Austriņš 1, 123.

tpr, tprū, izsauk. *Lieto, lai apstādinātu dzīvnieku, parasti zirgu.* □ «Tpr!» viņš uzsauca zirgiem un pierāva grožus.. K Zariņš 1, 8. «Tprū,» Strupkāju tēvs pieturēja zirgu. Viņi bija klāt. Dinere 10, 194. «Tu man nebūsi tiesnesis!» Vītols iekliedzās un pacēla pātagu. «Nū-ū!» — «Tprrū!» Gunārs satvēra grožus vēl stingrāk. Kalndruva 2, 100.

tprūjināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; reti. *Vairākkārt teikt «tpr» vai «tprū», lai apstādinātu dzīvnieku, parasti zirgu.* T. zirgu.

tpu, arī **tpū,** izsauk. **1.** *Lieto, lai atdarinātu spļāviena troksni.* □ «Tpu,» viņš aiziedams uzspļauj Vilnim uz zābaka, «tev īstā vieta baptistu saiešanas namā, ne strēlniekos!» Grīns 1, 257. «Tpu, tpu, tpu,» skolotājs nospļāvās pār kreiso plecu, tā pierādīdams, ka arī viņš ir māņticīgs. «Nevajag° tā runāt.» Bels 7, 70.

2. *Lieto, lai izteiktu nicinājumu, nepatiku.* □ «Jātaupa spēki. Nav nozīmes tīšu prātu nāvei virsū skriet. ..» — «Nu, ko tad tu iesaki, mežā aizbēgt? Kā zaķiem? Tpū!» Indrāne 1, 53. Kad stāvu [kapsētā], tad — klusums! Un vienīgi šņākuļo koki. Kā eju — tā zvana! Tpū, gatavie māži! Pat nelāgi sametās. Ezera 15, 181.

trabants, -a, v.; vēst. *Miesassargs, arī pavadonis.* Grāfa trabanti. □ pārn. «Bet to es jums teikšu, Osvald, — ja jūs ielaidīsaties [darījumā] ar šo vieglprātīgo cilvēku un viņa trabantiem, tad nedomājiet ēst mūsu maizi!» K Zariņš 2, 25. pārn. Viņš.. izteica cerību, ka Jānis tomēr sievu turēs stingrās rokās un visus trabantus no viņas atbīdīs pienācīgā attālumā. Jaunsudrabiņš Va, 297.

tracināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēks) uzbudinās, nesavaldīgi izturas, rīkojas.* □ ..Latiņa sapiktojas no jauna: «Vai tev prātīgāks nekas nav sakāms? ..Miera mums vajag! Bet tu mūs te tracini!» PL Siev 80, 2, 11. «Kāpēc tracināt mazo ar tukšām runām?» rājas Lindas mamma. ..Vai tad Ulis teica, ka tēvs jau nāk pa durvīm? Teica tikai — drīz būs klāt! Indrāne 5, 237. Lamberts: Nekaitini mani! Šodien es esmu tik daudz tracināts, ka mans mērs ir pilns. A Eglītis 1, 189. Mani tracināja paša nožēlojamais lūdzēja stāvoklis. Ezera 9, 16. // *Panākt, būt par cēloni, ka (dzīvnieks) trako, plosās.* T. suni. T. zirgu.

tracis, -ča, v. **1.** *Skaļš, vairāku, daudzu cilvēku, arī dzīvnieku radīts troksnis, arī kņada.* □ Sacēlās tracis. Tirdzinieki kliedza, mēģināja šķērsot bēglim ceļu, kāds griezīgi svilpa.. Krieviņš 1, 85. Sākoties pārtraukumam, [klasē] uzreiz izcēlās tracis. Cits citu norāja vai izsmēja. Jauno v 59, 35. Jau notālēm viņa dzird gravā dīvainu traci. Brikšķ zari, vāvuļo un auro zēnu balsis, spalgi un izmisīgi ķērc un spiedz kāds aizkaitināts putns. Bendrupe 1, 198.

2. *Skaļš strīds, ķilda; skandāls (1).* □ Bet sieva nelikās vien mierā, viņai bija tik daudz dusmu, ko izkliegt un iespļaut vīram acīs, un tā tracis ilga tikām, kamēr aiz viņiem aizcirtās mājas durvis. Zigmonte 6, 253. «Ja ķīviņi nebeigsies, aiziešu no jums [sievas un mātes], varēsiet abas plēsties,» viņš piedraudēja. Vai tiešām viņš neredz, kas taisa tračus? Purs 4, 311. Lamberts (klusu): Sinjor, Dieva dēļ, neceliet traci. Neaizmirstiet, ka jums nav ne bagāžas, ne uzvalka. A Eglītis 1, 181.

tradeskancija, -as, s. *Daudzgadīgs dekoratīvs lakstaugs ar stāvu vai ložņājošu stublāju un ziliem, sārtiem, retāk baltiem ziediem.* Upju t. Laiviņu t. Baltziedu t. □ Linu, magoņu, tradeskanciju un citu augu lapām kāta nav. Šo augu lapas stumbram piestiprinātas ar plātnes pamatu. Švinka 1, 74.

tradīcija, -as, s. *Noteiktā cilvēku grupā izveidojies uzskatu un darbību, rīcības kopums, kas tiek pārmantots no paaudzes paaudzē; arī paraža (1).* Sadzīves t. Kāzu tradīcijas. Teātra mākslas tradīcijas. Tautas mūzikas tradīcijas. □ ..katrs priecājās, kā varēja un kā to darīja viņa apkārtne. Ikvienai videi ir savas tradīcijas, kas reglamentē kā priekus, tā bēdas.. Eglons 2, 125. Ciematā ir sena tradīcija: visu medībām nepieciešamo sagatavo un seglu somās novieto sievietes. Gūtmanis 1, 63. Latviešu mākslas keramikas saknes, tās pamatu pamats ir tautas keramika, tās tradīcijas dziļi iesakņojušās arī profesionālo mākslinieku apziņā. LLM 15. pārn. Viņi [pāvu mazuļi].. prot izplest astes un cēli grozīties. Laikam jau katrai putnu sugai ir savas tradīcijas. Rinkule 5, 144.

tradicionālisms, -a, v.; parasti vsk. *Parādības, procesa saistība ar noteiktām tradīcijām (parasti mākslā).* □ Darbības risinājumā ar daudzām izdomas bagātām mizanscēnām režisors centies tikt ārā no tradicionālisma un štampu valgiem. Vītoliņš 2, 301. Arī tradicionālisma ietvaros [Rasina traģēdijas] «Andromahas» domu un jūtu pasaule veras bagātāka un nozīmīgāka nekā mums to atklāj.. centrālās lomas tēlotāja. Lit M 64, 27, 4.

tradicionālists, -a, v.; **tradicionāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kura (parasti mākslinieciskajā) darbībā ir saistība ar noteiktām tradīcijām.* □ ..par īstu tradicionālistu būtu dēvējams Guntis Strupulis, jo viņa gleznie cībā ir.. tradicionālie kompozīcijas principi. Nodieva 2, 158. Tomēr šeit E. Gomringers nav oriģināls jaunu ceļu meklētājs, drīzāk viņu varētu vērtēt kā konkrētās dzejas «tradicionālistu», kurš valodas zīmju materiālajā izpausmē vēl cenšas saglabāt semantiskās vērtības, nozīmi. Kar 90, 1, 194.

tradicionalitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r a d i c i o n ā l s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..nevar pievienoties Zeifertam, kas gadsimtu mijā konstatē, ka jaunākie dzejnieki var mācīties no izcilajiem tikai stila ziņā, jo, pēc viņa domām, izteiktas ideju tradicionalitātes dzejā nav. Valeinis 2, 26.

tradicionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **tradicionāli.** *Tāds, kas noteiktā cilvēku grupā pastāv samērā ilgu laiku un tiek pārmantots no paaudzes paaudzē; tāds, kas balstās uz tradīcijām.* Tradicionāla vērtību sistēma. T. tērps. □ ..tautas senajās tradīcijās visas izdarības notika zināmā secībā.. Lielā mērā tieši tur slēpjas tradicionālo rituālu spēks, jo norises pastāvība ir saistīta ar atmiņu emocijām. Hor 77, 6, 12. Pasaules dramaturģijas.. pieredze liecina, ka daudzi izcili, varbūt pat visizcilākie mākslas darbi radušies, izmantojot tradicionālos sižetus. Viese 6, 239. Pirmie sekmīgie mēģinājumi izteikt tradicionālo Aristoteļa loģiku simboliskā formā pieder G. V. Leibnicam. Strazdiņš 2, 298. Pavasaris [dzejā] tradicionāli saistījies ar jaunību.. Valeinis 1, 198.

trādirīdis, -da, v.; sar. *Tracis.* □ «Kam šitais trādirīdis?» Aigars nicīgi novelk.. — «Kā?» Laumu puiša attieksme aizskar. «Iesētās maizes svētki. Jauna tradīcija.» Svīre 3, 59. Un tad trādirīdis bij klāt: suns rēja,.. suns ķēra un grāba, suns gribēja [ežiem] kost.. Lukss 11, 17. ..kaut kas pazudis mums darbos un trādirīdos.. Auziņš 10, 116.

trafarets[1], -a, v. **1.** *Plāksne, kurā ir izgriezts attēls, teksts u. tml. un kuru izmanto, lai, virzot krāsu caur izgriezumiem, iegūtu attiecīgo attēlu, tekstu u. tml. uz kādas virsmas; arī šablons (1).* Krāsotāja t. Attēla t. □ Sagatavoto krāsu ar rakeli caur trafaretu uzspiež uz papīra. Zin T 66, 7, 43. Pazīstamās plastmasu dekorēšanas metodes, piemēram, laku un krāsu zīmējuma uznešana ar trafareta palīdzību.., neatbilst mūsdienu lielajām prasībām.. Zin T 64, 5, 26. // *Attēls, teksts u. tml., kas uz kādas virsmas ir iegūts ar šādas plāksnes palīdzību.* □ Gada sākumā visus pilsētas autobusus apgādāja ar jauniem trafaretiem.. Rīgas B 80, 278, 5. ..autobusam ir vēl papildu trafareti ar numuru 23 — viens pie priekšējām durvīm, cits — autobusa sānos. Rīgas B 68, 26, 2.

2. *Tas, ko atdarina (parasti) bez radošas pieejas, oriģinalitātes meklējumiem; šablons (2).* □ Lilitas Matilde uz skatuves nav bijusi ne ļauna, ne nejauka; kritiķi norāda, ka viņa vairījusies no trafareta un salkanas kaislības. Hausmanis 4, 81. ..skulpturālo tēmu atklāsmē arvien vairāk izzūd frāžainība, trafarets, plakātisms un atkārtošanās. Tēl M 58, 160. Kaut ko izdarīt var, tikai maskējoties ar trafaretiem un vienlaicīgi veicot, cik nu iespējams, arī derīgo. Dripe 10, 198.

trafarets[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **trafareti.** **1.** *Tāds, kas ir veidots ar trafareta*[1] *(1) palīdzību; arī šablonisks (1).* T. uzraksts.

2. *Tāds, kas ir veidots, radies bez radošas pieejas, oriģinalitātes; tāds, kas ir parasts, sava biežuma dēļ apnikstošs; šablonisks (2).* Trafaretas frāzes. □ Runājot par sižetu, jāatzīst, ka mūsu plakātisti iestiguši nepiedodamā šablonismā. Darbi pieblīvēti ar trafareti risinātu industriālo ainavu, vieni un tie paši personāži klejo no viena plakāta uz otru. Māksla 61, 1, 7. Ne viss filmā ir vienādā līmenī. Līdzās spilgtām, saturīgām epizodēm ir mazāk veiksmīgas, piemēram, trafareti veidotās abu konferenču ainas.. Lit M 62, 45, 3. Bieži esmu uzklausījis visai trafareto jautājumu: «Kur ir labāk, tur [ārzemēs] vai pie mums?» Dripe 9, 209.

trafaretspiedums, -a, v.; poligr. *Spiedums, kurā novilkumu iegūst, krāsu ar rakeli caur iespiedformu izspiežot uz papīra vai cita materiāla.*

trafaretums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → trafarets*[2] *(1), šīs īpašības konkrēta izpausme; arī šabloniskums (1).* Uzraksta t.

2. *Vispārināta īpašība → trafarets*[2] *(2), šīs īpašības konkrēta izpausme; šabloniskums (2).* □ Parasti [dzejoļu] atskaņu.. trafaretums manī vieš ironiju.. Kritikas g VII, 208.

tragantzirnis, -ņa, v. *Tauriņziežu dzimtas lakstaugs ar zarainu guļošu vai pacilu stublāju, plūksnainām lapām un dzelteniem, violetiem, sārtiem, retāk baltiem nokareniem ziediem ķekaros lapu žāklēs.* Smiltāju t. Saldlapu t. Nokarenais t. □ ..Dānijas tragantziņi.., dažas plaukšķeņu.. sugas saglabājušās galvenokārt.. sausos grantainos pakalnos.. Latv dzīvn 146.

traģēdija, -as, s. **1.** literat. *Luga, kurā varonis tēlots nesamierināmā konfliktā ar neuzvaramu pretspēku un nevienādā, saspringtā cīņā ar šo pretspēku nenovēršami cieš zaudējumu, iet bojā; attiecīgais drāmas žanrs.* Antīkā t. Klasiskā t. Raksturu t. Traģēdijas stils. Traģēdiju autors. □ Grieķi, kam viens no pamatlikumiem bija drosme, savu augstāko gara izpausmi atrada traģēdijā. Traģēdijā indivīds aiziet bojā, bet viņa gara pārākumu, viņa iekšējo brīvi neviens nevar iznīcināt. Mauriņa 1, 304. Traģēdijas varonis zina, ka viņa rīcība novedīs pie paša bojā ejas, un tomēr... Šajā «tomēr» arī slēpjas traģēdijas lielais, cauri laikmetu laikmetiem cilvēku iedvesmojošais spēks. Dzene 2, 147. «Žannas d'Ark» izrādē uz skatuves valda reālistiskas traģēdijas skarbā elpa. Lielums un vīrišķīgs skaudrums. J Kalniņš 1, 327. // *Šādas lugas uzvedums.* Tēlot traģēdijā. Traģēdijas aktieris — *aktieris, kura izteiksmes līdzekļi labi atbilst traģēdiju uzvedumu specifikai.*

2. *Smags, postošs notikums, apstākļi; liela nelaime.* □ Karš — vissenākā cilvēces traģēdija.. Māksla 75, 2, 3. Sešas viensētas tika nodedzinātas kopā ar iedzīvotājiem. Zlēku traģēdija! Zv 75, 8, 14. Cilvēks ar savu izmisumu par tuvinieku zaudējumu, centienu un talanta neatbilstība.. un daudz kas cits var kļūt par traģēdiju, kas mūs dzīvē piemeklē. Dzene 2, 152. Daudz ir Lamanša pārpeldētāju — varoņu, taču tajā norisinājušās arī daudzas traģēdijas. Pad J 80, 13, 4.

traģēdijisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **traģēdijiski.** *Saistīts ar traģēdiju (1), tai raksturīgs.* T. personāžs. □ No šejienes [sāpēm par kritušajiem] acīmredzot trio saukļveidīgie motīvi, izteiksmīgās pauzes, traģēdijiskais patoss. Lit M 84, 44, 6.

traģifarss, -a, v.; literat. *Farss, kurā izmantoti arī traģēdijas (1) elementi.* □ ..vienu vakaru

Lilita Bērziņa ir Amālija Enna Vetemā traģifarsā «Rožu dārzs» .. Rīgas B 81, 8, 5.

traģika, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Traģēdijai (1) raksturīgo īpašību, pazīmju kopums.* □ Mākslā vajadzīgi šie kontrasti: smiekli un nopietnība, bezbēdība un traģika. J Kalniņš 5, 88. Tēmu un motīvu dažādība, izjūtu un noskaņu variācijas — no gaišas lirikas caur dramatismu uz sāpjpilnu traģiku — tik bagātīga ir izrādes muzikālā partitūra. Pad J 85, 190, 4.

2. *Postošu notikumu, apstākļu, arī lielu nelaimju kopums, to ietekme; arī traģēdija (2).* □ Ārējās pasaules traģika, nemiers, ļaunums ir iekšēji nesakārtotu cilvēku darbības sekas. Rubenis 1, 42.

traģikomēdija, -as, s.; literat. *Luga, kurā apvienoti traģēdijas un komēdijas elementi; attiecīgais drāmas žanrs.* □ Visa «Dona Žuana» izrāde .. teātrī guvusi nopietnu, dziļu skanējumu, un vairāk te traģēdijas nekā komēdijas. Moljērs gan lugu arī uzrakstījis kā traģikomēdiju .. Lit M 56, 41, 3. Nevaram vairs žēloties arī par žanru dažādības trūkumu, jo mums tagad ir ne vien drāmas, dzejas drāmas un komēdijas, bet pat traģikomēdijas. Lit M 86, 15, 6. // *Šādas lugas uzvedums.* Tēlot lomu traģikomēdijā.

traģikomēdijisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **traģikomēdijiski.** *Saistīts ar traģikomēdiju, tai raksturīgs; traģikomisks (1).* T. tēls.

traģikomisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **traģikomiski. 1.** *Saistīts ar traģikomēdiju, tai raksturīgs.* □ «Ķīniešu traģikomiskā pasaka teātrim», kā autors nosaucis savu lugu, ģeniālajam režisoram noderēja par bagātu pamatu .. laikmetīgas teatrālas izteiksmes meklējumiem. Lit M 64, 25, 4. Traģikomiskajā izteiksmes veidā režisore vēlreiz apliecina savu mākslinieces nostāju — izsmiedama, atklādama cilvēkos viņu negatīvās, izskaužamās īpašības, viņus arī žēlo .. Teātris 75, 71. .. Vikas tēls labākajā gadījumā ir traģikomisks, notikumi ar Viku neveido drāmu .. J Kalniņš 1, 385.

2. *Tāds, kurā ir saistīts skumjais ar smieklīgo (par notikumu, apstākļiem u. tml.).* Traģikomiska situācija. □ Varbūt, ja Eriks jel vienu reizi pēc traģikomiskā precību brauciena būtu mēģinājis ar viņu runāt, .. viņu attiecības būtu izvērtušās citādas. Sakse 7, 472.

traģikomiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t r a ģ i k o m i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Lugas tēla t.

2. *Vispārināta īpašība → t r a ģ i k o m i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Situācijas t.

traģikomisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Traģikomiskums (1).* Lugas t.

2. *Traģikomiskums (2).* Notikuma t.

traģiķis, -ķa, v.; **traģiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. **1.** *Skatuves mākslinieks, traģisku lomu tēlotājs.* □ Abi šie tēli [Otello un Jāzeps] vēlreiz — pēc dona Karlosa un Krustiņa — apliecināja, ka mākslinieks ir izcils traģiķis latviešu teātra mākslā. Katlape, Ceplītis 1, 99.

2. *Traģēdiju autors.* □ Pirmo uzplaukumu traģēdija piedzīvoja 5. gadsimtā pirms mūsu ēras. Pie izcilākajiem grieķu traģiķiem pieder Eshils .., Sofokls .., Eiripids. Valeinis 1, 70.

traģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **traģiski. 1.** *Saistīts ar traģēdiju (1), tai raksturīgs; tāds, kas attēlo ļoti asus konfliktus, smagus pārdzīvojumus, arī bojāeju.* T. tēls. Traģiska kinofilma. Traģisks rakstnieks — *traģēdiju autors; traģiķis (2).* □ «Sapņu pīpe» ir visaktuālākā, visintīmākā un reizē vistraģiskākā Ērika Ādamsona grāmata. .. viņš dziļāk nekā agrākajos darbos ir ieskatījies dzīvē .. Jaun Gr 67, 6, 18. Bieži vien ļoti dramatiskās, traģiskās dziesmās .. komponisti izmanto rečitatīvu un visu satraucošo saturu ietver gleznainā, izteiksmīgā klavieru partijā. Vēriņa 1, 8. Traģiski rakstnieki allaž ir dzīves apliecinātāji, jo patiesībā traģēdijā jūtam, ka dzīve un dzīvība, par spīti visām maiņām, ir neiznīcināma. Mauriņa 1, 304.

2. lietv. nozīmē: traģiskais, -ā, v.; parasti vsk.; filoz. *Estētikas kategorija, kurā ietvertas neatrisināmas pretrunas starp nepieciešamību un neiespējamību to realizēt un šo pretrunu izraisītie cilvēku smagie pārdzīvojumi, ciešanas, arī bojāeja; traģisms (1).*

3. *Saistīts ar smagiem, postošiem notikumiem, apstākļiem, arī lielām nelaimēm, tiem raksturīgs.* □ 1949. gada traģiskie notikumi īpaši skāra Zemgali .. Tur bija daudz lauksaimnieku, kurus deportēja. Lauku Dzīve 90, 4, 18. Frančesko: Ak, mīļo meistar, manai mīlai nav nākotnes. Tā ir traģiska. Tā brāžas pār mani kā vētra un negaiss. A Eglītis 1, 265. Viņam jau tuvojās trīsdesmit ceturtais mūža gads, un viņš traģiski uztvēra vientulību .. Stankevičs 4, 118. // *Tāds, kura cēlonis ir nelaimes gadījums vai slepkavība (par cilvēka bojāeju).* Traģiska nāve. □ Novelē .. rakstnieks ar paskarbu sarkasmu parāda .. Liānas gaitas un traģisko bojā eju. Jaun Gr 67, 3, 22. .. Pauļa sievas mūžs aprāvās traģiski un negaidīti. .. viņa puteņa pievakarē, braucot kamanās pār ezeru, ielūza .. āliņģī. Skujiņš 14, 239.

traģiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t r a ģ i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Skatuves tēla t.

2. *Vispārināta īpašība → t r a ģ i s k s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. [balādēs] dažādos aspektos parādās laikmeta un individuālo likteņu traģiskums. Čaklais 10, 101. Iedomība, kaprīzes .. Centi satriec šo īpašību vārdiskā vienkāršība un tās neizmērojamais īstenības traģiskums, bezgalīgā nelaimju gūzma, ko šīs īpašības rada ... Mauliņš 4, 231.

traģisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** filoz. *Estētikas kategorija, kurā ietvertas neatrisināmas pretrunas starp nepieciešamību un neiespējamību to realizēt un šo pretrunu izraisītie cilvēku smagie pārdzīvojumi, ciešanas, arī bojāeja; traģiskais.*

2. *Traģiskums (1).* Balādes t. Simfonijas t. □ Tā ir traģisma piesātināta sadzīves drāma, ar asiem konfliktiem un šķiriskām sadursmēm. Lit M 56, 21, 4. Tēvs miris, kad viņam bija nepilni trīs gadi, un tā Jaunsudrabiņš izbaudīja atraitnes dēla likteni, tikai bez Plūdoņa poēmas traģisma. Mauriņa 1, 34.

3. *Traģiskums (2).* □ Taču ilgā mūžā arī lirisms var pārtapt dramatismā un traģismā, jo visiem garīgiem uzlādējumiem ir līdzīga degtspēja, tos var iekvēlināt ar vienu un to pašu degli, vārākais sapņotājs var kļūt izturīgākais cīnītājs. Caune 5, 147.

traheāti, -u, vsk. traheāts, -a, v.; zool. *Posmkāju tipa apakštips, pie kura pieder kukaiņu klase un daudzkāju klase; šī apakštipa dzīvnieki.* □ Kukaiņi ir sauszemes dzīvnieki, kas elpo ar trahejām un pieder pie traheātu .. apakštipa. Latv dzīvn 121.

traheīdas, -u, vsk. traheīda, -as, s.; bot. *Vadaudu elementi augstāko augu (parasti paparžaugu, kailsēkļu) koksnē — nedzīvas pagarinātas šūnas ar pārkoksnētiem, iekšpusē nevienmērīgi uzbiezinātiem apvalkiem.* □ Traheīdas ir garas nedzīvas šūnas, kuru garums sasniedz 1—4 mm (tikai retumis vairākus centimetrus), bet diametrs — apmēram līdz 0,1 mm. Traheīdu šūnapvalks ir pārkoksnējies, nevienmērīgi uzbiezināts vai tajā ir poras. Traheīdas ir paparžaugu un kailsēkļu vadaudu galvenais elements. Biol r 62. Ūdeni augi uzņem ar saknēm, virza to cauri dzīvajām šūnām un iespiež trahejās vai traheīdās, no kurām ūdens paceļas uz augšu līdz lapām .. D kal 82, 86.

traheīts, -a, v. *Elpvada gļotādas iekaisums.* Akūtais t. Hroniskais t. □ Augšējo elpošanas ceļu iekaisuma gadījumā (bronhīts, traheīts, rinīts) ieteicamas propolisa eļļas šķīduma inhalācijas. Ves 75, 1, 29.

traheja, -as, s. **1.** anat. *Cauruļveida elpošanas orgāns (cilvēkam, daļai dzīvnieku), kas pārvada gaisu no balsenes uz bronhiem un plaušām.* □ Trahejas siena sastāv no 18—20 skrimšļa pusgredzeniem (traheja nesaplok!), kas savienoti ar saistaudiem un gludo muskulatūru. Biol r 265. Elpošanas ceļus — traheju un bronhus — no iekšpuses klāj plāna gļotu kārtiņa, kas uztver putekļus un sīkos svešķermeņus. Ves 82, 6, 3.

2. anat. *Cauruļveida elpošanas orgāns (uz sauszemes dzīvojošiem posmkājiem, piemēram, kukaiņiem, daļai zirnekļu), pa kuru gaiss bez asiņu starpniecības plūst tieši uz audiem, orgāniem.*

3. parasti dsk.; bot. *Vadaudu elementi augstāko augu (parasti segsēkļu) koksnē — nedzīvas, no vertikālas dzīvu šūnu virknes izveidojušās caurulītes.*

traheoskops, -a, v. *Optisks instruments trahejas apskatei.*

traheotomija, -as, s.; med. *Elpvada ķirurģiska atvēršana.*

traheotomisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **traheotomiski;** med. *Saistīts ar traheotomiju, tai raksturīgs.*

trahīts, -a, v.; ģeol. *Stiklains, slēpti kristālisks vai magmatisks iezis ar porfīra veida struktūru iepelēkā, iedzeltenā vai rožainā krāsā.*

trahoma, -as, s.; parasti vsk. *Hronisks, infekciozs acs konjunktīvas iekaisums.*

traipains, -ais; s. -a, -ā; apst. **traipaini.** *Tāds, kam ir traipi.* T. galdauts. T. darba tērps. Traipaina grīdsega. □ Lēni noņemu savu traipaino tūka platmali .. Zemzaris 2, 119. Baltā podiņu plīts tikai retās vietās bija saglabājusi atmiņas par savu baltumu, tagad tā bija .. traipaina. Sakse 7, 246. Klāvs iedarbināja smidzinātāju. Smalka strūkla vienmērīgi noklāja traipainos griestus. Ērgle 4, 57.

traipeklis, -ļa, v.; novec. *Traips; arī netīrumi.* □ Viņa dzeltenais .. uzvalks spīdēja visādiem krāsu, tauku un eļļas traipekļiem. Lācis 15, 29. pārn. Skalo savus krastus, Daugava, Tavi krasti skalojami gan; Gadu gadus ūdens skalojot Nenotīrīs tos no traipekļiem .. Rainis Ib, 427. pārn. Laima: Es domāju, ka visbaltākajam sniegam būtu jātop netīram no cilvēku noziegumu traipekļiem .. Aspazija 3, 255.

traipīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Pieļaut, arī panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst traipains, arī netīrs.* T. papīra lapu. □ Zelma, pret koku atlaidusies, nemana, ka sveķainais stumbrs traipa viņas plāno vilnas uzvalku. Upīts IV, 449. ◇ Traipīt (arī triept, smērēt u. tml.) nagus vienk. — a. *Izdarīt zādzību, piedalīties zādzībā.* b. *Piekaut (kādu), sist (kādam).*

traipīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos. *Refl.* → *traipīt; tikt traipītam.* □ Lai [koka sakņu] kompozīcija būtu izturīgāka, lai tā mazāk ciestu no putekļiem un netraipītos, lieto visdažādākās lakas. Zin T 76, 4, 30.

traips, -a, v. *Nevēlams (parasti kādas vielas radīts) plankums, arī netīra vieta (uz kā virsmas).* Krāsas t. Rūsas t. Vīna t. uz galdauta. Iztīrīt traipus no paklāja. Grūti tīrāms t. Izņemt traipu sar. — *iztīrīt traipu.* □ .. dzīvokļa saimniece iztīra mūsu drēbes no traipiem, kurus atstājuši dubļi, kvēpi un asinis. Grīns 1, 140. Uz veco mēbeļu virsmas bieži vien redzami dažādi traipi — ūdens, tauku, eļļas, tintes, deguma traipi. Sieviete 90, 9, 21. Jāņogu krūmos karājās pussarkani ķekari. Tiem blakus zemē rūsgans eļļas traips. Eh, tehnikas sabojātā lauku serenāde! Mauliņš 5, 4. sal. .. [rakstnieks] notēlojis lauku rudens darbu ainu ar tādu pievilcīgu skaistumu .., ka uz šā fona Donžuans kļūst it kā traips dzīvē, lasītājs saceļas sašutumā pret viņu. J Kalniņš 1, 74. pārn. Robs kasē ... Atlaida ... Tātad, liekas, arī kaut kas līp pie pirkstiem. Varbūt ... pat kādi lielāki traipi? Lubējs 1, 199. Balta, tīra veļa, bez plankumiem; pat rūsas traipus prot izņemt vecmāmiņas prasmīgās rokas. Zigmonte 1, 195. ◇ Kauna traips — *apkaunojums, arī kas morāli negatīvi vērtējams; negods.* □ Atskurbtuvē nokļuvis kolektīva loceklis atstāj kauna traipu uz visu darba saimi. Rīgas B 75, 73, 3. // pārn. *Nevēlams, negatīvi vērtējams fakts, parādība, norise, īpašība.* □ Viņa raksturā laikam ir tikai pozitīvas īpašības, nav neviena melna traipa .. Vilks 5, 84.

trajektorija, -as, s. *Nepārtraukta līnija, ko pārvietojoties veido materiāls punkts, fizikāls ķermenis.* Šāviņa t. Raķetes t. Kosmiskā kuģa t. Debess ķermeņa t. Klājeniska trajektorija — *trajektorija, kuras kāpuma zara leņķis ir mazāks par maksimālā attāluma leņķi (artilērijas ieročiem); trajektorija, kura nepaceļas virs*

mērķēšanas līnijas augstāk par apšaudāmo mērķi (strēlnieku ieročiem). □ Līnija, kuru atskaites sistēmā savā kustībā iezīmē materiāls punkts M, ir punkta trajektorija. Vienvirziena kustībā trajektorijas (līknes, taisnes) garums starp kustības sākumpunktu un beigupunktu ir materiāla punkta ceļš jeb ceļa garums.. Fiz r 18. Cikloni novembrī bieži ir ļoti dziļi, to centri pārvietojas no rietumiem uz austrumiem pa trajektoriju, kas parasti atrodas ziemeļos no mūsu republikas. D kal 77, 47. Lecot no koka zemē pa slīpu trajektoriju, [vāvere] spēj nolidot 10 līdz 15 metrus, pie tam kuplā aste izpilda stūres uzdevumus. Tauriņš 1, 131.

trajektorisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **trajektoriski.** *Saistīts ar trajektoriju, tai raksturīgs.* □ Stacijas radiokomplekss nodrošina kosmosa aparāta lidojuma parametru trajektoriskos mērījumus.. Pad J 67, 209, 1.

trakgalvība, -as, s. *Trakulība.* Zēnu t.

trakgalvīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trakgalvīgi.** *Trakulīgs.* □ Ikdienas dzīvē Pikaso bija iemantojis savādnieka, trakgalvīga eksperimentētāja slavu, kurš neiet ierasto mākslas ceļu. Zv 84, 24, 25. Tēvs vairs nava [nav] bargais feldfēbelis.. dārdošu balsi un niknu seju, no kuras pa gabalu mūk paši trakgalvīgākie bataljona pašpuikas.. Grīns 1, 74. Cilvēks alkst dzīvot ar patiesām jūtām — ar trakgalvīgu prieku un griezīgām sāpēm.. Lit M 60, 19, 3.

trakgalvis, -vja, v.; **trakgalve,** -es, dsk. ģen. -vju, s. *Trakulis.* □ Šo pagaidu instruktoru autoritāte neslēpjas viņu uzšuvēs,.. bet spējās iedvest pret sevi morālisku un arī fizisku respektu jaunu trakgalvju baram, kas te salasījies no Kurzemes klajumiem.. Grīns 1, 76.

trakisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **trakiski;** sar. **1.** *Ļoti spraigs, intensīvs; arī ļoti liels; trakots (1).* □ ..Ādolfam iekšā uzdīga trakiska cienība pret šo svešo, jo juta, ka tas.. neļauj sev pa muguru dancot un apspiest savus uzskatus. A Deglavs 1, 296. «Bet lieliski tu esi ierīkojies.. Vai tu neesi sataisījis lielus parādus? Tas taču maksā trakisku naudu.» Upīts VII, 628.

2. apst. *Ļoti, ārkārtīgi; trakots (2).* □ Trakiski vajadzēja izrunāties ar Mudīti, bet es cietos. Kar 82, 4, 95. ..kaut gan viņa ir mana mamma, tomēr bijusi trakiski lētticīga. Zv 74, 15, 15.

trāklдiegs, -a, v.; sar. *Sadiedzamais diegs.* □ Ligitas kleitiņa sašūta. Vita izvelk trāklдiegus. Mauliņš 4, 70.

trāklēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Diegt*[1]. T. piedurkni. // intrans. □ Kad [māte] strādāja šuvējas darbus, radio bija uz austiņām. Šuva, trāklēja, klausījās.. Sk Ģ 84, 6, 25. Reizēm, kad šuvums nepadevās, [māte] cēlās nakts vidū un.. ārdīja, trāklēja, stiķēja visu no jauna.. Viese 4, 38.

trakokrekls, -a, v.; vēst. *Trako krekls.* □ Kristofers: Senos laikos viņi drošajiem lika ērkšķu kroni galvā, tagad velk trakokreklu mugurā. Zīverts 1, 417.

trakomāja, -as, s.; sar. *Trako māja.* □ Šefs: Bet tas ir skandāls! .. Ieliek cilvēku trakomājā un aizmirst! Zīverts 1, 422. .. tas esot viens burvju loks, kas iedzīšot viņu stāvus kapā vai labākajā gadījumā trakomājā. Ezera 15, 233.

trakonams, -a, v.; sar. *Trako nams.* □ «Ja es klausītos visā, ko mana Ilze man borē [saka], es būtu jau viņpasaulē vai trakonamā..» Ezera 13, 321.

trakot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Ļoti uzbudināties, trokšņaini, neprātīgi, arī agresīvi izturēties (psihiskas slimības, psihisku traucējumu ietekmē) — par cilvēkiem.* T. dzērumā. □ «Ja viņa [slimniece] sāks trakot, mēs izsauksim ātro palīdzību un liksim viņu aizvest uz psihiatrisko slimnīcu.» Kaijaks 2, 24. Brikūnu sagrāba tāds niknums un izmisums, ka gribējās trakot — pielēkt kājās, triekt dūri galdā, iekliegt Ernas kokainajā sejā: «Jā, jā, to tu gribētu gan — no manis tikt vaļā!» Kaijaks 5, 22. // pārn. *Izturēties, rīkoties ļoti ļauni, nežēlīgi.* □ ..viņa dzimtenē trakoja soda ekspedīcijas, un nebija tāda pagasta, kur nebūtu lijušas revolucionāru asinis. J Kalniņš 5, 66. Kā zvēri muižnieki trakojuši pa apkārtējām mājām: šāvuši, kāvuši, situši, dūruši. Kurcijs 3, 174.

2. *Būt ļoti skaļam, ļoti kustīgam, bezbēdīgam, pārgalvīgam.* □ Tiklīdz laukā no klases, tūlīt trakot un spārdīt bumbu — tas ir viss, ko viņš prot. Lubējs 1, 107. Un tad visi atkal sabira ūdenī un trakoja, kamēr vairs nebija elpas un nebija vairs spēka. Līvs 5, 163. ..Adelei lielā kņada [virtuvē] nebūt nav tik ļoti pa prātam, tomēr viņa atļauj meitenēm trakot. Zina jau, cik klusu pēc neilga laiciņa būs tur istabās.. Zigmonte 10, 201. // *Izturēties, rīkoties, runāt ļoti skaļi, trokšņaini, arī strauji, neapvaldīti.* □ «Biedri Stabulniek, telegramma...» Stabulnieks paķer pasniegto papīra gabalu un iekliedzas. .. Stabulnieks trako kā negudrs. «Man ir dēls! Dēls!... Urā! Man ir dēls!» Grīva 5, 147. ..atskanēja dārdiens logā. «Kas tur trako? Izgāzīs stiklus!» Grāpītis sauca, uzraudamies no cisām. Vanags 10, 6. // *Būt ļoti kustīgam, nepakļāvīgam, arī agresīvam (par dzīvniekiem).* □ Cienīgu izskatu gados vēl jaunajai Brūnaļai dod kuplais tesmenis. Nevar trakot, saudzīgi jāstaigā.. Caune 5, 47. ..Alise baidījās, ka nespēs noturēt dūšīgo govi, kad tā aiz prieka sāks trakot, visu ziemu kūtī nostāvējusies.. Gulbis 4, 471. Govis [ugunsgrēkā] neparko negribēja nākt laukā no kūts, zirgi trakoja kā ārprātīgi.. Skujiņš 14, 83.

3. sar. *Ļoti spraigi, intensīvi, arī daudz ko darīt.* □ Jorens atkal pastiepj roku pēc papirosa, bet tad apdomā un tomēr neņem. ..Nevajag trakot, viņš ieteic pats sev un pasmaida. Zigmonte 2, 274. // *Norisēt ļoti spraigi, intensīvi (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli); ļoti spēcīgi pukstēt (par sirdi).* □ Kas notika viņa dvēselē, kādas domas un jūtas trakoja, joņoja, bēga un dzinās cita citai pakaļ, — tas mums bija apslēpts.. Salenieks 6, 107. Vienreiz manī sāka Līdaču lepnums trakot. Aizcirtu durvis. Ieslēdzos savā istabā. Kaldupe 13, 169.

Ausis džinkst, galva griežas un dūc. Sirds reizēm trako pa krūtīm, bet reizēm tā liekas uzkāpusi deniņos. J Plotnieks 7, 99. // *Būt ļoti spēcīgam, arī postošam (par parādībām dabā vai sabiedrībā); izpausties ļoti spēcīgi, ietekmīgi.* □ Sāka trakot negaiss: pērkons grandēja, iela šļakstēja, un notekas paloja. Eglons 2, 331. Ap ešelonu trakoja uguns, un apkārt kā melnas skudras kustējās .. zaldāti, laikam lūkodami atkabināt neskartos vagonus. Ezera 11, 25. .. plosīgas sērgas nebija retums. Sevišķi trakoja mēris, aizraudams kapā daudzus tūkstošus dzīvību. D kal 82, 200. Pāri visām sētām līka balti un zili ceriņi. Vasara trakoja visā savā krāšņumā. Kļava 1, 269.

trakots, -ais; s. -a, -ā; apst. **trakoti,** arī **trakot;** sar. **1.** *Ļoti spraigs, intensīvs; arī ļoti liels.* □ Tagad ceriņi bija sakuplojuši un ziedēja trakotās kupenās. Draugs **83, 3, 20.**

2. apst. *Ļoti, ārkārtīgi.* □ «Tu esi trakot norūpējies par savas reputācijas uzspodrināšanu,» teicu sev un iesmējos .. Ezera 5, 133. «Veči, vai nav ko uzpīpēt? Trakoti gribas uzvilkt dūmu.» Bels 1, 57. Meža Balodis bija trakoti pļāpīgs putns. Kaldupe 17, 141. .. Terēze ar nejēdzīgo parūku .. Trakoti jocīgi! Lit M 77, 13, 12.

traks, -ais; s. -a, -ā; apst. **traki. 1.** *Tāds, kas ir saslimis ar trakumsērgu (par dzīvniekiem).* □ Vesels vilks cilvēkam neuzbrūk, taču vilki saslimst ar trakumsērgu un to arī pārnēsā. Tādēļ ir gadījumi, kad traki vilki stipri sakoduši cilvēkus. Medn 41. Vasarās dažreiz uzklīduši traki suņi, nedod dievs, ja tādu ceļā satiksi .. Zigmonte 18, 94. Priekšmeti un lietas, kas bijušas saskarē ar traku dzīvnieku vai aptraipītas ar tā siekalām, jāsadedzina vai jādezinficē .. Ves 68, 12, 29. // sar. *Psihiski slims (par cilvēkiem); ārprātīgs, vājprātīgs.* □ «Un, kad viņš apprecējās [ar latvieti], tad radi .. pasludinājuši baronu par traku un ielikuši klīnikā ..» Zigmonte 9, 43. Kamēr Alda ir rijā, nav ko domāt tur iet. Trakā meita tad ņem rokās spriguli, šņāc un vaibstās .. Kaijaks 2, 17. Bēkons: Nepieminiet man Galileju un Kepleru, kungs! Tie vīri ir traki! Viņi apgalvo, ka zeme griežoties, lai gan mēs katru mirkli jūtam, ka tā stāv kā pienaglota. Zīverts 1, 124. Beidzot Osim bij diezgan: ar visiem tiem brīdinājumiem un pamācībām traks varēja palikt. Upīts 4, 401. // lietv. nozīmē: trakais, -ā, v.; trakā, -ās, s.; sar. *Psihiski slims cilvēks; ārprātīgais, vājprātīgais.* Trako krekls vēst. — *speciāls garš krekls ar pagarinātām piedurknēm psihiski slimu cilvēku kustību ierobežošanai.* Trako māja (arī nams) sar. — *psihiatriskā slimnīca.* □ Tiklīdz durvis paveras, Alda metas garām, acīs deg dīvainas naida un ārprāta ugunis. Trakā drāž ārā un prom. Kaijaks 2, 201. «Nedomā, ka Hitlers bija pilnīgs idiots. Īsti trakie pie stūres netiek. Viņš bija varaskārs briesmonis, bet ne jau gluži stulbs.» Dripe 10, 324. Karina: Nupat esmu beigusi trako kursus pie izglītības ministrijas. Esmu mācījusies, kā apieties ar plānprātiņiem, maniakiem, šizofrēniķiem, idiotiem. Zīverts 1, 414. Nožēlojami bezspēcīgs, trako kreklā sasaistīts, lielais vīrs guļ uz dīvāna. Gudriķe 1, 70. .. Kārlis vazājas pa ceļiem apkārt, uz trako māju jāved prom. Upīts 4, 154. .. uz lielceļa pastaigājoties bīstams vājprātīgais, kas izbēdzis no trako nama .. Ādamsons 2, 178. // pārn.; sar. *Tāds, kam (piemēram, pārdzīvojuma, situācijas ietekmē) uz laiku ir zudusi spēja saprātīgi, pareizi izturēties, rīkoties, domāt; tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Doma, ka Madis viņu kādreiz mīlējis, toziem Viktoriju padarīja traku, pildīja .. ar negantu spītu, ar cerību atrakt zem Mada dvēseles drupām vēl gruzdošas mīlas atliekas .. Mauliņš 4, 319. Sākumā tās vienpadsmit un pus [darba] stundas viņus bij trakus pataisījušas, bet pamazām prāti norimās, ar skaidru galvu apsverot izrādījās, ka tik ļauni nemaz vēl nebij. Upīts 9, 711. «Ko es varu darīt, mammu ... Inese pati man karas kaklā ... zvana uz redakciju ..» Un mamma laikam atbildēja ar nožēlu: «Tagad jau meitenes ir trakas ...» Brodele 17, 191. Edgars nezina, ko iesākt. Nāk virsū traka nervozitāte. Uztraukts viņš staigā pa dzīvokli .. Gulbis 3, 131.

2. *Tāds, kas izturas, rīkojas, runā ļoti skaļi, trokšņaini, arī strauji, neapvaldīti.* □ Bet Dīriķis bija velnišķīgi drošs un traks; viņš mācēja apvārdot arī citus, uzpurināt ar bravūrīgiem jokiem, zobgalībām, ar stipriem dzērieniem ... Kaijaks 5, 8. «Tu gan esi traks!» arī Oļa sāka smieties. «Ālējas kā tāds puika!» Sakse 7, 310. .. pēkšņi aprima pat paši trakākie pļāpas un skaļākie ņirgas .. Ezera 15, 145. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ .. vecajam Knābēnam uz vijoles spēlējot, iesākās traka deja, kurā meklēja tagad glābiņu no iekšējās kvēles, kas visus bij pārņēmusi. Virza 1, 127. Kaprālis sagatavojās trakākam bļāvienam šovakar. Pavēra jau muti. Lēmanis 18, 72. Tas ir tāds traks vecums. Līdz astoņpadsmit. Liesma 75, 5, 27. // *Ļoti pārdrošs, pārgalvīgs, arī vieglprātīgs.* □ Trakais braucējs parādās tik pēkšņi un tik ātri pašaujas garām, ka autoinspektors nepaspēj izkāpt, tikai izgrūž caur logu savu melnbalto zizli .. Svīre 3, 128. Kādas sievas bija pamanījušas, ka viens traks puika ir upē uz ledusgabala .. J Kalniņš 10, 360. Tikko pienākušie vīrieši laikam stāstīja agrākajiem par Brīviņu kunga trako braucienu .. Upīts 4, 265. .. uznāk traka vēlēšanās aplikt roku ap meitenes pleciem, noskūpstīt .. Lukjanskis 4, 46. // *Ļoti kustīgs, nepakļāvīgs, arī agresīvs (par dzīvniekiem); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Viņiem jau zēna gados tika dīdīt trakos stepju zirgus .. Grīns 2, 35. .. Zigis savaldīja trako, neiebraukto ķēvi. Dzene 8, 28.

3. sar. *Ļoti spraigs, intensīvs (piemēram, par darbību, norisi).* □ Nu sākās traka pļaušana. .. Viņš rāva tā, ka izkapts krāca vien un zāle šķīda pa visu cirtienu. Jaunsudrabiņš Va, 46. Pēc maza brītiņa pa Jelgavas ceļu trakā steigā aizdrāzās jātnieks, dzīdams zirgu gan piešiem, gan ar zobenu. Grīns 2, 159. .. viņa skrēja vēl trakāk, cik ātri paskriet vēl vispār jaudāja basām kājām un vēl pa nakts melnumu .. Ezera 14, 46. // *Par psihisku vai fizioloģisku stāvokli.*

□ Bija neremdināma, gluži vai nevaldāma interese par mūziku un traka vēlme tikai pieskarties, piedurt pirkstu klavierēm. Neatk Cīņa 90, 30, 3. Nāca prātā paša skolas gadi un tā laika trakā ēstgriba. Līdzko atgriezās mājās, tūliņ acis šaudīja pēc kaut kā ēdama. Kalnduva 5, 265. // *Ļoti iedarbīgs, ietekmīgs, arī pārsteidzošs (piemēram, par priekšmetiem, parādībām).* □ Izeju uz ielas [Indijā]. .. Trakās krāsās izkrāsotas mašīnas. Lit M 88, 9, 15. «Jā, bet ir jau gan redzētas vēl trakākas lietas. Velk i sarkanas zeķes..» J Liepiņš 1, 66. // *Ļoti spēcīgs, arī postošs (par parādībām dabā); tāds, kad ir ļoti spēcīgas, arī postošas parādības dabā (par laikposmu).* □ Janvāra vidū iestājās traks un kodīgs spelgonis. Acis sprāga no pieres, elpa sasala gaisā. Bels 6, 262. Un tad sāka gāzt.. Pāris minūtēs, kamēr turpinājās trakā gāze, viņa izlija tā, ka nepalika sausa ne vīlīte. Brodele 14, 42. Laiva tuvojās krācēm. Vēl brīdi — un viņi būs ierauti trakā virpulī, un laiva sašķīdīs pret radzēm. J Kalniņš 3, 19. Diena bija karsta kā pašā trakākajā jūlijā.. Zigmonte 16, 52.

4. apst.: sar. *Ļoti, ārkārtīgi.* □ Kristofers: Kāpēc jūs viņu te gaidāt? — Ķēniņš: Viņš liekas traki gudrs vīrs, taisni tāds, kā mums vajadzīgs. Zīverts 1, 413. Bet aiz upes aug baravikas. Tādas traki skaistas — brūnām cepurītēm. Liesma 75, 9, 10. Kad [zemnīcā] ienāk no āra, brīdi nevar pat saredzēt cilvēkus, kas tur iekšā: traki tumšs. Vanags 14, 190. Kazanova: Un tev tik traki gribas aizdot? — Auglotājs: Traki, jūsu žēlastība, pavisam traki! A Eglītis 1, 192. // *Parasti savienojumā ar «būt» formām apzīmē ļoti nevēlamu, arī bezjēdzīgu stāvokli.* □ Krauklis.. iesaucas: «Sieva, nu ir traki — pagalmā bruņoti vīri!» Fimbers 2, 66. Lūcijas laipnais vaigs ir bēdu izbalināts, un tomēr viņa vēl rauga uzsmaidīt.., lai pierādītu, ka nemaz nav tik traki, ka spēka viņai vēl diezgan... Zigmonte 10, 347. Bet vēl trakāk ir tad, ja turpat blakām sēž otrs makšķernieks, un tas velk laukā [zivis] citu pēc citas. A Grigulis 17, 20.

○ Kā traks, arī pēc traka, arī ka vai traks sar. — *ļoti, ārkārtīgi; arī ļoti spēcīgi, intensīvi.* □ Te cilvēks laužas uz traktora, grib strādāt kā traks.. Talcis 4, 40. Atkal rozes zied kā trakas.. Sirmbārdis 4, 112. Zuntenieki vīrieši.. tomēr nespēj apslēpt sajūsmu: velna milti, tas Noasa skuķis tak smuks pēc traka! Skujiņš 14, 31. Tad es nevaru nociesties. Tad es gribu nopeldēties, ka vai traks. Ezera 17, 128. Sniegs gāzās, ka vai traks. Pagalmā, strauji apsnigdama,.. stāvēja Džeraldīne. Ezera 18, 32. Ne traks sar. — *neparko.* □ Tika dauzīti vārtu stabi un pārliktnis, bet bumba vārtos negāja ne traks. Pad J 80, 112, 2. .. mamma sūdzas, ka plīts ne traka vairs nevelkot, visus dūmus sitot atpakaļ.. Ezera 13, 287. Par traku sar. — *tā, ka (stāvoklis, norise u. tml.) pārsniedz parasto, vēlamo intensitāti, ietekmīgumu.* □ Ilma pārrodas mājās noskaitusies.. «Tas nu vienreiz par traku! Jebkurai bezkaunībai ir savas robežas!» Ezera 1, 392. Padomi, lūgumi, rāšanās un strostēšana sen gāja dēla ausīm secen, bet ņemt aiz rokas pieaugušu cilvēku, lai vestu uz mājām, būtu mazliet par traku. Kļavis 1, 39. Būt trakam (uz ko) sar. — *būt ar ļoti spēcīgu tieksmi (uz ko).* □ ..Ane ir traka uz biskvītiem un konfektēm. M Zariņš 5, 109. «Tu biji samīlējies Marutā,» viņa izlaboja. «Tāpat kā citi. Jūs visi bijāt gluži traki uz Marutu.» Saulītis 13, 148. Kaut kas traks, arī vai traks sar. — *saka par ko ļoti iedarbīgu, ietekmīgu, arī pārsteidzošu.* □ Nurža: Desmit minūtēs laimēt no manis divdesmit latu! Kaut kas traks! Kā tas vispār varēja notikt? A Eglītis 1, 124. «Es vairs nesmēķēju,» Rolands tikko jaušami pasmaidīja. — «Vai traks!» Topiņš.. atdzīvojās. «Cik tad ilgi jau būs, kamēr nometi?» Saulītis 6, 81. «Eh...» viņš noelsās, apskāva viņu un noskūpstīja uz lūpām. Viņas mute atbildēja tā skūpstam, tas bija kaut kas traks. Lācis 15, 243. Traka (arī milzīga, milzu) nauda sar. — *ļoti liela naudas summa.* □ Dārgi tērpi, jauns mētelis, skaistas rotas lietas, ārzemju smaržas — viss maksāja traku naudu. Lācis VI, 328. Traka peļņa sar. — *ļoti liela peļņa.* □ Brīvkundze: Kad kuģis pienāks, kavalier Kazanova, arī jūs saņemsit daļu no trakās peļņas! A Eglītis 1, 210. ◇ Traks numurs sar. — *saka par ko negaidītu, ārkārtēju.*

traktāts, -a, v. **1.** *Zinātnisks apcerējums par kādu problēmu, jautājumu.* □ Sengrieķu zinātnē algebras idejām vistuvākais bija Diofanta traktāts «Aritmētika».. Strazdiņš 2, 293. Mūsu ēras I gadsimtā romietis Kornēlijs Celzs uzrakstīja traktātu par medicīnu un ķirurģiju. Tajā bija aprakstītas dažādas operācijas.. Visp ķir 10. No 1630. gada līdz 1633. gadam Dekarts strādā pie traktāta par pasauli. Sākuma nodaļās filozofs sludina uzskatu, ka ārējās pasaules priekšmeti ir līdzīgi jūtām, kuras tie izraisa. Briedis 1, 26.

2. *Starptautisks līgums.* □ Starptautisko līgumu apzīmēšanai tiek lietoti dažādi nosaukumi: pakts, traktāts, līgums, nolīgums, konvencija, statūti, vienošanās, deklarācija u. c. Fogels, Grīnbergs 1, 31.

traktējums, -a, v. *Kāda jautājuma, problēmas, jēdziena, fakta aplūkojums, iztirzājums no noteikta viedokļa.* □ Pasaulē ir ap 150 dažādu personības traktējumu, kas liecina par šī jēdziena izpratnes plašo diapazonu.. Zeile 1, 113. Lugas traktējumā uzsvērta tieši šī cilvēku saikne ar tautas dzīvi, tās pagātni, nākotni. Teātris 78, 22. ..[rakstnieces] stāsti prasa aktīvu lasītāja uztveri un nereti dod iemeslu dažādiem traktējumiem. Kritikas g 82, X, 77.

traktēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Aplūkot, iztirzāt (kādu jautājumu, problēmu, jēdzienu, faktu) no noteikta viedokļa.* □ ..viņš [režisors] R. Blaumaņa lugu traktē kā jautru rotaļu teatrāli ievirzītā gultnē. Cīņa 90, 47, 3. ..sociālisma pamatā ir sociālā taisnīguma ideja, kas šodien tiek traktēta (arī šī ideja evolucionē) kā sadale pēc padarītā darba, nodrošinot visiem (arī nestrādājošiem) cilvēka cienīgus dzīves apstākļus. Cīņa 89, 212, 2. Jūs

ļoti noplicināsit savu dzīvi, uzsvēra zinātnieks, ja traktēsit to tikai materiālā nozīmē. Pad J 82, 99, 1.

traktieris, -ra, v.; vēst. *Neliels restorāns, kafejnīca.* □ Tiem, kas nāca uz traktieri, Pumpura un viņa biedra grāmatu bode nemaz nebija prātā. Tikai stiklainām acīm un nedrošām kājām no traktiera projām dodamies, viņi reizēm grīļojās pie veikala skatloga .. J Kaln iņš 3, 248. Krišs brauca par smago ormani, Ģertrūde atrada darbu traktiera virtuvē. Gulbis 4, 22.

traktiernieks, -a, v.; **traktierniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; vēst. *Traktiera īpašnieks.* □ .. pilsētas valde traktierniekiem nodokli jau divas reizes paaugstinājusi. Upīts 18, 309.

traktoragregāts, -a, v. *Traktorvilkmes agregāts.* Stacionārs t. Mobils t. Vilces t. Aršanas t. Transporta t. □ Abpus ceļa graudaugu sējumi. Aiz uzkalna tīruma malā apstājies traktoragregāts. Cīņa 63, 121, 4.

traktorarkls, -a, v. *Traktorvilkmes arkls.* □ Tūlīt pļāvējiem sekoja organiskā mēslojuma kliedētāji un pēc tam traktorarkli. Cīņa 79, 229, 4.

traktorbūve, -es, s.; parasti vsk. *Mašīnbūves nozare, kas ietver traktoru, traktoru un kombainu motoru, agregātu, mezglu, detaļu un rezerves daļu ražošanu.* Traktorbūves uzņēmums.

traktorbūvētājs, -a, v.; **traktorbūvētāja,** -as, s. *Traktorbūves speciālists; cilvēks, kas strādā traktorbūvē.* □ Pēdējos gados konstruktori un traktorbūvētāji cenšas uzlabot arī traktorista darba apstākļus .. Pad J 71, 153, 2.

traktorceltnis, -ņa, v. *Traktoram pievienots celtnis.* □ Smagumus poligonā pārvieto traktorceltnis, kam kreisajā pusē pierīkota strēle un spēcīga vinča. Cīņa 84, 238, 1.

traktorgrābeklis, -ļa, v. *Traktorvilkmes grābeklis.* □ Ar traktorgrābekļu palīdzību sienu sagrābj garos vālos, gar kuriem brauc divi siena presētāji. Cīņa 63, 168, 1.

traktoriekrāvējs, -a, v. *Traktoram pievienots iekrāvējs.* □ .. konstruktori izveidojuši .. traktoriekrāvēju stiebrainai lopbarībai. Tas paredzēts skābbarības masas atdalīšanai no kaudzes vai salmu paņemšanai no stirpas, to sasmalcināšanai un iekraušanai .. transporta līdzekļos. Lauku Dzīve 77, 1, 10.

traktorists, -a, v.; **traktoriste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Traktora vadītājs.* □ Neatlaidīgi viņš sekoja traktorista kustībām, kurš rīkojās ar vadības svirām. Kad traktors nogriezās no ceļa un izbrauca uz lauka, tā gaita kļuva klusāka. Jansons 2, 72. «.. viņa vasarā strādāja par traktoristi, bet tagad ir kombaina vadītāja.» Kroma 3, 18. Traktorists transportēja zaļbarību no lauka uz 10 km attālo fermu. Lauku Avīze 90, 34, 7.

traktorkrāvējs, -a, v. *Traktoram pievienots krāvējs.*

traktormācība, -as, s.; parasti vsk. *Mācību priekšmets, kurā aplūko traktoru uzbūvi, darbību, izmantošanu.* □ .. zēni paspēj apgūt traktormācības kursu un iziet praksi, kamēr vēl mācās astoņgadīgajā skolā .. Hor 80, 1, 21. Pavasarī Medumu vidusskolas abiturienti kārto eksāmenus traktormācībā .. Pad J 80, 70, 1.

traktormiglotājs, -a, v. *Traktorvilkmes miglotājs.*

traktorpiekabe, -es, dsk. ģen. -bju, s. *Traktorvilkmes piekabe.* □ Vedam [sienu] ar milzīgām traktorpiekabēm — tās samazina zudumus transportējot. Cīņa 82, 112, 2.

traktorpļaujmašīna, -as, s. *Traktorvilkmes pļaujmašīna.* □ .. saimniecībā strādā deviņas traktorpļaujmašīnas un trīs zāles savācēji, kas apžāvēto masu vienlaikus arī sasmalcina un iepūš furgonā. Cīņa 71, 153, 1.

traktorragavas, -u, s.; tikai dsk. *Traktorvilkmes ragavas.* □ Nopļauto no tīruma līdz ceļam aizved ar traktorragavām. Cīņa 78, 209, 1.

traktorrūpnīca, -as, s. *Traktoru rūpnīca.* □ Harkovas traktorrūpnīca .. ir pasaulslavena ar saviem ražojumiem. Zv 59, 1, 17.

traktorrūpniecība, -as, s.; parasti vsk. *Traktorbūve.* □ Strauji [Latīņamerikā] auga traktorrūpniecība, melnā metalurģija, elektrotehnika. Rīgas B 84, 147, 6.

traktorrušinātājs, -a, v. *Traktorvilkmes rušinātājs.*

traktors, -a, v. *Pašgājēja mašīna, kas paredzēta piekabināmu vai uzkarināmu mašīnu pārvietošanai un stacionāru mašīnu darbināšanai.* Lauksaimniecības t. Rūpniecības t. Vispārīgas nozīmes t. Universāls t. Speciālais t. Treilēšanas t. Traktora pārgājība. Mašīnu un traktoru stacija vēst. — *liels valsts sociālistiskās lauksaimniecības uzņēmums, kas bija apgādāts ar lauksaimniecības mašīnām un uz līguma pamata veica kolhozu ražošanas tehnisko apkalpošanu.* □ Pēc gaitas iekārtas traktorus iedala riteņtraktoros un kāpurķēžu traktoros. TAM 12. Jā, traktoru viņš sameklējis. Parīt tas būšot klāt ar lielo pļavu arklu un šķīvju ecēšām. Dziļums 1, 197. Nākamajā pavasarī te [cirsmā] iesēja priedes. To darīja viens cilvēks ar īpašu, traktoram pierīkotu arkla sējmašīnu. Bels 6, 65.

traktorsējmašīna, -as, s. *Traktorvilkmes sējmašīna.*

traktorvilces, ģen., nelok. *Traktorvilkmes.* T. rušinātājs.

traktorvilkmes, ģen., nelok. *Tāds, ko ir paredzēts vilkt ar traktoru.* T. arkls. T. grābeklis. T. miglotājs. T. piekabe. T. ragavas. T. veltnis. □ Zāles pļaušanu var izdarīt vai nu ar parastajām zirgvilkmes zāles pļaujmašīnām, vai arī ar traktorvilkmes pļaujmašīnām. Tērauds 1, 274. Barības izdalei fermā izmanto traktorvilkmes barības izdalītāju. Cīņa 75, 33, 2.

trakts, -a, v. **1.** *Liels braucamais ceļš.* □ Kādreiz tieši tur, pie trakta, kas veda no Sanktpēterburgas uz Varšavu, apstājās tirgoņi, pasta trijjūgi un pasažieru diližansi. Cīņa 83, 221, 3. Pamira Lielais trakts izbūvēts pirms 42 gadiem, bet tā labiekārtošana diez vai kādreiz beigsies. Zv 83, 1, 21. No Abakanas uz Minusinsku braucam pa pirmšķirīgu automaģistrāli — Usinskas traktu. Zv 84, 2, 1.

2. *Ierīču, iekārtu u. tml. kopums (kā) pārvadīšanai, pārvietošanai.* Signālu pārraides t. Skaņu ierakstu t. Degvielas padeves t. Optis-

kais t. □ Par televīzijas pārraides traktu uzskatīsim signālnesēju vidi un iekārtas, kas atrodas posmā starp pārraides lampas izejas elektrodu un kineskopa modulatoru: pastiprinātājus, pārveidotājus, raidītāju, attēla konservācijas iekārtas (videomagnetofonus), arī elektromagnētisko viļņu lauku un tā tālāk. Tomariņš 1, 68. Kontrolaparāti .. mērīs temperatūru un spiedienu visos katla ūdens un tvaika traktos .. Zin T 66, 7, 12.

3. *Orgānu, veidojumu u. tml. kopums (organismā), pa kuru (kas) tiek pārvadīts.* □ Iedomāsimies gremošanas traktu: mutes dobums, rīkle, barības vads, kuņģis, tievās un resnās zarnas. Ves 66, 11, 31. Zīdainim kuņģa un zarnu trakts pilnīgi attīstās tikai pirmā dzīves gada laikā .. Ves 84, 3, 11. Jau migrācijas sākumā tie [nēģi] pārtrauc barošanos, zarnu trakts reducējas. Zin T 79, 1, 21.

4. vēst. *Apriņķis (Latvijā 17. un 18. gadsimtā).*

trakulība, -as, s. *Vispārināta īpašība → t r a k u l ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme; arī trakulīga izturēšanās, rīcība.* □ «Negribētos tur tā prūšu junkura trakulībai lāgā padoties.» K Zariņš 1, 54. Viļņa jautrība un dzīvespriekā mirdzošās acis noņēma dusmas, kamēr viņa mežonīgā trakulība no jauna saniknoja. Mauliņš 6, 111. Ar brāli Viļumu arī grūti saprasties, tam vienmēr vējš dzīvo pa galvu un prātā visādas trakulības. Puika vēl. Grīns 2, 90. Ap pusnakti dažas meitenes aizgāja uz mājām, bet pārējie sāka nodoties trakulībām, jo nu beidzot bija iedarbojies punša pudeļu saturs .. Sk Ģ 84, 5, 30.

trakulīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trakulīgi.** *Pārdrošs, pārgalvīgs, arī vieglprātīgs (par cilvēkiem); arī pārāk skaļš, straujš.* □ Ar brašu dziesmu, ar vēja brāzmu atrauj maltuves durvis trakulīgais Eduarda Smiļģa Uldis. Dzene 3, 59. Brāļi bija zināmi kā trakulīgi jātnieki .. Bels 6, 58. .. strēlnieki ir drūmi nopietni. Šķiet, šie puiši nekad nav bijuši trakulīgi joku plēsēji, nav dziedājuši nerātnas, pārgalvīgas dziesmas. Niedre 14, 39. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Viņa sejai tā piestāv šī bērnišķīgā, pārgalvīgā un trakulīgā izteiksme. Jauns. Vesels. Indrāne 6, 245. Trakulīgā enerģija lēnām pārtapusi cienījamā nosvērtībā .. Lapsa 6, 7. Man gribējās sākt trakulīgi griezties [dejā], bet viņš mani vadīja lēnā angļu valša taktī. Zālīte 5, 190. // *Ļoti kustīgs, nepakļāvīgs, arī agresīvs (par dzīvniekiem); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Aptinis pakulu saiti ap roku, viņš valda trakulīgo teli .. Indrāne 7, 203. Četros trakulīgās raibaļas joņojot uz laidaru no nakts ganībām. Pagalmā esot jāsagaida, lai nepašaujoties garām durvīm. Zv 83, 22, 8. Tās [zivis] ar lielajām, platajām mugurām ir sapali. Mazās, ātrās, trakulīgās ir raudiņas. Zunde 2, 36. // pārn. *Ļoti spēcīgs, arī postošs (par parādībām dabā).* □ Marokas rajonā šo trakulīgo viesuļvētru vietējie iedzīvotāji nosaukuši par «dejojošo džinu». Grīva 8, 144. .. līdzās visu laiku šalc trakulīgā upe, kas salauž un aiznes tiltus un laipas .. Zv 57, 22, 13.

trakulīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r a k u l ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme; trakulība.* Zēna t. Zirgu t.

trakulis, -ļa, v.; **trakule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Trakulīgs cilvēks.* □ Tas bija lielais, garais trakulis Jūlijs, kas dzīvi dzīvoja kā spēlēdamies .. Kaijaks 4, 12. Mans kaimiņš bijis trakulis. Stalts. Kauslīgs. Plati pleci. Redz skuķus — uguns pakulās! Sirmbārdis 3, 94. // *Trakulīgs dzīvnieks.* □ .. Maksis [zirgs] nepavisam nebija no trakuļiem. Sīku riksīti tas palaida tikai pa līdzenu un cietu ceļu. Bet pret kalnu kāpa lēni un apdomīgi. Vāczemnieks 1, 10. // pārn. *Ļoti spēcīga, arī postoša parādība dabā.* □ Sacēlās trakuļi viļņi. Aplauza krastmalas meldrus .. Avotiņa 1, 79.

trakums, -a, v.; sar. **1.** *Ļoti spraigs, intensīvs psihisks stāvoklis; arī psihisks stāvoklis, kam ir raksturīgs saprātīguma zudums.* □ Ilgi aizturētais naida trakums prasīja piepildījuma, aktīva fiziska atraisījuma. Lācis 15, 405. Tad nepārvarams dusmu trakums piecēla viņu kājās. Upīts 18, 203. Vecis rūgto ne mutē neņem. Bija jau nodzēries līdz trakumam. Tik tikko dabūja uz pekām. Dinere 10, 97.

2. *Pārdroša, pārgalvīga, arī vieglprātīga izturēšanās, rīcība.* □ Māte: Kas tur nu daudz ko redzēt? Iet [Krustiņam] kā daždien jaunības trakumā .. . Lai jel papriecājas .. Kad pienāks laiks, aprims bez visas rāšanās. Blaumanis 6, 284. Lielais jūrasbraukšanas trakums, kas gadu desmitiem zunteniekus bija reibinājis ar veiksminieku neprātu .. , pēdējo elpu aprāva strauji. Skujiņš 14, 88.

3. *Nepārdomāta, arī bezjēdzīga izturēšanās, rīcība.* □ .. «Paļaušu vēl rokām vaļu, izstrādāšu kādu trakumu, pārkaitināšu viņu tā, ka nekas vairs nebūs glābjams .. » Kaijaks 5, 31. .. zēni raizējušies par viņu, daudz prātojuši un aizprātojušies līdz visādiem trakumiem. Dripe 8, 94.

4. parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r a k s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. straujais virsleitnants atjēdzies slauka sviedrus no pieres .. un acīs tam vēl liesmo kaujas trakuma guns. Grīns 1, 397. Stāsta, ka vēju stabulēs šovakar Esot jau pierimis meteņu trakums .. Kaldupe 16, 107.

○◇ Izspēlēt (kādu) trakumu (arī triku, biežāk joku) — *radīt negaidītus (parasti sliktākus) apstākļus, nosacījumus u. tml.; izdarīt negaidītu pavērsienu.* □ .. viendien gan Pālēns izspēlējis trakumu: iegājis dārzā, kur izžauta mācītāja veļa, un sagriezis ar nazi lupatlēveros. Austriņš 1, 267.

trakumsērga, -as, s.; parasti vsk. *Cilvēku un dzīvnieku akūta infekcijas slimība, kurai raksturīgi centrālās nervu sistēmas darbības traucējumi.* □ Trakumsērga ir infekcijas slimība, ar ko slimo dzīvnieki un cilvēki. Inficēšanās notiek, ja slimais dzīvnieks iekož .. Rīgas B 83, 213, 5. No dzīvniekiem ar trakumsērgu slimo galvenokārt suņi, kaķi, vilki, lapsas, jenotsuņi, mājlopi. Ves 80, 5, 30. .. atbilde dziļdomīgi vēstīja, ka izmeklēšanas rezultāti pieļauj trakumsērgas varbūtību, kaut drošа pārliecība par

minēto nav radusies un iespējams, ka suns miris arī ar kādu citu kaiti. Dripe 10, 152.

trakumzāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; reti. *Augs, kas uzbudina nervu sistēmu.* □ Es saplūcu driģenes veselu klēpi un .. iemetos pirtī. .. Nolieku savu trakumzāļu nešļavu un lasos no pirts laukā. Andersone 1, 21.

trāķieši, -u, v.; **trāķietis,** -ša, v.; **trāķiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. **1.** dsk., v. *Indoeiropiešu cilšu grupa, kas senatnē dzīvoja Trāķijā, Balkānu pussalas ziemeļaustrumu daļā un Mazāzijas ziemeļrietumu daļā.* Trāķiešu valoda.

2. arī vsk. *Šo cilšu piederīgais.* □ Gladiatoru cietumā .. dzīvoja visdažādāko tautību pārstāvji: trāķieši, sīrieši, maķedonieši .. Skujiņš 7, 147. Aiz uzkalna otrā pusē atskanēja tuvojošos balsis. Izbaiļu lēkmē abi trāķieši metās bēgt .. Upīts 18, 263.

tralējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *t r a l ē t (1); tralējot iegūtais (kā) daudzums.* □ Kapteinis un stūrmaņi sāk kāst sēkli ar metodisku neatlaidību — piecos no rīta pirmais tralējums, astoņos vai deviņos vakarā — pēdējais. Lapsa 1, 49. Sešas, astoņas, pat desmit tonnu siļķu vīri te cēluši vienā tralējumā .. Līvs 3, 84. Tralējumā ir pāri par četrām tonnām siļķu un skumbriju. Lapsa 1, 40.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t r a l ē t (2).* Mīnu t.

traleris, -ra, v. **1.** *Neliels kuģis zivju zvejai ar trali (1).* □ Baltijas jūrā zvejo vidējas .. un mazas jaudas zvejas traleri un kuteri. Ģeogr 376. Trali jūrā iesviež ar rokām. Divas stundas traleris to velk vajadzīgajā virzienā, pēc tam ar motorvinču pievelk pie borta un ar celtni izceļ uz klāja. Grīva 5, 93. Tas bija piekrastes traleris ar divpadsmit cilvēku apkalpi — meklēdami zivis, zvejnieki nomaldījušies no kursa .. Lapsa 3, 30.

2. *Karakuģis ar mazu iegrimi jūras mīnu atklāšanai un iznīcināšanai.* Mīnu t.

tralēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Zvejot ar trali (1); pētīt, meklēt ar trali.* □ Bušs ar savu kuteri atradās jūrā, tralēja mencas. Talcis 7, 189. Tagad Ziemeļjūrā siļķes tralē jau desmitiem mūsu kuģu .. Grīva 5, 107. // intrans. □ Zvejas kuģi tralē galvenokārt līdz 600—700 metru dziļumā. Ģeogr 376. Kuģi .. devās jūrā, tralēja .., bet atgriezās krastā ar niecīgiem lomiem .. Talcis 8, 130. Tā tralēt, lai neplēstu traļus, Ješka nemācēja, lai kā gribēja. Nebija viņam zvejnieka ķēriena. Avotiņa, Slisers 1, 142.

2. *Atklāt un iznīcināt (jūras mīnas) ar trali (2).*

tralis, -ļa, v. **1.** *Zvejas rīks — maisveida tīkls, ko trosēs velk viens vai divi kuģi, laivas.* Dvīņu tralis — *tralis, ko velk divi kuģi, laivas.* □ Tagad viņi velk laukā trali, trose tinas lēni lēni, un traļa meistars sasprindzināti raugās, kur no dzelmes drīz jāceļas traļa durvīm. Zigmonte 2, 280. Juhans līknāja klājā pār izstieptu traļa tīklu. Līvs 3, 47. Tralis zvejniekiem pasaulē pazīstams veselu gadsimtu, bet mencas pie mums sāka tralēt .. tikai pirms trim četriem gadiem ... Talcis 8, 87. .. Krišs .. līknāja ap paša konstruētu dvīņu trali, laiku pa laikam atšķirdams kādu grāmatu un tur vēl šo to papētīdams. Avotiņa, Slisers 1, 202. // *Šādam zvejas rīkam līdzīga ierīce ūdenstilpes reljefa, floras un faunas pētīšanai, kā arī zemūdens šķēršļu atklāšanai un izcelšanai ūdens virspusē.* Dziļuma t.

2. *Ierīce jūras mīnu atklāšanai un iznīcināšanai.* Mīnu t.

trallas, -u, vsk. tralla, -as, s.; arī **traļļi,** -u, vsk. trallis, -ļļa, v.; reti. *Nepārtrauktu skaņu kopums* → *t r a l l i n ā t.* □ Varētu .. iebilst pret viņas [bārenītes Marutas] nebēdnīgajām koloratūras trallām, ja viņai līdzās neatrastos dižīgā, mietpilsoniskā Ieva .. Kar 58, 9, 147.

trallāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. *Trallināt.* □ Kad es biju jauna meita, Trallādama vien staigāju .. LD 64.

trallināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans. *Dziedot radīt dzidras skaņas, parasti, atkārtojot zilbes «tra», «la», arī jautri dziedāt.* □ .. viņš bija aizmirsis dziesmas meldiju un vārdus, tāpēc tikai trallināja .. Grīva 9, 122. Spējā prieka uzvilnījumā ņēmās lēkāt pa virtuvi un trallināja, ar āmuru un ķelli izmanīgi piesizdams takti. PL Siev 79, 1, 18. Trallinādams gāju pa ielu, kaut arī meldiņu droši vien vilku nepareizi. A Auziņš 1, 16. // trans. □ Netālu no mājiņas ganīja lielo māju gans un trallināja «Dažu skaistu ziedu ...» Jaunsudrabiņš 8, 129. // pārn. *Skanīgi dziedāt (par putniem).* □ Putni trallināja kā neprātīgi .. Sakse 7, 16. Putni ņemas kā neprātīgi pa bērziem — vesels orķestris tur svilpo, trallina un čirkstina. Brodele 14, 88. .. dūmakainajās debesīs trallināja neredzams cīrulis. Līvs 2, 184.

traļļi. *Sk.* t r a l l a s.

traļmeistars, -a, v. *Zvejas kuģa komandas loceklis, kas vada zveju ar trali (1).* □ Nozvejas meistars jeb, kā viņu parasti sauc, traļmeistars ceļ ārā no tilpnēm sapresējušos linumus un auklu rituļus. Lapsa 1, 16. Kad virs ūdens parādījās āmis, traļmeistars bija īpaši uztraucies un, protams, pamatoti uztraucies. Talcis 7, 194.

tramdīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tramdīgi;** pareti. *Tāds, kas izraisa satraukumu, nemieru.* □ Uzglūnēja tramdīga nojausma, ka dzīve var atspēlēties ar to pašu, kas novēlēts literārajiem tēliem. Lit M 83, 30, 12.

tramdīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Vairākkārt likt, pavēlēt (parasti stingri, noteikti, arī nelaipni) darboties, rīkoties, ko veikt.* □ Direktora dzīves biedre Ināra, arī skolas audzinātāja, stāsta leģendu par Naukšēnu muižas grāfu fon Groti. Bijis velnišķīgi bargs, skops un nepieejams tēvainis. Dzinis un tramdījis kalpus bez žēlastības. Rūja 3, 98. Leonta: Ja darba lietai vajadzīgs, viņš cilvēkus tramda pat svētdienā, vienalga, padotais vai priekšnieks. Putniņš 1, 280. Kultūras nodaļas tramda kultorgus: lieciet, lieciet viņiem dziedāt korī! Ziedonis 9, 192. pārn. Komandas nikno lamu tramdīts, Lakstīgala vāca no galdiem tukšos brokasta traukus. Līvs 3, 87. // *Vairākkārt likt, pavēlēt pārtraukt (kādu stāvokli) un doties*

(kur, ārā no kurienes u. tml.). □ Tagad tādus jaunus puišus tramda uz leģionu. Lāms 6, 65. Otrs [iebrucējs] pa to laiku jau tramdīja Klāvu ārā no gultas. Jansons 6, 354. // *Ar savu izturēšanos, rīcību, runu vairākkārt traucēt, neļaut mierīgi dzīvot, darboties.* □ Astoņus līdz desmit gadus veci puišeļi ar mopēdiem braukāja katru dienu: gan tramdīdami gājējus pa ietvi, gan maisoties mašīnām pa vidu. Zv 85, 13, 14. . . Meikulis aiz noslēgtajām durvīm jūtas kā miera ostā. Neviens netramda, neviens nekā nejautā. Dripe 3, 133. Irme: Kāds svešs vīrs tramda mūsu ļaudis, kas viņu negrib ielaist. Zīverts 1, 232. pārn. . . ir drūma rudens diena. Vējš tramda kokus un rauj tiem nost lapas. Jansons 5, 27. // *Trenkāt, arī biedēt, vajāt (dzīvnieku).* □ Skat, atkal tā velna Ziedaļa ielēkusi auzās! Nu kā netramdīsi tādu! Salenieks 7, 20. Rudzīšu bullēnu tramdīt? Uz avena jāt? Tur tu esi varonis! Ezera 17, 152. Bet laba guļa Ciekurgrauzim [vāverei] šonakt neiznāca. Sapņos viņam likās, ka pūce to visu laiku tramda: viņš bēg . . un nevar pabēgt . . Birznieks-Upītis IV, 38. // pārn. *Izraisīt satraukumu, nemieru, pārņemt (par domām, negatīvu psihisku stāvokli u. tml.).* □ Spurainas, negludas domas tramda vecā vīra prātu . . . Rīgas B 73, 120, 4. Ļaunu nojautu un aizdomu tramdīts, Kārļa Sebra Filips klejoja pa pils melno tumsu . . Dzene 1, 96. Nemiers tramdīja šos cilvēkus. Trauksmīgi tie atskatījās uz pilsētu, kura gulēja draudošā klusumā. Kadiķis-Groznijs 1, 202.

tramība, -as, s.; parasti vsk. *Tramīgums.* □ Vienu mirkli viņi abi tā viens uz otru lūkojās — mazulis ar neslēptām aizdomām, vērīgā tramībā . . Skujiņš 14, 17.

tramīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tramīgi.** *Tāds, kam ir raksturīga ļoti piesardzīga izturēšanās, tāds, kas viegli satrūkstas, izbīstas (par dzīvniekiem).* T. zirgs. □ Staltbrieži ir visuzmanīgākie un tramīgākie no mūsu mežu iemītniekiem, apveltīti ar vislabāko dzirdi, redzi un ožu. Tāpēc šos skaistos, graciozos dzīvniekus sastapt mežā dienas laikā gadās ļoti reti . . Zv 82, 18, 15. Pupuķi rosījās ap nesen apraktu ābeli. Edmunds tuvojās tiem aizvien vairāk. Taču tramīgie, parasti tik viegli izbiedējamie putni nezin kāpēc šoreiz nebēga. Ezera 15, 73. Pēkšņi govis kļūst tramīgas, saceļ ragus pret debesīm kā brieži, dīvaini ošņā gaisu. Vējāns 5, 236. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Ne tik viegli pielabinājos zirgam, tas tramīgi sprausloja, kad vedu atpakaļ pagalmā. Lāms 7, 282. // *Tāds, kas bieži izjūt nedrošību, bailes, arī nemieru (par cilvēkiem).* □ Nu jā, pārāk tramīgam būt — maz prieka. Mani jau vecmāmuļa ir mācījusi: bailīga saimniece nekad neizceps lāga maizi. Salenieks 7, 395. . . uz brīdi iemigu, bet jo drīz pamodos. Kaut kas mani darīja tramīgu. Tūlīt arī sapratu: mani uztraucis klusums. Lapsa 6, 112. Vectēvam gan bija tuvinieki dzimtajā pagastā, un, kad vasarā nāca, viņš kļuva tāds kā tramīgs. Vasaru viņam gribējās uz savu dzimto pusi, tad viņš brauca uz turieni. Zigmonte 18, 81. // *Tāds, kurā izpaužas nedrošība, bailes, arī nemiers.* T. skatiens. □ Lielākas un pavisam sīkas nelaimes tuvākā un tālākā apkaimē pinās arvien pieaugošā slīdošā virknē, biedēdamas ar tumšu nojaudu un nelabām, tramīgām gaidām . . . Upīts 9, 392. Nobijos gan, pat piere slapja. . . Es sevi baru, es sevi drošinu, taču pēc brītiņa atkal tramīgi atskatos, sadzirdējusi zaglīgus soļus. Ezera 6, 39. Smaka sūcas cauri sienām un griestiem. Cilvēki pa visu Viršukori tramīgi rausta degunus: kas to purvu svilina? Indrāne 10, 189. // pārn. *Tāds, kad noris kas satraucošs (par laikposmu); tāds, kas izraisa nedrošību, satraukumu (piemēram, par parādībām dabā, vidi).* □ Kāda tramīga nakts! Zem mēness slīpajiem stariem Slēpj tumsu valgs dumbra kakts. Goba 4, 125. Tāds savāds miers, tāds nemierīgs . . . Gaisā klusums tramīgs. Priedītē iekāries mēness līks, Tā kā izļodzīts, tā kā samīts. Lisovska 3, 115. // pārn. *Kustīgs, parasti ar mainīgu virzienu, ātrumu (piemēram, par ēnām, ūdeņiem).* □ Viņu piedzimšanu Sargās pusnakts tramīgās ēnas . . Ļūdēns 3, 36. Šoreiz jūra bija tramīga. Talcis 8, 119.

○ Tramīgs miegs — *nedziļš, saraustīts miegs.* □ Vecuriju Grīslim bija tramīgs miegs. Viņš dzirdēja, ka krūmos aizlūst kāds sauss zars, un pietrūkās sēdus. Sakse 2, 50. Klaucānam miegs tramīgs, arī tagad naktī viņš jūtas atbildīgs par citu drošību, taču tais īsajos brīžos, kad iesnaužas, paspēj atpūsties. Zigmonte 10, 387.

tramīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r a m ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Par vilka esamību mežā liecina . . visu meža iemītnieku neparastais tramīgums, kas vērojams, pat viņiem barojoties: tie pastāvīgi ausās un uzmana apkārtni. A Kalniņš 1, 18. . . nočīkstēja durvis, kad tur [kūtī] iegāja sievietes. Tās slauca govis, pļāpāja, rāja lopiņus par tramīgumu un klusi dziedāja. Mauliņš 2, 16. Jātniekos pavīda tramīgums, viņi savilka pavadas. Purs 11, 145. Viņš bij jau krietni iereibis, bet tomēr tāds kā tramīgums izmanāms viņa valodā un visās kustībās. Upīts 18, 309.

tramplīnlēcējs, -a, v.; **tramplīnlēcēja,** -as, s. *Sportists, kas specializējies lēkšanā no tramplīna; tramplīna lēcējs.* □ Superātrā trase ir ideāli taisna, nogāzes stāvums pakāpeniski pieaug un sasniedz 45 grādus. Šāda trase daļēji atgādina tramplīnlēcēju piezemēšanās kalnu. Pad J 83, 240, 3.

tramplīnlēkšana, -as, s.; parasti vsk. *Sporta veids — lēkšana no tramplīna (slēpošanā, ūdensslēpošanā).* □ Uzskatīta par Skandināvijas valstu hegemoniju, tramplīnlēkšana tik tiešām daudzus jo daudzus gadus pasaules čempionu laurus nesa norvēģiem un somiem. Sports 79, 12, 3.

tramplīns, -a, v. *Sporta būve, ierīce sportista lēciena tāluma, augstuma un ilguma palielināšanai (piemēram, slēpošanā, ūdensslēpošanā, daiļlēkšanā).* Tramplīna lēcējs — *sportists, kas specializējies lēkšanā no tramplīna.* □ Lielais peldbaseins, kura garums ir 25 m un platums 14 m, izgatavots no dzelzsbetona. Zem daiļlēkšanas torņa tramplīniem tas sa-

sniedz maksimālo dziļumu — 4,9 m. Zin T 62, 11, 22. sal. Vīrietim tā dīvaini bija sasukāti garie mati — priekšā tie veidoja tādu kā tramplīnu .. Vilks 2, 54. // pārn. *Pamats, arī sākums (kā) tālākai attīstībai, darbībai.* □ Gadās arī .., ka sekmīgs veikums, mākslinieka panākums — lai neliels, bet tāds, kas varētu kļūt par tramplīnu talanta uzplaukumam, — paiet nemanīts, neatzīmēts .. Bērce 6, 112. Vieni celtnieku profesiju izvēlējušies uz visu mūžu, citi jaunceltni uzskata tikai par sava veida tramplīnu vai dzīves universitāti. Zv 73, 1, 1.

tramps, -a, v.; jūrn. *Kuģis, kam nav noteikta, regulāra maršruta un ko izmanto kravu pārvadāšanai pēc vajadzības.* □ «Arni, vai tu vēl atceries «Alūksni», piectūkstoš kravas tonnu lielo trampu, kuru Rīgas rēderi bija pa vecam nopirkuši no angļiem?» Lācis 15, 144.

trams, -a, v.; sar. *Tramvajs.* □ .. Krusts kāpj tramā un brauc. Lubējs 3, 48. Tramā tāda burznoņa [burzma], ka dārgais vīstoklis jāslej augstu virs galvas .. Lubējs 3, 276.

tramšķēt, parasti 3. pers., tramšķ, pag. tramšķēja, retāk **tramšēt,** parasti 3. pers., tramš, pag. tramšēja; intrans.; pareti. *Trinkšķēt.*

tramšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **tramšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. *Trinkšķināt.* □ .. namelim .. logi bij gaiši. Iekšā kāds tramšķināja balalaiku. Upīts VII, 518. Osips tramšķināja cimboli. ME IV, 222. // intrans. □ Kā viņš māk tramšināt! ME IV, 222. pārn. .. Pagātne tāļa kā kokle dūc, zeltaini tramšķinot, tevī .. Sudrabkalns 11, 55.

tramvajlīnija, -as, s. *Tramvaja līnija.* Tramvajlīniju tīkls.

tramvajnieks, -a, v.; **tramvajniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Tramvaja transporta darbinieks, parasti tramvaja vadītājs.* □ Tramvajnieki zaļi un dzelzceļnieki sarkani kantētām [apmalotām] uniformām. Upīts 18, 81. Mēs, vecie tramvajnieki, lepojamies ar savu māku. Vaidars 1, 26.

tramvajs, -a, v. *Pilsētas pasažieru (retāk kravas) transporta veids, kurā izmanto vagonus (aptuveni 80 pasažieriem), kas rit pa ielās (retāk zem ielām) izbūvētiem sliežu ceļiem; šādā transporta veidā izmantojamais transportlīdzeklis.* Ātrgaitas t. Tramvaja satiksme. Tramvaja līnija. Tramvaja vagons. Tramvaja piestātne. Tramvaja vadītājs. Tramvaja konduktors. Zirgu tramvajs — *zirgvilkmes tramvajs.* Tramvaja karte (arī kartīte) sar. — *mēnešbiļete braukšanai tramvajā.* Upes (arī upju) tramvajs — *neliels kuģis pasažieru pārvadāšanai (parasti pa upēm, ezeriem) nelielos attālumos.* Gaisa tramvajs — *funikulieris.* □ Asistents: Es apsolos gaidīt tevi lejā pie tramvaja pieturas. Zīverts 1, 384. Tramvaja naudu taupīdama, Agnese gāja uz Sarkandaugavu kājām. Sakse 6, 30. Rolands ielēca pustukšā vagonā, šūpodamies, dārdēdams, zvanu šķindinādams, tramvajs drāzās uz priekšu. Jansons 4, 395. Svētdienas rīta agrumā Rīga šķita pavisam izmirusi, tramvajā viņi varēja pat atsēsties un aizbraukt uz Šmerli ar visām ērtībām. Saulītis 12, 110. .. pirms 80 gadiem, 23. jūlijā, Rīgā pa Aleksandra ielu sāka kursēt pirmais elektriskais tramvajs. Tā priekštecis, zirgu tramvajs, rīdziniekus sāka vizināt krietni agrāk — 1882. gada 23. augustā .. Zv 81, 14, 25. .. no viena krasta uz otru šķeļ spēcīgu vilni slaidi pasažieru kuģi. «Lūk, upes tramvajs.» Vanags 3, 156. Bet vasarā upju tramvajs kūrorta ciemiņus vizina uz gleznaino, teiksmaino Ļišķavu ... Ves 77, 11, 14.

tramvajvagons, -a, v. *Tramvaja vagons.* □ Aleksandrs Čaks kādā dzejolī tramvaju nosaucis par lielo pilsētas biti. Neatraudamās no zemes, augu dienu šī bite — tramvajvagons — trauc riņķiem vien. Pad J 83, 134, 1.

trankšķēt, parasti 3. pers., trankšķ, pag. trankšķēja, retāk **trankšēt,** parasti 3. pers., trankš, pag. trankšēja; intrans.; pareti. *Trinkšķēt.* □ Klavieres sāka trankšēt ar joni. Sprēgājošas skaņas lēkāja gar sienām un griestiem .. Upīts VII, 447.

trankšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **trankšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. *Trinkšķināt.*

trankvilizators, -a, v.; med. *Nomierinošs ārstniecības līdzeklis.* □ Trankvilizatoru iedarbības rezultātā samazinās emocionālā spriedze, trauksmes sajūta, bailes, normalizējas .. nervu sistēmas darbība, uzlabojas miegs. Ves 86, 1, 23. Pats vienkāršākais ir aktīvais uzbrukums [bezmiegam] — vakarā ieņemam miegazāles vai trankvilizatorus, kas «nomierina» smadzeņu zemgarozu. PL Siev 85, 1, 22.

trans, -a, v. *Bišu saimē — tēviņš, kura funkcija ir apaugļot bišu māti.* □ Bitēm .. no neapaugļotajām olšūnām attīstās trani, bet no apaugļotajām — darba bites un bišu mātes (tās tiek speciāli barotas). Biol r 44. Tranu peru parādīšanās liecina par novirzēm mātes kvalitātē. Lauku Dzīve 90, 2, 22. Tranam lidojot ir cita skaņa nekā darba bites lidojumam .. Zv 64, 1, 27. pārn. .. Un manas ausis aizrūc Tavu domu trans .. Vācietis 5, 95. // pārn. *Liekēdis.* □ Ļoti aizvainots tas [galdnieka zellis] sirdās par kungiem: «Taisnība vien ir jaunstrāvniekiem! Kungi — trani, liekēži! Asinssviedru sūcēji ...» Sēlis 4a, 23.

trāns, -a, v.; parasti vsk. *Taukviela, ko iegūst no zivīm, apaļmutēm un jūras zīdītājdzīvniekiem.* Zivju t. Vaļu t. □ .. viņa ienesa virtuvē trāna un deguta pudeles un, ielējusi ziedi kādā lēzenā traukā, nozieda Jēča zābakus gluži melnus. Dziļums 1, 393. Domāju par ūdensrožu ziediem, par baznīcas zvana dziesmu skaidros vēsaras rītos un par nēģu cepļa īpatnējo trāna smaržu .. Lāms 1, 15. .. delfīnus medīt pirmo reizi aizliedza Normandijā; Baltijā medības pārtrauca 1892. gadā sakarā ar trāna cenu krišanos. D kal 75, 239. sal. .. ieliņa tīta Miglā smagā un brūnā kā trāns .. Čaks 5, 93.

transakcija, -as, s. *Sarunas, arī vienošanās (ekonomikā, politikā); plašs (parasti finansiāls) darījums.*

transaktinoīdi, -u, vsk. transaktinoīds, -a, v.; ķīm. *Ķīmiskie elementi, kuri ķīmisko elementu periodiskajā sistēmā atrodas aiz aktinoīdiem un kuru kārtas numurs ir lielāks par 103.*

transarktisks, -ais; s. -a, -ā. *Saistīts ar arktisko apgabalu šķērsošanu, tai raksturīgs.* Transarktiska ekspedīcija. □ Faktu, ka Taimiras flora ir līdzīga Kanādas arhipelāga florai, pazīstamais biologs A. Tolmačevs izskaidro ar transarktisku tiltu, kas pastāvējis senatnē. .. augi no viena plašā polārā apgabala uz otru migrējuši pāri šim tiltam. Zin T 66, 12, 9.

transatlantisks, -ais; s. -a, -ā. *Saistīts ar Atlantijas okeāna šķērsošanu, tai raksturīgs.* □ Esam netālu no Ņujorkas — Eiropas kuģu ceļa. Garām .. laiku pa laikam aizslīd .. transatlantiskie pasažieru kuģi desmit stāvu mājas augstumā. Lapsa 1, 68. 1976. gadā «Tovariščˇ» [jahta] divos transatlantisko sacensību posmos ieņēma pirmās vietas. Zv 83, 24, 18.

transcendence, -es, s.; parasti vsk. **1.** filoz. *Vispārināta īpašība → transcendentāls, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Tauriņš ir iemīļots dzejnieces tēls, jo tieši tajā viņai vislabāk izdodas mākslinieciski iemiesot domu par transcendenci, kura atklājoties ikvienā tveramā objektā. Kar 85, 9, 131.

2. mat. *Vispārināta īpašība → transcendents (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Funkcijas t.

transcendentālisms, -a, v.; parasti vsk. *Filozofijas un literatūras virziens (19. gadsimta vidū Amerikas Savienotajās Valstīs), kam raksturīga vēršanās pret sensuālismu, transcendentālās esamības atzīšana, cilvēku līdztiesības pamatu meklējumi.*

transcendentālists, -a, v.; **transcendentāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Transcendentālisma piekritējs.*

transcendentāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **transcendentāli;** filoz. *Tāds, kas eksistē ārpus sajūtu, apziņas, pieredzes jomas, aiz galīgās, empīriskās pasaules robežām.* □ Laiks [Kanta filozofijā] nav ar jutekļiem uztverams, jo tas ir tikai secība, kādā mēs uztveram sajūtas .. Tāpēc arī priekšstatu par laiku nevar gūt no pieredzes, bet .. tas ir apriora un transcendentāla vērošanas forma .. Karpovics 1, 31. Un tad viņš pasmaida: «Cilvēka laime ir transcendentāla.» Tā domāja šis cilvēks par laimi, dzīves nomākts un laimes atstumts. Kurcijs 2, 98.

transcendents, -ais; s. -a, -ā; apst. **transcendenti. 1.** mat. *Tāds, kas nav algebrisks, sanumurējams, arī racionāls.* Transcendenta funkcija — *kompleksā mainīgā analītiska funkcija, kuras vērtības aprēķināšanā bez algebriskas operācijas jāizdara arī kāda robežpāreja.* Transcendenti skaitļi — *reāli skaitļi, kas nav saknes algebriskiem vienādojumiem ar veseliem koeficientiem (piemēram, π, e, ln 2).* □ Izteiksmi sauc par transcendentu, ja tā satur arī mainīgā logaritmu vai mainīgā kādu trigonometrisko funkciju .. Mat 124. Vidusskolas kursā apskata algebriskus un transcendentus vienādojumus. Zin T 66, 6, 47.

2. *Transcendentāls.* □ Neviens no Vēdas dieviem nav tēlots kā transcendents un viņpasaulīgs visa esošā radītājs .. Lit M 90, 15, 12.

transdukcija, -as, s.; parasti vsk.; biol. *Ģenētiskā materiāla pārnešana no vienas baktērijas uz citu ar bakteriofāga starpniecību.* □ Transdukcija, kas ļoti plaši izplatīta mikroorganismiem, ir viens no baktēriju dzimumprocesa veidiem. Zin T 78, 2, 30.

transepts, -a, v.; arhit. *Viens vai vairāki šķērsjomi, kas taisnā leņķī šķērso garenisko jomu (parasti sakrālajās celtnēs).*

transfertoperācija, -as, s. **1.** *Starptautisks (piemēram, naudas) pārvedums; viena īpašnieka vērtspapīru (piemēram, akciju) pārskaitījums citai personai.*

2. *Subsīdiju, subvenciju, valsts parādu procentu, sociālo parādu izmaksāšana no valsts budžeta.*

transfigurācija, -as, s. *Pārveidošana.* □ Labā feja nav cēlonis, bet gan tikai vidutāja Pelnrušķītes transfigurācijai. Kar 90, 9, 168.

transfinīts, -ais; s. -a, -ā; apst. **transfinīti.** *Tāds, kas pārsniedz (kā) robežu (piemēram, par parādībām); arī bezgalīgs.* Transfinītie skaitļi mat. — *skaitļi, kas apzīmē pilnīgi sakārtotu kopu kārtības tipu.*

transfokators, -a, v. *Optiska sistēma, kam ir maināms fokusa attālums.* □ .. līdz ar krāsu tehnikas attīstību (kameras ar transfokatoriem, modernāki videomagnetofoni) iezīmējās jauns posms Latvijas televīzijas muzikālo programmu mūžā. Cīņa 82, 190, 3.

transformācija, -as, s. *Darbība, process, arī rezultāts → transformēt, transformēties.* Ģeometriska t. Termiskā t. Gaisa t. Sprieguma t. Meža t. Teikuma t. □ Sugu veidošanās noris laikā un telpā. Šis process ietver kā sugas transformāciju laikā (jaunu adaptāciju tapšana), tā arī populāciju telpisko sadalīšanos. Biol r 318. Plānojot jebkuru celtniecību un zemes vai meža platību transformāciju citāda veida izmantošanai, jācenšas saglabāt vecus, lielus, dekoratīvus kokus vai to grupas. Kronītis 1, 326. Tādu plaknes attēlojumu sevī, kurā attālumi starp jebkuriem diviem plaknes punktiem mainās vienā un tajā pašā attiecībā .., sauc par līdzības transformāciju. Mat 410. .. noliegt šo ceļu — radošas apguves, poētiskas pieredzes uzkrāšanas un transformācijas ceļu — mūsu dzejā nevaram .. Auziņš 7, 79.

transformatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **transformatīvi.** *Saistīts ar transformāciju, tai raksturīgs.* Transformatīva iedarbība. Transformatīvā gramatika.

transformatoreļļa, -as, s. *Minerāleļļa transformatoru elektroizolācijai, dzesēšanai; transformatoru eļļa.*

transformators, -a, v. **1.** *Iekārta, ierīce u. tml., arī sistēma (kā) pārveidošanai, arī pārvadīšanai.* Hidrauliskais t. Divpakāpju t. Griezes momenta t. Kartogrāfiskais transformators — *ierīce kartogrāfisko projekciju transformēšanai.* □ sal. Dzejnieka talants .. ir it kā transformators, kurš pārveido arī ikdienišķu iespaidu radīto emocionālo enerģiju poētiskā emocijā .. Lit M 83, 4, 6.

2. el. *Statiska elektromagnētiska ierīce tīkla maiņsprieguma parametru maiņai un pārveidošanai.* Transformatora serde. Transformatoru apakšstacija. Transformatora lietderības koefi-

cients. □ Transformatorus lieto elektroenerģijas pārvades līnijās, visdažādākajās radiotehniskajās aparatūrās — televizoros, radiouztvērējos, pastiprinātājos un citās ierīcēs. Radiotehnikā plaši lieto mazjaudas transformatorus, kuriem ir vairāki sekundārie tinumi. Atkarībā no vijumu skaita vieni sekundārie tinumi tīkla maiņspriegumu paaugstina, citi — pazemina. Fiz r 273. Transformatoram izveidoti papildu tinumi, lai iegūtu augstspriegumu kineskopa anodam.. Izejas transformatoram jāatbilst laba impulsu transformatora prasībām.. Tomariņš 1, 136. Faktiskais transformatora darbmūžs atkarīgs no tinumu izolācijas stāvokļa. Jo lielāka slodze, jo tinumi vairāk sakarst un izolācija ātrāk noveco. Zin T 77, 2, 6.

transformējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *transformēt, transformēties.* □ Sabiedriski politiskajā lirikā sabiedrības procesi atbalsojas vistiešāk,.. intīmajā un dabas dzejā — ar psiholoģisku transformējumu. Valeinis 2, 9. Žēl, ka mūsu komponistos tautas teikas un pasakas, kā arī to spožie literārie transformējumi Raiņa, Skalbes un citos darbos neizraisa.. interesi, kas vainagotos ar spilgtu un saturīgu muzikāli dejisko partitūru. Cīņa 85, 135, 3.

transformēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pārveidot (ko), mainot (tā) īpašības, elementus, telpiskās attiecības u. tml., bet (parasti) saglabājot (tā) saistījumu ar noteiktu grupu, klasi, modeli u. tml.* T. spriegumu. T. koordinātas. T. teikumus. Transformējamās sekciju mēbeles. □ ..tiek uzartas atmatas, agrāk mazproduktīvās zemes transformētas pļavās.. Ģeogr 229. Dzīvokļu plānojumu var transformēt, mainot istabu lielumu un skaitu. Zv 83, 22, 10. Izvērses blokā [televizorā] iegūst arī augstspriegumu kineskopa anoda barošanai. Šim nolūkam izmanto rindu izvērses signālu, ko pēc vajadzības transformē.. Tomariņš 1, 111. Jo rakstniekam visa dzīve ir darba lauks, un gandrīz katru mirkli viņš dzīvo divas dzīves. Vienu — parasto, otru tādu, kurā apziņa gandrīz automātiski uztver.. un transformē redzēto. Bērce 5, 31. ..ideoloģija vienmēr cenšas ideālu racionālāk formulēt un šādā transformētā veidā nodot apakaļ sabiedrībā. Pad J 85, 58, 4.

transformēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos. *Refl.* → *transformēt; tikt transformētam.* □ Siltuma enerģijai, kas no [Saules] kodola izdalās galvenokārt gamma staru veidā, jāveic garš ceļš līdz Saules virsmai, kur tā transformējas redzamajā gaismā, kas atceļo līdz Zemei.. Zin T 79, 6, 23. Arī uz kinoekrāna mākslinieks ir apliecinājis savu spēju veiksmīgi transformēties un radīt dažādus cilvēku tipus. Akurātere 3, 136. Manuprāt, augsta atbildības sajūta pret valstij darāmo darbu spēj transformēties atbildībā cilvēku savstarpējo attiecību sfērā. Lit M 81, 39, 7.

transformisms, -a, v.; parasti vsk. *Uzskatu sistēma (bioloģijā) par dzīvnieku un augu formu mainību un pārvēršanos dabas faktoru ietekmē; arī evolucionisms.*

transformistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **transformistiski.** *Saistīts ar transformismu, tam raksturīgs.*

transgresija, -as, s. **1.** ģeol. *Jūras uzvirzīšanās sauszemei (piemēram, sauszemes apgabalu grimšanas, jūras dibena celšanās dēļ).* □ ..ilgajā Zemes ģeoloģiskajā vēsturē daudzkārt ir notikuši ilgstoši jūras uzplūdi sauszemei — transgresijas un atplūdi — regresijas. Maldavs 1, 105.

2. biol. *Pazīmju kopuma paplašināšanās otrajā un turpmākajās hibrīdu paaudzēs.*

3. biol. *Ģenētiski atšķirīgu populāciju pazīmju līdzības rašanās.*

transitivitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** val. *Vispārināta īpašība* → *transitīvs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; pārejamība (1).* Darbības vārdu t.

2. mat. *Divu vai vairāku objektu attieksmju, īpašību saistība ar kādu citu objektu.* Kopu t.

transitīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **transitīvi. 1.** val. *Tāds (darbības vārds), kam var pievienot papildinātāju akuzatīvā (bez prievārda); pārejošs (3).* T. darbības vārds. Transitīvi lietojama darbības vārda forma.

2. mat. *Tāds, kam piemīt transitivitāte (2).*

transitīvums, -a, v.; parasti vsk. **1.** val. *Transitivitāte (1).*

2. mat. *Transitivitāte (2).*

transkontinentāls, -ais; s. -a, -ā. *Saistīts ar kontinenta šķērsošanu, tai raksturīgs.* Transkontinentāli pārvadājumi. □ 1855. gadā pāri zemes šaurumam uzbūvēja dzelzceļu. Toreiz tam bija milzīga nozīme, jo transkontinentālo sliežu līniju no Ņujorkas līdz Sanfrancisko atklāja tikai 1877. gadā. Zv 73, 5, 20. pārn. ..brīvajās vietās [restorānā] apsēdās skaļš pārītis ar transkontinentālām manierēm, bet apšaubāmu maksātspēju. Lapsa 7, 100.

transkribēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** val. *Veikt (kā) transkripciju (1).* T. vārdus.

2. mūz. *Veikt (kā) transkripciju (2).*

transkripcija, -as, s. **1.** val. *Valodas vienību (vārdu, tekstu u. tml.) skanējuma grafisks attēlojums ar noteiktu zīmju sistēmu.* Fonētiskā t. Teksta t.

2. mūz. *Skaņdarba pārveidojums citādam atskaņojumam nekā paredzēts oriģinālā; arī brīva, virtuoza (skaņdarba) apdare.* □ Gluži pārsteidzošas bija dažas dziesmu un āriju transkripcijas korim — tā, Gļinkas «Ceļa dziesma» ar tīri reibinošiem kora ātrrunas efektiem, Grīga liriskā «Solveigas dziesma».. Vītoliņš 2, 198. Pianista kredo pārliecinoši iemiesojās solokoncertā. Valdzinošas bija Lista radītās Šūberta dziesmu transkripcijas. Lit M 85, 48, 11.

3. biol. *Ģenētiskas informācijas pārnese molekulas sintezēšanās procesā.*

translācija, -as, s. **1.** *Radiofonijā un televīzijā — pārraide no vietas, kas atrodas ārpus studijas; signālu, programmu pārraide pa vadu vai kabeļu tīklu.* Teātra izrādes t. T. no koncertzāles. Translācijas tīkls. □ Līdztekus translācijām arī mūsu televīzijas pirmsākumos tika daudz izmantoti filmēti sporta sižeti. Zv 78, 9, 22.

2. mat. *Vienā programmēšanas valodā izstrādātas programmas pārveidošana citā valodā.*

3. biol. *Olbaltumvielas molekulas sintēze pēc informācijas, ko saņem no ribonukleīnskābes molekulām un kas nosaka aminoskābju secību molekulā.*

4. fiz. *Savienojumā «translācijas kustība»: ķermeņa kustība, kurā visiem tā punktiem ir vienādi ātrumi un paātrinājumi.*

translators, -a, v. **1.** *Ierīce, iekārta, arī programma, kas vienas programmēšanas valodas elementus pārveido citas valodas ekvivalentos elementos.* □ ..programmisti radījuši universālu matemātisko nodrošinājumu augstražīgajam ātrdarbības skaitļotājam ESM-6. Šā nodrošinājuma svarīga sastāvdaļa ir.. translators. Ar tā palīdzību skaitļotājs var izmantot fizikas jomā vispārpieņemto mašīnvalodu.. Pad J 80, 36, 4.

2. *Ierīce, iekārta, kas uztver elektriskos signālus un automātiski pārraida tos tālāk.*

translēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Veikt (kā) translāciju (1).* T. operas izrādi. T. sporta sacensības. □ ..mēs ieturam vakariņas, klausāmies mūziku, ko pa nelielu skaļrunīti translē no apakšējām telpām.. J Plotnieks 6, 201. Izrādes laikā.. tekstu translēja igauņu valodā.. Lit M, 60, 18, 3. pārn. Tās [acis] joprojām kā lokatori uztver visu apkārt notiekošo, visu pasaulē notiekošo, visu ar cilvēkiem notiekošo, translē uz sirdi un prātu.. Avotiņa, Peters 1, 62.

2. mat. *Veikt (kā) translāciju (2).*

transliterācija, -as, s.; val. *Kāda alfabēta burtu un burtkopu atveide ar atbilstošiem cita alfabēta burtiem.*

transliterēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; val. *Veikt (kā) transliterāciju.* □ ..jāņem vērā mūsdienās dominējošā tendence: atveidot, tieši transliterējot oriģinālvalodas rakstību. Rīgas B 80, 128, 5.

transmisija, -as, s. **1.** tehn. *Mehāniska ierīce, sistēma griezes kustības pārnesei no motora uz mašīnas darba mehānismu vai izpildmehānismu.* Spēkratu t. Transmisijas mehānisms. Transmisijas siksna. Transmisijas vārpsta. Transmisiju eļļa — *eļļa zobratu pārvadu eļļošanai; transmisijeļļa.* □ Nepieradušam iekšā ir grūti sarunāties — skrien dzirnakmeņi, žvadz ķēdes, paceļot no stāva uz stāvu maisus, zuz transmisijas, kā piekusis dveš spara rats. Lauku Dzīve 71, 12, 16.

2. jur. *Savienojumos «mantošanas transmisija», «mantojuma transmisija»: mantošanas tiesību pāreja uz tādas personas mantiniekiem, kura ir mirusi pirms mantojuma atklāšanas.* □ Ja mantinieks, kas aicināts mantot pēc likuma vai pēc testamenta, nomiris pēc mantojuma atklāšanās, nepaguvis to pieņemt, tad viņa tiesības uz viņam pienākošos mantojuma daļu pāriet viņa mantiniekiem (mantošanas transmisija). Civilk 1, 242.

3. fiz. *Virzība, pāreja no vienas vietas, sistēmas, vides u. tml. uz citu vietu, sistēmu, vidi u. tml.* Siltuma t. □ Mākslīgā apgaismojumā liela nozīme ir gaismas atstarošanai jeb refleksijai, gaismas uzsūkšanai jeb absorbcijai un gaismas caurplūdei jeb transmisijai. Zeltiņš 1, 29.

transmisijeļļa, -as, s. *Eļļa zobratu pārvadu eļļošanai; transmisiju eļļa.*

transmisīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **transmisīvi.** *Saistīts ar virzību, pāreju no vienas vietas, sistēmas, vides u. tml. uz citu vietu, sistēmu, vidi u. tml., šādai virzībai, pārejai raksturīgs.* Transmisīvā kustība. Transmisīvās slimības — *infekcijas slimības, ko parasti pārnēsā asinssūcēji kukaiņi, ērces.* □ Grauzēji, kukaiņēdāji un zaķveidīgie ar saviem patērētājiem (plēsējiem) un kopā ar savu ektoparazītu faunu veido un saglabā vairāku bīstamu transmisīvo slimību dabiskos perēkļus. Tauriņš 1, 19.

transmiters, -a, v. *Telegrāfa aparāta palīgierīce perfolentē iiksētā telegrammas teksta noraidīšanai.*

transnacionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **transnacionāli.** *Tāds, kas (parasti ekonomikā) pastāv, noris vairākās, daudzās valstīs, attiecas uz vairākām, daudzām nācijām, tautām.* Transnacionāla banka. Transnacionāla korporācija. □ Dienvidāfrikas Republika kopā ar Rodēziju ir svarīga darbības sfēra transnacionālajām kompānijām, kurās pārsvarā ir amerikāņu kapitāls. Hor 78, 11, 41.

transokeāna, ģen., nelok. *Saistīts ar okeāna šķērsošanu, tai raksturīgs.* □ Saviļņojošs ir brīdis, kad Maksims Gorkijs, stāvēdams uz transokeāna lainera klāja, dziļā aizgrābtībā atsedz galvu Brīvības statujas priekšā. Jaun Gr 68, 3, 7. «Šis būs mūsu otrais reiss pa jauno transokeāna pasažieru līniju, kura savieno Baltijas jūru ar Havannu,» teica kapteinis.. Cīņa 63, 13, 1.

transparence, -es, s.; parasti vsk. *Caurspīdīgums.* Stikla t. Porcelāna t. Papīra t.

transparents[1], -a, v. **1.** *Ietvarā iestiprināts auduma, kartona u. tml. gabals ar tekstu vai attēlu.* Demonstrācijas transparenti. □ Uz lidostas frontona novietots transparents ar apsveikumu dārgajiem viesiem.. Rīgas B 84, 114, 1. Pašus spilgtākos saules spektra toņus uzsūkuši sevī daudzkrāsainie karogi, karnevāliski raibie tautas tērpi un transparenti ar festivāla simboliem. Cīņa 85, 173, 1.

2. *Uz caurspīdīga materiāla veidots, no aizmugures apgaismots attēls.*

3. *Līnijota papīra lapa, ko rakstot novieto zem nelīnijota papīra raksta rindu taisnuma nodrošināšanai.* Vēstuļpapīra bloks ar transparentu.

transparents[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **transparenti.** *Caurspīdīgs.* T. stikls. T. materiāls.

transpirācija, -as, s.; parasti vsk. *Process → transpirēt.* Mežu t. Pļavu t. Transpirācijas koeficients. □ Transpirācija ir tiešā lapu funkcija. Tas ir fizioloģiski regulējams iztvaikošanas process no lapu šūnu virsmas, kas notiek caur atvārsnītēm. Transpirācija sekmē ūdens pārvietošanos augos, ūdens uzsūkšanu ar saknēm un pacelšanos pa stumbru lapās. Biol r 73. Iztvaikošana no purva virsmas ir mazāka nekā no meža platības virsmas. Tas ir svarīgs vietējā klimata veidošanas faktors.

Transpirācija tīreļa augu sabiedrībai ir ļoti niecīga. Lit M 80, 36, 10. Pēdējos desmit gados ķīmijas sasniegumi devuši zinātniekiem iespēju izmantot veselu virkni preparātu, ar kuru palīdzību samazinās transpirācija (iztvaikošana). Lauku Dzīve 75, 7, 19.

transpirēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; trans. *Iztvaikot (šķidrumu, parasti ūdeni) — parasti par augiem, to daļām, kopumu.* □ Praksē novērots, ka sausos rudeņos ziemāji labāk dīgst vienreiz pļauta nekā divreiz pļauta āboliņa papuvē (āboliņa atāla raža transpirē daudz ūdens, augsni žāvē). Apsīts 1, 327. Relatīvi lielu nokrišņu daudzumu transpirē augu sega. Biol r 400.

transplantācija, -as, s. *Darbība, process, arī rezultāts* → *transplantēt.* □ Audus var pārstādīt jaunā vietā, pilnīgi tos atdalot no vecās vietas. Tā ir brīvā audu pārstādīšana jeb transplantācija. Bune 1, 190. Pasaulē līdz 1976. gadam bija izdarītas 20 000 nieru transplantācijas,.. vairāki desmiti plaušu, apmēram tikpat aizkuņģa dziedzera pārstādīšanas mēģinājumi. Visp ķir 370. Problēma, kādā veidā pavājināt organisma reaktivitāti, nodarbina daudzu valstu zinātniekus, kas strādā orgānu un audu transplantācijas jomā. Zin T 78, 11, 6.

transplantants, -a, v. *Transplantāts.* □ Ierīce rada labvēlīgus apstākļus arī pārstādītās ādas pieaugšanai, jo paaugstinātais gaisa spiediens transplantantu vienmērīgi piespiež pie brūces. Rīgas B 85, 270, 5. sal. Bez zaudējumiem, protams, neiztika: ierāvēji kā neizdevušies transplantanti tika no brigādes dzīvā organisma atgrūsti. Rīgas B 82, 161, 2.

transplantatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **transplantatīvi.** *Saistīts ar transplantāciju, tai raksturīgs.* □ Pienācis laiks, kad panākumi transplantoloģijā, it sevišķi transplantatīvajā imunoloģijā, sāk būtiski ietekmēt dažu jaunu klīniskās onkoloģijas nozarojumu attīstību. Zin T 76, 10, 14.

transplantāts, -a, v. *Transplantācijas materiāls — audi, orgāns u. tml., arī mākslīgs veidojums.* □ ..visā pasaulē jūtams ass transplantātu trūkums, jo ķirurgu ceļā joprojām stāv grūti pārvaramā bioloģiskās nesaderības barjera. Pad J 79, 22, 2. ..protezēšanai ņem gabaliņu nabas vēnas, tās, kas augli saista ar mātes organismu.. Šis transplantāts, ko radījusi pati daba, ir elastīgs un neizraisa trombu veidošanos. Rīgas B 85, 211, 6. ..zinātnieki izstrādājuši oriģinālu transplantātu, kas imitē kaulu. Tas operācijās varēs uz laiku aizstāt īsto kaulu. Ves 82, 10, 22.

transplantēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Ar īpašiem paņēmieniem (parasti ķirurģiski) pārvietot (audus, orgānu u. tml.) ieaugšanai (uz citu vietu tai pašā organismā vai uz citu organismu), arī iekļaut organismā mākslīgu veidojumu (organisma daļas aizstāšanai).* □ Atkarībā no transplantējamo audu rakstura izdala ādas, muskuļu, cīpslu, nervu, kaulu, asinsvadu vai orgānu plastiku. Visp ķir 358. Rit nieru pārstādīšanas operācija. Tūlīt donora niere no konteinera nonāks ķirurga.. rokās un tiks transplantēta slimniekam. Zv 78, 1, 17. Ādas struktūras komplicētības dēļ līdz šim nav izdevies transplantēt mākslīgo ādu. Ves 77, 10, 23. pārn. Atšķirībā no O. Vācieša viņš [I. Ziedonis] savā dzejā jo bieži tiecas transplantēt arī tautasdziesmu stilu. Kritikas g 79, 10.

transplantologs, -a, v.; **transplantoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Transplantoloģijas speciālists.*

transplantoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Medicīnas nozare, kas pētī transplantācijas problēmas.* □ Lai aizkavētu pārstādāmo audu vai orgānu bojā eju.., mūsdienu transplantoloģijas rīcībā ir vairākas iespējas.. Visp ķir 359. Pēdējos gados, attīstoties transplantoloģijai, ļoti aktuāla kļuvusi problēma, kā konservēt vitāli svarīgus orgānus, tas ir, kā tos saglabāt no donora nāves brīža līdz brīdim, kad recipienta organismā atsākas asinsrite. Zin T 75, 9, 33.

transplantoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **transplantoloģiski.** *Saistīts ar transplantoloģiju, tai raksturīgs.*

transponējums, -a, v.; mūz. *Paveikta darbība, rezultāts* → *transponēt.* □ Pārbaudīt transponējuma pareizību var ar kādu no šiem paņēmieniem: 1) salīdzinot katru transponēto noti ar pirmteksta noti, jāievēro, vai saglabātas intervālu attiecības..; 2) konstatējot katras pirmteksta skaņas nozīmi skaņkārtā, jāpārliecinās, vai šī nozīme saglabāta arī transponējumā. Krasinska, Utkins 1, 178.

transponēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; mūz. *Pārveidot (skaņdarbu, tā sastāvdaļas) citā tonalitātē.* T. melodiju. T. noti. T. akordu. Transponējošie instrumenti — *mūzikas instrumenti (parasti pūšamie instrumenti), kuru partiju pieraksts notīs atšķiras no skanējuma.* □ Lai transponētu šo dziesmu, kuras tonalitāte ir Sol mažors, lielo sekundu augstāk, jāņem tonalitāte, kas ir lielo sekundu augstāk par Sol mažoru, — La mažors. Krasinska, Utkins 1, 178.

transportabls, -ais; s. -a, -ā; apst. **transportabli.** *Tāds, ko ir iespējams pārvadāt, arī nest, virzīt u. tml.* □ Lēmums par atomiekārtas darbības pārtraukšanu [Grenlandē] un transportablā reaktora izjaukšanu pieņemts pēc tam, kad amerikāņu speciālisti bija spiesti atzīt, ka turpmākā cīņa ar varenajiem dabas spēkiem prasīs lielus papildu kapitālieguldījumus. Cīņa 63, 298, 3. Par konteineru sauc transportablu kravas tilpni. Zin T 69, 5, 17. Istabas ratiņi konstruēti tā, lai invalīds varētu pārvietoties mājas apstākļos, kā arī zem klajas debess mājas tuvumā. Saskaņā ar šāda tipa ratiņu specifiku tiem.. jābūt viegliem, ar maziem izmēriem, transportabliem, ja tie jāpārvadā ar automašīnu, vilcienu, lidmašīnu vai citādi.. Zin T 72, 5, 31.

transportapvienība, -as, s. *Transporta apvienība.* □ Pirmie darba svētku trasēs izbrauca Rēzeknes transportapvienības pašizkrāvēju šoferi.. Pad J 82, 63, 1.

transportaviācija, -as, s. *Aviācija, kas ir paredzēta kravas, arī pasažieru pārvadāšanai.* □ ..frontes pavēlniecība vairākus mēnešus nespēja partizāniem iedalīt transportaviāciju. Cīņa 83, 11, 2.

transportdarbi, -u, vsk. transportdarbs, -a, v. *Darbi, kas ir saistīti ar (kā, parasti kravas) transportēšanu; transporta darbi.* □ Transportdarbu maksimāla mehanizēšana ietaupīs ne vien laiku, bet arī samazinās strādājošiem fizisko slodzi. Cīņa 80, 279, 1. Tie [priekšlikumi] ļāva .. izstrādāt arī transportdarbu plānošanas un organizēšanas progresīvo sistēmu. Cīņa 82, 281, 2.

transportdarbinieks, -a, v.; **transportdarbiniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas strādā kādā transporta nozarē; transporta darbinieks.*

transportdienests, -a, v. *Dienests, kas ir saistīts ar (kā) transportēšanu; transporta dienests.* □ Rūpnīcu transportdienesti paši remontē un atjauno vagonus, noslēdz ar dzelzceļa nodaļu līgumus, kuros .. paredzēta stimulēšana par iekraušanas un izkraušanas operāciju paātrināšanu. Cīņa 83, 165, 2.

transportēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Vest, pārvietot (ko), parasti oficiālos pārvadājumos, izmantojot attiecīgas iekārtas, ierīces u. tml.* T. kokmateriālus. T. pienu ar automobili. □ Traktorists transportēja zaļbarību no lauka uz 10 km attālo fermu. Lauku Avīze 90, 34, 7. .. naftu pārsūknējot un transportējot, .. nereti tiek piesārņota apkārtējā vide. D kal 77, 192. Slimnieku ar smagu un bīstamu asiņošanu nav vēlams transportēt, palīdzība jāsniedz uz vietas. Visp ķir 126. pārn. .. lai piekļūtu kokaugiem, bebri izrok pat .. kanālus, pa kuriem vieglāk un ērtāk var transportēt sagarinātos koku stumbrus un zarus. Tauriņš 1, 86. // *Vest, pārvietot (ko) — par transportlīdzekļiem.* □ Tvaikonis «Smoļensk» viens no pirmajiem flotē sāka transportēt smagsvara kravas. Cīņa 83, 261, 1. Rijekā sākas 735 kilometrus garš maģistrālais naftas vads, kas transportēs šķidro kurināmo no ostas uz Dienvidslāvijas uzņēmumiem .. Zv 81, 15, 19.

2. parasti 3. pers. *Dzīvības procesos virzīt, pārvietot (ko) organismā, tā daļās.* □ Hemoglobīns viegli pievieno skābekli un transportē to. Biol r 251. Asinis, kas transportē ogļskābo gāzi, sauc par venozajām .. Ves 64, 12, 6. Pa lūksnes audiem koks transportē organiskās vielas. Sudrabs 1, 35.

transportģeogrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Transporta ģeogrāfija.*

transportģeogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **transportģeogrāfiski.** *Saistīts ar transporta ģeogrāfiju, tai raksturīgs.*

transportierīce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Ierīce (kā) transportēšanai; transporta ierīce.* □ Redzēja [uz skatuves] tikai trosēs iekārtu tiltiņu un tālu, tikpat kā izplatījumā jauta strikus un citas dekorāciju transportierīces. Birze 7, 16. Lai ar maksimālu efektivitāti izmantotu robotu, tas jāapgādā ar starpoperāciju transportierīci. Tad to var iekļaut vienotajā robottehnoloģiskajā līnijā. Rīgas B 85, 259, 2.

transportieris, -ra, v. **1.** *Transporta (parasti stacionāra) ierīce, mašīna kravu vai cilvēku pārvietošanai; arī konveijers.* Lentes t. Plākšņu t. Hidrauliskais t. Mēslu t. Transportiera kauss. □ Cūku fermās sausās spēkbarības izdalīšanai ērti izmantojamas stacionārās ierīces — disku, skrāpju, spirāles un citu tipu transportieri. Zin T 82, 2, 5. Ostas strādnieki nostājušies garā rindā no augļu noliktavas līdz kuģim un no rokas rokā met smagās banānu ķīpas, kamēr tās sasniedz transportieri. Grīva 8, 310. .. centrālajā augļu bāzē kā nepārtraukta straume virzās divas transportieru lentes. Uz vienas — mandarīni, uz otras — apelsīni. Strādnieces veikli noņem bojātos augļus, vīri pilda kastes .. Zv 81, 4, 14. Noregulēts un gatavs darboties ir bobsleja braucamrīku transportieris. Sports 83, 186, 1.

2. *Leņķu mērīšanai un konstruēšanai paredzēts instruments, kas sastāv no lineāla un 180 grādu iedaļās sadalīta pusgredzena.* □ Apļa dalīšanu vienādās daļās var izdarīt ar transportiera un rasēšanas trīsstūru palīdzību .. Freimanis 1, 196.

transportkuģis, -ģa, v. **1.** *Kuģis kravas transportēšanai.* □ .. kad kravas telpas ir pilnas, .. saražoto nodod transportkuģim, respektīvi, lielam peldošam refrižeratoram, kas var uzņemt 7000 tonnu zivju kravas vien. Zv 74, 16, 2. .. pirms noteiktā laika pabeidza kravu iekraušanu treileru transportkuģī .. Rīgas B 85, 133, 1.

2. *Kosmosa lidaparāts kravas, cilvēku transportēšanai.* □ Beidzis lidojumu automātiskais kravas transportkuģis «Progress-5», kas tika ievadīts orbītā ap Zemi 1979. gada 12. martā. Cīņa 79, 80, 4. Orbitālā kompleksa sastāvā (stacija, transportkuģis ..) tika pārbaudīta arī dažādu nelabvēlīgu faktoru ietekme uz stacijas korpusu. Rīgas B 80, 282, 4.

transportlente, -es, dsk. ģen. -šu, s.; retāk **transportlenta,** -as, s. *Transportiera lente; arī lentes transportieris.* □ Nu ir pagājis krietns laiks, kopš cehi jau ir tīri, jo visi metāla atkritumi pa transportlenti nonāk speciālās savāktuvēs. Cīņa 82, 89, 3. 1960. gads. Jāizgatavo pirmie transportlentes tipa konveijeri. Cīņa 67, 177, 2.

transportlidaparāts, -a, v. *Lidaparāts (kā) transportēšanai.*

transportlidmašīna, -as, s. *Lidmašīna (kā) transportēšanai.* □ AN-72 ir transportlidmašīna, droša un bez untumiem, šī mašīna ir darbarūķis, ļoti vajadzīga mūsu tautas saimniecībai, it īpaši Galējo Ziemeļu un Tālo Austrumu rajonos. Rīgas B 84, 196, 5. .. bija jau krietni jūtams frontes tuvums. Pa šoseju atkal ritēja dzīva satiksme, gaisā lidoja resnas transportlidmašīnas un iznīcinātāju eskadriļas. Mauliņš 6, 183.

transportlīdzeklis, -ļa, v. *Iekārta, ierīce, mašīna u. tml. (kā) pārvietošanai; transporta līdzeklis.* Sauszemes t. Ūdens t. Motorizēti transportlīdzekļi. Zirgvilkmes transportlīdzekļi. Ritošais (arī ripojošais) transportlīdzeklis — *transportlīdzeklis, kam ir riteņi.* □ .. iekšlietu daļu darbiniekiem jāuzņemas papildu atbildība, lai pasažieru transportēšanai izmantotie transportlīdzekļi būtu labā tehniskā stāvoklī .. Pad J 80, 145, 4. .. katras, arī relatīvi nelielas, medicīnas iestādes rīcībā vajadzētu būt savam transportlīdzeklim. Nav šaubu, vairums saim-

niecību savu ļaužu veselības sargu vajadzībām mašīnu labprāt iegādātos.. Lauku Dzīve 84, 11, 8. Privātos transportlīdzekļus — automašīnas, motociklus, motorollerus, motoru un buru laivas — brīvprātīgi apdrošina pret gadījumu, ja tie iet bojā vai tiek bojāti avārijās.. Pad J 70, 98, 4.

transportmaģistrāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Transporta maģistrāle.* □ Pasaules dzīvākā transportmaģistrāle divos virzienos iet caur šiem akmens vārtiem, kas vieno Indijas okeānu un Persijas jūras līci. Lit M 80, 33, 16.

transportnieks, -a, v.; **transportniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. **1.** *Transportdarbinieks; arī transportstrādnieks.* □ Transportniekiem ir izteiciens — «vadāt gaisu».. vienā virzienā ved kravu, bet atpakaļ brauc tukši vagoni, automašīnas un kuģi. Zv 59, 1, 8. ..jāceļ dienasgaismā pierakstījumi, ko reizēm pieļauj transportnieki.. Cīņa 84, 75, 2. Atkal esam Staraja Rusas apkaimes purvos. Neiedomājami smagie ceļi sagādā daudz raižu mūsu transportniekiem. Vanags 14, 157.

2. *Kravas transportlīdzeklis (parasti transportlidmašīna, transportkuģis).* □ ..aerodroms — pilns ar jaunām lidmašīnām.. Tās gan nebija kaujas mašīnas, bet miermīlīgi transportnieki.. Zv 75, 7, 14. Vienu transportlidmašīnu izdevās notriekt pirmās baterijas vīriem. ..Pēc dažām dienām manas baterijas kaujinieki notrieca otru transportnieci. E Arājs 1, 182. ..es ar vienu no melnajiem [mehāniķiem] uzkāpu uz jauna norvēģu transportnieka, kas gāja uz Meksiku pēc ananasiem. Grīva 5, 20.

transportoperācija, -as, s. *Transporta darbība, darbību kopums.* □ Motorkuģa.. apkalpe sekmīgi veikusi sarežģītu transportoperāciju — no Melnās jūras nogādājusi Nahodkā peldošu divstāvu kuģu remonta uzņēmumu.. Rīgas B 84, 54, 5. ..šīs mašīnas un ierīces ievērojami atvieglina smago fizisko darbu transportoperācijās. Zv 82, 17, 6.

transportrati, -u, v.; tikai dsk. *Rati, kas ir paredzēti kravas transportēšanai.* Dzīvnieku t. Piekabināmie t.

transportratiņi, -u, v.; tikai dsk. *Ratiņi (2), kas ir paredzēti kravas transportēšanai.* □ Kad detaļas shēmplāksnē samontētas, tā no mezglu ceha ceļo tālāk uz montāžas un izlaides cehiem. Šeit transporta līdzeklis pašlaik vēl ir transportratiņi. Zin T 76, 8, 5.

transportrefrižerators, -a, v. *Transportlīdzeklis ar saldēšanas iekārtu; refrižerators (2).* □ ..transportrefrižerators.. desmit dienas uzturējās Ventspilī, nododot atvesto lomu J. Rudzutaka zivju konservu kombinātam. Cīņa 83, 4, 2.

transports, -a, v. **1.** *Tautas saimniecības nozare, kas ietver kravu un pasažieru pārvadāšanu; kravu un pasažieru pārvadāšanas sistēma.* Dzelzceļa t. Gaisa t. Jūras t. Upju t. Kravas t. Komunālais t. Sabiedriskais t. Koplietošanas t. Personiskais t. Transporta maģistrāle. Transporta mezgls. Transporta kustība. Transporta apvienība. Transporta organizācija. Transporta attīstība. Transporta izmaksas. Transporta darbi — *darbi, kas ir saistīti ar (kā, parasti kravas) transportēšanu; transportdarbi.* Transporta darbinieks — *cilvēks, kas strādā kādā transporta nozarē; transportdarbinieks.* Transporta dienests — *dienests, kas ir saistīts ar (kā) transportēšanu.* Transporta ierīce — *ierīce (kā) transportēšanai; transportierīce.* Transporta kuģis — *transportkuģis (1).* Transporta lidaparāts — *transportlidaparāts.* Transporta lidmašīna — *transportlidmašīna.* Transporta līdzeklis — *iekārta, ierīce, mašīna u. tml. (kā) pārvietošanai; transportlīdzeklis.* Zirgu transports — *zirgvilkmes transports.* Transporta ģeogrāfija — *ģeogrāfijas nozare, kas pētī transportu.* □ Transports patiešām ir tā dzīvā artērija, kas saista uzņēmumus, organizācijas, veselas tautas saimniecības nozares un ļauj tām sinhroni darboties. Cīņa 80, 3, 1. ..sazvejotās zivis var apstrādāt paši sazvejotāji vai arī izsaukt bāzes transporta kuģi un tūliņ nodot tam. Talcis 8, 215. Lielās transporta lidmašīnas atveda cilvēkus, apbruņojumu, munīciju, pārtikas koncentrātus un medikamentus. Lācis VII, 466. Nevainojams automašīnu tehniskais stāvoklis, ceļu satiksmes noteikumu ievērošana, transporta līdzekļu vadītāju disciplinētība — tie visi ir savstarpēji saistīti vienas ķēdes posmi. Hor 79, 14, 32. // *Ar (kā) pārvadāšanu saistīto darbību kopums.* □ Vest slimnieku projām? Protams, tad tālākās raizes no maniem sīkajiem pleciem būtu nost, bet transports var ierosināt jaunus asins plūdus. Birze 1, 8. Tēlniecība prasa lielus materiālus ieguldījumus. Akmens. Transports. Bels 4, 112. **Ražošanas pieauguma tempus būtiski ietekmē faktori,** kas saistīti ar izstrādājumu pašizmaksas pieaugumu, izejvielu un enerģētisko resursu transportu.. Zin T 80, 7, 4. // *Transportlīdzeklis; arī transportlīdzekļu kopums.* □ ..dzīvžogiem ir ļoti liela nozīme arī trokšņu apslāpēšanā, kurus rada motorizētais transports. Ves 76, 8, 29. Kooperatīva biedrs savā lauciņā izaudzēto ražu redz tikai tad, kad ar saimniecības transportu tā atvesta pie mājas durvīm. Lauku Dzīve 83, 11, 6. «Jums pašai jāmeklē transports, ar ko jauno vannu aizvest uz dzīvokli!» Dadz 79, 16, 6. // pareti. *Transportējamā krava, arī transportējamie cilvēki, to kopums.* □ ..pirmais [ieslodzīto] sieviešu transports bija aizsūtīts uz Vāciju. Lācis VII, 644. Kara dienesta pienākumam pakļautajiem.. jāierodas Rīgas pilī.. Tos iekļaus dzelzceļa būves darbos Kurzemē. To piederīgie ar savām mantām var pievienoties transportam. A Grigulis 13, 172.

2. *Dzīvības procesu izraisīta (kā) virzība, pārvietošanās organismā, tā daļās.* □ Vielu transportā augstāko augu organismos izšķir divas plūsmas — augšupejošo un lejupejošo. Augšupejošajā plūsmā ūdens ar tajā izšķīdušajām minerālvielām plūst no saknēm uz lapām, bet lejupejošajā plūsmā no lapām fotosintēzē producētās vielas plūst uz dažādiem auga orgāniem. Biol r 62. Pavairots taukvielu daudzums asinīs.. nelabvēlīgi ietekmē asins-

rites sistēmu.., pasliktinot skābekļa transporta funkciju asinīs.. Ves 82, 7, 17.

transportstrādnieks, -a, v.; **transportstrādniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Strādnieks, kas veic ar kravu transportēšanu saistītus darbus; arī krāvējs (2).* □ Ostā kuģi pienāca reti, tā ka pašiem vecajiem transportstrādniekiem nebija maizes.. Laicens 2, 233. Iespējams, ka viņš vēl pametīs savu virpu un ies strādāt par transportstrādnieku. Liesma 79, 1, 18. Maz uzmanības tika veltīts transportstrādnieku darba organizācijai. Cīņa 85, 49, 1.

transpozīcija, -as, s.; mūz. *Darbība, process, arī rezultāts* → *t r a n s p o n ē t.* □ Skaņdarba tonalitāte dažreiz var izrādīties nepiemērota dažādas tesitūras balsīm vai atsevišķiem instrumentiem. ..Tādā gadījumā skaņdarbu pārceļ citā tonalitātē. Šādu skaņdarba pārcelšanu no vienas tonalitātes otrā sauc par transponēšanu jeb transpozīciju. Krasinska, Utkins 1, 177.

transs, -a, v.; med. *Pēkšņs īslaicīgs apziņas krēslas stāvoklis bez murgiem, halucinācijām.* □ ..man šķita, ka viņš kustas transā, ka viņš ir noburts.. Ezera 17, 149. Un beidzot izšķirošās dienas. Tas vairs nebija satraukums, tas bija transam līdzīgs stāvoklis.. Saulītis 13, 35. sal. Visgrūtākais ir lugas pēdējais cēliens, kad Pēteris miris. Lote kā transā automātiski pārcilā viņa lietas. Dzene 3, 86. sal. Kā transā viņš [izsalkušais] staigāja pa pagalmu, ēdamistabu, virtuvi. Ādamsons 1, 30. // pārn. *Psihisks stāvoklis, kam raksturīgs prāta kontroles trūkums, arī (piemēram, sāpju, pārdzīvojuma izraisīts) skaidras apziņas trūkums.* □ Viņš bija redzējis vēlreiz šo meiteni, vēl vairāk — viņš bija viņu vēlreiz skūpstījis. Viņš saprata — tas bija mūzikas un negaisa nakts transs, neapzinīgu sajūtu rezultāts, tagadnei un nākotnei tas vēl nekā nesola.. A Grigulis 10, 48. Mugura smeldz nejēdzīgi. Kluss kāss izsit no mirklīga bezdomu transa. Lubējs 3, 174. Protams, šie fakti liecina arī par to, ka teātra administrācijai maz rūp aktieru veselība, liecina, ka tā ir iekritusi plānu un skaitļu pielūgsmes transā. Lit M 56, 19, 3.

transsudāts, -a, v.; fiziol. *Audos un ķermeņa dobumos uzkrājies šķidrums, kas nav radies iekaisuma rezultātā.*

transurāna, ģen., nelok.; ķīm. *Savienojumā «transurāna elements»: radioaktīvs ķīmiskais elements, kas periodiskajā sistēmā atrodas aiz urāna (piemēram, neptūnijs, plutonijs).* □ Izstrādāta [1954. gadā] jauna metode transurāna elementu kodolu sintēzei, izmantojot mākslīgi paātrinātus smagos jonus.. Rolovs 1, 49. Ar jaunajiem detektēšanas blokiem var noteikt gandrīz visus Mendeļejeva sistēmas elementus — no alumīnija līdz transurāna elementiem. Zin T 77, 2, 5. Tagad aiz urāna «sastājusies» gara virkne transurāna elementu. Pad J 84, 26, 2.

transurāni, -u, vsk. transurāns, -a, v.; ķīm. *Transurāna elementi.* □ Par transurāna elementiem jeb transurāniem sauc elementus, kuru kārtas skaitlis Z>92. Fiz r 406.

transversāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; mat. *Transversāla taisne.*

transversalitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *t r a n s v e r s ā l s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Viļņa t.

transversāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **transversāli.** *Tāds, kas atrodas, noris šķērsvirzienā (attiecībā pret ko); arī šķērss.* Transversāla taisne. Transversāla svira. □ Gumijas daļiņas svārstās šķērsām viļņa izplatīšanās virzienam. Tas ir šķērsvilnis jeb transversāls vilnis. Zin T 65, 7, 24. Ar vārdu «reibonis» apzīmē dažādus subjektīvus pārdzīvojumus. Dažreiz tas ir kaut kas līdzīgs ģībšanas pārdzīvojumam, dažreiz izjūtams kā šūpošanās vai griešanās ap savu vertikālo vai transversālo asi. K Rudzītis 2, 31.

tranšeja, -as, s. **1.** mil. *Garš, šaurs, dziļš ierakums, kas paredzēts karavīru aizsargāšanai, šaušanas pozīciju ierīkošanai un pa ko var pārvietoties.* Rakt tranšeju. □ Visiem apriebies sēdēt vienā un tai pašā vietā.. un lāpīt bez gala tās pašas tranšejas, kuras ik pēc pāris dienām atkal saārda vācu mīnas un lielgabalu granātas. Grīns 1, 274. «Te ir trešā nocietinājumu līnija,» paskaidroja bataljona leģionāri. Kur vien skatījās, visapkārt zeme izvagota tranšejām. Lāms 7, 380. Daba atmiņas neglabā. Tā visu izlīdzina. Tranšejas aizaug ar zāli, bumbu bedres piesērē.. Bels 3, 58.

2. *Grāvjveida būve (kā, piemēram, skābbarības, skābsiena) sagatavošanai un novietošanai.* Betonēta t. □ Daļu salmu.. var savākt tūlīt pēc kulšanas, sasmalcināt un novietot tranšejā, noblīvēt un pārsegt ar polietilēna plēvi. Pad J 82, 170, 1. Pirmais pļāvums kolhozā tika pabeigts 15. jūnijā. Šajā saimniecībā tas nozīmē, ka viss tad bija siena šķūņos, skābsiena tranšejās.., nevis tikai uz lauka gar zemi nogāzts. Lauku Dzīve 83, 9, 12. Tranšejās ielikts.. 42 tūkstoši tonnu ķīmiski konservētas zāles. Cīņa 85, 160, 1.

3. *Grāvjveida būve (kā, piemēram, cauruļu, vadu) ieguldīšanai.* □ Celtnieki gatavojās ieguldīt zemē pēdējo cauruli. Ekskavatorists ritmiski cēla kausu pēc kausa. Zemē veidojās tranšeja. Zv 82, 4, 1. Kabeļu tranšejas, kas izraktas.. rudenī, vēl līdz šim nav aizbērtas.. Cīņa 73, 109, 1.

4. *Grāvjveida būve, padziļinājums (piemēram, kādas darbības veikšanai).* □ Automobiļu apakšējās daļas profilaktiskajai apskatei un remontam parasti garāžās un autoremonta rūpnīcās būvē speciālu tranšeju. Zin T 62, 1, 37.

tranšejveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir tranšejas (1) forma, veids.* T. rakums.

tranšejveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **tranšejveidīgi.** *Tranšejveida.*

tranzistors, -a, v. **1.** tehn. *Pusvadītāju ierīce, kas ir paredzēta elektrisko svārstību ģenerēšanai, pastiprināšanai, strāvas komutācijai.* □ Mūsdienu leksikā vārds «tranzistors» sastopams visai bieži, bet iepazināmies ar to tikai 1948. gadā, kad amerikāņu fiziķi Bardins un Breteins publicēja datus par tranzistora — pusvadītāju triodes — izveidošanu. Jaun Gr 66, 5, 40. Lai gan tranzistoram ir trīs vadi, to

uzskata par četrpolu un slēdz tā, ka viens izvads ir kopīgs gan ieejai, gan izejai. Fiz r 243. Arvien vairāk vilina miniatūrie, brīnumainie tranzistori, kas stājas elektronu lampu vietā.. Zv 62, 3, 8. // ģen.: tranzistoru, adj. nozīmē. *Tāds, kura konstrukcijā ir šādas pusvadītāju ierīces.* Tranzistoru radiouztvērējs. Tranzistoru radioaparāts. Tranzistoru magnetofons. □ .. datus zinātnieki ieguva ar ļoti mazu tranzistoru radioraidītāju palīdzību. Radioraidītājus, kas svēra 20 gramus, viņi piestiprināja pie baložu kakla. Lauku Dzīve 71, 3, 32.

2. sar. *Portatīvs radiouztvērējs, kura konstrukcijā ir pusvadītāju ierīces.* □ Jurģis: Bet darbā biju pasācis nēsāt līdzi tranzistoru. Sēžu, teiksim, kūtī un laboju sūkņa motoru. Uzgriežu Milānu, Romu ... Priede 4, 83. Ainārs.. necieš tranzistorus un jebkurus citus izgudrojumus, kas ļauj cilvēkam trokšņot.. visās vietās un laikos. Zigmonte 6, 132. Tranzistoru dzirnās maļas cilvēks, sestdien vaļā laists. «Sveika, bērzu birze zaļā!» Izdzīvo līdz pirmdienai! Peters 1, 82.

tranzīt-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar kravu, pasažieru pārvadājumiem, transporta kustību no vienas vietas uz otru caur kādu citu vietu vai kādām citām vietām (piemēram, pilsētām, reģioniem, valstīm).* Tranzītlīnija. Tranzītmaršruts. Tranzītmezgls. Tranzītoperācija. Tranzītpakalpojums. Tranzītpreces. Tranzītpunkts. Tranzītsatiksme. Tranzītstacija. Tranzītsūtījums. Tranzīttirdzniecība. Tranzīttransports. Tranzītvagons. Tranzītvilciens.

tranzītbāze, -es, dsk. ģen. -zu, s. *Tranzīta bāze.* □ Dārvina arī kalpo par ASV karakuģu tranzītbāzi. Cīņa 83, 173, 4.

tranzītceļš, -a, v. *Ceļš, pa kuru noris tranzīta kustība.* □ Ja ciemata teritoriju skar vai tā tiešā tuvumā atrodas tranzītceļi, iedzīvotājus negatīvi ietekmē divi galvenie faktori — gaisa piesārņojums .. un troksnis. Ves 78, 2, 26. Aizpute veidojusies vietā, kur tranzītceļš no Daugavas ietekas rajona uz Prūsiju kaut kur starp Kuldīgu un Grobiņu šķērsojis Tebras upi. D kal 82, 289.

tranzītkrava, -as, s. *Tranzīta krava.* □ Odera, miera upe, ir ūdens artērija, kas savieno ostu ar valsts dienvidu rajoniem, pa to pārvadā tranzītkravas no Čehoslovakijas .. Cīņa 80, 64, 3.

tranzītkustība, -as, s. *Tranzīta kustība.* □ No Vecrīgas izslēdzama tranzītkustība, ierobežojama apkalpes transporta iebraukšana Vecrīgā .. Lit M 83, 11, 8. Te krustojas ceļi, kas sasaista Zemgales un Kurzemes pilsētas. Tranzītkustības intensitāte ir tik liela, ka daždien sasniedz lielpilsētu maģistrāļu mērogus. Zv 73, 11, 2. Visi jaunie ciematu ģenerālplāni paredz novirzīt tranzītkustību gar dzīvojamo teritoriju, to nešķērsojot .. Ves 78, 2, 26.

tranzītmaģistrāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Maģistrāle, pa kuru noris tranzīta kustība.*

2. *Galvenais vads (piemēram, ūdensvadu, kanalizācijas, telefona, telegrāfa tīklā, elektrotīklā), kas ir virzīts no vienas vietas uz otru caur kādu citu vietu vai kādām citām vietām.* Augstsprieguma t. □ .. ūdensvada tranzītmaģistrāļu izbūve pāri Daugavai krietni uzlabos .. rajona ūdensapgādi. Rīgas B 67, 258, 4.

tranzītpartneris, -ra, v.; **tranzītpartnere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Tranzītpārvadājumu partneris.* □ Lai veiktu mūsu republikas ārējās tirdzniecības uzņēmumu un tranzītpartneru apjomīgos un dažādos kravu pārvadājumus, bija nepieciešams izdarīt vairākus tehniskus un tehnoloģiskus pārkārtojumus .. Cīņa 80, 136, 4.

tranzītpārvadājums, -a, v. *Tranzīta pārvadājums.* □ Vissavienības darba dalīšanas sistēmā mūsu republikai ir liels īpatsvars eksporta un importa kravu tranzītpārvadājumos. Cīņa 80, 160, 3. Sevišķi veiksmīgi attīstījās tranzītpārvadājumi caur PSRS no Japānas uz Rietumeiropu .. Hor 76, 14, 22.

tranzītpasažieris, -ra, v.; **tranzītpasažiere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Pasažieris, kas brauc no vienas vietas uz otru caur kādu citu vietu vai kādām citām vietām (piemēram, pilsētām, reģioniem, valstīm).* □ Mūsu valsts dzelzceļš ir komplicēts vienots organisms, tādēļ acīmredzot tranzītpasažieru plūsmas sekmīga caurlaide caur Maskavu olimpiādes dienās lielā mērā būs atkarīga no itin visu valsts dzelzceļa mezglu darba organizācijas ... Rīgas B 80, 156, 3.

tranzīts, -a, v. *Kravu, pasažieru pārvadājumi no vienas vietas uz otru caur kādu citu vietu vai kādām citām vietām (piemēram, pilsētām, reģioniem, valstīm).* □ Starptautisko tiesību vērtējumā tranzīts ir kādas citas valsts teritorijas (satiksmes ceļu) izmantošana kravu, bagāžas vai pasažieru pārvadājumiem uz kādu trešo valsti vai jūras ostu, .. sakariem starp savas teritorijas divām daļām. Fogels, Grīnbergs 1, 115. .. Maskavā notika sarunas jautājumā par Irānas komerckravu tranzītu caur PSRS teritoriju un Padomju Savienības ārējās tirdzniecības kravu tranzītu caur Irānas Islama Republikas teritoriju. Cīņa 80, 215, 1. // ģen.: tranzīta, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir saistīts ar šādiem pārvadājumiem.* Tranzīta krava. Tranzīta pārvadājums. Tranzīta (arī caurbraucējs) pasažieris — *tranzītpasažieris.* Tranzīta kustība — *transportlīdzekļu kustība, kuri veic šādus pārvadājumus.* □ Pirms 150 gadiem Honkonga bija milzu noliktava, tranzīta bāze .. Cīņa 84, 292, 4. Tranzīta pasažieriem uzgaidāmās telpas izvietotas stāvu augstāk .. Zv 74, 22, 3.

tranzītupe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Upe, kas atrodas divu vai vairāku valstu teritorijās un ko (parasti) izmanto tranzītam.* □ Latvijas lielākās upes ir tranzītupes, proti, tādas upes kā Daugava, Lielupe .. caur republikas teritoriju nes ne tikai ūdeņus, ko savāc to pietekas Latvijā, bet arī ūdeņus, kas iegūti lielo upju baseinu augšgalos ārpus Latvijas robežām. D kal 66, 85.

tranzītvīza, -as, s. *Vīza braukšanai caur vīzas devējas valsts teritoriju.* □ Pašā pēdējā brīdī Meksikas valdība piekrita dot mums tranzītvīzas braucienam uz Kubu. Zv 63, 15, 17.

Ar Japānas pasi un Vācijas tranzītvīzu Bērziņš—Koks—Mandžuko 1940. gada decembra pirmajās dienās caur Treleborgu iebrauca Vācijā un devās uz Berlīni. Lauku Avīze 90, 46, 5.

trapece, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** mat. *Četrstūris, kam divas malas ir paralēlas, bet pārējās divas nav paralēlas.* □ Trapeces paralēlās malas sauc par tās pamatiem, bet neparalēlās malas — par sānu malām. Trapeci, kuras sānu malas ir vienāda garuma, sauc par vienādsānu trapeci. Mat 365.

2. *Tas, kas ir līdzīgs šādam četrstūrim.* Buras t. // ģen.: trapeces, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir šāda četrstūra forma.* □ Joprojām modē ir trapeces piegriezuma mēteļi.. Rīgas B 76, 250, 6. Modē klasiskā un sportiskā stila mēteļi, taisnā vai trapeces silueta pusmēteļi. Zv 85, 19, vāku 3. lpp.

3. *Vingrošanas ierīce (cirka mākslā) — divās trosēs vai virvēs iekārts stienis.* □ ..tad viņa jautāja: «Un sakiet — ko jūs darāt? Vai vingrojat uz trapeces? Vai esat akrobāts?» — «Esmu klauns,» viņš skumīgi atbildēja. Bels 5, 13. Jaunībā viņš [cirka mākslinieks] bija kritis no trapeces un salauzis roku un vairākas ribas. Skujiņš 12, 225. Kompleksā ir vingrošanas stienis, riņķi, virve, trapece, vertikālās virvju kāpnes.. Zv 85, 2, 25.

trapecveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir trapeces (1) forma, veids.* T. rastrs. T. ieleja. T. cimbole. □ Rotu vidū ir trapecveida piekariņi, krellītes.. D kal 78, 197. Mūsu modes veidotāji 1980. gadam ieteikuši kā populārāko trapecveida siluetu. Zv 79, 21, 32. Tā [sarkofāga] monumentālo raksturu uzsver augstā, stāvā apakšdaļa, bet vāka trapecveida gali darināti kā «sveszemju» zelmiņi. LLM 139.

trapecveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trapecveidīgi.** *Trapecveida.* □ ..no kokiem izgrebtās vai no bambukiem sasietās laiviņās ar trapecveidīgām burām.. zvejo melnie zvejnieki. Grīva 8, 207. Zīmēt viņš neprata. Nesaskatīja priekšmetu samērus pat vienkāršā klusajā dabā, nemaz nerunājot par ģipša galvām. Tās viņam iznāca trapecveidīgas, vienmēr nošķiebušās uz labo pusi.. Zemzaris 1, 32. Holandieši, atsakoties no ierastā taisnstūra, pārsteidza ar robotām un trapecveidīgām plakātu lapām. Māksla 85, 4, 28.

trapers, -a, v. *Kažokzvēru mednieks (Ziemeļamerikā), kas medībās parasti izmanto slazdus.* □ pārn. Kaut arī Vecais Ūdrs piepelnījās ar medībām — viņš bija prasmīgs trapers, kas ierīkoja slazdus kažokādas zvēriem —, tomēr viņa īstais un paša izvēlētais maizes darbs bija zveja. Gūtmanis 2, 123. pārn. ..pa taigas biezokņiem iet mūsu medību biedra.. tēvs, bet aiz kalnu grēdas ar saviem milzu suņiem klaiņo Kungurtukas traperi. Zv 75, 11, 20.

trāpība, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Trāpīgums.*

trāpīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trāpīgi. 1.** *Tāds, kas mēdz bieži, vienmēr precīzi trāpīt (1).* □ Klāra: Tur viņiem tajos mežos Janka bijis trāpīgākais šāvējs un aktīvākais dabas aizsardzības inspektors. Putniņš 2, 126. ..vispār sibīrieši bija lieliski cīnītāji, trāpīgi šāvēji, mūsu draudzība dzima kauju ugunīs. Liesma 74, 12, 2. pārn. Par laimi, šo lodi bija raidījusi ne visai trāpīga roka. Šo lodi Nora.. vēl tagad nēsā kājā. Avotiņa, Peters 1, 62. // *Tāds, kas precīzi trāpa (par lodi, šāviņu u. tml.).* □ Snaipera trāpīgās lodes pilnīgi paralizēja lielgabala darbību. Vanags 14, 172. Aizstāvji.. sāka šaut, uguns bija tik blīva un trāpīga, ka ķeizariskās Vācijas karotāji drīz vien metās bēgt. Liesma 75, 2, 1. // *Tāds, kura rezultātā precīzi trāpa (par darbību, procesu u. tml.).* T. šāviens. T. sitiens. □ Šāva viņš trāpīgi. Vasaras dienā labā saules gaismā, kas krita no muguras, viņš spēja trāpīt pieckapeiku monētā no piecdesmit soļu attāluma.. Bels 8, 56. ..Juris studiju laikā volejbolam nav atmetis ar roku; citādi bez regulāriem treniņiem vairs neuzsistu tik trāpīgi. J Plotnieks 6, 74.

2. *Precīzs, mērķtiecīgs (piemēram, savos izteikumos, vērtējumos).* □ Apbrīnojam toreizējos juristus par viņu spēju būt lakoniskiem un trāpīgiem formulējumos. Lauku Avīze 90, 19, 2. Čečenieši un ingluši par savu zemi saka — tā guļot saules plaukstā. Kalnieši valodā ir trāpīgi. Liesma 76, 10, 25. ..Ē. Kūlis negaidot parādās kā trāpīgs raksturotājs un interesantu, savdabīgu cilvēku tipu pazinējs. Kritikas g 75, 121. // *Precīzs, mērķtiecīgs (par izteikumu, vārdu savienojumu, tekstu u. tml.).* T. salīdzinājums. T. epitets. Trāpīgi vārdi. T. raksturojums. Trāpīga asprātība. □ Emīlijai Bērziņai bija rakstītājas talants. Teikumi veidojās trāpīgi, ar humoru un satīru, no kā viņa nešķīrās arī ikdienas sarunās. Hausmanis 1, 97. Tad man ienāk prātā kāda doma — «fiksa ideja», kā teiktu Indulis, — un šajā gadījumā tas būtu diezgan trāpīgs apzīmējums. Ezera 11, 125. Operetē, dažādos satīriskos uzvedumos var aplaudēt pēc īpaši trāpīga joka, replikas, ārijas. Tavare 1, 60. ..cilvēka individualitāti viņš [mākslinieks] atklāj trāpīgi, pat asi, nemaz neslēpjot savu personisko attieksmi pret portretējamo. Nodieva 2, 22.

trāpīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → trāpīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Mednieka t. Šāviena t. □ Basketbolistu trāpīgums [pēc smēķēšanas] soda metienu izpildē pazemināts par 12%. Biol r 56.

2. *Vispārināta īpašība → trāpīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Izteikuma t. Satīras t. □ Režisors raksta: «Mierīgs teātris nav teātris.» Cik apbrīnojami vienkāršs trāpīgums. Lit M 86, 15, 10. ..šajā laikā rakstnieks izsaka domas, kas šodien ne mazākajā mērā nav zaudējušas aktualitāti un pat pārsteidz ar savu apbrīnojamo trāpīgumu. Pad J 82, 233, 4.

trāpījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → trāpīt (1).* □ ..Nāves sala jau prasījusi pirmos latviešu strēlnieku upurus. Tiešs trāpījums pa blindāžu, un tā sabrukusi, cik īsti gājuši bojā, nav izdibināts. Jansons 6, 163. ..tie bija uzbrukumi pretinieka izmānīšanai redzamībā, lai tos varētu pakļaut bultu trāpījumiem. Purs 9, 133. Sāpīgs tāds papīra lodītes trāpījums nav, bet nelāgi ļauna paša Aivara sejas izteiksme — tajā nav ne mazākās drais-

kulības vai prieka par izdevušos nedarbu. Zigmonte 2, 105.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → trāpīt (2).*

3. sar. *Paveikta darbība, rezultāts → trāpīt (3).* □ «Vai neesat alsundznieks no katoļiem?» Šoreiz iestājas krietns klusuma brīdis. Zenta jūt, ka trāpījums bijis visai precīzs.. Jansons 6, 457.

trāpīt, -u, -i, -a, pag. -īju; intrans. **1.** *Ar šāvienu panākt, ka lode, šāviņš u. tml. skar kādu objektu, ievirzās tajā noteiktā, paredzētā vietā, punktā.* Šaujot t. mērķī. Medībās t. meža cūkai. □ Kolts ir labs ierocis, ar to var tālu trāpīt. Birze 3, 137. Labi, ka mednieks tēmējis plecā, tā teikt, paņēmis sānis. Trāpījis tieši bildē. Gūtmanis 2, 148. pārn. ..Tev pašam ir jāprot Trāpīt Savai dvēselei Krūtīs. J Plotnieks 8, 72. // trans. □ ..mans tēvatēvs esot bijis milzīgi acīgs šāvējs. Piecas kapeikas trāpījis, ja pamestas gaisā. Plaudis 3, 201. Izmeklēšanā netika pierādīts, ka šauts bija ar aizdedzinošām lodēm, taču «Rosalija», trāpīta degvielas tvertnē, sasprāga gabalos. Skujiņš 14, 180. «Mērķis trāpīts ar pirmo kārtu,» ziņo signalizētājs.. Rīgas B 83, 242, 2. // *Lidojumā skart objektu, ievirzīties tajā (par lodi, šāviņu u. tml.).* □ Vīrs brien aiz vīra, lodes spindz, bet tumsā viņas trāpa slikti.. Grīns 1, 420. «Ja karā kādam trāpa lode, tad tā nav nelaime, bet tas ir karš,» klusu atteica Helēna.. Birze 3, 132. ..mājā trāpīja šāviņš. Norāva jumtu un sagrāva vienu sienu. Hor 90, 4, 14. Granāta trāpīja vilciena bruņutornī un to sadragāja. Grīva 4, 96. pārn. Jo slaidāka bulta, jo, izšauta bezgalībā, Drošāki [drošāk] trāpīs, drošāk uz mērķi ies. Ziedonis 17, 129. // trans. □ ..tanku tiešā tēmējumā trāpīja smagās artilērijas šāviņš. Hor 81, 2, 16. Lai ievainojums būtu nāvīgs, skrotīm mērķis jātrāpa vismaz ar ātrumu 190—200 metru sekundē. Medn 114. // *Metot, virzot ko, piemēram, ar roku, panākt, arī pieļaut, ka tas skar objektu, ievirzās objektā.* T. ar rokasgranātu ierakumā. T. ar akmeni logā. T. sunim ar pātagu. T. ar dunci rokā. □ Rolands iedrāzās istabā un ar hokeja nūju metās Ivaram virsū. Anna abiem pa vidu, dēlu aizsargāt gribēdama. Trāpīja viņai. Tieši pa deniņiem. Sk Ģ 90, 4, 20. Andris izveido pāris glītas [sniega] pikas.. Un trāpa arī — taisni tur, kur domāts. Dripe 1, 7. «Vai tev nav kāds sprungulis? Es trāpīšu. Netici? Es trāpīšu taisni pa ligzdu!» J Kalniņš 10, 328. Asinsvadi tādi kā iztukšojušies,.. tādēļ bēg no adatas, un māsas svīst un sirdās, ka nevar trāpīt, bet vajag, jo vecais vīrs ir uz robežas.. Kalndruva 10, 39. // trans. T. ar akmeni mērķi. T. ar pātagu zirga muguru. // *Skart objektu, ievirzīties tajā (par ko mestu, virzītu, piemēram, ar roku).* □ ..akmens, ko viņš meta, trāpīja zirgam. Žandarms pazuda drūzmā. Dinere 10, 7. ..sprakšķēdami lidoja degošie vīkšķi, cits aiz cita, vesela gūzma, trāpīdami krustnešiem.. Purs 11, 216. No galvas, kur trāpīja runča nagi, jau izsprāga asinslāsītes.. Mauliņš 6, 135. // trans. □ Spēlei izstrādāja stingrus noteikumus. Katrs, ko trāpīja pretinieka sniega pika, skaitījās kritis. Mauliņš 6, 122. // trans. *Šaujot, arī metot, virzot, piemēram, ar roku (ko), panākt, arī pieļaut, ka (tas) skar objektu, ievirzās objektā.* T. lodi mērķī. T. akmeni logā. □ «Redzi, Marč, no šīs vietas vajag trāpīt šķēpu taisni papīra vidū, tai melnumā.» Valdis 1, 101. // *Skart ko, iedarboties uz ko (par sitienu, triecienu u. tml.).* □ ..Uldis sita. Sitiens bija ass, spēcīgs un precīzs — trāpīja taisni sejā. Lukjanskis 4, 45. // trans. □ Spēcīgs trieciens trāpīja viņa galvu. Zilās debesis kļuva melnas, saules spožums nodzisa. Grīva 1, 98.

2. *Veicot kādas darbības, skart ko, virzīt, virzīties uz ko u. tml., lai sasniegtu noteiktu rezultātu.* □ ..noņemu no vadža mēteli, bet nekādi nevaru trāpīt ar roku piedurknē, taustos kā akla. Ezera 10, 132. Braucēji steidzina, atskan pat pa zobgalībai, ka šitais šoferis tumsā nevar sajūga pedāli atrast un pirmajā ātrumā trāpīt. Svīre 3, 98. Līdz šim nereti ir bijis tā, ka Ronalds Razmuss, startēdams tāllēkšanā, ne vienmēr spēj precīzi trāpīt uz atspēriena dēlīša. Pad J 83, 28, 3. ..kamene satraukta šaujas prom, bet netrāpa vēdlodziņā — atsitas pret augšējo rūti.. Caune 1, 25. pārn. Bet lielības velniņš, Lauzam uz kājas mīdams, nupat trāpījis uz pašas varžacs. Lapsa 2, 40. // trans. T. atslēgu slēdzenes caurumā. □ pārn. «..tagad, kad gribu nopietni precēties, nu vairs [izredzētā] nenāk,» Skudra šļupstēja un dzēra. — «Tad jau laikam nebūsi īsto trāpījis.» Rozītis 3, 216. pārn. Iesāņus visu laiku [sedlinieks] vēroja Vanaga seju, mēģinādams uzminēt, par ko tas domā un kā varētu trāpīt runu. Upīts 4, 13. // *Darbībā, kustībā u. tml., parasti neviļus, negribēti, nonākt kur, skart ko.* □ «Visdīvainākais, ka uz ielas nav ne asinspeļķes, ne viņa līķa. Droši vien cilvēks lēkdams trāpījis vecajā ostā un noslīcis. Citādi nevar būt.» Grīva 9, 115. Kur soli spert, ja tu nezini, vai zem kājām neuzburzguļos purva akacis, vai arī netrāpīsi uz līgana ciņa, kam visapkārt izšļāksies rāvainas šļakatas. Kaldupe 13, 215. // *Tiekot darbinātam, kustinātam u. tml., nonākt kur, skart ko (parasti par priekšmetiem, arī ķermeņa daļām).* □ Viņi brauca pa galveno ielu cauri pilsētas centram, un ik pa brīdim smagi sacirtās atsperes, riteņiem trāpot asfaltā izdrupušās bedrēs. Lapsa 2, 52. // trans. □ Saka: izkapts akmeni trāpīja. Tautā to saprot — abi labi! Ciņa 85, 210, 2. Pfu, tu velns! Ceļgals sāpīgi trāpīja asu stūri, tā droši vien bij plīts. Skujiņš 5, 102. // trans.; sar. *Iegūt, arī atrast (ko).* □ Klucis beidza pārauties. Pēdējo smēķa galiņu zīzdams, Klucis noskatīja daudz neveiklāko Modri un ievaicājās: «Kur tu trāpīji tik lepnu zeķu pāri?» Lāms 3, 12.

3. sar. *Uzminēt, pareizi domāt, teikt.* □ Juris skaļi iesmējās. «Netrāpīji,» viņš tad sacīja, «kārtis šoreiz netikām spēlējuši, bet ar Andrievu man gan bij darīšanas... Mini, kādas?» Blaumanis 6, 124. Nē, jums jādzird par Alfu un Fridolīnu! Atkal divi minkas? Netrāpījāt, cālīši! Kaķis bija tikai viens. Ezera 15, 171. // trans. □ «Vai jūs gadījumā neesat dzejniece? No jūsu liriskās jūsmošanas par pliku

kļavu to varētu secināt . .» — «Zars nav kails. Zars ir pumpuru pilns. Bet tas cits ir trāpīts. Esmu gan drusku dzejniece.» Bendrupe 1, 269.

○ ◇ Trāpīt mērķī — *sasniegt vajadzīgo rezultātu.* □ Man šķiet, ka mūsdienu kritikai jātrāpa divos mērķos vienlaicīgi: pirmkārt, jāpalīdz dzejai, kur pēc tā ir vajadzība, otrkārt, jāpalīdz lasītājam orientēties mūsdienu un klasiskajā dzejā. Vācietis 15, 244. Trauksmaina, aprauta ir viņa valoda, atšķirīga no citiem, kur katrs vārds ir nomērķēts un trāpa mērķī. Kar 58, 12, 136. ◇ Trāpīt desmitniekā — *pilnīgi sasniegt vajadzīgo rezultātu.* □ Nosaukumu [filmai] radās desmitiem, taču neviens no tiem netrāpīja «desmitniekā». Kin 79, 57. ◇ Trāpīt vārīgā vietā — *aizskart, aizvainot, arī pazemot kādu.* □ Tupot uz krājgrāmatiņas kā deviņgalvu pūķis un bīstoties izdzert pat puspudeli alus! Guntars pietvīka. Hā, es ļauni nodomāju, uzknāba — un laikam trāpīja vārīgā vietā! Ezera 18, 44. Jāatzīst, ka viņš bija trāpījis vārīgā vietā. Tomēr ir nedomāju tik viegli padoties. Cīrulis 4, 217. ◇ Trāpīt naglai uz galvas — *sacīt svarīgāko, būtiskāko.* □ . . laikam trāpīja naglai uz galvas, jo direktors tūliņ piesarka un kļuva ļoti nervozs. Lācis 11, 122.

trāpīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl.; sar. *Gadīties.* □ Taisni nesaprotami, kur tādi nejēgas pasaulē trāpījušies! Upīts 4, 703. Līnai nu gan trāpīsies pats labākais vīrs — par to pagasta sievas bija vienis prātis. Zigmonte 16, 37. «Nāciet nu, nāciet, mīlīši, uz iekšu,» mudina mājasmāte. «Akurāt uz vakariņām trāpījušies.» M Zariņš 5, 33. «No kuras puses esat? Kā jūs sauc?» Zenta vaicā tieši un atklāti. — «No Sunākstes gala, Mucenieks no Pušmucām. Varbūt trāpījies dzirdēt?» Jansons 6, 460.

traps[1], -a, v. *Kuģa kāpnes.* Nolaist trapu. □ «Sagatavot trapu pie kreisā borta!» kapteinis komandē, un . . virvju kāpnes nolaižas lejā. Talcis 7, 20. Mēs sirsnīgi atsveicināmies, un viņš veikli kā gepards nolec no trapa un iejūk raibajā ostas strādnieku barā. Grīva 8, 211. No baržas uz borta sānlūku pārmet bezreliņa trapu pāris dēļu platumā . . Lapsa 5, 90. pārn. Ziemas pusnakts lejup nolaiž trapu, Kāds pa stariem staigāt mani dīda. A Skalbe 8, 170. // *Pie lidaparāta borta pieliekamas, piebraucamas kāpnes.* □ Putekļu virpuļus gaisā griezdama, iepretim aerostacijai piebrauca lidmašīna. Spēcīgie motori šķaudīja un rēca kā saniknoti nezvēri. . . Tad motori apstājās un pie durvīm piebrauca traps. Man vajadzēja iekāpt. Grīva 8, 41. Koferi, izrādījās, lidmašīnā vēl nebija novietoti, tie atradās pie trapa. Skujiņš 12, 238. Krietnu brīdi tukšs un lieks nostāvējis, aizbrauca sānis traps, un lidmašīna lēnām izkustējās no vietas. Dripe 10, 8.

traps[2], -a, v. *Bāzisks magmatisks iezis, kas veido horizontālas starpkārtas platformu nogulumiežu segā.* □ Sastinguši lavas izplūdumi — trapi ir centrālajā Sibīrijā, kur to biezā bazaltu sega pārklājusi gandrīz 1 miljonu km^2. Maldavs 1, 185.

trasants, -a, v.; **trasante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Persona, kas dod tratu.*

trasāts, -a, v.; **trasāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Persona, banka, kas saņem rīkojumu maksāt pēc tratas.*

trase, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Līnija, kas, parasti projektā, iezīmē (ceļa, kanāla, komunikāciju u. tml.) novietojumu apvidū, vidē; apvidus, vides josla, kur tiks veidots vai atrodas (ceļš, kanāls, komunikācijas u. tml.).* Dzelzceļa t. Kanāla t. Cauruļvada t. Kuģu ceļa t. Meliorācijas t. Nospraust trasi. Iezīmēt trasi. □ Projektējot . . automaģistrāles trasi, tika ievēroti telpiskās projektēšanas principi, tas ir, trase veidota kā plūstoša līnija telpā, plāna garenprofila un šķērsprofila elementus sasaistot ar apkārtējo vidi. Zv 75, 21, 8. «Gribu aprunāties par riju. Esmu ceļa būves meistars. Pēc dažām dienām te virsū nāks buldozeri, sāksim līdzināt jauno ceļa trasi. Rija būs jānojauc.» Kaijaks 2, 23. Viņi iet gar purvāja malu. Sīkajās priedītēs iestiepjas plata stiga — nākošā grāvja trase. Dripe 1, 28. Tā [vieta celtniecībai] izraudzīta ar nolūku, lai, jauno māju būvējot, kopējai siltuma trasei pieslēgtu arī abas blakus esošās astoņdzīvokļu mājas . . Lauku Dzīve 76, 1, 9. // fizk. *Noteiktam sporta veidam speciāli iekārtots, arī dabisks, šī sporta veida prasībām atbilstošs ceļš; attiecīgais maršruts.* Bobsleja t. Slēpošanas t. Kamaniņu t. ar mākslīgā ledus segumu. Veikt grūtu trasi. □ Superātrā trase ir ideāli taisna, nogāzes stāvums pakāpeniski pieaug un sasniedz 45 grādus. Šāda trase daļēji atgādina tramplīnlēcēju piezemēšanās kalnu. Pad J 83, 240, 3. Šajās sacensībās piedalījos otro reizi. Tiesa, pirmajā . . biju tikai trases iebraucējs, jo vēl nebiju uzrādījis sporta meistara normai atbilstošu rezultātu. Sports 84, 102, 2. Klasiskajā maratonskrējiena trasē Maratona—Atēnas uz starta stājās 29 sievietes. Liesma 75, 7, 21. // *Vides josla, kas ir paredzēta lidaparātu lidojumam; šāda josla saistījumā ar attiecīgajām aviācijas, kosmonautikas būvēm, iekārtām.* □ Pirmo reizi gaisa satiksmes vēsturē divi gaisa laineri . . devās starpkontinentālā pārlidojumā no Maskavas uz Antarktīdu. Trases garums — 25 000 kilometru. Zin T 62, 1, 13. Tā ir sarežģīta programma, kurā paredzēti plazmas un fizikālo lauku pētījumi starpplanētu lidojuma trasē no Zemes līdz Marsam . . Zin T 86, 3, 6. pārn. Ne mazāk svarīgi putnu migrāciju trases zināt lidotājiem. Putni nav pieraduši pie reaktīvo lidmašīnu lielajiem ātrumiem un nespēj izvairīties no sadursmēm . . D kal 76, 101. pārn. . . vai gan rakstnieki arī nav sava veida lidotāji, lidotāji pa cilvēku dvēseļu trasēm? Jaun Gr 68, 12, 11. // *Svītrveida gaismas parādība, arī gāzu, dūmu josla, ko lidojumā rada kas degošs (parasti lode, šāviņš).* □ Pa kreisi un pa labi tumsā mirdzēja lidojošo ložu trases, dārdēja sprādzieni. Hor 76, 7, 24. . . ceļu aizšķērsoja spīdošas ložu trases. Cīņa 84, 235, 2. Pēc pusdienas tur sāka ducināt kā tāla artilērijas kauja, brīžiem bālām zibens trasēm atplaiksnoties. Grants 4, 59.

trasējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → t r a s ē t (1).* Cauruļvada t. □ Mūsu maģistrāles parasti daudzina to interesantā un

skaistā trasējuma dēļ. Cīņa 79, 221, 1. Ar ainavisku pievilcību izceļas arī Rīgas—Ogres ceļa jaunais trasējums, kas harmoniski iekļaujas Daugavas krasta panorāmā starp Ikšķili un Ogri.. Zv 81, 1, 10. Iebraucamais ceļš ir viensētas vizītkarte. Viensētas apstādījumi arī sākas ar iebraucamo ceļu. Šā ceļa trasējums un veidotie apstādījumi ir atkarīgi no vietas reljefa, ceļa garuma un apkārtējās ainavas. Lauku Dzīve 90, 3, 28.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t r a s ē t (2).* Lodes t.

trasēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** trans. *Veidot (kā) trasi, parasti projektā; veidot, iezīmēt, nospraust (kā) trasi apvidū, vidē.* T. dzelzceļu. T. tuneli. □ Pareizi trasēts ceļš ir daiļums pats par sevi. Otrs daiļums ir apkārtējā daba. Abu daiļumu sakausējums ir mākslas darbs.. Lit M 81, 5, 11. Starprepubliku nozīmes autoceļi ir trasēti paralēli dzelzceļa līnijām un dzīvojamos rajonus nešķērso. Māksla 63, 3, 16. Ceļu sistēma [zooloģiskajā dārzā] trasēta tā, lai varētu dzīvniekus daudzās vietās apskatīt no dažāda augstuma.. Māksla 68, 4, 25.

2. intrans. *Lidojumā uzliesmot (par lodēm, šāviņiem).* Lodes trasē tumsā. // divd. formā: trasējošs. *Tāds, kas lidojumā uzliesmo (par lodēm, šāviņiem).* □ Klusi urkšķēdams, pār frontes līniju pārlidoja nakts bumbvedējs.. Tad no visām pusēm gaisā izšāvās starmešu šķēpi un pacēlās trasējošo ložu zaļās un sarkanās virtenes. Jansons 3, 88. Kājniekiem mūsu trasējošo šāviņu kārtas bija labi saskatāmas. E Arājs 1, 155.

trasologs, -a, v.; **trasoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Trasoloģijas speciālists.* □ Izpētījis gājēja atstātās pēdas, trasologs viegli spēj rekonstruēt likuma pārkāpēja darbības gaitu. Rīgas B 74, 220, 6.

trasoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Kriminālistikas nozare, kas pētī pēdu (2) izcelsmi, izstrādā to atrašanas, saglabāšanas, fiksēšanas, izņemšanas un izpētes metodes.* □ Trasoloģija, tas ir, mācība par pēdām, par to, kā tās labāk atrast, kā rīkoties nozieguma vietā, lai neietu zudumā neviens pierādījums, ir īpaša kriminālistikas zinātnes sastāvdaļa. Cīņa 75, 121, 2. Trasoloģijas eksperts pētī roku un kāju, zobu un nagu atstātās pēdas, uzlaušanas rīkus, transporta līdzekļu un dažādu mehānismu pēdas. Rīgas B 74, 220, 6.

trasoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **trasoloģiski.** *Saistīts ar trasoloģiju, tai raksturīgs.*

trass, -a, v. *Sīki porains dzeltenīgs, pelēks vai brūngans vulkāniskais iezis.*

trasta, -as, s. *Rakstisks kreditora rīkojums parādniekam vai bankai samaksāt noteiktu naudas summu trešajai personai.* □ ..bankas padomē būs jāizšķir garantiju jautājums «Cepļa» tratām, ar kurām būs jāmaksā jaunās pienākušās mašīnas. Rozītis III, 137.

traucējumaizsardzība, -as, s.; parasti vsk.; tehn. *Tehniska un organizatoriska (radioelektronisko ierīču) aizsardzība pret radiotraucējumiem.*

traucējumnoturība, -as, s.; parasti vsk.; tehn. *Tehniskas ierīces vai sistēmas spēja funkcionēt, ja uz to iedarbojas traucējumi.* Potenciālā t. Palielināt traucējumnoturību. □ Būtiska priekšrocība salīdzinājumā ar pusvadītāju integrālajām shēmām ir MIS [magnētiskās integrālās shēmas] augstā traucējumnoturība.. Zin T 71, 3, 13. Sekmīgi attīstīdams teorētiskās radiotehnikas klasiskos priekšstatus, viņš izvirzījis jaunas idejas traucējumnoturības uzdevumu risināšanā un radiosignālu uztveršanas metožu pilnveidošanā. Pad J 82, 21, 2.

traucējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *t r a u c ē t (1).* Atvainoties par traucējumu. □ «Vecotēv,» Einis nenociešas un pilnā balsī iesaucas, «ko tu dari?» Vectēvs raugās šurp. Šādu traucējumu viņš nebija gaidījis.. Jansons 6, 33. Viņš bija ļoti smalkjūtīgs ikdienišķā dzīvē un paražās, ar lielu takta izjūtu. Nekad viņš negribēja būt par traucējumu, bija pieticīgs un bezgala labsirdīgs. PL Siev 85, 10, 8. Ziemas snaudas laikā tas [brūnais lācis] ir ļoti jutīgs pret traucējumiem, bet atkušņa laikā, it seviški īpatņi ar mazāku uzbarotību, atstāj midzeni un meklē barību. Tauriņš 1, 173.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t r a u c ē t (2).* □ Redzes traucējumi ir gan iedzimti, gan iegūti dzīves laikā. Visbiežāk sastopamie redzes traucējumi ir tuvredzība un tālredzība. Biol r 291. Miega traucējumi izpaužas ar izmaiņām kā miega ilgumā, tā arī miega ritmā un dziļumā. Slimniekiem var būt grūtības iemigt vai pamosties. I Eglītis 1, 54. Pārraides lampu darbībā pastāv noteikta signāla un traucējumu attiecība. Tomariņš 1, 89. Pieredze rāda, ka daudzi traucējumi motorzāģa darbā rodas neasas vai nepareizi asinātas vaļas dēļ. Indāns 1, 236.

traucēklis, -ļa, v. **1.** *Tas, kas traucē (1).* □ Un ko Aurora arī varēja iesākt citu kā samierināties — būt mierā ar to, ka Askoldam bērns ir tikai neizdevušās dzīves netiešs vaininieks, vienīgi traucēklis un nasta. Ezera 13, 58. Bērni izauguši lieli, māte viņiem vairs nav vajadzīga, droši vien Jūlija ar savu aktivitāti bijusi pat traucēklis bērnu ģimenēs. Hausmanis 4, 176. Pieredze liecina, ka neder ielaist ražotājus iekšā negatavā celtnē. Traucēklis vien iznāk. Zv 73, 15, 3.

2. *Tas, kas traucē (2).* □ Kā reiz nolēma, tā rīkojās.., ja neparedzami kavēkļi vai dabas traucēkļi neradās ceļā. Zeiboltu J III, 29. ..traktoram pārplīsa riepa. Remontmehāniķis.. traucēkli novērsa burtiski dažās minūtēs. Zv 85, 13, 10. ..trīs apdrupuši celmi — vairāk nekā simt gadu laikā notrūdējušo stabu atliekas. Traucēkļi, kas liedz apstrādāt kādu kvadrātmetru zemes, vienlaikus pamesta vērtība. Caune 5, 187.

traucēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Ar savu izturēšanos, rīcību, runu ietekmēt (cilvēku) tā, ka (viņa) darbībai rodas citāda, nevēlama vērstība, ka nevēlami pārmainās (viņa) stāvoklis; šādā veidā ietekmēt (darbību, stāvokli) cilvēkam.* □ ..viņi [pusaudži] klaigā tāpēc, ka nav iemācījušies sevi savaldīt un pat neaptver, ka citus traucē. Dripe 4, 222. Šekspīrs: Ārsts viņiem teicis, ka slimnieci neviens nedrīkst traucēt. Zīverts 1, 114. «Labi, es

varu nerunāt nemaz!» atcērtu un demonstratīvi aizgriežos. «Un varu aiziet, lai netraucētu jūsu sarunu.» Brodele 17, 68. Rumba: Kundze nav nekāda simpātiskā persona un ar savām izgudrajām piezīmēm tikai traucē vakara omulību. A Eglītis 1, 516. pārn. Biezi laukā augoši augi cits citu traucē, nomāc, izaug mazāk spēcīgi .. Apsīts 1, 357. // intrans. □ Gariks: Labrīt — kā klājas? Ā, jūs neesat viena? Vai traucēju? — Abigaila: Man liekas, ne visai! Labrīt! Zīverts 2, 309. Cik patīkami tomēr šķita būt dzīvoklī vienai. Džerijs neuzmācās ar savu laizīšanos, vīrs netraucēja ar savu nopūšanos un dziļdomīgo klusēšanu. Saulītis 12, 283. ..[jaunieši] iedzēra, komentēja modeļus, domāja, kurš kuram labāk piestāvētu. Traucēja Brigitas māte, kura rūca, ka istabu piepīpējot zilu .. Dripe 4, 75. // *Būt par cēloni tam, ka (cilvēka) darbībai rodas citāda, nevēlama vērstība, ka nevēlami pārmainās (cilvēka), parasti psihiskais, stāvoklis; šādā veidā ietekmēt (darbību, stāvokli) cilvēkam.* Troksnis traucē runātāju. Vētra traucē satiksmi. Satraukums traucē darbu. □ Abigaila: Tas putns tur ārā kliedz un mani traucē. Zīverts 2, 306. Darbs bija bīstams, taču taisnības labad jāatzīstas — šī apziņa mani sevišķi netraucēja. Skujiņš 8, 72. Man jāatsien puķes. Flokši izauguši tik gari, ka .. traucē staigāšanu. Birznieks-Upītis 3, 52. // intrans. □ Pļauju var sākt desmitos no rīta .., citā laikā traucē rasa. Lauku Avīze 90, 31, 5. Ja straume netraucētu, mēs krokodilu panāktu. Grīva 8, 311. // *Nevēlami ietekmēt (psihisku stāvokli, tā izpausmi u. tml.) tā, ka mainās (tā) vērstība, sastāvdaļas u. tml. (par citu psihisko stāvokli, arī par fizioloģisku stāvokli).* Sāpes traucē domāšanu. □ Vai senā zemnieka skaistuma izpratne var kaut kādā veidā traucēt šodienas zemnieka skaistuma izjūtu? Nē, viņa var tikai to papildināt. Ziedonis 6, 160. // *Nevēlami ietekmēt (dzīvnieka) izturēšanos.* □ Mežos būrīšus var kārt zemu — līdz 3 m augstumam, dārzos un parkos jākar augstāk, lai putnus mazāk traucētu cilvēki. Cīņa 76, 77, 4. Adata neturēja suni, jo tas ar savu riešanu varētu traucēt putnus. Zigmonte 18, 97. Putni lēkāja zaros un klaigāja skaļi. Te tos neviens netraucēja .. Vāczemnieks 1, 84. // intrans. □ Un vecās peles neapnikušas grauž atkal grīdas dēļus, grauž caurām naktīm un, ja tik neviens netraucē, arī pa dienām. Birznieks-Upītis IV, 92. // intrans.; ar dat.; refl. *Ar savu ietekmi, iedarbību radīt (kādam, kam) ko nevēlamu (darbībā, stāvoklī u. tml.).* Netraucē man strādāt! □ «Vai apmācītāja pienākumi jums netraucē?» — «Nē! Mācot biedru, arī pats pilnveidojos.» Liesma 74, 12, 5. Ziemas kaprīzes sportistiem traucējušas ne vienu reizi vien. Sports 85, 26, 3.

2. *Būt par cēloni tam, ka (procesi) organismā nevēlami mainās, iegūst nevēlamas īpašības.* Traucēta vielmaiņa. □ ..bezgalīga mainība būtu populācijai un sugai kaitīga, jo traucētu vērtīgu pazīmju saglabāšanos. Biol r 327. Acīmredzot asins recēšana bija traucēta, un slimajiem uz ķermeņa parādījās zili plankumi .. Sk Ģ 90, 4, 15. Parasti metamorfoze abiniekiem tiek traucēta tad, ja kāpuri spiesti visu dzīves laiku uzturēties ūdenī un nevar no tā izkļūt. Sloka 1, 17. // *Veidojoties, pastāvot vienlaikus (ar kādu, parasti fizikālu, procesu), nevēlami iekļauties (tā) sistēmā, radīt (tam) nevēlamas īpašības.* Negaiss traucē radiopārraidi. Mitrums traucē degšanu. □ Tā kā vienlaikus parasti strādā ļoti daudzi .. radiofona raidītāji, tad, lai tie viens otru netraucētu, katrs raidītājs strādā ar savu atšķirīgu nesējfrekvenci. Fiz r 305. // intrans. □ Pieredze rāda, ka traucējošā signāla augstākās frekvences [televizora] attēlā ir mazāk jūtamas nekā vidējās un zemās. Tomariņš 1, 91. // *Veidojoties, pastāvot, norisot vienlaikus (ar kādu stāvokli, procesu, piemēram, apkārtnē, vidē), nevēlami iekļauties (tajā), radīt (tam) nevēlamas īpašības.* □ Visapkārt valdīja skaists ziemas nakts klusums, ko traucēja vienīgi cilvēku soļi un sarunas. Kļavis 1, 229. Simtiem reižu viņš tā gājis, ar soļu dimdu traucēdams klusumu .. Bērce 3, 475. Vienmuļo [lietus] troksni traucēja sivēnu urkšķēšana un govju īdēšana. Fimbers 1, 154. Skaistumu un mieru pašlaik traucēja jauno cilvēku pūlīši, kas šur tur gulšņāja vai, bariņos sasēduši, kaut ko sprieda. Dripe 10, 201. // *Atrodoties, pārvietojoties (kur), apgrūtināt, arī padarīt neiespējamu (darbību, stāvokli); arī būt nepiemērotam (kādam, kam), neiederīgam (kur).* □ Mēs šaujam. Bet patlaban mūs traucē krūmi, un ne katra lode ķer mērķi. Rihters 1, 473. ..kases telpa ir pašā kinoteātrī, tā ir maza, neērta un stipri traucē kinoteātra apmeklētājus. Rīgas B 58, 235, 4. // intrans. □ Jaunajai mājai stalažas gan vēl nebij noņemtas, bet pa vārtiem zirgu iebraukt varēja, ķieģeļu grēda sētsvidū vairs netraucēja. Upīts 4, 328. Jūlijai nemaz nav tik viegli uzrausties uz augstās kastes, garie un pašaurie brunči traucē .. Jansons 6, 349. .. arī tagad bez matiem viņš neizskatās slikti. Tikai acis traucē — tās raugās neslēpdamās un nekaunīgi. Un, ja ilgāk pavēro, sāk traucēt arī biezās uzacis un sārtās lūpas .. Visa ir mazliet par daudz .. Dripe 3, 8. ..[keramikas] veidojums ir tik krāšņs, ka, liekas, — vēl kaut viena detaļa izskatītos pavisam lieka, tikai traucētu. Nodieva 1, 98.

traucēties, tikai infinitīvā; refl. *Savienojumā «nelikties traucēties»: izturēties tā, it kā (kāds, kas) netraucētu.* □ «Nerūpējies, mamm, neliecies traucēties, gan jau mēs pašas ...» Olita atbildēja. Bundzeniece 2, 106. ..strazdi pie mums jau pieraduši, pabēg tik tālāk un neliekas traucēties. Ērgle 1, 355.

trauciens, -a, v. *Vienreizēja, paveikta darbība → t r a u k t (1), t r a u k t i e s.* □ pārn. ..autoru pārņem rezignācija .. Būtībā tā ir aizsargčaula, kas pasargā cilvēku no sadrupšanas, iznīkšanas laika nežēlīgajā traucienā. Čaklais 6, 31.

trauciņš, -a, v. **1.** *Dem. → t r a u k s.*

2. *Neliels, noteiktām vajadzībām (parasti ēdiena piedevu, piemēram, garšvielu, ievietošanai) piemērots trauks.* Ievārījuma t. Mārrutku t. Sāls t. Sinepju t. Ziepju t. □ Kombi-

nāts ražo .. papīru saldējuma trauciņu izgatavošanai .. Ģeogr 507.

traukiupata, -as, s. *Auduma gabals trauku mazgāšanai; trauku lupata.* □ Virtuvē uz lielā katla vāka stāv trauklupata. «Vai jūs ar to arī piena traukus mazgājat?» J Kalniņš 2, 62. «Nu, ko, vai trauklupatu norijušas, ka nekustaties! Kas ir, ka ēdiens nav galdā?» Indrāne 7, 181. pārn. Viņa vienmēr teikusi, ka necieš kā rūgtu nāvi cilvēkus, kuriem tik vien ir kā taș cilvēka vārds, bet paši tīrās trauklupatas. Zigmonte 6, 59.

trauks, -a, v. **1.** *Dobs, parasti ūdensnecaurlaidīgs, dažādas formas priekšmets, arī veidojums (kā, parasti šķidrumu, beramu vielu, arī sīku priekšmetu) ievietošanai, glabāšanai, transportēšanai, arī gatavošanai, apstrādei; šāds priekšmets kopā ar tā saturu; šāda priekšmeta saturs.* Stikla t. Alumīnija t. Māla t. Fajansa t. Porcelāna t. Koka t. Mazgājamais t. Dekoratīvs t. Buljona t. Mērces t. Konfekšu t. Dzeramais t. Dzirdināmais t. Ierauga t. Kondensācijas t. Gatavot ēdienu emaljētos traukos. Trauku suka. Trauku stikls. Mazgāt trauku. Tīrīt trauku. Pelnu trauks — *trauks smēķētājiem pelnu nobirdināšanai un izsmēķu ielikšanai; pelnutrauks.* Savienotie trauki — *vairāki jebkādas formas trauki, kas apakšējā daļā savienoti tā, ka tajos iepildīta viendabīga šķidruma brīvā virsma visos traukos nostājas vienāda augstuma horizontālā līmenī.* Upura trauks novec. — *ziedojumu trauks (baznīcā); upurtrauks.* □ Kaktā vesela kaudze trauku: vanniņas, ķipīši, spainīši, slaucenes .. Birznieks-Upītis II, 187. Senāk virtuve bija pārpilna dažādiem kastroļiem un katliņiem, tagad tā atgādināja mitekli, kuru cilvēki pametuši. Tikai naglas un āķīši .. liecināja, ka reiz te karājušies trauki. Saulītis 12, 53. Vurma kungs: Kas tas par trauku? — Ruta: Jūs taču redzat: zaļa krūze. Zīverts 2, 159. Kapilārās parādības saistītas ar šķidruma īpašību slapināt vai neslapināt cietķermeņa virsmu, un tās izpaužas kā šķidruma līmeņa pacelšanās vai pazemināšanās šauros traukos — kapilāros .. Fiz r 140. sal. .. uzdrīksties, gaisma, piepildi muskuļus mūsu kā traukus, piepildi mani un tevi, kas esi man līdzās, uzdrīksties, gaisma! Čaklais 5, 86. pārn. Tu, stiprā saule, tu dzīvības trauks, Dod veldzi mums, drosmi un spēku .. Rainis Ib, 426. pārn. Logu priekšā — pļavas smaržu zaļais trauks. Vējāns 4, 29. Dūms viesa nelabumu. Berts nolika cigareti pelnu traukā .. Lāms 4, 98. Mesai beidzoties, pie visām izejas durvīm stāvēja baznīcas kalpotāji ar upura traukiem. Liesma 75, 11, 25. // sar. *Pudele ar alkoholisku dzērienu; šādas pudeles saturs.* □ Viņš ienāca sētā nerunīgs, plānās lūpas sakniebis, tā tas bija arvien, ja .. vīri nav atģidušies samest pāris traukiem. Lapsa 3, 105. Pēteris atpogāja vatnieku un nolika uz galda tajā paslēpto trauku. Kalndruva 5, 104. «Tad vēl ņēmām un izmetām vienu trauku uz tām ciešanām,» tēvocis nosmējās. Dripe 2, 129.

2. dsk. *Šādu priekšmetu kopums ēdienu, dzērienu pasniegšanai galdā.* □ Vai labāk neuzdāvināt viņai dzimšanas dienā kādus traukus? Mazu servīzīti, ko? Ezera 17, 207. Mums vispār bija tik maz trauku, ka mātei, ja saplīsa kāda krūzīte vai šķīvis, nolaidās rokas — kur tagad ieliet rītos kafiju, kur pusdienās zupu? J Kalniņš 2, 126. Tēja krūzēs atdzisusi. Zanda pieceļas un sāk novākt traukus. Aizgājusi pie plīts, viņa ilgi skalo krūzes. Līvs 2, 127.

○ Trauku dvielis — *dvielis trauku slaucīšanai.* □ Virtuvē jābūt slēgtiem skapjiem produktu glabāšanai, jāparedz vieta trauku dvieļiem un galdautiem, traukiem .. PL Siev 78, 1, pielikumā. Trauku lupata — *auduma gabals trauku mazgāšanai; trauklupata.* □ Tur trauki nebija nomazgāti, kā nākas, tur plīts nenoslaucīta, tur ūdens neienests. Nate saīgusi paķēra trauku lupatu. Dziļums 1, 279. Notīrīt trauku (arī šķīvi, paplāti) sar. — *apēst visu traukā (šķīvī, uz paplātes) esošo.*

trauksmainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → trauksmains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; trauksmainums (1).* Jaunības t. Situācijas t. Laikmeta t. □ Aktrises nemākslotā trauksmainība, patiesības izjūta guva emocionālu atbalsi jaunajos skatītājos. LPTV I, 261. Miers. .. Dīvainu atvieglojumu izgaroja šis vārds. Tas bija salds kā bišu medus un lēnām satecēja tukšajās kārēs, ko bija pametusi vīra gadu trauksmainība. Lapsa 3, 24.

2. *Vispārināta īpašība → trauksmains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; trauksmainums (2).*

trauksmains, -ais; s. -a, -ā; apst. **trauksmaini.** **1.** *Tāds, kam ir raksturīga aktivitāte, aizrautība, arī straujums, kustīgums (par cilvēkiem).* T. jaunietis. □ Vilma, kustīga, trauksmaina, dienā nekur sev mieru nevarēja rast. Bērce 3, 129. Kurcija dzejas varonis ir nemierīgs, trauksmains inteliģents .. Lit M 58, 13, 2. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Trauksmaina valoda. Trauksmainas domas. □ .. nelielais, plecīgais augums izstaro kaut kādu neparastu, trauksmainu spēku. J Plotnieks 7, 21. pārn. .. ziemā viņš gatavoja jaunu dzejoļu grāmatu. Viņam gribējās tajā ietvert laikmeta trauksmaino, nemierpilno elpu. J Kalniņš 7, 257. // *Tāds, kam ir raksturīga aktivitāte, aizrautība (par psihi, raksturu, personību); aktīvs, aizrautīgs, arī nemierīgs, satraukts (par psihisku stāvokli).* □ Dzīvē sastopami trauksmaini raksturi, asi domājoši cilvēki, kuriem piemīt lielas darbošanās spējas .. Tēl M 58, 43. Māte zināja, ka meita ar savu skaistumu un dzīvo, trauksmaino garu ir savaldzinājusi jau dažu krietnu puisi. Dziļums 1, 421. Iedama mājup, .. Velga Krūkle izjuta tādu trauksmainu prieku, ka reizēm tai uznāca vēlēšanās laisties skriešus. Kalndruva 2, 61. Trauksmainā un rūpju pilnā sajūta, kas viņu nepameta visas pēdējās dienas, atkal sevi atgādināja .. Kaijaks 2, 137. // *Tāds, kas izraisa nemieru, satraukumu (piemēram, par notikumu, faktu).* Trauksmaini notikumi. Trauksmainas ziņas. □ .. viņi [makšķernieki] pastāstīs, kā Gauja gadu no gada

aizvien vairāk aizaug. Tas neapšaubāmi ir viens no trauksmainākajiem rādītājiem, kas liecina par upes ūdeņu piesārņotības pakāpi. Goba 5, 86. Iestājās trauksmains klusums, un likās, ka šim klusumam būtu nekustīgas vardes acis, kas iztausta katru apvidus nelīdzenumu un krūmu paceri. Vilks 5, 65. Ļoti trauksmains stāvoklis pašlaik ir individuālajā biškopībā. Visas dravas pārņēmusi invāzijas slimība varotoze. Zv 81, 13, 13. // *Tāds, kam ir raksturīgs straujums, spraigums, arī steiga (par darbību, norisi u. tml.).* T. darbs. Trauksmaini soļi. T. ritms. □ Zaļkalna dzīve aizritējusi trauksmainos meklējumos un spraigā darbā. Nekad meistars nav apstājies, nekad nav nogrimis apmierinātībā ar paveikto .. Tēl M 57, 87. Šo koncertu ir pierasts klausīties tokātiskā, trauksmainā priekšnesumā ar vairāk akcentētu intelektuālo skatījumu, saasinātiem ritmiem. Lit M 76, 45, 13. Trauksmaini viņš pūlējās atvedināt atmiņā vēl kādas detaļas no šī notikuma, kurš bija iespiedies viņa smadzeņu šūnās kā nez kas nereāls un absurds. Ezera 9, 126. // *Tāds, kad pastāv, noris kas straujš, spraigs, arī nemierīgs, satraucošs (par laikposmu, mūžu u. tml.).* T. laiks. □ Tās bija trauksmainas dienas, Tālu tad redzēja skats. Lika nodrebēt piļu sienām Deviņsimt piektais gads! Lisovska 1, 65. Tā vienam otram neatlika arī laika iemest savus gramiņus, pasēdēt pie glāzītes. Pārmainījās visas brigādes un arī katra cilvēka dzīve. Trauksmaināka, nemierīgāka, bet krietni labāka .. J Plotnieks 2, 46.

2. *Straujš (1).* Trauksmainie palu ūdeņi. □ Trauksmains, rudenīgs vējš Sirdi un prātu pārņem. Osmanis 4, 69. Ledus Dižupē bija sadrupis sīkākos gabalos, vietumis mutuļoja trauksmaina straume. Bendrupe 2, 77. Gar atvērtu logu vakaros Redz trauksmainus putnus skrienam. Čaklais 8, 11. Vecākiem vīriem [miegā] krūtis cilājās vienmērīgi un lēni kā vakara ūdeņi, bet jaunajiem sāni elpojot trauksmaini un uztraukti drebēja, kā tas notiek jauniem zirgiem pēc ātra skrējiena. Virza 1, 109. // *Tāds, kur noris strauja kustība, strauji notikumi.* □ Ceļš sauc uz priekšu trauksmainais ... Brutāne 2, 105. Veselu stundu meitenes klejoja pa apstādījumiem, vēroja trauksmainās pilsētas mūžīgo kustību .. Bērn 50, 1, 30. ○ ◇ Trauksmaina sirds — *saka, ja sirds spēcīgi, strauji pukst, parasti emocionāla stāvokļa iedarbībā.* □ Un klausījos ilgi, kā pukst tava trauksmainā sirds. Ziedonis 19, 87.

trauksmainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t r a u k s m a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; trauksmainība (1).*

2. *Vispārināta īpašība → t r a u k s m a i n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Pie baltajiem mākoņiem plivinās vienīgi vanags .. Šķiet, vanag, pirms piecdesmit gadiem — Kā šodien tu cēlies līdz mākoņu laukiem, Un vectēvam bija tavs vanaga trauksmainums radies. Zv 57, 18, 15.

trauksme, -es, dsk. ģen. -mju, s. **1.** *Psihisks stāvoklis, kam ir raksturīga aktivitāte, aizraušība, spēcīga dziņa.* □ Neskaidrā, jaunavīgā trauksme bija noslāpusi, dziņa pacelties pāri citiem atradusi piepildījumu .. Ezera 9, 180. Tā ir talantīgi, saturīgi uzrakstīta grāmata. Ik lappusē jūtam .. to trauksmi, ar kādu strādā mūsu skatuves mākslinieki, lai radītu nozīmīgus tēlus .. J Kalniņš 1, 244. Klaass vāji iebrēcās kustoniskā dzīvības trauksmē. Upīts 18, 255. // *Satraukums, nemiers.* □ Skaņas, kas atlidoja līdz viņai, bija mierpilnas, tās nenesa līdzi trauksmi, tās nebija nelaimes priekšvēstneses. Kaijaks 5, 268. Tērvetē komturs visiem savējiem lika dzīvot nepārtrauktā trauksmē. Purs 9, 95. Kazanova: Bet vai tu nejūti, ka svešas, nepazīstamas pilsētas gaiss ir pilns dīvainas trauksmes, aicinājuma, dēku? A Eglītis 1, 193. // *Steiga, rosība, arī sasprindzinājums.* Darba t. Aizceļošanas t. □ Steiga, bezprātīgā steiga, kurp tu atkal mani nes? Tādā trauksmē dzīvodama, dzīvi pazaudēšu es. Elksne 1, 107. Šajās mājās bija apstājusies dedzīgā trauksme — strādāt un censties uz augšu. Te apmierinājās ar to, ko zemīte dod pati no sevis. Dziļums 1, 118. Sagaidot Jaungadu, pirmssvētku trauksmē skaistākais brīdis ir svinību telpu dekorēšana, kurā piedalās visi ģimenes locekļi .. PL Siev 85, 12, 15.

2. *Briesmas, bīstama situācija, arī situācija, kad jāveic kādas, parasti militāras, darbības; signāls par briesmām, bīstamu situāciju, arī par situāciju, kad jāveic kādas, parasti militāras, darbības.* Trauksmes signāls. Izziņot trauksmi. Trauksmes atsaukums. Gaisa trauksme — *trauksme, ko izsludina, kad tuvojas pretinieka lidaparāti; signāls, ar kuru brīdina, ka tuvojas pretinieka lidaparāti.* □ Sirēnas kauciens pamodināja Ilgu. «Trauksme! Ērik, vai tu dzirdi, trauksme!» viņa sauca tumsā .. Talcis 9, 129. Vadu komandieriem tūliņ jāierodas rotas kancelejā. Tā ir trauksme .. Grīns 1, 88. Mīmoza: Iedomājieties: pretizlūkošanas daļā trauksme, visi spiegi kājās! Zīverts 2, 412. Alvils: Man teica, ka tā esot mācību trauksme. — Bārbule: Bet ko jūs būtu gribējis, lai jums saka? Vai mums tādās reizēs ko saka? Priede 4, 202. Bet gaisa trauksmes turpinājās gandrīz nepārtraukti. Jau šā iemesla dēļ vien mātes mums visu nedēļu, kamēr risinājās kaujas ap pilsētu, neļāva atstāt pagalmus. Lagzdiņš 4, 46. ◇ Trauksmes zvans — *brīdinājums, rīkojums u. tml. aktīvi reaģēt uz ko nevēlamu, satraucošu.* □ Kārtējā neveiksme .. spartakiādē liek nekavējoties sist trauksmes zvanu. Sports 68, 129, 2.

trauksmība, -as, s.; parasi vsk. **1.** *Trauksmainība (1).* □ .. kāda zeltversmaina trauksmība, kādas ilgas un spēks! Sudrabkalns 12, 172.

2. *Trauksmainība (2).*

trauksmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trauksmīgi. 1.** *Trauksmains (1).* □ Zināma, ka līdz ceļa galam atlikušas tikai divi trīs dienas, Līvija kļuva nepacietīga un trauksmīga, kā upes straume, kas pēc mierīga un plaša plūduma pēkšņi iespīlēta šauros aizas krastos .. Lācis 15, 355. No galerijas es varēju vērot, kā aktieri, uz skatuvi izejot, gatavojas savam pirmajam solim, .. izpratu trauksmīgos roku mājienus, kad aiz kulisēm pavīdēja režisora no-

rūpējies vaigs. Kurcijs 2, 161. ..acu rāmo izteiksmi tam aizēno gaidas un trauksmīgs prieks, kā gatavojoties saņemt vēsti, ap kuru savijušās lielas cerības. Grīns 1, 188. Asiņu nav mūsu ķieģeļu javā, Ir ļoti trauksmīgs un miera laiks. Vācietis 9, 67.

2. *Trauksmains (2).* □ Trauksmīgs austrumu vējš sagrāba sarkano drānu, sāka to sparīgi plandīt. Niedre 6, 284.

trauksmīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Trauksmainums (1).* □ Daudziem [strēlniekiem] tomēr nenāk prātā miegs. Viens no tiem ir Vilnis, kam nepacietības un trauksmīguma pilni visi locekļi. Viņš.. liekas kā savilkta atspere. Grīns 1, 96. Viņus tūdaļ apņēma, ievilka, gandrīz iesūca sevī šīs ziemeļu pilsētas ledainais trauksmīgums. Štrāls 2, 328.

2. *Trauksmainums (2).*

trauksminieks, -a, v.; **trauksminiece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Literāra grupējuma dalībnieks, kas 20. gadsimta divdesmito gadu beigās un trīsdesmito gadu sākumā publicējās žurnālā «Trauksme».* □ Tāpat kā citiem trauksminiekiem, arī A. Grigulim raksturīga nesamierinātība ar pastāvošo kārtību un reizē idejiskā neskaidrība pozitīvas darbības programmas jautājumos. Valeinis 3, 227.

traukt, traucu, trauc, trauc, pag. traucu. **1.** intrans. *Ātri virzīties (par cilvēkiem); ātri, steigā doties, arī steigties (ko darīt); traukties.* Traukt (arī traukties) kājās — *ātri celties, parasti, lai sāktu ko darīt.* □ «Pagaidi, dēliņ, kad izausīs rīts: Nakts ir tik tumša... Kur tumsā tu trauksi?» Plūdonis 1, 21. ..Andrejs sameklēja mēteli un metās pagalmā. Kā vajāts tas trauca uz mājām. Plaudis 2, 300. Kad vilciens sāka kustēties un citi braucēji trauca steigā atvadīties un palicējiem pateikt vēl vienu otru mīļu vārdu, Austra jutās bezgala atstāta.. Rozītis 1, 255. «Viegli, viegli, pamazīt [pamazītēm] Atlec, manu stabulīt!» Zēns dzied; te tam ausīs iespiežas spēji Skaļš kliedziens, it kā kad palīgā sauc. Gans iztrūcies ātri kājās trauc. Plūdonis 2, 25. // *Ātri virzīties (par dzīvniekiem).* □ Varbūt vainīgs ne tikai šķirīta lietus, bet arī.. lielais brūnaļu bars, kas izmīdījis ceļu, traucot no fermas uz ganībām. Rūja 3, 45. ..Bet bezdelīgas tomēr projām trauca: Tās veciem jumtiem ardievas vēl sauca, Tad sauļup pacēlās un aizlaidās. A Bārda 2, 42. Pār viršiem zeltaina trauc Pret rudeni bišu saime. E Plaudis 5, 110. pārn., Klau, ilgu bērie trauc, Tiem krēpes sarmas klātas. Bez pātagas tie trauc.. Lasmanis 2, 87. // *Cilvēkam vai dzīvniekam virzoties, ātri kustēties (parasti par kājām); strauji veidoties (par soļiem).* Pa ceļu trauc gājēju soļi. // *Ātri virzīties (par transportlīdzekļiem, braucējiem tajos).* □ Tā juta.. skolotāja.., kad tai Valmierā vajadzēja izkāpt, lai ļautu vilcienam aizjoņot tālāk uz Pēterburgu. Bija skumji izkāpt ceļa malā tad, kad vilciens vēl trauca tālāk. Rozītis 2, 18. Stipras ķokas vadīta, automašīna paklausīgi trauca lejup vasaras neaprakstāmajā krāšņumā. Saulītis 13, 183. Lidmašīna, paskrējusi zem mākoņiem, trauc uz Havannas pusi.. Lielais 1, 9. Tā arī neuzzinājām, kādas domas viņš, suņu pajūgā pa tundru traucot, izdomājis.. Gūtmanis 2, 44. // *Par priekšmetiem.* Šāviņš trauc uz priekšu. // *Par parādībām dabā, parasti par vēju, mākoņiem, straumi, viļņiem.* □ Es gribu uzkāpt augstā kalna galā Un sajust, ieelpot pat vējus tos, Kas brīvi trauc tur sniegos, ledū, salā.. A Bārda 1, 180. Daudz vasaru aizsmaržo ziedos, Pār ziemām trauc putenis balts.. Kaldupe 1, 41. Sārti mākoņi pāri man trauks, Kāda cilvēka vārdu minot. Bārbale 6, 11. Daugava, māmuļa maigā un skarbā, Mūžīgi brīvai uz jūru tev traukt.. Pēlmanis 1, 36. // *Izplatīties (par skaņu, gaismu).* □ Manas dzimtenes silos dzenis kaļ Caur ziemām un vasarām tālām. Trauc skaņas man līdz un atpakaļ Un nolaižas skuju vālā. Ziedonis 19, 101. Vēl arvien kāds sniedziņš lido balts, Un pār mežiem pretī trauc kāds — līgo! A Bārda 2, 39. // pārn. *Ātri ritēt subjektīvā uztverē (par laiku, laikposmu).* □ ..dienas trauc. Neapturama to straujā gaita! Sirmbārdis 1, 51. Un, lūk, šai nemitīgā rosmē mūžs Tik ātri trauc kā vējš, kas kalnos pūš. A Bārda 1, 267. // pārn. *Strauji risināties (piemēram, par notikumiem, parādībām sabiedrībā); strauji izplatīties (par ziņām, vēstīm u. tml.).* □ Notikumi virknējās un trauca trakā steigā. Kar 58, 8, 13. Šodien mēs strādnieku vienību svinam, miljonu miljoniem radio sauc: «Brāļi, mēs gaidām!» — «Ak brāļi, mēs zinām, gatavi esam!» šurp atbilde trauc. Paegle 1, 179. // pārn. *Strauji risināties, vēršoties uz ko (par psihiskiem procesiem, domām u. tml.).* □ «Cielaviņa, zili baltā, Mani prāti tālu, tālu trauc..» Sudrabkalns 1, 26. Jāzepa doma trauc pēc tādas dzīves, kur nebūtu šīs pretrunas starp ideālu un realitāti.. J Kalniņš 1, 269. Tie nav gājputni, viena pa vienai Manas cerības projām tur trauc. Elksne 10, 23. // pārn. *Strauji vērsties (par acīm, skatienu).* Skatiens trauc tālumā. // pārn. *Dedzīgi vēlēties, tiekties (parasti nokļūt kur, sasniegt ko).* T. pretim rītdienai.

2. trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) ātri virzās, arī ko dara.* □ Kurp tavas ilgas tevi trauc un vada? Štrāls 4, 66. Klinta steidzīgi izvelk no somas visu — arī to, Riharda ziemas mētelim krāto, ko, nelabu nojautu traukta, paķērusi līdzi. Indrāne 6, 254. Rau, bada, izsalkuma balsis No sapņiem mani spēji trauc, Un skati riebīgi un drūmi Man dailes spožās gleznas jauc. Aspazija 3, 57. Apdarījusi visus mājas darbus, viņa nevarēja aprimt, kaut kas it kā trauca viņu celties augšā un staigāt no istabas virtuvē, no virtuves atpakaļ istabā. Lācis 1, 234.

3. trans. *Ātri pārvietot, parasti vest, nest (ko).* □ Izvadātāji uz divriteņiem trauca milzīgus laikrakstu saiņus no kioska uz kiosku. Lācis VI, 289. // *Ātri virzīt, pārvietot (par parādībām dabā, parasti par vēju, straumi).* □ Brāzmains vējš joņiem skrēja pāri, traukdams zemus, tumšus mākoņu kalnus. Brīdaka 2, 189. Un tad vēl uznāca jauns lietus mākonis. Vēja joņu trauktās šaltis plīkšēja peļķē pie kājām. Upīts III, 608. // *Steigā darīt, veikt*

(ko). □ . . lielā steigā jātrauc spīķera piebūve, lai dabūtu zem jumta, līdz kamēr uznāk sala [sals] . . Upīts 9, 590. // pareti. *Ātri runāt, teikt (ko).* □ «Jums jau nu pazudis esmu, — bet dzīvot dzīvoju . . .» — «Jā, jā, dziržu [dzirdu]!» Pudiķis trauca. A Deglavs 1, 1051. Viņš turēja runu. Runāja, vārdus steigā traukdams, tad atkal palēninādams . . **Upīts IX, 353.**

4. trans. *Strauji, arī spēcīgi iedarbojoties (piemēram, raujot, sitot, spiežot), panākt, būt par cēloni, ka (kas) atdalās, virzās nost (no kā).* T. ogas. T. lapas no zara. □ Egle kā puika ar spieķi no lielajām smilgām trauca nost rasu. Birze 5, 133. Aiz durvīm dunēja kāju spērieni — Vecais Kristaps trauca sniegu no zābakiem. Plaudis 3, 160. Dzirdi, — vējš ābolus Zālienē trauc. Lasīsim, paņemsim Līdzi šev daudz! . . . M Rudzītis 6, 16. Tranšeju līnija te aizstiepjas gar meža malu; lodes kapā koku mizu, trauc zarus . . Grīns 1, 314. pārn. Par savu valdnieku° tevi cēlu Un varu ar no troņa zemē traukt. Zālīte 6, 133.

traukties, traucos, traucies, traucas, pag. traucos; refl. *Ātri virzīties (par cilvēkiem); ātri, steigā doties, arī steigties (ko darīt).* Traukties (arī traukt) kājās — *ātri celties, parasti, lai sāktu ko darīt.* Traukties augšā — *strauji celties kājās; strauji celties no miega stāvokļa.* □ Un Ernests gribēja pa logu traukties istabā. «Nē, nē, nekāp,» Liene lūdzās, jaunekli atstumdama atpakaļ. Blaumanis 6, 89. Bize atrisa, un viņa traucās vējā plīvojošiem matiem . . Ezera 1, 165. Cilvēki traucās no visām pusēm uz Velveru mājiņu. Uguns jau ārdīja jumtu un plosījās priekšnama durvīs. Salenieks 5, 270. Daudzu roku celts, viņš [treneris] lido augšup un, tiklīdz nonāk atkal pie zemes, no jauna traucas gaisā. Saulītis 6, 77. Viens otru raustīdami, gulētājiem pāri klupdami un atkal kājās traukdamies, tie [gūsteņi] žvadzināja ķēdi. Upīts III, 512. Sešpadsmit gadu vecumā viņa jau prata visus darbus . . Un šķita, ka citādi nemaz nevar būt — katru dienu jātraucas augšā vēl nakts tumsā un tūlīt jāsteidz pie darba . . Bērce 3, 79. // *Ātri virzīties (par dzīvniekiem).* □ Skrejceļa otrā malā septiņi rikšotāji traucās uz priekšu. Lācis VI, 322. Pa piesnigušajām eglēm puslēkdama, puslidodama traucas salnaina vāvere — kuplaste. Andersone 1, 67. Tad priekšējās bezdelīgas pamanīja apvāršņa malā kuģi. Atausa cerība, radās jauni spēki, un viss bars traucās uz kuģa pusi. Birznieks-Upītis IV, 50. // *Cilvēkam vai dzīvniekam virzoties, ātri kustēties (parasti par kājām); strauji veidoties (par soļiem).* □ Vecos vīrieša zābakos apautās kājas . . gandrīz skriešus traucās uz durvīm. Upīts III, 605. . . uz ielas dipēja un traucās gājēju soļi. Nezināmie un svešie vienaldzīgi steidzās cits citam garām . . PL Siev 58, 8, 11. // *Ātri virzīties (par transportlīdzekļiem, braucējiem tajos).* □ Vilciens traucas cauri laukiem un mežiem . . Steidz riteņi, dzelži pret dzelžiem kaļ un klaudz. J Kalniņš 7, 25. Pa laukuma asfaltu, riepām švīkstot, traucās automašīnas, un to spuldžu ugunis laiku pa laikam šūpojās mūsu istabas sienās un griestos. Vilks 5, 26. Laiva ieslīd Vitrupes ūdeņos un traucas uz jūras pusi. A Grigulis 14, 95. Mazāk izglītotie un bērniškīgākie [jaunieši] vēlas uz laba motocikla traukties cauri visai pasaulei . . Dripe 9, 23. // *Par priekšmetiem.* □ Gaisā traucās trasējošas lodes, Arī tās dega kā mazas zvaigznes. A Grigulis 16, 31. Bataljona komandieris pavērās savā rokas pulksteņa fosforizētajā ciparnīcā, pa kuru ar viegliem tikšķieniem traucās sekunžu rādītājs. Grīva 12, 121. // *Par parādībām dabā, parasti par vēju, mākoņiem, straumi, viļņiem.* □ Pāri viegli viļņotajam, baltajam sniega laukam traucas ass ziemelis. Asajos vēja brāzienos noliecas un atkal izslienas kailo kārklu puduru brūnie zari. Dripe 1, 3. Vējš dzenāja mākoņu vālus, un tie, traukdamies no rietiem uz rīta pusi, brīžam atsedza satumsušus zilgmes logus . . Saulītis 6, 70. Caur šauro aizu, caur tumsu šļācot, Strauts krācot traucas uz jūras dzelmi, Pār klintīm šķīstot. Rainis VIIIb, 314. Reizēm pūta stiprs vējš un viļņi traucās tik augstu liedagā, ka laivas vajadzēja uzvilkt kāpās. Lācis 9, 8. pārn. Visiem šiem zēniem pāri traukušās kara aukas . . Eglons 4, 6. // *Izplatīties (par skaņu, gaismu).* Gaismas stars traucas tumsā. // pārn. *Ātri ritēt subjektīvā uztverē (par laiku, laikposmu).* □ Drīz drīz . . viņam būs jāatvadās no Ziedu ciema vasaras, jāatvadās no Piča. Līdz skolas laikam atlicis vairs nepilns mēnesis, un dienas te traucās kā uz putna spārniem! Vāczemnieks 1, 101. // pārn. *Strauji risināties (piemēram, par notikumiem, parādībām sabiedrībā); strauji izplatīties (par ziņām, vēstīm u. tml.).* □ Pēkšņi notikumi sāka traukties ar brūkošas lavīnas ātrumu un paņēma visu enerģiju un uzmanību . . A Grigulis 13, 567. // pārn. *Strauji risināties, vēršoties uz ko (par psihiskiem procesiem, domām u. tml.).* □ Visas jūtas traucas kaut kur svešā, neatvairāmi pievilcīgā un vilinošā tālumā. Upīts 18, 97. Kad Didzis atgādināja viņai par sārtajiem āboliem, Sarmīte atcerējās, bet viņas domas pie tiem kavējās tikai īsu brīdi, traukdamās jau nākotnē. Ezera 2, 69. Un domas, kas sākumā plūda kautri, piesardzīgi, tagad traucās, joņoja, steidzās. Klīvers 2, 175. // pārn. *Strauji vērsties (par acīm, skatienu).* □ Acs mirkli nevar norimties. Vienā ziedā vēl neielūkojusies, traucas pēc otrā, trešā — visam laukumam pāri un atkal atpakaļ. Upīts 18, 127. . . Māte augstāk uz rokām ceļ bērnu, Lai pār Daugavu traucas tā skats. Kaldupe 1, 45. // pārn. *Dedzīgi vēlēties, tiekties (parasti nokļūt kur, sasniegt ko).* □ Nu zeme viņu tur kā stiprām rokām. Bet viņš mūžu traucies prom no tās. Nu nav vairs spēka ne pacelties, ne tos augstumus novilkt zemē. Upīts 18, 107. Otrā rītā, kad jāsākas stundām, . . nav Arņa Ikaunieka, un . . Klaucāns uztraucas par to, Arnis vienmēr ir tik apzinīgs, viņš trauktin traucas uz skolu . . Zigmonte 10, 176. Es . . domās nepacietīgi traucos uz rītdienu. Rīt man jāzvana. Brodele 17, 151.

traukūdens, -ūdens, v.; parasti vsk. *Ūdens, kurā ir mazgāti trauki; ūdens trauku mazgāšanai.* Sildīt traukūdeni. □ Var izbarot [bullī-

šiem] arī salmus, biešu lapas, vājpienu, dažādu ēdienu atliekas un pat traukūdeni. Lauku Dzīve 84, 11, 10. . . katlā, kas uz [plīts] pakaļējiem riņķiem, ir traukūdens — tam vēl jābūt siltam. Zemzaris 3, 13. Jāsaka atklāti — es par visu vairāk neciešu šos salkanos jūsminiekus. Kad es klausos šādu cilvēku vārdos, man šķiet, ka pār manu galvu līst remdens traukūdens. J Kalniņš 4, 13.

trauma, -as, s. *Bojājums (organisma audos, orgānos), kas radies kāda ārēja faktora iedarbības rezultātā.* Smaga t. Darba t. Sadzīves t. Transporta t. Sporta t. Gūt traumas. Ārstēt traumas. Traumu punkts — *traumpunkts.* □ . . kara laikā līdz 8% visu ievainojumu bija galvas traumas, miera laikā visbiežāk galvas traumas rodas satiksmes negadījumos. I Eglītis 1, 159. Smadzeņu satricinājums . . ir biežākais smadzeņu slēgto traumu veids. Visp ķir 165. Acu ievainojumi ieņem ievērojamu vietu bērnu traumu vidū un bieži izraisa smagas sekas — krasu redzes pazeminājumu vai pat aklumu. Ves 75, 5, 14. . . lielajās pilsētās ir īpaši traumu punkti, kas atvērti gan dienu, gan nakti. Ves 83, 8, 19. // *Kaitīgas, parasti psihiskas, iedarbības rezultāts, kas nav saistīts ar audu, orgānu bojājumu.* Garīga t. Morāla t. □ . . notverot mazos zaglēnus pie pirmā mēģinājuma, kriminālsods parasti nav jāpiemēro, varam iztikt ar daudz mīkstākiem līdzekļiem. Pusaudzim iet secen smaga trauma. Dripe 4, 51. . . miokarda infarkts visbiežāk piemeklē cilvēkus, kuri pirms tam pārcietuši smagas psihiskas traumas — personisko plānu sabrukumu, tuvinieku nāvi vai neveiksmi darbā. Zv 78, 7, 27. Pat mazu bērnu ne vienmēr izdodas pasargāt no nepatīkamiem iespaidiem un smagām dvēseles traumām. Bērni smagi pārdzīvo nesaskaņas ģimenē, slimības un tuvinieku zaudējumu. Ves 68, 9, 8.

traumatisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **traumatiski.** *Saistīts ar traumu, tai raksturīgs.* Traumatiskās slimības. T. locītavas iekaisums. □ Mediķi . . atzīmē, ka traumatisko slimnieku skaits slimnīcās pārsniedz sirds slimnieku skaitu . . Ves 79, 10, 21. Traumatiskos lūzumus izraisa dažāda veida traumas. Visp ķir 177. Asinsizplūduma cēlonis var būt ne vien traumatisks asinsvada bojājums, bet arī asins recēšanas traucējumi . . Ves 76, 5, 29.

traumatisms, -a, v.; parasti vsk. *Statistisks rādītājs — noteiktā periodā traumas ieguvušo skaits attiecībā pret noteiktu iedzīvotāju skaitu; arī traumu ieguve.* Sadzīves t. Bērnu t. Traumatisma līmenis. Traumatisma profilakse. Traumatisma iemesli. □ Autotransporta līdzekļu skaita pieaugums, to ātruma palielināšanās, liela cilvēku koncentrācija pilsētās noved pie transporta traumatisma straujas palielināšanās. Ves 85, 4, 27. Traumatisma samazināšana ir vērā ņemama rezerve darba ražīguma celšanai. Cīņa 85, 197, 2. Lai varētu ieviest noteiktus profilaktiskus pasākumus, liela nozīme precīzai traumatisma uzskaitei. Tai jāatspoguļo ne tikai traumas veids, bet arī tās apstākļi un notikuma vieta. Visp ķir 154.

traumatizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process* → *traumatizēt.* □ Sāpes novēro lielākā vai mazākā mērā pēc jebkuras operācijas. Sāpju veids un intensitāte ir atkarīgi no operācijas apjoma, audu traumatizācijas pakāpes un nervu sistēmas uzbudināmības pakāpes. Visp ķir 64. Pierādīts, ka locekļu nerva bojājuma cēloņi visbiežāk ir vienreizēja trauma vai atkārtota traumatizācija . . Ves 76, 7, 4. Mutes dobuma gļotādas traumatizācija ar karstiem vai asām garšvielām bagātiem ēdieniem . . var sekmēt hronisku gļotādas slimību rašanos. Ves 81, 3, 16.

traumatizēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Radīt traumu (audos, orgānos); traumēt.* □ Dzīves anamnēzi uzņemot, nav jāpiemirst atzīmēt arī pārciestās traumas (kritieni, sitieni, lūzumi, mežģījumi), jo traumatizētajā orgānā vai traumatizētajos audos lokalizējas slimība . . K Rudzītis 2, 12. Ja nav infekcijas pazīmju, kreveli nevajag aiztikt, lai lieki netraumatizētu jaunos audus. Visp ķir 210.

traumatologs, -a, v.; **traumatoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Traumatoloģijas speciālists.* □ Traumās cietušo liktenis atkarīgs ne tikai no savlaicīgas un kvalificētas ārsta traumatologa palīdzības. Ļoti svarīga ir pirmā palīdzība, kuru visbiežāk sniedz darba biedri, . . mājinieki vai garāmgājēji . . Visp ķir 154. Ne katrs ķirurgs un ne katrs traumatologs uzņemsies replantēt amputētu pirkstu . . Cīņa 83, 72, 3. Semināra laikā tiks izdarītas paraugoperācijas . . Iekārtota tematiska izstāde, kurā atspoguļoti Latvijas traumatologu sasniegumi. Rīgas B 85, 67, 3.

traumatoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Medicīnas nozare, kas ietver traumu ārstēšanu un profilaksi.* □ Kaulu lūzumu . . ārstēšana ir viena no aktuālākajām traumatoloģijas problēmām. Ves 85, 7, 4. Operatīvā traumatoloģija savu uzplaukumu piedzīvoja dažu gadu desmitu periodā pēc otrā pasaules kara. Cīņa 81, 87, 3.

traumatoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **traumatoloģiski.** *Saistīts ar traumatoloģiju, tai raksturīgs.* Traumatoloģiskā palīdzība. □ Jau bija pieprasītas izziņas morgā, traumatoloģiskajā slimnīcā. Bels 2, 45. Traumatoloģisko slimnieku sekmīgā izārstēšanā ļoti nozīmīga ir viņu rūpīga kopšana. Ves 78, 7, 8.

traumēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Radīt traumu (audos, orgānos).* □ Ja traumētas funkcionāli svarīgas smadzeņu zonas, zūd šīs zonas pārvaldītās funkcijas. Ves 85, 4, 27. Robotam ir jutīgi adapteri, kas aparātam palīdz laikā reaģēt uz visiem dzīvnieka ķermeņa un ādas nelīdzenumiem un izliekumiem. Aitas līdz ar to netiek traumētas, cirpšanas ātrums stipri palielinās. Lauku Dzīve 83, 2, 28. Agrīno sekundāro asiņošanu var izraisīt arī traumējoši pārsēji un drenas. Visp ķir 120. // *Radīt kaitīgas, parasti psihiskas, iedarbības rezultātu, kas nav saistīts ar audu, orgānu bojājumu.* □ Cilvēkam, ja vien viņš kaut kādā veidā nav psihiski traumēts, vairāk par visu nepatīk būt vai izrādīties smieklīgam. Zigmonte 18, 160. Jāatceras, ka dusmas, ko izgāžam uz otru cilvēku, visvairāk traumē mūs pašus. Naids sa-

graužo no iekšpuses kā rūsa .. Sieviete 90, 2, 11. «Mēģināju [meitu] satikt. Sieva iebilda. Neko daudz neuzstāju. Varbūt tā labāk? Nav jēgas traumēt bērnu.» Kļavis 1, 99.

traumpunkts, -a, v. *Ārstniecības iestāde, arī tās nodaļa, kur sniedz pirmo palīdzību traumu gadījumos.* □ Galvenos asinsvadus var nospiest ar spailēm, uzlikt pārsēju un evakuēt slimnieku uz traumpunktu vai slimnīcu, kur būs iespējams izdarīt galīgo asiņošanas apturēšanu. Visp ķir 132. Klīnikā cauru diennakti darbojas traumpunkts, kurā var saņemt augsti kvalificēta speciālista palīdzību. Rīgas B 85, 137, 4.

trauslkāji, -u, vsk. trauslkājis, -ja, v.; zool. *Odveida divspārņu dzimta, pie kuras pieder nelieli odi ar garām, ļoti tievām kājām; šīs dzimtas kukaiņi.*

trausls, -ais; s. -a, -ā; apst. **trausli. 1.** *Tāds, kas viegli lūst, drūp, sagrūst.* Sakaltuši trausli zari. T. ledus. Trausli cepumi. T. porcelāns. Trauslais tērauds. Trausli mati. Trausla dzija. Trauslais vītols — *vītols ar kailām, virspusē tumšzaļām, ļoti spīdīgām lapām.* □ Kaut gan dimanta cietība ir liela, tas tomēr ir ļoti trausls, un pietiek ar vienu āmura sitienu, lai tas sadruptu sīkos gabaliņos. Upīte 1, 51. .. ir baltās un sarkanās egles. Pirmās ar smalku, baltu, nedaudz sīkstu, taisnu šķiedru, otrās sārtbrūnām, platām, cietām, bet jo trauslām gadskārtām. Caune 5, 89. .. senajos laikos cilvēki parasti nesasniedza lielu vecumu, kad kauli kļūst trauslāki .. Derums 1, 59. pārn. .. Kaspars gan ir cietpauris, pārāk taisns un grib būt kā kristāls, tikai neapjauš, ka tas ir dikti trausls materiāls, te mirdz, ka citiem acis žilbst, bet pēkšņi, skaties, suķes vien. Svīre 3, 40. .. gar ceļmalām un pie mājām bieži audzē trauslo vītolu .., kam bieži ir pilnīgi apaļa lapotne. Galenieks 2, 308. // pārn. *Dziļi, ņemāksloti lirisks (par mākslas darbu); arī sirsnīgs, maigs.* □ .. dzeja ir kļuvusi trauslāka, grūti tveramām noskaņām bagātāka. Čaklais 10, 98. Arī viņas dzeja bija smalka un trausla. Senseno tēmu variācijas ar alkām pēc mīlestības, skaistuma, harmonijas .. Viese 4, 61. Savas skarbās dziesmas vietā Trauslu melodiju nesu. Bārbale 2, 119. Olivers: Mēs baidāmies atstāt ko neizbaudītu, ko neiegūtu .. Baidāmies arī no iejūtības vienam pret otru, no trauslām jūtām. Gulbis 5, 227. // pārn. *Klusināts, liegs (par skaņu); nepiesātināts (par krāsu, gaismu); ātri gaistošs, arī tikko sajūtams (par smaržu).* Trausla vijoles skaņa. □ Pīlādža trauslajā krāsā Iekrāsots rudens šis. E Plaudis 5, 72. .. nepieliecoties Vienīgi bērns spēj ieelpot Pīpeņu trauslo smaržu .. Goba 4, 96. // pārn. *Tāds, kas nav spilgti izteikts, tāds, kas nav nostiprinājies, viegli vājinās, iet bojā kā nelabvēlīga ietekmē (piemēram, par parādībām dabā, sabiedrībā).* □ Viss vēl bija pelēcīgs, bezkrāsains; dabā vēl tikko sāka jausties trausla, pavasarīga atmoda. Kaijaks 2, 59. Trauslas kļūst laika un telpas robežas stundā pirms ausmas. Auziņš 7, 245. Grīgs un citi nelielo Eiropas tautu komponisti izjūt savu dzimteni kā trauslu un miniatūru vērtību sfēru, vērtību, kuras īpaši lolojamas .. Kļotiņš 1, 215. Vārais un trauslais dažkārt izrādās satriecoši izturīgs. Laimīgas mātes smaids pārdzīvo klinšu kalnus un tēraudus. Mauliņš 4, 179.

2. *Mazs, arī tievs (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeņa daļām); fiziski neizturīgs, vārgs.* Trausla meitene. T. augums. Trausli pirksti. Trausli spārni. □ Varbūt neēšanas dēļ viņa bija tik trausla, gandrīz caurspīdīga, tā ka Jeņču Oļģerts, kas bija liels zobgalis, teica: «Ja Laine ieēd ābolu, to tūlīt var redzēt.» Zālīte 5, 34. Viņa taču vienā ziņā tik ļoti līdzīga Unai! Tas pats mazais augums, trauslās vieglās rokas, atklātā seja .. Līvs 3, 140. Kirils bažīgi lūkojās uz Pēteri: būdams trauslākais un neizturīgākais, mūsu komponists sala visvairāk. Saulītis 13, 28. // *Tāds, kas vāji spēj pretoties kam nelabvēlīgam (par organismu, tā daļām, fizioloģisku stāvokli u. tml.).* Trausls miegs — *nemierīgs, viegli pārtraucams miegs.* □ Māte noklusē, ka arī jaunākais dēls ne vienreiz vien izteicis vēlēšanos mācīties jūrskolā. To, viņasprāt, nav vērts pat pieminēt. Pastarītis Ģirts no visiem bērniem veselībā vistrauslākais, viņam jāskatās pēc viegla darba. Avotiņa, Slisers 1, 151. Cilvēki ar iedzimtu trauslāku nervu sistēmu, it īpaši sievietes, biežāk cieš no asinsrites sistēmas funkcionāliem traucējumiem. Ves 82, 9, 16. Voltēram bija kaut trausla, bet ļoti sīksta veselība. Nekad viņš nebija īsti vesels un tomēr sasniedza 84 gadus. Mauriņa 1, 258. .. zemes virsū nekas nav tik sīksts un nekas nav tik trausls kā dzīvība ... Ezera 15, 146. Mikus guļ klētiņā, .. viņš guļ trauslu miegu, jo dzird, kā rītausmā tēvs un māte dodas uz saiešanas kambari. J Kalniņš 9, 162. // pārn. *Tāds, kura psihe, raksturs, personība vāji spēj pretoties kam nelabvēlīgam (par cilvēkiem), tāds, kas vāji spēj pretoties kam nelabvēlīgam (par psihi, raksturu, personību); nenoturīgs, ātri zūdošs (par psihisku stāvokli, domu u. tml.).* □ Nabadzīgais, noskrandušais gleznotājs .. bija garīgi trausls un reālai dzīvei nepiemērots, neaizsargāts cilvēks. Kritikas g 83, 56. Bišere (maigi): Mēs sapratīsimies. Mūsu raksturi viens otru papildina. Bet Ildzīte, paši redzat, jūsu vētrainajai dabai par maigu, par trauslu. Jūs esat kā pārplūdis strauts, kā trakojoša krāce, kā ūdenskritums. A Eglītis 1, 151. Viņa ir .. noslēgta, bet viegli uzbudināma, ar trauslu dvēseli, kas ir mazliet pretrunā ar viņas saudzēto, nedaudz apaļīgo un labi kopto ķermeni. Gulbis 5, 139. Tu ar cīruļputeni pie loga grabini, Trauslu cerību uz pavasari ienes. Vārgu vēl, kā siltumnīcas ceriņi, Tikai ziema to vairs nevar nomīdīt. Vācietis 5, 120.

○ ◇ Trausla sirds — *saka par maigu, jūtīgu cilvēku.* □ .. cīniņos pat trauslas sirdis rūdās, Pats maigais raksturs mācās paciest daudz. Sudrabkalns 1, 94.

trauslums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → trausls (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Stikla t. Iežu t. Metāla t. □ pārn. .. pret gaišo, zilgani sārti vizošo apvārsni zari

iegūst trauslumu un vieglumu .. Skujiņš 7, 31. pārn. Plūst tevī nakts un vaid, un savas tumšās šausmas Kā milzu spārnus triec pret stiklu palikušo, Un zilais trauslums pats no savas nāves jausmas Vēl tikko ieskanas un viegli pāriet pušu. Čaks 5, 83.

2. *Vispārināta īpašība → t r a u s l s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Meitenes t. Fizisks t. □ Viņa tikko pazina Olgu. Baltais virsvalks un lakatiņš izcēla viņas trauslumu. Spāre 6, 126. Skadiņš: Es viņu kādreiz ļoti mīlēju, man patika viņas trauslums, nevarība, viņas tā sauktā sievišķība. Zālīte 1, 82. pārn. Amerikāņu dramaturga T. Viljamsa lugas [«Stikla zvērnīca»] pamatdoma ir skeptiska, tā pauž garīgā spēka bojāeju, trauslumu, labā nespēju pastāvēt pretī ļaunumam. Teātris 75, 64.

traust, traušu, traus, trauš, pag. trausu; trans.; reti. **1.** *Raust.* □ Mani amata brāļi, sīkstie tradicionāļi, nēzdogā pelēku žēlabu riekšavu trauš .. Lukss 13, 75.

2. *Traukt (4).* □ Vējš lapas trauš. Vējš zarus lauž. Auziņš 10, 98.

trausties, traušos, trausies, traušas, pag. trausos; refl. *Rausties.* T. kājās. □ Saša atkal trausās zemē no klētsaugšas — laikam Kalvicu bēris grabinājās gar lieveņa stabu un neļāva gulēt. Upīts 4, 716. Es vēl neesmu līdz trešajam zaram tikusi, kad dzirdu — Mārcis tusdams traušas man pakaļ. Indrāne 7, 65. Mājās nākdams, viņš bija iekūlies grāvī, bet ārā neparko nevarēja izrāpties. Trausās vienreiz, trausās otrreiz, bet katrreiz atkrita atpakaļ — ūdens vien nošķīda. Stulpāns 2, 50.

traversa, -as, s. **1.** *Šķērsa konstrukcija, šķērss konstrukcijas elements (piemēram, sija).* Tilta t.

2. *Palīgierīce (celtnim) kravas piestiprināšanai.* Celtņa t. □ Piestiprināju visus četrus traversas āķus pirmajam panelim, pamāju ar roku celtņa vadītājam un uzsvilpu puišiem augšā, lai saņem, tā sakot, mantiņu. J Plotnieks 2, 44.

traversants, -a, v.; **traversante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas (alpīnismā) veic traversu (2).* Traversantu grupa. □ .. novēlējām labu veiksmi nākošajiem traversantiem. Sports 69, 169, 2.

traversēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Šķērsot (parasti sportā).* T. upi.

2. *Alpīnismā — virzīties pārgājienā aptuveni horizontāli (pa kalna nogāzi, klinti).* □ Iesim, lūk, tur, pāri sniegotajai ledāja pierei. Līkums ap klinti būs drošāks. Traversējot .. kori, lēmumus pieņemsim uz vietas. Sports 71, 119, 2. Prātīgi kāpu augšup jeb, speciālistu valodā runājot, traversēju kalna nogāzi .. Lagzdiņš 3, 91.

traverss, -a, v. **1.** *Šķērsošana (parasti sportā).* □ Ņemot vērā trenera padomus [airēšanas slalomā], beidzot viltīgā straume uzvarēta. Nu jau Inga ar smaidu veica traversus tai pāri. Liesma 75, 12, 11.

2. *Alpīnismā — virzīšanās pārgājienā aptuveni horizontāli (pa kalna nogāzi, klinti).* □ Alpīnisti nolaidās no dienvidu virsotnes pa iepriekšējās grupas pacelšanās ceļu un tādējādi veica pirmo Ušbas abu virsotņu traversu. Sports 69, 169, 2. Aivars Reinholds savus grupas biedrus ir «iemūžinājis» brīdī, kad Centrālajā Kaukāzā tiek veikts galvenās grēdas traverss. Pad J 81, 68, 4.

3. mil. *Brustvērs.* □ Daži vāci griež muguras kopā un, sakoduši zobus, cīnās klusēdami. Citi lūko atspiesties pret traversiem un vērš mums pretim savu plato durkļu asmeņus .. Grīns 1, 109.

travertīns, -a, v. *Porains saldūdens kaļķakmens, kas veidojies no termālo avotu ūdeņiem.* □ Pieminekļa konstruktīvā čaula ir no dzelzsbetona. Apdarē un skulptūrās izmantots dzeltenīgi baltais Itālijas travertīns, sarkanbrūnais un zilgani pelēkais Somijas granīts. Lit M 80, 35, 15.

travestija, -as, s. **1.** literat. *Humoristisks dzejas žanrs, kurā komiskumu rada nopietna satura izpausme tam neatbilstošā formā; šī žanra dzejolis.*

2. *Aktrise, kas atveido pusaudžu, zēnu, meiteņu lomas vai tēlo lomas, kurās jāpārģērbjas par vīrieti; attiecīgais lomu ampluā.*

trebū, v., nelok. **1.** *Rudens šķirnes ābele ar vidēji lieliem, iegareniem, dzeltenīgiem, saldskābiem augļiem; attiecīgā ābeļu šķirne.*

2. *Šīs šķirnes ābeles auglis.* □ Eksperiments bija veikts spīdoši. Tas pierādīja, ka pa dažādiem ceļiem iegūtas sēklas ir no vienas šķirnes āboliem, no trebū. Draugs 83, 3, 22.

tredjūnija, -as, s. *Arodbiedrība (Lielbritānijā, Austrālijā, Jaunzēlandē un dažās citās valstīs, kuras ietilpst Sadraudzībā), kas apvieno strādājošos galvenokārt pēc profesijas.* □ .. tredjūnijas pilnīgi solidarizējas ar kalnraču streiku .. Rīgas B 84, 204, 6.

tredjūnisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Tredjūniju sistēma.*

2. *Arodbiedrību kustība, virziens, kas aprobežojas ar cīņu par ekonomisku prasību īstenošanu.*

tredjūnists, -a, v.; **tredjūniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Tredjūnijas biedrs.*

2. *Tredjūnisma (2) piekritējs.*

treilerkuģis, -ģa, v. *Sauskravas kuģis, kas paredzēts horizontālai kravas iekraušanai un izkraušanai; rolkeris.* □ .. treilerkuģi parādījās otrā pasaules kara laikā .. Zin T 76, 3, 12. Rīgā un Ventspilī ir pierakstīti vairāk nekā 100 okeāna kuģu — tankkuģu un augļu refrižeratorkuģu, gāzes transportēšanas kuģu un treilerkuģu. Cīņa 79, 1, 3.

treilers, -a, v. *Speciāla daudzasu piekabe (platforma) smagsvara vai lielgabarīta kravu transportēšanai.* □ Darbs turpinās. Silciema ielas putekļos kā smagi piekrauti kuģi peld rēcošas mašīnas ar paneļu treileriem un piekabēm. J Plotnieks 2, 106.

treilēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pārvietot (cirsmās sagatavotos kokmateriālus); velkot (tos) pa zemi.* T. kokmateriālus ar traktoru. T. kokus ar zirgu. □ Iespējams, treilēdams stumbru, riepām vai kāpurķēdēm [kapu] kopiņu jau saminis koku cirtēju traktors .. Ezera

17, 212. Bet no cirsmas šurp tiek treilētas aizvien jaunas un jaunas kravas. Ciņa 85, 34, 1.

treilētājtraktors, -a, v. *Treilēšanas traktors.* □ Liepsargam nācās aizraut benzīna kannu uz cirsmu, kur strādāja brigāde ar treilētājtraktoru. Bels 6, 318. Sarežģīta problēma ir mežizstrādes darbu mehanizēšana. Nepietiek kokvedēju automašīnu un treilētājtraktoru. Ciņa 80, 100, 2.

treliņš, -a, v. **1.** *Stieņveida detaļa (ratu) priekšējās un pakaļējās ass savienošanai.* Ratu t.

2. zvejn. *Virve, tauva zvejas rīka galos.* □ Vads bija sasalis, treliņi kļuvuši cieti un trausli.. Lācis 4, 330.

trejāds, -ais; s. -a, -ā; apst. **trejādi.** *Tāds, kam ir trīs veidi; tāds, kas izpaužas trijos veidos.* □ Cilvēkam dāvātas trejādas iespējas jēdzīgi piepildīt savu dzīvi: atdevē darbam, cilvēkam, Dievam. Lit M 87, 51, 11. Lai strādnieki varētu izvēlēties savam augumam piemērotu cirvi, aizcērtamos un zaru cērtamos cirvjus izgatavo trejāda smaguma: vieglus, vidēji smagus un smagus. Indāns 1, 144. Gaisa slāpeklis iekļūst augsnē trejādi: to saista tauriņziežu sakņu gumiņbaktērijas.., to uztver augsnē brīvi dzīvojošās slāpekļsaistītājas baktērijas.. un to ievada ar rūpniecībā.. ražotiem mākslīgiem slāpekļa mēsliem. Apsīts 1, 53.

trejbridis, -ža, v. *Bridnis, ar ko zvejo trīs cilvēki.* □ Jau agrajā feodālismā individuālai saldūdeņu zvejai upju un ezeru piekrastēs.., domājams, plaši lietoja bridņus: divbrižus, trejbrižus, līvjus, dukurus un citus. Latv etn 113. Bieži vien dienvidū krasta ciemu tuvumā redz brienam gar sēkļiem vīrus ar trejbridi, kas te izplatītākais zvejas rīks. Vanags 8, 53.

trejdaivu, ģen., nelok. *Tāds, kura kādam orgānam ir raksturīgas trīs daivas (par augiem).* T. mandele. □ ..drīz vien pensionāru Heniņu pāris ieradās ar labi sagatavotiem trejdaivu sunīšu lakstiem.. Zv 82, 7, 25.

trejdeksnis, -šņa, v. **1.** *Trideksnis (1).* □ Jau pie vārtiem dīdījās kāzu vijoles, bungas un trejdekšņi. Kaldupe 17, 169.

2. *Trideksnis (2).* □ Lāktura — trejdekšņa elpa nebija glaudusies šais sienās nekad, jo senatne te bija tikai fons.. Plaudis 3, 28.

trejdeviņi; s. -as; pamata skait. *Mitoloģijā, folklorā — mistisks skaitlis trīsreiz deviņi; arī ļoti daudz.* □ Māte: Tu netikle, paklīdene! Trejdeviņu deviņiem Šķērsu lāstiem nolādēšu.. Rainis Xb, 447. No trejdeviņām rudzu vārpām taisītu slotiņu. ME IV, 229. Bij manā galviņā Trejdeviņi padomiņi. Visu man vajadzēja, Garu mūžu dzīvojot. DV 614. Egļu kalna koku zaros sēdēja sirmas, trejdeviņus saullēktus pieredzējušas sniega kodaļas. Mauliņš 2, 17. ◇ Aiz trejdeviņiem (arī deviņiem) kalniem, arī aiz trejdeviņām (arī deviņām) jūrām, arī aiz trejdeviņām (arī deviņām) zemēm, arī aiz trejdeviņām (arī deviņām) zemēm, aiz trejdeviņiem (arī deviņiem) kalniem — *ļoti tālu.* □ Tik tālu likās māja, tīri kā aiz trejdeviņiem kalniem.. Austriņš 1, 108. Ceļo vēstules, no mutes mutē tiek paustas ziņas un vērtējumi, kas attiecas ne tikai uz kaimiņa pagalmu, paša pilsētu vai valsti, bet skar ļaudis un valstis aiz trejdeviņām zemēm. Dripe 9, 195. «Kur ir otrai pasaulei gals?» — «Aiz saules, aiz mēneša, aiz trejdeviņām jūrām,» Annele skaitīja.. Brigadere 2, 17. Aiz trejdeviņām zemēm, aiz trejdeviņiem kalniem siltajā Dienvidjūrā atrodas pasakaini skaista sala. Ērgle 2, 2. ◇ Aiz trejdeviņām (arī deviņām, septiņām) atslēgām (arī zieģeļiem novec.) — *tā (glabāt), ka citi nevar piekļūt; lielā slepenībā (glabāt).* □ Angļiem ir visai bēdīga pieredze — pasaules futbola augstākā balva «Zelta dieviete».. jau reizi atradās zagļu rokās. Tādēļ līdz čempionāta sākumam dārgo balvu glabā aiz trejdeviņām atslēgām. Sports 66, 106, 3.

trejgalvains, -ais; s. -a, -ā. *Mitoloģijā, folklorā — tāds, kam ir trīs galvas; trejgalvu.* T. pūķis.

trejgalvis, -vja, v. *Mitoloģijā, folklorā — būtne ar trim galvām.* □ Ienāk vecais Trejgalvis — velns, trejām galvām un trejām astēm.. Rainis XIb, 351.

trejgalvu, ģen., nelok. *Mitoloģijā, folklorā — tāds, kam ir trīs galvas.* □ Žaniņš nolūkojās velnos ērmīgām sejām, trejgalvu zirga jautrā pajūgā, māla pīlītēs un krūzēs. Viese 2, 161. Andžels cinās ar mašīnu kā ar trejgalvu milzi. Indrāne 5, 16.

treji; s. -as; pamata skait. *Trīs.* □ Runcis droši vien šeit tika mīņājies krietnu laiciņu, cauri trejām durvīm nejaudādams saņaudēt saimnieci. Ezera 9, 300. Ir trejas pasaules: šī, kura tev tuva; otra, kuru tu cel ar savu pārveidotu dzīvi; trešā, kura tevi ceļ ar pārveidotām miesām. Rainis 5, 106. Tēvam, kad dēli treji, visiem nepietiek zemes, ko plēst. Lisovska 6, 50. ..noauj vīzes, paklaudzini ar tām trejas reizes pie ceļmalas akmens, tad padoms atradīsies. Kaldupe 5, 61.

trejkrāsains, -ais; s. -a, -ā; apst. **trejkrāsaini.** *Trijās krāsās; trīskrāsains.* □ Pirmie iespaidi pola apkaimē: viss zaigo spilgtā trejkrāsainā mirdzumā. Koši baltie sniega klajumi redzami izdalās no zilā debess juma. Bet saules ripa — sarkanīga. Ciņa 67, 160, 4. ..nopērk baltu aploksni ar zili sarkanām apmalām, lai vēstule varētu lidot. ..Kā trejkrāsains putns būrī — tā vēstule iekrīt pasta kastītē. Vējāns 6, 65.

trejkrāsu, ģen., nelok. *Trejkrāsains; trīskrāsu (2).* □ Tad pēkšņi, gluži kā koķetīga meitene, luksofora gaisma maina savu labvēlības virzienu, nomirkšķina ar acīm trejkrāsu ciklu un aicina kustībai citus. Zv 82, 14, 22. Trejkrāsu vijolītes lakstu preparāti sekmē bronhu dziedzeru sekrēciju un pastiprina diurēzi. Ves 78, 5, 10. ..tūliņ atvērās durvis un iesteidzās apkalpotājs ar lielu, lielu pušķi trejkrāsu samtainām atraitnītēm un, zemu noliecies un paklanījies, pasniedza ziedus dziesminiekam. Purs 11, 244.

trejlapis, -pja, v. *Trīsdaļīga lapa.* Āboliņa t. □ pārn. Visas trīs ievērojamākās aktrises patiesībā darbojas katra savā spēles manierē.., bet Jāņu vakarā kautiņa skatā meistarienes darbojas kā pēc notīm, te jūt klasi, un sievu

trejlapis izvēršas visā komēdijas krāšņumā. Cīņa 76, 33, 4.

trejlapu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir trīsdaļīgas lapas (par augiem).* □ Pavisam mazos un seklos ūdens baseinos labi noder trejlapu puplakši. Trejlapu puplaksis ir skaists 15—35 cm augsts daudzgadīgs lakstaugs. Zin T 75, 5, 24. Trejlapu citruss ir salcietīgākais no visas [citrusu].. ģints kokiem.. Galenieks 2, 255. Trejlapu dābolam tieši uz vaiga Kamene dūc. Kaldupe 14, 226.

trejvārpu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir trīsdaļīgas vārpas (par augiem).* □ Sausos priežu mežos smilts augsnēs pareti sastop.. trejvārpu staipekņus.. Birkmane 1, 19.

trejzarains, -ais; s. -a, -ā. *Trīszarains.*

trejzaru, ģen., nelok. *Trīszaru.* □ Visapkārt gar sienām karājās viņu darba rīki, koka divzaru un trejzaru sekumi, grābekļi un daudzas citas lietas.. Virza 1, 80.

trejžuburains, -ais; s. -a, -ā. *Trīsžuburains.* T. svečturis. □ Netālu no durvīm auga trejžuburains, milzīgs kastanis.. Virza 1, 29.

trejžuburis, -ra, v. *Trīsžuburis.* □ Vienā [liepā] bija trejžubura veidots sēdeklis — tur puikas bieži iekāpa pasapņot. Dzene 9, 42. No pontontilta puses parādījās izdekorēta laiva «Delfīns». Tajā savas svītas pavadībā dižojās mītiskais jūru valdnieks Neptūns ar trejžuburi rokā. Sports 68, 120, 1.

trejžuburu, ģen., nelok. *Trīsžuburu.* □ ..mēs uzkāpjam pakalnē, kur vēl stipri turas trejžuburu liepa no bijušo Kūpiņu pagalma. Dzene 8, 10. Naktīs pa birzīm trīs apburtas sievas iet, Rokās trejžuburu svečturi laistās.. Kaldupe 14, 55.

trekists, -a, v.; **trekiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sportists, kas specializējies kādā no treka disciplīnām.* □ Grāmatiņā.. pastāstīts, kā auga un veidojās viens no vispopulārākajiem mūsu republikas sportistiem, viens no labākajiem trekistiem pasaulē, kas.. guvis neskaitāmas uzvaras velotreka celiņā. Jaun Gr 66, 7, 36. Andra pirmais audzinātājs sportā bija «Daugavas» Centrālā riteņbraukšanas kluba treneris.., tagad — Latvijas trekistu izlases komandas vecākais treneris.. Zv 83, 4, 18. Vīrišķīgā, pašaizliedzīgā cīņā ar spēcīgiem pretiniekiem spartakiādes medaļas ieguva mūsu basketbolisti, trekisti.. Zv 83, 24, 12.

treknēt, -ēju, -ē, -ēj, pag. -ēju; intrans.; reti. *Kļūt treknam (2) vai treknākam (parasti par dzīvniekiem).* □ Augu gadu stiepļu būros apaļumā ņemas garauši truši, bet tuvāko ciematu kūtiņās un aplokos treknē aitas. Cīņa 85, 217, 2.

treknināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst trekns (1) vai treknāks.* T. uzturu.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst trekns (5) vai treknāks.* T. vielu maisījumu. T. betonu.

3. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst trekns (6) vai treknāks.* T. līnijas.

trekns, -ais; s. -a, -ā; apst. **trekni. 1.** *Tāds, kas satur daudz tauku (parasti par pārtikas produktiem, uzturu); tauks (1).* Trekna cūkgaļa. T. ēdiens. Trekna zupa. T. siers. T. krējums. Trekna maltīte. □ Kad žāvēta gaļa mājā,.. no ciemiņiem nav bail. Balva paceps, kādu gribi — liesāku vai treknāku. Svīre 2, 90. Jolanta: Vai tu gribēji, lai es skrienu uz restorānu, kamēr tu mājās streb savas taukainās mērces? Tavi ēdieni ir par trekniem, Mintaut Durbe! Es aptaukošos, dzīvodama kopā ar tevi! A Eglītis 1, 375. Vakarā saimniece priecājas. Slaucenē līst dzeltens, trekns piens. Avotiņa 2, 15. Vidēji treknā gaļā un zivīs ir ap 5% taukvielu, liesā gaļā un zivīs 1—2%. Skulme 3, 12. ◇ Trekns kumoss — a. *Sevišķi gards, arī sātīgs, bagātīgs ēdiens.* □ Tomēr Krastiņš mīlēja plaši uzstāties un.. gribēja arī viesiem sniegt kādu treknāku kumosu, beidzot pacienājot tos vēl ar vēžiem. Austriņš 2, 349. b. sar. *Tas, kas ir ļoti izdevīgs, arī pievilcīgs, vilinošs.* □ Sestdienā Āris ar Ēbaru saņēmuši uzdevumu ielikt cauruļvadu jūrā. Tas bija trekns kumoss.. — viens saspringts darba cēliens, pēc tam līdzekļi, lai veselu nedēļu plencētos.. Lāms 2, 63. // pārn. *Materiāli bagātīgi nodrošināts (par dzīvi); liels (par peļņu, ienākumiem); tāds, kurā gūst lielus ienākumus (par darbu, amatu).* □ «Māsa tagad otro gadu kamēr studē, viņai no tās stipendijas vis nav nekāda treknā dzīve — jāpalīdz.» Vilks 6, 307. Kā atvarā nogrima ģenerāļa pensija, ministra alga, zvejas sabiedrības ikmēneša treknās peļņas simti. Lāms 1, 10. ..Šulca kungs ir gadus četrdesmit vecs vīrietis, nepavisam ne uzbarojies, kā tas dažkārt mēdz notikt ar vīriem, kas iekļuvuši treknos amatos.. Lāms 7, 179. // pārn. *Ļoti spēcīgs, piesātināts (par smaržu).* □ Lamberts: Es gribēju bēgt prom no šīs nolādētās vietas, prom no jums, prom no Jelgavas un grēka. Bet šī treknā smarža saista manus locekļus un velk atpakaļ. A Eglītis 1, 219. Gulējām uz kūtsaugšas, ar plāniem šķindeļu dēlīšiem no debesīm atdalītā telpā, pilnā ar.. treknu, siltu un biezu kūts aromātu.. Skujiņš 7, 47.

2. *Tāds, kas ir labi barots, uzbarojies; tāds, kas satur samērā daudz tauku (par dzīvnieku, tā ķermeni, ķermeņa daļām); tauks (2).* Trekna zoss. Trekna govs. □ Ja putni rudenī trekni — būs auksta ziema. Lauku Avīze 90, 49, 13.. daļu [zivju] izvārīs zupā, bet treknākās, līņus un karpas, mēģinās kūpināt. Lapsa 2, 136. Nebūdams izvēlīgs barības ziņā, āpsis pēc ziemas guļas ātri uzbarojas un uz rudens pusi kļūst trekns. A Kalniņš 1, 36. Un abas grožu puses līkumā pasviedis, spēcīgi iecirta ķēvei pa treknajiem, spīdīgi melnajiem sāniem. Upīts 4, 175. // sar. *Tāds, kas ir aptaukojies, kļuvis resns, tukls (par cilvēku, tā ķermeni, ķermeņa daļām).* □ Durvis atvēra pati Salnāju kundze. Viņas treknajā sejā atplaikšnījās vēss, zobgalīgs uzvaras prieks. Upīts II, 160.

3. *Lekns (1).* □ ..zāle nebija garāka par Ingas mazo pirkstiņu, toties.. treknu treknā, — govis došot skaidru krējumu. Sudrabu E 3, 194. ..virza sazēlusi gara un trekna, cūkām sakapāšanai.. lieliska.. Upīts 4, 212. Acu nepacēlusi, eju mājup. Lieli, trekni pieneņu ziedi no-

gūlušies man uz ceļa. Jaunsudrabiņš 7, 49. ..liesmaina staro saules ripa, liedama savu svelmi pār Zemgales sētām un laukiem, un treknajām līču pļavām.. Grīns 1, 50.

4. *Lekns (2).* □ ..zeme tāda lekna, pēc svētku baltmaizes, un visās vietās trekna, ka.. svīst, sacīt, skaidrus taukus. Sudrabu E 3, 45. ..treknajā zemē jāņogu krūmi kuploja tumši zaļi un sarkanās ogas, šķita, teju, teju pārsprāgs pašas no savas sulas.. Lapsa 2, 108. Treknā zemē puķes tikai salapo — nezied. Dziļums 1, 155.

5. *Tāds, kura sastāvā ir liels pamatvielas, galvenās vielas daudzums (par vielu maisījumu, parasti par saistvielām, degvielu).* T. betons. Trekni kaļķi. Treknas ogles. Trekna degviela. □ Zemgales līdzenumā pārsvarā ir velēnu karbonātu augsnes, kas izveidojušās uz trekna pamatmorēnu māla. Ģeogr 526. Stāstīja, ka uzņēmējs domājis zem treknajiem šīfera slāņiem atrast svina rūdu. Grīva 1, 42.

6. *Tāds, ko veido platas līnijas, sastāvdaļas, parasti tumšā krāsā (par burtiem, zīmēm, tekstu u. tml.); plats, parasti tumšā krāsā (par līnijām, svītrām u. tml.).* □ ..pēc nelielas svārstīšanās pārvilku svītru visiem iepriekšējiem [grāmatas] nosaukumiem un ar trekniem burtiem uzrakstīju jaunu.. Ezera 17, 17. Kā pirmais, tā arī otrs virsraksts bija pasvītrots treknām zilām un sarkanām svītrām. Vilks 1, 200. Pupuru Pēteris nostājās autobusa durvīs un svinīgi paziņoja: «Rāmi, biedri, un pa vienam. Man jāatzīmē...» Un atkal vilka ar zīmuli sarakstā un pie atrastā ceļotāja vārda piešņāpa treknu kāsi. Vanags 6, 7. pārn. Savai raibajai pagātnei viņa bija pārvilkusi pamatīgu un treknu svītru un dzīvoja tikai tagadnē. Ezera 15, 161. pārn. Tēvs sarunai pielicis treknu punktu. Indrāne 10, 191. // poligr. *Tāds, kam ir raksturīgas iespējami platas, arī krāsā piesātinātas līnijas, elementi (par burtiem, šriftu); tāds, kas ir veidots no burtiem, kuriem ir iespējami platas, arī krāsā piesātinātas līnijas, elementi (par tekstu, salikumu u. tml.).* T. salikums. T. novilkums. □ Pēc piesātinātības burtus iedala gaišos.., pustreknos.. un treknos.. Poligr 43. Varbūt vajadzētu.. pāršķirstīt tālaika sadzeltējušo laikrakstu komplektus ar izbalējušiem fotoattēliem un trekniem burtiem iespiestām īsām.. telegrammām no rietumiem.. Kar 63, 7, 134. Jā, korespondenti nebija taupījuši pūļu un izdomas, trekni virsraksti lika sevi manīt jau pa gabalu. Saulītis 12, 249.

7. sar. *Nepieklājīgs, aizskarošs (par vārdiem, tekstu); arī rupjš (7).* □ Viņš pats ir gana nikns un bļaustīgs, gan ar rokām plātās, gan treknus vārdus nežēlo, taču noklausīties citu ārdīšanos viņam ir neērti.. Indrāne 5, 314. Dobji pa kāpnēm aizdunēja [kolonijas] audzēkņu smagie zābaki, atskanēja smiekli un trekns lamu vārds, pateikts bez domāšanas un nozīmes. Dripe 3, 21. ..sievas kratīja dūres un trekni nolamāja aizgājēju. Upīts 9, 757.

treknums, -a, v. **1.** *Daļa (gaļas gabalam, kautķermenim), kas satur daudz tauku; taukums (1); arī speķis.* □ ..viņam garšo vēršacs ar speķi, speķis var būt ar liesumu vai viens vienīgs treknums.. Ezera 13, 26. Balva paceps [gaļu], kādu gribi — liesāku vai treknāku. Laikam jau liesāku, jums, pilsētniekiem, no treknuma bail. Svīre 2, 90.

2. parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r e k n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; taukums (2).* □ Lieks tauku daudzums bojā ēdiena garšu, tāpēc jāievēro paša produkta treknums un tā garšas īpatnības. Ēd gat 79.

3. parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r e k n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; taukums (3).* □ ..viņš iedotu veselu muciņu sviesta, zosi, kas aiz treknuma tikko kust.. Niedre 12, 26.

4. parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r e k n s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Zāles t.

5. parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r e k n s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..zemes ziņā dārza puķes tik pieticīgas, ka viņām nevajag° nekāda liela treknuma. Austriņš 1, 278.

6. parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r e k n s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Degvielas t. Māla t.

7. parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r e k n s (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Burtu t.

treks, -a, v. **1.** *Sporta būve riteņbraukšanas, motosporta, skriešanas sacensībām — noslēgts ovāls celiņš ar slīpu pamatu.* Atklāts t. Segts t. □ Treka tribīnēs skatītāju nav sevišķi daudz, toties tie ir īsti līdzjutēji. Līvs 5, 86. 1980. gada olimpisko spēļu laikā Kiilatskojē spēkiem mērosies arī treka un šosejas riteņbraucēji un loka šāvēji. Zv 77, 9, 17. Tagad Maskavā risinās Vissavienības sacensības dažādās treka disciplīnās, sportisti mēģina izdarīt labojumus rekordu sarakstos. Sports 85, 169, 2.

2. fiz. *Elektriski lādētas daļiņas kustības atstātās pēdas vidē.* □ Pēc trekiem (kosmisko daļiņu atstātajām pēdām vielā) noteikts iežu atklāto virsmu erozijas ātrums, kas ir aptuveni viena miljondaļa milimetra gadā. Cīņa 70, 223, 2.

treliņi, -u, vsk. treliņš, -a, v.: sar. *Režģveida nožogojums; režģi.* □ Bet uz balkona bija iznesti raibi sēdekļi un uz treliņiem izklāti tepiķi. Blaumanis 6, 226. ..es bieži staigāju gar apgabaltiesas ķeta treliņu žogu.. Kurcijs 2, 45. ..tā.. bruka Marim virsū un grūda to nost no sētas. Bet viņas pretiniece pieķērusies° pie treliņa un nekust ne no vietas. A Deglavs 1, 71.

treļļi, -u, vsk. trellis, -ļļa, v. **1.** *Augstu, dzidru, augstumā strauji mainīgu (parasti putna) balss skaņu kopums.* □ Birze un sils no putnu dziesmām patiesi trīc, bet no debesīm virs manas galvas cīruļu treļļi, liekas, birtin birst uzirdinātajā, valgajā augsnē reizē ar graudiem. Avotiņa 7, 54. Stabulnieks ieklausījās: kaut kur virs galvas pirmos nedrošos treļļus palaida žubīte, tālumā ūboja meža balodis. Vilks 7, 363. Lakstīgalas ēna virs dzelmes, Treļļu trauksmainās trīsas.. E Plaudis 1, 5. ..viņš pašreiz ne dzird pārgalvīgo cīruļa trelli virs galvas, ne mana, ka saule jau pakāpusies krietni augstu un sola siltu dienu.. Kaijaks 2, 18. sal. Mūsu skatieni lidinājās zeltainajā

gaismā viegli kā cīruļu treļļi. Puriņš 1, 156. // pārn. *Augstu, dzidru (kādas ierīces, iekārtas u. tml.) skaņu kopums.* □ Un piepeši — nošķind maigs zvanu trellis, iekūkojas dzeguzīte, ieskanas jaukas melodijas akordi. .. Tie ir caru mītnes pulksteņi .. Vīksna 1, 92. Kad tumsa apēd ceļus Un visi putni dus — Vien telefons ber treļļus, Pat lādēts neapklust. Auziņš 6, 125.

2. *Trilleris.* □ .. sarežģītās pasāžas, treļļus .. [pianists] veic kā rotaļādamies. M Zariņš 3, 29. .. dzejniekam cauri vagona riteņu klaboņai ausīs ieskanējās arfas stīgu sudrabainie guldzieni, kuri pēc tam pārgāja flautas dzidrajos treļļos. Grīva 12, 28.

treļļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Radīt treļļus (1) — par putniem.* □ «Tu dzirdi?» Maruta pārstāja elpot. Putns nerimās. Viņš treļļoja, vīteroja un zvanīja. Saulītis 13, 159. .. visa spārnotā pasaule [pavasarī] dzied un treļļo .. Zigmonte 8, 62. Dienā kā negudri debesīs treļļoja cīruļi. Liesma 66, 4, 10. // pārn. *Par ierīcēm, iekārtām u. tml.* □ Zvans [pie durvīm] treļļoja gari stiepts un aizrīdamies. Liesma 75, 9, 12.

2. *Spēlēt, dziedāt trilleri.*

trematodes, -žu, vsk. trematode, -es, s.; zool. *Plakantārpu tipa parazītiski tārpi ar plakanu ķermeni un diviem piesūcekņiem; sūcējtārpi.* □ Vairums zivju parazītu sugu pieder pie sūcējtārpiem jeb trematodēm .. Spuris 1, 69. .. slimību izraisa trematodes — dažus milimetrus gari tārpiņi, kas attīstās un vairojas putnu olvados. Rupais 1, 37. Mednieki un makšķernieki savās trofejās nereti atrod parazītiskos tārpus — lenteņus, nematodes, trematodes .. D kal 71, 69.

trematodoze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Trematožu izraisīta cilvēku un dzīvnieku invāzijas slimība.*

trembita, -as, s. *Hucuļu taures veida pūšamais instruments.* □ .. gadu simtus trembitas skaņas sauca uz sacelšanos, uz cīņu pret saviem paverdzinātājiem. Zv 52, 8, 23. Taurējam, vēl sadzirdu trembitu taurējam, ganus un vējus pa [Karpatu] virsotnēm aurējam. Krūklis 5, 127.

treme, -es, s.: parasti vsk.; med. *Organisma pretestība pret transplantātu.* □ .. imunoloģija nav spējusi kardināli atrisināt audu tremes problēmu. Ves 85, 12, 4.

tremolēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; mūz. *Daudzkārtēji, secīgi atkārtojot divas skaņas, intervālus, akordus, radīt attiecīgu (melodijas, mūzikas instrumenta, balss) skanējumu.* □ .. meldija tiek tremolēta un trīcināta kā jēra ļipiņa — lai tik nu skanētu vien melodramatiskāk un sirdi kustinošāk. Klotiņš 1, 276. «Spārītes» koklētājas kokli prot arī tremolēt kā dombru .. Pad J 81, 96, 4.

tremolīts, -a, v.; min. *Balts, gaišpelēks vai zaļgans silikātu grupas minerāls.* Sīkšķiedrains t. Tremolīta kristāli.

tremolo, nelok., v.; mūz. *Daudzkārtējs, secīgs divu skaņu, intervālu, akordu atkārtojums.* □ Dzeltenie pirksti ūdens ņirbai līdzīgā tremolo pārslīd klaviatūrai no apakšas uz augšu. Pad J 84, 243, 4.

trenažieris, -ra, v. *Mācību, treniņa ierīce prasmju, iemaņu apgūšanai, uzturēšanai, arī veselības stiprināšanai.* Vingrošanas t. □ Tagad republika saņēmusi autovadītāju sagatavošanas eksperimentālās programmas. Galvenā atšķirība no līdzšinējām, ka 10 praktiskās braukšanas apmācības stundas kursanti «nobrauks» trenažieros. Zv 81, 10, 30. Pilots dažās sekundēs novērš ārkārtējo gadījumu. Kritiskais moments ir garām. Tas nevienam nav sagādājis īpašu satraukumu, jo visi «dramatiskie» notikumi risinās trenažierī un avārijas situācija ir imitēta. Rīgas B 82, 104, 2.

treneris, -ra, v.; **trenere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Speciālists (kādā sporta veidā), kas vada sportistu treniņus.* Basketbola t. □ Kādreiz es domāju, ka pareizāk būtu bijis kļūt par boksa treneri. Bels 4, 121. «Apvieno, strādā,» viņš saka pats sev. «Tāpēc tu esi treneris. Un neaizmirsti, ka tev nevajag vienu, bet divus ātrslidotājus. Daudz ātrslidotāju, jo tikai tad aug rezultāti un īsti sportisti.» Saulītis 12, 108. Trenerim ļoti labi jāpārzina ikviena audzēkņa spējas, raksturs, veselības stāvoklis un atbilstoši visiem šiem komponentiem jāplāno nodarbību saturs. Liesma 75, 5, 26.

2. *Speciālists, kas iebrauc vai iejāj zirgus, gatavo tos sacensībām.* □ Brempelis: Es varētu ... piemēram, braukt uz Rēzeknes zirgu audzētavām par instruktoru un treneri. Saproti — trenēt zirgus, sagatavot sacīkstēm. A Eglītis 1, 152. .. ja pie fermas būtu dzīvesvietas, tad atrastos arī cilvēki, kas izvēlētos zirgkopja un trenera darbu .. Lauku Dzīve 79, 6, 21.

trenēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Treniņos apmācīt, vingrināt (sportistu, komandu), veidot (tiem) vēlamās sportiskās īpašības.* T. hokejistus. T. valsts izlases komandu. □ «Jūs taču, skolotāj, mūs trenēsiet?» — «Paskatīsimies. Viss atkarīgs no tā, kā būs ar sekmēm, ar uzvedību. Bez tā, draudziņi, nekāds lielais baskets [basketbols] neiznāks!» Vāczemnieks 4, 31. Otrais [treneris] trenē nelielu grupu un strādā ar katru atbilstoši viņa individualitātei. Liesma 76, 10, 10. Trenerim ir grūti būt universālam, trenēt visu disciplīnu vieglatlētus. Sports 62, 36, 3. // *Ar attiecīgām darbībām, vingrinājumiem panākt, arī, attiecīgi iedarbojoties, būt par cēloni, ka (cilvēks, tā ķermeņa daļas) kļūst piemērots (kādu darbību, uzdevumu) veikšanai, iegūst (kādu psihisku vai fizisku īpašību, iemaņu, spēju).* T. ķermeni. T. rokas. T. kāju muskuļus. T. uzmanību. □ Labi trenēts cilvēks, kāpdams kalnā, reti kad apstājas pusceļā. Zv 76, 6, 6. Ja mēģinājumu procesā aktieris sevi pamatīgi trenējis, izrādē vieglāk uzsākt aktīvu iekšēju darbību. Hausmanis 4, 13. Būdams pats reālists, J. Rozentāls centās arī audzēkņus vest dabā, mācīt trenēt aci. Tēl M 77, 117. .. fiziska slodze trenē un norūda nervu sistēmu. Biol r 250. pārn. .. telēm pašām jāplūc zāle, jātrenē kakls .. Lauku Dzīve 83, 9, 14.

2. *Iebraukt vai iejāt (zirgus), gatavot (tos) sacensībām.* □ Brempelis: Es varētu . . . piemēram, braukt uz Rēzeknes zirgu audzētavām par instruktoru un treneri. Saproti — trenēt zirgus, sagatavot sacīkstēm. A Eglītis I, 152. Labi trenēts zirgs ar spēcīgu atgrūdienu vienmērīgā tempā mazāk nogurdina sevi un jātnieku, labāk novērtē attālumu un tādēļ sasniedz daudz labākus rezultātus. Sports 81, 14, 4.

3. tehn. *Pakļaujot mainīgai vai dozētai slodzei, pārbaudīt, stabilizēt (iekārtu, ierīci u. tml.), uzlabot (tās) īpašības.* T. telefona centrāli. □ Tad mēs konstruējām un izgatavojām ierīci, kas releju ne tikai pārbauda, bet arī trenē. Rīgas B 83, 152, 2.

trenētība, -as, s.; parasti vsk. *Stāvoklis, kad treniņu, vingrinājumu, dzīves režīma ievērošanas u. tml. rezultātā ir iegūtas, izveidotas vēlamās fiziskās un psihiskās īpašības, iemaņas, spējas.* □ Trenerim nepieciešams zināt sportista trenētības pakāpi. Cīņa 79, 83, 3. Vienkāršība tēlā, plastiskums ir skatuviskās trenētības rezultāts. Liesma 72, 9, 18. Perspektīvā uz šo datu pamata varēs izstrādāt speciālus fizioloģiskus testus sirds trenētības un piemērošanās spēju novērtēšanai . . Rīgas B 78, 282, 5.

trenēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Trenēt (1) sevi, piedalīties (parasti sporta) treniņos.* T. riteņbraukšanā. T. vairākos sporta veidos. Intensīvi t. □ Kad radās jautājums par auto sacīkšu rīkošanu, es arī nolēmu tajās piedalīties un sāku trenēties kā negudra . . Zālīte 5, 267. Vēl nesen Amata bija kūstoša sniega ūdeņu pārpludināta — airēšanas slalomisti varēja trenēties spēcīgas un ātras straumes trasē . . Sports 81, 65, 3. Lai gūtu panākumus ikvienā dzīves jomā, ir vajadzīga neatlaidība. Vai tā būtu vokālā māksla, mūzika, horeogrāfija, vai arī fiziskā kultūra, ar talantu vien nepietiek. Ir jāmācās, jāstrādā, jāvingrinās vai, kā sportisti saka, neatlaidīgi jātrenējas un jāpilnveido sava meistarība. Jaun Gr 66, 7, 36. pārn. Pēc nedēļas asari seklumā atkal satika tritonus. Tie bariņā saticīgi peldēja un trenējās niršanā. U Plotnieks I, 62.

treniņ-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar treniņu.* Treniņapstākļi. Treniņbāze. Treniņbiedrs. Treniņbrauciens. Treniņdarbs. Treniņdistance. Treniņgrupa. Treniņierīce. Treniņlēciens. Treniņlidojums. Treniņnodarbība. Treniņnometne. Treniņsacensības. Treniņsacīkstes. Treniņsistēma. Treniņslodze. Treniņspēle. Treniņtrase. Treniņvieta.

treniņbikses, -šu, s.; tikai dsk. *Fizkultūras un sporta nodarbībām piemērotas bikses.* □ . . dēls aizvien vairāk attālinās, iztālēm drusku jocīgs ar savām šaurajām treniņbiksēm, kas apspīlē zēniski tievos lielus. Ezera 11, 30. . . Ozolnieku satiek fizkultūras vadītājs, jauns sportiska izskata puisis ar ezīti un treniņbiksēs. Dripe 3, 228.

treniņkostīms, -a, v. *Treniņtērps.* □ Slēpošanai obligāts ir siltais treniņkostīms. Cīņa 83, 77, 2.

treniņlaukums, -a, v. *Treniņiem paredzēts sporta laukums.* Plašs t. Iekārtot treniņlaukumu. □ Sporta bāzes. Arī šajā jomā panākumu uzskaite var iznākt paprāva. «Daugavas» Centrālā stadiona gumijas bitumena segums gan galvenajā, gan treniņlaukumā . . Sports 71, 193, 2.

treniņsacensības, -u, vsk. treniņsacensība, -as, s. *Sacensības, kuru mērķis ir sportistu un to komandu spēju pārbaude un salīdzināšana.* □ Bet desmitcīņniekiem ne vienmēr ir kur startēt — nereti jārīko treniņsacensības, neoficiāli pārbaudes mači. Pad J 82, 8, 2. Mums ar izlases kandidātiem bija iespēja īsā laikā izmantot treniņiem un treniņsacensībām lieliskās Rīgas, Skultes, Brocēnu, Kandavas trases. Cīņa 81, 119, 3.

treniņstunda, -as, s. *Treniņam paredzēta nodarbība.* □ Viņas atceras un pazīst katru, kas stadionā pavadījis savas treniņstundas. Sports 71, 37, 2. . . nepietiekamu vērību veltī pašam vajadzīgākajam — ar ko sākt bērnu apmācību hokejā, kā sarīkot pirmās treniņstundas . . Pad J 81, 66, 7. . . tu esi tikpat kā nokavējis treniņstundu . . Liepa 1, 35.

treniņš, -a, v. **1.** *Sportā — vingrinājumu, arī dzīves režīma, masāžas, procedūru u. tml. sistēma, kuras mērķis ir attīstīt vēlamās fiziskās un psihiskās īpašības, iemaņas, spējas; attiecīgā nodarbība.* Treniņa metodes. Treniņa paņēmieni. Treniņa pakāpe. Treniņa tērps — *treniņtērps.* □ Treniņu slodze, protams, nebija maza. Bez tam sestdienās, svētdienās sacensības, izbraukumi, brīvdienās savukārt treniņu nometnes. Sk Av 72, 11, 4. Pat meitenes visas lodes satrieca gandrīz pašā centrā. Redz, ko nozīmē treniņš! Ērgle 1, 98. Arnolds tolaik noņēmās ar boksu, gāja uz treniņiem jaunatnes sporta skolā . . Dripe 10, 37. Mācības mijās ar treniņiem, treniņi ar sacīkstēm, un pēdējā dienesta gadā puiši bija tikuši jau tuvu sporta meistariem. Saulītis 12, 51. Ja notiek treniņi, tad nepieciešamas arī sacensības . . Sports 85, 182, 3. pārn. Pēcpusdienā ūdru māte sarīko ūdrēniem spraigus treniņus: . . spalgi iesvelpjas, un ūdrēni strauji metas uz priekšu. Lauku Dzīve 77, 7, 33. // *Darbību, vingrinājumu kopums, sistēma, kuras mērķis ir veidot piemērotību (kādu darbību, uzdevumu) veikšanai, iegūt (kādu psihisku vai fizisku īpašību, iemaņu, spēju).* Autogēnais treniņš — *pašietekmēšanas paņēmienu sistēma, kuras mērķis ir veidot spējas vadīt, regulēt dažus savus fizioloģiskos un psihiskos procesus.* □ Garīgā darba strādniekiem fiziski treniņi jāturpina visu mūžu, jāstrādā pēc iespējas daudz fiziska darba. Regulāras muskuļu kustības novērš priekšlaicīgu novecošanos, it īpaši sirds un asinsvadu sistēmā. Biol r 251. . . mērena fiziska nodarbošanās ir viens no garīgā un fiziskā treniņa veidiem un var būt drošs līdzeklis sirds slimību aizkavēšanai. Ves 75, 1, 2. Tur ārstē ar . . ūdens procedūrām, krāsu mūziku un psihofizisko treniņu. Cīņa 84, 121, 3.

2. *Nodarbība (zirga) iebraukšanai vai iejādei, (tā) gatavošanai sacensībām.*

treniņtelpa, -as, s. *Telpa treniņa nodarbībām.* □ Šovasar tai [kamaniņu trasei] klāt uzcelta

apsildāma treniņtelpa. Tur novietos trenažierus ragaviņu braucējiem. Pad J 79, 213, 2.

treniņtērps, -a, v. *Fizkultūras un sporta nodarbībām piemērots tērps.* Cīkstoņa t. □ Nesei neliels koferis un tirgussoma. Mugurā pabiezs treniņtērps, kājās kedas. Spāre 5, 136. Studentu iela — akāciju, papeļu, ceriņu dārzs, pa kuru mašīnas nedrīkst braukt. Pa to steidzas jaunieši zilos treniņtērpos. Rīt sākšoties sporta svētki. Auziņš 1, 85. . . uztraucies pieskrien treneris, tā masīvais augums iespīlēts biezā treniņtērpā, bet pār labo plecu kā karogs plivinās balts dvielis. Lukjanskis 4, 20.

treniņzāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Sporta zāle treniņa nodarbībām.* □ . . jebkurš var atnākt un paskatīties, kā mēs trenējamies, protams, ja nav slinkums celties sešos no rīta, jo septiņos mūsu komanda jau ir treniņzālē. Sports 80, 154, 3. Jaunu lēcienu apguvei treniņzālē iekārtotas porolona bedres. Rīgas B 80, 86, 5. Olimpiskais ciemats uzņems pirmos viesus 28. jūnijā. Tai pašā dienā viņi varēs apmeklēt visus šī kompleksa objektus — treniņzāles, somu pirtis, baseinu . . Pad J 80, 104, 3.

trenkāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Vairākkārt trenkt (1).* □ Pa šauro pagalmu . . skraidīja bērni, trenkādami izkāmējušu kaķi. Zālīte 5, 81. Laukmaļu pagalmā iebrauca «Volga». Tas notika tik negaidīti, ka pat Duksis, kas uz lauka trenkāja vārnas, to pamanīja tikai tad, kad mašīna stāvēja durvju priekšā. Jansons 3, 64. pārn. Pirmās rūsganās lapas viegls vējiņš pa bruģi trenkā. Lisovska 6, 69. pārn. Rudens, rudens, dusmīgs un nemiera pilns, it kā uz pasauli noskaities, trenkāja pa debesu zilgmi pelēkus mākoņus . . Sakse 6, 74. // *Vairākkārt virzīt, raidīt (parasti bumbu), parasti dažādos virzienos; dzenāt (3).* □ Jaunieši . . pustumsā metās trenkāt futbola bumbu . . Kroma 3, 39. Zēni laukumā trenkā bumbu. Indrāne 2, 255.

2. *Vairākkārt trenkt (2).* □ «Agrāk, kad stāvējām rezervē, nedeva miera, trenkāja uz mācībām . .» Jansons 6, 385. Muižas kalpus vairs netrenkāja ne barons, ne vagars . . Branks 1, 47.

trenkāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** *Trenkāt vienam otru, citam citu.* □ Pārošanās perioda sākumu var konstatēt pēc tā, ka stirnu āži dzenā kazas, kā arī pēc taciņām, ko stirnas trenkājoties iemin ap krūmiem un nelielu koku puduriem. Kronītis 1, 250.

2. sar. *Skraidelēt, parasti, ko trenkājot.* □ «Re, tie te apkārt lēkā un trenkājas ar bumbu, bet tas viņam nekas.» Kalndruva 7, 238. pārn. . . sausais vējš kā izslāpis suns trenkājas pa tīrumiem, siliem un ļaužu pagalmiem. Kaldupe 13, 184.

trenkt, trencu, trenc, trenc, pag. trencu; trans. **1.** *Sitot, baidot u. tml., dzīt (dzīvnieku), parasti ātri.* T. zirgu rikšos. T. govis kūtī. □ . . viņš steigšus pavēlēja savam kučierim trenkt zirgus uz to ciemu, kur dzīvoja mazais sveču meistars . . Kaldupe 15, 140. Miķeļa ķēvīte ietur lēnu riksi. Viņa ir viltīga, izliekas, ka steidzas, lai jātnieks netrenktu ātrāk. Jansons 5, 137. Atiņš, pieplacis pie kumeļa krēpjainā skausta, spieda piešu asumus sānos, trenkdams lopiņu uz priekšu, itin kā tos vajātu visbaismīgākais sumpurņu bars . . Purs 11, 212. Piepeši no turienes, sarkana sveša suņa trenkts, kūleņu kūleņiem nāk Katrinas pelēkais runcītis . . Upīts II, 334. // *Ar stingru, arī varmācīgu rīcību panākt, ka (cilvēks) virzās, parasti ātri, noteiktā virzienā.* □ Aiz vārtiem viņus [cietumniekus] trenca gandrīz skriešus. Te dzinēji varēja pilnām izlaist ielās gausajā gaitā sakrājušās dusmas. Upīts 18, 173. Miķelsons trenc gūstekni sev pa priekšu . . Grīns 1, 240. 3. Baltijas frontes karaspēks dzina laukā ienaidnieku no Latvijas ziemeļu rajoniem, trenca to uz Rīgas pusi. Zv 75, 6, 7. // pārn. *Virzīt, parasti ātri (par parādībām dabā, parasti par vēju).* □ Vējš trenca norautas lapas. Tās pacēlās gaisā un sēdās uz ielas asfalta kā izbiedēts zvirbuļu bars. Jansons 3, 224. . . viņiem nežēlīgi uzbruka salts vējš, . . tas draudēja noraut cepures, sievietēm pluināja kuplos svārkus un trenca matu šķipsnas acīs. Kļava 2, 7. Cauri vēja trenktajiem mākoņiem telpā uz mirkli ielaužas slīps saules stars . . Cīņa 73, 119, 4. // pārn. *Būt par cēloni kādai darbībai, virzībai, arī nemieram, satraukumam (parasti par psihisku vai fizioloģisku stāvokli).* □ Vecais ir fanātiķis, viņu trenca paniskas bailes no nabadzības, no skrandām, no ubaga spieķa . . . Jansons 6, 48. . . zelta mirāža trenca un vilināja avantūristus aizvien tālāk uz jaunām zemēm. Lielais 2, 10. // parasti savienojumā ar «prom», «laukā». *Stingri, arī varmācīgi raidīt (kādu) projām; ar stingru, arī varmācīgu rīcību atbrīvoties (no kāda).* □ «Vai tad jūs par tiesu gribat, lai es tikai mājā vien pūstu, lai vecās bābas [sievietes] no aizkrāsnes trencu laukā un pats sēstos viņu vietā?» Blaumanis 6, 174. Vēlāk dzirdēju tēvu sakām mātei: «Kas šo trenca projām? Bet viņai ir skaidri pilsētnieku niķi — kā vien kaut kas sametas, tā aizšvirkstas kā tāss ugunī.» J Kalniņš 2, 201.

2. *Stingri, arī varmācīgi likt (kādam) ko darīt.* □ «Mūs drīz pārcels uz citu objektu. . . Varbūt tepat Ķengaragā, varbūt kaut kur provincē. Parasti jau mūs trenc, kur aizķēries vai iestrēdzis plāns.» Klīvers 4, 35. // sar. *Vadīt (transportlīdzekli) ļoti lielā, arī pārmērīgā ātrumā.* □ Un, ja šoferis trenc savu tehniku ar iespējami lielāku ātrumu . . , atgadās arī kāds [pasažieris], kas skaļi nopukojas «brauc kā negudrs» . . Zv 64, 24, 18. // pareti. *Ļoti, arī pārmērīgi steidzināt (piemēram, darbu).* □ . . administrācija tikai trenca darbus pa kaklu pa galvu . . Upīts 9, 588.

trenkties, trencos, trencies, trencas, pag. trencos; refl.; sar. *Doties (kājām vai ar transportlīdzekli), parasti ātri.* □ Bet pusdienas un pēcpusdienas vilcieni vispār varētu šeit nepieturēt. Tajā laikā jau pat ogotājām un sēnotājām šeit nav vajadzības trenkties, jo cik nu mežos gara diena . . Kaldupe 13, 119. Par nieku šie nebūs tādu gabalu trenkušies. Zemzaris 1, 108. pārn. Šķita, it kā viņa trenktos pakaļ kādai nepiepildītai vēlmei vai arī gribētu apslāpēt sevī kādu gruzdošu sāpi. Kaldupe 13, 60.

trēns, -a, v. **1.** *Dekoratīvs (parasti kleitas) mugurpuses pagarinājums, kas skar zemi vai slīd pa zemi; velce.* □ Līgavas tērpu man šuva Cimbara kundze. . . Taisījām to pieguļošu, ar pāris metru garu trēnu, kas, man stāvot, saritinājās uz grīdas kā mirdzoša čūska . . Zālīte 5, 176.

2. *Kādā vidē plūstošs (kā, parasti gāzu) kopums, veidojums.* □ Garie mākoņu trēni raksturīgi atmosfēras robežfrontēm, kas šķir gaisa masas ar dažādām īpašībām. Zin T 79, 6, 32. . . ir pilnīgi iespējams, ka mūsu planēta atstāj aiz sevis mikrobu trēnu . . . Lauku Dzīve 80, 4, 11.

treonīns, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Viena no cilvēku un dzīvnieku organismā neaizstājamajām aminoskābēm.* □ Treonīns ir organismam neaizstājamā aminoskābe, kam ir svarīga nozīme augšanas procesos . . Ves 66, 12, 8. Viena no svarīgākajām neaizstājamajām aminoskābēm ir treonīns. Pat niecīga treonīna piedeva lopu barībai uzlabo tās vērtību . . Lauku Dzīve 82, 10, 15.

trepaks, -a, v. *Sena ukraiņu cilmes deja 2/4 taktsmērā; šīs dejas mūzika.* □ Drūmu noskaņu dziesmu ciklā «Nāves dziesmas un dejas» ievieš trepaka, marša, šūpļa dziesmas ritmi . . Vēriņa 1, 19.

trepanācija, -as, s.; med. *Ķirurģiska operācija, kurā aiver kādu kaula dobumu.* Galvaskausa t. □ Pirmatnējās trepanācijas aprobežojās ar daļēju vai pilnīgu galvaskausa fragmenta vai svešķermeņa izņemšanu . . Derums 1, 46. «Cietusī bez samaņas . . Es noteicu bojājuma vietu. Vai nu tu tūlīt izdarīsi trepanāciju, vai arī . . .» Koļa noplātīja rokas. Lapsa 2, 140.

trepanējums, -a, v.; med. *Paveikta darbība, rezultāts* → *trepanēt.* □ . . tepanējums liecina par akmens laikmeta tautas ārstu augsto zināšanu līmeni . . Zin T 72, 3, 3.

trepanēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; med. *Izdarīt (kā) trepanāciju.* □ Medicīnas vēsturi lielā mērā bagātina kapulaukos atrastie seno dziednieku meistarības liecinieki — trepanēti galvaskausi, apdzijuši muguras skriemeļu lūzumi . . D kal 79, 259. Nereti [osteomielīta gadījumā] kaulu trepanē un ievada tajā antibiotikas nepārtraukti, vairākas dienas pēc kārtas . . Visp ķir 258.

trepangs, -a, v. *Uzturā izmantojams bezmugurkaulnieku tipa dzīvnieks ar gurķveida ķermeni, uz kura ādas ir adatveida izaugumi.* Japānas t. □ «Trepangs — tas ir tāds gurķim līdzīgs okeāna iemītnieks. Ļoti garšīgus konservus no tā gatavo . .» Ciņa 67, 23, 4. Vēl kāds diezgan neparasts produkts ir trepangi, kurus to īpatnējās formas dēļ dēvē arī par «jūras gurķiem». Tie lielos daudzumos sastopami Piejūras, Dienvidsahalīnas un Kuriļu salu piekrastes ūdeņos. Zin T 69, 9, 19. . . Japānā jūras fermās audzē ūdensaugus, austeres, mīdijas, trepangus, zivis. Zv 79, 13, 25.

trepāns, -a, v. *Ķirurģisks instruments kaulu urbšanai.* □ Pirmās ausu operācijas izdarīja, urbjot kaulu ar trepānu, kas bija līdzīgs galdnieku rokas svārpstam. Ves 83, 9, 16.

trepelis, -ļa, v.; ģeol. *No mikroskopiskām sfēriskām opāla daļiņām sastāvošs nogulumiezis.* □ Vēl klinkeram jāiziet cementa dzirnavas, kur tam pievieno ģipšakmeni un aktīvo piedevu — trepeli. Ciņa 70, 286, 1.

trepes, -pju, s.; tikai dsk. *Iebūve (celtnē), kas sastāv no vairākiem pakāpieniem un noder satiksmei starp celtnes stāviem vai tās atsevišķiem dažādiem augstuma posmiem; kāpnes (1).* Trepju telpa — *kāpņu telpa.* □ Uzkāpju pa cīkstošām vītņu trepēm otrajā stāvā . . Ezera 11, 125. Kāds lēnām kāpa pa pagraba trepēm lejā. Draugs 84, 9, 23. Istabiņas durvis aizkrīt cieti, mēs dodamies pa trepju tumsu lejā . . Grīns 1, 147. Es izsteidzos trepju telpā, lai Tevi vēlreiz satiktu. Par laimi, Tu biji nokāpis tikai līdz otram stāvam. Rinkule 5, 132. // *Kāpšanai paredzēta konstrukcija, kas sastāv no savstarpēji saistītiem pakāpieniem vai šķērskokiem.* □ «Tev vajadzēs palūkot trepes,» saimniece aizrāda onkulim. «Uzkāpsi un pielabosi jumtu.» Saulītis 13, 100. Trepes slies, un pulksteni liks galā, Lai nu rāpjas, kas grib dabūt rokā, — Kungiem, kalpiem prieki būs un smiekli. Medenis 2, 7. Straumēnu puisim uz reizi iegribējās būt tādam kā tas matrozis, kas pašu laiku pa virvju trepēm skrēja augšā tik ātri kā viņš pa sausu zemi. Virza 1, 170. pārn. . . rieta stundā es eju laukā un klausos, kā dun sārtās vakara velves. Pa zelta trepēm manas domas iet augšup . . Sudrabkalns II, 468. // *Iebūve ar vairākiem pakāpieniem (parasti celtnes, ieejas priekšā).* □ Viņš pavadīja Krustiņu līdz kroga trepēm. Blaumanis 6, 186. . . Priedes brālis pakāpās pa trepēm uz verandu un, pagriezies pret sētā esošiem, teica: «Cienītie sapulcējušies!» Birznieks-Upītis 6, 160. Jau krāšņuma bij diezgan vienīgi no abiem lielajiem kastaņu kokiem abpus lieveņa akmens trepēm. Jaunsudrabiņš 8, 131. // *Dzīvokļu kopums (parasti vairākstāvu namos), kuriem ir kopīgas parādes durvis.* □ Mārtiņš: Vienās trepēs un vienā stāvā dzīvojam, visādi var gadīties. Nāku kādu vakaru mājās, netīšām samainu durvis . . . Gulbis 5, 214.

trepītes, -šu, vsk. trepīte, -es, s. **1.** *Dem.* → *trepes.*

2. *Neliela kāpšanai paredzēta konstrukcija, kas sastāv no nedaudziem savstarpēji saistītiem pakāpieniem vai šķērskokiem.* □ Kalps sāka rušināties pa trūdu kaudzi un izvilka no tās vienas trepītes tieviem tieviem kāpslīšiem. Austriņš 2, 256.

treponēma, -as, s. *Savienojumā «bālā treponēma»: mikroorganisms, kas izraisa sifilisu.* □ Sifilisa izraisītājs ir sīks mikroorganisms — bālā treponēma, kuru var saskatīt tikai mikroskopā. Ves 75, 8, 11.

tresains, -ais; s. -a, -ā; apst. **tresaini.** *Tresots.* □ . . pamazām atmiņā ataust . . skats, kur tresaini dienderi vecīgo vienkāršo sieviņu kā ieklīdušu suni izraidīja pa vārtiem. Upīts 18, 143. . . rēderejas šefs vēlējās, lai viņa kuģu virsnieki uz klāja nēsātu formas tērpus — tresainus svārkus un cepures ar firmas standartu, iemontētu kokardēs. Lācis 10, 126.

trese, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** parasti dsk. *Lentveida (parasti formas tērpa) uzšuve, apdare (parasti zelta vai sudraba krāsā); šādai uzšuvei, apdarei paredzēts veidojums.* □ «Gan tu redzēsi — pats vēl dabūsi aizvākties uz lopu muižu ar visām tresēm!» K Zariņš 1, 28. . . zābakus ar zelta tresēm varēja dabūt turpat Vladikaukāzā . . Birznieks-Upītis 6, 183. Bet šveicars, ietērpies zeltītās tresēs, Stāv, aizpleties durvīm priekšā, Un tos, kas nav šveicara interesēs, Vienkārši nelaiž iekšā. Vāczemnieks 8, 80. pārn. Būs ziedkupenas, ziedu treses, silts pieneņpūku lidojums. Brutāne 11, 137.

2. *Mākslīgs matu veidojums, kurā tie ir iepīti starp trijiem, retāk diviem vai četriem diegiem.* □ Tresēšana ir blīva matu sastiprināšana vai iepīšana diegos. Tresi lieto dažādām vajadzībām — bižu, cirtu, šinjonu un parūku izgatavošanai. Friz 173.

tresēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veidot tresi (2).* T. matus. // intrans. □ Diegiem jābūt pēc iespējas stipriem, lai tie tresējot nepārtrūktu. Strēle 1, 65.

tresots, -āis; s. -a, -ā; apst. **tresoti.** *Tāds, kura tērpam ir treses (par cilvēku); tāds, kam ir treses (par tērpu, tā daļām).* T. sulainis. □ . . uznāca tresotie [cirka] kalpotāji un sarīkoja trapeces . . A Grigulis 10, 130. Un vienu reizi — klāt lepna kariete, sešu meļņu vilkta, ar tresotu kučieri uz bukas. Lauku Dzīve 90, 10, 27. . . Krišam tresotā mētelī sēdēt uz bukas un vadīt augstdzimušus kungus arī nebija pārāk grūti. Gulbis 4, 22. . . šveicars apdilušā, tresotā svārciņā tikai vienaldzīgi paceļ galvu un pavada ar skatienu kompāniju augšā pa kāpnēm. Dripe 8, 74.

trests, -a, v. *Uzņēmumu apvienība, kurā tie ir pakļauti vienotai pārvaldei.* Celtniecības t. □ Dažos mirkļos viņš atminējās kā tos divpadsmit gadus, ko bija nostrādājis trestā, tā arī tos divdesmit trīs, kas bija aizvadīti citās darba vietās. Kalndruva 5, 134. Nu, dažus mēnešus biju kasieris komunālajā trestā. Lubējs 1, 194. Parkus un skvērus Rīgā kopj un uzrauga pilsētas Dārzu un parku trests. D kal 73, 107.

trešais; s. -ā. *Kārtas skait. → t r ī s (3.).* T. mēnesis. Ceļa trešā daļa. Trešais kosmiskais ātrums — *minimālais ātrums, ar kuru ķermenis aizlido projām no Saules sistēmas.* Trešā izslēgtā likums loģ. — *loģikas likums, pēc kura katrs izteikums ir vai nu patiess, vai aplams.* Trešā Internacionāle vēst. — *Komunistiskā Internacionāle.* Trešais reihs vēst. — *fašistiskā Vācija.* Trešie gaiļi — *laiks, kad gailis (agrā rītā) mēdz dziedāt trešo reizi.* □ Simsons: Kā! Ilze ir prom? — Bicēns: Ja nav te, tad ir citur. Trešā iespēja izslēgta. Zīverts 2, 236. Kad pavasaris jau bija pilnā spēkā, mēs dzīvojām ar klusām bažām — kurš no mums tiks pārcelts no trešās klases uz ceturto un kuru atstās trešā klasē uz otru gadu? J Kalniņš 10, 227. Tā Straumēnos pagāja Lieldienas, un, kad saimnieks trešajos svētkos atgriezās no ciemiem, viņš iebrauca sētsvidū ar apputējušu muguru. Virza 1, 64. Piederēja, piederēja Trīs māsiņas bāliņam: Divas līdzi druviņā, Trešā nesa launadziņu. DV 519. Drūmajos trešā reiha gados Hitlers un viņa ideoloģiskais štābs . . sāka sērijām vien veidot āriskos «pārcilvēkus» . . Rīgas B 59, 62, 8. . . Līdz ar trešiem gaiļiem Spēle jābeidz . . A Grigulis 16, 106. ◇ Pa trešam lāgam (arī pa trešo lāgu) sar. — *trešo reizi.* □ Vecais Pavārs tomēr pēc tam apprecējies vēl pa trešam lāgam. Austriņš 1, 179. Ludis . . aizskrēja, bet drīz bij klāt atkal — vaicāt Annelei, kas viņas tēvs, māte un kur otrai pasaulei gals. Tas jau bij pa trešo lāgu. Brigadere 2, 18. ◇ No baltās ķēves trešā (arī piektā, septītā, devītā) augumā vienk.; iron. — *ļoti tālā radniecībā.* // *Savienojumā ar «šķira», «kategorija», «pakāpe» u. tml. norāda uz (kā) ievērojami zemāku kvalitāti, nozīmīgumu (salīdzinājumā ar ko citu līdzīgu).* Trešās šķiras prece. □ Trešās klases vagons aptuveni atgādināja kustīgo bilžu šķūni. Skujiņš 14, 118. Trešās šķiras Triju zvaigžņu ordeņa kavalieris bija arī mans tēvs . . Lauku Avīze 90, 27, 14. . . priekšnesumu karuselī repertuāra iestudēšana [kultūras namos], sagatavoto priekšnesumu slīpēšana un izveidošana līdz mākslinieciskai pilnībai kļūst par otrās, ja ne par trešās šķiras jautājumu. Pad J 63, 98, 2. // *Savienojumā ar «kategorija», «pakāpe» u. tml. norāda uz to, kas ir ievērojami sarežģītāks, arī nozīmīgāks (salīdzinājumā ar ko citu līdzīgu).* Trešās pakāpes apdegums. // *Tāds, kas kādā veidā ir saistīts ar divu citu (piemēram, cilvēku, cilvēku grupu, valstu) attiecību sistēmu.* Trešā persona jur. — *civilprocesa dalībnieks, kas piedalās civillietā starp prasītāju un atbildētāju, lai aizstāvētu savas patstāvīgās prasības.* □ . . «trešā valsts» ir valsts, kura nav līguma dalībniece, bet kurai saskaņā ar viņas piekrišanu šis līgums rada tiesības un pienākumus . . Fogels, Grīnbergs 1, 89.

trešdaļ-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir attiecīgā veseluma trešā daļa.* Trešdaļkilometrs. Trešdaļstunda.

trešdaļa, -as, s. *Trešā daļa.* Gada t. □ Gandrīz pusi vai vismaz trešdaļu savas dzīves mēs pavadām mājās. Bels 4, 156. Divas trešdaļas no Armēnijas teritorijas aizņem klintis un akmeņi . . Zv 82, 4, 12. Pirmā trešdaļa [hokeja spēlē] noslēdzās 1:0 rīdzinieku labā . . Otrajā trešdaļā Vītoliņš un Pavlovs guva vārtus . . Sports 62, 37, 3.

trešdien, apst. *Trešdienā.* □ «Vanags varēs domāt par runāšanu tikai pēc tam, kad būs izdarīta operācija. Sanitāri saka, ka tā notikšot laikam trešdien.» Grīns 1, 201.

trešdiena, -as, s. *Nedēļas trešā diena (skaitot no pirmdienas).* □ . . trešdienas rītā . . es jau stāvēju pie Vecā krogus ar lāpstu rokā. Birznieks-Upītis 6, 116. Kaut kur Aizlakstes meža tīreļa pusē dega, trešdienas pēcpusdienā balts stabs pacēlās arī dienvidos . . Upīts 4, 126. Šodien ir otrdiena. Tad būs trešdiena, ceturtdiena, un piektdienas pēcpusdienā brauksim prom. Lit M 87, 51, 16.

trešējs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir radies, izveidojies kādā norisē no tās produkta, šai norisei turpinoties trešajā posmā, fāzē u. tml.* Trešējais spirts.

treškārt, apst. *Kā trešais pēc kārtas; trešajā vietā.* □ .. pirmkārt, ir ceļi ar melno un citu augstvērtīgu segumu .., otrkārt, ceļi ar šķembu un grants segumu un, treškārt, grunts ceļi. Lauku Dzīve 84, 11, 6. Jānis: .. es jums pasaku skaidri un gaiši: tur ir durvis, jūs varat aiziet! — Notārs: Pirmkārt — jūs še neesat kungs; otrkārt — es neticu, ka citi domā tāpat kā jūs; un treškārt — es neesmu no tiem, kam jūs varat parādīt durvis. Zīverts 1, 221. Pirmkārt, tev ir ģimene — sieva un bērni, otrkārt, tev apkārt dzīvo citi cilvēki ar savām interesēm, savu raksturu, saviem ieradumiem. Tu nevari no viņiem izslēgties. Treškārt, tu dzīvo ar noteiktiem likumiem un normām reglamentētā sabiedrībā. Dripe 10, 399.

trešklasnieks, -a, v.; **trešklasniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Trešās klases skolēns.* □ Skolā bija divas klases telpas, mazākajā no tām bija jāpulcējas mums, ābecniekiem. Ienāca skolotāji, un no klases pazuda tie trešklasnieki .., kas vēl šeit kavējās .. J Kalniņš 10, 182.

trešoreiz, apst. *Trešo reizi.* □ Tad aizgāja [zēns] avota pusē un mēģināja akmeni iešūpot — vienreiz, otrreiz, trešoreiz. Grīva 1, 47. Ozoliem bez pavasara dzinumiem ir vēl dzinumi jūlija sākumā, reizēm pat rudenī trešoreiz. Ja tāda trīskārtēja augšanas griba vienā vasarā, tad saprotama arī ozolu tūkstošgadīgā dzīvotspēja. Caune 5, 131. Es pūšu trešoreiz. Auziņš 9, 117. Vienreiz, otrreiz, trešoreiz, sešdesmit — cik bezgalīgi daudzreiz jāiet, līdz saiet stundu. Brigadere 2, 332.

trešs; s. -a. *Trešais.* □ Eju stundu, otru, trešu, Apkārt dārzi, dārzi plešas ... Rokpelnis 1, 75. .. norīb šāviens, otrs un trešs .. Grīns 1, 101. Tiesa, pērk jau viens un otrs, un trešs, pat bez tradicionālās garšošanas pērk. Lauku Avīze 90, 34, 9.

trešziemnieks, -a, v.; **trešziemniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; novec. *Trešklasnieks.* □ .. trešziemnieki tik zēni, kā skuķes jau bij nolīgti pie saimniekiem par puspuišiem un pusmeitām. Birznieks-Upītis 6, 364.

triacetāts, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Savienojumā «celulozes triacetāts»: viela, no kuras iegūst tekstilšķiedras; no šīs vielas iegūtās tekstilšķiedras.*

triāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Triju (piemēram, priekšmetu, parādību, jēdzienu) kopums, sistēma.* □ Triāde — cilvēks, priekšmets, telpa — ir nesaraujama .. Kar 79, 7, 174. Tipiskos gadījumos sindromu veido tā sauktā depresijas triāde: nomākts garastāvoklis, ideators (domāšanas aizkavējums), kustību aizture. I Eglītis 1, 61.

2. filoz. *Hēgeļa dialektikā — triju dialektiskās attīstības pakāpju (tēzes, antitēzes, sintēzes) kopums.*

trialogs, -a, v. *Saruna starp trim personām.* □ L. Dzenes, J. Kalniņa un A. Klotiņa trialogs, analizējot sešdesmito gadu varoni, .. secināja, ka aizvadīto gadu mākslas procesā ir gan ieguvumi, gan arī trūcībai radnieciska vienpusība .. Lit M 82, 10, 2. // literat. *Saruna starp trim personām daiļdarbā.* T. romānā.

triāls, -a, v. *Motociklistu sacensības šķēršļotā trasē.*

triangalo [tri angalo], nelok., v. *Sitamais mūzikas instruments — trijstūrveidīgi izliekts neliels stienis ar augstu, dzidru skaņu; trijstūris (3).* □ Arī meitenēm vajadzētu spēlēt .. sitaminstrumentus — tamburīnu, triangalo, kastaņetes ... Pad J 85, 125, 4.

triangulācija, -as, s. **1.** *Mērīšanas metode (piemēram, ģeodēzijā, astronomijā), kurā izmanto sakarību starp trijstūru leņķu lielumu un vienas malas garumu; mērīšana, kurā izmanto šo metodi.* Apvidus t. □ .. triangulācijā lielus attālumus nosaka ar trijstūru palīdzību, izmērījot tanīs tikai leņķus un vienu bāzi, bet malas aprēķina. Astr 30.

2. *Darbība, process* → *triangulēt (2).*

triangulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Veikt (kā) triangulāciju (1).* T. apvidu.

2. *Potēt ar trijstūrveidīgi nogrieztu potzaru.*

triass, -a, v.; parasti vsk. *Mezozoja pirmais periods, kam ir raksturīga bagātas kailsēkļu floras izveidošanās un dzīvnieku (piemēram, rāpuļu) virszemes formu attīstība.* □ Juras māli .. sastopami Saldus un Auces rajonā, kur tie uzgulst triasa, perma un devona sistēmas nogulumiem .. Izrakt 195. Latvijas dienvidrietumos, atsevišķos laukumos Lietuvas robežas tuvumā, virs triasa nogulumiem sastopami juras sistēmas nogulumi .. Ģeogr 26.

triatlonists, -a, v.; **triatloniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sportists, kas specializējies triatlonā.*

triatlons, -a, v.; parasti vsk.; fizk. *Trīscīņa, kurā ietilpst peldēšana, riteņbraukšana un skriešana.* □ Triatlons — tā ir jauna veida trīscīņa, un tajā ir iekļauta peldēšana, riteņbraukšana un skriešana. Sports 83, 25, 3. Amerikas Savienotajās Valstīs desmitcīņai bieži vien pretnostāda jaunu sporta veidu — tā saucamo triatlonu. Pēc stundas ilga peldējuma seko 160 km velobrauciens, pēc kura praktiski bez pārtraukuma sportistiem jāveic klasiskais maratonskrējiens. Sports 83, 86, 3.

triba, -as, s. **1.** biol. *Augu un dzīvnieku sistemātikā — radniecīgu ģinšu grupa.* □ Zāļu dzimtu iedala 13 tribās jeb ģinšu grupās, kas dibinātas uz atšķirībām ziedā. Galenieks 2, 406.

2. vēst. *Ģinšu un cilšu savienība (senajā Romā).*

3. vēst. *Administratīvi teritoriāls apgabals (senajā Romā).*

tribālisms, -a, v.; parasti vsk. *Tieksme pēc etniskas vai cilšu nošķiršanās.*

tribālistisks, -āis; s. -a, -ā; apst. **tribālistiski.** *Saistīts ar tribālismu, tam raksturīgs.*

tribālists, -a, v.; **tribāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Tribālisma piekritējs.*

tribīne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Speciāli iekārtots paaugstinājums, parasti publiskajam runātājam, diriģentam.* Runātāja t. Dēļu t. Stāvēt tribīnē. □ Abrupē mītiņš. Improvizētajā tribīnē kāpj man labi pazīstami ļaudis .. Spāre

2, 69. Runātājs tribīnē par kaut ko strīdas, kaut ko pierāda. Lapsa 3, 216. «Meņģeļu» pirtiņā dzimušā zēna nopelni latviešu kora dziesmas veicināšanā un attīstībā ļāva viņam uzkāpt trešo, ceturto un piekto vispārējo Dziesmu svētku diriģenta tribīnē. Lauku Dzīve 74, 3, 24. ✧ Kāpt tribīnē (arī kancelē) sar. — *uzstāties ar runu, izteikties (par ko).* // pārn. *Vieta, arī pasākums, kurā (kāds) uzstājas, pauž savus uzskatus.* □ Tik tiešām, dažubrīd liekas, ka mūsu no tribīnēm sludinātā dabas mīlestība ir visai uzspēlēta, vairāk reklāmiska nekā iekšēji izjusta. Kar 82, 2, 171. // pārn. *Joma, nozare, organizācija u. tml., kurā noris kāda sabiedriska darbība, tiek pausti kādi uzskati, idejas u. tml.; uzskatu, ideju u. tml. izpausmes veids, arī iespēja.* □ ..mākslinieks vispirms ir cīnītājs, patiesības vēstnesis, un māksla ir viņa tribīne, viņa cīņas lauks. Lit M 85, 51, 11. Teātris vienmēr ir bijusi tribīne, vieta, kur risināti paši nozīmīgākie un svarīgākie cilvēka gara dzīves jautājumi. Teātris 75, 33. ..krājumam ir pozitīva nozīme, gribas teikt, nepārvērtējama nozīme kā vēl vienai tribīnei, no kuras uz mums var runāt dzejas viedais vārds. Lit M 84, 50, 6.

2. parasti dsk. *Skatītājiem paredzēta liela būve ar pakāpeniski paaugstinātām solu, arī pakāpienu rindām (stadionos, lielu pasākumu laukumos u. tml.); šādā būvē esošie skatītāji.* Pilnas tribīnes. Tribīņu atbalsts sportistiem. □ Projektētāji atraduši asprātīgu risinājumu — tribīnes ir divstāvīgas: otrajā stāvā — stacionāras, pirmajā izbīdāmas, atkarībā no tā, cik liels laukums kurām sacensībām vajadzīgs. Zv 77, 9, 17. Tribīnes bija tukšas, rīdzinieki neinteresējās par ātrslidošanu. Būtu hokejs, tad gan... Saulītis 12, 241. Tribīnes auro. ..Liekas, sporta zāles griesti pacelsies no tūkstošgalvainā pūļa rēkoņas. Bels 3, 74. // arī vsk. *Vieta goda viesiem, godināmajiem u. tml. (svētkos, svinībās).* Goda t. Čempiona godināšanas t. □ Gar tribīni stingrā ierindā soļoja karaspēka daļas kareivji, seržanti, praporščiki un virsnieki. Cīņa 79, 80, 1.

triboelektrība, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Elektriskie lādiņi, kas rodas berzes procesā.*

triboelektrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **triboelektriski;** fiz. *Saistīts ar triboelektrību, tai raksturīgs.* Triboelektriskais efekts — *ķermeņu elektrizācija berzes procesā.*

triboluminiscence, -es, s.; parasti vsk.; fiz. *Kristālu luminiscence, ko ierosina ārēja iedarbība (beršana, spiešana, šķelšana).*

tribometrija, -as, s.; parasti vsk. *Mācība par ārējās berzes spēka un koeficienta mērīšanas metodēm, arī par berzei pakļauto virsmu nodiluma noteikšanas paņēmieniem; attiecīgā mērīšana, noteikšana.*

tribometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tribometriski.** *Saistīts ar tribometriju, tai raksturīgs.*

tribunāls, -a, v. **1.** *Tiesa, tiesas kolēģija, kas (parasti) izskata bīstamus noziegumus.* Kara tribunāls — *tribunāls, kas izskata lietas par noziegumiem, kas vērsti pret valsts drošību, bruņotajiem spēkiem, karadienesta izpildīšanas kārtību.* Starptautiskais kara tribunāls — *starptautisks tiesas orgāns galveno otrā pasaules kara noziedznieku tiesāšanai.* □ Pēc aplenkuma stāvokļa izsludināšanas 1919. gada februārī no tautas tiesu kompetences daudzas lietas tika izņemtas un nodotas revolucionārajiem tribunāliem. Birziņa 1, 75. Milicis neziņā rausta plecus. Es šim saku: nerausties, Lūciņš [tiesnesis] kara laikā strādājis tribunālā, un, ja ko saka, tad tā arī ir, tā būs pareizi. Bērce 6, 281. Uzrakstīju testamentu. Ja tribunāls atzīs mani par vainīgu un sodīs, lūdzu nodot to piederīgajiem. M Zariņš 5, 93. Kriminālietu piekritību kara tribunāliem nosaka Nolikums par kara tribunāliem. Krim pr 2, 24.

2. *Pirmās instances tiesa, apelācijas instance lietās, ko izskatījuši miertiesneši (piemēram, Francijā, Itālijā).*

tribūns, -a, v.; **tribūne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** v.; vēst. *Amatpersona senajā Romā.* Tautas tribūns — *plebeju augstākā vēlētā amatpersona.* Kara tribūns — *vēlēta amatpersona, kas kara laikā leģionos veica administratīvus un saimnieciskus pienākumus.*

2. *Izcils sabiedrisks darbinieks, orators, publicists.* □ ..O. Vācietis skaidri formulē savu «par» un «pret», runā tribūna balsī, savas paaudzes vārdā.. M Kalve 1, 32. Tautai ir vajadzīgi ne tikai kvēli tribūni, bet arī klusi darbarūķi. Cīņa 90, 76, 3.

trice, -es, dsk. ģen. -ču, s.; tehn. *Kravas ceļamais mehānisms, kas parasti sastāv no vairākiem trīšiem.* □ Sāka rībēt celtņi, čīkstēja trices.. Augstu gaisā virs vaļējās lūkas parādījās platforma, uz kuras bija sakrautas kastes un saiņi. Lācis VI, 292. Cauruli no urbuma izvelk pusotrmetrīgs trices bloks. Zin T 82, 6, 5.

trīce, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process* → *trīcēt (1).* Sienu t. □ pārn. Kā peldot pa upes līci, kurā reiz slīcis, manu vieglu dvēseles trīci: ja nu... Satiku tevi. Purvs 4, 121. // fiziol. *Neapzinātas, ritmiskas, nelielas svārstības (ķermenī, tā daļās).* Roku t. Galvas t. Muskuļu t. □ Ķermeņa trīce cilvēkam var rasties aukstumā un lielā uzbudinājumā. Ves 83, 10, 20. Spēju nostrādāt tikai pusgadu. Pēc tam sākās nežēlīgas kāju un kaulu sāpes. Bieži uznāca reiboņi un locekļu trīce. Lukjanskis 5, 193. Pirmajā sesijā mēs, par spīti nelielai kāju trīcei, droši veram vaļā eksaminācijas telpas durvis un ar drebošu roku velkam savu likteni — biļeti. Pad J 83, 120, 2.

2. *Darbība, process* → *trīcēt (2).* Zemes trīce — *zemestrīce.* □ «Jūs jau izlasījāt?» Vilma centās runāt nevērīgi, lai neatklātos balss trīce. Skujiņš 14, 308.

trīcējiens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība* → *trīcēt (1).* □ Viņa grib ardievas teikt, bet viņa sniedz tikai roku. ..Viņš sajūt siltu, lēnu un bailīgu trīcējienu.. Akuraters 2, 57.

2. *Vienreizēja paveikta darbība* → *trīcēt (2).* Balss t.

trīceklīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīceklīgi.** **1.** *Tāds, kas trīc (1); tāds, kas mēdz trīcēt.* □ Bet ar katru nākošo [nesamo] maisu kājas brīnumainā kārtā kļūst trīceklīgākas, ļodzīgā-

kas un visbeidzot sāk iet pavisam ne tur, kur vajag. Vilks 2, 222. Nīgrā noskaņā istabas durvīs parādās Vilhelms. Brīdi drudžaini nopētījis pagalmu, viņš trīceklīgi virzās uz ogotāju pusi. Putniņš 2, 217. Uz pirkstu galiem pie smaržām lavās trīceklīgi ākstīgā vecene Voiņicka. Kar 90, 2, 182.

2. *Tāds, kas trīc (2).* Trīceklīga gaisma.

trīceklis, -ļa, v.; parasti vsk. *Trīce (1).* □ .. virpotājs Pēcis, gadus desmit jaunāks,.. bet nevar ar vienu roku dabūt glāzi pie mutes — trīceklis. Ciņa 83, 64, 3.

tricepss, -a, v.; anat. *Augšdelma trīsgalvainais muskulis.* □ Saliecot roku, visa uzmanība un sasprindzinājums jākoncentrē uz bicepsu, bet iztaisnojot — uz tricepsu. Sports 85, 24, 3.

trīcēt, trīcu, trīci, trīc, pag. trīcēju; intrans. **1.** *Atrasties kustībā, kam raksturīgas īsas, biežas svārstības (par cilvēku, tā ķermeni, ķermeņa daļām).* T. aiz aukstuma. T. kā drudzī. Rokas trīc. Trīc (arī dreb) kā apšu lapa — *ļoti trīc.* □ Par laimi, upe nav pārāk dziļa. Pa visiem izmakšķerējam Teodoru ārā. Viņš ir viscaur slapjš, trīc un žagojas. Ērgle 1, 400. Vīri tūlīt nometa izkaptis, tikai tagad sajuzdami, cik noguruša bija viņu rokas, jo tās trīcēja, kad, gubiņu ēnā nosēdušies, tie saņēma saimnieka nogriezto maizi. Virza 1, 108. Hedvigas jutīgās nāsis trīc, un starp tumšajām uzacīm zīmējas divas stāvas grumbas. Indrāne 2, 535. ◇ Trīcēt (arī trīsēt, drebēt) pie visām miesām sar. — a. *Ļoti trīcēt.* □ Viņa trīcēja pie visām miesām, it kā to kratītu drudzis. Rīgas B 57, 28, 2. b. *Būt ļoti izbiedētam, ļoti baidīties.* ◇ Trīcēt un drebēt — *ļoti baiļoties (par ko).* □ Kas agrāk nekaitēja, izdzina visus ārā pie akas, lai mazgājas, lai šļakstās. Tagad visiem vannasistabas, tad tikai trīc un dreb, lai ūdenspilīte šķērsu neaiziet. Zigmonte 15, 129. ◇ Trīcēt (arī drebēt, baidīties) par savu ādu sar. — *baidīties par savu stāvokli, labklājību, arī dzīvību.* □ «Nožēlojami, ja vīrietis sāk meklēt glābiņu. Tas nozīmē, ka viņš ir zaķpastala, kas trīc par savu ādu.» Purs 7, 170. ◇ Sirds trīc (arī dreb) — *saka, ja izjūt nemieru, bailes, žēlumu.* □ Šoreiz sirds veltīgi trīc — Jānis pārnāks. Vispirms viņš gan sūta vēstules. J Plotnieks 11, 92. ..nākamajā dienā pēc debijas es ar trīcošu sirdi ņēmu rokā avīzes. Liepa 1, 151. // *Par dzīvniekiem, to ķermeni, ķermeņa daļām.* □ Aitas, kā no kaut kā nejauša satrūkušās, sabruka gubā, žēli blēja, trīcēja.. Brigadere 2, 297. ..Mašai [ķēvei] trīcēja kājas, baltas šļakatas no paslēpenēm pilēja zemē. Upīts 4, 265. Mieru iztraucēja slaida zivs, kas negaidot parādījās netālu no ūdenszālēm. Zilganās spuras tai trīcēja, ķermenis šķita aizturēta spēka pārpilns. U Plotnieks 1, 40. // *Par augiem, to daļām.* □ Šalc vieglā vējā mežamala, Un apses dreb un trīc. Sils 4, 36. Trīc rudenīgi lapas, trīc, Ir sācies lielo salnu rīts. Bārbale 4, 65. Smalkas sniega pārslas birst no trīcošiem zariem... Birznieks-Upītis 1, 46. // *Par priekšmetiem.* Logu rūtis trīc. Trīc uzvilkta stīga. □ Polmanis, ar galvas mājienu savu uzstāšanos ievadījis, iesāka lasīt no lapiņas, kas viņa puspaceltajā kreisajā rokā viegli trīcēja. Dorbe 6, 7. Trīc viņas vadmalas brunči uz platajām gūžām. Krūtis šūpojas no uztraukuma. Rihters 1, 373. Neatstāj uguni pavardā, kad kara zirgam trīc pavada! Vācietis 9, 104. // pārn. *Baiļoties (par ko); izpausties, parasti vāji (par psihisku stāvokli, domu u. tml.).* □ ..to [tēvu] turēju tikai par bargu, nežēlīgu soģi, no kura man pastāvīgi jātrīc un jābaidās. Plūdonis 3, 33. Par Indriķa likteni trīcējusi kopš dēla dzimšanas, viņa šīs bailes nesa sevī kā otro dabu. Skujiņš 14, 173. Kad Videnāju un Putriņu māju vietā rēgojās krāsmatas, kad abi Videnāju vecāki.. bija apglabāti, dzīvi palikušie kaimiņi trīcēja bailēs, lai tikai Videnāju ģimenes posts nepiemeklē arī viņus. Dinere 10, 169. ..Tikai lūpās pārmetums kā vēsma trīc.. Osmanis 1, 107.

2. parasti 3. pers. *Būt nevienmērīgam augstumā, skaļumā (par skaņu).* □ Deg sveces ap zārku. Trīcošā balsī izvadītājs uzsāk pazīstamo dziesmu «No miršanas lai dziedam...» Austriņš 2, 277. ..Un dzidrā gaisā skaņas trīc.. Krūza 3, 55. Skanēj [skanēja] pļavā, trīcēj [trīcēja] mežā pavasara mesa. Peters 4, 45. // *Būt nevienmērīgam stiprumā (par gaismu, gaismas avotu).* □ Metinātāju nodaļas tumšajā telpā plaiksnījās zili balta autogēna liesma. Trīcošās gaismas spožums staipīja strādājošo vīru ēnas dīvainos veidos uz nokvēpušām sienām. Klīvers 1, 148. Dzelzs jaunava: Tas jautri gan, bet pārāk strauji, Kā purva liesmas sīc un trīc priekš acīm. Aspazija 3, 413. Augstu pār mums trīcēja sīkas zvaigznes. Debess, likās, elpoja, pilna dzīvības. Skujiņš 3, 82. // *Viegli svārstīties (par gaisu, gaisa strāvu, arī uguni).* □ Brīnišķi smaržīgs šīs svētdienas rīts, Tvaiki jau saulē virs arumiem trīc. A Bārda 2, 80. Pašlaik ir dienas vidus, un gaiss no svelmes trīc.. Elksne 5, 47. Es jūtu vēsmu valgo, Kas bērza zaros trīc.. Krūza 3, 111. // *Būt tādam, kurā izplatās svārstības (par vietu, vidi).* □ Putnu dziesmas atskanēja no jauna. Visa birzs trīcēja no dažādām balsīm. Apsīšu J 3, 36. Baterijas šauj ar tādu sparu, ka nedzird vairs atsevišķu šāvienu un sprādzienu troksni, tikai šausmīgu rēkšanu, no kuras trīc zeme.. Grīns 1, 308. Cik skaista ir šī vasara, To šodien pērkons saka! Trīc kalns, un nodreb ieleja, Spožs lietus zemi slaka. A Bārda 1, 107.

trīciens, -a, v.; reti. *Trīcējiens.* □ ..Bet tie trīcieni, kas ceļas, Griežot ragu galotnes, Kairina tam [vērsēnam] smadzenes. Pērsietis 1, 26. Stūres rats, uztverdams katru trīcienu kuģa ķermenī, aizvadīja kuģa ritmisko pulsu pa kapteiņa roku dzīslām. Grants 7, 36.

trīcīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīcīgi;** reti. *Trīceklīgs.* □ pārn. ..jau krietnu laiku pirms tam, tā ap Ziemsvētkiem, bija saņēmusi atklātnīti ar sveicieniem vecāsmātes trīcīgajā rokrakstā. Zigmonte 9, 186.

tricinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → t r i c i n ā t.* □ ..soģis bija jāved lēni un bez tricinājumiem. Purs 9, 147.

tricināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kur) rodas, parasti*

spēcīgas, svārstības. □ Gaisā izšaujas liesmu šalts, grāviens tricina debesis un zemi.. Grīns 1, 394. Nu smējās brāļi, ar smiekliem jumta sijas tricinādami, ar spīdīgiem zābakiem klonu rībinādami.. Kaldupe 8, 12. Aļiks.. sāka smieties.., plato krūšu kurvi tricinādams.. Svīre 2, 123. Vējš sāk viegli tricināt zarus, un piesaulē birzis put kā lazdas pavasarī. Indrāne 2, 241. pārn. ..cik skaļi mēs mīlam tricināt gaisu ar laba gribēšanu, bet, tiklīdz vajadzīga konkrēta rīcība, — klusējam. Hor 90, 2, 13. pārn. Aelita (ieskatās Gastonā): Bet vai tev ir dvēsele? Dvēsele — ko tricināt... un cildenu darīt? Putniņš 2, 200. // *Vairākkārt ritmiski mainīt (skaņas, skaņu kopuma) augstumu, skaļumu.* □ Vingrinājumi [dziedāšanā] sarežģījās un paātrinājās, līdz tie pārgāja skanīgos trilleros. Kautrība pamazām gaisa. Augstu augstu Gundega locīja un tricināja balsi.. Jauno v 59, 44. ..lakstīgalas, lidodamas no krūma uz krūmu, priecīgi tricināja savas sudraba balstiņas. Grīva 11, 15.

trīcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, arī pieļaut, būt par cēloni, ka (kas) trīc (1).* □ Sendienām barons Bunduls kā aizlauzts koks čīkstēja, pēdējā laikā manāmi.. trīcināja galvu,.. to vienmērīgi kratīdams.. Zeiboltu J III, 262. Rudis nolūkojās, kā putniņš dziedot plātīja knābīti, trīcināja spīdošo pakaklīti.. Birznieks-Upītis 6, 134. ..pērkons trīcināja logu stiklus. A Grigulis 7, 111. pārn. Aktieriem arī nav viegli.. Skaidri saredzu, kā režisors viņus visus šodien trīcinās filmas mēģinājumos. [Domā filmas direktore.] Zigmonte 4, 20.

2. *Panākt, arī pieļaut, būt par cēloni, ka (kas) trīc (2).* □ ..Maksis loka un trīcina balsi ar tādu aizrautību, ka smaida pat Vīnodis. Līvs 4, 42. Bet teātros un mēmajos kino ērģeles ir apgādātas ar spēcīgiem vibratoriem un gaisa ventilatoriem, tur katra niecīgākā meldija tiek tremolēta un trīcināta kā jēra ļipiņa.. Klotiņš 1, 276. Un atkal gaisu trīcināja dziesmas. ..un tās vairs es nedziedāju viens pats, bet daudzbalsīgs jauniešu koris. Grīva 8, 19.

trīcināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos. *Refl.* → *trīcināt; tikt trīcinātam.* □ Ļoti bieži slimnieki sūdzas, ka sāpes parādās, braucot pa grumbuļainu ceļu. Tas arī saprotams, jo, ķermenim tricinoties brauciena laikā, kustas arī akmens pūslī, izraisot sāpes.. Ves 64, 8, 21.

trīcinātīes, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; reti. *Refl.* → *trīcināt; tikt trīcinātam.* Gaiss trīcinās.

trideksnis, -šņa, v. **1.** *Latviešu tautas sitamais mūzikas instruments — uz vertikālas stieņveida detaļas nostiprināts metāla plāksnīšu kopums.* □ Trideksni taisīja no metāla ar rokā turamu koka spalu, ap kura virsgalu savērtas.. žvadzināmas vara plāksnītes. Vītoliņš, Krasinska 1, 55.

2. *Trīszaru rīks (parasti dakša).*

triecien-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. **1.** fiz., tehn. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar triecienu (1), rodas trieciena rezultātā.* Triecienierosme. Triecienjonizācija. Triecienliece. Triecienslodze. Triecienspēks. Triecienspriegums. Triecienstigrība. Triecienstingrums. Triecienstrāva. Triecienvibrācija.

2. mil. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir izveidots, paredzēts trieciena (4) īstenošanai.* Triecienbataljons. Triecienbumbvedējs. Trieciendivīzija. Trieciengrupa. Triecienierocis. Triecienkolonna. Trieciennodaļa. Triecienpozīcija. Triecienpulks. Triecienrota. Triecienspēki.

3. fizk. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar maksimālu spēku atdevi, augstiem sportiskiem rezultātiem.* Triecienbrauciens. Triecienekipāža. Triecienkomanda. Triecienskrējiens. Triecienspēle. Triecienstarts.

4. vēst. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar darba intensitātes palielināšanu, darbu veikšanu ātrākā tempā.* Triecienbrigāde. Triecienceltne. Trieciendarbs. Triecienmēnesis. Trieciennedēļa. Triecienobjekts. Triecienuzdevums.

triecienarmija, -as, s.; mil. *Trieciena īstenošanai paredzēts liels karaspēka formējums.* □ ..artilērijas pulks kopā ar visu divīziju.. pārcelts uz Staraja Rusas rajonu, kur 1. triecienarmijas sastāvā tūlīt arī nācās iesaistīties kaujās. Zv 85, 6, 8. pārn. ..trīsdesmit seši dīzeļi patlaban strādā.. saimniecības laukos. Liekas, visai stepei vajadzētu nu dimdēt no šīs triecienarmijas uzbrukuma. Talcis 4, 24.

triecienaviācija, -as, s.; mil. *Kaujas aviācija, kas no neliela augstuma uzbrūk frontē vai tās tuvākajā aizmugurē izvietotajiem pretinieka sauszemes vai jūras objektiem.* □ Triecienaviācijas lidmašīnām vajadzēja lidot ļoti zemu.., bet tādā gadījumā tās ir labs mērķis ienaidniekam. Cīņa 80, 84, 2.

triecienbetons, -a, v.; parasti vsk. *Betons, kas izgatavots formā ar vibrācijas metodi.* □ Celtnieku arsenālā jau ir ne mazums līdzekļu, kuri padara izteiksmīgu mūsdienu pilsētu un ciemu arhitektūru. Tie ir triecienbetons, fasādes ķieģeļi, mozaīkas flīzes. Zin T 81, 10, 4. Atzinīgi novērtēts no saliekamām triecienbetona jeb šokbetona konstrukcijām.. būvētais ūdenstornis Kabilē.. Cīņa 81, 111, 2. ..aizvien vairāk izmanto izstrādājumus no triecienbetona. Rīgas B 83, 133, 3.

trieciendeva, -as, s. *Palielināta, parasti medikamentu, deva.* □ ..varbūt tā ir gripa? Būs tomēr jāiedzer aspirīns! Un ņemšu trieciendevu — divas tabletes uzreiz! Ezera 18, 125. ..cīņu pret vairākām infekcijas slimībām uzsāk ar tā sauktajām [zāļu] trieciendevām, kas ir lielākas nekā vēlākās devas. Zin T 75, 10, 26.

triecienizturība, -as, s.; parasti vsk.; tehn. *Vispārināta īpašība* → *triecienizturīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Plastmasas t. □ Salīdzinājumā ar parasto silikātu stiklu organiskā stikla triecienizturība ir lielāka un plīstot tas nerada šķembas ar asām šķautnēm. Alksnis 1, 66. Lai gan salīdzinājumā ar tēraudu tā [gumija] ir apmēram 7 reizes vieglāka, tās

triecienizturība ir vairākus desmitus reižu.. lielāka. Zin T 77, 3, 15.

triecienizturīgs, -ais; s. -a, -ā; tehn. *Tāds, kas spēj pretoties atkārtotiem mehāniskiem triecieniem.* □ ..šeit ražo vissarežģītāko konfigurāciju detaļas no triecienizturīgajām plastmasām. Cīņa 80, 298, 2.

triecienjonizācija, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Jonizācija, kas rodas daļiņu sadursmē.* Atoma t. Molekulas t.

triecienlidmašīna, -as, s.; mil. *Lidmašīna, kas ir paredzēta uzbrukumiem no neliela augstuma un attāluma.* □ No piefrontes lidlauka pacēlās gaisā.. eskadriļa. Izlauzušās caur sprostuguni, triecienlidmašīnas visas bumbas, kā arī uguns trieciena spēku gāza pār pretinieka dotiem un dzotiem.. Rīgas B 79, 191, 2.

triecienieks, -a, v.; **triecienniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** vēst. *Cilvēks, kas centās palielināt darba intensitāti, veikt darbu ātrākā tempā.* Trieciennieku brigāde. Trieciennieku kustība. □ Partorgs Kašajevs īpaši atzīmē nozvejas meistara Mārtiņa Kleina darbu, solās ierosināt, lai viņam piešķirtu Komunistiskā darba trieciennieka nosaukumu. Talcis 7, 149. Iepazīstamies ar zeltmatainu meiteni, kas jau pirms diviem gadiem kļuvusi par Komunistiskā darba trieciennieci, divus gadus pēc kārtas uzvarējusi savas specialitātes darba meistarības konkursā. Zv 76, 5, 8.

2. *Triecienarmijas karavīrs.*

trieciens, -a, v. **1.** fiz. *Kustībā esošu ķermeņu sadursme, kas izraisa strauju kustības ātruma un virziena maiņu, kā arī (parasti) ķermeņu deformāciju, svārstības, sasilšanu, materiāla mehānisko īpašību pārmaiņas.* Mehānisks t. Taisns t. Slīps t. Elastīgs t. Neelastīgs t. Hidraulisks t. Pašierosmes t. Trieciena laiks. Trieciena ilgums. □ Speciāls elastīgu sadursmju veids ir centrāls trieciens, kad abu ķermeņu impulsu vektori pirms sadursmes un pēc tās atrodas uz vienas taisnes. Fiz r 70. Pētīta [15. gadsimtā].. ķermeņu sadursme (triecieni).. Rolovs 1, 12.

2. *Vienreizēja paveikta darbība, arī rezultāts* → *t r i e k t*[1] *(1).* □ ..Kaukšķītis pagrāba no galda «Skolas maizi» un iekrāva Dzenim pa aci. ..Ak tu tētiņ! Acs tūliņ uzpampa, jo trieciens bija tāds, ka aculiecinieki teicās redzējuši apšķīstam dzirksteles. Sudrabu E 5, 83. Ceļa locītavas traumas var rasties pēc triecieniem, saņitumiem un belzieniem ceļa locītavā vai tās apvidū.. Ves 85, 8, 12. Jau pēc stundas brauciena sekoja negants trieciens. Kuģis dabūja tādu sūci, ka tam atlikās vienīgi nogrimt. Plaudis 3, 181. Donāts ar precīzu triecienu nocērt vienu galīgi apgrauztu priedīti. Indrāne 10, 300. pārn. Spējš vēja trieciens aizsita man elpu un iemeta tieši acīs milzīgu sauju smalka sniega. Kalndruva 5, 209. pārn. Ar spalgu troksni atvērās durvis. Negaidīta viļņa trieciena sviesta, kajītē ieklupa Sabīne. Līvs 3, 122. // pārn. *Ļoti nevēlama (kā, piemēram, apstākļu, notikuma) iedarbība, ietekme.* □ ..Zemītis bija dabūjis triecienu..: staigāja bez vietas, atlaists no dienesta. Sudrabu E 3, 446. Misijas likvidēšanu Livingstons pārdzīvoja vēl sāpīgāk nekā savu atsaukšanu. Viņš rakstīja, ka gribētu apsēsties un liet gaužas asaras, tik smags bijis trieciens, tik rūgta neveiksme. Lielais 5, 226. Es neredzēju viņu nedz nākošajā nedēļā, nedz aiznākošajā. Vispār — nekad vairs. Tas man bija liels trieciens. Bels 1, 43. Pirmo jūtamo triecienu Ņūtona klasiskajai fizikai 19. gadsimta 60. gados deva Dž. K. Maksvela radītā elektromagnētiskā lauka teorija.. Rolovs 1, 8.

3. *Spēciga, pēkšņa, parasti kaitīga (fizikālas parādības) iedarbība.* □ ..pieskaroties elektriskajam sūknim.., bojā gāja pilsonis M. Strāvas triecienu saņēma arī notikuma vietā piesteigusies cietušā sieva. Lauku Dzīve 81, 6, 26. Pēc operācijas sirdi ar elektriskās strāvas triecienu atkal iedarbina. Ves 78, 5, 26. Spēcīgu skaņas viļņu triecienu rezultātā bungplēvīte visu laiku svārstās ar ļoti lielu amplitūdu. Šī iemesla dēļ tā pakāpeniski zaudē elastību, un cilvēka dzirde notrulinās. Biol r 294. sal. Kā elektriskās strāvas trieciens izskrēja caur Ģirta ķermeni. Dripe 2, 106.

4. mil. *Karaspēka strauja un nepārtraukta virzīšanās, intensīva apšaude, kuras mērķis ir samērā īsā laikposmā iznīcināt pretinieka dzīvo spēku un tehniku.* Stratēģisks t. Aviācijas t. Kodolraķešu t. Doties triecienā. Ieņemt pretinieka pozīcijas triecienā. □ ..iekarotāji, nometuši labsirdības masku, pēkšņā triecienā uzbruka kādai pilsētai, apkāva iedzīvotājus.. Lielais 2, 104. Jau pieci strēlnieku pulki sanākuši trieciena vietai iepretim.. Grīns 1, 374. Uzbrukums sākās ar vidēji spēcīgu artilērijas uguni. Pēc tam strēlnieki cēlās triecienam. E Arājs 1, 61.

○ Trieciena temps — *ļoti liels ātrums.* □ Žubura līdzekļi neļāva ilgi gudrot. Trieciena tempā viņš meklēja darbu.. Lācis 6, 73. ◇ Dot triecienu (arī prettriecienu) — a. *Uzbrukt (arī izdarīt pretuzbrukumu) pretiniekam.* b. *Ar vārdiem pēkšņi gūt pārsvaru (piemēram, strīdā) un uzvarēt.*

triecientemps, -a, v. *Ļoti liels ātrums; trieciena temps.* □ ..tādā triecientempā, pa ziemām skolojoties un dzīvojot pie tēvamāsas.., Māra Upīte absolvēja skolu ar izcilību. J Plotnieks 10, 66.

triecienuzbrukums, -a, v.; mil. *Trieciens (4).* □ Cietoksnis bija jāieņem triecienuzbrukumā, tādēļ jau nākamajā dienā Osovecu pastiprināti bombardēja.. un pēc tam apšaudīja artilērija. E Arājs 1, 5. Pulki gatavojas triecienuzbrukumam. Pēkšņi visam pārveļas pāri smaga dārdoņa, zem kājām dreb zeme.. Šauj mūsu artilērija. Drīz celsimies arī mēs. Pad J 63, 97, 3. pārn. Šāds varens laukuma saimnieku sākuma triecienuzbrukums izsita viesu komandu no pozīcijām.. Sports 81, 175, 4.

triecienviļņis, -viļņa, v.; fiz. *Sprādziena, elektriskās izlādes, ķermeņu kustības radīta šaura vides josla, kurā strauji palielinās vielas kustības ātrums, blīvums, spiediens un kura izplatās ar virsskaņas ātrumu.* Triecienviļņa fronte. Triecienviļņa biezums. Triecienviļņa

struktūra. □ ..uzlidojuma laikā daudzi kareivji ar triecienvilni iesviesti Vislā. J Plotnieks 11, 138. Triecienviļņa un siltumstarojuma iedarbībā Hirosimā uzreiz gāja bojā 78 tūkstoši cilvēku, bet 64 tūkstoši tika ievainoti. Cīņa 83, 245, 2. Ja strāvas slānis, kas parasti lokalizēts magnētisko cilpu augšdaļā.., sabrūk, rodas triecienviļņi, kuri izplatās gan paralēli, gan perpendikulāri magnētiskā lauka spēka līnijām. Zv d 86, 2, 64.

triecis, -ča, v. *Ūdens celšanas ietaise, ko darbina periodiski pašierosmes triecieni.* Hidrauliskais t. Trieča jauda. □ ..viņš pēc tehnikuma beigšanas uzstādījis ūdens trieci. Tas vienmērīgi klaudz. Viņš iet projām, bet, lai cik tālu aiziet, triecis klaudz tikpat skaļi. Cīņa 75, 27, 2.

trieka, -as, s. *Pilnīga muskuļu nespēja izdarīt aktīvu kustību; paralīze.* Dabūt trieku. Smadzeņu trieka — *insults.* Bērnu trieka — *poliomielīts.* Piena trieka — *smaga, akūta govju, retāk kazu, aitu, cūku, vielmaiņas slimība, parasti pirmajās dienās pēc dzemdībām.* Siltuma (arī karstuma) trieka — *siltuma dūriens.* Ķer trieka novec. — *saka, ja saslimst ar paralīzi.* □ Pasaulei pēc tam paziņots, ka ķeizars miris ar trieku.. K Zariņš 1, 39. ..dienu iepriekš, pēc dzeršanas, ar trieku miris cietuma uzraugs.. Birze 4, 34. Jābūt uzmanīgākam, jāizvairās no tamlīdzīgām dusmu lēkmēm. Citādi var nākt trieka un pārvilkt strīpu turpmākajam ģenerāļa Trikovska karjeras gājumam.. Grīns 1, 299. Es slimoju ar bērnu trieku, un sekas ir tādas, ka manas paralizētās kājas neļauj staigāt.. Lācis 15, 156. Kad organisma dzesēšana vairs nelīdzsvarojas ar siltuma produkciju, kad sākas siltuma uzkrāšanās organismā, tad iestājas stāvoklis, ko vieglākos gadījumos apzīmē par pārkaršanu, bet smagākos — par siltuma trieku. Ves 62, 4, 16. ..mācītājs Šilings saslimis pavisam smagi. Laikam viņu trieka ķērusi, jo guļot gluži nekustīgi uz gultas un runājot tikai ar lielām grūtībām. J Kalniņš 3, 89.

triekt[1], triecu, triec, triec, pag. triecu; trans. **1.** *Strauji, spēcīgi virzīt (ķermeņa daļu) tā, ka (tā) atsitas (pret ko), radot, piemēram, satricinājumu, bojājumu, ievainojumu.* T. dūri galdā. □ Priekšstrādnieks trieca visus piecus pirkstus galdā tā, ka nagi noklaukšēja taisni kā pakavs uz akmens°. Upīts 4, 172. Millers nobālēja. Viņš soli atkāpās, atliecās atpakaļ un atvēzējies ar visu spēku trieca Annai sejā dūri. Grīva 4, 42. pārn. Es neeju vientulībā galvu klintīs triekt. Vēl tikpat glāstoši es protu roku sniegt Tiem, kuri bij un paliek īsti tuvi. Kaldupe 2, 13. // intrans. □ Jūs paši — tie labie, vislabākie — Nosodāt visu, kas nejauks, Bet vai ir cilvēka labā — triekt Ar dūri tam — tieši sejā? Purvs 3, 26. Tikko lielā dūša sāk saplakt, Mišels ieķer vēl glāzīti un triec ar kulaku pa galda dēli, lai tie tur jūt, kāds vīram nags! Indrāne 6, 300. // *Strauji, spēcīgi virzīt (ko saņemtu, satvertu u. tml.) tā, ka (tas) atsitas (pret ko), radot, piemēram, satricinājumu, bojājumu, ievainojumu.* T. glāzi pret grīdu. □ Priekštelpā pie sienas stāv sols, Zenta to no visa spēka triec durvīs, un tās atlec vaļā. Jansons 6, 453. Tā viņš ceļas uzreiz kājās, paķer no galda Mefistofeļa ģipša statueti un triec stūrī. Drupatas vien apšķīda! Austriņš 2, 153. Smaga dūre trāpīja Marka galvu. Zēns paklupa uz ceļiem, bet tad veikli piecēlās, atvēzēja ģitāru un no visa spēka trieca vajātājam sejā. Grīva 1, 131. ..mani sagrāba aiz apkakles kāda spēcīga roka un trieca pret sienu tā, ka es atsitos tajā ar degunu un sajutu mutē sāļu asins garšu. Sakse 9, 150. // intrans. □ Tanī brīdī no biezā nezāļu mūkšķa pietrūkās Dzelzkalējs un, šautenes laidi pacēlis gaisā, trieca ar to no visa spēka ienaidniekam pa galvu. Grīva 4, 80. // *Strauji, spēcīgi virzīt (ko saņemtu, satvertu u. tml.) tā, ka (tas) nonāk (kur iekšā), radot, piemēram, plaisu, ievainojumu.* T. cirvi bluķī. □ «Še tev!» viņš triec durkli no visa spara ienaidniekam krūtīs.. Grīns 1, 409. // *Ar strauju, spēcīgu kustību panākt, ka (kas) virzās (kur, kādā virzienā).* □ Atvēzējies, lai triektu bumbu vārtu labajā augšējā stūrī, pēkšņi sajutu nedrošu pieskārienu. Liesma 71, 10, 26. Un vēl citi.. steidz triekt mītņu logos un durvīs rokas granātas. Grīns 1, 395. // *Strauji, spēcīgi iedarbojoties (piemēram, ar darba rīku), panākt, ka (kas) virzās (kur iekšā); šaujot panākt, ka (lode, šāviņš u. tml.) virzās (kur iekšā).* T. ar āmuru naglu sienā. □ ..senos laikos sirmi ļaudis stāstītu, ka viņu jaunībā šādi vīri ar kailām rokām pakavus taisnus stiepuši un ar dūri naglas grīdā triekuši. Lauku Dzīve 78, 1, 13. Jo katrs jau ir citāds, katram sava gudrība, sava pārliecība, kas nesadzīvo ar cita pārliecību. Kara laikā par to triec lodi pierē.. Kaijaks 2, 192. pārn. Sirdī skaudru skumju bultu Kāds man rudens rītā triecis. E Plaudis 1, 62. // *Ar strauju, spēcīgu kustību virzīt (masu, šķidrumu, parasti uz kādas virsmas).* □ Iznācis pagalmā, Andrejs stāvēja, atspiedies pret durvju stenderi, un viņa baltais krekls tumsā baloja pret mājas sienu, it kā uz tās kāds niknumā būtu triecis kaļķu piku. Līvs 2, 175. ..abstrakcionists Volss.. rada uz audekla «sprādzienus», «šausmu kliedzienus», ko panāk, ar spēcīgu atvēzienu triecot krāsu uz audekla.. Lit M 63, 4, 3.

2. *Sitot, baidot u. tml., dzīt (dzīvnieku), parasti ātri, arī nesaudzīgi; arī trenkt (1).* T. zirgu rikšos. □ Reinim liekas: tas ir svešs vepris, bet kartupeļi ir viņa... Vajadzētu paņemt stibu un triekt projām. Krūmiņš 1, 71. Tev ir viegli — tu kā bagāts saimnieks zirgu triec ar visiem ratiem. Losberga 2, 119. Katru vakaru pirms gulētiešanas teltīs.. griežas zili paegļu dūmu mutuļi — biedri dzen un triec laukā salīdušos odus. Ziedonis 20, 38. // *Ar stingru, arī varmācīgu rīcību panākt, ka (cilvēks) virzās, parasti ātri, noteiktā virzienā.* Triekt augšā — *stingri, arī varmācīgi modināt.* □ «Tā jau būs. Vari mierīgi svinēt kāzas, netriekšu šovasar tevi purvā iekšā,» jokoja vīrs.. Bels 1, 23. «Ar tevi peldēties es vairs neiešu,» Rita papurināja galvu. «Kas tevi triec tik tālu jūrā! It kā nevarētu peldēties tepat gar krastu.» Grīva 4,

50. pārn. Kas ir šī meitene? Pati aizbēgusi no mājām vai varbūt padzīta? Kas viņu triec šajā zaņķī? Vieglprātība, bezizeja, vieglas peļņas kāre? Dripe 9, 8. pārn. ..Velns to vēju ragā lieca, Prom no pakša trieca. Stērste 1, 37. .. zunteniekiem varēja pārmest dažādus pasaules grēkus, tikai ne tādu smalkjūtības trūkumu, ka nieka dēļ pusnaktī atļautos triekt viņu [veikalnieci] augšā. Skujiņš 14, 160. // pārn. *Virzīt, parasti ātri (par parādībām dabā, parasti par vēju); virzīt (ko) tā, ka (tas) spēcīgi skar (ko), atsitas (pret ko).* Vētra triec mākoņus. □ Pažobelēs elso vējš un triec jumtā lietus lāses, kas maigi grab kā vārīti zirņi. Caune 1, 103. ..tur [upē] plaisā un lūst ledus, sablīvēdamies neglītās grēdās, kuras ūdeņi .. triec citu pret citu. Bendrupe 1, 162. // pārn. *Būt par cēloni kādai darbībai, virzībai, arī nemieram, satraukumam (parasti par psihisku vai fizioloģisku stāvokli).* □ ..Uz laimi, lielāku par visām laimēm, Triec mani sniegties neremdināms spēks. Goba 3, 162. // parasti savienojumā ar «prom», «laukā». *Stingri, arī varmācīgi raidīt (kādu) projām; ar stingru, arī varmācīgu rīcību atbrīvoties (no kāda).* □ Tēvocis Krišus atcerējās, ka viņi [zēni] līduši pāri sētai pēc ogām, bet sargs ar rungu triecis viņus prom. Ērgle 1, 65. Antonija: Ko jūs teiktu, ja paša dēls jūs dzītu laukā no mājas? Bet tā ir! Tu esi atdevis visu savu sirdi, bet tevi triec prom kā vecu suni. Gulbis 5, 166. // *Bruņotā cīņā panākt, ka (pretinieks) virzās, pārvietojas noteiktā virzienā, parasti ātri.* □ Pats savām acīm redzēju jau tolaik, kad vāciešus triecām atpakaļ, kāds tuksnesis tur ap Pleskavu radīts. Avotiņa 9, 245. pārn. Tad vāci paši dodas uzbrukumā, bet viņus triec atpakaļ Blanka ložmetēji .. Grīns 1, 325.

3. *Stingri, arī varmācīgi likt (kādam) ko darīt; arī trenkt (2).* T. kalpus pie darba. // sar. *Vadīt (transportlīdzekli) ļoti lielā, arī pārmērīgā ātrumā.* □ Devās mājup. Trieca veco mašīnu pa melno nakti un slikto ceļu tā, ka likās — tā kuru katru mirkli sajuks gabalu gabalos .. Avotiņa 9, 222. Automašīna bija uz paša vecā Zemtura vārda .. ..un viņš labprātāk brauca pats, nevis ļāva mašīnu triekt dēliem. Kaijaks 4, 66. Tādu okeāna kuģi divreiz triekt tukšā turp un atpakaļ — cik tas neizmaksā! Tā nedrīkst. Grīva 8, 282.

○ ◇ Triekt zemē — a. *Gāzt (parasti cilvēku).* □ Ja tevi kāds pa vaigu sit: Tu kristīts — otru vaigu sniegsi; Bet, ja viņš vēl pa otru sit, — Tu vīrs — to blēdi zemē trieksi! Rainis Ib, 289. b. *Iznīcināt; arī pakļaut, padarīt padevīgu.* □ Pirmā kantoriste: Baumas iet, ka saceļoties Apspiestie pret apspiedējiem. Nokratīšot sūro varu, Zemē triekšot kungu baru. Paegle 2, 237. Targals: Mēs tavu balsi gaidām, dievu meita, Lai tā mūs paceļ, lai tā zemē triec, Mēs drebot viņai visi padodamies. Aspazija 3, 343. ◇ Triekt pīšļos (arī drupās) — *pilnīgi iznīcināt.* □ Kur viņa, visuspēcīgā un skaistā, Kas dievus pazemībā pīšļos triec, Uz mūžiem dzīvību ar nāvi saista? Dorbe 5, 88. Ai atlantiskais spēks! ai dižā milzu vara, Kas visus šķēršļus drupu drupās triec .. Plūdonis 1, 23. ◇ Kā (paša) nelabā triekts (arī dzīts, vajāts u. tml.) sar. — *saka, ja kas notiek, noris ļoti strauji, ļoti lielā steigā.* □ ..mēs nesāmies un auļojām [ar mašīnu] kā paša nelabā triekti un plēsti līdz pat Mūrgalei. Ezera 13, 275. ◇ Triekt (arī dzīt) ratā (arī uz elli, pie velna) vienk. — *dzīt projām.* □ «Ja atzīsti, ka viņš darbā derīgs, atstāj par savu vietnieku apgādes lietās, ja ne — triec ratā.» Grants 4, 32. «Ja viņš negrib to saprast — paņem pie krāga un triec pie velna!» Līvs 2, 133. ◇ Triekt (arī dzīt, raidīt) uz elli (retāk pekli), arī triekt ellē (retāk peklē) vienk. — a. *Dzīt projām.* □ ..«Mēs trieksim peklē projām No sava sliekšņa neliešus ..» Sudrabkalns 1, 49. b. *Nonāvēt.*

triekt[2], triecu, triec, triec, pag. triecu; intrans. *Jautri, skaļi sarunāties; arī, parasti daudz, runāt.* □ Kad ekskursanti sapulcējās stacijā, lai uzsāktu ceļojumu uz Vidzemes Šveici, bija silts maija rīts. Visi trieca un smējās. Plaudis 2, 252. Šinī pat istabā vīri vija apaušus un grožus, triekdami ar sievietēm, un viss, kas bija savijis ligzdu Zemgales ātmiņā, attecēja šajos vakaros. Virza 1, 198. Lielvīrs pats šādās reizēs mēļošanā pārspēja visus. Viņš trieca par .. simt dažādām lietām .. Lubējs 1, 131. Runīgs, jā, var triekt uz velna paraušanu, bet nekad neaizmirst darbu un pienākumu. Ziedonis 9, 84. pārn. Bet vītols zemu sirmo galvu liec, Pat vēji mirkli apstājas un vēro, Jo viņiem šķiet, ka klusais vītols sēro Un nemana, kā strazdu pāri triec. Lasmanis 1, 61. // trans. □ ..Velga .. vienā laidā trieca lētas divdomības. Lapsa 6, 35. Daži puiši sadedz cigaretes, un atkal smiedamies visi triec kādas skolas gadu atmiņas. Cīņa 83, 295, 3. «Atradīsim [pretiniekus] vēl gulošus,» smejas jaunie [karavīri], «kas turēsies, paliks turpat uz vietas ..» — «Nu jau mēs balti kā iesvētāmās meitenes,» triec atkal citi, pielaikodami baltos sniega mēteļus. Grīns 1, 369. pārn. ..tās [lakstīgalas] laistīja un šļakstīja, trieca un šķieda visaizrautīgākos treļļus, pašas savās dziesmās it kā mazgādamās. Skujiņš 12, 215. ◇ Triekt (arī dzīt, plēst) jokus sar. — *jokot, jokoties.* □ «Tad atļauj man, kā jau tavai jaunajai sievai, jautāt, kas ir šajos koferos un cik reizes tu tā esi precējies?» viņa trieca jokus. Grīva 9, 56.

triekties[1], triecos, triecies, triecas, pag. triecos; refl. **1.** *Ātri virzoties, tiekot virzītam, spēcīgi skart (ko), atsisties (pret ko), parasti, radot, arī gūstot satricinājumu, ievainojumu, bojājumu (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeņa daļām).* T. ar pieri sienā. □ ..es krītot biju triecies ar krūtīm pret sēdekļu atzveltņu dzelžiem ... Salenieks 7, 7. Vēl gulēt neaizlīdusi, iztraucēta muša dīca gar griestiem, brīžiem triekdamās pret lampas kupolu. Purs 1, 182. «Nevajag! Lūdzu, nevajag!» izmisīgi iesaucas Aigars. Tad pazib dūre un triecas Aigaram tieši sejā. Gulbis 3, 225. Ievainojums visbiežāk rodas no sitiena pa cietu priekšmetu, krītot uz kājas vai uz izstieptas rokas, kad locītavas kaulu gali ar spēku triecas viens pret otru. Ves 62, 7, 31. pārn. «Nevar ar pieri

Triekties pret mūriem ... Dieva likt as valdības Pamatus šķobīt.» Rainis Ib, 42. // *Ātri virzoties, tiekot virzītam, spēcīgi skart (ko), atsisties (pret ko) — par priekšmetiem; virzīties, tikt virzītam (kur iekšā).* □ Tu vari iedomāties, ar kādu spēku celtnis triecās pret apakšā stāvošā vīra pleciem un galvu ... Krūmiņš 1, 59. Vagonu buferi kā tērauda dūres skaļi triecās viens pret otru .. Grīva 12, 12. Skan svētku salūts. Šampanieša pudeļu korķi triecas griestos, un dzēriens putodams līst glāzēs. Lukjanskis 5, 34. Un izkapts kurmju rakumos un ciņos triecās .. Osmanis 1, 38. // *Par parādībām dabā, parasti par vēju, ūdeņiem, nokrišņiem.* □ Pavasaris te Ventspilī allaž nāk niķains — saulīte aizvēnī uzsilda, bet vējš triecas cilvēkam krūtīs ar visu sparu. Zigmonte 2, 15. Šķiezdami šļakatas, pret laivas malu triecās viļņi .. Ezera 7, 134. Nikolajs pievēra šķūņa durvis, jo lietus triecās iekšā. Spāre 6, 137. .. kādudien man pašā Rīgas centrā uzbruka krusa, tādi kā rīsa graudi triecās sejā .. Čaklais 10, 226. pārn. Zvana skaņas ieskanējās pavisam tuvu, blakus, uzsēdās uz pleca, ar visu spēku triecās pret deniņiem .. Lukjanskis 5, 7.

2. *Ātri virzīties (piemēram, iet, braukt), parasti ar grūtībām, pārvarot šķēršļus.* □ Ne uz kādiem Meža-Eriņiem vairs nekārojās. Ko es triecos tumsā pāri spēkiem šajos sniegos? Ezera 17, 182. .. brauca visi pēc kārtas, triecās pāri laukiem un grāvjiem, ieskrēja kokos. Dripe 4, 15. Vistu vanags nerimās, bet triecās lielajam kaiju baram pakaļ. K Grigulis 2, 80. pārn. Sāpe, liela un svelmējoša, triecas caur nakti kā meteors, šķaidīdama parasti nosvērtās, līdzsvarotās domas. Avotiņa, Slisers 1, 225. // *Ātri virzīties, parasti, pārvarot šķēršļus (par transportlīdzekļiem).* □ Pēdējais autobuss uz Mežvanagiem triecas cauri pelēka vēja slāņiem .. Indrāne 6, 267. Bet negaidot divi limuzīni .. triecās klusajā māju ceļā, uzvandot aiz sevis baltu putekļu mākoni. Zemzaris 3, 19. // *Ātri lidot (par izšautu lodi, šāviņu u. tml.).* □ Un tomēr pienāca brīdis, kad uzbrukumu pamanīja. No sādžas mums pretī sāka triekties šāvienu kārtas. Zv 74, 18, 15.

triekties[2], triecos, triecies, triecas, pag. triecos; refl.; pareti. *Triekt*[2]. □ .. Maris .. ļoti ar viņu gribēja triekties ... to ar valodu visādi aiztika. A Deglavs 1, 173. Viņš triecās ar to, līdz tas savu zirģeli nojūdza. ME IV, 243.

triennāle [tri-ennāle], -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Pasākums (piemēram, izstāde, sacensības), kas notiek reizi trīs gados.* □ Atdeves, koncentrēšanās un izraušanās sparu pauda Tallinas VI Baltijas republiku stājgrafikas triennāle .. Lit M 86, 13, 8. 1987. gadā Tallinā aizsākās Baltijas reģiona un Ļeņingradas miniatūrtekstiliju triennāles tradīcija. LLM 12.

triepiens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība, arī rezultāts → t r i e p t (1).* Krēma t.

2. *Vienreizēja paveikta darbība, arī rezultāts → t r i e p t (2).* □ Bet grafisko līniju tīmekļi vai glezniecīskie, brīvie, it kā nejaušie krāsu triepieni Pētera Martinsona veidojumos rosina uz asociācijām ar abstrakto mākslu .. LLM 23. .. viņš piemiedza aci un atkāpās, vēlreiz pārskatīdams savu darbu klāstu. Triepiens bija oriģināls, spilgts un iedarbīgs, bažas radīja vienīgi gleznu skaits. Saulītis 12, 210. Konrāda Ubāna portreti ir smalki. Mākslinieka triepiens — atturīgs. Cīņa 80, 227, 3. Gar korpusa sienu stieplēs iekārta vairākus metrus gara .. loksne. Lejā stāvošie, acis iepletuši, steidzīgi lasa drošiem triepieniem ar guašu uzvilktos burtus .. Dripe 8, 43. pārn. Bet — steidzas laiks! Jau atkal priekškars vaļā Ir jaunam cēlienam. Un triepiens svaigs Zib Tavā ilgu gleznā. Vanags 12, 62. pārn. Skopiem, bet ārkārtīgi spēcīgiem triepieniem Č. Aitmatovs tver laikmeta pretrunas un drāmu. Lit M 81, 43, 7. pārn. Šais izrādēs lielā straumē izlīst režisores sabiedriskā aktivitāte, spēcīgiem triepieniem veidotā dzīves plūsma. Teātris 75, 69.

3. *Vienreizēja paveikta darbība, arī rezultāts → t r i e p t (3).*

triept, triepju, triep, triepj, pag. triepu; trans. **1.** *Klāt (kādu vielu) uz (kā) virsmas, parasti biezā, nevienmērīgā kārtā.* T. sviestu uz maizes. □ Viņa ātri izgāja virtuvē, uzdedza gaismu, lēja krūzē pienu, grieza maizi, triepa uz tās zemeņu ievārījumu .. Zigmonte 12, 163. .. [Klāvs] patlaban rīkojās ap skūšanas piederumiem. .. sāka triept uz sejas biezas, baltas putas. Saulītis 6, 19. pārn. Izlaid visus putnus no sevis, tikai tā atnāks atpakaļ tie, un uz sāpīgi sprēgainām lūpām savu dvēseli virsū triep! Čaklais 8, 123. ◇ Triept (arī ziest, smērēt sar.) medu uz lūpām — *glaimot.* // *Klāt (kā) virsmu (ar kādu vielu), parasti biezā, nevienmērīgā kārtā.* □ .. divi vīri pašlaik ar melnu krāsu triepa kuģa priekšgalu. Lagzdiņš 2, 118. Zemzars triepj tos [šaujamrīkus] ar saldiem cūku taukiem un tīsta lupatās, magazinu daļas sevišķi smērēdams. Beika 1, 103. Vakaros .. viņa ik reizes rūpīgi nomazgājās un tad, stāvēdama pie spoguļa, ilgi triepa seju un rokas ar dažādiem krēmiem. Dziļums 1, 278.

2. *Tēlotājā mākslā — klāt (krāsu) uz kā virsmas samērā biezā kārtā, reljefi; šādā veidā klāt (kāda materiāla virsmu) ar krāsu.* T. gleznā krāsas kārtu. □ Prāmnieks sirdīgi triepa ar otu audeklu, pīpes dūmi mutuļoja ap viņa kuplo galvu. Lācis VI, 411. // intrans. □ Purvīša darbnīcā varēja .. gleznot pastozi vai sausi, .. gleznot ar otu vai triept ar paletes nazi .. Tēl M 57, 158. Īpaši apbrīnojams viņš bija, kad nostājās pie molberta un strādāja. .. Bezgala ātri triepiens sekoja triepienam. Ja kas nepatika, tika nokasīts nost un triepts no jauna. Kin 81, 88. // *Velkot platas līnijas, veidot (piemēram, burtus), rakstot ar burtiem, kam ir platas līnijas, veidot (tekstu).* □ Irma jau triepa ķeburus uz zilā ietinamā papīra. Salenieks 3, 96. «Uzmanīgi! Mīnas!» Ar melnu krāsu triepts uzraksts Pie saplosīta pīlādžstumbra. Goba 3, 17. .. Pie staba uzraksts pauž: Uz Zlēku Zušiem. Kas uzrakstu .. uz plāksnes triepa, .. nezina, ka māju vietā Tikai veca liepa. Dorbe 7, 67.

3. *Pieļaut, arī panākt, būt par cēloni, ka (uz kā) nokļūst kādas vielas un (tas) kļūst traipains, netīrs; arī traipīt.* T. piedurknes ar kvēpiem. □ pārn. Kā gan viss dzīvē tik pēkšņi, tik strauji Simtsimtos mezglos samudžinās! Ne vairs ko labot, ne vairs kā cerēt, Dārgākais sapnis ar dubļiem triepts. Balodis 9, 57. ◇ Triept (arī smērēt, traipīt u. tml.) nagus vienk. — a. *Izdarīt zādzību, piedalīties zādzībā.* □ «Par ko tu uztraucies, kohiņ?» kurinātāji brīnījās. — «Par ko? Par nozagto gaļu un maizes kukuļiem!» — «Tā? Un tu domā, ka mēs iesim triept nagus gar taviem kukuļiem?» Lācis 10, 101. b. *Piekaut (kādu), sist (kādam).*

triepties, triepjos, triepies, triepjas, pag. triepos; refl. **1.** *Refl. → t r i e p t (1); tikt trieptam.* Sviests viegli triepjas. // *Triept sevi, savas ķermeņa daļas.* □ Viņš tagad divas reizes nedēļā skuva bārdu un katru vakaru mazgāja seju. Nate nemaz nešaubījās, ka viņš labprāt arī trieptos ar Melitas skaistuma krēmiem. Dziļums 1, 292. Viņa bija krāsojusies, bet pieļaujamās robežās; katrā ziņā tā, kas taisījās par Beātes pamāti, triepās daudz trakāk. Zigmonte 17, 132.

2. *Refl. → t r i e p t (3); tikt trieptam.* Drēbes triepjas putekļos.

triepums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → t r i e p t (1).* Sviesta t.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → t r i e p t (2).* □ Gleznas noskaņa rada sajūtu, ka pilsētiņa upes krastā dus. Raugoties krāsu drošajos triepumos, es skaidri saredzu pilsētu šajā tveicīgajā pēcpusdienā. Zv 58, 7, 8. . . Pēterītis un Anniņa atrada uz palodzes krāsainos zīmuļus un sāka zīmēt visādus zvērus un cilvēkus. Kad māsa atgriezās, viņi līksmodami stiepa tai pretī savus triepumus . . Mūsu g 15.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → t r i e p t (3).*

trifele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Sēne ar bumbuļveida auglķermeni, kas attīstās augsnē.* Melnā t. Ziemas t. Vasaras t. Baltā t. □ Smaržas izdala arī dienvidos zemē augošās sēnes — trifeles, kuras lasa ar dresētu dzīvnieku palīdzību. D kal 77, 77.

triforijs, -a, v.; arhit. *Romānikā, gotikā — trīsdaļīgs arkveida loks, aila, arī trīsdaļīga arkāde starp baznīcas galveno un sānu jomu.*

triftongs, -a, v.; val. *Triju nevienādu patskaņu savienojums, ko izrunā vienā zilbē.*

trigers, -a, v.; tehn. *Shēma, kam ir divi stabili stāvokļi un konkrēts vadības veids.* □ Galvenā [elektronu skaitļojamās] mašīnas šūniņa ir trigers, elements, kuram ir divi stabili stāvokļi. No trigeriem uzbūvēti reģistri, skaitītāji. Zin T 65, 2, 9.

triglifs, -a, v.; arhit. *Rievota vertikāla taisnstūrveida akmens plātne (doriskā ordera frīzē).*

trigonometrija, -as, s.; parasti vsk. *Ģeometrijas nozare, kas pētī trigonometriskās funkcijas un to izmantojumu ģeometrijā.* □ Trigonometriju iedala plaknes trigonometrijā (goniometrijā) un sfēriskajā trigonometrijā. Trigonometrijai ir plaši pielietojumi ne tikai pašā matemātikā, bet arī astronomijā (it īpaši astrometrijā), navigācijā, fizikā, tehnikā . . Trigonometrija sākotnēji veidojās kā matemātikas nozare par sakarībām starp trijstūru leņķiem un malām. Mat 437. Sevišķi lielu ieguldījumu trigonometrijas attīstībā devis Pēterburgas akadēmiķis Leonards Eilers . . Briedis 1, 42. // *Attiecīgais mācību priekšmets.* □ . . Vitoldam tagad jādomā, kā līdz parītdienas lielajām sacīkstēm atbildēt visu trigonometrijas kursu, citādi — «Salu» skolas izlases komanda nestartēs! Indrāne 5, 167.

trigonometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **trigonometriski.** *Saistīts ar trigonometriju, tai raksturīgs.* Trigonometriska nevienādība. Trigonometriskā funkcija — *funkcija, kas raksturo leņķu un tiem atbilstošo trijstūra elementu vai riņķa hordu savstarpējās sakarības (sinuss, kosinuss, tangenss, kotangenss, kā arī sekanss, kosekanss).* □ Izmantojot trigonometriskās identitātes, daudzus trigonometriskos vienādojumus var ekvivalenti pārveidot tā, lai pārveidotais vienādojums saturētu vairs tikai vienu no četrām trigonometriskajām funkcijām. Mat 477.

trihīna, -as, s. *Trihinella.* □ No parazītu dīgļiem gaļā var būt trihīnas un finnas. Mājtur 133. Trihīnas ir ļoti izturīgas. Piemēram, gaļas žāvēšana, sālīšana un saldēšana tās neiznīcina. Ves 84, 5, 18.

trihinella, -as, s.; zool. *Nematožu klases velteņtārps, kas parazitē zīdītājdzīvnieku, arī cilvēku organismā.* □ Visbiežāk sastopamie parazītiskie tārpi ir cērmes, matgalvji, spalīši, trihinellas . . Biol r 274. Trihinellas parazitē apmēram 35 dzīvnieku sugu organismā . . Medn 167. Trihinellas uzturas ne tikai cilvēka, bet arī daudzu zīdītājdzīvnieku organismā. Rīgas B 84, 26, 5.

trihinelloze, -es, s.; parasti vsk. *Cilvēku un dzīvnieku invāzijas slimība, ko izraisa trihinellas.*

trihobaktērijas, -u, vsk. trihobaktērija, -as, s. *Pavedienveidīgas aerobas daudzšūnu baktērijas, kas dzīvo cilvēku un dzīvnieku mutes dobumā, kā arī ar sērūdeņradi bagātos ūdeņos.*

trihocefaloze, -es, s.; parasti vsk. *Cilvēku un dzīvnieku invāzijas slimība, ko izraisa matgalvji, kuri parazitē cilvēku un dzīvnieku resnajā zarnā.*

trihofītija, -as, s.; parasti vsk. *Cilvēku un dzīvnieku ādas slimība, ko izraisa viena no mikroskopiskajām sēnēm un kam raksturīgs ādas iekaisums, tās zvīņveida lobīšanās, kā arī nagu deformācija, matu aplūšana.*

trihogramma, -as, s. *Sīks plēvspārņu kārtas kukainis, kura kāpuri parazitē citu kukaiņu (tauriņu, divspārņu) olās; spožlapsenīte.* □ . . laboratorija masveidā savairo trihogrammas (tās lieto ābolu un zirņu tinēju, kā arī priežu tinēju apkarošanai). Ģeogr 519. Mūsu republikas . . saimniecībās trihogrammas lieto cīņai pret ābolu tinēju un pret zirņu tinēju. Rupais 1, 102.

trihomonas, -u, vsk. trihomona, -as, s.; zool. *Vicaiņu klases vienšūnas parazīti, kas dzīvo cilvēku un dzīvnieku uroģenitālajā sistēmā, mutes dobumā, zarnu kanālā.* □ Ļoti bieži urīnizvadkanāla gļotādas iekaisumu gan vīrie-

šiem, gan sievietēm izraisa trihomonas.. Ves 78, 9, 16. Ārpus cilvēka organisma trihomonas ir ļoti neizturīgas: +60 °C temperatūrā tās nobeidzas momentāni.. Ves 80, 9, 16.

trihomoniāze, -es, s.; parasti vsk. *Cilvēku un dzīvnieku invāzijas slimība, ko izraisa trihomonas.*

trihomonoze, -es, s.; parasti vsk. *Trihomoniāze.*

trihords, -a, v.; mūz. *Trīspakāpju skaņkārta tīrās kvartas robežās (piemēram, mi-sol-la, sol-la-do).* □ ..ir saglabājušās senas tautu melodijas, kuru pamatā ir trihords, ko veido trīs skaņas tīrās kvartas robežās, tas ir, tercas un sekundas secība (vai otrādi), pie tam pustonis trihordam nav raksturīgs, tāpēc trihorda sekunda vienmēr ir lielā, bet terca — mazā. Krasinska, Utkins 1, 161. ..katra spilgti konturētā frāze [skaņdarbā] noapaļota, trihordu un jaukta metra izceltā melodiskā zīmējuma līnija vispārināta. Klotiņš 1, 119.

trihosporija, -as, s.; parasti vsk. *Patogēnu sēņu izraisīta matu slimība, kam raksturīga cietu, sīku, melnu vai baltu mezgliņu veidošanās uz matiem.*

trijādība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Triju (piemēram, priekšmetu, parādību, jēdzienu) kopums.* □ Ķēvietis: Cilvēks ir trijādība: gars, miesa un drānas. A Eglītis 1, 87.

2. rel. *Svētā Trīsvienība.*

trijatā, apst. *Pa trijiem (parasti cilvēkiem) kopā.* □ «Mēs ar plostiem, kauna lieta, tikai trijatā tiekam galā..» J Kalniņš 3, 15. Tā nu mēs te dzīvojam trijatā: es istabā, Džamaledīns aiz loga un ērglis uz jumta... Birznieks-Upītis 6, 245.

trijciparu, ģen., nelok. *Trīsciparu.*

trijdaļīgs, -ais; s. -a, -ā. *Trīsdaļīgs.* □ Ir divi pamatmetri [mūzikā]: 1) divdaļīgais metrs — ja uzsvērtajai daļai seko viena neuzsvērtā daļa.., 2) trijdaļīgais metrs — ja uzsvērtajai daļai seko divas neuzsvērtas daļas.. Gailis 1, 80. 18. gadsimtā.. valdīja trijdaļīgā ārija, tā saucamā ārija da capo, t. i., kur trešā daļa burtiski atkārto pirmo. Vēriņa 1, 47. ..atklāts trijdaļīgs peldbaseins.. Cīņa 66, 33, 2.

trijdimensiju, ģen., nelok. *Trīsdimensiju.* □ Viņi [grafiķi] gandrīz pilnīgi atsacījušies no tēlojuma trijdimensiju vidē un cenšas savas idejas reducēt uz plakni.. Māksla 71, 4, 3.

trijdimensionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **trijdimensionāli.** *Trīsdimensionāls.* □ Latviešu ekspozīcijā nebija neviena darba, kurā būtu izzudusi saikne ar trijdimensionālo pasaules uztveri. Pad J 81, 85, 4.

trijdurvju, ģen., nelok. *Trīsdurvju.* T. skapis.

trijers, -a, v. *Graudu tīrīšanas un šķirošanas mašīna.* □ Graudi vispirms nokļūst tīrīšanas nodaļā, kur atrodas 34 dažādas mašīnas. Tīrīšanu sāk separatori un trijeri. Zin T 62, 5, 23. Dažādo sugu stiebrzāļu sēklu galīgai iztīrīšanai lieto trijerus.. Tērauds 387.

trijfāzu, arī **trijfāžu,** ģen., nelok. *Ar trim fāzēm; trīsfāzu.* Trijfāžu motors. □ Sprieguma nesimetrija ir kvalitātes rādītājs trijfāzu tīklos. Zin T 78, 1, 9.

trijgade, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Trīsgade.*

trijgadējs, -ais; s. -a, -ā. *Trīsgadējs.* T. izmēģinājumu cikls.

trijgadīgs, -ais; s. -a, -ā. *Trīsgadīgs.* T. zēns.

trijgadu, ģen., nelok. *Trīsgadu.* T. plāns.

trijjūgs, -a, v. *Pajūgs, kurā iejūgti trīs zirgi.* □ Es no mums te ierados pirmais, — iebraucu kādā jaukā dienā no Kusāru puses ar pasta trijjūgu. Birznieks-Upītis 6, 224. Tā [balss] uzbūra sniegos iegrimušo cara laika Pēterpili ar trijjūgu ragavām platās, lukturiem apgaismotās ielās. Viese 4, 50. Nekā vairs nav, ir tikai pelēks tukšums, Un velti trijjūgs kaut kur naktī zviedz. Gāliņš 5, 85.

trijkājains, -ais; s. -a, -ā. *Ar trim kājām (parasti par priekšmetiem); trīskājains.* T. galdiņš.

trijkājis, -ja, v. *Statīvs, balsts ar trim kājām.* Fotoaparāta t. Urbšanas t. □ Dārzā uz baļķu trijkāja stāvēja milzīgs ūdens kubls augu laistīšanai.. Niedre 13, 96. Vispārējie būvdarbi:.. tekņu, četršķautņu koka cauruļu, javas kastu, trijkāju, buku un sīkā inventāra izgatavošana.. Sterns 2, 14. ..es tur labprāt pa vakariem sēdēju un kurināju mātei uguni, kad viņa vārīja vakariņas mazajā katliņā uz trijkāja. Austriņš 2, 231.

trijkāju, ģen., nelok. *Trijkājains.* □ Ilziņš gandrīz stundu sēž Lāsmas istabā uz sarkanas trijkāju taburetes. Indrāne 5, 121. Abi zeltkaļi svečturus novietojuši uz trijkāju pamatnēm.. LLM 156.

trijkārt, apst. **1.** *Trīskārt (1).* □ ..nepasakāmais pieslīd tik tuvu, ka manas ausis kļūst trijkārt dzirdīgas.. Losberga 3, 5.

2. *Trīskārt (2).*

trijklāju, ģen., nelok. *Trīsklāju.*

trijkrāsains, -ais; s. -a, -ā; apst. **trijkrāsaini.** *Trīskrāsains.* □ ..Tur saulīte rotā trijkrāsaina, Drīz zila, drīz zaļa, drīz sarkana. Rainis IXb, 42.

trijkrāsu, ģen., nelok. *Trijkrāsains.* □ Lina vai kokvilnas auduma vējablūze ar trijkrāsu auduma ielaidumu. Zv 79, 10, 32.

trijlapis, -pja, v. *Trīsdaļīga lapa; trejlapis.* □ ..Janka iebāza būrītī sauju āboliņa, ko bija noplūcis grāvmalē. Trusītis ķērās pie cienasta. Satvēris zobos lapas kātiņu, aši, aši viņš kustināja purniņu. Riņķī griezdamies, kātiņš ar visu trijlapi pazuda mutē. Delle 2, 61. pārn. Verdi opermākslā «Trubadūrs» kopā ar «Rigoleto» un «Traviatu» veido viņa slaveno vidējā daiļrades perioda operu trijlapi.. Vītoliņš 2, 327. pārn. Aizrobežu operu klasikas pamatā ir Verdi labāko operu vainags — «Traviata», «Rigoleto», «Masku balle», «Dons Karloss», «Aīda», «Otello»..., Pučīni populārāko operu trijlapis «Bohēma», «Toska», «M-me Butterfly» u. c... Cīņa 67, 135, 4.

trijmastnieks, -a, v. *Trīsmastnieks.* □ Mūsu trijmastnieks izrādījās kontrabandas kuģis.. M Zariņš 2, 115.

trijmastu, ģen., nelok. *Trīsmastu.*

trijnieks, -a, v. **1.** *Cipars 3.* □ Skaitļu mazgijā trijnieks pauž kaut ko stabilu un noturīgu: pasaule balstās uz trim ziloņiem, tēvam bija trīs dēli un trīs jaunas māsas pin vaina-

dziņu, velni pazuda līdz ar trešajiem gaiļiem... Lit M 82, 30, 2. Aplūkosim, piemēram, skaitli 593, kura pirmajā kārtā ir trijnieks.. Zin T 64, 12, 32. // *Sekmju vērtējums, atzīme «apmierinoši» (parasti skolā); trīs.* □ «Astrīda vispār kļuvusi neuzņēmīga. Arī mācīties sākusi sliktāk — atzīmju žurnālā vairākos priekšmetos parādījušies trijnieki.» Brīdaka 2, 58. Par Ansi daudz nebēdāju.. Institūtu pabeidza bez neviena trijnieka. Lukjanskis 5, 122. Skolā Ilgai padevās visi priekšmeti — trijnieka neviena. Dripe 10, 87.

2. *Triju (cilvēku, priekšmetu u. tml.) kopa.* □ ..Haralds [kombainieris] jau toruden pirmajā vietā kolhozā! Nākamajā gadā — pirmais visā rajonā. ..Pērn bija pirmajā trijniekā republikā.. Zv 75, 19, 8. Viņas [meitenes] cita par citu skrēja pie lazdām, lēca gaisā, ķēra aiz zariem, šķina riekstus un sauca: «Man trijnieks rokā!» — «Man četrinieks!» K Grigulis 2, 67. // *Spēļu kārts ar trim acīm.* □ Uzzinātā kāršu noslēpuma apmāts, iedrāžas Hermanis: «Šodien tu, bet rītu es... lai neveiksminieks as'ras lej...» viņš dzied pēc otrās uzvaras, kad laimējis gan viņa trijnieks, gan septiņnieks.. Zv 81, 17, 2.

3. sar. *Naudas zīme triju vienību vērtībā.* □ Čapstiņš piespiedās tuvu, ar labo roku viegli pieturēja svešā cilvēka kabatas atloku, ar kreiso izvilka trijnieku un dziļāk ieslīdējušo rubli. Sīknaudu ņemt bija bīstami. Bels 1, 48. Taču nauda bija viņam saujā,.. un vecais pārlocīja trijnieku uz pusēm un iebāza kabatā. Ezera 9, 213. Alise bija sagatavojusi trijnieku. ..«Par palīdzēšanu. Ņemiet!» — «Ja naudu nav kur likt...» Gulbis 4, 454.

trijnīšu, ģen., nelok. *Trīsnīšu.*

trijotne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Triju (parasti cilvēku vai dzīvnieku) kopa.* □ ..visām trim pārgalvīgas acis, sarkanas, pilnīgas lūpas, baltas matrožblūzītes, un viss rāda, ka mūsu priekšā.. māsu trijotne. Grīns 1, 150. .. tovakar, Viļa uzaicināta, mūsu trijotne — Elīza, Mārīte un es — ar velosipēdiem bijām aizkūlušies uz Madonu.. J Plotnieks 10, 156. Vecajai [kazai] Mīcei jau bija uzradušies divi kazlēni, un mans ganāmpulks bija vesela trijotne. Brutāne 8, 141.

trijritenis, -ņa, v. *Trīsritenis.* □ Trijriteņus mīdami, puikas jau atkal drāzās dīvainajam pajūgam pa priekšu. Talcis 9, 211. Pagalmā, sparīgi minot trijriteni, iebrauc mazs, bet nopietns vīrs.. J Plotnieks 2, 28.

trijskaitļu, ģen., nelok.; mat. *Parasti savienojumā «trijskaitļu likums»: kārtula, kā aprēķināt proporcijas vienu nezināmo locekli, ja pārējie trīs locekļi ir zināmi.*

trijskanis, -ņa, v. **1.** mūz. *Akords, kas veidots no trim dažāda nosaukuma skaņām, kuras var sakārtot pa tercām.* Trijskaņa apvērsums. Tonikas trijskanis — *trijskanis, ko veido skaņkārtas noturīgās skaņas.* □ Par akordu sauc kopskaņu, kurā ir trīs vai vairākas skaņas.. Visbiežāk lietojamie akordu veidi ir trijskanis un septakords. Gailis 1, 111. Mažora trijskani veido lielā un mazā terca. Minora trijskani veido mazā un lielā terca. Kā mažora, tā minora trijskaņos starp apakšējo un augšējo skaņu arvien ir tīrā kvinta. Mažora trijskanis atšķiras no minora trijskaņa ar gaišāku nokrāsu. Krasinska, Utkins 1, 212.

2. val. *Triftongs.*

trijstūrains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir trijstūra veids; trīsstūrains.* T. papīra gabals. T. auglis. □ Lielākās odzes bija sešas pēdas garas, spožu ādu ar līčloču rakstiem. Trijstūrainā galva bija apbruņota ar collu gariem indes zobiem. Lielais 5, 122. Sēdošs dzīves veids ir.. dažām infuzorijām un gliemenei.., kuru ietver trijstūraina čaula. Spuris 1, 51. ..pagalam nelādzīgi ir trijstūrainie [siena] zārdiņi ar šķērskokiem. Lagzdiņš 3, 51.

trijstūris, -ra, v. **1.** mat. *Daudzstūris ar trim virsotnēm.* Dažādmalu t. Vienādsānu t. Vienādmalu t. Šaurleņķu t. Taisnleņķa t. Platleņķa t. Trijstūra laukums. □ Katrā trijstūrī var novilkt trīs bisektrises, trīs mediānas, trīs augstumus un trīs malu vidusperpendikulus. ..Katras trīs viena nosaukuma trijstūra galvenās līnijas krustojas vienā punktā. Šos punktus sauc par trijstūra ievērojamiem punktiem.. Mat 360. ..uzzīmējām ģeometriskas figūras: kvadrātu, trijstūri, taisnstūri. Sk Ģ 78, 12, pielikumā 6. Eilers ir arī viens no trijstūra ģeometrijas pamatlicējiem. Briedis 1, 46. Trijstūris, trīsstūris mūsu ģeometrijas sākumposmā nosaukts pēc malu pazīmes ar hibrīdsalikteni trīskants.. Vēstis 78, 12, 78.

2. *Tas, kam ir šāda daudzstūra forma; trīsstūris (2).* Jumta t. □ Bet, ja vēlas adīt.. vienkārtainu trijstūri, to var sākt adīt no pamatmalas.. Zv 79, 11, 32. Kakolimas kalna slīpums un biezie mākoņi izveidojuši trijstūri, kurā nežēlīgi spiež un dedzina saules stari. Grīva 8, 252. Milzīgi apaļā, no blondajiem matiem veidotā frizūra pasvītroja zoda smailumu sejas trijstūrī. Birze 8, 25. // pārn. *Triju cilvēku kopa, starp kuriem ir kādas īpašas attiecības.* □ Donāts, Beta, Medskalniņu Elinora — tik smalks jūtu vērpums šai mīlestības trijstūrī.. Lit M 86, 13, 6. Virspusēji sižetiskā līnija.. atbilst melodrāmas kanoniem: klasiskais mīlestības trijstūris — divi kungi cer uz vienu dāmu.. Lit M 91, 9, 2. Grupu trijstūri (komjauniešu sekretārs, kursa vecākais un arodorganizācijas vadītājs) jāveido tādiem [studentiem], kas patiešām prot un spēj vadīt.. Liesma 75, 9, 3.

3. *Sitamais mūzikas instruments — šāda daudzstūra formā izliekts neliels stienis ar augstu, dzidru skaņu; triangalo.*

trijstūrveida, ģen., nelok. *Trijstūrains; trīsstūrains.* □ Nogriezto matu robeža ar trijstūrveida smailīti tiecas uz leju un asi izdalās virs baltās pieres. Dripe 3, 8. Anglijā izmēģināta lidmašīna ar piepūšamo trijstūrveida spārnu. Zin T 68, 7, 46. ..cērpot dzīvžogu, jāveido piramidāla vai trijstūrveida dzīvžoga šķērsgriezuma forma.. Lauku Dzīve 89, 12, 19.

trijstūrveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trijstūrveidīgi.** *Trijstūrveida; trīsstūrveida.* □ Sakarā ar iekaisumu rodas izsvīdums sirds somiņā, un

rentgenoloģiski redzēsim stipri paplašinātu, trijstūrveidīgu sirds ēnu. Ves 62, 2, 5.

trijšķautņains, -ais; s. -a, -ā. *Trīssķautņains.* T. priekšmets.

trijšķautņu, ģen., nelok. *Trīssķautņu.* □ Trijšķautņu vīles nepārtraukto trīsstūrzobu zāģu asināšanai nav piemērotas.. Indāns 1, 31.

trijzarains, -ais; s. -a, -ā. *Trijzaru.*

trijzaru, ģen., nelok. *Trīszaru.* Trijzaru nervs anat. □ ..trijzaru dakšas Sev licis uz pleca, Es svilpodams braucu Uz kulšanas talku. J Plotnieks 12, 107. Bārbeļu krūmam ir asi trijzaru ērkšķi — attīstības gaitā pārveidojušās lapas.. Lauku Dzīve 79, 8, 12.

trijžuburains, -ais; s. -a, -ā. *Trīsžuburains.* T. svečturis.

trijžuburis, -ra, v. *Priekšmets, veidojums, kam ir trīs žuburi; trīsžuburis.* □ ..izvelkam vienu [karūsu] un uzspraužam ēsmai uz trijžubura. Purs 6, 71. Jāsāk domāt arī par segto trijžuburu izgatavošanu, virs to smailēm jāpielodē tievas tērauda stieplītes. Lauku Dzīve 74, 3, 33. pārn. ..tēmu sazarojumā spilgti izdalās trijžuburis — darbs, sadzīve, tautas tradīcijas. Kučinska 1, 36.

trijžuburu, ģen., nelok. *Ar trim žuburiem; trīsžuburu.* T. svečturis.

triko, nelok., v. **1.** *Īpašā tehnikā adīts audums (veļai, virsdrēbēm).* Triko krekls. Triko veļa. □ Jā, jā, viņa bija gaidījusi [viesi]. Citādi nebūtu uzģērbusi jaunos.., tumšzilos svārciņus un dzelteno triko blūzi.. Kalndruva 2, 20. Triko ir elastīgs materiāls, un tas bieži maldina piegriezējus. Ciņa 82, 255, 1.

2. *No šāda auduma darināts ķermenim cieši pieguļošs tērps (sportistiem, baletdejotājiem).* □ Ielidoja dejotāju pāris: vīrietis, stalts tumšmatis, tērpies triko, un blonda.. sieviete, kuras trauslais stāvs grima rožainos šifona volānos. Zālīte 5, 160. Aizelsies tu iedrāzies ģērbtuvē, uzrauj treniņtērpu... Vai velns, cībām norauta gumija, bet triko izdilis caurumos... Liepa 1, 35.

trikoņi, -u, vsk. trikonis, -ņa, v. *Apkalti zābaki (piemēram, alpīnistiem).* □ Pavisam nepiedodama paviršība no manas puses izrādījās tā, ka nebiju paķēris līdzi ne cirtni, ne dzelkšņus, ne trikoņus.. Lagzdiņš 3, 90. Ieteicamākie apavi [kalnu tūrismā] ir trikoņi, bet, ja to nav, var lietot arī tūrista zābakus. Pad J 68, 165, 4.

trikotāža, -as, s.; parasti vsk. *Ar rokām vai mašīnām adīti izstrādājumi, arī audumi, to kopums.* Vilnas t. Zīda t. Trikotāžas rūpniecība. Trikotāžas mašīnas. □ Durvis atvēra Sandra, ģērbusies gaišzilā trikotāžas kombinezonā.. Kļava 2, 118. ..pietiekami korekta trikotāžas kleita vai kostīms labi piedien ikdienā.. Zv 82, 5, 8.

triks, -a, v. **1.** *Darbība, darbību kopums, kam nepieciešama īpaša veiklība un kas ir paredzēts pārsteiguma, izbrīnas u. tml. izraisīšanai (piemēram, akrobātikā, cirka mākslā).* Sarežģīts t. Tehnisks t. Burvju mākslinieka triki. Taisīt trikus. □ Savu mākslu rādīja triku meistari — žonglieri un akrobāti. Lielais 6, 180. Tagad tāds premjers stāv uz vietas un sešpadsmit taktis virpuļo lielajās piruetēs uz vienas kājas. Triks, bet, piedodiet, — kur tad ir deja? Liepa 1, 165. Svešais onkulis mācēja gan viltīgi piemiegt aci, gan parādīt visādus trikus ar pirkstiem.. Kalndruva 7, 36. pārn. Vārna metās bļodā un peldējās tā, ka ūdens šļakstēja uz visām pusēm. ..Visi smējās par Lores peldēšanās kāri. Vārna it kā saprata, ka tādi triki cilvēkiem patīk.. K Grigulis 2, 19.

2. *Neparasta, parasti negodīga, rīcība, paņēmiens (parasti savtīgos nolūkos).* Demagoģisks t. □ «Zita šodien bez iemesla kavē skolu.» — «Neuzņem to traģiski. Kurš skolēns izticis bez tādiem trikiem.» Dinere 10, 46. Šajās pēdējās dienās, kopš viņš atgriezies no ekspedīcijas, Baiba viņu uzmana kā slepenpolicists. Ir atsākušies vecie pirmskāzu triki. Dripe 5, 280.

○ ◇ Izspēlēt (kādu) triku (arī trakumu, biežāk joku) — *radīt negaidītus (parasti sliktākus) apstākļus, nosacījumus u. tml.; izdarīt negaidītu pavērsienu.*

trikšķiens, -a, v. *Īslaicīga vienreizēja skaņa* → *trikšķināt.* □ Kaut kur, kādā dārzā, pogā lakstīgala: vāji, kā apslāpētus, bet diezgan skaidri dzird viņas trikšķienus. Saulietis VIII, 226.

trikšķināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja, retāk **trikšināt,** parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; intrans. *Radīt īsas, parasti augstas, citu citai sekojošas balss skaņas (parasti par putniem).* □ ..melnais strazds trikšķina apsē bez apstājas.. Sudrabu E 3, 331. Kaut kur trikšķina lakstīgala un reizēm apklust.. Saulietis III, 11. ..kaut kur apakšā sausi un metāliski trikšķina vēlīns putns. Indrāne 2, 360.

triljonais; s. -ā. *Kārtas skait.* → *triljons (1 000 000 000 000.).* □ Kopš atradņu izstrādāšanas sākuma viņi [naftas ieguvēji] jau ieguvuši triljono kubikmetru gāzes. Rīgas B 82, 258, 1. Katra triljonā daļa sālā jūras ūdens satur sešas daļas zelta. Zv 73, 19, 20.

triljons, -a, v.; pamata skait. lietv. nozīmē. **1.** *Skaitlis, ciparu kopa 1 000 000 000 000.* Uzrakstīt triljonu.

2. *Daudzums, skaits 1 000 000 000 000.* □ ..par dzelzs kvarcītiem saka, ka tie esot bezgalīgi, mērāmi triljonos tonnu. Zv 73, 15, 20. Pieauguša cilvēka ķermeni veido desmitiem triljonu šūnu.. Zv 62, 5, 7. ..divi aizvari būs vaļā, un upes bezdibenī gāzīsies tumši ziemas ūdeņi, vārīdamies uz betona, sašķīzdami triljonos baltu pilieniņu.. Ezera 18, 28.

trillerēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Veidot trillerus (parasti ar balsi).* □ Bet vai tad operai jābūt tikai stāstījumam par neparastām lietām, kur soprāni trillerē un pa skatuvi staigā gulbji? Lit M 81, 49, 5. pārn. Melna un kvēlojoša kā izdegusi brīnumsvecīte pēc diptiha pirmās daļas uz skatuves paliek mīlestība. Čivinoša un trillerējoša tā ieskanas izrādes otrās daļas sākumā. Pad J 82, 52, 4.

trilleris, -ra, v.; mūz. *Melisms — divu skaņurindas blakus skaņu ātrs, vairākkārtējs atkārtojums.* □ Trilleris uz ērģelēm bija ļoti labs paņēmiens, ko daudzi atstāja novārtā, — Kalniņš to lika lietā pat koŗāļos. Klotiņš 1, 141.

Dziedāšana sākās ar vienkāršiem trijskaņiem. Gundegas balss plūda vienmērīgi un dzidri. Vingrinājumi sarežģījās un paātrinājās, līdz tie pārgāja skanīgos trilleros. Jauno v 59, 44. Dažiem, kas konservatorijā ieradās, kara laika aizkavēti, pirkstos mantojumā bija palicis tvirtums un stīvums, un ar tādiem Mocarta trilleru pērļainumu ne ar kādām pūlēm un čaklumu vairs nevarēja sasniegt. PL Siev 77, 3, 8. // pārn. *Augstu, dzidru, augstumā strauji mainīgu (parasti putna) balss skaņu kopums; treļļi (1).* □ Kas par spēku [lakstīgalas dziesmas] dziļajās oktāvās, .. kas par jūsmu dzirkstīgos trilleros! Valdis 1, 70. .. žubīšu pamatdziesma ir iedzimta, bet beigu trilleri un dažas citas raksturīgas iezīmes — iegūtas. Zin T 65, 2, 26. Nārsta vietai tam [krupim] pietiek ar kādu pieplūdušu bedri būvlaukumā vai izgāztuvē, bet dažs skandina savu muzikālo trilleri parka strūklakas dīķī. D kal 78, 86.

trillināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans. *Radīt augstu, dzidru, augstumā strauji mainīgu balss skaņu kopumu (parasti par putniem); treļļot (1).* □ Jau blāzma sāka lēnām zeltoties; jau cīruļi sāka trillināt .. Jaunsudrabiņš 7, 112. .. lakstīgalas un vakarlēpji trillināja un dārdināja naktīs. Sakse 14, 206. Kaņepītis — pirmais pārnākušais gājputns. Sēž tālruņa vadā un trillina .. Caune 3, 74. // trans. □ .. lakstīgalas un melnie strazdi trillināja savas pēdējās pavasara melodijas. Hor 81, 11, 18. // *Dziedāt, arī trallināt.* □ Un durvju sargs sāk svilpot, dūdot, trillināt. Kaldupe 8, 52. Gani laukos trillina. ME IV, 236. // trans. □ Koncertdaļā spoži ģērbusies dziedātāja augstu augstu trillināja dziesmu .. Talcis 5, 175. Es trillināju veco melodiju. ME IV, 236. // pārn. *Radīt augstas, dzidras, augstumā strauji mainīgas skaņas (par ierīcēm, iekārtām u. tml.).* □ Zvans vēl nebija beidzis trillināt, kad vērās durvis un nāca viņš — filozofijas profesors .. Sakse 6, 25.

trilobīti, -u, vsk. trilobīts, -a, v.; zool. *Izmirusi jūras posmkāju klase; šīs klases dzīvnieki.* □ No .. senā ģeoloģiskā laika nogulumiem pazīstami vēžveidīgajiem radniecīgie trilobīti un tārpi. Latv dzīvn 5.

triloģija, -as, s. *Triju tematiski, kompozicionāli saistītu mākslas darbu (parasti daiļdarbu, skaņdarbu) kopums.* □ Mīlestība kā likteņa sūtītā slimība, kā lietuvēns uzmācas gleznotājam Zariņam (stāstā «Vasara»). .. Bet triloģijā «Aija», «Atbalss», «Ziema» tā top par nenovēršamu slogu. Mauriņa 1, 39. Latviešu valodā iznāk Emīla Zolā romāns «Parīze», ar kuru noslēdzas triloģija «Trīs pilsētas». Pirmie romāni — «Lurda», «Roma». Zv 64, 24, 20.

triļļi, -u, vsk. trillis, -ļļa, v. *Augstu, dzidru, augstumā strauji mainīgu (parasti putna) balss skaņu kopums; arī treļļi (1).* □ .. birzī pogo lakstīgala īsiem triļļiem, kā negribēdama, un apklust. Sēlis 4a, 135. Lakstīgala pacerē Pieklusina trilli .. Losberga 1, 45. .. cīrulis saviem triļļiem piebārstīja zilo debesjumu. Zv 52, 9, 25. // pārn. *Augstu, dzidru, augstumā strauji mainīgu (ierīču, iekārtu u. tml. radītu) skaņu kopums.* □ Kad bērinieki ir pie Lejas krogus, arī Gaiļu kapu pulkstenis sāk dziedāt sīkus triļļus. Sēlis 1, 270. Leinasars vairākkārt piespieda zvana pogu. Varēja dzirdēt, ka iekšā atskan skaļš trillis. Taču durvis neviens neatvēra. A Grigulis 13, 576. Krists pūlas no vijoles izdabūt dažus mākslīgus triļļus, kas ar viņa ecēšu tapām līdzīgajiem pirkstiem neizdodas tik viegli. Sēlis 4a, 13.

trimarāns, -a, v.; jūrn. *Kuģis, jahta, kas sastāv no trim savienotiem korpusiem.* □ Starptautiskā burāšanas federācija ierosināja iekļaut olimpiskajā programmā arī katamarānu vai trimarānu sacensības. Sports 68, 162, 4. .. viņu 10 metrus garais trimarāns — kuģis ar trim korpusiem — apgāzās vētras laikā. Rīgas B 73, 225, 8.

trimda, -as, s.; parasti vsk. *Soda veids — pārvietošana un nometināšana (kur) piespiedu kārtā; arī attiecīgā nometinājuma vieta; nelabvēlīgu apstākļu radīta nepieciešamība atrasties svešumā, arī attiecīgā atrašanās vieta.* Izsūtīt trimdā. Atrasties trimdā. Trimdas vietas. Politiskā t. □ Sazvērniekus .. sodīja ar cietuma sodiem, spaidu darbiem, trimdu un nāvi, kā jau tas parasts no Sokrāta un vēl agrākiem laikiem .. Kurcijs 4, 114. Ievērojamākais elēģiju autors antīkajā literatūrā bija Romas dzejnieks Ovīdijs, kas, dzīvodams trimdā, rakstīja dzejoļus, kuros izpaudās viņa bezcerīgais stāvoklis, skumjas. Valeinis 1, 60. Brīvkundze: Toreiz brālis Ernsts bija trimdā, un Bīroniem vajadzēja klusēt. A Eglītis 1, 177. .. trimdas latviešus nevar raksturot viennozīmīgi. Viņi ļoti ietekmējušies no apkārtējās vides, tautas, valsts, kurā dzīvo. Sieviete 90, 2, 6. sal. Cilvēks nāvē dodas tā kā mūžīgā trimdā — bez atgriešanās. Auziņš 10, 55. pārn. Pie mežiņa atvelku elpu. Te jau esmu drošībā [no pēriena], bet šajā trimdā būs jāklīst veselu dienu, jo mātei dusmas ilgi turas. Dinere 11, 28.

trimdinieks, -a, v.; **trimdiniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas ir sodīts ar trimdu; cilvēks, kas dzīvo trimdā.* Politisks t. □ Aspazijai šis dzimtenes garīgais atbalsts ir ļoti svarīgs — gan kā māksliniecei, gan kā trimdiniecei, kas svešumā jūtas bezgala vientuļa .. Viese 3, 152. Šausmu pilns ir ceļš cauri karam. Trimdinieku zaudējumos ierakstāma dzimtene, pagātne, mājas, daudziem arī ģimene. Kar 90, 1, 150. To trauku parādi, ar kuru trimdinieks reiz smēla No upes ūdensmalku .. Kaldupe 7, 66.

trimeris, -ra, v. *Tvaikoņa strādnieks, kas piegādā ogles no bunkura katlu telpā, kā arī izber izdedžus jūrā.* □ Augšā, starpklājā, rībēja ogļu ķerra. Skaļi nodimdēja pustukšā bunkura sienas, kad trimeris pa augšas lūciņu bēra ogles. Lācis 15, 29. Vieglā dungriņā ģērbies, ieradās melns un kurtuves karstumā nosvīdis trimeris. Grīva 12, 81.

trimers, -a, v.; tehn. **1.** *Kondensators augstfrekvences kontūru regulēšanai radioiekārtās.* **2.** *Iekārta ar vairākām ripām kokmateriālu garumošanai.* Dēļu t.

trimestris, -ra, v. *Mācību gada (parasti trešā) daļa.* □ Liecības mēs, trešklasnieki, pirmo reizi redzējām pavasarī, mācību gadam beidzoties.

Tur bija atzīmes ierakstītas pa visiem trim trimestriem, tagad mēs zinājām, kā bijām katrā no tiem mācījušies. J Kalniņš 10, 233. Uz liecības šajā trimestrī man būs četri divnieki. Skujiņš 14, 147.

trimēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. **1.** jūrn. *Nostādīt vēlamajā stāvoklī (rāju vai buru); izmainot smaguma centru, panākt (piemēram, jahtas) vēlamo stāvokli ūdenī.*

2. jūrn. *Kraut (ogles) uz tvaikoņa noteiktā vietā.*

3. tehn. *Regulējot detaļas, palielināt (radiouztvērēja) jutīgumu.*

4. *Cirpt (suņa) apmatojumu dekoratīvos nolūkos.*

trimo [tri'mo], nelok., v. **1.** *Liels spogulis, kas ir veidots kā patstāvīgs telpas iekārtas priekšmets vai piestiprināts pie sienas.* □ Tik apbružāts trimo savu mūžu nav redzēts, un vislabāk tas iederētos greizo spoguļu kompānijā .. Kļavis 2, 6. .. baidījos, ka ar saviem apaviem es varētu sadrumstalot milzīgā trimo kristāla stiklu .. Lagzdiņš 3, 113.

2. arhit. *Ornamentāla logu aiļu starpa.*

trimorfisms, -a, v.; parasti vsk.; biol. *Spēja vienai (dzīvnieku vai augu) sugai veidot trīs formas; triju formu pastāvēšana vienā (dzīvnieku vai augu) sugā.*

trimorfs, -ais; s. -a, -ā; biol. *Tāds, kam raksturīgs trimorfisms.* □ Ziedi [zalktenēm] dažreiz dimorfi vai pat trimorfi .. Galenieks 2, 278.

trinams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → t r ī t.*

2. lietv. nozīmē: trinamais, -ā, v. *Rīks, arī ierīce (kā) asināšanai.* □ sal. Nežēlīgi kā ar nažu trinamo Asiņu savu dzirdi. Dinere 13, 60.

trīnīši, -u, vsk. trīnītis, -ša, v. *Trīs bērni, kas reizē piedzimuši vienai mātei.* □ .. ģimenē ir priecīgs notikums: piedzimuši trīnīši — divas meitenītes un zēns. Cīņa 75, 156, 4. .. katram .. ģimenes trīnītim piešķirts vienreizējs pabalsts. Rīgas B 85, 122, 5. pārn. .. aita ik pavasari atnes pāra jēru un dažu gadu pat trīnīšus .. Andersone 1, 82.

trinitārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trinitāri.** *Tāds, kurā ir trīs sastāvdaļas.* □ Mēs varētu pakavēties .. pie jautājuma, kā Dieva Trīsvienības ideja skaidro paša cilvēka trinitāro uzbūvi (Gars, Dvēsele, Miesa) .. Rubenis 1, 32.

trinitāte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Triju (piemēram, cilvēku, parādību, jēdzienu) kopums, sistēma.*

trinītis, -ša, v. **1.** tekst. *Auduma pinums, ko veido ar trim nīšu kārtām un kam raksturīgs diagonāls raksts; audums, kam ir šāds pinums.* □ Jau 4. gadsimtā senlatviešu ciltis pazinušas vienkārtni un trinīti — vēstī arheoloģijas zinātne. Pad J 81, 97, 2. Rembates brunči šūti no šķērssvītrota pusvilnas audu trinīša auduma. PL Siev 83, 6, pielikumā. .. īpatnēji dilstošo krāsu toņu salikumu audējas izmanto ne vien ierastajā, gludajā audu ripsā, bet arī citas bagātākas faktūras audumos — rakstotajā trinītī, rozīšu audumā u. c. Lauku Dzīve 80, 7, 25.

2. būvn. *Dēļu sāniskais savienojums (parasti apšuvumā), kurā spraugu starp diviem dēļiem pārsedz ar trešo dēli.* □ Istabiņa maza, bet kaļķiem apmestām sienām un kādreiz balsinātā, arī neēvelētie trinīšu griesti un tēstā sija bijusi balta. Upīts XI, 40. Dēļu klāju [jumtam] liek trinītī vai ar pārlaidumu. Sterns 2, 299. Sienu apšuvumā parasti lietoja dēļu salaidumu ar taisno gropi dažādos virzienos, bet frontonā visbiežāk lietotais bija salikums trinītī. Lit M 80, 44, 16.

trinitrofenols, -a, v.; parasti vsk. *Brizanta sprāgstviela — gaišdzelteni kristāli; pikrīnskābe.*

trinitrotoluols, -a, v.; parasti vsk. *Brizanta sprāgstviela — bezkrāsaini vai dzelteni, ūdenī slikti šķīstoši kristāli.* □ Katra šā kodollādiņa jauda būs ekvivalenta 600 000 tonnu trinitrotoluola jaudai. Pad J 82, 31, 3.

trinkšķēt, parasti 3. pers., trinkšķ, pag. trinkšķēja, retāk **trinkšēt,** parasti 3. pers., trinkš, pag. trinkšēja; intrans. *Radīt samērā augstu, parasti spalgu, skaņu (piemēram, par, parasti sasprieģtiem, metāla priekšmetiem, plīstošiem stikliem); atskanēt šādai skaņai; strinkšķēt.* □ .. pēkšņi [tundrā] tu dzirdi zvaniņu skanam, tādu žēlu, raudulīgu balsi, nevis kā trijjūgam joņojot, kā šamaņa bungu zvārguļiem trinkšķot, bet kā elsās raustoties .. Gūtmanis 2, 11. Būs balle Rundālē. Uz deju Ies vecvectēvi gaišu seju, Un lustras trinkšķēs: dziņ, dziņ, dziņ. Auziņš 9, 25. .. mājās jau atkal trinkšķ telefons: zvana meitas krustmāte .. Liepa 1, 35. // *Radīt skaņas (par strinkšķināmiem stīgu instrumentiem).* Kokle trinkšķ.

trinkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **trinkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt trinkšķ; strinkšķināt (1).* □ Pēc tam Žaks, ar nagu trinkšķinādams [zāģa] asmens° tēraudu kā vijoles stīgu, atrada vajadzīgo nostiprināju pakāpi. Skujiņš 1, 55. Pa labi galda stūrī kāds kareivis, atgāzies krēslā un pārsviedis kāju pāri kājai, slinki trinkšķina mandolīnu. Grīns 1, 171. Vilhelms no Šauerburgas bija pasmīkņājis par šiem pantiņu teicējiem. Kauču dažs tīri veikli trinkšķināja līdzi stīgas. Purs 11, 170. pārn. Es neticu drauga vārdam, Kas atnāk, kad viss jau pāri, Un, trinkšķinot nožēlu kokli, Manu cerību atālu bradā .. Kaldupe 11, 25. // intrans. □ pārn. .. Uz kļavu koklēm trinkšķināja žubes .. Kaldupe 16, 27.

2. intrans. *Ilgstoši, intensīvi trinkšķēt; strinkšķināt (2).* Zvans trinkšķina.

trinkšķis, -ķa, v. *Samērā augsta, parasti spalga, skaņa, ko rada, piemēram, parasti sasprieģti, metāla priekšmeti, plīstoši stikli; skaņa, ko rada strinkšķināmie stīgu instrumenti; strinkšķis.* □ Ievērojis iedegamies spuldzīti, kas aizstāja izsaukuma trinkšķus, majors nocēla telefona klausuli. Cīrulis 5, 147.

trinoms, -a, v.; mat. *Triju algebrisku izteiksmju summa vai starpība.*

trinums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → t r ī t (1).* □ Ar pirksta galu pārbaudu tuteņa trinumu — nudien, kā bārdas nazis! Uzasinātos maizes tuteņus, galda nažus un lopu kaujamos dunčus rindoju sev līdzās uz sola. Ezera 11, 77.

trio, nelok., v.; mūz. **1.** *Instrumentāls skaņdarbs trim instrumentiem; vokāls skaņdarbs trim balsīm; ansamblis, kura sastāvā ir trīs izpildītāji.* Instrumentāls t. Vokāls t. Klavieru trio — a. *Klavieru, vijoles un čella ansamblis (klasiskā izpratnē).* b. *Skaņdarbs šādam izpildītāju sastāvam (parasti sonātes cikla formā).* □ Koncerta pirmajā daļā atskaņoja Smetanas sol minora trio vijolei, čellam un klavierēm. Lit M 56, 12, 3. Trio trīsdaļīgā cikla dramaturģija virzīta no šaubu un neziņu pilna nemiera pretī aktīvai darbībai, mērķa skaidrībai. Lit M 76, 40, 3. Izplatītākais kameransambļa veids ar klavieru līdzdalību ir trio. Tā sastāvā parasti ietilpst vijole, čells un klavieres. Bērziņa 1, 27. pārn. ..«Daugavas dzelmē» [bārā] iepeldēja skaļš trio: Angelika, Jaspers un Pips Skribliņš. M Zariņš 2, 173.

2. *Instrumentāla skaņdarba (parasti dejas, maršа, skerco) vidusposms, kas pēc sava rakstura atšķiras no malējiem posmiem un ko (piemēram, 17. gadsimtā) atskaņoja trīs instrumenti.*

triode, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Elektronu aparāts ar trim elektrodiem.* □ Ievietojot diodē trešo elektrodu — tikliņu.., iegūst trīselektrodu lampu — triodi. ..Triodes elektrodu spriegumus mēra attiecībā pret katodu, kura spriegumu pieņem par nulles spriegumu. Fiz r 245.

trioksīds, -a, v.; ķīm. *Skābekļa savienojums ar ķīmisko elementu, kura oksidēšanas pakāpe ir 3; ķīmiskā elementa (III) oksīds.* Slāpekļa t. Sēra t.

triole, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; mūz. *Ritmiska figūra, kas rodas, vienu nošu vienību sadalot trijās vienlīdzīgās daļās.* □ Trioli raksta kā triju nošu grupu un apzīmē ar ciparu 3 virs vai zem nošu slitas. ..Trioli raksta ar notīm, kuru ilgums ir divreiz īsāks par tās nots ilgumu, kas sadalīta triolē. Krasinska, Utkins 1, 62. Dziesmā «Mans kaps» sastinguma iespaidu rada klavieru pavadījums ar atkārtotām sinkopētām triolēm. Vītoliņš, Krasinska 1, 317. Balādes dramatiskā attīstība noris viscaur uz ļoti izteiksmīga klavieru pavadījuma fona, ko veido satraukta trioļu kustība, tēlojot zirga pakavu dipoņu. Vēriņa 1, 40.

triolets, -a, v.; literat. *Dzejas forma, kuras astoņrindu strofā pirmā rinda atkārtojas ceturtajā un septītajā rindā, bet otrā rinda — astotajā rindā; šādā formā uzrakstīts dzejolis.* □ Lai trioletā rindu atkārtojumi neliktos vienmuļīgi un tīri formāli, franču tradīcija prasīja, lai trioleta astoņas rindas sastāvētu no trim frāzēm. Kritikas g 75, 97. ..J. Peters liriskajā trioletā līdzās dzejiski pārskaistinātajam ieplūdina ikdienišķi paraupjo, parupjo vai dramatisko. Auziņš 7, 52.

tripanosomas, -u, vsk. tripanosoma, -as, s.; zool. *Vicaiņu klases vienšūnas parazīti, kas dzīvo mugurkaulnieku asinīs.*

tripanosomoze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Cilvēku un dzīvnieku invāzijas slimība, ko ierosina tripanosomas.*

triperis, -ra, v.; novec. *Gonoreja.*

triplāns, -a, v. *Lidaparāts, kuram ir trīs spārnu pāri; trīsplāksnis.*

triplekss, -a, v. *Kārtains stikls, kas plīstot nerada asas šķembas.*

triplets, -a, v. **1.** biol. *Elementāra ģenētiskā koda vienība, kas sastāv no triju nukleotīdu kombinācijas.*

2. fiz. *Sistēma, kas sastāv no trim daļām.* Spektrāllīniju t.

tripsīns, -a, v.; parasti vsk.; fiziol. *Aizkuņģa dziedzera sulas ferments, kas šķeļ olbaltumvielas.* □ Aizkuņģa dziedzeris izdala gremošanas fermentus — tripsīnu (šķeļ olbaltumvielas), amilāzi (šķeļ ogļhidrātus) un lipāzi (šķeļ taukus).. Biol r 191. ..aizkuņģa dziedzera sula.. ir vesela gremošanas bioķīmisku procesu laboratorija: tajā ir gan olbaltumvielu šķēlējs ferments tripsīns, gan tauku šķēlējs ferments lipāze.. Zin T 78, 5, 5.

tripši, -u, vsk. tripsis, -ša, v.; zool. *Kukaiņu kārta, kurā ietilpst nelieli, tumši kukaiņi, kas sūc augu sulas ar dūrējsūcējtipa mutes orgāniem; šīs kārtas kukaiņi.* Gladiolu tripsis. Raibais siltumnīcu tripsis. Tabakas tripsis. □ Dažas tripšu sugas ir augu kaitēkļi, piemēram, rudzu tripsis.., zirņu tripsis.. Latv dzīvn 131. Pieauguši tripši ziemo zem gladiolu bumbuļsīpolu zvīņām. Lauku Avīze 90, 29, 13. Ja telpā ir ļoti sauss un karsts gaiss, palmu lapām iekalst gali un uzmetas kaitēkļi — tīklērce, bruņutis, tripsis, kuri bojā augu lapas, izsūcot lapu šūnsulu. Lauku Dzīve 84, 1, 26.

triptihs, -a, v. *Triju tematiski, kompozicionāli saistītu mākslas darbu (parasti tēlotājas mākslas darbu) kopums.* □ Sākumā mākslinieks šo darbu bija iecerējis kā triptihu, kura centrālajā daļā būtu izpletņu lēcējas portrets, bet malējās daļas attēlotu lēcienus ar izpletni uz debesu fona. Lit M 64, 27, 4. Pasaulslavenā somu dizaina vidē dekori «Lidojums laivā», «Vecā aka», «Tīne», triptihs par strēlnieku tēmu kopā ar citiem darbiem atspoguļoja latviešu metālmākslas sasniegumus. LLM 125. pārn. Jaunākie trīs krājumi — «Antracīts», «Zibens pareizrakstība», «Si minors» — ir tik vienoti, ka var tikt uzlūkoti par triptihu. Kritikas g 83, 162. pārn. Koncerta nobeigumā — P. Čaikovska Ceturtā simfonija. Šis liriski dramatiskais darbs.. ievada P. Čaikovska lielo simfoniju spožo triptihu, nesasniedzot tomēr abu savu vēlāko māsu pilnību. Vītoliņš 2, 208.

trīs, ģen. triju, dat. trim (arī trijiem), akuz. trīs, instr. ar trim (arī ar trijiem), lok. trijos (arī trīs), v.; ģen. triju, dat. trim (arī trijām), akuz. trīs, instr. ar trim (arī ar trijām), lok. trijās (arī trīs), s.; arī trīs visu locījumu formu nozīmē; pamata skait. **1.** nelok. *Skaitlis, cipars 3.* T. un t. ir seši. Pieskaitīt t. Atņemt t. □ Trīs esot brīnumskaitlis. Pad J 82, 32, 4. «Cik ir trīsreiz trīs?» — «Deviņi!» Kas nu tādu nieku nezināja! J Kalniņš 10, 209. // lokāms; sar. *Skaitlis 3.* Pie trim pielikt četrus. // *Sekmju vērtējums, atzīme «apmierinoši» (parasti skolā); trijnieks.* Saņemt t. Ielikt t.

2. *Daudzums, skaits 3.* T. metri. T. grāmatas. Ierasties pēc trim dienām. Trīs pirkstu

kombinācija sar. — *piga.* □ Vispirms automašīnā iekāpa trīs pasažieri — divi vīrieši un viena sieviete. Skujiņš 5, 71. Šekspīrs: ..tu ienāci un to pateici trīs vārdos: kam tu deri? Zīverts 1, 116. Vienam tēvam trīs dēli. Un tādu tēvu pasaulē bez skaita. Ziedonis 7, 39. ◇ Liekties trijos (arī deviņos) līkumos — a. *ļoti liekties, līkt.* □ Vīstoklis ir tik liels un smags, ka sermulis stiepj to, liecies trijos līkumos. Jaunsudrabiņš 5, 13. b. *Zemoties, glaimot.* ◇ Nāvei trīs dienas parādā sar. — *stāvoklī, kad ir ļoti novājējis, vārgs, arī ļoti slims.* □ Mazākā meitene ir jau tiktāl novājējusi, ka, liekas, viņa nāvei trīs dienas parādā. Niedre 14, 97. ◇ Plēst (arī dīrāt, ģērēt, maukt) trīs (arī divas utt.) ādas vienk. — *ļoti nežēlīgi, nesaudzīgi izmantot.*

3. *Pulksteņa laika moments: trīs stundas pēc pusnakts.* Pulkstenis ir t. □ Šķiet, tā tomēr bija cita nakts, kad, ap pulksten trijiem pārradies no kolhoza mājās, paziņoju: «Rakstīšu par viņiem!..» Bērce 5, 58. Tikko rūtīm pieskārās pirmā iepelēkā gaisma,.. puisis cēlās un devās uz ostu. Tas vienmēr bija ap trim, vēlākais, četriem no rīta.. Kalndruva 2, 18. Savā kamerā es atgriezos pulksten trijos naktī. Hor 90, 1, 31. // parasti savienojumā ar «pēc pusdienas», «pēcpusdienā», «dienā». *Pulksteņa laika moments: trīs stundas pēc divpadsmitiem; piecpadsmit.* Aiziet trijos pēc pusdienas. Lekcija būs no trijiem līdz pieciem. □ Ap trim pēcpusdienā atskrien Mira [draudzene].. Zigmonte 1, 120. Mirušo atceres diena Ezerkapos bija paredzēta trijos pēcpusdienā. Sk Ģ 84, 3, 25. Mopasāns strādājis no deviņiem rītā līdz pulksten diviem trijiem dienā. Bērce 5, 83.

trīs-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajā ietilpst trīs sastāvdaļas.* Trīscīņa. Trīsgade. // savienojumā ar lietv. dsk. ģen. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktie ir trīs.* Trīsasmeņu. Trīsasu. Trīscēlienu. Trīscilindru. Trīsdaļu. Trīsdiapazonu. Trīselektrodu. Trīselementu. Trīsgrambu. Trīsjoslu. Trīsklašu. Trīskārtu. Trīskomponentu. Trīsmalu. Trīspartiju. Trīsposmu. Trīsripu. Trīssekciju. Trīsslāņu. Trīsstaru. Trīsvērtņu.

2. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība pastāv vai izpaužas trijos veidos, trijās sastāvdaļās.* Trīsbalsīgs. Trīsdaivains. Trīsdaļīgs. Trīsdimensionāls. Trīsgadīgs. Trīsgalvains. Trīskrāsains. Trīspirkstains. Trīsposmains. Trīsvērtīgs.

trīsarpus, nelok.; daļu skait. **1.** *Skaitlis, ciparu kopa* $3^1/_2$. T. un t. ir septiņi.

2. *Daudzums, skaits* $3^1/_2$. T. kilogrami ābolu. Pārdot t. metrus drēbes. □ Pēc trīsarpus stundu lidojuma no Maskavas esam Milānā. Ves 86, 4, 29. Uz zemeslodes, zem saules, mūs trīsarpus miljardu. Čaklais 8, 64. ..slēpotāja plaušu tilpums sasniedz piecus litrus. Tiem, kas nenodarbojas ar sportu, tas nepārsniedz trīs, trīsarpus litrus. Zin T 64, 12, 44.

trīsas, -u, vsk. trīsa, -as, s. **1.** *Darbība, process* → *trīsēt (1).* Baiļu trīsas. □ Man salst, nāk trīsas, un sanitārs apsedz mani.. Grīns 1, 176. Puiša lūpas sāka raustīties. Lai trīsas savaldītu, viņš tās iekoda zobos. Grants 6, 318. Gunvaldis samanīja sievas auguma trīsas, paņēma viņas roku savējā. Purs 11, 172. Pilni aukstu trīsu koki un krūmi. Pazares miglas piesmirkušas. Bendrupe 4, 85. pārn. Pie straumes noliecies, dzer brīdi īsu, Lai vilnis aiznes tavas dvēsles trīsu. Ķ Skalbe 2, 301.

2. *Darbība, process* → *trīsēt (2).* □ ..Visa dzīve īsā — Tā ir viena zaļa šalka, Tā ir staru trīsa. Auziņš 8, 38. Varbūt izdosies apgūt mūziku dziļāk, līdz gaismas staru trīsām. Mauliņš 5, 161. sal. Kam tik steidzīga un īsa Linu ziedu vasariņa? Pašūpojies zila, zila, Pazūdi kā vēja trīsa. Stērste 1, 215.

trīsbalsīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīsbalsīgi.** **1.** *Tāds, ko vienlaicīgi veido, rada trīs balsis.* T. sauciens. □ Pēteris.., dīvānā atlaidies, cītīgi lasīja. Un tikai tad, kad blakus atskanēja trīsbalsīga smieklu šalts, viņš iztrūcies uzlēca kājās. Ērgle 7, 129. «Rokas kā āmuri!» pēdējos solos kāds švīkst, un trīsbalsīgi smiekli tam atsaucas. Indrāne 3, 11.

2. mūz. *Tāds (skaņdarbs), kas rakstīts trim balsīm, tāds (skaņdarba izpildījums), ko veic trīs izpildītāji.* Trīsbalsīga fūga. Dziedāt trīsbalsīgi. // *Tāds (ansamblis), kas izpilda šādus skaņdarbus.* □ ..[korus] var klasificēt pēc balsu skaita — unisonie kori, divbalsīgie, trīsbalsīgie, četrbalsīgie, sešbalsīgie, astoņbalsīgie kori. Vēriņa 1, 59.

trīsbalsu, ģen., nelok.; mūz. *Trīsbalsīgs (2).*

trīscēlienu, ģen., nelok. *Tāds, kas sastāv no trim cēlieniem (par lugu, izrādi u. tml.).* □ Lai ielūkotos dramaturģijas darba uzbūves īpatnībās, piemēra dēļ analizēsim Gunāra Priedes trīscēlienu drāmas «Jaunākā brāļa vasara» kompozīciju. Valeinis 1, 133. Trīscēlienu komēdijas, pēc paša rakstnieka izteikuma, viņam ir nejaušība. J Kalniņš 6, 227. Divas trīscēlienu lugas.. ietilpst M. Talvestes grāmatā «Divas komēdijas». Kar 59, 3, 153.

trīscīņa, -as, s.; parasti vsk.; fizk. *Sacensības trijās disciplīnās.* Klasiskā trīscīņa — *svarcelšana, kas sastāv no abrocīgas spiešanas, abrocīgas raušanas un abrocīgas grūšanas.* □ Triatlons — tā ir jauna veida trīscīņa, un tajā ir iekļauta peldēšana, riteņbraukšana un skriešana. Sports 83, 25, 3. ..sākumā bija trīscīņa. Komplicēts sacensību veids, kurā triju dienu laikā jāstartē iejādē, lauka jāšanā un šķēršļu pārvarēšanā. Sports 79, 38, 2.

trīscīņnieks, -a, v.; **trīscīņniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Sportists, kas specializējies trīscīņā.* □ Modernās pieccīņas federācija sarīkoja Liepājā pirmās pieccīņnieku rezervistu — jauno trīscīņnieku sacensības. Sports 62, 67, 3.

trīsciparu, ģen., nelok. *Tāds (skaitlis), kas sastāv no trim cipariem.* □ Vislielākais kļūdu skaits [kontroldarbā] ir trīsciparu skaitļa dalīšanā ar vienciparu skaitli.. PL Skola 62, 4, 27.

trīsdaļīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir trīs daļas.* □ Saulainajām, karstajām dienām darināsim [bērniem] trīsdaļīgus sauļošanās tērpus: sauļošanās kostīmu ar virsū uzvelkamiem svārciņiem un jaciņu. PL Siev 58, 5, 19. E. Dārziņa

solo dziesmas visbiežāk caurkomponētas, dažreiz trīsdaļīgas un tikai retumis — strofiskas.. Vītoliņš, Krasinska 1, 355. Vai tas varētu nozīmēt laimes pieskārienu, — starp tūkstošiem trīsdaļīgo āboliņa lapiņu atrast vienu vienīgo četrdaļīgo? Goba 1, 10.

trīsdesmit, nelok.; pamata skait. **1.** *Skaitlis, cipari kopa 30.* T. un t. ir sešdesmit. Pieci simti t.

2. *Daudzums, skaits 30.* □ ..ja rakstnieks grāmatu uzrakstījis trīsdesmit gadu vecumā, tā rakstīta trīsdesmit gadus.. Bērce 5, 27. Pirms daudziem gadiem,.. gulēdams vienatnē kilometrus trīsdesmit no šejienes,.. prātoju par daudz ko. Ezera 11, 67. Bet šai neparastajā rītā visi trīsdesmit acu pāri meklē viņa skatienu, gaida viņa vārdus. Indrāne 3, 44. // lietv. nozīmē: trīsdesmiti, dat., instr. trīsdesmitiem, lok. trīsdesmitos, v.; sar. *Trīsdesmit gadu (cilvēkam).* □ Man jau sen pāri trīsdesmitiem, tāpēc dzīvoju tik rāmi. Bels 1, 78.

trīsdesmitais; s. -ā. *Kārtas skait.* → *trīsdesmit (30.).* T. kilometrs. Trīsdesmitā lappuse. □ J. Jurovskis daudz savās izrādēs nodarbina tos aktierus, kas teātrī iesaistījušies trīsdesmito gadu sākumā.. Dzene 6, 130. ..mašīna.. apstājās pie šī gadsimta trīsdesmitajos gados celtas ēkas.. Ves 83, 10, 5.

trīsdesmitdivdaļnots, -nots, dsk. ģen. -nošu, s.; mūz. *Nots, kuras ilgums atbilst vienai veselas nots trīsdesmit otrajai daļai.* □ Astotdaļnotij ir viens karodziņš, sešpadsmitdaļnotij — divi karodziņi, trīsdesmitdivdaļnotij — trīs karodziņi.. Krasinska, Utkins 1, 58.

trīsdesmitdivdaļpauze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; mūz. *Pauze, kuras ilgums atbilst vienai veselas pauzes trīsdesmit otrajai daļai.*

trīsdesmitgadīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir trīsdesmit gadu.* Trīsdesmitgadīga sieviete.

trīsdiapazonu, ģen., nelok. *Tāds (radiouztvērējs), kam ir trīs frekvenču diapazoni.* T. radioaparāts.

trīsdienu, ģen., nelok. *Tāds, kas ilgst trīs dienas; tāds, kas paredzēts trim dienām.* T. ekskursija.

trīsdimensiju, ģen., nelok. *Tāds, kam ir trīs dimensijas.* T. vilnis. □ No telpisko attēlu pārraides veidiem [televīzijā] pazīstamākais ir stereoskopiskais paņēmiens, kurā trīsdimensiju objektu attēlo divās divdimensiju plaknēs.. Tomariņš 1, 226. Gleznotājs ir spiests trīsdimensiju telpu ievietot plakanā divdimensiju audeklā. Lit M 67, 13, 2.

trīsdimensionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīsdimensionāli.** *Trīsdimensiju.* □ ..ir izveidojusies telpiskās (trīsdimensionālās) trasēšanas teorija, pēc kuras ceļa trasēšanai jānotiek vienlaicīgi kā plānā, tā profilā, ievērojot kustības dinamikas, braucēju psiholoģijas un estētikas viedokļus. Lit M 61, 2, 3. Galīgām trīsdimensionālām figūrām simetrijas operācijas ir refleksija plaknē, rotācija ap simetrijas asi, inversija pret simetrijas centru, spoguļpagrieziens. Zin T 66, 4, 12. Stenfordas universitātes zinātniekiem nesen izdevies ar lāzera palīdzību iegūt smēķējoša cilvēka trīsdimensionālu fotogrāfiju no 13 kilometru attāluma. Zin T 69, 3, 44.

trīsdurvju, ģen., nelok. *Ar trim durvīm.* T. autobuss. □ Dagnija piegāja pie tumša trīsdurvju skapja, no tā izņēma zilu, no mohēras dzijas adītu jaku.. Lukjanskis 4, 217. Liels trīsdurvju skapis, divas paralēli izvietotas gultas, atzveltnes krēsls, kur tēvs lasīja laikrakstus.. Purs 4, 116.

trisekcija, -as, s.; mat. *Uzdevums, kurā dotais leņķis jāsadala trijās vienādās daļās.* □ Perpetuum mobile — mūžīgais dzinējs ir viena no problēmām, kas laiku lokos ir nodarbinājusi zinātnieku prātus, bet diemžēl palikusi neatrisināta. Līdzīgi kā riņķa kvadratūras, leņķa trisekcijas vai filozofijas akmens meklējumi. Pad J 85, 217, 2.

trīsene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Daudzgadīgs graudzāļu dzimtas augs ar apaļīgām, nokarenām vārpiņām; trīsenīte; vizulis.* □ Trīsene ir cerotāja apakšzāle. Jaunie lapu dzinumi tai apaļi sagriezti, lapu augšgali griežas pretēji pulksteņa rādītāja virzienam. Lapas šauras un samērā īsas, arī lapu mēlīte īsa. Tērauds 1, 75.

trīsenīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Daudzgadīgs graudzāļu dzimtas augs ar apaļīgām, nokarenām vārpiņām; trīsene; vizulis.*

trīsēt, trīsu, trīsi, trīs, pag. trīsēju; intrans. **1.** *Atrasties kustībā, kam raksturīgas īsas, biežas, parasti nelielas, svārstības (par cilvēku, tā ķermeni, ķermeņa daļām); arī trīcēt (1).* T. no aukstuma. Pleci trīs. Kājas trīs. □ Visi ceļ dzeramā traukus, tikai skolas tēva kalsnā roka paliek uz baltā galdauta un laikam aiz vecuma mazliet trīs. J Kalniņš 9, 176. Viņas pirksti sīki trīsēja manā saujā.. Ezera 18, 100. ..man atkal lūpa trīs. Kauns runāt. Mauliņš 4, 333. ◇ Trīsēt (arī trīcēt, drebēt) pie visām miesām sar. — a. *Ļoti trīsēt.* b. *Būt ļoti izbiedētam, ļoti baidīties. // Par dzīvniekiem, to ķermeni, ķermeņa daļām.* Kaķēns trīs. □ ..Ūpis visu gaišo pavasara nakti juta trīsam mazo putnu. Kaldupe 5, 86. Trīs nāsis biezoknī zvēriem, kad benzīna dvaku vējš pūš. Auziņš 9, 61. Žurkas purns ar pagarajām ūsām, kas, līdzīgas izplestiem saru kušķīšiem, trīsēja abpus smailā deguna, bija pavērsts pret Oļģertu. Ezera 9, 136. // *Par augiem, to daļām.* Koka lapas trīs. □ Ezera krastu plakstos kā biezas skropstas trīs niedres.. Dinere 13, 20. Līdz zemei koki noliecas un trīs.. Purvs 1, 65. // *Par priekšmetiem.* □ Avīze čaukstinādamās trīsēja rokās. Upīts VII, 346. Motors dūc vienmērīgi, riteņi smalki trīs. Mauliņš 4, 247. pārn. «Man neliekas, ka viņa būtu skaista,» mana māte sacīja, un balsī viņai trīsēja sīki ledus kristāliņi. Zigmonte 17, 193.

2. parasti 3. pers. *Būt, parasti mazliet, nevienmērīgam augstumā, skaļumā (par skaņu); arī trīcēt (2).* □ ..ķauķis tomēr dziedāja — es skaidri saklausīju, kā tas dziedāja un kā skaņas trīsot strāvoja istabas gaisā. Ezera 9, 149. «Savāc savu braucamo! Tūlīt,» sacīja Rasa un juta, ka balss uztraukumā viegli trīs. Lapsa 3, 138. Vēl kaut kur tālu dziesma trīs.. Avotiņa 1, 83. // *Būt nevienmērīgam stiprumā (par gaismu, gaismas avotu).* Trīsoša sveces gaisma.

□ ..lampā laikam bija maz petrolejas, jo uguns kļuva arvien vājāka.. Kakti jau grima pilnīgā tumsā, tikai ap galdu vēl peldēja trīsošs staru loks. Imermanis 2, 84. // *Viegli svārstīties (par gaisu, gaisa strāvu, arī uguni).* □ Kāpj saule,.. gaiss trīs un mirdz, viss pārpilns atmodas sprieguma. Caune 4, 105. pārn. ..uzrauju sērkociņu. Plaukstu velve sargā trīsošo liesmas dzīvībiņu.. Ezera 10, 14. pārn. ..visu acīs trīsēja un šaudījās liesmiņa, kura liecina par slepenu izmisumu. Blaumanis 5, 7. // *Būt tādam, kurā izplatās svārstības (par vietu, vidi).* Telpa trīs skaņās.

trīsfāzu, arī **trīsfāžu,** ģen., nelok. *Ar trim fāzēm; trifāzu.* Trīsfāžu kabelis. Trīsfāžu motors. Trīsfāžu ķēde. □ Saldēšanas mašīnā līdzšinējo vienfāzu elektromotoru aizstās trīsfāzu dzinējs. Rīgas B 68, 12, 2. Fāzē par 120° nobīdītu triju elektrodzinējspēku (triju spriegumu vai strāvu) sistēmu sauc par trīsfāzu maiņstrāvu. Fiz r 273.

trīsgade, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Trīs gadus ilgs laikposms.*

trīsgadējs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ilgst trīs gadus.* T. izmēģinājumu cikls.

trīsgadīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir trīs gadi.* T. zēns. □ Trīsgadīgs cilvēciņš allažiņ smejas, kad negribas raudāt, kad vēders ir pilns, kad visa pasaule liekas tik jauka. Lukss 13, 43. Paulis nez kur bija saklausījis, ka Atis dzīvojot kopā ar precētu sievu, viņiem esot pat trīsgadīga meita.. Skujiņš 14, 200. // *Tāds, kas ilgst trīs gadus; tāds, kas paredzēts trim gadiem.* □ ..kursi bija paredzēti trīsgadīgi.. Pad J 59, 254, 2. Ar nākamo mācību gadu mūsu zemes skolās jau darbosies četrgadīgās un trīsgadīgās pamatskolas pirmās klases. Sk Av 86, 16, 2. // *Tāds, kura veģetācijas cikls ilgst trīs vasaras un divas ziemas (par augiem).* □ Tie [sīpoli] ir divgadīgi svešapputes augi, kam var būt arī trīsgadīgs attīstības cikls. Baumane 1, 5.

trīsgadu, ģen., nelok. *Tāds, kas ilgst trīs gadus; tāds, kas paredzēts trim gadiem.* T. plāns. T. kursi.

trīsgalvains, -ais; s. -a, -ā. *Mitoloģijā, folklorā — tāds, kam ir trīs galvas; trejgalvains.* T. velns. □ Durvis, aiz kurām tup trīsgalvains pūķis.. Indrāne 7, 5. Mazais ļoti labi zina, ka īstenībā nav ne velnu, ne raganu, ne rūķīšu un trīsgalvaino pūķu.. Sk Ģ 80, 8, 16.

○ Trīsgalvainais muskulis anat. — *augšdelma muskulis, kas atliec apakšdelmu elkoņa locītavā.*

trīsiens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība* → *trīsēt (1).* Roku t. Detaļas t.

2. *Vienreizēja paveikta darbība* → *trīsēt (2).* Skaņas t.

trīsināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) trīs (1).* Vējš trīsina koka lapas. □ ..izšāvās circenis, mudīgi ložņādams pa vāku, spārnus trīsinādams.. Sudrabu E 3, 181. Tikko jaušama vēsma trīsināja purva bērziņu smalkās balttāšu bārdiņas. Mauliņš 2, 17.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) trīs (2).* □ Virs galvas krikšķināja dienas gaismas spuldze, viegli trīsinot savu blāvo mirgojumu. Purs 4, 276. Un tūliņ aiz durvīm zeme sāk drebēt, pienākošā vilciena trīsināta. Upīts VIII, 80.

trīsināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** *Trīsēt (1).* T. vējā. T. no aukstuma. □ Pusgraudnieks trīsinādamies smējās mazu iekšēju smieklu. Upīts 4, 161. ..jūnija saulē trīsinās Zilas un brūnas spāres.. Purvs 2, 80. Beidzot uzieta viena pamatskola Bišumuižā, veca koka māja dzeltenbrūnu fasādi, šauriem logiem, kuru tepējumā vaļīgi trīsinās izdēdējuši stikli. Zigmonte 1, 205.

2. parasti 3. pers. *Trīsēt (2).*

trīsis, -ša, v. *Rats ar profilētu rievu lokanas saites (virves, stieples, troses, ķēdes) kustības virziena maiņai.* Kustīgais t. Nekustīgais t. □ Svira, trīsis, ķīlis vai domkrats ir vienkāršie mehānismi. Sk Ģ 76, 11, 18. No trīša nokarājas virves. Pad J 83, 6, 4. Sagatavoto [darvas] spaini gar nama sienu, kurā nebija logu, ar trīsi padeva uz jumta darvotājam. Dorbe 4, 31.

trīsistabu, ģen., nelok. *Tāds, kurā ir trīs istabas.* □ ..sākusies plaša celtniecība, vecās vienstāva koka mājiņas tiek nojauktas, un arī Būvju ģimene saņēmusi skaistu, modernu un plašu trīsistabu dzīvokli.. Lukjanskis 4, 67, Bet es iestājos dzīvokļu celtniecības kooperatīvā, iemaksāju naudu, un tagad uz ziemu sola trīsistabu dzīvokli. Vilks 5, 107. ..Lielvīram bija.. glīti iekārtots trīsistabu dzīvoklis Rīgas centrā.. Lubējs 1, 130.

trīskājains, -ais; s. -a, -ā. *Ar trim kājām (parasti par priekšmetiem); trijkājains.* □ ..Māris ķērās pie pudeļu atkorķēšanas un palīdzēja Intai uzklāt trīskājaino galdiņu. Stankevičs 2, 197.

trīskāju, ģen., nelok. *Trīskājains.* T. taburete.

trīskanšu, ģen., nelok.; savienojumā ar «zāle». *Grīslis; arī sausa, cieta zāle.* □ Protams, no avoksnāja arī šogad nebij ko gaidīt, trīskanšu zāle grabēja ap kājām, pat rasa tai negribēja ķerties klāt. Upīts 4, 82.

trīskapeika, -as, s. **1.** reti. *Triju kapeiku monēta.* □ ..tūrists izņēma no kabatas vara trīskapeiku, ielika to strēlniekam rokā, lai tas nopērk sev sērkociņus.. Kar 59, 8, 19.

2. ģen.: trīskapeiku, adj. nozīmē. *Tāds, kura vērtība ir trīs kapeikas (par monētu).* □ Valgas autobusi izvadā pasažierus arī pa Valkas ielām. Iesēdies tādā autobusā un ar trīskapeiku talonu vari izbraukāt uzreiz divu republiku rajonu centrus. Zv 84, 24, 5.

trīskāršojums, -a, v. *Rezultāts* → *trīskāršot.* Aizdevumu t. Summas t.

trīskāršot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Palielināt trīs reizes.* T. darba ražīgumu. □ ..viss režisora teiktais tika līdz pēdējai zilbei pierakstīts vai atmiņā paturēts un katru dienu klāt piejauktais sava vērojuma un pa nakti izlasītā raugs bija jau iepriekšējās dienas pamatu trīskāršojis. Dzene 1, 28.

trīskāršoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās. *Refl.* → *trīskāršot; tikt trīskāršotam.* □ Kas jūrā iemests, tas trīskāršojas! Viena grauda vietā tev jūra izskalos trīs vēl skaistākus. Indrāne 9, 67. ..Viktora Klētnieka orķestrantu skaits esot trīskāršojies. Kaldupe 13, 294. Pēdē-

jos desmit gados trīskāršojies to valdību skaits, kas uzsākušas cīņu ar smēķēšanu likumdošanas ceļā. Zin M 90, 12, 12.

trīskāršs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīskārši.** **1.** *Trīs reizes lielāks; trīskārtīgs (1).* T. lēciens. Palielināt ātrumu trīskārši. □ ..pēc dramatisko kursu beigšanas bija pagājuši tikai divdesmit gadi. Strādāts bija ar divkāršu, trīskāršu slodzi. Akurātere 1, 145. «Dziesma patiešām ir tautas māksla,» atbild Edita Pjeha un turpina: «Tā sevī apvieno gan dzejas vārsmu poēziju, gan mūzikas pievilcību. Un, ja dziesmu izpilda interesants cilvēks, tas rada trīskāršu interesi.» Zv 75, 6, 17. Ja drūzmā parādījās jauns vīrietis ar meiču, kas, zaudējusi izredzes noskatīties filmu, rauca deguntiņu, droši varēja prasīt pat trīskāršu cenu. Dripe 3, 84.

2. *Tāds, kas sastāv no trim kārtām; trīskārtīgs (2).* Salocīt segu trīskārši. □ ..karavāna nonāca pie virsaiša Čitapangvas ciemata. To ietvēra trīskāršs mietu žogs, turklāt iekšējo vēl aizsargāja plats, dziļš grāvis ar ūdeni.. Lielais 7, 111. ..no ārpuses [ēkas] apšūtas ar trīs kārtām paneļu,.. logiem un balkonu durvīm trīskārši stikli. Hor 79, 13, 29. Tas ir guļbūves namiņš ar dubultdurvīm, trīskāršiem logiem, dubultgriestiem un grīdu, kā arī ar tradicionālo lielo krāsni. Zv 85, 5, 14.

○ Trīskāršas atskaņas literat. — *atskaņas, ar kurām atskaņotas trīs rindas.* Trīskāršais punkts fiz. — *punkts (vielas stāvokļa diagrammā), kas raksturo vielas trīs fāžu (piemēram, cietās, šķidrās un gāzveida fāzes) līdzsvaru.*

trīskārt, apst. **1.** *Trīsreiz.* T. lielāka peļņa. □ Tātad siltumnīca var iztikt ar trīskārt mazāku gaismas avotu skaitu. Lauku Dzīve 68, 2, 19. Es savu pēdējo [grasi] Palaidu lēnīgi: Pārmetu krustu, Nospļāvos trīskārt. Rainis Ib, 284. Darba laika normu brigāde pārsniegusi gandrīz trīskārt. Hānbergs 1, 40. // *Daudz vairāk, spēcīgāk.* □ Nav debesgaisma vairs, nav spēks vairs radīt, Bet trīskārt lielāks spēks ir — izpostīt. Aspazija 3, 393. Kopš jaunie bija atbraukuši ziemas brīvlaikā.., kaimiņiem bija trīskārt jāuzmanās. Abi jaunie nedrīkstēja nedz zināt, nedz just, ko tēvi dara. Kalndruva 5, 214.

2. *Trim kārtām, trīskārtīgi.* T. salikt drēbi. □ Lapas [ķimenei] zāles zaļas, divkārt vai trīskārt plūksnainas, līdz 15 cm garas un 8 cm platas. Baumane 1, 76.

trīskārtains, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīskārtaini** (reti). *Tāds, kas sastāv no trim kārtām.* Trīskārtaina torte. T. stikls.

trīskārtējs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas atkārtojas vai ko atkārto trīs reizes; trīsreizējs.* □ Porcelāna rūpniecībā, protams, ir stingra un zinātniska tehnoloģija, trīskārtējā apdedzināšana notiek zināmā temperatūrā — vispirms 1000 grādu, tad 1400 un beidzot 700 grādu karstumā.. Zv 74, 12, 2. // *Tāds, kas veicis ko trīs reizes; tāds, kas ieguvis kādu nosaukumu trīs reizes.* □ Institūtā Mārtiņš kļuva par trīskārtēju.. čempionu boksā.. Zv 84, 18, 10. Ar zelta burtiem Eiropas basketbola vēsturē ieies TTT sieviešu un ASK vīriešu komandas — trīskārtējie Eiropas kausa ieguvēji. Pad J 62, 125, 4.

trīskārtīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīskārtīgi.** **1.** *Trīs reizes lielāks.* □ ..iedzīvotāju skaits Tallinā pavairojies gandrīz trīskārtīgi. Zv 72, 22, 18. «Skolotāji man bieži izsaka uzslavas. Es izliekos, ka man tās nepatīk, bet patiesībā man ļoti, ļoti patīk, un tad es cenšos trīskārtīgi.» Jansons 4, 306. Sevišķā cieņā ir dzintars, kurā redzams kāds «pārakmeņojies» ods vai muša. Tam ir trīskārtīga vērtība. Rīgas B 81, 225, 3.

2. *Tāds, ko veido trīs kārtas.* Trīskārtīga dzija. □ Blakus ceļam stāv papuasu zēns ar trīskārtīgām dzīvnieku zobu krellēm.. Ērgle 5, 37. Krists ielīda komandpunktā. Tas bija ierakuma atzars, pārklāts ar trīskārtīgu baļķu segumu. A Grigulis 9, 115.

trīsklāju, ģen., nelok. *Ar trim klājiem (par kuģi).* □ Siltā novakarē trīsklāju motorkuģis smagi pieglaudās pie vecas, sagrabējušas piestātnītes. Liesma 70, 2, 11. ..Jeņisejas viļņos sāk peldējumu mūsu baltais trīsklāju pasažieru kuģis, kas uzsācis kursu uz ziemeļiem. Pad J 68, 237, 2.

trīsklasīgs, -ais; s. -a, -ā. *Ar trim klasēm (par skolām).* Trīsklasīga pamatskola. // *Tāda (izglītība), ko iegūst, beidzot pamatskolas pirmās trīs klases.* Trīsklasīga izglītība.

trīsklašu, ģen., nelok. *Tāds, kam pamatā ir triju klašu kurss, programma.*

trīskrāsains, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīskrāsaini.** *Trijās krāsās.* □ ..muguras mati [garausainajam sikspārnim] ir trīskrāsaini: pamatdaļa tumši brūna vai melna, vidusdaļa — pelēcīgi salmu dzeltena, bet galotnes daļa tumšāka, brūnganā krāsā.. Tauriņš 1, 51. Dies saulīte atkal trīskrāsaina: Drīz zila, drīz zaļa, drīz sarkana. Rainis Ib, 51. Augstu gaisā ozolos plivinājās trīskrāsaini karogi. Rihters 1, 22.

trīskrāsu, ģen., nelok. **1.** poligr. *Tāds, kurā izmantotas trīs krāsas, lai iegūtu daudzus krāsu toņus.* T. ilustrācija. T. reprodukcija.

2. *Trīskrāsains.* T. audums. T. karogs.

trīslampu, ģen., nelok. *Ar trim lampām (piemēram, par radiouztvērēju).*

trīslapu, ģen., nelok. *Trejlapu.* □ Trīslapu mežvīns nosedz koncertlaukuma atbalsta mūri. Rīgas B 82, 221, 4.

trīslauku, ģen., nelok.; lauks. *Tāds, kur (augu sekā) ir trīs lauki.* □ Padomju saimniecībā ieviestas divējādas rīsa augu sekas: trīslauku ar diviem rīsa laukiem un septiņlauku ar četriem rīsa laukiem. Speciālisti dod priekšroku trīslauku augu sekai, jo tā ļauj intensīvāk audzēt pamatkultūru. Cīņa 63, 229, 1.

trīslemešu, ģen., nelok.; lauks. *Ar trim lemešiem.* □ Latvijā mēs nearām ar deviņiem un vairāk lemešiem — ar trīslemešu arklu jau grūti apgriezties. Kroma 3, 20. Traktors pukšķinādams vilka trīslemešu arklu. Birze 4, 180.

trīsmastnieks, -a, v. *Trīsmastu buru kuģis.* □ ..viņš uzbūvēja kuģi. Trīsmastniekam bija pircēji. Bels 7, 56. Pie sienas stikla pudelē iesprostots trīsmastnieks un kaltētas jūras zvaigznes, uz galda mūžīgi dziedoši červeļaini gliemežvāki un kā pretstats tam visam kaudze

žurnālu ar nākotnes kuģu attēliem uz vākiem. Krūmiņš 1, 52.

trīsmastu, ģen., nelok. *Ar trim mastiem.* □ Uz štāpeļiem [stāpeļiem] jaušams trīsmastu burinieka korpuss. «Apūle» — tā sauks jauno kuģi.. Bels 7, 26. Dzestri spirgtā augusta rītā, svīstot gaismai, pa Daugavas grīvu jūrā izgāja Rīgas jūrskolas trīsmastu burinieks «Delfīns». Skujiņš 5, 45. Nākamajā pavasarī ap to laiku, kad līcis atbrīvojās no ledus, trīsmastu barka bija gatava. Skujiņš 14, 13.

trīsmēnešu, ģen., nelok. *Tāds, kas ilgst trīs mēnešus; tāds, kas paredzēts trim mēnešiem.* T. prakse. □ ..paši noorganizēja trīsmēnešu traktoristu kursus. Cīņa 63, 32, 1.

trīsmotorīgs, -ais; s. -a, -ā. *Trīsmotoru.* Trīsmotorīga lidmašīna.

trīsmotoru, ģen., nelok. *Ar trim motoriem.* T. lidmašīna.

trīsnedēļu, ģen., nelok. *Tāds, kas ilgst trīs nedēļas; tāds, kas paredzēts trim nedēļām.* T. atvaļinājums. T. prakse.

trīsnīšu, ģen., nelok. *Ar trim nītīm; tāds, kura raksts veidots ar trim nītīm.*

trīsot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; pareti. **1.** *Trīsēt (1).* □ ..lapas sastinguma priekšnojausmā trīso tikko dzirdami.. Brīdaka 9, 123. ..Es klausos un jūtos kā lapa, Kā dreboša apses lapa, Kas trīso vissīkākā vējā. Kaldupe 2, 73.

2. parasti 3. pers. *Trīsēt (2).* Sveces liesma trīso.

trīspadsmit, nelok.; pamata skait. **1.** *Skaitlis, ciparu kopa 13.* Trīs un desmit ir t. □ «Trīspadsmit ir nelaimes skaitlis.» Pion 54, 21, 4.

2. *Daudzums, skaits 13.* □ Rūdolfs Heimrāts laikam arī paliktu uzticīgs keramikai, ja nebūtu bijis jāstrādā Lietišķās mākslas vidusskolā, mācot jaunos tekstilniekus. Veselus trīspadsmit gadus. Nodieva 1, 93.

3. arī locījumu formas: dat., instr. **trīspadsmitiem,** lok. **trīspadsmitos.** *Pulksteņa laika moments: viena stunda pēc divpadsmitiem.* Strādāt līdz pulksten trīspadsmitiem. Ierasties trīspadsmitos.

trīspadsmitais; s. -ā. *Kārtas skait.* →*trīspadsmit (13.).* □ Darbs bez atpalicējiem dod iespējas ik gadus izmaksāt tā saukto trīspadsmito algu.. Zv 79, 10, 7. Trīspadsmitā gadsimta lādīte — Mazs brīnums ziloņkaulā un sudrabā, Mazs brīnums, kuram pieskarties Pirksti baidās. Losberga 1, 106. Savu trīspadsmito dzimšanas dienu Maruta bija atzīmējusi tik slepeni, ka par to zināja vienīgi Ligita un Mārtiņš. Vāczemnieks 4, 125.

trīspadsmitgadīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir trīspadsmit gadu.* T. zēns.

trīspakāpju, ģen., nelok. *Ar trim pakāpēm, ar trim posmiem.* T. raķete. T. pastiprinātājs. □ Zem stūres riteņa.. ir trīspakāpju slēdzis gaismas ķermeņu, priekšējā loga mazgātāja un arī tīrītāja darbināšanai. Zv 81, 11, 25. Klāt Gatuna trīspakāpju slūžas, kas paceļ kuģi 26 metru augstumā un ievada.. ezerā.. Lapsa 5, 81. PSRS čempionāti simtlauciņu dambretē tagad notiek pēc trīspakāpju sistēmas — atlases turnīrs, pirmā līga, augstākā līga. Sports 81, 29, 3.

trīspēdu, ģen., nelok.; literat. *Tāds, kam ir trīs pēdas (parasti par dzejas rindu).* T. vārsmas. T. jambs.

trīspirkstu, ģen., nelok. *Tāds, kura kājām ir trīs pirksti (par dzīvniekiem, parasti putniem).* □ ..[putna] spalvainais bezspārnu ķermenis balstījās uz divām spēcīgām kā zirgam trīspirkstu kājām. Ergle 5, 91. Īpaši aizsargājamo putnu sarakstā ieskaitīts arī trīspirkstu dzenis.. — rets perētājs, kurš sastopams galvenokārt republikas ziemeļu daļā. Saudz dabu 123. Retāk [Latvijā] sastopams mazais dzenis.., vēl retāk.. trīspirkstu dzenis.. Latv dzīvn 51.

trīsplakņu, ģen., nelok. *Ar trim plaknēm.* Trīsplakņu kakts mat. — *daudzplakņu kakts ar trim skaldnēm.*

trīsplāksnis, -šņa, v. *Lidaparāts, kuram ir trīs spārnu pāri; triplāns.* □ Pēc sekmīgiem lidojumiem ar planieriem viņš uzbūvēja primitīvu trīsplāksni.. Pad J 84, 44, 4.

trīsprocentīgs, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kas veido trīs procentus (no kā).* T. pieskaitījums. // *Tāds, kas dod trīs procentus ienākuma.* T. aizņēmums. Trīsprocentīga obligācija. T. noguldījums.

2. *Tāds, kas satur trīs procentus (kādas vielas).* T. sāls šķīdums.

trīspusējs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīspusēji.** **1.** *Tāds, ko veido trīs (lietojamas, izmantojamas) daļas, elementi u. tml.* □ ..ražos autovilcienus ar trīspusēji iztukšojamu kravas kasti lauksaimniecībai. Cīņa 81, 224, 2.

2. *Tāds, kas attiecas uz trim dalībniekiem; tāds, kurā piedalās, kurā iesaistīti trīs dalībnieki.* Valstu vadītāju trīspusējas sarunas. □ Galu galā tika noslēgta trīspusēja vienošanās. Cīņa 66, 147, 3.

trīsreiz, apst. *Trīs reizes.* T. vairāk. T. garāks. T. samazināt izdevumus. □ Trīsreiz pēc kārtas jau Helmuts bija zaudējis.. Ādamsons 2, 231. Uz Rīgu viņa brauca trīsreiz nedēļā, uz nodarbībām mākslas studijā. Ezera 9, 92. «Cik ir trīsreiz trīs?» — «Deviņi!» Kas nu tādu nieku nezināja! J Kalniņš 10, 209.

trīsreizējs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas atkārtojas vai ko atkārto trīs reizes; trīskārtējs.* T. aizrādījums. □ Nepieciešama vismaz trīsreizēja kultivēšana 4—5 cm dziļumā. Cīņa 81, 71, 2. Par vislabāko mācību režīmu [bērniem] tika atzīta pagarinātā darbdiena ar trīsreizēju ēdināšanu un diendusu. Zv 84, 8, 6. Tā ir jambiska.. franču oktāva, kas balstās uz trīsreizēju rindu un atskaņu atkārtojumu. Valeinis 1, 287.

trīsrinda, -as, s. *Trīsrinde.* □ Ritornele ir tāda trīsrinda, kurā atskaņota tikai pirmā un trešā rinda.. Valeinis 1, 275.

trīsrinde, -es, dsk. ģen. -žu, s.; literat. *Pants, dzejolis, kam ir trīs rindas.* □ Kaut gan grāmatiņā pārsvarā joprojām paliek četrrindes, dzejnieks jūtami centies dažādot pantu formas. Radušās pāris rainisku sonetu, tankas, divrindes, trīsrindes un piecrindes, vairāki dzejoļi uzrakstīti brīvajā pantā. Lit M 68, 3, 2.

trīsrindenis, -ņa, v.; literat. *Pants, dzejolis, kam ir trīs rindas; trīsrinde.*

trīsrindu, ģen., nelok. **1.** *Ar trim rindām; tāds, kas veido trīs rindas.* □ Dzimtas [grīšļu dzimtas] augi atgādina zāles, bet atšķiras no tām ar trīssķautņu stumbru, kam vidū nav dobuma, trīsrindu lapu sakārtojumu un gandrīz arvien slēgtām lapu makstīm. Galenieks 2, 399. Mans priekšlikums: trīsrindu stādījumu vietā audzēt plašākas birzītes vai joslas.. Lauku Avīze 90, 24, 11.

2. literat. *Tāds (pants, dzejolis), kam ir trīs rindas.* □ Tā.. veidots F. Bārdas dzejolis «Bērnība», kur visiem pieciem trīsrindu pantiem vijas cauri viens motīvs.. Valeinis 1, 145.

trīsritenis, -ņa, v. *Velosipēds ar trim riteņiem.* □ Pa betona plākšņu laukumiņu var braukāt ar trīsriteni.. Lauku Dzīve 80, 9, 15. Vasarā [bērniem] ieteicamas spēles ar dažāda lieluma bumbām un lecamauklu, noderīgi ripināt apļus, lēkt klases, braukt ar trīsriteni.. PL Siev 85, 2, 20.

trīsrubļu, ģen., nelok. *Tāds, kura vērtība ir trīs rubļi (par naudas zīmi).* □ Rēgs [jaunietis] piecēlās sēdus, izvilka no bikšu kabatas trīsrubļu gabalu. Kļava 2, 123. Vilhelms (nekavējoties ar manīgu kustību izņem no Harija rokām zaļgano trīsrubļu naudas zīmi): Paldies, draugs! Putniņš 2, 181. Trīsrubļu zīmes zaļā papīra svītriņa rēgojās no mēteļa kabatas. Bels 1, 48.

trīsrūšu, ģen., nelok. *Ar trim rūtīm (par logu).* □ Divstāvīgu savrupmājiņu rajona nomalē slejas vairākas piecstāvu ēkas ar platiem trīsrūšu logiem un silikāta ķieģeļu sienām. Mauliņš 3, 3.

trīssējumu, ģen., nelok. *Tāds, kas sastāv no trim sējumiem.* T. vārdnīca.

trīssimt, nelok.; pamata skait. **1.** *Skaitlis, ciparu kopa 300; trīs simti.* T. un t. ir sešsimt. T. reiz viens ir t.

2. *Daudzums, skaits 300.* Samaksāt t. rubļu. □ Viņš palūdz trīssimt grāmu ledeņu. Ezera 13, 72. Tie ir Dzenīši, viņa mājiņa mežmalā, soļu trīssimt no divu lielceļu krustojuma un tilta pār upi. Lācis 15, 327.

trīssimtais; s. -ā. *Kārtas skait.* → *trīssimt (300.).* T. numurs. Atšķirt grāmatu trīssimtajā lappusē.

trīsskanis, -ņa, v. *Trijskanis (1).*

trīssoļlēcējs, -a, v.; **trīssoļlēcēja,** -as, s. *Sportists, kas specializējies trīssoļlēkšanā.* □ Musijenko ir dabas radīts trīssoļlēcējs — ar ideāliem auguma.. un svara.. parametriem. Sports 83, 48, 3. Pašlaik viens no maniem audzēkņiem augstlēcējiem jau sasniedzis rezultātu 2,12 m, audzēknis trīssoļlēcējs — 15,53 m.. Ves 80, 9, vāku 2. lpp.

trīssoļlēkšana, -as, s.; parasti vsk. *Tāllēkšanā — triju citu citam sekojošu lēcienu veikšana pēc viena ieskrējiena.* □ Šogad viņš izcīnīja republikas čempionāta bronzas medaļu trīssoļlēkšanā. Liesma 76, 12, 22.

trīsstarains, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīsstaraini.** *Tāds, ko veido trīs stari (4).* □ ..dārzos audzē Ziemeļamerikas krūmu.. ar tumšzaļām trīsstarainām lapām. Galenieks 2, 253. Parastā bārbele ir 2—3 m augsts krūms ar trīsstarainiem ērkšķiem. Ves 77, 1, 28. Lapas [zemenēm] trīsstaraini saliktas. Sudrabs 1, 124.

trīsstāvu, ģen., nelok. *Ar trim stāviem.* □ Aleju stūrī aiz kļavu rindas cēla trīsstāvu namu stacijas darbiniekiem. Birze 5, 21. Sietiņi dzīvoja miestiņa vienīgās trīsstāvu mājas otrā stāvā.. Zālīte 5, 15. Dzīvojām barakās, gulēšana bija trīsstāvu nārās. Lauku Avīze 90, 16, 11. Piedāvāsim arī jauku trīsstāvu augļu vāzi... Rīgas B 85, 1, 4.

trīsstīgu, ģen., nelok. *Ar trim stīgām (par mūzikas instrumentu).*

trīsstobrene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Trīsstobru bise.*

trīsstobru, ģen., nelok. *Ar trim stobriem.* T. bise.

trīsstūrains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir trijstūra veids; trijstūrains.* T. nazis. Trīsstūraina bura. □ Pirkstos viņš grozīja trīsstūrainu papīra zīmīti. Zv 75, 13, 25. Viņai pretim iznira pelēka trīsstūraina seja ar lielām, krēslā šķietami melnām acīm. Ezera 8, 123. Nieres iekšējā daļa ir nieres serde. Tās pamatā ir trīsstūraini veidojumi, ko sauc par nieres piramīdām. Biol r 278.

trīsstūris, -ra, v. **1.** *Daudzstūris ar trim virsotnēm; trijstūris (1).* □ Trīsstūris, jūs jau zināt, ir figūra, ko veido starp trim punktiem novilktas taisnes. Ziedonis 11, 194. Trīsstūri mēdz būt dažādi: taisnleņķa, platleņķa, vienādmalu (regulārs) un vienādsānu trīsstūri.. Freimanis 1, 194. Risinot.. uzdevumus, skolēniem nācās pēc rasējuma noteikt to taisnleņķa trīsstūra katetes, kuru hipotenūza ir konusa veidotāja līnija. PL Skola 62, 4, 19.

2. *Tas, kam ir šāda daudzstūra forma; trijstūris (2).* □ Apļa dalīšanu vienādās daļās var izdarīt ar transportiera un rasēšanas trīsstūru palīdzību.. Freimanis 1, 196. Es vēl ilgi gulēdams skatījos caur būdas čukura trīsstūri pāri ošu tumšajām galotnēm mirdzošajās zvaigznēs.. Birznieks-Upītis 6, 346. Špikošana, priekšā teikšana, sarakstīšanās ar trīsstūrī salocītām zīmītēm.. Mazirbē sveši. Kar 59, 10, 83. // pārn. *Triju cilvēku kopa, starp kuriem ir kādas īpašas attiecības.* □ Stāstā galvenās personas ir Jānis Grieze — pasniedzējs augstskolā, topošs zinātnieks; Nellija Liepa — jauna inženiere, Griezes studiju biedre, un Velta Priede — pirmā kursa studente.. Kā jau lasītājs laikam būs ievērojis, te izveidojas nemirstīgais trīsstūris — viņas divas, viņš — viens. Lit M 56, 32, 2. Viņš pavadīja vairākas naktis, šļūcot rīta kurpēs no viena istabas kakta otrā, līdz tā apziņā pilnīgi noskaidrojās trīsstūris — Toms — Ieva — Duburs. A Grigulis 10, 97. ..grupas trīsstūris kopā ar kuratoru sniedz arī katra studenta sabiedriskā darba raksturojumu. Rīgas B 75, 83, 4.

trīsstūrveida, ģen., nelok. *Trīsstūrains; trijstūrains.* □ Viņi nonāca pie pavecas dēļu sētas. Pauls atvēra vārtiņus un ievadīja Ventnieku šaurā, trīsstūrveida pagalmiņā.. Kalndruva 5, 264. Zāģi ar.. trīsstūrveida zobiem smailo zobu galu dēļ labi iegriežas.. koksnē.. Indāns 1, 20. Galvą [odzei] saplacināta, trīsstūr-

veida un ar kakla iežmaugu labi norobežota no vidukļa. Saudz dabu 142.

trīsstūrveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīsstūrveidīgi.** *Trīsstūrveida; trijstūrveida.* □ Viņa izskatās jauna un glīta — ar sīksprogainiem matiem, mazu, trīsstūrveidīgu sejiņu .. Kalndruva 5, 178. No trīsstūrveidīgās pamatnes gandrīz 80 metru augstumā debesīs ietieksies Sāremā baltajās dolomīta plāksnēs iešūtais obelisks .. Draugs 84, 10, 31. Galva [odzei] plakana, trīsstūrveidīga .. Kļava 3, 22.

trīsstūrzobu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir trīsstūrveida zobi (parasti par zāģi).* □ .. trīsstūrzobu zāģi griež koksni galvenokārt tikai vienā virzienā .. Indāns 1, 24.

trīsšķautņains, -ais; s. -a, -ā. *Trīsšķautņu.* □ Zīmuļi ir ne tikai apaļi vai seššķautņaini, ir arī ovāli, trīsšķautņaini, reizēm zīmulis iegūst pīpes vai dendija spieķa formu ... Rīgas B 85, 263, 4. Sēklas [puraviem] melnas, trīsšķautņainas .. Baumane 1, 47. Viršu lapiņas ir ļoti sīkas, šauras, ar ieritinātām malām, tāpēc izskatās gandrīz trīsšķautņainas. D kal 80, 88.

trīsšķautņu, ģen., nelok. *Ar trim šķautnēm.* □ Mūžam zaļais, plaši sazarojies [viršu] krūmājs ar trīsšķautņu lapām zied tik bagātīgi, ka liekas, visa zeme noklāta ar mēļu segu .. Lauku Dzīve 77, 10, 31. Dzimtas [grīšļu dzimtas] augi atgādina zāles, bet atšķiras no tām ar trīsšķautņu stumbru, kam vidū nav dobuma .. Galenieks 2, 399.

trīstik, apst.; sar. *Trīsreiz tikpat (daudz, liels u. tml.).* T. liels. T. smags.

trīstonnīgs, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kura celtspēja ir trīs tonnas.* □ Kopīgiem spēkiem, skaļi saukdami un urravodami, jaunieši gandrīz nešus uznesa trīstonnīgās mašīnas augšā pa stāvo gravas nogāzi. Talcis 4, 49. 45—50 sekundēs ekskavators paspēja piepildīt ar grunti milzu kausu, kurā var ievietoties trīstonnīgā kravas mašīna .. Kar 59, 3, 102.

2. *Tāds, kurā var iepildīt trīs tonnas.* Trīstonnīga tvertne.

trīsulīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīsulīgi.** **1.** *Tāds, kas trīsuļo (1), trīs (1); tāds, kas mēdz trīsuļot, trīsēt; trīsuļains (1).* Trīsulīgi pirksti. Trīsulīgas lapas.

2. *Tāds, kas trīsuļo (2), trīs (2); trīsuļains (2).* □ Nese paklausīgi skatās uz Hildas muti, tver katru [dziesmas] vārdu, vārgā, trīsulīgā balstiņā seko Hildai. Spāre 5, 192. Trīsulīga liesmiņa gar pagales galu bikli rāpjas uz augšu ... Lubējs 3, 319. pārn. Drīz ar trīsulīgu smieklu, Svelošs, svilpojošs un spējš, Balto bērzu birzīs ieklups Rudā rudens rūgtais vējš. Sirmbārdis 4, 88.

trīsuļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **trīsuļaini.** **1.** *Tāds, kas trīsuļo (1), trīs (1); tāds, kas mēdz trīsuļot, trīsēt; trīsulīgs (1).* Trīsuļainas rokas.

2. *Tāds, kas trīsuļo (2), trīs (2); trīsulīgs (2).* □ Un ausīs ieskan Čuksti trīsuļaini No tālām pasaulēm .. Sirmbārdis 4, 14. .. kamene sataukta šaujas prom, bet netrāpa vēdlodziņā — atsitas pret augšējo rūti un, pa gludo stiklu neveikli ķepurodamās, žēli, trīsuļaini dūc. Caune 1, 25. Viņi stāvēja un lūkojās ezera sīko vilnīšu trīsuļainajā vizmošanā. Kar 59, 7, 74.

trīsuļods, -a, v. *Neliels bāli zaļš divspārņu kārtas kukainis, kura kāpuri dzīvo ūdenī.* □ Dažu trīsuļodu sugu kāpuri ir sarkani, līdz 25 mm gari. Spuris 1, 50. .. pavērojis, kādu ēsmu lieku uz .. āķa, uzrunāja mani, lūgdams aizdot dažus trīsuļodu kāpurus .. Ezera 8, 63. Maksteņi, tāpat kā trīsuļodu kāpuri .., ir zivju delikatese, turklāt no tāda jauka kumosiņa neatsakās ne asaris un rauda, ne rudulis un plaudis .. Zv 79, 14, 15.

trīsuļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Trīsēt (1).* □ Piemirkušās priedes vēl iešalcas tīri grūtsirdīgi, taču viss cits sāk līksmi rosīties — apse noskandina zvārguļus, aizlec vāvere, trīsuļo taurenis. Ezera 12, 53. Vēstule vecāsmātes rokās trīsuļo. Mauliņš 4, 379.

2. parasti 3. pers. *Trīsēt (2).* □ .. dzirdi atkal glāstīja liegās kokles trīsuļojošās skaņas .. Purs 9, 266. «Ir pienācis laiks, kad mēs jauno sievu un jauno vīru glīti apdziedam.» Un Jūļa, pret jauno sievu pagriezusies, sāka, balsij patīkami trīsuļojot .. J Kalniņš 8, 273. .. pagalmā trīsuļoja blāva rīta gaisma. Ezera 11, 28. Iela pielīst ar trīsuļojošu, pelēcīgu gaismu. Ezera 2, 124. Salta dvesma dzēš trīsuļojošu liesmiņu .. Spāre 5, 329.

trīsvalodība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Stāvoklis, kad cilvēks prot trīs valodas.*

2. *Stāvoklis, kad (valstī) ar vienlīdzīgām tiesībām tiek lietotas trīs valodas.*

trīsvalodu, ģen., nelok. *Tāds, kas sastādīts, veidots trijās valodās.* T. vārdnīcas.

trīsvērtīgs, -ais; s. -a, -ā; ķīm. *Tāds (ķīmiskais elements), kura oksidēšanas pakāpe ir trīs.*

trīsvienība, -as, s. **1.** parasti vsk.; rel. *Parasti savienojumā «Svētā Trīsvienība»: kristietībā — Dieva atklātā būtība Dieva Tēva, Dieva Dēla, Dieva Svētā Gara veidolos.* □ Piedzīvot Dieva atklāsmi Trīsvienībā nozīmē atzīt, ka Viņš ir mana pagātne, tagadne un nākotne. Rubenis 1, 34. Spogulī Arts redzēja abus Trīsvienības baznīcas kupolus .. Lit M 81, 49, 10.

2. *Triju (piemēram, cilvēku, parādību, jēdzienu) vienotība.* □ Kad dzirdēju Žermēnas Heines-Vāgneres izpildījumā [Jāņa] Ķepīša «Skaistākais ceļš» ar Ārijas Elksnes vārdiem, biju pārliecināta, ka te ir laimīgs paraugs «radošai trīsvienībai». Klints 1, 246. .. muskuļos ieplūst Saules, Zemes un Ūdens, šīs patiesi svētās trīsvienības, vienotais spēks. Zv 74, 21, 2. .. Laimīgs un bagāts bijis mans mūžs Svētā trīsvienībā — Darbā, bērnos un mīlestībā. Elksne, Grots 1, 51.

trīsvienīgs, -ais; s. -a, -ā; rel. *Saistīts ar Trīsvienību (1), tai raksturīgs.* Trīsvienīgais Dievs.

trīsvietīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kurā ir trīs vietas.* Trīsvietīga laiva. □ .. grīdā iestiprināti trīsvietīgi vienlaidu ozola sēdekļi to [zāli] sadalīja vairākās nišās. Birze 7, 19. .. projektā vajadzēja paredzēt ne tikai divvietīgus, bet arī trīsvietīgus .. un dažus četrvietīgus [viesnīcas] numurus .. Lit M 62, 6, 4.

trīsvilcis, -ča, v. *Šaha uzdevums, kas jāatrisina trijos gājienos.* □ .. šaha uzdevumi ieda-

lās šādās pamatgrupās: divvilčos, trīsvilčos, četrvilčos un daudzvilčos, kā arī galotnēs. Izņemot galotnes, pārējos uzdevumu veidos melno karalim jāpiesaka mats norādītajā gājienu skaitā: divvilcī — divos gājienos, trīsvilcī — trijos gājienos utt. Bērn 54, 7, 37.

trīsviru, ģen., nelok. *Tāds, kas sastāv no trim veramām daļām (par logu, durvīm).* □ Plašos trīsviru logus.. ierāmēja dažādi austi aizkari. Birze 5, 252.

trīszarains, -ais; s. -a, -ā. *Trīszaru.*

trīszaru, ģen., nelok. *Ar trim zariem.* □ ..šķūnī no.. tēva ar trīszaru dakšām ņēmis pretī rudzu kūļus un krāvis tos pantā. Sk Ģ 90, 6, 21. Konstrukciju nostiprina ar trīszaru plakandzelzs uzliktni un bultām no abām pusēm. Sterns 2, 229.

trīszilbīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir trīs zilbes.* Trīszilbīga pēda vārsmā. □ Trīszilbīga vārda pēdējo zilbi.. var saskaņot arī ar vienzilbīgu vārdu.. (pavasar — skar, nesaskan — tvan). Valeinis 1, 260.

trīszilbju, ģen., nelok. *Trīszilbīgs.* □ Nebalsīgi troksnēņi starp īsu uzsvērtu un īsu neuzsvērtu patskani trīszilbju un četrzilbju vārdos parasti ir pusgari.. Laua 2, 68.

trīszīmju, ģen., nelok.; mat. *Tāds (skaitlis), kas rakstāms ar trim ticamiem cipariem.* T. skaitlis.

trīšžuburains, -ais; s. -a, -ā. *Trīšžuburu.* □ Tur bija.. trīšžuburaina metāla lustra.. Birze 3, 85. Pie sienas uz vareniem trīšžuburainiem buka ragiem karājās bise. Birze 4, 86. Trīšžuburaina kļavas lapa. Čaks IVa, 263.

trīšžuburis, -ra, v. *Priekšmets, veidojums, kam ir trīs žuburi.* □ Siena vezumi, vienmēr es Esmu sveicis jūs ar prieku; Nācīet man kā govis rindā, Lai uz kūtsaugšas jūs lieku. Trīšžuburis manās rokās Skan pret mūri tīrs kā kristāls. Čaks 1, 95.

trīšžuburu, ģen., nelok. *Ar trim žuburiem.* □ ..trīšžuburu āķis.. sastāv no trijiem vienžubura āķiem, kuri pielodēti pie kopēja riņķīša, un āķa kātiņi savā starpā salodēti.. Priedītis 1, 13. Ansis.. pats ķērās pie Breinkopa trīšžuburu koka dakšas un deva siena klēpjus uz tuvējā vezuma. Dorbe 6, 47. Pašlaik uzņēmuma konstruktori uz šo apgaismes ķermeņu pamata izstrādājuši jaunus trīšžuburu lustru modeļus. Rīgas B 71, 73, 4.

trīt, trinu, trin, trin, pag. trinu; trans. **1.** *Berzējot (ar ko, pret ko), panākt, ka (kas, parasti asmens, instrumenta, darbarīka griezējdaļa) kļūst ass vai asāks; asināt.* T. cirvja asmeni. T. nazi. □ Trīnot darba rīkus, galoda bieži jāaplaista ar ūdeni, lai noskalotu metāla skaidas.. Indāns 1, 172. ..Ilma uz galodas trina garu tuteni. ..Lai pārbaudītu tuteņa trinumu, Ilma vairākās vietās ar pirkstu viegli skāra asmeni. Ezera 1, 40. Izkapts nav uzasināta, un es ilgi trinu to ar galodu. Izkapti uzasināt es vēl neesmu iemācījusies.. Spāre 2, 29. pārn. Es atkal esmu Pārdaugavā Un pūlos sirdi asu trīt Uz tecīlas, kas dārzā tavā. Vējāns 9, 9. // *Berzējot (pret ko), panākt, ka (nagi) kļūst asi vai asāki (par dzīvniekiem).* Kaķis trin nagus pret koka stumbru. □ Tumšajos zaros zilgani spīdēja lūšu kārās acis. Tie trina nagus un gaidīja laupījumu. Grīva 11, 19.

2. *Berzēt (ķermeņa daļu pret ko, ar ko, arī ķermeņa daļas vienu pret otru).* T. seju ar dvieli. T. rokas pie biksēm. □ ..koridorā kāds ilgi trina kājas — un istabā ienāca Tince. Lapsa 6, 69. Viņš nosvieda samudžināto palagu un, trīdams ar plaukstu seju, gribēja celties.. Skujiņš 12, 297. ..vienādi viņš trina un berzēja rokas, kā no kaut kā lipīga un riebīga tīrīdams. Zeiboltu J IV, 304. Balts kleperis trina sānu pret bērziņu un nemitīgi ar asti gaiņāja knišļus. Lācis 6, 8. pārn. Nakts vēsma trina niedru lapas citu gar citu, un tās sausi sanēja. Birze 3, 10. // *Tirīt, spodrināt (priekšmetu) ar spēcīgu piespiedienu; berzt (2).* □ ..ar.. cītību viņa slaucīja šķīvjus, trina arī vēl tad, kad tie jau bija pavisam sausi. Ezera 1, 43. Viņa šķelmīgi lūkojas apaļā spogulītī, pūš tam virsū elpu un trin seģenē. Lubējs 3, 73. // pārn.; sar. *Deldēt.* □ Pirms dienesta ar personisko pēcpusi ne pārāk cītīgi trinis solu Politehniskajā institūtā. O, augstākā izglītība?! Daļēji! Ezera 18, 70. «Bieži redzu jūs vakaros uz perona pazoles trinam.» Klīvers 4, 105.

○◇ Trīt mēli — *tenkot.* □ ..cilvēki trin mēles ap Paulu ne tikai aiz taisnprātības, bet arī aiz tīrās skaudības.. Ezera 9, 296. Jēkabs jau.. zina priekšsēdētāja dzīves gājumu. Bet par to nav lieki mēle jātrin. Talcis 8, 10. ◇ Trīt zobus — a. *Tenkot.* □ «Viņš tiešām ir ļoti labs cilvēks, es neredzu iemeslu, kāpēc tev būtu ap viņu zobi jātrin..» Zigmonte 6, 230. ..viņa ne par ko nešķendējās un nezūdījās, ne par vienu netrina zobus.. Ezera 13, 343. b. *Izjust ienaidu (pret kādu); arī ļaunoties.* □ Ja bodniece aiznesa savu kleitu šūt vienai šuvējai, tad citas uz pēdējo trina zobus, jo tādu sieviešu, kas šuva lepnus tērpus, par kuriem varēja prasīt augstāku maksu, bija maz. Zālīte 5, 20. «Kas nu mūsu laikos vairs par ģimeni, kas par mīlestību! Visi dzīvo kā zvēri, viens pret otru zobus trīdami.» Grīva 1, 172.

Sk. trinams.

trīties, trinos, trinies, trinas, pag. trinos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Kustībā, pārvietojoties skart ko tā, ka rodas berze (par priekšmetiem); berzties (1).* □ Ledus plosts slīdēja tālāk, jūra šņāca un sāka viņa malas postīt. Gabals pēc gabala atsprāga, peldēja līdz un trinās gar lielā gabala malām. Blaumanis 6, 27. ..mežavīnu lapas nobirušas un kailo zaru pinums atgādina rupjacainu zvejnieku tīklu, kas vējainā laikā trinas pret sienām un švīkst. Ezera 10, 6. pārn. Ļaužu mēles trinās ap Jūli un Simku kā galodas gar izkapti. Sakse 2, 132. pārn. Kur divu pasaules uzskatu dzirnakmeņi trinas viens gar otru, tur cietā akmens balss noslāpē mātes sirds kliedzienu pēc cilvēcības. Dzene 3, 220.

2. *Kustoties, pārvietojoties uz priekšu un atpakaļ, skarties (pie kā) — par cilvēkiem vai dzīvniekiem; berzties (2).* □ Iveta joprojām trinās gar vecomāti un neuzticīgi blenza caur pieri. Lapsa 6, 22. Māte, uz mūrīša sēdē-

dama, ada nebeidzami garu zeķi, un pelēks kaķēns laiski trinas gar viņas plato svārku malu. Viese 2, 131. Asari asi, aušīgi vēdinot astes un mailītes ķerstot, lai trinas gar krastu... Lukss 13, 110. pārn. Rudens vējš, gar pakšķiem trīdamies, met logā pēdējās kļavu lapas. Viese 2, 131. // *Būt nemierīgam, nemierīgi kustēties, grozīties (parasti, skarot ko).* □ Upīšu Mārtiņš visu laiku trinās uz sola: runāt, runāt tagad vajadzēja, citādi izskatās tā, it kā nevar vien sagaidīt, kamēr izmaisa [groku]. Upīts 4, 147. Ak, tas puika. Un mierīgi gulēt arī viņš nevar. Trinas, delverējas, plēš palagus. Zigmonte 1, 236. Viņi [bērni] stāv manā priekšā, tas ir, viņi nestāv, bet mīņājas un trinas.. Belševica 1, 94. pārn. Galvā trinas viena un tā pati doma: «Ko tas Madis īsti grib? Ko tas Madis īsti grib?» Mauliņš 4, 283. // *Uzturēties ļoti tuvu (pie kā).* □ Labu brīdi trinos gar veikala leti, acīm inventarizēdams trūcīgi dekorētos plauktus.. Lapsa 6, 58. Abi mēs sapņojām par laimi un bagātību. Viņš bija praktiskāks: sāka savus pirkstus biežāk berzēt gar sarkanajiem un baltajiem naudas gabaliem, trīties gar cilvēkiem un sarausa savu tiesu. Birznieks-Upītis 6, 200. Pagājušoruden, kad viņš skaldīja lielos bluķus, es trinos apkārt vien, palīdzēju meklēt ķīļus.. Lāms 1, 25. pārn. Ar Jūli viņam [tēvam] bija lielāki nodomi, bet meitēns bija gluži dulns, pastāvīgi trinās ar Grašu Simku. Sakse 2, 131.

3. *Beržot sevi, savu ķermeni (ar suku, dvieli u. tml.), mazgāties, slaucīties; berzties (3).* □ Boriss nesteigdamies un tāds kā īgns nokāpj no savas kojas. Tāpat sporta biksītēs ilgi mazgājas un trinas. Talcis 7, 12. ..viņš noskalojas aukstā strūklā, kas viegli stindzina pirkstus. Ilgi un ar baudu trinas mīkstajā frotē strēmelē. Lubējs 3, 213.

tritijs, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Radioaktīvs ūdeņraža izotops ar masas skaitli 3.*

tritikāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Labības augs — kviešu un rudzu hibrīds; šī hibrīda grauds, sēkla.* □ Vēl pavisam nesen rudzu un kviešu hibrīdu tritikāli mēdza dēvēt par nākotnes kultūru, bet pašlaik šo pirmo cilvēka radīto labību jau audzē desmitiem valstīs simtiem tūkstošu hektāru lielās platībās. Lauku Dzīve 80, 9, 28.

tritons[1], -a, v. *Astainais abinieks ar slaidu, līdz 18 centimetriem garu ķermeni un no sāniem saplacinātu asti.* □ Pavasarī nārsta laikā un vasarā tritoni uzturas ūdenī.., bet rudenī pārvietojas uz sauszemi un uzmeklē ziemošanai piemērotas vietas.. Latv dzīvn 71. Tritonu gaita zināmā mērā atgādina rāpuļu (ķirzaku) pārvietošanos. Ar pakaļkājām tie virza savu ķermeni galvenokārt uz priekšu, bet priekškājas izpilda it kā stūres lomu. Sloka 1, 11. No divām Latvijā sastopamajām tritonu sugām republikas Sarkanajā grāmatā iekļauts lielais tritons, kas ir prāvāks par mazo tritonu.. Pad J 82, 130, 4.

tritons[2], -a, v.; mūz. *Palielinātās kvartas vai pamazinātās kvintas intervāls, ko veido trīs veseli toņi.* □ Tā [tēma] pauž stipru gribasspēku, bet nes līdzi arī kaut ko draudošu.., un šo pēdējo izraisa tritona intervāla akcentējums. Klotiņš 1, 212.

triumfāls [tri-umfāls], -ais; s. -a, -ā; apst. **triumfāli.** *Saistīts ar triumfu (2), tam raksturīgs.* Triumfāla uzvara. Triumfāli panākumi. □ Divdesmitajos gados noliegtais un izsvilptais Fjodors Lopuhovs pēc tam triumfāli atgriezās gadsimta otrās trešdaļas pasaules baletā.. Liepa 1, 52.

triumfators [tri-umfators], -a, v.; **triumfatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** v.; vēst. *Senajā Romā — karavadonis, kas bija uzvarējis karā un triumfa gājienā ieradās galvaspilsētā.* □ Kāda bija dzīvā senā Roma, tās slavenie karavadoņi, cēzari, imperatori, triumfatori? Liepa 1, 95. sal. Lielmanis [kolhoza priekšsēdētājs] kā triumfators aplaida pa pagalmu lielu riņķi un izbrauca alejā. Birze 1, 87.

2. *Cilvēks, kas ir guvis triumfu (2) kādā darbībā.* □ Debitanti kļuva par olimpiādes triumfatoriem.. Sports 85, 177, 3.

triumfēt [tri-umfēt], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Gūt izcilus panākumus, izcilu uzvaru; gūt pozitīvu sabiedrības attieksmi, arī godu, ko rada šāds panākums, uzvara.* □ Slavenā K. Kaizere šoreiz triumfē trijos kilometros. Sports 80, 19, 2. // *Būt pārākam; paust pārākumu.* □ «Nezinu,» Valda atteic.. ⫤ «Neviens jūs nekā nezināt,» tante triumfējot rezumē. Zigmonte 4, 37. Apcirpusi matus, uz vienas auss kareivja laiviņa... apaļie, sārtie vaigi laistās triumfējošā smaidā.. Spāre 5, 137. pārn. ..ausmas pelēkums rita sākumā ir tik baisīgi vienmuļš, ka liekas, tumsa taisās triumfēt pār dzīvību, kaut arī pagurusi ar to cīņā un kļuvusi pelēkbāla no šī guruma. Grīns 1, 192. pārn. Pilsētas nami izstaroja siltumu, kanāla krasti bija kļuvuši spilgti zaļi, lai gan vēl vakar zem trauslajiem asniem varēja saskatīt kūlu. Triumfēja pavasaris.. Lapsa 7, 36. pārn. Lielajās, tumšajās, suģestējoši mirdzošajās acīs viņas būtības garīgā daļa triumfē pār fizisko. Ezera 19, 217. pārn. Domāju, ka nākotnē vingrošanā triumfēs nevis sarežģītība, bet gan skaistums, plastiskums, poētiskums.. Sports 81, 182, 2.

triumfs [tri-umfs], -a, v. **1.** vēst. *Senajā Romā — karā uzvarējuša karavadoņa un viņa armijas svinīga ierašanās galvaspilsētā pa īpašiem vārtiem un brauciens, arī gājiens no Marsa lauka līdz Kapitolijam.* Triumfa gājiens.

2. *Izcils panākums, izcila uzvara; pozitīva sabiedrības attieksme, arī gods, ko rada šāds panākums, uzvara.* □ Visu mūžu esmu svārstījusies starp galējībām, taustījusies no tukšuma uz piepildījumu, no gandarījuma uz vilšanos, no izmisuma uz triumfu un no apskurbuma uz paģirām. Ezera 18, 53. Par līksmo, teatrālas spēles formā veidoto.. izrādi domas dalījās, taču Jens bija Kārļa Sebra neapstrīdams triumfs. Dzene 8, 90. Šefs: Toreiz tu atbrauci cietuma karietē — un tas bija nepatīkami tev. Tagad tas nav patīkami nācijai, un tāpēc tu atgriezīsies triumfa braucienā. Zīverts

1, 427. pārn. . . tobrīd, redzot zivs triumfu pār viņu, večukā pamodās spīts . . Gūtmanis 2, 129. pārn. . . optimisti sacītu, ka viņa ir gaišs pierādījums iespējai augstu uzlidot arī no paša dziļākā posta un pat eksistenci apdraudošos apstākļos izķepuroties uz zaļa zara, tādējādi apliecinot labā triumfu pār ļauno . . Ezera 20, 137.

○ Triumfa arka arhit. — a. *Memoriāla celtne — brīvi stāvoši vārti ar vienu vai trim ieejas ailām.* b. *Arka starp baznīcas vidusjomu un altāra daļu.*

triumvirāts [tri-umvirāts], -a, v.; vēst. *Senajā Romā — trīs personu kolēģija, ko iecēla vai ievēlēja īpašos valsts amatos; trīs politisku darbinieku vai karavadoņu savienība augstākās varas sagrābšanai.* □ pārn. Tikās trīs izcili cilvēki: pazīstamais fiziķis un matemātiķis Ernsts Abe, universitātes mehāniķis Karls Ceiss — Abes gara radinieks konstruēšanā un tehnoloģijā un Oto Šots ar savu speciālo stikla produkciju. Šis triumvirāts pārvērta Ceisa fabriku par pasaulslavenu uzņēmumu jau pagājušajā gadsimtā. Cīņa 79, 204, 4. pārn. Ideāli būtu veltīt vienai dziesmai pāris mēnešu, lai varētu panākt maksimālu teksta piesātinātību, maksimālu saskaņotību šā triumvirāta starpā — melodija, teksts un izpildījums. Pad J 81, 177, 5.

triumvirs [tri-umvirs], -a, v.; vēst. *Triumvirāta loceklis.*

trivialitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r i v i ā l s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Uzskatu t.

trivializēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Padarīt (ko) triviālu.* T. skaņdarbu.

trivializēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl. → t r i v i a l i z ē t; tikt trivializētam.* □ . . [folkloras ansambļu] priekšnesums trivializējas. Lit M 81, 40, 14.

triviāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **triviāli.** *Tāds, kas ir ļoti vienkāršs, arī parasts, ikdienišķs; arī nelievērojams.* T. spriedums. T. joks. Triviālā māksla — *neizkoptai gaumei pielāgota, viegli uztverama, saturā parasti sekla māksla.* Triviālais nosaukums ķīm. — *vēsturiski izveidojies ķīmiskā savienojuma nosaukums, kas (parasti) neietver informāciju par savienojuma sastāvu, struktūru (piemēram, «soda»).* □ Lai arī sižets ir diezgan triviāls, filmu skatāmies ar interesi, un tā ilgāku laiku paliek atmiņā. Lit M 83, 9, 10. Triviāla patiesība: jo vairāk ierobežojumu un aizbildniecības, jo mazāk atbildības izjūtas un darba morālā gandarījuma. Pad J 84, 34, 2. Dažās mācību grāmatās neīstās apakškopas sauc par triviālām, bet īstās apakškopas — par netriviālām apakškopām. Mat 12.

triviālums, -a, v.; parasti vsk. *Trivialitāte.*

trizulis[1], -ļa, v. **1.** *Detaļa (stellēs), kas ir paredzēta nīšu saturēšanai.* □ Vispirms iesien vienu garu kociņa trizuli, kuram no steļļu šķērskoka nākamo auklu iestiprina nevis tiešī vidū, bet tuvāk tam galam, pie kura tiks piesietas trīs nīšu kārtas. PL Siev 83, 2, pielikumā.

2. *Trīszaru dakšas.* □ Sievietes grāba, Pēteris ar mēslu dakšām lika kaudzes, jo labība bija tik īsa, ka parastajā trijzaru dakšā jeb trizuļos neturējās. Gulbis 4, 189.

trizulis[2], -ļa, v. **1.** *Trizuļojošs priekšmets.* □ Ilze un Līziņa savēra uz krustām šķērsām sasietiem diedziņiem gabalos sagrieztus garkūļus un paķāra pie griestiem. Iznāca trizuļu trizuļi, pakaru pakari, kas . . grozījās uz visām pusēm. Viese 1, 72.

2. parasti dsk. *Vieglu svārstību radīti kustīgi veidojumi (parasti ūdenī, gaisā); arī atstarotas, strauji mainīga virziena gaismas radīts starojums, apgaismojums.* □ Sīki vilnīši ņirbinājās . . Uz mirkli aprima viļņu trizuļi, kad tiem pārbrāza kuģa sakultās ūdens bangas. Jansons 2, 153. pārn. Gaiss liekas ņirbam vispārējas augošas nervozitātes trizuļos. Upīts 7, 151.

3. parasti dsk. *Dzidru, augstumā strauji mainīgu skaņu kopums.* □ Kā zelta puteklīši viņas smieklu trizuļi virpuļoja pa istabu. Upīts II, 453. Viņas balss skanēja plaši un dzidri. Alas augstajos spraišļos kā sudraba zvārguļi trīcēja atbalss. . . es tagad tvēru viņas balss skanīgos trizuļus. Grīva 6, 95.

trizuļot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. **1.** *Viegli svārstīties, trīcēt; viegli svārstoties, trīcot atstarot strauji mainīga virziena gaismu.* □ Šorīt neprātīgi, kā iemīlējušies, aizrautīgi dzied cīruļi. Gaiss . . ņirb un trizuļo vien viņu treļļos. Rūja 3, 45. . . gaisu nevarot redzēt, bet tas nav tiesa. Skaistiem, caurspīdīgiem vilnīšiem tecēja viņa straume pār laukiem, un zilais meža tālumā likās tam līdzi trizuļoja. Štrāls 3, 11. . . ap dārzu un bijušās mājas vietu klusi trizuļoja apšu rindas. Birze 3, 122. Cietiem pirkstiem vīrs sažņaudz izkapts kātu, un tas smagi un dziļi iecērtas zemē. Nošķind tērauds un labu brīdi trizuļo saulē. Sieviete 90, 2, 12. pārn. Tavs labais smaids tagad trizuļo koku zaros, ziemas dūmakā palsā tas ticību vasarai glabā. Goba 4, 67. // trans. □ . . šur tur egļu mājvietas tuvumā atnācis bērzs trizuļoja saulē savu sīklapaino vainagu. Kaldupē 13, 176.

2. *Radīt dzidras, augstumā strauji mainīgas skaņas; atskanēt šādām skaņām.* □ Neparasts sauciens trizuļoja gaisā. . . Vareni putni, pelēkiem zīžu spārniem, kā lielā kāsī saķērušies, slīdēja lejup, nolaidās ciņainajā krūmājā . . Brigadere 2, 269. Dzirdi, kā trizuļo zvaniņš pie ilkss . . Sudrabkalns 9, 25.

trockisms, -a, v.; parasti vsk. *Politiski ideoloģisks virziens, kura vadītājs bija Ļ. Trockis un kurš vērsās pret komunistu vispasaules kustību, sociālisma sistēmas veidošanas praksi.*

trockistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **trockistiski.** *Saistīts ar trockismu, tam raksturīgs.* Trockistiski uzskati. T. grupējums.

trockists, -a, v.; **trockiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Trockisma piekritējs.*

trofeja, -as, s. **1.** *Kara laikā iegūts pretinieka ierocis, bruņojuma piederums, transportlīdzeklis, karogs u. tml.* □ . . sākām skaitīt trofejas. Ķēriens bija varen kupls: 180 zirgi, 100 rati un ragavas, 8 lauku virtuves, 1 lieljaudas artilērijas baterija, 12 pretinieka lielgabali, 10 radiostacijas . . un daudz visādu labu lietu. Lācis VII, 604. // ģen.: trofeju, adj. nozīmē. *Tāds, kas*

kara laikā ir iegūts no pretinieka. □ Viņa trofeju parabellumā bija sešas patronas, seši droši šāvieni. Kaijaks 2, 120. Baterijas personālam izdalīja trofeju konservus un sausiņus. Branks 4, 102. Lieliskas trofeju harmonikas! Tās viņš bija atradis Latgalē vāciešu pamestā bunkurā, atbrīvojot kādu sādžu.. Dinere 10, 219.

2. *Lietisks pierādījums dzīvnieka nomedīšanai, uzvarai sporta sacensībās u. tml.* □ Oficiālas medību trofejas ir aļņu, staltradžu, stirnu ragi, meža cūku ilkņi, lūšu un vilku ādas un galvaskausi. Medn 83. Pieaugušu, spēcīgu [aļņu] buļļu ragiem ir medību trofeju vērtība. Tauriņš 1, 237. Pašlaik saimniecībā iekārto telpu, kur vienuviet būs savāktas visas izcīnītās sporta trofejas — godalgas un diplomi. Lauku Dzīve 81, 9, 13. pārn. Grauduma metas ķert kodi, velti plaukšķina gaisā: sudrabainais tauriņš.. pamūk zem dīvāna, un medības beigušās bez trofejām. Zigmonte 2, 174. // pārn. *Ceļojumā iegūts, parasti piemiņas, priekšmets.* □ Visur viņi [ceļotāji] ieguva neskaitāmas ceļojuma trofejas, iedzimto traukus, ieročus, rotas lietas.. Lācis 10, 169. Jau aplūkojot gaisa ceļotāju bagāžu, rodas priekšstats par tranzīta pasažieru maršrutiem: arbūzi, melones, āboli un vīnogas.., ziemeļbriežu un maralbriežu ragi — pēdējo rudens tūristu trofejas. Gūtmanis 1, 10.

trofika, -as, s.; parasti vsk.; biol. *Organisma šūnu vielmaiņas un to regulējošo mehānismu kopums, kas nodrošina šūnu, audu un orgānu morfoloģisko struktūru un fizioloģiskās funkcijas.* Trofikas traucējumi. Trofikas izmaiņas. □ ..[pārlietās] asinis uzlabo audu trofiku.. Visp ķir 139. ..magnētiskais lauks jūtami iespaido cilvēka audus un orgānus. Tas.. paplašina asinsvadus, labvēlīgi ietekmē audu trofiku.. Zin T 79, 2, 16. Šādu [fizisku] darbu rezultātā radās labvēlīgi apstākļi kaulu trofikai, kas veicināja to nostiprināšanos. Derums 1, 59.

trofisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **trofiski;** biol. *Saistīts ar trofiku, tai raksturīgs.* □ Asiņu stāze paplašināto vēnu mezglos ar laiku rada trofiskas izmaiņas audos.. Visp ķir 307. Kramaļģes ir sākuma loceklis ūdeņu trofiskajā jeb barības ķēdē: no kramaļģēm pārtiek ūdeņu sīkdzīvnieki, no pēdējiem zivis.. Galenieks 2, 29. Ekosistēmas trofisko struktūru veido biocenozes locekļu barošanās attiecības. Biol r 405.

trogieleja, -as, s.; ģeol. *Kalnu ieleja, ko kādreiz ir padziļinājis un iztaisnojis, piepildījis ledājs un kam parasti ir siles veida profils.*

troglodīts, -a, v. *Pirmatnējais alu cilvēks.*

trogs, -a, v. *Trogieleja.* □ Šļūdoņu ielejām, tā saucamajiem trogiem, ir siles veida šķērsprofils.. Maldavs 1, 139.

trohajisks, -ais; s. -a, -ā; literat. *Tāds, kas sarakstīts trohajā; saistīts ar trohaju, tam raksturīgs.* Trohajiska četrrinde. □ Arī citi Medeņa metri balstās uz dažādiem trohajisko dipodiju un daktila pēdu izkārtojumiem rindās.. Valeinis 1, 286.

trohajs, -a, v.; literat. *Pantmērs, kam ir divzilbīga pēda, kurā pirmā zilbe ir uzsvērta (silabotoniskajā vārsmošanas sistēmā) vai gara (antīkajā vārsmošanas sistēmā).* Piecpēdu t. Četrpēdu t. Trohaja vārsmas. □ Viss lielais vairums ($^9/_{10}$) tautas dziesmu sacerētas trohajā, pārējās — daktilā. Ir gadījumi, kad vienā pantā — abi pantmēri.. Valeinis 1, 254.

trojieši, -u, v.; **trojietis,** -ša, v.; **trojiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** vēst. *Senās Trojas iedzīvotāji.*

2. dsk., v.; astr. *Mazās planētas, kas kustas aptuveni pa Jupitera orbītu un kas tiek nosauktas senās Trojas kara varoņu vārdos.*

troksnenis, -ņa, v.; val. *Līdzskanis, kurā ir tikai troksņa elementi vai tie ir pārsvarā pār toņa elementiem.*

troksnis, -šņa, v. **1.** fiz. *Skaņa, ko rada neperiodiskas svārstības.* Troksņa stiprums. Troksņa intensitāte. Troksņa skaļums. Troksņa slāpēšana. □ Atkarībā no akustiskā spektra izšķir divu veidu skaņas — troksņus un muzikālas skaņas. Troksņiem raksturīgs nepārtraukts spektrs.. Tos rada neperiodiskas svārstības. Troksņu avoti var būt visdažādākie, piemēram, lidmašīnas, vilcieni, automobiļi, darbgaldi.. Fiz r 291. Normāli pieļaujamais troksņa līmenis ir 40—50 dB [decibeli], kas atbilst vidēja skaļuma sarunai. Biol r 294.

2. *Šāda skaņa, kas izraisa noteiktu efektu maņu orgānos, uztverē.* Liels t. Savāds t. Soļu t. Šāviena t. Ielas t. Dabas troksņi. Ar troksni aizvērt durvis. Staigāt bez troksņa. Sirds troksņi — *fizioloģiska vai patoloģiska parādība, kad vienlaicīgi ar sirds toņiem veidojas citas skaņas.* □ Kajītēs troksnis, dzird veļamies lietas, šķind trauki, kliedz sievietes, raud bērni.. Sudrabu E 3, 539. Un Madis labprāt iegāja Naktalam līdzi plašajā telpā, kur valdīja miltu putekļi un dzirnu ratu klaboņa. Tas bija diezgan spalgs troksnis. Plaudis 3, 195. ..noklaudz šāviena troksnis, kas, atsizdamies mūrī, izklausās neparasti skaļš. Grīns 1, 261. Troksnis ausīs var rasties no dzirdes orgāna, aizdegunes slimībām, asinsvadu bojājuma iekšējā ausī.. Ves 77, 1, 24. sal. Direktora uzruna aizplūda Neldai garām kā neskaidri troksņi.. Kaldupe 13, 163. Sirdsdarbības skaņas veido sirds toņi un troksņi. Troksņi parasti rodas tad, ja bojāti sirds vārstuļi.. Ves 81, 3, 8.

3. *Skaļi, aktīvi pausts uztraukums, neapmierinātība u. tml.; arī tracis, skandāls.* □ Reiz viņš ar lielu troksni pieprasīja, lai pārsver atnesto karbonādi. Lapsa 2, 83. «Kas par traku, tas par traku... Vai tik briesmīgu troksni maz vajadzēja celt? Nekas ārkārtīgs ar mums taču nav noticis..» Lācis 15, 421. Vecajiem skopuļiem atprasīt naudu, piedraudot ar pistoli, viņš neuzdrošinājās. Būtu pārāk liels troksnis. A Grigulis 13, 584. // *Sarunas, runas, dzīva, plaša (kā) apspriešana, ko izraisījusi pastiprināta, arī sakāpināta interese (par to).* □ Tajā laikā [30. gados] iekšrīgā noplēsa vecas mājas, tas radīja sabiedrībā diezgan daudz troksņa. J Kaliņš 1, 135.

4. tehn. *Strāvas gadījumveida svārstības (radioelektroniskās ierīcēs).* □ Radiosakaru nozarē troksņi ierobežo maksimālo sakaru attālumu, jo tie nomāc derīgo signālu, kas pienāk no tāla vai mazjaudīga raidītāja. Liesma 59,

6, 28. Temperatūras trokšņi rodas aktīvajās pretestībās elektronu haotiskās kustības dēļ. Praktiski ar tiem jārēķinās tikai tajās trakta vietās, kur derīgā signāla līmenis ir ļoti mazs. Tomariņš 1, 89.

trokšņainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t r o k š ņ a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; trokšņainums (1).* □ Stārķi kā indikatoru, kas nosaka trokšņainības pakāpi pilsētā, vajadzētu piejaucēt katrā pilsētas parkā. Līdzko trokšņainība kļūst par lielu, stārķis vairs nedzīvo un aizlaižas. Ziedonis 6, 58. Sastādot pilsētu trokšņa kartes, kļuva skaidrs, ka ielas var sadalīt pēc trokšņainības pakāpes.. Rīgas B 74, 293, 6.

2. tehn. *Vispārināta īpašība → t r o k š ņ a i n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; trokšņainums (2).* Radioreleja t.

trokšņains, -ais; s. -a, -ā; apst. **trokšņaini. 1.** *Tāds, kura runa, izturēšanās, darbība rada nevēlami skaļas skaņas, parasti trokšņus.* T. bērnu bars. Trokšņaini kaimiņi. □ Redakcijas kolektīvs bija trokšņains. Brīvā brīdī smiekli un strīdi atskanēja visās malās. Spāre 6, 51. Pavadītāju pulks kļuvis lielāks un trokšņaināks. Grīva 8, 314. Māte nāca no veikala, nāca strauji.. Vēra durvis, nepacietīgi grūda tās ciet. Māte vienmēr bija trokšņaina. Zigmonte 9, 209. // *Tāds, kas rada nevēlami skaļas, parasti balss, skaņas (par dzīvniekiem).* □ ..putnu skaļās balsis steidz modināt pilsētas iedzīvotājus. Liekas, ka visi koki, visi krūmi piebiruši ar pašiem trokšņainākajiem putniem. Zv 75, 15, 15. Rīgas kungi saskrēja ap pamātes ratiem kā trokšņains kovārņu bars. Kaldupe 15, 140. // *Tāds, kas darbojoties rada nevēlami skaļas skaņas, parasti trokšņus (par iekārtām, ierīcēm u. tml.).* T. motors. Trokšņaina turbīna. □ Tekstilrūpniecībā veclaicīgās, trokšņainās stelles tiek nomainītas pret modernākām, kas darbojas ievērojami klusāk. Ves 81, 7, 16. Mimoza: Šaujamieroči ir ļoti trokšņaini un tāpēc neizdevīgi. Tos es nekad nelietoju. Zīverts 2, 418. // *Tāds, kas rada nevēlami skaļas skaņas, parasti trokšņus (par darbību, norisi).* Trokšņaina uzvešanās. Trokšņaini virināt durvis. □ Drīz vien [mājas] augšā atskanēja smiekli, šķindēja glāzes un klusā saruna pārgāja trokšņainā. Austriņš 2, 92. Sanāksme kļuva trokšņaināka. Sākotnējā kautrība un klusēšana bija zudusi. Atraisījās valodas. Klīvers 2, 155. Ielās ar ledus kapļiem un lāpstām trokšņaini rosījās sētnieki.. Skujiņš 1, 45. Dzintra trokšņaini lika trauku bļodā nažus, dakšiņas, karotes. Zigmonte 13, 90. pārn. Nāves skaistuma dzejnieks ir Rainers Marija Rilke. Nāves klusums un svinīgums viņam tuvāks nekā dzīves trokšņainā steiga.. Mauriņa 1, 180. // *Tāds, kur ir nevēlami skaļas skaņas, parasti trokšņi (par vietu, telpu, vidi); tāds, kad ir nevēlami skaļas skaņas, parasti trokšņi (par laikposmu).* Trokšņaina iela. □ «Es tevi izvedīšu laukā no šīs lielās, trokšņainās pilsētas, es tevi aizvedīšu tur, kur būs klusums..» Lukjanskis 1, 55. Trokšņainajos iecirkņos [cehā] uzsākta griestu pārsegšana ar speciālām čaurumotām platēm trokšņu slāpēšanai. PL Siev 70, 5, 6. Pusdienu pārtraukumi fabrikā izvērsās arvien trokšņaināki: strādnieki vai nu dedzīgi apsprieda lielo politiku, vai arī lādējās par Manheima [fabrikanta] «algu politiku». Eglons 2, 253. Ieklausieties vien,.. cik trokšņaini, pilni klaigu, skriešanas un grūstīšanās ir starpbrīži skolās! Ves 86, 7, 21. // apst. *Parasti savienojumā ar «būt», «kļūt», «tapt» formām apzīmē tādu stāvokli (kādā telpā, vietā, vidē), kad ir nevēlami skaļas skaņas, parasti trokšņi.* □ Maršala Leklēra iela ir tirdzniecības maģistrāle. Cik bagātnieku rajoni ir klusi un vientulīgi, tik te ir trokšņaini. Ērgle 3, 18. Pusdienas pārtraukumā kā parasti visi salasījās ēdnīcā. Šodien tur bija nedzirdēti trokšņaini. Ļaudis pārrunāja un apsprieda jaunos notikumus.. Grīva 4, 41. Spāre: Es tikai domāju, ka jums mājās ir bērni. Būs trokšņaini, un mākslinieces kundze nevarēs labi atpūsties. A Eglītis 1, 510. // *Tāds, kas ir ļoti skaļš, ar ievērojamiem trokšņa elementiem (par skaņām, parasti par mūziku).* □ Mūzika bij laba, t. i., viņa turēja rakstu un bija trokšņaina.. Blaumanis 6, 169. ..ļaužu pulki.. plūda ap parku, parkā iekšā, un skaļa, trokšņaina mūzika pārbrēca visu šo ņudzekli kā milžu rīklēm... Brigadere 3, 298.

2. tehn. *Tāds, kas rada troksni (4); tāds, kurā ir troksnis.* T. radio pārraides trakts.

trokšņainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t r o k š ņ a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; trokšņainība (1).* Bērnu t. Pilsētas t. □ pārn. ..bravūra, trokšņainums, deklaratīvisms nav reālistiskās dzejas ieteicama īpašība.. Upīts 14, 607.

2. tehn. *Vispārināta īpašība → t r o k š ņ a i n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; trokšņainība (2).*

trokšņmērs, -a, v. *Aparāts tādas skaņas līmeņa mērīšanai, kurai ir sarežģīts spektrs.*

trokšņot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Ar savu runu, izturēšanos, darbību radīt nevēlami skaļas skaņas, parasti trokšņus.* □ ..klasē mācāmstundās stipri trokšņoja. Nez kas viņus bija satraucis — nemācījās, grozījās, sačukstējās, daži pat balsī sarunājās. Gulbis 3, 260. «Kur un kādā reizē tad esmu trokšņojis?» — «..tu sitot staļļa durvis par daudz stipri un ribinot tā arī muižaskunga meitu istabas logu..» Blaumanis 6, 199. ..tīšām trokšņodama un pasmiedamās, tur [istabā] tagad darbojās Rimšu Tija.. Upīts 4, 259. // *Radīt nevēlami skaļas, parasti balss, skaņas (par dzīvniekiem).* □ ..ap bišu tropiem dūca bites, un lielajā ozolā mājas sānos trokšņoja putni. Blaumanis 6, 222. Nate iegrāba no apcirkņiem priekšautā graudus. Pagalmā viņa apstājās starp vistām, zosīm un pīlēm, kas visu rītu trokšņodamas staigāja viņas pēdās. Dziļums 1, 238. Ko tu trokšņo pa naktīm, Lāci [suni], te neviens svešs nenāks.. Kaldupe 13, 222. // *Radīt nevēlami skaļas skaņas, parasti trokšņus (piemēram, par parādībām dabā, iekārtām, ierīcēm).* □ Bet tā atkal ir Daugava, kas tur ārā trokšņo, pat nakts melnumā nepazīdama atpūtas. Ezera 2, 203. Egļu zaros šņāca vējš, nemierīgās apses trokšņoja..

Lēmanis 16, 283. Pa Pļavas ielas smiltīm, motoriem skaļi trokšņojot, drāzās divas smagās mašīnas.. Birze 3, 62. // pārn. *Aktīvi darboties, runāt, spriest (par ko).* □ Tagad par to [eksperimentu] sāka trokšņot visa pasaules prese. Skujiņš 7, 117. Vispār — tagad politiskajā tirgū trokšņo tieši tie, un visvairāk tieši tie, kuriem.. ideāli ir tikai tik vērtīgi, cik tie viņiem pašiem ir izdevīgi. Lauku Avīze 90, 34, 3.

2. tehn. *Radīt troksni (4).* □ Priekšpastiprinātāju ieejas pakāpēs, protams, cenšas izvēlēties elementus, kuri trokšņo maz. Tomariņš 1, 90.

trolejbuss, -a, v. *Ritošs bezsliežu transportlīdzeklis pasažieru pārvadāšanai (parasti pilsētās), kura kustību nodrošina līdzstrāva, kas tiek pievadīta motoram pa gaisa vadiem un kontaktstieni.* Trolejbusa maršruts. Trolejbusa pietura. Trolejbusu satiksme. Trolejbusu parks. Trolejbusa karte sar. — *mēnešbilete braukšanai trolejbusā.* □ Pēc tam viņi brauca ar trolejbusu uz mājām. Bija krēsla, lielā mašīna klusu slīdēja pa asfaltu, apstājoties pie sarkanajām signālugunīm un pieturām. Viļks 5, 159. .. Janelis jau skrēja pakaļ trolejbusam un vēl paspēja tanī ielēkt, pirms durvis automātiski aizcirtās. Birze 5, 200. Blondīne apstājās tuvākā trolejbusa pieturvietā un, kad pienāca ceturtais, žigli iekāpa.. Kļava 2, 7.

trolejs, -a, v.; tehn. *Elektriskās strāvas gaisa kontaktvads.* Trolejbusa t.

trollis, -ļļa, v.; mit. *Skandināvu ticējumos, folklorā — pārdabiska mežu, kalnu būtne (piemēram, milža, pundura, raganas veidolā).* □ .. tur kalnu augstumos — mežos, klintīs un sniegos — slepeni saimniekoja troļļi un tiem līdzīgi neradījumi, kuru vienīgais prieks bija kaut kā sariebt cilvēku dzimumam.. Kalndruva 10, 181. Kad troļļu pulks grib Pēru Gintu saplosīt un Pērs.. šausmās sauc: «Glāb, māt! Beigts viss,» — tad «baznīcas zvani atskan no tālienes» un troļļiem jāatkāpjas.. J Kalniņš 1, 209. Ir troļļi, ir rūķi, un pastāv labie un sliktie gari.. Vācietis 10, 124.

tromba, -as, s.; pareti. *Trompete.* □ Ģirts: Un tas viss izteikts mūzikā? — Ķēvietis: Jā. Ar bungām, bazūnēm, trombām, taurēm, fanfarām, ragiem... A Eglītis 1, 52.

trombīns, -a, v.; parasti vsk.; fiziol. *Ferments, kas izraisa asins recēšanu.* □ Parasti trombīns atrodas.. pasīvā stāvoklī. Sevišķas vielas — aktivizētāja — ietekmē tas kļūst aktīvs, un tad asinis sāk sarecēt. Anat 72. No cilvēka asinīm izgatavo arī trombīna pulveri, kuru lieto vietēji asiņošanas apturēšanai. Visp ķir 150.

trombocīti, -u, vsk. trombocīts, -a, v.; fiziol. *Asins formelementi, kuru funkcija ir veicināt asins recēšanu.* □ Asinis sastāv no šķidrās daļas un asinssūnām: eritrocītiem, leikocītiem un trombocītiem.. Skulme 3, 75. Saskarē ar gaisu vai nelīdzenu virsmu (piemēram, brūces malu) trombocīti sabrūk. Šajā procesā no trombocītiem atbrīvojas vielas, kas ierosina asins recēšanu. Biol r 253. .. viņš analizē izlasīja, ka viņa asinīs balto asins ķermenīšu atkal mazāk, ka samazinājies arī trombocītu skaits. Birze 5, 18.

trombocitopēnija, -as, s.; parasti vsk.; fiziol. *Trombocītu daudzuma samazināšanās asinīs.*

trombocitoze, -es, s.; parasti vsk.; fiziol. *Trombocītu daudzuma palielināšanās asinīs.*

tromboflebīts, -a, v.; parasti vsk. *Vēnas iekaisums, kas ir saistīts ar trombu veidošanos.* Recidivējošs t. □ Visbiežāk tromboflebīts attīstās vēnās, kas jau iepriekš bijušas paplašinātas vai citādā veidā bojātas. Ves 77, 6, 22. Mana sievasmāte saslima ar tromboflebītu, kas viņu uz vairākām nedēļām saistīja pie gultas. Ezera 9, 18.

trombonists, -a, v.; **tromboniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Mūziķis, kas spēlē trombonu; bazūnists.*

trombons, -a, v. *Metāla pūšamais instruments ar «u» veidā izliektu kulisi; bazūne.* □ .. sāk parādīties [džeza] orķestri, kuros jau izveidojušās atsevišķu instrumentu grupas — divas vai trīs trompetes, viens vai divi tromboni, pie tam katrs no šiem instrumentiem spēlē savu balsi.. Liesma 76, 6, 28. Šobrīd A. Grīnupa simfonisko darbu sarakstā ir.. Koncerts trombonam un kamerorķestrim.. Rīgas B 81, 269, 3.

tromboze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; fiziol. *Tromba veidošanās sirds dobumos, asinsvados.* Sirds artēriju t. Vēnu t. □ Trombozes biežāk attīstās apakšējo ekstremitāšu un iegurņa vēnās.. Trombozes attīstību veicina asinsrites palēninašanās.. Visp ķir 64. .. trombozes slimniekam obligāti nepieciešams miers, gultas režīms, lai trombs neatrautos no asinsvada sieniņas. Ves 78, 2, 10. Šoreiz viņš slimnīcā sagulēja ilgi. Ārsti bija noraizējušies. Tromboze vērsās plašumā. Avotiņa, Slisers 1, 307.

trombozēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; fiziol. *Panākt, būt par cēloni, ka (sirds dobumā, asinsvadā) izveidojas trombs.* □ Vēnu mezglus var arī trombozēt, iešļircinot trombozējošus šķidrumus.., kuri izraisa aseptisku iekaisumu vēnas sieniņā. Visp ķir 339.

trombozēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; fiziol. *Refl.* → *trombozēt.* □ Paplašinātās kāju vēnas nereti iekaist un trombozējas. Ves 71, 7, 10. Asinsvads jāsašuj tā, lai iekšējā kārta.. saskartos tikai ar iekšējo, jo pretējā gadījumā šuves vieta var trombozēties. Visp ķir 133.

trombs[1], -a, v.; fiziol. *Asins vai limfas receklis, kas veidojas sirds dobumos, asinsvados un tos daļēji vai pilnīgi nosprosto.* □ .. tiklīdz nedaudz bojāta asinsvada sieniņa, uz šo vietu steidzas trombocīti. Pielipdami pie sieniņas un sairdami, tie veido trombu. Rīgas B 80, 221, 3. Sākuma stadijā, kamēr trombs vāji fiksēts pie vēnas sieniņas, tas var atrauties un radīt plaušu artērijas emboliju vai plaušu infarktu. Visp ķir 312. .. izstrādāts jauns ārstniecības līdzeklis trombu šķīdināšanai.. Ves 85, 5, 10.

trombs[2], -a, v. *Sauszemes smerčs.* □ Trombu un virpuļviesuļu ilgums ir samērā neliels.. Rīgas B 80, 166, 6.

trompete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Augsta reģistra metāla pūšamais instruments.* Mazā (arī pikolo) t. Alta t. Basa t. Ventiļu t. □ Viņš spēlēja arī oboju simfoniskajā orķestrī, trom-

peti — pūtēju orķestros .. Cīņa 76, 74, 4. Bens Džonsons: Svētdienās taisni no dievkalpojuma baznīcēni plūst pāri Temzas tiltam — šurp uz teātriem, kur tos aicina trīs parastie trompetes pūtieni. Zīverts 1, 84. sal. «Tur nevar [sēsties], tur ir zirņu spainis,» protestēja sievietes balss, spalga kā trompete. Kaijaks 4, 74. pārn. Izskanēja ganāmpulku mežragi un trompetes, stārķa kastaņetes, merceņu sarunas. Ezera 7, 151.

trompetists, -a, v.; **trompetiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Mūziķis, kas spēlē trompeti.* □ Festivāla laikā notiek mūziķu konkursi un radošas konferences. Šogad notika rets konkurss: sacensība trompetistiem, mežradziniekiem un bazūnistiem. M Zariņš 3, 157. Vēlāk, orķestra mēģinājuma laikā, bija grūti koncentrēties darbam. Trompetists kārtējo reizi grēkoja, bet Imantam pietrūka drosmes aizrādīt. Mauliņš 5, 107.

trompetnarcise, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Narcise, kuras ziedam vainags ir tikpat garš kā apziedņa lapas vai garāks par tām.*

trompetveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir trompetes forma, veids.* Zieds ar t. vainagu.

trompetveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trompetveidīgi.** *Trompetveida.*

tromps, -a, v.; arhit. *Trijstūraina nišveida velve.*

tronis, -ņa, v. *Monarha varas simbols — grezns, bagāti rotāts sēdeklis, parasti krēsls, kurš atrodas uz paaugstinājuma un uz kura sēž monarhs svinīgu ceremoniju laikā.* Troņa runa — *īpašiem notikumiem veltīta monarha runa.* □ Vienreizēju iespaidu atstāj cara Borisa Godunova tronis ar 876 dimantiem un 1224 rubīniem, smaragdiem, tirkīziem un citiem dārgakmeņiem... Upīte 1, 67. Karaļa pils troņa zāle. Tronis dibenā vairāk uz kreiso pusi. Aspazija 3, 321. Putekļi uzmetas tikpat droši uz valdnieka troņa kā uz nabaga soliņa. R Kaudzīte 1, 127. pārn. .. kasiere [autobusā] sēž savā tronī ar tādu seju, it kā kavētos atmiņās .. Kalndruva 5, 91. pārn. Visu redzamākajā vietā pakrastes augšējā malā aug staltākā un kuplākā liepa Vīgantē. Viņa te ziemeļos mājasmāte un valdniece .. No sava troņa viņa var pārskatīt visu pakrasti, visus savus lielos un mazos pavalstniekus .. Valdis 1, 67. pārn. Dzīvei labpaticies mūs ir izjokot — tikai sapņu troņus nebij žēl tai dot... Skujiņa 1, 34. ◇ (Uz)kāpt tronī — *kļūt par valdnieku.* □ Kroņprincim Haraldam, kuram droši vien liktenis drīz dos izdevību ieņemt sava vecā tēva amatu, ir tikai viena meita, bet, pēc konstitūcijas, tronī var kāpt vienīgi vīriešu kārtas pārstāvis. Zv 73, 16, 16. Bij poļu karaļi, un tronī kāpa zviedri, Bet latvju zemniekiem kā senāk lija sviedri .. Sudrabkalns 1, 160. ◇ Sēdēt (arī būt) tronī, arī (būt) uz troņa — *valdīt (par monarhu).* □ Karaļi uz troņa ir tikai izkārtnes, īstās valdnieces ir karalienes. Vilks 5, 130. Sibilla: Kā jūs domājat, kāda veida sieviete bija Marija Antuanete? — Hilmanis: Viņa nebija sieviete. Viņa bija valdniece. — Sibilla: Viņa taču pati nevaldīja? — Hilmanis: Kā ne! Viņa sēdēja uz troņa blakus vīram. A Eglītis 1, 490. ◇ Gāzt no troņa — *vardarbīgi atņemt monarham varu, valdīšanas tiesības. // Monarha vara, monarha valdīšana.* Mantot troni. Cīņa par troni. Atteikties no troņa. □ Irānas šahs bija miris, un zemē plosījās troņa tīkotāju karš. Lielais 3, 34. Draudzības sākumā Frīdriham bija 24 gadi, Voltēram 42. Frīdrihs bija Prūsijas troņa nenozīmīgs mantinieks .. Mauriņa 1, 258. Dzelzs jaunava: Jums paliek jūsu valsts un jūsu tronis, Tik daiļo princi, to jums nolaupu. Aspazija 3, 394.

troņmantnieks, -a, v.; **troņmantniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Valdnieka dinastijas loceklis, kam ir tiesības mantot varu.* □ .. kad 1981. gada jūlijā notika angļu troņmantnieka Čārlza laulības, kāzu ceļojuma laikā ar karalisko jahtu viņš vispirms apmeklēja Gibraltāru. Zv 82, 5, 19. Burundi troņmantnieks princis Šarls .. vakar paziņoja, ka viņš pārņēmis augstāko varu valstī. Rīgas B 66, 159, 8. Tas karaļnama prieks, Ka dzimis troņmantnieks .. Purvs 4, 202. pārn. .. viņš piesteidzās pie manis, satvēra roku un, klīrīgi smīnēdams, sāka to .. kratīt: «Sveicu un gratulēju: tev piedzimis jauns pavēlnieks — troņmantnieks, urā!» Atm 128.

troņprincis, -ča, v. *Troņmantnieka tituls (dažās monarhijās); troņmantnieks, kam ir šāds tituls; arī kroņprincis.*

tropisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **tropiski;** ģeogr. *Tāds, kas atrodas, pastāv, noris starp Zemes tropiem[1] (1) vai starp vienu no tiem un ekvatoru (ekvatoriālo joslu).* Tropiskie mūžameži. Tropiskie cikloni. Tropiskais lietus. T. karstums. Tropiskās slimības. □ «.. eiropietis ierauga tropisko zemi. Palmas, tumšādaini cilvēki, īpatnēji tērpi ..» Dripe 3, 151. Sausā tropiskā klimata joslā jārēķinās ar gaisa temperatūru līdz +55 °C, pie tam gaisa temperatūra desmit stundu laikā var mainīties par 40 °C. Zin T 64, 4, 20. Kad Dakāras baltās augstceltnes un Beleras forts nogrimst aiz apvāršņa, mums pastiepj savu tumšo un silto roku tropiskā nakts. Grīva 8, 195. Atkarībā no temperatūras režīma mūsu planēta sadalīta vairākās klimatiskās joslās. Piemēram, pēc padomju klimatologa B. Aļisova (1891—1972), izdala ekvatoriālo, 2 subekvatoriālās, 2 tropiskās, 2 subtropiskās, 2 mērenās, subarktisko (subantarktisko) un arktisko (antarktisko) joslu. Biol r 398. pārn. .. noģērbies Rūdolfs ar patiku iespruka tālāk, no pavēsās priekšiņas pirts tropiskajā miklumā .. Ezera 7, 29.

○ Tropiskais gads astr. — *laika sprīdis starp divām sekojošām Saules centra pāriešanām pavasara punktam (aptuveni 365,24 diennaktis).*

tropisms, -a, v.; biol. *Lēna (organisma, tā daļas) reakcija uz kairinātāju.* □ Augu un dažu dzīvnieku organismu un šūnu lēnas reakcijas uz kairinājumu sauc par tropismiem. Biol r 37.

tropopauze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Zemes atmosfēras pārejas slānis starp troposfēru un stratosfēru.* Polārā t. Tropiskā t.

troposfēra, -as, s. *Zemes atmosfēras apakšējais slānis (aptuveni līdz 15 kilometru augstumam).* □ Atmosfēras pētījumi .. rāda, ka atmosfērai ir slāņaina uzbūve. Izšķir 4 galvenos

slāņus: troposfēru, stratosfēru, jonosfēru un izkliedes sfēru .. Zirnītis 1, 7. Troposfērā temperatūra pazeminās līdz ar augstuma palielināšanos virs jūras līmeņa — vidēji par 6 °C/km. Šajā slānī koncentrēti apmēram 80% atmosfēras masas un praktiski visi dzīvie organismi .. Biol r 386.

trops[1] [trops], -a, v. **1.** ģeogr., astr. *Viens no diviem iedomātiem riņķiem (uz Zemes virsmas vai pie debess sfēras), kas ir paralēls ekvatoram un atrodas no tā 23 grādu un 27 minūšu attālumā.* Zemes t. Debess t. Ziemeļu (arī Vēža) t. Dienvidu (arī Mežāža) t. Tropu josla — *josla starp šiem riņķiem.*

2. tikai dsk.; ģeogr. *Zemes virsmas josla starp šiem riņķiem.* Tropu meži. Tropu augi. Tropu fauna. Tropu ezeri. □ Lidlaukā mūs kā mīkstā vilnī apņem silts gaiss. Esam ieradušies tropos. Zv 57, 10, 9. Saule jau pakāpusies virs horizonta un dzeldē seju kā ar nokaitētu ïesmu. Jā, tā jau ir tropu saule .. Lapsa 5, 53. «Tā ir tropu zeme Āfrikas rietumu pusē,» paskaidroja kapteinis. «Tur ir vēl karstāks nekā tavā dzimtenē Kubā.» Grīva 11, 30.

trops[2] [trops], -a, v.; literat., val. *Pārnestā nozīmē lietots vārds, vārdu savienojums.* □ Ņemot vērā, ka metafora balstās uz salīdzinājumu, nenākas grūti to atšķirt no pārējiem tropu veidiem, piemēram, metonīmijas. Valeinis 1, 197.

trops[3] [truops], -a, v.; apv. *Strops.* □ Starp piecām sešām vecām ābelēm stāvēja taisnās rindās daudz jaunu kociņu, ap bišu tropiem dūca bites .. Blaumanis 6, 222. Tikai bites nebeidz dūkt savu medaino dūkšanu, kas skan ap tropiem un liepām .. Grīns 1, 55. Baltmuižas magazīna šodien pielīdzināma milzīgam bišu tropam, ap kura caurumiem bites noputējušas baru bariem vien griežas .. Apsīšu J 1, 305.

trose, -es, dsk. ģen. -šu, s. *No stieplēm vīta virve.* Lokana t. Celtņa t. Liftā t. Bremzes t. Enkura t. □ Krūmus un kokus var izraut arī ar visām saknēm. Šim nolūkam ap tiem apmet trosi, kuru piekabina spēcīgam kāpurķēžu traktoram. Tērauds 1, 174. Tagad viņi velk laukā trali, trose tinas lēni lēni .. Zigmonte 2, 280. pārn. Aizgāju dienestā ... Lidotājs uz iznīcinātāja ... Mani nervi kļuva par tērauda trosēm ... J Plotnieks 3, 112. // ģen.: troses, trošu, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir gatavots no šādas virves vai virvēm; tāds, kurā šāda virve vai virves ir, parasti galvenais, elements.* Troses pārvads. Trošu konstrukcija. Trošu stiegrojums. Trošu tilts. Trošu ceļš — *piekarceļš — trose vai troses, kuras ir izvilktas starp balstiem un kurās ir iekārtas vagonetes, kausi, krēsli u. tml.* □ Mazos vilināt vilina viss — augstais Gaujas krasts, trošu ceļš ar slīdošo vagoniņu .. Šk Ģ 78, 6, 8.

trotils, -a, v.; parasti vsk. *Trinitrotoluols.* Trotila ekvivalents — *kodolsprādziena jaudas raksturojums — trotila daudzums (tonnās), kas spētu radīt tādas pašas jaudas sprādzienu kā attiecīgais kodolsprādziens.* □ Pēc lielās ledus spridzināšanas, kuras laikā tika izlietotas trīs tonnas trotiļa, darba netrūkst stikliniekiem — daudzām mājām sprādziena vilnis izsitis logus. Rīgas B 90, 21, 1. sal. Uzsprāgšu kā dinamīts vai trotils. Sirmbārdis 7, 135.

trotuārs, -a, v. *Speciāli izveidota, parasti mazliet paaugstināta (ielas, ceļa, tilta u. tml.) daļa gājēju kustībai (līdztekus brauktuvei); ietve.* □ Es dzīvoju pilsētas centrā, staigāju .. pa sētnieku agri no rīta notīrītiem trotuāriem .. Laganovskis 1, 5. Sniegs bija sadzīts no trotuāra ielas malās augstās čupās. Jaunsudrabiņš Va, 299. .. mēs ieejam Vecrīgā, kurā vēl melnāka nakts tumsa. Nevar vairs saredzēt, kur beidzas iela, kur ir trotuārs un kur sākas māju sienas. Grīns 1, 147.

truba, -as, s.; sar. **1.** *Caurule.* □ Trubā grabināja no jumta krītošais ūdens. ME IV, 244. «Tad vienu ziemu [siltumnīcā] pārsprāga trubas. Ar rāvienu zaudēju savus trīs četrus tūkstošus.» Kļavis 1, 26. Par dažiem centimetriem [projektā] bija samazināts lielai caurulei līdzīgā ceha vai — kā mēs to saucām — trubas diametrs. Avotiņa 9, 192.

2. *Klausule (1).* □ Viņi labprāt nekad nesazvanījās, jo telefonā parasti kaut kas rūca, sprakšķēja, viņš ar šo nelabo trubu pie auss kļuva nervozs, neiecietīgs .. J Kalniņš 7, 388.

trubadūrs, -a, v.; vēst. *Viduslaiku ceļojošs dzejnieks un dziesminieks (no 11. līdz 13. gadsimtam Dienvidfrancijā).* □ Dzeja uzplaukst franču trubadūru un vācu mīlas dziedoņu minnezengeru° radošajā mākslā .. Šk Ģ 84, 5, 15. Viduslaiku trubadūru, deviņpadsmitā gadsimteņa romantiķu Daiļā Dāma sapņu redzējumā paslīd acīm garām .. Sudrabkalns II, 487. «Jā, es piekrītu tev, mums tiešām nav nepieciešami ne minnezengeri, ne trubadūri, ja viņi neprot to, kas mums vajadzīgs.» Purs 11, 168. pārn. Ak, naksniņ, cik Rīga ir skaista! — uz augšu, uz augšu vien ceļas un rauj savus trubadūrus līdzi .. Peters 1, 127. pārn. Un man, savam pārsteigtajam un skumdinātajam trubadūram, Beāte izstāstīja, ka Tālis beidzot saņēmis pirmo sūtījumu no saviem radiem .. Zigmonte 17, 152.

trubiņa, -as, s.; sar. **1.** *Dem.* → *truba.*

2. *Klausule (1).* □ Sausais vairs tāļāk neklausījās Ozola bezkaunībās, bet dusmās nosvieda tālruņa trubiņu. Rozītis III, 322. Ilgāku laiku neviens nenāca pie aparāta, pīkstēja tikai signāli, un viņš jau gribēja nolikt trubiņu, kad beidzot nodudināja Melānijas pazīstamais baritons .. Ezera 13, 268.

trūce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Iekšējo orgānu vai dziļo audu izspiešanās zem ādas, muskuļos vai ķermeņa dobumos.* Vēdera t. Muskuļu t. □ Par vēdera sienas ārējo trūci jeb bruku .. sauc iekšējo orgānu izslīdēšanu no vēdera dobuma zemādā. Ves 80, 12, 16. Nabas saites trūce .. veidojas vēdera sienas anomālijas gadījumā. Visp ķir 355. Pagājušajā gadā Jēkabpils rajonā piedzima divi bērni ar muguras smadzeņu trūci. Kā zināms, vairumā gadījumu tā nav ārstējama. Neatk Cīņa 91, 45, 2.

trūcība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Stāvoklis, kad nepieciešamās materiālās vērtības, eksistences līdzekļi ir niecīgā, nepietiekamā daudzumā; arī nabadzība (1).* Dzīvot lielā trūcībā. Nonākt

trūcībā. □ Tiem līdumniekiem nebija ne arklu, nedz traktoru. Vienīgi pārliecība un mērķis — trūcības un ikdienišķas iztikšanas vietā radīt bagātu, pārtikušu dzīvi. Avotiņa, Peters 1, 99. . . nācās sastapties ja arī ne ar kailu nabadzību, tad ar mazrocību un trūcību gan. Dorbe 3, 93. . . viņš [Krišjānis Barons] ar apbrīnojamu neatlaidību, nepārtraukti ar trūcību kaudamies, tiecas pēc izglītības . . Cīņa 85, 251, 2.

2. *Niecīgas materiālas vērtības (kāda īpašumā); niecīgs īpašums (parasti priekšmeti, nauda); arī nabadzība (2).* □ . . taku iestaigājuši lietuviešu zemnieki, ejot uz pilsētiņu iepirkties vai arī nesot kādu nieku uz tirgu, ko pārdot no savas trūcības. J Kalniņš 7, 29.

3. *Vispārināta īpašība → trūcīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; trūcīgums (2); arī nabadzība (3).* □ Jansons nekautrēdamies aplūkoja manu mājokli, kas savā trūcībā tagad atgādināja paplukušu kopmītnes istabu . . Lapsa 6, 226. Medaļu [izstādē] šoreiz tik maz, ka neviļus rodas doma — varbūt nemaz nav obligāti tās rādīt ikvienā ekspozīcijā? Šī trūcība taču neko nepasaka nedz par katru atsevišķu autoru, nedz mūsu medaļu mākslu kopumā. Lit M 79, 41, 8. . . pirmo reizi, izbraucis cauri kādai pilsētai, cilvēks var sacīt, ka zina to . . Otrajā reizē šīs zināšanas jau parāda savu trūcību . . Zv 75, 17, 19.

trūcīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **trūcīgi. 1.** *Tāds, kam nepieciešamās materiālās vērtības, eksistences līdzekļi ir niecīgā, nepietiekamā daudzumā; arī nemantīgs, nabadzīgs (1).* Trūcīga ģimene. T. pensionārs. □ Nagainis apmetās savā namā, kuru tagad apdzīvoja trūcīgi un galīgi izputējuši ļaudis, kas tikai ar mokām spēja nomaksāt nelielo īri. Rozītis 1, 12. 18.—19. gadsimta pirts kā trūcīgo lauku ļaužu — vaļinieku, darba nespējīgo invalīdu un vecu cilvēku miteklis . . pazīstama visā Latvijā. Cimermanis 1, 66. Klāvs: Vai tavs tēvs bija bagāts? — Olivers: Trūcīgs. Pavisam trūcīgs. A Eglītis 1, 333. // *Tāds, kura iedzīvotājiem nepieciešamās materiālās vērtības, eksistences līdzekļi ir niecīgā, nepietiekamā daudzumā (par teritoriju).* T. ciemats. □ Domāju, ka tagad, kad visa Latvija kļūst aizvien trūcīgāka un jaunajiem zemniekiem nav vairs, ko dot, par vari nevajag censties katram sagādāt mājās pilnu tehnikas komplektu. Lauku Avīze 90, 24, 5. // *Tāds, kura veidošanai, sagatavošanai ir izlietots nepietiekamā daudzumā, apjomā kas vērtīgs, nepieciešams.* Trūcīga barība. Trūcīgas vakariņas. Trūcīgi iekārtots dzīvoklis. □ Pārtika kļuva arvien trūcīgāka. Māte lasīja zupai skābenes un balandas. . . Klāt sauja miltu, un strebjamais gatavs. Lauku Dzīve 81, 5, 9. Pārsteidzoši vienkārša, pat trūcīga, salīdzinājumā ar pārējām telpām, ir dzejnieka darba istaba . . Zv 57, 18, 10. Nopirku . . mūzikas [instrumentu] veikalu . . Saprotams, veikals toreiz bija trūcīgs un mazs kā mani iekrājumi. Kurcijs 4, 86. // *Tāds, kurā nepieciešamo materiālo vērtību ir par maz (piemēram, par kā krājumu, kopumu); tāds, kam ir raksturīgs pārāk mazs nepieciešamo materiālo vērtību daudzums (par situāciju, apstākļiem u. tml.).* Trūcīgi resursi. □ Mēs nopirkām suvenīrus, cik atļāva trūcīgā valūtas rocība . . Lapsa 6, 133. Kā izplānot ēdienkarti nākamajai dienai, ja nākas piemēroties mūsu trūcīgajai apgādei? Neatk Cīņa 90, 32, 4. . . zemkopjiem jau laikus jādomā par būvkokiem, arī nākotnei, jo apstākļi kādreiz var izrādīties vēl trūcīgāki. Lauku Dzīve 90, 2, 25. . . viņi dzīvoja trūcīgi, bet ne badā, toreiz liela bagātība nevaldīja nekur . . Zigmonte 15, 34. // *Tāds, kad nepieciešamās materiālās vērtības, eksistences līdzekļi ir niecīgā, nepietiekamā daudzumā (par laikposmu).* Trūcīga bērnība. □ Muraška . . atcerējās trūcīgos studiju gadus, kad ar Eidi no Iekšrīgas istabiņas gāja uz studentu virtuvi dzert glāzi piena, jo tur maizi varēja pieēst klāt, cik tīk . . Birze 5, 264. Tas bija skarbs, trūcīgs laiks. Mums nebija košu svētku drānu. Skolas ballītēs ieradāmies tenisa čībās. Viese 4, 49. Trūcīga un skumja viņiem šī svētdiena. Nevienam nav naudas. Kalndruva 10, 80. // pārn. *Tāds, kas ir darināts, izvēlēts tā, lai samērā liela ķermeņa daļa nebūtu segta (par apģērbu).* □ . . pāri [avīzes] puslapai — smaidošās Mišelas attēls visā augumā un visai trūcīgā apģērbā. Dripe 9, 167.

2. *Tāds, kam kas vērtīgs, vajadzīgs, derīgs piemīt niecīgā daudzumā; tāds, kurā ir par maz vērtīgu, vajadzīgu, derīgu sastāvdaļu; nepietiekami daudzveidīgs (pēc formām, niansēm, elementiem); arī nabadzīgs (2).* Trūcīga augu valsts. Trūcīgas zināšanas. Trūcīgi arhīvu materiāli. T. vārdu krājums. T. inventārs. □ Pirmais loms bija gaužām trūcīgs — nepilns centners reņģu. Lācis 11, 182. Dzelzceļmala noaug maziem, trūcīgiem ziediem . . Zigmonte 1, 31. Trūcīgajā luktura gaismā seju lāgā nevarēja saskatīt . . Gulbis 4, 298. Līdz pat 18. gadsimta beigām rakstiskās ziņas par zīdītājiem bija trūcīgas, pieminēti tikai paši populārākie medījamie dzīvnieki un lielāko plēsēju sugas. Tauriņš 1, 5. // *Vienpusīgs, aprobežots (piemēram, par cilvēka radošo darbību, mākslas darbu).* Trūcīga fantāzija.

trūcīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → trūcīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Pārtikas t. Dzīvokļa iekārtas t.

2. *Vispārināta īpašība → trūcīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; trūcība (3).* Informācijas t. □ . . kas attiecas uz ļaudīm, kuru leksika ir noplicināta (labi, ja tikai līdz trūcīgumam), kuri šo savu apcirpto sazināšanās līdzekli uzskata par vienīgo iespējamo, tad mēs [rakstnieki] nu nepavisam netaisāmies šādus viņu uzskatus kanonizēt. Vācietis 15, 234.

trūdains, -ais; s. -a, -ā; apst. **trūdaini.** *Tāds, kas satur daudz trūdvielu (parasti par augsni).* □ Ja trūdainā, labā augsnē iestādīti kacenkāposti vai lopbarības kāļi, nākamajā gadā tur stādāmi kartupeļi . . Medn 139. Zeme . . bija trūdaina un lipīgi melna, izrūgusi un izvandīta kā lecektī. Fimbers 1, 80. . . Jaunplavas trūdainā velēna nosēdās un sacietēja . . Dziļums 1, 256.

trūdājs, -a, v. *Vieta, kur ir trūdaina augsne; trūdaina augsne.* □ Vēl pāris soļu, un sarka-

nās [uguns] mēles laizīs izkaltušo trūdāju ap rudzu saknēm. Upīts II, 317. Krīt lapas. Krīt Un sakrīt trūdājā. Goba 4, 133.

trūdaļa, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Trūdi.* □ Putns sakrāj blāķī nobirušas lapas, nokaltušu zāli, sūnas un trūdaļu. ME IV, 250. pārn. Pērkoņa [pērkona] dārdos viss klājas ar cerību zaļumu, Zilgana zāle caur ciešanu trūdaļu zeļ. Lasmanis 2, 32.

trūdaugi, -u, vsk. trūdaugs, -a, v. *Augi, kuru normālai attīstībai ir nepieciešama trūdaina augsne.* □ Lāčtauces .. ir bezhlorofila trūdaugs. Galenieks 2, 336.

trūde, -es, s.; parasti vsk. *Darbība, process, arī rezultāts* → *t r ū d ē t.* Lapu t. Zobu trūde — *kariess.* □ pārn. Uzvedums patiešām skrupulozā pakāpenībā it kā skrubinot un lupinot atklāj cilvēku dvēseles trūdi, kas noved Golovļovu dzimtu līdz sabrukumam. Lit M 85, 4, 10. Zobārstniecības pamata problēma ir zobu trūde jeb karioze. Zin T 68, 1, 7.

trūdēde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Saprofītiska sēne vai baktērija.*

trūdējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *t r ū d ē t.* □ .. velēna un kūtsmēsli radījuši labu trūdējumu, zeme sevišķi irdena .. Caune 1, 165. Tur sakrājies daudz trūdējumu. ME IV, 250.

trūdēt, parasti 3. pers., trūd, pag. trūdēja; intrans. *Dalīties, sairt, mikroorganismu iedarbībā noārdoties organiskajām vielām (par, parasti bojā gājušiem, organismiem, to daļām); arī pūt (1).* □ Egles guļ vairāk pacilus, atbalstījušās uz starveidīgajiem zariem, bet bērzi un melnalkšņi, piekļāvušies zemei, trūdēdami vēl jūt dzīvo koku sakņu pulsu. Caune 5, 234. Vējš no laukiem atnesa dažādas smaržas: it kā netālu kaltētu ābolus, it kā trūdētu kritušas lapas. Rudens. Vilks 5, 26. Ceļotāji visur redzēja nodedzinātus ciematus un trūdošus līķus. Tuvumā klejoja bandas .. Lielais 5, 186. Dēls, pajemi [paņem] pelēku akmeni Un par zīmi uz kapa man uzstādi: Lai zina, lai uziet ļautiņi, Kur trūd mani salauztie kauliņi. Plūdonis 2, 26. Mitrās zeķes, zābaki un bikses sāka pelēt un trūdēt .. Mauliņš 6, 125.

trūdēži, -u, vsk. trūdēdis, -ža, v.; novec. *Saprofīti.* □ .. atrastā sēne ir tā sauktā tauriņu piepe .. Galvenokārt tā sastopama kā saprofīts (trūdēdis) uz dažādu lapu koku, retāk arī skuju koku koksnes. Zin T 78, 6, 25. Izšķir saprofītu jeb trūdēžu baktērijas un parazītu jeb liekēžu baktērijas. Svinka 1, 117.

trūdgrauži, -u, vsk. trūdgrauzis, -ža, v. *Vaboļu dzimta, pie kuras pieder sīkas brūnas vaboles, kas pārtiek galvenokārt no pelējumsēņu sporām un sēņotnes un sastopamas arī kā kaitēklis mitrās telpās, augu mājās u. tml.; šīs dzimtas vaboles.*

trūdi, -u, vsk. trūds, -a, v. *Organisko vielu dalīšanās, sairšanas produkti, kas radušies, trūdot, parasti bojā gājušiem, organismiem, to daļām.* Trūdu zeme. Trūdiem bagāta augsne. □ .. lapu un kritušo zaru trūdu kārta uzlabojusi lieso smilti .. Caune 4, 82. Par kūdras sadalīšanās pakāpi spriež pēc trūda satura tajā — jo augu atliekas vairāk sadalījušās, jo trūda .. vairāk. Tērauds 1, 140. Zārks bija nolikts telpas vidū uz galda. .. Lai gaisā nejustu trūdu smaku, izlaistīja odekolona pudelīti. Bels 4, 93. pārn. Un mūsu sapņi tikai trūdi, Kas zemes klēpī dzīvot beidz? P Bārda 2, 26.

trūdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, arī pieļaut, būt par cēloni, ka (kas) trūd.* T. lapas. □ Zeme kaulus trūdina. ME IV, 250.

trūdodiņi, -u, vsk. trūdodiņš, -a, v.; zool. *Divspārņu kārtas dzimta, pie kuras pieder sīki kukaiņi ar tumšu ķermeni un melnīgsnējiem spārniem; šīs dzimtas kukaiņi.*

trūdvielas, -u, vsk. trūdviela, -as, s. *Vielas, kas ir radušās, trūdot, parasti bojā gājušiem, organismiem, to daļām; arī humuss.* Trūdvielu daudzums augsnē. Uzlabot augsni ar trūdvielām. □ .. kūtsmēsli satur daudz trūdvielu un derīgu sīkbūtņu, kam liela nozīme ar trūdvielām nabadzīgu augšņu auglības celšanā. Tērauds 1, 248. No .. lāpstiņas bira melna, trūdvielām bagāta zeme. Bels 6, 344. Vēlu rudenī, kad atgriezti dzinumi, mežvīteni pārsedz ar sausām, irdenām trūdvielām un smalku pakaišu kūdru. Lauku Dzīve 80, 8, 17.

trūdzeme, -es, s.; parasti vsk. *Trūdvielām bagāta augsne.* Lapu t. Kūdras t. Velēnu t. Kūdras trūdzemes podiņi. □ Izsijātai kūdrai pievieno nedaudz velēnzemes un trūdzemes maisījuma, kā arī pilnmēslojumu .. Baumane 1, 11. Taciņa bija tumša. Smaržoja pēc trūdzemes. Mauliņš 5, 64.

truisms [tru-isms], -a, v. *Vispārzināma, nodeldēta doma, arī vispārzināms, nodeldēts izteikums.* □ Jau kļuvis par truismu atkārtot domu, ka dramaturģija atpaliek. Lit M 75, 18, 11.

trukšināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans.; reti. *Virzīties lēniem rikšiem (parasti par zirgu).* □ .. lieli gudrinieki ir tādi veci zirdziņi kā šis pelēcis — trukšināja solīti pie solīša, sirmo galvu nokāris .. Upīts IX, 614.

trūkt[1], parasti 3. pers., trūkst, pag. trūka; intrans. *Tiekot stieptam, stiepes iedarbībā dalīties divās daļās (parasti par ko samērā tievu); tiekot stieptam, stiepes iedarbībā dalīties nost no kā (par ko piestiprinātu, parasti piešūtu).* Virve trūkst pušu. □ Vecāmāte vērpj līdzenu pavedienu .. Viņas dzijas netrūkst ne tinot, ne spolējot, ne audeklu velkot, ne aužot. Andersone 1, 47. Dārzs it kā novaid .. . Tā vijolei stīga trūkst. A Grigulis 14, 22. .. iekšās kas plīsis vai trūcis, kāds audzējs vai jēlums .. Indrāne 10, 35. Un nokaras bocmanim Galva uz leju Kā jakai Trūkstoša poga .. Vācietis 5, 25. pārn. .. visiem putniem [sākoties vasarai] dziesmu krelles trūkst, vairs tik iztālēm un sausi, sīki noskan vējā mestais dzeguzes ku-kū .. . Brīdaka 9, 171. pārn. Sveilim mēle mežģījās, un runas pavediens desmit reižu trūka. Upīts VII, 305. ◇ Sirds (vai) trūkst (biežāk plīst) (pušu) — *saka, ja ir ļoti spēcīgs, parasti negatīvs, pārdzīvojums, ļoti spēcīgas izjūtas.* □ Māte (dikti

šņukstēdama): Nelasi! Man sirds trūkst pušu... Blaumanis 6, 342. Daniels: Sirds trūkst pušu noskatoties, kad viņš sāk mest pirts garu uz zemnieku mugurām [sāk pērt zemniekus]. Aspazija I, 343. ◇ Visi striķi trūkst sar. — *saka, ja notiek kas ļoti nevēlams.* □ ..ja visi striķi trūkst, tad varētu jau iztikt ar kaut ko sīkāku, kaut vai ar puspuiša vietiņu. J Plotnieks 11, 34. // pārn. *Tikt pēkšņi pārtrauktam, arī izbeigties (par darbību, norisi, stāvokli).* □ Saruna visu laiku trūkst, it kā viņi šķetinātu dzijas kamolu, kurā kodes iemetušās. Svīre 3, 227. Dzimtas sakari trūkst kā pakulu pavedieni. Upīts 6, 44. Darbi ne reizi vien trūka pušu: te nebija atvesta apsolītā caurule, te skaidu aptrūka. Sports 84, 167, 2.

trūkt[2], trūkstu, trūksti, trūkst, pag. trūku; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Nebūt (kā) lietošanā, rīcībā u. tml. (par ko vajadzīgu, nepieciešamu, arī vēlamu); nebūt pietiekamā daudzumā (kā) lietošanā, rīcībā u. tml. (par ko vajadzīgu, nepieciešamu, arī vēlamu).* Trūkst papīra. Viņam trūkst naudas. Uzturā trūkst vitamīnu. Palīgu netrūka. Zēnam trūkst tēva padoma. Par aizbraucējiem trūkst ziņu. Trūkst gaisa — a. *Saka, ja gaisā ir maz skābekļa.* b. *Saka, ja ir grūti elpot.* □ Kalnarijos .. vēl arvien trūka akas, ūdeni stiepa no upes. Saksē 2, 187. Māte sūdzas, ka viņai trūkstot skaistu tērpu. Rinkule 5, 10. Labāk lai trūkst laika divreiz nekā darba vienreiz. R Kaudzīte 1, 104. ..viņa materiālie apstākļi arvien uzlabojās. It kā viss būtu. Taču trūka paša galvenā — līdzcilvēku sapratšanas. Stankevičs 3, 166. ◇ Netrūkst ne putna piena, arī trūkst tikai putna piena, arī putna piena vien trūkst — *saka, ja ir pārpilnība, ja nekā netrūkst (parasti par ēdieniem, pārtikas produktiem).* □ Nu vecajam netrūka ne putna piena. Visu, ko tik sirds vēlējās, varēja dabūt no dēliem bez prasīšanas. LTP 481. ..mūs [ciemos] vareni samieloja, kas gan tur viss nebija uz galda, trūka tikai putna piena. Austriņš 1, 96. ◇ Trūkst vārdu — *saka, apliecinot, ka attieksme, emocionālais stāvoklis ir tik spēcīgs, ka to grūti paust vārdos.* □ Ģirts: Profesora kungs, man trūkst vārdu, kā izteikt savu pateicību... A Eglītis 1, 84. ◇ Trūkst gaisa sar. — *saka, ja nav piemērotu, labvēlīgu apstākļu.* □ Draugiem sen pie tevis trūka gaisa, Piepildīts nu pacietības mērs. Sirmbārdis 3, 86. ◇ Trūkst tikai tēva un mātes sar. — *saka par lielu jucekli, nekārtību.* □ ..sāku rakņāties pa visiem divpadsmit savas somas nodalījumiem, šajā haosā var atrast visu, kas nepieciešams cilvēka dzīvei, ļaudis teiktu — trūkst tikai tēva un mātes. J Plotnieks 7, 179. ◇ Trūkst (kādas, arī vienas) skrūves vienk. — *saka par cilvēku, kas rīkojas, izturas dīvaini, nesaprātīgi.* □ «Tev patiesi trūkst kāda skrūve vai tu tikai izliecies?» Ezera 14, 182. «Nu gan es domāju, ka tam trūkst vienas skrūves.» Brigadere 3, 402. // *Būt zaudētam, amputētam (par ķermeņa daļu).* □ Zēns izvilka pirkstu no mutes un iesmējās: Viņam trūka viena augšējā zoba. Ezera 13, 263. ..Kristam trūka rokas līdz elkonim. Runāja, ka to tīšām mašīnas ratā iegrūdis.. Ar vienu roku nu bija maize jāpelna. Lēmanis 10, 18. Tēva labajai rokai trūka divu pirkstu. A Grigulis 13, 15. // *Nepiemist (par vajadzīgu, nepieciešamu, vēlamu īpašību, pazīmi, spēju).* Viņam trūkst pašapziņas. Kolektīvā trūkst vienprātības. Meitenei trūkst izglītības. Rokām trūkst veiklības. Lugai trūkst spraiguma. Aktierim trūkst talanta. □ Nonākot konflikta situācijās, es pārāk uztraucos. Man galīgi trūka aukstasinības. Skujiņš 13, 248. Miestiņa lielākajai iedzīvotāju daļai trūka jebkādu garīgo interešu. Grāmatas lasīja tikai retais.. Zālīte 5, 20. Lai labāk izprastu diskrētas situācijas un tām atbilstošos modeļus, kuros trūkst nepārtrauktības elementa, matemātikai jāmeklē jauna, atšķirīga pieeja tām. Strazdiņš 2, 7. // *Nebūt, arī nebūt pietiekamam, lai veiktu kādu darbību, nodrošinātu kādu norisi (par psihisku vai fizioloģisku īpašību, stāvokli).* Zēnam trūkst drosmes atzīties. □ Piegāju pie stāvā, krūmainā ezera krasta, kur skalojās viļņi. Tur ložņāja un kāpelēja lielie puikas.. Bet man trūka dūšas.. Austriņš 1, 185. ..es saslimu. Pēc dažām dienām karstumi gan atkāpās, bet no gultas augšā celties trūka spēka — man reiba galva un es kritu gar zemi. J Kalniņš 2, 224. Trūkst jau elpas. Nav vairs spēka. Solis kā no svina. Avotiņa 1, 98.

2. parasti 3. pers. *Būt tādam, kas veido starpību starp esošo un vajadzīgo (kā) skaitu, daudzumu.* □ «Tos trūkstošos trīsdesmit vai četrdesmit miljonus viņi man labprāt piešķirs..» Rozītis 1, 30. ..[ģimene] krāja televizoram, tam katrā ziņā vajadzēja būt «Rubīnam», trūka vairs tikai nepilna simta... Ezera 5, 90. «Tā mana muca, nopirku no garāmbraucošiem karavīriem.» — «Bet zivju fabrikas noliktavas pārzinis apgalvo, ka viņam tieši vienas mucas trūkstot..» A Grigulis 13, 599.

3. *Nebūt (kur, kādā cilvēku kopumā).* □ Laima: Kā jūs drīkstējāt nākt šurp? — Langarts: Skaistā Laima, kā tad lai jūsu kāzu dienā trūktu viens no jūsu karstākajiem pielūdzējiem! Aspazija 3, 279. Pie viņas bija vecā krustmāte, bija Marta, bija Aina, Vilma. Trūka vienīgi Artūra, bet viņš nevarēja šeit būt, viņš bija iesaukts armijā un dienēja Daugavpilī. J Kalniņš 10, 371. Ja manis kur trūkst un tas trūkums netiek nomanīts, tad tas manim [man] pašam vislabāk, ka manis tur trūkst. R Kaudzīte 1, 14. // *Nebūt, neatrasties (tur, kur parasti ir jābūt) — par priekšmetu.* Plauktā trūkst dažu grāmatu. □ «Toreiz tu vēl nebiji uzdāvinājis ģipša meiteni ar jēru un pie sienas trūka Pavlova, ar kuru iepazinos vēlāk.» Birze 5, 117.

4. *Būt tādam, kura trūkumu izjūt, pārdzīvo.* □ Šūposies dienas. Bites Jasmīnos medu sūks. Ziedu un rūpju vidū Man tevis trūks. Kalna 2, 29. ..Augusts uzreiz sajuta, ka viņam trūkst sievas. Viss, kam vien viņa skatiens pieskārās, likās nemīlīgs, sēta šķita kā izmirusi.. Grants 7, 52.

○ ◇ Tā (arī tas) tik (arī tikai) (vēl) trūkst sar. — *saka, izsaucas, paužot savu negatīvo attieksmi pret kādu faktu, notikumu u. tml.*

□ «Biedri kaptein, liekas, dzenskrūve iepinusies.» — «Tā tik vēl trūka!» Rozītis pikti iesaucās. Talcis 7, 78. Hortenze: Par Annu gan nekas tāds nav dzirdēts. — Auguste: Tā tikai trūkst, lai sāktu dzirdēt. A Eglītis 1, 195. «Tas nu gan,» Lipsts domīgi piekrīt [draugam]. Tā tikai vēl trūka, ka viņš ar Sprici sāktu strīdēties. Skujiņš 4, 20. «Tad viņa pret tevi nav slikta?» — «Tas tikai vēl trūka..» Zigmonte 1, 212. Tas tik vēl trūka — paļaut vaļu grūtsirdībai. Lubējs 3, 11. ◇ Daudz netrūka, arī cik (tur) trūka (retāk cik daudz trūka) sar. — *saka par ko (parasti nevēlamu), kas bijis gaidāms, iespējams, bet tomēr nav noticis; gandrīz.* □ Kailu galvu un basām kājām stāvēju pagalma vidū, un daudz netrūka, lai es kā bērnībā būtu sācis lēkāt pa paltīm un gavilēt skaļā balsī. Skujiņš 5, 62. «Cik tur trūka, ka pasažieris — šai gadījumā es — būtu palicis uz ceļa..» Skujiņš 5, 73. Trainaitis: Negudrā sieva, cik trūka, ka tavs neprāts man būtu jāmaksā ar savu galvu! Zīverts 1, 343. Roplains: Cik daudz trūka, ka Krustiņš tikpat tāļu būtu nokļuvis kā Jurka. Blaumanis 6, 345.

trūkties, trūkstos, trūksties, trūkstas, pag. trūkos; refl. **1.** *Pēkšņi, strauji celties (parasti stāvus, sēdus).* T. no krēsla. □ Kļusu veras durvis. Jorens. Viņa grib trūkties kājās, tad paliek sēdot.. Zigmonte 2, 211. Bet tad viņa uzreiz trūkstas sēdus un plēš man aiz piedurknes. «Vai tu neredzi [spoku]?» viņa man tikko dzirdami saka.. Arī es pieceļos sēdus. Jaunsudrabiņš 1a, 58. Arvīds pamodās agri un plaši atplestām acīm skatījās saules staros.. Tad viņš pēkšņi trūkās augšā un steidzās mazgāties.. Muižnieks 1, 175.

2. *Pēkšņi mosties.* □ Oļinietes.. nervi bij stipri satriekti, viņa trūkās no miega un murgoja visu nakti.. Kaudzītes 1a, 220. Nakts paiet kaut kādos murgos, ik pa brīdim es trūkstos augšā, grozos no viena sāna uz otru.. Kaijaks 6, 84. Helga gaidīja vīru atgriežamies, naktīs trūkās augšā no miega, viņai šķita, ka pie loga kāds tumsā pieklauvējis.. J Kalniņš 8, 312.

3. *Sākt izjust bailes, parasti pēkšņi.* □ ..kur tu šodien ģimenē vairs pilnu paklausību ņemsi, nav vairs tie laiki, un nav vairs tie cilvēki, nav jātrūkstas no mācītāja vai skolotāja, kur nu vēl no vecākiem. Zigmonte 15, 5. Abus nošautos zvērus [vilkus] ievēla ragavās. Saoduši vilka smaku, zirgi trūkās un tramīgi krāca, raudamies no saitēm, kamēr pamazām aprada. Vanags 10, 26. «Ai bedres, akmeņi, saknes, dūkstis! Ir ceļi kā dvieļi, bet pēkšņi trūksties: Mašīna stāv.» Sudrabkalns 1, 88.

○ ◇ Dabūt trūkties (arī just) sar. — a. *Dabūt bargu rājienu, stingru sodu.* □ «Nu, paga!» Ilma [saimniece].. noteica, un viņas balss aizlūza no dusmām. «Dabūsi tu man, guļava, trūkties!» Ezera 1, 326. Palīdze.. dabūja trūkties.. Karsta ūdens nebija, vates par maz, lignīna tāpat... Viņa [zobārste] ārdījās.. Zigmonte 1, 227. b. *Ļoti nostrādāties, nopūlēties.* □ Pēcpusdienā mēs, lielie un mazie siena krāvēji, dabūjam trūkties; rietu pusē mākuļo, kaut kur jau zibšņo. Kļūst skaidrs — drīz būs klāt lietus! Auziņš 4, 100. c. *Pārdzīvot spējas izbailes.* □ «Pēcpusdienā laidīsim ganos..» un beigās [māte] vēl smiedamās piemetināja: «Taču vakarā gan tu dabūsi trūkties — rumulēsim jauno ganiņu..» J Plotnieks 10, 12. ◇ Likt (kādam) trūkties sar. — *sarāt (kādu), izteikt rājienu (kādam).* □ ..Džimis Šķielacis meklēja naudu pudumiešu kārbā [laivā], bet Bundžiņa lika trūkties vecajam Dūnim no pašu draudzes, jo tas bija viņu aprunājis saimniecei. Lācis 4, 64.

trūkumcietējs, -a, v.; **trūkumcietēja,** -as, s. *Cilvēks, kam trūkst nepieciešamo materiālo vērtību, eksistences līdzekļu, cilvēks, kas cieš trūkumu.* □ Kad 1868. gadā Baltiju piemeklē neraža, Rīgā tiek nodibinātas labdarības biedrības, kuru nolūks ir palīdzēt trūkumcietējiem. Vēstis 78, 1, 116. Tagad taču žēlsirdības darbs tik nepieciešams! Tik daudz vecu, vientuļu cilvēku, pamestu bērnu, trūkumcietēju... Lauku Avīze 90, 46, 3.

trūkums[1], -a, v. **1.** parasti vsk. *Stāvoklis, kad nepieciešamās materiālās vērtības, eksistences līdzekļi ir niecīgā, nepietiekamā daudzumā; trūcība (1).* Ciest trūkumu. Trūkumā pavadīti gadi. □ Vai tā nebija laime, ka no virtuves beidzot bija pazudis trūkuma posts, ka vairs nebija jābēdājas par to, ko rītdien likt galdā? Grīva 4, 7. Nabagu namam bija zemi griesti, sasmacis gaiss, un iz katra kakta raudzījās nabadzība un trūkums. Zeiboltu J I, 204. Viga: Ja, visu mūžu ar trūkumu kaudamies, savu mazumiņu esi iekrājis, tad tā ir tava nauda. Zīverts 1, 315.

2. parasti vsk. *Stāvoklis, kad nav kā nepieciešama (piemēram, līdzekļu, apstākļu, īpašību) kādas darbības, norises, stāvokļa īstenošanai, nodrošināšanai.* Dzīvokļu t. Būvmateriālu t. Mitruma t. augsnē. Darbaroku t. Pieredzes t. Ēstgribas t. □ Pirmajās sezonās teātrim skatītāju trūkuma dēļ pat bija nopietnas finansiālas grūtības. LPTV I, 240. Matu trūkums var būt iedzimts. Šādā gadījumā bērns piedzimst bez matiem vai arī ar pūkām galvas matu, uzacu un skropstu vietā.. Ves 83, 5, 23. Taču kādreiz, tāpat kā šahā, arī ikdienišķā dzīvē zaudējumos iedzen nevis spēka, bet laika trūkums. Sudrabkalns II, 379. Ikvienā cilvēkā pastāv «līmenis», ja tā drīkst sacīt, kurš meklē līdzsvaru, mieru, saskaņu, izeju pilnības pasaulē un ļoti cieš no to trūkuma. Rubenis 1, 18.

3. parasti vsk. *Stāvoklis, kad (kāda) nav (kur, kādā cilvēku kopumā).* □ Ja manis kur trūkst un tas trūkums netiek nomanīts, tad tas manim [man] pašam vislabāk, ka manis tur trūkst. R Kaudzīte 1, 14.

4. *Nepilnība, neatbilstība kādām prasībām, normām.* Trūkumi ekonomikā. Jaunās metodes trūkumi. □ Trūkumi? Jā, ir arī tādi romānā un.. krietni daudz. Autora stāstījums daudzās vietās varētu būt koncentrētāks, kompaktāks. J Kalniņš 1, 179. Neaizņemtām.. papuvēm līdz ar labumiem piemīt divi nopietni trūkumi: lauks nedod ražas; augsnes kopšana ir dārga. Apsīts 1, 295. Galvenais elektrisko zāģu trūkums

ir tas, ka tie atkarīgi no enerģijas avota. Indāns 1, 217. // *Negatīva, nevēlama psihes, rakstura, personības īpašība; nevēlams (cilvēka organisma) veidojums, arī stāvoklis.* □ .. ģimenē jāsamierinās citam ar cita nelāgajām īpašībām. Gan vīram ar sievas trūkumiem un otrādi. Sk Ģ 80, 4, 10. Alvils [zinātnieks] aizvien skaidrāk apzinājās savus trūkumus un nepilnības un aizvien skaidrāk novērtēja savu biedru dotības un vājības .. Purs 4, 9. .. mode jāpiemēro sev. Tādēļ labi jāpazīst savs augums, lai būtu iespēja visus trūkumus apslēpt un pievilcīgākās vietas izcelt. Kalniņa 1, 5.

trūkums², -a, v.; novec. *Trūce.* Trūkuma zāle — *trūkumzāle.* □ «.. mātei nemaz vairs nebij trūkuma drapju, un bez tām viņa kunkst caurām naktīm.» Upīts 4, 11. Trūkuma zāļu tēja noderīga, kad pārcēlies. ME IV, 252.

trūkumzāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Trūkumzālīte.* □ Bet zāļu biezoknī pirms Jāņiem .. aicina pie sevis jau ar tēvutēvu doto nosaukumu: deviņvīruspēks ... trūkumzāle ... biškrēslīņš ... asinszāle ... Viese 4, 29.

trūkumzālīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Daudzgadīgs neļķu dzimtas augs ar daudziem guļošiem stublājiem, veselām pretējām lapām un baltiem ziediem galviņveida ziedkopās.* □ .. pa zemi ložņā sīkā trūkumzālīte, smaržo mārsils .. Lauku Dzīve 80, 1, 12.

trulība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → t r u l s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; trulums (2).* □ «Tas esat jūs — nepievilcīgs savā ziniskajā ietiepībā un emocionālajā trulībā,» tieši Vītola asajās acīs skatīdamās, teica māksliniece. J Liepiņš 1, 49. Paceļot tautu no garīga miega, trulības. ME IV, 245. Gara trulība. ME IV, 245.

trulināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. **1.** *Panākt, arī pieļaut, būt par cēloni, ka (kas) kļūst truls (1) vai trulāks.* T. izkapti.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst truls (2) vai trulāks.* □ Asiem, nicinošiem vārdiem Valders nosoda dzeršanas sērgu, kas trulina strādnieku apziņu un iedzen viņu ģimenes vislielākajā trūkumā. Sēlis 5, 66. .. Lai ikdienības putekļi uz dvēseles nesakrājas Un to pret visu daiļu netrulina .. Zālīte 6, 48.

trulis, -ļa, v.; sar. *Vagonete.* □ .. kad no iedobuma izvēlās masīvs rūdas gabals, Ernando .. sacīja: «Viss kārtībā. Alonso, piestum trulī!» Uz sliedēm iedunējās vagonete. Grīva 1, 206. Braukādams ar savu truli, Ēvalds dabūja ieskatīties arī citos [rūpnīcas] korpusos. Saulītis 12, 97. Vēsturei atdoti Pavāru fermas bēdīgi slavenie ūdens truļi .. J Plotnieks 7, 84.

trulītis, -ša, v. *Neliels tārtiņveidīgo kārtas caurceļotājs putns.* □ Turpat rosās arī putniņi cīruļa lielumā: .. trulīši, tārtiņi un pūslīši. Pad J 68, 185, 4. Vismazākais no tārtiņveidīgajiem putniem mūsu republikā ir trulītis .. Šis zvirbuļa lieluma putniņš sastopams kā caurceļotājs jūras piekrastēs un iekšējos ūdeņos jūrmalas tuvumā. Latv dzīvn 39.

truls, -ais; s. -a, -ā; apst. **truli. 1.** *Neass.* T. cirvis. Trula adata. T. lemesis. T. asmens. □ Trulu nazi vieglāk uzasināt, ja tā asmeni pusstundu patur vājā sālsūdenī. PL Siev 84, 7, 22. Skulptūras bija sadauzītas ar trulu metāla priekšmetu, domājams, cirvja pietu .. Bels 4, 7. Cilvēkam gepards nebija bīstams, jo tā cietie nagi bija strupi, truli kā sunim, nevis asi, dunča asmenim līdzīgi kā lauvam vai leopardam. Lielais 5, 101. // pārn. *Dobjš (par skaņu).* □ Uz mūzikas un trulu trokšņu fona mēs dzīvojam. Kurp tie mūs sauc? Brutāne 11, 11. Cirvis neass un truli nobūkš pret zaraino bērza bluķi .. Indrāne 2, 566. .. cirvja spožais asmens .. truli noblīkšķēja, iegrimdams dzīvā, silti drebošā mīkstumā. Ķēve drausmīgās sāpēs iebrēcās .. Spāre 1, 167. // pārn. *Samērā stiprs, neass, vienmērīgs, parasti ilgi neatslābstošs (par sajūtām, parasti sāpēm).* □ Krūtis, kreisajā pusē zem atslēgas kaula, pulsēja trula sāpe, it kā tur būtu iestrēdzis kāds svešķermenis. Kalndruva 8, 32. .. Oļģerts aizvēra plakstus .. Viņš manīja trulu spiedienu acu ābolos .. Ezera 9, 111. Galva truli sāpēja, un mugura kādu plaukstas tiesu zem lāpstiņām neizturami smeldza .. Bels 8, 88. Mute un žoklis truli smeldza, un rīklē iesitās sāļa asiņu garša. Dripe 2, 164. // pārn. *Tāds, kam nav vairs sākotnējā dziļuma, iedarbīguma, bet kas ilgstoši pārņem, ietekmē (par sāpīgu pārdzīvojumu).* □ Ģirts sen vairs nebija pamatskolas knēvelis un uz visu raudzījās citādām acīm. Tomēr trula sāpe un pārestības sajūta nenorima. Dripe 2, 71. Tikai Elnai, Elnai gan nevajadzēja viņa ceļā nākt. .. ar trulām sāpēm Māris skatās uz mēnessirpi .. Zigmonte 13, 153.

2. *Tāds, kam ir nepietiekami attīstītas psihes īpašības, psihiskās norises (parasti domāšana, jūtas); tāds, kas ir garīgi nomākts, nespēj pietiekami skaidri, daudzveidīgi uztvert, dziļi pārdzīvot; arī aprobežots, vienaldzīgs, nejūtīgs.* □ .. viņš nav no tiem trulajiem lamzakiem, kuriem sveša jebkāda dziļāka doma .. Dripe 4, 9. Kaut arī sabiedrībai ir nepieciešami šo nepopulāro darbu darītāji, tai nav vajadzīgi truli, neizglītoti cilvēki, kas nespēj izprast sava kolektīva un visas sabiedrības mērķus un uzdevumus, kas nespēj būt sava laikmeta kultūras prasību līmenī. Tavare 2, 73. .. mēs visi kārojam uz brīdi pacelties pāri ikdienībai prieka, satraukuma, dziļu pārdzīvojumu valstībā — ja vien neesam kļuvuši truli. Lāms 2, 267. Bezmiega naktis padarījušas mani trulu. Man tikai viena vienīga vēlēšanās — kaut māmuļa ātrāk izveseļotos. Bundzeniece 2, 40. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Vīrietis bija vienaldzīgiem, truliem sejas pantiem .. Zeiboltu J 1, 214. Raits nespēja saprast. Šis taču nebija īstais Imants. Šis bija cits. Radās niknums uz pussvešo cilvēku, kas te stāvēja trulā pozā ar portfeli rokā .. Maulinš 5, 5. Apstrādāt mazus puišeļus ir Aldoņa kaislība. Kad viņš nogrābj kādu, trulais skatiens atdzīvojas, sejā parādās smaids. Gulbis 3, 144. Truli raudzījos apkārt, un mani nepārņēma nekādas jūtas .. Kaijaks 1, 7. pārn. Dažkārt panicinātā aste nav tikai mušu atgaiņātāja, bet iznesības devēja, bez tās govs izskatītos neciešami trula. Caune 5, 33. // *Nepietiekami daudzveidīgs, dziļš,*

ar vājām uztveres, reakcijas spējām, arī nomākts (par psihi, rakstura, personību, psihiskiem vai fizioloģiskiem stāvokļiem). Trula vienaldzība. Trula pacietība. T. gurdums. □ Šķietami veselie dzērāju bērni fiziski un psihiski lēnāk attīstās (vēlāk sāk staigāt, runāt), tiem ir smadzeņu funkcionālie traucējumi, pavājināta atmiņa, trula domāšana, vājas spriešanas spējas. Biol r 55. Redakcijā viņai neuzdeva nozīmīgu darbu, un Meta uzņēma to ar trulu mieru. Viņā vairs nebija domu par rītdienu.. Spāre 6, 72. Laima skatījās ar savām bērna acīm, bet tad Koļa pamanīja, ka šīs acis it kā pēkšņi apdziest un tajās iegulst trulas šausmas.. J Kalniņš 4, 280. Ēda sāļos konservus un dzēra ar saharīnu atsaldināto melno dziru, bet garšu nesajuta. ..jutekļi kļuvuši truli. Upīts VIII, 566. // pārn. *Vienmuļš, vienveidīgs (parasti par darbību, norisi).* □ ..visi [zvejnieki] iegrimuši nomācošā, trulā ritmā, ko diktēja tvēriens, naža grieziens un ripojošas zivju galvas. Lapsa 6, 115.

trulums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → t r u l s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Cirvja t. Asmens t. □ Sērija ir mana nāve — Acu aklums, zobu trulums, Nakšu žņaugums, dienu tukšums Un mans Berija. Vāczietis 5, 51.

2. *Vispārināta īpašība → t r u l s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Garīgs t. Emocionāls t. Interešu t. Skatiena t. □ Kolonistu estētiskais līmenis ar retiem izņēmumiem ir neiedomājami zems. Tas dažbrīd robežojas ar pilnīgu trulumu. Dripe 4, 86. ..Dīriķis.. prātoja, ko un kā darīt; taču domu un jūtu rosībai, uzbudinājuma brīdim parasti sekoja pagurums un trulums. Kaijaks 5, 69. Un pēkšņi ļoti spilgti un krāsaini, un detaļās precīzi, tik nesaderīgi ar domu un izjūtu trulumu, kas slāpēja viņa uztveri, Oļģerts iztēlē ieraudzīja [mirušo] Gremzdi.. Ezera 9, 123. Olte: Vecais var darīt ko darīdams, vienmēr būs aplam. Runāsi daudz, viņi teiks — tarkšķis! Vecuma pļāpība. Klusēsi, atkal slikti — vecuma trulums! A Eglītis 1, 477.

trumpa, -as, s.; sar. **1.** *Spēļu kārts.* □ Ar krītu un trumpām viņš rīkojās kā pats lielais burvis. Aizsietām acīm atminēja, kāda trumpa katram citam rokā.. Brigadere 2, 64. sal. Es ļoti tālu aiziešu no jums Pa ceļu kā pa rindā liktām trumpām. Ziedonis 7, 19. ◇ Sist (retāk dauzīt) trumpas (arī kārtis) — *spēlēt kārtis (parasti ar straujiem žestiem, spēcīgi sviežot).* □ «Senči.. ziemā augus vakarus notup pie televizora vai iet pa kaimiņiem sist trumpas.» Ērgle 4, 40. ..arī man [nebeidzamā lietū].. prāts nesas nevis strādāt, bet tikai trumpas sist un stiept gumiju... Ezera 18, 191. ◇ Trumpu sitējs — *kāršu spēlētājs.* □ «..bufetē nevarēs pat glāzi bairīša izdzert — visas vietas būs aizņēmūši trumpu sitēji.» J Kalniņš 3, 216.

2. *Trumpis.* □ «Ahā! Svarīgas darīšanas ar mūsu jauno saimnieku! Zinu, zinu: — pīķis trumpa..» Blaumanis 6, 124. Minna: Kas trumpā? — Zeltīte: Pīķis. Priede 4, 11.

trumpis, -pja, v. *Spēļu kārts ar palielinātu vērtību, nozīmi (attiecīgajā spēlē).* □ «Kņopējiet [pogājiet], vecīši, jau laikus vaļā makus!» Jānis smējās, plīkšķinot trumpi pēc trumpja. «Še... še... še... Un šito esi redzējis?» Ezera 5, 146. Tā būs smalka prāta spēle, kurā kā trumpja dūzi viņš [izmeklētājs] uzsviedīs galdā Žaņa Klūgas rakstisko liecību. Lapsa 3, 149. sal. Bieži mēdz vispārīgi runāt un aizbildināties ar materiālu trūkumu, allaž noliekot to priekšā kā tādu trumpi, ko nevar pārsist. Cīņa 79, 36, 2. ◇ Izspēlēt trumpi (retāk kārti) — *negaidīti pateikt, izdarīt ko ietekmīgu, svarīgu.* □ «Man nenāk ne prātā lēkāt kā sienāzim pa skatuvi.» — «Tad jau nekā. Baibas žēl. Tieši viņa paliek bez partnera,» Dace izspēlēja savu spēcīgāko trumpi. Ērgle 7, 30. Imants Auziņš.. izspēlē savu trumpi — savu ironiju, savu polemisko domu, panāk savu rezultātu. Čaklais 6, 97. ◇ Mest (arī sviest, klāt, likt) trumpi galdā sar. — *darīt zināmu ko ļoti svarīgu, lai mainītu sarunas, norises u. tml. gaitu.* □ «Bet vai tu, piemēram, uzklāj gultu bez aizrādīšanas?» viens meta trumpi galdā. — «Jā.» — «Un tev patīk?» — «Nepatīk.» Sk Ģ 66, 7, 25. Beidzot lieku galdā savu trumpi; skaidri gaiši saku: «Lūdzu, vai jūs nevarētu pārdot?» Zvejnieks pabola baltas acis.. J Plotnieks 2, 94. ◇ Trumpis rokā — *saka, ja (kādam) ir priekšrocības (kādā darbībā), svarīgi priekšnoteikumi (vēlamā rezultāta sasniegšanai).* □ Francesko: Bet, meistar, padomājiet taču, kas iznāks, kad visa šī ķeza atklāsies? — Lionardo: Līdz tam laikam jau man būs visi trumpji rokā. A Eglītis 1, 256. // pārn.; sar. *Tas, kas rada priekšrocības, ir izdevīgs.* □ Mēs dzīvojam pie jūras, un tas ir mūsu trumpis. Lai tiktu pie bagātības, nevajag° ne muižas, ne fabrikas. Mums jābūvē kuģi. Jādibina rēderejas. Skujiņš 14, 12. Mans galvenais trumpis bija miers, un mieru rada pārliecība un neizbēgamība.. Bels 1, 112. Pazemes raktuves piekritēju trumpis bija pastāvīgs, krietni labvēlīgāks klimats [pazemē]. Zv 77, 23, 3.

trumpmanis, -ņa, v.; **trumpmane,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar. *Kāršu spēlētājs.* □ Visā Prūsijā pazīstams trumpmanis, ieroču rūpnieks, Karaļauču Grandhotelī Hohdrātu apspēlēja kārtīs. Bels 7, 32.

trumpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Kāršu spēlē — izspēlēt, parasti vairākus, trumpjus.*

2. sar. *Spēlēt kārtis.* □ ..Kārkls un vecais Puiga sēd ap galdu un spēlē kārtis. ..Tā viņi te tagad caurām naktīm trumpo.. Upīts VIII, 141. Kāpās aiz veco burinieku vrakiem.. trumpoja trīs cilvēki un klusu sarunājās, bet, ja kāds tuvojās, cilāja kārtis un runāja dikti: «Pīķis!» — «Sper nu pa ragiem!» Kurcijs 3, 83. Ildze: Met labāk kārtīm mieru. Ja laimēsi, tad atkal trumposi visu nakti. A Eglītis 1, 120.

trums, -a, v.; novec. *Augonis.* □ Viņš atradās.. tuvumā, kad operētāju naži grieza mātes miesu, un pats pussastindzis cieti pavēlēja, lai tik vien dziļāk griež, ka ļaunais trums vairs nevarētu tālāk iet. Atm 67. Ne tas pūžņaino trumu izdziedē, ka viņu glāsta un apsedz, bet

tas, ja viņu griež un izspiež. R Kaudzīte 1, 66. sal. .. vietām [laukā] rēgojās purvu rāvainā ūdens dzelteni ledus laukumi kā trumi baltajā miesā. Berģis 1, 121. sal. .. daždažādi netikumi Tev sirdī aug kā ļauni trumi. Zālīte 6, 86. // pārn. *Netikums; ļoti negatīva parādība (parasti sabiedrībā).* □ Es biju izšķērdētājs, augļotājs, vekseļu viltotājs, krāpnieks un varas pārkāpējs. Visi trumi bij manī ņēmuši mājvietu. Rozītis 1, 157. Lai paliek redzīgas acis Pret pašu un citu trumiem. Caklais 1, 88. Sastopama [tirdzniecībā] gan rupja izturēšanās pret apmeklētājiem, gan nolaidīgs darbs un pat izlaupīšanas gadījumi .. Šie trumi ir jāiznīdē! Pad J 82, 118, 2.

trumulis, -ļa, v. **1.** *Metāla trauks (parasti konusveida) ar snīpi un rokturi ūdens vārīšanai.* □ Ūdens uzvārīšanai tējai un kafijai lieto dažāda lieluma un veida alumīnija vai skārda trumuļus. Pavāru gr 36. .. trumulī uz pavarda vienmēr ir vārīts ūdens, bet mazajā kanniņā — tējas uzlējums .. Zigmonte 6, 198. Uz plīts patīkami sīca trumulis. Ērgle 7, 86.

2. *Rotējoša, cilindriska lauksaimniecības mašīnas sastāvdaļa (piemēram, kulšanai, zāles smalcināšanai).* Sieta t. Tapu t. Granulēšanas t. □ .. zobrats sakustējās, un mašīnas [kuļmašīnas] trumulis iegaudojās — papriekš lēnām, tad arvienu stiprāk°, līdz beidzot pārgāja spēcīgā rūkšanā. Virza 1, 117. Zibēdama un klusi švīkstēdama, slīdēja dzensiksna. Uz kuļmašīnas badīgi, it kā rudzu kūļus pieprasīdams, gaudoja trumulis. J Plotnieks 11, 165.

3. *Rotējoša tilpne ar tajā ievietotu abrazīvu (metāllējumu virsmas apstrādei).*

trunējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → t r u n ē t; trupējums.* □ pārn. .. sabiedrības trunējums atklājams mākslā līdz pašiem pamatiem. Viese 6, 49.

trunēt, parasti 3. pers., trun, pag. trunēja; intrans. *Dalīties, sairt parazītisku, saprofītisku sēņu iedarbībā (parasti par koksni); trupēt.* □ Ja eglēm ļauj pāraugt, no serdes sāk trunēt .. Upīts 4, 159. Laukmalē trun veci līnu zārdi .. Rūja 3, 49. Tagad tā vairs nebija sēta, tikai atsevišķas trunēt sākušu dēļu kaudzes .. Zigmonte 12, 66. // *Trūdēt.* □ Un, trunēt sākdamas, lapas, Cik naidīgi viņas skatās. M Zālīte 1, 71. Lauku klēts ar viegli trunējušu rudzu smaržu viņam atgādināja bērnību. Dziļums 1, 112.

trupa, -as, s. *Noteiktai darbībai angažētu cilvēku grupa (parasti skatuves mākslā).* Baleta t. Cirka t. □ .. ar jaunajiem aktieriem strādāja Emīls Mačs un Jānis Simsons, kuram .. bija uzticēti arī runas konsultanta pienākumi visā Dailes teātra trupā. Akurātere 1, 29. .. deja bija vajadzīga, lai mani novērtētu par derīgu vai nederīgu operas trupā. Plaudis 3, 292. Bens Džonsons: Jā: Romeo un Džūlija ir skaista traģēdija. Turklāt jūs redzējāt līdztēlojam pašu autoru. Viņš ir savas trupas labākais klauns. Zīverts 1, 83.

trupe, -es, s.; parasti vsk. *Darbība, process, arī rezultāts → t r u p ē t.* Koksnes t. Grīdas t. □ Trupes veids un izplatība koksnē ir atkarīga no sēņu sugas, kas trupi ierosina. Šterns 2, 66. .. resnākiem potcelmiem griezuma vieta apaug lēni un tajā var ievīesties trupe. Kronītis 1, 72. .. vajag pārbaudīt šaubīgos [ozola] zarus, no bojātiem zariem un dobuma izgrebt trupi, trupes vietas dezinficēt .. Lauku Dzīve 90, 10, 9.

trupējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → t r u p ē t.* □ Kokā trupējums bija izveidojis neparastu, turklāt krāsainu rakstu. Sk Ģ 86, 1, 37.

trupeknis, -ņa, arī **trupeksnis,** -šņa, arī **trupēksnis,** -šņa, v. *Satrupējis koksnes gabals; satrupējis, parasti koka, priekšmets.* □ Gunskuros patīkami sprakstēja trupekšņi un žagari .. K Zariņš 1, 118.

trupens, -ais; s. -a, -ā; apst. **trupeni.** *Tāds, kas viegli drūp, sairst; arī irdens.* □ Apaļi apšu strupuļi nolupušu mizu, viegli un trupeni. Indrāne 10, 290. Veciem cilvēkiem esot trupeni zobi .. Saulītis 13, 139. Zeme ir trupena, viegla aršana. ME IV, 247.

trupēt, parasti 3. pers., trup, pag. trupēja; intrans. *Dalīties, sairt parazītisku, saprofītisku sēņu iedarbībā (parasti par koksni).* □ Ja stumbra brūces [augļu kokam] nav pienācīgi koptas .., koksnes audi var sākt trupēt un stumbrā izveidojas dobumi. Sudrabs 1, 342. Jaunā kūts netika turpināta. .. Sagādātie koki pamazām sāka trupēt, un tos vienu pēc otra sazāģēja malkā. J Kalniņš 10, 294. Malka sāk trupēt. ME IV, 247. // *Trūdēt.* □ .. tie [traktori] uzplēš vēl palikušās atmatas un vecaines, vilkdami aiz sevis lielos daudzlemešu arklus, kas apvērš gadiem dīkā trupējušo zemes velēnu .. Vanags 8, 174. .. šis [vīrs] palika pelēki balts kā apses lapa, kas visu ziemu zem sniega trupējusi. Belševica 1, 53. .. kauli zem zemes trupēs .. Purvs 4, 161.

trupt, parasti 3. pers., trup, pag. trupa; intrans. *Trupēt.*

trusene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Trušu mātīte.*

trusēns, -a, v. *Trušu mazulis.* □ Vairāki trušu audzētāji būrus izvietojuši laukā, tāpēc lecināšana jāsāk ar tādu aprēķinu, lai trusēni piedzimtu siltajā laikā. Lauku Dzīve 81, 3, 15.

trusēt, parasti 3. pers., trus, pag. trusēja, retāk **trust,** parasti 3. pers., trus, pag. trusa; intrans. *Kļūt sausam, viegli lūstošam.* □ Mati, bārda trus. ME IV, 248. Vistām spalvas trus. ME IV, 248.

trusis, -ša, v. *Zaķveidīgo kārtas zaķu dzimtas zālēdājs mājas vai savvaļas dzīvnieks ar garām ausīm, īsu asti, biezu, mīkstu apmatojumu.* Mājas t. Savvaļas t. Kalifornijas t. Jaunzēlandes baltais t. □ Truša gaļa tāpat kā teļa gaļa organisms viegli izmanto .. Ves 63, 8, 31. Vilnas šķirnes trušiem vilna ir ļoti smalka, ar tieksmi savelties. Lauku Dzīve 76, 11, 37. Pusi no iepirktajām trušu ādām turpmāk gatavās produkcijas — kažoku, cepuru — veidā realizēs pašiem audzētājiem, sagādniekiem. Lauku Avīze 90, 6, 7. Gariks: Darbs nav trusis, nekur neaizbēgs. Zīverts 2, 331. pārn. «Mūsu direktors ir bailīgs trusis. Viņu interesē tikai viens — lai neizceltos troksnis ..» Skujiņš 3, 172.

trusītis, -ša, v. *Dem. → t r u s i s.* ◇ Izmēģi-

nājuma (arī izmēģinājumu) trusītis sar. — *cilvēks, kas ir pakļauts, parasti nepārdomātam, mēģinājumam, eksperimentam.* □ Bērni nedrīkst kļūt izmēģinājuma trusīši un lielo cilvēku dažādo utopiju un jaunievedumu upuri. Dripe 10, 90.

trusls, -ais; s. -a, -ā; apst. **trusli;** apv. *Trausls.* □ Koks ar ļoti trusliem zariem. ME IV, 248. pārn. ..Un jaunā dzīve, ak, cik vārga, kusla, Kā sasalusi zālīte, tik trusla! Rainis IIIb, 364.

trust. *Sk.* t r u s ē t.

trušāda, -as, s. *Truša āda (parasti kažokāda).* Trušādas apkakle. Trušādas kažoks. □ Līdzās vietējām izejvielām — aitādām, trušādām.. «Elektra» [fabrika] saņem kažokādas arī no Ukrainas, Moldāvijas, Baltkrievijas.. Ģeogr 361. Puisis [miegā] klanīja galvu, pāri acīm uzvilcis biezo trušādas cepuri. Kalve 3, 208.

truškopība, -as, s.; parasti vsk. *Trušu audzēšana gaļas, ādu, vilnas ieguvei; attiecīgā lauksaimnieciskās ražošanas nozare.* □ Tiklīdz runa ir par gaļas iegūšanas papildrezervēm, neaizmirstam truškopību. Cīņa 79, 280, 2. Pēdējā laikā aizvien vairāk cilvēku pievēršas truškopībai. Lauku Dzīve 81, 1, 23.

truškopis, -pja, v.; **truškope,** -es, dsk. ģen. -pju, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar truškopību; truškopības speciālists.* □ Ērika.. par truškopi strādā jau piecus gadus. Pad J 82, 35, 1.

truvērs, -a, v.; vēst. *Viduslaiku galma dzejnieks un dziesminieks, arī prozas, dramatisku darbu autors (no 11. līdz 13. gadsimtam Ziemeļfrancijā).*

tss, izsauk. *Lieto, lai noklusinātu skaļu runāšanu, kliegšanu vai lai panāktu pilnīgu klusumu.* □ «Bet varbūt tas zelts ir kur citur?» jaunais iejautājās.. — «Tss!!! Nebļausties!» druknais uzbārās. Svīre 2, 140.

ЛАТВИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

СЛОВАРЬ ЛАТЫШСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

Том 7_2

Издательство «Зинатне»
Рига 1991
На латышском языке

LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS VĀRDNĪCA

7_2 sējums

Mašīnburtliči Dz. Puķītis,
L. Lagzdiņa
Metiere G. Miķelsone

Nodota salikšanai 16.08.90. Parakstīta iespiešanai 30.09.91. Formāts 70×100/16. Tipogr. papīrs Nr. 1. Baltikas garnitūra. Augstspiedums. 41 fiz. iespiedl.; 53,30 uzsk. iespiedl.; 54,6 uzsk. krāsu nov.; 93,59 izdevn. l. Metiens 5000 eks. Pasūt. Nr. 733. Izdevniecība «Zinātne», 226530 PDP Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Reģistr. apliec. Nr. 20259. Iespiesta tipogrāfijā «Rota», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

PAMANĪTO KĻŪDU LABOJUMS

Lpp.	Sleja, rinda	Iespiests	Jābūt
40.	1. sleja*, 21. r.** no apakšas	-ījos.	-ījos; refl.
45.	1. sleja, 29. r. no augšas	ŗmēlos.	smēlos; refl.
75.	1. sleja, 6. r. no apakšas	**sonoristika.**	**sonoristika,**
113.	kr. sleja***, 1. r. no apakšas	*tas,*	*(tas),*
114.	1. sleja, 6. r. no augšas	2, 18,	2, 18.
213.	1. sleja, 3. r. no apakšas	-tu,	-stu,
223.	kr. sleja, 23. r. no augšas	vētules	vēstules
241.	kr. sleja, 8. r. no augšas	sīks	siks
264.	1. sleja, 24. r. no augšas	-tu,	-šu,
305.	kr. sleja, 4. r. no augšas	**2.** *Vispārināta*	**2.** pareti. *Vispārināta*
356.	1. sleja, 5. r. no augšas	-ījos.	-ījos; refl.
383.	1. sleja, 11. r. no augšas	*Pabeigta*	*Paveikta*
395.	kr. sleja, 6. r. no apakšas	*Š. izkapti.*	Š. izkapti.
408.	kr. sleja, 32. r. no augšas	*Vienreizēja,*	*Vienreizēja*
433.	1. sleja, 3. r. no apakšas	-ra,	-a,
542.	kr. sleja, 14. r. no apakšas	*dziedzeru*	*dziedzera*

* 1. sleja — labā sleja
** r. — rinda
*** kr. sleja — kreisā sleja

Kontroleksemplārs

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA
0304081714